image
not
available

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
6 F 17

Tit.Liu.Hist.
cum Not.Car.
Sigonij

Digitized by Google

18. 6. F. 12

XXIV.7.8
T.12.

T·LIVII PATAVINI,

Hiſtoriarum ab vrbe condita, LIBRI, QVI EXTANT, X X X V.

CVM VNIVERSAE HISTORIAE EPITOMIS.

Adiunctis Scholijs CAROLI SIGONII, *quibus ijdem libri, atque epitoma partim emendantur, partim etiam explanantur.*

SECVNDA EDITIO.

AL DVS

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Cum priuilegio Pontificis Maximi, & Senatus Veneti, ad annos XX.

VENETIIS, Apud Paulum Manutium, Aldi F.

M D L X V I.

Ex libris Andreæ Leopardi Romæ 1706.

CAROLVS SIGONIVS

Bernardino Lauredano,

ANDREAE F. PATRICIO VENETO, S. D.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

OMNES artes, BERNARDINE iuuenis ornatiſſime, quæ maiorum noſtrorum uel excellenti ingenio partæ, uel ſummo labore traditæ exiſtimantur, duabus potiſſimum de cauſis eximio quodam à nobis (ut opinor) ſtudio celebrantur; quarum una eſt utilitatis, altera uoluptatis. Etenim, ſi rectè attendamus, nihil eſſe intelligemus, cur ea, quæ ab antiquiſſimis philoſophis acutiſſime, aut à uetuſtiſſimis poetis ornatiſſime ſcripta ſunt, tanti à nobis fiant, quàm quòd partim ad noſtros animos excolendos, atque ad ueritatis, & ſummi boni cognitionem traducendos, partim ad eoſdem relaxandos, atq; hilaritate honeſtiſſima perfundendos magnum momentum habent, quod idem in cæteris etiam artibus euenire, ut tum ad uitæ præſidium, tum ad animi remiſſionem à nobis adhibeantur, ſatis eſſe cuique perſpicuum poteſt. quod ſi ita eſt, profectò nobiliſſimum ipſum hiſtoriæ ſtudium omnium nobis merito maxime retinendum, atque tractandum eſſe uidetur, quòd ea memorabiles clariſſimarum quarunq; rerum euentus, quæ à priſcis hominibus omni uirtutis genere cumulatis geſtæ ſunt, non ſine magna noſtra tum uoluptate, tum utilitate tradantur. Etenim ſi propter cauſarum explicationem, rerumq; ac conſiliorum rationem tantopere libri expetuntur philoſophorum, quid eſſe tandem hiſtoria optabilius poteſt, in qua ueterum prudentiſſimorum hominum cum in rep. tum in re militari egregia inſtituta, præclari potentiſſimorum populorum mores, præſtantiſſima denique eorum in omni rectæ actione conſilia demonſtrantur? Sin autem ob inconſtantem rerum humanarum naturam, ac crebras fortunæ uiciſſitudines eleganter à poetis expreſſas eorum nos fabulæ adeo tenent, atque delectant, una certè hiſtoria hac ratione omnium omnibus uideri iucundiſſima poteſt, in qua uariæ regnorum, ac rerumpublicarum mutationes, admirabiles præſtantium uirorum caſus, ancipites præliorum euentus, nec opinatæ denique uictoriæ continentur. Atque hoc quidem cum in omni hiſtoria uerum, tum in ea ueriſſimum eſſe perſpicitur, quæ in excellentium præſertim ui-

rorum, ac illuſtrium Rerumpublicarum, quales multas ſuperiora tulerunt ſæcula, rebus geſtis explicandis uerſatur. Inter quas, uel ſi omnem priſcorum memoriam repetamus, nullam eſſe reperiemus, quæ cum Romana ipſa uel rerum claritate, uel uirtutis amplitudine, uel imperij magnitudine comparanda ſit. Nam quid aut populi Rom. res geſtas cum Græcorum rebus, qui ijs etiam regibus paruerunt, qui populi Rom. armis ceſſerunt, aut Pœnorum, qui uel florenti rep. ſæpius uicti, atq; agris, ſtipendioq; multati tandem ſub Romani nominis ditionem peruenerunt, aut horum grauitatem, atque iuſtitiam cum illorum leuitate, atq; perfidia, aut denique eorum anguſtias reip. cum huius imperij amplitudine conferamus? ut quemadmodum omnium populorum, regum, & gentium laudem, uirtute, factis, atque imperio unus poſt hominum memoriam hic populus ſuperauit, ſic qui res eius geſtas memoriæ prodiderunt, qui propè innumerabiles fuiſſe feruntur, communi omnium conſenſu reliquis excellere uideantur. Sed neſcio quonam factum ſit fato, ut cuius imperij nulla propè nobis hoc tempore clara ad conſpectum ueſtigia uetuſtas inimica reliquerit, eiuſdem illuſtria ad famam etiam monumenta aut crudeliſſime abſumpſerit, aut certe tam fœde multarit, ac deprauarit, ut omnino non ipſi ſolum ſanctiſſimo imperij ſolo, ſed eius etiam clariſſimo nomini bellum ab ea illatum eſſe acerrimum uideatur. Qua tamen in re grauius nos profecto (ſi uere iudicandum eſt) quàm tanti populi fama, uulnus accepimus. Illius enim eam animis noſtris antiquæ maieſtatis imaginem funeſtæ hæ, quæcunque ſunt, reliquiæ obtulerunt, ut ampliſſimam, ac propè incredibilem præſtantiſſimi cuiuſdam imperij ſpeciem mente, ac cogitatione comprehenderimus. Nos autem interea tot exemplorum ad imitandum, conſiliorum ad præcauendum, ſcriptorum ad dicendum fructu uberrimo aut prorſus caremus, aut ea certe ita manca, ac deformata, uix ut agnoſcantur, habemus. Ego uero & cætera omnia, & ea maxime, quæ a T. Liuio memoriæ prodita de hac rep. perpetua quadam hiſtoriarum ſerie fuerant, ulla eiuſmodi eſſe calamitate affecta, indigniſſime fero; quem quidem inter omnes unum uariam, multiplicemq; doctrinam, atque induſtriam ad ſcribendum uideo contuliſſe. Nam cæteri quidem, quantum ipſe intelligere poſſum, plerique uel annales tantummodo ſcripſerant, uel hiſtorias ſcripſerant illi quidem, uerùm eas aut non tam alte repetierant, aut non tam longe perduxerant, aut denique nec tam copioſe, nec tam ornate, nec ad res ipſas ſub oculos ponendas, quæ maxima hiſtorici laus eſt, tam accommodate tractarant. Factum eſt autem, ut ingentis

illius

illius propè librorum corporis uix particulam quandam fortuna miſerrimo quaſi quodam ex naufragio conſeruarit; ſed eam ita decurtatam, & laceram, ut ad deplorandas Romanę linguę calamitates, non ad eius opes inſpiciendas data nobis illius eſſe munere uideatur. Quamobrem eorum ego ſemper ſtudium ſummopere laudandum eſſe putaui, qui cum ingenio, & rerum cognitione florerent, in huius uelut tempeſtatis tabulis colligendis, ideſt in his librorum reliquijs emendandis, atque ab atrociſſima uetuſtatis iniuria uindicandis ſibi elaborandum eſſe duxerunt, cum ijdem illi ſimul & principis quondam terrarum populi fama, cuius nunc paucis tantum, ijſq; mendoſis in libris egregię laudes, & prǽſtantiſſima facta commemorantur, & prǽſentium, ac futurorum hominum utilitati, qui hinc uel ad agendum, uel ad dicendum utiliſſima peterent documenta, conſulerent. Quorum uirorum inſignis ipſe ad laudem labor cum omnium credo hominum, tum meo certe in perpetuum, qualecunque erit, iudicio, atque pręconio celebrabitur. Sed quoniam in tanta uetuſtate, & tanta monumentorum, ac tam uaria labe omnia ab ijs loca uel temporum, uel rerum uitio purgari non potuiſſe uidebam, immo uero multas adhuc tanquam uetuſti cuiuſdam ędificij labefactatas ſupereſſe partes, quę aut in totum reſtituendę eſſent, aut certe adminiculo aliquo fulciendę, dignam eſſe rem iudicaui, in qua magnorum uirorum exemplo nonnullum & ipſe ſtudium collocarem; non quod ingenio, aut induſtria plus me illis profecturum eſſe confiderem, ſed quòd cum multis, quibus illi caruiſſent, ad Romanam antiquitatem cognoſcendam pręſidijs abundarem, quod illi multis in locis efficere nequiuiſſent, id eorum me ope non difficilè pręſtiturum eſſe non deſperarem. Neque uero longe aliter res, quàm futurum ſpe, animoq; conceperam, contigit. Etenim cum me ad Liuianos ipſos libros, atque ad ea, quę à cęteris ad eos corrigendos edita ſunt, legenda intentiore, quàm unquam antea, animo contuliſſem, tum tam multa loca, quę illi aut obſcura parum intellexiſſent, aut deprauata pręterijſſent, aut integra corrupiſſent, inueni, ut iam mihi non Liuij magis, cuius ornatiſſima ſcripta tam turpibus fœdata uulneribus uiſerentur, quàm noſtra ipſorum miſerabilis eſſe cõditio uideretur; quibus de unoquoq; tanti auctoris uerbo aut obſcuro, aut ſuſpecto eſſet merito laborandum. Nam pręter uitioſiſſima Romanorum magiſtratuum, atque adeo ipſorum etiam oppidorum, fluminum, atque locorum nomina, & tempora ipſa omni fere ex parte labantia, quę una propè Romanam hiſtoriam continere uidentur: multas pręterea uoces deeſſe, multas ſupereſſe, alias luxatas,

alias aut praue interpunctas, aut prodigioſe deformatas, ſententiam ſæpe aut nullam, aut alienam, ſcriptorem ſui diſsimilem, ſibi repugnantem, multo etiam, quàm natura eius tulit, in ſcribendo duriorem alieno eſſe uitio animaduerti. Quas labes nec Valla, nec Sabellicus, nec Rhenanus, nec Gelenius, nec Glareanus, qui partim ingenio, partim manuſcriptorum librorum auctoritate nixi in huius hiſtoriæ correctione magna cum induſtriæ laude uerſati eſſent, aut non uidiſſent, aut neglexiſſent, aut certe locupletibus teſtimonijs deſtituti non ſuſtuliſſent. Quas omnes cum mihi, quoad poſſem, delendas eſſe ſtatuerem, feci illud, quod uix fieri poſſe ante credideram, ut omnia rerum Romanarum monumenta diligentiſsime perluſtrarem. Itaq; coniecturis primum ijs, quas iam ex diuturna Romanæ antiquitatis obſeruatione firmaueram, deinde manuſcriptorum librorum auctoritate fretus, quos quàm plurimos, & quàm optimos potui undique conuocaueram, lapidibus præterea uetuſtis, & maxime conſularibus Capitolinis, nummisq; argenteis, quo in monumentorum genere incorruptam maxime latere ueritatem animaduerteram, poſtremo græcorum libris tam ijs, qui proxime typis impreſsi, quàm qui adhuc tantum manuſcripti leguntur, ducibus, atque auctoribus uſus, non pleroſque ſolum eorum locorum aut ab alijs deprauatos emendaui, aut minus intellectos explanaui, aut omiſſos attigi, ſed immutatam etiam ab ijs & rerum, & nominum, & temporum rationem, & conſtantiam priſtinam, quoad potui, reuocaui. Neque uero tam in XXX primis libris, quos alij ſuis ante me correctionibus illuſtraſſent, quàm in quinque extremis nuper inuentis, & in epitoma ipſa etiam mendoſiſsima laboraui, ex qua fructum percipi uel uberrimum poſſe, præſertim ubi Liuiana deſideraretur hiſtoria, ſenſeram. Et quoniam ad Romanam intelligendam hiſtoriam nihil tam aptum eſſe, quàm rectam annorum, temporumq; deſcriptionem, iudicabam; qua in re diſsidentes inter ſe ueteres auctores eſſe comperiebam; dedi etiam operam, ut quod Glareanus ante me fecit, ne hac quidem in parte hiſtoriæ Liuianæ deeſſem. Cuius quidem eruditiſsimi uiri labore facile contentus eſſe poteram, niſi ab eo in tota ipſa re diſſenſiſſem. Neque enim Liuium in numerandis ab urbe condita annis eadem ratione uſum, qua cæteros, eſſe reperiebam. Qua ille opinione ductus, dum eorum auctoritatem ad Liuianam Chronologiam conſcribendam adhibuit, in eam ſæpe ſe neceſsitatem induxit, ut dum aliorum numeros ſequitur, omnino Liuianos aut negligere, aut immutare coactus fuerit. Quod illi profecto in ea Chronologia committendum non erat, quam ipſe ſe Liuianæ præſertim

tim

tim hiſtoria comparare profiteretur. Accedit, quod dum nimium ſuum ille uoluit in ea re ſtudium indicare, cognomina multa, atq; iteratorum, & multiplicatorum honorum notas magiſtratibus ipſis affixit, quæ non ſolum ſtudioſe à Liuio præterita, ſed ab ipſius etiam Liuij ſententia, atq; adeo ab ipſa hiſtoria ueritate remota eſſe uidentur. quo factum eſt, vt noua mihi quoque ad Liuianam hiſtoriam Chronologia ex Liuij potiſsimum ſententia fuerit comparanda. Atque hæc quidem omnia cum in vnum tandem quaſi corpus magno ſtudio redegiſſem, ac breuibus præterea explicationibus, ne quem fallerem, ratione conſilij, factiq; mei expoſita, diligentiam, induſtriamq; in hoc genere meam ſigillatim probaſſem; haud mihi committendum eſſe putaui, ut ea, qualiacunq; eſſent, tibi iamdiu cupienti, atque petenti diutius deberem. Tantum autem apud me rectiſsima tua voluntas ualuit, ut, quæ ſcripſiſſem, ea non ſolum ad tuam, & eorum, qui latinæ linguæ, & antiquitatis Romanæ ſtudio tenerentur, utilitatem, libentiſsime ederem, ſed tuo etiam ornatiſsimo nomini ſtudioſiſsime conſecrarem. quanquam iure hoc quidem. Neque enim mihi ſecus faciendum erat, quàm ut cuius tu laboris auctor, ſociusq; fuiſſes, eius etiam fructus in tuo potiſsimum nomine appareret. quandoquidem tu non ſolum cohortatione tua me iam inde ante etiam, quàm Venetias commigrarem, ad tantum laborem ſuſcipiendum uehementiſsime impuliſti, ſed poſt quoque aſsiduum te propè mihi in manuſcriptis libris colligendis ſocium adiunxiſti. Nummi uero ænei, atque argentei, cæteraq; antiquitatis monumenta, quæ clariſsimus vir Andreas pater tuus plurima, eaq; pulcherrima ſummo ſumptu, ac ſingulari diligentia ex tota propè Europa, Aſiaq; collegit, mihi dies, noctesq; ita, cum hæc conſcriberem, patuerunt, ut uere lucubrationes hæ non mea magis induſtria, quàm ueſtra, nec ex mea potius domo, quàm ex ueſtra, quaſi ex aliqua nobiliſsima omnis antiquitatis officina prodire videantur. quo quidem in ſtudio adeo ille intentus eſt, vt, poſtquam à reip. adminiſtratione, à qua iampridem ipſe ſponte receſsit, ad ocium, & quietem ſe contulit, nihil ſibi antiquius eſſe ſtatuerit, quàm ut literas has, & ſimul omnem uetuſtatis memoriam excitaret, ac te, geminumq; fratrem tuum Petrum, tui ut ore, ſic virtute, ac probitate ſimillimum, & his literis, & hac diſciplina imbuendos, erudiendosq; curaret. Quare quod ſtudium veſtra maxime familia fouit, eius (vt dixi) fructus veſtro etiam potiſsimum nomini iure meo quidem iudicio deberi videtur. Nolito enim putare, me aut veſtrorum erga me beneficiorum, aut huius totius officij mei tam iniquum æſtimatorem eſſe, ut eorum me

ne

ne particulam quidem hoc, quantumcunque eſt, munere conſequi poſſe ſperem. quorum tanta in omni humanitatis genere magnitudo eſt, ut me, quia ad referendam gratiam imparem eſſe intelligo, vita prorſus pigeat mea. Neque uero mihi tantum etiam tribuo, ut quanquam floreſcenti tuæ laudi maxime faueo, eam tamen hoc tenui ſcripti genere apud homines commendare, aut ampliorem reddere me poſſe exiſtimem; quippe quæ à ſumma nobilitate profecta, egregijs paternæ educationis inſtitutis innixa, excellentis denique ingenij, atque admirabilis induſtriæ præſidijs confirmata ipſa per ſe abſque alterius adminiculo ingredi, & iam latius per ora uirum excurrere non ullius indigens præconij cœpit. Te uero potius adoleſcentem hortabor, uel (ut aiunt) currentem incitabo, ut, quod iamdiu facis, & his ſtudijs, & hac præſertim lectione hiſtoriæ delecteris, quippe quæ utilia ſuppeditare documenta poſſit, unde tibi, & tuæ reip. quod imitere ſumas; ad quam & ſi propter ætatem nōdum acceſſiſti, tamen his tantæ reip. exemplis inſtructum, quæ una poſt homines natos totum ferè terrarum orbem, dum ſanctiſſimis ciuilis concordiæ legibus ſtetit, latiſſime armis, imperioq́; complexa eſt, ad iſtam tuam unam in terris hodie bene conſtitutæ ciuitatis imaginem capeſſendam accedere, multum arbitror profuturum. Mihi quidem valde laboratum eſt, ut & tibi, & cæteris, qui eiuſmodi ſcriptoris ſtudio eſſent dediti, faciliorem ad hunc intelligendum aditum præpararem. quod ſi qua ex parte hac mea induſtria fuero conſequutus, ſummum me laboris mei fructum cepiſſe putabo: ſin minus; mihi tamen gratum erit, ſi me ſaltem uoluiſſe homines intellexerint. Fuit enim difficile in tanta librorum, rerumq́; mole me aut ſemper uigilare, aut etiam uigilantem, quæ miris quibuſdam uetuſtatis inuoluta ſunt tenebris, explicare. quàm multos tamen locos aut uitioſos à mendis, aut obſcuros ab iniquis reprehenſionibus, & ineptis interpretationibus uindicarim, qui hæc legent, facile cognoſcent. quæ cum cæteros, tum te in primis, qui me ſæpe laborantem vidiſti, atque æquiſſimum quenque alienæ induſtriæ iudicem, ſummopere credo eſſe comprobaturum. Vale.

Venetijs, M D L V. Nonis Maij.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM

AB VRBE CONDITA LIBRI PRIMI EPITOME.

ADVENTVS Aeneæ in Italiam, & res ab eò geſtæ, Aſcanij regnum Albæ, & Siluij Aeneæ, ac deinceps Siluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compreſſa. nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima ſpolia Ioui Feretrio lata. In curias populus diuiſus. Fidenates, & Veientes uicti. Romulus conſecratus. Numa Pompilius ritus ſacrorum tradidit, Iano templum conſtituit: eiusq́; portam pacatis omnibus circa populis primus clauſit. Cum dea Egeria ſibi congreſſus nocturnos eſſe ſimulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hoſtilius Albanos bello petijt. Poſt hæc tergeminorum pugna. Horatius abſolutus. Metij Fufetij ſupplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad poſtremum fulmine abſumptus eſt. Ancus Marcius ceremonias à Numa inſtitutas renouauit. Latinis uictis, & ad ciuitatem aſcitis montem Auentinum aſsignauit. Politorium vrbem Latinorum bello repetitam, quam Priſci Latini occupauerant, diruit. Pontem ſublicium in Tyberim fecit. Ianiculum collem vrbi addidit. Fines imperij protulit. Oſtiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthij filius à Tarquinijs, Etruriæ ciuitate, Romam uenit, & in amicitiam Anci receptus Tarquinij nomen fere cœpit, & poſt mortem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit. Latinos ſubegit. Circum deſignauit. Ludos edidit. Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ ſcientiæ cauſa Attij Nauij auguris, conſuluiſſe fertur an id, de quo cogitaret, effici poſſet. quod cum ille fieri poſſe reſpondiſſet: iuſsiſſe eum nouacula cotem præcidere: idq́; protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie uicit. Vrbem muro circundedit. Cloacas fecit. occiſus eſt ab Anci filijs cum regnaſſet annos XXXVIII. Succeſsit ei Ser. Tullius natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis poſito caput arſiſſe traditum eſt. Veientes atque Etruſcos prælio fudit. Cenſum primus omnium egit. Luſtrum condidit, quo cenſa LXXXM. eſſe dicuntur. Claſſes, centuriasq́; deſcripſit. Pomœrium protulit. Colles vrbi, Quirinalem, Viminalem,

Eſquilinumq́;

Eſquilinumq; adiecit. Templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. interfectus eſt à L. Tarquinio Priſci filio, conſilio filiæ ſuæ Tulliæ, cum regnaſſet annos XXXIIII. poſt hunc L. Tarquinius Superbus neque patrum, neque populi iuſſu regnum inuaſit: quo die ſcelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa ſe ad cuſtodiam corporis ſui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volſcis geſsit: & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus, & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in poteſtatem ſuam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & conſulentibus quis eorum regnaturus eſſet Romæ, dictum eſt eum regnaturum, qui primum matrem oſculatus eſſet. quod reſponſum cum ipſi aliter interpretarentur: Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapſum ſe ſimulauit, & terram oſculatus eſt. idq; factum eius euentum rei comprobauit. nam, cum impotenter ſe gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium ſui adduxiſſet: ad ultimum, propter expugnatam nocturna ui à Sexto filio eius Lucretiæ pudicitiam; quæ uocato patre ad ſe Tricipitino, & uiro Collatino, obteſtata ne inulta mors eius eſſet, cultro ſe interemit; Bruti opera maxime expulſus eſt; cum regnaſſet annos uiginti quinque. Tunc conſules primum creati ſunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

RERVM ET VOCVM apud T. Liuium

INDEX COPIOSISSIMVS.

Abaci ex Aſia Romā aduecti 316.e
abbaſſum oppidum 312.k
abdera expugnata ac direpta 358.g.h
abderitæ legati querelam de Hortenſio apud Senatum deponunt Ibidem
abderitarum ager Romanis tranſeuntibus pacatus 318.e
abietis in claſſe Scipioni paranda uſus 222.k
aborigines populi I.G.eorum fides erga Aeneam 1.b
abrogari leges an aliquando poßint 268.b.c
abrupolis à Perſeo regno expulſus 352.c.358.d
de abſente rege Philippo ſenatus ſtatuere non uult 327.e
abſentes etiam Romani honores gerebant 260.e
abſentium criminatores, præſentium uerecundia cohibentur 62.b.
abydi dedendæ conſilium 299.h.i
abydum oppugnat Philippus 246.c
abydenorū miſerabilis exitus 246.k. & 247.a
academia gymnaſium 248.a
acanthum op.captū ac direptū 252.e
acarnania in poteſtatem Romanorum uenit 263.a
acarnaniā Aetoli populantur 210.b
acarnanes populi 212.e
acarnanes ab Aetolis dißidētes 190.d
acarnanes fœderi Philippi Macedonis cum Romanis adſcripti 226.g.
acarnanes ſe Romanis excuſant de per peram deſignatis 356.f.
acarnanum coniuratio in bellum iteru rum 190.b.
acarnanū gēs à Romanis ſētata 261.b
acarnanum in bello cæſorum elogium 190.b
acarnanum populi ultio de duobus adoleſcentibus ciuibus ſuis Athenis oc ciſis 246.c
accepti ī ciuitatē uindicta liberati 15.e.
accenſi 10.e.91.d.
accidens clamor, hoc eſt audiens, ſeu perueniens 154.a.b
accilla urbs 169.i
accius Nauius augur 9.d
accius Tullus Volſcus 21.d. *Eius dolus* 21.i.k
accolæ à uicinis aut duri aut molles redduntur 385.a.b
accua oppidum 166.e
accuſator idem & index 34.f
accuſatoribus ac delatoribus ſuis coram reſpondere Marcellus non detrectat 191.i.k
accuſatorius ſpiritus Appij Claudij 26.i
acedux Hiſpanus nobilis 142.a
acerra ab Annibale diripiuntur ac incenduntur.reædificantur 198.a
acerrani Romani facti 93.b
acharra per deditionē recepta 256.a
achæi à Philippo Corinthum & Argos repetunt 226.g
Achæi finibus ſuis Macedonibus inter dicunt 283.a
achæi funditores 315.h
achæi in fœdus Philippi Macedonis cū Romanis adſcripti 226.g
achæi Lacedæmonijs bellum indicunt 316.e.*eorum diſceptationes* 332.b
achæi Phthiotæ Theſſalis dati 265.k
achęi in uerba Philippi quotannis iurare ſoliti 254.c
achæi ut ad Romanam ſocietatem adducti ſint 257.b
achæi Zacynthum recipiunt 298.k
achæorum aduerſus Philippum prouidentia 238.c & dein.
achæorum agri à Nabide populantur 283.e
achæorum cum Nabide bellum 273.a 283.h.284.a.b.c
achæorum authoritas apud Quintium 264.g.& *apud Romanos* 316.f.
achęorum calamitas 205.d.*perplexitas* 251.d
achęorum concilium 257.b.c.d.205.f
achęorum conſultatio de bello Macedonico 349.e.f.g
achęorum cum Attalo ac Rhodijs ſocietas 288.a
achęorum erga Romanos gratitudo 276.i.*fides* 281.e d.
achæorū opprobratio aduerſus Romanos 329.f.330.a
achæorum gentis decus 301.e
achæorum honor à Quintio 265.a
achæorum portus 298.k
achæorum proſpera pugna 206.a
achæorum ſitus 295.a
achæorum terror ibidem.
achæorum timor ab Romanis 212.g
achæorū urbes ab Aetolis ſtātes 291.i.
achęos in medio quietos optat Antiochus dum cū Romanis bellet 288.a
achęos ſibi ſocios Philip.adiūgit 254.d
achaicum concilium 294.i
achelous amnis 36.f
acheron fl. 98.a.b
achillis fuga 344.b.c
acies Romana 28.c.104.e.210.k
acies romana aduerſus aciem Antiochi qualis fuerit 304.k
aciei inſtructio 92.b.138.d
aciei Romanæ confuſio ad thraſimenū 138.e
acies binæ hoſtiles hinc inde producti, toto die ocioſæ 213.d.e.g
acie pugnaturorum religio ac ſacra 102.*bacilia lex* 34.d
acilij abruptum reſponſum, ac minax, in Aetalorū uictorum cunctatione 294.e.f
acilij in Aetolia expeditiones 298.c.d
aciliani annales 233.f.281.g
achradina Syracuſanorum 166.b.*capitur* 169.e
Achradinę pręfecti proditio 180.k. 181.a.b. & deinde
achradinę Syracuſanę munitio 180.i
acrea promontorium 258.f
acrephia & Coronea Bœotiæ urbes 151.e.f
acrocorintho præſidiū īponit 264.g.h
actores fabularum ijdem olim erant et authores 79.e
actium acarnaniæ portus 285.b
actutum fore. 226.k
adarma ſolēne ī bellis proclamari 30.k
addictorum uincula 76.i
addicendi mos 74.k
non addicunt aues Fabio ſacrificanti in ſimulata deditione Metapontinorum 202.a
adherbal Cartaginienſis prętor 218.e
admittere ad animum 105.a
admittere auium auguralium 47.a
admodū nullā, hoc eſt fere nullā 344.k

admirationem ut ſibi pararit Scipio iunior 189.k.190.a
adria Thuſcorum colonia 63.i
adriani, coloni Romani 200.b
adoleſcens ultro a ſcorto adamatus, ab ea hæres inſtituitur 324.c
adoleſcentis regis æta. adulatoribus obnoxia 163.e
adoleſcentis rei patrocinia 30.d
adoleſcentes ſeptemdecim annorum in militiam allecti 148.k
adoleſcentibus magis quàm ſenibus ignoſci 18.a
adoleſcentia ferocia ſibi ipſi pernicioſa 159.b
adoleſcẽtię negligentis et luxurioſæ nota 199.d
adorantium more pacem petunt Carthaginienſes 236.i.k
adoreus mons 313.b
adramiteum urbs 301.c
adrumetum oppidum 239.d
aduerſa fortiter ferebãt Rom. 362.d
aduerſa ſecundis dij Romanis permiſcebant 207.b
aduerſæ res religionum admonẽt 67.f
aduerſitaté Romanorum nudatę uolumtates græcorum 279.e
aduerſus aliquem obedienter quid facere 333.c
aduerſus aliquẽ pacem colere, hoc eſt, pactam cum aliquo 380.a
adulationes odioſæ 103.k
adulterij mulcta apud Romanos 119.e
ad unum omnes 189.a
ædes damnati ob regni affectati ſuſpicionem, publice diruta 32.i
ædes Iunonis monetæ in arce 85.e
ædes ſacræ multæ de cælo tactæ 212.d.e
ædes Matutæ matris 60.g. ab incendio intacta 76.a
ædium in edito loco ponendarum ſuſpicio 15.i.k
ædiles ludis maximis faciendis ſe patricij iuuenes offerunt 78.e
ædiles ludos ſcenicos primum faciunt 171.f
ædilis ante legitimam ætatẽ factus P. Cornelius Scipio 173.f
ædiles curules primi Romæ 78.e
ædilis curulis ſimul præturam obire non poterat 330.e
ædiles curules & ædiles plebis 210.a
ædiles curules partim ædiles patricij, partim plebeij 203.e
ædilitia largitio 150.g
ædium ſceleratorum hominum diruendarum mos. 94.e. Vide æquimelium
ædilitij ſcribæ & uiatores ærarium ſuppilant 242.a
ægates inſulæ 126.b
ægates ad inſulas male pugnatum à Carthaginienſibus 132.d
ægeleos urbs opprimitur 252.f
ægeria nympha Numæ 5.c
ægienſes funditores 315.d
ægimurus inſula 231.g
æginium oppidum 256.c
æginium oppidum recipitur 291.f. diripitur & 383.c & dein.
ægium oppidum 212.d.287.k.316.a
ęgri cupidi comparatio cum militibus 57.d
ęgritudinis ſimulandę fraus 275.a
ęgritudini corporum opem unam eſſe deorum pacem ac ueniam 7.b
ęgrorum militum colligendorum cura apud Romanos 304.a
ęgypti opes inter Philippum Macedonẽ & antiochũ Syrũ diuiſæ 246.b
ęgypti reges Romanis gratulãt 298.b
ęmilia lex 107.g.107.h. tribus 317.g
ęmulatio ducũ ĩter ſe, q̃ pnicioſa 194.b
æmus mons 338.a.338.d
æmilius p̃tor Siciliã adminiſtrat 134.b
æmylius Regillus in portu Epheſino naues diripit 303.g
æneas cuius filius t.g. ubi ſitus 1.b
æneas Aeniæ conditor 335.e
æneæ ſacrificatur quotannis apud Aeniam 334.f
æneæ in excidio Troiano parcitum 1.b
æneæ iactatio, & in Italiam aduentus Ibidem F
æneas Syluius 2.k
ænea ſigna tria Cereri & Libero ac Liberæ poſita 208.k.
ænea ſigna quinque ex multatitio argẽto in ærario poſita 253.c
ænei orbes ex bonis commiſſis 94.d
æniæ urbis ſitus 340.c
ænianes 211.b
æneſidemi Dymæi præfecti Achæorum præſidij apud argiuos, mira animi obſtinatio in oppetẽda morte 258.k
æniade Acarnanibus attributi 312.a
æniorum urbs direpta 383.d
de Aeno & Maronea urbibus controuerſia 327.b
æno & Maronia præſidia Antiochi deducta 30.g.k
ænna urbs in Sicilia 170.b
ænnenſium perfidia in Romanos 170.c eorum clades 170.d
ęnum capit Philippus Macedo 246.g
æolis & Ionia Toliſtobogijs attributa 313.b
æolidis tumultus 299.b.e.d.
ępulo regulus Hiſtrorum 347.a. ſe occidit Ibidem
ęquicoli populi 8.b.114.e
æquimelium quod ſit 46.f
æqui Latinos bello petunt 20.d
æqui Romanorum audacia territi fugiunt 21.c.20.g.21.d
ęqui & Volſci à Romanis cadũt. 22.g
ęqui rebellant 40.d.52.e.113.b
æqui à Romanis pulſi 28.c.d.f.51.i.52.i.53.c
æqui & Volſci Hernicos uexant, & romanos 29.a.41.c.d
æqui à Tuſculanis ſub iugum miſſi 32.g rebellant 35.e
æqui populati 32.h. fugantur acc æduntur 34.b.63.d
æqui fere quotannis bellum aduerſus romanos excitabant 52.e.110.d 111.b
æqui prope ad internecionem deleti 111.c. triumphati 112.a
cum Aequis romani pacẽ faciunt. 12.i eorum defectio 333.g. ſtrages. 62.k.
æquis induciæ octennes pacta 49.d
ærarium ſe aperturum confidenter ait Scipio ĩ quæſtorũ heſitãtia 321.f.g
ærarium ſanctius 200.c
ærarij romani inopia 165.i.k.166.a
ærarius factus Mamercus Aemylius dictator 38.b
ærarij multi facti & tribu moti 165.i
ærarios relinquere 232.g
æs alienum paternum luiturus filius, in nexum ſe dat 96.b
æs graue plauſtris in ærarium conuectũ ad militum ſtipendia 55.b
æris alieni inuidia 22.f. ea ſeditiones concitat 75.e.f
ęris alieni miſeria 71.a.i. & dein. aggrauatio 74.b
æris alieni in plebe leuandi ratio 79.e f.83.a
æris ſeſtertium tricies octoginta millia in ærarium illata 213.a
ærea erant arma primę claßis romanorum 10.e
ærea ſigna fabrefacta in triumphum ducta 277.a
æreorum uaſorum crepitus ab imbelli multitudine in commiſſione pugnæ 185.e.f
æropus mons 305.c
æſculapius peſtilẽtię ergo accerſendus decernitur 123.f. romam aduectus 326.a
æſculapium propugnaculum 310.b
æſculapij templum Epidauri 383.e
ęſtatis medium peſti obnoxium, ſi accedant alia incommoda 301.k

æſtiuis noctibus ſomnus paulo ante lucem ſuauiſsimus 109.i.k
æſtreum campus 306.b
æſtræum Pæoniæ urbs 337.b
æſtus maris, arbitrium moderandi naues adimit 219.f
æſtus refluxum naturalem uento etiam adiutum Scipio deorum opem interpretatur 195.i
ætas animum minuit 73.b
ætatis flos proſtitutus 238.e.f.i
ætatis maioris in regni ſucceſsione momentum 333.b
ætati immaturæ populus romanus imperium arduum committit. 189.b.c
In ætatem uenire 52.i.54.c
ætnæ ignes 191.g
æthalia inſula 300.a
ætoliæ tumultus 309.k.310.a.311.k
ætoli Attalo regi ſummum gentis ſuæ magiſtratum deſerunt 205.d
ætoli pacis cõcilïũ interturbãt 205.f
ætoli animos attollunt. 230.k. funduntur 212.c
ætoli belli Macedonici & pacis cauſa 244.k
ætoli ab roma. legato redarguũt 249.b
ætoli ab romanis ſpem magis quàm auxilium capiunt 252.e. à Senatu Romano inclementer accepti 145.b.tã quam hoſtes dimiſsi 293.d.e
ætoli in Macedoniam tranſcendunt 255.k.256.a.b
ætoli ingenio inquieti 266.b.271.b latrones 272.a.b. uani & ingrati 292.f. linguam tantum Græcorum habent, ſicut ſpeciem hominum, cætera barbari & monſtra 272.b.c
ætoli Romanos de Lacædemone Nabidis ĩ ptãte relicta criminant. 275.f
ætoli Romanis infeſti, 281.b.285.k 298.d.e
ætoli Romanis cauſam uictoriæ in Græcia præbuerunt 281.b.282.b
ætoli in umbilico Græciæ 282.d
ætoli ultro ſibi bellũ inferentes 289.f 292.c
ætoli Philippum uicere 290.b
ætoli ſeſe dedunt 293.k
ætoli amphilochiam recipiũt 310.d.e
ætoli pacem à Romanis petunt 311.d 311.b
ætoli Perſeo magis quàm Romanis addicti 351.k
ætoli & Bœotij exercitu Perſei 360.i
ætolorum amicitiam affectant Romani 179.d.273.b.k
ætolorum ac Romanorũ fœdus 190.d
ætolorum defectio à Philippo 190.f
ætolorum bellum aduerſus Acarnanes 191.e.f
ætolorum & Philippi Macedonis bellum 205.e
ætolorum ferocia 205.d.275.f
ætolorum concilium 190.b.211.g
ætolorum in boſtico negligentia ac clades 251.e.f
ætolorum clades 251.g.b
ætolorum prętor Phaneas quæ repetat à Philippo 260.e
ætolorum obmurmuratio in publica Græciæ pace 264.i
ætolorum animi ab Romana ſocietate alienati 265.b.267.f. eorundem furor aduerſus Romanos 285.e
ætolorum audax conſilium. Ibidem
ætolorum Alexameni ſtipatorum cædes 285.b
ætolorum uana promiſſa 292.a. pertinacia 209.i.210.k
ætolorum legatio ad Acilium conſulẽ 185.b
ætolorum animi fracti 294.e. deſperatio & dein. 290.k
ætolorum à Philippo rege crimina 294.f.b
ætolorũ principes tres et quadragiata ĩ latomias à Romanis cõiecti 298.b
ætolorum uexatio 298.g
ætolorum imprudentia in ueniã erroris ſeu culpæ à Romanis petenda 307.b
ætolorum res 310.c.d
ætolorum metus à Romanis Ibidem
ætolorum animi indomiti, ac immutabiles 311.f
ætolorum commotio unde fuerit, 311.b
ætolorum pacis conditiones. Ibid.
ætolorum in ſe uerſus furor 350.b
ætolorum ſeditionis compoſitio 351.b
ætolorum criminatio 363.b
ætolorum cauſa exitus 385.a
ætolis plus abſtulit Philippus ſocius, quàm hoſtis 260.g
ætolis iratus T. Quintius 295.c
aduerſus ætolos bellũ decernit 307.a
ætolos Philippus quibus uult conditionibus adigit 226.d
ætolos Philippus ad petendam pacem compellit 295.a
affinis noxæ 325.a.b
afri & Numidæ, incertæ fidei ingenia 245.b.224.e
afri leuium corporum homines 213.g
africa prouincia P. Scipioni deſtinatur 332.f
africæ prouinciæ cura apud Romanos 233.k
africæ prouinciæ difficultas 221.e
africanus lxiij. ludis circenſibus exhibita 371.d
africani cognomen unde natum 341.b
africum bellum 238.e.f
africi belli difficultas 221.e
africam prouinciam ſibi decerni Cn. Lentulus Cos. optat 242.c
africam P. Scipio affectat 215.a
agamemnonia claſsis 384.e.f
agaſſa urbs Romanis deditur 369.c
agaſſa inſula direpta 384.c
agathocles Syracuſanus tranſgreſsione in africam, bellũ à Sicilia auertit 222.c
agatirna ſiciliæ 200.f
agatirnę ĩcolę, colluuies hominũ 294.g
agema, ala mille equitum 292.i.b
agema legio 335.c
agema perſei 249.g
ageſimbrotus Orei præfectus 252.e
ageſimbrotus præfectus claſsis rhodiæ 260.c
ageſipolis Lacedæmonius exul 260.b
ageſipolis rhodij uerba de bello Macedonico 378.e
agere conditiones pacis 315.a
agere ictum 362.g
ager bene meritis de republica aſsignabatur 289.b.253.a.253.b
ager Campanus diuiſus 275.k
ager in quo caſtra annibal habebat urbem obſidens, nihilo minoris romæ publice emptus 186 k
ager populo diuiſus 27.i.k
ager ſacer 317.k
ager ueteranis militibus aſsignatus 247.d
agri amiſſi ĩdignatio apud Latin. 175.g
agricultor 339.f
agri diuiſi inuidia 11.a.11.e.21.b.i.
de agri finibus contentio inter Carthaginienſes & Maſaniſſam 337.e
agri Liguſtici & Gallici diuiſio 351.f
agri publici à priuatis diſterminatio in Campania 351.a
agri romani terminus, Italia 198.i
agri uiritim diuidendi fax 261.d
ex agro accerſitus romam dictator L. Quintius Cincinnatus 33.c.
agrorum modus præſcriptus. 76.f. Eius exceſſus multatus 87.f
agros roma. bello nõ habitabãt 213.g
agraria lex 23.c. tribunitiũ uenenum 25.e.
agrariæ legis author tribunus plebis Tib. pontificius 23.c
agrariæ legis deſiderium 27.b
agrariæ legis dulcedo. 151.e.f. mẽtio. 27.g. promulgatio. 22.i.58.k. ſtimuli. 25.g. tumultus. 26.k.51.i. 54.b.53.i.k.69.b.60.k
agreſtium terror 28.c

aglaſpides 377.e.f
agminis ducēdi ſolertia, et locorūcapiēdorum ualebat Philopœmen 284.a
agnus biceps cū quinq; pedibus 259.f
cum duobus capitibus 255.b. cum ſuil lo capite 245.k. cum ubere lactanti natus 297.b. idē mas et fœmina 213.e
agni mactandi in ſponſionibus militaribus ritus 246.b
agranonitæ Illyrici 384.b.c
agrianes populi 360.b
agrianes propugnatores Caſandreæ 371.c
agriani ſuperati 360.a.b
agrigentinum bellum 233.i
agrigentum Himilco recipit 169.i
agrigentum romanis proditur 194.d.e
agrippa Furius cos. 41.d
agrippa Menenius 45.g. Lanatus 46.a.52.e.52.k.
agrippa Tiberij filius 2.k
aggredienda non eſſe quæ efficere non poſſis 166.e
aharna oppidum 117.g
aius locutius deus 67.b
ala ſacra 362.b.364.c
alabanda oppidum 374.c.d
alabandorum legati ad Cn. Manlium Volſonem cos. 312.a.b
alabandenſium erga romanos obſeruatio 365.f.g. & deinde
alanderſi 313.e
alarij equites 341.i
alatrinates Hernici 337.d
alba Latini filius 2.k
alba longa ab Aſcanio condita 2.k
alba oppidum à Lauinio ortum 5.i
alba deſeritur ac diruitur 187.b
alba, romana colonia 199.i.227.a
albæ reges oēs ſiluij cognominati 2.b
albana arx 105.e
albana ſacra 7.k.8.a
albani in romanorū imperiū cedūt 6.g
albani lacus prodigium 59.g.b
albani montis ſacra 67.g
albani romam traducti 342.k
in Albano monte triūphandi ritus ſine publica authoritate 263.b.354.g
albanorum ac Romanorum bellum 5.i
albanorū principes in patres lecti 7.b.
albanorum ſtirps, Romani. 5.i
albij, Galeni & Atrij Vmbri exitus 218.c
albingauni Ligures 247.e
albis equis uehendi magnificentia 61.f 163.a
albo polire 343.g
albula, qui & Tiberis 2.k
album inueſtimentum petitionis cauſa ſumi uetatur 48.e
alce urbs in Celtiberia 343.d.e. Romanis deditur ibid.e
alcibiades & Areus capitis damnati 329.k
abſoluti 330.d
alcon Saguntinus 127.c.d
alexamenus Aetolus Lacedemonis capiendæ author 285.b.i. Eius cædes ibidem 286.b
alexander Acarnan relicto philippo Antiochū ſequutus 282.d. Eius mors 293.b
alexander Aetolorū princeps in Philippū inuehitur 260.e. Idem in Athenienſes et Romanos inuehitur 272.a
alexander Berrœus homo nefarius 339.b.
alexander Epiri rex 89.k.103.k
alexander Epirenſis Samnites & Lucanos bello uincit 93.g. eius mors 95.c.d.e.
alexander magnus diuina ſtirpe natus creditus 89.k.189.b.
alexādri magni mater Olympias 95.f
alexandri magni cum Romanis ducibus comparatio 103.g. & dein.
alexandri magni indoles 103.i
alexandri magni uitia 103.k. præſtantia, ac uirtus 281.b.380.c
alexandri magni copia 104.e
alexandria Aegypti conditur 95.a
alexandria Troas 285.i
alexandrinorum legatorum ſordes & abiectio 272.b
allatrare quenquam 320.k
alia fluuius 64.g
allia fluuius, & allienſis dies 74.k
alliēſis clades 64.g.68.g.174.f.313.d
allienſis clades uirtute cōpenſata 81.b
alliēſi pugna, Cannēſis ſimilis 373.b.c
aliſe Samnitium urbs 95.f
aliſæ de Samnitibus capta 109.a
aliſates ſubiguntur 109.i
Allobrogum ſitus 130.f
Allucius adoleſcēs Celtiberorum princeps 196.b
aliena inimicitia aut inuidia ſeruiendum non eſſe 331.b.c
alieni æris ſtimuli acerrimi 203.k
alienos ritus, mores, leges, ac linguam recipere nolūt Crotonienſes 162.b
alienis malis doceri, exemplum utiliſſimum 131.e
alienis oculis regi qui debeat ſpōdēter, aliorum gubernationem ſuſcipere uelle. 229.a
alimne urbs 312.e
aliphera urbs 254.c
aliphera a Megalopolitis redditā 110.d
alius ſuper alium 332.e
almana urbs 365.b
alopeconnesū Philippus recipit 246.g
alorci Hiſpani ad Saguntinos in ultima rerum deſperatione oratio 127.d
alpes Gallos primum tranſiſſe 130.e.f
alpes quindecim diebus ab annibale ſuperata 131.b.i
alpes Gallorum terminus 333.f
alpinarum gentium origo 63.b
alpium uia inacceſſa 63.k.130.a.b
alpium difficultas eleuatur 213.g.b
alpium horror 130.l. earum tranſitus difficultas 130.k
amadocus dux Thracum à Philippo captus 329.f
amarinthis diana 286.d
ambarri Galli 63.k
ambigatus Celtarū Gallorū rex. 63.k
ambitionis minime homo 155.g.b
ambitus lex 83.c.338.k
ambo, pro ambos 342.b.i.
ambracia oppidū 256.d.295.b.310.f obſidetur. Ibid. an ui capta 323.e
ambraciæ ornamenta 311.a
ambracienſium eadem quæ & Aetolorum cauſa 319.b
ambracienſium querela de M. Aemylio 319.a.b
ambracienſes Romanis ſe permittunt. 311.f.g
ambracienſes triumphati 318.i. oīa ijs reſtituta. Ibidem.k. 310.f
ambracius ſinus 256.d
ambryſus urbs recepta 257.a
ameriola oppidum 9.g
amināder Athamanū rex 205.e.226f Romanis conciliatur 248.b. cum coniuge ac liberis regno ſuo excedit ſugitās 296.b.310.b.c. legatus à Quintio Cos. Romam proficiſcitur 261.b
aminander & Aetoli Antiocho ſe iungunt 290.e.f
aminander pacem ab Romanis petit 309.e.f.310.d.e
aminander Romanis ſe iungit 296.b 311.f
aminandri honos à Quintio conſule 265.a
aminādri exiliū ābraciæ 311.g
aminandri expeditiones 256.a. 390.i
aminandri uxor Apamia 287.k
amici Perſei male multantur 384.k 385.a & dein.
amicitia quibus rebus uioletur 274.a
amicitiæ immortales, inimicitiæ mortales eſſe debent 342.i.k
amicitias regum ac ciuitatum triū fœderum genere aliquo ſanciri 277.i
amilcar, Annibalis pater 125.d. Mars alter 326.i a Ro. uictus 132.f

Annibalem

annibalem iureiurando adigit hoſtem Romani populi fore 261.f
amilcar Bomilcaris filius 161.b
amilcar Giſgonis filius Sempronio traditur 134.e
amilcar pannis claſſem in Sardiniam traijcit.158.k. nouo exercitu collecto præter omnium ſpem graſſatur. 245.d in tr ũphũ traducitur 263.b
amilcar præfectus præſidij Locrenſis 225.d
amilcaris magni clades 171.b.259.k
amilcaris progenies inquieta 126.g
amilcaris mors 247.f.
amiternum oppidum de Samnitibus recipiunt Romani 121.e
amnes perennes uelut areſacti 49.d
amœnitates ac uoluptates militibus fortibus fugiendæ 313.e.f.
amoris impotentia, 37.c.45.b.291.e 200.b
amoris ignaui exprobratio 293.e
amatori amata ſua nihil gratius 196.i.k
amphilochia ab Aetolis recipitũ 311.e
amphilochus uates 373.a
amphipolis urbs 303.b.e.372.i
amphiſſa urbs Aetoliæ oppugnatũ 298.f
amulius Numitorẽ fratrẽ regno pellit ac interimit 2 1.k.*Eius mors*.2.d.e
ammurium Promontorium. 262.a
amuſitus Auſetanorum princeps ad Aſdrubalem profugit 136.f
anabura op. 312.i
anatis fl. 166.f
ancæ op. 138.b
*anchorarum præciſio in metu.*221.d
ancilia 5.e.67.g
ancilium motus iter exercitus remorantur. 303.a
ancus Martius tertius Romanorum rex 8.b
anci Martij regis filij tutoris fraude regno pulſi, iniuriam uindicare uolũt, eorumque facinus ac ſtratagema 10.a.b.*exilium* 10.c
ancona urbs 336.f
ancyra oppidum 314.i
andania oppidum 211.e
androcles pfectus claßis Perſei 336.e
androgini ſexu inter marem ac fœminam ambiguo 200.b.207.b.c.245.k
andronicus Macedo quidã populabundos Romanos ad Epheſũ male excipit 300.a. *eius prudentia* 371.b *mors* 385.d
andronodorus Syracuſanus 166.i
andronodorus & Zoilus tutores Hieronymi Siciliæ regis 192.i.k
andronodori tutoris regij ambitio 193.a.*mors* 167.g
androſthenes præſidij Macedonici in Corintho dux 143.b
andrus inſula 139.a.293.a.b.
anguis iubatus aureis maculis ſparſus. 182.e.367.a
anguis prodigioſus 13.c
anguis quadrupes 347.c
anguis ſpecie conſuetudinem cum nobilibus mulieribus Iupiter olim habere creditus 189.a.b
angues in bello prælati 82.g
angues piſciũ more laſciuientes 198.d
anguium portentum 177.c
anguſtiæ pugnãtibus incõmodæ 273.k 275.a (385.b)
anicius ex Macedonia in Italiam redit
anicij de Illyrijs uictoria 375.f.*triũphus* 386.a
anienſis tribus 114.i
animus Romanorum in utraq; fortuna idem 306.b
animus ſæpe alibi quã corpus eſt 202.d
animus uetuſta memorando antiquus fit 367.a
animi ferocia ſimul cum corpore labãte labaſcit 8.a.73.b.i
animi religione, ut corpora morbis, infeſtati 49.e.288.k
animi uincũt, ubi cætera uicunt 227.k
ad animum admittere 82.k
anitorgis oppidum Hiſpaniæ 181.g
annales funeſti 57.g
annalium familiæ cognomen unde natum. 342.e
annibal Carthaginienſium dux 125.c
annibal à præfectis præſidij Capuani acriter arguitur 187.c
annibal ab Italia ut abſtrahatũ 221.g
annibal ad Antiochũ perfugit 241.b 267.f
annibal admirandus 213.g
annibal adoleſcens nobilis 143.d
annibal altero oculo capitur 138.e
annibal anno toto quietus 213.g
annibal bello ſe uictum fatetur 241.e
annibal Carthaginẽ reuocatur 237.g
annibal Carthaginenſ. inuiſus 194.k 195.a
annibal cladẽ ad Nolã accipit 154.b
annibal colloquium cum Scipione habet 239.d.e
annibal commercio Villij Romani uilior Antiocho eſt factus 281.g
Annibal cũ Scip. primũ cõfligit 133.b
annibal curas et copias partitũ 128.b.i
annibal de Cumis fugatur 159.d
annibal domi a Romanis accuſatur conuitandi Antiochi crimine 267.b
annibal dubitat an in Italiam ire pergat 130.c.d
*annibal è naui pugnãs.*302.b.k.*eius fuga* 302.b.
annibal exercitui ſuo ſpectaculum nouum exhibet 132.b
annibal & fama, & uiribus ſeneſcens 233.g.
annibal & Marcellus pares 204.c
annibal exitum uitæ ſuæ proſpiciebat 332.g.b
annibal Fabij artibus utitur 142.f
annibal fugatur 159.g
annibal Gallorũ animos occupat 128.g
annibal Gallorũ inſidijs petitur 117.e
annibal Herculi uota exoluit 128.b.c
annibal imperator primum ſalutatus 125.e
annibal incolumi exercitu ex Italia in Africam traijcit 239.b
annibal in femore uulneratur 126.d
annibal in Hiſpaniam mittitur 125.g
annibal iracundus erat 151.k
annibal magnam militum partem in traijciendis Alpibus amiſit 108.k
annibal Marcellum cos. fugit 197.b
annibal, maximus Romanis terror 290.d
annibal, natus hoſtis Romanorũ 281.c
annibal non à romanis, ſed à Senatu Carthaginienſi uictus 237.g
annibal non contemnendus 221.b
annibal nouennis aduerſus Romanos odiũ iurat & hoſtilitatẽ 125.c.290.d
annibal nouẽnis domo profectus 241.f
annibal nunquã ullũ erratũ obiectorũ ſibi ducũ temere abire pmiſit 163.f
annibal obſidionẽ Romæ ſoluit 187.a
annibal odio Romanis erat 220.e
annibal pacis uelut conditiones Scipioni proponit 240.b
annibal prætor 266.k
annibal qua aſtutia auaritiam ſuam texerit 172.a
annibal quà tranſierit Alpes 131.i
annibal q̃ cito ĩ Italiã uenerit 127.b.c
annibal quatuordecim annos in Italia fuit 243.i
annibal quinto menſe à Carthagine noua in Italiam uenit 245.b
annibal rerum ſuarum monumentum Punicis literis inſculptum, aram Iunoni Laciniæ dedicat 223.c
annibal rerum urbanarum inſolens, belli peritus 241.g
annibal Romam caput belli petere pergit & dein. 186.a
annibal Romanorum legatos non admittit 126.a
annibal Romanis cunctationem opprobrat 139.i.k

annibal Romanis portis obequitat 186.d
annibal Romanos captiuos multos Græcis uendidit 273.e
annibal ſauciatur 125.d.135.b
annibal ſe deprædicat 133.a
annibal ſenex in patriam reuerſus, unde puer egreſſus erat 239.g
annibal ſibi in primis conſulit in fœderibus cum populis ad ſe deficientibus ſanciendis 158.c
annibal ſimul & Romani copiis in aciem pro Roma eductis, imbre pugnare prohibentur 187.b.
annibal ſua fraude captos 104.k
annibal tãquã furia ac ſax belli 125.d.
annibal Tarentinis admirabilis 175.k
annibal ter romanos uicerat, quum Philippus Macedonum rex ad eum legatos mitteret 158.b
annibal tranſitus quoſdam precio emit 156.k
annibal 36. anno poſtquam Carthagine profectus eſt, eò reuocatus 241.e
annibal ubi ſit, ibi caput belli eſſe 221.g
annibal ubi ſit, pacem ibi romanis eſſe non poſſe 306.d
annibal uelut obſeſſus 254.e
Annibal uictus & Scipio uictor iterũ cõmittũtur Antiochi bello 297.f.b
annibal uincere ſciebat, non uictoria uti 147.i
annibal uires ſuas omneis in unum contrahit 210.d
annibal uix pubes militia aſſueſcit 125.f.
annibal urbem obſidens, tabernas argentarias quæ Romæ in foro erant, in caſtris ſuis uendit 186.k
annibal unus intolerandus Italiæ hoſtis 157.i.
annibal uno prælio aduerſo ictus, timidior ſactus 303.b
annibalis à Tarento capto ad populum concio 175.b
annibalis acies aduerſus Scipionem 240.g
annibalis ad Scipionem oratio 239.g
annibalis aduerſus Romanos indignatio 132.a
annibalis agmen 131.c
annibalis animus in auaritiam & crudelitatem præceps. 193.f. in diuerſa diſtractus 184.b.d
annibalis anguſtiæ 146.k
annibalis anxietas de Capua perdita 193.f
annibalis apud Antiochum regem precium 277.e.f.278.e. contemptus 282.e. conciliatio. ibid.
annibalis artes, fraus, aſtutia & inſidiæ. 131.c.162.e.204.c.267.c
annibalis aſtus in eliciendo ad pugnam Fabio dictatore 140.i
annibalis aſtutia in inuidia Fabio conflanda 142.d
annibalis auaritia & crudel. 149.e. 172.a
annibalis aſtutia in militum animis ſibi conciliandis 125.g.129.b.i
annibalis authoritas 126.g
annibalis clades 155.b.i.85.c.201.c d.207.b.238.f
annibalis clementia in captiuos Italici nominis 160.f
annibalis comitas, ac pollicita 152.e.
annibalis conditio in Italia. 145.e
annibalis conuiuium apud Campanos, ipſi periculoſum 152.c
annibalis copiæ Iberũ traiectæ 129.a
annibalis copię ĩ Italiã trãſgreſſę 121.i
annibalis copiæ aduerſus Flaminium 137.g
annibalis copiæ 35.e. millia hominum 126.e
annibalis criminatio in Senatu Carthaginienſi 126.i
annibalis crudelitas 172.a
annibalis cum Scipione primum in ingreſſu Italiæ dimicaturi concio ad milites ſuos 132.g
annibalis de ſe iudicium. 132.k.133.a. 137.g.168.c.f.
annibalis de ſe purgatio apud Antiochum 282.f
annibalis deſiderium apud Carthaginienſes 234.i
annibalis eleuatio per Thoantem Aetolum apud Antiochũ regẽ 287.a
annibalis errata. 154.g.b
annibalis & Vermina Syphacis filii uictorũ nunciũ Romæ aperſũ 242.b.
annibalis ex Italia depellendi gloria 221.a
annibalis exercitus malis indomitus, luxuria emollitur 154.f
annibalis exilium 321.e.
annibalis fama Romæ 132.b
annibalis fauor in ſenatu Carthaginienſi. 126.i.k
annibalis fratres ambo cæſi 239.k
annibalis fraus 185.i.
annibalis fraus in adulterinis literis confingendis 202.a
annibalis fuga ac clades 129.a.241.e
annibalis fuga è Carthagine 267.e
annibalis humanitas erga feminecem hoſtem 154.h
annibalis iamiam uenenum hauſturi uerba 173.d
annibalis ĩ acie ĩſtruẽda peritia 241.e
annibalis in Africam appulſus 228.f.
annibalis in Italiam iter 130.f.g
annibalis indoles 125.f
ãnibalis inopia 134.a.144.b.145.i.k.
annibalis inſidiæ detectæ 146.b
annibalis introitus in Capuam celebritas 151.k
annibalis Italia decedentis execrationes. 237.g.
annibalis iter in Alpibus 243.k.
annibalis iudicium de optimo imperatore 281.g.
annibalis iudicium Romani magni ſecuti. 200.e
annibalis legati ad Philippum Macedonum regem 158.e.
annibalis militum cunctatio in ingreſſu Italiæ 130.a.
annibalis modeſtia in agro Tarentino 166.e
annibalis opprobria, aduerſus romanos. 160.i
annibalis oratio de bello ab Antiocho ſuſcipiendo 290.a.
annibalis pfidia 132.d.135.b.138.g.
annibalis periculum ac timor & fuga. 224.e.f.
annibalis peritia & exercitatio militaris 239.a.b. eius res claræ. Ibidem.
annibalis pollicita militibus 133.b.
annibalis patientia inuincibilis 137.k
annibalis præſens animus 175.k
annibalis prouidentia 296.f.298.e.
annibalis prudentiam ſero agnoſcit Antiochus 292.a.
annibalis riſus in publica Carthaginienſium mœſtitia reprehenſus, eiusq; ea de re reſponſum 243.e
annibalis roma diſcedentis iter 287.e.
annibalis ſtimulata benignitas erga captiuos ex Cannenſi clade 149.a
annibalis ſolertia 209.e
annibalis ſpes tanta non erat, quanta ſucceſsit 222.c.d
annibalis ſpem de roma potienda quæ minuerint 299.g
annibalis ſtratagema in facibus boum cornibus alligatis incendendis per nocturnas tenebras 140.b.
annibalis tempora grauiſsima: 155.g
annibalis tyrocinium 125.f.g.
annibalis uires eleuantur 160.i.k
annibalis uultus formidabilis 152.d
annibalis terror apud romanos 29.b
annibalis uiſum in quiete 129.a
annibali comperta omnia quæ apud romanos agerentur 143.d
annibali paria nõ audere, romanis inde corum

corum 222.f.
anniball reſiſtunt.224.f.milites Caſi-
lini 155.a.
annibali tradendi Tarēti fraus 175.b.
annibalē accuſant Carthaginēſes apud
Scipionem 236.g.
annibalem culpant Carthaginenſes
237.i.238.a
annibalem iureiurando calide uiolan-
do fraudantes,rei 165.k.
annibalem prius Italia exigendum cen
ſet Fabius Cunctator, quàm bellum
in Africam portandum 221.a.b.
annibalem ſibi dedi ab Antiocho roma
ni petunt 306.d 317.b
annibalem ſuum romani habent, Anni
balis dictum de Fabio 202.a
de Annibale romanis dedendo conſul-
tatio 126.i
cum Annibale iuſtam pugnam detre-
ctant romani 144.b
annibales pene duo in Italia, ipſe &
Amilcar 208.k
annibalis mors 332.f.333.a Hānibal
anno. Vide Hanno.
annonæ caritas 34.a.114.c
annona caritatē fames excipiens 21.e
annona compreſſæ damnati frumen-
tarij 316.k
annonæ cura 16.e
annonæ uilitas 238.i 241.i.253.d
annonæ uilitas in hominū frequētiſſimo
conuentu ex Europa & Aſia 385.d
anni principium olim erat calendis
Sextilibus 29.a
anno ſextodecimo poſt punica bella
pax Italiæ reddita 237.k
anno uno roma ex ruinis refecta 69.e.f
annorum limitatio in magiſtratus peti
turis quando primùm facta 342.e
annorum numeri indices claui apud
Volſinios 29.e
annuo ſtipendio annua etiam opera re-
ſpondeat 57.a
annis quadraginta & ſex minores no-
mina militiæ dare cogebātur 367.b.c
annis tredecim Carthaginienſes in Hi-
ſpania tumultuati 214.d
anniuerſarium Cereris ſacrum Can-
nenſi clade intermiſſum 148.g
annuli aurei & phaleræ a nobilibus
poſitæ præ indignatione promotio-
nis plebeiorum 111.f
annuli ſignatorij ducis ab hoſte capti
in fraudem abuſus 204.i
annulorum aureorum modus qui ro-
manis detracti ſunt in Cannenſi pu-
gna 149.g
annulorum aureorum poſitio,& ueſtis
mutatio 367.g
annulos geſtare quibus permiſſum eſ-
ſet romæ 149.f
anquirere pecunia capite 185.b
anquiſitio capitis in pecuniariam mul
ctam uerſa 25.d
anſeres Iunoni ſacri in capitolio 66.f
anſerum clangore ſeruatum capito-
lium ibid.
ex ante ad V. Idus octobris 8.b
antemnates populi 3.e
antemnates uicti,& in ſocietatem à
romanis accepti 3.f
antenor claſſis Perſei ꝓfectus 374.f.g
antenor Troianus 1.e.
antenoris præfecti claſſis Perſei fuga
380.d
antenoris recepti crimine Antiſſa urbs
euerſa 385.e
antepilani in militia 91.c
anticyra urbs 190.i.capitur 190.k
antycira Phocidis capta 257.a
antigonea urbs 359 b.
antigoniæ fauces 254.d
antigonus Echecratis filius Philippi
regis amicus 344.a.eius mors 344.i
antigonus Macedoniæ rex 257.K 272.i
antigoni regis ꝓclarū præceptū 338.b
antimachiade ſacræ præfecti mors
364.c d.
antinoi & Theodoti Paſſaronenſium
metus ab romanis 383.K. 384.a
antiochus à romanis obiurgatur
265.K. & uiciſſim romani ab An
tiocho 266.a
antiochus aduerſus romanos ſolicita-
tur 281.c 282.d 373.g
antiochus Aegypto excedit 372.i
antiochus ad liberandam Græciam ac
cerſitus 285.d
antiochus amore capitur 290.K
antiochus Aſiam aduerſus romanos
munit 296.f.
antiochus Attali regnum infeſtat
255.a
antiochus de morte filij ſui Antiochi
ſuſpectus 281.K
antiochus de pace cum romanis agere
uult 301.a.b. 304.b. 306.a.
antiochus pacem omnibus modis ab ro
manis optat 306.e.f
antiochus & Aetoli romanis ſuſpecti
266.b.c
antiochus in Europam tranſgreditur
275.b
antiochus ſocius & amicus p.ro.154.e
romanis ſuſpectus 263.i
antiochus Syriæ rex Alexandriam ob
ſidens 372.b.
antiochus Syriæ rex Philippo Macedo
ni fœderatus 246.b
antiochus rex uirga circumſcribitur à
Popilio legato rom. 380.b
antiochus triumphatus 306.f
antiochi bello parta romanis 318.b
antiochi conſilium Demetriade de bel-
lo cum romanis gerēdo 289 K. 290.a
antiochi copiarum iactatio 287 b.i.K
antiochi de pecunia inquiſitio 321.d.e
antiochi deiectus animus 292.e
antiochi exercitus diſpoſitio aduerſus
romanos 305.a.b.d
antiochi munitio aduerſus romanos
298.K.304.b.
antiochi ocium ac ſecuritas 297.b
antiochi regis molimina 355.i.motus
265.b.301 a.b
antiochi regis conatus 265.b
antiochi cauſa coram legatis rom. di-
ſceptatur. 282.a
antiochi clades 209.d.304.K.305.K
306.a
antiochi clades maritima à tempeſtate
266.a.b
antiochi copiæ nauales aduerſus roma
nos 287.b
antiochi de copijs ſuis & uiribus iacta
tio 287
antiochi de pace ab romanis impetran
da ſpes quibus ī rebus fuerit 304.d
antiochi dominium quàm uaſtum fue-
rit 322.c.d
antiochi exercitus à romanis militi-
bus contemptus 305.a
de antiochi exercitu manubiæ, præda,
& ſpolia quanta fuerint 306.e.f
antiochi regis expeditiones 242 e
antiochi filia Ptolemæo Aegypti regi
nubit & dein. 281 e.f
antiochi filij Ardues ac Mithridates
262.e.f
antiochi filij mors 259.b.c
antiochi humanitas erga filiū P.Cor-
nelij Scipionis captiuum 304.b
antiochi in thermopylis acies 292.b
antiochi infida pax 274.e
antiochi inopia & anguſtiæ 188.d
antiochi regis legatio ad romanos
457.d.178.g.
antiochi legatorum in Senatu rom. pe
titio 308.g
antiochi regis legatis a romanis re-
ſponſa 264.K
antiochi mollities 292.f. molimina ad
bellum 287.a
antiochi obſeruatio mandatorum ro-
manorum 175.b
antiochi perplexitas 302.f. pœniten-
tia & reſipiſcentia 292.a
antiochi proſperitas belli initio 288.g
& dein. 290.f.g

antiochi regis ſimulatio aduerſus Ptolemæum 456.g.
antiocho pacis conditiones dicuntur 306.a
antiocho in amicitiam rom. recipiendo leges dicuntur 277.K.
antiocho pax à Senatu negatur 301.c. pax datur 308.g. 317.e.
antiocho ſe iungit Annibal 267.g.
antiocho regi Antiochi regis filio ſocietas cum romanis innouatur 351.k.
antiochum & Ptolemæum inuicem bellantes dirimunt romani 265.K.
cum antiocho nouum bellum inſtauratur 295.K
antipatria urbs diruitur & incenditur 248.f
antipater filius fratris antiochi 305.e
aſiaticæ oræ ad Helleſpontum præfectus 311.g
antipater princeps legationis Antiochi ad Senatum Ro. 380.b
antipatri præfecti Perſei mors 368.d
antiſſa Lesbi urbs diruta 462.d
antium colonia deducta 27.c. 28.d.e
antium ex Volſcis captum 92.i
antij oppidi deditio 27.f
antiates aduerſum Romanos inſurgunt 54.b. 55.a
antiates Romanis ſe dedunt 76.a
antiates Volſci fuſi 21.a.b
antiatium & Latinorum ſeditio 76.a
antiatium hoſtilis aduerſus Romanos animus 85.a. 92.e
antiatium nauibus roſtra in foro facta 93.b
antiatibus mari interdicitur 93.b
antiatibus patroni legibus ſtatuendis à Romanis dati 104.b
anxur colonia miſſa 94.b
anxur, nunc Tarracina 55.e eius direptio ibid. f. 59. deò colonia miſſa 94.i
anxuris ſitus 59.b
anxure cæditur præſidium Romanum 58.f.e.
aous amnis 254.d
aoum ad amnē pugnę difficultas 320.c
apamea urbs 281.g. 306.a. 312.f.d
apelles & Philocles necis Demetrij executores 394.e
apellis mors 351.b
apennini tranſitus quàm difficilis Annibali fuerit 135.i. 137.e
aperantia urbs recipitur 378.f. 310.e
aperantij Perſeo ſociantur 368.i
apum examinis prodigium 135.i. 164.c. 204.b.i
aphir rex profugus 278.i
aphrodiſias caſtellum 242.g
aphrodiſias Crene capitur 301.g
apparatus bellicus Carthaginis noua 308.f
apparatus claſſis in Africam à Scipione traycienda 222.b
apparere Conſulib. lictores XXIIII. 25.i.K
apparitores unde ſint ſumpti 2.e
appendix belli 110.i.K
appendices Olcadum & Vacceorum 125.i
appiæ uiæ municipia 193.g
appiolę oppidum ui captum 9.b.
appiorum pernicacia 107.b.
appius Clauſus, quidem & Claudius, Sabinus, Romam transfugit 18.c. 113.f.
ap. Claudius Appij F. Cos. 18.f. 26.b præfectus 50.b
ap. Claudius Cos. cum L. Volumnio plebeio homine 115.b
ap. Claudius Cos. primus bellum Carthaginenſibus intulit 243.b
ap. Claudius Craſſus Cos. 84.c
ap. Claudius Craſſus nepos patriciam dignitatem propugnat 77.i
ap. Claudius Craſſus trib. mil. 56.d
ap. Caudius dictator dictus 80.d
ap. Claudius in carcerem coniectus 39.e
ap. Claudius interrex. 114.e
ap. Claudius nepos tribunis coerc,endis uelut unus par 56.b
ap. Claudius decemuir 34.e.f. 117.a
ap. Claudius prætor Siciliam adminiſtrat. 863.d
ap. Claudius Pulcher Cos. 173.f. 326.i
prætor 187.b. trib. mil. 148.b. 240.b.i
ap. Claudius unde cæcus factus 106.b
appij Claudij ingenium 18.h. 195.b.i38 g.
appij Clau. ambitio inter plebeios 34 b.i.
appij Clau. cenſoris ferocia 107.g
ap. Clau. cenſura, & alia opera 106.b
appi Clau. conſilium de tribunitia poteſtate 33.d
ap. Claud. ferocia 26.i.K. ſuperbia 115.b.
ap. Clau. imp. uulnus impetum Romanorum remoratur 185.b
appij Claudij in media pugna uotum 116.c
appij Claud. inſectatio 26.a
appij Claud. libido & dein. 36.a.b
appij Claud. nepotis aſtutia 53.a
appij prænomine Claudij ingenium ſubito mutatum 34.e
appij Claudij prudentia 351.b. ſæuitia 26.d
app. Claudij Pulchri uirtus aduerſus Ligures 229.d
appio Claudio dies dicta 26.i
ap. Claudio reo, gens omnis Claudia ueſtem mutauit 73.a
app. Claudij mors 26.i. eiusque laus funebris ibi. & 39.b. 84.f
app. Herdonius Sabinus 30 K. 31.a Eius mors. 31.g
apolecti (ita enim legendum) delecti Aetolorum 172.e. 294.f
apollo Cumanus lacbrymans 367.a
apollo delphicus læta Romanis pollicetur 226.a
apollinis Delphici oraculum 13.a.b. 158.g
apollo medicus 343.f.g
apollo Zerynthius 318.d
apollinis ædes dedicata 49.c. 83.f
apollinis ager redemptus 261.b
apollinis aureum donum ex decima prędæ Veientanæ ut conflatum ſit 62.a
apollinis oraculum 312.c
apollinis promontorium 228.d.
apollini ut ſacrificaretur 176.c.d.
apollinare ſacrum 113.e
apollinaris Circus 40.h
apollinares ludi prædicuntur 176.c. quando primùm facti 203.i.K
apollinares ludi facti 190.b. 200.d.e. 241.K
apollonia urbs 212.g. 251.d
apolloniatæ à Philippo rege Macedonum obſidentur. 170.b.i.k. eorum ager uaſtatur 206.e
apolloniatæ ſe bellicis munimentis de hoſtico inſtruunt 171.a
apolloniatarum auxilia Romanis aduerſus Perſea 362.b
apollonidis Syracuſani nobilis concio in Syracuſarum tumultu 168.b
apuani Ligures domiti 210.d. 341.k
apologus Menenij Agrippæ de uentre & cæteris humani corporis partibus 20.i.K
aporidos come 312.i
appulum bellum 98.e
appuli ad Pœnos deficiunt 152.K
appuli fuſi 115.a
apulia perdomita 104.g
apuliæ motus 162.b
apſus fl. 246.a
apuleius Panſa cos. 112.k
aqua Albana cruenta fluens 200.c
aqua ex flumine Loracina Antium deducta 365.a

aqua

aqua in plauſtris exercitum ſequens 173.d
aqua oppido obſeſſo abſciſſa 347.b
aqua publica in priuatum auerſa, adẽpta 231.k
aqua V. & XL. dierum in nauibus impoſita in Africam cum Scipione traiecturis 776.f.g
aquæ calidæ fonte manantes 143.i
aquę in urbem adducendæ ſe obijcit M. Licinius Craſſus 343.g
aquarum intemperies annonam urget 258.i. 241.k. 280.a
aquarum inundatio 282.i. 315.f
aquarum penuria 49.e
aquationis ergò pugna 285.b
aquila mirum prodigium in Lucumone 7.i
aquileia colonia deducta 333.g. 338.k. 340.d.
aquileienſium colonia infirma 364.d
aquilij fratres 15.a
aquilo in ſeptentrionem uerſus 299.k
aquilonia Sannitium 121.a. cõburitur 122.f
aquitaniam ſibi ſubigit Annibal 129.i
ara Herculis maxima 2.b. 106.g
ara mirabilis, cuius cinerem nullus uentus moueat 142.f.g
arabes camelis uecti, gladijs prælongis armati 192.i
arachthus fluuius 368.g
aradij & ſideta pop. 288.b
araris ac Rhodani commiſsio 130.f
aratorum patris ac filij cædes 257.k
arbiter factus Annibal æquum iudicat 130.g
arbor felix 61.d
arbor quercus uice deum appellata 33.a
arbores hyeme deuſta 342.g
arborem qui ſerat, fructum ex ea eſſe debere 117.c
arborum male præciſarum lapſu obrutus Rom. exercitus 156.a
arcades, rerum naualium imperiti 170.e.f
arcę lapideæ ex alta terra effoſſæ 339.f
arcani celandi religio 121.a
arcana regum per regios ſatellites facilè produntur 274.b
arcanorum expiſcandorum fraus 338.c.d
archidamus Aetolorum dux 254.a 368.g
archidami Aetolorum legati ab Achæis poſtulata 288.b
archimedis Syracuſani mathematici induſtria admirabilis 169. d.e. & dein. Eius infelix exitus & dein. 181.e
archippus Arginorum dux 288.b
arcis Tarentinæ fortitudo 275.k
arcis Tarpeiæ proditio 3.g
arcem aut capitolium nemo habitare Romæ permiſſus poſt Manlium ca. 73.d
archo matrona nobilis calamitoſa 334.c
arconis Xenarchi prætoris fratris oratio 348.g
arcus interdiu ſereno cælo ſuper ædem Saturni in foro extendi uiſus 349.b
ardea Romana colonia 199.e. 227.a
ardea Rutulorum urbs 13.c. 126.d.c
ardeatium defectio 43.b. 44.i. 45.f
ardeatium cuſtos Camillus exul. 65.i
ardeatium legatio de iniuria 44.i
ardor militum refrigeſcere non ſinendus 304.k
ardues Antiochi filius 262.f
arduorum locorum præſidia 313.i
arethon amnis 310.g
arethuſa fons 181.b
areus & Alcibiades capitis damnati 329.b abſoluti 330.a
argei, ſacrorum faciendorum loca 5.a
argẽtaria noua apud Romanos 343.g
argentanum Bruttiorum op. 237.g
argentea uaſa in cella Iouis 117.b
argentum bigatum 265.g
argentum in Oringenſi agro Hiſpaniæ foditur 211.c
argentum nondum ſignatum 55.b
argenti ab Antiocho Romanis pendendi ſumma 317.g
argenti in aurum commutati in penſione Aetolorum, proportio 311.k
argenti ſpargendi ad ineſcandum aſtus 145.k
pro Argenteis decem unus aureus 312.b
argi in poteſtate Philippi 259.a. c in poteſtate Nabidis 271.k
argi in tutela Iunonis 272.a
argorum nobilitas 344.i
ab Argis bellum in Nabidem conuertitur 273.d
argis oriundi Macedoniæ reges 205.e.f. 258.d
argiui Spartanum præſidium expellunt 275.d
arginorum proditio 258.i
arginorum uiri ſpoliati à Nabile, fæminæ ab illius uxore 261.b. & dein.
arguis libertas per Romanos reſtituta 275.e
argithea urbs Athamaniæ caput 310.a
argos Amphilochium 311.b
argos Romanis cedit Nabis 190.e
argyraſpides Antiochi milites 305.d
ariarates Cappadociæ rex 303.g. pecunia noxā ſuā Romanis luit 317.d. à Romanis in amicitiam accipitur 318.a in ſocietatem Eumenis ſe iungit Macedonico bello 355.c
ariaratis regis filius puer Romam adducitur 129.a
aricia oppugnata 17.b
aricini fuſi ibidem
aricini in ciuitatem accepti 93.a
aricini inter hoſtes romanos 92.b
aricinorum atque Ardeatium de finibus contentio ad romanos diſceptatores defertur 42.f
arietis fruſtratio 363.g
ariminum, olim Gallia dicta 220.d
ariminenſes, coloni romani 200.f
ariſthenus Achæorum pr. romanorum fautor 257.d. 272.d
ariſtheni prætoris Achæorum inſectatio aduerſus Aetolos 272.b
ariſtodemus Cumarum tyrannus 17.g 19.f.g
ariſtomachus Crotonenſis plebis princeps Pœnos Crotonis potentes efficere cupit 162.e
ariſton tragicus actor 167.e
ariſtonis cuiuſdam Tyrij, Annibalis nuncij aſtutia 278.f.g.h. 279.f
ariſtoteles præfectus regis Antiochi apud Chalcidenſes urbem deſerit 293.d
arma capere niſi romanorum permiſſu non licebat romanorum ſocijs 20.a.d
arma de publico dabantur 31.a
arma & equitum cæteraque militiæ inſtrumenta tradunt Siculi qui cum Scipione militare detrectãt 213.b.i
arma & ſigna militibus ſuppeditabãt romani 148.b.i
arma ferre potentes omnes milites conſcripti 28.g.h
arma foris quam domi potentiora 233.a.b
arma Gallorum deuictorum uno in cumulo concremata 314.i
arma grauitatem fugam impedientia 395.k
arma Hiſpanis omnibus cis Iberum Cato adimit 270.c.d
arma hoſtium lecta Vulcano conſecrata 347.d
arma Liguribus adempta 322.k. Cenomanis

manis item ibid.e
arma Macedonum deuictorum ĩ unum aceruum congeſta, combuſta 385.f
arma qui prior intuliſſet, ab eo iniuria orta 255.e
arma ſacra de tholo detracta in patria pro pugnatione 156.g.h
arma ſingularum claſſium. 10.e
arma ſponte crepitum facientia 256.f.g
armorum ac bellorum cauſa alijs alia 308.e
armorum ademptorum Gallis indignatio 333.d
armorum ademptorum indignitas 196.f
armorum captiuorum ſplendor & opulentia 224.h,e.
armorum hoſtilium concrematio 179.i.313.g.h.347.h.e
armentarium Chalcidis incenſum 247.k
armatarum legionum ſpectra 164.d.e
armatura leuis promptiſſimum genus ad laceſſendum certamen 369.b
armatus,us.ai.armorum genus ſeu ſpecies 305.e
armatus tyrannus Nabis cum inermi conſule Rom. in colloquium uenit 261.d
armes præfectus Punici præſidij in Carthagine noua 196.f
armenes Nabidis tyranni filius in triumpho Quintij traductus 277.h
in Armilaſtro pluuia lapidea 196.f
arnienſis tribus 69.h
arnus fluuius 136.i
arpi Romanis commeatum parce ſuppeditant 102.g
arpi Romanis reſtituuntur 172.d.e
arpinates ciues Romani facti 111.k
arpinum de Samnitibus captum 111.b
arretini pacem à Romanis petunt 120.h
arretinorum in fide uacillatio ut coercita 203.k
arretium Hetruriæ 108.k
arſia ſylua 15.b
artes militares non eædem & imperatoriæ 179.f
artatas amnis 368.c
artena Volſcorum urbs capta 54.k
artetarus Illiricus a Perſeo occiſus 353.b
artifices improbi 54.e.f
artifices ſecum plurimos habebat Scipio. 232.c
artona,latina urbs 246.f
aruerni Galli. 64.a Aſdrubalem ſecuti 207.g
arundinearum caſarum incenſio milites turbat 283.i
aruns Cluſinus uinum Gallis primum inuexit 63.h
aruns Porſenæ filius 17.d
aruns Tarquinius 11.a eius mors 15.g
aruſpices, conſulunt Romani de bello cum Antiocho gerendo 288.k
aruſpices omnes Hetruſci erant 59.h
aruſpicum monita aſſui ſunt 202.a
Vide augures & auguria.
arx Corinthi mirabilis 384.e
aſcanius Aeneæ filius 1.g
aſclepiodotus Perſei dux 369.e.f
aſcordus fluuius 370.f
aſcuris palus 369.e
aſdrubal, Amilcaris gener. 125.d.
Annibalis frater 128.k
aſdrubal capitur 159.k
aſdrubal circumſpectus 209.d
aſdrubal cognomento caluus 158.a
aſdrubalis Calui afflictatio in mari 158.g
aſdrubal cum exercitu deletus 213.h
aſdrubal cum Scipione confligere detrectat 211.a
aſdrubal & Scipio eodem lecto apud Syphacem accumbunt 215.d
aſdrubal Giſgonis,& Aſdrubal Amilcaris 189.e
aſdrubal Giſgonis filius copias nouas colligit 213.i
aſdrubal Giſgonis. F. filiam ſuam Syphaci elocat 229.c.d
aſdrubal Giſgonis filius tertius Carthaginenſium dux 171.b
aſdrubalis Giſgonis ſucceſſor Hanno 210.e
aſdrubalis Giſgonis & Magonis conſiliũ ac deliberatio de Hiſpania tuenda, & bello mouendo 203.a
aſdrubal Hædus 243.b
aſdrubal in ſaltu deprehenſus 188.g.h
aſdrubal nouas copias in terram exponit 192.g.rurſum nouas colligit 214.h
aſdrubal Romanos cadit 156.e
aſdrubalis aduerſus Romanos aciei ordo 156.k
aſdrubalis aduerſus Scipiones copiæ 156.d
aſdrubalis apophthegma 242.k
aſdrubalis Barchini clypeus 184.g
aſdrubalis cædes 294.k
aſdrubalis cum Cn. Scipione in Hiſpania pugna 130.e.f.g
aſdrubalis cum Romanis conſulibus Liuio & Nerone pugna 209.f.g
aſdrubalis & Romanorum fœdus 125.d.e
aſdrubalis exercitus ad Auitorgin oppidum 181.f
aſdrubalis exercitus male à Scipione excipitur 214.e.f
aſdrubalis fraus & aſtutia 189.g.h. 229.d.
aſdrubal. fœda fuga. 157.a 202.h. 209.d.e.214.e.f.g.h.i.234.d
aſdrubalis gloria 208.h.i.nobilitas 230.e
aſdrubalis tranſitus in Italiam 199.a 206.b.207.f.g.210.e.221.g
aſdrubalis nuncij & literæ ad Annibalem intercepti 208.e.f
aſdrubalis uirtus, eiuſque laus 209.g
aſdrubali occurrit Scipio 194.f.g
aſdrubalem Hiſpani deſerere uolunt 202.h
aſdrubalem ſibi Scipio dexteritate ſua conciliat 215.d
aſdrubalis mors 125.e 209.k
aſena urbs capitur 156.g
aſianæ rei deſcriptio 210.e.h.& dein.
aſiæ exercitus Romanos emollijt 191.e
aſia in ſocietatem belli aduerſus Perſea ab romanis ſolicitatur 227.e
aſia omni quæ cis Taurum mõtem eſt, Antiochus decedere iubetur 306.b
aſia tota romanis cedit 324.i
aſiæ aditus romanis patefactus per Eumenem 304.b
aſiæ ciuitates liberæ factæ 264.d
aſiæ ciuitates non perpetuo tenore ſemper ſub eiuſdem ditione fuerunt 282.b
aſiæ ciuitates romanis deduntur 306.b.324.b
aſia deuictæ nuncium Romam affertur 307.e
aſia & Syria tumultus 297.k.298.a
aſiæ ingenia 313.b.383.b.d
aſiæ motus 265.g.& dein.
aſiæ omnes populi Romam legatos mittunt 306.f
aſiæ opes ſecum trahentes Romani domum repetunt 318.b.& dein.
aſię opulentia 288.a ubertas & amœnitas 312.k.313.f
aſiæ uictoria ab Romanis in ipſa Aſia parta 309.e
aſiam Galli inter ſe diuiſam uectigalem faciunt 312.k.313.a
aſiam Philippus ſolicitat 243.i
in Aſiam ab Aegypti regibus uocantur Romani 298.h
in Aſiam tranſitu Romanis permiſſo Aſia uelut poteſtas permiſſa 304.e.f
de Aſia Romanos non quieturos Annibal

nibal prouidet 295.g
aſiaticus dictus L. Cornelius Scipio 309.e
Eius uirtus 322.c.d.e
aſiatici triumphi ſplendor 30.b
aſiatico ab exercitu luxuria peregrina urbem inuecta 322.k
aſiatici græci, leue genus hominum 292.e
aſiatici mitiſſimi 313.b.e
aſianorũ contemptus Romanis 304.k
aſinus tripes 354.e
aſnaus mons 253.b
aſſiduitas in oculis hominum obuerſandi, uelut contemptum ac ſatietatem magnorum uirorum facit 280.b
aſylorum religio 289.a
aſylum Romulus aperit 2.k
aſopus fl. 23.f
aſpendijs pax data 32.k
aſper unde dictus L. Trebonius 41.d
aſſcripti Lacedæmonis ſerui à tyrannis, comprehenſi & uenditi 316.i
aſſes uiceniquini & ſemiſſes in milla æris ſoluti 324.a
aſta oppidum capitur 226.b
aſtapa urbs 220.b. ſine præda militum ferro igniquæ abſumpta 215.h
aſtij Thraces 318.b
aſtragos caſtellum 262.b
aſtronomicæ peritiæ utilitas 377.a
aſtura fl. 92.b
aſtutia & auaritia Perſel regis aduerſus Ge tium 374.e
aſtutia obſtringendi populi 291.d
atalanta inſula 286.d
atellanæ unde inuentæ 79.f
athacum urbs 250.b
athamanes deduntur 292.f.g
athamania omnis in ditionem Philippi redigitur 292.i.327.a
athamaniæ tumultus 310.c
athamanum poſtulata aduerſus Philippum 327.f
athamanum uirtus aduerſus Macedones 310.e
athamanibus nonnulla oppida eripiuntur 292.f.g
athanagiam in deditionem recipit Scipio 303.d
athenæus Attali frater 312.e
athenæus idem Eumenis regis frater 384.c
athenagoras Philippi regis præfectus 248.b.251.i
athenagoras Philippi dux 254.d
athenæum caſtellum 310.a
athenarum celebritas 384.d. periculum 246.g.h.247.k.288.e
athenienſes auxilium ſibi aduerſum Philippum petunt 245.b
athenienſes literis ac uerbis bellum gerunt 251.k.252.a
athenienſes Macedonibus finibus ſuis interdicunt 349.d
athenienſes pro Aetolis apud conſulem Ro. intercedunt 298.f.g.311.a
athenienſes pro Romanis uerba in Panætolico conuentu habent 285.b.c
athenienſes Rhodios ciuitate donant 246.e.f
athenienſes taxantur 272.a
athenienſium clades 244.b.
athenienſium cum Philippo belli origo 246.b.f.248.a.251.k.257.b.c
athenienſium erga Romanos gratitudo & beneuolentia 272.a.365.f
athenienſium honos 264.d. dignitas 28.b.c. mores 383.b.d
athenienſium inuidia aduerſus principes ſuos 386.g
athenienſium in Sicilia tranſgreſſio 222.e
athenienſium leges Romani ſibi deſcribendas curant 34.c
athenienſium querimonia in Panætolio de Philippo rege 249.c
athenienſium uexatio à Philippo, Romanos aduerſus illũ excitat 243.k
athenienſibus ſuppetias ferunt Attalus & Rhodij 246.c.d
athletarum primum certamen Romæ 326.f & dein.
atho mons, qui & Aeneæ 385.a
atina & Calatia captæ 220.g
atintanes Macedoni regi accedunt 226.g
atintania Macedoniæ regio 385.a
atleſbis Thracum regulus 251.k
atrace urbs 290.i
atrium regium incenſum 191.a
atrius Vmber, abominandi nominis dux 217.i
attalis tribus 246.e
attalus Aſiæ rex 312.k.317.k
attalus & Sulpitius copias ſimul iungunt 206.a.b
attalus, Eumenis frater, Romanorum amicus 338.b.c.288. in ſocietatem belli à conſule Rom. acceſſitur 312.b.c. fratri ſuo non ſatis fidus 353.i 385.h. illi conciliatur. 382. Pergami obſidetur. 300.k
attalus rex fœderi Romanorum cum Philippo Macedone adſcriptus 226.f
attalus rex populabundus 211.g. Opũtios diripit 212.a.b
attali ac romanorum expeditiones 252.b.c.254.k.255.a
attali ceſſatio in adiuuandis Abydenis 243.c
attali claſſis, uiginti quinqueremes 256.e
attali conſtantia 372.b.c
attali donum romanis, corona aurea 259.c.d
attali & Rhodiorum cunctatio 246.f
attali Eumenis patris commendatio 307.g
attali fuga 212.c
attali iuuenis honos ac laus 314.i
attali legati quæ repetant à Philippo 260.c.h
attali oppugnatio in Oreo urbe 252.f
attali regis conatibus obſtat Philippus rex 205.e
attali regis exceptio Athenis quàm feſtiua fuerit 246.d.e
attali regis fortis animus aduerſus gallos 313.b
attali regis munificentia erga Sicyonios 261.h
attali regis querimonia de Antiocho apud romanos 254.k.255.a
attali regis mors 262.i
attanes Turdetanorum regulus 214.b
attellani liberi eſſe iuſſi 192.d
attica terra 208.f
atticæ terræ ſepulchra & templa magnifica 248.f
atticæ leges Romam allatæ 34.d
atticus ager ſterilis 366.e
attilius prætor Lylibæi 144.a
atys Albæ filius. 1.k
auaritia & luxuria, diuerſa uitia. 268.e
auaritia in regibus turpis 275.d
auaritia magiſtratuũ romanorum Hiſpaniam adminiſtrantium apud Senatum defertur 364.i
auaritiæ cæcitas. 81.g. pernicioſa 386.b.216.f
auaritiæ romanorum calumniatio 169.b
audacia conſilia nonnunquam magis placent 183.b
audacia pauore tutior 102.d.e
audacia nonnunquam prudens in exitu eſt 369.i
audena amnis 348.e
audientiam facere 367.f
audientium aures & animi ut ſint, ita dicentium uerba plerunque accipi 358.f
audito Machanidam refugiſſe 212.e
auentinum milites romani occupant 36.k
auentinum Politorianis populis incolendum datum 8.f

auenti-

auentinum publicatur 346
auentinus collis unde dictus 2.a
auertere prædam 299.a
auerni lacus 164.k
aues addicere et admittere 9.d.12.i.k 202.a
aues æſtiuæ 57.e
aues nidos relinquentes 198.
auium obſeruatio in bello 47.a.202.a
auferre uelut de ſpacio 286.g
aufidena in Samnio à romanis ui capitur 114.e
aufidus amnis 146.f
auginus mons in Liguria 323.a
auguralis artis aſſertio 9.d
augurandi ritus 5.a.b
augures primi de plebe 113.g
augures religionis cuſtodes 49.g
augures, ſacerdotes erant 232.k
augurum authoritas 44.g
augurum & pontificum numerus 113.a
augurum habitus 113.d
augurum ſacerdotium unde manarit 5.a.a.b.9.d.
augurium capiunt Romulus & remus in urbe condenda 2.e
augurij obſeruatio in bello 47.a
auguriorum ſtudioſi Celtæ 63.k
auguriorum uſus 202.a
auguſti contemporaneus Liuius 47.d
aulerci Galli 63.k
aulis oppidum Antiocho aperitur 288.g
aulidis portus 384.d
a. Acilio ex Actolia triumphus decernitur 306.f
a. Bebij crimen, ac damnatio 236.e
a. Baculonij ſigniferi fortitudo 345.b
a. Aelius Ligur conſul 252.e
a. Aternius Cos. 34.b. trib.pl.41.b
a. Atilius Ro. claſſis præfectus in Græciam ad tuendos ſocios mittitur 282.b
meatum Antiochi intercipit 293.c
a. Atilius Seranus pr. 280.i
a. Cornelius trib. mili. 76.b
a. Cornelius Aruina dictator. 98.b
a. Cornelius Coſſus. Cos. 49.d. 53.h 71.b. mag. equitum. 84.i. trib. mil. 47.b.185.d
a. Cornelius Mammula propr. Sardinia 155.d.e.188.f
a. Cornelius pontifex max. 48.b
a. Cornelius quæſtor 32.b
a. Heſtilij militaris diſciplina 369.c
a. Manlius decemuir 24.e
a. Manlius trib. mil. 55.i.58.a.68.i 70.i.73.d.76.b
a. Manlij trib. mil. mors 204.b
a. Manlius Volſco conſul 344.k
a. Poſthumius Albinus cenſor 350.e
a. Poſthumius Albinus Luſcus conſul. 340.g
a. Poſthumius dictator. 186. eius uirtus ibi b. 18.f
a. Poſthumius Regillenſis trib. mil 59.k.73.g
a. Poſtumius Tubertus mag. equitum 47.k. dictator 47.g
a. Sellius trib. pl. 24.b
a. Sempronius Cos. 18.f
a. Sempronius Atratinus trib. mil. cõſ. pot. 44.g.50.c
a. Sempronius Cos. 21.d.
a. Seruilius dictator 47.f
a. Valerius Publicola trib. milit. 11. 66.b.176.b
Virginius Cos. 19.i.25.b.27.b
Virginius trib. pl. 30.c.d.38.f.63.a
a. Virginius triumuir 27.k
auli Virginij criminatio 31.i.63.a
aures & animi audientium ut ſint, ita dicta plerunque accipi 358.b
aurinx urbs Hiſpaniæ 170.f
aurum à ſocijs oblatum Romani non accipiebant 145.b
aurum contemnunt Romani 237.b
aurum de Gallicis ſpolijs in Capitolio ſacratum 83.b
aurum Iouis à muribus roſum 203.b
aurum uiceſimarium 200.e
auri cupiditate ambuſti milites 206.f
auri & argenti metalla interdicta Macedonibus 384.i.k
auri Gallici falſum crimen 70.b
auri inopia apud Romanos 62.a.b. 67.c
auri ius 285.b
auro & argento celata ſcuta 109.f
auro militantes Galli 374.c
in Auro præter manus precium nihil inter trimenti fit 269.e
à Gallis obſidionem ſuam redimunt Romani 65.b
aurata ſigna fornicibus impoſita 263.b
aurata ſtatua quando primum in Italia poſita 340.e
auream & argenteam aciem ferrea & horrida ſæpe cedere 121.e
aurea patera ad Cereris poſita 117.b.c
aurea quadriga in capitolio poſita 130.k
aurearum coronarum triumpho Aſiatico prælatarum ingens numerus 309.d
aureus unus pro argenteis decem 278.k
aurunca urbs à Sidicinis deleta 93.c
aurunci à Romanis funduntur 17.b 19.f
ſubiguntur 85.b
auruncum bellum 160.a
aurunci oppidum ſuum deſerunt 93.e
auruncorum & Sidicinorum bellum 93.c
auſetani, Hiſpaniæ populi Illergetum uicini 224.a. ad Catonem deficiunt 271.b
Romanis deduntur 136.f. ab Annibale ſubiguntur 129.b.136.f.
auſona urbs 105.b
auſones cum urbe ſua capti 93.d.e 105.b.i
auſpicato omnia faciendi mos unde inoleuerit 9.d 78.d
auſpicato omnia gerunt Romani 320.b.e
auſpicium mentitus pullarius 121.f.g
auſpicij uitium omnioſum 240.f
auſpicio in controuerſo non obauditum à Papirio Curſore 122.c.
auſpicia alternantia 204.f
auſpicia penes quos fuerint Romæ 78.d
auſpicia, plebeiorum non eſſe 44.d
auſpiciorum uiolationis & neglectus, malum 81.i.k.136.d.
auſpiciorum obſeruatio in ſuſcipiendo bello Macedonico ab Romanis 356.c.d
auſpiciorum religio 146.b.158.g. utilitas. 202.a
auſpiciorum religio ducibus in aciem deſcenſuris 121.f.
auſpiciorum repetitio 96.e.97.a
auſticula urbs à Romanis recepta 159.g
authoratus ſigno ſuo proditor 299.d
authorum inter ſe diuerſitas 18.f
authoritatis pondus 283.b
auxilia ultima apud Romanos 77.c
auxiliares omnes apud Lacedemonios eiecti 316.b.i
auxire bonis auctibus 230.b
axius amnis 333.d.374.c.284.b
axylos terra 313.g
alyatti op. 313.g
azorum oppidum Perſeo deditur 361.c

B

Bacchanaliorum ortus ſcelera ac flagitia, & eorum indicium 321.g. & dem. 324.b
Bacchanalia omnia diruta 326.b. 231.e
Bacchanalium conditores & ſacerdotes 325.k

bacche-

bacchanalium ſemina 337.i
baccharum ſacrum .324.d.325.e
bacchium inſula 300.e
badij cuiuſdam Campani ingratitudo 178.a cuiuſdem turpis fuga 178.b.e
bętis amnis,idē et Cirtius 214.b.216.b
bagrada fluuius 238.f
balanos Gallorum regulus 371.i
balari fuſi fugatique .120.i
baleares inſulæ duæ 220.b
baleares pacem à Cn. Scipione petunt 141.b
baleares funditores 135.d
balearibus funditoribus meliores 315k
balbus mons 231.b
balliſta mons in Liguria 323.b.341.k 387.e
balneis incluſos apud ſe comprehenſos Romanos Campani feruore & æſtu ſuffocant 251.b.i
baphyrus amnis 370.d
barbæ demulcendæ indignatio 65.f
barbæ & capilli promiſſio, ſupplicum habitus 372.b
barbana urbs 375.c
barbanus fl. 375.d
barbari crãt Hiſpani Romanis 202.c
barbari ſerui amor erga dominum 125.e
barbarorum fluxa fides 181.b.215.a 229.c
barbarorum negligentia ſoluta 210.b
barbaris,pro legibus ſunt imperia dominorum & regum 196.a
barboſthenes mons 284.a
barchina factio 125.e.242.i
barchinorū inquietudo 126.g.255.f
præſtantia 213.k
barcillas Pæotarches magiſtratus 163.i.eius cædes 263.i.287.i 289.i
bardo & Cardo oppida 262.k
bargusii in Hiſpania.128.e.ab Anniba le ſubiguntur 129.b.
bargulum op. 226.f
bargylleticus ſinus 300.g
baſilicæ quando cœperint 197.g
baſilica Porcia 331.g.Sempronia 362.d
baſilica poſt argentarias nouas 343.g
baſſania urbs 375.a
baſtarnæ auxiliares Philippi regis 334.i
Iſtrum traijciunt 344.f
baſtarnarum potentia 348.f
bato Longari filius Romanis concilia tur 248.b
bebia lex 342.f
begorrites lacus 277.b
belbinatis ager Lacedemonijs reſtitutus 316.i
bellantes quàm pacati magis propitios habebant deos romani 31.k
bellaturos ſe cum romanis aientes ſi uires ſupeterent 343.a
belligeuis honos 189.b
bellona dea 116.c.Eius ædes 112.i
belloueſus ac Sigoueſus fratres Galli Ambigati regis ex ſorore nepotes 63.k
bellum à Conſule romano nullo iure gētium multis populis innoxijs illatū 319.e
bellum adortus, tempeſtate cœli impeditur 27.a
bellum an pacem mallent, in ſinu ſe portare.
Q.Fabius rom. legatus Carthaginienſibus dicit 128.b
bellum armis arcere iniuſſu romanorū Latinis non licebat 31.i
bellum cum Antiocho geſturi romani auſpicia ſumunt 288.k
Bellum ex momento paruarum rerum plerunque pendet 177.i.368.k
bellum in hoſtico magis quàm in tuis finibus geras 244.k
bellum maxime memorabile Punicum 125.e
bellum multiplex romanis incumbens 58.f
bellum nauale romanorum cum Antiocho 303.c.d.e
bellum non ſemper moras patitur 252.k
bellum quibus neceſſarium,iuſtum 99.g
bellum ſe ipſum alet, Catonis dictum 269.k
bellum Veiens 23.a
belli adminiſtratio haudquaquàm facilis 52.f.g
belli alea uaria 193.a.120.b
belli authores xliij.ſecuri percuſſi 230.c
belli etiam iura eſſe,ut pacis 62.e
belli gloriam in uno rege eſſe debere 287.b
belli impedimentum, reuocatio prioris conſulis anno ſui magiſtratus finito, uixdum inchoatis rebus 259.c
belli impenſas refundere Romanis iubetur Antiochus 306.b
belli indicendi ritus 8.c.d.244.k. 289.f
belli ius multa perperam facta defendit 192.a
belli iuſta romani aduerſus Carthaginienſes obſeruant 127.k
belli longiquitas commercium ſermonum facit 13.d.69.g
belli Macedonici origo 130.c
belli mars communis 113.g.h.193.d
belli nunciatio quibus eſſet facienda 319.f
belli optionem pro uinculis, captiuis montanis Annibal offert 132.b.c
belli ſopiendi aſtus maximus Tuſculanorum 74.e
bello à maioribus ſubacta, an iure repetant filij 282.a
bello actiaco finito Ianus clauſus 5.c
bello bene geſta, pacem æquiorem dant 152.k
bello grandi inſtante romanorum religio 288.d.e
in bello nihil tam leue eſt,quod non magnæ rei momentum faciat 177.i 256.b
de bello prius Senatus cōſulebatur,quā ad populū rogatio ferretur 382.b
bello quæ maxime polleant 103.g
bella bellis ſerebantur apud romanos. 74.i.k
bella iniuſſu ſenatus geri non poterant à magiſtratibus romanis 219.e
bellorum impēſis indigna eſſe ſæpe quæ petantur 239.g
bellorum longorum commeatus liberiores 13.d.59.g
bellicus apparatus Carthaginis noua. 196.a
beluarum captarum ferocitas paulatim miteſcit 313.f
benefacta multa uno delicto perdita 383.e
beneficij memoria crimen remoratur
beneficij memoria etiam hoſti grata 258.e
beneficij memoria quantum poſſit in bellis 153.b
beneficia in uenia petenda non recenſenda 306.k
beneficia populi romani gratuita 388.a
beneuētum op.olim Maleuentū 106.e
beneuentani,coloni romani 200.b
beneuentanorum humanitas erga milites romanos 165.f
bergiſtani in poteſtatem romanorum iterum rediguntur 270.b
beræa urbs Macedoniæ 384.i
beræa urbs romanis deditur 378.b
beſidiæ op.Brutiorum 237.g
beſſi oppidum Thraciæ. 333.c
beſtiæ feræ cibum ad fraudem ſuam poſitum aſpernantur 349.d
betula urbs 102.i.214.a
beudos uetus 312.k

benus ſl. 249.k
bibere ſemel atque iterum ſtatim poſcentes ligati ab imperatore ad quẽ miſsi erant 343.a.b
bigati quingenti ſtrenuo militi honoris ergo donati, & equus eximius 153.k
bigatum argentum 263.c
bigerra Hiſpaniæ urbs 171.c
biliſtages Ilergetum regulus 270.b
bimenſis & anni tempus 381.g
biſaltarum robur 384.e
biſalta fruſtra à uicto Perſeo tentati 378.c
bithynia omnis Nicomedi cedit 313.a
bitis regis Thracum filius in cuſtodia mittitur 387.b
bituriges, Celtarum caput 63.k
blattius ac Daſius Salapiæ principes ſe inuicem Annibali accuſant 193.f
blanda op. 166.d
bloſiorum fratrum coniuratio 114.k
bocchar Maurorum rex 230.b
bocchar pfectus regis Syphacis 231.c
bœbe palus 251.e
bœotarches magiſtratus 263i.358.i
bœotiæ motus 358.b.i
bœoti fœderi Philippi Macedonis cum Romanis adſcripti 226.g
bœotorum animus à Romanis alienus 263.i. eorum caſtigatio 293.b
bœotorum cum Antiocho conciliatio 289.k. cum Perſeo 352.k
bœotorum in re dubia cunctatio 288.f
bœotos Quintius conſul multat de militum Romanorum iniuria 264.c
boÿ Alpes tranſgreſsi 64.b
boÿ animos addunt Annibali ut in Italiam ire pergat 130.d
boÿ & Inſubres à Romanis deficiunt 129.d
boÿ & Sallyi & Iluates colonias Romanas uexant 245.d
boÿ fuſi 266.c.275.g.280.b.296.a.d
boÿ, moræ impatientes 252.d
boÿ pugnam detrectant 279.g.b
boÿ romanos cædunt 265. d. romanis ſe dedunt 286.b. triumphantur 296.d
boiorum aduerſus Poſthumium Cos. uictoria 154.k
boiorum ager colonis Latinis diuiſus
in Boiorũ agrum coloniæ deductæ 30.b 309.b
boiorum defectio 283.a
boiorum deſperatio ac diſsipatio 260.a
boiorum exercitus aduerſus romanos 259.g.b
cum Boÿs romani decertant 244.a
in Boios romani ducunt 295.k
boiorix boiorum regulus 276.b
bomilcar nouam claſſem à Carthaginenſibus accipit 180.d. eam in Italiam affert 180.e
bomilcaris fuga 170.a.179.k. 180.e
bononiam colonia Latina deducta 39.b
à Bononia ad Arretium uſque uia militari opere perducta 323.a
bonum Romanum maximum, arma & uirtus 80.b
bona Porſenæ regis uendendi ritus 17.c
bona quàm mala ſegnius ſentiuntur 237.i
bonorum publicationes poſt ſupplicia 35.c.99.f
bonis hominis uendendis, eius poſſeſſio arguitur 322.d
bora mons Macedoniæ 384.i
boſtar Saguntinus cuſtos Hiſpanorum obſidum 142.a. Annibalis legatus 158.c
boſtaris & Annonis Capuæ incluſorũ literæ ad Annibalem 187.c
bos auratus 46.f
bos equuleum pariens 158.i
bos eximius Marti immolatus 87.f
bos fœmina locuta 29.k.366.k
bos locutus 155.a 200.d.213.e 347.e 349.b.c
bos locutus, roma caue tibi 288.e
bos prodigioſa magnitudine Sabinis nata 10.i
bos prodigioſe ſcandens 139.b 295.i
bouis tergo ſecto quantum ſpaciÿ complecti potuerint, Carthaginenſibus datum 278.i
boues albæ 139.f
boues albæ fœminæ in Iunonis ſacrificio 207.c
boues centum honoris ergo ſeruatori exercitus dati, & corona aurea 87.f
boues in muneribus militum qui bene pugnaſſent 84.i.196.e
boues peſte correpti 349.a
boum centum ſacrificium à Scipione factum 120.b
boum cornibus faces ac faſces uirgultorum alligat Annibal, incenditque ad fallendum hoſtem 140.k.141.a
boum editus pro lignis 230.b.c
bouianum oppidum Samnitium opulentiſsimum 106.d.e, 107.b. captum 111.b.114.e
bouillarum uia ſilice ſtrata 122.
brancus Allobrox 130.g
brennus Gallorum regulus 64.b.i 12.k
briniates pop. 348.f
brixia Cenomanorum caput 259.i
brixiani Galli 129.f
bruanna urbs 251.a
brunduſini, coloni romani 200.b
brundyſium, idem quod & Brunduſiũ 356.f
brutus cur dictus Iunius Tarquinius 13.b.a
brutus uindex idem libertatis & cuſtos 14.e. Eius honos. ibi. ingenium nouum 13.b ſeueritas 15.d
bruti uxor, Vitelliorum ſoror 15.a
brutÿ Crotonẽ oppugnare uolunt, ſed de Annibale addubitant 162.e brutÿ, extremus Italiæ angulus, Annibalis perfugium 210.e 213.i
brutÿ Græcis & odio ſunt & metui 161.i.276.a
brutÿ Hannonis auxilium implorant in obſidione arcis Crotonienſis 262.f
brutÿ in deditionem romanorum redeunt 201.e
brutÿ inter latrocinia militiam exercent 213.i.225.a
brutiorum à romanis defectio 244.i 152.i.k.155.c.201.b
brutiorum coniuratorum quæſtiones perfectæ 253.b
brutiorum maxima pars ad romanos deficit 237.g
brutiorum urbes aliquot à romanis recipiuntur 232.i
brutulus Papius romanis exanimis deditus 100.e
budares & Beſaſides Hiſpanorum imperatores 266.h
bulliani pop. 375.b
buſa cuiuſdam matronæ Canuſinæ erga Romanos humanitas 148.d
buſta gallica unde dicta roma 61.h 140.f
buthrotus amnis 225.d
buxentum oppidum 259.g. Eò colonia deducta 276.c
buxenti colonia deſerta inſtaurata 384.k
bylazora Pæoniæ locus 374.c
byrſa Carthaginenſium 267.g
byzantium Galli uexant 312.k

C

Cacus paſtor, abactor, ab Hercule cæſus 2.g
cadaueris humani in priuatis ædibus inuenti ac effoſsi actio 34.f
cadauera in peſte paſsim iacentia 349.a

cadauera

cadauera ſubmerſa alligatis ſaxis aut amphoris 264.b
caduceatoris mittendi fraus 231.i
cæcitas Appij Claudij unde uenerit 107.b
cædes prima Romæ 6.g.b
cædibus in capta urbe ac diripienda tẽperatum 179.i
caditius prænomina M. de plebe homo rem portentoſam nuncians ſpretus 63.f
cælum ardens 28.k.29.k.137.g 245.k.255.b.388.a
cæli chaſma 137.g
cælum mutatum mores non mutat 308.e
cælo etiam mores mutantur 313.e
cælibatus interdictio 385.b.c
cælius mons urbi additur 7.b
cæmenta non calce durata, ſed interlita luto 227.b
cæni Thraces 318.b.cære oppidum 2.b
cære delata ſacra Rom. po. in tumultu Gallico 65.d
cæremoniarum cultu Romam creuiſſe 78.d.e
cæremoniarum neglectus 60.b.139.d
cærites bellum Romanorum aduerſus ſe, ſupplicijs ac precibus auertunt 88.e
cærites ſocij Ro. appellati, & quare 169.i
cærites Tarquinienſibus conſanguinitate iuncti 83.c
cæſariei promiſſæ ornamentum 219.d
cæſo duellius Xuir 34.k. triumuir coloniæ deducendæ 93.f.g
cæſo Fabius Cos. 23.k.24.d.e
cæſonis Fabij uirtus 23.b
cæſo Quintius iuuenis ferox 31.a reus 30.g.b.i
cæſonis filij laus 31.b
cæſonis pater L. Quintius cincinnatus Cos 31.b
cæſonianum crimen 33.c
caicus amnis 301.a.304.g
c. Aemilius cos 112.a
c. Aemilius trib. mil. 62.b
c. Appius præfectus à Boijs cæſus 243.i
c. Aurelij conſulis querimonia de triũpho L. Furio prætori permiſſo 252.i
c. Albius Calenus gregarius miles ſeditionis author 216.k
c. Aquilius cos 22.g
c. Adrianus trib. pl. 198.k
c. Arrius Vmber. ſeditionis author 216.k
c. Attilius prætor ro. L. Manlio pr. in auxilium aduerſus Gallos miſſus 129.f.g. Eius uotum 136.b
c. Atinius Labeo pr. 213.b
c. Atinius Labeo trib. pl. 262.x. Eius uirtus 276.d
c. Aurelius Cotta Cos 244.d 252.i
c. Aurelius Cotta prætor 238.k
c. Auruncuieius pr. 198.k tertiæ legionis trib. 208.b
c. Bebius Pamphilus pr. 254.b. Eius clades 253.e
c. Centronius proprætor 139.a
c. Calpurnius Piſo conſul 339.f. Eius mors 341.b
c. Calpurnius pr. 198.d. eius uirtus aduerſus Hiſpanos 329.g. triũphus 31.e
c. Canuleius trib. pl. 43.c
c. Caſſius Longinus conſul 355.b. Eius criminatio 365.f. temeritas 364.b.i
c. Catinij pr. mors 326. e.f
c. Cicercij pr. uictoria aduerſus Corſos 352.a
c. Claudius Appij. F. Cos. 30.i. augur 266.b
c. Claudius Appij patruus 35.i
c. Claudius Cento dictator 173.e
c. Claudius Cicero trib. pl. 34.b
c. Claudius Hortator magiſter equitum 93.d
c. Claudius Nero Cos. 206.x. cenſor 232.g.367.a
c. Claudij Neronis præſtantia 206.d
c. Claudius precator pro Ap. Claudio 39.e
c. Claudius Pulcher conſul 346.e. eius apud milites contemptus & irriſio 347.a. triumphus 346. e. uirtus ac laus 347.b.c
c. Claudius Regillenſis 39.d
c. Cluilius Albæ rex: 5.b. eius mors 5.k
c. Cornelij Cethegi uirtus 253.b
c. Curtius 44.g
c. Decimij Flaui uirtus aduerſus elephantos Annibalis 201.e
c. Decimij legati in Rhodios humanitas 380.f
c. Domitius Cn. F. Caluinus ædilis curulis 135.d
c. Fabius Ambuſtus quæſtor 54.d 55.i trib. mil. 58.e 61.g.h magiſter. eq. 105.a
c. Fabij adoleſcentis ſtrenuum factum 67.g
c. Fabij Dorſuonis mira ſtrenuitas ſeu audacia magis 66.c
c. Fabricius Luſcinus legatus L. Scipionis 298.c
c. Flaminius Cos. 127.b 135.g 318.g quæſtor 196.f
c. Flaminij conſulis inuidia apud Senatum & unde. 136.i 137.f ſuperbia, ferocia, ac deorum contemptus 138.b temeritas 145.c
c. Flaminij copiæ in Hiſpaniam profecturi 280.c
c. Flaminij res in citeriori Hiſpania 280.d in liguria 323.b
c. Flaminij triumphus 153.f
c. Fulcinius lega. Rom. à Fidenatib. cæſus 46.b
c. Fuluius flaccus legatus 199.f
c. Fuluius legatus Capuam capit 187.k 188.a eius ſeueritas ibid. b.c
c. Furius Pacilius Cos 45.g 53.k cenſor 47.i trib. mil. 49.g
c. Genutius augur 113.g Cos. 79.g
c. Hala Seruilius magiſter equitum 54.b trib. mil. ibid. b
c. Horatius Cos 26.a.b
c. Horatij Puluilli auguris mors 34.d
c. Hoſtilius Tubulus pr. 198.k Eius uirtus aduerſus Annibalem 207.k
c. Iulius Cos 34.e 37.k. 41.b dictator 83.b
c. Iunius Bubulcus dictator 112.a
c. Iulius Tullus Rom. legatus à fidenatibus cæſus 46.b
c. Iulius Tullus trib. mil 55.i
c. Iunius Bubulcus Cos 104.g 106.f.i dictator 106.f mag. equitum 109.e
c. Lacerius trib. pl. cooptatus 58.b
c. Lælius claſſis in Africam traijcientis præfectus 342.b
c. Lælius conſul 297.c
c. Lælius Hipponenſem agrum populatur 224.e
c. Lælius hiſtoricus 204.i
c. Lælius orator ad Syphacem cum donis miſſus 215.g
c. Lælius in Africam prædatum exit 224.a
c. Lælij præfecti claſſis honorarium 196.e
c. Lectorius legatus 178.k. proprætor 199.c
c. Licinius trib. pl 20.i
c. Licinius Caluus Cos 74.b
c. Licinius Craſſus conſul 372.e
c. Licinius magiſter equitum 77.f
c. Licinius Stolo plebeius L. fabij Ambuſti gener 76.d. 79.d idem primus de plebe mag. eq. 112.d
c. Licinius Stolo ſua ipſe lege damnatus 81.b
c. Licinius Stolo trib. pl. 76.f.i. 78.e.f
c. Liuij in Helleſponto expeditiones 299.a.b

c.Liuij præfecti romanæ claſsis expeditio aduerſus Antiochum 296.g.b & dein.
c.Liuius Salinator pr. 238.k conſul 316.i alacriorum equitum præfectus 279.k
c.Lucretius pr. præfectus claſsis aduerſus Perſea 248.a
c.Lucretij criminatio apud Senatum p Chalcidenſium legatum 366.a
c.Luctatius primum bellum Punicum finiuit 321.f. 220.c. 221.b. 386.b
c.Luctatij conſulis fœdus cum Carthaginienſibus 128.c. 238.a
c.Luctatij ex ſeruitute liberatio 237.f
c.Manius Cos 92.g. dictator 105.k
c.Manlius Attelio curio max. fit primus de plebe 199.c
c.Manlius Cos 25.f.g trib.mil. 75.f
c.Martius augur 113.g
c.Martius Cos 82.e
c.Martius Figulus prætor claſsis præfectus 368.k
c.Martius rutilius cenſor 123.e Cos 85.c. 197.g dictator primus ex plebe & cenſor 82.b. 83.i. 113.i pontifex 113.g
c.Martius trib.pl. 68.f
c.Menenius Cos 34.d
c.Minutij Numitij mors 147.e
c.Mutij adoleſcentis uirtus & audacia 16.b & dein.
c.Nero turpiter ab Aſdrubale illuſus 207.k
c.Octauius Sardiniæ prætor 233.e
c.Oppij tribuni pleb. lex de ornatu mulibri 267.b
c.Papyrius C.F. ſacerdos 173.e.f
c.Papyrius L.F. Maſſo decemuir ſacrorum 173.f
c.Perſius, uir impiger 182.b
c.Petilius Libo Cos 81.b. 85.a. 94.f
c.Plautius Cos 85.a
c.Pontius Samnis, Herennij F. 99.f
c.Popilius Lenas conſul 352.e
c.Popilij aduerſus Antiochum expeditio 380.e
c.Popilij Sabelli equitis uirtus 415.b
c.Publicij trib.pl. odiũ aduerſus Marcellum 203.e
c.Quintius Cincinnatus 75.i
c.Scribonius Curio maximus 266.e
c.Sempronius Atratinus Cos 50.b.i.k
c.Sempronius Blaſus diem Cn. Fuluio dicit ob exercitum amiſſum 184.i
c.Sempronius Cos. reus 50.k. 52.b
c.Sergius trib.mil 74.b
c.Seruilius Caſca trib.pl. 173.k
c.Seruilius Cos 24.g
c.Seruilij Gemini pont.max. mors 283.b
c.Seruilius Hala Cos. a. magiſter equitum 46.c 66.b 206.b trib.mil. 54.b. 58.a.e
c.Seruilius prætor 213.c
c.Seruilius Q. Seruilij Priſci. f. trib. mil. 52.f
c.Seruilius trib.pl. aut ædilis iure eſſe non poterat: quòd pater eius in hoſtium poteſtate eſſet 203.e
c.Sextilius trib.mil 75.e
c.Sicinius trib.pl. 38.b
c.Sulpitius Camerinus cenſor 74.b
c.Sulpitius Cos 105.e
c.Sulpitius dictator 81.f
c.Sulpitius Galba pontifex 242.a
c.Sulpitius Gallus conſul 388.a trib. mil. lunæ defectum militibus prædicit 376.b.i
c.Sulpitij de Gallis triumphus 82.d
c.Sulpitius longus Cos 93.c
c.Sulpitius Peticus Cos 82.i
c.Sulpitius trib.mil. 73.f
c.Terentillus Arſa trib.pl. 29.g
c.Terentij Iſtra oratio 405.b
c.Terentius Varro Conſul creatus 144.b
c.Terentius Varro dictatorem dicit 155.g
c.Terentius Varro legatus 238.h 245.g
c.Terentius Varro, patre lanio natus 143.a nobilitatem inſectatur 145.g
c.Terentij Varronis in Cannenſi clade fuga 147.c
c.Trebonius trib.pl 58.f
c.Tullius Cos 47.f
c.Valerius Flaccus flamen dialis inuitus inauguratus 199.c
c.Valerius Leuini filius Aetolorum adiutor 311.d
c.Valerius Potitus trib.mil. 53.c 55.b.i. 76.b.i
c.Veturius Cos. 41.d.g. trib.mil. 76.b.i
c.Vetuſius Cos 18.a
c.Vrſanius trib.pl. 96.b
calagurris oppidum Celtiberiæ 226.i
calamitas noſtra non ſemper nimis detegenda 151.e
calatiæ muri facti 267.c
calatini liberi eſſe iuſsi 192.i
calauij Campani incendiarij 191.b
calauij Ouius & Nouius mortem ſibi conſciſcunt 105.k
calauris amnis 312.g
calendæ intercalares 379.k
calendis Quintilibus magiſtratus initus 63.d. 94.d
calendis octobribus magiſtratus initus 58.d
cales urbs Auſonum capta 93.d
cales colonia deducta 93.d. 97.c. 227.b
caletranus ager 333.f.g
calida aqua 238.e
callicratis in Achæorum concilio oratio 349.e
callicula mons 140.g
callidromos Oetæ uertex 23.b
calliſe Samnitium oppidum 95.g
calligenis medici aſtutia 344.e
callipeuce ſaltus 370.a
callipolis Philippo deditur 246.g
callithera oppidum 256.a
calo coniurationis index 163.b
calonum habitu exploratores miſsi 233.k
calenus ager à Samnitibus uaſtatur 116.d
calores fl. 164.k
calpurnij Flammæ uirtus 149.b
calycadnum promontorium 317.f
camars oppidum 117.b
cambunij montes 361.c. 369.a
cameli dromades in acie Antiochi 304.e
cameria uetus urbs 9.g
camertes Vmbri 108.f
camertibus æquum cum Romanis fœdus 121.a
camillus dictator dictus 65.i
camilli dictatoris uirtus ac promptitudo 140.e.f
camilli præſtantia 70.b. criminatio 62.b. triumphus 69.e uirtus aduerſus Gallos 67.b. uirtus in remittendis Faleriorum liberis ſibi proditis 62.e eius laus ibid. f & dein
camilli uirtus iam ſenio confecti 70.d
camœnarum lucus 5.g
campani à Samnitibus uicti, auxilium ab Romanis petunt 85.e.f
campani Annibalem arceſſunt 151.g 164.g
campani Capuani Tuſcis ueteribus ademerunt 217.i
campani condiſionem optabilem propoſitam à Romanis, cum probris contemnunt 179.a
campani Cumanos ſuæ ditionis facere moliuntur 158.g
campani equites tres capti ab Annibale adornantur ut populares ſuos in fidem Annibalis adducant 140.b
campani equites trecenti præſidia romanorum in Siculis urbibus 151.e
campani ex obſidione in romanos erũpunt 185.e.f

campani quidã in uindictam incendũt, romam 191.b
campani liberi eſſe iuſſi 192.b
campani non alibi quàm ubi liceret habitare permiſſi 222.b
campani præſidium Punicum intra urbem ſuam recipiunt 265.a
campani romæ cenſiti 315.g
campani romanis infeſtiſſimi 191.b
campani Samnites odere 132.e
campani ſe romanis dedunt 85.b
campanorum ager diuiſus 276.i
campanorum aliquot equitum de romanis fiducia 172.e
campanorum cædes 91.i
campanorum coertio 191.b
campanorũ deditio q̃liter facta 181.c
campanorum equitum honos 94.c
campanorum erga romanos poſt Cannenſem pugnam animus 151.c.f
campanorum fames 176.e
cãpanorum laſciuia ac luxuria 151.d
campanorum legatio in ſenatu ro. expoſita 192.e.f
campanorum miſeratio erga romanos è furculis Caudinis emerſos 46.c
campanorum mollities 85.e
campanorum mulcta à romanis 192.b
cãpanorũ nobiles familię 151.k 152.a
campanorum odium aduerſus romanos 192.g perfidia 187.e
campanorum omnium duæ ſolæ mulieres romanis æquæ 187.e
campanorum perfidiæ metus 187.b
campanorum ſenatorum de ſupplicio quid ſtatutum 188.b
campanorum ſocordia 176.f
campanorum ſtrages 158.i.k
campanorum ſupplicatio ad Leuinum Cos 191.b
campanorum ultio digna 249.f
cãpanis equitibus ciuitas datur 92.d
campanis quàm beneficì fuerint rom. 151.e
campanis habitatio aſſignata 192.b
campanis romanas uxores ducere permittitur 317.b
campanos ne à romanis deſciſcant, quid contineat 151.d
campana hyberna Annibalis militem frangunt 154.g
campana ſuperbia 100.k
campanarum rerũ conſtitutio 192.f.g
campanus ager diuenditus 223.a
campanus ager fruẽdus locatur 354.c
campani agri uaſtatio 161.e
campanum uulgus uenditum 188.c
campi Macri 348.d
campus Martius qui ſit, & unde ita dictus 15.c
canæ urbs 296.b
canaſtrum Pallenes regionis 252.e
canaſtreum promontorium 371.c
candidæ ueſtis ſymbolum 382.f
candidis indui in ambitione uetitum 48.d
candidati conſulatus clariſſimi 280.g
candor Gallorum 324.g
canendi ad tibiam in ſatyris ritus 79.e
caniculæ ortu frigora brumalibus ſimilia 338.b
canis ſectio in luſtrãdo exercitu 334.k
cannenſis calamitas romanis exprobratur 163.d
cannenſis cladis authori Terentio Varroni gratiæ actæ 149.k
cannæ uicus 146.e
cannenſis cladis exegeſis 146.e.g.h & dein. 147.e 151.f
cannenſis clades Carthaginenſibus exponitur 152.i.k
cannenſis cladis excuſatio à militibus 174.e
cannenſis cladis magnitudo 149.c.d
cannenſis cladis occaſione multi ſocij à romanis deficiunt 149.a
cannenſis cladis uaticinium 176.c
cannenſis militis labor 189.b
cannenſis exercitus ignominia 184.k
canenſis exercitus M. Valerio cum L. Cincio datus 199.d
cannenſis exercitus reliquiæ cum Scipione in Africam traijciunt 229.g
cannenſis pugnæ reliquiæ in Sicilia militare iubentur donec in Italia bellum ſit 156.b.165.i 175.d
cannenſis uictoria eleuatio 153.b
cannenſi cladi æqua clades Pœnis reddita 176.b
cannenſi clade ſegnius bellũ erat inter romanos & Cartaginenſes 158.g
cannenſes milites, duarum inſtar legionum 191.f
cannenſium legionum equitibus equi adempti 200.c
cannenſium militum commendatio 229.g.h
cannuſini in deditionem populi romani ueniunt 104.c
cannuſiam perfugiunt reliquię Cannenſis pugnæ 147.f
cannetus uicus iuxta Padum 129.g
cantherius in foſſa, prouerbium 161.d
cantus ſeu ululatus & clamor Gallorum prælium ineuntium 313.c
cauum ſolicitudo in nocturno ſtrepitu 66.f
cappadoces auxiliares Antiochi 305.d
capenates & Faliſci Hetruriæ populi romanis infeſti 58.b cæduntur 58.e 60.b 61.b
capenates ſubacti 61.b
capenam ad portam conuenire iubentur quoties ſenatum conuocarent, ſenatores 178.a.b
capillus in Herculis æde enatus 253.i
capitum romanis eripere tẽtant Samnites 96.d
capitales cauſas ſolus per ſe Tarquinius ſuperbus iudicabat 11.b
capitalia auſi 194.e
capitolij inauguratio 68.d
capitolij cuſtodum pauor in urbe à Gallis capta 65.c eorundem fortitudo atque pertinacia 65.b.i
capitolij ſigna tẽpeſtate deiecta 342.g
capitolium à ſeruis occupatur 29.k
capitolium et arcem Romani aduerſus Gallos tueri ſtatuunt 64.g
capitolij limina ænea 117.c
capitolij purgatio atque luſtratio 31.g
capitolij romani capiendi difficultas 64.g 65.b
capitolij romani magnificentia 69.g
capitolij ſeruator de ſaxo Tarpeio præcipitatus 73.b
ĩ capitolio aut arce nemo habitare permiſſus poſt Manlij Capitolini ſcelus 73.c
capitolinus cliuus ſilice ſtratus 350.f
capitolini cognomen Manlio datum 72.d
capitolini Iouis ædis futuræ fundamenta iaciuntur 9.g
capitolini ludi 67.i
capra ſex hœdos pariens 282.i
capræ palus 4.f
capra lanata 137.g
capris L. ſacrificatum 381.i
captiua amore uictor captus 235.b.i
captiuæ mulieris facinus memorabile 314.k
capta urbi uictor illachrymat 181.f
captiui regie humiliatio 379.k
captiui romani induſtria 93.c
captiui Mutinenſes à Liguribus cum fœda laceratione interficiuntur 348.c
captiui Romanorum in anguſtijs uiæ impeditioris caſi 364.e
captiui Romanis maximè uiles 149.a
captiui ſub corona uendebantur 134.d
captiuorum apud Annibalem ex cannenſi clade oratoris M. Iunij in ſenatu oratio 149.a
captiuorum indulgenter aliquando habendorum aſtus 209.i

captiuorum commutãdorum inter Pœnos & Romanos ratio 142.e
captiuorũ Pœnorũ ĩgẽs numerus 244.d
captiuorum precia 148.k
captiuorum redimendorum conſuetudo allegatur 149.a
captiuorum Romanorum ac uenditorũ per Græciam ingẽs numerus 276.i
captiuorum romanorum apud Annibalem miſeria 149.e
captiuorum romanorum memorabile facinus 116.f. 165.d.e
captiuorum ſimul plurium ſeparandorum ratio 158.e
captiuorum ſingulorũ redimẽdorũ precium inter romanos & pœnos 142.e
captiuis ſuis minus æqui romani 148.k 150.b
captiuos Italici nominis homines Q. Fabius Labeo in Creta cõquirit 309.f
captiuitate ac ſeruitute erepti Terentij Culleonis gratitudo 243.f
capua unde dicta 50.b
capua à Romanis obſidetur 178.k 185.g.h
capua capta, propter agri ſui fertilitatem ſeruata eſt 194.a
capua, Annibali Cannæ 160.k
capua Italiæ caput 153.c
capua prouincia una legione obtinebatur 203.f
capua, Campani populi ſepulchrum 160.c.d
capuæ uoluptates 88.a 149.c humilitio 188.f
capuæ ager ſub Tifatis uẽditus 254.g
capua expugnanda cura Romanis 184.e
capuæ murus de cœlo tactus 200.c
capuæ præfecti primam creati 104.f
capuam Annibal Carthagini æquare ſolebat 177.a
capuam deſerit Annibal 186.a.b
capuana coniuratio 105.k & deinde 197.k 198.a
capuſa De ſalcis filius 253.b
caput Aſdrubalis ante hoſtium ſtationes proiectum 210.d.e
caput hoſtium ducis à ſe uicti, Boij purgant & caluam auro cęlant, ex eaque bibunt 154.b
caput humanum integra facie in aciendis templi Iouis Tarpeij fundamentis inuentum 12.k
caput ſtupratoris ſui pcíſum mulier captiua ad uirum ſuũ apportat 315.a
capitis obuoluendi in reis mos 152.f
capitis uelandi mos in fœcialibus 8.d
capita deorum in lectis ſe auertentia 344.k
capita hoſtium deuictorũ lãceis infixa, & in pectoribus equorũ ſuorũ pendẽtia geſtabant Galli ſenones 117.f
capita hoſtium præcidenda, libertatis præmium uolonibus militibus propoſita 165.a
capitum olim radendorum mos 277.a
capys Atii filius 2.k
caralitis palus 312.g
caraleis urbs 159.b
caranus primus Macedonũ rex 324.a
carauantis & Carauantium urbes 375.a.b
carauantius frater Gentij regis 375.c triumphatus 388.a
carcer ab Rhodijs refractus, & Philippi captiui emiſſi 203.c
carcer Romæ in media urbe 8.g. 39.f
carceres in Circo quando primum ſtatuti 95.b. 350.b
carceres priuati 76.k
cardo & Bardo oppida 262.k
cares ac Lycij liberi eſſe iuſſi 272.a
cares & Cilices in exercitu Antiochi 305.a
caritas annonæ, deinde fames 21.c
carmenta Euãdri mater fatiloqua 2.b
carmen canentes uirgines ter nouenæ in ſacrificio Iunonis 207.k
carmen deteſtationis 121.b
carmen precationis adhiberi ſolitum in concionibus 325.c
carmina piacularia à quibus ſcripta 245.k
carminum militarium iocus 213.a
carnis in Latinis ferijs dãdæ mos 253.i
carnis, in nominatiuo 298.a
carni, populus Illyriorum 365.f
carnis pluuia 29.k
carnutes Galli 63.k
carnus, untis, Illyrici urbs 364.i
carpere agmen & exercitum 194.e lacerare 198.b
carpeſiorum gentis urbes aliquot ad Romanos deficiunt 156.e
carpetania regio Hiſpaniæ 348.c
carpetani in ditionem Annibalis ueniunt 126.b. 128.a
carpetani milites Annibalem in itinere deſerunt 129.b
carptim conuenire, & uniuerſim conuenire 217.b
ex carris et eſſedis pugnantes Galli Romanos terrent 118.f
carſeoli Romana colonia 112.d 114.e 199.i 227.a carteia op. 218.d 365 b
carteiam urbem Annibal expugnat 290.e.f
carthalo nobilis Carthag. 374.c
carthago poſt multa romanis illata bella libera cum legibus eſt 308.g
carthaginis calamitatem prædicit Hanno 126.b
carthaginis fortunam agnoſcit Annibal 209.b
carthaginis ingratitudo aduerſus Annibalem 320.f
carthaginis ſitum contemplatur Scipio 241.c carthago noua 125.i 215.a
carthaginis nouæ ſitus, eiuſque opulentia, 195.a b oppugnatio Ibid.
carthaginem nouam oppugnaturi Scipionis ad milites oratio 195.b
carthaginenſis ditionis urbes oẽs Scipio ſubigit 234.i
carthaginienſem agrum populantur romani 201.i
carthaginienſes argentum haud ſatis probum in ſtipendium romam aduehunt 195.d
carthaginienſes auxilia in Hiſpania cõducturi, capti a Saguntinis 238.b
carthaginienſes, inducias uiolãt 258.e
carthaginienſes in Hiſpania fuſi perfugiunt 213.i inde pelluntur 214.g
carthaginienſes licet aliquas uictoriolas aduerſus romanos habuerint, tãdem tamen ſuccumbunt 153.b.c
carthaginienſes nouam claſſem Bomilcari dant 180.d
carthaginienſes pacẽ ab Scipione orãt 236.g
carthaginienſes quæ ab romanis mala acceperint 127.g.h 132.e
carthaginienſes romanorum amicitiã petunt, accipiuntque 84.k 85.a
carthaginienſes romanis gratulantur, & coronam auream mittunt 87.k
carthagin. romanis inferiores 224.f
carthaginienſes romanis nondum ſuſpecti exercitũ in Siciliã traijciũt 49.c
carthaginienſes ſupplementum Annibali in Italiam mittunt poſt Cannenſem uictoriam 153.d.e
carthaginienſes ut romanis occurrant conſultant 224.b
carthaginiẽſium ac romanorum diſpar ingenium in ducibus male adminiſtrantibus 118.c.d 162.d
carthaginienſium æſtimatio de euentu belli Scipionis cum Annibale ex Italia in Africam reuocato 236.d.e
carthaginienſium alacritas in belli denunciatione ab romanis 128.d
carthaginienſium ambiguitas 245.e
carthaginienſium clades 173.d 201.i 234.d.
carthaginienſium clades. de romanis compenſatæ 148.e
cartaginienſi. claſsis aduerſus oram Italiæ

lia & dein 133.k
carthaginienſium cum Hieronymo Syracuſano fœdus 163.d cum Syphace rege 229.d
carthaginienſium difficultas in penſione pecuniæ qua mulctati erant ab romanis ſoluenda 243.a.b.53.k
carthaginienſium erga romanos obſeruatio 289.g 265.d
carthaginienſium & Maſaniſſæ cōtentiones 337.e 354.b.e
carthaginienſium & romanorum inuicem notæ uires & artes 125.b
carthaginiēſium & romanorum res uarijs caſibus miſtæ 193.d
carthaginienſium exercitus tres in Hiſpania 181.f
carthaginiēſium imperatores prauo cōſilio, licet proſpero euētu, rē gerētes in crucem aguntur 149.c 207.f
carthaginienſium ingratitudo 202.c 240.k rebellio 241.i
carthaginienſium in acie perturbatio 240.k inter ſe diuiſio 228.k
carthaginienſium legati urbem ingredi uetantur 238.a. ſine reſponſo dimiſſi 238.c
carthaginienſium legati uerè de pace cum romanis agunt 242.b
carthaginienſium legatorum pulſatores romani illis traditi & Carthaginem auecti 318.g
carthaginienſium molimina 298.f & deinde
carthaginienſiū reſponſio ad legatos romanorū de Sagunto capto 128.b.c
carthaginienſium ſuperbia & crudelitas 222.b 225.g
carthaginiēſi. terror ac pauor 224.e.f 250.f.e. tumultus et ſtudia ac partes 234.f
cartaginienſibus ad romana mœnia ſedentibus, alia porta exercitus in Hiſpaniam ductus 305.k
carthaginiēſibus bellū indicitur 127.i
carthaginienſibus bellum primus rom. intulit Ap. Claudius Cos 243.i
carthaginiēſi. C. obſides redditi 340.a
cum carthaginienſibus fœdus tertio renouatum 110.i
carthaginienſibus legati ab roma mittuntur cum querela de Amilcare illorum ciue, qui relictus in Gallia nouum bellum excitet 170.e. illorum reſponſum 109.b
carthaginienſibus pacis conditiones à Scipione datæ 241.g 242.k 243.a
cum carthaginienſibus romani ſine ira de imperio et gloria certabāt 215.e.
carthalo nobilis Carthaginiēſis 100.g
Eius mors 169.f
caruentana arx 54.c.g
caryſtus urbs 256.f 352.a
caryſtij pop. 163.a 286.d
caſa romuli 68.b 241.b
caſandrea urbs 212.b 252.d 371.b.c
caſandre Philippi fautor maroniſæ prodis. 329.d.e
caſca Seruilius prænomine C. trib pleb. 173.k
caſibus oīa humana ſubiacere 359.k
caſilinum opp. 140.g 154.k Annibal fruſtra oppugnat 155.g à romanis recipitur 166.b
caſilinorū obſidio, neceſſitas ac fames 154.i.k
caſinas ager & Caſilinus differunt 140.b
caſſignatus alæ Gallorum præfectus de exercitu Ro. cæditur 362.g
caſſij Altinij Arpin. dubia fides 122.a
caſſinum colonia deducta 106.g
caſtella denſiora ante Veios facta 60.b
caſtellani deuij 319.d
caſtellani Ilotæ 172.b
caſtimoniæ prætextus in nefario ſcelere 324.d
caſtitatis commendatio 13.d
caſtigationis modus quidam aduerſus ingratos colonos 183.e
caſtoris ædes dedicata 22.k
caſtra Numidarum incenſa 192.b
caſtra octo mil. paſ. à Roma ponit Annibal 152.f.g
caſtra, portus exercitus 377.a.b.c.d
caſtra Pyrrhi, locus quidam 233.b
caſtris iiſdem manentibus exercitus duplicatus 209.d
caſtrum altū, locus cædis magni Amilcaris 171.b
caſtrū Mutilū in Boijs 244.a 265.f
caſtrorum metandorum induſtria momentum 284.c
caſtrorum magnus neglectus 284.b
caſtrorum porta decumana 119.f
caſtrorum portorium Puteolis locatū fruendum 254.g
caſtrorum ſuorum incendēdorum aſtus 105.d
caſtulo urbs Hiſpa. nobilis 171.c 215.e
caſtulonenſis ſaltus 141.b
caſtulonenſium defectio ad Pœnos 15.e Eorundem diuiſio 215.f
caſuum humanorum exempla illuſtria 387.d.e.f
cataphracti loricati 287.x equites 305.d
cataractæ portarum ſuſpenſiles 205.a
catellis ac fibulis donati equites 327.à
catena ſplendidior, ſed grauior 286.e
catenarum & uinculorū metus 295.f
carmelus Hiſtriorum regulus 347.d
cato orator grauis 268.i
cato ſuarum laudum haud ſane detrectator 269.k 270.i
catonis de Hiſpanis uictoria 269.i.k 270.k
catonis encomium 271.b
catonis in bello aduerſus Hiſpanos uirtus 270.d.e.f
catonis perplexitas 270.c
catonis Porcij laus 330.i
catonis Porcij præno. M. ſanctitas 259.d
catonis ſeueritas ī luxum Rom. 268.d
catonis triūphus 276.b Vide M. Cato.
cauea theatri 277.c Caueæ ferreæ 350.c
caudinæ furculę 99.b.102.k
caudina pax 99.f & dein. 9.d
caudinæ cladis memoria 280.x
caudinæ ignominiæ ultio 102.k.103.a.b
caudini Samnitis clades 166.e
caunij pop. 262.b ab rhodijs deſciſcunt 383.i
cauiorum populus 275.ab
caulonia urbs in Brutijs 200.g
cauſa legis mutata, lex etiam mutanda 269.d.e
cautio publicanorum reipublicę cōmodantium 161.g
cautior eo quiſque eſt, quo minus animi habet 299.k
cedere intra finem iuris ſui 307.i.
celandæ rei, paucitas aptior quàm gerendæ 310.a
celeres, cuſtodes corporis Romuli 4.f
cella una non niſi uni deo dedicanda 203.a
celelates ſe Romanis dedunt 259.b
celene urbs 212.d
celeritas boni nuncij uix fidē meretur 210.b
celeritatis maximum eſſe momentum 33.f 140.d.e.f malum 249.d
celeritatem ſuam ſibi fruſtra eſſe indignatur Philippus 212.f
celetrum oppidum 251.d
celoces piraticę 302.k
celta, tertia Galliæ pars 63.i
celtarum propagatio ibidem
celtiberia, inter duo maria 210.b
celtibericum bellum 141.k
celtiberi ī prælio cōcurſare ſolēt 214.a. cuneis pugnant 229.b
celtiberi milites precio à Roma. auertuntur per Aſdrubalem Barchinum 181.g
celtiberi Romanos cædunt 337.e

celtiberi Romanis fœderati Carthaginenſes infeſtant 141.i
celtiberi romanis ingenti agmine occurrunt 324.f. eorum clades ibi. 343.f
celtiberi mercenarij milites 173.b. 181.g. 234.f. 271.a.c
celtiberi triumphati 231.f. 346.c
celtiberorum aduerſus Scipiones perfidia 221.e.f eædes 234.g
celtiberorum cædes ac fuga 326. 340.a.b.c 341.i 343.b 349.c
celtiberorum motus 339.b rebellio 350.d
cenchrea oppidum 212.g
cenchreæ captæ 358.e
cenchreæ Corinthiorũ emporiũ 368.i uiriliter à Macedonibus defenſum ibidem k
cèneum Eubææ urbs 293.b
ceninenſes po. 3.c.c cæduntur à Romulo ibid.e
cenomani arma ſibi adempta à M. Furio pr. recuperant 323.b
cenomani auxiliares Romanorũ 248.f
cenomani cum Boijs & alijs quibuſdã colonias Romanas uexant 270.c.f
cenomani inſubres fallunt 259.i k
cenomani inſubribus ſe aduerſus romanos iungunt ibidem
cennon oppidum Antiatum 27.c
cenſi Romæ, romam commigrantes, à patrijs ſuis repetiti 346.f
cenſor alter alterum notat 232.b
cenſor Cato formidabilis 331.c
cenſori defuncto nunquam alius ſufficitur 63.e. 74 i. 108.a
cenſores concordes & æqui 254.c.f 352.c 352.g
cenſores creati nondum cõſules 200.d
cenſores electi mutuo odio diſſidentes, inito magiſtratu conciliati 342.f
cenſores primi romæ 45.a
cenſorum electorum primus actus 342.b.i
cenſoribus P. Furio & M. Attilio à L. Metello trib.pl. dies dicitur 171.f
cenſoria animaduerſio urbẽ uitijs purgat 165.i
cenſoria nota uirtutem nõ abolet 49.f
cenſoria ius uni & eidem iterũ permitti non debebat 155.g
cenſura Appij Claudij 106 c
cenſura, ex quinquennali, annua ſeu ſemeſtris facta 48.a
cenſura inſtaurata, & cenſores creati 75.b
cenſura populari auræ obnoxia eſſe nõ debet 280.d
cenſura triſtis & aſpera 331.f
cenſura uelut ocioſa 199.a
cenſuræ ambiendæ contentio 330.b
cenſuræ apud romanos initium 45.a
cenſuram ſolus Appius gerit 108.c
à cenſu maxime & Senatus & iudices legendi, & potentiores faciendi, & quare 277.a
cenſus populi ubi primum actus 47.i
pro cenſus modo imponebantur onera romanis 216.k
cenſus romæ primus 10.g
cenſus ubi quis eſſet, ibi manere debere 266.d
cenſum Seruius Tullius rex inſtituit 10.b.c
centum annorum inducia 4.e
centum Patres à Tarqui. Priſco creati 9.b
centum Senatores Romuli 3.a
centuria immunis militia 10.d
centuria iuniorum, & centuria ſeniorum 189.k. 190.a
centurias explere 306.x
centurio nexus liberatus à Mãlio 69.e
centurionis in comitio uox 68.e
centurionis ro. ac latini pugna 91.c
centuriones ac duplicarij ſecuri percuſſi 26.b
cenus, untis, fl. 272.i
cephalenia inſula 316.f
cephaleniæ fretum 300 c
cephalenia urbs 291.c
cephalo Tegmonis oppidi princeps à popularibus occiditur 384.a
cera ducena millia pondo à Corſis uictis exacta 352.a
cercina inſula 267.d
cercetius mons 264.f
cercinium oppidum captum atque incenſum 251.e
cercuri nauium ſpecies 264.e
cerdiciates ſe romanis dedunt 259.b
cerdubellus Caſtulonẽſis Punicum præſidium romanis prodit 215.k
cerealia ludi facta 242.b
ceremoniæ cœleſtes à Numa inſtitutæ 5.e.f
cerimoniarum uel minimarum omiſſio ſacrificia uitiat 347.i
cereris ædes 212.f
cereris initia 252.b
cereris ſacrum intermiſſum 148.g 269.d
cereris templum non initiatis ingredi non licebat 246.c
cereri conſecratum peculium filij à patre cæſi 22.i
cernere hæreditatem 335.e
certamina Iſthmiorum 264.g
in certaminibus etiam ludicris uulgus fere deteriori parti fauet 363.e
certima Celtiberorum urbs 343.a
ceruũ lupum ſugientes per medios exercitus infeſtos delata prodigiũ 107.d
ceſtroſphendorum telum 364.b
chalcis urbs 211.i eius ſitus 213.a euripus 286.e. turbatio 212.a.b 286.c.d 287.e & deinde
chalcis ac Demetrias à Romanis retinentur 264.g
chalcis Euboica 94.i 261.b
chalcis oppidum recipitur 247.b
chalcidenſis hoſpitis cuiuſdam cœna 288.c
chalcidenſes Romanis portas aperiunt 293.c
chalcidenſium in fide Philippi conſtantia 212.b
chalcidenſium legatus Miccion lectica in ſenatum illatus 365.k
chariclitus Rhodius quidã claſsis Rhodiæ coactor 302.a.c
chalciœcon Mineruæ templum 386.b
charilaus Palæpolitanus 95.b
charopus Epirotes ſpeculator Villij cõſulis 254.e
charopus Epirotarum princeps Romanis fauet 255.f
chaunus mons 343.f
chaus amnis 212.e
chelidonium promontorium 246.e
cherſoneſus Romanis ſubiecta 370.b 304.a
cherſoneſũ Galli armis poſsidẽt 312.k
cherſoneſi urbes Antiocho deduntur 265.i
chium oppidum, horreum Rom. 302.i
chium promontorium 366.e
chium urbs à rege ſuo Philippo euerſa 260.f
chiorum apud Romanos honor 317.k
chyretiæ Theſſaliæ à Romanis capiuntur 291.f
cibaria V & XL. dierum in Africam portat Scipio 229.i
cibi ac potus modus 125.f
cibyra urbs 300.a
cicatrices aduerſo corpore exceptæ, decori ſunt 387.c
cimbis, prope Gades locus 219.k
cimetra Samnitium urbs capta 115.d
cimina ſylua 109.a 108.f k. eius anguſtiæ 108.f.g
cincibilus Gallorum rex 351.a
cinciæ legis ortus 268.f
cingilia Veſtinorum capta 94.a
cintius hiſtoricus 79.b
circamœrium 10.b
circeia colonia 13.a
circeij et Velitræ à Romanis deficiunt 73.d

circeij

circeij in Volſcorum poteſtatem rediguntur 22.b
circeij Romana colonia 199.i
circeis colonia 227.a
circenſium ludorũ magnificẽtia 372.g
circus Apollinaris 40.c
circus Flaminius 38.i
circus maritimus apud hernicos 110.d
circi ſpectacula primùm ac diu ſola fuerunt 79.d
circo maximo locus deſignatus 9.c
cirtæi funditores 305.e
cirtha, regia Syphacis 235.f
ciſſeus mons 211.k
ciſtophorum CCXLVIII. millia in ærarium illata triumpho A. Acilij de Antiocho 306.f
citium Macedoniæ oppidum 370.b
citius mons 368.f
ciuitas magna nulla diu quieſcere poteſt 243.c
ciuitas nulla eſt ſine improbis quibuſdam ciuibus 383.b
ciuitas ſapientum 190.b
ciuitas, urbis magnitudine augetur 10.i
ciuitatis Romanæ donum, prænestini quidam milites haud magni faciunt 155.b
ciuitatis immortalitas 72.k
ciuitatis Romanæ iuri leges ſuas præfecerunt Hernici 110.i
ciuitatis mutandæ licentia coercita 34.b.c
ciuitatem Romanam dare magnum ducebant Romani 151.c.f
ciuitatum arbitrium penes Romanos 319.k
ciuitatum Aſianarum aliæ alia conditione eſſe iubentur 317.i.k
ciuitates magnas & opulentas, minores aliæ ſequuntur 359.a
ciuitates ſeruas liberare magnificum 308.b
in ciuitates ſuas repetuntur qui eas deſerunt 346.f.g.h
ciuis difficilius regatur, quàm hoſtis ſuperetur 23.c
ciuis optimus Romæ qui eſſet, matrem deum hoſpitio excipere debebat 226.a
ciues nonnunquam ſui à populis repetiti, qui Romã ſe contuliſſent 346.f
ciues Romani haberi uolũt Latini, qui nomina in coloniam Rom. dediſſent 275.f
ciues, ſe ipſos, uxores & liberos potius per dentes quàm in hoſtium manus ueniant 246.h.i
ciuiſmarus Gallorum regulus 171.e
clades Pœnorum maxima 210.a
cladis Pœnorum nuncij Romę lętiſſimè excepti 322.f
clamor in bellis 129.h.i.k
clamor prælium ineuntium 185.c
clamor Romanorũ in bello 99.k 100.a
clamoris alacritas ac conformitas in bello quid portendat 50.k
clamoris congruentis ac conſoni uis in bellis 240.k. 339.c
claſsis in aere uiſa 351.c
claſsis Pœnorum clades 234.c
claſsis prima, ſecunda, tertia, quarta, quinta & earum arma 10.e.f
claſsis diſperſæ colligendæ ſignũ 306.i
claſsis P. Cornelij Scipionis in Hiſpaniam 189.c.e
claſsis Punica diſsipata à Romanis 134.d. 211.f
claſsis Punicę 80. nauiũ clades 205.c
claſsis Romana 203.g
claſsis Romana quando primum ſocijs naualibus priuata impenſa paratis completa 164.f
claſsis Romana aduerſus Perſeũ 362.b
claſsis Romanæ in Africam expeditio 222.b
claſsis Romanæ in Aſiam expeditio 295.e.f & dein.
claſſes romanæ ſæpe ex Sicilia in Africam profectæ 229.i.k
claſsis Scipionis in Africam traiecturi deſcriptio 229.f.g
claſsium cura apud Romanos 194.a
claſsium ex cenſu deſcriptio 10.d
claſtidiũ Annibali parua mercede proditur à præfecto 133.k 134.b
claſtidium Ligurum oppidum ſe Romanis dedit 259.f
claſtidium oppidum incenſum 260.a
claudæ naues 302.b
claudia gens patriciatus aſſertrix 77.i
claudia gens, peregrina 43.i
claudia gentis nobilitas 39.b 53.b
claudiæ Quintiæ matronæ pudicitia aſſerta 227.a
claudia tribus, uetus 127.e
claudij Aſelli Romani equitis uirtus 151.d.e
claudius Craſſus trib. mil. 50.e
claudius hiſtoricus 183.g
claudius Nero grauiter à Marcello cõſule obiurgatur 166.c
claudij Neronis conſulis laus 212.k 213.a
claudio Neroni turpiter imponit Aſdrubal 188.g.h
claues portarum urbis & arcis Aennẽſes à præfecto Romano fruſtra repoſcunt 170.e & dein.
clauibus portarum Arretij amiſsis, romani nouas omnibus portis imponunt 204.a
claui fingendi cauſa dictator dictus 207.f 208.f
claui à dictatore figendi in peſtilentiæ ſedatione conſuetudo 79.g
clauorum in præruptis ſcandendis uſus 215.i
clauſula fluuius 375.c
clazomenij immunitate donati 317.k
clementiæ fructus 275.d
clementiæ opinione nonnunquam pugnant Romani 367.c
clementiam principio Annibal ſimulat 134.a
cleomedon Philippi legatus 257.g
cleomenes primus Lacedæmoniorum tyrannus 272.g
cleone oppidum 272.d
cleonymus Lacedæmonius Græcorum dux. Eius fuga 112.c
cleopatra Alexandri Epirenſis uxor 95.f
cleopatra & Ptolemæus Alexandriæ reges 198.c
cleopatra Ptolemæorum ſoror 380.g
cleuas Perſei præfectus 368.f eius uirtus 368.i
clinæ urbs 190.i clita 371.c
cliternum oppidum expugnatũ 172.e
cliuus publicus Romæ extructus 238.b
cloaca maxima Romæ 12.k
cloacæ deterſæ 232.a
cloacæ Romæ factæ 8.b
cloacinæ ædes 37.c
clœliæ uirginis romanæ facinus memorabile 17.b
clœlij, Albani 7.b
clodius Licinius hiſtoricus 229.b
cluilius & cluilia foſſa 5.k
cluilius Volſcorum dux triumphatus 45.c
clupea urbs 205.d 231.d
cluſium Galli oppugnant 63.h.i
cluſium quod & Camars 117.b
cluſini à Gallis bello petiti romanos inuocant 64.b
cluſinorum potentia 16.c
cluuianorum cædes 107.b
clypea ærata duodecim poſita 317.c
clypea argentea 277.b
clypea inaurata in faſtigio Iouis poſita 280.i
clypea inaurata Ioui poſita 286.k
clypeus inſignis Barchini Aſdrubalis 183.g
clypeus Martius Ibid.
clytus Acarnanum prætor Philippo conciliatur 291.c

cn. Bebius Pamphilus Cos 334.g
cn. Bebius tribunus plebis 331.b 232.i.
cn. Claudius Appij filius cẽto interrex 144.e
cn. cornelius Cethegus Cos 259.e 275.i
cn. Cornelius Coſſus tribunus milit. 53.c.d.54.b.55.i.58.f
cn. Cornelius Dolobella rex ſacrorum 206.i
cn. Cornelins Flaccus ædilis 238.k
cn. Cornelius Lentulus Cos 242.c 263.b
cn. Cornelij Lentuli tribuni militum nobilis animus 147.d
cn. Cornelius Scipio à Celtiberis deſeritur 181.i
cn. Cornelius Scipio Hiſpalus conſul 347.f.g eius mors 347.k
cn. Cornelius Scipio, P. frater, aduerſus Aſdrubalem mittitur 130.b.i
cn. Cornelius Scipio uulneratur 182.a
cn. Cornelij triumphus 274.b
cn. Domitius Aenobarbus Aedilis 266.e. Cos. 198.a 275.g
cn. & P. Scipionum laus 122.b
cn. & Q. Ogulnij ædiles 117.e
cn. Fabius Vibulanus Cos. 51.i. tribunus militum 55.b
cn. Fuluius Cos 114.i
cn. Fuluij militum ignominia 198.b.i.
cn. Flauius Cn. F. ſcriba 111.e
cn. Fuluius Centimalus cos 184.b exercitus amiſſi reus 184.i
cn. Fuluius pr. ab Annibale uictus 197.g
cn. Fuluij proconſulis negligẽtia 197.f mors. 197.g
cn. Fuluij prætoris turpis fuga 79.g
cn. Fuluius proprætor 142.f
cn. Genutius plebeius tribunus milit. 59.d.60.d.e
cn. Heluius trib. mil. 237.e
cn. Iulius Menso Cos. 48.e
cn. Magius Atellanus Capuæ mediaſticus 166.b
cn. Manlius Capitolinus 85.e
cn. Manlius cos 23.d.81.d.82.e. in ſenatu de rebus ſuis geſtis redarguitur 319.d
cn. Manlius legatus 238.b
cn. Manlij conſulis uirtus 24.a mors ibid.b
cn. Manlij reſponſum ad L. Aemylium triumphum illius impedientẽ 319.g
cn. Manlio proconſuli triumphus negatur 319.b
cn. Manlius Volſo conſul 306.i eius in Gallogræcia res geſtæ 323.i triumphus ibidem k
cn. Martius Coriolanus 21.b
cn. Octauius pr. 220.d Eius triumphus de perſeo 387.b
cn. Ogulnius trib. pleb. 113.a
cn. Plautius cos 94.b
cn. Pupius & Cæſo Quintius Flaminius duumuiri ædem Concordiæ faciendam locant 144.d
cn. Quintius capitolinus primus Aedilis curulis 79.e
cn. Scipio à Pœnis obſeſſus 171.e
cn. Scipio primus in Hiſpaniam profectus 263.f 136.e
cn. Scipionis res fortiter geſtæ in mari Hiſpanico 141.d.e & dein.
cn. Scipionis uirtus 171.e uulnus, ibidem mors 182.f
cn. Sempronius Bleſus legatus Q. Fuluij dictatoris 198.b
cn. Sempronij Tuditani prætoris in Hiſpania clades 253.f
cn. Sergius Plancus prætor 244.e
cn. Sergius tribunus mil. 69.b
cn. Seruilius cos 135.g
cn. Seruilius Geminus cos 143.k.144.b.232.k dictator 242.a
cn. Seruilius Cæpio cos 232.k.d pontifex 173.f prætor 220.d
cn. Seruilius cos. in Africam profectus iniuſſu ſenatus, reuocatur 238.e
cn. Seruilij ex ſeruitute liberatio 236.k
cn. Seruilij mors 120.g
cn. Siccius trib. pleb. 26.e
cn. Sicinus prætor paludatus prouinciã Macedoniam accipit 355.g
cobulatus amnis 312.b
codrio oppidũ Romanis deditur 244.b
cœla Euboicus ſinus 249.f
cœletæ Thraces 318.e
cœlimontana porta ſulmine icta 280.f
cognito eſſe 374.b
cohors, ſexcenti homines 223.a
colcas duodetriginta oppidis in Hiſpania regnãs, Romanorũ ſocius 213.k
collatia urbs Sabinis adempta 9.f
collatia urbis motus 13.e
collatinus Lucretiæ maritus 13.f
colatinus Tarquinius Egerij filius 13.d
collatio uoluntaria ampliſſima priuati cuiuſque abundantiſſimũ facit ærarium 193.e
collegarum ſæpe iteratorum concordia 117.b
colloquiũ Annibalis et Scipionis 139.f
colloquium Philippi regis & T. Quintij conſulis romani 260.a
colloqui hoſtilis ac ſimulati nulla fides 260.b 314.k.315.a
colloquij inter eiuſdẽ criminis reos captiuos diremptio 241.k
colloquij inter Perſea & Romanum legatum, obſides 357.k
colonia Latina in agrum Ferentinum deducta 280.f
coloni maritimi inuiti in naues impoſiti 289.f
coloni noui roma miſſi Fidenas, à Fidenatibus cæſi 49.b
coloni romani longiſſime miſſi 105.i
coloni romani romanis tanquam parentibus amorẽ liberorũ debent 199.i
colonorum numerus colonijs quibuſdã petentibus auctus, quibuſdam negatus 253.k
colonis equitibus Bononiam deductis ſeptuagena iugera, cæteris quinquagena ſunt data 309.b
coloniæ Antẽnas & Cruſtiminum ducta 3.f.g
coloniæ romanæ, uacationis ſuæ ius ad ſenatum deferre coguntur 207.d
coloniæ romanorum uariæ deductæ 13.a.199.b.27.b.a
coloniæ romanis fideles, & coloniæ infideles 199.i.k 200.a
coloniæ quinque in oram maritimam deductæ 259.f
coloniarum auxilium romanis negantium catalogus 199.b
coloniarum duodecim cenſus primum actus 232.g
colonorum Romanorũ cæſorum ultio. 105.f.g
colonias finibus ſuis imponi indignabantur populi Romani hoſtes 112.a
colonias in ſingulas tricenæ familiæ mittuntur 259.g
colonias Latinas quæ milites dare abnuiſſent, Romani uexare pergunt 309.g
colophon uetus oppidum 392.g obſidetur 303.g
colophonij Nortij habitatores immunitate donati 317.k
colophoniorũ ſitus 302.g eorum oppugnatio ab Antiocho 302.h. 303.g
color ex recenti uia aduſtior 209.e
columen, loci nomen 32.g
columna aurea ſolida 162.f
columna roſtrata ad imũ fulmine diſcuſſa 354.e
combolomarus regulus 313.k
combulteria urbs à Romanis recepta 159.g
commeatus circa uiam militibus expoſiti 186.e
comenſis ager bello infeſtatur 265.e
comenſes triumphati 265.g
cõmentarium Eumenis de apparatibus belli

belli quod Perſeus moliebatur 351.i
comeſſandi mos à conuiuio 369.a
cominium ceritum oppidum 176.k
cominium oppidum Samnitium Romani oppugnant 121.d.k expugnant 122.e.f
comitium quando primum tectum 206.k
comitia curiata & centuriata 57.c.d
comitia per tribunos pleb. impedita 254.f
comitia conſularia qui haberet, an conſul creari poſſet 198.b
comitijs tributis tribuni pl. creati 26.e
comum oppidum capitur 365.f
commune malum etiam qui inter ſe diſſident, concordes repellunt 244.e.f
cõmunis cura neglectus, priuatas etiã res perdit 111.d
communis utilitas, maximum ſocietatis uinculum 290.b
communicari in uoce deponenti ſeu cõmuni 47.i
compactum, pactum inuicem factum 58.i
comparatio de cibo cum ueneno permiſto, & legibus utilibus ac inutilibus 78.a
compedes captiuorum, decem pondo 259.c
compedes Græciæ quæ ſint 291.b
compotes ſui mentes faciendi ſuperſtitio 94.a
compulſus regulus 313.f
compulteria oppidum 166.d
conciliabula Romæ interdicta 329.e
conciliabulorum mala 154.f
concilium Aetolorũ panætolion 248.k
cõcilium Græci ineunt aduerſus Attalum & Romanos 205.f
concilium ſanctius, apolecti 298.i
in concione media intermortuus Eumenis pater 307.k
concionalis ſenex 42.g.h
concionantes, in concionem uocatos, aut collectos 325.e.f
concocta concilia 336.a
concoquere ſenatorem 46.e
concordiæ ædes 111.f 144.d 155.e 335.f
concordia bonum 158.g 275.g 335.c. 383.f
concordiæ laus 117.b
concordi collegio nihil firmius ad Rempublicam tuendam 116.k
concordes fratres 335.b milites 117.b
concordibus magiſtratibus optime rempublicam geri 70.a.b
condemnati, magiſtratibus gerendis indigni 244.b
condimentis uariandi cibi ratio 288.e
conditiones pacis Saguntinis re deſperata propoſita 127.c
conditum luſtrum quare dicatur 10.g
cõgiarijs demeritus populi fauor 309.c
coniugij ambitio 45.cd
coniugum ac liberorum amor 202.b
coniugum et liberorum ac ſeniorum in aliam regionem metu belli tranſmiſſio 190.b
coniuges ſuas ac liberos ſuo Neſatij à Romanis obſeſſi ipſi mactant, & è muris ad hoſtes præcipitant 347.b
coniurati in tormentis pertinacia, & malitia 163.b
coniuratio in bellum proficiſcentium, non niſi uictores ſe redituros 190.b
coniuratio in Hieronymum Siculorum regem indicatur 163.b
coniuratio ſeruorum Hetruriam infeſtam habet 265.a
coniurationum clandeſtinarum detectio 324.b
connocondylum oppidum 327.f
connum oppidũ Perſeus recipit 36.i.c eius ſitus 363.c
connubij neceßitas 3.a
connubia à finibus Rom. petunt 3.b.c
connubia aut adimebant aut permittebãt uictis à ſe populis Romani 110.i
connubia extra fines ſuos Macedonibus interdicta 384.i
connubia Patres ex ſe plebeijs negant 42.b tandẽ permittunt 45.b
connubiorum ſocietatis honos 151.c
connubiales leges 43.k 44.a
conſcientia ſcelerũ quid agat 215.e.f
conſcientia propria metus 263.k
conſcentia recta mira ſimulatio 253.i
conſecrare bona alicuius 367.c
conſentia Brutiorũ urbs 232.i ad Romanos deficit 237.f 154.c
conſentia de Samnitibus capta 157.a 111.b
conſentinus ager depopulatus 213.g
conſentini & Terinei in fidem Romanorum redeunt 173.g.i
cõceſſorem pauperem diuites aſpernantur 277.c
conſortionis ſociabilis bonum 335.b
conſilium arcanum, conſilium ſanctius 285.g
conſilium audaciæ plenum 285.g.b
conſilium fidele quod maxime ſit 300.d
conſilium nõ magis quàm lingua principibus Achæorum deeſt 369.i
conſilium ſanctius Carthaginienſium xxx. ſeniores 236.g
conſilij celandi aſtutia 285.g
cõſilij fraude initi exitus 286.a.b
conſilio prauo geſta, quiquam proſpere euenerint, Carthaginiẽſes cruce mulctant 320.b
conſilia audacia, prima ſpecie læta, tractu dura, euentu triſtia 285.d
conſilia calida uix eſſe proſpera 285.d
conſilia ex rebus ſumuntur 145.c
conſilia ex euentu non probanda, aut improbanda 292.c
conſilia in re graui non eſſe præcipitãda 250.i
conſilia mala plerũque uincunt 178.a
conſilia quęque fortißima, in aſperis rebus optima 183.c.d
conciliorum malorum receptus 217.b
conſualia, ludi Neptuno equeſtri ſacri 3.a
conſuetudinis uis 199.f
conſuetudine labor fit leuior 285.i
conſules quando cœperint 43.i
conſul de plebe primus creatus L. Sextius 78.a.b
conſul dignitate exutus 76.i
conſul idem intra decem annos refici non poterat 114.g
conſul tanquam trib. pleb. patres exagitans 92.f
conſul honore deiectus tandem reuocatus 206.e.f
conſul dignitatis ſuæ oblitus circum forum concurſans 328.i
conſul ex quo in pedes deſiliens, ante legiones pugnam init 86.c.d
conſul quo die creabatur, ſenatum habebat 190.k
conſul creatus 157.b 305.i
conſulis ac tribuni rixa 26.i.k
conſulis ad bellum ituri atque inde redeuntis ceremoniæ 359.b.i 287.b
conſulis dignitas 171.k
conſulis eligendi poteſtas unde & penes quem 42.b
conſulis prioris reuocatio uixdum rebus inchoatis, ſæpe impedimẽto rei bene gerendæ erat 258.f
conſulis ſtolidi & temerarij irriſio 345.i
conſulis Terentij Varronis fugientis à Canenſi clades 47.f comites 147.f ei gratiæ actæ 149.d
conſuli in prouinciam proficiſcenti, magiſtratus prouinciæ obuiam ire quã do primum iußi, et cætera obſequia preſtare 152.g
conſulem alterum de plebe fieri cupiũt tribuni plebis 42.b
conſulẽ alterum ex ſe creari Campani

paciſcuntur, ut opem romanis ferant 151.g
conſules à tribunis in uincula duci poterant 48.g
conſules ambo ad Trebiam contra Annibalem coniunguntur 134.e.f
conſules ambo eodē bello mortui 206.f
conſules ambo ſub iugum miſſi 100.b
cōſules ambo patritij ægre creati 83.c
conſules creati inuicem inimici, propter patriam in amicitiam redeunt 244.f
cōſules ex patricijs fere lecti 43.i 83.b
eorum alter plebeius 76.e 83.b 329.a
conſules creati cū prouocatione 38.i.k
conſules duo alternis diebus imperantes 146.b.i
conſules quo die magiſtratum inibant, Ioui ſingulos boues immolabant 347.f
conſules, regia poteſtas 100.c
conſules reficere populo licebat, quos & quoties uellet 198.i
conſules rei, honoribus abſtinendum ſuadent 25.fg
conſulum ab urbe in prouincias profecturorum ceremoniæ 346.i 368.b 387.b
conſulum dignitas decemuiris defertur 34.d.e
conſulum duorum bonum 17.k
conſulum duorum poteſtas par 42.c
conſulum & tribunorum pleb. altercatio 367.b
conſulum imperium repulſum & contemptum 25.k Eorum creatio inſtaurata 62.k
conſulum in loco tribuni militum adminiſtrant rempublicam 44.e
conſulum inſignia paria 164.a
conſulum inter ſe ad Trebeiam de pugna cōtra Annibalē, diſſēſio 134.b.i
conſulum miſeria per tribunos 25.k
conſulum primorum creatio 13.k.14.a
conſulum qui Annibali opponerentur, creandorum ſolicitudo 163.b
conſulibus moderator ac magiſter appoſitus 17.k
conſulibus morbo implicitis, auſpicia per interregnum renouata 63.d
conſulibus omnium poteſtas permiſſa 206.f
conſularis dignitatis abrogatæ reſtitutio 44.d
conſulare imperium annuum 14.f
conſulare imperium eiſdem in alterum annum prorogatum 144.d
cōſularis imperij inuidia 29.f et dein.
conſularis magiſtratus inſtauratio 44.h.i
conſularis maieſtas quanta eſſe debeat 26.e
conſularis nominis inuidia 34.g
conſulares leges 39.a
conſularia ingenia 117.a
conſularia comitia 63.c.d
conſularium comitiorū ambitio 280.g
conſularia comitia inſtaurata 78.g
conſulatus an alicui continuari poſſet 198.g
conſulatus idibus Martijs inibatur 244.d
conſulatus plebi inuiſus 62.i
conſulatus ambitio 306.f
conſulatus gerendi difficultas in tribunitia ſeditione 25.g
conſulatus ineundi auſpitium calendæ Quintiles 94.d
conſulatum nemo plus quàm annum geßit 103.a
conſulatum non niſi per gradus honorum peti debere 254.f
conſulatum oblatum differt Q. Fabius 113.g. recuſat T. manlius Torquatus 189.b
conſulatum patricij uindicant 81.b 84.c
de conſulatu tentatio inter patricios ac plebem 82.i.83.g
conſulatus quinque continui in uno Quintio 45.f
contagio peſtilentiæ 180.b
contemptus hoſtis ſæpe cruentum certamen edit 133.b
corenḡbra urbs capta ac diruta 69.f
contentionis ardor ſæpe iuſiurandi religionem negligit 196.e
continens finibus, id eſt adhærēs 384.k
continentia & temperantia maxime gloriatur Scipio 236.f
contrebia urbs 340.c
controuerſioſa res 43.g
controuerſia Carthaginenſium cū Maſaniſſa, indiſcuſſa ab romanis arbitris relicta 278.f
controuerſiæ ferro decretæ 216.a
conuentus mirabilis hominum ex Europa & Aſia 385.g
conuentus non temere Romæ habebantur 325.e
conuiuium Annibalis apud Campanos 152.a.b
conuiuium inſtruere, & ludos parare, eiuſdem eſſe qui bello ſciret uincere 385.e
conuiuij hilaritas, & inde malū 335.a
conuiuijs & comeſſationibus crudelitas abeſſe debet 331.e
copais palus 264.e
cooptati tribuni pleb. 58.b
copia faſtidium facit 27.k
copia præſens, non perpetua 140.f
copiæ romanorum ad Cannas quantæ fuerint 144.i
copiarum diuiſio pernicioſa nonnunquam eſt 183.c
copiarum ſuarum exiguitatem Antiochus ſocijs excuſat 287.s
coquus quādo in precio haberi cœptus 323.i
coraceſium urbs 262.f
corax mons 294.b
corbis & Orſua patrueles fratres mono machia decertant 216.b
corbio opp. romanis adimitur 245.f expugnatur 34.a. 231.b
corcyra urbs 214.b 369.c
corinthus Achaiæ 26.i.b. Achais redditur 264.g & dein.
corinthus in poteſtate Philippi 258.k
corinthus Nibidi Lacedæmonio fiduciaria datur à Philippo 291.c.
corinti oppugnatio 258.e. liberatio. 258.i
corinthi ſplendor 269.c 384.e
corinthij agrum populantes romanis à Philippo rege ad naues compulſi 265.b
corioli oppugnantur 21.a.b capiuntur ibi.b. Romanis adimuntur 22.b
coriolanus Romanis infeſtus 22.c.d.e
Romanis matronis pacatur 271.d
coriolani mors 22.e
cormaſa urbs 312.b
corneliæ & Fabiæ gentis nomen 290.e
eius familiæ ſplendor 314.b
cornelia tribus 317.e
cornicines & tibicines 10.e.f
corniculum urbs 9.g
cornua bouis portentoſę magnitudinis 10.i
cornus oppidum in Sardis 159.b recipitur ibid.k
corona aurea Ioui dicata 47.d. 371.f
Saguntinis Ioui Capitolino Romam dono miſſa 220.c
corona aurea C. pondo à Philippo Romam miſſa 295.b
coronæ muralis aureæ præmium animos militum accendit 154.g
ſub Corona uenditi in libertatem reſtituti 365.d.e
coronæ aureæ cxxiiij in triumpho prælata 342.e
coronæ aureæ xlix. triumpho Aemilij Regilli traductæ 309.d
coronatus populus ludos Appollinares ſpectabat 176.c.d
coronati in ſupplicationibus maiores annis duodecim 341.b

coronati

coronati ob res bello bene geſtas 123.d
coronati ſacrificabant 152.i
coronea urbs 289.k
coronei & Haliarti populi 359.d
coronenſis agri uexatio 209.e
corpus ob debitū necti nō debere 96.d
corpus redditū, animus retentus 334.i
corpus uiolatum, animus inſons 13.g
corporis cuſtodes 250.b. habebat Romulus 4.f.g
corpora prenalida ſuis ipſa uiribus onerantur 243.d
de corporibus ducum cæſorum pugna inter milites 104.k
corragus Macedo 312.c. Eumenis præfectus 364.f
corrhagum caſtellum capitur 246.b
corribilio regulus uiuus captus 283.a
corſorum cædes 340.f.352.a. defectio 335.k
cortona Hetruriæ urbs 96.f.108.k
cortnoſſa urbs capta ac diruta 69.f
coruini cognomen unde natum 84.k
coruus in puluinario Iouis ſedens 136.g
corui cantus in prælij commiſſione 121.g.h.i
coruus pro romano aduerſus Gallum propugnans 7.a & dein.
corui aurum edentes 233.f
coryſcus portus 212.e
corycum Teiorum promontorium 262.g.299.k
corylenus urbs capitur 301.g
cos nouacula diſciſſa 9.d
coſſa oppidum 102.b
coſſam Annibal recipit 121.K
coſſani coloni Romani 290.b
coſſana colonia aucta 263.d
coſtoci fuga 377.b
cotton urbs capitur 218.e
cotys Thrax Odryſarum rex 360.i 356.b. à Romanis redarguit 387.i.k
cranon oppidum ab Antiocho recipitur 290.i
cranonij populus Cephaleniæ 315.h
crapulæ malum 345.i
crapulæ ſtatim à uictoria, malum 345.f.g
ſub Crate necare 53.g
cratera aurea Delphos Apolli. miſſa 62.a
cratera aurea donū Apollini Delphos miſſa, à Liparentium piratis excipitur 62.g
creare ſe magiſtratum licitum nō erat 34.i
credi ſibi uult quiſque 142.b
non credimus facile quæ nolumus uera eſſe 73.f
creditæ pecuniæ ius non idem ſocijs Romanis erat, quod ipſis Romanis 280.c
creditorum ius in debitores ſuos Romę 19.f
cremandorum mortuorum hominum mos. 66.h.i
cremera fl. 24.b
cremerenſis clades 68.l.109.d
cremona colonia in agrum Gallicum ducta 129.d
cremona periclitatur ab Amilcare 245.d
cremonenſes coloni Romani 200.b. eorum colonia aucta 306.g
cremonenſes ac Placentini pileati currum triumphantis conſulis ſequuntur 263.b
cremonenſes ac Placentini in colonias ſuas redire iubentur 213.f
cremonis iugum 245.c
crepida & pallium Græcorum Romanis imperatoribus indecora 228.f
crepitus æris in territandis hoſtibus 298.d
cretacea pluuia 163.e
in Cretam inſulam Qu. Fabius traijcit ut captiuos Italici generis homines ſeruitute eripiat 310.a.b
cretenſes ſagittarij 250.e.g.251.g 304.e.314.c
cretenſium animus erga romanos 365.i
cretenſium furor 350.c
cretenſes capti ab Annibale dimiſſi 198.b
creuſa oppidum 369.c
creuſa Theſpienſium emporiū 293.d
creuſa uxor Aeneæ 1.i
criminis inuidia pecunia redēpta 30.g
criminoſorum inquirendorum ac coercendorum ratio 325.i
criſpini cōſulis uulnus ac mors 203.k 204.c
criſtata galea ad quid 109.f.121.e
crito Berreus Philippi Macedonis legatus ad Annibalem 159.g
crotonienſe bellum 162.f.g.228.b
crotonem colonia deducta 275.b
crotonem urbē Brutij recipiūt 257.d
crotoniatæ nauibus impoſiti Locros deuehuntur 162.b
cruci affixi perfugæ romani à Carthaginienſibus romanis redditi 243.b
crudelitas ab epulis abeſſe debet 331.d
crudelitas repentina in miſerationem conuerſa 170.b
cruenta pluuia 144.d
cruſtumeria capta 18.b
cruſtumerium oppidum 9.g
cruſtumini populi 3.c.e. à romanis ſubacti 3.g
cruſtumini montes 64.g
cuballum Gallogræciæ caſtellū 313.g
culca & Luſcinus reguli 263.a
culinaris ratio nō eadem ſemper apud romanos 323.i
culpæ confeßio nonnunquam plus proſit, quàm beneficij collati commemoratio 294.d
culpam ſuam omnes homines facile eleuant 217.b.c
cultus alius quàm militaris in legato romano damnatus 228.d
cultus corporis in errorem ducit 16.i
cultus & habitus nationem arguit 198.e
cultus æqualitatis bonum 268.f
cultus amœnioris in fœmina ſuſpicio 52.d.93.d
cultus luxurioſi inuidia 163.a
cumæ à Campanis capiuntur 52.k
ab annibale oppugnantur 158.k 129.a
cumani unde oriundi 94.l. municipes romani 157.b
cumanorum ius 92.k
cumanos ſuæ ditioni facere Campani moliuntur 158.g.h
cunctatio Fabij à magiſtro equitum in calumniam rapitur 140.b.141.d 118.i
cunctationis cōſilia criminātur 140.d
cunctationis in bello ratio 118.f.i
cunctationis ſuæ cauſam militibus reddit Aemylius 338.b
cunctator ingenio ne fuerit Fabius, an ſtudio 238.b
cuneo impreßionem facere 341.b
cuneo pugnare 328.b
cuniculus difficilis actu 60.i
cuniculo ſuffoßi Veij capiuntur 61.a
cuniculorum agendorum aſtutia 48.g deprehenſa & detecta 311.c
cupiditas nimia cū hoſte cōfligēdi, pernicioſa nonnunquā 204.i.k.206.b
cupiditas regnandi furia 216.b
cupiditas res gerendi dißimulata, aliquando plus promouet 283.e
cupiditatis nimiæ malum 366.e
cupiditatem humanam quæ maxime incitent 76.f
cupiditates prius natæ ſunt, quàm leges quæ eas frænarent 268.d.e
cupreſſe a ſimulacra Iunonis 207.c
cures, quirites dicti 4.a
curiæ unde dictæ Ibidem
curia hoſtilia 7.b
curiata lex de Camillo lata 67.a
curiatij Albani 7.b

curiatij

curiatij & Horatij ſratres tergemini 6.b. & dein.
curio maximus 168.g.266.e.f
curionis maximi comitia 199.c
curſor cur dictus L. Papyrius 103.e
curtius lacus unde appellatus 4.a 80.b
curulis ædilitas quando inſtituta 79.b
curulis ſella bonos 111.f
curules magiſtratus toto quinquennio nulli creati 76.g
cuſibi Oretanorum oppidum capitur 283.b
cuſtodiæ carcere emiſſæ 159.e
cuſtodiæ ſimulatæ fraus 272.i
cuſtodiam captiui regis nimis laxam redarguit Aemylius in Sulpitio 384.g
cuſtodijs uincula dempta in ſacro dijs placandis facto 59.e
cutina Veſtinorum capta 96.f
cyatis ars Samaeorum 316.a
cycladum freta 295.b
cycliadas Aetolorum princeps 248.c.d.exul.257.b.260.c
cydas Eumenis amicus Cretenſis 373.i
cydoniatæ aduerſus Gotynios & Gnoſios pugnant 309.g
cylarabis gymnaſium 272.e
cymæ ad Seleucum deficiunt 299.i
cymei immunitate donati 317.k
cymenas & argeas oppidorum potiuntur Aetoli 355.k
cynoſarges 248.b
cynoſcephale 262.a
cynum emporium 212.b
cypæra caſtellum ab Antiocho capitur 207.c
cyphara ab Aetolis capiuntur 256.a
cyprius uicus 11.f
cypſela urbs 218.a Philippo recipitur 246.g
cyrene urbs 152.g
cyrus unde tam magnus fuerit 103.b
cyretiæ ui captæ et direptę 251.e. Perſeo dedita 361.c
cyſſus, untis, portus Erythræorum 295.i
cythæronis ſaltus 247.e
cythnum oppidum fruſtra ab Attalo oppugnatur 252.c

D

Dahæ milites 288.a.304.i
damippus Lacedæmonius à Romanis captus, occaſionem Syracuſarum recipiendarum Romanis præbuit 179.d
damiurgi magiſtratus Achæorum 315.f.258.c
damoclis Argiui adoleſcentis temeritas morte multata 272.d.e
democritus Aetolorum prætor 254.k 251.d.251.k.285.b. in Romanorum manus deditur 293.k. gladio ſe transfigit 306.f
damnata uoti ciuitas mirum fuerit 61.k
dampetia Brutiorum oppidum 237.g
damnari uotorum, eſt contingere quæ optes uouendo, ut uotum explere obligeris 209.a
daorſei immunes eſſe iubentur 384.b
dardanicum bellum 348.f
dardanum urbs Aſiæ 304.f. libertate donatur 317.k
dardani à Baſtarnis uincuntur 348.f
dardani macedoniam uaſtant 262.e 344.f
dardanorum delendorum conſilium Philippi 344.f
dardanorum pugnandi mos. 251.i.k eorum motus 206.a
darius rex præda uerius, quam hoſtis 103.k
darſa urbs metu Romanorum ab incolis deſerta 312.b
daſius & Blaſtius Salapiæ principes ſtudiorum contrariorum 193.f
daſſaretij populus 249.k
daſſaretij uici ab Eropo capti 206.a
daulis urbs capta 257.a
deæ Ideæ Romam allatæ dona à frequenti populo data 227.a
debellato imperſonaliter & abſolute 208.e.234.g.
debitorum ſubleuandorum ratio 279.i
debitis innexorum dura apud Romanos conditio 18.i.75.f.76.b
decembribus idibus conſulatus initus 50.b
decedere officio officium non præſtare 199.k
decem fere mittebãtur legati ab Romanis in rebus arduis 263.c
decem tabularum leges 74.d
decennalis obſidio Veiorum 61.d.e
decemuirales leges 39.g
decemuir ſacris faciundis C. Lectorius 199.e
decemuiri inuicem accuſabant 34.d
decemuirorum creatio & abrogatio 34.e.& dein.38.g.43.i
decemuirorum imperium 4.i.34.f. immane facinus 36.d
decemuirorum terror 34.a. eorum ſupplicia 39.b
decima prædæ Veientanæ Apollini uota ut ſolueretur ratio 61.g.63.a
decimæ frumenti exactæ 289.c
decimatio militum 26.f
decius conſul ſe deuouet 59.i. idem facit eius filius 118.b
decius Iubellius trib. mil. ſeditioſus 217.i
D. Iunius Brutus Scæua legatus 227.a. Cos. 122.e
decius Magius reus agitur 152.g
decij Magij Campani fides erga Romanos 151.b.i
D. Quintij hominis noui uirtus 197.g mors 193.i
decocta quarta pars argenti Carthaginienſis 253.k
decreſſent pro decreuiſſent 316.c 337.a
decreta ſua et conſulta tollere, leue eſt. 32.c
decumana porta caſtrorum 119.f
decurſio exercitus, torneamentorum (ut uocant) inſtar 228.b.228.b. 285.i.334.k
decurſiones militum in funeribus principum uirorum 178.i
decurſus equitum ac peditum Rom. hoſtium legatis exhibitus 343.b
dædala caſtrum 301.i
dedicare aram aut templum quibus liceret 111.e.f
dedicatio ſacrarum ædium 277.c. ædis Iunonis reginæ. 76.g. ædis matris magnæ Ideæ 255.i. ædium duarum Iouis 286.k
ædis Iouis Capitolini 16.a
dediti triumphati ac uenditi 85.b
deditis ultro, nihil hoſtile illatum 234.d.303.k
deditio Campanorum qualiter facta 192.f
deditio Poſthumij Conſulis à Samnitibus ſpreta 102.c
deditionis forma 9.f.g
deditionis ſpes expugnationem oppidi remoratur 281.f
deditionis ſimulandæ fraus 202.a
deditas urbes diripi non ſolere 303.i
defectio militum quomodo uindicata 217.c
defectionis authorre male uertente in puteum apertum ſe præcipitat 201.i
defectionis author multatus 100.e
defectionis authores, in deditionem poſtulati, ipſi ultro proficiſcuntur fide accepta ne quid prius patiantur

cur quàm cauſam dixerint 316.f
defectionis authores pacem formidant 73.f
defectionis rei corpora ſua ſubtrahũt, bona relinquunt 232.e
erga defectores infidos Romana ſeueritas 387.e.g
deficientes ad Romanos rebus integris, meliori conditione habentur 384.b
defendenda prius noſtra, quàm aliena oppugnanda 220.k
defungi periculo 320.f
defungi fortunam calamitate, &c. 387.g
delectus ex parte populi factus 52.f
delectus difficultas Romæ 175.b
delectus militum acerbiſſimus 79.b
delectus noua forma Romæ 148.k
delectus omnis generis hominum habitus 116.g
delectum militum impediebant tribuni ple. quoties uellent 49.e.74.k 78.a.e
deli regio uentoſiſſima 295.b
deli exornatio 348.i. ſanctitas 374.e
delium Apollinis templum 288.b
delium Bœotiæ 252.b
delphi à Gallis ſpoliati 319.b
delphi umbilicus orbis terrarum 319.k
delphorum oraculum inclytum 13.b 59.b.385.c
delphicum oraculum conſulunt legati Romanorum de matre Idæa recipienda 226.a
delphos legati Romani miſſi coronam auream ingentem portãt ex præda Aſdrubalis 222.i
delphos ne ſpolient Galli tẽpeſtate prohibentur 343.g
delubrum Matutæ ab igne immune 76.a
demaratus Corinthus 8.b
demaratæ Hieronis filiæ uxoris Andronomi Syracuſani ſuperbia ac peruicacia mors. 167.b
demetriacus ſinus 211.k
demetrias Theſſaliæ urbs 206.b. 211.g.261.b.264.g regia Macedonum 284.i.in poteſtatem Aetolorum redacta 205.b.Philippus recipit 211.g.295.c
demetrij Philippi regis Macedonum minoris filij commendatio ac præſtãtia 264.i.277.e.f.295.b.329.f 332.b.333.a.b.inuidia & criminatio apud patrem per Perſea fratrẽ ſuum 334.b.i.k.335.b.6.k.& dein.mors. 337.k.338.a.f.g.345. b.d.349.f.deſiderium eius apud patrem 344.a.345.b
demetrius Pharius à Romanis bello uictus 144.c
demetrium portus 388.a
democrates Annibalis præfectus Tarenti occiditur 201.i
dena millia grauis æris, magna apud antiquos ſumma uidebatur 52.e
cum dentibus nata puella 349.b
dentheletæ oppidum Thraciæ 333.d à Philippo rege ſocio ſpoliantur 338.f
democratis claſſis 193.g
deperire amore 201.g
derriopum Pæoniæ regio 333.d
deſalces patruus Maſaniſſæ 230.g
deſcenſus quàm aſcenſus Alpium difficilior 131.e
deſcenaris bonis iecur defluens 347.b
deſciſcentium à ſuis uecordia 76.k.
deſiſtere negocio 309.d
deſperatorum hominum furor 303.i
deſperatis rebus, honeſta utilibus cedunt 153.e
deſperatio ſalutis animos nonnunquã facit 371.a
deſperationis comes temeritas 119.f
deſudaba Medicæ urbs 374.c
deſultorum binos equos in bello trahentium dexteritas 157.a
detergere pinnas murorum 310.b
detergere remis & remos 302.b
deterioribus ac infirmioribus fere uulgus fauet 363.f
detractionis ultio 299.b.c. & dein.
detrectare uirtutes 320.d
deuotio mirabilis perire potius cupientium ac conflagrare, quàm in hoſtium manus uenire 216.c.d
deuotio Deciorum 91.e.118.b
deuotionis faciendæ ritus 91.e.k eius mira uis 118.i
deuouere quibus licitum ſit in bello 92.a
deus deo natus Romulus 4.f
dij antiqui Romanorum fictiles 268.e
dij colendi qui ſint 225.g
dij deæq; 353.c
dij de cælo non deſcendunt, ut quenquã iuuent 72.f
dij fœderum uiolatoribus infeſti 242.k
dij immortales iidem ubique 351.e
dij ipſi ſe manibus ſuis non ulciſcuntur, ſed, &c. 51.b
dij maximum rerum humanarum momentum 96.k
dij non omnia eidem dant 147.i
dij plus hominibus mortalibus timendi 330.b.
dij pro Thracibus aduerſus Baſternas pugnantes 343.g
dij qui colerentur, S.C. Romæ cautum
dij quos præcipue placarent Romani in rebus affectis 49.e
dij Tarentinorum in modum pugnantium facti, illis uelut iratis in direptione urbis relicti à Fabio Coſ. 201.k
dij ſuarum iniuriarum ultores 227.k templorum ſuorum uindices 228.a
deorum ablatorum indignatio 318.k
deorum alio transferendorum mos ac religio 61.c.d
deorum aſſidua cura 5.f
deorum cultores maximi priſci romani 31.a. 32.c.65.b.85.b.164.e 228.k.306.c.380.g.nihil niſi dijs præeuntibus attentabant 320.b 387.b
deorum cultoribus omnia proſpera 67.e
deorum cultus, reuerentia etiam in hoſte 67.b
deorum neglectus malum 67.e
deorum ſimulacra in lectis lectiſternij ſolemnitate ſe auerterunt 232.k
deorum inuocatio in delendis Veijs 61.a
deorum metus multitudinem maxime continet 5.k
deorum monitis ſe regi Scipio ſimulat 192.b
deorum nouorum, aut noua ſuperſtitione ueterum prohibitus 42.d
deorum omnia plena apud romanos 67.f.68.d
deorum ſpoliatorum ultio 225.g
deorum timoris prætextus, quàm formidandus 325.g
deorum placandorum ritus apud Romanos 59.e
deûm ira longior 387.d
deum noua piacula 49.d
deûm opem implorant romani, humanis auxilijs deſtituti 29.e
dijs alijs aliter ſacrificauit Romulus 2.f
dijs duobus, niſi certis, una hoſtia fieri non poſſe 104.c
dijs grates pro uictoria agunt Rom. 213.k
dijs nouis in urbem adducendis matronæ romanæ adhibitæ 268.k
dijs ſimillimus iuuenis Scipio à quibuſdam dictus 196.k
dijs ſimillimi niſi Gallis Romanorum ſeniores ĩ auguſtis ſuis ueſtibus 65.e

deos perinde à plebeijs coli poſſe atque à patritijs 196.c
deos tantum immortales timeo inquit Philippus Maced. 260.d
dexagoridas & Gorgopas Gytbei oppidi præfecti 273.c
dextras uictrices conſulum à prouincijs redeuntium populus romanus contingere gaudet 212.i
diadematis inuidia 163.i
diales flamines ad ſenatum ingredi poſſent 199.e
diana amarynthis 286.d
diana Tauropolos 378.a
dianæ Epheſiæ templum celebre 10.i
dianæ Romanæ templum 10.k
dianium 11.g
diaphanes Achæorum prætor T. Quintio parens à Meſſene exercitum abducit 295.k. eius uirtus 301.e.f
diaphanes & Lycortas Achæorum legati ad romanos 316.f
dicacitas Philippi regis 260.g
dici & exprobrari non indignandum quæ ſcelerate facta ſunt 218.a
Dictatoris primum creandi mentio 17.k.20.b.35.g. Eius terror ac poteſtas 17.k.74.g.97.a.97.b. à quo diceretur 49.e. & quando 95.b 10.9b. à populo creari non poterat 139.b. in rebus trepidis tanquam ultimum refugium erat 33.b.54.b 68.k. eius imperium pro numine obſeruatum 72.f.97.g.154.i. Eius iniuſſu nihil poterat inferior magiſtratus 81.c. extra romanum agrũ dici non poterat 239.c. duo eſſe nõ poterant 155.f ſine magiſtro equitum eſſe non poterat. Ibidem. Eius iniuſſu magiſtro equitum cũ hoſte cõfligere non licebat 143.a. eam legẽ ſpernit Qu. Aulius Cæretanus magiſter equitum 104.i. et M. Minutius 142.f.g. & L. Papyrius 96.e.f. dictator quæſtionibus exercendis creatus 104.i. claui in peſtilentia figendi cauſa dictus 106.f
dictator conſules creat 98.d
dictator de plebe primus 82.g
dictator & conſul populares 92.g
dictator dictatori ſuffectus 77.f
dictatoris & magiſtri equitum imperium æquatum 143.b. reuocatum. Ibid. & 220.k
dictatori conſul cum lictoribus occurrere non poterat 13.9g
dictatorum Romanor. ueterum moderatio 97.e
dictatura ſine prouocatione 32.c
dictaturæ ſpecies ĩgens 139.g. eius terror 75.a
dictaturæ tempus 104.b
dictu pleraque quàm factu faciliora 250.b
didas Pæon, prætor regis Philippi Demetrij interfector 338.b.f.369.c
dies religioſi 68.b
die media ſerena, repentina obſcuritas oborta 298.c
difficultates inexpugnabiles ſtatim omittendæ 212.b
dignitatum diſcrimen Seruius Tullius inſtituit 10.d
dimallum oppidum 226.f
diuiæ Phrygiæ urbs 312.i
dinarchi Aetolorum præfecti leuitas 368.k
dinocrates Meſſeniorũ prætor 340.a Philippi præfectus 262.b. eius fuga ibidem d.
diocles præfectus equitum Aetolorum 285.d
diodori Amphipolis præfecti prudentia 378.a.b
dionyſij tyrãni luxuria 163.a. eius uox de retinenda tyrannide 166.k
dionyſodorus Attali legatus 260.c
dioxippus præfectus auxiliarium militum apud Athenas 248.a
dipylos porta quædam Athenarum Ibidem
diræ parricidij ultrices 344.d
diræ populi in regem, à dijs exauditæ 334.f
dirigere fines 327.i
diſciplina militaris ſeueritas 90.b 91.f.97.g. ſoluta 114.b.240.e.38.f
diſcordia malum 23.c.41.f.116.i 335.a
diſcrimina ordinum, concordiæ publicæ minuenda eſſe 277.d
diſpoſitorum equorum celeritas 298.i
diſerte ſcribere 294.g
diſſenſionis patrum ac plebis fœditas 41.g.h & dein.
diuerbia 79.f
diuini iuris author Numa 84.f
diuina ſtirpe ſe genitum credi uoluit Scipio 189.k. & diuinitus oracula accipere. ibi.
diuinarum rerum cura 14.g
diuinatio ex inſomnijs 21.g.h
diuitibus munia portoria & tributa impoſita, immuni plebe 10.f.16.c
diuitiarũ æſtimatio apud antiquos 33.c.52.d
diuitiarum malum 1.c
diuitias hoſtibus oſtentare non debemus 109.f
diuitijs & luxuria corrupti Rom. 268.i
diuitijs regna parantur 262.i
diuorum ab dearum paria in lectiſternijs collata 139.d
dium oppidum ab incolis deſertum metu Romanorum 36.f. recipitur ab ipſis incolis. Ibidem. b
dolabra calonum ad uallum proruendum 108.k
doliche oppidum 368.k
dolium fumum grauem edens 311.d
dolus peſſimus ſeruilis 12.a
non dolo ſolitos uincere ueteres Romanos, ſed uirtute 368.d.e
dolones 295.i.303.e
dolopes liberi facti 265.a. ad Aetolos deficiunt 310.c. Perſeo non parent 349.c. ab eo euaſtantur 359.b.c
dolopiam Philippus recipit 295.c.d Perſeo ſubigitur 349.g
domi feliciter res gerentes Romani, foris male gerunt, & contrà 207.i
domini nomen odioſum 327.i.k
domini ultor ſeruus fortiſſimus 125.e
dominorum nomen inuidioſum aduerſus uxores 352.g
domus à rutæ monumentum 46.f
dona Maſaniſſæ ab Rom. miſſa 245.g
dona romanorum ad exteras gentes 198.c
donuca mons Thraciæ miræ altitudinis 343.b
dorimachus Aetolorum princeps 202.k
doriſcon caſtellum Philippus recipit 246.g
dorulacus Boiorum dux 276.b
draudacum caſtellum 368.b
dromades Antiochi 305.d
druentia fl. 130.g
drymæ oppidum 212.e
drymuſa inſula 317.k
dubijs dijs quicquam agere, hoc eſt de quibus dubites 97.b
ducarius inſuber C. Flaminiũ Cos. trãſfigit 138.g
duellum romanorum cum Antiocho 289.a
duodecim tabulæ, leges decemuirales 38.h.i
duorum ciuium occiſorum ultio, bellũ graue excitant 246.d
duorum imperatorum pari poteſtate, diſcordia in belli adminiſtratione quàm pernicioſa 52.f.g
duo ſimul reges Lacedæmoniorum 335.d
duplicarij 26.f
duronia mater P. Ebutij 324.d

duronia

duronia urbs Samnitium expugnata 121.d
duumuiri nauales à populo creati 106.k
duumuirs ſacrorum faciendorum in decem uiros mutati 77.b.78.f
dux itineris falſi in crucem ſublatus 140.b
dux temerarius ſuorum cladi ſupereſſe non ſuſtinens 168.e
dux uincentium ipſe captus 332.d
ducis ægritudine ſoluta militaris diſciplina 334.b
ducis amiſſi terror 118.g.h
ducis amor milites facile allicit 127.b
ducis boni diſciplina quantum conferat 182.f
ducis boni munus 108.d.e.188.g
ducis in acie cæſi occultandi ac diſſimulandi concilium 31.f.348.d.300.d
ducis creandi contentio perniciosa 21.g
ducis ferocia miles exultans 138.b
ducis inſcij malum 168.f
ducis laus maxima 86.f
ducis obiurgatio militibus acerbiſſima 192.b
ducem hoſtium prolapſum ac ſemimortuum hoſtes ſubleuant 332.d
duces bellorum à quibus monendi 373.e
duces clariſſimi indigna & inhonora morte ſublati 332.k
duces illuſtriſſimi Annibal & Scipio 239.f
duces ipſi ſuis etiam corporibus non ſolum conſilio pugnantes 18.a
duces magni aggredi non debent quæ perficere non poſſint 166.c
duces militares roburſuum maius externis auxilijs habere debent 181.a
duces non temere de euentu conſiliorũ aut ſuorum, aut hoſtium pronunciare debent 245.b
duces ob male rem geſtam rei 97.f 184.b.185.b.
duces primi pugna olim capeſſebant 18.f
duces Romani in acie cæſi 184.i
ducum acta reſcindendo, ſegniores in poſterum alij fiunt 192.d
ducum clariſſimorum mors eodem anno 332.g
ducum diſcordiæ malum 58.b.145.k
ducum inter ſe Romanorum & Pœni exiſtimatio 132.c
ducum odio ſe uinci milites patiuntur 36.c.d.98.d
ducum Romanorum præſtantiſſimorũ catalogus 103.b
ducibus quàm exercitibus ualidior erat Romana res 21.b
dymæ urbs à Philippo Macedone oppugnatur 209.i
dymæi philippo obnoxij 189.g
dymenſes funditores 315.k
dyrrachium, idem & Epidaunus 368.f

E

Ebutia anus antiqui moris fœmina 324.g
ebrietatis profundiſſima exemplum 881.e
ebura oppidum Celtiberiæ 339.i
eburnei dentes M. CC. XXXI. 309.f
ebuſam inſulam populantur Romani 141.b
echedemus legatus Aetolorũ 186.e.f
ecetra Volſcorum urbs 30.a.75.g
ecetrani Volſci 28.e
edeſco Hiſpanus ad Rom. inclinat 202.b
edeſſa regio Macedoniæ 373.i
edis in nominandi caſu 351.c
egentium ac humilium dedititiorum cõtemptus 94.c
egerius dictus aruns Lucumonis frater 8.e
egerius Tarquinij priſci nepos 9.f
elatio Phocidis urbs. 212.e. eius obſidio 257.a. expugnatio 258.b.
elæa urbs 296.k
elæenſium uexatio 301.d
elei à cæteris Achæis diſſidentes 246.i.k. Antiocho ſe ſociant 289.b
elei fœderi Romanorum cum Philippo Macedone adſcripti 226.g
eleorum de Alipbera urbe contentio 254.c
eleon campus 368.i
elephanti à rectoribus plures quàm ab hoſtibus cæſi 209.i
elephanti Afri Indicis inferiores 705.b
elephanti Annibalis 125.k.126.a 201.c.e.236.g. calamitate tempeſtatis abſumpti non pauci 136.a
elephanti Antiochi 305.b.e. omnes eumeni dono dati ab Romanis 317.i
elephanti omnes Antiocho adimuntur 317.b
elephanti caſtellorum ſpeciem præbentes 214.e
elephanti in acie nomen tantum ſine uſu 338.d. Eorum in acie pernicies 209.b.237.d.e.241.b.291.k. uitãdorum ratio 305.i
elephãti in romanis copijs 250.d.91.g 305.a
elephanti in triumpho ducti, Punicę uictoriæ ſignum 189.b
elephanti ut facile interimãtur 135.d 209.b
elephantorum conſternatio 214.f. 240.g
elephantorum grex 305.c
elephantorum ſtrages & cæſorum moles 171.d.185.f.h.i
elephantorum ſtridor equos maxime terret 135.d.237.e.369.k
elephantorum terror frontalibus & criſtis armatorum & turritorum 305.b.
elephantorum traijciendorum flumen, ratio 130.a. montibus deducendorum 369.k.370.a
elephantos decem romanis mittit Maſiniſſa 269.e
elephantino capite puer 200.d
eleuſine caſtellum 248.b.e.f
elenuta op. Philippus recipit 251.e
elicius iupiter 5.f. eius fulmen 8.b
elimea urbs 251.c
elimæi ſagittarij 304.e
elmiotis Macedoniæ regio 385.a
elis & Meſſene Aetolorum fautrices urbes 294.i
elim romani obtinent 205.k
elitouius Germanorum dux 64.a
elonicus Baſtarnarum dux 344.i
eloquentes uiros magis foro, quàm bello aptos eſſe 117.a
elonicus Gallorum Regulus 334.c
emathia, olim Pæonia 334.d
emeriti milites Scipionem in Aſiam ſequuntur quamplurimi 288.c
emerſio lunæ in lucem ſuam 376.i
eminentia omnis odioſa 320.e
emittere de manibus 299.i
emolumentum ſine opera non eſt 56.i
emporia regio 268.b
emporia, urbs græca 189.d.221.d. deſcriptio 269.b
emporitani Hiſpani in deditionem romanorum ueniunt 270.b
emporium celebre & frequens tribus maribus 313.i
emporium extra portam trigeminam lapide ſtratum, & ſtipitibus ſeptum 350.e
emporium oppidum 135.g
empulum de Tyburtibus à romanis receptum 82.k
enipeus amnis 370.b
ennij poetæ authoritas 238.i. eius ſtatua

tua inter Sciplones 321.b
cordia urbs 361.c
cordei Macedoniæ populi 384.k
epanterij montani 223.b
ephesus Eumeni attributa 318.a
ephesi oppugnandæ conſilium 216.h.i
epicides Sydon 180.f
epicides Acradinam Syracuſarum contra romanos propugnat 179.k. 180.a. eius ſuga 180.f.194.c. ſuperbum reſponſum ad legatos romanorum 138.e
epicrates rhodiorum præfectus 247.d
epidamum olim Dyrrhachium 284.b
epidaurum nobile oppidum 384.e
epipolæ, Syracuſarum locus 169.d
epirus 211.i.244.g
epiri ciuitates quæ Perſeum iuuerant, ſpoliatæ 385.h
epirum romani placant 384.b
epirotæ ſœderi Philippi Macedonis cũ romanis adſcripti 218.b.c.d romanis deficiunt 206.b. ueniam infidelitatis ſuæ ab romanis impetrant 256.b.295.g
epoſſognatus regulus 313.i
epulæ in propatulo ianuis apertis factæ 175.f
epulæ permiſſæ militibus 165.f
epulæ quando cœperint romæ diligentius apparari 324.i.k
epularum & poculorum feſtiuitas à crudelitate abeſſe debet 331.e.f
epulandum ſtatim à uictoria, & genio indulgendum non eſſe 345.g.h
epulones triumuiri quando primùm facti 266.c.d.342.b
epulum inſtruere, & ludos parare, eiuſdem eſſe, qui uincere bello ſciret 385.g
epulum Iouis 232.k.242.b.254.i
Equi populus uide Aequi.
eques quidam ipſe, equusq; fulmine icti 263.g
equitis fidiſsimi ſuo regi, exemplum 250.g
equitis rom. uirtus ac præſtantia 182.g
equites ac pedites extra ordinem reipublicæ operam ſuam pollicentes 57.i
equites legionarij, & alarij 341.b
equites, poſt ſe in equis ſuis ſingulos pedites agiles uehentes 185.c.345.g
equites primi, deinde pedites in ſuffragium uocabantur 10.f
equites triplex ſtipendium merebant 59.c
equitum cenſus 332.e
equitum centuriæ tres à romulo cõſcriptæ. 4.b. ampliatæ 9.d
equitum decem turmæ ex Albanis lectæ 7.b
equitum Numidarum deformitas in ſpeciem 230.i
equitum romanorum probitas 57.i alacritas 109.d
equitum tranſuectionis inſtitutio 111.f
equitum trecentorum uoluntariorum ala apud Scipionem fortiſsima 223.b
equitum uirtus inſignis in pedes ſe dantium in re pene deplorata 17.d.51.a.80.f.224.d.328.b
equitibus equi adempti 275.k
equeſtris romani exercitus deſcriptio 10.f
equeſtres notæ 200.e.275.b
equeſtrium certaminum irritamentum 235.d
equeſtribus prælijs Campani ualebant. 185.d
equitatus Pœnorum imminutus 193.b
equitatus Rom. robur uelut Romanorum 363.b
equitatu inuictus Annibal 146.e
equitatu præſtabat romanis Pœnus 133.g
equuleus cum quinque pedibus natus 233.f.245.f.253.i
equus C. Flaminij conſulis repente corruens, & ipſum in caput effundens. 138.a
equus publicus à Cenſorib. dabatur 326.e
equus tenax non parens, frenis aſperioribus caſtigandus 325.b
equum dictatori aſcendere ſine permiſſu publico non licebat 153.d
equo merere ſeu ſtipendia facere quando primum cœperint equites romani 57.i.k.200.f.324.c
equo rapide circumacto excuſſus Cos. T. Manlius, paulò poſt moritur 114.a
equi notæ cauſa adimebantur ignauis equitibus 165.i.200.e
equi publici, & equi priuati 200.e 222.g
equi territi uincula abrumpentes 301.e.f.
equi unde emerentur & alerentur romanis equitibus 10.f
equorum alborum quadriga inuidioſa 163.a. magnificentia 94.b
equorum captorum ingens numerus 232.i
equorum commercium permiſſum 600.f
equorum diſpoſitorum celeritas 298.i
equorum effrenatorum uis maior 50.b
equorum hinnitus & fremitus ut excitetur 27.d
equorum in alpibus trepidatio & clamor 131.b
equorum ingentem uim abigit Annibal 166.f
equos binos trahentium deſultorum mos. 157.a
equos deiectis equitibus uacuos capientes pedites 284.c
equos uendere quos publicos habebãt, inuicem cogunt Liuius & Nero cẽſores 253.a.b
equis infrenis pugnandi ritus 50.c
erduæa urbs 251.c
erea & triphylia Achæis redduntur 212.g
eretria oppidum uaſtatum 255.h. 356.b
ergamea romanis deditur 343.e
ericinium oppidum recipitur 292.e
erigonius amnis 251.a.333.d
eritium oppidum Theſſaliæ à romanis capitur 291.f
eriza urbs à romanis capta 312.f
erupus & Dardas Epirotarum prætores 226.f
eropus Lychnidum in Macedonia capit. 206.a
erroris in nomine, pernicies 128.i
errore ex alieno quæſtum facientes 173.e
errore hoſtium utendum in uictoriam 209.c
erythræ Aetolorum 212.g
erythrarum promontorium 274.b
erythræorum apud romanos honor 317.k
ad erycem montem calamitas Carthaginienſium 128.k.132.f
eſquiliæ urbi additæ 10.b
eſſernini, coloni romani 200.b
eteſiarum tempus 301.k
ethopia Athamaniæ urbs 310.b
etleua Gentij uxor 375.f
etouiſſa urbs 129.a
euander Areas 2.c.g
euander Cretenſis ſceleris Perſei aduerſus Eumenem miniſter 353.f 362.k. homicidij reus 379.f.g.d Perſeo occiditur ibi.
eubœa inſula 247.g.288.h
eubœenſis 211.g
euboicarum ciuitatum conuentus 276.k
euboicus ſinus Cœla dictus, nautis ſuſpectus

ctus 252.b
eudamus præfectus rhodiæ claſsis 299.k.300.e.f.302.g.303.e
eudieru turris 369.f
euentus belli, æquus iudex in fœderis rupti ultione 126.i
euentus conſilia probare aut improbare non debet 208.g
euentus nuſquam minus quàm in bello reſpondet 239.k.240.a
euentus proſper prauo conſilio geſta apud Carthaginienſes non excuſat 320.a.b
euentus ſtultorum magiſter 145.e.f
euerſa & Gallicritus Thebani à Perſeo, ſublati 353.b.c
euganei ab Henetis pulſi 1.d
eugenium oppidum 226.g
euhydrium oppidum uaſtatum 255.k
eumenes Attali filius 264.e. Antiochi hoſtis 281.f. Ariaratis filiam uxorem ducit 317.i. mortuus creditus 353.k.379.e.f. Pergami obſeſſus 354.b. Perſea romanis ipſe defert 352.c. prope ut uictima caſus 358.f.g. Liuio aduerſus Antiochũ ſe ſociat 295.f. romam proficiſcitur 306.e.f. ſolicitatur ut à romanis deficiat 373.b
eumenis ab romanis honos 318.a 139.b.317.k.353.k. in romanos beneficentia 307.i. obſequium erga romanos 304.g
eumenis acta bello Macedonico 37.e.f.g.h
eumenis caſus ac uulnus 353.e.f
eumenis & Attali fratrum regum cõcordia 335.e
eumenis & Attali copiæ aduerſus Perſeum 249.e
eumenis & Pharnacis regum legationes Romam 334.c
eumenis imperium modeſtum 351.b
eumenis in Perſea regem ira & odium 354.a
eumenis inconſtantia 372.k
eumenis oratio in ſenatu de Perſeo 352.g & dein.
eumenis prudentia in fraterna beneuolentia conſeruanda 382.e
eumenis querela aduerſus Philippum ad legato: Romanorum 327.b. & dein.
eumenis regis induſtria aduerſus quadrigas falcatas Antiochi 305.f.i
eumenis regis oratio ac gratulatio in ſenatu Romano 307.f. Eiuſdem petitio in Senatu 307.g.308.a.b
eumenis regnum infeſtatur 300.i.k 30.1.a
eumeni Aſia attributa 309.i.k
eunomus Theſſalorum prætor 202.k.
euocati ex Veijs dij 61.a
eupalium urbs 190.a
eupolemus Aetolorum dux 310.g
euphanor Perſei dux 371.g
euphranoris præfecti Dolopum mors. 358.f
euripi fretum 212.b. Græciam mari claudit 247.g. eius ſpectaculum 384.d
euromenſium urbs 260.e
europæ ſiniri romanorum imperium Antiochus optat 304.c
europæ Aſiæq; conuentus mirum poſt uictoriam Macedonicam 273.d
europæ circumiacentia rom. ſubiecta 308.d
eurotas amnis 272.k
euryalus tumultus Syracuſis 179.i
eurylochus Magnetum princeps 207.a.c.d.445.d. exul. 285.f. Antiochi fautor 287.c. eius mors. 295.d
eurymedon amnis 266.c.301.k
euthymidas Chalcidis princeps 286.c
eurymene urbs 327.c
exauctorati qui necdum militauerant, ſed ſacramento tantum dixerant 346.a
exaugurandi ſacrata mos 13.c
excellentiæ inuidia 320.g
excetra meretrix dicta 324.g
execrabilis deuotio Abydenorum 245.g
execrationes Athenienſium aduerſus Philippum 252.a
exemplum primorum ac optimatium, plebem ſecum trahit 55.b
exempla alienorum malorum nos prudentiores facere deberent 257.k 258.a
execratio militum ſub Scipione 197.a
exercitus Annibalis quàm uarius fuerit 213.g
exercitus romanus quo militum numero conſtet 91.d
exercitus amiſsi rei fiebant nõnunquã duces 184.b
exercitus à periculo liberati gratitudo 33.i
exercitus augendi ſpecies 290.b
exercitus diductio ac diſtractio pernicioſa 111.e.208.b.185.e
exercitus dirimendi aſtutia 118.b
exercitus & à caſtris, & à nauibus ſuis abductus, ut in uirtute ſola ſpem collocaret 270.b.i
exercitus ex uarij generis hominibus conſcriptus, uix ſatis fidus 279.e.f
exercitus feſſus plauſtris repetitus 51.f
exercitus imperatori rebellis 23.c
exercitus in odium imperatoris uinci cupiens 26.d.27.e
exercitus in oppidis hybernare uetitus 189.i
exercitus ſibi ducem uel inuit um legit 88.f
exercitus ducisq; concordiæ bonum 26.i
exercitus duo conſulares in una caſtra coacti 209.c
exercitus indignatio 189.i
exercitus legendi noua ratio 109.d
exercitus pedeſtris Rom. inſtitutio 10.e
exercitus perdentium mulcta 97.f
exercitus per ſuam ditionem tranſmittendi merces Aminandro, inſula Zacynthos à Philippo 295.a 294.k
exercitus profligati inſtauratio 74.b.c
exercitus Romani collocatio aduerſus Annibalem in Africa 240.e.f.g
exercitus Romani paruitas 117.f
exercitus Romani uicti pudor 101.b
exercitus uicti ſpecies 147.i
exercitum itineribus ac mutatione locorum ſalubriorẽ eſſe Q. Fabius dictitabat 117.b
exercitus Romanorum ad Cannas inſtructio 146.a
exercitus Romani quamplurimi 82.c.d.e
exercitus tres Carthaginenſium 181.f
exercitus ſuos ne desererent, potius in acie cædi eligentes duces 184.k
exercitus ſuos Scipio ſimulacrum pugnæ edere iubet 229.a
eximebant religionem augures 49.g
exiſtimationem ſibi parandi ratio 189.b
exodia quæ dicantur 79.f
explorandi animi Philippi regis conſilium 207.e
exploratores Annibalis à Scipione per caſtra Romana ducti, & remiſſi 338.b
externa quatenus tractet Liuius 332.i
externis auxilijs proprium robur maius eſſe debet. 181.k
apud exteros ut maxime latere ac fallere poſſis 107.g.h
extorum crudorum in mare proijciendorum mos ſoluente claſſe 230.a
extraordinaria cura 189.b
exules fide data in patriã redeuntes, in porta ciuitatis interfecti 350.b
exules

exules Lacedæmonij à Nabide pulſi, Romanis ſe ſociant aduerſus Nabidem 272.f
exulum & ſeruorum coniuratio 31.b
exulum fides 95.f
exulum inuidia quantum acerbitatis accendat 316.e.g.b
exulum Lacedæmoniorum cædes ab ipſis Lacedæmonijs excuſatur 230.c & dein.
exulum Laconicorum amicus Philopœmen 316.c
exulum Laconicorum metus apud Lacedæmonios Ibidem
exulum reducendorum inuidia 316.f
exulum Romanorum uirtus in bello Latino aduerſus Romanos 18.d
exulum thebanorum reuocatio 368.b
exulibus cõiuges ſuæ reſtitutæ 374.b.i
exulibus non omnem locum adimi poſſe 357.i.k
exilium, capitulis pœna 185.b
exilium Tarquinij ſuperbi 17.f
exilio crimina nonnunquam luebantur 30.b

F

Fabiæ gentis gloria 23.i. ſacrum 66.c.67.f.68.b
fabius Cæſo & L. Valerius quæſtores 22.i
fabiæ gentis nomẽ plebi inuiſum 22.k patribus gratũ & illuſtre. 23.d. populare 24.d
fabia gens ultro Veiens bellum ſibi à Senatu depoſcit. 24.e. Eorum cædes 25.a.99.a
fabius unus ex Fabijs reliquus 27.i.k
fabij tres trib. mil. conſul. poteſt 64.e
fabius Cos. ab Annibale dictus Romanus Annibal 202.a
fabij dictatoris cognomine cunctatoris animi robur 373.d. cum Annibale conflictationes 167.c. & dein. Eius facetum dictum de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ. 224.a. Eius liberalitas erga patriam 142.d. prudentia ac dexteritas in ſeruando Minutij exercitu 143.f.h. prudentia amorq; patria ingrata 143.b Eius præclare geſta 266.a. & dein. Einſdem criminatio 142.b. et dein. religio & abſtinentia 190.g.b
fabij Maximi Rutiliani, præn. Quinti uirtus 96.g.h. Eiuſdem criminatio 97 b.c.d
fabius pictor ſcriptorum antiquiſſimus 10.f
fabius prænomine Q. Gallorum ducem legatum occidit 64.d
fabij Ambuſti prænom. M. filij 64.b
fabius Max. Fabij F. trib. mil: Cos. 148.a. 157.i. eius religio 202.a abſtinentia 201.e.f. cunctatio 240.b 141.f.220.i.238.i
fabraterni & Lucani in fidem Romanorum ſe dedunt 94.a
fabre aduerbium ſeparatum 212.k
fabri Locrenſes à militibus romanis capti 225.b
fabrũm centuriæ in prima claſſe 93.a
fabulæ Græcæ 222.b.c
fabularum agendarum initium Romæ 79.f
facere ſtrenue quam dicere ſcite, laudabilius 116.a
faces ardentes in bello prælatæ 50.a 82.g
faces plures per cœlum lapſæ 349.b
fucinus lacus 55.a
facta non dicta ducum exercitus magis conſiderat 86.e
factorum oſtentator Romulus 3.f
factionis Barchina poteſtas apud Carthaginienſes 125.d
factionum inteſtinarum pernicies 45.a. & dein. 315.k
factionum mala 315.i.k
falarica teli deſcriptio 126.f
falcatæ quadrigæ Antiochi 305.d
falerina tribus 104.g
falernus ager 140.g. Eius diuiſio 92.d
faliſcus ager populationibus uaſtatur 114.e
faliſcum bellum 82.g.94.l.128.i
faliſci cum Hetruſcis arma aduerſus Romanos iungunt 128.b
faliſci fœdus à Romanis petunt 87.k 123.c. Romanis ſe dedunt 62.f.g
faliſcorum ager populatione uaſtatus 83.f.114.e
faliſcorum fuga ac cædes 59.e.f
faliſcorum ludi literarij magiſtri dolus ac proditio 62.d
faliſcorum puerorum proditio 62.d. 82.g
falſa ueris permiſta, ueris ſimilia habentur 228.f
fama in maius omnia auget 130.g 216.g
fama potior republicæ eſſe nemini debet 243.l.259.b
famæ celeritas 166.g. uanitas 186.e
famæ damnum maximum eſſe 42.b
fama ſuæ obtrectatoribus Aetolis T. Quintius ſaluti eſt 295.e. & dein.
fama ubi ſtandum 80.e
famam alterius ſuæ famæ damno fugillans, ſtultus 232.b
fames 21.e.54.b
fames Capuanorum 187.e. exercitus Punici 223.c.d
fames diuturnæ obſidionis malum 176.d
fames, & ut ei proſpectum 48.c
fames etiam beſtias accendit 176.e
fames ingens in urbe 45.b
fames Romanorum in capitolio obſeſſorum, eiusq; diſſimulandæ aſtus 66.i
fames, ultimum humanorum ſuppliciorum 131.e.154.i.k
famis uis ac rabies 21.e.f
famem natura uinci non ſinit 66.k
fame deditu Annibali Nuceria 153.i
fame Petellini expugnantur 157.c
familia una Fabiorum totius ciuitatis onus ſubit 24.e
familiæ alio migrantes, à patria repetitæ 346.f.g.b
famoſa mulier, ſcortum 331.e
fanum cum luco utrunque ſanctum 248.g
fanum, templi locus 120.k
fani religio tutela eſt 379.e
fanorum ſpoliatorum ultio 225.g
fanorum prophanatio, & expiatio 67.b
farris libræ honoris ergo liberatori ſuo à legionibus collatæ 87.g
faſces à populo fracti 37.g
faſces ac ſecures, ornamenta imperij in tergum uſurpatorum uerſa 216.k
faſcium ac ſecurium multiplicatio 34.a
faſti & nefaſti dies à Numa facti 471.d
faſtus regij inuidia 163.a
fatale pignus imperij Rom. in æde Veſtæ 191.d
fatalis Romæ clades 63.g.64.c
fati neceſſitas 10.d.142.f.174.f
fata in occulto eſſe ſinenda 129.a
fata uitando incurruntur 95.d
fatu urbis Romæ .i.k.64.c
fatales libri 351.e
fatis debebatur Romanæ urbis origo 2.a
fatigare deos uotis ac ſupplicijs 210.a
fax ingens in cœlo ardẽs 233.f.348.a 366.k.381.e.f
fax prodigioſa ab ortu ſolis in occidentem porrigi uiſa 226.i
fauces Hiſpanias Gallis iungentes 129.a
faucia curia 109.d
faucula Cluuia Romanorum amatrix 192.g
faueria oppidum Hiſpanorum ui capitur 347.b

fauni

Index.

fauni ædes dedicata 277.c
fauni inſula 266.f
fauor plus quàm ætas ualens 189.i
faſtulus paſtor 2.b
fautores Perſei multantur 385.a. & dein.
felix unde dictus Sylla 243.f
felſina oppidum inſubriæ 265.f
fœminarum in oppugnatione Lamię oppidi uirtus ac induſtria 298.d
fenectani campi 92.e
feræ beſtiæ cibum ad fraudem ſuam poſitum aſpernantur 349.f
feræ clauſtris & uinculis coercitæ, ferociores 282.a.290.d
feræ latibula ſua & catulos tutantur . 187.g.
feralia feſta 275.g
ferentani Romanis in deditionem ueniunt 103.c
ferentinæ lucus 11.i
ferentinates populi 133.g. ius nouum tentant 275.f
ferentini pacem à Romanis petunt 111.e
ferentinum oppidum de Volſcis captũ 50.g. 80.b. ab habitatoribus ſuis deſertum 122.a
ferentinum Samnitium à Romanis capitur 115.g
feretrij Iouis templum 3.f.g
feriarum conſtituendarum cauſa dictator dictus 85.d
ferire iubentis uox in multitudine irata facile exaudita 284.d
feroniæ fanum. 7.i
ferrariæ & argentariæ in Hiſpania 271.b
feſcennini uerſus 81.k
feſtinatio improuida eſt & cæca 145.b
feſti diei celebritas, occaſio capiendarum Syracuſarum 179.c.d
feſti diei negligentia 94.c
feſto die negligentia cuſtodum Anxur oppidum captum 59.d
ficana urbs capta à Romanis 8.g
fictilia Romanorum in opulentia deriſui haberi cœpta 278.e
fictionum ac mendaciorum uſus in bellis 121.k
ficulnea urbs 9.g
ficulenſis ſeu Nomentana uia 38.c
ficus ruminalis ſeu Romularis 2.b. 117.e
fidenæ, Romana colonia, à Romanis deficiunt 46.b. à Romanis capta 47.i
fidenarum obſidio. 21. g. expugnatio, direptioq; 50.c
fidenate bellum 4.c.46.i.k
fidenates agrum Romanum populantur 47.g. eorum à Romanis defectio 56.k.57.a
fidenates bona pars Latine ſciebant 7.b.c
fidenates colonia Romana 7.a
fidenates & Veientes aduerſus Romanos conſpirant 49.b
fidenates fuſi ac cæſi 4.,.b.i.339.b
fides cum fortuna mutabilis 95.d. 218.a
fides habita, fidem ipſam obligat 142.a.b
fides, pœna exoluta 76.c
fides publica priuatis difficultatibus potior 84.k
fides uiolata à Gallis 129.f.g
fidei commendatio 62.g
fidei damnum maximum eſſe 42.b
fidei regnum Annibal parum fidebat 332.b
fidei ſocialis obſeruantiſſimi Saguntini 126.c
fidei ſolenne à Numa inſtitutum 5.g
fidem cum fortuna facile mutant Barbari 142.a.215.a
fidem inde ne ſperes, ubi ſeruitutem iſſe uelis 94.g
fidem iuratis captiuis ſuis romanis Annibal habet, dum redemptionis precium quæſitum eunt 149.a
fidior, oris 334.d
fiduciæ miræ exemplum in magiſtratus publici percuſſore 263.i.k
fiduciaria Corinthi traditio 261.b
filia per patris iuſſa ſuo cæſi corpus carpentum admitti iubet 11.f.g
filius ab hoſtibus ſine precio receptus, inuidiæ Scipioni eſt 320.e
filius aduerſus patrem dignitatem ac reuerentiam magiſtratus illæſam ſeruans 171.k
filius à patre ſecuri percuſſus, quod iniuſſu ſuo, licet feliciter, pugnaſſet 48.f.g
filius Ariarati regis romæ educatus 354.c
filius cuius pater in hoſtium poteſtate eſſet, trib. pleb. aut ædilis eſſe iure non poterat 203.e
filius dolo patrẽ falſo criminans 12.d
filius ex captiuitate ægroto patri reſtitutus ſalutem illi affert 304.g
filius iuſſu patris occiditur 338.g
filius patris imago 60.d
filius patri longe diſpar in fide colenda 152.a.e
filius patrem referens 125.g
filij charitati publica utilitas prælata 97.g
filij de morte ſuſpectus Hiero rex 157.f
filij deſiderio Philippus emoritẽ 344.k
filij erga durum patrem animus piiſſimus 79.k
filij honor patrem uellicans 333.b
filij mors repentina patrem ab inſtituto non reuocat 16.a
filij Pauli Aemylij præmature ambo è uita erepti 387.e
filij pietas erga matrem 22.e
filij ſcelere intercempti dolor apud patrem 343.a.c
filium pater cædit, eiuſque peculium Cereri conſecrat 22.i
filij principũ accuratius iſtituunẽ 62.d
filiorum calamitatis dolore pater ſe laqueo ſuſpendit 355.i.k
filiorum uitia cum natura ingenita, quomodo patres tractare debeant 79.i
filios ipſe pater ſupplicio affici iubet 15.d.91.b
filijs iniquior pater in iudicium uocatus 79.i
fieri hoſtia. hoc eſt ſacrificari 170.c
fimus bubulus pro lignis 313.f
fines paulatim proferendo priuati de agro publico adimunt 351.a
finium lis inter ſocios, turpiter à romanis deciſa 42.f & dein.
finium iure quaſdam cauſas uelut diſceptari 278.b
firmani coloni romani 206.b
flaccus Valerius rom. legatus ad Carthaginie. in cauſa Sagũtinorũ 126.k
flagitijs uim addit Philipp. Macedo. 205.b
flamẽ dialis abnoctare nõ poterat 67.i
flamen dialis aſſiduus creatus 5.d.e
flamen dialis inaugurari cogitur C. Valerius Flaccus 199.e
flamen dialis iurare in leges non poterat 254.c
flamen Martis 5.e
flamen Quirini 5.e
flamen Quirinalis dicto audiens pontifici maximo iubetur eſſe 307.a
flaminibus ſenatũ ingredi licere deſierat 199.d.e
flaminia prata olim, nunc Circus Flaminius 38.i
flaminij cæſi corpus nõ inuentũ 138.b
è flamma aurum rapientes ambuſti milites 216.f
flamma circum caput concionantis Martij fuſa 221.d
flamma in proris nauium prælata terrorem hoſti facit 299.i
flammis collucens acies 310.k

flauia lex 99.b
flauij Lucani defectio ad Pœnos 177.e.f
floronia & Opimia Veſtales ſtupri cõperta 148.i
flos exercitus lectus, duplo etiã quàm alij ſtipendio 80.e
flumentana porta 73.e.280.f
flumine ſecundo farris obſeſſis mittendi ratio 154.i.k
fluuiatilis pugna 125.k
fluuius cruentus fluens 171.k
fœcialium collegium 289.f
fœcialium ius unde manarit 6.e.8.d 50.e.244.k.245.a.263.i.326.c
fœdus cum Carthaginienſibus tertio percuſſum 110.i.k
fœdus inter Romanos & Carthaginenſes à conſule C. Luctatio ictum Romani irritum habuere 128.d
fœdus cum Romanis ictum Philippus rex bis quotidie relegebat 372.c
fœderis rupti expiationis ſpreta malũ 106.a.b
fœderis rupti ultores dij 75.f.121.f 126.g.h.142.f
fœderis rupti ultio 90.e.f.100.d
fœdera Amilcaris ſcripta manu 132.f
fœdera omnia eodem modo fiunt, ſed alia alijs legibus 6.c
fœderum feriendorũ ritus 6.e.326.d
fœderum inter Romanos & Carthaginenſes diſceptatio 128.d.e
fœderum tria genera 277.i.k
fœderum uiolandorum artifices callidi Romani 102.a
fœderibus paciſcendis tunicæ nonnunquam in milites exigebantur à uictis 109.k
fœmina fœminas ſpolians 261.b
fœmina, turba initium 11.b
fœmi. captiuæ memorabile facinus 314.k
fœminarum concitatio Romæ de Oppia lege 267.b & dein
fœminæ coguntur cibaria in caſtra ferre 375.g
fœminæ etiam & pueri urbem propugnant 215.b
fœminarum dolor à thraſimena clade 239.d.e
fœminarum honeſtarum preces non auerſandæ 269.a
fœminarum uirtus 17.b
fœminis magiſtratus contingere non poſſunt, munditiæ poſſunt 269.e
fœminas ſuas ac pueros cædentes ipſi ciues ut ne in hoſtium manus uenirent 216.e.f
fœnebris rei cura apud conſules 83.g
fœnebres leges 280.c
fœneratio uetita 89.a
fœneratoris libidinoſi inaudita impotentia 96.b
fœneratoribus dies dicta 85.d. *iiſdem mulcta dicta, & quid ex ea pecunia factum ſit* 117.c
in fœneratores iudicia exercita 286.k
fœnoris coerctio 269.d
fœnoris iniuſti malum 351.b
fœnoris moles in plebe Romana 72.f 74.i.k. *leuata* 280.c
fœtus inſuetos animalia edere, portentum 217.b.i
Fontinalis porta 280.i
fons Herculis cruentis maculis fluens 137.f
fons ſubterraneus 164.d
fores medium in quas tribuni militum ingrederentur, percutiendi mos 76.d
fores ex æde Lunæ ablatæ, & templo Cereris affixa, tempeſtate 334.b
fori ornandi in ſupplicationibus conſuetudo unde manarit 109.b
fori in Circo facti 13.a
fori, loca in ludis ſpectandi 9.b
fori piſcatorij tabernæ 343.g
fori publici 232.b
forma muliebris potentia 45.b
formiana ſaxa 140.k
formianis ciuitas ſine ſuffragio data 93.b. *ſuffragij ius accipiunt* 317.b
formoſiſsimæ uirgines patribus deſtinatæ in raptu Sabinarum 3.b
fornicem ante capitolium excitat Scipio Africanus 298.b
fornices duo in foro boario ex manubijs hiſpanicis facti 263.b
fortis fortunæ ædes Romæ 124.k 199.e
fortium uirorum omnia eſſe 64.d
fortes fortuna iuuat 96.e.275.e
fortuna belli uaria 193.d.e
fortuna bona, et bona mens raro ſimul hominibus dantur 242.i
fortuna conſilium uirtutem ac rationem ſequitur 50.i.60.b
fortu. equeſtris 341.i
fortuna ex ſummo retro uolui ſolet 387.b
fortuna fortes adiuuat 96.e
fortuna nimis beata, nonnunquam malos exitus habet 61.e
quem fortuna nunquam decepit, haud temere incerta caſuum reputat 239.b
fortuna plus humanis conſilijs pollet 377.e
fortunæ primigeniæ 272.e.367.a *Eius ædes*
fortuna Romam tuetur 29.b
fortuna ut habenda 387.d
fortuna utraque pares animos habent Romani 306.e
fortunæ ædes 174.k. *de cœlo tacta* 203.b
fortunæ equeſtris ædes ſplendidiſsima 342.f.351.d
fortunæ facies mutata 67.a
fortunæ muliebris templum Romæ 22.g
fortunæ mutabilitas 379.e
fortunæ proſperæ & aduerſæ commixtio 387.d.e
fortunæ ſerenitati nimis confidendum non eſſe 363.d
fortunæ ſeu fati uis 64.i.103.g
fortunæ ſponſionibus inſatiabilis humanus animus 45.k
fortunæ tenuis euectio 185.k
fortunæ maximæ minime credendum 240.a
fortunam magnam parare, difficile eſſe 166.i
fortunam ſibi ipſe faciens 330.i
fortunam ſuam ignorantis ſtultitia cõmiſeratione indigna 379.e
cum fortuna barbari fidem mutant 202.g
cum fortuna mutatus animus 368.g
forum piſcatorium 191.b
foſſa Cloelia 5.k
foſſa Græca in agro Campano 223.a
frater fratrem regni ergo tollit 374.k
frater Horatius ſororem ſuam coram omnibus occidit 6.b
frater maior minori auxilio eſſe debet 337.a.b. *minorem in officio continet* 380.f
frater minor præ maiore regnans 372.b
frater non filius apud Numidas in regno ſuccedit 230.g
fratris in fratrem fraus 334.i
fratris pro fratre ſtudium uel neglecta dignitate 312.i
fratres de regni contentione diſſentientes 130.g
fratres diſſidentes, metu communis hoſtis conciliantur 278.e.f
fratrum impiorum infelices euentus 382.d
fratrum inter ſe collaudatio 11.f. *inter ſe concordia* 297.g
fratrum inter ſe duorum de imperio monomachia 216.b

fratrum inter ſe infidelitas 353.g
fratrum regum concordia quàm utilis, & contra quàm pernicioſa diſcordia 382.d
fratrum tergeminorum Albanorum ac Romanorum certamen 6.e.f
fratrum uultus minime inuicem fraterni 335.e
fraternæ diſcordiæ malum 335.c
fraus ac dolus, ars minime Romana 12.e
fraus capitalis capitalis noxa 153.c
fraus fidem ſibi in paruis præſtruit, ut poſt ea magis fallat 221.e
fraus fraude eluſa 204.i.k
fraus in rempublicam commiſſa diſsimulata 173.c
fraus ſeipſam nonnunquam detegit 372.a
fregellæ occupantur 102.c. recipiuntur 106.f.
fregellas colonia deducta 94.g
fregellani agri populatio per Annibalem 223.f
fregellani, coloni Romani 200.b
frenare clauſtra maris 300.e
frenorum equis detrahendorum mos in pugna 82.k.96.f
freſilia Marſorum urbs 112.f
fretus cum dandi caſu, fret a ſocietati 94.e
fretum & æſtus in mari arbitrium moderandi naues adimit 218.f
Fricium oppidum Theſſaliæ ex Romanis capit 291.f
frigoris et famis incommodum in exercitu 135.a
friniates Ligures ſubacti 321.i.k
Fruges mutato ſolo ac cęlo degenerant 313.d
frugũ inopia præ ſiccitate 408.d.37.d 54.a
frumentarius diues 46.f
frumentarij & frumenti inopia 451.b
frumentarij ob annonam compreſſam multati 316.k
frumentũ duplex militibus datũ 309.f
frumentũ hoſtiũ demũt Romani 366.b
frumenta ex agris in urbes conuehuntur 158.a
frumentum populo uicatim deſcriptũ 238.b
frumentum pro uectura nautis relictũ 241.i
frumentum à fœderatis Romani petũt, ſed pro quo precium ſoluant 205.b
frumentum unde peterent Romani 47.g.54.a.b
frumenti inopia 22.c. releuata 25.c
frumenti per fluuium mittendi ratio 154.k
frumenti uilitas 244.c.253.b
fruſinates male à Romanis multati 111.k
fuat, pro fuerit, antique 176.f
fuga non ſemper felix 212.f
fuga militũ in acie ſiſtendæ ratio 18.d
fugæ et receptus ſpes militibus nonnunquam adimenda 300.c.d.e
fugientis exercitus Antiochi turba & calamitas 304.i.k
fugientes ex acie milites partim à ſuis trib. cæſi, partim minis & uerberibus in aciem redire coacti 304.i
fugientes impares ſe hoſtibus uelut fatentur 212.f
fugientium è bello calamitas 377.g
fugitiui milites puniti 60.g
fulmen Ioui factum aureum L. pondo 137.g
fulminis prodigia 263.i
fulmine ictus Romulus Syluius 2.a
fulmine icti aliquot homines 144.k
complures milites 119.d
fulmine multa tacta 164.c.174.k
fulminum procella 342.g
fulminum procurandorum atque eliciẽdorũ ratio à Numa præſcripta. 5.g
fuluius cõſul. uide M. Fuluius nobilior
fuluius prætor populo reip. neceſsitatem indicat 161.f
fuluij fama ſeneſcens 203.b
fumi indicium 129.i.255.g
fuſulæ oppidum 166.d
fundæ præualida deſcriptio 315.k
fũdanorũ dux Vitruuius Vaccus 94.a
fundani in Romanorum poteſtatem ſe dedunt 48.g
fũdanis ciuitas ſine ſuffragio data 93.b
funditores maximi 220.b.226.a
funditores uelut nimbum immittentes ſagittas & glandes 291.h
funditorum in bellis momentum 315.i
funebres laudationes matronarum unde manarint 67.e
funebres laudes hiſtoriam rerum nonnunquam uitiant 98.b
funebres ludi 253.a
funebria iuſta à Numa inſtituta 5.e
funus conſulis quadrantibus à plebe collatis curatum 31.g
funus hominis mortui perſecutis mulctum datum 421.e
funus hoſtis celebrat Annibal
furculæ caudinæ 99.f. earum clades 174.f
furiæ genti Gallicæ bella fato data 253.a
furij, ijdem & fuſij 28.e
furij legati cædes 28.b
fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit 57.b

G

GAbinus cinctus 91.b
gabij dolo capti à Tarquinio Superbo 12.f
gabios romani recipiunt 121.b
gadibus excluditur Mago 219.k
gadibus Herculi uota exoluit Annibal 128.b
gaditana proditio detecta 218.d
gaditani ad romanos tranſire affectant 216.b. romanis dedũtur 220.a
eorum indignatio aduerſus Magonem 219.k.220.a
gala Maſaniſſæ pater 173.d.230.g
Numidarum rex 202.k
galbus Carpeiorum dux 156.e
galea ad quid criſtata 109.f
galeagra turris 179.d
galeria tribus iuniorum 198.b
galeſus fl. 175.i
gallia olim Ariminum dicta 303.b
galliæ fertilitas 63.k
galliæ per mediterranea Annibal in Italiam proficiſcitur 130.g
gallicum bellum 78.f.81.e.f.84.a
gallicus tumultus 81.f. romanis ſemper formidabilis 94.d.114.a 118.b
gallicus tumultus à Macedonico bello romanos in ſe uertit 245.d
gallica arma, et ornamenta 66.i
gallica bella Furiæ genti fato data 253.a
gallica ſpolia 80.k.153.d
gallicis bellis Ligurum bella coniuncta 296.b
gallina in marem uerſa, & contra 137.g
gallogræci milites 299.a.303.b. 312.a.b.313.d.319.e.171.c.d
gallus & Galla uiui ſub terram in ſacrificium demiſsi 262.c.d
galli cuiuſdam Boij perfugæ miſerandus exitus 331.f
galli præpotentis cuiuſdam audacia aduerſus romanos 80.k
galli præferocis cuiuſdam pugna cum M. Valerio Coruino 84.g
gallorum deſcriptio 66.a.200.b
gallorum genera tria 313.a
galli, animis indomitis 312.b.320.a
æſtus impatientes 276.c.279.k
armati in concilium ueniunt 128.f
armorum auidi ſunt 127.i.k. auidiſsima rapiendi gens 315.f.

auri auidi 128.g.bellicoſi 299.a.cã tãt acclamant in bello 95.a.129.k feri ac feroces ſunt 320.g.361.a 285.k. impetu feruntur, & moræ impatientia 82.a.107.e.279.i 313.c.nudantur in bello 314.c.intolerãtiſſima laboris corpora 137.i 209.i. 276.d. e. magno corpore ſunt 80.k.319.e. pugnaces 63.k religioſi 66.c.d.religionem uiolant 343.a robuſti 236.e.301.a.312.k terribiles 313.b.& dein.
galli Alpes incolentes 130.f.g
galli Alpes tranſcendunt,& repelluntur 343.k.63.b.i.k.64.a
galli trãſitũ Annibali pmittũt 129.a odiſſe Annibalem incipiunt 137.f
galli inopia agrorum extorres in Aſiã penetrant 313.e.
galli Aſiæ terribiles 313.a.317.c.d 262.i.266.d
galli Boij triumphati 296.d
galli Brenno duce Romã capiunt 641.d & dein.
galli Brenno duce ad Dardanos penetrant 312.k
galli Brixiani 129.f
galli Delphos ſpoliare uolentes, tempeſtate repulſi 343.k
galli ex eſſedis & carris pugnantes 344.k
galli, Hetruriæ noui accolę 60.d.aſiæ accolæ 349.g. Macedoniæ incolæ 385.a
gallorum & Hetruſcorum pactiones 113.k.114.a
galli Inſubres 265.d.276.a
galli fanatici deum matris ſacerdotes 298.b.313.b.i
galli mercenarij milites in exercitu Annibalis 129.g.156.k.Antiochi 75.b.Aſdrubalis 206.b.Gentij regis Illyriorum 366.b.Perſei regis Macedonum 369.b.371.i.Magonis 223.b.Pœnorum ſeu Carthaginenſium 175.f. Rhodiorum 262.e 115.b.Tuſcorum 115. b. auxiliares inter Romanos copias 129.g
galli multi nobiles triũphati 262.i
galli, nudi ſupra umbilicum in Cannenſi pugna 177.a. non niſi in pugna nudantur 314.d
galli Romanis ignoti 63.g. à Romanis ſolicitati ne Pœnis tranſitum dent, riſu Romanos excipiunt 128.f
galli ad Romanos inclinant aduerſus Pœnos 134.c.g.224.i.k.pollicentur 371.i
galli à Romanis auertuntur 81.b
galli aduerſus Romanos feroces 112.i
galli in armis ius ſe ferre Romanis reſpondent 77.b
galli ius gentium erga Romanos uiolãt 129.f
galli Romam infeſto agmine petunt 64.f.81.b
galli, Romanorũ oſores 240.g.319.b Romanis terrori ſunt 64.i.94.d 110.a. 209.b. cum Romanis pugnant 276.c.d.e.& dein. 314.b & dein. à Romanis ſuperantur 201.b.66.b.67.a.84.b.118.k 119.a.196.g.314.c
galli ſinguli à ſingulis Ro.uicti 313.c.d
galli pacem ab Romano conſule petunt 315.g
galli trans pontem Anienis caſtra metantur 80.b
galli ciſalpini à Romanis deficiunt 371.i
galli tranſalpini in Venetiam tranſgrediuntur 316.b. oppidum in agro Aquileienſi moliuntur 331.i.Marcello ſe dedunt 333.d
galli Tuſcos expellunt 309.b
gallorum aduerſus Romanos iniurios modeſtia 31.e
gallorum enſes 146.b
gallorum fuga ac clades 80.k.84.e.159.g.247.e.271.g.313.i.314.f & in 315.e.374.g.
gallorum in bello multitudo 84.e. in bellis conſuetudo 118.e
gallorum in diripienda urbe ac incendenda moderatio, cautioq; 65.f
gallorum militum modeſtia aduerſus fallacem nuncium 374.b
gallorum querimonia in ſenatu de Marcello conſule 333.d
gallorum qui ad Pœnos defecerant, agri populati 215.d
gallorũ ſeditio, et rurſus coitio 313.a
gallorum Senonum uictoria aduerſus Romanos 118.b
gallorum uires conſul aduerſus eos pugnaturus, apud milites ſuos eleuat 313.e
gallis nõ fortuna modo ad Alliam aderat, ſed etiã militaris peritia 64.b
gallis leges ac fines à Manlio conſule præſcribuntur 318.a
gallos belluas uocabant Romani 84.b
gallos primo impetu ardere 118.e
gallos ulciſci noluẽt Romani donec Annibali occurrant 156.b
gallos Annibal ſibi donis conciliat 129.a.313.d
de gallis uictoria Romanorum, gratior Aſiaticis populis erat, quàm de Antiocho 317.c.d
ganymedes præfectus Ptolemæi, proditor 246.g
garitenis mors 258.a
garuli pop. cis Apenninum 348.f
gaudio repentino perinde ac luctu expirantes fœminæ 139.a
gaulotus regulus 314.h
gaureleos portus Andri inſulæ 251.b
gaurus mons 86.e
gaza Perſei Pellæ in mare deiecta 370. k. per urinatores extracta ibidem
geganij Albani 7.b
gelius Egnatius Samnis 115.g.116.b Eius cædes 118.k
gelo, Hieronis regis filius maximus natu à Romanis deficit 157.e. Eius mors. ibid.& 163.a
gemini infantes expoſiti, à lupa aliti 2.b
geminorum inter ſe fratrum contentio 2.d
geminius Metius Tuſculanus 90.i
generi inuidia ſoceri ſublati 334.d
generoſius eſt quicq; in ſua ſede 314.f
generoſitas militum Romanorũ 158.i
geneſuus amnis 338.b
genio deo hoſtiæ maiores cæſæ 136.i
gens uicta, tranſlata 229.k.x.230.a
gentem ſimul totam periculo obijciendam non eſſe 338.a
gentium diſcrimina confundenda non eſſe 5.f
gentium mores uarij 383.e
gentilitia ſacra 67.f
gentis Illyriorum rex 342.b.& dein. Romanis ſuſpectus 355.e. Eius in bello Macedonico animus 356.b. Eiuſdem regia 367.k Eum ſibi adiungit Perſeus 368.c.d.373.f. gentius Romanorum legatos ad ſe miſſos in cuſtodiam conijcit 374.e liberantur 374.e.375.e.f
gentius in prætoris rom. poteſtatem uenit 375.d.380.a
genua à Magone capitur 253 b.ædificatur 233.d
geræſtus Eubœæ portus 252.d
geræſticus Teiorum portus 303.a
gergithum Ilienſibus attributum 317.k
gerion urbs à ſuis deſerta 141.c.horreum Annibalis 142.e
germani Alpes ſuperant 64.a
gerundium cum caſu ſui uerbi 176.f
gerrhunium caſtellum capitur 248.g
geryon ab Hercule cæſus 2.d
giſgo Annibalis legatus 65.b

giſgo

giſgo pacem cum romanis diſſuadet 241.g
glabrioni prima omnium ſtatua aurata in Italia poſita eſt 340.e
gladiatoris armorum uſus 470.i
gladiatoriũ munus datũ 253.b.350.c
gladiatorum munus Græcis exhibitũ, primo magis terrori fuit, quàm uoluptati 348.i
gladiatorium munus Scipio edit, rarũ, & illuſtre 216.a
gladiatorium ſpectaculum ex captiuis montanis Annibal ſuis militibus exhibet 132.f. & dein.
gladiatorij ſpectaculi fœditas ſcorto per indigniſſimum facinus exhibita 331.e
gladiatoriũ ſpectaculũ magnũ 331.b
gladiatorium ſubſtantiue 375.e
gladij prælongi 305.e
gladys diſcingendorum militum nota 234.e
glarea marginata uia 350.e
gliſcens ſeditio 351.c
gloriæ cupiditas 183.k.210.e.221.k
gloriam qui ſpernit, conſequitur 24.c 145.g
gomphi pop. 251.e.256.a.291.f
gonni oppidum 291.a
gordiu tichos 312.e
gordium oppidum 313.b
gorgopas Gythei oppidi præfectus ſociũ ſuũ Dexagoridã ĩterficit 273.e
graecbas Clulias Aequorũ princeps. 33.a
gradus à Tyberi in aſcenſum emporij facti 350.f
gradus honorum adipiſcendorũ 143.a 198.b.254.b
græca calliditas 359.f
græca res 238.i
græca gens omniũ eruditiſſima 324.b
græca fabulæ 222.c
græcarum artium opera quando primum mirati romani 183.b
græcarum urbium à romanis liberarũ eſſe iuſſarum catalogus 264.d.i
græcas res perſcribit Liuius 238.g.b 286.g
græcas urbes Pœni tentant 162.a
græcè petitas Paulus Aemyl. 379.k
græcia maior 244.i
græciæ amator atq; adeò liberator T. Qu. 295.d.e
græciæ aſſertores Roma. 262.g.273.i 276.b.i.278.b.e.282.a.283.a.b 284.k.292.f.g
græciæ bella inteſtina 84.k
græciæ ciuitatum auxilia Romanis data aduerſus Perſeum 362.b
græciæ compedes 261.b
græciæ conuentus ad Iſthmia 244.g
græciæ cum Romanis pax 226.b
græcia & Aſiæ illecebræ 268.e
græciæ libertatis diſceptatio 244.b
eius libertatis indicium 287.b
græciæ magni ludi 385.f 295.e.f.g.211.f.b.359.a
græciæ quies ac gaudium de libertate ſua 244.i.271.b
græciam circumit Paulus Aemilius 300.f.g
græcus & Græca uiui ſub terram in ſacrificium demiſſi 147.k.148.i
græci ſermonis ubertas 200.d
græci etiam imperatoris nomen in rege ſuo uſurpant 287.e
græco ritu ſacra facere 144.g
græci aliquando rerum potiti 308.b
græci in poteſtatem Romanorum ueniant 95.i
græci Italiam mari infeſtant 112.a.in de arcentur 84.i
græci lingua magis quàm factis ſtrenui 94.i
græci Romanorum ſignorum & armorum inſolentes 252.c
græcorum animi liberi nati 308.b
græcorum leges ſibi deſcribendas Romani curant 34.c
græcorum moris curam non magnopere habent Romani 294.e
græcorum monita à T. Quintio de Græcia decedente 276.f.g.b
græcorum mors in concilijs 157.f
græcorũ obſtinatio in obſidenda Troia 57.b
græcorum per colonias, romani pacatum iter faciunt 318.e
græcorum principũ tria genera in Macedonico bello & eius fine 385.a.b
græcorum res à romanis neglecta, Aetolos male habent 226.d
græcorum romanis ſubactorum inter ſe diſſidia 385.b
græcis Cumanis permiſſum ut publicè latine loquerentur 342.b
græcis literis inſtituebantur pueri romani 108.d
græcos bello petunt romani 64.d
græculus ſacrificulus ac uates 324.b
græci belli cum Antiocho, finis 295.b
graminea corona obſidionalis 87.g
gratia obloquendo quæſita 288.c
gratiæ uis, non æqui 33.k
grauiſcæ colonia deducta 339.f
greges ſine cuſtode paſcentes, & ultro ad ſtabula redeuntes 162.i
gregarij milites ſeditionis authores in exercitu P. Scipionis in Hiſpania 132.b
grumentum oppidum obſidetur 207.k
gubernandũ è terra non eſſe 339.b.c.d
gubernatoris opera maxime in tempeſtatibus neceſſaria eſt 163.a
guluſſa Maſaniſſæ filius 354.i.364.k
in gimnaſiis Græcorum inambulare Romanis imperatoribus indecorum 228.f
gyrto urbs 290.i.361.k
gytheum oppidum 273.b. *Romanis deditur* 273.d.274.c.a *Nabide tyranno oppugnatur* 283.e.284.a

H

HAbere bonum animum 361.a
habitus mentiti uelamentum 108.g
habitus ſeruilis mendacium 233.i
hala Seruilius mag. equitum 52.i
haliacmon fl. 361.c
haliartium oppugnatur 362.e
halicarnaſſenſes 262.i
halys fluuius 313.b
halope capta 361.k
hamæ urbs 158.g
hamilcar. uide Amilcar.
hannibalis ad Spoletum clades 252.e
hannibalis negligentia 148.g
hannibalis uirtutes ac uitia 125.c Vide Annibal
hanno, Annibali aduerſatur 125.b
Aquitaniæ pficiĩ ab Annibale 129.b
hanno Bolmicaris filius 129.i
hanno Campanos uel in fame negligentes obiurgat 176.g
hanno Carthaginenſiũ imperator Mutinis opera maxime utitur 194.b.c
hanno in Aſdrubalis occiſi locum ſufficitur à Carthaginienſibus 210.b
hanno captus 136.d.159.k.160.b. 161.b
hanno romanos cædit 166.d
hannonis de fœdere rupto ab Annibale, querimonia 126.g
hannonis oratio in ſenatu Carthaginenſi 125.f.153.f
hannonis Pœni clades ac fuga 159.d 194.c.218.d
hannonis mors 230.f.232.a
harmonia Gelonis filia 167.e. *Eius mors* 167.g
harpagones 235.b
harpali legati Perſei ferocia 353.d
harpaſus fl. 212.c
harſicora Sardorum princeps ad Pœnos deficere uult 158.a. *Sardorum iuuentutem armat* 158.i. *mortem ſibi conſciſcit* 167.f
haſta ardens, incolumis manens 367.a

haſta ſe ipſam cõmouens 136.g.164.d
haſtæ uſus in bello indicendo 8.e
haſtæ prælongæ ſariſſæ 305.b.311.d
haſtarũ abiectarũ impedimẽta. 284.g
haſtarum ſpicula ardentia 263.c
ex haſtis uallum 291.b
haſtati 91.d.356.k
hebrus fluuius 317.c
Hedui Galli 63.k
Hegeæ Neapolitani mors 149.c
Hegeſili Rhodij prudentia pro patria ſua 359.a
Helleſpontus Trocmis Gallis attributus 313.a
helleſpontum Romani tuto traijciunt 304.a
helleſpõtiaca expeditiones Liuij 294.b & dein.
hemerodromi, ſpeculatores Athenienſium 225.c
heneti op. 1.e
hepteres & hexeres naues 301.k
heraclea, Hieronis filia uxor Soſippi 267.g
heraclea Minoa urb 183.k.292.c.ſitus.293.a.371.b. diripitur 294.a 294.i.326.k
heraclea, quæ & Sintice, regio Macedoniæ 384.b
heracleam Himilco recipit 169.d
heracleenſe concilium 212.i
heraclides quidam Byzantius Antiochi legatus de pace ad Romanos miſſus 304.b
heraclides præfectus claſſis Philippi 246.f.249.k.252.e.254.d
heraclitus Scotinus Philippi Macedonum regis legatus ad Annibalem 243.a.b
herbeſum recipiunt romani 169.g
hergates pop. 348.e
hercules Alpes ſuperauit 63.k
hercules Cacum occidit 2.g.h
hercules, in deorum numero 2.b. corpus eius mortale crematum 294.g
Hercules ut ab Euandro agnitus Iouis filius 2.b
herculis ædes rotunda 116.b. ara maxima 106.i. templum 248.b
herculis itinerum æmulus Annibal 132.f
herculis ſignum in Herculis æde poſitum 316.k. Eiuſdem ſimulacrum magnum in capitolio poſitũ 111.b
herculi in Oeta ſacrificat M. Acilius 294.b. Eidem uota exoluit Annibal 128.d
herculaneum Samnitium capitur à romanis 122.i
hercynnæ templum 384.d
herdonea urbs ab Annibale inceditur 197.f. & dein.
herdonius 31.a. uide Appius Herdonius
herea & Nemea ludicra 205.f
herea Peloponneſi urbs 245.a
herennij Baſſi Nolani reſponſum ad Hannonẽ de prodẽda Nola 160.g
herẽnij Põtij Samnitis prudẽtia 101.a
hermãdica & Arbacala urbes ab Annibale capta 125.i
hermaphroditus 200.d.207.b.245.k
hernici cum Volſcis bellum aduerſus Romanos moliuntur 201.e. uincuntur 22.g fœdus cum Romanis iciũt ibid.
hernicũ bellũ iuſſum 80.c.d. e. et dein.
hernici deuicti 81.e.82.d
hernicorum populorum diuerſa conditio 110.i
herodici Theſſalorum principis mira calamitas à Philippo rege 334.e
herodorus Cianus mercator 286.b
herodorus Demetrij amicus in carcerẽ coniectus miſerè enecatur 338.f
herſilia Romuli coniunx 3.e
hetriculum Bruttiorum op 237.g
hetruria in officio contenta timore iudiciorum 332.a
hetruriæ concilium 47.k
hetruriæ fertilitas 68.d.115.d.137.a 117.c. opes 1.b
hetruriæ motus metu compreſſus 203.e.204.a
hetruriæ præcipua oppida omnia à Romanis capta 108.d.e. pacem à Romanis petunt 109.f
hetruſcus uates ſenior fatum patriæ ſuæ prodit 59.i.k
hetruſcum bellum 83.c.108.g.114.c 115.b.116.i.123.c.d.e
hetruſcum frumentum 451.k
hetruſci populi 166.a
hetruſci, auguriorum periti 8.i. ludiones 79.d. religionibus dediti, earũq; periti 55.d. Eorum literis inſtituebantur pueri Romani 108.e
hetruſci Gallis ingentem pecuniam numerant 113.h.114.a
hetruſci ab Aricinis uicti, inermes Romam perfugiunt 17.c
hetruſci aduerſus Romanos armantur 16.c.23.e.81.b.114 d.119.a.10.g
hetruſci prædatores cæſi 16.f
hetruſci Romanis formidabiles 101.g
hetruſci Tyberim tranſeunt 25.a. à Romanis uincuntur 16.b.108.e.f. fœdus à Romanis petunt 109.k
hetruſci & Samnites caduntur 116.b & dein.
hetruſci & Veientes Romanis inſultant 23.g
hetruſci et Vmbri agris ſuis pelluntur 25.c.64.b.47.b.49.i.70.b.147.e
hetruſci cæſi 108.d.112.k.123.b
hetruſcorum ac Latinorum pax. 1.k
hetruſcorum imperium 63.b.i
hetruſcorum motus coercitus 203.d.e
hetruſcorum rex communiter ex xij. populis creabatur 2.g
in hetruſcos ac Vmbros inquiſitum aduerſus defectionis authores 213.c
ab hetruſcis Romani multa mutuati ſunt in magiſtratuũ inſtitutione 2.k
hexapylum Syracuſarum 166.b
hexeras maximæ formæ naues 301.k
hiatus terræ uaſtus in medio foro romano 80.b
hiera cõme fano Apollinis inclyta 312.e
hiero Syracuſarum rex 135.a à Pœnis uexatur 144.k
hieronis amor erga romanos 144.k. beneuolentia 144.a. beneficẽtia 155.e 59.f. fides 161.k. obſeruatio 193.d charitas apud Syracuſanos 163.a.b
hieronis domus non nota tota defectionis ab romanis expers 157.e
hieronis regis Siciliæ mors romanis damnoſa 157.e
hieronis regis teſtamentum publicè recitatum 162.i
hieronis regis memoria 180.k
hierocles Agrigentinus Zacynthi inſulæ præfectus 265.a
hieronymus Syracuſanorum tyrannus Carthaginẽſibus fœderatur 163.b.d Eius mors 163.d.e.f
hilernus rex uiuus captus 280.d
himera amnis Siciliam dirimẽs 163.d 153.a
himilco Annibali aduerſatur. 154.a Hiſpaniæ præficitur obtinẽdæ 156.i Eius aduerſus romanos copiæ 169.b romanis proditur 216.a. Eius mors 180.b
hioſtus Harſicoræ filius adoleſcens fuſus fugatuſque 159.k
hippagogi naues 374.b
hippias Berreus Phalangitarum Perſei præfectus 360.b.369.g
hippo regius in Africa 224.e
hippocrates & Epicides fœderis inter Syracuſarum tyrannum & Annibalem mediatores 169. Syracuſanos pro Annibale ſolicitant 167.d
Syracuſis prætores creantur 168.b
hippocratis mors 180.c
hipolochus Scotuſſæ præfectus Antiocho

cho deditur 278.b
hipponates Annibalis dux, qui & Mutines 183.i.k.
hirpini ad romanos deficiũt 201.e. Eorum tria oppida romani ex defectione recipiunt 159.d
hirpinum agrum populatur Marcellus 160.b
hiſpala Fecenia, ſcortum nobile Bacchanaliorum index 325.d. Eius bonos 220.g
hiſpanæ res maiores Italicis 161.g
hiſpania bello infeſtatur 141.d
hiſpania bello reparando aptiſſima 213.k
hiſpania Carthaginienſibus liberata 224.k.215.a
hiſpania, duæ prouinciæ facta 304.a
hiſpania multas turreis locis altis poſitas habet 141.d
hiſpania omnis cis Iberum domina 270.k.271.a
hiſpania orientalis romanæ ditionis 110.b
hiſpania prima continentis prouinciarum romanis inita, ultima ab Auguſto Cæſare perdomita 213.k
hiſpania ulterior in officio continetur à P. Cornelio Scipione 171.a
hiſpania uſque ad Oceanum romanis ſubdita 220.g
hiſpaniæ aſperitates 210.b
hiſpaniæ cura tanta romanis, quanta Italia 188.k
hiſpaniæ & Africæ defendendæ non eadem Carthaginenſibus ratio 221.f
hiſpaniæ motus 224.a
hiſpaniæ obſides Annibali, Sagunti cuſtodiebantur 141.k
hiſpaniæ penè amiſſæ 182.f
hiſpaniæ populi penè omnes ad romanos deficiunt 141.g.151.g.h
hiſpaniæ præſidia ab Annibale 128.i.k
hiſpaniæ prouinciæ facilitas 221.d. difficultas 213.i.k
hiſpaniæ regulos romani in fidem ſuam acceperũt, & ibi reliquerunt 219.a
hiſpaniam prouinciam ſuſcipere cunctantur principes romani 188.k
hiſpaniarum mutatio 193.e
hiſpanicæ res uariæ 171.a.181.f.213 e.k. triſtes 263.f.306.g
hiſpanicũ bellum 181.g.210.b.i.263.f
hiſpanẽſis gladius 80.k.146.b 290.g
hiſpanienſis pecunia ſumma in ærariũ illata 263.f.g.h
hiſpani ex exercitu Aſdrubalis capti, ſine precio domũ dimiſſi 202.d. Scipionem regem appellant ibi.
hiſpani fera & bellicoſa gens 269.h ob arma ſibi adempta mortem ſibi cõſciſcunt 370.k. agiles ſunt 141.c inquieto & auido in nouas res ingenio 141.i
hiſpani in ſocietatem à romanis ſolicitantur 128.e.f.136.e. eam reſpuũt 128.d. ad romanos à Pœnis deficiunt 156.f.157.a.202.b. romanos cadunt 215.k
hiſpani milites Annibalis 128.h. robur exercitus Annibalis 201.e
hiſpani milites uinci in Hiſpania, quàm trahi in Italiam malunt 156.f
hiſpani propter obſides ſuos Annibali obnoxij 142.a
hiſpani propter rebellionem mulctati 224.e
hiſpani Scipionum morte doluerunt 182.f
hiſpani triumphati 346.c.d
hiſpani decem & octo annis bello à Pœnis uexati 127.i
hiſpanorum clades 271.b.219.b.c. 224.d.353.b.328.g
hiſpanorum ac Ligurum clades 209.g
hiſpanorum Celtiberorũ clades 330.e
hiſpanorum in flumine Rhodano traijciendo induſtria 129.i
hiſpanorum in pugna Canenſi cultus 146.h
hiſpanorum militum uirtus 172.d.e 213.i.209.f
hiſpanorum motus, ac clades 266.f & deinde
hiſpanorum querelæ de magiſtratuum Romanorum auaritia 364.k
hiſpanorum regulus Thurrus captiuus 344.e
hiſpanorum Vacceorum cædes 344.f
hiſpanis mulieribus miſti Romani milites ingentẽ progeniẽ excitãt 365.a
hiſpanis omnibus cis Iberum arma adimit Cato 271.b
hiſtoria temporum uariatio unde ſit 98.e
hiſtoriæ ueteris obſcuritas 103.c
hiſtoriæ uſus 1.d
hiſtorici multi uana ſequuntur 138.b
hiſtoricorum nouorũ de ſe opinio 1.b
hiſtrici belli conſilium 345.b
hiſtria tota in ditionem Romanam uenit 347.c.d
hiſtri caſtris Romanorum potius plenis omnium rerum commeatu, epulis in perniciem ſuam indulgent 345.f.g
hiſtri et Illyrici nihil præ Pœnis 104.c
hiſtrorum clades 345.i.346.k
hiſtrionis nomen unde deriuetur 79.e
holo oppidũ Hiſpaniæ expugnat. 283.a
homerus poeta 258.f
homo unus Romanum exercitum ludificatur 182.a.b.c.
hominis unius uirtus interdum maximum momentum habet 168.a. 169.e.f.g
hominem improbum non accuſari tutius eſt, quàm abſolui 268.g
hominem ſecuri percuti uidere cupienti ſcorto flamininus paret 331.d.e
homines candidati cælo uiſi 164.d
homines quarum rerum maxime ſint cupidi 75.f
homines quatuor uiui, duo mares, & duæ fœminæ, in locum ſubterraneũ ſaxo conſeptum demiſſi in ſacrificiũ 148.i
homines pro uiris contra mulieres ac pueros diſtinctum 22.d
hominum ferociam etiam cum tempore & loco mutari 313.e
hominum immolatio in Bacchanalibus 324.k.325.a
hominum multitudo mari comparata 217.g
hominũ multitudo ut paretur 326.k
hominum nouorum ambitio coercita 82.d
homicidæ cuiuſdã mira fiducia 263.i.k
homicidium falſo obiectũ Cæſoni Quintio 30.d.e
homicidij abominatio apud ueteres 379.f
homicidij cogitatio animum perturbat 385.k
honeſtorum ſtudioſi Romani 278.a
honoraria militum 122.d
honos uirtutem excitat 17.a.b
honori & uirtuti ædes uota, dedicari impeditur à pontificibus 204.c
honore ſuo dignos Romani non fraudabant 200.a.b
honores, magnos animos faciunt 50.f
honorũ gradus Romæ 8.h.113.c.143 h.254.f
honores detrectant, qui in ſpem bonorum alij ſunt 186.a
honores petere plebeijs in mentem non uenit 76.a
honoſcam capiunt ac diripiunt Romani 141.g
honuneż Dardanorum princeps 375.a
horis ſex durans pugna 98.i
horatia lex 38.k
horatius ſororem interficit 6.h. eius parricidij reus abſoluitur 6.i.k
horatiæ uirginis cædes 6.h
horatij Coclitis uirtus 16.d.e.f
horatij & Curiatij tergemini fratres 6.h. eorum monomachia. ibi.e.f

horatij Pluilli Coſ. conſtantia 16.a
hordeum pro tritico militibus ignauis datum 201.a
horreum op. Romanis deditur 384.b
hortana urbs 34.a
hortenſij crudelitas aduerſus Abderitanos 365.d
hoſpitalis fœderis contemptor Badius Campanus 178.a.& dein.
hoſpitalitas romanorum erga hetruſcos 17.c. ab hoſpite proditus Anibal 332.i.k
hoſpitij neceſsitudo Perſei cũ Q. Martio prætore illum oppugnãte 357.i
hoſpitij religio 122.c
hoſtia in ore Tyberis condita 8.g
hoſtias præbere coguntur inſtaurando ſacrificio, quorum culpa inſtaurandum eſſet 347.g
hoſtijs humanis ſacrificatum romæ 141.c
ĩ hoſtico laxius uiuentes milites quàm in pacato 216.b
hoſtis contempti aut neglecti malum 182.i
hoſtis prouocandi & in bellum eliciendi ratio 138.a.343.c
hoſtem frangendi ratio 118.e.f
hoſtem in æſtum diei extrahendi aſtus. 214.e
hoſtem in inſidias prolectandi ratio 339.i.24.i.b.340.a
hoſtem ſuum Marcellum conſulem mortuum Annibal ſepelit 204.i
hoſtes deprehenſi ut tractãdi 100.a.b
hoſtium conſilia anteuertenda 298.c
hoſtium ſpolia quibus dijs dicentur 385.f
hoſtium ſpolia Vulcano cremat Marcellus 158.i
hoſtibus ſæuiendi aut prædandi occaſionem, ſui ac ſuarum fortunarum incendio præripientes 216.b.c
hoſtes in patriam admittas, an in hoſticum legiones inducas, multum intereſt 244.f
hoſtilia decreta Athenienſium aduerſus Philippum 252.a
hoſtilis colloquij nulla fides 260.c
hoſtiles in terras tranſgreſsi imperatores multi male excepti 221.c
hoſtius Hoſtilius romanorum princeps 3.b
hoſtius Lucretius Tricipitinus Coſ. 49.d
humana uictima pro libidine ſcorti mactata 331.e.f
humanæ hoſtia mactatæ 319.k
humanis hoſtijs ſacrificatũ romę 148.i
humani cadaueris in priuatis ædibus inuenti defoſsi actio 34.f
humani ĩgenij ĩ uetita ĩclinatio 128.k
humani ingenij mira uis 169.e
humanarum rerum maximum momentum ab dijs eſt 99.f
humanorum caſuum exempla illuſtria 380.a.b.387.d.e
humanis corporibus ueſci milites ſuos docuit Annibal 151.f
humor terræ ingenitus 49.e
hyampolis urbs recepta 257.a
hybernacula quando primum romanis ædificari cœpta 56.f
hybernare in oppidis uetiti milites 184.g.189.i
hyla & Magella Siciliæ urbes ad Pœnos deficiunt 189.i
hybriſtas Lacedæmonius pirata 300.e
hydrela Cariæ 308.k
hydruntum Italiæ op. 293.d
hyems bello delecta 248.g
hyems bellis & obſidioni incommoda 56.e.253.i.261.a.244.a.290.k 291.a.304.k.316.e
hyems frigore gelu ac niuibus inſignis 59.c.d.343.g
hyemem triſtem peſtilens æſtas excipit 59.d
hyeme etiam niuoſa bellum gerunt romani 132.k
hyeme mouet Perſeus 367.k.368.a
hyeme opera belli Scipio non remittit 233.f
hyemalis militiæ indignatio apud tribunos 56.f
hypata urbs 292.e
hypatei populus 291.k
hypates exules contra fidem datam occiſi 350.b
hyrcanus campus 304.h
hyrtenſes obſidione exempti 352.b

I

IActantia regiorum miniſtrorum uanitas 287.k.288.a
iacula & ſagittæ in tenebris parum proſint 376.d
iampharnia, caput regionis Medicæ 190.g
ianiculum urbi adiectum 8.g. à Tuſcis captum 25.e
ianua omnium ædium Romæ quibuslibet adire uolẽtibus patefacta 59.e
ianus, pacis ac belli index 5.c
iani tres facti 350.f
iaſſum urbs precibus Rhodiorum ſeruatur 300.b
ibe ciuitas 216.b
ibera urbs 256.b
iberus amnis Carthaginienſium imperium ac Romanorum terminabat 125.e.270.e. Eum Annibal traijcit 129.a
icilia familia Patribus infenſiſsima 54.e.& dein.
idea mater 226.a. ut à Romanis recepta 226.k.295.b
ideæ matris ædes dedicatur 295.b
idus decembres magiſtratus ineundi auſpicium 50.b.58.d.58.b
idus Maiæ magiſtratibus ineundis ſolennes 34.k
idus Martiæ magiſtratus ineundi principium 137.c.340.c
idus Quĩtiles tranſuectionis equitum ſolennes 151.g
iecur bouis immolati defluens 347.b
iecoris ſine capite peritũ 204.f.347.b
ieiunij indictio 295.k
ignauiã ſuam ut lucrent milites 286.c
ignis de nauibus ferendi terror 303.e
igni ſe ipſi ſponte iniicientes hoſtium metu 216.f
in ignem ſe præcipitant Saguntinorum primores 127.b
ignes cæleſtes hominum ueſtimenta afflantes 326.g
ignes per cælum ſparſi 233.f
ignium crebrorum per noctem in caſtris accendendorum aſtus 137.b 345.k.291.a.
ignium ex edito faciundorum ſignum 212.b
ignibus ac facibus armatus exercitus 50.a
ignotarum rerũ maior eſt terror 224.g
ignominia ſub iugum miſſorum 100.g
Ilercaonenſes pop. 141.b
illergetes latrones, magis quàm milites 218.b
illergetes Annibal ſibi ſubigit 128.k 129.a
illergetes ulciſcitur Scipio 218.b
ilergetum clades 219.b
illergetum uexatio 136.e.f.
illergetibus Cato imponit 270.d
illiberis opp. 213.f
ilion urbs ui capitur 150.f
ilipa urbs 279.e
ilium urbs 299.c
ilienſe bellum 337.i
ilienſes cum Balaris Sardiniam inuadunt 346.e. fuſi fugatiq; 347.b.i
ilienſes fœderi Romanorum cum Philippo adſcripti 180.c
ilienſes Romanos ab ſe oriundos uenerãtur 321.b. et cõtrà 357.k.358.a
illiturgi oppidum, & quod & Illiturgis dicitur 154.e. Hiſpanũ à Pœnis oppugnatur

oppugnatur 262. b fortiter à romanis defendatur 271.c
illiturgitanorum Hiſpaniæ populorum defectio ac ſcelera aduerſus romanos 215.e
e. eorum ultio 215.k 215.k
illiturgi oppidum recipitur 270.a
ilota caſtellani, agreſte genus 272.c
illuſtres uiri inter ſe noti 90.b
illyrici deſcriptio & ordinatio per romanos 381.k 384.b
illyrij feroces 292.e
illyrij liberi eſſe iubentur 384.a
illyrici ſolitudines 368.e
illyrij Perſei fautores multantur 385.b
illyriorum claſſis aduerſus rom. 345.b.c
illyrici belli confectio 375.e
illiricæ uictoriæ gaudium 379.c
ilua inſula 242.a
iluates Romanis infenſi 245.d 259.g in deditionem Ro. ueniunt 260.a
ilucida oppidum captum 281.d
imagines triumphali ornatu 321.b
imaginum diuorum apud antiquos ueneratio 61. d. e Earum corruptarũ inuidia ac ſcelus 249.d
imber repente effuſus pugnam dirimit 214.g
imbris grandinoſi procella Romanos ac Pœnos iamiam conflicturos dirimit 186.k
imbris niuoſi frigus acerrimum 138.b
imbris opportunitas in Arpis capiendis 172.b
imbris uehementis mirabilis 135.i
imbrum inſula 286.c
immittere Dardaniam, pro in Dardaniam 349.g
immobilia etiam in uotis dijs nuncupandis comprehendi 61.i
immolandi mos Romanorum antequã bello decernerent 91.e
immolati à Tarquinienſibus CCCVI. equites romani 82.c eorum ultio 83.b
immortalitatis cupido apud antiquos 44.g
immortalitatis fautor romulus 2.k
immunes etiam militare 48.b
impedita multa natura, conſilio expediuntur 175.k 176.a
impenſæ belli non redditæ, belli indicendi cauſa 18.a
impenſæ neceſſaria facienda detrectationis malum 369.k
imperium, aliquando penes Græcos 308.f
imperium nullam cuiquam iniuſſu populi deferri poterat 184.f
imperium quod ſit longiſſimum 92.i
imperij acerbi & auari malum 157.k
imperij cupiditas quantum inter mortales malum 216.b.c
imperij inſignia uenerabilem regem faciunt 2.k
imperij uis in obedientium conſenſu cõſiſtit 26.f
imperij caput atque arcem romam futuram prodigium 12.i
imperij romani conſtituendi difficultas 85.e
imperij romani protenſio ominata ad ortus uſque ſolis 292.g id imperiũ orbis terrarum accepit 384.a
de imperio certabant Roma & Carthago urbes admodum diſſita 207.f
imperia & regna uel maxima ſub multis caſibus eſſe 359.d
imperia magna diuturna non eſſe 47.k
quid prohibeat ea immortalia eſſe 23.d
imperia Manliana 91.b
imperijs primis ſtatim obediendo, iugũ magis accipitur 316.d
imperator, exercitus amiſſi reus 184.b.i & deinde
imperator imperatori par opponendus 163.g
imperator inter milites pugnans, multum illis animi addit 195.g
imperatoris arbitrio non militum urbes diripi debere 220.e
imperatoris exemplum milites ſequuntur 184.i
imperatoris iniuſſu nemini in bello hoſtem adoriri licebat 49.b
imperatoris munus 375.k
imperatoris nomen Græci in Antiocho rege uſurpant 203.i
imperatoris noui ad nouos milites oratio 132.b
imperatoris odium apud milites 23.c 26.d 36.c 98.c charitas 52.b
imperatoris ueteris authoritas 376.f
imperatoris uultus terribilis militibus ſeditioſis 217.d
imperatorem ſe appellari non regem uult Scipio 202.i
imperatores ab exercitibus legi, exemplum malum 184.e
imperatores ambitioſi & ſeueri quantum differant 386.f
imperatores Carthaginienſium prauo conſilio licet proſpero euentu rem gerentes cruce mulctantur 320.a.b
imperatores iniuſſu Senatus triumphãtes 120.i
imperatorum maximorum collatio iudice Annibale 281.g
imperioſi cognomen odioſum 79.b unde manarit 49.c
imperitandi uiciſſitudo, libertatem alit 35.b
impetrabilis ueniæ ſpes 295.c
impetu ſolo primo pugnare ueros milites non debere, ſed præſtare, & uel tædium moræ perferre 54.d
improbe facti ignominia 113.g
improbum hominem tutius eſt non accuſari, quàm abſolui 268.g
in ante dies 367.f.g
in poteſtate eſſe 325.b
inaugurandi religio 342.b
incendendæ propriæ rei aſtus in deſperatione 275.k
incendium in urbe Roma fœdum 238.i 107.b.i.k 138.173.k. 172.e
incendij nocturni pauor 234.b
incendio alieni indicij conflagrare 333.b
incertæ pecuniæ uotum an ſuſcipi poſſet 245.c
incibili oppidum à Pœnis obſidetur 161.b
includi in ualles 318.g
incommodum alienum, occaſionem ſuã Romani facere nolunt 55.a
inconſcius, non conſcius 131.c
index coniurationis aduerſus Hieronymum Siciliæ regem, calo quidam 163.b
index ſceleris eſſe qui poſſet, ſublatus 329.b 333.g
index orationis, inſcriptio 321.b
indicis in detegendo ſcelere metus 314.g.b
indicibus ſcelerum & coniurationum præmia Romani dabant 191.a.b 198.a 258.b.c
indicium fumi 129.k
indictio belli ubi fieri debeat 289.e.f
indigentinis cuiuſdam coniurati fraus 163.g
indiges Iupiter dictus Aeneas 1.i
indibilis Illergetum regulus 196.b.i
indibilis & Mandonij fraus 221.f
indibilis & Mandolius ad Romanos à Pœnis deficiunt 212.b.c
indibilis in Hiſpania nouum bellum concitat 224.c
indibilis Mandonium fratrem ad ueniam petẽdam ad Scipionem mittit 219.c
indibilis Sueſſetanorum dux aduerſus romanos 181.k
indibilis regis mors 224.c.d
indignari uicem alterius 338.f

indoles

indoles romana 100.k
induciæ Carthaginienſibus datæ 341.a
inducias uiolant Carthaginienſes 238.e
induciæ centum annorum 4.e 83.a
induciarum commodum nonnumquam 359.d
induciarum uiolatione ius gentium uiolatur 339.b.c
induere ſe haſtis 377.g
indulgentia Patrum erga plebem 16.c.d
indus fluuius unde dictus 312.f
inermibus parcendum 61.c
infans in utero matris clamans 164.d
infans quadrimo maior & androgynos natus 207.a
infans ſemeſtris triumphum clamans 136.b
infantes etiam cæſi in hoſtilis urbis expugnatione 216.a
inferiori quod uellis iniungere, primus ipſe obeas 142.c
infirmiores ac deteriores ferè apud uulgus fauorem magis inueniunt 363.f
infirmitatis cuſtos diſciplina 269.i
infirmorum populorum metus & adulatio 289.k
ingauni Ligures 222.k fœdus cum Romanis iciunt 121.c in deditionem ueniunt 338.g
ingenium Annibalis uerſatile 125.e
ingenium cuique ſuum audaciam aut pauorem facit 185.a
ingenium etiam cælo mutatur 313.d
ingenium uerſatile 330.i
ingenia feruida ac præpropera, ſæpe damnoſa in bellis 206.b
ingenia mobilia 305.e
ingenui pueri decem, & totidem uirgines patrimi & matrimi ad ſacrificium adhibiti 298.b.a
ingratis etiam benefacitur Romani 295.e
ingreſſus Attali in Athenas ut à populo exceptus 246.d
inguinum tumor in Paulo Aemylio corpus iudante apertus riſum mouens 273.a
inimicus non contemnendus etiam ſi inferior 50.b
inimici aduerſus inimicum rerum mirus animus 321.i
inimici ſe inimico teſtimonium glorioſum 329.e
inimicorum reconciliationes 343.i.k
inimicitiæ inter illuſtres uiros 314.e 332.d 343.i.k
inimicitiæ mortales eſſe debent 343.i.k
inimicitijs alienis ſeruiendum non eſſe 331.b
inimicitijs priuatis reſpub. potior habita 321.b
initia, religionis præcepta 324.c
initia Cereris 252.b
iniuſſu imperatoris aduerſus hoſtē pugnare non licet 90.b
innocentia uix uſquam conſtat 14.k
innocentis condemnati ultio 136.b
inuocatio deorum 87.d
inuus, Pan Lycaus 2.c
inops conſilij dies 260.k
inops regio militē parſimonia adſtringit 325.b
inopiam ſimulans tyrannus 129.c
inquiſitio ſeu quæſtio de uita cuiuſque & moribus roma ſtatim oppreſſa 106.c
inquiſitionis faciendæ modus 336.a
inſani, montes 242.a
inſidiæ Annibalis artes 143.b. 204.e ut eas ipſe utaris 137.e
inſidiæ Eumeni à Perſeo ponuntur 353.f.g.
inſidiæ inſidiatoribus ipſis pernicioſæ. 107.c.& dein.
inſidias ut hoſtis incidat, ratio 24.i
inſignia & iura regia apud Coſ. remanſerunt 14.f
inſinuare animis ſuſpicionem; hoc eſt ſubire 341.b
inſontes pro ſontibus in tormentis à peruicace indicati 143.b
inſubres qui dicantur 64.1.b
inſubres & Boij à Romanis deficiunt 129.e
inſubres Galli. 236.c.253.k. à Cenomanis falluntur 259.e
inſubrium clades 259.i fuga 265.c
inſubres triumphati 265.f
inſuere impenſam publicam rei priuatæ 343.f
inſula in medio Tyberi 123.d
inſula in mari enata 358.b
inſula ponte continenti iuncta 384.d
inſula, ubi Arar et Rhodanus confluūt 130.g
intemelij Ligures 342.a
interāna colonia Romana 120.g 227
intercalatum; & intercalares calendæ 366.b 388.c
intercalares menſes 5.d
intercesſio ſublata 34.a
intercesſionis tribunitiæ uis 76.g
interfari aliquem 294.c
interpretationes legum & iuriſiurandi olim non tam temere fiebāt 32.a
interregnum Romæ primum 4.k alterum et dein. 629.f 52.a 53.g 68.b 83.f i.101.b 114.b
interreges deinceps plurimi 60.c 63.d 78.g 82.i 93.d
introitus Annibalis in Capuam celebritas 141.k
inuidia aliena ſplendorem quærentes 321.b
inuidia cæca eſt 320.
inuidia media intacta relinquent, ſumma petit 96.i 386.k
inuidia tempore ſeneſcit 229.b
inuidiæ facienda ratio 142.d
inuidiæ malum 71.b 194.b.k
inundatio aquarum. Vide Aquarum inundatio
iocus regi indecorus 291.k
iocorum militarium carmina 213.a
iocorum procacitatis in fœmina ſuſpicio 52.d.e
iolenſes à Romanis cæſi 339.k
ion Theſſalonicenſis pueros regios Macedones Octauio tradit 379.k
ira die lenitur 229.b
ira uires æquat 118.i
ira ſine uiribus uana 3.f
ira uis 265.f
ira & auaritiæ impotentia 304.k
ira frenum ponendum pro utilitate ſua 151.a 168.a
iræ impotentes Galli 64.e
ira mouenda in plebe aſtutia 21.g.h
iratis ſub Romanis melius habituros Locrenſes ſpondet Scipio, quàm ſub amicis Carthaginienſibus habuerint 225.f
ireſiæ oppidum uaſtatum 155.k
iſalca Getulorum militum præfectus ex copijs Annibalis 154.f
iſidorus præfectus X. nauium Antiochi regis 193.b
iſſa oppidum 366.c.d
iſſenſes & Taulantij immunes iubentur eſſe 384.b
iſſenſes Illyriorum fraudem Romanis detegunt 355.d
iſſeorum lembi 252.e
iſmenias pr. Tebanorum 358.i
iſthmi mirum 384.e
iſthmiorum ludicrum 264.g
iſtricum bellum 334.d. 339.a
italia prouincia Annibali decernitur 125.e
italiæ ſupero et infero mari tanquam inſulæ cingitur 64.i
italiæ aditus difficultas 267.f
italiæ ciuitatem unus ac communis uelut morbus, plebis ab optimatibus diſſenſio 162.e
italia poſt Cannenſem cladem deſerendæ conſilia & authores 147.k 148.a 165.i 200.e

italiæ diſcrimen ſecundo Punico bello uertebatur 132.e
italiæ inuadendæ conſilium Philippi. 344.e.f
italiæ uaſtitatis typus Annibali in ſomnis indicatus 129.a
italiam militibus ſuis Annibal ex promontorio quodam in Alpibus demõſtrat 121.e.f
italiam quando primum ingreßi ſint Galli 63.b
italiam ſpectare uolentibus Saguntinis duces in id dati 220.b
italia excedere iubentur Galli 334.d
in italia Italiæ hoſtibus bella gerenda, Annibalis ſententia 278.e
italorum optimates ac Senatus romanis fauebant, plebs Pœnis 162.e
italicis omnibus preter romanos benignus uideri Annibal cupiebat 153.k 160.f
itineris ardui difficultatem rei alicuius miraculo emenſi, opinionem uulgatam haud ferè conuellunt, ne ludibrio ipſi ſint 338.d
itineris dux in errorem pertrahens, uirgis cæſus in crucem ſublatus 140.e
itineris dux uinctus 255.g
iubellius Taurea eques Campanus nobilis 152.b. Eius ferocia 161.d.e mors 188.g
iudices à reo & concione deſtituti 220.g.
iudices annis ſingulis legendi 266.a
iudices ijdem Carthagine perpetui 267.b
iudices in rem ſuam litem uertere non debere 42.h
iudices non conſules appellabantur, ſed pratores 39.a
iudicum ordinis inter ſe conſenſus et factio aduerſus omnes 266.k
iudicum ui ac minis cobibitum 79.k
iudicio proprio quenque alterum diligere aut odiſſe debere, non alieno nutu 323.g
iudicia capitalia ſolus per ſe Tarquinius ſuperbus agebat 11.h
iugera agri quinadena in ſingulos pedites colonos Vibonem deductos data 385.b
iugulum 11.b 335.f
iugum ut fiat 33.b Eius ſubeundi ignominia 100.b 103.h
iulia alpis 64.a
iulia gentis author 1.i
iulias ante calendas meſſis romę 158.a
iulus, qui & Aſcanius 1.i
iulius trib. mil 69.f
iumenta ſingula oppidis per quæ legati romani repente mißi tranſibant, imperabantur 351.b
iuniores ſacramento adigebantur ad bellum apud romanos 75.i
iunius Brutus Scæua Cos 96.d
iunij Bruti mors 15.g.b
iuniorum prærogatina centuria roma 18.i.k
iuno Veijs delendis euocata 61.a la Auentinum tralata 61.e
iunonis ædes 63.c 67.g donũ 137.g.b bones 136.b
iunoni ut facerent romanæ matronæ 207.b.c
iunonis Laciniæ delubrum ab Annibale uiolatum 237.b
iunonis Laciniæ templum 162.f de cælo tactum 298.a ſemidetectum 351 d.e. Eius ſpoliati ultio 355.k
iunoni Laciniæ aram Annibal dedicat 223.d delubrum eius uiolat 237.b
iuno regina, Iuno ſoſpita 137.b eius ædes de cælo tacta 207.b.
iunonis ſoſpitæ ſimulacrum lachrymãs 337.b
iunoni Monetæ ædes uota, & ædificata 85.c. dedicata 277.b.c
iuramenti fœderibus interponendi ritus 317.b
iurant in uerba Conſulis milites pugnaturi 23.g.h
iurare pro altero nonnunquã permißũ 253.d
iureiurare, iureiurando affirmare 347.i
ius ciuile Cneus flauius ſcriba inuulgauit 111.e
ius gentium fortuna uindicans 315.b
ius gratiæ non dandum 355.k
ius id eſt, quod poſtremum populus iubet 107.b
ius Latinæ uendendi præconibus poteſtas permiſſa 342.f
ius qua re conſtet 198.f
iuris diuini condendi author Numa 10.d
iuris & eloquentiæ periti urbi ac foro magis apti quàm bello 117.a
iuris humani uiolatoribus Fabijs honorem habitum Galli indigne ferunt 64.d.e
iuris peritia preditus facilè hominem eius imperitum perturbat 26.h
iura etiam Romanana latè pollebant 104.b.
iura populis in primis dedit Romulus 2.k
ius iurandum à po. ro. per Brutum exactum 14.f
iuſiurandum & ſacramentum militare duo ſunt 144.a
iuſiurandi ad altaria faciendi, ac ſimul ſacra tangendi ritus 125.d
iuriſiurandi fraude uiolandi reis equi adempti 155.k
iuriſiurandi religio nonunquam ardore contentionis negligitur 197.f
iuriſiurandi reuerentia apud Romanos 31.g
iuſiurandum Annibali datum dolo fallens, illi deditur 150.c
iuſtitium in magnis tumultibus indicebatur 28.d 48.b 85.g
Iupiter Elicius 5.f Feretrius 3.i 8.b Nicæus 368.g. Olypius 384.e Stator 120.f Victor 118.k.122.c
iupiter indiges dictus Aeneas 1.i
iupiter in ſomnis apparens 21.b
iouis ædes de cælo tacta 171.b 199.a 296.k
iouis ædes in capitolio facta 343.g
iouis ædis culmen fulmine ictum 198. c.d
iouis cella, & eius quadrigiæ 117.c
iouis epulũ 67.b 173.g 206.k 232.k 244.i
iouis opt. max. templum dedicatum 90.e
iouis porta Capuæ 187.k
iouis ſignum de cælo tactum 200.c
iouis Tareij templum 12.i
iouis templi amplitudo 12.e
iouis Trophonij templum 384.d
ioui Capitolino duæ ædes dedicatæ 283.f
iuuenilis ſimplicitas inſidijs ac dolo obnoxia 338.e
iuuenilis temeritatis exitus 73.i.k 74 a.b.c
iuuenis unius conſtantia multos alios à deſperatione reuocat 147.k
iuuenes legati Carthaginienſium refutati 243.b
iuuenes, reip. uires 56.f
iuuentas in Capitolij inauguratione nõ mota 68.d eius ædes dedicata 295.i
iuuentus Romana rarior 307.d
iuuentutis inopia Romæ 287.b

L.

Labeates Illyrici 384.b
labeatis palus 385.c
labici Romanis adimuntur 22.c
labor et uoluptas ſocietate quadam naturali inter ſe iunguntur 57.a
labor urens 293.g
lac interamnæ fluxit 276.a
lacte pluuia 200.d
lactentibus res diuina facta 268.b

Laca-

Lacedæmon corona obſidentium cincta, & oppugnata 275.a.b.e
lacedæmon et Argi, clariſſima Græciæ lumina 273.i
lacedæmon urbs fortis 274.b *eius muri diruti* 316.i *in poteſtate Nabidis* 275.e
lacedæmonis diſciplina 384.e 387.g
lacedæmonis urbis turbatio 285.d
lacedæmonem ſeruare mauult Quintius quàm eius excidio Nabin opprimere 276.g
lacedæmonij ſocietatem Achæis renunciantes, Romanis ſe dedunt 316.d *& deinde*
lacedæmoniorum clades 284.i 292.b
lacedæmoniorum cum Achæis diſſenſiones 329.b.i 332.b
lacedæmoniorum opes minuendi author Achæis Philopœmen. 316.e
lacedæmoniorum querimonia apud Romanos de malis ſuis 329.e
lacedæmoniorum ſimul duo reges 335.d
lacetani, deuia et ſylueſtris gens 270.g *eorum oppidum capitur.* ibid.b.
lacetanorum clades 136.f
laciniæ Iunonis fanum 162.f
lacinio oppido copias Annibal admouet 202.e
laconica breuitas 273.b
laconica reſp. qualis 273.b
laconum ſpolia in æde Iunonis 112.d
lacumaces Capuſæ filius regno pellitur à Maſſaniſſa 230.b
lacus Albani prodigium 59.b *et dein.* 60.g
lacus Curtij hiſtoria 80.b
lacus fucinus 55.b
lacus Oſtiæ de cælo tactus 200.e
lacus Regillius in agro Tuſculano 17.g 18.b
lacus Timaui 351.i
lacus Vadimonis 109.d
lælio ſine haud temere quicquam magni moliatur Scipio 202.e 232.b *Vide C. Lælius*
Lætitia ſine authore derepente enata 378.i
lætitia recentis occupatio 153.d
lagos urbs ab incolis metu romanorum deſerta 312.g
lama urbs 205.d.211.e.294.b. 298.d.326.k
lampſacus & Smyrna controuerſæ inter romanos & antiochum 282.a
lampſacus urbs Antiocho deditur 266.b
lampſacenorum erga romanos obſeruatio 365.b
lampter quare dicta Phocæa urbs 303.b
lana pulla, terra enata 351.e
laniandi corporis humani exemplum primum ac ultimum apud romanos 7.e
lanij filius ad conſulatum prouectus 143.b
lanuuium, idem & admetium 69.a
lanuuij ſtrepitus in æde Iunonis Soſpitæ ſine cauſa editus 226.i
lanuuinus magiſtratus ferias Latinas celebrans 347.k
lanuuini inter hoſtes Romanos 92.b
lanuuini à Romanis deficiunt 73.d *ciuitate donantur* 93.a
Lapathus, untis, qui & charax 369.f
lapicidæ 13.i
Lapicini pop. 348.a
lapidatum de cælo, ſeu pluuia lapidea de cælo cadens 174.k 226.a 226.i 351.e 367.a
lapis de cælo cadens 346.g
lapides ardentes de cælo lapſi 137.f
lapis ſacer 264.b
lapides atri, locus in Hiſpania 188.g
lapides populus 365.e
lapidum pluuia 7.x 85.e 136.g 144.k 157.g 190.e 207.a 241.k 275.a. 280.i 295.k 275.b 326.b
lapidibus etiam ſepulchrorum & templorum non parcit Philippus 248.e
laqueis arietum ictus excepti 293.f
larium permarinum ædes dedicata 343.b
largitiones Romanis ſuſpectæ 22.g.b
lariſſa arx 258.i
lariſſa Cremaſte oppugnatur & capitur 252.e 361.e *præſidio Romano munitur* 291.a
lariſſa Theſſaliæ caput 290.e 291.f *à romanis capitur* 364.f
lariſſeos Antiochus demereri cupit 207.e *& dein.*
lars ſeu Lartes Tolumnius Veientium rex 46.b 55.d. *Eius cædes* 47.b
lartes Perſena Cluſinorum rex. 16.a
las uicus maritimus in Laconia 316.e.d
laſciuia militaris depicta 165.g
latinæ coloniæ deducta 277.d 342.a
latinæ coloniæ quæ milites Romanis dare detrectaſſent, mulctatæ 226.d
latina colonia libertinorum in Hiſpania 365.a
latinarum feriarum conceptionis non rite factæ malum 60.a
latinæ celebratæ & inſtauratæ 60.g 253.i 298.a 319.a 347.f 357.b *tempeſtate turbatæ* 342.b
latini qui primi dicti 2.b
latini priſci. 1.k *à Tarquinio domiti* 9.f
latinus Laurentum rex & Aborigines aduerſus Troianos aduenas concurrunt 1.e
latinus Syluius Latinorum rex 1.x
latinorum regum genealogia ibidem.
latini agrum Romanum incurrunt 8.e
fœdus cum Romanis percutiunt, & eorum partim in urbem accipiuntur ibid. e.d.e
latini arma iniuſſu populi rom. nec pro ſe tuendis ſumere poterant 31.i
latini ciues ſuos domum repetunt 323.e
latini & Hernici beneuolo erga Romanos animo 395.g. *eorum defectio* 68.k 70.d 71.e
latini & Sidicinis Samnites bello moleſtant 50.b
latini à Volſcis ad bellum aduerſum Romanos fruſtra ſolicitantur 18.f
latinorum cum Romanis bella, & ab ijs clades 8.e 9.g 17.i 18.e 70.d 75.k 76.b 91.b.i *grauis mulcta* 93.b
latinorum cum Romanis fœdera 8.c. 12.b 21.a.b. 81.e
latini in coloniam Romanam nomina dantes, ciues Romani haberi nolunt 275.g *in ciuitatē accipiūtur* 342.k
latini milites cum Romanis militibus permiſcentur 12.d
latini omnes in deditionem Romanorū ueniunt 81.e 92.d 92.f
latini pari diſciplina cum Romani rem militarem adminiſtrant 91.e.d
latini Romanorum hoſtes 75.e.k *a Romanis parere detrectãt* 84.e *Romanis infidi* 89.a *de ſuo corpore alterum conſulem creari nolunt* 90.a.d
non permittitur illis nec in ſenatum allegi 155.f
latinorum aduerſus Romanos & Volſcos indignãtia 76.a
latinorum arma 91.e *fortitudo* 91.i.k *& dein.*
latinorum ciuitates ſubactæ quas pœnas dederint 92.k.93.a
latinorum fautor Tarquinius ſuperbus 11.i
latinorum principes Romam euocati 89.k
latinum bellum 17.k *Eius difficultas* 90.g
latini agri diuiſio 92.e.d

latini

latini nominis captiuos Annibal ſine precio dimittit 138.i
latium totum ſub imperium Roma. redactum 10.c
latine publicè loqui Cumanis permiſſu 302.c
latomiæ ſeu latumiæ 192.a 258.k 298.b
latonę ſacra ut fierent 176.d
latrocinia Bœotorum aduerſus Romanos 264.a & dein.
latrones Eumeni regi inſidiantes 356.b.i
laudibus gaudent militum animi 27.b.i
lauiei capti ac direpti 52.k
lauicana colonia deducta ibidem
lauicanis bellum indicitur 52.e
lauicani bello uicti 52.e.k
lauinia Aeneę uxor 1.g
lauinium oppidum unde 1.g.5.i
lauinium Romanis adimitur 22.c
lauiniorum ac Romanorum fœdus 4.b
laurea in puppi nauis enata 352.i
laurearum in manibus preferendarum in ſupplicationibus ritus 341.g
laureæ coronæ geſtandæ ritus ſacrificantibus 152.b
laureata literę & tabellę 62.i 378.c
laurens ager ab Aenea occupatus 1.g
laurentes cum romanis fœdus renouāt 92.d
laurentia Fauſtuli paſtoris uxor 2.b
lautia loca 355.c
lautulæ prope Anxur locus 88.c 106.c.324.e
lautum, pro lotum 324.k
lechęus portus Corinthi 370.b
lectica in ſenatum delatus Chalcidenſium legatus 365.k
lecticula in aciem illatus Cn. Scipio cōfligit 171.c
lecto eodem apud Syphacem accumbūt Scipio & Aſdrubal 292.a *lecti grati* 323.i
lectiſternium quando primum in urbe factum 59.e *inde ſæpe iteratum* 79.d 95.g 137.k 137.i 139.f 344.k
lecton promontorium 300.b
lectorius legatus 226.c *trib. pleb. collega Voloronis* 25.i.k
legatus à tribunis & tribunitiis militibus male tractatus 22.b 226.e
legati Aetolorum ab Acarnanibus intercepti 311.e
legati Aſiæ & Græciæ Romæ 365.g
legati, conſulis triumphum impedientes 207.c
legati decem decreti Aſiæ rebus diſceptandis ac componendis 308.b.i
legati & munera Romanorum ad Syphacem regem 198.b
legati externorum à Senatoribus Romanis in Senatu interrogari poterant prætoris permiſſu 238.d
legati in Africam queſtum de Amilcare mittuntur 245.g
legati in Aſiam ad matrem Idæam petendam deſtinati 246.a.b
legati iure gentium ſancti 227.g *Eorū uiolatorum ſcelus* 4.a.b 46.i 64.c 126.e.f 129.e 238.e.f 319.b
legati Græcarum urbium ad Senatum rom. 228.f
legati latinorum & hernicorum ad romanos 39.b
legati Macedonum & Pœnorum capti ui Romam perducti 159.c
legati Maſaniſſę in Senatu Ro. 354.i.k
legati Syphacis ad romanos 198.b
legati Philippi Macedonum regis ad Annibalē miſſi, & inde redeuntes, in romanos incidunt 158.b & deinde.
legati rhodiorum munus ab romanis accipere nolunt 371.c
legatus romanorum ad quercum uerba faciens 33.a
legati romani repente aliquò miſſi ſingula iumenta per oppida quà iter illis erat, imperabant 351.b
legati romanorum à Veientibus cæſi 47.k
legati romanorum ad Carthaginenſes, ab ipſis uiolati 238.e.f *& contrà Carthaginenſium ab romanis* 206.b
legati romanorum ius gentium aduerſus Gallos uiolant 64.c.d *& contra Galli aduerſus illos* 129.f
legatorum admittendorum ius gentiū eſſe 126.b *id Annibal uiolat* 126.f.g
legatorum Antiochi re male geſta ad conſulem rom. oratio 306.b *Eorū honos* 351.k
legatorum Certinienſium ſimplicitas 343.a.b
legatorum raritas romæ 54.a
legatorum reuerentia etiam in re peſſima deprehenſorum 15.b
legatorum romanorum diſceptationē ſubterfugit Antiochus 281.k
legatorum ultro citroque mittendorū fraus 181.a 233.b 338.i
legatos ſociorum ut honorent romani 220.b
legationis ius externis, non ciuibus cō paratum erat 72.e
legationis longinqua honos ac merces. 34.e
legationi perplexa dilatio proferenda 289.b
legationes tranſmarinæ ad romanos multæ 331.b *et romanorum ad trāſmarinos* 337.k
legio linteata 121.c
legio non eodem ſemper numero conſtabat 245.e 275.a 217.i 366.b. 373.c
legio una tota, hominū millia quatuor, in foro romano ſecuri percuſſa 217.i
ignominia affecta 342.a
legione una obtenta Capua 203.g *Gallia duabus* 156.a 276.e *Romanum imperium non uno ſemper numero. nunc XVI. legionibus defenſum* 239.a *nūc XVIII.* 164.e *nunc XX. & CLX. longis nauibus* 233.f 190.g. 203.g.h *nunc XXI. nunc XXIII.* 173.h 184.g 206.k
legiones decem, exercitus magnus 94.k
legiones ferè quatuor ſcribebātur exercitibus Rom. 91.e
legionum diuiſio inter dictatorem & magiſtrum equitum 173.b
legionum robur 314.e
legionum Scipionis numerus 229.g
legionibus quatuor Galli de latino agro eiiciuntur 83.k 84.a
legionarii equites 342.k
lembi piratica 302.i
lemnus inſula 211.g
leonatus et Traſippus Elyeſtæ cetratorum Perſei duces 360.b
leon Iceſiæ filius Athenienſis legatus pro Aetolis apud romanos intercedit 311.i
leonte quodam accuſante Apollodorus Athenarum turbator in exiliū actus 288.e
leonides lacedæmonius præfectus CCCCC. græcorum in exercitu Perſei 360.b.i
leontia urbs 170.i
leontinorum tumultus 166.b 168.e.f
leptis ciuitas 278.b
leuis armaturæ momentum ad principale robur exercitus 314.e
letennaſtus Cretenſis Cretenſium dux 284.d
letum capturum ominatus (quæ uox et montem in Liguria qui oppugnabatur, & mortem ſignificat) in pugna occiditur 347.i.k
leucadia 261.k

leucadis urbis ſitus 261.k ſinus expugnatio 262.g
leucadij, Acarnaniæ caput 291.e 385.d
leucates promontorium 303.d
leues milites qui dicerentur 91.c
leuini Conſulis res geſtæ ac prudentia 191.d.e.193.b
leui ligures pop. 64.b
leuſines ſitus 380.i
leuſus Cretenſis 312.c
lex Aemylia. uide Aemylia lex. & ita in reliquis, in ſuo quanque nomine unde dicta eſt
lex regia 269.b
lex ſacrata 48.f
lex ut bona ſit, non neceſſe eſt ut omnibus ſit commoda, ſed maiori parti 268.d
legi antiqua noua abrogat 107.i
leges abrogandas non eſſe 114.g
leges à Græcis petunt Romani 34.c
leges conſulares 34.b decemuirales 39.g. Regiæ 68.i tribunitiæ 35.b.i
leges, inexorabiles 14.k
leges plebi ſecundæ, nobilitati aduerſæ 92.g
leges Romanorum, XII. tabulæ 68.i
leges Solonis quomodo à Romanis tranſcriptæ, & Romæ propoſitæ 34.c.e
leges ſuas quàm ius ciuitatis Romanæ malunt Hernici 110.i
leges ſuas tollere, leue eſt 22.g
legum ac pœnarum metu excluſo, fide ac iureiurando uiuens Romanus 5.f
legum ac rogationum ferendarum modus 382.b
legum corrector unus, uſus 385.e
legum et iuriſiurandi interpretationes olim non ita temere fiebant 31.g.h
legum non eſſe omnium eandem conditionem 269.a.b
legum publicitus proponendarum ad examen mos 34.f
legibus de ferendis contentio, & tandẽ conſenſus 34.b.c
legibus obtemperandum eſſe 46.e.d etiam eminentiſſimo cuique 320.f
legibus, populi maxime coaleſcunt 2.k
legumlator Appius Claudius cum latronibus in uinculis 39.g
libellis & palæſtræ operam dare, Ro. imperatori indecorum 228.f
liberi & Liberæ ædes 350.f
libero & liberæ ac Cereri ſigna ænea tria poſita 263.e
libera ciuitas, & rex, natura inter ſe inimica 114.b 373.g
liberæ ciuitatis iura omnibus æqua eſſe 46.d
liberarum ciuitatum malum 168.d
liberi ferè legebantur milites, non ſerui, niſi neceſſitas cogeret 168.b
liberi patrem ſequuntur 44.b
liberi qui ſunt, etiam alios liberos eſſe uelint 308.b
liberos natos populos ſeruire Romani nolunt 46.c
liberorum educatio pauperibus ſatis ſtipendij eſt 16.c.
liberorum proditione patres in poteſtatem uenire 62.d
liberum conclaue 325.c
liberalitas matronarum Romanarum in publico diſcrimine 268.k
libertas multis ciuitatibus à Romanis reſtituitur 263.k
libertas nimis auide appetita, in ſeruitutem excidit 34.a
libertas plebis oppreſſa 34.a inſtaurata libertas Romanis reſtituta 14.e
libertas ut optime conſtitui poſſit 77.c
libertatis ædes & atrium 165.g
libertatis authores Græcis romani 327.d
eam Achæi calumniantur 330.a
libertatis cauſa quàm ſeruitutis honeſtior 278.c
libertatis cupiditas uel mortem negligit 216.e
libertatis cupido, & audacia 94.g 119.e
libertatis dulcedo 16.b 166.g 265.b multis 155.b.a & dein.
libertatis fruges 14.e
libertatis gratia, omnium rerum nimis diuturna 327.g
libertatis iocorum ſuſpicio in uirgine 52.d
libertatis origo unde numeranda apud Romanos 14.e
libertatis præſidia, tribunitium auxilium & prouocatio 38.c
libertatis ſtudioſi, Romana ciuitate digni 94.g
libertatis tuitio difficilis 41.d
libertatis uanus titulus Græcis ab Romanis oſtentatus arguitur 268.b
libertati ut maxime proſpiciatur 48.a
libertatẽ ſeruis proponit Appius Herdonius 31.a
libertatem non ſeruitutem gentibus afferebant Romanorum arma 382.a
libertate modicè utendum 276.g
libertinæ mulieres donum Feroniæ deæ faciunt 250.k
libertinæ mulieris honos ob indicium 225.i
libertini etiam in militiam ſuccenturiati 116.g 139.g 356.f
libertini in quatuor tribus urbanas deſcripti 381.b
libertinorum filij in ſenatũ per primum Appium Claudium allecti 111.g
libertum ſe Pop. Romani Pruſias rex fert 388.d
libido Philippi Macedonis 103.g
libido quæ reges Roma exegit, eadem decemuiros etiam expulit 36.e
libitina funeribus non ſufficiens 337.b 349.a
librales pateræ aureæ Carthagine inuentæ 196.b
librarij mendum 321.g
libri fatales & fatidici 139.d 176.b
libri lintei 46.a 47.i
libri Numæ Pompilij in arca lapidea ſub terra inuenti 339.f.g in comitio publice combuſti b
librorum pernicioſorum inquiſitio 166.d
libri uaticinij, & ſacrificandi artem tradentes, ad prætorem perlati 175.g
libui Galli 64.b 131.k
libyphœnices 128.k
licentia ſacra ac profana ſpoliandi unde romæ cœperit 183.b
licinia lex 83.g.b.k, 155.a
liciniæ familiæ laus 61.d
licinius Craſſus pont. max. 174.c 245.c
licinius Menenius trib. mil. 74.b 75.f
licinij hiſtorici fides eleuata 80.h
licinium genus 112.e
liciturus, pro eo cui licitum erit futurum 357.e
lictores anteibant conſules ad bellum proficiſcentes 117.f
lictorum duodecim numerus unde ſumptus 2.k
lictores CXX. cum decemuiris 33.k
lictores conſulum, plebis homines 25.b
lictores conſulum uiolati, & faſces fracti 26.a
lictores tribunorum, illos præeuntes, fores ædium in quas illi diuerterentur percutere ſolebant 76.d
lignator, pabulator 315.b
lignis carens terra 313.f
liguris duobus ſimul conſulibus prouincia decreta 318.g
liguriæ aſperitas 321.i
ligur, hoſtis Romanis uelut utilis 322.i
ligures à Romanis coerciti 328.i.k
ligures aduerſus Romanos excitati b. 337.f 245.d 280.i.k
ligures Alpini 223.b
ligures Apuani alio tranſlati 341.k
ligures, durum in armis genus 187.d

ligures è montibus in agros cāpeſtres deducti 341.d.e 343.i
ligures in exercitu annibalis 128 k 144.c
ligures in fidem Annibalis tranſeunt 136.a.b 225.i.k
ligures latrones,fœdifragi 339.d
ligures multi in libertatem reſtituti 354.b
ligures omnes dediti 423.e 297.i 340.e 341.e 352.b
ligures Romanos malè excipiunt 280.i.k
prætorem Bebium cædunt 286.a
ligures ſubacti in campeſtria deducti 341.e.d 343.c
ligures triumphati 343.g 347.e.f
ligurum bella Gallicis ſemper uncta 296.b
ligurum cædes ac fuga 282.x 283.a 285.f 296.a 339.c.d 343.i 347.d.b 348.e 352.a 354.f
ligurum celeritas 322.k feritas 348.c aduerſus romanos fraus 328.b triumphantur 340.e.f
ligurum in Italiam excurſiones 277.f 279.g
ligurum rebellio et excurſio 346.e.f.g 348.b.c
ligurum ualles 318.g.b
liguribus belli cauſa nunquam deerat 322.k
lyguſtini montes 269.g
lyguſtici belli fama gliſcens 318.b
lilaum oppidum 293.b
lilybætanus conuentus frequentiſſimus in apparatu Africani belli 229.f.g
lilybæum promontorium 214.g Carthaginenſes capere nituntur 134.e
limnæa urbs recipitur 291.g
limina capitolij ænea facta 117.b
linceſtæ,Macedoniæ populus 385.a
lingones Alpes tranſgreßi 64.b
lingos mons 255.b
lingua in altum eminens 371.c
lingua mille paſſuum excurrens urbs 303.g
linguæ ac nominis momentum 244.i
linguæ damnum naturale 79.i
linguæ ineptitudo animo non ſufficiens 26.b
linguæ in irriſu exerendæ mos 80.k
linguæ ſimilis conciliatio 249.a.b
linguam tantum & ſpeciem hominum habentes quidam, cætera feræ & monſtra 272.b
linteata legio 121.c
linteatarum cohortium Samnitiū ſtrages 122.a
lintei libri 44.i 46.a 47.d
linterni arenæ 141.c
lintres nauium uice 129.g
lipara inſula 134.g
liparenſium piratæ 62.b
liris fl. 116.b 93.e
lis de finibus inter ſocios romanos, turpiter à romanis deciſa 42.f
liſſum oppidum 375.a
litabrum oppidum Hiſpaniæ expugnatum 282.a
litana ſylua ubi rom.exercitus à Gallis occiſus 156.a 271.b 275.i
litatio & perlitatio 348.g
literæ ac nuncij Aſdrubalis ad Annibalem intercepti 208.f.g
literæ & tabellæ laureatæ uictoriam nunciantes 378.i
literarum adulterinarum ſupponendarum aſtus 568.k 341.e 378.b
literarum inuentor Euander 2.f
literarum de rebus arcanis dandarum periculum 12.c 264.f 277.f
literarum falſarum fingendarum artifex Annibal 317.d
literarum raritas 79.f.g
literarum uenialium præceptum feſtinatione ſupplicij anteuerſum 188.a.b
liternum colonia deducta 275.k
liternus fluuius 259.g
liternum ſeu Literninum exilij Scipionis Africani locus 319.k & ſepultura eiuſdem 274.e
littora crebris ignibus fulgentia 138.f
litubium Ligurum oppidū ſe romanis dedit 259.g
lituus auguralis 5.a.b
liuius poeta primus fabulam populo romano dedit 79.e eius carmina 206.k
liuius quo tempore fuerit 47.d romanas duntaxat res ſcribere ſtatuerat 350.c
liuius Salinator unde dictus 332.g
liuij & Neronis cenſorum ſimultas 332.b
liuij ſeculum 1.c 47.d
liuij ſeculo reſp.romana turbabatur 1.c
loci grauitas,peſti obnoxia 301.x
loci inaugurandi mos ubi cum populo agi poſſet 32.a
loci momentum uel in iudicio ferendo 73.b.c 75.a 84.a
loci religio inducias hoſtibus commixtis præbens 374.i
loca mores mutant 308.e 63.i
locorum capiendorum momentum in bellis 284.a
locorum diuiſio in ſpectaculis ſpectandis 275.i.9.c
locis ſanctitate ac diuitijs inſignibus etiam miracula affinguntur 259.b
locationum publicarum abſtinētia Romæ 364.a
locrenſes Romanis portas claudunt 160.a.b Pœnis ſe dedunt 157.d 162.a
locrenſes malè à Carthaginienſibus habiti, peius à Romanis habentur 225.b.c.d.e. & dein.
locrenſium legatorum de Plemnio & militibus Romanis in Senatu Rom. querela 227.e.f & dein.
locrenſibus libertas,leges, ſenatus, reſtituuntur 228.k
locri pop. in Brutijs. Eorum obſidio eiuſque ſolutio 205.a
locutius deus 67.c.i
locuſtarum nubes ac uis ingens 233.f 251.c
lomnorius ac Lutarius reguli Gallorū 312.k 313.a
longula oppidum Volſcorum 21.a Romanis admittitur 22.c
longunticam op. Romani capiunt 141.g
loracinæ flumen 364.d
loricati cathaphracti 287.k
loryma portus 300.k
lua mater dea 89.f
lucam colonia deducta 346.g
lucani à Romanis tueri ſe petunt aduerſus Samnites 114.c
lucani & Appuli in fidem Romanam ueniunt 95.g
lucani in ditionem Romanorum redeūt 214.d
lucanorum defectio 201.e 244.i 96.d
lucanorum ſeditiones compreßæ 116.l
lucerani in poteſtatem Romanorum ueniunt 103.a
luceres equites 4.b.9.c
luceria obſides Caudini ſeruabantur 102.e
lucerina uictoria 120.a.f
lucerini ad internecionem à Romanis cæſi, 105.i
lucerini,coloni Romani 200.b 105.i
luci ac fana ſacroſancta 288.g
luci & ſyluæ cæſa ut reſtituantur 260.b
luci Iunonis Laciniæ mera paſcua 162.f
Aemylius Cos 22.k 24.b. 25.f. a.triumuir menſarius factus 155.e equitum 180.b 183.g
l.Aemylius Mamercus Cos 79.b.g dictator 89.d 95.b

l.
l. Aemylius Pappus prætor 210.d
Aemylius Paulus collega Terentij Varronis in conſulatu 143.g 309.b 333.b 372.e Vide L. Paulus Aemylius
l. Aemylius Regillus 248.b 254.i 298.c. 300.c 309.d
l. Aemylius Scaurus exercitui Helleſpontum traijciendo præficitur 303.g
l. Aemylius trib. mil. 613.b 8.b 69.b 73.d.f 76.f
l. Aemylij propraetoris aduerſa cum Luſitanis pugna 306.g
l. aluini hominis plebeij erga ſacerdotes ac Veſtales & ſacra po. ro. reuerentia 65.c
l. Albinus trib. pl. 21.a
l. Annius Setinus Latinorum prætor 89.k & dein. 90.f
l. Anicij expeditiones 383.k Eiuſdem de Gentio rege Illiriorũ triumphus 388.a
l. Antiſtius trib. mil. 75.e
l. Apuſtius legatus 159.e.f
l. apuſtius legatus Sulpitij Cos 248.g l. Scipionis 298.c Eius mors 300.b
l. apuleius Saturninus prætor 388.c
l. aquilius augur 206.i
l. aquilius Coruus trib. mil 69.f
l. arianus trib. pl. 198.h
l. attilius plebeius trib. mil. 59.d
l. attilius præſidij Locrenſis præfectus Rhegium deuehitur 151.b
l. attilius trib. milit. conſul. pot 44.g 60.d trib. pleb. 106.k
l. attilij adoleſcentis oratio prudens 379.f
l. attilij quæſtoris mors 147.e
l. attij trib. ſecundæ legionis uirtus 345.b
l. aurunculeius Cos 297.e prætor 306.g
l. bantius nolanus Annibalis fautor 153.b
l. bebius Diues pr. 307.c Eius mors 309.a
l. brutus filios patriæ immolat 97.b
l. Cæcilius Metellus de deſerẽda patria cogitat 148.g in officio continetur 48.c
l. Cæcilius Metellus reus 122.b Eius ignominia 200.c 171.f
l. Calpurnius legatus Romanus ad Achæos 257.c
l. Cantilius ſcriba pontificum, Veſtaliũ ſtuprator, uirgis ad mortem uſque cæſus 148.i
l. Caruilius trib. pleb. 173.i
l. Cincius Alimentius hiſtoricus 131.i
l. Cincius prætor 191.e
l. Cœlij legati infœlix conatus 368.g
l. Cominij trib. mil. uirtus 96.g
l. Cornelius Lentulus Cos 94.i Pont. max. 302.e ſacrorum x. uir. 173.f
l. Cornelius Maluginenſis Cos. 32.d 35.k
l. Cornelius Merula Cos 277.e
l. Cornelius Scipio Cos. 83.k 114.e 277.e
l. Cornelius Scipio Aſiaticus dictus 310.d
eius de Aſia triumphi ſplendor 310.f
l. Duronius Illyrij prætor 342.b
L. Ebutius Cos 29.a eius mors. Ibidẽ.b
l. Fuluius Cos 99.f
l. Furius Conſul 43.b c. trib. militum 73.g 76.b
l. Furius aduerſus Gallos Cremonem obſidentes ducit 247.c.d
l. Furius Camillus dictator 84.d conſul ibi 92.g 96.d
l. Furius medullinus trib. mil. conſ. po. 48.e 50.e 53.b 54.d 55.b.i 59.e. g.k 62.b
l. Furius pr. Siculus 155.d
l. furius Purpurio trib. militum 198.d prætor 130.f 133.b Cos 263.e
l. furij Purpurionis rogatio 321.d
l. furij bibaculi mors 147.e
l. furius trib. mil 76.b
l. furius triũphum petit 252.i 253.a
l. Geganius trib. mil. 78.g
l. Genutius Cos 99.d 111.k primus de plebe conſul 68.f
l. Halienus Edilis pleb. 34.b
l. Horatius barbatus trib. mil. 50.e
l. Horatius Puluillus trib. mil 69.i
l. Hortenſius trib. pleb. 52.b
l. Hortensij criminatio à prouincialibus Chalcidenſibus 365.a
l. Hoſtilius Mancinus à Numidis occiditur 140.b
l. Icilius ſponſus Virginiæ 36.f et dein. trib. pleb 38.i
l. Iulius Cos 49.c
l. iulius eques fulmine ictus cum equo 263.g
l. Iulius magiſter equitum 48.b
l. Iulius trib. mil 46.b 58.f 59.k 75.f
l. Iunius brutus Cos 13.b eius ardens animus in ſtupro Lucretiæ 13.g uide Brutus
l. Lentuli conſilium in Furcis Caudinis 100.d.e
l. Lentulus indibili Illergeti occurrit 224.b
l. Lentuli ouatio 247.c
l. Licinius trib. mil. 183.f
l. Lucretius Flauus Cos 62.k
l. Lucretius trib. mil 73.d.f
l. Lucretius tricipitinus Cos 26.e eius triumphus 29.i
l. Mamilius Tuſculanus ciuitate donatus 33.i
l. Mamilius Tuſculi dictator 31.e. 32.k
l. Manlius Acidinus indibili Hiſpano occurrit 224.a à M. Porcio Lecca trib pl. impeditur ne ouet 254. Eius aduerſus Celtiberos pugna 327.d
l. Manlius Capitolinus trib. mil. 51.b
l. Manlius Imperioſus dictator claui figendi cauſa dictus 79.g eius odium ibid.
l. Manlius prætor cum Gallis pugnat 129.e
l. Manlius proconſul ouat 323.k
l. Manlij Torquati pontificis mors 239.a
l. Martius ad oppugnandum Caſtulonẽ Hiſpaniæ oppidum miſſus 215.f inde ad Barbaros 216.a
l. Martij Septimij F. equitis Rom. res fortiter geſtæ 182.g.i calumniatio 184.b uirtus 193.e 216.c 221.e
l. Mecilius trib. pleb. 26.e
l. Menenius Lanatus Cos. 45.b
l. Menenius trib. pleb. 81.e
l. Metellus notam ſuam aduerſus cenſores ulciſcitur 171.f
l. Metelli & Poſthumij Albini certamen 278.f
l. Minutius annonæ præfectus 45.i Cos 32.k à Quintio Cincinnato dictatore ereptus ex obſidione 90.i
l. Minutius x. uir. 34.k
l. Minutius Myrtilus Carthaginenſibus in ſupplicium traditus 318.b
l. Minutij honorarium 46.f
l. Nautius Cos 32.k
l. Numitorius 26.e
l. Numitius Circeienſis latinorum prætor 89.k
l. Opinij panſæ quæſtoris mors 119.g
l. Oppius ſalinator 283.c
l. Oppius trib. pleb. 259.e
l. Papyrius Craſſus Cos 49.d 94.a dictator 92.a
l. Papyrius curſor trib. mil. conſ. po. 69.i 70.k 77.e trib. pleb. 73.f magiſter equitum 92.e dictator 96.e 109.e conſ 92.e 106.f e. ædilis curulis 113.i prætor 123.e
l. Papyrij Curſoris laus 102.f.g 121.a uirtus 140.f

Index.

l.Papyrius Mugilanus Cos. 44.i 48.f 102.cenſor 45.a trib.milit. 51.b interrex 52.a
l.Papyrius trib.mil. 69.k 77.c
l.Papyrius trib.pleb. 73.f
l.Paulus Aemylius à Liguribus obſeſſus 338.x Eiuſdem de illis victoria 337.b.i 338.d
l.Pauli Aemylij in Macedoniam copia 274.g
Eius in concione oratio 273.k
l.Pauli Aemylij laus 385.d.e mors 147.d Vide L.Aemylius Paulus
l.Petilij ſcribæ in agro inuenti libri uaticini 339.f
l.Pinarius Cos.25.k mag.equitum 79.g
L.Pinarius Mamercus tria. milit. cõſ po. 48.c
l.Pinarij Romani præfecti Aennæ urbis in Sicilia uirtus ac prudentia 159.d.e & dein.
l.Plautius Venox Cos 94.a 104.g
l.Pomponius Veientanus 172.f à Carthaginenſibus captus 159.e
l.Pompeij tribuni militum anguſtia 365.a
l.Topilius Volſcus trib.mil. 59.e
l.Porcius Licinius conſul 329.b prætor 377.e
l.Poſthumius Cos.110k Cos. III. abſens creatur 155.k cum exercitu deletus 155.k 156.a
l.Poſthumius Albinus Gallus pr. 144.b conſul 125.g 392.e flamen Martialis in auguratus 381.g
l.Poſthumius Megillus propretor 118.c Cos. 119.e
l.Poſthumius Megillus interrex comitia habẽs,ipſe conſul creatus 198.i
l.Poſthumius Regillẽſis trib.mil.73.g
l.Poſthumius Sp.Seruilij Cos.legatus 123.e
l.Poſthumius trib.mil 66.f
l.Publicius Bibulus trib.mil. 148.a
l.Quintius Cincinnatus 30.f Cos.31.b dictator 33.f 46.b magiſter equitũ 50.e 52.b 69.b 75.i eius expeditiones 255.k
l.Quintij expeditio aduerſus Lacedamones 272.a.b
l.Quintius Cincinnati filius 46.b
l.Quintij Cincinnati triumphus 33.i
l.Quintius Flamininus augur 173.f Conſul 197.a prætor 253.d claſſis præfectus 259.g
Quintij prætoris triumphus 331.c
l.Quintius Flamininus ſenatu motus 331.c
l.Rammius Brundiſij princeps 353 f
l.Roſcius Romanorum legatus à fidenatibus cæſus 46.b
l.Sempronius Atratinus Cos.44.i cenſor 45.a
l.Sergius Fidenas Cos.46.b.i 49.d tribu.mil.conſ.po. 48.c 52.f.g trib. mil. 52.f.k 59.k
l.Seruilius Structus trib.mil. 52.k
l.Sextius ſtrenuus adoleſcens trib. pl. 76.e.i 78.c.f
l.Sextius primus de plebe conſul creatus 78.b
l.Scipio Oringin Hiſpaniæ urbem oppugnat 211.c
l.Scipio romam nuncius Hiſpaniæ receptæ mittitur 214.k
l.Scipio cum P. Scipione in Africam proficiſcitur 229.i.k
l.Scipio reus 320.f
l.Scipio fratri ſuo Publio æquatur 322.b.c
l.Scipionis candor erga fratrem ſuum P.ſcipionem 321.a
l.Scipionis ludi 227.a
l.Scipioni Græcia prouincia decernitur 296.b
l.Scipioni Aſiatico equus ademptus cenſura 331.f
l.Scribonius Libo 277.e triumuir menſarius 323.c prætor 226.d
l.Siccij cædes deformis 36.e
l.Stertinius ærarium auget 150.b
l.Sulpitius Cos. 80.b
l.Tarquinius Collatinus Cos. 13.i.k
l.Tarquinius conſulatu ſe abdicat 14.k
l.Tarquinius magiſter equitum 33.d
l.Tarquinius priſcus dictus Lucumo 8.i
l.Tarquinius Priſci Tarquinij filiuſne an nepos 11.a
l.Tarquinij Superbi regnum 13.b exilium 12.i
l.Tarquinius ex peregrino Romanus rex factus 43.b.i
l.Terentius Maſſaliotes ædilis 353d
l.Titinius plebeius trib.mil. 59.d. 60.d
l.Trebonius trib.pleb. 41.b
Lucius et Aruns Tarquinij duas filias Tarquinij priſci uxores accipiunt 10.c
l.Valerius C.F.Tappo triumuir 306.b
cenſor Catonis collega 331.a
l.Valerius Cos.23.a 26.i 47.d tribunus plebis 73.d
Valerius Flaccus magiſter equitum 101.c
Valerius Flaccus prætor 253.d trib. plebis 267.i
l.Valerius F. L.furij legatus 247.d
l.Valerius Flaccus Cos. 266.e
l.Valerij Flacci de Boijs victoria 271.b
l.Valerij Flacci pontificis mors 341.c
l.Valerius interrex 60.c
l.Valerius Potitus trib.milit 65.a 68 d.Cos.63.d 69.b interrex 58.e.f 59.g 74.b
l.Valerij Potiti generoſus animus 35.g
L.Valerius publicola trib.milit. 69.b 62.b
l.Veturius trib.milit.78.f Cos 213.c uir 33.e
l.Veturius Philo cenſor 198.i.k dictator 144.f magiſter equitum 226.d pr.98.k legatus 210.d Eius laus 213.c
l.Villius Tappulus ædilis pl. 173.g
l.Villius Tappulus pr. 253.d
l.Virginius Cos. 47.g
l.Virginius,pater Virginiæ uirginis 36.f & dein.
l.Virginius trib.mil. 68.h.i 209.c
l.Volumnius Cos.de plebe 93.f 115.c
lucretia quo terrore expugnata 13.f Eius commendatio 12.i mors 13.g.h
lucretius præfectus urbis 13.k
l.Lucretius Tricipitinus trib.mil.69.f
lucretij prætorij inuidia apud tribunos plebis 364.d
lucri cæca cupiditas pernicioſa 167.c & dein.
luctatij conſulis in conficiendo bello celeritas 140.f
luctus memorabilis 15.b
luctus ſimulandi fraus 269.d
luctus publico edicto finiri iuſſus 269.d 147.b 155.b
lucumo Aruntis Cluſini uxorem corrumpit 63.b
lucumo et Aruns Demarati Corinthij filij 8.i
lucumonis ambitio 8.h
ludi Apollinares 190.b 176.c
ludi Apollinares aquarum magnitudine tralati,ſubitò in circum reducti 241.k
ludi à P.Cornelio Scipione in Africa uoti,facti 253.b
ludi Capitolini 67.c
ludi funebres 253.d 331.i
ludi Ioui uoti facti, et eorum ſumptus, 341.g
ludi magiſtri Faliſci fraus ac proditio 62.d
ludi magni 60.g 48.a uoti 245.d 323.f

ludi magni facti 232.f 205.d 63.d 275.i
ludi magni Græciæ 385.f
ludi magni Ioui uoti 139.e.f
ludi magni Romæ inſtaurati 21.g eorum ſumptus 323.f.g eorum. Ioui uouendorum formula 228.i
ludi maximi 78.b
ludi Megaleſia celebrati 227.a
ludi nimium ſumptuoſi non Italiæ ſoli ſed etiam prouincijs graues 341.g
ludi per dies decem Ioui facti 352.f
ludi plebeij facti 173.i 206.k 213.e 226.d 241.k 253.d 254.i 266.e
ludi præ lætitia uictoriæ Macedonicæ relicti 378.i.
ludi promiſcue diu ſpectati 275.k 277.d
ludi publici toti Græciæ Amphipoli facti poſt deuictum Perſea 273.c
ludi quatriduani in circo facti 239.b
ludi Romæ ſolennes & annui inſtituti, romani & magni dicti 9.c
ludi romani celebrati 157.f 173.g 198.b 253.d 254.i
ludi romani & plebei inſtaurati 203.e 232.k 263.e 318.g
ludi romani inſtaurati 206.k 213.e 241.k 253.d 254.i 259.e
ludi romani ſcenici facti 244.d 343.b 351.f
ludi ſenici quando primum facti 79.f 171.f 294.i
ludi Scipionis uotiui celebrati 222.i 229.b
ludi Taurilia facti 326.g
ludi uotiui facti 82.d 275.k per decẽ dies facti 341.g.b
ludorum Apollinarium dies certus ſolemniſque ſtatutus eſt 203.k
ludorum apud priſcos conſuetudo 370.i
ludorum celebritas 50.e.f
ludorum initium Romæ 79.e.f
ludorum intermiſſorum indignatio 56.d.e
ludorum licentia & remiſſio nonnunquam pernicioſa 205.f
ludorum Nemeorum celebritas ex uictoria de romanis 205.b
ludorũ ſumptus circumſcriptus 341.b
ludorum uotorum à decemuiris, celebratio 45.g
ludos finitimis populis Romulus indicit 3.b
ludis ira deorum non placata 79.g
ludibria oculorum & aurium ſæpe pro ueris credita, prodigia putantur 171.i
ludibrium hoſtis regis metuens mulier morte anteuertit 334.g
ludicræ artis ignominia 79.f
ludicrum certamen ſerium effectum 335.a
ludicrum Iſthmium præ gaudio libertatis paruum habitum 264.i
ludiones ex Hetruria acciti Romam 69.d
ludionum oblectamenta conuiualia 323.i
lumina in claſſe Scipionis 229.k
luna pernox 255.g
luna, ſeu lunæ portus 269.g 326.f
luna ſub urbem ſolis ſubiens media die tenebras facit 298.a
lunæ ædes in auentino 334.b
lunæ caſus inter imbrem 137.g
lunæ defectu crepitus æris ſilẽti nocte editus 185.b
lunæ duæ interdiu ortæ 137.f
lunæ eclipſin futuram prædicit C. Sulpitius Gallus militibus 376.b
lunarem annum deſcribis Numa 5.d
lunenſis ager 277.i
lunenſium & Piſanorum de agro contentio 381.c
lupa abiectis pueris uagientibus mammas ſummittit 2.b
lupa meretrix Ibidem
lupercal ludicrum 2.b.c
lupus interdiu Romæ uiſus & agitatus 346.b
lupus Martius 118.b
lupus per medios exercitus euadens 118.b
lupus Romæ in capitolium penetrat 259.g
lupus urbem ingreſſus uigili gladium è uagina aufert. 136.g uigilem laniat 207.a
lupus urbem ingreſſus 263.g
lupi duo Formias oppidum ingreſſi, obuios laniant 259.g
lupi ferrei. machinulæ 211.d
luporum prodigia 33.k 153.f
lupis comparati romani 41.f
luſcinus & Culca reguli 262.k
luſitani fracti & triumphati 231.e et dein. 346.d
luſitanorum clades 279.d 326.e
luſitanorum uictoria aduerſus Romanos 305.b
luſtrãdi exercitus ſolẽne 312.b 334.k
luſtratio urbis 137.b 280.f
luſtrale ſacrificium 7.d
luſtrum conditum quod appelletur 10.g.b
luſtrum conditum 30.e 113.i 123.f 206.k 351.e 312.k
lutarius ac Lomnorius reguli 313.a
luxuria Antiochi & eius exercitus 291.b
luxuria & auaritia contraria uitia 268.g
luxuria non irritata tolerabilior quã legis uincula ſoluta 268.g
luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico inuecta 323.i
luxurians lætitia 153.b
luxus hyberni malum 291.b
lyaconia romanis ſubiecta 308.d
lychnidum de Philippo rege captum 300.e
lyciam ſibi adiungunt romani et dein.
lyceum incenſum 206.a
lycij Rhodijs attributi 371.e. ab Rhodijs bello laceſſiti 350.c
lyciorum fuga 291.b
lyciorum querela de Rhodijs apud Romanos 346.c
lyciſcus Aetolorum prætor 33.a
lychnidum oppidum 365.d
lyco Acheus 359.e
lyco oppidum in Hiſpania 306.g
lycortas Megalopolitanus equitũ præfectus 284.d
lycortas prætor Achæorum 329.g.b
lycurgus tyrannus 272.g eius diſciplina octingẽtis annis obſeruata abrogatur 316.b
de ea re querela 329.b 330.a
lycus flumen 312.b
lydia & Ionia Eumeni data 308.i
lyſimachia Aetoliæ urbs 60.f.g Seleuci regia 281.i à Thracibus deleta 266.b reſtituta 265.i
lyſimachi à romanis recipiuntur 303.f Eumeni attribuitur 318.a
lyſimachiæ clauſtra 304.e
lyſimachiam Galli capiunt 312.e
lyſimachus à Seleuco uictus & cæſus 278.a
lyſinia urbs ſe romanis dedit 312.i

M

MAcedões, graues accolis 190.d, graues domini 209.b, feroces 392.e
macedones Achæorum & Athenienſium finibus interdicti 349.e
macedonum merita de Achæis 349.k
macedones & Illyrij liberi eſſe iubentur 382.b 384.g
macedones et Thraces cum romanis aduerſus Antiochum 305.b
macedones legati de Philippo omnia pollicentur 263.d
macedones ĩpenſa regia armati 248.k
macedones reges uiginti fuerũt 380.c

macedones ro. multo imparei 104.e.f
macedonum animos Philippus ſibi cõciliat 254.d
macedoaum ad Cynocephalas cæſorũ oſſa lecta 290.f
macedonum arma 104.e *uires ac uirtus* 87.b 360.b
macedonum clades ac fuga 212.a 250.i 310.c. 362.d 377.i
macedonum criminatio aduerſus romanos in Panætolio 148.d *refutatio* 249.e
macedonum imperium à quibus auctũ 294.a.b
macedonum impotẽtia aduerſus Athamanas 309.k *ĩde expellũtur* 310.a
macedonum legati in ſenatum romanũ introducti 242.f
macedonum maxima unquam copia 359.b
macedonum more armati Aſiani quidam in acie Antiochi 305.b
macedonum mos in luſtrando exercitu 334.k
macedonum nomen illuſtraturum ſe Philippus iactat 246.k
macedonum phalanx anguſtijs claudi non amat 251.b *quandiu ſtipata eſt inuicta eſt* 262.c
macedonũ regum antiquorum uirtus ac gloria 260.d 281.b *maieſtas* 351.b
macedonum translatorum degeneratio 310.b
macedonia omnis intra biduum Romanis deditur 377.i
macedonia populationibus infeſtatur 248.g 251.b
macedonię accolarum de Philippo querimoniæ 331.k
macedonię diuiſio 382.a 384.b 384.k
macedoniæ pax datur 263.d
macedoniæ reguli Romanis conciliantur 248.g
in Macedoniam tumultuantem legati ab romanis mittuntur 329.b.e *& dein.*
macedonicum bellum 170.b.i *pacem Punicam excepit* 143.e *quando & unde cœperit* 243.e 245.d *maius Antiochi bello* 262.d. *XV. diebus à Paulo Aemylio confectum* 388.f
macedonici belli cura & apparatus 348.f 354.g 372.e.f
macedonici belli augurium 244.e *eiuſdem moles et expectatio quanta fuerit* 161.f 354.i 354.k *eius delectus* 266.c
macedonici belli prima mentio, eiusq́; metus 242.b *eius ſeminaria* 317.b 337.i *ſtatus* 372.i.k *finis* 380.b
macedonicum mare 371.b
macedonicæ uictoriæ lætitia ante eius nuncium præcepta 378.i
macedonicorum ſpoliorum ſpectaculũ 385.f.g *macra come oppidum* 256.a
macra fluuius 328.k
macri campi 380.i
macris inſula 300.a 303.a
mæandri fl. altitudo 312.c *fontes.* Ibid.d
machanitas Lacedæmoniorum tyrannus 205.d 211.f *Eius conatus* 212.e
machinatio pro machinis 200.e
maduateni Thraces 205.g
madytos op. Philippo deditur 246.g
de Maronea & Aeno urbibus controuerſia 327.i
medi in Thracia 211.g
medi in Macedoniam incurrere ſoliti 206.g
in Mædicam exercitum Philippus ducit 338.a
mænalus mons 272.k
mænium atrium 331.c
mæſia ſylua Rom. agro adiecta 10.b
magana mons 313.f
magella ad Pœnos deficit 189.b
magiſter equitum primus 21.f. *ſecundus* Ibidem.g
magiſter equitum de pleb e primus 91.a
magiſtri equitum à dictatore metus 96.i.k.97.a
magiſter. equitum dictatori in imperio æquatus 142.k 143.a.b.e
magiſter idem et comes puerorum, eos prodit 62.c.d.e
magiſtratus, patriæ poteſtatis authoritate minui non debet 171.k
magiſtratuum ſolitudo Romę per quinquennium 75.g
magiſtratus plebeius nullus auſpicato creabatur 78.d
magiſtratus continuati inuidia 318.g *& dein.*
magiſtratus ſui oſor populus, correctus 150.k 151.a
magiſtratu abdicare ſe uolens, prohibetur 194.k
magiſtratu cito ſe abdicantes 107.k 108.a
magiſtratu functis dies dicebatur, ſiquid deliquiſſent 34.b
magiſtratus patricij & plebeij 35.g
magiſtratus quando inirent qui creabãtur 101.b
magiſtratus uitio creati malum 60.a
magiſtratuũ aliàs aliorum creatio 3.i
magiſtratuũ creandorũ ſolitudo 163.g
magiſtratuum defunctorum inſtauratio 186.i
magiſtratuum electio ut fieret Romæ 198.g
magiſtratum gerere non poterat ultra quinque dies, qui in leges nõ iuraſſet 253.d
magiſtratuum immutatio apud Romanos 34.d.e
magiſtratuum plebeiorum tributis comitijs creandorum lex 25.k
magiſtratus criminandi ratio 278.f *& dein.*
magiſtratus duos eodem tempore gerere non licebat, nec eundem iterum niſi præterito decennio 89.a 218.d
magiſtratus magnos diuturnos eſſe nõ debere 48.a
magiſtratus ſine prouocatione eſſe non debere 38.b 39.a
magiſtratibus ac principibus coercendis etiam populi ac urbes coercentur 227 b
magiſtratibus concordibus optime adminiſtratur reſpublica 70.a
magiſtratibus ineundis ſolennes Idus Maiæ 33.k
magiſtratibus in prouincias profecturis omnia ex præſcripto à Romanis præſtabantur 351.b 366.g
magiſtratibus minoribus uigilia committebantur 325.i
magiſtratibus parendum eſſe 46.d
magiſtratibus quibuſdam roma procul abire non licebat 289.e
magium Decium accuſat Annibal in ſenatu Campano 153.e
magnanimitas Romanorum circa dona ſociorum 144.c.k
magnetarches magiſtratus ſummus apud magnetes 284.k 265.a
magnetes liberi facti 265.a *ingrati erga romanos* 284.k *altercatio cum Villio* 286.f
magnetum concilium Demetriade indictum 284.i
magneſia urbs 292.a 295.i 299.f
magneſia ad Sipylum & Magneſia ad Mæandrum 304.b 306.a
magni campi in Africa 234.g
magni ludi Veiẽte bello uoti, facti 63.c
magniloquentia legatorum Rhodienſium in ſenatu Rom. 371.k 372.a
magnus unde dictus Pompeius 243.f
mago Amilcaris filius, eiusq́; res geſtę 158.e 159.k 195.e 196.a 211.d 215.k 218.g 219.f 219.x 223.a 237.e 247.i

marbal Himilconis filius 127.c eius conſilium Annibali ſtatim ut à Cannenſi uictoria Romam peteret, auditum non eſt. 147.b
maia idus magiſtratibus ineundis ſolennes 34.k
maieſtas ſine uiribus parum tuta 26.a
maieſtatis contemptus in furore militũ accenſo 224.h
maieſtatis priſtina memoria in afflicta fortuna, miſericordiam commouet 329.k
malea promontorium 274.a
maledicentię ulsio 299.b.c & dem.
maleuentum urbs, poſtea beneuẽtum dicta 106.f
mali lapſus, Pollentię ſignum deijcit 323.k
maliacus ſinus 205.d 291.k
malitioſa ſylua 7.k
malleoli 311.a
maloea urbs deditur 251.e 291.f diripitur 363.e
malum notum, & cui iam aſſueueris, tolerabile maxime 151.a
mala prauiſa minus terrent 52.b
malorum imminentium præſagitio 182.b.c
malorum conſiliorum receptus 217.a.b
malis indomitus exercitus Annibalis, bonis nimis corrumpitur 154.g
mamercus Aemylius dictator 46.i 47.k 49.g
mamertini Meſſanam in Sicilia incolis extorſerunt 217.i
mamertinorum periculum Romanos ſolicitos habuit 240.c
mamilius Octauius Tuſcus gener Tarquinij 17.f
manciporum cenſura 331.f
mandonius Hiſpanorum regulus 13.e.f.202.e 217.e 218.g 224.d
manduria Salentinorum oppidũ à Qu. Fabio conſule capitur 201.e
manere ad ſigna 254.b
manipulus militum 91.d
manſij ſcribæ Caſilini uirtus 155.b
manium placandorum ritum Numa inſtituit 5.g
manliana imperia 49.c
manliana ſeditio 72.e
manlianus ſaltus 340.f
manlij Capitolini popularitas, ipſi exitioſa 52.g & dein. 72.d 73.c
manlius Cneo cenſor 83.k
manus ſerui indicium de incendio Romano 191.c
manus ad digitos uſq; inuoluẽdæ in re diuina facienda, mos 5.g
manus ſeiſę ſpeculatori deprahenſo 144.c
manus propriæ ſignum in proditione maximum uinculum 299.d
manus transfugis numidis à Romanis præciſa, et ita redacti ad ſuos 187 d
manum ſuam ipſe ultro igni C. Mutius inijcit 16.k
manu unca puer natus 282.i.349.b
manus ferreæ unci ad naues ſiſtendas ac comprehendendas 296.a
manus inceſtas ad ſacra afferri non debere 267.b
manus non temere deorum ſignis admouebant antiqui 61.c.d
manumiſſorum uiceſimę lex 82.f
marcellus Claudius prætor ac Cos. Rom. eiusq; res geſtæ 153.f.160.i.k 164.k. 169.e 179.e.f.g.181.e. 183.b.191.f.g.192.e.197.b.200.f.b.203.c.d.204.b.223.i
marcius Marci filius pontifex à Numa lectus 6.c
marci prænomen de gente Manlia ſublatum 73.d
marcolica urbs Hiſpaniæ capta 379.d
m. Aburius trib.pleb. 323.d
m. Acilius Glabrio trib.pleb. 241.g. decemuir ſacrorum 253.d. prætor 265.d. conſul. 283.f.291.g. 309.d.340.b
m. Aeutius trib.pl.cooptatus 58.b
m. Aemilius. Coſ. 54.b
m. Aemilius Lepidus 137.c. 190. b. 246.i.318.g.323.b.333.g.343.g.358.g.367.d.
m. Aemylij Numidæ pontificis mors 190.c
m. Aemilius Mamercus 55.i.58.f
m. Aemylius Pappus dictator 99.f
maximus Curio 198.k eius mors. Ibid.
m. Aemylius Paulus magiſter equitũ 113.c
m. Aemylius prætor, homo religioſus, religionibus in urbe præfectus 139.f 176.b
m. Aemylius Regillus flamen Quirinalis 163.b eius mors 226.d
m. Aemilyus M. Lepidi filius tribunus mil. 305.i
m. Aemylij mors 301.i
m. Albinus trib.mil 75.e
m. Atinius Turinorum præfectus 177.b
m. Antonius magiſter equitum 94.a
m. Atilius prætor 347.k
m. Attilius Regulus 93.e 119.e 120 c 142.k 144.b 155.e 164.f
m. Attilij calamitas 221.d 240.a uirtus 222.b
m. Attilius Seranus triumuir coloniæ deducendæ 306.g
m. Aulij mors 317.c
m. Aurelius Cotta 179.b 232.k 238 k.242.c.f b 253.d 278.f
m. Bebius Pamphilus 280.i. 337.g
m. Bloſius prætor Campanus 151.k
m. Cæcilius Metellus prætor 213.b legatus L. Furij 247.d
m. Cæditius plebeius portentum nuncians propter humilitatem ſpretus 63.f
m. Catonis authoritas, toga candida eleuata 309.e
m. Cancius trib.pleb. 123.d
m. Centenij Penulæ ſtoliditas 178.d mors 133.e
m. Cincius Piſarum præfectus 277.f
m. Claudius libidinis Appij Claudij adminiſter 36.g
m. Claudius Marcellus 93.e 144.i 148.b 157.i 190.a
m. Decius trib.pl. 243.c
m. Duilius 26.e 38.c 39.b.i.40.k 41.b.c 82.e 265.g
m. Ebutius Helua triũuir coloniæ Ardeam deducendæ 45.g
m. Claudij Virginiæ aſſertoris exilium 39.i
m. Coriolani mors 22.b
m. Cornelius Cethegus cenſor 200.d Cos. 226.d
m. Cornelius Maluginenſis decemuir 34.i
m. Cornelius pro cos. 228.b
m. Cornelius Trib.mil. 76.b 78.b
m. Cornelij prætoris uirtus 289.b
m. Coſconius trib.mil. 237.d
m. Curtij uirtus 80.b
m. Fabius Cos. 23.d.b
m. Fabius aduerſus dictatorem populum appellat 97.i
m. Fabius Ambuſtus 64.b 73.d.g 76.d.e.b 81.b 180.g.i 99.b
M. Fabius Buteo ſine magiſtro equitũ dictator dictus 155.g
M. Fabius Cæſo 108.e
m. Fabii Cæſonis frater Cos. 23.a
m. Fabius dictator 83.k
m. Fabius Dorſuo Cos. 85.b
m. Fabius trib.mil. 76.i
m. Fabius Vibulanus trib. mil. con. pot. 48.c.53.d Cos.45.f
m. Flauuleius centurio 23.i
m. Flauius trib.pleb. 99.i
m. Follius Flaccina 48.c 104.f 106.f

m.Ful-

m.Fuluius Centimalus prætor 280.i
M.Fuluius Nobilior 266.e 280.d 293.e 306.i 310.f 313.b 319.b 321.f 342.a
M.Fuluius Pætus Cos. 113.b
m.Fuluius trib.mil. 114.i
M.Fundanius ædilis pleb. 173.g trib. pleb. 268.b
M.Furius Camillus 56.d 58.f 59.g 60.e 86.f 62.b 63.f 66.d.e 67.b 68.b 69.b 72.f 73.g 74.c.d 78.c.f. 79.b 174.a 206.f 323.b.
M.Geganius Macrinus 41.c 44.b 46.i 47.i 78.f
m.Genutius Cos. 41.i
M.Heluij oratio 270.a
m.Horatius Puluillus Cos. 16.a 33.k
m.Horatius Barbatus 35.g 38.g 75.g
m.Iulius Tullus trib.mil. 51.d
m.Iunius Brutus conſul 261.b
m.Iunius dictator 148.k 153.d 157.i
m.Iunius Syllanus 153.g 189.e 265.d
m.lectorius primipili Centurio 19.g
m.Lælius Cos. 168.f
m.Licinij Strabonis tribuni militum mors 345.e.f
m.Liuius Salinator 107.g 204.b 206.d 207.k 212.i.k 223.e 232. f.g 245.i
m.Liuius Denter Cos 111.k 112.a pontifex 113.g
M.liuius Macatus fama reus, à m. Liuio defenſus 206.e.f
m.Lucretij prætoris uictoria 363.h.i
m.Manlius Capitolinus 47.i 52.b 63. d 66.g 69.b 70.k 72.k
m.manlius Tullus Cos. 18.b
m.marcellus, & eius res geſtæ 157.f 164.a 166.g 189.f.g 190.k 213. e 214.f.h 205.b
m.martij regis ſacrorum mors 171.f.g
m.Martius Ralla 256.c
m.matieni exilium 252.e
m.Menenius trib. pleb. legis agrariæ lator 54.b 69.b
m.Metelli trib.pleb.indignatio aduerſus Fabium 142.b
m.Metilius legatus 178.k
m.Minutius Cos. 18.f 21.d
m.Minutius feſtus augur 113.g
m.Minutius Rufus magiſter equitum 140.d.e 143.b.e 142.i
m.Menius trib.milit. 237.e trib. pl. 321.b 333.a
m.Ogulnius 198.b
m.Oppius & Sex.Manilius XX.tribunorum militarium præfecti 38.b
m.Papyrius Craſſus 45.g
m.Papyrius mugillanus trib.mi. 52. f k
m.Petilius Cos. 105.e
m.Pinarij prætoris aduerſus Corſos, uictoria 140.f
m.Pomponius Matho magiſter equitũ 144.e
m.Pomponius Matho conſul 136.d 226.d 229.i 230.a
m.Popilius Lenas Cos. 81.d 82.g 83. k 106.g 350.g 352.a.c 354.g
m.Porcius Cato 229.i 266.e 267.k 269.g 280.g 293.d 321.c.d 331. b 245.c
m.Poſthumius Regillenſis 49.g 51.g 53.eg.b
m.Poſtumius Albinus trib.mil. 56.d
m.Poſthumij Pyrgenſis publicani fraus 173.i.k
m.Quintilius Varus trib.mil. 56.d
m.Rabuleius decemuir 34.k
m.Sempronius Tuditanus Conſul 326.i
m.Sergius Maluginenſis decemuir 34.k
m.Sergius Fidenas trib.militum 56.g 58.b 225.b
m.Sergius Sylus legatus 377.e
m.Seruilius magiſter equitum 238.d
Eius cãdor in defenſione Pauli Aemylij 386.d
m.Seſtius Sabinus ædilis 238.k
m.Sextilij Fregellani animus in romanos 200.a
m.Statilius præfectus mil. 146.b.e
m.Syllanus aduerſus Hannonem Pœnum à Scipione miſſus 220.i
m.Terentius Varro taxatur 218.a
m.Titinius magiſter equitum 112.a
m.Trebonius Trib.mil.conſ. pot. 73.d
m.Tucius prætor 297.e propr. 234.a
m.Valerius Facidus 6.c.Cos. 17.g 20 d. eius mors 29.d
m.Valerius Valerij F.Cos. 34.a 39.k 40.a 106.g 112.k 113.g 114.h 190.i 198.d
m.Valerius magiſter equitum 8.f trib. mil. 114.i prætor 109.i 107.b
m.Valerius Coruinus 83.a 84.k 85.d 93.e 86.e 88.f 101.e
m.Valerius Leuinus 155.k 189.e 201.f 223.c 227.d 244.e 253 e.d 348.b
m.Valer. Max. 59.g 61.g 112.e
m.Valer. Meſſala 198.g 316.b
m.Valer. Publicola 82.83.c
m.Valer. M.Voleſi nepos 17.k 2.k
m.Veturius trib.mil. 59.d
m.Volſcius fictor 30.f falſi teſtimonij reus 32.h 33.i
marenæ regio 364.e
mare Adriaticum 63.f
mare ardens 157.i
mare pedibus tentantium ac ingredientium ſimilitudo 243.i
mare romanis creditur ab Antiocho 303.g
mare uentis dubijs uoluitur 217.b
maris clauſtra frenare 217.b
maris quieti ac tempeſtatibus agitati comparatio cum populo ex ſe quieto, et hortationibus ac pollicitis, ſeu etiam minus ac malis ab uicinis cõmoto 311.i
mari non minus quàm terra pollet arma romana 296.f
mari potitur romanus 211.f.g
mari pugnare uolentium commoda 285.h.l
marginare uias 350.f
marius Alfius Campanorum ſummus magiſtratus 258.i eius mors Ibid.k
maritus nouus nuptialibus epulis ſaginatus 292.f
maritus ab uxore ueneno ſublatus 350.e
maritorum miſeria in petacitate uxorum 258.g
maritimi coloni uel inuiti in naues impoſiti bello Antiochi 289.e
maronea de Samnitibus ui capta 309.b expugnata 246.f præſidijs Antiochi liberata 309.b
maronitæ populus 263.k male à Philippo mulctantur 329.c.d
marrucini pacem & amicitiam à Romanis petunt 111.e
martis ædes dedicata 69.b de cœlo tacta 203.b
martis ſigni ſudor 203.b
martis uiri romani 314.e
marti uotum, amplius faciendum eſſe 139.d
martem patrem geminorum ſuorum Rhea ſyluia ueſtalis laudat 2.a
martem ſui generis authorem populus romanus facit 1.c
martius campus qui fuerit 15.c
martius Coriolanus hoſtis tribunitiæ poteſtatis 21.d exulat 21.f
Martij equitis Rom. gloria ac prodigiũ 183.g 189.d
martius Rutilius 83.d
marſius ſaltus unde dictus 326.e
martius uates 375.a
martiana carmina 176.b
marſi à romanis deuicti 109.i.k 111.e 112.e
marſyas amnis 312.d

marſyas cum apolline certans. Ibid.
martij animi romanorum 139.i
martijs idibus conſulatus initus 184.c
maſaniſſa, eiusq́ue res 172.b.i 81.i 198.f 202.k 214.a.k 219.f 222.d 234.g.h.i 231.d.e.f.h.f 235.d 236.b.c.d 243.d 245.f 259.d 278.b 289.g 308.a 354.k 356.a 365.i 381.c
maſculæ Veneris abuſus 125.e.f
maſæſyliorum deſcriptio 215.a 231.f 235.d
maſgaba Maſaniſſæ regis filius 381.c
maſsilienſes unde oriundi 64.a 269.b 308.f
maſsilienſes Romanorum ſocij 128.g 189.d 308.f
maſsilienſes romanis aduentum Annibalis nunciant 206.i
maſsilienſium immutatio 377.a eorũ de liguribus querela 337.f
maſsyla gens 172.b
matalus Regulus Annibali ducem itineris in Italiam ſe iungit 130.d
mater deũm, lapis quidam ſacer in Peſinunte Phrygia 226.c ut à romanis recepta 227.b Eius ædes 232.g
matris oſculanda oraculum 13.c
matris reuerentia ac pietas 22.e
matris periclitantis cum puellis uirginibus deprecatio miſerabilis 167.i
matris indignatio de communi filia ſe non conſcia marito deſponſa 322.a
materina, Vmbrorum quædam plaga 110.b
matrimonia Vide connubia.
matronæ romanæ templa omnia complentes 94.d 176.f 210.b.c
matronæ probri accuſata 119.d 173.g
matronæ romanæ obuiam matri deũm eunt 226.k 227.a
matronarum romanarum luctus annuus 15.b
matronarum honos 62.a 67.b 81.e
matronarum romanarũ benignitas ac liberalitas erga patriam 62.a 67.e 69.e 137.b 268.k
matronarum romanarum arrogans cõtentio 17.a.b deſolatio & ululatus 147.a.b tumultus in legis Oppiæ cõtentionem 267.i
matronarum romanarum priſcarum modeſtia 268.f
matuta mater 60.g eius ædis 61.f 174.k
matutæ ædes ab incendio ſeruata 80.d 85.b
matutæ Iunonis ædes dedicata 277.c
marusij ubi ſiti 172.k
maximi cognomen unde cœperit 238.i
medeo urbs 375.f 291.d 373.g
medeonij ab Antiocho occupantur 291.d
medi in acie Antiochi 305.c
medidæ regionis caput Lampharnia 190.g
mediaſtuſticus ſummus Campanorum magiſtratus 185.k
medicus uitæ Pyrrhi inſidians, ab romanis illi proditus 359.f
medici quiete nonnunquam plus proſunt, quàm mouendo agendoq́ue 141.c
medici regis Philippi Calligenis aſtutia 344.e
medij ſedere qui uolũt inter bellantes, uictoris ſæpe præda fiunt 258.b
mediolanum à quibus conditum 64.a
mediterranei, rerum naualium imperiti 283.g.b
meduacus amnis 112.b
medullia oppidum 9.g
medium reſponſum, id eſt ambiguum 330.g
mendacij in bello uſus 60.d 121.k
mendacij pœnam uincula non mereri. 72.d
megaleſia ludi 227.a 277.d
megalopolis urbs 254.d
megalopolitani ab Antigono reſtituti 258.d eorũ honor à Perſeo 348.b
megara diripitur 17.e.i
megeſtes portus 301.i
melan amniculus 293.f 318.a
melæ oppidum Samnitium 166.d
meles de Samnitibus ui capta 197.e
melibœa oppidum 291.f 371.f 378.d
meleſſes populi 211.c
melita inſula 134.c
melioribus parendi conſilium, fidei maximum uinculum 130.c
mendidium templum 318.c
mendis maritimus uicus 350.d
menelais urbs 327.f
menenius Agrippa orator ad plebem quæ in ſacrum montem ſeceſſerat 20.g eius mors 21.c eiuſdem honor 25.d
menetas Epirota naupacti, præfect. 294.e
meninx inſula uaſtatur 143.k
menippus Philippi regis dux 206.b 211.i
menippus Antiochi legatus 277.i 285.b 290.k
mens peccat. non corpus 14.d
mentium alienatarum reſtitutio 93.k
mentis ædes 139.e.g 157.b
menſarij quinqueuiri creati 83.g
menſarij triumuiri creati 155.e
menuiſſa oppidum 188.g
mercenarius conſul 319.d
mercenarij militis ignominia in inopia ærarij 166.a
mercenarium militem quando habere cœperint romani 172.e
mercenarijs militibus res ſuas gerebãt Carthaginienſes 195.d 221.c
mercenariorum militum in acie locus 241.c
mercenarijs militibus maxime fidit Nabis tyrannus 284.a
mercurij ædes 22.d promontorium 230.c
mercurius Teutates, Tumulus Carthaginis nouæ 195.f
meretricula ultro adoleſcentulũ amãs 324.d
merici Hiſpani proditio 181.a eius honos 289.b
meſſenes Peloponneſiacæ urbis oppugnatio ac direptio 157.k 294.i
meſſenij fœderi romanorum cum Philippo Macedone aſcripti 226.f
meſſenij in romanorum poteſtatem ueniunt 294.k
meſſeniorũ ab romanis defectio 332.c d.333.g
meſsis execrabilis in flumen abiecta 15.e
metalla noua inſtituit Philipp. 327.a
metalli auri & argenti interdicta 385.i
metalli Macedonici uectigal ſublatum 382.a
metapontinorum fraus aduerſus romanos 177.a.b 202.a
metapontinos Annibal in agrum Bruttium traducit 210.a
metaurus fluuius 209.f
metia tribus 93.b
metilius trib. mil. 53.a
metius Curtius Sabinorum princeps 3.b
metius Suffetius dictator Albinorum 5.k
eius proditio ac ſupplicium 7.a
metrodorus Rhodius ſocietatem cum Perſeo Rhodiorum facit 373.b
metropolis Theſſaliæ Ro. dedit 281.d
metropolis caſtellum ab Antiocho capitur 290.i romanis deditur 291.b
metropolitanus campus 312.i
metus alienus audaciam nobis facit 33.b
metus ſẽper ĩ deteriora interp̃s 209.a omnia in maius auget 214.f
metu regnũ ſuũ tutabatur Tarquin. ſuperbus

perbus 11.g
meuania Vmbrorum urbs 110.a
mezentius Hetruſcorum rex. 1.b
mezetullus Numida regum ſuorum inimicus 230.g
miccus ſeu Miktiō Chalcidis princeps 386.d 288.f legatus lectica in ſenatum romanum illatus 365.k
mileſii immunitate donati 317.k eorū erga romanos obſeruatio 365.b
miles uetus animum celeriter colligit 299.g
miles uetus ex Hiſpanijs dimiſſus 259.g
miles uetus inuitus nullus Macedonico bello ductus 245.a
militis ac ducis mutua agnitio multū habet momenti in bello 246.c.d
militis fortis ac ſtrenui oratio 357.a
militis munus 275.i.k
militis prędа fraudati indignatio 22.k
militis ſcripti nomen non delebatur, niſi ipſo uolente 141.d
militis ſtrenui demerendi ratio 153.b
militem horridum eſſe debere non celatum auro & argento 109.f
milite & equite non niſi romano, et Latini nominis utebantur romani 145.a
milite ſuo non mercenario romani utebantur 222.d
milites ætate graues bini in iumenta oneraria ad expeditionem celerem impoſiti 345.b
milites Cannenſis cladis reliquiæ bello aliquo depoſcunt ignominiam luere 174.e.f.g
in milites culpam exercitus amiſſi imperator reijcit 185.a
milites imperatoris ſui culpam luunt 184.k
milites cupiditate pugnæ ardentes 23.b.i refrigeſcere non ſinendi 304.k
milites ducem imitantur 291.b
milites in Phocææ direptione pratori non obaudiunt 303.k
milites fere ingenui legebātur 174.c.d
milites miſſionem petentes 340.g.h
milites mercatores ac negociatores 58.b
milites prædam uendere coguntur, ne alibi quàm in armis animum habeant 116.g
milites præſtare debebant Romanis coloni Romani, ſi neceſſitas cogeret 199.i
milites procul à domo meliores 129.c
milites quando primū iureiurando adacti à tribunis militum 145.b
milites quomodo pro ignauia ſua ſatiſfacerent 174.d
milites romani paſſim à Bœotis opprimuntur imprudentes 264.a
milites ſe cum armis & alijs oneribus de montibus prouoluentes 370.a
milites ſinguli Cannenſes Scipioni inſpecti 229.k
milites trecentos circa ſe inermes Scipio ad quid habuerit 223.h.i
milites unde ſuffecerint toties uictis Volſcis & Aequis 71.b
milites uoluntarij Scipionis in Sicilia lecti 223.h
milites ut tibi concilies 98.d 129.b
militum aduerſus imperatorem odium 23.c.d 26.e 36.c 98.d
militum aduerſus Scipionem obmurmuratio 216.i
militū amiſſo duce uirtus 7.c.d.e 420.c
militū alacritas in propugnatione patria ·186.e
militum animus torpens & diffidens ægre in pugnam exacuitur 120.d
militum Annibalis concordia. patientia, ac tolerantia 313.b
militum auaritia inſatiabilis 385.i
militum carmina in ducis ſui triūpho 323.i
militum concordiæ utilitas 158.b
militum conſolatio ac laudatio 196.c
militum decimatio 26.f
militum deſolatio ſub nouo duce multo ignobiliore 182.b
militum deprehenſorum ſtupor 99.k 100.a militum donaria 132.g. 213 a 265.g 276.b 277.b 309.f 329.i 342.e
militum exaſperatorum leniendorum ratio 216.k
militū exercitatio ſub Scipione 197.a
militum ignauorum mulcta 145.f.g
militum ignauiæ aliquot belli 174.e
militum impetus ducem auferens, perniciem ſibi parit 178.g
militum in macedoniam portandorum delectus difficultas 356.c.d
militum in triumphis honos 386.i
militum ira & auaritia non ſemper imperatorum iuſſui cedit 303.k
militum laſciuia, ac iocus poſt bene rē geſtam 145.g
militum laſciuia ac diſſolutio 216.h.i proteruia ex ocio 386.d
militum laudatio 312.b
militum modeſtia 163.k 215.a patientia ac labor 215.a ſeditio 254.a
militum plectendorum mos apud romanos 184.f
militum pœnitentia de ſeditione & defectione cogitata 217.c
militum præda immenſa 385.i
militum præſidiariorum inſolentia 225.g
militum romanorum à Samnitibus uictorum pudor 100.f & dein.
militum romanorū generoſitas 158.b
militum romanorum extra Italiam militantium murmuratio 199.b
militum romanorum inter ſe altercatio, rixa ac pugna 225.k
militum ſacramento adigendorum mira religio 121.a.b
militum à Scipione in Africam portandorum numerus 229.g
militum ſingulorū captiuorū redemptio, argenti pondo bina & ſelibra 142.e
militum trepidātium in acie ac fugitantiū terga haſtilibus cædūtur 279.k
militum uictorum olim præmia 119.b
militibus in dimittendis aſtutia Annibalis 129.b
militibus nonnunquam prędа expugnati oppidi permittenda 293.k
militibus ueſtimenta donantur 299.a
militibus ueteranis ager diuiſus 245.b
militantium obtrectatores 274.d
militare coacti etiam qui nondum ætate militari eſſent 174.c
militares artes aliæ atque imperatoriæ 178.e
militares uiri factis magis quàm uerbis ſtrenui 217.c.d
militaria æra, ſtipendium militare 49.c 59.b
militaria munera an Alexander magnus melius adminiſtraret quā Ro. duces 103.i
militaris cōſpiratio ut coercita 87.g.h
militaris diſciplinæ ſeueritas 97.h.i
militaris exercitij ſimulacrum 370.i
militaris fortitudinis præmium 87.g
militaris libido & auaritia 314.k
militaris oratio 31.e.f
militaris prærogatiua 325.f
militaris ſeceſſio quantum momenti habuerit 89.a
militia ignominioſa 229.g
militiæ detrectatio acerrimum telum aduerſus patres 42.a
militia per hyemem intermiſſio 56.e
militiæ uacationem coloniæ Romanæ niſi permiſſu romanorum non habebant, 227.a
militiam detrectantes à cenſoribus notati 165.i
militiam detrectantes ut dimiſſi à Scipione 223.h.i
miliona marſorum urbs 226.g 233.e

in millia æris uiceniquini & ſemiſſes ſoluti 324.a
miluius pons 209.g
mincius amnis 259.i
mineruæ Alcis 360.b *Itonea* 293.b
præſes arcis Athenienſium 249.d
præſes arcis Ilienſis 304.g
mineruæ inuentum numerus 79.g
mineruæ promontorium 337.b
mineruæ ſacrificat Liuius 299.b.e
minno princeps amicorum Antiochi 281.k 282.b 307.e
minius Cerrinius Campanus Ardeam in uincula mittitur 326.e
minius & Herennius Cerrinij Bacchanalium ſacerdotes 324.k 326.e
minores pontifices 148.i
minturnæ colonia 116.b
minutia Veſtalis propter mundiorem cultum ſuſpecta ſtupri 93.d
minutius cum Annibale proſpere pugnat 142.i 144.f
minutij erroris confeßio 143.g
miracula nonnunquam locis inſignibus affinguntur 362.f.g
à miraculo dicti Thaumaci 254.b
miranda ac uelut prodigioſa, quæ rara 164.c
miſagenes Maſaniſſæ filius 356.a 381 e.f
miſeriæ ſua cuiuſque nimium detegenda malum 151.c.d
miſeria ultima liberàs uoces dant 227.b
mißilium promiſſio aduerſus montana obſidentes 323.k
mithridates Antiochi filius 262.f
mitys amnis 370.d
mittere ſtipendijs 367.c
mnaſimachus Acarnan 306.d
mneſilochus Acarnanum princeps 291.e
moagetes Cibyræ tyrannus 312.e
modeſtiæ ſimulationis utilitas 30.i
modice ferre, non inſolenter nec impotenter, ſed intra modum 162.g
modice uinoſus, parum appotus 345.b
mœnibus non ſolis urbes ſeruantur, ſed & militum robore 256.f.g
mœnicaptus Gallorum regulus 171.e
mœſtitiam publicam urbis partes demunt 156.b
moliri corpora, ægre prodire 293.i
moliri terram altius, hoc eſt effodere 338.g
molles uiri 263.i
molliter agendo dignitas interdũ amittitur 330.c
moloßis regio 383.k
moneris nauis 317.f
monogamiæ honor apud roma. 117.a
monomachiæ aliquos 80.k 92.f 164.c.d 163.g 177.i 216.e.f
monopodiorum uſus quando romæ cœperit 323.i
montis Aetni mirus proſpectus 338.b
mõtis herbidi & aquoſi utilitas 231.b
montium præſidia 313.i
è montibus aqua effoſſa 375.b
montani Annibali obſtant 244.g
mõtani itineri ardui difficultas 369.i.k
montani Ligures ut ſubacti 341.d.e
monumenta fœderũ in æneis tabulis incisa, in æde Caſtoris romæ figebantur 92.d
mopſelus tumulus 363.d
mora cupidis ſtimulum addit 23.b
morbus ducis, & ſuum exercitum, & ſocios abalienat 216.k
morbi excuſatione in iudicium eatur 208.f
ex morbo recreatus Scipio, iunior apparebat 219.f.g
morbi ante cogniti, quàm remedia eorum inuenta 260.a
morbi religionem atque ſuperſtitionẽ etiam adferunt quibuſdam ante præferocibus 8.a
mores & ingenia etiam cœlo mutantur 313.d *non mutantur mutato ſolo* 58.f.g
moris ueteris omißi cauſa contemptus conſul 347.a.b
mori deſtinatus animus quàm grauia perpetret 246.k 247.a
moriendi ſpatium, triduum Abydenus permittis Philippus 247.a
morientium fortiter, laus 132.b
mors romæ graßatur 29.c.d
mortis contemptrix mulier 334.g
mortis & tormentorum contemptus in ſeruo barbaro 225.c
mortis contemptus acerrimum ad uincendum incitamentum 133.b.c
mortis deprecatio miſerabilißima 167.e
mortis minarum metus 7.i
mortis magni uiri celandæ aſtus 344.f
mortis miſerrima genera, frigus, ac fames 205.e
morti ſe uel ultro obijcientes 216.d.e
mortem obire quàm præſidium urbis ſibi creditæ relinquere mauult Aeneſidemus dymæus 258.k
mortem paternam T. Flaminius ut honorarit 350.i
mortui ludibria 95.e.f
mortui Manlij Capitolini deſiderium, & uelut ultio 73.c.d
mortuorum cremandorum mos Romæ 269.e
mortuorum laudationes 67.d
mortuos etiã Scipiones uincere 183.a
mucamitis Volſcorum oppidum capitur 21.a
mulcta temerariorum ducum 97.f.g
mulctarum æſtimatio legibus coercita 49.d
mulctatitium argentum 241.b
mulier una multorum militum iracundiam placans 95.f
mulier in uirum conuerſa 164.d
mulier ſcortum amatorem prodit 187.d *mulier indomitum animal* 255.c 268.b
mulier ſe, liberos ſuos, & ſororis itẽ cũ marito in mare præcipitans 334.f.g
mulier præter libertatem, pudicitiam, et fœcunditatem quæ uel diti domui ſatis eßet, nihil afferens 357.a
mulieris audax facinus 334.e.f.g
mulieris captiuæ memorabile facinus 314.i.k
mulierem quæ preces maxime moueãt 3.g
mulieres urbem ſeruant, quam uiri nõ poterant 22.d.e.f
mulieres probri accuſatæ 173.g
mulieres ſolum duæ inter Campanos Romanis æquæ 192.f
mulieres olim in uirorum poteſtate 268.a
mulieres non indecore aliquando in publicum & forum procedant 268.i
mulieres etiam paruis mouentur 269.e
mulieres perpetuo ſeruæ ſunt, quandiu ſui ſalus ſunt 269.f
mulieres non ut ſeruæ habendæ & ancillæ ibidem
mulieres damnatæ quomodo ſuppliciũ luerent 326.a
mulierum honos apud romanos 22.f.g
mulierum mœſtitia à Thraſimena clade 139.a
mulierum ploratus coercitus 151.i
mulierum pudicitiæ cuſtos Scipio 196.b
mulierum ſeceßio 267.i
mulierum pudor, publico abſtinere, & uiros non appellare 268.a
mulierum romonarum poſtulatio aduerſus legem Oppiam 267.i 268.b
mulierum etiam romanarum non tantum uirorum animi per Cyneã Pyrrhi legatum tentati 268.e
mulierum patroni aduerſus Catonem 268.i
mulierum romanorum commendatio 268.k 269.a

mulie-

mulierum liberalitas in rebus adverſis ibi.
mulierum inter ſe de ornatu ac mundo æmulatio 269.k
mulierum ululantium clamor cum ſtrepitu æris hoſtes terret 366.e.f
mulieribus non inuidendum quod uiris permittatur 272.d.e
mulieribus ſimillimi uiri ſtuprati 325.e
muliebris fortunæ templum Romæ 22.f
muliebris dolor uehementior 57.f
muliebris fletus ac pauor in re trepida 65.b
muliebris ambitio 9. b. ſuperbia 166.k
muliebris fraus peſtilentia Romam inficit 93.i
muliebre certamen de pudicitia 117.b
muliebris deprecatio affectibus pleniſſima 167.i.k
muliebris timor 186.f
muliebris amoris uis 201.k
muliebris luxus, atque adeò ornatus præciſus, & lege finitus 267.i
muliebre ſacrum primum erant Bacchanalia 324.k
muliebris ueſtis maioris ſumptus, quã XV. milium æris in cenſum relata 331.f
muliebrium blanditiarum uis 162.i 163.d
muliebrem impotentiam Cato deteſtatur 267.k
multatitium argentum in ſigna uneu danda conuerſum 202.b
multitudo hominum mari comparatu 217.b
multitudo propter paucorum delicta puniri non debet 145.d
multitudinis exuberantis exoneratio 63.k
multitudinis impotentia ac furor 167.g.189.a.250.b.274.i
multitudinis à principib. diſsidium 285.e
multitudinis commotæ retinendæ conſilium 286.a
multitudinis iratæ furor, ac amentia 30.i.k
multitudinis in aliam regionem traducendæ indignatio 334.d
multitudinem coire ſine legitimo rectore non debere 325.e
in multitudine populi & copioſi exercitus ut imperium & ab omnibus ſciri poſſit, & non efferri 375.b
multitudine quempiam obruendi mos 30.b
in multum uini procedere 298.i
mula pariens 151.g.190.c
mulus tripes 334.c.342.b
muli, tabernacula, & omnia alia inſtrumenta militaria magiſtratibus in prouincias ituris ſubminiſtrabantur de publico 368.f
ex mulis clitellaribus dolus 121.g.k
mulſi pocillum Ioui uictori uotum 122.e
mulſum proſecutis Scipionis funus Terentius Culleo dat 320.g
munda Hiſpaniæ urbs 171.e. ui capta 343.a
mundus muliebris qui ſit dictus olim 269.f
mundum ſuum qui auro maxime conſtaret, matronæ romanæ in publicũ proferunt 62.a
mundioris cultus ſuſpicio 93.c
muneribus Pyrrhi tentati non ſolũ uiri romani, ſed etiã mulieres 268.e.f
munificentia Hieronis regis Syracuſanii ergu romanos 144.k.145.a
murtiæ deæ ædes 8.f.g
mures aurum Iouis arrodentes 203.b & coronam auream 233.f
murgantia Samnitium urbs 115.e 170.b
murgantiæ terra ad Pœnos deficiunt 189.b
murus lapideus circundatus 9.c
murus ſaxo quadrato factus 75.b
murus dirutus continuo inſtauratus 311.a
muro diruto non ſtatim urbs capitur, ſi præſidium forte eſt, & uiriliter ſe defendit 156.a.b
muros facile deiici patiuntur Lacones 316.b
muri ciuitatum ſacri 2.f.10.b
muri omnium cis Iberum in Hiſpania ciuitatum deiiciuntur 271.b
muri Spartæ quando cœperint 274.k 330.d
muralis coronæ certamen ad ſeditionẽ pene euadent 196.c
muſſare per metum aut ambitionem 220.i
mutandæ ciuitatis cautio 346.f.b
mutatio in contraria, uarie corpora afficit 132.a
mutatio omnis odioſa 277.e
mutationis humanæ ſortis exemplum 380.b.c
mutia pratu 17.b
mutij. prænom. C. facinus audax
mutila & Faueria oppida Hiſtrorum ui capta à romanis 347.c
mutina colonia deducta 333.g
mutina à Liguribus captu, colonis ſuis reſtituitur 348.a
mutines, qui & Hipponates. Annibalis ducum unus 193.i.k.194.e. 98.f.318.f
mutinæ obſidio à Gallis 129.e
mycenicu locus iuxta Argos 261.f
mylæ à Perſeo expugnantur 361.c
mylaſſenſes Euromenſium oppida occupant 383.i
myndij populi 262 i
myoneſum promontorium 300.a 303.d
myſi ſagittarij 305.d
myſia Eumeni data 308.i.318.a

N

NAbis Lacædemoniorum tyrannus 226.g.261.c.d. 266.g 272.b.273.d.e.b.274.b.e f.275.b.c.276.f.281.d.282.b. 283.e.i.284.e.285.k.286.a. 302.e.f
nargare urbs 239.f
nauius Criſpus uir impiger, & militiæ peritus 179.c
narnia romana colonia 113.b.i. 199.i
narnienſis tribus 232.b
narnienſibus colonorum numerus auctus 253.k
naſicæ P. Cornelij Scipionis res præclarã 295.i.296.b.c.d.e
naſos inſula Syracuſarum 179.g
natator inſignis 66.e
natio quibus indicijs deprehendatur 158.e.f
nationum multitudine referenda terreri non debere uirum fortem 275.i
in natiuitatis ſuæ locum redire compelluntur qui patriam ſuam deſeruerant 346.g.b
naturale deſiderium uix ſatis explentes milites 209.b
naturu impeditu quæ ſunt, multa conſilio expediuntur 176.a
naturu quod fieret, ac fortuito, Scipio prodigium interpretatur 195.k
natura, rerum potentiſsima 308.e
natura inſita, terræ ingenio non uincitur 308.e.f
naturæ damna in liberis ut patres tructare debeant 79.i
nauale bellum atrox 169.e.f.171.a.g e.193.i.235.a.b.295.i.k.296.a
naualis pugna ſolemne annuũ 112.c.d
naualis pugna propter æſtum maris incerta 218.a

naualis pugnæ ſimulacrum 197.a. 231.k
naualis pugnæ deſcriptio 218.e. 219.b
naualis triumphus Fabij Labeonis 226.d
Cn. Octauij 387.i
naualis rei cura apud Ro 203.f.g 353.a
naualis duumuir 342.b.c
naualia Theſſalonicæ incendi iubet Perſeus 770.k
nauis ſexdecim uerſus remorum habens 264.d
nauis maritimæ ſenatoriæ modus 136.k
naues claßis in Aphricam traijciendæ celerrimæ factæ 222.k
naues roſtratæ, onerariæ & longæ 203.f. 229.k. tectæ & apertæ 295.e
naues romanorum tuto in Africam tranſmittunt 238.c. periclitantur Ibidem d.
naues Carthaginenſium captæ 134.a b. cenſæ 243.a
naues romanæ inſcite factæ 298.a
naues fulmine conflagrantes 295.k 345.b
naues maioris & maximæ formæ 301.k. 303.c
naues uulneratæ 303.d
naues Antiochi L. conciſæ aut incenſæ ab romanis 317.b.i
naues ligurum captæ 339.e
naues regiæ de Macedonibus captæ in campo Martio ſubductæ 387.h
nauium ſpecies in aere 136.g
nauium Romanorum numerus 164.e.f
nauibus in Siciliam auehunt Romani, quæ in Africa populabantur 313.e
nauigationis impediendæ ratio 183.g
nauigio tyrannidem fugere molientes, aduerſo uento retenti 334.e.f
naupactum Aetoliæ urbs 190.i. 281.b eius à Romanis defectio 292.b. obſidio 294.b. 295.d.e.f
nauſtathmos portus 303.b
nautas dare coguntur Romani pro cenſu 164.f
neapolis & Thica Syracuſarum regiones ſeu partes 94.b.i. 179.i
neapolim Annibal capere tentat 149.e. 153.b
neapolitanorum erga Romanos animus ac liberalitas 144.b. et contra 315.b
neapolitanorum animos Annibal tentat 149.e. 153.e.f.g
nebulæ in bello momentum 119.f. 138 d. 189.a
nebulo ac nugator ab accuſatoribus uocatus Scipio 305.e
nec explorata, nec pro non 185.e
neceſſitas maximum telum 49.a. 100. f. 371.b
neceßitas publica romanorum, ope priuata, ſubleuata 161.f
neceſſitatis ultimæ ſenatuſconſ. forma 28.f.g
negata ac dilata auidius appetuntur 23.g
negligendum nihil in bello 187.c 251.e.f
negligentia in rebus turbidis malum 247.k
negligentia obſidionalis turpis exitus 301.d.e
negociatores milites 58.b
nemeorum ludorum ſolennitas 205.b 275.d
neo Thebanus amicitiæ Perſei pœnas dat 385.d
neocretes in exercitu Antiochi 302.b
neotericorum hiſtoricorum de ſe opinio 1.b
nepet recipiunt romani 70.b. eò colonia deducta 73.e. 199.i. 227.b
neptuni ara ſudore manans 213.e.f
nephelis promontorium Ciliciæ 262.g
nequinum oppidum 113.h.i.k
neronis celeritas ac diligentia 210.a
nerulum oppidum ui captum 94.b
neſattium Hiſtriæ oppidum 347.b
neſiotæ populus Cephaleniæ inſulæ 315.b
neſſus amnis Macedoniæ 272.f
neutique, pro neutiquam 81.f
nexi ob æs alienum inuidiam patriæ faciunt 18.i
nexis utile dictum per hoſtium ingruentium occaſionem 19.b.c
nexus plebeij ſolutio 95.b.c.
nicæa urbs colloquio Philippi & Quintij conſulis delecta 260.i
nicander archipirata 294.b. 299.g
nicander Athamanum pr. 310.a. Aetolorum prætor ſuos fallit 310.i 311.a & dein.
nicatores Perſei regis cohors 368.c.d
nicephorium 260.b
nicias Achæorum prætor 212.g
nico Tarentinus aduerſus Romanos Annibalem excitat 175.b.c
nico percon romanorum hoſtis 194.i eius mors 201.f
nicodamus Aetolorum dux 198.d
nicomedes Bithyniæ rex 313.a
nicomedem filium Pruſias rex romanis commendat 389.e
nicoſtratus prætor Achæorum 262.d.e
niſuetæ populi 259.k
niues Alpinæ 244.i. 131.g.b
nobila Oretanorum opp. capitur 282.g
nobilium ſuperbia aduerſus plebeios 111.f
nobilium criminatio de cunctatione aduerſus Annibalem 144.e.f
nobilium præ plebeijs eligi curandorũ ratio 22.k. 23.a
nobilitas romana unde fuerit 43.k
nobilitas Catonem preßit, & ipſe illã perinde agitauit 330.i.k
nobilitatis ambitio ius nonnunquam peruertit 64.d
nola urbs capitur 106.f.g. eius ſitus 158.b
nolam fruſtra tentat Annibal 154.b 160.d. 165.b
nolanorum inter ſe diuiſio an ſe Annibali dedant 153.f. 158.d. 159.g 161.e.f. 164.k
nomentana uia 38.c
nomentani in ciuitatem accepti 93.a
nomentum oppidum captum 9.g
nomina dare coacti, & rerum damno, & laceratione corporum 79.b
nomina ſola quidam annales continentes 41.d
nominis ſolius inuidia 13.g. decreto gẽtis aboleta 73.c
nominis error pernicioſus 140.b.c
nominis ſui pro foribus ſcribendi ratio 166.g
nominum dandorum in delectibus neceßitas 42.b. 79.b
nominum multorum terrore affici fortem uirum non oportere 288.c.d
nominatim ad delectum citabantur minores, unde & nomen dare 19.k
non omnium dierum ſol occidit 327.f.g
norba & Setia coloniæ romanæ 89.b
norbana colonia romana 21.d. 200.b
nortia Hetruſcorum dea 82.i. 79.g
notæ equeſtres cenſoriæ 200.c
nothus erat Perſeus 106.k. 335.f
notitia maris, terrarum & uentorum neceſſaria mari pugnaturis 295.i
notium oppidum 302.g
nouandarum rerum faces maximæ 261.d
nouelli Aquileienſes, hoc eſt coloni noui ſeu recentes 345.i
nouendiale ſacrum 8.a. 136.b, 207.a
nouendiales feriæ 12.k

nouitas omnis ſermones uulgi excitat 277.c.d

noui hominis inuidia apud patritios & nobiles 111.f.309.e

nouorum hominum ambitio compreſſa 82.e

noua ac recentia in hiſtorijs iucundiora 1.e

noua carthago ubi ſita 206.g

nouarum rerum ſpes blandior 188.b

nox ad quietem data 334.i

nox interdiu uiſa intendi 85.e

nox prouidentiam adimit 234.b

nocte lux oborta 213.e.226.i

noctu ſenatus datus legatis Perſei 349.e

nubere in funere 236.f

nubes montana uocatus Fabius 143.k

nubes equitum ac peditum 288.a

nubes telorum 315.i

nuceriam Annibal in deditionem accipit 153.g

nucerini Calatiam traducti 198.a

nuces per fluuium ſecundum obſeſſi miſſa 129.k

nudi pugnantes Galli 314.c

numa Pompilius Sabinus romę rex electus 5.a.5.b.43.b. *eius religio & opera* 4.k.5.b. *commentarij de rebus ſacris* 8.b. *in comitio publice combuſti* 339.f.g. *eiuſdem ſepultura* 227.f

numen & dij 22.k

numinis neglecti uindicta 67.f

numerus Mineruæ inuentum 79.g

numerij decimi Samnitis uirtus 135.b

numicus fluuius 1.k

numidæ & Mauri accoli Oceani 229.e

numidæ & Hiſpani milites aliquot ad marcellum tranſeunt 161.b

numidæ deſultores equites præſtantiſſimi 133.f.140.b.157.a.181.i 193.b.231.i.280.k.281.a

numidæ fallaces 184.a. *libidinoſi* 229.c.235.d. *perfidi* 221.f. *ſtrenui* 87.c

numidæ cuiuſdam audax facinus 185.d.186.b

numidæ perfugæ apud romanos terrorem ciuibus faciunt 187.e.f

numidæ præcurſores Annibalis 186.f.g

numidæ magno romanis cõmodo ſunt 280.i.k

numidarum gentis diſciplina militaris 172.f. *eorum habitacula* 233.b.i

numidas captos apud romanos Maſaniſſa liberat 336.k.337.a

nummi tribuni plebis 321.c.d

numiſius Latinorum dux 92.b

numitori Albæ regnum reſtituitur 1.k.2.a.b.c

nuptiæ ferales 235.k.236.a

nuptiæ inter bella 291.b

nuptiarum contentio inter plebeium & nobilem 45.a.b

nuptiales epulæ 280.a

nuncij boni celeritas uix fidem meretur 210.b

nuncios calamitatis ſuæ hoſtibus ſupereſſe permittit Liuius Cos. 209.k

nuncijs quadam re magis quàm uerbis intimantur 12.b

nymphius Paleponitanus 95.b

O

O*Baeratorum dura cõditio apud romanos* 18.i.71.f.75.i 76.a

obedientem ut inferiorem habeas, ratio 194.a.b

obedientes aduerſus aliquem quid facere 313.b

obliuione deleri quæ non poſſunt, ſilentio tegenda 295.f

obloquentiæ ultio 298.b.i *& dein.*

obrimæ fontes 312.i

obſes mulier elapſa, repetita & reddita 17.b.c

obſeſſæ urbis malum 293.f.g

obſeſſorum ſumma deſperatio 346.k 347.a

obſidendæ urbis opera 57.b.c

obſidio Syracuſarum triennalis 379.b

obſidio in bello miſerrima 307.k

obſidionis diuturnæ malum, fames 176.d

obſidionis urbium tædium, difficultas, ac ſumptus 274.c.d

obſidionem ſuam rediniunt romani in capitolio obſeſſi 67.a

obſides centum Carthaginenſibus redditi 253.k

obſides Tarentini Romam profugientes, denuo retracti 174.k.175.a

obſides romanorum in Carthagine noua inuenti, diligenter à Rom. habiti 196.a.f

obſides à ciuitatibus fœderatis dubio belli tẽpore romani accipiũt 368.e

obſides occiſi 17.b. *eius crudelitatis indignatio* 175.a

obſidum cura ac reſpectus 102.i. *populares ſuo in officio continet* 142.a

obſidum obliuio 338.e.f

obſidum translatio 253.k

obſidum Carthaginenſium Setiæ aſſeruatorum coniuratio detecta 259.a.b

obſidum uelut eliciendorum ratio 291.d

obſtinati animi facinora 246.k.247.a

obtrectatoribus ſuæ famæ Aetolis T. Quintius ſaluti eſt 295.c. *& dein.*

obtrectare laudes alicuius 386.e

occaſio nunquam amittenda 183.b

occaſio eadem nec diu nec ſæpe occurrit 258.b.c

occaſionem optimam Annibal poſt Cannenſem pugnam amiſit 186.a

occidione occidi 55.c

occiſorum per tyrannidem filij in par diſcrimen adducuntur 334.c

occultorum ſacrorum pernicies 324.a

occupantis quàm occupati melior conditio 170.f

occupare, occidere 285.h

ocij mala 25.c.191.a.216.h

ocio ciuitas ſeneſcat 5.b

octacilij propræt. Siculi anguſtia 155.d.e

octauius Mamilius Tuſculanus Vlyſſis & Circes propago 11.i.17.k. 18.c.f

octauius Metius 121.k

octobribus calendis magiſtratus initus 58.d

octolophum 250.f

oculi romanorum in bello ardere uidebantur 86.k

oculorũ ualetudinis excuſatio in ſuſcipiendo conſulatu 189.k

odium mutuum duorum magiſtratuũ collegarum precibus populi Ro. depoſitum 342.k

odemantidica terra 379.d

odoris inſoliti malum 301.k

odryſæ oppidum Thraciæ 333.c

oeandenſes conſulis romani amicitiam pecunia redimunt 313.f

oeneum oppidum 368.b.c

oenias inſula 190.f

oeroanda oppidum 317.e

oeta mons 292.b

oetæi montes 349.e

offilius Calauius Ouij F. de romana indole quid ſenſerit 101.a

ogulnij præn. Auli, trib. mil. cædes 265.d

olba urbs 234.f

olcades infeſtat Annibal 125.i.k

olcinium oppidum 383.k

oleæ rami, uelamenta ſupplicium 127.e *& pacis ſigna* 241.d

oleæ de menſa à muribus prægustata 344.k

olympiorũ ſolẽne ludicrũ 205.f.212.e

olympias Alexandri Epirenſis ſoror 95.f
olympias, olim connocondylum 327.f
olympij Iouis excellentia 348.i.384.g
olympio Gentij legatus ad Perſea 373.g
olympum montem Galli cum uxoribus & liberis conſcendunt aduerſus romanos 313.i.k.314.a
onerare ſpe 280.k
oneſimus Pythonis Macedonis filius 372.e
onomaſtus & Caſander Philippi fautores Maronitas produnt 325.g
onus plebis romanæ 193.a
opera publica, publica pecunia facta 343.g
operæ precium eſſe, hoc eſt non inutile 331.k
operæ eſſe, hoc eſt uacare 58.g
operam fere emolumentum ſequitur 56.i
operibus, non ui, expugnati Veij 58.g
operarij fiebant quidam ad opera publica, qui cenſura notabantur 169.d
operari ſuperſtitionibus 121.d
opes magiſtratus obeuntium ipſam dignitatem auctiorem faciunt 44.b 45.a
opifices ad bellum coacti 94.d
opifices Carthaginis nouæ captæ, populo romano attributi 196.a
opima ſpolia A. Cornelij Coſſi 47.b.c
opima ſpolia quæ dicantur 47.b.c.d
opimis ſpolijs ſedes à Romulo ſacrata 3.f.g
opinio et ſpes quãquam uana ſæpe multum facit 270.b
opiter uirginius Coſ. 11.b.25.f
opis ædes in Capitolio 326.i
oppia uirgo Veſtalis inceſti damnata 23.b
oppiæ legis cõtentiones 267.i.& dein. 269.e
oppidum in Italia condere uetantur Galli 333.d.e
oppida metu hoſtium ab habitatoribus deſerta 118.i
oppida ſuorum Philippus incendit 255.k
oppida duo contigua aduerſaria muro diuiſa 269.b
oppida multa paucis diebus capta à romanis 75.e.f.107.a.111.e.343.d
oppius Saluator prænomine L. 283.e
oppugnandarum urbium apparatus 57.b.310.g
oppugnatione in media Oringis oppidi erumpentes ciues ſemiermes male excipiuntur 211.e.d
opulentia malum 268.e
opuntis urbis ſeditio 260.b
opuntij diripiuntur 220.f.g
opuntiorum emporium Cynum 212.b
ora pro fune nautico 219.k. trahunt ſcalas oraſque
orationis in tempore habitæ momentũ 286.a
oratio Athenis plurimum pollet 251.i.k
oraculum delphicum de exundatione lacus Albani 60.b
oraculum Apollinis 312.c.d
orbitanium oppidum 166.d
orbis terrarum in ditione Rom. 308.e
orbes ænei 94.e
orbitatem parentes metuunt 344.d
orchomenon Philippus Achæis reddit 354.e
ordo quos & quibus militibus conflaret 91.e.d
ordinum ac dignitatum diſcrimen Seruius Tullus rex inſtituit 10.d
ordinum in ſpectaculis ſecernendorum author Scipio, pœnitentia eius rei ductus 277.d
oretani ab Annibali oppreſſi 127.b.c
oretani Hiſpaniæ populi 283.a
oreom urbs 212.a.b.252.e.f.371.b
oreum & Eretria Eumeni regi Attali filio data 265.a
oreſtis urbs 206.b.251.c
oreſtis, Macedonum gens 265.a
orgeſſum caſtellum capitur 248.g
oricinorum & Apolloniatum motus 290.k
oricum de Macedonibus recipiunt romani 170.i
orientis imperium fortuna romanis deſpondet 193.d
ortiagon regulus Gallorum 313.k
uxoris captiuæ memorabile facinus 314.k.315.a
originis memoria honos delatus 317.k
origines rerum minus iucundæ 1.c
origines urbiũ ut fiant illuſtriores 1.c
origines Catonis 268.k
orinx Hiſpaniæ urbs agro fertili & aurifero 211.b.c.d
oriundes fluuius 375.d
ornamentorum muliebrium cenſura 331.g
oroanda oppidum 317.e
oroandenſes populi 313.i
oroãdes Cretenſis Perſea regem fallit 379.h.i
oroandi populi 319.d
oropum Attica urbs 272.e
orthobula maritum ſuum ueneno tollit 421.b
oſca lingua 116.f
oſca fabula 79.f
oſcenſe argentum 230.a
oſcen coruus 121.b
oſculo limen curiæ romanæ contingens Pruſias 388.d
oſphagus fluuius 251.a
oſſa Philopœmenis à Meſſenijs repetita, & ſepulta honorifice 331.g
oſſa mons 361.k
oſtia condita in ore Tyberis 8.b
otriculani ſponſione in amicitiam romanorum ueniunt 110.b
oua ad notas curriculis numerandas 384.i
ouatio appij Claudij Centonis 350.d
in Ouili conueniunt centuria ſeniorum, & centuria iuniorum 189.k. 190.a
ouius Paccius ſacerdos Samnitium 121.b
oximi muri facti 350.f

P

PAcula minia campana ſacerdos Bacchanaliorum 324.k
pacuuij Calauij Capuani facinus 150.i.152.d
padus Rhodano uiolentior 132.i
pæonia Dardanorum finibus contiñes 384.i
pæſtum, coloni romani 200.b
palæpolitanis bellum intentatur 94.i
palæpharſalus oppidum Theſſaliæ 369.b
palæpolis urbs 94.b
palæpolitanos recipiunt romani 95.k 96.a
palepharſalum oppidum uaſtatum 369.c
palanteum urbs 2.c
palatinus ſeu palantinus mons, primus à Romulo munitus 2.c
palinurum promontorium 300.a
pallenenſis agri fertilitas 371.b. 385.a
pallenſes populus Cephaleniæ 315.b
pallium & crepidæ imperatori Rom. non conueniebant 228.e.f
palma uiridis ardens 364.i
palma in area enata 254.f
palmæ quando uictoribus dari cœptæ romæ 123.c
palmata tunica 236.f
pallori ac Pauori fana uota 7.b
paludati duces bellorũ 289.f.g.298.c
palumbinum Samnitum romani capiunt 127.g

paluſtir

Paluſtris itineris difficultas 137.k
Pamphilidas præfectus Rhodiæ claßis 130.i
pamphiliæ controuerſia inter Eumenē & Antiochi legatos 318.a
pamphilius ſinus 301.k
pamphili legati ad romanos, eiuſque munus 371.i.k
pan Lyceus 2.c
panætolium, concilium Aetolorum 248.i
pandoſia Brutiorum urbs 232.i
panicus terror Romæ 98.f
panis in fame ab obſeſſis iactandi aſtus 66.h.i
panopea urbs capta 257 a
panopolis urbs 250.e
panormum Samiæ terra 299.d
panormitana polixenidæ uictoria aduerſus romanos 299.d.f.g
pantaleontis Aetoliæ principis fides 353.g
pantaucus Gentium Perſeo conciliat 373.b
papauerum ſumma capita decuſſa quid indicarent 13.b
papinus mons 381.a
paracheloís urbs 327.f
parantur facilius quædam, quàm retineantur 303.f.g
parentum ſæuitia filijs toleranda 206.e
parma colonia deducta 333.g
parmenio & Morcus legati Gentij regis 372.b
paroria Thraciæ 327.k
paros inſula 265.e.f
parricidæ patris exitus 343.k
par ubi eſſe cœperit mulier, ſuperior euadit 268 c
pars maior meliorem fere uincit 129.f
parſimoniæ aut paupertatis pudor turpis eſt 184.k.185.a
parthenius mons 272.f
parthini nouas res moliuntur 226.c 368.f
paruæ res ſæpe magnarum rerum momenta trahunt 199.b
paſcua miranda 162.f
paſtoris indicium commodum 255.f
paſtorum habitu fallētes milites 99.b 212.g
paſtorum coniuratio 326.b.331.b
paſſaro urbs romanis deditur 383.k
patara Lyciæ gentis caput 300.e.f
patauini ſemper in armis 185.g.eorū in Venetia ſeditio 350.e.f
patera aurea ante pedes Iunonis 69.b
pater de liberis ſupplicium ſumens 15.d.e
pater erga filium ſeuerior æquo, in iudicium uocatus 79.i
pater filium occidens 22.i.338.f.g
pater filium nobilem ac fortem, quod iniuſſu ſuo aduerſus hoſtem uel feliciter pugnaſſet, occidi iubet 90.k 91.a
pater de filij morte ſuſpectus 187.d 157.d.e.281.b
pater Fabius filio Fabio legatus in caſtra uenit, & à filio deſcendere de equo iubetur 171.i
pater filio mortem minatur in patriæ periculo 258.d
pater ægrotus filio ex captiuitate recepto conualeſcens 304.g.h
pater honoribus filij infenſus 333.b
pater filio iniquus 334.i.k
pater dolore filiorum amiſſorum ſe ſuſpendens 355.i.k
patris memoria filio prodeſt 25.d
patris ac filij eadem poſſeßio 51.g
patris ſenis ad filium iuuenem preces in re maxime trepida 152.a
patris ac filij diſcordia in re nouanda 144.i
patris aduerſus filium ſuſpiciones 355.f
patris triumpho filij ſubtrahuntur 387.f
patri propter filiū ignoſcitur 331.h.i
patrem inter ac filium diſceptatio, facilis 12.a
patrem Fabium, milites patronos, ſalutant Minutius & eius exercitus 144.c
patrem uocare quem aſſueuerat, Philippus Aratum occidit 257.k
patre in hoſtium poteſtate exiſtente filius trib. pleb. aut ædilis iure eſſe non poterat 203.e
patres unde dicti, & qui patricij 3.a 55.g. quando conſcripti dici cœperint 14.g
patres plebi de ſuo cedentes, alıud à plebe extorquent 78.b
patrum indulgentia in plebem, optima ciuitatis cuſtos 16.c
patrum timor à plebe 18.k.19.a
patrum ac plebis diſſenſio 22.k.23.a 27.c.30.a.31.c.d.32.c.41.b.c
patrum facinus in tribunos 25.b
patrum infrequentia roma 38.d.e
patrum erga plebeios modeſtia 141.g
patrum dominatio in plebem 7.b
patrum à plebe ſecretio in ſpectaculis 277.c
à patribus ad plebem primus deſciuit M. Manlius Capitolinus 72.k. 73.c.d
paternum æs alienum filius luiturus, in nexum ſe dat 96.b
pater patratus in fœdere faciendo. 6.c
patræ, Achaiæ oppidum 295.d
patriæ acerbitas filium à pietate non auertens 79.k
patria quæ intelligatur, muri ciuitatis, & ipſum ſolū, ac ciues ipſi 100.e.f
patriæ amor 67.d.152.d.235.f
patriæ charitas in quo ſit 10.g.88.f
patriæ charitas apud Romanos 161.g
patriæ ſæuitia ciuibus ferenda 206.f
patriæ ingratæ Carthago & Roma 320.f.321.e
patriæ ruina quidam opprimi magis uolentes, quàm ſoli periclitari 384.f
patricij qui dicantur 339.i
patriciæ dignitatis patrocinium 57.b.i
patricij conſulatum ſibi uindicant 115.c
patriciarum matronarū aduerſus plebeias faſtus 117.b
patriciorum iuuenum aſtutia in eludendis tribunitijs conatibus 30.h.i
patriciorum ſuperbia 44.a. excellentia 77 c
paucorum militum uirtus aduerſus Annibalis copias 155.a
paulæ Buſæ Cannuſinæ matronæ erga romanos de Cannenſi clade ſuperſtites humanitas 148.a
paulus Aemylius, eiuſque preclara facinora 372.e.f.375.k.376.g.i.379.d 380.a.384.b.385.b.386.a. 387.e Vide L. Aemylius Paulus, & L. Paulus Aemyl.
pauperes ſatis ſtipendij pendere, ſi liberos educent 16.c
paupertas maximorum quorundam uirorum ut P. Valerij Cos. 17.g. & Menenij Agrippæ 21.c
paupertatis aut parſimoniæ turpis eſt pudor 268.f
paupertatis ſimulatio mulctata 229.b
paupertati ac parſimoniæ honos maximus Romæ habitus 1.d
pauſanias prætor epirotarum 256.e
Phereorum princeps 290.f.g
pauſiſtratus Rhodiorum prætor 262.a 296.b.299.b.c
pauſiſtrati cædes 300.g
pax ubi firmißima ſperetur 94.g
pax à uictis magis quàm à uictoribus ſperanda 153.b
pax certa melior quàm ſperata uictoria 240.a
pax nonnunquam bello præferenda, & ſperata

ſperatæ uictoriæ 240.a.b
pax quando cum Carthaginienſibus ſacta, & quando bellum cœpsum, & quando finitum 243.a.b
pax ſæpe per mulieres Rom. parta 268.i
pax precio redempta de Romanis 312.i
pacis cura non minor Numæ, quàm belli erat 5.b
pacis petendæ ritus 22.d
pacis mentione ac ſpe negligentia oboritur 233.k
pacis Philippo à Romanis datæ conditiones 229.k.264.d
pacis Aetolis datæ conceptio 311.b.i
pacem etiam qui uincere poſſunt, nolunt 88.g
Pacem Annibal à Scipione petit 239.g.241.d.g
pacem precio barbaris Romani dant 212.f.g
pacē precio uendisantes taxati 318.b
peccandi exemplum eſſe non debent qui alijs præſunt 32.e
peccari quidā magis nolint, quàm peccata ulciſcantur 228.k
peccati conſcientia 343.k
pecora hoſtium rapacitati obiecta, ut in inſidiarum opportunitatem elicerentur 218.k
in pecorum trucidatione animi ſui ferisatem explent Ligures 348.d
pecoribus uelut ſimiles contempti Aſiani milites Romanis 304.k
pecua, pro pecora 192.b
pecuarij damnati 117.b. 123.i.266 f.280.k
pecudes mutato ſolo ac cœlo etiam mutantur 313.d
peculatus reus L. Scipio 321.f.g
pecunia pro crimine populo promiſſa 30.g.b
pecunia Scipioni unde confecta in Africam traiecturo 223.a
pecunia templorū ſacroſancta 228.b
pecunia in pecoribus mapalibuſque 231.b
ex pecunia incerta nouere non licere 245.e
pecunia mulctatitia ſœneratorum in quadrigas auratas conuerſa 285.k
pecunia in mare deiecta, per urinatores extracta 371.a
pecuniarum pro habitu munia pacis ac belli facta 10.d
pecuniæ damnati uinciebantur à creditoribus 71.f
de pecunijs ius diei Manliana ſeditio prohibebat 72.b.g
pecuniæ credita, bona creditoris, non corpus obnoxium eſſe debere 96.e
pecuniæ iudicati 155.e
pecuniæ regiæ ſeruandæ cura in captis Syracuſis 181.c.d
pecuniæ damnum acerrime ſtimulat 243.d
pecuniæ publice & conflandæ & comparcendæ ratio 269.b
pecuniæ momentum in bello 368.e
pecuniæ senectatis malum 368.i
pedanij centurionis uirtus 176.i
pedani in ciuitatem accepti 93.a. corū auxilia 92.g
pedites equina uelocitate 181.e
peditum equitibus in bello miſcendorum inſtitutum 183.g.b
peditum ſingulorum in equos equitum tollendorum aſtus 345.b
pedum oppidum 22.e. 81.f.92.f.k
pedibus merere coguntur à cenſoribus notati 165.k
pelagones, Maced. populus 159.d
pella Macedoniæ urbs 190.i.378.c.f.i.384.i
pellibus segebantur hybernacula 56.g 304.k
peligna cobortis animus fortiſſi. 161.b
peligni à Romanis domiti 116.a.111.d.e
pelium urbs Macedoniæ 251.d
pellineum oppidum 290.k.291.g
pelops Lacedæmoniorū legitimus rex 273.b
peloponneſus peninſula, eſt. 357.k. 292.b
pelorum recipiunt Romani 282.k
pelta, & cetra 295.d
peltaſtæ cetrati 249.i.k
peluis aurea Iunoni reginæ in Auentino dicata 319.f
peluſium, Aegypti clauſtra 374.b
phalangis robur. 380.f. ut ſoluatur ibid.
penates coguntur relinquere Ligures, & in plana deſcendere 341.d
penatium deorum ædes de cœlo tacta 381.i
peneſtæ bellicoſi 371.e
peneſtia regio 367.k.368.b
peneus fluuius 2.256.c.357.i.262.a
penninus 131.i.k
penſionem ſibi debitam Romani ante diem accipere nolunt 289.b
pentri Samnites 107.b
peparethum oppidum 211.i.248.i
peræa, Rhodiorum continens regio 260.e.262.b.301.g
perduellionis reus Cn. Fuluius 223.b
perduellionem iudicare 367.g
perduelles hoſtes 230.a.253.e.353.i
perduellibus ſuperatis, Romani dijs gratias agunt 281.i
peregrini etiam Romæ regnabant. 8.k
perfidia barbarica. 181. b. punica 138.b
perfuga ut habendi 171.k
perfugarum Romanorum ſupplicium. 166.d.326.d. perga urbs 317.a
pergamum, Eumenis regia 281.f.300.k.301.e eius oppugnatio 300.k
periculum inferenti plus animi eſt, quàm propulſanti 222.e
periculo totam ſimul gentem obijci nō debere 341.a
peritus Græciæ 282.d
perlitatio tribus bubus haud dum perfecta 347.g
permittere equos 341.d.e
perplexum reſponſum ab Romanis datum Achæis & Lacedæmonijs. 316.f
perrabia et perabi 265.a.292.a.351 i.361.c.264.f
perranthe, quæ & Ambracia 310.f
perniciales morbi 203.i
perniciſſimum corpus miles habere debet 375.i
perolla Calauius, Pacuuij F. Annibalis oſor. 152.a
perpetuatio iudicum mala 266.k
perpetuitatis Romanæ urbis indicium 12.i.k
perſæ ab Lacedæmonijs aquam & terram petentes 282.d
perſæ Lacedæmonios cædentes 292.e
perſeuerandum in bellis ad uictoriam uſque 57.g
perſeuerantiam diſcere debere milites 57.d.e
perſeus Macedoniæ rex, eiuſque res claræ & infames. 190.g.248.b.311.a.326.i.334.g.b.i. 335.i.344.d. 348.f.g.i.349.e.f.& dein. ex ordine uſque ad 380.e
perſeis urbs 333.d
pertinax audaciæ conſilium 369.k. 370.a
peruſia Hetruriæ. 108.k.109.a. Romanis deditur 109.i
peruſini inquieti. 119. c. pacem à Romanis petunt 120.b
peruſinorum clades 119.b.151.b
peſtanorum beneuolentia erga Romanos 144.k
peſinunte Romam inuehendæ Ideæ mater Romanis præcipitur 266.e
peſtilentia Romæ 8. a. 29.a. b.34.d. 47.e.f.48.c.53.k.59.d.63. e.72. d.79.c.g.84.k.93.i.94.i.106. f.k 11.9

119.d.180.b.103.i.226.a.301.k.319.a.347.b.341.b.342.b 349.a
peſtilentia in Romanos Pœnosq; graſſans 180.b.223.d
peſtilentia in Volſcis 21.d
peſtilentia in exercitu Gallorum 67.b
peſtilentia per mulieres inducta 113.d
peſtilentia in boues ingruens 349.a
peſtilentia ſedandæ ſacrum 59.d.79.c.349.b
peſtilentia ergò Aeſculapius ab Epidauro accerſendus 123.f
peſtis mira uis 348.g
peſtis pro morte quauis 178.f
petellia ſeu petilia urbs in Brutijs ab Himilcone Pœno expugnatur. 157.c. à Romanis recipitur 232.i
petellinos ſocios ſuos Romani in anguſtijs maximis deſerunt 268.g
petelinus lucus 73.c
petilia lex 323.i
petilius trib. pleb. 45.g
petilij præn. Qu. Scipionem Africanũ reum agunt 320.f
petra oppidum Medicæ Philippo deditur 338.e
petra urbs Pieriæ 327.f
petetarus amnis 368.b
phacium Theſſaliæ oppidum 255.k. 291.f
phalanna oppidum 361.k
phalangitæ milites in exercitu Antiochi 301.i
phalanx Macedonica 251.b.355.k
phalara ſeu phalera in Maliaco ſinu. 205.f.287.d
phaleræ equorum Romanorum precioſæ 356.g. ijs donati equites fortes 380.c
phaleria Theſſaliæ incenſa ac direpta 256.c
phal ſcæ iuuentutis proditor ab Romanis in urbem redactus 359.f
phaloria oppidum 291.g.327.c
phanæ portus Chiorum 374.g
phaneas Aetolorum princeps Lamiæ prætor 260.c.287.d.e.294.e.295.f
phanota Epiri oppidum Romanis deditur 300.b.368.b
pharſalus Romanis deditur 291.k
phaſelis oppidum 301.i
pheeadum urbs 251.f
pheneum oppidum 212.e
pheræ Theſſaliæ oppidum 255.k.284.i.k.291.k
pherai agri uaſtatio 362.c.d
philæ oppidum 370.g
phileas Tarentinus, inquieti animi homo 174.k.175.a
phileterus frater Eumenis 362.b
philipopolis urbs 327.c.333.d
Philipus Macedonum rex, eiusque res geſtæ 144.c.158.b.159.e.f. 171.a 190.e.f.191.d.200.e.205.d. 211 f.h.i.212.b.c.d.f.224.g.226.d.e. 242.g.244.i.246.f.k.247.a. 247 i.k.248.b.e.g. 249.d. 249.b.i.k. 250.a.f.& deinde.281.f.i.k.252.a.b.254.b.c.256.d.e.f.257.f.g.b. 258..b. 260.a.b.i.k. 262.e.f. 264.d.e.& dein. 271.k. 281.d.e. 289.f.291.f.g. 292.e. 294.a.b. 295.c.d.e.b.302.e.303.g.309.k. 310.a. 316.g. 318.b. 317.b.i.k. 329.c.d. 332. b.334.d.e.335.c. 338.g.344.d.c.380.c.383.f. eius mors 343.k.344.a.
philippus Megalopitanus zacynthi præfectus 208.a.294.k
philippus magiſter elephantorum Antiochi. 305.e
philippei aurei nummi CXL. millia triumpho Aſiatico prælati 309.i
philippeorum nummorum ingens uis 277.a
philocles præfectus Philippi regis 248.d. 256.f. præfectus Chalcidis 256.f.258.c.261.c.337.f.344.b
philodamus Arginus Euriali præfectus 179.i
philomenes Tarentinus Annibalis fautor 175.a. eius mors 201.a
philopæmen Achæorum prætor 248.c.283.f.b. 283.g. 286. b. 301.d. 330.g.332.c.332.g.i.
philopœmenis in Laconia expeditiones 283.d
philopœmenis fuga 283.c
philonem & Eubulidam Chalcidenſes ſibi dedi ab Antiocho poſtulant Romani 306.d
phlius, untis, oppidum 325.g
phocæa urbs 299.a.330.b.303.g
phocæenſes à militibus contra uoluntatem imperatoris diripiuntur 303.k
phocæenſibus ager ſuus redditur, & ſuæ leges permittuntur 317. k. 318.a
phocis Cheronea 291.b
phocidis terræ uexatio 256.k
phocidis ac Bœotiæ metus à Romanis poſt fugatum Antiochum 293.a
phœnica Epiri urbs 225.b
phœnicus, untis, portus Erythrææ terræ 212.g
phthiotæ Achæi 217.b
phrygia duplex. 318. a. utraq; Romanis ſubiecta. 308.b. utraque, Eumeni regi ab Romanis data 308.i
phrygius amnis 304.b.i
philaca oppidum Romanis deditur 384 b
phiſtas Aetolorum dux bis uictus. 205.d
piaculare ſacrificium 6.k
piaculare ſacrum 228.e.f
piaculum rerum præteritarum 332.c
piceni agri abundantia 139.c
picentibus fœdus datur à Romanis. 114.a
piera Theſſaliæ Romanis deditur 255 k.291.i
pieria ſylua 381.b
pietatis ædes dedicata 340.d
pignus imperij Romani fatale 191.c
pila Horatia 6.k
pila militibus ardentia 137.f
pila pontis Tyberini 343.g
pileati prouinciales currum triumphãtis liberatoris ſequuntur 263.b
pileati capite raſo liberti 388.e
pilum Romanum 104.f
pinarij ac Potitij 2.b
pinarij prænomine L. uirtus ac prudentia 170.b.c. & dein.
pineus Illyricorum rex 144.d
pyræum Athenarum 248.f. 384.e
piratarum ingens multitudo 302.i.k
piſæ obſeſſæ 379.f
piſanorum et Lunenſium de agro apud Romanos contensio 381.b.c
piſaurum colonia deducta 331.b
piſces aratro eruti. 351.d
piſidæ pop. 281.f.305.e
piſidæ Sagalaſſeni 313.i
piſidia omnis Romanis ſubiecta 308.d
piſiſtrati homicidæ mira pertinacia 263.a. eius ſupplicium ibi.c
piſiſtratidarum execrationes 352.c
piſuetæ pop. 262.a
pityuſa inſula 220.a
placentia expugnatio difficilis 207. g diripitur 245.d
placẽtini, coloni Romani 368.b.129.d.200.b
placentinorum & Cremonenſium erga Romanos gratitudo 263.a
plagæ Gallis quæ magis ac minus placeant. 314.d
planitiæ 370.e
plator Gentij regis frater 374.k
platoris præfecti Orei urbis pro Philippo rege, proditio 211.i.k
plauſtra pecunijs onuſta 318.k
plebeia libertas aduerſus ſuperbiam nobilium 111.f
plebeius an uir fortis eſſe poſſit 50.f. 77.a.113.b

plebeius conſul primus 78.b.80.c
plebeius dictator primus Ibidem
plebeius magiſter equitum primus 85.b
plebeios ambos conſules eſſe poſſe, impetratum 89.a.144.f.187.b
plebeij magiſtratus ſacroſancti 21.a. *patritijs non gerendi* 48.d.e
plebeij nobiles, & plebeij uere plebeij 144.f
plebeiorum magiſtratuum creandorũ lex. 26.a. *eorum magiſtratuum neceſſitas* 38.e
plebeiorum cauſa fortiter acta 43.d
plebeiorum aduerſus patritios de honoribus ſacerdotiorum contentio 112.h.113.a.b
plebeiorum fortium commendatio 113.b
plebeiorum dignationis aſſertio 113.d
plebicolæ multi malos exitus ſortiti 72.b.c
plebiſcitis an tenerentur patres 38.i.k.92.g
plebis conciliandæ ratio 16.c
plebis iratæ commotio 21.f.g. *ad iram mouendæ aſtus* 21.g. *reconciliandæ ratio* 24.c
plebs maiorum atque optimatium exẽplo trahitur. 55.b. *deterioribus ſe re inclinatur.* 355.b. *inſtabilis eſt.* 353.f
plebs omnia quàm bellum malens. 21.c
plebs Romana agrarias largitiones pecuniariasque Caſſij conſulis aſpernatur regni metu 22.b
plebs largitionem ſenatus auerſatur. 72.c
plebs Romana regni impatiens 22.i
plebis Ro. ad ſuſtinendam ærarij inopiam promptitudo 165.i
plebs Romana Veios excitat 161.i
plebis Romanæ per agros effuſio imminentibus urbi Gallis 65.b
plebis fauor leuis, & pernicioſus 72.c.d
plebis impotentia 62.k. *indignatio de erepto ſibi conſulatu* 82.k.144.f
plebis cum patribus diſſenſio ac ſeceſſio. 16.c.18.b.i.22.c.1.b.25.b.26.b.51.k.53.b.54.f.122.k.123.a.161.f
plebis aduerſus Patres uictoria 30.f
plebis audacia refutata compreſſa 280.d
plebis onus atque nexus 16.b.20.b.34.a.41.b.76.c.77.d.82.k.194.b
plebs nexu liberata 82.k
plebis oſor Ap. Claudius 20.b
plebis ſeceſſio 20.i.37.k.88.f
plebs Patribus cõciliata 55.f.g.75.b
pleiæ oppidum 283.i
pleminij legati Ro. impotentia in Locros 228.i.225.g.i. *Eius catena ac carcula mors* 229.b
pleſtonia Marſorum urbs 112.c
pleuratus Illyriorum rex. 274.a.311.b. *Romanis conciliatur.* 226.f.248.b
pliſtia à Samnitibus capitur 10.b
plitendum oppidum 313.g
plumæ accenſæ grauis fumus 311.d
plures pluribus egent 274.i
plurium imperium bello inutile 49.g
pluti & uineæ in bellis 271.c
pluuiæ frigidiſſimæ malum 135.b
pluuiæ uis ingens 136.b
pluuia carnea. 29.k. *ſanguine miſta* 137.f. *terrea.* 276.a. *lapidea.* 157.i.174.k.190.b.241.i
pluuia ingens grandine miſta Romanos ac Pœnos de Roma iam concertaturos diremit 186.k
plauina urbs 251.a
pocillum mulſi Ioui Victori uotum 112.c
pœnarum acerbitate ſuos continet tyrannus Nabis 272.g.b
pœnitentia in delictis ſatis pœnarum uidetur 218.c
pœnus hoſtis maxime formidabilis 127.k
pœni militis barbaries 151.f
pœni à Romanis ſuperantur 157.a
pœni uix fidem deditis Locrenſibus ſeruant 162.b
pœni bellis inſtaurandis & reparandis nati 171.d
pœni Philippum ſua claſſe iuuant. 201.f
pœnorum duces acerrimi 127.i
pœnorum ac romanorum primus congreſſus 150.b
pœnorum clades 159.k.161.g.b.1..5 d.e.177.c.183.e.g.k.201.e.i.202 g.209.k.210.a.211.b.d.214.b.c.e.g.220.a.223.b.225.c.232.f.234.c.237.d.e.f
pœnorum clades Cannenſi cladi par. 209.k
pœnorum naues onerariæ LXXX. captæ 223.c
pœnorum ſuperbia & auaritia. 225.d
pœnos eleuat Marcellus 160.i.k
poetarum ordiendi mos 1.i
politorium à Romanis captum ac dirutum 8.f
pollentia colonia deducta 331.g
pollentiæ ſignum deiectum 324.a
pollia tribus 99.i.120.b
polluſtia urbs Romanis adimitur 22.b
polyaratus Perſei fautor 374.k
polycletus Epicidis præfectus Syracuſis 180.a
polycratia Arati Achæorum principis uxor à Philippo in Macedoniã aſportata 262.c
polynei Syracuſani nobilis prudentia & modeſtia 230.b
polyphantes Philippi regis dux 211.i
polyxenidas exul Rhodius præfectus claſſis Antiochi. 206.i.296.i.k.299.d.e.303.a.e.305.b
pometia colonia Romana ad Auruncos deficit. 17.b. *Eius deditio* 133.g
pometiæ manubiæ quantæ fuerint. 12.k
pomœrium quod dicatur 10.b
pompeius unde tantus 103.b
pomponius pro prætor 165.b
pomptina tribus & Publicia 82.d
pomptini agri controuerſia 69 b. *Eius diuiſio* 73.e
pondus iniquum à Gallis allatum in appenſione auri quo ſe redimerent Rom. 66.k
pons Sublicius 8.f. *reſciſſus* 16.e.f
pontes multi Romæ facti 350.f
pontium interciſio ad remorationem Annibalis 186.g
pontia colonia Ro. 106.g.200.b
pontificia ſcita 5.e
pontificis inſtitutio 5.e
pontifex max. propter ſacra in Italia remanet 220.c
pontificis maximi creandi comitia 174.b
pontifex ſacrificulus rex factus 14.f
pontifices de plebe primi 113.g
pontifices etiam Romani in pugnam deſcendebant 107.k.155.e.f
pontifices maximi primum ædiles curules ferè erant 174.c
pontificum fraus aduerſus uulgum 68.i.111.f
pontificum authoritas apud Romanos 228.b
pontij Cominij fortiſſimum atque audaciſſimum facinus 66.e
popilij obſtinatio aduerſus Ligures. 354.f. *Eius aſperum ac preceps ingenium* 380.i.k
populonij oppidum 104.k
populus Rom. iureiurando adactus, neminem Romæ paſſurum regnare 14.e.f.g
populus aduerſus magiſtratus appellabatur

batur 15.x.2.b.i.k.97.e
populus Romanus de finibus ſociorum index 42.g
populus Romanus an magiſtratuum ſuorum ſponſionibus & fœderibus obſtringi poßit 100.d.e.f.101.a
populus fraudis in ſe admiſſa uindex ſe uerus 173.i
populus omnis Romanus ærarius factus 232.b
populus ut origines ſuas anguſtiores faciat 1.e
populi diuiſio in curias 4.a
populi quàm conſulis poteſtas maior 15.b
populi Ro. quiritium, uerba hac miſſa ſacrificium uitiant 347.i
populi ſeuocatio inhibita 82.f
populi iuſſum poſtremum ratum eſſe debere 82.i
populi Romani authoritas ac reuerentia 43.g.97.b.129.i. poteſtas 198.g
populi fauor congiarijs paratur 297.a
populi infirmi & imbecilles præſentibus ſemper adulantur & potentioribus 290.a
populi ac reges inclyti perleui momento ſæpe uicti 246.b
populi iudicium maximi uiri æquo animo paßi 173.i
populo creandi regis poteſtas ut permißa ſit 4.k
cum populo ut agi auſpicato poſſet, locus inaugurandus erat 32.a
populum gratia atque opes corrumpunt 64.e
populum nouum ut in imperium ſuum acciperent Romani 219.d.e
popularis conſul P. Valerius 15.i
populares ab ſuo rege uaſtati 255.k
popularitas duces maximè ſuis militibus conciliat 98.b
popularitate maxime amabiles reges 163.a
populationum uaſtamentum 22.e
porcia lex, tergis ciuium Romanorum ſaueus 113.f.g
porcia baſilica 331.g
porcinæ commoditas 288.a.b
porcus biceps 213.e. cum humano capite 245.k.255.b. cum humano ore 198.d
poris Ænianum princeps, duarum ſororum unius poſt alteram maritus 334.f
porſena rex, eiuſque erga Romanos bellum & mox beneuolentia 16.a b.c.f.h.17.a.b.c.e
porſena à Romanis falſus 102.b
porta caſtrorum, extraordinaria, dextra principalis, ſiniſtra principalis quæſtoria &c. 339.a.b.c
portenta 28.k. eorũ contẽptus 366.k Vide monſtra & prodigia
porticus romæ ædificatæ 9.c. refecta 351.g
porticus Megalopolitana à Lacedæmonijs diruta, refecta 316.i
portoria & tributa plebi relaxata 16.c
portoria fruenda locata Puteolis & Capuæ 254.g
portoria & uectigalia inſtituta 343.d
portus corrumpendi ratio 300.b.c
portus Tyberis factus 343.d
poſideum promontorium 371.c
non poſſe quicquam facere quenquã, ſpem facis non facturum eſſe 204.i
poſthumia uirgo Veſtalis rea, abſoluta 52.d
poſthumius Albus 28.e
poſthumius Cos. 17.i
poſthumius Cominius Cos. 21.a
poſthumius Ebutius cornicen 45.f
poſthumius Ebutius Helua magiſter equitum 47.k
poſthumij Pyrgenſis publicani audacia in contemptu populi 174.a
poſtremum populi iuſſum ratum eſſe debere 82.i
poſtremum quod adijcitur, id totam rem trahit 209.a
poſteros magis ſpectat gloriæ cupiditas 221.k
potentatus æmulatio quàm pernicioſa 193.f
potidania urbs 212.g
potiri rem, ad rem ingentem potiundã 201.f
potiri cum genitiuo 255.b
potitij ac Pinarij 2.i
potitiorum interitus 106.i.108.a
potum ſemel atque iterum poſcentes legati à duce ad quẽ mißi erãt, prius quàm aliud quid exponerent 343.a.b
præcipere iter 293.a
præcipere ſpem futuri 367.d. lætitia 378.i
præcipitia Gallorum uictorum de monte Olympo 314.b
preciũ redẽptionis captiuorum Cannẽſi bello ab Annibale 148.k.149.a
præco Romanus in pronuncianda Græciæ libertate reuocatus 264.g
præda militi prærepta etiam in capta urbe 159.k
præda nonnunquam ijs cedit, qui uictoriam ipſi non pepererunt 314.g
præda partienda & ſtipendio cum fide exoluendo milites maxime conciliantur 125.i
præda hoſtilis in medio expoſitio 29.i
prædæ ereptæ indignatio apud milite. 62.c
prædæ dulcedo lõgius abducit 108.k
prædæ ſpes quantum animos militum incendat 126.a.205.b
prædæ auiditas occaſionẽ bene gerendæ rei nonnunquã præripit 133.x
prædæ ſpes inſidiatores facit 318.e
prædæ cupiditas animũ excæcãs 366.e
prædam ſibi minus nemo æquus patitur 61.b.62.b
prædam uendere coguntur milites, ne alibi quàm in animũ habeãt 113.b
in prædam ſuã ſæuiunt Ligures 348.d
prædantium confuſio 110.d
prædonum naues piraticæ 247.g
præeſſe ad exercitum 342.d
præfecti Tarentini ab Annibale impoſiti corruptio 201.e
præfectorum unius urbis duorum, malum 197.k
præferre diem anteuertere 323.g
præmia uirtutem excitant 50.f
præneſtinum bellum 73.g
præneſtis urbis ſignum in triumpho deuectum 75.d
præneſte Romani recipiunt 18.b.75.d
præneſtinorum defectio 73.f. fuga ac ſtrages 75.d.e. rebellio ibi. g
præneſtinorum quorundam militũ uirtus 155.b
prærogatiuæ iuniorum iu ſuffragijs momentum 163.g.i.x.189.k
præſentia periculi ferociam minuit 294.f
præſidia Romana male tractantur apud Samnites 107.b.c. apud Siculos 170.b
præſidia omnia Romana de græcis ciuitatibus deducta 276.i.x
præſidij ſuſpecta ab urbe dimittendi ua framentum 378.b
præſidio decedere iniuſſu imperatoris, apud Romanos capitale 170.c
præſidijs non onerandos ſocios 161.a
præſultor in ludis Ioui diſplicens 21.g
præter linguam nihil uiui reliquum 366.a
præterita magis reprehendi quàm corrigi poſſunt 239.g.293.k
prætexta toga ab Hetruſcis sũpta 2.k eius honos apud Ro. 260.b.269.d
prætextati etiã ĩ militiã allecti 148.k

prætor urbanus pr mus Romæ 79.c
prætor de plebe primus Q. Publius Philo 97.e
prætor an ſiue conſule in prouincia rem gerere poſſet 242.k
prætor conſulibus imperat iuſſu Senatus 238.c
prætores iiſdem auſpicijs quibus conſules creabantur 97.a
prætores comitia indicebant 144.d
prætores etiam iuri dicendo creati militare coacti 158.f
prætores quaterni alternis annis creandi 342.e
prætorum tribunalia ad piſcinam publicam poſita 157.i
prætorum numerus 260.b
prætorum in cultum ſumptus fieri à ſocys ſoliti, circunciſi 260.b
prætorum Romanorum impotentia aduerſus prouinciales 366.a.b
prætoria tria circa Capuam erecta 179.a
prætura quando primum inſtituta 79.b
prata Quintia 33.e. Flaminia 38.i
praxo Delphus hoſpes Perſei 353.f. latronum receptator 353.b
prædones à Catone multati 271.f
precationis carmē ſolenne prius quàm populum magiſtratus in concione alloquatur 315.c
prÿaticus campus 318.e
primates ciuitatum, eas nonnunquam perdunt priuata noxæ metu 383.k 384.a
primigenia fortuna 367.a
primi pili ductor, primus cēturio 88.i k.91.c.356.i.k
primi hoſtium ſi uincantur, de cæteris ſpes etiam uidetur 368.f
primus princept centuriæ 356.i.k
primis imperijs obediendo, iugu magis accipitur 316.d
princeps ſenatus legebatur 200.d
principes in militia 91.c
principalis porta dextra ac ſiniſtra in caſtris 47.e
principum regionis cuiuſque nominū cognitionis uſus 108.f.g
principum temperantiſſimi Romani 190.a
principum Argiuorū uexatio 263.g
priſtes naues 374.f
priua tunica 87.g
priuata pecunia reſp. adminiſtrata 161.g
priuata re nulla mouetur Scipio in cauſa publica 191.k
priuati creditores Rei. Romanæ agros à Rep. accipiunt 246.a.& dein. priuatarum rerum reſpectus, publicis ſemper officit 24.c
priuatis collatæ pecuniæ publicæ, repetitæ 227.d
priuatis licebat in ferendis legibus ſententiam ſuam dicere 386.b
priuernum oppidum, & Priuernates, eorumque cum Romanis res geſtæ 82.d.e 89.a.b.c.92.d.94.e.f.g.b
primi lapides ſilices, & prima uerbenę 243.a.b
proca Latinorum rex. 2.a
pro cætera negligentia, hoc eſt ſimili 176.f
pro rata 160.i
pro uirili parte 1.b
procedere in multum uini 298.i
procella atrox 334.b & deia.
procreationi operam dare cogit omnes ſuos philippus rex. 243.i
proculus Virginius Cos. 22.g
proculus Gēganius Macerinus Cos. 21.c
proculi Iulij de Romulo teſtimonium 4.f.g
prodictator creatus primus Q. Fabius Maximus 139.c.144.b
prodigia uaria ac miranda 7.k.8.a.9 b.12.i.k.15.b.23.a.b.29.k.85.c d.136.g.b.137.f.g.148.i.157.i 164.c.d.272.b.174.k.177.f.190 c.198.c.200.c.203.b.213.c.226 k.233.f.241.i.k.245.i.k.153.i 255.b.259.g.263.g.276.a.280. f.282.k.295.b.298.a.333.b. 337.b.342.f.344.k.346.b.347. d.348.b.e.349.b.351.c.354.e .366.k.367.a.372.g.381.b
prodigia quo magis credas, eo plura nunciantur 164.c.d
prodigia ſpreta 59.g
prodigys territi romani cum Anniba le pugnaturi 133.e
prodigiorum religio rem impedit bene geri 159.a.b
prodigiorum terror Romæ 144.i
prodigiorum auerruncandorum ergò ſupplicationes 117.a
prodigiorum procuratio atque expiatio romæ 136.g.137.f
proditio infamis 177.g
proditio fruſtrata 62.d.368.b
proditionis accuſat patrem filius 152.d
proditionis authores conſcij detecti & necati 179.c.218.d.e
proditionis mira ſimulatio ultionis meditatione 299.c.d
proditionis ſimulatæ fraus 299.d
proditori nihil uſquam fidum 3.g
proditores ſupplicio affecti 15.d. 292.c.247.f.g
proditoribus gratiam referunt etiam romani 55.a
proditionis infamiam libenter romani fugiant 201.k
proditoribus hoſtium honos habitus 189.b
proditoribus temere fides habita, in perniciem uertit 366.e
proditorij animi detegendi difficultas 193.f
procerna urbs recepta 291.i
profligare bellum & conficere 132.d
prohibita magis appetimus 128.k
prolis incertitudo, dirimendorum imparium coniugiorum cauſa 44.d
promiſcuus rerum omnium uſus expoſitus 59.d
promontorium Mercurij, & promontorium Pulchri 230.c
promontorium Mineruæ 337.b
proprius cum datiuo, propius Annibali 145.f. cum accuſatiuo, proprius blanditias 237.d
propontidem uectigalem habent Galli 312.k
proprætor in ardore pugnæ creatus Liuius pontifex 118.b
proprætorem quòd ſe L. Martius in literis ad ſenatum miſsis ſcriberet, iniuſſu ipſe ſenatus creatus, indignè latum 184.g. pro quæſtore eſſe 346.k
proſerpinæ theſauri uiolati Locris ab romanis 225.b. Eius ultio 227.k 228.a.f.245.b.254.b
proſpectus ab Æmo monte latiſſimè patens 338.a
proſperitas ſumma nulla diuturna 387.f.g
prouerbia, ad Triarios res rediÿt 91.d
Cantherius in foſſa 161.e. Non omniū dierum ſol occidit 327.f
prouincialium honor erga conſules de ſe bene meritos 263.b
prouincialium magiſtratuum romanorum æquitia 365.k
prouincialium querimonia in inuidiam inimici ſubornata 318.b.i
prouincialibus ſocijs qui primus onerì eſſe cœperit 351.b
prouincias duas uno anno pacat Claudius conſul 347.e
prouocatio à Dictatore non erat 18.a
prouocatio non erat ab Vrbe longius mill. paſſ. 32.a

pronocatio

prouocatio ſublata 34.a
prouocatio omnibus magiſtratibus ad dita 38.i.k
prouocationis lex 113.g
prout merita ſunt 307.c
proxenus uir eloquens ab Orthobula uxore ueneno ſublatus 350.b
proximum ſibi ante ferri æquaminiter nemo ferat 76.d
prouinciarum prætores quàm plurimi magiſtratu depoſito à prouincialibus per ſe deuictus in ſenatu accuſati 318.i
praſiæ, continẽtis Atticæ lucus 252.c
praſias Bythyniæ rex 212.d.226.g 340.c.352.k.353.k.371.k.388.c.d.e
prytaneum Cyzici 348.i
pſaltriæ & Sambuciſtriæ quando Romæ cœperint in precio eſſe 323.i.k
pteleum oppidum 387.c
ptelei oppidi à fundamentis ſubuerſio 364.g
ptolemæus & Cleopatra Reges Alexandriæ 198.c.298.b.372.k.381.b.c
ptolemæus Aegypti rex 262.f.265.k 289.f.288.e
ptolemæus rex puer ſub tutoribus agẽs 354.c
ptolemæus maior, & Ptolemæus minor 372.b.i
ptolemæus Aegypti rex cum fratre pacem facit 380.f.g
pubeſcentium iuuenum flos in prima acie 91.c
publicum ſubſtantiuè 14.e. *peſſimo publico*
publicorum malorum tantum ſentimus, quantum ad res noſtras priuatas pertinet 243.c
publico periculo per mare deuecta redemptores ſponte demergunt &c. 173.e
publica utilitati ſemper officit priuatarum rerum reſpectus 20.d
publica prodendo, tua nequicquam ſerues 193.e
publicanus ubi eſt, ibi aut ius publicũ uanum, aut libertas nulla apud ſocios 385.b
publicani reip. romanæ quæ neceſſaria ſunt commodant 161.f.g
publicanorum fraus 173.e
publicanorum ordinem offendere ſenatus metuit 173.e
publicolæ nomen unde ductum 16.a
p. Aelius Pætus 54.d.83.b.101.c 113.g.232.k.242.a.b.554.g
p. Aelius Tubero 346.e
p. Brundiſini præfecti Claſtidiani proditio 134.a
p. Claudius pulcher conſ. 317.k
p. Clælius trib. mil. 75.f
p. Cornelius Aruina cenſor 123.e 144.e.186.c
p. Cornel. Scapula pont. max. abſq; eo quòd ædilis curulis ante fuiſſet 174.c
p. Cornelius Coſſus tri. mil. 53.c.61.g
p. Cornelius Lentul. 164.a.332.i.k. *conſul* 406.a.
p. Cornelius Maluginenſis 55.i.59.i 64.e
p. Cornelius Scapula Cos. 94.b
P. & Cn. Scipiones inter ſe copias partiuntur adminiſtrando Hiſpanico bello 156.e
p. Cornelius dictator 55.a
p. Cornelius Scipio magiſter equitum 60.g. *tri. mil.* 62.b.70.i.148.a. *interrex* 67.g
p. Cornelius trib. mil. conſ. po. 70.i
p. Cornelius Ruffinus dictator 93.g
p. Cornel. Scipio dictator 127.c. *Cos.* 110.i. *Annibali in Italiam uenienti occurrere uult* 130.b
p. Cornelius Scipio, pòſt Africanus, ædilis 273.g. *eius labor* 18:.c.d
p. Cornelij Scipionis iunioris animus in deſperatione publica 189.a
p. Cornelij Scipionis mors 243.e
p. Cornel. Scipio African. cẽſor 254.g
p. Cornelij Scipionis Cn. F. uirtus aduerſus Hiſpanos 278.k.279.d. *repulſam patitur in conſulatus petitione admittitur* 280.g.284.b
p. Cornel. Scipio ludos facit 296.i.k *triumphum petit* 296.b.c. *Salius erat* 304.b. *Eius placabilitas, & magnitudo animi* 304.b. *eius filius apud Antiochum captus* 365.b
p. Cornel. Scipio ſecundum bellum Punicum abſoluit 386.b.i
p. Cornelij Scipionis laus breuiter comprehenſa 321.a
p. Cornelius Scipio Naſica 321.k
p. Curiatius Cos. 34.c.43.b. *xuir* 34.e
p. Decius trib. mil. 86.i.87.c.f.149.b 106.g.b.i.109.i.k. *cenſor* 111.g
p. Decij patris deuotio 91.f.g *filij deuotio* 107.g
p. Decius Mus Cos. 89.k.117.k. *magiſter equitum* 110.i.k. *pontifex* 113.g. *proconſ.* 115.e
p. Ebutius Bacchanaliorum index 324.d.326.c
p. Furius Cos. 25.k.27.k
p. Furius Philus prætor 144.b. *cenſor* 171.f. *Eius deſperatio de rep. poſt Cannenſem cladem* 148.a
p. Furij Phili exilium 365.a
p. Horatius, Horatiorum pater 6.b.i
p. Iunius Brutus pr. 297.e.i.k
p. Iunij proprætoris in Hiſpania ulteriore de Luſitanis uictoria 309.b
p. Licinius Caluus plebeius primus tribunus militum creatur 59.c.60.d 77.b
p. Licinius Craſſus pont. max. magiſter equitum 198.b. *cenſor idem* 198.k *prætor* 203.d.213.e.220.d.222.e 223.a.255.d. *Eius morbus* 225.k
p. Licinius proconſ. 232.d.233.e
p. Licinij pontif. max. cum Qu. Fabio Pictore flamine Quirinale certamẽ 307.d
p. Licinij Craßi honor 331.i
p. Licinij conſulis ad Perſea debellandum proficiſcentis ritus 352.e
Eiuſdem aduerſus Perſeum aciei inſtructio 362.b
p. Licinius Varus prætor 203.e.f. *legatus* 210.e
p. Lucretius præfectus urbis 32.b
p. Lucretius Tricipitinus trib. mil. 25.e
p. Manlius trib. mil. 59.k. *dictator* 77.f.g
p. Menenius Racillus plebeius tri. mil. 59.d.60.d.75.e.78.f
p. Manlius Volſo prætor 108.e
p. Matienus trib. mil. 225.b
p. Melius trib. mil. 59.c
p. Minutius Cos. 17.k
p. Numitorius Virginiæ uirginis auunculus 361. *trib. pl.* 38.i
p. Papyrius trib. mil. 74.b
p. Pipius quæſtor 54.d
p. Plautius Proculus Cos. 94.b
p. Porcius Lecca triũuir epulo 266.e
p. Poſthumius Cos. 17.f
P. Quintilius Varus pr. 85.d
p. Rutilij nota 370.g
p. Salonius 88.k
p. Scantinij pontificis mors 155.e
p. Scaptij hominis plebeij de re maxima propter ſenium teſtimonium 42.f *& dein.*
p. Scipio fratri ſuo Cn. Scipioni in Hiſpania iungitur 141.i
p. Scipio Hiſpaniam Carthaginiẽſibus liberat 214.k.215.a
p. Scipionis animus inexplebilis 215.a
p. Scipio Cn. F. uir optimus Romæ iudicatus 226.k
p. Scipio Cos. 229.d.275.b
p. Scipio Africanus princeps Senatus lectus 275.i.315.g
p. Scip. Africani cũ Annibale Epheſi colloquium

colloquium, & collatio maximorũ imperatorum 281.g
p. Scipio ager Eleæ filium ab Antiocho ex captiuitate dono recipit 304.g
p. Scipio Africanus reus agitur 320.f
p. Scipio Africanus Pauli Aemylij filius anno decimoſeptimo cum patre in Macedonia militat 378.a
p. Scipionis audacia, in medio ſenatu librum rationũ cõcerpentis 321.f.g
de P. Scipione incerta multa narrantur 321.b
p. Scipionis Naſicæ defenſio Scipionis 322.a b
p. Scipio Africani F. augur 342.c
p. Sempronius trib. pl. 107.g. pr. 116.g
p. Sempronius conſul 226.d. infeliciter cum Annibale pugnat 232.e
p. Sempronius Blaſius trib. pl. Scipioni aduerſatur in triumphi petitione 296.b
p. Sempronius Sophus Cos. 116. pontifex 113.f
p. Sempronius Tuditanus 200.d
p. Sẽpronius Tuditanus tri. mil. 147.g 149.b. 171.g. Cos. 226.d
p. Seruilius Cos. 18.f. 20.g
p. Sextilius Capitolinus cos. 34.d. 34.e
p. Sulpitius 37.k
p. Sulpitius Auerrio Cos. 111.b. 113.f
p. Sulpitius Camerinus 34.c
p. Sulpitius longus trib. pl. 64.e
p. Sulpitius interrex 114.b
p. Sulpitius Seruij F. Galba Cos. 244.d. 184.e. 199.e. 126.g
p. Sulpitius dictator 23.b. in Macedonia eum exercitu traijcit 246.b
p. Sulpitij legati Romani recriminatio ad Minionem quẽdam Philippi oratorem 272.a.b
p. Titinius trib. mil. 59.b
p. Valerius Voleſi filius 13.g. Cos. 14.k. 15.b. 16.b. 17.f.
p. Valerij mors, eiusq; mortis luctus 17.g
p. Valerius Cos. 25.e
p. Valerij Flacci conſilium in roma ab Annibale defendenda 185.e.d
p. Valerius Publicola 29.e. trib. mil. 64.a. 78.f. dictator 85.e. Cos. 30.k eum curſus, ardorq; 31.d.e
p. Valerij Publicolæ mors 31.f
p. Valerius Potitus tri. mil. conſ. po. 72.e.f.b. 75.i. 78.f
p. Villius Tappulus pr. 232.k. Cos. 253.d. eius aduerſus Philippum expeditio 284.e.f
cum Annibale congreſſio 281.f
p. Virginius trib. mil. 58.b
p. Volumnius Cos. 29.k
pudere quum cœperit quod non oportet, quod oportet, nõ pudebit 269.g
pudicitiæ amor 37.g.b
pudicitiæ patriciæ & plebeiæ ſacellum 117.a
pudicitiæ exemplũ memorabile 196.i
pudicitiæ uiolatæ ultio 15.b
pudor militum romanorum ab ignominia Caudina 101.a
pudor ſuos prodendi, ducem hoſtibus ac morti tradit 332.d
pudoris ſtimulus 370.k. uehementia 328.f.g
puellarum miſerabilis cædes 167.i
pueris etiã captis urbibus parcit 61.d
puerorum in agrum luſus ergo educendorum mos 62.d
pueri romani olim Hetruſcis literis inſtituebantur 108.e.f
puer rex tutoribus malis utens, nec libertatem nec dominationem modice ferre poteſt 162.b
puero rege, nomen quidem regis apud illũ; ſed uerũ regimen penes tutores 162.i
puer ſine oculis ac naſo 276.a. et alius ſine manibus et pedib. ibi. unimanus 282.a. 349.b. trunci corporis 349.b. biceps 346.b
pueri cinædi nefarius amor quàm flagitioſus 331.d
pueri regij apud Macedones principũ liberi uocabantur 399.i
puerilis dominatus ludibrium 162.i
pugiles in ludicris 9.e
pugna ſex horarũ contentiſſima 100.a
puluinaria duorum Romæ 139.g
pugnandi cupiditas pernicioſa 204.e.f
pugnæ ſtabili aſſueti romani 211.a
pugna in ſerum extrahenda ſtratagema 214.d.e
ad pugnam eliciendi mos 232.b
pulli gallinacei ternorum pedũ 253.d
pullariorũ denunciationis duces exercituum obſeruabant 204.d
pullarij mẽdaces in prima acie conſtituti 121.g
pulueris excitandi ratio 121.i
punctim magis quàm cæſim Hiſpani pugnat 146.b
punicæ claſſis fuga & clades à romanis 141.e
punica fides 138.g. fraus 188.i.k. 238.a.b. uerſutia 359.f
punicum primum bellum XXIIII. annis durauit 104.e
punici primi belli uaria fortuna & exitus 153.b
punici primi belli confecti laus C. Luctatio debetur 386.b
punicum bellum ſecundum non pro decore erat, ſed pro ſalute 132.f
punici belli molles 259.i
punicum bellum quàm multos præſtantes duces romanos abſumpſerit 218.a
punici belli ſecundi finis 243.b
inter Punicum primum bellum & ſecundum finitum. LX. anni interceſſerunt 243.i
punicum bellum, omnium maximum 125.b.e. 321.d
punici exercitus eleuatio 132.e
punicus exercitus terreſtris deletus 180.d
punico præ hoſte cætera omnia incommoda romani poſt habent 156.b. Vide Carthaginenſes
pupillares pecuniæ in auxilium ærarij romani collatæ 166.a. 269.c
purpuræ precium & honos apud romanos 185.i
puteolorum emporium 163.f. colonia 275.k
puteolos fruſtra tentat Annibal 164.i
pydna romanis deditur, & diripitur 378.c
pygela portus 332.i
pylæ, et Thermopylę unde dictæ 291.b
pylemenes Henetum rex 1.f.g
pyra locus Herculi ſacer in mõte Oeta 294.b
pyrenes promontorium 189.d
pyreneũ ſaltũ Annibal traijcit 129.a
pyrenei portus 269.b
pyrgum caſtellum iuxta Eleos 206.a
pyrrheum propugnaculum Ambraciæ 310.g.h.i
pyrrhi præ Annibale hoſpitalitas 232.i
pyrrhi dominatio 151.i
pyrrho ſe ſamnites dediderunt 160.b
à pyrrho capti milites Romani, pro ea ignominia ut ſatisfecerint 174.e
pyrrhus Proſerpinæ fanum Locris ſpoliauit 225.g. 227.k
pyrrhi regis audacia & uirtus 144.e 244.i
pyrrhus donis corrumpere nitebatur non uiros ſolùm Romanos, ſed etiã mulieres 268.e
pyrrhi caſtra, locus quidam 284.a.b
pyrrhi regia, Ambracia 311.b
pyrrhi fœda mors 227.k. 244.i
pythagoras Samius 4.k
pythagoræ auditorem fuiſſe Numam quidam aiunt 339.g
pythagoras Nabidis gener nefarius 273.k

pythagoras, Nabidis tyranni gener præfectus præſidij Laconum Argis 273.d
pythagoras Quintio ſupplex 275.c
pythicum oraculum, quod & Delphicum 59.k
pytho Macedo nobilis 371.d.372.c
pythium oppidum 361.c

Q

QVà pro tam quà nobilitate gentis, quà corporis magnitudine, & ſæpe alias 120.k
quadragies HS ratio à Scipione exacta quàm bis millies in ærarium intulerat 209.c
quadrantes à plebe in funus P. Valerij Publicolæ collati 31.g
quadrato ſaxo ſtrata ſemita 117.c
quadrigæ equorum alborum luxurioſæ 163.a
quadrigæ aureæ & auratæ in capitolio Ioui poſitæ 232.k
quadrigarum falcatarum Antiochi deſcriptio 305.d.e.f
quadriremis uetus & putris in uſum belli propter inopiam aſſumpta 283.g
quadruplatoris nomen infame. 42.h
quercus arbore quærimoniam ſuam exponere iuſsi ab Aequis Romani 32.g
quæſtionis de uita ac moribus & coitionibus inuidia Romæ ſtatim oppreſſa 105.k.106.a.b
quæſtionibus exercendis dictator creatus 104.i
quæſtorium, in caſtris prætorium quæſtoris 119.f
quæſtores ex quibus crearentur 51.d
quæſtores plebeij primũ creati 54.d.e
quæſtorum numerus duplicatus 51.d
quæſtura honos, gradus ad maiores magiſtratus 54.e
quæſtus omnibus patribus indecorus 136.i
quartana peſtem excipiens 349.a
quarta Hoſtilia de morte mariti ſui C. Calpurnij conſulis ſuſpecta 341.d
quaternis æris frumentum populo uicatim deſcriptum 238.g
quatridiani aſcenſus mons 338.d
quatuordecim legionibus & C. nauibus lõgis reſp. adminiſtrata 242.e.f
quatuor populis exercitus unus Romaniſque modicus an ſufficere potuerit 117.a
querela Ambracienſium de M. Aemylio 365.g
quetis fanum 51.f
quietis commodum in morbis 141.e
quietis in medio hoſtium nulla merces, ſed ingens periculum 288.d
quieti dandum, quod negocijs ſupereſt 128.d
quingenti milites Romani fraude Bœotorum intercepti 264.b
quinquaginta annis minores omnes ſacramento rogati 339.a
quinquatrus & quinquatria 291.b 372.k
quinquennalia uota 245.g
quinqueremis una Romana tribus quadriremibus Carthaginenſibus elabitur 338.e.f
quinqueremes P. Scipionis 289.c
quinque pes equuleus 233.f
quinqueremes quinquaginta nouæ factæ 283.e
quinqueuiri muris turribuſque reficiẽdis 174.i.k
quintana porta 345.f
quintij albani 7.i
quintilibus calẽdis magiſtratus initus 63.f
quintius Capitolinus Mamerci Aemylij dictatoris legatus 46.k
quintius Cincinnatus prænomine L. dictator 33.c
quintij honos apud Græcos 264.k.
Eiuſdem expeditiones 286.f.288.b.c
quirinalis & Viminalis colles Romæ additi 10.h
quirini ædes 47.g.123.b.213.e
quirites unde dicti 4.a
quiritium foſſa 8.g.bi
q. Aemyl. Barbula Cos. 104.g.106.
qu. Aemylius Caretanus Cos. 98.e
qu. Antonius Merenda tribunus militum 51.b
qu. Apuleius Cos. 112.k
qu. Aulius Caretanus magiſter equitum 105.k
qu. Bebius tribunus plebis Patres laceßit 284.b
qu. Cæcilius Metellus pontifex 155.e *legatus* 210.e. *Cos.* 213.b. *magiſter equitum* 213.b. *dictator* 226.e
qu. Cæcilij Metelli oratio ad cenſores inuicem inimicos 342.b.i
qu. Cæcilij laus 213.b
qu. Claudius tribunus ple. 136.i. *prætor* 203.d
qu. Clælius conſul 18.f
qu. Clælius Siculus cenſor 75.g
qu. Confidius trib. 25.e
qu. Fabius Cos. 22.i.k.23.b.271.k 28.a. *Eius caſus* 23.k. *uirtus* 29.b.i
qu. Fabius Ambuſtus Cos. 33.k. *mag. equitum* 85.d
qu. Fabius Ambuſti F. legatus Gallorum ducem haſta transfigit 64.c
q. Fabius ambuſtus magiſter equitu. 85.d. *Cos.* 98.g. *dictator* 101.s.
q. Fabius Gurges Fabij. F. 119. *Com* 123.e.
q. Fabius Labeo prætor 306.i. *conſul* 331.g.
q. Fabius Maximus Rullianus magiſter equitum 66.e. *interrex.* 101.c 107.g.114.f.116.h.117.a. *proconſul* 110.e. *cenſor* 111.g. *ædilis curulis* 113.i
q. Fabij Maximi exiſtimatio 117.i.k
qu. Fabij Romani legati propoſitio apud Carthaginienſes de bello aut pace eligenda 128.b
q. Fabius Max. prodictator 139.c
qu. Fabij dictatoris criminatio 140. d.e.f
q. Fabius dictator M. Minutium magiſtrum equitum de manibus Annibalis eripit 143.e.f.
q. Fabij maximi conſtantia admirabilis 143.b
q. Fabij max. conſilium ad L. Paulum Aemylium 145.c
q. Fabius max. pontifex creatur 155.e
q. Fabius max. Fabij F. pr. 164.a. *conſul ibi.* 161.g.198.k. *princeps ſenatus lectus* 200.e.332.c
q. Fabius Maximus, Annibal Romanus 201.k.
q. Fabij Maximi & M. Liuij inimicitiæ 206.g
q. Fabius max. legatus à M. Liuio Romam mittitur 325.b
q. Fabius Scipioni aduerſatur 220. i.k.228.c.d
q. Fabij Maximi mors 338.b.g
q. Fabius Pictor oraculum delphicum conſulit 148.i.152.x
q. Fabius pictor pr. 306.f
q. Fabius Vibulanus Cos. 32.d.50.b *Xuir* 34.k. *tribunus militum* 53.e *interrex* 53.b
q. Fuluius Flaccus pontifex 155.e.x 158.f.g. *magiſter equitum* 173.f *Cos.* 173.b.174.e. *dictator* 198.g.b
q. Fuluij procos. imperium conſulari imperio æquatum 18.b.f
q. Fuluij ſeueritatis uindicta 191.b
q. Fuluius, Cn. Fuluij frater fama nobilis 297.i
q. Fuluius Scipioni aduerſatur 222.f
q. Ful. Gillo legatus Scipionis 238.a *pr.* 244.d. *trib. pl.* 259.e
q. Fuluius à Cãpanis accuſatus 318.k
q. Fuluij Flacci expeditio aduerſus Celtiberos 359.b.341.b.i.k

ſuluij Flacci triumphus & conſulatus 341.c.342.d.e
q. Fuluius Flaccus cēſor 350.e.352.e
q. Fuluij Flacci pontificis ſœda mors 355.i.k
q. Furius pont. Max. 38.b
q. Manlius Acidinus conſul 342.d
q. Manlius Thurinus prætor. 213.f
q. Martius Philippus conſ. 323.b. 366.g. *Eius apud Ligures clades* 326.c
q. Martius Romanorum legatus ad res tranſmarinas componendas 332.c.369.b. *Eius ad Perſea regē oratio* 357.k.358.a
q. Martius Ralla duumuir 277.c
q. Metellus Scipioni æquior Fabio 328.f
q. Minutius Cos. 33.k
q. Minutius Rufus prætor 244.e
q. Minutius prætor in Brutijs 246.a
q. Minutius Rufus Cos. 259.d. *Eius res geſtæ.* 263.b. *triumphus in monte Albano* 263.b.270.a.b
q. Minutius Thermus trib. pl. 242.d *Cos.* 277. *Eius expeditiones* 279.e.f
q. Minutio de Liguribus triumphus negatur 305.f
q. Minutij Thermi uirtus 319.f. *mors* 318.d. *Eius deploratio.* 320.d
q. Mutius Scæuola prætor 155.k
q. Mutius Cornelij Mammulæ ſucceſſor 158.f
q. Næuius, peditum equitibus miſcendorum author 185.d
q. Næuij centurionis proceritas corporis, animique uirtus 185.g
q. Ogulnius trib. pleb. 113.a
q. Pleminius proprætor apud Locrenſes 225.b.c
q. Pleminij nefaria cogitatio oppreſſa 192.d. *Vide Pleminius*
q. Petilius x. uir 34.k
q. Petilij Scipionem Africanum reum agunt 320.d
q. Petilij prætoris apud Romanos fides & authoritas 339.a
q. Petilius Spurinus Cos. 337.b
q. Publius (ſic enim legendum) Philo, trib. pl. primus de plebe 92.e. *magiſter equitum* 93.f. *Cos.* 94.i.101.e *Idem primus de plebe prætor* 97.e
q. Salonius Sarra prætor 280.i
q. Seruilius Cos. 27.c.d.79.c. *quæſtor* 32.i
q. Seruilius Cæpio conſul 366.g
q. Seruilius fidenas tri. mil. 59.g.69.f *interrex* 60.c.69.i
q. Seruilius Ahala cōſul 79.b. *dictator* 81.c. *mag. equitum* 83.k
q. Seruilius priſcus dictator 52.b. *Eius authoritas* 48.f
q. Seruilius trib. mil. 58.a.61.b.64.e 73.f.75.f.g.76.i
q. Silius quæſtor 54.d
q. Statorij Romani centurionis induſtria in re militari 172.g
quintus Sulpitius Conſul 47.i. *tribunus militum* 58.a
q. Sulpitius Camerinus trib. mil. 59.g
quintus Cincinnatus trib. mil. 53.c. *dictator* 76.i.98.g
qu. Tatius legatus 208.b
qu. Terentius Culleo ſenator inter captiuos Carthaginenſes à Scipione receptus 243.b
Eius erga Scipionem redemptorem ſuum gratitudo ibi.g. & 321.f
qu. Trebellij uirtus 196.c
qu. Victorij centurionis uirtus 276.d
Quos inter, pro inter quos 214.c

R

R*Abies Saguntina, et Abydena* 246.g & dein.
racilia, uxor L. Quintij Cincinnati dictatoris 23.c.d
ramnenſes equites 9.c
raphia urbs 281.e
raporum ſemen Caſilini iniciunt exaratis ab Annibale pomœrijs ſuis 154.k
raptus uirginum Sabinarum 36.c
raptarum uirginum Sabinarum animi facilè mitigati 3.d
raptus ſcortorum penè bellum excitās 17.k.18.a
rapto uiuere ſolitorum militum præſidium 200.f
rara, admirationi ſunt 164.d.e
raſi capitis ſymbolum apud Romanos 277.b
raſo capite pileati liberti 388.d
ratibus traijciendi fluminis ratio 128.g.216.i
rationem rerum geſtarum poſcebātur conſules magiſtratu depoſito 345.f
rebellantium punitio 371.a
rebellare ut ne quiſquam poßit, qui fiat 171.b
receptionis deditorū formula 17.g.h
rector multitudinis 325.e
recuperatores in iudicio muralis coronæ 196.c
redemptio Romanorum obſeſſorum 66.k
redempturis patrimonia qui auxiſſent remp. iuuare debere 161.g
redemptionis captæ uirginis precium, ſponſo in dotem additum 196.k
redemptionem ab hoſte captorum, rem nouam non eſſe 149.a
Regillus lacus 18.b
regimē decemuiratus penes Ap. Claudium 34.e
regina Sophoniſba quo die capta, eodem & uictori ſuo nupta 236.b
regius uiuendi mos 14.k
regia dominatio multiplicata in decemuiris 34.k.35.a
regia poteſtas Romæ non tam imminuta conſulatu inducto, quàm uelut annua facta 14.i
regiæ dominationis bonum 14.k
regia inſignia 236.g
regiæ libidini moram facere periculoſum eſt nonnunquam 205.b
regia mancipia pro uiris non habenda 296.a
regia iam altera uiuo patre, patri tolerata difficilis 333.b
regium non eſſe ſacris animum dedere qui iuuenis putarat, ſenex morbo implicitus omnibus ſuperſtitionibus impletur 8.b
regij nominis & faſtus inuidia apud Romanos 14.e.f.35.d.162.k.202 i.231.k.379.e
regij nominis honorem pro magnis ergaſe meritis Romani dabāt 245.b
regij pueri apud Macedones 379.i
regij omnes miniſtri Perſei iam uicti in Italiam ire coacti 385.e
regiorum miniſtrorū pericula 163.b *loquacitas* 375.k
regiorum aſſentatorū mutatio 334.g.h.i
regiorum ſatellitum uanitas omnia effundentium 274.g
regiorum fratrum æmulatio 334.i.k 335.a
regijs opibus alti, uaniloqui 282.k
regionis naturæ cognitionis uſus 108.c.f
regnandi libidinis malum 215.i.216. b.333.b.c & dein. 127.a
regnum res inter deos homineſque pulcherrima 16.c.374.k
regnum ſuo rege deſtitutum, uicini hoſtes inuadunt 190.g
regnum cui deferatur 336.b
regni abominatio apud Romanos 22.h *Eius affectati ſuſpicio quàm odioſa Romanis* 45.k.73.a
regni cupido 2.c.d.16.b.126.i
regni inuidia etiam domeſticos infidos facit 10.d.e
regna ui defendenda 16.c
regni ambitio fratres diſcordes habet 130.g

regni

Regni amor inſatiabilis 335.c
regni recuperandi conſilium 309.k. 310.a
regno nihil minus populare eſt 186.a
regna omnia Romanos tollere uelle, calumnia 310.g
reguli Gallorum 129.c
religio ſcelere non exoluitur 20.b
religio animos occupans 49.e
religionis cura Roma. 59.f.g. 65.a. 228.i
religio ſacramenti militaris horrenda 121.a
religio ſumma bacchanaliorum, nihil nefas ducere 324.k.325.a
religionis cultores dijs curæ ſunt 66.d
religionis cultus pius magis quàm magnificus 39.f
religionis cura 67.c
religionis diſſoluendæ libri, in ignem coniecti 339.g
religionis externæ inductio pernicioſa 173.d.325.e
religionis liberatio non poſthabenda 62.a
religionis metus ac ſcrupulus 121.i. 176.a.204.c
religionis neglectæ malum 8.b
religionis obſeruatio apud Romanos & Macedones inuicem hoſtes. 374.i
religionis prauæ malum 8.b. 203.i. 325.g
religionis uel per imprudentiam uiolatæ ultio grauiſſima 246.b
religione moti animi multa ſibi prodigia fingunt 136.f
religionum pleni animi, hoc eſt ſuperſtitionum. 348.a
religionibus deditì Hetruſci 56.d
religionibus procurandis, inſtituti ludi. 79.f.g
religioſi dies 68.h
remigum ſupplementi conſtitutio 192.k
remiſſio animi ac ſecuritas, minime ſuſpicioſa eſt 98.k
remittere delictum, non peragere. 339.f.uerſu 1. & remittere auxilia imperata, concedere ut ne mittantur 345.k
remulco trahere naues 180.d.256.e. 362.c
remus romuli frater à latronibus captus 2.c. Eius cædes ibi.f
remorum XVI. uerſuum nauis 385.k
remos detergere 296.a
renuntiare amicitiam hoſpitium: hoc eſt ualere iubere, & irratam habere ac reſcindere 178.b.205.i.k.355.b
repetendarum rerum formula 8.d
reprehendere manu militem, & in hoſtem uertere ſolebat Cato. 270.b
requietus miles multo fortior. 377.b
rei bene geſtæ ſecuritas 156.f
reipublicæ adminiſtratio quàm difficilis 25.g
reip. cauſa abſens, indicta cauſa non damnabatur 365.f
reip. romanæ mutatio 41.g. Eius anguſtia ac neceſſitas 161.f
remp. formaturi inſtitutio 1.d.e
res, quarum maximè cupidi ſunt homines, tres, agri, pecuniæ, honores 75.f
res gerere 192.f
rerum inſignium geſtarum gloria, ſaluti eſt Scipioni 320.c
rebus omnibus deos adhibent romani 320.b
rebus uerba accõmodare facile. 99.a
non reſpondere, ſuperbum 358.a
reſponſum perplexum à romanis accipiũt Achæi & Lacedæmonij 316.f
reſponſi ſubitò extorquendi mira ratio 380.b
reſtare, reſiſtere 161
reſte data uirgines ter nouenæ cantantes et pedũ ſono plandẽtes per urbẽ in ſacris Iunonijs incedebãt 207.b
reuocandus nonnunquam ab ardore miles 182.i.183.b
reus, defenſione omiſſa in laudes ſuas conuerſus 320.e.f
reus accuſatoris ſpeciem ſumẽs 327.e
rex ab Hiſpanis ſalutatus Scipio 202.i
nomen regium auerſatur 202.i
rex ad priuatum ſe faſtigium ſubmittens, ſolutiſſimus 205.b
rex aliena uoce populo miſerationẽ ſui facere fruſtra conatus 378.c.d
rex Amınander è regno ſuo cũ coniuge & liberis profugiẽs. 291.i. Vide Aminander 291.i
rex Antiochus imperator appellatus. 287.e
rex Antiochus fugiẽs, coniuge ac filiã ſecũ rapit. 106.a Vide Antiochus.
rex appellatus ab romanis Maſaniſſa. 236.e.f.k
rex Gentius triumphatus. 388.a Vide Gentius
rex Hetruſcorum communiter ex XII. populis creabatur 2.k
rex in ſuũ ſanguinem ſæuiẽs 335.d.e.f
rex indignè ſe maieſtate ſua gerens 388.e
rex ipſe in bello praſens, plurimũ promouet 369.f
rex inter filios ſuos mutuo ſeſe accuſantes arbiter 335.b
rex minima ſe pecunia alteri regi addicens in rerum ſuarum omnium periculum 341.e
rex popularibus ſuis immiſtus ſine regio cultu perinde ut cæteri, gratiſſimus 205.b
rex ſacrificulus 148. eius in demortui locum ſufficiendi contentio 342.a
regis corpus inſepultum iacere paſſum 217.b
regis defuncti teſtamentum coram populo recitatum 162.i.k
regis eiecti indignatio 15.f.g
regis & tyranni diſcrimen 189.i
regis exẽplũ omnes ſequũtur 5.i.291.b
regis fugitiui Perſei comites duntaxat tres 378.a
regis libidinoſi licentia 205.b
regis mali typus 162.k
regis Perſei infida amicitia 379.g.h. Eius captiui ſolitudo. 380.a Vide Perſeus.
regis Pruſiæ ridiculus habitus 384.e
regis Veientium odium apud Hetruſcos 56.d
regis uicti ac fugitiui miſera conditio 378.b.c
regem romani petũt 5.b. omnino auerſantur 17.f.g
regem ſe ſcribens, qui regnò amiſſo profugus fugeret, cõmiſeratione indignus uiſus 379.d.e
in regem tyrannum populi diræ, à dijs exauditæ 334.g
regem Veientes ſibi creant 56.d
regis Albani. 1.k
reges conſilijs cuncta trahunt, non ſequuntur 82.d.e
reges difficilius à ſũmo faſtigio ad medium detrahuntur, quàm à medijs ad ima præcipitantur 306.c
reges omnia ſerua eſſe cuperent, & ſibi ſubdita 308.d
reges popularitate maximè amabiles 162.k
reges romani à prioribus omnes urbis partium conditores 14.e
reges ſacra quædam facere ſoliti 14.f
regum ambitio 267.a
regum concordia bonum 382.c
regum dominatio 16.b
regum fidei Annibal parum fidebat. 332.b
regum morem fuiſſe uenenum habere paratum ad incerta fortunæ. 236.e
regum graue imperium omnia explorat. 332.b
regum romanorum ſtirpis enumeratio 43.b.i.& dein.
regum roma expellendorum occaſio. 23.f.g.& dein.

regibus quandiu roma paruerit 14.a
reges Barbaris dandos eſſe 308.g
reges ſocios omni honore augens romani 302.d.e. eorum filios diligenter tuentur 388.d
reges totam ſuam poſteritatem ſimul periculo obijcere nō debere 272.f.e
reges tres uno anno debellarunt romani 383.f
reguli Gallorum, Manicaptus & Ciuiſmarus 171.e
rhage Theſſalia urbs 256.c.d
rhamnenſes equites 4.a
rhea Syluia ueſtalis facta 2.a. geminos parit ibi.
rhegynorum erga romanos fides 157.e
rhegyum Pœni fruſtra tentant 162.b
rhegyum oppidum aliquando à praſidio eò miſſo occupatum 217.k
rhegyum à legione una romana obtentum 249.e.f
rhetorum origo Ro. 63.i
rhinocolura urbs 380.b
rhion, fretum inter Naupactum et Patras 205.d
rhiſiaſi cuiuſdam Pellenenſis cum filio diſsidium in re nouanda, 258.d
rhium, fauces Corynthij ſinus 212.e
rhizo Illyrici oppidum 383.k. eius populus Rhizonitæ 383.k
rhoda caſtellum 269.i
rhodani oſtia 129.g.h.i.k. & dein.
rhodus inſula parua & ſterilis 382.i
rhodia claſsis Attali regis claſſis coniuncta 256.f.g
rhodiæ claſsis clades 299.h.i
rhodiarum nauium celeritas 303.c
rhodij nec ſocij nec hoſtes ab romanis habendi cenſentur 383.g
rhodiorum auxilia ſocijs 382.i.k
rhodiorum cum Antiocho rege re 363.f. 262.i. 296.c. 301.i.k. cū Athenienſibus 296 d.e. cum Eumene 308.g. cum Lycijs 308.g.h. cū Perſeo 348.i. 355.e. cum Philippo 296.d.e. cū Ptolomæo. 374.k. cum romanis 263.f.g. 296.b. 299.a. 300.e. 301.k. 302.b. 308.g. 379.e.d. 380.d. 382.f.g. 383.g.h
rhodiorum honos à Perſeo 348.i. ab romanis 300.e. 308.b. 317.i.k
rhodiorum legati roma eadem legatione bis ueſtem mutant 382.h.i.k
rhodiorum motus 247.i.k
rhodiorum momentum bello Macedonico 275.k. 379.d
rhodiorum mutatio inter Perſea et romanos 355.d. 379.e
rhodiorum ſermo arrogans ac tumidus 383.b. eorundem ſuperbia 344 d. 371.i.k
rhodiorum uirtus & peritia rei maritima 218.e.f
rhoduntia, montis œtæ cacumē 292.d
rhœteum Aſiæ oppidum 304.f
rhœteum Ilienſibus attributum 317.k
ridiculorum iactatio apud romanos 79.f
riſus immodici Philippus rex. 343.g. in robore & tenebris expirare. 322.e
romæ initia 68.a. Eius ſitus ibidem.b
roma ut aucta 2.k. 4.a. 7.f. 9.f.g
roma urbis ambitus 2.k
roma, caput orbis terrarum 4.g. 130.e.f
roma Latij caput 90.b
romæ urbis reuerentia apud hoſtes 5.g. odium apud uicinos 70.a
romæ noua ac repentina omnis & ex uirtute nobilitas erat 9.i
roma aggere & foſsis ac muro cincta 10.b
romæ rudimenta qualiter iacienda fuerint 14.e
romam caput rerum eſſe ut extorſerit Latinis Seruius Tul. 10.i.k
romæ turbatio 20.a.b. 22.c.d. & dein. deſolatio per peſtilentiam 29.d
romā fortuna ac dij præſides tuentur. 29.d
romanæ urbis mutatio 343.b. inquietude 41.b. diuiſio 41.c. 114.f
romanæ urbis felicitas 52.e
roma turpiter à Gallis capta, 63.d.g.h.i
romam non deſerendam pro Veijs, etiā ſi dirutam, probat Camillus 67.d.k
roma omnia plena deorum ac religionum 67.g
roma temere & incondite readificata 68.d. uno anno reſtaurata 69.g
romam reuocati qui Veios commigrarant 69.e
romana ciuitatis ius quàm optandum fuerit 111.c
romanæ urbis molem coniectat Annibal 139.c. Eam obſidet 186.i
roma utri cedat periclitatur, Pœnone, an ſibi 296.b
roma ſibi poſtūda nunc mentē nūc fortunā nō dari, Annibalis uox 186.k
romæ urbis metus & anguſtia 207.c. 386.i
romæ luctus ex Scipionū morte 132.g
roma in æternū condita 217.k. 218.a
roma, ruinis finitimarum ciuitatū creuit 249.a
romanæ urbis trepidatio à Cannēſi clade 148.d.e. compoſitio 148.e.f
romanæ aciei aduerſus Aſdrubalē ordo 304.k. 305.a.b. aduerſus Antiochum 156.k
romanorū mos in acie ordinādæ 235.d
romanæ pugnandi artes 62.e. 241.e
romani amicitiam ultro petentes, non auerſandi 258.a.b
romana beneficentia gratuita 387.k
romanæ inſaniæ exemplo etiā barbari in uenia impetrāda utuntur 219.d
romanæ claſsis clades 194.i
romana claſsis Attalo ſe coniungi aduerſus Philippum pro Athenienſibus 251.k. 252.a
romana & Eumenis claſsis 294.i.k
romanæ naues robuſtæ 303.d
romana cōſtantia dicam an ſuperbia et pertinacia in re uel male geſta 153 b. 363.c.d.
romana fortuna, ab unius hominis mortalis ſucceſſu non pendebat 217.
romana gratia Demetrium patri ſuſpectum facit 334.b. 335.a. eique exitium affert 349.a
romanæ hiſtoriæ difficultas 1.d
romanæ libertatis oppreſsio 34.a
romanæ matronæ Idæam matrem deū in urbem deducunt 226.k
romanarū matronarum patrociniū aduerſus Catonē in lege oppia 268.i
romana plebs uectigalis facta 58.g
romanus populus omnis ærarius factus 232.i.k
romanæ plebis paruus animus 72.b
romanæ res multæ incendio urbis periere 68.g
romani nominis metus apud hoſtes 116.e. 269.k. ſplendor 132.i.k
romanæ reip. commendatio. 1.e. inſtitutio 273.g
romanæ uires ſe ipſæ cōfecerunt 1.c.d
romana uirtus cum ducibus non moriebatur 183.a
romani ærarij inopia 158.e.f
romani agri terminus Italia 198.g
romanum ciuem uerberare aut necare uetitum 113.g
romani imperij incrementum adoleſcētia & uelut interitus 1.d. 43.i
romani imperij conſtituendi difficultas 85.d
romani imperium ſuum plus auxerunt parcēdo uictis, quàm uincēdo 243.i
romani imperij dilatatio 268.e. propagatio à Gadibus uſque ad marē rubrum &c. 292.g
romani imperij finis ac terminus 319.k
romani imperij iuſtitia 356.b
romanum imperium orbis terrarum accepit 384.a

romana

romana etiam iura, non ſoliùm arma, latè pollebant 104.g
romani regni recuperandi conſilia moliuntur Tarquinij expulſi 15.a
romanorum pauor ac trepidatio de amittendo imperio 199.k
romanorum mos erga populos externos imperio utendi 219.e
romani in rebus aduerſis in Italia, foris feliciter res gerunt 320.b
romani ciues uideri Latini quidam uolentes pronunciantur eiuſmodi non eſſe 275.f
romani ſuo milite utebantur ferè, non mercenario 222.c
romanorum arma 23.i 104.e pugnæ genus 127.g ordo in bellis. 250.b
romani Conſulis abiectio indecora 151.d.e
romani terra marique uictores 211.f
romanorum copiæ militares quàm exiguæ 84.e
romanorum copiæ ad Cannas 144.i
copiæ aduerſus Perſea 357.a.b.c 361 a.217.b
romani duces præſtantes qui pro rep. mortem uno bello obierũt, recenſentur 217.b
romani reges ex quibus creati 43.b
romanus equitatus 185.d.e
romani quàm multos exercitus neceſſe haberent ſcribere 104.c
romani exercitus diſpoſitio aduerſus Syphacem & Aſdrubalem 234.g
romani exercitus paruitas 117.f
romanorum exercitus aduerſus Pœnos in Italiam uenientes 127.i
romanorum exercitus ac duces biennio toto à Pœnis contempti 143.i.k
romanorum intereſſe ut habeat Græcia 273.k
romani legati in Panetolio oratio aduerſus Philippum 248.k 249.a
romanorum legati ad Gallos, præferoces 64.b.c
romanorum legatorum ab Hieronymo Syracuſanorum tyranno contemptus 163.b & dein.
romani magiſtratus, reges, conſules, dictatores, decemuiri 56.f.g
romani magiſtratus ab Hiſpanis delati apud Senatum de auaritia 364.k
romani milites rapto uiuentes 225.a
romanorum militum uirtus 57.e.f 104.e
romano militi ferè non deerat hoſtis per quem exerceretur 73.d
romanus miles ignominia magis accenditur 28.e.f lenibus prœlijs melior fit & cautior 162.b
romani milites latine loquebantur 305.a
romanorũ militum panicus uelut terror 345.e & dein.
romanorum militum & legati impotentia libido ac crudelitas in Locrenſes 227.f
romanorum partes tuendo Demetrius perniciem ſibi creat 334.b
romanorum pertinacia in Capua oppugnanda 187.e & dein.
romanorum principum inter ſe æmulatio 203.b
romanorum ac Aetolorum fœdus 28.g
romanum bellum Annibali decretum 125.b
romanus & Pœnus duces conueniunt 232.b
romani primo congreſſu Annibale inferiores 133.f
romanorum ad Trebiã infelix pugna aduerſus Annibalem 136.d
romanis iniquior Annibal quàm Latinis & romanorum ſocijs 238.i.k 164.g.b
romanos Annibal eleuat ac cædit 375.f 160.i 290.b
romani ſe undique aduerſus Annibalẽ muniunt 172.b 186.i
romani etiam ab Annibale obſeſſi, milites in ſupplemẽtum Hiſpaniæ mittunt 186.k
romanorum æſtimatio de traiectu Annibalis ex Italia Africam aduerſus Scipionem 239.c.d
Romani Annibalem apud ſenatum Carthaginenſem criminantur 184.f
romanorum res cum Antiocho 195.c 283.e.d 304.c.i cum Perſeo 217 f. & dein. Vid Perſeus. Cum Philippo rege 205.g 226.f 256.b cum Græcis 238.f 281.a.b. Vide Græcas res
romanorum ex Aſia reditus in patriã 318. & dein.
romanorum & Carthaginienſium maximi duces Annibal et Scipio apud Syphacem ſimul ambo conuiuio eodem excipiuntur 215.d
romanorum & Carthaginienſium odia 125.c
romanorum ac Carthaginienſium uelut ſumma decertatio in Africa 240.d.e
romanorum & Carthaginienſium res uarijs caſibus miſtæ 193.d.e
romanorum ac Carthaginienſium bello totus orbis in ſuſpẽſo erat 158.b
romanorum clementia in pace Carthaginienſibus danda 243.a
romanæ gẽtis ingenium ignominiæ impatiens 213.k 214.a nec uictores nec uicti quieſcere poſſunt 201.b
romani tribunalis ſpecies formidabilis 384.g
romanorum uictoria 86.e
romano mortuo ſubſtratus Numida uiuus naſo & auribus laceris, in Cãnenſi clade inuentus 147.
romani, deorum inſtar 306.e 308.e 149.c.d
romani ſecundum deos potentiſſimi 249.d
romani induſtrij 154.e.f
romani, iniuriarum ſuarũ ultores acerrimi 215.f
romani libertatem dant à ſe uictis, non ſeruitutem imponunt 382.a
romani nihil hoſtile contemnebant 210.
romani ludi. Vide Ludi Romani
romani orbis terrarum domini uicto Antiocho facti 306.c
romani reges ſocios omni honore augent 302.e.f
romani uiri cum Gallis commiſſi, ſinguli cum ſingulis, uictores 323.c.d
romanorum æquitas 256.b 293.a 302.b.c animus indomabilis 363.b authoritas ac terror 186.b 291.g 281.a.b abſtinentia ac modeſtia in muneribus ſociorum 144.b 289.f beneficentia 151.e 198.c 200.b 283.c 365.e 381.d.e benignitas 16.f 17.f clementia ac lenitas & ſeueritas aduerſus infideles ſocios 188.f 200.b 380.a Facilitas 257 k. 257.g.b fœlicitas in bellis 82.b 258.a Gratitudo 16.c 17.e 200.b 210.c 212.i 236.i 237.i 372.c Humanitas 17.d 18.g.b 76.a. Iuſtitia 386.c integritas 218.g magnitudo animi 38.g de maieſtate nominis ſui cura 226.a modeſtia 44.e 289.f 293.b munera ad exteras gentes 198.b placabilitas 177.f. probitas 289.b pudor 66.c religio 222.b 244.e 245.c 320.b 353.c 354.e terror 294.f 291.g ueracitas ac fides 276.f uirtus inter aduerſa 195.g.
romanorum bella quare fœlicia 382.i
romanorum cunctatio metuenda 210.a
romanorũ diſciplina militaris barbaris admirabilis 172.f 249.i
romanorum ducum præſtantiſſimorũ catalogus

catalogus 103.g.f
romanorum fratrum concordia 335.d.e
romanorum erga uictum Hiſpanorum regulum Thurrum humanitas, 343.e
romanorum iuuentus numeroſa 223.a
romanorum mos in uſu alieni auxilij 354.k
romanorum ſeu religio ſeu ſuperſtitio prodigijs multis agitatur 213.e
romanorum uel in maximis bellis animis in continendis in officio ſibi ſubditis 144.c
romanorum ueterum pugnãdi conſuetudo 359.d.e
romanorum in bello uultus oculiquę ardere uiſi 86.b
romani à uicinis connubia petunt 3.a
romani à Liguribus circumuenti 280.i
romani calamitates alias ſuper alias accipiunt 155.a
romani etiã perfugis proditoribus uſi 105.e.f 113.i
romani fœdifragi 202.a 272.e
romani in Bœotia militantes, paßim per inſidias opprimebantur 264.a & dein.
romani in caſtris ſuis obſeßi 338.i
romani in furculis Caudinis deprehenſi 99.i.k 100.b
romanis infeliciter res gerunt 17.g.b 299.g.i.k 300.a
romani minus æqui ſuis captiuis 150.c
romani per græciam diuenditi ac ſerui, liberati 276.b
romani præda onuſti in ſaltus anguſtias à Thracibus excipiuntur 318.b
romanorum aduerſus Gallos in bello cęcitas 84.e
romanorum ambitio 133.a.b
romanorum anguſtiæ 206.d
romanorum authoritatis contemptus 385.i
romanorum auaritia 142.b 69.b. 265.k 266.a 312.g 361.a
romanorum clades 26.f 28.d.e 116.f 119.i.k 133.i 138.e 139.a.b 144 k.155.k 166.e 177.i 178.e.g 182 a.e.f 181.f.g 197.e 194.f 197.f. g.200.b 204.e.g 205.g 244.b 338.b.e 326.d 326.e 362.i 371.e
romanorum clades Cannenſis carminibus Martianis prædicta 177.a
romanorum conſeſſus in Iſthmijs 264.g
romanorum criminatio 99.f 248.k
264.c.f 275.d.e 365.i.k 366.a 371.k
romanorum crudelitas & ambitio 140.f.g
romanorum degeneratio 333.b
romanorum fraus 272.a
romanorum hoſtes qui fuerint 104.d
romanorum hoſtes maximi, & clades maximæ 194.g
romanorũ iniuſſu ſocijs res gerere non licebat 394.k
romanorum ingratitudo 320.e 386.g
romanorum iniuriæ 64.c
romanorum iniquitas 277.k 278.a.b
romanorum inter ſe diſcordia 23.e
romanorum ludibria ab Hetruſcis & Veientibus 23.c
romanorum magiſtratuum criminatio in ſenatu à prouincialibus 365.a
romanorum mœror ac luctus in ignominia Caudina 100.k
romanorum neceßitas 245.a.b anguſtiæ 207.i
romanorum opem implorantes ſocij, ab illis deſerti 155.c.d.e 270.b
romanorum in Capitolio à Gallis obſeſſorum precium 81.a. captorum in Cannenſi pugna 147.k
romanorum ſuperbia ac tyrannis 133 a.b 142.d 249.a 249.f 330.a 361.a
romanorum tempora difficillima 268.g & dein.
romanorum timor, trepidatio, anxietas ac ſuſpenſio animi 22.d 49.d 64.k 65.a 112.f 116.g 127.b 135 g 186.i.k 207.b 210.b 330.b
romanos apud ſe agentes Campani in recenti ad Annibalem defectione comprehenſos turpiter ſuffocant 183.a
romanorum aduerſus Antiochum uictoria 305.k 309.a
romanorum uictoria de Pœnis omẽn. 130.a
romanorum inſignis uictoria aduerſus Pœnos 157.a 161.g.h 176.i 183. e.f
romanorum uindicta de iniuria Saguntinis illata 220.e
romanorum ultio de Samnitibus 103.a.b
romanis ducibus quid ſemper cauendum 181.g
romanis inuidia fit 373.e
romphæis longis Thraces pugnant 251.b
romulus Syluius Agrippæ filius 7.k 21.a
romuli uxor Herſilia 5.f
romuli uirtus 4.e apotheoſis. Ibidem f
romulus quomodo de medio ſublatus 4.f quot annis regnarit 5.b
romuli caſa 68.b
romulus inſepultus perijt 11.g
romulus alter, Camillus 97.e.f
romuli ac Remi imagines ſub lupa iacentium 117.c
romulus & T. Tatius ſimul regnarunt 342.k
romulea Samnitium à romanis capitur ac diripitur 115.f
rorarij milites 99.b
roſellanus ager 110.b
roſtra in foro unde facta 93.c
roſtratæ naues, & ſine roſtris, ſpeculatoriæ 295.f
rotunda ædes Herculis Romæ 117.a
ruditas ab elegantia irriſa 343.b
ruffrium Samnitium urbs 95.f
ruffuli ab imperatoribus legebantur 101.b
rullus amus Qu. Fabij maximi 238.i
ruminalis ficus 2.b
rumores ferè ſupra uerum augentur 216.b
rure acceſſitus Romam dictator L. Quintius 33.e
rupes Annibali fracta igni & aceto 131.f
ruſcino portus 129.c 235.f
ruſtica plebs in urbem egeſtate compulſa 173.e
rutulorum & Aboriginum ac Latinorum bellum 1.g.h 12.f

S

Sabatina tribus 69.k
ſabatini liberi eſſe iußi 192.i
ſabellus ager 89.f
ſabini populus 3.e
ſabinum bellum 3.g.h 7.i
ſabinarum raptus 3.a.b.e earum audacia & prudentia 3.d 268.k
ſabinorum ac romanorum conciliatio 3.k
ſabinorum ueterum diſciplina 5.b
ſabinorum motus 7.i 17.i 19.c 25.e 27.c.d 35.a.i 35.d
ſabinorum clades 7.k 9.e 20.f 40.g
ſabini in ciuitatem accepti 343.d
ſacer ager 317.b
ſacer lapis 347.d
ſacer mons 20.i 38.c
ſacerdotum creandorum author Numa 5.d Eorum ornamenta Ibid.e
ſacerdotiorum honos plebeijs non dabatur, nec iuuenib. & adoleſcentib. 113.a 132.i.k

ſacerdo-

ſacerdotij antiquum ius 199.e
ſacerdotibus ac flaminib. ſacrorum cura demandata 8.f
ſacerdotes pacem ab hoſte pro populo petebant 22.d
ſacerdotibus ſolis diuorum imagines attrectare licebat 61.d.e
ſacerdotes & Veſtales curæ maximæ romanis erant 65.a.c
ſacerdotum Romanorum aſsiduitas 67.i
ſacerdotum in bello auxilium 83.g
ſacerdotum & Augurum numerus 113.a
ſacerdotum publicorum mors 173.f 190.c 198.k 342.b 349.a 355.i 366.b 372.g
ſacerdotibus antiquitus licebat ſenatum ingredi 199.e
ſacerdotes Abydeni à ciuibus ſuis de periurio arguuntur 247.a
ſacerdotes Athenienſes cum inſignibus ſuis intraturo Athenas Attalo occurrunt 246.d. Eorum deteſtationes aduerſus Philippum 252.a
ſacerdotes ſtipēdium in bellum dare coguntur 266.d
ſacerdotes Bacchæ 324.k
ſacramentum & iuſiurādum militum differunt 145.b
ſacramenti militaris religio horrenda 120.k
ſacramento dicunt etiam minores 14.g. annis 174.d
ſacramento rogare 259.b
ſacratæ legis ius 48.f
ſacræ pecuniæ ablatæ ultio 226.b
ſacrum diurnum in nocturnum mutatum 329.a
ſacrum nefandum Samnitium, hominum ac pecudum miſtu ſanguine reſperſum 121.a.e
ſacrum nouendiale 157.i 174.i 190.c
ſacrum peſtilentiæ ſedandæ ergo 59.d
ſacri nocturni & occulti fraus 324.a
ſacra ac profana pontifices diſcernebant 162.b
ſacra externa Romæ uetita 324.h.i
ſacra populo patefacta 343.g
ſacra peregrina quæ ſuſceperit Romulus 2.k
ſacra quæ obiret Numa rex 5.d.e
ſacra quædam reges ipſi facere ſoliti 141.g
ſacra romanorum 136.g
ſacrorum ac religionis cura apud Ancum Martium 8.a.b
ſacrorum cauſa nonnunquam prætores domi retenti, qui aut pontifices aut flamines eſſent 307.d 347.b
ſacrorum cultus cura rom. 65.a 68.f
ſacrorum cura malus mores diſcunt 199.e
ſacrorum cura Veſtalibus & Flamini Quirinali in urbis excidio 65.b
ſacrorum in iureiurando taugēdorum ritus 125.d
ſacrorum inſtauratio quare fiat 67.g
ſacrorum non rite factorum ira, atque ultio 23.a
ſacrorum prætextus 386.d
ſacrorum retinentiſsima plebs 173.g
ſacrorum ſtatu ſuo dimouendorum religio 106.i
ſacrorum uiolatorum ultio 246.e
ſacris faciundis decemuiri plebeij 113.c
ſacrificandi nouus mos 49.b
ſacrificare luſtra Apollini 387.f
ſacrificaturi, uiuo flumine ſe proſundebant 10.i
ſacrificaturo Telphis Eumeni inſidiæ ponuntur 353.f
ſacrificium inhumanum 148.b
ſacrificium Perſei mox cum romanis bello certaturi 360.a
ſacrificij prætextus dolos et inſidias tegens 158.i 164.f 179.d
ſacrificia extera & noua interdicta 173.f 325.g
ſacrificiorum immutatio 174.d
ſacrificiorum quæ Romæ aut in Italia facturi ueniſſent longinqui reges, ſumptum Romani ſuppeditabant 388.d.e
ſacrificijs tibicines præcinebant 106.k
ſacrificulus rex 14.g
ſacrificuli ac uates noui 173.e
ſacrilegij Locrenſis, inquiſitio, & expiatio 245.d
ſacrilegij ultio 254.b.i 352.b.i
ſacriportus 193.g
ſacroſancti facti trib. ple 31.i 39.a
ſagalaſſenus ager 312.à
ſagittarij formidandi 287.i
ſagittæ in tenebris inutiles 376.c
ſagmina fœcialium 6.e 243.a
ſagunti ſitus 125.e 126.e
ſaguntina oppugnatio & expugnatio excidiumque 126.b 127.f 130.e quàm multorum bellorum ea res cauſa fuerit 171.e 220.e 240.b
ſaguntum à romanis receptum, & Saguntini reſtituti 217.b
ſaguntinorum legatorum in Senatu romano oratio 220.e
ſaguntinorum erga romanos ſtudium 237.b
ſaguntinos iuuare quod ceſſarent Romani, quàm grauis exitus ſecutus ſit 244.g
ſaguntina rabies, & rabies Abydena 246.f & dein.
ſalis cōmercium Dardanis permiſsum 384.i
ſalis uectigal 232.f
ſale inuecto uti prohibentur Macedones 384.i
ſalariæ annonæ uectigal 232.f
ſalinæ Anco rege prope Oſtiam factæ 10.b
ſalinæ romanæ 83.d.e
ſalinator unde dictus Liuius 232.f
ſalinatores dicti C. Liuius et L. Oppius 283.e.f
ſalapia urbs 252.e.g
ſalapianorum aſtus cōtra inſidias Annibalis 261.k
ſalentinum bellum 110.c
ſalera urbs 276.a
ſalerium colonia deducta 276.d
ſalganea op. 288.k
ſalij Martis gradiui 5.e
ſalluuij populus 43.e
ſalpinates Volſinenſibus ſe aduerſus romanos iungunt 63.d
ſaltationis ritus in ludis ſcenicis 79.e
ſaltus ad Aoum amnem difficultas 292.e
ſaltus opportunitas in hoſtibus coercendis 370.b
ſalutis author ut honoratus 66.g
ſalutis ædes Romæ 110.i 112.b.c 213.g
ſaluti deæ dona uota in peſtilentia 34.i
ſalyum gens 64.a
ſamæi, Cephaleniæ populus quidam à romanis deficit 315.i.k 316.a
ſamniticum bellum 85.e 86.d 114.c centum propè annis durauit 151.e
ſamnium eiusque oppida euaſtantur 98.k 115.a.b.e.f
ſamnites à Minutio & Poſthumio occidione occiduntur 111.a
ſamnites Capuam romanis eripere tentant 106.c 121.a
Samnites caſtra romana cum irrupiſſent expelluntur 119.c.f
ſamnites Caudini male à romanis uexantur 160.b 166.d
ſamnites pacem ab romanis petunt accipiuntque 83.k 89.f 111.b eam modicè ferre non poſſunt 115.d 119.c.d
ſamnites romanos conſ. cum exercitibus ſuis ad furculas Caudinas ſub iugum mittunt 100.b.i & dein. ipſi

ſub

ſub iugum à romanis mittuntur 102.a.b 110.d
ſamnites conſulos romanos deditos nõ recipiunt 102.a
ſamnites Sidicinos immerentes bello petunt 83.e
ſamnites Sorã & Calatiam expugnãt 110.e
ſamnites triumphati 87.d 110.g 114 e.122.k
ſamnitium aduerſus Fregellanos deditos perfidia & crudelitas 102.d
ſamnitium auratæ ac argentatæ acies à Papyrio fuſa, fugata, caſtris exutæ 109.f.g
ſamnitium ad Annibalem legatio 160.b
ſamnitium clades & fuga 86.b.i 87.f i.98.d.e 100.e 101.c.f 105.f.g 106.f 107.c 109.b.i 110.e.g.k 114.b.c 115.a.e 116.b.e.d 118.d k 119.a.c 120.f.g.k 121.c, 160.b 165.i
ſamnitium defectio ac rebellio 98.e 104.b 114.b 131.e
ſamnitium fortiter geſta 160.b.e
ſamnitium fraus 50.b cupiditas et inſolentia 83.b.g ferocia aduerſus romanos 94.k
ſamnitium nouus ritus delectus habendi 104.e.f
ſamnitibus bellum ob Lucanos romani inferunt 114.c
ſamothracæ inſulæ religio 374.a 128.i.
ſanctius ærarium 200.c
ſanctius concilium 285.e
ſangarius fluuius 313.b
ſangi Semonis ſacellum 207.k cælo tactum 253.i
ſanguis è foco manans 382.c è lacu 363.b
ſanguinis riui 190.c 207.a
ſanguinis guttæ multis locis uiſa 376.a
ſanguine humano ludendum non eſſe 331.c.f
ſanguinarium ſcortum 331.b.c
ſanguinea pluuia 145.i 164.d 331.i 333.h 337.b 354.e 367.a
ſanqualis auis ſacrum lapidem roſtro cædens 34.d.e
de ſapientiæ diſciplina libri Numæ 339.f
ſappinia tribus, Vmbriæ 244.a
ſardorum ad Pœnos defectio 157.f Eor. clades 159.b
ſardi facilè uinci aſſueti 159.i
ſardorum legati Romæ 346.e
ſardi perdomiti 348.a
ſardi & Corſi, nihil præ Pœnis 127.i
ſardiniam ac Siciliam romani Carthaginienſibus ademerunt 133.c
ſardinia cura romanis 188.f
ſardinia perdomita 160.a
ſare, Marouitarum uicus 326.b
ſari fluminis capita 26.b.c
ſariſſæ Macedonum 305.b
ſariſſophori Macedones 292.b
ſarpedon promontorium 317.g
ſaſſula urbs de Tyburtibus recepta 83.b
ſatellitum armatorum ſtipantium inuidia 163.a.b
ſatellitum regiorum uanitas 274.g
ſatias, pro ſatietas 210.a 234.b
ſaticula romanis deditur 105.b
ſatriculani, coloni romani 200.e
ſatricum romanis ademptum 22.b
ſatricum colonia ducta 72.e.85.k
ſatricum expugnatum 73.g. incenſum ac dirutum 76.a 85.a
ſatricanum bellum 104.b
ſatricani ad Samnites deficiunt 102.d 103.c
ſatricanis arma adempta 103.d
ſatricana prodigia 213.e
ſaturnalia celebrata 137.b
ſaturnia colonia rom. 333.g
ſatyrarum agendarum ritus apud romanos 79.d.e
ſatyrus princeps legationis Rhodiorũ ad romanos 253.e
ſauciorum cura apud romanos duces 313.i.k
ſauo oppidum in agro Genuenſi 223.a
ſaxa Rubra 24.i
ſaxum ingentis molis ſponte procidens multos opprimit 282.i
ſaxum per aerem uolitans 1.k
ſaxorum iacula 251.a
ſcæuola unde dictus C. Mutius 17.a
ſcæuolæ Qu. & M. Prætores 342.f
ſcalæ mœnibus admotæ, onere ſubeuntium fractæ 195.g
ſcaptius quidam P. infamis iudicij populi romani author 42.f.g
ſceleratus campus 91.d
ſcelus religione neminem exoluit 20.i
ſcelus rationem non habet 217.i
ſceleris conſcientia 344.a
ſceleris inquirendi formula 324.g
ſcenica ars apud Græcos pudori non erat 166.f
ſcenici ludi quando primum Romæ facti 9.f 167.b 295.i
ſcerdiletus Aetoliæ princeps 20.g 295.c
ſcerdilens & Pleuratus Gentij filij 375.f
ſcholæ publicæ 62.d
ſciathum oppidum 248.i uaſtatum 252.d
ſcamæi omnes ſub corona uenditi 26.a
ſcamij 262.i
ſcipio in manu equitis ardens 137.f
ſcipio Carthaginienſib. fatalis hoſtis 239.d
ſcipio iuuenis fatalis dux Punici belli 148.a
ſcipio facta ſua recenſet 221.i.k
ſcipionis cum fabio contentio 221.i
ſcipionis iunioris, Africani. deſcriptio 189.a eiusque deinceps res 194.f.g 195.f 202.g.h 214.c 215.b.c.d.e 216.b 217.g.h 217.f.g et dein. ex ordine uſque ad 230.f et mox. 236.a.b 239.b 240.a 241 g.h. 242.c 243.d.e.f 306.b 320 g.h. 321.a. Eius exilium & mors 332.k
ſcipiones in ſomnis L. Martio apparentes 182.k
ſcipionum clades in Hiſpania 194.f 221.b
ſcipionum fata 218.b
Scipionum fratrum triumphi Africus & Aſiaticus 309.e.f uictoria aduerſus Aſdrubalem 157.b.c
Scipionum inuidia in prætorem & accuſatores eius uerſa 322.f
ſcipionum nomen Hiſpanis gratum 205.a
ſcipionum patris ac filij diuerſa conſilia in Annibale oppugnando 203.a
ſcipionum monumenta 321.b
ſcipionum mors 182.f
ſcipionum regnum inuidioſe 321.d
ſcipionum ſepulchrum 189.a.b.218.a
ſcipionum uarijs nominibus illuſtrium commendatio 322.a
ſcipionum uirtus 194.k 195.a Vide Cn. Cornelius Scipio L. Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio, & P. Scipio
ſcodra urbs 368.d 375.c
ſcodrus mons 368.d
ſcopas Aetolorum præfectus 190.d.e 251.k
ſcordiſci cum baſtarnis & moribus & lingua congruentes 344.f
ſcorpionum in Carthagine noua expugnata repertorum numerus 196.b
ſcortorum raptus pene bellum exciet 17.i
ſcortum, amatorem prodens 187.d
ſcortis turpis amor, ad ſcelus nefariũ exiens 331.c.d
ſcotuſa urbs 111.i 290.i 291.k
ſcribæ uiatoresque ædilitij pecuniam ærarij

ærarij furati damnantur 241.b
ſcriba cum rege pari ferè ornatu 16.i
ſcriptorum uariatio 159.d.e
ſcriptum facere 111.e
ſcriptum edendum de quo longior neceſſaria ſit deliberatio 274.a
ſcultenna fluuius 347.d
ſcutati 91.c
ſcuta Gallorum longa, ſed ſtricta 314.c
ſcutum Liguſtinum 376.e
ſcutum romanum 104.i Eius magnitudo 375.b
ſcutum Samniticum 109.f
ſcutorum uallum 118.i
ſcuta ſanguinem ſudantia 137.f
ſcutorum magnitudo, quibus ſtantes caput inclinare poßent 375.i
ſcyrus inſula 251.k
ſe pronomen ſæpe omiſſum. Al. incon. Sagunt. precibus aliquid moturum ratus 127.b pro ſe moturum
ſe futurum, pro de ſe futurum 263.i
ſe creandi in magiſtratum impudentia 34.i.k
ſeceßio plebis 37.i.k 38.a & deinde
Seceßio, ultima apud ueteres rabies 88.e
Seceßiones in Sacrum montem & in Auentinum 88.i
ſeceßionis ueniam impetrant milites 88.i.k
ſeceßio non ſemper ulciſcenda 258.d
ſeceßio muliebris 268.i
ſecubitus ſuſpicio 324.d
ſecundani milites 270.b
ſecundani priores 276.c
ſecundæ res aduerſis permiſtæ romanis 207.i
ſecundæ res negligentiam creant 69.c 133.f 153.f
ſecundarum rerum moderatio difficilis 103.i 239.i 242.i
ſecundis rebus nimis fidendum non eſſe 363.e 380.b
ſecurium prælatarum terror 176.c
ſecuritatis ac negligentiæ malum 345.b
ſedetani, Romanorũ ſocij 216.b 271.e
ſeditio propter nexos 18.i.k
propter mortem Virginiæ 37.f
ſeditio domeſtica bellum externum ſuſcitat & ita illa ſubſidet 22.i
ſeditionum mala 23.e
ſeditioſorum honores ac præmia 43.c
ſeditionum authores ac principes comprehenſi ac uincti 217.d 218.c 380.e.f
ſeditio militum 254.a
ſegeſticæ ciuitatis expugnatio 271.b
ſegetes hoſtium demetunt Romani 363.i.k
ſeiuges aurati in Capitolio poſiti 316.k
ſeleuci proaui Antiochi uirtus 278.a
ſeleucus Antiochi filius 266.b 281.i 290.d 299.a 301.g 312.d.e
ſeleuci, filia, Perſei uxor 252.k
ſelinus oppidum 262.g
ſella curulis unde ſumpta 2.k
ſellaſia ad Oenunta fluuium 189.c
ſellularij opifices ad bellum coacti 94.d
ſelymbria urbs 265.k
ſementi faciendæ locum hoſtibus facit Marcellus 160.k
ſemigermanæ gentes 131.i
ſemimares abominati et in mare deportati 246.i
ſemiſſes agri 347.e
ſemo ſangus deus 94.e
ſemproniJ Bleſi quæſtoris mors 144.a
ſempronij Cos. in Lucanis acta 173.d
ſemunciarium ex unciario fœnus factũ 85.a
ſenatus Capuanus publico abſtinens, ui cogitur in publicum uenire 187.d
ſenatores Capuani 27. ſponte ſibi mortem ueneno conſciſcunt 187.i
ſenatus romæ legebatur 200.e & itẽ eius princeps ibidem
ſenatus quando primum à populo ſecretus ludos ſpectauit 277.d.e
ſenatus Romanus tãquam regum multorum conſeſſus 103.b uelut paucorum poteſtas 273.b
ſenatus caſtigatio 31.b
ſenatus conſulendi mos ſublatus 11.b 35.e
ſenatus plebi conciliandi ratio 150.k 151.a
ſenatus romani expletio 14.f.g 155.a
ſenatus romani in capitolio à Gallis obſeßi reuerentia 66.d.e
ſenatus romani populus aſtute correctus 151.b.c
ſenatum ingredi flaminibus licere deſierat 199.e
ſenatores omnes romani qui abeſſent, in Italiam reuocati 366.f
ſenatores quinque ab urbe roma abeſſe non poterant 289.e
ſenatores romani ſeſe primos taxant in collationem publicam 306.i
ſenatorum allegendorum mos 155.f.g
ſenatores qui eſſent, & quibus liceret in ſenatu ſententiam dicere, edicebatur 289.e
ſenatoribus malis tollendis uix meliores ſubſtitui poſſunt 151.a.b
ſenatoria loca à populo ſecreta 275.i
ſenatu ſine, aut certè rege, reſp. ſtare non poteſt 151.a
ſenatu mouebantur indigni 200.e
iJſque notæ adſcribebantur 220.a
ſenatu moti, ærarij facti, & tribu moti 34.k 35.a
ſenatuſconſulti in neceßitate ultima forma 28.g
ſenatuſconſulta aliquot 186.d 244.e 227.b.c 228.f
ſenatuſconſulta ubi adſeruarentur 30.b
ſenectus Catonem non fregit 330.k
ſenectus romana mori deſtinata 65.d
ſenectutis modeſta excuſatio 606.c
infirmitas 162.k deflorescentia 322.b
ſeneſcere pugnam, pro remißiorem fieri 61.c
ſenex dominum quid ferat, qui in iuuentute 86.c
non tulerit? 287.c
ſenum conſilia 73.b.i 100.a
ſeniores, iJdem & Senatus 261.k
ſeniores etiam coacti nomina dare, & urbis cuſtodiam agere 58.f
ſeniorum centuria, & iuniorum centuria 189.k
ſeniorum etiam cohortes factæ 116.g
ſeniorum paruam eſſe iacturam 61.g
ſeniorum romanorum triumphalium etiam uirorum in roma captæ deſolatione conſtantia ac robur et æquanimitas 61.a
ſenilis animus uix nouo ſocio aſſueſcat 116.i
ſenilis animi uirtus 46.b
ſenilis prudentiæ fructus 74.a
ſenonum Gallorum robur 64.a
ſenones Galli ad Cluſium oppugnandũ ueniunt 118.a romam capiunt 64.d
ſentinas ager 143.g
ſentina urbis exhauſta 168.e
ſepinum Samnitium romani expugnãt 122.b.i
ſeppius Leſius, mediaſtuticus Campanorum 185.k
ſeptemuirale iudicium 117.k
ſeptem & decẽ annis minores etiã militare coguntur 174.c
ſepteni libri Numæ 339.g
ſeptimij martij uirtus 182.g 289.b.c 218.a
ſepulchrum dirutum, promontorium Africæ 238.g
ſepulchra de cœlo tacta 203.h
ſepulcrorum dirutorum inuidia 149.d

ſepultura curã 250.b
ſepultura eiuſdem hominis monumenta diuerſis locis monſtrata 321.b
ſepultura prohibitus Seruius Tullius rex. 11.g
ſequi u s. ſiniſtrius 21.i
ſerenitas poſt tempeſtatem repentina, biduo ſimiliter facta, religionẽ Pœnis incutit 183.k
ſergij ac Virgidij tribunorum militarium criminatio 58.b damnatio 59.a
ſergius & Matienus tribuni militum in uincula coniecti, & miſere truci dati 111.e.f
ſerrheum caſtellum Philippus occupat 246.f.g
ſermo nationem arguit 158.e
ſerpens mirabilis in quiete Annibali uiſus 128 k
ſeruius romanis uocatus ſeruus quidã Artenam romanis prodidit 54.k
ſeruius Cornelius Cos. 22.i
ſerui Cornelij flaminis Quirinalis mors 34.e
ſeruius Cornelius Maluginenſis trib. milit. 61.k 69.i 72.e 73.f 74.b magiſter equit. 70.b Cos. 111.k
ſeruius ſulpitius Cos. 17.b
ſerui Sulpitij curionis maximi mors 29.d
ſeruius Sulpitius Camerinus Cos. 29.k 62.k. trib. milit. 69.f 73.d. 75.g 76.k 77.e 86.e interrex 153.e
ſeruius Sulpitius Galba ædilis curulis 203.e.b pontifex 239.b. Eius inuidia aduerſus Paulum Aemylium 386.b
ſeruius Tullius Corniculi princeps 9.i
ſeruius Tullius Romanorum rex ſerua natus 43.i. Ei puero dormienti caput ardere uiſum 9.b Tarquinij priſci gener adſciſcitur 9.i regnum iniuſſu patrũ primus uſurpat, à populo iuſſus 10.c.k Eius opera 21.d criminatio 11.d.c commentarij 13 b. regnum 11.g mors 13.i
ſeruus proditor 15.c
ſerui barbari ultio pro domino 125.e
ſerui indicium de incendio romano 191.a
ſerui ad libertatem & pileum uocati 31.a
ſerui coniurationis indices à romanis bene munerati 259.b.g
ſerui etiam armati, & in militiam allecti 148.i.k 269.e
ſerui publice empti in delectu allecti rogabantur num militare uellent 148.i.k
ſerui regij humiliter regi, alijs ſuperbe imperare ſueti, ante Perſeum in Italiam traducti 385.d
Serui in re nefaria conſcij, tollendi conſilium, aliter uertit 263.k
ſerui per tyrannum Lacædemonium liberati, Lacedæmone abire iuſſi 316.b
ſerui publici 367.i
ſerui 25. in campo Martio coniurati, in crucem acti 145.a
ſeruorum à tyranno liberatorum tumultuatio cum ad dominos redire cogerentur 191.a
ſeruorum incendiariorum coniuratio detecta 52.e
ſeruorum coniuratio in Getruria oppreſſa 265.c.d
ſeruorum profugorum recipiendorum ergò nihil magnopere innouandum 349.d
ſeruorum cædendorum mos 21.g
ſeruorum delectus 153.e
ſeruorum terror apud dominos 31.a
ſeruorum uirtus in defendẽda ędæ Veſtæ ab incendio 191.a
ſeruorum Volonum propter rem bello bene geſtam manumiſſorum dominis, prætium illorum à republica petere differunt 183.g
ſeruile bellum 30.b
ſeruilis habitus mentiti fraus 223.b.i
ſeruilis motus in Apulia 328.d
ſeruilij Albani 7.b
ſeruilij Conſulis labor in plebis miſeria alleuanda 19.f
ſeruilius Hala reus 47.f
ſeruitudo, diuis, pro ſeruitute 260.a
ſeruitia, pro ſeruis 52.e
ſeruitorum Setinorum molitio oppreſſa 259.b.c
ſeruitijs Achæorum fugitiuis recepta culum Macedonia 249.e
ſeruitus C. Luctatij & Cn. ſeruilij, ſedecim annorum 237.f
ſeruituti nati Syri & Aſiatici Græci 292.e
ſeſtertiùm tricies octoginta millia æris in ærarium illata 268.b
ſeſtus & abydus Helleſponti urbes 299.c
ſeſtos romanis deditur 299.c
ſetia colonia 227.a
ſeueritas comitati coniuncta 45.c
ſeueritatis nimiæ malum 98.c
ſeueritas paterna mirabilis 91.b
ſeuocatio populi inhibita 82.f
ſex legionibus uſa reſp. romana 245.b
ſex menſes non pluiſſe 339.f
ſexagenario maior Conſul romanus munia omnia militaria obiens 369.g.b 377.c
ſexdecim annos nati qui non militauerant, ærarij facti 200.e
ſexdecim duntaxat legionibus defenſum imperium romanum 239.a
ſextarij uini honoris ergò liberatori exercitus à legionibus collati 87.g
ſextiles calendæ, olim anni principiũ 20.a
ſextius primus è plebe Conſul 78.b
ſextus Aelius Pætus Cos. 254.b
ſextus Antiſtius legatus 206.b
ſexti Digitij uirtus 196.g eius infelicia contra Hiſpanos prælia 279.b 298.e
ſextus Furius Cos. 22.e
ſextus Furius Medullinus trib. mil. 52.b
ſextus Iulius Tullus trib. mil. 50.e
ſextus Iulius Cæſar prætor 203.d legatus Criſpini Cons. 205.c
ſextus Manlius trib. mil. 38.b
ſextus Pomponius legatus T. Sempronij longi Cos. 134.d
ſexti Tarquinij dolus in Gabios 127. f.g eius libido ſtuprum Lucretiæ inferentis 131.e.f eiuſdem mors 13. k. 14.a
ſexti Tempanij decurionis equitum uirtus 50.k 51.a.b.g
ſexti Tullij uirtus 81.g
ſexus muliebris infirmitas 269.e.f
ſi uideatur, particula interpretatio 189.b
ſibylla in Italiam aduentus 2.b
ſibillæ carmina de termino fatali romanum 319.c
ſibillæ carminum interpretes 167 k
ſibillinorum librorum uſus 59.e 84.k 136.b 139.d 271.b 295.k
ſiccij cædis indignitas 38.b
ſicinius plebi ſeceſſionis author 20.b.i
ſiccitatis anni incommodum 49.a 339.f
ſicilia tota in romanorum ditionem uenit 194.d
ſiciliæ ciuitates aliæ aliter à Marcello tractata 183.b
ſiciliæ fertilitas 194.e 199.e.g ex Sicilia frumentum romam comportatur 21.d 199.c
ſiciliæ motus 166.e 189.b
ſiciliæ tyranni 84.k
ſiciliam romani pro merito tractant 249.f
ſicilia oppugnanda, Africa romanis exercitibus uexata 222.f
ſicilia romanos pellere Carthaginenſes

Index

ſes nituntur 159.b
ſicnlum bellum inter Carthaginenſes & romanos 169k. 183.b
ſiculum fretum 191.b
ſiculorum beneuolentia erga romanos 266.e
ſiculorum clades 169.k *exanimatio & trapidatio* 191.f.g
ſiculorum oratio in Senatu romano de ſe 191.i
ſiculorum profugorum reductio 195.d
ſiculorum ſeruitus ſub romanis 24.f 249.b.e
ſiculis accuſatoribus ſuis coràm reſpõdet Marcellus 192.a
ſiculis trecentis equitibus à Scipione inditis totidem romani equites ſubſtituti ſine publica impenſa 223.b
ſiculos demeretur Scipio 223.i
ſicimina mons 381.a
ſicyone urbs ab Attalo honorata 261.b.c
ſida oppidum 218.d.e
ſidicini populus 85.e 89.g 193.d
ſidicinus magiſtratus Theani 188.b
ſignina colonia romana 13.b 20.b
ſignum amoliri ſignifer non poteſt 38.b *ſigna militaria in aerario erant* 42.b 47.g
ſigna ad Iunonis ſoſpitæ cruore manãt 157.i 198.c.d
ſigna & tabulæ quando primum romã inuecta 183.g.b
ſigna ſigniferis erepta, in medios hoſtes protecta 276.c
ſigna ſua romani quibus committant, ſatis nobiles eſſe 158.b
ſigna Syracuſarum 189.b *infeſta romanis* 268.e
ſignorum aeneorum collocatio 199.i
ſignorum confuſionis periculum 241.a
ſignorum cantus in caſtris romanorũ qualis eſſet 209.e
ſignifer cunctans ab imperatore occiſus 52.i
ſignifer præ cæteris altus ac procerus 146.b
ſilana urbs recipitur 291.g
ſilentium in re non debita iuſſa, uelut ius facit 351.b
ſilpia urbs 213.k
ſimilæ lucus 324.b
ſimilem noſtri euadere aliquem inuidere non debemus 244.b
ſimilia magis quàm paria 388.a
ſimilitudo morum amicitiam facile cõciliat 11.b
ſimplicitas antiqua 343.a
ſimulacrum pugnæ tam terreſtris quã naualis edit Scipio 229.i
ſimulacra Iunonis cupreſſea circunlata 207.b.c
ſimulacrorum deûm truncatorum aut ſemuſtorum inuidia 249.d
ſimulatæ lachrymæ, & uera lachrymæ 336.b.c
ſimulata proditionis fraus 299.d
ſimultates Reipublicæ donatæ 109.b
ſimultatũ alienarum nutu iudicandũ aut cenſendum non eſſe 323.e
ſingula facilius acquirendo parantur, quàm retinentur uniuerſa 304.d
ſindenſium ager 312.g
ſinnas urbs 312.i
ſinopenſium clades 334.c
ſintice regio 300.k
ſinueſſa urbs 116.b
ſinueſſanorum erga romanos fides 140.c.d
ſiphylum urbs 243.f
ſipõtum colonia deducta 276.a *inſtaurata* 326.b
ſipyrrhicas Aetolus legatus ad Attalum 252.c
ſira oppidum 379.d
ſitella ſuffragiorum 173.k
ſitis ac caloris malum in pugna 209.i 343.b
ſitis legatorum Certimenſium 343.b.c
ſmyrna urbs 255.b
ſmyrneorum apud romanos honor 308.c 317.k
ſocietas hominum adinuicem alia pacto fit, alia natura ingignitur 62.d
ſocietas rata non eſt ubi nec diuini nec humani quicquam ſanctum eſt 202.d
ſocietatis uinculum maximum, communis utilitas 290.c.d
ſocij à rege ſocio ſpoliati 338.e
ſocij in oculis exercitus fœderati deprædati 362.c
ſocij romanorum ſine romano duce aut exercitu proprijs uiribus bella gerere nõ poterant 25.c *nec iniuſſu illorum* 90.c. 283.e
ſocij Romonorum quas impẽſas in magiſtratus romanos facerent in prouincijs 351.b
ſociorum romanorum defectio poſt Cãnenſem cladem 154.d
ſociorum auxilia romanis 222.i.k
ſociorum calamitatibus Fabius ad pugnam ab Annibale elici non poteſt 140.c
ſociorum colendorum mos romanis 155.i
ſociorum deſertorum dolor romæ 128.b
ſociorum erga romanos fides 29.d *infidelitas* 221.e.f
ſociorum uiolandorum ſcelus 273.b
ſocijs militibus dimidio minus quàm ciuibus datũ in triumpho, indignationem ijs commouet 347.e.f
ſocijs noſtris mala noſtra nimis detegenda non ſunt 151.d
ſocijs oneri aut ſumptui eſſe qui primus magiſtratuum romanorum cœperit 351.b
ſocijs procul dißitis nihil in ſe auxilij eſſe romani reſpondent 155.c
ſocijs romanorum inter ſe diſcordibus romanorum perplexitas 89.b.i
ſocios ſuos romani propter ſuam ipſorum cladem non adiuuant 29.a.b
ſocios ſuos romani tuentur 244.e.f
ſocios ſuos romani ipſi tueri nolebant, non ſinebant ab alijs auxilium petere 244.a
ſocios romanos Cato falſa ſpe ludit 270.c.d
ſocios ut tractare debeant romani 307.b
ſol rubens toto die 245.i
ſol uehemẽs inter graues nube imbres 176.b
ſolis æſtus pugnantibus infeſtus 279.b
ſolis cum luna pugna 137.f
ſolis eclipſis 298.c
ſolis mirum 233.f
ſolis orbis minui uiſus 137.f
ſolis ab ortu ſtatum cœli gubernatores nautæ norunt 300.a
ſoles duo uiſi 196.b 213.e *tres ſimul uiſi* 349.b
ſolſtitialis orbis 5.d
ſolſtitiale tempus 288.b
ſolennium uerborum omißio ſacrificiũ uitiat 347.g
ſolicitus uicem 221.k
ſoliferreæ & falaricæ tela bellica 271.a *in ſolitudine circunuenti, hominum etiam ignotorum fidem implorant* 335.g
ſolium, cuppa ad lauandum 370.b
ſolonis leges romani deſcribendas curant 34.c
ſoli, caſtellum 242.g
ſoli populus Argis oriundi 308.f
ſoluettius Gallorum dux 385.k
ſolum mutatum nec genus nec mores mutat 308.e.f
ſoli charitas 14 e
ſomnij ſpreti ultio 104.c.f

ſomnus

ſomnus æſtiuis noctibus quando ſuauiſſimus 108.i
ſomnus uigiliæ ſecundæ altiſſimus 7.b
ſomni modus 125.g
ſomno mors continuata Hiſtris uinoſis 345.i
ſonus diſſonus pugnantiũ animos auertens 185.g
ſopater Macedo. 67.b 238.b 242.g
ſopatri Acarnaniæ præfecti mors 247.b 364.e
ſophonisba Syphacis regis uxor, Maſaniſſæ ad pedes accidit: et reliqua eius hiſtoria 235.f *& deinde. Eius mors* 236.e
ſorani ad Samnites deficiunt 105.a
recipiuntur 111.a
ſora, romana colonia 111.k. 199.i 227.b
ſordida ueſtis uſus 382.g
ſordium coercitio romæ 268 f
ſoror è fratre prima occiſa romæ 6.b
ſororis aduerſus ſororem miras amor 334.e
ſorores æquali dignitate generis elocandæ à parentibus 76.d
ſororium tigillum 7.a
ſortis humanæ inſtabilitas 379.d
ſortes extenuatæ caræ 136.g 137.g
ſortes uerſibus inconditis datæ 189.b
ſoſis, tyranni Syracuſani percuſſor 119.e
ſoſithenes Magnes 189.i.k
ſoſpitæ Iunonis lacus & ædes, communis Lanuuinis & romanis 93.b
ſpadonum miniſteria regibus 281.b
ſparta, quæ & Lacedæmon, quondam ſine muro 330.e *eius diſciplina horrida ac dura* 313.d
ſparti ad rem nauticam uſus 141.g
ſpes metúſque paruis momentis impelluntur 208.k
ſpei ædes 174.l 343.g *fulmine icta* 136.g
in ſpectaculis loci honos 20.f
ſpectaculum gladiatorum inter epulas apud Campanos 109.e
ſpectaculis ſenatori loca à populo diſcreta 275.i.k
ſpectaculorum magnificentia à Perſeo 349.f
in ſpectaculis dandis rudes romani 273.e
ſpectatum romæ diu promiſcue in ludis 277.d
ſpectrum mirabile 90.f
ſpectrum Annibalis in quiete apparẽs 128.k
ſpeculæ Carthaginenſium per promontoria 229.e
ſpeculator conuiuij explorator male exceptus 335.a
ſpeculatores Annibalis intercepti, per caſtra romanorum iuſſu Scipionis ducti 238.g
ſpeculatoris Athenienſis unius induſtria urbem ſeruat 247.k
ſpeculator Carthaginienſis romæ deprehenſus & multatus 144.e
ex ſpelunca pugnantes milites, tandem fumo ac igni extincti ſunt 111.k
ſperchiæ oppidum 256.a
ſperchius amnis 291.k
ſpicæ metentibus cruentæ uiſæ 137.g 113.d.e
ſpiritus feroces ſimul cum fracto corpore franguntur 8.a
ſplendorem & ornatum hoſtium, uulnera non facere 121.e
ſpoletini coloni romani 200.c
ſpolia Gallica 153.e.f 171.d
ſpolia hoſtium Vulcano ſacrata 9.f 118 k
ſpolia hoſtium templis detracta 141.k
ſpolia macedonica romam aucta 385.f
ſpolia opima prima 4.b *ſecunda* 47.e
ſpolijs regis Antiochi onuſti exercitus romani pericula 319.f.g
ſpoliantur ab Annibale etiam ij qui in eius fidem ſe dederant 193.e
ſpongiæ uſus in bello 109.e
ſponſæ uirginis amor 196.b
ſponſi pro ſponſa zelus 36.b
ſponſum à fratre occiſum, lugens ſoror, ab illo occiſa 6.f.g.b
ſpuere non licet ubi ſacra romana defoſſa fuere in urbis excidio à Gallis 65.b
ſpurilius trib. pleb. 51.g
ſp. Albinus Conſul 323.b
ſp. Caruilius Q. F. maximus ædilis curulis 113.i *Cos.* 121.e *Eius res geſtæ in Hetruria* 123.a.b *trib. pleb.* 173.k
ſp. Caruilij ex Latinis populis ſenatorum allegendorum authoris ſententia repudiata 147.c
ſp. Caſtius Cos. 17.b 21.a.b *magiſter equitum primus romæ* 19.g *eius mors* 22.i 46.d.e
ſp. Furius Cos. 23.b 28.d.e
ſp. Furius M. Camilli F. primus prætor urbanus 79.b
ſp. Fuſius paterpatratus 6.c
ſp. Herminius Cos. 41.b
ſp. Icilius trib. pleb. 26.d.e
ſp. Largius 13.k
ſpurij Lyguſtini Sabini oratio 35.b.k 357.a
ſp. Lucretius Lucretiæ pater 13.g 14.i *Cos.* 16.a *prætor* 220.d
ſp. Licinius trib. pleb. plebem aduerſus patres excitat 23.b
ſp. Mecilius trib. mil. 53.a
ſp. Melius trib. pleb. 47.f 53.a 64.e *eius largitio* 35.k *ambitio* 46.a *cædes ibid.* b
ſp. Nautius Cos. 22.e *legatus romanus à Fidenatibus cæſus* 46.b
ſp. Nautius rutilius trib. mil. 50.e 52.e 52.k 55.i 122.b
ſp. Oppius Cornicen 34.k 37.i.k *eius mors* 39.b
ſp. Papyrius trib. pleb. 73.f
ſp. Poſthumius Cos. 28.a 34.e
ſp. Poſthumius Albus trib. mil. conſu. pot. 48.d 62.b
ſp. Poſthumius Regillenſis cenſor 74.i *Cos.* 90.f 99.f *eius fortis pro patria animus* 101.b.e *& dein.*
ſp. Poſthumij Albini conſulis indagatio Bacchanaliorum 324.f *& dein.*
ſp. Poſthumius Albinus augur 332.e
ſp. Seruilius Cos. 25.b.e
ſp. Seruilius Priſcus cenſor 75.f *trib. milit.* 76.e.f
ſp. Tarpeius Romanæ arcis præfectus 3.g
ſp. Tarpeius Cos. 34.b *legatus* 37.k *trib. pleb.* 41.k
ſp. Virginius Cos. 34.a
ſtabili pugnæ aſsueti Romani 211.c
ſtagnum cruentum 164.c
ſtantem cibum capere cogĩ, ignominia militis ſegnioris 165.f.g
ſtatellatium Ligurum commiſeratio apud Romanos 357.b 354.e
ſtationum moris mutatio 37.g.b
ſtatiua militibus ſuis negat Q. Fabius Maximus 117.g
ſtatiuum præſidium 244.d
ſtatius Gellius Samnitium imperator 111.a
ſtatius Egnatius Samnitium dux capitur 116.e
ſtatius Metius Caſilini præſidij præfectus 166.b
ſtator Iupiter 344.k
ſtatuarum honos 321.a
ſtatua Antiochi iram M. Acilio Conſuli romano accendit 352.d
ſtatua aurata quando primum poſita 340.d
ſtatuas auratas omnes ab Dio Perſeus in claſſem congerit 370.a
ſtatua equeſtris Clœliæ uirginis 17.b
ſtatuæ equeſtres complures poſitæ 92.i

92.i
ſtatua equeſtris Q. Martio Tremulo poſita 110.b
ſtatua eiuſdem hominis diuerſic locis poſitæ tanquam ibi ſepulti 171.d
ſtatua Horatij Coclitis 16.e.f
ſtatue legatic in legatione caſis erectę 46.i
ſtatua Mãilio pr. Caſilino poſita 155.a
ſtatua regis Philippi deiecta 247.i 252.a
ſtatua Ptolemæi perfugium 152.g
ſtellas campus 140.b.c
ſtellatis ager 109.k
ſtellatina tribus 69.b
ſtena Antigoniæ fauces 154.d
ſternere maria Claſsibus 288.b
ſtipendium à populo in publicum collatum, ſolutum 323.k 324.a
ſtipendium de publico quando militi primum decretum 137.e
ſtipendium Coty regi Perſeus adnumerat ducenta talenta in ſex menſes 364.e
ſtipendium improbe à militibus flagitatum 216.i
ſtipendium militibus erogandum unde corraderetur 50.f
ſtipendium militibus ſingulic Scipionis perſolutum 218.d
ſtipendium præſens militibus datur 157.f
ſtipendium triplex equitibus datum 59.c
ſtipendij militaris non ſoluti malum 59.c querela 217.a
ſtipendio milites uoluntarie abſtinentes 165.k
ſtipendio opera reſpondere debet 57.a
ſtipẽdia eqtibuc ignauis negata 240.e
ſtipendia facere Ibidem
ſtirpes in nominandi caſu 346.f
ſtiſſum oppidum expugnatur 136.d
ſtobi Pelagoniæ oppidũ 262.e 333.d
ſtragula ueſtis uſus quando primum romæ cœperit 323.i
ſtratagemata 7.b.c 9.e 27.c.d 82.a 92.g.h 100.a 121.i 185.c 285.f 294.k 345.g.h
ſtratij medici prudentia 382.c
ſtratonicea urbs Theſſalorum 262.b
ſtratonicenſis ager 262.b
ſtratum Aetolię urbc 291.b 310.i 368.f
ſtreaue facere, quàm ſcite dicere, præſtantius 115.b
ſtrenui militis demerẽdi ratio 153.g.h
ſtrepitus ſine cauſa in æde Iunonis Soſpitæ Lanuuij editus 93.a.b 222.k
ſtructus, cognomen 47.g
ſtrymo amnis 384.g
ſtubera urbs 250.e 200.e.i
ſtudij ac cupiditatis experc oratio plus authoritatic habet 168.c.b
ſtuprator Veſtalium uirgis ad mortem uſque cæſus 148.i
ſtuprum Lucretiæ 13.f
ſtupri indignitas, libertate promittenda leuata 314.i.k
ſtupri mulcta 119.i
ſtupri ultio 36.f 314.i.k
ſtuprorum miſcella in Bacchanalib. 324.a.b
Stura fluuius 178.f
ſtymphalij Macedoniæ regio 384.k
ſubactus & duratus bello 361.a
ſub centurionis legendi mos 91.c
ſubitarij milites 28.g. 338.d
ſubius Virius Campanorum legatus Campanoc ad defectionem inuitat 151.g
ſublicius pons 16.c
ſubota inſula 374.g
ſuccedere murum 311.f
ſucceſſoris accipiendi metus 274.e
ſucceſsoris in imperio nouitas, ſæpe rudis 347.b
ſucceſſori exercitus non tradebatur niſi manente bello in prouincia 189.g
ſucro oppidum 216.b 117.k
ſueſſa Pometia 10.c capta 12.e expugnata & direpta 19.d.e
ſueſſa olim, Aurunca 93.e
ſueſſa romana colonia 106.g 241.g 227.b
ſuetani ad Catonem deficiunt 271.d
ſueſſitani, romanorum ſocy 216.b
ſueſſula opp. 161.b
ſueſſulanorum ius 93.c
ſuffetes ſummum uelut conſulare imperium apud Carthaginenſes 220.a 234.e 278.b
ſuffragij ferendi mos 173.k
ſuffragia non ſemper eodem modo romæ data 10.f 343.f
ſuffragij latio, an per cenſorec adimi poſſet 381.f.g
ſuggeſtum in foro Rom. extructum, roſtris nauium Antiatum exornatum 93.b
ſuiſmontium mons Liguriæ 323.b à romanis obſidetur 342.b
ſulphur uiuum cum calce facibuc illitum in aqua immerſas illas accendic 324.k 325.a b
ſumma rerum, argumenta capitũ 90.i
ſummani ædes de cælo tacta 259.g
ſumptus & impenſa bellorum ingens 274.d.e
ſunium oppidum 212.g. 248.e.f Atticæ terræ promontorium 354.i
ſuperbia uerborũ ut accipienda 271.b
ſuperbus cur dictuc Tarq. rex 11.b
ſuperſtitionis malum 48.e eius timor 224.b
ſuperſtitionibus facile capiebantur Romani 69.g
ſupplicis nauic habitus 226.i
ſupplicium habituc & uelamenta, oleę rami 226.c
ſupplicatio belli ergo 127.i
ſupplicationis ĩ peſtilẽtia ritus 341.b
ſupplicatio ſolennis romæ 139.e
ſupplicatiões bidui 16.k tridui 210.c quatridui 61.f 122.g
ſupplicationes Iunoniæ 207.b.c.
ſupplicationec etiam finitimis populic indicta 85.c
ſupplicium de Campanic ſumere feſtinat C. Fuluius legatus 88.a.b
ſupplicia apud romanos mitiſsima 7.g
ſuppliciorum & ignominiarum auerſio, mors ultronea 287.i.k
ſue ex manſueto uarijs condimentis aſſimulata ferinæ uenatio 288.b
ſue, oue, taurilibus luſtratus exercitus 10.g
ſuouetaurilibus marti piaculum fieri 92.a
ſuſpicionis auertendæ actus 264.k
ſusriani Romanis dediti 292.g
ſutrinarum coria in ciboc uerſa 157.d
ſutrium bis eodem die captum 69.b.c
ſutrium, clauſtra Hetruriæ 107.e
ſutrium Volſcorum romanic deditur 70.e.f & dein.
ſutrium romana colonia 199.i 227.b
ſycurium oppidum 362.f
ſyleum urbs 312.f
ſyluani uox de nocte 15.g.h
ſyluæ Litaniæ fraus 155.k 156.a
ſyluius Aſcaniæ filius 1.k
ſyluius cognomen unde manarit Ibid.
ſymphoniacorum indignatio apud roma. de epulo ſibi ſubtracto 88.d
ſynedri magiſtratuc Macedonũ 385.d
ſynope Græca urbs 116.g
ſyphacis Maſæſylorum regis hiſtoria 172.f & dein. 215.a
ſyphacis cum Carthaginenſibus amicitia ac fœdus 224.f 229.b.c 232 c. 234.e eiuſdem cum Romanis fœdus 172.b 198.b 229.e 233.g
ſyphacis exiſtimatio 235.k. gloria 215.c Infidelitas erga Rom. 221.i 224.b fuga ac clades 234.f
ſyphax uincitur ac capitur 172.i 235 f. 380.a in triumphum ducitur 243.e.f 387.f eius morc 243.e.f
ſypheum Brutiorum oppidum 237.g

ſyracuſarum motus,obſidio,expugnatio,direptio &c. 162.i 167.a.b 169.c 179.b.e 180.a.g 181.c 183 b 190.b.i.k 191.k 192.a.c 228.f 249.e
ſyracuſanorum erga Hieronem regem amor 163.a
ſyracuſani transfugæ apud Romanos 179.c
ſyracuſanis res ſuæ reſtituũtur 223.x
ſyracuſani tyranni Hieronymi & Annibalis fœdus 163.e
ſyri,leue genus hominum 292.e Gallis ſtipendium pendunt 213.b

T

TAbellarij ſubornandi aſtus 378.a.b
taba urbs 312.e
tabernæ circa forum ædificatæ 9.c
taberna circa forum piſcatorium ĩ priuatum uendita 343.f
tabernarum claudendarum in luctu ac rebus aduerſis mos apud Romanos 33.d 156.b.c
tabernarum ſeptem incendium 191.a
tabernas argentarias Romanas Annibal urbem obſidens uendit 186.k
tabernaculi male capti uitium 44.g
tabernacula in foro ſtatuta 328.f
tabes longi temporis omnia abſumens 339.g tabula templo affixa uoti index 343.i
tabula uictoriæ Tib. Sempronij Gracchi in æde matris Matutæ poſita 350.i
tabularum decem leges,fons omnis iuris 34.g 39.g
tabulæ pictæ & ſigna fabrefacta ex Ambracia recepta omnia auecta 311.g.h.i
tabularum nouarum fax 261.c.d
tabularium locus ubi tabulæ publicæ aſſeruabantur. 367.f
tabulatorum quinque turris 211.k
tabulinus ager 246.b
tædium etiam pati diſcere debere milites 57.e.f
tagus fluuius 125.k 362.i
talaſſius 3.c
talentorum precium 13.a
talenta argenti ducenta Philippo pollicentur Carthaginenſes ut Romanos infeſtet 224.b
talẽtis triginta multãtur Bœoti 264.d
talentum euboicum 306.d
talentũm euboicorum XV. millibus multatus Antiochus 306.d
talenta ducenta ſemeſtre ſtipẽdium Cotyregi appenſa à Perſeo Ge. 364.c
talenta argenti CCC Gentio promittit & numerat Perſeus ut ſe iuuet aduerſus romanos 373.f 374.e
talenta L. in ripa fluminis ponit Perſeus Thracibus militibus diripienda 378.d
talis fœmina,in laudem 158.b
tanetus uicus 237.f
tanagra urbs 289.f
tanais amnis 285.a
tanaquil Lucumonis uxor mulier nobilis ac prudens 8.i 9.b 10.b.c 11.d
tapetes in caput & fauces iniecti Demetrij ueneno morientis 338.g
tapſis urbs à Maſaniſſa capta 230.i
tarditatis malum in bello 55.b
tarentum Liuius amittit 175.f Fabius recuperat 175.f.g 203.b
tarenti arx 175.f.g 175.k 193.i.k 198.a.b
tarenti commoditas 16.g opulentia 201.k
tarenti potiundi ſpem Annibali faciũt iuuenes aliquot Tarentini ab eo capti comiter dimiſſi 165.f 166.i & potitur 175.e.f à romanis recipitur 201.i.k eius Annibali prodendi author Philomenes in puteum apertum ſe præcipitat 201.i.k
tarento in Italia Carthaginenſes contra fœdus non abſtinent 209 k
tarento potiuntur Romani 104.b 193.i.k 282.a
tarentini bello romanorum ac Samnitiũ intercedentes reijciuntur 204.i
tarentini pacem ac libertatem a Romanis petunt 203.d
tarentinorum ac romanorum naualis pugna 193.i
tarentinorum animus aduerſus romanos 95.g
tarentinorum defectio patres ſolicitos habet 95.f 174.k
tarentinorum è Sparta oriundorum degeneratio 313.e
tarentinarum fames 189.e.f 193.i
tarentinorum obſidum à romanis caſotum inuidia coniurationem Niconis & Philomenis aduerſus romanos excitat 258.f
tarentinorum relegatorum reductio 206.g
tarẽtinorũ ſeruitus ſub Pyrrho 151.i
tarentinę res quomodo cõpoſitæ 204.a
tarpeiæ uirginis proditio 3.g
tarpeio de ſaxo præcipitatus M. Manlius capitolinus 73.b
tarquinius Collatinus conſulari poteſtate exutus 14.b.i
tarquinij oppidum 8.f
tarquinius priſcus prænomine L. Romæ regnum affectat 9.a regnare iubetur 9.b.c
tarquinius prænomine ſextus L. F. Lucretiam uiolat 13.e roma Gabios profugiens occiditur 13.k
tarquinius prænomine L. à factis cognominatus ſuperbus, romæ p uim & ſcelus regnat 11.b.i ſocerum occidit 12.f papauerum ſumma decutit 12.b eius nequitia, & alia opera 11.b odium apud plebem 13.d Roma eijcitur in exilium cum cõiuge & liberis 13.i eius mors 18.d.e
tarquinij regno aſſueti oẽs in exilium eiecti 14.g.i 17.e 18.a bona ſua fruſtra repetunt 14.k 15.e in regnum reſtitui nolunt 17.d.e
tarquiniorum memoriæ monumentum Iouis templum in monte Tarpeio 12.i
tarquiniorum odium apud romanos 14.d 18.a & contra 17.e.f
tarquinienſes romanos bello laceſſentes fuſi fugatique 15.f 58.e 69.f
tarquinienſes.ſex & trecentos milites romanos immolant 82.c eius rei ultio 83.a.b
tarquinienſes romanis frumenta præbere coguntur 109.x
tarquinienſes lintea conferunt in claſſem Scipionis in Africam traiecturi 223.k
tarquinienſes ſubacti 69.f rurſum ſe mouent 81.f
tarquinienſibus induciæ XL. annorum datæ 83.i 109.k
tarraconenſis conuentus 193.i.k
tatius,prænom. T. Sabinorum rex 3.e Tarpeiam uirginem auro corrumpit 3.h eum romulo ſimul regnat 358.k eius cædes 9.d opera 12.i Vide. T. Tatius taurea Iubellius Vide Iubellius Taurea
tauraſinorum ager Liguribus attributus 34.c
taurilia ludi celebrati 243.e
taurini pop. 131.k ab Annibale expugnatur 132.a
taurini ſaltus 64.a
taurinorum & Inſubrium bellũ 132.a
taurus æneam uaccam iniens 347.e
taurus cum quinque uaccis fulmine exanimatus 354.f
taurus fluuius 312.b
taurus mons, imperij romani fatalis terminus 308.f 319.d
taurum intra montẽ regnare iubetur Antiochus 303.b 306.d.e
tectoſagi Galli 313.a.f.g 314.k 315.a
tegea urbs Achaiæ 315.a eius

theatrum

theatrum 316.b.i
tegula marmorea 351.c
tegulis non nudandam urbem ad hybernacula militum 384.f
teij Antiochum commeatu adiuuant 302.i eorum trepidatio ab romanis 304.i & dein.
telleni capti à Romanis ac trāslati 8.f
teleſia urbs Samnitium ab Annibale capta 140.a.b à romanis recipitur 166.d
telmeſsicus ſinus 349.g
telmeſſum Eumeni datum 308.i
telmeſſum Romani recipiunt 317.b
tela ſcutis denſatis excipiuntur 294.f
tela procurſu concitantur 275.a.b
telorum nubes 315.e
telluris ædes 22.f
temeraria nox ſilentio opprimenda 154.b
temeritas exercitus perdentium quomodo multata 97.f
temeritas à fortuna deprehēſa 143.f
temeritas cōſulum rom. damnata, par citum exercitibus 206.d
temeritas etiam infelix eſt 146.d 121.e
temeritatis pro īpunitate, gratiæ dijs agendæ 319.e
tēpanij prenom. Sexti decurionis equitum uirtus 50.k 51.a
tempeſtatiua Philippi 256.e
tempe theſsalia ſaltus 291.a tranſitu difficilis 370.b.c.
tempeſtas belli 272.b
tempeſtas, non tranquillitas, gubernatoris operam requirit 276.k
tēpeſtatis mariuæ incōmodum 252.d
tempeſtates inſignes & prodigioſæ Romæ 135.i 174.i 175.a 334.b 344.b
templum primum romæ 39.b
templum diuitijs & ſanctitate inclytum 152.a
templum Iouis Romulus metatur 3.f
templi Iouis Capitolini apud Antiochiam diuitiæ & ſplendor 348.i
templi Iouis Olympij apud Athenienſes magnificentia 348.b.i
templi Iouis Tarpeij ædificandi ſumptus & labor 12.k
tēplū Natutæ ab igne inuiolatū 76.k
templi Cereris à non initiatis adoleſcentibus per imprudentiam introiti, ac proinde ſcilicet uiolati, ultio 246.c
templi pecunia religioſa, & uelut ſacroſancta 211.f
templi religio 379.e
templi unius detectio ad alterum tegēdum reprobata 351.d
templa à Marcello dicata, atque exornata, etiā ipſa tandē ſpoliata 183.b
templa à quibus, & quomodo dedicarentur 111.e.f.g
templa deūm Philippus incendit terra Attica 240.e
tēpla duo in orbe ſanctiſsima, Delphis & Samothraces 379.b
templorum ſpoliatorū inuidia 323.e
templis deorum in alba diruenda parcitum 7.b
templis diuitijs inſignibus etiā aliqua miracula affinguntur 162.a
templis & ſignis inſula Bacchij romani non abſtinent 301.b
temporis longæuitas omnia abſumens 339.e
temporum rationis difficultas 18.f
tempſam colonia deducta 276.d
tempyrorum anguſtia 318.e
tendere in caſtris 202.e in prætorio 217.g
tenebræ claræ luce obortæ 317.a
tenor pugnæ 237.c
tentorium ſuum cuique militi uelut domus eſt 377.b.c
tenum urbs 293.c.d
terentina tribus 113.b
terentius Culleo pileatus ſequitur Scipionem triumphantem 243.e
terentij Varronis temeritas 145.d 143.g
terentillus Arſa, prænomine T. tribunus plebis 29.g
terentilla lex 29.g 29.b
tergemina porta 36.f
tergemini fratres, Horatij & Curiatij 6.b
termeſſenſes Hirienſium arcem oppugnant 312.e
termeſſo pax à Cot. Rom. datur 312.f
terminalia feſta 366.g 388.b
terminus deus ſede ſua emotus non eſt 12.k
terra omniū cōmunis mater 13.c 13.d
terra melotis 255.i
terra mouit, hoc eſt tremuit 3.k
terra mutata genus et mores non mutat 308.e 313.d
terra naſci homines ut intelligerēt 2.k
terra nocte ac die ardens 198.b in terra ſua minus timēt homines 210.i
terræ chaſma 241.i 251.b
terræ motus inſignes & pernicioſi 29.k 47.f 130.b 277.f 226.b 350.g 354.c 381.b
terrę pluuia 119.d 276.a 282.i 298.a
terrarum ultimus finis rubrum mare 310.d terror ignotarum rerum maior eſt 222.b
terror panicus Romæ 98.k
teſſera contubernalis, ut ſui quiſque ordinis uirum exciperet 209.b
teſſera militaris 214.d
teſſerarum in ludo, legatorū mors uelut imperata 46.b 46.i
teſtis ſalſi crimen 32.b 34.f
teſtudo romanorum 251.c
teſtudinis ludicræ faciendæ ratio 370.i
teſtudinis natura 295.b
tetradrachma ualor 227.k
tetradrachmūm Atticūm CXIII. millia in ærarium illata A. Acilij triūpho de Antiocho 306.f
tetradrachma Attica XXXIIII. millia C.CC. triumpho Aemylij regilli traducta 309.d
thabuſion caſtellum 312.e
thalaſsius, nuptialis uox 3.c
thaleria prima theſſalia urbs capta à Villio Conſule 256.b
thaumaci à Philippo oppugnāt 254.b
thaumacorum ſitus deſcriptio. Ibid. eorum clades 291.k
theadenſes & Canuuſini in deditionē populi rom. ueniunt 104.g
theanus Sidicinus trib. mil. 148.i.k
theates fœdus à romanis petūt 104.g
theatri & Proſcenij ædificatio 343.g
thebes campus, ager opulentus 301.d
thebarum phthioticarū profugi 55.a
thebæ Phthiotica 64.k
thebarum Phthiarum ēporiū 327.e
thebanorum odiū aduerſus ro. 264.a
thebanos ſibi adiungit Antiochus 289.i & dein.
thebanorū inter ſe contentio 358.g.b
thebæ a romanis recipiuntur 362.e
theium oppidum ab Aminandro recipitur 310.a
theodorus & Soſis Syracuſani 166.g 167.e
themiſtius Gelonis regis filiæ maritus eius mors 167.e
theodori cuiuſdam coniurati in tormētis pertinacia 163.b
theondas Samothracum magiſtratus 389.g
theoxena nobilis matronę uirtus ac calamitas 334.e
theoxenus Achæorum militum præfectus 272.b
thermopylarum ſaltus 212.e 247.i 292.a 322.c
ad Thermopylas bellum, Aetolicum magis quàm Antiochum dici debuit 309.e
theſaurorum proſerpinæ ſpoliatorum ultio 227.k 245.b
theſſaliæ uaſtatio 256.a

theſſalia plus à Philippo quàm ab hoſtibus mali accepit 260.c.d. 290.e.f
teſſaliā cōponit T. Quītius 276.k
theſſali equites robuſti 104.d
theſſali fœderi Philippi Macedonis cū romanis adſcripti 272.g Philippo adiuuantur 255.d
theſſali repente liberi facti, inſoleſcentes 327.f
theſſalorum aduerſus Philippum indignatio 326.k eorum erga rom. fides 359.e fortitudo 364.a timor 255.a honor à Quintio 264.k
theſſalonica urbs 287.e eius oppugnatio 370. 371.a deditio 379.d
theudoria urbs 310.a
theuma & Calathana uici expugnati 255.k
thoas Aetolorum prætor romanis infenſus 281.b
thoas princeps Aetolorum, defectionis ab romanis author 285.a
thoas & Dicæarchus, & Menetas ac Democritus Aetolos è quiete ſua exturbant 11.k
thoantis Aetoli aduerſus romanos in concilio Panætolico oratio 285.b eiuſdem uanitas 287.a 292.a cum Phanea diſsidium 287.k
thoantem Aetolum ſibi dedi romani ab Antiocho poſtulant 306.d
thrax hoſtis bello exercitatior, quàm Aſiaticus 322.k
thraces rōphæis longis pugnāt 251.b ferociſsimi gentium 292.e 360.k 362.c latrunculi 319.i
thraces romanos prǽda onuſtos in ſaltus anguſtijs inuadunt 318.a 319.f
thraces Scipioni tranſeunti æquiores quàm Manlio Volſoni 318.e.f
thraces ſocietatem et amicitiam ab romanis accipiunt 264.c
thracum fides 334.d uexatio 344.g uindicatio Ibidem
thracas Philippus terret 329.f
thracia iuuentute abundans 353.a eius moleſtiæ 374.a
thracia decedere cogitur Philippus 333.c in eam mediam ducit 333.c
thraſo, tutor Hieronymi Siculorum regis 163.b eius mors Ibidem
ad Thraſimenum lacum cǽdes romanorum 131.c 138.e eius cladis reliquiæ in poteſtatem Maharbalis ueniunt 336.b
thronium oppidum 286.g 209.g
thurios in Salentinis Græci capiunt 112.a
thure ac uino ſacra fiebant 152.b
thuribulorum uſus apud rom. 227.a
thurinus ager 277.b
thurini in fidem romanorum redeunt 173.c eorum defectio 177.b in poteſtatem Carthaginenſium recidunt Ibidem.c
thurrus regulus cum filijs & filiæ captiuus 343.d.e
thuſcus uicus unde dictus 16.b
thuſcorū olim ingens imperium 64.e
thuſcorum ſtrages 66.a.b Vide infra Tuſcus
thyatira oppidum 215.f
thyrſis ſtubarçus homo nefarius 338.i
tiberius Bruti filius 15.b
tiberius Sempronius Gracchus augur 232.k conſ. 346.d cenſor 356.a 381.f eius tri. ple. modeſtia aduerſus P. Scipionem hoſtē ſuum 237.g eiuſdem aduerſus Sardos uirtus 348.a
tibicines uini auidi 107.a
tibicinum epulo ſuo fraudatorum indignatio & ſeceſsio 106.k
tibicinum honos Romæ 107.a uſus in ludis 79.k
tichius, untis, cacumen Oetæ montis 292.d
ticinus fluuius 64.a
ticinus ponte iunctus 133.c
tifata colles Capuæ imminentes 85.e 185.e
tigillum ſororium 7.a
timaſicrates Rhodius romanis ſuppetias fert 277.i
timaſithei Liparenſium prǽfecti aduerſus Apollinem religio 145.k
timaui lacus 345.d
timenda ſæpe uelut tuti non timemus, & contra timemus non timenda 183.b
timocrates Pellenēſis Argiuorum prǽfectus 273.d 375.e
timon Lydiæ præpoſitus ab Antiocho 306.a
timor externus ciuium concordiæ uinculum maximum 22.c
timor fugam remorans 121.i
timoris ubi minus ſit, ibi minus eſſe periculi 238.e
timoris ratio quo minus conſtat, eo augeſcit magis 189.f
timoris cuſtodia 269.b
timor maior minorem uincens 305.i
timoris inanis & ſine cauſa malum 263.k
tiruſtæ populi 384.a
tiſo patrenſis præfectus claſsis Achæorum 283.b
titienſes equites 9.d
titium atrium in latomijs 331.f.g
titus Tatius Sabinorum rex 3.e Vide Tatius titus filius Tarquinij ſuperbi 15.a.b
titus Aemylius Cos. 26.i
titus Aemylius Mamercus Cos. 92.1.f
titus Antonius Merēda decēuir 34.k
titus Cæcilius trib. mil. conſulari poteſtate 44.f
titus Claudius Aſellus pr. 213.b ædilis plebeius 226.d
titus Claudius Nero pr. 226.d 238.k conſ. 238.g.h 241.i.k
t. Clælius Siculus triumuir coloniæ deducendæ 46.e
titus Ebutius Cos. 46.e magiſter equitum Ibidem
t. Flaminij munus gladiatorium 350.i
t. fonteius legatus C. Cornelij Scipionis 181.k
t. Geganius Cos 21.b.c
t. Genutius tri. pl. 28.k 28.e.f.i decemuir 34.e
t. Gracchi clementia erga milites à re bene geſta 165.f
t. Gracchi ſacrificātis portentū 164.k
t. Gracchi mors 105.e
t. Herminius 16.e.f eius mors 8.e
t. Largius 17.b
t. Largius dictator primus romǽ 17.b
t. Lartius Cos. 18.f
t. Latinij ſomnium 21.b
t. Lucretius Cos. 16.a 17.g
t. Manlius L. Manlij imperioſi filius, Torquatus à torque Gallo uicto detracto dictus 78.g 81.i in ſeuerum patrem mirè pius 79.i aduerus fortem filium mire ſeuerus 9.i.b cōſul creatus 85.a.c 89.i.k 91.b 113.b dictator 91.e 206.b trib mil. 162 k. Eo cōſule Ianus clauſus 5.e Eius dura de captiuis militibus cannenſibus non redimendis ſententia 89. k. ferox aduerſus Latinos in ſenatu rom. uox 92.g Eiuſdē aduerſus Sardos uirtus 158.f inuidia apud iuuētutē romanam 92.e ambitio pontificatus maximi. 174.c conſulatus auerſatio propter oculorum ualetudinem 189.d
t. Manlius Torquati filius Geminum Metium romanis inſultantē ſingulari certamine uictum iugulat 90.i pro eius uictoria mercede ſecuri à patre percuti iubetur 91.a
t. Manlij Torquati mors 113.k
t. Menenius Cos. 25.a accuſatus & dānatus Ibidem.c.d
t. Minutius Cos. 110.i eius mors 341.b
t. Numitius Priſcus Cos. 27.b
t. Quinctius Craſſus proprætor 148.a

claſsis

claſſis præfectus 158.b Eius uictoria aduerſus Pœnos 160.a aduerſatur ei in conſulatu continuando Q. Fabius Maximus affinis eius 163.b.i prætor iterum creatur 164.a Eius fortiter geſta 181.e conſul cum T. Manlio creatur 190.b eius mors ibidem.e
t.pedanij centurionis uirtus 176.i
tib.Pontificius trib.pleb. 23.d
t.Publius augur 113.g
t.Quintius Barbatus interrex 44.b
t.quintius Capitolinus cõſul 30.e 41.d 44.i 46.d queſtor 32.k
t.Quintius Capitolinus Capitolini filius, Cos.51.i trib.mil. 55.b
t.Quintius L.filius Cincinnatus & pennus cos.18.c tribunus militum 69.f dictator 75.a
t.Quintij Criſpini uirtus 178.a
t.quintius Criſpinus prætor 198.k
t.Quintius Criſpinus Cos. 203.f eius mors 205.d
t.Quintius Cos 26.a 27.e 28.a eius lenitas 26.g triumuir agro diuidendo 27.k reus actus abſolutus 51.g
t.Quintius tri.mil.77.b magiſter equitum 81.b 83.b
t.Quintius ex patricio milite agricola factus, & à militibus uel nolens imperator conſalutatus 88.d
t.Quintius Flaminius Cos.254.b cenſor 254.b eius expeditiones 309.d
t.Quintij conſulis in conuentu Græciæ oratio de bello in Nabin mouendo 271.b eiuſdem aduerſus Nabidem expeditio 272.f.g.h & dein. Eorum colloquium 273.b.c.d et dein.
t.Quintij apud Elatiam hybernatio 275.f
t.Quintij in Italiam poſt res Græciæ compoſitas reditus, ac triumphus 277.a.b
t.Quintij in Panetolico conuentu oratio de non ſuſcipiendo ab Aetolis, &c. 285.c.285.d
t.Quintij ingenium & prudentia 293 b.d
t.Quintius Pœnus Cos. 49.d 83.d dictator e.80.b trib.mil.Ibidem
t.Quintij cũ fratre concordia 335.g.h
t.Romulius Cos. 34.a
t.Romulius decemuir 34.e triumuir epulo 266.d
t.Rutilij auguris mors 29.d
t.Sempronius Longus trib.pleb. 247.c Cos. 126.b 234.i 175.b.c cum exercitu in Siciliam mittitur 128.a magiſter equitum dicitur 148.i Eius aduerſus Hannonẽ uirtus 159.e
t.Sempronius Gracchus conſul creatur 155.i 171.f.g eius laus 184.b.i 298.i
t.Sempronius Gracchus Africani hoſtis filiam eius ſibi deſpondet 322.b Eiuſdem de eodem Africano decretũ 322.e
t.Sempronij Gracchi cædes 255.d
t.Sẽpronius Rutilius uitricus iniquus 267.i
t.Sempronij ædilis ludi ſumptuoſiſſimi 342.i
t.Sergius Fidenas trib.mil. 50.e
t.Sicinius Cos. 22.g
t.Sulpitius Peticus conſul 79.d
t.Tatius ex hoſte rex romæ factus 8.i Vide Tatius
t.Valerij legati prudentia in ſeruando Tarento 166.e
t.Vetuſius Cos. 19.i
t.Veturius Geminus Cos. 29.e 93.f
t.Veturius Caluinus Cos. 99.f
titus Veturius Philo flamen Martialis 232.k
t.uirginius Cos. 18.f 24.d
t.Virginius Cælimontanus Cos. 41.b
titus Virginius Rutilus augur moritur 29.d
toga candida auctoritatem M.Catonis eleuans 300.e.f
toga picta honos 236.f
toga prætexta apud romanos ab Etruſcis ſumpta 2.k
togæ quingentæ, & tunicæ totidẽ Phocæenſibus imperatæ 299.a
toletum parua urbs 280.d 283.b
toliſtobogij Galli 315.f
tonitru meunti magiſtratum ſuperueniẽs, uitio creatum arguebat 157.g
tormentorum mira tolerantia 163.a
toro mons Macedoniæ 385.a
toronaicum mare 371.e
toronæ promontorium 252.e
toronem urbem Philippus capit 212.d eam romani fruſtra tentant 371.f
torquati cognomen quomodo patrum 81.a
torques aurei multi de Gallis capti 265.c
torquium aureorum hoſtibus detractorum ingens numerus 296.e
traijciendi Rhodani ratio apud Annibalem 129.g
tralles ſagittarij 305.e
tralles romanis deduntur 306.a Eumeni attribuuntur 318.a
transferendorum aliò deorum obſeruatio 61.d.e
transfugæ ſine magno uſu, non niſi uile & infame corpus eſſe 142.a
transfugæ nomen ignominioſum 152.g 202.c
transfugæ cuiuſdam Boij miſerandus exitus 331.c.d
transfugæ peruicaciſſimi 263.e
transfugarum peruicacitas 180.k
transfugæ ad hoſtem ſubmittendi aſtutia 284.e
transfugarum leuitas 250.a
transfugarum proditio 188.h
transfugarum ſupplicium 68.f
transfugarum uſus apud romanos 149.g
tranſitus permiſſi precium inſula Zacynthus 294.h
tranſitus quoſdam precio emit Annibal 156.i
trans Tiberim habitatio infamis, & uelut exilium quoddam 30.b
tranſtiberina habitatio infamis 94.e 191.i
tranſuectionis equitum inſtitutio 11.f
thrauſi Thracum gens romanos præda onuſtos in ſaltu Tempyrorum inuadunt 318.d
trebia romani adimitur 22.c
trebia fluuius 134.k
trebienſis clades romanorum 135.f.g
trebius Coſſanus 148.f
trebonia lex 58.b
trebula urbs à romanis recepta 15.f
trebulani ciues romani facti 111.k
tria oppida eadem hora & eodem conſilio à romanis capta 105.b
triarij milites 91.d.b
ad triarios rem rediſſe quid ſignificet 91.c
triballi Illyriorum gens 205.k 250.c
triballi & Cretenſes in exercitu Eumenis 305.a.b
triballi thraces funditores 315.a
tribunal conſulis romani in Macedonia Macedonibus terrori eſt 384.g
tribunalia prætorum ad piſcinam publicam poſita 157.k
tribuni militum primum creati decẽ numero 387.b.k deinde ſenideni in quatuor legiones à populo creati 106.k 107.a eorum creandorum cauſa 76.k 77.a
tribuni militum conſulari poteſtate quãdo primum, et ex quibus creati 44.d

theſſalia plus à Philippo quàm ab hoſtibus mali accepit 260.c.d.290.e.f
teſſaliã cõponit T. Quĩtius 276.k
theſſali equites robuſti 104.d
theſſali fœderi Philippi Macedonis cũ romanis adſcripti 272.g Philippo adimuntur 255.d
theſſali repente liberi facti, inſoleſcentes 327.f
theſſalorum aduerſus Philippum indignatio 326.k eorum erga rom. fides 359.e fortitudo 364.a timor 255.a honor à Quintio 264.k
theſſalonica urbs 287.e eius oppugnatio 370. 371.a deditio 379.d
theudoria urbs 310.a
theuma & Calathana uici expugnati 255.k
thoas Aetolorum prætor romanis infenſus 281.b
thoas princeps Aetolorum, defectionis ab romanis author 285.a
thoas & Dicaarchus, & Menetas ac Democritus Aetolos è quiete ſua exturbant 11.k
thoantis Aetoli aduerſus romanos in concilio Panætolico oratio 285.b eiuſdem uanitas 287.a 292.a cum Phanea diſsidium 287.k
thoantem Aetolum ſibi dedi romani ab Antiocho poſtulant 306.d
thrax hoſtis bello exercitatior, quàm Aſiaticus 322.k
thraces rõphæis longis pugnãt 251.b ferociſsimi gentium 291.e 360.k 362.c latrunculi 319.i
thraces romanos prçda onuſtos in ſaltus anguſtijs inuadunt 318.a 319.f
thraces Scipioni tranſeunti æquiores quàm Manlio Volſoni 318.e.f
thraces ſocietatem et amicitiam ab romanis accipiunt 264.c
thracum fides 334.d uexatio 344.g uindicatio Ibidem
thracas Philippus terret 329.f
thracia iuuentute abundans 353.a eius moleſtiæ 374.a
thracia decedere cogitur Philippus 333.c in eam mediam ducit 333.c
thraſo, tutor Hieronymi Siculorum regis 163.b eius mors Ibidem
ad Thraſimenum lacum cçdes romanorum 131.c 138.e eius cladis reliquiæ in poteſtatem Maharbalis ueniunt 336.b
thronium oppidum 286.g 209.g
thurios in Salentinis Græci capiunt 112.a
thure ac uino ſacra fiebant 152.b
thuribulorum uſus apud rom. 227.a
thurinus ager 277.b
thurini in fidem romanorum redeunt 173.c eorum defectio 177.b in poteſtatem Carthaginenſium recidunt Ibidem.e
thurrus regulus cum filijs & filia captiuus 343.d.e
thuſcus uicus unde dictus 16.b
thuſcorũ olim ingens imperium 64.c
thuſcorum ſtrages 66.a.b
Vide infra Tuſcus
thyatira oppidum 215.f
thyrſis ſtubarçus homo nefarius 338.i
tiberius Bruti filius 15.b
tiberius Sempronius Gracchus augur 232.k conſ. 346.d cenſor 356.a 381.f eius tri. ple. modeſtia aduerſus P. Scipionem hoſtẽ ſuum 237.g eiuſdem aduerſus Sardos uirtus 348.a
tibicines uini auidi 107.a
tibicinum epulo ſuo fraudatorum indignatio & ſeceſsio 106.k
tibicinum honos Romæ 107.a uſus in ludis 79.k
tichius, untis, cacumen Oetæ montis 292.d
ticinus fluuius 64.a
ticinus ponte iunctus 133.c
tifata colles Capuæ imminentes 85.e 185.e
tigillum ſororium 7.a
timaſicrates Rhodius romanis ſuppetias fert 277.i
timaſithei Liparenſium prçfecti aduerſus Apollinem religio 145.k
timaui lacus 345.d
timenda ſæpe uelut tuti non timemus, & contra timemus non timenda 183.b
timocrates Pellenẽſis Argiuorum prçfectus 273.d 375.e
timon Lydiæ præpoſitus ab Antiocho 306.a
timor externus ciuium concordiæ uinculum maximum 22.c
timor fugam remorans 121.i
timoris ubi minus ſit, ibi minus eſſe periculi 238.e
timoris ratio quo minus conſtat, eo augeſcit magis 189.f
timoris cuſtodia 269.b
timor maior minorem uincent 305.i
timoris inanis & ſine cauſa malum 263.k
tiruſtæ populi 384.a
tiſo patrenſis præfectus claſsis Achæorum 283.b
titienſes equites 9.d
titium atrium in latomijs 331.f.g
titus Tatius Sabinorum rex 3.e Vide Tatius titus filius Tarquinij ſuperbi 15.a.b
titus Aemylius Cos. 26.i
titus Aemylius Mamercus Cos. 921.f
titus Antonius Merẽda decẽuir 34.k
titus Cacilius trib. mil. conſulari poteſtate 44.f
titus Claudius Aſellus pr. 213.b ædilis plebeius 226.d
titus Claudius Nero pr. 226.d 238.k conſ. 238.g.h 241.i.k
t. Clælius Siculus triumuir coloniæ deducendæ 46.e
titus Ebutius Cos. 46.e magiſter equitum Ibidem
t. Flaminij munus gladiatorium 350.i
t. fonteius legatus C. Cornelij Scipionis 181.k
t. Geganius Cos 21.b.c
t. Genutius tri. pl. 28.k 28.e.f.i decemuir 34.e
t. Gracchi clementia erga milites à re bene geſta 165.f
t. Gracchi ſacrificãtis portentũ 164.k
t. Gracchi mors 105.e
t. Herminius 16.e.f eius mors 8.e
t. Largius 17.b
t. Largius dictator primus romę 17.b
t. Lartius Cos. 18.f
t. Latinij ſomnium 21.b
t. Lucretius Cos. 16.a 17.g
t. Manlius L. Manlij imperioſi filius, Torquatus à torque Gallo uicto detracto dictus 78.g 81.i in ſeuerum patrem mirè pius 79.i aduersus fortem filium mire ſeuerus 9.i.b cõſul creatus 85.a.c 89.i.k 91.b 113.b dictator 91.c 106.b trib mil. 162 k. Eo cõſule Ianus clauſus 5.e Eius dura de captiuis militibus cannenſibus non redimendis ſententia 89. k. ferox aduerſus Latinos in ſenatu rom. uox 92.g Eiuſdẽ aduerſus Sardos uirtus 158.f inuidia apud iuuẽtutẽ romanam 92.e ambitio pontificatus maximi. 174.c conſulatus auerſatio propter oculorum ualetudinem 189.d
t. Manlius Torquati filius Geminum Metium romanis inſultantẽ ſingulari certamine uictum iugulat 90.i pro eius uictoriæ mercede ſecuri à patre percuti iubetur 91.a
t. Manlij Torquati mors 113.k
t. Menenius Cos. 25.a accuſatus & dãnatus Ibidem.c.d
t. Minutius Cos. 110.i eius mors 341.b
t. Numitius Priſcus Cos. 17.b
t. Q. Œucilius Craſſus proprætor 148.a claſsis

claſsis præfectus 158.b Eius uictoria aduerſus Pœnos 160.a aduerſatur ei in conſulatu continuando Q. Fabius Maximus affinis eius 163.b.i prætor iterum creatur 164.a Eius fortiter geſta 181.e conſul cum T. Manlio creatur 190.b eius mors ibidem.c
t.pedanij centurionis uirtus 176.i
tib.Pontificius trib.pleb. 23.d
t.Publius augur 113.g
t.Quintius Barbatus interrex 44.b
t.quintius Capitolinus cõſul 30.e 41.d 44.i 46.d quæſtor 32.k
t.Quintius Capitolinus Capitolini filius, Cos. 51.i trib.mil. 55.b
t.Quintius L. filius Cincinnatus & pænus cos. 18.e tribunus militum 69.f dictator 75.a
t.Quintij Criſpini uirtus 178.a
t.quintius Criſpinus prætor 198.x
t.Quintius Criſpinus Cos. 203.f eius mors 205.d
t.Quintius Cos 26.a 27.c 28.a eius lenitas 26.g triumuir agro diuidendo 27.k reus actus abſolutus 51.g
t.Quintius tri.mil. 77.b magiſter equitum 81.b 83.b
t.Quintius ex patricio milite agricola factus, & à militibus uel nolens imperator conſalutatus 88.d
t.Quintius Flaminius Cos. 254.b cenſor 254.b eius expeditiones 309.d
t.Quintij conſulis in conuentu Græciæ oratio de bello in Nabin mouendo 271.b eiuſdem aduerſus Nabidem expeditio 272.f.g.b & dein. Eorum colloquium 273.b.c.d et dein.
t.Quintij apud Elatiam hybernatio 275.f
t.Quintij in Italiam poſt res Græciæ compoſitas reditus, ac triumphus 277.a.b
t.Quintij in Panætolico conuentu oratio de non ſuſcipiendo ab Aetolis, &c. 285.c.285.d
t.Quintij ingenium & prudentia 293 b.d
t.Quintius Pœnus Cos. 49.d 83.d dictator e.80.b trib.mil. Ibidem
t.Quintij cũ fratre concordia 335.g.b
t.Romulius Cos. 34.a
t.Romulius decemuir 34.e triumuir epulo 266.d
t.Rutilij auguris mors 29.d
t.Sempronius Longus trib.pleb. 247.c Cos. 126.b 234.i 175.b.c cum exercitu in Siciliam mittitur 128.a magiſter equitum dicitur 148.i Eius aduerſus Hannonẽ uirtus 159.e
t.Sempronius Gracchus conſul creatur 155.i 171.f.g eius laus 184.b.i 298.i
t.Sempronius Gracchus Africani hoſtis filiam eius ſibi deſpondet 322.b Eiuſdem de eodem Africano decretũ 322.e
t.Sempronij Gracchi cædes 265.d
t.Sẽpronius Rutilus uitricus iniquus 267.i
t.Sempronij ædilis ludi ſumptuoſiſsimi 342.i
t.Sergius Fidenas trib.mil. 50.e
t.Sicinius Cos. 22.g
t.Sulpitius Peticus conſul 79.d
t.Tatius ex hoſte rex romæ factus 8.i Vide Tatius
t.Valerij legati prudentia in ſeruando Tarento 166.e
t.Vetuſius Cos. 19.i
t.Veturius Geminus Cos. 29.e 93.f
t.Veturius Caluinus Cos. 99.f
titus Veturius Philoflamen Martialit 232.k
t.uirginius Cos. 18.f 24.d
t.Virginius Cælimontanus Cos. 41.b
titus Virginius Rutilus augur moritur 29.d
toga candida auctoritatem M. Catonis eleuans 300.e.f
toga picta bonos 236.f
toga prætexta apud romanos ab Etruſcis ſumpta 2.k
togæ quingentæ, & tunicæ totidẽ Phocæenſibus imperatæ 299.a
toletum parua urbs 280.d 283.b
toliſtobogij Galli 315.f
tonitru ineunti magiſtratum ſuperueniẽs, uitio creatum arguebat 157.g
tormentorum mira tolerantia 163.a
toro mons Macedoniæ 385.a
toronaicum mare 371.c
toronæ promontorium 252.e
toronem urbem Philippus capit 212.d eam romani fruſtra tentant 371.f
torquati cognomen quomodo patrum 81.a
torques aurei multi de Gallis capti 265.c
torquium aureorum hoſtibus detractorum ingens numerus 296.e
traijciendi Rhodani ratio apud Annibalem 129.g
tralles ſagittarij 305.e
tralles romanis deduntur 306.a Eumeni attribuuntur 318.a
transferendorum aliò deorum obſeruatio 61.d.e
transfugæ ſine magno uſu, non niſi uile & infame corpus eſſe 142.a
transfugæ nomen ignominioſum 152.g 202.e
transfugæ cuiuſdam Boij miſerandus exitus 331.c.d
transfugæ peruicaciſsimi 263.e
transfugarum peruicacitas 180.k
transfugæ ad hoſtem ſubmittendi aſtutia 284.e
transfugarum leuitas 250.a
tranſfugarum proditio 188.h
transfugarum ſupplicium 68.f
transfugarum uſus apud romanos 149.g
tranſitus permiſsi precium inſula Zacynthus 294.k
tranſitus quoſdam precio emit Annibal 156.i
trans Tiberim habitatio infamis, & uelut exilium quoddam 30.h
tranſtiberina habitatio infamis 94.e 192.i
tranſuectionis equitum inſtitutio 11.f
thrauſi Thracum gens romanos præda onuſtos in ſaltu Tempyrorum inuadunt 318.d
trebia romani adimitur 22.c
trebia fluuius 134.k
trebienſis clades romanorum 135.f.g
trebius Coſſanus 148.f
trebonia lex 58.b
trebula urbs à romanis recepta 15.f
trebulani ciues romani facti 111.k
tria oppida eadem hora & eodem conſilio à romanis capta 105.b
triarij milites 91.d.b
ad triarios rem rediſſe quid ſignificet 91.c
triballi Illyriorum gens 205.k 250.c
triballi & Cretenſes in exercitu Eumenis 305.a.b
triballi thraces funditores 315.a
tribunal conſulis romani in Macedonia Macedonibus terrori eſt 384.g
tribunalia prætorum ad piſcinam publicam poſita 157.k
tribuni militum primum creati decẽ numero 387.b.k deinde ſenideni in quatuor legiones à populo creati 106.k 107.a eorum creandorum cauſa 76.k 77.a
tribuni militum conſulari poteſtate quãdo primum, et ex quibus creati 44.d

44.d 48.a quatuor creati 49.e 55.b octo creati 56.d
tribuni militares conſ. pot. creari affectant plebeij 59.c 60.d.e primus plebeius creatus P. Licinius Craſſus ibi.b. & 76.k
tribuni militum conſulari poteſtate creati nūc omnes patricij, nunc maxima pars plebeij, nunc pari, numero, &c. 49.f.g.h.i 51.k 55.a.b 56 d.f 59.e.d.f 60.c.d 68.b 69.d 75. d.76.b.
tribuni militum poſtea ductores ordinum eſſe non poterant 89.a
tribunorum militum quatuor infelix prælium 49.g
tribunatus militum conſulari poteſtate, ſummum imperium, & ſummus honos 59.b 59.f finitus 62.a.k 76. f.i & dein.
tribuni militum non ſuffragijs creati, ſed conſulum et prætorum arbitrio 356.e.f
tribuni militum ab exercitu ſuo lapidibus obruti 53.g à cuſtodibus pro bris excepti 216.i à legato nirgis ceſi 228.b
tribunorum plebis creandorum initium 20.i
tribuni plebis creati in inuidiam patrum 76.e
tribunus plebis domi mortuus inuentus 25.g.h
tribuni plebis primi comitijs tributis creati 26.d.e
tribunorum plebis munus 29.d numerus 20.k 34.a 41.b
tribuni plebis poſt decemuiros exauctoratos creati 38.b
tribuni plebis ſacroſancti 39.a 44.e 367.f.g
tribuni plebis patricij quidam cooptati 41.a
tribuni plebis duo innoxij à plebe damnati 62.k
tribuni magis a plebe reguntur, quàm regant 42.f
tribuni plebis conſulibus uincula minantur 26.a 27.c
tribuni plebis tribunos militum in uincula conijcere poterant 58.f
tribuni plebis dictatorem magiſtratu abire cogunt 79.g
tribunorum pleb. coniuratio pro continuando magiſtratu 40.i.k
tribunorum pleb. & tribunorum militum conſulari poteſtate concordia in communi periculo 72.b
tribunus plebis aut ædilis pleb. eſſe nō poterat, cuius pater qui ſella curuli ſediſſet, ſupereſſet 237.f
tribunus pleb. iuramento adactus, cauſæ dictionē T. Manlio remittit 79.k
tribuni plebis triumphum poſtulantibus aduerſebantur 319.g
Tribunus plebis Appium cenſorem in uincula duci iubet 108.b.c
tribunorum terror, et rurſus modeſtia 39.i
tribunorum & conſulum contentiones & ſimultates 25.f 26.b c 31.g.k
tribunorum terror 25.g.h
ambitio 40.i.k
tribunorum pleb. peruicacia in re maxime turbulentia 31.b.c 31.d
tribunitiæ procellæ, factiones & ſeditiones 14.f 22.i 23.b 30.a 33.i 50.c 57.b
tribuni plebis collegas cooptare non licebat 17.c cooptati 41.a.b 58.g
tribunorum pleb. calumniæ aduerſus patres 55.d 58.e 74.k 75.a 203. e.244.e.f
tribunorum pleb. accuſatio, ſeu criminatio 31.b 56.g
tribuni pleb. nonnunquam adinuicem diſſidebant 76.g
tribunorum pleb. inter ſe diſſentiones 77.d 120.i
tribunitium auxilium, & prouocatio arces libertatis tuendæ 37.i
tribunitium bellum aduerſus patres 32.g
tribunitia comitia 34.a 51.k
tribunitiæ leges 39.a.b.d
tribunitia ornamenta, & ornamenta ſummi imperij 216.k
tribunitiæ poteſtatis inuidia 25.f
eius ſilentium 25.g.h.i
tribunitiæ poteſtatis intermiſſio 34.e 35.a
tribunitiæ poteſtatis ſoluendæ ratio 53.a
tribunitia poteſtas ſe ipſam frangens 76.i
tribunitia poteſtas à priuato uiolata 321.b
tribunitiarum rogationum acerrimū telum 38.i
tribunitia uis tribunitio auxilio repellebatur 62.k
tribu moti quidam à cenſoribus 372.c
tribu mouere quid ſit 381.f.g
tribus unde dictæ 10.g
tribus antiquæ Ramnenſes, titiēſes. Luceres 115.a
tribus romanæ XXXI. 18.g trigintaquinque 232.b
tribus additæ ad ueteres 66.d.e
tribus duæ romæ additæ 104.g 113.i
tribuum romanarum iniquum iudiciū de finibus Ardeatium & Aricinorum & dein.
tribus urbana 111.g
tribus Pollia 232.g
tributa comitia 26.i
tributum obedienter collatum 59.c
tributum conferri prohibent tribuni plebis 59.a
tributi indictio 59.a
tributi noua indictio 75.b
tributū duplex indicitur romę 157.f
tributi exactio grauis, & pondus graue 58.f 161.f
tributi iniquitas ſeditionis occaſio 299.a
tricaſtini populus 63.k 130.g
tricca urbs 255.k 291.g 327.c
tricorij populi 130.g
triduanum moriendi ſpatium Abydenis à Philippo permiſſum 247.a
trientius ager unde dictus 246.b
triſanum 92.c
trigemini fratres uide tergemini
tregemina porta 272.f 342.h
triginta populi aduerſus romanos coniurant 17.i
triginta proditores à Scipione caſi 218.b
triphiliam Philippus Achais reddit 254.d
triphilia Achais reſtituitur 265.b
tripolis Laconia depopulatur 283.k
tripolis Macedonia 361.c
tripolim romani recipiunt 364.f
tripudij ſoliſſimi auſpicium 121.b
tripudia Gallorum prælium ineuntium 313.c
tritici in populum diuiſio 266.i
tritonon oppidum 211.e
triumphalis ornatus 236.f
triumphatum ſine auctoritate patrū, populi iuſſu 82.i 120.i
triumphus ad quos pertineat 386.g
triumphus in monte Albano celebratus 263.b
triumphus in monte Albano ſine authoritate publica 354.b
triumphus inuidiæ plenus 72.b
triumphus non omni magiſtratui permittebatur, etiam ſi digna triumpho geſſiſſet 247.b.c
triumphus non permittebatur ijs qui ſine magiſtratu rē geſſiſſent 220.e
triumphus nullo bello geſto decretus 341.d.e
triumphus ob diſcordiam legati & cōſulis conſuli negatus 280.e
triumphus oblatus recuſatus 124.c

triumphi

Index

triumphi gloria ſpreta maior habita 212.k
triumphi ante victoriam cupiditas indigna 92.f
triumphi arbitrium decernendi penes quos fuerint 40.b.
triumphi inter duos conſules partitio ac potius conſociatio 212.i.k
triumphi negandi cauſa 120.b
triumphi lex de more maiorum 328.c
triumphi romani honor 236.f
triumphi ſolennitas qualis eſſe deberet maiorum inſtituto 253.b
triumphum non temere decernebant patres 252.i
triumphum ſimul petentes duo conſules reiecti 262.k
triumphi duo continui acti 346.c.d
triumphus triduanus 277.c
triumphis traducebantur quæ capta de hoſtibus erant 309.c
triumphus A.Cornelij Coſſi dictatoris 47.c
triumphus Aemilij Mamerci de Veientibus ac Fidenatibus 47.d
triumphus L.Aemilij Pauli de Liguribus 340.e
triumphus Africani 242.c
triumphus L.Anicij de Illyricis 38.i
triumphi Aſiatici ſplendor 309.e.f
triumphus Camilli de Veijs celeberrimus 61.e. *Euſdem triumphus de Gallis* 253.a
triũphus Caruilij de Hetruſcis 123.b
triumphus C.Claudij Pulchri conſulis 347.b
triumphus Cn.Cornelij Cethegi de Inſubribus & Cenomanis 263.b
triumphus Cn.Manlij Volſonis 323.b
triumphus Coruini de Volſcis 85.b
triumphus Fabij de Samnitibus 119.b
triumphus M. Fuluij proconſulis 323.g
triumphus Q.Fuluij Flacci 342.d
triumphus Q.Fuluij de Liguribus 344.b.i
triumphus L. Furij de Gallis 253.a
triumphus M.Geganij de Volſcis 45.d
triũphus Heluio negatus cur ſit 274.a *eius ouatio ibidem*
triumphus M. Liuij & C. Claudij Neronis 212.i
triumphus Lucretij de Volſcis & Aequis 29.i
triumphus L. Manlij proconſulis 324.d
triumphus Marcelli de Inſubribus 263.b.c
triumphus Q. Minutij de Liguribus 263.c
triumphus Naſicæ de Boijs 212.i
triumphus nauali Aemilij Regilli 309.d
triumphus naualis de Perſeo 387.g
triumphus Pauli Aemilij à victoria Macedonica 386.a.d
triumphus Petilij geminus 81.c
triumphus Plautij de Priuernatibus 94.d
triumphus Popillij de Gallis 84.d
trimphus M.Porcij Catonis 276.b
triumphus Poſtumij Tuberti 49.c
triumphus Poſthumij & Minutij conſulum 141.a
triumphus Quintij 33.b
triumphi Samnitici ſplendor 123.a
triumphus Scipionis 160.a.143.d
triumphus C.Sulpitij de Gallis 82.c
triumuiri capitales 173.e
triumuiri colonia deducenda creati 45.c
triumuiri epulones quando primum facti 218.c.283.a
triumuiri delectui faciendo creati 174.c
triumuiri menſarij 155.d.193.b
triumuiri ſacris conquirendis, ac donis perſignandis, & triumuiri reficiendis ædibus ſacris corruptis 174.i
trocmi Galli 313.a.*eorum fuga et ſtrages* 315.g
trogilorum portus 179.d
troia altera, & Troia tertia 1.f
troia capta ibidem
troianus pagus ibidem
troia decem annis oppugnata ob unam mulierem 50.b
troilum Hetruſcorum opp. capitur 123.b.
trophonis Iouis ſpecus 384.c
tubæ ſignum incertum in errorem inducens 92.e
tubero prænomine Q. hiſtoricus 47.b
tulliæ duæ Seruij Tullij filiæ, diſparibus moribus 11.a
tulliæ maioris facinus 11.f
tullia profuga 23.k
tullianum carcer 119.b.129.c
tullus Hoſtilius romanorum rex 5.g
tulli Hoſtilij in acie præſens conſilium 67.b.*mors* 8.b
tullij Albani 7.b
tumulo alto inſiſtentis exercitus oppugnatio 202.e.202.f
tumultuariæ legiones 339.b
tumultuatum magis cum Gallis, quàm belligeratum 127.b
tumultus Gallicus 81.b
tumultus Gallici romanis noti 313.e
tumultus Ligurum & Boiorum 277.b
tumultus ingens ob conſpectos in urbe Numidas 186.i
tunes oppidum à Scipione occupatur 234.i. *obſidetur à romanis* 241.d.e
tunica linteæ candidæ 108.g
tunicæ verſicolores in bello ibidem
turba oppidum Hiſpaniæ 266.b
turba ac tumultus concitatores in exilium acti, aut in vincula coniecti 174.b
turdetani omnium Hiſpanorum maxime imbelles 271.a
turdetani ſub corona venditi, & eorũ urbs deleta 171.f.229.f. *Eorumq; gratia deletum Saguntum* ibid. c
turdetanos laceſſit Annibal 126.a
turduli alienis armis bellum parant 271.a
turris ductilis 127.a
turris quinque tabulorum 251.k
turres in operibus oppugnandarum urbium 256.b
turrium uſus in urbibus & oppugnandis, & propugnandis 172.a
turriti elephanti 305.c
turnus Rutulorum rex 1.b
turnus Herdonius Tarquinium Superbum criminatur 11.i.k. *eius mors* 12.e
cum Tuſcis fœdus romani renouant 12.i
tuſcus vicus 17.d.e
tuſcorum opes 63.i
tuſci aduerſus romanos conſpirant 115.g
tuſcorum cædes ac ſtrages 24.c
tuſculum à Latinis capitur 76.b
tuſculana arx capitur 32.f
tuſculanum bellum 3.c
tuſculanorum defectio ab romanis 740.d
tuſculanorum erga romanos fides ac benignitas 313.e.f.36.d.& *contra* 34.b
tuſculanorum ſolertia in romanarum copiarum aduerſus ſe armatarum exceptione 74.a
tuſculani ciuitate romana donati 74.b
tuſculanis ſua ciuitas ſeruata 92.c
tuſculani fidei violatæ apud romanos rei 98.f
tuſculanorum mulcta 98.g
tutor liberorum regiorum infidus 9.a
tutoris iniqui fraus 324.c
tutores regis pueri omnia pro arbitrio adminiſtrant 246.d.e

tutores regij iuuenis male excepti 246.f
tutores malorum conſiliorum authores, ipſos plecti debere 167.f.g
tutorum poteſtas & authoritas in uirgine nuptum elocanda 45.a
tiberinus Capeti filius 1.k
tyberinus fluuius unde dictus ibidem
tyberis inundatio 79.g.164.a.241.k 242.a.280.f.283.b.315.g
tyburtibus bellum indicitur 80.b
tyburtes in deditionem coacti 83.a
tyburtes & praeneſtini agro mulctati 99.b
tymbretis fluuius 313.h
tyrannis mordicus retinenda 166.i
tyrannis ſtirps omnis deleta 167.b
tyranni Nabidis aſtuta cautio in re ſuſpecta 272.b
tyranni quidam imperium depoſuere 274.a
tyranni habitus uilis & contemptus 312.f
tyrannici nominis inuidia 273.f
tyrannicidæ, prædatores pro liberatoribus facti 286.a
tyri Annibal excipitur, ut à conditoribus Carthaginis 245.b
tyronum exercitatio 158.b
tyronum militum ſoluta negligentia 231.f. ruditas 341.e.f
tyrrhenſes in ſocietate romanorum perſtant 291.e
tyrrhenum & Adriaticum mare 63.b.i
tyrrheum Acarnaniæ oppidum 291.c
tyſcos uicus 313.f

V

VAcationis ſuæ rationem exhibere quiſque cogitur 319.g
uacationem militibus per tumultum non eſſe dandam 277.b
uacatione ſacroſancta præditi coloni maritimi, milites dare coguntur 207.b
uacca ænea à tauro inita, ac ſemine aſperſa 347.d.e
uacceos bello petit Annibal 125.i.k 280.d
uacceorum in Hiſpania cædes 343.f
uacci prata romæ 94.a
uades publicos qui primus dederit 30.g
uadimonis lacus 109.e
uadimonij publici dandi prima forma 30.g
uæ uictis eſſe 67.k
ualeria lex 313.g
ualerius Antias immodicus in numero augendo 314.b.i
ualerij Antiatis uanitas 251.b. 30.b.i
ualerij conſulis inuidia 15.i
ualerij conſulis prudentia 16.f
ualerij conſulis uictoria ac triumphus 15.b
ualerius Flaccus 93.b
ualerius Potitus Coſ. 54.a.b
ualerius Tappus prætor 280.i
ualetudinis cauſa ſupplicatio bidui 341.b
ualetudinis excuſandæ mos in militiæ detrectatione 73.g
ualles alpium amænæ 131.b
uallum uelut ex haſtis 292.i
uana pro ueris in bello ſæpe ualent 270.c
uaniloqui plerunque ij quos opes regiæ alunt 287.i
uaronis conſulis arrogantia 14.c
uarro Cannenſi pugna turba fugientiū ablatus 185.a
uaſa aurea CCCCC. pondo romanis miſſa ab Antiocho 351.k
uaſorum aureorum & argentorum ingens numerus Aſiatico triumpho traductorum 309.e.f
uaſcetani populi in Hiſpania 306.f
uatibus fides ut paretur 176.a
uaticini libri damnati 173.e
uaticini libri combuſti 325.g
uaticinium de boue prægrandi 10.k
uicilius mons 37.a
uectigal nouum ex ſalaria annona ſtatutum 232.f
uectigalia prædę ac diuiſui principibus ſæpe ſunt 266.k
uectigalia ex ferrarijs & argentarijs Hiſpanorum 271.g
uectigal annuum imperij romani cenſoribus decretum in opera publica 343.g
uectigalium annorum dimidium cenſoribus attributum 372.c
uectigal dimidio minutum Macedonibus 384.k
uectij meſſij Volſci uirtus 48.k.49.a
uectones populi 280.d
uectones ſuſi 281.b
ueiens bellum 4.d.e
ueientes regem ſibi creant 56.d
ueientium ſtrages 7.b.10.d
ueientes induciæ C. annorum 4.e.10.d
ueientes aduerſus romanos concitati 15.e.f
ueiētibus ager reſtitutus 17.a. rurſum romanis redditur 17.e
ueientes in agrum romanum incurrunt 23.a.43.b.c.49.d
ueiens hoſtis romanus aſſiduus magis quàm grauis 24.x
ueiens bellum oppreſſum 25.a
ueientes dolo à romanis capti ibidem a
ueientes ac Sabini eadem hora uicti 25.e
ueientium infeſtus animus & ſuperbia aduerſus romanos 47.a.49.b.55.x perfidia 56.k
ueientes & Fidenates aduerſus romanos uires iungunt 49.b
ueientium fuga & præcipitatio in tyberim 50.x
ueientium robur 55.c
ueientani agri diuiſio 63.g
ueientes Cluſinorum conſanguinei 64.b
ueienſis belli finis quomodo factus 67.d
ueius uates ſenex Veiorum excidium prædicit 59.b
ueiorum bellum 7.b. & dein.
ueiorum delendorum fatum 59.i. eorum expugnatio ac direptio 61.b.d
præda ut partienda eſſet, conſultatio 60.i.k
ueiorū magnitudo opulētiaq́ue 61.d.e 62.i
ueios an migrandum ſit, aut coloniæ deducenda, diſceptatio 61.i
ueios à Gallis profugiunt romani 64.b
ueios migrare uolentium romanorum contentio 67.a
ueios migrandum non eſſe docet Camillus 67.c.d.k
uelamenta ſupplicum 285.g
uelatias urbem recipit Perſeus 361.k
uelites, leuis armatura 240.f. eorum arma quando eſſe in legionibus 249 e.f.314.f. cæperint. 198.a
uelia, regio altiſſima in urbe roma 15.i
ueliſernia colonia Ro. 93.a. eorum inſolentia 76.g.h
ueliterni romanorū hoſtes 79.b.92.b rebellionis pœnas luunt 83.a
uelitræ expugnatæ 21.d.75.d.76.i
uelitras coloni ab urbe miſſi 20.f
uelitrana colonia aucta 21.d
uenatio omnis generis ex ſue manſueto 288.b
uenatio romæ primùm data 243.d.e
uenationis prætextus 175.a
uenatorum patientia 57.e
uendendi iuris latinę, præconibus poteſtas permiſſa 307.a
uenditi bello uicti, redempti ab emptoribus, & in libertatem reſtituti 352.c

uenditi

uenditi ſub corona, reſtituti 365.d
uenenum minorẽ uim habet in ijs, qui cibis & uino pleni ſunt 157.i
uenenum olim reges ad incerta fortunæ habebant 236.e
uenenum ut caueret, Pyrrho romani nunciant 322.i.k
ueneni poculo ſe tollit Annibal ibidem
ueneni poculũ Demetrio datur 338.g
ueneni uſus 334.f.g
ueneficij queſtio prima romæ habita 93.i. et dein. 331.a.341.b.342.e.f
ueneficijs mulieribus peſtilentia infecta urbs roma 93.i
ueneficus Perſei regis animus 334.a
uenerabilis ut maxime fiat rex 2.k
ueneti unde oriundi 1.e.f
uenetorum angulus 63.i
uenetorum littora Græci populantur 363.a
uenetia prope Aquileiam 243.i. in Venetia Patauinorum ſeditio 349.f
ueniæ facilitas facile conciliat 256.b
ueniam petentium mos 308.g
uentorum atrox tempeſtas 334.b
uentoſum ingenium 356.b
uentris ac cæterorum membrorũ apologus 20.k
ueneris ædes iuxta circum ex quo ære facta 119.e
ueneris Erycinæ ædes 139.d.f.157.b 339.e.f
uenuſini coloni romani 200.b.253.a.b
uenuſinorũ erga romanorũ reliquias de Cannenſi clade, humanitas 148.e
uenuſinorum tectorum inuidia Marcello 203.e
uer procelloſum 334.a.b
uer ſacrum uotum 139.d.e. factum 266.a.275.i.k
uer ſacrum quid diceretur 276.i.k
ueragri pop. 131.k
uerbi ambiguitas ominoſa 348.d
uerborum ceremonialium omiſſio ſacrificium uitiat 347.i
uerborũ ſuperbia ut excipienda 383.e
in uerbis tãtũ quadã uim habẽt 377.e
in uerbis res arduas non uerti 93.i
uercellius & Sicilius Hirpinorum defectionis authores, ſecuri percutiuntur 159.c
uerga opp. Brutiorum 237.g
uergiliarum ſydus 131.e
uergium caſtrum captum 271.g
uergeſtani uenditi ibidem
ueritas laborat nonnunquam, ſed non extinguitur 145.g
ueritas, multa ſui ueſtigia p̃bet 344.a
uera audire inſueto, ferocior uideatur qui uerum loquatur 346.k
uera cũ celantur, falſa credunt̃ 229.e
uerum, id eſt æquum 260.c. uerius, hoc eſt iuſtius & æquius 327.i
uermina filius Maſaniſſæ 314.k
uermina Syphacis filius Carthaginienſibus opem fert 241.d. eius clades ac fuga Ibidem
uermina Syphacis filij poſtulata ab romanis & eorum reſponſum 245.g
uermina pax datur à romanis. 247.b
uerona ac Brixia à Germanis occupatæ 64.a
uerrugo cõmunita 43.c. recepta 55.g
uerulanis ſuæ leges redditæ 110.i
uerruncare bene 230.a
uerutum telum 10.f
uerſatile ingenium 338.k
uerſicoloribus ueſtimentis matronis Rom. interdictum 267.b
uerſus militares inconditi 54.d
uerti, hoc eſt in controuerſiam rapi, ſeu duci 332.g
uertigo animi & corporis ex alto deſpectu 370.c
ueſcelia Hiſpanorũ expugnata 284.a
ueſcia urbs 92.b
ueſparum agmen ingens Capuæ in forum aduolat 180.a
ueſper quid ferat incertum 180.b
ueſtæ uirgines legit Numa 5.f
ueſtæ ædes ab incendio defenſa 209.k
ueſtæ ædis reuerentia ibidem k
ueſtales ſtupri comperta 148.b
ueſtæ ignes 67.g
ueſtalis ſuſpecta, uiua ſub terram defoſſa 93.d
ueſtalium ſolicitudo de ſacris in urbis excidio à Gallis 65.b
ueſtales uiciſſim ſacrum ignem cuſtodiebant 213.e
ueſtalis ignis extincti prodigiũ 213.e
eoq́; nomine Veſtalis flagro cæſa ibid.
ueſtia Oppia Attellana Capuæ habitans bene de romanis merita 192.g
ueſtina urbs proditione capta 105.b
ueſtini Samnitibus aduerſus romanos iuncti, miſere tractantur 96.c
ueſtini fœdus cũ romanis ineũt 112.c
ueſtina colonia 112.d
ueſtimenta militibus ſuis ſuppeditabãt ro. 200.g.225.f.359.b.372.a.b
ueſtis luxurioſa inuidia 163.a
ueſtis mutanda mos propinquorum & amicorum ĩ ſuorum periculis 72.k
uetelia romanis adimitur 22.c
ueterani militis oratio & uirtus, honorque 356.k.351.a.b
ueterani ultro ſe in militiã offerunt 207.a
ueteranis militibus ager aſſignatus 243.f
uetus nauigiũ putre bello ineptũ 284.g
ueteris exercitus uſus aduerſus rebellantes hoſtes 340.g.h
ueteris militis pertinacia 216.d
uetera, ſi mala non ſunt, haud temere mutanda 277.e.f
uettij, gens bellicoſa 385.a
ueturia Coriolani mater 19.b. pacem urbi ab illo impetrat. ibi.
uexillũ quot hominibus cõſtaret 91.c
uexilli ĩ hoſtiũ uallũ iaciẽdi ratio 49.b
uſens fluuius 64.b
uſentina tribus 104.g
uſſugum opp. Brutiorum 237.g
uia Nomentana 38.d
uiæ anguſtæ malum in agmine militum properante 364.d
uiæ continuis imbribus inexplicabiles 340.b
uiæ moleſtia milites nonnulli Annibalem leſerunt 129.a
uia ſilice in urbe ſtrata, & glarea extra urbem marginata 350.b
uibij cuiuſdam Pelignæ cohortis præfecti uirtus 176.i
uibij Virij defectionis Capuanæ authoris concio 187.e
uibius & Pactius Brutij fratres ſuis ueniam defectionis à Rom. petunt 201.d
uibonenſem agrum populantur Pœni. 134.b
uibonem colonia deducta 287.k
uicani, uici habitatores 316.h
uicarios ex ſuis aſſeclis Scipio equitibus Siculis lectis expedit 223.b
uiceſimarium aurum 200.b.e
uicilinus Iupiter 171.k
uicinalis uſus 129.f
uicina accolarum multum facit 385.a
uicinitas, amoris ſæpe fons 324.d
uiciſſitudo imperitandi libertatem alit 35.g. uictimarij 339.b
uicti exercitus in campo relicti ſpecies 247.b
uicti populi uictores ſuos nonnunquã apud romanos accuſabant 191.k
uictis nimis facile parcendo, periculum naſciturus plures belli fortunam experiri uelint 249.g.h
uictorum ab hoſtibus ignominia 100.e
uictores, animos à re ſecunda maiores habent 215.d.e
uictores, ſe redituros coniurant Acarnanes, aut ĩ bello oppetituros 190.g
uictoria Annibalis aduerſus romanos Carthaginẽſibus exponitur 159.g
uictoria aurea romam à Hierone miſſa 144.k

uictoria clara ſit uincendo oppugnantes, non ſauiendo inafflictos 352.d
uictoria inſignis romanorum aduerſus bogios 296.a
uictoria inuidiæ plena 96.g.h
uictoria prudenter habenda 345.g.h
uictoria, quantumuis parua ex inſperato inter aſsiduas clades ac lacrymas, lætitiam magnã parit 236.b
uictoria uera quæ dicatur 359.e
uictoria una præ oculis habenda ijs qui cæteris deficiuntur 105.a
uictoriæ ædes Romæ 227.a
uictoriæ ſedes, Capitolium, templum Iouis opt. max. 145.a
uictoriæ ſimulacrũ fulmine ictũ 190.e
uictoriæ uirginis ædicula dedicata 280.ſ
uictoria Aſię ingẽs etiã facilis 300.g.h
eius manubiæ ac ſpolia 309.e.ſ
uictoria de Pœnis nunquam roma gratiſsimi 210.c
uictoriæ Macedonicæ & illyricæ gaudium 35.f.g.h.i
uictoriæ mons 171.h
uictoriæ Naſicæ fructus 296.e
uictoriæ naualis ergò ſupplicatio decreta 306.b
uictoriæ ſuperbia 52.i
uictoriæ quid ſibi pararent à uictis romani 236.b.c
uictu ſe fraudantes ut liberatorem ſuũ honorent 66.h
uicunia Annibali deduntur, ac mox miſere ac perfide diripiũtur 135.b
uidere eſſe, aut feciſſe, pronunciandis ſententijs interpoſitum 174.b
uiduæ equos alere equitibus cogebantur 10.f
uiduarum pecunia in leuamen ærarij rom. collatæ 169.c.268.x.269.c
uigil de ſaxo deiectus 66.b
uigiles ſine ſcutis uigilare coacti 375.h
uigiliæ nocturnæ extraordinariæ minoribus magiſtratibus romæ committebantur 325.i
uigiliæ quatriduanæ noctium ac dierũ 137.i
uigiliæ ſecundæ ſomnus arctiſsimus 87.c
uigiliarum in urbe diligentior cura 325.b.c
uigiliarum moleſtia 293.g
uillius præfectus nauium 233.d.ſ. Annibalem tentat, & ſuſpectum Antiocho facit 281.f
uim inferentis, quàm propulſantis animus maior eſt 133.a
uincti è carcere dimiſsi ad bellũ 169.c
uincentium bello dux captus 332.e
uindicius, proditionis index 35.d
uindiciarum lex ab Appio lata 36.g
uindictæ mira cupiditas 188.a.b.299 e.f. & dein.
uindictæ nomen unde manarit 35.d
uineæ Ligurum montanorum cæſæ, & frumenta deuſta 341.k
uinum mentem à ſenſu mali alienat 188.c
uinum & nox, flagitia accendunt 324.a
uinum quando Gallia primum acceperit 63.b
uinum ſequentes uoluptates 291.b
uini auidi tibicines 107.a
uini intemperantia uiolentiam innatã auget: 375.a
uini largioris uſus excuſatio feſto die 336.b
uino & ſomno ſepulti modo uictores, tanquam pecora trucidãtur 345.i
uino pleni, uenenum difficilius admittunt 187.i
uini ſopitis uigilibus Syracuſæ capiuntur 179.e.f
uinolenti inſidias nõ moliuntur 336.b
uires præualentis pop. romani ſeipſas confregerunt 1.d
uires ſua cuique noſcenda 72.f
uiribus deſtituta maieſtas, parum tuta 25.k.
uiribus quod deeſt, arte æquandum 185.c
uirga circumſcribitur Antiochus rex à Popilio legato rom. 37.a
uirgis ſeipſos cædentes in aliorum inuidiam 96.a
uirginiæ uirginis à patre cædes 37.d
eius manes ulti 39.k
uirginij quiritatio à cæde filiæ 37.g.h
uirginij clementia 39.k
uirginij prænomine P. & Sergij pręn. M. tribunorum militum inter ſe odium, ad Veios rem pene perdidit 58.d.e
uirginij ac Sergij tribunorum militarium accuſatio 58.h.i
uirginia Auli filia L. Volumnij Cos. uxor 117.a
uirgo captiua pulcherrima ad Scipionem deducta, caſtiſsime ab eo habita, ſuis redditur 196.h.i
uirginis Chalcidenſis amore capitur Antiochus 291.b
uirginem plebeiam propter excitatum bellum 45.a.28.e & dein.
uirgines & pueri ingenui dem ad ſacrificium adhibiti 298.b.245.k
uirgines ter nouenæ urbem cantantes luſtrant 206.i
uirginum Sabinarum raptus 3.c.d
uirginum Veſtalium munus 5.f
uir ex muliere factus 164.f
uir uirum legens in delectus 132.k 141.e
uir optimus romæ qui indicatus ſit 226.k
uir primo loco cenſendus qui ſit, qui item ſecundo, & qui nullo 143.h
uiri unius metus 332.f
uiri pulchri ac uenerandi deſcriptio 219.f
uiro dedita mulier 324.b
uiri fœminis permiſti in Bacchanalibus 325.a.e
uiri illuſtres ac magni aſsidue hominum oculis obſeruantes, non permade uidentur 278.e
uiri molles 263.i
uirorum fortium omnia eſſe, Gallorum reſponſum ad romanorum legatos 64.c
uirorum inter ſe ſtupra 324.e
uirorum magnorum calamitas miſericordiam etiam hoſtibus ſæpe monet 332.e
uirorum miſeria in procacitate mulierum 268.g
uiros à mulieribus aliquando omnes ſublatos eſſe, fabulane ſit 269.b
uirtus militum plurimum ſemper ualet 305.a
uirtus nuſquam inhonorata 117.i
uirtus præmio excitatur 50.f
uirtutis ædes dedicata 226.d
uirtutis honos apud romanos 16.f. 17.a.b.86.e
uirtutem alienam oderunt, qui ipſi ſuã non habent 287.b
uirtutem fortuna fere ſequitur 50.i
uirtute non dolo ueteres romanos ſolere hoſtes ſuos uincere 357.c.d
in uirtute ſpes nonnunquam ponenda 270.ſ
uirtutem oſtentator Scipio iunior 189.b.189.c
uiſum Annibali apparens in quiete 128.a
uiſum in ſomnijs non uanum 21.b
uiſa quàm audita plus mouent 37.i
uiſceratio P. Licinij pont. max. funeris cauſa data 331.b
uiſceratio populo data 94.i
uitæ contemptus in ſenibus triumphalibus romanis 65.a.b
uitæ ſanctitas quanto in precio romæ fuerit 199.e
uitabundus caſtra hoſtium, gerundium cum caſu uerbi ſui 176.f

uitelliana

uitelliana colonia romana à Volſcis expugnatur 62.k.63.a
uitellij fratres à Tarquinio Superbo corrupti 15.a
uitium in dictatore M. Claudio Marcello creando an fuerit diſceptatio 94.e
uitio creati magiſtratu ſe abdicabant 143.d
uitio dies dicta legiones domi continet 381.a
uitia Hannibalis 125.b.c. & dein.
uitia creandorum magiſtratuum calumnioſe obyci tribuni pleb. queruntur 143.f
uitrici tutoris mala fides 324.c.e
uitruuius Vaccus Fundanorum dux 94.a.94.d
uitulus iã ictus de manibus ſacrificantium profugiens 136.k.137.a
uiui combuſti uxor ac liberi propter mariti patris delictum 172.a
uiui nihil reliquum præter linguam 365.a
ultio à dijs ut fiat 59.a
ultionis mira cupiditas 299.b.299.d
ultionis prærepta indignitas 327.i
ululatus nocturni in Bacchanalibus 324.c.325.e
umbra filij inſontis interempti patri obuerſantes 344.e
umbria, tribus Sappinia 243.k
umbri à Romanis fuſi 109.e
umbrorum defectio 109.k
umbria in poteſtatem romanorum uenit 110.b
una caſtra, & altera caſtra 224.i
unciarij fœnoris lex 82.d
unciario fœnore leuata uſura 83.a
unius formæ, ac etiam gentis & linguę acies aduerſus commiſſam aciem fortior 305.a.305.b
unius hominis proteruia populum totum perire non debere 285.a
unius hominis uirtus quantum momenti habeat 222.h
unius uiri uirtus agmen hoſtium ſiſtit 16.c.d
uni uiro uirginem nupſiſſe romæ laudabile 117.a
unuſquilibet, hoc eſt quiuis 358.f
uocare ad arma 201.b
uocontiorum ager 130.b
uola recepta 53.a
uolana Samnitiũ expugnatur 122.g.h
uolani populus in Aequis 59.i
uolcæ Rhodani accola 129.g
uolciani romanis Saguntinorum deſertionem exprobrant 528.e
uoli recepti 59.k
uolo Publius homo plebeius 25.i.trib. pleb. 25.k.26.a
uolones milites ſerui erant 165.a
uolones ſegniores qualiter multati 165.e.f
uolonum exercitatio 158.b
uolonum exercitus qui ſub Graccho militaras dilapſus 178.f. collectus ibid.k i
uolonum legiones 207.k.213.
uolonum militum uirtus 184.g
uolſcentes ad romanos deficiũt 201.c
uolſcum bellum 18.b.73.a
uolſcius falſus teſtis damnatus 33.b
uolſci à romanis deficiunt 22.b. aduerſus romanos armantur 30.a.30.k 50.b.i.68.k.70.a.b.72 [illegible] f.75.k
uolſci à romanis fu[illegible] & armis exuti dim[illegible] s excepti occiduntur 45.d.e
uolſci Ardeam obſident 45.e
uolſci Coriolanum belli ducem aduerſus romanos ſibi eligunt 22.b
uolſci cum Latinis ac Hernicis & Circeienſibus à romanis magno prælio uicti 71.b.c
uolſci & Aequi aduerſus romanos coeuntes uelut ſtato ac ſolenni bello 30.a.30.k.50.g. cæduntur, & caſtris exuuntur 40.d.42.e.c.d
uolſci & Aequi à Latinis & Hernicis uicti 25.e.f
uolſci ferocior ad rebellandum, quàm ad bellandum gens 85.a
uolſci frumenta romanis in fame negãt 21.c
uolſci Hernicos populantes fœde inde repelluntur 63.i
uolſci obſides Romanis dant nihil ſe moturos 18.f
uolſci romanos fundunt fugantque 26.f
uolſci ſatrici incluſi, armis abiectis ſe Camillo dedunt 70.d.e
uolſcorum aduerſus Romanos irritandorum uaframentum 22.i.k
uolſcorum fuga & cædes 19.d.20.c.d 21.a.b.25.e.27.a.27.b.27.g.29.b.32.d.k.40.e.42.d.45.c.d.48.a 53.i.69.a.b.70.d.71.e.74.a.b.c 85.a
uolſcorum inteſtina ſeditio 60.a. inquies ingenium 18.g
uolſcorum legati Latinos ad rebellandum contra romanos ſolicitantes, comprehenſi, & romam ducti 18.g
uolſcorum oppreſſio ac deditio 68.k 61.i
uolſcis bellum mouet Tarquinius ſuperbus 12.d
uolſcis & Aequis toties uictis unde milites ſuffecerint 71.c
ex Volſcis & Aequis præda, militi malignitate patrum ſubtracta 22.k
uolſcis & Aequis petentibus pax data 61.g
uolſcum nomen prope deletum 29.f
uolſinienſe bellum 63.d.e
uolſinienſes à romanis fuſi ac fugati 63.e. depopulantur 109.k
uolſinij pacem à romanis petunt 120.f
uolucres ſuperuolantes ad terram delapſæ clamore militum 229.b
uolumnia Coriolani uxor 22.d
uolumnij et Appij conſulum inter ſe diſcordia 115.d
uoluntaria collatio ſenatorum rom. in neceſſitate publica 193.c
uoluntaria deditio hoſtium irã minuit 216.a
uoluntariam militiam profitentes, ſtipendijs publicis honorati 58.a
uoluntarius exercitus 60.a
uoluntarij milites, equites ac pedites 57.k.209.b
uoluntarij milites Scipionis 223.g
uoluntas an merito punienda 383.e
uoluntate multa remitti, quæ bello & armis cogi non poſſint 287.d
uoluntate quæ fiunt cum cogi poſſis, gratiam ineunt 330.c
uoltumnæ fanum 47.i.60.b
uoluptates uinum ſequentes 291.b
uoluptates uini & epularum religioni additæ, ualde eam promouent 324.a
uoluptatum malum 1.b
uoluptatum peregrinarum malum 313.c
uoluptatum uictoria maxima 236.b
uoluptatibus frangitur Annibalis exercitus 154.g
uoluſtana montes 369.f
uopiſcus Iulius Cos. 25.f
uortumni ſignum 772.c
uorago immenſa altitudinis in foro rom. 80.b
uotum populi rom. poſt cladem Flaminis 139.d.e
uota præeunte pontifice facta 48.h
uotum Camilli ex S.C. 60.b
uoti damnata, quæ uoti compos eſſet 241.b
uoti iniuſſu ſenatus ludi, de publico ære non facti 295.i
uoti non rite facti malum 129.b
uoti publici nuncupandi formula 289.a
uouere an liceat ex ĩcerta pecu. 245.e

uox de nocte audita ex delubro Proſerpinæ 228.b
uox noctu audita humana clarior, Gallos aduentare nuncians 63.g.67.c 67.i
uox ſi libera non ſit, nihil liberum eſſe 327.d
urbicua Hiſpaniæ oppidum 337.d
urbs ro. anno 303.g. capta uaſtataque & readificata 68.b
urbs nulla incolumis eſſe poteſt orbata publico conſilio 150.i
urbs roma quadrifariam diuiſa 10.g
a Gallis incenſa 65.f. temere reædificata 68.d
urbis rom. commoditas & ſitus 68.f
urbis romæ turbationes, domi diſcordia, foris bellum 54.a
Vide Roma
urbs ui in deditionem accepta, & incolumis dimiſſa, poſtea direpta 364.b
urbis conditor à romulo ſecundus dictus M. Furius Camillus 79.d
urbis expugnandæ ratio 69.f
urbis uelut unius, muro tantum diuiſæ, habitatores inuicem hoſtes 269.i & dein.
urbi pulcherrimæ Syracuſis captis Marcellus uictor illacbrymat 179.g
urbem conditam quæ præceſſerunt, Liuius ea reliquit intacta 1.g
urbes captæ, non deditæ, diripiuntur 304.i
urbes dirutæ, ut in hoſtium poteſtatem uenirent 248.k
urbes ex paruis initijs naſci 3.a
urbium direptiones inuicem romanus & Attalus rex ſibi permittunt 212.b
urbium obſidio ac oppugnatio, lenta res 207.b.261.a
urbium orbis terrarum maximarum ingratitudo aduerſus optimos duces ſuos 318.k
urbium primordia ut anguſtiora fiant 1.g
urbibus à ſe expugnatis parcebant priſci Macedonum reges, ut amplius imperium haberent 26.f
urbibus in magnis flagitia melius celantur 324.e
urbanis ocijs aſſueti de bellis temere ne loquantur 373.e
urinatores qui regiam gazam è mari extraxiſſent, clam interfecti 370.k
urit etiam labor 293.f
urſorum et elephantorum luſus 372.g
uſeana oppidum 366.d.e
uſque ante diem quintum calen. Maias 176.a
uſura leuatio 83.e
uſus legum unus corrector 385.f
uticam Scipio petit 197.a.211.f.g 21[illegible]
uticaq [illegible] ?raobſeſſa 234.e
utilis[illegible] cura potior 358.g
utilibus honeſta in deſperatione cedunt 153.e
utilitas communis, maximum ſocietatis uinculum 291.b
utrarij 375.f
uulcani caput ardens 276.a
uulcani inſula 134.a
uulcani inſula 134.e
uulcano ſacrata arma Pœnorum hoſtilia capta 234.d
uulgus optime moratum Romæ 190.b
uulgi gubernatio difficilis 250.b
uulgi mutabilitas 15.b. impotentia 167.g. ſtudia inconſulta 275.a
uulgi ſermones in tempore belli de ducibus res gerentibus ut ſe gerere debeant 373.d
uulnera Gallis alta non placent, ſed lata 314.d
uulnerum magnorũ deformitas 250.b
uulneratæ naues 303.d
uultur in tabernam deuolans 200.e
uultures Romulo ac Remo apparentes 2.f
uulturij à peſtilenti loco fugientes 349.f.g
uulturnum, quæ & Capua, Hetruſcorum urbs 50.b. eò colonia deducta 275.k
uulturnus fl. 91.c.140.d.154.i.259.g
uulturnus uentus 146.c.146.i
uultus Scipionis terribilis uiſus ſeditioſorum authoribus 217.d
uxor ac liberi Caßij Altinij ab Annibale uiui combuſti 172.a
uxor maritum ueneno tollens 350.b
uxor obſcura regi dedecori eſt 292.e
uxoris corruptæ ira 63.b
uxoris multa copia ſatietatem amoris nonnunquam facit 233.g
uxoris quiſque ſuæ præco 13.b
uxorem ſua manu occidit Perſeus 351.b
uxores ſuæ Mandonio & indibili regulis à Scipione redduntur 202.d
uxores ſuas ac liberos cædētes uiri ut ne in hoſtiũ manus uenirent 216.f 247.c.d
uxoria blanditia 133.f.g

X

XEnarchus prætor 348.g
xychus index 344.b
xenophanes Philippi Macedonis legatus prætorem ro. mendacio eludit 158.e
xynia direptæ 256.a

Z

ZAcynthus inſula 190.f
zacynthus exercitus tranſmißi merces 295.a. ab Achæis recipitur ibid.
zama inſula 239.e
zelaſium promontorium 239.f
zeno Magnes ad T. Quintium 185.a
zenonis præfecti præſidij Theiani clades 310.b.c
zerynthus Apollo 318.c.d
zeuſippus Bœotus romanorum fautor 264.a
zeuſis præfectus Mydiæ, et Antipater fratris Antiochi filius, legati ad romanos 306.b
zeuſidis oratio 306.e
zoilus gener Hieronis regis 163.e
zoilus & Andronodorus tutores Hieronymi Siciliæ tyranni 161.b

F I N I S.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM

AB VRBE CONDITA

BIBLIOTECA ... ROMA

Liber primus.

B FACTVRVS'ne operæpretium ſim, ſi a primordio urbis res populi Romani perſcripſerim, nec ſatis ſcio; nec, ſi ſciam, dicere auſim: quippe qui cum ueterem, tum uulgatam eſſe rem uideam, dum noui ſemper ſcriptores aut in rebus certius aliquid allaturos ſe, aut ſcribendi arte rudem uetuſtatem ſuperaturos credunt. utcunque erit, iuuabit tamen, rerum geſtarum memoriæ principis terrarum populi pro uirili parte & me ipſum conſuluiſſe. et, ſi in tanta ſcriptorum turba mea fama in obſcuro ſit; nobilitate, ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo, me conſoler. res eſt præterea & immenſi operis, ut quæ ſupra ſeptingenteſimum annum repetatur; & quæ ab exiguis profecta initijs, eò creuerit, ut iam magnitudine laboret ſua. E legentium pleriſque, haud dubito, quin primæ ori-
C gines, proximaq. originibus, minus præbitura uoluptatis ſint, feſtinantibus ad hæc noua, quibus iampridem præualentis populi uires ſe ipſæ conficiunt. ego contra hoc quoque laboris præmium petam, uti me a conſpectu malorum, quæ noſtra tot per annos uidit ætas, tantiſper certe, dum priſca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ ſcribentis animum, etſi non flectere à uero, ſolicitum tamen efficere poſſit. quæ ante conditam, condendamve urbem, poeticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum geſtarum monumentis traduntur; ea nec affirmare, nec refellere in animo eſt. datur hæc uenia antiquitati, ut, miſcendo humana diuinis, primordia urbium auguſtiora faciat. et, ſi cui populo licere oportet conſecrare origines ſuas, & ad deos referre auctores; ea belli gloria eſt populo Romano, ut, cum ſuum, conditoriſq. ſui parentem Martem potiſſimum ferat, tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. ſed
D hæc, & his ſimilia, utcunque animaduerſa, aut exiſtimata erunt, haud in magno equidem ponam diſcrimine. ad illa mihi pro ſe quiſque acriter intendat animum, quæ uita, qui mores fuerint; per quos uiros, quibuſq. artibus, domi militiæq. & partum, & auctum imperium ſit; labente deinde paulatim diſciplina, uelut deſidentes primo mores ſequatur animo; deinde, ut magis magiſq. lapſi ſint, tum, ire cœperint præcipites; donec ad hæc tempora, quibus nec uitia noſtra, nec remedia pati poſſumus, peruentum eſt. Hoc illud eſt præcipue in cognitione rerum ſalubre, ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri: inde tibi tuæq. reipublicæ, quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod uites. cæterum aut me amor negotij ſuſcepti fallit; aut nulla unquam reſpublica nec maior, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit; nec in quam tam ſeræ auaritia luxuriaq. immigrauerint; nec ubi tantus, ac tam diu paupertati
E ac parſimoniæ honos fuerit. adeo, quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes uoluptates deſiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendiq. omnia inuexere. ſed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forſitan & neceſſariæ erunt: ab initio certe tantæ ordiendæ rei abſint: cum bonis potius ominibus, uotisq. ac precationibus deorum, dearumq. ſi, ut poetis, nobis quoque mos eſſet, libentius inciperemus; ut orſis tanti operis ſucceſſus proſperos darent.

IAM primum omnium ſatis conſtat, Troia capta, in ceteros ſæuitum eſſe Troianos, duobus, Aenea, Antenoreq. & uetuſti iure hoſpitij, & quia pacis reddendæque Helenæ ſemper auctores fuerant, omne ius belli Achiuos abſtinuiſſe: caſibus deinde uarijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui, ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes, & ducē, rege Pylæmene ad Troiam amiſſo, quærebant, ueniſſe in intimum maris Adriatici ſinum: Euganeiſq. qui inter mare alpeſq. incolebant, pulſis, Henetos Troianoſq; eas te-

nuiſſe terras. & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troia uocatur: pagoq. inde Troia no F
men eſt: gens uniuerſa Veneti appellati: Aeneam ab ſimili clade domo profugum, ſed ad
maiora rerum initia ducentibus fatis, primo in Macedoniam ueniſſe; inde in Siciliam, quæ
rentem ſedes, delatum; ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe. Troia & huic loco no
men eſt. ibi egreſſi Troiani, ut quibus ab immenſo prope errore nihil, præter arma & na-
ues, ſupereſſet, cum prædam ex agris agerent; Latinus rex, Aboriginesque, qui tum ea
tenebant loca, ad arcendam uim aduenarum armati ex urbe atque agris concurrunt. du-
plex exinde fama eſt. alij, prælio uictum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatem
iunxiſſe tradunt. alij, cum inſtructæ acies conſtitiſſent, prius quam ſigna canerent, pro-
ceſſiſſe Latinum inter primores, ducemque aduenarum euocaſſe ad colloquium: per-
contatum deinde, qui mortales eſſent, unde, aut quo caſu profecti domo, quidve quæ-
rentes in agrum Laurentem exiſſent; poſtquam audierit multitudinem Troianos eſſe; du- G
cem Aeneam, filium Anchiſæ & Veneris; cremata patria & domo profugos, ſedem con-
dendæque urbi locum quærere; & nobilitatem admiratum gentis uirique, & animum uel
bello uel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ ſanxiſſe: inde fœdus ictum in-
ter duces, inter exercitus ſalutationem factam; Aeneam apud Latinum fuiſſe in hoſpi-
tio; ibi Latinum apud penates deos domeſticum publico adiunxiſſe fœdus, filia Aeneæ
in matrimonium data. ea res utique Troianis ſpem affirmat tandem ſtabili certaque ſede
finiendi erroris. oppidum condunt. Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat. bre-
ui ſtirps quoque uirilis ex nouo matrimonio fuit, cui Aſcanium parentes dixere nomen.
bello deinde Aborigines Troianique ſimul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta La-
uinia ante aduentum Aeneæ fuerat, prælatum ſibi aduenam ægre patiens, ſimul Aeneæ
Latinoque bellum intulerat. neutra acies læta ex eo certamine abijt. uicti Rutuli: uicto- H
res Aborigines Troianique ducem Latinum amiſere. inde Turnus Rutulique diffiſi rebus,
ad florentes Etruſcorum opes, Mezentiumque eorum regem confugiunt: qui Cære, o-
pulento tum oppido, imperitans, iam inde ab initio minime lætus nouæ origine urbis, &
tum nimio plus, quàm ſatis tutum eſſet accolis, rem Troianam creſcere ratus, haud gra-
uatim ſocia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduerſus tanti belli terrorem, ut animos Abori-
ginum ſibi conciliaret, ne ſub eodem iure ſolum, ſed etiam nomine omnes eſſent, Lati-
nos utranque gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis ſtudio ac fide erga re-
gem Aeneam ceſſere. fretuſque his animis coaleſcentium in dies magis duorum populo-
rum Aeneas, quanquam tanta opibus Etruria erat, ut iam non terras ſolum, ſed mare e-
tiam per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama nominis ſui im-
pleſſet; tamen, cum mœnibus bellum propulſare poſſet, in aciem copias eduxit. ſecun- I
dum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. ſitus eſt, quem
cunque eum dici ius fasque eſt, ſuper Numicium flumen. Iouem Indigetem appellant.
Nondum maturus imperio Aſcanius Aeneæ filius erat: tamen id imperium ei ad puberem
ætatem incolume manſit: tantiſper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res La-
tina, & regnum auitum paternumque puero ſtetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem
tam ueterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Aſcanius, Lauinia, an maior quàm hic,
Creuſa matre Ilio incolumi natus, comesque inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem
Iulia gens auctorem nominis ſui nuncupat. is Aſcanius, ubicunque & quacunque matre
genitus, (certe natum Aenea conſtat) abundante Lauinij multitudine, florentem iam, ut
tum res erant, atque opulentam urbem matri, ſeu nouercæ reliquit: nouam ipſe aliam
ſub Albano monte condidit: quæ ab ſitu porrectæ in dorſo urbis longa Alba appellata. K
Inter Lauinium & Albam Longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni.
tantum tamen opes creuerant, maxime fuſis Etruſcis, ut ne morte quidem Aeneæ, nec
deinde inter muliebrem tutelam rudimentumque primum puerilis regni, mouere arma
aut Mezentius Etruſciq. aut ulli alij accolæ auſi ſint. pax ita conuenerat, ut Etruſcis Lati-
nisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim uocant, finis eſſet. Siluius deinde regnat A-
ſcanij filius, caſu quodam in ſiluis natus. is Aeneam Siluium creat: is deinde Latinum Sil
uium. ab eo coloniæ aliquot deductæ, Priſci Latini appellati. manſit Siluius poſtea omni-
bus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atis, Ati Capis, Capi
Capetus, Capeto Tiberinus; qui in traiectu Albulæ amnis ſubmerſus, celebre ad poſte-
ros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tiberii filius, poſt Agrippam Romulus Siluius, à

patre

A patre accepto imperio, regnat. Auentino fulmine ipſe ictus regnum per manus tradidit:
is ſepultus in eo colle, qui nunc eſt pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Proca de-
inde regnat. is Numitorem atque Amulium procreat: Numitori, qui ſtirpis maximus e-
rat, regnum uetuſtum Siluiæ gentis legat. plus tamen uis potuit, quàm uoluntas patris,
aut uerecundia ætatis. pulſo fratre, Amulius regnat. addit ſceleri ſcelus: ſtirpem fratris
uirilem interimit: fratris filiæ Rheæ Siluiæ per ſpeciem honoris, cum Veſtalem eam legiſ-
ſet, perpetua uirginitate ſpem partus adimit. ſed debebatur, ut opinor, fatis tantæ origo
urbis, maximique ſecundum deorum opes imperij principium. ui compreſſa Veſtalis cum
geminum partum edidiſſet, ſeu ita rata, ſeu quia deus auctor culpæ honeſtior erat, Mar-
tem incertæ ſtirpis patrem nuncupat. ſed nec dij, nec homines aut ipſam, aut ſtirpem à
crudelitate regia uindicant, ſacerdos uincta in cuſtodiam datur: pueros in profluentem
B aquam mitti iubet. forte quadam ſuper ripas Tiberis effuſus lenibus ſtagnis, nec adiri uſ-
quam ad iuſti curſum poterat amnis; &, poſſe quamuis languida mergi aqua infantes,
ſpem ferentibus dabat. ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, ubi nunc fi-
cus Ruminalis eſt, (Romularem uocatam ferunt) pueros exponunt. uaſtæ tum in ijs lo-
cis ſolitudines erant. tenet fama, cum fluitantem alueum, quo expoſiti erant pueri, te-
nuis in ſicco aqua deſtituiſſet, lupam ſitientem ex montibus, qui circa ſunt, ad puerilem
uagitum curſum flexiſſe: eam ſummiſſas infantibus adeo mitem præbuiſſe mammas, ut lin
gua lambentem pueros magiſter regij pecoris inuenerit: (Fauſtulo fuiſſe nomen ferunt)
ab eo ad ſtabula Larentiæ uxori educandos datos. ſunt qui Larentiam uulgato corpore lu-
pam inter paſtores uocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. ita geniti, ita
educati, cum primum adoleuit ætas, nec in ſtabulis, nec ad pecora ſegnes, uenando pera
C grare ſaltus. hinc robore corporibus animiſque ſumpto, iam non feras tantum ſubſiſtere;
ſed in latrones præda onuſtos impetum facere, paſtoribuſque rapta diuidere; & cum his,
creſcente in dies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte
Lupercal hoc fuiſſe ludicrum ferunt, & à Palanteo urbe Arcadíca Palantium, deinde Pa-
latinum montem appellatum: ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tem
peſtatibus ea tenuerat loca, ſolenne allatum ex Arcadia inſtituiſſe, ut nudi iuuenes Ly-
cæum Pana uenerantes, per luxum atque laſciuiam currerent. quem Romani deinde uo-
carunt Inuum: huic deditis ludicro, cum ſolenne notum eſſet, inſidiatos ob iram prædæ
amiſſæ latrones, cum Romulus ui ſe defendiſſet, Remum cepiſſe; captum regi Amulio
tradidiſſe, ultro accuſantes. crimini maxime dabant, in Numitoris agros ab his impetum
fieri; inde eos, collecta iuuenum manu, hoſtilem in modum prædas agere. ſic Numitori
D ad ſupplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Fauſtulo ſpes fuerat regiam ſtirpem apud
ſe educari. nam & expoſitos iuſſu regis infantes ſciebat; & tempus, quo ipſe eos ſuſtuliſ-
ſet, ad id ipſum congruere: ſed rem immaturam niſi aut per occaſionem, aut per neceſſita-
tem aperiri noluerat. neceſſitas prior uenit: ita metu ſubactus, Romulo rem aperit. for-
te & Numitori, cum in cuſtodia Remum haberet, audiſſetque geminos eſſe fratres; com-
parando eorum ætatem, & ipſam minime ſeruilem indolem, tetigerat animum memoria
nepotum: ſciſcitandoque eodem peruenit, ut haud procul eſſet, quin Remum agnoſce-
ret. ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum, (nec enim erat
ad uim apertam par) ſed alijs alio itinere iuſſis certo tempore ad regiam uenire paſtoribus,
ad regem impetum facit. & à domo Numitoris, alia comparata manu, adiuuat Remus.
ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hoſtes inuaſiſſe urbem, atque
E adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præſidio armiſque obtinendam
aduocaſſet; poſteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad ſe gratulantes uidit, extem-
plo, aduocato concilio, ſcelera in ſe fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut
cogniti eſſent, cædem deinceps tyranni, ſeque eius auctorem oſtendit. iuuenes per me-
diam concionem agmine ingreſſi, cum auum regem ſalutaſſent, ſecuta ex omni multitu-
dine conſentiens uox ratum nomen imperiumque regi effecit. ita Numitori Albana per-
miſſa re, Romulum Remumque cupido cepit, in ijs locis, ubi expoſiti, ubique educati
erant, urbis condendæ. & ſupererat multitudo Albanorum, Latinorumque. ad id paſto-
res quoque acceſſerant; qui omnes facile ſpem facerent, paruam Albam, paruum Laui-
nium, præ ea urbe, quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum
malum, regni cupido; atque inde fœdum certamen coortum à ſatis miti principio:

quoniam gemini eſſent, nec ætatis uerecundia diſcrimen facere poſſet, ut dij, in quorum F
tutela ea loca eſſent, augurijs legerent, qui nomen nouæ urbi daret, qui conditam impe-
rio regeret. Palatium Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt.
priori Remo augurium ueniſſe fertur, ſex uultures. iamq. nunciato augurio, cum duplex
numerus Romulo ſe oſtendiſſet, utrunque regem ſua multitudo conſalutauerat. tempore
illi præcepto, at hi numero auium regnum trahebant. inde cum altercatione congreſſi,
certamine irarum ad cædem uertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. uulgatior fama
eſt, ludibrio fratris Remum nouos tranſiluiſſe muros; inde ab irato Romulo, cum uerbis
quoque increpitans adiecißet, Sic deinde, quicunque alius tranſiliet mœnia mea, inter-
fectum. Ita ſolus potitus imperio Romulus: condita urbs, conditoris nomine appellata.
Palatium primum, in quo ipſe erat educatus, munijt. ſacra dijs alijs Albano ritu, Græco
Herculi, ut ab Euandro inſtituta erant, facit. Herculem in ea loca, Geryone interem- G
pto, boues mira ſpecie abegiſſe memorant, ac prope Tiberim fluuium, quà præ ſe armen-
tum agens nando traiecerat, loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret boues, &
ipſum feſſum uia procubuiſſe. ibi, cum eum cibo uinoque grauatum ſopor oppreſſiſſet;
paſtor accola eius loci, nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum, cum
auertere eam prædam uellet; quia, ſi agendo armentum in ſpeluncam compuliſſet, ipſa ue
ſtigia quærentem dominum eò deductura erant; auerſos boues, eximium quenque pul-
chritudine, caudis in ſpeluncam traxit. Hercules ad primam auroram ſomno excitus, cum
gregem perluſtraſſet oculis, & partem abeſſe numero ſenſiſſet, pergit ad proximam ſpe-
luncam, ſi forte eò ueſtigia ferrent. quæ ubi omnia foras uerſa uidit, nec in partem aliam
ferre; confuſus, atque incertus animi, ex loco infeſto agere porro armentum occepit.
inde cum actæ boues quædam ad deſiderium, ut fit, relictarum mugiſſent, reddita inclu- H
ſarum ex ſpelunca boum uox Herculem conuertit. quem cum uadentem ad ſpeluncam
Cacus ui prohibere conatus eſſet, ictus claua, fidem paſtorum nequicquam inuocans mor-
te occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneſo, auctoritate magis, quàm impe-
rio, regebat loca; uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homi-
nes; uenerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante ſibyllæ in
Italiam aduentum, miratæ hæ gentes fuerant. is tum Euander, concurſu paſtorum trepi-
dantium circa aduenam manifeſtæ reum cædis excitus, poſtquam facinus, facinorisque
cauſam audiuit; habitum formamque uiri aliquantum ampliorem auguſtioremque huma-
na intuens, rogitat, qui uir eſſet. ubi nomen, patremque, ac patriam accepit; Ioue nate
Hercules ſalue, inquit: te mihi mater, ueridica interpres deum, aucturum cœleſtium nu-
merum cecinit, tibique aram hic dicatum iri, quam opulentiſſima olim in terris gens Ma- I
ximam uocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data, accipere ſe omen, impleturumq.
fata, ara condita atque dicata, ait: ibi tum primum, boue eximia capta de grege, ſacrum
adhibitis ad miniſterium dapemque Potitijs ac Pinarijs, quæ tum familiæ maxime inclytæ
ea loca incolebant, factum. forte ita euenit, ut Potitij ad tempus præſto eſſent, ijsque ex-
ta apponerentur; Pinarij, extis adeſis, ad cæteram uenirent dapem. inde inſtitutum man
ſit, donec Pinarium genus fuit, ne extis ſolennibus ueſcerentur. Potitij ab Euandro edo-
cti, antiſtites ſacri eius per multas ætates fuerunt, donec, tradito ſeruis publicis ſolenni
familiæ miniſterio, genus omne Potitiorum interijt. Hæc tum ſacra Romulus una ex om
nibus peregrina ſuſcepit, iam tum immortalitatis uirtute partæ, ad quam eum ſua fata du-
cebant, fautor. Rebus diuinis rite perpetratis, uocataq. ad concilium multitudine, quæ
coaleſcere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus, poterat, iura dedit. quæ K
ita ſancta generi hominum agreſti fore ratus, ſi ſe ipſe uenerabilem inſignibus imperij fe-
ciſſet; cum cætero habitu ſe auguſtiorem, tum maxime lictoribus duodecim ſumptis fe-
cit. Alij ab numero auium, quæ augurio regnum portenderant, eum ſecutum numerum
putant. me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, quibus & apparitores, & hoc genus ab
Etruſcis finitimis, unde ſella curulis, unde toga prætexta ſumpta eſt, numerum quoque ip
ſum ductum placet; & ita habuiſſe Etruſcos, quòd, ex duodecim populis communiter
creato rege, ſingulos ſinguli populi lictores dederint. Creſcebat interim urbs mu-
nitionibus; cum alia atque alia appetendo loca, in ſpem magis futuræ multitudinis, quàm
ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde, ne uana urbis magnitudo eſſet; adij-
ciendæ multitudinis cauſa, uetere conſilio condentium urbes, qui obſcuram atque humi-
lem

A lem conciendo ad ſe multitudinem natam è terra ſibi prolem mentiebantur; locum, qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos eſt, aſylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, ſine diſcrimine liber an ſeruus eſſet, auida nouarum rerum perfugit: idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud pœniteret, conſilium deinde uiribus parat. centum creat ſenatores; ſiue quia is numerus ſatis erat; ſiue quia ſoli centum erant, qui ciere patres poſſent. patres certe ab honore, patricijque progenies eorum appellati. Iam res Romana adeo erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par eſſet. ſed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat; quippe quibus nec domi ſpes prolis, nec cum finitimis connubia eſſent. tum ex conſilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes miſit, qui ſocietatem connubiumque nouo populo peterent: Vrbes quoque, ut cætera, ex infimo naſci; deinde, quas ſua uirtus ac
B dij iuuent, magnas opes magnumque nomen ſibi facere: ſatis ſcire, origini Romanæ & deos affuiſſe, & non defuturam uirtutem: proinde ne grauarentur homines cum hominibus ſanguinem & genus miſcere. nuſquam benigne legatio audita eſt: adeo ſimul omnes ſpernebant, ſimul tantam in medio creſcentem molem ſibi ac poſteris ſuis metuebant. à pleriſque rogitantibus dimiſſi, ecquid non fœminis quoque aſylum aperuiſſent: id enim demum compar connubium fore. ægre id Romana pubes paſſa: & haud dubie ad uim ſpectare res cœpit. cui tempus locumque aptum ut daret Romulus, ægritudinem animi diſſimulans, ludos ex induſtria parat Neptuno equeſtri ſolennes: Conſualia uocat. indici deinde finitimis ſpectaculum iubet: quantoque apparatu tum ſciebant, aut poterant, concelebrant; ut rem claram expectatamque facerent. multi mortales conuenere, ſtudio etiam uidendæ nouæ urbis; maxime proximi quique, Cæninenſes, Cruſtumini, Antem-
C nates. iam, Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus uenit. inuitati hoſpitaliter per domos cum ſitum, mœnia ue, & frequentem tectis urbem uidiſſent, mirantur tam breui rem Romanam creuiſſe. ubi ſpectaculi tempus uenit, deditæque eò mentes cum oculis erant; tum ex compoſito orta uis; ſignoque dato, iuuentus Romana ad rapiendas uirgines diſcurrit. magna pars, forte ut in quem quæque inciderat, raptæ: quaſdam forma excellentes, primoribus patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. unam longe ante alias ſpecie ac pulchritudine inſignem à globo Talaſij cuiuſdam raptam ferunt: multiſque ſciſcitantibus, cuinam eam ferrent, identidem, ne quis uiolaret, Talaſio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. turbato per metum ludicro, mœſti parentes uirginum profugiunt, incuſantes uiolati hoſpitij fœdus; deumque inuocantes, cuius ad ſolenne ludoſque per fas ac fidem decepti ueniſſent.
D nec raptis aut ſpes de ſe melior, aut indignatio eſt minor. ſed ipſe Romulus circumibat, docebatque patrum id ſuperbia factum, qui connubium finitimis negaſſent: illas tamen in matrimonio, in ſocietate fortunarum omnium, ciuitatiſque, &, quo nihil carius humano generi ſit, liberum fore: mollirent modo iras, &, quibus ſors corpora dediſſet, darent animos: ſæpe ex iniuria poſtmodum gratiam ortam: eoque melioribus uſuras uiris, quòd annixurus pro ſe quiſque ſit, ut, cum ſua uice functus officio ſit, parentum etiam patriæq. expleat deſiderium. Accedebant blanditiæ uirorum, factum purgantium cupiditate, atque amore: quæ maxime ad muliebre ingenium efficaces preces ſunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. ad raptarum parentes tum maxime ſordida ueſte, lacrymiſque, & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, ſed congregabantur undique ad T. Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quòd maximum
E Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Cæninenſes, Cruſtomini, & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat. lente agere ijs Tatius Sabiniq. uiſi ſunt. ipſi inter ſe tres populi communiter bellum parant. ne Cruſtomini quidem atque Antemnates pro ardore iraque Cæninenſium ſatis ſe impigre mouent. ita per ſe ipſum nomen Cæninum in agrum Romanum impetum facit. ſed effuſe uaſtantibus fit obuius cum exercitu Romulus; leuique certamine docet, uanam ſine uiribus iram eſſe: exercitum fundit fugatque; fuſum perſequitur: regem in prælio obtruncat, & ſpoliat, duce hoſtium occiſo, urbem primo impetu capit. inde exercitu uictore reducto, ipſe cum factis uir magnificus, tum factorum oſtentator haud minor, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id apte ferculo, gerens in Capitolium aſcendit: ibique ea cum ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet, ſimul cum dono deſignauit templo Iouis fines, cognomenque addi-

dit deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi uictor Romulus rex regia arma fero, templum- F
que ijs regionibus, quas modo animo metatus ſum, dedico, ſedem opimis ſpolijs, quæ,
regibus ducibuſque hoſtium cæſis, me auctorem ſequentes poſteri ferent. Hæc templi
eſt origo, quod primum omnium Romæ ſacratum eſt. ita deinde dijs uiſum, nec irritam
conditoris templi uocem eſſe, qua laturos eò ſpolia poſteros nuncupauit; nec multitudi-
ne compotum eius doni uulgari laudem. bina poſtea, inter tot annos, tot bella, opima
parta ſunt ſpolia. adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antem-
natium exercitus per occaſionem ac ſolitudinem hoſtiliter in fines Romanos incurſionem
facit. raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppreſſit. fuſi ſunt igitur pri-
mo impetu & clamore hoſtes: oppidum captum: duplicique uictoria ouantem Romulum
Herſilia coniux, precibus raptarum fatigata, orat ut parentibus earum det ueniam, & in
ciuitatem accipiat: ita rem coaleſcere concordia poſſe. facile impetratum. Inde contra G
Cruſtuminos profectus, bellum inferentes. ibi minus etiam, quòd iam alienis cladibus
ceciderant animi, certaminis fuit. utroque coloniæ miſſæ: plures inuenti, qui propter
ubertatem terræ in Cruſtuminum nomina darent. & Romam inde frequenter migratum
eſt à parentibus maxime ac propinquis raptarum. Nouiſſimum ab Sabinis bellum or-
tum: multoque id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum eſt: nec o-
ſtenderunt bellum prius, quàm intulerunt: conſilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius
Romanæ præerat arci. huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem
accipiat. aquam forte ea tum ſacris extra mœnia petitum ierat. accepti obrutam armis
necauere; ſeu ut ui capta potius arx uideretur; ſeu prodendi exempli cauſa, ne quid uſ-
quam fidum proditori eſſet. additur fabula; quod uulgo Sabini aureas armillas magni
ponderis brachio læuo, gemmatoſque magna ſpecie annulos haberent, pepigiſſe eam, H
quod in ſiniſtris manibus haberent: eo ſcuta illi pro aureis donis congeſta. ſunt qui eam
ex pacto tradendi quod in ſiniſtris manibus eſſet, decreto arma petiſſe dicant; & frau-
de uiſam agere, ſua ipſam peremptam mercede. tenuere tamen arcem Sabini: atque in-
de poſtera die, cum Romanus exercitus inſtructus, quod inter Palatinum Capitolinum-
que collem campi eſt, compleſſet; non prius deſcenderunt in æquum, quàm, ira & cu-
piditate recuperandæ arcis ſtimulante animos, in aduerſum Romani ſubiere. Princi-
pes utrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hoſtus Hoſtilius.
hic rem Romanam iniquo loco ad prima ſigna animo atque audacia ſuſtinebat. ut Hoſtus
cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies; fuſaque eſt ad ueterem portam Palatij. Ro-
mulus & ipſe turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens, Iupiter, tuis, inquit,
iuſſus auibus hic in Palatio prima urbi fundamenta ieci: arcem iam, ſcelere emptam, I
Sabini habent. inde huc armati, ſuperata media ualle, tendunt. at tu pater deum ho-
minumque, hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugamque fœdam ſiſte.
hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum ſit poſteris, tua præſenti ope
ſeruatam urbem eſſe, uoueo. Hæc precatus, ueluti ſenſiſſet auditas preces, Hinc, in-
quit, Romani, Iupiter optimus maximus reſiſtere, atque iterare pugnam iubet. Re-
ſtitere Romani, tanquam cœleſti uoce iuſſi. ipſe ad primores Romulus prouolat. Me-
tius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decucurrerat, & effuſos egerat Romanos toto
quantum foro ſpatium eſt. nec procul iam à porta Palatij erat, clamitans: Vicimus per-
fidos hoſpites, imbelles hoſtes. iam ſciunt, longe aliud eſſe uirgines rapere, aliud pu-
gnare cum uiris. In eum hæc gloriantem, cum globo ferociſſimorum iuuenum Ro-
mulus impetum facit. ex equo tum forte Metius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pul- K
ſum Romani perſequuntur: & alia Romana acies, audacia regis accenſa, fundit Sabi-
nos. Metius in paludem ſeſe, ſtrepitu ſequentium trepidante equo, coniecit. auerte-
ratque ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. & ille quidem, annuentibus ac uocan-
tibus ſuis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani Sabinique in media con-
ualle duorum montium redintegrant prælium. ſed res Romana erat ſuperior. Tum Sa-
binæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus paſſis, ſciſſaque ueſte,
uicto malis muliebri pauore, auſæ ſe inter tela uolantia inferre, ex tranſuerſo impetu
facto, dirimere infeſtas acies, dirimere iras; hinc patres, hinc uiros orantes, ne ſe ſan-
guine nefando ſoceri generique reſpergerent; ne parricidio macularent partus ſuos,
nepotum illi, liberum hi progeniem. Si affinitatis inter uos, ſi connubij piget, in nos
uertite

A uertite iras. nos cauſa belli, nos uulnerum ac cædium uiris ac parentibus ſumus. melius peribimus, quàm ſine alteris ueſtrum uiduæ aut orbæ uiuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. ſilentium, & repentina fit quies. inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, ſed ciuitatem unam ex duabus faciunt: regnum conſociant: imperium omne conferunt Romam. ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati. monimentum eius pugnæ, ubi primum ex profunda emerſus palude equum Curtius in uado deſtituit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam triſti læta repente pax cariores Sabinas uiris ac parentibus, & ante omnes Romulo ipſi fecit. itaque cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curijs impoſuit. id non traditur (cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus ſuis uirorumve, an ſorte lectæ ſint, B quæ nomina curijs darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conſcriptæ ſunt: Ramnenſes ab Romulo, ab T. Tatio Tatienſes appellati. Lucerum nominis & originis cauſa incerta eſt. inde non modo commune, ſed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Poſt aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulſant. cumque Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia ſuorum & preces plus poterant. igitur illorum pœnam in ſe uertit: nam Lauinij, cum ad ſolenne ſacrificium eò ueniſſet, concurſu facto interficitur. eam rem minus ægre, quàm dignum erat, tuliſſe Romulum ferunt, ſeu ob infidam ſocietatem regni, ſeu quia haud iniuria cæſum credebat. itaque bello quidem abſtinuit: ut tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regiſque cædes, fœdus inter Romam Lauiniumque urbes renouatum eſt. Et cum his quidem inſperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipſis prope portis bellum or C tum. Fidenates nimis uicinas prope ſe conualeſcere opes rati, prius quàm tantum roboris eſſet, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuentute armata immiſſa, uaſtatur agri quod inter urbem ac Fidenas eſt. inde ad læuam uerſi, quia dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agreſtium populantur: tumultuſque repens ex agris in urbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat) exercitum educit: caſtra à Fidenis mille paſſuum locat. ibi modico præſidio relicto, egreſſus cum omnibus copijs, partem militum locis circa denſa obſita uirgulta obſcuris ſubſidere in inſidijs iuſſit. cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoſo & minaci genere pugnæ obequitando ipſis prope portis hoſtem exciuit. fugæ quoque, quæ ſimulanda erat, eadem equeſtris pugna cauſam minus mirabilem dedit. & cum, uelut inter pugnæ fu-D gæque conſilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effuſi hoſtes, impulſa Romana acie, ſtudio inſtandi ſequendique trahuntur ad locum inſidiarum. inde ſubito exorti Romani, tranſuerſam inuadunt hoſtium aciem. addunt pauorem mota è caſtris ſigna eorum, qui in præſidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculſi Fidenates, prius pene, quàm Romulus, quique cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga uertunt; multoque effuſius, quippe uera fuga, qui ſimulantes paulo ante ſecuti erant, oppidum repetebant: non tamen eripuere ſe hoſti. hærens in terga Romanus, prius, quam fores portarum obijcerentur, uelut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & conſanguinitate: nam Fidenates quoque Etruſci fuerunt: & quòd ipſa propinquitas loci, ſi Romana arma omnibus infeſta finitimis eſſent, ſtimulabat. in fines Romanos excurrerunt, E populabundi magis, quàm iuſti more belli. itaque, non caſtris poſitis, non expectato hoſtium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere. Romanus contra, poſtquam hoſtem in agris non inuenit, dimicationi ultimæ inſtructus intentuſque, Tiberim tranſit. quem poſtquam caſtra ponere, & ad urbem acceſſurum Veientes audiuere; obuiam egreſſi, ut potius acie decernerent, quàm incluſi de tectis mœnibuſque dimicarent. ibi uiribus nulla parte adiutis, tantum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit; perſecutuſque fuſos ad mœnia hoſtes, urbe ualida, muris ac ſitu ipſo munita, abſtinuit. agros rediens uaſtat, ulciſcendi magis quàm prædæ ſtudio. eaque clade haud minus, quàm aduerſa pugna, ſubacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte multatis, in centum annos induciæ datæ. Hæc ferme Romulo regnante

A 4 domi

domi militiæque geſta. quorum nihil abſonum fidei diuinæ originis, diuinitatisque poſt F
mortem creditæ, fuit; non animus in regno auito recuperando, non condendæ urbis con
ſilium, non bello ac pace firmandæ. ab illo enim profectu uiribus datis tantum ualuit, ut
in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. multitudini tamen gratior fuit, quàm
patribus: longe ante alios acceptiſſimus militum animis: trecentosque armatos ad cu-
ſtodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello ſolum, ſed etiam in pace habuit.
His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recenſendum concionem in campo
ad Capræ paludem haberet, ſubito coorta tempeſtas cum magno fragore tonitribusque,
tam denſo regem operuit nimbo, ut conſpectum eius concioni abſtulerit: nec deinde in
terris Romulus fuit. Romana pubes, ſedato tandem pauore, poſtquam ex tam turbido
die ſerena & tranquilla lux rediјt: ubi uacuam ſedem regiam uidit; etſi ſatis credebat pa-
tribus, qui proximi ſteterant, ſublimem raptum procella; tamen, uelut orbitatis metu G
icta, mœſtum aliquandiu ſilentium obtinuit. deinde, à paucis initio facto, deum deo na-
tum, regem parentemque urbis Romanæ ſaluere uniuerſi Romulum iubent: pacem pre-
cibus expoſcunt, uti uolens propitius ſuam ſemper ſoſpitet progeniem. Fuiſſe credo tum
quoque aliquos, qui diſcerptum regem patrum manibus taciti arguerent. manauit enim
hæc quoque, ſed perobſcura fama. illam alteram admiratio uiri, & pauor præſens nobili-
tauit. conſilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. nanque Proculus Iulius, ſolli-
cita ciuitate deſiderio regis, & infenſa patribus, grauis, ut traditur, quamuis magnæ rei
auctor, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens urbis huius, prima ho-
dierna luce cœlo repente delapſus, ſe mihi obuium dedit. cum perfuſus horrore, uene-
rabundusque adſtitiſſem, petens precibus, ut contra intueri fas eſſet; Abi, nuncia, in-
quit, Romanis, cœleſtes ita uelle, ut mea Roma caput orbis terrarum ſit. proinde rem H
militarem colant; ſciantque, & ita poſteris tradant, nullas opes humanas armis Roma-
nis reſiſtere poſſe. Hæc, inquit, locutus ſublimis abijt. Mirum, quantum illi uiro nun-
cianti hæc, fides fuerit; quamque deſiderium Romuli apud plebem exercitumque, facta
fide immortalitatis, lenitum ſit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido uer-
ſabat. necdum à ſingulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruene-
rant factiones: inter ordines certabatur. oriundi ab Sabinis, ne, quia poſt Tatij mor-
tem ab ſua parte non erat regnatum in ſocietate æqua, poſſeſſionem imperij amitterent,
ſui corporis creari regem uolebant. Romani ueteres peregrinum regem aſpernabantur.
In uarijs uoluntatibus, regem tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine nondum ex-
perta. timor deinde patres inceſſit, ne ciuitatem ſine imperio, exercitum ſine duce; mul-
tarum circa ciuitatum irritatis animis, uis aliqua externa adoriretur. & eſſe igitur aliquod I
caput placebat: & nemo, alteri concedere, in animum inducebat. itaque rem inter ſe
centum patres, decem decurijs factis, ſingulisque in ſingulas decurias creatis, qui ſum-
mæ rerum præeſſent, conſociant. decem imperitabant: unus cum inſignibus imperij
& lictoribus erat: quinque dierum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem
ibat: annuumque interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, in-
terregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam ſeruitutem: centum pro
uno dominos factos. nec ultra, niſi regem, & ab ipſis creatum, uidebantur paſſuri.
Cum ſenſiſſent ea moueri patres, offerendum ultro rati quod amiſſuri erant, ita gra-
tiam ineunt, ſumma poteſtate populo permiſſa, ut non plus darent iuris, quàm deti-
nerent. decreuerunt enim, ut, cum populus regem iuſſiſſet, id ſic ratum eſſet, ſi patres
auctores fierent. hodieque in legibus magiſtratibusque rogandis uſurpatur idem ius, ui K
adempta: prius quàm populus ſuffragium ineat, in incertum comitiorum euentum pa-
tres auctores fiunt. Tum interrex, concione aduocata, Quod bonum, fauſtum, felix-
que ſit, inquit, Quirites regem create. ita patribus uiſum eſt. patres deinde, ſi dignum,
qui ſecundus ab Romulo numeretur, crearitis, auctores fient. Adeo id gratum plebi
fuit, ut, ne uicti beneficio uiderentur, id modo ſciſcerent iuberentque, ut ſenatus decer-
neret, qui Romæ regnaret. Inclyta iuſtitia religioque ea tempeſtate Numæ Pompilij
erat. Curibus Sabinis habitabat, conſultiſſimus uir, ut in illa quiſquam ætate eſſe po-
terat, omnis diuini atque humani iuris. auctorem doctrinæ eius, quia non extat alius,
falſo Samium Pythagoram edunt: quem, Ser. Tullio regnante Romæ, centum amplius
poſt

A poſt annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum, Heracleamque, & Crotonem iuue-
num æmulantium ſtudia cœtus habuiſſe conſtat. ex quibus locis, etſi eiuſdem ætatis fuiſ-
ſet, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem diſcen-
di exciuiſſet? quove præſidio unus per tot gentes, diſſonas ſermone moribusque, perue-
niſſet? ſuopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuiſſe opinor magis, inſtru-
ctumque non tam peregrinis artibus, quàm diſciplina tetrica ac triſti ueterum Sabinorum:
quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ, patres Roma-
ni, quanquam inclinari opes ad Sabinos, rege inde ſumpto, uidebantur; tamen neque
ſe quiſquam, nec factionis ſuæ alium, nec denique patrum aut ciuium quenquam præfer-
re illi uiro auſi, ad unum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Acci-
tus, ſicut Romulus augurato in urbe condenda regnum adeptus eſt, de ſe quoque deos
B conſuli iuſſit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumque ſa-
cerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem uerſus conſedit. augur ad
læuam eius, capite uelato, ſedem cepit, dextra manu baculum ſine nodo aduncum te-
nens, quem lituum appellauerunt. inde ubi, proſpectu in urbem agrumque capto,
deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinauit, dextras ad meridiem par-
tes, læuasque ad Septentrionem eſſe dixit; ſignum, contra quod longiſſime conſpe-
ctum oculi ferebant, animo finiuit: tum, lituo in læuam manum tranſlato, dextra in
capite Numæ impoſita, precatus eſt ita: Iupiter pater, ſi eſt fas hunc Numam Pompi-
lium, cuius ego caput teneo, regem Romæ eſſe, uti tua ſigna nobis certa ac clara ſint
inter eos fines, quos feci. Tum peregit uerbis auſpicia, quæ mitti uellet. quibus miſ-
ſis, declaratus Rex Numa de templo deſcendit. Qui regno ita potitus, urbem nouam,
C conditam ui & armis, iure eam, legibusque ac moribus de integro condere parat. qui-
bus cum inter bella aſſueſcere uideret non poſſe, (quippe efferatis militia animis) mi-
tigandum ferocem populum armorum deſuetudine ratus, Ianum ad infimum Argile-
tum indicem pacis bellique fecit: apertus ut, in armis eſſe ciuitatem; clauſus, pacatos
circa omnes populos, ſignificaret. bis deinde poſt Numæ regnum clauſus fuit, ſemel
T. Manlio conſule, poſt Punicum primum perfectum bellum; iterum, quod noſtræ æ-
tati dij dederunt ut uideremus, poſt bellum Actiacum, ab imperatore Cæſare Augu-
ſto pace terra marique parta. clauſo eo, cum omnium circa finitimorum ſocietate ac
fœderibus iunxiſſet animos; poſitis externorum periculorum curis, ne luxuriarent otio
animi, quos metus hoſtium, diſciplinaque militaris continuerat; omnium primum, rem
ad multitudinem imperitam, & illis ſæculis rudem, efficaciſſimam, deorum metum inij-
D ciendum ratus eſt. qui cum deſcendere ad animos ſine aliquo commento miraculi non
poſſet, ſimulat ſibi cum dea Egeria congreſſus nocturnos eſſe; eius ſe monitu, quæ ac-
ceptiſſima dijs eſſent, ſacra inſtituere; ſacerdotes ſuos cuique deorum præficere. atque
omnium primum, ad curſum lunæ in duodecim menſes deſcribit annum. quem, quia
tricenos dies ſingulis menſibus luna non explet, deſuntque dies ſolido anno, qui ſol-
ſtitiali circumagitur orbe, intercalares menſibus interponendo, ita diſpenſauit, ut ui-
ceſimo anno ad metam eandem ſolis, unde orſi eſſent, plenis annorum omnium ſpatijs
dies congruerent. Idem nefaſtos dies faſtosque fecit: quia, aliquando nihil cum po-
pulo agi, utile futurum erat. Tum, ſacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam
ipſe plurima ſacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. ſed
quia in ciuitate bellicoſa plures Romuli, quàm Numæ, ſimiles reges putabat fore, itu-
E rosque ipſos ad bella; ne ſacra regiæ uicis deſererentur, flaminem Ioui aſſiduum ſa-
cerdotem creauit; inſignique eum ueſte, & curuli regia ſella adornauit. huic duos fla-
mines adiecit, Marti unum, alterum Quirino. Virginesque Veſtæ legit, Alba oriun-
dum ſacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut aſſiduæ templi antiſtites
eſſent, ſtipendium de publico ſtatuit: uirginitate, alijsque cæremonijs uenerabiles ac
ſanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit: tunicæque pictæ inſigne de-
dit, & ſuper tunicam æneum pectori tegumen: cœleſtiaque arma, quæ Ancilia appel-
lantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs ſolennique ſaltatu iuſſit.
Pontificem deinde Numam Marcium M. F. ex patribus legit: eique ſacra omnia exſcri-
pta exſignataque attribuit; quibus hoſtijs, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atq.

unde in eos ſumptus pecunia erogaretur. cætera quoque omnia publica priuataque ſacra P
pontificis ſcitis ſubiecit: ut eſſet, quò conſultum plebs ueniret; ne quid diuini iuris, ne-
gligendo patrios ritus, peregrinosque aſciſcendo turbaretur. nec cœleſtes modo cære-
monias, ſed iuſta quoque funebria, placandosque manes ut idem pontifex edoceret; quæ-
que prodigia fulminibus, aliove quo uiſo miſſa ſuſciperentur, atque curarentur; ad ea eli-
cienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit; deumque conſuluit au-
gurijs, quæ ſuſcipienda eſſent. Ad hæc conſultanda procurandaque multitudine omni à ui
& armis conuerſa, & animi, aliquid agendo, occupati erant: & deorum aſſidua inſidens
cura, cum intereſſe rebus humanis cœleſte numen uideretur, ea pietate omnium pectora
imbuerat, ut fides ac iuſiurandum, propulſo legum ac pœnarum metu, ciuitatem regerent.
& cum ipſi ſe homines in regis, uelut unici exempli, mores formarent: tum finitimi e-
tiam populi, qui ante caſtra urbem poſitam in medio ad ſolicitandam omnium pacem G
crediderant, in eam uerecundiam adducti ſunt, ut ciuitatem, totam in cultum verſam
deorum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco ſpecu fons pe-
renni rigabat aqua: quò quia ſe perſæpe Numa ſine arbitris, uelut ad congreſſum deæ,
inferebat; Camœnis eum lucum ſacrauit; quòd earum ſibi concilia cum coniuge ſua Ege-
ria eſſent. & ſoli Fidei ſolenne inſtituit. ad id ſacrarium flamines bigis curru arcuato
uehi iuſſit, manuque ad digitos uſque inuoluta rem diuinam facere, ſignificantes fidem
tutandam, ſedemque eius etiam in dextris ſacratam eſſe. multa alia ſacrificia, locaque
ſacris faciendis, quæ Argeos pontifices uocant, dedicauit. omnium tamen maximum e-
ius operum fuit, tutela per omne regni tempus haud minor pacis, quàm regni. ita duo
deinceps reges alius alia uia, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus ſeptem
& triginta regnauit annos, Numa tres & quadraginta. Tum ualida, tum temperata & bel- H
li & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. inde Tullum Ho-
ſtilium, nepotem Hoſtilij, cuius in infima arce clara pugna aduerſus Sabinos fuerat, re-
gem populus iuſſit: patres auctores facti. Hic non ſolum proximo regi diſſimilis, ſed
ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas uiresque, tum auita quoque gloria animum ſti-
mulabat. ſeneſcere igitur ciuitatem otio ratus, undique materiam excitandi belli quæ-
rebat. forte euenit, ut agreſtes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas
inuicem agerent. imperitabat tum C. Cloelius Albæ. utrinque legati fere ſub idem
tempus ad res repetendas miſſi. Tullus præceperat ſuis, ne quid cum Albano prius, quàm
mandata, agerent. ſatis ſciebat negaturum Albanum: ita pie bellum indici poſſe. ab Al-
banis ſocordius res acta. excepti hoſpitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis con-
uiuium celebrant. tantiſper Romani & res repetiuerant priores, & neganti Albano bel- I
lum in trigeſimum diem indixerant; hæc renunciant Tullo. tum legatis Tullus dicendi
poteſtatem, quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando terunt
tempus: ſe inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, ſed imperio ſubi-
gi: res repetitum ſe ueniſſe: ni reddantur, bellum indicere iuſſos. Ad hæc Tullus,
Nunciate, inquit, regi ueſtro, regem Romanum deos facere teſtes, uter prius popu-
lus res repetentes legatos aſpernatus dimiſerit, ut in eum omnes expetant huiuſce cla-
des belli. Hæc nunciant domum Albani. & bellum utrinque ſumma ope parabatur,
ciuili ſimillimum bello prope inter parentes natosque, Troianam utranque prolem; cum
Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum ſtirpe regum oriundi Romani
eſſent. euentus tamen belli minus miſerabilem dimicationem fecit: quòd nec acie cer-
tatum eſt; &, tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confuſi ſunt. K
Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere, caſtra ab Vrbe
haud plus quinque millia paſſuum locant, foſſa circundant. Foſſa Cloelia ab no-
mine ducis per aliquot ſæcula appellata eſt; donec cum re nomen quoque uetuſtate
aboleuit. in his caſtris Cloelius Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium
Fufetium creant. Interim Tullus ferox præcipue morte regis, magnum deorum nu-
men, ab ipſo capite orſum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bel-
lum impium dictitans, nocte, præteritis hoſtium caſtris, infeſto exercitu in agrum Al-
banum pergit. ea res ab ſtatiuis exciuit Metium. is ducit quàm proxime ad hoſtem poteſt.
inde legatum præmiſſum nunciare Tullo iubet, prius quàm dimicent, opus eſſe collo-
quio:

A quio: ſi ſecum congreſſus ſit, ſatis ſcire ea ſe allaturum, quæ nihilo minus ad rem Ro-
manam, quàm ad Albanam pertineant. haud aſpernatus Tullus, tametſi uana affere-
bantur; ſuos in aciem educit. exeunt contra & Albani. poſtquam inſtructi utrinque
ſtabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus: Iniu-
rias, & non redditas res ex fœdere, quæ repetitæ ſunt, & ego regem noſtrum Cloe-
lium cauſam huiuſce eſſe belli audiſſe uideor; nec te dubito, Tulle, eadem præ te fer-
re. ſed ſi uera potius, quàm dictu ſpecioſa, dicenda ſunt, cupido imperij duos cogna-
tos uicinoſque populos ad arma ſtimulat: neque, recte, an perperam, interpretor.
fuerit iſta eius deliberatio, qui bellum ſuſcepit. me Albani gerendo bello ducem crea-
uere. illud te Tulle monitum uelim: Etruſca res, quanta circa nos, teque maxime ſit,
quo propiores uos, hoc magis ſcis. multum illi terra, plurimum mari pollent. memor
B eſto, iam, cum ſignum pugnæ dabis, has duas acies ſpectaculo fore, ut feſſos con-
fectoſque ſimul uictorem ac uictum aggrediantur. itaque ſi nos dij amant, quoniam
non contenti libertate certa, in dubiam imperij ſeruitijque aleam imus, ineamus ali-
quam uiam, qua, utri utris imperent, ſine magna clade, ſine multo ſanguine utriuſ-
que populi decerni poſſit. Haud diſplicet res Tullo; quanquam tum indole animi,
tum ſpe uictoriæ ferocior erat. Quærentibus utrinque ratio initur, cui & fortuna ipſa
præbuit materiam. forte in duobus tum exercitibus erant tergemini fratres, nec æta-
te nec uiribus diſpares. Horatios Curatioſque fuiſſe ſatis conſtat; nec ferme res an-
tiqua alia eſt nobilior: tamen in re tam clara, nominum error manet, utrius populi
Horatij, utrius Curatij fuerint. auctores utroque trahunt: plures tamen inuenio, qui
Romanos Horatios uocent. hos ut ſequar, inclinat animus. Cum tergeminis agunt
C reges, ut pro ſua quiſque patria dimicent ferro: ibi imperium fore, unde uictoria fue-
rit. nihil recuſatur: tempus & locus conuenit. prius quàm dimicarent, fœdus ictum
inter Romanos & Albanos eſt his legibus, ut, cuius populi ciues eo certamine uicif-
ſent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. fœdera alia alijs legibus, cæterum
eodem modo omnia fiunt. tum ita factum accepimus: nec ullius uetuſtior fœderis me-
moria eſt. Fecialis regem Tullum ita rogauit: Iubeſnè me rex cum patrepatrato po-
puli Albani fœdus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, te rex poſco. Rex ait: Pu-
ra tollito. Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit: poſtea regem ita rogauit: Rex,
facis ne me tu regium nuncium populi Romani Quiritium? uaſa, comiteſque meos? Rex
reſpondit: Quod ſine fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio. Fecialis erat
M. Valerius. is patrempatratum Sp. Fuſium fecit, uerbena caput capilloſque tangens: (pa
D terpatratus ad iuſiurandum patrandum, id eſt ſanciendum fit) fœdus, multiſque id uer-
bis, quæ longo effata carmine non operæ eſt referre, peragit. Legibus deinde recita-
tis, Audi, inquit, Iupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus:
ut illa palam prima poſtrema ex illis tabulis cerave recitata ſunt ſine dolo malo, utique
ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt; illis legibus populus Romanus prior non defi-
ciet. ſi prior defexit publico conſilio, dolo malo; tum me Dieſpiter populum Rom. ſic
ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes,
polleſque. Id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Sua item carmina Albani, ſuum-
que iuſiurandum per ſuum dictatorem, ſuoſque ſacerdotes peregerunt. Fœdere icto, ter-
gemini, ſicut conuenerat, arma capiunt. cum ſui utroſque adhortarentur; deos patrios,
patriam, ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu ſit, illorum tunc ar-
E ma, illorum intueri manus; feroces & ſuopte ingenio, & pleni adhortantium uocibus, in
medium inter duas acies procedunt. Conſederant utrinque pro caſtris duo exercitus, pe-
riculi magis præſentis quàm curæ expertes. quippe imperium agebatur, in tam paucorum
uirtute atque fortuna poſitum. itaque ergo erecti ſuſpenſiq. in minime gratum ſpectacu-
lum animo intenduntur. datur ſignum: infeſtiſque armis, uelut acies, terni iuuenes, ma-
gnorum exercituum animos gerentes, concurrunt: nec his nec illis periculum ſuum, ſed pu
blicum imperium ſeruitiumque obuerſatur animo, futuraque ea deinde patriæ fortuna,
quam ipſi feciſſent. Vt primo ſtatim concurſu increpuere arma, micanteſque fulſere gla-
dij; horror ingens ſpectãtes perſtringit: &, neutro inclinata ſpe, torpebat uox, ſpirituſque.
conſertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatioque anceps te-
lorum armorumque, ſed uulnera quoque & ſanguis ſpectaculo eſſent; duo Romani, ſuper
alium

alium alius, uulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum caſum cum F
conclamaſſet gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam ſpes tota, nondum tamen
cura deſeruerat, exanimes uice unius, quem tres Curatij circunſteterant. forte is integer
fuit, ut uniuerſis ſolus nequaquam par, ſic aduerſus ſingulos ferox. ergo, ut ſegregaret
pugnam eorum, capeſſit fugam, ita ratus ſecuturos, ut quenque uulnere affectum corpus
ſineret. iam aliquantum ſpatij ex eo loco, ubi pugnatum eſt, aufugerat, cum reſpiciens
uidet magnis interuallis ſequentes, unum haud procul ab ſeſe abeſſe: in eum magno im-
petu redit. &, dum Albanus exercitus inclamat Curatijs, uti opem ferant fratri; iam Ho-
ratius, cæſo hoſte, uictor ſecundam pugnam petebat. Tum clamore, qualis ex inſperato
pauẽtium ſolet, Romani adiuuant militem ſuum: & ille defungi prælio feſtinat. Prius itaq;
quàm alter, qui nec procul aberat, conſequi poſſet, & alterum Curatium conficit. iamq;
æquato Marte, ſinguli ſupererant, ſed nec ſpe, nec uiribus pares. alterum intactum ferro G
corpus, & geminata uictoria ferocem in certamen tertium dabant: alter feſſum uulnere,
feſſum curſu trahens corpus, uictusque fratrum ante ſe ſtrage, uictori obijcitur hoſti. nec
illud prælium fuit. Romanus exultans, Duos, inquit, fratrum manibus dedi: tertium,
cauſam belli huiuſce, ut Romanus Albano imperet, dabo. male ſuſtinenti arma, gladium
ſuperne iugulo defigit: iacentem ſpoliat. ¶ Romani ouantes ac gratulantes Horatium ac-
cipiunt, eo maiore cum gaudio, quo propius metum res fuerat. ad ſepulturam inde ſuo-
rum nequaquam paribus animis uertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis a-
lienæ facti. ſepulcra extant, quo quiſque loco cecidit; duo Romana uno loco propius
Albam, tria Albana Romam uerſus, ſed diſtantia locis, ut & pugnatum eſt. Prius quàm
inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti
iuuentutem in armis habeat: uſurum ſe eorum opera, ſi bellum cum Veientibus foret. ita H
exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat tergemina ſpolia præ ſe gerens.
cui ſoror uirgo, quæ deſponſa uni ex Curatijs fuerat, obuia ante portam Capenam fuit:
cognitoque ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat, ſoluit cri-
nes, & flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat. mouet feroci iuueni animum com
ploratio ſororis in uictoria ſua, tantoque gaudio publico. ſtricto itaque gladio, ſimul uer-
bis increpans, transfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amore ad ſponſum, inquit,
oblita fratrum mortuorum, uiuique, oblita patriæ. ſic eat quæcunque Romanum lugebit
hoſtem. Atrox uiſum id facinus patribus, plebique: ſed recens meritum facto obſta-
bat: tamen raptus in ius ad regem. rex, ne ipſe tam triſtis ingratique ad uulgus iudicij, ac
ſecundum iudicium ſupplicij auctor eſſet, concilio populi aduocato, Duumuiros, inquit,
qui Horatio perduellionem iudicent ſecundum legem, facio. lex horrendi carminis erat: I
Duumuiri perduellionem iudicent: ſi à duumuiris prouocarit, prouocatione certato: ſi
uincent, caput obnubito: infelici arbori reſte ſuſpendito: uerberato uel intra pomœri-
um, uel extra pomœrium. Hac lege duumuiri creati, qui ſe abſoluere non rebantur ea
lege ne innoxium quidem poſſe, cum condemnaſſent; tum alter ex his, P. Horati, tibi
perduellionem iudico, inquit: lictor colliga manus. Acceſſerat lictor, iniiciebatque la-
queum. tum Horatius, auctore Tullo, clemente legis interprete, Prouoco, inquit. ita
de prouocatione certatum ad populum eſt. Moti homines ſunt in eo iudicio maxime P.
Horatio patre proclamante, ſe filiam iure cæſam iudicare: ni ita eſſet, patrio iure in fili-
um animaduerſurum fuiſſe. orabat deinde, ne ſe, quem paulo ante cum egregia ſtirpe
conſpexiſſent, orbum liberis facerent. inter hæc ſenex iuuenem amplexus, ſpolia Cura-
tiorum, fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, oſtentans, Hunccine, aiebat, K
quem modo decoratum ouantemque uictoria incedentem uidiſtis Quirites, eum ſub fur-
ca uinctum inter uerbera & cruciatus uidere poteſtis? quod uix Albanorum oculi tam de-
forme ſpectaculum ferre poſſent. I lictor, colliga manus, quæ paulo ante armatæ impe-
rium populo Romano pepererunt, I, caput obnube liberatoris urbis huius: arbori infe-
lici ſuſpende: uerbera uel intra pomœrium, modo inter illa pila & ſpolia hoſtium; uel ex-
tra pomœrium, modo intra ſepulcra Curatiorum. quò enim ducere hunc iuuenem pote-
ſtis, ubi non ſua decora eum à tanta fœditate ſupplicij uindicent? Non tulit populus nec
patris lacrymas, nec ipſius parem in omni periculo animum: abſolueruntque admiratio-
ne magis uirtutis, quàm iure cauſæ. itaque ut cædes manifeſta, aliquo tamen piaculo
lueretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. is, quibuſdam piacularibus

ſacrificijs

A ſacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita ſunt, tranſmiſſo per uiam tigillo, capi-
te adoperto, uelut ſub iugum miſit iuuenem. id hodie publice quoque ſemper refectum
manet. Sororium tigillum uocant. Horatiæ ſepulcrum, quo loco corruerat icta, con-
ſtructum eſt ſaxo quadrato. Nec diu pax Albana manſit. inuidia uulgi, quòd tribus mi-
litibus fortuna publica commiſſa fuerit, uanum ingenium dictatoris corrupit. & quoniam
recta conſilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. igi-
tur, ut prius in bello pacem, ſic in pace bellum quærens, quia ſuæ ciuitati animorum plus
quàm uirium cernebat eſſe, ad bellum palam, atque ex edicto gerendum alios concitat
populos, ſuis per ſpeciem ſocietatis proditionem reſeruat. Fidenates, colonia Romana,
Veientibus ſocijs conſilij aſſumptis, pacto tranſitionis Albanorum, ad bellum atque ar-
ma incitantur. cum Fidenæ aperte deſciſſent, Tullus, Metio exercituque eius ab Alba ac-
B cito, contra hoſtes ducit. ubi Anienem tranſijt, ad confluentes collocat caſtra. inter eum
locum & Fidenas, Veientium exercitus Tiberim tranſierat. hi & in acie prope flumen
tenuere dextrum cornu: in ſiniſtro Fidenates propius montes conſiſtunt. Tullus ad-
uerſus Veientem hoſtem dirigit ſuos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat.
Albano non plus animi erat, quàm fidei. nec manere ergo, nec tranſire aperte auſus,
ſenſim ad montes ſuccedit. inde ubi ſatis ſubiſſe ſeſe ratus eſt, erigit totam aciem; flu-
ctuansque animo, ut tereret tempus, ordines explicat. conſilium erat, quà fortuna rem
daret, eà inclinare uires. Miraculo primo eſſe Romanis, qui proximi ſteterant, ut nu-
dari latera ſua ſociorum digreſſu ſenſerunt. inde eques citato equo nunciat regi, abire
Albanos. Tullus in re trepida duodecim uouit Salios, fanaque Pallori, ac Pauori. equi-
tem clara increpans uoce, ut hoſtes exaudirent, redire in prælium iubet: nihil trepida-
C tione opus eſſe: ſuo iuſſu circunduci Albanorum exercitum, ut Fidenatium nuda terga
inuadat. idem imperat, ut haſtas equites erigere iubeat. id factum, magnæ parti pedi-
tum Romanorum conſpectum abeuntis Albani exercitus interſepſit. qui uiderant, id quod
ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant, terror ad hoſtes tranſit: & audiuerant cla-
ra uoce dictum: & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis eſſent, latine
ſciebant. itaque, ne ſubito ex collibus decurſu Albanorum intercluderentur ab oppido,
terga uertunt. inſtat Tullus; fuſoq. Fidenatium cornu, in Veientem, alieno pauore per-
culſum, ferocior redit. nec illi tulere impetum: ſed ab effuſa fuga flumen obiectum à
tergo arcebat: quò poſtquam fuga inclinauit, alij, arma fœde iactantes, in aquam cæ-
ci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque conſilium oppreſſi. non
alias ante Romana pugna atrocior fuit. tum Albanus exercitus, ſpectator certaminis,
D deductus in campos. Metius Tullo deuictos hoſtes gratulatur. contra Tullus Metium
benigne alloquitur: quod bene uertat, caſtra Albanos Romanis caſtris iungere iubet: ſa-
crificium luſtrale in diem poſterum parat. ubi illuxit, paratis omnibus, ut aſſolet, uoca-
ri ad concionem utrunque exercitum iubet. præcones ab extremo orſi, primos exciue-
re Albanos. hi nouitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirent,
proximi conſtitere. ex compoſito armata circundatur Romana legio. centurionibus da-
tum negotium erat, ut ſine mora imperia exequerentur. tum ita Tullus infit. Romani, ſi
unquam ante alias ullo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis,
deinde ueſtræ ipſorum uirtuti, heſternum id prælium fuit. dimicatum eſt enim non
magis cum hoſtibus, quàm, quæ dimicatio maior ac periculoſior eſt, cum proditione
ac perfidia ſociorum. nam, ne uos falſa opinio teneat, iniuſſu meo Albani ſubiere ad
E montes: nec imperium illud meum, ſed conſilium, & imperij ſimulatio fuit: ut nec,
uobis ignorantibus deſeri uos, auerteretur à certamine animus; & hoſtibus, circunue-
niri ſe ab tergo ratis, terror ac fuga injceretur. nec ea culpa, quam arguo, omnium Al-
banorum eſt. ducem ſecuti ſunt: ut & uos, ſi quò ego inde agmen declinare uoluiſſem,
feciſſetis. Metius ille eſt ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli,
Metius fœderis Romani Albanique ruptor. audeat deinde talia alius, niſi in hunc inſi-
gne iam documentum mortalibus dedero. centuriones armati Metium circunſiſtunt.
rex cætera, ut orſus erat, peragit. Quod bonum, fauſtum, felixq. ſit populo Ro. ac mihi, uo-
biſque Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo eſt; ciuitatem
dare plebi, primores in patres legere; unam urbem, unam rempub. facere: ut ex uno
quondam in duos populos diuiſa Albana res eſt, ſic nunc in unum redeat. Ad hæc Albana

pubes

pubes inermis ab armatis ſepta, in uarijs uoluntatibus, communi tamen metu cogente, F
ſilentium tenet. tum Tullus, Meti Fufeti, inquit, ſi ipſe diſcere poſſes fidem ac fœdera
ſeruare, uiuo tibi ea diſciplina à me adhibita eſſet. hunc, quoniam tuum inſanabile inge-
nium eſt, tu tuo ſupplicio doce humanum genus ea ſancta credere, quæ à te uiolata ſunt.
ut igitur paulo ante animum inter Fidenatem Romanamque rem ancipitem geſſiſti, ita
iam corpus paſſim diſtrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus ea-
rum diſtentum illigat Metium. deinde in diuerſum iter equi concitati, lacerum in utro-
que curru corpus, quà inhæſerant uinculis membra, portantes. auertere omnes à tanta
fœditate ſpectaculi oculos. primum, ultimumque illud ſupplicium apud Romanos, exem
pli parum memoris legum humanarum, fuit: in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores
placuiſſe pœnas. Inter hæc iam præmiſſi Albam erant equites, qui multitudinem tradu-
cerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. quæ ubi intrauere portas, G
non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum eſſe urbium ſolet, cum, effra-
ctis portis, ſtratisve ariete muris, aut arce ui capta, clamor hoſtilis, & curſus per urbem
armatorum omnia ferro flammaque miſcet: ſed ſilentium triſte, ac tacita mœſtitia ita de-
fixit omnium animos, ut, præ metu obliti quid relinquerent, quid ſecum ferrent, defi-
ciente conſilio, rogitanteſque alij alios, nunc in liminibus ſtarent, nunc errabundi do-
mos ſuas ultimum illud uiſuri peruagarentur. ut uero iam, equitum clamor exire iuben-
tium, inſtabat; iam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur;
puluiſque ex diſtantibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim qui-
bus quiſque poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectaq. in quibus natus quiſque edu-
catuſq. eſſet relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat uias: &
conſpectus aliorum mutua miſeratione integrabat lacrymas: uoceſq. etiam miſerabiles H
exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obſeſſa ab armatis templa auguſta præterirent,
ac uelut captos relinquerent deos. Egreſſis urbem Albanis, Romanus paſſim publica
priuataq. omnia tecta adæquat ſolo: unaq. hora quadringentorum annorum opus, qui-
bus Alba ſteterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deum (ita enim edictum ab re-
ge fuerat) temperatum eſt. Roma interim creſcit Albæ ruinis: duplicatur ciuium nume-
rus: Cœlius additur urbi mons: &, quo frequentius habitaretur, eam ſedem Tullus re-
giæ capit, ibiq. deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, ut ea quoque pars rei-
publicæ creſceret, legit Iulios, Seruilios, Quinctios, Geganios, Curatios, Clœlios:
templumque ordini ab ſe aucto curiam fecit, quæ Hoſtilia uſque ad patrum noſtrorum
ætatem appellata eſt. &, ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo adijce-
retur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & ueteres eodem ſupplemento I
expleuit, & nouas ſcripſit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tem
peſtate ſecundum Etruſcos opulentiſſimæ uiris armiſque. utrinque iniuriæ factæ, ac res
nequicquam erant repetitæ. Tullus, ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negociatores
Romanos comprehenſos, querebatur: Sabini, ſuos prius in lucum confugiſſe, ac Romæ
retentos. hæ cauſæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & ſuarum uirium par-
tem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani au
ctam, circunſpicere & ipſi externa auxilia. Etruria erat uicina, proximi Etruſcorum
Veientes. inde ob reſiduas bellorum iras maxime ſolicitatis ad defectionem animis, uo-
luntarios traxere. & apud uagos quoſdam ex inopi plebe etiam merces ualuit. publico
auxilio nullo adiuti ſunt. ualuitque apud Veientes (nam de cæteris minus mirum eſt)
pacta cum Romulo induciarum fides. cum bellum utrinque ſumma ope pararetur; uer- K
tique in eo res uideretur, utri prius arma inferrent; occupat Tullus in agrum Sabinum
tranſire. pugna atrox ad ſiluam Malitioſam fuit: ubi & peditum quidem robore, cæte-
rum equitatu, aucto nuper, plurimum Romana acies ualuit. ab equitibus repente in-
uectis turbati ordines ſunt Sabinorum. nec pugna deinde illis conſtare, nec fuga expli-
cari ſine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magniſque opi-
bus regnum Tulli, ac tota res Romana eſſet; nunciatum regi, patribuſque eſt, in monte
Albano lapidibus pluiſſe: quod cum credi uix poſſet, miſſis ad id uiſendum prodigium, in
conſpectu haud aliter, quàm cum grandinem uenti glomeratam in terras agunt, crebri ce-
cidere cœlo lapides. uiſi etiam audire uocem ingentem ex ſummi cacuminis luco, ut pa-
trio ritu ſacra Albani facerent, quæ uelut dijs, quoque ſimul cum patria relictis, obliuioni
dederant;

A dederant; & aut Romana ſacra ſuſceperant, aut fortunæ, ut fit, obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio Nouendiale ſacrum publice ſuſceptum eſt, ſeu uoce cœleſti ex Albano monte miſſa, (nam id quoque traditur) ſeu aruſpicum monitu. manſit certe ſolenne, ut, quandocunque idem prodigium nunciaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo poſt peſtilentia laboratum eſt. vnde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis [illegible]es dabatur à bellicoſo rege, ſalubriora etiam credente militiæ, quàm domi, iuuenum corpora eſſe; donec ipſe quoque longinquo morbo eſt implicitus. tunc adeo fracti ſimul cum corpore ſunt ſpiritus illi feroces, ut, qui nihil ante ratus eſſet minus regium, quàm ſacris dedere animum, repente omnibus, magnis paruiſq. ſuperſtitionibus obnoxius degeret, religionibuſq. etiam populum impleret. uulgo iam homines eum ſtatum rerum, qui ſub Numa rege fuerat, requirentes, B unam opem ægris corporibus relictam, ſi pax ueniaq. ab dijs impetrata eſſet, credebant. ipſum regem tradunt uoluentem commentarios Numæ, cum ibi quædam occulta ſolennia ſacrificia Ioui Elicio facta inueniſſet, operatum his ſacris ſe abdidiſſe: ſed non rite initum aut curatum id ſacrum eſſe: nec ſolum nullam ei oblatam cœleſtium ſpeciem, ſed, ira Iouis ſolicitati praua religione, fulmine ictum cum domo conflagraſſe. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, ut inſtitutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hiq. interregem nominauerant: quo comitia habente, Ancum Marcium regem populus creauit: patres fuere auctores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus Marcius erat. qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum, cætera egregium, ab una parte haud ſatis proſperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut praue cultis; longeq. antiquiſſimum ratus ſacra publica, ut ab C Numa inſtituta erant, facere; omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximum, in album relata, proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta ſpes, in aui mores atque inſtituta regem abiturum. igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, ſuſtulerant animos: & cum incurſionem in agrum Romanum feciſſent, repetentibus res Romanis ſuperbe reſponſum reddunt, deſidem Romanum regem intra ſacella & aras acturum eſſe regnum rati. medium erat in Anco ingeniũ, & Numæ, & Romuli memor: &, præterquam quòd aui regno magis neceſſariam fuiſſe pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo, etiam, quod illi contigiſſet ocium, ſine iniuria id ſe haud facile habiturum: tentari patientiam, & tentatam cõtemni: temporaq. eſſe Tullo regi aptiora, quàm Numæ. vt tamen, quoniam Numa in pace religiones inſtituiſſet, à ſe bellicæ ceremoniæ proderentur; nec gererentur ſolum, ſed etiam indicerentur D bella aliquo ritu; ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc feciales habent, deſcripſit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetuntur, capite uelato (filum lanæ uelamen eſt) Audi Iupiter, inquit, audite fines, (cuiuſcunque gentis ſunt, nominat) audiat fas. ego ſum publicus nuntius populi Romani, iuſte pieq; legatus uenio: uerbiſq. meis fides ſit. Peragit deinde poſtulata. inde Iouem teſtẽ facit: Si ego iniuſte, impieq. illos homines, illaſq. res dediꝗ populo Romano mihiq. expoſco, tum patriæ compotem me nunquam ſinas eſſe. Hæc, cum fines ſupraſcandit, hæc, quicunque ei primus uir obuius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingreſſus, paucis uerbis carminis, concipiendiq. iuriſiurandi mutatis, peragit. ſi non deduntur quos expoſcit, diebus tribus & triginta (tot enim ſolennes ſunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, dijq. omnes cœleſtes, uoſq. terreſtres, uoſq. inferni audite: Ego uos E teſtor, populum illum (quicunque eſt, nominat) iniuſtum eſſe, neque ius perſoluere. ſed de iſtis rebus in patria maiores natu conſulemus, quo pacto ius noſtrum adipiſcamur. Cum is nuntius Romam ad conſulendum redit, confeſtim rex his ferme uerbis patres conſulebat: Quarum rerum, litium, cauſſarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium patri patrato priſcorum Latinorum, hominibuſq. priſcis Latinis, quas res nec dederunt, nec ſoluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, ſolui oportuit, dic, inquit ei, quem primum ſententiam rogabat, quid cenſes? Tum ille: Puro pioq. duello quærendas cenſeo, itaq. conſentio, conſciſcoque. Inde ordine alij rogabantur, quandoque pars maior eorum, qui aderant, in eandem ſententiam ibat, bellum erat conſenſu fieri ſolitum: ut fecialis haſtam ferratam, aut ſanguineam præuſtam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præſentibus diceret: Quod populi priſcorum Latinorum, hominesq.

priſci

tur media peditum ſuorum acies, ita incurriſſe ab lateribus ferunt, ut non ſiſterent modo F
Sabinas legiones ferociter inſtantes cedentibus, ſed ſubito in fugam uerterent. montes
effuſo curſu Sabini petebant, & pauci tenuere: maxima pars, ut ante dictum eſt, ab equiti-
bus in flumen acti ſunt. Tarquinius inſtandum perterritis ratus, præda captiuisq. Romam
miſſis, ſpolijs hoſtium (uotum id Vulcano erat) ingenti cumulo accenſis, pergit porro in agrũ
Sabinum exercitum inducere. & quanquam male geſta res erat, nec geſturos melius ſpera
re poterant: tamen, quia conſulendi res non dabat ſpatium, iere obuiam Sabini tumultua-
rio milite: iterumq. ibi fuſi, perditis iam prope rebus, pacem petiere. Collatia, & quicquid
citra Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ
in præſidio relictus. deditosq. Collatinos ita accipio, eamq. deditionis formulã eſſe. Rex
interrogauit: Eſtis ne uos legati oratoresq. miſſi à populo Collatino, ut uos, populum Col
latinum dederetis? Sumus. Eſt ne populus Collatinus in ſua poteſtate? Eſt. Deditisne uos G
populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utenſilia diuina humanaq.
omnia in meam populiq. Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio. Bello Sabino per-
fecto, Tarquinius triumphans Romam rediјt. inde priſcis Latinis bellum fecit. ubi nuſ-
quam ad uniuerſæ rei dimicationem uentum eſt; ad ſingula oppida circunferendo arma, no
men omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea uetus, Cameria, Cruſtumerium, Ame-
riola, Medullia, Nomentum, hæc de priſcis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta op
pida. pax deinde eſt facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta mole
geſſerat bella; ut non quietior populus domi eſſet, quàm militiæ fuiſſet. nam & muro lapi-
deo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quà nondum munierat, cin
gere parat: & infima urbis loca circa forum, aliasq. interiectas collibus conualles, quia ex
planis locis haud facile euehebant aquas, cloacis è faſtigio in Tiberim ductis ſiccat: & areã H
ad ædem in Capitolio Iouis, quam uouerat bello Sabino, iam præſagiente animo futuram
olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium uiſu euen
tuq. mirabile fuit. Puero dormienti, cui Ser. Tullio nomen fuit, caput arſiſſe ferunt mul-
torum in conſpectu: plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto, excitum re-
gem: & cum quidam familiarium aquam ad reſtinguendum ferret, ab regina retentum; ſe-
datoq. iam tumultu, moueri uetuiſſe puerum, donec ſua ſponte experrectus eſſet; mox cum
ſomno & flammam abijſſe. tum abducto in ſecretum uiro Tanaquil, Vides ne tu pue-
rum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? ſcire licet hunc columen quondam
rebus noſtris dubijs futurum, præſidiumq. regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis pu-
blice priuatimq. decoris, omni indulgentia noſtra nutriamus. Inde puerum liberum lo-
co cœptum haberi, erudiriq. artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. I
Euenit facile, quod dijs cordi eſſet. iuuenis euaſit uere indolis regiæ. nec, cum quæreretur
gener Tarquinio, quiſquam Romanæ iuuentutis ulla arte conferri potuit; filiamq. ei ſuam
rex deſpondit. Hic quacunque de cauſa tantus illi honos habitus credere prohibet ſerua
natum eum, paruumq. ipſum ſeruiſſe. eorum magis ſententiæ ſum, qui, Corniculo capto,
Ser. Tullij, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiſo uxorem, cum inter reli-
quas captiuas cognita eſſet, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt
ſeruitio, partum Romæ edidiſſe in Priſci Tarquinij domo: inde tanto beneficio & inter mu
lieres familiaritatem auctam; & puerum, ut in domo à paruo educatum, in caritate atq. ho
nore fuiſſe: fortunam matris, quòd, capta patria, in hoſtium manus uenerit, ut ſerua natus
crederetur, feciſſe. Duodequadrageſimo ferme anno, ex quo regnare cœperat Tarqui-
nius, non apud regem modo, ſed apud patres plebemq. longe maximo honore Ser. Tul- K
lius erat. tum Anci filij duo etſi antea ſemper pro indigniſſimo habuerant, ſe patrio regno
tutoris fraude pulſos, regnare Romæ aduenam, non modo uicinæ, ſed ne Italicæ qui-
dem ſtirpis: tum impenſius his indignitas creſcere, ſi ne ab Tarquinio quidem ad ſe re-
diret regnum, ſed præceps inde porro ad ſeruitia caderet: ut in eadem ciuitate poſt cen-
teſimum fere annum, quàm Romulus, deo prognatus, deus ipſe tenuerit regnum, donec in
terris fuerit, id Seruius, ſerua natus, poſſideat: tum commune Romani nominis, tum præci-
pue id domus ſuæ dedecus fore, ſi, Anci regis uirili ſtirpe ſalua, nõ modo aduenis, ſed ſeruis
etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam ſtatuunt, ſed & iniuriæ
dolor in Tarquinium ipſum magis, quàm in Seruium eos ſtimulabat; & quia grauior ultor
cædis, ſi ſupereſſet, rex futurus erat, quàm priuatus; & quia, Seruio occiſo, quemcunque

A alium generum delegiſſet, eundem regni hæredem facturus uidebatur. ob hæc ipſi regi in
ſidiæ parantur. Ex paſtoribus duo ferociſsimi delecti ad facinus, quibus conſueti erant
uterque agreſtibus ferramentis, in ueſtibulo regiæ quàm potuere tumultuoſiſsime ſpecie ri
xæ in ſe omnes apparitores regios conuertunt. inde, cum ambo regem appellarent, cla-
morq. eorum penitus in regiam perueniſſet, uocati ad regem pergunt. primo uterque uo-
ciferari, & certatim alter alteri obſtrepere. coerciti ab lictore, & iuſſi in uicem dicere, tan-
dem obloqui deſiſtunt. unus rem ex compoſito orditur. dum intentus in eum ſe rex totus
auerteret, alter elatam ſecurim in caput deiecit: relictoq. in uulnere telo, ambo ſe foras eij-
ciunt. Tarquinium moribundum cum, qui circa erant, excepiſſent; illos fugientes lictores
comprehendunt. clamor inde, concurſusq. populi, mirantium quid rei eſſet. Tanaquil in-
ter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eijcit: ſimul, quæ curando uulneri opus ſunt, tã-
B quam ſpes ſubeſſet, ſedulo comparat: ſimul, ſi deſtituat ſpes, alia præſidia molitur. Seruio
propere accito cum pene exanguem uirum oſtendiſſet, dextram tenens, orat, ne inultam
mortem ſoceri, ne ſocrum inimicis ludibrio eſſe ſinat. Tuum eſt, inquit, Serui, ſi uir es, re-
gnum; non eorum, quia alienis manibus peſſimum facinus fecere. erige te, deosq. duces ſe
quere; qui, clarũ hoc fore caput, diuino quondam circunfuſo igni portenderunt. nunc te il
la cœleſtis excitet flãma: nunc expergiſcere uere. & nos peregrini regnauimus. qui ſis, nõ
unde natus ſis, reputa. ſi tua, re ſubita, conſilia torpent; at tu mea conſilia ſequere. Cum cla-
mor impetusq. multitudinis uix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in
nouam uiam uerſas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populũ Tanaquil alloquitur: iu-
bet bono animo eſſe: ſopitũ fuiſſe regem ſubito ictu: ferrum haud alte in corpus deſcẽdiſ
ſe: iam ad ſe rediſſe: inſpectum uulnus abſterſo cruore: omnia ſalubria eſſe: confidere, pro
C pediem ipſum eos uiſuros: interim Ser. Tullio iubere populum dicto audientem eſſe: eum
iura redditurum, obiturumq. alia regis munia eſſe. Seruius cum trabea & lictoribus prodit;
ac ſede regia ſedens alia decernit, de alijs conſulturum ſe regem eſſe ſimulat. itaque per ali-
quot dies, cum iam expiraſſet Tarquinius, celata morte, per ſpeciem alienæ fungendę uicis
ſuas opes firmauit. tum demum palam facta ex comploratione in regia orta, Seruius præſi-
dio firmo munitus, primus iniuſſu populi, uoluntate patrum regnauit. Anci liberi, iam tũ
comprehenſis ſceleris miniſtris, ut, uiuere regem, & tantas eſſe opes Seruij, nunciatum eſt,
Sueſſam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis auxilijs Seruius, quàm priua
tis munire opes: &, ne, qualis Anci liberum animus aduerſus Tarquinium fuerat, talis ad-
uerſus ſe Tarquinij liberum eſſet, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atque Arunti Tarqui-
nijs, iungit. nec rupit tamen fati neceſſitatem humanis conſilijs, quin inuidia regni etiam in
D ter domeſticos infida omnia atque infeſta faceret. Peropportune ad præſentis quietem ſta-
tus bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) alijsq; Etruſcis ſumptum. in eo
bello & uirtus, & fortuna enituit Tullij. fuſoq. ingenti hoſtium exercitu, haud dubius rex,
ſeu patrum, ſeu plebis animos periclitaretur, Romam redijt. aggrediturq. inde pacis longe
maximum opus; ut, quemadmodum Numa diuini auctor iuris fuiſſet, ita Seruium condito-
rem omnis in ciuitate diſcriminis, ordinumq., quibus inter gradus dignitatis, fortunæq.
aliquid interluceret, poſteri fama ferrent. cenſum enim inſtituit, rem ſaluberrimam tanto fu-
turo imperio: ex quo belli, pacisq. munia non uiritim, ut ante, ſed pro habitu pecuniarum
fierent. tum claſſes, centuriasq., & hunc ordinem ex cenſu deſcripſit, uel paci decorum,
uel bello. Ex ijs, qui centum millium æris, aut maiorem cenſum haberent, LXXX confe-
cit centurias, quadragenas ſeniorum ac iuniorũ. prima claſſis omnes appellati. ſeniores, ad
E urbis cuſtodiam ut præſto eſſent; iuuenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, galea,
clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære; hæc ut tegumenta corporis eſſent; tela in hoſtem, ha-
ſtaq., & gladius. additæ huic claſſi duæ fabrum centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerẽt.
datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda claſſis intra cẽtum uſque ad quinque
& ſeptuaginta millium cenſum inſtituta. & ex his ſenioribus, iunioribusq. uiginti conſcri-
ptæ centuriæ: arma imperata, ſcutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Ter-
tiæ claſſis millium quinquaginta cenſum eſſe uoluit: totidem centuriæ & hæ, eodemq; di-
ſcrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum: ocreæ tantum ademptæ.
In quarta claſſe cenſus quinque & uiginti millium. totidem centuriæ factæ: arma
mutata, nihil præter haſtam & uerutum datum. Quinta claſſis aucta, centuriæ tri-
ginta factæ. fundas, lapidesq. miſſiles hi ſecum gerebant. in his accenſi, cornicines,

tubicinesque in tres centurias diſtributi. undecim millibus hæc claſſis cenſebatur. hoc mi F
nor cenſus reliquam multitudinem habuit. inde una centuria facta eſt, immunis militia. Ita,
pedeſtri exercitu ornato, diſtributoque, equitum ex primoribus ciuitatis XII ſcripſit cen-
turias. ſex item alias centurias, tribus ab Romulo inſtitutis, ſub iiſdem, quibus inauguratæ
erant, nominibus fecit. ad equos emendos dena millia æris ex publico data: &, quibus
equos alerent, uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos ſingulos penderent. hæc om-
nia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde eſt honos additus. non enim, ut ab Ro-
mulo traditum cæteri ſeruauerant reges, uiritim ſuffragium eadem ui, eodemque iure pro
miſcue omnibus datum eſt; ſed gradus facti; ut neque excluſus quiſquam ſuffragio uidere
tur, & uis omnis penes primores ciuitatis eſſet. equites enim uocabantur primi: LXXX
inde primæ claſſis centuriæ. ibi ſi uariaret (quod raro incidebat) ut ſecundæ claſſis uocaren
tur; nec fere unquam infra ita deſcenderunt, ut ad infimos peruenirent. Nec mirari opor- G
tet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinque & XXX tribus, duplicato earum
numero, centuriis iuniorum, ſeniorumque ad inſtitutam ab Ser. Tullio ſummam non con-
uenire. quadrifariam enim urbe diuiſa regionibus, collibusque, quæ habitabantur partes,
tribus eas appellauit; ut ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex cenſu cō-
ferendi ab eodem inita ratio eſt. neque hæ tribus ad centuriarum diſtributionem numerū-
que quicquam pertinuere. Cenſu perfecto, quem maturauerat metu legis de incenſis la-
tæ, cum uinculorum minis mortiſq.; edixit, ut omnes ciues Romani, equites peditesq.,
in ſuis quiſque centuriis, in campo Martio prima luce adeſſent. ibi inſtructum exercitum
omnem ſuo, oue, taurilibus luſtrauit. idque conditum luſtrum appellatum: qui in cenſen-
do finis factus eſt. Millia LXXX eo luſtro ciuium cenſa dicuntur. adiicit ſcriptorum an-
tiquiſſimus Fabius Pictor, eorum, qui ferre arma poſſent, eum numerum fuiſſe. Ad eam H
multitudinem urbs quoque amplificanda uiſa eſt. addit duos colles, Quirinalem, Vimi-
nalemque. inde deinceps auget Eſquilias: ibique ipſe, ut loco dignitas fieret, habitat.
aggere, & foſſis, & muro circundat urbem: ita pomœrium profert. Pomœrium, uerbi uim
ſolam intuentes, poſtmœrium interpretantur eſſe. eſt autem magis circamœrium, locus,
quem in condendis urbibus quondam Etruſci, quà murum ducturi erant, certis circa ter-
minis inaugurato conſecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuaren-
tur, quæ nunc uulgo etiam coniungunt; & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pa-
teret ſoli. Hoc ſpatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd poſt
murum eſſet, quàm quòd murus poſt id, pomœrium Romani appellarunt: & in urbis incre
mento ſemper, quantum mœnia proceſſura erant, tantum termini hi conſecrati profere-
bantur. Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis I
uſus, ne ſemper armis opes acquirerentur, conſilio augere imperium conatus eſt, ſimul &
aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Epheſiæ fanum. id communiter
à ciuitatibus Aſiæ factum fama ferebat. cum conſenſum, deosq. conſociatos laudaret mi
re Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatimq. hoſpitia amicitiaſq.
de induſtria iunxerat; ſæpe iterando eadem, perpulit tandem, ut Romæ fanum Dianæ po-
puli Latini cum populo Romano facerent. ea erat confeſſio, caput rerum Romam eſſe; de
quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omiſſum iam ex omnium cura Latinorum
ob rem toties infeliciter tentatam armis, uidebatur; uni ſe ex Sabinis fors dare uiſa eſt pri-
uato conſilio imperii recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patri familias dicitur miran
da magnitudine ac ſpecie. fixa per multas ætates cornua in ueſtibulo templi Dianæ monu
mentum ei fuere miraculo. habita, ut erat, res prodigii loco eſt. & cecinere uates, cuius ci- K
uitatis eā ciuis Dianæ immolaſſet, ibi fore imperium. idq. carmen peruenerat ad antiſtitem
fani Dianæ. Sabinuſq. ut primum apta dies ſacrificio uiſa eſt, bouem Romam actam dedu
cit ad fanum Dianæ, & ante aram ſtatuit. ibi antiſtes Romanus, cum eum magnitudo ui-
ctimæ celebrata fama mouiſſet, memor reſponſi, Sabinum ita alloquitur: Quidnam tu ho-
ſpes paras, inquit, inceſte ſacrificium Dianæ facere? quin tu ante uiuo perfunderis flumine?
infima ualle præfluit Tiberis. Religione tactus hoſpes, qui omnia, ut prodigio reſponderet
euentus, cuperet rite facta, extemplo deſcendit ad Tiberim. interea Romanus immolat
Dianæ bouem. id mire gratum regi, atque ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam uſu haud
dubie regnum poſſederat, tamē, quia interdum iactari uoces à iuuene Tarquinio audiebat;
ſe iniuſſu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis, agro capto ex hoſtibus uiritim

c ii diuiſo,

A diuiſo, auſus eſt ferre ad populum, uellent, iuberentné ſe regnare. tantoque conſenſu, quã to haud quiſquam alius ante, rex eſt declaratus. neque ea res Tarquinio ſpem affectandi regni minuit; imo eo impenſius, quia de agro plebis aduerſum patrum uoluntatem ſenſerat agi, criminandi Seruij apud patres, creſcendique in curia ſibi occaſionem datam ratus eſt, & ipſe iuuenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum ſtimulante. tulit enim & Romana regia ſceleris tragici exemplum; ut tædio regum maturior ueniret libertas; ultimumque regnum eſſet, quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinij regis filius nepoſné fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. his duobus, ut ante dictum eſt, duæ Tulliæ regis filiæ nupſerant, & ipſæ longe diſpares moribus. forte ita inciderat, ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur: fortuna, credo, populi Roma

B ni, quo diuturnius Seruij regnum eſſet, conſtituique ciuitatis mores poſſent. angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in uiro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam eſſe. tota in alterum uerſa Tarquinium, eum mirari, eum uirum dicere, ac regio ſanguine ortum: ſperne re ſororem, quòd uirum nacta, muliebri ceſſaret audacia. contrahit celeriter ſimilitudo eos, ut fere fit, malum malo aptiſſimum. ſed initium turbandi omnia à fœmina ortum eſt. ea ſecretis uiri alieni aſſuefacta ſermonibus, nullis uerborum cõtumelijs parcere de uiro ad fratrem, de ſorore ad uirum: & ſe rectius uiduam, & illum cœlibem futurum fuiſſe contendere, quàm cum impari iungi, ut elangueſcendum aliena ignauia eſſet: ſi ſibi eum, quo digna eſſet, dij dediſſent uirum, domi ſe propediem uiſuram regnum fuiſſe, quod apud patrem uideat. celeriter adoleſcentem ſuæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor, prope continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio feciſſent, iunguntur nu

C ptijs, magis non prohibente Seruio, quàm approbante. tum uero in dies infeſtior Tullij ſenectus, infeſtius cœpit regnum eſſe. iam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare mulier ſcelus; nec nocte, nec interdiu uirum conquieſcere pati, ne gratuita præterita parricidia eſſent. Non ſibi defuiſſe cui nupta diceretur, nec cum quo tacita ſeruiret: defuiſſe qui ſe regno dignum putaret; qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinij filium; qui habere, quàm ſperare, regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam eſſe me arbitror; & uirum, & regem appello: ſin minus; eo nunc peius mutata eſt res, quòd iſtic cum ignauia eſt ſcelus. quin accingeris? nõ tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, ut patri tuo, peregrina regna moliri neceſſe eſt. dij te penates, patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale ſolium, & nomen Tarquinium creat uocatque regem. aut, ſi ad hæc parum eſt animi; quid fruſtraris ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conſpici ſinis? faceſſe hinc Tarquinios, aut Co-

D rinthum: deuoluere retro ad ſtirpem, fratri ſimilior, quàm patri. His alijsque increpando iuuenem inſtigat. nec conquieſcere ipſa poteſt: ſi, cum Tanaquil, peregrina mulier, tantum moliri potuiſſet animo, ut duo continua regna, uiro, ac deinceps genero, dediſſet; ipſa, regio ſemine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus inſtinctus furijs Tarquinius, circumire & prehenſare minorum maxime gentium patres; admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tũ de ſe ingentia pollicendo, tũ regis criminibus omnibus locis creſcere. poſtremo, ut iam agẽdæ rei tempus uiſum eſt, ſtipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde, omnibus perculſis pauore, in regia ſede pro curia ſedens, patres in curiam per præconẽ ad regem Tarquinium citari iuſſit. Conuenere extemplo, alij iam ante ad hoc præparati; alij metu, ne, nõ ueniſſe, fraudi eſſet; nouitate ac miraculo attoniti, & iam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius

E maledicta ab ſtirpe ultima orſus, Seruum, ſeruaq. natum poſt mortem indignam parentis ſui, non interregno, ut antea, inito, non comitijs habitis, non per ſuffragium populi, non auctoribus patribus, muliebri dono regnum occupaſſe: ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi generis hominum, ex quo ipſe ſit, odio alienę honeſtatis ereptũ primoribus agrũ ſordidiſſimo cuique diuiſiſſe: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinaſſe in primores ciuitatis: inſtituiſſe cenſum, ut inſignis ad inuidiam locupletiorum fortuna eſſet, & parata, ubi uellet, egentiſſimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interueniſſet, trepido nuncio excitatus; extemplo à ueſtibulo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei eſt? qua tu audacia, me uiuo, uocare auſus es patres? aut in ſede conſidere mea? Cum ille ferociter ad hæc, Se patris ſui tenere ſedem, mulro, quàm ſeruum, potiorem filium regis regni hæredem; ſatis illum diu per licentiam eludentem inſultaſſe dominis: cla-

mor ab utriuſque fautoribus oritur; & concurſus populi fiebat in curiam: apparebatque F
regnaturum, qui uiciſſet. Tum Tarquinius, neceſſitate iam etiam ipſa cogente ultima au-
dere, multo & ætate & uiribus ualidior, medium arripit Seruium; elatumque è curia, in in-
feriorem partem per gradus deijcit. inde ad cogendum ſenatum in curiam redit. fit fuga
regis apparitorum, atque comitum. ipſe prope exanguis cum, ſemianime regio comitatu,
domum ſe reciperet, perueniſſetque ad ſummum Cyprium uicum, ab ijs, qui miſſi ab Tar
quinio fugientem conſecuti erant, interficitur. creditur, quia non abhorret à cætero ſcele
re, admonitu Tulliæ id factum. carpento certe, id quod ſatis conſtat, in forum inuecta,
nec reuerita cœtum uirorum, euocauit uirum è curia, regemque prima appellauit. à quo fa
ceſſere iuſſa ex tanto tumultu, cum ſe domum reciperet, perueniſſetque ad ſummum Cy-
prium uicum, ubi Dianium nuper fuit; flectente carpentum dextra in Virbium cliuum, ut
in collem Eſquiliarum eueheretur, reſtitit pauidus atque inhibuit frenos is, qui iuméta age G
bat, iacentemque dominæ Seruium trucidatum oſtendit. Fœdum, inhumanumq; inde tra-
ditur ſcelus: monumentoq. locus eſt: Sceleratum uicum uocant: quò amens, agitantibus
furijs ſororis ac uiri, Tullia per patris corpus carpentum egiſſe fertur; partemq. ſanguinis
ac cædis paternæ cruento uehiculo, contaminata ipſa reſperſaque tuliſſe ad penates ſuos,
uiriq. ſui; quibus iratis, malo regni principio ſimiles propediem exitus ſequerētur. Ser. Tul-
lius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita ut bono etiam moderatoque ſuccedenti re
gi difficilis æmulatio eſſet. cæterum id quoque ad gloriam acceſſit, quòd cum illo ſimul iu-
ſta ac legitima regna occiderunt. id ipſum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamen,
quia unius eſſet, deponere eum in animo habuiſſe, quidam auctores ſunt, ni ſcelus inteſtinū
liberandæ patriæ conſilia agitanti interueniſſet. Inde L. Tarquinius regnare occepit; cui
Superbo cognomen facta indiderunt; quia ſocerum gener ſepultura prohibuit, Romulum H
quoque inſepultum periſſe dictitans: primoreſq. patrum, quos Seruij rebus fauiſſe crede-
bat, interfecit. conſcius deinde, male quærēndi regni ab ſe ipſo aduerſus ſe exemplum ca-
pi poſſe, armatis corpus circumſepſit. neque enim ad ius regni quicquam præter uim habē
bat; ut qui neque populi iuſſu, neque auctoribus patribus regnaret. Eò accedebat, ut in
caritate ciuium nihil ſpei reponenti, metu regnum tutandum eſſet. quem ut pluribus incu
teret, cognitiones capitalium rerum ſine conſilijs per ſe ſolus exercebat: perque eam cau-
ſam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat non ſuſpectos modo, aut inuiſos,
ſed unde nihil aliud, quàm prædam, ſperare poſſet. ita patrum præcipue numero imminu-
to, ſtatuit nullos in patres legere; quo contemptior paucitate ipſa ordo eſſet, minusque
per ſe nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de
omnibus ſenatum conſulendi, ſoluit: domeſticis conſilijs rempublicam adminiſtrauit: bel I
lum, pacem, fœdera, ſocietates per ſe ipſe cum quibus uoluit, iniuſſu populi ac ſenatus
fecit, diremitque. Latinorum ſibi maxime gentem conciliabat; ut peregrinis quoque o-
pibus tutior inter ciues eſſet. neque hoſpitia modo cum primoribus eorum, ſed affinitates
quoque iungebat. Octauio Mamilio Tuſculano: is longe princeps Latini nominis erat,
ſi famæ credimus, ab Vlyſſe deaque Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat: per-
que eas nuptias multos ſibi cognatos amicosque eius conciliat. Iam magna Tarquinij
auctoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam, ut ad lucum Ferentinæ con
ueniant, indicit: eſſe quæ agere de rebus communibus uelit. Conueniunt frequentes pri-
ma luce. ipſe Tarquinius diem quidem ſeruauit, ſed paulo ante, quàm ſol occideret, uenit.
multa ibi toto die in concilio uarijs iactata ſermonibus erant. Turnus Herdonius ab Ari-
cia ferociter in abſentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum eſſe, Superbo ei inditum K
Romæ cognomen: (iam enim ita clam quidem muſſitantes, uulgo tamen eum appellabant)
an quicquam ſuperbius eſſe, quàm ludificari ſic omne nomen Latinum? principibus longe
ab domo excitis, ipſum, qui concilium indixerit, non adeſſe: tentari profecto patientiam;
ut, ſi iugum acceperint, obnoxios premat: cui enim non apparere, affectare eum imperium
in Latinos? quod ſi ſui bene crediderint ciues, aut ſi creditum illud, & non raptum parrici-
dio ſit; credere & Latinos: quanquam ne ſic quidem alienigenæ deberent: ſin ſuos eius pœ
niteat, quippe qui alij ſuper alios trucidentur, exulatum eant, bona amittant; quid ſpei me-
lioris Latinis portendi? ſi ſe audiant, domum ſuam quenque inde abituros; neque magis
obſeruaturos diem concilij, quàm ipſe, qui indixerit, obſeruet. Hæc, atque alia eodem perti
nētia ſeditioſus facinoroſuſq. homo, hiſq. artibus opes domi nactus, cū maxime diſſereret,
interuenit

A Interuenit Tarquinius. is finis orationi fuit. auerſi omnes ad Tarquinium ſalutandum. Qui
ſilentio facto, monitus à proximis ut purgaret ſe, quòd id temporis ueniſſet; diſceptatorem
ait ſe ſumptum inter patrem & filium; cura reconciliandi eos in gratiam, moratum eſſe; &
quia ea res exemiſſet illum diem, poſtero die acturum quæ conſtituiſſet. Ne id quidem
Turnum tuliſſe tacitum ferunt: dixiſſe enim, nullam breuiorem eſſe cognitionem, quàm in
ter patrem & filium, paucisq. tranſigi uerbis poſſe: ni pareat patri, habiturum infortunium
eſſe. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius
aliquanto, quàm uidebatur, ægrius ferens, confeſtim Turno necem machinatur; ut eundem
terrorem, quo ciuium animos domi oppreſſerat, Latinis inijceret: & quia pro imperio pa
lam interfici non poterat, oblato falſo crimine inſontem oppreſſit. per aduerſæ factionis
quoſdam Aricinos ſeruum Turni auro corrupit, in diuerſorium eius uim magnam gladio-
B rum inferri clam ſineret. ea cum una nocte perfecta eſſent, Tarquinius paulo ante lucem
accitis ad ſe principibus Latinorum, quaſi re noua perturbatus, moram ſuam heſternam,
uelut deorum quadam prouidentia illatam, ait ſaluti ſibi atque illis fuiſſe: ab Turno, dici, ſi
bi & primoribus populorum parari necem; ut Latinorum ſolus imperium teneat: aggreſſu
rum fuiſſe heſterno die in concilio: dilatam rem eſſe, quòd auctor concilij abſuerit, quem
maxime peteret: inde illam abſentis inſectationem eſſe natam, quòd morando ſpes deſti
tuerit: non dubitare, ſi uera deferantur, quin prima luce, ubi uentum in concilium ſit, in
ſtructus cum coniuratorum manu, armatusque uenturus ſit: dici, gladiorum ingentem nu
merum eſſe ad eum conuectum: id uanum nec ne ſit, extemplo ſciri poſſe: rogare eos, ut
inde ſecum ad Turnum ueniant. Suſpectam fecit rem & ingenium Turni ferox, & oratio
heſterna, & mora Tarquinij, quòd uidebatur ob eam differri cædes potuiſſe. eunt inclina-
C tis quidem ad credendum animis, tamen, niſi gladijs deprehenſis, cætera uana exiſtimaturi.
ubi eſt eò uentum, Turnum ex ſomno excitatum circunſiſtunt cuſtodes: comprehenſisque
ſeruis, qui caritate domini uim parabant, cũ gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli pro-
traherentur; enimuero manifeſta res uiſa, iniectæque Turno catenæ; & confeſtim Latino-
rum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta eſt, gladijs in me
dio poſitis; ut, indicta cauſa, nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ, crate ſu
perne iniecta, ſaxisque congeſtis, mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tar
quinius, collaudatisque, qui Turnum, nouantem res, pro manifeſto parricidio merita pœ
na affeciſſent, ita uerba fecit: Poſſe quidem ſe uetuſto iure agere; quòd, cum omnes Lati
ni ab Alba oriundi ſint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colo
nis ſuis in Romanum ceſſerit imperium: cæterum ſe utilitatis id magis omnium cauſa cen
D ſere, ut renouetur id fœdus; ſecundaque potius fortuna populi Romani ut participes Lati
ni fruantur, quàm urbium excidia, uaſtationesque agrorum, quas Anco prius, patre dein-
de ſuo regnante perpeſſi ſint, ſemper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter perſua
ſum Latinis: quanquam in eo fœdere ſuperior Romana res erat. cæterum & capita nomi-
nis Latini ſtare ac ſentire cum rege uidebant: & Turnus, ſui cuique periculi, ſi aduerſatus
eſſet, recens erat documentum. ita renouatum fœdus: indictumque iunioribus Latinorũ,
ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adeſſent. Qui ubi ad edictum
Romani regis ex omnibus populis conuenere; ne ducem ſuum, neve ſecretum imperium
propriave ſigna haberent, miſcuit manipulos ex Latinis, Romanisq. ut ex binis ſingulos fa
ceret, binosq. ex ſingulis. ita geminatis manipulis, centuriones impoſuit. Nec, ut iniuſtus
in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquaſſet ſuperiores reges, ni degenera-
E tum in alijs, huic quoque decori offeciſſet. Is primus Volſcis bellum in ducentos amplius
poſt ſuam ætatem annos mouit; Sueſſamq. Pometiam ex his ui cepit. ubi cum, diuendita
præda, XL talenta argenti auriq. recepiſſet; concepit animo eam amplitudinem Iouis tẽ-
pli, quæ digna deum hominumq. rege, quæ Romano imperio, quæ ipſius etiam loci maie-
ſtate eſſet. captiuam pecuniam in ædificationem eius templi ſepoſuit. Excepit deinde eum
lentius ſpe bellum: quo Gabios, propinquam urbem, nequicquam ui adortus, cum obſiden
di quoque urbem ſpes pulſo à mœnibus adempta eſſet; poſtremo, minime arte Romana,
fraude ac dolo aggreſſus eſt. nam cum, uelut poſito bello, fundamentis templi iaciendis,
alijsq. urbanis operibus intentum ſe eſſe ſimularet; Sextus filius eius, qui minimus ex tri
bus erat, transfugit ex compoſito Gabios, patris in ſe ſæuitiam intolerabilem conquerens:
Iam ab alienis in ſuos uertiſſe ſuperbiam: & liberorum quoque eum frequentiæ tædere; ut,

quam in curia ſolitudinem fecerit, domi quoque faciat; ne quam ſtirpem, ne quem hære- F
dem regni relinquat: ſe quidem inter tela & gladios patris elapſum, nihil uſquam ſibi tu-
tum, niſi apud hoſtes L. Tarquinij credidiſſe; nam, ne errarent, imminere his bellum, quod
poſitum ſimuletur; & per occaſionem eum incautos inuaſurum; quòd ſi apud eos ſupplici
bus locus non ſit, pererraturum ſe omne Latium; pulſúmque ſe inde, Volſcos, & Aequos,
& Hernicos petiturum; donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atque impijs ſup
plicijs tegere liberos ſciant: forſitan etiam ardoris aliquid ad bellum, armaque ſe aduer-
ſus ſuperbiſſimum regem ac ferociſſimum populum inuenturum. Cum, ſi nihil mouerentur,
infenſus ira porro inde abiturus uideretur; benigne ab Gabinis excipitur. uetant mirari, ſi,
qualis in ciues, qualis in ſocios, talis ad ultimum in liberos eſſet: in ſe ipſum poſtremo ſæui
turum, ſi alia deſint: ſibi uero gratum aduentum eius eſſe; futurumque credere breui, ut, il-
lo adiuuante, ab portis Gabinis ſub Romana mœnia bellum transferatur. inde in concilia G
publica adhiberi: ubi cum de alijs rebus aſſentire ſe ueteribus Gabinis diceret, quibus hæ
notiores eſſent, ipſe identidem belli auctor eſſe: in eò ſibi præcipuam prudentiam aſſume-
re, quòd utriuſque populi uires noſſet, ſciretque inuiſam profecto ſuperbiam regiam ciui-
bus eſſe, quam ferre ne liberi quidem potuiſſent. Ita cum ſenſim ad rebellandum primores
Gabinorum incitaret; ipſe cum promptiſſimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones
iret; & dictis factiſque omnibus ad fallendum inſtructis uana accreſceret fides; dux ad ul
timum belli legitur. ibi cum, inſcia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam
Gabioſque fierent, quibus plerunque Gabina res ſuperior eſſet; tum certatim ſummi infimi
que Gabinorum Sex. Tarquinium dono deum ſibi miſſum ducem credere: apud milites ue
ro obeundo pericula ac labores, pariter quædam munifice largiendo, tanta caritate eſſe, ut
non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabijs eſſet. itaque poſtquam ſatis ui- H
rium collectum ad omnes conatus uidebatur; tum è ſuis unum ſciſcitatum Romam ad pa-
trem mittit, quidnam ſe facere uellet: quandoquidem, ut omnia unus ipſe Gabijs poſſet, ei
dij dediſſent. Huic nuncio (quia credo dubiæ fidei uidebatur) nihil uoce reſponſum eſt.
rex, uelut deliberabundus, in hortum ædium tranſit, ſequente nuncio filij. ibi inambulans
tacitus ſumma papauerum capita dicitur baculo decuſſiſſe. interrogando, expectandoque
reſponſum nuncius feſſus, ut re imperfecta redit Gabios; quæ dixerit ipſe, quæq. uiderit, re-
fert: ſeu ira, ſeu odio, ſeu ſuperbia inſita ingenio, nullam eum uocé emiſiſſe. Sexto ubi, quid
uellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit; primores ciuitatis, criminan-
do alios apud populum, alios ſua ipſos inuidia opportunos interemit. multi palam. qui-
dam, in quibus minus ſpecioſa criminatio erat futura, clam interfecti. patuit quibuſdam
uolentibus fuga; aut in exilium acti ſunt; abſentiumque bona iuxtà atque interemptorum I
diuiſa fuere. Largitionis inde, prædæque, & priuati dulcedine commodi, ſenſus malo-
rum publicorum adimi; donec orba conſilio auxilioque Gabina res regi Romano ſine ulla
dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis, Tarquinius pacem cum Aequorum gen
te fecit; fœdus cum Tuſcis renouauit. inde ad negotia urbana animum conuertit. quorum
erat primum, ut Iouis templum in monte Tarpeio, monumentum regni ſui nominiſque re
linqueret. Tarquinios reges ambos, patrem uouiſſe, filium perfeciſſe. & ut libera à cæte-
ris religionibus area eſſet tota Iouis, templique eius, quod inædificaretur; exaugurare fana
ſacellaque ſtatuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipſo diſcrimine aduerſus Romu
lum pugnæ uota, conſecrata, inaugurataque poſtea fuerant. Inter principia condendi hu-
ius operis, mouiſſe numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos. nam cum om
nium ſacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idque K
omen auguriumque ita acceptum eſt; non motam Termini ſedem, unumque eum deorum
non euocatum ſacratis ſibi finibus, firma ſtabiliaque cuncta portendere. hoc perpetuitatis
auſpicio accepto, ſecutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium eſt. caput
humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuiſſe. quæ uiſa ſpe-
cies haud per ambages arcem eam imperij, caputque rerum fore portendebat. idque ita
cecinere uates, quique in urbe erant, quoſque ad eam rem conſultandam ex Etruria acciue
rant. augebatur ad impenſas regis animus. itaque Pometinæ manubiæ, quæ perducendo
ad culmen operi deſtinatæ erant, uix in fundamenta ſuppeditauere. eo magis Fabio, præter
quam quòd antiquior eſt, crediderim, XL ea ſola talenta fuiſſe; quàm Piſoni, qui XL
millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit: quia ſumma pecunia neq. ex unius tum
urbis

A urbis præda ſperanda; & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta nō exuperatura. Intentus perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia ſolum ad id publica eſt uſus, ſed operis etiam ex plebe. qui cum haud paruus & ipſi militiæ adderetur labor, minus tamē plebs grauabatur, ſe templa deum exædificare manibus ſuis, quæ poſthac & ad alia ut ſpecie minora, ſic laboris aliquanto maioris traducebatur opera, foros in circo faciendos, cloacamque maximam, receptaculum omnium purgamentorum urbis, ſub terram agendam. quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quicquā adæquare potuit. his laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi uſus non eſſet, oneri rebatur eſſe, & colonis mittendis occupari latius imperij fines uolebat; Signiam Circeiosque colonos miſit, præſidia urbi futura terra marique. hæc agenti, portentum terribile uiſum. anguis ex columna lignea elapſus, cum terrorem fugamque in regiam feciſ-

B ſet; ipſius regis non tam ſubito pauore perculit pectus, quàm anxijs impleuit curis. itaque cum ad publica prodigia Etruſci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domeſtico exterritus uiſu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. neque reſponſa ſortium ulli alij committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras, ignotiora maria, in Græciam miſit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio, quàm cuius ſimulationem induerat. is, cum primores ciuitatis, in quibus fratrem ſuum ab auunculo interfectum audiſſet, neq. in animo ſuo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiſcendum relinquere; ſtatuit contemptu tutus eſſe, ubi in iure parum præſidij eſſet. ergo ex induſtria factus ad imitationē ſtultitiæ, cum ſe ſuaq. prædæ eſſe regi ſineret, Bruti quoq. haud abnuit cognomen, ut ſub eius obtentu cognominis, liberator ille populi Romani animus latens aperireretur tē-

C pore ſuo. is tum ab Tarquinijs ductus Delphos, ludibrium uerius quàm comes, aureum baculum incluſum corneo cauato ad id baculo tuliſſe donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenij ſui. quò poſtquam uentum eſt; perfectis patris mandatis, cupido inceſſit animos iuuenum ſciſcitandi, ad quem eorum regnum Romanum eſſet uenturum. ex infimo ſpecu uocem redditam ferunt: Imperium ſummum Romæ habebit, qui ueſtrum primus ò iuuenes oſculum matri tulerit. Tarquinij, ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus reſponſi, expersque imperij eſſet, rem ſumma ope taceri iubent. ipſi inter ſe, uter prior cum Romam rediſſet, matri oſculum daret, ſorti permittunt. Brutus aliò ratus ſpectare Pythicam uocem, uelut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit: ſcilicet quòd ea communis mater omnium mortalium eſſet. Reditum inde Romam, ubi aduerſus Rutulos bellum ſumma ui parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione, atque in ea æta-

D te, diuitijs præpollens. eaq. ipſa cauſa belli fuit, quòd rex Romanus tum ipſe ditari, exhauſtus magnificentia publicorum operum, tum præda delinire popularium animos ſtudebat, præter aliam ſuperbiam regno infeſtos etiam, quòd ſe in fabrorum miniſterio, ac ſeruili tan diu habitos opere ab rege indignabantur. tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſet. ubi id parum proceſſit, obſidione munitionibuſq. cœpti premi hoſtes. in ijs ſtatiuis, ut fit longo magis quàm acri bello, ſatis liberi commeatus erant; primoribus tamen magis, quàm militibus. regij quidem iuuenes interdum ocium conuiuijs comeſſationibusq. inter ſe terebant. Forte, potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius, Egerij filius, incidit de uxoribus mentio. ſuam quiſque laudare miris modis. inde certamine accenſo, Collatinus negat uerbis opus eſſe: paucis id quidem horis poſſe ſciri, quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. quin, ſi uigor iuuentæ ineſt, conſcendimus equos,

E inuiſimuſq. præſentes noſtrarum ingenia? idq. cui ſpectatiſſimum ſit, quod nec opinato uiri aduentu occurrerit oculis. incaluerant uino. age ſane. omnes citatis equis aduolant Romam. quò cum primis ſe intendentibus tenebris perueniſſent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuio luxuq. cum æqualibus uiderant tempus terentes, ſed nocte ſera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ędiū ſedentem inueniunt. muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adueniens uir Tarquinijq. excepti benigne. uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per uim ſtuprandæ capit: tum forma, tum ſpectata caſtitas incitat. & tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in caſtra redeunt. paucis interiectis diebus, Sex. Tarquinius, inſcio Collatino, cum comite uno Collatiam uenit. ubi exceptus benigne ab ignaris conſilij, cum poſt cœnam in hoſpitale cubiculum deductus eſſet; amore ardens, poſt-

poſtquam ſatis omnia tuta circa, ſopitique omnes uidebantur, ſtricto gladio ad dormiẽtem F
Lucretiam uenit; ſiniſtraque manu mulieris pectore oppreſſo, Tace Lucretia, inquit; Sex.
Tarquinius ſum: ferrum in manu eſt: moriere, ſi emiſeris uocẽ. Cum pauida ex ſomno mu
lier nullam opem, prope mortem imminentem uideret; tum Tarquinius fateri amorem, ora
re, miſcere precibus minas, uerſare in omnes partes muliebrem animum. ubi obſtinatam
uidebat, & ne mortis quidem metu inclinari; addit ad metum dedecus: cum mortua iugu
latum ſeruum nudum poſiturum ait, ut in ſordido adulterio necata dicatur. quo terrore cum
uiciſſet obſtinatam pudicitiam uelut uictrix libido; profectusque inde Tarquinius ferox
expugnato decore muliebri eſſet: Lucretia mœſta tanto malo, nuncium Romam eundem
ad patrem, Ardeamque ad uirum mittit, ut cum ſingulis fidelibus amicis ueniant: ita facto
maturatoque opus eſſe; rem atrocem incidiſſe. Sp. Lucretius cum P. Valerio Voluſi filio,
Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit: cum quo forte Romam rediens, ab nuncio uxoris G
erat conuentus. Lucretiam ſedentem mœſtam in cubiculo inueniunt. aduentu ſuorum la-
crymæ obortæ: quærentique uiro, Satin ſaluæ? minime, inquit: quid enim ſalui eſt mulie-
ri amiſſa pudicitia? ueſtigia uiri alieni Collatine in lecto ſunt tuo: cæterum corpus eſt tan-
tum uiolatum, animus inſons: mors teſtis erit. ſed date dextras fidemque haud impune a-
dultero fore. Sex. eſt Tarquinius, qui hoſtis pro hoſpite, priore nocte ui armatus, mihi
ſibique, ſi uos uiri eſtis, peſtiferum hinc abſtulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: con-
ſolantur ægram animi, auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare,
non corpus; &, unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe. Vos, inquit, uideritis quid illi de-
beatur: ego me, etſi peccato abſoluo, ſupplicio non libero. nec ulla deinde impudica Lu-
cretiæ exemplo uiuet. Cultrum, quem ſub ueſte abditum habebat, eum in corde defigit;
prolapſaque in uulnus moribunda cecidit. Conclamant uir paterque: Brutus, illis luctu H
occupatis, cultrum, ex uulnere Lucretiæ extractum, manantem cruore præ ſe tenens, Per
hunc, inquit, caſtiſſimum ante regiam iniuriam ſanguinem iuro, uosque dij teſtes facio, me
L. Tarquinium Superbum cum ſcelerata coniuge & omni liberorum ſtirpe, ferro, igni, qua-
cunque dehinc ui poſſim, exacturum; nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ paſſu-
rum. Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio, ac Valerio, ſtupentibus miraculo rei,
unde nouum in Bruti pectore ingenium. ut præceptum erat, iurant: totique ab luctu uerſi
in iram, Brutum, iam inde ad expugnandum regnum uocantem, ſequuntur ducem. elatum
domo Lucretiæ corpus in forum deferunt, concientque miraculo, ut fit, rei nouæ, atque in-
dignitate homines. pro ſe quiſque ſcelus regium ac uim queruntur. mouet tum patris mœ
ſtitia, tum Brutus caſtigator lacrymarum atque inertium querelarum, auctorque, quod ui-
ros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduerſus hoſtilia auſos. ferociſſimus quiſque I
iuuenum cum armis uoluntarius adeſt: ſequitur & cætera iuuentus. inde, pari præſidio reli
cto Collatiæ ad portas, cuſtodibusque datis, ne quis eum motum regibus nunciaret; cæte-
ri armati duce Bruto Romam profecti. ubi eò uentum eſt, quacunque incedit armata mul-
titudo, pauorem ac tumultum facit. rurſus, ubi anteire primores ciuitatis uident; quicquid
ſit, haud temere eſſe rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit,
quàm Collatiæ fecerat. ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. quò ſimul uentum
eſt, præco ad tribunum celerum, in quo tum magiſtratu forte Brutus erat, populum aduoca-
uit. ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniique, quod ſimulatum ad eam diem
fuerat, de ui ac libidine Sex. Tarquinij, de ſtupro infando Lucretiæ, & miſerabili cæde, de or
bitate Tricipitini, cui morte filiæ cauſa mortis indignior ac miſerabilior eſſet. addita ſuper-
bia ipſius regis, miſeriæque & labores plebis, in foſſas cloacasque exhauriendas demerſæ. K
Romanos homines, uictores omnium circa populorum, opifices ac lapicidas pro bellato-
ribus factos. indigna Ser. Tullij regis memorata cædes, & inuecta corpori patris nefando
uehiculo filia, inuocatique ultores parentum dij. His, atrocioribusque, credo, alijs, quæ
præſens rerum indignitas haudquaquam relatu ſcriptoribus facilia ſubijcit, memoratis, in-
cenſam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exulesque eſſe iuberet L. Tar-
quinium cum coniuge ac liberis. ipſe iunioribus, qui ultro nomina dabant, lectis armatis-
que, ad concitandum inde aduerſus regem exercitum Ardeam in caſtra eſt profectus. impe
rium in urbe Lucretio, præfecto urbis iam ante ab rege inſtituto, reliquit. inter hunc tumul
tum Tullia domo profugit, execrantibus, quacunque incedebat, inuocantibusque paren-
tum furias uiris mulieribusque. Harum rerum nuncijs in caſtra perlatis, cum re noua trepi
dus

A dus rex pergeret Romam ad comprimendos motus; flexit uiam Brutus,(ſenſerat enim aduentum)ne obuius fieret: eodemque fere tempore diuerſis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clauſæ portæ,exiliumque indictum: liberatorem urbis lęta caſtra accepere: exactiq. inde liberi regis, duo patrem ſecuti ſunt;qui exularum Cęre in Etruſcos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquam in ſuum regnum profectus, ab ultoribus ueterum ſimultatum,quas ſibi ipſe cædibus rapiniſque conciuerat, eſt interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V & XX. regnatum Romæ ab urbe condita ad liberatam annos CCXLIIII. Duo conſules inde comitijs cẽturiatis à præfecto urbis ex commentarijs Ser. Tullij creati ſunt, L. Iunius Brutus,& L. Tarquinius Collatinus. AN.CCXLV.

EPITOME LIBRI II.

B

BRVTVS iureiurando populum aſtrinxit, neminem regnare Romæ paſſurũ. Tarquinium Collatinum, collegam ſuum, propter affinitatẽ Tarquiniorum ſuſpectum, coegit conſulatu ſe abdicare, & ciuitate cedere. bona regum diripi iuſſit. agrum Marti conſecrauit, qui campus Martius nominatus eſt. adoleſcentes nobiles, in quibus ſuos quoq. & ſororis filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, ſecuri percuſſit. C *ſeruo indici, cui Vindici nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta eſt appellata. Cum aduerſus reges, qui contractis Veientium & Tarquinienſium copijs bellum intulerant, exercitum duxiſſet, in acie cum Arunte filio Superbi cõmortuus eſt, eumq. matronæ annum luxerunt. P. Valerius conſul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum eſt. Porſena rex Cluſinorum, bello pro Tarquinijs ſuſcepto, cum ad Ianiculum ueniſſet, ne Tiberim tranſiret, uirtute Coclitis Horatij prohibitus eſt. qui, dum alij pontem Sublicium reſcindunt,* D *ſolus Etruſcos ſuſtinuit: & ponte rupto armatus ſe in flumen miſit, & ad ſuos tranauit. Alterum acceſſit uirtutis exemplum à Mucio. qui cum ad feriendum Porſenam caſtra hoſtium intraſſet, occiſo ſcriba, quem regem eſſe putabat, comprehenſus impoſitam altaribus manum, in quibus ſacrificatum erat, exuri paſſus eſt: dixitque tales trecentos eſſe coniuratos in mortem ipſius regis. quorum admiratione coactus Porſena pacis conditiones ferre, bellum omiſit, acceptis obſidibus. ex quibus uirgo una Clœlia deceptis cuſtodibus per Tiberim ad ſuos tranauit: &* E *eum reddita eſſet Porſenæ, honorifice remiſſa, equeſtri ſtatua donata eſt. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta eſt. Numerus tribuum ampliatus eſt, ut eſſent uiginti una. Aduerſus Tarquinium Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Poſtumius dictator proſpere pugnauit apud lacũ Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem seceſſiſſet, conſilio Menenij Agrippæ à ſeditione reuocata eſt. Idem Agrippa cum deceſſiſſet, propter paupertatem publico impendio elatus eſt. Tribuni plebis quinque creati ſunt. Oppidum Volſcorum Corioli captum eſt uirtute & opera C. Marcij, qui ob hoc Coriolanus uocatus eſt. T. Latinius, uir de plebe, cum in uiſu admonitus eſſet, ut de quibuſdam religionibus ad ſenatum perferret, & neglexiſſet, amiſſo filio, debilis factus, poſteaquam delatus ad ſenatum lectica, eadem illa indicauerat, uſu pedum recepto domum reuerſus eſt. Cum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulſus, dux Volſcorum factus exercitum hoſtium urbi Romæ admouiſſet; & miſſi ad eum primum legati, poſtea ſacerdotes fruſtra deprecati eſſent ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor impetrauerunt ab eo ut recederet. Lex agraria primum lata eſt. Sp. Caſſius conſularis regni crimine damnatus eſt, necatusque. Oppia uirgo ueſtalis ob inceſtum uiua defoſſa eſt. Cum uicini hoſtes Veientes incommodi magis, quàm graues eſſent, familia Fabiorum id bellum gerendum depopoſcit; miſitque in id trecentos ſex armatos, qui ad Cremeram ad unum ab hoſtibus cæſi ſunt, uno impubere domi relicto. Appius Claudius conſul, cum aduerſus Volſcos contumacia exercitus male pugnatum eſſet, decimum quenque militem fuſte percuſſit. Res præterea aduerſum Volſcos, & Aequos, & Veientes, & ſeditiones inter patres plebemq. continet.*

LIBER II.

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloque geſtas, annuos magiſtratus, imperiaque legum potentiora, quàm hominum, peragam. quæ libertas ut lætior eſſet, proximi regis ſuperbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immerito omnes deinceps conditores partium certe urbis, quas nouas ipſi ſedes ab ſe auctæ multitudini addiderunt, numerentur. neque ambigitur quin Brutus idem, qui tantum gloriæ, Superbo exacto rege, meruit,

meruit, peſſimo publico id facturus fuerit, ſi libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorſiſſet. quid enim futurum fuit, ſi illa paſtorum conuenarumque plebs, transfuga ex ſuis populis, ſub tutela inuiolati templi, aut libertatem aut certe impunitatem adepta, ſoluta regio metu, agitari cœpta eſſet tribunicijs procellis? & in aliena urbe cum patribus ſerere certamina, prius quàm pignora coniugum ac liberorum, caritasque ipſius ſoli, cui longo tempore aſſueſcitur, animos eorum conſociaſſet? diſſipatæ res, nondum adultæ, diſcordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoque nutriendo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis iam uiribus ferre poſſent. libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium conſulare factum eſt, quàm quòd diminutum quicquam ſit ex regia poteſtate, numeres. omnia iura, omnia inſignia primi conſules tenuere. id modo cautum eſt, ne, ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior, concedente collega, faſces habuit: qui non acrior uindex libertatis fuerat, quàm deinde cuſtos fuit. Omnium primum auidum nouæ libertatis populum, ne poſtmodum flecti precibus aut donis regijs poſſet, iureiurando adegit, neminem Romæ paſſuros regnare. deinde, quo plus uirium in ſenatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regis diminutum patrum numerum, primoribus equeſtris gradus lectis, ad trecentorum ſummam expleuit. traditumque inde fertur ut in ſenatum uocarentur, qui patres, quique conſcripti eſſent. conſcriptos uidelicet in nouum ſenatum appellabant lectos. id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosque patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura: &, quia quædam publica ſacra per ipſos reges factitata erant, necubi regum deſiderium eſſet, regem ſacrificulum creant. id ſacerdotium pontifici ſubiecere; ne additus nomini honos, aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Ac neſcio, an nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum exceſſerint. conſulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit, nomen inuiſum ciuitati fuit. Nimium Tarquinios regno aſſueſſe: initium à Priſco factum; regnaſſe deinde Ser. Tullium: ne interuallo quidem facto, oblitũ tanquam alieni regni Superbum Tarquinium, uelut hæreditatem gentis ſcelere ac ui repetiſſe: pulſo Superbo, penes Collatinum imperium eſſe: neſcire Tarquinios priuatos uiuere: non placere nomen, periculoſum libertati eſſe. Hic primo ſenſim tentantium animos ſermo per totam ciuitatem eſt datus; ſolicitamq́. ſuſpicione plebem Brutus ad concionem uocat. ibi omnium primum iuſiurandum populi recitat: Neminem regnare paſſuros, nec eſſe Romæ, unde periculum libertati foret: id ſumma ope tuendum eſſe; neque ullam rẽ, quæ eò pertineat, contemnendam: inuitum ſe dicere, hominis cauſa; nec dicturum fuiſſe, ni caritas reipublicæ uinceret: non credere populum Romanum, ſolidam libertatem recuperatam eſſe: regium genus, regium nomen, non ſolum in ciuitate, ſed etiam in imperio eſſe: id officere, id obſtare libertati. Hunc tu, inquit, tua uoluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eieciſti reges. abſolue beneficium tuum; aufer hinc regium nomen. res tuas tibi non ſolum reddent ciues tui auctore me; ſed, ſi quid deeſt, munifice augebunt. amicus abi; exonera ciuitatem uano forſitan metu. ita perſuaſum eſt animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Conſuli primo tam nouæ rei ac ſubitæ admiratio incluſerat uocem. dicere deinde incipientem primores ciuitatis circunſiſtunt, eadem multis precibus orant. & cæteri quidem mouebant minus. poſtquam Sp. Lucretius, maior ætate ac dignitate, ſocer præterea ipſius, agere uarie, rogando alternis ſuadendoque cœpit, ut uinci ſe conſenſu ciuitatis pateretur: timens conſul, ne poſtmodum priuato ſibi eadem illa, cum bonorum amiſſione, additaque alia inſuper ignominia, accidérent, abdicauit ſe conſulatu; rebusque ſuis omnibus Lauinium tranſlatis, ciuitate ceſſit. Brutus ex ſenatuſconſulto ad populum tulit, ut omnes Tarquiniæ gentis exules eſſent: collegam ſibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium; quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio eſſet, bellum ab Tarquinijs imminere; id quidem ſpe omnium ſerius fuit. cæterum, id quod non timebant, per dolum ac proditionem prope libertas amiſſa eſt. Erant in Romana iuuentute adoleſcentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido ſolutior fuerat; æquales ſodalesque adoleſcentium Tarquiniorum, aſſueti more regio uiuere. eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in ſuam uertiſſe ſeruitutem, inter ſe conquerebantur: Regem hominem eſſe, à quo impetres ubi ius, ubi iniuria opus ſit; eſſe gratiæ locum, eſſe beneficio: & iraſci, & ignoſcere poſſe: inter amicum, atque inimicum diſcrimen noſſe: leges, rem ſurdam,

A dam, inexorabilem eſſe, ſalubriorem melioremque inopi, quàm potenti; nihil laxamenti nec ueniæ habere, ſi modum exceſſeris: periculoſum eſſe, in tot humanis erroribus, ſola innocentia uiuere. Ita, iam ſua ſponte ægris animis, legati ab regibus ſuperueniunt, ſine mentione reditus, bona tantum repetentes. eorum uerba poſtquam in ſenatu audita ſunt, per aliquot dies ea conſultatio tenuit: ne non reddita, belli cauſa; reddita, belli materia & adiumentum eſſent. Interim legati cum alijs alia moliri, aperte bona repetentes, clam recuperandi regni conſilia ſtruere: &, tanquam ad id, quod agi uidebatur, ambientes, nobilium adoleſcentium animos pertentant. à quibus placide oratio accepta eſt. his literas ab Tarquinijs reddunt; & de accipiendis clam nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquilijſque fratribus primo commiſſa res eſt. Vitelliorum ſoror conſuli nupta Bruto erat, iamque ex eo matrimonio adoleſcentes erant liberi, Titus, Tibe-

B riuſque: eos quoque in ſocietatem conſilij auunculi aſſumunt. præterea & nobiles aliquot adoleſcentes conſcij aſſumpti; quorum uetuſtate memoria abijt. Interim, cum in ſenatu uiciſſet ſententia, quæ cenſebat reddenda bona; eamque ipſam cauſam moræ in urbe haberent legati, quòd ſpatium ad uehicula comparanda à conſulibus ſumpſiſſent, quibus regum aſportarent res: omne id tempus cum coniuratis conſultando abſumunt; euincuntque inſtando, ut literæ ſibi ad Tarquinios darentur: nam aliter qui crediturus eos, non uana ab legatis ſuper rebus tantis afferri? datæ literæ, ut pignus fidei eſſent, manifeſtum facinus fecerunt. nam cum, pridie quàm legati ad Tarquinios proficiſcerentur, & cœnatum forte apud Vitellios eſſet; coniuratique ibi, remotis arbitris, multa inter ſe de nouo, ut fit, cõſilio egiſſent: ſermonem eorum ex ſeruis unus excepit; qui iam antea id ſenſerat agi: ſed eam occaſionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehenſæ rem coarguere poſſent, expectabat. poſt-

C quam datas ſenſit, rem ad conſules detulit. conſules ad deprehendendos legatos, coniuratoſque profecti domo, ſine tumultu rem omnem oppreſſere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplo in uincla coniectis, de legatis paululum addubitatum eſt: &, quanquam uiſi ſunt commiſiſſe ut hoſtium loco eſſent, ius tamen gentium ualuit. de bonis regijs, quæ reddenda ante cenſuerant, res integra refertur ad patres. illi uicti ira, uetuere reddi, uetuere in publicum redigi. diripienda plebi ſunt data; ut contacta regia præda, ſpem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum, qui inter urbem ac Tiberim fuit, conſecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum ſeges farris dicitur fuiſſe, matura meſſi. quem campi fructum quia religioſum erat conſumere; deſectam cum ſtramento ſegetem magna uis hominum ſimul immiſſa, corbibus fudere in Tiberim tenui fluentem aqua, ut medijs caloribus ſolet, ita in uadis hæſitantis frumenti

D aceruos ſediſſe illitos limo: inſulam inde paulatim, & alijs, quæ fert temere flumen, eodem inuectis, factam. poſtea credo additas moles, manuque adiutum, ut tam eminens area, firmaque templis quoque ac porticibus ſuſtinendis eſſet. Direptis bonis regum, damnati proditores, ſumptumque ſupplicium, conſpectius eo, quòd pœnæ capiendæ miniſterium patri de liberis conſulatus impoſuit; & qui ſpectator erat amouendus, eum ipſum fortuna exactorem ſupplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobiliſſimi iuuenes: ſed à cæteris, uelut ab ignotis capitibus, conſulis liberi omnium in ſe auerterant oculos: miſerebatque non pœnæ magis homines, quàm ſceleris, quo pœnam meriti eſſent: Illos eo potiſſimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, conſulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominumque Romanorum eſſet, induxiſſe in animum, ut ſuperbo quondam regi, tum infeſto exuli proderent. conſules in ſedem proceſſere ſuam;

E miſſique lictores ad ſumendum ſupplicium, nudatos uirgis cædunt, ſecurique feriunt: cum inter omne tempus pater, uultuſque & os eius ſpectaculo eſſet, eminente animo patrio inter publicæ pœnæ miniſterium. Secundum pœnam nocentium, ut in utranque partem arcendis ſceleribus exemplum nobile eſſet, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. ille primum dicitur uindicta liberatus. quidam uindictæ quoque nomen tractũ ab illo putant; Vindici ipſi nomen fuiſſe. poſt illum obſeruatum, ut, qui ita liberati eſſent, in ciuitatem accepti uiderentur. His, ſicut acta erant, nunciatis, incenſus Tarquinius non dolore ſolum tantæ ad irritum cadentis ſpei, ſed etiam odio iraq;. poſtquam dolo uiam obſeptam uidit, bellum aperte moliendum ratus, circumire ſupplex Etruriæ urbes; orare maxime Veientes Tarquinienſeſque, ne ſe, ortum eiuſdem ſanguinis, extorrem, egentem, ex tanto modo regno, cum liberis adoleſcentibus ante oculos ſuos perire ſinerent: alios pere

gre

gre in regnum Romam acciros; ſe regem, augentem bello Romanum imperium, à pro- F
ximis ſcelerata coniuratione pulſum: eos inter ſe, quia nemo unus ſatis dignus regno ui-
ſus ſit, partes regni rapuiſſe; bona ſua diripienda populo dediſſe, ne quis expers ſceleris
eſſet: patriam ſe regnumque ſuum repetere, & perſequi ingratos ciues uelle: ferrent o-
pem, adiuuarent: ſuas quoque ueteres iniurias ultum irent: toties cæſas legiones, agrum
ademptum. Hæc mouerunt Veientes: ac pro ſe quiſque, Romano ſaltem duce ignomi-
nias demendas, belloque amiſſa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienſes nomen
ac cognatio mouet. pulchrum uidebatur, ſuos Romæ regnare. ita duo duarum ciuitatum
exercitus ad repetendum regnum, belloque perſequendos Romanos ſecuti Tarquinium.
Poſtquam in agrum Romanum uentum eſt, obuiam hoſti conſules eunt. Valerius qua-
drato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu anteceſſit. eodem
modo primus eques hoſtium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius, filius regis: rex ip- G
ſe cum legionibus ſequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus, procul conſulem eſſe, deinde iam
propius, ac certius facie quoque Brutum cognouit; inflammatus ira, Ille eſt uir, inquit, qui
nos extorres expulit patria: ipſe en ille noſtris decoratus inſignibus, magnifice incedit:
dij regum ultores adeſte. Concitat calcaribus equum, atque in ipſum infeſtus conſulem
dirigit. Senſit in ſe iri Brutus. decorum erat tum ipſis capeſſere pugnam ducibus. auide
itaque ſe certamini offert. adeoq. infeſtis animis concurrerunt, neuter, dum hoſtem ul-
neraret, ſui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfi-
xus, duabus hærentes haſtis, moribundi ex equis lapſi ſint. ſimul & cætera equeſtris pu-
gna cœpit. neque ita multo poſt & pedites ſuperueniunt. ibi uaria uictoria, & uelut æquo
Marte pugnatum eſt. dextra utrinque cornua uicere, læua ſuperata. Veientes uinci ab Ro-
mano milite aſſueti, fuſi fugatiq. ſunt. Tarquinienſis, nouus hoſtis, non ſtetit ſolum, ſed H
etiam ab ſua parte Romanum pepulit. Ita, cum pugnatum eſſet, tantus terror Tarqui-
nium atque Etruſcos inceſſit, ut, omiſſa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarqui-
nienſisq. ſuas quiſque abirent domos. adijciunt miracula huic pugnæ, ſilentio proximæ
noctis ex ſilua Arſia ingentem editam uocem: Siluani uocem eam creditam: hæc dicta;
uno plus Etruſcorum cecidiſſe in acie, uincere bello Romanum. ita certe inde abiere Ro-
mani, ut uictores, Etruſci pro uictis. nam poſtquam illuxit, nec quiſquam hoſtium in
conſpectu erat; P. Valerius conſul ſpolia legit, triumphansq. inde Romam redijt. collegæ
funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. ſed multo maius morti decus publica fuit mœſti-
tia, eo ante omnia inſignis, quia matronæ annum, ut parentem, eum luxerunt, quòd tam
acer ultor uiolatæ pudicitiæ fuiſſet. Conſuli deinde, qui ſuperfuerat, ut ſunt mutabiles
uulgi animi, ex fauore non inuidia modo, ſed ſuſpicio etiam cum atroci crimine orta. re- I
gnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam ſubrogauerat in locum Bruti; & ædi-
ficabat in ſumma Velia: ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc di-
cta uulgo, creditaq. cum indignitate angerent conſulis animum; uocato ad concilium po-
pulo, ſummiſſis faſcibus in concionem aſcendit. gratum id multitudini ſpectaculum fuit:
ſummiſſa ſibi eſſe imperij inſignia; confeſſionemq. factam, populi, quàm conſulis, maieſta-
tem uimq. maiorem eſſe. ibi audire iuſſi, conſul laudare fortunam collegæ, quòd, liberata
patria, in ſummo honore, pro republica dimicans, matura gloria, necdum ſe uertente in in-
uidiam, morte occubuiſſet: ſe ſuperſtitem gloriæ ſuæ, ad crimen atque inuidiam ſupereſ-
ſe; ex liberatore patriæ ad Aquillios Vitelliosq. recidiſſe. Nunquam ne ergo, inquit, ulla
adeo à uobis ſpectata uirtus erit, ut ſuſpicione uiolari nequeat? ego me illum acerrimum
regum hoſtem, ipſum cupiditatis regni crimen ſubiturum timerem? ego, ſi in ipſa arce Ca- K
pitolioq. habitarem, metui me crederem poſſe à ciuibus meis? tam leui momento mea
apud uos fama pendet? adeo ne eſt fundata leuiter fides, ut, ubi ſim, quàm qui ſim, magis
referat? non obſtabunt P. Valerij ædes libertati ueſtræ Quirites: tuta erit uobis Velia. de-
feram non in planum modo ædes, ſed colli etiam ſubijciam: ut uos ſupra ſuſpectum me ci-
uem habitetis. in Velia ædificent, quibus melius, quàm P. Valerio, creditur libertas. De-
lata confeſtim materia omnis infra Veliam, &, ubi nunc uicus Publicius eſt, domus in infi-
mo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non ſolum quæ regni ſuſpicione conſulem abſol-
uerent, ſed quæ adeo in contrarium uerterent, ut popularem etiam facerent. inde cogno-
men factum Poplicolæ eſt. ante omnes, de prouocatione aduerſus magiſtratus ad popu-
lum, ſacrandoq. cum bonis capite eius, qui regni occupandi conſilia iniſſet, gratæ in uulgus;

leges

A leges fuere. quas cum ſolus pertuliſſet, ut ſua unius in his gratia eſſet; tum deinde comitia collegæ ſubrogando habuit. creatus Sp. Lucretius conſul: qui magno natu, non ſufficientibus iam uiribus ad conſularia munia obeunda, intra paucos dies moritur. ſuffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. apud quoſdam ueteres auctores non inuenio Lucretium conſulem. Bruto ſtatim Horatium ſuggerunt. credo, quia nulla geſta res inſignem fecerit conſulatum, memoria intercidiſſe. Nondum dedicata erat in capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusq. conſules ſortiti uter dedicaret. Horatio ſorte euenit. Poplicola ad Veientium bellum profectus. ægrius, quàm dignum erat, tulere Valerij neceſſarij, dedicationẽ tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, poſtquam alia fruſtra tentata erant, poſtem iam tenenti conſuli fœdum inter precationem deum nuncium incutiunt; mortuum eius filium eſſe, funeſtaq; familia dedicare eum templum non poſſe. non

B crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum; nec interpretatio eſt facilis. nihil aliud ad eum nuncium à propoſito auerſus, quàm ut cadauer efferri iuberet, tenens poſtem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc poſt exactos reges, domi militiæq. geſta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius conſules facti. Iam An. CCXLVI Tarquinij ad Lartem Porſenam, Cluſinum regem, perfugerant. ibi miſcẽdo conſilium precesq., nunc orabant, ne ſe oriundos ex Etruſcis eiuſdem ſanguinis nominiſq., egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne oriẽtem morem pellendi reges inultum ſineret. ſatis libertatem ipſam habere dulcedinis; niſi quanta ui ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant, æquari ſumma infimis; nihil excelſum, nihil, quod ſupra cætera emineat in ciuitatibus fore: adeſſe finem regnis rei inter deos hominesq. pulcherrimæ. Porſena, tum regem eſſe Romæ, tum Etruſcæ gentis regem, amplum Tuſcis ratus, Romam in-

C feſto exercitu uenit. non unquam alias ante tantus terror ſenatum inuaſit; adeo ualida res tum Cluſina erat, magnumq. Porſenæ nomen. nec hoſtes modo timebant, ſed ſuoſmet ipſi ciues; ne Romana plebs metu perculſa, receptis in urbem regibus, uel cum ſeruitute pacem acciperet. multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab ſenatu data. annonæ in primis habita cura; & ad frumentum comparandum miſſi, alij in Volſcos, alij Cumas. ſalis quoque uendendi arbitrium, quia impẽſo precio uenibat in publicum, omni ſumptu ademptum conceſſum priuatis; portorijs quoque & tributo plebe liberata, ut diuites conferrent, qui oneri ferendo eſſent: pauperes ſatis ſtipendij pendere, ſi liberos educarent. Itaque hæc indulgentia patrum, aſperis poſtmodum rebus in obſidione ac fame, adeo concordem ciuitatem tenuit, ut regium nomen non ſummi magis, quàm infimi horrerẽt; nec quiſquam unus malis artibus poſtea tam popularis eſſet, quàm tum bene imperando uniuerſus

D ſenatus fuit. Cum hoſtes adeſſent, pro ſe quiſq. in urbem ex agris demigrant: urbem ipſam ſepiunt præſidijs. alia muris, alia Tiberi obiecto uidebantur tuta. pons Sublicius iter pene hoſtibus dedit; ni unus uir fuiſſet, Horatius Cocles; (id munimentũ illo die fortuna urbis Romanæ habuit) qui poſitus forte in ſtatione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrere hoſtes uidiſſet, trepidamq. turbam ſuorum arma ordinesq. relinquere, reprehenſans ſingulos, obſiſtens, obteſtansq. deum & hominum fidem, teſtabatur nequicquam deſerto præſidio eos fugere, ſi tranſitum pontem à tergo reliquiſſent: iam plus hoſtium in Palatio Capitolioq., quàm in Ianiculo fore; itaque monere, præcipere, ut pontem ferro, igni, & quacunque ui poſſent, interrumpant: ſe impetum hoſtium, quantum corpore uno poſſet obſiſti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis; inſignisq. inter conſpecta cedentium pugnæ terga, obuerſis cominus ad ineundum prælium

E armis, ipſo miraculo audaciæ obſtupefecit hoſtes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium ac T. Herminium, ambos claros genere factiſq.. cum his primam periculi procellam, &, quod tumultuoſiſſimum pugnæ erat, parumper ſuſtinuit: deinde eos quoque ipſos, exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui reſcindebant, cedere in tutum coegit. circunferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruſcorum, nunc ſingulos prouocare, nunc increpare omnes: ſeruitia regum ſuperborum, ſuæ libertatis immemores, alienam oppugnatum uenite. cunctati aliquandiu ſunt, dum alius alium, ut prælium incipiant, circunſpectant. pudor deinde commouit aciem; &, clamore ſublato, undique in unum hoſtem tela conijciunt. quæ cum in obiecto cuncta ſcuto hæſiſſent, neque ille minus obſtinatus ingenti pontem obtineret gradu; iam impetu detrudere conabantur uirum, cum ſimul fragor rupti pontis, ſimul clamor Romanorum, alacritate perfecti operis ſublatus, pauore ſubito

impetum

impetum ſuſtinuit. Tum Cocles, Tiberine pater, inquit, te ſancte precor, hæc arma, & hunc F
militem propitio flumine accipias. Inde ſic armatus in Tiberim deſiluit; multiſq. ſuperin-
cidentibus telis, incolumis ad ſuos tranauit, rem auſus plus famæ habituram ad poſteros,
quàm fidei. grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit. ſtatua in Comitio poſita: agri quan-
tum uno die circumarauit, datum. priuata quoque inter publicos honores ſtudia emine-
bant. nam in magna inopia pro domeſticis copijs unuſquiſque ei aliquid, fraudans ſe ipſe
uictu ſuo, contulit. Porſena, primo conatu repulſus, conſilijs ab oppugnanda urbe ad obſi
dendam uerſis, præſidio in Ianiculo locato, ipſe in plano ripiſq. Tiberis caſtra poſuit, naui-
bus undique accitis, & ad cuſtodiam poſitis, ne quid Romam frumenti ſubuehi ſineret; &
ut prædatum milites trans flumen per occaſiones alijs atque alijs locis traijcerent. breuiq.
adeo infeſtum omnem Romanum agrum reddidit, ut non cætera ſolum ex agris, ſed pecus
quoque omne in urbem compelleretur, neque quiſquam extra portas propellere auderet. G
hoc tantum licentiæ Etruſcis non metu magis, quàm conſilio conceſſum. nanque Valerius
conſul intentus in occaſionem multos ſimul & effuſos improuiſo adoriundi, in paruis re-
bus negligens ultor, grauem ſe ad maiora uindicem ſeruabat. itaque, ut eliceret prædato-
res, edicit ſuis, poſtero die frequentes port[illegible]ilina, quæ auerſiſſima ab hoſte erat, expel-
lerent pecus; ſcituros id hoſtes ratus, quò[illegible] n[illegible]oſidione & fame ſeruitia infida transfuge-
rent. et ſciere perfugæ indicio: multoq. plures, ut in ſpem uniuerſæ prædæ, flumen traij-
ciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad ſecundum lapidem Gabina
uia occultum conſidere iubet: Sp. Lartium cum expedita iuuentute ad portam Collinam
ſtare, donec hoſtis prætereat: deinde ſe obijcere, ne ſit ad flumen reditus. conſul alter T.
Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egreſſus: ipſe Valerius Cœlio mon
te cohortes delectas educit. hique primi apparuere hoſti. Herminius ubi tumultum ſen- H
ſit, concurrit ex inſidijs; uerſiſque in Valerium Etruſcis, terga cædit. dextra læuaque,
hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. ita cæſi in medio prædatores, ne-
que ad pugnam uiribus pares, & ad fugam ſeptis omnibus uijs. finiſque ille tam effuſe
euagandi Etruſcis fuit. obſidio erat nihilo minus, & frumenti cum ſumma caritate ino-
pia: ſedendoq. expugnaturum ſe urbem, ſpem Porſena habebat; cùm C. Mucius, adole-
ſcens nobilis, cui indignum uidebatur, populum Romanum ſeruientem, cum ſub regi-
bus eſſet, nullo bello, nec ab hoſtibus ullis obſeſſum eſſe, liberum eundem populum ab
ijſdem Etruſcis obſideri, quorum ſæpe exercitus fuderit: itaque magno audacique aliquo
facinore eam indignitatem uindicandam ratus, primo ſua ſponte penetrare in hoſtium
caſtra conſtituit: dein metuens, ne, ſi conſulum iniuſſu, & ignaris omnibus iret, forte de-
prehenſus à cuſtodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen af- I
firmante, ſenatum adijt. Tranſire Tiberim, inquit, patres, & intrare, ſi poſſim, caſtra
hoſtium uolo, non prædo, nec populationum inuicem ultor. maius, ſi dij iuuant, in ani-
mo eſt facinus. Approbant patres. abdito intra ueſtem ferro, proficiſcitur. ubi eò ue-
nit, in confertiſſima turba prope regium tribunal conſtitit. ibi cùm ſtipendium forte mi-
litibus daretur; & ſcriba cum rege ſedens pari fere ornatu multa ageret; eumq. milites uul-
go adirent; timens ſciſcitari, uter Porſena eſſet; ne, ignorando regem, ſemet ipſe aperiret
quis eſſet; quò temere traxit fortuna facinus, ſcribam pro rege obtruncat, uadentem inde
quà per trepidam turbam cruento mucrone ſibi ipſe fecerat uiam, cum, concurſu ad clamo-
rem facto, comprehenſum regij ſatellites retraxiſſent ante tribunal regis; deſtitutus; tum
quoque inter tantas fortunæ minas metuendus magis, quàm metuens; Romanus ſum, in-
quit, ciuis; C. Mucium uocant. hoſtis hoſtem occidere uolui. nec ad mortem minus animi K
eſt, quàm ad cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanum eſt. nec unus in te ego hos animos
geſſi: longus poſt me ordo eſt idem petentium decus. proinde in hoc diſcrimen, ſi iuuat, ac-
cingere; ut in ſingulas horas capite dimices tuo; ferrum hoſtemq. in ueſtibulo habeas re-
giæ. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum, nullam aciem, nullum prælium timue-
ris. uni tibi, & cum ſingulis res erit. Cum rex ſimul ira infenſus, periculoq. conterritus, cir-
cundari ignes minitabundus iuberet, niſi expromeret propere quas inſidiarum ſibi minas
per ambages iaceret; En tibi, inquit; ut ſentias quàm uile corpus ſit ijs, qui magnam gloriã
petunt. dextramq. accenſo ad ſacrificium foculo inijcit. quam cum uelut alienato ab ſen-
ſu torreret animo; prope attonitus miraculo rex, cum ab ſede ſua proſiluiſſet, amoueriq. ab
altaribus iuuenem iuſſiſſet, Tu uero abi, inquit, in te magis, quàm in me, hoſtilia auſus, iube-

rem

A rem te macte uirtute eſſe, ſi pro mea patria iſta uirtus ſtaret. nunc iure belli liberum te, in-
tactum inuiolatumq́. hinc dimitto. Tum Mucius, quaſi remunerans meritum, Quandoqui
dem, inquit, eſt apud te uirtuti honos; ut beneficio tuleris à me, quod minis nequiſti; tre-
centi coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, ut in te hac uia graſſaremur. mea pri-
ma ſors fuit. cæteri, ut cuique ceciderit primo, quo te opportunum fortuna dederit, ſuo
quiſque tempore aderunt. Mucium dimiſſum, cui poſtea Scæuulæ, à clade dextræ manus,
cognomen inditum, legati à Porſena Romam ſecuti ſunt. adeo mouerat eum & primi peri-
culi caſus, quo nihil ſe, præter errorem inſidiatoris, texiſſet; & ſubcunda dimicatio toties,
quot coniurati ſupereſſent; ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. iactatum in condi-
tionibus nequicquam de Tarquinijs in regnum reſtituendis, magis quia id negare ipſe ne-
quiuerat Tarquinijs, quàm quòd negatum iri ſibi ab Romanis ignoraret. de agro Veienti-
B bus reſtituendo impetratum: expreſſaq́. neceſſitas obſides dandi Romanis, ſi Ianiculo præſi
dium deduci uellent. His conditionibus compoſita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit
Porſena, & agro Romano exceſſit. Patres C. Mucio uirtutis cauſa trans Tiberim agrum do-
no dedere: quæ poſtea ſunt Mucia prata appellata. ergo, ita honorata uirtute, fœminæ quo
que ad publica decora excitatæ. Clœlia uirgo, una ex obſidibus, cum caſtra Etruſcorum
forte haud procul ripa Tiberis locata eſſent, fruſtra cuſtodes, dux agminis uirginum inter
tela hoſtium Tiberim tranauit, ſoſpiteſque omnes Romam ad propinquos reſtituit. quod
ubi regi nunciatum eſt, primo incenſus ira, oratores Romam miſit ad Clœliam obſidem de
poſcendam, alias haud magni facere; deinde in admirationem uerſus, ſupra Coclites Mu-
cioſq́. dicere id facinus eſſe; & præ ſe ferre, quemadmodum, ſi non dedatur obſes, pro rupto
ſe fœdus habiturum, ſic deditam, intactam inuiolatamq́. ad ſuos remiſſurum. utrinque con
C ſtitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere reſtituerunt: & apud regem Etruſcum non tu
ta ſolum, ſed honorata etiam uirtus fuit: laudatamq́. uirginem parte obſidum ſe donare di-
xit: ipſa, quos uellet, legeret. productis omnibus, legiſſe impuberes dicitur: quòd & uirgi-
nitati decorum, & conſenſu obſidum ipſorum probabile erat eam ætatem potiſſimum libe-
rari ab hoſte, quæ maxime opportuna iniuriæ eſſet. Pace redintegrata, Romani nouam in
fœmina uirtutem nouo genere honoris, ſtatua equeſtri, donauere. in ſumma Sacra uia fuit
poſita uirgo inſidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Etruſci abhorrens
mos, traditus ab antiquis, uſque ad noſtram ætatem inter cætera ſolennia manet, bonis uen
dendis bona Porſenæ regis uendendi. cuius originem moris neceſſe eſt aut inter bellum na
tam eſſe, neque omiſſam in pace; aut mitiore creuiſſe principio, quàm hic præ ſe ferat titu-
lus, bona hoſtiliter uendendi. proximum uero eſt ex ijs, quæ traduntur; Porſenam diſceden-
D tem ab Ianiculo, caſtra opulenta, conuecto ex propinquis ac fertilibus Etruriæ aruis com-
meatu, Romanis dono dediſſe, inopi tum urbe ab longinqua obſidione; ea deinde, ne, popu
lo immiſſo, diriperentur hoſtiliter, ueniſſe, bonaq́. Porſenæ appellata, gratiam muneris ma
gis ſignificante titulo, quàm auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in poteſtate quidem populi
Romani eſſet. Omiſſo Romano bello, Porſena, ne fruſtra in ea loca exercitus adductus ui-
deretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. primo Aricinos
res nec opinata perculerat: acceſſita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis, tan-
tum ſpei fecere, ut acie decernere auderent. prælio inito, adeo concitato impetu ſe intule-
rant Etruſci, ut funderent ipſo incurſu Aricinos. Cumanæ cohortes, arte aduerſus uim ni-
ſæ, declinauere paululum; effuſoſq́. prælatos hoſtes conuerſis ſignis ab tergo adortæ ſunt.
ita in medio prope iam uictores cæſi Etruſci: pars perexigua, duce amiſſo, quia nullum pro
E pius perfugium erat, Romam inermes, & fortuna & ſpecie ſupplicum, delati ſunt. ibi beni-
gne excepti, diuiſique in hoſpitia. curatis uulneribus alij profecti domos, nuncij hoſpi-
talium beneficiorum: multos Romæ hoſpitum urbiſque caritas tenuit. his locus ad habi-
tandum datus; quem deinde Tuſcum uicum appellarunt. P. Lucretius inde & P. Vale- Anno [illegible]
rius Poplicola tertium conſules facti. Eo anno poſtremum legati à Porſena de reducen-
do in regnum Tarquinio uenerunt. quibus cum reſponſum eſſet, miſſurum ad regem ſe-
natum legatos; miſſi confeſtim honoratiſſimus quiſque ex patribus: non quin breuiter
reddi reſponſum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eum miſſos,
quàm legatis eius Romæ daretur reſponſum: ſed ut in perpetuum mentio eius rei finire-
tur; neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi ſolicitarentur: cùm ille peteret, quod
contra libertatem populi Romani eſſet; & Romani, niſi in perniciem ſuam faciles eſſe

C uellent,

uellent, negarent, cui nihil negatum uellent. Non in regno populum Romanum, ſed in li- F
bertate eſſe: ita induxiſſe in animum, hoſtibus potius, quàm regibus, portas patefacere;
eam eſſe uoluntatem omnium, ut, qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi ſit; proinde,
ſi ſaluam eſſe uellet Romam, ut patiatur liberam eſſe, orare. Rex uerecundia uictus, Quan
do id certum atque obſtinatum eſt, inquit; neque ego obtundam, ſæpius eadem nequic-
quam agendo; nec Tarquinios ſpe auxilij, quod nullum in me eſt, fruſtrabor. alium hinc,
ſeu bello opus eſt, ſeu quiete, exilio quærant locum; ne quid meam uobiſcum pacem
diſtineat. Dictis facta amiciora adiecit: obſidum quod reliquum erat, reddidit: agrum
Veientem, fœdere ad Ianiculum icto ademptum, reſtituit. Tarquinius, ſpe omni reditus
inciſa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Tuſculum abijt. Romanis pax fida ita
*ANNO cum Porſena fuit. * Conſules deinde M. Valerius, P. Poſtumius. Eo anno bene pugnatum
CCXLVIII. cum Sabinis. conſules triumpharunt. maiore inde mole Sabini bellum parabant. aduer- G
ANNO ſus eos, & ne quid ſimul ab Tuſculo, unde etſi non apertum, ſuſpectum tamen bellum erat,
CCXLIX. repentini periculi oriretur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum conſules facti. Sedi-
AN. CCL. tio inter belli pacisq. auctores orta in Sabinis, aliquantum inde uirium tranſtulit ad Roma
nos. nanque Actius Clauſus, cui poſtea Ap. Claudio fuit Romæ nomen, cum pacis ipſe
auctor à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni eſſet, ab Regillo magna clientium
comitatus manu Romam transfugit. his ciuitas data, agerq. trans Anienem. uetus Claudia
tribus, additis poſtea nouis tribulibus, qui ex eo uenerant agro, appellata. Appius inter pa-
tres lectus, haud ita multo poſt in principum dignationem peruenit. Conſules infeſto exer
citu in agrum Sabinum profecti, cum ita uaſtatione, deinde prælio afflixiſſent opes ho-
AN. CCLI. ſtium, ut diu nihil inde rebellionis timere poſſent, triumphantes Romam redierunt. P. Va-
lerius, omnium conſenſu princeps belli pacisq. artibus, anno poſt, Agrippa Menenio, P. Po H
ſtumio conſulibus moritur, gloria ingenti, copijs familiaribus adeo exiguis, ut funeri ſum-
ptus deeſſet. de publico eſt elatus. luxere matronæ ut Brutum. Eodem anno duæ coloniæ
Latinæ, Pometia & Cora, ad Auruncos deficiunt. cum Auruncis bellum initum: fuſoq. in-
genti exercitu, qui ſe ingredientibus fines conſulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum
bellum Pometiam compulſum eſt. nec magis poſt prælium, quàm in prælio, cædibus tem-
peratum eſt. et cæſi aliquanto plures erant, quàm capti; & captos paſſim trucidauerunt. ne
ab obſidibus quidem, qui CCC accepti numero erant, ira belli abſtinuit. Et hoc anno Ro
AN. CCLII. mæ triumphatum. Secuti conſules Opiter Virginius, & Sp. Caſſius, Pometiam primo ui,
deinde uineis alijsq. operibus oppugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili o-
dio, quàm ſpe aliqua aut occaſione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurriſſent,
cæde incendioq. cuncta complent: uineis incenſis, multis hoſtium uulneratis & occiſis, con I
ſulum quoque alterum, (ſed uerum nomen auctores non adijciunt) graui uulnere ex equo
deiectum, prope interfecerunt. Romam inde, male geſta re, reditum. inter multos ſaucios
conſul, ſpe incerta uitæ, relictus, interiecto deinde haud magno ſpatio, quod uulneribus cu
randis, ſupplendoq. exercitui ſatis eſſet, cum ira maiore belli, tum uiribus etiam auctis Po-
metiæ arma illata: & cum, uineis refectis, aliaq. mole belli, iam in eo res eſſet, ut in muros
euaderet miles; deditio eſt facta. cæterum, nihilo minus fœde dedita urbe, quàm ſi capta
foret, Aurunci paſſim principes ſecuri percuſſi: ſub corona uenierunt coloni alij: oppi-
dum dirutum: ager uenijt. conſules magis ob iras grauiter ultas, quàm ob magnitudinem
AN. CCLIII perfecti belli, triumpharunt. Inſequens annus Poſtumum Cominium & T. Lartium
conſules habuit. Eo anno Romæ, cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per laſciuiam
ſcorta raperentur, concurſu hominum rixa ac prope prælium fuit; paruaque ex re ad re- K
bellionem ſpectare res uidebatur. ſupra belli Latini metum id quoque acceſſerat, quòd,
triginta iam coniuraſſe populos, concitante Octauio Mamilio, ſatis conſtabat. In hac
tantarum expectatione rerum ſolicita ciuitate, dictatoris primum creandi mentio orta.
ſed nec, quo anno, nec, quibus conſulibus, quia ex factione Tarquinia eſſent, (id quo-
que enim traditur) parum creditum ſit; nec, quis primum dictator creatus ſit, ſatis con-
ſtat: apud ueterrimos tamen auctores T. Lartium dictatorem primum, Sp. Caſſium ma-
giſtrum equitum, creatos inuenio. conſulares legere. ita lex iubebat de dictatore creando
lata. eo magis adducor ut credam, Lartium, qui conſularis erat, potius quàm M. Vale-
rium, Marci filium, Voluſi nepotem, qui nondum conſul fuerat, moderatorem, & magi-
ſtrum conſulibus appoſitum, qui ſi maxime ex ea familia legi dictatorem uellent, patrem
multo

A multo potius M. Valerium, ſpectatæ uirtutis, & conſularem uirũ, legiſſent. Creato dictatore
primum Romæ, poſtquam præferri ſecures uiderunt; magnus plebem metus inceſſit, ut in-
tentiores eſſent ad dicto parendum. neque enim, ut in conſulibus, qui pari poteſtate eſſent,
alterius auxilium, neque prouocatio erat, neque ullum uſquam, niſi in cura parendi, auxi-
lium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator, eo magis, quòd propter ſe creatum credide-
rant, metum incuſſit. itaque legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem, ſena-
tumq., ut ueniam erroris hominibus adoleſcentibus darent; reſponſum, ignoſci adoleſcen
tibus poſſe, ſenibus non poſſe, qui bella ex bellis ſererent. actum tamen eſt de pace: im-
petrataq. foret, ſi, quod impenſæ factum in bellum erat, præſtare Sabini tum (id enim poſtu
latum erat) in animum induxiſſent. bellum indictum, datæ induciæ quietum annum tenue-
re. Conſules Ser. Sulpicius, M'. Tullius. nihil dignum memoria actum. T. Aebutius dein- ANNO CCLIII.
B de, & C. Vetuſius. His conſulibus Fidenæ obſeſſæ, Cruſtomeria capta, Præneſte ab Lati-
nis ad Romanos deſciuit. nec ultra bellum Latinum, gliſcens iam per aliquot annos, dila-
tum. A. Poſtumius dictator, T. Aebutius magiſter equitum, magnis copijs peditum equi AN. CCLV.
tumq. profecti, ad lacum Regillum in agro Tuſculano agmini hoſtium occurrerunt: et, quia
Tarquinios eſſe in exercitu Latinorum, auditum eſt, ſuſtineri ira non potuit, quin extemplo
confligerent. ergo etiam prælium aliquanto, quàm, cætera grauius atque atrocius fuit. non
enim duces ad regendam modo conſilio rem affuere, ſed ſuiſmet ipſis corporibus dimican-
tes miſcuere certamina; nec quiſquam procerum ferme hac aut illa ex acie ſine uulnere,
præter dictatorem Romanum, exceſſit. In Poſtumium, prima in acie ſuos adhortantem in-
ſtruentemq., Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & uiribus erat grauior, equum
infeſtus admiſit. ictusq. ab latere, concurſu ſuorum receptus in tutum eſt. et ad alterum
C cornu Aeburius magiſter equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit
ueniens Tuſculanum ducem; contra quem & ille concitat equum. tantaq. uis infeſtis ue-
nientium haſtis fuit, ut brachium Aebutio traiectum ſit, Mamilio pectus percuſſum. hunc
quidem in ſecundam aciem Latini recepere: Aebutius, cum ſaucio brachio tenere telum
non poſſet, pugna exceſſit. Latinus dux, nihil deterritus uulnere, prælium ciet: & quia
ſuos perculſos uidebat, acceſſit cohortem exulum Romanorũ, cui L. Tarquinij filius præe-
rat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq. ademptam, pugnam parumper
reſtituit. referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Poplicolæ frater, con
ſpicatus ferocem iuuenem Tarquinium oſtentantem ſe in prima exulum acie, domeſtica
etiam gloria accenſus, ut, cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiuſdem interfecti forent;
ſubdit calcaria equo, & Tarquinium infeſto ſpiculo petit. Tarquinius retro in agmen ſuo-
D rum infenſo ceſſit hoſti. Valerium temere inuectum in exulum aciem, ex tranſuerſo qui-
dam adortus transfigit: nec quicquam equitis uulnere equo retardato, moribundus Roma-
nus, labentibus ſuper corpus armis, ad terram defluit. Dictator Poſtumius poſtquam ceci-
diſſe talem uirum, exules ferociter citato agmine inuehi, ſuos perculſos cedere animaduer
tit; cohorti ſuæ, quam delecta manu præſidij cauſa circa ſe habebat, dat ſignum, ut, quem
ſuorum fugientem uiderint, pro hoſte habeant. ita metu ancipiti uerſi à fuga Romani in ho-
ſtem, & reſtituta acies. cohors dictatoris tum primum prælium inijt. integris corporibus
animisq. feſſos adorti exules cædunt. ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator La-
tinus ubi cohortem exulum à dictatore Romano prope circunuentam uidit, ex ſubſidiarijs
manipulos aliquot in primam aciem ſecum rapit. hos agmine uenientes T. Herminius le-
gatus cõſpicatus, interq. eos inſignem ueſte armisq. Mamilium noſcitans, tanto ui maiore,
E quàm paulo ante magiſter equitum, cum hoſtium duce prælium inijt, ut & uno ictu transfi-
xum per latus occiderit Mamilium; & ipſe, inter ſpoliandum corpus hoſtis ueruto percuſ-
ſus, cum uictor in caſtra eſſet relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equi-
tes dictator aduolat, obteſtans, ut, feſſo iam pedite, deſcendant ex equis, & pugnam capeſ-
ſant. dicto paruere: deſiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro anteſignanis parmas
obijciunt. recipit extemplo animum pedeſtris acies, poſtquam iuuentutis proceres
æquato genere pugnæ, ſecum partem periculi ſuſtinentes uidit. tum demum impulſi
Latini, perculſaque inclinauit acies. equitibus admoti equi; ut perſequi hoſtem poſ-
ſent. ſecuta & pedeſtris acies. ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermit-
tens, ædem Caſtori uouiſſe fertur, ac pronunciaſſe militi præmia, qui primus, qui ſecundus
caſtra hoſtium intraſſet. tantusque ardor fuit, ut eodem impetu, quo fuderant hoſtem, Ro-

mani caſtra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatũ eſt. dictator & magiſter equi F
tum triumphantes in urbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. con-
AN. CCLVI. ſules Q. Cloelius, & T. Lartius. inde A. Sempronius, & M. Minucius. his conſulibus ædes
ANNO. Saturno dedicata, Saturnalia inſtitutus feſtus dies. A. deinde Poſtumius & T. Virginius
CCLVII. conſules facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quoſdam inuenio;
ANNO. A. Poſtumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, ſe conſulatu abdicaſſe, dictatorem inde fa-
CCLVIII. ctum. tanti errores implicant temporum; aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, ut nec,
qui conſules ſecundum quoſdam, nec, quid quoque anno actum ſit, in tanta uetuſtate non
AN. CCLIX. rerum modo, ſed etiam auctorum, digerere poſſis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius con
ſules facti. inſignis hic annus eſt nuncio Tarquinij mortis. mortuus eſt Cumis; quò ſe,
poſt fractas opes Latinorum, ad Ariſtodemum tyrannum contulerat. eo nuncio erecti
patres, erecta plebs. ſed patribus nimis luxurioſa ea fuit lætitia: plebi, cui ad eam diem ſum G
ma ope inſeruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœptæ. Eodem anno Signia colonia,
quam rex Tarquinius deduxerat, ſuppleto numero colonorum iterum deducta eſt. Romæ
tribus una & uiginti factæ: ædes Mercurij dedicata eſt idibus Maijs. Cum Volſcorum gen-
te Latino bello neque pax, neque bellum fuerat. nam & Volſci comparauerãt auxilia, quæ
mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano eſſet: & maturauit Romanus, ne præ
lio uno cum Latino Volſcoq. contenderet. hac ira conſules in Volſcum agrum legiones
duxere. Volſcos, conſilij poenam non metuentes, nec opinata res perculit. armorum im-
memores, obſides dant trecentos principum à Cora atque Pometia liberos. ita ſine certa-
mine inde abductæ legiones. Nec ita multo poſt Volſcis, leuatis metu, ſuum redijt ingẽ-
nium. rurſus occultum parant bellum, Hernicis in ſocietatem armorum aſſumptis. lega-
tos quoque ad ſolicitandum Latium paſſim dimittunt. ſed recens ad Regillum lacum acce- H
pta clades Latinos, ira odioq. eius, quicunque arma ſuaderet, ne ab legatis quidem uiolã-
dis abſtinuit. comprehenſos Volſcos Romam duxere. ibi traditi conſulibus, indicatumq.
eſt, Volſcos Hernicosq. parare bellum Romanis. relata re ad ſenatum, adeo fuit gra-
tum patribus, ut & captiuorum ſex millia Latinis remitterent, & de fœdere, quod prope
in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magiſtratus reijcerent. enimuerò tum Latini
gaudere facto; pacis auctores in ingenti gloria eſſe. coronam auream Ioui donum in Capi
tolium mittunt. cum legatis, donoq., qui captiuorum remiſſi ad ſuos fuerant, magna cir-
cunfuſa multitudo uenit. pergunt domos eorum, apud quem quiſque ſeruierant, gratias
agunt liberaliter habiti, cultiq. in calamitate ſua. inde hoſpitia iungunt. nunquam alias an
te publice priuatimq. Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum
Volſcum imminebat; & ciuitas ſecum ipſa diſcors, inteſtino inter patres plebemq. flagra- I
bat odio, maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebant, ſe foris pro libertate & impe-
rio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppreſſos eſſe; tutioremq. in bello, quàm in pace,
inter hoſtes, quàm inter ciues, libertatem plebis eſſe: inuidiamq. eam ſua ſponte gliſcentẽ,
inſignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium malorum ſuorum in
ſignibus ſe in forum proiecit. obſita erat ſqualore ueſtis, fœdior corporis habitus, pallore
ac macie perempti. ad hoc, promiſſa barba & capilli efferauerant ſpeciem oris. noſcitaba-
tur tamen in tanta deformitate; & ordines duxiſſe aiebant; aliaq. militiæ decora; uulgo mi-
ſerantes eum, iactabant. ipſe teſtes honeſtarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduer-
ſo pectore oſtentabat. Sciſcitantibus unde ille habitus? unde deformitas? cum circunfuſa
turba eſſet prope in concionis modum: Sabino bello ait ſe militantem, quia propter popu-
lationes agri non fructu modo caruerit, ſed uilla incenſa fuerit, direpta omnia, pecora ab- K
acta, tributum iniquo ſuo tẽpore imperatum, æs alienum feciſſe: id cumulatum uſuris; pri-
mo ſe agro paterno auitoq. exuiſſe, deinde fortunis alijs; poſtremo uelut tabem perueniſſe
ad corpus: ductum ſe ab creditore non in ſeruitium, ſed in ergaſtulum & carnificinam eſſe:
inde oſtentare tergum, fœdum recentibus ueſtigijs uerberum. Ad hæc uiſa auditaq. clamor
ingens oritur. non iam foro ſe tumultus continet; ſed paſſim totam urbem peruadit. nexi
uincti, ſolutiq., ſe undique in publicum proripiunt: implorant Quiritium fidem. nullo lo-
co deeſt ſeditionis uoluntarius comes. multis paſſim agminibus per omnes uias cum cla-
more in forum curritur. magno cum periculo ſuo, qui forte patrum in foro erant, in eam
turbam inciderunt: nec temperatum manibus foret, ni propere conſules P. Seruilius
& Ap. Claudius ad comprimendam ſeditionem interueniſſent. at in eos multitudo uerſa,
oſtentare

A oſtentare uincula ſua,deformitatemque aliam : hæc ſe meritos dicere , exprobrantes ſuam
quiſque,alius alibi,militiam : poſtulare minaciter magis, quàm ſuppliciter,ut ſenatum uo-
carent: curiamq. ipſi futuri arbitri,moderatoresq. publici conſilij, circumſiſtere . pauci ad-
modum patrum , quos caſus obtulerat, contracti ad conſules : cæteros metus non curia
modo,ſed etiam foro arcebat:nec agi quicquam per infrequentiam poterat ſenatus . tum
uero eludi atque extrahi ſe multitudo putare : & patrum qui abeſſent,non caſu , non metu,
ſed impediendæ rei cauſa abeſſe ; & conſules ipſos tergiuerſari: nec dubie ludibrio eſſe mi-
ſerias ſuas . Iam prope erat,ut ne conſulum quidem maieſtas coerceret iras hominum;cum
incerti morando,an ueniendo plus periculi contraherent,tandem in ſenatum ueniunt . fre
quentiq.tandem curia,non modo inter patres,ſed ne inter conſules quidem ipſos ſatis con
ueniebat.Appius,uehementis ingenij uir, imperio conſulari rem agendam cenſebat : uno
B aut altero arrepto,quieturos alios. Seruilius, lenibus remedijs aptior, concitatos animos
flecti, quàm frangi,putabat cum tutius,tum facilius eſſe . Inter hæc maior alius terror. La-
tini equites cum tumultuoſo aduolant nuncio , Volſcos infeſto exercitu ad urbem oppu-
gnandam uenire: quæ audita(adeo duas ex una ciuitate diſcordia fecerat) longe aliter pa-
tres,ac plebem,affecere . exultare gaudio plebes , ultores ſuperbiæ patrum adeſſe dicere
deos: alius alium confirmare,ne nomina darent: cum omnibus potius, quàm ſolos peritu-
ros: patres militarent,patres arma caperent; ut penes eoſdē pericula belli,penes quos præ-
mia,eſſent . At uero curia moeſta,ac trepida ancipiti metu,& ab ciue, & ab hoſte Seruilium
conſulem,cui ingenium magis populare erat,orare, ut tantis circunuentam terroribus ex-
pediret rempublicam. Tum conſul,miſſo ſenatu , in concionem prodit. ibi curæ eſſe patri-
bus oſtendit,ut conſulatur plebi:cæterum deliberationi de maxima quidem illa,ſed tamen
C parte ciuitatis,metum pro uniuerſa republica interueniſſe: nec poſſe , cum hoſtes prope ad
portas eſſent,bello præuertiſſe quicquam: nec, ſi ſit laxamenti aliquid, aut plebi honeſtum
eſſe,niſi mercede prius accepta,arma pro patria non cepiſſe;neque patribus ſatis decorum,
per metum potius,quàm poſtmodum uolũtate , afflictis ciuium ſuorum fortunis conſuluiſ-
ſe . Concioni deinde edicto addidit fidem : quo edixit , ne quis ciuem Romanum uinctum
aut clauſum teneret , quo minus ei nominis edendi apud conſules poteſtas fieret : ne quis
militis, donec in caſtris eſſet, bona poſſideret , aut uenderet; liberos nepotesve eius mora-
retur . Hoc propoſito edicto , & qui aderant nexi , profiteri extemplo nomina : & undique
ex tota urbe proripientium ſe ex priuato , cum retinendi ius creditori non eſſet, concur-
ſus in forum , ut ſacramento dicerent , fieri . magna ea manus fuit : neque aliorum magis
in Volſco bello uirtus atque opera enituit . Conſul copias contra hoſtem educit . paruo
D dirimente interuallo caſtra ponit. proxima inde nocte Volſci,diſcordia Romana freti ſi qua
nocturna tranſitio proditiove fieri poſſit , tentant caſtra . ſenſere uigiles : excitatus exerci-
tus : ſigno dato, concurſum eſt ad arma . ita fruſtra id inceptum Volſcis fuit , reliquum no-
ctis utrinque quieti datum . poſtero die prima luce Volſci , foſſis repletis , uallum inua-
dunt . iamque ab omni parte munimenta uellebantur , cum conſul , quanquam cuncti un-
dique, & nexi ante omnes, ut ſignum daret , clamabant , experiendi animos militum cau-
ſa parumper moratus , poſtquam ſatis apparebat ingens ardor , dato tandem ad erumpen-
dum ſigno, militem auidum certaminis emittit . primo ſtatim incurſu pulſi hoſtes . fugienti-
bus, quoad inſequi pedes potuit, terga cæſa: eques uſque ad caſtra pauidos egit . mox ipſa
caſtra,legionibus circundatis,cum Volſcos inde etiam pauor expuliſſet,capta,direptaque,
poſtero die ad Sueſſam Pometiam,quò confugerant hoſtes , legionibus ductis , intra pau-
E cos dies oppidum capitur:captum prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles.Con
ſul cum maxima gloria ſua uictorem exercitum Romam reducit . decedentem Romam ,
Ecetranorum Volſcorum legati , rebus ſuis timentes poſt Pometiam captam, adeunt .
his ex ſenatuſconſulto data pax , ager ademptus . Confeſtim & Sabini Romanos ter-
ritauere . tumultus enim fuit uerius , quàm bellum , nocte in urbe nunciatum eſt , exer-
citum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem peruenisse : ibi paſſim diripi , atque
incendi uillas . miſſus extemplo eò cum omnibus copijs equitum A. Poſtumius, qui dicta-
tor bello Latino fuerat. ſecutus conſul Seruilius cum delecta peditum manu. pleroſque pa
lantes eques circunuenit. nec aduenienti peditum agmini reſtitit Sabi[illegible] legio. feſſi tum iti
nere,tum populatione nocturna,magna pars in uillis repleti cibo uinoque , [illegible] quod
ſatis eſſet uirium habuere. Nocte una audito,perfectoque bello Sabino, po[illegible]ero die in ma-

gna iam ſpe undique partæ pacis legati Aurunci ſenatũ adeunt, ni decedatur Volſco agro, F
bellum indicentes. cum legatis ſimul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cuius
fama haud procul iam ab Aricia uiſi, tanto tumultu conciuit Romanos, ut nec conſuli ordi
ne patres, nec pacatum reſponſum arma inferentibus, arma ipſi capientes dare poſſent. Ari
ciam infeſto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis ſigna collata: prælioq. uno debella
tũ eſt. Fuſis Auruncis, uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promiſſa conſulis, fidéq.
ſenatus expectabat: cum Appius, & inſita ſuperbia animo, & ut collegę uanam faceret fidẽ,
quàm aſperrime poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant,
creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. quod ubi cui militi inciderat, collegam appel
labat; concurſus ad Seruilium fiebat: illius promiſſa iactabant; illi exprobrabant ſua quiſ-
que belli merita, cicatricesq. acceptas: poſtulabant, ut aut referret ad ſenatum, aut ut auxi-
lio eſſet conſul ciuibus ſuis, imperator militibus. Mouebant conſulem hæc; ſed tergiuerſa- G
ri res cogebat. adeo in alteram cauſam non collega ſolum præceps erat, ſed omnis factio
nobilium. ita medium ſe gerendo, nec plebis uitauit odium, nec apud patres gratiam inijt.
patres mollem conſulem & ambitioſum rati, plebs fallacem. breuiq. apparuit æquaſſe cũ
Appij odium. Certamen conſulibus inciderat, uter dedicaret Mercurij ædem. ſenatus à ſe
rem ad populum reiecit. utri eorum dedicatio iuſſu populi data eſſet, eum præeſſe annonæ,
mercatorum collegium inſtituere, ſolennia pro pontifice iuſſit ſuſcipere. populus dedica-
tionem ædis dat M. Lætorio primipili centurioni: quod facile appareret non tam ad hono
rem eius, cui curatio altior faſtigio ſuo data eſſet, factum, quàm ad conſulum ignominiam.
Sæuire inde utique conſul alter, patresque. ſed plebi creuerant animi; & longe alia, quàm
primo inſtituerant, uia graſſabantur. deſperato enim conſulum ſenatusque auxilio, cum in
ius duci debitorem uidiſſent, undique conuolabant: neque decretum exaudiri conſulis H
præ ſtrepitu & clamore poterat: neque, cum decreuiſſet, quiſquam obtemperabat. ui ageba
tur; metusque omnis, & periculum libertatis, cum in conſpectu conſulis ſinguli à pluribus
uiolarentur, in creditores à debitoribus uerterat. Super hæc timor inceſſit Sabini belli: dele
ctuq. decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & inſectante ambitionem collegæ, qui
populari ſilentio rempublicam proderet, & ad id, quòd de credita pecunia ius non dixiſſet,
adijceret, ut ne delectum quidem ex ſenatuſconſulto haberet: non eſſe tamen deſertam om
nino rempublicam, neque proiectum conſulare imperium: ſe unum & ſuæ & patrum maie-
ſtatis uindicem fore. Cum circunſtaret quotidiana multitudo licentia accenſa, arripi unum
inſignem ducem ſeditionum iuſſit. ille cum à lictoribus iam traheretur, prouocauit. nec ceſ
ſiſſet prouocationi conſul, quia non dubium erat populi iudicium; niſi ægre uicta pertina-
cia foret conſilio magis & auctoritate principum, quàm populi clamore. adeo ſuperetant I
animi ad ſuſtinendam inuidiam. Creſcere inde malum in dies, non clamoribus modo aper-
tis, ſed, quod multo pernicioſius erat, ſeceſſione, occultisq. colloquijs. tandem inuiſi plebi
An.CCLX. conſules magiſtratu abeunt, Seruilius neutris, Appius patribus mire gratus. A. Virginius
inde, & T. Vetuſius conſulatum ineunt. Tum uero plebs, incerta quales habitura conſules
eſſet, coetus nocturnos pars in Eſquilijs, pars in Auentino facere; ne in foro ſubitis tre-
pidaret conſilijs, & omnia temere ac fortuito ageret. eam rem conſules rati, ut erat, per-
nicioſam, ad patres referunt: ſed delatam conſulere ordine non licuit. adeo tumultuo-
ſe excepta eſt clamoribus undique, & indignatione patrum, ſi, quod imperio conſulari
exequendum eſſet, inuidiam eius conſules ad ſenatum reijcerent: profecto, ſi eſſent in
republica magiſtratus, nullum futurum fuiſſe Romæ niſi publicum concilium: nunc in
mille curias, concionesque, cum alia in Eſquilijs, alia in Auentino fiant concilia, di- K
ſperſam & diſſipatam eſſe rempublicam: unum Hercule uirum, (id enim plus eſſe, quàm
conſulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento temporis diſcuſſurum illos coetus fuiſ-
ſe. Correpti conſules, cum, quid ergo ſe facere uellent, (nihil enim ſegnius molliusve,
quàm patribus placeat, acturos) percontarentur; decernunt, ut delectum quam acerri-
mum habeant. ocio laſciuire plebem. Dimiſſo ſenatu, conſules in tribunal aſcendunt,
citant nominatim iuniores. cum ad nomen nemo reſponderet, circunfuſa multitudo in
concionis modum, negare ultra decipi plebem poſſe: nunquam unum militem habituros,
ni præſtaretur fides publica: libertatem unicuique prius reddendam eſſe, quàm arma dan-
da; ut pro patria ciuibusque, non pro dominis, pugnent. Conſules, quid mandatum eſſet à
ſenatu, uidebant; ſed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem
adeſſe

A adeſſe inuidiæ ſuæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamen. prius itaque,
quàm ultima experirentur, ſenatum iterum conſulere placuit. tum uero ad ſellas conſu-
lum propere conuolauere minimus quiſque natu patrum, abdicare conſulatu iubentes, &
deponere imperium, ad quod tuendum animus deeſſet. Vtraque re ſatis experta, tum de-
mum conſules: Ne prædictum negetis patres conſcripti, adeſt ingens ſeditio. poſtula-
mus, ut ij, qui maxime ignauiam increpant, adſint nobis habentibus delectum: acerrimi
cuiuſque arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal: citari nomina-
tim unum ex ijs, qui in conſpectu erant, dedita opera iubent. cum ſtaret tacitus, & circa
eum aliquot hominum, ne forte uiolaretur, conſtitiſſet globus; lictorem ad eum conſu-
les mittunt. quo repulſo, tum uero indignum facinus eſſe clamitantes, qui patrum conſu-
libus aderant, deuolant de tribunali, ut lictori auxilio eſſent. ſed ab lictore, nihil aliud,
B quàm prehendere, prohibito, cum conuerſus in patres impetus eſſet; conſulum inter-
curſu rixa ſedata eſt. in qua tamen ſine lapide, ſine telo, plus clamoris atque iratum, quàm
iniuriæ fuerat. Senatus tumultuoſe uocatus, tumultuoſius conſulitur, quæſtionem poſtu-
lantibus ijs, qui pulſati fuerant, decernente ferociſſimo quoq; non ſententijs magis, quàm
clamore & ſtrepitu. tandem, cum iræ reſediſſent, exprobrantibus conſulibus nihilo plus
ſanitatis in curia, quàm in foro eſſe, ordine conſuli cœpit. tres fuere ſententiæ. P. Virgi-
nius rem non uulgabat: de ijs tantum, qui fidem ſecuti P. Seruilij conſulis, Volſco, Au-
runco, Sabinoq. militaſſent bello, agendum cenſebat. T. Lartius, non id tempus eſſe, ut
merita tantummodo exoluerentur: totam plebem ære alieno demerſam eſſe; nec ſiſti poſ-
ſe, ni omnibus conſulatur: quin ſi alia aliorum ſit conditio, accendi magis diſcordiam,
quàm ſedari. Ap. Claudius, & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc pa-
C trum laudibus, non miſerijs ait, ſed licentia tantum concitum turbarum; & laſciuire ma-
gis plebem, quàm ſæuire: id adeo malum ex prouocatione natum: quippe minas eſſe con-
ſulum, non imperium, ubi ad eos, qui una peccauerint, prouocare liceat. agedum, inquit,
dictatorem, à quo prouocatio non eſt, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, contice-
ſcet furor. pulſet tum mihi lictorem, qui ſciet ius de tergo uitaque ſua penes unum illum
eſſe, cuius maieſtatem uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appij ſenten-
tia, rurſus Virginij Vetuſijque exemplo pernicioſa: haud ſalubrem utique Lartij putabant
ſententiam, quæ totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatum utroque conſilium
Virginij habebatur. ſed factione, reſpectuq. rerum priuatarum, quæ ſemper offecere, offi-
cientq. publicis conſilijs, Appius uicit: ac prope fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ
res utique alienaſſet plebem periculoſiſſimo tempore, cum Volſci, Aequiq., & Sabini for-
D te una omnes in armis eſſent: ſed curæ fuit conſulibus, & ſenioribus patrum, ut imperium
ſuo uehemens manſueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem, Voluſi filium,
creant. Plebs etſi aduerſus ſe creatum dictatorem uidebat, tamen, cum prouocationem fra-
tris lege haberet, nihil ex ea familia triſte, nec ſuperbum timebat. edictum deinde à dictato-
re propoſitum confirmauit animos. Seruilij fere conſulis edicto conueniens. ſed & homi-
ni & poteſtati melius rati credi, omiſſo certamine nomina dedere. quantus nunquam ante
exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ conſulibus: quatuor dictator uſus. neq;
poterat iam bellum differri. Aequi Latinum agrum inuaſerant. oratores Latinorum à
ſenatu petebant, ut aut mitterent ſubſidium, aut ſe ipſos tuendorum finium cauſa cape-
re arma ſinerent. tutius uiſum eſt, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma.
Vetuſius conſul miſſus eſt: is finis populationibus fuit. ceſſere Aequi campis; locoque
E magis quàm armis freti, ſummis ſe iugis montium tutabantur. Alter conſul in Volſcos
profectus, ne & ipſe tereret tempus, uaſtandis maxime agris hoſtem ad conferenda pro-
pius caſtra, dimicandumq. acie exciuit. medio inter caſtra campo ante ſuum quiſque ual-
lum infeſtis ſignis conſtitere. multitudine aliquantum Volſci ſuperabant: itaque effuſi, &
contemptim pugnam iniere. conſul Romanus nec promouit aciem; nec clamorem reddi
paſſus, defixis pilis ſtare ſuos iuſſit; ubi ad manum ueniſſet hoſtis, tum coortos tota ui gla-
dijs rem gerere. Volſci, curſu & clamore feſſi, cum ſe uelut ſtupentibus metu intuliſſent Ro-
manis; poſtquam impreſſionem ſenſere ex aduerſo factam, & ante oculos micare gladios,
haud ſecus, quàm ſi in inſidias incidiſſent, turbati uertunt terga. & ne ad fugam quidem ſa-
tis uirium fuit; quia curſu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti
ſteterant, uigentes corporibus facile adepti feſſos, & caſtra impetu ceperunt; &, caſtris exu-

tum hoſtem Velitras perſecuti uno agmine uictores cum uictis in urbem irrupere. pluſq. F
ibi ſanguinis promiſcua omnium generum cæde, quàm in ipſa dimicatione, factum. pau-
cis data uenia, qui inermes in deditionem uenerunt. Dum hæc in Volſcis geruntur, dicta-
tor Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat, fundit fugatq. exuitq. caſtris. equitatu im-
miſſo, mediam turbauerat hoſtium aciem; qua, dum ſe cornua latius pandunt, parum apte
introrſum ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuaſit, eodem impetu caſtra ca-
pta, debellatumq. eſt. Poſt pugnam ad Regillum lacum, non alia illis annis pugna clarior
fuit. dictator triumphans urbem inuehitur. ſuper ſolitos honores locus in circo ipſi, po-
ſteriſq. ad ſpectaculum datus. ſella in eo loco curulis poſita. Volſcis deuictis Veliternus
ager ademptus: Velitras coloni ab urbe miſſi, & colonia deducta. Cum Aequis poſt ali-
quanto pugnatum eſt, inuito quidem conſule; quia loco iniquo ſubeundum erat ad hoſtes.
ſed milites, extrahi rem criminantes, ut dictator, prius quàm ipſi redirent in urbem, magi- G
ſtratu abiret, irritaque, ſicut ante conſulis, promiſſa eius caderent; perpulere, ut forte teme-
re in aduerſos montes agmen erigeret. id male commiſſum, ignauia hoſtium in bonum
uertit. qui, prius quàm ad coniectum teli ueniretur, obſtupefacti audacia Romanorum, re-
lictis caſtris, quæ munitiſſimis tenuerant locis, in aduerſas ualles deſiluere: ubi ſatis præ-
dæ, & uictoria incruenta fuit. Ita, trifariam re bello bene geſta, de domeſticarum rerum
euentu nec patribus, nec plebi cura decceſſerat. tanta cum gratia, tum arte præparauerant
fœneratores, quæ non modo plebem, ſed ipſum etiam dictatorem fruſtrarentur. namque
Valerius, poſt Vetuſij conſulis reditum, omnium actionum in ſenatu primam habuit pro
uictore populo, retulitque, quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio eſſet, Non
placeo, inquit, concordiæ auctor. optabitis mediusfidius propediem, ut mei ſimiles Roma-
na plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque fruſtrabor ultra ciues meos, neque H
ipſe fruſtra dictator ero. diſcordiæ inteſtinæ, bellum externum, fecere, ut hoc magiſtratu
egeret reſpublica. pax foris parta eſt, domi impeditur. priuatus potius, quàm dictator, ſe-
ditioni interero. Ita curia egreſſus, dictatura ſe abdicauit. apparuit cauſa plebi, ſuam ui-
cem indignantem magiſtratu abiſſe. itaque, uelut perſoluta fide, quoniam per eum non
ſtetiſſet, quin præſtaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus proſecuti ſunt.
Timor inde patres inceſſit, ne, ſi dimiſſus exercitus foret, rurſus cœtus occulti coniuratio-
neſq. fierent. itaque, quanquam per dictatorem delectus habitus eſſet; tamen, quoniam
in conſulum uerba iuraſſent, ſacramento teneri militem rati, per cauſam renouati ab Ae-
quis belli, educi ex urbe legiones iuſſere, quo facto, maturata eſt ſeditio. & primo agi-
tatum dicitur de conſulum cæde, ut ſoluerentur ſacramento; doctos deinde, nullam ſce-
lere religionem exolui, Sicinio quodam auctore, iniuſſu conſulum, in Sacrum montem I
ſeceſſiſſe. trans Anienem amnem eſt, tria ab urbe millia paſſuum. ea frequentior fama
eſt, quàm, cuius Piſo auctor eſt, in Auentinum ſeceſſionem factam eſſe. ibi ſine ullo du-
ce, uallo foſſaque communitis caſtris, quieti, rem nullam, niſi neceſſariam ad uictum,
ſumendo, per aliquot dies neque laceſſiti, neque laceſſentes, ſeſe tenuere. pauor ingens
in urbe: metuque mutuo ſuſpenſa erant omnia. timere relicta ab ſuis plebes uiolentiam
patrum: timere patres reſidem in urbe plebem, incerti manere eam, an abire mallent:
quandiu autem trãquillam, quæ ſeceſſerit, multitudinem fore? quid futurum deinde, ſi quod
externum interim bellum exiſtat? nullam profecto, niſi in concordia ciuium, ſpem reli-
quam ducere: eam per æqua, per iniqua reconciliandam ciuitati eſſe. ſic placuit igitur
oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum uirum, &, quod inde oriun-
dus erat, plebi carum. is intromiſſus in caſtra, priſco illo dicendi & horrido modo, nihil K
aliud, quàm hoc, narraſſe fertur: Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in unum
conſentirent, ſed ſingulis membris ſuum cuique conſilium, ſuus ſermo fuerit, indignatas
reliquas partes, ſua cura, ſuo labore ac miniſterio, uentri omnia quæri; uentrem in me-
dio quietum, nihil aliud quàm datis uoluptatibus frui; conſpiraſſe inde, ne manus ad os
cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent: hac ira, dum uentrem fa-
me domare uellent, ipſa una membra, totumque corpus ad extremam tabem ueniſſe: in-
de apparuiſſe, uentris quoque haud ſegne miniſterium eſſe; nec magis ali, quàm alere
eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo uiuimus, uigemuſque, diuiſum pa-
riter in uenas, maturum confecto cibo ſanguinem. Comparando hinc, quàm inteſtina
corporis ſeditio ſimilis eſſet iræ plebis in patres, flexiſſe mentes hominum. agi deinde de
concordia

A concordia ceptum: conceſſumque in conditiones, ut plebi ſui magiſtratus eſſent ſacro-
ſancti, quibus auxilij latio aduerſus conſules eſſet; neve cui patrum capere eum magiſtra-
tum liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, & L. Albinius. hi tres collegas ſi-
bi creauerunt. in his Sicinium fuiſſe ſeditionis auctorem: de duobus, qui fuerint, minus
conuenit. ſunt, qui duos tantum in Sacro monte creatos tribunos eſſe dicant, ibique ſa-
cratam legem latam. Per ſeceſſionem plebis Sp. Caſſius, & Poſtumus Cominius conſu- An. cclxi.
latum inierunt. his conſulibus cum Latinis populis ictum foedus. ad id feriendum conſul
alter Romæ manſit; alter ad Volſcum bellum miſſus. Antiates Volſcos fundit fugatque;
compulſos in oppidum Longulam perſecutus, moenibus potitur. inde Poluſcam, item
Volſcorum, capit. tum magna ui adortus eſt Coriolos. Erat tum in caſtris inter primo-
res iuuenum C. Marcius, adoleſcens & conſilio & manu promptus, cui cognomen po-
B ſtea Coriolano fuit: cum ſubito exercitum Romanum Coriolos obſidentem, atque in op-
pidanos, quos intus clauſos habebat, intentum, ſine ullo metu extrinſecus imminentis
belli, Volſcæ legiones profectæ ab Antio inuaſiſſent; eodemque tempore ex oppido eru-
piſſent hoſtes; forte in ſtatione Marcius fuit. is cum delecta militum manu non modo im-
petum erumpentium retudit, ſed per patentem portam ferox irrupit; cædeq. in proxima
urbis facta, ignem temere arreptum, imminentibus muro ædificijs iniecit. clamor inde
oppidanorum, miſtus muliebri puerilique ploratu, ad terrorem, ut ſolet, primo ortu, &
Romanis auxit animum, & turbauit Volſcos; utpote capta urbe, cui ad ferendam opem
uenerant. ita fuſi Volſci Antiates, Corioli oppidum captum. tantumque ſua laude obſti-
tit famæ conſulis Marcius, ut, niſi foedus cum Latinis columna ænea inſculptum monu-
mento eſſet, ab Sp. Caſſio uno, quia collega abfuerat, ictum; Poſtumum Cominium bel-
C lum geſſiſſe cum Volſcis, memoria ceſſiſſet. Eodem anno Agrippa Menenius moritur,
uir omni uita pariter patribus ac plebi carus, poſt ſeceſſionem carior plebi factus. huic,
interpreti arbitroque concordiæ ciuium, legato patrum ad plebem, reductori plebis Ro-
manæ in urbem, ſumptus funeri defuit. extulit eum plebs ſextantibus collatis in capita.
Conſules deinde T. Geganius, P. Minucius facti. Eo anno, cum & foris quieta omnia An. cclxii.
bello eſſent, & domi ſanata diſcordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuaſit; cari-
tas primum annonæ, ex incultis per ſeceſſionem plebis agris; fames deinde, qualis clau-
ſis ſolet. uenturumque ad interitum ſeruitiorum utique & plebis eſſet, ni conſules prouidiſ-
ſent dimiſſis paſſim ad frumentum coemendum, non in Etruriam modo dextris ab Oſtia
littoribus, læuoque per Volſcos mari uſque ad Cumas, ſed quæſitum in Sicilia quoque.
adeo finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxilijs. frumentum Cumis cum
D coemptum eſſet, naues pro bonis Tarquiniorum ab Ariſtodemo tyranno, qui hæres erat,
retentæ ſunt. in Volſcis Pomptinoque ne emi quidem potuit. periculum quoque ab im-
petu hominum ipſis frumentatoribus fuit. ex Etruſcis frumentum Tiberi uenit. eo ſuſten-
tata eſt plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus uexati forent, ni Volſcos,
iam mouentes arma, peſtilentia ingens inuaſiſſet. ea clade conterritis hoſtium animis, ut
etiam, ubi ea remiſiſſet, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum
Romani; & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino eſſet, miſerunt.
M. Minucio deinde, & A. Sempronio conſulibus, magna uis frumenti ex Sicilia aduecta: Anno
agitatumque in ſenatu; quanti plebi daretur, multi ueniſſe tempus premendæ plebis pu- cclxiii.
tabant, recuperandique iura, quæ extorta ſeceſſione ac ui patribus eſſent. in primis Mar-
cius Coriolanus, hoſtis tribunitiæ poteſtatis, Si annonam, inquit, ueterem uolunt, ius
E priſtinum reddant patribus. cur ego plebeios magiſtratus, cur Sicinium potentem uideo,
ſub iugum miſſus, tanquam à latronibus redemptus? egone has indignitates diutius pa-
tiar, quàm neceſſe eſt? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? ſecedat
nunc, auocet plebem: patet uia in Sacrum montem, aliosque colles: rapiant frumenta
ex agris noſtris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur utantur annona, quam fu-
rore ſuo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipſos potius cultores agrorum fore, quàm
ut armati per ſeceſſionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu eſt, faciendum ne fue-
rit, quàm potuiſſe arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribuniciam pote-
ſtatem, & omnia inuitis iura impoſita patres demerent ſibi. Et ſenatui nimis atrox uiſa
ſententia eſt; & ira plebem prope armauit. Fame iam ſe ſicut hoſtes peti, cibo uictuque
fraudari: peregrinum frumentum, quæ ſola alimenta ex inſperato fortuna dederit, ab ore
rapi,

BIBLIOTECA NAZ. V. E. ROMA

rapi, niſi C. Marcio uincti dedantur tribuni, niſi de tergo plebis Romanæ ſatisfiat: eum ſibi F
carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut ſeruire iubeat. In exeuntem è curia impetus
factus eſſet, ni peropportune tribuni diem dixiſſent: ubi ira eſt ſuppreſſa; ſe iudicem quiſ-
que, ſe dominum uitæ necisq. inimici factum uidebat. Contemptim primo Marcius audie-
bat minas tribunicias: auxilij, non pœnæ, ius datum illi poteſtati; plebisque, non patrum,
tribunos eſſe. ſed adeo infenſa erat coorta plebs, ut unius pœna defungendum eſſet patri-
bus. reſtiterunt tamen aduerſa inuidia, uſique ſunt quà ſuis quiſque, quà totius ordinis ui-
ribus. ac primo tentata res eſt, ſi, diſpoſitis clientibus abſterrendo ſingulos à coitionibus,
concilijsque, diſijcere rem poſſent: uniuerſi deinde proceſſere, (quicquid erat patrum, reos
diceres) precibus plebem expoſcentes; unum ſibi ciuem, unum ſenatorem, ſi innocentem
abſoluere nollent, pro nocente donarent. Ipſe cum die dicta non adeſſet, perſeueratum in
ira eſt. damnatus abſens, in Volſcos exulatum abijt, minitans patriæ, hoſtileſque iam tum G
ſpiritus gerens. uenientem Volſci benigne excepere; benigniusq. in dies colebant; quo
maior ira in ſuos eminebat, crebræq. nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. hoſpitio
utebatur Attij Tulli. longe is tum princeps Volſci nominis erat, Romanisq. ſemper infe-
ſtus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens ſtimularet, conſilia conferunt de Ro-
mano bello. haud facile credebant plebem ſuam impelli poſſe, ut toties infeliciter tenta-
ta arma caperent: multis ſæpe bellis, peſtilentia poſtremo amiſſa iuuentute, fractos ſpiritus
eſſe: arte agendum in exoleto iam uetuſtate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur ani-
mi. Ludi ex inſtauratione Magni Romæ parabantur. inſtaurandis hæc cauſa fuerat ludis:
Mane ſeruum quidam paterfamiliæ, nondum commiſſo ſpectaculo, ſub furca cæſum me-
dio egerat circo: cœpti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionẽ pertinuiſſet. haud ita mul-
to poſt T. Latinio, de plebe homini, ſomnium fuit. uiſus Iupiter dicere, ſibi ludis præſultato- H
rem diſpliciuiſſe: niſi magnifice inſtaurarentur hi ludi, periculum urbi fore: iret, ea conſuli-
bus nunciaret. Quanquam haud ſane liber erat religione animus, uerecundia tamen maie-
ſtatis magiſtratuum timorem iniecit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea
cunctatio ſtetit. filium nanque intra paucos dies amiſit. cuius repentinæ cladis ne cauſa
dubia eſſet, ægro animi, eadem illa in ſomnis obuerſata ſpecies, uiſa eſt rogitare, ſatin'
magnam ſpreti numinis haberet mercedem? maiorem inſtare, ni eat propere, ac nunciet
conſulibus. Iam præſentior res erat: cunctantem tamen ac prolatantem, ingens uis mor-
bi adorta eſt debilitate ſubita. tum enimuero deorum ira admonuit. feſſus igitur malis
præteritis inſtantibusque, conſilio propinquorum adhibito, cum uiſa, atque audita, &
obuerſatum toties ſomno Iouem, minas iraſque cœleſtes repræſentatas caſibus ſuis expo-
ſuiſſet, conſenſu inde haud dubio omnium, qui aderant, in forum ad conſules lectica de- I
fertur. inde in curiam iuſſu conſulum delatus, eadem illa cum patribus, ingenti omnium
admiratione, enarraſſet, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in
curiam eſſet, eum, functum officio, pedibus ſuis domum rediſſe, traditum memoriæ eſt.
Ludi quamampliſſimi ut fierent, ſenatus decernit. ad eos ludos, auctore Attio Tullo, uis
magna Volſcorum uenit. priuſquam committerentur ludi, Tullus, ut domi compoſitum
cum Marcio fuerat, ad conſules uenit: dicit eſſe quæ ſecreto agere de republica uelit. ar-
bitris remotis, Inuitus, inquit, quod ſequius ſit, de meis ciuibus loquor: non tamen, ad-
miſſum quicquam ab ijs, criminatum uenio, ſed cautum, ne admittant. nimio plus, quàm
uelim, noſtrorum ingenia ſunt mobilia. multis id cladibus ſenſimus, quippe qui non no-
ſtro merito, ſed ueſtra patientia incolumes ſimus. magna hic nunc Volſcorum multitudo
eſt: ludi ſunt: ſpectaculo intenta ciuitas erit. memini, quid per eandem occaſionem ab K
Sabinorum iuuentute in hac urbe commiſſum ſit. horret animus, ne quid inconſulte ac te-
mere fiat. hæc, noſtra ueſtraque cauſa, prius dicenda uobis conſules ratus ſum. quod ad
me attinet, extemplo hinc domum abire in animo eſt; ne cuius facti dictive contagione
præſens uioler. Hæc locutus abijt. Conſules cum ad patres rem dubiam ſub auctore cer-
to detuliſſent, auctor magis, ut fit, quàm res, ad præcauendum uel ex ſuperuacuo mouit:
factoque ſenatuſconſulto, ut urbe excederent Volſci, præcones dimittuntur; qui omnes
eos proficiſci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo diſcurrentes ad ſuas res tollen-
das in hoſpitia perculit: proficiſcentibus deinde indignatio oborta, ſe, ut conſceleratos
contaminatoſque, ab ludis, feſtis diebus, cœtu, quodam modo, hominum deorumque
abactos eſſe. Cum prope continuato agmine irent, prægreſſus Tullus ad caput Ferenti-
num,

A num, ut quiſque ueniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoque, & eos
ipſos ſedulo audientes ſecunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliam in ſubiectum
uiæ campum deduxit. ibi in concionis modum orationem exorſus, Veteres populi Ro-
mani iniurias, cladesque gentis Volſcorum, ut omnia, inquit, obliuiſcamini alia, hodier-
nam hanc contumeliam quo tandem animo fertis, qui per noſtram ignominiam ludos
commiſere? an non ſenſiſtis triumphatum hodie de uobis eſſe? uos omnibus ciuibus, pe-
regrinis, tot finitimis populis ſpectaculo abeuntes fuiſſe? ueſtras coniuges, ueſtros libe-
ros traductos per ora hominum? quid eos, qui audiuere uocem præconis; quid, qui uos
uidere abeuntes; quid eos, qui huic ignominioſo agmini fuere obuij, exiſtimaſſe putatis?
niſi aliquod profecto nefas eſſe, quo, ſi interſimus ſpectaculo, uiolaturi ſimus ludos, pia-
culumque merituri: ideo nos ab ſede piorum, cœtu, concilioque abigi. quid deinde il-
B lud non ſuccurrit, uiuere nos, quòd maturauimus proficiſci? ſi hæc profectio, & non fu-
ga eſt. & hanc urbem uos non hoſtium ducitis, ubi ſi unum diem morati eſſetis, morien-
dum omnibus fuit? bellum uobis indictum eſt, magno eorum malo, qui indixere, ſi uiri
eſtis. Ita & ſua ſponte irarum pleni, & incitati, domos inde digreſſi ſunt: inſtigandoque
ſuos quiſque populos; effecere, ut omne Volſcum nomen deficeret. imperatores ad id
bellum de omnium populorum ſententia lecti Attius Tullus & C. Marcius exul Romanus;
in quo aliquanto plus ſpei repoſitum. quæ ſpes nequaquam fefellit: ut facile appareret, du-
cibus ualidiorem, quàm exercitu, rem Romanam eſſe. Circeios profectus, primum colo-
nos, inde Romanos expulit; liberamq. eam urbem Volſcis tradidit: inde in Latinam uiam
tranſuerſis tramitibus tranſgreſſus, Satricum, Longulam, Poluſcam, Coriolos, nouella
hæc Romanis oppida, ademit: inde Lauinium recepit: tunc deinceps Corbionem, Vitel-
C liam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit: poſtremum ad urbem Pedo ducit: &, ad foſſas
Clœlias quinque ab urbe millia paſſuum caſtris poſitis, populatur inde agrum Romanum,
cuſtodibus inter populatores miſſis, qui patriciorum agros intactos ſeruarent; ſiue infen-
ſus plebi magis, ſiue ut diſcordia inter patres plebemque oriretur. quæ profecto orta eſſet:
adeo tribuni iam ferocem per ſe plebem, criminando, in primores ciuitatis inſtigabant:
ſed externus timor, maximum concordiæ uinculum, quanuis ſuſpectos, infenſosque inter
ſe iungebat animos. id modo, ſicut alias, non conueniebat; quòd ſenatus conſulesque
nuſquam alibi ſpem, quàm in armis, ponebant: plebes omnia, quàm bellum, malebat.
Sp. Nautius iam, & Sex. Furius conſules erant. eos recenſentes legiones, præſidia per Anno
muros, aliaque, in quibus ſtationes uigiliasque eſſe placuerat, loca diſtribuentes, multi- CCLXIIII.
tudo ingens pacem poſcentium primum ſeditioſo clamore conterruit; deinde uocare ſena-
D tum, referre de legatis ad C. Marcium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres,
poſtquam apparuit labare plebis animos: miſſique de pace ad Marcium oratores, atrox
reſponſum retulerunt: Si Volſcis ager redderetur, poſſe agi de pace: ſi præda belli per
otium frui uelint, memorem ſe & ciuium iniuriæ, & hoſpitum beneficij, adniſurum, ut
appareat, exilio ſibi irritatos, non fractos animos eſſe. Iterum deinde ijdem miſſi non
recipiuntur in caſtra. ſacerdotes quoque ſuis inſignibus uelatos iſſe ſupplices ad caſtra ho-
ſtium, traditum eſt; nihiloque magis, quàm legatos, flexiſſe animum. Tum matronæ ad
Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque uxorem frequentes coeunt. id publicum
conſilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, ut & Veturia, ma-
gno natu mulier, & Volumnia, duos paruos ex Marcio ferens filios ſecum, in caſtra ho-
ſtium irent; &, quam armis uiri defendere urbem non poſſent, mulieres precibus lacry-
E misque defenderent. Vbi ad caſtra uentum eſt, nunciatumque Coriolano adeſſe ingens
mulierum agmen: primo, ut qui nec publica maieſtate in legatis, nec in ſacerdotibus tan-
ta offuſa oculis animoque religione motus eſſet, multo obſtinatior aduerſus lacrymas mu-
liebres erat: dein familiarium quidam, qui inſignem mœſtitia inter cæteras cognouerat
Veturiam, inter nurum nepotesque ſtantem, Niſi me fruſtrantur, inquit, oculi, mater ti-
bi, coniuxque, & liberi adſunt. Coriolanus, prope ut amens conſternatus, ab ſede ſua
cum ferret matri obuiæ complexum; mulier in iram ex precibus uerſa, Sine, prius quàm
complexum accipio, ſciam, inquit, ad hoſtem, an ad filium uenerim; captiua, mater ne
in caſtris tuis ſim. in hoc me longa uita, & infelix ſenecta traxit, ut exulem te, deinde ho-
ſtem uiderem? potuiſti populari hanc terram, quæ te genuit, atque aluit? non tibi, quan-
uis infeſto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in con-

ſpectu

ſpectu Roma fuit, ſuccurrit; intra illa mœnia domus ac penates mei ſunt? mater, coniux, F
liberique? ergo, ego niſi peperiſſem, Roma non oppugnaretur? niſi filium haberem, in
libera patria mortua eſſem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miſerius
poſſum: nec, ut ſim miſerrima, diu futura ſum. de his uideris: quos, ſi pergis, aut imma-
tura mors, aut longa ſeruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusque ab omni
turba mulierum ortus, & comploratio ſui patriæque, fregere tandem uirum. complexus
inde ſuos dimittit: ipſe retro ab urbe caſtra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro
Romano, inuidia rei oppreſſum periſſe tradunt; alij alio leto. apud Fabium, longe anti-
quiſſimum auctorem, uſque ad ſenectutem uixiſſe eundem inuenio. refert certe, hanc ſæ-
pe eum exacta ætate uſurpaſſe uocem, Multo miſerius ſeni exilium eſſe. Non inuiderunt
laudes ſuas mulieribus uiri Romani. adeo ſine obtrectatione gloriæ alienæ uiuebatur. mo-
numento quoque quod eſſet, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatumque eſt. G
Rediere deinde Volſci, adiunctis Aequis, in agrum Romanum. ſed Aequi Attium Tul-
lum haud ultra tulere ducem. hinc ex certamine, Volſci Aequi ne imperatorem coniun-
cto exercitui darent, ſeditio, deinde atrox prælium ortum. ibi fortuna populi Romani
duos hoſtium exercitus haud minus pernicioſo quàm pertinaci certamine confecit. Con-
An. cclxv. ſules T. Sicinius, & C. Aquillius. Sicinio Volſci, Aquillio Hernici (nam ij quoque in ar-
mis erant) prouincia euenit; eo anno Hernici deuicti: cum Volſcis æquo Marte diſceſſum
Anno cclxvi. eſt. Sp. Caſſius deinde & Proculus Virginius conſules facti. cum Hernicis fœdus ictum:
agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi, diuiſurus conſul Caſſius
erat. adijciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum poſſideri à priuatis crimina-
batur. id multos quidem patrum, ipſos poſſeſſores, periculo rerum ſuarum terrebat. ſed
& publica patribus ſolicitudo inerat, largitione conſulem periculoſas libertati opes ſtrue- H
re. Tum primum lex agraria promulgata eſt, nunquam deinde uſque ad hanc memoriam
ſine maximis motibus rerum agitata. conſul alter largitioni reſiſtebat, auctoribus patri-
bus, nec omni plebe aduerſante: quæ primo cœperat faſtidire, munus uulgatum à ciuibus
iſſe in ſocios: ſæpe deinde & Virginium conſulem in concionibus uelut uaticinantem au-
diebat: peſtilens collegæ munus eſſe: agros illos ſeruitutem ijs, qui acceperint, laturos:
regno uiam fieri: quid ita enim aſſumi ſocios, & nomen Latinum? quid attinuiſſe, Herni-
cis, paulo ante hoſtibus, capti agri tertiam partem reddi, niſi ut hæ gentes pro Coriola-
no duce Caſſium habeant? Popularis iam eſſe diſſuaſor, & interceſſor legis agrariæ cœpe-
rat. uterque deinde conſul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, paſſurum ſe aſſi-
gnari agros, dum ne cui, niſi ciui Romano, aſſignentur. Caſſius, quia in agraria largitio-
ne ambitioſus in ſocios, eoque ciuibus uilior erat; ut alio munere ſibi reconciliaret ciuium I
animos, iubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud
ſecus, quàm præſentem mercedem regni, aſpernata plebs: adeo propter ſuſpicionem inſi-
tam regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominum reſpuebantur. quem,
ubi primum magiſtratu abijt, damnatum, necatumque conſtat. Sunt qui patrem aucto-
rem eius ſupplicij ferant: eum, cognita domi cauſa, uerberaſſe, ac necaſſe; peculiumque
filij Cereri conſecrauiſſe: ſignum inde factum eſſe, & inſcriptum, Ex Caſſia familia da-
tum. inuenio apud quoſdam, idque propius fidem eſt, à quæſtoribus K. Fabio, & L. Va-
lerio diem dictam perduellionis; damnatumque populi iudicio; dirutas publice ædes. ea
eſt area ante Telluris ædem. cæterum, ſiue illud domeſticum, ſiue publicum fuit iudi-
Anno cclxvii. cium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio conſulibus. Haud diuturna ira populi in Caſ-
ſium fuit. dulcedo agrariæ legis ipſa per ſe, dempto auctore, ſubibat animos: accenſaque K
ea cupiditas eſt malignitate patrum; qui, deuictis eo anno Volſcis Aequisque, militem
præda fraudauere. quicquid captum ex hoſtibus eſt, uendidit Fabius conſul, ac redegit in
publicum. Inuiſum erat Fabium nomen plebi propter nouiſſimum conſulem: tenuere ta-
Anno cclxviii. men patres, ut cum L. Aemilio K. Fabius conſul crearetur. eo infeſtior facta plebes. ſe-
ditio domeſtica bellum externum exciuit: bello deinde ciuiles diſcordiæ intermiſſæ. uno
animo patres ac plebs rebellantes Volſcos & Aequos, duce Aemilio, proſpera pugna ui-
cere. plus tamen hoſtium fuga, quàm prælium abſumpſit. adeo pertinaciter fuſos inſecu-
ti ſunt equites. Caſtoris ædes, eodem anno, idibus Quintilibus dedicata eſt. uota erat
Latino bello, Poſtumio dictatore. filius eius duumuir ad idipſum creatus dedicauit. So-
licitati & eo anno ſunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularem po-
teſtatem

A teſtatem lege populari celebrabãt. patres, ſatis ſuperq. gratuiti furoris in multitudine cre
dentes eſſe, largitiones, temeritatiſq. inuitamenta horrebant. acerrimi patribus duces ad
reſiſtendum conſules fuere. ea igitur pars reip. uicit. nec in præſens modo, ſed in uenien-
tem etiam annum M. Fabium, Cæſonis fratrem, & magis inuiſum alterum plebi, accuſatio-
ne Sp. Caſſij, L. Valerium conſules dedit. Certatum eo quoque anno cum tribunis pl. eſt. ANNO
uana lex, uaniq. legis auctores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens, CCLXIX.
poſt tres continuos conſulatus, unoq; uelut tenore omnes expertos tribunicijs certamini-
bus, habitum. itaque, ut bene locatus, manſit in ea familia aliquandiu honos. Bellum in-
de Veiens initum: & Volſci rebellarunt. ſed ad bella externa prope ſupererant uires; abu-
tebanturq. ijs inter ſemet ipſos certando. acceſſere ad ægras iam omnium mentes prodi-
gia cœleſtia, prope quotidianas in urbe agriſq. oſtentantia minas. motiq. ira numinis cau-
B ſam nullam aliam uates canebant, publice priuatimq. nunc extis, nunc per aues conſulti,
quàm, haud rite ſacra fieri. qui terrores tamen eò euaſere, ut Oppia, uirgo Veſtalis, damna-
ta inceſti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Iulius conſules facti. Eo anno non ſegnior ANNO
diſcordia domi, & bellum foris atrocius fuit. ab Aequis arma ſumpta. Veientes agrum CCLXX.
quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum creſcente cura, K. Fabius, ANNO
& Sp. Furius conſules fiunt. Ortonam, Latinam urbem, Aequi oppugnabant. Veientes, CCLXXI.
pleni iam populationum, Romam ipſam ſe oppugnaturos minitabantur. qui terrores, cum
compeſcere deberent, auxere inſuper animos plebis. redibatq. non ſua ſponte plebis mos
detrectandi militiam. ſed Sp. Icilius, tribunus plebis, ueniſſe tempus ratus per ultimam ne
ceſſitatem legis agrariæ patribus iniungendæ, ſuſceperat rem militarem impediendam. cæ-
terum tota inuidia tribuniciæ poteſtatis uerſa in auctorem eſt. nec in eum conſules acrius,
C quàm ipſius eius collegæ, coorti ſunt. auxilioq. eorum delectum conſules habent. ad duo
ſimul bella exercitus ſcribitur: ducendus Fabio in Aequos, in Veientes Furio datur. & in
Veientibus quidem nihil dignum memoria geſtum eſt. Fabio aliquanto plus negocij cum
ciuibus, quàm cum hoſtibus, fuit. unus ille uir ipſe conſul remp. ſuſtinuit, quam exercitus
odio conſulis, quantum in ſe fuit, prodebat. nam cum conſul, præter cæteras imperato-
rias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita inſtruxiſſet aciem, ut, ſolo
equitatu emiſſo, exercitum hoſtium funderet, inſequi fuſos pedes noluit: nec illos, etſi
non adhortatio inuiſi ducis, ſuum ſaltem flagitium, & publicum in præſentia dedecus, poſt-
modo periculum, ſi animus hoſti rediſſet, cogere potuit gradum accelerare, aut, ſi aliud ni-
hil, inſtare inſtructos. iniuſſu ſigna referunt: mœſtique, (crederes uictos) execrantes nunc
imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in caſtra. nec huic tam peſtilenti
D exemplo remedia ulla ab imperatore quæſita ſunt. adeo excellentibus ingenijs citius de-
fuerit ars, qua ciuem regant, quàm qua hoſtem ſuperent. conſul Romam redijt, non tam
belli gloria aucta, quàm irritato exacerbatoq. in ſe militum odio. obtinuere tamen pa-
tres, ut in Fabia gente conſulatus maneret. M. Fabium conſulem creant. Fabio collega ANNO
Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum auctorem legis agrariæ habuit. Ti. Pontificius CCLXXII.
fuit. is eandem uiam, uelut proceſſiſſet Sp. Icilio, ingreſſus, delectum paulisper impedijt.
perturbatis iterum patribus, Ap. Claudius uictam tribuniciam poteſtatem dicere priore
anno in præſentia re ipſa, exemplo in perpetuum: quando inuentum ſit, ſuis ipſam uiribus
diſſolui: neque enim unquam defuturum, qui ex collega uictoriam ſibi, & gratiam melio-
ris partis bono publico uelit quæſitam: & plures, ſi pluribus opus ſit, tribunos ad auxilium
conſulum paratos fore; & unum uel aduerſus omnes ſatis eſſe: darent modo & conſules
E & primores patrum operam, ut, ſi minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac ſenatui
conciliarent. Præceptis Appij moniti patres, & uniuerſi comiter ac benigne tribunos ap-
pellare: & conſulares, ut cuique eorum priuatim aliquid iuris aduerſus ſingulos erat, par-
tim gratia, partim auctoritate obtinuere, ut tribuniciæ poteſtatis uires ſalubres uellent re-
ip. eſſe: quatuorq. tribunorum aduerſus unum moratorem publici commodi auxilio, dele-
ctum conſules habent. inde ad Veiens bellum profecti: quò undique ex Etruria auxilia
conuenerant, non tam Veientium gratia concitata, quàm quòd in ſpem uentum erat, diſcor
dia inteſtina diſſolui rem Romanam poſſe. principeſq. in omnium Etruriæ populorum con
cilijs fremebant, æternas opes eſſe Romanas, niſi inter ſemet ipſos ſeditionibus ſæuiant: id
unum uenenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia
eſſent: diu ſuſtentatum id malum, partim patrum conſilijs, partim patientia plebis, iam ad
extrema

extrema ueniſſe: duas ciuitates ex una factas: ſuos cuiq. parti magiſtratus, ſuas leges eſſe; F
primum in delectibus ſæuire ſolitos, eoſdem in bello tamen paruiſſe ducibus: qualicunque
urbis ſtatu, manente diſciplina militari, ſiſti potuiſſe: iam non parendi magiſtratibus mo-
rem, in caſtra quoque Romanum militem ſequi: proximo bello, in ipſa acie, in ipſo certami
ne, conſenſu exercitus, traditam ultro uictoriam uictis Aequis; ſigna deſerta; imperatorē
in acie relictum; iniuſſu in caſtra reditum: profecto, ſi inſtetur, ſuo milite uinci Romā poſ-
ſe; nihil aliud opus eſſe, quàm indici oſtendiq. bellum: cætera ſua ſponte fata & deos geſtu
ros. Hæ ſpes Etruſcos armauerant, multis inuicem caſibus uictos, uictoresq. . cōſules quo
que Romani nihil præterea aliud, quàm ſuas uires, ſua arma horrebant: memoria peſſimi
proximo bello exempli terrebantur, ne rem committerent eo, ubi duæ ſimul acies timendæ
eſſent. itaque caſtris ſe tenebant, tam ancipiti periculo auerſi. diem, tempusq. forſitan ip-
ſum lenitur um iras, ſanitatemq. animis allaturum. Veiens hoſtis Etruſciq. eo magis præ- G
propere agere: laceſſere ad pugnam, primo obequitando caſtris, prouocandoq.; poſtremo
ut nihil mouebant, quà conſules ipſos, quà exercitum increpando: ſimulationem inteſtinæ
diſcordiæ remedium timoris inuentum; & conſules magis non confidere, quàm non crede
re ſuis militibus: nouum ſeditionis genus, ſilentium, ociumq. inter armatos: ad hæc, in no
uitatem generis, originisq., quà falſa, quà uera iacere. Hæc cum ſub ipſo uallo portisq. ſtre
perent, haud ægre conſules pati, at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pe-
ctora uerſare, & ab inteſtinis auertere malis: nolle inultos hoſtes, nolle ſucceſſum, non pa-
tribus, non conſulibus. externa & domeſtica odia certare in animis. tandem ſuperant ex-
terna. adeo ſuperbe inſolenterq. hoſtis eludebat. frequentes in prætorium conueniunt,
poſcunt pugnam, poſtulant ut ſignum detur. conſules, uelut deliberabundi, capita confe-
runt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant: ſed retro reuocanda, & addenda cupiditas H
erat; ut, aduerſando remorandoq., incitato ſemel militi adderent impetum. Redditur re
ſponſum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ eſſe; caſtris ſe tenerent. edicunt in-
de, ut abſtineant pugna: ſi quis iniuſſu pugnauerit, ut in hoſtem, animaduerſuros. ita dimiſ-
ſis, quo minus conſules uelle credunt, creſcit ardor pugnandi. accendunt inſuper hoſtes fe
rocius multo, ut, ſtatuiſſe non pugnare conſules, cognitum eſt. quippe impune ſe inſultatu-
ros: non credi militi arma: rem ad ultimum ſeditionis erupturam, finemq. ueniſſe Roma-
no imperio. His freti concurſant portis, ingerunt probra, ægre abſtinent, quin caſtra oppu
gnent. Enimuero non ultra contumeliam pati Romanos poſſe. totis caſtris undique ad
conſules curritur. non iam ſenſim, ut ante, per centurionum principes poſtulant, ſed paſſim
omnes clamoribus agunt. Matura res erat: tergiuerſantur tamen. Fabius deinde, ad cre-
ſcentem tumultum iam, metu ſeditionis, collega concedente, cum ſilentium claſſico feciſ- I
ſet; Ego iſtos, Cn. Manli, poſſe uincere ſcio; uelle ne ſcirem, ipſi fecerunt. itaque certum
atque decretum eſt, non dare ſignum, niſi, uictores ſe rediturus ex hac pugna, iurent. conſu
lem Romanum miles ſemel in acie fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauole
ius, inter primores pugnæ flagitator. uictor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. ſi fallat, Io-
uem patrem, Gradiuumq. Martem, alioſq. iratos inuocat deos. idem deinceps omnis exer
citus in ſe quiſque iurat. iuratis datur ſignum. arma capiunt: eunt in pugnam, iraru ſpeiq;
pleni: nunc iubent Etruſcos probra iacere, nunc armatis ſibi quiſque lingua promptum ho
ſtem offerri. Omnium illo die, quà plebis, quà patrum eximia uirtus fuit. Fabium nomen,
Fabia gens maxime enituit: multis ciuilibus certaminibus infenſos plebis animos illa pu-
gna ſibi reconciliare ſtatuunt. inſtruitur acies. nec Veiens hoſtis, Etruſcæq. legiones detre
ctant. prope certa ſpes erat, non magis ſecum pugnaturos, quàm pugnauerint cū Aequis: K
maius quoque aliquod in tam irritatis animis, & occaſione ancipiti, haud deſperandum eſ-
ſe facinus. res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infeſtior Romanus (adeo hinc
contumelijs hoſtes, hinc conſules mora exacerbauerant) prælium iniit. uix explicandi or-
dinis ſpatium Etruſcis fuit, cum, pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis,
quàm emiſſis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, ubi Mars eſt atrociſſimus, uenerat inter
primores genus Fabium inſigne ſpectaculo exemploq. ciuibus erat. ex his Q. Fabium (ter
tio hic anno ante conſul fuerat) principem in conſertos Veientes euntem, ferox uiribus &
armorum arte Tuſcus, incautum inter multas uerſantem hoſtium manus, gladio per pectus
tranſfigit. telo extracto, præceps Fabius in uulnus obijt. ſenſit utraque acies unius uiri ca
ſum: cedebatq. inde Romanus: cum M. Fabius conſul tranſilijt iacentis corpus; obiectaq.

 parma,

A parma, Hoc iuraſtis, inquit, milites? fugientes uos in caſtra redituros? adeo ignauiſſi-
mos hoſtes magis timetis, quàm Iouem, Martemque, per quos iuraſtis? at ego iniuratus
aut uictor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicans cadam. conſuli tum K. Fabius,
prioris anni conſul, uerbis ne iſtis frater, ut pugnent, te impetraturum credis? dij impe-
trabunt, per quos iurauere. & nos, ut decet proceres, ut Fabio nomen eſt dignum, pugnan-
do potius, quàm adhortando, accendamus militum animos. Sic in primum infeſtis haſtis
prouolant duo Fabij, totamq; mouerunt ſecum aciem, prælio ex parte una reſtituto, nihilo
ſegnius in altero cornu Cn. Manlius conſul pugnam ciebat: ubi prope ſimilis fortuna eſt
uerſata. nam ut altero in cornu Q. Fabium, ſic in hoc ipſum conſulem Manlium, iam uelut
fuſos agentem hoſtes, & impigre milites ſecuti ſunt; &, ut ille graui uulnere ictus ex acie
ceſſit, interfectum rati, gradum retulere; ceſſiſſentq; loco, ni conſul alter, cum aliquot tur-
B mis equitum in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, ſe uicto-
rem fuſo altero cornu adeſſe, rem inclinatam ſuſtinuiſſet. Manlius quoque ad reſtituen-
dam aciem ſe ipſe coram offert: duorum conſulum cognita ora accendunt militum
animos. ſimul & uanior iam erat hoſtium acies; dum, abundante multitudine freti, ſubtra-
cta ſubſidia mittunt ad caſtra oppugnanda, in quæ haud magno certamine impetu facto,
dũ prædæ magis, quàm pugnæ, memores tererent tempus; triarij Romani, qui primam irru-
ptionem ſuſtinere non potuerant, miſſis ad conſules nuncijs quo loco res eſſent, conglo-
bati ad prætorium redeunt, & ſua ſponte prælium ipſi renouant: & Manlius conſul reue-
ctus in caſtra, ad omnes portas milite oppoſito hoſtibus uiam clauſerat. ea deſperatio Tu-
ſcis rabiem magis, quàm audaciam, accendit. nam cum incurſantes quacunque exitum
oſtenderet ſpes, uano aliquoties impetu iſſent; globus iuuenum unus in ipſum conſulem
C inſignem armis inuadit, prima excepta à circunſtantibus tela: ſuſtineri deinde uis nequit:
demum conſul mortifero uulnere ictus cadit, fuſiq; circa omnes. Tuſcis creſcit audacia.
Romanos terror per tota caſtra trepidos agit. & ad extrema uentum foret, ni legati, rapto
conſulis corpore, patefeciſſent una porta hoſtibus uiam. ea erumpunt: conſternatoque ag-
mine abeuntes, in uictorem alterum incidunt conſulem. ibi iterum cæſi, fuſiq; paſſim. ui-
ctoria egregie parta, triſtis tamen duobus tam claris funeribus. itaque conſul, decernente
ſenatu triumphum, ſi exercitus ſine imperatore triumphare poſſit, pro eximia eo bello ope-
ra facile paſſurum reſpondit: ſe familia funeſta Q. Fabij fratris morte, rep. ex parte orba,
conſule altero amiſſo, publico priuatoque deformem luctu lauream non accepturum.
Omni acto triumpho depoſitus triumphus clarior fuit. adeo ſpreta in tempore gloria, in-
terdum cumulatior redit. funera deinde duo deinceps, collegæ fratriſque ducit. idem in
D utroque laudator, cum, concedendo illis ſuas laudes, ipſe maximam partem earum fer-
ret. neque immemor eius, quod initio conſulatus imbiberat, reconciliandi animos ple-
bis, ſaucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cu-
ra habiti, inde populares iam eſſe Fabij: nec hoc ulla, niſi ſalubri reip. arte. igitur non pa-
trum magis, quàm plebis, ſtudijs K. Fabius cum T. Virginio conſul factus, neque belli, Anno
neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quàm ut, iam aliqua ex parte CCLXXIII.
inchoata concordiæ ſpe, primo quoque tempore cum patribus coaleſcerent animi ple-
bis. itaque principio anni cenſuit, priùs quàm quiſquam agrariæ legis auctor tribunus exi-
ſteret, occuparent patres ipſi ſuum munus facere; captiuum agrum plebi quammaxime
æqualiter darent; æquum eſſe habere eos, quorum ſanguine ac ſudore partus ſit. aſper-
nati patres ſunt; queſſi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euaneſcere uiuidum
E quondam illud Cæſonis ingenium, nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur
incurſionibus Aequorum Latini. eò cum exercitu Cæſo miſſus, in ipſorum Aequorum
agrum depopulabundus tranſit. Aequi ſe in oppida receperunt, muriſque ſe tenebant.
eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoſte clades accepta temeritate alterius
conſulis. actumque de exercitu foret, ni K. Fabius in tempore ſubſidio ueniſſet. ex eo tem-
pore neque pax, neque bellum cum Veientibus fuit. res proxime formam latrocinij ue-
nerat. legionibus Romanis cedebant: in urbem ubi abductas ſenſerant legiones, agros
incurſabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neque omitti tota res,
neque perfici poterat. & alia bella aut præſentia inſtabant, ut ab Aequis Volſciſque, non
diutius, quàm recens dolor proximæ cladis tranſiſſet, quieſcentibus: aut mox moturos ſe
apparebat Sabinos ſemper infeſtos, Etruriamque omnem. ſed Veiens hoſtis aſſiduus ma-
gis,

gis, quàm grauis, contumelijs ſæpius, quàm periculo animos agitabat: quod nullo tem- F
pore negligi poterat, aut auerti aliò ſinebat. tum Fabia gens ſenatum adit: conſul pro
gente loquitur: Aſſiduo magis, quam magno præſidio, ut ſcitis patres conſcripti, bellum
Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hoſtes Veientibus date. auctores ſumus, tutam
ibi maieſtatem Romani nominis fore. noſtrum id nobis uelut familiare bellum priuato
ſumptu gerere in animo eſt. reſp. & milite illic, & pecunia uacet. Gratiæ ingentes actæ.
Conſul è curia egreſſus, comitante Fabiorum agmine, qui in ueſtibulo curiæ ſenatuſcon-
ſultum expectantes ſteterant, domum redijt. iuſſi armati poſtero die ad limen conſulis
adeſſe, domos inde diſcedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus fe-
runt: familiam unam ſubijſſe ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata
arma uerſum: ſi ſint duæ roboris eiuſdem in urbe gentes, depoſcant, hæc Volſcos ſibi, illa
Aequos; populo R. tranquillam pacem agente, omnes finitimos ſubigi populos poſſe. G
Fabij poſtera die arma capiunt: quò iuſſi erant, conueniunt. conſul paludatus egrediens,
in ueſtibulo gentem omnem ſuam inſtructo agmine uidet: acceptus in medium, ſigna fer-
ri iubet. nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama & admiratione
hominum per urbem inceſſit. ſex & trecenti milites, omnes patricij, omnes unius gen-
tis, quorum neminem ducem ſperneret egregius quibuslibet temporibus ſenatus, ibant,
unius familiæ uiribus Veienti populo peſtem minitantes. ſequebatur turba, propria alia
cognatorum ſodaliumque, nihil medium, nec ſpem nec curam, ſed immenſa omnia uol-
uentium animo: alia publica ſolicitudine excitata, fauore & admiratione ſtupens. ire for-
tes, ire felices iubent, inceptis euentus pares reddere, conſulatus inde, ac triumphos,
omnia præmia abs ſe, omnes honores ſperare: prætereuntibus Capitolium, arcemque,
& alia templa, quicquid deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur, ut illud ag- H
men fauſtum atque felix mittant, ſoſpites breui in patriam ad parentes reſtituant. Incaſ-
ſum miſſæ preces. infelici uia è dextro iano portæ Carmentalis profecti, ad Cremeram
flumen perueniunt. is opportunus uiſus locus communiendo præſidio. L. Aemilius inde

ANNO CCLXXIIII.

& C. Seruilius conſules facti: &, donec nil aliud quàm in populationibus res fuit, non ad
præſidium modo tutandum Fabij ſatis erant, ſed tota regione, qua Tuſcus ager Romano
adiacet, ſua tuta omnia, infeſta hoſtium, uagantes per utrunque finem fecere. interuallum
deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes, accito ex Etruria exercitu,
præſidium Cremeræ oppugnant, & Romanæ legiones ab L. Aemilio conſule adductæ, co-
minus cum Etruſcis dimicant acie. quanquam uix dirigendi aciem ſpatium Veientibus
fuit. adeo inter primam trepidationem, dum poſt ſigna ordines introeunt, ſubſidiaque lo-
cant, inuecta ſubitò ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, ſed con- I
ſiſtendi ademit locum. ita fuſi retro ad ſaxa Rubra (ibi caſtra habebant) pacem ſupplices
petunt, cuius impetratæ, ab inſita animis leuitate, ante deductum Cremera Romanum
præſidium pœnituit. Rurſus cum Fabijs erat Veienti populo, ſine ullo maioris belli appa-
ratu, certamen: nec erant incurſiones modo in agros, aut ſubiti impetus incurſantium, ſed
aliquoties æquo campo, collatiſque ſignis certatum: genſque una populi R. ſæpe ex opu-
lentiſſima, ut tum res erant, Etruſca ciuitate uictoriam tulit. id primò acerbum indignumque
Veientibus uiſum. inde conſilium ex re natum, inſidijs ferocem hoſtem captandi: gaudere
etiam, multo ſucceſſu Fabijs audaciam creſcere. itaque & pecora prædantibus aliquoties,
uelut caſu incidiſſent, obuiam acta: & agreſtium fuga uaſti relicti agri: & ſubſidia armato-
rum ad arcendas populationes miſſa, ſæpius ſimulato, quàm uero, pauore refugerunt. iamque
Fabij adeo contempſerant hoſtem, ut ſua inuicta arma neque loco, neque tempore ullo cre- K
derent ſuſtineri poſſe: hæc ſpes adeo prouexit, ut ad conſpecta procul à Cremera, magno
campi interuallo, pecora, quanquam rara hoſtium apparebant arma, decurrerent. & cum
improuidi effuſo curſu inſidias circa ipſum iter locatas ſuperaſſent, palatique paſſim uaga,
ut fit, pauore iniecto, raperent pecora; ſubitò ex inſidijs conſurgitur: & aduerſi, & undique
hoſtes erant. primò clamor circumlatus exterruit: dein tela ab omni parte accidebant. coe-
untibuſque Etruſcis, iam continenti agmine armatorum ſepti, quo magis ſe hoſtis infe-
rebat, cogebantur breuiore ſpatio & ipſi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum
inſignem, & multitudinem Etruſcorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum
omiſſa pugna, quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum ſe omnes incli-
nant. eò nixi corporibus armiſque rupere cuneo uiam. duxit uia in editum leniter col-
lem:

A lem: inde primo reſtitere: mox, ut reſpirandi ſuperior locus ſpatium dedit, recipiendi-
que à pauore tanto animum, pepulere etiam ſubeuntes: uincebatq́. auxilio loci paucitas
ni iugo circummiſſus Veiens, in uerticem collis euaſiſſet. ita ſuperior rurſus hoſtis factus:
Fabij cæſi ad unum omnes, præſidiumq́. expugnatum. CCCVI periſſe ſatis conuenit,
unum prope puberem ætate relictum, ſtirpem genti Fabiæ, dubijsque rebus populi Roma
ni ſæpe domi bellique uel maximum futurum auxilium. Cum hæc accepta clades eſſet, iam
C. Horatius & T. Menenius conſules erant. Menenius aduerſus Tuſcos uictoria elatos con ANNO.
feſtim miſſus. tum quoque male pugnatum eſt; & Ianiculum hoſtes occupauere: obſeſſa- CCLXXV.
que urbs foret, ſuper bellum annona premente, (tranſierant enim Etruſci Tiberim) ni Ho
ratius conſul ex Volſcis eſſet reuocatus. adeoque id bellum ipſis inſtitit mœnibus, ut pri-
mo pugnatum ad Spei ſit æquo Marte, iterum ad portam Collinam. ibi quanquam paruo
B momento ſuperior Romana res fuit, meliorem tamen militem, recepto priſtino animo, ANNO
in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius conſules fiunt. poſt acce- CCLXXVI.
ptam proximæ pugnæ cladem Veientes abſtinuere acie. populationes erant, & uelut ab
arce Ianiculi paſſim in Romanum agrum impetus dabant. non uſquam pecora tuta, non
agreſtes erant. capti deinde eadem arte ſunt, qua ceperant Fabios. ſecuti, dedita opera,
paſſim ad illecebras propulſa pecora, præcipitauere in inſidias. quo plures erant, maior
cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis cauſa atque initium fuit. traiecto enim no
cte Tiberi, caſtra Seruilij conſulis adorti ſunt oppugnare. inde fuſi magna cæde in Ianicu-
lum ſe ægre receperunt. confeſtim conſul & ipſe tranſit Tiberim, caſtra ſub Ianiculo com-
munit. poſtero die luce orta, nonnihil & heſterna felicitate pugnæ ferox, magis tamen,
quòd inopia frumenti, quamuis præcipitia, dum celeriora eſſent, agebat conſilia; temere
C aduerſo Ianiculo ad caſtra hoſtium aciem erexit: fœdiusque inde pulſus, quàm pridie pe-
pulerat, interuentu collegæ ipſe, exercitusque eſt ſeruatus. inter duas acies Etruſci, cum
inuicem his atque illis terga darent, occidione occiſi. ita oppreſſum temeritate felici Ve-
iens bellum. Vrbi, cum pace, laxior etiam annona redijt, & aduecto ex Campania fru-
mento, &, poſt quam timor ſibi cuique futuræ inopiæ abijt, eo, quod abditum fuerat, pro
lato. Ex copia deinde ocioque laſciuire rurſus animi; & priſtina mala, poſtquam foris dee-
rant, domi quærere. tribuni plebem agitare ſuo ueneno, agraria lege: in reſiſtentes incita
re patres, nec in uniuerſos modo, ſed in ſingulos. Q. Conſidius & T. Genucius, auctores
agrariæ legis, T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amiſſum Cremeræ præſidium; cum
haud procul inde ſtatiua conſul habuiſſet. eum oppreſſerunt: cum & Patres haud minus,
quàm pro Coriolano ante, annixi eſſent; & patris Agrippæ fauor haud dum exoleuiſſet. in
D mulcta temperarunt tribuni: cum capitis anquiſiſſent, duo millia æris damnato mulctam
edixerunt. ea in caput uertit. negant tuliſſe ignominiam, ægritudinemq́.; inde morbo ab-
ſumptum eſſe. Alius deinde reus Sp. Seruilius, ut conſulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio ANNO
Conſulibus, initio ſtatim anni, ab L. Cædicio & T. Statio tribunis die dicta, non, ut Mene- CCLXXVII.
nius, precibus ſuis, aut patrum, ſed cum multa fiducia innocẽtiæ gratiæq́. tribunicios impe
tus tulit. & huic prælium cum Tuſcis ad Ianiculum erat crimini. ſed feruidi animi uir, ut in
publico periculo ante, ſic tum in ſuo, non tribunos modo ſed plebem, oratione feroci refu-
tando, exprobrandoq́. T. Menenij damnationem, mortemq́., (cuius patris munere reſtitu-
ta quondam plebs, eos ipſos, quibus tum ſæuiret, magiſtratus, eas leges haberet) pericu-
lum audacia diſcuſſit. iuuit & Virginius collega teſtis productus, participando laudes: ma
gis tamen Menenianum (adeo mutauerant animum) profuit iudicium. Certamine domi fi
E nito, Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius conſul, acci
tis Latinorum Hernicorumque auxilijs, cum exercitu Veios miſſus, caſtra Sabina, quæ
pro mœnibus ſociorum locata erant, confeſtim aggreditur; tantamque trepidationem inie
cit, ut, dum diſperſi alij alia manipulatim excurrunt ad arcendam hoſtium uim, ea porta,
cui ſigna primum intulerat, caperetur. intra uallum deinde cædes magis, quàm prælium eſ
ſe. tumultus è caſtris & in urbem penetrat. tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad
arma currunt. pars Sabinis eunt ſubſidio: pars Romanos, toto impetu intentos in caſtra,
adoriuntur. pauliſper auerſi turbatique ſunt. deinde & ipſi utroque uerſis ſignis reſiſtunt:
& eques ab conſule immiſſus Tuſcos fundit fugatque. eademque hora duo exercitus,
duæque potentiſſimæ & maximæ finitimæ gentes ſuperatæ ſunt. Dum hæc ad Veios
geruntur, Volſci Aequique in Latino agro poſuerant caſtra, populatique fines erant.

D eos per

eos per ſe ipſi Latini, aſſumptis Hernicis, ſine Romano aut duce aut auxilio caſtris exue- F
runt: ingenti præda, præter ſuas recuperatas res, potiti ſunt. miſſus tamen ab Roma con-
ſul in Volſcos C. Nautius. mos, credo, non placebat, ſine Romano duce exercituq́. ſocios
proprijs uiribus conſilijsq́. bella gerere. nullum genus calamitatis contumeliæq́. non edi-
Anno ctum in Volſcos eſt: nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. L. Furius inde & A.
CCLXXVIII. Manlius conſules. Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatum. induciæ in an
nos XL petentibus datæ, frumento ſtipendioq́. imperato. Paci externæ confeſtim conti-
nuatur diſcordia domi. agrariæ legis tribunicijs ſtimulis plebs furebat. conſules nihil Me
nenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, ſumma ui reſiſtunt. abeuntes magiſtratu
Anno conſules Genucius tribunus pl. arripuit. L. Aemilius & Opiter Virginius conſulatum in-
CCLXXIX. eunt. Vopiſcum Iulium pro Virginio in quibuſdam annalibus conſulem inuenio. Hoc an-
no, quoſcunque conſules habuit, rei ad populum Furius & Manlius circumeunt ſordidati G
non plebem magis, quàm iuniores patrum. ſuadent, monentq́., honoribus & adminiſtra-
tione reip. abſtineãt: conſulares uero faſces, prætextã, curulemq́. ſellam, nihil aliud quàm
pópam funeris, putent: claris inſignibus, uelut infulis, uelatos ad mortem deſtinari: quòd ſi
cóſulatus tanta dulcedo ſit, iam nunc ita in animũ inducant, conſulatum captum & oppreſ-
ſum ab tribunicia poteſtate eſſe, conſuli, uelut apparitori tribunicio, omnia ad nutum impe
riumq́; tribuni agenda eſſe: ſi ſe commouerit, ſi reſpexerit patres, ſi aliud quàm plebem eſſe
in rep. crediderit exilium C. Marcij, Menenij damnationem & mortem ſibi proponat ante
oculos. His accenſi uocibus patres, conſilia inde non publica, ſed in priuato, ſeducta à plu
rium conſcientia, habere, ubi cum id modo conſtaret, iure an iniuria eripiendos eſſe reos;
atrociſſima quæque maxime placebat ſententia: nec auctor quamuis audaci facinori de-
erat. Igitur iudicij die, cum plebs in foro erecta expectatione ſtaret, mirari primo, quid nó H
deſcenderet tribunus: deinde, cum iam mora ſuſpectior fieret, deterritum à primoribus
credere, & deſertam ac proditam cauſam publicam queri. tandem, qui obuerſati ueſtibulo
tribuni fuerant, nunciant, domi mortuum eſſe inuentum. quod ubi in totam concionem
pertulit rumor; ſicut acies funditur duce occiſo, ita dilapſi paſſim alij aliò. præcipuus pauor
tribunos inuaſerat, quàm nihil auxilij ſacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. nec
patres ſatis moderate ferre lætitiam. adeoq́; neminem noxæ pœnitebat, ut etiam, inſontes
feciſſe, uideri uellent; palamq́. ferrent, malo domandam tribuniciam poteſtatem. ſub hac
peſſimi exempli uictoria delectus edicitur: pauentibusq́. tribunis, ſine interceſſione ulla
conſules rem peragunt. Tum uero iraſci plebs tribunorum magis ſilentio, quàm cóſulum
imperio; & dicere, actum eſſe de libertate ſua; rurſus ad antiqua reditum; cum Genucio
una mortuam ac ſepultam tribuniciam poteſtatem; aliud agendum, ac cogitandum, quo I
modo reſiſtatur patribus: id autem unum conſilium eſſe, ut ſe ipſa plebs, quando aliud nihil
auxilij habeat, defendat: quatuor & uiginti lictores apparere conſulibus, & eos ipſos ple-
bis homines, nihil contemptius neq́. infirmius ſi ſint qui contemnant: ſibi quenq́. ea magna
atque horrenda facere. His uocibus alij alios cum incitaſſent, ad Voleronem Publiliũ, de
plebe hominem, quia, quòd ordines duxiſſet, negaret ſe militem fieri debere, lictor miſſus
eſt à conſulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo eſſet, conſules ſpoliari homi
nem, & uirgas expediri iubent. Prouoco, inquit, ad populum, Volero; quoniam tribuni ci-
uem Romanum in conſpectu ſuo uirgis cædi malunt, quàm ipſi in lecto ſuo à uobis trucida
ri. quo ferocius clamitabat, eo infeſtius circunſcindere & ſpoliare lictor. Tum Volero &
præualens ipſe, & adiuuantibus aduocatis, repulſo lictore, ubi indignantium pro ſe acerri-
mus erat clamor, eò ſe in turbam confertiſſimam recipit clamitans, Prouoco, & fidem ple- K
bis imploro. adeſte ciues; adeſte commilitones: nihil eſt, quòd expectetis tribunos; qui-
bus ipſis ueſtro auxilio opus eſt. Concitati homines, ueluti ad prælium, ſe expediunt: ap-
parebatque omne diſcrimen adeſſe; nihil cuiquam ſanctum non publici fore, non priuati
iuris. huic tantæ tempeſtati cum ſe conſules obtuliſſent, facile experti ſunt parum tutam
maieſtatem ſine uiribus eſſe. uiolatis lictoribus, faſcibus fractis, è foro in curiam compel
luntur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriam. conticeſcente deinde tumultu,
cum ſenatum uocari iuſſiſſent; queruntur iniurias ſuas, uim plebis, Voleronis audaciam
multis年 ferociter dictis ſententijs, uicere ſeniores, quibus ira patrum aduerſus temerita-
Anno tem plebis certari non placuit. Voleronem amplexa fauore plebs, proximis comitijs
CCLXXX. tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium conſules habuit. con-
traq́.

A traque omnium opinionem, qui eum uexandis prioris anni conſulibus adminiſtraturum
tribunatum credebant, poſt publicam cauſam priuato dolore habito, ne uerbo quidem
uiolatis conſulibus, rogationem tulit ad populum, ut plebeij magiſtratus tributis comitijs
fierent. haud parua res ſub titulo prima ſpecie minime atroci ferebatur, ſed quæ patricijs
omnem poteſtatem per clientum ſuffragia creandi quos uellent tribunos, auferret. huic
actioni, gratiſſimæ plebi, cum ſumma ui reſiſterent patres; nec, quæ una uis ad reſiſtendum
erat, ut intercederet aliquis ex collegio, auctoritate aut conſulũ, aut principum adduci poſ-
ſet: res tamen, ſuo ipſa molimine grauis, magnis certaminibus in annum extrahitur. Plebs
Voleronem tribunum reficit. pattes ad ultimum dimicationis rati rem uenturam, Ap. Clau
dium Ap. F. iam inde à paternis certaminibus inuiſum infeſtumq́. plebi, conſulem faciunt,
collega ei T. Quinctius datur. Principio ſtatim anni nihil prius, quàm de lege, agebatur. ſed ANNO CCLXXXI.
B ut inuentor legis Volero, ſic Lætorius, collega eius, auctor cum recentior, tum acrior erat.
ferocẽ faciebat belli gloria ingens; quòd ætatis eius haud quiſquam manu promptior erat.
is, cum Volero nihil præterquam de lege loqueretur, inſectatione abſtinens conſulum, ipſe
in accuſationem Appij, familiæq́. ſuperbiſſimæ ac crudeliſſimæ in plebem R. exorſus, cum à
patribus non conſulem, ſed carnificem, ad uexandam & lacerandam plebem, creatum eſſe
contenderet, rudis in militari homine lingua non ſuppetebat libertati animoq́. itaque defi-
ciente oratione, Quandoquidem non tam facile loquor, inquit, Quirites, quàm, quod locu
tus ſum, præſto; craſtino die adeſte. ego hic aut in conſpectu ueſtro moriar, aut perferam le
gem. Occupant tribuni templum poſtero die. conſules nobilitasq́. ad impediendam legem
in concione conſiſtunt. ſummoueri Lætorius iubet, præterquam qui ſuffragium ineant. ado
leſcentes nobiles ſtabant nihil cedentes uiatori. tum ex his prehendi quoſdam Lætorius iu
C bet. conſul Appius negare ius eſſe tribuno in quenquã, niſi in plebeium: non enim populi,
ſed plebis, eum magiſtratum eſſe; nec illum ipſum ſummouere pro imperio poſſe more ma
iorum; quia ita dicatur: Si uobis uidetur, diſcedite Quirites. Facile & contemptim de iure
diſſerendo, perturbare Lætorium poterat. ardens igitur ira tribunus uiatorẽ mittit ad con-
ſulem, conſul lictorem ad tribunum, priuatum eſſe clamitans, ſine imperio, ſine magiſtratu:
uiolatusq́. eſſet tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in conſulem eſſet; &
concurſus hominum in forum ex tota urbe concitatæ multitudinis fieret. ſuſtinebat tamen
Appius pertinacia tantã tempeſtatẽ: certatumq́. haud incruento prælio foret, ni Quinctius,
conſul alter, conſularibus negocio dato, ut collegam ui, ſi aliter non poſſent, de foro abdu-
cerent, ipſe nunc plebem ſæuientem precibus leniſſet; nunc oraſſet tribunos, ut conciliũ di
mitterent; darent iræ ſpatium: non uim ſuã illis tempus ademptuRum, ſed conſilium uiribus
D additurũ; & patres in populi, & conſulem in patrũ fore poteſtate. Aegre ſedata ab Quinctio
plebs; multo ægrius conſul alter à patribus. dimiſſo tandem concilio plebis, ſenatum con-
ſules habent. ubi eum timor atque ira inuicem ſententias uariaſſent, quo magis, ſpatio inter
poſito, ab impetu ad conſultandum aduocabãtur, eo plus abhorrebant à certatione animi:
adeo ut Quinctio gratias agerent, quòd eius opera mitigata diſcordia eſſet. ab Appio peti-
tur ut tantam conſularem maieſtatem eſſe uellet, quanta in concordi ciuitate eſſe poſſet: dũ
tribuni conſulesq́. ad ſe quiſque omnia trahant, nihil relictum eſſe uirium in medio: diſtra-
ctam laceratamq́. remp. per magiſtratus, magis, quorum in manu ſit, quàm ut incolumis ſit,
quæri. Appius contra teſtari deos atque homines, remp. prodi per metum ac deſeri: non
conſulem ſenatui, ſed ſenatum conſuli deeſſe: grauiores accipi leges, quàm in Sacro mon-
te acceptæ ſint. uictus tamen patrum conſenſu quieuit. lex ſilentio perfertur. Tum primum
E tributis comitijs creati tribuni ſunt. numero etiã additos tres, perinde ac duo ante fuerint,
Piſo auctor eſt. nominat quoque tribunos, C. Sicinium, L. Numitorium, M. Duilium, Sp. Ici
lium. L. Mecilium. Volſci tum Aequique, inter ſeditionem Romanam & bellum coortum,
uaſtauerant agros; ut ſi qua ſeceſſio plebis fieret, ad ſe receptum haberet. compoſitis dein-
de rebus, caſtra retro mouere. Ap. Claudius in Volſcos miſſus: Quinctio Aequi prouincia
euenit. Eadem in militia ſæuitia Appij, quæ domi, eſſe, eo liberior, quòd ſine tribuni-
cijs uinculis erat. odiſſe plebem plus quàm paterno odio, quòd ſe uictum uidebat ab ea:
&, ſe unico conſule obiecto aduerſus tribuniciam poteſtatem, perlatam legem eſſe, quam
minore conatu, nequaquam tanta patrum, ſpe priores impedierint conſules. Hæc ira
indignatioque ferocem animum ad uexandum ſæuo imperio exercitum ſtimulabat; nec
ulla ui domari poterat. tantum certamen animis imbiberat. ſegniter, ocioſe, negligen-

D 2 ter,

ter, contumaciter omnia agere. nec pudor, nec metus coercebat. ſi citius agi uellet ag- F
men, tardius ſedulo incedere: ſi adhortator operis adeſſet, omnes ſua ſponte motam re-
mittere induſtriam: præſenti uultus demittere; tacite prætereuntem execrari: ut inuictus
ille odio plebeio animus interdum moueretur. omni nequicquam acerbitate prompta, ni-
hil iam cum militibus agere; à centurionibus corruptum exercitum dicere; tribunos ple-
beios, cauillans interdum & Volerones uocare. Nihil eorum Volſci neſciebant; inſta-
bantq́. eo magis, ſperantes idem certamen animorum aduerſus Appium habiturum exer-
citum Romanum, quod aduerſus Fabium conſulem habuiſſet. cæterũ multo Appio, quàm
Fabio, uiolentior fuit: non enim uincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, ſed uinci
uoluit. productus in aciem, turpi fuga petit caſtra; nec ante reſtitit, quàm ſigna inferen-
tem Volſcum munimentis uidit, fœdamq́. extremi agminis cædem. tum expreſſa uis ad
pugnandum, ut uictor iam à uallo ſummoueretur hoſtis; ſatis tamen appareret, capi tan- G
tum caſtra militem Romanum noluiſſe. alij gaudere ſua clade atque ignominia. Quibus
nihil infractus ferox Appij animus, cum inſuper ſæuire uellet, concionemq́. aduocaret; con
currunt ad eum legati tribuniq́. monentes, ne utique experiri uellet imperium, cuius uis om
nis in conſenſu obedientium eſſet. negare uulgo milites ſe ad concionem ituros: paſſimq́.
exaudiri uoces poſtulantiũ, ut caſtra ex Volſco agro moueantur: hoſtẽ uictorem paulo ante
prope in portis ac uallo fuiſſe, ingentisq́. mali non ſuſpicionem modo ſed apertam ſpeciẽ
obuerſari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus rixæ lucraren-
tur) remiſſa concione, iter in ſequentem diem pronunciari cum iuſſiſſet, prima luce claſſico
ſignum profectionis dedit. cum maxime agmen è caſtris explicaretur, Volſci, ut eodem
ſigno excitati, nouiſſimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore
ſignaq́. & ordines turbauit, ut neque imperia exaudiri, neque inſtrui acies poſſent. nemo H
ullius niſi fugæ memor, ita effuſo agmine per ſtragem corporum armorumq́. euaſere, ut
prius hoſtis deſiſteret ſequi, quàm Romanus fugere. tandem collectis ex diſſipato curſu
militibus, conſul cum reuocando nequicquam ſuos perſecutus eſſet, in pacato agro caſtra
poſuit: aduocataq́. concione, inuectus haud falſo in proditorem exercitum militaris diſci-
plinæ, deſertorem ſignorum, ubi ſigna, ubi arma eſſent, ſingulos rogitans, inermes milites,
ſigno amiſſo ſigniferos, ad hoc centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, uirgis
cæſos ſecuri percuſſit. cætera multitudo, ſorte decimus quiſque, ad ſupplicium lecti. Con-
tra ea in Aequis inter conſulem ac militem comitate ac beneficijs certatum eſt. & natura
Quinctius erat lenior: & ſæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio ſuo, effe-
cerat. huic tantæ concordiæ ducis exercitusq́. non auſi offerre ſe Aequi, uagari populabun
dum hoſtem per agros paſſi. nec ullo ante bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi da- I
ta eſt. addebantur & laudes; quibus haud minus, quàm præmio, gaudent militum animi.
cum duci, tum propter ducem patribus quoque placatior exercitus redijt; ſibi parentem,
alteri exercitui dominum datum ab ſenatu memorans. Varia fortuna belli, atroci diſcor-
dia domi foriſq́. annum exactum, inſignem maxime comitia tributa efficiunt: res maior ui
ctoria ſuſcepti certaminis, quàm uſu. plus enim dignitatis comitijs ipſis detractum eſt, pa-
tribus ex concilio ſummouendis, quàm uirium aut plebi additum, aut demptum patribus.
Anno Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, Ti. Aemilio conſulibus, tum propter certami
CCLXXXII. na ordinum de lege agraria, tum propter iudicium Ap. Claudij. cui acerrimo aduerſario
legis, cauſamq́. poſſeſſorum publici agri, tanquam tertio conſuli, ſuſtinenti, M. Duilius, &
Cn. Sicinius diem dixere. nunquam ante tam inuiſus plebi reus ad iudicium uocatus popu
li eſt, plenus ſuarum, plenus paternarum irarum. patres quoque non temere pro ullo æque K
annixi ſunt: propugnatorem ſenatus, maieſtatisq́. uindicem ſuæ, ad omnes tribunicios ple-
beiosq́. oppoſitum tumultus, modum duntaxat in certamine egreſſum, obijci iratæ plebi.
unus è patribus ipſe Ap. Claudius & tribunos, & plebem, & ſuum iudicium pro nihilo habe
bat. illum non minæ plebis, non ſenatus preces perpellere unquam potuere, non modo ut
ueſtem mutaret, aut ſupplex prenſaret homines, ſed ne ut ex conſueta quidem aſperitate
orationis, cum ad populum agenda cauſſa eſſet, aliquid leniret, atque ſummitteret.
idem habitus oris, eadem contumacia in uultu, idem in oratione ſpiritus erat: adeo ut
magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quàm conſulem timuerat. ſe-
mel cauſam dixit, quo ſemper agere omnia ſolitus erat, accuſatorio ſpiritu: adeoq́. con-
ſtantia ſua & tribunos obſtupefecit, & plebem, ut diem ipſi ſua uoluntate producerent;

A trahi deinde rem ſinerent. haud ita multum interim temporis fuit: ante tamen, quàm
producta dies ueniret, morbo moritur. cuius laudationem cum tribuni plebis impedire
conarentur, plebs fraudari ſolenni honore ſuptemum diem tanti uiri noluit; & lauda-
tionem tam æquis auribus mortui audiuit, quàm uiui accuſationem audierat; & exequias
frequens celebrauit. Eodem anno Valerius conſul cum exercitu in Aequos profectus,
cum hoſtem ad prælium elicere non poſſet, caſtra oppugnare eſt adortus. prohibuit fœ-
da tempeſtas, cum grandine ac tonitribus cœlo deiecta. admirationem deinde auxit,
ſigno receptui dato, adeo tranquilla ſerenitas reddita, ut uelut numine aliquo defen-
ſa caſtra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri uertit.
Alter conſul Aemilius in Sabinis bellum geſſit. & ibi, quia hoſtis mœnibus ſe tenebat, ua-
ſtati agri ſunt. incendijs deinde non uillarum modo, ſed etiam uicorum, quibus frequenter
B habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurriſſent; ancipiti prælio digreſſi, poſtero
die retulere caſtra in tutiora loca. id ſatis conſuli uiſum, cur pro uicto relinqueret hoſtem,
integro inde decedens bello. Inter hæc bella manente diſcordia domi, T. Numicius Pri-
ſcus, A. Virginius conſules facti. Non ultra uidebatur latura plebs dilationem agrariæ le- ANNO
gis: ultimaq. uis parabatur: cum, Volſcos adeſſe, fumo ex incendijs uillarum, fugaq. agre- CCLXXXIII.
ſtium, cognitum eſt. ea res maturam iam ſeditionem, ac prope erumpentem repreſſit. con-
ſules coacti extemplo ab ſenatu ad bellum, educta ex urbe iuuentute, tranquilliorem cæte
ram plebem fecerunt. & hoſtes quidem, nihil aliud quàm perfuſis uano timore Romanis,
citato agmine abeunt. Numicius Antium aduerſus Volſcos, Virginius contra Aequos pro
fectus. ibi ex inſidijs prope magna accepta clade, uirtus militum rem prolapſam negligen
tia conſulis, reſtituit. Melius in Volſcis imperatum eſt. fuſi primo prælio hoſtes, fugaq. in
C urbem Antium, ut tum res erant, opulentiſſimam, acti. quam conſul oppugnare non auſus,
Cenonem aliud oppidum, nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum Aequi
Volſciq. Romanos exercitus tenent, Sabini uſque ad portas urbis populantes inceſſere. de
inde ipſi, paucis poſt diebus, à duobus exercitibus, utroque per iram conſule ingreſſo in fi-
nes, plus cladium, quàm intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit, ſed, ut
ſemper alias, ſolicitæ certamine patrum & plebis. irata plebs intereſſe conſularibus comi-
tijs noluit: per patres clientesq; patrum conſules creati, T. Quinctius, & Q. Seruilius. ſi- ANNO
milem annum priori conſules habent, ſeditioſa initia, bello deinde externo tranquilla. CCLXXXIIII.
Sabini Cruſtominos campos citato agmine tranſgreſſi, cum cædes & incendia circũ Anie-
nem flumen feciſſent, à porta prope Collina mœnibusq; pulſi, ingentes tamen prædas ho-
minum pecorumq; egere. quos Seruilius conſul infeſto exercitu inſecutus, ipſum quidem
D agmen adipiſci æquis locis non potuit; populationem adeo effuſe fecit, ut nihil bello inta-
ctum relinqueret, multipliciq; capta præda rediret. Et in Volſcis res egregie geſta, tum
ducis tum militum opera. Primum æquo campo ſignis collatis pugnatum, ingenti cæde
utrinque, plurimo ſanguine. & Romani, quia paucitas damno ſentiendo propior erat, gra-
dum retuliſſent, ni ſalubri mendacio conſul, fugere hoſtes ab cornu altero clamitans, con-
citaſſet aciem. impetu facto, dum ſe putant uincere, uicere. conſul metuens, ne nimis in-
ſtando renouaret certamen, ſignum receptui dedit. Interceſſere pauci dies, uelut tacitis in-
dicijs utrinque quiete ſumpta: per quos ingens uis hominum ex omnibus Volſcis Ae-
quisque in caſtra uenit, haud dubitans, ſi ſenſerint, Romanos nocte abituros. itaque ter-
tia fere uigilia ad caſtra oppugnanda ueniunt. Quinctius, ſedato tumultu, quem terror
ſubitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iuſſiſſet, Hernicorum cohor-
E tem in ſtationem educit; cornicines tubicinesque in equis impoſitos canere ante uallum
iubet, ſolicitumq. hoſtem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in ca-
ſtris fuere, ut ſomni quoque Romanis copia eſſet. Volſcos ſpecies armatorum peditum,
quos & plures eſſe, & Romanos putabant; fremitus hinnitusq. equorum, qui & inſueto ſe-
dente equite, & inſuper aures agitante ſonitu, ſæuiebant, intentos uelut ad impetum ho-
ſtium tenuit. ubi illuxit, Romanus integer, ſatiatusque ſomno, productus in aciem, feſſum
ſtando & uigilijs Volſcum primo impetu perculit. quanquam ceſſere magis, quàm pul-
ſi hoſtes ſunt: quia ab tergo erant cliui, in quos poſt principia integris ordinibus tutus re-
ceptus fuit. conſul, ubi ad iniquum locum uentum eſt, ſiſtit aciem. miles ægre teneri; cla-
mare, & poſcere, ut perculſis inſtare liceat. ferocius agunt equites, circunfuſi duci-
bus: uociferantur, ſe ante ſigna ituros. dum cunctatur conſul uirtute militum fretus, loco

parum fidens; conclamant ſe ituros. clamoremque res eſt ſecuta. fixis in terram pilis, quo F leuiores in ardua euaderent, curſu ſubeunt. Volſcus, effuſis ad primum impetum miſſilibus telis, ſaxa obiacentia pedibus ingerit in ſubeuntes; turbatosque ictibus crebris urget ex ſuperiore loco. Sic prope oneratum eſt ſiniſtrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum conſul, increpando ſimul temeritatem, ſimul ignauiam, pudore metum excuſſiſſet. reſtitere primo obſtinatis animis: deinde ut in obtinentes locum uires ferebant, audent ultro gradum inferre, & clamore renouato commouent aciem. tum rurſus impetu capto enituntur, atque exuperant iniquitatem loci. iam prope erat, ut in ſummum cliui iugum euaderent, cum terga hoſtes dedere: effuſoque curſu, pene agmine uno fugientes ſequentesque caſtris incidere. in eo pauore caſtra capiuntur. qui Volſcorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus: paucos circumſeſſum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui, ſed quòd iam inde ab infelici pugna, G caſtrisque amiſſis, ceciderant animi.

EPITOME LIBRI III.

SEditiones de agrarijs legibus facta. Capitolium ab exulibus & ſeruis occupatum, caſis ijs receptum eſt. Cenſus bis actus eſt. priore luſtro cenſa ſunt ciuium capita centum quatuor & uiginti millia, CCXIIII, præter orbos, orbasque: ſequenti, CXXXII millia CCCXIX. Cum aduerſus Aequos res male geſta eſſet, L. Quinctius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus ruſtico operi eſſet, ad id bellum gerendum accerſitus eſt. is uictos hoſtes ſub iugum miſit. Tribunorum plebis numerus ampliatus eſt, ut eſſent decem, XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis Atticis legibus, ad conſtituendas eas proponendasque, decemuiri pro conſulibus, ſine ullis alijs magiſtratibus, creati, altero & trecenteſimo anno quàm Roma condita erat; & ut à regibus ad conſules, ita à conſulibus ad decemuiros translatum imperium. ij, decem tabulis legum poſitis, cum modeſte ſe in eo honore geſſiſſent, & ob id in alterum quoque annum eundem eſſe magiſtratum placuiſſet, duabus tabulis ad X adiectis, cum complura impotenter feciſſent, magiſtratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt: donec inuiſo eorum imperio finē attulit libido Ap. Claudij. qui cum in amorem uirginis incidiſſet, ſummiſſo qui eam in ſeruitutem peteret, neceſſitatem patri eius Virginio impoſuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri non poſſet, ne in poteſtatem ſtuprum illaturi ueniret. hoc tam magnæ iniuriæ exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit: coegitque decemuiros abdicare ſe magiſtratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti: cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volſcos & Aequos proſpere geſtas continet: & parum honeſtum populi Romani iudicium, qui iudex inter Ardeates & Aricinos ſumptus, agrum de quo ambigebatur, ſibi adiudicauit.

H

I

LIBER III.

ANNO CCLXXXV.

ANtio capto, Ti. Aemilius & Q. Fabius conſules fiunt. hic erat Fabius, qui unus extinctæ ad Cremeram genti ſuperfuerat. Iam priore conſulatu Aemilius dandi agri plebi fuerat auctor. itaque ſecundo quoque conſulatu eius & agrarij ſe in ſpem legis erexerant: & tribuni rem, contra conſules ſæpe tentatam, adiutore K utique conſule obtineri poſſe rati, ſuſcipiunt; & conſul manebat in ſententia ſua. poſſeſſores, & magna pars patrum tribunicijs ſe iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno, popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in conſulem auerterant. atrox certamen aderat, ni Fabius conſilio neutri parti acerbo rem expediſſet. T. Quinctij ductu & auſpicio agri capti priore anno aliquantum à Volſcis eſſe: Antium, propinquam, opportunam, & maritimam urbem, coloniam deduci poſſe: ita ſine querelis poſſeſſorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. hæc ſententia accepta eſt. Triumuiros agro dando creat T. Quinctium, A. Virginium, P. Furium. iuſſi nomina dare, qui agrum accipere uellent. fecit ſtatim, ut fit, faſtidium copia: adeoque pauci nomina dedere,

A dere; ut ad explendum numerum coloni Volſci adderentur; cætera multitudo poſcere
Romæ agrum malle, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu uene- ANNO
rat) pacem petiere, irritamque eam ipſi ſubita incurſione in agrum Latinum fecere. Q. CCLXXXVI.
Seruilius inſequenti anno (is enim cum Sp. Poſtumio conſul fuit) in Aequos miſſus, in
Latino agro ſtatiua habuit. intra caſtra quies neceſſaria morbo implicitum exercitum
tenuit. Extractum in tertium annum bellum eſt, Q. Fabio & T. Quinctio conſulibus. ANNO
Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui CCLXXXVII.
haud dubia ſpe profectus, famam nominis ſui pacaturam Aequos; legatos in concilium
gentis miſſos nunciare iuſſit, Q. Fabium conſulem dicere, ſe ex Aequis pacem Romam tu-
liſſe, ab Roma Aequis bellum afferre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dede
rat: quorum id perfidia & periurio fiat, deos nunc teſtes eſſe, mox fore ultores: ſe tamen,
B utcunque ſit, etiam nunc, pœnitere ſua ſponte Aequos, quàm pati hoſtilia, malle: ſi pœni-
teat, tutum receptum ad expertam clementiam fore; ſi periurio gaudeant, dijs magis iratis,
quàm hoſtibus, geſturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam, ut legati pro-
pe uiolati ſint, exercitusque in Algidum aduerſus Romanos miſſus. Quæ ubi Romam ſunt
nunciata, indignitas rei magis, quàm periculum, conſulem alterum ab urbe exciuit. ita duo
conſulares exercitus ad hoſtem acceſſere, acie inſtructa, ut confeſtim dimicarent. ſed cum
forte haud multum diei ſupereſſet, unus ab ſtatione hoſtium exclamat: Oſtentare hoc eſt
Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem inſtruitis. longiore luce ad id
certamen, quod inſtat, nobis opus eſt. craſtino die, oriente ſole, redite in aciem. erit copia
pugnandi, ne timete. His uocibus irritatus miles in diem poſterum in caſtra reducitur, lon
gam uenire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo ſom-
C noque curant. ubi illuxit poſterò die, prior aliquanto conſtitit Romana acies, tandem &
Aequi proceſſere. prælium fuit utrinque uehemens; quòd & Romanus miles ira odioque
pugnabat; & Aequos conſcientia contracti culpa periculi, & deſperatio futuræ ſibi poſtea
fidei, ultima audere & experiri cogebat. non tamen ſuſtinuere aciem Romanam Aequi:
pulſique, cum in fines ſuos ſe recepiſſent, nihilo inclinatioribus ad pacē animis, ferox mul-
titudo increpare duces, quòd in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commiſſa res
ſit. Aequos populationibus incurſionibusq. meliores eſſe: & multas paſſim manus, quàm
magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque caſtris præſidio, egreſ
ſi tanto cum tumultu inuaſere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint.
nec opinata etiam res plus trepidationis fecit; quòd nihil minus, quàm ne uictus, ac prope
in caſtris obſeſſus hoſtis memor populationis eſſet, timeri poterat. agreſtes pauidi inciden
D tes portis, non populationem, nec prædonum paruas manus, ſed omnia uano augentes ti-
more, exercitus & legiones adeſſe hoſtium, & infeſto agmine ruere ad urbem clamabant.
ab his proximi audita incerta, eoq. uaniora ferre ad alios: curſus clamorq. uocantium ad ar
ma, haud multum à pauore captæ urbis abeſſe. Forte ab Algido Quinctius conſul redierat
Romam. id remedium timori fuit: tumultuq. ſedato, uictos timeri increpans hoſtes, præſi-
dia portis impoſuit. uocato deinde ſenatu, cum ex auctoritate patrum, iuſtitio indicto, pro
fectus ad tutandos fines eſſet, Q. Seruilio præfecto urbis relicto, hoſtem in agro non inue-
nit. Ab altero conſule res geſta egregie eſt. qui, quà uenturum hoſtem ſciebat, grauem præ
da, eoq. impeditiore agmine incedentem aggreſſus, funeſtam ei populationem fecit. pauci
hoſtium euaſere ex inſidijs: præda omnis recepta eſt. ſic finem iuſtitio, quod quatriduum
fuit, reditus Quinctij conſulis in urbem fecit. Cenſus deinde actus, & conditum à Quin-
E ctio luſtrum. cenſa ciuium capita centum quatuor & XX millia CCXIIII dicuntur, præ-
ter orbos orbasque. In Aequis nihil deinde memorabile actum; in oppida ſua ſe recepe-
re, uri ſua popularique paſſi. conſul, cum aliquoties per omnem hoſtium agrum infeſto
agmine populabundus iſſet, cum ingenti laude prædaque Romam redijt. Conſules inde
A. Poſtumius Albus, Sp. Furius Fuſus. Furios Fuſios ſcripſere quidam. id admoneo, ANNO
ne quis immutationem uirorum, ipſorum eſſe, quæ nominum eſt, putet. Haud dubium CCLXXXVIII.
erat, quin cum Aequis alter conſulum bellum gereret. itaque Aequi ab Ecetranis
Volſcis præſidium petiere. quo cupide oblato, (adeo ciuitates hæ perpetuo in Roma-
nos odio certauere) bellum ſumma ui parabatur. ſentiunt Hernici, & prædicunt Roma-
nis, Ecetranum ad Aequos deſciſſe. ſuſpecta & colonia Antium fuit; quòd magna uis ho-
minum inde, cum oppidum captum eſſet, confugiſſet ad Aequos. iſque miles per bellum

Aequicum uel acerrimus fuit. compulſis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapſa F
cum Antium rediſſet, ſua ſponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Necdum ma-
tura re, cum defectionem parari delatum ad ſenatum eſſet, datum negocium eſt conſulibus,
ut, principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei eſſet. qui cum haud grauate
te ueniſſent, introducti à conſulibus ad ſenatum, ita reſponderunt ad interrogata, ut ma-
gis ſuſpecti, quàm uenerant, dimitterentur. bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius
conſulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorum in agro po-
pulabundum hoſtem inuenit; ignarusque multitudinis, quia nuſquam uniuerſa conſpecta
fuerat, imparem copijs exercitum temere pugnæ committit. primo concurſu pulſus, ſe in
caſtra recepit. neque is finis periculi fuit. namque & proxima nocte, & poſtero die tanta
ui caſtra ſunt circunſeſſa, atque oppugnata, ut ne nuncius quidem inde mitti Romam poſ-
ſet. Hernici, & male pugnatum, & conſulem exercitumque obſideri, nunciauerunt; tan G
tumque terrorem incuſſere patribus, ut, quæ forma ſenatuſconſulti ultimæ ſemper neceſ-
ſitatis habita eſt, Poſtumio alteri conſulum negocium daretur, uideret ne quid reſpublica
detrimenti caperet. ipſum conſulem Romæ manere ad conſcribendos omnes, qui arma
ferre poſſent, optimum uiſum eſt; pro conſule T. Quinctium ſubſidio caſtris cum ſociali
exercitu mitti. ad eum explendum Latini, Hernicique, & colonia Antium dare Quin-
ctio ſubitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iuſſi. Multi per eos dies
motus, multique impetus hinc atque illinc facti: quia, ſuperante multitudine, hoſtes car
pere multifariam uires Romanas, ut non ſuffecturas ad omnia, aggreſſi ſunt. ſimul caſtra
oppugnabantur: ſimul pars exercitus ad populandum agrum Romanum miſſa, urbemque
ipſam, ſi qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præſidium urbis relictus: conſul
Poſtumius ad arcendas populationes finium miſſus. nihil remiſſum ab ulla parte curæ, aut H
laboris. uigiliæ in urbe, ſtationes ante portas, præſidiaque in muris diſpoſita; &, quod
neceſſe erat in tanto tumultu, iuſtitium per aliquot dies ſeruatum. Interim in caſtris Fu-
rius conſul, cum primo quietus obſidionem paſſus eſſet, in incautum hoſtem decumana
porta erupit; &, cum perſequi poſſet, metu ſubſtitit, ne qua ex parte altera in caſtra uis
fieret. Furium legatum (frater idem conſulis erat) longius extulit curſus: nec ſuos ille
redeuntes perſequendi ſtudio, neque hoſtium ab tergo incurſum uidit. ita excluſus, mul-
tis ſæpe fruſtra conatibus captis, ut uiam ſibi ad caſtra faceret, acriter dimicans cecidit.
& conſul nuncio circumuenti fratris conuerſus ad pugnam, dum ſe temere magis, quàm
ſatis caute, in mediam dimicationem infert, uulnere accepto, ægre ab circunſtantibus
ereptus, & ſuorum animos turbauit, & ferociores hoſtes fecit: qui cæde legati, & con-
ſulis uulnere accenſi, nulla deinde ui ſuſtineri potuere; cum compulſi in caſtra Romani rur I
ſus obſiderentur, nec ſpe nec uiribus pares. ueniſſetque in periculum ſumma rerum, ni T.
Quinctius peregrinis copijs cum Latino Hernicoque exercitu ſubueniſſet. is intentos in
caſtra Romana Aequos, legatique caput ferociter oſtentantes, ab tergo adortus, ſimul
ad ſignum à ſe procul editum ex caſtris eruptione facta, magnam uim hoſtium circumue-
nit. minor cædes, fuga effuſior Aequorum in agro fuit Romano. in quos palatos prædam
agentes, Poſtumius aliquot locis, quibus opportuna impoſuerat, præſidia, impetum de-
dit. ij uagi, diſſipato agmine fugientes, in Quinctium uictorem cum ſaucio conſule reuer-
tentem incidere. tum conſularis exercitus egregia pugna conſulis uulnus, legati & co-
hortium ultus eſt cædem. Magnæ clades ultro citroque illis diebus & illatæ, & acceptæ.
difficile ad fidem eſt in tam antiqua re, quot pugnauerint, ceciderintve, exacto affirmare
numero. audet tamen Antias Valerius concipere ſummas, Romanos cecidiſſe in Herni- K
co agro duo millia, ac CCC: ex prædatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus
Romanis uagabantur, ab A. Poſtumio conſule tria millia & CCCC cæſos: cæteram mul-
titudinem prædam agentem, quæ inciderit in Quinctium, nequaquam pari defunctam eſ-
ſe cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo ſubtiliter numerum, CC ait &
XXX. Inde Romam reditum eſt, iuſtitium remiſſum. Cœlum uiſum eſt ardere plurimo
igni, portentaque alia aut obuerſata oculis, aut uanas exterritis oſtentauere ſpecies. his
auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ: per quas omnia delubra pacem deum ex-
poſcentium uirorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Herni-
cæque, ab ſenatu gratijs ob impigram militiam actis, remiſſæ domos. Antiates mille
milites, quia ſerum auxilium poſt prælium uenerant, prope cum ignominia dimiſſi. Co-

mitia

A mitia inde habita. creati conſules L. Aebutius, P. Seruilius, Kalendis Sextilibus, ut tunc Anno
principium anni agebatur, conſulatum ineunt. Graue tempus, & forte annus peſtilens erat CCLXXX
urbi agriſque, nec hominibus magis quàm pecori: & auxere uim morbi terrores populationis, pecoribus agreſtibuſque in urbem acceptis. ea colluuio miſtorum omnis generis animantium, & odore inſolito urbanos, & agreſtem confertum in arcta tecta æſtu ac uigilijs angebat: miniſteriaq; inuicem ac contagio ipſa uulgabant morbos. Vix inſtantes ſuſtinentibus clades repente legati Hernici nunciant, in agro ſuo Aequos Volſcosq. coniunctis copijs caſtra poſuiſſe, inde ingenti exercitu fines ſuos depopulari. præterquam quòd infrequens ſenatus indicio erat ſocijs, afflictam ciuitatem peſtilentia eſſe; mœſtum etiam reſponſum tulere: ut per ſe ipſi Hernici cum Latinis res ſuas tutarentur: urbem Romanam ſubita deum ira morbo populari: ſi qua eius mali quies ueniat, ut anno ante, ut ſemper
B alias, ſocijs opem laturos. Diſceſſere ſocij, pro triſti nuncio triſtiorem, domum referentes; quippe quibus per ſe ſuſtinendum bellum erat, quod uix Romanis fulti uiribus ſuſtinuiſſent. Non diutius ſe in Hernico hoſtis continuit. pergit inde infeſtus in agros Romanos, etiam ſine belli iniuria uaſtatos. ubi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perq. omnia non præſidijs modo deſerta, ſed etiam cultu agreſti, tranſirent; peruenere ad tertium lapidem Gabina uia. mortuus Aebutius erat, Romanus conſul: collega eius Seruilius exigua in ſpe trahebat animam: affecti plerique principum, patrum maior pars, militaris fere ætas omnis: ut non modo ad expeditiones, quas in tanto tumultu res poſcebat, ſed uix ad quietas ſtationes uiribus ſufficerent. munus uigiliarum ſenatores, qui per ætatem ac ualetudinem poterant, per ſe ipſi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos ſumma rerum, ac maieſtas conſularis imperij uenerat. deſerta omnia, ſine capite,
C ſine uiribus, dij præſides, ac fortuna urbis tutata eſt: quæ Volſcis Aequiſque prædonum potius mentem, quàm hoſtium, dedit. adeo enim nulla ſpes non potiundi modo, ſed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit: tectaque procul uiſa, atque imminentes tumuli auertere mentes eorum: ut, totis paſſim caſtris fremitu orto, quid in uaſto ac deſerto agro, inter tabem pecorum hominumque, deſides ſine præda tempus tererent, cum integra loca, Tuſculanum agrum opimum copijs petere poſſent? ſigna repente conuellerent; tranſuerſiſque itineribus per Lauicanos agros in Tuſculanos colles tranſirent. eò uis omnis tempeſtaſque belli conuerſa eſt. Interim Hernici Latinique pudore etiam, non miſericordia ſolum moti, ſi nec obſtitiſſent communibus hoſtibus infeſto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem ullam obſeſſis ſocijs ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. ubi cum hoſtes non inueniſſent, ſecuti famam ac ueſtigia obuij fiunt deſcen
D dentibus ab Tuſculano in Albanam uallem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum eſt: fideſque ſua ſocijs parum felix in præſentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo ſtrages, quàm quanta ferro ſociorum facta erat. conſul, qui unus ſupererat, moritur. mortui & alij clari uiri, M. Valerius, T. Virginius Rutilus, augures; Ser. Sulpicius, curio maximus. & per ignota capita late uagata eſt uis morbi: inopſque ſenatus auxilij humani, ad deos populum ac uota uertit. iuſſi cum coniugibus ac liberis ſupplicatum ire, pacemque expoſcere deum. ad id, quod ſua quenque mala cogebant; auctoritate publica euocati, omnia delubra implent. ſtratæ paſſim matres crinibus templa uerrentes, ueniam irarum cœleſtium, finemque peſti expoſcunt. Inde paulatim, ſeu pace deum impetrata, ſeu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora ſalubriora eſſe incipere: uerſiſque animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exiſſent, P. Valerius Poplicola ter-
E tio die, quàm interregnum inierat, conſules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Vetu- An.ccxc.
rium Geminum, ſiue ille Vetuſius fuit. ante diem III. idus Sextiles conſulatum ineunt, iam ſatis ualida ciuitate; ut non ſolum arcere bellum, ſed ultro etiam inferre poſſet. igitur, nunciantibus Hernicis, in fines ſuos tranſcendiſſe hoſtes; impigre promiſſum auxilium. duo conſulares exercitus ſcripti. Veturius miſſus in Volſcos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis ſociorum agro oppoſitus, non ultra quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hoſtes fundit fugatque. Lucretium, dum in Hernicis ſedet, prædonum agmen fefellit, ſupra montes Præneſtinos ductum. inde demiſſum in campos, uaſtauere agros, Præneſtinum Gabinumque: ex Gabino in Tuſculanos flexere colles. urbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re ſubita, quàm quòd ad arcendam uim parum uirium eſſet. Q. Fabius præerat urbi. is armata iuuentute,

diſpoſitisque præſidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. itaque hoſtes præda ex proximis lo- F
cis rapta, appropinquare urbi non auſi, cùm circumacto agmine redirent, quanto longius
ab urbe hoſtium abſcederent, eo ſolutiore cura, in Lucretium incidunt conſulem, iam ante
exploratis itineribus ſuis inſtructum, & ad certamen intentum. igitur, præparatis animis,
repentino pauore perculſos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt
fugantque; & compulſos in cauas ualles, cum exitus haud inde faciles eſſent, circumue-
niunt. ibi Volſcum nomen prope deletum eſt. XIII millia CCCCLXX cecidiſſe in acie
ac fuga, M C C L uiuos captos, ſigna XXVII militaria relata, in quibuſdam annalibus in-
uenio. ubi etſi adiectum aliquid numero ſit, magna certè cædes fuit. Victor conſul, ingenti
præda potitus, eadem in ſtatiua redijt. tum conſules caſtra coniungunt. & Volſci Aequiq;
afflictas uires ſuas in unum contulere. tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna uicto-
riam dedit. fuſis hoſtibus, etiam caſtra capta. ſic res Romana in antiquum ſtatum redit: G
ſecundæque belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Terentius Arſa tribunus
pl. eo anno fuit. is, conſulibus abſentibus, ratus locum tribunicijs actionibus datum, per
aliquot dies patrum ſuperbiam ad plebem criminatus, maxime in conſulare imperium, tan
quam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati, inuehebatur. nomine enim tantum minus in-
uidioſum, re ipſa prope atrocius quàm regium eſſe: quippe duos pro uno dominos acce-
ptos immoderata, infinitaque poteſtate: qui ſoluti atque effrænati ipſi, omnes metus le-
gum, omniaque ſupplicia uerterent in plebem: quæ ne æterna illis licentia ſit, legem ſe
promulgaturum, ut quinque uiri creentur legibus de imperio conſulari ſcribendis: quod
populus in ſe ius dederit, eo conſulem uſurum: non ipſos libidinem ac licentiam ſuam
pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres, ne, abſentibus conſuli-
bus, iugum acciperent; ſenatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeo atrociter in H
rogationem latoremque ipſum eſt inuectus, ut nihil, ſi ambo conſules infeſti circunſtarent
tribunum, relictum minarum atque terroris ſit. Inſidiatum eum, & tempore capto ador-
tum remp. ſi quem ſimilem eius, priore anno, inter morbum bellumque, irati dij tribunum
dediſſent, non potuiſſe ſiſti: mortuis duobus conſulibus, iacente ægra ciuitate in colluuio-
ne omnium rerum, ad tollendum è rep. conſulare imperium, laturum leges fuiſſe: ducem
Volſcis Aequisque ad oppugnandam urbem futurum. quid tandem illi non licere? ſi quid
conſules ſuperbè in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere, accuſare, his ip-
ſis iudicibus, quorum in aliquem ſæuitum ſit: non illum conſulare imperium, ſed tribuni-
ciam poteſtatem inuiſam, intolerandamque facere: quam pacatam reconciliatamque pa-
tribus de integro in antiqua redigi mala: neque illum ſe deprecari, quo minus pergat, ut
cœperit. Vos, inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis, pote- I
ſtatem iſtam ad ſingulorum auxilium, non ad perniciem uniuerſorum comparatam eſſe: tri-
bunos plebis uos creatos, non hoſtes patribus. nobis miſerum, inuidioſum uobis eſt, de-
ſertam remp. inuadi. non ius ueſtrum, ſed inuidiam minueritis. agite cum collega, ut rem
integram in aduentum conſulum differat. ne Aequi quidem ac Volſci, morbo abſumptis
priore anno conſulibus, crudeli ſuperboque nobis bello inſtitere. Agunt cum Terentio
tribuni: dilataque in ſpeciem actione, re ipſa ſublata, conſules extemplo acceſſiti. Lu-
cretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget gloriam adueniens, expo-
ſita omni in campo Martio præda, ut ſuum quiſque per triduum cognitum abduceret. re-
liqua uendita, quibus domini non extitere. Debebatur omnium conſenſu conſuli trium-
phus: ſed dilata res eſt, tribuno de lege agente. id antiquius conſuli fuit. iactata per ali-
quot dies tum in ſenatu res, tum ad populum eſt. ceſſit ad ultimum maieſtati conſulis tri- K
bunus, & deſtitit. tum imperatori exercituique honos ſuus redditus. triumphauit de Vol-
ſcis Aequisque: triumphantem ſecutæ ſuæ legiones. Alteri conſuli datum, ut ouans ſine
militibus urbem iniret. Anno deinde ſequenti lex Terentia ab toto relata collegio, no-
An. ccxci. uos aggreſſa conſules eſt. erant conſules P. Volumnius, Ser. Sulpicius. Eo anno cœlum
ardere uiſum, terra ingenti concuſſa motu eſt. bouem locutam, cui rei priore anno fides
non fuerat, creditum. inter alia prodigia & carne pluit: quem imbrem ingens numerus
auium interuolitando rapuiſſe fertur: quod intercidit, ſparſum humi ita iacuiſſe per ali-
quot dies, ut nihil odor mutaret. libri per duumuiros ſacrorum aditi. pericula à conuentu
alienigenarum prædicta, ne qui in loca ſumma urbis impetus cædesque inde fierent. inter
cætera monitum, ut ſeditionibus abſtineretur. id factum ad impediendam legem tribuni

crimina-

A criminabantur, ingensque aderat certamen. Ecce (ut idem in ſingulos annos orbis uo-
lueretur) Hernici nunciant, Volſcos & Aequos, etſi accisæ res ſint, reficere exercitus: An-
tij ſummam rei poſitam, Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere: id caput, eas uires
belli eſſe. Vt hæc dicta in ſenatu ſunt, delectus edicitur. conſules belli adminiſtrationem
inter ſe diſpartiri iuſſi; alteri ut Volſci, alteri ut Aequi prouincia eſſet. Tribuni coram in
foro perſonare, fabulam compoſitam Volſci belli, Hernicos ad partes paratos: iam ne uir-
tute quidem premi libertatem populi R. ſed arte eludi: quia occidione prope occiſos Vol-
ſcos & Aequos mouere ſua ſponte arma poſſe, iam fides abierit, nouos hoſtes quæri: colo-
niam fidam, propinquam, infamem fieri: bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe
Romana; quam oneratam armis ex urbe, præcipiti agmine, acturi eſſent, exilio & relega-
tione ciuium ulciſcentes tribunos: ſic, ne quid aliud actum putent, uictam legem eſſe: niſi
B dum integra res ſit, dum domi, dum togati ſint, caueant ne poſſeſſione urbis pellantur, ne iu
gum accipiant: ſi animus ſit, non defore auxilium. conſentire omnes tribunos, nullum ter-
rorem externum, nullum periculum eſſe: cauiſſe deos priore anno, ut tuto libertas defendi
poſſet. Hæc tribuni. At ex parte altera conſules in conſpectu eorum, poſitis ſellis, dele-
ctum habebant. eò decurrunt tribuni, concionemque ſecum trahunt. citati pauci, uelut
rei experiundæ cauſa: & ſtatim uis coorta. quemcunque lictor iuſſu conſulis prehendiſſet,
tribunus mitti iubebat. neque ſuum cuique ius modum faciebat: ſed uirium ſpe, ſed manu
obtinendum erat quod intenderes. quemadmodum ſe tribuni geſſiſſent in prohibendo
delectu: ſic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gere-
bant. Initium erat rixæ, cum diſcedere populum iuſſiſſent tribuni; quòd patres ſe ſum-
moueri haud ſinebant. nec fere ſeniores rei intererant; quippe, quæ non conſilio regen-
C da, ſed permiſſa temeritati audaciæque eſſet. multum & conſules ſe abſtinebant; ne cui
in colluuione rerum maieſtatem ſuam contumeliæ offerrent. Cæſo erat Quinctius, ferox
iuuenis quà nobilitate gentis, quà corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à
dijs & ipſe addiderat multa belli decora, facundiamque in foro; ut nemo non lingua, non
manu promptior in ciuitate haberetur. hic cum in medio patrum agmine conſtitiſſet, emi
nens inter alios, uelut omnes dictaturas conſulatusque gerens in uoce ac uiribus ſuis, unus
impetus tribunicios popularesque procellas ſuſtinebat. hoc duce ſæpe pulſi foro tribuni,
fuſa ac fugata plebs eſt. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusque abibat: ut ſatis appare-
ret, ſi ſic agi liceret, uictam legem eſſe. Tum, prope iam perculſis alijs tribunis, A. Virgi
nius, ex collegio unus, Cæſoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto ma
gis, quàm conterruerat. eo acrius obſtare legi, agitare plebem, tribunos uelut iuſto perſe-
D qui bello. accuſator pati reum ruere, inuidiæque flammam, ac materiam criminibus ſuis
ſuggerere: legem interim non tam ad ſpem perferendi, quàm ad laceſſendam Cæſonis
temeritatem ferre. ibi multa ſæpe ab iuuentute inconſulte dicta factaque, in unius Cæ-
ſonis ſuſpectum incidunt ingenium: tamen legi reſiſtebatur. Et A. Virginius identidem
plebi, Ecquid, inquit, ſentitis, iam uos Quirites, Cæſonem ſimul ciuem, & legem, quam
cupitis, habere non poſſe? quanquam quid ego legem loquor? libertati obſtat, omnes
Tarquinios ſuperbia exuperat. expectate dum conſul aut dictator fiat, quem priuatum ui-
ribus & audacia regnantem uidetis. Aſſentiebantur multi, pulſatos ſe querentes; & tri-
bunum ad rem peragendam ultro incitabant. Iam aderat iudicio dies: apparebatque, uul-
go homines in damnatione Cæſonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum
multa indignitate prenſabat ſingulos. ſequebantur neceſſarij, principes ciuitatis. T. Quin
E ctius Capitolinus, qui ter conſul fuerat, cum multa referret ſua familiæque decora, affir-
mabat neque in Quinctia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ
uirtutis unquam extitiſſe. ſuum primum militem fuiſſe: ſe ſæpe uidente pugnaſſe in ho-
ſtem. Sp. Furius miſſum ab Quinctio Capitolino ſibi eum in dubijs ſuis rebus ueniſſe ſubſi
dio: neminem unum eſſe, cuius magis opera putet remp. reſtitutam. L. Lucretius, conſul
anni prioris, recenti gloria nitens, ſuas laudes participare cum Cæſone, memorare pu-
gnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie: ſuadere & mone-
re, iuuenem egregium, inſtructum naturæ fortunæque omnibus bonis, maximum mo-
mentum rerum eius ciuitatis, in quamcunque ueniſſet, ſuum quàm alienum mallent ci-
uem eſſe: quod offendat in eo, feruorem & audaciam, ætatem quotidie auferre: quod de-
ſideretur, conſilium, id in dies creſcere: ſeneſcentibus uitijs, matureſcente uirtute, ſine-
rent

rent tantum uirum in ciuitate ſeneſcere. Pater inter hos L. Quinctius, cui Cincinnato F
cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, ſed ueniam errori atque
adoleſcentiæ petendo, ſibi, qui non dicto, non facto quenquam offendiſſet, ut condona-
rent filium, orabat. ſed alij auerſabantur preces, aut uerecundia, aut metu: alij ſe ſuosq.
mulctatos querentes, atroci reſponſo iudicium ſuum præferebant. premebant reum, præ
ter uulgatam inuidiam, crimen unum, quod M. Volſcius Fictor, qui ante aliquot annos
tribunus plebis fuerat, teſtis extiterat, ſe haud multo poſt, quàm peſtilentia in urbe fuerat,
in iuuentutem graſſantem in Suburra incidiſſe: ibi rixam natam eſſe, fratremque ſuum,
maiorem natu, necdum ex morbo ſatis ualidum, pugno ictum à Cæſone, cecidiſſe ſemia-
nimem; inter manus domum ablatum: mortuumque inde arbitrari: nec ſibi rem exequi
tam atrocem per conſules ſuperiorum annorum licuiſſe. Hæc Volſcio clamitante, adeo
concitati homines ſunt, ut haud multum abſuerit, quin impetu populi Cæſo interiret. G
Virginius arripi iubet hominem, & in uincula duci. patricij ui contra uim reſiſtunt. T.
Quinctius clamitat; cui rei capitalis dies dicta ſit, & de quo futurum propediem iudicium,
eum indemnatum indicta cauſa non debere uiolari. Tribunus ſupplicium negat ſumptu-
rum ſe de indemnato, ſeruaturum tamen in uinculis eſſe ad iudicij diem: ut, qui hominem
necauerit, de eo ſupplicij ſumendi copia populo R. fiat. appellati tribuni medio decreto
protinus ius auxilij ſui expediunt: in uincla conijci uetant: ſiſti reum, pecuniamque, niſi ſi-
ſtatur, populo promitti, placere pronunciant. ſummam pecuniæ quantam æquum eſſet
promitti, ueniebat in dubium. id ad ſenatum reijcitur. reus, dum conſulerentur patres,
retentus in publico eſt. uades dare placuit. unum uadem III. millibus æris obligarunt;
quot darentur, permiſſum tribunis eſt. decem finierunt. tot uadibus accuſator uadatus
eſt reum. hic primus uades publicos dedit. Dimiſſus è foro, nocte proxima, inſcijs con- H
ſulibus, in Tuſcos in exilium abijt. Iudicij die cum excuſaretur ſolum uertiſſe exilij cau-
ſa, nihilo minus Virginio comitia habente, collegæ appellati dimiſere concilium: pecunia
à patre exacta crudeliter; ut is diuenditis omnibus bonis, aliquandiu trans Tiberim, ueluti
relegatus, in uili quodam tugurio habitarit. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ci-
uitatem: ab externis armis ocium fuit. cum uelut uictores tribuni, perculſis patribus Cæ-
ſonis exilio, prope perlatam eſſe crederent legem, &, quod ad ſeniores patrum pertineret,
ceſſiſſent poſſeſſione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cæſonis ſodalium fuit, auxere
iras in plebem, non minuerunt animos; ſed ibi plurimum profectum eſt, quòd modo quo-
dam temperauere impetus ſuos. cum primo poſt Cæſonis exilium lex cœpta ferri eſt, in-
ſtructi paratique, cum ingenti clientium exercitu, ſic tribunos, ubi primum ſummouentes
præbuere cauſam, adorti ſunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domum in- I
uidiæve ferret, mille pro uno Cæſones extitiſſe plebes quereretur. medijs diebus, quibus
tribuni de lege non agerent, nihil eiſdem illis placidius aut quietius erat: benigne ſalutare,
alloqui plebis homines, domum inuitare, adeſſe in foro, tribunos ipſos cætera pati ſine in-
terpellatione concilia habere, nunquam ulli neque publice neque priuatim truces eſſe. niſi
cum de lege agi cœptum eſſet: alibi popularis iuuentus erat. nec cætera modo tribuni tran
quille peregere, ſed refecti quoque in inſequentem annum, ne uoce quidem incommoda,
nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcendo, tractandoque manſuefecerant plebem.
his per totum annum artibus lex eluſa eſt. Accipiunt ciuitatem placidiorem conſules C.
AN. CCXCII Claudius Ap. F. & P. Valerius Poplicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis feren-
dæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. quantum iuniores patrum plebi ſe magis inſi-
nuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, ut plebi ſuſpectos eos criminando facerent. K
coniurationem factam, Cæſonem Romæ eſſe, interficiendorum tribunorum, trucidandæ
plebis conſilia inita: id negocij datum ab ſenioribus patrum, ut iuuentus tribuniciam pote-
ſtatem è rep. tolleret, formaque eadem ciuitatis eſſet, quæ ante Sacrum montem occupa-
tum fuerat. Et ab Volſcis & Aequis ſtatum iam ac prope ſolenne in ſingulos annos bel-
lum timebatur; propiusque aliud nouum malum nec opinato exortum. Exules, ſeruique ad
quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium at-
que arcem occupauere. confeſtim in arce facta cædes eorum, qui coniurare & ſimul cape-
re arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ uo-
ces, Ad arma, & Hoſtes in urbe ſunt, audiebantur. conſules & armare plebem, & inermem
pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum, an inteſtinum, ab odio plebis,
an ab

A an ab ſeruili fraude, urbem inuaſiſſet. ſedabant tumultus; ſedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida & conſternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, non uulgo, tantum ut, in incerto hoſte, præſidium ſatis fidum ad omnia eſſet. ſoliciti reliquum noctis, incertique, qui homines, quantus numerus hoſtium eſſet, in ſtationibus diſponendis ad opportuna omnia urbis loca egere. lux deinde aperuit bellum, ducemque belli. ſeruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. ſe miſerrimi cuiuſque ſuſcepiſſe cauſam, ut exules iniuria pulſos in patriam reduceret, & ſeruitutis graue iugum demeret: id malle populo R. auctore fieri: ſi ibi ſpes non ſit, ſe Volſcos & Aequos, & omnia extrema tentaturum & concitaturum. Dilucere res magis patribus atque conſulibus. præter ea tamen, quæ denunciabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id conſilium eſſet, timere, &, cum tantum in urbe hoſtium eſſet, mox Sabinæ Etruſcæque legiones ex compoſito

B adeſſent; tum æterni hoſtes Volſci & Aequi non ad populabundos, ut ante, fines, ſed ad urbem ut ex parte captam uenirent. multi & uarij timores; inter cæteros iminebat terror ſeruilis; ne ſuus cuique domi hoſtis eſſet; cui nec credere, nec, non credendo, ne infeſtior fieret, fidem abrogare, ſatis erat tutum. uixque concordia ſiſti uidebatur poſſe. tantum ſuperantibus alijs ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat: manſuetum id malum, & per aliorum quietem malorum ſemper exoriens, tum eſſe peregrino terrore ſopitum uidebatur. at id prope unum maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, ut non bellum, ſed uanam imaginem belli, ad auertendos ab legis cura plebis animos, Capitolium inſediſſe, contenderent: patriciorum hoſpites, clienteſque, ſi perlata lege fruſtra tumultuatos eſſe ſe ſentiant, maiore, quàm uenerint, ſilentio abituros. concilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. ſenatum interim conſules

C habent, alio ſe maiore à tribunis metu oſtendente, quàm quem nocturnus hoſtis intulerat. poſtquam arma poni, & diſcedere homines ab ſtationibus nunciatum eſt; P. Valerius, collega ſenatum retinente, ſe ex curia proripit, inde in templum ad tribunos uenit, Quid hoc rei eſt, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auſpicio remp. euerſuri eſtis? tam felix uobis corrumpendis fuit, qui ſeruitia ueſtra non commouit, auctor? cum hoſtes ſupra caput ſint, diſcedi ab armis, legeſque ferri placet? Inde ad multitudinem oratione uerſa, ſi uos urbis Quirites, ſi ueſtri nulla cura tangit, at uos ueremini deos patrios ab hoſtibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina, & Minerua, alij dij deæque obſidentur: caſtra ſeruorum publicos ueſtros penates tenent. hæc uobis forma ſanæ ciuitatis uidetur? tantum hoſtium non ſolum intra muros eſt, ſed in arce ſupra forum, curiamque: comitia interim in foro ſunt, ſenatus in curia eſt: uelut cum ocium ſuperat, ſenator ſententiam dicit, alij Quirites

D ſuffragium ineunt. non, quicquid patrum plebiſque eſt, conſules, tribunos, deos homineſque omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare anguſtiſſimam illam domum Iouis optimi maximi, decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his iiſdem Sabinis auro captam recepiſti, da ſtirpi tuæ: iube hanc ingredi uiam, quam tu dux, quam tuus ingreſſus exercitus eſt. primus en ego conſul, quantum mortalis deum poſſum, te, ac tua ueſtigia ſequar. Vltimum orationis fuit, ſe arma capere, uocare omnes Quirites ad arma: ſi quis impediat, iam ſe conſularis imperij, iam tribunitiæ poteſtatis, ſacratarumque legum oblitum, quiſquis ille ſit, ubicunque ſit, in Capitolio, in foro, pro hoſte habiturum: iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium uetarent, in P. Valerium conſulem ſumi arma: auſurum ſe in tribunis, quod princeps familiæ ſuæ auſus in regibus eſſet. Vim ultimam apparebat futuram, ſpectaculoque ſeditionem

E Romanam hoſtibus fore; nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium conſul potuit: nox certamina cœpta oppreſſit. tribuni ceſſere nocti, timentes conſulum arma. Amotis inde ſeditionis auctoribus, patres circumire plebem, inſerenteſque ſe in circulos, ſermones tempori aptos ſerere: admonere, ut uiderent in quod diſcrimen remp. adducerent: non inter patres ac plebem certamen eſſe, ſed ſimul patres, plebemque, arcem urbis, templa deorum, penates publicos priuatoſque hoſtibus dedi. Dum hæc in foro ſedandæ diſcordiæ cauſa aguntur, conſules interim, ne Sabinus, ne Veiens hoſtis moueretur, circa portas muroſque diſceſſerant. eadem nocte & Tuſculum de arce capta, Capitolioque occupato, & alio turbatæ urbis ſtatu nuncij ueniunt. L. Mamilius Tuſculi tum dictator erat. is, confeſtim conuocato ſenatu, atque introductis nuncijs, magnopere cenſet, ne expectent dum ab Roma legati auxilium petentes ueniant: periculum ipſum, diſcrimenque, ac ſociales deos, fi-

demque

demque fœderum id poſcere: demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciui- F
tatem, nunquam parem occaſionem daturos deos. Placet ferri auxilium: iuuentus con-
ſcribitur, arma dantur. Romam prima luce uenientes, procul ſpeciem hoſtium præbue-
re. Aequi aut Volſci uenire uiſi ſunt. deinde, ubi uanus terror abijt, accepti in urbem ag-
mine in forum deſcendunt. ibi iam P. Valerius, relicto ad portarum præſidia collega, inſtrue
bat aciem. auctoritas uiri mouerat, affirmantis, Capitolio recuperato, & urbe pacata, ſi ſe
doceri ſiuiſſent, quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorẽ ſe maiorum ſuorũ,
memorem cognominis, quòd populi colendi uelut hæreditaria cura ſibi à maioribus tradi-
ta eſſet, concilium plebis non impediturum. hunc ducem ſecuti, nequicquam reclaman-
tibus tribunis, in cliuum Capitolinum erigunt aciem. adiungitur & Tuſculana legio. cer-
tare ſocij ciuesque; utri recuperatæ arcis ſuum decus facerent. dux uterque ſuos adhorta-
tur, trepidare tum hoſtes; nec ulli ſatis tei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt G
ſigna Romani, ſocijque. iam in ueſtibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter pri-
mores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius conſularis uidit cadentem. is, dato nego-
cio ſuis, ut corpus obtegerent, ipſe in locum uicemq́. conſulis prouolat. præ ardore impe-
tuque, tantæ rei ſenſus non peruenit ad militem. prius uicit, quàm ſe pugnare ſine duce ſen
tiret. multi exulum cæde ſua fœdauere templum; multi uiui capti, Herdonius interfectus:
ita Capitolium recuperatum. De captiuis, ut quiſque liber aut ſeruus eſſet, ſuæ fortunæ à
quoque ſumptum ſupplicium eſt. Tuſculanis gratiæ actæ, Capitolium purgatum, atq; lu-
ſtratum. in conſulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, iactaſſe fer-
tur. Pace parta, inſtare tum tribuni patribus, ut P. Valerij fidem exoluerent: inſtare Clau-
dio, ut collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege fineret. Conſul ante, quàm colle-
gam ſibi ſubrogaſſet, negare paſſurum agi de lege. hæ tenuere contentiones uſque ad co- H
mitia conſulis ſubrogandi. Decembri menſe ſummo patrum ſtudio L. Quinctius Cincin-
natus, pater Cæſonis, conſul creatur, qui magiſtratum ſtatim occiperet. Perculſa erat ple-
bes, conſulem habitura iratum, potentem fauore patrum, uirtute ſua, tribus liberis; quorum
nemo Cæſoni cedèbat magnitudine animi; conſilium & modum adhibendo, ubi res poſce
ret, priores erant. Is ut magiſtratum inijt, aſſiduis concionibus pro tribunali non in plebe
coercenda, quàm ſenatu caſtigando, uehementior fuit: cuius ordinis languore, perpetui iã
tribuni pl. non ut in rep. populi R. ſed ut in perdita domo, lingua, criminibusq́. regnarent:
cum Cæſone filio ſuo uirtutem, conſtantiam, omnia iuuentutis belli domiq́. decora pulſa
ex urbe Romana, & fugata eſſe: loquaces, ſeditioſos, ſemina diſcordiarum, iterum ac ter-
tium tribunos peſſimis artibus regia licentia uiuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in
Capitolio non fuit, minus ſupplicij, quàm Ap. Herdonius, meruit? plus hercule aliquanto; I
qui uere rem æſtimare uelut. Herdonius, ſi nihil aliud, hoſtem ſe fatendo, prope denuncia-
uit ut arma caperetis. hic, negando bella eſſe, arma uobis ademit, nudosq́. ſeruis ueſtris &
exulibus obiecit. & uos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquar) prius in cliuum Ca-
pitolinum ſigna intuliſtis, quàm hos hoſtes de foro tolleretis? pudet deorũ, hominumque.
cum hoſtes in arce, in Capitolio eſſent; exulum & ſeruorum dux, profanatis omnibus, in
cella Iouis optimi maximi habitaret; Tuſculi ante, quàm Romæ, ſumpta ſunt arma. in du-
bio fuit, utrum L. Mamilius Tuſculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius conſules Roma
nam arcem liberarent. & qui ante Latinos ne pro ſe quidem ipſis, cum in finibus hoſtem
haberent, attingere arma paſſi ſumus; nunc, niſi Latini ſua ſponte arma ſumpſiſſent, capti &
deleti eramus. hoc eſt, tribuni, auxilium plebi ferre; inermem eam hoſti trucidandam ob-
ijcere? ſcilicet, ſi quis uobis humillimus homo de ueſtra plebe; quam partem, ueluti abru- K
ptam à cætero populo, ueſtram patriam; peculiaremq́. remp. feciſtis; ſi quis ex his domum
ſuam obſeſſam à familia armata nunciaret, ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus
maximus, exulum atque ſeruorum ſeptus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi poſtu
lant, ut ſacroſancti habeantur, quibus ipſi dij neque ſacri, neque ſancti ſunt? at enim diuinis
humanisq́. obruti ſceleribus, legem uos hoc anno perlaturos dictitatis. tũ hercule illo die,
quo ego conſul ſum creatus, male geſta reſp. eſt, peius multo, quàm cum P. Valerius conſul
perijt, ſi tuleritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites, in Volſcos & Aequos mihi atque
collegæ legiones ducere in animo eſt. neſcio quo fato magis bellantes, quàm pacati, pro-
pitios habemus deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, ſi Capitolium ab exuli-
bus obſeſſum ſciſſent, ſuſpicari de præterito, quàm re ipſa experiri, eſt melius. Mouerat ple-
bem

A bem otatio conſulis. erecti patres reſtitutam credebant remp. conſul alter, comes animo-
ſior, quàm auctor, ſuſcepiſſe collegam prioré actionem tam grauis rei facile paſſus, in pera-
gendis conſilijs, conſularis officij partem ad ſe uendicabat. Tum tribuni eludentes uelùt
uana dicta, perſequi, quærendo quonam modo exercitum educturi conſules eſſent, quos
delectum habere nemo paſſurus eſſet? Nobis uerò, inquit Quinctius, nihil delectu opus
eſt; cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in
uerba iurauerint, conuenturos ſe iuſſu conſulis, nec iniuſſu abituros. edicimus itaque om-
nes, qui in uerba iuraſtis, craſtina die armati ad lacum Regillum adſitis. Cauillari tum tri-
buni, & populum exoluere religione uelle: priuatum eo tempore Quinctium fuiſſe, cum
ſacramento adacti ſint. ſed nondum hæc, quæ nunc tenet ſeculum, negligentia deum uene-
rat: nec, interpretando, ſibi quiſque iuſiurandum & leges aptas faciebat; ſed ſuus potius
B mores ad ea accommodabat. igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla ſpes erat, de proferen
do exercitu agere, eo magis, quòd & augures iuſſos adeſſe ad Regillum lacum fama exie-
rat; locumq́. inaugurari, ubi auſpicato cum populo agi poſſet; ut, quicquid Romæ ui tri-
bunicia rogatum eſſet, id comitijs ibi abrogaretur: omnes id iuſſuros, quod conſules uel-
lent: neque enim prouocationem eſſe longius ab urbe mille paſſuum: & tribunos, ſi eò ue-
niant, in alia turba Quiritium ſubiectos fore conſulari imperio. Terrebant hæc. ſed ille ma
ximus terror animos agitabat, quòd ſæpius Quinctius dictabat, ſe conſulum comitia non
habiturum: non ita ciuitatem ægram eſſe, ut conſuetis remedijs ſiſti poſſit: dictatore opus
eſſe reip. ut, qui ſe mouerit ad ſolicitandum ſtatum ciuitatis, ſentiat ſine prouocatione dicta
turam eſſe. Senatus in Capitolio erat. eò tribuni cum perturbata plebe ueniunt. multitu-
do clamore ingenti nunc conſulum, nunc patrum fidem implorant. nec ante mouerunt de
C ſententia conſulem, quàm tribuni, ſe in auctoritate patrum futuros eſſe, polliciti ſunt. Tunc
referente conſule de tribunorum & plebis poſtulatis, ſenatuſconſultum fit, ut neque tribu-
ni legem eo anno ferrent, neque conſules ab urbe exercitum educerent: in reliquum ma-
giſtratus continuari, & eoſdem tribunos refici, iudicare ſenatum contra remp. eſſe. conſu-
les fuere in patrum poteſtate. tribuni, reclamantibus conſulibus, refecti: patres quoque,
ne quid cederent plebi, & ipſi L. Quinctium conſulem reficiebant. nulla toto anno uehe-
mentior actio conſulis fuit. Mirer, inquit, ſi uana ueſtra patres conſcripti ad plebem au-
ctoritas eſt? uos eleuatis eam. quippe, quia plebs ſenatuſconſulrum in continuandis magi-
ſtratibus ſoluit, ipſi quoque ſolutum uultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id
ſit plus poſſe in ciuitate, plus leuitatis ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq́. profectò
eſt, ſua decreta & conſulta tollere, quàm aliorum. imitemini patres conſcripti turbam in-
D conſultam; &, qui exemplo alijs eſſe debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quàm alij
ueſtro rectè faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me contra ſenatuſconſultum conſu-
lem renunciari patiar. Te uero C. Claudi adhortor, ut & ipſe populum R. hac licentia ar-
ceas, & de me hoc tibi perſuadeas, me ita accepturum, ut non honorem meum à te impedi-
tum, ſed gloriam ſpreti honoris auctam, inuidiamque, quæ ex continuato eo impenderet,
leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quinctium conſulem faceret: ſi
quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſeruaturos. conſules creati Q. Fabius Vibulanus ter-
tium, & L. Cornelius Maluginenſis. Cenſus actus eo anno. luſtrum, propter Capitolium
captum, conſulem occiſum, condi religioſum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio conſulibus, prin
cipio anni ſtatim res turbulentæ. inſtigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volſcis &
Aequis Latini atque Hernici nunciabant: iam Antij Volſcorum legiones eſſe: & ipſam co
E loniam ingens metus erat defecturam; ægreq́. impetratum à tribunis, ut bellum præuerti ſi
nerent. Conſules inde partiti prouincias. Fabio, ut Antium legiones duceret, datum:
Cornelio, ut Romæ præſidio eſſet; ne qua pars hoſtium, qui Aequis mos erat, ad populan-
dum ueniret. Hernici & Latini iuſſi milites dare ex fœdere: duæq́ue partes ſociorum in
exercitu, tertia ciuium fuit. Poſtquam ad diem præſtitutum uenerunt ſocij, conſul extra
portam Capenam caſtra locat: inde luſtrato exercitu, Antium profectus, haud procul op-
pido ſtatiuisq́. hoſtium conſedit. ubi cum Volſci, quia nondum ab Aequis ueniſſet exerci-
tus, dimicare non auſi, quemadmodum quieti uallo ſe tutarentur, pararent: poſtero die Fa-
bius non permiſtam unam ſociorum ciuiumq́ue, ſed trium populorum tres ſeparatim acies
circa uallum hoſtium inſtruxit. ipſe erat medius cum legionibus Romanis. inde ſignum
obſeruare iuſſit, ut pariter & ſocij rem inciperent, referrentq́. pedem, ſi receptui cecinisſet.

equites

equites item ſuæ cuique parti poſt principia collocat. ita trifariam adortus caſtra circumue F
nit: & cum undique inſtaret, non ſuſtinentes impetum Volſcos uallo deturbat. tranſgreſ-
ſus inde munitiones, pauidam turbam, inclinatamq́ue in partem unam caſtris expellit. in-
de effuſe fugientes eques, cui ſuperare uallum haud facile fuerat, cum ad id ſpectator pu-
gnæ aſtitiſſet, libero campo adeptus, parte uictoriæ fruitur, territos cædendo. magna &
in caſtris, & extra munimenta cædes fugientium fuit: ſed præda maior; quia uix arma ſe-
cum efferre hoſtis potuit. deletusq́ue exercitus foret, ni fugientes ſiluæ texiſſent. Dum
ad Antium hæc geruntur, interim Aequi, robore iuuentutis præmiſſo, arcem Tuſculanam
improuiſo nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Tuſculi conſidunt, ut di
ſtenderent hoſtium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in caſtra Antium perlata mo
uent Romanos haud ſecus, quàm ſi Capitolium captum nunciaretur. adeo & recens erat
Tuſculanorum meritum, & ſimilitudo ipſa periculi repoſcere datum auxilium uidebatur. G
Fabius, omiſſis omnibus, prædam ex caſtris raptim Antium conuehit. ibi modico præſidio
relicto, citatum agmen Tuſculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit ci-
bi, ferre militi licuit. commeatum ab Roma conſul Cornelius ſubuehit. aliquot menſes
Tuſculi bellatum. parte exercitus conſul caſtra Aequorum oppugnabat; partem Tuſcula
nis dederat ad arcem recuperandam. ui nunquam eo ſubiri potuit. fames poſtremo inde
detraxit hoſtem. quò poſtquam uentum ad extremum eſt, inermes, nudiq́ue omnes ſub iu
gum ab Tuſculanis miſſi. hos ignominioſa fuga domum ſe recipientes Romanus conſul in
Algido conſecutus, ad unum omnes occidit. uictor ad Columen (id loco nomen eſt) exer
citu relicto caſtra locat. Et alter conſul, poſtquam, mœnibus Romanis iam pulſo hoſte, pe
riculum eſſe deſierat, & ipſe ab Roma profectus. ita bifariam conſules ingreſſi hoſtium
fines, ingenti certamine hinc Volſcos, hinc Aequos populantur. Eodem anno deſciſſe An H
tiates, apud pleroſque auctores inuenio, L. Cornelium conſulem id bellum geſſiſſe, oppi-
dumque cepiſſe. certum affirmare, quia nulla apud uetuſtiores eius rei mentio eſt, non au-
ſim. Hoc bello perfecto, tribunicium domi bellum patres territat. Clamant fraude fieri,
quòd foris teneatur exercitus: fruſtrationem eam legis tollendæ eſſe. ſe nihilo minus rem
ſuſceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribuni-
ciæ in aduentum conſulum differrentur. Erat & noua exorta cauſa motus. A. Cornelius,
& Q. Seruilius quæſtores M. Volſcio, quòd falſus haud dubie teſtis in Cæſonem extitiſ-
ſet, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neque fratrem Volſcij, ex quo ſemel
fuerit æger, unquam non modo uiſum in publico, ſed ne aſſurrexiſſe quidem ex morbo,
multorumq́ue tabe menſium mortuum: nec his temporibus, in quæ teſtis crimen conie-
ciſſet, Cæſonem Romæ uiſum; affirmantibus, qui una meruerant, ſecum eum tum frequen- I
tem ad ſigna ſine ullo commeatu fuiſſe. ni ita eſſet, multi priuatim ferebant Volſcio iudi-
cem. cum ad iudicium ire non auderet, omnes eæ res in unum congruentes, haud magis du
biam damnationem Volſcij, quàm Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebant. in mora tribu-
ni erant, qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius habita de lege eſſent, paſſuros nega
bant. ita extracta utraque res in conſulum aduentum eſt. qui ubi triumphantes uictore
cum exercitu urbem inierunt; quia ſilentium de lege erat, perculſos magna pars crede-
bant tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, in
comitiorum diſceptationem ab lege certamen auerterant. & cum conſules nihilo minus
aduerſus continuationem tribunatus, quàm ſi lex minuendæ ſuæ maieſtatis cauſa promul-
gata ferretur, tetendiſſent, uictoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aequis
pax eſt petentibus data. cenſus, res priore anno inchoata, perficitur: idq́ue luſtrum ab ori- K
gine urbis decimum conditum. fuerunt cenſa ciuium capita centumtrigintaduo millia,
CCCCXIX. Conſulum magna domi belliq́ue eo anno gloria fuit: quòd & foris pacem
Anno ccxciiii. peperere: & domi, etſi non concors, minus tamen, quàm alias, infeſta ciuitas fuit. L. Mi-
nucius inde, & C. Nautius conſules facti duas reſiduas anni prioris cauſas exceperunt. Eo
dem modo conſules legem, tribuni iudicium de Volſcio impediebant: ſed in quæſtoribus
nouis, maior uis, maior auctoritas erat. Cum M. Valerio M. F. Voluſi nepote, quæſtor
erat T. Quinctius Capitolinus, qui ter conſul fuerat. is, quoniam neque Quinctiæ familiæ
Cæſo, neque reip. maximus iuuenum reſtitui poſſet, falſum teſtem, qui dicendæ cauſæ inno
xio poteſtatem ademiſſet, iuſto ac pio bello perſequebatur. Cum Virginius maxime ex tri
bunis de lege ageret, duum menſium ſpatium conſulibus datum eſt ad inſpiciendam le-
gem: ut,

A gem: ut, cum edocuiſſent populum, quid fraudis occultæ ferretur, ſinerent deinde ſuffra-
gium inire. hoc interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diuturnam quietem
Aequi dederunt: qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, impe-
rium ad Graccum Clœlium deferunt. is tum longe princeps in Aequis erat. Graccho
duce in Lanuuinum agrum, inde in Tuſculanum hoſtili populatione ueniunt, plenią. præ-
dæ in Algido caſtra locant. in ea caſtra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Poſtumius legati
ab Roma uenerunt queſtum iniurias, & ex fœdere res repetitum. eos Aequorum impe-
rator, quæ mandata habeant ab ſenatu Romano, ad quercum iubet dicere: ſe alia interim
acturum. quercus ingens arbor prætorio imminebat, cuius umbra opaca ſedes erat.
tum ex legatis unus abiens, & hæc, inquit, ſacrata quercus, & quicquid deorum eſt, au-
diant fœdus à uobis ruptum: noſtrisą. & nunc querelis adſint, & mox armis, cum deorum
B hominumą. ſimul uiolata iura exequemur. Romam ut rediere legati, ſenatus iuſſit alte-
rum conſulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem fi-
nium Aequorum prouinciam dedit. tribuni ſuo more impedire delectum. & forſitan ad
ultimum impediſſent; ſed nouus ſubito additus terror eſt. uis Sabinorum ingens prope ad
mœnia urbis infeſta populatione uenit. fœdati agri, terror iniectus urbi eſt. tum plebs be-
nigne arma cepit: reclamantibus fruſtra tribunis, magni duo exercitus ſcripti. alterum
Nautius contra Sabinos duxit, caſtrisą. ad Eretum poſitis, per expeditiones paruas, ple-
runque nocturnis incurſionibus, tantam uaſtitatem in Sabino agro reddidit, ut, comparati
ad eam, prope intacti bello fines Romani uiderentur. Minucio neque fortuna, nec uis ani-
mi eadem in gerendo negocio fuit. nam cum haud procul ab hoſte caſtra poſuiſſet, nulla ma
gnopere clade accepta, caſtris ſe pauidus tenebat. quod ubi ſenſerunt hoſtes, creuit ex me-
C tu alieno, ut fit, audacia. & nocte adorti caſtra, poſtquam parum uis aperta profecerat, mu-
nitiones poſtero die circundant. quæ priuſquam undique uallo obiecto clauderent exitus,
quinque equites inter ſtationes hoſtium emiſſi, Romam pertulere, conſulem, exercitumą.
obſideri. nihil tam nec opinatum, nec tam inſperatum accidere potuit: itaque tantus pa-
uor, tantaą. trepidatio fuit, quanta ſi urbem, non caſtra hoſtes obſiderent. Nautium conſu-
lem accerſunt. in quo cum parum præſidij uideretur, dictatoremą. dici placeret, qui rem
perculſam reſtitueret; L. Quinctius Cincinnatus conſenſu omnium dicitur. Operæpre-
tium eſt audire, qui omnia præ diuitijs humana ſpernunt, neque honori magno locum, ne-
que uirtuti putant eſſe, niſi ubi effuſe affluant opes. ſpes unica imperij populi R. L. Quin-
ctius trans Tiberim, contra eum ipſum locum, ubi nunc naualia ſunt, quatuor iugerum co-
lebat agrum, quæ prata Quinctia uocantur. ibi ab legatis ſeu foſſam fodiens palo innixus,
D ſeu cum araret, operi certe, id quod conſtat, agreſti intentus, ſalute data inuicem, reddita-
que, rogatus ut (quod bene uerteret ipſi, reią. publicæ) togatus mandata ſenatus audiret,
admiratus, rogitansque, ſatin' ſalua eſſent omnia, togam propere è tugurio proferre uxo-
rem Raciliam iubet. qua ſimul abſterſo puluere ac ſudore uelatus proceſſit. dictatorem
eum legati gratulantes conſalutant, in urbem uocant: qui terror ſit in exercitu, exponunt.
Nauis Quinctio publice parata fuit; tranſuectumą. tres obuiam egreſſi filij excipiunt, inde
alij propinqui atque amici, tum patrum maior pars. ea frequentia ſtipatus, antecedentibus
lictoribus, deductus eſt domum. & plebis concurſus ingens fuit: ſed ea nequaquam tam
læta Quinctium uidit, & imperij nimium, & uirum in ipſo imperio uehementiorem rata. &
illa quidem nocte nihil, præterquam uigilatum eſt in urbe. poſtero die dictator, cum ante
lucem in forum ueniſſet, magiſtrum equitum dicit L. Tarquitium patriciæ gentis, ſed qui,
E cum ſtipendia pedibus propter paupertatem feciſſet, bello tamen primus longe Romanæ
iuuentutis habitus eſſet. cum magiſtro equitum in concionem uenit, iuſtitium edicit, clau-
di tabernas tota urbe iubet, uetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. tum, quicunque
ætate militari eſſent, armati, cum cibarijs in dies quinque coctis, uallisą. duodenis, ante ſo-
lis occaſum, Martio in campo adeſſent: quibus ætas ad militandum grauior eſſet, uicino mi-
liti, dum is arma pararet, uallumą. peteret, cibaria coquere iuſſit. ſic iuuentus diſcurrit ad
uallum petendum. ſumpſere unde cuique proximum fuit: prohibitus nemo eſt: impigreą.
omnes ad edictum dictatoris præſto fuere. inde compoſito agmine non itineri magis apto,
quàm prælio, ſi res ita tuliſſet, legiones ipſe dictator, magiſter equitum ſuos equites ducit.
In utroque agmine, quas tempus ipſum poſcebat, adhortationes erant: adderent gradum;
maturato opus eſſe; ut nocte ad hoſtem peruenire poſſent: conſulem exercitumque Ro-

manum obſideri, tertium diem iam clauſos eſſe: quid quæque nox aut dies ferat, incer- F
tum eſſe: puncto ſæpe temporis maximarum rerum momenta uerti. accelera ſignifer; ſe-
quere miles; inter ſe quoque, gratificantes ducibus, clamabant. media nocte in Algidum
perueniunt: &, ut ſenſere ſe iam prope hoſtes eſſe, ſigna conſtituunt. ibi dictator quan-
tum nocte proſpici poterat, equo circunuectus, contemplatusq. qui tractus caſtrorum, quę-
que forma eſſet, tribunis militum imperauit, ut ſarcinas in unum conijci iubeant, militem
cum armis ualloq. redire in ordines ſuos. facta, quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine
in uia, exercitum omnem longo agmine circundat hoſtium caſtris: & ubi ſignum datum
ſit, clamorem omnes tollere iubet: clamore ſublato, ante ſe quenque ducere foſſam, & ia-
cere uallum. edito imperio, ſignum ſecutum eſt: iuſſa miles exequitur: clamor hoſtes cir-
cunſonat, ſuperat inde caſtra hoſtium, & in caſtra conſulis uenit: alibi pauorem, alibi gau-
dium ingens facit. Romani, ciuilium eſſe clamorem, atque auxilium adeſſe, inter ſe gratu G
lantes, ultro ex ſtationibus ac uigilijs territant hoſtem. conſul differendum negat. illo cla-
more non aduentum modo ſignificari, ſed rem ab ſuis cœptam: mirumq. eſſe, ni iam exte
riore parte caſtra hoſtium oppugnentur. itaque arma ſuos capere, & ſe ſubſequi iubet. no-
cte initum prælium eſt, legionibus dictatoris clamore ſignificantibus ab ea quoque parte
rem in diſcrimine eſſe. Iam ſe ad prohibenda circundari opera Aequi parabant, cum, ab
interiore hoſte prælio cœpto, ne per media ſua caſtra fieret eruptio, à munientibus ad pu-
gnantes introrſum uerſi, uacuam noctem operi dedere. pugnatumq. cum conſule ad lucem
eſt. luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, & uix aduerſus unum exercitum pu-
gnam ſuſtinebant. tum à Quinctiano exercitu, qui confeſtim à perfecto opere ad arma re-
dijt, inuaditur uallum. hic inſtabat noua pugna; illa nihil remiſerat prior. tum, ancipiti ma
lo urgente, à prælio ad preces uerſi, hinc dictatorem, hinc conſulem orare, ne in occidione H
uictoriam ponerent, ut inermes ſe inde abire ſinerent. ab conſule ad dictatorem ire iuſſis;
ignominiam infenſus addidit. Gracchum Clœlium ducem, principesq. alios uinctos ad
ſe adduci iubet: oppido Corblone decedi: ſanguinis ſe Aequorum non egere: licere abi-
re: ſed, ut exprimatur tandem confeſſio, ſubactam domitamq. eſſe gentem, ſub iugum abi-
turos. tribus haſtis iugum fit, humi fixis duabus, ſuperq. eas tranſuerſa una deligata. ſub
hoc iugo dictator Aequos miſit. Caſtris hoſtium receptis, plenis omnium rerum, (nudos
enim emiſerat) prædam omnem ſuo tantum militi dedit. conſularem exercitum, ipſumq.
conſulem increpās, Carebis, inquit, prædæ parte miles ex eo hoſte, cui prope prædæ fuiſti.
& tu L. Minuci, donec conſularem animum incipias habere, legatus his legionibus pręeris.
ita ſe Minucius abdicat conſulatu, iuſſusq. ad exercitum manet. ſed adeo tum imperio me
liori animus manſuete obediens erat, ut beneficij magis, quàm ignominiæ, hic exercitus me I
mor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit, & proficiſcentem eum patro-
num ſalutauerit. Romæ à Q. Fabio præfecto urbis ſenatus habitus, triumphantem Quin-
ctium, quo ueniebat agmine, urbem ingredi iuſſit. ducti ante currum hoſtium duces, mi-
litaria ſigna prælata, ſecutus exercitus præda onuſtus. epulæ inſtructæ dicuntur fuiſſe an-
te omnium domos: epulantesque cum carmine triumphali, & ſolennibus iocis comeſſan-
tium modo currum ſecuti ſunt. eo die L. Mamilio Tuſculano, approbantibus cunctis, ci-
uitas data eſt. confeſtim ſe dictator magiſtratu abdicaſſet, ni comitia M. Volſcij falſi te-
ſtis tenuiſſent. ea ne impedirent tribuni, dictatoris obſtitit metus. Volſcius damnatus
Lanuuium exulatum abijt. Quinctius XVI die dictatura, in ſex menſes accepta, ſe abdi-
cauit. Per eos dies conſul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. ad uaſtatos
agros ea quoque clades acceſſit Sabinis. Minucio Q. Fabius ſucceſſor in Algidum miſ- K
ſus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis eſt. ſed quia duo exercitus aberant, ne
quid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes uicit, ut quintum eoſdem tribunos crea-
rent. Lupos uiſos in Capitolio ferunt, à canibus fugatos; ob id prodigium, luſtratum
An.ccxcv. Capitolium eſſe. Hæc eo anno geſta. Sequuntur conſules Q. Minucius, C. Horatius Pul
uillus. Cuius initio anni cum foris ocium eſſet; domi ſeditiones ijdem tribuni, eadem lex
faciebat. ulteriusq. uentum foret, adeo exarſerant animis, ni, uelut dedita opera, nocturno
impetu Aequorum Corbione amiſſum præſidium nunciatum eſſet. ſenatum conſules uo-
cant. iubentur ſubitarium ſcribere exercitum, atque in Algidum ducere. inde poſito legis
certamine, noua de delectu contentio exorta. uincebaturq. conſulare imperium tribunicio
auxilio, cum alius additur terror: Sabinum exercitum prædatum deſcendiſſe in agros Ro-

manos.

A manos, inde ad urbem uenire. is metus perculit, ut ſcribi militem tribuni ſinerent, non ſine
pactione tamen, ut, quoniam ipſi quinquennium eluſi eſſent, paruumq́. id plebi præſidium
foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. expreſſit hoc neceſſitas patribus. id modo
excepere, ne poſtea eoſdē tribunos iuberent. tribunicia comitia, ne id quoque poſt bellum,
ut cætera, uanum eſſet, extemplo habita. Triceſimoſexto anno à primis tribunis plebis, de-
cem creati ſunt, bini ex ſingulis claſſibus. itaq́. cautum eſt ut poſtea crearentur. Delectu
deinde habito Minucius contra Sabinos profectus, non inuenit hoſtem. Horatius, cum
iam Aequi, Corbione interfecto præſidio, Ortonam etiam cepiſſent, in Algido pugnat. mul
tos mortales occidit, fugat hoſtem non ex Algido modo, ſed à Corbione, Ortonaque. Cor
bionem etiam diruit propter proditum præſidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius con ANNO
ſules facti. Domi foriſq́. ocium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum CCXCVI.
B eſt. de Auentino publicando lata lex eſt. tribuni plebis ijdem refecti. hi ſequente anno, ANNO
T. Romilio & Sp. Veturio conſulibus, legem omnibus concionibus ſuis celebrant. pudere CCXCVII.
ſe numeri ſui nequicquam aucti, ſi ea res æque ſuo biennio iaceret, ac toto ſuperiore luſtro
iacuiſſet. Cum maxime hæc agerent, trepidi nuncij ab Tuſculo ueniunt, Aequos in agro
Tuſculano eſſe. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij. ambo con-
ſules cum exercitu miſſi, hoſtem in ſua ſede in Algido inueniunt. ibi pugnatum. ſupra ſe-
ptem millia hoſtium cæſa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij con
ſules uendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea denique tribunis materiam cri
minandi ad plebem conſules præbuit. itaque ergó, ut magiſtratu abiere, Sp. Tarpeio A. ANNO
Aterio conſulibus dies dicta eſt, Romilio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio CCXCVIII.
ab L. Alieno ædili plebis. uterque magna patrum indignatione damnatus, Romilius de-
C cem millibus æris, Veturius XV millibus. Nec hæc priorum calamitas conſulum ſegnio-
res nouos fecerat conſules. & ſe damnari poſſe aiebant: & plebem, & tribunos legem fer-
re non poſſe. tum abiecta lege, quæ promulgata conſenuerat, tribuni lenius agere cum pa-
tribus: Finem tandem certaminum facerent: ſi plebeiæ leges diſplicerent; at illi commu-
niter legum latores & ex plebe, & ex patribus, qui utriſque utilia ferrent, quæq́. æquandæ
libertatis eſſent, ſinerent creari. Rem non aſpernabantur patres; daturum leges neminem,
niſi ex patribus, aiebant. cum de legibus conueniret, de latore tantum diſcreparet; miſſi
legati Athenas Sp. Poſtumius Albus, A. Manlius, Ser. Sulpicius Camerinus; iuſſiq́. incly-
tas leges Solonis deſcribere, & aliarum Græciæ ciuitatum inſtituta, mores, iuraq́. noſcere.
Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior inſequens P. Curatio, & Sex. Quinctilio ANNO
conſulibus, perpetuo ſilentio tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ierant, le- CCXCIX.
D gumq́. peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo ſimul mala ingentia exorta, fames,
peſtilentiaque fœda homini, fœda pecori. uaſtati agri ſunt: urbs aſſiduis exhauſta funeri-
bus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus, augur,
C. Horatius Puluillus: in cuius locum Sp. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe
erat, augures legere. mortuus conſul Quinctilius, quatuor tribuni plebis. multiplici clade
fœdatus annus. ab hoſte ocium fuit. inde conſules T. Menenius, P. Seſtius Capitolinus. ANN. CCC.
neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum
Atticis legibus, eo intentius inſtabant tribuni, ut tandem ſcribendarum legum initium
fieret. Placet creari decemuiros ſine prouocatione, & ne quis eo anno alius magiſtra-
tus eſſet. admiſcerenturne plebeij, controuerſia aliquandiu fuit. poſtremo conceſſum
patribus: modo ne lex Icilia de Auentino, aliæque ſacratæ leges abrogarentur. Anno
E trecenteſimo altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab con-
ſulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad conſules uenerat, tranſlato
imperio. minus inſignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magi-
ſtratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapſa res eſt: repetitumque, duobus uti man-
daretur conſulum nomen imperiumque. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genucius, P. AN. CCCI.
Seſtius, Sp. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, P. Curatius, T. Romilius,
Sp. Poſtumus Albus. Claudio & Genucio, quia deſignati conſules in eum annum fue-
rant, pro honore honor redditus; & Seſtio alteri conſulum prioris anni, quòd eam rem col-
lega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant: ſi-
mul ut pro legatione tam longinqua præmio eſſet honos: ſimul peritos legum peregri-
narum ad condenda noua iura uſui fore credebant. ſuppleuere cæteri numerum. graues

E 2 quoque

quoque ætate electos nouiſſimis ſuffragijs, ferunt, quo minus ferociter aliorum ſcitis ad- F
uerſarentur. regimen totius magiſtratus penes Appium erat, fauore plebis. adeoque
nouum ſibi ingenium induerat, ut plebicola repente, omniſque auræ popularis captator
euaderet, pro truci ſæuoque inſectatore plebis. decimo die ius populo ſinguli reddebant.
eo die penes præfectum iuris faſces duodecim erant, collegis nouem ſinguli accenſi appa-
rebant. & in unica concordia inter ipſos, qui conſenſus priuatis interdum inutilis eſſet,
ſumma aduerſus alios æquitas erat. moderationis eorum argumentum, exemplo unius rei
notaſſe ſatis erit. Cum ſine prouocatione creati eſſent; defoſſo cadauere domi apud P. Se-
ſtium, patriciæ gentis uirum, inuento, prolatoque in concionem, in re iuxta manifeſta atq;
atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accuſator ad populum extitit, cuius rei iu-
dex legitimus erat; deceſſitq́. iure ſuo, ut demptum de ui magiſtratus, populi libertati adij-
ceret. cum promptum hoc ius uelut ex oraculo, incorruptum pariter ab his ſummi infimiq́. G
ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq́. hominum expectatione propoſi-
tis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, fauſtum, felixq́.
reipublicæ, ipſis, liberiſq́. eorum eſſet, ire, & legere leges propoſitas iuſſere: ſe, quantum de
cem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus ſummis infimiſq́. iura æquaſſe. plus
pollere multorum ingenia, conſiliaque. uerſarent in animis ſecum unamquanque rem, agi-
tarent deinde ſermonibus, atque in medium, quid in quaque re plus, minus ve eſſet, confer-
rẽt. eas leges habiturum populum R. quas conſenſus omnium inuexiſſe, nec iuſſiſſe latas ma
gis, quàm tuliſſe uideri poſſet. Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite
edito, ſatis correctæ uiderentur, centuriatis comitijs decem tabularum leges perlatæ ſunt:
qui nunc quoque, in hoc immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum cumulo, fons
omnis publici priuatiq́. eſt iuris. uulgatur, deinde rumor, duas deeſſe tabulas, quibus adie- H
ctis abſolui poſſe uelut corpus omnis Romani iuris. ea expectatio, cum dies comitiorum
appropinquaret, deſiderium decemuiros iterum creandi fecit. iam plebs, præterquã quòd
conſulum nomẽ haud ſecus quàm regum peroſa erat, ne tribunicium quidem auxilium, ce-
dentibus inuicem appellatione decemuiris, quærebat. poſtquam uero comitia decemuiris
creandis in trinum nundinum indicta ſunt, tanta exarſit ambitio, ut primores quoque ciui-
tatis (metu credo, ne tanti poſſeſſio imperij, uacuo ab ſe relicto loco, haud ſatis dignis pate
ret) prenſarent homines, honorem ſumma ope ab ſe impugnatum, ab ea plebe, cum qua
contenderent, ſuppliciter petentes. Dimiſſa iam in diſcrimen dignitas, ea ætate, ijſq́. ho-
noribus actis, ſtimulabat Ap. Claudium. neſcires utrum inter decemuiros, an inter candi-
datos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magiſtratui erat. criminari
optimates, extollere candidatorum leuiſſimum quenque, humillimumq́ue. ipſe medius in- I
ter tribunicios Duilios, Iciliosque in foro uolitare, per illos ſe plebi uenditare: donec colle
gæ quoque, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes
quid ſibi uellet: apparere nihil ſynceri eſſe: profecto haud gratuitam in tanta ſuperbia comi
tantem fore: nimium in ordinem ſe ipſum cogere: & uulgari cum priuatis, non tam prope
rantis abire magiſtratu, quàm uiam ad continuandum magiſtratum quærentis eſſe. propa-
lam obuiam ire cupiditati parum auſi obſecundando mollire impetum aggrediuntur. comi
tiorum illi habendorum, quando minimus natu ſit, munus conſenſu iniungunt. Ars hæc
erat, ne ſemet ipſe creare poſſet: quod præter tribunos plebis, & id ipſum peſſimo exẽplo,
nemo unquam feciſſet. ille enimuero, quod bene uertat, habiturũ ſe comitia profeſſus, im-
pedimentum pro occaſione arripuit; deiectiſq́. honore per coitionem duobus Quinctijs,
Capitolino & Cincinnato, & patruo ſuo C. Claudio, conſtantiſſimo uiro, in optimatũ cau- K
ſa, & alijs eiuſdem faſtigij ciuibus, nequaquam ſplendore uitæ pares decemuiros creat, ſe
in primis. quod haud ſecus factum improbabant boni, quàm nemo facere auſurum cre-
Anno diderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginenſis, M. Sergius, L. Minucius, Q. Fa-
cccii. bius Vibulanus, Q. Pœtelius, T. Antonius Merenda, K. Duilius, Sp. Oppius Cornicen,
M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ perſonæ ferendæ fuit. ſuo iam inde uiuere inge-
nio cœpit, nouoſq́. collegas, iam priuſquam inirent magiſtratum, in ſuos mores formare.
quotidie coibant remotis arbitris. inde impotentibus inſtructi conſilijs, quæ ſecreto ab
alijs coquebant, iam haud diſſimulando ſuperbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles,
ad idus Maias rem perduxere. idus tum Maiæ ſolẽnes ineundis magiſtratibus erant. Initio
igitur magiſtratus, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem fe-
cere.

A cere. nam cum ita priores decemuiri ſeruaſſent, ut unus faſces haberet, & hoc inſigne re-
gium in orbem, ſuam cuiuſque uicem, per omnes iret; ſubito omnes cum duodenis faſci-
bus prodiere. centum uiginti lictores forum impleuerant,& cum faſcibus ſecures illigatas
præferebant. nec attinuiſſe demi ſecurim,cum ſine prouocatione creati eſſent, interpreta-
bantur. decem regum ſpecies erat: multiplicatusque terror non infimis ſolum,ſed primo-
ribus patrum, ratis cædis cauſam ac principium quæri; ut, ſi quis memorem libertatis uo-
cem aut in ſenatu, aut in populo miſiſſet,ſtatim uirgæ ſecuresque etiam ad cæterorum me-
tum expedirentur. nam præterquam quòd in populo nihil erat præſidij, ſublata prouoca-
tione, interceſſionem quoque conſenſu ſuſtulerant: cum priores decemuiri appellatione
collegæ corrigi reddita ab ſe iura tuliſſent; & quædam, quæ ſui iudicij uideri poſſent,ad po
pulum reieciſſent. aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in
B plebem cœpit. abſtinebatur à patribus:in humiliores libidinoſe crudeliterq́. cõſulebatur.
hominum,non cauſarum, toti erant; ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi
conflabant; pronunciabant in foro. ſi quis collegam appellaſſet; ab eo, ad quem uene-
rat,ita diſcedebat,ut pœniteret non prioris decreto ſtetiſſe. opinio etiam ſine auctore exie
rat,non in præſentis modo temporis eos iniuriam conſpiraſſe; ſed fœdus clandeſtinum in-
ter ipſos iureiurando ictum,ne comitia haberent perpetuoq́. decemuiratu poſſeſſum ſemel
retinerent imperium. circunſpectare tum patriciorum uultus plebeij; & inde libertatis ca
ptare auram,unde ſeruitutem timendo, in eum ſtatum remp. adduxerãt. primores patrum
odiſſe decemuiros, odiſſe plebem: nec probare quæ fierent,& credere haud indignis acci-
dere: auide ruendo ad libertatem,in ſeruitutem elapſos iuuare nolle. cumulare quoq; iniu
rias,ut,tædio præſentium,conſules duo tandem,& ſtatus priſtinus rerum in deſiderium ue-
C niant. Iam & proceſſerat pars maior anni; & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabu
las erant adiectæ: nec quicquam iam ſupererat,ſi hæ quoq; leges centuriatis comitijs per-
latæ eſſent, cur eo magiſtratu reipublicæ opus eſſet. expectabant, quàm mox conſulibus
creandis comitia edicerentur. id modo plebs agitabat,quonam modo tribuniciam poteſta
tem,munimentum libertatis,rem intermiſſam,repararent: cum interim mentio comitiorũ
nulla fieri:& decemuiri,qui primo tribunicios homines,quia id populare habebatur, circũ
ſe oſtentauerant plebi, patricijs iuuenibus ſepſerant latera:eorum cateruæ tribunalia obſi-
debant. Hi ferre agere plebem,plebisq́. res; cum fortuna,qua quicquam cupitum foret,po
tentioris eſſet. et iam ne tergo quidem abſtinebatur: uirgis cædi alij, alij ſecuri ſubijci: &,
ne gratuita crudelitas eſſet,bonorum donatio ſequi domini ſupplicium. hac mercede iuuẽ
tus nobilis corrupta,non modo non ire obuiam iniuriæ; ſed propalam licentiam ſuam mal
D le,quàm omniũ libertatem. Idus Maiæ uenere,nullis ſubrogatis magiſtratibus. priuati pro Anno
decemuiris,neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neque ad ſpeciem hono- cccııı.
ris inſignibus prodeunt. id uero regnum haud dubie uideri deploratur in perpetuum liber-
tas;nec uindex quiſquam exiſtit,aut futurus uidetur. nec ipſi ſolum deſponderant animos,
ſed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperiumq́. ibi eſſe,ubi non eſſet libertas,in
dignabantur. Sabini magna manu incurſionem in agrum Romanum fecere: lateq́. popu-
lati,cum hominum atque pecudum inulti prædas egiſſent,recepto ad Eretum,quod paſſim
uagatum erat agmine,caſtra locant, ſpem in diſcordia Ramana ponentes,eã impedimentũ
delectui fore. Non nuncij ſolum,ſed per urbem agreſtium fuga trepidationem iniecit. decẽ
uiri conſultant,quid opus facto ſit. deſtitutis inter patrum & plebis odia,addit terrorem in
ſuper alium fortuna. Aequi alia ex parte caſtra in Algido locant: depopulatumq́. inde ex-
E curſionibus Tuſculanum agrum,legati ab Tuſculo præſidium orantes nũciant. is pauor per
culit decemuiros,ut ſenatum,ſimul duobus circunſtantibus urbem bellis,conſulerent. cita
ri iubent in curiam patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempeſtas: omnes uaſta
ti agri, periculorumque imminentium cauſas in ſe congeſturos: tentationemque eam fo-
re abolendi ſibi magiſtratus,ni conſenſu reſiſterent,imperioq́. inhibendo acriter in paucos
præferocis animi,conatus aliorum comprimerent. Poſtquam audita uox in foro eſt præco-
nis, patres in curiam ad decemuiros uocantis; uelut noua res, quia intermiſerant iandiu
morem conſulendi ſenatus, mirabundam plebem conuertit, quidnam incidiſſet, cur
ex tanto interuallo rem deſuetam uſurparent. hoſtibus belloque gratiam habendam,
quòd ſolitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circunſpectare omnibus fori partibus ſe-
natorem, raroq́. uſquam noſcitare: curiam inde ac ſolitudinem circa decemuiros intue-

ri: cum & ipſi inuiſum conſenſu imperium; & plebs, quia priuatis ius non eſſet uocandi ſe- F
natum, non conuenire patres, interpretarentur: iam caput fieri libertatis repetendæ, ſi ſe
plebs comitem ſenatui det, &, quemadmodum patres uocati non coeant in ſenatum, ſic
plebs abnuat delectũ. Hæc fremebat plebes. patrũ haud fere quiſquam in foro, in urbe ra-
ri erant. indignitate rerum ceſſerant in agros: ſuarumq. rerum erant, amiſſa publica: tan-
tum ab iniuria ſe abeſſe rati, quantum à cœtu congreſſuq. impotentium dominorum ſe
amouiſſent. poſtquam citati non conueniebant, dimiſſi circa domos apparitores ſimul ad
pignora capienda, ſciſcitandumque, num conſulto detrectarent; referunt, ſenatum in agris
eſſe. lætius id decemuiris accidit, quàm ſi, præſentes detrectare imperium, referrent. iu-
bent acciri omnes, ſenatumq. in diem poſterum edicunt. qui aliquanto ſpe ipſorum fre-
quentior conuenit. quo facto proditam à patribus plebs libertatem rata, quòd ijs, qui iam
magiſtratu abiiſſent priuatisq. ius abeſſet, tanquam iure cogentibus ſenatus paruiſſet. ſed G
magis obedienter uentum in curiam eſt, quàm obnoxie dictas ſententias accepimus. L. Va
lerium Potitum proditum memoriæ eſt, poſt relationem Ap. Claudij priuſquam ordine ſen
tentiæ rogarentur, poſtulando ut de rep. liceret dicere, prohibentibus minaciter decemui-
ris, proditurum ſe ad plebem denunciantem, tumultum exciuiſſe: nec minus ferociter M.
Horatium Barbatum iſſe in certamen, X Tarquinios appellantem, admonentemque, Vale-
rijs & Horatijs ducibus pulſos reges: nec nominis homines tum pertæſum eſſe; quippe
quo Iouem appellari fas ſit, quo Romulum conditorem urbis, deincepsq. reges appellatos;
quod ſacris etiam ut ſolenne retentum ſit: ſuperbiam, uiolentiamq. tum peroſos regis: quæ
ſi in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot priuatis? ui-
derent, ne, uetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mouerent uocem: ne-
que ſe uidere, qui ſibi minus priuato ad concionem populum uocare, quàm illis ſenatũ co- H
gere, liceat: ubi uellent, experirentur quãto ferocior dolor in libertate ſua uindicãda, quàm
cupiditas in iniuſta dominatione retinenda eſſet. De bello Sabino eos referre, tanquã ma-
ius ullum populo R. bellum ſit, quàm cum ijs, qui legum ferendarum cauſa creati, nihil iu-
ris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magiſtratus, qui uiciſſitudinem imperi-
tandi, quod unum exæquandæ ſit libertatis, ſuſtulerint: qui priuati faſces & regium impe-
rium habeant. Fuiſſe regibus exactis patricios magiſtratus; creatos poſtea, poſt ſeceſſionẽ
plebis, plebeios: cuius illi partis eſſent, rogitare, populares? quid enim eos per populũ egiſ-
ſe? optimates? qui anno iam prope ſenatum non habuerint; tunc ita habeant, ut de rep. lo-
qui prohibeant? ne nimium in metu alieno ſpei ponerent: grauiora, quæ patiantur, uideri
iam hominibus, quàm quæ metuant. Hæc uociferante Horatio, cum decemuiri nec iræ
nec ignoſcendi modum reperirent; nec, quo euaſura res eſſet, cernerent: C. Claudij, qui I
patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precibus, quàm iurgio ſimilis, orantis per ſui fra-
tris, parentisq. eius manes, ut ciuilis potius ſocietatis, in qua natus eſſet, quàm fœderis, ne-
farie icti cum collegis, meminiſſet: multo id magis ſe illius cauſa orare, quàm reip. quippe
rempublicam, ſi à uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram: ſed ex magno certamine
magnas excitari ferme iras; earum euentum ſe horrere. Cum aliud, præterquam de quo re
tuliſſent, decemuiri dicere prohiberent; Claudium interpellandi uerecundia fuit. ſenten-
tiam igitur peregit, nullum placere ſenatuſconſultum fieri. omnesq. ita accipiebant, priua-
tos eos à Claudio iudicatos: multiq. ex conſularibus uerbo aſſenſi ſunt. Alia ſententia aſpe
rior in ſpeciem, uim minorem aliquanto habuit; quæ patricios coire ad prodendum inter-
regem iubebat. cenſendo enim quoſcunque magiſtratus eſſe, qui ſenatum haberent, iudi-
cabat. quos priuatos fecerat auctor nullius ſenatuſconſulti faciendi. Ita labente iam cau- K
ſa decemuirorum, L. Cornelius Maluginenſis, M. Cornelij decemuiri frater, cum ex con-
ſularibus ad ultimum dicendi locum conſulto ſeruatus eſſet, ſimulando curam belli, fratrẽ
collegasq. eius tuebatur; quonam facto incidiſſet, mirari ſe dictitans, ut decẽuiros, qui de-
cemuiratũ petiſſent, aut ſocij, aut hi maxime oppugnarent: aut quid ita, cum per tot mẽſes,
uacua ciuitate, nemo, iuſti ne magiſtratus ſummæ rerum præeſſent, controuerſiam fecerit;
nunc demum, cum hoſtes prope ad portas ſint, ciuiles diſcordias ſerant: niſi quòd in tur-
bido minus perſpicuum fore putent id, quod agatur: cæterum neminem, maiore cura oc-
cupatis animis, uerum eſſe, præiudicium rei tantæ adferre: ſibi placere de ea, quod Vale-
rius Horatiusq. ante idus Maias decemuiros abiiſſe magiſtratu inſimulent, bellis, quæ immi
neant, perfectis, republica in tranquillum redacta, ſenatu diſceptante agi: & iam nunc
ita

A ita ſe parare Ap. Claudium, ut comitiorum quæ decemuiris creandis decemuir ipſe habuerit, ſciat ſibi rationem reddendam eſſe, utrum in unum annum creati ſint, an donec leges, quæ deeſſent, perferrentur: in præſentia omnia præter bellum omitti placere: cuius ſi falſo famam uulgatam, uanaque non nuncios ſolum, ſed Tuſculanorum etiam legatos attuliſſe putent; ſpeculatores mittendos cenſere, qui certius explorata referant: ſin fides & nuncijs, & legatis habeatur; delectum primo quoque tempore haberi; decemuiros, quò cuique eorum uideatur, exercitus ducere; nec rem aliam præuerti. In hanc ſententiam ut diſcederetur, iuniores patrum euincebant: ferocioreſque iterum coorti Valerius Horatiuſque uociferari, ut de rep. liceret dicere: dicturos ad populum, ſi in ſenatu per factionem non liceat; neque enim ſibi priuatos aut in curia, aut in concione poſſe obſtare; neque ſe imaginarijs faſcibus eorum ceſſuros eſſe. Tum Appius iam prope eſſe ratus, ut, ni uiolen-
B tiæ eorum pari reſiſteretur audacia, uictum imperium eſſet: Non erit melius, inquit, niſi de quo conſulimus, uocem miſiſſe. & ad Valerium negantem ſe priuato reticere, lictorem accedere iuſſit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio, à curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non cui ſimulabat conſulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ uellet, cum libertas non ultra uocem exceſſiſſet, decemuiri propoſitum tenuere. conſulares quoque ac ſeniores ab reſiduo tribuniciæ poteſtatis odio, cuius deſiderium plebi multo acrius, quàm conſularis imperij, rebantur eſſe, prope malebant poſtmodum ipſos decemuiros uoluntate abire magiſtratu, quàm inuidia eorum exurgere rurſus plebem: ſi leniter ducta res ſine populari ſtrepitu ad conſules rediſſet; aut bellis interpoſitis, aut moratione conſulum in imperijs exercendis, poſſe in obliuionem tribunorum plebem adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores, cum ſine prouo-
C catione imperium eſſet, ad nomina reſpondent. legionibus ſcriptis, inter ſe decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præeſſe exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij uiolentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono conſtans, quàm gnauum in militia, ingenium eſſe. hunc enim uirum, egregium olim domi militiæque, decemuiratus collegæque ita mutauerant, ut Appij, quàm ſui, ſimilis mallet eſſe. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Pœtelio, additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum miſſus cum L. Minucio, & T. Antonio, & K. Duilio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernunt. Nihilo militiæ, quàm domi, melius reſp. adminiſtrata eſt. illa modo in ducibus culpa, quòd, ut odio eſſent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxia
D erat: qui ne quid ductu atque auſpicio decemuirorum proſpere uſquam gereretur, uinci ſe per ſuum atque illorum dedecus patiebantur. Fuſi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Aequis exercitus erant. ab Ereto per ſilentium noctis profugi, propius urbem, inter Fidenas Cruſtomeriamque, loco edito caſtra communierant. perſecutis hoſtibus, nuſquã ſe æquo certamine committentes, natura loci, ac uallo, non uirtute aut armis, tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: caſtra quoque amiſſa erant: exutuſque omnibus utenſilibus miles Tuſculum ſe, fide, miſericordiaque uicturus hoſpitum, qui tum non fefellerunt, contulerat. Romam tanti erant terrores allati, ut, poſito iam decemuirali odio, patres uigilias in urbe habendas cenſerent; omnes, qui per ætatem arma ferre poſſent, cuſtodire mœnia, ac pro portis ſtationes agere iuberent; arma Tuſculum ad ſupplementum decernerent, decemuiroſque ab arce Tuſculi digreſſos, in caſtris militem
E habere; caſtra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri; belloque ultro inferendo deterreri hoſtes à conſilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hoſtibus acceptas, duo nefanda facinora decemuiri belli domique adijciunt. L. Siccium in Sabinis, per inuidiam decemuiralem, tribunorum creandorum, ſeceſſioniſque mentiones ad uulgus militum ſermonibus occultis ſerentem, proſpeculatum ad locum caſtris capiendum mittunt. datur negocium militibus, quos miſerant expeditionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot inſidiatores cecidere, cum ipſe ſe præualidus, pari uiribus animo, circunuentus tutaretur. nunciant in caſtra cæteri, præcipitatum in inſidias eſſe Siccium egregie pugnantem, militeſque quoſdam cum eo amiſſos. primo fides nunciantibus fuit: profecta deinde cohors ad ſepeliendos, qui ceciderant, decemuirorum permiſſu, poſtquam nullum ſpoliatum ibi corpus,

Sicciumque in medio iacentem, armatumque, omnibus in eum uerſis corporibus, uide- F
re; hoſtium neque corpus ullum, nec ueſtigia abeuntium: profecto ab ſuis interfectum me
morantes, retulere corpus. inuidiæque plena caſtra erant: & Romam ferri protinus Sic-
cium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impenſa facere maturaſſent. ſepul-
tus ingenti militum mœſtitia, peſſima decemuirorum in uulgus fama, eſt. Sequitur aliud
in urbe nefas, ab libidine ortum, haud minus fœdo euentu, quàm quod per ſtuprum cæ-
demque Lucretiæ, urbe regnoque Tarquinios expulerat: ut non finis ſolum idem Decem
uiris, qui regibus, ſed cauſa etiam eadem imperij amittendi eſſet. Ap. Claudium uirginis
plebeiæ ſtuprandæ libido cepit. pater uirginis L. Virginius honeſtum ordinem in Algido
ducebat, uir exempli recti domi militiæque. perinde uxor inſtituta fuerat, liberi quoque in
ſtituebantur. deſponderat filiam L. Icilio, tribunicio, uiro acri, & pro cauſa plebis expertæ
uirtutis. hanc uirginem adultam, forma excellentem, Appius amore ardens, precio ac ſpe G
pellicere adortus, poſtquam omnia pudore ſepta animaduerterat, ad crudelem ſuper-
bamque uim animum conuertit. M. Claudio clienti negocium dedit, ut uirginem in ſerui
tutem aſſereret, neque cederet ſecundum libertatem poſtulantibus uindicias; quòd pater
puellæ abeſſet, locum iniuriæ eſſe ratus. uirgini uenienti in forum (ibi nanque in tabernis
literarum ludi erant) miniſter decemuiri libidinis manum iniecit, ſerua ſua natam, ſer-
uamque appellans eſſe: ſequique ſe iubebat, cunctantem ui abſtracturum. Pauida puella
ſtupente, ad clamorem nutricis, fidem Quiritium implorantis, fit concurſus. Virginij pa-
tris, ſponſique Icilij, populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas
rei uirgini conciliat. iam à ui tuta erat, cum aſſertor nihil opus eſſe multitudine concitata
ait: ſe iure graſſari, non ui. uocat puellam in ius, auctoribus qui aderant, ut ſequeretur. ad
tribunal Appij peruentum eſt. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipſum aucto- H
rem argumenti, peragit: puellam domi ſuæ natam, furtoque inde in domum Virginij tranſ-
latam, ſuppoſitam ei eſſe: id ſe indicio compertum afferre; probaturumque uel ipſo Virgi-
nio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat: interim dominum ſequi ancillam
æquum eſſe. Aduocati puellæ, cum Virginium reipublicæ cauſa dixiſſent abeſſe; biduo af-
futurum, ſi nunciatum ei ſit; iniquum eſſe abſentem de liberis dimicare: poſtulant ut rem
integram in patris aduentum differat: lege ab ipſo lata, uindicias det ſecundum liberta-
tem, neu patiatur uirginem adultam famæ prius, quàm libertatis, periculum adire. Appius
decreto præfatus, quàm libertati fauerit, eam ipſam legem declarare, quam uirginis amici
poſtulationi ſuæ prætendant: cæterum ita in ea firmum libertati fore præſidium, ſi nec cau-
ſis, nec perſonis uariet: in ijs enim, quæ aſſerantur in libertatem, quia quiuis lege agere
poſſit, id iuris eſſe; in ea, quæ in patris manu ſit, neminem eſſe alium, cui dominus poſſeſ- I
ſione cedat: placere itaque patrem acceſſiri: interea iuris ſui iacturam aſſertorem non fa-
cere, quin ducat puellam, ſiſtendamque in aduentum eius, qui pater dicatur, promittat.
Aduerſus iniuriam decreti cum multi magis fremerent, quàm quiſquam unus recuſare
auderet; P. Numitorius, puellæ auunculus, & ſponſus Icilius interueniunt: dataque inter
turbam uia, cum multitudo Icilij maxime interuentu reſiſti poſſe Appio crederet, lictor de
creſſe ait: uociferantemque Icilium ſummouet. Cum placidum quoque ingenium tam
atrox iniuria accendiſſet: Ferro hinc tibi ſummouendus ſum Appi, inquit; ut tacitum fe-
ras, quod celari uis. uirginem ego hanc ſum ducturus, nuptam, pudicamque habiturus. pro
inde omnes collegarum quoque lictores conuoca: expediri uirgas & ſecures iube: non
manebit extra domum patris ſponſa Icilij. non, ſi tribunicium auxilium & prouocatio-
nem plebi Romanæ, duas arces libertatis tutandæ, ademiſtis, ideo in liberos quoque no- K
ſtros coniugesque regnum ueſtræ libidini datum eſt. ſæuite in tergum, & in ceruices no-
ſtras: pudicitia ſaltem in tuto ſit. Huic ſi uis afferetur, ego præſentium Quiritium pro ſpon
ſa, Virginius militum pro unica filia, omnes deorum hominumque implorabimus fidem:
neque tu iſtud unquam decretum ſine cæde noſtra referes. Poſtulo Appi, etiam atque etiã
conſideres quò progrediare. Virginius uiderit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum
ſciat, ſibi, ſi huius uindicijs ceſſerit, conditionem filiæ quærendam eſſe. me uindicantem
ſponſam in libertatem uita citius deſeret, quàm fides. Concitata multitudo erat, certa-
menque inſtare uidebatur. lictores Icilium circunſteterant. nec ultra minas tamen pro-
ceſſum eſt; cum Appius non Virginiam defendi ab Icilio, ſed inquietum hominem, & tri-
bunatum etiam nunc ſpirantem, locum ſeditionis quærere diceret: non præbiturum ſe illi

eo die

A eo die materiam: ſed ut iam ſciret, non id petulantiæ ſuæ, ſed Virginio abſenti & patrio no
mini, & libertati datum, ius eo die ſe non dicturum, neque decretum interpoſiturum: à M.
Claudio petiturum, ut decederet iure ſuo, uindicarique puellam in poſterum diem patere-
tur. quòd niſi pater poſtero die affuiſſet, denunciare ſe Icilio, ſimilibusque Icilij: neque le
gi ſuæ latorem, neque decemuiro conſtantiam defore: nec ſe utique collegarum lictores
conuocaturum ad coercendos ſeditionis auctores; contentum ſe ſuis lictoribus fore. cum
dilatum tempus iniuriæ eſſet, ſeceſſiſſentque aduocati puellæ; placuit omnium primum,
fratrem Icilij, filiumque Numitorij, impigros iuuenes, pergere inde recta ad portam, &,
quantum accelerari poſſet, Virginium acciri è caſtris: in eo uerti puellæ ſalutem, ſi poſtero
die uindex iniuriæ ad tempus præſto eſſet. iuſſi pergunt, citatisque equis nuncium ad pa-
trem perferunt. Cum inſtaret aſſertor puellæ, ut uindicaret, ſponſoresque daret; atque
B id ipſum agi diceret Icilius, ſedulo tempus terens, dum præriperent iter nuncij miſſi in ca-
ſtra: manus tollere undique multitudo, & ſe quiſque paratum ad ſpondendum Icilio oſten
dere. atque ille lacrymabundus, gratum eſt, inquit: craſtina die ueſtra opera utar: ſponſo
rum nunc ſatis eſt. Ita uindicatur Virginia, ſpondentibus propinquis. Appius pauliſper
moratus, ne eius rei cauſa ſediſſe uideretur: poſtquam, omiſſis rebus alijs, præ cura unius
nemo adibat, domum ſe recepit: collegisque in caſtra ſcribit, ne Virginio commeatum
dent, atque etiam in cuſtodia habeant. Improbum conſilium, ſerum, ut debuit, fuit: iam
enim commeatu ſumpto, profectus Virginius prima uigilia erat, cum poſtero die mane de
retinendo eo nequicquam literæ redduntur. at in urbe prima luce, cum ciuitas in foro ex-
pectatione erecta ſtaret; Virginius ſordidatus filiam ſecum obſoleta ueſte, comitantibus
aliquot matronis, cum ingenti aduocatione in forum deducit. circumire ibi & prenſare
C homines cœpit; & non orare ſolum precariam opem, ſed pro debita petere: ſe pro liberis
eorum ac coniugibus quotidie in acie ſtare: nec alium uirum eſſe, cuius ſtrenue ac feroci-
ter facta in bello plura memorari poſſent: quid prodeſſe, ſi incolumi urbe, quæ capta ulti-
ma timeantur, liberis ſuis ſint patienda? Hæc prope concionabundus circumibat homi-
nes. ſimilia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quàm ulla uox,
mouebat. aduerſus quæ omnia obſtinato animo Appius (tanta uis amentiæ uerius, quàm
amoris, mentem turbauerat) in tribunal aſcendit: &, ultro querente pauca petitore, quòd
ius ſibi pridie per ambitionem dictum non eſſet, priuſquam aut ille poſtulatum perageret,
aut Virginio reſpondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto ſermonem
prætenderit, forſan aliquem uerum auctores antiqui tradiderunt. quia nuſquam ullum in
tanta fœditate decreti uériſimilem inuenio; id, quod conſtat, nudum uidetur proponen-
D dum. dare ſe uindicias ſecundum ſeruitutem. Primo ſtupor omnes admiratione rei tam
atrocis defixit: ſilentium inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circunſtanti-
bus matronis iret ad prehendendam uirginem, lamentabilisque eum mulierum complora
tio excepiſſet; Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, non tibi filiam
deſpondi; & ad nuptias, non ad ſtuprum educaui. placet pecudum ferarumque ritu pro-
miſcue in concubitus ruere? paſſuri ne hæc iſti ſint, neſcio: non ſpero eſſe paſſuros illos,
qui arma habent. Cum repelleretur aſſertor uirginis à globo mulierum, circunſtantiumq;
aduocatorum; ſilentium factum per præconem. Decemuir, alienato ad libidinem ani-
mo, negat ex heſterno tantum conuitio Icilij, uiolentiaque Virginij, cuius teſtem popu-
lum R. habeat, ſed certis quoque indicijs compertum ſe habere, nocte tota cœtus in urbe
factos eſſe ad mouendam ſeditionem: itaque ſe haud inſcium eius dimicationis, cum ar-
E matis deſcendiſſe; non ut quenquam quietum uiolaret; ſed ut turbantes ciuitatis ocium,
pro maieſtate imperij coerceret: proinde quieſſe erit melius. I, inquit, lictor, ſummoue
turbam, & da uiam domino ad prehendendum mancipium. Cum hæc intonuiſſet plenus
iræ, multitudo ipſa ſe ſua ſponte dimouit, deſertaque præda iniuriæ puella ſtabat. Tum
Virginius, ubi nihil uſquam auxilij uidit, Quæſo, inquit, Appi primum ignoſce patrio
dolori, ſi quid inclementius in te ſum inuectus: deinde ſinas hic coram uirgine nutricem
percontari, quid hoc rei ſit: ut, ſi falſo pater dictus ſum, æquiore hinc animo diſcedam.
Data uenia, ſeducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ, ad tabernas, quibus nunc Nouis
eſt nomen: atque ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te uno, quo poſſum, ait, modo filia in li-
bertatem uindico. pectus deinde puellæ transfigit: reſpectansque ad tribunal, Te, inquit,
Appi, tuumque caput ſanguine hoc conſecro. clamore ad tam atrox facinus orto excitus
Appius,

Appius, comprehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunque ibat, uiam facere, donec, mul F
titudine etiam proſequentium ruente, ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq. exangue
corpus ſublatum oſtentant populo: ſcelus Appij, puellæ infelicem formam, neceſſitatem
patris deplorant. ſequentes clamitant matronæ, eam ne liberorum procreandorum con-
ditionem? ea pudicitiæ præmia eſſe? cæteraque, quæ in tali re muliebris dolor, quo eſt
mœſtior imbecillo animo, eo miſerabilia magis querentibus ſubijcit. Virorum, & ma-
xime Icilij uox tota tribuniciæ poteſtatis, ac prouocationis ad populum, ereptæ, publica-
rumque indignationum erat. concitatur multitudo partim atrocitate ſceleris, partim ſpe
per occaſionem repetendæ libertatis. Appius nunc uocari Icilium, nunc retractantem ar-
ripi: poſtremo, cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipſe cum agmine patricio-
rum iuuenum per turbam uadens, in uincla duci iubet. Iam circa Icilium non ſolum mul-
titudo, ſed duces quoque multitudinis erant L. Valerius, & M. Horatius. qui, repulſo li- G
ctore, ſi iure ageret, uindicare ſe à priuato Icilium aiebant: ſi uim afferre conaretur, ibi
quoque haud impares fore. hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decem-
uiri inuadit, franguntur à multitudine faſces. in concionem Appius aſcendit: ſequuntur
Horatius Valeriusque. eos concio audit: decemuiro obſtrepitur. Iam pro imperio Va-
lerius diſcedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius, uitæ metuens, in
domum ſe propinquam foro, inſcijs aduerſarijs, capite obuoluto recepit. Sp. Oppius, ut
auxilio collegæ eſſet, in forum ex altera parte irrumpit: uidet imperium ui uictum. agita-
tis deinde conſilijs, atque ex omni parte aſſentiendo, multis auctoribus, trepidus, ſena-
tum poſtremo uocari iuſſit. ea res, quòd magnæ parti patrum diſplicere acta decemuiro-
rum uidebantur; ſpe per ſenatum finiendæ poteſtatis eius, multitudinem ſedauit. Sena-
tus nec plebem irritandam cenſuit; & multo magis prouidendum, ne quid Virginij ad- H
uentus in exercitu motus faceret. itaque miſſi iuniores patrum in caſtra, quæ tum in mon-
te Vecilio erant, nunciant decemuiris, ut omni ope ab ſeditione milites contineant. ubi
Virginius maiorem, quàm reliquerat in urbe, motum exciuit. nam præterquam quòd ag-
mine prope quadringentorum hominum ueniens, qui ab urbe indignitate rei accenſi co-
mites ei ſe dederant, conſpectus eſt; ſtrictum etiam telum tenens, reſperſusque ipſe cruo-
re, tota in ſe caſtra conuertit. & togæ multifariam in caſtris uiſæ, maioris aliquanto, quàm
erat, ſpeciem urbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei eſſet, flens diu uocem
non miſit. tandem ut iam ex trepidatione concurrentium turba conſtitit, ac ſilentium fuit;
ordine cuncta, ut geſta erant, expoſuit. ſupinas deinde tendens manus, commilitones ap-
pellans orabat, ne quod ſcelus Ap. Claudij eſſet, ſibi attribuerent; neu ſe ut parricidam li-
berum auerſarentur: ſibi uitam filiæ ſua cariorem fuiſſe, ſi libere, ac pudice uiuere licitum I
fuiſſet: cum uelut ſeruam ad ſtuprum rapi uideret, morte amitti melius ratum, quàm con-
tumelia liberos: miſericordia ſe in ſpeciem crudelitatis lapſum: nec ſe ſuperſtitem filiæ fu
turum fuiſſe, niſi ſpem ulciſcendę mortis eius in auxilio commilitonum habuiſſet: illis quo
que enim filias, ſorores, coniugesque eſſe: nec cum filia ſua libidinem Ap. Claudij extin-
ctam eſſe; ſed, quo impunitior ſit, eo effrenatiorem fore: aliena calamitate documentum
datum illis cauendæ ſimilis iniuriæ: quod ad ſe attineat, uxorem ſibi faro ereptam; filiam,
quia non ultra pudica uictura fuerit, miſera, ſed honeſta morte occubuiſſe: nõ eſſe iam Ap-
pij libidini locum in domo ſua: ab alia uiolentia eius eodem ſe animo ſuum corpus uindi-
caturum, quo uindicauerit filiæ: cæteri ſibi ac liberis ſuis conſulerent. Hæc Virginio uo-
ciferanti ſucclamabat multitudo, nec illius dolori, nec ſuæ libertati ſe defuturos. Et im-
miſti turbæ militum togati cum, eadem illa querendo, docendoque quanto uiſa, quàm au- K
dita, indigniora potuerint uideri, ſimul profligatam iam rem nunciando Romæ eſſe, inſe-
cutosque, qui Appium prope interemptum in exilium abiſſe dicerent; perpulerunt, ut ad
arma conclamaretur, uellerentque ſigna, & Romam proficiſcerentur. Decemuiri ſimul
ijs, quæ uidebant, ijsque, quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem
caſtrorum ad ſedandos motus diſcurrunt: & leniter agentibus reſponſum non redditur.
imperio ſi quis inhiberet, & uiros, & armatos ſe eſſe reſpondetur. eunt agmine ad urbem,
& Auentinum inſidunt, ut quiſque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, crean-
dosq. tribunos plebis adhortantes. alia uox nulla uiolenta audita eſt. ſenatum Sp. Op-
pius habet. nihil placet aſpere agi, quippe ab ipſis datum locum ſeditionis eſſe. mittun-
tur tres legati conſulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, Ser. Sulpicius, qui quærerent ſenatus

A uerbis, cuius iuſſu caſtra deſeruiſſent; aut quid ſibi uellent, qui armati Auentinum obſe-
diſſent; belloque auerſo ab hoſtibus, patriam ſuam cœpiſſent? Non defuit quid reſponde
retur: deerat qui daret reſponſum, nullodum certo duce, nec ſatis audentibus ſingulis in-
uidiæ ſe offerre. id modo à multitudine conclamatum eſt, ut L. Valerium, & M. Hora-
tium ad ſe mitterent, his ſe daturos reſponſum. Dimiſſis legatis, admonet milites Vir-
ginius, in re non maxima pauloante trepidatum eſſe, quia ſine capite multitudo fuerit, re-
ſponſumque quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis conſenſu, quàm communi
conſilio, eſſe: placere decem creari, qui ſummæ rei præeſſent; militariq. honorę tribunos
militum appellari. Cum ad eum ipſum primum is honos deferretur; Melioribus meis
ueſtriſque rebus reſeruate, inquit, iſta de me iudicia. nec mihi filia in uita honorem ul-
lum iucundum eſſe patitur: nec in perturbata republica eos utile eſt præeſſe uobis, qui pro
B ximi inuidiæ ſint. ſi quis uſus mei eſt, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem nume-
rò tribunos militares creant. Neque in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoque auctore
Icilio Numitorioque ſeceſſio ab decemuiris facta eſt, non minore motu animorum Siccij
cædis memoria renouata, quàm quem noua fama de Virginia adeo fœde ad libidinem pe
tita accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitio-
rum militarium prærogatiuam urbana comitia iiſdem tribunis plebis creandis ſequeren-
tur; peritus rerum popularium, imminenſque ei poteſtati, & ipſe prius, quàm iretur ad
urbem, pari poteſtate eundem numerum ab ſuis creandum curat. Porta Collina urbem
intrauere ſub ſignis, mediaque urbe agmine in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri
exercitui, X X tribunis militum negocium dederunt, ut ex ſuo numero duos crearent, qui
ſummæ rerum præeſſent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres ſoliciti de ſumma
C rerum, cum ſenatus quotidie eſſet, iurgijs ſæpius terunt tempus, quàm conſilijs. Siccij
cædes decemuiris, & Appiana libido, & dedecora militiæ obijciebantur. placebat Vale-
rium Horatiumque ire in Auentinum. illi negabant ſe aliter ituros, quàm ſi decemuiri de-
ponerent inſignia magiſtratus eius, quo anno iam ante abiſſent. Decemuiri querentes ſe
in ordinem cogi, non ante, quàm perlatis legibus, quarum cauſa creati eſſent, depoſitu-
ros imperium ſe aiebant. Per M. Duilium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs
contentionibus aſsiduis nihil tranſigi; in Sacrum montem ex Auentino tranſit; affirmante
Duilio non prius, quàm deſeri urbem uideant, curam in animos patrum deſcenſuram: ad-
moniturum Sacrum montem conſtantiæ plebis; ſcituros, quàm ſine reſtituta poteſtate re-
digi in concordiam res nequeant. Via Nomentana, cui tum Ficulnenſi nomen fuit, pro-
fecti, caſtra in monte Sacro locauere, modeſtiam patrum ſuorum, nihil uiolando, imitati.
D Secuta exercitum plebs, nullo, qui per ætatem ire poſſet, retractante: proſequuntur coniu-
ges, liberique, cuinam ſe relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia nec libertas ſancta
eſſet, miſerabiliter rogitantes. Cum uaſta Romæ omnia, inſueta ſolitudo feciſſet; in foro
præter paucos ſeniorum nemo eſſet; uocatis utique in Senatum patribus, deſertum appa-
ruiſſet forum: plures iam, quàm Horatius, & Valerius, uociferabantur: Quid expectabi-
tis patres conſcripti? ſi decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare om-
nia paſſuri eſtis? quod autem iſtud imperium eſt, decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis
ac parietibus iura dicturi eſtis? non pudet lictorum ueſtrorum maiorem prope numerum
in foro conſpici, quàm togatorum, aliorumque? quid, ſi hoſtes ad urbem ueniant, facturi
eſtis? quid, ſi plebs mox, ubi parum ſeceſſione moueamur, armata ueniat; occaſu ne urbis
uultis finire imperium? atqui aut plebs non eſt habenda, aut habendi ſunt tribuni plebis.
E nos citius caruerimus patriciis magiſtratibus, quàm illi plebeijs. nouam inexpertamque
eam poteſtatem eripuere patribus noſtris, ne nunc, dulcedine ſemel capti, ferant deſyde-
rium: cum præſertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum
hæc ex omni parte iactarentur, uicti conſenſu decemuiri, futuros ſe, quando ita uidea-
tur, in poteſtate patrum affirmant. id modo ſimul orant, ac monent, ut ipſis ab inuidia ca-
ueatur; nec ſuo ſanguine ad ſupplicia patrum plebem aſſuefaciant. Tum Valerius Hora-
tiusque miſſi ad plebem conditionibus, quibus uideretur, reuocandam, componendasque
res, decemuiris quoque ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti, gau-
dio ingenti plebis in caſtra accipiuntur. quippe liberatores haud dubie & motus initio, &
exitu rei. ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine uerba facit. idem,
cum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ poſtulata plebis eſſent; compo-

ſito

ſtco iam ante aduentum legatorum conſilio,ea poſtulauit, ut appareret in æquitate rerum F
plus,quàm in armis,reponi ſpei. poteſtatem enim tribuniciam,prouocationemq́ue repe-
tebant,quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant: & ne cui fraudi eſſet, conciſ-
ſe milites aut plebem ad repetendam per ſeceſſionem libertatem. de decemuirorum mo
do ſupplicio atrox poſtulatum fuit. dedi quippe eos æquum cenſebant; uiuosq́ue igni
concrematuros minabantur. legati ad ea: Quæ conſilij fuerunt,adeo æqua poſtulaſtis, ut
ultro uobis deferenda fuerint. libertati enim ea præſidia petitis,non licentiæ ad impugnã
dum alios. iræ ueſtræ magis ignoſcendum,quàm indulgendum eſt: quippe qui crudelita-
tis odio in crudelitatem ruitis; & prius pene,quàm ipſi liberi ſitis, dominari iam in aduer-
ſarios uultis. nunquamne quieſcet ciuitas noſtra à ſupplicijs aut patrum in plebem Roma
nam,aut plebis in patres? ſcuto uobis magis,quàm gladio,opus eſt. ſatis ſuperq́ue humi
lis eſt,qui iure æquo in ciuitate uiuit,nec inferendo iniuriam,nec patiendo. etiam ſi quan- G
do metuendos uos præbituri eſtis,cum,recuperatis magiſtratibus,legibusq́ue ueſtris,iudi
cia penes uos erunt: de capite noſtro fortunisq́ue tunc, ut quæque cauſa erit, ſtatuetis:
nunc libertatem repeti ſatis eſt.Facerent,ut uellent, permittentibus cunctis, mox reditu-
ros ſe legati rebus perfectis affirmant. profecti,cum mandata plebis patribus expoſuiſ-
ſent; alij decemuiri,quandoquidem,præter ſpem ipſorum, ſupplicij ſui nulla mentio fie-
ret,haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio,& inuidia præcipua,odium in ſe alio
rum ſuo in eos metiens odio,Haud ignaro,inquit,imminet fortuna. uideo,donec arma ad
uerſarijs tradantur,differri aduerſus nos certamen. dandus inuidiæ eſt ſanguis. nihil ne
ego quidem moror,quo minus decemuiratu abeam. Factum ſenatusconſultũ,ut decemui-
ri ſe primo quoque tempore magiſtratu abdicarent: M.Papirius,pontifex maximus,tribu
nos plebis crearet: & ne cui fraudi eſſet ſeceſſio militum plebisq́ue. His ſenatusconſul- H
tis perfectis,dimiſſo ſenatu,decemuiri prodeunt in concionem,abdicantq́ue ſe magiſtra-
tu,ingenti hominum lætitia. nunciantur hæc plebi. legatos, quicquid in urbe hominum
ſupererat,proſequitur. huic multitudini læta alia turba ex caſtris occurrit. congratulan-
tur libertatem concordiamq́ue ciuitati reſtitutam. legati pro concione: quod bonum,fau
ſtum,felixq́ue ſit uobis,reiq́ue publicæ,redite in patriam ad penates, coniuges, liberosq́;
ueſtros. ſed qua hic modeſtia fuiſtis,ubi nullius ager in tot uſu rerum neceſſario tãtæ mul-
titudini eſt uiolatus; eam modeſtiam ferte in urbem. in Auentinum ite, unde profecti
eſtis. ibi felici loco,ubi prima initia inchoaſtis libertatis ueſtræ,tribunos plebis creabi-
tis. præſto erit pontifex maximus,qui comitia habeat. Ingens aſſenſus alacritasq́ue cun
cta approbantium fuit. conuertunt inde ſigna, profectiq́ue Romam certant cum obuijs
gaudio. armati per urbem ſilentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplo,pontifice ma I
ximo comitia habente,tribunos plebis creauerunt, omnium primum L. Virginium, in-
de L. Icilium,& P.Numitorium,auunculum Virginiæ,auctores ſeceſſionis; tum C.Sici-
nium,progeniem eius,quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, prodi-
tum memoriæ eſt; & M.Duilium,qui tribunatum inſignem ante decemuiros creatos geſ-
ſerat,nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. ſpe deinde magis, quàm meri-
tis,electi,M.Titinius,M.Pomponius,C. Apronius,P.Villius,C. Oppius. Tribunatu ini-
to L.Icilius extemplo plebem rogauit,& plebs ſciuit,ne cui fraudi eſſet ſeceſſio ab decem
uiris facta. Confeſtim de conſulibus creandis cum prouocatione M. Duilius rogatio-
nem pertulit. ea omnia in pratis Flaminijs concilio plebis acta; quem nunc circum Fla-
ANNO minium appellant. Per interregem deinde conſules creati,L. Valerius,& M. Horatius:
CCCIIII. qui extemplo magiſtratum occeperunt: quorum conſulatus popularis ſine ulla patrum in K
iuria,nec ſine offenſione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id ſuis decedere
opibus credebant. Omnium primum,cum ueluti in controuerſo iure eſſet,tenerenturne
patres plebiſcitis; legem centuriatis comitijs tulere,ut quod tributim plebes iuſſiſſet,po
pulum teneret. qua lege tribunicijs rogationibus telum acerrimum datum eſt. Aliam de
inde conſularem legem de prouocatione,unicum præſidium libertatis,decemuirali pote-
ſtate euerſam,non reſtituunt modo,ſed etiam in poſterum muniunt,ſanciendo noua lege,
ne quis ullum magiſtratum ſine prouocatione crearet: qui creaſſet, eum ius fasq́ue eſſet
occidi; neue ea cædes capitalis noxæ haberetur. et cum plebem hinc prouocatione,hinc
tribunicio auxilio ſatis firmaſſent, ipſis quoque tribunis, ut ſacroſancti uiderentur, cuius
rei prope iam memoria aboleuerat, relatis quibuſdam ex magno interuallo cæremonijs,
renouarunt;

A renouarunt; & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt, ſanciendo, ut, qui
tribunis plebis, ædilibus, iudicibus nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet; familia ad ædem
Cereris, Liberi Liberæq. uenum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam ſacro-
ſanctum eſſe, ſed caput eius, qui eorum cuiquam nocuerit, ſacrum eſſe, id ſanciri. itaque
ædilem prehẽdi, ducique à maioribus magiſtratibus: quod etſi non iure fiat, (noceri enim
ei, cui hac lege non licet) tamen argumentum eſſe, non haberi pro ſacroſancto ædilem: tri-
bunos uetere iureiurando plebis, cum primum eam poteſtatem creauit, ſacroſanctos eſſe.
Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege conſulibus quoque, & prætoribus,
quia eiſdem auſpicijs, quibus conſules, crearentur, cautum eſſe: iudicem enim conſulem
appellari. quæ refellitur interpretatio: quòd his temporibus nondum conſulem iudicem,
ſed prætorem appellari mos fuerit. Hæ conſulares leges fuere. Inſtitutum etiam ab ijſdem
B conſulibus, ut ſenatuſconſulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ ante ar-
bitrio conſulum ſupprimebantur, uitiabanturque. M. Duilius deinde, tribunus plebis, ple
bem rogauit, plebesque ſciuit, qui plebem ſine tribunis reliquiſſet, quique magiſtratum ſi-
ne prouocatione creaſſet, tergo, ac capite puniretur. Hæc omnia, ut inuitis, ita non aduer-
ſantibus patricijs, tranſacta: quia nondum in quenquam unum ſæuiebatur. Fundata dein-
de & poteſtate tribunicia, & plebis libertate, tum tribuni, aggredi ſingulos, tutum maturum
que iam rati, accuſatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. cum diem Ap-
pio Virginius dixiſſet, & Appius ſtipatus patricijs iuuenibus in forum deſcendiſſet; redin-
tegrata extemplo eſt omnibus memoria fœdiſſimæ poteſtatis, cum ipſum ſatellitesq. eius
uidiſſent. Tum Virginius, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta eſt. itaque neque ego, accu-
ſando apud uos eum, tempus teram, à cuius crudelitate uoſmet ipſos armis uindicaſtis: nec
C iſtum ad cætera ſcelera impudentiam, in defendendo ſe, adijcere patiar. Omnium igitur
tibi Ap. Claudi, quæ impie nefarieque per biennium alia ſuper alia es auſus, gratiam fa-
cio. unius tantum criminis niſi iudicem uindices te, ab libertate in ſeruitutem contra leges
uindicias non dediſſe; in uincula te duci iubeo. Nec in tribunicio auxilio Appius, nec in
iudicio populi ullam ſpem habebat: attamen & tribunos apppellauit: & nullo morante ar-
reptus à uiatore, Prouoco, inquit. Audita uox una uindex libertatis, ex eo miſſa ore, quo
uindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, ſilentium fecit. et dum pro ſe quiſque, deos tandem
eſſe, & non negligere humana, fremunt; & ſuperbiæ crudelitatique etſi ſeras, non leues ta-
men uenire pœnas: prouocare, qui prouocationem ſuſtuliſſet; & implorare præſidium po-
puli, qui omnia iura populi obtriſſet; rapique in uincula egentem iure libertatis, qui libe-
rum corpus in ſeruitutem addixiſſet: ipſius Appij, inter concionis murmur, fidem populi R.
D implorantis, uox audiebatur. maiorum merita in remp. domi militiæque commemorabat:
ſuum infelix erga plebem Romanam ſtudium, quòd æquandarum legum cauſa cum maxi-
ma offenſione patrum conſulatu abiſſet: ſuas leges, quibus manentibus lator earum in uin-
cula ducatur: cæterum ſua propria bona malaque, cum cauſæ dicendæ data facultas ſit, tum
ſe experturum: in præſentia ſe, communi iure ciuitatis, ciuem Romanum, die dicta, poſtu-
lare ut dicere liceat, ut iudicium populi R. experiri: non ita ſe inuidiam pertimuiſſe, ut ni-
hil in æquitate & miſericordia ciuium ſuorum ſpei habeat: quòd ſi indicta cauſa in uincula
ducatur, iterum ſe tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quòd
ſi tribuni eodem fœdere obligatos ſe fateantur tollendæ appellationis cauſa, in quam con-
ſpiraſſe decemuiros criminati ſint: ait ſe prouocare ad populum; implorare leges de pro-
uocatione, & conſulares, & tribunicias, eo ipſo anno latas. quem enim prouocaturum, ſi
E huic indemnato indicta cauſa non liceat? cui plebeio & humili præſidium in legibus fore,
ſi Ap. Claudio non ſit? ſe documento futurum, utrum nouis legibus dominatio, an liber-
tas firmata ſit; & appellatio prouocatioque aduerſus iniuriam magiſtratuum oſtentata tan-
tum inanibus literis, an uere data ſit. Contra ea Virginius, unum Ap. Claudium & legum
expertem, & ciuilis & humani fœderis eſſe, aiebat. reſpicerent tribunal homines, caſtellum
omnium ſcelerum: ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, ſanguini ciuium infeſtus, uir-
gas ſecuresque omnibus minitans, deorum hominumque contemptor, carnificibus non
lictoribus ſtipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem uerſo, uirginem inge-
nuam in oculis populi R. uelut bello captam, à complexu patris abreptam, miniſtro cubi-
culi ſui clienti dono dederit: ubi crudeli decreto, nefandisque uindicijs dexteram patris
in filiam armauerit: ubi tollentes corpus ſemianime uirginis, ſponſum, auunculumque in
carcerem

carcerem duci iuſſerit, ſtupro interpellato magis, quàm cæde, motus: & illi carcerem æ- F
dificatum eſſe, quod domicilium plebis Romanæ uocare ſit ſolitus: proinde ut illo iterum
ac ſæpius prouocet, ſic ſe iterum ac ſæpius iudicem illi ferre, uindicias ne ab libertate in ſer
uitutem dederit: ſi ad iudicem non eat, pro damnato in uincula duci iubere. Vt haud quo-
quam improbante, ſic magno motu animorum, cum tanti uiri ſupplicio ſuamet plebi iam ni
mia libertas uideretur, in carcerem eſt coniectus. tribunus ei diem prodixit. Inter hæc ab
Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam uenerunt:
donumq́. ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui pon-
deris, prout res haud opulentæ erant, colebanturq́. religiones pie magis, quàm magnifice.
Iiſdem auctoribus cognitum eſt, Aequos Volſcosq́. ſumma ui bellum apparare. itaque par
tiri prouincias conſules iuſſi. Horatio Sabini, Valerio Aequi, Volſciq́. euenere. Cum ad
ea bella delectum edixiſſent, fauore plebis non iuniores modo, ſed emeritis etiam ſtipen- G
diis pars magna uoluntariorum ad nomina danda præſto fuere: eoq́. non copia modo, ſed
genere etiam militum, ueteranis admiſtis, firmior exercitus fuit. Prius quàm urbem egre-
derentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim eſt nomen, in æs incisas in publico
propoſuerunt. ſunt qui iuſſu tribunorum ædiles functos eo miniſterio ſcribant. C. Clau-
dius, qui peroſus decemuirorum ſcelera, & ante omnes fratris filij ſuperbiæ infeſtus, Regil-
lum, antiquam in patriam, ſe contulerat; is magno iam natu, cum ad pericula eius depre-
canda rediiſſet, cuius uitia fugerat, ſordidatus cum gentilibus clientibusq́. in foro prehen-
ſabat ſingulos; orabatque, ne Claudiæ genti eam inuſtam maculam uellent, ut carcere &
uinculis uiderentur digni: uirum honoratiſſimæ imaginis futurum ad poſteros, legum lato
rem, conditoremq́. Romani iuris iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones? auer-
terent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq́. animos; & potius unum tot Clau H
dijs deprecantibus condonarent, quàm, propter unius odium, multorum preces aſperna-
rentur: ſe quoque id generi ac nomini dare; nec cum eo in gratiam rediſſe, cuius aduerſæ
fortunæ uelit ſuccurſum: uirtute libertatem recuperatam eſſe, clementia concordiam ordi
num ſtabiliri poſſe. Erant quos moueret ſua magis pietate, quàm eius, pro quo agebat, cau
ſa. ſed Virginius, ſui potius ut miſererentur, orabat, filiæque; nec gentis Claudiæ, regnum
in plebem ſortitæ, ſed neceſſariorum Virginiæ, & trium tribunorum preces audirent, qui ad
auxilium plebis creati, ipſi plebis fidem atque auxilium implorarent. Iuſtiores hæ lacrymæ
uidebantur. itaque, ſpe inciſa, priuſquam prodicta dies adeſſet, Appius ſibi mortem con-
ſciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius, inuidiæ proximus, quòd in urbe fue-
rat, cum iniuſtæ uindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria Oppio, quàm non
prohibita, inuidiæ fecit. teſtis productus, qui, VII. & XX enumeratis ſtipendijs, octies I
extra ordinem donatus, donaq́: ea gerens in conſpectu populi, ſciſſa ueſte tergum lacera-
tum uirgis oſtendit, nihilū deprecās, quin, ſi quam ſuam noxam reus dicere poſſet, priuatus
in ſe iterum ſæuiret. Oppius quoque ductus in uincula eſt, & ante iudicij diem finem ibi ui-
tæ fecit. bona Claudij Oppijq́. tribuni publicauere. collegæ eorum exilij cauſa ſolum uer-
terunt: bona publicata ſunt. et M. Claudius, aſſertor Virginiæ, die dicta damnatus, ipſo re-
mittente Virginio ultimam pœnam, dimiſſus Tibur exulatum abijt: manesq́. Virginiæ, mor
tuæ, quàm uiuæ, feliciores, per tot domos ad petendas pœnas uagati, nullo relicto ſonte,
tandem quieuerunt. Ingens metus inceſſerat patres; uultusq́. iam ijdem tribunorum erāt,
qui decemuirorum fuerant; cum M. Duilius tribunus plebis, inhibito ſalubriter modo ni-
miæ poteſtatis, Et libertatis, inquit, noſtræ, & pœnarum ex inimicis ſatis eſt. itaque hoc an
no nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam ſum paſſurus. nam neque uete- K
ra peccata repeti, iam obliterata, placet, cum & noua expiata ſint decemuirorum ſupplicijs:
& nihil admiſſum iri, quod uim tribuniciam deſideret, ſpondet perpetua conſulum ambo-
rum in libertate ueſtra tuenda cura. Ea primum moderatio tribuni metum patribus dem-
pſit, eademq́. auxit conſulum inuidiam: quòd adeo toti plebis fuiſſent, ut patrum ſalutis li-
bertatisq́. prior plebeio magiſtratui, quàm patricio, cura fuiſſet; & ante inimicos ſatietas
pœnarum ſuarum cepiſſet, quàm obuiam ituros licentiæ eorum conſules appareret. mul-
tique erant, qui mollius conſultum dicerent, quòd legum ab ijs latarum patres auctores
fuiſſent. neque erat dubium, quin, turbato reip. ſtatu, tempori ſuccubuiſſent. Conſules, re-
bus urbanis compoſitis, fundatoq́. plebis ſtatu, in prouincias diuerſi abiere. Valerius ad-
uerſus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volſcorumq́. ſuſtinuit conſilio bel
lum.

A lum. quòd ſi extemplo rem fortunæ commiſiſſet, haud ſcio an (qui tum animi ab decem-
uirorum infelicibus auſpicijs Romanis hoſtibusq́. erant) magno detrimento certamen ſta-
turum fuerit. Caſtris mille paſſuum ab hoſte poſitis, copias continebat: hoſtes medium
inter bina caſtra ſpatium acie inſtructa complebant: prouocantibusq́. ad prælium, reſpon-
ſum Romanorum nemo reddebat. tandem fatigati ſtando, ac nequicquam expectando cer
tamen Aequi Volſcique, poſtquam conceſſum propemodum de uictoria credebant; pars
in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis caſtris præſidium, quàm
ſatis uirium ad certamen. quod ubi ſenſit conſul, reddit illatum antea terrorem, inſtructaq́.
acie ultro hoſtem laceſſit. ubi illi, conſcientia quid abeſſet uirium, detrectauere pugnam;
creuit extemplo Romanis animus; & pro uictis habebant pauentes intra uallum. cum per
totum diem ſtetiſſent intenti ad certamen, nocti ceſſere. & Romani quidem pleni ſpei cor-
B pora curabant. haudquaquam pari hoſtes animo, nuncios paſſim trepidi ad reuocandos
prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis; ulteriores non inuenti. ubi illuxit,
egreditur caſtris Romanus, uallum inuaſurus, ni copia pugnæ fieret. & poſtquam multa
iam dies erat, neque mouebatur quicquam ab hoſte; iubet ſigna inferri conſul. moraq́. acie,
indignatio Aequos & Volſcos inceſſit, ſi uictores exercitus uallum potius, quàm uirtus &
arma contegerent. igitur & ipſi efflagitatum ab ducibus ſignum pugnæ accepere. iamque
pars egreſſa portis erat, deincepsq́. alij ſeruabant ordinem, in ſuum quiſque locum deſcen
dentes, cum conſul Romanus prius, quàm totis uiribus fulta conſtaret hoſtium acies, intu-
lit ſigna; adortusq́. nec dum omnes eductos, nec, qui erant, ſatis explicatis ordinibus, pro
pe fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circunſpectantiumq́. ſe ac ſuos, addi-
to turbatis mentibus clamore atque impetu, inuadit. retulere primo pedem hoſtes: dein-
C de, cum animos collegiſſent, & undique duces, uictisne ceſſuri eſſent, increparent, reſtitui-
tur pugna. Conſul ex altera parte Romanos meminiſſe iubebat, illo die primum liberos
pro libera urbe Romana pugnare; ſibimet ipſis uicturos, non ut decemuirorum uictores
præmium eſſent: non Appio duce rem geri, ſed conſule Valerio, à liberatoribus populi R.
orto, liberatore ipſo: oſtenderent, prioribus prælijs per duces, non per milites ſtetiſſe, ne
uincerent: turpe eſſe, contra ciues plus animi habuiſſe, quàm contra hoſtes; & domi, quàm
foris, ſeruitutem magis timuiſſe: unam Virginiam fuiſſe, cuius pudicitiæ in pace periculum
eſſet; unum Appium ciuem periculoſæ libidinis: at ſi fortuna belli inclinet, omnium libe-
ris ab tot millibus hoſtium periculum fore: nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater
paſſuri ſint ijs auſpicijs conditæ urbi accidere. Auentini Sacriq́. montis admonebat; ut,
ubi libertas parta eſſet paucis ante menſibus, eò imperium illibatum referrent; oſtende-
D rentque, eandem indolem militibus Romanis poſt exactos decemuiros eſſe, quæ ante crea
tos fuerit; nec, æquatis legibus, imminutam uirtutem populi R. eſſe. Hæc ubi inter ſigna
peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites: Agite iuuenes, inquit, præſtate uirtute pe-
ditem, ut honore atque ordine præſtatis. primo concurſu pedes mouit hoſtem: pulſum
uos, immiſſis equis, exigite è campo. non ſuſtinebunt impetum: & nunc cunctantur ma-
gis, quàm reſiſtunt. Concitant equos, permittuntq́. in hoſtem pedeſtri iam turbatum pu-
gna: &, perruptis ordinibus, elati ad nouiſſimam aciem, pars libero ſpatio circumuecti,
iam fugam undique capeſſentes, pleroſque a caſtris auertunt, præterequitantesque abſter-
rent. peditum acies, & conſul ipſe, uisq́. omnis belli fertur in caſtra: captisq́. cum ingen-
ti cæde, maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in urbem modo, ſed in Sa-
binos ad alterum exercitum, in urbe lætitia modo celebrata eſt; in caſtris animos militum
E ad æmulandum decus accendit. Iam Horatius eos, excurſionibus ſufficiendo, prælijsq́.
leuibus experiundo, aſſuefecerat ſibi potius fidere, quàm meminiſſe ignominiæ, decemui-
rorum ductu acceptæ: paruaq́. certamina in ſummam totius profecerant ſpei. Nec ceſſa-
bant Sabini, feroces ab re priore anno bene geſta, laceſſere atque inſtare, rogitantes quid
latrocinij modo procurſantes pauci, recurſantesq́. tererent tempus? & in multa prælia par
uaq́. carperent ſummam unius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq́. ſemel
fortunæ rem darent? Ad id, quod ſua ſponte ſatis collectum animorum erat; indignitate
etiam Romani accendebantur: iam alterum exercitum uictorem in urbem rediturum, ſibi
ultro per contumelias hoſtem inſultare: quando autem ſe, ſi tum non ſint, pares hoſtibus
fore? Vbi hæc fremere militem in caſtris conſul ſenſit; concione aduocata, Quemadmo-
dum, inquit, in Algido res geſta ſit, arbitror uos milites audiſſe. qualem liberi populi exer-

citum

citum decuit eſſe, talis fuit. conſilio collegæ, uirtute militum uictoria parta eſt. quod ad F
me attinet, id cōſilij animiq́. habiturus ſum, quod uos milites mihi effeceritis. & trahi bel
lum ſalubriter, & mature perfici poteſt. ſi trahendum eſt: ego, ut in dies ſpes uirtusq́. ue-
ſtra creſcat, eadem, qua inſtitui, diſciplina efficiam. ſi iam ſatis animi eſt, decerniq́. placet:
agitedum clamorem, qualem in aciem ſublaturi eſtis, tollite hic, indicem uoluntatis uirtu-
tisq́. ueſtræ. Poſtquam ingenti alacritate clamor eſt ſublatus: quod bene uertat, geſturum
ſe illis morem, poſteroq́. die in aciem deducturum, affirmat. reliquum dici apparandis ar-
mis conſumptum eſt. poſtero die ſimul inſtrui Romanam aciem Sabini uidere, & ipſi iam
auidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes ſibimet ambos exercitus,
ueteris perpetuæq́. alterum gloriæ auidum, alterum nuper noua uictoria elatum. Conſi-
lio etiam Sabini uires adiuuere. nam cum æquaſſent aciem, duo extra ordinem millia, quæ
in ſiniſtrum cornu Romanorum in ipſo certamine impreſſionem facerent, tenuere. quæ ubi, G
illatis ex tranſuerſo ſignis, degrauabant prope circumuentum cornu; equites duarum le-
gionum ſexcenti fere propere ex equis deſiliunt; cedentibusq́. iam ſuis, prouolant in pri-
mum; ſimulq́. & hoſti ſe opponunt; &, æquato primum periculo, pudore deinde animos
peditum accendunt. uerecundiæ erat, equitem ſuo alienoque marte pugnare; peditem ne
ad pedes quidem degreſſo equiti parem eſſe. uadunt igitur in prælium ab ſua parte omiſ-
ſum, & locum, ex quo ceſſerant, repetunt: momentoq́. non reſtituta modo pugna, ſed in-
clinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus, ſe ad equos recipit: tranſ
uolat inde in partem alteram ſuis uictoriæ nuncius: ſimul & in hoſtes, iam pauidos, quip-
pe fuſo ſuæ partis ualidiore cornu, impetum facit. non aliorum eo prælio uirtus magis emi-
tuit. conſul prouidere omnia, laudare fortes, increpare ſicubi ſegnior pugna eſſet. caſtiga-
ti, fortium ſtatim uirorum opera edebant: tantumq́. hos pudor, quantum alios laudes ex- H
citabant. Redintegrato clamore, undique omnes connixi hoſtem auertunt: nec deinde
Romana uis ſuſtineri potuit. Sabini fuſi paſſim per agros, caſtra hoſti ad prædam relin-
quunt. ibi non ſociorum, ſicut in Algido, res, ſed ſuas Romanus populationibus agrorum
amiſſas recipit. Gemina uictoria, duobus bifariam prælijs parta, maligne ſenatus in unum
diem ſupplicationes conſulum nomine decreuit. populus iniuſſu & altero die frequens ijt
ſupplicatum. & hæc uaga popularisq́. ſupplicatio ſtudijs prope celebratior fuit. conſules
ex compoſito eodem biduo ad urbem acceſſere, ſenatumq́. in Martium campum euocaue-
re. ubi cum de rebus ab ſe geſtis agerent, queſti primores patrum, ſenatum inter milites
dedita opera terroris cauſa haberi. itaque inde conſules, ne criminationi locus eſſet, in
prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis eſt, (circum iam tum Apollinarem appellabant)
auocauere ſenatum. ubi cum ingenti conſenſu patrum negaretur triumphus, L. Icilius, tri- I
bunus pl. tulit ad populum de triumpho conſulum, multis diſſuaſum prodeuntibus, maxi-
me C. Claudio uociferante de patribus, non de hoſtibus, conſules triumphare uelle; gra-
tiamq́. pro priuato merito in tribunum, non pro uirtute honorem, peti: nunquam ante de
triumpho per populum actum, ſemper æſtimationem arbitriumq́. eius honoris penes ſena-
tum fuiſſe: ne reges quidem maieſtatem ſummi ordinis imminuiſſe: ne ita omnia tribuni
poteſtatis ſuæ implerent, ut nullum publicum conſilium ſinerent eſſe: ita demum liberam
ciuitatem fore, ita æquatas leges, ſi ſua quiſque iura ordo, ſuam maieſtatem teneat. in ean-
dem ſententiam multa & à cæteris ſenioribus patrum cum eſſent dicta, omnes tribus eam
rogationem acceperunt. tum primum ſine auctoritate ſenatus, populi iuſſu triumphatum
eſt. hæc uictoria tribunorum plebisq́. prope in haud ſalubrem luxuriam uertit, conſpiratio-
ne inter tribunos facta, ut ijdem tribuni reficerentur; &, quo ſua minus cupiditas emineret, K
conſulibus quoque continuarent magiſtratum. conſenſum patrum cauſabantur, quo per
contumeliam conſulum iura plebis labefactata eſſent. quid futurum nondum firmaris le-
gibus, ſi nouos tribunos per factiones ſuas conſules adoriti eſſent? non enim ſemper Vale-
rios Horatiosq́. conſules fore, qui libertati plebis ſuas opes poſtferrent. forte quadam uti-
li ad id tempus, ut comitijs præeſſet, potiſſimum M. Duilio ſorte euenit, uiro prudenti, &
ex continuatione magiſtratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex ueteribus tri-
bunis negaret illius ſe rationem habiturum; pugnarentq́. collegæ, ut liberas tribus in ſuf-
fragium mitteret; aut concederet ſortem comitiorum collegis, habituris è lege potius co-
mitia, quàm ex uoluntate patrum: iniecta contentione, Duilius conſules ad ſubſellia acci-
tos cum interrogaſſet, quid de comitijs conſularibus in animo haberent, reſpondiſſentq́.

ſe nouos

A ſe nouos conſules creaturos,auctores popularis ſententiæ haud populares nactus, in con
cionem cum ijs proceſſit. ubi cum conſules producti ad populum, interrogatique, ſi eos
populus R. memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumq́. geſtarum,
conſules iterum faceret, quidnam facturi eſſent, nihilq́. ſententiæ ſuæ mutaſſent; collau- Anno
datis conſulibus, quòd perſeuerarent ad ultimum diſſimiles decemuirorum eſſe, comitia ccc v.
habuit: &,quinque tribunis pl. creatis,cum præ ſtudijs aperte petentium nouem tribuno
rum alij candidati tribus non explerent, concilium dimiſit, nec deinde comitiorum cau-
ſa habuit. ſatisfactum legi aiebat; quæ,numero nuſquam præfinito tribunis,modo ut re-
linquerentur, ſanciret, & ab ijs, qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet. recitabatq́.
rogationis carmen,in quo: Si tribunos plebis decem rogabo,ſi quos minus hodie decem
tribunos plebis fecerint: hi tum,quos ſibi collegas cooptaſſint, ita illi legitimi eadem le-
B ge tribuni plebei ſint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duilius cum ad ulti-
mum perſeueraſſet,negando X V. tribunos plebis remp. habere poſſe, uicta collegarum
cupiditate,pariter patribus plebiq́. acceptus magiſtratu abijt. Noui tribuni plebis in co-
optandis collegis patrum uoluntatem fouerunt: duos etiam patricios cõſularesq́ue, Sp.
Tarpeium,& A. Aterium cooptauere. Conſules creati,Lar Herminius,T. Virginius Cœ Anno
limontanus,nihil magnopere ad patrum aut plebis cauſam inclinati,ocium domi ac foris ccc v i.
habuere. L.Trebonius,tribunus pl.infeſtus patribus, quòd ſe ab ijs in cooptandis tribu-
nis fraude captum,proditumq́ue à collegis aiebat; rogationem tulit, ut, qui plebem Ro-
manam tribunos pl. rogaret,is uſque eò rogaret, dum X tribunos plebi faceret. inſectan
disq́ue patribus,unde Aſpero etiam inditum eſt cognomen,tribunatum geſsit. Inde M.
Geganius Macerinus, & C. Iulius conſules facti, coitiones tribunorum; aduerſus nobi- Anno
C lium iuuentutem ortas,ſine inſectatione poteſtatis eius,conſeruata maieſtate patrum, ſe- cccvii.
dauere: plebem,decreto ad bellum Volſcorum & Aequorum delectu,ſuſtinendo, tem ab
ſeditionibus continuere; urbano quoque ocio foris omnia tranquilla eſſe affirmantes,
per diſcordias ciuiles externos tollere animos. cura pacis, concordiæ quoque inteſtinæ
cauſa fuit. Sed alter ſemper ordo grauis alterius modeſtiæ erat. quieſcenti plebi, ab iunio
ribus patrum iniuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus eſſent, in primis pa-
rum proderat: deinde ne ipſi quidem inuiolati erant, utique poſtremis menſibus; cum &
per coitiones potentiorum iniuria fieret; & uis poteſtatis omnis aliquanto poſterio-
re anni parte languidior ferme eſſet: iamq́ue plebs ita in tribunatu ponere aliquid ſpei,
ſi ſimiles Icilio tribunos haberet: nomina tantum ſe biennio habuiſſe. ſeniores contra pa
trum ut nimis feroces ſuos credere iuuenes eſſe,ita malle,ſi modus excedẽdus eſſet, ſuis,
D quàm aduerſarijs, ſupereſſe animos. adeo moderatio tuendæ libertatis,dum, æquari uel-
le ſimulando,ita ſe quiſque extollit, ut deprimat alium, in difficili eſt: cauendoq́. ne me-
tuant homines, metuendos ultro ſe efficiunt: & iniuriam à nobis repulſam, tanquam aut
facere aut pati neceſſe ſit,iniungimus alijs. T. Quinctius Capitolinus quartum,& Agrip- Anno
pa Furius conſules inde facti,nec ſeditionem domi,nec foris bellum acceperunt: ſed im- cccviii.
minebat utrunque. Iam non ultra diſcordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe
incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis ſemper certaminibus conciones
turbaret. ad quarum primum ſtrepitum uelut ſigno accepto arma cepere Aequi ac Vol-
ſci: ſimul quòd perſuaſerant ijs duces cupidi prædarum,biennio ante delectum indictum
haberi non potuiſſe, abnuente iam plebe imperium. eò aduerſus ſe non eſſe miſſos exer-
citus. diſſolui licentia militandi morem.nec pro communi iam patria Romam eſſe. quic-
E quid irarum ſimultatumq́. cum externis fuerit,in ipſos uerti. occæcatos lupos inteſtina ra
bie opprimendi occaſionem eſſe. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum popu
lati ſunt: deinde,poſtquam ibi nemo uindex occurrebat,tum uero,exultantibus belli au-
ctoribus,ad mœnia ipſa Romæ,populabundi,regione portæ Eſquilinæ acceſſere, uaſtatio
nem agrorum urbi per contumeliam oſtentantes. unde poſtquam inulti prædam præ ſe
agentes retro ad Corbionẽ agmine iere,Quinctius conſul ad concionẽ populũ uocauit.
ibi in hanc ſententiã locutũ accipio. Etſi mihi nullius noxæ conſcius Quirites ſum, tamẽ
cũ pudore ſummo in concionẽ ueſtram proceſſi. hoc uos ſcire,hoc poſteris memoriæ tra-
ditũ iri,Aequos & Volſcos uix Hernicis modo pares,T. Quinctio quartũ conſule ad mœ
nia urbis Romæ impune armatos ueniſſe. hanc ego ignominiã (quanquam iandiu ita uiui
F tur,is

tur, is ſtatus rerum eſt, (ut nihil boni diuinet animus) ſi huic potiſſimum imminere anno F
ſciſſem, uel exilio, uel morte, ſi alia fuga honoris non eſſet, uitaſſem. ergo ſi uiri arma illa
habuiſſent, quæ in portis fuere noſtris, capi Roma me conſule potuit? ſatis honorum, ſatis
ſuperq́. uitæ erat: mori conſulem tertium oportuit.. quem tandem ignauiſſimi hoſtium
contempſere? nos conſules? an uos Quirites? ſi culpa in nobis eſt: auferte imperium in-
dignis: &, ſi id parum eſt, inſuper pœnas expetite: ſi in uobis: nemo deorum nec homi-
num ſit, qui ueſtra puniat peccata Quirites; uoſmet tantum eorum pœniteat. non illi ue-
ſtram ignauiam contempſere, nec ſuæ uirtuti confiſi ſunt: quippe toties fuſi fugatique, ca
ſtris exuti, agro multati, ſub iugum miſſi, & ſe & uos nouere. diſcordia ordinū eſt uenenum
urbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis libertatis eſt
modus; dum tædet uos patriciorum, nos plebeiorum magiſtratuum; ſuſtulere illi animos.
Pro deum fidem, quid uobis uultis? tribunos plebis concupiſtis: concordiæ cauſa con- G
ceſſimus. decemuiros deſideraſtis: creari paſſi ſumus. decemuirorum uos pertæſum eſt:
coegimus abire magiſtratu. manente in eoſdem priuatos ira ueſtra, mori atque exulare no
biliſſimos uiros honoratiſſimosque paſſi ſumus. tribunos plebis creare iterum uoluiſtis:
creaſtis. conſules facere ueſtrarum partium, etſi patribus uidebamus iniquum, patricium
quoque magiſtratum plebi donum fieri uidimus. auxilium tribunicium, prouocationem
ad populum, ſcita plebis iniuncta patribus, ſub titulo æquandarum legum noſtra iura op-
preſſa tulimus & ferimus. qui finis erit diſcordiarum? ecquando unam urbem habere;
ecquando communem hanc eſſe patriam licebit? uicti nos æquiore animo quieſcimus;
quam uos uictores. ſatisne eſt, nobis uos metuendos eſſe? aduerſus nos Auentinum ca-
pitur: aduerſus nos Sacer occupatur mons. Eſquilias quidem ab hoſte prope captas, &
ſcandētem in aggerem Volſcum hoſtem nemo ſubmouit. in nos uiri, in nos armati eſtis. H
Agitedum, ubi hic curiam circumſederitis; & forum infeſtum feceritis; & carcerem im-
pleueritis principibus; iiſdem iſtis ferocibus animis egredimini extra portam Eſquili-
nam. aut, ſi ne hoc quidem audetis, ex muris uiſite agros ueſtros ferro igniq́. uaſtatos, præ
dam abigi, fumare incenſa paſſim tecta. At enim communis res per hæc loco eſt peiore,
ager uritur, urbs obſidetur, belli gloria penes hoſtes eſt. quid tandem? priuatæ res ueſtræ
quo in ſtatu ſunt? iam unicuique ex agris ſua damna nunciabuntur.. quid eſt tandem do-
mi, unde ea expleatis? tribuni uobis amiſſa reddent ac reſtituent? uocis uerborumque
quantum uoletis, ingerent, & criminum in principes, & legum aliarum ſuper alias, & con
cionum. ſed ex illis concionibus nunquam ueſtrum quiſquam re fortunaq́. domum au-
ctior rediit. ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offenſiones, ſimul
tates publicas priuataſq́.? à quibus ſemper non ueſtra uirtute innocentiaque, ſed auxilio I
alieno tuti ſitis. At Hercules cum ſtipendia nobis conſulibus, non tribunis ducibus, &
in caſtris, non in foro, faciebatis; & in acie ueſtrum clamorem hoſtes, non in concione
patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoſte capto, pleni fortunarum, gloriæq́.
ſimul publicæ, ſimul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum
ueſtris fortunis hoſtem abire ſinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro uiuite: ſequi-
tur uos neceſſitas militandi, quam fugitis. graue erat in Aequos & Volſcos proficiſci? an
te portas eſt bellum. ſi inde non pellitur; iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium
ſcandet, & in domos ueſtras uos perſequetur. Biennio ante ſenatus delectum haberi, &
educi exercitum in Algidum iuſſit. ſedemus deſides domi, mulierum ritu inter nos alter-
cantes, præſenti pace læti, nec cernentes ex ocio illo breui multiplex bellum rediturum.
His ego gratiora dictu alia eſſe ſcio: ſed me uera pro gratis loqui, etſi meum ingenium K
non moneret, neceſſitas cogit. Vellem equidem uobis placere Quirites: ſed multo malo
uos ſaluos eſſe; qualicunque erga me animo futuri eſtis. Natura hoc ita comparatum eſt,
ut, qui apud multitudinem ſua cauſa loquitur, gratior eo ſit, cuius mens nihil præter publi-
cum commodū uidet. niſi forte aſſentatores publicos, plebicolas iſtos, qui uos nec in ar-
mis, nec in ocio eſſe ſinunt, ueſtra uos cauſa incitare & ſtimulare putatis. concitati, aut ho-
nori, aut quæſtui illis eſtis. & quia in concordia ordinū nullos ſe uſquam eſſe uident: malæ
rei, ſe quàm nullius, turbarū ac ſeditionū duces eſſe uolunt. Quarū rerū ſi uos tædiū tandē
capere poteſt, & patrum ueſtroſq́. antiquos mores uultis pro his nouis ſumere: nulla ſup-
plicia recuſo, niſi paucis diebus hos populatores agrorum noſtrorū fuſos fugatosq́. caſtris

exuero,

A exuero,& à portis noſtris mœnibusq́ue ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nunc
uos attoniti eſtis,tranſtulero. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm
tunc ſeueriſſimi conſulis fuit. Iuuentus quoque,quæ inter tales metus detrectationem mi
litiæ,telum accerrimum aduerſus patres habere ſolita erat, bellum & arma ſpectabat. &
agreſtium fuga,ſpoliatiq́. in agris & uulnerati,fœdiora his quæ ſubijciebantur oculis,nun
ciantes,totã urbem ira impleuere. In ſenatum ubi uentum eſt,ibi uero in Quinctiũ omnes
uerſi, ut unum uindicem maieſtatis Romanæ intueri: & primores patrum dignam dicere
concionem imperio conſulari,dignam tot conſulatibus anteactis, dignam uita omni ple-
na honorũ ſæpe geſtorũ,ſæpius meritorũ. alios conſules aut per proditionẽ dignitatis pa-
trum plebi adulatos,aut acerbe tuendo iura ordinis,aſperiorẽ domando multitudinem fe
ciſſe: T. Quinctium orationem memorẽ maieſtatis patrum,concordiæq́. ordinum, & tẽpo
B rum in primis habuiſſe. orare eum,collegamq́. ut capeſſerent remp. orare tribunos ut uno
animo cum conſulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulſare uellent, plebemq́. obediẽ
tem in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos,communem patriam, auxi-
liumq́,eorũ implorare,uaſtatis agris,urbe prope oppugnata. Conſenſu omnium delectus
decernitur,habeturq́;. Cum conſules in concione pronunciaſſent,tempus non eſſe cauſas
cognoſcendi,omnes iuniores poſtero die prima luce in campo Martio adeſſent; cogno-
ſcendis cauſis eorum,qui nomina non dediſſent,bello perfecto ſe daturos tempus; pro de
ſertore futurum,cuius non probaſſent cauſam: omnis iuuentus affuit poſtero die. cohor-
tes ſibi quæque centuriones legerunt: bini ſenatores ſingulis cohortibus præpoſiti. Hæc
omnia adeo mature perfecta accepimus,ut ſigna eo ipſo die à quæſtoribus ex ærario prõ-
pta,delataq́. in campum,quarta diei hora mota ex campo ſint; exercitusq́. nouus, paucis
C cohortibus ueterum militum uoluntate ſequentibus, manſerit ad decimum lapidem. in-
ſequens dies hoſtem in conſpectum dedit,caſtraque ad Corbionem caſtris ſunt coniun-
cta. tertio die, cum ira Romanos,illos,cum toties rebellaſſent, conſcientia culpæ ac de-
ſperatio irritaret, mora dimicandi nulla eſt facta. In exercitu Romano cum duo conſu-
les eſſent poteſtate pari, quod ſaluberrimum in adminiſtratione magnarum rerum eſt;
ſumma imperij,concedente Agrippa,penes collegam erat: & prælatus ille, facilitati ſum
mittentis ſe comiter reſpondebat, communicando conſilia laudesq́ue, & æquando im-
parem ſibi. In acie Quinctius dextrum cornu, Agrippa ſiniſtrum tenuit: Sp. Poſtumio
Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum Ser. Sulpicium equitibus præ-
ficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere,haud ſegniter reſiſtentibus Volſcis.
Ser. Sulpicius per mediam hoſtium aciem cum equitatu perrupit. unde cum eadem re-
D uerti poſſet ad ſuos, priuſquam hoſtis turbatos ordines reficeret, terga impugnare ho-
ſtium ſatius uiſum eſt; momentoque temporis, in auerſam incurſando aciem, ancipiti
terrore diſſipaſſet hoſtes, ni ſuo proprio eum prælio equites Volſcorum & Aequorum
exceptum aliquandiu tenuiſſent. ibi uero Sulpicius negare cunctandi tempus eſſe, cir-
cumuentos intercluſosq́ue ab ſuis uociferans, ni equeſtre prælium conniti omni ui per-
ficerent: nec, fugare equitem integrum,ſatis eſſe: conficerent equos, uirosq́ue, ne quis
reueheretur inde ad prælium,aut integraret pugnam: non poſſe illos reſiſtere ſibi, quibus
conferta peditum acies ceſſiſſet. Haud ſurdis auribus dicta. impreſſione una totum equi-
tatum fudere,magnam uim ex equis præcipitauere, ipſos equosq́ue ſpiculis confodere.
is finis pugnæ equeſtris fuit. tunc adorti peditum aciem, nuncios ad conſules rei geſtæ
mittunt, ubi iam inclinabatur hoſtium acies. nuncius deinde & uincentibus Romanis
E animos auxit, & referentes gradum perculit Aequos. In media primum acie uinci cœ-
pti, quà præmiſſus equitatus turbauerat ordines. ſiniſtrum deinde cornu ab Quinctio
conſule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. ibi Agrippa, ætate uiribusq́ue fe
rox,cum, omni parte pugnæ melius rem geri, quàm apud ſe, uideret, accepta ſigna ab ſi-
gniferis ipſe inferre,quædam iacere etiam in cõfertos hoſtes cœpit. cuius ignominiæ me
tu concitati milites inuaſere hoſtem. ita æquata ex omni parte uictoria eſt. Nuncius tum
à Quinctio uenit,uictorem iam ſe imminere hoſtium caſtris: nolle irrumpere, antequam
ſciat debellatum & in ſiniſtro cornu eſſe: ſi iam fudiſſet hoſtes,conferret ad ſe ſigna,ut ſi-
mul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uicto-
rem collegam,caſtraq́. hoſtium uenit. ibi paucis defendentibus,momentoq́ue fuſis, fine

certamine in munitiones irrumpunt: prædaq. ingenti compotem exercitum, ſuis etiam F
rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amiſſæ erant, reducunt. Triumphum nec
ipſos poſtulaſſe, nec delatum ijs ab ſenatu, accipio: nec traditur cauſa ſpreti, aut non ſpe-
rati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporum conijcio, cum Valerio atque
Horatio conſulibus, qui præter Volſcos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam
pepererant, negatus ab ſenatu triumphus eſſet; uerecundiæ fuit, pro parte dimidia rerum
conſulibus petere triumphum; ne, etiam ſi impetraſſent, magis hominum ratio, quàm me-
ritorum, habita uideretur. Victoriam honeſtam, ex hoſtibus partam, turpe domi de fini-
bus ſociorum iudicium populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro
cum ſæpe bello certaſſent, multis inuicem cladibus feſſi, iudicem populum Romanum ce
pere. Cum ad cauſam orandam ueniſſent, concilio populi à magiſtratibus dato, magna
contentione actum. iamq. editis teſtibus, cum tribus uocari, & populum inire ſuffragium G
oporteret, conſurgit P. Scaptius, de plebe, magno natu; &, Si licet, inquit, conſules de
rep. dicere, errare ego populum in hac cauſa non patiar. Cum, ut uanum, eum negarent
conſules audiendum eſſe; uociferantemque, prodi publicam cauſam, ſummoueri iuſſiſ-
ſent; tribunos appellat. tribuni, ut fere ſemper reguntur à multitudine magis, quàm re-
gunt, dedere cupidæ audiendi plebi, ut, quæ uellet, Scaptius diceret. ibi infit, annum ſe ter
tium & octogeſimum agere, & in eo agro de quo agitur, militaſſe non iuuenem, ſed uice-
ſima iam ſtipendia merentem, cum ad Coriolos ſit debellatum: eò ſe rem uetuſtate obli-
teratam, cæterum ſuæ memoriæ infixam, afferre, agrum, de quo ambigitur, finium Corio
lanorum fuiſſe; captisq. Coriolis, iure belli publicum populi R. factum: mirari ſe, quo-
nam more Ardeates Aricinique, cuius agri ius nunquam uſurpauerint incolumi Coriola-
na re, eum ſe à populo R. quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos ſperent: ſi- H
bi exiguum uitæ tempus ſupereſſe; non potuiſſe ſe tamen inducere in animum, quin, quem
agrum miles pro parte uirili manu cepiſſet, eum ſenex quoque uoce, qua una poſſet, uin-
dicaret: magnopere ſe ſuadere populo, ne inutili pudore ſuam ipſe cauſam damnaret.
Conſules cum, Scaptium non ſilentio modo, ſed cum aſſenſu etiam audiri, animaduertiſ-
ſent; deos hominesq. teſtantes flagitium ingens fieri, patrum primores accerſunt. cum
his circumire tribunos; orare, ne peſſimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices
in ſuam rem litem uertendo: cum præſertim, etiam ſi fas ſit curam emolumenti ſui iudici
eſſe, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis in
iuria ſociorum animis: nam famæ quidem ac fidei damna maiora eſſe, quàm quæ æſtima-
ri poſſent. hoc legatos referre domum? hoc uulgari? hoc ſocios audire? hoc hoſtes? quo
cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptione hoc, concionali ſeni, aſſignaturos pu- I
tarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populum R. qua-
druplatoris, & interceptoris litis alienæ perſonam laturum: quem enim hoc priuatæ rei
iudicem feciſſe, ut ſibi controuerſam adiudicaret rem? Scaptium ipſum id quidem, etſi
præmortui iam ſit pudoris, non facturum. Hæc conſules, hæc patres uociferantur. ſed
plus cupiditas, & auctor cupiditatis Scaptius ualet. uocatæ tribus iudicauerunt agrum
publicum populi R. eſſe. nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad iudices alios itum foret. nunc haud
ſane quicquam bona cauſa eleuatur dedecus iudicij: idq. non Aricinis Ardeatibusque,
quàm patribus Romanis, fœdius atque acerbius uiſum. Reliquum anni quietum ab ur-
banis motibus, & ab externis manſit.

EPITOME LIBRI IIII. K

LEX de connubio patrum & plebis à tribunis contentione magna, patribus repugnantibus, perlata eſt. Tribuni Aliquot annos, res populi R. domi militiaq. per hoc genus magiſtratus adminiſtrata ſunt. Item cenſores tunc primum creati ſunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, miſſis in eum colonis, reſtitutus eſt. Cum fame populus R. laboraret, Sp. Mælius, eques Romanus, frumentum populo ſua impenſa largitus eſt, & ob id factum conciliata ſibi plebe, regnum affectans à C. Seruilio Ahala magiſtro equitum iuſſu Quinctij Cincinnati dictatoris occiſus eſt. L. Minutius index boue aurata donatus eſt. Legatis Romanis à Fidenatibus occiſis, quoniam ob remp. occubuerant,

A *rant, ſtatuæ in roſtris poſitæ ſunt. Cornelius Coſ-*
ſus, tribunus militum, occiſo Tolumnio rege Veien-
tium, opima ſpolia ſecunda retulit. Mamercus Ae-
milius dictator cenſuræ honore, qui antea per quin-
quennium gerebatur, anni & ſex menſium ſpacio fi-
nito, ob eam rem à cenſoribus notatus eſt. Fidenæ
in poteſtatem redactæ, eoq́. noui coloni miſſi ſunt. qui
bus occiſis Fidenates cum defeciſſent à populo R. à
Mamerco Aemilio dictatore victi ſunt, & Fidenæ
captæ. Coniuratio ſeruorum oppreſſa eſt. Poſtu-
mius tribunus militum propter crudelitatem ab ex-
ercitu occiſus eſt. Stipendium ex ærario tum pri-
mum militibus datum eſt. res præterea geſtas aduer
ſum Volſcos & Veientes, Fidenates, & Faliſcos
continet.

HOS ſecuti M. Genucius & C. Curtius conſules. Fuit annus do- An.cccix.
mi foriſque infeſtus. anni nanque principio & de connubio pa-
B trum & plebis C. Canuleius tribunus pl. rogationem promulga
uit, qua contaminari ſanguinem ſuum patres, confundique iura
gentium rebantur: & mentio primo ſenſim illata à tribuno, ut al-
terum ex plebe conſulem liceret fieri, eò proceſſit deinde, ut ro-
gationem nouam tribuni promulgarent, ut populo poteſtas eſ-
ſet, ſeu de plebe, ſeu de patribus uellet, conſules faciendi. id ue-
ro ſi fieret, non uulgari modo cum infimis, ſed prorſus auferri à primoribus ad plebem
ſummum imperium credebant. læti ergo audiere patres, Ardeatium populum ob iniu-
riam agri abiudicati deſciſſe, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volſcos
Aequosq́. ob communitam Verruginem fremere. adeo uel infelix bellum ignominioſæ
paci præferebant. his itaque in maius etiam acceptis, ut inter ſtrepitum tot bellorum con
C ticeſcerent actiones tribuniciæ, delectus haberi, bellum, armaque ui ſumma apparari iu-
bent, ſi quo intentius poſſit, quàm T. Quinctio conſule apparatum ſit. Tum C. Canu-
leius, pauca in ſenatu uociferatus, ne quicquam territando conſules, auertere plebem à
cura nouarum legum; nunquam eos, ſe uiuo, delectum habituros ante, quàm ea, quæ pro-
mulgata ab ſe collegisq́. eſſent, plebes ſciuiſſet; confeſtim ad concionem aduocauit. eo-
dem tempore & conſules ſenatum in tribunum, & tribunus populum in conſules incita-
bat. Negabant conſules iam ultra ferri poſſe furores tribunicios: uentum iam ad finem
eſſe: domi plus belli concitari, quàm foris: id adeo non plebis, quàm patrum, neque tri-
bunorum magis, quàm conſulum, culpa accidere: cuius rei præmium ſit in ciuitate, eam
maximis ſemper auctibus creſcere: ſic pace bonos, ſic bello fieri: maximum Romæ præ-
mium ſeditionum eſſe: id & ſingulis uniuerſisq́. ſemper honori fuiſſe. reminiſcerentur,
D quam maieſtatem ſenatus ipſi à patribus accepiſſent, quam liberis tradituri eſſent; &, quē
admodum plebs gloriari poſſet, ſe auctiorem ampliorémq́. eſſe: finem ergo non fieri, nec
futurum, donec, quàm felices ſeditiones, tam honorati ſeditionum auctores eſſent. Quas,
quantasq́. res C. Canuleium aggreſſum? colluuionem gentium, perturbationem auſpi-
ciorum publicorum priuatorumq́. afferre, ne quid ſynceri, ne quid incontaminati ſit: ut,
diſcrimine omni ſublato, nec ſe quiſquam, nec ſuos nouerit. quam enim aliam uim con-
nubia promiſcua habere, niſi ut ferarum prope ritu uulgentur concubitus plebis, patrum-
que? ut, qui natus ſit, ignoret cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit; dimidius patrum ſit,
dimidius plebis, ne ſecum quidem ipſe concors. Parum id uideri, quòd omnia diuina
humanaq́. turbentur: iam ad conſulatum uulgi turbatores accingi: & primo, ut alter con
ſul ex plebe fieret, id modo ſermonibus tentaſſe; nunc rogari, ut, ſeu ex patribus, ſeu ex
E plebe uelit, populus conſules creet: & creaturos haud dubie ex plebe ſeditioſiſſimum
quenque. Canuleios igitur Iciliosq́. conſules fore. ne id Iupiter optimus maximus ſine-
ret, regiæ maieſtatis imperium eò recidere: & ſe millies morituros potius, quàm ut tan-
tum dedecoris admitti patiantur. certum habere, maiores quoque, ſi diuinaſſent, conce-
dendo omnia, non mitiorem in ſe plebem, ſed aſperiorem, alia ex alijs iniquiora poſtulan-
do, cum prima impetraſſet, futuram; primo quamlibet dimicationem ſubituros fuiſſe po-
tius, quàm eas leges ſibi imponi paterentur: quia tum conceſſum ſit de tribunis, iterum
conceſſum eſſe. finem ergo non fieri: non poſſe, in eadem ciuitate tribunos pl. & patres
eſſe: aut hunc ordinem, aut illum magiſtratum tollendum eſſe; potiusq́. ſero, quàm nun-
quam, obuiam eundum audaciæ temeritatique. illi ne impune primo diſcordias ſerentes,

concirent finitima bella? deinde aduerſus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem defen- F
diq. prohibeant? & cum hoſtium tantum acceſſerit, exercitus conſcribi aduerſus hoſtes
non modo non patiantur; ſed audeat Canuleius in ſenatu proloqui, ſe, niſi ſuas leges tan-
quam uictoris patres accipi ſinant, delectum haberi prohibiturum? quid eſſe aliud, quàm
minari, ſe patriam proditurum, patriam oppugnari atque capi paſſurum? quid eam uo-
cem animorum, non plebi Romanæ, ſed Volſcis & Aequis & Veientibus allaturam? non
ne, Canuleio duce, ſe ſperaturos Capitolium atque arcem ſcandere poſſe, ſi patribus tri-
buni, cum iure ac maieſtate adempta, animos etiam eripuerint? conſules paratos eſſe du
ces prius aduerſus ſcelus ciuium, quàm aduerſus hoſtium arma. Cum maxime hæc in ſe-
natu agerentur, Canuleius pro legibus ſuis, & aduerſus conſules ita diſſeruit: Quanto-
pere uos Quirites contemnerent patres; quàm indignos ducerẽt, qui una ſecum urbe in-
tra eadem mœnia uiueretis; ſæpe equidem & ante uideor animaduertiſſe, nunc tamen G
maxime, quòd adeo atroces in has rogationes noſtras coorti ſunt: quibus quid aliud
quam admonemus, ciues nos eorum eſſe, &, ſi non eaſdem opes habere, eandem tamen
patriam incolere? altera connubium petimus, quod finitimis, externiſq. dari ſolet. nos
quidem ciuitatem, quæ plus, quam connubium eſt, hoſtibus etiam uictis dedimus. altera
nihil noui ferimus, ſed id, quod populi eſt, repetimus, atque uſurpamus: ut, quibus uelit,
populus R. honores mandet. Quid tandem eſt, cur cœlum ac terras miſceant? cur in
me impetus modo pene in ſenatu ſit factus? negent ſe manibus temperaturos? uiolatu-
roſq. denuncient ſacroſanctam poteſtatem? ſi populo R. liberum ſuffragium datur, ut, qui
bus uelit, conſulatum mandet; & non præciditur ſpes plebeio quoque, ſi dignus ſummo
honore erit, adipiſcendi ſummi honoris; ſtare urbs hæc non poterit? de imperio actum
eſt? & perinde hoc ualet, plebeius ne conſul fiat, tanquam ſeruum aut libertinum aliquis H
conſulem futurum dicat. Ecquid ſentitis, in quanto contemptu uiuatis? lucis uobis hu-
ius partem, ſi liceat, adimant. quod ſpiratis, quod uocem mittitis, quod formas homi-
num habetis, indignantur. quinetiam (ſi dijs placet) nefas aiunt eſſe, conſulem plebeium
fieri. Obſecro uos, ſi non ad faſtos, non ad commentarios pontificum admittimur; ne ea
quidem ſcimus, quæ omnes peregrini etiam ſciunt, conſules in locum regum ſucceſſiſſe?
nec aut iuris aut maieſtatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit? en un-
quam creditis fando auditum eſſe, Numam Pompilium non modo non patricium, ſed ne
ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iuſſu, patribus auctoribus Ro-
mæ regnaſſe? L. deinde Tarquinium non modo Romanæ, ſed ne Italicæ quidem gentis,
Damarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, uiuis liberis Anci, regem factum? Ser.
Tullium poſt hunc, captiua Corniculana natum, patre nullo, matre ſerua, ingenio & uirtu- I
te regnum tenuiſſe? quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipſe Romulus, parens ur
bis, in ſocietatem regni accepit? Ergo, dum nullum faſtiditur genus, in quo eniteret uir-
tus, creuit imperium Romanum. pœniteat nunc uos plebeij conſulis; cum maiores no-
ſtri aduenas reges non faſtidierint, & ne regibus quidem exactis clauſa urbs fuerit pere-
grinæ uirtuti. Claudiam certe gentem poſt reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem
modo accepimus, ſed etiam in patriciorum numerum. ex peregrinóne patricius, deinde
conſul fiat? ciuis Romanus ſi ſit ex plebe, præciſa conſulatus ſpes erit? utrum tandem
non credimus fieri poſſe, ut uir fortis ac ſtrenuus, pace belloq. bonus, ex plebe, ſit Numæ,
L. Tarquinio, Ser. Tullio ſimilis? an, ne ſi ſit quidem, ad gubernacula reip. accedere eum
patiemur? potiusq. decemuiris teterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant,
quàm optimis regum nouis hominibus ſimiles conſules ſumus habituri? At enim nemo K
poſt reges exactos de plebe conſul fuit. Quid poſtea? nullàne res noua inſtitui debet?
&, quod nondum eſt factum (multa enim nondum ſunt facta in nouo populo) ea, ne ſi
utilia quidem ſint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Nu
ma Pompilio creati ſunt. cenſus in ciuitate, & deſcriptio centuriarum, claſſiumque, non
erat: ab Ser. Tullio eſt facta. conſules nunquam fuerant: regibus exactis creati ſunt. di-
ctatoris nec imperium, nec nomen fuerat: apud patres eſſe cœpit. tribuni plebis, ædiles,
quæſtores nulli erant: inſtitutum eſt ut fierent. decemuiros legibus ſcribendis intra de-
cem hos annos & creauimus, & è republica ſuſtulimus. quis dubitat, quin, in æternum ur-
be condita, & in immenſum creſcente, noua imperia, ſacerdotia, iura gentiũ hominumq.

instituantur?

A inſtituantur? hoc ipſum, ne connubium patribus cum plebe eſſet, non decemuiri tulerunt paucis his annis, peſſimo exemplo publico, cum ſumma iniuria plebis? an eſſe ulla maior aut inſignior contumelia poteſt, quàm partem ciuitatis, uelut contaminatam, indignam connubio haberi? quid eſt aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immiſceamur cauent; ne ſocietur ſanguis: quid? hoc ſi polluit nobilitatem iſtam ueſtram, quam plerique oriundi ex Albanis, & Sabinis, non genere, nec ſanguine, ſed per cooptationem in patres, habetis, aut ab regibus lecti, aut poſt reges exactos iuſſu populi; ſinceram ſeruare priuatis conſilijs non poteratis, nec ducẽdo ex plebe, neque ueſtras filias ſororesq. enubere ſinendo è patribus? nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorum iſta libido eſt: nemo inuitum pactionẽ nuptialem quenquam facere coegiſſet. uerum enimuero lege id prohiberi, & connubium
B tolli patrum ac plebis, id demum contumelioſum plebi eſt. cur enim non confertis, ne ſit connubium diuitibus ac pauperibus? quod priuatorum conſiliorum ubique ſemper fuit; ut, in quam cuique fœminæ conueniſſet domum, nuberet; ex qua pactus eſſet uir domo, in matrimonium duceret; Id uos ſub legis ſuperbiſſimæ uincula conijcitis, qua dirimatis ſocietatem ciuilem, duasq. ex una ciuitate faciatis. Cur non ſancitis, ne uicinus patricio ſit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem conſiſtat? quid enim in re eſt aliud? ſi plebeiam patricius duxerit, ſi patriciam plebeius, quid iuris tãdem mutatur? nempe patrem ſequuntur liberi. Nec; quod nos ex connubio ueſtro petamus, quicquam eſt, præterquam ut hominum, ut ciuium numero ſimus. nec, uos (niſi in contumeliam ignominiamq. noſtram certare iuuat) quod contendatis, quicquam eſt. denique, utrum tandem populi Romani, an ueſtrum ſummum imperium eſt? regibus exa-
C ctis, utrum uobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta eſt? Oportet licere populo R. ſi uelit, iubere legem. an, ut quæque, rogatio promulgata erit, uos delectum pro pœna decernetis? &, ſimul ego tribunus uocare tribus in ſuffragium cœpero, tu ſtatim conſul ſacramento iuniores adiges, & in caſtra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? quid, ſi non, quantum iſtæ minæ aduerſus plebis conſenſum ualerent, bis iam experti eſſetis? ſcilicet, quia nobis conſultum uolebatis, certamine abſtinuiſtis? an ideo non eſt dimicatum, quòd, quæ pars firmior, eadem modeſtior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos ueſtros illi tentabunt ſemper, uiros non experientur. ita ad bella iſta, ſeu falſa, ſeu uera ſunt, conſules, parata uobis plebs eſt, ſi connubijs redditis, unam hanc ciuitatem tandem facitis, ſi coaleſcere, ſi iungi, miſcerique uobis priuatis neceſſitudinibus poſſunt: ſi ſpes, ſi aditus ad honores uiris ſtrenuis & fortibus datur: ſi in conſortio, ſi
D in ſocietate reip. eſſe: ſi, quod æquæ libertatis eſt, inuicem annuis magiſtratibus parere atque imperitare licet. ſin hæc impediet aliquis, ferte ſermonibus, & multiplicate fama bella: nemo eſt nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro ſuperbis dominis, cum quibus nec in re publica honorum, nec in priuata connubij ſocietas eſt.

Cum in concionem & conſules proceſſiſſent, & res à perpetuis orationibus in altercationem uertiſſet; interroganti tribuno, cur plebeium conſulem fieri non oporteret? ut fortaſſe uere, ſic parum utiliter in præſens certamen reſpondit; quòd nemo plebeius auſpicia haberet; ideoque decemuiros connubium diremiſſe, ne incerta prole auſpicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarſit; quòd auſpicari, tanquam inuiſi dijs immortalibus, negarentur poſſe. nec ante finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimum auctorem plebs nacta eſſet, & ipſa cum eo pertinacia certaret, quam ui-
E cti tandem patres, ut de connubio ferretur, conceſſere, ita maxime rati contentionem de plebeijs conſulibus tribunos aut totam depoſituros, aut poſt bellum dilaturos eſſe; contentamque interim connubio plebem, paratam delectui fore. Cum Canuleius uictoria de patribus, & plebis fauore ingens eſſet, accenſi alij tribuni ad certamen, pro rogatione ſua ſumma ui pugnant, &, creſcente in dies fama belli, delectum impediunt. Conſules, cum per ſenatum, intercedentibus tribunis, nihil agi poſſet, conſilia principum domi habebant: apparebat autem, aut hoſtibus, aut ciuibus de uictoria concedendum eſſe. ſoli ex conſularibus Valerius atque Horatius non intererant conſilijs. C. Claudij ſententia conſules armabat in tribunos: Quinctiorum, Cincinnatique, & Capitolini ſententiæ abhorrebant à cæde, uiolandisq. quos, fœdere icto cum plebe, ſacroſanctos acce-

 piſſent.

piſſent. Per hæc conſilia eò deducta res eſt, ut tribunos militum conſulari poteſtate pro- F
miſcue ex patribus ac plebe creari ſinerent, de conſulibus creandis nihil mutaretur. eoq́.
contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis conſulari poteſtate tribus crean-
dis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid ſeditioſe dixerat, aut fece-
rat, hinc quammaxime tribunicij & prenſare homines, & concurſare toto foro candidati
cœpere: ut patricios deſperatio primo, irritata plebe, adipiſcendi honoris, deinde indigna
tio, ſi cum his gerendus eſſet honos, deterreret. poſtremo, coacti tamen à primoribus, pe
tiere, ne ceſſiſſe poſſeſſione reip. uiderentur. euentus eorum comitiorum docuit, alios ani
mos in contentione libertatis, dignitatisque, alios, ſecundum depoſita certamina, incor-
rupto iudicio eſſe. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quòd
ratio habita plebeiorum eſſet. Hanc modeſtiam, æquitatemq́. & altitudinem animi ubi
Anno nunc in uno inueneris, quæ tum populi uniuerſi fuit? Anno trecenteſimodecimo quàm G
cccx. urbs Roma condita erat, primum tribuni militum pro conſulibus magiſtratum ineunt,
A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Clœlius. quorum in magiſtratu concordia do-
mi, pacem etiam foris præbuit. Sunt, qui propter adiectum Aequorum Volſcorumq́ue
bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo conſules obire tot ſimul bella ne
quirent, tribunos militum tres creatos dicant, ſine mentione promulgatæ legis de conſu-
libus creandis ex plebe, & imperio & inſignibus conſularibus uſos. Non tamen pro fir-
mato iam ſtetit magiſtratus eius ius: quia tertio menſe, quàm inierunt, augurum decreto,
perinde ac uitio creati, honore abiere; quòd C. Curtius, qui comitijs eorum præfuerat,
parum recte tabernaculum cepiſſet. Legati ab Ardea Romam uenerunt, ita de iniuria que
rentes, ut, ſi demeretur ea, in fœdere atque amicitia manſuros, reſtituto agro appareret:
ab ſenatu reſponſum eſt, iudicium populi reſcindi ab ſenatu non poſſe, præterquam quòd H
nullo nec exemplo nec iure fieret, concordiæ etiam ordinum cauſa: ſi Ardeates ſua tem-
pora expectare uelint, arbitriumq́. ſenatui leuandæ iniuriæ ſuæ permittant, fore, ut, poſt-
modum gaudeant ſe iræ moderatos; ſciantq́. patribus æque curæ fuiſſe, ne qua iniuria in
eos oriretur, ac ne, orta, diuturna eſſet. Ita legati, cum ſe rem integram relaturos dixiſ-
ſent, comiter dimiſſi. Patricij, cum ſine curuli magiſtratu reſp. eſſet, coiere, & interregem
creauere. contentio, conſules ne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies
complures tenuit. Interrex ac ſenatus, conſulum comitia; tribuni plebis, & plebs, tribu-
norum militum ut habeantur, tendunt. uicerunt patres: quia & plebs patricijs ſeu hunc
ſeu illum delatura honorem, fruſtra certare ſuperſedit; & principes plebis ea comitia ma-
lebant, quibus non haberetur ratio ſui, quam quibus ut, indigni, præterirentur. tribuni quo
que plebis certamen ſine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quin- I
ctius Barbatus interrex conſules creat L. Papirium Mugillanum, L. Sempronium Atrati-
num. His conſulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum eſt. idq́. monumenti eſt, conſu
les eos illo anno fuiſſe, qui neque in annalibus priſcis, neque in libris magiſtratuum inue-
niuntur. credo, quòd tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac ſi totum annum
in imperio fuerint, ſuffectis his conſulibus, prætermiſſa nomina conſulum horum. Lici-
nius Macer auctor eſt, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuenta. Et
foris, cum tot terrores à finitimis oſtentati eſſent, & domi ocium fuit. Hunc annum, ſeu
tribunos modo, ſeu tribunis ſuffectos conſules quoque habuit, ſequitur annus haud du-
Anno bijs conſulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quinctio Capitolino quintum conſu-
cccxi. libus. Idem hic annus cenſuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ: quæ deinde tanto
incremento aucta eſt, ut morum, diſciplinæq́. Romanæ penes eam regimen, ſenatus, equi K
tumq́. centuriæ, decoris, dedecoriſq́. diſcrimen ſub ditione eius magiſtratus, publicorum
ius, priuatorumq́. locorum, & uectigalia populi R. ſub nutu atque arbitrio eſſent. ortum
autem initium rei eſt, quòd in populo, per multos annos incenſo, neque differri cenſus po
terat; neque conſulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negocium
agere. mentio illata ab ſenatu eſt, rem operoſam, ac minime conſularem, ſuo proprio ma-
giſtratu egere: cui ſcribarum miniſterium, cuſtodiæq́. & tabularum cura, cui arbitrium for
mulæ cenſendi ſubijceretur. & patres quanquam rem paruam, tamen, quo plures patricij
magiſtratus in rep. eſſent, læti accepere; id quod euenit, futurum credo etiam rati, ut
mox opes eorum, qui præeſſent, ipſi honori ius maieſtatemq́. adijcerent: & tribuni, id
quod

A quod tunc erat, magis neceſſariam, quàm ſpecioſi miniſterij procurationem intuentes,
ne paruis quoque rebus incommode aduerſarentur, haud ſane tetendere. Cum à primo-
ribus ciuitatis ſpretus honos eſſet; Papirium, Semproniumque, quorum de conſulatu du
bitabatur, ut eo magiſtratu parum ſolidum conſulatum explerent, cenſui agendo popu-
lus ſuffragijs præfecit. cenſores ab re appellati ſunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati
ab Ardea ueniunt, pro uetertima ſocietate, renouatoque fœdere recenti auxilium prope
euerſæ urbi implorantes. frui nanque pace, optimo conſilio, cum populo Romano ſerua-
ta, per inteſtina arma non licuit. quorum cauſa atque initium traditur ex certamine factio
num ortum, quæ fuere, eruntq́. potentibus populis magis exitio, quàm bella externa,
quàm fames morbive, quàm quæ alia in deum iras uelut ultima publicorum malorum uer
tunt. Virginem plebeij generis, maxime forma notam, petiere iuuenes, alter uirgini ge-
B nere par, tutoribus fretus, qui & ipſi eiuſdem corporis erant; nobilis alter, nulla re præter-
quam forma captus. adiuuabant eum optimatium ſtudia, per quæ in domum quoque puel
læ certamen partium penetrauit. nobilis ſuperior iudicio matris eſſe: quæ quàm ſplendi-
diſſimis nuptijs iungi puellam uolebat. tutores in ea quoque re partium memores, ad
ſuum tendere. cum res peragi intra parietes nequiſſet, uentum in ius eſt. poſtulatu audi-
to matris tutoremque, magiſtratus ſecundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. ſed
uis potentior fuit. nanque tutores inter ſuæ partis homines de iniuria decreti palam in fo-
ro concionati, manu facta uirginem ex domo matris rapiunt. aduerſus quos infeſtior co-
orta optimatium acies ſequitur accenſum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. pulſa plebs,
nihil Romanæ plebi ſimilis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros opti-
matium cum ferro igniq́. excurſiones facit. urbem quoque omnis etiam expertem ante
C certaminis, multitudine opificum ad ſpem prædæ euocata, obſidere parat. nec ulla ſpe-
cies cladesq́. belli abeſt, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funeſtas nuptias
ex occaſu patriæ petentium. parum parti utrique domi armorum belliq́. eſt uiſum. opti-
mates, Romanos ad auxilium urbis obſeſſæ, plebs ad expugnandam ſecum Ardeam Vol-
ſcos exciuere. priores Volſci duce Aequo Clœlio Ardeam uenerunt, & mœnibus ho-
ſtium uallum obiecere. quod ubi Romam eſt nunciatum, extemplo M. Geganius con-
ſul, cum exercitu profectus, tria millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit, præcipitiq́.
iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde uigilia ſigna profert: cœptumq́. opus
adeo approperatum eſt, ut ſole orto Volſci firmiore ſe munimento ab Romanis circum-
uallatos, quàm à ſe urbem, uiderent. & alia parte conſul muro Ardeæ brachium immiſe-
rat, quà ex oppido ſui commeare poſſent. Volſcus imperator, qui ad eam diem non com
D meatu præparato, ſed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluiſſet militem;
poſtquam ſeptus uallo, repente inops omnium rerum erat, ad colloquium conſule euoca
to, ſi ſoluendæ obſidionis cauſa uenerit Romanus, abducturum ſe inde Volſcos ait. Ad-
uerſus ea conſul, uictis conditiones accipiendas eſſe, non ferendas, reſpondit; neque, ut
uenerint ad oppugnandos ſocios populi R. ſuo arbitrio, ita abituros Volſcos eſſe. dedi
imperatorem, arma poni iubet, fatentes uictos ſe eſſe, & imperio parere: aliter tam abeun
tibus, quàm manentibus ſe hoſtem infenſum, uictoriam potius ex Volſcis, quàm pacem
infidam Romam relaturum. Volſci exiguam ſpem in armis ponentes, alia undique ab-
ſciſſa, cum tentaſſent; præter cætera aduerſa, loco quoque iniquo ad pugnam congreſſi,
iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preceps à certamine uerſi, dedito
imperatore, traditisq́. armis, ſub iugum miſſi, cum ſingulis ueſtimentis. ignominiæ cla-
E disq́. pleni dimittuntur: & cum haud procul urbe Tuſculo conſediſſent, uetere Tuſcula
norum odio inermes oppreſſi dederunt pœnas, uix nuncijs cladis relictis. Romanus Ar
deæ turbatas ſeditione res, principibus eius motus ſecuri percuſſis, bonisq́. eorum in pu
blicum Ardeatium redactis, compoſuit: demptamq́. iniuriam iudicij tanto beneficio po
puli R. Ardeates credebant; ſenatui ſupereſſe aliquid ad delendum publicæ auaritiæ mo
numenrum uidebatur. Conſul triumphans in urbem redijt Clœlio Volſcorum duce an
te currum ducto, prælatisq́. ſpolijs, quibus dearmatum exercitum hoſtium ſub iugum mi
ſerat. Aequauit, quod haud facile eſt, Quinctius conſul togatus armati gloriam colle-
gæ: qui concordiæ pacisq́. domeſticam curam, iura infimis ſummisq́. moderando, ita te-
nuit, ut eum & patres ſeuerum conſulem, & plebs ſatis comem crediderint: & aduerſus
tribunos

tribunos auctoritate plura, quàm certamine, tenuit. quinque conſulatus eodem tenore F
geſti, uitaque omnis conſulariter acta, uerendum pene ipſum magis, quàm honorem, fa-
ciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his conſulibus fuit. Conſules creant
M. Fabium Vibulanum, Poſtumum Aebutium Cornicinem. Fabius & Aebutius con-
ANNO CCCXII. ſules, quo maiori gloriæ rerum domi forisq. geſtarum ſuccedere ſe cernebant; maximè
autem memorabilem annum apud finitimos ſocios hoſtesq. eſſe, quòd Ardeatibus in re
præcipiti tanta foret cura ſubuentum; eo impenſius, ut delerent protſus ex animis homi-
num infamiam iudicij, ſenatuſconſultum fecerunt, ut, quoniam ciuitas Ardeatium inteſti-
no tumultu redacta ad paucos eſſet, coloni eò præſidij cauſa aduerſus Volſcos ſcriberen-
tur. hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosq. falleret iudicij reſcindendi con-
ſilium initum. conſenſerant autem, ut, multo maiore parte Rutulorum colonorum, quàm
Romanorum, ſcripta, nec ager ullus diuideretur, niſi is, qui interceptus iudicio infami G
erat; nec ulli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuiſus eſſet, gleba ulla agri aſſi-
gnaretur. ſic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam
creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Aebutius Helua. Qui, per minime
populare miniſterium agro aſſignando ſocijs, quem populus Romanus ſuum iudicaſſet,
cum plebem offendiſſent, ne primoribus quidem patrum ſatis accepti, quòd nihil gratiæ
cuiuſquam dederant; uexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni adſcripti
remanendo in colonia, quam teſtem integritatis iuſtitiæq. habebant, uitauere. Pax domi
ANNO CCCXIII. forisq. fuit & hoc & inſequenti anno, C. Furio Pacilo, & M. Papirio Craſſo conſulibus. Lu-
di ab decemuiris, per ſeceſſionem plebis, à patribus ex ſenatuſconſulto uoti, eo anno facti
ſunt. Cauſa ſeditionum nequicquam à Pœtelio quæſita: qui tribunus plebis iterum ea
ipſa denunciando factus, neque ut de agris diuidendis plebi, referrent conſules ad ſena- H
tum, peruincere potuit; &, cum magno certamine obtinuiſſet ut conſulerentur patres, cō-
ſulum an tribunorum placeret comitia haberi, conſules creari iuſſi ſunt. ludibrioq. erant
minæ tribuni, denunciantis ſe delectum impediturum; cum, quietis finitimis, neque bel-
lo, neque belli apparatu opus eſſet. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Procu-
ANNO CCCXIIII. lo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato conſulibus, multiplici clade ac periculo inſi-
gnis, ſeditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem in ceruices accepto.
Vnum abfuit bellum externum: quo ſi aggrauatæ res eſſent, uix ope deorum omnium reſ-
ſiſti potuiſſet. Cœpere à fame mala; ſeu aduerſus annus frugibus fuit; ſeu, dulcedine con-
cionum & urbis, deſerto agrorum cultu. nam utrunque traditur. & patres plebem deſi-
dem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam conſulum accuſabant. poſtremo
perpulere plebeij, haud aduerſante ſenatu, ut L. Minucius præfectus annonæ crearetur; I.
felicior in eo magiſtratu ad cuſtodiam libertatis futurus, quàm ad curationem miniſterij
ſui: quanquam poſtremo annonæ quoque leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam
tulit. Qui cum, multis circa finitimos populos legationibus terra mariq. nequicquam
miſſis, (niſi quòd ex Etruria haud ita multum frumenti aduectum eſt) nullum momentum
annonæ feciſſet; & reuolutus ad diſpenſationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum,
& uendere quod uſui menſtruo ſupereſſet, fraudandoq. parte diurni cibi ſeruitia, crimina-
do inde, & obijciendo iræ populi frumētarios, acerba inquiſitione aperiret magis, quàm
leuaret inopiam: multi ex plebe, ſpe amiſſa potius, quàm ut cruciarentur trahendo ani-
mam, capitibus obuolutis ſe in Tiberim præcipitauerunt. tum Sp. Mælius ex equeſtri or-
dine, ut illis temporibus, prædiues, rem utilem, peſſimo exemplo, peiore conſilio eſt ag-
greſſus. frumento nanque ex Etruria, priuata pecunia, per hoſpitum clientumq. miniſte- K
ria coempto, (quæ credo ipſa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fue-
rat) largitiones frumenti facere inſtituit: plebemque hoc munere delinitam, quacunque
incederet, conſpectus, elatusque ſupra modum hominis priuati, ſecum trahere, haud du-
bium conſulatum ei fauore ac ſpe deſpondentem. ipſe, ut eſt humanus animus inſatiabilis
eo, quod fortuna ſpondet, ad altiora & non conceſſa tendere; &, quoniam conſulatus
quoque eripiendus inuitis patribus eſſet, de regno agitare. id unum dignum tanto appa-
ratu conſiliorum, & certamine, quod ingens exudandum eſſet, præmium fore. Iam comi-
tia conſularia inſtabant: quæ res eum, nec dum compoſitis rebus, maturisve ſatis conſi-
AN. CCCXV. lijs, oppreſſit. Conſul ſextum creatus T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus
uir

A uir nouanti res : collega additur ei Agrippa Menenius , cui Lanato erat cognomen . & L.
Minucius præfectus annonæ, ſeu refectus, ſeu, quoad res poſceret, in incertum creatus. ni-
hil enim conſtat , niſi in libros linteos utroque anno relatum inter magiſtratus præfecti
nomen . Hic Minucius eandem reip. curationem agens, quam Sp. Mælius priuatim agen
dam ſuſceperat ; cum in utraque domo genus idem hominum uerſaretur , rem comper-
tam ad ſenatum defert, tela in domum Mælij conferri , eumque conciones domi habere
ac non dubia regni conſilia eſſe : tempus agendæ rei nondum ſtare , cætera iam conueniſ-
ſe : & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem ; & partita ducibus multitudi
nis miniſteria eſſe : ſerius ſe pene , quàm tutum fuerit , ne cuius incerti uanique auctor
eſſet , ea deferre . Quæ poſtquam ſunt audita ; & undique primores patrum & prioris an
ni conſules increparent, quòd eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo paſſi eſ-
B ſent fieri ; & nouos conſules , quòd expectaſſent donec à præfecto annonæ tanta res ad
ſenatum deferretur , quæ conſulem non auctorem ſolum deſideraret , ſed etiam uindi-
cem: tum T. Quinctius conſules immerito increpari ait, qui conſtricti legibus , de prouo-
catione ad diſſoluendum imperium latis , nequaquam tantum uitium in magiſtratu ad
eam rem pro atrocitate uindicandam , quantum animi, haberent : opus eſſe non forti ſo-
lum uiro, ſed etiam libero, exolutoque legum uinculis : itaque ſe dictatorem L . Quin-
ctium dicturum : ibi animum parem tantæ poteſtati eſſe. Approbantibus cunctis, primo
Quinctius abnuere : & , quid ſibi uellent , rogitare , qui ſe ætate exacta tantæ dimicatio-
ni obijcerent ? Dein , cum undique plus in illo ſenili animo non conſilij modo, ſed etiam
uirtutis eſſe , quàm in omnibus alijs , dicerent ; laudibusque haud immeritis onerarent ;
& conſul nihil remitteret : precatus tandem deos immortales Cincinnatus , ne ſenectus
C ſua in tam trepidis rebus damno dedecorive reip. eſſet , dictator à conſule dicitur . ipſe
deinde C . Seruilium Ahalam magiſtrum equitum dicit . Poſtero die , diſpoſitis præſi-
dijs , cum in forum deſcendiſſet , conuerſaque in eum plebs nouitate rei ac miraculo eſ-
ſet ; & Mæliani , atque ipſe dux eorum , in ſe intentam uim tanti imperij cernerent ; ex-
pertes conſiliorum regni , qui tumultus , quod bellum repens aut dictatoriam maieſta-
tem , aut Quinctium poſt octogeſimum annum rectorem reip . quæſiſſet , rogitarent : miſ-
ſus ab dictatore Seruilius magiſter equitum ad Mælium, uocat te, inquit, dictator . Cum
pauidus ille, quid uellet , quæreret ; Seruiliusque cauſam dicendam eſſe proponeret, cri-
menque, à Minucio delatum ad ſenatum, diluendum: tunc Mælius recipere ſe in cateruam
ſuorum : & primum circunſpectans tergiuerſari : poſtremo , cum apparitor iuſſu magiſtri
equitum eum duceret , ereptus à circunſtantibus, fugiensque fidem plebis Romanæ im-
D plorare ; & opprimi ſe conſenſu patrum dicere , quòd plebi benigne feciſſet : orare , ut
opem ſibi ultimo in diſcrimine ferrent , neve ante oculos ſuos trucidari ſinerent . Hæc
eum uociferantem aſſecutus Ahala Seruilius obtruncat : reſperſusque cruore obtrunca-
ti , ſtipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renunciat , uocatum ad eum Mælium,
repulſo apparitore concitantem multitudinem , pœnam meritam habere . Tum dicta-
tor , macte uirtute, inquit, C. Seruili eſto, liberata republica . Tumultuantem deinde mul
titudinem incerta exiſtimatione facti, ad concionem uocari iuſſit ; & Mælium iure cæſum
pronunciauit, etiam ſi regni crimine inſons fuerit ; qui uocatus à magiſtro equitum ad di
ctatorem, non ueniſſet : ſe ad cauſam cognoſcendam conſediſſe : qua cognita , habiturum
fuiſſe Mælium ſimilem cauſæ fortunam : uim parantem ne iudicio ſe committeret, ul coer
citum eſſe : nec cum eo , tanquam cum ciue, agendum fuiſſe , qui natus in libero popu-
E lo, inter iura, legesque, ex qua urbe reges exactos ſciret ; eodemque anno ſororis filios,
& liberos conſulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in ur
bem regum, à patre ſecuri eſſe percuſſos ; ex qua Collatinum Tarquinium conſulem no-
minis odio abdicare ſe magiſtratu, atq; exulare iuſſum ; in qua de Sp. Caſſio poſt aliquot
annos , propter conſilia inita de regno , ſupplicium ſumptum ; in qua nuper decemuiros
bonis , exilio , capite multatos ob ſuperbiam regiam , in ea Sp. Mælius ſpem regni con-
ceperit , & quis homo ? quanquam nullam nobilitatem , nullos honores, nulla merita
cuiquam ad dominationem pandere uiam: ſed tamen Claudios, Caſſios, conſulatibus, de
cemuiratibus ſuis, maiorumque honoribus, ſplendore familiarum ſuſtuliſſe animos ; quò
nefas fuerit : Sp. Mælium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm ſperandus fuerit,
frumen-

frumentarium diuitem, bilibre farris ſperaſſe libertatem ſe ciuium ſuorum emiſſe; ciboq. F
obijciendo ratum uictorem finitimorum omnium populum in ſeruitutem perlici poſſe;
ut, quem ſenatorem concoquere ciuitas uix poſſet, regem ferret, Romuli conditoris ab
dijs orti, recepti ad deos, inſignia atque imperium habentem; non pro ſcelere id magis,
quàm pro monſtro, habendum: nec ſatis eſſe ſanguine eius expiatum; niſi tecta parie-
teſque, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur; bonaque, contacta
pretijs regni mercandi, publicarentur: iubere itaque quæſtores uendere ea bona, atque
in publicum redigere. Domum deinde, ut monumeuto area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei,
dirui extemplo iuſſit. id Aequimælium appellatum eſt. L. Minucius boue aurato extra
portam Tergeminam eſt donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum Mælianum
aſſibus in modios æſtimatum plebi diuiſit. Hunc Minucium apud quoſdam auctores tran
ſiſſe à patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum, ſeditionem, mo G
tam ex Mæliana cæde, ſedaſſe inuenio. cæterum uix credibile eſt, numerum tribunorum
patres augeri paſſos, idque potiſſimum exemplum a patricio homine introductum; nec
deinde id plebem, conceſſum ſemel, obtinuiſſe, aut certe tentaſſe. ſed ante omnia refellit
falſum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam coopta-
re liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinius ſoli ex collegio tribunorum neque tule-
rant de honoribus Minucij legem; & criminari nunc Minucium, nunc Seruilium apud
plebem, querique indignam necem Mælij non deſtiterant. peruicerunt igitur, ut tribuno
rum militum potius, quàm conſulum, comitia haberentur; haud dubia ſpe, quin ſex locis
(tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui, profitendo ſe ultores fore Mælianæ cædis,
crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & uarijs motibus erat, nec plures
ANNO quàm tres tribunos conſulari poteſtate creauit, & in ijs L. Quinctium Cincinnati filium: H
CCCXVI. ex cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus ſuffragijs Quinctio Mam. Ae-
milius, uir ſummæ dignitatis. L. Iulium tertium creant. In horum magiſtratu Fidenæ, co-
lonia Romana, ad Lartem Tolumnium, Veientium regem, ac Veientes defecere. maius
additum defectioni ſcelus. C. Fulcinium, Clœlium Tullum, Sp. Ancium, L. Roſcium, lega
tos Romanos, cauſam noui conſilij quærentes, iuſſu Tolumnij interfecerunt. Leuant qui-
dam regis facinus. in teſſerarum proſpero iactu uocem eius ambiguam, ut occidi iuſſiſſe
uideretur, a Fidenatibus exceptam, cauſam mortis legatis fuiſſe: (rem incredibilem: in-
teruentu Fidenarium, nouorum ſociorum, conſulentium de cæde ruptura ius gentium;
non auerſum ab intentione luſus animum) ac deinde in errorem uerſum facinus. propius
eſt fidem, obſtringi Fidenatium populum, ne reſpicere ſpem ullam ab Romanis poſſet, cō
ſcientia tanti ſceleris, uoluiſſe. Legatorum, qui Fidenis cæſi erant, ſtatuæ publice in Ro- I
ſtris poſitæ ſunt. Cum Veientibus Fidenatibuſque, præterquam finitimis populis, ab
cauſa etiam tam nefanda bellum exorſis, atrox dimicatio inſtabat. itaque ad curam ſum-
mæ rerum quieta plebe, tribuniſque eius, nihil controuerſiæ fuit, quin conſules crearen-
ANNO tur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius, Fidenas, à bello credo, quod deinde
CCCXVII. geſſit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium ſecundo prælio con
flixit, nec incruentam uictoriam retulit. Maior itaque ex ciuibus amiſſis dolor, quàm læ
titia fuſis hoſtibus, fuit. & ſenatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mam. Aemilium
iuſſit. is magiſtrum equitum ex collegio prioris anni, quo ſimul tribuni militum conſula-
ri poteſtate fuerant, L. Quinctium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad
delectum à conſulibus habitum centuriones ueteres belli periti adlecti: & numerus amiſ
ſorum proxima pugna expletus. Legatos, Quinctium Capitolinum, & M. Fabium Vibu- K.
lanum ſequi ſe dictator iuſſit. Cum poteſtas maior, tum uir quoque poteſtati par, hoſtes
ex agro Romano trans Anienem ſubmouere: colleſque inter Fidenas atque Anienem
ceperunt, referentes caſtra: nec ante in campos digreſſi ſunt, quàm legiones auxilio Fa
liſcorum uenerunt. tum demum caſtra Etruſcorum pro mœnibus Fidenarum poſita. Et
dictator Romanus haud procul inde ad confluentes conſedit, in utriuſque ripis amnis,
quà ſequi munimento poterat, uallo interpoſito. poſtero die in aciem eduxit. Inter ho-
ſtes uariæ fuere ſententiæ. Faliſcus procul ab domo militiam ægre patiens, ſatiſque fi-
dens ſibi, poſcere pugnam: Veienti Fidenatique plus ſpei in trahendo bello eſſe. To-
lumnius, quanquam ſuorum magis placebant conſilia, ne longinquam militiam pateren
tur

A tur Faliſci, poſtero die ſe pugnaturum edicit. dictatori ac Romanis, quòd detrectaſſet pugnam hoſtis,animi acceſſere, poſteroq. die iam militibus caſtra urbemq. ſe oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrinque acies inter bina caſtra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem caſtra Romana aggrederentur,poſt montes circummiſit. Trium populorum exercitus ita ſtetit inſtructus, ut dextrum cornu Veientes, ſiniſtrum Faliſci tenerent,medij Fidenates eſſent. Dictator dextro cornu aduerſus Faliſcos,ſiniſtro contra Veientem Capitolinus Quinctius intulit ſigna; ante mediam aciem cum equitatu magiſter equitum proceſſit. Parumper ſilentium & quies fuit; nec Etruſcis, niſi cogerentur,pugnam inituris; & dictatore arcem Romanam reſpectante,ut ab auguribus, ſimul aues rite admiſiſſent, ex compoſito tolleretur ſignum. quod ubi conſpexit,primos equites clamore ſublato in hoſtem emiſit. ſecuta pe-
B ditum acies ingenti ui conflixit. nulla parte legiones Etruſcæ ſuſtinuere impetum Romanorum. eques maxime reſiſtebat. equitumq. longe fortiſsimus ipſe rex ab omni parte effuſæ ſequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Coſſus, eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par,memorq. generis,quod ampliſſimum acceptum, maius auctiusq. reliquit poſteris. Is cum ad impetum Tolumnij, quacunque ſe intendiſſet,trepidantes Romanas uideret turmas, inſignemq. eum regio habitu uolitantem tota acie cognouiſſet: hiccine eſt, inquit, ruptor fœderis humani, uiolatorq. gentium iuris? iam ego hanc mactatam uictimam (ſi modo ſancti quicquam in terris eſſe dij uolunt) legatorum manibus dabo. Calcaribus ſubditis, infeſta cuſpide in unum fertur hoſtem. quem cum ictum equo deieciſſet, confeſtim & ipſe haſta innixus ſe in pedes excipit. aſſurgentem ibi regem umbone reſupinat,
C repetitumq. ſæpius cuſpide ad terram affixit.tum exangui detracta ſpolia, caputq. abſciſſum uictor ſpiculo gerens,terrore cæſi regis hoſtes fundit. ita equitum quoque fuſa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus inſtat; & ad caſtra compulſos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Coſſus Tiberim cum equitatu tranſuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prælium,& ad caſtra Romana pugnatum eſt aduerſus partem copiarum ab Tolumnio, ut ante dictum eſt, ad caſtra miſſam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit: intentos deinde hoſtes in uallum, egreſſus dextra principali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant; fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene geſta, dictator ſenatuſconſulto, iuſſuq. populi triumphans in urbem redijt. longe maximum triumphi ſpectaculum fuit Coſſus ſpolia
D opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo,canere. ſpolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli ſpolia, quæ opima appellata ſola ea tempeſtate erant, cum ſolenni dedicatione dono fixit. auerteratq. in ſe à curru dictatoris ciuium ora,& celebritatis eius diei fructum prope ſolus tulerat. Dictator coronam auream libræ pondo, ex publica pecunia, populi iuſſu,in Capitolio Ioui donum poſuit. Omnes ante me auctores ſecutus, A. Cornelium Coſſum, tribunum militum, ſecunda ſpolia opima Iouis Feretrij templo intuliſſe,expoſui. Cæterum, præterquam quòd ea rite opima ſpolia habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem nouimus, niſi cuius auſpicio bellum geritur; titulus ipſe ſpolijs inſcriptus, illos, meq. arguit,conſulem ea Coſſum cepiſſe. Hoc ego cum Auguſtum Cæſarem,templorum omnium conditorem, aut reſtitutorem,ingreſſum ædem Feretrij Iouis, quam ueruſtate dilapſam refecit, ſe ipſum in tho-
E race linteo ſcriptum legiſſe audiſſem; prope ſacrilegium ratus ſum,Coſſo ſpoliorum ſuorum, Cæſarem ipſius templi auctorem ſubtrahere teſtem. qui ſi ea in re ſit error, quòd tam ueteres annales,quodq. magiſtratuum libri, quos linteos in æde repoſitos Monetæ Macer Licinius citat identidem auctores; nono poſt demum anno cum T. Quinctio Penno A. Cornelium conſulem habeant: exiſtimatio communis omnibus eſt. nam & illud accedit,ne tam clara pugna in eum annum transferri poſſet,quòd imbelle triennium ferme peſtilentia, inopiaque frugum circa A. Cornelium conſulem fuit: adeo, ut quidam annales,uelut funeſti,nihil præter nomina conſulũ ſuggerant. tertius ab conſulatu Coſſi annus tribunum eum militum conſulari poteſtate habet: eodem anno magiſtrum equitum,quo in imperio alteram inſignem edidit pugnam equeſtrem. ea libera coniectura

eſt.

eſt. ſed, ut ego arbitror, uana uerſare in omnes opiniones licet: cum auctor pugnæ, recen F
tibus ſpolijs in ſacra ſede poſitis, Iouem prope ipſum, cui uota erant, Romulumq́. intuẽs,
haud ſpernendos falſi tituli teſtes, ſeſe A. Cornelium Coſſum conſulem ſcripſerit. M.
ANNO CCCXVIII. Cornelio Maluginenſe, L. Papirio Craſſo conſulibus, exercitus in agrum Veientem ac
Faliſcum ducti i prædæ abactæ hominum, pecorumque: hoſtis in agris nuſquam inuen-
tus, neque pugnandi copia facta. urbes tamen non oppugnatæ: quia peſtilentia populum
inuaſit. Et ſeditiones domi quæſitæ ſunt, nec motæ tamen, ab Sp. Mælio tribuno pl. qui
fauore nominis moturum ſe aliquid ratus, & Minucio diem dixerat; & rogationem de pu
blicandis bonis Seruilij Ahalæ tulerat; falſis criminibus à Minucio circumuentum Mæ-
lium arguens, Seruilio cædem ciuis indemnati obijciens. quæ uaniora ad populum ipſo
auctore fuere. Cæterum magis uis morbi ingraueſcens curæ erat, terroresq́. ac prodigia,
maxime quòd crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. obſecratio ita- G
ANNO CCCXIX. que à populo, duumuiris præeuntibus, eſt facta. Peſtilentior inde annus C. Iulio iterum,
& L. Virginio conſulibus, tantum metum uaſtitatis in urbe agriſq́. fecit, ut non modo prę
dandi cauſa quiſquam ex agro Romano non exiret, bellive inferendi memoria patribus
aut plebi eſſet: ſed ultro Fidenates, qui ſe primo aut oppido, aut montibus, aut muris te-
nuerant, populabundi deſcenderent in agrum Romanum. deinde, Veientium exercitu ac
cito, (nam Faliſci perpelli ad inſtaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque ſo-
ciorum precibus potuere) duo populi tranſiere Anienem: atque haud procul Collina por
ta ſigna habuere. trepidatum itaque non in agris magis, quàm in urbe eſt. Iulius conſul in
aggere muriſq́. explicat copias. à Virginio ſenatus in æde Quirini conſulitur. dictatorem
dici Q. Seruilium placet; cui Priſco alij, alij Structo fuiſſe cognomen tradunt. Virginius,
dum collegam conſuleret, moratus, permittente eo, nocte dictatorem dixit. is ſibi magi- H
ſtrum equitum Poſtumium Aebutium Helnam dicit. dictator omnes luce prima extra
portam Collinam adeſſe iubet. quibuſcunque uires ſuppetebant ad arma ferenda, præ-
ſto fuere: ſigna ex ærario prompta ferunt ad dictatorem. quæ cum agerentur, hoſtes in lo
ca altiora conceſſere. eò dictator agmine infeſto ſubit: nec procul Nomento ſignis col-
latis fudit Etruſcas legiones: compulit inde in urbem Fidenas, ualloq́. circundedit. ſed
neque ſcalis capi poterat urbs alta, & munita: neque in obſidione uis ulla erat: quia fru-
mentum non neceſſitati modo ſatis, ſed copiæ quoque abunde ex ante conuecto ſufficie-
bat. ita, expugnandi pariter, cogendiq́. ad deditionem ſpe amiſſa, dictator in locis propter
propinquitatem notis, ab auerſa parte urbis maxime neglecta, quia ſuapte natura tutiſſi-
ma erat, agere in arcem cuniculum inſtituit. ipſe diuerſiſſimis locis ſubeundo ad mœnia,
quadrifariam diuiſo exercitu, qui alij alijs ſuccederent ad pugnam, continenti die ac no- I
cte prælio ab ſenſu operis hoſtes auertebat: donec perfoſſo à caſtris monte, erecta in ar-
cem uia eſt. intentiſq́. Etruſcis ad uanas à certo periculo minas, clamor ſupra caput ho-
ſtilis captam urbem oſtendit. Eo anno C. Furius Pacilus, & M. Geganius Macerinus
cenſores uillam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq́. primum cenſus populi eſt
actus. Eoſdem conſules inſequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginium iterum,
ANNO CCCXX. apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero, M. Manlium, & Q.
Sulpicium conſules in eum annum edunt. cæterum in tam diſcrepanti editione & Tube-
ro & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuiſſe,
traditum à ſcriptoribus antiquis, diſſimulat. Licinio libros haud dubie ſequi linteos pla-
cet: & Tubero incertus ueri eſt. ſed inter cætera uetuſtate incomperta, hoc quoque in in-
certo poſitum. Trepidatum Etruria eſt poſt Fidenas captas, non Veientibus ſolum exter K
ritis metu ſimilis excidij, ſed etiam Faliſcis, memoria initi primo cum ijs belli: quanquam
rebellantibus non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates, legatis circa XII. populos miſ-
ſis, impetraſſent, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Etruriæ concilium; uelut ma-
gno inde tumultu imminente, ſenatus Mam. Aemilium dictatorem iterum dici iuſſit.
Ab eo A. Poſtumius Tubertus magiſter equitum eſt dictus. bellumque tanto maiore
quàm proximo conatu apparatum eſt, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quàm
ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. ita
que cum renunciatum à mercatoribus eſſet, negata Veientibus auxilia, iuſſoſq́. ſuo con-
ſilio bellum initum ſuis uiribus exequi; nec aduerſarum rerum quærere ſocios, cum qui-
bus ſpem

A bus ſpem integram communicati nõ ſint: tum dictator, ne nequicquam creatus eſſet, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum eſſet dictaturæ, cupiens, cenſuram minuere parat; ſeu nimiam poteſtatem ratus, ſeu non tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offenſus. concione itaque aduocata, rem foris gerendam ait, tutaq. omnia præſtanda deos immortales ſuſcepiſſe: ſe, quod intra muros agendum eſſet, libertati populi R. conſulturum: maximam autem eius cuſtodiam eſſe, ſi magna imperia diuturna non eſſent; & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non poſſet: alios magiſtratus annuos eſſe; quinquennalem cenſuram grauem eſſe; iiſdem per tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere: ſe legem laturum, ne plus quàm annua ac ſemeſtris cenſura eſſet. Conſenſu ingenti populi legem poſtero die pertulit. Et ut re ipſa, inquit, ſciatis Quirites, quàm mihi diuturna non placeant imperia;
B dictatura me abdico. Depoſito ſuo magiſtratu, modo aliorum magiſtratui impoſito, fine alteri, cum gratulatione ac fauore ingenti populi domum eſt reductus. Cenſores ægre paſſi, Mamercum, quòd magiſtratum populi R. minuiſſet, tribu mouerunt, octuplicatoq. cenſu ærarium fecerunt. quam rem ipſum ingenti animo tuliſſe ferunt, cauſam potius ignominiæ intuentem, quàm ignominiam: primores patrum, quanquam diminutum cenſuræ ius uoluiſſent, exemplo acerbitatis cẽſoriæ offenſos: quippe cum ſe quiſque diutius ac ſæpius ſubiectum cenſoribus fore cerneret, quàm cenſuram geſturum. populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut uis à cenſoribus nullius auctoritate, præterquam ipſius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni plebis, aſſiduis concionibus prohibendo conſularia comitia, cum res prope ad interregnum perducta eſſet; euicere tandem, ut tribuni militum conſulari poteſtate crearentur. uictoriæ præmium, quod petebatur, ut plebeius
C crearetur, nullum fuit: omnes patricij creati ſunt, M. Fabius Vibulanus, M. Foſlius, L. Sergius Fidenas. Peſtilentia eo anno aliarum rerum ocium præbuit. ædes Apollini pro ualetudine populi uota eſt. multa duumuiri ex libris, placandæ deum iræ, auertendæq. à populo peſtis cauſa, fecere. magna tamen clades in urbe agriſque, promiſcue hominum pecorumq. pernicie, accepta. famem cultoribus agrorum timentes, in Etturiam, Pomptinumq. agrum, & Cumas, poſtremo in Siciliam quoque frumenti cauſa miſere. Conſularium comitiorum nulla mentio habita eſt. tribuni militum conſulari poteſtate omnes patricij creati ſunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Poſtumius Albus. Eo anno uis morbi leuata: neque à penuria frumenti, quia ante prouiſum erat, periculum fuit. Conſilia ad mouenda bella in Volſcorum Aequorumq. concilijs, & in Etruria ad fanum Voltumnæ agitata. ibi prolatæ in annum res: decretoq. cautum, ne quod ante cõ
D cilium fieret; nequicquam Veiente populo querente eandem, qua Fidenæ deletæ ſint, imminere Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iandiu nequicquam imminentes ſpei maioris honoris, dum foris ocium eſſet, cœtus indicere in domos tribunorum plebis: ibi ſecreta conſilia agitare: queri ſe à plebe adeo ſpretos, ut, cum per tot annos tribuni militum conſulari poteſtate creentur, nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit: multum prouidiſſe ſuos maiores, qui cauerint, ne cui patricio plebeij magiſtratus paterent: alioquin patricios habendos fuiſſe tribunos plebi: adeo ſe ſuis etiam ſordere, nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres uertere: eorum ambitione artibusq. fieri, ut obſeptum plebi ſit ad honorem iter: ſi plebi reſpirare ab eorum miſtis precibus minisq. liceat, memorem eam ſuorum inituram ſuffragia eſſe, & parto auxilio imperium quoque adſcituram. Placet, tollendæ ambitio-
E nis cauſa, tribunos legem promulgare, ne cui album ueſtimentum addere petitionis cauſa liceret. parua nunc res, & uix ſerio agenda uideri poſſit, quæ tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. uicere tamen tribuni, ut legem perferrent: apparebatque, irritatis animis, plebem ad ſuos ſtudia inclinaturam. quæ ne libera eſſent, ſenatuſconſultum factum eſt, ut conſularia comitia haberentur. tumultus cauſa fuit, quem ab Aequis, & Volſcis Latini atque Hernici nunciarant. T. Quinctius, L. F. Cincinnatus, (eidem & Penno cognomen additur) & C. Iulius Mento conſules facti. nec ultra terror belli eſt dilatus. Lege ſacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrinque ualidi exercitus profecti in Algidum conuenere. ibiq. ſeorſum Aequi, ſeorſum Volſci caſtra communiuere: intentiorque, quàm unquam ante, muniendi, exercendique

Anno CCCXXI.

Anno CCCXXII.

Anno CCCXXIII.

militem

militem cura ducibus erat. eo plus nuncij terroris Romam attulere. Senatui dictato- F
rem dici placuit: quia etſi ſæpe uicti populi, maiore tamen conatu, quàm alias unquam,
rebellarant: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo abſumptum erat. ante omnia
priuata conſulum diſcordia, quæ inter ipſos erat, & certamina in conſilijs omnibus terre-
bant. Sunt qui male pugnatum ab his conſulibus in Algido auctores ſint, eamque cau-
ſam dictatoris creandi fuiſſe. illud ſatis conſtat, ad alia diſcordes, in uno aduerſus patrum
uoluntatem conſenſiſſe, ne dicerent dictatorem: donec, cum alia alijs terribiliora afferren
tur, nec in auctoritate ſenatus conſules eſſent, Q. Seruilius, Priſcus ſummis honoribus
egregie uſus, Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum eſt, ſenatus appel-
lat, ut in tanto diſcrimine reip. dictatorem dicere conſules pro poteſtate ueſtra cogatis.
Qua uoce audita, occaſionem oblatam rati tribuni augendæ poteſtatis, ſecedunt; proq́.
collegio pronunciant, placere conſules ſenatui dicto audientes eſſe: ſi aduerſus conſen- G
ſum ampliſſimi ordinis ultra tendant, in uincula ſe duci eos iuſſuros. Conſules ab tribu-
nis, quàm ab ſenatu, uinci maluerunt: proditum à patribus ſummi imperij ius, datumque
ſub iugum tribuniciæ poteſtati conſulatum memorantes, ſi quidem cogi aliquando pro
poteſtate ab tribuno cõnſules, & (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincu-
la etiam duci poſſent. Sors, ut dictatorem diceret, (nam ne id quidem inter collegas con
uenerat) T. Quinctio euenit. is A. Poſtumium Tubertum, ſocerum ſuum, ſeueriſſimi im-
perij uirum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magiſter equitum eſt dictus. ſimul edicitur
& iuſtitium: neque aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantium mili-
tiæ munere poſt bellum differtur. ita dubij quoque inclinant ad nomina danda. & Her-
nicis Latiniſq́. milites imperati. utrinque enixe obeditum dictatori eſt. Hæc omnia ce-
leritate ingenti acta: relictoq́. C. Iulio conſule ad præſidium urbis, & L. Iulio magiſtro H
equitum ad ſubita belli miniſteria, ne qua res, qua eguiſſent in caſtris, moraretur; dicta-
tor, præeunte A. Cornelio pontifice maximo, Ludos magnos tumultus cauſa uouit: pro-
fectuſq́. ab urbe, diuiſo cum Quinctio conſule exercitu, ad hoſtes peruenit. Sicut bina
caſtra hoſtium paruo inter ſe ſpatio diſtantia uiderant, ipſi quoque mille ferme paſſus ab
hoſte, dictator Tuſculo, conſul Lanuuio, propiorem locum caſtris ceperunt. ita quatuor
exercitus totidem munimenta, planiciem in medio non paruis modo excurſionibus ad
prælia, ſed uel ad explicandas utrinque acies ſatis patentem habebant. Nec, ex quo ca-
ſtris caſtra collata ſunt, ceſſatum à leuibus prælijs eſt; facile patiente dictatore, conferen-
do uires, ſpem uniuerſæ uictoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, ſuos præcipere.
itaque hoſtes, nulla in prælio iuſto relicta ſpe, noctu adorti caſtra conſulis, rem in caſum
ancipitis euentus committunt. clamor ſubito ortus, non conſulis modo uigiles, exerci- I
tum deinde omnem, ſed dictatorem quoque ex ſomno exciuit. ubi præſenti ope res ege-
bant, conſul nec animo deficit, nec conſilio. pars militum portarum ſtationes firmant:
pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem caſtris quo minus tumultus eſt,
eo plus animaduertitur quid opus facto ſit. miſſum extemplo ad caſtra ſubſidium, cui Sp.
Poſtumius Albus legatus præficitur. ipſe parte copiarũ paruo circuitu locum maxime ſe-
cretum ab tumultu petit, unde ex nec opinato auerſum hoſtem inuadat. Q. Sulpicium le
gatum prẹficit caſtris: M. Fabio legato aſſignat equites: nec ante lucem mouere iubet ma
num, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. omnia, quæ uel alius imperator pru
dens & impiger in tali re præciperet, ageretque, præcipit ordine, atque agit. illud eximiũ
conſilij animiq́. ſpecimen, & neutiquam uulgatæ laudis, quòd ultro ad oppugnanda ca-
ſtra hoſtium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum co- K
hortibus delectis miſit. qui poſtquam intentos homines in euentum periculi alieni, pro
ſe incautos neglectis uigilijs ſtationibuſq́. eſt adortus; prius pene cepit caſtra, quàm op-
pugnari hoſtes ſatis ſcirent. inde fumo, ut conuenerat, datum ſignum ubi conſpectum ab
dictatore eſt, exclamat, capta hoſtium caſtra: nunciariq́. paſſim iubet. & iam lucefcebat,
omniaq́. ſub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & conſul eruptio-
nem è caſtris in trepidos iam hoſtes fecerat. Dictator autem parte altera ſubſidia & ſe-
cundam aciem adortus, circumagenti ſe ad diſſonos clamores ac ſubitos circum tumul-
tus hoſti undique obiecerat uictorem peditem equitemq́. Circumuecti igitur iam in me-
dio ad unum omnes pœnas rebellionis dediſſent, ni Vettius Metius ex Volſcis, nobilior
uir factis

A uir factis quàm genere, iam orbem uoluentes ſuos increpans clara uoce, Hic præbituri,
inquit, uos telis hoſtium eſtis indefenſi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultro
bellum intuliſtis? in ocio tumultuoſi, in bello ſegnes. quid hic ſtantibus ſpei eſt? an deum
aliquem protecturum uos, rapturumq́. hinc putatis? ferro uia facienda eſt. hac, quà me
prægreſſum uideritis, agite qui uiſuri domos, parentes, coniuges, liberos eſtis, ite mecum.
non murus, nec uallum, ſed armati armatis obſtant: uirtute pares, neceſſitate, quæ ulti-
mum ac maximum telum eſt, ſuperiores eſtis. Hæc locutus, e xequentemq́. dicta, redinte-
grato clamore ſecuti, dant impreſſionem quà Poſtumius Albus cohortes obiecerat: &
mouerunt uictorem; donec dictator, pedem iam referentibus ſuis, aduenit: eoq́. omne
prælium uerſum eſt: uni uiro Metio fortuna hoſtium innititur. multa utrinque uulnera,
multa paſſim cædes eſt. iam ne duces quidem Romani incruenti pugnant. unus Poſtu-
B mius ictus ſaxo, perfracto capite acie exceſſit. non dictatorem humerus uulneratus, non
Fabium prope affixum equo femur, non brachium abſciſſum conſulem ex tam ancipiti
prælio ſummouit. Metium impetus per ſtratos cæde hoſtes cũ globo fortiſſimorum iuue
num extulit ad caſtra Volſcorum, quæ nondũ capta erant eodem omnis acies inclinatur.
conſul effuſos uſque ad uallum perſecutus, ipſa caſtra uallumq́. aggreditur. eodem & di-
ctator alia parte copias admouet. non ſegnior oppugnatio eſt, quàm pugna fuerat. con-
ſulem ſignum quoque intra uallum inieciſſe ferunt, quò milites acrius ſubirent; repeten-
doq́. ſigno primam impreſſionem factam. Et dictator, perrupto uallo, iam in caſtra præ-
lium intulerat. tum abijci arma paſſim, ac dedi hoſtes cœpti: caſtriſq́. & his captis, ho-
ſtes, præter ſenatores, omnes uenundati ſunt. prædæ pars, ſua cognoſcentibus, Latinis at
que Hernicis reddita: partem ſub haſta dictator uendidit: præpoſitoq́. conſule caſtris,
C ipſe triumphans inuectus urbem, dictatura ſe abdicauit. Egregiæ dictaturæ triſtem me-
moriam faciunt, qui filium ab A. Poſtumio, quòd, occaſione bene pugnandi captus, iniuſ
ſu diſceſſerit præſidio, uictorem ſecuri percuſſum tradunt. nec libet credere: & licet, in ua
rijs opinionibus: & argumento eſt, quòd imperia Manliana, non Poſtumiana, appellata
ſint: cum, qui prior auctor tam ſæui exempli foret, occupaturus inſignem titulum crude-
litatis fuerit. Imperioſo quoque Mànlio cognomen inditum: Poſtumius nulla triſti nota
eſt inſignitus. C. Iulius conſul ædem Apollinis abſente collega ſine ſorte dedicauit. ægre
id paſſus Quinctius, cum dimiſſo exercitu in urbem rediſſet, nequicquam in ſenatu eſt con
queſtus. Inſigni magis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere uiſum,
quòd Carthaginienſes, tanti hoſtes futuri, tum primum per ſeditiones Siculorum ad par-
tis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in urbe ab tribunis ple
D bis, ut tribuni militum conſulari poteſtate crearentur: nec obtineri potuit. Conſules ANNO
fiunt L. Papirius Craſſus, L. Iulius. Aequorum legati fœdus ab ſenatu cum petiſſent, CCCXXIIII.
& pro fœdere deditio oſtentaretur, inducias annorum octo impetrauerunt. Volſcorum
res, ſuper acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis bellíq́. auctores
in iurgia & ſeditiones uerſa. Vndique ocium fuit Romanis. Legem de mulctarum æſti-
matione pergratam populo, cum ab tribunis parari conſules unius ex collegio proditio-
ne excepiſſent, ipſi præoccupauerunt ferre. Conſules L. Sergius Fidenas iterum, Ho- ANNO
ſtus Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his conſulibus. Secuti eos con CCCXXV.
ſules, A. Cornelius Coſſus, T. Quinctius Pennus iterum. Veientes in agrum Roma- ANNO
num excurſiones fecerunt. Fama fuit, quoſdam ex Fidenatium iuuentute participes eius CCCXXVI.
populationis fuiſſe: cognitioq́. eius rei L. Sergio, & Q. Seruilio, & Mam. Aemilio permiſ
E ſa. Quidam Oſtiam relegati; quòd, cur per eos dies à Fidenis abfuiſſent, parũ conſtabat.
colonorum additus numerus, agerq́. ijs bello interemptorum aſſignatus. Et ſiccitate eo
anno plurimum laboratum eſt: nec cœleſtes modo defuerunt aquæ, ſed terra quoque in-
genito humore egens, uix ad perennes ſuffecit amnes. defectus alibi aquarum circa tor-
ridos fontes, riuoſque, ſtragem ſiti pecorum morientium dedit: ſcabie alia abſumpta: uul
gatique contactu in homines morbi: & primo in agreſtes ingruerant, ſeruitiaque: urbs
deinde impletur. nec corpora modo affecta tabo, ſed animos quoque multiplex religio,
& pleraque externa inuaſit: nouos ritus ſacrificandi, uaticinando inferentibus in domos,
quibus quæſtui ſunt capti ſuperſtitione animi: donec publicus iã pudor ad primores ciui
tatis peruenit, cernẽtes in omnibus uicis ſacelliſq́. peregrina atque inſolita piacula pacis

G deum

deum expoſcendæ. datum inde negocium ædilibus, ut animaduerterent, ne qui, niſi Roma F
ni dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur. Iræ aduerſus Veientes in inſequentem
ANNO. annum C. Seruilio Ahala, L. Papirio Mugillano conſulibus, dilatæ ſunt. tunc quoque ne
CCCXXVII. confeſtim bellum indiceretur, neue exercitus mitterentur, religio obſtitit: feciales prius
mittendos ad res repetendas cenſuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad No-
mentum & Fidenas fuerat: induciæq́. inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante
diem rebellauerant. miſſi tamen feciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent
res, uerba ſunt audita. Controuerſia inde fuit, utrum populi iuſſu indiceretur bellum, an
ſatis eſſet, ſenatuſconſulto. Peruicere tribuni, denunciando impedituros ſe delectum,
ut conſules de bello ad populum ferrent. omnes centuriæ iuſſere. in eo quoque plebs
ſuperior fuit, quòd tenuit ne conſules in proximum annum crearentur. Tribuni mili-
tum conſulari poteſtate quatuor creati ſunt, T. Quinctius Pennus ex conſulatu, C. Fu- G
ANNO. rius, M. Poſtumius, A. Cornelius Coſſus. ex ijs Coſſus præfuit urbi. tres delectu habi-
CCCXXVIII. to profecti ſunt Veios: documentoq́ue fuere, complurium imperium bello inutile eſſe.
Tendendo ad ſua quiſque conſilia, cum aliud alij uideretur, aperuerunt ad occaſionem lo-
cum hoſti. incertam nanque aciem, ſignum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inua-
ſere opportune Veientes: caſtra propinqua turbatos, ac terga dantes accepere. plus ita-
que ignominiæ, quàm cladis eſt acceptum. Mœſta ciuitas fuit, uinci inſueta: odiſſe tribu-
nos: poſcere dictatorē. in eo uerti ſpes ciuitatis. & cū ibi quoq. religio obſtaret, ne non
poſſet niſi ab conſule dici dictator, augures cōſulti eā religionē exemere. A. Cornelius
dictatorē Mam. Aemiliū dixit: & ipſe ab eo magiſter equitū eſt dictus. Adeo ſimul fortuna
ciuitatis uirtute uera eguit: ut nihil cenſoria animaduerſio effecerit, quo minus regimē re-
rum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re ſecunda elati, miſſis circum Etruriæ H
populos legatis, iactando tres duces Romanos ab ſe uno prælio fuſos, cū tamen nullā pu-
blici cōſilij ſocietatē mouiſſent, uoluntarios undiq. ad ſpem prædæ adſciuerant. Vni Fide-
natiū populo rebellare placuit: atque, tanquā niſi ab ſcelere bellū ordiri nefas eſſet, ſicut
legatorū antea, ita tū nouorū colonorū cæde imbutis armis, Veientibus ſeſe coniungunt.
Conſultare inde principes duorū populorū, Veios, an Fidenas ſedem belli caperent. Fide-
næ uiſæ opportuniores. itaque, traiecto Tiberi, Veientes Fidenas tranſtulerunt bellū. Ro-
mæ terror ingens erat, Accito exercitu ab Veijs, eoq́. ipſo ab re male geſta perculſo, ca-
ſtra locantur ante portam Collinam, & in muris armati diſpoſiti, & iuſtitium in foro, ta-
bernæq́. clauſæ: fiuntq́. omnia caſtris quàm urbi ſimiliora. tum trepidam ciuitatem, præ-
conibus per uicos dimiſſis, dictator ad concionem aduocatā increpuit, quòd animos ex
tam leuibus fortunæ momentis ſuſpenſos gererent, ut, parua iactura accepta, quæ ipſa I
non uirtute hoſtium, nec ignauia Romani exercitus, ſed diſcordia imperatorum accepta
ſit, Veienrem hoſtem totiens uictum pertimeſcant: Fidenasq́: prope ſæpius captas, quàm
oppugnatas: eoſdem & Romanos & hoſtes eſſe, qui per tot ſecula fuerint: eoſdem ani-
mos, eaſdē corporis uires: eadem arma gerere, ſe quoq. eundem dictatorem Mam. Ae-
milium eſſe, qui ante Veientium Fidenatiumq́. adiunctis Faliſcis ad Nomentū exercitus
fuderit: & magiſtrum equitū A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribu-
nus militum, Larte Tolumnio, rege Veientiū, in conſpectu duorum exercituū occiſo, ſpo-
lia opima Iouis Feretrij templo intulerit: proinde memores, ſecum triumphos, ſecū ſpo-
lia, ſecum uictoriam eſſe, cum hoſtibus ſcelus legatorum contra ius gentium interfecto-
rum, cædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, ſeptimā infelicem defectio
nem, arma caperent: ſimul caſtra caſtris coniunxiſſent, ſatis confidere; nec ſceleratiſſimis K
hoſtibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore; & populum R. intel-
lecturū, quanto melius de rep. meriti ſint, qui ſe dictatorem tertium dixerint, quàm eos,
qui ob ereptū cenſuræ regnū, labē ſecundæ dictaturæ ſuæ impoſuerint. Votis deniq; nun-
cupatis profectus, M & D paſſus citra Fidenas caſtra locat, dextra montibus, læua Tiberi
amne ſeptus. T. Quinctium Pennum legatum occupare montes iubet: occultūq́. id iugū
capere, quod ab tergo hoſtibus foret. ipſe poſtero die, cū Etruſci pleni animorū ab pri-
ſtini diei meliore occaſione quàm pugna, in aciē proceſſiſſent: cunctatus parumper, dum
ſpeculatores referrent Quinctiū euaſiſſe in iugū propinquū arci Fidenarū, ſigna profert:
peditumq́. aciē inſtructam pleno gradu in hoſtē inducit: magiſtro equitū præcipit, ne in-

iuſſu

A iuſſu pugnam incipiat: ſe,cum opus ſit,equeſtri auxilio ſignum daturum: tum ut memor regiæ pugnæ,memor opimi doni, Romuliq́ue ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accenſus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, reſperſos ſanguine colonorum ſuorum,perfidos ſocios, imbelles hoſtes compellans, factis ſimul dictisq́ue odium explet. Concuſſerat primo ſtatim congreſſu hoſtem: cum repente, patefactis Fidenarum portis,noua erupit acies,inaudita ante id tẽpus,inuſitataq́ue. ignibus armata ingens multitudo,facibusq́. ardentibus tota collucens, uelut phanatico inſtincta curſu in hoſtem ruit; formaq́. inſolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum dictator magiſtro equitum,equitibusq́.,tum ex montibus Quinctio accito,prælij ciens, ipſe in ſiniſtricornu,quod incendio ſimilius quàm prælio territum ceſſerat flammis,accurrit: claraq́. uo

B ce,fumóne uicti,inquit,uelut examen apum,loco ueſtro exacti,inermi cedetis hoſti? non ferro extinguetis ignes? non faces has ipſas pro ſe quiſque,ſi igni non telis pugnandum eſt,ereptas ultro inferetis? agite nominis Romani,ac uirtutis patrum ueſtræq. memores, uertite incendium hoc in hoſtium urbem; & ſuis flammis delete Fidenas,quas ueſtris beneficijs placare non potuiſtis. legatorum hoc uos ueſtrorũ,colonorumq́. ſanguis,uaſtatiq́ue fines monent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emiſſæ excipiuntur,partim ui eripiuntur:utraque acies armatur igni. Magiſter equitum & ipſe nouat pugnã equeſtrem. frenos ut detrahant equis,imperat:& ipſe princeps calcaribus ſubditis euectus effreni equo,in medios ignes infertur: & alij cõcitati equi libero curſu ferunt equitẽ in hoſtem. puluis elatus,miſtusq́. fumo,lucẽ ex oculis uirorũ equorumq́. aufert.ea quæ militẽ terruerat ſpecies,nihil terruit equos. Ruinæ igitur ſimilem ſtragem eques qua

C cunque peruaſit,dedit. Clamor deinde accidit nouus:qui cum utranque mirabundam in ſe aciem uertiſſet,dictator exclamat; Quinctium legatũ & ſuos ab tergo hoſtẽ adortos. ipſe,redintegrato clamore,infert acrius ſigna. Cum duæ acies,duo diuerſa prælia circunuẽtos Etruſcos & à fronte & ab tergo urgerent; neque in caſtra retro,neque in montes,unde ſe nouus hoſtis obiecerat,iter fugæ eſſet; & equitem paſſim liberi frenis diſpuliſſent equi,Veientium maxima pars Tiberim effuſi petunt; Fidenatium qui ſuperſunt,ad urbem Fidenas tendunt. reſidui pauidi,fuga in mediam cædem, obtruncantur in ripis: alios in aquam compulſos,gurgites ferunt: etiam peritos nandi,laſſitudo,& uulnera,& pauor degrauant: pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per caſtra in urbem: eadẽ & Romanos ſequentes impetus rapit,Quinctium maxime,& cum eo degreſſos modo de montibus,recentiſſimum ad laborem militẽ,quia ultimo prælio aduenerat. Hi poſtquã mixti

D hoſtibus portam intrauere,in muros euadunt: ſuisq́. capti oppidi ſignum ex muro tollũt. quod ubi dictator conſpexit,(iam enim & ipſe in deſerta hoſtium caſtra penetrauerat) cupientem militem diſcurrere ad prædam,ſpe iniecta maioris in urbe prædæ, ad portam ducit: receptusq́. intra muros,in arcem,quó ruere fugientium turbam uidebat,pergit. Nec minor cædes in urbe,quàm in prælio fuit; donec,abiectis armis,nihil præter uitam petentes dictatori dedunrur. urbs caſtraq́. diripiuntur. Poſtero die ſingulis captiuis ab equite ad centurionem ſorte ductis,&,quorum eximia uirtus fuerat,binis,alijs ſub corona uenũdatis,exercitum uictorem,opulentumq́. præda,triumphans dictator Romam reduxit:iuſſoq́. magiſtro equitum abdicare ſe magiſtratu,ipſe deinde abdicat die ſextodecimo,reddito in pace imperio,quod in bello trepidisq́. rebus acceperat. Claſſi quoq; ad Fidenas pugnatũ cum Veientibus,quidã in annales retulere: rem æque difficilem,atque incredibilẽ:

E nec nunc lato ſatis ad hoc amne; & tum aliquanto, ut à ueteribus accepimus,arctiore:niſi in traiectu forte fluminis prohibendo,aliquarum nauium concurſum in maius,ut fit, celebrantes naualis uictoriæ uanum titulũ appetiuere. Inſequens annus tribunos militares conſulari poteſtate habuit, A. Semproniũ Atratinum,L. Quinctium Cincinnatũ, L. Furiũ Medullinum,L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX induciæ datæ: & Aequis triennij,cum plurium annorum petiſſent. Et ab ſeditionibus urbanis ocium fuit. Annum inſequentem neque bello foris,neque domi ſeditione inſignem,ludi bello uoti celebrem & tribunorum militum apparatu,& finitimorum concurſu fecere. Tribuni conſulari poteſtate erant, Ap. Claudius Craſſus, Sp. Nautius Rutilus, L. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Iulus. Spectaculum comitate etiam hoſpitum,ad quod publico conſenſu uenerant.aduenis

ANNO CCCXXIX.

ANNO CCCXXX.

nis gratius fuit. Poſt ludos conciones ſeditioſæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgan- F
tium multitudinem, quòd admiratione eorum, quos odiſſent, ſtupẽs, in æterno ſe ipſa te-
neret ſeruitio: & non modo ad ſpem conſulatus in partem reuocandam aſpirare non au-
deret, ſed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia eſſent comitia patrum
ac plebis) aut ſui aut ſuorum meminiſſet. deſineret ergo mirari, cur nemo de commodis
plebis ageret: eò impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atque honos ſpe
retur: nihil non aggreſſuros homines, ſi magna conatis magna præmia proponantur: ut
quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo;
ex quibus pro certo habeat, patres, aduerſus quos tenderet, bello inexpiabili ſe perſecu-
turos; apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo ſe honoratiorem fore; neq; ſperandum
neq; poſtulandum eſſe. magnos animos magnis honoribus fieri. neminem ſe plebeium
contempturum, ubi contemni deſiſſent: experiendam rem deniq; in uno aut altero eſſe, G
ſit ne aliquis plebeius ferendo magno honori; an portento ſimile miraculoq. ſit fortẽ ac
ſtrenuum uirũ aliquẽ exiſtere ortum ex plebe: ſumma ui expugnatum eſſe, ut tribuni mi-
litum conſulari poteſtate & ex plebe crearentur: petiſſe uiros domi militiæq. ſpectatos:
primis annis ſugillatos, repulſos, riſui patribus fuiſſe: deſiſſe poſtremo præbere ad contu
meliã os: nec ſe uidere, cur non lex quoq; abrogetur, qua id liceat, quod nunquam futu-
rum ſit minorem: quippe ruborẽ fore in iuris iniquitate, quàm ſi per indignitatem ipſorũ
prætereantur. Huius generis orationes cum aſſenſu auditæ, incitauere quoſdam ad petẽ
dum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum ſe in magiſtratu profi
tentem. agri publici diuidẽdi, coloniarumq. deducendarũ oſtẽtatæ ſpes: & uectigali poſ
ſeſſoribus agrorum impoſito in ſtipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tẽ
pus ab tribunis militum, quo per diſceſſum hominum ab urbe, cum patres clandeſtina de H
nunciatione reuocati ad diem certam eſſent, ſenatuſconſultum fieret abſentibus tribunis
plebis: ut, quoniam Volſcos in Hernicorum agros prædatum exiſſe fama eſſet, ad rem in
ſpiciendam tribuni militũ proficiſcerentur, conſulariaq. comitia haberẽtur. Profecti Ap.
Claudium, filium decemuiri, præfectum urbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam in-
de ab incunabulis imbutum odio tribunorum, plebisq. tribunis plebis nec cum abſenti-
ANNO CCCXXXI. bus ijs, qui ſenatuſconſultum fecerant, nec cum Appio tranſacta re, quod contenderent,
fuit. Creati conſules ſunt, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina
res, ſed memoria digna traditur eo anno facta: Vulturnum, Etruſcorum urbem, quæ nũc
Capua eſt, ab Samnitibus captam: Capuamq. ab duce eorum Capye, uel, quod propius
uero eſt, à campeſtri agro appellatam. cepere autem prius bello fatigatis Etruſcis, in ſo-
cietatem urbis agrorumq. accepti: deinde feſto die graues ſomno epuliſq. incolas uete I
res noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, conſules ij, quos diximus, idibus
Decembribus magiſtratum occepere. Iam non ſolum qui ad id miſſi erant, retulerant im
minere Volſcum bellum: ſed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant, non ante
unquam Volſcos, nec ducibus legendis, nec exercitui ſcribendo intentiores fuiſſe: uul-
go fremere, aut in perpetuum arma bellumq. obliuioni dãda, iugumq. accipiendum; aut
ijs, cum quibus de imperio certetur, nec uirtute, nec patiẽtia, nec diſciplina rei militaris ce
dendum eſſe. Haud uana attulere: ſed nec perinde patres moti ſunt: & C. Sẽpronius, cui
ea prouincia ſorte euenit, tanquam conſtantiſſimæ rei fortunæ fretus, quòd uictoris popu
li exercitũ aduerſus uictos duxiſſet, omnia temere ac negligẽter egit: adeo ut diſciplinæ
Romanæ plus in Volſco exercitu, quàm in Romano eſſet. ergo fortuna, ut ſæpe alias, uir
tutẽ eſt ſecuta. Primo prælio, quod ab Sempronio incaute incõſulteq; cõmiſſum eſt, non K
ſubſidijs firmata acie, nõ equite apte locato cõcurſum eſt. clamor indicium primum fuit
quò res inclinatura eſſet, excitatior crebriorq. ab hoſte ſublatus, ab Romanis diſſonus,
impar, ſegnis, ſæpe iteratus, incerto tenore prodidit pauorem animorum, eo ferocior il-
latus hoſtis urgere ſcutis, micare gladijs: altera ex parte nutant circũſpectãtibus galeæ,
& incerti trepidãt, applicãtq. ſe turbæ: ſigna nũc reſiſtẽtia deſerũtur ab anteſignanis, nũc
inter ſuos manipulos recipiũtur. nondũ fuga certa, nondũ uictoria erat. tegi magis Ro-
manus, quàm pugnare. Volſcus inferre ſigna, urgere aciẽ: plus cædis hoſtiũ uidere, quàm
fugæ. Iã omnibus locis ceditur, nequicquã Sempronio conſule obiurgante atq. hortan-
te. nihil nec imperium nec maieſtas ualebat: dataq. mox terga hoſtibus forent, ni Sex.

Tempanius,

A Tempanius,decurio equitum,labente iam re præſenti animo ſubueniſſet.qui cum magna
uoce exclamaſſet,ut equites,qui ſaluam rem uellent eſſe,ex equis deſilirent; omnium tur
marum equitibus uelut ad conſulis imperium motis,Niſi hęc,inquit,armata cohors ſiſtát
impetum hoſtium,actum de imperio eſt. ſequimini pro uexillo cuſpidem meam:oſten-
dite Romaſis Volſcisque,neque equitibus uobis ullos equites, nec peditibus eſſe pedi-
tes pares. Cum clamore comprobata adhortatio eſſet,uadit alte cuſpidem gerens: qua-
cunque incedunt,ui uiam faciunt: eò ſe inferunt obiectis parmis, ubi ſuorum plurimum
laborem uident. reſtituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium
erat,quin,ſi tā pauci ſimul obire omnia poſſent,terga daturi hoſtes fuerint. & cum iā par-
te nulla ſuſtinerentur,dat ſignum Volſcus imperator,ut parmatis,nouæ cohorti hoſtium,
locus detur,donec impetu illati, ab ſuis excludantur. quod ubi eſt factum,intercluſi equi
B tes,nec perrumpere eadem,quà tranſierant,poſſe,ibi maxime confertis hoſtibus, quà uiā
fecerant. & conſul,legionesq. Romanæ,cum,quod tegumen modò omnis exercitus fue
rat,nuſquam uiderent;ne tot fortiſsimos uiros interclusos opprimeret hoſtis, tendunt in
quemcunque caſum. diuerſi Volſci, hinc conſulem ac legiones ſuſtinere,altera fronte in
ſtare Tempanio atque equitibus. qui cum ſæpe conati nequiſſent pertumpere ad ſuos,tu
mulo quodam occupato,in orbem ſe tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis an-
te noctem fuit. conſul quoque,nuſquam remiſſo certamine,dum quicquam ſuperfuit lu-
cis, hoſtem tenuit: nox incertos diremit: tantusq. ab imprudentia euentus utraque ca-
ſtra tenuit pauor,ut relictis ſaucijs,& magna parte impedimentorum,ambo pro uictis ex-
ercitus ſe in montes proximos reciperent. tumulus tamen circunſeſſus ultra mediam no
ctem eſt: quò cum circunſedentibus nunciatum eſſet caſtra deſerta eſſe, uictos rati ſuos;
C & ipſi, quà quenque in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu inſidiarum ſuos
ad lucem tenuit: degreſſus deinde ipſe cum paucis ſpeculatum, cum ab ſaucijs hoſtibus
ſciſcitando comperiſſet caſtra Volſcorum deſerta eſſe, lætus ab tumulo ſuos deuocat,
& in caſtra Romana penetrat: ubi cum uaſta deſertaq. omnia, atque eandem,quam apud
hoſtes,fœditatem inueniſſet; prius quàm Volſcos cognitus error reduceret,quibus pote
rat ſaucijs ductis ſecum, ignarus quam regionem conſul petiſſet, ad urbem proximis iti-
neribus pergit. iam eò fama pugnæ aduerſæ,caſtrorumq. deſertorum perlata erat: & an-
te omnia deplorati erant equites non priuato magis,quàm publico luctu:Fabiusq. cōſul,
terrore urbi quoque iniecto, ſtationem ante portas agebat; cum equites procul uiſi non
ſine terrore ab dubijs quinam eſſent,mox cogniti,tantam ex metu lætitiam fecere. ut cla-
mor urbē peruaderet gratulantiū ſaluos uictoresq. rediſſe equites; & ex mœſtis paulo an
D te domibus,quæ conclamauerant ſuos,procurreretur in uias; pauidæq. matres ac coniu-
ges,oblitæ præ gaudio decoris,obuiam agmini occurrerent,in ſuos quæque ſimul corpo-
re atque animo,uix præ gaudio compotes,effuſæ. Tribunis plebis, qui M. Poſtumio & T.
Quinctio diem dixerant,quòd ad Veios eorum opera male pugnatū eſſet, occaſio uiſa eſt
per recens odium Sempronij conſulis renouandæ in eos inuidiæ. itaque aduocata cōcio-
ne,cum proditam Veijs remp. eſſe ab ducibus,proditum deinde, quia illis impune fuerit,
in Volſcis ab conſule exercitum,traditos ad cædem fortiſſimos equites,deſerta fœde ca-
ſtra,uociferati eſſent: C. Iulius,unus ex tribunis, Tempaniū equitem uocari iuſſit: corāq.
eis Sex. Tempani,inquit, quæro de te,arbitreris ne C. Sempronium conſulem aut in tem
pore pugnam iniſſe, aut firmaſſe ſubſidijs aciem? aut ullo boni conſulis functum officio?
& tu ne ipſe uictis legionibus Romanis,tuo conſilio equitē ad pedes deduxeris, reſtitue-
E riſq. pugnam? excluſo deinde ab acie noſtra tibi atque equitibus num aut conſul ipſe ſub
uenerit,aut miſerit præſidium? poſtero denique die ecquid præſidij uſquam habueris? an
tu cohorsq. in caſtra ueſtra uirtute perruperitis? ecquem in caſtris conſulē, ecquē exerci-
tū inueneritis? an deſerta caſtra,relictos ſaucios milites? hæc pro uirtute tua fideque, qua
una hoc bello reſp. ſtetit,dicenda tibi ſunt hodie. denique ubi C. Sempronius,ubi legio-
nes noſtræ ſint? deſertus ſis,an deſerueris conſulē,exercitumque? uicti denique ſimus, an
uicerimus? Aduerſus hæc Tēpanij,oratio incompta fuiſſe dicitur,cæterum militariter gra
uis,nō ſuis uana laudibus,nō crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sem
pronio eſſet,non militis de imperatore æſtimationem eſſe, ſed populi R. fuiſſe, cum eum
comitijs conſulem legeret. itaque ne ab ſe imperatoria conſilia, neu conſulares artes

 exquirerent,

exquirerent, quæ penſitanda quoque magnis animis atque ingenijs eſſent, ſed, quod ui- F
derit, referre poſſe: uidiſſe autem ſe prius, quàm ab acie intercluderetur, conſulem in pri-
ma acie pugnantem, adhortantem, inter ſigna Romana telaq́. hoſtium uerſantem: poſtea
ſe ab conſpectu ſuorum ablatum, ex ſtrepitu tamen & clamore ſenſiſſe uſque ad noctem
extractum certamen; nec ad tumulum, quem ipſe tenuerat, præ multitudine hoſtium cre-
dere perrũpi potuiſſe: exercitus ubi eſſet, ſe neſcire: arbitrari, uelut ipſe in re trepida loci
præſidio ſe ſuosq́. ſit tutatus, ſic cõſulem, ſeruandi exercitus cauſa, loca tutiora caſtris ce
piſſe: nec Volſcorum meliores res eſſe credere, quàm populi R. fortunam; noctemq́. om-
nia erroris mutui impleſſe. precantemq́. deinde, ne ſe, feſſum labore ac uulneribus, tene-
rent, cum ingenti laude non uirtutis magis, quàm moderationis, dimiſſum. Cum hæc age-
rentur, iam conſul uia Lauicana ad fanum Quietis erat. eò miſſa plauſtra iumentaq́. alia
ab urbe, exercitum affectum prælio ac uia nocturna, excepere. paulo poſt in urbem eſt in G
greſſus conſul, non ab ſe magis enixe amouens culpam, quàm Tempanium meritis laudi
bus ferẽs. Mœſtæ ciuitati ab re male geſta, & iratæ ducibus M. Poſtumius reus obiectus;
qui tribunus militum pro cõſule ad Veios fuerat, decem millibus æris grauis damnatur,
T. Quinctium collegam eius, quia & in Volſcis conſul auſpicio dictatoris Poſtumij Tu-
berti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mam. Aemilij res proſpere geſſerat, totam
culpam eius temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus abſolue
runt. profuiſſe ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, & exactæ iam æta-
tis, Capitolinus Quinctius, ſuppliciter orans, ne ſe breui reliquo uitæ ſpatio tam triſtẽ nũ
cium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos pl. ab ſe Sex. Tempanium, A. Sel-
lium, Sex. Antiſtium, & Sex. Pompilium fecit; quos & pro cẽturionibus ſibi præfecerant
Tempanio auctore equites. Senatus cum odio Sempronij conſulare nomen offenderet, H
tribunos militum conſulari poteſtate creari iuſſit. creati ſunt L. Manlius Capitolinus, Q.
Anno. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus, L. Seruilius Structus. Principio ſtatim anni
cccxxxii. L. Hortenſius tribunus plebis C. Sempronio conſuli anni prioris diem dixit. quem cum
quatuor collegæ inſpectante populo R. orarent, ne imperatorem ſuum innoxium, in quo
nihil præter fortunã reprehendi poſſet, uexaret: ægre Hortenſius pati, tentationẽ eam cre
dens eſſe perſeuerantiæ ſuæ; nec precibus tribunorum, quæ in ſpeciẽ modo iactentur, ſed
auxilio confidere reũ. itaq. modo ad eum cõuerſus, ubi illi patricij ſpiritus, ubi ſubnixus
& fidens innocentiæ animus eſſet, quærebat: ſub tribunicia umbra conſularem uirum de
lituiſſe. modo ad collegas: Vos autẽ, ſi reum perago, quid acturi eſtis? an erepturi ius po-
pulo, & euerſuri tribuniciã poteſtatem plebi? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus
ſummam populi R. poteſtatem eſſe dicerent, nec ſe iudicium populi tollere aut uelle aut I.
poſſe; ſed ſi preces ſuæ pro imperatore, qui ſibi parentis eſſet loco, non ualuiſſent, ſe ue-
ſtem cũ eo mutaturos: tum Hortenſius, non uidebit, inquit, plebs Romana ſordidatos tri
bunos ſuos. C. Semproniũ nihil moror; quando hoc eſt in imperio conſecutus, ut tam ca
rus eſſet militibus. Nec pietas quatuor tribunorũ, quàm Hortẽſij tam placabile ad iuſtas
preces ingeniũ, pariter plebi patribusq́ue, gratior fuit. Nõ diutius fortuna Aequis indul-
Anno. ſit, qui ambiguã uictoriã Volſcorũ pro ſua amplexi fuerãt. Proximo anno N. Fabio Vibu-
cccxxxiii. lano, T. Quinctio, Capitolini F. Capitolino cõſulibus, ductu Fabij, cui forte ea prouincia
euenerat, nihil dignũ memoratu actũ. Cum trepidam tantum oſtendiſſent aciem Aequi,
turpi fuga funduntur, haud magno conſulis decore. itaq. triumphus negatus; cæterũ ob
Sempronianæ cladis leuatam ignominiã, ut ouans urbem intraret, conceſſum eſt. Quem-
admodũ bellum minore, quàm timuerant, dimicatione erat perfectum: ſic in urbe ex trã- K
quillo nec opinata moles diſcordiarũ inter plebẽ ac patres exorta eſt, cœpta ab duplican
do quæſtorũ numero. quam rẽ, ut præter duos urbanos quæſtores, duo conſulibus admi
niſteria belli præſto eſſent, à conſulibus relatam cum & patres ſumma ope approbaſſent;
conſulibus tribuni plebis certamen intulerũt, ut pars quæſtorum (nam ad id tempus pa-
tricij creati erant) ex plebe fieret. aduerſus quam actionem primo & conſules & patres
ſumma ope annixi ſunt. concedendo deinde, ut, quemadmodum in tribunis conſulari po
teſtate creandis uſi ſunt, adæque in quæſtoribus liberum eſſet arbitrium populi; cum pa-
rum proficerent, totam rem de augendo quæſtorum numero omittunt. Excipiunt omiſ-
ſam tribuni. aliæq́ue ſubinde, inter quas & agrariæ legis, ſeditioſæ actiones exiſtunt: pro-

pter

A pter quos motus cum ſenatus conſules, quàm tribunos, creari mallet, neque poſſet per intercesſiones tribunicias ſenatusconſultum fieri; reſp. à conſulibus ad interregnum, neque id ipſum (nam coire patricios tribuni prohibebant) ſine certamine ingenti, redit. Cum pars maior inſequentis anni per nouos tribunos plebis & aliquot interreges certamini- Anno
bus extracta eſſet: modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interre- cccxxxiiii.
gem, modo interregem interpellantibus, ne ſenatusconſultum de comitijs conſularibus faceret: poſtremo L. Papirius Mugillanus proditus interrex, caſtigando nunc patres, nunc tribunos plebis, deſertam omiſſamq́. ab hominibus rempublicam, deorum prouidentia curaq́. exceptam, memorabat Veientium inducijs, & cunctatione Aequorum ſtare: unde ſi quid increpet terroris, ſine patricio magiſtratu placere remp. opprimi: non exercitum, non ducem ſcribendo exercitui eſſe. an bello inteſtino bellum externum pro-
B pulſaturos? quæ ſi in unum conueniant, uix deorum opibus, quin obruatur Romana res, reſiſti poſſe: quin illi remittendo de ſumma quiſque iuris, medijs copularent concordiã; patres patiendo tribunos militum pro conſulibus fieri; tribuni plebis non intercedendo, quo minus quatuor quæſtores promiſcue de plebe ac patribus libero ſuffragio populi fierent. Tribunicia primum comitia ſunt habita: creati tribuni conſulari poteſtate om
nes patricij. L. Quinctius Cincinnatus tertium, L. Furius Medullinus iterum, M. Man- Anno
lius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæſtorum habente, petentibusq́. cccxxxv.
inter aliquot plebeios filio Antiſtij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec poteſtas, nec ſuffragatio horum ualuit, quin, quorum patres auosq́. conſules uiderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antiſtiusq́. repulſa ſuorum accenſi. Quidnam id rei eſſet? non ſuis beneficijs, non
C patrum iniurijs, non denique uſurpandi libidine, cum liceat quod ante non licuerit, ſi non tribunum militarem, ne quæſtorem quidem quenquam ex plebe factum: non ualuiſſe patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, poteſtatis ſacroſanctæ, ad auxilium libertatis creatæ: fraudem profecto in re eſſe; & A. Sempronium comitijs plus artis adhibuiſſe, quàm fidei: eius iniuria queri ſuos honore deiectos. itaque cum in ipſum & innocentia tutum, & magiſtratu in quo tunc erat, impetus fieri non poſſet, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eiq́. ob ignominiam Volſci belli, adiutore collega M. Canuleio, diem dixere. ſubinde ab eiſdem tribunis mentio in ſenatu de agris diuidendis illata eſt: cui actioni ſemper acerrime C. Sempronius reſtiterat, ratus, id quod erat, aut depoſita cauſa leuiorem futurum apud patres reum, aut perſeuerantem ſub iudicij tempus plebem offenſurum. aduerſæ inuidiæ obijci maluit, & ſuæ nocere cauſæ, quàm
D publicæ deeſſe: ſtetitq́. in eadem ſententia, ne qua largitio ceſſura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrum plebi, ſed ſibi inuidiam quæri: ſe quoque ſubiturum eam tempeſtatem forti animo; nec ſenatui tanti ſe ciuem, aut quenquam alium debere eſſe, ut in parcendo uni, malum publicum fiat. nihilo demisſiore animo, cum dies uenit, cauſa ipſe pro ſe dicta, nequicquam omnia expertis patribus ut mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Poſtumia, uirgo Veſtalis, de inceſtu cauſam dixit, crimine innoxia: ob ſuſpicionem propter cultum amœniorẽ, ingeniumq́. liberius quàm uirginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde abſolutam pro collegij ſententia pontifex maximus abſtinere iocis, coliq́. ſancte potius quàm ſcite iuſſit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lu-
E cretium Tricipitinum, Sp. Nautium, C. Seruilium. Annus felicitate populi R. periculo Anno
potius ingenti, quàm clade inſignis. Seruitia, urbem ut incenderent diſtantibus locis, cccxxxvi.
coniurarunt; populoq́. ad opem paſſim ferendam tectis intento, ut arcem Capitoliumq́. armati occuparent. auertit nefanda conſilia Iupiter: indicioq́. duorum comprehenſi ſontes, pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Aequis reparari cœptum: & nouos hoſtes Lauicanos conſilia cum ueteribus iungere, haud incertis auctoribus Romam eſt allatum. Aequorum iam uelut anniuerſarijs armis aſſueuerat ciuitas. Lauicos legati miſſi, cum reſponſa inde retuliſſent dubia, quibus nec dum bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Tuſculanis negocium datum, aduerterent animos, nequid

noui tumultus Lauicis oriretur. Ad inſequentis anni tribunos militum conſulari pote- F
ANNO ſtate, inito magiſtratu, legati ab Tuſculo uenerunt, L. Sergium Fidenatẽ, M. Papirium Mu
CCCXXXVII. gillanum, C. Seruilium Priſci filium: quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nunciabant
legati, Lauicanos arma cepiſſe, & cum Aequorum exercitu depopulatos agrum Tuſcula-
num, caſtra in Algido poſuiſſe. Tum Lauicanis bellum indictum: factoq. ſenatuſcon-
ſulto, ut duo ex tribunis ad bellum proficiſcerentur, unus res Romæ curaret, certamen ſu-
bito inter tribunos exortum. ſe quiſque belli ducem potiorem ferre; curam urbis, ut in-
gratam ignobilemque, aſpernari. cum parum decorum inter collegas certamen mirabun
di patres conſpicerent, Q. Seruilius, Quando nec ordinis huius ulla, inquit, nec reip. eſt
uerecundia; patria maieſtas altercationem iſtam dirimet: filius meus extra ſortem urbi
præerit. bellum utinam qui appetunt, conſideratius concordiusque, quàm cupiunt, ge-
rant. Delectum haberi non ex toto paſſim populo placuit: decem tribus ſorte ductæ G
ſunt. ex his ſcriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe
certamina, cupiditate eadem imperij multo impenſius in caſtris accendi: nihil ſentire
idem, pro ſententia pugnare: ſua conſilia uelle, ſua imperia ſola rata eſſe: contemnere in-
uicem, & contemni: donec, caſtigantibus legatis, tandem ita comparatum eſt, ut alternis
diebus ſummam imperij haberent, quæ cum allata Romam eſſent, dicitur Q. Seruilius,
ætate & uſu doctus, precatus ab dijs immortalibus, ne diſcordia tribunorum damnoſior
reip. eſſet, quàm ad Veios fuiſſet; & uelut haud dubia clade imminente, inſtitiſſe filio, ut
milites ſcriberet: & arma pararet. nec falſus uates fuit. nam ductu L. Sergij, cuius dies
imperij erat, loco iniquo ſub hoſtium caſtris, cum, quia ſimulato metu receperat ſe hoſtis
ad uallum, ſpes uana expugnandi caſtra eò traxiſſet, repentino impetu Aequorum per ſu-
pinam uallem fuſi ſunt: multiq. in ruina maiore, quàm fuga, oppreſſi, obtruncatique, ca- H
ſtraq. eo die ægre retenta. poſtero die, circunfuſis iam magna ex parte hoſtibus, per auer
ſam portam fuga turpi deſeruntur. duces legatique, &, quod circa ſigna roboris de exer-
citu fuit, Tuſculum petiere. palati alij per agros paſſim multis itineribus, maioris, quàm
accepta erat, cladis nuncij Romam contenderunt. minus trepidationis fuit, quòd euen-
tus timori hominum congruens fuerat; & quòd ſubſidia, quæ reſpicerent in re trepida,
præparata erant ab tribuno militum; iuſſuq. eiuſdem per minores magiſtratus ſedato in
urbe tumultu, ſpeculatores propere miſſi nunciauere, Tuſculi duces exercitumq. eſſe, ho-
ſtem caſtra loco non mouiſſe. &, quod plurimum animorum fecit, dictator ex ſenatuſcon
ſulto dictus Q. Seruilius Priſcus, uir cuius prouidentiam in rep. cum multis alijs tempe-
ſtatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quòd uni certam[illegible] tribunorum
ſuſpectum ante rem male geſtam fuerat; magiſtro equitum creato, à quo ipſe tribuno mi I
litum dictator erat dictus, filio ſuo, ut tradidere quidam, (nam alij Ahalam Seruilium ma
giſtrum equitum eo anno fuiſſe ſcribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis qui
Tuſculi erant, duo millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit. Transierat ex re bene ge-
ſta ſuperbia negligentiaq. ad Aequos, quæ in Romanis ducibus fuerat. itaque primo ſta-
tim prælio cum dictator equitatu immiſſo anteſignanos hoſtium turbaſſet, legionum inde
ſigna inferri propere iuſſit: ſigniferumque ex ſuis unum cunctantem occidit. tantus ar-
dor ad dimicandum fuit, ut impetum Aequi non tulerint: uictiq. acie cum fuga effuſa pe-
tiſſent caſtra, breuior tempore, & certamine minor caſtrorum oppugnatio fuit, quàm præ
lium fuerat. Captis direptisque caſtris, cum prædam dictator militi conceſſiſſet, ſecu-
tique fugientem ex caſtris hoſtem equites renunciaſſent omnes Lauicanos uictos, ma-
gnam partem Aequorum Lauicos confugiſſe: poſtero die ad Lauicos ductus exercitus: K
oppidumq. corona circundatum, ſcalis captum, ac direptum eſt. Dictator exercitu ui-
ctore Romam reducto, die octauo quàm creatus erat, magiſtratu ſe abdicauit. & oppor-
tune ſenatus, prius quàm ab tribunis plebis agrariæ ſeditiones mentione illata de agro La
uicano diuidendo fierent, cenſuit frequens coloniam Lauicos deducendam. coloni ab
urbe mille & quingenti miſſi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis
militum creatis conſulari poteſtate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, &
ANNO P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Veturio Craſſo: & inſequenti anno
CCCXXXVIII. A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papirio Mugillano, & Sp. Naurio
ANNO
CCCXXXIX. Rutilo, & Q. Fabio Vibulano. biennium tranquillæ externæ res, diſcordia domi ex agra-
rijs

A rijs legibus fuit. Turbatores uulgi erant Spurij Mecilius quartum, & Metilius tertium
tribuni pl. ambo abſentes creati. & cum rogationem promulgaſſent, ut ager ex hoſtibus
captus uiritim diuideretur; magnæq. partis nobilium eo plebiſcito publicarentur fortu-
næ: (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno ſolo poſita, non armis partum
erat: nec, quod ueniſſet, aſſignatumve publice eſſet, præterquam plebs habebat) atrox
plebi patribusq. propoſitum uidebatur certamen: nec tribuni militum nunc in ſenatu,
nunc in conſilijs priuatis principum cogendis uiam conſilij inueniebant; cum Ap. Clau-
dius, nepos eius, qui decemuir legibus ſcribendis fuerat, minimis natu ex patrum conci-
lio, dicitur dixiſſe, uetus ſe ac familiare conſilium domo afferre: proauum enim ſuum Ap.
Claudium oſtendiſſe patribus uiam unam diſſoluendæ tribuniciæ poteſtatis per collega-
rum interceſſionem: facile homines nouos auctoritate principum de ſententia deduci, ſi
B temporum interdum potius, quàm maieſtatis, memor adhibeatur oratio: pro fortuna il-
lis animos eſſe: ubi uideant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem
præoccupaſſe, nec locum in ea relictum ſibi, haud grauate acclinaturos ſe ad cauſam ſe-
natus, per quam uniuerſo ordini cum primoribus ſe patrum concilient. Approbantibus
cunctis, & ante omnes Q. Seruilio Priſco, quòd non degeneraſſet ab ſtirpe Claudia, col-
laudante iuuenem, negocium datur, ut, quos quiſque poſſet ex collegio tribunorum ad in
terceſſionem perlicerent. Miſſo ſenatu, prenſantur ab principibus tribuni: ſuadendo, mo
nendo, pollicendoq. gratum id ſingulis priuatim, gratum uniuerſo ſenatui fore, ſex ad in-
terceſſionem comparauere. Poſteroq. die cum ex compoſito relatum ad ſenatum eſſet
de ſeditione quam Mecilius Metiliusq. largitione peſſimi exempli concirent: ex oratio-
nes à primoribus patrum habitæ ſunt, ut pro ſe quiſque iam nec conſilium ſibi ſuppetere
C diceret: nec ſe ullam opem cernere aliam uſquam, præterquam in tribunicio auxilio: in
eius poteſtatis fidem circumuentam remp. tanquam priuatum inopem confugere, præ-
clarum ipſis poteſtatiq. eſſe, non ad uexandum ſenatum, diſcordiamq. ordinum mouen-
dam, plus in tribunatu uirium eſſe, quàm ad reſiſtendum improbis collegis. Fremitus de
inde uniuerſi ſenatus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur: tum
ſilentio facto, ij qui præparati erant gratia principum, quam rogationem à collegis pro-
mulgatam ſenatus cenſeat diſſoluendæ reip. eſſet, ei ſe interceſſuros oſtendunt. Gratiæ
interceſſoribus ab ſenatu actæ. latores rogationis, concione aduocata, proditores plebis
commodorum, ac ſeruos conſularium appellantes, aliaq. truci oratione in collegas inue-
cti, actionem depoſuere. Duo aſſidua bella inſequens annus habuiſſet, quo P. Corne-
lius Coſſus, C. Valerius Potitus, Quinctius Cincinnatus, N. Fabius Vibulanus tribuni An.cccxl.
D militum conſulari poteſtate fuerunt; ni Veiens bellum religio principum distuliſſet, quo
rum agros Tiberis ſuper ripas effuſus maxime ruinis uillarum uaſtauit: ſimul Aequos
triennio ante accepta clades prohibuit Volanis ſuæ gentis populo præſidium ferre. Ex-
curſiones inde in confinem agrum Lauicanum factæ erant, nouisq. colonis bellum illa-
tum. Quam noxam cum ſe conſenſu omnium Aequorum defenſuros ſperaſſent, deſerti
ab ſuis, ne memorabili quidem bello, per obſidionem leuemq. ue unam pugnam & oppi-
dum & fines amiſere. Tentatum ab L. Sextio tribuno pl. ut rogationem ferret, qua Vo-
las quoque, ſicut Lauicos, coloni mitterentur: per interceſſionem collegarum, qui nul-
lum plebiſcitum, niſi ex auctoritate ſenatus paſſuros ſe perferri oſtenderunt, diſcuſſum
eſt. Volis inſequente anno receptis, coloniaque eò deducta Aequi nouis uiribus oppi-
dum firmarunt, tribunis militum Romæ conſulari poteſtate Cn. Cornelio Coſſo, L. Va-
E lerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, P. Poſtumio Regillenſi. huic bellum aduerſus Anno
Aequos permiſſum eſt, prauæ mentis homini, quam tum uictoria magis, quàm bellum, cccxli.
oſtendit, nam exercitu impigre ſcripto, ductoq. ad Volas, cum leuibus prælijs Aequo-
rum animos fregiſſet, poſtremo in oppidum irrupit: deinde ab hoſtibus in ciues certa-
men uertit: & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixiſſet, capto oppido
fidem mutauit. eam magis adducor ut credam iræ cauſam exercitui fuiſſe, quàm quòd in
urbe nuper direpta, coloniaque noua, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit
eam iram, poſtquam ab collegis accerſitus propter ſeditiones tribunicias in urbem reuer
tit, audita uox eius in concione, ſtolida ac prope uecors, qua Sextio tribuno pl. legem a-
grariam ferenti, ſimul, Volas quoque ut mitterentur coloni, laturum ſe dicenti: dignos
enim

enim eſſe qui armis cepiſſent, eorum urbem agrumq́. Volanum eſſe: malum quidem mi- F
litibus meis, inquit, niſi quieuerint. quod auditum, non concionem magis, quàm mox
patres offendit. & tribunus pl. uir acer, nec infacundus, nactus inter aduerſarios ſuper-
bum ingenium, immodicamq́. linguam, quam irritando agitandoque, in eas impelleret
uoces, quæ inuidiæ non ipſi tantum, ſed cauſæ atque uniuerſo ordini eſſent, neminem ex
collegio tribunorum militum ſæpius, quàm Poſtumium, in diſceptationem trahebat.
Tum uero ſecundum tam ſæuum atque inhumanum dictum, Audiris, inquit, Qurites, ſi-
cut ſeruis, malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior uobis tanto honore
uidebitur, quàm qui uos urbe agriſq́. donatos in colonias mittunt, qui ſedem ſenectuti
ueſtræ proſpiciunt, qui pro ueſtris commodis aduerſus tam crudeles ſuperboſq́. aduer-
ſarios depugnant. incipire demum mirari, cur pauci iam ueſtram ſuſcipiant cauſam. quid
ut à uobis ſperent? an honores, quos aduerſarijs ueſtris potius quàm populi R. propu- G
gnatoribus datis? ingemuiſtis modo, uoce huius audita. quid id refert? iam ſi ſuffragium
detur, hunc, qui malum uobis minatur, ijs, qui agros ſedeſq́. ac fortunas ſtabilire uolunt,
præferetis. Perlata hæc uox Poſtumij ad milites, multo in caſtris maiorem indignatio-
nem mouit. prædæ'ne interceptorem fraudatoremq́. etiam malum minari militibus?
itaque cum fremitus aperte eſſet; & quæſtor P. Seſtius eadem uiolentia coerceri puta-
ret ſeditionem poſſe, qua mota erat: miſſo ad uociferantem quendam militem lictore;
cum inde clamor & iurgium oriretur, ſaxo ictus turba excedit; inſuper increpante qui uul-
nerauerat, habere quæſtorem, quod imperator eſſet militibus minatus. Ad hunc tumul-
tum accitus Poſtumius, aſperiora omnia fecit acerbis quæſtionibus, crudelibus ſuppli-
cijs. poſtremo cum modum iræ nullum faceret; ad uociferationem eorum, quos necari
ſub crate iuſſerat, concurſu facto, ipſe ad interpellantis pœnam uecors de tribunali decur-
rit. ibi cum ſummouentes paſſim lictores centurioneſq́. uexarent turbam, eò indignatio H
erupit, ut tribunus militum ab exercitu ſuo lapidibus cooperiretur. quod tam atrox faci-
nus poſtquam eſt Romam nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per ſenatum
quæſtiones decernentibus tribuni pl. intercedebant. ſed ea contentio ex certamine alio
pendebat; quòd cura inceſſerat patres, ne metu quæſtionum plebs irata, tribunos mili-
tum ex plebe crearet: tendebantq́. ſumma ope, ut conſules crearentur. Cum ſenatuſcon-
ſultum fieri tribuni pl. non paterentur, ijdem intercederent conſularibus comitijs; res
ad interregnum redijt. uictoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege
ANNO comitia habente, conſules creati ſunt A. Cornelius Coſſus, L. Furius Medullinus. His
CCCXLII. conſulibus principio anni ſenatuſconſultum factum eſt, ut de quæſtione Poſtumianæ cæ-
dis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent; plebſq́. præficeret quæſtioni quē
uellet. à plebe conſenſu populi conſulibus negocium mandatur. qui ſumma moderatio- I
ne ac lenitate per paucorum ſupplicium, quos ſibimet ipſos conſciſſe mortem ſatis credi-
tum eſt, tranſacta re, nequiuere tamen conſequi, ut non ægerrime id plebs ferret. iacere
tandiu irritas ſanctiones, quæ de ſuis commodis ferrentur: cum interim de ſanguine ac
ſupplicio ſuo latam legem confeſtim exerceri, & tantam uim habere. Aptiſſimum tem-
pus erat, uindicatis ſeditionibus delinimentum animis Volani agri diuiſionem obijci:
quo facto minuiſſent deſiderium agrariæ legis, quæ poſſeſſo per iniuriam agro publico pa-
tres pellebat. Tunc hæc ipſa indignitas angebat animos, non in retinendis modo publi-
cis agris, quos ut teneret, pertinacem nobilitatem eſſe; ſed ne uacuum quidem agrum
nuper ex hoſtibus captum plebi diuidere, mox paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem
anno aduerſus Volſcos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio conſule
cum hoſtem ibi non inueniſſent: Ferentinum, quò magna multitudo Volſcorum ſe con- K
tulerat, cepere. minus prædæ quàm ſperauerant, fuit: quòd Volſci, poſtquam ſpes tuen-
di exigua erat, ſublatis rebus nocte oppidum reliquerant. poſtero die prope deſertum ca-
pitur. Hernicis ipſe ager dono datus. Annum modeſtia tribunorum quietum excepit
ANNO tribunus pl. L. Icilius, Q. Fabio Ambuſto, C. Furio Pacilo conſulibus. Is cum princi-
CCCXLIII. pio ſtatim anni, uelut penſum nominis familiæque, ſeditiones agrarijs legibus promul-
gandis cieret: peſtilentia coorta, minacior tamen quàm perniciolior, cogitationes homi-
num à foro certaminibuſq́. publicis ad domum curamq́. corporum nutriendorum auer-
tit: minuſq́. eam damnoſam fuiſſe, quàm ſeditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciui-

tate

A tate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, peſtilentem annum, inopia frugum, negle-
cto cultu agrorum, ut plerunque fit, excepit, M. Papirio, C. Nautio Rutilo conſulibus.
Iam fames, quàm peſtilentia, triſtior erat: ni, dimiſſis circa omnes populos legatis, qui Anno cccxliiii.
Etruſcum mare, quiq́. Tiberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret ſub-
uentum. ſuperbe ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumasq́ue, legati prohibiti com
mercio ſunt: contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adiuti. maximos commeatus ſum
mo Etruriæ ſtudio Tiberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægra experti conſules ſunt:
cum in legationes, non plus ſingulis ſenatoribus miſſis inuenientes, coacti ſunt binos e-
quites adijcere. Præterquam ab morbo, annonaq́ue nihil eo biennio inteſtini externi ve
incommodi fuit. at ubi hæ ſolicitudines diſceſſere, omnia quibus turbari ſolita erat ciui-
tas, domi diſcordia, foris bellum exortum. M. Aemilio, C. Valerio Potito conſulibus, Anno
B bellum Aequi parabant: Volſcis, quanquam non publico conſilio, capeſſentibus arma, cccxlv.
uoluntarijs mercede ſecutis militiam. Ad quorum famam hoſtium (iam enim in Lati-
num Hernicumq́. tranſcenderant agrum) delectum habentem Valerium conſulem M.
Mænius tribunus pl. legis agrariæ lator, cum impediret, auxilioq́. tribuni nemo inuitus ſa
cramento diceret: repente nunciatur, arcem Caruentanam ab hoſtibus occupatam eſſe.
ea ignominia accepta, cum apud patres inuidiæ Mænio fuit, tum cæteris tribunis iam an-
te præparatis interceſſoribus legis agrariæ, præbuit iuſtiorem cauſam reſiſtendi collegæ.
itaque cum res diu ducta per altercationem eſſet; conſulibus deos homines q́ue teſtanti-
bus, quicquid ab hoſtibus cladis ignominiæq́. aut iam acceptum eſſet, aut immineret, cul
pam penes Mænium fore, qui delectum impediret; Mænio contra uociferante, ſi iniuſti
domini poſſeſſione agri publici cederent, ſe moram delectui non facere: decreto interpo-
C ſito nouem tribuni ſuſtulerunt certamen; pronunciaueruntq́. ex collegij ſententia, C.
Valerio conſuli ſe, damnum aliamq́. coercitionem aduerſus interceſſionem collegæ dele-
ctus cauſa detrectantibus militiam ferenti, auxilio futuros eſſe. Hoc decreto conſul ar-
matus, cum paucis, appellantibus tribunum, collum torſiſſet: metu cæteri ſacramento di-
xere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuiſus infeſtusq́ue conſuli
erat: impigre primo ſtatim aduentu, deiectis, qui in præſidio erant, arcem recepit. præda-
tores ex præſidio per negligentiam dilapſi, occaſionem aperuere ad inuadendum. Præ-
dæ ex aſſiduis populationibus, quòd omnia in locum tutum congeſta erant, fuit aliquan-
tum. uenditum ſub haſta conſul in ærarium redigere quæſtores iuſſit: tum prædicans par-
ticipem prædæ fore exercitum, cum militiam non abnuiſſet. Auctæ inde plebis ac mili-
tum in conſulem iræ. itaque cum ex ſenatusconſulto urbem ouans introiret, alternis in-
D conditi uerſus militari licentia iactati: quibus conſul increpitus, Mænij celebre nomen
laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni, fauor circunſtantis populi plauſuq́. &
aſſenſu cum uocibus militum certaret. pluſq́. ea res, quàm prope ſolennis militum laſci-
uia in conſulem, curæ patribus iniecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum
honos Mænij, ſi peteret, conſularibus comitijs eſt excluſus. Creati conſules ſunt Cn. Anno
Cornelius Coſſus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs tulit, tribuni- cccxlvi.
cia ſibi comitia non commiſſa. eum dolorem quæſtorijs comitijs ſimul oſtendit, & ulta
eſt, tunc primum plebeijs quæſtoribus creatis: ita, ut in quatuor creandis uni patricio
N. Fabio Ambuſto relinqueretur locus; tres plebeij, Q. Silius, P. Aelius, P. Pipius,
clariſſimarum familiarum iuuenibus præferrentur. Auctores fuiſſe tam liberi populo
ſuffragij Icilios accipio, ex familia infeſtiſſima patribus, tres in eum annum tribunos pl.
E creatos. hi multarum magnarumq́ue rerum molem auidiſſimo adeo populo oſtentantes,
cum affirmaſſent nihil ſe moturos, ſine quæſtorijs quidem comitijs, quæ ſola promiſcua
plebi patribusq́. reliquiſſet ſenatus, ſatis animi populo eſſet ad id, quod tandiu uellent, &
per leges liceret. Pro ingenti itaque uictoria id fuit plebi: quæſturam nanque non hono
ris ipſius finem æſtimabant; ſed patefactus ad conſulatum ac triumphos locus nouis ho-
minibus uidebatur. Patres contra, non pro communicatis, ſed pro amiſſis honoribus
fremere: negare, ſi ea ita ſint, liberos tollendos eſſe: qui pulſi maiorum loco, cernentesq́.
alios in poſſeſſione dignitatis ſuæ, ſalij, flaminesq́. nuſquam alio, quàm ad ſacrificandum
pro populo ſine imperiis ac poteſtatibus relinquantur. Irritatis utriuſque partis animis,
cum & ſpiritus plebes ſumpſiſſet, & tres ad popularem cauſam celeberrimi nominis ha-

beret duces; patres omnia quęſtorijs comitiis, ubi utrunque plebi liceret, ſimilia fore cer F
nentes, tendere ad conſulum comitia, quæ nondum promiſcua eſſent. Icilij contra tribu-
nos militum creandos dicere, & tandem aliquando impartiendos plebi honores. Sed
nulla erat conſularis actio, quam impediendo, id quod petebant exprimerent: cum mira
opportunitate, Volſcos & Aequos prædatum extra fines exiſſe in agrum Latinum Herni
cumque, affertur. ad quod bellum ubi ex ſenatuſconſulto conſules delectum habere oc-
cipiunt; obſtare tunc enixe tribuni, ſibi plebiq́. eam fortunam oblatam memorantes.
Tres erant, & omnes acerrimi uiri, generoſiq́. etiam, ut inter plebeios. duo ſinguli ſingu-
los ſibi conſules aſſeruandos aſſidua opera deſumunt: uni concionibus data nunc deti-
nenda, nunc concienda plebs. Nec delectum conſules, nec comitia, quæ petebant, tribu
ni expediebant. inclinante deinde ſe fortuna ad cauſam plebis, nuncij ueniunt, arcem Car
uentanam, dilapſis ad prædam militibus qui in præſidio erant, Aequos interfectis paucis G
cuſtodibus arcis inuaſiſſe: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæſos. ea ad-
uerſa ciuitati res, uires tribuniciæ actioni adiecit. nequicquam enim tentati, ut tum deni
que deſiſterent impediendo bello, poſtquam non ceſſere nec publicæ tempeſtati, nec ſuæ
inuidiæ, peruincunt, ut ſenatuſconſultum fiat de tribunis mil. creandis: certo tamen pa-
cto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus pl. eſſet: neue quis reficeretur in an-
num ſequentem tribunus pl. haud dubie Icilios denotante ſenatu, quos mercedem ſedi-
tioſi tribunatus petere conſulatum inſimulabant. Tum delectus haberi, bellumq́. om-
nium ordinum conſenſu apparari cœptum. cæterum conſulum ambo profecti ſint ad ar-
cem Caruentanam, an alter ad comitia habenda ſubſtiterit, incertum diuerſi auctores fa-
ciunt. illa pro certo habenda, in quibus non diſſentiunt, ab arce Caruentana, cum diu ne
quicquam oppugnata eſſet, receſſum: Verruginem in Volſcis eodem exercitu receptam: H
populationesque & prædas & in Aequis & in Volſco agro ingentes factas. Romæ ſicut
plebis uictoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum pa-
tres uicere. nanque tribuni militum conſulari poteſtate contra ſpem omnium tres patri-
ANNO cij creati ſunt, C. Iulius Iulus, P. Cornelius Coſſus, C. Seruilius Ahala. Artem adhibi-
CCCXLVII. tam ferunt à patricijs, cuius eos Icilij tum quoque inſimulabant, quòd turbam indigno-
rum candidatorum intermiſcendo dignis, tædio ſordium in quibuſdam inſignium, in-
ſcium populum à plebeijs auertiſſent. Volſcos deinde & Aequos, ſeu Caruentana arx
retenta in ſpem, ſeu Verrugine amiſſum præſidium, ad iram cum impuliſſet; fama affer-
tur, ſumma ui ad bellum coortos: caput rerum Antiates eſſe. eorum legatos, utriuſque
gentis populos circumiſſe, caſtigantes ignauiam, quòd abditi intra muros, populabundos
in agris uagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præſidium paſſi eſſent. iam I
non exercitus modo armatos, ſed colonias etiam in ſuos fines mitti: nec ipſos modo Ro-
manos ſua diuiſa habere, ſed Ferentinum etiam de ſe captum Hernicis donaſſe. Ad hæc
cum inflammarentur animi; ut ad quoſque uentum erat, numerus iuniorum conſcribeba-
tur. ita omnium populorum iuuentus Antium contracta, ibi caſtris hoſtem opperieban-
tur. quæ ubi tumultu maiore etiam, quàm res erat, nunciantur Romam: ſenatus extem-
plo (quod in rebus trepidis ultimum conſilium erat) dictatorem dici iuſſit. quam rem
ægre paſſos Iulium Corneliumq́. ferunt: magnoque certamine animorum rem actam:
cum primores patrum nequicquam conqueſti non eſſe in auctoritate ſenatus tribunos
militum, poſtremo etiam tribunos plebis appellarent, & conſulis quoque ab ea poteſta-
te uim ſuper tali re inhibitam referrent; tribuni plebis læti diſcordia patrum, nihil eſſe in
his auxilij dicerent, qui non ciuium, non denique hominum numero eſſent: ſi quando K
promiſcui honores, communicata reſp. eſſet; tum ſe animaduerſuros, ne qua ſuperbia
magiſtratuum irrita ſenatuſconſulta eſſent: interim patricij ſoluti legum magiſtratuumq́.
uerecundia, per ſe quoque tribuniciam poteſtatem agerent. Hæc contentio minime ido-
neo tempore, cum tantum belli in manibus eſſet, occupauerat cogitationes hominum;
donec, ubi diu alternis Iulius Corneliusque, cum ad id bellum ipſi ſatis idonei duces eſ-
ſent, non eſſe æquum, mandatum ſibi à populo eripi honorem, diſſeruere; tum Ahala
Seruilius tribunus mil. tacuiſſe ſe tandiu ait, non quia incertus ſententiæ fuerit; (quem
enim bonum ciuem ſecernere ſua à publicis conſilia?) ſed quia maluerit collegas ſua ſpō
te cedere auctoritati ſenatus, quàm tribuniciam poteſtatem aduerſus ſe implorari pate-
rentur.

A rentur. tum quoque,ſi res ſineret, libenter ſe daturum tempus ijs fuiſſe ad receptum ni-
mis pertinacis ſententiæ: ſed cum belli neceſſitates non expectent humana conſilia, po-
tiorem ſibi collegarum gratia remp. fore: &, ſi maneat in ſententia ſenatus, dictatorem
nocte proxima dicturum: at ſi quis intercedat ſenatuſconſulto, auctoritate ſe fore con-
tentum. Quo facto,cum haud immeritam laudem gratiamq́. apud omnes tuliſſet; dicta-
tore P. Cornelio dicto, ipſe ab eo magiſter equitum creatus eſt. exemplo fuit collegas
eumq́. intuentibus, quàm gratia atque honos opportuniora interdum non cupientibus
eſſent. Bellum haud memorabile fuit. uno, atque eo facili prælio cæſi ad Antium ho-
ſtes. uictor exercitus depopulatus Volſcum agrum. caſtellum ad lacum Fucinum ui ex-
pugnatum: atque in eo tria millia hominum capta,cæteris Volſcis intra mœnia compul-
ſis,nec defendentibus agros. Dictator, bello ita geſto, ut tantum non defuiſſe fortunæ
B uideretur,felicitate quàm gloria maiore in urbem redijt: magiſtratuq́. ſe abdicauit. Tri-
buni militum, mentione nulla comitiorum conſularium habita, (credo ob iram dictato-
ris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus in-
ceſſit; quippe cum prodi cauſam ab ſuis cernerent. itaque ſicut priore anno per indigniſ-
ſimos ex plebeijs candidatos omnium etiam dignorum tædium fecerant: ſic tum, primo
ribus patrum ſplendore gratiaq́. ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui
plebeio aditus eſſet. quatuor creati ſunt,omnes iam functi eo honore, L. Furius Medul-
linus, C. Valerius Potitus, N. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Ahala. hic refectus conti- ANNO
nuato honore,cum ob alias uirtutes,tum ob recentem fauorem unica moderatione par- CCCXLVIII.
tum. Eo anno,quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos fecia-
leſq́. res repeti cœptæ quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit. pe-
C tiere,ne prius, quàm ipſi ſenatum Romanum adiſſent, Veios iretur. ab ſenatu impetra-
tum,quia diſcordia inteſtina laborarent Veientes,ne res ab his repeterentur. tantum ab-
fuit ut ex incommodo alieno ſua occaſio peteretur. Et in Volſcis accepta clades, amiſſo
Verrugine præſidio. ubi tantum in tempore fuit momenti, ut cum precantibus opem mi-
litibus.qui ibi à Volſcis obſidebantur,ſuccurri, ſi maturatum eſſet, potuiſſet: ad id uene-
rit exercitus ſubſidio miſſus,ut ab recenti cæde palati ad prædandum hoſtes opprimeren-
tur. Tarditatis cauſa in ſenatu magis fuit,quàm in tribunis: qui, quia ſumma ui reſiſtere
nunciabantur, parum cogitauerunt, nulla non uirtute ſuperari humanarum uirium mo-
dum. fortiſſimi milites,non tamen nec uiui,nec poſt mortem inulti fuere. Inſequenti an
no, P. & Cn. Cornelijs Coſſis, N. Fabio Ambuſto, L. Valerio Potito, tribunis militum. ANNO
conſulari poteſtate, Veiens bellum motum ob ſuperbum reſponſum Veientis ſenatus; CCCXLIX.
D qui legatis repetentibus res,ni faceſſerēt propere urbe finibusque, daturos quod Lar To-
lumnius dediſſet, reſponderi iuſſit. id patres ægre paſſi, decreuere, ut tribuni militum de
bello indicendo Veientibus primo quoque diem ad populum ferrent. quod ubi primo
promulgatum eſt, fremere iuuentus, nondum debellatum cum Volſcis eſſe: modo duo
præſidia occidione occiſa,& cum periculo retineri: nullum annum eſſe, quo non acie di-
micetur: &, tanquam pœniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo & potentiſ-
ſimo parari,qui omnem Etruriam ſit concitaturus. Hæc ſua ſponte agitata inſuper tribu
ni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe eſſe dictitant: eam de indu-
ſtria uexandam militia, trucidandamq́. hoſtibus obijci: eam procul urbe haberi, atque
ablegari: ne domi per ocium memor libertatis,coloniarumq́ue,aut agri publici, aut ſuf-
fragij libere ferendi conſilia agitet. prenſanteſq́. ueteranos,ſtipendia cuiuſque, & uulne-
E ra,ac cicatrices numerabant: quid iam integri eſſe in corpore loci ad noua uulnera acci-
pienda? quid ſupereſſe ſanguinis,qui dari pro rep. poſſet? rogitantes. Hæc cum in ſer-
monibus,concionibusq́. interdum agitantes, auertiſſent plebem ab ſuſcipiendo bello,
profertur tempus ferundæ legis: quam,ſi ſubiecta inuidiæ eſſet,antiquari apparebat. In-
terim tribunos militum in Volſcum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius u-
nus Romæ relictus. Tres tribuni, poſtquam nullo loco caſtra Volſcorum eſſe, nec com-
miſſuros ſe prælio apparuit, tripartito ad deuaſtandos fines diſceſſere: Valerius Antium
petit,Cornelius Ecetras. quacunque inceſſere,late populati ſunt tecta agroſq́ue, ut diſti
nerent Volſcos. Fabius,quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum ſine ulla po-
pulatione acceſſit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ ſunt; urbs prona in paludes. ab ea

parte

parte Fabius oppugnationem oſtendit. Circummiſſæ quatuor cohortes cum C. Seruil- F
lio Ahala, cum imminentem urbi collem cepiſſent; ex loco altiore, quà nullum erat præ-
ſidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuaſere. ad quem tumultum obſtupefacti
qui aduerſus Fabium urbem infimam tuebantur, locum dedere ſcalas admouendi. ple-
naq. hoſtium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac reſiſtentium ar-
matorum atque inermium fuit. cogebantur itaque uicti, quia cedentibus ſpei nihil erat,
pugnam inire: cum pronunciatum repente, ne quis præter armatos uiolaretur, reliquam
omnem multitudinem uoluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti ui-
ui capiuntur. à cætera præda Fabius militem abſtinuit, donec collegæ uenirent: ab illis
quoque exercitibus captum Anxur dictitans eſſe, qui cæteros Volſcos à præſidio eius lo-
ci auertiſſent. qui ubi uenerunt, oppidum uetere fortuna opulentum tres exercitus diri-
puere. eaq. primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. additum de- G
inde omnium maxime tempeſtiue principium in multitudinem munerum, ut ante men-
tionem ullam plebis tribunorumve decerneret ſenatus, ut ſtipendium miles de publico
acciperet, cum ante id tempus de ſuo quiſque functus eo munere eſſet. Nihil acceptum
unquam à plebe tanto gaudio traditur. concurſum itaque ad curiam eſſe, prenſataſque
exeuntium manus, & patres uere appellatos: effectum eſſe fatentibus, ut nemo pro tam
munifica patria, donec quicquam uirium ſupereſſet, corpori aut ſanguini ſuo parceret;
cum commoditas iuuaret rem familiarem, ſaltem acquieſcere eo tempore, quo corpus ad
dictum atque operatum reip. eſſet. tum quòd ultro ſibi oblatum eſſet, non à tribunis ple
bis unquam agitatum, non ſuis ſermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gau-
dium, cumulatioremq; gratiam rei. tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concor-
diæq. ſoli expertes, negare tam id lætum patribus uniuerſis, nec proſperum fore, quàm ip H
ſi crederent. conſilium ſpecie prima melius fuiſſe, quàm uſu appariturum: unde enim
eam pecuniam confici poſſe, niſi tributo populo indicto? ex alieno igitur alijs largitos.
neque, enim etiam ſi cæteri ferant, paſſuros eos, quibus iam emerita ſtipendia eſſent, me-
liore conditione alios militare, quam ipſi militaſſent: & eoſdem in ſua ſtipendia impen-
ſas feciſſe, & in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis. poſtremo indicto
iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio ſe futuros, ſi quis in militare ſtipendium tri-
butum non contuliſſet. Patres bene cœptam rem perſeueranter tueri: conferre ipſi pri-
mi: & quia nondum argentum ſignatum erat, æs graue plauſtris quidam ad ærarium con-
uehētes, ſpecioſam etiam collationem faciebant. Cum ſenatus ſumma fide ex cenſu con
tuliſſet, primores plebis, nobilium amici, ex compoſito conferre incipiunt. quos cum &
à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conſpici uulgus hominum I
uidit: repente, ſpreto tribunicio auxilio, certamen conferendi eſt ortum: &, lege perlata
de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni mi-
litum conſulari poteſtate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quinctius Capitolinus,
An. CCCL. Q. Quinctius Cincinnatus, C. Iulius Iulus iterum, A. Manlius, L. Furius Medullinus ter
tium, M. Aemilius Mamercinus. Ab his primum circumſeſſi Veij ſunt. ſub cuius initium
obſidionis cum Etruſcorum conſilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum eſſet,
parum conſtitit, bellóne publico gentis uniuerſæ tuendi Veientes eſſent. Ea oppugna-
tio ſegnior inſequenti anno fuit, parte tribunorum exercituſq. ad Volſcum auocata bel
lum. Tribunos militum conſulari poteſtate is annus habuit C. Valerium Potitum ter-
tium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum,
An. CCCLI. K. Fabium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum Volſcis inter Ferentinum at K
que Ecetram ſignis collatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna pugnæ fuit. Artena
inde Volſcorum oppidum ab tribunis obſideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam
compulſo in urbem hoſte, occaſio data eſt Romanis irrumpendi, præterq. arcem cætera
capta. in arcem munitam natura globus armatorum conceſſit. infra arcem cæſi captiq.
multi mortales. arx deinde obſidebatur; nec aut ui capi poterat, quia pro ſpatio loci ſatis
præſidij habebat; aut ſpem dabat deditionis, omni publico frumento, priuſquam urbs ca
peretur, in arcem conuecto. tædioq. receſſum inde foret, ni ſeruus arcem Romanis prodi
diſſet. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere. à quibus cum cuſtodes trucida
rentur, cætera multitudo repentino pauore oppreſſa in deditionem uenit. Diruta & arce

A & urbe Artena, reductæ legiones ex Volſcis, omniſq. uis Romana Veios conuerſa eſt. proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data. Seruus Romanus uocitatus. Sunt qui Artenam Veientium, non Volſcorum fuiſſe credant. præbet errorem, quòd eiuſdem nominis urbs inter Cære atque Veios fuit. ſed eam reges Romani diruere: Cæretumq́ue, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volſco agro fuit, cuius excidium eſt dictum.

EPITOME LIBRI V.

IN obſidione Veiorum hibernacula militibus facta ſunt. ea res
B *cum eſſet noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hiemem militiæ requiem. Equites tum primum equis ſuis merere cœperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta eſſet, uates, qui eam rem interpretaretur, de hoſtibus captus eſt. Furius Camillus dictator decem annos obſeſſos Veios cepit, ſimulacrum Iunonis Romam tranſtulit, decimã partem prædæ Delphos Apollini miſit, idem tribunus militum, cum Faliſcos obſideret, proditos ho-*
C *ſtium filios parentibus remiſit: ſtatimq́. deditione facta, Faliſcorum uictoriam iuſtitia conſecutus eſt. Cum alter ex cenſoribus C. Iulius deceſſiſſet, in locum eius M. Cornelius ſuffectus eſt. nec id poſtea factum eſt: quoniam eo luſtro à Gallis Roma capta eſt. Furius Camillus, cum ei dies à L. Appuleio tribuno pl. dicta eſſet, in exilium abijt. Cum Senones Galli Cluſium obſiderent; & legati à ſenatu miſſi ad componendam inter eos & Cluſinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Cluſinorum ſtetiſſent: hoc facto eorum concitati Senones, urbem infeſto exercitu petierunt; fuſiſq́. ad Aliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium, in quod ſe iuuentus contulerat. maiores natu cum inſignibus honorũ, quos quiſque geſſerat, in ueſtibulis ædium ſedentes occiderunt. & cum per auerſam partem Capitolij iam in ſummum euaſiſſent, proditi clangore anſerum, M. Manlij præcipue opera deiecti ſunt. coactis deinde propter famem Romanis deſpondere ut mille pondo auri darent, & hoc precio finem obſidionis emerent, Furius Camillus, dictator abſens creatus, inter pendendum aurum cum exercitu uenit, & Gallos poſt ſextum menſem urbe expulit, cæcidutq́. Aedes Aio Locuto facta: quo loco ante urbem captam uox audita erat, aduentare Gallos. Dictum eſt ad Veios migrandum eſſe, propter incenſam et dirutam urbem. quod conſilium Camillo auctore diſcuſſum eſt. mouit populum uocis quoque omen ex centurione audita: qui cum in forum ueniſſet, manipularijs ſuis dixerat: Sta miles: hic optime manebimus.*

LIBER V.

D PACE alibi parta, Romani Veijq́. in armis erant, tanta ira odioq́ue, ut uictis finem adeſſe appareret. comitia utriuſque populi longe diuerſa ratione facta ſunt. Romani auxere tribunorum militum conſulari poteſtate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, M. Aemilius Mamercinus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Craſſus, M. Quinctilius Varus, L. Iulius Iulus, M. Poſtumius, M. Furius Camillus, M. Poſtumius Albinus. ANNO CCCLII. Veientes contra, tædio annuæ ambitionis, quæ interdum diſcordiarum cauſa erat, regem creauere. offendit ea res populorum Etruriæ animos, non maiore odio regni, quàm ipſius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus, ſuperbiaque;
E quia ſolennia ludorum, quos intermitti nefas eſt, uiolenter diremiſſet; cum ob iram repulſæ, quòd ſuffragio XII populorum alius ſacerdos ei prælatus eſſet, artifices, quorum magna pars ipſius ſerui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quòd excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec ſub rege eſſent, decreuit. cuius decreti ſuppreſſa fama eſt Veijs propter metum regis, qui, à quo tale quid dictum referretur, pro ſeditionis eum principe, non uani ſermonis auctorem, habebat. Romanis etſi quietæ res ex Etruria nunciabantur; tamen, quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia munimenta eſſent. alia in urbem, & contra oppidanorum eruptiones uerſa: alijs frons in Etruriam ſpectans auxilijs, ſi qua forte inde uenirent, obſtruebatur. cum ſpes maior im-

peratoribus

peratoribus Romanis in obſidione, quàm in oppugnatione eſſet; hibernacula etiam, res F
noua militi Romano, ædificari cœpta: conſiliumq. erat hiemando continuare bellum.
quod poſtquam tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi res cauſam inuenientibus, Ro-
mam eſt allatum; in concionem proſiliunt, ſolicitant plebis animos, hoc illud eſſe dicti-
tantes, quòd æra militibus ſint conſtituta: nec ſe feſelliſſe, id donum inimicorum ueneno
illitum fore: ueniſſe libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab urbe &
ab rep. iuuentutem: iam ne hiemi quidem, aut tempori anni cedere, ac domos & res inui-
ſere ſuas. quam putarent continuatæ militiæ cauſam eſſe? nullam profecto aliam inuen-
turos, quàm ne quid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus uires omnes plebis eſ-
ſent, agi de commodis eorum poſſet; uexari præterea, & ſubigi multo acrius, quàm Veien
tes; quippe illos hiemem ſub tectis ſuis agere, egregijs muris ſituq. naturali urbem tutan
tes; militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisq. obrutum, ſub pellibus du- G
rare, ne hiemis quidem ſpatio, quæ omnium bellorum terra mariq. ſit quies, arma depo-
nentem: hoc neque reges, neque ante tribuniciam poteſtatem creatam ſuperbos illos
conſules, neque triſte dictatoris imperium, neque importunos decemuiros iniunxiſſe ſer
uitutis, ut perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum
exercerent. quidnam illi conſules dictatoresve facturi eſſent, qui proconſularem imagi-
nem tam ſæuam ac trucem fecerint? ſed id accidere haud immerito: non fuiſſe ne in octo
quidem tribunis militum locum ulli plebeio: antea trina loca cum contentione ſumma
patricios explere ſolitos; nunc iam octo iuges ad imperia obtinenda ire; & ne in turba
quidem hærere plebeium quenquam: qui, ſi nihil aliud, admoneat collegas; liberos, &
ciues eorum, non ſeruos, militare, quos hieme ſaltem in domos ac tecta reduci oporteat,
& aliquo tempore anni parentes liberosq. ac coniuges inuiſere, & uſurpare libertatem, H
& creare magiſtratus. Hæc, taliaq. uociferantes, aduerſarium haud imparem nacti ſunt,
Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunicias ſeditiones comprimendas, uirum imbu
tum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem auctorem aliquot annis ante fuiſſe me-
moratum eſt per collegarum interceſſionem tribuniciæ poteſtatis diſſoluendæ. is tum,
iam non promptus ingenio tantum, ſed uſu etiam exercitatus, talem orationem habuit:
Si unquam dubitatum eſt, Quirites, utrum tribuni plebis ueſtra, an ſua cauſa ſeditionum
ſemper auctores fuerint, id ego hoc anno deſiſſe dubitari certum habeo. & cum lætor;
tandem longi erroris uobis finem factum eſſe: tum, quòd ſecundis potiſſimum ueſtris re-
bus hic error eſt ſublatus, & uobis, & propter uos reip. gratulor. An eſt quiſquam, qui du
bitet, nullis iniurijs ueſtris, ſi quæ forte aliquando fuerunt, unquam æque, quàm munere
patrum in plebem, cum æra militantibus conſtituta ſunt, tribunos plebis offenſos ac con I
citatos eſſe? quid illos aliud aut tum timuiſſe creditis, aut hodie turbare uelle, niſi con-
cordiam ordinum? quam diſſoluendæ maxime tribuniciæ poteſtatis rentur eſſe. ſic her-
cule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & ſemper ægri aliquid eſſe in rep. uo-
lunt, ut ſit ad cuius curationem à uobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugna
tis plebem? utrum militantium aduerſarij eſtis, an cauſam agitis? niſi forte hoc dicitis;
quicquid patres faciunt, diſplicet; ſiue illud pro plebe, ſiue contra plebem eſt. & quem-
admodum ſeruis ſuis uetant domini quicquam rei cum alienis hominibus eſſe, paritérq.
in ijs beneficio ac maleficio abſtineri æquum cenſent: ſic uos interdicitis patribus com-
mercio plebis: ne nos comitate ac munificentia noſtra prouocemus plebem, nec plebs
nobis dicto audiens atque obediens ſit. quanto tandem, ſi quicquam in uobis non dico
ciuilis, ſed humani eſſet, fauere uos magis, & quantum in uobis eſſet, indulgere potius co K
mitati patrum, atque obſequio plebis oportuit? quæ ſi perpetua concordia ſit, quis non
ſpondere auſit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum eſſe? Atque ego,
quàm hoc conſilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum no
luerunt, non utile ſolum, ſed etiam neceſſarium fuerit, poſtea diſſeram. nunc de ipſa con-
ditione militantium dicere libet. quam orationem non apud uos ſolum, ſed etiam in ca-
ſtris ſi habeatur ipſo exercitu diſceptante, æquam arbitror uideri poſſe. in qua ſi mihi ipſi
nihil, quod dicerem, in mentem uenire poſſet: aduerſariorum certe orationibus conten-
tus eſſem. Negabant nuper danda eſſe æra militibus, quia nunquam data eſſent. quo-
nam modo igitur nunc indignari poſſunt, quibus aliquid noui adiectum commodi ſit, eis
laborem

A laborem etiam nouum pro portione iniungi? nuſquam nec opera ſinè emolumento, nec
emolumentum ferme ſine impenſa opera eſt. labor uoluptasq́. diſſimillima natura, ſocie-
tate quadam inter ſe naturali ſunt iuncta. Moleſte antea ferebat miles ſe ſuo ſumptu ope
ram reip. præbere: gaudebat idem partem anni ſe agrum ſuum colere, quærere unde do-
mi militiæq́. ſe ac ſuos tueri poſſet, gaudet nunc fructui ſibi remp. eſſe,& lætus ſtipendium
accipit. æquo igitur animo patiatur ſe ab domo, ab re familiari, cui grauis impenſa non
eſt, paulo diutius abeſſe. an,ſi ad calculos eum reſp. uocet,non merito dicat, annua æra ha
bes, annuam operam ede? an tu æquum cenſes, militia ſemeſtri ſolidum te ſtipendium
annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. ſic enim agere debent,
qui mercenario milite utuntur. At nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq́. tan-
quam cum patria nobiſcum, æquum cenſemus. aut non ſuſcipi bellum oportuit: aut ge-
B ri pro dignitate populi R. & perfici quamprimum oportet. perficietur autem, ſi urgemus
obſeſſos: ſi non ante abſcedimus, quàm ſpei noſtræ finem captis Veijs impoſuerimus. ſi
hercule nulla alia cauſa, ipſa indignitas perſeuerantiam imponere debuit. Decem quon-
dam annos urbs oppugnata eſt ob unam mulierem ab uniuerſa Græcia, quàm procul ab
domo? quot terras, quot maria diſtans? nos intra uiceſimum lapidem, in conſpectu pro-
pe urbis noſtræ,annuam oppugnationem perferre piget: ſcilicet quia leuis cauſa belli eſt:
nec ſatis quicquam iuſti doloris eſt, quod nos ad perſeuerandum ſtimulet. Septies re-
bellarunt: in pace nunquam fidi fuerunt, agros noſtros millies depopulati ſunt: Fidena-
tes deficere à nobis coegerunt: colonos noſtros ibi interfecerunt: auctores fuere contra
ius gentium cædis impiæ legatorum noſtrorum: Etruriam omnem aduerſus nos concita-
re uoluerunt,hodieq́. id moliuntur: res repetentes legatos noſtros, haud procul abfuit,
C quin uiolarent. cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? ſi nos tam iuſtum
odium nihil mouet, ne illa quidem, oro, uos mouent? operibus ingentibus ſepta urbs
eſt, quibus intra muros coercetur hoſtis. agrum non coluit, & culta euaſtata ſunt bello,
ſi reducimus exercitum,quis eſt,qui dubitet, illos non cupiditate ſolum ulciſcendi, ſed
etiam neceſſitate impoſita ex alieno prædandi, cum ſua amiſerint, agrum noſtrum inua-
ſuros? non differimus igitur bellum iſto conſilio, ſed intra fines noſtros accipimus.
Quid? illud, quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis cùm ſtipen-
dium extorquere uoluerint, nunc conſultum repente uolunt; quale eſt? uallum foſſam-
que, ingentis utranque rem operis, per tantum ſpatij duxerunt: caſtella primo pauca, po-
ſtea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modo, ſed in Etru-
riam etiam ſpectantes,ſi qua inde auxilia ueniant,oppoſuere. quid turres, quid uineas te-
D ſtudinesque, & alium oppugnandarum urbium apparatum loquar? cum tantum laboris
exhauſtum ſit,& ad finem iam operis tandem peruentum: relinquendáne hæc cenſetis,ut
ad æſtatem rurſus nouus deintegro his inſtituendis exudetur labor? quanto eſt minus o-
pera tueri facta? & inſtare, & perſeuerare, defungiq́. cura? breuis enim profecto res eſt,
ſi uno tenore peragitur: nec ipſi per intermiſſiones has interuallaq́. lentiorem ſpem no-
ſtram facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi,quod differendo
bello adimus, num obliuiſci nos hæc tam crebra Etruriæ concilia de mittendis Veios au-
xilijs patiuntur? ut nunc res ſe habet, irati ſunt, oderunt, negant miſſuros: quantum in
illis eſt, capere Veios licet. quis eſt, qui ſpondeat, eundem, ſi differtur bellum,animum
poſtea fore? cum, ſi laxamentum dederis, maior frequentiorq́. legatio itura ſit: cum, id
quod nunc offendit Etruſcos, rex creatus Veijs ſpatio mutari interpoſito poſſit: uel con-
E ſenſu ciuitatis, ut eo reconcilient Etruriæ animos, uel ipſius uoluntate regis, qui obſtare
regnum ſuum ſaluti ciuium nolit. Videte quot res, quàm inutiles ſequantur illam uiam
conſilij: iactura operum tanto labore factorum, uaſtàtio imminens finium noſtrorum,
Etruſcum bellum pro Veiente concitatum. Hæc ſunt tribuni conſilia ueſtra, non her-
cule diſſimilia, ac ſi quis ægro, qui curari ſe fortiter paſſus, extemplo conualeſcere poſ-
ſit, cibi gratia præſentis aut potionis longinquum & forſitan inſanabilem morbum effi-
ciat. Si mediusfidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad diſciplinam certæ militiæ pluri-
mum intererat, inſueſcere militem noſtrum non ſolum parta uictoria frui, ſed, ſi res etiam
lentior ſit,pati tædium,& quamuis ſeræ ſpei exitum expectare; & , ſi non ſit æſtate perfe-
ctum bellum,hiemem opperiri; nec, ſicut æſtiuas aues, ſtatim autumno tecta ac receſſum

circunſpicere. Obſecro uos: uenandi ſtudium ac uoluptas homines per niues ac pruinas F
in montes ſiluasq́. rapit: belli neceſſitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam uel
luſus ac uoluptas elicere ſolet? adeo ne effœminata corpora militum noſtrorum eſſe pu-
tamus, adeo molles animos, ut hiemem unam durare in caſtris, abeſſe ab domo non poſ-
ſint? ut tanquam nauale bellum tempeſtatibus captandis, & obſeruando tempore anni
gerant? non æſtus, non frigora pati poſſint? Erubeſcant profecto, ſi quis eis hæc obijciat;
contendantque, & animis & corporibus ſuis uirilem patientiam ineſſe; & ſe iuxta hieme
atque æſtate bella gerere poſſe; nec ſe patrocinium mollitiæ inertiæq́. mandaſſe tribunis;
& meminiſſe hanc ipſam poteſtatem non in umbra, nec in tectis maiores ſuos creaſſe.
Hæc uirtute militum ueſtrorum, hæc Romano nomine ſunt digna, non Veios tantum, nec
hoc bellum intueri, quod inſtat; ſed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in po-
ſterum quærere. An mediocre diſcrimen opinionis ſecuturum ex hac re putatis? utrum G
tandem finitimi populum R. eum eſſe putent, cuius ſi qua urbs primum illum breuiſſimi
temporis ſuſtinuerit impetum, nihil deinde timeat: an hic ſit terror nominis noſtri, ut exer
citum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non uis hiemis ab urbe circum-
ſeſſa ſemel amouere poſſit? nec finem ullum alium belli, quàm uictoriam nouerit? nec im
petu potius bella, quàm perſeuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maxi-
me tamen in obſidendis urbibus, neceſſaria eſt: quarum pleraſque munitionibus, ac natu-
rali ſitu inexpugnabiles, fame ſitiq́. tempus ipſum uincit atque expugnat: ſicut Veios ex-
pugnabit: niſi auxilio hoſtibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præſidia Veien
tes, quæ nequicquam in Etruria quærunt. An eſt quicquam, quod Veientibus optatum
æque contingere poſſit, quàm ut ſeditionibus primum urbs Romana, deinde uelut ex con
tagione caſtra impleantur? At hercule apud hoſtes tanta modeſtia eſt, ut non obſidionis H
tædio, non denique regni, quicquam apud eos nouatum ſit; non negata auxilia ab Etru-
ſcis, irritauerint animos. morietur enim extemplo, quicunque erit ſeditionis auctor: nec
cuiquam dicere ea licebit, quæ apud uos impune dicuntur. fuſtuarium meretur, qui ſigna
relinquit, aut præſidio decedit. auctores ſigna relinquendi, & deſerendi caſtra, non uni aut
alteri militi, ſed uniuerſis exercitibus, palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribu-
nus pl. loquitur, etſi prodendæ patriæ, diſſoluendæq́. reip. eſt, aſſueſtis audire: quippe dul
cedine poteſtatis eius capti, quælibet ſub ea ſcelera latere ſinitis. Reliquum eſt, ut, quæ
hic uociferantur, eadem in caſtris & apud milites agant, & exercitus corrumpant, duci-
busq́. parere non patiantur; quoniam ea demum Romæ libertas eſt, non ſenatum, non
magiſtratus, non leges, non mores maiorum, non inſtituta patrum, non diſciplinam uere-
ri militiæ. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis; cum ſubito, unde I
minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & ſuperiorem Appium in cauſa, &
concordiam ordinum maiorem, ardoremq́. ad obſidendos pertinacius Veios fecit. nam
cum agger promotus ad urbem, uineæq́. tantum non iam iniunctæ mœnibus eſſent, dum
opera interdiu fiunt intentius, quàm, nocte cuſtodiuntur, patefacta repente porta, ingens
multitudo facibus maxime armata ignes coniecit: horæq́. momento ſimul aggerem ac
uineas, tam longi temporis opus, incendium hauſit: multique ibi mortales, nequicquam
opem ferentes, ferro igniq́. abſumpti ſunt. quod ubi Romam eſt nunciatum, mœſtitiam
omnibus, ſenatui curam metumq́. iniecit, ne tum uero ſuſtineri nec in urbe ſeditio, nec in
caſtris poſſet, & tribuni plebis uelut ab ſe uictæ reip. inſultarent: cum repente, quibus cen
ſus equeſter erat, equi publici non erant aſſignati, conſilio prius inter ſeſe habito, ſenatum
adeunt, factaq́. dicendi poteſtate, equis ſe ſuis ſtipendia facturos promittunt. quibus cum K
ampliſſimis uerbis gratiæ ab ſenatu actæ eſſent, famaque ea forum atque urbem peruaſiſ-
ſet; ſubito ad curiam concurſus fit plebis. pedeſtris ordinis ſe aiunt nunc eſſe, ope-
ramque reip. extra ordinem polliceri, ſeu Veios, ſeu quò alio ducere uelint. ſi Veios du-
cti ſint, negant ſe inde prius, quàm capta urbe hoſtium, redituros eſſe. Tum uero iam
ſuperfundenti ſe lætitiæ uix temperatum eſt. non enim, ſicut equites, dato magiſtra-
tibus negocio, laudari iuſſi: neque aut in curiam uocati, quibus reſponſum daretur; aut
limine curiæ continebatur ſenatus: ſed pro ſe quiſque ex ſuperiore loco ad multitudinem
in comitio ſtantem uoce manibusque ſignificare publicam lætitiam: beatam urbem Ro-
manam, & inuictam, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare ple-
bem:

A bem: diem ipſum laudibus ferre: uictam eſſe fateri comitatem benignitatemq. ſenatus
certatim patribus plebiq. manare gaudio lacrymæ, donec, reuocatis in curiam patribus,
ſenatuſconſultũ factum eſt, ut tribuni militares, concione aduocata, peditibus equitibuſ-
que gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent ſenatum fore: pla-
cere autem, omnibus his uoluntariam extra ordinem profeſſis militiam æra procedere:
& equiti certus numerus æris eſt aſſignatus. tum primum equis merere equites cœpe-
runt. Voluntarius ductus exercitus Veios, non amiſſa modo reſtituit opera, ſed noua etiã
inſtituit. ab urbe commeatus intentiore, quàm antea, ſubuehi cura; ne quid tam beneme
rito exercitui ad uſum deeſſet. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate
habuit, C. Seruilium Ahalam tertium, Q. Seruilium, L. Virginium, Q. Sulpicium, A. Man
lium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum inten Anno
B ta eſt, neglectum Anxuri præſidium uacationibus militum, & Volſcos mercatores uulgo CCCLIII.
receptando, proditis repente portarum cuſtodibus oppreſſum eſt. minus militum perijt,
quia præter ægros, lixarum in modum omnes per agros uicinasq. urbes negociabantur.
Nec Veijs melius geſta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam &
duces Romani plus inter ſe irarum, quàm aduerſus hoſtes animi habuerunt: & auctum eſt
bellum aduentu repentino Capenatium atque Faliſcorum. Hi duo Etruriæ populi, quia
proximi regione erant, deuictis Veijs, bello quoque Romano ſe proximos fore credentes
Faliſci propria etiam cauſa infeſti, quòd Fidenati bello ſe iam antea immiſcuerant, per
legatos ultro citroq. miſſos iureiurando inter ſe obligati, cum exercitibus nec opinato ad
Veios acceſſere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, caſtra ador
ti ſunt, ingentemq. terrorem intulere; quia Etruriam omnem excitam ſedibus magna mo
C le adeſſe Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitauit. ita ancipiti
prælio caſtra Romana oppugnabantur. concurſantesque, cum huc atque illuc ſigna trans
ferrent, nec Veientem ſatis cohibere intra munitiones, nec ſuis munimentis arcere uim,
ac tueri ſe ab exteriore poterant hoſte. una ſpes erat, ſi ex maioribus caſtris ſubueniretur,
ut diuerſæ legiones, aliæ aduerſus Capenatem ac Faliſcum, aliæ contra eruptionem oppi-
danorum pugnarent. ſed caſtris præerat Virginius, priuatim Sergio inuiſus infeſtusque.
is, cum pleraque caſtella oppugnata, ſuperatas munitiones, utrinque inuehi hoſtem nun-
ciaretur, in armis milites tenuit; ſi opus foret auxilio, collegam dictitans ad ſe miſſurum.
huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat; qui, ne quam opem ab inimico uideretur
petiſſe, uinci ab hoſte, quàm uincere per ciuem, maluit. Diu in medio cæſi milites: poſtre-
mo, deſertis munitionibus, perpauci in maiora caſtra, pars maxima atque ipſe Sergius
D Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium
ex caſtris, interea præeſſe legatos placuit. Acta deinde in ſenatu res eſt, certatumq. inter
collegas maledictis. pauci reipu. huic atque illi, ut quoſque ſtudium priuatim aut gratia
occupauerat, adſunt. primores patrum, ſiue culpa, ſiue infelicitate imperatorum tam
ignominioſa clades accepta eſſet, cenſuere non expectandum iuſtum tempus comitio-
rum, ſed extemplo nouos tribunos militum creandos eſſe, qui Kalendis Octobribus
magiſtratum occiperent. in quam ſententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum
nihil contradicere. at enimuero Sergius Virginiusque, propter quos pœnitere magiſtra-
tuum eius anni ſenatum apparebat: primo deprecari ignominiam, deinde intercedere ſe-
natuſconſulto: negare ſe ante idus Decembres, ſolennem ineundis magiſtratibus diem,
honore abituros eſſe. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum ſecundisq. re
E bus ciuitatis inuiti ſilentium tenuiſſent, feroces repente minari tribunis militum, niſi in
auctoritate ſenatus eſſent, ſe in uincula eos duci iuſſuros eſſe. Tum C. Seruilius Ahala tri
bunus mil. Quod ad uos attinet tribuni plebis, minasq. ueſtras, næ ego libenter experi-
rer, quàm non plus in his iuris, quàm in uobis animi eſſet. ſed nefas eſt tendere aduerſus
auctoritatem ſenatus. proinde & uos deſinite inter noſtra certamina locum iniuriæ quæ
rere: & collegæ aut facient, quod cenſet ſenatus; aut, ſi pertinacius tendent, dictatorem ex
templo dicam, qui eos abire magiſtratu cogat. Cum omnium aſſenſu cõprobata oratio
eſſet; gauderentq. patres: ſine tribuniciæ poteſtatis terriculis inuentã eſſe aliã uim maiorẽ
ad coercendos magiſtratus; uicti conſenſu omnium comitia tribunorum habuere, qui
Kalendis Octobribus magiſtratum occiperent: ſeq. eam ante diẽ magiſtratu abdicauere,

ANNO CCCLIIII. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo, M. Aemilio Mamercino tertium, Cn. Cornelio Coſſo iterum, K. Fabio Ambuſto, L. Iulio Iulo, Tribunis mil. conſulari poteſtate, multa domi militiæq. geſta. nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volſcis, ut Anxur ab hoſtibus recuperaretur: & Romæ ſimul de delectu, ſimul tributo conferendo laboratum eſt: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui paulo ante conſulari poteſtate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modo conſcripti, ſed ſeniores etiam coacti nomina dare, ut urbis cuſtodiam agerent. quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in ſtipendium opus erat: eaq. tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant; quia tuentibus urbem, opera quoque militari laborandum, ſeruiendumq. reip. erat. Hæc per ſe grauia, indigniora ut uiderentur, tribuni plebis ſeditioſis concionibus faciebant; ideo æra militibus conſtituta eſſe arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & conſulto male geri, ut diutius gerant: in quatuor deinde bella uno delectu exercitus ſcriptos, & pueros quoque ac ſenes extractos: iam non æſtatis nec hiemis diſcrimen eſſe, ne ulla quies unquam miſeræ plebi ſit: quę nunc etiam uectigalis ad ultimum facta ſit, ut, cum confecta labore, uulneribus, poſtremo ætate corpora retulerint, incultaq. omnia diurino dominorum deſiderio domi inuenerint, tributum ex affecta re familiari pendant; æraq. militaria, uelut fœnore accepta, multiplicia reip. reddant. Inter delectum tributumque, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorum pl. numerus expleri nequijt. pugnatum inde, in loca uacua ut patricij cooptarentur. poſtquam obtineri non poterat, tum labefactandæ legis tribuniciæ cauſa effectum eſt, ut cooptarentur tribuni pl. C. Lacerius, & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno tribunus pl. C. Trebonius eſſet, qui nomini ac familiæ debitum præſtare uideretur Treboniæ legis patrocinium. is, quod petiſſent patres quidam primo incepto repulſi, tum tamen tribunos militum expugnaſſe uociferans, legem Treboniam ſublatam, & cooptatos tribunos plebis non ſuffragijs populi, ſed imperio patriciorum, & eò deuolui rem, ut aut patricij, aut patriciorum aſſeclæ haben di tribuni pl. ſint, eripi ſacratas leges, extorqueri tribuniciam poteſtatem: id fraude patriciorum, ſcelere ac proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non patres modo, ſed etiam tribuni pl. cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curatius, M. Metilius, & M. Minucius, trepidi rerum ſuarum, in Sergium Virginiumq. prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab ſe iram plebis inuidiamque die dicta auertunt. quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq. belli ſit grauis; qui clade accepta ad Veios doleant; qui, amiſſis liberis, fratribus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant; ijs publici priuatiq. doloris exequendi ius poteſtatemq. ex duobus noxijs capitibus datam ab ſe memorant: omnium namque malorum in Sergio Virginioque cauſas eſſe, nec id accuſatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum cauſam conferant; fugam Sergij Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij: quorum adeo incredibilem amentiam fuiſſe, ut multo ueriſimilius ſit, ex compoſito eam rem, & communi fraude patriciorum actam: ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi cauſa: & nunc proditum exercitum, tradita Faliſcis Romana caſtra: omnia fieri, ut conſeneſcat ad Veios iuuentus; nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq. urbana celebrare actiones, & reſiſtere conſpirationi patriciorum poſſint. Præiudicium iam de reis & ab ſenatu, & à populo R. & ab ipſorum collegis factum eſſe: nam & ſenatuſconſulto eos ab rep. remotos eſſe; & recuſantes abdicare ſe magiſtratu, dictatoris metu ab collegis coercitos eſſe: & populum R. tribunos creaſſe, qui non idibus Decembribus die ſolenni, ſed extemplo Kal. Octobribus magiſtratum occiperent: quia ſtare diutius reſp. his manentibus in magiſtratu non poſſet: & tamen eos tot iudicijs confoſſos, prædamnatoſque, uenire ad populi iudicium; & exiſtimare defunctos ſe eſſe, ſatiſque pœnarum dediſſe, quòd duobus menſibus citius priuati facti ſint; neque intelligere, nocendi ſibi diutius tum poteſtatem ereptam eſſe, non pœnam irrogatam: quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquiſſent. illos repeterent animos Quirites,

A rites,quos recenti clade accepta habuiſſent,cum fuga trepidum,plenum uulnerum ac pa
uore incidentem portis exercitum uiderint,non fortunam, aut quenquam deorum, ſed
hos duces accuſantem. Pro certo ſe habere, neminem in concione ſtare, qui illo die non
caput, domum,fortunasq́. L. Virginij ac M. Sergij ſit execratus, deteſtatusque. minime
conuenire,quibus iratos quiſque deos precatus ſit, in ijs ſumma poteſtate,cum liceat &
oporteat,non uti. nunquam deos ipſos admouere nocentibus manus: ſatis eſſe, ſi occa-
ſione ulciſcendi læſos arment. His orationibus incitata plebs, denis millibus æris grauis
reos condemnat; nequicquam Sergio Martem communem belli,fortunamq́. accuſante:
Virginio deprecante,ne infelicior domi,quàm militiæ, eſſet. In hos uerſa ira populi, co-
optationis tribunorum, fraudisq́. contra legem Treboniam factæ memoriam obſcuram
fecit. Victores tribuni, ut præſentem mercedem iudicij plebes haberet, legem agrariam
B promulgant, tributumq́. conferri prohibent: cum tot exercitibus ſtipendio opus eſſet,
resq́. militia ita proſpere gererentur,ut nullo bello ueniretur ad exitum rei. nanque Veijs
caſtra quæ amiſſa erant,recuperata,caſtellis præſidijsq́. firmantur. Præerant tribuni mili
tum,M. Aemilius,& K. Fabius. à M. Furio in Faliſcis,& Cn. Cornelio in Capenate agro
hoſtes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ: incendijsq́. uillarum ac frugum uaſtati fi-
nes; oppida nec oppugnata,nec obſeſſa ſunt. At in Volſcis depopulato agro, Anxur ne-
quicquam oppugnatum,loco alto ſitum: & poſtquam uis irrita erat,uallo foſſaq́. obſide-
ri cœptum. Valerio Potito Volſci prouincia euenerat. Hoc ſtatu militarium rerum, ſe-
ditio inteſtina maiore mole coorta, quàm bella tractabantur. & cum tributum conferri
per tribunos non poſſet: nec ſtipendium imperatoribus mitteretur, æraq́. militaria flagi-
taret miles; haud procul erat, quin caſtra quoque urbanæ ſeditionis contagione turba-
C rentur. Inter has iras plebis in patres,cum tribuni plebis nunc illud tempus eſſe dicerent
ſtabiliendæ libertatis,& ab Sergijs Virginijsq́. ad plebeios uiros fortes ac ſtrenuos tranſ-
ferendi ſummi honoris; non tamen ultra proceſſum eſt, quàm ut unus ex plebe uſurpan-
di iuris cauſa,P. Licinius Caluus tribunus militum conſulari poteſtate crearetur. cæteri Anno
patricij creati: P. Mænius, L. Titinius, P. Mælius, L. Furius Medullinus, L. Publilius CCCLV.
Vulſcus. Ipſa plebes mirabatur ſe tantam rem obtinuiſſe, non is modo qui creatus erat,
uir nullis ante honoribus uſus,uetus tantum ſenator, & ætate iam grauis. nec ſatis con-
ſtat,cur primus ac potiſſimus ad nouum delibandum honorem ſit habitus. alij Cn. Cor-
nelij fratris,qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexq́. ſtipendium equitibus de-
derat,gratia extractum ad tantum honorem credunt; alij orationem ipſum tempeſtiuam
de concordia ordinum,patribus plebiq́. gratam habuiſſe. Hac uictoria comitiorum exul-
D tantes tribuni pl. quod maxime remp. impediebat,de tributo remiſerunt. collatum obe-
dienter,miſſumq́. ad exercitum eſt. Anxur in Volſcis breui receptum eſt, neglectis die
feſto cuſtodijs urbis. Inſignis annus hieme gelida ac niuoſa fuit: adeo ut uiæ clauſæ, Ti-
beris innauigabilis fuerit. annona ex ante conuecta copia nihil mutauit. & quia P. Lici-
nius,ut ceperat haud tumultuoſe magiſtratum,maiore gaudio plebis,quàm indignatione
patrum,ita etiam geſſit: dulcedo inuaſit proximis comitijs tribunorum militum plebeios
creandi. unus M. Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos Anno
militum conſulari poteſtate omnes fere centuriæ dixere, M. Pomponium, C. Duilium, CCCLVI.
Voleronem Publilium,Cn. Genucium, L. Atilium. Triſtem hiemem, ſiue ex intemperie
cœli raptim mutatione in contrarium facta, ſiue alia qua de cauſa grauis peſtilensq́. omni
bus animalibus æſtas excepit. cuius inſanabili pernicie,quando nec cauſa nec finis inue-
E niebatur,libri Sibyllini ex ſenatuſconſulto aditi ſunt. duumuiri ſacris faciundis, lectiſter
nio tunc primum in urbe Romana facto,per dies octo Apollinem Latonamq́. & Dianã,
Herculem,Mercurium atque Neptunum tribus quam ampliſſime tum apparari poterat,
ſtratis lectis placauere. priuatim quoque id ſacrũ celebratum eſt. tota urbe patentibus ia
nuis,promiſcuoq́. uſu rerũ omnium in propatulo poſito,notos ignotosq́. paſſim aduenas
in hoſpitium ductos ferunt: & cum inimicis quoque benigne ac comiter ſermones habi-
tos,iurgijs ac litibus temperatum: uinctis quoque dempta in eos dies uincula: religioni
deinde fuiſſe,quibus eam opẽ dij tuliſſent,uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit,
tribus in unum bellis collatis. nanque eodem quo antea modo circa munimenta,cum re-
pente Capenates Faliſciq́. ſubſidio ueniſſent, aduerſus tres exercitus ancipiti prælio pu-

gnatum eſt. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij. itaque maioribus caſtris, unde antea ceſſatum fuerat, breui ſpatio circunductæ copiæ Capenates in uallum Romanum uerſos ab tergo aggrediuntur. inde pugna cœpta & Faliſcis intulit terrorem, trepidantesq́. eruptio ex caſtris opportune facta auertit. repulſos deinde inſecuti uictores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo poſt iam palantes, ueluti forte oblati, populatores Capenatis agri, reliquias pugnæ abſumpſere. & Veientium refugientes in urbem multi ante portas cæſi, dum, præ metu ne ſimul Romanus irrumperet, obiectis foribus extremos ſuorum excluſere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant: quorum prope maior patribus, quàm belli, cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, ſed prope amiſſum cernentibus ſummum imperium. itaque clariſſimis uiris ex compoſito præparatis ad petendum, quos prætereundi uerecundiam crederent fore; nihilo minus ipſi perinde ac ſi omnes candidati eſſent, cuncta experientes, non homines modo, ſed deos etiam excipiebant, in religionem uertentes comitia biē nio habita: priore anno intolerandam hiemem prodigijsq́. diuinis ſimilem coortam: proximo non prodigia, ſed iam euentus, peſtilentiam agris urbiq́. illatam haud dubia ira deū, quos peſtis eius arcendæ cauſa placandos eſſe, in libris fatalibus inuentum ſit. comitijs, auſpicato quæ fierent, indignum dijs uiſum honores uulgari, diſcriminaq́. gentium confundi. Præterquam maieſtate petentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratiſſimum quenque tribunos militum conſulari poteſtate creauere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum iterum, L. Furium Medullinum tertium, Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum eſt. tota uis in populationibus fuit. duo ſummi imperatores, Potitus à Falerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri poſſet. Prodigia interim multa nunciata; quorum pleraque, & quia ſinguli auctores erant, parum credita, ſpretaque: & quia hoſtibus Etruſcis, per quos ea procurarent, aruſpices non erant. In unum omnium curæ uerſæ ſunt, quòd lacus in Albano nemore ſine ullis cœleſtibus aquis, cauſave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam creuit. quidnam eo dij portenderent prodigio, miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum oraculum: ſed propior interpres fatis oblatus ſenior quidam Veiens, qui inter cauillantes in ſtationibus ac cuſtodijs milites Romanos Etruſcosque, uaticinantis in modum cecinit, priuſquā ex lacu Albano aqua emiſſa foret, nunquam potiturum Veijs Romanum. quod primo uelut temere iactum ſperni, agitari deinde ſermonibus cœptum eſt: donec unus ex ſtatione Romana percontatus proximum oppidanorum, (iam per longinquitatem belli commercio ſermonum facto) quiſnam is eſſet, qui per ambages de lacu Albano iaceret; poſtquam audiuit aruſpicem eſſe; uir haud intacti religione animi, cauſatus de priuati portenti procuratione, ſi operæ illi eſſet, conſulere uelle, ad colloquium uatem elicuit. cumq́ue progreſſi ambo à ſuis longius eſſent inermes, ſine ullo metu, præualens iuuenis Romanus ſenem infirmum in conſpectu omnium raptum, nequicquam tumultuantibus Etruſcis, ad ſuos tranſtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad ſenatum miſſus eſſet: ſciſcitantibus quidnam id eſſet quod de lacu Albano docuiſſet, reſpondit profectò iratos deos Veienti populo illo fuiſſe die, quo ſibi eam mentem obieciſſent, ut excidium patriæ fatale proderet. itaque quæ tum cecinerit diuino ſpiritu inſtinctus, ea ſe nec, ut indicta ſint, reuocare poſſe; & tacendo forſitan quę dij immortales uulgari uelint, haud minus, quàm celanda effando, nefas contrahi: ſic igitur libris fatalibus, ſic diſciplina Etruſca traditum eſſe, ut, quando aqua Albana abundaſſet, tum ſi eam Romanus rite emiſiſſet, uictoriam de Veientibus dari: antequam id fiat, deos mœnia Veientium deſerturos non eſſe. Exequebatur inde quæ ſolennis deriuatio eſſet. Sed auctorem leuem, nec ſatis fidum ſuper tanta re patres rati, decreuere legatos, ſorteſque oraculi Pythici expectandas. Prius quàm à Delphis oratores redirent, Albaniue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum conſulari poteſtate, L. Iulius Iulus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Poſtumius Regillenſis, P. Cornelius Maluginenſis, A. Manlius magiſtratum ineunt. Eo anno Tarquinienſes, noui hoſtes exorti: quia multis ſimul bellis, Volſcorum ad Anxur, ubi præſidium obſidebatur; Aequorum ad Lauicos, qui

Anno CCCLVII. Anno CCCLVIII.

A qui Romanam ibi coloniam oppugnabant; ad hoc Veienti quoque, & Faliſco, & Capena-
ti bello occupatos uidebant Romanos, nec intra muros quietiora negocia eſſe certamini-
bus patrum ac plebis: inter hæc locum iniuriæ rati eſſe, prædatum in agrum Romanum
cohortes expeditas mittunt. aut enim paſſuros inultam eam iniuriam Romanos, ne nouo
bello ſe onerarent; aut exiguo, eoq́. parum ualido exercitu perſecuturos. Romanis indi-
gnitas maior, quàm cura populationis Tarquinienſium fuit. eo nec magno conatu ſuſce-
pta, nec in longum dilata res eſt. A. Poſtumius, & L. Iulius non iuſto delectu, (etenim
ab tribunis plebis impediebantur) ſed prope uoluntariorum, quos adhortando incitaue-
rant, coacta manu, per agrum Cæretem obliquis tramitibus egreſſi, redeuntes à popula-
tionibus, graueſq́. præda Tarquinienſes oppreſſere. multos mortales obtruncant, om-
nes exuunt impedimentis; & receptis agrorum ſuorum ſpolijs, Romam reuertuntur. Bi-
B duum ad recognoſcendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraque
hoſtium ipſorum) ſub haſta uæniere: quodq́. inde redactum, militibus eſt diuiſum. In cæ-
tera bella, maximeq́. Veiens, incerti exitus erant: iamq́. Romani, deſperata ope humana,
fata & deos ſpectabant; cum legati ab Delphis uenerunt, ſortem oraculi afferentes con-
gruentem reſponſo captiui uatis. Romane, aquam Albanam caue lacu contineri, caue in
mare manare ſuo flumine ſinas: emiſſam per agros rigabis, diſſipatamq́. riuis extingues,
tum tu inſiſte audax hoſtium muris, memor, quam per tot annos obſides urbem, ex ea tibi
his, quæ nunc panduntur, fatis uictoriam datam. bello perfecto donum amplum uictor
ad mea templa portato: ſacraq́. patria, quorum omiſſa cura eſt, inſtaurata, ut aſſolet, faci-
to. Ingens inde haberi captiuus uates cœptus; eumq́. adhibere tribuni militum Corne-
lius Poſtumiuſq́. ad prodigij Albani procurationem, ac deos rite placandos cœpere. in-
C uentumq́. tandem eſt, ubi neglectas cæremonias, intermiſſumue ſolenne dij arguerent:
nihil profecto aliud eſſe, quàm magiſtratus, uitio creatos, Latinas, ſacrumque in Albano
monte non rite concepiſſe: unam expiationem eorum eſſe, ut tribuni militum abdicarent
ſe magiſtratu, auſpicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta ſunt
ex ſenatuſconſulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas,
M. Furius Camillus. nunquam deſitum interim turbari, comitia interpellantibus tribu-
nis plebis, donec conueniſſet prius, ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur.
tur. Quæ dum aguntur, concilia Etruriæ ad fanum Voltumnæ habita. poſtulantibuſque
Capenatibus ac Faliſcis, ut Veios communi animo conſilioq́. omnes Etruriæ populi ex
obſidione eriperent, reſponſum eſt, antea ſe id Veientibus negaſſe; quia, unde conſilium
non petiſſent ſuper tanta re, auxilium petere non deberent: nunc iam pro ſe fortunam
D ſuam illis negare. maxime in ea parte Etruriæ gentem inuſitatam, nouos accolas Gallos
eſſe, cum quibus nec pax ſatis fida, nec bellum pro certo ſit. ſanguini tamen nominique,
& præſentibus periculis conſanguineorum id dari; ut, ſi qui iuuentutis ſuæ uoluntarij ad
id bellum eant, non impediant. Eum magnum adueniſſe hoſtium numerum, fama Ro-
mæ erat. eoq́. miteſcere diſcordiæ inteſtinæ metu communi, ut fit, cœptæ. Haud inuitis ANNO
patribus P. Licinium Caluum prærogatiuæ tribunum militum non petentem poteſtate CCCLIX.
conſulari creant, moderationis expertæ in priore magiſtratu uirum, cæterum iam tum ex-
actæ ætatis. omneſq́. deinceps ex collegio eiuſdem anni refici apparebat, L. Titinium,
P. Mænium, P. Mælium, Cn. Genucium, L. Atilium: qui priuſquam renunciarentur iu-
re uocatis tribubus, permiſſu interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit: Omen concor-
diæ, Quirites, rei maxime in hoc tempus utili, memoria noſtri magiſtratus uos his comi-
E tijs petere in inſequentem annum uideo, ſi & collegas eoſdem reficitis, etiam uſu melio-
res factos. me iam non eundem, ſed umbram nomenq́. P. Licinij relictum uidetis. uires
corporis affectæ, ſenſus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, uigor animi ob-
tuſus. En uobis, inquit, iuuenem, (filium tenens) effigiem atque imaginem eius, quem
uos antea tribunum militum ex plebe primum feciſtis. hunc ego, inſtitutum diſciplina
mea, uicarium pro me reip. do, dicoque: uoſq́. quæſo Quirites, delatum mihi ultro ho-
norem, huic petenti, meiſque pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti pa-
tri; filiuſq́. eius P. Licinius tribunus mil. conſulari poteſtate cum ijs, quos ſupra ſcripſi-
mus, declaratus. Titinius Genuciuſq́. tribuni mil. profecti aduerſus Faliſcos Capenateſ-
que, dū bellum maiore animo gerunt, quàm conſilio, præcipitauere in inſidias. Genucius

morte honeſta temeritatem luens, ante ſigna inter primores cecidit: Titinius, in editum F
tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem reſtituit: nec ſe tamen æquo lo
co hoſti commiſit. Plus ignominiæ erat, quàm cladis acceptum: quæ prope in cladẽ in-
gentem uertit: tantum inde terroris non Romæ modo, quò multiplex fama peruenerat,
ſed in caſtris quoque fuit ad Veios. ægre ibi miles retentus à fuga eſt, cum peruaſiſſet ca-
ſtra rumor, ducibus exercituq. cæſo uictorem Capenatem ac Faliſcum, Etruriæq. omnẽ
iuuentutem haud procul inde abeſſe. his tumultuoſiora Romæ. iam caſtra ad Veios op-
pugnari iam partem hoſtium tendere ad urbem agmine infeſto crediderant; concurſumq.
in muros eſt, & matronarum, quas ex domo conciuerat publicus pauor, obſecrationes in
templis factæ: precibusq. ab dijs petitum, ut exitium ab urbis tectis templisq. ac Roma
nis mœnibus arcerent, Veiosq. eum auerterent terrorem, ſi ſacra renouata rite, ſi procu-
rata prodigia eſſent. Iam ludi Latinæq. inſtauratæ erant: iam ex lacu Albano aqua emiſ- G
ſa in agros: Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis, ſeruan-
dæq. patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magiſtrum equitum P. Cornelium Sci-
pionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus. alia ſpes, alius animus ho-
minum, fortuna quoque alia urbis uideri. Omnium primum in eos, qui à Veijs in illo pa-
uore fugerant, more militari animaduertit, effecitq. ne hoſtis maxime timendus militi eſ-
ſet. deinde indicto delectu in diem certam, ipſe interim Veios ad confirmandos militum
animos intercurrit: inde Romam adſcribendum nouum exercitum redit, nullo detrectan
te militiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicíq; operam ſuam pollicentes ad id
bellum uenere. quibus cum gratias in ſenatu egiſſet dictator, ſatis iam omnibus ad id bel
lum paratis, ludos Magnos ex ſenatuſconſulto uouit Veijs captis ſe facturum; ædemq.
Matutæ matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Ser. Tullio dedicatam. Profectus H
cum exercitu ab urbe expectatione hominum maiore, quàm ſpe, in agro primum Nepeſi-
no cum Faliſcis & Capenatibus ſigna confert. omnia ibi ſumma ratione conſilioq. acta,
fortuna etiam, ut fit, ſecuta eſt. non prælio tantum fudit hoſtes, ſed caſtris quoque exuit:
ingentiq. præda eſt potitus: cuius pars maxima ad quæſtorem redacta eſt: haud ita mul-
tum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, denſioraq. caſtella facta; & à procur-
ſationibus, quæ multæ temere inter murum ac uallum fiebant, edicto ne quis iniuſſu pu-
gnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laborioſiſſi-
mum, cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu ſub ter
ra continuus labor eoſdem conficeret, in partes ſex munitorum numerũ diuiſit. ſenæ ho-
ræ in orbem operi attributæ ſunt. nocte ac die nunquam ante omiſſum, quàm in arcẽ uiã
facerent. Dictator, cum iam in manibus uideret uictoriam eſſe, urbem opulentiſſimam I
capi, tantumq; prædæ fore, quantum non omnibus in unum collatis ante bellis fuiſſet; ne
quam inde aut militũ irã ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex pro-
diga largitione caperet, literas ad ſenatum miſit: deum immortalium benignitate, ſuis cõ
ſilijs, & patientia militum Veios iam fore in poteſtate populi R. quid de præda faciendũ
cenſerent? Duæ ſenatum diſtinebant ſententiæ, una ſenis P. Licinij, quem primum dixiſſe
à filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo, ut, qui particeps eſſe prædæ uel-
let, in caſtra Veios iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam, prodigam, inæ-
qualem, inconſultam arguens, ſi ſemel nefas ducerent captam ex hoſtibus in ærario ex-
hauſto bellis pecuniam eſſe, auctor erat ſtipendij ex ea pecunia militi numerandi: ut eo mi
nus tributi plebes conferret: eius enim doni ſocietatem ſenſuras æqualiter omnium do-
mos; non auidas in direptiones manus ocioſorum urbanorum prærepturas fortium bel- K
latorum præmia eſſe: cum ita ferme eueniat, ut, qui ſegnior ſit, prædæ, fortiſſimus quiſque
laboris periculiq. præcipuam petere partem ſoleat. Licinius contra ſuſpectam & inui-
ſam ſemper eam pecuniam fore aiebat; cauſasq. criminum ad plebem, ſeditionumq. in
de, ac legum nouarum præbituram. ſatius igitur eſſe, reconciliari eo dono plebis animos
exhauſtis atque exinanitis tributo tot annorum, ſuccurri: & ſentire prædæ fructum ex eo
bello, in quo prope conſenuerint: gratius id fore, lætiusque, quod quiſque ſua manu ex
hoſte captum domum retulerit, quàm ſi multiplex alterius arbitrio accipiat: ipſum dicta-
torem fugere inuidiam ex eo criminaque, eo delegaſſe ad ſenatum: ſenatum quoque de-
bere reiectam rem ad ſe permittere plebi, ac pati habere quod cuique ſors belli dederit.

Hæc

A Hæc tutior uiſa ſententia eſt, quæ popularem ſenatum faceret. edictum itaque eſt, ad præ
dam Veientem, quibus uideretur, in caſtra ad dictatorem proficiſcerentur. Ingens pro-
fecta multitudo repleuit caſtra. Tum dictator auſpicato egreſſus, cum edixiſſet ut arma
milites caperent, Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq. numine inſtinctus pergo ad de
lendam urbem Veios: tibiq. hinc decimam partem prædæ uoueo. te ſimul Iuno regina,
quæ nunc Veios colis, precor, ut nos uictores in noſtram, tuamq. mox futuram urbem ſe
quare: ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Hæc precatus, ſuperante mul-
titudine, ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi
ſenſus eſſet. Veientes ignari ſe iam ab ſuis uatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam
in partem prædæ ſuæ uocatos deos, alios uotis ex urbe ſua euocatos hoſtium templa no-
uasq. ſedes ſpectare, ſeq. ultimum illum diem agere, nihil minus timentes, quàm ſubrutis
B cuniculo mœnibus, arcẽ iã plenã hoſtium eſſe, in muros pro ſe quiſque armati diſcurrunt,
mirãtes quidnam id eſſet, quòd, cum tot per dies nemo ſe ab ſtationibus Romanis mouiſ
ſet, tũ uelut repentino icti furore improuidi currerẽt ad muros. Inſeritur huic loco fabula
immolante rege Veientium, uocem aruſpicis dicentis, qui eius hoſtię exta proſecuiſſet, ei
uictoriã dari, exauditã in cuniculo mouiſſe Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta
raperẽt, & ad dictatorẽ ferrẽt. Sed in rebus tã antiquis ſi, quæ ſimilia ueri ſint, pro ueris ac
cipiãtur, ſatis habeã. hæc ad oſtentationẽ ſcenæ gaudẽtis miraculis aptiora, quàm ad fidẽ,
neque affirmare, neque refellere operæpretiũ eſt. Cuniculus delectis militibus eo tẽpore
plenus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars auer-
ſos in muris inuadunt hoſtes: pars clauſtra portarum reuellunt: pars, cum ex tectis ſaxa
tegulæq. à mulieribus ac ſeruitijs iacerentur, inferunt ignes. clamor omnia uarijs terren
C tium ac pauentium uocibus, miſto mulierum ac puerorum ploratu, complet. momento
temporis deiectis ex muro undique armatis, patefactisq. portis, cũ alij agmine irruerent,
alij deſertos ſcanderent muros, urbs hoſtibus impletur: omnibus locis pugnatur. dein-
de multa iam edita cæde, ſeneſcit pugna: & dictator præcones edicere iubet, ut ab
inermi abſtineatur. is finis ſanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam mi-
les permiſſu dictatoris diſcurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum ſpe atque opinio
ne maior, maiorisq. pretij rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus eſſe,
ut, ſi cui deorum hominumq. nimia ſua fortuna, populiq. R. uideretur. ut eam inuidiam le
nire quamminimo ſuo priuato incommodo, publicoq. populi R. liceret. conuertentem
ſe inter hanc uenerationem, traditur memoriæ, prolapſum cecidiſſe: idq. omen per-
tinuiſſe poſtea euentu rem coniectantibus uiſum ad damnationem ipſius Camilli, captæ
D deinde urbis Romanæ, quod poſt paucos accidit annos, cladem. Itaq. ille dies cæde ho-
ſtium, ac direptione urbis opulentiſſimæ eſt conſumptus. poſtero die libera corpora di-
ctator ſub corona uendidit. ea ſola pecunia in publicum redigitur, haud ſine ira plebis. &
quod retulere ſecum prædæ, nec duci, qui ad ſenatum, malignitatis auctores quærendo, rẽ
arbitrij ſui reiecisſet; nec ſenatui, ſed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad ſenatum retuliſſet,
pater tam popularis ſententiæ auctor fuiſſet, acceptum referebant. Cum iam humanæ
opes aſportatæ egeſtæq. à Veijs eſſent, amoliri tum deum dona, ipſosq. deos, ſed colen-
tium magis, quàm rapientium modo, cœpere: nanque delecti ex omni exercitu iuuenes,
pure lotis corporibus, candida ueſte, quibus deportanda Romam regina Iuno aſſignata
erat, uenerabundi templum iniere, primo religioſe admouentes manus: quòd id ſignum
more Etruſco niſi certæ gentis ſacerdos attrectare non eſſet ſolitus. deinde cum quidam
E ſeu ſpiritu diuino tactus, ſeu iuuenili ioco, Vis ne Romam ire Iuno? dixiſſet: annuiſſe cæte-
ri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum eſt, uocem quoque dicentis, uelle, audi-
tam. motam certe ſede ſua parui molimenti adminiculis, ſequentis modo, accepimus le
uem ac facilem tranſlatu fuiſſe: integramq. in Auentinum æternam ſedem ſuam, quò uo-
ta Romani dictatoris uocauerant, perlatam: ubi templum ei poſtea idem qui uouerat,
Camillus dedicauit. Hic Veiorum occaſus fuit, urbis opulentiſſimæ Etruſci nominis,
magnitudinem ſuam uel ultima clade indicantis; quòd decem æſtates hiemesq. conti-
nuas circumſeſſa, cum plus aliquanto cladium intuliſſet, quàm accepiſſet, poſtremo iam
fato quoque urgente, operibus tamen, non ui expugnata eſt. Romam ut nunciatum eſt,
Veios captos: quanquam & prodigia procurata fuerant, & uatum reſponſa, & Pythicæ
ſortes

ſortes notæ; &, quantum humanis adiuuari conſilijs potuerat res, ducem M. Furium, maximum imperatorum omnium, legerant; tamen, quia tot annis uarie ibi bellatum erat, multæq. clades acceptæ, uelut ex inſperato immenſum gaudium fuit. & priuſquam ſenatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum grates dijs agentium erant. ſenatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello, ſupplicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris, omnibus ordinibus obuiam effuſis, celebratior, quàm ullius unquam antea, fuit: triumphusq. omnem conſuetum honorandi illius diei modum aliquantum exceſſit. maxime conſpectus ipſe eſt, curru equis albis iuncto urbem inuectus: parumque id non ciuile modo, ſed humanum etiam uiſum. Iouis, ſolisque equis æquiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant: triumphusque ob eam unam maxime rem clarior, quàm gratior, fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitque Matutæ matri: atque his diuinis humaniſque rebus geſtis, dictatura ſe abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui ſe decimam uouiſſe prædæ partem cum diceret Camillus, pontifices ſoluendum religione populum cenſerent: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum, ut ex ea pars debita in ſacrum ſecerneretur. tandem eò, quod leuiſſimum uidebatur, decurſum eſt, ut, qui ſe domumque religione exoluere uellet, cum ſibimet ipſe prædam æſtimaſſet ſuam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum dignum amplitudine templi, ac numine dei, ex dignitate populi R. fieret. ea quoque collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legari à Volſcis & Aequis uenerunt. impetrataque pax, magis ut feſſa tam diutino bello acquieſceret ciuitas, quàm quòd digni peterent. Veijs captis, ſex tribunos militum con-

An.ccclx. ſulari poteſtate inſequens annus habuit, duos P. Cornelios, Coſſum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, K. Fabium Ambuſtum tertium, L. Furium Medullinum quintũ, Q. Seruilium tertium. Cornelius Faliſcum bellum, Valerio ac Seruilio Capenas ſorte euenit. ab ijs non urbes ui aut operibus tentatæ, ſed ager eſt depopulatus: prædæque rerum agreſtium actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. ea clades Capenatem populum ſubegit. pax petentibus data. In Faliſcis bellum reſtabat. Romæ interim multiplex ſeditio erat: cuius leniendæ cauſa coloniam in Volſcos, quò tria millia ciuium Romanorum ſcriberentur, deducendam cenſuerant: triumuirique ad id creati, terna iugera & ſeptunces uiritim diuiſerant. ea largitio ſperni cœpta: quia ſpei maioris auertendæ ſolatium obiectum cenſebant. cur enim relegari plebem in Volſcos, cum pulcherrima urbs Veij agerque Veientanus in conſpectu ſit, uberior ampliorque Romano agro? urbem quoque urbi Romæ uel ſitu, uel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoque actio mouebatur, quæ poſt captam utique Romam à Gallis celebratior fuit, tranſmigrandi Veios. cæterum partim plebi, partim ſenatui deſtinabant habitandos Veios; duaſque urbes communes reip. incoli à Romano populo poſſe. Aduerſus quæ cum optimates ita tenderent, ut morituros ſe citius dicerent in conſpectu populi R. quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in una urbe tantum diſſenſionum eſſe, quid in duabus urbibus fore? uictam ne ut quiſquam uictrici patriæ præferret? ſineretque maiorem fortunam captis eſſe Veiis, quàm incolumibus fuerit? poſtremo, ſe relinqui à ciuibus in patria poſſe: ut relinquant patriam atque ciues, nullam uim unquam ſubacturam: &, T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios ſequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & auctore urbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis patres in ſuam ſententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quàm, quòd, ubi rixæ committendæ cauſa clamor ortus eſſet, principes ſenatus primi turbæ offerentes ſe, peti, feriri, atque occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus uiolandis dum abſtinebatur, & ad reliquos ſimiles conatus uerecundia iræ obſtabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur: haud mirum id quidem eſſe, furere ciuitatem, quæ damnata uoti, omnium rerum potiorem curam, quàm religione ſe exoluendi, habeat: nihil de collatione dicere ſtipis uerius, quàm decimæ: quando ea ſe quiſque priuatim obligauerit, liberatus ſit populus. enimuero illud ſe tacere, ſuam conſcientiam non pati, quod ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium ſit, decima deſignetur: urbis, atque agri capti, quæ & ipſa uoto cõtineantur, mentio-

nem

A nem nullam fieri. Cum ea diſceptatio anceps ſenatui uiſa, delegata ad pontifices eſſet:
adhibito Camillo, uiſum collegio, quod eius ante conceptum uotum Veientium fuiſſet,
& poſt uotum in poteſtatem populi R. ueniſſet, eius partem decimam Apollini ſacram
eſſe. ita in æſtimationem urbs agerq́. uenit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis mili-
tum conſularibus, ut aurum ex ea coemerent, negocium datum. cuius cum copia non eſ-
ſet, matronæ, cœtibus ad eam rem conſultandam habitis, & communi decreto pollicitæ
tribunis militum aurum & omnia ornamenta ſua, in ærarium detulerunt. Grata ea res ut
quæ maxime ſenatui unquam fuit: honoremq́. ob eam munificentiam ferunt matronis
habitum, ut pilento ad ſacra ludosq́ue, carpentis feſto profeſtoq́. uterentur. Pondere
ab ſingulis auri accepto, æſtimatoq́ue, ut pecuniæ ſoluerentur, crateram auream fieri pla-
cuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiſerunt,
B integrant ſeditionem tribuni pl. incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Ca
millum. cum prædam Veientanam publicando ſacrandoq́. ad nihilum redegiſſe. abſen-
tes ferociter increpant: præſentium, cum ſe ultro iratis offerrent, uerecundiam habent. ſi
mul ut extrahi rem ex eo anno uiderunt, tribunos plebis latores legis in eum annum eoſ-
dem reficiunt. & patres hoc idem de interceſſoribus legis anniſi. ita tribuni plebis ma-
gna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres ſumma ope euicerunt,
ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella ſimulabant parari ducem, ſed rogationi
tribunitiæ aduerſarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum conſulari pote- ANNO
ſtate, L. Furius Medullinus ſextum, C. Aemilius, L. Valerius Poplicola, Sp. Poſtumius, CCCLXI.
P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius
Camillus in Faliſcos, cui id bellum mandatum erat, proficiſceretur. differendo deinde
C elanguit res: & Camillo, quem aduerſarium maxime metuerant, gloria in Faliſcis creuit.
nam cum primo mœnibus ſe hoſtes tenerent, tutiſſimum id rati, populatione agrorum, at-
que incendijs uillarum coegit eos egredi urbe, ſed timore longius progredi prohibente,
mille fere paſſuum ab oppido caſtra locant, nulla re alia fidentes ea ſatis tuta eſſe, quàm
difficultate aditus, aſperis confragoſisq́. circa, & partim arctis, partim arduis uijs. cæte-
rum Camillus captiuum indicem ex agris ſecutus ducem, caſtris multa nocte motis, pri-
ma luce aliquanto ſuperioribus locis ſe oſtendit. trifariã Romani muniebant. alius exer
citus prælio intentus ſtabat. ibi impedire opus conatos hoſtes fundit fugatq́ue. tan-
tumq́. inde pauoris Faliſcis iniectum eſt, ut effuſa fuga caſtra ſua, quæ propiora erant, præ
lati, urbem peterent. multi cæſi uulneratiq́. prius, quàm pauentes portis inciderent. ca-
ſtra capta: præda ad quæſtores redacta, cum magna militum ira. ſed ſeueritate imperij ui
D cti, eandem uirtutem & oderant, & mirabantur. Obſidio inde urbis, & munitiones, & in
terdum per occaſionem impetus oppidanorum in Romanas ſtationes, præliaq́. parua fie-
ri: & teri tempus, neutro inclinata ſpe: cum frumentum, copiæq́. aliæ ex ante conuecto
largius obſeſſis, quàm obſidentibus ſuppeterent. uidebaturq́. æque diuturnus futurus la
bor, ac Veijs fuiſſet: ni fortuna imperatori Romano ſimul & cognitæ rebus bellicis uir-
tutis ſpecimen, & maturam uictoriam dediſſet. Mos erat Faliſcis eodem magiſtro libe-
rorum & comite uti: ſimulq́. plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, unius cu
ræ demandabantur. principum liberos, ſicut fere fit, qui ſcientia uidebatur præcellere,
erudiebat. is cum in pace inſtituiſſet pueros ante urbem luſus exercendiq́. cauſa produ-
cere; nihil eo more per belli tempus intermiſſo, dum modo breuioribus, modo longiori-
bus ſpatijs trahendo eos à porta, luſu ſermonibusq́. uariatis, longius ſolito, ubi res dedit,
E progreſſus inter ſtationes eos hoſtium, caſtraq́. inde Romana in prætorium ad Camillum
perduxit. ibi ſceleſto facinori ſceleſtiorem ſermonem addidit, Falerios ſe in manus Ro-
manis tradidiſſe: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum ſint, in poteſta-
tem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit, Non ad ſimilem, inquit, tui nec populum, nec
imperatorem, ſceleſtus ipſe cum ſceleſto munere ueniſti. nobis cum Faliſcis, quæ pacto
fit humano, ſocietas non eſt: quam ingenerauit natura, utriſque eſt, eritque. ſunt & belli,
ſicut pacis, iura: iuſteq́. ea non minus, quàm fortiter, didicimus gerere. arma habemus
non aduerſum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur; ſed aduerſus armatos, &
ipſos, qui nec læſi nec laceſſiti à nobis, caſtra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quã
tum in te fuit, nouo ſcelere uiciſti: ego Romanis artibus, uirtute, opere, armis, ſicut Veios,
uincam

uincam. Denudatum deinde eum, manibus poſt tergum illigatis, reducendum Falerios F
pueris tradidit; uirgasq́. eis, quibus proditorem agerent in urbem uerberantes, dedit:
Ad quod ſpectaculum concurſu populi primum facto, deinde à magiſtratibus de re noua
uocato ſenatu, tanta mutatio animis eſt iniecta, ut, qui modo efferati odio iraque Veien-
tium exitium pene, quàm Capenatium pacem, mallent, apud eos pacem uniuerſa poſce-
ret ciuitas. fides Romana, iuſtitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: conſenſuq́.
omnium legati ad Camillum in caſtra, atque inde permiſſu Camilli Romam ad ſenatum,
qui dederent Falerios, proficiſcuntur. introducti ad ſenatum ita locuti traduntur: Patres
conſcripti, uictoria, cui nec deus nec homo quiſquam inuideat, uicti à uobis & imperato-
re ueſtro, dedimus nos uobis; rati quo nihil uictori pulchrius eſt, melius nos ſub imperio
ueſtro, quàm legibus noſtris uicturos. Euentu huius belli duo ſalutaria exempla prodi-
ta humano generi ſunt. uos fidem in bello, quàm præſentem uictoriam maluiſtis: nos fi- G
de prouocati, uictoriam ultro detulimus: ſub ditione ueſtra ſumus. mittite qui arma, qui
obſides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec uos fidei noſtræ, nec nos imperij ue-
ſtri pœnitebit. Camillo & ab hoſtibus, & à ciuibus gratiæ actæ. Faliſcis in ſtipendium
militum eius anni, ut populus R. tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus
Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quàm cum triumphantem albi per ur-
bem uexerant equi, inſignis iuſtitia fideque, hoſtibus uictis, cum in urbem rediſſet, tacitè
eius uerecundiam non tulit ſenatus, quin ſine mora uoti liberaretur: crateramq́. auream
donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius. A. Manlius, miſſi lon-
ga una naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparenſium excepti deuehũtur Liparas;
mos erat ciuitatis, uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. forte eo anno in
ſummo magiſtratu erat Timaſitheus quidam, Romanis uir ſimilior, quàm ſuis; qui legato- H
rum nomen, donumque, & deum cui mitteretur, & doni cauſam ueritus ipſe, multitudi-
nem quoque, quæ ſemper ferme regenti eſt ſimilis, religionis iuſtæ impleuit: adductosq́.
in publicum hoſpitium legatos, cum præſidio etiam nauium Delphos proſecutus, Romã
inde ſoſpites reſtituit. hoſpitium cum eo ſenatuſconſulto eſt factum: donaq́. publice da-
ta. Eodem anno in Aequis uarie bellatum: adeo ut in incerto fuerit & apud ipſos exer-
citus, & Romæ, uiciſſent, uictine eſſent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum
C. Aemilius, Sp. Poſtumius. primo rem communiter geſſerunt: fuſis inde acie hoſtibus,
Aemilium præſidio Verruginem obtinere placuit, Poſtumium fines uaſtare. ibi eum in-
compoſito agmine negligentius ab re bene geſta euntem adorti Aequi, terrore iniecto;
in proximos compulere tumulos: pauorq́. inde Verruginem etiam ad præſidium alterum
eſt perlatus. Poſtumius, ſuis in tutum receptis, cum concione aduocata terrorem incre- I
paret, ac fugam: fuſos eſſe ab ignauiſſimo & fugaciſſimo hoſte: conclamat uniuerſus
exercitus, merito ſe ea audire, & fateri admiſſum flagitium: ſed eoſdem correcturos eſ-
ſe, neque diuturnum id gaudium hoſtibus fore: poſcentes ut confeſtim inde ad caſtra ho-
ſtium duceret, (& in conſpectu erant poſita in plano) nihil pœnæ recuſabant, ni ea ante
noctem expugnaſſent. Collaudatos, corpora curare, paratosq́. eſſe quarta uigilia iubet,
& hoſtes, nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia quæ ferebat Verrugi-
nem, excluderent, fuere obuij: præliumq́. ante lucem (ſed luna pernox erat) commiſſum
eſt: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum caſtra
Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut nequicquam retinente atque
obſecrante Aemilio, Tuſculum palati fugerent: inde fama Romam perlata eſt, Poſtumiũ,
exercitumq́. occiſum. Qui, ubi prima lux metum inſidiarum effuſe ſequentibus ſuſtuliſ- K
cum perequitaſſet aciem promiſſa repetens, tantum iniecit ardoris, ut non ultra ſuſtinue-
rint impetum Aequi. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quàm uirtute res geri-
tur, ad perniciem hoſtium facta eſt. triſtemq́. ab Tuſculo nuncium, nequicquam exterrita
ciuitate, literæ à Poſtumio laureatæ ſequuntur: uictoriam populi R. eſſe: Aequorum exer-
citum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs
continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere interceſſores legis annixi ſunt,
ſed plus ſuis comitijs plebs ualuit. quem dolorem ulti patres ſunt, ſenatuſconſulto fa-
Anno. cto, ut conſules, inuiſus plebi magiſtratus, crearentur. Annum poſt quintumdecimum
CCCLXII. creati conſules L. Lucretius Flauus, Ser. Sulpicius Camerinus. Principio huius anni fero-
citer,

A citer,quia nemo ex collegio interceſſurus erat,coortis ad perferendam legem tribunis pl.
nec ſegnius ob id ipſum conſulibus reſiſtentibus,omniq́. ciuitati in unam eam curam con-
uerſa,Vitelliam,coloniam Romanam,in ſuo agro Aequi expugnant. colonorum pars ma
xima incolumis,quia nocte proditione oppidum captum, liberam per auerſa urbis fugam
dederat, Romam perfugere. L. Lucretio conſuli ea prouincia euenit. is cum exercitu
profectus acie hoſtes uicit: uictorq́. Romam ad maius aliquanto certamen rediјt. dies di
cta erat tribunis pl. biennij ſuperioris, A. Virginio & Q. Pomponio: quos defendi patrũ
conſenſu, ad fidem ſenatus pertinebat. neque enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut ge-
ſti magiſtratus quiſquam arguebat,præterquam quòd gratificantes patribus, rogationi tri
buniciæ interceſſiſſent. uicit tamen gratiam ſenatus plebis ira: & peſſimo exemplo inno-
xij denis millibus grauis æris condemnati ſunt. id ægre paſſi patres. Camillus palam ſce-
B leris plebem arguere: quæ iam in ſuos uerſa, non intelligeret ſe prauo iudicio de tribunis
interceſſionem ſuſtuliſſe: interceſſione ſublata, tribuniciam poteſtatem euertiſſe. nam
quod illi ſperarent effrenatam licentiam eius magiſtratus patres laturos,falli eos. ſi tribu
nicia uis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos eſſe. conſuleſ-
q́ue increpabat,quòd fide publica decipi tribunos eos taciti tuliſſent,qui ſenatus auctori-
tatem ſecuti eſſent. Hæc propalam concionabundus in dies magis augebat iras homi-
num. ſenatum uero incitare aduerſus legem haud deſiſtebat: ne aliter deſcenderent in fo
rum cum dies ferendæ legis ueniſſet, quàm ut qui meminiſſent ſibi pro aris, focisq́ue, &
deum templis,ac ſolo,in quo nati eſſent,dimicandum fore. nam quod ad ſe priuatim atti-
neat: ſi ſuæ gloriæ ſibi inter dimicationem patriæ meminiſſe ſit fas,ſibi amplum quoque eſ
ſe urbem ab ſe captam frequentari: quotidie ſe frui monimento gloriæ ſuæ, & ante ocu-
C los habere urbem latam in triumpho ſuo: inſiſtere omnes ueſtigijs laudum ſuarum. ſed
nefas ducere,deſertam ac relictam ab dijs immortalibus incoli urbem; & in captiuo ſolo
habitare populum R. & uictrice patria uictam mutari. His adhortationibus patres con-
citati,principes,ſenes,iuuenesq́ue,cum ferretur lex, agmine facto in forum uenerunt; diſ
ſipatiq́. per tribus, ſuos quiſque tribules prenſantes orare cum lacrymis cœpere, ne eam
patriam,pro qua fortiſſime feliciſſimeq́. ipſi ac patres eorum dimicaſſent,desererent; Ca-
pitolium,ædem Veſtæ,cætera circa templa deorum oſtentantes; ne exulem,extorrem po-
pulum R. ab ſolo patrio,ac dijs penatibus, in hoſtium urbem agerent; eoq́. rem adduce-
rent,ut melius fuerit non capi Veios,ne Roma deſereretur. Quia non ui agebant, ſed pre
cibus,& inter preces multa deorum mentio erat, religioſum parti maximæ fuit: & legem
una plures tribus antiquarunt,quàm iuſſerunt. adeoq́. ea uictoria læta patribus fuit,ut po
D ſtero die referentibus conſulibus ſenatuſconſultum fieret,ut agri Veientani ſeptena iuge-
ra plebi diuiderentur; nec patribus familiæ tantum, ſed ut omnium in domo liberorum
capitum ratio haberetur; uellentq́. in eam ſpem liberos tollere. Eo munere delinita ple ANNO
be,nihil certatum eſt,quo minus conſularia comitia haberentut. creati conſules L. Vale- CCCLXIII.
rius Poritus, M. Manlius,cui Capitolino poſtea fuit cognomen. Hi conſules magnos lu
dos fecere,quos M. Furius dictator uouerat Veienti bello. eodem anno ædes Iunonis re-
ginæ ab eodem dictatore, eodemq́. bello uota dedicatur: celebratamq́. dedicationem in
genti matronarum ſtudio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Aequis ge-
ſtum eſt,fuſis hoſtibus prius pene,quàm manus conſererent. Valerio, quòd perſeueran-
tior cædendis hoſtibus in fuga fuit, triumphus; Manlio, ut ouans ingrederetur urbem,de
cretum eſt. Eodem anno nouum bellum cum Vulſinienſibus exortum: quò propter fa-
E mem,peſtilentiamq́. in agro Romano ex ſiccitate caloribusq́. nimijs ortam, exercitus du-
ci nequiuit. ob quæ Vulſinienſes, Salpinatibus adiunctis, ſuperbia elati ultro agros Ro-
manos incurſauere. bellum inde duobus populis indictum. C. Iulius cenſor deceſſit: in
eius locum M. Cornelius ſuffectus. quæ res poſtea religioni fuit: quia eo luſtro Roma eſt
capta: nec deinde unquam in demortui locum cenſor ſufficitur. conſulibusq́. morbo im-
plicitis placuit per interregnum renouari auſpicia. itaque cum ex ſenatuſconſulto conſu-
les magiſtratu ſe abdicaſſent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium ANNO
Scipionem,is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati ſex tribuni CCCLXIIII.
militum conſulari poteſtate: ut, etiam ſi cui eorum incommoda ualetudo fuiſſet, copia
magiſtratuum reip. eſſet. Kalendis Quinctilibus magiſtratum occepere L. Lucretius,Ser.
Sulpicius,

Sulpicius, M. Aemilius, L. Furius Medullinus ſeptimum, Agrippa Furius, C. Aemilius F
iterum. Ex his L. Lucretio & C. Aemilio Vulſinienſes prouincia euenit: Salpinates Agrip
pæ Furio, & Ser. Sulpicio. Prius cum Vulſinienſibus pugnatum eſt. bellum numero ho-
ſtium ingens, certamine haud ſane aſperum fuit. fuſa concurſu primo acies in fugam. mil-
lia octo armatorum ab equitibus intercluſa, poſitis armis in deditionem uenerunt. Eius
belli fama effecit, ne ſe pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati ſe tutabantur.
Romani prædas paſſim & ex Salpinati agro, & ex Vulſinienſi, nullo eam uim arcente, ege-
runt: donec Vulſinienſibus feſſis bello, ea conditione, ut res populo R. redderent, ſtipen-
diumq́. eius anni exercitui præſtarent, in uiginti annos induciæ datæ. Eodem anno M.
Cædicius de plebe nunciauit tribunis, ſe in Noua uia, ubi nunc ſacellum eſt ſupra ædem
Veſtæ, uocem noctis ſilentio audiſſe clariorem humana, quæ magiſtratibus dici iuberet,
Gallos aduentare. id, ut fit, propter auctoris humilitatem ſpretum; & quod longinqua G
eoq́. ignotior gens erat. neque deorum modo monita ingruente fato ſpreta: ſed hu-
manam quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amouere. qui, die dicta ab L.
Appuleio tribuno pl. propter prædam Veientanam, filio quoque adoleſcente per idem
tempus orbatus, cum, accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis
erat, percontatus animos eorum, reſponſum tuliſſet, ſe collaturos quanti damnatus eſſet,
abſoluere eum non poſſe; in exilium abijt, precatus ab dijs immortalibus, ſi innoxio ſibi
ea iniuria fieret, primo quoque tempore deſiderium ſui ciuitati ingratæ facerent. abſens
quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulſo ciue, quo manente, ſi quicquam hu-
manorum certi eſt, capi Roma non potuerat; aduentante fatali urbis clade, legati ab Clu
ſinis ueniunt auxilium aduerſus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine
frugum, maximeq́. uini noua tum uoluptate captam, alpes tranſiſſe; agrosq́. ab Etruſcis H
ante cultos poſſediſſe: & inuexiſſe in Galliam uinum, illiciendæ gentis cauſa, Aruntem
Cluſinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipſe præpotente iuuene,
& à quo expeti pœnæ, niſi externa uis quæſita eſſet, nequirent. hunc tranſeuntibus alpes
ducem auctoremq́. Cluſium oppugnandi fuiſſe. equidem haud abnuerim, Cluſium Gal-
los ab Arunte, ſeu quo alio Cluſino adductos: ſed eos, qui oppugnauerint Cluſium, non
fuiſſe qui primi alpes tranſierint, ſatis conſtat. ducentis quippe annis ante, quàm Clu-
ſium oppugnarent, urbemq́. Romam caperent, in Italiam Galli tranſcenderunt: nec cum
his primum Etruſcorum, ſed multo ante cum ijs, qui inter Apenninum alpesq́. incole-
bant, ſæpe exercitus Gallici pugnauere. Tuſcorum ante Romanum imperium late terra
mariq́. opes patuere. mari ſupero inferoq́ue, quibus Italia inſulæ modo cingitur, quãtum
potuerint, nomina ſunt argumento, quòd alterum Tuſcum communi uocabulo gentis, I
alterum Adriaticum mare ab Adria, Tuſcorum colonia, uocauere Italicæ gentes. Græci
eadem Tyrrhenum atque Adriaticum uocant. Ii in utrunque mare uergentes, incoluere
urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferum mare; poſtea trans Apenni
num, totidem, quot capita originis erant, colonijs miſſis: quæ trans padum omnia loca,
excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris, uſque ad alpes tenuere. Al-
pinis quoque ea gentibus haud dubie origo eſt, maxime Rhetis: quos loca ipſa effera-
runt, ne quid ex antiquo, præter ſonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De tran
ſitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Priſco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum,
quæ pars Galliæ tertia eſt, penes Bituriges ſumma imperij fuit. ij regem Celtico dabant.
Ambigatus is fuit, uirtute fortunaq́. cum ſua tum publica præpollens: quòd in imperio
eius Gallia adeo frugum hominumq́. fertilis fuit, ut abundans multitudo uix regi uide K
retur poſſe. Hic magno natu ipſe iam, exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bel-
loueſum ac Sigoueſum, ſororis filios, impigros iuuenes, miſſurum ſe eſſe in quas dij dediſ
ſent auguris ſedes, oſtendit. quantum ipſi uellent numerum hominum excirent, ne qua
gens arcere aduenientes poſſet. tum Sigoueſo ſortibus dati Hercinij ſaltus. Belloueſo
haud paulo lætiorem in Italiam uiam dij dabant. Is, quod ea gens populis abundabat,
Bituriges, Aruernos, Senones, Aeduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profe-
ctus ingentibus peditum, equitumq́. copijs in Tricaſtinos uenit. Alpes inde oppoſitæ
erant, quas inexuperabiles uiſas haud equidem miror, nulla dum uia (quo de quidem
continens ulla memoria ſit,) niſi ab Hercule, (ſi fabulis credere libet) ſuperatas. Ibi cum

uelut

A uelut ſeptos montium altitudo teneret Gallos; circumſpectarentque, quánam per iuncta
cœlo iuga in alium orbem terrarum tranſirent; religio etiam tenuit, quòd allatum eſt, ad-
uenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Maſſilienſes erant hi, nauibus à Pho
cæa profecti. id Galli fortunæ ſuæ omen rati adiuuere, ut quem primum in terram egreſſi
occupauerant locum, patentibus ſiluis communirent. ipſi Taurino ſaltu, inuias alpis tran-
ſcenderunt: fuſisq. acie Tuſcis haud procul Ticino flumine, cum, in quo conſederant, a-
grum Inſubrium appellari audiſſent, cognomine Inſubribus pago Heduorum: ibi omen
ſequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarunt. Alia ſubinde manus Ger-
manorum Elitouio duce ueſtigia priorum ſecuta, eodem ſaltu fauente Belloueſo cum
tranſcendiſſent alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt, (locos tenuere Libui) con-
ſidunt. poſt hos Saluij, qui præter antiquam gentem Læuos, Ligures incolentes citra Ti-
B cinum amnem expulere. Pœnino deinde Boij, Lingonesq. tranſgreſſi, cum iam inter Pa-
dum atque alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Etruſcos modo, ſed etiam
Vmbros agro pellunt: intra Apenninum tamen ſeſe tenuere. Tum Senones recentiſſimi
aduenarum ab Vfente flumine uſque ad Aeſim fines habuere. hanc gentem Cluſium Ro-
mamq. inde ueniſſe comperio: id parum certum eſt, ſolámne, an ab omnibus Ciſalpino-
rum Gallorum populis adiutam. Cluſini nouo bello exterriti, cum multitudinem, cum
formas hominum inuſitatas cernerent, & genus armorum: audirentq. ſæpe ab ijs cis Pa-
dum, ultraque, legiones Etruſcorum fuſas: quanquam aduerſus Romanos nullum eis ius
ſocietatis amicitiæúe erat, niſi quòd Veientes conſanguineos aduerſus populum R. non
defendiſſent, legatos Romam, qui auxilium ab ſenatu peterent, miſere. De auxilio nihil
impetratum. legatri tres, M. Fabij Ambuſti filij miſſi, qui ſenatus populique R. nomine
C agerent cum Gallis, ne, à quibus nullam iniuriam accepiſſent, ſocios populi R. atque ami-
cos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, ſi res cogat, tuendos eſſe: ſed melius ui-
ſum bellum ipſum amoueri, ſi poſſet: & Gallos, nouam gentem, pace potius cognoſci,
quàm armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisq. magis quàm Romanis ſimiles,
habuiſſet. quibus, poſtquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur reſponſum:
Et ſi nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere uiros fortes eſſe, quorum auxi-
lium à Cluſinis in re trepida ſit imploratum. &, quoniam legatione aduerſus ſe malue-
rint, quàm armis tueri ſocios; ne ſe quidem pacem, quam illi afferant, aſpernari, ſi Gallis
egentibus agro, quem latius poſſideant, quàm colant, Cluſini, partem finium concedant:
aliter pacem impetrari non poſſe. & reſponſum, coram Romanis ſe accipere uelle: &, ſi
negetur ager, coram ijſdem Romanis dimicaturos ut nunciare domum poſſint, quantum
D Galli uirtute cæteros mortales præſtarent. Quodnam id ius eſſet, agrum à poſſeſſoribus
petere, aut minari arma, Romanis quærentibus, & quid in Etruria rei Gallis eſſet? cum il-
li, ſe in armis ius ferre, & omnia fortium uirorum eſſe, ferociter dicerent: accenſis utrin-
que animis ad arma diſcurritur, & prœliũ conſeritur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem
fatis, legati contra ius gentiũ arma capiunt. nec id clã eſſe potuit; cum ante ſigna Etruſco
rum tres nobiliſſimi fortiſſimiq. Romanæ iuuentutis pugnarent. tantum eminebat pere-
grina uirtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum, feroci-
ter in ipſa ſigna Etruſcorum incurſantem, per latus transfixum haſta occidit. ſpoliaq. eius
legentem Galli agnouere: perq. totam aciem, Romanum legatum eſſe, ſignum datum eſt.
omiſſa inde in Cluſinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant qui extemplo Ro
mam eundum cenſerent. uicere ſeniores, ut legati prius mitterentur queſtum iniurias: po
E ſtulatumque, ut pro iure gentium uiolato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea,
ſicut erant mandata, expoſuiſſent; ſenatui nec factum placebat Fabiorum, & ius poſtulare
barbari uidebantur: ſed ne id, quod placebat, decerneret, in tantæ nobilitatis uiris ambi-
tio obſtabat. itaque ne penes ipſos culpa eſſet cladis forte Gallico bello acceptæ, cogni-
tionem de poſtulatis Gallorum ad populum reijciunt. ubi tanto plus gratia atque opes
ualuere, ut, quorum de pœna agebatur, tribuni militum conſulari poteſtate in inſequen-
tem annum crearentur. quo facto, haud ſecus, quàm dignum erat, infenſi Galli, bellum
propalam minantes, ad ſuos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati Q. Anno
Sulpicius Longus, Q. Seruilius quartum, Ser. Cornelius Maluginenſis. Cum tan- ccclxv.
ta moles mali inſtaret, (adeo occæcat animos fortuna, ubi uim ſuam ingruentem
reſtringi

refringi non uult) ciuitas, quæ aduerſus Fidenatem ac Veientem hoſtem, alioſq. finitimos F
populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempeſtatibus dixiſſet; ea tunc, inuſi
tato atque inaudito hoſte ab oceano terrarumq. ultimis oris bellum ciente, nihil extraor
dinarij imperij aut auxilij quæſiuit. tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat,
ſummæ rerum præerant: delectumq. nihilo accuratiorem, quàm ad media bella haberi ſo
litus erat, extenuantes etiam famam belli, habebant. Interim Galli, poſtquam accepere
ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani, eluſamq. ſuam legationem eſſe, flagrā
tes ira, cuius impotens eſt gens, confeſtim ſignis conuulſis, citato agmine iter ingrediun-
tur. ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma concurre
rent, fugaq. agreſtium fieret, Romam ſe ire magno clamore ſignificabant; quacunque
ibant, equis, uiriſque, longe ac late fuſo agmine, immenſum obtinentes loci. ſed antece-
dente fama, nuncijſq. Cluſinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terro- G
ris Romam celeritas hoſtium tulit: quippe quibus, uelut tumultuario exercitu raptim
ducto, ægre ad undecimum lapidem occurſum eſt, qua flumen Alia Cruſtominis monti-
bus præalto defluens alueo, haud multum infra uiam Tiberino amni miſcetur. iam om-
nia contra circaque hoſtium plena erant: & nata in uanos tumultus gens, truci cantu, cla
moribuſque uarijs horrendo cuncta compleuerant ſono. ibi tribuni militum, non loco
caſtris antecapto, non præmunito uallo, quò receptus eſſet, non deorum ſaltem, ſi non ho-
minum, memores, nec auſpicato, nec litato inſtruunt aciem diductam in cornua, ne cir-
cumueniri multitudine hoſtium poſſent. nec tamen æquari frontes poterant, cum, exte-
nuando, infirmam, & uix cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextra
editi loci, quem ſubſidiarijs repleri placuit; eaque res ut initium pauoris ac fugæ, ſic una
ſalus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hoſtium artem ma- H
xime timens, ratus ad id captum ſuperiorem locum, ut, ubi Galli cum acie legionum re-
cta fronte concurriſſent, ſubſidia in auerſos tranſuerſoſque impetum darent, ad ſubſidia-
rios ſigna conuertit; ſi eos loco depuliſſet, haud dubius facilem in æquo campi tantum ſu
peranti multitudini uictoriam fore. adeo non fortuna modo, ſed ratio etiam cum barba-
ris ſtabat. In altera acie nihil ſimile Romanis non apud duces, non apud milites erat. pa-
uor fugaque occupauerat animos, & tanta hominum obliuio, ut multo maior pars Veios
in hoſtiū urbem, cum Tiberis arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos
fugerent. parumper ſubſidiarios tutatus eſt locus. in reliqua acie ſimul eſt clamor proxi-
mis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hoſtem, prius pene quàm uiderent, non
modo non tentato certamine, ſed ne clamore quidem reddito, integri intactique fuge-
runt. nec ulla cædes pugnantium fuit. Terga cæſa ſuomet ipſorum certamine, in turba I
impedientium fugam. circa ripam Tiberis, quò armis abiectis totum ſiniſtrum cornu de-
fugit, magna ſtrages facta eſt: multoſque imperitos nandi, aut inualidos, graues loricis,
alijſque tegminibus, hauſere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit: un
de non modo præſidij quicquam, ſed nē nuncius quidem cladis Romam eſt miſſus. Ab de
xtro cornu, quod procul à flumine, & magis ſub monte ſteterat. Romam omnes petiere,
& ne clauſis quidem portis urbis in arcem confugerunt. Gallos quoque, uelut obſtupe-
factos, miraculum uictoriæ tam repentinæ tenuit. & ipſi pauore defixi primum ſteterunt,
uelut ignari quid accidiſſet: deinde inſidias uereri: poſtremo cæſorum ſpolia legere, armo
rumque cumulos, ut mos eis eſt, coaceruare. tum demum, poſtquam nihil uſquam hoſti-
le cernebatur, uiam ingreſſi, haud multo ante ſolis occaſum ad urbem Romam perue-
niunt. ubi cum prægreſſi equites, non portas clauſas, non ſtationem pro portis excubare, K
non armatos eſſe in muris retuliſſent; aliud priori ſimile miraculum eos ſuſtinuit; no-
ctemque ueriti, & ignotæ ſitum urbis, inter Romam atque Anienem conſedere, explo-
ratoribus miſſis circa mœnia, aliaſque portas, quænam hoſtibus in perdita re conſilia eſ-
ſent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petijſſet, quàm Romam; nec ſupereſſe
quenquam præter eos, qui Romam refugerant, crederent; comploratis omnibus pari-
ter uiuis, mortuiſque, totam prope urbem lamentis impleuerunt. priuatos deinde lu-
ctus ſtupefecit publicus pauor, poſtquam hoſtes adeſſe nunciatum eſt. mox ululatus can-
tuſq. diſſonos uagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tēpus
ſuſpenſos ita tenuit animos uſque ad lucem alteram, ut identidem iam in urbem futurus
uideretur

A uideretur impetus primo aduentu, quo aceeſſerant ad urbem. manſuros enim ad Aliam
fuiſſe, niſi hoc conſilij foret. deinde ſub oceaſum ſolis, quia haud multum diei ſupererat,
ante noctem rati ſe inuaſuros: tum in noctem dilatum conſilium eſſe, quo plus pauoris in-
ferrent. poſtremo lux appropinquans exanimare. timoriq́. perpetuo ipſum malum con-
tinens fuit, cum ſigna infeſta portis ſunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neque inſe-
quenti die ſimilis illi, quæ ad Aliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi ur-
bem poſſe tam parua relicta manu ſpes nulla eſſet; placuit, cum coniugibus ac liberis iuuẽ
tutem militarem, ſenatusq́ue robur in arcem Capitolium conſcendere, armisq́. & fru-
mento collatis, ex loco inde munito deos hominesq́. & Romanum nomen defendere;
flaminem, ſacerdotesq́ue Veſtales, ſacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre,
nec ante deſeri cultum eorum, quàm non ſupereſſent qui colerent: ſi arx, Capitoliumq́.
B ſedes deorum, ſi ſenatus caput publici conſilij, ſi militaris iuuentus ſuperfuerit imminen
ti ruinæ urbis, facilem iacturam eſſe ſeniorum, relictæ in urbe utique perituræ turbæ. &,
quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, ſenes triumphales conſularesq́. ſimul
ſe cum illis palam dicere obituros, nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri
patriam poſſent, oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter ſeniores morti deſtinatos
iactata ſolatia. Verſæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium atque
in arcem proſequebantur, commendantes uirtuti eorum, iuuentæq́ue, urbis per trecen-
tos ſexaginta annos omnibus bellis uictricis, quæcunque reliqua eſſet, fortunam. Digre
dientibus qui ſpem omnem atque opem ſecum ferebant, ab ijs, qui captæ urbis non ſuper
eſſe ſtatuerant exitio, cum ipſa res ſpeciesq́. miſerabilis erat, tum muliebris fletus, & con-
curſatio incerta nunc hos nunc illos ſequentium, rogitantiumq́. uiros natosq́ue, cui ſe
C fato darent? nihil, quod humanis ſupereſſet malis, relinquebant. magna pars tamen ea-
rum in arcem ſuos perſecutæ ſunt, nec prohibente ullo, nec uocante: quia, quod uti-
le obſeſſis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia ma-
xime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia fru-
menti poterat, ex urbe effuſa uelut agmine iam uno petijt Ianiculum. inde pars per agros
dilapſi, pars urbes petunt finitimas, ſine ullo duce, aut conſenſu, ſuam quiſque ſpem,
ſua conſilia, communibus deploratis, exequentes. Flamen interim Quirinalis, uirgi-
nesq́ue Veſtales, omiſſa rerum ſuarum cura, quæ ſacrorum ſecum ferenda, quæ (quia
uires ad omnia ferenda deerant) relinquenda eſſent, conſultantes, quisúe ea locus fi-
deli aſſeruaturus cuſtodia eſſet, optimum ducunt, condita in doliolis ſacello proximo
ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc deſpui religio eſt, defodere. cætera inter ſe onere
D partito ferunt uia, quæ ſublicio ponte ducit ad Ianiculum. in eo cliuo eas cum L. Albi-
nius, de plebe Romana homo, conſpexiſſet, plauſtro coniugem ac liberos uehens in-
ter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat, ſaluo etiam tum diſcrimine di-
uinarum humanarumq́. rerum, irreligioſum ratus ſacerdotes publicos ſacraq́. populi R.
pedibus ire, ferriq́ue, ſe ac ſuos in uehiculo conſpici, deſcendere uxorem ac pueros iuſſit,
uirgines ſacraq́. in plauſtrum impoſuit, & Cære, quò iter ſacerdotibus erat, peruexit. Ro-
mæ interim ſatis iam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compoſitis, turba ſeniorum
domos regreſſa, aduentum hoſtium obſtinato ad mortem animo expectabat. qui eorum
curules geſſerant magiſtratus; ut in fortunæ priſtinæ, honorumq́ue, aut uirtutis inſignibus
morerentur, quæ auguſtiſſima ueſtis eſt thenſas ducentibus triumphantibusúe, ea ueſtiti
medio ædium eburneis ſellis ſedere. ſunt qui, M. Fabio pontifice maximo præfante car-
E men, deuouiſſe eos ſe pro patria Quiritibusq́. Romanis tradant. Galli, & quia, interpoſi-
ta nocte, à contentione pugnæ remiſerant animos, & quòd nec in acie ancipiti uſquam
certauerant prælio, nec tum impetu aut ui capiebãt urbem, ſine ira, ſine ardore animorum
ingreſſi poſtero die urbem, patente Collina porta, in forum perueniunt, circumferentes
oculos ad templa deum, arcemq́. ſolam belli ſpeciem tenentem. inde, modico relicto præ
ſidio, ne quis in diſſipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapſi ad prædam uacuis
occurſu hominum uijs, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt, pars ultima, ue-
lut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rurſus ipſa ſolitudine abſterriti, ne qua
fraus hoſtilis uagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant:
ubi eos plebis ædificijs obſeratis, patẽtibus atrijs principum, maior prope cunctatio tene-

bat aperta, quàm clauſa, inuadendi. adeo haud ſecus, quàm uenerabundi, intuebantur in F
ædium ueſtibulis ſedentes uiros, præter ornatum habitumq́. humano auguſtiorem, maie-
ſtate etiam, quam uultus grauitasq. oris præ ſe ferebat, ſimillimos dijs, ad eos uelut ſimu-
lacra uerſi cum ſtarent, *M.* Papirius unus ex his, dicitur Gallo, barbam ſuam, ut tum omni
bus promiſſa erat, permulcenti, ſcipione eburneo in caput incuſſo iram mouiſſe; atque
ab eo initium cædis ortum; cæteros in ſedibus ſuis trucidatos. poſt principum cædem
nulli deinde mortalium parci; diripi tecta, exhauſtis inijci ignes. Cæterum, ſeu non om-
nibus delendi urbem libido erat, ſeu ita placuerat principibus Gallorum, & oſtentari quæ
dam incendia terroris cauſa, ſi compelli ad deditionem caritate ſedum ſuarum obſeſſi poſ
ſent; & non omnia concremari tecta, ut, quodcunque ſupereſſet urbis, id pignus ad fle-
ctendos hoſtium animos haberent: nequaquam perinde, atque in capta urbe, prima die
aut paſſim, aut late uagatus eſt ignis. Romani ex arce plenam hoſtium urbem cernentes, G
uagosq́. per uias omnes curſus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oriretur, non
mentibus ſolum concipere, ſed ne auribus quidem atque oculis ſatis conſtare poterant.
quocunque clamor hoſtium, mulierum, puerorumq́. ploratus, ſonitus flammæ, & fragor
ruentium tectorum auertiſſet, pauentes ad omnia animos oraq́. & oculos flectebant, ue-
lut ad ſpectaculum à fortuna poſiti occidentis patriæ, nec ullius rerum ſuarum relicti, præ
terquam corporum, uindices: tanto ante alios miſerandi magis, qui unquam obſeſſi ſunt,
quòd intercluſi à patria obſidebantur, omnia ſua cernentes in hoſtium poteſtate. nec tran
quillior nox diem tam fœde actum excepit. lux deinde noctem inquietem inſecuta eſt.
nec ullum erat tempus; quod à nouæ ſemper cladis alicuius ſpectaculo ceſſaret. nihil
tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin, etſi omnia flammis ac ruinis
æquata uidiſſent, quamuis inopem paruumque, quem tenebant, collem libertati relictum H
uirtute defenderent: & iam, cum eadem quotidie acciderent, uelut aſſueti malis, abalie-
nauerant ab ſenſu rerum ſuarum animos, arma tantum, ferrumq́. in dextris, uelut ſolas re-
liquias ſpei ſuæ, intuentes. Galli quoque, per aliquot dies in tecta modo urbis nequic-
quam bello geſto, cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil ſupereſſe præter arma-
tos hoſtes uiderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem
animos, ni uis adhiberetur; experiri ultima, & impetum facere in arcem ſtatuunt. pri-
ma luce ſigno dato multitudo omnis in foro inſtruitur: inde clamore ſublato, ac teſtudine
facta ſubeunt. aduerſus quos Romani nihil temere, nec trepide, ad omnes aditus ſtatio-
nibus firmatis, quà ſigna ferri uidebant, eà robore uirorum oppoſito ſcandere hoſtem ſi-
nunt; quo ſucceſſerit magis in arduum, eo pelli poſſe per procliue facilius, rati. medio fe
re cliuo reſtitere: atque inde ex loco ſuperiore, qui prope ſua ſponte in hoſtem inferebat, I
impetu facto, ſtrage ac ruina fudere Gallos: ut nunquam poſtea nec pars, nec uniuerſi
tentauerint tale pugnæ genus. omiſſa itaque ſpe per uim atque arma ſubeundi, obſidio-
nem parant: cuius ad id tempus immemores, &, quod in urbe fuerat frumentum, in-
cendijs urbis abſumpſerant, & ex agris per ipſos dies raptum omne Veios erat. igi-
tur exercitu diuiſo, partim per finitimos populos prædari placuit, partim obſideri ar-
cem, ut obſidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiſcentes Gal
los ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem, fortuna ipſa Ardeam, ubi Camillus exu
labat, duxit: qui mœſtior ibi fortuna publica, quàm ſua, cum dijs hominibusq́. accuſan-
dis ſeneſceret, indignando, mirandoq́. ubi illi uiri eſſent, qui ſecum Veios Faleriosq́. ce-
piſſent, qui alia bella fortius ſemper, quàm felicius, geſſiſſent, repente audit Gallorum
exercitum aduentare, atque de eo pauidos Ardeates conſultare. nec ſecus quàm diui- K
no ſpiritu tactus, cum ſe in mediam concionem intuliſſet, abſtinere ſuetus ante talibus
concilijs, Ardeates, inquit ueteres amici, noui etiam ciues mei, quando & ueſtrum be-
neficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo ueſtrum conditionis meæ oblitum me
huc proceſſiſſe putet: ſed res, ac periculum commune cogit, quod quiſque poſſit in re
trepida præſidij, in medium conferre. & quando ego uobis pro tantis ueſtris in me meri-
tis gratiam referam, ſi nunc ceſſauero? aut ubi uſus erit mei uobis, ſi in bello non fuerit?
hac arte in patria ſteti; & inuictus bello, in pace ab ingratis ciuibus pulſus ſum. uobis autẽ
Ardeates fortuna oblata eſt & pro tantis priſtinis populi Romani beneficijs, quãta ipſi me
miniſtis, (nec enim exprobrãda apud memores ſunt) gratiæ referendæ, & huic urbi decus
ingens

A ingens belli ex hoſte communi pariendi. Quæ effuſo agmine aduentat, gens eſt cui natu-
ra corpora animoſq. magna magis, quàm firma, dederit. eo in certamen omne plus terro
ris, quàm uirium ferunt. argumento ſit clades Romana. patentem cepere urbem: ex arce
Capitolioq. his exigua reſiſtitur manu. iam obſidionis tædio uicti abſcedunt, uagiq. per
agros palantur. cibo uinoq. raptim hauſto repleti, ubi nox appetit, prope riuos aquarum,
ſine munimento, ſine ſtationibus ac cuſtodijs paſſim ferarum ritu ſternuntur, nunc ab ſe-
cundis rebus magis etiam ſolito incauti. ſi uobis in animo eſt tueri mœnia ueſtra, nec pa-
ti hæc omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequẽtes: me ſequimini ad cædem,
non ad pugnam, niſi uictos ſomno, uelut pecudes, trucidandos tradidero, non recuſo eun
dem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Aequis iniquisq. perſuaſum e-
rat, tantum bello uirum neminem uſquam ea tempeſtate eſſe. concione dimiſſa corpora
B curant, intenti quàm mox ſignum daretur. quo dato, primæ noctis ſilentio ad portas cum
Camillo præſto fuere. egreſſi, haud procul urbe, ſicut prædictum erat, caſtra Gallorum in
tuta, neglectaq. ab omni parte nacti, cum ingenti clamore inuadunt. nuſquam prælium,
omnibus locis cædes eſt: nuda corpora, & ſoluta ſomno trucidantur. extremos tamen pa
uor cubilibus ſuis excitos, quæ aut unde uis eſſet ignaros, in fugam, & quoſdam in hoſtem
ipſum improuidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incurſione ab oppidanis
in palatos facta, circumueniuntur. Similis in agro Veienti Tuſcorum facta ſtrages eſt.
qui urbis iam prope quadringenteſimum annum uicinæ, oppreſſæ ab hoſte inuſitato inau-
ditoque, adeo nihil miſerti ſunt, ut in agrum Romanum eo tempore incurſiones facerent,
pleniq. prædæ Veios etiam præſidiumque, & ſpem ultimam Romani nominis in animo
habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani uagantes per agros, & congregatos
C agmine prædam præ ſe agentes, & caſtra cernebant haud procul Veijs poſita. inde pri-
mum miſeratio ſui, deinde indignitas, atque ex ea ira animos cepit, Etruſcisne etiam, à qui
bus bellum Gallicum in ſe auertiſſent, ludibrio eſſe clades ſuas? Vix temperauere animis,
quin extemplo impetum facerent: compreſſiq. ab Q. Cædicio centurione, quem ſibimet
ipſi præfecerant, rem in noctem ſuſtinuere. tantum par Camillo defuit auctor: cætera eo-
dem ordine, eodemq. fortunæ euentu geſta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi noctur
næ ſuperfuerant, ad aliam manum Tuſcorum ad Salinas profecti, nocte inſequenti ex im-
prouiſo maiorem cædem edidere, dupliciq. uictoria ouantes Veios redeunt. Romæ inte
rim plerunque obſidio ſegnis, & utrinque ſilentium eſſe, ad id tantum intentis Gallis, ne
quis hoſtium euadere inter ſtationes poſſet: cum repente iuuenis Romanus admiratione
in ſe ciues hoſteſq. conuertit. Sacrificium erat ſtatum in Quirinali colle genti Fabiæ. ad
D id faciendum C. Fabius Dorſo, Gabino cinctu, ſacra manibus gerens, cum de Capitolio
deſcendiſſet, per medias hoſtium ſtationes egreſſus, nihil ad uocem cuiuſquam terrorem-
ve motus, in Quirinalem collem peruenit. ibiq. omnibus ſolenniter peractis, eadem re-
uertens ſimiliter conſtanti uultu graduque, ſatis ſperans propitios eſſe deos, quorum cul-
tum ne mortis quidem metu prohibitus deſeruiſſet, in Capitolium ad ſuos redijt, ſeu atto-
nitis Gallis miraculo audaciæ, ſeu religione etiam motis, cuius haudquaquam negligens
eſt gens. Veijs interim non animi tantum in dies, ſed etiam uires creſcebant: nec Roma-
nis ſolum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerſo, aut clade captæ urbis palati
fuerant, ſed etiam ex Latio uoluntarijs confluentibus, ut in parte prædæ eſſent. maturum
iam uidebatur repeti patriam, eripiq. ex hoſtium manibus: ſed corpori ualido caput dee-
rat. locus ipſe admonebat Camilli: & magna pars militum erat, qui ductu auſpicioq. eius
E res proſpere geſſerant. & Cædicius negare ſe commiſſurum, cur ſibi aut deorum aut homi
num quiſquam imperium finiret potius, quàm ipſe memor ordinis ſui poſceret imperato-
rem. conſenſu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, ſed antea conſulto ſenatu, qui
Romæ eſſet. adeo regebat omnia pudor, diſcriminaq. rerum prope perditis rebus ſerua-
bant. ingenti periculo tranſeundum per hoſtium cuſtodias erat. ad eam rem Pontius Co
minus, impiger iuuenis, operam pollicitus, incubans cortici, ſecundo Tiberi ad urbem de-
fertur: inde quà proximum fuit à ripa, per præruptum, eoque neglectum hoſtium cuſto-
diæ ſaxum, in Capitolium euadit; & ad magiſtratus ductus, mandata exercitus edit. ac-
cepto inde ſenatus decreto, ut & comitijs curiatis reuocatus de exilio iuſſu populi Camil-
lus dictator extemplo diceretur, militeſq. haberent imperatorem quem uellent, eadem

degreſſus nuncius Veios contendit: miſſiq. Ardeam legati ad Camillum, Veios eum per- F
duxere: ſeu, quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit le-
gem latam; quòd nec iniuſſu populi mutari finibus poſſet, nec, niſi dictator dictus, auſpicia
in exercitu habere; lex curiata lata eſt, dictatorq. abſens dictus. Dum hæc Veijs agebañ-
tur, interim arx Romæ Capitoliumq. in ingenti periculo fuit. nanque Galli, ſeu ueſtigio
notato humano, quà nuncius à Veijs peruenerat; ſeu ſua ſponte animaduerſo ad Carmen-
tis ſaxum aſcenſu æquo, nocte ſubluſtri cum primo inermem, qui tentaret uiam, præ-
miſiſſent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui eſſet, alterni innixi, ſubleuanteſq. inuicem,
& trahentes alij alios, prout poſtularet locus, tanto ſilentio in ſummum euaſere, ut non cu-
ſtodes ſolum fallerent, ſed ne canes quidem, ſolicitum animal ad nocturnos ſtrepitus, ex-
citarent. anſeres non fefellere; quibus ſacris Iunoni in ſumma inopia cibi tamen abſtine-
batur. quæ res ſaluti fuit. nanque clangore eorum, alarumq. crepitu excitus M. Manlius, G
qui triennio ante conſul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis ſimul ad arma cæteros
ciens uadit; &, dum cæteri trepidant, Gallum, qui iam in ſummo conſtiterat, umbone i-
ctum deturbat. cuius caſus prolapſi cum proximos ſterneret, trepidantes alios, armisque
omiſſis ſaxa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. iamq. & alij congregati te-
lis miſſilibusq. ſaxis proturbare hoſtes, ruinaq. tota prolapſa acies in præceps deferri. ſe-
dato deinde tumultu, reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præte-
ritum quoque periculum ſolicitaret, quieti datum eſt. luce orta, uocatis claſſico ad conci-
lium militibus ad tribunos, cum & recte, & perperam facto precium deberetur; Manlius
primum ob uirtutem laudatus, donatusq. non ab tribunis ſolum militum, ſed conſenſu e-
tiam militari: cui uniuerſi ſelibras farris, & quartarios uini ad ædes eius, quæ in arce erãt,
contulerunt; rem dictu paruam; cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens carita- H
tis: cum ſe quiſque uictu ſuo fraudans, detractum corpori atque uſibus neceſſarijs, ad ho-
norem unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci, quà feſellerat aſcendens hoſtis, citati:
& cum in omnes more militari ſe animaduerſurum Q. Sulpicius tribunus militum pronun
ciaſſet, conſentiente clamore militum, in unum uigilem conjicientium culpam, deterri-
tus, à cæteris abſtinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis de ſaxo de-
iecit. inde intentiores utrinque cuſtodiæ eſſe, & apud Gallos; quia uulgatum erat, inter
Veios Romamq. nuncios commeare; & apud Romanos, nocturni periculi memoria: ſed
ante omnia obſidionis belliq. mala, fames utrinque exercitum urgebat: Gallos peſtilen-
tia etiam, cum loco iacente inter tumulos caſtra habentes, tum ab incendijs torrido, &
uaporis pleno, cineremq. non puluerem modo ferente, cum quid uenti motum eſſet, quo
tum intolerantiſſima gens eſt, humori, ac frigori aſſueta: cum æſtu, & algore uexata; uul- I
gatis uelut in pecua morbis moreretur. Iam pigritia ſingulos ſepeliendi promiſcue acer
uatos cumulos hominum urebant: buſtorumq. inde Gallicorum nomine inſignem lo-
cum fecere. induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permiſſu imperatorum ha-
bita: in quibus cum identidem Galli famem obijcerent, eaque neceſſitate ad deditionem
uocarent, dicitur auertendæ eius opinionis cauſa multis locis panis de Capitolio iactatus
eſſe in hoſtium ſtationes. ſed iam neque diſſimulari, neque ferri ultra fames poterat. ita-
que dum dictator delectum per ſe Ardeæ habet, magiſtrum equitum L. Valerium à Veijs
abducere exercitum iubet; parat, inſtruitque, quibus haud impar adoriatur hoſtes: inte-
rim Capitolinus exercitus, ſtationibus uigilijsq. feſſus, ſuperatis tamen humanis omni-
bus malis, cum famem unam natura uinci non fineret, diem de die proſpectans, ecquod
auxilium ab dictatore appareret, poſtremo ſpe quoque iam, non ſolum cibo deficiente, & K
cum in ſtationes procederent prope obruentibus infirmum corpus armis, uel dedi, uel re-
dimi ſe quacunque pactione poſſent, iuſſit; iactantibus non obſcure Gallis, haud magna
mercede ſe adduci poſſe ut obſidionem relinquant. tum ſenatus habitus, tribuniſq. mili-
tum negocium datum, ut paciſcerentur. inde inter Q. Sulpicium tribunum militum, &
Brennum regulum Gallorum colloquio tranſacta res eſt, & mille pondo auri precium po-
puli gentibus mox imperaturi factum. rei fœdiſſimæ per ſe, adiecta indignitas eſt: ponde
ra ab Gallis allata iniqua: &, tribuno recuſante, additus ab inſolente Gallo ponderi gla-
dius: auditaq. intoleranda Romanis uox, uæ uictis eſſe. ſed dij, homineſq. prohibuere re
demptos uiuere Romanos. nam forte quadã, prius quàm infanda merces perficeretur, per

A altercationem nondum omni auro appenſo, dictator interuenit: auferriq. aurum de medio, & Gallos ſubmoueri iubet. cum illi renitentes pactos dicerent ſeſe, negat eam pactionem ratam eſſe, quæ, poſtquam ipſe dictator creatus eſſet, iniuſſu ſuo ab inferioris iuris magiſtratu facta eſſet: denunciatq. Gallis, ut ſe ad prælium expediant: ſuos in aceruum conijcere ſarcinas, & arma aptare, ferroq. non auro recuperare patriam iubet, in conſpectu habentes fana deum, & coniuges, & liberos, & ſolum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq. & ulciſci fas ſit. inſtruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in ſemirutæ ſolo urbis, & natura inæquali; & omnia, quæ arte belli ſecunda ſuis eligi præparari ue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt, iraq. magis quàm conſilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna: iam deorum opes humanaq. conſilia rē Romanam adiuuabant. igitur primo concurſu haud maiore momento fuſi Galli ſunt,
B quàm ad Aliam uicerant. iuſtiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina uia, quò ſe ex fuga contulerant, eiuſdem ductu auſpicioq. Camilli uincuntur. ibi cædes obtinuit. caſtra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hoſtibus patria, triumphans in urbem redit: interq. iocos militares, quos incōditos iaciunt, Romulus, ac parens patriæ, conditorq. alter urbis haud uanis laudibus appellabatur. Seruatam deinde bello patriam, iterum in pace haud dubie ſeruauit, cum prohibuit migrari Veios, & tribunis rem intentius agentibus poſt incenſam urbem, & per ſe inclinata magis plebe ad id conſilium. eaq. cauſa fuit non abdicandæ poſt triumphum dictaturæ, ſenatu obſecrante ne remp. in incerto relinqueret ſtatu. Omnium primum, ut erat diligentiſſimus religionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit, ſenatuſconſultum fit, fana omnia, quòd ea hoſtes poſſediſſent, reſtituerentur, terminarentur, expiarenturque,
C expiatioq. eorum in libris per duumuiros quæreretur: cum Cæretibus publice hoſpitium fieret, quòd ſacra populi R. ac ſacerdotes recepiſſent, beneficioq. eius populi non intermiſſus honos deum immortalium eſſet: ludi Capitolini fierent, quòd Iupiter optimus maximus ſuam ſedem, atque arcem populi R. in re trepida tutatus eſſet: collegiumq. ad eam rem M. Furius dictator conſtitueret, ex ijs, qui in Capitolio atque arce habitarent. Expiandæ etiam uocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita, neglectáque eſſet, mentio illata, iuſſumq. templum in Noua uia Aio Locuto fieri. Aurum, quod Gallis ereptum erat, quodq́. ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatū, cum, in quæ referri oporteret, confuſa memoria eſſet, ſacrum omne iudicatum, & ſub Iouis ſella poni iuſſum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat, quòd, cum in publico deeſſet aurum, ex quo ſumma pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatum acce
D perant, ut ſacro auro abſtineretur. matronis gratiæ actæ, honosq́. additus, ut earum, ſicut uirorum, poſt mortem ſolennis laudatio eſſet. Ijs peractis, quæ ad deos pertinebant, quæque per ſenatum agi poterant; tum demum, agitantibus tribunis plebem aſſiduis concionibus, ut, relictis, ruinis, in urbem paratam Veios tranſmigrarent; in concionem uniuerſo ſenatu proſequente aſcendit, atque ita uerba fecit: Adeo mihi acerbæ ſunt Quirites contentiones cum tribunis plebis, ut nec triſtiſſimi exilij ſolatium aliud habuerim, quoad Ardeæ uixi, quàm quòd procul ab his certaminibus eram; & ob eadem hæc, non niſi me ſenatuſconſulto populiq. iuſſu reuocaretis, rediturus unquam fuerim, nec nunc me, ut te direm, mea uoluntas mutata, ſed ueſtra fortuna perpulit. quippe ut in ſua ſede maneret patria, id agebatur; non ut ego utique in patria eſſem. & nunc quieſcerem, ac tacerem libenter, niſi hæc quoque pro patria dimicatio eſſet: cui deeſſe, quoad uita ſuppeditat, alijs
E turpe, Camillo etiam nefas eſt. Quid enim repetijmus? quid obſeſſam ex hoſtium manibus eripuimus, ſi recuperatam ipſi deſerimus? & cum uictoribus Gallis, capta tota urbe, Capitolium tamen atque arcem dijq́. & homines Romani tenuerint, habitauerint: uictoribus Romanis, recuperata urbe, arx quoque & Capitolium deſeretur? & plus uaſtitatis huic urbi ſecunda noſtra fortuna faciet, quam aduerſa fecerit? equidem, ſi nobis cum urbe ſimul poſitæ traditæq. per manus religiones nullæ eſſent, tamen tam euidens numen hac tempeſtate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorum uel ſecundas res, uel aduerſas: inuenietis omnia proſpere eueniſſe ſequentibus deos, aduerſa ſpernentibus. Iam omnium primum Veiens bellum per quot annos, quanto labore geſtum? non ante cepit finē,

quàm monitu deorum aqua ex lacu Albano emiſſa eſt. Quid hæc tandem urbis noſtrę cla F
des noua? num ante exorta eſt, quàm ſpreta uox cœlo emiſſa de aduentu Gallorũ? quàm
gentium ius ab legatis noſtris uiolatum? quàm à nobis, cum uindicari deberet, eadem ne-
gligentia deorum prætermiſſum? igitur uicti, captique, ac redempti, tãtum pœnarum dijs
hominibusq. dedimus, ut terrarum orbi documento eſſemus. aduerſæ deinde res admo-
nuerunt religionum. confugimus in Capitolium ad deos, ad ſedem Iouis optimi maxi-
mi. ſacra in ruina rerum noſtrarum alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas urbes
amouimus ab hoſtium oculis: deorum cultum, deſerti ab dijs hominibusque, tamen non
intermiſimus. reddidere igitur patriam, & uictoriam, & antiquum belli decus amiſſum; &
in hoſtes, qui cæci auaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, uerterunt terroré,
fugamque, & cædem. hæc culti neglectiq. numinis tanta monumenta in rebus humanis
cernẽtes, ecquid ſentitis Quirites quantum uix dum ex naufragijs prioris culpæ cladisq. G
emergentes paremus nefas? urbem auſpicato inauguratoq. conditam habemus: nullus
locus in ea non religionum deorumq. eſt plenus: ſacrificijs ſolennibus non dies magis ſta
ti quàm loca ſunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatosq. Quirites deſertu
ri eſtis? quàm par ueſtrum factum eſt, quod in obſidione nuper in egregio adoleſcente C.
Fabio, non minore hoſtium admiratione, quàm ueſtra, conſpectum eſt, cum inter Gallica
tela degreſſus ex arce ſolenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt? an gentilicia ſacra ne
in bello quidem intermitti, publica ſacra & Romanos deos etiam in pace deſeri placet?
& pontifices flaminesq. negligentiores publicarum religionum eſſe, quàm priuatus in ſo
lenni gentis fuerit? Forſitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde miſſuros
ſacerdotes noſtros, qui faciant, quorum neutrum fieri ſaluis cæremonijs poteſt: & ne om
nia generatim ſacra, omnesq. percenſeam deos, in Iouis epulo num alibi, quàm in Capi- H
tolio, puluinar ſuſcipi poteſt? Quid de ęternis Veſtę ignibus, ſignoq. quod imperij pignus
cuſtodia eius templi tenetur, loquar? quid de ancilibus ueſtris, Mars Gradiue, tuq. Quiri-
ne pater? hæc omnia in profano deſeri placet ſacra, æqualia urbi, quædam uetuſtiora origi
ne urbis? Et uidete, quid inter nos ac maiores noſtros interſit: illi ſacra quædam in monte
Albano Lauinioq. nobis facienda tradiderunt. An ex hoſtium urbibus Romam ad nos
transferri ſacra religioſum fuit; hinc ſine piaculo in hoſtium urbem Veios transferemus?
Recordamini agite dum, quoties ſacra inſtaurentur, quia aliquid ex patrio ritu, negligen-
tia caſuve, prætermiſſum eſt. Modo quæ res poſt prodigium Albani lacus, niſi inſtauratio
ſacrorum, auſpiciorumq. renouatio, affectæ Veienti bello reip. remedio fuit? At etiam, tã
quam ueterum religionum memores, peregrinos deos tranſtulimus Romam, & inſtitui-
mus nouos. Iuno regina tranſuecta à Veijs nuper in Auentino quàm inſigni ob excellens I
matronarum ſtudium, celebriq. dedicata eſt die? Aio Locuto templum propter cœleſtem
uocem exauditam in Noua uia iuſſimus fieri: Capitolinos ludos ſolennibus alijs addidi-
mus: collegiumq. ad id nouum auctore ſenatu condidimus. quid horum opus fuit ſuſcipi,
ſi una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? ſi non uoluntate manſimus in Capi-
tolio per tot menſes obſidionis? ſi ab hoſtibus metu retenti ſumus? De ſacris loquimur, &
de templis: quid tandem de ſacerdotibus? nonne in mentem uenit, quantum piaculi com
mittatur? Veſtalibus nempe una illa ſedes eſt, ex qua eas nihil unquam præterquam urbs
capta mouit. Flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas eſt: hos Veientes pro
Romanis facturi eſtis ſacerdotes; & Veſtales tuæ te deſerent Veſta? & flamen peregreha
bitando, in ſingulas noctes tantum ſibi reiq. publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ au
ſpicato agimus omnia fere intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? K
Comitia curiata, quæ rem militarem continent; comitia centuriata, quibus conſules tri-
bunosq, militares creatis; ubi auſpicato, niſi ubi adſolent, fieri poſſunt? Veiosne hæc trans
feremus? an comitiorum cauſa populus tanto incommodo in deſertam hanc ab dijs ho-
minibusq. urbem conueniet? Sed res ipſa cogit uaſtatam incendijs ruinisq. relinquere
urbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificando inopem plebem uexare.
Hanc autẽ iactari magis cauſam, quàm ueram eſſe, ut ego non dicam, apparere uobis Qui
rites puto: qui meminiſtis ante Gallorũ aduentũ ſaluis tectis publicis priuatisque, ſtante
incolumi urbe, hãc eandẽ rẽ actam eſſe, ut Veios trãſmigraremus. Et uidete, quantũ inter
meã ſententiã ueſtramq. interſit tribuni. uos, etiã ſi tunc faciendũ non fuerit, nunc utique

faciendum

A faciendum putatis:ego contra,(nec id mirati ſitis prius,quàm,quale ſit, audieritis) etiam
ſi tunc migrandum fuiſſet incolumi tota urbe,nunc has ruinas relinquendas non cenſerē:
quippe tum cauſa nobis in urbem captam migrādi uictoria eſſet,glorioſa nobis, ac poſte
ris noſtris:nunc hæc migratio nobis miſera ac turpis,Gallis glorioſa eſt.nō enim reliquiſ-
ſe uictores,ſed amiſiſſe uicti patriam uidebimur.hoc ad Aliam fuga, hoc capta urbs, hoc
circumſeſſum Capitolium neceſſitatis impoſuiſſe, ut deſereremus penates noſtros, exi-
liumq́. ac fugam nobis ex eo loco conſciſceremus, quem tueri non poſſemus? & Galli
euertere potuerunt Romam,quam Romani reſtituere non uidebuntur potuiſſe? Quid re
ſtat,niſi ut,ſi iam nouis copijs ueniant, (conſtat enim uix credibilem multitudinem eſſe)
& habitare in capta ab ſe, deſerta à uobis hac urbe uelint, ſinatis? quid, ſi non Galli hoc,
ſed ueteres hoſtes ueſtri,Aequi,Volſciue faciant,ut commigrent Romam? uelitisne illos
B Romanos, uos Veientes eſſe? non malitis hanc ſolitudinem ueſtram, quàm urbem ho-
ſtium eſſe? nō equidem uideo quid magis nefas ſit. hæc ſcelera, quia piget ædificare, hæc
dedecora pati parati eſtis? ſi tota urbe nullum melius ampliusve tectum fieri poſſit,quàm
caſa illa conditoris eſt noſtri: non in caſis ritu paſtorum agreſtiumq́. habitare eſt ſatius
inter ſacra penatesque ueſtros,quàm exulatum publice ire? maiores noſtri, conuenæ,pa-
ſtoresque, cum in his locis nihil præter ſiluas paludesque eſſet, nouam urbem tam bre-
ui ædificarunt: nos, Capitolio,arce incolumi,ſtantibus templis deorum, ædificare incen
ſam piget? & quod ſinguli facturi fuimus ſi ædes noſtræ deflagraſſent, hoc in publico in-
cendio uniuerſi recuſamus facere? Quid tandem,ſi fraude,ſi caſu Veijs incendium ortum
ſit,uentoq́. ut fieri poteſt, diffuſa flamma magnam partem urbis abſumat; Fidenas inde,
aut Gabios,aliamve quam urbem quæſituri ſumus,quò tranſmigremus? adeo nihil tenet
C ſolum patriæ,nec hæc terra,quam matrem appellamus,ſed in ſuperficie tignisque caritas
nobis patriæ pendet? Equidem fatebor uobis,etſi minus iniuriæ ueſtræ, quàm meæ cala-
mitatis,meminiſſe iuuat:cum abeſſem,quotieſcunque patria in mentem ueniret,hæc om-
nia occurrebant,colles,campique,& Tiberis, & aſſueta oculis regio, & hoc cœlum, ſub
quo natus educatusque eſſem. quæ uos Quirites nunc moueant potius caritate ſua, ut
maneatis in ſede ueſtra, quàm poſtea, cum reliqueritis ea,macerent deſiderio. Non ſine
cauſa dij hominesque hunc urbi condendæ locum elegerunt, ſaluberrimos colles, flu-
men opportunum,quò ex mediterraneis locis fruges deuehantur,quò maritimi commea
tus accipiantur; mare uicinum ad commoditates,nec expoſitum nimia propinquitate ad
pericula claſſium externarum: regionum Italiæ medium, ad incrementum urbis natum
unice locum. argumento eſt ipſa magnitudo tam nouæ urbis.trecenteſimus ſexageſimus-
D quintus annus urbis Quirites agitur. inter tot ueterrimos populos tam diu bella geritis;
cum interea,ne ſingulas loquar urbes,non coniuncti cum Aequis Vòlſci, tot tam ualida
oppida,non uniuerſa Etruria, tantum terra marique pollens,atque inter duo maria latitu
dinem obtinens Italiæ,bello uobis par eſt. Quod cum ita ſit; quæ, malum, ratio eſt ex-
pertis alia experiri, cum iam,ut uirtus ueſtra tranſire aliò poſſit, fortuna certe loci huius
transferri hinc non poſſit? Hic Capitolium eſt; ubi quondam capite humano inuento re
ſponſum eſt,eo loco caput rerum, ſummamque imperij fore. hic cum augurato liberare-
tur Capitolium, Iuuentas Terminusque maximo gaudio patrum noſtrorum moueri ſe
non paſſi. hic Veſtæ ignes, hic Ancilia cœlo demiſſa, hic omnes propitij manentibus uo
bis dij. Mouiſſe eos Camillus cum alia oratione, tum ea, quæ ad religiones pertinebat,
maxime dicitur. ſed rem dubiam decreuit opportune uox emiſſa,quòd,cum ſenatus poſt
E paulo de his rebus in curia Hoſtilia haberetur,cohortesque ex præſidijs reuertentes for-
te agmine forum tranſirent,centurio in Comitio exclamauit: Signifer,ſtatue ſignum: hic
manebimus optime. Qua uoce audita,& ſenatus accipere ſe omen ex curia egreſſus con-
clamauit,& plebs circunfuſa approbauit. Antiquata deinde lege, promiſcue urbs ædi-
ficari cœpta. tegula publice præbita eſt: ſaxi materiæque cædendæ, unde quiſque uellet,
ius factum,prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. feſtinatio curam exemit ui-
cos dirigendi,dum,omiſſo ſui alienique diſcrimine,in uacuo ædificant. ea eſt cauſa, ut ue
teres cloacæ,primo per publicum ductæ,nunc priuata paſſim ſubeant tecta; formaque ur-
bis ſit occupatæ magis,quàm diuiſæ, ſimilis.

EPITOME LIBRI VI.

RES aduerſus Aequos, & Volſcos, & Praeneſtinos proſpere geſtas continet. Quatuor tribus additæ ſunt, Stellatina, Sabatina, Tromentina, Narnienſis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obſtrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de ſaxo Tarpeio deiectus eſt. in cuius notam ſenatuſconſultum factum, ne cui de Manlia gente Marco nomen eſſet. C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. legem promulgarunt, ut conſules ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eamq. cum magna contentione, repugnantibus patribus, cum ijdem tribuni pl. per quinquennium ſoli magiſtratus fuiſſent, pertulerunt. & primus ex plebe conſul L. Sextius creatus eſt. Lata eſt altera lex, ne cui plus quingentis iugeribus agri liceret poſſidere. G

LIBER VI.

QVAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani ſub regibus primum, conſulibus deinde, ac dictatoribus, decemuiriſque, ac tribunis conſularibus geſſere foris bella, domi ſeditiones, quinque libris expoſui; res cum uetuſtate nimia obſcuras, uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur; tum quòd & raræ per eadem tempora literæ fuere, una cuſtodia fidelis memoriæ rerum geſtarum; &, quòd etiam ſi quæ in commentarijs pontificum, alijsq. publicis priuatisq. erant monumentis, incenſa urbe H
pleræque interiere. clariora deinceps certioraq. ab ſecunda origine, uelut ab ſtirpibus lætius feraciusq. renatæ urbis, geſta domi militiæq. exponentur. cæterum quo primo admi-
ANNO niculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe ſtetit: neque eum abdicare ſe dictatu-
CCCLXVI. ra, niſi anno circumacto, paſſi ſunt. Comitia in inſequentem annum tribunos habere, quorum in magiſtratu capta urbs eſſet, non placuit: res ad interregnum redijt. Cum ciuitas in opere ac labore aſſiduo reficiendæ urbis teneretur; interim Q. Fabio, ſimul primum magiſtratu abijt, ab C. Marcio tribuno pl. dicta dies eſt, quòd legatus in Gallos, ad quos miſſus erat orator, contra ius gentium pugnaſſet. cui iudicio eum mors adeo opportuna, ut uoluntariam magna pars crederet, ſubtraxit. Interregnum inijt tum P. Corne-
ANNO lius Scipio iterum, & poſt eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum conſula-
CCCLXVII. ri poteſtate creat, L. Valerium Poplicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Man- I
lium, L. Aemilium, L. Poſtumium. Hi ex interregno cum extemplo magiſtratum iniſſent, nulla de re prius, quàm de religionibus, ſenatum conſuluere. in primis fœdera, ac leges (erant autem æreæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent, iuſſerunt. alia ex eis edita etiam in uulgus. quæ autem ad ſacra pertinebant, à pontificibus maxime, ut religione obſtrictos haberent multitudinis animos, ſuppreſſa. Tum de diebus religioſis agitari cœptum: diemq. A. D. XV Kalendas Sextiles, duplici clade inſignem, quo die ad Cremeram Fabij cæſi, quo deinde ad Aliam cum exitio urbis fœde pugnatum, à poſteriore clade Allienſem appellarunt, inſignemq. rei nulli publice priuatimque agendæ fecerunt. Quidam, quòd poſtridie idus Quinctiles non litaſſet Q. Sulpicius tribunus militum, neque inuenta pace deum poſt diem tertium obiectus hoſti exercitus Romanus eſſet, etiam poſtridie idus rebus diuinis ſuperſederi iuſſum; inde, ut poſtridie K
Kalendas quoque ac nonas eadem religio eſſet; traditum, putant. Nec diu licuit quietis conſilia erigendæ ex tam graui caſu reipublicæ ſecum agitare. hinc Volſci, ueteres hoſtes, ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant: hinc Etruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. nouus quoque terror acceſſerat defectione Latinorum Hernicorumque; qui, poſt pugnam ad lacum Regillum factam, per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi R. fuerant. itaque cum tanti undique terrores circumſtarent, appareretq. omnibus non odio ſolum apud hoſtes, ſed contemptu etiam inter ſocios nomen Romanum laborare: placuit eiuſdem auſpicijs defendi remp. cuius recuperata eſſet; dictatoremq.

dici

A dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilium Ahalam magiſtrum equitum dixit;
iuſtitioq́. indicto, delectum iuniorum habuit; ita ut ſeniores quoque, quibus aliquid robo
ris ſupereſſet, in uerba ſua iuratos centuriaret. Exercitum conſcriptum armatumq́. trifa-
riam diuiſit. partem unam in agro Veiente Etruriæ oppoſuit: alteram ante urbem caſtra
locare iuſſit. tribunus militum his A. Manlius, illis, qui aduerſus Etruſcos mittebantur, L.
Aemilius præpoſitus. tertiam partem ipſe ad Volſcos duxit: nec procul ab Lanuuio (ad
Macium, is locus dicitur) caſtra oppugnare eſt adortus. quibus ab contemptu, quòd pro
pe omnem deletam à Gàllis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tan-
tum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut uallo ſe ipſi, uallum congeſtis arbo-
ribus ſepirent, ne quà intrare ad munimenta hoſtis poſſet. quod ubi animaduertit Camil
lus, ignem in obiectam ſepem conijci iuſſit. & forte erat uis magna uenti uerſa in hoſtem.
B itaque non aperuit ſolum incendio uiam, ſed flammis in caſtra tendentibus, uapore etiam
ac fumo, crepituq́. uiridis materiæ flagrantis ita conſternauit hoſtes, ut minor moles ſupe
rantibus uallum in caſtra Volſcorum Romanis fuerit, quàm tranſcendentibus ſepem in-
cendio abſumptam fuerat. Fuſis hoſtibus, cæſisque, cum caſtra impetu cepiſſet dictator,
prædam militi dedit, quo minus ſperatam à minime largitore duce, eo militi gratiorem.
perſecutus deinde fugientes, cum omnem Volſcum agrum depopulatus eſſet, ad deditio-
nem Volſcos ſeptimo ac centeſimo demum anno ſubegit. uictor ex Volſcis in Aequos
tranſiit, & ipſos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppreſsit: nec caſtra mo-
do, ſed urbem etiam aggreſſus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Ro-
manæ Camillus erat, ea fortuna eſſet; aliam in partem terror ingens ingruerat. Etruria
prope omnis armata Sutrium ſocios populi R. obſidebat. quorum legati opem rebus affe
C ctis orantes cum ſenatum adiſſent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore au
xilium Sutrinis ferret. cuius ſpei moram cum pati fortuna obſeſſorum non potuiſſet; con
fectaq́. paucitas oppidanorum opere, uigilijs, uulneribusque, quæ ſemper eoſdem urge-
bant, per pactionem urbe hoſtibus tradita, inermes cum ſingulis emiſſis ueſtimentis, miſe-
rabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano
interuenit. cui cum ſe mœſta turba ad pedes prouoluiſſet; principumq́. orationem neceſ
ſitate ultima expreſſam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebantur, ex-
cepiſſet: parcere lamentis Sutrinos iuſſit: Etruſcis ſe luctum lacrymasq́. ferre. Sarcinas
inde deponi, Sutrinósq́. ibi conſidere modico præſidio relicto, arma ſecum militem ferre
iubet. ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, ſoluta omnia rebus, ut
fit, ſecundis inuenit: nullam ſtationem ante mœnia, patentes portas, uictorem uagum præ
D dam ex hoſtium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: uictores
Etruſci paſſim trucidantur ab nouo hoſte, neque ſe conglobandi, coeundiq́. in unum, aut
arma capiendi datur ſpatium. cum pro ſe quiſque tenderent ad portas, ſi quà forte ſe in
agros eijcere poſſent; clauſas (id enim primum dictator imperauerat) portas inueniunt.
inde alij arma capere: alij, quos forte armatos tumultus occupauerat, conuocare ſuos, ut
prælium inirent. quod accenſum ab deſperatione hoſtium fuiſſet, ni præcones per urbem
dimiſſi poni arma, & parci inermi iuſſiſſent, nec præter armatos quenquam uiolari. tum
etiam quibus animi in ſpe ultima obſtinati ad decertandum fuerant; poſtquam data ſpes
uitæ eſt, iactare paſſim arma, inermesque, quod tutius fortuna fecerat, ſe hoſti offerre. ma-
gna multitudo in cuſtodias dimiſſa: oppidum ante noctem redditum Sutrinis inuiolatum,
integrumq́. ab omni clade belli: quia non ui captum, ſed traditum per conditiones fue-
E rat. Camillus in urbem triumphans redijt, trium ſimul bellorum uictor. longe plurimos
captiuos ex Etruſcis ante currum duxit. quibus ſub haſta uenundatis, tantum æris reda-
ctum eſt, ut, precio pro auro matronis perſoluto, ex eo, quod ſupererat, tres pateræ aureæ
factæ ſint: quas cum titulo nominis Camilli, ante Capitolium incenſum, in Iouis cella cô-
ſtat ante pedes Iunonis poſitas fuiſſe. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium Ca-
penatiumq́. ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq́. ijs nouis ciui-
bus aſſignatus. reuocati quoque in urbem ſenatuſconſulto à Veijs, qui ædificandi Romæ
pigritia, occupatis ibi uacuis tectis Veios ſe contulerant. & primo fremitus fuit aſpernan
tium imperium: dies deinde præſtituta, capitalisq́. pœna, niſi remigraſſent Romam, ex fe-
rocibus uniuerſis ſingulos metu ſuo quenque obedientes fecit. Et Roma cum frequentia
creſcere,

creſcere, tum tota ſimul exurgere ædificijs, & rep. impenſas adiuuante, & ædilibus uelut F
publicum exigentibus opus, & ipſis priuatis (admonebat enim deſiderium uſus) feſti-
nantibus ad effectum operis. intraq. annum noua urbs ſtetit. Exitu anni comitia tribu-
ANNO CCCLXVIII. norum militum conſulari poteſtate habita. Creati, T. Quinctius Cincinnatus, Q. Ser-
uilius Fidenas quinctum, L. Iulius Iulus, L. Aquillius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus,
Ser. Sulpicius Rufus. Exercitum alterum in Aequos, non ad bellum, (uictos nanque ſe
fatebantur) ſed ab odio ad peruaſtandos fines, ne quid ad noua conſilia relinquerent ui-
rium, duxere: alterum in agrum Tarquinienſem. ibi oppida Etruſcorum Cort Noſſa, &
Cort Enebra ui capta, dirutaque. ad Cort Noſſam nihil certaminis fuit. improuiſo ador-
ti, primo clamore atque impetu cepere. direptum oppidum atque incenſum eſt. Cort E-
nebra paucos dies oppugnationem ſuſtinuit; laborq. continuus, non die, non nocte remiſ
ſus, ſubegit eos. Cum in ſex partes diuiſus exercitus Romanus, ſenis horis in orbem ſuc- G
cederet prælio; oppidanos eoſdem integro ſemper certamini paucitas feſſos obijceret:
ceſſere tandem, locusq. inuadendi urbem Romanis datus eſt. Publicari prædam, tribu-
nis placebat: ſed imperium, quàm conſilium, ſegnius fuit. dum cunctantur, iam militum
præda erat, nec niſi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operi-
bus creſceret urbs, Capitolium quoque ſaxo quadrato ſubſtructum eſt, opus uel in hac
magnificentia urbis conſpiciendum. Iam & tribuni pl. ciuitate ædificando occupata, con
ciones ſuas frequentare legibus agrarijs conabantur. oſtentabatur in ſpem Pomptinus
ager, tum primum poſt acciſas à Camillo Volſcorum res poſſeſſionis haud ambiguæ. cri-
minabantur multo eum infeſtiorem agrum ab nobilitate eſſe, quàm à Volſcis fuerit. ab il
lis enim tantum, quoad uires & arma habuerunt, incurſiones eò factas: nobiles homines
in poſſeſſionem agri publici graſſari; nec, niſi, antequam omnia præcipiant, diuiſus ſit, lo- H
cum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro pro-
pter ædificandi curam, & eodem exhauſtam impenſis, eoq. agri immemorem, ad quem in
ſtruendum uires non eſſent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade ſu-
perſtitioſis principibus, ut renouarentur auſpicia, res ad interregnum redijt. interreges
ANNO CCCLXIX. deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic
demum tribunorum militum conſulari poteſtate comitia habuit. L. Papirium, C. Ser-
gium, L. Aemilium iterum, C. Cornelium, L. Menenium, L. Valerium Poplicolam ter-
tium, creat. hi ex interregno magiſtratum occepere. Eo anno ædes Martis Gallico bello
uota, dedicata eſt à T. Quinctio duumuiro ſacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ci-
uibus additæ, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narnienſis: eæq. uigintiquinque tribuum
numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno pl. actum ad frequentio- I
rem iam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Her-
nicoque bello mentio facta in ſenatu. maioris belli cura, quòd Etruria in armis erat, di-
lata eſt. Res ad Camillum tribunum militum conſulari poteſtate redijt: collegæ additi
ANNO CCCLXX. quinque, Ser. Cornelius Maluginenſis, Q. Seruilius Fidenas ſextum, L. Quinctius Cin
cinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auerſæ curæ hominum ſunt
à bello Etruſco: quòd fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem at
tulit, Antiates in armis eſſe, Latinorumq. populos iuuentutem ſummiſiſſe ad id bellum,
eo abnuentes publicum fuiſſe conſilium, quòd non prohibitos tantummodo uoluntarios
dicerent militare ubi uellent. Deſierant iam ulla contemni bella. itaque ſenatus diis a-
gere gratias, quòd Camillus in magiſtratu eſſet. dictatorem quippe dicendum eum fuiſ-
ſe, ſi priuatus eſſet: & collegæ fateri regimen omnium rerum, ubi quid bellici terroris K
ingruat, in uiro uno eſſe: ſibique deſtinatum in animo eſſe, Camillo ſummittere impe-
rium: nec quicquam de maieſtate ſua detractum credere, quod maieſtati eius uiri con-
ceſſiſſent. Collaudatis ab ſenatu tribunis, & ipſe Camillus confuſus animo gratias egit.
Ingens inde ait onus à populo R. ſibi, qui ſe dictatorem iam quartum creaſſet, magnum à
ſenatu talibus de ſe iudicijs eius ordinis, maximum tam honorato collegarum obſequio
iniungi: itaque ſi quid laboris uigiliarumque adijci poſſit, certantem ſecum ipſum anni-
ſurum, ut, tanto de ſe conſenſu ciuitatis, opinionem, quæ maxima ſit, etiam conſtantem
efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi eſſe:
ſe tamen ut nihil timendi, ſic nihil contemnendi auctorem eſſe. Circumſederi urbem Ro-
manam

A manam ab inuidia & odio finitimorum: itaque & ducibus pluribus & exercitibus ad ad-
miniſtrandam remp. opus eſſe. Te, inquit, P. Valeri ſocium imperij conſilijque legiones
mecum aduerſus Antiatem hoſtem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu inſtructo
paratoq́. in urbe caſtra habere, intentum, ſiue Etruria ſe interim, ut nuper, ſiue noua hæc
cura, Latini atque Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem geſturum, ut patre auo, te-
que ipſo, ac ſex tribunatibus dignum eſt. tertius exercitus ex cauſarijs ſenioribusq́. à L.
Quinctio ſcribatur, qui urbi mœnibusq́. præſidio ſit. L. Horatius arma, tela, frumentum-
que, quæ bellica tempora poſcent, prouideat. Te Ser. Corneli, præſidem huius publici
conſilij, cuſtodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegæ
facimus. Cunctis in partes muneris ſui benigne pollicentibus operam, Valerius ſocius
imperij lectus adiecit, M. Furium ſibi pro dictatore, ſeq́. ei pro magiſtro equitum futurum:
B proinde, quam opinionem de unico imperatore, eam ſpem de bello haberent. Se uero be-
ne ſperare patres & de bello, & de pace, uniuerſaq́. rep. erecti gaudio fremunt: nec dicta-
tore unquam opus fore reip. ſi tales uiros in magiſtratu habeat, tam concordibus iunctos
animis, parere atque imperare iuxta paratos, laudemque conferentes potius in medium,
quàm ex communi ad ſe trahentes. Iuſtitio indicto, delectuq́. habito, Furius ac Valerius
ad Satricum profecti: quò non Volſcorum modo iuuentutem Antiates ex noua ſobole le
ctam, ſed ingentem Latinorum Hernicorumq́. conciuerant ex integerrimis diutina pace
populis. itaque nouus hoſtis ueteri adiunctus, commouit animos militis Romani. quod
ubi aciem iam inſtruenti Camillo centuriones renunciauerunt, turbatas militum mentes
eſſe, ſegniter arma capta, cunctabundosq́. & reſiſtentes egreſſos caſtris eſſe; quin uoces
quoque auditas, cum centenis hoſtibus ſingulos pugnaturos; & ægre inermem tantam
C multitudinem, ne dum armatam, ſuſtineri poſſe: in equum inſilit; & ante ſigna obuerſus in
aciem, ordines interequitans, Quæ triſtitia milites hęc, quæ inſolita cunctatio eſt? hoſtem,
an me, an uos ignoratis? hoſtis eſt, quid aliud, quàm perpetua materia uirtutis gloriæq́. ue
ſtræ? uos contra, me duce, (ut Falerios Veiosq́. captos, & in capta patria Gallorum legio
nes cæſas taceam) modo tergeminæ uictoriæ triplicem triumphum ex his ipſis Volſcis, &
Aequis, & ex Etruria egiſtis. an me, quòd non dictator nobis, ſed tribunus ſignum dedi,
non agnoſcitis ducem? neque ego maxima imperia in uos deſidero: & uos in me nihil
præter me ipſum intueri decet. neque enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exi
lium quidem ademit. iidem igitur omnes ſumus: & cum eadem omnia in hoc bellum af-
feramus, quæ in priora attulimus; eundem euentum belli expectemus. ſimul concurreri-
tis, quod quiſque didicit ac conſueuit, faciet: uos uincetis, illi fugient. Dato deinde ſi-
D gno, ex equo deſilit: & proximum ſigniferum manu arreptum ſecum in hoſtem rapit, In-
fer miles, clamitans, ſignum. Quod ubi uidere, ipſum Camillum, iam ad munera corporis
ſenecta inualidum, uadentem in hoſtes; procurrunt pariter omnes clamore ſublato, Se-
quere imperatorem, pro ſe quiſque clamantes. Emiſſum etiam ſignum Camilli iuſſu in
hoſtium aciem ferunt: idque ut repeteretur, concitatos anteſignanos. ibi primum pulſum
Antiatem, terroremq́. non in primam tantum aciem, ſed etiam ad ſubſidiarios perlatum.
nec uis tantum militum mouebat, excitata præſentia ducis; ſed quòd Volſcorum animis
nihil terribilius erat, quàm ipſius Camilli forte oblata ſpecies. ita, quocunque ſe intuliſ-
ſet, uictoriam ſecum haud dubiam trahebat. maxime id euidens fuit, cum in læuum cor-
nu, prope iam pulſum, arrepto repente equo cum ſcuto pedeſtri aduectus, conſpectu ſuo
prælium reſtituit, oſtentans uincentē cæteram aciem. Iam inclinata res erat, ſed turba ho-
E ſtium & fuga impediebat, & longa cęde conficienda multitudo tanta feſſo militi erat: cum
repente ingentibus procellis fuſus imber certam magis uictoriam quàm prælium diremit.
ſigno deinde receptui dato, nox inſecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanque
& Hernici, relictis Volſcis, domos profecti ſunt, malis conſilijs pares adepti euentus. Vol-
ſci, ubi ſe deſertos ab eis uidere, quorum fiducia rebellauerant; relictis caſtris, mœnibus
Satrici ſe includunt. quos primo Camillus uallo circundare, & aggere atque operibus op
pugnare eſt adortus. Quæ poſtquam nulla eruptione impediri uidet; minus eſſe animi ra-
tus in hoſte, quàm ut in eo tam lentæ ſpei uictoriam expectaret, cohortatus milites, ne
tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo ſeſe tererent, uictoriam in manibus
eſſe; ingenti militum alacritate mœnia undique aggreſſus, ſcalis oppidum cepit. Vol-
ſci

ſc labiectis armis ſeſe dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. F
id caput Volſcorum, eam fuiſſe originem proximi belli. ſed quia niſi magno apparatu, tor
mentis machinisq. tam ualida urbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega, Ro-
mam eſt profectus, ut ſenatum ad excidendum Antium hortaretur. inter ſermonem eius
(credo rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuiſſe) legati ab Nepet ac Sutrio
auxilium aduerſus Etruſcos petentes ueniunt, breuem occaſionem eſſe ferendi auxilij me
morantes. eò uim Camilli ab Antio fortuna auertit. namque cum ea loca oppoſita Etru-
riæ, & uelut clauſtra inde portæq. eſſent: & illis occupandi ea, cum quid noui molirentur,
& Romanis recuperandi tuendiq. cura erat. Igitur ſenatui cum Camillo agi placuit, ut o-
miſſo Antio bellum Etruſcum ſuſciperet. Legiones urbanæ, quibus Quinctius præfue-
rat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum, aſſuetumq. imperio, qui in Volſcis
erat, mallet, nihil recuſauit: Valerium tantummodo imperij ſocium depopoſcit. Quin- G
ctius, Horatiusq. ſucceſſores Valerio in Volſcis miſſi. Profecti ab urbe Sutrium Furius
& Valerius, partem oppidi iam captam ab Etruſcis inuenere, ex parte altera interſeptis iti-
neribus ægre oppidanos uim hoſtium ab ſe arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum
Camilli nomen, celeberrimum apud hoſtes ſociosque, & in præſentia rem inclinatam ſu-
ſtinuit, & ſpatium ad opem ferendam dedit. ita diuiſo exercitu Camillus collegam eam
in partem circumductis copijs, quàm hoſtes tenebant, mœnia aggredi iubet, non tanta
ſpe ſcalis capi urbem poſſe, quàm ut, auerſis eò hoſtibus, & oppidanis iam pugnando feſ-
ſis, laxaretur labor, & ipſe ſpatium intrandi ſine certamine mœnia haberet. quod cum ſi-
mul utrinque factum eſſet; anceps q. terror Etruſcos circumſtaret; & mœnia ſumma ui
oppugnari, & intra mœnia eſſe hoſtem uiderent; porta ſe, quæ una forte non obſidebatur,
trepidi uno agmine eiecere. magna cædes fugientium & in urbe & per agros eſt facta. H
plures à Furianis intra mœnia cæſi: Valeriani expeditiores ad perſequendos fuere; nec
ante noctem, quæ conſpectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, reſtitutoq.
ſocijs, Nepet exercitus ductus; quod per deditionem acceptum iam totum Etruſci habe-
bant. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore, non in eo ſolum quòd tota ho-
ſtium erat, ſed etiam quòd, parte Nepeſinorum prodente ciuitatem, facta erat deditio.
mitti tamen ad principes eorum placuit, ut ſecernerent ſe ab Etruſcis, fidemque, quam im
ploraſſent ab Romanis, ipſi præſtarent. unde cum reſponſum allatum eſſet, nihil ſuæ pote-
ſtatis eſſe; Etruſcos mœnia, cuſtodiasq. portarum tenere: primo populationibus agri ter
ror eſt oppidanis admotus; deinde, poſtquam deditionis, quàm ſocietatis, fides ſanctior
erat, faſcibus ſarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisq. foſ-
ſis ſcalæ admotæ, & clamore primo impetuq. oppidum capitur. Nepeſinis inde edictum, I
ut arma ponant; parciq. iuſſum inermi. Etruſci pariter armati atque inermes cæſi. Ne-
peſinorum quoque auctores deditionis ſecuri percuſſi: innoxiæ multitudini redditæ res,
oppidumq. cum præſidio relictum. ita, duabus ſocijs urbibus ex hoſte receptis, uictorem
exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Her-
nicisq. res repetitæ, quæſitumq. cur per eos annos militem ex inſtituto non dediſſent. re-
ſponſum frequenti utriuſque gentis conſilio eſt, nec culpam in eo publicam, nec cõſilium
fuiſſe, quòd ſuæ iuuentutis aliqui apud Volſcos militauerint: eos tamen ipſos praui conſi-
lij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem eſſe. militis autem non dati cauſam, ter-
rorem aſſiduum à Volſcis fuiſſe: quam peſtem adhærentem lateri ſuo tot ſuper alia alijs
bellis exhauriri nequiſſe. Quæ relata patribus, magis tempus, quàm cauſam, non uiſa bel
Anno CCCLXXI. li habere. Inſequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quinctijs Capitolinis, L. K
Papirio Curſore iterum, C. Sergio iterum tribunis militum conſulari poteſtate, graue bel
lum foris, grauior domi ſeditio exorta: bellum à Volſcis adiuncta Latinorum atque Her-
nicorum defectione, ſeditio, unde minime timeri potuit, à patriciæ gentis uiro, & inclytæ
famæ, M. Manlio Capitolino: qui nimius animis, cum alios principes ſperneret, uni inui-
deret, eximio ſimul honoribus atque uirtutibus M. Furio; ægre ferebat ſolum eum in
magiſtratibus, ſolum apud exercitus eſſe; tantum iam eminere, ut ijſdem auſpicijs
creatos, non pro collegis, ſed pro miniſtris habeat: cum interim ſi quis uere æſtimare ue-
lit, à M. Furio recuperari patria ex obſidione hoſtium non potuerit, niſi à ſe prius Ca-
pitolium atque arx ſeruata eſſet: & ille inter aurum accipiendum, & ſpem pacis ſolutis ani
mis

A mis Gallos aggreſſus ſit; ipſe armatos capienteſq́. arcem depulerit: illius gloriæ pars ui-
rilis apud omnes milites ſit, qui ſimul uicerint; ſuæ uictoriæ neminem omniũ mortalium
ſocium eſſe. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoque ingenij uehemens &
impotens, poſtquam inter patres, non quantum æquum cenſebat, excellere ſuas opes ani
maduertit; primum omnium ex patribus popularis factus, cum plebeijs magiſtratibus
conſilia communicare; criminando patres, alliciendo ad ſe plebem. iam aura, non con-
ſilio ferri, famæq́. magnæ malle quàm bonæ eſſe: & non contentus agrarijs legibus, quæ
materia ſemper tribunis plebis ſeditionum fuiſſet, fidem moliri cœpit. acriores quippe
æris alieni ſtimulos eſſe, qui non egeſtatem modo atque ignominiam minentur, ſed neruo
ac uinculis corpus liberum territent. & erat æris alieni magna uis, res damnoſiſſima etiã
diuitibus, ædificando contracta. bellum itaque Volſcum graue per ſe, oneratum Latino-
B rum atque Hernicorum defectione, in ſpeciem cauſæ iactatum, ut maior poteſtas quære-
retur. ſed noua conſilia Manlij magis compulere ſenatum ad dictatorem creandum. Crea
tus A. Cornelius Coſſus magiſtrum equitum dixit T. Quinctium Capitolinum. Dicta-
tor etſi maiorem dimicationem propoſitam domi, quàm foris, cernebat; tamen, ſeu quia
celeritate ad bellum opus erat, ſeu uictoria triumphoq́. dictaturæ ipſi uires ſe additurum
ratus, delectu habito, in agrum Pomptinum, quò à Volſcis exercitum indictum audierat,
pergit. Non dubito, præter ſatietatem, tot iam libris aſſidua bella cum Volſcis geſta legen
tibus illud quoq́. ſuccurſurum, quod mihi percenſenti propiores temporibus harũ rerũ au
ctores miraculo fuit; unde toties uictis Volſcis & Aequis ſuffecerint milites. quod cum
ab antiquis tacitum prætermiſſumq́. ſit; cuius tandem ego rei, præter opinionem, quæ ſua
cuique coniectanti eſſe poteſt, author ſim? Simile ueri eſt, aut interuallis bellorum, ſicut
C nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia ſobole iuniorum ad bella inſtauranda to-
ties uſos eſſe: aut non ex ijſdem ſemper populis exercitus ſcriptos, quanquam eadem
ſemper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum
in eis fuiſſe locis, quæ nunc, uix ſeminario exiguo militum relicto, ſeruitia Romana ab
ſolitudine uindicant. ingens certe, (quod inter omnes auctores conueniat) quanquam
nuper Camilli ductu atque auſpicio acciſæ res erant, Volſcorum exercitus fuit. ad hoc
Latini Hernicíq́. acceſſerant, & Circeienſium quidam, & coloni etiam à Velitris. Roma-
nus dictator, caſtris eo die poſitis, poſtero cum auſpicato prodiſſet, hoſtiaq́. cæſa pacem
deum adoraſſet, lætus ad milites iam arma ad propoſitum pugnæ ſignum, ſicut edictum
erat, luce prima capientes proceſſit. Noſtra uictoria eſt milites, inquit; ſi quid dij uateſq́.
eorum in futurum uident. itaque, ut decet certæ ſpei plenos, & cum imparibus manus
D conſerturos, pilis ante pedes poſitis, gladijs tantum dexteras armemus. ne procurri qui-
dem ab acie uelim, ſed obnixos uos ſtabili gradu impetum hoſtium excipere. ubi illi uana
iniecerint miſſilia, & effuſi ſtantibus uobis ſe intulerint; tum micent gladij; & ueniat in
mentem unicuique, deos eſſe, qui Romanum adiuuent; deos, qui ſecundis auibus in præ-
lium miſerint. Tu Quincti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas:
ubi hærere iam aciem collato pede uideris, tum terrorem equeſtrem occupatis alio pauo-
re infer; inuectuſq́. ordines pugnantium diſſipa. Sic eques, ſic pedes, ut præceperat, pu-
gnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hoſtium nulli rei, præter-
quam numero, freta, & oculis utranque metiens aciem, temere prælium inijt, temere omi-
ſit: clamore tantum, miſſilibuſq́. telis, & primo pugnæ impetu ferox, gladios, & collatum
pedem, & uultum hoſtis ardore animi micantem ferre non potuit. impulſa frons prima
E & trepidatio ſubſidijs illata, & ſuum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordi-
nes, motaq́. omnia, & fluctuanti ſimilis acies erat. deinde poſtquam, cadentibus primis,
iam ad ſe quiſq́. peruenturam cædem cernebat, terga uertunt. inſtare Romanus: &, donec
armati confertiq́. abibant, peditum labor in perſequendo fuit. poſtquam iactari arma paſ-
ſim, fugaq́. per agros ſpargi aciẽ hoſtium animaduerſum eſt; tum equitum turmæ emiſſæ,
dato ſigno ne, in ſingulorum morando cæde, ſpatium ad euadendum interim multitudini
darent: ſatis eſſe miſſilibus ac terrore impediri curſum, obequitandoq́. agmen teneri, dum
aſſequi pedes, & iuſta cæde conficere hoſtem poſſet. Fugæ, ſequendiq́. non ante noctem
finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die caſtra Volſcorum, prædaq́. omnis, præter
libera corpora, militi conceſſa eſt. pars maxima captiuorum ex Latinis atque Hernicis
fuit,

fuit,nec hominum de plebe,ut credi poſſet mercede militaſſe, ſed principes quidam iuuẽ F
tutis inuenti, manifeſta fides, publica ope Volſcos hoſtes adiuros. Circeienſium quo-
que quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq́. omnes miſſi, percunctantibus pri-
moribus patrum,eadem,quæ dictatori,defectionem ſui quiſque populi haud perplexe in
dicauere. Dictator exercitum in ſtatiuis tenebat, minime dubius bellum cum his popu-
lis patres iuſſuros: cum maior domi exorta moles, coegit acciri Romam eum, gliſcente
in dies ſeditione, quam ſolito magis metuendam auctor faciebat. non enim iam oratio-
nes modo M. Manlij,ſed facta,popularia in ſpeciem, tumultuoſa eadem; qua mente fie-
rent,intuenda erant. centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum
duci uidiſſet, medio foro cum caterua ſua accurrit; & manum iniecit; uociferatusq́. de
ſuperbia patrum,ac crudelitate fœneratorum,& miſerijs plebis,uirtutibus eius uiri, for-
tunaq́ue tum uero, Ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium arcemq́. ſeruaue- G
rim,ſi ciuem cõmilitonemq́. meum,tanquam Gallis uictoribus captum, in ſeruitutem ac
uincula duci uideam. Inde rem creditori palam populo ſoluit, libraq́. & ære liberatum
emittit,deos atque homines obteſtantẽ,ut M. Manlio,liberatori ſuo, parenti plebis Ro-
manæ,gratiam referant. acceptus extemplo in tumultuoſam turbam & ipſe tumultum
augebat,cicatrices acceptas Veienti,Gallico,alijsq́. deinceps bellis oſtentans: ſe militan
tem,ſe reſtituentem euerſos penates,multiplici iam ſorte exoluta, mergentibus ſemper
ſortem uſuris,obrutum fœnore eſſe: uidere lucem,forum, ciuium ora,M. Manlij opera:
omnia parentum beneficia ab illo ſe habere; illi ſe deuouere corporis uimq́.ac ſanguinis
quod ſuperſit: quodcunque ſibi cum patria,penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id
cum uno homine eſſe. His uocibus inſtincta plebes cum iam unius hominis eſſet, addi-
ta alia commotioris ad omnia turbanda conſilij res. Fundum in Veienti, caput patrimo- H
nij,ſubiecit præconi,Ne quem ueſtrum,inquit,Quirites, donec quicquam in re mea ſu-
pererit,iudicatum,addictumúe duci patiar. Id uero ita accendit animos,ut per omne fas
ac nefas ſecuturi uindicem libertatis uiderentur. Ad hoc domi concionantis in modum
ſermones pleni criminum in patres: inter quos cum omiſſo diſcrimine uera an uana iace
ret,theſauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam poſſidendis publicis agris
contentos eſſe,niſi pecuniam quoque publicam auertant: ea res ſi palam fiat, exolui ple-
bem ære alieno poſſe. Quæ ubi obiecta ſpes eſt, enimuero indignum facinus uideri,cum
conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributó collationem fa-
ctam: idem aurum ex hoſtibus captum,in paucorum prædam ceſſiſſe. itaque exequeban-
tur quærendo ubi tantæ rei furtum occultaretur; differenteque,& tempore ſuo ſe indica-
turum dicente,cæteris omiſſis eò uerſæ erant omnium curæ: apparebatq́ue nec ueri indi- I
cij gratiam mediam nec falſi offenſionem fore. ita ſuſpenſis rebus dictator accitus ab
exercitu in urbem uenit. poſtero die ſenatu habito,cum, ſatis periclitatus uoluntates ho
minum,diſcedere ſenatum ab ſe uetuiſſet; ſtipatus ea multitudine, ſella in Comitio poſi-
ta,uiatorem ad M. Manlium miſit: qui dictatoris iuſſu uocatus, cum ſignum ſuis dediſſet
adeſſe certamen,agmine ingenti ad tribunal uenit. hinc ſenatus, hinc plebs ſuum quiſ-
que intuentes ducem,uelut in acie conſtiterant. Tum dictator ſilentio facto, Vtinam, in-
quit,mihi patribusq́. Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat, quemadmodũ
quod ad te attinet,eamq́. rem,quam de te ſum quæſiturus, conuenturum ſatis confido.
Spem factam à te ciuitati uideo,fide incolumi,ex theſauris Gallicis,quos primores patrũ
occultent,creditum ſolui poſſe:cui ego rei tantum abeſt ut impedimento ſim,ut contra te
M. Manli adhorter,liberes fœnore plebem Romanam; & iſtos incubantes publicis the- K
ſauris,ex præda clandeſtina euoluas. quod niſi facis,ſiue quòd & ipſe in parte prædę ſis;ſi-
ue quod uanum indicium eſt; in uincla te duci iubebo,nec diutius patiar à te multitudi-
nem fallaci ſpe concitari. Ad ea Manlius nec ſe fefelliſſe ait,non aduerſus Volſcos toties
hoſtes,quoties patribus expediat; nec aduerſus Latinos Hernicoſq́ue,quos falſis crimi-
nibus in arma agant,ſed aduerſus ſe ac plebem Romanam dictatorem creatum eſſe: iam,
omiſſo bello,quod ſimulatum ſit,in ſe impetum fieri:iam dictatorem profiteri patrociniũ
fœneratorũ aduerſus plebem: iam ſibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri.
Offendit,inquit,te A. Corneli,uosq́. patres conſcripti,circumfuſa turba lateri meo; quin
eam diducitis à me ſinguli ueſtris beneficijs intercedendo, eximendo de neruo ciues ue-
ſtros,

A ſtros,prohibendo iudicatos addictosq. duci ex eò,quod affluit,opibus ueſtris ſuſtinendo
neceſſitates aliorum? Sed quid ego uos,de ueſtro impendatis,hortor? ſortem aliam fer-
te; de capite deducite quod uſuris pernumeratum eſt: iam nihilo mea turba,quàm ullius,
conſpectior erit, Atenim quid ita ſolus ego ciuium curam ago? Nihilo magis, quod re-
ſpondeam,habeo,quàm ſi quæras,quid ita ſolus Capitolium arcemque ſeruarim. & tum
uniuerſis,quam potui,opem tuli,& nunc ſingulis feram. Nam quod ad theſauros Galli-
cos attinet,rem ſuapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quæritis,
quod ſcitis? cur,quod in ſinu ueſtro eſt, excuti iubetis potius, quàm ponatis? niſi aliqua
fraus ſubeſt. quo magis argui præſtigias iubetis ueſtras, eo plus uereor, ne abſtuleritis,
obſeruantibus etiam oculis. itaque non ego uobis,ut indicem prædas ueſtras; ſed uos id
cogendi eſtis,ut in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet, & aut
B peragere uerum indicium cogeret,aut fateri facinus inſimulati falſo crimine ſenatus, ob-
latæq. uani furti inuidiæ; negantem arbitrio inimicorum ſe locuturum, in uincula duci
iuſſit. Arreptus à uiatore,Iupiter,inquit,optime maxime,Iunoq. regina, ac Minerua,cæ-
teriq. dij deæque,qui Capitolium arcemq. incolitis,ſiccine ueſtrum militem ac præſidem
ſinitis uexari ab inimicis? hæc dextra,qua Gallos fudi à delubris ueſtris, iam in uinculis
& catenis erit? Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: ſed inuicta ſibi quæ-
dam patientiſſima iuſti imperij ciuitas fecerat; nec aduerſus dictatoriam uim, aut tribu-
ni plebis aut ipſa plebs attollere oculos aut hiſcere audebant. Coniecto in carcerē Man-
lio,ſatis conſtat magnam partem plebis ueſtem mutaſſe,multos mortales capillum ac bar
bam promiſiſſe, obuerſatamq. ueſtibulo carceris mœſtam turbam. Dictator de Volſcis
triumphauit: inuidiæq. magis triumphus, quàm gloriæ fuit: quippe domi, non militiæ
C partum eum; actumq. de ciue,non de hoſte fremebant: unum defuiſſe tantum ſuperbiæ,
quòd non M. Manlius ante currum ſit ductus. Iamq. haud procul ſeditione res erat: cu-
ius leniendæ cauſa,poſtulante nullo,largitor uoluntarius repente ſenatus factus, Satricū
coloniam duo millia ciuium Romanorum deduci iuſſit. bina iugera & ſemiſſes agri aſſi-
gnati. quod cum & paruum,& paucis datum & mercedem eſſe prodendi M. Manlij in-
terpretarentur; remedio irritatur ſeditio: & iam magis inſignis ſordibus & facie reorum
turba Manliana erat, amotusq. poſt triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguā
& animos liberauerat hominum. audiebantur itaque propalam uoces exprobrantium
multitudini,quòd defenſores ſuos in præcipitem ſemper locum fauore tollat, deinde in
ipſo diſcrimine periculi deſtituat.ſic Sp.Caſſium,in agros plebem uocantem,ſic Sp. Mæ-
lium,ab ore ciuium famem ſuis impenſis propulſantem,oppreſſos: ſic M. Manlium,mer-
D ſam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum
inimicis. ſaginare plebem populares ſuos,ut iugulentur. Hoccine patiendum fuiſſe,ſi ad
nutum dictatoris non reſponderit uir conſularis? fingerent mentitum ante, atque ideo
non habuiſſe quod tum reſponderet: cui ſeruo unquam mendacij pœnam uincula fuiſſe?
Non obuerſatam eſſe memoriam noctis illius,quæ pene ultima atque æterna nomini Ro-
mano fuerit? non ſpeciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem ſcandentis? non ip-
ſius M. Manlij,qualem eum armatum, plenum ſudoris ac ſanguinis, ipſo pene Ioue ere-
pto ex hoſtium manibus,uidiſſent? Selibriſne farris gratiam ſeruatori patriæ relatam? &
quem prope cœleſtem,cognomine certe Capitolino Ioui parem fecerint, eum pati uin-
ctum in carcere,in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? adeo in uno
omnibus ſatis auxilij fuiſſe,nullam opem in tam multis uni eſſe? Iam ne nocte quidem tur
E ba ex eo loco dilabebatur: refracturosq. carcerē minabantur: cum remiſſo, id quod ere-
pturi erāt,ex ſenatuſconſulto Manlius uinculis liberatur. quo facto non ſeditio finita, ſed
dux ſeditioni datus eſt. Per eoſdem dies Latinis & Hernicis,ſimul colonis Circeienſibus,
& à Velitris purgantibus ſe Volſci crimine belli,captiuosq. repetentibus, ut ſuis legibus
in eos animaduerterent,triſtia reſponſa reddita; triſtiora colonis,quòd ciues Romani pa-
triæ oppugnandæ nefanda conſilia iniſſent. Non negatum itaque tantum de captiuis:
ſed,in quo ab ſocijs tamen temperauerant, denunciatum ſenatus uerbis, faceſſerent pro-
pere ex urbe,ab ore atque oculis populi Romani; ne nihil eos legationis ius,externo non
ciui comparatum,tegeret. Recrudeſcente Manliana ſeditione ſub exitu anni comitia ha-
bita,creatiq. tribuni militum conſulari poteſtate ex patribus Ser. Cornelius Maluginen-
ſis ter-

ANNO ſis tertium, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Ser. Sulpicius Ru- F
CCCLXXII. fus iterum C. Papirius Craſſus, T. Quinctius Cincinnatus ſecundum. Cuius principio
anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quòd non auocata dele-
ctu, ſpem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne
quo externo terrore auocarentur animi ab ſanandis domeſticis malis. igitur cum pars
utraque acrior aliquanto coorta eſſet, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius,
aduocata domum plebe, cum principibus nouandarum rerum interdiu noctuq́. conſilia
agitat, plenior aliquanto animorum irarumq́ue, quàm antea fuerat. Iram accenderat igno
minia recens in animo ad cõtumeliam inexperto: ſpiritus dabat, quòd nec auſus eſſet idẽ
in ſe dictator, quòd in Sp. Mælio Cincinnatus Quinctius feciſſet: & uinculorum ſuorum
inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugiſſet, ſed ne ſenatus quidem ſuſti-
nere potuiſſet. His ſimul inflatus exacerbatusq́ue, iam per ſe accenſos incitabat plebis G
animos: Quouſque tandem ignorabitis uires ueſtras, quas natura ne beluas quidẽ igno-
rare uoluit? numerate ſaltem quot ipſi ſitis, quot aduerſarios habeatis: ſi ſinguli ſingulos
aggreſſuri eſſetis, tamen acrius crederem uos pro libertate, quàm illos pro dominatione
certaturos. quot enim clientes circa ſingulos fuiſtis patronos, tot nunc aduerſus unum
hoſtem eritis. oſtendite modo bellum; pacem habebitis. uideant uos paratos ad uim;
ius ipſi remittent. audendum eſt aliquid uniuerſis, aut omnia ſingulis patienda. quouſque
me circunſpectabitis? ego quidem nulli ueſtrum deero. ne fortuna mea deſit, uidete. Ipſe
uindex ueſter, ubi uiſum inimicis eſt, nullus repente fui. & uidiſtis in uincula duci uniuerſi
eum, qui à ſingulis uobis uincula depuleram. quid ſperem, ſi plus in me audeant inimici?
an exitum Caſſij Mælijq́. expectem? Bene facitis, quòd abominamini: dij prohibebunt
hæc; ſed nunquam propter me de cœlo deſcendent: uobis dent mentem oportet, ut prohi- H
beatis; ſicut mihi dederunt armato togatoq́ue, ut uos à barbaris hoſtibus, à ſuperbis de-
fenderem ciuibus. tam paruus animus tanti populi eſt, ut ſemper uobis auxilium aduer-
ſus inimicos ſatis ſit, nec ullum, niſi quatenus imperari uobis ſinatis, certamen aduerſus
patres noritis? nec hoc natura inſitum uobis eſt, ſed uſu poſſidemini. cur enim aduerſus
externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum cenſeatis? quia conſueſtis cũ
eis pro imperio certare, aduerſus hos tentare magis, quàm tueri, libertatem. tamen qua-
leſcunque duces habuiſtis, qualeſcunque ipſi fuiſtis, omnia adhuc, quantacunque petiſtis
obtinuiſtis, ſeu ui, ſeu fortuna ueſtra. unde tempus eſt etiam maiora conari. experimini
modo & ueſtram felicitatem; & me, ut ſpero, feliciter expertum, minore negocio, qui im
peret patribus, impouetis, quàm, qui reſiſterent imperantibus, impoſuiſtis. ſolo æquandę
ſunt dictaturæ conſulatusq́ue, ut caput attollere Romana plebes poſſit. proinde adeſte, I
prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronũ profiteor plebis; quod mihi cura mea &
fides nomẽ induit. uos ſi quo inſigni magis imperij honorisve nomine ueſtrũ appellabitis
ducẽ, eo utemini potentiore ad obtinenda ea, quæ uultis. Inde de regno agendi ortũ ini-
tium dicitur: ſed nec cum quibus, nec quem ad finem conſilia peruenerint, ſat planum tra-
ditur. At in parte altera ſenatus de ſeceſſione in domum priuatam plebis, forte etiam in
arce poſitam, & imminenti mole libertati agitat. magna pars uociferantur, Seruilio Aha-
la opus eſſe, qui non in uincula duci iubendo irritet publicum hoſtem, ſed unius iactura ci
uis finiat inteſtinum bellum. decurritur ad leniorem uerbis ſententiam, uim tamen ean-
dem habentem, ut uideant magiſtratus, ne quid ex pernicioſis conſilijs M. Manlij reſpu-
blica detrimenti capiat. tum tribuni militum conſulari poteſtate, tribuniq́. plebis (nam
quia eundem & ſuæ poteſtatis, quem libertatis omnium, finem cernebant, patrum aucto- K
ritati ſe dediderant) hi tum omnes, quid opus facto ſit, conſultant. cum, præter uim & cæ-
dem, nihil cuiquam occurreret; eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M.
Mænius, & Q. Publilius tribuni plebis, Quid patrum & plebis certamen facimus, quod
ciuitatis eſſe aduerſus unum peſtiferum ciuem debet? quin cum plebe aggredimur eum,
quem per ipſam plebem tutius aggredi eſt: ut ſuis ipſe oneratus uiribus ruat? diem dicere
ei, nobis in animo eſt. nihil minus populare, quàm regnum eſt. ſimul multitudo illa non
ſecum certari uiderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accuſatores de plebe, patri-
cium reum intuebuntur, & regni crimen in medio; nulli magis, quam libertati fauebunt
ſuæ. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod ubi eſt factum, primo commo-

A ta plebs eſt,utique poſtquam ſordidatum reum uiderunt, nec cum eo non modo patrum
quenquam,ſed ne cognatos quidem aut affines,poſtremo ne fratres quidem A.& T.Man
lios:quod ad eum diem nunquam uſu ueniſſet, ut in tanto diſcrimine non & proximi ue-
ſtem mutarent. Ap.Claudio in uincula ducto,C.Claudium inimicum, Claudiamq́ue om
nem gentem ſordidatam fuiſſe. conſenſu opprimi popularem uirum, quòd primus à pa-
tribus ad plebem defeciſſet. Cum dies uenit, quæ, præter cœtus multitudinis, ſeditio-
ſasq. uoces,& largitionem,& fallax indicium,pertinentia proprie ad regni crimen, ab ac-
cuſatoribus obiecta ſint reo, apud neminem auctorem inuenio. nec dubito haud parua
fuiſſe; cum damnandi mora plebi non in cauſa, ſed in loco fuerit. Illud notandum uide-
tur,ut ſciant homines,quæ & quanta decora,fœda cupiditas regni,non ingrata ſolum,ſed
inuiſa etiam reddiderit. homines prope CCCC produxiſſe dicitur, quibus ſine fœnore
B expenſas pecunias tuliſſet,quorum bona uenire,quos duci addictos prohibuiſſet; ad hæc
decora quoque belli non commemoraſſe tantum,ſed protuliſſe etiam conſpicienda, ſpo-
lia hoſtium cæſorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus inſignes duas murales
coronas,ciuicas octo. ad hæc ſeruatos ex hoſtibus ciues produxiſſe, inter quos C. Serui-
lium,magiſtrum equitum,abſentem nominatum. & cum ea quoque, quæ bello geſta eſ-
ſent,pro faſtigio rerum oratione etiam magnifica,facta dictis æquando,memoraſſet; nu-
daſſe pectus inſigne cicatricibus bello acceptis; & identidem Capitolium ſpectans, Io-
uem deosq́ue alios deuocaſſe ad auxilium fortunarum ſuarum: precatusq. eſſe, ut, quam
mentem ſibi Capitolinam arcem protegenti ad ſalutem populi R. dediſſent, eam populo
R. in ſuo diſcrimine darent; & oraſſe ſingulos uniuerſosque, ut Capitolium atque arcem
intuentes,ut ad deos immortales uerſi de ſe iudicarent. In cãpo Martio cum centuriatim
C populus citaretur; & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad deos preces
auertiſſet: apparuit tribunis,niſi oculos quoque hominum liberaſſent à tanti memoria de
coris,nunquam fore in præoccupatis beneficio animis uero crimini locum. ita producta
die,in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conſpectus in Capitolium nõ
eſſet,concilium populi indictum eſt. ibi crimen ualuit,& obſtinatis animis triſte iudiciũ,
inuiſumq́ue etiam iudicibus factum. ſunt qui duumuiros, qui de perduellione anquire-
rent,creatos auctores ſint. damnatum tribuni de ſaxo Tarpeio deiecerunt: locusq. idem
in uno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mortuo
notæ ſunt: publica una,quòd,cum domus eius fuiſſet ubi nunc ædes atque officina Mone
tæ eſt,latum ad populum eſt,ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret: gentilicia
altera,quòd gentis Manliæ decreto cautũ eſt,ne quis deinde M.Manlius uocaretur. Hunc
D exitum habuit uir, niſi in libera ciuitate natus eſſet, memorabilis. populum breui, poſt-
quam periculum ab eo nullum erat,per ſe ipſas recordantem uirtutes,deſiderium eius te-
nuit. peſtilentia etiam breui conſecuta,nullis occurrentibus tantæ cladis cauſis,ex Man-
liano ſupplicio magnæ parti uideri orta. uiolatum Capitolium eſſe ſanguine ſeruatoris,
nec dijs cordi fuiſſe pœnam eius oblatam prope oculis ſuis,à quo ſua templa erepta è ma
nibus hoſtium eſſent. Peſtilentiam,inopiam frugum,& uulgatam utriuſque mali famam,
anno inſequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartum, A. Manlio tertium, Ser.
Sulpicio tertium, L. Lucretio, L. Aemilio tertium, M. Trebonio,tribunis militum conſu
lari poteſtate. hoſtes noui,præter Volſcos uelut ſorte quadam prope in æternum exercen- Anno CCCLXXIII.
do Romano militi datos,Circeiosq́ue,& Velitras, colonias iamdiu molientes defectio-
nem,& ſuſpectum Latium,Lanuuini etiam,quæ fideliſſima urbs fuerat, ſubito exorti. id
E patres rati contemptu accidere,quòd Veliternis ciuibus ſuis tamdiu impunita defectio eſ
ſet,decreuerunt,ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo.
ad quam militiam quo paratior plebes eſſet, quinqueuiros Pomptino agro diuidendo, &
triumuiros Nepet coloniæ deducendæ creauerunt. tũ,ut bellum iuberent, latum ad popu
lum eſt:&,nequicquam diſſuadentibus tribunis plebis,omnes tribus bellum iuſſerunt. Ap
paratum eo anno bellum eſt,exercitus propter peſtilentiam non eductus: eaq. cunctatio
colonis ſpatium dederat deprecandi ſenatum;& magna hominum pars eò,ut legatio ſup-
plex Romam mitteretur, inclinabat; ni priuato, ut fit, periculo publicum implicitum
eſſet, auctoresq. defectionis ab Romanis, metu ne ſoli crimini ſubiecti, piacula iræ
Romanorum dederentur, auertiſſent colonias à conſilijs pacis, neque in ſenatu ſo-

lum per eos legatio impedita eſt, ſed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum F
Romanum exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem ſpem pacis. De Præneſtino-
rum quoque defectione eo anno primum fama exorta. arguentibusq́. eos Tuſculanis,
& Gabinis, & Lauicanis, quorum in fines incurſatum erat, ita placide ab ſenatu reſpon
ſum eſt, ut, minus credi de criminibus, quia nollent ea uera eſſe, appareret. Inſequen-
ti anno Sp. & L. Papirij, noui tribuni militum conſulari poteſtate, Velitras legiones du-
Anno xere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginenſe quartum, Q. Seruilio, C. Sulpicio,
ccclxxiiii. L. Aemilio quartum, tribunis ad præſidium urbis, & ſi qui ex Etruria noui motus nun-
ciarentur, (omnia enim inde ſuſpecta erant) relictis. Ad Velitras aduerſus maiora
pene auxilia Præneſtinorum, quàm ipſam colonorum multitudinem, ſecundo prælio
pugnatum eſt; ita, ut propinquitas urbis hoſti & cauſa maturioris fugæ, & unum ex fuga
receptaculum eſſet. oppidi oppugnatione tribuni abſtinuere; quia & anceps erat, nec in G
perniciem coloniæ pugnandum cenſebant. Literæ Romam ad ſenatum cum uictoriæ nun
cijs acriores in Præneſtinum, quàm in Veliternum hoſtem, miſſæ. itaque ex ſenatuſcon-
ſulto, populiq́. iuſſu bellum Præneſtinis indictum: qui coniuncti Volſcis anno inſequen-
te Satricum, coloniam populi R. pertinaciter à colonis defenſam, ui expugnarunt, fœ-
damq́. in captiuis exercuere uictoriam. Eam rem ægre paſſi Romani, M. Furium Ca-
millum ſextum tribunum militum creauere. additi collegæ A. & L. Poſtumij Regillen-
Anno ſes, ac L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambuſto. Volſcum bellum M. Fu-
ccclxxv. rio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis ſorte L. Furius datur, non tam è repu-
blica, quàm ut collegæ materia ad omnem laudem eſſet; & publice, quòd rem temeri-
tate eius prolapſam reſtituit; & priuatim, quòd ex errore gratiam porius eius ſibi, quàm
ſuam gloriam, petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijſq́. iurare parato in H
uerba excuſandæ ualetudini ſolita, conſenſus populi reſtiterat. ſed uegetum ingenium
in uiuido pectore uigebat, uirebatq́. integris ſenſibus, & ciuiles iam res haud magnope-
re obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium ſcriptis, exer-
citu indicto ad portam Eſquilinam in poſteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum ex-
pugnatores coloniæ haudquaquam perculſi, fidentes militum numero, quo aliquantum
præſtabant, opperiebantur. poſtquam appropinquare Romanos ſenſerunt, extemplo
in aciem procedunt, nihil dilaturi qnin periculum ſummæ rerum facerent. ita paucitati
hoſtium nihil artes imperatoris unici, quibus ſolis confiderent, profuturas eſſe. Idem
ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præſentis dimicationis fortu-
nam ulla res, præterquam unius uiri conſilium atque imperium, morabatur: qui occa-
ſionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quærebat. eo magis hoſtis inſtare; I
nec iam pro caſtris tantum ſuis explicare aciem, ſed procedere in medium campi, &,
uallo prope hoſtium ſigna inferendo, ſuperbam fiduciam uirium oſtentare. id ægre pa-
tiebatur Romanus miles; multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox tum
ætate & ingenio, tum multitudinis, ex incertiſſimo ſumentis animos, ſpe inflatus. hic
per ſe iam milites incitatos inſuper inſtigabat eleuando, qua una poterat, ætate au-
ctoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus uigere & deflo-
reſcere animos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum; &, qui adueniens caſtra
urbesq́. primo impetu capere ſit ſolitus, eum reſidem intra uallum tempus terere: quid
acceſſurum ſuis, deceſſurumue hoſtium uiribus ſperantem? quam occaſionem? quod
tempus? quem inſidijs inſtruentem locum? frigere ac torpere ſenis conſilia. ſed Camil-
lo tum uitæ ſatis, tum gloriæ eſſe. quid attinere cum mortali corpore uno, ciuitatis, quam K
immortalem eſſe deceat, pati conſeneſcere uires? His ſermonibus tota in ſe auerterat ca-
ſtra. & cum omnibus locis poſceretur pugna; ſuſtinere, inquit, M. Furi non poſſumus mi
litum impetum: & hoſtis, cuius animos cunctando auximus, iam minime toleranda ſuper
bia inſultat. cede unus omnibus, & patere te uinci conſilio, ut maturius bello uincas.
ad ea Camillus: Quæ bella ſuo unius auſpicio geſta ad eam diem eſſent, negare in eis
neque ſe, neque populum Romanum aut conſilij ſui, aut fortunæ pœnituiſſe: nunc ſcire, ſe
collegam habere iure imperioq́. parem, uigore ætatis præſtantem: itaque ſe, quod ad
exercitum attineat, regere conſueſſe, non regi: collegæ imperium ſe non poſſe impe-
dire. dijs bene iuuantibus ageret, quod è republica duceret. ætati ſuæ ſe ueniam etiam
petere,

A petere, ne in prima acie eſſet. quæ ſenis munia in bello ſint, ijs ſe non defuturum. id à
dijs immortalibus precari, ne qui caſus ſuum conſilium laudabile efficiat. Nec ab homi-
nibus ſalutaris ſententia, nec à dijs tam piæ preces auditæ ſunt. Primam aciem auctor
pugnæ inſtruit, ſubſidia Camillus firmat, ualidamq́. ſtationem pro caſtris opponit. ip-
ſe edito loco ſpectator intentus in euentu alieni conſilij conſtitit. Simul primo con-
curſu concrepuere arma, hoſtis dolo, non metu pedem retulit. lenis à tergo cliuus erat
inter aciem & caſtra: &, quòd multitudo ſuppeditabat, aliquot ualidas cohortes in ca-
ſtris armatas inſtructasq́. reliquerant, quæ inter commiſſum iam certamen, ubi uallo ap-
propinquaſſet hoſtis, erumperent. Romanus cedentem hoſtem effuſe ſequendo, in lo-
cum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. uerſus itaque in uictorem ter-
ror & nouo hoſte, & ſupina ualle Romanam inclinauit aciem. inſtant Volſci recentes,
B qui è caſtris impetum fecerant. integrant & illi pugnam, qui ſimulata ceſſerant fuga.
iam non recipiebat ſe Romanus miles; ſed immemor recentis ferociæ, ueterisq́. deco-
ris, terga paſſim dabat, atque effuſo curſu caſtra repetebat: cum Camillus, ſublatus à
circumſtantibus in equum, &, raptim ſubſidijs oppoſitis, Hæc eſt, inquit, milites pu-
gna, quam popoſciſtis? quis homo, quis deus eſt, quem accuſare poſſitis? ueſtra illa
temeritas, ueſtra ignauia hæc eſt. ſecuti alium ducem, ſequimini nunc Camillum; &,
ut ductu meo ſoletis, uincite. quid uallum & caſtra ſpectatis? neminem ueſtrum illa, niſi
uictorem receptura ſunt. Pudor primo tenuit effuſos: inde, ut circumagi ſigna, ob-
uertiq́. aciem uiderunt, ruunt in hoſtem: & dux, præterquam quòd tot inſignis trium-
phis, etiam ætate uenerabilis; inter prima ſigna, ubi plurimus labor periculumq́. erat,
ſe offerebat: increpare ſinguli ſe quiſque, & alios; & adhortatio inuicem totam alacri
C clamore peruaſit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: ſed miſſus à collega, reſti-
tuente peditum aciem, ad equites, non caſtigando, (ad quam rem leuiorem auctorem
eum culpæ ſocietas fecerat) ſed ab imperio totus ad preces uerſus, orare ſingulos uniuer-
ſosque, ut ſe, reum fortunæ eius diei, crimine eximerent. Abnuente ac prohibente colle-
ga, temeritatis me omnium potius ſocium, quàm unius prudentiæ, dedi. Camillus in utra
que ueſtra fortuna ſuam gloriam uidet: ego, ni reſtituitur pugna, quod miſertimum eſt, for
tunam cum omnibus, infamiam ſolus ſentiam. Optimum uiſum eſt in fluctuantem aciem
tradi equos, & pedeſtri pugna inuadere hoſtem. Eunt inſignes armis animisque, qua pre-
mi parte maxime peditum copias uident: nihil neque apud duces, neque apud milites re-
mittitur à ſummo certamine animi. Senſit ergo euentus uirtutis enixæ opem: & Volſci,
quà modo ſimulato metu ceſſerant, eà in uerã fugam effuſi: magna pars & in ipſo certami
D ne, & poſt in fuga cæſi: cæteri in caſtris, quæ capta eodẽ impetu ſunt: plures tamen capti,
quàm occiſi: ubi in recenſendis captiuis cum Tuſculani aliquot noſcitarentur, ſecreti ab
alijs ad tribunos adducuntur, percontantibusq́. faſſi publico conſilio ſe militaſſe. Cuius
tam uicini belli metu Camillus motus, extemplo ſe Romam captiuos ducturum ait, ne
patres ignari ſint Tuſculanos ab ſocietate deſciſſe: caſtris exercituiq́. interim, ſi uidea-
tur, præſit collega. documento unus dies fuerat, ne ſua conſilia melioribus præferret.
nec tamen aut ipſi, aut in exercitu cuiquam ſatis placato animo Camillus laturus cul-
pam eius uidebatur, qua data in tam præcipitem caſum reſpublica eſſet. & tum in exer
citu, tum Romæ conſtans omnium fama erat, cum uaria fortuna in Volſcis geſta res
eſſet, aduerſæ pugnæ fugæque in L. Furio culpam, ſecundæ decus omne penes M. Fu-
rium eſſe. Introductis in ſenatum captiuis, cum bello perſequendos Tuſculanos patres
E cenſuiſſent, Camilloq́. id bellum mandaſſent; adiutorem ſibi ad eam rem unum petit: per
miſſoq́. ut ex collegis optaret quem uellet, contra ſpem omnium L. Furium optauit.
Qua moderatione animi, cum collegæ leuauit infamiam, tum ſibi gloriam ingentem pe
perit. Nec fuit cum Tuſculanis bellum. pace conſtanti uim Romanam arcuerunt, quam
armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itine-
ri locis, non cultus agrorum intermiſſus: patentibus portis urbis togati obuiam frequen
tes imperatoribus proceſſere: commeatus exercitui comiter in caſtra ex urbe & ex a-
gris deuehitur. Camillus, caſtris ante portas poſitis, eademne forma pacis, quæ in agris
oſtentaretur, etiam intra mœnia eſſet, ſcire cupiens; ingreſſus urbem, ubi patentes ia-
nuas, & tabernis apertis propoſita omnia in medio uidit, intentosque opifices ſuo quen-

que operi, & ludos literarum ſtrepere diſcentium uocibus, ac repletas ſemitas inter F
uulgus aliud puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, quà quenque ſuorum
uſuum cauſæ ferrent; nihil uſquam non pauidis modo, ſed ne mirantibus quidem ſi-
mile circunſpiciebat, omnia inquirens oculis, ubinam bellum fuiſſet. adeo nec amo-
tæ rei uſquam, nec oblatæ ad tempus ueſtigium ullum erat; ſed ita omnia conſtanti
tranquilla pace, ut eò uix fama belli perlata uideri poſſet. Victus igitur patientia ho-
ſtium, ſenatum eorum uocari iuſſit. Soli adhuc, inquit, Tuſculani uera arma, uerasq.
uires, quibus ab ira Romanorum ueſtra tutaremini, inueniſtis. ite Romam ad ſenatum.
æſtimabunt patres, utrum plus ante pœnæ, an nunc ueniæ meriti ſitis. non præcipiam
gratiam publici beneficij. deprecandi poteſtatem à me habueritis, precibus euentum
ueſtris ſenatus, quem uidebitur, dabit. Poſtquam Romam Tuſculani uenerunt, ſena-
tusq́ue paulo ante fidelium ſociorum mœſtus in ueſtibulo curiæ eſt conſpectus: moti ex- G
templo patres, uocari eos iam tum hoſpitaliter magis, quàm hoſtiliter iuſſere. dictator
Tuſculanus ita uerba fecit: Quibus bellum indixiſtis, intuliſtisq́ue, patres conſcripti,
ſicut nunc uidetis nos ſtantes in ueſtibulo curiæ ueſtræ, ita armati paratiq́ue obuiam im-
peratoribus legionibusq́ue ueſtris proceſſimus. hic noſter, hic plebis noſtræ habitus
fuit, eritq́ue ſemper, niſi ſi quando à uobis, proq́ue uobis arma acceperimus. Gratias
agimus & ducibus ueſtris, & exercitibus; quòd oculis magis, quàm auribus, credide-
runt; &, ubi nihil hoſtile erat, ne ipſi quidem fecerunt. pacem, quam nos præſtitimus,
eam à uobis petimus: bellum eò, ſicubi eſt, auertatis precamur. in nos quid arma pol-
leant ueſtra, ſi patiendo experiundum eſt, inermes experiemur. hæc mens noſtra eſt, dij
immortales faciant, tam felix, quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bel-
lum indixiſtis: etſi reuicta rebus, uerbis confutare nil attinet; tamen, etiamſi uera ſint, uel H
fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum cenſemus. peccetur in uos, dum di-
gni ſitis quibus ita ſatisfiat. Tantum fere uerborum ab Tuſculanis factum. Pacem in
præſentia, nec ita multo poſt ciuitatem etiam impetrauerunt. ab Tuſculo legiones de-
ductæ. Camillus conſilio & uirtute in Volſco bello, felicitate in Tuſculana expeditio-
ne, utrobique ſingulari aduerſus collegam patientia & moderatione inſignis, magiſtratu
abiit, creatis tribunis militaribus in inſequentē annum L. & P. Valerijs, Lucio quintum,
Publio tertium, & C. Sergio tertium, L. Menenio iterum, P. Papirio, Ser. Cornelio Ma-
ANNO luginenſe. Cenſoribus quoque eguit annus, maxime propter incertam famam æris alie-
CCCLXXVI. ni, aggrauantibus ſummam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur,
quibus, fide magis quàm fortuna debentium laborare creditum, uideri expediebat.
Creati cenſores, C. Sulpicius Camerinus, Sp. Poſtumius Regillenſis. cœptaq́. iam res I
morte Poſtumij, quia collegam ſuffici cenſori religio erat, interpellata eſt. igitur cum Sul
picius abdicaſſet ſe magiſtratu, cenſores alij uitio creati, non geſſerunt magiſtratum. ter-
tios creari, uelut dijs non accipientibus in eum annum cenſuram, religioſum fuit. Eam
uero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. fugere ſenatum teſtes tabulas pu
blicas cenſus cuiuſq́;, quia nolint conſpici ſummam æris alieni, quæ indicatura ſit demer
ſam partem à parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem obiectari alijs atque alijs ho
ſtibus. paſſim iam ſine ullo diſcrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Veli-
tras, inde Tuſculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Præneſtinis iam intentari arma,
ciuium magis quàm hoſtium odio; ut in armis terant plebem, nec reſpirare in urbe, aut
per otium libertatis meminiſſe ſinant, aut conſiſtere in concione, ubi aliquando audiant
uocem tribuniciam de leuando fœnore, & fine aliarum iniuriarum agentem. quòd ſi ſit K
animus plebi memor patrum libertatis, ſe nec addici quenquam ciuem Romanum ob cre
ditam pecuniam paſſuros; neque delectum haberi, donec, inſpecto ære alieno, initaq́.
ratione minuendi eius, ſciat unuſquiſque quid ſui, quid alieni ſit; ſuperſit ſibi liberum
corpus, an id quoque neruo debeatur. Merces ſeditionis propoſita confeſtim ſeditio-
nem excitauit. nam & addicebantur multi; & ad Præneſtini famam belli nouas legio-
nes ſcribendas patres cenſuerant. quæ utraque ſimul auxilio tribunicio, & conſenſu ple-
bis impediri cœpta. nam neque duci addictos tribuni ſinebant: neque iuniores nomi-
na dabant: cum patribus minor præſens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm
delectus eſſet: quippe iam à Præneſte profectos hoſtes in agro Sabino conſediſſe nun-
ciabatur:

A ciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipſa irritauerat magis ad ſuſceptum certamen,
quàm deterruerat. neque aliud ad ſeditionem extinguendam in urbe, quàm prope illa-
tum mœnibus ipſis bellum ualuit. nam cum eſſet Præneſtinis nunciatum, nullum exerci-
tum conſcriptum Romæ, nullum ducem certum eſſe, patres ac plebem in ſemetipſos uer
ſos: occaſionem rati duces eorum, raptim agmine facto peruaſtatis protinus agris ad
portam Collinam ſigna intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum ad ar-
ma, concurſumque in muros atque portas eſt: tandemq. ab ſeditione ad bellum uer-
ſi, dictatorem T. Quinctium Cincinnatum creauere. is magiſtrum equitum A. Sempro
nium Atratinum dixit. quod ubi auditum eſt, (tantus eius magiſtratus terror erat) ſi-
mul hoſtes à mœnibus receſſere, & iuniores Romani ad edictum ſine detrectatione
conuenere. Dum conſcribitur Romæ exercitus, caſtra interim hoſtium haud procul
B Alia flumine poſita. inde agrum late populantes, fatalem ſe urbi Romanæ locum ce-
piſſe inter ſe iactabant: ſimilem pauorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit.
etenim ſi diem contactum religionem, inſignemque nomine eius loci timeant Romani,
quanto magis Alienſi die Aliam ipſam, monumentum tantæ cladis, reformidaturos? ſpe
cies profecto his ibi truces Gallorum, ſonumq. uocis, in oculis atque in auribus fore.
Has inanium rerum inanes ipſas uoluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant ſpes
ſuas. Romani contra, ubicunque eſſet Latinus hoſtis, ſatis ſcire eum eſſe, quem ad Re-
gillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum inſignem me
moria cladis irritaturum ſe potius ad delendam memoriam dedecoris, quàm ut timorem
faciat, ne qua terra ſit nefaſta uictoriæ ſuæ. quin ipſi ſi ibi Galli ſe offerant, illo loco ſe ita
pugnaturos, ut Romæ pugnauerint in repetenda patria, ut poſtero die ad Gabios, tunc
C cum effecerint, ne quis hoſtis, qui mœnia Romana intraſſet, nuncium ſecundæ aduer-
ſæq. fortunæ domum perferret. His utrinque animis ad Aliam uentum eſt. Dictator
Romanus, poſtquam in conſpectu hoſtes erant inſtructi, intentique, Videsne tu, in-
quit, A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Aliam conſtitiſſe? nec illis dij immor-
tales certioris quicquam fiduciæ, maiorisúe quod ſit auxilij, dederint. at tu fretus ar-
mis animisque, concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turba-
tos trepidantesq. inferam ſigna. Adeſte dij teſtes fœderis, & expetite pœnas debitas ſi
mul uobis uiolatis, nobisque per ueſtrum numen deceptis. Non equitem, non pedi-
tem ſuſtinuere Præneſtini. primo impetu ac clamore diſſipati ordines ſunt: deinde, poſt-
quam nullo loco conſtabat acies, terga uertunt: conſternatique, & præter caſtra etiam
ſua pauore prælati, non prius ſe ab effuſo curſu ſiſtunt, quàm in conſpectu Præneſte fuit.
D ibi ex fuga diſſipati, locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, ſi in-
tra mœnia ſe recepiſſent, extemplo ureretur ager, depopulatisque omnibus obſidio urbi
inferretur. ſed poſtquam, direptis ad Aliam caſtris, uictor Romanus aderat; id quoque
munimentum relictum; & uix mœnia tuta rati, oppido ſe Præneſte includunt. octo præ-
terea oppida erant ſub ditione Præneſtinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepsque
haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ. tum
ad caput belli Præneſte uentum. id non ui, ſed per deditionem receptum eſt. T. Quin-
ctius ſemel acie uictor, binis caſtris hoſtium, nouem oppidis ui captis, Præneſte in de-
ditionem accepto, Romam reuertit: triumphansque ſignum Præneſte deuectum Iouis
Imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum eſt inter cellam Iouis, ac Mineruæ; tabula-
que ſub eo fixa, monumentum rerum geſtarum, his ferme inciſa literis fuit. Iupiter, at-
E que diui omnes hoc dederunt, ut T. Quinctius dictator oppida nouem caperet. Die
XX. quàm creatus erat, dictatura ſe abdicauit. Comitia inde habita tribunorum mi-
litum conſulari poteſtate; quibus æquatus patriciorum plebeiorumque numerus. ex pa-
tribus creati P. & C. Manlij cum L. Iulio: plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Anti-
ſtium dedit. Manlijs, quod genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volſci prouincia ſi- Anno CCCLXXVII.
ne ſorte, ſine comparatione extra ordinem data: cuius & ipſos poſtmodum, & patres, qui
dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes miſere. quibus uelut circumuen-
tis, cum id falſo nunciatum eſſet, dum, præſidio ut eſſent, citati feruntur, ne auctore qui-
dem aſſeruato, qui eos hoſtis Latinus pro milite Romano fruſtratus erat, ipſi in inſidias pręcipitauere. ibi dum iniquo loco ſola uirtute militum reſtantes cæduntur, cæduntque, ca-

ſtra interim Romana,iacentia in campo,ab altera parte hoſtes inuaſere. Ab ducibus utro F
bique prodita temeritate atque inſcitia res. quicquid ſuperfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam ſine rectore ſtabilis uirtus tutata eſt. Quæ ubi Romam ſunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde, poſtquam quietæ res ex Volſcis afferebantur, & apparuit neſcire eos uictoria & tempore uti, reuocati etiam inde exercitus ac duces. otiũque inde, quantum à Volſcis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quòd Præneſtini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno Setiam, ipſis querentibus penuriam hominum, noui coloni adſcripti. Rebusq. haud proſperis bello, domeſtica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maieſtasq. inter ſuos obtinuit, ſolatium fuit.

ANNO CCCLXXVIII Inſequentis anni principia ſtatim ſeditione ingenti arſere, tribunis militum conſulari poteſtate, Sp. Furio, Q. Seruilio iterum, C. Licinio, P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia & cauſa ſeditionis, æs alienum: cuius noſcendi gratia Sp. Seruilius G
Priſcus, Q. Clœlius Siculus cenſores facti, ne rem agerent, bello impediti ſunt. nanque trepidi nuncij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volſcorum ingreſſas fines, populari que paſſim Romanum agrum, attulere. in qua trepidatione tantum abſuit ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo uiolentior tribunicia poteſtas impediendo delectui eſſet: donec conditiones impoſitæ patribus, ne quis, quoad bellatum eſſet, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamento plebi ſumpto, mora delectui non eſt facta. Legionibus nouis ſcriptis, placuit duos exercitus in agrum Volſcum legionibus diuiſis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorſus maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hoſtis obuius fuit: populatioq. non illi uagæ ſimilis, quam Volſcus, latrocinij more, diſcordia hoſtium fretus, & uirtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat; ſed H
ab iuſto exercitu iuſta ira facta, ſpatio quoque temporis grauior. quippe à Volſcis timentibus ne interim exercitus ab Roma exiret, incurſiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hoſtico morandi erat cauſa, ut hoſtem ad certamen eliceret. itaque, omnibus paſſim tectis agrorum, uicisque etiam quibuſdam exuſtis, non arbore frugifera, non ſatis in ſpem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrinque exercitus reducti. Paruo interuallo ad reſpirandum debitoribus dato, poſtquam quietæ res ab hoſtibus erant, celebrari de integro iuriſdictio: & tantum abeſſe ſpes ueteris leuandi fœnoris, ut tributo nouum fœnus contraheretur in murum à cenſoribus locatum ſaxo quadrato faciundum. cui ſuccumbere oneri coacta plebes: quia, quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. tribunos etiam militares patricios omnes coacta principum opibus fe- I

ANNO CCCLXXIX. cit, L. Aemilium, P. Valerium quartum, C. Veturium, Ser. Sulpicium, L. & C. Quinctios Cincinnatos. Iiſdem opibus obtinuere, ut aduerſus Latinos, Volſcosque, qui coniunctis legionibus ad Satricum caſtra habebant, nullo impediente omnibus iunioribus ſacramento adactis, tres exercitus ſcriberent; unum ad præſidium urbis; alterum, qui, ſi qui alibi motus extitiſſet, ad ſubita bella mitti poſſet: tertium, longe ualidiſſimum, P. Valerius & L. Aemilius ad Satricum duxere. ubi cum aciem inſtructam hoſtium loco æquo inueniſſent, extemplo pugnatum: & ut nondum ſatis claram uictoriam, ſic proſperæ ſpei pugnam imber ingentibus procellis fuſus diremit. poſtero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute fortunaque Latinæ maxime legiones, longa ſocietate militiam Romanam edoctæ, reſtabant. eques immiſſus ordines turbauit: turbatis ſigna peditum illata: quantumque Romana ſe inuexit acies, tantum ho- K
ſtes gradu demoti. & ut ſemel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana uis erat. Fuſi hoſtes, cum Satricum, quod duo millia paſſuum inde aberat, nõ caſtra peterent, ab equite maxime cæſi. caſtra capta, direptaque. ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ ſimili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus prope in ueſtigijs ſequeretur, plus tamen timor, quàm ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intrauere hoſtes, quàm Romanus extrema agminis carpere, aut morari poſſet. inde aliquot dies uaſtãdo agro abſumpti, nec Romanis ſatis inſtructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad ſubeundũ pugnæ caſum. Seditio tũ inter Antiates Latinosq. coorta; cũ Antiates uicti malis, ſubactique bello, in quo & nati erãt, & cõſenuerant, deditionẽ ſpectarẽt; Latinos ex diutina pace

noua

A noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perſeuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit, poſtquam utriſque apparuit, nihil per alteros ſtare, quo minus incepta perſequerentur. Latini profecti à ſocietate pacis, ut rebantur, inhoneſtæ, ſeſe uindicauerunt. Antiates, incommodis arbitris ſalutarium conſiliorum remotis, urbem agrosq́. Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volſcos in armis retinere potuerant, eò erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis aduerſæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius ſuperfuit urbis, cum faces pariter ſacris profanisq́. inijcerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec ſua religio, nec uerecundia deum arcuiſſe dicitur, ſed uox horrenda, edita templo cum triſtibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouiſſent. incenſos ea rabie impetus Tuſculum tulit, ob iram, quòd, deſerto communi concilio Latinorum,

B non in ſocietatem modo Romanam, ſed etiam in ciuitatem ſe dediſſent. patentibus portis cum improuiſo incidiſſent, primo clamore oppidum, præter arcem, captum eſt. in arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis: nunciosq́. Romam, qui certiorem de ſuo caſu ſenatum facerent, miſere. Haud ſegnius, quàm fide populi R. dignum fuit, exercitus Tuſculum ductus. L. Quinctius, & Ser. Sulpicius tribuni militum duxere. clauſas portas Tuſculi, Latinosq́. ſimul obſidentium atque obſeſſorum animo hinc mœnia tueri uident, illinc arcem oppugnare, terrere una ac pauere. Aduentus Romanorum mutauerat utriuſque partis animos; Tuſculanos ex ingenti metu in ſummam alacritatem, Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de ſe ipſis ſpem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Tuſculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. utrinque urgentur Latini: nec impetus Tuſculanorum

C decurrentium ex ſuperiore loco ſuſtinent: nec Romanos ſubeuntes mœnia, molientesq́. obices portarum arcere poſſunt. ſcalis prius mœnia capta: inde effracta clauſtra portarum. & cum anceps hoſtis & à fronte & à tergo urgeret, nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam ſupereſſet; in medio cæſi ad unum omnes. Recuperato ab hoſtibus Tuſculo, exercitus Romam eſt reductus. Quanto magis proſperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies, miſeriæq́. plebis creſcebāt; cum eo ipſo, quod neceſſe erat ſolui, facultas ſoluendi impediretur. itaque cum iam ex re nihil dari poſſet, fama & corpore iudicati atque addicti creditoribus ſatisfaciebant, pœnaq́. in uicem fidei ceſſerat. adeo ergo obnoxios ſummiſerant animos non infimi ſolum, ſed principes etiam plebis; ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod, tanta ui, ut liceret, tetenderant; ſed ne ad plebeios quidem magiſtratus

D capeſſendos, petendosque, ulli uiro acri experientiq́. animus eſſet; poſſeſſionemq́. honoris uſurpáti modo à plebe per paucos annos recuperaſſe in perpetuum patres uiderentur. Ne id nimis lætum parti alteri eſſet, parua, ut plerunque ſolet, rem ingentem moliundi cauſa interuenit. M. Fabij Ambuſti, potentis uiri, cum inter ſui corporis homines, tum etiam ad plebem, quòd haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur, filiæ duæ nuptæ; Ser. Sulpicio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illuſtri quidem uiro, tamen plebeio: eaq́. ipſa affinitas haud ſpreta, gratiam Fabio ad uulgum quæſierat. Forte ita incidit, ut, in Ser. Sulpicij tribuni militum domo ſorores Fabiæ cum inter ſe, ut fit, ſermonibus tempus tererent; lictor Sulpicij, cum is de foro ſe domum reciperet, forem, ut mos eſt, uirga percuteret. cum ad id moris eius inſueta expauiſſet minor Fabia, riſui ſorori fuit, miranti ignorare id ſororem. cæterum is riſus ſtimulos paruis mobili rebus ani-

E mo muliebri ſubdidit: frequentiaq́. proſequentium rogantiumq́. nunquid uellet? credo fortunatum matrimonium ei ſororis uiſum; ſuiq́. ipſam malo arbitrio, quo à proximis quiſque minime anteiri uult, pœnituiſſe: confuſam eā ex recenti morſu animi cum pater forte uidiſſet, percontatus, ſatin' ſaluæ? auertentem cauſam doloris, quippe nec ſatis piā aduerſus ſororē, nec admodum in uirum honorificam, elicuit comiter ſciſcitando, ut fateretur eā eſſe cauſam doloris, quòd iuncta impari eſſet, nupta in domo, in quam nec honos nec gratia intrare poſſet: conſolans inde filiam Ambuſtus bonum animum habere iuſſit: eoſdem propediem domi uiſuràm honores, quos apud ſororem uiderat. Inde conſilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio, ſtrenuo adoleſcente, & cuius ſpei nibil præter genus patricium deeſſet. Occaſio uidebatur rerum nouandarum propter ingentem uim æris

 alieni;

alieni; cuius leuamen mali plebes, niſi ſuis in ſummo imperio locatis, nullum ſperaret. ac- F
cingendum ad eam cogitationem eſſe. conando agendoq́. iam eò gradum feciſſe plebe-
ios, unde ſi porro annitantur, peruenire ad ſumma, & patribus æquari tam honore quàm
uirtute poſſent. In præſentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magiſtratu ſibimet ipſi
uiam ad cæteros honores aperirent. creatiq́. tribuni C. Licinius & L. Sextius promulga-
uere leges omnes aduerſus opes patriciorum, & pro commodis plebis: unam de ære alie-
no, ut, deducto eo de capite, quod uſuris pernumeratum eſſet, id, quod ſupereſſet, triennio
æquis portionibus perſolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iu-
gera agri poſſideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, ſed conſulum, & ut
utique alter ex plebe crearetur: cuncta ingentia, & quæ ſine certamine maximo obtineri
non poſſent. Omnium igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt,
agri, pecuniæ, honorum diſcrimine propoſito, conterriti patres cum trepidaſſent, publi- G
cis priuatiſque conſilijs nullo remedio alio præter expertam multis iam ante certamini-
bus interceſſionem inuento, collegas aduerſus tribunicias rogationes comparauerunt.
qui, ubi tribus ad ſuffragium ineundum citari à Licinio, Sextioque uiderunt, ſtipati pa-
trum præſidijs, nec recitari rogationes, nec ſolenne quicquam aliud ad ſciſcendum ple-
bi fieri paſſi ſunt. Iamque, fruſtra ſæpe concilio aduocato, cum pro antiquatis rogatio-
nes eſſent; Bene habet, inquit Sextius; quandoquidem tantum interceſſionem pollere pla-
cet. iſto ipſo telo tutabimur plebem. Agitedum, comitia indicite patres tribunis mili-
tum creandis. faxo, ne iuuet uox iſta, Veto; qua nunc concinentes collegas noſtros
tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia, præter ædilium tribunorumq́. ple-
Anno. 380 bis, nulla ſunt habita. Licinius Sextiusq́. tribuni pl. refecti nullos curules magiſtratus
381. 382. creari paſſi ſunt. eaq́. ſolitudo magiſtratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his H
383. 384. comitia tribunorum militum tollentibus, per quinquennium urbem tenuit. Alia bella
opportune quieuere: Veliterni coloni geſtientes otio, quòd nullus exercitus Roma-
nus eſſet, & agrum Romanum aliquoties incurſauere, & Tuſculum oppugnare adorti
ſunt. eaq́. res, Tuſculanis ueteribus ſocijs, nouis ciuibus, opem orantibus, uerecun-
dia maxime non patres modo, ſed etiam plebem mouit. remittentibus tribunis plebis co
Anno mitia per interregem ſunt habita: creatiq́. tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sul
ccclxxxv. picius, Ser. Cornelius, P. & C. Valerij, haudquaquam tam obedientem in delectu, quàm
in comitijs plebem habuere: ingentiq́. contentione exercitu ſcripto profecti, non ab Tu-
ſculo modo ſubmouere hoſtem, ſed intra ſuamet ipſum mœnia compulere: obſidebantur-
que haud paulo ui maiore Velitræ, quàm Tuſculum obſeſſum fuerat: nec tamen ab eis, à
quibus obſideri cœptæ erant, expugnari potuere. ante noui creati ſunt tribuni militum I
Anno Q. Seruilius, C. Veturius iterum, A. & M. Cornelij, Q. Quinctius, M. Fabius. Nihil ne
ccclxxxvi ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore diſcrimine domi res
uertebantur. nam præter Sextium Liciniumq́. latores legum iam octauum tribunos ple-
bis refectos, Fabius quoque tribunus militum, Stolonis ſocer, quarum legum auctor fue-
rat, earum ſuaſorem ſe haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis
primo interceſſores legum fuiſſent, quinque ſoli erant: &, ut ferme ſolent qui à ſuis deſci-
ſcunt, capti, & ſtupentes animi, uocibus alienis id modo, quod domi præceptum erat, in-
terceſſioni ſuæ prætendebant, Velitris in exercitu plebis magnam partem abeſſe: in ad-
uentum militum comitia differri debere, ut uniuerſa plebes de ſuis commodis ſuffragium
ferret. Sextius Liciniusq́. cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, ar-
tifices iam tot annorum uſu tractandi animos plebis, primores patrum productos interro- K
gando de ſingulis, quæ ferebantur ad populum, fatigabant: Auderent ne poſtulare, ut,
cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipſis plus quingenta iugera habere liceret? ut ſin-
guli prope trecentorum ciuium poſſiderent agros; plebeio homini uix ad tectum neceſſa-
rium, aut locum ſepulturæ, ſuus pateret ager? An placeret fœnore circumuentam ple-
bem, ni potius quàm ſortem creditum ſoluat, corpus in neruum ac ſupplicia dare? & gre-
gatim quotidie de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunque pa-
tricius habitet, ibi carcerem priuatum eſſe? Hæc indigna, miſerandaque auditu cum apud
timentes ſibimet ipſos maiore audientium indignatione, quàm ſua, increpuiſſent: at-
qui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem, alium patribus un-

A quam fore affirmabant, niſi alterum ex plebe conſulem cuſtodem ſuæ libertatis plebs feciſſet. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ poteſtas iam ſuam ipſa uim frangat intercedendo. non poſſe æquo iure agi, ubi imperium penes illos, penes ſe auxilium tantum ſit: niſi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari reip. fore: nec eſſe quod quiſquam ſatis putet, ſi plebeiorum ratio comitijs conſularibus habeatur: niſi alterum conſulem utique ex plebe fieri neceſſe ſit, neminem fore. an iam memoria exiſſe, cum tribunos militum idcirco potius, quàm conſules, creari placuiſſet, ut & plebeijs pateret ſummus honos, IIII & XL annis neminem ex plebe tribunum militum creatum eſſe? Quis uideret, duobus in locis ſua uoluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare ſoliti ſint? & ad conſulatum uiam fieri paſſuros, qui tribunatum ſeptum tam diu habuerint? lege obtinendum eſſe, quod comitijs per gratiam nequeat: &

B ſeponendum extra certamen alterum conſulatum, ad quem plebi ſit aditus: quoniam in certamine relictus, præmium ſemper potentioris futurus ſit. Nec iam poſſe dici, id quod antea iactare ſoliti ſint, non eſſe in plebeijs idoneos uiros ad curules magiſtratus. nunquid enim ſocordius aut ſegnius remp. adminiſtrari poſt P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus ſit; quàm per eos annos geſta ſit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra, patricios aliquot damnatos poſt tribunatum, neminem plebeium. quæſtores quoque, ſicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum R. pœnituiſſe. conſulatum ſupereſſe plebeijs: eam eſſe arcem libertatis, id columen: ſi eò peruentum ſit; tum populum R. uere exactos ex urbe reges, & ſtabilem libertatem ſuam exiſtimaturum. quippe ex illa die in plebem uentura omnia, quibus patricij excellant, imperium atque honorem, gloriam bel-

C li, genus, nobilitatem, magna ipſis fruẽda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes ubi accipi uidere, nouam rogationem promulgant, ut pro duumuiris ſacris faciundis decemuiri creentur; ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq. earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obſidebat. Prius circumactus eſt annus, quàm à Velitris reducerentur legiones. ita ſuſpenſa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eoſdem, duos utique, qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati L. Quinct. Ser. Cornelius, Ser. Sulp. Sp. Seruilius, L. Papirius, L. Veturius. Principio ſtatim anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum; & cum tribus uocarentur, nec interceſſio collegarum latoribus obſtaret; trepidi patres ad duo ultima auxilia, ſummum imperium, ſummumq. ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus; qui magiſtrum equitum L. Ae-

ANNO CCCLXXXVIII

D milium cooptat. Legum quoque latores aduerſus tantum apparatum aduerſariorum & ipſi cauſam plebis ingentibus animis armant; concilioq. plebis indicto, tribus ad ſuffragium uocant. cũ dictator ſtipatus agmine patriciorum, plenus iræ minarumq. conſediſſet; atque ageretur res ſolito primum certamine inter ſe tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumque; & quanto iure potentior interceſſio erat, tantum uinceretur fauore legum ipſarum, latorumque; &, Vti rogas, primæ tribus dicerent: tum Camillus, Quandoquidem, inquit, Quirites, iam uos tribunicia libido, non poteſtas regit; & interceſſionem, ſeceſſione quondam plebis partam, nobis eadem ui faciris irritam, qua peperiſtis, non reip. magis uniuerſæ, quàm ueſtra cauſa dictator interceſſioni ueſtræ adero; euerſumq. ueſtrum auxilium imperio tutabor. itaque, ſi C. Licinius & L. Sextius interceſſioni collegarum cedunt; nihil patricium magiſtratum inſeram concilio plebis. ſi aduer-

E ſus interceſſionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent; uim tribuniciam à ſeipſa diſſolui non patiar. Aduerſus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo ſegnius peragerent, tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, miſit: & addidit minas, ſi pergerent, ſacramento omnes iuniores adacturum, exercitumq. extemplo ex urbe educturum. Terrorem ingentem incuſſerat plebi; ducibus plebis accẽdit magis certamine animos, quàm minuit. ſed, re neutro inclinata, magiſtratu ſe abdicauit: ſeu quia uitio creatus erat, ut ſcripſere quidam: ſeu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq. plebs ſciuit, ut, ſi M. Furius pro dictatore quid egiſſet, quingentum millium æris ei multa eſſet. ſed auſpicijs magis, quàm noui exempli rogatione, deterritum ut potius credam, cum ipſius uiri facit ingenium, tum quòd ei ſuffectus extemplo

plo

plo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus F
eſſet? & quòd eundem M. Furium dictatorem inſequens annus habuit, haud ſine pudore
certe fractum priore anno in ſe imperium repetiturum: ſimul quòd eo tempore, quo pro-
mulgatum de multa eius traditur, aut & huic rogationi, qua ſe in ordinem cogi uidebat,
obſiſtere potuit; aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quòd uſ-
que ad memoriam noſtram tribunicijs conſularibusq́. certatum uiribus eſt; dictaturæ ſem-
per altius faſtigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nouamq́. à Manlio initam,
ab tribunis, uelut per interregnum, concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis
plebi, quæ latoribus gratiora eſſent. nam de fœnore atque agro rogationes iubebant, de
plebeio conſule antiquabant. & perfecta utraque res eſſet, ni tribuni pl. ſe in omnia ſi-
mul conſulere plebem dixiſſent. P. Manlius deinde dictator rem in cauſam plebis incli-
nauit, C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magiſtro equitum de plebe dicto. id ægre G
patres paſſos accipio, dictatorem propinqua cognatione Licinij ſe apud patres excuſare
ſolitum, ſimul negantem magiſtri equitum maius, quàm tribuni conſularis, imperium eſſe.
Licinius Sextiusque, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent, ita ſe ge
rere, ut, negando iam ſibi uelle continuari honorem, acerrime accenderent ad id, quod diſ
ſimulando petebant, plebem. nonum ſe annum iam uelut in aciem aduerſus optimates,
maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento, ſtare: conſenuiſſe iam ſecum &
rogationes promulgatas, & uim omnem tribuniciæ poteſtatis: primo interceſſione colle-
garum in leges ſuas pugnatum eſſe, deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bel-
lum: poſtremo dictatorium fulmen in ſe intentatum: iam nec collegas, nec bellum, nec
dictatorem obſtare, quippe qui etiam omen plebeio conſuli, magiſtro equitum ex plebe
dicendo, dederit: ſe ipſam plebem, & commoda morari ſua. liberam urbem ac forum à H
creditoribus, liberos agros ab iniuſtis poſſeſſoribus extemplo, ſi uelit, habere poſſe: quæ
munera quando tandem ſatis grato animo æſtimaturos, ſi, inter accipiendas de ſuis com-
modis rogationes ſpem honoris latoribus earum incidant? Non eſſe modeſtiæ populi R.
id poſtulare, ut ipſe fœnore leuetur, & in agrũ iniuria poſſeſſum à potentibus inducatur:
per quos ea conſecutus ſit, ſenes tribunicios non ſine honore tantum, ſed etiam ſine ſpe
honoris relinquat. proinde ipſi primum ſtatuerent apud animos, quid uellent; deinde co-
mitijs tribunicijs declararent uoluntatem. ſi coniunctim ferre ab ſe promulgatas rogatio
nes uellent, eſſe quod eoſdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promul-
gauerint. ſin, quod cuique priuatim opus ſit, id modo accipi uelint: opus eſſe nihil inui-
dioſa continuatione honoris; nec ſe tribunatum, nec illos ea, quæ promulgata ſint, habi-
turos. Aduerſus tam obſtinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum ſtu- I
por, ſilentiumq́. inde cæteros patrum defixiſſet; Ap. Claudius Craſſus, nepos decemui-
ri, dicitur odio magis iraque, quàm ſpe, ad diſſuadendum proceſſiſſe, & locutus in hanc fe
re ſententiam eſſe. Neque nouum, neque inopinatum mihi ſit Quirites; ſi, quod unum fa-
miliæ noſtræ ſemper obiectũ eſt ab ſeditioſis tribunis, id nunc ego quoque audiam: Clau
diæ genti iam inde ab initio nil antiquius in rep. patrum maieſtate fuiſſe; ſemper plebis
commodis aduerſatos eſſe. quorum alterum neque nego, neque inficias eo, nos, ex quo
adſciti ſumus ſimul in ciuitatem & patres, enixe operam dediſſe, ut per nos aucta potius,
quàm imminuta maieſtas earum gentium, inter quas nos eſſe uoluiſtis, dici uere poſſet. il
lud alterum pro me maioribusq́. meis contendere auſim Quirites, niſi quæ pro uniuerſa
rep. fiant, ea plebi, tanquam aliam incolenti urbem, aduerſa quis putet, nihil nos neque
priuatos, neque in magiſtratibus, quod incommodum plebi eſſet, ſcientes feciſſe; nec ul- K
lum factum dictumúe noſtrum contra utilitatem ueſtram, etſi quædam contra uoluntatẽ
fuerint, uere referri poſſe. An hoc, ſi Claudiæ familiæ non ſim, nec ex patricio ſanguine
ortus, ſed unus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & uiuere in li-
bera ciuitate ſciam, reticere poſſim? L. illum Sextium & C. Licinium, perpetuos (ſi dijs
placet) tribunos, tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, ſumpſiſſe, ut uobis ne-
gent poteſtatem liberam ſuffragij non in comitijs, non in legibus iubendis ſe permiſſuros
eſſe? Sub conditione, inquit, nos reficietis decimum tribunos. Quid eſt aliud dicere: quod
petunt alij, nos adeo faſtidimus, ut ſine mercede magna non accipiamus? Sed quæ tan-
dem iſta merces eſt, qua uos ſemper tribunos plebis habeamus? Vt rogationes, inquit,
noſtras,

A noſtras,ſeu placent ſeu diſplicent, ſeu utiles ſeu inutiles ſunt, omnes coniunctim accipiatis. Obſecro uos Tarquinij tribuni plebis putate me ex media concione unum ciuem ſuc clamare: Bona uenia ueſtra liceat ex his rogationibus legere, quas ſalubres nobis cenſemus eſſe; antiquare alias. Non, inquit, licebit. Tu de fœnore atque agris, quod ad nos omnes pertinet, iubeas; & hoc portenti non fiat in urbe Romana, ut L. Sextium atque hunc C. Licinium conſules, quod indignaris, quod abominaris, uideas? Aut omnia accipe: aut nihil fero. Vt, ſi quis ei, quem urgeat fames, uenenum ponat cum cibo; & aut abſtinere eo, quod uitale ſit, iubeat; aut mortiferum uitali admiſceat. Ergo, ſi eſſet libera hęc ciuitas, non tibi frequentes ſucclamaſſent, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis? Quid? ſi tu non tuleris, quod commodum eſt populo accipere; nemo erit, qui ferat illud? Si quis patricius, ſi quis, quod illi uolunt inuidioſius eſſe, Claudius diceret, Aut om
B nia accipite, aut nihil fero; quis ueſtrum Quirites ferret? Nunquámne uos res potius, quàm auctores ſpectabitis; ſed omnia ſemper, quæ magiſtratus ille dicet, ſecundis auribus, quæ ab noſtrum quo dicentur, aduerſis accipietis? At hercule ſermo eſt minime ciuilis. Quid? rogatio qualis eſt, quàm à uobis antiquatam indignantur? ſermoni Quirites ſimillima. Conſules, inquit, rogo, ne uobis, quos uelitis, facere liceat. An aliter rogat, qui uti que alterum ex plebe fieri conſulem iubet, nec duos patricios creandi poteſtatem uobis permittit? Si hodie bella ſint, quale Etruſcum fuit, cum Porſena Ianiculum inſedit; quale Gallicum modo, cum, præter Capitolium atque arcem, omnia hæc hoſtium erant; & conſulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: poſſetisne ferre Sextium haud pro dubio conſulem eſſe, Camillum de repulſa dimicare? Hoccine eſt in commune honores uocare, ut duos plebeios fieri conſules liceat, duos patri
C cios non liceat? & alterum ex plebe creari neceſſe ſit, utrunque ex patribus præterire liceat? Quænam iſta ſocietas, quænam conſortio eſt? Parum eſt, ſi, cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius uenis, niſi partem petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne, ſi duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid eſt dicere aliud, niſi, quia indignos ueſtra uoluntate creaturi non eſtis, neceſſitatem uobis creandi quos non uultis, imponam? Quid ſequitur, niſi ut ne beneficium quidem debeat populo, ſi cum duobus patricijs unus petierit plebeius, & lege ſe, non ſuffragio creatum dicat? Quo modo extorqueant, non quo modo petant honores, quærunt: & ita maxima ſunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occaſionibus potius, quàm uirtute, petere honores malunt. Eſt aliquis, qui ſe inſpici, qui æſtimari faſtidiat; qui certos ſibi uni honores inter dimicantes competitores æquum cenſeat eſſe; qui ſe arbitrio ueſtro eximat; qui ueſtra ne
D ceſſaria ſuffragia pro uolũtarijs, & ſerua pro liberis faciat. omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua poteſtate, tanquam regum, in Capitolio numeratis: quis eſt hodie in ciuitate tam humilis, cui non uia ad conſulatum facilior per iſtius legis occaſionem, quàm nobis ac liberis noſtris fiat, ſi quidem nos, ne cum uolueritis quidem, creare interdum poteritis, iſtos, etiam ſi nolueritis, neceſſe ſit? De indignitate ſatis dictum eſt: (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auſpicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atque iniuria eſt, loquar? Auſpicijs hanc urbem conditam eſſe, auſpicijs bello ac pace, domi militiæq́. omnia geri, quis eſt qui ignoret? penes quos igitur ſunt auſpicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidẽ magiſtratus nullus auſpicato creatur: nobis adeo propria ſunt auſpicia, ut non ſolum quos populus creat patricios magiſtratus, non aliter quàm auſpicato creet; ſed nos quoque ipſi ſi
E ne ſuffragio populi auſpicato interregem prodamus, & priuatim auſpicia habeamus, quæ iſti ne in magiſtratibus quidem habent. Quid igitur aliud quàm tollit ex ciuitate auſpicia, qui, plebeios conſules creando, à patribus, qui ſoli ea habere poſſunt, aufert? Eludant nunc licet religiones. quid enim eſt, ſi pulli non paſcentur? ſi ex cauea tardius exierint? ſi occinuerit auis? Parua ſunt hæc: ſed, parua iſta non contemnendo, maiores noſtri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos, tanquam iam nihil pace deorum opus ſit, omnes cæremonias polluimus. uulgo ergo pontifices, augures, ſacrificuli reges creentur: cuilibet apicem dialem, dummodo homo ſit, imponamus: tradamus ancylia, penetralia, deos, deorumq́. curam, quibus nefas eſt: non leges auſpicato ferantur: non magiſtratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres auctores fiant: Sextius & Licinius, tanquam

quam Romulus ac Tatius, in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros do F
no dant. tanta dulcedo eſt ex alienis fortunis prædandi : nec in mentẽ uenit, altera lege ſo
litudines uaſtas in agris fieri, pellendo finibus dominos : altera fidem abrogari, cum qua
omnis humana ſocietas tollitur. Omnium rerum cauſa uobis antiquandas cenſeo iſtas ro
gationes, quod faxitis, deos uelim fortunare. Oratio Appij ad id modo ualuit, ut tem-
pus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimum ijdem tribuni Sextius & Li-
cinius de decemuiris ſacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. creati quin-
que patrum, quinque plebis : graduq. eo iam uia facta ad conſulatum uidebatur. Hac ui
ctoria contenta plebes ceſſit patribus, ut, in præſentia conſulum mentione omiſſa, tribuni
militum crearentur. creati A. & M. Cornelij iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Vetu-
ANNO rius, P. Valerius ſextum. Cum præter Velitrarum obſidionem, tardi magis rerum exitus
CCCLXXXVIII quàm dubij, quietæ externæ res Romanis eſſent : fama repens belli Gallici allata perpu- G
lit ciuitatem ut M. Furius dictator quinctum diceretur. is T. Quinctium Pennum magi-
ſtrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor eſt Clau
dius : inclytamq. in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manũ
conſeruit, in conſpectu duorum exercituum cæſum torque ſpoliauit, tum pugnatam. Plu-
ribus auctoribus magis adducor ut credam, decem haud minus poſt annos ea acta : hoc
autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio ſigna collata. nec dubia, nec
difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria priſtinæ cladis attule-
rant, uictoria fuit. multa millia barbarorum in acie, multa captis caſtris cæſa : palati alij
Apuliam maxime petentes, cum fuga ſe longinqua, tum quòd paſſim eos ſimul pauor ter-
rorq. diſtulerant, ab hoſte ſeſe tutati ſunt. Dictatori conſenſu patrum plebiſq. triumphus
decretus. Vixdum perfunctum eum bello, atrocior domi ſeditio excepit : & per ingentia H
certamina dictator ſenatuſq. uictus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur : & comitia
conſulum aduerſa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus conſul factus. Et
ne his quidem finis certaminum fuit. Quia patricij ſe auctores futuros negabant, prope
ad ſeceſſionem plebis res, terribileſq. alias minas ciuilium certaminum uenit : cum tamen
per dictatorem conditionibus ſedatæ diſcordiæ ſunt ; conceſſumq. ab nobilitate plebi, de
conſule plebeio ; à plebe nobilitati, de prætore uno, qui ius in urbe diceret, ex patribus
creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam
rem ſenatus cenſeret eſſe, meritoq. id, ſi quando unquam alias, deum immortalium cauſſa
libenter facturos fore, ut Ludi Maximi fierent, & dies unus ad triduum adijceretur. Re-
cuſantibus id munus ædilibus pl. conclamatum à patricijs eſt iuuenibus, ſe id honoris
deum immortalium cauſa libenter acturos, ut ædiles fierent. quibus cum ab uniuerſis gra I
tiæ actæ eſſent, factum S. C. ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret,
patres auctores omnibus eius anni comitijs fierent.

EPITOME LIBRI VII.

*DVO magiſtratus adiecti ſunt, præ-
tura, & ædilitas curulis. Peſti-
lentia ciuitas laborauit, eamque
inſignem fecit mors Furij Camil
li. cuius remedium & finis cum
per nouas religiones quæreretur, ludi ſcenici tũc pri
mum facti ſunt. Cum dies L. Manlio dicta eſſet à
M. Pomponio tribuno pl. propter delectum acerbe
actum, & ob T. Manlium filium rus relegatum ſine
ullo crimine ; adoleſcens ipſe, cuius relegatio patri
obijciebatur, uenit in cubiculum tribuni, ſtrictoque
gladio coegit eum in uerba ſua iurare, non perſeuera
turum ſe in accuſatione. tunc omnia pernicioſa omiſ
ſa ſunt. In patentem uoraginem urbis Romæ Cur-
tius armatus equo ſe præcipitauit, eaq. expleta eſt.
T. Manlius adoleſcens, qui patrem à tribunicia ue-
xatione liberauerat, contra Gallum prouocantem ali
quem ex militibus Romanis, in ſingulare certamen
deſcendit, eique occiſo torquem aureum detraxit,
quem ipſe poſtea tulit, & ex eo Torquatus eſt nuncu
patus. Duæ tribus additæ, Pontina & Publicia.* K
*Licinius Stolo lege ab ipſo lata damnatus eſt, quòd
plus quingentis iugeribus agri poßideret. M. Vale-
rius tribunus militum Gallum, à quo prouocatus
erat, inſidente galea coruo, & unguibus roſtroq. in-
feſtante hoſtem, interemit, & ex eo Corui nomen ac-
cepit, conſulq. proximo anno creatus eſt ob uirtu-
tem, cum XXIII. ageret annum. Amicitia cum
Carthaginenſibus iuncta. Campani cum urgerentur
à Samnitibus bello, auxilio aduerſus eos à ſenatu pe-
tito,*

A *tito, cum id non impetrarent, urbem atque agros populo R. dediderunt. ob quam cauſam ea, quæ populi R. facta eſſent, defendi bello aduerſus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio conſule exercitus, in iniquum locum deductus, in magno diſcrimine eſſet, P. Decij Muris tribuni militum opera ſeruatus eſt: qui occupato colle ſuper id iugum, in quo Samnites conſederant, occaſionem conſuli in æquiorem locum euadendi dedit; ipſe ab hoſtibus circumſeſſus erupit. Cum milites Romani, qui Capuæ in præſidio erant relicti, de ea occupanda urbe conſpiraſſent, &, detecto conſilio, metu ſupplicij à populo R. defeciſſent, per M. Valerium Coruum dictatorem, qui conſilio ſuo eos à furore reuocauerat, patriæ reſtituti ſunt. Res præterea contra Hernicos, & Gallos, & Tiburtes, & Priuernates, & Tarquinienſes, & Samnites, & Volſcos proſpere geſtas continet.*

LIBER VII.

B

ANNVS hic erit inſignis noui hominis conſulatu, inſignis nouis duobus magiſtratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos ſibi patricij quæſiuere honores pro conceſſo plebi altero conſulatu. Plebes conſulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres ANNO CCCLXXXIX
præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quinctio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni, ſuarum gentium uiris, gratia campeſtri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemilius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de induſtria omnia, ne quid per plebeium conſulem ageretur, proferrentur:
C ſilentium omnium rerum, ac iuſtitio ſimile otium fuit: niſi quòd, non patientibus tacitum tribunis, quod pro conſule uno plebeio tres patricios magiſtratus curulibus ſellis prætextatos tanquam conſules ſedentes nobilitas ſibi ſumpſiſſet, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam conſulibus, atque ijſdem auſpicijs creatum: uerecundia inde impoſita eſt ſenatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. Primo, ut alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: poſtea promiſcuum fuit. Inde, L. Genucio & Q. Seruilio con- ANNO CCCXC.
ſulibus, & ab ſeditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis uacarent; peſtilentia ingens orta. Cenſorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuiſſe. maximeq. eam peſtilentiam inſignem mors quàm matura tam acerba M. Furii fecit. fuit enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloque, prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel deſiderio
D ciuitatis, quæ capta abſentis implorauit opem; uel felicitate, qua reſtitutus in patriam, ſecum patriam ipſam reſtituit. par deinde per quinque & uiginri annos (tot enim poſtea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit; dignusque habitus, quem ſecundum à Romulo conditorem urbis Romani ferrent. Et hoc, & inſequenti anno, C. Sulpicio Petico, C. Licinio Stolo- ANNO CCCXCI.
ne conſulibus, peſtilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, niſi quòd pacis deum expoſcendæ cauſa tertio tum poſt conditam urbem lectiſternium fuit. & cum uis morbi nec humanis conſilijs, nec ope diuina leuaretur, uictis ſuperſtitione animis, ludi quoque ſcenici, noua res bellicoſo populo, (nam circi modo ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur. Cæterum parua quoque, ut ferme principia omnia, & ea ipſa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, ſine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos ſaltantes, haud indecoros motus more Tuſco da-
E bant. Imitari deinde eos iuuentus ſimul inconditis inter ſe iocularia fundentes uerſibus cœpere: nec abſoni à uoce motus erant. accepta itaque res, ſæpiusq. uſurpando excitata. Vernaculis artificibus, quia hiſter tuſco uerbo ludio uocabatur, nomen hiſtrionibus inditum: qui non, ſicut ante, Feſcennino ſimilem uerſum, compoſicum temere ac rudem alternis iaciebant, ſed impletas modis ſatyras, deſcripto iam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Liuius poſt aliquot annos, qui ab ſatyris auſus eſt primus argumento fabulam ſerere, idem ſcilicet, id quod omnes tum erant, ſuorum carminum actor, dicitur, cum ſæpius reuocatus uocem obtudiſſet, uenia petita, puerum ad canendum ante tibicinem cum ſtatuiſſet, canticum egiſſe aliquanto magis uigente motu, quia nihil uocis uſus impediebat. inde ad manum cantari hiſtrionibus cœptum, diuerbiaq. tantum ip-

ſorum uoci relicta. Poſtquam, lege hac fabularum, ab riſu ac ſoluto ioco res auocabatur, F
& ludus in artem paulatim uerterat: iuuentus, hiſtrionibus fabellarum actu relicto, ipſa in
ter ſe more antiquo ridicula intexta uerſibus iactitare cœpit: quæ inde exodia poſtea ap-
pellata, conſertaq. fabellis potiſſimum Atellanis ſunt. quod genus ludorum ab Oſcis ac-
ceptum tenuit iuuentus, nec ab hiſtrionibus pollui paſſa eſt. eo inſtitutum manet, ut acto-
res Atellanarum nec tribu moueantur, & ſtipendia, tanquam expertes artis ludicræ, fa-
ciant. Inter aliarum parua principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda uiſa
eſt; ut appareret, quàm ab ſano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem inſa-
niam uenerit. Nec tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum;
aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam, cum medios forte ludos cir
cus Tiberi ſuperfuſo irrigatus impediſſet, id uero, uelut auerſis iam dijs, aſpernantibusq.
Anno cccxcri, placamina iræ, terrorem ingentem fecit. itaque, Cn. Genucio, L. Aemilio Mamerco ſe- G
cundum conſulibus, cum piaculorum magis conquiſitio animos, quàm corpora morbi af-
ficerent; repertum ex ſeniorum memoria dicitur, peſtilentiam quondam clauo ab dictato
re fixo ſedatam. ea religione adductus ſenatus, dictatorem claui figendi cauſa dici iuſſit.
dictus L. Manlius Imperioſus, L. Pinarium magiſtrum equitum dixit. lex uetuſta eſt, pri-
ſcis literis uerbisq. ſcripta, ut, qui prætor maximus ſit, idibus Septembribus clauum pan-
gat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruæ templum eſt.
eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt,
eoq. Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerua inuentus ſit. Vulſinijs
quoque clauos, indices numeri annorum, fixos in templo Nortiæ Etruſcæ deæ compare-
re, diligens talium monumentorum auctor Cincius affirmat. M. Horatius conſul ex lege
templum Iouis optimi maximi dedicauit anno poſt reges exactos. à conſulibus poſtea ad H
dictatores, quia maius imperium erat, ſolenne claui figendi tranſlatum eſt. intermiſſo de-
inde more, digna etiam per ſe uiſa eſt res, propter quam dictator crearetur. qua de cauſa
creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendæ, ac non ſoluendæ religionis gratia creatus eſ-
ſet, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemq. omnibus
in eum tribunis plebis coortis, ſeu ui, ſeu uerecundia uictus, dictatura abijt. neque eo mi-
Anno cccxciii. nus principio inſequentis anni, Q. Seruilio Ahala, L. Genucio iterum conſulibus, dies
Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu, non damno modo
ciuium, ſed etiam laceratione corporum lata, partim uirgis cæſis, qui ad nomina non re-
ſpondiſſent, partim in uincula ductis, inuiſa erat: & ante omnia inuiſum ipſum ingenium
atrox, cognomenq. Imperioſi graue liberæ ciuitati, ab oſtentatione ſæuitiæ adſcitum, quã
non magis in alienis, quàm in proximis, ac ſanguine ipſe ſuo exerceret. criminiq. ei tribu- I
nus inter cætera dabat, quòd filium iuuenem, nullius probri compertum, extorrem urbe,
domo, penatibus; foro, luce, congreſſu æqualium prohibitum, in opus ſeruile, prope in car
cerem atque in ergaſtulum dederit; ubi ſummo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana
miſeria diſceret, uere imperioſo patre ſe natum eſſe. at quam ob noxam? quia infacun-
dior ſit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrum nutriendum patri, ſi quic-
quam in eo humani eſſet, an caſtigandum, ac uexatione inſigne faciendum fuiſſe? ne mu-
tas quidem beſtias minus alere ac fouere, ſi quid ex progenie ſua parum proſperum ſit. at
hercule L. Manlium malum malo augere filij, & tarditatem ingenij inſuper premere; &, ſi
quid in eo exiguum naturalis uigoris ſit, id extinguere uita agreſti, & ruſtico cultu, inter pe
cudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm ipſius iuuenis, irritatus eſt
animus: quin contra ſe quoque parenti cauſam inuidiæ atque criminum eſſe ægre paſſus, K
ut omnes dij homineſq. ſcirent ſe parenti opem latam, quàm inimicis eius, malle, capit,
conſilium rudis quidem atque agreſtis animi, & quanquam non ciuilis exempli, tamen pie
tate laudabile. Inſcientibus cunctis, cultro ſuccinctus, mane in urbem, atque à porta do-
mum confeſtim ad M. Pomponium tribunum pl. pergit: ianitori, opus eſſe ſibi domino
eius conuento extemplo, ait: nunciaret T. Manlium L. F. eſſe. mox introductus (etenim
percitum ira in patrem ſpes erat aut criminis aliquid noui, aut conſilij ad rem agendam de
ferre) ſalute accepta, redditaque, eſſe ait quæ cum eo agere arbitris remotis uelit. pro-
cul inde omnibus abire iuſſis, cultrum ſtringit: & ſuper lectum ſtans ferro intento, niſi in
quæ ipſe concepiſſet uerba iuraret, ſe patris eius accuſandi cauſa concilium plebis nun-
quam

A quam habiturum, ſe eum extemplo transfixurum minatur. Pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, ſe ſolum inermem, illum præualidum iuuenem, &, quo haud minus timendum erat, ſtolide ferocem uiribus ſuis cerneret) adiurat in quæ adactus eſt uerba. & præ ſe deinde tulit, ea ui ſubactum ſe incepto deſtitiſſe, nec perinde, ut maluiſſet plebes, ſibi ſuffragij ferendi de tam crudeli & ſuperbo reo poteſtatem fieri. ita ægre habuit filium id pro parente auſum: eoq. id laudabilius erat, quòd animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertiſſet. itaque non patri modo remiſſa cauſæ dictio eſt, ſed ipſi etiam adoleſcenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuiſſet tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri, (nam & antea, ſicut nunc, quos Rufulos uocant, imperatores ipſi faciebant) ſecundum in ſex locis tenuit, nullis domi militiæq. ad conciliandam gratiam meritis, ut qui rure, & procul cœtu hominum iuuentam egiſſet. Eodem anno,

B ſeu motu terræ, ſeu qua ui alia, forum medium ferme ſpecu uaſto collapſum in immenſam altitudinem dicitur; neque eam uoraginem coniectu terræ, cum pro ſe quiſque gereret, expleri potuiſſe prius, quàm deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus R. poſſet. id enim illi loco dicandum uates canebant, ſi remp. Romanam perpetuam eſſe uellet. tum M. Curtium, iuuenem bello egregium, caſtigaſſe ferunt dubitantes, an ullum magis Romanum bonum, quàm arma, uirtusq. eſſet. Silentio facto, templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumq. intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem ſe deuouiſſe: equo deinde quàm poterat maxime exornato inſidentem armatum ſe in ſpecum immiſiſſe, donaq. ac fruges ſuper eũ à multitudine uirorum ac mulierum congeſtas; lacumq. Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, ſed ab hoc appellatum. Cura non deeſſet, ſi qua ad uerum uia

C inquirentem ferret. nunc fama rerum ſtandum eſt, ubi certam derogat uetuſtas fidem. & lacus nomen ab hac recentiore inſignius fabula eſt. Poſt tanti prodigij procurationem, eodem anno de Hernicis conſultus ſenatus, cum feciales ad res repetendas nequicquam miſiſſet, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis cenſuit: populusq. id bellum frequens iuſſit. L. Genucio conſuli ea prouincia ſorte euenit. In expectatione ciuitas erat; quòd primus ille de plebe conſul bellum ſuis auſpicijs geſturus eſſet; perinde ut eueniret res, ita communicatos honores probe aut ſecus conſulto, habitura. Forte ita tulit caſus, ut Genucius, ad hoſtes magno conatu profectus, in inſidias præcipitaretur; legionibus nec opinato pauore fuſis, conſul circumuentus ab inſcijs, quem interficerent, occideretur. quod ubi eſt Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœſti patres, quantum feroces infelici conſulis plebeij ductu, fremunt omni-

D bus locis: irent, crearent conſulem ex plebe: transferrent auſpicia, quò nefas eſſet. potuiſſe patres plebiſcito pelli honoribus ſuis: num etiam in deos immortales inauſpicatam legem ualuiſſe? uindicaſſe ipſos ſuum numen, ſua auſpicia: quæ ut primum contacta ſint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, delerum cum duce exercitum documento fuiſſe, ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His uocibus curia & forum perſonat. Ap. Claudium, quia diſſuaſerat legem in concione, maiore nunc auctoritate euentum reprehenſi ab ſe conſilij incuſantem, dictatorem, conſenſu patriciorum, Seruilius conſul dicit: delectusq. & iuſtitium indictum. Prius quàm dictator legionesq. nouæ in Hernicos uenirent, ductu C. Sulpicij legati res per occaſionem geſta egregie eſt. In Hernicos, morte conſulis contemptim ad caſtra Romana cum haud dubia expugnandi ſpe ſuccedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis, eruptio eſt facta. mul-

E tum ab ſpe adeundi ualli res Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinibus abſceſſere. Dictatoris deinde aduentu, nouus ueteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq. quorum uirtute caſtra defenſa erant, ſimul audientibus laudes meritas tollit animos, ſimul cæteros ad æmulandas uirtutes acuit. Neque ſegnius & hoſtes bellum apparant: qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum uirium hoſtis, ſuas quoque uires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora uirorum ſcribuntur. hũc eximium florem iuuentutis eo etiam, quòd, ut duplex acciperent ſtipendium, decreuerant, ſpei animorumq. impleuere. Immunes quoque operum militarium erant, ut in unũ pugnæ laborem reſeruati, plus ſibi, quàm pro uirili parte, annitendum ſcirent. extra ordinem

A ctisq́. & auro cęlatis refulgens armis. media in altero militaris ſtatura,modicaq́. in armis
habilibus magis,quàm decoris,ſpecies: non cantus,non exultatio,armorumq́. agitatio ua
na,ſed pectus animorum,iræq́. tacitæ plenum,omnem ferociam in diſcrimen ipſum certa
minis diſtulerat. Vbi conſtitere inter duas acies,tot circa mortaliũ animis ſpe metuq́. pen
dentibus;Gallus, uelut moles ſuperne imminens, proiecto læua ſcuto in aduenĩẽtis arma
hoſtis,uanũ cæſim cum ingenti ſonitu enſem deiecit. Romanus,mucrone ſurrecto, cũ ſcu-
to ſcutũ imũ perculiſſet,totoq́. corpore interior periculo uulneris factus, inſinuaſſet ſe in-
ter corpus armaque,uno alteroq́. ſubinde ictu uentrẽ atque inguina hauſit,& in ſpatiũ in-
gens ruentem porrexit hoſtem. iacentis inde corpus,ab omni alia uexatione intactũ,uno
torque ſpoliauit; quem reſperſum cruore,collo circumdedit ſuo. Defixerat pauor cum ad
miratione Gallos. Romani alacres ab ſtatione obuiã militi ſuo progreſſi, laudantes gratu
B lantesq́. ad dictatorẽ perducunt. inter carminũ propemodũ incondita quædã militariter
ioculantes,Torquati cognomen additum, celebratum deinde poſteris, & familiæ honori
fuit. dictator coronam auream addidit donum, mirisq́. pro concione eam pugnam laudi
bus tulit. & hercule tanti ea ad uniuerſi belli euentum momenti dimicatio fuit, ut Gallo-
rum exercitus proxima nocte,relictis trepide caſtris,in Tiburtem agrum,atque inde,ſocie
tate belli facta,commeatuq́. benigne ab Tiburtibus adiutus, mox in Campaniam tranſie-
rit. Ea fuit cauſa,cur proximo anno C. Poetelius Libo conſul,cum collegæ eius M. Fabio ANNO
Ambuſto Hernici prouincia eueniſſet, aduerſus Tiburtes iuſſu populi exercitum duceret. CCCXCV.
ad quorũ auxilium cum Galli ex Campania rediſſent,fœdæ populationes in Lauicano,Tu
ſculanoque,& Albano agro haud dubie Tiburtibus ducibus ſunt factæ. & cum aduerſus
Tiburtem hoſtem,duce conſule, contenta reſp. eſſet, Gallicus tumultus dictatorem creari
C coegit. creatus Q. Seruilius Ahala T. Quinctium magiſtrum equitum dixit; & ex aucto-
ritate patrum,ſi proſpere id bellum eueniſſet, ludos Magnos uouit. Dictator, ad continẽ
dos proprio bello Tiburtes conſulari exercitu iuſſo manere, omnes iuniores, nullo detre-
ctante militiam, ſacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina eſt totius uiri-
bus urbis, in conſpectu parentum,coniugumque,ac liberorum. quæ magna etiam abſen
tibus hortamenta animi,tum ſubiecta oculis,ſimul uerecundia,miſericordiaq́. militem ac
cendebant. magna utrinque edita cæde,auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tibur,
ſicut arcem belli Gallici,petunt. palati à conſule Poetelio haud procul Tibure excepti, e-
greſſis ad opem ferendam Tiburtibus,ſimul cum his intra portas compelluntur. egregie
tum ab dictatore,tum ab conſule res geſta eſt. Et conſul alter Fabius prælijs primum par
uis, poſtremo una inſigni pugna,cũ hoſtes totis adorti copijs eſſent,Hernicos deuicit. Di-
D ctator,conſulibus in ſenatu & apud populũ magnifice collaudatis, & ſuarũ quoque rerũ il
lis remiſſo honore,dictatura ſe abdicauit. Poetelius de Gallis Tiburtibusq́. geminũ trium
phũ egit.Fabio ſatis uiſum,ut ouãs urbẽ iniret.Irridere Poetelij triũphũ Tiburtes:ubi enim
eũ ſecũ acie cõflixiſſe?ſpectatores paucos fugę trepidationisq́. Gallorũ extra portas egreſ
ſos,poſtquã in ſe quoque fieri impetũ uiderint,& ſine diſcrimine obuios cædi, recepiſſe ſe
intra urbẽ: eam rem triumpho dignã uiſam Romanis. ne nimis mirum magnumq́, cenſe-
rent, tumultum exciere in hoſtium portis, maiorem ipſos trepidationem ante mœnia ſua
uiſuros. itaque inſequenti anno, M. Popillio Lænatẽ,Cn. Manlio conſulibus,primo ſilen ANNO
tio noctis ab Tibure agmine infeſto profecti ad urbem Romam uenerunt. terrorem repen CCCXCVI.
te ex ſomno excitatis ſubita res & nocturnus pauor præbuit, ad hæc multorum inſcitia,
qui, aut unde hoſtes adueniſſent. conclamatum tamen celeriter ad arma eſt;& portæ ſta-
E tionibus,muriq́. præſidijs firmati. & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœ-
nia, neque alium quàm Tiburtem hoſtem oſtendit; duabus portis egreſſi conſules, utrin-
que aciem ſubeuntium iam muros aggrediuntur, apparuitque,occaſione magis,quàm uir
tute, fretos ueniſſe: adeo uix primum impetum Romanorum ſuſtinuere. quin etiam bo-
no fuiſſe Romanis aduentum eorum conſtabat,orientemq́. iam ſeditionem inter patres &
plebem, metu tam propinqui belli compreſſam. Alius aduentus hoſtium fuit proximo
bello agris, quàm urbi, terribilior. Populabundi Tarquinienſes fines Romanos, maxi-
me qua parte Etruria adiacet, peragrauere: rebusque nequicquam repetitis, noui conſu-
les C. Fabius, & C. Plautius iuſſu populi bellum indixere: Fabioq́. ea prouincia, Plautio ANNO
Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbreſcebat: ſed inter multos terrores ſo- CCCXCVII.

latio fuit pax Latinis petentibus data, & magna uis militum ab ijs ex fœdere uetuſto, F
quod multis intermiſerant annis, accepta. quo præſidio cum fulta res Romana eſſet; le-
uius fuit, quòd, Gallos mox Præneſte ueniſſe, atque inde circa Pedum cõſediſſe, auditũ eſt.
dictatorem dici C. Sulpiciũ placuit: conſul ad id accitus C. Plautius dixit. magiſter equi-
tum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus conſularibus exerciti-
bus electa, aduerſus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti utrique
placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuiſſent: deinde Romanus mi-
les, ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam uinceret. Dictatori
neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ ſe committere aduerſus hoſtem,
quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, ſine præparato commeatu, ſine
firmo munimento morantem: ad hæc ijs animis corporibusq́ue, quorum omnis in impe-
tu uis eſſet, parua eadem langueſceret mora. his conſilijs dictator bellum trahebat: gra- G
uemq́. edixerat pœnam, ſi quis iniuſſu in hoſtem pugnaſſet. Milites ægre id patientes, pri
mo in ſtationibus uigilijsq́. inter ſe dictatorem ſermonibus carpere; interdum patres cõ-
muniter increpare, quòd non iuſſiſſent per conſules geri bellum: electum eſſe eximium
imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti ſibi de cœlo deuolaturam in ſinum uicto-
riam cenſeat. eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his iactare: ſe iniuſſu im
peratoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immiſceriq́. militibus cẽturiones:
nec in circulis modo fremere, ſed iam in principijs ac prætorio in unum ſermones confun
di: atque in concionis magnitudinem creſcere turba, & uociferari ex omnibus locis, ut ex
templo ad dictatorem iretur; uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut uirtute eius di-
gnum eſſet. ſeptimum primum pilum iam Tullius ducebat; neque erat in exercitu, qui
quidem pedeſtria ſtipendia feciſſet, uir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad H
tribunal pergit: mirantiq́. Sulpicio non turbam magis, quàm turbæ principem Tullium,
imperijs obedientiſſimum militem, Scilicet, dictator, inquit, condemnatum ſe uniuerſus
exercitus à te ignauiæ ratus, & prope ignominiæ cauſa deſtitutum ſine armis, orauit me,
ut ſuam cauſam apud te agerem. Equidem, ſicubi loco ceſſum, ſi terga data hoſti, ſi
ſigna fœde amiſſa obijci nobis poſſent; tamen hoc à te impetrari æquum cenſerem, ut
nos uirtute culpam noſtram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria pate-
reris, etiam ad Aliam fuſæ legiones, eandem, quam per pauorem amiſerant, patriam,
profectæ poſtea ab Veijs, uirtute recuperauere. Nobis, deum benignitate, felicitate tua,
populiq́ue R. & res & gloria eſt integra. quanquam de gloria uix dicere auſim, ſi nos
& hoſtes haud ſecus, quàm fœminas, abditos intra uallum omnibus contumelijs elu-
dunt: & tu imperator noſter, quod ægrius patimur, exercitum tuum ſine animis, ſine ar- I
mis, ſine manibus iudicas eſſe: &, prius quàm expertus nos eſſes, de nobis ita deſpera-
ſti, ut te mancorum ac debilium ducem iudicares eſſe. quid enim aliud eſſe cauſæ cre-
damus, cur ueteranus dux, fortiſſimus bello, compreſſis, quod aiunt, manibus ſedeas?
utcunque enim ſe habeat res, te de noſtra uirtute dubitaſſe uideri, quàm nos de tua, ue-
rius eſt. Sin autem non tuum iſtuc, ſed publicum eſt conſilium; & conſenſus aliquis pa-
trum, non Gallicum bellum, nos ab urbe, à penatibus noſtris ablegatos tenet: quæſo ut,
quæ dicam, non à militibus imperatori dicta cenſeas, ſed à plebe patribus: quæ, ſicut uos
ueſtra habeatis conſilia, ſic ſe ſua habituram dicat. Quis tandem ſuccenſeat milites nos eſ-
ſe, non ſeruos ueſtros? ad bellum, non in exilium miſſos? ſi quis det ſignum, in aciem edu-
cat, ut uiris ac Romanis dignũ ſit, pugnaturos: ſi nihil armis opus ſit, ocium Romæ potius,
quàm in caſtris, acturos. hęc dicta ſint patribus. Te, imperator milites tui oramus, ut no- K
bis pugnandi copiã facias. tum uincere cupimus, tũ duce te uincere; tibi lauream inſignẽ
deferre; tecũ triumphantes urbẽ inire; tuũ ſequentes currum, Iouis optimi maximi templũ
gratantes ouanteſq́. adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undi-
que, ut ſignum daret, ut capere arma iuberet, clamabant. Dictator, quanquam rem bonam
exemplo haud probabili actam cenſebat, tamen facturum, quod milites uellent, ſe rece-
pit: Tulliumq́. ſecreto, quænam hæc res ſit, aut quo acta more, percõtatur. Tullius magno-
pere à dictatore petere, ne ſe oblitum diſciplinæ militaris, ne ſui, néue imperatoriæ maie-
ſtatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme auctoribus ſimilis eſſet, non ſubtraxiſſe
ſe ducẽ, ne quis alius, qualem mota creare multitudo ſoleret, exiſteret. Nam ſe quidem ni

hil

A hil non arbitrio imperator is acturum. illi quoque tamen uidendum magnopere eſſe, ut
exercitum in poteſtate haberet: differri non poſſe: adeo concitatos animos ipſos ſibi lo-
cum ac tempus pugnandi ſumpturos, ſi ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur,
iumenta forte paſcentia extra uallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in
eos ſaxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana ſtatione clamor ortus, ac procurſum utrin-
que eſt. iamq́. haud procul iuſto prælio res erant; ni celeriter diremptum certamen per cē
turiones eſſet. affirmata certe eo caſu Tullij apud dictatorem fides eſt: nec recipiente iam
dilationem re, in poſterum diem edicitur acie pugnaturos. dictator tamen, ut qui magis
animis, quàm uiribus, fretus ad certamen deſcenderet, omnia circumſpicere atque agita-
re cœpit, ut arte aliqua terrorem hoſtibus incuteret. ſolerti animo rem nouam excogitat:
qua deinde multi noſtri atque externi imperatores, noſtra quoque quidam ætate uſi ſunt.
B mulis ſtrata detrahi iubet: binisq́. tantum centunculis relictis, agaſones partim captiuis,
partim ægrorum armis ornatos imponit. his fere mille effectis centum admiſcet equites,
& nocte ſuper caſtra in montes euadere, ac ſiluis ſe occultare iubet, neque inde ante mo-
ueri, quàm ab ſe acciperent ſignum. ipſe, ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciē
cœpit ſedulo, ut aduerſus montes conſiſteret hoſtis. Inſtructo iam uani terroris apparatu,
qui quidem terror plus pene ueris uiribus profuit; primo credere duces Gallorum non de
ſcenſuros in æquum Romanos; deinde ubi degreſſos repente uiderunt, & ipſi auidi certami
nis in prælium ruunt: priusq́. pugna cœpit, quam ſignum ab ducibus daretur. Acrius inua
ſere Galli dextrum cornu: neque ſuſtineri potuiſſent, ni forte eo loco dictator fuiſſet, Sex.
Tullium nomine increpans, rogitansque, ſiccine pugnaturos milites ſpopondiſſet? ubi illi
clamores ſint arma poſcentium? ubi minæ, iniuſſu imperatoris prælium inituros? en ipſum
C imperatorem clara uoce uocare ad prælium, & ire armatum ante prima ſigna: ecquis ſeque
retur eorum, qui modo ducturi fuerint? in caſtris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant:
itaque tantos pudor ſtimulos admouit, ut ruerent in hoſtium tela, alienatis à memoria pe
riculi animis. hic primo impetus prope uecors turbauit hoſtes: eques deinde emiſſus tur
batos auertit. ipſe dictator, poſtquam labantem una parte uidit aciem, ſigna in læuum cor-
nu confert, quò turbam hoſtium congregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, ſignum,
quod conuenerat, dedit. ubi inde quoque nouus clamor ortus, & tendere obliquo monte
ad caſtra Gallorum uiſi ſunt: tum, metu ne excluderentur, omiſſa pugna eſt, curſuq́. effuſo
ad caſtra ferebantur. ubi cum occurriſſet eis M. Valerius magiſter equitum, qui profligato
dextro cornu obequitabat hoſtium munimentis; ad montes ſiluasq́. uertunt fugam: pluri
miq́. ibi à fallaci equitum ſpecie, agaſonibus excepti ſunt: & eorum, quos pauor pertule-
D rat in ſiluas, atrox cædes poſt ſedatum prælium fuit. nec alius poſt M. Furium, quàm C.
Sulpicius, iuſtiorem de Gallis egit triumphum. auri quoque ex Gallicis ſpolijs ſatis ma-
gnum pondus, ſaxo quadrato ſeptum, in Capitolio ſacrauit. Eodem anno & à conſulibus
uario euentu bellatum. nam Hernici à C. Plautio deuicti, ſubactiq́. ſunt. Fabius collega
eius incaute atque inconſulte aduerſus Tarquinienſes pugnauit: nec in acie tantum ibi cla
dis acceptum, quàm quòd CCCVII milites Romanos captos Tarquinienſes immola-
runt. qua fœditate ſupplicij aliquanto ignominia populi R. inſignior fuit. Acceſſit ad
eam cladem & uaſtatio Romani agri, quam Priuernates, Veliterni deinde incurſione re-
pentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus, Pomptina & Publilia, additæ. Ludi uotiui,
quos M. Furius dictator uouerat, facti. & de ambitu à C. Pœtelio tribuno pl. auctoribus
patribus tum primum ad populum latum eſt: eaq́. rogatione nouorum maxime hominum
E ambitionē, qui nundinas & conciliabula obire ſoliti erant, compreſſam credebant. Haud
æque patribus læta inſequenti anno, C. Marcio, Cn. Manlio conſulibus, de unciario fœno Anno
re à M. Duilio, L. Mænio tribunis pl. rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto eam cupi- CCCXCVIII.
dius ſciuit, accepitque. Ad bella noua, priore anno deſtinata, Faliſci quoque noui ho-
ſtes exorti, duplici crimine; quòd & cum Tarquinienſibus iuuentus eorum militauerat;
& eos, qui Falerios perfugerant, cum male pugnatū eſt, repetentibus fecialibus Romanis
non reddiderant. Ea prouincia Cn. Manlio obuenit: Marcius exercitum in agrum Priuer-
natem, integrum pace longinqua, induxit; militemq́. præda impleuit. ad copiam rerum ad
didit munificentiam; quòd nihil in publicum ſecernendo, augenti rem priuatam militi fa-
uit. Priuernates cum ante mœnia ſua caſtris permunitis conſediſſent; uocatis ad concionē

militibus, Caſtra nunc, inquit, uobis hoſtium, urbemq́. prædæ do; ſi mihi pollicemini uos F
fortiter in acie operam nauaturos, nec prædæ magis, quàm pugnæ, paratos eſſe. Signum
poſcunt ingenti clamore: celſique, & ſpe haud dubia feroces in prælium uadunt. ibi an-
te ſigna Sex. Tullius, de quo ante dictum eſt, exclamat. Aſpice imperator, inquit, quemad-
modum exercitus tuus tibi promiſſa præſtet. piloq́. poſito, ſtricto gladio in hoſtem impe-
tum facit. ſequuntur Tullium anteſignani omnes: primoq́. impetu auertere hoſtem: fu-
ſum inde ad oppidum perſecuti, cum iam ſcalas mœnibus admouerent, in deditionem ur-
bem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero conſule nihil memorabi-
le geſtum: niſi quòd legem nouo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de uiceſima eo-
rum, qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi ærario
additum eſſet, auctores fuerunt. cæterum tribuni pl. non tam lege, quàm exemplo, moti,
nequis poſtea populum ſeuocaret, capite ſanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in G
cõſulis uerba, quamuis pernicioſum populo, ſi id liceret, ferri poſſe. Eodem anno C. Lici-
nius Stolo à M. Popillio Lænate ſua lege X millibus æris eſt damnatus; quòd mille iugerũ
agri cum filio poſſideret, emancipandoq́. filium, fraudem legi feciſſet. Noui conſules inde
Anno cccxcix. M. Fabius Ambuſtus iterum, & M. Popillius Lænas iterum, duo bella habuere; facile alte
rum cum Tiburtibus, quod Lænas geſſit: qui, hoſte in urbem compulſo, agros uaſtauit. Fa-
liſci, Tarquinienſesq́. alterum conſulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit;
quòd ſacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusq́. prælatis, inceſſu furiali militem
Romanum inſueta turbauerunt ſpecie. & tunc quidem uelut lymphati & attoniti munimẽ
tis ſuis trepido agmine inciderunt: deinde, ubi conſules, legatique, ac tribuni, puerorum
ritu uana miracula pauentes irridebant, increpabãtque; uertit animos repente pudor; & in
ea ipſa, quæ fugerant, uelut cæci ruebant. diſcuſſo itaque uano apparatu hoſtium, cum in ip- H
ſos armatos ſe intuliſſent, auerterunt totam aciem; caſtriſq́. etiam eo die potiti, præda in-
genti parta uictores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatum hoſtium, tum ſuum in-
crepantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Etruſcum; & Tarquinienſibus Fali-
ſcisq́. ducibus ad Salinas perueniunt. aduerſus eum terrorem dictator C. Marcius Ruti-
lus primus de plebe dictus, magiſtrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. id ue-
ro patribus indignum uideri, etiam dictaturam iam in promiſcuo eſſe: omniq́. ope impe-
diebant, ne quid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetur ue. eo promptius cuncta,
ferente dictatore, populus iuſſit. profectus ab urbe, utraque parte Tiberis ratibus exerci-
tu, quocunque fama hoſtium ducebat, traiecto, multos populatores agrorum uagos, palan
tes oppreſſit: caſtra quoque nec opinato aggreſſus cepit: & VIII millibus hoſtium captis,
cæteris aut cæſis, aut ex agro Romano fugatis, ſine auctoritate patrum populi iuſſu trium- I
phauit. et quia nec per dictatorem plebeium, nec per conſulem, comitia conſularia ha-
beri uolebant; & alter conſul Fabius bello retinebatur; res ad interregnum redit. Inter-
reges deinceps Q. Seruilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius,
L. Aemilius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambuſtus. In ſecundo interregno orta contentio
eſt, quòd duo patricij conſules creabantur; intercedentibuſque tribunis pl. interrex Fa-
bius aiebat in XII tabulis legem eſſe, ut, quotcunque poſtremum populus iuſſiſſet, id
ius ratumque eſſet: iuſſum populi & ſuffragia eſſe. cumque intercedendo tribuni nihil
aliud, quam ut differrent comitia, ualuiſſent; duo patricij conſules creati ſunt, C. Sulpi-
cius Peticus tertium, M. Valerius Poplicola: eodemq́. die magiſtratum inierunt. Quadrin
An. cd. genteſimo anno, quàm urbs Romana cõdita erat, quinto & triceſimo quàm à Gallis rece-
pta, ablato poſt undecimum annum à plebe conſulatu, patricij conſules ambo ex interre- K
gno magiſtratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertiũ, M. Valerius Poplicola. Empulum eo
anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum: ſiue duorum conſulum auſpi-
cio bellum ibi geſtum eſt, ut ſcripſere quidam: ſeu per idem tempus Tarquinienſium quo-
que ſunt uaſtati agri ab Sulpicio conſule, quo Valerius aduerſus Tiburtes legiones duxit.
Domi maius certamen conſulibus cũ plebe ac tribunis erat. fidei iam ſuæ, non ſolum uir-
tutis ducebant eſſe, ut accepiſſent duo patricij conſulatum, ita ambobus patricijs manda-
re: quin aut toto cedendum eſſe, ſi plebeins iam magiſtratus conſulatus fiat, aut totum poſ
ſidendum; quam poſſeſſionem integram à patribus accepiſſent. Plebs contra fremit. quid
ſe uiuere? quid in parte ciuium cenſeri? ſi, quod duorum hominum uirtute, L. Sextij ac C.

 Licinij,

A Licinij,partum ſit,id obtinere uniuerſi non poſſunt?uel reges,uel decemuiros,uel,ſi quod
triſtius ſit imperij nomen,patiendum eſſe potius,quàm ambos patricios conſules uideāt:
nec inuicē pareatur , atque imperetur ; ſed pars altera in æterno imperio locata, plebem
nuſquam alio natam,quàm ad ſeruiendum,putet,Non deſunt tribuni auctores turbarum:
ſed inter concitatos per ſe omnes uix duces eminent . aliquoties fruſtra in campum de-
ſcenſum cum eſſet , multiq́. per ſeditiones acti comitiales dies:poſtremo,uictæ perſeue-
rantia conſulum plebis eò dolor erupit,ut tribunos,actum eſſe de libertate uociferantes,
relinquendumq́. non campum iam ſolum , ſed etiam urbem captam atque oppreſſam re-
gno patriciorum,mœſta plebs ſequeretur.Conſules relicti à parte populi,per infrequen-
tiam comitia nihilo ſegnius perficiunt . Creati conſules ambo patricij M. Fabius Ambu-
ſtus tertium,T. Quinctius . In quibuſdam annalibus pro T. Quinctio M.Popillium conſu
B lem inuenio.Duo bella eo anno proſpere geſta: cum Tiburtibusq́. ad deditionem pugna
tum:Saſſula ex his urbs capta:cæteraq. oppida eandem fortunam habuiſſent,ni uniuer-
ſa gens,poſitis armis,in fidem conſulis ueniſſet.Triumphatum de Tiburtibus:alioquin mi
tis uictoria fuit.In Tarquinienſes acerbe ſæuitum,multis mortalibus in acie cæſis:ex ingē
ti captiuorum numero CCCLVIII delecti nobiliſſimus quiſque,qui Romam mitteretur;
uulgus aliud trucidatum . nec populus in eos , qui miſſi Romam erant , mitior fuit . me-
dio in foro omnes uirgis cæſi , ac ſecuri percuſſi . id pro immolatis in foro Tarquinien-
ſium Romanis pœnæ hoſtibus redditum. Res bello bene geſtæ , ut Samnites quoque
amicitiam peterent , effecerunt . legatis eorum comiter ab ſenatu reſponſum ; fœdere in
ſocietatem accepti . Non eadem domi , quæ militiæ , fortuna erat plebi Romanæ. nam
etſi,unciario fœnore facto , leuata uſura erat ; ſorte ipſa obruebantur inopes , nexumq́.
C inibant . eo nec patricios ambos conſules , nec comitiorum curam , publicaue ſtudia præ
priuatis incommodis plebs ad animum admittebat . conſulatus uterque apud patricios
manet . conſules creati, C.Sulpicius Peticus quartum , M. Valerius Poplicola iterum . In An.cdii.
bellum Etruſcum intentam ciuitatem,quia Cæritem populum miſericordia conſanguini
tatis Tarquinienſibus adiunctum fama ferebat,legati Latini ad Volſcos conuertere,nun-
ciantes exercitum conſcriptum armatumq́. iam ſuis finibus imminere : inde populabun-
dos in agrum Romanum uenturos eſſe . cenſuit igitur ſenatus neutram negligendam rem
eſſe . utroque legiones ſcribi , conſulesq́. ſortiri prouincias iuſſit . Inclinauit deinde pars
maior curæ in Etruſcum bellum,poſtquam literis Sulpicij conſulis,cui Tarquinij prouin-
cia euenerat,cognitum eſt depopulatum agrum circa Romanas Salinas,prædæq́. partem
in Cæritum fines auectam , & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuiſ-
D ſe . itaque Valerium conſulem, Volſcis oppoſitum, caſtraq́. ad finem Tuſculanum haben
tem, reuocatum inde ſenatus dictatorem dicere iuſſit . T. Manlium L. F. dixit . is cum ſibi
magiſtrum equitum A. Cornelium Coſſum dixiſſet,conſulari exercitu contentus, ex au-
ctoritate patrum,ac populi iuſſu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tan-
quam in uerbis hoſtium uis maior ad bellum ſignificandum , quàm in ſuis factis , qui per
populationem Romanos laceſſierant , eſſet , etiam uerus belli terror inuaſit : & , quàm
non ſuarum uirium ea dimicatio eſſet, cernebant : pœnitebatq́. populationis ; & Tarqui-
nienſes execrabantur defectionis auctores : nec arma aut bellum quiſquam apparare,ſed
pro ſe quiſque legatos mitti iubebat ad petendam erroris ueniam . Legati ſenatum cum
adiſſent, ab ſenatu reiecti ad populum, deos rogauerunt , quorum ſacra bello Gallico ac-
cepta rite procuraſſent,ut Romanos florentes ea ſui miſericordia caperet,quæ ſe rebus af
E fectis quondam populi R.cepiſſet : conuerſiq́. ad delubra Veſtæ, hoſpitium flaminum Ve
ſtaliumq́. ab ſe caſte ac religioſe cultum inuocabant . Eane meritos crederet quiſquam ,
hoſtes repente ſine cauſa factos ? aut,ſi quid hoſtiliter feciſſent , conſilio id magis , quàm
furore , lapſos feciſſe , ut ſua uetera beneficia , locata præſertim apud tam gratos , nouis
corrumperent maleficijs ? florentemq́. populum R.ac feliciſſimum bello,ſibi deſumerent
hoſtem , cuius afflicti amicitiam cepiſſent ? ne appellarent conſilium , quæ uis ac neceſſi-
tas appellanda eſſet . tranſeuntes agmine infeſto per agrum ſuum Tarquinienſes,cum prę
ter uiā nihil petiſſent,traxiſſe quoſdam agreſtiū populationis eius,quæ ſibi crimini detur,
comites:eos,ſeu dedi placeat,dedere ſe paratos eſſe; ſeu ſupplicio affici , daturos pœnas .
Cære, ſacrarium populi R. diuerſorium ſacerdotum,ac receptaculum Romanorum ſacro

rum, intactum inuiolatumq́. crimine belli, hoſpitio Veſtalium cultisq́. dijs darent. Mo- F
uit populum non tam cauſa præſens, quàm uetus meritum, ut maleficij, quàm beneficij,
potius immemores eſſent. itaque pax populo Cæriti data: induciasq́. in centum annos
factas in ſenatuſconſulta referri placuit. In Faliſcos eodem noxios crimine uis belli con-
uerſa eſt: ſed hoſtes nuſquam inuenti. cum populatione peragrati fines eſſent, ab oppu-
gnatione urbium temperatum: legionibusq́. Romam reductis, reliquum anni muris tur-
ribusq́. reficiendis conſumptum, & ædes Apollinis dedicata eſt. Extremo anno comitia
conſularia certamen patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus paſſuros comitia ha-
beri, ni ſecundum Liciniam legem haberentur; dictatore obſtinato tollere potius totum è
republica conſulatum, quàm promiſcuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur co
mitijs cum dictator magiſtratu abiſſet, res ad interregnum redijt. Infeſtam inde patribus
plebem interreges cum accepiſſent, ad undecimum interregem ſeditionibus certatũ eſt. G
Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris ingraueſcen-
tis erat: curæq́. priuatæ in certaminibus publicis erumpebant. quorum tædio patres L.
Cornelium Scipionem interregem concordiæ cauſa obſeruare legem Liciniam comitijs
Anno cdiii. conſularibus iuſſere. P. Valerio Poplicolæ datus è plebe collega C. Marcius Rutilus. In-
clinatis ſemel in concordiam animis, noui conſules fœnebrem quoque rem, quæ diſtine-
re unanimos uidebatur, leuare aggreſſi, ſolutionem alieni æris in publicam curam uerte-
runt, quinqueuiris creatis, quos menſarios ab diſpenſatione pecuniæ appellarunt. meri-
ti æquitate curaq́; ſunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus eſſent.
fuere autem C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q. Publilius, & Ti. Aemilius:
qui rem difficillimam tractatu, & plerunque parti utrique, ſemper certe alteri grauem,
cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura, ſuſtinuerunt. H
tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum, quàm facultatibus, aut ærarium
menſis cum ære in foro poſitis diſſoluit, ut populo prius caueretur; aut æſtimatio æquis
rerum precijs liberauit; ut non modo ſine iniuria, ſed etiam ſine querimonijs partis utriuſ-
que, exhauſta uis ingens æris alieni ſit. Terror inde uanus belli Etruſci, cum coniuraſ-
ſe duodecim populos fama eſſet, dictatorem dici coegit. dictus in caſtris (eò enim
ad conſules miſſum ſenatuſconſultum eſt) C. Iulius: magiſter equitum ei adiectus L. Ae
milius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. tentatum domi per dictatorem, ut ambo
patricij conſules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpicius,
& M. Fabius interpoſiti obtinuere, quod dictator fruſta tetenderat, mitiore iam plebe ob
recens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij conſules crearentur. Creati ipſe C. Sul
picius Peticus, qui prior interregno abijt, & T. Quinctius Pennus. quidam Cæſonem, I
Anno cdiiii. alij Caium nomen Quinctio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliſcum Quinctius,
Sulpicius Tarquinienſe, nuſquam acie congreſſo hoſte, cum agris magis, quàm cum ho-
minibus, urẽdo populandoque, geſſerunt bella. cuius lentæ uelut tabis ſenio uicta utriuſ-
que pertinacia populi eſt, ut primum à conſulibus, dein permiſſu eorũ ab ſenatu inducias
peterent. in quadraginta annos impetrauerunt. ita poſita duorum bellorum, quæ immi-
nebant, cura, dum aliqua ab armis quies eſſet; quia ſolutio æris alieni multarum rerum
mutauerat dominos, cenſum agi placuit. cæterum cum cenſoribus creandis indicta co-
mitia eſſent; profeſſus ſe petere cenſuram C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de
plebe fuerat, concordiam ordinum turbauit. quod uidebatur quidem tempore alie-
no feciſſe; quia ambo tum forte patricij conſules erant, qui rationem eius ſe habitu-
ros negabant: ſed & ipſe conſtantia inceptum obtinuit; & tribuni, omni ui recuperãdo ius K
conſularibus comitijs amiſſum, adiuuerunt. & cum ipſius uiri maieſtas nullius honoris fa
ſtigium non æquabat: tum per eundem, qui ad dictaturam aperuiſſet uiam, cenſuram quo-
que in partem uocari plebs uolebat. Nec uariatum comitijs eſt, quin cum Manlio Cneo
cenſor Marcius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terro
re belli, ſed ne Licinia lex comitijs conſularibus obſeruaretur. magiſter equitum dictato
ri additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura potentiorem eum conſenſum patrũ conſula
Anno cdv. ribus comitijs fecit, quàm cenſorijs fuerat. M. Popillius Lænas à plebe cõſul, ab patribus
L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illuſtriorem plebeium conſulẽ fecit. nã cum
ingentem Gallorum exercitum in agro Latino caſtra poſuiſſe nunciatum eſſet; Scipione

graui

A grauí morbo implicito, Gallicum bellum Popillio extra ordinem datum. is, impigre exer
citu ſcripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iu-
niores iuſſiſſet, ſignaq. eodem quæſtores ex ærario deferre; quatuor expletis legionibus,
quod ſuperfuit militum, P. Valerio Poplicolæ prætori tradidit, auctor patribus ſcribendi
alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus ſubſidium reip. eſſet. Ipſe, iam ſatis om
nibus inſtructis, comparatisque, ad hoſtem pergit. cuius ut prius noſceret uires, quàm
periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum caſtris Gallorum capere potuit, ual
lum ducere cœpit. gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul uiſis Romanorum
ſignis, ut extemplo prælium initura, explicuiſſet aciem; poſtquam neque in æquum demiſ
ti agmen uidit, & cum loci altitudine, tum uallo etiam tegi Romanos, perculſos pauore
rata, ſimul opportuniores, quòd intenti tum maxime operi eſſent, truci clamore aggredi-
B tur. Ab Romanis nec opus intermiſſum, (triarij erant qui muniebant) & ab haſtatis
principibusque, qui pro munitoribus intenti armatiq. ſteterant, prælium initum. Præter
uirtutem locus quoque ſuperior adiuuit, ut pila omnia haſtæque non, tanquam ex æquo,
omiſſa, uana, quod plerunque fit, caderent, ſed omnia librata ponderibus figerentur. one
ratiq. telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant
ſcuta, cum curſu pene in aduerſum ſubiſſent, primo incerti reſtitere: dein, cum ipſa cun-
ctatio & his animos minuiſſet, & auxiſſet hoſti, impulſi retro ruere alij ſuper alios, ſtra-
gemque inter ſe cæde ipſa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quàm fer-
ro necati. necdum certa Romanis uictoria erat. alia in campum degreſſis ſupererat mo-
les, nanque multitudo Gallorum ſenſum omnem talis damni exuperans, uelut noua rur-
ſus exoriente acie, integrum militem aduerſus uictorem hoſtem ciebat. ſtetitq. ſuppreſ-
C ſo impetu Romanus; & quia iterum feſſis ſubeunda dimicatio erat; & quòd conſul, dum
inter primores incautus agitat, læuo humero matari prope traiecto, ceſſerat parumper ex
acie. iamq. omiſſa cunctando uictoria erat, cum conſul, uulnere alligato, reuectus ad pri-
ma ſigna, Quid ſtas miles? inquit. non cum Latino Sabinoque hoſte res eſt, quem ui-
ctum armis, ſocium ex hoſte facias. in belluas ſtrinximus ferrum: hauriendus aut dandus
eſt ſanguis. propuliſtis à caſtris; ſupina ualle præcipites egiſtis; ſtratis corporibus ho-
ſtium ſuperſtatis. complete eadem ſtrage campos, qua montes repleſtis. nolite expecta-
re, dum ſtantes nos fugiant. inferenda ſunt ſigna, & uadendum in hoſtem. His adhorta-
tionibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum; cuneis deinde in me-
dium agmen perrumpunt. inde barbari diſſipati, quibus nec certa imperia, nec duces eſ-
ſent, uertunt impetum in ſuos; fuſiq. per campos, & præter caſtra etiam ſua fuga prælati,
D quod editiſſimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. con-
ſul non ultra caſtra inſecutus, quia & uulnus degrauabat, & ſubijcere exercitum pugna feſ
ſum nouo labori nolebat, à perſequendo hoſte continuit, tumulis ab hoſte occupatis.
præda omni caſtrorum militi data, uictorem exercitum, opulentumq. Gallicis ſpolijs Ro-
mam reduxit. moram triumpho uulnus conſulis attulit. eademq. cauſa dictatoris deſide-
rium ſenatui fecit; ut eſſet, qui, ægris conſulibus, comitia haberet. dictator L. Furius Ca-
millus dictus, addito magiſtro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit patribus poſſeſſio-
nem priſtinam conſulatus. ipſe ob id meritum ingenti patrum ſtudio creatus conſul, colle An. CDVI.
gam P. Claudium Craſſum dixit. Priuſquam inirent noui conſules magiſtratum, trium-
phus à Popillio de Gallis actus magno fauore plebis: muſſantesq. inter ſe rogitabant, nũ
quem plebeij conſulis pœniteret: ſimul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ ſpretæ
E mercedẽ conſulatum, priuata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorẽ, cepiſſet, ut ſe ipſe
conſulem dictator crearet. Annus multis uarijsq. motibus fuit inſignis. Galli ex Albanis
montibus, quia hiemis uim pati nequiuerant, per cãpos, maritimaq. loca uagi populaban-
tur: mare infeſtum claſſibus Græcorum erat, oraq. litoris Antiatis, Laurensq. tractus, &
Tiberis oſtia: ut prædones maritimi cum terreſtribus congreſſi, ancipiti ſemel prælio de-
certarint, dubijq. diſceſſerint, in caſtra Galli, Græci retro ad naues, uictos ſe, an uictores
putarent. Inter hæc longe maximus extitit terror. concilia populorum Latinorũ ad lucũ
Ferentinæ habita: reſponſumq. haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum,
abſiſterent imperare ijs, quorum auxilio egerent: Latinos pro ſua libertate potius, quàm
pro alieno imperio, laturos arma. Inter duo ſimul bella externa, defectione etiam ſocio-

rum ſenatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuiſſet; extendere om F
nes imperij uires conſules delectu habendo iuſſit: ciuili quippe ſtandum exercitu eſſe;
quando ſocialis cœtus deſereret. Vndique non urbana tantum, ſed etiam agreſti iuuen-
tute decem legiones ſcriptæ dicuntur quaternum millium & ducenorum peditum, equi-
tumq. trecenorum. quem nunc nouum exercitum, ſi qua externa uis ingruat, hæ uires po
puli R. quas uix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facile efficiant. adeo in quę
laboramus ſola creuimus, diuitias, luxuriamque. Inter cætera triſtia eius anni, conſul al-
ter P. Claudius in ipſo belli apparatu moritur: redierantq. res ad Camillum: cui unico
conſuli, uel ob aliam dignationem haud ſubijciendam dictaturæ, uel ob omen fauſtum ad
Gallicum tumultum cognominis; dictatorem arrogari haud ſatis decorum uiſum eſt pa-
tribus. Conſul, duabus legionibus urbi præpoſitis, octo cum L. Pinario prætore diuiſis,
memor paternæ uirtutis, Gallicum ſibi bellum extra ſortem ſumit; prætorem maritimam G
oram tutari, Græcosq. arcere litoribus iuſſit. & cum in agrum Pomptinum deſcendiſſet;
quia neque in campis congredi, nulla cogente re, uolebat; &, prohibendo populationi-
bus, quos rapto uiuere neceſſitas cogeret, ſatis domari credebat hoſtem; locum idoneum
ſtatiuis delegit. ubi cum ſtationibus quieti tempus tererent, Gallus proceſſit, magnitudi-
ne atque armis inſignis: quatiensq. ſcutum haſta, cum ſilentium feciſſet, prouocat per in-
terpretem unum ex Romanis, qui ſecum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus mili-
tum, adoleſcens: qui haud indigniorem eo decore ſe, quàm T. Manlium, ratus, prius ſci-
ſcitatus conſulis uoluntatem, in medium armatus proceſſit. Minus inſigne certamen hu-
manum numine interpoſito deorum factum. nanque conſerenti iam manum Romano cor-
uus repente in galea conſedit, in hoſtem uerſus. quod primo, ut augurium cœlo miſſum,
lætus accepit tribunus: precatus deinde, ſi diuus, ſi diua eſſet, qui ſibi præpetem miſiſſet, H
uolens propitius adeſſet. dictu mirabile, tenuit non ſolum ales captam ſemel ſedem, ſed,
quotieſcunque certamen initum eſt, leuans ſe alis, os oculosq. hoſtis roſtro & unguibus
appetijt: donec territum prodigij talis uiſu, oculisq. ſimul ac mente turbatum Valerius
obtruncat. coruus è conſpectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrinque ſtatio-
nes fuere. poſtquam ſpoliare corpus cæſi hoſtis tribunus cœpit, nec Galli ſe ſtatione te-
nuerunt; & Romanorum curſus ad uictorem etiam ocyor fuit. ibi circa iacentis Galli
corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur. iam non manipulis proximarum ſta
tionum, ſed legionibus utrinque effuſis res geritur. Camillus lætum militem uictoria tri-
buni, lætum tam præſentibus ac ſecundis dijs, ire in prælium iubet. oſtentansq. inſignem
ſpolijs tribunum, Hunc imitare miles, aiebat: & circa iacentem ducem ſterne Gallorum
cateruas. Dij hominesq. illi affuere pugnæ; depugnatumque haudquaquam certamine I
ambiguo cum Gallis eſt. adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum erat, utra
que acies animis præceperat. inter primos, quorum concurſus alios exciuerat, atrox præ-
lium fuit: alia multitudo prius, quàm ad coniectum teli ueniret, terga uertit. primo per
Volſcos Falernumq. agrum diſſipati ſunt: inde Apuliam ac mare inferum petierunt. Con
ſul, concione aduocata, laudatum tribunum decem bobus aureaq. corona donat. ipſe iuſ-
ſus ab ſenatu bellum maritimum curare, cum prætore iunxit caſtra. ibi, quia res trahi ſe-
gnitia Græcorum non committentium ſe in aciem, uidebantur, dictatorem comitiorum
cauſa T. Manlium Torquatum ex auctoritate ſenatus dixit. Dictator, magiſtro equitum
A. Cornelio Coſſo dicto, conſularia comitia habuit, æmulumq. decoris ſui abſentem M.
Valerium Coruum (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo fauore populi, treis & ui
ginti natum annos, conſulem renunciauit. collega Coruo, de plebe, M. Popillius Lænas K
AN. CDVII. quartum conſul futurus datus eſt. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis geſta res:
nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Poſtremo cum litoribus arcerentur, aqua
etiam præter cætera neceſſaria uſui deficiente, Italiam reliquere. cuius populi ea, cuiusq.
gentis claſſis fuerit, nihil certi eſt. maximæ Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim. nam ulte-
rior Græcia ea tempeſtate inteſtino feſſa bello, iam Macedonum opes horrebat. Exerci-
tibus dimiſſis, cum & foris pax, & domi concordia ordinum ocium eſſet; ne nimis lætæ
res eſſent, peſtilentia ciuitatem adorta coegit ſenatum imperare decemuiris, ut libros Si-
byllinos inſpicerent: eorumq. monitu lectiſternium fuit. Eodem anno Satricum ab An-
tiatibus colonia deducta reſtitutaq. urbs quam Latini diruerant. Et cum Carthaginienſi-
bus

A bus legatis Romæ fœdus ictum,cum amicitiam ac ſocietatem petentes ueniſſent. Idem
ocium domi foriſq. manſit T. Manlio Torquato,C. Plautio conſulibus:ſemunciarium tan AN.CDVIII.
tum ex unciario fœnus factum, & in penſiones equas in triennium,ita ut quarta præſens
eſſet,ſolutio æris alieni diſpenſata eſt. & ſic quoque parte plebis affecta, fides tamen pu-
blica priuatis difficultatibus potior ad curam ſenatui fuit.leuatæ maximæ res,quia tributo
ac delectu ſuperſeſſum. Tertio anno poſt Satricum reſtitutum à Volſcis,M. Valerius Cor- AN.CDIX.
uus ſecundum conſul cum C. Pœtelio factus, cum ex Latio nunciatum eſſet legatos ab
Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum; prius quàm plus hoſtium
fieret,Volſcis arma inferre iuſſus,ad Satricum exercitu infeſto pergit. quo cum Antiates,
alijq. Volſci præparatis iam ante, ſiquid ab Roma moueretur, copijs occurriſſent, nulla
mora inter infenſos diutino odio dimicandi facta eſt. Volſci, ferocior ad rebellandum,
B quàm ad bellandum,gens,certamine uicti,fuga effuſa Satrici mœnia petunt. & ne in mu-
ris quidem ſatis firma ſpe,cum corona militum cincta iam ſcalis caperetur urbs, ad qua-
tuor millia,præter multitudinem imbellem,ſeſe dedidere. oppidum dirutum atque incen-
ſum. ab æde tantum matris Matutæ abſtinuere ignem. præda omnis militi data. extra præ
dam quatuor millia deditorum habita, eos uinctos conſul ante currum triumphans egit:
uenditis deinde,magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem ca-
ptiuam ſeruorum fuiſſe ſcribant. idq. magis ueriſimile eſt, quàm deditos uenijſſe. Hos AN.CDX.
conſules ſecuti ſunt M. Fabius Dorſo, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bel-
lum ab repentina populatione cœptum. metuque, ne id factum populi unius, conſilium
omnis nominis Latini eſſet,dictator uelut aduerſus armatum iam Latium L. Furius crea-
tus,magiſtrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum, quod per magnos tu-
C multus fieri ſolitum erat,iuſtitio indicto delectus ſine uacationibus habitus eſſet;legiones,
quantum maturari potuit,in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis,quàm hoſtium,animi
inuenti. prima itaque acie debellatum eſt.dictator tamen,quia & ultro bellum intulerant,
& ſine detrectatione ſe certamini offerebant; deorum quoque opes adhibendas ratus,in-
ter ipſam dimicationem,ædem Iunoni Monetæ uouit. cuius damnatus uoti, cum uictor
Romam reuertiſſet,dictatura ſe abdicauit. ſenatus duumuiros ad eam ædem pro amplitu-
dine populi R. faciendam creari iuſſit, Locus in arce deſtinatus,quæ area ædium M. Man
lij Capitolini fuerat. Conſules dictatoris exercitu ad bellum Volſcum uſi,Sotam ex hoſti
bus,incautos adorti,ceperunt, Anno poſt,quàm uota erat,ædes Monetæ dedicatur,C.Mar AN.CDXI.
cio Rutilo tertium,T.Manlio Torquato iterum conſulibus. prodigium extemplo dedica-
tionem ſecutum,ſimile uetuſto montis Albani prodigio. nanque & lapidibus pluit, & nox
D interdiu uiſa intendi. libriſq. inſpectis,cum plena religione ciuitas eſſet,ſenatui placuit di
ctatorem feriarum conſtituendarum cauſa dici. dictus P. Valerius Poplicola. magiſter
equitum ei Q. Fabius Ambuſtus datus eſt. non tribus tantum ſupplicatum ire placuit,ſed
finitimos etiam populos: ordoq. ijs,quo quiſque die ſupplicarent,ſtatutus. Iudicia eo an-
no populi triſtia in fœneratores facta,quibus ab ædilibus dicta dies eſſet,traduntur. Et res,
haud ulla inſigni ad memoriam cauſa,ad interregnum redijt. Ex interregno,ut id actum ui
deri poſſet,ambo patricij conſules creati ſunt,M. Valerius Coruus tertium,A. Cornelius AN.CDXII.
Coſſus. Maiora iam hinc bella & uiribus hoſtium,& longinquitate uel regionum,uel tem
porum ſpatio,quibus bellatum eſt,dicentur. nanque eo anno aduerſus Samnites, gentem
opibus armiſq. ualidam,mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte geſtum Pyrrhus
hoſtis,Pyrrhum Pœni ſecuti. quanta rerum moles,quoties in extrema periculorum uen-
E tum,ut in hanc magnitudinem,quæ uix ſuſtinetur,erigi imperium poſſet. Belli autem cau-
ſa cum Samnitibus Romanis,quum ſocietate amicitiaq. iuncti eſſent, extrinſecus uenit,
non orta inter ipſos eſt. Samnites Sidicinis iniuſta arma, quia uiribus plus poterant, cum
intuliſſent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis ſeſe coniun-
gunt. Campani magis nomen ad præſidium ſociorum,quàm uires,cum attuliſſent, fluen-
tes luxu ab duratis uſu armorum in Sidicino pulſi agro, in ſe deinde molem omnem belli
uerterunt. nanque Samnites,omiſſis Sidicinis,ipſam arcem finitimorum Campanos ador-
ti,unde æque facilis uictoria, prædæ atque gloriæ plus eſſet; Tifata imminentes Capuæ
colles cum præſidio firmo occupaſſent, deſcendunt inde quadrato agmine in planitiem,
quæ Capuam Tifataq. interiacet. ibi rurſus acie dimicatum: aduerſoq. prælio Campani
intra

intra mœnia compulſi, cum, robore iuuentutis ſuæ acciſo, nulla propinqua ſpes eſſet, coa- F
cti ſunt ab Romanis petere auxilium. legati introducti in ſenatum, maxime in hanc ſen-
tentiam locuti ſunt. Populus nos Campanus legatos ad uos patres conſcripti miſit, ami-
citiam in perpetuum, auxilium præſens à uobis petitum. quam ſi ſecundis rebus noſtris
petiſſemus; ſicut cœpta celerius, ira infirmiore uinculo contracta eſſet. tunc enim, ut qui
ex æquo nos ueniſſe in amicitiam meminiſſemus, amici forſitan pariter ac nunc, ſubiecti
atque obnoxij uobis minus eſſemus. nunc miſericordia ueſtra conciliati, auxilioq́. in du-
bijs rebus defenſi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni
ope diuina humanaq́. indigni uideamur. Neque herculè, quòd Samnites priores amici ſo-
cijq́. uobis facti ſunt, ad id ualere arbitror, ne nos in amicitiam ſuſcipiamur; ſed ut uetuſta-
te & gradu honoris nos præſtent. neque enim fœdere Samnitium, ne qua noua iungere-
tis fœdera, cautum eſt. Fuit quidem apud uos ſemper ſatis iuſta cauſa amicitiæ, uelle eum G
uobis amicum eſſe, qui uos appeteret. Campani, etſi fortuna præſens magnifice loqui
prohibet, non urbis amplitudine, non agri ubertate ulli populo, præterquam uobis, ceden-
tes, haud parua, ut arbitror, acceſſio bonis rebus ueſtris, in amicitiam, uenimus ueſtram.
Aequis Volſcisq́. æternis hoſtibus huius urbis, quandocunque ſe mouerint, ab tergo eri-
mus: & quod uos pro ſalute noſtra priores feceritis; id nos pro imperio ueſtro & gloria
ſemper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos uosq́. ſunt, quod propediem futu-
rum ſpondet & uirtus & fortuna ueſtra, continens imperium uſque ad nos habebitis.
Acerbum & miſerum eſt, quod fateri nos fortuna noſtra cogit. eò uentum eſt patres con-
ſcripti, ut aut amicorum, aut inimicorum Campani ſimus. ſi defenditis, ueſtri: ſi deſeritis,
Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem, ueſtris, an Samnitium uiri-
bus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, ueſtram miſericordiam, ue- H
ſtrumq́. auxilium æquum eſt patere; ijs tamen maxime, qui, eam implorantibus alijs, au-
xilium dum ſupra uires ſuas præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſitatem uenerunt. quanquã
pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis: cum uideremus finitimum populum nefa-
rio latrocinio Samnitium peti, & ubi conflagraſſent Sidicini, ad nos traiectutum illud in-
cendium eſſe. nec enim nunc, quia dolent iniuriam acceptam Samnites, ſed quia gaudent
oblatam ſibi eſſe cauſam, oppugnatum nos ueniunt. an, ſi ultio iræ hæc, & non occaſio cu-
piditatis explendæ eſſet, parum fuit, quòd ſemel in Sidicino agro, iterum in Campania ip-
ſa legiones noſtras cecidere? quę eſt iſta tam infeſta ira, quam per duas acies fuſus ſanguis
explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, prædas hominum atque pecu-
dum actas, incendia uillarum, ac ruinas, omnia ferro ignique uaſtata. hiſcine ira expleri
non potuit? ſed cupiditas explenda eſt: ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere I
urbem pulcherrimam, aut ipſi poſſidere uolunt. ſed uos potius Romani beneficio ueſtro
occupate eam, quàm illos habere per maleficium ſinatis. Non loquor apud recuſantem
iuſta bella populum; ſed tamen, ſi oſtenderitis auxilia ueſtra, ne bello quidem arbitror uo-
bis opus fore. uſque ad nos contemptus Samnitium peruenit, ſupra non aſcendit. itaque
umbra ueſtri auxilij, Romani, tegi poſſumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipſi
fuerimus, ueſtrum id omne exiſtimaturi. Vobis arabitur ager Campanus: uobis Capua
urbs frequentabitur: conditorum, parentum, deorum immortalium numero nobis eritis:
nulla colonia ueſtra erit, quæ nos obſequio erga uos fideq́. ſuperet. Annuite patres con-
ſcripti nutum numenque ueſtrum inuictum Campanis, & iubete ſperare incolumem Ca-
puam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis proſequente creditis nos
illinc profectos? quàm omnia uotorum lacrymarumq́. plena reliquiſſe? in qua nunc ex- K
pectatione ſenatum populumq́. Campanum, coniuges liberosq́. noſtros eſſe? ſtare om-
nem multitudinem ad portas, uiam hinc ferentem proſpectantes, certum habeo, quid il-
lis nos, patres conſcripti, ſolicitis ac pendentibus animis renunciare iubeatis. alterum re-
ſponſum ſalutem, uictoriam, lucem ac libertatem; alterum, ominari horreo, quæ ferat.
Proinde ut aut de ueſtris futuris ſocijs atque amicis, aut nuſquam ullis futuris nobis con-
ſulite. Summotis deinde legatis, cum conſultus ſenatus eſſet, etſi magnæ parti urbs ma-
xima opulentiſſimaq́. Italiæ, uberrimus ager, mariq́. propinquus, ad uarietates annonæ
horreum populi R. fore uidebatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit; reſponditq́.
ita ex auctoritate ſenatus conſul. Auxilio uos Campani dignos cenſet ſenatus: ſed ita uo-

biſcum

A biſcum amicitiam inſtitui par eſt,ne qua uetuſtior amicitia ac ſocietas uioletur. Samnites nobiſcum fœdere iuncti ſunt. itaq. arma deos prius, quàm homines, uiolatura, aduerſus Samnites uobis negamus: legatos,ſicut fas iusque eſt, ad ſocios atque amicos precatum mittemus,ne qua uobis uis fiat. Ad ea princeps legationis (ſic enim domo mandatum at tulerat) Quandoquidem, inquit,noſtra tueri aduerſus uim atque iniuriam iuſta ui non uul tis, ueſtra certe defendetis. itaque populum Campanum urbemq. Capuam, agros delubra deum, diuina humanaq. omnia in ueſtram patres conſcripti populiq. R. ditionem dedimus; quicquid deinde patiemur, dediticij ueſtri paſſuri. Sub hæc dicta omnes manus ad conſules tendentes, pleni lacrymarum, in ueſtibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres uice fortunarum humanarum, ſi ille præpotens opibus populus,luxuria ſuperbiaq. clarus,à quo paulo ante auxilium finitimi petiſſent,adeo infractos gereret animos,ut ſe ip B ſe ſuaq. omnia poteſtatis alienæ faceret: tum iam fides agi uiſa, deditos non prodi: nec factarum æqua Samnitium populum cenſebāt, ſi agrum urbemq. per deditionem factam populi R. oppugnarent. legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, ut preces Campanorum,reſponſum ſenatus amicitiæ Samnitium memor,deditionem poſtremo factam,Samnitibus exponerent: peterent pro ſocietate amicitiaque, ut dediticijs ſuis parcerent; neque in eum agrum, qui populi R. factus eſſet, hoſtilia arma inferrent. ſi leniter agendo parum proficerent; denunciarent Samnitibus, populi R. ſenatusq. uerbis, ut Capua urbe, Campanoq. agro abſtinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeo eſt ferociter reſponſum, ut non ſolum geſturos ſe eſſe dicerent id bellum, ſed magiſtratus eorum è curia egreſſi, ſtantibus legatis, præfectos cohortium uocarent, ijsq. clara uoce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplo proficiſcerentur.

C Hac legatione Romam relata, poſitis omnium aliarum rerum curis, patres fecialibus ad res repetendas miſſis, belloque,quia non redderentur,ſolenni more indicto,decreuerunt, ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: iuſſuq. populi conſules ambo cū duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam,Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurum,hic ad Saticulam caſtra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eò nanque omnem belli molem inclinaturam cenſebant) occurrunt. ſimul in Campanos ſtimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda,nunc ad accerſenda aduerſus ſe auxilia. ut uero caſtra Romana uiderunt; ferociter pro ſe quiſque ſignum duces poſcere,affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus, tentandi hoſtis cauſa, haud ita multos moratus dies, ſignum pugnæ propoſuit, paucis ſuos adhortatus, Ne nouum bellum eos, nouusq. hoſtis D terreret: quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magisque in imbelles gentes eos prodire. ne Sidicinorum Campanorumq. cladibus, Samnitium æſtimarent uirtutem. qualeſcunque inter ſe certauerint, neceſſe fuiſſe alteram partem uinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaq. ſua, quàm uirtute hoſtium, uictos eſſe. Quid autem eſſe, duo proſpera in tot ſeculis bella Samnitium aduerſus tot decora populi R. qui triumphos pene plures,quàm annos,ab urbe condita numeret; qui omnia circa ſe,Sabinos,Etruriam, Latinos,Hernicos, Aequos, Volſcos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos,tot prælijs cæſos,poſtremo in mare ac naues fuga compulerit? cum gloria belli ac uirtute ſua quenque fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auſpicioq. ineunda pugna ſit; utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator ſit, uerbis tantum ferox, operum militarium expers; an qui & ipſe tela tractare,pro- E cedere ante ſigna, uerſari media in mole pugnæ ſciat. Facta mea,non dicta,uos milites,inquit, ſequi uolo; nec diſciplinam modo, ſed exemplum etiam à me petere. non factionibus modo, nec per coitiones uſitatas nobilibus, ſed hac dextra mihi tres conſulatus,ſummamq. laudem peperi. Fuit, cum hoc dici poterat: Patricius enim eras,& à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia iſta conſulatum, quo urbs hæc conſulem, habuit. nunc iam nobis patribus, uobisque plebeijs promiſcuus conſulatus patet; nec generis, ut ante, ſed uirtutis eſt præmium. proinde ſummum quodque ſpectate milites decus. Non, ſi mihi nouum hoc Corui cognomen dijs auctoribus homines dediſtis, Poplicolarum uetuſtum familiæ noſtræ cognomen memoria exceſſit. ſemper ego plebem Romanam militiæ domique, priuatus, in magiſtratibus paruis magnisque, æque tribunus

nus ac conſul, eodem tenore per omnes deinceps conſulatus, colo, atque colui. Nunc, F
quod inſtat, diis bene iuuantibus, nouum atque integrum de Samnitibus triumphum
mecum petite. Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud
grauate munia obeundo. in ludo præterea militari, cum uelocitatis uiriumque inter ſe
æquales certamina ineunt, comiter facilis uincere ac uinci uultu eodem: nec quenquam
aſpernari parem, qui ſe offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alie
næ, quàm ſuæ dignitatis, memor: &, quo nihil populariu eſt, quibus artibus petierat
magiſtratus, iiſdem gerebat. itaque uniuerſus exercitus incredibili alacritate adhortatio-
nem proſecutus ducis, caſtris egreditur. Prælium, ut quod maxime unquam, pari ſpe,
utrinque æquis uiribus, cum fiducia ſui, ſine contemptu hoſtium commiſſum eſt. Sam-
nitibus ferociam augebant nouæ res geſtæ, & paucos ante dies geminata uictoria: Roma-
nis contra quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi æqualis uictoria. utriſque G
tamen nouus hoſtis curam addebat. pugna indicio fuit, quos geſſerint animos. nanque
ita conflixerunt, ut aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum conſul, trepida
tionem iniiciendam ratus, quando ui pelli non poterant; equitibus immiſſis turbare pri-
ma ſigna hoſtium conatur. quos ubi nequicquam tumultuantes in ſpatio exiguo uoluere
turmas uidit, nec poſſe aperire in hoſtes uiam, reuectus ad anteſignanos legionum, cum
deſiluiſſet ex equo, Noſtrum, inquit, peditum illud milites eſt opus. agitedum, ut me uide
ritis, quacunque inceſſero in aciem hoſtium, ferro uiam facientem; ſic pro ſe quiſque ob-
uios ſternite. illa nunc omnia, qua nunc erectæ micant haſtæ, patefacta ſtrage uaſta cerne-
tis. Hæc dicta dederat, cum equites conſulis iuſſu diſcurrunt in cornua, legionibusq́. in
mediam aciem aperiunt uiam. Primus omnium conſul inuadit hoſtem; &, cum quo for-
te contulit gradum, obtruncat. hoc ſpectaculo accenſi, dextra læuaq́. ante ſe quiſque me H
morandum prælium ciet. ſtant obnixi Samnites; quanquam plura accipiunt, quàm inſe-
runt, uulnera. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa ſigna Samnitium, fuga
ab nulla dum parte erat. adeo morte ſola uinci deſtinauerant animis. itaque Romani, cum
effluere iam laſſitudine uires ſentirent, & diei haud multum ſupereſſe, accenſi ira concitãt
ſe in hoſtem. tum primum referri pedem, atque inclinari rem in fugam apparuit: tum ca-
pi, occidi Samnis. nec ſuperfuiſſent multi, ni nox uictoriam magis, quàm prælium, dire-
miſſet. & Romani fatebantur nunquam cum pertinaciore hoſte conflictum: & Samnites,
cum quæreretur, quænam prima cauſa tam obſtinatos mouiſſet in fugam, oculos ſibi Ro-
manorum ardere uiſos aiebant, ueſanosq́. uultus, & furentia ora: inde plus, quàm ex alia
ulla re, terroris ortum. quem terrorem non pugnæ ſolum euentu, ſed nocturna profectio-
ne confeſſi ſunt. Poſtero die uacuis hoſtium caſtris Romanus potitur: quò ſe omnis Cam I
panorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope clade in
Samnio fœdatum eſt. nam ab Saticula profectus Cornelius conſul exercitum incaute in
ſaltum caua ualle peruium, circaq́. inſeſſum ab hoſte, induxit, nec prius, quàm recipi tuto
ſigna non poterant, imminentem capiti hoſtem uidit. Dum id moræ Samnitibus eſt, quo-
ad totum in uallem infimam demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conſpicit u-
num editum in ſaltu collem, imminentem hoſtium caſtris, aditu arduum impedito agmi-
ni, expeditis haud difficilem. itaque conſuli territo animi, Vidésne tu, inquit, A. Corne-
li, cacumen illud ſupra hoſtem? Arx illa eſt ſpei ſalutisq́. noſtræ, ſi eam, quam cæci relique
re Samnites, impigre capimus. nec tu mihi plus, quàm unius legionis principes haſtatoſ-
que, dederis: cum quibus ubi euaſero in ſummum, perge hinc omni liber metu, teque &
exercitum ſerua. neque enim moueri hoſtis, ſubiectus nobis ad omnes ictus, ſine ſua per- K
nicie poterit. nos deinde aut fortuna populi R. aut noſtra uirtus expediet. Collaudatus
à conſule, accepto præſidio uadit occultus per ſaltum; nec prius ab hoſte eſt uiſus, quàm
loco, quem petebat, appropinquauit. inde admiratione pauentibus cunctis, cum omnium
in ſe uertiſſet oculos; & ſpatium conſuli dedit ad ſubducendum agmen in æquiorem lo-
cum; & ipſe in ſummo conſtitit uertice. Samnites dum huc illuc ſigna uertunt; utriuſque
rei omiſſa occaſione, neque inſequi conſulem, niſi per eandem uallem, in qua paulo ante
ſubiectum eum telis ſuis habuerant, poſſunt; nec erigere agmen in captum ſuper ſe ab De
cio tumulum. ſed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propin
quitas loci, atque ipſa paucitas incitat: & nunc circundare undique collem armatis uo-
lunt,

A lunt, ut à conſule Decium intercludant; nunc uiam patefacere,ut degreſſos in uallem ad
oriantur. incertos quid agerent, nox oppreſſit. Decium primum ſpes tenuit,cum ſubeun
tibus in aduerſum collem ex ſuperiore loco ſe pugnaturum; deinde admiratio inceſſit,
quòd nec pugnam inirent; nec, ſi ab eo conſilio iniquitate loci deterrerentur, opere ſe ual
loq́. circundarent. Tum centurionibus ad ſe uocatis: Quænam illa inſcitia belli, ac pigri
tia eſt? aut quonam modo iſti ex Sidicinis Campanisq́. uictoriam pepererunt? huc atque
illuc ſigna moueri, ac modo in unum conferri, modo educi uidetis. opus quidem incipit
nemo, cum iam circundati uallo potuerimus eſſe. tum uero nos ſimiles iſtorum ſimus, ſi
diutius hic moremur,quàm commodum ſit. Agitedum, ite mecum: ut,dum lucis aliquid
ſupereſt,quibus locis præſidia ponant,qua pateat hinc exitus,exploremus. Hæc omnia ſa
gulo gregali amictus,centurionibus item manipularium militum habitu ductis,ne ducem
B circumite hoſtes notarent, perluſtrauit. Vigilijs deinde diſpoſitis,cæteris omnibus teſſe-
ram dari iubet: ubi ſecundæ uigiliæ buccina datum ſignum eſſet,armati cum ſilentio ad ſe
uenirent. quò ubi, ſicut edictum erat, taciti conuenerunt; Hoc ſilentium milites, inquit,
omiſſo militari aſſenſu, in me audiendo ſeruandum eſt. ubi ſententiam meam uobis pere-
gero, tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti tranſibitis: quæ pars maior
erit, eius ſtabitur conſilio. nunc, quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos,nec iner-
tia relictos hic uos circumuenit hoſtis. uirtute cepiſtis locum: uirtute hinc, oportet, eua-
datis. ueniendo huc, exercitum egregium populi Romani ſeruaſtis: erumpendo hinc,
uoſmet ipſos ſeruate. digni eſtis, qui pauci pluribus opem tuleritis, ipſi nullius auxilio
egueritis. Cum eo hoſte res eſt, qui heſterno die delendi omnis exercitus fortuna per ſo-
cordiam uſus non ſit; hunc tam opportunum collem imminentem capiti ſuo non ante ui-
C derit, quàm captum à nobis; nos tam paucos tot ipſe millibus hominum nec aſcenſu ar-
cuerit; nec tenentes locum, cum diei tantum ſupereſſet, uallo circumdederit. quem ui-
dentem ac uigilantem ſic eluſeritis, ſopitum, oportet, fallatis: immo neceſſe eſt. in eo
enim loco res ſunt noſtræ, ut ego uobis magis neceſſitatis ueſtræ index, quàm conſilij au-
ctor ſim. neque enim, maneatis, an abeatis hinc, deliberari poteſt; cum, præter arma, &
animos armorum memores, nihil uobis fortuna reliqui fecerit; fame & ſiti moriendum
ſit,ſi plus,quàm uiros ac Romanos decet, ferrum timeamus. ergo una eſt ſalus, erumpere
hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce autem aliud minus
dubium. quippe ſi lux expectetur, quæ ſpes eſt non uallo perpetuo foſſaq́. nos ſepturum
hoſtem,qui nunc corporibus ſuis ſubiectis undique cinxerit, ut uidetis, collem? atqui ſi
nox opportuna eſt eruptioni, ſicut eſt; hæc profecto noctis aptiſſima hora eſt. ſigno ſecun
D dæ uigiliæ conueniſtis: quod tempus mortales ſomno altiſſimo premit. per corpora ſopi-
ta uadetis,uel ſilentio incautos fallentes, uel ſentientibus clamore ſubito pauorem inie-
cturi. me modo ſequimini, quem ſecuti eſtis. ego eandem, quæ duxit huc, ſequar fortu-
nam. quibus hæc ſalutaria uidentur, agitedum in dextram partem pedibus tranſite. Om
nes tranſierunt: uadentemq́. per intermiſſa cuſtodijs loca Decium ſecuti ſunt. Iam euaſe-
rant media caſtra, cum ſuperſcandens uigilum ſtrata ſomno corpora miles offenſo ſcuto
præbuit ſonitum. quo excitatus uigil, cum proximum mouiſſet, erectiq́. alios concitarēt,
ignari, ciues an hoſtes eſſent; præſidium erumperet,an conſul caſtra cepiſſet: Decius,quā
do non fallerent, clamorem tollere iuſſis militibus,torpidos ſomno, inſuper pauore exani
mat: quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obſiſtere, nec inſequi poterant. Inter
trepidationem tumultumq́. Samnitium,præſidium Romanum,obuijs cuſtodibus cæſis,ad
E caſtra conſulis peruadit. Aliquantum ſupererat noctis,iamq́. in tuto uidebantur eſſe,cum
Decius, Macti uirtute,inquit, milites Romani eſte. ueſtrum iter, ac reditum omnia ſecu-
la laudibus ferent. ſed ad conſpiciendam tantam uirtutem luce ac die opus eſt: nec uos di
gni eſtis, quos cum tanta gloria in caſtra reduces ſilentium ac nox tegat. hic lucem quie-
ti opperiamur. Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, præmiſſo nuncio ad con
ſulem, in caſtra ingenti gaudio concitantur: & teſſera data, incolumes reuerti,qui ſua cor
pora pro ſalute omnium haud dubio periculo obieciſſent,pro ſe quiſque obuiam effuſi lau
dant, gratulantur: ſingulos uniuerſoſque ſeruatores ſuos uocant: dijs laudes grateſque
agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij caſtrenſis triumphus fuit,incedentis per me
dia caſtra cum armato præſidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribu-

num conſuli æquantibus. Vbi ad prætorium uentum eſt, conſul claſſico ad concionē con F
uocat: orſusq́. meritas Decij laudes, interfante ipſo Decio, diſtulit concionem: qui au-
ctor omnia poſthabendi, dum occaſio in manibus eſſet, perpulit conſulem, ut hoſtes, &
nocturno pauore attonitos, & circa collem caſtellatim diſſipatos, aggrederetur. credere
etiam aliquos ad ſe ſequendum emiſſos per ſaltum uagari. Iuſſæ legiones arma capere:
egreſſæq́. caſtris, cum per exploratores notior iam ſaltus eſſet, uia patentiore ad hoſtem
ducuntur. quem incautum improuiſo adortæ, cum palati paſſim Samnitium milites, ple-
rique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra uallum ſe poſſent,
pauentem primum intra caſtra compellunt: deinde caſtra ipſa turbatis ſtationibus capiūt.
Perfertur circa collem clamor; fugatq́. ex ſuis quenque præſidijs. ita magna pars abſenti
hoſti ceſſit. quos intra uallum egerat pauor, (fuere autem ad triginta millia) omnes cæſi,
caſtra direpta. Ita rebus geſtis, conſul aduocata concione, P. Decij non cœptas ſolum G
ante, ſed cumulatas noua uirtute laudes peragit: &, præter militaria alia dona, aurea coro-
na eum, & centum bobus, eximioq́. uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites,
qui in præſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetum, in præſentia ſingulis bobus,
binisq́. priuis tunicis donati. Secundum conſulis donationem legiones gramineam co-
ronam obſidionalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt: altera corona, eiuſ
dem honoris index, à præſidio ſuo impoſita eſt. his decoratus inſignibus bouem eximium
Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui ſecum in expeditione fuerant.
ijſdem militibus legiones libras farris, & ſextarios uini contulerunt. omniaq́. ea ingenti
alacritate per clamorem militarem, indicem omnium aſſenſus, gerebantur. Tertia pugna
ad Sueſſulam commiſſa eſt: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore
iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri ſtatuit. Ab Sueſſula nuncij H
trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium conſulem opem oratum ueniunt. Con-
feſtim ſigna mota: relictisq́. impedimentis caſtrorum ualido præſidio, raptim agitur ag-
men: nec procul ab hoſte locum exiguum, ut quibus, præter equos, cæterorum iumento-
rum calonumq́. turba abeſſet, caſtris cepit. Samnitium exercitus, uelut haud ulla mora
pugnæ futura eſſet, aciem inſtruit: deinde, poſtquam nemo obuius ibat, infeſtis ſignis ad
caſtra hoſtium ſuccedit. ibi ut militem in uallo uidit; miſſiq́. ab omni parte exploratum,
quòd in exiguum orbem contracta caſtra eſſent, paucitatem inde hoſtium colligentes, re-
tulerunt: fremere omnis acies, complendas eſſe foſſas, ſcindendumq́. uallum, & in caſtra
irrumpendum. tranſactumq́. ea temeritate bellum foret, ni duces continuiſſent impetum
militum. cæterum, quia multitudo ſua commeatibus grauis, & prius ſedendo ad Sueſſu-
lam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia eſſet: placuit, dum I
incluſus paueret hoſtis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui ex
peditus, quantum humeris inter arma geri poſſet, frumenti ſecum attuliſſet, defutura om-
nia. Conſul palatos per agros cum uidiſſet hoſtes, ſtationes infrequentes relictas, pau-
cis milites adhortatus, ad caſtra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atque impe-
tu cepiſſet, pluribus hoſtium in tentorijs ſuis, quàm in portis uallóque, cæſis, ſigna capti-
ua in unum locum conferri iuſſit; relictisq́. duabus legionibus cuſtodiæ & præſidij cauſa,
graui edicto monitis, ut, donec ipſe reuertiſſet, præda abſtinerent, profectus agmine inſtru
cto, cum præmiſſus eques uelut indagine diſſipatos Samnites ageret, cædem ingentem fe
cit. nam neque quo ſigno coirent inter ſe, neque utrum caſtra peterent, an longiorem in-
tenderent fugam, territis conſtare poterat. tantumq́. fugæ ac formidinis fuit; ut ad X L.
millia ſcutorum, nequaquam tot cæſis, & ſigna militaria, cum ijs quæ in caſtris capta erāt, K
ad C L X X. ad conſulem deferrentur. Tum in caſtra hoſtium reditum; ibiq́. omnis præ-
da militi data. Huius certaminis fortuna & Faliſcos, cum in inducijs eſſent, fœdus pete-
re ab ſenatu coegit; & Latinos, iam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum uer
tit bellum. neque ita rei geſtæ fama Italiæ ſe finibus tenuit: ſed Carthaginienſes quoque
legatos gratulatum Romam miſere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Iouis
cella poneretur: fuit pondo X X V. Conſules ambo de Samnitibus triumpharunt, ſequē
te Decio inſigni cum laude, donisque; cum, incondito militari ioco, haud minus tribuni
celebre nomen, quàm conſulum eſſet. Campanorum deinde, Sueſſulanorumq́. auditæ le
gationes; precantibusq́. datum, ut præſidium eò in hiberna mitteretur, quo Samnitium

A excurſiones arcerentur. Iam tum minime ſalubris militari diſciplinæ Capua, inſtrumento omnium uoluptatum delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturq́. conſilia in hibernis eodem ſcelere adimendæ Campanis Capuę, per quod illi eam antiquis cultoribus ademiſſent: neque immerito ſuum ipſorum exemplum in eos uerſurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignam agro urbem, qui nec ſe, nec ſua tutari poſſint, quàm uictor exercitus haberet, qui ſuo ſudore, ac ſanguine, inde Samnites depuliſſet? an æquum eſſe, dedititios ſuos illa fertilitate atque amœnitate perfrui, ſe militando feſſos in peſtilenti atque arido circa urbem ſolo luctari? aut in urbe inſidentem tabem creſcentis in dies fœnoris pati? Hæc agitata occultis coniurationibus, necdum uulgata in omnes conſilia inuenit nouus conſul, C. Marcius Rutilus, cui Campania ſorte prouincia euenerat, Q. Seruilio collega ad urbem relicto. itaque cum omnia ea, ſicut geſta

B erant, per tribunos comperta haberet, & ætate, & uſu doctus: quippe qui iam quartum conſul eſſet, dictatorq́. & cenſor fuiſſet: optimum ratus, differendo ſpem, quandocunque uellent, conſilij exequendi, militarem impetum fruſtrari, rumorem diſſipat, in iiſdem oppidis & anno poſt præſidia hibernatura. diuiſa enim erant per Campaniæ urbes: manaue rantq́. à Capua conſilia in exercitum omnem. eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præſentia ſeditio. Conſul, educto in æſtiua milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare miſſionibus turbulentorum hominum inſtituit, alijs emerita dicendo ſtipendia eſſe, alios graues iam ætate, aut uiribus parum ualidos. quidam in commeatus mittebantur, ſinguli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus ſuis hibernaſſent. per ſpeciem etiam militarium uſuum cum alij alio mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem conſul alter Romæ, prætorque, alias ex alijs fingendo mo- An. CDXIII.

C ras, retinebat. Et primo quidem ignari ludificationis, minime inuiti domos reuiſebant. poſtquam neque reuerti ad ſigna primos, nec ferme alium, quàm qui in Cãpania hibernaſſent, præcipueque ex ijs ſeditionis auctores mitti uiderunt: primum admiratio, deinde haud dubius timor inceſſit animos, conſilia ſua emanaſſe: iam quæſtiones, iam iudicia, iam occulta ſingulorum ſupplicia, impotensque & crudele conſulum ac patrum in ſe regnum paſſuros. Hæc, qui in caſtris erant, occultis ſermonibus ſerunt, neruos coniurationis eiectos arte conſulis cernentes. Cohors una, cum haud procul Anxure eſſet, ad Lautulas, ſaltu anguſto inter mare ac montes, conſedit, ad excipiendos, quos conſul alijs atque alijs, ut ante dictum eſt, cauſis mittebat. Iam ualida admodum numero manus erat. nec quicquam ad iuſti exercitus formam, præter ducem, deerat. incompoſiti itaque prædantes in agrum Albanum perueniunt; & ſub iugo Albæ Longæ caſtra uallo cingunt. perfe-

D cto inde opere, reliquum diei de imperatore ſumendo ſententijs decertant, nulli ex præſentibus ſatis fidentes: quem autem ab Roma poſſe acciri? quem patrum, aut plebis eſſe, qui aut ſe tanto periculo ſciens offerat, aut cui ex iniuria inſanientis exercitus cauſa recte committatur? poſtero die, cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus uagis quidam compertum attulerunt, T. Quinctium in Tuſculano agrum colere, urbis honorumq́. immemorem. Patriciæ hic uir gentis erat: cui cum militiæ, magna cum gloria actæ, finem pes alter ex uulnere claudus feciſſet, ruri agere uitam, procul ambitione ac foro, conſtituit. Nomine audito, extemplo agnouere uirum; &, quod bene uerteret, acciri iuſſerunt. ſed parum ſpei erat, uoluntate quicquam facturum. uim adhiberi ac metum placuit. itaque ſilentio noctis cum tectum uillæ, qui ad id miſſi erant, intraſſent, ſomno graui Quinctium oppreſſum, nihil medium, aut imperium atque honorem, aut ubi reſtitaret,

E mortem, ni ſequeretur, denunciantes, in caſtra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: inſigniaq́. honoris exterrito ſubitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere iubent. ſuo magis inde impetu, quàm conſilio ducis, conuulſis ſignis, infeſto agmine ad lapidem octauum uiæ, quæ nunc Appia eſt, perueniunt: iſſentq́. confeſtim ad urbem, ni uenire contra exercitum, dictatoremque aduerſus ſe M. Valerium Coruum dictum, audiſſent, & magiſtrum equitum L. Aemilium Mamercum. Vbi primum in conſpectum uentum eſt, arma ſignaq́. agnouere; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulſit. nondum erant tam fortes ad ſanguinem ciuilem: nec, præter externa, nouerant bella: ultimaq́. rabies ſeceſſio ab ſuis habebatur. itaque iam duces, iam milites utrinque congreſſus quærere ad colloquia. Quinctius, quem armorum etiam pro patria ſatietas

teneret,

teneret, nedum aduerſus patriam: Coruus omnes caritate ciues, præcipue milites, & an- F
te alios ſuum exercitum complexus, ad colloquium proceſſit. Cognito ei extemplo haud
minor ab aduerſarijs uerecundia, quàm ab ſuis ſilentium datum. Deos, inquit, immorta-
les, milites, ueſtros, publicos, meosq. ab urbe proficiſcens ita adoraui, ueniamq. ſupplex
popoſci; ut mihi de uobis concordiæ partæ gloriam, non uictoriam darent: ſatis fuit, erit
que, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda eſt. quod deos immortales inter nuncu
panda uota expopoſci, eius me compotem uoti uos facere poteſtis: ſi meminiſſe uultis nō
uos in Samnio, nec in Volſcis, ſed in Romano ſolo caſtra habere: ſi illos colles, quos cer-
nitis, patriæ ueſtræ eſſe: ſi hunc exercitum ciuium ueſtrorum: ſi me conſulem ueſtrum, cu
ius ductu auſpicioq. priore anno bis legiones Samnitium fudiſtis, bis caſtra ui cêpiſtis.
Ego ſum M. Valerius Coruus, milites; cuius uos nobilitatem beneficijs erga uos, non in-
iurijs ſenſiſtis; nullius ſuperbæ in uos legis, nullius crudelis ſenatuſconſulti auctor; in om- G
nibus meis imperijs in me ſeuerior, quàm in uos. Ac ſi cui genus, ſi cui ſua uirtus, ſi cui
etiam maieſtas, ſi cui honores ſubdere ſpiritus potuerunt; ijs eram natus, id ſpecimen mei
dederam, ea ætate conſulatum adeptus eram, ut potuerim treis & uiginti annos natus con
ſul patribus quoque ferox eſſe, non ſolum plebi. quod meum factum, dictumúe conſulis
grauius, quàm tribuni, audiſtis? Eodem tenore duos inſequentes conſulatus geſſi: eodem
hæc imperioſa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior,
quàm in uos, horreo dicere hoſtes. ergo uos prius in me ſtrinxeritis ferrum, quàm in uos
ego. iſtinc ſigna canent, iſtinc clamor prius incipiet, atque impetus, ſi dimicandum eſt. In
ducite in animum, quod non induxerunt patres auiq. ueſtri; non illi, qui in Sacrum mon-
tem ſeceſſerunt; non hi, qui poſtea Auentinum inſederunt. Expectate, dum uobis ſingu-
lis, ut olim Coriolano, matres coniugesq. crinibus paſſis obuiæ ab urbe ueniant. tum Vol H
ſcorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: uos, Romanus exercitus,
non deſtiteritis impio bello? T. Quincti, quocunque iſtic loco ſeu uolens, ſeu inuitus con
ſtitiſti: ſi dimicandum erit, tum tu in nouiſſimos te recipito: fugeris etiam honeſtius, ter-
gumq. ciui dederis, quàm pugnaueris contra patriam. Nunc ad pacificandum bene, at-
que honeſte inter primos ſtabis, & colloquij huius ſalutaris interpres fueris. Poſtulate
æqua, & ferte: quanquam uel iniquis ſtandum eſt potius, quàm impias inter nos conſera-
mus manus. T. Quinctius plenus lacrymarum ad ſuos uerſus, Me quoque, inquit, mili-
tes, ſi quis uſus mei eſt, meliorem pacis, quàm belli, habetis ducem. non enim illa modo
Volſcus aut Samnis, ſed Romanus uerba fecit, ueſter conſul, ueſter imperator milites, cu
ius auſpicia pro uobis experti, nolite aduerſus uos uelle experiri. qui pugnarent uobiſcum
infeſtius, & alios duces ſenatus habuit: qui maxime uobis ſuis militibus parceret, cui plu I
rimum uos imperatori ueſtro crederetis, eum elegit. Pacem, etiam qui uincere poſſunt,
uolunt. quid nos uelle oportet? quin omiſſis ira & ſpe, fallacibus auctoribus, nos ipſos
noſtraq. omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, T. Quin-
ctius ante ſigna progreſſus, in poteſtate dictatoris milites fore dixit: orauitque, ut cauſam
miſerorum ciuium ſuſciperet, ſuſceptamq. eadem fide, qua remp. adminiſtrare ſolitus eſ-
ſet, tueretur. ſibi ſe priuatim nihil cauere: nolle alibi, quàm in innocentia, ſpem habere.
militibus cauendum, quod apud patres ſemel plebi, iterum legionibus cautum ſit, ne frau
di seceſſio eſſet. Quinctio collaudato, cæteris bonum animum habere iuſſis, dictator
equo citato ad urbem reuectus, auctoribus patribus, tulit ad populum in luco Petelino,
ne cui militum fraudi seceſſio eſſet. Orauit etiam bona uenia Quirites, ne quis eam tem
ioco ſerioúe cuiquam exprobraret. Lex quoque ſacrata militaris lata eſt, ne cuius militis K
ſcripti nomen, niſi ipſo uolente, deleretur: additumq. legi, ne quis, ubi tribunus militum
fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. id propter P. Salonium poſtulatum eſt ab coniura-
tis: qui alternis prope annis tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primi
pili appellant. Huic infenſi milites erant, quòd ſemper aduerſatus nouis conſilijs fuiſſet,
nec particeps eorum eſſet, qui ab Lautulis fugiſſent. itaque cum hoc unum, propter Salo
nium, ab ſenatu non impetraretur, tum Salonius obteſtatus patres conſcriptos, ne ſuum
honorem pluris, quàm concordiam ciuitatis, æſtimarent, perpulit, ut id quoque ferretur.
Aeque impotens poſtulatum fuit, ut de ſtipendio equitum (merebant autem triplex ea
tempeſtate) æra demerentur, quòd aduerſati coniurationi fuiſſent. Præter hæc inuenio
apud

A apud quoſdam, L. Genucium tribunum plebis tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret: itẽ
alijs plebiſcitis cautum, ne quis eundem magiſtratum intra decẽ annos caperet, neu duos
magiſtratus uno anno gereret, utiq. liceret conſules ambos plebeios creari. quæ ſi omnia
conceſſa ſunt plebi, apparet haud paruas uires defectionem habuiſſe. Alijs annalibus pro
ditum eſt, neque dictatorem Valerium dictum, ſed per conſules omnem rem actam: neque
antequam Romam ueniretur, ſed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma con-
ſternatam eſſe: nec in T. Quinctij uillam, ſed in ædes C. Manlij nocte impetum factum,
eumq. à coniuratis comprehenſum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos lo-
co munito conſediſſe: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam, ſed repente, cum in
aciem armati exercitus proceſſiſſent, ſalutationem factam: & permiſtos dextras iungere,
ac complecti inter ſe lacrymantes milites cœpiſſe, coactosq. conſules, cum uiderent auer-
B ſos à dimicatione militum animos, retuliſſe ad patres de concordia reconcilianda. adeo
nihil, præterquam ſeditionem fuiſſe, eamq. compoſitam, inter antiquos rerum auctores
conſtat. Et huius fama ſeditionis, & ſuſceptum cum Samnitibus graue bellum, aliquot
populos ab Romana ſocietate auertit: & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Pri-
uernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incurſione ſubita de
populati ſunt.

EPITOME LIBRI VIII.

LATINI cum Campanis defecerunt, & miſſis legatis ad ſenatum
C *conditionem tulerunt, ut, ſi pacem habere uellent, alterum ex Latinis conſulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapſus eſt, ut exanimaretur. T. Manlius conſul filiũ ſuum, quòd cõtra edictum pugnauerat aduerſum Latinos, quamuis proſpere pugnaſſet, ſecuri percuſſit. Laborantibus in acie Romanis P. Decius deuouit ſe pro exercitu, &, concitato equo, cum in medios hoſtes ſe intuliſſet, interfectus, morte ſua Romanis uictoriam reſtituit. Latini in deditionem uenerunt. T.*
D *Manlio in urbem reuerſo nemo ex iuuẽtute obuiam proceſſit. Minucia uirgo Veſtalis inceſti damnata eſt. Auſonibus uictis, in oppidum ex ijs captum Cales colonia deducta eſt. Item Fregellæ colonia deducta ſunt. Veneficium complurium matronarum deprehenſum, quarum plurimæ ſtatim epotis medicaminibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primum conſtituta eſt. Priuernatibus, cum rebellaſſent, uictis ciuitas data eſt. Palæpolitani bello, & obſidione uicti in deditionem uenerunt. Q. Publilio, qui eos obſederat, primo & imperium prolatum eſt, & pro conſule decretus triumphus. Plebs nexu liberata eſt, propter L. Papirij creditoris libidinem, qui C. Publilio debitori ſuo ſtuprum inferre uoluerat. Cum L. Papirius dictator reuerſus in urbem ab exercitu eſſet propter auſpicia repetenda, Q. Fabius magiſter equitum occaſione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictum eius proſpere aduerſus Samnites pugnauit. ob eam cauſam cum dictator de magiſtro equitum ſupplicium ſumpturus uideretur, Fabius Romam profugit: &, cum cauſa parum proficeret, populi precibus donatus eſt. Res præterea contra Samnites proſpere geſtas continet.*

LIBER VIII.

IAM conſules erant C. Plautius iterũ, L. Aemilius Mamercus, cũ ANNO
Setini Norbaniq. Romã, nuncij defectionis Priuernatiũ, cũ queri CDXIIII.
monijs acceptæ cladis uenerunt. Volſcorũ itẽ exercitũ duce An-
E tiati populo cõſediſſe ad Satricum, allatum eſt. utrunque bellum
Plautio ſorte euenit. Prius Priuernũ profectus, extẽplo acie con
flixit. haud magno certamine deuicti hoſtes: oppidũ captum, red
ditumq. Priuernatibus, præſidio ualido impoſito: agri partes duę
adẽptæ. inde uictor exercitus Satticũ cõtra Antiates ductus. ibi
magna utrinque cæde atrox præliũ fuit. & cum tempeſtas eos, neutro inclinata ſpe, dimi-
cantes diremiſſet, Romani, nihil eo certamine tã ambiguo feſſi, in poſterum diẽ prælium pa
rãt. Volſcis recenſentibus, quot uiros in acie amiſiſſent, haudquaquam idem animus ad ite
randum periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido, ſaucijs, ac parte impe-
dimentorum relicta, abierunt. armorum magna uis tum inter cæſa corpora hoſtium, tũ in

caſtris inuenta eſt. ea Luæ matri dare ſe conſul dixit: fineſq́. hoſtium uſque ad oram mari F
timam eſt depopulatus. Alteri conſuli Aemilio ingreſſo Sabellum agrum, non caſtra Sam
nitium, non legiones uſquam oppoſitæ. ferro igniq́. uaſtantem agros, legati Samnitium
pacem orantes adeunt. à quo reiecti ad ſenatum, poteſtate facta dicendi, poſitis feroci-
bus animis pacem ſibi ab Romanis, belliq́. ius aduerſus Sidicinos petierunt. quæ ſe eo iu
ſtius petere, quòd in amicitiam populi R. ſecundis ſuis rebus, non aduerſis, ut Campani,
ueniſſent: & aduerſus Sidicinos ſumerent arma, ſuos ſemper hoſtes, populi R. nunquam
amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam; nec, ut Campani, auxilium in bello pe-
tiſſent; nec in fide populi R. nec in ditione eſſent. Cum de poſtulatis Samnitium Ti. Ae-
milius prætor ſenatum conſuluiſſet, reddendumque his fœdus patres cenſuiſſent, prætor
Samnitibus reſpondit: Nec, quo minus perpetua cum eis amicitia eſſet, per populum R.
ſtetiſſe: nec contradici, quin, quoniam ipſos belli culpa ſua contracti tædium ceperit, ami- G
citia deintegro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attineat, nihil intercedi, quo minus
Samniti populo pacis belliq́ue liberum arbitrium ſit. Fœdere icto, cum domum reuer-
tiſſent, extemplo inde exercitus Romanus deductus, annuo ſtipendio, & trium menſium
frumento accepto; quod pepigerat conſul, ut tempus inducijs daret, quoad legati rediſ-
ſent. Samnites copijs ijſdem, quibus uſi aduerſus Romanum bellum fuerant, contra Si-
dicinos profecti, haud in dubia ſpe erant maturc urbis hoſtium potiundæ. Tum ab Sidi-
cinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri eſt: deinde, poſtquam patres, ut ſeram eam, ul
timaq́. tandem neceſſitate expreſſam, aſpernabantur; ad Latinos iam ſua ſponte in arma
motos facta eſt. ne Campani quidem (adeo iniuriæ Samnitium, quàm beneficij Romano
rum memoria præſentior erat) his ſe armis abſtinuere. Ex his tot populis unus ingens
exercitus duce Latino fines Samnitium ingreſſus, plus populationibus quàm prælijs cla- H
dium fecit. & quanquam ſuperiores certaminibus Latini erant; haud inuiti, ne ſæpius di
micandum foret, agro hoſtium exceſſere. id ſpatium Samnitibus datum eſt Romam lega-
tos mittendi. qui cum adijſſent ſenatum, conqueſti eadem ſe fœderatos pati, quæ hoſtes
eſſent paſſi, precibus infimis petiere, ut ſatis ducerent Romani uictoriam, quam Samniti-
bus ex Campano Sidicinoq́. hoſte eripuiſſent: ne uinci etiam ſe ab ignauiſſimis populis ſi
nerent. Latinos Campanoſque, ſi ſub ditione populi R. eſſent, pro imperio arcerent Sam
niti agro: ſin imperium abnuerent, armis coercerent. Aduerſus hæc reſponſum anceps da
tum, quia fateri pigebat, in poteſtate ſua Latinos iam non eſſe, timebantq́ue, ne arguendo
abalienarent. Campanorum aliam conditionem eſſe, qui non fœdere, ſed per deditionem
in fidem ueniſſent. itaque Campanos, ſeu uelint, ſeu nolint, quieturos: in fœdere Latino
nihil eſſe, quod bellare, cum quibus ipſi uelint, prohibeantur. Quod reſponſum, ſicut du- I
bios Samnites, quidnam facturum Romanum cenſerent, dimiſit; ita Campanos metu ab-
alienauit; Latinos, uelut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. itaque
per ſpeciem aduerſus Samnites belli parandi, crebra concilia indicentes, omnibus conſul
tationibus inter ſe principes occulte Romanum coquebant bellum. huic quoque aduer-
ſus ſeruatores ſuos bello Campanus aderat. ſed quanquam omnia de induſtria celaban-
tur, priuſque, quàm mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hoſtem uolebant: tamē
per quoſdā priuatis hoſpitijs neceſſitudinibuſq́. coniunctos indicia coniurationis eius Ro
mam emanarunt. iuſſiſq́. ante tēpus conſulibus abdicare ſe magiſtratu, quo maturius no-
ui cōſules aduerſus tantā molē belli crearētur; religio inceſſit, ab eis, quorū imminutū im-
periū eſſet, comitia haberi. itaque interregnū initū. duo interreges fuerūt, M. Valerius, ac
An. CDXV. M. Fabius. is creauit conſules T. Manliū Torquatū tertium, P. Decium Murem. Eo anno K
Alexandrum Epiri regem in Italiam claſſem appuliſſe conſtat. quod bellum, ſi prima fatis
proſpera fuiſſent, haud dubie ad Romanos perueniſſet. Eadem ætas rerum magni Ale-
xandri eſt: quem ſorore huius ortum, in alio tractu orbis, inuictum bellis iuuenem, fortu-
na morbo extinxit. Cæterum Romani, etſi defectio ſociorum nominiſq́. Latini haud du-
bia erat; tamen, tanquam de Samnitibus, non de ſe curam agerent, decem principes Lati-
norum Romam euocauerunt, quibus imperarent quæ uellent. Prætores tum duos La-
tini habebant, L. Annium Setinum, & L. Numicium Circeienſem, ambos ex colonijs
Romanis: per quos præter Signiam, Velitraſque, & ipſas colonias Romanas, Volſci etiam
exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. haud cuiquam dubium erat, ſuper

A quare accirentur. itaque concilio prius habito prætores, quàm Romam proficiſcerentur,
euocatos ſe ab ſenatu docent Romano, &, quæ actum iri ſecum credant, quidnam ad ea re
ſponderi placeat, referunt. Cum aliud alij cenſerent, tum Annius: Quanquam ipſe ego re
tuli, quid reſponderi placeret; tamen magis ad ſummam rerum noſtrarum pertinere arbi
trot, quid agendum nobis, quàm quid loquendum ſit. facile erit, explicatis conſilijs, accõ
modare rebus uerba. nam ſi etiam nunc ſub umbra fœderis æqui ſeruitutem pati poſſu-
mus; quid abeſt quin, proditis Sidicinis, non Romanorum ſolum, ſed Samnitium quoque
dicto pareamus, reſpondeamusq́. Romanis, nos, ubi innuerint, poſituros arma? ſin au-
tem tandem libertatis deſiderium remordet animos; ſi fœdus eſt; ſi ſocietas, æquatio iu-
ris eſt; ſi conſanguineos nos Romanorum eſſe, quod olim pudebat, nunc gloriari licet;
ſi ſocialis illis exercitus is eſt, quo adiuncto duplicent uires ſuas, quem ſecernere ab ſe
B conſules bellis proprijs ponendis ſumendisque nolint: cur non omnia æquantur? cur
non alter ab Latinis conſul datur? ubi pars uirium, ibi & imperij pars eſt. Eſt quidem
nobis hoc per ſe haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam caput Latio eſſe:
ſed, ut amplum uideri poſſet, diuturna patientia fecimus. Atqui ſi quando unquam con-
ſociandi imperij, uſurpandæ libertatis tempus optaſtis; en hoc tempus adeſt, & uirtute
ueſtra, & deum benignitate uobis datum. Tentaſtis patientiam, negando militem. quis
dubitat exarſiſſe eos, cum plus ducentorum annorum morem ſolueremus? pertulerunt ta
men hunc dolorem. Bellum noſtro nomine cum Pelignis geſſimus. qui ne noſtrorum qui
dem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil interceſſerunt. Sidicinos in fidem
receptos, Campanos ab ſe ad nos deſciſſe, exercitus nos parare aduerſus Samnites fœde-
ratos ſuos audierunt: nec mouerunt ſe ab urbe. unde hæc illis tanta modeſtia, niſi à con-
C ſcientia uirium & noſtrarum & ſuarum? Idoneos auctores habeo, querentibus de nobis
Samnitibus ita reſponſum ab ſenatu Romano eſſe, ut facile appareret, ne ipſos quidem
iam poſtulare, ut Latium ſub Romano imperio ſit. Vſurpate modo poſtulando eo, quod
illi uobis taciti concedunt. ſi quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipſe audiente non
populo R. modo ſenatuque, ſed Ioue ipſo, qui Capitolium incolit, profiteor me dictu-
rum, ut, ſi nos in fœdere ac ſocietate eſſe uelint, conſulem alterum ab nobis, ſenatusque
partem accipiant. Hæc ferociter non ſuadenti ſolum, ſed pollicenti, clamore & aſſenſu
omnes permiſerunt, ut ageret, diceretq́. quæ è rep. nominis Latini, fideque ſua uideren-
tur. Vbi eſt Romam uentum, in Capitolio ei ſenatus datus eſt. ibi cum T. Manlius con-
ſul egiſſet cum eis ex auctoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: An-
nius, tanquam uictor armis Capitolium cepiſſet, non legatus iure gentium tutus loquere
D tur, Tempus erat, inquit, T. Manli, uosq́. patres conſcripti, tandem iam uos nobiſcum
nihil pro imperio agere, cum florentiſſimum deum benignitate nunc Latium armis uiriſ-
que, Samnitibus bello uictis, Sidicinis Campanisq́. ſocijs, nunc etiam Volſcis adiunctis,
uideretis; colonias quoque ueſtras Latinum Romano prætuliſſe imperium. ſed quoniam
uos, regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum: nos, quanquam ar-
mis poſſumus aſſerere Latium in libertatem, conſanguinitati tamen hoc dabimus, ut con
ditiones pacis feramus æquas utriſque; quando uires quoque æquari dijs immortalibus
placuit. Conſulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: ſenatus partem æquã
ex utraque gente eſſe: unum populum, unam remp. fieri. &, ut imperij eadem ſedes ſit,
idemq́. omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi neceſſe eſt; quod utriſque
bene uertat, ſit hæc ſane patria potior, & Romani omnes uocemur. Forte ita accidit, ut
E parem ferociæ huius & Romani conſulem T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit
iram, ut, ſi tanta dementia patres conſcriptos cepiſſet, ut ab Setino homine leges accipe-
rent, gladio cinctum in ſenatum uenturum ſe eſſe palam diceret, & quemcunque in curia
Latinum uidiſſet, ſua manu interempturum. & conuerſus ad ſimulacrum Iouis, Audi Iu-
piter hæc ſcelera, inquit, audite ius faſque. peregrinos conſules, & peregrinum ſenatum
in tuo Iupiter augurato templo captus, atque ipſe oppreſſus, uiſurus es? hæccine fœde-
ra Tullus Romanus rex cum Albanis patribus ueſtris Latini, hæc L. Tarquinius uobi-
ſcum poſtea fecit? non uenit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeo & cladium
ueſtrarum ueterum, & beneficiorum noſtrorum erga uos, obliti eſtis? Cum conſulis uo-
cem ſubſecuta patrum indignatio eſſet, proditur memoriæ, aduerſus crebram imploratio

nem deum, quos teſtes fœderum ſæpius inuocabant conſules, uocem Annij ſpernentis F
numina Iouis Romani auditam. certe cum commotus ira ſe ab ueſtibulo templi citato
gradu proriperet, lapſus per gradus, capite grauiter offenſo impactus imo ita eſt ſaxo, ut
ſopiretur. exanimatum, auctores quoniam non omnes ſunt, mihi quoque in incerto reli-
ctum ſit; ſicut inter fœderum ruptorum teſtationem ingenti fragore cœli procellam effu-
ſam. nam & uera eſſe, & apte ad repræſentandam iram deum ficta poſſunt. Torquatus
miſſus ab ſenatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium uidiſſet, exclamat ita, ut
populo patribusq́. audita uox pariter ſit: Bene habet. dij pium mouete bellum. eſt cœle-
ſte numen: es magne Iupiter: haud fruſtra te patrem deum hominumq́. hac ſede ſacraui-
mus. Quid ceſſatis Quirites, uosq́. patres conſcripti arma capere dijs ducibus? ſic ſtra-
tas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacentem uideris. Aſſenſu popu
li excepta uox conſulis, tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiſcentes cura magi- G
ſtratuum magis, qui iuſſu conſulis proſequebantur, quàm ius gentium ab ira impetuq́. ho
minum tegeret. Conſenſit & ſenatus bellum, conſulesque, duobus ſcriptis exercitibus,
per Marſos Pelignosq́. profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quò iam Lati
ni ſocijq́. conuenerant, caſtra locant. ibi in quiete utrique conſuli eadem dicitur uiſa ſpe-
cies uiri maioris, quàm pro humano habitu, auguſtiorisque, dicentis, Ex una acie impera
torem, ex altera exercitum dijs Manibus matriq́. Terræ deberi: utrius exercitus impera-
tor legiones hoſtium, ſuperq́. eas ſe deuouiſſet, eius populi partisq́. uictoriam fore. Hos
ubi nocturnos uiſus inter ſe conſules contulerunt; placuit auerruncandæ deum iræ uicti-
mas cædi; ſimul ut ſi extis eadem, quæ ſomno uiſa fuerant, portenderentur, alterutet con-
ſulum fata impleret. ubi reſponſa aruſpicum inſidenti iam animo tacitæ religioni cōgrue-
runt, tum adhibitis legatis tribunisque, & imperijs deum propalam expoſitis, ne mors uo H
luntaria conſulis exercitum in acie terreret; comparant inter ſe, ut ab utra parte cedere
Romanus exercitus cœpiſſet, inde ſe cōſul deuoueret pro populo R. Quiritibusque. Agi-
tatum etiam in concilio eſt, ut, ſi quando unquam ſeuero ullum imperio bellum admini-
ſtratum eſſet, tunc uti diſciplina militaris ad priſcos redigeretur mores. curam acuebat,
quòd aduerſus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, inſtitutis ante
omnia militaribus congruentes. milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tri-
bunis compares collegæque, ijſdem præſidijs, ſæpe ijſdem manipulis permiſti fuerant. per
hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt conſules, ne quis extra ordinem in hoſtem
pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes di-
miſſi erant, T. Manlius conſulis filius ſuper caſtra hoſtium cum ſuis turmalibus euaſit, ut
uix teli iactu ab ſtatione proxima abeſſet. ibi Tuſculani erant equites. præerat Geminius I
Metius, uir tum genere inter ſuos, tum factis clarus. is ubi Romanos equites, inſignemq́.
inter eos præcedentem conſulis filium (nam omnes inter ſe utique, illuſtres uiri noti erāt)
cognouit, Vnáne, ait, turma Romani cum Latinis ſocijsq́. bellum geſturi eſtis? quid in-
terea conſules, quid duo exercitus conſulares agent? Aderunt in tempore, Manlius in-
quit, & cū illis aderit Iupiter ipſe fœderum à uobis uiolatorum teſtis, qui plus poteſt, pol-
letque. Si ad Regillum lacum ad ſatietatem ueſtram pugnauimus, hic quoque efficiemus
profecto, ne quid minus, quàm acies uobis, & collata ſigna nobiſcum, cordi ſint. Ad ea
Geminius paululum ab ſuis equo prouectus, Visne igitur, dum dies iſta uenit, qua magno
conatu exercitus moueatis, interea tu ipſe congredi mecum, ut noſtro duorū iam hinc euē
tu cernatur, quantum eques Latinus Romano præſtet? Mouet ferocem animum iuuenis
ſeu ira, ſeu detrectandi certaminis pudor, ſeu inexuperabilis uis fati. oblitus itaque impe K
rij patrij, conſulumq́. edicti, præceps ad id certamen agitur, quo uinceret, an uinceretur,
haud multum intereſſet. equitibus cæteris uelut ad ſpectaculū ſummotis, ſpatio, quod ua-
cui interiacebat cāpi, aduerſos concitant equos: & cum infeſtis cuſpidibus concurriſſét,
Manlij cuſpis ſuper galeam hoſtis Metij trans ceruicem equi elapſa eſt. circumactis dein-
de equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius conſurrexiſſet, ſpiculum inter aures equi
fixit. ad cuius uulneris ſenſum cum equus prioribus pedibus erectis magna ui caput qua-
teret, excuſſit equitem: quem cuſpide parmaq́. innixum, attollentem ſe à graui caſu, Man
lius ab iugulo, ita ut per coſtas ferrum emineret, terræ affixit. ſpolijsq́. lectis ad ſuos reue
ctus, cum ouante gaudio turma, in caſtra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit,
ignarus

A ignarus facti, futurique, laus an pœna merita eſſet. Vt me omnes, inquit, pater, tuo ſanguine ortum uere ferrent, prouocatus equeſtria hæc ſpolia capta ex hoſte cæſo porto. Quod ubi audiuit conſul, extemplo filium auerſatus, concionem claſſico uocari iuſſit. quæ ubi frequens conuenit; Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neque imperium conſulare, neque maieſtatem patriam ueritus, aduerſus edictum noſtrum, extra ordinem in hoſtem pugnaſti, &, quantum in te fuit, diſciplinam militarem, qua ſtetit ad hanc diem Romana res, ſoluiſti; meq. in eam neceſſitatem adduxiſti, ut aut reip. mihi, aut mei, meorumq. obliuiſcendum ſit: nos potius noſtro delicto plectemur, quàm reſp. tanto ſuo damno noſtra peccata luat. triſte exemplum, ſed in poſterum ſalubre iuuentuti erimus. me quidem cum ingenita caritas liberum, tum ſpecimen iſtud uirtutis, deceptum uana imagine decoris, in te mouet: ſed cum aut morte tua ſancienda ſint conſulum imperia, aut impunitate in perpe-

B tuum abroganda; nec te quidem, ſi quid in te noſtri ſanguinis eſt, recuſare cenſeam, quin diſciplinam militarem, culpa tua prolapſam, pœna reſtituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio; nec aliter, quàm in ſe, quiſque diſtrictam cernentes ſecurim, metu magis, quàm modeſtia, quieuere. itaque, uelut emerſo ab admiratione animo, cum ſilentio defixi ſtetiſſent; repente, poſtquam ceruice cæſa fuſus eſt cruor, tum libero conqueſtu coortæ uoces ſunt, ut neque lamentis, neque execrationibus parceretur; ſpolijsq. contectum iuuenis corpus, quantum militaribus ſtudijs funus ullum concelebrari poteſt, ſtructo extra uallum rogo cremaretur; Manlianaque imperia non in præſentia modo horrenda, ſed exempli etiam triſtis in poſterum eſſent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quòd cuſtodiæ, uigiliæque, & ordo ſtationum intentioris ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, cum deſcenſum

C in aciem eſt, ea ſeueritas profuit. Fuit autem ciuili maxime bello pugna ſimilis. adeo nihil apud Latinos diſſonum ab Romana rep. præter animos, erat. Clypeis antea Romanis uſi ſunt: deinde, poſtquam ſtipendiarij facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecere: &, quod antea phalanges ſimiles Macedonicis, hoc poſtea manipulatim ſtructa acies cœpit eſſe. poſtremo in plures ordines inſtruebantur. ordo ſexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. prima acies haſtati erant, manipuli quindecim, diſtantes inter ſe modicum ſpatium. manipulus leueis uicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat. Leues autem, qui haſtam tantum geſaq. gererent, uocabantur. hæc prima frons in acie florem iuuenum pubeſcentium ad militiam habebat. Robuſtior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus eſt nomen. hos ſequebantur ſcutati omnes, inſignibus maxime armis. hoc XXX manipulorum agmen antepilanos appellabant; quia ſub ſignis

D iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unuſquiſque tres partes habebat, earum unamquanque primum pilum uocabant. tribus ex uexillis conſtabat. uexillum CLXXXVI homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem ſpectatæ uirtutis: ſecundum rorarios, minus roboris ætate factiſque: tertium accenſos, minimæ fiduciæ manum; eo & in poſtremam aciem reijciebantur. ubi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pugnam inibant. ſi haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat. haſtati ſequebantur. triarij ſub uexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus, quàm uallo ſepta inhorreret acies, tenentes. ſi apud principes quoque haud ſatis proſpere eſſet pugnatū, à prima acie ad triarios ſenſim referebantur. inde, rē ad triarios rediſ-

E ſe, cū laboratur, prouerbio increbruit. triarij conſurgentes, ubi in interualla ordinū ſuorū principes & haſtatos recepiſſent, extemplo compreſſis ordinibus uelut claudebant uias: unoq. continenti agmine, iā nulla ſpe poſt relicta, in hoſtem incedebant. id erat formidoloſiſſimum hoſti, cum, uelut uictos inſecuti, nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. ſcribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adijciebatur: qui ea tempeſtate hoſtes erant Romanis, eodemq. ordine inſtruxerant aciem. nec uexilla cum uexillis tantum, uniuerſi haſtati cum haſtatis, principes cum principibus, ſed centurio quoque cum centurione, ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſe ſciebat. Duo primi pili ex utraque acie inter triarios erant; Romanus corpore haudquaquam ſa-

tis ualidus, cæterum ſtrenuus uir, peritusq. militiæ; Latinus uiribus ingens, bellatorq. F
primus; notiſſimi inter ſe, quia ſemper pares ordines duxerunt. Romano haud ſatis fiden
ti uiribus, iam Romæ permiſſum erat ab conſulibus, ut ſubcenturionem ſibi, quem uellet,
legeret, qui tutaretur eum ab uno deſtinato hoſte. isq. iuuenis in acie oblatus, ex centu-
rione Latino uictoriam tulit. Pugnatum eſt haud procul radicibus Veſuuij montis, quà
uia ad Veſerim ferebar. Romani conſules prius, quàm educerent in aciem, immola-
uerunt. Decio caput iecinoris à familiari parte cæſum aruſpex dicitur oſtendiſſe: alio-
quin acceptam dijs hoſtiam eſſe: Manlium egregie litaſſe. Atqui bene habet, inquit
Decius, ſi ab collega proſpere litatum eſt. Inſtructis, ſicut ante dictum eſt, ordinibus,
proceſſe in aciem. Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo utrinque æquis
uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu haſtati Romani nõ
ferentes impreſſionem Latinorum, ſe ad principes recepere. In hac trepidatione Decius G
conſul M. Valerium magna uoce inclamat: Deorum, inquit, ope Valeri opus eſt. age-
dum pontifex publicus populi R. præi uerba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pon
tifex eum togam prætextam ſumere iuſſit, & uelato capite, manu ſubter togam ad men-
tum exerta, ſuper telum ſubiectum pedibus ſtantem ſic dicere. Iane, Iupiter, Mars pater,
Quirine, Bellona, Lares, diui Nouenſiles, dij Indigetes, diui, quorum eſt poteſtas noſtro-
rum, hoſtiumque, dijq. Manes, uos, precor, ueneror, ueniam peto, feroque; uti populo R.
Quiritium uictoriamq. proſperetis; hoſtesq. populi Romani Quiritium terrore, formidi-
ne, morteq. afficiatis. Sicut uerbis nuncupaui, ita pro rep. Quiritium, exercitu, legioni-
bus, auxilijs populi R. Quiritium, legiones, auxiliaq. hoſtium mecum dijs Manibus, Tellu
riq. deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, maturæq. collegæ ſe de-
uotum pro exercitu nunciare. ipſe incinctus cinctu Gabino, armatus in equum inſiluit; H
ac ſe in medios immiſit. Conſpectus ab utraque acie aliquanto auguſtior humano uiſu,
ſicut cœlo miſſus piacuum omnis deorum iræ, qui peſtem ab ſuis auerſam in hoſtes fer-
ret. ita omnis terror pauorq. cum illo latus, ſigna primo Latinorum turbauit; deinde in to
tam penitus aciem peruaſit. euidentiſſimum id fuit, quòd, quacunque equo inuectus eſt,
ibi haud ſecus, quàm peſtifero ſidere icti, pauebant. ubi uero corruit obrutus telis, inde
iam haud dubie conſternatæ cohortes Latinorum fugam, ac uaſtitatem late fecerunt. ſi-
mul & Romani, exolutis religione animis, uelut tum primum ſigno dato coorti, pugnam
integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderantq. uires
haſtaris ac principibus: & triarij genu dextro innixi, nutum conſulis ad conſurgendum
expectabant. Procedente deinde certamine, cum alijs partibus multitudo ſuperaret La-
tinorum, Manlius conſul, audito euentu collegæ, cum, ut ius faſq. erat, lacrymis non mi I
nus, quàm laudibus debitis, proſecutus tam memorabilem mortem eſſet; pauliſper ad-
dubitauit, an conſurgendi iam triarijs tempus eſſet: deinde, melius ratus integros eos ad
ultimum diſcrimen ſeruari, accenſos ab nouiſſima acie ante ſigna procedere iubet. qui
ubi ſubiere, extemplo Latini, tanquam idem aduerſarij feciſſent, triarios ſuos excitaue-
runt: qui aliquandiu pugna atroci cum & ſemet ipſi fatigaſſent, & haſtas aut præfregiſſent
aut hebetaſſent, pellerent ui tamen hoſtem, debellatum iam rati, perueniuntq. ad extre-
mam aciem: tum conſul triarijs, Conſurgite nunc, inquit, integri aduerſus feſſos, memo-
res patriæ parentumque, & coniugum ac liberorum, memores conſulis pro ueſtra uictoria
morte occumbentis. Vbi Triarij conſurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex
improuiſo exorta acies, receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore ſublato, prin-
cipia Latinorum perturbant; haſtisq. ora fodientes, primo robore uirorum cæſo, per alios K
manipulos, uelut inermes, prope intacti euaſere; tantaq. cæde perrupere cuneos, ut uix
quartam partem relinquerent hoſtium. Samnites quoque, ſub radicibus montis procul in
ſtructi, præbuere terrorem Latinis. Cæterũ inter omnes ciues ſociosq. præcipua laus eius
belli penes conſules fuit: quorum alter omnes minas periculaq. ab deis ſuperis inferisq.
in ſe unum uertit: alter ea uirtute, eoq. conſilio in prælio fuit, ut facile conuenerit inter Ro
manos, Latinosque, qui eius pugnæ memoriam poſteris tradiderunt, utrius partis T. Man
lius dux fuiſſet, eius futurã haud dubie fuiſſe uictoriã. Latini ex fuga ſe Minturnas contu-
lerunt, caſtra ſecundũ præliũ capta, multiq. mortales ibi uiui oppreſſi, maxime Campani.
Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppreſſit: poſtero die inuentum in-

ter

A ter maximam hoſtium ſtragem coopertum telis: funusq́. par morti, celebrante collegā, factum. Illud adijciendum uidetur, licere conſuli, dictatorique, & prætori, cum legio-
nes hoſtium deuoueat; non utique ſe, ſed quem uelit ex legione Romana ſcripta ciuem
deuouere: ſi is homo, qui deuotus eſt, moritur, probe factum uideri: ni moritur tum ſignū
ſeptem pedes altum, aut maius, in terram defodi, & piaculum hoſtia cædi: ubi illud ſignū
defoſſum erit, eò magiſtratum Romanum deſcendere fas non eſſe. ſin autem ſeſe deuoue
re uolet, ſicuti Decius deuouit: ni moritur, neque ſuum, neque publicum diuinum pure
faciet, qui ſeſe deuouerit. Vulcano arma, ſiue cui alij diuo uouere uolet; ſiue hoſtia, ſiue
quo alio uolet; ius eſt. telo, ſuper quod ſtans conſul precatus eſt, hoſtem potiri fas non
eſt: ſi potiatur, Marti ſuoue taurilibus piaculum fieri. Hæc, etſi omnis diuini humaniq́. mo
ris memoria aboleuit, noua peregrinaq́. omnia priſcis ac patrijs præferendo; haud ab re
B duxi, uerbis quoque ipſis, ut tradita nuncupataq́. ſunt, referre. Romanis, poſt prælium
demum factum, Samnites ueniſſe ſubſidio; expectato euentu pugnæ, apud quoſdam au-
ctores inuenio. Latinis quoque ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus,
uictis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima ſigna, & pars agminis eſſet egreſſa;
nuncio allato de clade Latinorum, cum, conuerſis ſignis, retro in urbem rediretur, præto-
rem eorum, nomine Milionium, dixiſſe ferunt, pro paulula uia magnam mercedem Roma
nis eſſe ſoluendam. qui Latinorum pugnæ ſuperfuerant, multis itineribus diſſipati, cum
ſe in unum conglobaſſent, Veſcia urbs eis receptaculum fuit. ibi in conſilijs Numicius,
imperator eorum, affirmando communem uere Martem belli utranque aciem pari cæde
proſtrauiſſe, uictoriaq́. nomen tantum penes Romanos eſſe, cæteràm pro uictis fortunam
& illos gerere: funeſta duo conſulum prætoria, alterum parricidio filij, alterum conſulis
C deuoti cæde; trucidatum exercitum omnem; cæſos haſtatos, principesque; ſtragem &
ante ſigna, & poſt ſigna factam; triarios poſtremo rem reſtituiſſe: Latinorum etſi pariter
acciſæ copiæ ſint, tamen ſupplemento uel Latium propius eſſe, uel Volſcos, quàm Ro-
mam: itaque, ſi uideatur eis, ſe, ex Latinis & ex Volſcis populis iuuentute propere exci-
ta, rediturum infeſto exercitu Capuam eſſe; Romanosque nihil tum minus, quàm præ-
lium, expectantes, nec opinato aduentu perculſurum. Fallacibus literis circa Latium no
menq́ue Volſcum miſſis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere facilio
res erant, tumultuarius undique exercitus raptim conſcriptus conuenit. Huic agmini Tor
quatus conſul ad Trifanum (inter Sinueſſam Minturnasq́ue is locus eſt) occurrit. prius
quàm caſtris locus caperetur, ſarcinis utrinque in aceruum coniectis, pugnatum, debel-
latumq́ue eſt. adeo enim acciſæ res ſunt, ut conſuli uictorem exercitum ad populandos
D agros eorum ducenti dederent ſe omnes Latini, deditionemq́. eam Campani ſequeren-
tur. Latini, Capuaq́. agro multati. Latinus ager; Priuernati addito agro, & Falernus,
qui populi Campani fuerat, uſque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in
Latino iugera, ita ut dodrantem ex Priuernati complerent, data, terna in Falerno, quadran
tibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Cam
panorumq́. equites; quia non deſciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iuſſum. re
nouaturq́. ex eo quotannis poſt diem decimam Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas
data: monumentoq́. ut eſſet, æneam tabulam in æde Caſtoris Romæ fixerunt. Vectigal
quoque eis Campanus populus iuſſus pendere in ſingulos quotannis (fuere autem mil-
le, & ſexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello geſto, præmijs
pœnaq́. pro cuiuſque merito perſolutis, T. Manlius Romam redijt: cui uenienti ſeniores
E tantum obuiam exiſſe conſtat; iuuentutem & tunc, & omni uita deinde, auerſatam eum,
execratamq́ue. Antiates in agrum Oſtienſem, Ardeatem, Solonium incurſiones fecerunt.
Manlius conſul quia ipſe per ualetudinem id bellū exequi nequierat, dictatorem L. Papi-
rium Craſſum, qui tum forte erat prætor, dixit. ab eo magiſter equitum L. Papirius Cur-
ſor dictus. Nihil memorabile aduerſus Antiates ab dictatore geſtum eſt, cum aliquot mē-
ſes ſtatiua in agro Antiati habuiſſet. Anno inſigni uictoria de tot ac tam potentibus popu
lis, ad hoc cōſulum alterius nobili morte, alterius ſicut truci, ita claro ad memoriam impe
rio, ſucceſſere conſules Ti. Aemilius Mamercinus, & Q. Publilius Philo, neque in ſimilē An.cdxvi.
materiā rerum, & ipſi aut ſuarū rerum, aut partium in rep. magis, quàm patriæ, memores.
Latinos ob iram agri amiſſi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, caſtriſq. exuerūt.

ibi Publilio, cuius ductu auſpicioq́. res geſtæ erant, in deditionem accipiente Latinos po- F
pulos, quorum ibi iuuentus cæſa erat; Aemilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tue
batur Tiburs, Præneſtinus, Veliternusq́. populus. Venerant & ab Lauinio Antioq́. auxi-
lia. ubi cum prælijs quidem ſuperior Romanus eſſet; ad urbem ipſam Pedum, caſtraq́. ſo-
ciorum populorum, quæ urbi adiuncta erant, integer labor reſtaret: bello infecto repente
omiſſo, conſul, quia collegæ decretum triumphum audiuit, ipſe quoque triumphi ante
uictoriam flagitator Romam redijt. qua cupiditate offenſis patribus, negantibusq́ue,
niſi Pedo capto aut dedito, triumphum, hinc alienatus ab ſenatu Aemilius, ſeditioſis tri-
bunatibus ſimilem deinde conſulatum geſſit. nam neque, quoad fuit conſul, criminari
apud populum patres deſtitit, collega haudquaquam aduerſante; quià & ipſe de plebe
erat: (materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoq́. agro maligne ple-
bi diuiſus) & poſtquam ſenatus, finire imperium conſulibus cupiens, dictatorem aduerſus G
rebellantes Latinos dici iuſſit; Aemilius, cui tum faſces erant, collegam dictatorem dixit:
ab eo magiſter equitum Iunius Brutus dictus. Dictator popularis, & orationibus in patres
criminoſis, fuit, & quòd tres leges ſecundiſſimas plebi, aduerſas nobilitati, tulit; unam, ut
plebiſcita omnes Quirites tenerent; alteram, ut legum, quæ comitijs centuriatis ferren-
tur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent; tertiam, ut alter utique ex plebe;
cum eò uentum ſit, ut utrunque plebeium conſulem fieri liceret, cenſor crearetur. Plus
eo anno domi acceptum cladis ab conſulibus, ac dictatore, quàm ex uictoria eorum, bel-
ANNO CDXVII. licisq́. rebus foris auctum imperium patres credebant. Anno inſequenti, L. Furio Ca-
millo, C. Mænio conſulibus, quo inſignius omiſſa res Aemilio, ſuperioris anni conſuli,
exprobraretur, Pedum armis uiriſq́. & omni ui expugnandum ac delendum ſenatus fre-
mit: coactiq́. noui conſules omnibus eam rem præuerti, proficiſcuntur. Iam Latio is ſta- H
tus erat rerum, ut neque bellum, neque pacem pati poſſent. ad bellum opes deerant: pacē
ob agri adempti dolorem aſpernabantũr. medijs conſilijs ſtandum uidebatur, ut oppidis
ſe tenerent; ne laceſſitus Romanus cauſam belli haberet; &, ſi cuius oppidi obſidio nuncia
ta eſſet, undique ex omnibus populis auxilium obſeſſis ferretur: neque tamen niſi admo-
dum à paucis populis Pedani adiuti ſunt. Tiburtes, Præneſtiniq́ue, quorum ager propior
erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lauiniosq́ue, & Veliternos Antiatibus Volſcis ſe con-
iungentes ad Sturam flumen Mænius improuiſo adortus fudit. Camillus ad Pedum cum
Tiburtibus maxime ualido exercitu, maiore mole, quanquam æque proſpero euentu, pu-
gnat. Tumultum maxime repentina inter prælium æruptio oppidanorũ fecit: in quos par-
te exercitus conuerſa, Camillus non compulit ſolum eos intra mœnia, ſed eodem etiã die
cum ipſos auxiliaq́. eorum perculiſſet, oppidum ſcalis cepit. Placuit inde, iam maiore co- I
natu animoq́; ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem circũdu-
cere exercitum. nec quieuere ante, quàm, expugnando, aut in deditionem accipiendo ſin
gulas urbes, Latium omne ſubegere. præſidijs inde diſpoſitis per recepta oppida, Romã
ad deſtinatum omnium conſenſu triumphum deceſſere. additus triumpho honos, ut ſta-
tuæ equeſtres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius quàm comitijs in inſequen
tem annum conſules rogarent, Camillus de Latinis populis ad ſenatum retulit, atque ita
diſſeruit. Patres conſcripti, quod bello armiſq́. in Latio agendum fuit, id iam deum be
nignitate, ac uirtute militum ad finem uenit. cæſi ad Pedum Sturamq́. ſunt exercitus ho-
ſtium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volſcis, aut ui capta, aut recepta in deditionē,
præſidijs tenentur ueſtris. reliqua conſultatio eſt, quoniam rebellando ſæpius nos ſolici-
tant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. Dij immortales ita uos poten- K
tes huius conſilij fecerunt, ut, ſit Latium deinde, an non ſit, in ueſtra manu poſuerint. itaq.
pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum uel ſæuiendo, uel ignoſcen-
do poteſtis. uultis crudeliter conſulere in deditos, uictosq́ue? licet delere omne Latium;
uaſtas inde ſolitudines facere, unde ſociali egregio exercitu per multa bella magnaq́. ſæ-
pe uſi eſtis. uultis exemplo maiorum augere rem Romanam, uictos in ciuitatem accipien
do? materia creſcendi per ſummam gloriam ſuppeditat. certe id firmiſſimum longe impe
rium eſt, quo obedientes gaudent. ſed maturato opus eſt; quicquid ſtatuere placet. tot
populos inter ſpem metumq́. ſuſpenſos animi habetis. & ueſtram utique de eis curam
quamprimum abſolui, & illorum animos, dum expectatione ſtupent, ſeu pœna, ſeu bene-
ficio

A ficio præoccupari oportet. noſtrum enim fuit efficere, ut omnium rerum uobis ad conſu-
lendum poteſtas eſſet: ueſtrum eſt decernere, quod optimum uobis, reiq. publicæ ſit.
Principes ſenatus relationem conſulis de ſumma rerum laudare; ſed, cum aliorum cauſa
alia eſſet, ita expediri poſſe conſilium dicere, ut pro merito cuiuſque ſtatueretur, ſi de ſin-
gulis nominatim referrent populis. relatum igitur de ſingulis, decretumque. Lanuuinis
ciuitas data: ſacraq. ſua reddita cum eo, ut ædes lucusq. Soſpitæ Iunonis communis La-
nuuinis municipibus cum populo R. eſſet. Aricini, Nomentaniique, & Pedani, eodem iu
re quo Lanuuini, in ciuitatem accepti. Tuſculanis ſeruata ciuitas, quam habebãt: crimenq.
rebellionis à publica fraude in paucos auctores uerſum. In Veliternos, ueteres ciues Ro-
manos, quòd toties rebellaſſent, grauiter ſæuitum: & muri deiecti: & ſenatus inde abdu-
ctus: iuſſiq. trans Tiberim habitare; ut eius, qui eis Tiberim deprehenſus eſſet, uſque ad
B mille pondo clarigatio eſſet; nec prius, quàm ære perſoluto, is, qui cepiſſet, extra uincula
captum haberet. In agrum ſenatorum coloni miſſi: quibus adſcriptis, ſpeciem antiquæ
frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia miſſa, cum eo, ut Antiatibus
permitteretur, ſi & ipſi adſcribi coloni uellent. naues inde longæ abactæ: interdictumq.
mari Antiati populo eſt, & ciuitas data. Tiburtes Prænestiniq. agro multati, neque ob re
cens tantum rebellionis, commune cum alijs Latinis, crimen, ſed quòd, tædio imperij Ro
mani, cum Gallis, gente efferata, arma quondam conſociaſſent. Cæteris Latinis populis
connubia, commerciaque, & conſilia inter ſe ademerunt. Campanis equitibus, honoris
cauſa, quia cum Latinis rebellare noluiſſent; Fundanisque, & Formianis, quòd per fines
eorum tuta pacataq. ſemper fuiſſet uia, ciuitas ſine ſuffragio data. Cumanos, Sueſſula-
nosq. eiuſdem iuris conditionisque, cuius Capuam, eſſe placuit. Naues Antiatium
C partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: roſtrisque earum ſuggeſtum in foro
extructum adornari placuit: Roſtraque id templum appellatum. C. Sulpicio Longo, ANNO.
P. Aelio Pœto conſulibus cum omnia non opes magis Romanæ, quàm beneficijs parta CDXVIII.
gratia bona pace obtineret; inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci à
T. Manlio conſule in deditionem accepti, nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab
Romanis cauſa iuſtior fuit. ſed prius, quàm conſules ab urbe (iuſſerat enim ſenatus de-
fendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos metu oppidum deſer-
uiſſe; profugosque cum coniugibus ac liberis Sueſſam commeaſſe: quæ nunc Aurun-
ca appellata; mœnia antiqua eorum, urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infenſus
conſulibus ſenatus, quorum cunctatione proditi ſocij eſſent, dictatorem dici iuſſit. di-
ctus C. Claudius Regillenſis, magiſtrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Re-
D ligio inde iniecta de dictatore: & cum augures uitio creatum uideri dixiſſent, dictator,
magiſterque equitum ſe magiſtratu abdicarunt. Eo anno Minucia Veſtalis ſuſpecta pri
mo propter mundiorem iuſto cultum, inſimulata deinde apud pontifices ab indice ſer-
uo: cum decreto eorum iuſſa eſſet ſacris abſtinere, familiamque in poteſtate habere; fa-
cto iudicio, uiua ſub terram ad portam Collinam dextra uia ſtratam defoſſa ſcelerato
campo. credo ab inceſtu id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo præ
tor primum de plebe, aduerſante Sulpicio cõſule, qui negabat rationem eius ſe habiturũ,
eſt factus: ſenatu, cum in ſummis imperijs id non obtinuiſſet, minus in prætura tendente.
Inſequens annus, L. Papirio Craſſo, K. Duillio conſulibus, Auſonum magis nouo, quàm ANNO.
magno bello fuit inſignis. Ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma con- CDXIX.
iunxerat: unoq. prælio haud ſane memorabili duorum populorum exercitus fuſus, pro-
E pinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. nec tamen omiſſa eius
belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipſi mouerant bellum, aut mouentibus au-
xilium tulerant, aut cauſa armorum fuerant. itaque omni ope annixi ſunt, ut maximum
ea tempeſtate imperatorem M. Valerium Coruum conſulem quartum facerent. collega
additus Coruo M. Atilius Regulus. et, ne forte caſu erraretur, petitum ab conſule, ut ex- AN. CDXX.
tra ſortem Corui ea prouincia eſſet. Exercitu uictore à ſuperioribus conſulibus accepto,
ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, cum hoſtes, ab ſuperioris etiam certaminis
memoria pauidos, clamore atque impetu primo fudiſſet, mœnia ipſa oppugnare eſt ag-
greſſus. & militum quidem is erat ardor, ut iam inde cum ſcalis ſuccedere ad muros uel-
lent, euaſurosq. contenderent. Coruus, quia id arduum factu erat, labore militum po-
tius,

tius, quàm periculo, peragere inceptum uoluit. itaque aggerem & uineas egit, turresq́. F
muro admouit: quarum uſum forte oblata opportunitas præuertit. nanque M. Fabius ca
ptiuus Romanus, cum per negligentiam cuſtodum feſto die uinculis ruptis per murum in
ter opera Romanorum, religata ad pinnam muri reſte ſuſpenſus manibus ſe demiſiſſet, per
pulit imperatorem, ut uino epulisq́. ſopitos hoſtes aggrederetur. nec maiore certamine
capti cum urbe Auſones ſunt, quàm acie fuſi erant. præda capta ingens eſt: præſidioq́. im
poſito Calibus, reductæ Romam legiones. Conſul ex ſenatuſconſulto triumphauit: & ne
Atilius expers gloriæ eſſet, iuſſi ambo conſules aduerſus Sidicinos ducere exercitum, di-
ctatorem ante ex ſenatuſconſulto comitiorum habendorum cauſa dixerunt L. Aemilium
Mamercum: is magiſtrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia ha-
bente conſules creati ſunt T. Veturius, Sp. Poſtumius. Etſi belli pars cum Sidicinis reſta-
AN. CDXXI. bat: tamen, ut beneficio præuenirent deſiderium plebis, de colonia deducenda Cales re- G
tulerunt: factoq́. ſenatuſconſulto, ut duo millia quingenti homines eo ſcriberentur, triũ-
uiros coloniæ deducendæ, agroq́. diuidundo creauerunt, K. Duilium, T. Quinctium, M.
Fabium. Noui deinde conſules, à ueteribus exercitu accepto, ingreſſi hoſtium fines, po-
pulando uſque ad mœnia atque urbem peruenerunt. ibi, quia, ingenti exercitu compara-
toq́; Sidicini & ipſi pro extrema ſpe dimicaturi enixe uidebantur, & Samnium fama erat
conciri ad bellum; dictator ab conſulibus ex auctoritate ſenatus dictus P. Cornelius Ru-
finus; magiſter equitum M. Antonius. Religio deinde inceſſit, uitio eos creatos: magi-
ſtratuq́. ſe abdicauerunt. & quia peſtilentia inſecuta eſt, uelut omnibus eo uitio contactis
ANNO auſpicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum demum interregem
CDXXII. M. Valerium Coruum creati conſules A. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquil-
ANNO lis rebus, fama Gallici belli pro tumultu ualuit, ut dictatorem dici placeret. dictus M. Pa H
CDXXIII. pirius Craſſus, & magiſter equitum P. Valerius Poplicola. à quibus cum delectus inten-
tius, quàm aduerſus finitima bella, haberetur; exploratores miſſi attulerunt, quieta omnia
apud Gallos eſſe. Samnium quoque iam alterum annum turbari nouis conſilijs, ſuſpectũ
erat. eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non eſt deductus. Cæterum Samnites bel-
lum Alexandri Epeirenſis in Lucanos traxit. qui duo populi aduerſus regem, exſcenſio-
nem à Pæſto facientem, ſignis collatis pugnauerunt. eo certamine ſuperior Alexander,
incertum qua fide culturus, ſi perinde cætera proceſſiſſent, pacem cum Romanis fecit.
Eodem anno cenſus actus, nouiq́. ciues cenſi: tribus propter eos additæ, Mæcia & Sca-
ptia: cenſores addiderunt, Q. Publilius Philo, Sp. Poſtumius. Romani facti Acerrani, le
ge ab L. Papirio prætore lata, qua ciuitas ſine ſuffragio data. Hæc eo anno domi militiæq́.
ANNO geſta. Fœdus inſequens annus ſeu intemperie cœli, ſeu humana fraude fuit, M. Claudio I
CDXXIIII. Marcello, C. Valerio conſulibus. Flaccum, Potitumq́. uarie in annalibus cognomen con
ſulis inuenio: cæterum in eo, parui refert, quid ueri ſit. Illud peruelim (nec omnes aucto-
res ſunt) proditum falſo eſſe, uenenis abſumptos, quorum mors infamem annum peſti-
lentia fecerit. ſicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogauerim, exponenda
eſt. Cũ primores ciuitatis ſimilibus morbis, eodemq́. ferme omnes euentu morerentur;
ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem, indicaturam ſe cauſam publi-
cæ peſtis profeſſa eſt, ſi ab eo fides ſibi data eſſet, haud futurum noxæ indicium. Fabius
confeſtim rem ad conſules, conſules ad ſenatum referunt: conſenſuq́. ordinis fides indi-
ci data. Tum patefactum, muliebri fraude ciuitatem premi, matronasq́. ea uenena co-
quere; &, ſi ſequi extemplo uelint, manifeſto deprehendi poſſe. Secuti indicem, & co-
quentes quaſdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum delatis, K
& ad XX. matronis, apud quas deprehenſa erant, per uiatorem acciris, duæ ex eis Cor-
nelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, cum ea medicamenta ſalubria eſſe contenderent,
ab confutante indice bibere iuſſæ, ut ſe falſum commentam arguerent, ſpatio ad collo-
quendum ſumpto, cum, ſummoto populo, in conſpectu omnium rem ad cæteras retuliſ-
ſent; haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, ſuamet ipſæ fraude omnes
interierunt. comprehenſæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum in
dicauerunt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. neque de ueneficijs ante eam diem Romæ
quæſitum eſt. Prodigij ea res loco habita; captisq́. magis mentibus, quàm conſceleratis,
ſimilis uiſa. itaque, memoria ex annalibus repetita, in ſeceſſionibus quondam plebis cla-
uum

A uum ab dictatore fixum, alienataſque diſcordia mentes hominum, eo piaculo compo-
tes ſui feciſſe, dictatorem claui figendi, cauſa creari placuit. creatus Cn. Quinctilius,
magiſtrum equitum L. Valerium dixit: qui, fixo clauo, magiſtratu ſe abdicarunt. Crea-
ti conſules L. Papirius Craſſus iterum, L. Plautius Venno. cuius principio anni legati An. cdxxv.
ex Volſcis Fabraterni & Lucani Romam uenerunt, orantes ut in fidem reciperentur: ſi à
Samnitium armis defenſi eſſent, ſed ſub imperio populi R. fideliter atque obedienter fu-
turos, miſſi tum ab ſenatu legati: denunciatumque Samnitibus, ut eorum populorum
finibus uim abſtinerent. ualuitque ea legatio, non tam quia pacem uolebant Samnites,
quàm quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Priuernas bellum initum: cu-
ius ſocij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, uir non domi ſolum, ſed
etiam Romæ clarus: ædes fuere in palatio eius; quæ Vacci prata, diruto ædificio, publi-
B catoque ſolo, appellata. Aduerſus hunc; uaſtantem effuſe Setinum, Norbanumque, &
Coranum agrum, L. Papirius profectus, haud procul caſtris eius conſedit. Vitruuio
nec, ut uallo ſe teneret aduerſus ualidiorem hoſtem, ſane conſtare mens; nec, ut longius
à caſtris dimicaret, animus ſuppetere. uix tota extra portam caſtrorum explicata acie, fu
gam magis retro, quàm prælium aut hoſtem, ſpectante milite, ſine conſilio, ſine audacia
depugnat: & ut leui momento, nec ambigue eſt uictus; ita breuitate ipſa loci, facilique
receptu in tam propinqua caſtra, aut ægre militem à multa cæde eſt tutatus: nec fere quiſ
quam in ipſo certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in caſtra ruerent, cæſi: pri-
misque tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius, quàm uallo,
ſeſe tutarentur. A Priuerno Plautius alter conſul, peruaſtatis paſſim agris, prædaque
abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. ingredienti fines ſenatus Fundanorum
C occurrit: negant ſe pro Vitruuio ſectamque eius ſecutis precatum ueniſſe, ſed pro Fun-
dano populo: quem extra culpam belli eſſe, ipſum Vitruuium indicaſſe; cum receptacu
lum fugæ Priuernum habuerit, non patriam, Fundos. Priuerni igitur hoſtes populi R.
quærendos, perſequendosque eſſe, qui ſimul à Fundanis ac Romanis, utriuſque patriæ
immemores, defecerint. Fundis pacem eſſe, & animos Romanos, & gratam memo-
riam acceptæ ciuitatis: orare ſe conſulem, ut bellum ab innoxio populo abſtineat: agros,
urbem, corpora ipſorum coniugumque, ac liberorum ſuorum in poteſtate populi R. eſſe,
futuraque. Collaudatis Fundanis conſul, literisque Romam miſſis, in officio Fundanos
eſſe, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduerſum in eos, qui capita coniurationis fue-
rant, à conſule, ſcribit Claudius: ad CCCL ex coniuratis uinctos Romam miſſos: eamq.
deditionem ab ſenatu non acceptam: quòd egentium atque humilium pœna defungi
D uelle Fundanum populum cenſuerint. Priuernum duobus conſularibus exercitibus cum
obſideretur, alter conſul comitiorum cauſa Romam reuocatus. Carceres eo anno in
circo primum ſtatuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis belli, tumultus Gallici fa-
ma atrox inuaſit, haud ferme unquam neglecta patribus. Extemplo igitur conſules no-
ui. L. Aemilius Mamercinus, & C. Plautius eo ipſo die Kal. Quinctilibus, quo magi- Anno
ſtratum inierunt, comparare inter ſe prouincias iuſſi: & Mamercinus, cui Gallicum bel- dcxxvi.
lum euenerat, ſcribere exercitum ſine ulla uacationis uenia. quin opificum quoque uul-
gus, & ſellularij, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosque ingens exer
citus contractus, ut inde obuiam Gallis iretur. longius diſcedi, ne alio itinere hoſtis fal-
leret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde poſt dies, ſatis explorata tempo-
ris eius quiete à Gallis, Priuernum omnis conuerſa uis. duplex inde fama eſt. alij ui ca-
E ptam urbem, Vitruuiumque uiuum in poteſtatem ueniſſe: alij, prius quàm ultima adhi-
beretur uis, ipſos ſe in deditionem conſulis caduceum præferentes permiſiſſe, auctores
ſunt, Vitruuiumque ab ſuis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusque conſultus,
conſulem Plautium dirutis Priuerni muris, præſidioque ualido impoſito, ad triumphum
accerſit; Vitruuium in carcerem aſſeruari iuſſit, quoad conſul rediſſet: tum uerberatum
necari: ædes eius, quæ eſſent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sango cenſuerunt
conſecranda: quodque æris ex eis redactum eſt, ex eo ænei orbes facti, poſiti in ſacello
Sangi aduerſus ædem Quirini. de ſenatu Priuernate ita decretum, ut, qui ſenator Priuer-
ni poſt defectionem ab Romanis manſiſſet, trans Tiberim lege eadem, qua Veliterni, ha-
bitaret. His ita decretis, uſque ad triumphum Plautij ſilentium de Priuernatibus fuit:
poſt

poſt triumphum conſul, necato Vitruuio, ſócijsq́. eius noxæ, apud ſatiatos iam ſupplicijs F
nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus, Quoniam auctores defectionis, in-
quit, meritas pœnas & ab dijs immortalibus, & à uobis habent, patres conſcripti; quid
placet de innoxia multitudine fieri? Equidem, etſi meæ partes exquirendæ magis ſenten-
tiæ, quàm dandæ, ſunt: tamen, cum uideam Priuernates uicinos Samnitibus eſſe, unde
nunc nobis incertiſſima pax eſt; quamminimum irarum inter nos illosq́. relinqui uelim.
Cum ipſa per ſe res anceps eſſet, prout cuiuſque ingenium erat, atrocius mitiusúe ſuaden-
tibus: tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis, in
qua natus eſſet, quàm præſentis neceſſitatis memor: qui interrogatus à quodam triſtioris
ſententiæ auctore, quam pœnam meritos Priuernates cenſeret; eam, inquit, quam meren
tur, qui ſe libertate dignos cenſent. cuius cum feroci reſponſo infeſtiores factos uideret
conſul eos, qui ante Priuernatium cauſam impugnabant; ut ipſe benigna interrogatione G
mitius reſponſum eliceret, Quid ſi pœnam, inquit, remittimus uobis; qualem nos pacem
uobiſcum habituros ſperemus? ſi bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: ſi ma-
lam, haud diuturnam. Tum uero minari, nec id ambigue, Priuernatem, quidam, & illis uo-
cibus ad rebellandum incitari pacatos populos. pars melior ſenatus ad meliora reſponſa
trahere, & dicere, uiri, & liberi, uocem auditam. an credi poſſe, ullum populum, aut homi-
nem denique in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius, quàm neceſſe ſit, manſurum?
ibi pacem eſſe fidam, ubi uoluntarij pacati ſint: neque eo loco, ubi ſeruitutem eſſe uelint,
fidem ſperandam eſſe. In hanc ſententiam maxime conſul ipſe inclinauit animos, iden-
tidem ad principes ſententiarum conſulares, uti exaudiri poſſet à pluribus, dicendo, eos
demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos eſſe qui Romani fiant. itaque
& in ſenatu cauſam obtinuere: & ex auctoritate patrum latum ad populum eſt, ut Priuer- H
natibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam miſſi ſunt: bina iuge-
ANNO CDXXVII. ra agri acceperunt. Secutus eſt annus nulla re belli domive inſignis, P. Plautio Proculo,
P. Cornelio Scapula conſulibus, præterquam quòd Fregellas (Sidicinorum is ager, dein-
de Volſcorum fuerat) colonia deducta; & populo uiſceratio data à M. Flauio in funere
matris. Erant qui, per ſpeciem honorandæ parentis, meritam mercedem populo ſolutam,
interpretarentur; quòd eum, die dicta ab ædilibus, crimine ſtupratæ matris familiæ, abſol-
uiſſet. Data uiſceratio in præteritam iudicij gratiam, honoris etiam ei cauſa fuit: tribuna-
tuque plebis, proximis comitijs, abſens præſentibus præfertur. Palæpolis fuit haud pro-
cul inde, ubi nunc Neapolis ſita eſt. duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erāt
oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Claſſe, qua aduecti ab domo
fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. primo in inſulas Aenariam I
& Pithecuſas egreſſi, deinde in continentem auſi ſedes transferre. Hæc ciuitas cum ſuis
uiribus, tum Samnitium infida aduerſus Romanos ſocietate freta, ſiue peſtilentiæ, quę Ro
manam urbem adorta nunciabatur, fidens, multa hoſtilia aduerſus Romanos agrum Cam
panum Falernumq́. incolentes fecit. igitur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Philone
ANNO CDXXVIII. iterum conſulibus, ferialibus Palæpolin ad res repetēdas miſſis, cum relatum eſſet à Græ
cis, gente lingua magis ſtrenua, quàm factis, ferox reſponſum; ex auctoritate patrum, po
pulus Palæpolitanis bellum fieri iuſſit. Inter conſules prouincijs comparatis, bello Græci
perſequendi Publilio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, ſi quà ſe moue-
rent, oppoſitus. Fama autem erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos ca-
ſtra. ibi optimum uiſum Cornelio ſtatiua habere. Ab utroque conſule, exiguam ſpem pa
cis cum Samnitibus eſſe, certior fit ſenatus. Publilius duo millia Nolanorum militum, & K
quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus, quàm uoluntate Græcorum, recepta Pa
læpoli miſerat. Cornelius, delectum indictum à magiſtratibus; uniuerſum Samnium ere-
ctum; ac uicinos populos, Priuernatem, Fundanumque, & Formianum, haud ambigue ſo
licitari. Ob hæc cum legatos mitti placuiſſet prius ad Samnites, quàm bellum fieret; re-
ſponſum redditur à Samnitibus ferox. Vltro incuſabant iniurias Romanorum: neque eo
negligentius ea, quæ ipſis obijcerentur, purgabant, haud ullo publico conſilio auxilioúe
iuuari Græcos: nec Fundanum Formianumúe à ſe ſolicitatos: quippe minime pœnitere
ſe uirium ſuarum, ſi bellum placeat: cæterum non poſſe diſſimulare, ægre pati ciuitatem
Samnitium, quòd Fregellas, ex Volſcis captas, dirutasq́. ab ſe, reſtituerit Romanus popu
lus,

A lus, coloniamq. in Samnitium agro impoſuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent:
eam ſe contumeliam iniuriamque, ni ſibi ab ijs, qui fecerint, dematur, ipſos omni ui depul
ſuros eſſe. Cum Romanus legatus ad diſceptandum eos ad communes ſocios atque ami-
cos uocaret, Quid perplexe agimus? inquit. Noſtra certamina, Romani, non uerba legato
rum, nec hominum quiſquam diſceptator, ſed campus Campanus, in quo concurrendum
eſt, & arma, & communis mars belli decernet. proinde inter Capuam Sueſſulamq. caſtra
caſtris conferamus; &, Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus. Legati
Romanorum cum ſe, non quò hoſtis uocaſſet, ſed quò imperatores ſui duxiſſent, ituros eſ
ſe reſpondiſſent; iam Publilius, inter Palæpolin Neapolimq. loco opportune capto, dire-
merat hoſtibus ſocietatem auxilij mutui; qua, ut quiſque locus premeretur, inter ſe uſi fue
rant. itaque cum & comitiorum dies inſtaret, &, Publilium imminentem hoſtium muris
B auocari ab ſpe capiendæ in dies urbis, haud è rep. eſſet: actum cum tribunis eſt, ad populū
ferrent, ut, cum Publilius Philo conſulatu abiſſet, pro conſule rem gereret, quoad debel-
latum cum Græcis eſſet. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingreſſum re-
uocari ab impetu belli placebat, literæ miſſæ, ut dictatorem comitiorum cauſa diceret. di-
xit M. Claudium Marcellum. ab eo magiſter equitum dictus Sp. Poſtumius. nec tamen
ab dictatore comitia ſunt habita: quia, uitióne creatus eſſet, in diſquiſitionem uenit. con
ſulti augures, uitioſum uideri dictatorem pronunciauerunt. eam rem tribuni ſuſpectam in
famemq. criminando fecerunt. nam neque facile fuiſſe id uitium noſci, cum conſul incū-
te nocte ſilentio diceret dictatorem; neque ab conſule cuiquam publice priuatimve de
ea re ſcriptum eſſe; nec quenquam mortalium extare, qui ſe uidiſſe aut audiuiſſe quid di-
cat, quod auſpicia dirimeret; neque augures diuinare Romæ ſedentes potuiſſe, quid in ca
C ſtris conſuli uitij obueniſſet. Cui non apparere, quod plebeius dictator ſit, id uitium au-
guribus uiſum? Hæc, aliaq. ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res
redit: dilatisq. alia atque alia de cauſa comitijs, quartuſdecimus demum interrex L. Ae-
milius conſules creat C. Pœtelium, L. Papirium Mugillanum: Curſorem in alijs annali- Anno
bus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam; Alexandrum- cdxxix.
que, Epeiri regem, ab exule Lucano interfectum, ſortes Dodonęi Iouis euentu affirmaſſe.
Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acheruſiam aquā, Pandoſiamq.
urbem: ibi fatis eius terminum dari. eoq. ocyus tranſmiſit in Italiam, ut quammaxime
procul abeſſet urbe Pandoſia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Moloſſide fluentem,
in ſtagna inferna accipit Theſprotius ſinus. Cæterum (ut ferme fugiendo in media fata
ruitur) cum ſæpe Bruttias Lucanasq. legiones fudiſſet; Heracleam, Tarentinorum colo-
D niam, Conſentiam ex Lucanis, Sipontumque, Bruttiorum coloniam Terinam, alias inde
Meſſapiorum ac Lucanorum cepiſſet urbes; & trecentas familias illuſtres in Epeirum,
quas obſidum numero haberet, miſiſſet; haud procul Pandoſia urbe, imminente Lucanis
ac Bruttijs finibus, treis tumulos aliquantum inter ſe diſtantes inſedit; ex quibus incurſio
nes in omnem partem agri hoſtilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa
ſe pro fidis habebat, ut pleraque eius generis ingenia ſunt, cum fortuna mutabilem geren
tes fidem. Imbres continui, campis omnibus inundantes, cum intercluſiſſent trifariam
exercitum à mutuo inter ſe auxilio; duo præſidia, quæ ſine rege erant, improuiſo hoſtium
aduentu opprimuntur; deletisq. eis, ad ipſius obſidionem omnes conuerſi. inde ab Luca
nis exulibus ad ſuos nuncij miſſi ſunt: pactoq. reditu promiſſum eſt, regem aut uiuum, aut
mortuum in poteſtatem daturos. cæterum cum delectis ipſe, egregium facinus auſus,
E per medios erumpit hoſtes; & ducem Lucanorum, comminus congreſſum, obtruncat;
contrahensq. ſuos ex fuga palatos, peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem
uis aquæ abſtulerat, indicantem iter. quem cum incerto uado tranſiret agmen, feſſus me-
tu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, Iure Acheros uocaris, in-
quit. quod ubi ad aures accidit regis, adiecit extemplo animum fatis ſuis, ſubſtititque, du
bius an tranſiret. Tum Sotimus, miniſter ex regijs pueris, quid in tanto diſcrimine pericu-
li cunctaretur, interrogans, indicat Lucanos inſidijs quærere locum. quos ubi reſpexit
rex procul grege facto uenientes, ſtringit gladium; & per medium amnem tranſmittit
equum. iamq. in uadum egreſſum eminus ueruto Lucanus exul transfigit. lapſum inde
cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hoſtium præſidia. ibi fœda lacera-

tio

tio corporis facta. nanque, præciſo medio partem Conſentiam miſere: pars ipſis retenat F
ad ludibrium: quæ cum iaculis ſaxisq; procul inceſſeretur, mulier una ultra humanarum
irarum fidem ſæuienti turbæ immiſta, ut parumper ſuſtinerent, precata, flens air, uirum ſibi
liberosq. captos apud hoſtes eſſe: ſperare, corpore regio, utcunque multato, ſe ſuos re-
dempturam. is finis lacerarioni fuit: ſepultumq. Conſentiæ, quod membrorum reliquum
fuit, cura mulieris unius: oſſaq. Merapontum ad hoſtes remiſſa, inde Epeirum deuecta ad
Cleopatram uxorem, ſororemq. Olympiadem: quarum mater magni Alexandri altera,
ſoror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirenſis triſti euentu, quanquam Romano bello for-
tuna cum abſtinuit, tamen, quia in Italia bella geſſit, paucis dixiſſe ſatis ſit. Eodem anno
lectiſternium Romæ, quinto poſt conditam urbem, ijſdem, quibus ante, placandis habi-
tum eſt dijs. Noui deinde conſules iuſſu populi cum miſiſſent, qui indicerent Samnitibus
bellum; & ipſi maiore conatu, quàm aduerſus Græcos, cuncta parabant; & alia noua, ni- G
hil rum animo tale agitantibus, acceſſerunt auxilia. Lucani atquę Apuli, quibus gentibus
nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt, arma uirosq. ad bel-
lum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res
proſpere geſta. Tria oppida in poteſtatem uenerunt, Allifæ, Callifæ, Ruffiumque. Ager
primo aduentu conſulum longe lateq. eſt peruaſtatus. Hoc bello tam proſpere commiſ-
ſo, alteri quoque bello, quo Græci obſidebantur, iam finis aderat, nam, præterquam quòd,
interſeptis munimentis hoſtium, pars parti abſciſſa erat; fœdiora aliquanto intra muros
ijs, quibus hoſtis territabat, patiebantur; &, uelut capti à ſuiſmetipſis præſidijs, indigna iam
liberis quoque, ac coniugibus, & quæ captarum urbium extrema ſunt, patiebantur. itaque
cum, & à Tarento & à Samnitibus, fama eſſet, noua auxilia uentura: Samnitium plus, quàm
uellent intra mœnia eſſe rebantur: Tarentinorum iuuentutem, Græci Græcos haud minus, H
per quos Samniti Nolanoque, quàm ut Romanis hoſtibus reſiſterent, expectabant. poſtre
mo leuiſſimum malorum deditio ad Romanos uiſa. Charilaus & Nymphius, principes ci-
uitatis, communicato inter ſe conſilio partes ad rem agendam diuiſere; ut alter ad impe-
ratorem Romanorum transfugeret; alter ſubſiſteret ad præbendam opportunam cõſilio
urbem. Charilaus fuit, qui ad Publilium Philonem uenit: &, quod bonum, fauſtum, fe-
lixq. Palæpolitanis, populoq. R. eſſet, tradere ſe ait mœnia ſtatuiſſe. eo facto utrum ab ſe
prodita, an ſeruata patria uideatur, in fide Romana poſitum eſſe: ſibi priuatim nec paciſci
quicquam, nec petere: publice petere, quàm paciſci, magis; ut, ſi ſucceſſiſſet inceptum, co-
gitaret populus R. potius, cum quanto ſtudio periculoq. reditum in amicitiam ſuam eſſet,
quàm qua ſtultitia & temeritate de officio deceſſum. Collaudatus ab imperatore, tria mil-
lia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites inſidebant, accepit: præſi- I
dio ei L. Quinctius tribunus militum præpoſitus. Eodem tempore & Nymphius præto-
rem Samnitium arte aggreſſus perpulerat, ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut cir-
ca Palæpolim, aut in Samnio eſſet, ſineret ſe claſſe circumuehi ad Romanum agrum, non
oram modo maris, ſed ipſi urbi propinqua loca depopulaturum. ſed ut falleret, nocte pro-
ficiſcendum eſſe; extemploq. naues deducendas. quod quo maturius fieret, omnis iuuen-
tus Samnitium, præter neceſſarium urbis præſidium, ad litus miſſa. ubi dum Nymphius in
tenebris, & multitudine ſemet ipſa impediente, ſedulo alijs alia imperia turbans, terit tem-
pus; Charilaus, ex compoſito ab ſocijs in urbem, receptus, cum ſumma urbis Romano mi
lite impleſſet, tolli clamorem iuſſit: ad quem Græci, ſigno accepto à principibus, quieuere:
Nolani per auerſam partem urbis, uia Nolam ferente, effugiunt. Samnitibus excluſis ab
urbe, ut expeditior in præſentia fuga, ita fœdior, poſtquam periculo euaſerunt, uiſa: quip- K
pe qui inermes, nulla rerum ſuarum non relicta inter hoſtes, ludibrium non externis mo-
do, ſed etiam popularibus, ſpoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis
alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur, cum auctoribus hoc dedi, quibus
dignius credi eſt; tum fœdus Neapolitanum (eò enim deinde ſumma rei Græcorum ue-
nit) ſimilius uero facit, ipſos in amicitiam rediſſe. Publilio triumphus decretus; quòd ſa-
tis credebatur obſidione domitos hoſtes in fidem ueniſſe. duo ſingularia hæc ei uiro pri-
mum contigere, prorogatio imperij, non ante in ullo facta, &, acto honore, triumphus.
Aliud ſubinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. nanq. cum Tarentini rem Palæ-
politanam uana ſpe auxilij aliquandiu ſuſtinuiſſent, poſtquam Ramanos urbe potitos ac-
cepere,

A ſepere,uelut deſtituti,ac non qui ipſi deſtituiſſent,increpare Palæpolitanos : ira atque in-
uidia in Romanos furere,eo etiam,quòd,Lucanos & Apulos(nam utraque eo anno ſocie
tas cœpta eſt)in fidem populi R. ueniſſe,allatum eſt, quippe propemodum peruentum ad
ſe eſſe : iamq. in eo rem fore, ut Romani aut hoſtes aut domini habendi ſint. diſcrimen
profecto rerum ſuarum in bello Samnitium,euentuq. eius uerti : eam ſolam gentem reſta
re,nec eam ipſam ſatis ualidam ; quando Lucanus defecerit : quem reuocari adhuc, im-
pelliq. ad abolendam ſocietatem Romanam poſſe,ſi qua ars ſerendis diſcordijs adhibea-
tur. Hæc conſilia cum apud cupidos rerum nouandarum ualuiſſent ; ex iuuenture quidam
Lucanorum precio aſciti, clari magis inter populares, quàm honeſti, inter ſe mulcati ipſi
uirgis,cum corpora nudata intuliſſent in ciuium cœtum, uociferati ſunt, ſe, quod caſtra
Romana ingredi auſi eſſent,ab conſule uirgis cæſos,ac prope ſecuri percuſſos eſſe. Defor
B mis ſuapte natura res,cum ſpeciem iniuriæ magis, quàm doli, præ ſe ferret ; concitati ho-
mines cogunt clamore ſuo magiſtratus ſenatum uocare : & alij circumſtantes concilium,
bellum in Romanos poſcunt : alij ad concitandam in arma multitudinem agreſtium di-
ſcurrunt : tumultuq. etiam ſanos conſternante animos,decernitur, ut ſocietas cum Samni
tibus renouetur,legatiq. ad eam rem mittantur. repentina res quia,quàm cauſam nullam
tam ne fidem quidem habebat;coacti à Samnitibus & obſides dare,& præſidia in loca mu
nita accipere,cæci fraude & ira nihil recuſarunt. dilucere deinde breui fraus cœpit, poſt-
quam criminum falſorum auctores Tarentum commigrauere : ſed, amiſſa omni de ſe po-
teſtate,nihil ultra,quàm ut pœniteret,fruſtra reſtabat. Eo anno plebi Romanæ uelut aliud
initium libertatis factum eſt,quòd ligari nexi deſierunt. mutatum autem ius ob unius fœ
neratoris ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem. L. Papirius is fuit:cui cum ſe C.
C Publilius ob æs alienum paternum nexum dediſſet; quæ ætas formaq. miſericordiam eli-
cere poterat,ad libidinem & contumeliam animum accenderunt;&,florem ætatis eius fru
ctum aduentitium crediti ratus,primo perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt cona-
tus;dein,poſtquam aſpernabantur flagitium aures,minis territare,atque identidem admo
nere fortunæ;poſtremo,cum ingenuitatis magis,quàm præſentis conditionis, memorem
uideret,nudari iubet,uerberaq. afferri. quibus laceratus iuuenis cum ſe in publicum pro-
ripuiſſet, libidinem crudelitatemq. conquerens fœneratoris, ingens uis hominum, cum
ætatis miſeratione,atque indignitate iniuriæ accenſa,tum ſuæ conditionis, liberumq. ſuo
rum reſpectu,in forum,atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. & cum conſules,
tumultu repentino coacti, ſenatum uocarent ; introeuntibus in curiam patribus laceratũ
iuuenis tergum,procumbentes ad ſingulorum pedes,oſtentabant. uictum eo die, ob im-
D potentem iniuriam unius, ingens uinculum fidei : iuſſiq. conſules ferre ad populum, ne
quis,niſi qui noxam meruiſſet,donec pœnam lueret,in compedibus, aut in neruo tenere-
tur:pecuniæ creditæ bona debitoris,nõ corpus obnoxium eſſet. ita nexi ſoluti : cautumq.
in poſterum,ne necterentur. Eodem anno cum ſatis per ſe ipſum Samnitium bellum, &
defectio repens Lucanorum,auctoreſq. defectionis Tarentini ſolicitos haberent patres ;
acceſſit,ut & Veſtinus populus Samnitibus ſeſe coniungeret. quæ res ſicut eo anno ſermo
nibus magis paſſim hominum iactata, quàm in publico ullo concilio, eſt : ita inſequentis
anni conſulibus, L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorq. uiſa An.cdxxx.
eſt,de qua ad ſenatum referrent. & quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres in-
ceſſit,ut pariter eam ſuſceptam neglectamq. timerent : ne aut impunitas eorum laſciuia ſu
perbiaque.aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo,atque ira concirẽt finitimos popu-
E los. & erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marſi, Pelignique, & Marrucini :
quos,ſi Veſtinus attingeretur,omnes habendos hoſtes. uicit tamen pars, quæ in præſen-
tia uideri potuit maioris animi,quàm conſilij : ſed euentus docuit, fortes fortunam iuua-
re. Bellum ex auctoritate patrum populus aduerſus Veſtinos iuſſit : prouincia ea Bruto,
Samnium Camillo ſorte euenit. exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium ho-
ſtes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum conſulem, L. Furium, cui maior mo-
les rerum impoſita erat,morbo graui implicitum,fortuna bello ſubtraxit:iuſſuſq. dictato
rem dicere rei gerendæ cauſa, longe clariſſimum bello, ea tempeſtate, dixit L. Papirium
Curſorem. à quo Q. Fabius Maximus Rullianus magiſter equitum eſt dictus : par nobile
rebus in eo magiſtratu geſtis, diſcordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis uen-
tum

A deat,& ſalutem unius omnibus curæ eſſe; inclinaturum ad clementiorem ſententiam ani-
mum. poſtremo ſe uitam fortunasq. ſuas illorum fidei uirtutiq. permittere. Clamor è ro-
ta concione ortus,uti bonum animum haberet: neminem illi uim allaturum, ſaluis legio-
nibus Romanis. Haud multo poſt dictator aduenit: claſſicoq. extemplo ad concionem
aduocauit. Tum ſilentio facto, præco Q. Fabium magiſtrum equitum cirauit. qui ſimul
ex inferiore loco ad ttibunal acceſſit, tum dictator, Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum ſum-
mum imperium dictatoris ſit, pareantq. ei conſules, regia poteſtas, prætores, iiſdem auſpi-
cijs, quibus conſules, creati; æquum cenſeas, necne, magiſtrum equitum dicto audien-
tem eſſe? itemq. illud interrogo, cum me incertis auſpicijs profectum ab domo ſcirem,
utrum mihi turbatis religionibus reſpub. in diſcrimen committenda fuerit, an auſpicia re-
petenda, ne quid dubijs dijs agerem? ſimul illud, quæ dictatori religio impedimento ad
B rem gerendam fuerit, num ea magiſter equitum ſolutus ac liber potuerit eſſe? Sed quid
ego hæc interrogo? cum, ſi ego tacitus abiſſem, tamen tibi ad uoluntatis interpretatio-
nem meæ dirigenda tua ſentẽtia fuerit. Quin tu reſpondes, uetuerim ne re quicquam rei
me abſente agere? uetuerim ne ſigna cum hoſtibus conferre? Quo tu imperio meo ſpre-
to, incertis auſpicijs, turbatis religionibus, aduerſus morem militarem, diſciplinamq. ma
iorum, & numen deorum, auſus es cum hoſte confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es,
reſponde: extra ea, caue, uocem mittas. Accede lictor. Aduerſus quæ ſingula Q. Fabio
cum reſpondere haud facile eſſet; & nunc quereretur eundem accuſatorem capitis ſui, ac
iudicem eſſe; modo, uitam ſibi eripi citius, quàm gloriam rerum geſtarum, poſſe, uocifera
retur; purgaretq. ſe inuicem, atque ultro accuſaret: tunc Papirius, redintegrata ira, ſpolia
ri magiſtrum equitum, ac uirgas & ſecures expediri iuſſit. Fabius fidem militum implo-
C rans, lacerantibus ueſtem lictoribus, ad triarios, tumultum iam in concionem miſcentes,
ſeſe recepit. inde clamor in totam concionem eſt perlatus: alibi preces, alibi minæ audie
bantur. qui proximi forte tribunali ſteterant; quia ſubiecti oculis imperatoris noſcitari
poterant, orabant, ut parceret magiſtro equitum; neu cum eo exercitum damnaret. ex-
trema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem: nec procul
ſeditione aberant. ne tribunal quidem ſatis quietum erat. legati circumſtantes ſellam
orabant, ut rem in poſterum diem differret, & iræ ſuæ ſpatium, & conſilio tempus daret:
ſatis caſtigatam adoleſcentiam Fabij eſſe: ſatis deformatam uictoriam: ne ad extremum
finem ſupplicij tenderet; neu unico iuueni, neu patri eius, clariſſimo uiro, neu Fabiæ genti
eam inureret ignominiam. Cum parum precibus, parum cauſa proficerent; intueri ſæ-
uientem concionem iubebant, ita irritatis militum animis ſubdere ignem, ac materiam
D ſeditioni, non eſſe ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio, pœnam deprecan-
ti ſuam, uitio uerſurum, ſed dictatori; ſi occæcatus ira infeſtam multitudinem in ſe pra-
uo certamine mouiſſet. poſtremo, ne id ſe gratiæ dare Q. Fabij crederet, ſe iuſiuran-
dum dare paratos eſſe, non uideri è rep. in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His
uocibus cum in ſe magis incitarent dictatorem, quàm magiſtro equitum placarent, iuſſi
de tribunali deſcendere legati: &, ſilentio nequicquam per præconem tentato, cum, præ
ſtrepitu ac tumultu, nec ipſius dictatoris, nec apparitorum eius uox audiretur, nox, ue-
lut in prælio, certamini finem fecit. magiſter equitum iuſſus poſtero die adeſſe, cum om
nes affirmarent infeſtius Papirium exarſurum, agitatum contentione ipſa exacerbatum-
que, clam ex caſtris Romam profugit: &, patre auctore M. Fabio, qui ter iam conſul di-
ctatorq. fuerat, uocato extemplo ſenatu, cum maxime conquereretur apud patres uim at-
E que iniuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmouentium auditur:
& ipſe infenſus aderat, poſtquam comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu
ſecutus. iterata deinde contentio eſt: & prehendi Papirius Fabium iuſſit. ubi cum, de-
precantibus primoribus patrum, atque uniuerſo ſenatu, perſtaret in incepto immitis ani-
mus; tum pater M. Fabius, Quandoquidem, inquit, apud te nec auctoritas ſenatus,
nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec uirtus nobilitasque magiſtri equitum, à te ipſo no
minati, ualet; nec preces, quæ ſæpe hoſtem mitigauere, quæ deorum iras placant: tribu-
nos plebis appello, & prouoco ad populum: eumq. tibi, fugienti exercitus tui, fugienti ſe-
natus iudiciũ, iudicem fero, qui certe unus plus, quàm tua dictatura, poteſt, pollet que. ui-
dero ceſſurúsne prouocationi ſis, cui rex Romanus Tullus Hoſtilius ceſſit. Ex curia in con

cionem itur. quò cum paucis dictator, cum omni agmine principum magiſter equitum cũ F
aſcendiſſet, deduci eum de roſtris Papirius in partem inferiorem iuſſit. Secutus pater, Be-
ne agis, inquit, cum eò nos deduci iuſſiſti, unde & priuati uocem mittere poſſemus. Ibi
primo non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio, exaudiebantur. uicit deinde ſtrepi-
tum uox & indignatio Fabij ſenis, increpantis ſuperbiam crudelitatemq. Papirij: ſe quo-
que dictatorem Romæ fuiſſe, nec à ſe quenquam ne plebis quidem hominem, non centu-
rionem, non militem uiolatum: Papirium, tanquam ex hoſtium ducibus, ſic ex Romano
imperatore uictoriam & triumphum petere. quantum intereſſet inter moderationem an-
tiquorum, & nouam ſuperbiam crudelitatemque? dictatorem Quinctium Cincinnatum
in L. Minucium conſulem, ex obſidione à ſe ereptum, non ultra ſæuiſſe, quàm ut legatum
eum ad exercitum pro conſule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui, con-
tempta ſua ſenectute & auctoritate, fœdiſſimo cum euento pugnaſſet, non ſolum in præ- G
ſentia moderatum iræ eſſe, ne quid de collega ſecus populo aut ſenatui ſcriberet; ſed, cum
reuertiſſet, potiſſimum ex tribunis conſularibus habuiſſe, quem ex collegis, optione ab ſe-
natu data, ſocium ſibi imperij delegerit. nam populi quidem, penes quem poteſtas om-
nium rerum eſſet, ne iram quidem unquam atrociorem fuiſſe in eos, qui temeritate atque
inſcitia exercitus amiſiſſent, quàm ut pecunia eos multaret: capite anquiſitum ob rem bel-
lo male geſtam de imperatore nullum ad eam diem eſſe: nunc ducibus populi R. quæ ne
uictis quidem bello fas fuerit, uirgas & ſecures uictoribus, & iuſtiſſimos meritis trium-
phos intentari. quid enim tandem paſſurum fuiſſe filium ſuum, ſi exercitum amiſiſſet? ſi fu-
ſus, fugatus, caſtris exutus fuiſſet? quò ultra iram uiolentiamq. eius exceſſuram fuiſſe,
quàm ut uerberaret, necaretque? Quam conueniens eſſe, propter Q. Fabij uictoriam ci-
uitatem in lætitia, in ſupplicationibus, ac gratulationibus eſſe: eum, propter quem deum H
delubra pateant, aræ ſacrificijs fument, honore, donis cumulentur, nudatum uirgis lace-
rari in conſpectu populi R. intuentem Capitolium, atque arcem, deosq. ab ſe duobus præ-
lijs haud fruſtra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auſpicijsq. uiciſſet, la-
turum? quem luctum in caſtris Romanis, quam lætitiam inter hoſtes fore? Hæc ſimul iur-
gans, querens, deum hominumque fidem obteſtans, & complexus filium plurimis cum la-
crymis agebat. Stabat cum eo ſenatus maieſtas, fauor populi, tribunicium auxilium, me-
moria abſentis exercitus. Ex parte altera, imperium inuictum populi R. & diſciplina rei
militaris, & dictatoris edictum, pro numine ſemper obſeruatum, & Manliana imperia, &
poſthabita filij caritas publicæ utilitati iactabantur. hoc etiam L. Brutum conditorem Ro-
manæ libertatis antea in duobus liberis feciſſe. nunc patres comes, & ſenes faciles de alie-
no imperio ſpreto, tanquam rei paruæ, diſciplinæ militaris euerſæ iuuentuti gratiam fa- I
cere: ſe tamen perſtaturum in incepto: nec ei, qui aduerſus dictum ſuum turbatis reli-
gionibus, ac dubijs auſpicijs pugnaſſet, quicquam ex iuſta pœna remiſſurum. maieſtas
imperij perpetua ne eſſet, non eſſe in ſua poteſtate: L. Papirium nihil de eius iure dimi-
nuturum. optare ne poteſtas tribunicia, inuiolata ipſa, uiolet interceſſione ſua Roma-
num imperium; neu populus Romanus in ſe potiſſimum dictatorem & ius dictaturæ
extinguat. quod ſi feciſſet; non L. Papirium, ſed tribunos, ſed prauum populi iudi-
cium nequicquam poſteros accuſaturos: cum, polluta ſemel militari diſciplina, non mi-
les centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus conſulis, non
magiſter equitum dictatoris pareat imperio; nemo hominum, nemo deorum uerecun-
diam habeat; non edicta imperatorum, non auſpicia obſeruentur; ſine commeatu uagi mi-
lites in pacato, in hoſtico errent, immemores ſacramenti, licentia ſola ſe, ubi uelint, exau- K
ctorent; infrequentia deſerant ſigna; neque conueniant ad edictum; nec diſcernant, inter-
diu nocte, æquo iniquo loco, iuſſu iniuſſu imperatoris pugnent; & non ſigna, non ordines
ſeruent; latrocinij modo cæca & fortuita, pro ſolenni & ſacrata, militia ſit. Horum crimi-
num uos reos in omnia ſæcula offerte tribuni plebis: ueſtra obnoxia capita pro licẽtia Q.
Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & ſuam iam uicem magis anxios, quàm eius, cui au-
xilium ab ſe petebatur, liberauit onere conſenſus populi R. ad preces & obteſtationem
uerſus, ut ſibi pœnam magiſtri equitum dictator remitteret. tribuni quoque inclinatam
rem in preces ſubſecuti, orare dictatorem inſiſtunt, ut ueniam errori humano, ueniam
adoleſcentiæ Q. Fabij daret: ſatis eum pœnarum dediſſe. Iam ipſe adoleſcens, iam pater,

M. Fabius,

A M. Fabius, contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator, ſilentio facto, Bene habet, inquit, Quirites. uicit diſciplina militaris: uicit imperij maieſtas: quæ in diſcrimine fuerunt, an ulla poſt hanc diem eſſent. non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit; ſed noxæ damnatus, donatur populo Romano; donatur tribuniciæ poteſtati, precarium, non iuſtum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi, felicior hoc conſenſu ciuitatis ad tuendum te, quàm, qua paulo ante exultabas, uictoria: uiue, id facinus auſus, cuius tibi ne parens quidem, ſi eodem loco fuiſſet, quo fuit L. Papirius, ueniam dediſſet. mecum, ut uoles, reuerteris in gratiam: populo Romano, cui uitam debes, nihil maius præſtiteris, quàm ſi hic tibi dies ſatis documenti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia poſſis. Cum ſe nihil morari magiſtrum equitum pronunciaſſet: degreſſum eum templo lætus ſenatus, lætior populus, circumfuſi, ac gratu-
B lantes hinc magiſtro equitum, hinc dictatori, proſecuti ſunt: firmatumq́. imperium militare haud minus periculo Q. Fabij, quàm ſupplicio miſerabili adoleſcentis T. Manlij, uidebatur. Forte ita eo anno euenit, ut, quotieſcunque dictator ab exercitu receſſit, hoſtes in Samnio mouerentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui caſtris præerat, ne quam uim hoſtium magis, quàm trucem dictatoris iram, timeret. itaq; frumentatores cum circumuenti ex inſidijs cæſi loco iniquo eſſent; creditum uulgo eſt ſubueniri eis ab legato potuiſſe, ni triſtia edicta exhorruiſſet. ea quoque ira alienauit à dictatore militum animos, iam ante infenſos, quòd implacabilis Q. Fabio fuiſſet; &, quod ſuis precibus negaſſet, eius populo R. ueniam dediſſet. Poſtquam dictator, præpoſito in urbe L. Papirio Craſſo magiſtro equitum, Q. Fabio uetito quicquam pro magiſtratu agere, in caſtra redijt; neque ciuibus ſatis lætus aduentus eius fuit, nec hoſtibus quicquam
C attulit terroris. nanque poſtero die, ſeu ignari ueniſſe dictatorem, ſeu, adeſſet an abeſſet, parui facientes, inſtructa acie ad caſtra acceſſerunt. cæterum tanti momenti in uno uiro L. Papirio fuit, ut, ſi ducis conſilia fauor ſubſecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuiſſe pro haud dubio habitum ſit: ita inſtruxit aciem loco, ac ſubſidijs, ita omni arte bellica firmauit. ceſſatum à milite: ac de induſtria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria eſt. Plures Samnitium cecidere: plures Romani uulnerati ſunt. Senſit peritus dux, quæ res uictoriæ obſtaret: temperandum ingenium ſuum eſſe, & ſeueritatem miſcendam comitati. itaque, adhibitis legatis, ipſe circum ſaucios milites inferens in tentoria caput, ſingulos, ut ſeſe haberent, rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribuniſq́ue, & præfectis demandabat. rem per ſe popularem ita dexter egit, ut, medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur; nec quic-
D quam ad ſalubritatem efficacius fuerit, quàm quod grato animo ea cura accepta eſt. Refecto exercitu cum hoſte congreſſus haud dubia ſpe ſua militumq́ue, ita fudit fugauitq́. Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi ſigna cum dictatore fuerit. Inceſſit deinde, quà duxit prædæ ſpes, uictor exercitus; perluſtrauitq́. hoſtium agros, nulla arma, nullam uim, nec apertam, nec inſidijs, expertus. Addebat alacritatem, quòd dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatum compendium in hoſtem acuebat. His cladibus ſubacti Samnites pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, ut ſingula ueſtimenta militibus, & annuum ſtipendium darent: cum ire ad ſenatum iuſſi eſſent, ſecuturos ſe dictatorem reſponderunt, unius eius fidei uirtutiq́. cauſam ſuam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans urbem eſt ingreſſus: & cum ſe dictatura abdicare uellet, iuſſu patrum, prius, quàm abdicaret, conſules
E creauit C. Sulpicium Longum iterum, Q. Aemilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt: nec earum ipſarũ ſancta fides fuit: adeo, poſt quàm Papirium abiſſe magiſtratu nunciatum eſt, arrecti ad bellandum animi ſunt. C. Sulpicio, Q. Aemilio (Aulium quidam annales habent) conſulibus, ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum acceſſit. Vtroque exercitus miſſi. Sulpicio Samnites, Apuli Aemilio ſorte euenerunt. Sunt qui non ipſis Apulis bellum illatum, ſed ſocios eius gentis populos ab Samnitium ui atque iniurijs defenſos ſcribant. Cæterum fortuna Samnitium uix à ſeipſis eo tempore propulſantium bellum, propius ut ſit uero, facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cũ utraq; ſimul gente bellũ Romanis fuiſſe. nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq́. eua

ANNO CDXXXI

ſtatum : hoſtes nec hic, nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex ſomno trepidam F
repente ciuitatem exciuit, ut Capitolium atque arx, mœniaque, & portæ plena armatorū
fuerint. & cum concurſatum, cõclamatumq́. ad arma omnibus locis eſſet; prima luce nec
auctor, nec cauſa terroris comparuit. Eodem anno de Tuſculanis Flauia rogatione popu-
li fuit iudicium. M. Flauius tribunus pl. tulit ad populum, ut in Tuſculanos animaduerte-
retur, quorum ope ac conſilio, Veliterni Priuernatesq́. populo Romano bellum feciſſent.
populus Tuſculanus cum coniugibus ac liberis Romam uenit. ea multitudo ueſte mutata,
& ſpecie reorum, tribus circuit, genibus ſe omnium aduoluens. plus itaque miſericordia
ad pœnæ ueniam impetrandam, quàm cauſa ad crimen purgandum, ualuit. tribus omnes,
præter Polliam, antiquarunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes uerberatos necari; con
iuges liberosq́. ſub corona, lege belli, uenire: memoriamq́. eius iræ Tuſculanis in pœnæ
tam atrocis auctores manſiſſe ad patrum ætatem, conſtat; nec quenquam ferme ex Pollia G
tribu candidatum Papiriam ferre ſolitum. Inſequenti anno, Q. Fabio, L. Fuluio conſuli
Anno cdxxxii. bus, A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitum, metu gra-
uioris in Samnio belli, (conducta enim precio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore
delectu habito, egregium exercitum aduerſus Samnites duxerunt. Caſtra in hoſtico in-
curioſe ita poſita, tanquam procul abeſſet hoſtis: cum ſubito aduenere Samnitium legio-
nes tanta ferocia, ut uallum uſque ad ſtationem Romanam inferrent. nox iam appetebat:
id prohibuit munimenta adoriri: nec diſſimulabant orta luce poſtero die facturos. Dicta
tor, ubi propiorem ſpe dimicationem uidit; ne militum uirtuti damno locus eſſet, ignibus
crebris relictis, qui conſpectum hoſtium fruſtrarentur, ſilentio legiones educit: nec tamen
fallere, propter propinquitatem caſtrorum, potuit. eques extemplo inſecutus ita inſtitit
agmini, ut, donec luceſceret, prælio abſtineret. ne pedeſtres quidem copiæ ante lucem H
caſtris egreſſæ. eques luce demum auſus incurſare in hoſtem, carpendo nouiſſimos, pre-
mendoq́. iniquis ad tranſitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem aſſecutus: &
totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator, poſtquam ſine magno incommodo pro
gredi non poterat, eum ipſum, in quo conſtiterat, locum caſtris communiri iuſſit. id uero,
circumfuſo undique equitatu, ut uallum peteretur, opusq́. inciperet, fieri non poterat.
itaque ubi neque eundi, neque manendi copiam eſſe uidet; inſtruit aciem, impedimentis
ex agmine remotis. inſtruunt contra & hoſtes, & animis & uiribus pares. Auxerat id
maxime animos, quòd, ignari loco iniquo, non hoſti ceſſum, uelut fugientes ac territos,
terribiles ipſi ſecuti fuerant. id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem deſueto Samnite
clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die, ab hora diei tertia ad octauam, ita
anceps dicitur certamen ſtetiſſe, ut neque clamor, ut primo ſemel concurſu eſt ſublatus, ite I
ratus ſit; neque ſigna promota loco, retróue recepta; neque recurſum ab ulla ſit parte. in
ſuo quiſque gradu obnixi, urgentes ſcutis, ſine reſpiratione ac reſpectu pugnabant. fre-
mitus æqualis, tenorq́. idem pugnæ in defatigationem ultimam, aut noctem ſpectabat.
iam uiris uires, iam ferro ſua uis, iam conſilia ducibus deerant: cum ſubito Samnitium
equites, cum, turma una longius prouecta, accepiſſent impedimenta Romanorum, pro-
cul ab armatis, ſine præſidio, ſine munimento ſtare, auiditate prædæ impetum faciunt.
quod ubi dictatori trepidus nuncius attulit, Sine modo, inquit, ſeſe præda præpediant.
Alij deinde ſuper alios, diripi paſſim, ferriq́. fortunas militum uociferabantur. Tum ma-
giſtro equitum accito, Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hoſtium equite omiſſam pugnam? hæ
rent impediti impedimentis noſtris: aggredere, quod inter prædandum omni multitudini
euenit, diſſipatos: raros equis inſidentes, raros, quibus ferrum in manu ſit, inuenies: equoſ K
que dum præda onerant, cæde inermes: cruentamq́. illis prædam redde. mihi legiones,
peditumq́. pugna curæ erunt: penes te equeſtre ſit decus. Equitum acies, qualis quæ eſſe
inſtructiſſima poteſt, inuecta in diſſipatos impeditosq́. hoſtes, cæde omnia replet. inter ſar
cinas omiſſas repente, obiacentes pedibus fugientium conſternatorumq́. equorum, ne-
que pugnæ, neque fugæ ſatis potentes cæduntur. tum deleto prope equitatu hoſtium,
M. Fabius, circunductis paululum alis, ab tergo pedeſtrem aciem adoritur. Clamor in-
de nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator, ubi reſpectantes ho-
ſtium anteſignanos, turbataque ſigna, & fluctuantem aciem uidit, tum appellare, tum ad-
hortari milites; tribunos, principesq́. ordinum nominatim ad iterandam ſecum pugnam
uocare.

A uocare. Nouato clamore, ſigna inferuntur, &, quicquid progrediebantur, magis magisq́.
turbatos hoſtes cernebant. Eques ipſe iam primis erat in conſpectu: & Cornelius reſpi-
ciens ad manipulos militum, quod manu quod uoce poterat, monſtrabat, uexilla ſe ſuorū,
parmasq́. cernere equitum. quod ubi auditum, ſimulq́. uiſum eſt; adeo repente laboris
per diem pene totum tolerati, uulnerumq́. obliti ſunt, ut haud ſecus, quàm ſi tum integri è
caſtris ſignum pugnæ accepiſſent, concitauerint ſe in hoſtem. nec ultra Samnis tolerare
terrorem equitum, peditumq́. uim potuit. partim in medio cæſi, partim in fugam diſſipati
ſunt. pedes reſtantes ac circumuentos cæcidit; ab equite fugientium ſtrages eſt facta: in-
ter quos & ipſe imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, ut
omnibus concilijs fremerent, minime id quidem mirum eſſe, ſi impio bello, & contra fœ-
dus ſuſcepto, infeſtioribus merito dijs quàm hominibus, nihil proſpere agerent: expiandū
B id bellum magna mercede, luendumq́. eſſe: id referre tantum, utrum ſupplicia noxio pau-
corum, an omnium innoxio præbeant ſanguine. audebantq́. iam quidam nominare aucto
res armorum. unum maxime nomen per conſenſum clamantium Brutuli Papij exaudie-
batur. uir nobilis potensq́. erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coa-
cti referre prætores decretum fecerunt, ut Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum eo
præda omnis Romana, captiuiq́. ut Romam mitterentur; quæq́. res per feciales ex fœdere
repetitę eſſent, ſecundum ius fasq́. reſtituerentur. Fetiales Romam, ut cenſuerunt, miſſi, &
corpus Brutuli exanime: ipſe morte uolūtaria ignominiæ ſe ac ſupplicio ſubtraxit. Placuit
cum corpore bona quoque eius dedi. nihil tamen earum rerum, præter captiuos, ac ſi qua
cognita ex præda ſunt, acceptum eſt: cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex ſena-
tus conſulto triumphauit. Hoc bellum à conſulibus bellatum quidam auctores ſunt, eoſ-
C que de Samnitibus triumphaſſe; Fabium etiam in Apuliam proceſſiſſe, atque inde magnas
prædas egiſſe. Nec diſcrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, bel-
line gerendi cauſa creatus ſit; an ut eſſet, qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui
morbo forte implicitus erat, ſignum mittendis quadrigis daret; functusq́. eo haud ſane
memorandi imperij miniſterio, ſe dictatura abdicaret. nec facile eſt, aut rem rei, aut aucto
rem auctori præferre. uitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falſisq́. imaginum
titulis; dum familia ad ſe quæque famam rerum geſtarum honorumq́. fallente mendacio
trahunt. inde certe & ſingulorum geſta, & publica monumenta rerum confuſa: nec quiſ-
quam æqualis temporibus illis ſcriptor extat, quo ſatis certo auctore ſtetur.

EPITOME LIBRI IX.

D *T. Veturius, & Sp. Poſtumius, apud Caudinas furcas deducto in locū iniquum exercitu, cum nulla ſpes euadendi eſſet, fœdere cum Samnitibus facto, & ſexcentis equitibus Romanis obſidibus datis, ita exercitum abduxerunt, ut omnes ſub iugum mitterentur. ijdemq́. auctore Sp. Poſtumio conſule, qui in ſenatu ſuaſerat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur, cum duo-*
E *bus tribunis plebis, & omnibus qui fœdus ſpoponderant, dediti Samnitibus, non ſunt recepti. nec multo poſt fuſis à Papirio Curſore Samnitibus, & ſub iugū miſſis, receptisq́. ſexcentis equitibus Romanis, qui obſides dati erant, pudor prioris flagitij abolitus.*

Tribus duæ adiectæ ſunt, Vfentina & Falerina. Sueſſa & Pontia coloniæ deductæ ſunt. Ap. Claudius cenſor aquam Claudiam perduxit: uiam ſtrauit, quæ Appia uocata eſt: libertinorum filios in ſenatum legit. ideoque, quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis, ſequentis anni conſules in ſenatu legendo obſeruauerunt, quemadmodū ante proximos cenſores fuerat. Res pręterea contra Apulos, Etruſcos, Vmbros, Marſos, Pelignos, Aequos, & Samnites, quib. fœdus erat reſtitutū, proſpere geſtas continet. Flauius Scriba libertino patre natus, ædilis curulis fuit, per forenſem factionem creatus: quæ cum comitia et campum turbaret, & in ijs propter nimias uires dominaretur, à Q. Fabio cenſore in quatuor tribus redacta eſt: eaq́ue res Fabio Maximi nomen dedit.

LIBER IX.

F

Anno cdxxxiii.

SEQVITVR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax,
T. Veturio Caluino, Sp. Poſtumio conſulibus. Samnites eo anno
imperatorem C. Pontium Herennij filium habuerunt, patre lon-
ge prudentiſſimo natum, primum ipſum bellatorem, ducemque.
Is, ubi legati, qui ad dedendas res miſſi erant, pace infecta redie-
runt; Ne nihil actum, inquit, hac legatione cenſeatis, expiatũ eſt,
quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœleſtium fuit. ſatis ſcio,
quibuſcunque dijs cordi fuit, ſubigi nos ad neceſſitatem dedendi
res, quæ a nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuiſſe cordi tam ſuperbe ab Romanis G
fœderis expiationem ſpretam. quid enim ultra fieri ad placandos deos, mitigandosq́. ho
mines potuit, quàm quod nos fecimus? res hoſtium in præda captas, quæ belli iure noſtræ
uidebantur, remiſimus: auctores belli, quia uiuos non potuimus, perfunctos iam fato dedi
dimus: bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portaui-
mus. quid ultra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo; quem tibi tua
rum irarum, quem meorum ſuppliciorum iudicem feram; neminem neque populum, neq;
priuatum fugio. quod ſi nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi; at ego ad
deos uindices intolerandæ ſuperbiæ confugiam; & precabor, ut iras ſuas uertant in eos,
quibus non ſuæ redditæ res, non alienæ accumulatæ ſatis ſint; quorum ſæuitiam non mors
noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona ſequentia domini deditionẽ
exſatient; placari nequeant, niſi hauriendum ſanguinem, laniandaq́. uiſcera noſtra præbue- H
rimus. Iuſtum eſt bellum, Samnites, quibus neceſſarium: & pia arma, quibus nulla, niſi in
armis, relinquitur ſpes. proinde cum rerum humanarum maximum momentum ſit, quàm
propitijs rem, quàm aduerſis agant dijs; pro certo habete, priora bella aduerſus deos ma-
gis, quàm homines, geſſiſſe; hoc, quod inſtat, ducibus ipſis dijs geſturos. Hæc non læta ma
gis, quàm uera, uaticinatus, exercitu educto circa Caudium caſtra quàm poteſt occultiſſi-
me locat: inde ad Calatiam, ubi iam conſules Romanos, caſtraq́. eſſe audiebat, milites de-
cem paſtorum habitu mittit; pecoraq́. diuerſos, alium alibi, haud procul Romanis paſcere
iubet præſidijs: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus ſermo conſtet, legiones
Samnitium in Apulia eſſe, Luceriam omnibus copijs circũſedere; nec procul abeſſe, quin
ui capiant. Iam & is etiam rumor ante, de induſtria uulgatus, uenerat ad Romanos: ſed fi-
dem auxere captiui, eo maxime, quòd ſermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium I
quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus ſocijs; ſimul ne Apulia omnis
ad præſentem terrorem deficeret. ea modo, quà irent, conſultatio fuit. Duæ ad Luceriam
ferebant uiæ; altera præter oram ſuperi maris patens apertaque, ſed quanto tutior, tanto
fere longior; altera per Furculas Caudinas, breuior. ſed ita natus locus eſt. ſaltus duo alti
anguſti, ſiluoſiq́. ſunt, montibus circa perpetuis inter ſe iuncti. iacet inter eos ſatis patens,
clauſus in medio, campus, herbidus aquoſusque: per quem mediũ iter eſt. ſed ante quàm
uenias ad eum, intrandæ anguſtiæ ſunt: & aut eadem, qua te inſinuaueris, retro uia repetẽ-
da; aut, ſi ire porro pergas, per alium ſaltum altiorem impeditioremq́. euadendum. in eum
campum uia alia per cauam rupem Romani demiſſo agmine, cum ad alias anguſtias proti
nus pergerent, ſeptas deiectu arborum, ſaxorumq́. ingentium obiacente mole inuenere.
cum fraus hoſtilis apparuiſſet, præſidium etiam in ſummo ſaltu conſpicitur. citati inde re- K
tro, qua uenerant, pergunt repetere uiam. eam quoque clauſam ſua obice armisq́. inue-
niunt. ſiſtunt inde gradum ſine ullius imperio. ſtuporq́. omnium animos, ac uelut tor-
por quidam inſolitus membra tenet: intuentesq́. alij alios, cum alterum quisq́. magis
mentis compotem ac conſilij ducerent, diu immobiles ſilent. deinde ubi prætoria con-
ſulum erigi uidere, & expedire quoſdam utilia operi: quanquam ludibrio fore munientes,
perditis rebus, ac ſpe omni adempta cernebant; tamen, ne culpam malis adderent, pro ſe
quiſque, nec hortante ullo, nec imperante, ad muniendum uerſi, caſtra propter aquam ual
lo circundant, ſua ipſi opera, laboremq́. irritum, præterquam quod hoſtes ſuperbe
increpabant, cum miſerabili confeſſione eludentes. ad conſules mœſtos, ne aduocantes

A quidem in conſilium, quando nec conſilio nec auxilio locus eſſet,ſua ſponte legati ac tri-
buni conueniunt:militeſq́. in prætorium uerſi opem,quam uix dij immortales ferre pote-
rant,ab ducibus expoſcunt. querentes magis,quàm conſultantes, nox oppreſſit. cum pro
ingenio quiſque fremerent:alius,per obices uiarum,alius,per aduerſa mõtium, per ſiluas,
qua ferri arma poterant,eamus:modo ad hoſtem peruenire liceat,quem per annos iã pro-
pe X X X uincimus,omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnan-
ti. alius,quò,aut quà eamus? num montes moliri ſede ſua paramus? dum hæc imminebũt
iuga,quà tu ad hoſtẽ uenies?armati,inermes,fortes, ignaui pariter omnes capti, atque ui-
cti ſumus. ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus eſt hoſtis: ſedens bellum
conficiet. His inuicem ſermonibus, quà cibi, quà quietis immemor nox traducta eſt.
Ne Samnitibus quidem conſilium in tam lætis ſuppetebat rebus. itaque uniuerſi Heren-
B nium Pontium, patrem imperatoris, per literas conſulendum cenſent. iam is grauis an-
nis non militaribus ſolum, ſed ciuilibus quoque abſceſſerat muneribus: in corpore ta-
men affecto uigebat uis animi, conſilijq́ue. is, ubi accepit ad Furculas Caudinas, inter
duos ſaltus, clauſos exercitus Romanos; conſultus ab nuncio filij cenſuit omnes inde
quamprimum inuiolatos dimittendos. quæ ubi ſpreta ſententia eſt; iterumq́ue, eodem
remeante nuncio,conſulebatur; cenſuit ad unum omnes interficiendos. quæ ubi tam di-
ſcordia inter ſe, uelut ex ancipiti oraculo,reſponſa data ſunt: quanquam filius ipſe in pri-
mis iam animum quoque patris conſenuiſſe in affecto corpore rebatur; tamen conſenſu
omnium uictus eſt,ut ipſum in conſilium acciret. nec grauatus ſenex plauſtro in caſtra di-
citur aduectus, uocatusq́. in conſilium ita ferme locutus eſſe,ut nihil ſententiæ ſuæ muta-
ret,cauſas tantum adijceret. Priore ſe conſilio, quod optimum duceret, cum potentiſſi-
C mo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem,amicitiamq́ue: altero conſi-
lio: in multas ætates, quibus amiſſis duobus exercitibus haud facile receptura uires Ro-
mana res eſſet, bellum differre: tertium nullum conſilium eſſe. Cum filius alijq́ue princi-
pes percontando exquirerent, quid ſi media uia conſilium caperetur, ut & dimitterentur
incolumes,& leges ijs iure belli uictis imponerentur? Iſta quidem ſententia, inquit, ea
eſt. quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Seruate modo, quos ignominia irri-
taueritis: ea eſt Romana gens, quæ uicta quieſcere neſciat: uiuet ſemper in pectoribus il-
lorum,quicquid iſtic præſens neceſſitas inuſſerit; neque eos ante multiplices pœnas ex-
petitas à uobis quieſcere ſinet. Neutra ſententia accepta,Herennius domum è caſtris eſt
reuectus. Et in caſtris Romanis cum fruſtra multi conatus ad erumpendum capti eſſent,
& iam omnium rerum inopia eſſet, uicti neceſſitate legatos mittunt, qui primum pacem
D æquam peterent: ſi pacem non impetrarent, uti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius,
debellatum eſſe,reſpondit;&, quoniam ne uicti quidem ac capti fortunam fateri ſcirent,
inermes cum ſingulis ueſtimentis ſub iugum miſſurum: alias conditiones pacis æquas ui-
ctis ac uictoribus fore,ſi agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur: ſuis inde le
gibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere uicturum.His conditionibus paratum ſe eſſe
fœdus cum cõſulibus ferire:ſi quid eorum diſpliceat,legatos iam redire ad ſe uetuit. Hæc
cum legatio renunciaretur,tantus gemitus omnium ſubito exortus eſt, tantaq́. mœſtitia
inceſſit,ut non grauius accepturi uiderentur,ſi nunciaretur,omnibus eo loco mortẽ oppe
tendam eſſe. Cum diu ſilentium fuiſſet;nec conſules,aut pro fœdere tam turpi,aut contra
fœdus tam neceſſarium hiſcere poſſent:tum L.Lentulus,qui tum princeps legatorũ uirtu
te atq. honoribus erat,Patrem meum,inquit,conſules ſæpe audiui memorantem, ſe in Ca
E pitolio unum non fuiſſe auctorem ſenatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec
foſſa ualloq́. ab ignauiſſimo ad opera ac muniendũ hoſte clauſi eſſent; & erũpere ſi nõ ſine
periculo magno,tamen ſine certa pernicie poſſent. quod ſi ut illis decurrere ex Capitolio
armatis in hoſtem licuit,(quo ſæpe modo obſeſſi in obſidentes eruperunt)ita nobis æquo
aut iniquo loco dimicãdi tantũmodo cum hoſte copia eſſet; non mihi paterni animi indo
les in conſilio dando deeſſet. equidẽ mortẽ pro patria præclarã eſſe fateor,& me uel deuo
uere pro populo R.legionibusq́;, uel in medios me immittere hoſtes paratus ſum.ſed hic
patriã uideo,hic,quicquid Romanarũ legionum eſt: quæ niſi pro ſe ipſis ad mortem ruere
uolunt,quid habent,quod morte ſua ſeruent?Tecta urbis dicat aliquis,& mœnia,& eã tur
bã, à qua urbs incolitur.Immo hercule produntur magis ea omnia, deleto hoc exercitu,

non ſeruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis uidelicet atque inermis multitudo? tam F
hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. An à Veijs exercitum, Camillumq́. ducem
implorabunt? Hic omnes ſpes opesq́. ſunt: quas ſeruando, patriam ſeruamus; dedendo
ad necem, patriam deſerimus, ac prodimus. At fœda atque ignominioſa deditio eſt: ſed
ea caritas patriæ eſt, ut tam ignominia eam, quàm morte noſtra, ſi opus ſit, ſeruemus. Su-
beatur ergo iſta, quantacunque eſt, indignitas: & pareatur neceſſitati; quam ne dij qui-
dem ſuperant. Ite conſules, redimite armis ciuitatem, quam auro maiores ueſtri redeme-
runt. conſules profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere uictor agitaret, nega-
runt iniuſſu populi fœdus fieri poſſe, nec ſine fetialibus, cæremoniaq́. alia ſolemni. itaque
non, ut uulgo credunt, Claudiusq́. etiam ſcribit, fœdere pax Caudina, ſed per ſponſio-
nem facta eſt. quid enim aut ſponſoribus in fœdere opus eſſet, aut obſidibus, ubi precatio
ne res tranſigitur; Per quem populum fiat quo minus legibus dictis ſtetur, ut eum ita Iupi G
ter feriat, quemadmodum à fetialibus porcus feriatur? Spoponderunt cõſules, legati, quæ
ſtores, tribuni militum: nominaque omnium qui ſpoponderunt, extant: ubi, ſi ex fœdere
acta res eſſet, præterquam duorum fetialium, non extarent. & propter neceſſariam fœde-
ris dilationem obſides etiam D C. equites imperati, qui capite luerent, ſi pacto non ſtare-
tur. tempus inde ſtatutum tradendis obſidibus, exercituq́. inermi mittendo. Redintegra-
uit luctum in caſtris conſulũm aduentus: ut uix ab ijs abſtinerent manus, quorum temeri-
tate in eum locum deducti eſſent; quorum ignauia fœdius inde, quàm ueniſſent, abituri: il
lis non ducem locorum, non exploratorem fuiſſe: belluarum modo cæcos in foueam miſ-
ſos. alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obno-
xiaq́. corpora hoſti. proponere ſibimet ipſi ante oculos iugum hoſtile, & ludibria uicto-
ris, & uultus ſuperbos, & per armatos inermium iter. inde fœdi agminis miſerabilem uiã, H
per ſociorum urbes reditum in patriam ac parentes: quò ſæpe ipſi maioresq́. eorum triũ-
phantes ueniſſent. ſe ſolos ſine uulnere, ſine ferro, ſine acie uictos: ſibi non ſtringere licuiſ
ſe gladios, non manum cum hoſte conferre: ſibi nequicquam arma, nequicquam uires, ne
quicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia triſtio
ra experiundo factura, quàm quæ præceperant animis. Iam primum cum ſingulis ueſti-
mentis inermes extra uallum exire iuſſi, & primi traditi obſides, atque in cuſtodiam abdu-
cti. tum à conſulibus abire lictores iuſſi, paludamentaq́. detracta, tantam inter ipſos, qui
paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandosq́. cenſuerant, miſerationem fecit, ut ſuæ
quiſque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maieſtatis uelut ab nefando ſpe-
ctaculo auerteret oculos. Primi conſules prope ſeminudi ſub iugum miſſi: tum, ut quiſque
gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps ſingulæ legiones. Circumſta I
bant armati hoſtes exprobrantes, eludentesque: gladij etiam pleriſque intentati: & uul-
nerati quidam, necatique, ſi uultus eorum indignitate rerum acrior uictorẽ offendiſſet. ita
traducti ſub iugum: &, quod pene grauius erat, per hoſtium oculos cum ex ſaltu euaſiſſent,
etſi, uelut ab inferis extracti, tum primum lucem aſpicere uiſi ſunt, tamen ipſa lux ita defor
me intuentibus agmen omni morte triſtior fuit. itaque cum ante noctem Capuam perue-
nire poſſent, incerti de fide ſociorum, & quòd pudor præpediebat, circa uiam haud procul
Capua, omnium egeni, corpora humi proſtrauerunt. quod ubi eſt Capuam nunciatum,
euicit miſeratio iuſta ſociorum, ſuperbiam ingenitam Campanis. confeſtim inſignia ſua
conſulibus, faſces, lictores, arma, equos, ueſtimenta, cõmeatus militibus benigne mittunt:
& uenientibus Capuam cũctus ſenatus populusq́. obuiam egreſſus, iuſtis omnibus hoſpi
talibus, priuatisq́. & publicis fungitur officijs; neque illis ſociorum comitas, uultusq́. be- K
nigni, & alloquia non modo ſermonem elicere, ſed ne ut oculos quidẽ attollerent, aut con
ſolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeo ſuper mœrorem pudor quidã
effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Poſtero die cum iuuenes nobiles, miſſi à
Capua ut proficiſcentes ad finem uſque Campani agri proſequerentur, reuertiſſent; uoca
tiq́. in curiam, percontantibus maioribus natu, multo ſibi mœſtioris & abiectioris animi
uiſos referrent: adeo ſilens, ac prope mutum agmen inceſſiſſe: tacere indolem illam Ro-
manam: ablatosq́. cum armis animos: non reddere ſalutem, non ſalutantibus dare reſpon
ſum: non hiſcere quenquam præ metu potuiſſe: tanquam ferentibus adhuc ceruicibus iu
gum, ſub quod emiſſi eſſent. habere Samnites uictoriam non præclaram ſolum, ſed etiam
perpetuam:

A Perpetuam: cepiſſe enim eos non Romam, ſicut ante Gallos, ſed, quòd multo bellicoſius
fuerit, Romanam uirtutem, ferociamq́ue. Cum hæc dicerentur, audirenturq́ue, & deplo-
ratum pene Romanum nomen in concilio ſociorum fidelium eſſet: dicitur Offilius Cala-
uius Oui filius, clarus genere factisq́ue, tum etiam ætate uerendus, longe aliter ſe habere
rem dixiſſe: ſilentium illud obſtinatum, fixosq́. in terram oculos, & ſurdas ad omnia ſola-
tia aures, & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animo cientis indi-
cia eſſe: aut ſe Romana ignorare ingenia; aut ſilentium illud Samnitibus flebiles breui cla
mores gemitusq́. excitaturum; Caudinæq́. pacis aliquanto Samnitibus, quàm Romanis,
triſtiorem memoriam fore. quippe ſuos quenque eorum animos habiturum, ubicunque
congreſſuri ſint: ſaltus Caudinos non ubique Samnitibus fore. Iam & Romæ ſua infa-
mis clades erat. obſeſſos primum audierunt: triſtior deinde ignominioſæ pacis magis,
B quàm periculi, nuncius fuit. ad famam obſidionis delectus haberi cœptus erat: dimiſſus
deinde auxiliorum apparatus, poſtquam deditionem tam fœde factam acceperunt: extem
ploq́. ſine ulla publica auctoritate conceſſum in omnem formam luctus eſt. Tabernæ cir
ca forum clauſæ: iuſtitiumq́. in foro ſua ſponte cœptum prius, quàm indictum: lati claui,
annuli aurei poſiti: pene mœſtior exercitu ipſo ciuitas eſſe: nec ducibus ſolum, atque au-
ctoribus ſponſoribusq́. pacis iraſci, ſed innoxios etiam milites odiſſe, & negare urbe, te-
ctisúe accipiendos. quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus etiam ira-
tis miſerabilis. non enim tanquam in patriam reuertentes ex inſperato incolumes, ſed ca-
ptorum habitu uultuq́. ingreſſi ſero in urbem, ita ſe in ſuis quiſque tectis abdiderunt, ut po
ſtero atque inſequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aſpicere uellet. Con-
ſules in priuato abditi, nihil pro magiſtratu agere, niſi quod expreſſum ſenatuſconſulto
C eſt, ut dictatorem dicerent comitiorum cauſa. Q. Fabium Ambuſtum dixerunt, & P. Aemi
lium Pætum magiſtrum equitum. quibus uitio creatis ſuffecti M. Aemilius Papus dicta-
tor, L. Valerius Flaccus magiſter equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat
populum omnium magiſtratuum eius anni, res ad interregnum redijt. interreges Q. Fa- Anno
bius Maximus, M. Valerius Coruus. is conſules creauit Q. Publilium Philonem, & L. cdxxxiiii.
Papirium Curſorem iterum, haud dubio conſenſu ciuitatis, quòd nulli ea tempeſtate du-
ces clariores eſſent. Quo creati ſunt die, eo (ſic enim placuerat patribus) magiſtratum
inierunt, ſolennibusq́. ſenatuſconſultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publi-
lius, penes quem faſces erant, Dic Spuri Poſtumi, inquit. Qui ubi ſurrexit, eodem illo uul
tu, quo ſub iugum miſſus erat, Haud ſum ignarus, inquit, conſules, ignominiæ, non hono
ris cauſa me primum excitatum, iuſſumq́. dicere non tanquam ſenatorem, ſed tanquam
D reum quà infelicis belli, quà ignominioſæ pacis. Ego tamen, quando neque de noxa no-
ſtra, neque de pœna retuliſtis; omiſſa defenſione, quæ nõ difficillima eſſet apud haud igna
ros fortunarum humanarum, neceſſitatumq́ue, ſententiam de eo, de quo retuliſtis, paucis
peragam: quæ ſententia teſtis erit, mihine, an legionibus ueſtris pepercerim, cum me ſeu
turpi, ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxi: qua tamen, quando iniuſſu populi facta eſt, non
tenetur populus R. nec quicquam ex ea, præterquam corpora noſtra, debentur Samniti-
bus. Dedamur per fetiales nudi, uinctiq́ue: exoluamus religione populum, ſi qua obli-
gauimus; ne quid diuini humaniúe obſtet, quo minus iuſtum piumq́ue de integro ineatur
bellum. interea conſules exercitum ſcribere, armare, educere placet; nec prius ingredi ho
ſtium fines, quàm omnia iuſta in deditionem noſtram perfecta erunt. Vos dij immortales
precor, quæſoque, ſi uobis non fuit cordi Sp. Poſtumium, T. Veturium conſules cum Sã-
E nitibus proſpere bellum gerere; at uos ſatis habeatis uidiſſe nos ſub iugum miſſos, uidiſſe
ſponſione infami obligatos, uidere nudos uinctosq́. hoſtibus deditos, omnem iram ho-
ſtium noſtris capitibus excipientes: nouos conſules, legionesq́. Romanas ita cum Samni
te gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos conſules bella geſta ſunt. Quæ ubi dixit, tanta
ſimul admiratio miſeratioq́. uiri inceſſit homines, ut modo uix crederent illum eundem
eſſe Sp. Poſtumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuiſſet: modo miſerarentur, quòd uir talis
etiam præcipuum apud hoſtes ſupplicium paſſurus eſſet ob iram diremptæ pacis. cum om
nes laudibus modo proſequentes uirum, in ſententiam eius pedibus irent; tentata pauliſ-
per interceſſio eſt ab L. Liuio, & Q. Mælio tribunis pl. qui neque exolui religione popu-
lum aiebant deditione ſua, niſi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuiſſent, reſtitue
rentur;

rentur; neque ſe pro eo, quòd, ſpondendo pacem, ſeruaſſent exercitum populi R. pœnam F
ullam meritos eſſe; neque ad extremum, cum ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, uiolariue
poſſe. Tum Poſtumius, Interea dedite, inquit, profanos nos, quos ſalua religione pote-
ſtis: dedetis deinde & iſtos ſacroſanctos, cum primum magiſtratu abierint: ſed, ſi me au-
diatis, prius, quàm dedantur, hic in Comitio uirgis cæſos, hanc iam ut intercalatæ pœnæ
uſuram habeant. Nam quod deditione noſtra negant exolui religione populum: id iſtos
magis, ne dedantur, quàm quia ita ſe res habeat, dicere, quis adeo iuris fecialium expers
eſt, qui ignoret? Neque ego inficias eo patres conſcripti, tam ſponſiones, quàm fœdera
ſancta eſſe apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur:
ſed iniuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe; quod populum teneat. An ſi eadem ſu-
perbia, qua ſponſionem iſtam expreſſerunt nobis Samnites, coegiſſent nos uerba legiti-
ma dedentium urbes nuncupare; deditum populum R. uos tribuni diceretis? & hanc ur- G
bem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium eſſe? Omitto deditionem; quoniā de ſpon
ſione agitur. Quid tandem, ſi ſpopondiſſemus urbem hanc relicturum populum R. ſi incen
ſurum? ſi magiſtratus, ſi ſenatum, ſi leges non habiturum? ſi ſub regibus futurum? Dij me
liora, inquis. atqui non indignitas rerum, ſponſionis uinculum leuat. ſi quid eſt, in quod
obligari populus poſſit, in omnia poteſt. Et ne illud quidem, quod quoſdam fortitan mo-
ueat, refert, conſul, an dictator, an prætor ſpoponderit. & hoc ipſi etiam Samnites iudica
uerunt, quibus non fuit ſatis conſules ſpondere, ſed legatos, quæſtores, tribunos militum
ſpondere coegerunt. Nec à me nunc quiſquam quæſiuerit, quid ita ſpoponderim, cum id
nec conſulis ius eſſet; nec illis ſpondere pacem, quæ mei non erat arbitrij, nec pro uobis,
qui nihil mandaueratis, poſſem. Nihil ad Caudium patres conſcripti humanis conſilijs
geſtum eſt: dij immortales & ueſtris, & hoſtium imperatoribus mentem ademerunt. nec H
nos in bello ſatis cauimus: & illi male partam uictoriam, male perdiderunt, dum uix lo-
cis, quibus uicerant, credunt, dum quacunque conditione arma uiris in arma natis aufer-
re feſtinant. An, ſi ſana mens fuiſſet, difficile illis fuit, dum ſenes ab domo ad conſultandū
accerſunt, mittere Romam legatos? cum ſenatu, cum populo de pace ac fœdere agere?
tridui iter expeditis erat: interea in inducijs res fuiſſet, donec ab Roma legati aut uictoriā
illis certam, aut pacem afferrent. ea demum ſponſio eſſet, quam populi iuſſu ſpopondiſſe
mus. Sed neque uos tuliſſetis, nec nos ſpopondiſſemus: nec fas fuit alium rerum exitum
eſſe, quàm ut & illi uelut ſomnio lætiore, quàm quod mentes eorum capere poſſent, ne-
quicquam eluderentur: & noſtrum exercitum eadem, quæ impedierat, fortuna, expedi-
ret: uanam uictoriam uanior irritam faceret pax: ſponſio interponeretur, quæ neminem
præter ſponſorem obligaret. quid enim uobiſcum patres conſcripti, quid cum populo R. I
actum eſt? quis uos appellare poteſt? quis ſe à uobis dicere deceptum? hoſtis? an ciuis?
Hoſti nihil ſpopondiſtis: ciuem neminem ſpondere pro uobis iuſſiſtis. Nihil ergo uobis
nec nobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis; nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis.
Samnitibus ſponſores nos ſumus, rei ſatis locupletes in id, quod noſtrum eſt, in id, quod
præſtare poſſumus, corpora noſtra, & animos: in hæc ſæuiant; in hæc ferrum, in hæc iras
acuant. Quod ad tribunos pl. attinet; conſulite, utrum præſens deditio eorum fieri poſ-
ſit, an in diem differatur: nos interim T. Veturi, uosq. cæteri uilia hæc capita luendæ ſpon
ſionis feramus, & noſtro ſupplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conſcriptos tū
cauſa, tum auctor, nec cæteros ſolum, ſed tribunos etiam pl. ut ſe in ſenatus dicerent fore
poteſtate. magiſtratu inde ſe extemplo abdicauerunt: traditiq. fetialibus cum cæteris
Caudium ducendi. Hoc facto ſenatuſconſulto, lux quædam affulſiſſe ciuitati uiſa eſt. Po K
ſtumius in ore omnium erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij conſu
lis, alijs claris facinoribus æquabant: emerſiſſe ciuitatem ex obnoxia pace illius conſilio,
& opera: ipſum ſe cruciatibus, & hoſtium iræ offerre: piaculaq. pro populo R. dare. Ar-
ma cuncti ſpectant, & bellum. en unquam futurum, ut congredi armatis cum Samnite li-
ceat? In ciuitate ira odioq. ardente delectus omnium prope uoluntariorum fuit: reſcri-
ptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductusq. ad Caudium exercitus. Prægreſſi fetiales
ubi ad portam uenere, ueſtem detrahi pacis ſponſoribus iubent: manus poſt tergum uinci
ri. Cum apparitor, uerecundia maieſtatis, Poſtumium laxe uinciret, Quin tu, inquit, addu
cis lorum, ut iuſta fiat deditio? Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal uentum Pon

tij eſt,

A tij eſt, A. Cornelius Aruina fetialis ita uerba fecit: Quandoquidem hice homines iniuſſu
populi R. Quiritium fœdus ictum iri ſpoponderunt, atque ob eam rem, noxa nocuerunt;
ob eam rem, quò populus R. ſcelere impio ſit ſolutus, hoſce homines uobis dedo. Hæc
dicenti fetiali Poſtumius genu femur, quanta maxime poterat ui, perculit, & clara uoce
ait, ſe Samnitem ciuem eſſe, illum legatum: fetialem à ſe contra ius gentium uiolatum:
Romanos eo iuſtius bellum geſturos. Tum Pontius, Nec ego iſtam deditionem accipiã,
inquit: nec Samnites ratam habebunt. Quin tu Sp. Poſtumi, ſi deos eſſe cenſes, aut om-
nia irrita facis, aut pacto ſtas? Samniti populo omnes, quos in poteſtate habuit, aut pro ijs
pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te nunc captum uictori cum qua potes fide re-
ſtituis? Populum R. appello: quem ſi ſponſionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, re-
ſtituat legiones intra ſaltum, quo ſeptæ fuerunt. nemo quenquam deceperit: omnia pro
B infecto ſint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in caſtra ſua: quic-
quid pridie habuerunt, quàm in colloquium eſt uentum, habeant. tum bellum, & fortia
conſilia placeant, tunc ſponſio & pax repudietur. ea uero fortuna, ijs locis, quæ ante pacis
mentionem habuimus, geramus bellum: nec populus R. conſulum ſponſionem, nec nos
fidem populi R. accuſemus. Nunquámne cauſa deficiet, cur uicti pacto non ſtetis? Obſi-
des Porſenæ dediſtis: furto eos ſubduxiſtis. Auro ciuitatem à Gallis redemiſtis: inter ac-
cipiendum aurum cæſi ſunt. Pacem nobiſcum pepigiſtis, ut legiones uobis captas reſtitue
remus: eam pacem irritam facitis, & ſemper aliquam fraudi ſpeciem iuris imponitis.
Non probat populus R. ignominioſa pace legiones ſeruatas? Pacem ſibi habeat, legiones
captas uictori reſtituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fetialibus cæremonijs dignũ erat,
ut tu quidem, quod periſti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes; ego pacem, quam
C hoſti tibi remittendo pactus ſum, non habeam? Hoc tu A. Corneli, hoc uos fetiales iuris
gentibus dicitis? Ego uero iſtos, quos dedi ſimulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec
moror, quo minus in ciuitatem obligatam ſponſione commiſſa, iratis omnibus dijs, quo-
rum eluditur numen, redeant. Gerite bellum, quando Sp. Poſtumius modo legatum fe-
tialem genu perculit: ita dij credent Samnitem ciuem Poſtumium, non ciuem R. eſſe; &
à Samnite legatum Romanum uiolatum; eo uobis iuſtum in nos factum eſſe bellum. Hæc
ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & uix pueris dignas ambages, ſenes
ac conſulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme uincla Romanis: moratus ſit nemo,
quo minus, ubi uiſum fuerit, abeant. Et illi quidem forſitan & publica, ſua certe liberata
fide, ab Caudio in caſtra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro ſuperba pace infe-
ſtiſſimum cernentibus renatum bellum, omnia, quæ deinde euenerunt, non in animis ſo-
D lum, ſed prope in oculis eſſe, & ſero ac nequicquam laudare ſenis Pontij utraque conſilia:
inter quæ ſe media lapſos, uictoriæ poſſeſſionem pace incerta mutaſſe, & beneficij, & ma-
leficij occaſione amiſſa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuum uel inimicos
tollere, uel amicos facere. Adeoque, nullo dum certamine inclinatis uiribus, poſt Caudi-
nam pacem animi mutauerant, ut clariorem inter Romanos deditio Poſtumium, quàm
Pontium incruenta uictoria inter Samnites, faceret: & geri poſſe bellum Romani pro ui-
ctoria certa haberent, Samnites ſimul rebellaſſe, & uiciſſe crederent Romanum. Inter
hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samni-
tium (fuiſſe & Satricanos cum ijs ſatis conſtat) nocte occupata eſt. Timor inde mutuus
utroſque uſque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam aliquandiu æquã,
& quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, ta-
E men Fregellani ſuſtinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quòd uocem audiri præco-
nis paſſi ſunt, incolumem abiturum qui arma poſuiſſet. Ea ſpes remiſit à certamine ani-
mos, & paſſim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auerſam portam erupit:
tutiorq́. eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cæteris pauor. quos circundatos
igni, nequicquam deos fidemq́, inuocantes, Samnites concremauerunt. Conſules inter
ſe partiti prouincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obſi-
des ad Caudium dati cuſtodiebantur: Publilius in Samnio ſubſiſtit aduerſus Caudinas le-
giones. Diſtendit ea res Samnitium animos: quòd nec ad Luceriam ire, ne à tergo inſta-
ret hoſtis; nec manere, ne Luceria interim amitteretur, ſatis audebant. Optimum uiſum
eſt committere rem fortunæ, & tranſigere cum Publilio certamen. itaque in aciem copias
ducunt:

ducunt: aduerſus quos Publilius conſul, cum dimicaturus eſſet, prius alloquendos mili- F
tes ratus, concionem aduocari iuſſit. Cæterum ſicut ingenti alacritate ad prætorium con-
curſum eſt, ita præ clamore poſcentium pugnam, nulla adhortatio imperatoris audita eſt:
ſuus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium, ur-
gentes ſigniferos: & ne mora in concurſu pilis emittendis, ſtringendisq́. inde gladijs eſ-
ſet, pila, uelut dato ad id ſigno, abijciunt, ſtrictisq́. gladijs curſu in hoſtem feruntur. Ni-
hil illic imperatoriæ artis ordinibus aut ſubſidijs locandis fuit: omnia ira militaris prope
ueſano impetu egit. itaque non fuſi modo hoſtes ſunt, ſed ne caſtris quidem ſuis fugam im
pedire auſi, Apuliam diſſipati petiere: Luceriam tamen coacto rurſus in unum agmine eſt
peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hoſtium tulerat, & in caſtra per
tulit. ibi plus, quàm in acie, ſanguinis ac cædis factum: prædęq́. pars maior ira corrupta.
Exercitus alter cum Papirio conſule locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, G
Samnitiũ magis iniurijs & odio, quàm beneficio ullo populi R. nam Samnites ea tẽpeſtate
in montibus uicatim habitantes, campeſtria & maritima loca, contempto cultu molliore,
atque, ut euenit fere, locis ſimili genere, ipſi montani atque agreſtes depopulabantur:
quæ regio ſi fida Samnitibus fuiſſet, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequiſſet,
aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, excluſos à commeatibus ab
ſumpſiſſet. tum uero profectos inde ad Luceriam iuxta obſidentes obſeſſosq́. inopia uexa
uit: omnia ab Arpis Romanis ſuppeditabantur, cæterum adeo exigue, ut militi occupato
ſtationibus, uigilijsq́ue, & opere, eques folliculis in caſtra ab Arpis frumentum ueheret:
interdum occurſu hoſtium cogeretur, abiecto ex equo frumento, pugnare. & obſeſſis,
prius quàm alter conſul uictore exercitu aduenit, & commeatus ex montibus Samnitium
inuecti erant, & auxilia intromiſſa. Arctiora omnia aduentus Publilij fecit; qui, obſidio- H
ne delegata in curam collegæ, uacuus per agros cuncta infeſta commeatibus hoſtium fe-
cerat. itaque cum ſpes nulla eſſet diutius obſeſſos inopiam laturos, coacti Samnites, qui
ad Luceriam caſtra habebant, undique contractis uiribus ſigna cum Papirio conferre. Per
id tempus parantibus utriſque ſe ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denunciantes
Samnitibus Romanisq́ue, ut bellum omitterent: per utros ſtetiſſet, quo minus diſcedere-
tur ab armis, aduerſus eos ſe pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papirius audita, perin-
de ac motus dictis eorum, cum collega ſe communicaturum reſpondit: accitoq́. eo, cum
tempus omne in apparatu conſumpſiſſet, collocutus de re haud dubia, ſignum pugnæ pro-
poſuit. Agentibus diuina humanaque, quæ aſſolent, cum acie dimicandum eſt, conſuli-
bus, Tarentini legati occurſare, reſponſum expectantes: quibus Papirius ait: Auſpicia ſe-
cunda eſſe, Tarentini, pullarius nunciat: litatum præterea eſt egregie: auctoribus dijs, ut I
uidetis, ad rem gerendam proficiſcimur. Signa inde ferri iuſſit, & copias eduxit, uaniſſimã
increpans gentem, quæ ſuarum impotens rerum præ domeſticis ſeditionibus diſcordijſ-
q́ue, alijs modum pacis ac belli facere æquum cenſeret. Samnites ex parte altera cum om
nem curam belli remiſiſſent, quia aut pacem uere cupiebant, aut expediebat ſimulare, ut
Tarentinos ſibi conciliarent, cum inſtructos repente ad pugnam Romanos conſpexiſſent,
uociferari, ſe in auctoritate Tarentinorum manere, nec deſcendere in aciem, nec extra ual
lum arma ferre: deceptos potius, quodcunque caſus ferat, paſſuros, quàm ut ſpreuiſſe pa-
cis auctores Tarentinos uideantur. Accipere ſe omen conſules aiunt, & eam precari men
tem hoſtibus, ut ne uallum quidem defendant. Ipſi inter ſe partitis copijs ſuccedunt ho-
ſtium munimentis: & ſimul undique adorti, cum pars foſſas explerent, pars uellerent ual-
lum, atque in foſſas proruerent, nec uirtus modo inſita, ſed ira etiam exulceratos ignomi- K
nia ſtimularet animos, caſtra inuaſere: & pro ſe quiſque, non hæc Furculas, nec Caudiũ,
nec ſaltus inuios eſſe, ubi errorem fraus ſuperbe uiciſſet, ſed Romanam uirtutem, quam
nec uallum, nec foſſæ arcerent, memorantes, cædunt pariter reſiſtentes, fuſosq́ue; iner-
mes, atque armatos; ſeruos, liberos, puberes impuberes, homines, iumentaq́ue. Nec ul-
lum ſuperfuiſſet animal, ni conſules receptui ſignum dediſſent, auidosq́. cædis milites è ca
ſtris hoſtium imperio ac minis expuliſſent. itaque apud infenſos ob interpellatam dulce-
dinem iræ, confeſtim oratio habita eſt, ut doceretur miles minime cuiquam militum con-
ſules odio in hoſtes ceſſiſſe, aut ceſſuros: quin duces ſicut belli, ita inſatiabilis ſupplicij fu
turos fuiſſe, ni reſpectus equitum ſexcentorum, qui Luceriæ obſides tenerentur, præpe-
diſſet

A diſſet animos; ne, deſperata uenia, hoſtes cæcos in ſupplicia eorum ageret, perdere prius quàm perire optantes. Laudare ea milites, lætatiq. obuiam itum iræ ſuæ eſſe: fateri omnia patienda potius, quàm proderetur ſalus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimiſſa con cione conſilium habitum, omnibúſne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubiæ ad id uoluntatis, tentarentur. Publilius conſul ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut ui ſubegit, aut conditionibus in ſocietatem accepit. Papirio quoque, qui obſeſſor Luceriæ reſtiterat, breui ad ſpem euentus reſpondit. nam inſeſſis omnibus uijs, per quas commeatus ex Samnio ſubuehebatur, fame domiti Samnites, qui Luceriæ in præſidio erant, legatos miſere ad conſulem Romanum, ut, receptis equitibus qui cauſa belli eſſent, abſiſteret obſidione. His Papirius ita reſpondit, debuiſſe eos Pontium Herennij filium, quo auctore Romanos ſub iugum miB ſiſſent, conſulere quid uictis paciſcendum cenſeret. cæterum, quoniam ab hoſtibus in ſe æqua ſtatui, quàm in ſe ipſi ferre, maluerint, nunciare Luceriam iuſſit, arma, ſarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerent: militem ſe cum ſingulis ueſtimentis ſub iugum miſſurum, ulciſcentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. nihil recuſatum. ſeptem millia militum ſub iugum miſſa, prædaq. ingens Luceriæ capta, receptis omnibus ſignis armiſq. quæ ad Caudium amiſerant; &, quod omnia ſuperabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis cuſtodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione ſubita rerum clarior uictoria populi R. eſt. ſiquidem etiam (quod quibuſdam in annalibus inuenitur) Pontius Herēni filius, Samnitium imperator, ut expiaret conſulum ignominiam, ſub iugum cum cæteris eſt miſſus. Cæterum id minus miror obſcurum eſſe de hoſtium duce dedito, miſſoq. ſub iugum. id magis mirabile

C eſt ambigi, Luciúſne Cornelius dictator cum L. Papirio Curſore magiſtro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriam geſſerit, ultorq. unicus Romanæ ignominiæ, haud ſciam an iuſtiſſimo triumpho ad eam ætatem, ſecundum Furium Camillum, triumphauerit, an conſulis Papirij præcipuum id decus ſit. Sequitur hunc errorem alius error; Curſórne Papirius proximis comitijs cum Q. Aulio Cerretano iterum ob rem bene geſtam Luceriæ continuato magiſtratu conſul tertium creatus ſit, an L. Papirius Mugillanus, & in cognomine erratum ſit. conuenit iam inde per conſules reliqua belli perfecta. Aulius cum Ferentanis uno ſecundo prælio debellauit, urbemq. ipſam, quò ſe fuſa contulerat acies, obſidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna conſul alter cum Satricanis, qui ciues Romani poſt Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præſidiumq. eorum in urbem acceperant, rem geſſit. nam cum ad mœnia Satrici admotus eſſet exercitus, legatiſq. ANNO CDXXXV.

D miſſis ad pacem cum precibus petendam, triſte reſponſum ab conſule redditum eſſet, niſi præſidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad ſe remearent: plus ea uoce, quàm armis illatis, terroris colonis iniectum. itaque ſubinde cum exequerentur quærendo à conſule legati, quonam ſe pacto paucos & infirmos crederet præſidio tam ualido & armato uim allaturos? ab ijſdem conſilium petere iuſſi, quibus auctoribus præſidium in urbem accepiſſent, diſcedunt: ægreq; impetrato, ut de ea re conſuli ſenatum, reſponſaq. ad ſe ferri ſineret, ad ſuos redeunt. Duæ factiones ſenatum diſtinebant; una, cuius principes erant defectionis à populo R. auctores; altera fidelium ciuium. certatum ab utriſque tamen eſt, ut ad reconciliādam pacem conſuli opera nauaretur. pars altera cum præſidium Samnitium, quia nihil ſatis præparati erat ad obſidionem tolerandam, excesſurum proxima nocte eſſet, nunciare conſuli ſatis habuit, qua noctis hora, quaq. porta, & quam in uiam egreſſurus

E hoſtis foret. altera, quibus inuitis deſcitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam conſuli aperuerunt, armatoſq. clam hoſtes in urbem acceperunt. ita duplici proditione & præſidium Samnitium, inſeſſis circa uiam ſiluestribus locis, nec opinato oppreſſum eſt: & ab urbe plena hoſtium clamor ſublatus: momentoq. unius horæ Samnis cæſus, Satricanus captus, & omnia in poteſtate conſulis erant. qui quæſtione habita, quorum opera defectio eſſet facta; quos ſontes comperit, uirgis cæſos ſecuri percuſſit; præſidioq. ualido impoſito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum deceſſiſſe Romam Papirium Curſorem ſcribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samniteſq. ſub iugum miſſos, auctores ſunt. Et fuit uir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi ſolum uigore, ſed etiam corporis uiribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen quo iam

dedit:

dedit: uictoremq́. curſtromnium ætatis ſuæ fuiſſe ferunt: & ſeu uitium ui, ſeu exercitatio F
ne multa, cibi uiniq́. eundem capaciſſimum: nec enim ullo aſperiorem, quia ipſe inuicti ad
laborem corporis eſſet, fuiſſe militiam pediti pariter equitique: equites etiam aliquando
auſos ab eo petere, ut ſibi pro re bene geſta laxaret aliquid laboris. quibus ille, Ne nihil
remiſſum dicatis, remitto, inquit, ne utique dorſum demulceatis cum ex equis deſcende-
tis. Et uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in ſocios, ciueſque. Prænestinus prætor
per timorem ſegnius ex ſubſidijs ſuos duxerat in primam aciem: quem cum inambulans
ante tabernaculum uocari iuſſiſſet, lictorem expedire ſecurim iuſſit. Ad quam uocem exa-
nimi ſtante Præneſtino, Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam am-
bulantibus, perfuſumq́. ultimi ſupplicij metu, multa dicta dimiſit. Haud dubie illa ætate,
qua nulla uirtutum feracior fuit, nemo unus erat uir, quo magis innixa res Romana ſtaret.
quin eum parem deſtinarant animis magno Alexandro ducem, ſi arma, Aſia perdomita, in G
Europam uertiſſet. Nihil minus quæſitum à principio huius operis uideri poteſt, quàm ut
plus iuſto ab rerum ordine declinarem; uarietatibusq́. diſtinguendo opera, & legentibus
uelut diuerticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis
mentio, quibus ſæpe tacitus cogitationibus uolutauit animum, eas euocat in medium; ut
quærere libeat, quinam euentus Romanis rebus, ſi cum Alexandro foret bellatum, futu-
rus fuerit. Plurimum in bello pollere uidentur militum copia & uirtus, ingenia imperato-
rum, fortuna per omnia humana, maxime in res bellicas, potens. ea & ſingula intuenti, &
uniuerſa, ſicut ab alijs regibus gentibusque, ita ab hoc quoque facile præſtant inuictum
Romanum imperium. Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem ab-
nuo, egregium ducem fuiſſe Alexandrum: ſed clariorem tamé eum facit, quód unus fuit,
quód adoleſcens, quód in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus, deceſ- H
ſit. Vt alios reges claros duceſq́. omittam, magna exempla caſuum humanorum: Cyrum,
quem maxime Græci laudibus celebrant, quid niſi longa uita, ſicut Magnum modo Pom-
peium, uertenti præbuit fortunæ? Recenſeam duces Romanos, nec omnes omnium æta-
tum, ſed ipſos eos, cum quibus conſulibus, aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum:
M. Valerium Coruum, C. Marcium Rutilum, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q.
Publilium Philonem, L. Papirium Curſorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L.
Volumnium, M. Curium. deinceps ingentes ſequuntur uiri, ſi Punicum Romano præuer-
tiſſet bellum, ſeniorq́. in Italiam traiecíſſet. Horum in quolibet tum indoles eadem, quæ
in Alexandro, erat, animi ingenijque: tum diſciplina militaris, iam inde ab initijs urbis
tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum uenerat. Ita reges geſſe-
rant bella; ita deinde exactores regum, Iunij, Valerijque, ita deinceps Fabij, Quinctij, I
Cornelij; ita Furius Camillus: quem iuuenes duo, quibus cum Alexandro dimicandum
erat, ſenem uiderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque
haud minus clarum eum faciunt.) ceſſiſſet uidelicet in acie oblatus par Manlius Torqua-
tus, aut Valerius Coruus, inſignes ante milites, quàm duces? Ceſſiſſent Decij deuotis cor-
poribus in hoſtem ruentes? Ceſſiſſet Papirius Curſor; illo corporis robore, illo animi?
Victus eſſet conſilijs iuuenis unius, ne ſingulos nominem, ſenatus ille? quem qui ex regi-
bus conſtare dixit, unus ueram ſpeciem Romani ſenatus cepit. Id uero erat periculum, ne
ſolertius, quàm quiuis unus ex ijs, quos nominaui, caſtris locum caperet, commeatus ex-
pediret, ab inſidijs præcaueret, tempus pugnæ eligeret, aciem inſtrueret, ſubſidijs firma-
ret. Non iam cum Dario rem eſſe dixiſſet: quem mulierum ac ſpadonum agmen trahen-
tem, inter purpuram atque aurum, oneratum fortunæ ſuæ apparatibus, prædam uerius, K
quàm hoſtem, nihil aliud, quàm bene auſus uana contemnere, incruentus deuicit. Longe
alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comeſſabundus inceſſit, uiſus illi
habitus eſſet, ſaltus Apuliæ, ac montes Lucanos cernenti, & ueſtigia recentia domeſticæ
cladis: ubi auunculus eius, nuper Epeiri rex, Alexander abſumptus erat. Et loquimur de
Alexandro nondum merſo ſecundis rebus; quarum nemo intolerantior fuit. Qui ſi ex
habitu nouæ fortunæ, nouique, ut ita dicam, ingenij, quod ſibi uictor induerat, ſpectetur;
Dario magis ſimilis, quàm Alexandro, in Italiam ueniſſet, & exercitum Macedoniæ obli-
tum, degenerantemq́. iam in Perſarum mores adduxiſſet. Referre in tanto rege piget ſu-
perbam mutationem ueſtis, & deſideratas humi iacentium adulationes, etiam uictis Mace-
donibus

A donibus graues, nedum uictoribus: & fœda ſupplicia; & inter uinum & epulas cædes ami
corum: & uanitatem ementiendæ ſtirpis. Quid, ſi uini amor in dies fieret acrior? quid, ſi
trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter ſcriptores refero) nulláne hæc dam-
na imperatorijs uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat, quod leuiſſimi ex Græcis,
qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare ſolent, ne maie-
ſtatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuiſſe, ſuſtinere non
potuerit populus R. & aduerſus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cer-
nente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere auſi ſint homi-
nes; id quod ex monumentis orationum patet; aduerſus eum nemo ex tot proceribus Ro
manis uocem liberam miſſurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur ani-
mo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felici-
B tate: quam qui eo extollunt, quòd populus R. etſi nullo bello, multis tamen prælijs uictus
ſit, Alexandro nullius pugnæ non ſecunda fortuna fuerit: non intelligunt ſe unius homi-
nis res geſtas, & eius iuuenis, cum populi iam octingenteſimum bellantis annum rebus
conferre. Miremur, ſi cum ex hac parte ſæcula plura numerentur, quàm ex illa anni: plus
in tam longo ſpatio, quàm in ætate XIII annorum fortuna uariauerit. Quin tu hominis
cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces
nominem, quibus nunquam aduerſa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magiſtra-
tuum faſtisq. percurrere licet, conſulum, dictatorumque, quorum nec uirtutis, nec fortu-
næ ullo die populum R. pœnituit. Et quo ſint mirabiliores, quàm Alexander, aut quiſquā
alius rex: denos uicenosq. dies quidam dictaturam, nemo plus quàm annum conſulatum
geſſit: ab tribunis plebis delectus impediti ſunt: poſt tempus ad bella ierunt: ante tem-
C pus, comitiorum cauſa reuocati ſunt: in ipſo conatu rerum circumegit ſe annus: collegæ
nunc temeritas, nunc prauitas impedimento aut damno fuit: male geſtis rebus alterius
ſucceſſum eſt: tironem, aut mala diſciplina inſtitutum exercitum acceperunt. At hercule
reges non liberi ſolum impedimentis omnibus, ſed domini rerum temporumque, trahunt
conſilijs cuncta, non ſequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella geſ-
ſiſſet; & eadem fortunæ pignora in diſcrimen detuliſſet; immo etiam eo plus periculi fu-
biſſet, quòd Macedones unum Alexandrum habuiſſent, multis caſibus non ſolum obno-
xium, ſed etiam offerentem ſe: Romani multi fuiſſent Alexandro uel gloria, uel rerum ma
gnitudine pares: quorū ſuo quiſque fato, ſine publico diſcrimine, uiueret, moreretur que.
Reſtat, ut copiæ copijs comparentur uel numero, uel militum genere, uel multitudine au-
xiliorum. Cenſebantur eius ætatis luſtris ducena quinquagena millia capitum. itaque in
D omni defectione ſociorum Latini nominis, urbano prope delectu decem ſcribebantur le-
giones. quaterni, quiniq. exercitus ſæpe per eos annos in Etruria, in Vmbria, Gallis ho-
ſtibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabi
nis, & Volſcis, & Aequis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Etruriæque, & Picentibus,
& Marſis, Pelignisque, ac Veſtinis, atque Apulis, adiunctaq. omni ora Græcorum inferi
maris à Thurijs Neapolim & Cumas; & inde Antio atque Oſtia tenus Samnites, aut ſo-
cios ualidos Romanis, aut fractos bello inueniſſet hoſtes. Ipſe traieciſſet mare cum uete-
ranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum,
maxime Theſſalorum. hoc enim roboris erat. Perſas, Indos, aliasq. ſi adiunxiſſet gentes,
impedimentum magis, quàm auxilium, traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi
ſupplementum eſſet; Alexandro, quod poſtea Annibali accidit, alieno in agro bellanti,
E exercitus conſenuiſſet. Arma, clypeus, ſariſſæq. illis: Romano ſcutum, maius corpori te-
gumentum, & pilum, haud paulo, quàm haſta, uehementius ictu miſſuq. telum. Statarius
uterque miles, ordines ſeruans: ſed illa phalanx immobilis, & unius generis: Romana
acies diſtinctior, ex pluribus partibus conſtans, facilis partienti, quacunque opus eſſet, fa
cilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandū laborem melior?
Vno prælio uictus Alexander, bello uictus eſſet. Romanum, quem Caudium, quem Can-
næ non fregerunt, quæ fregiſſet acies? Næ ille ſæpe, etiam ſi prima proſpere eueniſſent,
Perſas & Indos, & imbellem Aſiam quæſiſſet, & cum fœminis ſibi bellum fuiſſe dixiſſet:
quod Epeiri regem Alexandrum, mortifero uulnere ictum, dixiſſe ferunt, ſortem bello-
rum in Aſia geſtorum ab hoc ipſo iuuene cum ſua conferentem. Equidem, cum per annos
quatuor

quatuor & uiginti primo Punico bello claſſibus certatum cum Pœnis recordor, uix æta- F
tem Alexandri ſuffecturam fuiſſe rcor ad unum bellum. Et forſitan cum & fœderibus ue-
tuſtis iuncta Punica res Romanæ eſſet; & timor par aduerſus communem hoſtem duas
potentiſſimas armis uiriſq; urbes armaret; ſimul Punico Romanoq; obrutus bello eſſet.
Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, ſed experti tamen ſunt
Romani Macedonem hoſtem aduerſus Antiochum, Philippum, & Perſen, non modo cum
clade ulla, ſed ne cum periculo quidem ſuo. Abſit inuidia uero, & ciuilia bella ſileant. nun
quam ab equite hoſte, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis utique;
nunquam iniquis locis laborauimus. Equitem, ſagittas ſaltus impeditos; auia commea-
tibus loca, grauis armis miles timere poteſt. mille acies grauiores, quàm Macedonum at
que Alexandri, auertit: auertetque, modo ſit perpetuus huius, qua uiuimus, pacis amor, &
Anno ciuilis cura concordiæ. M. Foslius Flaccinator inde, & L. Plautius Venno conſules facti: G
CDXXXVI. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cum ſenatum
humi ſtrati mouiſſent, reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant pre-
ces. Itaque de fœdere negatum: induciæ biennij, cum per aliquot dies fatigaſſent ſingu-
los precibus, impetratæ. Et ex Apulia Teanenſes Canuſiniq́ue populationibus feſſi;
obſidibus L. Plautio conſuli datis, in deditionem uenerunt. Eodem anno primum præ
fecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum utrunque ipſi pro re-
medio ægris rebus diſcordia inteſtina petiſſent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vfentina;
ac Falerina. Inclinatis ſemel in Apulia rebus, Teates quoque Apuli ad nouos conſules;
C. Iunium Bubulcum, Q. Aemilium Barbulam fœdus petitum uenerunt. Pacis per om-
nem Apuliam præſtandæ populo R. auctores, id audacter ſpondendo, impetrauerunt ut
fœdus daretur; neque ut æquo tamen fœdere, ſed ut in ditione populi R. eſſent. Apulia H
perdomita (nam Acherontu quoque ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos per-
rectum. inde repentino aduentu Aemilij conſulis Nerulum ui captum. Et poſtquam res
Capuæ ſtabilitas Romana diſciplina, fama per ſocios uulgauit: Antiatibus quoque, qui ſe
ſine legibus certiſq́ue magiſtratibus agere querebantur, dati ab ſenatu ad iura ſtatuenda
Anno ipſius coloniæ patroni. Nec arma modo, ſed iura etiam Romana late pollebant. C. Iu-
CDXXXVII. nius Bubulcus, & Q. Aemilius Barbula conſules, exitu anni non conſulibus ab ſe creatis;
Anno Sp. Nautio, & M. Popillio, cæterum dictatori L. Aemilio legiones tradiderunt. Is cum
CDXXXVIII L. Fuluio magiſtro equitum Saticulam oppugnare adortus, rebellandi cauſam Samniti-
bus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto;
ad eximendos obſidione ſocios, haud procul caſtris Romanorum caſtra poſuit. hinc Sa-
ticulani magno cum tumultu patefactis repente portis in ſtationes hoſtium incurrerunt. I
Inde pais utraque ſpe alieni magis auxilij, quàm uiribus freta ſuis, iuſto mox prælio inito
Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat, támen utrinque tutam aciem di-
ctator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit: & diuerſa ſtatuit
ſigna. Infeſtior tamen in erumpentes inceſſit: nec magno certamine intra mœnia com-
pulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria ſicut ſe-
ra, ita nec dubia, nec uaria fuit. Fuſi in caſtra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito ag
mine abeunt: & ſpe abiecta Saticulæ tuendæ, Pliſtiam ipſi, ſocios Romanorum, ut parem
dolorem hoſti redderenr, circumſidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictato-
Anno. re Q. Fabio geſtum eſt. Conſules noui L. Papirius Curſor quartum, & Q. Publilius Phi
CDXXXIX. lo quartum, ſicut ſuperiores, Romæ manſerunt: Fabius ad accipiendum ab Aemilio exer
citum ad Saticulam cum ſupplemento uenit. Neque enim Samnites ad Pliſtiam manſe- K
rant; ſed, accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti caſtra eodem, quo ante, loco
poſuerunt, laceſſentesq́ue prælio Romanos auertere ab obſidione conabantur. Eo in-
tentius dictator in mœnia hoſtium uerſus, id bellum tanti ducere, quod urbem oppugna
bat; ſecurior ab Samnitibus agere, ſtationibus modò oppoſitis, ne qua in caſtra uis fieret.
eo ferocius obequitare Samnites uallo, neque ocium pati. Et cum iam prope in portis ca-
ſtrorum eſſet hoſtis, nihil conſulto dictatore magiſter equitum Q. Aulius Cerretanus ma
gno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, ſummouit hoſtem. Tum in minime
pertinaci genere pugnæ ſic fortuna exercuit opes, ut inſignis utrinque clades, & clara ip-
ſorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator ægre patiens, quò tam ferociter
adequitaſſet,

A adequitaſſet, inde ſe fundi fugarique, orando hortandoq́. equites prælium integrauit. in
quem, inſignem inter ſuos cientem pugnam, magiſter equitum Romanus infeſta cuſpide
ita permiſit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec, ut fit, ad ducis caſum
perculſa magis, quàm irritata, eſt multitudo. omnes, qui circa erant, in Aulium, temere in-
uectum per hoſtium turmas, tela coniecerunt; fratriq́. præcipuum decus ulti Samnitium
imperatoris dederunt. is uictorem derractum ex equo, magiſtrum equitum, plenus mœro-
ris atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hoſtiles ceci-
derat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes deſcenſum ab Romanis eſt;
coactiq́. idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedeſtre prælium
inijt; quo haud dubie ſuperat Romanus: recuperatumq́. Aulij corpus, miſta cum dolore
lætitia, uictores in caſtra referunt. Samnites, duce amiſſo, & per equeſtre certamen tenta-
B tis uiribus, omiſſa Saticula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Pliſtiæ obſidionem re-
deunt: intraq́. paucos dies Saticula Romanus per deditionem, Pliſtia per uim Samnis po-
titur. Mutata inde belli ſedes eſt, ad Soram è Samnio Apuliaq́. traductæ legiones. Sora
ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. quo cum prior Romanus exer-
citus ad ulciſcendam ciuium necem, recuperandamq́ue coloniam magnis itineribus per-
ueniſſet; & ſparſi per uias ſpeculatores, ſequi legiones Samnitium, nec iam procul abeſ-
ſe, alij ſuper alios nunciarent; obuiam itum hoſti, atque ad Laurulas ancipiti prælio dimi-
catum eſt. Non cædes, non fuga alterius partis, ſed nox incertos, uicti, uictorésne eſſent,
diremit. Inuenio apud quoſdam, aduerſam eam pugnam Romanis fuiſſe; atque in ea ce-
cidiſſe Q. Aulium, magiſtrum equitum. Suffectus in locum Aulij C. Fabius magiſter
equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit; & per præmiſſos nuncios conſulto dicta-
C tore, ubi ſubſiſteret, quóue tempore, & qua ex parte hoſtem aggrederetur, ſubſtitit occul-
tus ad omnia ſatis exploratis conſilijs. Dictator cùm per aliquot dies poſt pugnam con-
tinuiſſet ſuos intra uallum, obſeſſi magis, quàm obſidentis modo, ſignum repente pugnæ
propoſuit. Et efficacius ratus ad accendendos uirorum fortiũ animos, nullam alibi, quam
in ſemetipſo, cuiquam relictam ſpem; de magiſtro equitum, nouoq́. exercitu militem ce-
lauit: &, tanquam nulla, niſi in eruptione, ſpes eſſet; Locis, inquit, anguſtis milites depre-
henſi, niſi quam uictoria patefecerimus, uiam nullam habemus. ſtatiua noſtra munimen-
to ſatis tuta ſunt; ſed inopia eadem infeſta. nam & circa omnia defecerunt, unde ſubuehi
commeatus poterant: & ſi omnes iuuare uelint, iniqua loca ſunt. itaque non fruſtrabor
ego uos, caſtra hic relinquendo, in quæ, infecta uictoria, ſicut priſtino die, uos recipiatis.
armis munimenta, non munimentis arma tuta eſſe debent. caſtra habeant, repetantq́ue,
D quibus operæ eſt trahere bellum: nos omnium rerum reſpectum, præterquam uictoriæ,
nobis abſcindamus. ferte ſigna in hoſtem: ubi extra uallum agmen exceſſerit; caſtra, qui-
bus imperatum eſt, incendant. Damna ueſtra, milites, omnium circa, qui defecerunt, po-
pulorum præda ſarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ neceſſitatis ultimæ index erat,
milites accenſi, uadunt in hoſtem: & reſpectus ipſe ardentium caſtrorum, quanquam pro-
ximis tantum (ita enim iuſſerat dictator) ignis eſt ſubditus, haud paruum fuit irritamen-
tum. itaque uelut uecordes illati ſigna primo impetu hoſtium turbant: & in tempore
poſtquàm ardentia procul uidit caſtra magiſter equitum, (id conuenerat ſignum) ho-
ſtium terga inuadit. ita circumuenti Samnites, qua poteſt quiſque, fugam per diuerſa pe-
tunt. ingens multitudo in unum metu conglobata, ac ſemetipſam turba impediens, in me-
dio cæſa. caſtra hoſtium capta direptaq́ue, quorum præda onuſtum militem in Romana
E caſtra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria lætum, quàm quod, præter exiguam
deformatam incendio partem, cætera contra ſpem ſalua inuenit. Ad Soram inde redi- An. cdxl.
tum; nouiq́. conſules M. Pœtelius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt,
magna parte ueterum militum dimiſſa, nouiſq́. cohortibus in ſupplementum adductis.
Cæterum cum, propter difficilem urbis ſitum, nec oppugnandi ſatis certa ratio iniretur, &
aut tempore longinqua, aut præceps periculo uictoria eſſet; Soranus transfuga clam ex
oppido profectus, cum ad uigiles Romanos penetraſſet, duci ſe extemplo ad conſules iu-
bet; deductuſq́ue, traditurum urbem, promittit. uiſus inde, cum, quonam modo id præſta-
turus eſſet, percontantes doceret, haud uana afferre, perpulit prope adiuncta mœnibus
Romana caſtra, ut ſex millia ab oppido remouerentur: fore, ut minus intente in cuſtodiam

urbis diurnæ ſtationes, ac nocturnæ uigiliæ eſſent. ipſe, inſequenti nocte, ſub oppido, ſil- F
ueſtribus locis, cohortibus inſidere iuſſis, decem milites delectos ſecum per ardua ac pro-
pe inuia in arcem ducit, pluribus, quàm pro numero uirorum, miſſilibus telis eo collatis.
ad hoc ſaxa erant & temere iacentia, ut fit, in aſpretis, & de induſtria etiam, quo locus tu-
tior eſſet, ab oppidanis congeſta. ubi cum conſtituiſſet Romanos, ſemitamq́. anguſtam
& arduam erectam ex oppido in arcem oſtendiſſet; Hoc quidem aſcenſu, inquit, uel tres
armati quamlibet multitudinem arcuerint: uos & decem numero, &, quod plus eſt, Ro-
mani, Romanorumq́. fortiſſimi uiri eſtis; & locus pro uobis, & nox erit, quæ omnia ex in-
certo maiora territis oſtentat. ego iam terrore omnia implebo: uos arcem intenti tenete.
decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu, Ad arma, & Pro ueſtram fidem ciues,
clamitans, Arx ab hoſtibus capta eſt, ite, defendite. Hæc, incidens principum foribus,
hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpar. Acceptum ab uno pauorem G
plures per urbem ferunt. trepidi magiſtratus, miſſis ad arcem exploratoribus, cum tela
& armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à ſpe recuperan
dæ arcis. fuga cuncta complentur: portæq́. à ſemiſomnis, ac maxima parte inermibus re-
fringuntur: quarum per unam præſidium Romanum, clamore excitatum, irrumpit, & con
curſantes per uias pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum conſules prima luce aduene-
re, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt.
ex his CCXXXV. qui omnium conſenſu deſtinabantur & infandæ colonorum cædis
& defectionis auctores, uinctos Romam deducunt: cæteram multitudinem incolumem,
præſidio impoſito, Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant, uirgis in foro cæſi,
ac ſecuri percuſſi, ſummo gaudio plebis: cuius maxime intererat, tutam ubique, quæ paſ-
ſim in colonias mitteretur, multitudinem eſſe. conſules ab Sora profecti, in agros atque H
urbes Auſonum bellum intulerunt. Mota nanque omnia aduentu Samnitium, cum apud
Lautulas dimicatum eſt, fuerant, coniurationesq́ue circa Campaniam paſſim factæ. nec
Capua ipſa crimine caruit. quin Romam quoque ad principum quoſdam inquirendos
uentum eſt. Cæterum Auſonum gens proditione urbium, ſicut Sora, in poteſtatem ue-
nit. Auſona, & Minturnæ, & Veſcia urbes erant: ex quibus principes iuuentutis duode
cim numero, in proditionem urbium ſuarum coniurati, ad conſules ueniunt: docent,
ſuos, iampridem exoptantes Samnitium aduentum, ſimul ad Lautulas pugnatum audie-
runt, pro uictis Romanos habuiſſe, iuuentute & armis Samnites iuuiſſe: fugatis inde Sam
nitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accerſant bellum; & obſti
natos claudere, ſi exercitus admoueatur. in ea fluctuatione animorum opprimi incautos
poſſe. His auctoribus mota propius caſtra: miſſiq́. eodem tempore circa tria oppida mi- I
lites, partim armati, qui occulti propinqua mœnibus inſiderent loca; partim togati, te-
ctis ueſte gladijs, qui ſub lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab ijs ſimul cuſto-
des trucidari cœpti, ſimul datum ſignum armatis, ut ex inſidijs concurrerent. ita portæ
occupatæ, triaq́. oppida eadem hora, eodemq́ue conſilio capta. ſed quia abſentibus du-
cibus impetus eſt factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq́. Auſonum gens uix certo de
fectionis crimine, perinde ac ſi internecino bello certaſſet. Eodem anno, prodito hoſti-
bus Romano præſidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit.
haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu urbs ſita in plano capi-
tur: Lucerini ac Samnites ad internecionem cæſi. eoq́. ita proceſſit, ut Romæ, cum de co
lonis mittendis Luceriam conſuleretur ſenatus, multi delendam urbem cenſerent. præ-
ter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoque abhorrere à relegan- K
dis tam procul ab domo ciuibus inter tam infeſtas gentes cogebat. uicit tamen ſententia,
ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti miſſi. Eodem anno, cum omnia infida Ro-
manis eſſent, Capuæ quoque occultæ principum coniurationes patefactæ: de quibus cum
ad ſenatum relatum eſſet, haudquaquam neglecta res eſt. quæſtiones decretæ: dictato-
remq́. quæſtionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Foſlium magiſtrum
equitum dixit. Ingens erat magiſtratus eius terror. itaque ſiue timore eius, ſeu conſcien
tia, Calauios, Ouium, Nouumq́ue, (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarē
tur apud dictatorem, mors, haud dubie ab ipſis conſcita, iudicio ſubtraxit. Deinde, ut quæ
ſtioni Campanæ materia deceſſit, uerſa Romam interpretando res: non nominatim, qui

Capuæ,

A Capuæ,ſed in uniuerſum, qui uſquam coiſſent,coniuraſſentúe aduerſus Remp. quæri ſena
tum iuſſiſſe; & coitiones honorum adipiſcendorum cauſa factas, aduerſus remp. eſſe, la
tiorq́. & re & perſonis quæſtio fieri; haud abnuente dictatore, ſine fine ulla quæſtionis
ſuæ ius eſſe. Poſtulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq́. tribunos nemo erat
auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ij modo, in quos crimen inten-
debatur, ſed uniuerſi ſimul, negare, nobilium id crimen eſſe; quibus ſi nulla obſtetur
fraude, pateat uia ad honorem, ſed hominum nouorum. ipſos adeo dictatorem magi-
ſtrumq́. equitum, reos magis, quàm quæſitores idoneos, eius criminis eſſe: intellecturoſ-
que ita id eſſe, ſimul magiſtratu abiſſent. Tum enimuero Mænius iam famæ magis, quàm
imperij, memor, progreſſus in concionem ita uerba fecit. Et omnes anteactæ uitæ uos
conſcios habeo Quirites: & hic ipſe honos delatus ad me, teſtis eſt innocentiæ meæ. Ne-
B que enim, quod ſæpe alias, quia ita tempora poſtulabant reip. qui bello clariſſimus eſſet,
ſed qui maxime procul ab his coitionibus uitam egiſſet, dictator deligendus exercendis
quæſtionibus fuit. ſed quoniam quidam nobiles homines (qua de cauſa, uos exiſtimare,
quàm me pro magiſtratu quicquam incompertum dicere, melius eſt) primum ipſas expu-
gnare quæſtiones omni ope anniſi ſunt: dein, poſtquam ad id parum potẽtes erant, ne cau
ſam dicerent, in præſidia aduerſariorum, appellationem & tribunicium auxilium, patricij
confugerunt: poſtremo repulſi inde (adeo omnia tutiora, quàm ut innocentiam ſuam
purgarent, uiſa) in nos irruerunt, & priuatis, dictatorem poſcere reum uerecundiæ non
fuit: ut omnes dij homineſq́. ſciant, ab illis etiam, quæ non poſſunt, tentari, ne rationem
uitæ reddant; me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum; dictatura me abdico.
Vos quæſo conſules, ſi uobis datum ab ſenatu negocium fuerit, in me primum & hunc M.
C Foslium quæſtiones exerceatis: ut appareat, innocentia noſtra nos, non maieſtate honoris
tutos à criminationibus iſtis eſſe. Abdicat inde ſe dictatura, & poſt eum confeſtim Foſlius
magiſterio equitum: primiq́. apud conſules (ijs enim ab ſenatu mandata res erat) rei fa-
cti, aduerſus nobilium teſtimonia egregie abſoluuntur. Publilius etiam Philo, multipli-
catis ſummis honoribus, poſt res tot domi belloq́. geſtas, cæterum inuiſus nobilitati, cau-
ſam dixit, abſolutusq́. eſt. Nec diutius, ut fit, quàm dum recens erat, quæſtio per clara
nomina reorum uiguit. inde labi cœpit ad uiliora capita, donec coitionibus factionibuſ-
que, aduerſus quas comparata erat, oppreſſa eſt. Earum fama rerum, magis tamen ſpes
Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam uerſos, rurſus ad
Caudium reuocauit: ut inde ex propinquo, ſi qui motus occaſionem aperiret, Capuam Ro
manis eriperent. Eò conſules cum ualido exercitu uenerunt. & primo circa ſaltus, cum
D utrinque ad hoſtem iniqua uia eſſet, cunctati ſunt. deinde Samnites per aperta loca breui
circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibiq́. primum caſtra in con
ſpectu hoſtibus data: deinde leuibus prælijs equitum ſæpius, quàm peditum, utrinque pe-
riculum factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœ
nitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & ſeneſcere dilatio
ne belli uires ſuæ uidebantur. itaque in aciem procedunt, equitibus in cornua diuiſis: qui
bus præceptum erat, intentiores ad reſpectum caſtrorum, ne qua eò uis fieret, quàm ad
prælium ſtarent: aciem pediti tutam fore. conſulum Sulpicius in dextro, Pœtelius in læ-
uo cornu conſiſtunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos
hoſtes, aut ne ipſi circumirentur, conſtiterant, latius patefacta ſtetit. ſiniſtris, præterquam
quòd confertiores ſteterant, repentino conſilio Pœtelij conſulis additæ uires: qui ſubſidia
E rias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ caſus reſeruabantur, in primam aciem ex-
templo emiſit; uniuerſiſque hoſtem primo impetu uiribus impulit. Commota pedeſtri
acie Samnitium. eques in pugnam ſuccedit. in hunc tranſuerſo agmine inter duas acies
ſe inferentem Romanus equitatus concitat equos; ſignaq́. & ordines peditum atque equi
tum confundit, donec uniuerſam ab ea parte auertit aciem. in eo cornu non Pœtelius
ſolus, ſed Sulpicius etiam hortator affuerat, auectus ab ſuis nondum conſerentibus ma
nus ad clamorem ab ſiniſtra parte prius exortum. unde haud dubiam uictoriam cernens,
cum ad ſuum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, diſſimilem ibi fortunam inuenit,
Romanos loco pulſos, uictorem hoſtem ſigna in perculſos inferentem. cæterum omnia
mutauit repente conſulis aduentus. nam & conſpectu ducis refectus militum eſt animus;

& maius, quàm pro numero, auxilium aduenerat, fortes uiri: & partis alterius uictoria F
audita, mox uiſa etiam prælium reſtituit. tota deinde iam uincere acie Romanus:&,omiſ-
ſo certamine, cædi capiq́. Samnites,niſi qui Maleuentum, cui nunc urbi Beneuentum no
men eſt, perfugerunt. Ad triginta millia cæſa aut capta Samnitium, proditum memoriæ
eſt. conſules, egregia uictoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandum legio-
Anno nes ducunt: ibiq́. hyberna egerunt: donec ab nouis conſulibus L. Papirio Curſore quin-
CDXLI. tum, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Pœtelius cum M. Foslio magi-
ſtro equitum exercitum accepit. is cum audiſſet arcem Fregellanam ab Samnitibus ca-
ptam, omiſſo Bouiano ad Fregellas pergit. Vnde poſt nocturnam Samnitium fugam,ſine
certamine receptis Fregellis, præſidioq́. ualido impoſito, in Campaniam reditum, ma-
xime ad Nolam armis repetendam. eò ſe intra mœnia ſub aduentum dictatoris & Samni
tium omnis multitudo,& Nolana agreſtis,contulerant. Dictator,urbis ſitu circumſpecto G
quo apertior aditus ad mœnia eſſet, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) cir-
cumiecta muris incendit. nec ita multo poſt,ſiue à Pœtelio dictatore,ſiue ab C. Iunio con
ſule (nam utrunque traditur) Nola eſt capta. Qui captæ decus Nolæ ad conſulem tra-
hunt,adijciunt,Atinam & Calatiam ab eodem captas; Pœtelium autem,peſtilentia orta,
claui figendi cauſa dictatorem dictum. Sueſſam, & Pontiam eodem anno coloniæ dedu-
ctæ ſunt. Sueſſa Auruncorum fuerat: Volſci Pontias inſulam ſitam in conſpectu litoris
ſui incoluerant.Et,Interamnam,& Caſſinum ut deducerentur coloniæ, ſenatuſconſultum
factum eſt. ſed triumuiros creauere, ac miſere colonorum quatuor millia inſequentes cō
An. CDXLII ſules M. Valerius,P. Decius. Profligato fere Samnitium bello,prius quàm ea cura dece-
deret patribus Romanis, Etruſci belli fama exorta eſt. nec erat ea tempeſtate gens alia,
cuius,ſecundum Gallicos tumultus,arma terribiliora eſſent,cum propinquitate agri, tum H
multitudine hominum,Itaque,altero conſule in Samnio reliquias belli perſequente,P. De
cius,qui grauiter æger Romæ reſtiterat,auctore ſenatu dictatorē, C. Sulpiciū longum, is
magiſtrum equitum,C. Iunium Bubulcum dixit. is,prout rei magnitudo poſtulabat,om-
nes iuniores ſacramento adigit;arma, quæq́. alia res poſcit, ſumma induſtria parat: nec
tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat,quieturus haud dubie, niſi ultro arma
Etruſci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq́. bello conſilia & apud Etruſcos
fuere. neutri finibus egreſſi. Et cenſura clara eo anno Ap. Claudij,& C. Plautij fuit: me-
moriæ tamen felicioris ad poſteros nomen Appij, quod uiam muniut, & aquam in urbē
duxit:eaq́. unus perfecit, quia ob infamem atque ignominioſam ſenatus lectionem uere-
cundia uictus collega magiſtratu ſe abdicauerat. Appius,iam inde antiquitus inſitam per
tinaciā familiæ gerendo,ſolus cenſuram obtinuit.Eodem Appio auctore Potitia gēs,cu- I
ius ad aram Maximam Herculis familiare ſacerdotium fuerat, ſeruos publicos miniſterij
delegandi cauſa ſolennia eius ſacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile,& quod dimo-
uendis ſtatu ſuo ſacris religionem facere poſſet;cum duodecim familiæ ea tempeſtate Po
titiorum eſſent,puberes ad triginta,omnes intra annum cum ſtirpe extinctos;nec nomen
tantum Potitiorum interijſſe, ſed cenſorem etiam Appium memori deū ira poſt aliquot
annos luminibus captum.Itaque cōſules,qui eum annum ſecuti ſunt,C. Iunius Bubulcus
Anno tertium,& Q. Aemilius Barbula iterum,initio anni queſti apud populum, deformatū or-
CDXLIII. dinem praua lectione ſenatus,qua potiores aliquot lectis præteriti eſſent; negauerūt eam
lectionem ſe,quæ ſine recti prauiq́. diſcrimine ad gratiam ac libidinem facta eſſet,obſerua
turos:& ſenatum extemplo citauerunt eo ordine,qui ante cēſores Ap. Claudiū & C. Plau
tiū fuerat.Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum,utraq; pertinentia ad rem mi K
litarem:unum,ut tribuni militum ſenideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ
antea,perquam paucis ſuffragio populi relictis locis,dictatorū & conſulū ferme fuerāt be
neficia. tulere eā rogationē tribuni pl. L. Atilius,C. Marcius. alterū, ut duumuiros naua-
les claſſis ornandæ reficiendæq́. cauſa idem populus iuberet. lator huius plebiſciti fuit
M. Decius tribunus plebis. Eiuſdem anni rē,dictu paruam, præterirem,ni ad religionem
uiſa eſſet pertinere. Tibicines,quia prohibiti a proximis cenſoribus erant in æde Iouis ue
ſci,quod traditum antiquitus erat,ægre paſſi,Tibur uno agmine abierūt:adeo, ut nemo in
urbe eſſet qui ſacrificijs præcineret.Eius rei religio tenuit ſenatum:legatosq́. Tibur miſe-
runt,ut darent operam, ut hi homines Romanis reſtituerentur. Tiburtini benigne polli-

A citi, primum accitos eos in curiam hortati ſunt, ut reuerterentur Romam: poſtquam per-
pelli nequibant, conſilio, haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die
feſto alij alios, per ſpeciem, celebrandarum cantu epularum cauſa inuitant, & uino, cuius
auidum ferme genus eſt, oneratos ſopiunt: atque ita in plauſtra uinctos conijciunt, ac
Romam deportant: nec prius ſenſere, quàm plauſtris in foro relictis plenos crapulæ eos
lux oppreſſit. Tunc concurſus populi factus, impetratoque ut manerent, datum, ut tri-
duum quotannis ornati cum cantu, atque hac, quæ nunc ſolennis eſt, licentia per ur-
bem uagarentur: reſtitutumque in æde ueſcendi ius ijs, qui ſacris præcinerent. Hæc in-
ter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Conſules inter ſe prouincias parti-
ti: Iunio Samnites, Aemilio nouum bellum Etruria ſorte obuenit. In Samnio Clu-
uiam præſidium Romanum, quia nequiuerat ui capi, obſeſſum fame in deditionem ac-
B ceperant Samnites: uerberibusque fœdum in modum laceratos occiderant deditos.
Huic infenſus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo
die aggreſſus eſt mœnia, ui cepit; atque omnes puberes interfecit. inde uictor exerci-
tus Bouianum ductus. Caput hoc erat Pentrorum, Samnitium, longe ditiſſimum, at-
que opulentiſſimum armis uiriſque; ibi quia haud tantum irarum erat, ſpe prædæ mili-
tes accenſi, oppido potiuntur. minus itaque ſæuitum in hoſtes eſt: præda plus pene,
quàm ex omni Samnio unquam, egeſtum: benigneq. omnis militi conceſſa. Et poſtquam
præpotentem armis Romanum nec acies ſubſiſtere ullæ, nec caſtra, nec urbes poterant:
omnium principum in Samnio eò curæ ſunt intentæ, ut inſidijs quæreretur locus, ſi qua
licentia populando effuſus exercitus excipi ac circumueniri poſſet. Transfugæ agreſtes,
& captiui quidam, pars forte, pars conſilio oblati, congruentia ad conſulem afferentes,
C quæ & uera erant, pecoris uim ingentem in ſaltum auium compulſam eſſe; perpulerunt
ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hoſtium exercitus itinera oc-
cultus inſederat: & poſtquam intraſſe Romanos uidit ſaltum, repente exortus cum cla-
more ac tumultu incautos inuadit. & primò noua res trepidationem fecit, dum arma
capiunt, ſarcinas congerunt in medium: dein, poſtquam, ut quiſque liberauerat ſe
onere, aptaueratque armis, ad ſigna undique coibant, & notis ordinibus in ueterem
diſciplinam militiæ iam ſine præcepto ullius ſua ſponte ſtruebatur acies: conſul, ad an-
cipitem maxime pugnam aduectus, deſilit ex equo; & Iouem, Martemque, atque
alios teſtatur deos, ſe nullam ſuam gloriam inde, ſed prædam militi quærentem, in eum
locum deueniſſe; neque in ſe aliud, quàm nimiam ditandi ex hoſte militis curam, repre-
hendi poſſe: ab eo ſe dedecore nullam rem aliam, quàm uirtutem militum, uindicatu-
D ram. conniterentur modo uno animo omnes inuadere hoſtem uictum acie, caſtris exu-
tum, nudatum urbibus, ultimam ſpem furto inſidiarum tentantem, & loco, non armis, fre-
tum: ecquem eſſe iam uirtuti Romanæ, inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soraua-
que, & ubicunque iniquo ſucceſſum erat loco, memorabantur. His accenſus miles, om-
nium immemor difficultatum, uadit aduerſus imminentem hoſtium aciem. ibi paulum la-
boris fuit, dum in aduerſum cliuum erigitur agmen. cæterum, poſtquam prima ſigna plani
tiem ſummam ceperunt, ſenſitq. acies æquo ſe iam inſtitiſſe loco, uerſus extemplo eſt ter-
ror in inſidiatores: eaſdemq. latebras, quibus ſe paulo ante texerant, palati atque inermes
fuga repetebant: ſed loca difficilia ab hoſte quæſita, ipſos cum ſua fraude impediebant.
itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæſa ad uiginti millia hominum: uictorq. Roma
nus ad oblatam ultro ab hoſte prædam pecorum diſcurrit. Dum hæc geruntur in Samnio,
E iam omnes Etruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant; ab oppugnando Sutrio, quæ
urbs ſocia Romanis uelut clauſtra Etruriæ erat, ingens orſi bellum. Eò alter conſul Aemi
lius cum exercitu ad liberandos obſidione ſocios uenit. Aduenientibus Romanis Sutrini
commeatus benigne in caſtra ante urbem poſita aduexere. Etruſci diem primum, conſul-
tando, maturarent, traherentne bellum, traduxerunt: poſtero die, ubi celeriora, quàm tu
tiora, conſilia magis placuere ducibus, ſole orto, ſignum pugnæ propoſitum eſt; armatiq.
in aciem procedunt. quod poſtquam conſuli nunciatum eſt, extemplo teſſeram dari iu-
bet, ut prandeat miles, firmatiſq. cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. Conſul ubi ar-
matos paratoſque uidit, ſigna extra uallum proferri iuſſit, & haud procul hoſte inſtruxit
aciem. Aliquandiu intenti utrinque ſteterunt, expectantes ut ab aduerſarijs clamor & pu-

gna inciperet. & prius ſol meridie ſe inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emiſſum eſt. F
inde, ne infecta re abitetur, clamor ab Etruſcis oritur, concinuntque tubæ, & ſigna inferun
tur. nec ſegnius à Romanis pugna initur. Concurrunt infenſis animis. numero hoſtis, uir
tute Romanus ſuperat. anceps prælium multos utrinque, & fortiſſimum quenque abſu-
mit. nec prius inclinata res eſt, quàm ſecunda acies Romana ad prima ſigna, integri feſſis
ſucceſſerunt. Etruſci, quia nullis recentibus ſubſidijs fulta prima acies fuit, ante ſigna cir
caq. omnes ceciderunt. nullo unquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuiſſet, ni obſti-
natos mori Tuſcos nox texiſſet, ita ut uictores prius, quàm uicti, pugnandi finem facerent.
poſt occaſum ſolis ſignum receptui datum eſt: nocte ab utroque in caſtra reditum. nec de
inde quicquam eo anno rei memoria dignum apud Sutrium geſtum eſt: quia & ex ho-
ſtium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, ſubſidiarijs modo relictis, uix
quod ſatis eſſet ad caſtrorum præſidium: & apud Romanos tantum uulnerum fuit, ut G
plures poſt prælium ſaucij deceſſerint, quàm ceciderant in acie. Q. Fabius, inſequen-
ANNO CDXLIIII. tis anni conſul, bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Marcius Rutilus datus eſt.
cæterum & Fabius ſupplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus
Etruſcis uenit. Permulti iam anni erant, cum inter patricios magiſtratus tribunosq. ple
bis nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ uelut fatalis tum tribunis ac plebi
erat, certamen oritur. Ap. Claudius cenſor, circumactis decem & octo menſibus, quod
Aemilia lege finitum cenſuræ ſpacium temporis erat, cum C. Plautius collega eius magi
ſtratu ſe abdicaſſet, nulla ui compelli, ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus
plebis; qui finiendæ cenſuræ intra legitimum tempus, actionem ſuſceperat, non popula-
rem magis, quàm iuſtam, nec in uulgus, quàm optimo cuique, gratiorem. is cum identi-
dem legem Aemiliam recitaret, auctoremq. eius Mam. Aemilium dictatorem laudibus H
ferret: qui quinquennalem ante cenſuram, & longinquitate poteſtatem dominantem, in-
tra ſex menſium & anni coegiſſet ſpacium; Dic agedum, inquit, Ap. Claudi, quidnam fa-
cturus fueris, ſi eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius cenſores fuerunt, cenſor fuiſ-
ſes? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad cauſam pertinere ſuam. nam
etſi tenuerit lex Aemilia eos cenſores, quorum in magiſtratu lata eſſet; quia poſt illos cen
ſores creatos eam legem populus iuſſiſſet, quodque poſtremum iuſſiſſet, id ius, ratumque
eſſet: non tamen aut ſe, aut eorum quenquam, qui poſt eam legem latam creati cenſores
eſſent, teneri ea lege potuiſſe. Hæc ſine ullius aſſenſu cauillante Appio, En, inquit, Quiri-
tes, illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus, altero anno ſe ipſe creauit: ter-
tio nec ab ſe, nec ab ullo creatus, priuatus faſces & imperium obtinuit: nec ante continuan
do abſtitit magiſtratu, quàm obruerent eum male parta, male geſta, male retenta impe- I
ria. hæc eſt eadem familia, Quirites, cuius ui atque iniurijs compulſi extorres patria Sa-
crum montem cepiſtis: hæc, aduerſus quam tribunicium auxilium uobis comparaſtis: hæc,
propter quam duo exercitus Auentinum inſediſtis: hæc, quæ fœnebres leges, hæc,
quæ agrarias ſemper impugnauit: hæc connubia patrum & plebis interrupit: hæc plebi
ad curules magiſtratus iter obſepſit. hoc eſt nomen multo, quàm Tarquiniorum, infeſtius
ueſtræ libertati. Itáne tandem App. Claudi, cum centeſimus iam annus ſit ab Mam. Ae-
milio dictatore, tot cenſores fuerint, nobiliſſimi fortiſſimiq. uiri, nemo eorum duodecim
tabulas legit? nemo id ius eſſe, quod poſtremo populus iuſſiſſet, ſciuit? immo uero om-
nes ſciuerunt: ideo Aemiliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primum cenſo-
res creati erant; quia hanc poſtremum iuſſerat populus; & quia, ubi duæ contrariæ leges
ſunt, ſemper antiquæ obrogat noua. An hoc dicis Appi, non teneri Aemilia lege populũ? K
an populum teneri, te unum extra legem eſſe? tenuit Aemilia lex uiolentos illos cenſores,
C. Furium, & M. Geganium: qui, quid iſte magiſtratus in rep. mali facere poſſet, indicarũt:
cum, ira finitæ poteſtatis, Mam. Aemilium, principem ætatis ſuæ belli domique, ærarium
fecerunt: tenuit deinceps omnes cenſores intra centum annorum ſpacium: tenet C. Plau-
tium collegã tuum, ijſdem auſpicijs, eodẽ iure creatũ. an hunc non, ut qui optimo iure cen
ſor creatus eſſet, populus creauit: tu unus eximius es, in quo hoc præcipuũ ac ſingulare ua
leat? Quem tu regem ſacrificiorum crees, amplexus regni nomen, ut qui optimo iure rex
Romæ creatus ſit, creatum ſe dicet? quem ſemeſtri dictatura, quem interregno quinque
dierum contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum cauſa dictatorem auda-

cter

A ctér crees? Quàm iſti ſtolidos ac ſocordes uideri creditis eos, qui intra uiceſimum diem
ingentibus rebus geſtis dictatura ſe abdicauerunt, aut qui uitio creati, abierunt magiſtra-
tu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia, cum
quæſtiones ſeuerius, quàm quibuſdam potentibus tutum erat, exerceret, contagio eius,
quod quærebat, ipſi criminis obiectata ab inimicis eſt; ut priuatus obuiam iret crimini, di-
ctatura ſe abdicauit. Nolo ego iſtam in te modeſtiam, ne degeneraueris à familia imperio
ſiſſima, & ſuperbiſſima: non die, non hora citius, quàm neceſſe eſt, magiſtratu abieris: mo
do ne excedas finitum tempus, ſatis eſt aut diem, aut menſem cenſuræ adijcere. Trienniũ,
inquit, & ſex menſes ultra, quàm licet Aemilia lege, cenſuram geram, & ſolus geram. Hoc
quidem iam regno ſimile eſt. An collegam ſubrogabis, quem ne in demortui quidem lo-
cum ſubrogari fas eſt? Pœnitet enim, quòd antiquiſſimum ſolenne, & ſolum ab ipſo, cui fit,
B inſtitutum deo, ab nobiliſſimis antiſtitibus eius ſacri ad ſeruorum miniſterium religioſus
cenſor deduxiſti. gens antiquior originibus urbis huius, hoſpitio deorum immortaliũ ſan
cta, propter te ac tuam cenſuram intra annum ab ſtirpe extincta eſt: niſi uniuerſam remp.
eo nefario obſtrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo luſtro capta eſt,
quo, demortuo collega, C. Iulio cenſore, L. Papirius Curſor, ne abiret magiſtratu, M. Cor
nelium Maluginenſem collegam ſubrogauit. Et quanto modeſtior illius cupiditas fuit, quã
tua Appi? nec ſolus, nec ultra finitum lege tempus L. Papirius cenſuram geſſit. tamen ne-
minem inuenit, qui ſe poſtea auctorem ſequeretur. omnes deinceps cenſores poſt mortem
collegæ ſe magiſtratu abdicarunt. te nec quòd dies exijt cenſuræ, nec quòd collega magi-
ſtratu abijt, nec lex, nec pudor coercet: uirtutem in ſuperbia, in audacia, in contemptu deo
rum hominumq. ponis. Ego te Ap. Claudi pro iſtius magiſtratus maieſtate ac uerecũdia,
C quem geſſiſti, non modo manu uiolatum, ſed ne uerbo quidem inclementiori à me appel-
latum uellem: ſed & hæc, quæ adhuc egi, peruicacia tua & ſuperbia coegit me loqui; &,
niſi Aemiliæ legi parueris, te in uincula duci iubebo: nec, cum ita comparatum à maiori-
bus ſit, ut comitijs cenſorijs, niſi duo confecerint legitima ſuffragia, non renunciato altero
comitia differantur; ego te, qui ſolus cenſor creari non poſſis, ſolum cenſuram gerere pa-
tiar. Hæc taliaq. cum dixiſſet, prehendi cenſorem, & in uincula duci iuſſit. Approbanti-
bus ſex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: ſummaq. inui-
dia omnium ordinum ſolus cenſuram geſſit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab
Etruſcis obſidebatur: conſuliq. Fabio, imis montibus ducenti ad ferendam opem ſocijs,
tentandasq. munitiones, ſi quà poſſet, acies hoſtium inſtructa occurrit. quorum ingentem
multitudinem cum oſtenderet ſubiecta late planities; conſul, ut loco paucitatem ſuorum
D adiuuaret, deflectit paululum in cliuos agmen: (aſpreta erant ſtrata ſaxis) inde ſigna in
hoſtem obuertit. Etruſci omnium, præterquam multitudinis ſuæ, qua ſola freti erant, im
memores, prælium ineunt adeo raptim & auide, ut, abiectis miſſilibus, quo celerius manus
conſererent, ſtringerent gladios, uadentes in hoſtem. Romanus contra, nunc tela, nunc
ſaxa, quibus eos affatim locus ipſe armabat, ingerere. igitur ſcuta galeæq. ictæ, cum etiã,
quos non uulnerauerant, turbarent; neque ſubire erat facile ad propiorem pugnam; ne-
que miſſilia habebant, quibus eminus rem gererent: ſtantes, & expoſitos ad ictus cum iam
ſatis nihil tegeret, quoſdam etiam pedem referentes, fluctuantemque, & inſtabilem aciẽ,
redintegrato clamore, ſtrictis gladijs haſtati & principes inuadunt. eum impetum non tu-
lerũt Etruſci; uerſisq. ſignis, fuga effuſa caſtra repetunt. ſed equites R. præuecti per obli-
qua campi, cũ ſe fugientibus obtuliſſent, omiſſo ad caſtra itinere, montes petunt. inde iner
E mi pene agmine, ac uexato uulneribus, in ſiluã Ciminiã penetratũ. Romanus, multis milli
bus Etruſcorũ cæſis, duodequadraginta ſignis militaribus captis, caſtris etiam hoſtium cũ
præda ingenti potitur. tum de perſequendo hoſte agitari cœptũ. Silua erat Ciminia, ma-
gis tũ inuia atque horrẽda, quàm nuper fuere Germanici ſaltus: nulli ad eam diem ne mer
catorum quidem adita. eam intrare haud fere quiſquam, præter ducem ipſum, audebat.
alijs omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex ijs, qui aderant, con
ſulis frater (M. Fabium, Cæſonem alij, C. Claudium quidam, matre eadem, qua conſulẽ
genitum, tradunt) ſpeculatum ſe iturum profeſſus, breuiq. omnia certa allaturum. Cære
educatus apud hoſpites, Etruſcis inde literis eruditus erat, linguamq. Etruſcã probe noue
rat. Habeo auctores, uulgo tũ Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita Etruſcis literis eru-

diri ſolitos. ſed propius eſt uero, præcipuum aliquid fuiſſe in eo, qui ſe tam audaci ſimula- F
tione hoſtibus immiſcuerit. Seruus ei dicitur comes unus fuiſſe, nutritus una, eoq. haud
ignarus linguæ eiuſdem. nec quicquam aliud proficiſcentes, quàm ſummatim regionis,
quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis, accepere; ne quà inter col-
loquia inſigni nota hæſitantes deprehendi poſſent. iere paſtorali habitu, agreſtibus telis,
falcibus, geſisq. binis armati. ſed neque commercium linguæ, nec ueſtis, armorumúe ha-
bitus ſic eos texit, quàm quòd adhorrebat à fide, quẽquam externum Ciminios ſaltus in-
traturum. uſque ad Camertes Vmbros penetraſſe dicuntur. ibi, qui eſſent, fateri Roma-
num auſum: introductumq. in ſenatum, conſulis uerbis egiſſe de ſocietate, amicitiaque:
atque inde comi hoſpitio acceptum, nunciare Romanis iuſſum, commeatum exercitui die-
rum XXX præſto fore, ſi ea loca intraſſet; iuuentutemq. Camertium Vmbrorum in armis
paratam imperio futuram. Hæc cum relata conſuli eſſent; impedimentis prima uigilia G
præmiſſis, legionibus poſt impedimenta ire iuſſis, ipſe ſubſtitit cum equitatu; &, luce or-
ta, poſtero die obequitauit ſtationibus hoſtium, quæ extra ſaltum diſpoſitæ erant: & cum
ſatis diu tenuiſſet hoſtem, in caſtra ſeſe recepit: portaq. altera egreſſus, ante noctem ag-
men aſſequitur, poſtero die, luce prima, iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus
opulenta Etruriæ arua, milites emittit. ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agreſtium
Etruſcorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt,
adeo incompoſitæ, ut uindices prædarum prope ipſi prædæ fuerint. cæſis fugatisq. ijs, late
depopulato agro, uictor Romanus, opulentusq. rerum omnium copia, in caſtra redijt.
Eo forte quinque legati cum duobus tribunis plebis uenerant denunciatum Fabio ſena-
tus uerbis, ne ſaltum Ciminium tranſiret. lætati ſerius ſe, quàm ut impedire bellum poſ-
ſent, ueniſſe, nuncij uictoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione conſulis motum la- H
tius erat, quàm profligatum, bellum. uaſtationem nanque ſub Ciminij montis radicibus
iacens ora ſenſerat, conciueratq. indignatione non Etruriæ modo populos, ſed Vmbriæ fi-
nitima. itaque, quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium uenit: neque è ſiluis tan
tummodo promota caſtra; ſed etiam auiditate dimicandi quamprimum in campos delata
acies: deinde inſtructa primo ſuo ſtare loco, relicto hoſtibus ad inſtruendum contra ſpa-
tio; deinde, poſtquam detrectare hoſtem ſenſere pugnam, ad uallum ſubeunt. ubi poſt-
quam ſtationes quoque receptas intra munimenta ſenſere, clamor repente circa duces or
tus, ut eò ſibi è caſtris cibaria eius diei deferri iuberent: manſuros ſe ſub armis, & aut no-
cte, aut certe luce prima caſtra hoſtium inuaſuros. Nihilo quietior Romanus exercitus im
perio ducis continetur. Decima erat fere diei hora, cum cibum capere conſul milites iu-
bet: præcipit ut in armis ſint, quacũque diei noctisúe hora ſignum dederit. paucis milites I
alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Etruſcos: nec hoſtem hoſti, nec multitudinẽ
multitudini comparandam ait eſſe: præterea, telum aliud occultum ſcituros in tempore:
interea taceri opus eſſe. His ambagibus prodi ſimulabat hoſtes, quo animus militum mul
titudine territus reſtitueretur: &, quòd ſine munimento cõſederant, uериſimilius erat quod
ſimulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta fere uigilia ſine tumultu excitati
arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, foſſasq. implendas.
intra munimenta inſtruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato
deinde ſigno paulo ante lucem, quod æſtiuis noctibus ſopitæ maxime quietis tempus eſt,
proruto uallo erupit acies: ſtratos paſſim inuadit hoſtes: alios immobiles, alios ſemiſom-
nos in cubilibus ſuis, maximam partẽ ad arma trepidantes cædes oppreſſit. paucis arman-
di ſe datũ ſpatium eſt. eos ipſos non ſignum certum, non ducẽ ſequentes fundit Romanus, K
fugatos eques perſequitur. Ad caſtra, ad ſiluas diuerſi tendebant. ſiluæ tutius dedere refu
gium. nam caſtra in campis ſita eodem die capiuntur. aurum, argentumq. iuſſum referri
ad conſulẽ. cætera præda militis fuit. Cæſa aut capta eo die hoſtium millia ad ſexaginta.
Eam tã claram pugnam trans Ciminiam ſiluam ad Peruſiam pugnatam, quidam auctores
ſunt; metuq. in magno ciuitatem fuiſſe, ne interclusus exercitus tam infeſto ſaltu, coortis
undique ab Tuſcis Vmbrisq. opprimeretur. Sed ubicunque pugnatũ eſt, res Romana ſu-
perior fuit. itaque à Peruſia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum
ea tempeſtate erant, legati pacem fœdusq. ab Romanis petentes, inducias in triginta an-
nos impetrauerunt. Dũ hæc in Etruria geruntur, cõſul alter C. Marcius Rutilus Allifas de

Samnitibus

A Samnitibus ui cepit. multa alia caſtella,uicíq ue,aut deleta hoſtiliter,aut integra in poteſtatem uenere. Per idem tempus & claſſis Romana à P. Cornelio, quem ſenatus maritimæ oræ præfecerat,in Campaniam acta, cum appulſa Pompeios eſſet; ſocij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uaſtatis,unde reditus tutus ad naues eſſet,dulcedine, ut fit, prædæ longius progreſſi, exciuere hoſtes. palatis per agros nemo obuius fuit,cum occidione occidi poſſent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus aſſecuti agreſtes exuerunt præda,partem etiam occiderunt. quæ ſuperfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulſa eſt. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam ſiluam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hoſtes tulerat: interclusum Romanum exercitum obſideri: cladisq́. imaginem furculas Caudinas memorabant: eadem temeritate auidam ulteriorum ſemper gentem in ſaltus inuios dedu-
B ctam, ſeptam non hoſtium magis armis, quàm locorum iniquitatibus eſſe. Iam gaudium inuidia quadã miſcebatur, quòd belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruſcos auertiſſet. itaque armis uirisq́. ad obterendum C.Marcium conſulem concurrunt; protinus inde Etruriam pet Marſos ac Sabinos petituri, ſi Marcius dimicandi poteſtatem non faciat. Obuius ijs conſul fuit. dimicatum prælio utrinque atroci,atque incerto euentu eſt. & cum anceps cædes fuiſſet,aduerſæ tamen rei fama in Romanos uertit,ob amiſſos quoſdam equeſtris ordinis,tribunosq́. militum, atque unum legatum, &, quod inſigne maxime fuit,conſulis ipſius uulnus. Ob hæc etiam aucta fama,ut ſolet, ingens terror patres inuaſit: dictatoremq́. dici placebat: nec, quin Curſor Papirius diceretur. in quo tum ſumma rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: ſed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infeſtis tuto poſſe;nec uiuere Marcium conſulem ſatis fidebant. Alter conſul Fa-
C bius infenſus priuatim Papirio erat: quæ ne ira obſtaret bono publico, legatos ex conſularium numero mittendos ad eum ſenatus cenſuit:qui ſua quoque eum,non publica ſolũ, auctoritate monerent,ut memoriam ſimultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium conſulem cum ſenatuſconſultum tradidiſſent, adiecisſentq́. orationem conuenientem mandatis:conſul,demiſſis in terram oculis,tacitus ab incertis,quidnam eſſet acturus, legatis receſſit. nocte deinde ſilentio, ut mos eſt, L. Papirium dictatorem dixit, cui cum ob animum egregie uictum legati gratias agerent, obſtinatum ſilentium obtinuit: ac ſine reſponſo ac mentione facta ſui,ita legatos dimiſit,ut appareret inſignem dolorem ingenti comprimi animo. Papirius C. Iunium Bubulcum magiſtrum equitum dixit: atque ei, legem curiatam de imperio ferenti,triſte omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium,duabus inſignis cladibus,captæ urbis,& Caudinæ pacis: quod utroque anno eiuſ-
D dem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta eſt,abominandam eam curiam facit. Dictator poſtero die,auſpicijs repetitis, pertulit legem; & profectus cum legionibus, ad terroré traducti ſiluam Ciminiam exercitus nuper ſcriptis,ad Longulam peruenit:acceptisq́. à Marcio conſule ueteribus militibus, in aciem copias eduxit. nec hoſtes detrectare uiſi pugnam. inſtructos deinde,armatosq́ue, cum ab neutris prælium inciperet,nox oppreſſit. quieti aliquandiu nec ſuis diffidentes uiribus,nec hoſtem ſpernentes;ſtatiua in propinquo habuere. Interea res cum hoſtibus in Etruria geſtæ. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum eſt. fuſi tamen magis quàm cæſi,hoſtes: quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam. & ad Vadimonis lacum Etruſci,lege ſacrata coacto exercitu, cum uir uirum legiſſet, quantis nunquam alias ante ſimul copijs,ſimul animis dimicarunt: tantoq́. irarum certamine geſta res eſt,ut ab neutra
E parte emiſſa ſint tela. gladijs pugna cœpit: & acerrime cõmiſſa,ipſo certamine, quod aliquandiu anceps fuit,accenſa eſt:ut non cum Etruſcis totiens uictis, ſed cum aliqua noua gente uideretur dimicatio eſſe. Nihil ab ulla parte mouetur fugæ: cadunt anteſignani: &, ne nudentur propugnatoribus ſigna, fit ex ſecunda prima acies. ab ultimis deinde ſubſidijs cietur miles: adeoq́. ad ultimum laboris ac periculi uentum eſt: ut equites Romani, omiſſis equis,ad primos peditum per arma,per corpora euaſerint. ea uelut noua inter feſſos exorta acies turbauit ſigna Etruſcorum. ſecuta deinde impetum eorum,utcunque affecta fuerat,cætera multitudo tandem perrumpit ordines hoſtium. tunc uinci pertinacia cœpta,& auerti manipuli quidam; & ut ſemel dedere terga, etiam certiorem capeſſere fugam. Ille primum dies fortuna ueteri abundantes Etruſcorum fregit opes. Cæſum in acie

quod

quod roboris fuit; caſtra eo impetu capta, direptaque. Pari ſubinde periculo, gloriæq. E
euentu bellum in Samnitibus erat: qui, præter cæteros belli apparatus, ut acies ſua fulge-
ret nouis armorum inſignibus, fecerunt. Duo exercitus erant: ſcuta alterius auro, alte-
rius argento cælauerunt. Forma erat ſcuti: ſummum latius; quà pectus atque humeri
teguntur, faſtigio æquali; ad imum cuneatior, mobilitatis cauſa. ſpongia pectori te-
gumentum: & ſiniſtrum crus ocrea tectum. galeæ criſtatæ, quæ ſpeciem magnitudini cor-
porum adderent. tunicæ auratis militibus uerſicolores, argentatis linteæ candidæ. his
dextrum cornu datum: illi in ſiniſtro conſiſtunt. Notus iam Romanis apparatus inſigniũ
armorum fuerat; doctiq. à ducibus erant, horridum militem eſſe debere, non cælatum au-
ro argentoque, ſed ferro & animis fretum. quippe illa prædam uerius quàm arma eſſe,
nitentia ante rem, deformia inter ſanguinem & uulnera. uirtutem eſſe militis decus, &
omnia illa uictoriam ſequi; & ditem hoſtem quamuis pauperis uictoris præmium eſſe. G
His Curſor uocibus inſtinctos milites in prælium ducit. dextro ipſe cornu conſiſtit; ſini-
ſtro præfecit magiſtrum equitum. Simul eſt concurſum, ingens fuit cum hoſte certamen;
non ſegnius inter dictatorem & magiſtrum equitũ, ab utra parte uictoria inciperet. Prior
forte Iunius commouit hoſtem, læuo dextrum cornu, ſacratos more Samnitium milites,
eoq. candida ueſte, & paribus candore armis inſignes. eos ſe orco mactare Iunius dicti-
tans, cum intuliſſet ſigna, turbauit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod ubi ſenſit
dictator, Ab læuóne cornu uictoria incipiet, inquit: & dextrum cornu, dictatoris acies,
alienam pugnam ſequetur, non partem maximam uictoriæ trahet? concitat milites. Nec
peditum uirtuti equites, aut legatorum ſtudia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P.
Decius ab læuo cornu, ambo conſulares, ad equites in cornibus poſitos euehuntur: adhor
tatiq. eos, ut partem ſecum capeſſerent decoris, in tranſuerſa latera hoſtium incurrunt. Is H
nouus additus terror cum ex parte utraque circumuaſiſſet aciem, & ad terrorem hoſtium
legiones Romanæ, redintegrato clamore, intuliſſent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœ
pta. Iam ſtrage hominum armorumq. inſignium campi repleri. ac primo pauidos Samni-
tes caſtra ſua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis direptisq. ante noctem inie
ctus ignis. Dictator ex ſenatuſconſulto triumphauit. cuius triumpho longe maximam ſpe
ciem captiua arma præbuere. tantum magnificentiæ uiſum in ijs, ut aurata ſcuta dominis
argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. Inde natum initium dicitur fori or-
nandi ab ædilibus, cum tenſæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deum inſigni
bus armis hoſtium uſi ſunt: Campani, ab ſuperbia & odio Samnitium, gladiatores, quod
ſpectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumq. nomine appellarunt. Eo
dem anno cum reliquis Etruſcorum ad Peruſiam, quæ ipſa induciarum fidem ruperat, Fa- I
bius conſul, nec dubia, nec difficili uictoria dimicat. ipſum oppidum (nam ad mœnia ui-
ctor acceſſit) cepiſſet, ni legati dedentes urbem exiſſent. Præſidio Peruſiæ impoſito, lega-
tionibus Etruriæ amicitiam petentibus præ ſe Romam ad ſenatum miſſis, conſul præſtan-
tiore etiam, quàm dictator, uictoria triumphans urbem eſt inuectus. quin etiam deuicto-
rum Samnitium decus magna ex parte ad legatos P. Decium & M. Valerium eſt uerſum:
quos populus proximis comitijs, ingenti conſenſu, conſulem alterum, alterum prætorem
ANNO CDXLV. declarauit. Fabio ob egregie perdomitam Etruriam continuatur conſulatus: Decius col-
lega datur. Valerius prætor quartum creatus. Conſules partiti prouincias. Etruria Decio,
Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriam Alphaternam, iam tum pacem peten-
tes, quòd uti ea, cum daretur, noluiſſent, aſpernatus, oppugnando ſubegit. Cum Samniti-
bus acie dimicatum. haud magno certamine hoſtes uicti: neque eius pugnæ memoria tra K
dita foret, ni Marſi eo primum prælio cum Romanis bellaſſent. Secuti Marſorum defectio
nem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri conſuli ſecunda belli for
tuna erat. Tarquinienſem metu ſubegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias
in XL annos petere. Vulſinienſium caſtella aliquot ui cepit: quædam ex ijs diruit, ne rece
ptaculo hoſtibus eſſent: circumferendoq. paſſim bello, tantum terrorem ſui fecit, ut no-
men omne Etruſcum fœdus à conſule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. in-
duciæ annuæ datæ. ſtipendium exercitui Romano ab hoſte in eum annum penſum, & bi-
næ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Etruſcis tur
bauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli, niſi quòd tranſitum
exer-

A exercitus ager ſenſerat. Ij, concitata omni iuuentute ſua, & magna parte Etruſcorum ad
rebellionem compulſa, tantum exercitum fecerant, ut, relicto poſt ſe in Etruria Decio, ad
oppugnandam inde Romam ituros, magnifice de ſe, ac contemptim de Romanis loquen-
tes, iactarent. Quod inceptum eorum ubi ad Decium conſulem perlatum eſt, ad urbem ex
Etruria magnis itineribus pergit: & in agro Pupinienſi ad famam intentus hoſtium conſe
dit. Nec Romæ ſpernebatur Vmbrorum bellum: & ipſæ minæ metum fecerant expertis à
Gallica clade, quàm intutam urbem incolerent. itaque legati ad Fabium conſulem miſſi
ſunt, ut, ſi quid laxamenti à bello Samnitium eſſet, in Vmbriam propere exercitũ duceret.
dicto paruit conſul, magniſq. itineribus ad Meuaniam, ubi tum copiæ Vmbrorum erant,
perrexit. Repens aduentus conſulis, quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupa-
tum crediderant, ita exterruit Vmbros, ut alij recedendum ad urbes munitas, quidam bel-
B lum omittendum cenſerent. plaga una (Materinam ipſi appellant) non continuit modo
cæteros in armis, ſed confeſtim ad certamen egit. caſtra uallantem Fabium adorti ſunt.
Quos ubi effuſos ruere in munimenta conſul uidit, reuocatos milites ab opere, prout loci
natura tempuſq. patiebatur, ita inſtruit: cohortatuſq. prædicatione uera qua in Tuſcis,
qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Etruſci belli conficere iubet; &
uocis impiæ poenas expetere, qua ſe urbem Romanam expugnaturos minati ſunt. Hæc
tanta ſunt alacritate militum audita, ut clamor ſua ſponte ortus loquentem interpellauerit
ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum curſu effuſo in hoſtem fe-
runtur: non tanquam in uiros aut armatos incurrunt. Mirabile dictu: ſigna primo eripi co-
pta ſigniferis: deinde ipſi ſigniferi trahi ad conſulem: armatique milites ex acie in aciem
transferri. & ſicubi eſt certamen, ſcutis magis, quàm gladijs, geritur res. umbonibus, in-
C cuſſa ala ſternuntur hoſtes. Plus capitur hominum, quàm cæditur: atque una uox ponere
arma iubentium, per totam fertur aciem. itaque inter ipſum certamen facta deditio eſt à
primis auctoribus belli. poſtero inſequentibuſq. diebus & cæteri Vmbrorum populi de-
duntur. Ocriculani ſponſione in amicitiam accepti. Fabius alienæ ſortis uictor belli, in
ſuam prouinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam feliciter geſtas, ſicut priore an-
no populus continuarat conſulatum, ita ſenatus in inſequentem annum, quo Ap. Clau- Anno
dius, L. Volumnius conſules fuerunt, prorogauit, maxime Appio aduerſante, imperium. CDXLVI.
Appium cenſorem petiſſe conſulatum, comitiaq. eius ab L. Furio tribuno pl. interpella-
ta, donec ſe cenſura abdicauit, in quibuſdam annalibus inuenio. Creatus conſul, cum
collegæ nouum bellum Sallentini hoſtes decernerentur, Romæ manſit, ut urbanis artibus
opes augeret, quando belli decus penes alios eſſet. Volumnium prouinciæ haud poeni-
D tuit. multa ſecunda prælia fecit: aliquot urbes hoſtium ui cepit. prædæ erat largitor, &
benignitatem per ſe gratam comitate adiuuabat: militemq. ijs artibus fecerat & periculi
& laboris auidum. Q. Fabius proconſul ad urbem Aliſas cum Samnitium exercitu ſignis
collatis confligit. minime ambigua res fuit. fuſi hoſtes, atque in caſtra compulſi. nec ca-
ſtra forent retenta, ni exiguum ſuperfuiſſet diei: ante noctem tamen ſunt circumſeſſa, &
nocte cuſtodita; ne quis elabi poſſet. poſtero die, uix dum luce certa, deditio fieri coepta:
& pacti, qui Samnitium forent, ut cum ſingulis ueſtimentis emitterentur. hi omnes ſub iu-
gum miſſi. ſocijs Samnitium nihil cautum. ad ſeptem millia ſub corona ueniere. qui ſe ci-
uem Hernicum dixerat, ſeorſum in cuſtodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad ſena-
tum miſit: & cum quæſitum eſſet, delectu, an uoluntarij pro Samnitibus aduerſus Roma-
nos bellaſſent; per Latinos populos cuſtodiendi dantur. iuſſiq. eam integram rem noui
E Conſules, P. Cornelius Aruina, Q. Marcius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad ſena- Anno
tum referre. id ægre paſſi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagni- CDXLVII.
nis in circo, quem Maritimum uocant: præter Alatrinatem, Ferentinatemque, & Verula-
num, omnes Hernici nominis populo R. bellum indixerunt. In Samnio quoque, quia de-
ceſſerat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præſidiaque quæ in ijs Romana
erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum foede ſæuitum. itaque eo P. Corne-
lius cum exercitu miſſus. Marcio noui hoſtes (iam enim Anagninis Herniciſq. alijs bel-
lum iuſſum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hoſtes inter conſulum
caſtra interceperunt, ut peruadere expeditus nuncius non poſſet; & per aliquot dies in-
certi rerum omnium, ſuſpenſiq. de ſtatu alterius, uterque conſul ageret; Romamq. is me-

tus

tus manaret; adeo ut omnes iuniores ſacramento adigerentur, atque ad ſubita rerum duo F
iuſti ſcriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquam pro præſenti terro-
re ac uetuſtate gentis gloriæ fuit. nihil uſquam dictu dignum auſi, trinis caſtris intra pau-
cos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad ſenatum Romam legatos mitterent, pa-
cti ſunt, bimeſtri ſtipendio, frumentoque, & ſingulis in militem tunicis. a ſenatu ad Mar
cium reiecti: cui ſenatuſconſulto permiſſum de Hernicis erat: isq. gentem in deditionem
accepit. Et in Samnio alter conſul, ſuperior uiribus, locis impeditior erat. omnia itinera
obſepſerant hoſtes, ſaltusq. peruios ceperant; ne qua ſubuehi commeatus poſſent. neque
eos, cum quotidie ſigna in aciem conſul proferret, elicere ad certamen poterat: ſatisque
apparebat, neque Samnitem certamen præſens, neq; Romanum dilationem belli laturum.
Aduentus Marcij, qui Hernicis ſubactis maturauit collegæ uenire auxilio, moram certa-
minis hoſti exemit. nam, ut qui ne alteri quidem exercitui ſe ad certamen credidiſſent pa- G
res, coniungi utique paſſi duos conſulares exercitus, nihil crederent ſupereſſe ſpei; adue-
nientem incompoſito agmine Marcium aggrediuntur. raptim collatæ ſarcinæ in medium:
&, prout tempus patiebatur, inſtructa acies. Clamor primum in ſtatiua perlatus, deinde
conſpectus procul puluis tumultum apud alterum conſulem in caſtris fecit. isque, confe-
ſtim arma capere iuſſis, raptimq. eductis in aciem militibus, tranſuerſam hoſtium aciem,
atque alio certamine occupatam inuadit, clamitans ſummum flagitium fore, ſi alterũ exer
citum utriuſque uictoriæ compotem ſinerent fieri, nec ad ſe ſui belli uindicarent decus.
Quà impetum dederat, perrumpit; aciemq. per mediam in caſtra hoſtium tendit; & ua-
cua defenſoribus capit, atque incendit. quæ ubi flagrantia Marcianus miles conſpexit, &
hoſtes reſpexere; tum paſſim fuga cœpta Samnitium fieri. ſed omnia obtinet cædes: nec
in ullam partem tutum perfugium eſt. iam; triginta millibus hoſtium cæſis, ſignum rece- H
ptui conſules dederant: colligebantq. in unum copias, inuicem inter ſe gratantes: cum re-
pente uiſæ procul hoſtium nouæ cohortes, quæ in ſupplementum ſcriptæ fuerant, integra-
uere cædem. in quas nec iuſſu conſulum, nec ſigno accepto uictores uadunt, malo tiroci-
nio imbuendum Samnitem clamitantes. indulgent conſules legionum ardori; ut qui pro-
be ſcirent, nouum militem hoſtium, inter perculſos fuga ueteranos, ne tentando quidem
ſatis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ ueteres nouæque
montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies; nec quicquam ſatis tuti lo-
ci uictis. & de iugis, quæ ceperant, funduntur. iamq. una uoce omnes pacem petebant:
tum, trium menſium frumento imperato, & annuo ſtipendio, ac ſingulis in militem tuni-
cis, ad ſenatum pacis oratores miſſi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis
triumphans in urbem rediit: ſtatuaq. equeſtris in foro decreta eſt: quæ ante templum Ca I
ſtoris poſita eſt. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia
maluerunt, quàm ciuitatem, ſuæ leges redditæ: connubiumq. inter ipſos, quod aliquan-
diu ſoli Hernicorum habuerunt, permiſſum. Anagninis, quiq. arma Romanis intulerant;
ciuitas ſine ſuffragii latione data: concilia, connubiaq. adempta: & magiſtratibus, præ-
terquam ſacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Iunio Bubul-
co cenſore locata eſt: quam conſul bello Samnitium uouerat. ab eodem collegaq. eius
M. Valerio Maximo uiæ per agros publica impenſa factæ: & cum Carthagimenſibus eo-
dem anno fœdus tertio renouatum: legatisq. eorum, qui ad id uenerant, comiter mune-
ra miſſa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magiſtro equi-
tum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia conſularia habita, quia neu-
Anno ter conſulum potuerat bello abeſſe. Creati conſules L. Poſtumius, Ti. Minucius. Hos K
CDXLVIII. conſules Piſo Q. Fabio & P. Decio ſuggerit, biennio exempto, quo Claudium Volum-
niumque, & Cornelium cum Marcio conſules factos tradidimus. memoriáne fugerit in
annalibus digerendis, an conſulto binos conſules falſos ratus tranſcenderit, incertum eſt.
Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incurſiones factæ. itaque
ambo conſules in Samnium miſſi, cum diuerſas regiones, Tifernum Poſtumius, Bolam
Minucius petiſſent: Poſtumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Sam
nites uictos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo diſceſſum:
& Poſtumium metum ſimulantem, nocturno itinere clam in montes copias abduxiſſe: ho
ſtes ſecutos duo millia inde locis munitis & ipſos conſediſſe. conſul ut ſtatiua tuta co-

pioſaq.

A pioſaque (& ita erant) petiſſe uideretur; poſtquam & munimentis caſtra firmauit, & omni apparatu rerum utilium inſtruxit, relicto firmo præſidio uigilia tertia, qua duci proxime poteſt, expeditas legiones ad collegam, & ipſum aduerſus alios ſedentem, ducit. ibi auctore Poſtumio Minucius cum hoſtibus ſigna confert. & cum anceps prælium in multum diei proceſſiſſet; tum Poſtumius, integris legionibus, defeſſam iam aciem hoſtium improuiſo inuadit. itaque cum laſſitudo ac uulnera fugam quoque præpediſſent, occidione occiſi hoſtes: ſigna unum & uiginti capta: atque inde ad caſtra Poſtumij perrectum. ibi duo uictores exercitus perculſum iam fama hoſtem adorti fundunt, fugantque: ſigna militaria ſex & uiginti capta, & imperator Samnitium C. Gellius, multique alij mortales: & caſtra utraque capta: & Bola, ubi poſtero die cœpta oppugnari, breui capitur. magnaque gloria rerum geſtarum conſules triumpharunt. Minucium conſulem cum uulne

B re graui relatum in caſtra mortuum, quidam auctores ſunt, & M. Fuluium in locum eius conſulem ſuffectum, & ab eo, cum ad exercitum Minucij miſſus eſſet, Bolam captam. Eodem anno Sora, Arpinum, Sereunia recepta ab Samnitibus. Herculis magnum ſimulacrum in Capitolio poſitum dedicatumque. P. Sulpicio Sauerrione, P. Sempronio Sopho conſulibus Samnites, ſeu finem, ſeu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam miſere. quibus ſuppliciter agentibus reſponſum eſt: niſi ſæpe bellum parantes pacem petiſſent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace tranſigi potuiſſe: nunc, quando uerba uana ad id locorum fuerint, rebus ſtandum eſſe: P. Sempronium conſulem cum exercitu breui in Samnio fore: eum, ad bellum pacemne inclinent animi, falli non poſſe: comperta omnia ſenatui relaturum: decedentem ex Samnio conſulem legati ſequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito com- ANNO CDXLIX.

C meatu peragraſſet, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Aequos inde ueteres hoſtes, cæterum per multos annos ſub ſpecie infidæ pacis quietos, uerſa arma Romana: quod, incolumi Hernico nomine, miſſitauerant ſimul cum ijs Samniti auxilia: &, poſt Hernicos ſubactos, uniuerſa prope gens ſine diſſimulatione conſilij publici ad hoſtes deſciuerat: & poſtquam, icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales uenerant res repetitum, tentationem aiebant eſſe, ut, terrore incuſſo belli, Romanos ſe fieri paterentur: quod quantopere optandum foret, Hernicos docuiſſe, cum, quibus licuerit: ſuas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent, copia non fuerit, pro pœna neceſſariam ciuitatem fore. Ob hæc uulgo in concilijs iactata, populus Romanus bellum fieri Aequis iuſſit: conſulesque ambo ad nouum profecti bellum, quatuor millibus a caſtris hoſtium conſederunt. Aequorum exercitus, ut, qui ſuo nomine per multos annos

D imbelles egiſſent, tumultuario ſimilis, ſine ducibus certis, ſine imperio, trepidare. alij exeundum in aciem, alij caſtra tuenda cenſent. mouet pleroſque uaſtatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præſidijs urbium relictarum excidia. itaque, poſtquam inter multas ſententias una, quæ, omiſſa cura communium, ad reſpectum ſuarum quenque rerum auertiſſet, audita; ut prima uigilia diuerſi è caſtris ad deportanda omnia, tuendasque mœnibus in urbes abirent: cuncti eam ſententiam ingenti aſſenſu accepere. Palatis hoſtibus per agros, prima luce Romani, ſignis prolatis, in acie conſiſtunt; &, ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad caſtra hoſtium tendunt. cæterum, poſtquam ibi neque ſtationes pro portis, nec quenquam in uallo, nec fremitum conſuetum caſtrorum animaduerterunt; inſolito ſilentio moti, metu inſidiarum ſubſiſtunt. tranſgreſſi deinde uallum, cum deſerta omnia inueniſſent, pergunt hoſtem ueſtigiis ſequi. ſed ueſtigia in omnes æque ferentia

E partes, ut in dilapſis paſſim, primo errorem faciebant: poſt, per exploratores compertis hoſtium conſilijs, ad ſingulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incenſa: nomenque Aequorum prope ad internecionem deletum. De Aequis triumphatum: exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marſi, Peligni, Frentani mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius, ſcriba, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus uir, & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibuſdam annalibus, cum appareret ædilibus, fierique ſe pro tribu ædilem uideret, neque accipi nomen, quòd ſcriptum faceret; tabulam poſuiſſe, & iuraſſe ſe ſcriptum non facturum. quem aliquanto antea deſiſſe

ſcriptum

ſcriptum facere, arguit Macer Licinius, tribunatu ante geſto, triumuiratibusque, noctur- F
no altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum, id quod haud diſcrepat, contumacia ad-
uerſus contemnentes humilitatem ſuam nobiles certauit: ciuile ius repoſitum in penetra-
libus pontificum euulgauit; faſtosq́. circa forum in albo propoſuit; ut, quando lege agi
poſſet, ſciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani, ſumma inuidia nobilium, dedicauit: co
actusq́. conſenſu populi Cornelius Barbatus pontifex maximus uerba præire: cum, more
maiorum, negaret, niſi conſulem aut imperatorem poſſe templum dedicare. itaque ex au-
ctoritate ſenatus latum ad populum eſt, ne quis templum aramúe iniuſſu ſenatus, aut tribu
norum pl. partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per ſe, niſi documentum ſit
aduerſus ſuperbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum uiſendi
cauſa Flauius cum ueniſſet; conſenſuq́. nobilium adoleſcentium, qui ibi aſſidebant, aſſur-
rectum ei non eſſet: curulem afferri ſellam eò iuſſit; ac ſede honoris ſui anxios inuidia ini- G
micos ſpectauit. Cæterum Flauium dixerat ædilem forenſis factio, Ap. Claudij cenſura
uires nacta: qui ſenatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat: & poſtea quàm
eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat, opes urbanas;
humilibus per omnes tribus diuiſis, forum & campum corrupit. tantumq́. Flauij comitia
indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. ex
eo tempore in duas partes diſceſſit ciuitas: aliud integer populus, fautor & cultor bono-
rum, aliud forenſis factio tenebat: donec Q. Fabius & P. Decius cenſores facti. Fabius,
ſimul concordiæ cauſa, ſimul ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem
turbam excretam in quatuor tribus coniecit, urbanasq́. eas appellauit, adeoque eam rem
acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs non pepererat,
hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem inſtitutum dicitur, ut equites idibus Quin H
ctilibus tranſueherentur.

EPITOME LIBRI X.

COLONIAE deductæ ſunt, Sora & Alba. Carſeoli Marſi in deditionem accepti ſunt. Collegium augurum ampliatum eſt, ut eſſent nouem, cum antea quaterni fuiſſent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio conſule tertium tunc lata eſt. Duæ tribus adiectæ ſunt, Anienſis, & Terentina. Samnitibus bellum indictum, et aduerſus eos proſpere pugnatum eſt. Cum aduerſus Etruſcos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio, & Q. Fabio conſulibus ducibus, pugnaretur, Romanusq́. exercitus in maximo eſſet diſcrimine, P. Decius, ſecutus exemplum patris, deuouit ſe pro exercitu, & morte ſua uictoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papirius Curſor Samnitium exercitum, qui iureiurando obſtrictus, quo maiore conſtantia uirtutis pugnaret, in aciem deſcenderat, fudit. I *Cenſus actus eſt: luſtrum conditum. cenſa ſunt ciuium capita ducenta ſeptuaginta duo millia, & trecenta uiginti duo.*

LIBER X.

An.CDL. LVCIO Genucio, Ser. Cornelio conſulibus ab externis ferme bel
lis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in
Aequos ſex millia colonorum ſcripta. Sora agri Volſci fuerat;
ſed poſſederant Samnites. eò quatuor millia hominum miſſa.
Eodem anno Arpinatibus Trebulanisq́. ciuitas data. Fruſinates K
tertia parte agri damnati, quòd Hernicos ab eis ſolicitatos com
pertum: capitaq́. coniurationis eius, quæſtione ab conſulibus ex
ſenatuſconſulto habita, uirgis cæſi, ac ſecuri percuſſi. tamen, ne
prorſus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta eſt; quod nunciabatur,
ex ſpelunca quadam excurſiones armatorum in agros fieri. in eam ſpeluncam penetra-
tum cum ſignis eſt: & ex eo loco obſcuro multa uulnera accepta, maximeq́. lapidum ictu;
donec, altero ſpecus eius ore (nam peruius erat) inuento, utræque fauces congeſtis li-
gnis accenſæ. ita intus fumo ac uapore ad duo millia armatorum ruentia nouiſſime in ip-
An.CDLI. ſas flammas, dum euadere tendunt, abſumpta. M. Liuio Dentre, & M. Aemilio conſuli-
bus

A bus redintegratum Aequorum bellum. Coloniam ægre patientes uelut arcem ſuis fini-
bus impoſitam, ſumma ui expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur. Cæterum tantum
Romæ terrorem fecere, quia uix credibile erat, tam affectis rebus, ſolos per ſe Aequos ad
bellum coortos, ut tumultus eius cauſa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus. is cum M.
Titinio magiſtro equitum profectus primo congreſſu Aequos ſubegit. ac die octauo triũ-
phans in urbem cum rediſſet, ædem Salutis, quam conſul uouerat, cenſor locauerat, dicta-
tor dedicauit. Eodem anno claſſis Græcorum Cleonymo duce Lacædemonio ad Italiæ li
tora appulſa, Thutios urbem in Sallentinis cepit. Aduerſus hunc hoſtem conſul Aemi-
lius miſſus, prælio uno fugatum compulit in naues. Thuriæ redditæ ueteri cultori, Sallen
lentinoq. agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem miſſum in Sallentinos in quibuſ
dam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quàm confligendum eſſet cum Romanis,
B Italia exceſſiſſe. Circumuectus inde Brunduſij promontorium, medioque ſinu Adriatico
uentis latus, cum læua importuoſa Italiæ litora, dextra Illyrij Liburniq. & Iſtri, gentes fe-
ræ & magna ex parte latrocinijs maritimis infames, terrerent: penitus ad litora Veneto-
rum peruenit. ibi expoſitis paucis, qui loca explorarent: cum audiſſet tenue prætentum li
tus eſſe, quòd tranſgreſſis ſtagna ab tergo ſint irrigua æſtibus maritimis: agros haud pro-
cul ptoximos campeſtres cerni: ulteriora colles: inde eſſe oſtium fluminis prælati, quò
circumagi naues cum in ſtationem tutam uidiſſet (Meduacus amnis erat) eo inuectam
claſſem ſubire flumine aduerſo iuſſit. Grauiſſimas nauium non pertulit alueus fluminis. in
leuiora nauigia tranſgreſſa multitudo armatorum ad frequentes agros, tribus maritimis
Patauinorum uicis colentibus eam oram, peruenit. ibi egreſſi, leui præſidio nauibus reli-
cto, uicos expugnant: inflammant tecta: hominum pecudumq. prædas agunt: & dulce-
C dine prædandi longius uſque a nauibus procedunt. hæc ubi Patauium ſunt nunciata,
(ſemper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diuidunt.
altera in regionem, qua effuſa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obuia fie-
ret, altero itinere ad ſtationem nauium (millia autem XIIII ab oppido aberat) ducta.
in naues paruas, cuſtodibus interemptis, impetus factus: territiq. nautæ coguntur naues
in alteram ripam amnis traijcere. & in terra proſperum æque in palatos prædatores præ-
lium fuerat: refugientibusq. ad ſtationem Græcis Veneti obſiſtunt. ita in medio circum-
uenti hoſtes cæſique. pars capti claſſem indicant, regemq. Cleonymum tria inde millia
abeſſe. ibi captiuis proximo uico in cuſtodiam datis, pars fluuiatiles naues, ad ſuperanda
uada ſtagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. pro
fectiq. ad claſſem, immobiles naues, & loca ignota plus quàm hoſtem timentes circum-
D uadunt: fugientesq. in altum, ac nuſquam repugnantes uſque ad oſtium amnis perſecuti,
captis quibuſdam, incenſisq. nauibus hoſtium, quas trepidatio in uada intulerat, uictores
reuertuntur. Cleonymus, uix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Adria
tici proſpere adita, diſceſſit. roſtra nauium, ſpoliaq. Laconum in æde Iunonis ueteri fixa,
multi ſuperſunt qui uiderunt. Patauij monumentum naualis pugnæ eo die, quo pugna-
tum eſt, quotannis ſolenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem
anno Romæ cum Veſtinis petentibus amicitiam ictum eſt fœdus. Multiplex deinde exor
tus terror. Etruriam rebellare ab Arretinorum ſeditionibus motu orto nunciabatur: ubi
Licinium genus præpotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum. ſimul à Marſis agrum
ui teneri, in quem colonia Carſeoli deducta erat, quatuor millibus hominum ſcriptis. ita-
que propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator, magiſtrum equitum ſi-
E bi legit M. Aemilium Paullum. id magis credo, quàm Q. Fabium, ea ætate, atque eis ho-
noribus, Valerio ſubiectum. Cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud ab-
nuerim. Profectus dictator cum exercitu, prælio uno Marſos fundit. compulſis deinde in
urbes munitas, Milioniam, Pleſtiniam, Freſiliam intra dies paucos cepit: & parte agri mul
tatis Marſis fœdus reſtituit. Tum in Etruſcos uerſum bellum. & cum dictatot auſpicio-
rum repetendorum cauſa profectus Romam eſſet; magiſter equitum pabulatum egreſſus,
ex inſidijs circumuenitur; ſignisq. aliquot amiſſis, fœda militum cæde ac fuga in caſtra eſt
compulſus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret, quòd ſi qua alia arte cognomen
ſuum æquauit, tum maxime bellicis laudibus: ſed etiam, quòd memor Papirianæ ſæuitiæ,
nunquam, ut dictatoris iniuſſu dimicaret, adduci potuiſſet. Nunciata ea clades Romam,
maiorem,

maiorem, quàm res erat, terrorem exciuit. nam, ut exercitu deleto, ita iuſtitium indictum, F
cuſtodiæ in portis, uigiliæ uicatim exactæ; arma, tela in muros congeſta. omnibus iuni-
ribus ſacramento adactis, dictator ad exercitum miſſus, omnia ſpe tranquilliora, & com-
poſita magiſtri equitum cura, caſtra in tutiorem locum redacta, cohortes, quæ ſigna ami-
ſerant, extra uallum ſine tentorijs deſtitutas inuenit: exercitum auidum pugnæ, quo matu
rius ignominia aboleretur. itaque confeſtim caſtra inde in agrum Ruſellanum promouit.
eo & hoſtes ſecuti. & quanquam ex bene geſta re ſummam & in aperto certamine uirium
ſpem habebant; tamen inſidijs quoque, quas feliciter experti erant, hoſtem tentant. Te-
cta ſemiruta, uici per uaſtationem agrorum deuſti, haud procul caſtris Romanorum abe-
rant. ibi abditis armatis, pecus in conſpectu præſidij Romani, cui præerat Cn. Fuluius le-
gatus, propulſum. ad quam illecebram cum commoueretur nemo ab Romana ſtatione,
paſtorum unus progreſſus ſub ipſas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis uici G
pecus propellentes: quid ceſſarent, cum per media caſtra Romana tuto agere poſſent?
Hæc cum legato Cærites quidam interpretarentur, & per omnes manipulos militum in-
gens eſſet indignatio, nec tamen iniuſſu mouere ſe auderent: iubet peritos linguæ atten-
dere animum, paſtorum ſermo agreſti an urbano propior eſſet. Cum referrent, ſonum lin
guæ, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quàm paſtoralia eſſe; Ite igitur, dicite, in
quit, detegant nequicquam conditas inſidias: omnia ſcire Romanum: nec magis iam do-
lo capi, quam armis uinci poſſe. Hæc ubi audita ſunt, & ad eos, qui conſederant in inſi-
dijs, perlata: conſurrectum repente ex latebris eſt, & in patentem ad conſpectum undique
campum prolata ſigna. Viſa legato maior acies, quàm quæ ab ſuo præſidio ſuſtineri poſ-
ſet. itaque propere ad dictatorem auxilia accitum mittit: interea ipſe impetus hoſtium ſu
ſtinet. Nuncio allato, dictator, ſigna ferri, ac ſequi armatos iubet. ſed celeriora prope om- H
nia impetio erant. rapta extemplo ſigna armaque: & uix ab impetu & curſu tenebantur.
cum ira ab accepta nuper clade ſtimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increſcen
te certamine. urgent itaque alij alios, hortanturq. ſigniferos ut ocyus eant. quo magis
feſtinantes ire uidet dictator, eo impenſius retentat agmen, ac ſenſim incedere iubet. Etru
ſci contra, principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant. & ſuper alios alij nunciant di-
ctatori omnes legiones Etruſcorum capeſſiſſe pugnam; nec iam ab ſuis reſiſti poſſe. & ip-
ſe cernit ex ſuperiore loco, in quanto diſcrimine præſidium eſſet. Cæterum fretus ſatis
eſſe etiam nunc tolerádo certamini legatum, nec ſe procul abeſſe periculi uindicem, quàm
maxime uult fatigari hoſtem, ut integris adoriatur uiribus feſſos. Quanquam lente proce-
dunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti utique modicum erat ſpatium. Prima in-
cedebant ſigna legionum, ne quid occultum aut repentinum hoſtis timeret: ſed reliquerat I
rat interualla inter ordines peditum, quà ſatis laxo ſpatio equi permitti poſſent. Pariter ſu
ſtulit clamorem acies: & immiſſus eques libero curſu in hoſtem inuehitur; incompoſitiſ-
que aduerſus equeſtrem procellam ſubitum pauorem offundit. itaque ut prope ſerum au-
xilium iam pene circumuentis, ita uniuerſa requies data eſt. integri accepere pugnam:
nec ea ipſa longa, aut anceps fuit. fuſi hoſtes caſtra repetunt, inferentibusq. iam ſigna Ro
manis cedunt, & in ultimam caſtrorum partem conglobantur. hærent fugientes in angu-
ſtijs portarum: pars magna aggerem uallumq. conſcendunt, ſi aut ex ſuperiore loco tueri
ſe, aut ſuperare aliqua & euadere poſſent. Forte quodam loco male denſatus agger pon-
dere ſuperſtantium in foſſam procubuit: atque eà cum deos pandere uiam fugæ concla-
maſſent, plures inermes, quàm armati, euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Etruſcorum
uires: &, pacto annuo ſtipendio, & duum menſium frumento, permiſſum ab dictatore, ut K
de pace legatos mitterent Romam. Pax negata: induciæ biennij datæ. Dictator trium-
phans in urbem redijt. Habeo auctores, ſine ullo memorabili prælio pacatam ab dictato-
re Etruriam eſſe, ſeditionibus tantum Arretinorum compoſitis, & Licinio genere cum ple
be in gratiam reducto. conſul ex dictatura factus M. Valerius. Non petentem, atque adeo
etiam abſentem creatum, credidere quidam; & per interregem ea comitia habita. id unũ
An. CDLII. non ambigitur, conſulatum cum Appuleio Panſa geſſiſſe. M. Valerio & Q. Appuleio con
ſulibus ſatis pacatæ foris res fuere. Etruſcum aduerſæ belli res, & induciæ quietum tene
bant: Samnitem multorum annorum cladibus domitum, hauddum fœderis noui pœni-
tebat. Romæ quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo
præſtabat.

A præſtabat. tamen,ne undique tranquillæ res eſſent, certamen iniectum inter primores ci-
uitatis patricios plebeiosq́. ab tribunis pl. Q. & Cn. Ogulnijs: qui, undique criminando
rum patrum apud plebem occaſionibus quæſitis, poſtquam alia fruſtra tentata erant, eam
actionem ſuſceperunt, qua non infimam modo plebem accenderent, ſed ipſa capita ple-
bis,conſulares triumphalesq́. plebeios: quorum honoribus nihil præter ſacerdotia, quæ
nondum promiſcua erant,deeſſet. rogationem ergo promulgarunt,ut, cum quatuor augu
res, quatuor pontifices ea tempeſtate eſſent, placeretq́. augeri ſacerdotum numerum;
quatuor pontifices,quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad
quatuor augurum numerum, niſi morte duorum, id redigi collegium potuerit, non inue-
nio: cum inter augures conſtet, imparem numerum debere eſſe: ut tres antiquæ tribus,
Ramnēſes,Tatienſes,& Luceres ſuum quæque augurem habeant; aut,ſi pluribus ſit opus,
B pari inter ſe numero ſacerdotes multiplicent: ſicut multiplicati ſunt,cum ad quatuor quin
que adiecti,nouem numerum,ut terni in ſingulas eſſenr, expleuerunt. Cæterum quia de
plebe adlegebantur; iuxta eam rem ægre paſſi patres, quàm cum conſulatum uulgari ui-
derent: ſimulabant ad deos id magis,quàm ad ſe,pertinere. ipſos uiſuros, ne ſacra ſua pol
luantur: id ſe optare tantum,ne qua in remp. clades ueniat. minus autem tetendere,aſſue
ti iam tali genere certaminum uinci. & cernebant aduerſarios non id, quod olim uix ſpe-
rauerint,affectantes magnos honores; ſed omnia iam,in quorum ſpem dubiam erat certa
tum,tamen adeptos,multiplices conſulatus,cenſuraſque,& triumphos. Certatum tamen
ſuadenda diſſuadendaq́. lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter P. Decium Mu
rem. qui cum eadem ferme de iure patrum ac plebis,quæ pro lege Licinia quondam, con
traq́. eam dicta erant,cum plebeis conſulatus rogabatur, diſſeruiſſent; retuliſſe dicitur De
C cius parentis ſui ſpeciem,qualem eum multi, qui in concione erant, uiderant, incinctum
Gabino cultu,ſuper telum ſtantem: quo ſe habitu pro populo ac legionibus Romanis de-
uouiſſet. tum P. Decium conſulem purum piumq́. dijs immortalibus uiſum, æque ac ſi
T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem P. Decium, qui ſacra publica populi R. fa
ceret, legi rite non potuiſſe? id eſſe periculum, ne ſuas preces minus audirent dij, quàm
Ap. Claudij? caſtius eum ſacra priuata facere, & religioſius deos colere, quàm ſe? quem
pœnitere uotorum, quæ pro rep. nuncupauerint tot conſules plebeij, tot dictatores, aut
ad exercitus euntes,aut inter ipſa bella? numerarentur duces eorum annorum,quibus ple
beiorum ductu & auſpicio res geri cœptæ ſunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilita-
tis quidem ſuæ plebeios pœnitere. Pro certo habere, ſi quod repens bellum oriatur,non
plus ſpei fore ſenatui populoq́. R. in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quod cum ita
D ſe habeat,cui deorum hominumúe indignum uideri poteſt, inquit, eis uiris, quos uos ſel-
lis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laurea-
q́ue honoraritis, quorum domos ſpolijs hoſtium affixis inſignes inter alias feceritis, pon-
tificalia atque auguralia inſignia adijcere? qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru
aurato per urbem uectus in Capitolium aſcenderit; ſi conſpiciatur cum capite ac lituo,
capite uelato uictimam cædat, auguriumúe ex arce capiat? Cuius imaginis titulo conſu-
latus,cenſuraque,& triumphus æquo animo legetur; ſi auguratum, aut pontificatum adie
ceritis,non ſuſtinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim deum) eos nos iam po
puli R. beneficio eſſe ſpero,qui ſacerdotijs non minus reddamus dignatione noſtra hono-
ris,quàm acceperimus; & deorum magis,quàm noſtra cauſa expetamus, ut, quos priua-
tim colimus,publice colamus. Quid autem ego ſic adhuc egi, tanquam integra ſit cauſa
E patriciorum de ſacerdotijs, & non iam in poſſeſſione unius ampliſſimi ſimus ſacerdotij?
Decemuiros ſacris faciundis, carminum ſibyllæ ac fatorum populi huius interpretes,anti-
ſtites eoſdem Apollinaris ſacri cæremoniarumq́. aliarum plebeios uidemus. nec tum pa-
tricijs ulla iniuria facta eſt, cum duumuiris ſacris faciundis adiectus eſt propter plebeios
numerus: & nunc tribunus,uir fortis ac ſtrenuus,quinque augurum loca,quatuor pontifi-
cum adiecit,in quæ plebeij nominentur:non ut uos,Appi, ueſtro loco pellant,ſed ut adiu-
uent uos homines plebeij diuinis quoque rebus procurandis; ſicut in cæteris humanis
pro parte uirili adiuuant. Noli erubeſcere Appi,collegam in ſacerdotio habere,quem in
cenſura, quem in conſulatu collegam habere potuiſti: cuius tam dictatoris magiſter equi
tum,quàm magiſtri equitū dictator eſſe potes. Sabinum aduenam principē nobilitatis ue

P ſtræ,

ſtræ, ſeu Actium Clauſum, ſeu Ap. Claudium mauultis. illi antiqui patricij in ſuum nu- F
merum acceperunt. ne faſtidieris nos in ſacerdotum numerum accipere. Multa nobi-
ſcum decora afferimus: imo omnia eadem, quæ uos ſuperbos fecerunt. L. Sextius pri-
mus de plebe conſul eſt factus: C. Licinius Stolo primus magiſter equitum: C. Marcius
Rutilus primus & dictator & cenſor: Q. Publilius Philo primus prætor. Semper iſta au-
dita ſunt eadem, penes uos auſpicia eſſe, uos ſolos gentem habere, uos ſolos iuſtum impe
rium & auſpicium domi militiæque: æque adhuc proſperum plebeium, ac patricium fuit,
porroq́. erit. En Romæ unquam fando audiſtis patricios primo eſſe factos, non de cœlo
demiſſos, ſed qui patrem ciere poſſent, id eſt, nihil ultra quàm ingenuos? Conſulem iam
patrem ciere poſſum, auumq́. iam poterit filius meus. Nihil eſt aliud in re Quirites, niſi ut
omnia negata adipiſcamur. Certamen tantum patricij petunt, nec curant, quem euentũ
certaminum habeãt. Ego hanc legem, quod bonum, fauſtum, felixq́. ſit uobis ac reip. uti G
rogas, iubendam cenſeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat: apparebatq́. accipi
legem: ille tamen dies eſt interceſſione ſublatus. poſtero die, deterritis tribunis, ingenti
conſenſu accepta eſt. Pontifices creantur, ſuaſor legis, P. Decius Mus, P. Sempronius So
phus, C. Marcius Rutilus, M. Liuius Denter. Quinque augures item de plebe, C. Genu-
cius, P. Aelius Pætus, M. Minucius Feſſus, C. Marcius, T. Publilius. Ita octo pontificum,
nouem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius conſul de prouocatione le-
gem tulit, diligentius ſanctam. tertio ea tum poſt reges exactos lata eſt ſemper à familia
eadem. cauſam renouandæ ſæpius haud aliam fuiſſe reor, quàm quòd plus paucorũ opes,
quàm libertas plebis, poterant. Porcia inde lex ſola pro tergo ciuium lata uidetur: quod
graui pœna, ſi quis uerberaſſet necaſſetúe ciuem Romanum, ſanxit. Valeria lex, cum eum,
qui prouocaſſet, uirgis cædi, ſecuriq́. necari uetuiſſet; ſi quis aduerſus ea feciſſet, nihil ul- H
tra, quàm, improbe factum, adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) uiſum credo uin-
culum ſatis ualidum legis. nunc uix ſeruo ita minetur quiſquam. Bellum ab eodem conſu
le haudquaquam memorabile aduerſus rebellantes Aequos, cum, præter animos feroces,
nihil ex antiqua fortuna haberent, geſtum eſt. Alter conſul Appuleius in Vmbria Nequi-
num oppidum circumſedit. locus erat arduus, atque in parte una præceps, ubi nunc Nar-
An.cdliii. nia ſita eſt: nec ui, nec munimento capi poterat. itaque eam infectam rem M. Fuluius Pæ
tus, T. Manlius Torquatus, noui conſules, acceperunt. In eum annum cum Q. Fabiũ con-
ſulem non petentem omnes dicerent centuriæ, ipſum auctorem fuiſſe Macer Licinius ac
Tubero tradunt differendi ſibi conſulatus in bellicoſiorem annum: eo anno maiori ſe uſui
rep. fore urbano geſto magiſtratu. ita nec diſſimulantẽ, quid mallet, nec petentem tamen,
ædilem curulẽ cum L. Papirio Curſore factũ. Id ne pro certo ponerem, uetuſtior annaliũ I
auctor Piſo effecit, qui eo anno ædiles curules fuiſſe tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinũ,
& Sp. Caruilium, Q. F. Maximũ. id credo cognomen errorẽ in ædilibus feciſſe; ſecutamq́.
fabulam miſtã ex ædilicijs & conſularibus comitijs, conuenientem errori. Et luſtrũ eo an
no conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpicio Sauerrione cenſoribus: tribusq́. addi
tæ duæ, Anienſis ac Terentina. Hæc Romæ geſta. cæterum ad Nequinum oppidum cum
ſegni obſidione tempus tereretur; duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro,
ſpecu facto, ad ſtationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad conſulem deducti,
præſidium armatum ſe intra mœnia & muros accepturos confirmant. nec aſpernanda res
uiſa, neque incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obſes retentus) duo explo-
ratores per cuniculum miſſi: per quos ſatis comperta re, trecenti armati transfuga duce in
urbem ingreſſi, nocte portam quæ proxima erat, cepere: qua refracta, conſul exercitusq́. K
Romanus ſine certamine urbem inuaſere. ita Nequinum in ditionem populi R. uenit. co-
lonia eo aduerſus Vmbros miſſa, à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præ-
da Romam reductus. Eodem anno ab Etruſcis aduerſus inducias paratum bellum. ſed
eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingreſſus, paulìſper à propoſito auer-
tit. pecunia deinde, qua multũ poterant, freti, ſocios ex hoſtibus facere Gallos conantur,
ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent. de ſocietate haud abnuunt barbari: de
mercede agitur. qua pacta acceptaque, cum parata cætera ad bellum eſſe, ſequiq́. Etru-
ſcus iuberet: inficias eunt, mercedem ſe belli Romanis inferendi pactos: quicquid acce-
perint, accepiſſe, ne agrũ Etruſcũ uaſtarent, armisq́. laceſſerent cultores. militaturos tamẽ
ſe, ſi

A ſe, ſi utique Etruſci uelint: ſed nulla alia mercede, quàm ut in partem agri accipiantur, tan
demq́. aliqua ſede certa conſiſtant. Multa de eo concilia populorum Etruriæ habita: nec
perfici quicquam potuit; non tam quia imminui agrum, quàm quia accolas ſibi quiſque ad
iungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimiſſi Galli pecuniam ingentem ſine
labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad
bellum Etruſcum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo eſt. T.
Manlio conſuli Etruria prouincia ſorte euenit: qui uixdum ingreſſus hoſtium fines, cum
exerceretur inter equites, ab rapido curſu circumagendo equo effuſus, extemplo prope
expirauit. tertius ab eo caſu dies finis uitæ conſulis fuit, quo uelut omine belli accepto,
deos pro ſe commiſiſſe bellum memorantes Etruſci ſuſtulere animos. Romæ tū deſiderio
uiri, tum incommoditate temporis triſtis nuncius fuit, ut patres ab iubendo dictatore con
B ſulis ſubrogandi comitia ex ſententia principum habita deterruerint. M. Salerium conſu
lem omnes ſententiæ centuriæq́. dixere; quem ſenatus dictatorem dici iuſſurus fuerat. tū
extemplo in Etruriam ad legiones proficiſci iuſſit. Aduentus eius compreſſit Etruſcos,
adeo ut nemo extra munitiones egredi auderet: timorq́. ipſorum obſidioni ſimilis eſſet, ne
que illos nouus conſul uaſtandis agris, urendisq́. tectis, cum paſſim non uillæ ſolum, ſed
frequentes quoque uici incendijs fumarent, elicere ad certamen potuit. Cum hoc ſegnius
bellum opinione eſſet: alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud immerito terribi
le erat, fama, Picentium, nouorum ſociorum, indicio, exorta eſt: Samnites arma & rebellio
nem ſpectare: ſeque ab eis ſolicitatos eſſe. Picentibus gratiæ actæ: & magna pars curæ pa
tribus ab Etruria in Samnites uerſa eſt. Caritas etiam annonæ ſolicitam ciuitatem ha
buit: uentumque ad inopiæ ultimum foret, (ut ſcripſere, quibus ædilem fuiſſe eo anno Fa
C bium maximum placet) ni eius uiri cura, qualis in bellicis rebus multis tempeſtatibus fue
rat, talis domi tum in annonæ diſpenſatione præparando ac conuehendo frumento fuiſ
ſet. Eo anno (nec traditur cauſa) interregnum initum. interreges fuere, Ap. Claudius, de
in P. Sulpicius. is comitia conſularia habuit: creauit L. Cornelium Scipionem, Cn. Ful- Anno
uium conſules. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos conſules uenerunt CDLIIII.
queſtum. quia conditionibus perlicere ſe nequiuerint ad ſocietatem armorum, Samnites
infeſto exercitu ingreſſos fines ſuos uaſtare, belloque ad bellum cogere. Lucano populo
ſatis ſuperq́. erratum quondam: nunc ita obſtinatos animos eſſe, ut omnia ferre ac pati to-
lerabilius ducant, quàm ut unquam poſtea nomen Romanum uiolent. orare patres, ut &
Lucanos in fidem accipiant, & uim atq; iniuriam ab ſe Samnitium arceant. ſe, quanquam,
bello cum Samnitibus ſuſcepto, neceſſaria iam facta aduerſus Romanos fides ſit, tamē ob
D ſides dare paratos eſſe. Breuis cōſultatio ſenatus fuit. ad unū omnes iungendum fœdus cū
Lucanis, resq́. repetendas ab Samnitibus cenſent. Benigne reſponſum Lucanis, ictumque
fœdus. Feciales miſſi, qui Samnitem decedere agro ſociorum, ac deducere exercitum
finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam miſſi ab Samnitibus, qui denunciatent, ſi quod
adiſſent in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hæc poſtquam audita ſunt Ro-
mæ, bellum Samnitibus & patres cenſuerunt, & populus iuſſit. Conſules inter ſe pro-
uincias partiti ſunt. Scipioni Etruria, Fuluio Samnites obuenerunt: diuerſique ad ſuum
quiſque bellum proficiſcuntur. Scipioni ſegne bellum, & ſimile prioris anni militiæ expe-
ctanti, hoſtes ad Volaterras inſtructo agmine occurrerunt. Pugnatum maiore parte diei,
magna utrinque cæde. nox incertis, quà data uictoria eſſet, interuenit. lux inſequens ui-
ctorem uictumq́. oſtendit. nam Etruſci ſilentio noctis caſtra relinquerunt. Romanus
E egreſſus in aciem, ubi profectione hoſtium cōceſſam uictoriam uidet, progreſſus ad caſtra
uacuis, cum plurima præda (nam & ſtatiua trepide deſerta fuerant) potitur. inde in Fali-
ſcum agrum copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præſidio reliquiſſet,
expedito agmine ad populandos hoſtium fines incedit. omnia ferro ignique uaſtantur:
prædæ undique actæ. nec ſolum modo uaſtum hoſti relictum, ſed caſtellis etiam uicisq́. il-
latus ignis. Vrbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Etruſcos compulerat. Cn.
Fuluij conſulis clara pugna in Samnio ad Bouianum, haudquaquam ambiguæ uictoriæ
fuit. Bouianum inde aggreſſus, nec ita multo poſt Aufidenam ui cepit. Eodem anno Car
ſeolos Colonia in agro Aequicolarum deducta. Fuluius conſul de Samnitibus trium-
phauit. Cum comitia conſularia inſtarent, fama exorta, Etruſcos Samnitesq́. ingentes con

ſcribere exercitus: palam omnibus concilijs uexari principes Etruſcorum, quòd non Gal F los quacunque conditione traxerint ad bellum: increpari magiſtratus Samnitium, quòd exercitum, aduerſus Lucanum hoſtem comparatum, obiecerint Romanis. itaque ſuis ſociorumq́. uiribus conſurgere hoſtes ad bellum, & haudquaquam pari defungendum eſſe certamine. Hic terror, cum illuſtres uiri conſulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo non petentem, deinde, ut inclinata ſtudia uidit, etiam recuſantem, conuertit. Quid ſe iam ſenem, ac perfunctum laboribus, laborumq́. præmijs, ſolicitarent? Nec corporis, nec animi uigorem remanere eundem: & fortunam ipſam uereri, ne cui deorum nimia iã in ſe, & conſtantior, quàm uelint humanæ res, uideatur. & ſe gloriæ ſeniorum ſucreuiſſe, & ad ſuam gloriam conſurgentes alios lætum aſpicere. nec honores magnos fortiſſimis uiris Romæ, nec honoribus deeſſe fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iuſta ſtudia: quæ uerecundia legum reſtinguenda ratus, legem recitari iuſſit, qua intra decem annos eundem conſulem refici non liceret. Vix præ ſtrepitu audita lex eſt. tribuniq́. G plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. ſe ad populum laturos, uti legibus ſolueretur. Et ille quidem in recuſando perſtabat, Quid ergo attineret leges ferri, rogitans, quibus per eoſdem, qui tuliſſent, fraus fieret? iam regi leges, non regere. Populus nihilo minus ſuffragia inibat: & ut quæque intro uocata erat centuria, conſulem haud dubie Fabium dicebat. Tum demum conſenſu ciuitatis uictus, Dei approbent, inquit, quod agitis, acturiq́. eſtis Quirites. cæterum, quoniam in me, quod uos uultis, facturi eſtis; in collega ſit meæ apud uos gratiæ locus. P. Decium, expertum mihi concordi collegio uirum, dignum uobis, dignum parente ſuo, quæſo, mecum conſulem faciatis. Iuſta ſuffragatio uiſa. Omnes, quæ ſupererant, centuriæ, Q. Fabium, P. Decium conſules dixere. Eo anno plериſque dies dicta ab ædilibus, quia plus, quàm quod lege finitum erat, H

AN. CDLV. agri poſſiderent: nec quiſquam ferme eſt purgatus: uinculumq́. ingens immodicæ cupiditatis iniectum eſt. conſules noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. Decius Mus tertium, cum inter ſe agitarent, uti alter Samnites hoſtes, alter Etruſcos deligeret; quantæque in hanc, aut in illam prouinciam copiæ ſatis eſſent; & uter ad utrum bellum dux idoneus magis eſſet: ab Sutrio & Nepet & Falerijs legati auctores concilia Etruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti conſules, quo expeditiores commeatus eſſent, & incertior hoſtis, quà uenturum bellum foret, Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones ducũt. Vbi in hoſtium fines uentum eſt, uterque populabundus effuſo agmine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. igitur non fefellere ad Triſernum hoſtes in occulta ualle inſtructi; quà ingreſſos Romanos ſuperiore ex loco adoriri parabant. Fabius, impedimentis in locum tutum remotis, præſidioq́. modico impoſito, præmonitis militibus adeſſe certamen I quadrato agmine ad prædictas hoſtium latebras ſuccedit. Samnites deſperantes improuiſo tumultu, quando in apertum ſemel diſcrimen euaſura eſſet res, & ipſi acie iuſta maluerunt concurrere. itaque & in æquum deſcendunt; ac fortunæ ſe maiore animo, quàm ſpe, committunt. cæterum, ſeu quia ex omnium Samnitium populis quodcunque roboris fuerat, contraxerant; ſeu quia diſcrimen ſummæ rerum augebat animos; aliquantum aperta quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hoſtem loco moueri uidet, M. Fuluium, & M. Valerium tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet, & adhortari, ut, ſi quando unquam equeſtri ope adiutam remp. meminerint, illo die annitantur, ut ordinis eius gloriam inuictam præſtent. peditum certamine immobilem hoſtem reſtare: omnem reliquam ſpem in impetu eſſe equitũ. K & ipſos nominatim iuuenes pari comitate utrunque nunc laudibus, nunc promiſſis onerat. cæterum, quando ne ea quoque tentata uis proficeret; conſilio graſſandum, ſi nihil uires iuuarent, ratus, Scipionem legatum haſtatos primæ legionis ſubtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm poſſet occultiſſime, circumducere iubet: inde aſcenſu abdito à conſpectu erigere in montes agmen; & auerſo hoſti ab tergo repente ſe oſtẽdere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hoſtibus quàm ſuis, ex improuiſo ante ſigna euecti, præbuerũt tumultus. aduerſus incitatas turmas ſtetit immota Samnitiũ acies; nec parte ulla pelli aut perrũpi potuit. & poſtquã irritum inceptũ erat, recepti poſt ſigna prælio exceſſerunt. Creuit ex eo hoſtium animus: nec ſuſtinere frons prima tam longum certamen,

A tamen,increſcentemq́. fiducia ſui uim potuiſſet,ni ſecunda acies iuſſu conſulis,in primam
ſucceſſiſſet. ibi integræ uires ſiſtunt in uehentem ſe iam Samnitem. et tempore improui-
ſa ex montibus ſigna, clamorq́; ſublatus non uero metu tantum terruere Samnitium ani-
mos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit: & pro ſe quiſque mi
les,adeſſe alterum conſulem,adeſſe legiones, gaudio alacres fremunt: terrorq́. utilis Ro-
manis oblatus,fugæ formidinisq́. Samnites impleuit,maxime territos, ne ab altero exer-
citu integro intactoq́. feſſi opprimerentur. et quia paſſim in fugam diſſipati ſunt, minor
cædes,quàm pro tanta uictoria,fuit. tria millia & CCCC cæſi: capti ad trecentos ferme
& triginta: ſigna militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Apuli ſe ante prælium coniun-
xiſſent,ni P. Decius,conſul alter,ijs ad Maleuentum caſtra obieciſſet, extractosq́. deinde
ad certamen fudiſſet. ibi quoque plus fugæ fuit,quàm cædis. duo millia Apulorum cæſa.
B ſpretoq́. eo hoſte Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo conſulares exercitus,diuer
ſis uagati partibus,omnia ſpatio quinque menſium euaſtarunt.quadraginta & quinque lo-
ca in Samnio fuere,in quibus Decij caſtra fuerunt: alterius conſulis ſex & octoginta. nec
ualli tantum ac foſſarum ueſtigia relicta,ſed multo illis inſigniora monumenta uaſtatis cir
ca regionibus,depopulatisque. Fabius etiam urbem Cimetram cepit. ibi capta armato-
rum duo millia CCCC. cæſi ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitio-
rum cauſa Romam profectus, maturauit eam rem agere. Cum primo uocatæ Q. Fabium
conſulem dicerent omnes centuriæ,Ap.Claudius conſularis candidatus,uir acer & ambi-
tioſus, non ſui magis honoris cauſa, quàm ut patricij recuperarent duo conſularia loca,
cum ſuis,tum totius nobilitatis uiribus incubuit,ut ſe cum Q.Fabio conſulem dicerent.Fa
bius de ſe eadem fere,quæ priore anno,dicendo abnuere.circumſtare ſellam omnis nobi-
C litas:orare,ut ex cœno plebeio conſulatum extraheret; maieſtatemq́. priſtinam tum hono
ri,tum patricijs gentibus redderet. Fabius, ſilentio facto, media oratione ſtudia homi-
num ſedauit. facturum enim ſe fuiſſe dixit, ut duorum patriciorum nomina reciperet, ſi
alium, quàm ſe,conſulem fieri uideret: nunc ſe ſui rationem comitijs, cum contra leges
futurum ſit,peſſimo exemplo non habiturum.Ita L. Volumnius de plebe cum Ap. Clau- An.CDLVI.
dio conſul eſt factus,priore item conſulatu inter ſe comparati. Nobilitas obiectare Fa-
bio, fugiſſe eum Ap. Claudium collegam,eloquentia ciuilibusq́. artibus haud dubie præ-
ſtantem. Comitijs perfectis,ueteres conſules iuſſi bellum in Samnio gerere, prorogato
in ſex menſes imperio. Itaque inſequenti quoque anno,L. Volumnio,Ap. Claudio con- Anno
ſulibus,P. Decius,qui conſulis in Samnio relictus à collega fuerat, pro conſule idem po- CDLVII.
pulari non deſtitit agros; donec Samnitium exercitum, nuſquam ſe prælio committen-
D tem poſtremo expulit finibus. Etruriam pulſi petierunt; &, quod legationibus nequic-
quam ſæpe tentauerant,id ſe tanto agmine armatorum, miſtis terrore precibus, acturos
efficacius rati,poſtulauerunt principum Etruriæ concilium: quo coacto, per quot annos
pro libertate dimicent cum Romanis,exponunt. omnia expertos eſſe, ſi ſuiſmet ipſorum
uiribus tolerare tantam molem belli poſſent: tentaſſe etiam haud magni momenti finiti-
marum gentium auxilia: petiſſe pacem à populo R. cum bellum tolerare non poſſent: re
bellaſſe, quòd pax ſeruientibus grauior, quàm liberis bellum eſſet: unam ſibi ſpem reli-
quam in Etruſcis reſtare: ſcire,gentem Italiæ opulentiſſimam armis,uiris,pecunia eſſe: ha
bere accolas Gallos,inter ferrum & arma natos,feroces cum ſuopte ingenio, tum aduer-
ſus Romanum populum; quem captum à ſe,auroq; redemptum,haud uana iactantes, me-
morent. nihil abeſſe, ſi ſit animus Etruſcis,qui Porſenæ quandam,maioribusq́; eorum fue
E rit,quin Romanos omni agro cis Tiberim pulſos, dimicare pro ſalute ſua, non de intole-
rando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum pararum,inſtructum armis, ſtipen-
dio ueniſſe: confeſtim ſecuturos,uel ſi ad ipſam Romanam urbem oppugnandam ducant.
Hæc eos in Etruria iactantes,molientesque,bellum domi Romanum urebat. nam P. De
cius ubi comperit per exploratores,profectum Samnitium exercitum; aduocato cõcilio,
Quid per agros,inquit,uagamur,uicatim circum ferentes bellum? quin urbes ac mœnia
aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præſidet. ceſſere finibus; ac ſibimet ipſi exi-
lium conſciuere. Approbantibus cunctis, ad Murgantiam, ualidam urbem, oppugnan-
dam ducit: tantusque ardor militum fuit & caritate ducis, & ſpe maioris, quàm ex
agreſtibus populationibus, prædæ, ut uno die ui atque armis urbem caperent. ibi

duo millia Samnitium, & centum pugnantes circumuenti captique: & alia præda ingens F
capta eſt. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iu-
bet. Haccine, inquit, uictoria ſola, aut hac præda contenti eſtis futuri? Vultis uos pro
uirtute ſpes gerere? Omnes Samnitium urbes, fortunæq. in urbibus relictæ ueſtræ ſunt,
quando legiones eorum tot prælijs fuſas, poſtremo finibus expuliſtis. uendite iſta: & illi-
cite lucro mercatorem, ut ſequatur agmen. ego ſubinde ſuggeram, quæ uendatis. Ad Ro
muleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita
præda, ultro adhortantes imperatorem ad Romuleam pergunt. Ibi quoque ſine opere,
ſine tormentis, ſimul admota ſunt ſigna, nulla ui deterriti, à muris, qua cuique proximum
fuit, ſcalis raptim admotis in mœnia euaſere. Captum oppidum ac direptum eſt. ad duo
millia & C C C occiſi: & ſex millia hominum capta: & miles ingenti præda potitus: quam
uendere, ſicut priorem, coactus, Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen G
ſumma alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defenſa ſumma
ui mœnia ſunt: & locus erat munimento naturaq. tutus. ſed euicit omnia aſſuetus prædæ
miles. ad tria millia hoſtium circa muros cæſa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum
urbium decoris pars maior in quibuſdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam
ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq. oppugnatas tradunt. ſunt qui nouorum con
ſulum hanc gloriam faciant. quidam non amborum, ſed alterius, L. Volumnij: ei Samnium
prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuſcunque ductu auſpicioq. gererentur, Ro-
manis in Etruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitur: cuius auctor Gellius
Egnatius ex Samnitibus erat. Tuſci fere omnes conciuerant bellum: traxerat contagio
proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede ſolicitabantur. omnis ea multitu-
do ad caſtra Samnitium conueniebat. qui tumultus repens poſtquam Romā perlatus eſt, H
cum iam L. Volumnius conſul cum legionibus ſecunda ac tertia, ſociorumq. millibus quin
decim profectus in Samnium eſſet: Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam
ire placuit. duæ Romanæ legiones ſecutæ, prima & quarta, & ſociorum duodecim mil-
lia: caſtra haud procul ab hoſte poſita. Cæterum eo magis profectum eſt, quòd mature
uentum erat, ut quoſdam ſpectantes iam arma in Etruria populos, metus Romani nomi-
nis comprimeret: quàm quòd ductu conſulis quicquam ibi ſatis ſcite aut fortunate ge-
ſtum ſit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commiſſa, ſpesq. in dies grauiorem ho
ſtem faciebat. & iam prope erat, ut nec duci milites, nec militibus dux ſatis fideret. Lite-
ras ad collegam accerſendum ex Samnio miſſas, in trinis annalibus inuenio. piget tamen
incertum ponere, cum ea ipſa inter conſules populi Romani iam iterum eodem honore
fungentes diſcrepatio fuerit, Appio abnuente miſſas, Volumnio affirmante Appii ſe lite- I
ris accitum. Iam Volumnius in Samnio tria caſtella ceperat, in quibus ad tria millia ho-
ſtium cæſa erant, dimidium fere eius captum. Et Lucanorum ſeditiones, à plebeiis & egen
tibus ducibus ortas, ſumma optimatium uoluntate per Q. Fabium pro conſule miſſum
eò cum ueteri exercitu compreſſerat. Decio populandos hoſtium agros relinquit: ip-
ſe cum ſuis copijs in Etruriam ad collegam pergit: quem aduenientem læti omnes ac-
cepere. Appium ex conſcientia ſua credo animum habuiſſe haud immerito iratum, ſi
nihil ſcripſerat; illiberali & ingrato animo, ſi eguerat ope, diſſimulantem. uix enim ſa-
lute mutua reddita, cum obuiam egreſſus eſſet, Satin' ſaluæ, inquit, L. Volumni? ut ſe
ſe in Samnio res habent? quæ te cauſa, ut prouincia tua excederes, induxit? Volumnius
in Samnio res proſperas eſſe ait: literis eius accitum ueniſſe: quæ ſi falſæ fuerint, nec uſus
ſui ſit in Hetruria, extemplo conuerſis ſignis abiturum. Tu uero abeas, inquit: neque K
te quiſquam moratur. etenim minime conſentaneum eſt, cum bello tuo forſitan uix ſuf-
ficias, hic te ad opem ferendam alijs gloriari ueniſſe. Bene Hercules uerteret, dice-
re Volumnius: malle fruſtra operam inſumptam, quàm quicquam incidiſſe, cur non
ſatis eſſet Etruriæ unus conſularis exercitus. Digredientes iam conſules, legati tribu-
nique ex Appiano exercitu circumſiſtunt: pars imperatorem ſuum orare, ne collegæ au-
xilium, quod acciendum ultro fuerit, ſua ſponte oblatum ſperneretur: plures abeunti
Volumnio obſiſtere, atque obteſtari, ne prauo cum collega certamine rempublicam
prodat: ſi qua clades incidiſſet, deſertori magis, quàm deſerto, noxiæ fore. eò rem addu
ctam, ut omnis rei bene aut ſecus geſtæ in Etruria, decus dedecusque ad L. Volumnium

ſit

A ſit delegatum. neminem quæſiturum, quæ uerba Appij, ſed quæ fortuna exercitus fuerit
dimitti ab Appio eum, ſed à rep. & ab exercitu retineri. experiretur modo uoluntatem
militum. Hæc monendo obteſtandoq́. prope reſtitantes conſules in concionem pertra-
xerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme ſententiam, in quam ante pau-
cis certatum uerbis fuerat. Et cum Volumnius cauſa ſuperior, ne infacundus quidem ad-
uerſus eximiam eloquentiam collegæ uiſus eſſet; cauillansq́; Appius ſibi acceptum refer-
re diceret debere, quòd ex muto atque elingui facundum etiam conſulem haberent: prio
re conſulatu primis utique menſibus hiſcere eum nequiſſe, nunc iam populares oratio-
nes ſerere: Quàm mallem, inquit Volumnius, tu à me ſtrenue facere, quàm ego abs te ſci-
te loqui didiciſſem. Poſtremo conditionem ferre, quæ decretura ſit, non orator, (neque
enim id deſiderare remp.) ſed imperator uter ſit melior: Etruriam & Samnium prouin-
B cias eſſe: utram mallet, eligeret; ſuo exercitu ſe uel in Etruria, uel in Samnio rem geſtu-
rum. Tum militum clamor ortus, ut ſimul ambo bellum Etruſcum ſuſciperent: quo ani-
maduerſo conſenſu, Volumnius, Quoniam in collegæ uoluntate interpretanda, inquit, er-
raui, non committam ut quid uos uelitis, obſcurum ſit. manere, an abire me uelitis, clamo-
re ſignificate. tum uero tantus eſt clamor exortus, ut hoſtes è caſtris exciret. armis arre-
ptis in aciem deſcendunt. & Volumnius ſigna canere, ac uexilla efferri è caſtris iuſſit. Ap-
pium addubitaſſe ferunt, cernentem, ſeu pugnante, ſeu quieto ſe, fore collegæ uictoriam:
deinde ueritum, ne ſuæ quoque legiones Volumnium ſequerentur, & ipſum flagitantibus
ſuis ſignum dediſſe. Ab neutra parte ſatis commode inſtructi fuerunt. nam & Samnitium
dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat; ſuoq́. impetu magis mili-
tes, quàm cuiuſquam ductu, aut imperio, pugnam capeſſebant: & Romani exercitus nec
C pariter ambo ducti, nec ſatis temporis ad inſtruendum fuit. Prius concurrit Volumnius,
quàm Appius ad hoſtem perueniret. itaque fronte inæquali concurſum eſt: & uelut forte
quadam mutante aſſuetos inter ſe hoſtes, Etruſci Volumnio, Samnites parumper cuncta-
ti, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ diſcrimine, ita ut in
ter prima ſigna manibus ad cœlum ſublatis conſpiceretur, ita precatus eſſe, Bellona, ſi ho-
die nobis uictoriam duis, aſt ego templum tibi uoueo. Hæc precatus, uelut inſtigante
dea, & ipſe collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur
& milites, ne ab altera parte prius uictoria incipiat, anniuntur. ergo fundunt fugantq́.
hoſtes, maiorem molem haud facile ſuſtinentes, quàm cum qua manus conferere aſſueti
fuerant. urgendo cedentes, inſequendoq́. effuſos compulere ad caſtra. ibi interuentu
Gellij, cohortiumq́. Sabellarum pauliſper recrudvit pugna. ijs quoque mox fuſis, iam à ui-
D ctoribus caſtra oppugnabantur. & cum Volumnius ipſe portæ ſigna inferret, Appius Bel-
lonam uictricem identidem celebrans, accenderet militum animos: per uallum, per foſſas
irruperunt. caſtra capta direptaque: præda ingens parta, & militi conceſſa eſt. ſeptem mil-
lia ac trecenti hoſtium occiſi: duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo conſules
omnisq́. Romana uis in Etruſcum bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exor-
ti ad depopulandos imperij Romani fines per Veſcinos in Campanum Falernumq́. agrũ
tranſcendunt, ingentesq́. prædas faciunt. Volumnium, magnis itineribus in Samnium re-
deuntem, (iam enim Fabio Decioq́. prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitiũ ex-
ercitu, populationibusq́. Campani agri, ad tuendos ſocios conuertit. ut in Calenũ agrũ
uenit; & ipſe cernit recentia cladis ueſtigia; & Caleni narrant, tantũ iã prædæ hoſtes trahe-
re, ut uix explicare agmen poſſint: itaque iã propalam duces loqui, extemplo eundum in
E Samnium eſſe; ut, relicta ibi præda, in expeditioñe redeant, nec tam oneratũ agmẽ dimica-
tioni committant. ea quanquam ſimilia ueris erant, certius tamen explorãda ratus; dimit-
tit equites, qui uagos prædatores in agris palantes excipiant: ex quibus inquirẽdo cogno-
ſcit, ad Vulturnũ flumen ſedere hoſtem: inde tertia uigilia moturum iter in Samnium eſſe.
His ſatis exploratis, profectus, tanto interuallo ab hoſtibus conſedit, ut nec aduẽtus ſuus
propinquitate nimia noſci poſſet; & egredientem è caſtris hoſtem opprimeret. aliquanto
ante lucem ad caſtra acceſſit: gnarosq́. Oſcæ linguæ exploratum quid agatur mittit. inter-
miſti hoſtibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoſcunt infrequentia arma-
tis ſigna egreſſa, prædam prædæq́. cuſtodes exire, immobile agmen, & ſua quenque mo-
lientem, nullo inter alios conſenſu, nec ſatis certo imperio. tempus aggrediendi aptiſſimũ

 uiſum

uiſum eſt:& iam lux appetebat. itaque ſigna canere iuſſit; agmenq́. hoſtium aggreditur. F
Samnites præda impediti,infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ ſe agere præ-
dam:pars ſtare,incerti utrum progredi, an regredi in caſtra tutius foret. inter cunctationē
opprimuntur.& Romani iam tranſcenderant uallum: cædesq́. ac tumultus erat in caſtris.
Samnitium agmen,præterquam hoſtili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione
turbatum erat: qui partim ipſi ſoluti uinctos ſoluebant: partim arma in ſarcinis deligata
rapiebant, tumultumq́ue prælio ipſo terribiliorem, intermiſti agmini, præbebant. me-
morandum deinde edidere facinus:nā Statium Minatium ducem,adeuntem ordines hor-
tantemq́ue,inuadunt: diſſipatis inde equitibus,qui cum eo aderant, ipſum circumſiſtunt,
inſidentemq́. equo captum ad conſulem Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima
ſigna Samnitium: præliumq́. iam profligatum,integratum eſt: nec diutius ſuſtineri potuit.
cæſa ad ſex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum qua- G
tuor:ſigna militaria triginta: &, quod lætiſſimum uictoribus fuit, captiuorum recepta ſe-
ptem millia & CCCC. præda ingens ſociorum: accitiq́. edicto domini ad res ſuas no-
ſcendas recipiendasq́. præſtituta die. quarum rerum non extitit dominus,militi conceſſæ:
coactiq́. uendere prædam,ne alibi quàm in armis animum haberent. Magnum ea popula-
tio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Etruria allatum
erat,poſt deductum inde Volumnianum exercitum, Etruriam concitam in arma, & Gel-
lium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio
ingenti ſolicitari. His nuncijs ſenatus conterritus,iuſtitium indici,delectum omnis gene
ris hominum haberi iuſſit. Nec ingenui modo, aut iuniores ſacramento adacti ſunt,ſed ſe-
niorum etiam cohortes factæ, libertiniq́. centuriati. & defendendæ urbis conſilia agita-
bantur: ſummæq́. rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonera- H
runt ſenatum L. Volumnij conſulis literæ;quibus,cæſos fuſosq́. populatores Campaniæ,
cognitum eſt. itaque & ſupplicationes ob rem bene geſtam conſulis nomine decernunt:
iuſtitium remittitur,quod fuerat per dies decem & octo: ſupplicatioq́. perlæta fuit. Tum
de præſidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaque placuit,ut duæ co
loniæ circa Veſcinum & Falernum agrum deducerentur; una ad oſtium Liris fluuij, quæ
Minturnæ appellata; altera in ſaltu Veſcino Falernum contingente agrum,ubi Synope di
citur græca urbs fuiſſe,Sinueſſa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis ne
gocium datum eſt,ut plebiſcito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca cō
lonis deducendis creare. nec, qui nomina darent,facile inueniebantur: quia in ſtationem
ſe prope perpetuam infeſtæ regionis, non in agros,mitti rebantur. Auertit ab eis curis ſe-
natum Etruriæ ingrauescens bellum,& crebræ literæ Appij,monentis,ne regionis eius mo I
tum negligerent. quatuor gentes conferre arma,Etruſcos,Samnites,Vmbros,Gallos. iam
caſtra bifariam facta eſſe: quia unus locus capere tantam multitudinem non poſſit.
Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorum cauſa L. Volumnius conſul Romam
reuocatus. qui prius, quàm ad ſuffragium centurias uocaret, in concionem aduocato
populo, multa de magnitudine belli Etruſci diſſeruit. iam tum, cum ipſe ibi cum col-
lega rem pariter geſſerit, fuiſſe tantum bellum, ut nec duce uno, nec exercitu geri po-
tuerit: acceſſiſſe poſtea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduerſus qua-
tuor populos, duos conſules illo die deligi meminiſſent. ſe, niſi conſideret eum conſen-
ſu populi R. conſulem declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habea
tur; dictatorem fuiſſe extemplo dicturum. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius om-
nium conſenſu deſtinaretur: eumq́ue & prærogatiuæ, & primo uocatæ omnes centuriæ K
conſulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit, qualis biennio ante: deinde, ut
uincebatur conſenſu,uerſa poſtremo ad collegam P. Decium poſcendum. hunc ſenectu-
ti ſuæ adminiculum fore:cenſura duobusq́. conſulatibus ſimul geſtis expertum ſe,nil con-
cordi collegio firmius ad remp. tuendam eſſe. nouo imperij ſocio uix iam aſſueſcere ſenilē
animum poſſe: cum moribus notis facilius ſe communicaturum conſilia. Subſcripſit ora-
tioni eius conſul,cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia conſulum bona,
quæque ex diſcordia mala in adminiſtratione rerum militarium euenirent, memoran-
do: quàm prope ad ultimum diſcrimen ſuis & collegæ certaminibus nuper uentum fo-
ret: admonendo Decium Fabiumq́ue,ut uno animo,una mente uiuerent. eſſe præterea ui-

A ros gnaros militiæ, factis magnos, ad uerborum linguæq. certamina rudes: ea ingenia
conſularia eſſe. callidos ſolerteſque, iuris atque eloquentiæ conſultos, qualis Ap. Clau-
dius eſſet, urbi ac foro præſides habendos, prætoreſq. ad reddenda iura creandos eſſe. His
agendis dies eſt conſumptus. poſtridie ad præſcriptum conſulis & conſularia & prætoria
comitia habita. Conſules creati, Q. Fabius, & P. Decius, Ap. Claudius prætor, omnes ab- ANNO
ſentes. & L. Volumnio ex ſenatuſconſulto & ſcito plebis prorogatum in annum imperiū CDLVII.
eſt. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum cauſa ſupplicationes
in biduum ſenatus decreuit. publice uinum ac thus ſacrificijs præbitum. ſupplicatum ie-
re frequentes uiri fœminæque. Inſignem ſupplicationem fecit certamen in ſacello Pudi-
citiæ patriciæ, quæ in foro boario eſt ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum.
Virginiam Auli filiam, patriciam plebeio nuptam L. Volumnio conſuli, matronæ, quòd è
B patribus enupſiſſet, ſacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in con-
tentionem animorum exarſit: cum ſe Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudi-
citiæ templum ingreſſam: & uni nuptam, ad quem uirgo deducta ſit: nec ſe uiri, honorum
úe eius ac rerum geſtarum pœnitere, uero gloriaretur. facto deinde egregio magnifica
uerba adauxit. in uico Longo, ubi habitabat, ex parte ædium, quod ſatis eſſet loci modico
ſacello, excluſit: aramq. ibi poſuit: & conuocatis plebeijs matronis conqueſta iniuriam
patriciarum, Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico: uoſq. hortor, ut quod
certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas ſit: detiſq. ope
ram, ut hæc ara, quàm illa, ſi quid poteſt, ſanctius, & à caſtioribus coli dicatur. Eodem fer-
me ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta eſt, ut nulla niſi ſpectatæ pudicitiæ matrona, &
quæ uni uiro nupta fuiſſet, ius ſacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec
C matronis ſolum, ſed omnis ordinis fœminis, poſtremo in obliuionem uenit. Eodem anno
Cn. & Q. Ogulnij ediles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis
multatis, ex eo quod in publicum redactum eſt, ænea in Capitolio limina, & trium menſa-
rum argentea uaſa in cella Iouis, Iouemq. in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Rumi-
nalem ſimulacra infantium conditorum urbis ſub uberibus lupæ poſuerunt: ſemitamq. ſa
xo quadrato à Capena porta ad Martis ſtrauerunt. Et ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto,
& C. Fuluio Curuo ex multatitia item pecunia quam exegerunt pecuarijs damnatis, ludi
facti; pateræq. aureæ ad Cereris poſitæ. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum;
conſulatum ineunt, tribus conſulatibus, cenſuraq. collegæ, nec gloria magis rerum, quæ
ingens erat, quàm concordia inter ſe clari. quæ ne perpetua eſſet, ordinum magis, quàm
ipſorum inter ſe, certamen interueniſſe reor; patricijs tendentibus, ut Fabius Etruriam
D extra ordinem prouinciam haberet; plebeijs auctoribus Decio, ut ad ſortem reuocaret.
Fuit certe contentio in ſenatu: & poſtquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad popu
lum eſt. In concione, ut inter militares uiros, & factis potius quàm dictis fretos, pauca
uerba habita. Fabius, quam arborem ſeruiſſet, ſub ea legere alium fructum, indignum eſ-
ſe dicere. ſe aperuiſſe Ciminiam ſiluam, uiamq. per deuios ſaltus Romano bello feciſſe:
Quid ſe id ætatis ſolicitaſſent, ſi alio duce bellum geſturi eſſent? Nimirum aduerſarium ſe,
non ſocium imperij, legiſſe ſenſim exprobrat: & inuidiſſe Decium concordibus collegijs
tribus. poſtremo ſe tendere nihil ultra, quàm ut, ſi ſe dignum prouincia ducerent, in eam
mitterent. in ſenatus arbitrio ſe fuiſſe, & in poteſtate populi futurum. P. Decius ſenatus
iniuriam querebatur. quoad potuerint patres, anniſos ne plebeijs aditus ad magnos ho-
nores eſſet: poſtquam ipſa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata eſſet;
E quæri, quemadmodum irrita ſint non ſuffragia modo populi, ſed arbitria etiam fortunæ;
& in paucorum poteſtatem uertantur. Omnes ante ſe conſules ſortitos prouincias eſſe;
nunc extra ſortem Fabio ſenatum prouinciam dare. ſi honoris eius cauſa: ita eum de ſe,
deq. rep. meritum eſſe, ut faueat Q. Fabij gloriæ, quæ modo non ſua contumelia ſplēdeat.
cui autem dubium eſſe, ubi unum bellum ſit aſperum ac difficile, cum id alteri extra ſortē
mandetur; quin alter conſul pro ſuperuacaneo atque inutili habeatur? Gloriari Fabium re
bus in Etruria geſtis; uelle & P. Decium gloriari: & forſitan, quem ille obrutum ignem re
liquerit, ita ut toties nouum ex improuiſo incendium daret, eum ſe extincturum. Poſtre-
mo ſe collegæ honores præmiaq. conceſſurum, uerecundia ætatis eius maieſtatiſque: cū
periculum, cum dimicatio propoſita ſit, neque cedere ſua ſponte, neque ceſſurum: & ſi
nihil

nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certe laturum, ut, quod populi ſit, populus iubeat F
potius, quàm patres gratificentur. Iouem, optimum maximum, deosq. immortales ſe
precari, ut ita ſortem æquam ſibi cum collega dent, ſi eandem uirtutem felicitatemq. in
bello adminſtrando daturi ſint. certe id & natura æquum, & exemplo utile eſſe, & ad fa-
mam populi R. pertinere, eos conſules eſſe, quorum utrolibet duce bellum Etruſcum geri
recte poſſit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm ut, prius quàm introuocarentur
ad ſuffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Etruria literas audirent, Comitio
abit. nec minore populi conſenſu, quàm ſenatus, prouincia Etruria extra ſortem Fabio
decreta eſt. Concurſus inde ad conſulem factus omnium ferme iuniorum: & pro ſe quiſ-
que nomina dabant. tanta cupido erat ſub eo duce ſtipendia faciendi. Qua circumfuſus
turba, Quatuor millia, inquit, peditum, & ſexcentos equites duntaxat ſcribere in animo
eſt. hodierno & craſtino die qui nomina dederint, mecum ducam. maiori mihi curæ eſt, G
ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exer
citu, & eo plus fiduciæ ac ſpei gerente, quòd non deſiderata multitudo erat: ad oppidum
Adharnaham, unde haud procul hoſtes erant, ad caſtra Appij prætoris pergit. paucis ci-
tra millibus lignatores ei cum præſidio occurrunt, qui, ut lictores prægredi uiderunt, Fa-
biumq. eſſe conſulem accepere; læti atque alacres dijs populoq. Romano gratias agunt,
quod eum ſibi imperatorem miſiſſent. Circumfuſi deinde cum conſulem ſalutarent, quæ-
rit Fabius quò pergerent. reſpondentibusq. lignatum ſe ire, ain'tandem? inquit. num ca
ſtra uallata non habetis? ad hoc cum ſucclamatũ eſſet, duplici quidem uallo, & foſſa, & ta-
men in ingenti metu eſſe: habetis igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & uellite ual-
lum. Redeunt in caſtra, terroremq. ibi, uellentes uallum, & ijs qui in caſtris remanſerant
militibus, & ipſi Appio fecerunt. Tum pro ſe quiſque alij alijs dicere, conſulis ſe Q. Fabij H
facere iuſſu. Poſtero inde die caſtra mota, & Appius prætor Romam dimiſſus. inde nuſ-
quam ſtatiua Romanis fuere. negabat utile eſſe uno loco ſedere exercitum: itineribus ac
mutatione locorum nobiliorem ac ſalubriorem eſſe. Fiebant autem itinera, quanta fieri ſi
nebat hiems hauddum exacta. Vere inde primo, relicta ſecunda legione ad Cluſium, quod
Camars olim appellabant, præpoſitoq. caſtris L. Scipione pro prætore: Romam ipſe ad
conſultandum de bello redijt: ſiue ipſe ſponte ſua, quia bellum ei maius in conſpectu erat,
quàm quantum eſſe famæ crediderat: ſiue ſenatuſconſulto accitus: nam in utrunque au-
ctores ſunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam uideri uolunt: cum in ſenatu, &
apud populum (id quod per literas aſſidue fecerat) terrorem belli Etruſci augeret. non
ſuffecturum ducem unum, nec exercitum unum aduerſus quatuor populos. periculoſum
eſſe, ſiue iuncti unum premant, ſiue id diuerſi gerant bellum, ne ad omnia ſimul obire unus I
non poſſit. duas ſe ibi legiones Romanas reliquiſſe: & minus quinque millia peditum,
equitum mille cum Fabio ueniſſe. ſibi placere, P. Decium conſulem primo quoque tem-
pore in Etruriam ad collegam proficiſci: L. Volumnium Samnium prouinciam dari. ſi
conſul malit in ſuam prouinciam ire, Volumnium in Etruriam ad conſulem cum exercitu
iuſto conſulari proficiſci. Cum magnam partem moueret oratio prætoris, P. Decium cen
ſuiſſe feruut, ut omnia integra ac libera Q. Fabio ſeruarentur, donec uel ipſe, ſi per com-
modum reip. poſſet, Romam ueniſſet; uel aliquem ex legatis miſiſſet, à quo diſceret ſena-
tus, quantum in Etruria belli eſſet, quantisq. adminiſtrandum copijs, & quot per duces
eſſet. Fabius ut Romam redijt: & in ſenatu, & productus ad populum, mediam oratio-
nem habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famam: magisq. in altero aſſumen
do duce aliorum indulgere timori, quàm ſuo aut reip. periculo conſulere. cæterum ſi ſibi K
adiutorem belli, ſociumq. imperij darent; quonam modo ſe obliuiſci P. Decij conſulis per
tot collegia experti poſſe? neminem omnium ſecum coniungi malle: & copiarum ſatis ſi-
bi cum P. Decio, & nunquam nimium hoſtium fore: ſin collega quid aliud malit, at ſibi
L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à ſenatu, &
ab ipſo collega Fabio permiſſum eſt. & cum Decius ſe in Samnium uel in Etruriam profi-
ciſci paratum eſſe oſtendiſſet; tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur uictoria ani-
mis; triumphusque, non bellum decretum conſulibus uideretur. Inuenio apud quoſdã,
extemplo, conſulatu inito, profectos in Etruriam Fabium Deciumque, ſine ulla mentio-
ne ſortis prouinciarum certaminumq. inter collegas, quæ expoſui. Sunt quibus ne hæc

quidam

A quidam certamina exponere ſatis fuerit; adiecerint & Appij criminationes de Fabio ab-
ſente ad populum, & pertinaciam, aduerſus præſentem conſulem, prætoris; contentio-
nemq. aliam inter collegas; tendente Decio, ut ſuæ quiſque prouinciæ ſortem tueretur.
Conſtare tes incipit ex eo tempore, quo profecti ambo conſules ad bellum ſunt. Cæte-
rum antequam conſules in Etruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad
Cluſium uenerunt, legionem Romanam caſtraq. oppugnaturi. Scipio, qui caſtris præerat,
loco adiuuandam paucitatem ſuorum militum ratus, in colle, qui inter urbem & caſtra
erat, aciem erexit, ſed, ut in re ſubita, parum explorato itinere ad iugum perrexit, quod
hoſtes ceperant parte alia aggreſſi. ita cæſa ab tergo legio, atque in medio, cum hoſtis un-
dique urgeret, circumuenta. Deletam quoque ibi legionem, ita ut nuncius non ſupereſ-
ſet, quidam auctores ſunt; nec ante ad conſules, qui iam haud procul à Cluſio aberant, fa
B mam eius cladis perlatam, quàm in conſpectu fuere Gallorum equites, pectoribus equo-
rum ſuſpenſa geſtantes capita, & lanceis infixa, ouanteſque moris ſui carmine. Sunt qui
Vmbros fuiſſe, non Gallos, tradant: nec tantum cladis acceptum: & citcumuentis pabu-
latoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem pro prætore ſubſidium è caſtris tu-
liſſe: uictoteſq. Vmbtos redintegrato prælio uictos eſſe: captiuoſq. eis ac prædam adem
ptam. Similius uero eſt à Gallo hoſte, quàm Vmbro, eam cladem acceptam; quòd cum
ſæpe alias, tum eo anno Gallici tumultus ptæcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaque præ-
terquàm quòd ambo conſules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & ma-
gno equitatu Romano, Campaniſq. mille equitibus delectis ad id bellum miſſis, & ſocio-
rum nominiſq. Latini maiote exercitu, quàm Romani ı alij duo exercitus haud procul ur-
be Etruriæ oppoſiti, unus in Faliſco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Poſtumius
C Megellus, pro ptætoribus ambo, ſtatiua in eis locis habere iuſſi. Conſules ad hoſtes tranſ
greſſos Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuot millium ferme interual
lo caſtra poſita. Intet hoſtes deinde conſultationes habitæ: atque ita conuenit, ut ne unis
caſtris miſcerentur omnes: néue in aciem deſcenderent ſimul. Samnitibus Galli, Etru-
ſcis Vmbti adiecti. dies indicta pugnæ: Samnitibus Galliſq. delegata pugna: inter ipſum
certamen Etruſci Vmbriq. iuſſi caſtra Romana oppugnare. Hæc conſilia turbarunt tranſ-
fugæ Cluſini tres, clam nocte ad Fabium conſulem tranſgreſſi: qui, editis hoſtium conſi-
lijs, dimiſſi cum donis, ut ſubinde, ut quæque res noua decreta eſſet, exploratam perferrēt.
conſules Fuluio, ut ex Faliſco; Poſtumio, ut ex Vaticano exetcitum ad Cluſium admo-
ueant, ſummaq. ui fines hoſtium depopulentur, ſcribunt. Huius populationis fama Etru
ſcos ex agro Sentinate ad ſuos fines tuendos mouit. Inſtare inde conſules, ut abſentibus
D ijs pugnaretur. per biduum laceſſiere prælio hoſtem. biduo nihil dignum dictu actum.
pauci utrinque cecidere: magiſq. irritati ſunt ad iuſtum certamen animi, quàm ad diſcri-
men ſumma rerum adducta. Tertio die deſcenſum in campum omnibus copijs eſt. Cum
inſtructæ acies ſtatent, cerua fugiens lupum è montibus exacta per cāpos inter duas acies
decurrit: inde diuerſæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cutſum deflexit. lupo da
ta inter ordines uia. ceruam Galli confixere. Tum ex anteſignanis Romanus miles, Illac
fuga, inquit, & cædes uertit, ubi ſacram Dianæ feram iacentem uidetis, hinc uictor Mar-
tius lupus, integet & intactus, gentis nos Martiæ, & conditoris uoſtri admonuit. Dextro
cornu Galli, finiſtro Samnites conſtiterunt. Aduetſus Samnites Fabius primam ac ter-
tiam legiones pro dextro cornu, aduerſus Gallos pro finiſtro Decius quintam & ſextam
inſtruxit. ſecunda & quarta cum L. Volumnio pro conſule in Samnio gerebant bellum.
E Primo concurſu adeo æquis uiribus geſta res eſt, ut, ſi affuiſſent Etruſci & Vmbri, aut in
acie, aut in caſtris, quocunque ſe inclinaſſent, accipienda clades fuerit. Cæterum quan-
quam communis adhuc Mars belli erat, nec dum diſcrimen fortuna fecerat quà datura ui
res eſſet, haudquaquam ſimilis pugna in dextro læuoq. cornu erat: Romani apud Fabium
arcebant magis, quàm inferebant pugnam: extrahebaturq. in quàm maxime ſerum diei
certamen: quia ita perſuaſum etat duci, & Samnites & Gallos ptimo impetu feroces eſſe,
quos ſuſtineri ſatis ſit; longiore certamine ſenſim reſidere Samnitium animos: Gallorum
quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris atque æſtus fluere; primaq. eorum prælia
plus quàm uirorum, poſtrema minus quàm fœminarum eſſe. in id tempus igitur, quo uin
ci ſolebat hoſtis, quàm integerrimas uires militi ſeruabat. Ferocior Decius & ætate &
uigore

uigore animi, quantumcunque uirium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior ui- F
debatur pedeſtris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipſe, fortiſſimæ iuuenum tur-
mæ immiſtus, orat proceres iuuentutis, ut ſecum in hoſtem impetum faciant: duplicem il
lorum gloriam fore, ſi ab læuo cornu, & ab equite uictoria incipiat. Bis auertere Gallicum
equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes,
nouum pugnæ conterruit genus. eſſedis carriſq. ſuperſtans armatus hoſtis ingenti ſonitu
equorum rotarumq. aduenit, & inſolitos eius tumultus Romanorum conterruit equos.
ita uictorem equitatum uelut lymphaticus pauor diſſipat: ſternit inde ruentes equos ui-
roſq. improuida fuga. turbata hinc etiam ſigna legionum: multiq. impetu equorum ac
uehiculorum raptorum per agmen, obtriti anteſignani: & inſecuta, ſimul territos hoſtes
uidit, Gallica acies, nullum ſpatium reſpirandi recipiendiq. ſe dedit. Vociferari Decius,
quò fugerent? quamúe in fuga ſpem haberent? obſiſtere cedentibus, ac reuocare fuſos. G
deinde ut nulla ui perculſos ſuſtinere poterat, patrem P. Decium nomine compellans,
Quid ultra moror, inquit, familiare fatum? Datum hoc noſtro generi eſt, ut luendis peri-
culis publicis piacula ſimus. Iam ego mecum legiones hoſtium mactandas Telluri ac dijs
Manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium pontificem, quem, deſcendens in aciem, digre-
di uetuerat ab ſe, præire iuſſit uerba, quibus ſe, legioneſq. hoſtium pro exercitu populi R.
Quiritium deuoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq. habitu, quo pater P. De
cius ad Veſerim bello Latino ſe iuſſerat deuoueri: cum ſecundum ſolennes precationes
adiecisſet, præ ſe agere ſeſe formidinem ac fugam, cædemq. ac cruorem: cœleſtium, infer
norumq. iras: contacturum funebribus diris ſigna, tela, arma hoſtium, locumq. eundem
ſuæ peſtis, & Gallorum ac Samnitium fore: hæc execratus in ſe, hoſteſque, quà confertiſ
ſimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum; inferensq. ſe ipſe infeſtis telis interfe H
ctus eſt. Vix humanæ inde opis uideri pugna potuit. Romani, duce amiſſo, quæ res terro
ri alias eſſe ſolet, ſiſtere fugam, ac nouam deintegro uelle inſtaurare pugnam. Galli, & ma
xime globus circumſtans conſulis corpus, uelut alienata mente, uana incaſſum iactare te-
la: torpere quidam, & nec pugnæ meminiſſe, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Li-
uius, cui lictores Decius tradiderat, iuſſeratq. pro prætore eſſe, uociferari, uiciſſe Roma-
nos, defunctos conſulis fato: Gallos Samniteſq. Telluris matris ac deorum Manium eſ-
ſe: rapere ad ſe, ac uocare Decium deuotam ſecum aciem: furiarumq. ac formidinis ple-
na omnia ad hoſtes eſſe. Superueniunt deinde his reſtituentibus pugnam, L. Cornelius
Scipio, & C. Marcius, cum ſubſidijs ex nouiſſima acie, iuſſu Q. Fabij conſulis ad præſidium
collegæ miſſi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda.
itaque cum Galli ſtructis ante ſe ſcutis conferti ſtarent, nec facilis pede collato uideretur I
pugna: iuſſu legatorum collecta humi pila, quæ ſtrata inter duas acies iacebant, atque in
teſtudinem hoſtium coniecta. quibus pleriſque in ſcuta, pleriſque uerutis in corpora ipſa
fixis, ſternitur cuneus, ita ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. Hæc
in ſiniſtro cornu Romanorum fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primo, ut ante
dictum eſt, cunctando extraxerat diem: deinde, poſtquam nec clamor hoſtium, nec impe
tus, nec tela miſſa eandem uim habere uiſa, præfectis equitum iuſſis ad latus Samnitium
circumducere alas, ut ſigno dato in tranſuerſos, quanto maximo poſſent impetu, incurre-
rent; ſenſim ſuos ſigna inferre iuſſit, & commouere hoſtem. Poſtquam non reſiſti uidit,
& haud dubiam laſſitudinem eſſe: tum collectis omnibus ſubſidijs, quæ ad id tempus re-
ſeruauerat, & legiones concitauit, & ſignum ad inuadendos hoſtes equitibus dedit. Nec
ſuſtinuerunt Samnites impetum: præterq. aciem ipſam Gallorum relictis in dimicatione K
ſocijs, ad caſtra effuſo curſu ferebantur. Galli, teſtudine facta, conferti ſtabant. Tum Fa
bius audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos fere equites, excedere acie
iubet, & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis ſubſequi
principes: &, quà turbatum agmen hoſtium uiderent, impetu equitum inſtare, ac terri-
tos cædere. Ipſe ædem Ioui Victori, ſpoliaq. hoſtium cum uouiſſet, ad caſtra Samnitium
perrexit, quò multitudo omnis conſternata agebatur. ſub ipſo uallo, quia tantam multitu
dinem portæ non recepere, tentata ab excluſis turba ſuorum pugna eſt. ibi Gellius Egna-
tius imperator Samnitium cecidit. compulſi deinde intra uallum Samnites, paruoq. cer-
tamine capta caſtra, & Galli à tergo circumuenti. Cæſa eo die hoſtium XXV millia, octo

capta.

A capta. Nec incruenta uictoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæſa ſeptem millia: ex Fa-
bij, mille ac ducenti. Fabius, dimiſſis ad quærendum collegæ corpus, ſpolia hoſtium conie
cta in aceruum Ioui Victori cremauit. Conſulis corpus eo die, quia obrutum ſuperſtratis
Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. poſtero die inuentum relatumq́. eſt cum mul-
tis militum lacrymis. Intermiſſa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus
omni honore, laudibusq́. meritis celebrat. Et in Etruria per eoſdem dies ab Cn. Fuluio
pro prætore res ex ſententia geſta: nam præter ingentem illatam populationibus agrorum
hoſti cladem, pugnatum etiam egregie eſt: Peruſinorumq́. & Cluſinorum cæſa amplius
tria millia, & ſigna militaria ad uiginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrũ
fugeret, circumuentum à Pelignis eſt. ex millibus quinque ad mille cæſi. Magna eius
diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama eſt, etiam uero ſtanti. Sed ſuperiecere quidam
B augendo fidem, qui in hoſtium exercitu peditum quadraginta millia CCCXXX. equi-
tum ſex millia, mille carpentorum ſcripſere fuiſſe: ſcilicet cum Vmbris Tuſcisq́ue, quos &
ipſos pugnæ affuiſſe. & ut Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium pro con
ſule conſulibus, exercitumq́. eius legionibus conſulum adijciunt. In pluribus annalibus
duorum ea conſulum propria uictoria eſt. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samni
tiumq́. exercitum in Trifernum montem compulſum, non deterritus iniquitate loci, fun-
dit fugatq́ue. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Etruria, ſuis legionibus deductis ad
urbẽ, de Gallis Etruſcisq́. ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantem ſecuti ſunt.
celebrata inconditis carminibus militaribus non magis uictoria Q. Fabij, quàm mors præ
clara P. Decij eſt: excitataq́. memoria parentis, æquata euentu publico priuatoq́. filij lau
dibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, ſagaq́ue, & tunicæ, præmia illa tempe
C ſtate militiæ haudquaquam ſpernenda. His ita rebus geſtis, nec in Samnitibus adhuc, nec
in Etruria pax erat. nam & Peruſinis auctoribus, poſt deductum ab conſule exercitum, re
bellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Veſcinum Formianumq́ue, & parte alia
in Aeſerniacum, quæ Vulturno adiacet flumini, deſcendere. Aduerſus eos Ap. Claudius
prætor cum exercitu Deciano miſſus. Fabius in Etruria rebellante denuo, quatuor millia
& quingentos Peruſinorum occidit: cepit ad mille ſeptingentos quadraginta: qui redem
pti ſinguli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus conceſſa. Samnitium legio-
nes cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius pro conſule ſequeretur, in
agrum Stellatem conuenerunt: ibi & Samnitium legiones omnes conſidunt, & Appius
Volumniusq́. caſtra coniungunt. Pugnatum infeſtiſſimis animis, hinc ira ſtimulante ad-
uerſus rebellantes totiens, illinc ab ultima iam dimicantibus ſpe. Cæſa ergo Samnitium
D XVI. millia trecenti, capta duo millia ſeptingenti. ex Romano exercitu cecidere duo
millia ſeptingenti. Felix annus bellicis rebus, peſtilentia grauis, prodigijsq́. ſolicitus,
nam & terra multifariam pluuiſſe, & in exercitu Ap. Claudij pleroſque fulminibus ictos
nunciatum eſt: libriq́. ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges, conſulis filius, aliquot
matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris
ædem, quæ prope Circum eſt, faciendam curauit. Superſunt etiam nunc Samnitium bel
la, quæ continua per quartum iam uolumen, annumq́. ſextum & quadrageſimum à M. Va
lerio A. Cornelio conſulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot anno-
rum clades utriuſque gentis, laboresq́. actos nunc referam: quibus nequiuerint tamen
dum illa pectora uinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Trifer-
num, Stellatibus campis, ſuis ipſi legionibus, miſti alienis, ab quatuor exercitibus, qua-
E tuor ducibus Romanis cæſi fuerant: imperatorem clariſſimum gentis ſuæ amiſerant: ſo-
cios belli, Etruſcos, Vmbros, Gallos, in eadem fortuna uidebant, qua ipſi erant: nec ſuis,
nec externis uiribus iam ſtare poterant: tamen bello non abſtinebant. adeo ne infeliciter
quidem defenſæ libertatis tædebat: & uinci, quàm non tentare uictoriam, malebant. Qui
nam ſit ille, quem non pigeat longinquitatis bellorum ſcribendo, legendoq́ue, quæ geren
tes non fatigauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Poſtumius Megellus, & M. Atilius Re- ANNO
gulus conſules ſecuti ſunt. Samnium ambobus decreta prouincia eſt: quia tres ſcriptos CDLVIII.
hoſtium exercitus: uno Etruriam, altero populationem Campaniæ repeti, tertium tuen-
dis parati finibus, fama erat. Poſtumium ualetudo aduerſa Romæ tenuit. Atilius cum
exercitu extemplo profectus, ut in Samnio hoſtes (ita enim placuerat patribus) nondum
egreſſos

egreſſos opprimeret, uelut ex compoſito ibi obuium habuit hoſtem, ubi & intrare, nedum F
uaſtare ipſi Samnitium agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, ſociorumq́. populi
R. fines Samnitem prohiberent. Cum caſtra caſtris collata eſſent: quod uix Romanus to
tiens uictor auderet, auſi Samnites ſunt (tantum deſperatio ultima temeritatis facit) ca-
ſtra Romana oppugnare. & quanquam non uenit ad finem tam audax inceptum, tamen
haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad multum diei denſa adeo, ut lucis uſum eriperet,
non proſpectu modo extra uallum adempto, ſed propinquo etiam congredientium inter
ſe conſpectu. hac uelut latebra inſidiarum freti Samnites, uixdum ſatis certa luce, & eam
ipſam premente caligine, ad ſtationem Romanam in porta ſegniter agentem uigilias præ-
ueniunt. Improuiſo oppreſſis, nec animi ſatis ad reſiſtendum, nec uirium fuit. ab tergo ca
ſtrorum decumana porta impetus factus. itaque captum quæſtorium: quæſtorq́. ibi L. Opi
mius Panſa occiſus. conclamatum inde ad arma, conſul tumultu excitus, cohortes duas G
ſociorum, Lucanam, Sueſſanamq́ue, quæ proximæ forte erant, tueri prætorium iubet: ma
nipulos legionum principali uia inducit. uixdum ſatis aptatis armis, in ordines eunt: &
clamore magis, quàm oculis, hoſtem noſcunt, nec, quantus numerus ſit, æſtimari poteſt.
Cedunt primo incerti fortunæ ſuæ, & hoſtem introrſum in media caſtra accipiunt. inde
cum conſul uociferaretur, expulſi ne extra uallum, caſtra deinde ſua oppugnaturi eſſent,
rogitans: clamore ſublato, connixi primo reſiſtunt: deinde inferunt pedem, urgentque,
& impulſos ſemel, terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam uallum-
q́ue: inde pergere, ac perſequi, quia turbida lux metum circa inſidiarum faciebat, nō auſi,
liberatis caſtris contenti, receperunt ſe intra uallum, trecentis ferme hoſtium occiſis. Ro
manorum ſtationis primæ, uigilumq́ue, & eorum qui circa quæſtorium oppreſſi, periere
ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modo H
proferre inde caſtra Romanum, ſed ne pabulari quidem per agros ſuos patiebantur. re-
tro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuoſior
etiam, quàm res erant, perlata Romam, coegit L. Poſtumium conſulem uixdum uali-
dum proficiſci ex urbe, prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iuſſis conueni-
re. Ipſe ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat,
dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium, ad caſtra collegæ perrexit.
inde poſtquam Samnites diffiſi duobus exercitibus reſiſti poſſe, receſſerunt: diuerſi con-
ſules ad uaſtandos agros, urbesq́. oppugnandas diſcedunt. Poſtumius Miloniam oppu-
gnare adortus, ui primo atque impetu, deinde, poſtquam ea parum procedebant, opere ac
uineis demum iniunctis muro cepit. ibi, capta iam urbe, ab hora quarta diei ad octauam
omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum eſt. poſtremo potitur oppido Ro- I
manus. Samnitium cæſi tria millia ducenti: capti quatuor millia C C. præter prædam
aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus ſuis, quæ fer
ri agiq́. potuerunt, nocte per auerſam portam ſilentio exceſſerunt. Igitur ſimul aduenit
conſul, primo ita compoſitus inſtructusq́. mœnibus ſucceſſit, tanquam idem, quod ad Mi
loniam fuerat, certaminis foret: deinde ut ſilentium uaſtum in urbe, nec arma nec uiros
in turribus ac muris uidit, auidum inuadendi deſerta mœnia militem detinet, ne quam oc
cultam in fraudem incautus rueret: duas turmas ſociorum Latini nominis circumequita-
re mœnia, atque explorare omnia iubet. Equites portam unam alteramq́. eadem regio-
ne in propinquo patentes conſpiciunt, itineribusq́. ijs ueſtigia nocturnæ hoſtium fugæ.
adequitant deinde ſenſim portis: urbemq́. ex tuto rectis itineribus peruiam conſpiciunt:
& conſuli referunt exceſſum urbe: ſolitudine haud dubia id perſpicuum eſſe, & recenti- K
bus ueſtigijs fugæ, ac ſtrage rerum in trepidatione nocturna paſſim relictarum. His audi-
tis conſul ad eam partem urbis, quam adierant equites, circumducit agmen: conſtitutisq́.
haud procul porta ſignis, quinque equites iubet intrare urbem; & modicum ſpacium pro
greſſos tres manere eodem loco, ſi tuta uideantur; duos explorata ad ſe referre. Qui ubi
redierunt, retuleruntq́. eò ſe progreſſos, unde in omneis partes circumſpectus eſſet, lon-
ge lateq́. ſilentium ac ſolitudinem uidiſſe: extemplo conſul cohortes expeditas in urbem
induxit, cæteros interim caſtra communire iuſſit. Ingreſſi milites, refractis foribus, pau-
cos, graues ætate, aut inualidos, inueniunt; relictaque, quæ migratu difficilia eſſent. ea
direpta: & cognitum ex captiuis eſt, communi conſilio aliquot circa urbes conſciſſe fu-
gaui:

A gam: ſuos prima uigilia profectos: credere eandem in alijs urbibus ſolitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides extitit deſertis oppidis conſul potitur. Alteri conſuli M. Atilio nequaquam tam facile bellum fuit, cum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hoſtis obuius fuit. ibi ira uires æquauit. prælium uarium & anceps fuit, triſtius tamen euentu Romanis; & quia inſueti erant uinci, & quia digredientes magis, quàm in ipſo certamine, ſenſerunt, quantum in ſua parte plus uulnerum ac cædis fuiſſet. itaque is terror in caſtris ortus, qui ſi pugnantes cepiſſet, inſignis accepta clades foret. tum quoque ſolicita nox fuit, iam inuaſurum caſtra Samnitem credentibus, aut prima luce cum uictoribus conſerendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hoſtes erat. ubi primum illuxit, abire ſine certamine cupiunt. Sed uia una, & ea ipſa prætet hoſtes erat: quam ingreſſi præbuere ſpeciem

B recta tendentium ad caſtra oppugnanda. conſul arma capere milites iubet, & ſequi ſe extra uallum: legatis, tribunis, præfectis ſociorum imperat, quod apud quenque facto opus eſt. Omnes affirmant, ſe quidem omnia facturos: ſed militum iacere animos: tota nocte inter uulnera & gemitus morientium uigilatum eſſe. ſi ante lucem ad caſtra uentum foret, tantum pauoris fuiſſe, ut relicturi ſigna fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro uictis eſſe. Quæ ubi conſul accepit, ſibimetipſi circumeundos alloquendosq́. milites ratus, ut ad quoſque uenerat, cunctantes arma capere increpabat, quid ceſſarent, tergiuerſarenturque? hoſtem in caſtra uenturum, ni ipſi extra caſtra exiſſent: & pro tentorijs ſuis pugnaturos, ſi pro uallo nollent. armatis ac dimicantibus haud dubiam uictoriā eſſe: qui nudus atque inermis hoſtem maneat, ei aut mortem, aut ſeruitutem patiendam. Hæc iurganti increpantiq́. reſpondebant, confectos ſe pugna heſterna eſſe: nec uirium

C quicquam, nec ſanguinis ſupereſſe; maiorem multitudinem hoſtium apparere, quàm pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, uallum ſecum portare Samnitem affirmant, nec dubium eſſe quin caſtra circumuallaturi ſint. Tum uero conſul, indignum facinus eſſe, uociferari, tantam contumeliam ignominiamq́. ab ignauiſſimo accipi hoſte. etiamne circumſedebimur, inquit, in caſtris: ut fame potius per ignominiam, quàm ferro, ſi neceſſe eſt, per uirtutem moriamur? Dij bene uerterent: facerentque, quod ſe dignum quiſque ducerent: conſulem M. Atilium uel ſolum, ſi nemo alius ſequatur, iturum aduerſus hoſtes: caſurumq́. inter ſigna Samnitium potius, quàm circumuallari caſtra Romana uideat. Dicta conſulis, legati, tribuniq́ue, & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere. tum pudore uictus miles ſegniter arma capit, ſegniter è caſtris egreditur: longo agmine, nec continenti, mœ

D ſti, ac prope uicti procedunt aduerſus hoſtem nec ſpe, nec animo fortiorem. Itaque ſimul conſpecta ſunt Romana ſigna, extemplo à primo Samnitium agmine ad nouiſſimum fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere uiam: illo loco aut cadendum eſſe, aut ſtratis hoſtibus per corpora eorum euadendū. in medio ſarcinas conijciunt: armati ſuis quiſque ordinibus inſtruūt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat ſpatium, & ſtabant expectantes, dum ab hoſtibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus eſt ad pugnandum. diuerſiq́. integri atque intacti abiſſent, ni cedenti inſtaturum alterum timuiſſent. ſua ſponte inter inuitos tergiuerſantesq́. ſegnis pugna, clamore incerto atque impari, cœpit: nec ueſtigio quiſquam mouebatur. Tum conſul Romanus, ut rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immiſit: quorum cum plerique delapſi ex equis eſſent, & alij turbati; & ab

E Samnitium acie ad opprimendos eos, qui ceciderant, & ad ſuos tuendos ab Romanis procurſum eſt. inde paululum irritata pugna eſt, ſed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques ſua ipſe ſubſidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamq́. in terga fugientium Samnites pugnabant, cum conſul equo præuectus ad portam caſtrorum, ac ſtatione equitum ibi oppoſita, edictoque, ut quicunque ad uallum tenderet, ſiue ille Romanus, ſiue Samnis eſſet, pro hoſte haberetur; hæc ipſa minitans, obſtitit profuſe tendentibus ſuis in caſtra, Quò pergis, inquit, miles? & hic arma & uiros inuenies, nec uiuo conſule tuo, niſi uictor, caſtra intrabis: proinde elige, cum ciue, an hoſte pugnare malis. Hæc dicente conſule equites infeſtis cuſpidibus circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire iubent. Non uirtus

ſolum

ſolum conſulis,ſed fors etiam adiuuit,quòd non inſtiterunt Samnites, ſpatiumq́. circum- F
agendi ſigna, uertendiq́ue aciem à caſtris in hoſtem fuit. Tum alij alios hortari, ut repe-
terent pugnam: centuriones ab ſigniferis rapta ſigna inferre: & oſtendere ſuis, paucos &
ordinibus incompoſitis effuſe uenire hoſtes. Inter hæc conſul manus ad cœlum attol-
lens, uoce clara, ita ut exaudiretur, templum Ioui Statori uouet, ſi conſtitiſſet à fuga Ro
mana acies, redintegratoq́ue prælio, cecidiſſet uiciſſetq́ue legiones Samnitium. Om-
nes undique anniſi ad reſtituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumq́ue uis:
numen etiam deorum reſpexiſſe nomen Romanum uiſum. Adeo facile inclinata res: re-
pulſiq́ue à caſtris hoſtes: mox etiam redacti ad eum locum: in quo commiſſa pugna erat.
Ibi obiacente ſarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæſere impediti: dein-
de, ne diriperentur res, orbem armatorum ſarcinis circundant. tum uero eos à fronte
urgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæſi captiq́ue. Captiuorum G
numerus fuit ſeptem millium ac ducentorum, qui omnes nudi ſub iugum miſſi. Cæſos
retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta uictoria fuit. recen-
ſente conſule biduo acceptam cladem, amiſſorum militum numerus relatus millium &
ducentorum. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu Samnites Interamnam,
coloniam Romanam, quæ uia Latina eſt, occupare conati, urbem non tenuerunt: agros
depopulati, cum prædam aliam inde miſtam hominum atque pecudum, colonosq́ue ca-
ptos agerent, in uictorem incidunt conſulem ab Luceria redeuntem: nec prædam ſolum
amittunt, ſed ipſi longo ac impedito agmine incompoſiti cæduntur. Conſul Interamnam
edicto dominis ad res ſuas noſcendas recipiendasq́ue reuocatis,& exercitu ibi relicto, co
mitiorum cauſa Romam eſt profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob
amiſſa tot millia militum, & quòd captiuos ſine pactione ſub iugum miſiſſet. conſul alter, H
Poſtumius,quia in Samnitibus materia belli deerat, in Etruriam traducto exercitu, pri-
mum peruaſtauerat Vulſinienſem agrum: deinde cum egreſſis ad tuendos fines haud pro
cul mœnibus ipſorum depugnat. duo millia C C Etruſcorum cæſi: cæteros propinquitas
urbis tutata eſt. In Roſellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum uaſtati,
ſed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia
circa muros cæſa. Pax tamen clarior maiorq́ue,quàm bellum in Etruria eo anno fuerat,
parta eſt. tres ualidiſſimæ urbes, Etruriæ capita, Vulſinij, Peruſia,'Arretium,pacem petie
re: & ueſtimentis militum, frumentoq́ue pacti cum conſule, ut mitti Romam oratores li-
ceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt. mulcta præſens quingentum mil-
lium æris in ſingulas ciuitates impoſita. Ob haſce res geſtas conſul cum triumphum ab
ſenatu, moris magis cauſa, quàm ſpe impetrandi,petiſſet: uideretq́ue alios, quòd tardius I
ab urbe exiſſet: alios, quòd iniuſſu ſenatus ex Samnio in Etruriam tranſiſſet, partim ſuos
inimicos, partim collegæ amicos,ad ſolatium æquatæ repulſæ, ſibi quoque negare trium-
phum: Non ita, inquit, patres conſcripti, ueſtræ maieſtatis meminero, ut me conſulem eſſe
obliuiſcar. eodem iure imperij, quo bella geſſi, bellis feliciter geſtis, Samnio atque Etru
ria ſubactis, uictoria & pace parta, triumphabo. ita ſenatum reliquit. Inde inter tribu-
nos plebis contentio orta eſt. Pars interceſſuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant:
pars auxilio ſe aduerſus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum eſt: uoca-
tusq́ue eo conſul,cum M. Horatium,L. Valerium conſules, C. Marcium Rutilum nuper,
patrem eius, qui tunc cenſor eſſet,non ex auctoritate ſenatus, ſed iuſſu populi triumphaſ-
ſe diceret: adijciebat ſe quoque laturum fuiſſe ad populum: ni ſciret, mancipia nobilium,
tribunos plebis legem impedituros: uoluntatem ſibi ac fauorem conſentientis populi pro K
omnibus iuſſis eſſe, ac futuram: poſteroq́ue die auxilio tribunorum plebis trium aduer-
ſus interceſſionem ſeptem tribunorum, & conſenſum ſenatus, celebrante populo diem,
triumphauit. Et huius anni parum conſtans memoria eſt. Poſtumium auctor eſt Clau-
dius, in Samnio captis àliquot urbibus, in Apulia fuſum fugatumq́ue, ſaucium ipſum cū
paucis Luceriam compulſum: ab Atilio in Etruria res geſtas; eumque triumphaſſe. Fa-
bius ambos conſules in Samnio,& ad Luceriam res geſſiſſe ſcribit; traductumq́ue in Etru
riam exercitum: ſed, ab utro conſule, non adiecit: & ad Luceriam utrinque multos occi-
ſos: inq́ue ea pugna Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus ante uouerat. ſed fanum
tantum, id eſt locus templo effatus, iam ſacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno,

ut

A ut ædem etiam fieri ſenatus iuberet,bis eiuſdem uoti damnata reſp.in religionem uenit.
Sequitur hunc annum & conſul inſignis,L. Papirius Curſor, quà paterna gloria, quà ſua: An.cdlix.
& bellum ingens,uictoriaque, quantam de Samnitibus nemo ad eam diem,præter L. Pa-
pirium patrem,conſulem,pepererat. & forte eodem conatu apparatuq́.omni opulentia in
ſignium armorum bellum adornauerant:& opes deorum etiam adhibuerant,ritu quodam
ſacramenti uetuſto uelut initiatis militibus,delectu per omne Samnium habito noua le-
ge:ut qui iuniorum non conueniſſet ad imperatorium edictum,quiq́.iniuſſu abiſſet, caput
Ioui ſacratum eſſet.Tum exercitus omnis Aquiloniam eſt indictus.ad XL millia militum,
quod roboris in Samnio erat,conuenerunt. ibi medijs fere caſtris locus eſt conſeptus cra
tibus pluteisque,& linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter
partes.Ibi ex libro uetere linteo lecto ſacrificatū ſacerdote Ouio Paccio quodā, homine
B magno natu,qui ſe id ſacrum petere affirmabat ex uetuſta Samnitium religione: qua quō-
dam uſi maiores eorum fuiſſent,cum adimendæ Etruſcis Capuæ clandeſtinū cepiſſent cō-
ſilium.Sacrificio perfecto,per uiatorem imperator acciri iubebat nobiliſſimum quenque
genere factisque. ſinguli introducebantur. erat cum alius apparatus ſacri, qui perfundere
religione animum poſſet:tum in loco circa omni contecto aræ in medio, uictimæq́. circa
cæſæ,& circumſtantes centuriones ſtrictis gladijs. admouebatur altaribus miles, magis
ut uictima,quàm ut ſacri particeps:adigebaturq́.iureiurando,quæ uiſa auditaq́. in eo loco
eſſent,non enunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem
capitis,familiæque,& ſtirpis compoſito,niſi iſſet in præliū, quò imperatores duxiſſent: &
ſi aut ipſe ex acie fugiſſet,aut ſi quem fugientem uidiſſet,nō extemplo occidiſſet. Id primò
quidam abnuentes iuraturos ſe,obtruncati circa altaria ſunt: iacentes deinde inter ſtragē
C uictimarum, documento cæteris fuere, ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea deteſta-
tione obſtrictis,decem nominatis ab imperatore,eis edictum,ut uir uirum legerēt: donec
ſexdecim millium numerum cōfeciſſent. ea legio linteata, ab integumento conſepti quo
ſacrata nobilitas erat,appellata eſt. his arma inſignia data,& criſtatæ galeæ, ut inter cæte-
ros eminerent. Paulo plus uiginti millium alius exercitus fuit, nec corporum ſpecie, nec
gloria belli,nec apparatu linteatæ legioni diſpar. hic hominum numerus, quod roboris
erat,ad Aquiloniam conſedit. conſules profecti ab urbe: prior Sp. Caruilius, cui ueteres
legiones,quas M. Atilius,ſuperioris anni conſul,in agro Interamnati reliquerat, decretæ
erant. cum eis in Samnium profectus,dum hoſtes operati ſuperſtitionibus concilia ſecre
ta agunt,Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit. cæſa ibi millia hominum duo fer-
me atque octingenti:capta quatuor millia ducenti ſeptuaginta. Papirius, nouo exercitu
D (ita enim decretum erat)ſcripto, Duroniam urbem expugnauit. minus, quàm collega,
cepit hominum: plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobique eſt parta. Inde per-
uagati Samnium conſules, maxime depopulato Antiate agro, Caruilius ad Cominium,
Papirius ad Aquiloniam,ubi ſumma rei Samnitium erat,peruenit. ibi aliquandiu nec ceſ-
ſatum ab armis eſt, neque grauiter pugnatum: laceſſendo quietos, reſiſtentibus ceden-
do,comminandoque magis, quàm inferendo pugnam, dies abſumebatur. quod cum in-
ciperetur, remittereturque, omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur in
dies. Altera Romana caſtra uiginti millium ſpatio aberant: & abſentis collegæ conſi-
lia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorque Caruilius, quo maiore diſcrimine
res uertebatur, in Aquiloniam,quam ad Cominium, quod obſidebat, erat. L. Papirius,
iam per omnia ad dimicandum ſatis paratus, nuncium ad collegam mittit: ſibi in animo
E eſſe,poſtero die, ſi per auſpicia liceret,confligere cum hoſte: opus eſſe & illum quanta ma
xima ui poſſet,Cominium oppugnare,ne quid laxamenti ſit Samnitibus ad ſubſidia Aqui
loniam mittenda. diem ad proficiſcendum nuncius habuit:nocte redijt, approbare colle-
gam conſulta referens. Papirius,nuncio miſſo,extemplo concionem habuit:multa de uni
uerſo genere belli, multa de præſenti hoſtium apparatu uana magis ſpecie, quàm efficaci
ad euentum, diſſeruit, non enim criſtas uulnera facere: & per picta atque aurata ſcuta
tranſire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem,ubi res ferro geratur,
cruentari. Auream olim atque argenteam Samnitium aciem à parente ſuo occidio-
ne occiſam; ſpoliaque ea honeſtiora uictori hoſti, quàm ipſis arma, fuiſſe. datum hoc
forſan nomini familiæque ſuæ, ut aduerſus maximos conatus Samnitium opponerentur
Q duces,

duces, ſpoliaq. ea referrent, quæ inſignia publicis etiam locis decorandis eſſent. deos F
immortales adeſſe propter totiens petita fœdera, totiens rupta: tum, ſi qua coniectura
mentis diuinæ ſit, nulli unquam exercitui fuiſſe infeſtiores, quàm qui nefando ſacro miſta
hominum pecudumq. cæde reſperſus, ancipiti deum iræ deuotus, hinc fœderum cum Ro
manis ictorum teſtes deos, hinc iuriſiurandi aduerſus fœdera ſuſcepti execrationes hor-
rens, inuitus iurauerit, oderit ſacramentum, uno tempore deos, ciues, hoſteis metuat.
Hæc comperta perfugarum indicijs, cum apud infenſos iam ſua ſponte milites diſſeruiſ-
ſet: ſimul diuinæ humanæq. ſpei pleni, clamore conſentienti pugnam poſcunt: pœnitet
in poſterum dilatum certamen: moram diei noctisq. oderunt. Tertia uigilia noctis, iam
relatis literis à collega, Papirius ſilentio ſurgit: & pullarium in auſpicium mittit. Nullum
erat genus hominum in caſtris intactum cupiditate pugnæ: ſummi infimiq. æque intenti
erant: dux militum, miles ducis ardorem ſpectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui G
auſpicio intererant, peruenit. nam cum pulli non paſcerentur, pullarius auſpicium men-
tiri auſus, tripudium ſoliſtimum conſuli nunciauit. conſul lætus, auſpicium egregium eſ-
ſe, & deis auctoribus rem geſturos pronunciat, ſignumq. pugnæ proponit. Exeunti
iam forte in aciem nunciat perfuga, uiginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme
erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit:
ipſe ſigna ocyus proferri iubet: ſubſidiaque ſuis quæque locis, & præfectos ſubſidijs
attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, ſiniſtro L. Scipionem, equitibus legatos
alios, C. Cædicium & C. Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitel-
lis cum cohortibus alaribus in tumulum conſpectum propere circumducere iubet: at-
que inde inter ipſam dimicationem quanto maxime poſſet moto puluere oſtendere.
Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auſpicio eius diei, H
exauditaq. ab equitibus R. qui rem haud ſpernendam rati, Sp. Papirio fratris filio con-
ſulis ambigi de auſpicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos ſpernentem na-
tus, rem inquiſitam, ne quid incompertum deferret, ad conſulem detulit. cui ille. Tu
quidem macte uirtute diligentiaq. eſto; cæterum qui auſpicio adeſt, ſi quid falſi nunciat,
in ſemetipſum religionem recipit: mihi quidem tripudium nunciatum, populo R. exerci-
tuiq. egregium auſpicium eſt. Centurionibus deinde imperauit, ut pullarios inter prima
ſigna conſtituerent. Promouent & Samnites ſigna: inſequitur acies ornata armataque: ut
hoſtium quoque magnificum ſpectaculum eſſet. Prius quàm clamor tolleretur, concurre-
returque, emiſſo temere pilo ictus pullarius ante ſigna cecidit. quod ubi conſuli nunciatũ
eſt, Dij in prælio ſunt, inquit. habet pœnam noxium caput. Ante conſulem hæc dicentem
coruus uoce clara occinuit. quo lætus augurio conſul, affirmans nunquam humanis rebus I
magis præſentes interfuiſſe deos, ſigna canere, & clamorem tolli iuſſit. Prælium com-
miſſum atrox, cæterum longe diſparibus animis. Romanos ira, ſpes, ardor certaminis,
auidos hoſtium ſanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem neceſſitas ac re-
ligio inuitos magis reſiſtere, quàm inferre pugnam, cogit. nec ſuſtinuiſſent primum clamo
rem atque impetum Romanorum, per aliquot iam annos uinci aſſueti, ni potentior alius
metus inſidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti pa-
ratus ſacri, & armati ſacerdotes, & promiſcua hominum pecudumq. ſtrages, & reſperſæ
fando nefandoq. ſanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen deteſtandæ familiæ ſtir
piq. compoſitum. his uinculis fugæ obſtricti ſtabant, ciuem magis, quàm hoſtem timen-
tes. Inſtare Romanus à cornu utroque, à media acie, & cædere deorum hominumq. at-
tonitos metu. Repugnatur ſegniter, ut ab ijs quos timor moraretur à fuga. Iam prope ad K
ſigna cædes peruenerat, cum ex tranſuerſo puluis uelut ingentis agminis inceſſu motus
apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohorti-
bus erat: puluerem maiorem quàm pro numero excitabant: inſidentes mulis calones frõ-
doſos ramos per terram trahebant: arma, ſignaq. per turbidam lucem in primo appare-
bant: poſt altior denſiorq. puluis equitum ſpeciem cogentium agmen dabat. fefellitq. nõ
Samnites modo, ſed etiam Romanos: & conſul affirmauit errorem, clamitans inter prima
ſigna, ita ut uox etiam ad hoſtes accideret, captum Cominium, uictorem collegam adeſſe,
annitetentur uincere prius, quàm gloria alterius exercitus fieret. Hæc inſidens equo. in-
de tribunis centurionibusq. imperat, ut uias equitibus patefaciant. ipſe Trebonio Cædi-
cioq.

A cioq. prædixerat, ut, ubi ſe cuſpidem erectam quatientem uidiſſent: quanta maxima ui
poſſent, concitarent equites in hoſtem. Ad nutum omnia, ut ex ante præparato, fiunt.
panduntur inter ordines uiæ: prouolat eques: atque infeſtis cuſpidibus in medium ag-
men hoſtium ruit: perrumpitq. ordines, quacunque impetum dedit. inſtant Volumnius
& Scipio, & perculſos ſternunt. Tum iam deorum hominumq. uicta ui, funduntur lin-
teatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq. fugiũt, nec quenquã præter hoſtes metuũt. Peditũ
agmen, quod ſuperfuit pugnæ, in caſtra ad Aquiloniam compulſum eſt. nobilitas equi-
teſq. Bouianum perfugerunt. equites eques ſequitur, peditem pedes: ac diuerſa cornua,
dextrum ad caſtra Samnitium, læuum ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius ca-
ſtra cepit. ad urbem Scipioni maiore reſiſtitur ui: non quia plus animi uictis eſt, ſed me-
lius muri, quàm uallum armatos arcent. inde lapidibus propulſant hoſtem. Scipio, niſi
B in primo pauore prius, quàm colligerentur animi, tranſacta res eſſet, lentiorem fore mu
nitæ urbis oppugnationem ratus, interrogat milites: Satin' æquo animo paterentur ab al
tero cornu caſtra capta eſſe: ſe uictores pelli à portis urbis? Reclamantibus uniuerſis, pri
mus ipſe ſcuto ſuper caput elato pergit ad portam: ſecuti alij teſtudine facta in urbem
perrumpunt: deturbatiſq. Samnitibus, quæ circa portam erant muri occupauere: pene-
trare interiora urbis, quia pauci admodum erant, non audent. Hæc primo ignorare
conſul, & intentus recipiendo exercitui eſſe. iam enim præceps in occaſum ſol erat, &
appetens nox periculoſa & ſuſpecta omnia etiam uictoribus faciebat. progreſſus longius
ab dextra caſtra capta uidet, ab læua clamorem in urbe miſtum pugnantium ac pauen-
tium fremitu eſſe, & tum forte certamen ad portam erat. aduectus deinde equo propius,
ut ſuos in muris uidet, nec iam integri quicquam eſſe, quoniam temeritate paucorum,
C magnæ rei parta occaſio eſſet; acciri quas receperat copias: ſignaq. in urbem inferri iuſ-
ſit. ingreſſi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quieuere. nocte oppidum ab ho
ſtibus deſertum eſt. Cæſa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti qua-
draginta: capta tria millia octingenti & ſeptuaginta: ſigna militaria nonaginta ſeptem.
Cæterum illud memoriæ traditur, non ferme alium ducem lætiorem in acie niſum ſeu
ſuopte ingenio, ſeu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi neque contro-
uerſo auſpicio reuocari à prælio potuit: & in ipſo diſcrimine, quo templa dijs immortali-
bus uoueri mos erat, uouerat Ioui Victori, ſi legiones hoſtium fudiſſet, pocillum mulſi
prius, quàm temetum biberet, ſeſe facturum. id uotum dijs cordi fuit, & auſpicia in bo-
num uerterent. Eadem fortuna ab altero conſule ad Cominium geſta res. Prima luce
ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbem: ſubſidiaq. firma, ne qua eruptio
D fieret, portis oppoſuit. Iam ſignum dantem eum nuncius à collega trepidus de uiginti co-
hortium aduentu, & ab impetu moratus eſt: & partem copiarum reuocare inſtructam in-
tentamq. ad oppugnandum coegit. D. Brutum Scæuam legatum cum legione prima, & ui
ginti cohortibus alaribus, equitatuq. ire aduerſus ſubſidium hoſtium iuſſit: quocunque in
loco fuiſſet obuius, obſiſteret ac moraretur: manumque, ſi forte ita res poſceret, confer-
ret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri poſſent. ipſe ſcalas ferri ad muros ab
omni parte urbis iuſſit: ac teſtudine ad portas ſucceſſit. ſimul & refringebantur portæ, &
uis undique in muros fiebat. Samnites, ſicut, antequam in muris uiderent armatos, ſatis
animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hoſtes: ita poſtquam iam non ex interuallo,
nec miſſilibus, ſed comminus gerebatur res: & qui ægre ſucceſſerant ex plano in muros, lo
co quem magis timuerant uicto, facile in hoſtem imparem ex æquo pugnabant: relictis
E turribus muriſque, in forum omnes compulſi, pauliſper inde tentauerunt extremam pu-
gnæ fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in
fidem conſulis uenerunt. cæſa ad quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad Cominium,
ſic ad Aquiloniam geſta res. Inde medio inter duas urbes ſpatio, ubi tertia expectata erat
pugna, hoſtes non inuenti. ſeptem millia paſſuum cum abeſſent à Cominio, reuocati ab
ſuis, neutri prælio occurrerunt. primis ferme tenebris, cum in conſpectu iam caſtra, iam
Aquiloniam habuiſſent; clamor eos utrinque par accidens ſuſtinuit. deinde è regione ca-
ſtrorũ, quæ incenſa ab Romanis erant, flamma late fuſa certioris cladis indicio progredi lõ
gius prohibuit. Eo ipſo loco prope temere ſub armis ſtrati paſſim inquietum omne tempus
noctis, expectãdo timendoq. lucem, egere. prima luce incerti, quã in partem intenderent

iter, repente in fugam conſternantur conſpecti ab equitibus: qui egreſſos nocte ab oppi- F
do Samnites perſecuti, uiderant multitudinem non uallo, non ſtationibus firmatam. con-
ſpecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq. etiam legionariæ cohortes ſeque-
bantur: cæterum nec pedes fugientes perſequi potuit: & ab equite nouiſſimi agminis du-
centi ferme & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac ſigna militaria duodeuiginti re
liquere. alio agmine incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum eſt. Læ-
titiam utriuſque exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter geſta res. uterque ex
alterius ſententia conſul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhauſtis deinde te-
ctis ignem iniecit: eodemque die Aquilonia & Cominium deflagrauere. & conſules cum
gratulatione mutua legionum ſuaque, caſtra coniunxere. In conſpectu duorum exercituū
& Caruilius ſuos pro cuiuſq. merito laudauit, donauitque: & Papirius, apud quem multi-
plex, in acie, circa caſtra, circa urbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papirium fratris fi G
lium, & quatuor cēturiones, manipulumq. haſtatorum, armillis aureiſq. coronis donauit.
Nautium, propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hoſtes: iuuenem
Papirium, propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte, qua fugam infe-
ſtam Samnitibus ab Aquilonia clam egreſſis fecit; centuriones, militeſque, quia primi
portam murumq. Aquiloniæ ceperant. equites omnes ob inſignem multis locis operam;
corniculis, armilliſq. argenteis donat. Conſilium inde habitum, cum iam tempus eſſet
deducendi ab Samnio exercitus, aut utriuſque, aut certe alterius. optimum uiſum, quo ma
gis fractæ res Samnitiū eſſent, eo pertinacius & infeſtius agere cætera & perſequi: ut per-
domitum Samnium inſequentibus conſulibus tradi poſſet. quando iam nullus eſſet ho-
ſtium exercitus, qui ſignis collatis dimicaturus uideretur; unum ſupereſſe belli genus, ur-
bium oppugnationes; quarum per excidia militem locupletare præda, & hoſtem pro aris H
ac focis dimicantem conficere poſſent. itaque, literis miſſis ad ſenatum populumque R.
de rebus ab ſe geſtis, diuerſi, Papirius ad Sepinum, Caruilius ad Volanam oppugnandam,
legiones ducunt. Literæ conſulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & qua
tridui ſupplicatione publicum gaudium priuatis ſtudijs celebratum eſt. nec populo R.
magna ſolum, ſed peropportuna etiam ea uictoria fuit: quia per idem forte tempus re-
bellaſſe Etruſcos allatum eſt. Subibat cogitatio animum. quonam modo tolerabilis futu
ra Etruria fuiſſet, ſiquid in Samnio aduerſi ueniſſet: quæ, coniuratione Samnitium erecta,
quoniam ambo conſules, omniſque Romana uis auerſa in Samnium eſſet, occupationem
populi R. pro occaſione rebellandi habuiſſet. Legationes ſociorum a M. Atilio prætore
in ſenatum introductæ. querebantur uri & uaſtari agros à finitimis Etruſcis, quòd deſci-
ſcere à populo R. nollent: obteſtabanturque patres conſcriptos, ut ſe à ui atque iniuria I
communium hoſtium tutarentur. Reſponſum legatis, curæ ſenatui futurum, ne ſocios
fidei ſuæ pœniteret: Etruſcorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium, fore:
Segnius tamen, quod ad Etruriam attinebat, acta res eſſet, ni Faliſcos quoque, qui per
multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Etruſcis iunxiſſe. Huius propin-
quitas populi acuit curam patribus, ut feciales mittendos ad res repetendas cenſerent.
Quibus non redditis, ex auctoritate patrum, iuſſu populi, bellum Faliſcis indictum eſt:
iuſſique conſules ſortiri, uter ex Samnio in Etruriam cum exercitu tranſiret. Iam Car-
uilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam in-
tra paucos dies: Palumbinum eodem quo ad muros acceſſit. ad Herculaneum bis e-
tiam ſignis collatis ancipiti prælio, & cum maiore ſua, quàm hoſtium, iactura dimicauit.
caſtris deinde poſitis, mœnibus hoſtem incluſit: oppugnatum oppidum captumque. In his K
tribus urbibus capta aut cæſa ad decem millia hominum: ita, ut paruo admodum numero
plures caperentur. Sortientibus prouincias conſulibus, Etruria Caruilio euenit ſecun-
dum uota militum, qui uim frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papirio ad Sepinum
maior uis hoſtium reſtitit: ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe circa ipſam urbem aduerſus
eruptiones hoſtium pugnatum: neque obſidio, neque bellum ex æquo erat: non enim
muris magis ſe Samnites, quàm armis ac uiris mœnia, tutabantur. tandem pugnando in
obſidionem iuſtam coegit hoſtes: obſidendoque, ui atque operibus urbem expugnauit.
itaque ab ira plus cædis editum capta urbe: ſeptem millia quadringenti cæſi: capta mi-
nus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congeſtis Samnitium rebus in urbes
paucas,

A paucas,militi conceſſa eſt. Niues iam omnia oppleuerant;nec durari extra tecta poterat:
itaque conſul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium con-
ſenſu eſt delatus. triumphauit in magiſtratu, inſigni; ut illorum temporum habitus erat,
triumpho, pedites equiteſq. inſignes donis tranſiere,ac tranſuecti ſunt:multæ ciuicæ co-
ronæ,uallaresque,ac murales conſpectæ. inſpectata ſpolia Samnitium: & decore ac pul-
chritudine paternis ſpolijs,quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant,compa
rabantur. nobiles aliquot captiui,clari ſuis patrumq. factis, ducti. æris grauis magna uis
tranſuecta. uicies centies millies,& quingenta triginta millia. id æs redactum ex captiuis
dicebatur. argenti quod captum ex urbibus erat. P. M. CCCXXX. omne æs argentumq.
in ærarium conditum. militibus nihil datum ex præda eſt. auctaq. ea inuidia eſt ad ple-
bem, quòd tributum etiam in ſtipendium militum collatum eſt: cum,ſi ſpreta gloria fuiſ-
B ſet captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & ſtipendium militare
præſtari potuiſſet. Aedem Quirini,quam in ipſa dimicatione uotam,apud neminem uete
rem auctorem inuenio:(neque hercule tam exiguo tempore perficere potuiſſet) ab dicta-
tore patre uotam filius conſul dedicauit: exornauitq. hoſtium ſpolijs. quorum tãta mul-
titudo fuit,ut non templum tantum forumq. his ornaretur,ſed ſocijs etiam coloniſq. fini
timis ad templorum locorumq. publicorum ornatum diuiderẽtur. A triumpho exercitum
in agrum Veſtinum,quia regio ea infeſta ab Samnitibus erat,hibernatum duxit. Inter hęc
Caruilius conſul in Etruria Troilium primum oppugnare adortus,quadringentos ſeptua-
ginta ditiſſimos,pecunia grandi pactos, ut abire inde liceret, dimiſit: cæteram multitudi-
nem oppidumq. ipſum ui cepit. inde quinque caſtella locis ſita munitis expugnauit. Cæ-
ſa ibi hoſtium duo millia quadringenti, minus duo millia capta. & Faliſcis,pacem petenti
C bus,annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris,& ſtipendium eius anni mi-
litibus. His rebus actis,ad triumphum deceſſit,ut minus clarum de Samnitibus,quàm col
legæ triumphus fuerat: ita cumulo Etruſci belli æquatum. æris grauis tulit in æra-
rium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs facien-
dam locauit,prope ædem eidem deæ ab rege Ser. Tullio dedicatam. & militibus ex præ-
da centenos binos aſſes, & alterum tantum centurionibus atque equitibus, malignitate
collegæ gratius accipientibus munus, diuiſit. Fauor conſulis tutatus ad populum eſt L.
Poſtumium, legatum eius: qui dicta die à M. Cancio tribuno pl. fugerat in legationem
(ut fama ferebat)populi iudicium: iactariq. magis, quàm peragi, accuſatio eius poterat.
Exacto iam anno noui tribuni plebis magiſtratum inierant: ijſq. ipſis, quia uitio creati
erant, quinque poſt dies alij ſuffecti. Luſtrum conditum eo anno eſt à P. Cornelio Arui-
D na, C. Marcio Rutilo, cenſoribus: cenſa capitum millia ducenta ſeptuaginta duo, tre-
centa uigintiduo. Cenſores uiceſimiſexti à primis cenſoribus: luſtrum undeuiceſimum
fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene geſtas ludos Romanos ſpectaue-
runt: palmæq. tum primum, tranſlato è Græcia more,uictoribus datæ. Eodẽ anno ab ædi
libus curulibus,qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuarijs,uia à Martis ſilice ad An.dclx.
Bouillas perſtrata eſt. Comitia conſularia L. Papirius habuit: creauit conſules, Q. Fabium
Maximi filium,Gurgitem,& D. Iunium Brutum Scæuam. ipſe Papirius prætor factus. Mul
tis rebus lætus annus, uix ad ſolatium unius mali, peſtilentiæ urentis ſimul urbem atque
agros,ſuffecit. portentoq. iam ſimilis clades erat. & libri aditi,quinam finis,aut quod re-
medium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris; Aeſculapium ab Epidauro Romam
accerſendum. neque eo anno, quia bello occupati conſules erant, quicquam de ea re
E actum, præterquam quòd unum diem Aeſculapio ſupplicatio habita eſt.

EPITOMAE AB XI. AD XX. librum Hiſtoriarum ab vrbe condita T. Liuii Patauini:

Quas, vt amiſſæ hiſtoriæ argumentum extaret, hoc in loco placuit interponere.

EPITOME LIBRI XI. G

CVM Fabius Gurges conſul male aduerſum Samnites pugnaſſet,
& ſenatus de remouendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus
pater deprecatus hanc ſibi ignominiam, eo maxime ſenatum mo
uit, quòd iturum ſe filio legatum pollicitus eſt: idq́. præſtitit: at-
que eius conſilijs & opera filius conſul adiutus, cæſis Samnitibus
triumphauit. C. Pontium, imperatorem Samnitium, ductũ in triũ-
pho ſecuri percuſſit. Cum ciuitas peſtilentia laboraret, miſſis lega
tis ut Aeſculapij ſignum Romam ab Epidauro transferrent, an-
guem, qui ſe in nauem eorum contulerat, in quo ipſum numen eſſe conſtabat, deportaue-
re: eoq́. in inſulam Tiberis egreſſo, eodem loco ædes Aeſculapio conſecrata eſt. L. Poſtu H
mius conſularis, quoniam cum exercitui præeſſet, opera militum in agro ſuo uſus eſſet, dã-
natus eſt. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatum eſt. Curius Den
tatus conſul Samnitibus cæſis, & Sabinis, qui rebellauerant, uictis, & in deditionem acce-
ptis, bis in eodem magiſtratu triumphauit. Coloniæ deductæ ſunt, Caſtrum, Sena, Adria.
Triumuiri capitales tunc primum creati ſunt. Cenſus actus eſt: luſtrum conditum. cenſa
ſunt ciuium capita CCLXXIII millia. Plebs propter æs alienum, poſt graues & longas
ſeditiones, ad ultimum ſeceſſit in Ianiculum: unde à Q. Hortenſio dictatore deducta eſt,
isq́. in ipſo magiſtratu deceſſit. Res præterea contra Vulſinienſes geſtas continet: item ad
uerſus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII. I

CVm legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti eſſent, bello ob id Gallis indi-
cto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab ijs cæſus eſt. Cum à Tarentinis claſſis Ro
mana direpta eſſet, duumuiro, qui præerat claſſi, occiſo, legati ad eos à ſenatu, ut de ijs iniu-
rijs quererentur, miſſi, pulſati ſunt. ob id bellum ijs indictum eſt. Samnites defecerunt.
Aduerſus eos, & Lucanos, & Bruttios, & Etruſcos aliquot prælijs à compluribus ducibus
bene pugnatum eſt. Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam ue
nit. Cum in præſidium Rheginorum legio Campana cum præfecto D. Iubellio miſſa eſ-
ſet, occiſis Rheginis Rhegium occupauit.

LIBRI XIII.

VAlerius Læuinus conſul parum proſpere aduerſus Pyrrhum pugnauit, elephantorũ K
maxime inuſitata facie territis militibus. Poſt id prælium cum corpora Romano-
rum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inſpiceret, omnia uerſa in hoſtem inuenit, populabun
dusq́. ad urbem Romam proceſſit. C. Fabricius miſſus ad eum à ſenatu, ut de redimendis
captiuis ageret, fruſtra, ut patriam deſereret, à rege tentatus eſt. captiui ſine precio re-
miſſi ſunt. Cineas legatus à Pyrrho ad ſenatum miſſus, petijt, ut, componendæ pacis
cauſa, rex in urbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem ſenatum referri pla-
cuiſſet, Ap. Claudius, qui, propter inualetudinem oculorum, iamdiu conſilijs pu-
blicis ſe abſtinuerat, uenit in curiam, & ſententia ſua tenuit, ut id Pyrrho negare-
tur. Cn. Domitius cenſor primus ex plebe luſtrum condidit. cenſa ſunt ciuium
capita

A capita CCLXXVIII millia, CCXXII. Iterum aduerſus Pyrrhum dubio euentu pugnatū eſt. Cum Carthaginienſibus quarto fœdus renouatum eſt. Cum C. Fabricio conſuli is qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur ſe regi uenenum daturum, cum indicio ad regem remiſſus eſt. Res præterea contra Etruſcos, Lucanos, Bruttios, & Samnites proſpere geſtas continet.

LIBRI XIIII.

PYrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum eſſet in Capitolio Iouis ſignum, caput eius per aruſpices inuentum eſt. Curius Dentatus, cum delectum haberet, eius, qui citatus non reſponderat, bona primus uendidit. Iterum Pyrrhum ex Sicilia in Italiam reuerſum uicit, & Italia expulit. Fabricius cenſor P. Cornelium Rufinum conſularem ſenatu mouit, quòd decem argenti pondo facti haberet. Luſtro à cenſoribus condito, cenſa ſunt capita ciuium CCLXXXI millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Aegypti rege ſocietas iuncta eſt. Sextilia uirgo Veſtalis damnata inceſti uiua defoſſa eſt. Coloniæ deductæ ſunt, Poſidonia & Coſſa. Carthaginienſium claſſis auxilio Tarentinis uenit, quo facto ab ijs fœdus uiolatum eſt. Res præterea contra Lucanos, Samnites & Bruttios feliciter geſtas, & Pyrrhi regis mortem continet.

B

LIBRI XV.

C VIctis Tarentinis pax & libertas data eſt. Legio Campana, quæ Rhegium occupauerat, obſeſſa, deditione facta, ſecuri percuſſa eſt. Cum legatos Apolloniatium ad ſenatum miſſos quidam iuuenes pulſaſſent, dediti ſunt Apolloniatibus. Picentibus uictis pax data. Coloniæ deductæ, Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Tunc primum populus Romanus argento uti cœpit. Vmbri & Sallentini uicti in deditionem accepti ſunt. Quæſtorum numerus ampliatus eſt, ut eſſent octo.

LIBRI XVI.

ORigo Carthaginienſium & primordia urbis eorum referuntur: contra quos & Hieronem regem Syracuſanorum auxilium Mamertinis ferendum cenſuit ſenatus. Cum de ea re inter ſuadentes ut id fieret, diſſuadentesq́. contentio fuiſſet, tranſgreſſis
D tum primum mare equitibus Romanis aduerſus Hieronem ſæpius bene pugnatum. Petenti pax data eſt. Luſtrum à cenſoribus conditum. cenſa ſunt ciuium capita CCXCII. millia, CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris primus edidit. Colonia Aeſernia deducta eſt. Res præterea contra Pœnos & Vulſinios proſpere geſtas continet.

LIBRI XVII.

CN. Cornelius conſul à claſſe Punica circumuentus, & per fraudem ueluti in colloquium euocatus, captus eſt. C. Duilius conſul aduerſus claſſem Pœnorum proſpere pugnauit, primusq́. omnium Romanorum ducum naualis uictoriæ duxit triumphum. ob
E quam cauſam ei perpetuus quoque honos habitus eſt, ut reuertenti à cœna, tibicine canēte, funale præferretur. L. Cornelius conſul in Sardinia contra Sardos & Corſos & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Atilius Calatinus conſul, cum in locum iniquum à Pœnis circumſeſſum temere duxiſſet exercitum, M. Calpurnij tribuni militum uirtute & opera euaſit: qui cum trecentis militibus eruptione facta hoſtes in ſe conuertit. Annibal dux Pœnorum, uicta claſſe, cui præfuerat, à militibus ſuis in crucem ſublatus eſt. Atilius Regulus conſul, uictis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

F

LIBRI XVIII.

ATilius Regulus conſul in Africa ſerpentem portentoſæ magnitudinis cum maxima
militum clade occidit. & cũ aliquot prœlijs bene aduerſus Carthaginienſes pugnaſ-
ſet, ſucceſſorq́. à ſenatu proſpere bellum gerenti non mitteretur, id ipſum per literas ad ſe-
natum miſſas conqueſtus eſt. in quibus inter cauſas petendi ſucceſſoris erat, quòd agellus
eius à mercenarijs deſertus eſſet. Quærente deinde fortuna, ut magnum utriuſque caſus
exemplum in Regulo proderetur, accerſito à Carthaginienſibus Xantippo Lacedæmoñio
rum duce, uictus in prælio & captus eſt. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra ma
riq́. proſpere geſtas deformauere naufragia claſſium. Ti. Coruncanius primus ex plebe
pontifex maximus creatus eſt. P. Sempronius Sophus, M. Valerius Maximus cenſores cũ G
ſenatum legerent, XIII ſenatu mouerunt. luſtrum condiderunt: quo cenſa ſunt ciuiũ capi
ta CCXCVII millia, DCCXCVII. Regulus miſſus à Carthaginiẽſibus ad ſenatum, ut de
pace, &, ſi eam non poſſet impetrare, de captiuis commutandis ageret, & iureiurando aſtri
ctus rediturum ſe Carthaginem, ſi commutari captiuos non placuiſſet; utrunque negandi
auctor ſenatui fuit: & cum, fide cuſtodita, reuerſus eſſet, ſupplicio à Carthaginienſibus de
eo ſumpto perijt.

LIBRI XIX.

CAecilius Metellus, rebus aduerſus Pœnos proſpere geſtis, ſplendidiſſimum egit trium
phum, XIII ducibus hoſtium, & centum uiginti elephantis in eo ductis. Claudius
Pulcher conſul, qui contra auſpicia profectus iuſſit immergi pullos, qui cibari nolebant, in H
feliciter aduerſus Carthaginienſes claſſe pugnauit: & reuocatus à ſenatu, iuſſusq́. dictato
rem dicere, Claudiũ Gliciam dixit, ſortis ultimæ hominem; qui coactus abdicare ſe magi
ſtratu, poſtea ludos prætextatus ſpectauit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam
exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutario facta eſt. Coloniæ deductæ ſunt
Fregenæ, in agro Sallentino Brunduſium. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt
ciuium capita CCLI millia, CCXXII. Claudia ſoror P. Claudij, qui, contemptis auſpi-
cijs, male pugnauerat, reuertens à ludis, cum turba premeretur, dixit: Vtinam frater meus
uiueret, iterumq́. claſſem duceret. ob eam cauſam multa ei dicta eſt. Duo prætores tum
primum creati ſunt. Cæcilius Metellus, pontifex maximus, A. Poſtumium conſulem, quo
niam idem & flamen Martialis erat, cum ille ad bellum gerendum proficiſci uellet, in ur-
be tenuit, nec paſſus eſt à ſacris recedere. Rebus aduerſus Pœnos à pluribus ducibus pro- I
ſpere geſtis, ſummam uictoriæ C. Lutatius conſul, uicta ad Aegates inſulam claſſe Pœno-
rum, finem bello impoſuit. Petentibus Carthaginienſibus pax data eſt. Cum templum
Veſtæ arderet, Cæcilius Metellus, pontifex maximus, ex incendio ſacra rapuit. Duæ tri-
bus adiectæ ſunt, Velina, & Quirina. Faliſci cum rebellaſſent, ſexto die domiti in dedi-
tionem uenerunt.

LIBRI XX.

SPoletum colonia deducta eſt. Aduerſus Ligures tunc primũ exercitus promotus eſt.
Sardi & Corſi cũ rebellaſſent, ſubacti ſunt. Tuccia uirgo Veſtalis inceſti damnata eſt.
Bellũ Illyris propter unum ex legatis qui ad eos miſſi erant, occiſum, indictũ eſt: ſubactiq́.
in deditioné uenerunt. Prætorũ numerus ampliatus eſt, ut eſſent quatuor. Galli tranſalpi- K
ni, qui in Italiã irruperant, cæſi ſunt. Eo bello populus Romanus ſociorũ Latiniq́. nominis
ad trecenta millia armatorũ habuiſſe dicitur. Exercitibus Romanis tũ primum trans Padũ
ductis, Galli Inſubres, aliquot prælijs fuſi, in deditionem uenerunt. M. Claudius Marcel-
lus conſul, occiſo Inſubrium Gallorum duce Virdumaro, opima ſpolia rettulit. Iſtri ſuba-
cti ſunt. Item Illyrij cum rebellaſſent, domiti in deditionem uenerunt. Luſtrum à cenſori
bus conditum eſt: quo cenſa ſunt ciuium capita CCLXX millia CCXIII. Libertini in
quatuor tribus redacti ſunt: cum antea diſperſi fuiſſent: Eſquilinam, Palatinam, Suburra-
nam, Collinam. C. Flaminius Cenſor uiam Flaminiam muniuit: & circum Flaminium ex
truxit. Coloniæ deductæ ſunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

EPI-

A

EPITOME LIBRI XXI.

*IN Italia belli Punici ſecundi
acta narrantur: & Annibalis
Pœnorum ducis contra fœdus
per Iberum amnem tranſitus: à
quo Saguntum ſociorum populi
R. ciuitas octauo menſe capta eſt. de quibus iniurijs
miſſi legati ad Carthaginienſes, qui quererentur. &
cum ſatisfacere nollent, bellum ijs indictum eſt. An-*
B *nibal ſuperato Pyrenæo ſaltu, per Gallias, fuſis Vol
ſcis, qui obſiſtere ei conati erant, ad Alpes uenit; &
laborioſo per eas tranſitu, cum montanos quoque
Gallos obuios aliquot prælijs repuliſſet, deſcendit
in Italiam, & ad Ticinum amnem Romanos eque-
ſtri prælio fudit: in quo uulneratum P. Cornelium
Scipionem protexit filius, qui Africani poſtea no-
men accepit. iterumque exercitu Romano ad flu-
men Trebiam fuſo, Annibal Apenninum per ma-
ximam militum uexationem propter uim tempe-
ſtatum tranſiit. Cn. Cornelius Scipio in Hiſpa-
nia contra Pœnos proſpere pugnauit, duce hoſtium
Magone capto.*

LIBER XXI.

IN PARTE operis mei licet mihi præfari, quod in principio ſum-
mæ totius profeſſi plerique ſunt rerum ſcriptores, bellum maxi-
me memorabile omnium, quæ unquam geſta ſint, me ſcripturum,
quod Annibale duce Carthaginienſes cum populo R. geſſere.
nam neque ualidiores opibus ullæ inter ſe ciuitates genteſq. con
C tulerunt arma: neque his ipſis tantum unquam uirium aut robo-
ris fuit: & haud ignotas belli artes inter ſe, ſed expertas primo
Punico conſerebaut bello. & adeo uaria belli fortuna, ancepśq.
Mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui uicere. odijs etiam prope maioribus certarũt,
quàm uiribus; Romanis indignantibus, quòd uictoribus uicti ultro inferrent arma; Pœ-
nis, quòd ſuperbe auareq. crederent imperitatum uictis eſſe. Fama etiam eſt, Annibalẽ
annorum ferme nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretut in Hiſpaniã,
cum, perfecto Africo bello, exercitum eò traiecturus ſacrificaret, altaribus admo-
tum, tactis ſacris iureiurando adactum, ſe, cum primum poſſet, hoſtem fore populo R. An
gebant ingentis ſpiritus uirũ Sicilia Sardiniaq. amiſſæ. nã & Siciliã nimis celeri rerum de-
ſperatione conceſſam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, ſtipẽdio
D etiã ſuperimpoſito, interceptam. His anxius curis ita ſe Africo bello, quod fuit ſub recen
tem Romanam pacem, per quinque annos; ita deinde nouem annis in Hiſpania augendo
Punico imperio geſſit, ut appareret omnibus, maius eum, quàm quod geretet, agitare in
animo bellum; &, ſi diutius uixiſſet, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuiſſe,
quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis,
diſtulerunt bellum. Medius Aſdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium
obtinuit, flore ætatis, uti ferunt, primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indo-
lem animi profecto adſcitus & quia gener etat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud mi-
lites plebemq. plus quàm modicæ erant, haud ſane uoluntate principum, imperio poti-
tus. is plura conſilio, quàm ui, gerens, auſpicijs regulorum magis, conciliandiſq. per ami
citiam principum nouis gentibus, quàm bello aut armis, rem Carthaginienſem auxit. cæ
E terum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam, ob iram interfecti ab eo do
mini, obtruncauit: comprehenſuſq. à circumſtantibus haud alio, quàm ſi euaſiſſet, uultu,
tormentis quoque cum laceraretur, eo fuit habitu oris, ut, ſuperante lætitia dolores, ridẽ-
tis etiam ſpeciem præbuerit. Cum hoc Aſdrubale, quia miræ artis in ſolicitandis genti-
bus, imperioq. iungendis ſuo fuerat, fœdus renouauerat populus R. ut finis utriuſque im
perij eſſet amnis Iberus, Saguntiniſq. medijs inter imperia duorum populorum libertas
ſeruaretur. In Aſdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua
extemplo iuuenis Annibal in prætorium delatus, imperatorq. ingenti omnium clamore
atque aſſenſu appellatus erat, fauor etiam plebis ſequeretur. Hunc uix dum puberem
Aſdrubal literis ad ſe acceſſierat: actaq. res in ſenatu etiam fuerat; Barchinis nitentibus,

ut aſſueſceret militiæ Annibal, atque in paternas ſuccederet opes. Anno alterius factio- F
nis princeps, Et æquum poſtulare uidetur, inquit, Aſdrubal; & ego tamen non cenſeo,
quod petit, tribuendum. Cum, admiratione tam ancipitis ſententiæ, in ſe omnes con-
uertiſſet; Florem ætatis, inquit, Aſdrubal, quem ipſe patri Annibalis fruendum præ-
buit, iuſto iure eum à filio repeti cenſet. nos tamen minime decet iuuentutem noſtram
pro militari rudimento aſſuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilca
ris filius nimis ſero imperia immodica, & regni paterni ſpeciem uideat? & cuius regis ge
nero hæreditarij ſint relicti exercitus noſtri, eius filio parum mature ſeruiamus? Ego,
iſtum iuuenem domi tenendum, ſub legibus, ſub magiſtratibus docendum uiuere æquo
iure cum cæteris, cenſeo; ne quandoque paruus hic ignis incendium ingens exſuſcitet.
Pauci, ac ferme optimus quiſque, Annoni aſſentiebantur: ſed, ut plerunque fit, maior
pars meliorem uicit. Miſſus Annibal in Hiſpaniam, primo ſtatim aduentu omnem exer- G
citum in ſe conuertit. Amilcarem uiuentem redditum ſibi, ueteres milites credere, eun-
dem uigorem in uultu, uimque in oculis, habitum oris, lineamentaque intueri. deinde
breui effecit, ut pater in ſe minimum momentum ad fauorem conciliandum eſſet. Nun-
quam ingenium idem ad res diuerſiſſimas, parendum atque imperandum, habilius fuit.
itaque haud facile diſcerneres, utrum imperatori, an exercitui carior eſſet: neque Aſdru
bal alium quenquam præficere malle, ubi quid fortiter ac ſtrenuè agendum eſſet: neque
milites alio duce plus confidere, aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capeſſenda,
plurimum conſilij inter ipſa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus
uinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque deſiderio naturali non
uoluptate modus finitus. uigiliarum ſomnique nec die nec nocte diſcriminata tempora.
id quod gerendis rebus ſupereſſet, quieti datum. ea neque molli ſtrato, neque ſilentio H
accerſita. multi ſæpe militari ſagulo opertum, humi iacentem inter cuſtodias ſtationesq.
militum conſpexerunt. ueſtitus nihil inter æquales excellens: arma atque equi conſpicie
bantur. equitum peditumque idem longe primus erat. princeps prælium inibat, ultimus
confecto prælio excedebat. Has tantas uiri uirtutes, ingentia uitia æquabant: inhuma-
na crudelitas, perfidia plus, quàm Punica, nihil ueri, nihil ſancti, nullus deum metus, nul
lum iuſiurandum, nulla religio. Cum hac indole uirtutum ac uitiorum triennio ſub Aſ-
drubale imperatore meruit: nulla re, quæ agenda audendaque magno futuro duci eſſet,
prætermiſſa. Cæterum ex quo die dux eſt declaratus, uelut Italia ei prouincia decreta,
bellumque Romanum mandatum eſſet, nihil prolatandum ratus, ne ſe quoque, ut patrem
Amilcarem, deinde Aſdrubalem, cunctantem caſus aliquis opprimeret: Saguntinis in-
ferre bellum ſtatuit. quibus oppugnandis quia haud dubie Romana arma mouebantur, I
in Olcadum fines prius (ultra Iberum ea gens in parte magis, quàm in ditione Carthagi-
nienſium erat) induxit exercitum, ut non petiſſe Saguntinos, ſed rerum ſerie finitimis do-
mitis gentibus, iungendisque, tractus ad id bellum uideri poſſet. Altheiam, urbem
opulentam, caput gentis eius, expugnat, diripitque. quo metu perculſæ minores ciuita
tes, ſtipendio impoſito imperium accepere. uictor exercitus opulentusque præda Car-
thaginem Nouam in hiberna eſt deductus. Ibi large partiendo prædam, ſtipendia præ-
terita cum fide exoluendo, cunctis ciuium, ſociorumque animis in ſe firmatis, uere primo
in Vaccæos promotum bellum. Helmandica & Arbocala Vaccæorum urbes ui captæ.
Arbocala & uirtute & multitudine oppidanorum diu defenſa. Ab Helmandica profugi,
exulibus Olcadum, priore æſtate domitæ gentis, cum ſe iunxiſſent, concitant Carpeta-
nos: adortique Annibalem regreſſum ex Vaccæis, haud procul Tago flumine agmen gra K
ue præda turbauere. Annibal prælio abſtinuit; caſtrisque ſuper ripam poſitis, cum pri-
ma quies ſilentiumque ab hoſtibus fuit, agmen uado traiecit: ualloque ita producto, ut
locum ad tranſgrediendum hoſtes haberent, inuadere eos tranſeuntes ſtatuit. equitibus
præcepit, ut, cum ingreſſos aquam uiderent, adorirentur peditum agmen. in ripa ele-
phantos ad quadraginta diſpoſuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vaccæo
rumque centum millia fuere, inuicta acies, ſi æquo dimicaretur campo. Itaque & inge-
nio feroces, & multitudine freti, & quod metu ceſſiſſe credebant hoſtem: id morari ui-
ctoriam rati, quòd intereſſet amnis: clamore ſublato, paſſim ſine ullius imperio, qua cui-
que proximum eſt, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ uis ingens equitum in flumen
immiſſa:

A immiſſa: medioque alueo haudquaquam pari certamine concurſum: quippe ubi pedes
inſtabilis, ac uix uado fidens, uel ab inermi equite equo temere acto peruerti poſſet: eques
corpore armisq́. liber, equo uel per medios gurgites ſtabili, comminus eminusq́. rem ge-
reret. Pars magna flumine abſumpta. quidam uorticoſo amni delati in hoſtes, ab elephan
tis obtriti ſunt. poſtremis, quibus regreſſus in ſuam ripam tutior fuit, ex uaria trepidatio-
ne cum in unum colligerentur, prius quàm tanto ex pauore reciperent animos: Annibal
agmine quadrato amnem ingreſſus, fugam ex ripa fecit: uaſtatisq́. agris, intra paucos dies
Carpétanos quoque in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum, præter Sagunti-
nos, Carthaginienſium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterum iam belli
cauſa certamina cum finitimis ſerebantur, maxime Turdetanis. quibus cum adeſſet idem,
qui litis erat ſator: nec certamen iuris, ſed uim, quæri appareret: legati à Saguntinis Ro- An. DXXXV.
B mam miſſi, auxilium ad bellum iam haud dubie imminens orantes. Conſules tunc Romæ
erant, P. Cornelius Scipio, & Ti. Sempronius Longus. qui cum legatis in ſenatum intro-
ductis de repub. retuliſſent, placuiſſetq́. mitti legatos in Hiſpaniam ad res ſociorum inſpi-
ciendas, quibus ſi uideretur digna cauſa, & Annibali denunciarent, ut ab Saguntinis, ſocijs
populi Romani, abſtineret, & Carthaginem in Africam traijcerent, ac ſociorum populi
Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta, necdum miſſa, omnium ſpe cele-
rius Saguntum oppugnari allatum eſt. tunc delata ex integro res ad ſenatum. Alij prouin
cias conſulibus Hiſpaniam atque Africam decernentes terra mariq́. rem gerendam cenſe
bant. Alij totum in Hiſpaniam Annibalemq́. intendebant bellum. erant, qui non temere
mouendam rem tantam, expectandosq́. ex Hiſpania legatos cenſerent. Hæc ſententia,
quæ tutiſſima uidebatur, uicit. legatiq́. eo maturius miſſi P. Valerius Flaccus & Q. Bæbius
C Tamphilus Saguntum ad Annibalem: atque inde Carthaginem, ſi non abſiſteretur bello,
ad ducem ipſum in pœnam fœderis rupti depoſcendum. Dum ea Romani parant, con-
ſultantq́ue, iam Saguntum ſumma ui oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulentiſſima ul-
tra Iberum fuit ſita paſſus mille ferme à mari. oriundi à Zacyntho inſula dicuntur: miſtiq́.
etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis, cæterum in tantas breui creuerant opes, ſeu
maritimis, ſeu terreſtribus fructibus, ſeu multitudinis incremento, ſeu ſanctitate diſcipli
næ, qua fidem ſocialem uſque ad perniciem ſuam coluerunt. Annibal infeſto exercitu
ingreſſus fines, peruaſtatis paſſim agris, urbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat
in planiorem patentioremq́ue, quàm cætera circa, uallem uergens: aduerſus eum uineas
agere inſtituit, per quas aries mœnibus admoueri poſſet. Sed ut locus procul muro ſa-
tis æquus agendis uineis fuit: ita haudquaquam proſpere, poſtquam ad effectum operis
D uentum eſt, cœptis ſuccedebat. & turris ingens imminebat: & murus, ut in ſuſpecto lo-
co, ſupra cæteræ modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta, ubi plurimum pe-
riculi ac laboris oſtendebatur, ibi ui maiore obſiſtebat. ac primo miſſilibus ſummouere
hoſtem: nec quicquam ſatis tutum munientibus pati. deinde iam non pro mœnibus mo
do atque turri tela micare, ſed ad erumpendum etiam in ſtationes operaq́. hoſtium animus
erat, quibus tumultuarijs certaminibus haud ferme plures Saguntini cadebant, quàm Pœ
ni. Vt uero Annibal ipſe, dum murum incautius ſubit, aduerſum femur tragula grauiter
ictus cecidit: tanta circa fuga atque trepidatio fuit, ut non multum abeſſet, quin opera ac
uineæ dolererentur. Obſidio deinde per paucos dies magis, quàm oppugnatio, fuit, dum
uulnus ducis curaretur. per quod tempus ut quies certaminum erat, ita ab apparatu ope-
rum ac munitionum nihil ceſſatum. itaque acrius de integro obortum eſt bellum; pluri-
E busq́. partibus, uix accipientibus quibuſdam opera locis, uineæ cœptæ agi, admoueriq́ue
aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum enim & quinquaginta mil-
lia habuiſſe in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multimoda arte
diſtineri cœpti ſunt: & non ſufficiebant. iam enim feriebantur arietibus muri: quaſſatæ
quoque multæ partes erant. una continentibus ruinis nudauerat urbem. tres deinceps
turres, quantumq́. inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumq́. oppi-
dum ea ruina crediderant Pœni, qua, uelut ſi pariter utroſque murus texiſſet, ita utrinque
in pugnam procurſum eſt. Nihil tumultuariæ pugnæ ſimile erat, quales in oppugnationi-
bus urbium, per occaſionem partis alterius, conſeri ſolent: ſed iuſtæ acies, uelut patenti
campo, inter ruinas muri tectaq́. urbis modico diſtanti interuallo conſtiterant. Hinc ſpes,
hinc

hinc deſperatio animos irritat: Pœno cepiſſe iam ſe urbem, ſi paululum adnitatur, creden F te: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec ullo pedem referente, ne relicto à ſe loco hoſtem immitteret. Itaque quo acrius & confertim magis utrinque pugnabatur, eo plures uulnerabantur: nullo inter arma corporaq. uano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, miſſile telum, haſtili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. id, ſicut in pilo, quadratum, ſtuppa circum ligabant, linebantq. pice; ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus poſſet. ſed id maxime, etiã ſi hæſiſſet in ſcuto, nec penetraſſet in corpus, pauorem faciebat: quòd cum medium accenſum mitteretur, conceptumq. ipſo motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumq. militem ad inſequentes ictus præbebat. Cum ergo diu anceps fuiſſet certamen, & Saguntinis, quia præter ſpem reſiſterent, creuiſſent animi: Pœnus, quia non uiciſſet, pro uicto eſſet: clamorem repente oppidani G tollunt, hoſtemq. in ruinas muri expellunt: inde impeditum trepidantemq. exturbant: poſtremo fuſum fugatumq. in caſtra redigunt. Interim, ab Roma legatos ueniſſe, nunciatum eſt, quibus obuiam ad mare miſſi ab Annibale, qui dicerent, nec tuto eos adituros inter tot tam efferatarum gentium arma: nec Annibali in tanto diſcrimine rerum operæ eſſe legationes audire. Apparebat, non admiſſos, protinus Carthaginem ituros. literas igitur nunciosq. ad principes factionis Barchinæ præmittit, ut præpararent ſuorum animos, nequid pars altera gratificari pro Romanis poſſet. Itaque præterquam quòd admiſſi auditi que non ſunt, ea quoque uana atque irrita legatio fuit. Anno unus, aduerſo ſenatu, cauſam fœderis rupti, magno ſilentio, propter auctoritatem ſuam, cum aſſenſu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac teſtes monuiſſe, prædixiſſe ſe, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes, non ſtirpem eius conquieſcere uiri: nec un- H quam, donec ſanguinis nominisq. Barchini quiſquam ſuperſit, quietura Romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, uiamq. unam ad id cernentem, ſi ex bellis bella ſeren do, ſuccinctus armis legionibusq. uiuat, uelut materiam igni præbentes, ad exercitus miſiſtis. aluiſtis ergo hoc incendium, quò nunc ardetis. Saguntum ueſtri circumſident exercitus, unde arcentur fœdere: mox Carthaginem circumſidebunt Romanæ legiones, ducibus iiſdem dijs, per quos priore bello rupta fœdera ſunt ulti. Vtrum hoſtem, an uos, an fortunam utriuſque populi ignoratis? Legatos ab ſocijs, & pro ſocijs uenientes bonus imperator ueſter in caſtra non admiſit, ius gentium ſuſtulit. hi tamen, unde ne hoſtium quidem legati arcentur, pulſi ad uos ueniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus abſit: auctorem culpæ, & reum criminis depoſcunt. quo lenius agunt, ſegnius incipiunt: eo, cum cœperint, uereor, ne perſeuerantius ſæuiant. Aegates inſulam, Erycemq. ante oculos pro I ponite, quæ terra mariq. per quatuor & uiginti annos paſſi ſitis. Nec puer hic dux erat, ſed pater ipſe Amilcar, Mars alter, ut iſti uolunt. ſed tunc Tarento & Italia non abſtinueramus ex fœdere; ſicut nunc Sagunto non abſtinemus. uicerunt ergo dij hominesque: & id, de quo uerbis ambigebatur, uter populus fœdus rupiſſet: euentus belli, uelut æquus iudex, unde ius ſtabat, ei uictoriam dedit. Carthagini nunc Annibal uineas turresq. admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falſus utinam uates ſim) noſtris capitibus incident: ſuſceptumq. cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis eſt. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. ſcio meam leuem eſſe in eo auctoritatem, propter paternas inimicitias. ſed & Amilcarem eo perijſſe lætatus ſum, quòd, ſi ille uiueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem, tanquam furiam facemq. huius belli, odi ac deteſtor. nec dedendum ſolum ad piaculum rupti fœderis: ſed, ſi nemo depo- K ſcat, deuehendum in ultimas maris terrarumq. oras, ablegandumq. eò, unde nec ad nos nomen famaq. eius accedere, nec ſolicitare quietæ ciuitatis ſtatum poſſit. Ego autem ita cenſeo, legatos extemplo Romam mittendos, qui ſenatui ſatisfaciant: alios qui Annibali nuncient, ut exercitum ab Sagunto abducat: ipſumq. Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno. Cum Anno peroraſſet, nemini omnium certare oratione cum eo neceſſe fuit. adeo prope omnis ſenatus Annibalis erat, infeſtiusq. locutum arguebant Annonem, quàm Flaccum Valerium, legatum Romanum. Reſponſum inde legatis Romanis eſt, bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale, eſſe populum Romanum iniuſte facere, ſi Saguntinos uetuſtiſſimæ Carthaginien-

A ſium ſocietati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal,
quia feſſum militem prælijs operibusq́. habebat, paucorum ijs dierum quietem dedit, ſta-
tionibus ad cuſtodiam uinearum aliorumq́ue operum diſpoſitis. interim animos eorum
nunc ira in hoſtes ſtimulando, nunc ſpe præmiorum accendit. ut uero pro concione præ-
dam captæ urbis edixit militum fore, adeo accenſi omnes ſunt, ut ſi extemplo ſignum da-
tum eſſet, nulla ui reſiſti uideretur poſſe. Saguntini, ut à prælijs quietem habuerant, nec la-
ceſſentes, nec laceſſiti per aliquot dies: ita non nocte, non die unquam ceſſauerant ab ope
re, ut nouum murum ab ea parte, qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde
oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm ante, adorta eſt: nec, qua primum aut potiſſi-
mum parte ferrent opem, cum omnia uarijs clamoribus ſtreperent, ſatis ſcire poterant. Ip
ſe Annibal, qua turris mobilis, omnia munimenta urbis ſuperans altitudine, agebatur, hor
B tator aderat. quæ cum admota catapultis baliſtisq́. per omnia tabulata diſpoſitis, muros
defenſoribus nudaſſet, tum Annibal occaſionem ratus, quingentos ferme Afros cum do-
labris ad ſubruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quòd cæmenta non
calce durata erant; ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. itaque ante quàm cædere-
tur, ruebat: perq́. patentia ruinis, agmina armatorum in urbem uadebant, locum quoque
editum capiunt: collatisq́. eò catapultis baliſtisq́ue, ut caſtellum in ipſa urbe, uelut arcem
imminentem, haberent, muro circundant. & Saguntini murum interiorem ab nondum ca-
pta urbis parte ducunt. Vtrinque ſumma ui & muniunt, & pugnant. ſed interiora tuendo,
minorem in dies urbem Saguntini faciunt. ſimul creſcit inopia omnium longa obſidione,
& minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, unica ſpes, circa omnia ho-
ſtium eſſent. pauliſper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in
C Oretanos Carpêtanosq́ue. qui duo populi delectus acerbitate conſternati, retentis con-
quiſitoribus, metum delectionis cum præbuiſſent: oppreſſi celeritate Annibalis, omiſe-
runt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio ſegnior erat, Maharbale Himiliconis filio,
quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, ut, ducem abeſſe, nec ciues, nec hoſtes
ſentirent. Is & prælia aliquot ſecunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri diſcuſſit:
ſtrataq́. omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali oſtendit. itaque ad ipſam arcem ex
templo ductus exercitus, atroxq́. prælium cum multorum utrinque cæde initum, & pars
arcis capta eſt. Tentata deinde per duos exigua pacis ſpes, Alconem Saguntinum, & Alor
cum Hiſpanum. Alcò inſcijs Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Anni-
balem noctu tranſiſſet, poſtquam nihil lacrymæ mouebant, conditionesq́. triſtes, ut ab ira
to uictore, ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hoſtem manſit, moriturum affir-
D mans, qui ſub conditionibus his de pace ageret. Poſtulabatur autem, redderent res Tur-
detanis: traditoq́. omni auro atque argento, egreſſi urbe cum ſingulis ueſtimentis, ibi habi
tarent, ubi Pœnus iuſſiſſet. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos,
Alorcus, uinci animos, ubi alia uincantur, affirmans, ſe pacis eius interpretem fore pollice
tur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum publice Saguntinis amicus, atque hoſpes.
Tradito palam telo cuſtodibus hoſtium, tranſgreſſus munimenta, ad prætorem Sagunti-
num (& ipſe ita iubebat) eſt deductus. Quò cum extemplo concurſus omnis generis ho
minum eſſet factus: ſummota cætera multitudine, ſenatus Alorco datus eſt, cuius talis
oratio fuit. Si ciuis ueſter Alco, ſicuti ad pacem petendam ad Annibalem uenit, ita pacis
conditiones ab Annibale ad uos retuliſſet, ſuperuacaneum hoc mihi fuiſſet iter, quò nec
orator Annibalis, nec transfuga ad uos ueniſſem. cum uero ille aut ueſtra, aut ſua culpa
E manſerit apud hoſtem: ſi metum ſimulauit, ſua: ueſtra, ſi periculum eſt apud uos uera refe-
rentibus: ego, ne ignoraretis eſſe aliquas & ſalutis & pacis uobis conditiones, pro uetu-
ſto hoſpitio, quod mihi uobiſcum eſt, ad uos ueni. Veſtra autem cauſa me, nec ullius alte-
rius, loqui, quæ loquor apud uos, uel ea fides ſit, quòd neque dum ueſtris uiribus reſtitiſtis,
neque dum auxilia ab Romanis ſperaſtis, pacis unquam apud uos mentionem feci. poſt-
quam nec ab Romanis uobis ulla ſpes eſt, nec ueſtra iam aut arma uos, aut mœnia ſatis de-
fendunt, pacem affero ad uos magis neceſſariam, quàm æquam. cuius ita aliqua ſpes eſt,
ſi eam quemadmodum, ut uictor, fert Annibal, ſic uos, ut uicti, audiatis: ſi non id quod a-
mittitur, in damno, cum omnia uictoris ſint: ſed quicquid relinquitur, pro munere habitu
ri eſtis. Vrbem uobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam fere totam habet, adi-
mit:

mit : agros relinquit, locum aſſignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis : aurum ar- F
gentumq́. omne, publicum priuatumque, ad ſe iubet deferri : coniugum ueſtraq́. corpo-
ra, ac liberorum ueſtrorum ſeruat inuiolata, ſi inermes cum binis ueſtimentis uelitis à Sa-
gunto exire. Hæc uictor hoſtis imperat. hæc, quanquam ſint grauia atque acerba, fortu-
na ueſtra uobis ſuadet. Equidem haud deſpero, cum omnium poteſtas ei à uobis facta ſit,
aliquid ex his rebus remiſſurum. Sed hæc patienda cenſeo potius, quàm trucidari corpo-
ra ueſtra, rapi trahiq́. ante ora ueſtra coniuges ac liberos belli iure ſinatis. Ad hæc audien
da cum circumfuſa paulatim multitudine, permiſtum ſenatui eſſet populi concilium: re-
pente primores ſeceſſione facta, priuſquam reſponſum daretur, argentum aurumq́, omne
ex publico priuatoq́. in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conijcientes, eo-
dem plerique ſemetipſos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam urbem
peruaſiſſet, alius inſuper tumultus ex arce auditur. turris diu quaſſata prociderat : perque G
ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto, cum ſignum imperatori dediſſet, nudatam ſta
tionibus cuſtodijsq́. ſolitis hoſtium eſſe urbem, non cunctandum in tali occaſione ratus
Annibal, totis uiribus aggreſſus urbem, momento cepit : ſigno dato, ut omnes puberes in
terficerentur. quod imperium crudele, cæterum prope neceſſarium cognitum in ipſo euē
tu eſt. cui enim parci potuit ex ijs, qui aut incluſi cum coniugibus ac liberis, domos ſuper
ſeipſos concremauerunt; aut armati nullum ante finem pugnæ, quàm morientes, fecerūt?
Captum oppidum eſt cum ingenti præda. quanquam pleraque ab dominis de induſtria
corrupta erant, & in cædibus uix ullum diſcrimen ætatis ira fecerat, & captiui, militum præ
da fuerant : tamen ex precio rerum uenditarum aliquantum pecuniæ redactum eſſe con-
ſtat, & multam precioſam ſupellectilem ueſtemq́. miſſam Carthaginem. Octauo menſe,
quàm cœptum oppugnari, captum Saguntum, quidam ſcripſere : inde Carthaginem No- H
uam in hiberna Annibalem conceſſiſſe : quinto deinde menſe quàm à Carthagine profe-
ctus ſit, in Italiam perueniſſe. Quæ ſi ita ſunt, fieri non potuit, ut P. Cornelius, & Ti. Sem
pronius conſules fuerint. ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini miſſi
ſint : & qui in ſuo magiſtratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto
poſt ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquanto fuere : aut Saguntum princi-
pio anni, quo P. Cornelius, & Ti. Sempronius conſules fuerunt, non cœptum oppugnari
eſt, ſed captum. nam exceſſiſſe pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij
non poteſt. quia Flaminius Arimini conſulatum inijt, creatus ab Ti. Sempronio conſule
qui poſt pugnam ad Trebiam, ad creandos conſules Romam cum ueniſſet, comitijs perfe-
ctis ad exercitum in hiberna redijt. Sub idem fere tempus & legati qui redierant à Car-
thagine, Romam retulerunt omnia hoſtilia eſſe : & Sagunti excidium nunciatum eſt : tan- I
tusq́. ſimul mœror patres, miſericordiaq́. ſociorum peremptorum indigne, & pudor non
lati auxilij, & ira in Carthaginienſes, metusq́. de ſumma rerum cepit, uelut ſi iam ad por-
tas hoſtis eſſet : ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis, quàm con-
ſultarent. Nam neque hoſtem acriorem bellicoſioremq́. ſecum congreſſum : nec rem Ro-
manam tam deſidem unquam fuiſſe atque imbellem. Sardos Corſosq́. & Iſtros atque Il-
lyrios laceſſiſſe magis, quàm exercuiſſe Romana arma : & cum Gallis tumultuatum ma-
gis, quàm belligeratum. Pœnum, hoſtem ueteranum, XVIII. annorum militia duriſſima
inter Hiſpanas gentes ſemper uictorem, primum Amilcare, deinde Aſdrubale, nunc Anni
bale duce acerrimo aſſuetum, recentem ab excidio opulentiſſimæ urbis, Iberum tranſire:
trahere ſecum tot excitos Hiſpanorum populos : conciturum auidas ſemper armorum
Gallicas gentes : cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Roma- K
nis eſſe. Nominatæ iam antea conſulibus prouinciæ erant. tum ſortiri iuſſi. Cornelio Hi
ſpania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & ſo-
ciorum quātum ipſis uideretur, & claſſis quanta parari poſſet. quatuor & uiginti peditum
Romanorum millia ſunt ſcripta, mille & octingenti equites : ſociorum XLIIII. pedi-
tum, & IIII equitum. naues CCXX quinqueremes, celoces uiginti deductæ. Latum
inde ad populum, uellent, iuberent, populo Carthaginienſi bellum indici. eiusq́. belli
cauſa ſupplicatio per urbem habita, atque adorati dij, ut bene ac feliciter eueniret, quod
bellum populus R. iuſſiſſet. Inter conſules ita copiæ diuiſæ. Sempronio datæ legiones
duæ : ea quaterna millia erant peditum, & trecenti equites : ſociorum ſexdecim millia pe-
ditum,

A ditum,equites mille octingenti,naues longæ CLX, celoces duodecim. Cum his terre-
ſtribus maritimisq́. copijs Ti. Sempronius miſſus in Siciliam, ita in Africam transmiſſu-
rus, ſi ad arcendum Italia Pœnum conſul alter ſatis eſſet. Cornelio minus copiarum da-
tum; quia L. Manlius prætor & ipſe cum haud inualido præſidio in Galliam mittebatur.
Nauium maxime Cornelio numerus diminutus. ſexaginta quinqueremes datæ: (neque
enim mari uenturum,aut ea parte dimicaturum hoſtem credebant) & duæ Romanæ legio
nes: cum ſuo iuſto equitatu,& quatuordecim millibus ſociorum peditum, equitibus mille
ducentis. Duas legiones Romanas,& quatuordecim millia ſociorum peditum,mille equi
tes ſocios, ſexcentos Romanos,Gallia prouincia eodem anno uerſa in Punicum bellum
habuit. His ita comparatis, ut omnia iuſta ante bellum fierent,legatos maiores natu, Q.
Fabium, M. Liuium, L. Aemilium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam mittunt ad per-
B contandos Carthaginienſes, publicóne conſilio Annibal Saguntum oppugnaſſet: & ſi,
id quod facturi uidebantur,faterentur, ac defenderent publico conſilio factum, ut indice-
rent populo Carthaginienſi bellum. Romani poſtquam Carthaginem uenerunt, cum ſe-
natus datus eſſet, & Q. Fabius nihil ultra,quàm unum,quod mandatum erat,percontatus
eſſet: tum ex Carthaginienſibus unus princeps: Vana Romani, inquit, & prior legatio
fuit, cúm Annibalem, tanquam ſuo conſilio Saguntum oppugnantem,depoſcebatis. cæ-
terum hæc legatio uerbis adhuc lenior eſt, re aſperior. tunc enim Annibal & inſimulaba-
tur, & depoſcebatur. nunc à nobis & confeſſio culpæ exprimitur: &,ut à confeſſis, res ex
templo repetuntur. Ego autem non, priuato publicóne conſilio Saguntum oppugnatum
ſit,quærendum cenſeo: ſed utrum iure,an iniuria. noſtra enim hæc quæſtio atque animad-
uerſio in ciuem noſtrum eſt: noſtro,an ſuo fecerit arbitrio. uobiſcum una diſceptatio eſt,
C licueritné per fœdus fieri. Itaque quoniam diſcerni placet, quid publico conſilio, quid
ſua ſponte imperatores faciant: nobis uobiſcum fœdus eſt à Lutatio conſule ictum: in
quo cauetur utrorumque ſocijs. nihil de Saguntinis (necdum enim erant ſocij ueſtri) cau
tum eſt. Atenim eo fœdere quod cum Aſdrubale ictum eſt, Saguntini excipiuntur. ad-
uerſus quod nihil ego dicturus ſum,niſi quod à uobis didici. uos enim quod C. Lutatius
conſul primo nobiſcum fœdus icit: quia neque auctoritate patrum,nec populi iuſſu ictum
erat, negaſtis uos eo teneri. itaque aliud de integro fœdus publico conſilio ictum eſt. Si
uos non tenent ueſtra fœdera,niſi aut ex auctoritate, aut iuſſu ueſtro icta: ne nos quidem
Aſdrubalis fœdus,quod nobis inſcijs icit,obligare potuit. Proinde omittite Sagunti at-
que Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus ueſter, aliquando pariat. Tum
Romanus ſinu ex toga facto,Hic,inquit, uobis bellum & pacem portamus: utrum placet,
D ſumite. Sub hanc uocem haud minus ferociter, daret utrum uellet, ſucclamatum eſt. &
cum is iterum ſinu effuſo bellum dare dixiſſet, accipere ſe omnes reſponderunt: &, qui-
bus acciperent animis,iiſdem ſe geſturos. Hæc directa percunctatio ac denunciatio bel-
li magis ex dignitate populi R. uiſa eſt, quàm de fœderum iure uerbis diſceptare, cum an-
te, tum maxime Sagunto exciſa. nam ſi uerborum diſceptationis res eſſet, quod fœdus
Aſdrubalis cum Lutatij priore fœdere commutatum eſt, comparandum non erat: cum in
Lutatij fœdere diſerte additum eſſet, ita id ratum fore, ſi populus cenſuiſſet: in Aſdruba-
lis fœdere nec exceptum tale quicquam fuerit, & tot annorum ſilentio ita uiuo eo com-
probatum ſit fœdus, ut ne mortuo quidem auctore quicquam mutaretur. quanquam &
ſi priore fœdere ſtaretur, ſatis cautum erat Saguntinis, ſocijs utrorunque exceptis. nam
neque additum erat ijs, qui tunc eſſent: nec,ne qui poſtea aſſumerentur. & cum aſſumere
E nouos liceret ſocios, quis æquum cenſeret,aut ob nulla quenquam merita in amicitiam re
cipi; aut receptos in fidem,non defendi? tantum, ne Carthaginienſium ſocij aut ſolicita-
rentur ad defectionem,aut ſua ſponte deſciſcentes reciperentur. Legati Romani ab Car-
thagine, ſicut his Romæ imperatum erat, in Hiſpaniam, ut adirent ciuitates,ut in ſocieta-
tem pellicerent, aut auerterent à Pœnis, traiecerunt. Ad Barguſios primum uenerunt: à
quibus benigne excepti,quia tædebat imperij Punici,multos trans Iberum populos ad cu
pidinem nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volcianos inde eſt uentum: quorum celebre per
Hiſpaniam reſponſum, cæteros populos à ſocietate Romana auertit. ita enim maximus
natu ex ijs in concilio reſpondit: Quæ uerecundia eſt uos Romani poſtulare, uti ueſtram
Carthaginienſium præponamus amicitiæ, cum, qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius,
quàm

quàm Pœnus hoſtis perdidit, uos ſocij prodideritis? Ibi quæratis ſocios, cenſeo, ubi Sa F
guntina clades ignota eſt. Hiſpanis populis ſicut lugubre, ita inſigne documentũ Saguntí
ruinæ erunt, ne quis fidei Romanæ, aut ſocietati confidat. Inde extemplo abire finibus
Volcianorum iuſſi, ab nullo deinde concilio Hiſpaniæ benigniora uerba tulere. itaque ne
quicquam peragrata Hiſpania in Galliam tranſeunt. In his noua terribilisq́. ſpecies uiſa
eſt, quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium uenerunt. Cum, uerbis extollentes
uirtutem gloriamq́. populi R. ac magnitudinem imperij, petiſſent, ne Pœno bellum Italiæ
inferenti, per agros urbesq́. ſuas tranſitum darent: tantus cum fremitu riſus dicitur ortus,
ut uix à magiſtratibus maioribusq́. natu iuuentus ſedaretur. adeo ſtolida impudensq́. po
ſtulatio uiſa eſt, cenſere, ne in Italiam tranſmittant Galli bellum, ipſos id auertere in ſe, a-
grosq́. ſuos pro alienis populandos obijcere. Sedato tandem fremitu, reſponſum legatis
eſt, neque Romanorum in ſe meritum eſſe, neque Carthaginienſium iniuriam, ob quæ G
aut pro Romanis, aut aduerſus Pœnos ſumant arma. contra ea, audire ſeſe, gentis ſuæ ho-
mines agris finibusq́. Italiæ pelli à populo R. ſtipendiumq́. pendere, & cætera indigna pa
ti. Eadem ferme in cæteris Galliæ concilijs dicta, auditaque. nec hoſpitale quicquam, pa
catumue ſatis prius auditum, quàm Maſſiliam uenerunt. ibi omnia ab ſocijs inquiſita cum
cura ac fide, cognita: præoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos eſſe. ſed ne illi
quidem ipſi ſatis mitem gentem fore, (adeo ferocia atque indomita ingenia eſſe) niſi ſub-
inde auro, cuius auidiſſima gens eſt, principum animi concilientur. Ita peragratis Hiſpa-
niæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt, haud ita multo poſt, quàm conſules in pro-
uincias profecti erant. ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt: ſa-
tis conſtante fama, iam Iberum Pœnos tranſiſſe. Annibal, Sagunto capto, Carthaginem
Nouam in hiberna conceſſerat. ibiq́. auditis, quæ Romæ, quæq́. Carthagine acta decreta H
que forent, ſeq́. non ducem ſolum, ſed etiam cauſam eſſe belli, partitis diuenditisq́. reli-
quijs prædæ, nihil ultra differendum ratus, Hiſpani generis milites conuocat: Credo ego
uos, inquit, ſocij, & ipſos cernere, pacatis omnibus Hiſpaniæ populis, aut finiendam uo-
bis militiam, exercitusq́. dimittendos eſſe, aut in alias terras transferendum bellum. ita
enim hæ gentes non pacis ſolum, ſed etiam uictoriæ bonis florebunt, ſi ex alijs gentibus
prædam & gloriam quæremus. itaque cum longinqua ab domo inſtet militia, incertumq́.
ſit, quando domos ueſtras, & quæ cuique ibi cara ſint, uiſuri ſitis: ſiquis ueſtrum ſuos inui
ſere uult, commeatum do. primo uere, edico, adſitis: ut, dijs bene iuuantibus, bellum in-
gentis gloriæ prædæq́. futurum incipiamus. Omnibus fere uiſendi domos oblata ultro
poteſtas, grata erat, & iam deſiderantibus ſuos, & longius in futurum prouidentibus deſi-
derium. Per totum tempus hiemis quies inter labores aut iam exhauſtos, aut mox exhau I
riendos, renouauit corpora animosq́. ad omnia deintegro patienda. uere primo ad edi-
ctum conuenere. Annibal, cum recenſuiſſet omnium auxilia gentium, Gadeis profectus
Herculi uota exoluit: nouisq́. ſe obligat uotis, ſi cætera proſpere eueniſſent. Inde par-
tiens curas ſimul inferendi atque arcendi belli, ne, dum ipſe terreſtri per Hiſpaniam Gal-
liasq́. itinere Italiam peteret, nuda apertaq́. Romanis Africa ab Sicilia eſſet, ualido præſi-
dio eam firmare ſtatuit. pro eo ſupplementum ipſe ex Africa, maxime iaculatorum le-
uium, armis petijt: ut Afri in Hiſpania, Hiſpani in Africa, melior procul ab domo futu-
rus uterque miles, uelut mutuis pignoribus obligati ſtipendia facerent. Tredecim millia
octingentos quinquaginta pedites cetratos miſit in Africam, & funditores baleares octin
gentos ſeptuaginta, equites miſtos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim
Carthagini præſidio eſſe, partim diſtribui per Africam iubet, ſimul conquiſitoribus in ci- K
uitates miſſis, quatuor millia conſcripta delectæ iuuentutis, præſidium eoſdem & obſides
duci Carthaginem iubet. Neque Hiſpaniam negligendam ratus, atque ideo haud mi-
nus, quòd haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad ſolicitandos princi-
pum animos, Aſdrubali fratri, uiro impigro, eam prouinciam deſtinat: firmatq́. eum Afri-
cis maxime præſidijs, peditum Afrorum undecim millibus octingentis quinquaginta. Li-
guribus trecentis, Balearibus quingẽtis. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœ
nices, miſtum Punicum Afris genus, trecenti, & Numidæ, Mauriq́. accolæ Oceani ad mil
le octingentos, & parua Ilergetum manus, ex Hiſpania ducenti equites: &, ne quod ter-
reſtris deeſſet auxilij genus, elephanti quatuordecim. claſſis præterea data ad tuendam
maritimam

A maritimam oram: quia qua parte belli uicerant, ea tum quoque rem geſturos Romanos, credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque: ſed aptæ inſtructæq. remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hiberna exercitus rediјt: atque inde profectus præter Etouiſſam urbem ad Iberum, maritimamq. oram ducit. Ibi, fama eſt, in quiete uiſum ab eo iuuenem diuina ſpecie, qui ſe ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali miſſum: proinde ſequeretur, neque uſquam à ſe deflecteret oculos. pauidum primo, nuſquam circumſpicientem, aut reſpicientem, ſecutum: deinde cura humani ingenij, cum quidnam id eſſet, quod reſpicere uetitus eſſet, agitaret animo; temperare oculis nequiuiſſe, tum uidiſſe poſt ſe ſerpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac uirgultorum ſtrage ferri: ac poſt inſequi cum fragore cœli nimbum. tum, quæ moles ea, quidúe prodigij eſſet, quærentem, audiſſe, uaſtitatem Italiæ eſſe: pergeret porro ire, nec ultra inquireret, ſineretq.

B fata in occulto eſſe. Hoc uiſu lætus, tripartito Iberum copias traiecit, præmiſſis, qui Gallorum animos, quà traducendus exercitus erat, donis conciliarent, alpiumq. tranſitus ſpecularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Barguſiosque, & Auſetanos, & Lacetaniam, quæ ſubiecta Pyrenæis montibus eſt, ſubegit: oræq. huic omni præfecit Annonem, ut fauces, quæ Hiſpanias Gallijs iungunt, in poteſtate eſſent. Decem millia peditum Annoni ad præſidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Poſtquam per Pyrenæum ſaltum traduci exercitus cœptus eſt, rumorq. per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. conſtabat, non tam bello motos, quàm longinquitate uiæ, inſuperabiliq. Alpium tranſitu. Annibal, quia reuocare, aut ui retinere

C eos, anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur, ſupra ſeptem millia hominum domos remiſit, quos & ipſe grauari militia ſenſerat, Carpetanos quoque ab ſe dimiſſos ſimulans. inde, ne mora atque ocium animos ſolicitarent, cum reliquis copijs Pyrenæum tranſgreditur: & ad oppidum Illiberim caſtra locat. Galli, quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia ui ſubactos trans Pyrenæum Hiſpanos fama erat, præſidiaq. ualida impoſita, metu ſeruitutis ad arma conſternati, Ruſcinonem aliquot populi conueniunt. quod ubi Annibali nunciatum eſt, moram magis, quàm bellum, metuens, oratores ad regulos eorum miſit, colloqui ſemetipſum uelle cum his: & uel illi propius Illiberim accederent, uel ſe Ruſcinonem proceſſurum, ut ex propinquo congreſſus facilior eſſet. nam & accepturum eos in caſtra ſua ſe lætum, nec cunctanter ſe ipſum ad eos uenturum. hoſpitem enim ſe Galliæ, non hoſtem adueniſſe: nec ſtricturum

D ante gladium, ſi per Gallos liceat, quàm in Italiam ueniſſet. Et per nuncios quidem hæc. Vt uero reguli Gallorum caſtris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum uenerunt, capti donis, cum bona pace exercitum per fines ſuos præter Ruſcinonem oppidum tranſmiſerunt. In Italiam interim nihil ultra, quàm Iberum tranſiſſe Annibalem, à Maſſilienſium legatis Romam perlatum erat: cum perinde ac ſi alpes iam tranſiſſet, Boij ſolicitatis Inſubribus defecerunt: nec tam ob ueteres in populum R. iras, quàm quòd nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamq. colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaque armis repente arreptis, in eum ipſum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agreſtis modo multitudo, ſed ipſi triumuiri Romani, qui ad agrum uenerant aſſignandum, diffiſi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Lutatius, C. Seruilius, T. Annius. Lutatij nomen haud dubium eſt. pro C.

E Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij P. Cornelium Aſinam, & C. Papirium Maſonem. Id quoque dubium eſt, legati ad Boios ad expoſtulandum miſſi, uiolati ſint: an in triumuiros agrum metanteis impetus ſit factus. Mutinæ cum obſiderentur, & gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, ſegnis intactis aſſideret muris, ſimulari cœptum de pace agi: euocatiq. ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, ſed uiolata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negantibus Gallis, niſi obſides ſibi redderentur, eos ſe dimiſſuros. Cum hæc de legatis nunciata eſſent, & Mutina præſidiumq. in periculo eſſet, L. Manlius, prætor, ira accenſus effuſum agmen ad Mutinam ducit. Siluæ tunc circa uiam erant, pleriſque locis incultis. ibi

inexplorato profectus, in inſidias præcipitatus, multaq́. cum cæde ſuorum ægre in aper- F
tos campos emerſit, ibi caſtra communita: &, quia Gallis ad tentanda ea defuit ſpes, refe
cti ſunt militum animi, quanquam accîſas res ſatis conſtabat. Iter deinde deintegro cœ-
ptum: necdum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hoſtis. ubi rurſus ſiluæ
intratæ, tum poſtremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos
milites occiderunt: ſex ſigna ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauendi Roma-
nis fuit, ut ex ſaltu inuio atque impedito euaſere. inde apertis locis facile tutantes agmen
Romani, Tanetum uicum propinquum Pado contendere. ibi ſe munimento ad tempus,
commeatibusq́. fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduerſus creſcentem in dies
multitudinem hoſtium tutabantur. Qui tumultus repens poſtquam eſt Romam perla-
tus, & Punicum inſuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Atilium prætorem
cum una legione Romana, & quinque millibus ſociorum delectu nouo à conſule con- G
ſcriptis, auxilium ferre Manlio iubent. qui ſine ullo certamine (abſceſſerant enim me-
tu hoſtes) Tanetum peruenit. Et P. Cornelius, in locum eius, quæ miſſa cum præto-
re fuerat, tranſcripta legione noua, profectus ab urbe ſexaginta longis nauibus præter
oram Etruriæ Ligurumq́ue, & inde Salyum, mox peruenit Maſſiliam: & ad proximum
oſtium Rhodani (pluribus enim diuiſus amnis in mare decurrit) caſtra locat, uixdum
ſatis credens Annibalem ſuperaſſe Pyrenæos montes. quem ut de Rhodani quoque tran
ſitu agitare animaduertit, incertus, quonam ei loco occurreret, necdum ſatis refectis ab
iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſi-
bus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, uiſendosq́. ex tuto hoſtes præmittit.
Annibal, cæteris metu aut precio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis ua-
lidæ. colunt autem circa utranque ripam Rhodani: ſed diffiſi citeriore agro arceri Pœ- H
num poſſe, ut flumen pro munimento haberent, omnibus ferme ſuis trans Rhodanum tra-
iectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ip-
ſos, quorum ſedes tenuerat, ſimul pellicit donis ad naues undique contrahendas, fabri-
candasq́ue: ſimul & ipſi traijci exercitum, leuariq́. quamprimum regionem ſuam tanta
urgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta uis nauium eſt, lintriumq́. te-
mere ad uicinalem uſum paratarum. nouasq́. alias primum Galli inchoantes cauabant ex
ſingulis arboribus: deinde & ipſi milites ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis indu
cti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera poſſent, curantes, ra-
ptim faciebant, quibus ſe ſuaq́. tranſueherent. Iamq́. omnibus ſatis comparatis ad traij-
ciendum, terrebant ex aduerſo hoſtes, omnem ripam equis uiriſq́. obtinentes. quos ut
auerteret, Annonem, Bomilcaris filium, uigilia prima noctis cum parte copiarum, maxi- I
me Hiſpanis, aduerſo flumine ire iter unius diei iubet: & ubi primo poſſit, quàm occultiſ-
ſime traiecto amni, circumducere agmen: ut, cum facto opus ſit, adoriatur ab tergo ho-
ſtem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & uiginti ferme ſupra paruæ in-
ſulæ circumfuſum amnem, latiorem ubi diuidebatur: eoq́. minus alto alueo tranſitum
oſtendere. ibi raptim cæſa materia, ratesq́. fabricatæ: in quibus equi uirique, & alia one-
ra traijcerentur. Hiſpani ſine ulla mole, in utres ueſtimentis coniectis, ipſi cetris ſuppo-
ſitis incubantes flumen tranſnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, caſtris
prope flumen poſitis, nocturno itinere atque operis labore feſſus, quiete unius diei refici-
tur, intento duce ad conſilium opportune exequendum. Poſtero die profecti ex loco, pro
dito fumo, ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod ubi accepit Annibal, ne tem
pori deeſſet, dat ſignum ad traijciendum. Iam paratas aptatasq́. habebat pedes lintres. K
equites fere præter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduerſi impetum flumi-
nis parte ſuperiore tranſmittens, tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat.
equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, præter eos quos inſtructos fre
natosq́ue, ut extemplo egreſſo in ripam equiti uſui eſſent, impoſuerant in naues. Galli oc
curſant in ripam cum uarijs ululatibus, cantuq́. moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, ui-
brantesq́. dextris tela: quanquã & ex aduerſo terrebat tanta uis nauiũ cum ingenti ſono
fluminis, & clamore uario nautarum & militũ, qui nitebantur perrumpere impetum flumi-
nis, & qui ex altera ripa traijcientes ſuos hortabantur. Iam ſatis pauentes aduerſo tumul-
tu, terribilior ab tergo adortus clamor, caſtris ab Annone captis. mox & ipſe aderat, an-

ceps q́.

A cepsq. terror circumſtabat: & è nauibus tanta uis armatorum in terram euadens, & à tergo improuiſa premebat acies. Galli, poſtquam uim facere conati, ultro pellebantur, quà patere uiſum maxime iter, perrumpunt: trepidiq. in uicos paſſim ſuos diffugiunt. Annibal, cæteris copijs per ocium traiectis, ſpernens iam Gallicos tumultus, caſtra locat. Elephantorum traijciendorum uaria conſilia fuiſſe credo: certe uaria memoria eſt actæ rei. quidam congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferociſſimum ex ijs irritatum à rectore ſuo, cum refugientem eum in aquam natantem ſequeretur, traxiſſe gregem, ut quenque timentem altitudinem deſtituerat uadum, impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis conſtat ratibus traiectos. id, ut tutius conſilium ante rem foret, ita acta re, ad fidem pronius eſt. Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt: quam, ne ſecunda aqua deferretur, pluribus retinaculis ualidis B parte ſuperiore ripæ religatam, pontis in modum, humo iniecta conſtrauerunt: ut beluæ audacter uelut per ſolum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata eſt: & cum elephanti per ſtabilem ratem, tanquam uiam, prægredientibus fœminis, acti, in minorem applicatam tranſgreſſi ſunt: ea extemplo reſolutis, quibus leuiter annexa erat, uinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expoſitis, alij deinde repetiti ac traiecti ſunt. nihil ſane trepidabant, donec continenti uelut ponte agerentur. primis erat pauor, cum ſoluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter ſe, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquãtum edebant, donec quietem ipſe timor circumſpicientibus aquam feciſſet. excidere etiam ſæuientes quidam in flumen, ſed pondere ipſo ſtabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim uadis in terram euaſere. Dum elephanti traijciuntur, in-C terim Annibal Numidas equites quingentos ad caſtra Romana miſerat ſpeculatum, ubi, & quantæ copiæ eſſent, & quid pararent. huic alæ equitum, miſſi, ut ante dictum eſt, ab oſtio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius, quàm pro numero pugnantium, editur. nam præter multa uulnera, cædes etiam prope par utrinque fuit: fugaq. & pauor Numidarum Romanis iam admodum feſſis uictoriam dedit. uictores ad centum ſexaginta, nec omnes Romani, ſed pars Gallorum: uicti amplius ducenti ceciderunt. Hoc principium, ſimulq. omen belli, ut ſummæ rerum proſperum euentum, ita haud ſane incruentam, ancipitisq. certaminis uictoriam Romanis portendit. Re ita geſta, ad utrunque ducem ſui redierunt. Nec Scipioni ſtare ſententia poterat, niſi ut ex conſilijs cœptisq. hoſtis & ipſe conatus caperet: & Annibalem incertum, utrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo qui primus ſe obtuliſſet Romanus exercitus, manus cõ-D ſereret, auerterat à præſenti certamine Boiorum legatorum, reguliq. Matali aduentus: qui ſe duces itinerum, ſocios periculi fore affirmantes, integro bello, nuſquam ante libatis uiribus, Italiam aggrediendam cenſent. Multitudo timebat quidem hoſtes, nondum obliterata memoria ſuperioris belli: ſed magis iter immenſum alpeſque, rem fama utique inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, poſtquam ipſi ſententia ſtetit pergere ire, atque Italiam petere, aduocata concione, uarie militum uerſat animos, caſtigando adhortandoque. Mirari ſe, quinam pectora ſemper impauida repens terror inuaſerit. per tot annos uincenteis eos ſtipendia facere: neque ante Hiſpania exceſſiſſe, quàm omnes gentesq. & terræ eæ, quas duo diuerſa maria amplectantur, Carthaginienſium eſſent. indignatos deinde, quòd quicunque Saguntum obſediſſent, uelut ob noxam ſibi dedi poſtularet populus R. Iberum traieciſſe ad delendum nomen Romanorum, liberandumq. orbem ter-E rarum. tum nemini uiſum id longum, cum ab occaſu ſolis ad ortum intenderet iter. nunc, poſtquam multo maiorem partem itineris emenſam cernant, Pyrenæum ſaltum inter ferociſſimas gentes ſuperatum: Rhodanum, tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipſius fluminis ui, traiectum: in conſpectu alpes habeant, quarum alterum latus Italia ſit: in ipſis portis hoſtium fatigatos ſubſiſtere, quid aliud alpes eſſe credentes, quàm montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas pro fecto terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi eſſe. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes, peruias paucis eſſe, exercitibus inuias? eos ipſos, quos cernant, legatos non pennis ſublime elatos alpes tranſgreſſos: ne maiores quidem eorũ indigenas, ſed aduenas Italiæ cultores, has ipſas alpes ingentibus ſæpe

inexplorato profectus, in inſidias præcipitatus, multaq. cum cæde ſuorum ægre in aper- F
tos campos emerſit, ibi caſtra communita: &, quia Gallis ad tentanda ea defuit ſpes, refe-
cti ſunt militum animi, quanquam accisas res ſatis conſtabat. Iter deinde de integro cœ-
ptum: necdum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hoſtis. ubi rurſus ſiluæ
intratæ, tum poſtremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos
milites occiderunt: ſex ſigna ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauendi Roma-
nis fuit, ut ex ſaltu inuio atque impedito euaſere. inde apertis locis facile tutantes agmen
Romani, Tanetum uicum propinquum Pado contendere. ibi ſe munimento ad tempus,
commeatibusq. fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduerſus creſcentem in dies
multitudinem hoſtium tutabantur. Qui tumultus repens poſtquam eſt Romam perla-
tus, & Punicum inſuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Atilium prætorem
cum una legione Romana, & quinque millibus ſociorum delectu nouo à conſule con- G
ſcriptis, auxilium ferre Manlio iubent. qui ſine ullo certamine (abſceſſerant enim me-
tu hoſtes) Tanetum peruenit. Et P. Cornelius, in locum eius, quæ miſſa cum præto-
re fuerat, tranſcripta legione noua, profectus ab urbe ſexaginta longis nauibus præter
oram Etruriæ Ligurumque, & inde Salyum, mox peruenit Maſſiliam: & ad proximum
oſtium Rhodani (pluribus enim diuiſus amnis in mare decurrit) caſtra locat, uixdum
ſatis credens Annibalem ſuperaſſe Pyrenæos montes. quem ut de Rhodani quoque tran-
ſitu agitare animaduertit, incertus, quonam ei loco occurreret, necdum ſatis refectis ab
iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Maſſilienſi-
bus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, uiſendosq. ex tuto hoſtes præmittit.
Annibal, cæteris metu aut precio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis ua-
lidæ. colunt autem circa utranque ripam Rhodani: ſed diffiſi citeriore agro arceri Pœ- H
num poſſe, ut flumen pro munimento haberent, omnibus ferme ſuis trans Rhodanum tra-
iectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ip-
ſos, quorum ſedes tenuerat, ſimul pellicit donis ad naues undique contrahendas, fabri-
candasque: ſimul & ipſi traijci exercitum, leuariq. quamprimum regionem ſuam tanta
urgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta uis nauium eſt, lintriumq. te-
mere ad uicinalem uſum paratarum. nouasq. alias primum Galli inchoantes cauabant ex
ſingulis arboribus: deinde & ipſi milites ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis indu-
cti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera poſſent, curantes, ra-
ptim faciebant, quibus ſe ſuaq. tranſueherent. Iamq. omnibus ſatis comparatis ad traij-
ciendum, terrebant ex aduerſo hoſtes, omnem ripam equis uiriſq. obtinentes. quos ut
auerteret, Annonem, Bomilcaris filium, uigilia prima noctis cum parte copiarum, maxi- I
me Hiſpanis, aduerſo flumine ire iter unius diei iubet: & ubi primo poſſit, quàm occultiſ-
ſime traiecto amni, circumducere agmen: ut, cum facto opus ſit, adoriatur ab tergo ho-
ſtem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & uiginti ferme ſupra paruæ in-
ſulæ circumfuſum amnem, latiorem ubi diuidebatur: eoq. minus alto alueo tranſitum
oſtendere. ibi raptim cæſa materia, rateſq. fabricatæ: in quibus equi uiríque, & alia one-
ra traijcerentur. Hiſpani ſine ulla mole, in utres ueſtimentis coniectis, ipſi cetris ſuppo-
ſitis incubantes flumen tranſnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, caſtris
prope flumen poſitis, nocturno itinere atque operis labore feſſus, quiete unius diei refici-
tur, intento duce ad conſilium opportune exequendum. Poſtero die profecti ex loco, pro-
dito fumo, ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod ubi accepit Annibal, ne tem-
pori deeſſet, dat ſignum ad traijciendum. Iam paratas aptataſq. habebat pedes lintres: K
equites fere præter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduerſi impetum flumi-
nis parte ſuperiore tranſmittens, tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat.
equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, præter eos quos inſtructos fre-
natosque, ut extemplo egreſſo in ripam equiti uſui eſſent, impoſuerant in naues. Galli oc-
curſant in ripam cum uarijs ululatibus, cantuq. moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, ui-
brantesq. dextris tela: quanquã & ex aduerſo terrebat tanta uis nauiũ cum ingenti ſono
fluminis, & clamore uario nautarum & militũ, qui nitebantur perrumpere impetum flumi-
nis, & qui ex altera ripa traijcientes ſuos hortabantur. Iam ſatis pauentes aduerſo tumul-
tu, terribilior ab tergo adortus clamor, caſtris ab Annone captis. mox & ipſe aderat, an-

cepsq.

A cepsq. terror circumſtabat: & è nauibus tanta uis armatorum in terram euadens, & à ter
go improuiſa premebat acies. Galli, poſtquam uim facere conati, ultro pellebantur, quà
patere uiſum maxime iter, perrumpunt: trepidiq. in uicos paſſim ſuos diffugiunt. Anni-
bal, cæteris copijs per ocium traiectis, ſpernens iam Gallicos tumultus, caſtra locat. Ele
phantorum traijciendorum uaria conſilia fuiſſe credo: certe uaria memoria eſt actæ rei.
quidam congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferociſſimum ex ijs irritatum à rectore
ſuo, cum refugientem eum in aquam natantem ſequeretur, traxiſſe gregem, ut quenque
timentem altitudinem deſtituerat uadum, impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente.
Cæterum magis conſtat ratibus traiectos. id, ut tutius conſilium ante rem foret, ita acta
re, ad fidem pronius eſt. Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à ter
ra in amnem porrexerunt: quam, ne ſecunda aqua deferretur, pluribus retinaculis ualidis
B parte ſuperiore ripæ religatam, pontis in modum, humo iniecta conſtrauerunt: ut beluæ
audacter uelut per ſolum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad
traijciendum flumen apta, huic copulata eſt: & cum elephanti per ſtabilem ratem, tan-
quam uiam, prægredientibus fœminis, acti, in minorem applicatam tranſgreſſi ſunt: ea
extemplo reſolutis, quibus leuiter annexa erat, uinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad
alteram ripam pertrahitur. ita primis expoſitis, alij deinde repetiti ac traiecti ſunt. nihil
ſane trepidabant, donec continenti uelut ponte agerentur. primis erat pauor, cum ſolura
ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter ſe, cedentibus extremis ab aqua,
trepidationem aliquãtum edebant, donec quietem ipſe timor circumſpicientibus aquam
feciſſet. excidere etiam ſæuientes quidam in flumen, ſed pondere ipſo ſtabiles, deiectis re
ctoribus, quærendis pedetentim uadis in terram euaſere. Dum elephanti traijciuntur, in
C terim Annibal Numidas equites quingentos ad caſtra Romana miſerat ſpeculatum, ubi,
& quantæ copiæ eſſent, & quid pararent. huic alæ equitum, miſſi, ut ante dictum eſt, ab
oſtio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius, quàm pro nu-
mero pugnantium, editur. nam præter multa uulnera, cædes etiam prope par utrinque
fuit: fugaq. & pauor Numidarum Romanis iam admodum feſſis uictoriam dedit. uicto-
res ad centum ſexaginta, nec omnes Romani, ſed pars Gallorum: uicti amplius ducenti
ceciderunt. Hoc principium, ſimulq. omen belli, ut ſummæ rerum proſperum euentum,
ita haud ſane incruentam, ancipitisq. certaminis uictoriam Romanis portendit. Re ita ge
ſta, ad utrunque ducem ſui redierunt. Nec Scipioni ſtare ſententia poterat, niſi ut ex con-
ſilijs cœptisq. hoſtis & ipſe conatus caperet: & Annibalem incertum, utrum cœptum in
Italiam intenderet iter, an cum eo qui primus ſe obtuliſſet Romanus exercitus, manus cõ
D ſereret, auerterat à præſenti certamine Boiorum legatorum, reguliq. Matali aduentus:
qui ſe duces itinerum, ſocios periculi fore affirmantes, integro bello, nuſquam ante liba-
tis uiribus, Italiam aggrediendam cenſent. Multitudo timebat quidem hoſtes, nondum
obliterata memoria ſuperioris belli: ſed magis iter immenſum alpesque, rem fama utique
inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, poſtquam ipſi ſententia ſtetit pergere
ire, atque Italiam petere, aduocata concione, uarie militum uerſat animos, caſtigando ad-
hortandoque. Mirari ſe, quinam pectora ſemper impauida repens terror inuaſerit. per tot
annos uincenteis eos ſtipendia facere: neque ante Hiſpania exceſſiſſe, quàm omnes gen-
tesq. & terræ eæ, quas duo diuerſa maria amplectantur, Carthaginienſium eſſent. indigna
tos deinde, quòd quicunque Saguntum obſediſſent, uelut ob noxam ſibi dedi poſtularet
populus R. Iberum traieciſſe ad delendum nomen Romanorum, liberandumq. orbem ter
E rarum. tum nemini uiſum id longum, cum ab occaſu ſolis ad ortum intenderét iter. nunc,
poſtquam multo maiorem partem itineris emenſam cernant, Pyrenæum ſaltum inter fe-
rociſſimas gentes ſuperatum: Rhodanum, tantum amnem, tot millibus Gallorum prohi-
bentibus, domita etiam ipſius fluminis ui, traiectum: in conſpectu alpes habeant, qua-
rum alterum latus Italia ſit: in ipſis portis hoſtium fatigatos ſubſiſtere, quid aliud alpes
eſſe credentes, quàm montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas pro
fecto terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi eſſe. Alpes quidem
habitari, coli, gignere atque alere animantes, peruias paucis eſſe, exercitibus inuias?
eos ipſos, quos cernant, legatos non pennis ſublime elatos alpes tranſgreſſos: ne ma-
iores quidem eorũ indigenas, ſed aduenas Italiæ cultores, has ipſas alpes ingentibus ſæpe

agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantium modò, tuto tranſiſſe. Militi quidem ar- F
mato, nihil ſecum præter inſtrumenta belli portanti, quid inuium aut inexuperabile eſſe?
Saguntum ut caperetur, quid per octo menſes periculi, quid laboris exhauſtum eſſe; Ro-
mam, orbis terrarum caput, petentibus, quicquam adeo aſperum atque arduum uideri,
quod inceptum moretur? cepiſſe quondam Gallos ea, quæ adiri poſſe Pœnus deſperet,
proinde aut cederent animo atque uirtute genti per eos dies toties ab ſe uictæ, aut itineris
finem ſperent campum interiacentem Tiberi ac mœnibus Romanis. His adhortationi-
bus incitatos corpora curare, atque ad iter ſe parare iubet. Poſtero die profectus aduer-
ſa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad alpes uia eſſet, ſed quan-
tum à mari receſſiſſet, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quàm in Ita
liam uentum foret, non erat in animo manus conſerere. Quartis caſtris ad inſulam perue-
nit: ibi Arar Rhodanusq. amnis diuerſis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum am- G
plexi confluunt in unum. medijs campis Inſulæ nomen inditum. accolunt prope Allobro
ges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum diſcors erat. regni
certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore
à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, ui plus poterat, pellebatur. Huius ſeditionis
peropportuna diſceptatio cum ad Annibalem reiecta eſſet, arbiter regni factus, quod erat
ſenatus principumq. ſententia futurum, imperium maiori reſtituit. ob id meritum, com-
meatu copiaq. rerum omnium & ueſtimentis eſt adiutus, quæ infames frigoribus alpes
præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam alpes peteret, non re-
cta regione iter inſtituit, ſed ad læuam in Tricaſtinos flexit: inde per extremam oram Vo-
contiorum agri tetendit in Tricorios: haud uſquam impedita uia, prius quàm ad Druen-
tiam flumen peruenit. Is & ipſe Alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficilli- H
mus tranſitu eſt. nam cum aquæ uim uehat ingentem, non tamen nauium patiens eſt:
quia nullis coercitus ripis, pluribus ſimul, neque ijſdem alueis fluens, noua ſemper uada
nouosq. gurgites faciens, (& ob eadem pediti quoque incerta uia eſt) ad hæc ſaxa glo-
meroſa uoluens, nihil ſtabilis nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus,
ingentem tranſgredientibus tumultum fecit, cum, ſuper cætera, trepidatione ipſi ſua, at-
que incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius conſul, triduo fere poſtquam Anni-
bal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad caſtra hoſtium uenerat, nullam dimican-
di moram facturus. cæterum ubi deſerta munimenta, nec facile ſe tantum progreſſos aſ-
ſecuturum uidet, ad mare ad naues redijt, tutius faciliusq. ita deſcendenti ab alpibus An-
nibali occurſurus. Nec tamen nuda auxilijs Romanis Hiſpania eſſet, quam prouinciam
ſortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduerſus Aſdrubalem I
miſit: non ad tutandos tantummodo ueteres ſocios, conciliandosq. nouos, ſed etiam ad
pellendum Hiſpania Aſdrubalem: ipſe cum admodum exiguis copijs Genuam repetit,
eo, qui circa Padum erat, exercitu Italiam defenſurus. Annibal ab Druentia campeſtri ma-
xime itinere cum bona pace ad alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum quan-
quam fama prius, qua quidem incerta in maius uero ferri ſolent, percepta res erat: tamen
ex propinquo uiſa montium altitudo, niuesq. cœlo prope immiſtæ, tecta informia impoſi-
ta rupibus, pecora iumentaq. torrida frigore, homines intonſi & inculti, animalia inani-
maq. omnia rigentia gelu, cætera uiſu, quam dictu, fœdiora, terrorem renouauere. Eri-
gentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos inſidentes montani:
qui, ſi ualles occultiores inſediſſent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam ſtragem-
que dediſſent. Annibal conſiſtere ſigna iubet: Gallisq. ad uiſenda loca præmiſſis, poſt- K
quam comperit tranſitum eà non eſſe, caſtra inter confragoſa omnia præruptaque, quàm
extentiſſima poteſt ualle, locat. Tum per eoſdem Gallos, haud ſane multum lingua mori-
busq. abhorrentes, cum ſe immiſcuiſſent colloquijs montanorum, edoctus, interdiu tantũ
obſideri ſaltum, nocte in ſua quenque dilabi tecta: luce prima ſubijt tumulos, ut ex aperto
atque interdiu uiam per anguſtias facturus. die deinde, ſimulando aliud, quàm quod pa-
rabatur, conſumpto, cum eodem, quo conſtiterat, loco caſtra communiſſet: ubi pri-
mum digreſſos tumulis montanos, laxatasque ſenſit cuſtodias, pluribus ignibus, quàm
pro numero, manentium in ſpeciem factis, impedimentisq. cum equite relictis, & maxi-
ma parte peditum, ipſe cum expeditis, acerrimo quoq; uiro, raptim anguſtias euadit: iisq.

ipſis

A ipſis tumulis,quos hoſtes tenuerant, conſedit. Prima deinde luce caſtra mota, & agmen
reliquum incedere cœpit. Iam mõtani ſigno dato ex caſtellis ad ſtationem ſolitam conue-
niebant: cum repente conſpiciunt alios arce occupata ſua ſuper capita imminenteis,alios
uia tranſire hoſtes. utraque ſimul obiecta res oculis,animis immobiles parumper eos de-
fixit deinde ut trepidationem in anguſtijs,ſuoq; ipſo tumultu Annibalis miſceri agmen ui-
dere,equis maxime cõſternatis;quicquid adiecißent ipſi terroris, ſatis ad perniciem fore
rati,peruerſis rupibus iuxta inuia ac deuia aſſueti diſcurrunt. Tum uero ſimul ab hoſtibus,
ſimul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: plusq. inter ipſos, ſibi cuique tenden
ti,ut periculo prius euaderet, quàm cum hoſtibus, certaminis erat. equi maxime infe-
ſtum agmen faciebant. qui & clamoribus diſſonis, quos nemora etiam repercuſſæq. ual-
les augebant, territi trepidabant: & icti forte aut uulnerati adeo conſternati ſunt, ut ſtra
B gem ingentem ſimul hominum ac ſarcinarum omnis generis facerent; multosq. turba,
cum præcipites diruptæq. utrinque anguſtiæ eſſent,in immenſum altitudinis deiecit: qui-
dam & armati in ruinas maximas, modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ
quanquam fœda uiſu erant, ſtetit parumper tamen Annibal, ac ſuos continuit, ne tu-
multum ac trepidationem augeret; deinde poſtquam interrumpi agmen uidit, periculũq.
eſſe, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxiſſet, decurrit
ex ſuperiore loco: & cum impetu ipſo fudiſſet hoſtem, ſuis tumultum auxit. ſed is tumul
tus momento temporis,poſtquam liberata itinera fuga montanorum erant, ſedatur: nec
per ocium modo,ſed prope ſilentio mox omnes traducti. caſtellum inde,quod caput eius
regionis erat, uicosque circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exer-
citum aluit. & quia nec montanis primo perculſis, nec loco magnopere impediebantur,
C aliquantum eo triduo uiæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium,ut
inter montana, populum. ibi non bello aperto, ſed ſuis artibus, fraude, deinde inſidijs
eſt prope circumuentus. Magno natu principes caſtellorum oratores ad Pœnum ueniunt:
alienis malis, utili exemplo, doctos, memorantes, amicitiam malle, quàm uim experi-
ri Pœnorum: itaque obedienter imperata facturos, commeatum,itinerisq. duces, & ad
fidem promiſſorum obſides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aſpernando,
ne repudiati aperte hoſtes fierent, benigne cum reſpondiſſet: obſidibus, quos dabant,
acceptis, & commeatu, quem in uiam ipſi detulerant, uſus: nequaquam, ut inter pa-
catos, incompoſito agmine duces eorum ſequitur. Primum agmen elephanti & equites
erant: ipſe poſt cum robore peditum circumſpectans ſolicitus omnia, incedebat. ubi in
anguſtiorem uiam ex parte altera ſubiectam iugo inſuper imminenti uentum eſt, undi-
D que ex inſidijs barbari à fronte & à tergo coorti, comminus eminusque petunt, ſaxa
ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo uis hominum urgebat: in eos uerſa pe-
ditum acies, haud dubium fecit, quin, niſi firmata extrema agmina fuiſſent, ingens in
ſaltu accipienda clades fuerit. Tunc quoque ad extremum periculi, ac prope perniciem
uentum eſt. nam, dum cunctaretur Annibal demittere in anguſtias agmen, quia non, ut
ipſe equitibus præſidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occur-
ſantes per obliqua montani,pertupto medio agmine uiam inſedere. noxque una Anniba
li ſine equitibus ac impedimentis acta eſt. Poſtero die, iam ſegnius intercurſantibus bar-
baris,iunctæ copiæ, ſaltusque haud ſine clade, maiore tamen iumentorum, quàm homi-
num pernicie,ſuperatus. inde montani pauciores iam,& latrocinij magis,quàm belli, mo-
re concurſabant,modo in primum, modo in nouiſſimum agmen: ut cuique aut locus op-
E portunitatem daret,aut progreſſi, moratiue aliquam occaſionem feciſſent. Elephanti ſi-
cut præcipites per arctas uias magna mora agebantur: ita tutum ab hoſtibus,quacunq; in-
cederent,quia inſuetis adeundi propius metus erat,agmen præbebant. Nono die in iugũ
alpium peruentum eſt,per inuia pleraque,& errores,quos aut ducentium fraus,aut,ubi fi-
des ijs non eſſet,temere initæ ualles à coniectantibus iter,faciebant. Biduum in iugis ſta-
tiua habita: feſſisq. labore ac pugnando quies data militibus: iumentaque aliquot, quæ
prolapſa in rupibus erant, ſequendo ueſtigia agminis, in caſtra peruenere. Feſſis tædio
tot malorum, niuis etiam caſus, occidente iam ſidere Vergiliatum, ingentem terrorem
adiecit. Per omnia niue oppleta quum ſignis prima luce motis ſegniter agmen incederet,
pigritiaque & deſperatio in omnium uultu emineret: prægreſſus ſigna Annibal, in pro-

montorio quodam, unde longe ac late proſpectus erat, conſiſtere iuſſis militibus Italiam F
oſtentat, ſubiectosq. alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaq. eos tum tran-
ſcendere non Italiæ modo, ſed etiam urbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: uno, aut
ad ſummum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac poteſtate habituros. Proce-
dere inde agmen cœpit: iam nihil ne hoſtibus quidem, præter parua furta per occaſio-
nem, tentantibus. cæterum iter multo, quàm in aſcenſu fuerat, ut pleraque alpium ab Ita
lia ſicut breuiora, ita arrectiora ſunt, difficilius fuit. omnis enim ferme uia præceps, an-
guſta, lubrica erat, ut neque ſuſtinere ſe à lapſu poſſent: nec, ſi qui paululum titubaſſent,
hærere afflicti ueſtigio ſuo: aliją. ſuper alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum
deinde ad multo anguſtiorem rupem, atque ita rectis ſaxis, ut ægre expeditus miles tenta-
bundus, manibusq. retinens uirgulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet:
Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapſu impeditus, in miram admodum altitu- G
dinem abruptus erat. Ibi cum uelut ad finem uiæ equites conſtitiſſent, miranti Annibali,
quæ res moraretur agmen, nunciatur, rupem inuiam eſſe. digreſſus deinde ipſe ad locum
uiſendum: haud dubia res uiſa, quin per inuia circa nec trita antea, quamuis longo am-
bitu, circumduceret agmen. Ea uero uia inſuperabilis fuit. nam cum ſuper ueterem ni-
uem intactam noua modicæ altitudinis eſſet: molli, nec præaltæ niui facile pedes ingre-
dientium inſiſtebant. ut uero tot hominum iumentorumq. inceſſu dilapſa eſt, per nudam
infra glaciem, fluentemq. labem liqueſcentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat
ut à lubrica glacie non recipiente ueſtigium, & in prono citius pede ſe fallente: & ſeu
manibus in aſſurgendo, ſeu genu ſe adiuuiſſent, ipſis adminiculis prolapſi ſi iterum cor-
ruiſſent, nec ſtirpes circa, radicesve, ad quas pede, aut manu quiſquam eniti poſſet, erãt,
ita in leui tantum glacie tabidaque niue uolutabantur iumenta: necabantur interdum H
etiam, dum infimam ingredientia niuem, & prolapſa, iactandis grauius in continendo
ungulis, penitus perfringebant: ut pleraque, uelut pedica capta, hærerent indurata &
alte concreta glacie. Tandem, nequicquam iumentis atque hominibus fatigatis, caſtra
in iugo poſita, ægerrime ad id ipſum loco purgato. tantum niuis fodiendum atque ege-
rendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam uia una eſſe poterat, milites ducti:
cum cædendum eſſet ſaxum, arboribus circa immanibus deiectis detruncatisque, ſtruem
ingentem lignorum faciunt: eamque, cum & uis uenti apta faciendo igni coorta eſſet, ſuc-
cendunt, ardentiaq. ſaxa infuſo aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupẽ ferro pan
dunt, molliuntq. anfractibus modicis cliuos, ut non iumenta ſolum, ſed elephanti etiam
deduci poſſent. Quatriduum circa rupem conſumptum. iumenta prope fame abſumeban
tur. nuda enim fere cacumina ſunt: & ſi quid eſt pabuli, obruunt niues. inferiores ualles I
apricos quoſdam colles habent, riuosq. prope ſiluas, etiam humano cultu digniora loca.
ibi iumenta in pabulum miſſa, & quies muniendo feſſis hominibus data triduo. inde ad
planum deſcenſum eſt etiam locis mollioribus, & accolarum ingenijs. Hoc maxime mo-
do peruentum eſt in Italiam, quinto menſe à Carthagine Noua, ut quidam auctores ſunt,
quintodecimo die alpibus ſuperatis. Quantæ copiæ tranſgreſſo in Italiam Annibali fue-
rint, nequaquam inter auctores conſtat. qui plurimum, centum millia peditum, uiginti
equitum fuiſſe ſcribunt. qui minimum, uiginti millia peditum, ſex equitum. L. Cincius
Alimentus, qui captum ſe ab Annibale ſcribit, maximus auctor, moueret me, niſi confun-
deret numerum, Gallis Liguribusq. additis. cum his ſcribit octoginta millia peditum, de
cem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxiſſe uериſimile eſt, & ita quidam auctores
ſunt) ex ipſo autem audiſſe Annibale, poſtquam Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia K
hominum, ingentemq. numerum equorum, & aliorum iumentorum amiſiſſe, in Taurinos,
quæ Gallis proxima gens erat in Italia, degreſſo. Id cum inter omnes conſtet, eo magis mi-
ror, ambigi, quanam alpes tranſierit: & uulgo credere, Pennino, atque inde nomen & iugo
alpium inditum: tranſgreſſum. Cœlius per Cremonis iugum dicit tranſiſſe. qui ambo ſal-
tus cum non in Taurinos, ſed per ſaltus montanos ad Lebuos Gallos deduxiſſent. Nec ue-
riſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: utique cum quæ ad Penninum ferant, obſe-
pta gentibus ſemigermanis fuiſſent. neque hercule montibus his (ſiquem forte id mouit)
ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ iugi eius, norunt nomen inditum: ſed ab eo,
quem in ſummo ſacratum uertice Penninum montani appellant. Peropportune ad princi-

pia

A pia rerum Taurinis, proximæ genti, aduerſus Inſubres motum bellum erat. ſed armare exercitum Annibal,ut parti alteri auxilio eſſet, in reficiendo maxime ſentientem contracta ante mala,non poterat.ociū enim ex labore,copia ex inopia,cultus ex illuuie tabeque, ſqualida & prope efferata corpora uarie mouebant.Ea P.Cornelio conſuli cauſa fuit,cum Piſas nauibus ueniſſet,exercitu à Manlio Atilioq́. accepto tirone, & in nouis ignominiis trepido,ad Padum feſtinandi: ut cum hoſte nondum refecto manum confereret. ſed cum Placentiam conſul uenit, iam ex ſtatiuis mouerat Annibal:Taurinorumque unam urbem, caput gentis eius, quia uolens in amicitiam non ueniebat, ui expugnarat: iunxiſſetque ſibi, non metu ſolum, ſed etiam uoluntate, Gallos accolas Padi, ni eos, circumſpectantes defectionis tempus, ſubito aduentus conſulis oppreſſiſſet. Et Annibal mouit ex Taurinis,incertos quæ pars ſequenda eſſet, Gallos præſertim ſe ſecuturos ratus. Iam prope B in conſpectu erant exercitus,conuenerantque duces, ſicut uterque inter ſe nondum ſatis noti, ita iam imbutus uterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos, iam ante Sagunti excidium, celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eo ipſo, quòd aduerſus ſe dux potiſſimum lectus eſſet, præſtantem uirum credebat. & auxerant inter ſe opinionem: Scipio,quòd relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam tranſgreſſo Annibali: Annibal,conatu tam audaci traijciendarum Alpium,& effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traiicere:& ad Ticinum amnem motis caſtris,prius quàm educeret in aciem, adhortandorum militum cauſa,talem orationem exorſus eſt: Si eum exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui, ſuperſediſſem loqui apud uos. quid enim adhortari referret aut eos equites,qui equitatum hoſtium ad Rhodanum flumen egregie uiciſſent; aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipſum hoſtem ſe- C cutus, confeſſionem cedentis ac detrectantis certamen pro uictoria habui? Nunc quia ille exercitus Hiſpaniæ prouinciæ ſcriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auſpiciis rem gerit,ubi eum gerere ſenatus populusque R. uoluit: ego, ut conſulem ducem aduerſus Annibalem ac Pœnos haberetis,ipſe me huic uoluntario certamini obruli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda ſunt. Ne genus belli, néue hoſtem ignoreris:cum ijs eſt uobis milites pugnandum,quos terra marique priore bello uiciſtis: à quibus ſtipendium per uiginti annos exegiſtis:à quibus capta belli præmia Siciliā ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is uobis illiſque animus, qui uictoribus & uictis eſſe ſolet. nec nunc illi, quia audent,ſed quia neceſſe eſt, pugnaturi ſunt: niſi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitūq́; in tranſitu Alpium amiſſis,qui plures pene perierint,quàm ſuperſint,plus ſpei nactos eſſe. D Atenim pauci quidem ſunt: ſed uigentes animis corporibuſque, quorum robora ac uires uix ſuſtinere uis ulla poſſit. Effigies,immo umbræ hominum,fame,frigore,illuuie, ſqualore enecti: contuſi ac debilitati inter ſaxa rupeſque:ad hæc,peruſti artus, niue rigentes neruí,membra torrida gelu, quaſſata confractaque arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi eſtis: reliquias extremas hoſtium, non hoſtes, habebitis. Ac nihil magis uereor,quàm ne,antequam uos cum hoſte pugnaueritis, Alpes uiciſſe Annibalem uideantur. Sed ita forſitan decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo deos ipſos ſine ulla humana ope committere ac profligare bellum:nos autem, qui ſecundum deos uiolati ſumus, commiſſum ac profligatum conficere. Non uereor, ne quis me hoc, ueſtri adhortandi cauſa, magnifice loqui exiſtimet;ipſum aliter animo affectum eſſe. Licuit mihi in Hiſpaniam prouinciam meam ire,quò iam profectus eram cum exerci- E tu meo,ubi & fratrem conſilij participem, ac periculi ſocium haberem: & Aſdrubalem potius quàm Annibalem hoſtem, & minorem haud dubie molem belli. tamen cum præterueherer nauibus Galliæ oram,ad famam huius hoſtis in terram egreſſus, præmiſſo equitatu,ad Rhodanum moui caſtra. equeſtri prœlio, qua parte copiarum conſerendi manum fortuna data eſt,hoſtem fudi. peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia aſſequi terra non poteram,regreſſus ad naues, quanta maxime celeritate potui,tanto maris terrarumq́.circuitu in radicibus alpium obuius fui. Huic timendo hoſti utrum cum declinarem certamen, improuiſus uideor incidiſſe, an occurrere in ueſtigijs eius, laceſſere ac trahere ad decernendum?Experiri iuuat,utrum alios certe repente Carthaginienſes per uiginti annos terra ediderit: an ijdem ſint, qui ad Aegates pugnauere

inſulam: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs æſtimatos emiſiſtis. & utrum Annibal F
hic ſit æmulus itinerũ Herculis, ut ipſe fert: an uectigalis ſtipẽdiariusq́. & ſeruus populi R.
à patre relictus. quem niſi Saguntinum ſcelus agitaret, reſpiceret profecto, ſi non patriam
uictam, domum certe patremque, & fœdera Amilcaris ſcripta manu: qui, iuſſus à conſule
noſtro, præſidium deduxit ab Eryce: qui graues impoſitas uictis Carthaginienſibus leges
fremens mœrensq́. accepit: qui decedere Sicilia, qui ſtipendium populo R. dare pactus
eſt. Itaque uos ego milites, non eo ſolum animo, quo aduerſus alios hoſtes ſoletis, pugna
re uelim: ſed cum indignatione quadam atque ira, uelut ſi ſeruos uideatis ueſtros arma re
pente contra uos ferentes. Licuit, ſi uoluiſſemus, ad Erycem clauſos, ultimo ſupplicio hu
manorum, fame interficere. licuit claſſem uictricem in Africam traijcere, atque intra pau-
cos dies ſine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emiſi-
mus ex obſidione: pacem cum uictis fecimus: tutelæ noſtræ deinde duximus, cum Afri- G
co bello urgerentur. Pro his impertitis, furioſum iuuenem ſequentes, oppugnatum pa-
triam noſtram ueniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro ſalute eſ
ſet certamen. Non de poſſeſſione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur: ſed
pro Italia nobis eſt pugnandum. nec eſt alius ab tergo exercitus: qui, niſi nos uincimus,
hoſti obſiſtat: nec Alpes aliæ ſunt, quas dum ſuperat, comparari noua poſſint præſidia.
Hic eſt obſtandum milites, uelut ſi ante Romana mœnia pugnemus. Vnuſquiſque ſe non
corpus ſuum ſolum, ſed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domeſti-
cas ſolum agitet curas, ſed identidem hoc animo reputet, noſtras nunc intueri manus ſena
tum populumq́. R. qualis noſtra uis uirtusq́. fuerit, talem deinde fortunam illius urbis ac
Romani imperij fore. Hæc apud Romanos conſul. Annibal rebus prius, quàm uerbis,
adhortandos milites ratus, circundato ad ſpectaculum exercitu, captiuos montanos uin- H
ctos in medio conſtituit: armisq́. Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare inter-
pretem iuſſit, quis, ſi uinculis leuaretur, armaq́. & equum uictor acciperet, decertare fer-
ro uellet? Cum ad unum omnes ferrum pugnamq́. poſcerent, & deiecta eſſet in id ſors,
ſe quiſque eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiuſque ſors excide-
rat, alacer inter gratulantes gaudio exultans, cum ſui moris tripudijs arma raptim capie-
bat. ubi uero dimicarent, is habitus animorum non inter eiuſdem modo conditionis ho-
mines erat, ſed etiam inter ſpectantes uulgo, ut non uincentium magis, quàm bene mo-
rientium, fortuna laudaretur. Dum ſic aliquot ſpectatis paribus affectos dimiſiſſet, con-
cione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ ſortis exem-
plo paulo ante habuiſtis, eundem mox in æſtimanda fortuna ueſtra habueritis, uicimus mi
lites. neque enim ſpectaculum modo illud, ſed quædam ueluti imago ueſtræ conditionis I
erat. ac neſcio an maiora uincula maioresq́. neceſſitates uobis, quàm captiuis ueſtris, for
tuna circundederit. dextra læuaq́. duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem
nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac uiolentior Rhodano: à tergo Alpes ur-
gent uix integris uobis ac uigentibus tranſitæ. Hic uobis uincendum, aut moriendum
milites eſt, ubi primũ hoſti occurriſtis: & eadem fortuna, quæ neceſſitatem pugnandi im-
poſuit, præmiá uobis ea uictoribus proponit, quibus ampliora homines ne à dijs qui-
dem immortalibus optare ſolent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus noſtris ere
ptas, noſtra uirtute recuperaturi eſſemus: ſatis tamen ampla pretia eſſent. quicquid Ro-
mani tot triumphis partum congeſtumq́. poſſident, id omne noſtrum cum ipſis dominis
futurum eſt. in hanc tam opimam mercedem, agite, cum dijs bene iuuantibus arma ca-
pite. Satis adhuc in uaſtis Luſitaniæ Celtiberiæque montibus pecora conſectando, nul- K
lum emolumentum tot laborum periculorumque ueſtrorum uidiſtis: tempus eſt iam opu
lenta uos ac ditia ſtipendia facere, & magna operæpretia mereri, tantum itineris per
tot montes, fluminaque, & tot armatas gentes emenſos. Hic uobis terminum laborum
fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis ſtipendijs dabit. nec quàm magni nomi-
nis bellum eſt, tam difficilem exiſtimaueritis uictoriam fore. Sæpe & contemptus hoſtis
cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesq́. perleui momento uicti ſunt. Nam,
dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid eſt, quod illi uobis comparandi ſint? Vt
uiginti annorum militiam ueſtram cum illa uirtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis
columnis, ab Oceano, terminisq́. ultimis terrarum, per tot ferociſſimos Hiſpaniæ & Gal-
liæ

A liæ populos, uincentes huc perueniſtis: pugnabitis cum exercitu tirone, hac ipſa æſtate cæ
ſo, uicto, circumſeſſoq́. à Gallis, ignoto adhuc duci ſuo, ignoranteq́. ducem. An me in
prætorio patris, clariſſimi imperatoris, prope natum. certe educatum, domitorem Hiſpa
niæ Galliæque, uictorem eundem non Alpinarum modo gentium, ſed ipſarum, quod mul
to maius eſt, Alpium, cum ſemeſtri hoc conferam duce, deſertore exercitus ſui? cui ſi quis
demptis ſignis Pœnos Romanosq́. hodie oſtẽdat, ignoraturum certum habeo, utrius exer
citus ſit conſul. Non ego illud parui æſtimo milites, quòd nemo ueſtrum eſt, cuius non an
te oculos ipſe ſæpe militare aliquod ediderim facinus, cuius non idem ego uirtutis ſpecta-
tor ac teſtis, notata temporibus locisque referre ſua poſſim decora: collaudaſtis me mili-
tes, donaſtis. Alumnus prius omnium ueſtrum, quàm imperator, procedam acie aduerſus
ignotos inter ſe, ignorantesque. Quocunque circumtuli oculos, plena omnia uideo ani-
B morum, ac roboris, ueteranum peditem, generoſiſſimarum gentium equites frænatos &
infrænatos, uos ſocios fideliſſimos fortiſſimosque, uos Carthaginienſes tum ob patriam,
tum ob iram iuſtiſſimam pugnaturos. Inferimus bellum, infeſtisque ſignis deſcendimus
in Italiam, tanto audacius fortiusque pugnaturi, quanto maior ſpes maiorque animus in
ferentis eſt uim, quàm arcentis. Accendit præterea animos & ſtimulat dolor, iniuria, in-
dignitas. Ad ſupplicium depopoſcere me ducem primum, deinde uos omnes, qui Sagun
tum oppugnaſſetis. deditos ultimis cruciatibus affecturi fuere. Crudeliſſima ac ſuperbiſ-
ſima gens, ſua omnia, ſuiq́. arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habea-
mus, ſe modum imponere, æquum cenſet: circumſcribit includitq́. nos terminis montium
fluminumque, quos ne excedamus: neque eos, quos ſtatuit, terminos obſeruat. Ne tran-
ſieris Iberum: ne quid rei tibi ſit cum Saguntinis: ad Iberum eſt Saguntum: nuſquam te
C ueſtigio moueris. Parum eſt, quòd ueterrimas prouincias noſtras, Siciliam ac Sardiniam,
ademit, niſi adimat etiam Hiſpaniam: &, ſi inde ceſſero, in Africam tranſcendet. tranſcen
det autem dico? duos conſules huius anni, unum in Africam, alterum in Hiſpaniam miſe-
re. nihil uſquam nobis relictum eſt, niſi quod armis uindicauerimus. illis timidis & igna-
uis licet eſſe, qui receptum habent, quos ſuus ager, ſua terra per tuta ac pacata itinera fu-
gientes accipient: uobis neceſſe eſt fortibus uiris eſſe, & omnibus inter uictoriam mor-
temúe certa deſperatione obrutis, aut uincere, aut, ſi fortuna dubitabit, in prælio potius,
quàm in fuga, mortem oppetere. ſi hoc bene fixum omnibus, deſtinatumq́. in animo eſt;
iterum dicam, uiciſtis. nullum incitamentum ad uincendum homini à dijs immortalibus
acrius datum eſt. His adhortationibus cum utrinque ad certamen accenſi militum animi
eſſent, Romani ponte Ticinum iungunt, tutandiq́. pontis cauſa, caſtellum ſuperimponũt.
D Pœnus, opere occupatis hoſtibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingen
tis, ad depopulandos ſociorum populi R. agros mittit: Gallis parci quammaxime iubet,
principumq́. animos ſolicitare ad defectionem. Ponte perfecto, traductus Romanus exer
citus in agrum Inſubrium, quinque millia paſſuum à uico tumulis conſedit. ibi Annibal
caſtra habebat: reuocatoq́. propere Maharbale, atque equitibus, cum inſtare certamen
cerneret, nihil unquam ſatis dictum præmonitumq́. ad cohortandos milites ratus, uoca-
tis ad concionem certa præmia pronunciat, in quorum ſpem pugnarent: agrum ſeſe datu
rum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, ubi quiſquis uelit, immunem ipſi qui accepiſſet, libe-
riſque: qui pecuniam, quàm agrum, maluiſſet, ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum
Carthaginienſes ciues fieri uellent, poteſtatem facturum: qui domos redire mallent, da-
turũ ſe operã, ne cuius ſuorũ popularium immutatã ſecum fortunã eſſe uellent: ſeruis quo
E que dominos proſecutis libertatem promittit, binaq́. pro his mancipia dominis ſe reddi-
turum. Eaq́. ut rata ſcirent fore, agnum læua manu, dextra ſilicem retinens, ſi falleret, Io-
uem cæterosq́. precatus deos, ita ſe mactarent, quemadmodum ipſe agnum mactaſſet; ſe
cundum precationem caput pecudis ſaxo eliſit. Tum uero omnes, uelut dijs auctoribus
in ſpem ſuam quiſque acceptis, id moræ, quòd nondum pugnarent, ad potienda ſperata ra
ti, prælium uno animo & uoce una poſcunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacri
tas erat, ſuper cætera recentibus etiam territos prodigijs. nam & lupus intrauerat caſtra,
laniatisq́. obuijs, ipſe intactus euaſerat: & examen apum in arbore prætorio imminente
conſederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusq́. expeditis profectus
ad caſtra hoſtium, exq́. propinquo copias, quantæ & cuius generis eſſent, ſpeculandas,
obuius

obuius fit Annibali,& ipſi cum equitibus ad exploranda circa loca progreſſo. neutri alte- F
ros primo cernebant. denſior deinde inceſſu tot hominum equorumq́. oriens puluis, ſi-
gnum propinquantium hoſtium fuit. conſtitit utrinque agmen,& prælio ſeſe expediebãt.
Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat; Romanos, ſociorumq́. quod robo-
ris fuit, in ſubſidijs. Annibal frænatos equites in medium accipit, cornua Numidis firmat.
Vixdum clamore ſublato, iaculatores fugere inter ſubſidia ad ſecundam aciem. inde equi
tum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermiſti,
multis labentibus ex equis, aut deſilientibus, ubi ſuos premi circumuentos uidiſſent, iam
magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti,
paululum ab tergo ſe oſtendere. Is pauor perculit Romanos: auxitq́. pauorem conſulis
uulnus, periculumq́. intercurſu tum primum pubeſcentis filij propulſatum. Hic erat iuue-
nis, penes quem perfecti huiuſce belli laus eſt, Africanus ob egregiam uictoriam de Anni G
bale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effuſa iaculatorum maxime fuit, quos primos
Numidæ inuaſerunt. Alius confertus equitatus conſulem in medium acceptum, non ar-
mis modo, ſed etiam corporibus ſuis protegens, in caſtra, nuſquam trepide neque effuſe
cedendo, reduxit. Seruati conſulis decus Cœlius ad ſeruum natione Ligurem delegat.
Malim equidem de filio uerum eſſe, quod & plures tradidere auctores: ſeruum fama obti
nuit. Hoc primum cum Annibale prælium fuit: quo facile apparuit,& equitatu meliorem
Pœnum eſſe: & ob id campos patentes, quales ſunt inter Padum Alpesque, bello geren-
do Romanis aptos non eſſe. Itaque proxima nocte iuſſis militibus uaſa ſilentio colligere,
caſtra ab Ticiuo mota: feſtinatumq́. ad Padum eſt, ut ratibus, quibus iunxerat flumen, non
dum reſolutis, ſine tumultu atque inſectatione hoſtis, copias traijceret. Prius Placentiam
peruenere, quàm ſatis ſciret Annibal ab Ticino profectos: tamen aliquot moratorum in H
citeriore ripa ſegniter ratem ſoluentes cepit: tranſire non potuit pontem, quòd extrema
reſoluta erant, tota rate in ſecundam aquam labente. Cœlius auctor eſt, Magonem cum
equitatu & Hiſpanis peditibus flumen extemplo tranſnataſſe: ipſum Annibalem per ſupe
riora Padi uada exercitum traduxiſſe, elephantis in ordinem ad ſuſtinendum impetum flu
minis oppoſitis. Ea periti amnis eius uix fecerint. nam neque equites armis equisq́. ſal-
uis tantam uim fluminis ſuperaſſe ueriſimile eſt, ut iam Hiſpanos omneis inflati tranſue-
xerint utres: & multorum dierum circuitu Padi uada petenda fuerint, quà exercitus gra-
uis impedimentis traduci poſſet. Potiores apud me auctores ſunt, qui biduo uix locum ra
te iungendo flumini inuentum tradunt, eà cum Magone equites Hiſpanorum expeditos
præmiſſos. Dum Annibal, citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traij-
cit grauius peditum agmen: interim Mago, equitesq́. ab tranſitu fluminis diei unius itine- I
re Placentiam ad hoſtes contendunt. Annibal paucis poſt diebus ſex millia à Placentia ca
ſtra communiuit,& poſtero die in conſpectu hoſtium acie directa, poteſtatem pugnæ fe-
cit. Inſequenti nocte cædes in caſtris Romanis, tumultu tamen, quàm re, maior, ab auxi-
liaribus Gallis facta eſt. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, uigilibus ad portas
trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, ſpe ingentium
donorum accenſos, in ciuitates quenque ſuas, ad ſolicitandos popularium animos dimi-
ſit. Scipio cædem eam ſignum defectionis omnium Gallorum eſſe ratus, contactosq́. eo
ſcelere, uelut iniecta rabie, ad arma ituros: quanquam grauis adhuc uulnere erat, tamen
quarta uigilia noctis inſequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium, in loca al-
tiora, colleſq́. impeditiores equiti, caſtra mouet. Minus, quàm ad Ticinum, fefellit. miſ-
ſisq́. Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbaſſet utique nouiſſimum ag- K
men, ni auiditate prædæ in uacua Romana caſtra Numidæ diuertiſſent. ibi dum perſcrutan
tes loca omnia caſtrorum, nullo ſatis digno moræ precio tempus terunt, emiſſus hoſtis de
manibus eſt. & cum iam tranſgreſſos Trebiam Romanos, metantesque caſtra conſpexiſ-
ſent, paucos moratorum occiderunt citra flumen interceptos. Scipio nec uexationem
uulneris in uia iactantis ultra patiens,& collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audie-
rat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutiſſimus ſtatiuis eſt uiſus, delectum
communiuit. Nec procul inde Annibal cum conſediſſet, quantum uictoria equeſtri ela-
tus, tantum anxius inopia, quæ per hoſtium agros euntem, nuſquam præparatis com-
meatibus, maior in dies excipiebat: ad Claſtidium uicum, quò magnum frumenti nume-

rum

A rum congeſſerant Romani, mittit. ibi cum uim pararent, ſpes facta proditionis: nec ſane magno precio, nummis aureis quadringentis datis P. Brunduſino præfecto præſidij corrupto, traditur Annibali Claſtidium. id horreum fuit Pœnis ſedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præſidio, ut fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil ſæuitum eſt. Cum ad Trebiam terreſtre conſtitiſſet bellum, interim circa Siciliam inſulasq́. Italiæ imminentes, & à Sempronio conſule, & ante aduentum eius terra mariq́. res geſtæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ à Carthaginienſibus miſſæ, nouem Liparas, octo inſulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æſtus. Ad eas conſpectas à Meſſana duodecim naues ab Hierone rege Syracuſanorum miſſæ, qui tum forte Meſſanæ erat conſulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Meſſanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter uiginti naues, cuius
B ipſi claſſis eſſent, in Italiam miſſas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad ſolicitandos ueteres ſocios. Lilybæi occupandi præcipuam curam eſſe credere eadem tempeſtate quâ ipſi diſiecti forent, eam quoque claſſem ad Aegateis inſulam deiectam. Hæc ſicut audita erant Meſſanæ, rex Aemilio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, perſcribit: monetque, Lilybæum firmo teneret præſidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates miſſi legati tribuniq́ue, qui ſuos ad curam cuſtodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto propoſito, ut ſocij nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent: ubi ſignum datum eſſet, ne quis moram conſcendendi faceret: perq́. omnem oram qui erant, ex ſpeculis conſpicerent aduentantem hoſtium claſſem. Simul itaque, quanquam de induſtria morati curſum nauium erant Carthaginienſes, ut ante lucem accederent Lilybæum: præſenſum tamen eſt, quia & luna pernox erat, &
C ſublatis armamentis ueniebant, extemplo datum è ſpeculis ſignum, & in oppido ad arma conclamatum eſt, & in naues conſcenſum. pars militum in muris portarumq́. ſtationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienſes, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, uſque ad lucem portu ſe abſtinuerunt: demendis armamentis eo tempore, aptandaq́ue ad pugnam claſſe abſumpto. Vbi illuxit, recepere claſſem in altum, ut ſpatium pugnæ eſſet, exitumq́. liberum è portu naues hoſtium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipſa loca geſtarum rerum freti, & militum multitudine ac uirtute. Vbi in altum euecti ſunt, Romanos conſerere pugnam, & ex propinquo uires conferre uelle. contra eludere Pœnus, & arte, non ui, rem gerere, nauiumq́ue, quàm uirorum aut armorum, malle certamen facere. nam ut ſocijs naualibus affatim inſtructam claſſem, ita inopem milite habebat: & ſicubi conſerta manus eſſet, haudquaquam par numerus ar
D matorum ex ea pugnabat. Quod ubi animaduerſum eſt, & Romanis multitudo ſua auxit animum, & paucitas illis minuit. Extemplo ſeptem naues Punicæ circumuentæ, cæteræ fugam ceperunt. Mille & DCC fuere in nauibus capti milites nautæq́ue, in ijs tres nobiles Carthaginienſium. Claſſis Romana incolumis, una tantum perforata naui, ſed ea quoque ipſa reduce, in portum redijt. Secundum hanc pugnam, nondum gnaris eis, qui Meſſanæ erant, Ti. Sempronius conſul. Meſſanam uenit. Ei fretum intranti rex Hiero claſſem ornatam obuiam duxit. tranſgreſſusq́. ex regia in prætoriam nauem, gratulatus ſoſpitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq́ue proſperum ac felicem in Siciliam tranſitum, ſtatum deinde inſulæ, & Carthaginienſium conata expoſuit: pollicitusq́. eſt, quo animo priore bello populum R. iuuenis adiuuiſſet, eo ſenem adiuturum: frumenta ueſtimentaq́. ſe legionibus conſulis ſocijsq́. naualibus gratis præbiturum: grande periculum
E Lilybæorum maritimisq́. ciuitatibus eſſe, & quibuſdam uolentibus nouas res fore. Ob hoc conſuli nihil cunctandum uiſum, quin Lilybæum claſſe peteret: & rex regiaq́. claſſis una profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fuſasq́. & captas hoſtium naues accepere. A Lilybæo conſul, Hierone cum claſſe regia dimiſſo, relictoq́. prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipſe in inſulam Melitam, quæ à Carthaginienſibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar, Giſgonis filius, præfectus præſidij, cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumq́. cum inſula traditur. inde poſt paucos dies reditum Lilybæum: captiuiq́. & à conſule & à prætore, præter inſignes nobilitate uiros, ſub corona uenierunt. Poſtquam ab ea parte ſatis tutam Siciliam cenſebat conſul, ad inſulas Vulcani, quia fama erat ſtare ibi Punicam claſſem, traiecit. nec quiſquam hoſtium circa eas inſulas inuentus.

iam

iam forte tranſmiſerant ad uaſtandam Italiæ oram : depopulatoq́. Vibonenſi agro, urbem F
etiam terrebant. Repetenti Sicillam conſuli, excurſio hoſtium in agrum Vibonenſem fa-
cta nunciatur : literæq́. à ſenatu de tranſitu in Italiam Annibalis, & ut primo quoque tem-
pore collegæ ferret auxilium, miſſæ traduntur. Multis ſimul anxius curis, exercitum ex-
templo in naues impoſitum, Ariminum ſupero mari miſit : Sex. Pomponio legato cum ui
gintiquinque longis nauibus Vibonenſem agrum, maritimamq́. oram Italiæ tuendam at-
tribuit : M. Aemilio prætori quinquaginta nauium claſſem expleuit : ipſe compoſitis Sici
liæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit : inde cum exercitu ſuo
profectus ad Trebiam flumen, collegæ coniungitur. Iam ambo conſules, & quicquid Ro
manarum uirium erat, Annibali oppoſitum, aut illis copijs defendi poſſe Romanum impe-
rium, aut ſpem nullam aliam eſſe, ſatis declarabat. Tamen conſul alter equeſtri prælio uno,
& uulnere ſuo minutus, trahi rem malebat : recentis animi alter, eoq́. ferocior, nullam di- G
lationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumq́. agri eſt, Galli tum incolebant, in
duorum præpotentium populorum certamine, per ambiguum fauorem, haud dubie gra-
tiam uictoris ſpectantes. Id Romani, ne quid modo mouerent, æquo ſatis, Pœnus perini
quo animo ferebat, à Gallis accitum ſe ueniſſe ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram,
ſimul ut præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas pleroſque,
miſtos quoſdam & Gallos populari omnem deinceps agrum uſque ad Padi ripas iuſſit.
Egentes ope Galli, cum ad id dubios ſeruaſſent animos, coacti ab auctoribus iniuriæ ad
uindices futuros declinant : legatisq́. ad conſulem miſſis auxilium Romanorum terræ ob
nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec cauſa, nec tempus
agendæ rei placebat : ſuſpectaq́. ei gens erat, tum ob infida multa facinora : tum, ut alia
uetuſtate obſoleuiſſent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continen- H
dis in fide ſocijs maximum uinculum eſſe, primos qui coiſſent, ope defenſos, cenſebat.
Tum collega cunctante, equitatum ſuum, mille peditum iaculatoribus ferme admiſtis, ad
defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. hi ſparſos & incompoſitos, onera-
tosq́. præda pleroſque cum inopinantes inuaſiſſent : ingentem terrorem, cædemq́. ac fu-
gam uſque ad caſtra ſtationesq́. hoſtium fecere : unde multitudine effuſa pulſi, rurſus ſub-
ſidio ſuorum prælium reſtituere. uaria inde pugna ſequentes, quanquam ad extremum
æquaſſent certamen, maior tamen hoſtium Romanis fama uictoriæ fuit. Cæterum nemi
ni omnium maior iuſtiorque, quàm ipſi conſuli, uideri. gaudio efferri, qua parte copiarum
alter conſul uictus foret, ea ſe uiciſſe. reſtitutos ac refectos militum animos, nec quen-
quam eſſe, præter collegam, qui dilatam dimicationem uellet. eum animo magis, quàm
corpore, ægrum, memoria uulneris, aciem ac tela horrere. ſed non eſſe cum ægro ſene- I
ſcendum. quid enim ultra differri, aut teri tempus? quem tertium conſulem, quem alium
exercitum expectari? caſtra Carthaginienſium in Italia, ac prope in conſpectu urbis eſſe.
non Siciliam ac Sardiniam uictis ademptas, nec cis Iberum Hiſpaniam peti : ſed ſolo pa-
trio, terraq́. in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiſcant, inquit, patres
noſtri circa mœnia Carthaginis bellare ſoliti, ſi uideant nos, progeniem ſuam, duos conſu
les conſularesq́. exercitus in media Italia pauentes intra caſtra; Pœnum, quod inter alpes
Apenninumq́. agri ſit, ſuæ ditionis feciſſe? Hæc aſſidens ægro collegæ, hæc in prætorio
prope concionabundus agere. ſtimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in no-
uos conſules bellum differretur : & occaſio in ſe unum uertendæ gloriæ, dum æger colle-
ga erat. Itaque nequicquam diſſentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen mi-
lites iubet. Annibal, cum quid optimum foret hoſti, cerneret : uix ullam ſpem habebat; K
temere atque improuide quicquam conſules acturos. ſed cum alterius ingenium fama
prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox ſciret eſſe, ferociusq́. factum ex proſpero
cum prædatoribus ſuis certamine crederet : adeſſe gerendæ rei fortunam haud diffidebat.
cuius nequod prætermitteret tempus, ſolicitusq́. & intentus erat, dum tiro hoſtium eſſet
miles : dum meliorem ex ducibus inutilem uulnus faceret : dum Gallorum animi uige-
rent : quorum ingentem multitudinem ſciebat ſegnius ſecuturam, quanto longius ab do-
mo traheretur. Cum ob hæc taliaq́. ſperaret propinquum certamen, & facere, ſi ceſſare-
tur, cuperet : ſpeculatoresq́. Galli ad ea exploranda, quæ uellet, tutiores, quia in utriſque
caſtris militabant, paratos pugnæ eſſe Romanos retuliſſent : locum inſidijs circunſpecta-

A re Pœnus cœpit. Erat in medio riuus prætaltis utrinque clauſus ripis, & circa obſitus paluſtribus herbis, &, quibus inculta ferme ueſtiuntur, uirgultis uepribusque. quem ubi ad equites quoque tegendos ſatis latebroſum locum circumuectus ipſe oculis perluſtrauit: Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos uiros ex omni pedite atque equite: cum quibus ad me uigilia prima uenias. nunc corpora curare tempus eſt. Ita præconium miſſum. mox cum delectis Mago aderat. Robora uirorum cerno, inquit Annibal: ſed ut & numero etiam, non animis modo ualeatis, ſingulis uobis nouenos ex turmis manipulisq́. ueſtri ſimiles eligite: Mago locum monſtrabit, quem inſideatis. hoſtem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimiſſis, Annibal prima luce Numidas equites, tranſgreſſos Trebiam flumen, obequitare iubet hoſtium portis, iaculandoq́. in ſtationes elicere ad pugnam hoſtem: iniecto deinde certami-

B ne, cedendo ſenſim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumq́. præceptum, ut prandere omnes iuberent: armatos deinde, inſtratisque equis ſignum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum, ferox ea parte uirium, deinde ſex millia peditum, poſtremo omnes copias ad deſtinatum locum iam ante conſilio, auidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis Alpibus Apenninoq́. interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, non capto ante cibo, non ope ulla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris uis. ut uero refugientes Numidas inſequentes aquam ingreſſi ſunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri.) tum utique egreſſis rigere omnibus corpora, ut uix armorum tenendorum potentia eſſent: & ſimul proceden-

C te iam die, fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq́. per manipulos, ut mollirent artus, miſſo, & cibo per ocium capto, ubi tranſgreſſos flumen nunciatum eſt hoſtes, alacer animis corporibusq́. arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante ſigna, leuemq́. armaturam, octo ferme millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod uirium, quod roboris erat: in cornibus circunfundit decem millia equitum, & ab cornibus in utranque partem diuiſos elephantos ſtatuit. Conſul effuſos ſequenteis equites, cum ab reſiſtentibus ſubito Numidis incauti exciperentur, ſigno receptui dato reuocatos circundedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorum erant, ſocium nominisq́. latini XX. auxilia præterea Cænomanorum. ea ſola in fide manſerat Gallica gens. his copijs concurſum eſt. Prælium à Balearibus ortum eſt. quibus cum maiore robore legiones obſiſterent, deductæ propere in cornua leues armaturæ ſunt: quæ

D res effecit, ut equitatus Romanus extemplo urgeretur. nam cum uix iam per ſe reſiſterent decem millibus equitum quatuor millia, & feſſi plerisque integris, obruti ſunt inſuper uelut nube iaculorum à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non uiſu modo, ſed odore inſolito territis, fugam late faciebant. Pedeſtris pugna par animis magis quàm uiribus erat, quas recentes Pœnus pauloante curatis corporibus in prælium attulerat: contra, ieiuna feſſaq́. corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. reſtitiſſent tamen animis, ſi cum pedite ſolum foret pugnatum: ſed & Baleares pulſo equite iaculabantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem ſeſe tulerant: & Mago Numidæque, ſimul latebras eorum improuida præterlata acies eſt, exorti à tergo ingentem tumultū ac terrorem fecere. Tamen in tot circunſtantibus malis manſit aliquandiu immota acies, maxime præter ſpem omnium aduerſus elephantos. eos

E pedites ad idipſum locati uerutis coniectis & auertere, & inſecuti auerſos ſub caudis, quà maxime molli cute uulnera accipiunt, fodiebant. Trepidanteis, propeq́. iam in ſuos conſternatos media acie in extremam, ad ſiniſtrum cornu, aduerſus Gallos auxiliares agi iuſſit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis, ut fuſa auxilia ſua uiderunt. itaque cum iam in orbem utrinque pugnarent, decem millia ferme hominum, cum alia euadere nequiuiſſent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cæde hoſtium perrupere. & cum neque in caſtra reditus eſſet, flumine interclusis: neque præ imbri ſatis diſcernere poſſent, quà ſuis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes parteis eruptiones factæ. & qui flumen petiere, aut gurgitibus abſumpti ſunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab

hoſtibus

hoſtibus oppreſſi. qui paſſim per agros fuga ſparſi erant, ueſtigia ſequentes cedentis ag- F
mine, Placentiam contendere. alijs timor hoſtium audaciam ingrediendi flumen fecit,
transgreſſiq. in caſtra peruenere. Imber niue miſtus, & intoleranda uis frigoris, & homi-
nes multos, & iumenta & elephantos prope omneis abſumpſit. Finis inſequendi hoſtis
Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu in caſtra rediere, ut uix lætitiam uictoriæ
ſentirent. Itaque nocte inſequenti cum præſidium Romanorum caſtrorum, & quod reli-
quum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam traijcerent: aut nihil ſenſere Pœni,
obſtrepente pluuia: aut quia iam moueri præ laſſitudine nequibant ac uulneribus, ſentire
ſeſe diſſimulauerunt: quietisq. Pœnis, tacito agmine ab Scipione conſule exercitus Pla-
centiam eſt perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercituum hibernis
una colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus eſt, ut iam ad urbem
Romam crederent infeſtis ſignis hoſtem uenturum: nec quicquã ſpei aut auxilij eſſe, quo G
portis mœnibusq. uim arcerent. Vno conſule ad Ticinum uicto, altero ex Sicilia reuoca
to, duobus conſulibus, duobus cõſularibus exercitibus uictis, quos alios duces, quas alias
legiones eſſe, quæ acceſſerentur? Ita territis Sempronius conſul aduenit: ingenti periculo
per effuſos paſſim ad prædandum hoſtium equites, audacia magis, quàm conſilio aut ſpe
fallendi reſiſtendive, ſi non falleret, tranſgreſſus. Id quod unum maxime in præſentia de-
ſiderabatur: comitijs conſularibus habitis, in hiberna redijt. Creati conſules Cn. Seruil-
lius & C. Flaminius. Cæterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant, uaganti-
bus paſſim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Luſitanisque.
Omnes igitur clauſi undique commeatus erant, niſi quos Pado naues ſubueherent. Em-
porium prope Placentiam fuit, & opere magno munitum, & ualido firmatum præſidio.
Eius caſtelli oppugnandi ſpe cum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plu H
rimum in celando incepto ad effectum ſpei habuiſſet, nocte adortus non feſellit uigiles.
tantus repente clamor eſt ſublatus, ut Placentiæ quoque audiretur. Itaque ſub lucem cum
equitatu conſul aderat, iuſſis quadrato agmine legionibus ſequi. Equeſtre prælium interim
cõmiſſum: in quo, quia Annibal ſaucius pugna exceſſit, pauore hoſtibus iniecto, defenſum
egregie præſidiũ eſt. Paucorum inde dierum quiete ſumpta, & uix dum ſatis per curato uul
nere, ad Vicunuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis Gallico bello fue-
rat munitum. inde locum frequentauerant accolæ miſti undique ex finitimis populis: &
tum terror populationum eò pleroſque ex agris compulerat. Huius generis multitudo
fama impigre defenſi ad Placentiam præſidij accenſa, armis arreptis obuiam Annibali pro
cedit. Magis agmine, quàm acie, in uia concurrerunt. & cum ex altera parte nihil præter
inconditam turbam eſſet, in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad trigintaquinque I
millia hominum à paucis fuſa. Poſtero die deditione facta, præſidium intra mœnia acce-
pere: iuſſiq. arma tradere, cum dicto paruiſſent, ſignum repente uictoribus datur, ut tan-
quam ui captam, urbem diriperent. neque ulla quæ in tali re memorabilis ſcribentibus
uideri ſolet, prætermiſſa clades eſt. adeo omnis libidinis, crudelitatisque, & inhumanæ ſu-
perbiæ editum in miſeros eſt exemplum. Hæ fuere hibernæ expeditiones Annibalis.
Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data eſt: & ad
prima ac dubia ſigna ueris profectus ex hibernis, in Etturiam ducit, eam quoque gentem,
ſicut Gallos Liguresque, aut ui, aut uoluntate adiuncturus. Tranſeuntem autem Apenni-
num adeo atrox tempeſtas adorta eſt, ut alpium fœditatem prope ſuperauerit. Vento mi-
ſtus imber cum ferretur in ipſa ora: primum, quia aut arma omittenda erant, aut contra
enitentes uortice intorti affligebantur, conſtitere. deinde cum iam ſpiritum intercluderet K
nec reciprocare animam ſineret, auerſi à uento parumper conſedere. Tum uero ingenti
ſono cœlum ſtrepere, & inter horrendos fragores, micare ignes. capti auribus & oculis,
metu omnes torpere. Tandem effuſo imbre, cum eo magis accenſa uis uenti eſſet, ipſo il
lo, quo deprehenſi erant, loco caſtra ponere neceſſarium uiſum eſt. Id uero laboris uelut
deintegro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec ſtatuere poterant: nec quod ſta-
tutum eſſet, manebat, omnia perſcindente uento, & rapiente. & mox aqua leuata uento,
cum ſuper gelida montium cacumina concreta eſſet, tantum niuoſæ grandinis deiecit, ut
omnibus omiſſis procumberent homines, tegminibus ſuis magis obruti, quàm tecti. tan-
taq. uis frigoris inſecuta eſt, ut ex illa miſerabili hominum iumentorumq. ſtrage, cum ſe
quiſque

A quiſque attollere ac leuare uellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis, uix flecte-
re artus poterant, deinde ut tandem agitando ſeſe mouere, ac recepere animos, & raris lo
cis ignis fieri eſt coeptus: ad alienam opem quiſque inops tendere. Biduum eo loco uelut
obſeſſi manſere. multi homines, multa iumenta, elephanti quoque ex his qui prælio ad
Trebiam facto ſuperfuerant, ſeptem abſumpti. Degreſſus Apennino retro ad Placentiam
caſtra mouit, & ad decem millia progreſſus conſedit. Poſtero die XII millia peditũ, quinq;
equitum aduerſus hoſtem ducit. Nec Sempronius conſul (iam enim redierat ab Roma)
detrectauit certamen. atque eo die tria millia paſſuum inter bina caſtra fuere. Poſtero
die ingentibus animis, uario euentu pugnatum eſt. primo concurſu adeo res Romana ſu
perior fuit, ut non acie uincerent ſolum, ſed pulſos hoſtes in caſtra perſequerentur: mox
caſtra quoque oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in uallo portisque poſi-
B tis, cæteros confertos in media caſtra recepit: intentosque ſignum ad erumpendum ſpe-
ctare iubet. Iam nona ferme diei hora erat, cum Romanus, nequicquam fatigato milite,
poſtquam nulla ſpes erat potiundi caſtris, ſignum receptui dedit. Quod ubi Annibal ac-
cepit, laxatamque pugnam, & receſſum à caſtris uidit, extemplo equitibus dextra læuaque
emiſſis in hoſtem, ipſe cum peditum robore de his caſtris erupit. Pugna raro ulla magis
ſæua: & cum utriuſque partis pernicie clarior fuiſſet, ſi extendi à die in longum ſpatium
quiuiſſet. nox accenſum ingentibus animis prælium diremit. itaq; acrior concurſus fuit,
quàm cædes. & ſicut æquata ferme pugna erat, ita clade diſceſſum eſt. ab utraque parte
ſexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. ſed maior Romanis, quàm
pro numero, iactura fuit: quia equeſtris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, &
præfecti ſociorum tres ſunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sem
C pronius Lucam conceſſit. Venienti in Ligures Annibali, per inſidias intercepti duo quæ
ſtores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque eque
ſtris ordinis ſenatorum ferme liberis, quo magis ratam fore cum his pacem ſocietatemq;
crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur. Cn. Scipio in Hiſpaniam cum claſſe &
exercitu miſſus, cum ab oſtio Rhodani profectus, Pyrenæosque montes circumuectus,
Emporijs appuliſſet claſſem: expoſito ibi exercitu, orſus à Lacetanis, omnem oram uſq;
ad Iberum flumen, partim renouandis ſocietatibus, partim nouis inſtituendis, Romanæ
ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, ſed in
mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores iam gentes ualuit: nec pax modo apud
eos, ſed ſocietas etiam armorum parata eſt. ualidæque aliquot auxiliorum cohortes ex
ijs conſcriptæ ſunt. Anno non inſcius in Iberi prouincia erat. eum reliquerat Annibal ad
D regionis eius præſidium. itaque prius, quàm alienarentur omnia: obuiam eundum ratus,
caſtris in conſpectu hoſtium poſitis in aciem eduxit. Nec Romano differendum certa-
men uiſum: quippe qui ſciret cum Annone & Aſdrubale ſibi dimicandum eſſe, malletq;
aduerſus ſingulos ſeparatim, quàm aduerſus duos ſimul rem gerere. Nec magni certa-
minis ea dimicatio fuit. Sex millia hoſtium cæſa, duo capta cum præſidio caſtrorum. nam
& caſtra expugnata ſunt, atque ipſe dux militum cũ aliquot præſidijs capitur: & Sciſſum,
propinquum caſtris oppidum, expugnatur. cæterum præda oppidi parui precij rerum fuit,
ſuppellex barbarica, ac uilium mancipiorum. caſtra militem ditauere, non eius modo
exercitus, qui uictus erat, ſed & eius, qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus fere
caris tebus, ne grauia impedimenta ferentibus eſſent, citra Pyrenæum relictis. Prius quàm
certa huius cladis fama accideret, tranſgreſſus Iberum Aſdrubal cum octo millibus pedi-
E tum, mille equitibus tanquam ad primum aduentum Romanorum occurſus, poſtquam
perditas res, amiſſaque caſtra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone
claſſicos milites naualesque ſocios, uagos palanteisque per agros (quod ferme fit, ut ſe-
cundæ res negligentiam creent) equite paſſim dimiſſo, cum magna cæde, maiore fuga ad
naues compellit. nec diutius circa ea loca morari auſus, ne à Scipione opprimeretur, trans
Iberum ſeſe recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hoſtium agmine accito, cum
in paucos præfectos paululum animaduertiſſet, præſidio Tarracone modico relicto, Em-
porias cum claſſe redijt. Vixdum digreſſo eo, Aſdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui
obſides Scipioni dederat, ad defectionem impulſo, cum eorum ipſorum iuuentute agros
fidelium Romanis ſociorum uaſtat. Excito deinde Scipione hibernis, toto cis Iberum

rurſus cedit agro. Scipio relictam ab auctore defectionis Ilergetum gentem cum infeſto F
exercitu inuaſiſſet, compulſis omnibus, Athanagiam urbem, quæ caput eius populi erat,
circumſedit: intraq. dies paucos pluribus quàm ante obſidibus imperatis, Ilergetes pecu-
nia etiam multatos in ius ditionemq. recepit. inde in Auſetanos prope Iberum, ſocios &
ipſos Pœnorum, procedit: atque urbe eorum obſeſſa, Lacetanos auxilium finitimis feren-
tes, nocte haud procul iam urbe, cum intrare uellent, excepit inſidijs. Cæſa ad duodecim
millia; exuti pene omnes armis, domos, paſſim palantes per agros, diffugere. nec obſeſ-
ſos alia ulla res, quàm iniqua oppugnantibus hiems, tutabatur. XXX. dies obſidio fuit: per
quos raro unquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoq. pluteos ac uineas Roma-
norum operuerat, ut ea ſola, ignibus aliquoties coniectis ab hoſte, etiam tutamentum fue-
rit. poſtremo cum Amuſitus, princeps eorum, ad Aſdrubalem profugiſſet, uigin-
ti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hiberna reditum eſt. Romæ au- G
tem & circa urbem multa ea hieme prodigia facta: aut (quod euenire ſolet motis ſemel
in religionem animis) multa nunciata, & temere credita ſunt. in queis ingenuum infantē
ſemeſtrem in foro olitorio triumphum clamaſſe: & foro boario bouem in tertiam conti-
gnationem ſua ſponte ſcandiſſe, atque inde tumultu habitatorum territum ſeſe deieciſſe:
& nauium ſpeciem de cœlo affulſiſſe: & ædem Spei, quæ in foro olitorio eſt, fulmine ictam:
& Lanuuij haſtam ſe commouiſſe: & coruum in ædem Iunonis deuolaſſe, atque in ipſo pul-
uinario conſediſſe: & in agro Amiternino multis locis hominum ſpecies procul candida
ueſte uiſas, nec tamen cum ullo congreſſos: & in Piceno lapidibus pluiſſe: & Cære ſortes
extenuatas: & in Gallia lupum uigili gladium è uagina raptum abſtuliſſe. Ob cætera pro-
digia libros adire decemuiri iuſſi. quòd autem lapidibus pluiſſet in Piceno, nouendiale ſa-
crum edictum: & ſubinde alijs procurandis prope tota ciuitas operata fuit. Iam primum H
omnium urbs luſtrata eſt: hoſtiæq. maiores quibus edictum eſt dijs cæſæ: & donum ex au-
ri pondo XL Lanuuium Iunoni portatū eſt: & ſignum æneum matronæ Iunoni in Auenti-
no ædificauerunt: & lectiſternium Cære, ubi ſortes extenuatæ erant, imperatum: & ſuppli-
catio Fortunæ in Algido: Romæ quoque & lectiſternium Iuuentæ, & ſupplicatio ad ædem
Herculis, nominatim deinde uniuerſo populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio ma-
iores hoſtiæ cæſæ quinque: & C. Atilius Serranus prætor uota ſuſcipere iuſſus, ſi in decem
annos reſp. eodem ſtetiſſet ſtatu. Hæc procurata uotaq. ex libris ſibyllinis magna ex par-
te leuauerant animum religione. Conſulum deſignatorum alter Flaminius, cui eæ legio-
nes quæ Placentiæ hibernabant, ſorte euenerant, edictum & literas ad conſulem miſit, ut
is exercitus idibus Martijs Arimini adeſſet in caſtris. Huic in prouincia conſulatum ini-
re conſilium erat, memori ueterum certaminum cum patribus, quæ tribunus plebis, & quæ I
poſtea conſul, prius de conſulatu qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inuiſus
etiam ſenatui ob nouam legem, quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduerſus ſena-
tum uno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis ſenator, quive ſenatoris pater
fuiſſet, maritimam nauem, quæ plus quàm treecentarum amphorarum eſſet, haberet. id ſa-
tis habitum ad fructus ex agris uectandos. Quæſtus omnis patribus indecorus uiſus eſt.
Res per ſummam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem ſuaſori legis Flaminio,
fauorē apud plebē, alterumq. inde conſulatū peperit. Ob hoc ratus auſpicijs petēdis, Lati-
narumq. feriarum mora, & conſularibus alijs impedimentis retenturos ſe in urbe, ſimula-
to itinere priuatus clam in prouinciam abijt. ea res ubi palam facta eſt, nouam inſuper irā
infeſtis iam ante patribus mouit. nō cum ſenatu modo, ſed cum dijs immortalibus C. Fla-
minium bellum gerere. conſulem ante inauſpicato factum, reuocantibus ex ipſa acie dijs K
atque hominibus non paruiſſe: & nunc, conſcientia præteritorum, & Capitolium & ſo-
lennem uotorum nuncupationem fugiſſe: ne die initi magiſtratus Iouis opt. max. templū
adiret: ne ſenatum inuiſus ipſi, & ſibi uni inuiſum, uideret, conſuleretque; ne Latinas indi-
ceret, Iouiq. Latiali ſolemne ſacrum in monte Albano faceret: ne auſpicato profectus in
Capitolium ad uota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lixæ modo, ſine in-
ſignibus, ſine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter, quàm ſi exilij cauſa ſolum uer-
tiſſet: magis pro maieſtate uidelicet imperij Arimini, quàm Romæ, magiſtratum initurū:
& in diuerſorio hoſpitali, quàm apud penates ſuos prætextam ſumpturum. Reuocandum
uniuerſi retrahendumq. cenſuerunt: & cogendum omnibus prius præſentem in deos ho-
minesq.

A mineſq. fungi officijs, quàm ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antiſtius profecti nihilo magis eum mouere, quàm priori conſulatu literæ mouerant à ſenatu miſſæ. Paucos poſt dies magiſtratum inijt: immolantiq. ei uitulus iam ictus è manibus ſacrificantium ſeſe cum proripuiſſet, multos circunſtantes cruore reſperſit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concurſatio fuit. id à pleriſque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio, prioris anni conſule, duabus à C. Atilio prætore acceptis, in Etruriam iam per Apennini tramites exercitus duci eſt cœptus.

EPITOME LIBRI XXII.

B *ANNIBAL per continuas uigilias in paludibus oculo amiſſo, uenit in Etruriam: per quas paludes quatriduo, et tribus noctibus ſine ulla requie iter fecit. C. Flaminius conſul, homo temerarius, contra auſpicia profectus, ſignis militaribus effoſſis, quæ tolli non poterant: & ab equo, quem conſcenderat, per caput deuolutus, inſidijs ab Annibale circumuentus ad Traſimenum lacum cum exercitu cæſus eſt. Sex millia, quæ eruperant fide ab Maharbale* C *data, perfidia Annibalis uincta ſunt. Cum ad nuncium cladis Romæ luctus eſſet, duæ matres inſperato receptis filijs gaudio mortuæ ſunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris uer ſacrum uotum, Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduerſus Annibalem miſſus nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot uictorijs hoſtem, territum aduerſis prælijs militem pugnæ committeret, &, opponendo ſe tantummodo, conatus Annibalis impediret: M. Minucius, magiſter equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & ſegnem, ef-* D *fecit, ut populi iuſſu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuiſoq. exercitu, cum iniquo loco conflixiſſet, & in maximo diſcrimine legiones eius eſſent, ſuperueniente cum exercitu Fabio Maximo, ex diſcrimine liberatus eſt. quo beneficio uictus, caſtra cum eo iunxit, & patrem eum ſalutauit, idemq. facere milites iuſſit. Annibal, uaſtata Campania, inter Caſilinum oppidum & Calliculam montem à Fabio clauſus, ſarmentis ad cornua boum alligatis, & incenſis, præſidium Romanorum, quod Calliculam inſidebat, fugauit, & ſic tranſgreſſus eſt ſaltum. Idemq. Fabij Maximi dictatoris, cum circūpoſita ureret, agro pepercit, ut illum tanquam proditorem ſuſpectum faceret. Aemilio deinde Paullo, & Terentio Varrone conſulibus, & ducibus cum maxima clade aduerſus Annibalem ad Cannas pugnatum eſt, cæſaq. eo prælio Romanorum quadragintaquinque millia cū Paullo conſule, & ſenatoribus LXXX. conſularibus, atque pretorijs, aut ædilicijs triginta. Poſt quam cladem cum à nobilibus adoleſcentibus propter deſperationem conſilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio, tribunus militum, qui poſtea Africanus nuncupatus eſt, ſtricto ſuper capita deliberantium ferro, iurauit ſe pro hoſte habiturum eū, qui in uerba ſua non iuraſſet: effecitque, ut omnes non relictum iri à ſe Italiam iureiurando aſtringerentur. Præterea trepidationem urbis, & luctum, & res in Hiſpania meliore euentu geſtas continet. Opimia & Floronia Veſtales uirgines inceſti damnatæ ſunt. Propter paucitatem uero militum, ſeruorum octo millia armata ſunt. Captiui, cum poteſtas eſſet redimendi, redempti non ſunt. Varroni obuiam itum eſt, & gratiæ actæ, quòd de republica non deſperaſſet.*

LIBER XXII.

IAM uer appetebat, cum Annibal ex hibernis mouit, & nequicquam ante conatus tranſcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu. Galli, quos E prædæ populationumq. conciuerat ſpes: poſtquam pro eo ut ipſi ex alieno agro raperent agerentque, ſuas terras ſedem belli eſſe, premique utriuſque partis exercituum hibernis uiderent, uerterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petituſq. ſæpe principum inſidijs, ipſorumq. inter ſe fraude, eadem leuitate qua conſenſerant, conſenſum indicantium, ſeruatus erat: & mutando nunc ueſtem, nunc tegumenta capitis, errore etiam ſeſe ab inſidijs munierat. cæterum hic quoque ei timor cauſa fuit maturius mouendi ex hibernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ idibus Martijs magiſtratum inijt. Ibi cum de repub. retuliſſet, redintegrata in C. Flaminium inuidia eſt. duos ſe conſules creaſſe, unū habere. quod enim illi iuſtū imperium, quod auſpicium eſſet

magiſtratus: id à domo, publicis priuatiſq. penatibus, Latinis ferijs actis, ſacrificio in mon- F
te perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupatis, ſecũ ferre: nec priuatũ auſpicia ſequi: nec
ſine auſpicijs profectũ in externo ea ſolo noua atq; integra cõcipere poſſe. Augebant me
tũ prodigia ex pluribus ſimul locis nũciata: in Sicilia militibus aliquot ſpicula, in Sardinia
autem in muro circumeunti uigilias equiti, ſcipionem, quem manu tenuerat, arſiſſe: & litto
ra crebris ignibus fulſiſſe: & ſcuta duo ſanguinem ſudaſſe: & milites quoſdam ictos ful-
minibus: & ſolis orbem minui uiſum: & Præneſte ardentes lapides cœlo cecidiſſe: & Ar
pis palmas in cœlo uiſas, pugnantemq. cum luna ſolem: & Capenæ duas interdiu lunas
ortas: & aquas Cærete ſanguine miſtas fluxiſſe, fontemq. ipſum Herculis cruentis manaſ
ſe ſparſum maculis: & in Antij agro metentibus cruentas in corbem ſpicas cecidiſſe: & Fa
lerijs cœlum findi uiſum uelut magno hiatu: quaq. patuerit, ingens lumen effulſiſſe: ſor-
tes ſua ſponte attenuatas, unamq. excidiſſe ita ſcriptam: Mauors telum ſuum concutit. & G
per idem tempus Romæ ſignum Martis Appia uia ad ſimulacra luporum ſudaſſe: & Ca-
puæ ſpeciem cœli ardentis fuiſſe, lunæq. inter imbrem candentis. Inde minoribus etiam
dictu prodigijs fides habita: Capras lanatas quibuſdam factas, & gallinam in marem, gal-
lum in fœminam ſeſe uertiſſe. His, ſicut erant nunciata, expoſitis, auctoribuſq. in curiam
introductis, conſul de religione patres conſuluit. Decretum, ut ea prodigia partim maio-
ribus hoſtis, partim lactentibus procurarentur: & uti ſupplicatio per triduum, ad omnia
puluinaria haberetur. Cætera, cum decemuiri libros inſpexiſſent, ut ita fierent, quemad-
modum cordi eſſe diui carminibus præfarentur. id decemuirorum monitu decretum eſt,
Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Mineruæq. ex ar
gento daretur: & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunoniq. Soſpitæ Lanuuij maioribus ho-
ſtijs ſacrificaretur: matronæque, pecunia collata, quantũ conferre cuique commodum eſ- H
ſet, donum Iunoni Reginæ in Auentinũ ferrent, lectiſterniumq. fieret: quin & libertinæ, &
ipſæ, unde Feroniæ donum daretur, pecuniã pro facultatibus ſuis conferrent. Hæc ubi fa-
cta, decẽuiri Ardeæ in foro maioribus hoſtijs ſacrificarũt. poſtremo ex libris Decembri iã
menſe ad ædẽ Saturni Romæ immolatũ eſt, lectiſterniumq. imperatum: (& eum lectum ſe
natores ſtrauerunt) & conuiuiũ publicum, ac per urbẽ Saturnalia die ac nocte clamatum,
populuſq. eũ diem feſtum habere, ac ſeruare in perpetuum iuſſus. Dum conſul placandis
Romæ dijs, habendoq. delectu dat operam, Annibal profectus ex hibernis, quia iã Flami-
nium conſulẽ Arretium perueniſſe fama erat: cũ aliud longius, cæterũ commodius oſtẽde
retur iter, propiorem uiam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies ſolito magis
inundauerat. Hiſpanos & Afros, & omne quod ueterani erat robur exercitus, admiſtis ip-
ſorum impedimentis, necubi conſiſtere coactis neceſſaria ad uſus deeſſent, primos ire iuſ- I
ſit, ſequi Gallos, ut id agminis medium eſſet, nouiſſimos ire equites: Magonem inde cum
expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, ſi tædio laboris, longæque uiæ (ut eſt
mollis ad talia gens) dilaberentur aut ſubſiſterent, cohibentem. Primi, quà modo præirẽt
duces, per præaltas fluuij ac profundas uoragines hauſti pene limo, immergenteſq. ſe, ta-
men ſigna ſequebantur. Galli neque ſuſtinere ſe prolapſi, neque aſſurgere ex uoraginibus
poterant: aut corpora animis, aut animos ſpe ſuſtinebant: alij feſſa ægre trahentes mem-
bra: alij, ubi ſemel uictis tædio animis procubuiſſent, inter iumenta & ipſa iacentia paſ-
ſim morientes. maximæq. omnium uigiliæ conficiebant, per quatriduum iam & tres no-
ctes toleratæ. Cum, omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in ſicco feſſa ſternerent corpora,
inueniri poſſet, cumulatis in aquas ſarcinis inſuper incumbebant. iumentorum itinere to-
to proſtratorum paſſim acerui, tãtum, quod extaret aqua, quærentibus ad quietem, parui tẽ K
poris neceſſarium cubile dabant. Ipſe Annibal æger oculis ex uerna primum intemperiẽ
uariante calores frigoraque, elephanto, qui unus ſuperfuerat, quòd altius ab aqua extaret,
uectus: uigilijs tamen, & nocturno humore, paluſtriq. cœlo grauante caput, & quia medẽ
ti nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentiſq. fœde
amiſſis, cum tandem de paludibus emerſiſſet, ubi primum in ſicco potuit, caſtra locat: cer-
tumque per præmiſſos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretij mœnia eſ
ſe. conſulis deinde conſilia atque animum, & ſitum regionum, itineraque, & copias, at-
que commeatus expediendos, & cætera, quæ cognoſcenda in re erant, ſumma omnia
cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Etruſci campi,
qui

A qui Fæſulas inter Arretiumq́. iacent, frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opu-
lenti. Conſul ferox ab conſulatu priore, & non modo legum aut patrum maieſtatis, ſed
ne deorum quidem ſatis metuens erat. hanc inſitam ingenio eius temeritatem fortuna
proſpero ciuilibus bellicisq́. rebus ſucceſſu aluerat. itaque ſatis apparebat, nec deos nec
homines conſulentem, ferociter omnia ac præpropere acturum: quoq́. pronior eſſet in ui
tia ſua, agitare eum atque irritare Pœnus parat: & læua relicto hoſte, Fæſulas petens,
Etruriæ agros prædatum profectus, quantam maximam uaſtitatem poteſt, cædibus incen-
dijsq́. conſuli procul oſtendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoſte ipſe quieturus
erat: tum uero, poſteaquam res ſociorum ante oculos prope ſuos ferri agiq́. uidit, ſuum
id dedecus ratus, per mediam iam Italiam uagari Pœnum, atque obſiſtente nullo ad ipſa
Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio ſalutaria magis, quàm ſpe-
B cioſa, ſuadentibus, collegam expectandum, ut coniunctis exercitibus communi animo
conſilioq́. rem gererent: interim equitatu, auxilijsq́. leuium armorum ab effuſa prædandi
licentia hoſtem cohibendum: iratus, ſe ex concilio proripuit, ſignumq́ue, ſimul itineris
pugnæq́. propoſuit. Quinimmo Arretij ante mœnia ſedeamus, inquit: hic enim patria
& penates ſunt: Annibal emiſſus è manibus perpopuletur Italiam, uaſtandoq́. & urendo
omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec ante nos hinc mouerimus, quàm, ſicut olim,
Camillum ab Veijs, C. Flaminium ab Arretio patres acciuerint. Hæc ſimul increpans,
cum ocyus ſigna conuelli iuberet, & ipſe in equum inſiluiſſet, equus repente corruit, con-
ſulemq́. lapſum ſuper caput effudit. Territis omnibus, qui circa erant, uelut fœdo omine
incipiendæ rei, inſuper nunciatur, ſignum omni ui moliente ſignifero conuelli nequire.
Conuerſus ad nuncium, Num literas quoque, inquit, ab ſenatu affers, quæ me rem gere-
C re uetent? abi, nuncia, ſignum effodiant, ſi ad conuellendum manus præ metu obtorpue-
rint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, ſuperquam quòd diſſenſerant à conſilio,
territis etiam duplici prodigio: milite in uulgus læto ferocia ducis, cum ſpem magis ip-
ſam, quàm cauſam ſpei, intueretur. Annibal, quod agri eſt inter Cortonam urbem Tra-
ſymenumq́. lacum, omni clade belli peruaſtat, quo magis iram hoſti ad uindicandas ſo-
ciorum iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca inſidijs nata, ubi maxime montes Cor-
tonenſes, Traſymenus ſubit. Via tantum intereſt perangusta, uelut ad id ipſum de indu-
ſtria relicto ſpatio: deinde paulò latior pateſcit campus, inde colles aſſurgunt. Ibi caſtra
in aperto locat, ubi ipſe cum Afris modo Hiſpanisq. conſideret. Baleates, cæteramq́. le-
uem armaturam poſt monteis circunducit: equites ad ipſas fauces ſaltus, tumulis apte te-
gentibus, locat: ut ubi intraſſent Romani, obiecto equitatu clauſa omnia lacu ac montibus
D eſſent. Flaminius cum pridie ſolis occaſu ad lacum perueniſſet, inexplorato, poſtero die,
uixdum ſatis certa luce anguſtijs ſuperatis, poſtquam in patentiorem campum pandi ag-
men cœpit, id tantum hoſtium, quod ex aduerſo erat, aſpexit: à tergo ac ſuper caput de-
tectæ inſidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat, clauſum lacu montibusq́ue, & circũfuſum ſuis
copijs habuit hoſtem, ſignum omnibus dat inuadendi. Qui ubi quà cuique proximũ fuit,
decurrere: eo magis Romanis ſubita atque improuiſa rés fuit, quod orta ex lacu nebula,
campo, quàm montibus, denſior ſederat: agminaq́. hoſtium ex pluribus uallibus ipſa in-
ter ſe ſatis cõſpecta, eoq́. magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius undique or-
to, quàm ſatis cerneret, ſe circumuentum eſſe ſenſit: & ante in frontẽ lateraq́. pugnari cœ-
ptum eſt, quàm ſatis inſtrueretur acies, aut expediri arma, ſtringiq́. gladij poſſent. Conſul,
perculſis omnibus, ipſe ſatis, ut in trepida re, impauidus, turbatos ordines, uertentesq́. ſe
E quoque ad diſſonos clamores, inſtruit, ut tẽpus locusq́. patitur: & quacunque poteſt, ad-
hortatur, ac ſtare & pugnare iubet. Nec enim inde uotis, aut imploratione deum, ſed ui ac
uirtute euadendum eſſe. per medias acies ferro uiã fieri: & quo timoris minus ſit, eo mi-
nus ferme periculi eſſe. Cæterum præ ſtrepitu ac tumultu, nec conſiliũ, nec imperium acci-
pi poterat: tantumq́. aberat, ut ſua ſigna, atque ordinem, & locũ noſceret miles, ut uix ad
arma capienda aptandaq́. pugnæ competeret animus: opprimerenturq́. quidam onerati
magis his, quàm tecti. & erat in tanta caligine maior uſus aurium, quàm oculorum. ad ge-
mitus uulnerum, ictusq́. corporum aut armorum, & miſtos ſtrepentium pauentiumq́. cla-
mores circunferebant ora, oculosq́ue. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebãt:
alios redeuntes in pugnã auertebat fugientium agmen. Deinde ubi in omneis partes ne-

quicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hoſtium acies claudebat, apparuitq. nullam, niſi in dextra ferroque, ſalutis ſpem eſſe: tum ſibi unuſquiſque dux adhortatorq. factus ad rem gerendam, & noua deintegro pugna exorta eſt, non illa ordinata per principes, haſtatosque, ac triarios: nec ut pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies: nec ut in ſua legione miles, aut cohorte, aut manipulo eſſet. fors conglobabat, & animus ſuus cuique ante aut poſt pugnandi ordinem dabat. tantusque fuit ardor animorum, adeo intentus pugnæ animus, ut eum terræ motum, qui multarum urbium Italiæ magnas partes proſtrauit, auertitq. curſu rapido amneis, mare fluminibus inuexit, montes lapſu ingenti proruit, nemo pugnantium ſenſerit. Tres ferme horas pugnatum eſt, & ubique atrociter. circa conſulem tamen acrior infeſtiorq. pugna erat. eum & robora uirorum ſequebantur: & ipſe quacunque in parte premi ac laborare ſenſerat ſuos, impigre ferebat opem: inſignisq. armis, & hoſtem ſumma ui petebat, & tuebatur G ſuos ciues: donec Inſuber eques (Ducario nomen erat) faciem noſcitans, conſul, inquit, hic eſt, popularibus ſuis, qui legiones noſtras cecidit, agrosq. & urbem eſt depopulatus. iam ego hanc uictimam Manibus peremptorum fœde ciuium dabo. ſubditisq. calcaribus equo, per confertiſſimam hoſtium turbam impetum facit: obtruncatoq. prius armigero, qui ſe infeſto uenienti obuiam obiecerat, conſulem lancea transfixit. ſpoliare cupientem triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus, nec montes obſtabant pauori. per omnia arcta præruptaque, ueluti cæci, euadunt: armaq. & uiri ſuper alium alij præcipitantur. pars magna, ubi locus fugæ deeſt, per prima uada paludis in aquam progreſſi, quo ad capitibus humerisq. extare poſſunt, ſeſe immergunt. fuere, quos inconſultus pauor nando etiam capeſſere fugam impulerit. quæ ubi immenſa, ac ſine ſpe erat: aut, deficientibus animis, hauriebantur gurgitibus, aut, ubi H nequicquam feſtinauerant, retro ægerrime terram repetebant, atque ibi ab ingreſſis aquā hoſtium equitibus paſſim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis, per aduerſos hoſteis eruptione impigre facta, ignari omnium quæ poſt ſe agerentur, ex ſaltu euaſere: & cum in tumulo quodam conſtitiſſent, clamorem modo ac ſonum armorum audientes; quæ fortuna pugnæ eſſet, neque ſcire, nec proſpicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum caleſcente ſole diſpulſa nebula aperuiſſet diem: tum liquida iam luce montes campiq. perditas res, ſtratamq. oſtendere fœde Romanam aciem. itaque ne in conſpectos procul immitteretur eques: ſublatis raptim ſignis, quàm citatiſſimo poterant agmine, ſeſe abripuerunt. poſtero die, cum ſuper cætera extrema fames etiam inſtaret, fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equeſtribus copijs nocte conſecutus erat, ſi arma tradidiſſent, abire cum ſingulis ueſtimentis paſſurum, ſeſe dediderunt. quæ Punica I religione ſeruata fides ab Annibale eſt, atque in uincula omnes coniecti. Hæc eſt nobilis ad Traſymenum pugna, atque inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæſa ſunt: decem millia ſparſa fuga per omnem Etruriam diuerſis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hoſtium in acie, multi poſtea utrinque ex uulneribus periere. Multiplex cædes utrinque facta traditur ab alijs. Ego, præterquam quòd nihil hauſtum ex uano uelim, quò nimis inclinant ferme ſcribentium animi: Fabium æqualem temporibus huiuſce belli potiſſimum auctorem habui. Annibal, captiuorum, qui Latini nominis eſſent, ſine pretio dimiſſis, Romanis in uincula datis, ſegregata ex hoſtium coaceruatorum cumulis corpora ſuorum cū ſepeliri iuſſiſſet, Flaminij quoque corpus funeris cauſa magna cum cura inquiſitum non inuenit. Romæ ad primum nuncium cladis eius, cum ingenti terrore ac tumultu concurſus in forum populi eſt factus. Ma- K tronæ uagæ per uias, quæ repens clades allata, quæúe fortuna exercitus eſſet, obuios percontantur. & cum frequentis concionis modo turba in Comitiū & curiam uerſa, magiſtratus uocaret; tandé haud multo ante ſolis occaſum M. Pomponius prætor Pugna, inquit, magna uicti ſumus. & quanquam nihil certius ex eo auditum eſt, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt, conſulem cum magna parte copiarum cæſum: ſupereſſe paucos, aut fuga paſſim per Etruriam ſparſos, aut captos ab hoſte. Quot caſus exercitus uicti fuerant, tot in curas diſpertiti eorum animi erant, quorum propinqui ſub C. Flaminio conſule meruerant, ignorantium, quæ cuiuſque ſuorum fortuna eſſet. nec quiſquam ſatis certum habet, quid aut ſperet, aut timeat. Poſtero, ac deinceps aliquot diebus ad

portas

A portas maior prope mulierum,quàm uirorum, multitudo ſtetit, aut ſuorum aliquem , aut
nuncios de his opperiens ; circunfundebanturq́. obuijs ſciſcitantes : neque auelli urique
à notis, prius quàm ordine omnia inquiſiſſent , poterant . inde uarios uultus digredien-
tium ab nuncijs cerneres , ut cuique aut læta aut triſtia nunciabantur : gratulanteſq́. aut
conſolantes redeuntibus domos circumfuſos . Fœminarum præcipue & gaudia inſignia
erant, & luctus . Vnam in ipſa porta, ſoſpite filio repente oblato , in conſpectu eius expi-
raſſe ferunt . alteram, cui mors filij falſo nunciata erat , mœſtam ſedentem domi , ad pri-
mum conſpectum redeuntis filij gaudio nimio exanimatam . Senatum prætores per dies
aliquot ab orto uſque ad occidentem ſolem in curia retinent,conſultantes,quonam duce,
aut quibus copijs reſiſti uictoribus Pœnis poſſet . Prius quàm ſatis certa conſilia eſſent, re
pens alia nunciatur clades : quatuor millia equitum cum C. Centenio pro prætore miſſa
B ad collegam à Seruilio conſule in Vmbria, quò poſt pugnam ad Traſymenum auditam a-
uerterant iter, ab Annibale circumuenta . Eius rei fama uarie homines affecit . pars,occu
patis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recentem equi-
tum iacturam . pars non id quod acciderat,per ſe æſtimare ſed ut in affecto corpore quam-
uis leuis cauſa , magis quàm ualido , grauior ſentiretur : ita tum ægræ & affectæ ciuitati
quodcunque aduerſi inciderit, non rerum magnitudine, ſed uiribus extenuatis,quæ nihil,
quod aggrauaret,pati poſſent,æſtimãdum eſſe . Itaque ad remedium iandiu deſideratum ,
nec adhibitum, dictatorem dicendum , ciuitas confugit : & quia & conſul aberat , à quo
uno dici poſſe uidebatur : nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat, aut nun-
cium,aut literas mitti : nec dictatorem populus creare poterat : quod nunquam ante eam
diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum,& magiſtrũ equi
C tum M. Minucium Rufum . iſq́. negocium ab ſenatu datum , ut muros turreſq́. urbis fir-
marent, & præſidia diſponerent,quibus locis uideretur,ponteſq́. reſcinderent fluminum :
cum Pœnis pro urbe dimicandum eſſe,quando Italiam tueri nequiuiſſent . Annibal inte-
rim recto itinere per Vmbriam uſque ad Spoletum uenit . inde cum perpopulato agro ur-
bem oppugnare adortus eſſet, cum magna cæde ſuorum repulſus, coniectans ex unius co
loniæ haud nimis proſpere tentatæ uiribus , quanta moles Romanæ urbis eſſet , in agrum
Picenum auertit iter , non copia ſolum omnis generis frugum abundantem , ſed refertum
præda, quam effuſe auidi atque egentes rapiebant . ibi per dies aliquot ſtatiua habita : re-
fectuſq́. miles hibernis itineribus ac paluſtri uia , prælioq́. magis ad euentum ſecundo ,
quàm leui aut facili , affectus . Vbi ſatis quieti datum , præda ac populationibus magis ,
quàm ocio aut requie,gaudentibus,profectus,Prætutianum Adrianumq́. agrum, Marſos
D inde Marucinoſq́. & Pelignos deuaſtat,circaq́. Arpos & Luceriam proximam Apuliæ re
gionem. Cn. Seruilio conſul leuibus prælijs cum Gallis actis , & uno oppido ignobili ex-
pugnato, poſtquam de collegæ exercituſq́. cæde audiuit : iam mœnibus patriæ metuens ,
ne abeſſet in diſcrimine extremo , ad urbem iter intendit . Q. Fabius Maximus , dictator
iterum , quo die magiſtratum inijt, uocato ſenatu , ab dijs orſus , cum edocuiſſet patres ,
plus negligentia cæremoniarum, auſpiciorumque,quàm temeritate,atque inſcitia,pecca-
tum à C. Flaminio conſule eſſe : quæq́. piacula iræ deum eſſent , ipſos deos conſulendos
eſſe : peruicit,ut (quod non ferme decernitur, niſi cum tetra prodigia nunciata ſunt) de-
cemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur . qui,inſpectis fatalibus libris, retulerunt patri
bus,quod eius belli cauſa uotum Marti foret,id non rite factum, deintegro atque amplius
faciendum eſſe : & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti uouendas eſſe ,
E & ſupplicationem lectiſterniumq́. habendum , & uer ſacrum uouendum : ſi bellatum pro-
ſpere eſſet, reſq́. publica in eodem, quo ante bellum fuiſſet, ſtatu permanſiſſet . Senatus ,
quoniam Fabium belli cura occupatura eſſet, M. Aemilium prætorem , ex collegij ponti-
ficum ſententia omnia ea ut mature fiant , curare iubet . His ſenatuſconſultis perfectis ,
L. Cornelius Lentulus pont. max. conſulente collegio pontificum, omnium primum
populum conſulendum de uere ſacro cenſet : iniuſſu populi uoueri non poſſe . Ro-
gatus in hæc uerba populus : Velitis iubeatiſne hoc ſic fieri ? ſi res populi Romani Quiri-
tium ad quinquennium proximum,ſicut uelim eam, ſalua ſeruata erit hiſce duellis , datum
donum duit populus Romanus Quiritium , quod duellum populo Romano cum Cartha-
genienſi eſt, quæq́. duella cum Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt, quod uer attulerit ex ſuillo,

 ouillo,

ouillo, caprino grege, quæque prophana erunt, Ioui fieri, ex qua die ſenatus populusq. F
iuſſerit. qui faciet, quando uolet, quaque lege uolet, facito: quo modo faxit, probe factum
eſto. ſi id moritur, quod fieri oportebit: prophanum eſto. neque ſcelus eſto. ſi quis rum-
pet, occidêtue inſciens, ne fraus eſto. ſi quis clepſit, ne populo ſcelus eſto, néue cui cle-
ptum erit. ſi atro die faxit inſciens, probe factum eſto. ſi nocte ſiue luce, ſi ſeruus ſiue liber
faxit, probe factum eſto. ſi ante id ea ſenatus populusque iuſſerit fieri, ac faxit, eo, popu-
lus ſolutus, liber eſto. Et eiuſdem rei cauſa ludi magni uoti æris CCCXXXIII milibus;
triente: præterea bubus Ioui CCC, multis aliis diuis bubus albis, atque cæteris hoſtiis.
Votis rite nuncupatis, ſupplicatio edicta: ſupplicatumque ijt cum coniugibus ac liberis
non urbana multitudo tantum, ſed agreſtium etiam, quos in aliqua ſua fortuna publica
quoque contingebat. Curatum lectiſternium, & per triduum habitum, decemuiris ſacro-
rum curantibus. & puluinaria in conſpectu fuere, Ioui & Iunoni unum: alterum Neptuno G
& Mineruæ: tertium Marti ac Veneri: quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac
Veſtæ: ſextum Mercurio & Cereri. Tum ædes uotæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius
Maximus dictator uouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, ut is uoueret, cuius maxi-
mum imperium in ciuitate eſſet. Menti ædem Otacilius prætor uouit. Ita rebus diuinis
peractis, tum de bello deque rep. dictator rettulit, quibus quotve legionibus uictori ho-
ſti obuiam eundum eſſe patres cenſerent. Decretum, ut ab Cn. Seruilio conſule exercitum
acciperet. ſcriberet præterea ex ciuibus ſociiſque quantum equitum ac peditum uidere-
tur: cætera omnia ageret faceretque, ut è republica duceret. Fabius duas legiones ſe adie-
cturum ad Seruilianum exercitum dixit. his per magiſtrum equitum ſcriptis, Tibur diem
ad conueniendum edixit. edictoque propoſito, ut quibus oppida caſtellaque immunita
eſſent, in loca tuta commigrarent: ex agris quoque uti demigrarent omnes regionis eius, H
qua iturus Annibal eſſet: tectis prius incenſis, ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia eſ-
ſet: ipſe uia Flaminia profectus obuiam conſuli exercituique, cum ad Tiberim circa Otri-
culum proſpexiſſet agmen, conſulemque cum equitibus ad ſe progredientem, uiatorem
miſit, qui conſuli nunciaret, ut ſine lictoribus ad dictatorem ueniret. Qui cum dicto pa-
ruiſſet, congreſſusque eorum ingentem ſpeciem dictaturæ apud ciues ſociosque, uetuſta-
te iam prope oblitos eius imperij, feciſſet, literæ ab urbe allatæ ſunt, naues onerarias com
meatum ab Oſtia in Hiſpaniam ad exercitum portantes à claſſe Punica circa portum Coſ-
ſanum captas eſſe. Itaque extemplo cõſul Oſtiam proficiſci iuſſus, nauibus quæ ad urbem
Romanam aut Oſtiæ eſſent, completis milite ac naualibus ſocijs, perſequi hoſtiũ claſſem,
ac littora Italiæ tutari. Magna uis hominum conſcripta Romæ erat. Libertini etiam, qui-
bus liberi eſſent, & ætas militaris, in uerba iurauerant. Ex hoc urbano exercitu qui mino- I
res quinque & triginta annis erant, in naueis impoſiti: alii, ut urbi præſiderent, relicti. dicta
tor exercitu conſulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tibur, quò diẽ
ad conueniendum edixerat nouis militibus, uenit: inde Præneſte tranſuerſis tramitibus
in uiam Latinam eſt regreſſus: unde itineribus ſumma cum cura exploratis, ad hoſtem du
cit: nullo loco, niſi quantum neceſſitas cogeret, fortunæ ſe commiſſurus. Quo primum
die haud procul Arpis in conſpectu hoſtium poſuit caſtra, nulla mora facta, quin Pœnus
educeret in aciem, copiamque pugnandi faceret. ſed ubi quieta omnia apud hoſtes, nec
caſtra ullo tumultu mota uidet: increpans quidem uictos tandem Martios animos Ro-
manorum, debellatumque, &. conceſſum eis propalam de uirtute ac gloria eſſe, in caſtra
redijt. cæterum tacita cura animum incenſus, quòd cum duce haudquaquam Flaminio
Sempronioque ſimili, futura ſibi res eſſet: ac tum demum edocti malis Romani pa- K
rem Annibali ducem quæſiſſent: & prudentiam quidem, non uim dictatoris extemplo ti-
muit, conſtantiamque eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo cre-
bro caſtra, populandoque in oculis eius agros ſociorum, cœpit: & modo citato agmine è
conſpectu abibat, modo repente in aliquo flexu uiæ, ſi excipere degreſſum in æquum poſ-
ſet: occultus ſubſiſtebat: Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoſte interuallo,
ut neque omitteret eum, neque congrederetur. caſtris, niſi quantum uſus neceſſario coge-
ret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec paſſim. equitum leuisq. ar-
maturæ ſtatio compoſita inſtructaq. in ſubitos tumultus, & ſuo militi tuta omnia, & infeſta
effuſis hoſtium populatoribus præbebat. neque uniuerſo periculo ſumma rerum commit-
tebatur:

A tebatur:& parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, aſſuefaciebant territum priſtinis cladibus militem, minus iam tandem aut uirtutis, aut for tunæ pœnitere ſuæ. Sed non Annibalem magis infeſtum tam ſanis cõſilijs habebat, quàm magiſtrum equitum, qui nihil aliud, quàm quod non imperabat, moræ ad rempublicam præcipitandam habebat. ferox rapidusque in conſilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalam in uulgus pro cunctatore ſegnem, pro cauto timidum, affingens ui cina uirtutibus uitia, compellabat: premendorumque ſuperiorum arte, quæ peſſima ars ni mis proſperis multorum ſucceſſibus creuit, ſeſe extollebat. Annibal ex Arpinis in Samnium tranſit, Beneuentanum depopulatur agrum, Teleſiam urbem capit: irritat etiam de in duſtria ducem, ſi forte accenſum tot indignitatibus cladibusque ſociorum trahere ad æquum certamen poſſit. Inter multitudinem ſociorum Italici generis, qui ad Traſyme-

B num capti ab Annibale, dimiſſique fuerant, tres Campani equites erant, multis iam tum illecti donis promiſſisque Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nunciantes, ſi in Campaniam exercitum admouiſſet, Capuæ potiendæ copiam fore: cum res maior, quàm auctores, eſſet, dubium Annibalem, alternisque fidentem ad diffidentem, tamẽ ut Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos ut etiam atque etiam promiſſa rebus confirmarent, iuſſosque cum popularibus & aliquibus principum redire ad ſe, dimiſit. ipſe imperat duci, ut ſe in agrum Caſinatem ducat: edoctus à peritis regionum, ſi eum ſaltum occupaſſet, exitum Romano ad opem ferendam ſocijs, interclуſurum. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen, Caſilinum pro Caſino ducem accipere fecit: auerſusq. ab itinere, per Aliſanum, Calatinumque & Galenum agrum, in Campum Stellatem deſcendit. ubi cum montibus fluminibusque clauſam regionem circunſpexiſſet, uocatum

C ducem percontatur, ubi terrarum eſſet. cum is Caſilini eo die manſurum eum dixiſſet: tum demum cognitus eſt error, & Caſinum longe inde alia regione eſſe. uirgisque cæſo duce, & ad reliquorum terrorem in crucem ſublato, caſtris communitis, Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimiſit. Vſque ad aquas Sinueſſanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam, terroremque latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent, fide ſocios dimouit, uidelicet quia iuſto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod unum uinculum fidei eſt, melioribus parere. Vt uero ad Vulturnum flumen caſtra ſunt poſita, exurebaturque amœniſſimus Italiæ ager, uillæque paſſim incendijs fumabant, per iuga Maſſici montis Fabio ducente, prope de integro eſt orta ſeditio, ac duces ſeditionis accenſi quidam. fuerat enim ſilentium per paucos dies: quia cum celerius ſolito ductum agmen fuiſſet,

D feſtinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. ut uero in extrema iuga Maſſici montis uentum eſt, hoſtesque ſub oculis erant, Falerni agri, colonorumque Sinueſſæ tecta urentes, nec ulla erat mentio pugnæ: Spectatúmne huc, inquit Minucius, ad rem fruendam oculis, ſociorum cædes & incendia, uenimus? nec ſi nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet, quos in Sinueſſam colonos patres noſtri miſerunt, ut ab Samnite hoſte tuta hæc ora eſſet, quam nunc non uicinus Samnis urit, ſed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis noſtra cunctatione & ſocordia iam huc progreſſus? Tantum (pro dolor) degeneramus à parentibus noſtris, ut præter quam oram illi Punicas uagari claſſes, dedecus eſſe imperij ſui duxerint: eam nos nunc plenam Numidarum hoſtium, ac Maurorum iam factam uideamus? Qui modo Saguntum oppugnari indignando, non homines tantum, ſed

E fœdera & deos ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti ſpectamus? Fumus ex incendijs uillarum agrorumque in oculos atque ora uenit, ſtrepunt aures clamoribus plorantium ſociorum, ſæpius nos, quàm deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per æſtiuos ſaltus, deuiosque calles exercitum ducimus, conditi nubibus, ſiluisque? Si hoc modo peragrando cacumina ſaltusque Furius recipere à Gallis urbem uoluiſſet, quo hic nouus Camillus nobis dictator unicus in rebus affectis quæſitus; Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma eſſet: quam uereor, ne ſic cunctantibus nobis, Annibali ac Pœnis toties ſeruauerint maiores noſtri. Sed uir, ac uere Romanus, quo die dictatorem eum ex auctoritate patrum iuſſuq. populi dictum, Veios allatus eſt nuncius: cum eſſet ſatis altum Ianiculum, ubi ſedens ſpectaret hoſtem,

deſcendit in æquum: atque illo ipſo die media in urbe, qua nunc buſta Gallica ſunt, & po F
ſtero die citra Gabios, cecidit Gallorum legiones. Quid poſt multos annos, cum ad fur-
cas Caudinas ab Samnite hoſte ſub iugum miſſi ſumus? utrum tandem L. Papirius Cur-
ſor iuga Samnij perluſtrando, an Luceriam premendo, obſidendoque, & laceſſendo ui-
ctorem hoſtem, depulſum ab Romanis ceruicibus iugum ſuperbo Samniti impoſuit? Mo
do conſuli Lutatio quæ alia res, quàm celeritas, uictoriam dedit? quòd poſtero die, quàm
hoſtem uidit, claſſem grauem commeatibus, impeditam ſuo ipſam inſtrumento atque ap
paratu, oppreſſit. ſtultitia eſt, ſedendo aut uotis debellari credere poſſe: armari copias o-
portet, deducendas in æquum, ut uir cum uiro congrediaris. Audendo agendoq́. res Ro-
mana creuit, non his ſenſibus, conſilijsúe, quæ timidi cauta uocant. Hæc uelut concionan
ti Minucio circumfundebatur tribunorum equitumq́. Romanorum multitudo, & ad au-
res quoque militum dicta ferocia uoluebantur: ac ſi militaris ſuffragij res eſſet, haud du- G
bie ferebant, Minucium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in ſuos, haud minus quàm
in hoſtes, intentus, prius ab alijs inuictum animum præſtans, quanquam probe ſcit, non in
caſtris modo ſuis, ſed iam etiam Romæ ſuam cunctationem infamem eſſe, obſtinatus ta-
men eodem conſiliorum tenore æſtatis reliquum extraxit: ut Annibal deſtitutus ab ſpe
ſumma appetiti certaminis, iam hibernis locum circumſpectaret: quia ea regio præſentis
erat copiæ, non perpetuæ, arbuſta uineæque, & conſita omnia magis amœnis quàm neceſ-
ſarijs fructibus. Hac per exploratores relata fama Fabio. cum ſatis ſciret per eaſdem an-
guſtias, quibus intrauerat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Caſilinum
occupat modicis præſidijs: quæ urbs Vulturno flumine dirempta, Falernum à Campano
agro diuidit: ipſe iugis ijſdem exercitum reducit, miſſo exploratum cum CCCC equiti-
bus ſociorum L. Hoſtilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium ſæpe ferociter con H
cionantem magiſtrum equitum, progreſſus primo exploratoris modo, ut ex tuto ſpecula-
retur hoſtem, ubi uagos paſſim per uicos Numidas uidit, per occaſionem etiam paucos oc
cidit, extemplo occupatus certamine eſt animus, exciderunt q́. præcepta dictatoris: qui,
quàm tuto poſſet, progreſſum, prius recipere ſeſe iuſſerat, quàm in conſpectum hoſtium
ueniret. Numidæ alij atque alij occurſantes, refugientesque, ad caſtra prope ipſum cum
fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem ſumma eque
ſtris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quàm ad coniectum teli ueniret,
auertiſſet hoſtem: quinque millia ferme continenti curſu ſecutus eſt fugientes. Manci-
nus, poſtquam nec hoſtem deſiſtere ſequi, nec ſpem uidit effugiendi eſſe, cohortatus ſuos,
in prælium redijt, omni parte uirium impar. itaque ipſe, & delecti equitum circumuenti
occiduntur. cæteri effuſo rurſus curſu Cales primum, inde prope inuijs callibus ad dicta- I
torem perfugerunt. Eo forte die Minucius ſe coniunxerat Fabio, miſſus ad firmandum
præſidio ſaltum, qui ſuper Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immuni-
to Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum poſſet. Coniunctis exercitibus
dictator ac magiſter equitum caſtra in uiam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo in
de millia hoſtes aberant. Poſtero die Pœni quod uiæ inter bina caſtra erat, agmine com-
pleuere. Cum Romani ſub ipſo conſtitiſſent uallo, haud dubie æquiore loco, ſucceſſit ta
men Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad laceſſendum hoſtem carptim, & procurſan
do, recipiendoq́. ſeſe, pugnauere. Reſtitit ſuo loco Romana acies. lenta pugna, & ex di-
ctatoris magis, quàm Annibalis, fuit uoluntate. CC ab Romanis, DCCC hoſtium ceci-
dere. Incluſus inde uideri Annibal, & ad Caſilinum obſeſſus: cum Capua, & Samnium,
& tantum ab tergo diuitum ſociorum Romanis commeatus ſubueheret: Pœnus contra in K
tra Formiana ſaxa, ac Literni arenas, ſtagnaq́. perhorrida ſitu, hibernaturus eſſet. Nec An
nibalem fefellit, ſuis ſe artibus peti. itaque cum per Caſilinum euadere non poſſet, peten-
diq́. montes, & iugum Calliculæ ſuperandum eſſet: nec ubi Romanus incluſum uallibus
agmen aggrederetur, ludibrium oculorum ſpecie terribile ad fruſtrandum hoſtem com-
mentus, principio noctis furtim ſuccedere ad montes ſtatuit. fallacis conſilij talis appara-
tus fuit. Faces undique ex agris collectæ, faſcesq́. uirgarum, atque arida ſarmenta præli-
gantur cornibus boū: quos domitos, indomitosq́. multos inter cæteram agreſtem prædā
agebat. ad duo millia ferme boū effecta: Aſdrubaliq́. negotiū datum, ut primis tenebris
noctis id armentum accenſis cornibus ad monteis ageret, maxime, ſi poſſet, ſaltu ab hoſte
inſeſſo.

A inſeſſo. Primis tenebris ſilentio mota caſtra, boues aliquanto ante ſigna acti. ubi ad ra-
dices montium, uiasque anguſtas uentum eſt, ſignum extemplo datur, ut accenſis corni
bus armenta in aduerſos concitentur monteis. & metus ipſe relucentis flammæ ex capite,
calorque iam ad uiuum, ad imaque cornuum adueniens, uelut ſtimulatos furore agebat
boues. quo repente diſcurſu haud ſecus quàm ſiluis montibusque accenſis, omnia circum
uirgulta ardere: capitumque inquieratio excitans flammam, hominum paſſim diſcurren-
tium ſpeciem præbebat. Qui ad tranſitus ſaltus inſidendos locati erant, ubi in ſummis
montibus, ac ſuper ſe quoſdam ignes conſpexerunt, circumuentos ſe eſſe rati, præſidio
exceſſere: quà ingens emicabat flamma, uelut tutiſſimum iter petentes ſumma montium
iuga. tum in quoſdam boues palantes à ſuis gregibus inciderunt: & primo cum procul
cernerent, ueluti flammas ſpirantium miraculo attoniti conſtiterunt. deinde ut humana
B apparuit fraus, tum uero inſidias rati eſſe, cum multo maximoque ſtrepitu concitant ſe in
fugam, leuique armaturæ hoſtium incurrere. cæterum nox æquato timore neutros pu-
gnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per ſaltum, &
quibuſdam in ipſo ſaltu hoſtium oppreſſis, in agro Alifano poſuit caſtra. Hunc tumultum
ſenſit Fabius: cæterum & inſidias eſſe ratus, & ab nocturno utique abhorrens certamine,
ſuos munimentis tenuit. Luce prima ſub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab
ſuis leuem armaturam facile (etenim numero aliquantum præſtabant) Romani ſuperaſ-
ſent, niſi Hiſpanorum cohors ad idipſum remiſſa ab Annibale, perueniſſet. ea aſſuetior
montibus, & ad concurſandum inter ſaxa rupesque aptior ac leuior, cum uelocitate cor-
porum, tum armorum habitu, campeſtrem hoſtem grauem armis, ſtatariumque, pugnæ
genere facile eluſit. Ita haudquaquam pari certamine digreſſi, Hiſpani fere omnes inco
C lumes, Romani aliquot ſuis amiſſis, in caſtra contenderunt. Fabius quoque mouit ca-
ſtra: tranſgreſſusque ſaltum ſuper Alifas loco alto ac munito conſedit. Tum per Sam-
nium Romam petere ſimulans Annibal, uſque in Pelignos populabundus rediit. Fabius
mediis inter hoſtium agmen urbemque Romam iugis ducebat, nec abſiſtens, nec congre-
diens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroque Apuliam repetens, Gerionem peruenit,
urbem metu, quia collapſa ruinis pars mœnium erat, ab ſuis deſertam. Dictator in Lari-
nate agro caſtra communiit. inde ſacrorum cauſa Romam reuocatus, non imperio mo-
do, ſed conſilio etiam, ac prope precibus agens cum magiſtro equitum, ut plus conſilio,
quàm fortunæ confidat: & ſe potius ducem, quam Sempronium Flaminiumque imite-
tur. ne nihil actum cenſeret, exacta prope æſtate per ludificationem hoſtis: medicos quo
que plus interdum quiete, quàm mouendo atque agendo, proficere. haud paruam rem eſ-
D ſe, ab toties uictore hoſte uinci deſiſſe, & ab continuis cladibus reſpiraſſe. Hæc nequic-
quam præmonito magiſtro equitum, Romam eſt profectus. Principio æſtatis qua hæc
gerebantur, in Hiſpania quoque terra marique pugnari cœptum eſt. Aſdrubal ad eum
nauium numerum, quem à fratre inſtructum, paratumque acceperat, decem adiecit. qua
draginta nauium claſſem Himilconi tradidit, atque ita Carthagine profectus, nauibus
prope terram exercitum in litore ducebat, paratus confligere, quacunque parte copia-
rum hoſtis occurriſſet. Cn. Scipioni, poſtquam mouiſſe ex hibernis hoſtem audiuit, pri-
mo idem conſilii fuit: deinde minus terra, propter ingentem famam nouorum auxilio-
rum, occurrere auſus, delecto milite in naues impoſito, quinque & triginta nauium claſſe
ire obuiam hoſti pergit. Altero ab Tarracone die ad ſtationem X millia paſſuum diſtan-
tem ab oſtio Iberi amnis peruenit. inde duæ Maſſilienſium ſpeculatoriæ præmiſſæ retule-
E runt, claſſem Punicam ſtare in oſtio fluminis, caſtraque in ripa poſita. Itaque ut improui-
dos incautosque uniuerſo ſimul effuſo terrore opprimeret, ſublatis anchoris ad hoſtem
uadit. Multas & locis altis poſitas turreis Hiſpania habet, quibus & ſpeculis, & propu-
gnaculis aduerſus latrones utuntur. Inde primo conſpectis hoſtium nauibus, datum ſi-
gnum Aſdrubali eſt: tumultusque prius in terra & caſtris, quàm ad mare & ad naues eſt
ortus, nondum aut pulſu remorum, ſtrepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus
claſſem promontoriis: cum repente eques alius ſuper alium ab Aſdrubale miſſus, uagos
in litore, quietosque in tentoriis ſuis: nihil minus, quàm hoſtem aut prælium, eo die expe
ctantes conſcendere naues propere, atque arma capere iubet. claſſem Romanam iam
haud procul à portu eſſe. Hæc equites dimiſſi paſſim imperabant. mox Aſdrubal ipſe
cum

cum omni exercitu aderat: uarioq́. omnia tumultu ſtrepunt, ruentibus in naues ſimul re- F
migibus militibusq́ue, ſugientium magis è terra, quàm in pugnam euntium, modo. Vix-
dum omnes conſcenderant, cum alij reſolutis oris anchoram uellunt: alij, ne quid teneat,
anchoralia incidunt: raptimq́. omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica mi-
niſteria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur.
Et iam Romanus non propinquabat modo, ſed direxerat etiam in pugnam naues. itaque
non ab hoſte & prœlio magis Pœni, quàm ſuomet ipſi tumultu, turbabantur: & tentata ue
rius pugna, quàm inita, in fugam auerterunt claſſem. & cum auerſi, ac diuerſo late agmi-
ne à tam multis ſimul uenientibus haud ſane impenetrabiles eſſent, in litus paſſim naues
egerunt: atque alij uadis, alij ſicco litore excepti, partim armati, partim inermes ad inſtru-
ctam per litus aciem ſuorum perfugere. Duæ tamen primo occurſu captæ erant Punicæ
naues, quatuor ſuppreſſæ. Romani, quanquam terra hoſtium erat, armatamq́. aciem toto G
prætentam in litore cernebant, haud cunctanter tamen inſecuti trepidam hoſtium claſ-
ſem, naueis omnes, quæ non aut perſregerant proras litori illiſas, aut carinas fixerant ua-
dis, religatas puppibus in altum extraxere, ad V & XX naues ex XXX cepere. Neque id
pulcherrimum eius uictoriæ fuit, ſed quòd una leui pugna toto eius oræ mari potiti erant.
Itaque ad Honoſcam claſſe prouecti, exſcenſu è nauibus in terram facto, cum urbem ui
cepiſſent, captamq́. diripuiſſent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa
depopulati, poſtremo tecta quoque iuncta muro, portisq́. incenderunt. Inde iam præda
grauis ad Longunticam peruenit claſſis: ubi uis magna ſparti fuit, ad rem nauticam con-
geſta ab Aſdrubale. quod ſatis in uſum fuit, ſublato, cæterum omne incenſum eſt. Nec
continentis modo proiectas oras præteruecta, ſed in Ebuſum inſulam tranſmiſſum. ubi
urbe, quæ caput inſulæ eſt, biduum nequicquam ſummo labore oppugnata, ubi in ſpem H
irritam fruſtra teri tempus animaduerſum eſt, ad populationem agri uerſi, direptis aliquot
incenſisq́. uicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues ſeſe recepiſſent;
ex Balearibus inſulis legati pacem petentes ad Scipionem uenerunt. Inde flexa retro claſ-
ſis, reditumq́. in citeriora prouinciæ: quò omnium populorum qui Iberum incolunt, mul
torum & ultimæ Hiſpaniæ legati concurrerunt. Sed qui uere ditionis imperijq́. Romani
facti ſunt obſidibus datis, populi amplius fuerunt centumuiginti. Igitur terreſtribus quo-
que copijs ſatis fidens Romanus, uſque ad ſaltum Caſtulonenſem eſt progreſſus. Aſdru-
bal in Luſitaniam, ac propius Oceanum conceſſit. Quietum inde fore uidebatur reliquũ
æſtatis tempus, fuiſſetq́. prope per Pœnum hoſtem: ſed præterquam quòd ipſorum Hiſpa
norum inquieta, auidaq́. in nouas res ſunt ingenia, Mandonius, uir nobilis, qui antea Iler-
getum regulus fuerat, poſtquam Romani ab ſaltu receſſere ad maritimam oram, concitis I
popularibus, in agrum pacatum Romanorum ſociorum ad populandum uenit. Aduer-
ſus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione miſſis, leui certamine ut tumul-
tuariam manum fudere, multis occiſis, quibuſdam captis, magnaq́. parte armis exuta.
Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Aſdrubalem cis Iberum ad ſocios tutandos
retraxit. caſtra Punica in agro Ilercaonenſium, caſtra Romana ad nouam claſſem erant,
cum fama repens alio uertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis ſuæ legatos obſi-
desq́. dederant Romanis, nuncio miſſo à Scipione exciti arma capiunt, prouinciamq́. Car
thaginienſium ualido exercitu inuadunt: tria oppida ui expugnant. inde cum ipſo Aſdru-
bale duobus prælijs egregie pugnantes, XV millia hoſtium occiderunt, quatuor millia
cum multis militaribus ſignis capiunt. Hoc ſtatu rerum in Hiſpania, P. Scipio in prouin-
ciam uenit, prorogato poſt conſulatum imperio, ab ſenatu miſſus cum XXX longis naui- K
bus, & octo millibus militum, magnoq́. commeatu aduecto. Ea claſſis ingens agmine
onerariarum procul uiſa cum magna lætitia ciuium ſociorumq́ue, portum Tarraconis ex
alto tenuit. ibi milite expoſito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi
animo conſilioq́. gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginienſibus Celtiberico bel
lo, haud cunctanter Iberum tranſgrediuntur: nec ullo uiſo hoſte, Saguntum pergunt ire,
quòd ibi obſides totius Hiſpaniæ cuſtodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in ar-
ce cuſtodiri præſidio. Id unum pignus inclinatos ad Romanam ſocietatem omnium Hi-
ſpaniæ populorum animos morabatur, ne ſanguine liberorum ſuorum culpa defectionis
lueretur. Eo uinculo Hiſpaniam uir unus ſolerti magis quàm fideli conſilio exoluit. Acc

A dux erat Sagunti nobilis Hiſpanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraque ſunt barbaro
rum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugam ſine magnæ rei prodi-
tione uenientem ad hoſtes, nihil aliud quàm unum uile atque infame corpus eſſe ratus, id
agebat, ut quammaximum emolumentum nouis ſocijs eſſet. circumſpectis igitur omni-
bus quæ fortuna poteſtatis eius poterat facere, obſidibus potiſſimum tradendis animum
adiecit: eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hiſpaniæ ami-
citiam. Sed cum iniuſſu Boſtaris præfecti ſatis ſciret nihil obſidum cuſtodes facturos eſ-
ſe, Boſtarem ipſum aggreditur. Caſtra extra urbem in ipſo litore habebat Boſtar, ut adi-
tum ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in ſecretum abductum, uelut ignorantem,
monet, in quo ſtatu ſit res. Metum continuiſſe ad eam diem Hiſpanorum animos, quia
procul Romani abeſſent: nunc cis Iberum caſtra Romana eſſe, arcem tutam, perfugiumq́.
B nouas uolentibus res. itaque quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos eſ
ſe. Miranti Boſtari, percontantiq́ue, quodnam id ſubitum tantæ rei donum poſſit eſſe, Ob-
ſides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ci
uitatibus eſt ſuis, & publice populis gratum erit. Vult ſibi quiſque credi, & habita fides
ipſam plerunque obligat fidem. Miniſterium reſtituendorum domos obſidum, mihimet
depoſco ipſe, ut opera quoque impenſa conſilium adiuuem meum, & rei ſuapte natura gra
tæ, quantam inſuper gratiam poſſim, adijciam. Homini non ad cætera Punica ingenia cal
lido ut perſuaſit, nocte clam progreſſus ad hoſtium ſtationes, conuentis quibuſdam auxi-
liaribus Hiſpanis, & ab ijs ad Scipionem perductus, quid afferret, expromit. Fide acce-
pta dataque, ac loco & tempore conſtituto ad obſides tradendos, Saguntum redit. diem
inſequentem abſumpſit cum Boſtare mandatis ad rem agendam accipiendis. dimiſſus,
C cum ſe nocte iturum, ut cuſtodias hoſtium falleret, conſtituiſſet, ad compoſitam cum ijs ho
ram excitat is cuſtodibus puerorum profectus, ueluti ignarus, in præparatas ſua fraude inſi
dias ducit. In caſtra Romana perducti, cætera omnia de reddendis obſidibus, ſicut cum
Boſtare conſtitutum erat, acta per eundem ordinem, quaſi Carthaginienſium nomine ſic
agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quàm quanta futura Car-
thaginienſium fuerat. illos enim graues ſuperbosq́. in rebus ſecundis expertos, fortuna
& timor mitigaſſe uideri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re cle-
menti liberaliq́. initium fecerat: & Acedux, uir prudens, haud fruſtra uidebatur ſocios
mutaſſe. Itaque ingenti conſenſu ad defectionem omnes ſpectare: armaq́. extemplo mo-
ta forent, ni hiems quæ Romanos quoque & Carthaginienſes concedere in tecta coegit,
interueniſſet. Hæc in Hiſpania quoque ſecunda æſtate Punici belli geſta, cum in Italia
D paululum interualli cladibus Romanis ſolers cunctatio Fabij feciſſet: quæ ut Annibalem
non mediocri ſolicitum cura habebat, tandem eum militiæ magiſtrum delegiſſe Romanos
cernentem, qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues ar-
matos pariter togatosq́ue, utique poſtquam abſente eo, temeritate magiſtri equitum, læ-
to, ut uerius dixerim, quàm proſpero, euentu pugnatum fuerat. Acceſſerant duæ res ad
augendam inuidiam dictatoris. una, fraude ac dolo Annibalis: quòd cum à perfugis ei
monſtratus ager dictatoris eſſet, omnibus circa ſolo æquatis, ab uno eo ferrum, ignemq́ue,
& uim omnem hoſtium abſtineri iuſſit, ut occulti alicuius pacti ea merces uideri poſſet. al
tera ipſius facto, primo forſitan dubio, quia non expectata in eo ſenatus auctoritas eſt: ad
extremum haud ambigue in maximam laudem uerſo, in permutandis captiuis: quòd, ſicut
primo Punico bello factum erat, conuenerat inter duces Romanos, Pœnumq́ue, ut quæ
E pars plus reciperet, quàm daret, argenti pondo bina & ſelibras in militem præſtaret.
CCXLVII cum plures Romanus quàm Pœnus recepiſſet, argentumq́. pro eis debitum,
ſæpe iactata in ſenatu re, quoniam non conſuluiſſet patres, tardius rogaretur: inuiolatum
ab hoſte agrum miſſo Romam filio uendidit, fidemq́. publicam impendio priuato exoluit.
Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius urbis captæ atque incenſæ ab ſe uſum horreorum
pauca reliquerat tecta, ſtatiua habebat. inde frumentatum duas exercitus partes mitte-
bat: cum tertia ipſe expedita in ſtatione erat, ſimul caſtris præſidio, & circumſpectans nec
unde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat.
præerat Minucius magiſter equitum, profecto, ſicut ante dictum eſt, ad urbem dictatore.
Cæterum caſtra, quæ in monte alto ac tuto loco poſita fuerant, iam in planum deferun-
tur;

tur: agitabanturq́. pro ingenio ducis conſilia callidiora, ut impetus aut in frumentatores F
palantes, aut in caſtra relicta, cum leui manu præſidioq́. fieret. Nec Annibalem fefellit,
cum duce mutatam eſſe belli rationem, & ferocius, quàm conſultius, rem hoſtes geſturos.
Ipſe autem (quod minime quis crederet) cum hoſtis propius eſſet, tertiam partem mili-
tum frumentatum, duabus in caſtris retentis, dimiſit: deinde caſtra ipſa propius hoſtem
mouit, duo ferme à Gerione millia, in tumultum hoſti conſpectum: ut intentum ſciret eſſe
ad frumentatores, ſiqua uis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipſis imminens Roma
norum caſtris tumulus apparuit: ad quem capiendum ſi luce palam iretur, quia haud du-
bie hoſtibus breuiore uia præuentus eſſet, nocte clam miſſi Numidæ ceperunt. quos te-
nenteis locum contempta paucitate Romani poſtero die cum eieciſſent, ipſi eo transfe-
runt caſtra. Tum itaque ut exiguum ſpatij uallum à uallo aberat, & id ipſum totum pro-
pe compleuerat Romana acies, ſimul & per auerſa caſtra à caſtris Annibalis equitatus cū G
leui armatura emiſſus in frumentatores late cædem fugamq́. hoſtium palatorum fecit: nec
acie certare Annibal auſus: quia tanta paucitate uix caſtra, ſi oppugnarentur, tutari pote-
rat. iamq́. artibus Fabij pars exercitus aberat, iam ferme ſedendo & cunctando bellum
gerebat, receperatq́. ſuos in priora caſtra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iuſta quo-
que acie, & collatis ſignis dimicatum, quidam auctores ſunt. primo concurſu Pœnum uſ-
que ad caſtra fuſum, inde eruptione facta repente uerſum terrorem in Romanos: Nume-
rij Decimij Samnitis deinde interuentu prælium reſtitutum. hunc principem genere ac
diuitijs non Bouiani modo, unde erat, ſed toto Samnio, iuſſu dictatoris octo millia pedi-
tum, & equites ducentos adducentem in caſtra, ab tergo cum apparuiſſet Annibali, ſpem
parti utrique præbuiſſe noui ſubſidij: tumq́. Fabio ab Roma ueniente, Annibalem inſidia
rum quoque aliquid timentem recepiſſe ſuos: Romanum inſecutum adiuuante Samnite H
duo caſtella eo die expugnaſſe: ſex millia hoſtium cæſa, quinque admodum Romanorum.
tamen in tam pari prope clade famam egregiæ uictoriæ cum uanioribus literis magiſtri
equitum Romam perlatam. De his rebus perſæpe & in ſenatu & in concione actum eſt.
Cum læta ciuitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet, &, ut uera omnia eſ-
ſent, ſecunda ſe magis, quàm aduerſa, timere diceret: tum M. Metilius tribunus plebis id
enimuero ferendum eſſe negat, non præſentem ſolum dictatorem obſtitiſſe rei bene ge-
rendæ, ſed abſentem etiam geſtæ obſtare: & in ducendo bello ſedulo tempus terere, quo
diutius in magiſtratu ſit, ſolusq́. & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe conſu-
lum alterum in acie cecidiſſe, alterum, ſpecie claſſis Punicæ perſequendæ, procul ab Italia
ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempo-
re prouincia prætore egeat. M. Minucium magiſtrum equitum, ne hoſtem uideret, ne quid I
rei bellicæ gereret, prope in cuſtodia habitum. Itaque Hercule, non Samnium modo, quo
iam tanquam trans Iberum agro Pœnis conceſſum ſit, & Campanum Calenumq́ue, & Fa
lernum agrum peruaſtatos eſſe, ſedente Caſilini dictatore, & legionibus populi Romani
agrum ſuum tutante, uerum etiam exercitum cupientem pugnare, & magiſtrum equitum,
clauſos prope intra uallum retentos, tanquam hoſtibus captiuis arma adempta. tandem
ut abſceſſerit inde dictator, ut obſidione liberatos, extra uallum egreſſos, fudiſſe ac fugaſ-
ſe hoſteis. Quas ob res, ſi antiquus animus plebi Romanæ eſſet, audacter ſe laturum fuiſſe
de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquan
do magiſtri equitum & dictatoris iure: nec tamen, ne ita quidem, prius dimittendum ad
exercitum Q. Fabium, quàm conſulem in locum C. Flaminij ſuffeciſſet. Dictator con-
cionibus ſe abſtinuit, in actione minime popularis. ne in ſenatu quidem ſatis æquis auri- K
bus audiebatur, tunc cum hoſtem uerbis extolleret, bienniiq́. clades per temeritatem at-
que inſcitiam ducum acceptas referret: magiſtroq́. equitum, quòd contra edictum ſuum
pugnaſſet, rationem diceret reddendam eſſe. ſi penes ſe ſumma imperij conſilijq́. ſit, pro-
pediem effecturum, ut ſciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti
eſſe: mentem, rationemq́. dominari. ſe ſæuo tempore, & ſine ignominia ſeruaſſe exerci-
tum, quam multa millia hoſtium occidiſſe, ducere maiorem gloriam eſſe. Huius generis
orationibus fruſtra habitis, & conſule creato M. Atilio Regulo, ne præſens de iure impe-
rij dimicaret, pridie quàm rogationis ferendæ dies adeſſet, nocte ad exercitum abijt. Lu-
ce orta, cum plebis concilium eſſet, magis tacita inuidia dictatoris, fauorq́. magiſtri equi-

A tum animos uerſabat, quàm ſatis audebant homines ad ſuadendum quod uulgo place-
bat,prodire: & fauore ſuperante,auctoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus eſt
ſuaſor legis,C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili ſolum,
ſed etiam ſordido ortus, patrem lanium fuiſſe ferunt, ipſum inſtitorem mercis, filioq́ue
hoc ipſo in ſeruili eius artis miniſterio uſum. Is iuuenis ubi ex eo genere quæſtus pecu-
nia à patre relicta, animum ad ſpem liberalioris fortunæ adiecit, togaq́ue & forum pla-
cuere, proclamando pro ſordidis hominibus cauſisq́ue aduerſus rem & famam bono-
rum, primum in notitiam populi,deinde ad honorem peruenit. quæſtura quoque,& dua
bus ædilitatibus, plebeia & curuli, poſtremo & prætura perfunctus, iam ad conſulatus
ſpem cum attolleret animos, haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatoria
inuidia petijt: ſicq́ue plebis unus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quiq́ue Ro-
B mæ,quiq́ue in exercitu erant,æqui atque iniqui,præter ipſum dictatorem, in contumeliã
eius latam acceperunt. ipſe, qua grauitate animi criminantes ſe ad multitudinem inimi-
cos tulerat, eadem & populi in ſe ſæuientis iniuriam tulit: acceptisq́ue in ipſo itinere lite
ris ſenatus conſulti de æquato imperio, ſatis fidens haudquaquam cum imperij iure ar-
tem imperandi æquatam,cumq́ue inuicto à ciuibus hoſtibusque animo ad exercitum re-
dijt. Minucius uero,cum iam ante uix tolerabilis fuiſſet, ſecundis rebus, ac fauore uul-
gi: tum utique immodice immodeſteq́ue non Annibale magis uicto ab ſe, quàm Fabio,
gloriari. Illum in rebus aſperis unicum ac parem ducem quæſitum Annibali, maiorem
minori,dictatorem magiſtro equitum,quod nulla memoria habeat annalium, iuſſu popu-
li æquatum in eadem ciuitate,in qua magiſtri equitum uirgas ac ſecures dictatoris treme
re atque horrere ſoliti ſunt. in tantum ſuam felicitatem uirtutemq́ue enituiſſe. ergo ſecu
C turum ſe fortunam ſuam,ſi dictatoris cunctatio in ſegnitie deorum hominumq́ue iudicio
damnata perſtaret. Itaque quo die primum congreſſus eſt cum Fabio ſtatuendum om-
nium primum ait eſſe, quemadmodum imperio adæquato utantur. ſe optimum ducere,
aut diebus alternis,aut,ſi maiora interualla placerent,partitis temporibus, alternis ſum-
mum ius imperiumq́. eſſe,ut par hoſti non ſolum conſilio, ſed uiribus etiam eſſet, ſi quam
occaſionem rei gerendæ habuiſſet. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim for-
tunam habituram,quæcunque temeritas collegæ habuiſſet. ſibi communicatum cum illo,
non ademptum imperium eſſe. itaque ſe nunquam uolentem parte qua poſſet, rerum cõ-
ſilio gerendarum,ceſſurum:nec ſe tempora aut dies imperij cum eo, ſed exercitus diuiſu-
rum:ſuisq́ue conſilijs, quoniam omnia non liceret,quæ poſſet,ſeruaturum. Ita obtinuit,ut
legiones,ſicut conſulibus mos eſſet,inter ſe diuiderent. prima & quarta Minucio, ſecun-
D da & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero,ſociumq́ue & Latini nominis au
xilia diuiſerunt. caſtris ſe quoque ſeparari magiſter equitum uoluit. Duplex inde Anni-
bali gaudium fuit: (neque enim quicquam eorum quæ apud hoſtes agerentur, eum falle-
bat,& perfugis multa indicantibus,& per ſuos explorantem) nam & liberam Minucii te-
meritatem ſe ſuo modo capturum,& ſolertiæ Fabij dimidium uirium deceſſiſſe. Tumu-
lus erat inter caſtra Minucij, & Pœnorum,quem qui occupaſſet, haud dubie iniquiorem
erat hoſti locum facturus. eum non tam capere ſine certamine uolebat Annibal, quan-
quam id operæprecium erat,quàm cauſam certaminis cum Minucio, quem ſemper occur
ſurum ad obſiſtendum ſatis ſciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima ſpecie
inutilis inſidiatori,quia non modo ſiluestre quicquam, ſed ne uepribus quidem ueſtitum
habebat:re ipſa natus tegendis inſidijs eo magis,quòd in nuda ualle nulla talis fraus time-
E ri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos poſ-
ſent capere. In has latebras,quot quenque locum apte inſidere poterant, quinque mil-
lia conduntur peditum equitumq́ue. necubi tamen aut motus alicuius temere egreſſi, aut
fulgor armorum fraudem in ualle tam aperta detegeret, miſſis paucis prima luce ad ca-
piendum quem ante diximus tumulum,auertit oculos hoſtium. Primo ſtatim conſpectu
contempta paucitas; ac ſibi quiſque depoſcere pellendos inde hoſteis. ad locum capien-
dum dux ipſe inter ſtolidiſſimos ferociſſimosq́ue ad arma uocat, & uanis animis & minis
increpat hoſtem. Principio leuem armaturam dimittit, deinde conferto agmine mittit
equites: poſtremo,cum hoſtibus quoque ſubſidia mitti uideret, inſtructis legionibus pro-
cedit. Et Annibal laborantibus ſuis alia atque alia,creſcente certamine, mittens auxilia
peditum

peditum equitumque, iam iuſtam expleuerat aciem, ac totis utrinque uiribus certabatur. F
Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco ſuccedens tumulum,
pulſa detruſaq. terrorem in ſuccedentem intulit equitem, & ad ſigna legionum refugit.
peditum acies inter perculſos impauida ſola erat, uidebaturque, ſi iuſta aut ſi recta pugna
eſſet, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat proſpere ante paucos dies
res geſta. ſed exorti repente inſidiatores, cum tumultum terroremq. in latera utrinque,
ab tergoq. incurſantes fecerunt, ut neque animus ad pugnam, neque ad fugam ſpes cui-
quam ſupereſſet. Tunc Fabius primo clamore pauentũ audito, dein conſpecta, procul tur
bata acie: Ita eſt, inquit, non celerius, quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fa-
bio æquatus imperio, Annibalem & uirtute & fortuna ſuperiorem uidet. ſed aliud iurgan
di ſuccenſendiq. tempus erit: nunc ſigna extra uallum proferte. uictoriam hoſti extor-
queamus, confeſſionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæſis alijs, alijs circunſpe- G
ctantibus fugam, Fabiana ſe acies repente, uelut cœlo demiſſa, ad auxilium oſtendit. ita-
que priuſquam ad coniectum teli ueniret, aut manum confereret, & ſuos à fuga effuſa, & à
feroci pugna hoſteis continuit. Qui ſolutis ordinibus uage diſſipati erant, undique con-
fugerunt ad integram aciem. qui plures ſimul terga dederant, conuerſi in hoſtem, uoluen-
teſq. orbem, nunc ſenſim referre pedem, nunc conglobati reſtare. ac iam prope una acies
facta erat uicti atque integri exercitus, inferebantq. ſigna in hoſtem, cum Pœnus receptui
cecinit, palam ferente Annibale, ab ſe Minucium, ſe à Fabio uictum. Ita per uariam for-
tunam diei maiore parte exacta, cum in caſtra reditum eſſet, Minucius conuocatis militi-
bus: Sæpe ego, inquit, audiui, milites, eum primum eſſe uirum, qui ipſe conſulat, quid in rẽ
ſit: ſecundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit
eum extremi ingenij eſſe. Nobis quoniam prima animi ingenijq. negata ſors eſt, ſecun- H
dam ac mediam teneamus: & cum imperare diſcimus, parere prudenti in animum induca
mus. caſtra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius ſigna cum tulerimus: ubi ego eum
parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maieſtate eius dignum eſt: uos mi
lites eos, quorum uos modo arma dextraq. texerunt. patronos ſalutabitis: &, ſi nihil aliud
gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur in-
de, ut colligantur uaſa. profecti agmine incedentes ad dictatoris caſtra, in admirationem
& ipſum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt conſtituta ſunt ante tribunal ſigna:
progreſſus ante alios magiſter equitum, cum patrem Fabium appellaſſet, circumfuſoſq.
militum eius totum agmen patronos conſalutaſſet: parentibus, inquit, meis, dictator, qui-
bus te modo nomine, quo fando poſſum, æquaui, uitam tantum debeo: tibi cum meam ſa
lutem, tum omnium horum. itaque plebiſcitum, quo oneratus magis, quàm honoratus I
ſum, primus antiquo, abrogoque: &, quod tibi mihique, quod meo exercitui tuoque,
conſeruato ac conſeruatori ſit felix, ſub imperium auſpiciumq. tuum redeo, & ſigna hæc
legioneſq. reſtituo. tu quæſo placatus, me magiſtrum equitum, hos ordinibus ſuis quen-
que teneri iubeas. Tum deſtræ interiunctæ: militeſq. concione dimiſſa à notis ignotiſq.
benigne atque hoſpitaliter inuitati: lætuſq. dies ex admodum triſti paulo ante ac prope
execrabili factus. Romæ, ut eſt perlata fama rei geſtæ, dein literis non magis ipſorum im-
peratorum, quàm uulgo militum ex utroque exercitu affirmata, pro ſe quiſque Maximum
laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem hoſteſq. Pœnos erat: actum de-
mum ſentire, cum Romanis, atque in Italia bellum eſſe: nam biennio ante adeo & duces
Romanos, & milites ſpreuerant, ut uix cum eadem gente bellum eſſe crederent, cuius ter-
ribilem eam famam à patribus accepiſſent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixiſ- K
ſe ferunt, tandem eam nubem, quæ ſederet in iugis montium, ſolicitatam procella imbrẽ
dediſſe. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus conſul cum claſſe nauium
circumuectus Sardiniæ & Corſicæ oram, & obſidibus utrinque acceptis in Africam tran-
ſmiſit: & prius quàm in continentem deſcenſiones faceret, Meninge inſula uaſtata, & ab
incolentibus circa eam, ne & ipſorum ureretur diripereturq. ager, decem talentis argenti
acceptis, ad litora Africæ acceſſit, copiaſq. expoſuit. Inde ad populandum agrum ducti
milites, naualeſq. ſocij iuxta effuſi, ac ſi inſulas cultorum egenteis prædarentur. itaque in
inſidias temere illati, cum à ſequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur,
cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulſi ſunt. Ad mille hominum, cum

his

A his Sempronio Blæſo quæſtore amiſſo, claſſis à litoribus hoſtium plenis trepide ſoluta in
Siciliam curſum tenuit: traditaq́. Lilybæi T. Otacilio prætori, ut ab legato eius P. Sura
Romam reduceretur. ipſe per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: lite-
ris Q. Fabij accitus & ipſe, & collega eius M. Atilius, ut exercitum ab ſe exacto iam pro-
pe ſemeſtri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem aduerſus
Annibalem rem geſſiſſe tradunt. Cœlius etiam cum primum à populo creatum dictato-
rem ſcribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, uni conſuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in
Gallia prouincia aberat, ius fuiſſe dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa
iam clade ciuitas non poterat, eò decurſum eſſe, ut à populo crearetur, qui pro dictatore eſ
ſet: res inde geſtas, gloriamq́. inſignem ducis, & augendæ titulum imaginis poſteris, ut di
ctator pro dictatore diceretur, facile obtinuiſſe. Conſules M. Atilius Regulus, Cn.
B Seruilius Geminus exercitu accepto, hibernaculis mature communitis (tum enim autum-
ni erat tempus) Fabij artibus cum ſumma inter ſe cōcordia bellū geſſerunt. Frumentatum
exeunti Annibali diuerſis locis opportune aderant, carpentes agmen, palantesq́ excipi-
entes. in caſum uniuerſæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hoſtis, non uenie-
bant. adeoq́. inopia eſt coactus Annibal, ut niſi tum fugæ ſpeciem abeundo timuiſſet, Gal
liam repetiturus fuerit: nulla relicta ſpe alendi exercitus in eis locis, ſi inſequentes con-
ſules eiſdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem, iam hieme impendente, conſti-
tiſſet bellum, Neapolitani legati Romam uenere. ab ijs quadraginta pateræ aureæ magni
ponderis in curiam illatæ, atque ita uerba facta, ut dicerent, ſcire ſe Romani populi æra-
rium bello exhauriri: &, cum iuxta pro urbibus agrisq́. ſociorum, ac pro capite atque arce
Italiæ, urbe Romana, atque imperio geratur: æquum cenſuiſſe Neapolitanos, quod auri
C ſibi cum ad ipſorum ornatum, tum ad ſubſidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iu-
uare populum Romanum. ſi quam opem in ſeſe crederent, eodem ſtudio fuiſſe oblaturos.
gratum ſibi patres Romanos populumq́. facturum, ſi omnes res Neapolitanorum ſuas du-
xiſſent: dignosq́. iudicauerint, à quibus donum animo ac uoluntate eorum, qui libentes
darent, quàm re, maius ampliusq́. acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia, cura-
que. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eoſdem dies ſpeculator Carthagini-
enſis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehenſus, præciſisq́. manibus dimiſſus: & ſer-
ui quinque & uiginti in crucem acti, quòd in campo Martio coniuraſſent. indici data liber
tas, & æris grauis uiginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem miſſi ad depo
ſcendum Demetrium Pharium, qui bello uictus ad eum fugiſſet: & alij in Ligures, ad ex-
poſtulandum, quòd Pœnum opibus auxilijsq́. ſuis iuuiſſent: ſimul ad uiſendum ex propin
D quo, quæ in Boijs atque Inſubribus gererentur. Ad Pineum quoque regem in Illyrios le-
gati miſſi ad ſtipendium, cuius dies exierat, poſcendum: aut, ſi diem proferre uellet, obſi-
des accipiendos. adeo, etſi bellum ingens in ceruicibus erat, nullius uſquam terrarum rei
cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionem etiam uenit, ædem Con-
cordiæ, quam per ſeditionem militarem biēnio ante L. Manlius prætor in Gallia uouiſſet,
locatam ad id tempus non eſſe. itaque duumuiri ad eam rem creati ab Aemilio prætore
urbano, Cn. Pupius, & K. Quinctius Flamininus, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab
eodem prætore ex ſenatus conſulto literæ ad conſules miſſæ, ut ſi ijs uideretur, alter eorum
ad conſules creandos Romam ueniret: ſe in eam diem, qua iuſſiſſent, comitia edicturum.
Ad hæc à conſulibus reſcriptum, ſine detrimento reipublicæ abſcedi non poſſe ab hoſte.
itaque per interregem comitia habenda eſſe potius, quàm conſulum alter à bello auocare-
E tur. Patribus rectius uiſum eſt, dictatorem à conſule dici comitiorum habendorum cauſa.
Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magiſtrum equitum dixit. His ui-
tio creatis, iuſſisq́. die quartodecimo ſe magiſtratu abdicare, ad interregnum res redijt.
conſulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus C. Claudius
Ap. F. Centho, inde P. Cornelius Aſina. in eius interregno comitia habita magno cer-
tamine patrum ac plebis. C. Terentium Varronem, ſui generis hominem, plebi, inſecta-
tione principum, populatibusq́. artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio
imperio concuſſis, aliena inuidia ſplendentem, uulgus etiam extrahere ad conſulatum ni
tebatur. patres ſumma ope obſtabant, ne ſe inſectando ſibi æquari aſſueſcerent homines.
Bæbius Herennius, tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non ſenatum mo-
do,

do, ſed etiam augures, quòd dictatorem prohibuiſſent comitia perficere, per inuidiam co- F
rum, fauorem candidato ſuo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bel-
lum quærentibus Annibalem in Italiam abductum: ab ijſdem, cum debellari poſſit, frau-
de id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus uniuerſis pugnari poſſe apparuiſſet,
eo quòd M. Minucius abſente Fabio proſpere pugnaſſet, duas legiones hoſti ad cædem
obiectas: deinde ex ipſa cæde ereptas, ut pater patronusq. appellaretur, qui prius uince-
re prohibuiſſet Romanos, quàm uinci. Conſules deinde Fabianis artibus, cũ debellari poſ
ſet, bellũ traxiſſe. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finẽ ante belli habituros, quàm
conſulem uere plebeium, id eſt hominem nouum feciſſent. nam plebeios nobiles iam eiſ-
dem initiatos eſſe ſacris: & contemnere plebem, ex quo contemni deſierint à patribus,
cœpiſſe. Cui non id apparere? id actum & quæſitum eſſe, ut interregnum iniretur: ut in
patrum poteſtate comitia eſſent. id conſules ambos ad exercitum morando quæſiſſe. id G
poſtea, quia inuitis ijs dictator eſſet dictus comitiorum cauſa, expugnatum eſſe, ut uitio-
ſus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: conſulatum unum
certe plebis Romanæ eſſe: populum liberius habiturum ac daturum ei, qui magis uince-
re, quàm diu imperare, malit. Cum his orationibus accenſa plebs eſſet, tribus patri-
cijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Vulſone, M. Aemilio Lepido, duo-
bus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Atilio Serrano, & Q. Aelio Pæto, quorum
alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius conſul unus creatur, ut in manu eius eſſent
comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuiſſe uirium in competitori-
bus eius, L. Aemilium Paullum, qui cum M. Liuio conſul fuerat, & damnatione colle-
gæ, & ſua prope ambuſtus euaſerat, infeſtum plebi, diu ac multum recuſantem ad peti-
tionem compellit. Ita is proximo comitiali die, concedentibus omnibus, qui cum Var- H
rone certauerant, par magis in aduerſando, quàm collega, datur conſuli. Inde prætor-
ria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicun-
di urbana ſors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo eue-
nit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Poſtumius Albinus in
Galliam. Omnes abſentes creati ſunt, nec cuiquam eorum præter Terentium conſulem,
erat mandatus honos, quem iam non antea geſſiſſet, præteritis aliquot fortibus ac ſtre-
nuis uiris, quia in tali tempore nullus nouis magiſtratus uidebatur mandandus. Exerci-
tus quoque multiplicati ſunt. Quantæ autem peditum equitumque additæ ſint copiæ,
adeo & numero, & genere copiarum uariant auctores, ut uix quicquam ſatis certum af-
firmare auſim. Decem millia nouorum militum alij ſcripta in ſupplementum, alij nouas
quatuor legiones quinque legionibus additas, ut nouem legionibus rem gererent. nu- I
mero quoque peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equi-
tibus in ſingulas adiectis: ut quina millia peditum, treceni equites eſſent: ſocij duplicem
numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum,
& ducentos in caſtris Romanis, cum pugnatum ad Cannas eſt, quidam auctores ſunt.
Illud haudquaquam diſcrepat, maiore conatu atque impetu rem actam, quàm prioribus
annis, quia ſpem, poſſe uinci hoſtem, dictator præbuerat. Cæterum prius quàm ſigna
ab urbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atque inſpicere iuſſi, propter
territos uulgo homines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nuncia-
tum erat, ſub idem tempus lapidibus pluiſſe, & multo cruore ſigna in Sabinis cædis,
aquas è fonte calidas manaſſe. id quidem & quòd ſæpius acciderat, magis terrebat. &
in uia Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti exanimatique fue- K
rant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pæſto pateras aureas Romam attule-
runt. ijs, ſicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eoſdem dies ab
Hierone claſſis Oſtiam cum magno apparatu acceſſit. legati Syracuſani in ſenatum intro-
ducti nunciarunt, cædem C. Flaminij conſulis exercitusque allatam adeo affeciſſe re-
gem Hieronem, ut nulla ſui propria, regnique ſui clade moueri magis potuerit. itaque,
quanquam probe ſciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope aduerſis re-
bus, quàm ſecundis, eſſe, miſſa tamen à ſe omnia, quibus à bonis fidelibusque ſocijs
bella iuuari ſoleant. quæ ne accipere abnuant, magnopere ſe patres conſcriptos orare.
Iam omnium primum ominis cauſa uictoriam auream pondo CCCXX afferre ſeſe: ac-
ciperent

A ciperent eam, tenerentque, & haberent propriam, & perpetuam. aduexiſſe etiam trecen
ta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deeſſent. & quantum præterea
opus eſſet, & quò iuſſiſſent, ſubuecturos. Milite atque equite ſcire, niſi Romano, Latini-
que nominis, non uti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa ui-
diſſe in caſtris Romanis. itaque miſiſſe mille ſagittariorum ac funditorum aptam manum
aduerſus Baleares ac Mauros, pugnaceſq́. alias miſſili telo gentes. Ad ea dona conſilium
quoque addebant, ut prætor, cui prouincia Sicilia eueniſſet, claſſem in Africam traijce-
ret: ut & hoſtes in terra ſua bellum haberent, minuſq́. laxamenti daretur ijs ad auxilia
Annibali ſummittenda. Ab ſenatu ita reſponſum regi eſt, Virum bonum egregiumque
ſocium Hieronem eſſe, atque uno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani uenerit,
fidem coluiſſe, ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice adiuuiſſe: id, perinde
B ac deberet, pergratum populo Romano eſſe. Aurum & à ciuitatibus quibuſdam alla-
tum, gratia rei accepta, non accepiſſe populum Romanum: Victoriam, omenq́. acci-
pere, ſedemque ei ſe diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi.
in ea arce urbis Romæ ſacratam, uolentem propitiamque, firmam ac ſtabilem fore po-
pulo Romano. Funditores, ſagittarijque, & frumentum traditum conſulibus. Quin-
queremes ad nauium claſſem, quæ cum T. Otacilio pro prætore in Sicilia erant, quin-
que & uiginti additæ: permiſſumque eſt, ut, ſi è republica cenſeret eſſe, in Africam traij
ceret. Delectu perfecto, conſules paucos morati dies, dum ſocij ab nomine Latino
uenirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis mili-
tum adacti, iuſſu conſulum conuenturos, neque iniuſſu abituros. nam ad eam diem nihil
præter ſacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum aut centuriatum conueniſſent, ſua uo-
C luntate ipſi inter ſe equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, ſeſe fugæ atque for-
midinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi, aut petendi,
aut hoſtis feriendi, aut ciuis ſeruandi cauſa. id ex uoluntario inter ipſos fœdere à tribu-
nis ad legitimam iuriſiurandi adactionem tranſlatum. Conciones, prius quàm urbe ſigna
mouerentur, conſulis Varronis multæ ac feroces fuere, denunciantes, bellum accerſi-
tum in Italiam ab nobilibus, manſurumq́. in uiſceribus reipublicæ, ſi plures Fabios impe-
ratores haberet, ſe quo die hoſtem uidiſſet, profligaturum. Collegæ eius Paulli una,
pridie quàm ex urbe proficiſcerentur, concio fuit, uerior quàm gratior populo, qua nihil
inclementer in Varronem dictum, niſi id modo, Mirari ſe, quo modo quis dux, prius quàm
aut ſuum, aut hoſtium exercitum, locorum ſitum, naturam regionis noſſet: iam nunc lo-
catus in urbe ſciret, quæ ſibi agenda armato forent: & diem quoque prædicere poſſet,
D qua cum hoſte ſignis collatis eſſet dimicaturus. Se, quæ conſilia magis res dent homini
bus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, ut, quæ
caute atque conſulte geſta eſſent, ſatis proſpere euenirent. temeritatem, præterquam
quòd ſtulta ſit, infelicem etiam ad id locorum fuiſſe. Eum ſua ſponte apparebat tuta
celeribus conſilijs præpoſiturum: &, quò id conſtantius perſeueraret, Q. Fabius Maxi-
mus ſic eum proficiſcentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui ſimi-
lem L. Aemili haberes, aut tu collegæ tui ſimilis eſſes, ſuperuacanea eſſet oratio mea.
nam & duo boni conſules, etiam me tacente, omnia è republica fide ueſtra faceretis: &
mali nec mea uerba auribus ueſtris, nec conſilia animis reciperetis. nunc & collegam
tuum, & te talem uirum intuenti mihi, tecum omnis oratio eſt: quem uideo nequicquam
& uirum bonum, & ciuem fore, ſi altera parte claudicet reſpublica. malis conſilijs idem ac
E bonis iuris & poteſtatis erit. Erras enim L. Paulle, ſi tibi minus certaminis cum C. Teren
tio quàm cum Annibale, futurum cenſes. neſcio an infeſtior hic aduerſarius, quàm ille ho
ſtes maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certatu-
rus es. & aduerſum Annibalem legioneſque eius tuis equitibus ac peditibus pugnan-
dum tibi eſt: Varro dux tuis militibus te eſt oppugnaturus. Ominis etiam tibi cauſa abſit
C. Flaminij memoria. tamen ille conſul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit
furere: hic prius quàm peteret conſulatum: deinde in petendo conſulatu: nunc quoque
conſul, prius quàm caſtra uideat, aut hoſtem, inſanit. & qui tantas iam nunc procellas,
prælia atque acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem cenſes fa-
cturum? & ubi extemplo uerba res ſequitur? Atqui ſi hic, quod facturum ſe denunciat, ex

templo pugnauerit: aut ego tem militarem, belli hoc genus, hoſtem hunc ignoro, aut no- F
bilior alius Traſymeno locus noſtris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduerſus unum
eſt: & ego contemnendo potius, quàm appetendo gloriam, modum exceſſerim. ſed ita rẽs
habet. una ratio belli gerendi aduerſus Annibalem eſt, qua ego geſſi. nec euentus mo-
do hoc docet: ſtultorum iſte magiſter eſt: ſed eadem ratio quæ fuit, futuraque, donec res
eædem manebunt, immutabilis eſt. In Italia bellum gerimus, in ſede ac ſolo noſtro. om-
nia circa plena ciuium ac ſociorum ſunt. armis, uiris, equis, commeatibus iuuant, iuua-
buntque: id iam fidei documentum in aduerſis rebus noſtris dederunt. meliores, pruden-
tiores, conſtantiores nos tempus dieſque facit. Annibal contra, in aliena, in hoſtili eſt ter
ra, inter omnia inimica infeſtaque, procul à domo, procul à patria. neque illi terra, neque
mari eſt pax: nullæ eum urbes accipiunt, nulla mœnia: nihil uſquam ſui uidet, in diem rapto
uiuit. partem uix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum amnem traiecit. plures fa- G
mes quàm ferrum abſumpſit: nec his paucis iam uictum ſuppeditat. Dubitas ergo, quin
eum ſedendo ſuperaturi ſimus, qui ſeneſcat in dies? non commeatus, non ſupplementum,
non pecuniam habeat? Quandiu pro Gerionis, caſtelli Apuliæ inopis, tanquam pro Car
thaginis mœnibus, pugnatum eſt? Sed aduerſus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius,
atque M. Atilius, proximi conſules, uide quemadmodum eum ludificati ſint. Hæc una ſa-
lutis eſt uia, L. Paulle, quam difficilem infeſtamque ciues ſibi magis, quàm hoſtes facient:
idem enim tui, quod hoſtium milites, uolent: idem Varro, conſul Romanus, quod Anni-
bal, Pœnus imperator, cupiet. duobus ducibus unus reſiſtas oportet. reſiſtes autem, ad-
uerſus famam rumoreſque hominum ſi ſatis firmus ſteteris: ſi te neque collegæ uana glo
ria, neque tua falſa infamia mouerit. A ueritate laborare nimis ius ſæpe aiunt, extingui
nunquam. Gloriam qui ſpreuerit, ueram habebit. Sine, timidum pro cauto, tardum pro H
conſiderato, imbellem pro perito belli uocent. malo, te ſapiens hoſtis metuat, quàm ſtul-
ti ciues laudent. omnia audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet. nec
ego, ut nihil agatur, moneo, ſed ut agentem te ratio ducat, non fortuna. tuæ poteſtatis
ſemper, tuaque omnia ſint. armatus intentuſque ſis, neque occaſioni tuæ deſis, neque
ſuam occaſionem hoſti des. omnia non properanti clara certaque erunt. feſtinatio im-
prouida eſt, & cæca. Aduerſus ea oratio conſulis haud ſane læta fuit, magis fatentis ea,
quæ diceret, uera, quàm facilia factu eſſe. Dictatori magiſtrum equitum intolerabilem
fuiſſe; quid conſilij aduerſus collegam ſeditioſum ac temerarium uirium, atque auctotita
tis fore? Se populare incendium priore conſulatu ſemiuſtum effugiſſe. optare ut omnia
proſpere euenirent. at ſi quid aduerſi caderet: hoſtium ſe telis potius, quàm ſuffragijs ira-
torum ciuium, caput obiecturum. Ab hoc ſermone profectum Paullum tradunt, proſequẽ I
tibus primoribus patrum. Plebeium conſulem ſua plebs proſecuta, turba quàm dignita-
te conſpectior. Vt in caſtra uenerunt, permiſto nouo exercitu ac uetere, caſtris bifariam fa-
ctis: ut noua minora eſſent propius Annibali, in ueteribus maior pars, & omne robur ui-
rium eſſet: tum anni prioris conſulem M. Atilium ætatem excuſantem Romam miſerunt.
Cn. Seruilium in minoribus caſtris legioni Romanæ, & ſocium peditum equitumque duo
bus millibus præficiunt. Annibal, quanquam parte dimidia auctas hoſtium copias cerne
bat: tamen aduentu conſulum mire gaudere. non ſolum enim nihil ex raptis in diem com
meatibus ſuperabat, ſed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni undique
frumento, poſteaquam ager parum tutus erat, in urbes munitas conuecto: ut uix decem
dierum, quod compertum poſtea eſt, frumentum ſupereſſet: Hiſpanorumque ob inopiam
tranſitio parata fuerit, ſi maturitas temporis expectata foret. Cæterum temeritati conſu- K
lis, ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quòd in prohibendis prædatori
bus tumultuario prælio, ac procurſu magis militum, quàm ex præparato, aut iuſſu impera-
torum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & ſeptingentos cæſi: non
plus centum Romanorum ſociorumque occiſis. Cæterum uictoribus effuſe ſequenti-
bus, metu inſidiarum, obſtitit Paullus conſul, cuius eo die (nam alternis imperitabant)
imperium erat: Varrone indignante, ac uociferante, emiſſum hoſtem è manibus: debella-
rique, ni ceſſatum foret, potuiſſe. Annibal id damnum haud ægerrime pati: quin potius
credere uelut ineſcatam temeritatem ferocioris conſulis, ac nouorum maxime militum
eſſe. & omnia ei hoſtium, haud ſecus quàm ſua, nota erant: diſſimiles diſcordeſque im-
peritare,

A peritare, duas prope partes tironum militum in exercitu eſſe. itaque locum & tempus inſi
dijs aptum ſe habere ratus, nocte proxima, nihil, præter arma ferenteis ſecum milites, du
cens, caſtra plena omnis fortunæ publicæ priuatæque relinquit: transque proximos mon
teis læua pedites inſtructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in medium
agmen traducit, ut diripiendis uelut deſertis fuga dominorum caſtris occupatum impe-
ditumque hoſtem opprimeret. Crebri relicti in caſtris ignes, ut fides fieret, dum ipſe lon-
gius ſpatium fuga præriperet, falſa imagine caſtrorum, ſicut Fabium priore anno fruſtra-
tus eſſet, tenere in locis conſules uoluiſſe. Vbi illuxit, ſubductæ primo ſtationes, deinde
propius adeuntibus inſolitum ſilentium admirationem fecit. Iam ſatis comperta ſolitudi-
ne in caſtris, concurſus fit ad prætoria conſulum, nunciantium fugam hoſtium adeo trepi-
dam, ut tabernaculis ſtantibus caſtra reliquerint: quoq. fuga obſcurior eſſet, crebros etiã
B relictos ignes. Clamor inde ortus, ut ſigna proferri iuberent, ducerentque ad perſequen-
dos hoſteis, ac protinus caſtra diripienda. Et conſul alter uelut unus turbæ militaris erat.
Paullus etiam atque etiam dicere, prouidendum præcauendumque eſſe. poſtremo cum
aliter neque ſeditionem, neque ducem ſeditionis ſuſtinere poſſet: M. Statilium præfectum
cum turma Lucanorum exploratum miſit. qui ubi adequitauit portis, ſubſiſtere extra mu-
nimenta cæteris iuſſis, ipſe cum duobus equitibus uallum intrauit: ſpeculatusq. omnia cũ
cura, renunciat inſidias profecto eſſe: ignes in parte caſtrorum, quæ uergat in hoſtem, re-
lictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibuſdam locis
temere per uias uelut obiectum ad prædam uidiſſe. Quæ ad detinendos à cupiditate ani-
mos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore ſublato à militibus, niſi ſignum detur, ſine
ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro ſignum dedit profici-
C ſcendi. Paullus, cum ei ſua ſponte cunctanti, pulli quoque auſpicio non addixiſſent,
obnunciari iam efferenti porta ſigna collegæ iuſſit. quod quanquam Varro ægre eſt paſ-
ſus: Flaminij tamen recens caſus, Claudijque conſulis primo Punico bello memorata na
ualis clades, religionem animo incuſſit. Dij prope ipſi eo die magis diſtulere, quàm pro-
hibuere, imminentem peſtem Romanis. nam forte ita euenit, ut cum referri ſigna in ca-
ſtra iubenti conſuli milites non parerent, ſerui duo, Formiani unus, alter Sidicini equi-
tis, qui Seruilio atque Atilio conſulibus inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, pro
fugerent eo die ad dominos: qui deducti ad conſules, denunciant, omnem exercitum An
nibalis trans proximos montes ſedere in inſidijs. Horum opportunus aduentus conſu-
les imperij potentes fecit: cum ambitio alterius ſuam primum apud eos praua indulgen-
tia maieſtatem ſoluiſſet. Annibal, poſteaquam motos magis inconſulte Romanos, quàm
D ad ultimum temere euectos, uidit: nequicquam detecta fraude in caſtra redijt. ibi plures
dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouaque conſilia in dies non apud mili-
tes ſolum miſtos ex colluuione omnium gentium, ſed etiam apud ipſum ducem orieban-
tur. nam cum initio fremitus, deinde aperta uociferatio fuiſſet expoſcentium ſtipendium
debitum, querentiumque annonam primo, poſtremo famem: & mercenarios milites,
maxime Hiſpani generis, de tranſitione cœpiſſe conſilium, fama eſſet, ipſe etiam inter-
dum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitaſſe: ita ut relictu peditatu omni cum equita-
tu ſe proriperet. Cum hæc conſilia, atque hic habitus animorum eſſet in caſtris, mouere
inde ſtatuit in calidiora, atque eo maturiora meſſibus Apuliæ loca: ſimul ut quo longius
ab hoſte receſſiſſet, transfugia impeditiora leuibus ingenijs eſſent. Profectus eſt nocte,
ignibus ſimiliter factis, tabernaculisq. paucis in ſpeciẽ relictis, ut inſidiarum par priori me
E tus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanũ Statilium omnibus ultra caſtra, transq.
montes exploratis, cum relatum eſſet, uiſum procul hoſtium agmen: tum die ſequenti
eius inſequendi conſilia agitari cœpta. Cum utriuſque conſulis eadem eſſet, quæ ſemper
ante fuiſſet, ſententia: cæterum Varroni fere omnes, Paullo nemo, præter Seruilium prio-
ris anni conſulem, aſſentiretur: maioris partis ſententia ad nobilitandas clade Romana
Cannas urgente fato profecti ſunt. Prope eum uicum Annibal caſtra poſuerat auerſa à
Vulturno uento, qui campis torridis ſiccitate nubes pulueris uehit. id cum ipſis caſtris
percommodum fuit, tum ſalutare præcipue futurum erat, cum aciem dirigerẽt, ipſi auerſi,
terga tantum afflante uento, in obcæcatum puluere effuſo hoſtem pugnaturi. conſules ſa-
tis exploratis itineribus ſequentes Pœnum: ut uentum ad Cannas eſt: ubi in conſpectu

Pœnum habebant, bina caſtra communiunt eodem ferme interuallo, quo ad Gerio- F
nem, ſicut ante, copiis diuiſis. Aufidus amnis utriuſque caſtris affluens, aditum aquato-
ribus ex ſua cuiuſque opportunitate haud ſine certamine dabat. ex minoribus tamen ca-
ſtris, quæ poſita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa ulterior nul
lum habebat hoſtium præſidium. Annibal ſpem nactus loci ad equeſtrem pugnam, qua
parte uirium inuictus erat, facturus copiam pugnandi conſulibus, dirigit aciem, laceſſitq.
Numidarum procurſatione hoſtes. Inde rurſus ſolicitari ſeditione militari, ac diſcordia
conſulum Romana caſtra, cum Paullus Sempronij & Flaminij temeritatem Varroni, Var-
ro ſpecioſum timidis ac ſegnibus ducibus exemplum Fabij obijceret: teſtareturq. deos &
homines, hic nullam penes ſe culpam eſſe, quòd Annibal iam uelut ſuam cepiſſet Italiam,
ſe conſtrictum à collega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi mi
litibus: ille, ſi quid proiectis ac proditis ad inconſultam atque improuidam pugnam legio G
nibus accideret, ſe omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret.
uideret, ut quibus lingua prompta ac temeraria eſſet, æque in pugnam uigerent manus.
Dum altercationibus magis, quam conſilijs, tempus teritur: Annibal ex acie, quã ad mul-
tum diei tenuerat inſtructam, cum in caſtra cæteras reciperet copias, Numidas ad inuadẽ-
dos ex minoribus caſtris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam
turbam cum uixdum in ripam egreſſi clamore ac tumultu fugaſſent, in ſtationem quoque
pro uallo locatam, atque ipſas prope portas euecti ſunt. Id uero indignum uiſum, ab tu-
multuario auxilio iam etiam caſtra Romana terreri, ut ea modo una cauſa, ne extemplo
tranſirent flumen, dirigerentq. aciem, tenuerit Romanos, quòd ſumma imperij eo die pe-
nes Paullum fuerit. itaque Varro poſtero die, cui ſors eius diei imperij erat, nihil conſulto
collega, ſignum pugnæ propoſuit: inſtructiſq. copijs flumen tranſiuit, ſequente Paullo: H
quia magis non probare, quàm non adiuuare conſilium poterat. Tranſgreſſi flumen, eas
quoque, quas in caſtris minoribus habuerant copias, ſuis adiungunt: atque ita inſtructa
acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læ-
uum cornu extremi equites ſociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Roma-
nis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima acies facta. conſu-
les cornua tenent, Terentius læuum, Aemilius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuen-
da data. Annibal luce prima, Balearibus leuiq. alia armatura præmiſſa, tranſgreſſus flumẽ,
ut quoſque traduxerat, ita in acie locabat: Gallos Hiſpanoſq. equites prope ripam læuo in
cornu aduerſus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media
acies peditibus firmata: ita ut Afrorum utraque cornua eſſent, interponerentur his medij
Galli atque Hiſpani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant I
armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte ad Traſymenum captis. Gallis Hiſpaniſq.
ſcuta eiuſdem formæ fere erant: diſpares ac diſſimiles gladij: Gallis prælongi, ac ſine mu
cronibus: Hiſpano punctim magis, quàm cæſim, aſſueto petere hoſtem, breuitate habiles
& cum mucronibus. ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine
corporum, tum ſpecie terribilis erat) Galli ſuper umbilicum erant nudi: Hiſpani linteis
prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus conſtiterant. Numerum omnium
qui tum peditum equitumq. in acie ſtetere, illum ferunt, uidelicet quadraginta peditum
millia, decem equitum. Duces cornibus præerant, ſiniſtrum Aſdrubal, dextrum regebat
Maharbal: mediam aciem Annibal ipſe cum fratre Magone tenuit. ſol ſeu de induſtria ita
locatis, ſeu forte ita ſtando, peropportune utrique parti obliquus erat, Romanis in meri-
diem, Pœnis in ſeptentrionem uerſis. uentus, quem Vulturnum incolæ regionis uocant, K
aduerſus Romanos coortus, multo puluere in ipſa ora uoluendo proſpectum ademit. Cla-
more ſublato procurſum ab auxilijs, & pugna leuibus primum armis commiſſa: deinde
equitum Gallorum Hiſpanorumque læuum cornu cum dextro Romano concurrit, mi-
nime equeſtris more pugnæ. frontibus enim aduerſis concurrendum erat: quia nullo
circa ad euagandum relicto ſpatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant. in di-
rectum utrinque nitentes, ſtantibus ac confertis, poſtremo turbatis equis, uir uirum
amplexus detrahebat equo. pedeſtre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius
tamen, quàm diutius, pugnatum eſt: pulſiq. Romani equites terga uertunt. Sub eque-
ſtris finem certaminis coorta eſt peditum pugna, primo & uiribus & animis pares conſta-

bant

A bant ordines Gallis Hiſpaniſque. tandem Romani diu ac ſæpe conſilia agitabant, quæ
fronte acieq. denſa impellerent hoſtium cuneum nimis tenuem, eoq. parum ualidum, à
cætera prominentem acie. impulſis deinde ac trepide referentibus pedem inſiſtere, ac re-
nore uno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primam aciem illati, poſtre-
mo, nullo reſiſtente, ad ſubſidia Afrorum peruenerunt, qui utrinque reductis alis conſtite-
rant. medijq; Galli Hiſpaniq. ſteterunt aliquantum prominente acie. qui cuneus ut pul-
ſus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam ſinum in medio dedit, Afri circa iam
cornua uim fecerant: irruentibusq; incaute in medium Romanis circundedere alas: mox
cornua extendendo, clauſere & ab tergo hoſtes. Hinc Romani defuncti nequicquam præ
lio uno, omiſſis Gallis Hiſpaniſque, quorum terga ceciderant, etiam aduerſus Afros inte-
gram pugnam ineunt: non tantum eo iniquam, quòd incluſi aduerſus circumfuſos, ſed
B etiam quòd feſſi cum recentibus ac uegetis pugnabant. Iam & in ſiniſtro cornu Roma-
no, ubi ſociorum equites aduerſus Numidas ſteterant, conſertum prælium erat, ſegne
primo, & à Punica cœptum fraude. Quingenti ferme Numidæ præter conſueta arma te-
laque, gladios occultos ſub loricis habẽtes, ſpecie transfugarum cum ab ſuis parmas poſt
terga habentes adequitaſſent: repente ex equis deſiliunt, parmiſq. & iaculis ante pedes
hoſtium proiectis, in mediam aciem accepti, ductiq. ad ultimos, conſidere ab tergo iuben
tur. ac dum prælium ab omni parte conſeritur, quieti manſerunt. poſtquam omnium ani
mos oculoſq. occupauerat certamen, tum arreptis ſcutis, quæ paſſim inter aceruos cæſo-
rum corporum ſtrata erant, auerſam adoriuntur Romanam aciem: tergaq. ferientes, ac
poplites cædentes, ſtragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquanto pauorem ac tu-
multum fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam ſpe prælium eſ-
C ſet: Aſdrubal, qui ea parte præerat, ſubductos ex media acie Numidas, quia ſegnis eorum
cum aduerſis pugna erat, ad perſequendos paſſim fugientes mittit. Hiſpanos & Gallos pe
dites Afris iam prope feſſis cæde magis, quàm pugna, adiungit. Parte altera pugnæ Paul-
lus, quanquam primo ſtatim prælio funda grauiter ictus fuerat, tamen & occurrit ſæpe cũ
confertis Annibali, & aliquot locis prælium reſtituit, protegentibus eum equitibus Ro-
manis. omiſſis poſtremo equis, quia conſulem ad regendum equum uires deficiebant: tũ
denuncianti cuidam iuſſiſſe conſulem, ad pedes deſcendere equites, dixiſſe Annibalem fe
runt, Quàm mallem, uinctos mihi traderet: Equitum pedeſtre prælium, quale iam haud du
bia hoſtium uictoria fuit; cum uicti mori in ueſtigio mallent, quàm fugere: uictores mo-
rantibus uictoriam irati, trucidarent, quos pellere non poterant: pepulerunt tamen iam
paucos ſuperatos, & labore ac uulneribus feſſos. inde diſſipati omnes ſunt, equoſq. ad
D fugam, qui poterant, repetebant Cn. Lentulus tr. mil. cum præteruehens equo, ſeden-
tem in ſaxo, cruore oppletum conſulem uidiſſet: L. Aemili, inquit, quem unum inſontem
culpæ cladis hodiernæ dij reſpicere debent, cape hunc equum, dum & tibi uirium ali-
quid ſupereſt: comes ego te tollere poſſum ac protegere, nec funeſtam hanc pugnam
morte conſulis feceris. etiam ſine hoc lacrymarum ſatis luctuſq. eſt. Ad ea conſul: Tu
quidem Cn. Corneli macte uirtute eſto: ſed caue, fruſtra miſerando exiguum tempus è
manibus hoſtium euadendi abſumas. Abi, nuncia publice patribus, urbem Romam
muniant, ac prius, quàm hoſtis uictor adueniat, præſidijs firment: priuatimq. Q. Fabio,
L. Aemilium præceptorum eius memorem extitiſſe, & uixiſſe, & adhuc mori. & tu me in
hac ſtrage militum meorum patere expirare, ne ut reus interea m cauſaq. conſulatus ac-
cuſator collegæ exiſtam, ut alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigen-
E tem, prius turba fugientium ciuium, deinde hoſtes oppreſſere conſulem, ignorantes quis
eſſet, obrueruntq. telis. Lentulum in tumulum abripuit equus. tum inde effuſe fugiunt.
Septem millia hominum in minora caſtra, decem in maiora, duo ferme in uicum ipſum Cã
nas perfugerunt: qui extemplo à Cartalone atque equitibus, nullo munimento tegente
uicum, circumuenti ſunt. conſul alter, ſeu forte, ſeu conſilio, nihil fugientium infeſtus ag-
mini, cum quinquaginta fere equitibus Venuſiam profugit. Quadraginta millia peditum,
duo millia ſeptingenti equites, & tanta prope ciuium ſociorumq. pars cæſi dicuntur. in
his alter conſulum, queſtores L. Atilius & L. Furius Bibaculus: XXI tribuni militum,
conſulares quidam, prætorijque & ædilicij: inter eos Cn. Seruilius, M. Matho, qui
magiſter equitum priore anno aliquot diebus ante fuerat: LXXX præterea ſena-

tores, aut qui eos magiſtratus geſſiſſent, unde in ſenatum legi deberent, cum ſua uolunta- F
te milites in legionibus facti eſſent. Capta eo prælio tria millia peditum, & equites tre-
centi dicuntur. Hæc eſt pugna Cannenſi clade nobilitata, par Allienſi. Cæterum ut hæc
illa ijs quæ poſt pugnam accidere, leuior, quia ab hoſte ceſſatum eſt: ſic ſtrage exercitus
grauior fœdiorq. fuit fuga: nanque ad Aliam fuga ſicut urbem prodidit, ita exercitum ſer
uauit: ad Cannas fugientem conſulem uix quinquaginta ſecuti ſunt: alterius morientis
prope totus exercitus fugit. Binis in caſtris cum multitudo ſemiermis ſine ducibus eſſet,
nuncium, qui maioribus præerant, mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epulis fatiga-
tos quies nocturna hoſtes premeret, ut ad ſe tranſirent. uno agmine inde Canuſium abi-
turos eſſe. Eam ſententiam alij totam aſpernari. cur enim illos, qui ſe acceſſant, ipſos
non uenire, cum æque coniungi poſſent? quia uidelicet plena hoſtium omnia in medio eſ-
ſent: & aliorum, quàm ſua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs non tam ſen- G
tentia diſplicere, quàm animus deeſſe. P. Sempronius Tuditanus, Tribunus mil. Capi er-
go mauultis, inquit, ab auariſſimo & crudeliſſimo hoſte? æſtimari q. capita ueſtra precio? &
exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis ſis, an Latinus ſocius? ut ex tua contumelia &
miſeria alteri honos quæratur, non tibi? Non uos quidem L. Aemilij, qui ſe bene mori,
quàm turpiter uiuere, maluit: & tot fortiſſimorum uirorum, qui circa eum cumulati iacēt,
ſimiles eſtis. Sed antequàm opprimat lux, maioraq. hoſtium agmina obſepiant iter: per
hos, qui inordinati atque incompoſiti obſtrepunt portis, erumpamus. Ferro atque auda-
cia iter fit, quamuis per confertos hoſteis. cuneo quidem hoc laxum atque ſolutum agmē
ac ſi nihil obſtet, tranſibimus. itaque ite mecum, qui & uoſmetipſos & rempub. ſaluam
uultis. Hæc ubi dicta dedit, ſtringit gladium, cuneoq. facto per medios uadit hoſtes. &
cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur: tranſlatis in dexteram partem H
ſcutis, in maiora caſtra ad ſexcentos euaſerunt: atque inde protinus alio magno agmine
adiuncto Canuſium incolumes perueniunt. Hæc apud uictos magis impetu animorum,
quem ingenium ſuum cuique aut ſors dabat, quàm ex cōſilio ipſorum, aut imperio cuiuſ-
quam agebantur. Annibali uictori cum cæteri circumfuſi gratularentur, ſuaderentque,
ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquum eſſet, noctiſq. inſequentis, quietem & ipſe
ſibimet ſumeret, & feſſis daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime ceſſandum
ratus: Immo ut quid hac pugna ſit actum, ſcias, die quinti, inquit, uictor in Capitolio epula-
beris. ſequere cum equite, ut prius te ueniſſe, quàm uenturum, ſciant. Præcedant, Anni-
bal inquit, nuncij: læta res eſt, ſed uia maior, quàm ut eam ſtatim capere animo poſſim. ita-
que uoluntatem ſe laudare Maharbalis ait, ad conſilium pren[d]endum tempus opus eſſe.
Tum Maharbal: Non omnia nimirum eidem dij dedere. Vincere ſcis Annibal, uictoria I
uti neſcis. Mora eius diei ſatis creditur ſaluti fuiſſe urbi atque imperio. Poſtero die ubi
primum illuxit, ad ſpolia legenda, fœdamq. etiam hoſtibus ſpectandam ſtragem inſiſtūt.
Iacebant tot Romanorum millia, pedites paſſim equiteſque, ut quem cuique ſors aut pu-
gna iunxerat, aut fuga. aſſurgentes quidam ex ſtrage media cruenti, quos ſtricta matu-
tino frigore excitauerant uulnera, ab hoſte oppreſſi ſunt. Quoſdam & iacenteis uiuos
ſuccisis fœminibus poplitibuſque inuenerunt, nudanteis ceruicem iugulumque, & re-
liquum ſanguinem inuitantes haurire. Inuenti ſunt quidam merſis in effoſſam terram
capitibus, quos ſibi ipſos feciſſe foueas, obruenteiſq. ora ſubiecta ſuper humo iniectā
intercluſiſſe ſpiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes ſubſtratus Numida mor-
tuo ſuperincumbenti Romano uiuus, naſo auribuſque laceratis: cum, manibus ad ca-
piendum telum inutilibus, in rabiem ira uerſus, laniando dentibus hoſtem expiraſſet. K
Spolijs ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit caſtra oppugnanda, & omnium
primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, ui-
gilijs, uulneribus etiam feſſis, maturior ipſius ſpe deditio eſt facta. pacti, ut arma at-
que equos traderent, in capita Romana trecenis numis quadrigatis, in ſocios ducenis, in
ſeruos centenis: & ut eo precio perſoluto, cum ſingulis abirent ueſtimentis, in caſtra ho-
ſteis receperunt: tradītiq. in cuſtodiam omnes ſunt, ſed ſeorſum ciues ſocijque. Dum ibi
tempus teritur: interea cum ex maioribus caſtris, quibus ſatis uirium aut animi fuit, ad
quatuor millia hominum, & CC equites, alij agmine, alij palantes paſſim per agros, quod
haud minus tutum erat, Canuſium profugiſſent, caſtra ipſa ab ſaucijs timidiſq. eadē con-
ditione,

A ditione, qua altera, tradita hoſti. Præda ingens parta eſt: & præter equos uiroſque, & ſi
quid argenti, quod plurimum in faleris equorum erat: (nam ad ueſcendum facto perexi-
guo utique militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data eſt. Tum ſepelien
di cauſa conferri in unum corpora ſuorum iuſſit. Ad octo millia fuiſſe dicuntur fortiſſimo
rum uirorum. conſulem quoque Romanum conquiſitum ſepultumque, quidam auctores
ſunt. Eos qui Canuſium perfugerant, muliercula nomine Buſa, genere clara ac diuitijs,
mœnibus tantum tectiſq. à Cannuſinis receptos, frumento, ueſte, uiatico etiam iuuit. pro
qua ei munificentia poſtea bello perfecto ab ſenatu honores habiti ſunt. Cæterum cum
ibi tribuni militum quatuor eſſent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore
anno dictator fuerat: & de legione ſecunda L. Poblicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio:
& de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proxime ædilis fuerat: omnium conſenſu
B ad P. Scipionem admodum adoleſcentem, & ad Ap. Claudium ſumma imperij delata eſt.
quibus conſultantibus inter paucos de ſumma rerum, nunciat P. Furius Philus, conſula-
ris uiri filius, nequicquam eos conſultare: perditam ſpem fouere: deſperatam complora
tamq. rem eſſe publicam. nobiles iuuenes quoſdam, quorum principem L. Cæcilium Me
tellum, mare ac naues ſpectare, ut deſerta Italia, ad regum aliquem transfugiant. Quod
malum, præterquam quòd atrox, ſuper tot clades, etiam nouum, cum ſtupore ac miracu
lo torpidos defixiſſet: & qui aderant, conſilium aduocandum de eo cenſerent: negat con
filij rem eſſe Scipio, iuuenis fatalis dux huiuſce belli. audendum atque agendum, non
conſultandum, ait in tanto malo eſſe. irent ſecum extemplo armati, qui remp. ſaluam uel
lent. nuſquam uerius, quàm ubi ea cogitentur, hoſtium caſtra eſſe. Pergit deinde ire ſe
quentibus paucis in hoſpitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum
C erat, inueniſſet: ſtricto ſuper capita conſultantium gladio, Ex mei animi ſententia, in-
quit, iuro, ut ego remp. non deſeram, neque alium ciuem Romanum deſerere patiar. ſi
ſciens fallo: tum me Iupiter opt. max. domum, familiam, remq. meam peſſimo leto af-
ficias. In hæc uerba L. Cæcili iures, expoſtulo, cæterique qui adeſtis. qui non iuraue-
rit, in ſe hunc gladium ſtrictum eſſe ſciat. Haud ſecus pauidi, quàm ſi uictorem Anniba-
lem cernerent, iurant omnes: cuſtodiendoſq. ſemetipſos contra Annibalem Scipioni
tradunt. Eo tempore, quo hæc Canuſij agebantur, Venuſiam ad conſulem ad quatuor
millia peditum equitumque, qui ſparſi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes
Venuſini per familias benigne accipiendos curandoſq. cum diuiſiſſent: in ſingulos equi-
tes togas & tunicas & quadrigatos numos quinoſuicenos, & peditibus denos, & arma
quibus deerant, dederunt: cæteraq. publice ac priuatim hoſpitaliter facta: certatumque,
D ne à muliere Canuſina populus Venuſinus officijs uinceretur. Sed Canuſij grauius onus
Buſæ multitudo faciebat, & iam ad decem millia hominum erant. Appius, & Scipio,
poſtquam incolumem eſſe alterum conſulem acceperunt, nuncium extemplo mittunt,
quantæ ſecum peditum equitumq. copiæ eſſent: ſciſcitatumq. ſimul, utrum Venuſiam ad-
duci exercitum, an manere iuberet Canuſij. Varro ipſe Canuſium copias traduxit. Et
iam aliqua ſpecies conſularis exercitus erat, mœnibusq. ſe certe, ſi non armis, ab hoſte ui-
debantur defenſuri. Romam, ne has quidem reliquias ſupereſſe ciuium ſociorumque,
ſed occidione occiſum cum duobus exercitibus conſulem deletaſq. omnes copias, alla-
tum fuerat. Nunquam ſalua urbe tantum pauoris tumultuſq. intra mœnia Romana fuit.
Itaque ſuccumbam oneri, neque aggrediar narrare, quæ diſſerendo minora uero facio.
Conſule exercituq. ad Traſymenum priore anno amiſſo, non uulnus ſuper uulnus, ſed mul
E tiplex clades, cum duobus conſulibus conſulares exercitus amiſſi nunciabantur: nec ulla
iam caſtra Romana, nec ducem, nec militem eſſe: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam
prope totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta eſſet.
Comparem cladem ad Aegateis inſulam Carthaginienſium prælio nauali acceptam? qua
fracti, Sicilia ac Sardinia ceſſere: hinc uectigales ac ſtipendiarios fieri ſe paſſi ſunt. aut pu-
gnam aduerſam in Africa? cui poſtea hic ipſe Annibal ſuccubuit. nulla ex parte compa-
randæ ſunt: niſi quòd minore animo latæ ſunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius præto-
res ſenatum in curiam Hoſtiliā uocauerunt, ut de urbis cuſtodia conſulerent. neque enim
dubitabant, deletis exercitibus, hoſtem ad oppugnandam Romam, quod unum opus bel
li reſtaret, uenturum. Cum malis ſicut ingentibus, ita ignotis, nec conſilium quidem ſatis

expedirent, obſtreperetq́. clamor lamentantium mulierum: & nondum palam facti uiui F
mortuiq́. per omnes pene domos promiſcue complorarentur: tum Fabius Maximus cen-
ſuit equites expeditos & Appia & Latina uia mittendos, qui obuiam euntes percontaren
tur aliquos profectos ex fuga, paſſim diſſipatos, ſi forte referant, quæ fortuna conſulum
atque exercituum ſit, & ſi quid dij immortales miſeri imperij reliquum Romano nomini fe
cerint; ubi eæ copiæ ſint: quò ſe Annibal poſt prælium contulerit, quid paret, quid agat,
acturusq. ſit. Hæc exploranda noſcendaq́. per impigros iuuenes eſſe. Illud per patres ip
ſos agendum: quoniam magiſtratuum parum ſit, ut tumultum ac trepidationem in urbe
tollant, matronas publico arceant, contineriq́. intra ſuum quamque limen cogant: com-
ploratus familiarium coerceant: ſilentium per urbem faciant: nuncios rerum omnium ad
Prætores deducendos curent: ſuæ quiſque fortunæ domi auctorem expectet: cuſtodes
præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi urbem: cogantq́. homines G
nullam, niſi urbe ac mœnibus ſaluis, ſalutem ſperare. ubi conticuerit tumultus, recte tum
in curiam patres reuocandos, conſulendumq́. de urbis cuſtodia eſſe. Cum in hanc ſen-
tentiam pedibus omnes iſſent, ſummotaq́. foro per magiſtratus turba, patres diuerſi ad ſe
dandos tumultus diſceſſiſſent: tum demum literæ à Terentio conſule allatæ ſunt, L. Aemi
lium conſulem exercitumq́. cæſum: Canuſijq́. ſe eſſe, reliquias tantæ cladis uelut ex nau-
fragio colligentem: ad X millia militum ferme eſſe incompoſitorum, inordinatorumque:
ſed Annibalem nunc ſedere ad Cãnas, in captiuorum precijs, prædaq́, alia, uictoriam nec
uictoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoque per domos cla-
des uulgatæ ſunt: adeoq́. totam urbem oppleuit luctus, ut ſacrum anniuerſarium Cere-
ris intermiſſum ſit; quia nec lugentibus id facere eſt fas, nec ulla in illa tempeſtate matro-
na expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem cauſam alia quoque ſacra publica aut pri- H
uata defererentur, ſenatuſconſulto diebus XXX luctus eſt finitus. Cæterum cum ſeda-
to urbis tumultu, reuocati in curiam patres eſſent, aliæ inſuper ex Sicilia literæ allatæ
ſunt ab T. Otacilio proprætore. regnum Hieronis claſſe Punica uaſtari. cui cum opem
imploranti ferre uellet, nunciatum ſibi eſſe, aliam claſſem ad Aegateis inſulam ſtare pa-
ratam inſtructamque, ut, ubi ſe uerſum ad tuendam Syracuſanam oram Pœni ſenſiſſent;
Lilybæum extemplo prouinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque claſſe opus
eſſe, ſi regem ſocium Siciliamque tueri uellent. Literis conſulis proprætoris que lectis, M.
Claudium, qui claſſi ad Oſtiam ſtanti præeſſet, Canuſium ad exercitum mittendum: ſcri-
bendumque conſuli, ut, cum prætori exercitum tradidiſſet, primo quoque tempore, quan
tum per commodum reip. fieri poſſet, Romam ueniret. Territi etiam ſuper tantas clades,
cum cæteris prodigijs, tum quòd duæ Veſtales eo anno, Opimia atque Floronia, ſtupri I
compertæ; & altera ſub terram, ut mos eſt, ad portam Collinam necata fuerat: alte-
ra ſibimet ipſa mortem conſciuerat: L. Cantilius, ſcriba pontificum, quos nunc mi-
nores pontifices appellant, qui cum Floronia ſtuprum fecerat, à pont. max. eo uſque
uirgis in Comitio cæſus erat, ut inter uerbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, ut
fit, clades, in prodigium uerſum eſſet: decemuiri libros adire iuſſi ſunt. Et Q. Fabius Pi
ctor Delphos ad oraculum miſſus eſt ſciſcitatum, quibus precibus ſupplices deos poſſent
placare: & quænám futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris ſacrifi-
cia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boa
rio ſub terra uiui demiſſi ſunt in locum ſaxo conſeptum, ibi ante hoſtijs humanis minime
Romano ſacro imbutum. Placatis ſatis, ut rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab
Oſtia mille & quingentos milites, quos in claſſem ſcriptos habebat, Romam, ut urbi præſi K
dio eſſent, mittit: ipſe legione claſſis (ea tertia legio erat) cum tribunus mil. Teanum Si-
dicinum præmiſſa, claſſe tradita P. Furio collegæ, paucos poſt dies Canuſium magnis iti-
neribus contendit. Dictator ex auctoritate patrum dictus M. Iunius, & Ti. Sempronius
magiſter equitum, delectu edicto, iuniores annis XVII & quoſdam prætextatos ſcribunt.
quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad ſocios Latinumq́. nomen ad mi
lites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent: & uetera hoſtium
ſpolia detrahunt templis, porticibusque. Et aliam formam noui delectus inopia li-
berorum capitum ac neceſſitas dedit: octo millia iuuenum ualidorum ex ſeruitijs, prius
ſciſcitantes ſingulos, uellént ne militare, empta publice armauerunt. Hic miles ma-

gis placuit

A gis placuit, cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Nanque Annibal ſecun
dum tam proſperam ad Cannas pugnam, uictoris magis, quàm bellum gerentis, inten-
tus curis, cum captiuis productis, ſegregatisque ſocijs, eos, ſicut ante ad Trebiam Tra
ſymenumque lacum, benigne allocutus, ſine precio dimiſiſſet: Romanos quoque uoca-
tos, quod nunquam alias antea, ſatis miti ſermone alloquitur. Non internecium ſibi eſ-
ſe cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare. & patres uirtuti Romanæ
ceſſiſſe, & ſe id adniti, ut ſuæ inuicem ſimul felicitati & uirtuti cedatur. itaque redimen-
di ſe captiuis copiam facere. precium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nu-
mos, trecentos pediti, ſeruo centenos. Quanquam aliquantum adijciebatur equitibus
ad id precium quod pepigerant dedentes ſe: læti tamen quancunque conditionem pacil-
ſcendi acceperunt. Placuit ſuffragio eorum decem deligi, qui Romam ad ſenatum irent.
B nec pignus aliud fidei, quàm ut iurarent ſe redituros, acceptum. Miſſus cum his Cartha
lo nobilis Carthaginienſis: qui, ſi forte ad pacem inclinarent animos, conditiones fer-
ret. Cum egreſſi caſtris eſſent, unus ex ijs minime Romani ingenij homo, uelut aliquid
oblitus, iuriſiurandi ſoluendi cauſa cum in caſtra rediſſet, ante noctem comites aſſequi-
tur. Vbi eos Romam uenire nunciatum eſt, Carthaloni obuiam lictor miſſus, qui dicta-
toris uerbis nunciaret, ut ante noctem excederet finibus Romanis. Legatis captiuorum
ſenatus ab dictatore datus eſt. Quorum princeps M. Iunius, P. C. inquit, nemo ueſtrum
ignorat, nulli unquam ciuitati uiliores fuiſſe captiuos, quàm noſtræ. cæterum, niſi nobis
plus iuſto noſtra placet cauſa, non alij unquam minus negligendi nobis, quàm nos, in ho
ſtium poteſtatem uenerunt. non enim in acie per timorem arma tradidimus, ſed cum
prope ad noctem ſuperſtantes cumulis cæſorum corporum prælium extraxiſſemus, in ca-
C ſtra recepimus nos. diei reliquum, ac noctem inſequentem feſſi labore ac uulneribus ual
lum ſumus tutati. poſtero die, cum circumſeſſi ab exercitu uictore aqua arceremur, nec
ulla alia iam per conſertos hoſteis erumpendi ſpes eſſet, nec eſſe nefas duceremus, quin
quaginta millibus hominum ex acie noſtra trucidatis, aliquem ex Cannenſi pugna Ro-
manum militem reſtare: tum demum pacti ſumus precium, quo redempti dimitteremur:
arma, in quibus nihil iam auxilij erat, hoſti tradidimus. Maiores noſtros quoque acce-
peramus, ſe à Gallis auro redemiſſe: & patres noſtros, aſperrimos illos ad conditionem
pacis, legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum miſiſſe. atqui in Ita-
lia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, utraque non tam clade infamis, quàm pa-
uore & fuga, pugna fuit.. Cannenſes campos aceruí Romanorum corporum tegunt: nec
ſuperſumus pugnæ, niſi in quibus trucidandis & ferrum & uires hoſtem defecerunt.
D Sunt etiam de noſtris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt; ſed præſidio caſtris re-
licti, cum caſtra traderentur, in poteſtatem hoſtium uenerunt. Haud equidem ullius ci-
uis aut commilitonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premendo alium, me extuliſſe
uelim uideri. ne illi quidem (niſi pernicitatis pedum, & curſus aliquod præmium eſt) qui
plerique inermes ex acie fugientes, non prius, quàm Venuſiæ aut Canuſij conſtiterunt,
ſe nobis merito prætulerint: gloriatique ſint, in ſe plus, quàm in nobis, præſidij reip. eſſe.
ſed illis ut bonis ac fortibus uiris militibusque utemini: & nobis iam promptioribus pro
patria, quòd beneficio ueſtro redempti, atque in patriam reſtituti fuerimus. Delectum
ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia ſeruorum audio armari. non minor nume-
rus noſter eſt, nec maiori precio redimi poſſumus, quàm hi emuntur: nam ſi conferam
nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali conſilio animaduer-
E tendum uobis cenſeam P. C. ſi duriores eſſe uelitis, quod nullo noſtro merito faciatis:
cui nos hoſti relicturi ſitis. Pyrrho uidelicet? qui nos hoſpitum numero habuit capti-
uos. an barbaro ac Poeno? qui utrum auarior, an crudelior ſit, uix æſtimari poteſt. Si
uideatis catenas, ſqualorem deformitatemque ciuium noſtrorum, non minus profecto
uos ea ſpecies moueat, quàm ſi ex altera parte cernatis ſtratas Cannenſibus campis le-
giones noſtras. Intueri poteſtis ſolicitudinem & lacrymas in ueſtibulo curiæ ſtantium
cognatorum noſtrorum, expectantiumque reſponſum ueſtrum. cum ij pro nobis, proq;
ijs qui abſunt, ita ſuſpenſi ac ſoliciti ſint, quem cenſetis animum ipſorum eſſe, quorum in
diſcrimine uita libertasque eſt? Si medius fidius ipſe in nos mitis Annibal contra natu-
ram ſuam eſſe uelit: nihil tamen nobis uita opus eſſe cenſeamus, cum indigni ut à uobis
redime-

redimeremur, uiſi ſumus. Rediere Romam quondam remiſſi à Pyrrho ſine precio capti: F
ſed rediere cum legatis, primoribus ciuitatis,ad redimendos ſeſe miſſis. Rediam ego in
patriam trecentis numis non æſtimatus ciuis? Suum quiſque habet animum P. C. ſcio in
diſcrimine eſſe uitam corpusq́. meum. magis me famæ periculum mouet,ne à uobis dam-
nati ac repulſi habeamur. neque enim uos precio pepercisse homines credent. Vbi is fi-
nem fecit,extemplo ab ea turba quę in Comitio erat,clamor flebilis eſt ſublatus,manusq́.
ad curiam tendebant,orantes,ut ſibi liberos,fratres, cognatos redderent. Fœminas quo-
que metus ac neceſſitas turbæ huic uirorum in foro immiſcuerat. Senatus,ſummotis arbi
tris conſuli cœptus. Ibi cum ſententijs uariaretur, & alij redimendos de publico,alij nul-
lam publicam impenſam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: ſi quibus argen-
tum in præſentia deeſſet, dandam ex ærario pecuniam mutuam,prædibusq́. ac prædijs ca-
uendum populo, cenſerent: tum T. Manlius Torquatus,priſcæ ac nimis duræ,ut pleriſque G
uidebatur, ſeueritatis,interrogatus ſententiam, ita locutus fertur: Si tantummodo poſtu-
laſſent legati pro ijs, qui in hoſtium poteſtate ſunt,ut redimerentur, ſine ullius inſectatio-
ne, eorum breui ſententiam peregiſſem. quid enim aliud,quàm admonendi eſſetis, ut mo
rem traditum à patribus neceſſario ad rem militarem exemplo, ſeruaretis? nunc autem
cum prope gloriati ſint, quod ſe hoſtibus dediderint, præferriq́. non captis modo in acie
ab hoſtibus, ſed etiam ijs,qui Venuſiam Canuſiumq́. peruenerunt, atque ipſi C. Terentio
conſuli æquum cenſuerint: nihil uos eorum P. C. quæ illic acta ſunt, ignorare patiar. At
que utinam hæc, quæ apud uos acturus ſum, Canuſij apud ipſum exercitum agerem,opti-
mum teſtem ignauiæ cuiuſque, & uirtutis: aut unus hic ſaltem adeſſet P. Sempronius,
quem ſi iſti ducem ſecuti eſſent, milites hodie in caſtris Romanis, non captiui in hoſtium
poteſtate eſſent: & cum feſſis pugnando hoſtibus, tum uictoria lætis, & ipſis pleriſque re- H
greſſis in caſtra ſua, noctem ad erumpendum liberam habuiſſent, & ſeptena armatorum
hominum millia erumpere etiam inter confertos hoſtes potuiſſent. neque enim per ſe ipſi
id facere conati ſunt, neque alium ſequi uoluerunt. Nocte prope tota P. Sempronius Tu-
ditanus non deſtitit admonere, adhortariq́. eos, dum paucitas hoſtium circa caſtra, dum
quies ac ſilentium eſſet,dum nox inceptum tegeret,ſe ducem ſequerentur: ante lucem per
uenire in tuta loca, in ſociorum urbes poſſe. Sicut auorum memoria P. Decius tribunus
mil. in Samnio: ſicut nobis adoleſcentibus priori Punico bello Calpurnius Flamma tre-
centis uoluntarijs, cum ad tumulum eos capiendum,ſitum inter medios hoſteis,duceret,
dixit, Moriamur milites,& morte noſtra eripiamus ex obſidione circumuentas legiones:
ſi hoc P. Sempronius diceret: nec uiros quidem, nec Romanos uos duceret, ſi nemo tan-
tæ uirtutis exiſteret comes. Viam non ad gloriam magis quàm ad ſalutem ferentem de- I
monſtrat: ducem ſe in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: ut ſeruemini,
deeſt uobis animus: quid,ſi moriendum pro patria eſſet,faceretis? Quinquaginta millia ci
uium ſociorumq́. circa uos eo ipſo die cæſa iacent: ſi tot exempla uirtutis non mouent, ni
hil unquam mouebit: ſi tanta clades uobis uilem uitam non fecit, nulla faciet. Liberi at-
que incolumes deſiderate patriam. imo deſiderate, dum patria eſt,dum ciues eius eſtis. ſe-
ro nunc deſideratis,diminuti capite, abalienari iure ciuium, ſerui Carthaginienſium facti.
Precio redituri eſtis eo, unde ignauia ac nequitia abiſtis? P. Sempronium ciuem,ueſtrum,
non audiſtis,arma capere, ac ſe iubentem ſequi: Annibalem paulopoſt audiſtis,caſtra pro
di,& arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam iſtorum accuſo, cum ſcelus poſſim accu
ſare? non enim modo ſequi recuſarunt bene monentem, ſed obſiſtere ac retinere conati
ſunt, ni ſtrictis gladijs uiri fortiſſimi inerteis ſummouiſſent. prius, inquam, P. Sempronio K
per ciuium agmen, quàm per hoſtium, fuit erumpendum. Hos ciues patria deſideret, quo
rum ſi cæteri ſimiles fuiſſent, neminem hodie ex ijs qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem ha
beret? Ex millibus ſeptem armatorum ſexcenti extiterunt, qui erumpere auderent, qui
in patriam liberi atque armati redirent: neque ijs quadraginta millia hoſtium obſtitere.
quàm tutum iter duarum prope legionum agmini futurum cenſetis fuiſſe? haberetis ho-
die uiginti millia armatorum Canuſij, fortia,fidelia, P. C. Nunc autem quemadmodum hi
boni, fideleſq́. (nam fortes ne ipſi quidem dixerint) ciues eſſe poſſunt? niſi quis credere
poteſt fuiſſe, qui erumpentibus, quin erumperent, obſiſtere conati ſunt: aut non inuidere
eos cum incolumitati, tum gloriæ illorum per uirtutem partæ,cum ſibi timorē ignauiamq́.

ſeruitutis

A ſeruitutis ignominioſæ cauſam eſſe ſciant. Maluerunt in tentorijs latentes ſimul lucem at
que hoſtem expectare: cum ſilentio noctis erumpendi occaſio eſſet. Atenim ad erum-
pendum è caſtris defuit animus, ad tutanda fortiter caſtra animum habuerunt. dies no-
ctesq́. aliquot obſeſſi, armati ſe ipſi tutati uallo ſunt: tandem ultima auſi, paſſique, cum
omnia ſubſidia uitæ deeſſent, affectisq́. fame uiribus arma iam ſuſtinere nequirent, neceſ-
ſitatibus magis humanis, quàm armis, uicti ſunt. Orto ſole hoſtis ad uallum acceſſit. an-
te ſecundam horam, nullam fortunam certaminis experti, tradiderunt arma ac ſeipſos.
Hæc uobis ipſorum per biduum militia fuit. cum in acie ſtare, ac pugnare decuerat, tum
in caſtra refugerunt: cum pro uallo pugnandum erat, caſtra tradiderunt, neque in acie, ne
que in caſtris utiles. Vos redimam? cum erumpere caſtris oportet, cunctamini, ac mane
tis. cum manere, & caſtra tutari armis neceſſe eſt, & caſtra, & arma, & uos ipſos traditis
B hoſti. Ego non magis iſtos redimendos P. C. cenſeo, quàm illos dedendos Annibali, qui
per medios hoſteis è caſtris eruperunt, ac per ſummam uirtutem ſe patriæ reſtituerunt.
Poſteaquam Manlius dixit: quanquam patrum quoque pleroſque captiui cognatione at-
tingebant, præter exemplum ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus indulgen-
tis, pecuniæ quoque ſumma homines mouit: quia nec ærarium exhaurire, magna iam
ſumma erogata in ſeruos ad militiam emendos, armandosque, nec Annibalem maxime
huiuſce rei, ut fama erat, egentem, locupletari uolebant. Cum triſte reſponſum, non re-
dimi captiuos, redditum eſſet, nouusq́. ſuper ueterem luctus tot iactura ciuium adlectus
eſſet, cum magnis fletibus queſtibusq́. legatos ad portam proſecuti ſunt. Vnus ex ijs do-
mum abijt, quòd fallaci reditu in caſtra, iureiurando ſe exoluiſſet. quod ubi innotuit, re-
latumq́. ad ſenatum eſt: omnes cenſuerunt comprehendendum, & cuſtodibus publice da
C tis, deducendum ad Annibalem eſſe. Eſt & alia de captiuis fama. X. primos ueniſſe. de
eis cum dubitatum in ſenatu eſſet, admitterentur in urbem, nécne: ita admiſſos eſſe, ne
tamen ijs ſenatus daretur. morantibus deinde longius omnium ſpe, alios tres inſuper le-
gatos ueniſſe, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab cogna-
to Scribonij tribuni pl. de redimendis captiuis relatum eſſe, nec cenſuiſſe redimendos ſe-
natum, & nouos legatos tres ad Annibalem reuertiſſe, decem ueteres remanſiſſe, quòd;
per cauſam recognoſcendi nomina captiuorum, ad Annibalem ex itinere regreſſi, religio
ne ſeſe exoluiſſent. de ijs dedendis magna contentione actum in ſenatu eſſe: uictosq́. pau
cis ſententijs, qui dedendos cenſuerint. cæterum proximis cenſoribus adeo omnibus no-
tis ignominijsq́. affectos eſſe, ut quidam eorum mortem ſibi ipſi extemplo conſciuerint:
cæteri non foro ſolum omni deinde uita, ſed prope luce ac publico caruerint. Mirari ma
D gis, adeo diſcrepare inter auctores, quàm quid ueri ſit, diſcernere queas. Quanto autem
maior hæc clades ſuperioribus cladibus fuerit, uel ea res indicio eſt, quòd qui ſociorum
ad eam diem firmi ſteterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re, quàm quòd
deſperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Cala-
tini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites præter Pentros, Bruttij omnes, Lucani: præter
hos Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora, Tarentini, Metapontini, Crotonienſes,
Locrique, & ciſalpini omnes Galli. nec tamen hæ clades defectionesq́. ſociorum moue-
runt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret, neque ante conſulis aduentum Ro-
mam, nec poſtquam is redijt, renouauitq́. memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ip-
ſo adeo magno animo ciuitas fuit, ut conſuli ex tanta clade, cuius ipſe maxima cauſa fuiſ-
ſet, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus ſit, & gratiæ actæ, quod
E de rep. non deſperaſſet: cui, ſi Carthaginienſium ductor fuiſſet, nihil recuſandum ſup-
plicij foret.

EPITOME LIBRI XXIII.

CAMPANI ad Annibalem defecere. Nuncius Cannenſis uictoriæ Mago Carthaginem miſſus annulos aureos à digitis occiſorum Romanorum detractos in ueſtibulo curiæ fudit, quos exceſſiſſe modij menſuram traditur. poſt quem nuncium Anno, ex Pœnis uir nobiliſſimus, ſuadebat ſenatui Carthaginienſium ut pacem à populo Romano peteret: nec tenuit, obſtrepente Barchina factione. Claudius Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduerſus Annibalem ex oppido facta, proſpere pugnauit.

Exercitus

Exercitus Annibalis per hiberna Capuæ ita luxuriatus eſt, ut corporum uiribus, atque animorũ eneruaretur. Caſilinum à Pœnis obſeſſum, ita fame uexatum eſt, ut lora, & pelles ſcutis detractas, & mures incluſi eſſent. nucibus per Vulturnum amnem à Romanis miſſis uixerunt. Senatus ex equeſtri ordine hominibus centum nonaginta ſeptem ſuppletus eſt. L. Poſtumius prætor à Gallis cum exercitu cæſus eſt. Cn. & P. Scipiones in Hiſpania Aſdrubalem uicerunt, & Hiſpaniam ſuam fecerunt. Reliquiæ Cannenſis exercitus in Siciliam relegatæ ſunt: ne recederent inde, niſi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem ſocietas iuncta eſt. Sempronius Gracchus conſul Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduerſus Pœnos Sardoſq. res geſtas continet: à quo Aſdrubal dux, & Mago, et Anno capti. Claudius Marcellus prætor, Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & uicit. primuſq. omnium tot cladibus feſſis Romanis meliorem ſpem belli dedit. F

LIBER XXIII. G

ANNIBAL, poſt Cannenſem pugnam, caſtra capta ac direpta, confeſtim ex Apulia in Samnium mouerat: accitus in Hirpinos à Statio pollicente ſe Coſſam traditurum. Coſſanus erat Trebius, nobilis inter ſuos: ſed premebat eum Coſſanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Poſt famam Cannenſis pugnæ, uulgatumq. Trebij ſermonibus aduentum Annibalis, cum Coſſani urbe exceſſiſſent, ſine certamine tradita urbs Pœno, præſidiumq. acceptum eſt. ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius urbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipſe per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, ut urbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in inſidijs (& pleræque cauæ ſunt uiæ, ſinuſq. occulti) quacunque arte potuit, diſpoſuit: alios, præ ſe actam prædam ex agris oſtentanteis, obequitare portis iuſſit. in quos, quia nec multi & incompoſiti uidebantur, cum turma equitum erupiſſet, à cedentibus conſulto tracta in inſidias, circumuenta eſt, nec euaſiſſet quiſquam, ni mare propinquum, & haud procul litore naues piſcatoriæ pleræque conſpectæ peritis nandi dediſſent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæſi ſunt: inter quos & Hegeas, præfectus equitum, intemperantius cedentes ſecutus, cecidit. ab urbe oppugnanda Pœnum abſterruere conſpecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate, atque indulgentia fortunæ. maxime tamen inter corrupta omnia, licentia plebis ſine modo libertatem exercentis, ſenatum & ſibi & plebi obnoxium Pacullus Calauius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male geſta ad Traſymenum eſt, in ſummo magiſtratu eſſet; iam diu infeſtam ſenatui plebem, ratus per occaſionem nouandi res, magnum auſuram facinus, ut, ſi in ea loca Annibal cum uictore exercitu ueniſſet, trucidato ſenatu traderet Capuam Pœnis; improbus homo, ſed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi, quàm euerſa, rep. dominari, nullam autem incolumem eſſe orbatam publico conſilio crederet, rationem inijt, qua & ſenatum ſeruaret, & obnoxium ſibi ac plebi faceret. Vocato ſenatu, cum ſibi defectionis ab Romanis conſilium placiturum nullo modo, niſi neceſſarium fuiſſet, præfatus eſſet: quippe qui liberos ex Ap. Claudij filia haberet, filiamq. Romæ nuptum Liuio dediſſet: cæterum maiorem multo rem, magiſq. timendam inſtare. non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate ſenatum: plebem ſpectare: ſed per cædem ſenatus uacuam rempub. tradere Annibali ac Pœnis uelle. eo ſe periculo poſſe liberare, eos ſi ſe permittant ſibi, & certaminum in repub. obliti credant. Cum omnes uicti metu permitterent: Claudam in curia uos, inquit, & tanquam & ipſe cogitati facinoris particeps, approbando conſilia, quibus nequicquam aduerſarer, uiam ſaluti ueſtræ inueniam. in hoc fidem, quam uultis ipſi, accipite. Fide data egreſſus, claudi curiam iubet, præſidiumq. in ueſtibulo reliquit, nequis adire curiam iniuſſu ſuo, néue inde egredi poſſit. Tunc uocato ad concionem populo, Quod ſæpe, inquit, optaſtis Campani, ut ſupplicij ſumendi uobis ex improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet, eam nunc non per tumultum expugnantes domos ſingulorum, quas præſi-

A dijs clientium ſeruorumq́. tuentur, cum ſummo ueſtro periculo, ſed tutam habetis, ac libe-
ram. Clauſos omnes in curiam accipite, ſolos, inermes: nec quicquam raptim aut forte
temere egeritis. de ſingulorum capite uobis ius ſententiæ dicendæ faciam: ut, quas quiſ-
que meritus eſt, pœnas pendat: Sed ante omnia ita uos iræ indulgere oportet, ut potio-
rem ira ſalutem atque utilitatem ueſtram habeatis. Etenim hos (ut opinor) odiſtis ſena-
tores. nam ſenatum omnino non habere non uultis: quippe aut rex, quod abominandum,
aut, quod unum liberæ ciuitatis conſilium eſt, ſenatus habendus eſt. Itaque duæ res ſimul
agendæ ſunt uobis, ut & ueterem ſenatum tollatis, & nouum cooptetis. Citari ſingulos
ſenatores iubebo: de quorum capite uos conſulam: quod de quoque cenſueritis, fiet.
Sed prius in eius locum, uirum fortem ac ſtrenuum nouum ſenatorem cooptabitis, quàm
de noxio ſupplicium ſumatur. Inde conſedit, & nominibus in urnam coniectis, citari
B quod primum ſorte nomen excidit, ipſumq́. è curia produci iuſſit. Vbi auditum eſt no-
men, malum & improbum pro ſe quiſque clamare, & ſupplicio dignum. Tum Pacullus:
Video quæ ſententia de hoc ſit data: eijcitur pro malo atque improbo. bonum ſenatorem
& iuſtum eligite. Primo ſilentium erat, inopia potioris ſubijciundi. deinde cum aliquis
omiſſa uerecundia quempiam nominaſſet, multo maior extemplo clamor oriebatur: cum
alij negarent noſſe: alij nunc probra, nunc humilitatem, ſordidamq́. inopiam, & pudendæ
artis aut quæſtus genus obijcerent. Hoc multo magis in ſecundo ac tertio citato ſenato-
re eſt factum, ut ipſius pœnitere homines appareret: quem autem in eius ſubſtituerent lo-
cum, deeſſe. quia nec eoſdem nominari attinebat, nihil aliud quàm ad audienda probra
nominatos: & multo humiliores obſcurioresq́. cæteri erant eis, qui primi memoriæ occur-
rebant. Ita dilabi homines, notiſſimum quodque malum maxime tolerabile dicentes eſſe,
C iubentesq́. ſenatum ex cuſtodia dimitti. Hoc modo Pacullus cum obnoxium uitæ bene-
ficio ſenatum multo ſibi magis quàm plebi feciſſet, ſine armis, iam omnibus concedenti-
bus, dominabatur. Hinc ſenatores, omiſſa dignitatis libertatisq́. memoria, plebem affa-
ri, ſalutare, benigne inuitare, apparatis accipere epulis, eius cauſas ſuſcipere, ei ſemper
parati adeſſe, ſecundum eum in lite iudicem dare, qui magis popularis, aptiorq. in uulgus
fauori conciliando eſſet. Iam uero nihil in ſenatu actum aliter, quàm ſi plebis ibi adeſſet
concilium. Prona ſemper ciuitas in luxuriam, non ingeniorum modo uitio, ſed affluenti
copia uoluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ, terreſtriſque: tum uero ita
obſequio principum, & licentia plebis laſciuire, ut nec libidini, nec ſumptibus modus eſ-
ſet. ad contemptum legum, magiſtratuum, ſenatuſque, acceſſit tum poſt Cannenſem cla-
dem, ut, cuius aliqua erat uerecundia, Romanum quoque imperium ſpernerent. id modo
D erat in mora, ne id extemplo efficerent, quòd connubium ueruſtum multas familias cla-
ras ac potentes Romanis miſcuerat: &, quòd, cum militarent aliquot apud Romanos, ma-
ximum uinculum erant trecenti equites, nobiliſſimus quiſque Campanorum, in præſidia
Siculorum urbium delecti ab Romanis, ac miſſi. Horum parentes cognatiq́. ægre peruice-
runt, ut legati ad conſulem Romanum mitterentur. Ij nondum Canuſium profectum,
ſed Venuſiæ cum paucis ac ſemiermibus conſulem inuenerunt: quàm poterat maxime mi-
ſerabilem bonis ſocijs: ſuperbis atque infidelibus, ut erant Campani, ſpernendum. Et au-
xit rerum ſuarum ſuiq́. contemptum conſul, nimis detegendo cladem, nudandoque. nam
cum legati ægre ferre ſenatum populumq́. Campanum, aduerſi quicquam eueniſſe Roma-
nis, nunciaſſent, pollicerenturq́. omnia, quæ ad bellum opus eſſent: Morem, inquit, magis
loquendi cum ſocijs ſeruaſtis Campani, iubentes quæ opus eſſent ad bellum, imperare,
E quam conuenienter ad præſentem fortunæ noſtræ ſtatum locuti eſtis. quid enim nobis ad
Cannas relictum eſt, ut, quaſi aliquid habeamus, id quod deeſt, expleri ab ſocijs uelimus?
pedites uobis imperemus, tanquam equites habeamus? pecuniam deeſſe dicamus, tan-
quam ea tantum deſit? Nihil, nec quod ſuppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. le-
giones, equitatus, arma, ſigna, equi uirique, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis
poſtero die amiſſis caſtris perierunt: Itaque non, iuuetis nos in bello, oportet Campani,
ſed cum Pœnis bellum pro nobis ſuſcipiatis. Veniat in mentem, ut trepidos quondam
maiores ueſtros intra mœnia compulſos, nec Samnitem modo hoſtem, ſed etiam Sidici-
num pauentes, receptos in fidem apud Saticulam defenderimus, cœptumq́. propter uos
cum Samnitibus bellum, per centum prope annos, uariante fortuna euentum, tulerimus.

Adijcite

Adijcite ad hæc, quòd fœdus æquum dedimus, quòd leges noſtras, quòd ad extremum, id F
quod ante Cannenſem certe cladem maximum fuit, ciuitatem noſtram magnæ parti ue-
ſtrum dedimus, communicauimusq́. uobiſcum. Itaque communem uos hanc cladem,
quæ accepta eſt, credere Campani oportet, communem patriam tuendam arbitrari eſſe.
Non cum Samnite aut Etruſco res eſt, ut quod à nobis ablatum ſit, in Italia tamen impe-
rium maneat. Pœnus hoſtis, ne Africæ quidem indigenam, ab ultimis terrarum oris, fre-
to Oceani, Herculisq. columnis, expertem omnis iuris, & conditionis, & linguæ prope hu-
manæ militem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumque, inſuper dux ipſe ef-
ferauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporum ſtrue faciendis, & (quod prolo-
qui etiam piget) ueſci humanis corporibus docendo. hos infandis paſtos epulis, quos
contingere etiam nefas ſit, uidere atque habere dominos, & ex Africa & à Carthagine iu
ra petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouinciam eſſe, cui non, genito mo G
do in Italia, deteſtabile ſit? Pulchrum erit Campani, prolapſum clade Romanum impe-
rium, ueſtra fide, ueſtris uiribus retentum ac recuperatum eſſe. Triginta millia peditum,
quatuor equitum arbitror ex Campania uos ſcripſiſſe: iam pecuniæ affatim eſſe, frumen-
tique. qui ſi parem fortunæ ueſtræ fidem habetis, nec Annibal ſe uiciſſe ſentiet, nec Roma
ni ſe uictos eſſe. Hac oratione conſul dimiſſis redeuntibusq́. domum legatis, unus ex ijs,
Vibus Virius, tempus ueniſſe ait, quo Campani non agrum ſolum ab Romanis quondam
per iniuriam ademptum, recuperare, ſed imperio etiam Italiæ potiri poſſint. fœdus enim
cum Annibale quibus uelint legibus facturos. neque controuerſiam fore, quin ipſe con-
fecto bello Annibal uictor in Africam hinc decedat, exercitumq́. deportet: Italiæ impe-
rium Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti aſſenſi omnes, ita renunciant legatio-
nem, uti deletum omnibus uideretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defectio- H
nem, ac pars maxima ſenatus ſpectare. extracta tamen auctoritatibus ſeniorum per pau-
cos dies eſt res: poſtremo uicit ſententia plurium, ut ijdem legati, qui ad conſulem Roma
num ierant, ad Annibalem mitterentur. Quò prius quàm iretur, certumque defectionis
conſilium eſſet: Romam legatos miſſos à Campanis, in quibuſdam annalibus inuenio, po
ſtulantes, ut alter conſul Campanus fieret, ſi rem Romanam adiuuari uellent. indignatio-
ne orta, ſummoueri à curia iuſſos eſſe: miſſumq́. lictorem, qui ex urbe educeret eos, at-
que eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorum quon-
dam poſtulationi erat: Cœliusq́. & alij id, haud ſine cauſa, prætermiſerant ſcriptores, po-
nere pro certo ſum ueritus. Legati ad Annibalem uenerunt, pacemq́. cum eo his condi-
tionibus fecerunt, ne quis imperator magiſtratusúe Pœnorum ius ullum in ciuem Cam-
panum haberet, néue ciuis Campanus inuitus militaret, munusúe faceret. ut ſuæ leges, I
ſui magiſtratus Campanis eſſent. ut trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Cam-
panis, quos ipſi elegiſſent: cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia ſtipendia fa
cerent, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia inſuper, quàm quæ pacta erant, facinora Cam
pani ediderunt. nam præfectos ſocium, ciuesq́. Romanos alios, partim aliquo militiæ mu
nere occupatos, partim priuatis negocijs implicitos, plebs repente omneis comprehen-
ſos, uelut cuſtodiæ cauſa, balneis includi iuſſit: ubi fetore atque æſtu anima intercluſa,
fœdum in modum expirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, ſumma
ope D. Magius, uir cui ad ſummam auctoritatem nihil præter ſanam ciuium mentem de-
fuit, reſtiterat. ut uero præſidium mitti ab Annibale audiuit: Pyrrhi ſuperbam dominatio
nem, miſerabilemq́. Tarentinorum ſeruitutem, exempla referens, primo, ne reciperetur
præſidium, palam uociferatus eſt: deinde, ut receptum aut eijceretur: aut, ſi malum faci- K
nus, quòd à uetuſtiſſimis ſocijs conſanguineisq́. defeciſſent, forti ac memorabili facinore
purgare uellent, ut interfecto Punico præſidio reſtituerent ſe Romanis. Hæc (neque enim
occulte agebantur) cum relata Annibali eſſent, primo miſit, qui uocarent Magium ad ſe-
ſe in caſtra. deinde cum is ferociter negaſſet ſe iturum, (nec enim Annibali ius eſſe in ci
uem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, uinctumq́. attrahi ad
ſe iuſſit: ueritus deinde, ne quid inter uim tumultus, atque ex concitatione animorum in
conſulti certaminis oriretur, ipſe præmiſſo nuncio ad M. Bloſium, prætorem Campa-
num, poſtero die ſe Capuæ futurum, proficiſcitur è caſtris cum modico præſidio. Marcus
concione aduocata edicit, ut frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Anni-
bali.

A bali. Ab uniuerſis id non obedienter modo, ſed enixe, fauore etiam uulgi, & ſtudio ui-
ſendi tot iam uictorijs clarum imperatorem, factum eſt. D. Magius nec obuiam egreſ-
ſus eſt: nec, quo timorem aliquem ex conſcientia ſignificare poſſet, priuatim ſe tenuit. in
foro cum filio clientibusq́. paucis ocioſe inambulauit, trepidante tot a ciuitate ad exci-
piendum Pœnum, uiſendumque. Annibal ingreſſus urbem, ſenatum extemplo poſtulat.
precantibusq́. inde primoribus Campanorum, ne quid eo die ſere gereret, diemq́. ut ipſe
aduentu ſuo feſtum lætus ac libens celebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat,
tamen, ne quid in principio negaret, uiſendo urbem, magnam diei partem conſumpſit. Di
uerſatus eſt apud Minios Celeres, Stenium Pacullumque, inclytos nobilitate ac diuitijs.
Eo Pacullus Calauius, de quo ante dictum eſt, princeps factionis eius, quæ attraxerat rem
ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abſtractumq́. ab ſe à Decimi ait latere, cum quo fero
B ciſſime pro Romana ſocietate aduerſus Punicum fœdus ſteterat: nec eum aut inclinata in
partem alteram ciuitas, aut patria maieſtas ſententia depulerat. Huic tum pater iuueni
Annibalem deprecando magis, quàm purgando, placauit. uictusq́. patris precibus lacry-
misque, etiam ad cœnam eum cum patre uocari iuſſit: cui conuiuio neminem Campa-
num, præterquam hoſpites, Iubelliumq́. Tauream, inſignem bello uirum, adhibiturus erat.
Cœperunt epulari de die, & conuiuium non ex more Punico, aut militari diſciplina eſſe:
ſed ut in ciuitate, atque etiam domo, diu ad uarias omnium uoluptatum illecebras inſtru-
ctum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipſius interdum Annibalis, Calauij filius Pe
rolla uinci potuit. ipſiq́. ualetudinem excuſans patri, animi quoque eius mirabilem inter-
turbationem cum quæreret: ante ſolis ferme occaſum, patrem Calauium ex conuiuio
egreſſum ſecutus filius, ubi in ſecretum (hortus erat poſticis ædium partibus) peruene-
C runt: Conſilium, inquit, affero pater, quo non ueniam ſolum peccati, quo defecimus ad
Annibalem, impetraturi ab Romanis: ſed in multo maiore dignitate & gratia ſimus Cam
pani, quàm unquam fuimus. Cum mirabundus pater, quidnam id eſſet conſilij, quære-
ret: toga reiecta ab humero, latus ſuccinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, ſanguine
Annibalis ſanciam Romanum fœdus. te id prius ſcire uolui, ſi forte abeſſe, dum facinus
patratur, malles. Quæ ubi uidit audiuitq́. ſenex, uelut ſi iam agendis quæ audiebat, inter-
eſſet, cum metu: Per ego te, inquit, fili quæcunque iura liberos iungunt parentibus, pre-
cor quæſoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda uelis. paucæ horæ ſunt,
intra quas, iurantes per quicquid deorum eſt, dextras dextræ iungentes, fidem obſtrinxi-
mus, ut ſacratis de menſis eſſemus. digreſſi à colloquio, extemplo in eum armamur? ſur-
gis ab hoſpitali menſa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es: eam ip
D ſam menſam cruentare uis hoſpitis ſanguine? Annibalem modo pater filio meo potui pla
care, filium Annibali non poſſum? Sed ſi nihil ſancti, non fides, non religio, non pietas au
diantur, infanda ſi non perniciem nobis cum ſcelere afferunt: unus aggreſſurus es Anni-
balem? quid illa turba tot liberorum ſeruorumque? quid in unum intenti omnium oculi?
quid tot dextræ? torpeſcentne? in amentia illa uultum ipſius Annibalis, quem armati
exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu ſuſtinebis? &, ſi alia auxilia deſint,
meipſum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, ſuſtinebis? atqui per
meum pectus petendus ille tibi, transfigendusq́. eſt. deterreri hic ſine te potius, quàm il-
lic uinci. ualeant preces apud te meæ, ſicut pro te hodie ualuerunt. Lacrymantem inde
iuuenem cernens, medium complectitur: atque oſculo hærens, non ante precibus abſti-
tit, quàm peruicit, ut gladium poneret, fidemq́. daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis:
E Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo uicem, cui
ter proditæ patriæ ſuſtinendum eſt crimen: ſemel, cum defectionem inisti ab Romanis:
iterum, cum pacis cum Annibale fuiſti auctor: tertio hodie, cum reſtituendæ Romanis
Capuæ mora atque impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc ar-
cem defendere uolebam, hoſti minime parcens, quando parens extorquet, accipe. Hæc
cum dixiſſet, gladium in publicum trans maceriam horti abiecit: &, quo minus res ſuſpe-
cta eſſet, ſe ipſe conuiuio reddidit. Poſtero die ſenatus frequens datus Annibali. ubi pri-
ma eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quòd amicitiam
ſuam Romanæ ſocietati præpoſuiſſent: & inter cætera magnifica promiſſa pollicitus, bre-
ui caput Italiæ omnis Capuam fore: iuraq́. inde cum cæteris populum Romanum etiam
petiturum.

petiturum. Vnum eſſe exortem Punicæ amicitiæ, fœderisq́. ſecum facti, quem neque eſſe F
Campanum, neque dici debere, Magium Decimum. eum poſtulare, ut ſibi dedatur, ac ſe
præſente de eo referatur, ſenatusq́. conſultum fiat. omnes in eam ſententiam ierunt: quan
quam magnæ parti & uir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui uidebatur ius
libertatis. Egreſſus curia, in templo magiſtratus conſedit: comprehendiq́. D. Magium,
atque ante pedes ſtatutum cauſam dicere iuſſit. Qui cum, manente ferocia animi, negaret
lege fœderis id cogi poſſe: tum iniectæ catenæ, duciq́. ante lictorem in caſtra iuſſus eſt.
Quoad capite aperto eſt ductus, concionabundus inceſſit, ad circumfuſam undique mul-
titudinem uociferans: Habetis eam libertatem Campani, quam petiſtis. foro medio, lu-
ce clara, uidentibus uobis, nulli Campanorum ſecundus, uinctus ad mortem rapior. quid
uiolentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate urbem, diemq́. aduentus
eius conſecrate, ut hunc triumphum de ciue ueſtro ſpectetis. Hæc eo uociferante cum G
moueri uulgus uideretur, obuolutum caput eſt: ocyusq́. rapi extra portam iuſſus, ita in ca
ſtra perducitur: extemploq́. impoſitus in nauim, & Carthaginem miſſus, ne motu aliquo
Capuæ ex indignitate rei orto, ſenatum quoque pœniteret dediti principis: & legatione
miſſa ad repetendum eum, ne aut negando rem, quam primum peterent, offendendi ſibi
noui ſocij: aut tribuendo, habendus Capuæ eſſet ſeditionis ac turbarum auctor. Nauem
Cyrenas detulit tempeſtas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cum Magius ad ſtatuam
Ptolemæi regis confugiſſet, deportatus à cuſtodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum
eum docuiſſet, contra ius fœderis uinctum ſe ab Annibale eſſe, uinculis liberatur: permiſ
ſumq́. ut rediret, ſeu Romam ſeu Capuam mallet. Nec Magius Capuam ſibi tutam dice-
re: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosq́. bellum ſit, transfugæ ma-
gis, quàm hoſpitis, domicilium fore: nuſquam malle, quàm in regno eius, uiuere, quem H
uindicem atque auctorem habeat libertatis. Dum hæc geruntur, Q. Fabius Pictor lega-
tus à Delphis Romam redijt, reſponſumq́. ex ſcripto recitauit: (diui quoque in eo erant,
quibus quoq́. modo ſupplicaretur.) Tum, ſi ita faxitis Romani, ueſtræ res meliores feli-
cioresq́. erunt: magis ex ſententia reſpub. ueſtra uobis procedet. uictoriaq́. duelli, popu-
li Romani erit. Pythio Apollini, Rep. ueſtra bene geſta ſeruataque, lucris meritis donum
mittitote: deq́. præda, manubijs, ſpolijsq́. honorem habetote. Hæc ubi ex Græco carmi-
ne interpretata recitauit: tum dixit, ſe oraculo egreſſum, extemplo his omnibus diuis rem
diuinam thure ac uino feciſſe: iuſſumq́. ab antiſtite, ſicut coronatus laurea corona & ora-
culum adiſſet, & rem diuinam feciſſet: ita coronatum nauim aſcendere, nec ante depone-
re eam, quàm Romam perueniſſet. ſe quæcunque imperata ſint, cum ſumma religione ac
diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis depoſuiſſe. Senatus decreuit, ut I
res diuinæ, ſupplicationesq́. primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ
atque in Italia geruntur, nuncius uictoriæ ad Cannas, Carthaginem uenerat. Mago, Amil
caris filius, non ex ipſa acie à fratre miſſus, ſed retentus aliquot dies in recipiendis ciuita-
tibus Bruttiorum, quæ deficiebant. Is, cum ei ſenatus datus eſſet, res geſtas in Italia à fra-
tre expoſuit. Cum ſex imperatoribus eum, quorum quatuor conſules, duo dictator ac ma
giſter equitum fuerint: cum ſex conſularibus exercitibus acie conflixiſſe. occidiſſe ſupra
ducenta millia hoſtium: ſupra L. millia cepiſſe. ex quatuor conſulibus duos occidiſſe. ex
duobus ſaucium alterum, alterum toto exercitu amiſſo uix cum L. hominibus effugiſſe.
magiſtrum equitum, qui conſularis poteſtatis ſit, fuſum fugatumque. dictatorem, quia ſe
in aciem nunquam commiſerit, unicum haberi imperatorem. Bruttios Apulosque, par-
tem Samnitium ac Lucanorum, defeciſſe ad Pœnos. Capuam, quòd caput non Campa- K
niæ modo, ſed poſt afflictam rem Romanam Cannenſi pugna, Italiæ ſit, Annibali ſe tradi-
diſſe. Pro his tot, tantisq́. uictorijs ſacrum dijs immortalibus agi haberique. Ad fidem de
inde tam lætarum rerum, effundi in ueſtibulo curiæ iuſſit annulos aureos. qui tantus acer-
uus fuit, ut metientibus, dimidium ſuper treis modios expleſſe, ſint quidam auctores. Fa
ma tenuit, quæ propior uero eſt, haud plus fuiſſe modio. Adiecit deinde uerbis, quo maio
ris cladis indicium eſſet, neminem, niſi equitem, atque eorum ipſorum primores, id gere-
re inſigne. Summa fuit orationis, quo propius ſpes belli perficiendi ſit, eo magis omni
ope iuuandum Annibalem eſſe. procul enim ab domo militiam eſſe, in media hoſtium ter
ra, magnam uim frumenti pecuniæq. abſumi: & tot acies ut hoſtium exercitus deleſſe,
ita

A ita uictoris etiam copias parte aliqua minuiſſe. mittendum igitur ſupplementum eſſe, mit
tendam in ſtipendium pecuniam, frumentumq́. tam benemeritis de nomine Punico mili-
tibus. Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco, uir factionis Barchinæ, lo-
cum Annonis increpãdi eſſe ratus: Quid eſt Anno? inquit, etiam nunc te pœnitet belli ſu
ſcepti aduerſus Romanos? iube dedi Annibalem: ueta in tam proſperis rebus gratias dijs
immortalibus agi. audiamus Romanum ſenatorem in Carthaginienſium curia. Tum An
no: Tacuiſſem hodie patres conſcripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus læ-
tum quod eſſet uobis, loquerer. nunc interrogante ſenatore, pœniteátne me adhuc ſuſce-
pti aduerſus Romanos belli, ſi reticeam, aut ſuperbus, aut obnoxius uidear. quorum alte-
rum eſt hominis alienæ libertatis obliti, alterum ſuæ. Reſpondeam igitur Himilconi, non
deſiſſe pœnitere me belli, neque deſiturum ante inuictum noſtrum imperatorem incuſare,
B quàm finitum aliqua tolerabili conditione bellum uidero; nec mihi pacis antiquæ deſide-
rium ulla alia res, quàm pax noua, finiet. Itaque iſta quæ modo Mago iactauit, Himilconi
cæteriſq́. Annibalis ſatellitibus iam læta ſunt. mihi poſſunt læta eſſe, quia res bello bene
geſtæ, ſi uolumus fortuna uti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam ſi prætermittimus hoc
tempus, quo magis dare quàm accipere poſſumus uideri pacem: uereor, ne hæc quoque
lætitia luxuriet nobis, ac uana euadat. quæ tamen nunc quoque qualis eſt? Occidi exerci-
tus hoſtium: mittite milites mihi. Quid aliud rogares: ſi eſſes uictus? Hoſtium cepi bina
caſtra, prædæ uidelicet plena, & commeatuum: frumentum, & pecuniam date. Quid
aliud, inquam, ſi ſpoliatus, ſi exutus caſtris eſſes, peteres? Et ne omnia ipſe mirer: (mihi
quoque enim, quoniam reſpondi Himilconi, interrogare ius faſq́. eſt) uelim ſeu Himilco,
ſeu Mago reſpondeat: cum ad internecionem Romani imperij pugnatum ad Cannas ſit,
C conſtetq́. in defectione totam Italiam eſſe: primum ecquis Latini nominis populus defe-
cerit ad nos? deinde ecquis homo ex V & XXX tribubus ad Annibalem transfugerit? Cũ
utrunque Mago negaſſet: Hoſtium quidem ergo, inquit, adhuc multum ſupereſt. ſed mul
titudo ea quid animorum, quidúe ſpei habeat, ſcire uelim. Cum id neſcire ſe Mago dice-
ret: Nihil facilius ſcitũ eſt, inquit. ecquos legatos ad Annibalem Romani miſerunt de pa
ce? ecquam denique mentionem pacis Romæ factam eſſe, allatũ ad uos eſt? Cum id quo-
que negaſſet: Bellũ igitur, inquit, tam integrum habemus, quàm habuimus, qua die Anni-
bal in Italiam eſt ingreſſus. Quàm uaria uictoria priore Punico bello fuerit, plerique qui
meminerimus, ſuperſumus. nunquam terra mariq́. magis proſperæ res noſtræ uiſæ ſunt,
quàm ante conſules C. Lutatium & A. Poſtumium fuerunt. Lutatio & Poſtumio conſuli
bus deuicti ad Aegateis inſulam ſumus. Quod ſi (id quod dij omen auertant) nunc quo-
D que fortuna aliquid uariauerit, tum pacem ſperatis, quum uincimur: quam nunc, cum uici
mus, dat nemo? Ego, ſi quis de pace conſulet, ſeu deferenda hoſtibus, ſeu accipienda: ha-
beo quid ſententiæ dicam. ſi de ijs quæ Mago poſtulat, refertis, nec uictoribus mitti attine
re puto: & fruſtrantibus nos falſa atque inani uictoria multo minus cenſeo mittenda eſſe.
Haud multos mouit Annonis oratio. nam & ſimultas cum familia Barchina, leuiorem au-
ctorem faciebat: & occupati animi præſenti lætitia, nihil, quo uanius fieret gaudium ſuũ,
auribus admittebat: debellatumq́. mox fore, ſi aniti paululum uoluiſſent, rebantur. Ita-
que ingenti conſenſu fit ſenatuſconſultum, ut Annibali XL Numidarum millia in ſup-
plementum mitterentur, & XL elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorq́. cum Ma-
gone in Hiſpaniam præmiſſus eſt ad conducenda XX millia peditum, quatuor equitum,
quibus exercitus, qui in Italia, quiq́. in Hiſpania erant, ſupplerentur. Cæterum hæc, ut in
E ſecundis rebus, ſegniter ocioſeq́. geſta ſunt. Romanos, præter inſitam induſtriam ani-
mis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec conſul ulli rei, quæ per eum agenda eſ-
ſet, deerat: & dictator M. Iunius, rebus diuinis perfectis, latoq́. (ut ſolet) ad populum,
ut equum aſcendere liceret: præter duas urbanas legiones, quæ principio anni à conſuli-
bus conſcriptæ fuerant, & ſeruorum delectum, cohorteſque ex agro Piceno & Gallico
collectas, ad ultimum prope deſperatæ reipub. auxilium, cum honeſta utilibus cedunt,
deſcendit equo, dixitque: qui capitalem fraudem auſi, quique pecuniæ iudicati in uin-
culis eſſent: qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa pecuniaque ſe exolui iuſſu-
rum. Ea ſex millia hominum Gallicis ſpolijs, quæ triumpho C. Flaminij tranſlata
erant, armauit. Ita cum XXV millibus armatorum ab urbe proficiſcitur. Annibal, Ca-

pua recepta, cum iterum Neapolitanorum animos partim ſpe, partim metu nequicquam F
tentaſſet, in agrum Nolanum exercitum traducit: & ut non hoſtiliter ſtatim, quia non
deſperabat uoluntariam deditionem: ita, ſi morarentur ſpem, nihil eorum, quæ pati
aut timere poſſent, prætermiſſurus. Senatus, ac maxime primores eius, in ſocietate
Romana cum fide perſtare. plebs nouarum (ut ſolet) rerum auida, atque Annibalis to-
ta eſſe: metumq́. agrorum populationis, & patienda in obſidione multa grauia indigna-
q́ue, proponere animo. neque auctores defectionis deerant. Itaque ubi ſenatum me-
tus cepit, ſi palam contra tenderent, reſiſti multitudini concitatæ non poſſe. clam ſimu-
lando dilationem mali inueniunt. placere enim ſibi defectionem ad Annibalem, ſimulant:
quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamq́. nouam tranſeant, parum conſtare.
Ita ſpatio ſumpto, legatos propere ad prætorem Romanum, Marcellum Claudium,
qui Canuſij cum exercitu erat, mittunt: docentq́ue, quanto in diſcrimine ſit Nolana G
res. agrum Annibalis eſſe, & Pœnorum urbem extemplo futuram, ni ſubueniatur.
concedendo plebi ſenatum, ubi uelint, defecturos ſe, ne deficere præfeſtinarent, ef-
feciſſe. Marcellus, collaudatis Nolanis, eadem ſimulatione extrahi rem in ſuum ad-
uentum iuſſit: interim celari quæ ſecum acta eſſent, ſpemq́. omnem auxilij Romani. Ip-
ſe à Canuſio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perq́. agrum Saticu-
lanum Trebianumq́. ſuper Sueſſulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum
prætoris Romani Pœnus agro Nolano exceſſit: & ad mare proxime Neapolim deſcen-
dit, cupidus maritimi oppidi potiundi, quo curſus nauibus tutus ex Africa eſſet. Cæ-
terum poſteaquam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit: (M. Iunius Silanus
erat, ab ipſis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque, ſicut Nolam, non admiſſus,
petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circumſediſſet: ſæpe ui, ſæpe ſolicitandis ne- H
quicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pa-
ctus, ut inermes cum ſingulis abirent ueſtimentis: deinde, ut qui à principio mitis
omnibus Italicis, præter Romanos, uideri uellet, præmia atque honores iis qui remanſiſ-
ſent, ac militare uellent ſecum, propoſuit. nec ea ſpes quenquam tenuit. dilapſi omnes,
quocunque hoſpitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime
Nolam, Neapolimq́ue. Cum ferme triginta ſenatores, ac forte primus quiſque, Capuam
petiſſent: excluſi inde, quòd portas Annibali clauſiſſent, Cumas ſe contulerunt. Nuceriæ
præda militi data eſt, urbs direpta, atque incenſa. Nolam Marcellus non ſui magis fidu-
cia præſidij, quàm uoluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Ban-
tius, quem conſenſus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano, nunc ad pro-
ditionem patriæ, nunc, ſi ea die fortuna defuiſſet, ad transfugiendum ſtimulabat. Erat I
iuuenis acer, & ſociorum ea tempeſtate nobiliſſimus eques. ſeminecem eum ad Cannas
in aceruo cæſorum corporum inuentum, curatumq́. benigne, etiam cum donis Annibal
domum remiſerat. ob eius gratiam meriti, rem Nolanam in ius ditionemq́. dare uolue-
rat Pœno: anxiumq́. eum & ſolicitum cura nouandi res, prætor cernebat. cæterum cum
aut pœna cohibendus eſſet, aut beneficio conciliandus, ſibi abſumpſiſſe, quàm hoſti ade-
miſſe fortem ac ſtrenuum maluit ſocium: accitumq́. ad ſe benigne appellat. Multos eum
inuidos inter populares habere, inde exiſtimatu facile eſſe, quòd nemo ciuis Nolanus
ſibi indicauerit, quàm multa eius egregia facinora militaria eſſent. ſed qui in Romanis
militauerit caſtris, non poſſe obſcuram eius uirtutem eſſe. multos ſibi, qui cum eo ſtipen-
dia fecerint, referre, qui uir eſſet ille: quæq́. & quoties pericula pro ſalute ac dignitate
populi Romani adiſſet: utiq́. Cannenſi pugna non prius prælio abſtiterit, quàm prope K
exanguis ruina ſuperincidentium uirorum, equorum, armorumq́. ſit oppreſſus. Itaque
macte uirtute eſto, inquit. apud me tibi omnis honos, atque omne præmium erit: &
quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rem tibi dignitati, atque emolumento
eſſe. Lætoque iuueni promiſſis, equum eximium dono dat, bigatosq́ue quingentos
quæſtorem numerare iubet. lictoribus imperat, ut eum ſe adire, quoties uelit, patiantur.
Hac comitate Marcelli, ferocis iuuenis animus adeo eſt mollitus, ut nemo inde ſocio-
rum rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas eſſet, (Nolam
enim rurſus à Nuceria mouerat caſtra) plebesq́. Nolana de integro ad defectionem ſpe-
ctaret: Marcellus ſub aduentum hoſtium intra muros ſe recepit, non caſtris metuens,
ſed

A ſed ne prodendæ urbis occaſionem nimis multis in eam imminentibus daret. Inſtrui de-
inde utrinque acies cœptæ, Romanorum pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante caſtra ſua.
prælia hinc parua inter urbem caſtraque, & uario euentu fiebant: quia duces nec prohibe
re paucos temere roganteis, nec dare ſignum uniuerſæ pugnæ uolebant. in hac continua
duorum exercituum ſtatione principes Nolanorum nunciant Marcello, nocturna collo-
quia inter plebem ac Pœnos fieri: ſtatutumq́. eſſe, ut cum Romana acies egreſſa portis
iret, impedimenta eorum ac ſarcinas diriperent: clauderentq́ue deinde portas, muroſ-
q́ue occuparent, ut potientes rerum ſuarum atque urbis, Pœnum inde pro Romano
acciperent. Hæc ubi nunciata ſunt Marcello, collaudatis ſenatoribus Nolanis, priuſ-
quam aliquis motus intus oriretur, fortunam pugnæ experiri ſtatuit. Ad treis portas
in hoſtes uerſas tripartito exercitum inſtruxit. impedimenta ſubſequi iuſſit: calones,
B lixasq́ue, & inualidos milites uallum ferre. media porta robora legionum, & Roma-
nos equites, duabus circa portis nouos milites, leuemq́ue armaturam, ac ſociorum
equites ſtatuit. Nolani muros portasq́ue adire uetiti: ſubſidiaq́ue deſtinata impedi-
mentis data, ne occupatis prælio legionibus, in ea impetus fieret. ita inſtructi intra por-
tas ſtabant. Annibali ſub ſignis (id quód per aliquot dies fecerat) ad multum diei in
acie ſtanti, primo miraculo eſſe, quòd nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec
armatus quiſquam in muris eſſet. ratus deinde prodita colloquia eſſe, metuq́ue reſides
factos, partem militum in caſtra remittit, iuſſos propere apparatum omnem oppugnan-
dæ urbis in primam aciem afferre: ſatis fidens, ſi cunctantibus inſtaret tumultum aliquem
in urbe plebem moturam. Moxq́. dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad pri-
ma ſigna, ſucceditq́. ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus ſigna canere,
C clamoremq́. tolli, ac pedites primum, deinde equites, quanto maximo poſſent impetu,
in hoſtem erumpere iubet. Satis terroris tumultusq́. in aciem mediam intulerant, cum
duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hoſtium erupere.
Addidere clamorem lixæ caloneſq́ue, & alia turba cuſtodiæ impedimentorum appoſita,
ut paucitatem maxime ſpernentibus Pœnis ingentis repente exercitus ſpeciem fecerint.
Vix equidem auſim affirmare, quod quidam auctores ſunt, duo millia & CCC hoſtium
cæſos: non plus uno Romanos amiſiſſe. Siue tanta, ſiue minor uictoria fuit, ingens eo
die res, ac neſcio an maxima illo bello geſta ſit. non uinci enim ab Annibale, uincere ſo-
lito, difficilius fuit, quàm poſtea uincere. Annibal ſpe potiundæ Nolæ adempta, cum
Acerras receſſiſſet: Marcellus extemplo clauſis portis, cuſtodibusq́. diſpoſitis, ne quis
egrederetur, quæſtionem in foro de ijs, qui clam in colloquijs hoſtium fuerant, habuit.
D ſupra LXX damnatos proditionis ſecuri percuſſit, bonaq́. eorum iuſſit publica eſſe. & ſum
ma rerum ſenatui tradita, cum exercitu omni profectus ſupra Sueſſulam caſtris poſitis con
ſedit. Pœnus Acerras primum ad uoluntariam deditionẽ conatus perlicere, poſtea quàm
obſtinatos uidit, obſidere inde atque oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi
quàm uirium erat. itaque, deſperata tutela urbis, ut circumuallari mœnia uiderunt, prius
quàm continuarentur hoſtium opera, per intermiſſa munimenta, neglectasq́. cuſtodias,
ſilentio noctis dilapſi, per uias inuiaq́ue, quà quenque aut conſilium aut terror tulit, in ur-
bes Campaniæ, quas ſatis certum erat non mutaſſe fidem, perfugerunt. Annibal, Acerris
direptis atque incenſis, cum à Caſilino dictatorem Romanum legionesq́. nuncij accipi
nunciaſſent, ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capua quoque recurrat, exercitum
ad Caſilinum ducit. Caſilinum eo tempore quingenti Præneſtini habebant cum paucis
E Romanis Latiniq́. nominis, quos eodem audita Cannenſis clades contulerat. Hi, non con
fecto Præneſte ad diem delectu, ſerius profecti domo, cum Caſilinum ante aduerſæ pugnę
famam ueniſſent, & alijs aggregarent ſeſe Romanis ſocijsq́ue, profecti à Caſilino, cum ſa
tis magno agmine irent, auertit eos retro Caſilinum nuncius Cannenſis pugnæ. ibi cum
dies aliquot, ſuſpecti Campanis, timenteſq́ue, cauendis ac ſtruendis inuicem inſidijs tra-
duxiſſent, iamq́ue de Capuæ defectione agi, accipiq́ue Annibalem, ſatis pro certo ha-
berent: interfectis nocte oppidanis, partem urbis quæ circa Vulturnum eſt (eo enim di-
uiditur amni) occupauere. idq́. præſidium Caſilini habebant Romani. Additur & Pe-
ruſina cohors, homines CCCC & LX, eodem nuncio, quo Præneſtini, paucos ante
dies Caſilinum compulſi. & ſatis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine

altera parte cincta,tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam ut uideretur hominum, F
efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul eſſet,Getulos cum præfecto, nomine Iſal-
ca,præmittit. ac primo,ſi fiat colloquij copia,uerbis benignis ad portas aperiendas,præſi-
diumque accipiendum perlicere iubet. ſin in pertinacia perſtent,rem gerere, ac tentare ſi-
qua parte inuadere urbem poſſit. Vbi ad mœnia acceſſere,quia ſilentium erat,ſolitudo ui-
ſa:metuque conceſſum barbarus ratus,moliri portas,& ſeras clauſtraque effringere parat:
cum patefactis repente portis cohortes duæ ad idipſum inſtructæ intus, ingenti cum tu-
multu erumpunt,ſtragemque hoſtium faciunt. Ita primis repulſis, Maharbal cum maio-
re robore uirorum miſſus,nec ipſe eruptionem cohortium ſuſtinuit. Poſtremum Annibal
caſtris ante ipſa mœnia oppoſitis,paruam urbem, paruumque præſidium ſumma ui atque
omnibus copijs oppugnare parat. ac dum inſtat laceſſitque, corona undique circundatis
mœnibus, aliquot milites,& promptiſſimum quenque è muro turribusque ictos amiſit. G
Semel ultro erumpenteis agmine elephantorum oppoſito prope intercluſit', trepidosque
compulit in urbem: ſatis multis,ut ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidiſſent, ni
nox prælio interueniſſet. Poſtero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: uti-
que poſteaquam corona aurea muralis propoſita eſt, atque ipſe dux caſtelli plano loco
poſiti ſegnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum Traſy-
menique & Trebiæ ſingulos admonens,uniuerſosque. inde uineæ quoque cœptæ agi,cu-
niculique:nec ad uarios conatus hoſtium aut uis ulla, aut ars deerat. Socij Romanorum
propugnacula aduerſus uineas ſtatuere,tranſuerſis cuniculis hoſtium cuniculos excipere,
& palam & clam cœptis obuiam ire,donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit,
caſtrisque communitis,ac præſidio modico impoſito,ne omiſſa res uideretur, in hiberna
Capuam conceſſit. ibi partem maiorem hiemis exercitum in tectis habuit, aduerſus om- H
nia humana mala ſæpe ac diu durantem,bonis inexpertum, atque inſuetum. itaque quos
nulla mali uicerat uis, perdidere nimia bona, ac uoluptates immodicæ: & eo impenſius,
quo auidius ex inſolentia in eas ſe immerſerant. ſomnus enim,& uinum,& epulæ,& ſcor-
ta, balneaque, & ocium conſuetudine in dies blandius, ita eneruauerunt corpora ani-
mosque,ut magis deinde præteritæ uictoriæ eos, quàm præſentes tutarentur uires, ma-
iusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quàm quòd non ex
Cannenſi acie protinus ad urbem Romam duxiſſet. illa enim cunctatio diſtuliſſe modo ui
ctoriam uideri potuit:hic error uires ademiſſe ad uincendum. Itaque Hercule,uelut ſi cum
alio exercitu à Capua exiret: nihil uſquam priſtinæ diſciplinæ tenuit. nam & redierunt
plerique ſcortis impliciti: & ubi primum ſub pellibus haberi cœpti ſunt, uiaque & alius
militaris labor excepit, tironum modo corporibus animisque deficiebant: & deinde per I
omne æſtiuorum tempus magna pars ſine commeatibus ab ſignis dilabebantur: neque
aliæ latebræ, quàm Capua, deſertoribus erant. Cæterum miteſcente iam hieme, ducto
ex hibernis milite, Caſilinum redit. ubi quanquam ab oppugnatione ceſſatum erat, ob-
ſidio tamen continuata oppidanos præſidiumque ad ultimum inopiæ adduxerat. Ca-
ſtris Romanis Ti. Sempronius præerat, dictatore auſpiciorum repetendorum cauſa pro-
fecto Romam. Marcellum & ipſum cupientem ferre auxilium obſeſſis, Vulturnus amnis
inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebant, Campanos timen-
tium,ſi præſidium Romanum abſceſſiſſet. Gracchus aſſidens tantum Caſilino, quia edi-
ctum erat dictatoris,ne quid abſente eo rei gereret,nihil mouebat, quanquam quæ facile
omnem patientiam uincerent, nunciabantur à Caſilino. nam & præcipitaſſe ſe quoſdam
non tolerantes famem, conſtabat: & ſtare inermes in muris, nuda corpora ad miſſilium K
telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus,cum neque pugnam conſerere dicta
toris iniuſſu auderet:pugnandum autem eſſe, ſi palam frumentum importare uellet, uide-
ret:neque clam importandi ſpes eſſet:farre ex agris circa undique conuecto cum plura do
lia compleſſet, nuncium ad magiſtratum Caſilinum miſit, ut exciperent dolia, quæ am-
nis deferret. Inſequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac ſpem ab nuncio Romano
factam, dolia medio miſſa amni defluxerunt. æqualiter inter omnes frumentum diui-
ſum, id poſtero quoque die, ac tertio factum eſt. nocte & mittebantur, & præuenie-
bant:eo cuſtodias hoſtium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior ſolito amnis, trāſ
uerſo uertice dolia impulit ad ripam, quā hoſtes ſeruabant. ibi hærentia inter obnata ripis

ſalicta

A ſalicta conſpiciuntur, nunciatumq́. Annibali eſt: & deinde intentiore cuſtodia cautum,
ne quid falleret Vulturno ad urbem miſſum. Nuces Indæ fuſæ ab Romanis caſtris, cum
medio amni ad Caſilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Poſtremo ad id uentum
inopiæ eſt, ut lora, detractasq́. ſcutis pelles, ubi feruida molliſſent aqua, mandere cona-
rentur: nec muribus, aliove animali abſtinerent: & omne herbarum radicumq́. genus
aggeribus infimis muri eruerent. & cum hoſtes obàraſſent, quicquid herbidi terreni ex-
tra murum erat, raporum ſemen iniecerunt, ut Annibal, Eone uſque dum ea naſcantur,
ad Caſilinum ſeſſuri ſumus? exclamaret. & qui nullam antea pactionem auribus admiſe-
rat, tum demum agi ſecum eſt paſſus de redemptione liberorum capitum. Septunces au-
ri in ſingulos precium conuenit. fide accepta, ſeſe tradiderunt. donec omne aurum per-
ſolutum eſt, in uinculis habiti. tum remiſſi Cumas cum fide. Id uerius eſt, quàm ab equi-
B te in abeunteis immiſſo interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis ſeptua
ginta, qui in præſidio fuerunt, minus dimidium, ferrum famesq́. abſumpſit. cæteri inco-
lumes Præneſte cum prætore ſuo Manitio (ſcriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius
indicio fuit Præneſte in foro ſtatuta, loricata, amicta toga, uelato capite: & tria ſigna cum
titulo laminæ æneæ inſcripto, Manitium pro militibus qui Caſilini in præſidio fuerint, uo-
tum uouiſſe. Idem titulus tribus ſignis in æde Fortunæ poſitis fuit ſubiectus. Caſilinũ oppi
dum redditum Campanis eſt, firmatum ſeptingentorum militum de exercitu Annibalis
præſidio: ne, ubi Pœnus inde abſceſſiſſet, Romani oppugnarent. Præneſtinis militibus
ſenatus Romanus duplex ſtipendium, & quinquennij militiæ uacationem decreuit. ciui-
tate cum donarentur ob uirtutem, non mutauerunt. Peruſinorum caſus obſcurior fama
eſt, quia nec ipſorum monumento ullo eſt illuſtratus, nec decreto Romanorum. Eo-
C dem tempore Petellinos, qui uni ex Bruttijs manſerant in amicitia Romanorum, non
Carthaginienſes modo, qui regionem obtinebant, ſed Bruttij quoque cæteri ob ſeparata
ab ſe conſilia oppugnabant. Quibus cum reſiſtere malis nequirent Petellini, legatos
Romam ad præſidium petendum miſerunt. Quorum preces lacrymæq́. (in queſtus enim
flebiles, cum ſibimet ipſi conſulere iuſſi ſunt, ſeſe in ueſtibulo curiæ profuderunt) ingentem
miſericordiam patribus ac populo mouerunt. conſultiq́. iterum à Manio prætore patres,
circumſpectis omnibus imperij uiribus, fateri coacti, nihil iam longinquis ſocijs in ſe præ-
ſidij eſſe: redire domum, fideq́. ad ultimum expleta, conſulere ſibimet ipſos in præſenti for
tuna iuſſerunt. Hac poſteaquam renunciata legatio Petellinis eſt, tantus repente mœror
pauorq. ſenatum eorum cepit, ut pars profugiendi qua quiſque poſſet, ac deſerendæ urbis
auctores eſſent, pars, quando deſerti à ueteribus ſocijs eſſent, adiungendi ſe cæteris Brut-
D tijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nihil raptim nec temere agen-
dum, conſulendumq́. de integro cenſuit. Relaxata poſtero die per minorem trepidatio-
nem re tenuerunt optimates, ut conuectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent.
Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaq́. Romam allatæ. priores ex Sicilia Otaci
lij pro prætore in ſenatu recitatæ ſunt. P. Furium prætorem cum claſſe ex Africa Lilybæum
ueniſſe. ipſum grauiter ſaucium in diſcrimine ultimo uitæ eſſe. militi & naualibus ſocijs
neque ſtipendium neque frumentum ad diem dari: neque unde detur eſſe: magnopere ſua
dere, ut quamprimum ea mittantur: ſibique, ſi ita uideatur, ex nouis prætoribus ſucceſſo-
rem mittant. Eademq́. ferme de ſtipendio frumentoq́. ab A. Cornelio Mammula pro prę
tore ex Sardinia ſcripta. Reſponſum utriſque, non eſſe unde mitteretur. iuſſiq́. ipſi, claſſi-
bus atque exercitibus ſuis conſulerent. Otacilius ad unicum ſubſidium populi Romani
E Hieronem legatos cum miſiſſet, in ſtipendium quantum argenti opus fuit, & ſex menſium
frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates ſociæ benigne contulerunt. Et Romæ
quoque, propter penuriam argenti, triumuiri menſarij rogatione Minucij trib. pleb. facti,
L. Aemilius, qui conſul cenſorq́. fuerat: & M. Atilius Regulus, qui bis conſul fuerat: &
L. Scribonius Libo qui tum trib. pleb. erat. Et duumuiri creati, M. & C. Atilij, ædem
Concordiæ, quam L. Manlius, Prætor uouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati,
Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locum P. Scanti-
nij demortui, & L. Aemilij Paulli conſulis & Q. Aelij Pæti, qui ceciderant in pugna Can-
nenſi: Cum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum conſilijs huma-
nis aſſequi poterant, patres expleſſent: tandem ſe quoque, & ſolitudinem curiæ, paucita-

temq́ue conuenientium ad publicum conſilium reſpexerunt. neque enim poſt L. Aemi- F
lium & C. Flaminium cenſores ſenatus lectus fuerat, cum tantum ſenatorum aduerſæ pu
gnæ, ad hoc ſui quenque caſus per quinquennium abſumpſiſſent. Cum de ea re M. Pom-
ponius prætor, dictatore poſt Caſilinum amiſſum profecto iam ad exercitum, expoſcen-
tibus cunctis, retuliſſet, tum Sp. Caruilius, cum longa oratione non ſolum inopiam, ſed
paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, conqueſtus eſſet: explendi ſena-
tus cauſa, & iungendi arctius Latini nominis pro magna re ſe ſuadere dixit, ut ex ſingulis
populis Latinorum binis ſenatoribus, quos patres Romani cenſuiſſent, ciuitas daretur: at
que in demortuorum locum in ſenatum legerentur. Eam ſententiam haud æquioribus ani
mis, quàm ipſorum quondam poſtulatum Latinorum, patres audierunt. & cum fremitus
indignantium tota curia eſſet: & præcipue Manlius eſſe etiam nunc ſtirpis eius uirum di-
ceret, ex qua quondam in Capitolio conſul minatus eſſet, quem Latinum in curia uidiſ- G
ſet, eum ſua manu ſe interfecturum: Q. Fabius Maximus nunquam rei ullius alieniore
tempore mentionem factam in ſenatu dixit, quàm inter tam ſuſpenſos ſociorum animos,
incertamq́. fidem id tactum, quod inſuper ſolicitaret eos. eam unius hominis temerariam
uocem ſilentio omnium extinguendam eſſe: & ſi quid unquam arcani ſanctiue ad ſilendũ
in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occulendum, obliuiſcendum, pro non di-
cto habendum eſſe. Ita eius rei oppreſſa mentio eſt. Dictatorem, qui cenſor ante fuiſſet,
uetuſtiſſimusq́ue ex ijs qui uiuerent cenſorijs eſſet, creari placuit, qui ſenatum legeret:
accirique C. Terentium conſulem ad dictatorem dicendum iuſſerunt. qui cum ex Apu-
lia, relicto ibi præſidio, magnis itineribus Romam rediſſet: nocte proxima, ut mos erat,
N. Fabium Buteonem ex S. C. ſine magiſtro equitum dictatorem in ſex menſes dixit.
is ubi cum lictoribus in Roſtra aſcendit, neque duos dictatores tempore uno, quod H
nunquam antea factum eſſet, probare ſe dixit: neque dictatorem ſine magiſtro equi-
tum. nec cenſoriam uim permiſſam uni & eidem iterum: nec dictatori, niſi rei geren-
dæ cauſa creato, in ſex menſes datum imperium, quæ immoderata fors, tempus ac ne-
ceſſitas fecerint, iis ſe modum impoſiturum. nam neque ſenatu quenquam moturum ex
ijs quos C. Flaminius, L. Aemilius cenſores in ſenatum legiſſent: tranſcribi tantum, re-
citatique eos iuſſurum, ne penes unum hominem iudicium arbitriumque de fama ac mo
ribus ſenatoris fuerit: & ita in demortuorum locum ſublecturum, ut ordo ordini, non ho-
mo homini prælatus uideretur. Recitato uetere ſenatu, inde primum in demortuorum
locum legit, qui poſt L. Aemilium & C. Flaminium cenſores curulem magiſtratum cepiſ-
ſent, necdum in ſenatum lecti eſſent, ut quiſque eorum primus creatus erat. tum legit,
qui ædiles, tribuni pl. quæſtorésue fuerant, tum ex ijs qui magiſtratus non cepiſſent, qui I
ſpolia ex Romano hoſte fixa domi haberent, aut ciuicam coronam accepiſſent. Ita
CLXXVII cum ingenti approbatione omnium in ſenatum lectis, extemplo ſe magiſtra-
tu abdicauit, priuatusq́ue de Roſtris deſcendit, lictoribus abire iuſſis: turbæq́. ſe immiſcuit
priuatas agentium res: tempus hic ſedulo terens, ne deducendi ſui cauſa populum de foro
abduceret. neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesq́ue eum domum
deduxerunt. Conſul nocte inſequenti ad exercitum redijt, non facto certiore ſenatu, ne
comitiorum cauſa in urbe retineretur. Poſtero die conſultus à M. Pomponio prætore ſe-
natus decreuit dictatori ſcribendum, uti, ſi è repub. cenſeret eſſe, ad conſules ſubrogandos
ueniret cum magiſtro equitum, & prætore M. Marcello, ut ex ijs præſentibus noſcere pa-
tres poſſent, quo ſtatu res publicæ eſſent, conſiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant,
omnes uenerunt, relictis legatis, qui legionibus præeſſent. Dictator de ſe pauca ac modi K
ce locutus, in magiſtrum equitum Ti. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ
uertit: comitiaq́ue edixit, quibus L. Poſtumius III abſens, qui tum Galliam prouinciam
obtinebat: & Ti. Sempronius Gracchus, qui tum magiſter equitum eo accurrerat, conſu-
les crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Læuinus, App. Claudius Pulcher, Q.
Fuluius Flaccus, Q. Mucius Scæuola. Dictator creatis magiſtratibus, Teanum in hi-
berna ad exercitum redijt, relicto magiſtro equitum Romæ: qui, cum poſt paucos dies
magiſtratum initurus eſſet, de exercitibus ſcribendis comparandisq́ue in annum, patres
conſuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nunciata, alia ſuper aliam cumu
lante in eum annum fortuna: L. Poſtumium conſulem deſignatum, in Gallia ipſum atque
exercitum

A exercitum deletos. Silua erat uaſta (Litanam Galli uocant) quà exercitum traducturus
erat. eius ſiluæ dextra læuaq. circa uiam Galli arbores ita inciderant, ut immotæ ſtarent,
momento leui impulſæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Poſtumius: ſo-
ciumq. ab ſupero mari tantum conſcripſerat, ut XXV millia armatorum in agros hoſtium
induxiſſet. Galli oram extremæ ſiluæ cum circumſediſſent, ubi intrauit agmen ſaltum,
tum extremas arborum ſuccíſarum impellunt. quæ alia in aliam inſtabilem per ſe ac ma-
le hærentem incidentes, ancipiti ſtrage arma, uiros, equos obruerunt, ut uix decem ho-
mines effugerent. nam cum exanimati plerique eſſent arborum truncis, fragmentiſq. ra-
morum: cæteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam Galli ſaltum om-
nem armati circunſidentes interfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem flu-
minis petentes obſeſſo, ante ab hoſtibus ponte intercluſi ſunt. Ibi Poſtumius omni ui ne
B caperetur obnixus, occubuit. ſpolia corporis, caputque ducis præciſum Boij ouantes
templo quod ſanctiſſimum eſt apud eos, intulere. purgato inde capite, ut mos ijs eſt, cal-
uam auro cælauere. idq. ſacrum uas ijs erat, quo ſolennibus libarent: poculumq. idem
ſacerdoti eſſe, ac templi antiſtitibus. Præda quoque haud minor Gallis, quàm uicto-
ria, fuit. nam etſi magna pars animalium ſtrage ſiluæ oppreſſa erat: tamen cæteræ res,
quia nihil diſſipatum fuga eſt, ſtratæ per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ ſunt.
Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuiſſet ciuitas, ut tabernis clau-
ſis, uelut nocturna ſolitudine per urbem acta, ſenatus ædilibus negocium daret, ut urbem
circumirent, apeririq. tabernas, & mœſtitiæ publicæ ſpeciem urbi demi iuberent: tum
Ti. Sempronius ſenatum habuit, conſolatuſq. patres eſt, & adhortatus, ne qui Can-
nenſi ruinæ non ſuccubuiſſent, ad minores calamitates animos ſummitterent. quod ad
C Carthaginienſes hoſtes, Annibalemque attinet, proſpera modo eſſet, ſicut ſperaret,
fortuna. Gallicum bellum & omitti tuto, & differri poſſe: ultionemq. eam fraudis in deo
rum ac populi Romani poteſtate fore. de hoſte Pœno, exercitibusque, per quos id bel-
lum gereretur, conſultandum atque agitandum. Ipſe primum, quid peditum equitumque,
quid ciuium, quid ſociorum in exercitu eſſet dictatoris, diſſeruit. Tum Marcellus ſuarum
copiarum ſummam expoſuit. Quid in Apulia cum C. Terentio conſule eſſet, à peritis quæ
ſitum eſt. duóne conſulares exercitus ſatis firmati tanto bello ſufficerent, inibatur ratio.
itaque Galliam, quanquam ſtimulabat iuſta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus di-
ctatoris conſuli decretus eſt. De exercitu Marcelli, qui ex fuga Cannenſi eſſent, in Si-
ciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum eſſet, placuit. eodem ex di-
ctatoris legionibus reijci militem minimi quemque roboris, nullo præſtituto militiæ tem
D pore, niſi quod ſtipendiorum legitimorum eſſet. Duæ legiones urbanæ alteri conſuli,
qui in locum L. Poſtumij ſuffectus eſſet, decretæ ſunt: eumq. cum primum ſaluis auſpicijs
poſſet, creari placuit. legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri:
atque inde conſul, cui legiones urbanæ eueniſſent, militum ſumeret, quantum opus eſ-
ſet. C. Terentio conſuli prorogari in annum imperium: neque de eo exercitu, quem ad
præſidium Apuliæ haberet, quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur apparantur-
que, nihilo ſegnius in Hiſpania bellum erat, ſed ad eam diem magis proſperum Romanis.
P. & Cn. Scipiones inter ſe partiti ſunt copias, ut Cneus terra, Publius mari nauibuſq.
rem gereret. Aſdrubal Pœnorum imperator neutri parti uirium ſatis fidens, procul ab
hoſte interuallo, ac locis tutis tenebat ſe. cui multum ac diu obteſtanti quatuor millia pe-
ditum, & quingenti equites in ſupplementum miſſi ex Africa ſunt. tum refecta tandem
E ſpe, caſtra propius hoſtem mouit: claſſemq. & ipſe inſtrui parariq. iubet, ad inſulas mariti-
mamq. oram tutandam. In ipſo impetu mouendarum deintegro rerum, perculit eum præ
fectorum nauium tranſitio, qui poſt claſſem ad Iberum per pauorem deſertam grauiter in
crepiti, nunquam deinde ſatis fidi aut duci aut Carthaginienſium rebus fuerant. Fece-
rant ij transfugæ motum in Carpeſiorum gente: deſciuerantq. ijs auctoribus urbes ali-
quot: una etiam ab ipſis ui capta fuerat. In eam gentem uerſum ab Romanis bellum eſt: in
feſtoque exercitu Aſdrubal ingreſſus agrum hoſtium, pro captæ ante dies paucos urbis
mœnibus Galbum, nobilem Carpeſiorum ducem, cum ualido exercitu caſtris ſe detinen-
tem aggredi ſtatuit. Præmiſſa igitur leui armatura, quæ eliceret hoſteis ad pugnam, pedi-
tum partẽ ad depopulandum per agros paſſim dimiſit, ut palanteis exciperent, ſimul & ad

caſtra tumultus erat,& per agros fugaq́. & cædes. deinde undique diuerſis itineribus cum F
in caſtra ſe recepiſſent, adeo repente deceſſit animis pauor, ut non ad munimenta modo
defendenda ſatis animorum eſſet, ſed etiam ad laceſſendum hoſtem prælio. Erumpunt
igitur agmine è caſtris tripudiantes more ſuo: repentinaq́. eorum audacia terrorem hoſti
paulo ante ultro laceſſenti incuſſit. itaque & ipſe Aſdrubal in collem ſatis arduum tutum-
que flumine etiam obiecto tum copias ſubducit, & præmiſſam leuem armaturã equiteſq́.
palatos eodem recepit: nec aut colli aut flumini ſatis fidens, uallo caſtra permunijt. In
hoc alterno pauore certamina aliquot ſunt contracta. Nec Numida Hiſpano eques par
fuit: nec iaculator Maurus cetrato, uelocitate pari, robore animi uiriumq́. aliquantũ præ-
ſtanti. Poſteaquam neque elicere Pœnum ad certamen obuerſari caſtris poterant, ne-
que caſtrorum oppugnatio facilis erat: urbem Aſenam, quo fineis hoſtium ingrediens Aſ-
drubal frumentum commeatusq́. alios conuexerat, ui capiunt, omniq́. circa agro potiun- G
tur. nec iam aut in agmine, aut in caſtris ullo imperio contineri. Quam ubi negligentiam
ex re (ut fit) bene geſta oriri ſenſerat Aſdrubal: cohortatus milites, ut palantes ſine ſignis
hoſtes aggrederentur, degreſſus colle, pergit ire acie inſtructa ad caſtra. Quem ut adeſſe tu
multuoſi nuncij refugientes ex ſpeculis ſtationibusq́. attulere, ad arma conclamatum eſt.
Vt quiſque arma ceperat, ſine imperio, ſine ſigno, incompoſiti, inordinati in prælium ruũt.
Iam primi conſeruerant manus, cum alij cateruatim currerent, alij nondum è caſtris exiſ-
ſent. tum primo ipſa audacia terruere hoſtem. deinde rari in confertos illati, cum pauci-
tas parum tuta eſſet, reſpicere alij alios, & undique pulſi coire in orbem. & dum corpori-
bus applicantur, armaq́. armis iungunt, in arctum compulſi, cum uix mouendis armis ſatis
ſpatij eſſet, corona hoſtium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione fa-
cta, ſiluas ac montes petit: pariq́. terrore & caſtra ſunt deſerta, & uniuerſa gens poſtero die H
in deditionem uenit. nec diu in pacato manſit. nam ſubinde ab Carthagine allatum eſt,
ut Aſdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ uulgata res per
Hiſpaniam, omnium ferme animos ad Romanos auertit. Itaque Aſdrubal extemplo li-
teras Carthaginem mittit, indicans, quanto fama profectionis ſuæ damno fuiſſet. Si uero
inde pergeret, priuſquam Iberum tranſiret, Romanorum Hiſpaniam fore. nam præterquã
quòd nec præſidium, nec ducem haberet, quem relinqueret pro ſe, imperatores eſſe Roma
nos, quibus uix æquis uiribus reſiſti poſſit. itaque ſi ulla Hiſpaniæ cura eſſet, ſucceſſorem
ſibi cum ualido exercitu mitterent. cui ſi omnia proſpere euenirent, non tamen ocioſam
prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo admodum mouerunt ſenatum: tamen
quia Italiæ cura prior potiorq́. erat, nihil de Aſdrubale neque de copijs eius mutatum eſt.
Himilco cum exercitu iuſto, & aucta claſſe ad retinendam terra marique, ac tuendam I
Hiſpaniam eſt miſſus. qui ut pedeſtreis naualeisq́. copias traiecit, caſtris communitis,
nauibusq́. ſubductis, & uallo circundatis, cum equitibus delectis ipſe, quantum maxime
accelerare poterat, per dubios infeſtosq́. populos iuxta intentus ad Aſdrubalem perue-
nit. Cum decreta ſenatus mandataque expoſuiſſet, atque edidiciſſet, ipſe inuicem,
quemadmodum tractandum bellum in Hiſpania foret, retro in ſua caſtra redijt: nulla re,
quàm celeritate, tutior, quòd undique abierat, antequam populi conſentirent. Aſdru-
bal, priuſquam moueret caſtra, pecunias imperat populis omnibus ſuæ ditionis: ſatis
gnarus, Annibalem tranſitus quoſdam precio mercatum: nec auxilia Gallica aliter
quàm conducta habuiſſe: inopem tantum iter ingreſſum, uix penetraturum ad Alpeis
fuiſſe. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberum deſcendit. Decreta Carthaginienſium,
& Aſdrubalis iter, ubi ad Romanos ſunt perlata, omnibus omiſſis rebus, ambo duces K
iunctis copijs ire obuiam cœptis, atque obſiſtere parant: rati, ſi Annibali, uix per ſe ipſi
tolerando Italiæ hoſti, Aſdrubal dux, atque Hiſpanienſis exercitus eſſet iunctus, illico
Romani finem imperij fore. His anxij curis ad Iberum contrahunt copias, & tranſito
amne, cum diu conſultaſſent, utrum caſtra caſtris conferrent, an ſatis haberent ſocijs
Carthaginienſium oppugnandis morati ab itinere propoſito hoſtem: urbem à propin-
quo flumine Iberam appellatam, oppulentiſſimam ea tempeſtate regionis eius, oppugna-
re parant. quod ubi ſenſit Aſdrubal, pro ope ferenda ſocijs pergit ipſe ire ad urbem de-
ditam nuper in fidem Romanorum oppugnandam. Ita iam cœpta obſidio omiſſa ab
Romanis eſt, & in ipſum Aſdrubalem uerſum bellum. Quinque millium interuallo

caſtra

A caſtra diſtantia habuere paucos dies; nec ſine leuibus prælijs, nec ut in aciem exirent. tan
dem uno eodemq. die, uelut ex compoſito, utrinque ſignum pugnæ propoſitum eſt: at-
que omnibus copijs in campum deſcenſum eſt. Triplex ſtetit Romana acies: peditum
pars ante ſigna locata, pars poſt ſigna accepta: equites cornua cinxere. Aſdrubal me-
diam aciem Hiſpanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenario-
rumq. auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afros pro cornibus op-
ponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus, deſultorum in modum, bi-
nos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo arma-
tis tranſultare mos erat. tanta uelocitas ipſis, tamq. docile equorum genus eſt. Cum hoc
modo inſtructi ſtarent, imperatorum utriuſque partis haud ferme diſpares ſpes erant.
nam ne multum quidem aut numero aut genere militum hi aut illi præſtabant. militibus
B longe diſpar animus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent, facile
perſuaſerant duces, pro Italia atque urbe Roma eos pugnare. itaque uelut quibus reditus
in patriam eo diſcrimine pugnæ uerteretur, obſtinauerant animis uincere aut mori. Minus
pertinaces uiros habebat altera acies. nam maxima pars Hiſpani erant. qui uinci in Hiſpa
nia, quàm uictores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concurſu, cum uix pila conie
cta eſſent, retulit pedem media acies, inſerentibusq. ſeſe magno impetu Romanis terga
uertit. Nihilo ſegnius in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer urget: & uelut
in circumuentos prælio ancipiti pugnant. ſed cum in medium tota iam coiſſet Romana
acies, ſatis uirium ad dimouenda hoſtium cornua habuit. ita duo diuerſa prælia erant: utro
que Romani, ut qui pulſis tandem medijs, & numero & robore uirorum præſtarent, haud
dubie ſuperarunt. Magna uis hominum ibi occiſa. & niſi Hiſpani uixdum conſerto præ-
C lio tam effuſe fugiſſent, perpauci ex tota ſuperfuiſſent acie. Equeſtris pugna nulla admo-
dum fuit: quia ſimul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæq. uiderunt, extemplo fu-
ga effuſa nuda cornua, elephantis quoque præ ſe actis, deſeruere. Et Aſdrubal uſque ad
ultimum euentum pugnæ moratus, è media cæde cum paucis effugit. Caſtra Romani ce-
pere, atque inde diripuere. Ea pugna, ſiqua dubia in Hiſpania erant, Romanis adiunxit:
Aſdrubaliq. non modo in Italiam traducendi exercitus, ſed ne manendi quidem ſatis tuto
in Hiſpania ſpem reliquit. Quæ poſteaquam literis Scipionum Romæ uulgata ſunt, non
tam uictoria, quàm prohibito Aſdrubalis in Italiam tranſitu, lætabantur. Dum hæc in Hi-
ſpania geruntur, Petelia in Bruttijs aliquot poſt menſibus, quàm cœpta oppugnari erat,
ab Himilcone, præfecto Annibalis, expugnata eſt. multorumq. ſanguine ac uulneribus
ac Pœnis uictoria ſtetit: nec ulla magis uis obſeſſos, quàm fames, expugnauit. abſumptis
D enim frugum alimentis, carniſq. omnis generis quadrupedum, ſutrinæ poſtremo corijs,
herbiſque, & radicibus, corticibus teneris, ſtrictiſq. rubis uixere. nec ante quàm uires ad
ſtandum in muris ferendaq. arma deerant, expugnati ſunt. Recepta Petelia, Pœnus ad
Conſentiam copias traducit. quam minus pertinaciter defenſam, intra paucos dies in de-
ditionem accepit. Iiſdem ferme diebus & Bruttiorum exercitus Crotonem, Græcam ur-
bem, circumſedit, opulentam quondam armis uiriſque: tum iam adeo multis magniſque
cladibus afflictam, ut omnis ætatis minus uiginti millia ciuium ſupereſſent. itaque urbe de
fenſoribus uacua, facile potiri ſunt hoſtes: arx tantum retenta, in quam inter tumultum ca
ptæ urbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenſes deſciuere ad Bruttios Pœnoſque,
prodita multitudine à principibus. Rhegini tantummodo regionis eius & in fide erga Ro
manos, & poteſtatis ſuæ ad ultimum manſerunt. In Siciliam quoque eadem inclinatio ani
E morum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abſtinuit. nanque Ge
lo, maximus ſtirpis, contempta ſimul ſenectute. patris, ſimul poſt Cannenſem cladem Ro
mana ſocietate, ad Pœnos defecit. mouiſſetq. in Sicilia res, niſi mors adeo opportuna,
ut patrem quoque ſuſpicione aſpergeret, armantem eum multitudinem, ſolicitantemq.
ſocios, abſumpſiſſet. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hiſpania uario euentu
acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à ſenatu poſtulauit, ut ædem Veneris Erycinæ, quàm
dictator uouiſſet, dedicari liceret. Senatus decreuit, ut Ti. Sempronius, conſul deſigna-
tus, cum primum magiſtratum iniſſet, ad populum ferret, ut duumuiros eſſe iuberent æ-
dium dedicandarum cauſa. Et M. Aemilio Lepido, qui bis conſul augurq. fuerat, filij
tres, Lucius, Marcus, Quinctus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo,

&

& XX per triduum in foro dederunt. Aediles curules C. Lætorius, & Ti. Sempronius F
Gracchus, conſul deſignatus, qui in ædilitate magiſter equitum fuerat, ludos Romanos
fecerunt, qui per triduum inſtaurati ſunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio
AN.DXXXV. Marcello ter inſtaurati ſunt. Circumacto tertio anno Punici belli, Ti. Sempronius con-
ſul idibus Martijs magiſtratum inijt. Prætores Q. Fuluius Flaccus, qui antea conſul cen-
ſorq. fuerat, urbanam, M. Valerius Læuinus peregrinam ſortem in iuriſdictione habuit.
Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mucius Scæuola Sardiniam ſortiti ſunt. M. Marcello
proconſulare imperium eſſe populus iuſſit, quòd poſt Cannenſem cladem unus Romano-
rum imperatorum in Italia proſpere rem geſſiſſet. Senatus quo die primum eſt in Capito-
lio conſultus, decreuit, ut eo anno duplex tributum imperaretur, ſimplex confeſtim exige
retur, ex quo ſtipendium præſens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad
Cannas fuiſſent. Inde de exercitibus ita decretum eſt, ut duabus legionibus urbanis Ti. G
Sempronius conſul Cales ad conueniendũ diem ediceret. inde ſex legiones in caſtra Clau
diana ſupra Sueſſulam deducerentur. quæ ibi legiones eſſent (erant autem Cannenſis maxi
me exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher prætor in Siciliã traijceret: quæq. in Sicilia eſſẽt,
Romam deportarentur. Ad exercitum cui ad conueniendum Cales edicta dies erat, M.
Claudius Marcellus miſſus, isq. iuſſus in caſtra Claudiana deducere urbanas legiones,
ad ueterem exercitum accipiendum deducendumq. in Siciliam, T. Metilius Croto lega-
tus ab Ap. Claudio eſt miſſus. Taciti primo expectauerant homines, uti conſul comitia
collegæ creando haberet. deinde ubi ablegatum uelut de induſtria M. Marcellum uide-
runt, quem maxime conſulem in eum annum ob egregie in prætura res geſtas creari uole-
bant, fremitus in curia eſt ortus. Quod ubi ſenſit conſul, Vtrunque, inquit, è republica
fuit, patres conſcripti, & M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam profi- H
ciſci, & comitia non prius edici, quàm is inde, confecto quod mandatum eſt negocio, re-
uertiſſet: ut uos conſulem, quem tempus reipublicæ poſtularet, quemq. maxime uultis, ha
beretis. Ita de comitijs, donec redijt Marcellus, ſilentiũ fuit. Interea duumuiri creati ſunt
Q. Fabius Maximus, & T. Otacilius Craſſus, ædibus dedicandis, Menti Otacilius, Fa-
bius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio eſt, canali uno diſcretæ. Et de trecentis equi
tibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendijs emeritis Romam uenerant, dein latum
ad populum, ut ciues Romani eſſent: item uti municipes Cumani eſſent, pridie quam po
pulus Campanus à populo Romano defeciſſet. Maxime ut hoc ferretur, mouerat, quòd,
quorum hominum eſſent, ſcire ſe ipſi negabant, uetere patria relicta, in eam in quam re-
dierant, nondum adſciti. Poſteaquam Marcellus ab exercitu redijt, comitia uni conſuli
rogando in locum L. Poſtumij edicuntur. Creatur ingenti conſenſu Marcellus, qui extem I
plo magiſtratum occiperet. cui ineunti conſulatum cum tonuiſſet, uocati augures uitio
creatum uideri pronunciauerunt, uulgoq. patres ita fama ferebant, quòd tum primum
duo plebeij conſules facti eſſent, id deis cordi non eſſe. In locum Marcelli, ubi is ſe ma-
giſtratu abdicauit, ſuffectus Fabius Maximus tertium. Mare arſit eo anno: ad Sinueſſam
bos equuleum peperit: ſigna Lanuuij ad Iunonis Soſpitæ cruore manauere: lapidibusq.
circa id templum pluuit, ob quem imbrem Nouendiale, ut aſſolet, ſacrum fuit: cæteraque
prodigia cum cura expiata. Conſules exercitus inter ſe diuiſerunt. Fabio exercitus cui
M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio, uolonum quod fuerat, & ſociorum
XXV millia. M. Valerio prætori legiones quæ ex Sicilia rediſſent, decretæ. M. Claudius
pro cons. ad eum exercitum qui ſupra Sueſſulam Nolæ præſideret, miſſus. Prætores in
Siciliam ac Sardiniam profecti. Conſules edixerunt, quoties ſenatum uocaſſent, uti ſena- K
tores, quibusq. in ſenatu dicere ſententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent.
Prætores, quorum iuriſdictio erat, tribunalia ad Piſcinam publicam poſuerunt. eo uadi-
monia fieri iuſſerunt: ibiq. eo anno ius dictum eſt. Interim Carthaginem, unde Mago,
frater Annibalis, XII millia peditum, & mille quingentos equites, XX elephantos, mille
argenti talenta in Italiam tranſmiſſurus erat cum præſidio LX nauium longarum, nuncius
affertur, in Hiſpania rem male geſtam, omnesq. ferme eius prouinciæ populos ad Roma
nos defeciſſe. Erant qui Magonem cum claſſe ea copijsque, omiſſa Italia, in Hiſpaniam
auerterent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina ſpes affulſit. Paruum ibi exercitum Ro-
manum eſſe, ueterem prætorem inde Cornelium prouinciæ peritum decedere, nouum ex
pectari,

A peſtari ad hoc, feſſos iam animos Sardorum eſſe diuturnitate imperij, & proximo iis anno acerbe atque auare imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumenti oppreſſos. nihil deeſſe aliud, quàm auctorem, ad quem deficerent. Hæc clandeſtina legatio per principes miſſa erat: maxime eam rem moliente Harſicora, qui tum auctoritate atque opibus longe primus erat. His nuncijs prope uno tempore turbati, erectique, Magonem cum claſſe ſua copijsq. in Hiſpaniam mittunt. in Sardiniam Aſdrubalem cognomento Caluū deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ conſules, tranſactis rebus quæ in urbe agendæ erant, mouebant iam ſeſe ad bellum. Tit. Sempronius militibus Sinueſſam diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius, conſulto prius ſenatu, ut frumenta omnes ex agris ante Kalendas Iunias primas in urbes munitas conueherent. qui non inuexiſſent, eorum ſe agrum populaturum, ſeruos ſub haſta uendi-
B turum, uillas incenſurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creari erant, uacatio à belli adminiſtratione data eſt. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum: cum ex Sicilia legiones ueniſſent, ijs potiſſimum uti ad regionis eius præſidium: Terentianū mitti cum aliquo legatorum. Et XXV naues M. Valerio datæ ſunt, quibus oram maritimam inter Brunduſium ac Tarentum tutari poſſet. Par nauium numerus Q. Fuluio prætori urbano decretus ad ſuburbana litora tutanda. C. Terentio pro conſ. negocium datum, ut in Piceno agro conquiſitionem militum haberet, locisque ijs præſidio eſſet. Et T. Otacilius Craſſus poſteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio, qui claſſi præeſſet, miſſus. In hanc dimicationem duorum opulentiſſimotum in terris populorum, omnes reges genteſq. animos intenderant. inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quòd propior Italiæ, ac mari tantum Io-
C nio diſcretus erat. Is, ubi primum fama accepit, Annibalem alpes tranſgreſſum: ut bello inter Romanos Pœnumq. orto lætatus erat: ita utrius populi mallet uictoriam eſſe incertis adhuc uiribus, fluctuatus animo fuerat. poſteaquam tertia iam pugna, tertia uictoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinauit, legatosq. ad Annibalem miſit. qui uitantes portus Brunduſinum Tarentinumque, quia cuſtodijs nauium Romanarum tenebantur: ad Laciniæ Iunonis templum in terram egreſſi ſunt. inde per Apuliam petentes Capuam, media in præſidia Romana illati ſunt, deductiq. ad M. Valerium Læuinum prætorem, circa Nuceriam caſtra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege ſe miſſum ait ad amicitiam ſocietatemq. iungendam cum populo Romano, mandata habere ad conſules, ac ſenatum populumq. Romanum. Inter defectiones ueterum ſociorum Valerius noua ſocietate tam clari regis lætus admodum, hoſtem pro ho-
D ſpite comiter accepit. dat, qui proſequantur, itinera cum cura demonſtrent, quæ loca quoſque ſaltus, aut Romani, aut hoſtes teneant. Xenophanes per præſidia Romana in Campaniam, inde qua proximum fuit in caſtra Annibalis peruenit: fœdusq. cum eo, atque amicitiam iungit legibus his, ut Philippus rex quammaxima claſſe (ducentas autem naues uidebatur effecturus) in Italiam traijceret, & uaſtaret maritimam oram, bellum pro parte ſua terra mariq. gereret. ubi debellatum eſſet, Italia omnis cum ipſa urbe Roma Carthaginienſium atque Annibalis eſſet, prædaq. omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq. cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ inſulæ ad Macedoniam uergunt, eæ Philippi, regniq. eius eſſent. In has ferme leges inter Pœnum ducem, legatosq. Macedonum ictum fœdus. miſſiq. cum ijs ad regis ipſius firmandam fidem legati, Giſgo, & Boſtar, & Mago, eodem ad Iunonis Laci-
E niæ templum, ubi nauis occulta in ſtatione erat, perueniunt, inde prouecti, cum iam altum tenerent, conſpecti à claſſe Romana ſunt, quæ præſidio erat Calabriæ litoribus. P. Valerius Flaccus Corcyræos ad perſequendam retrahendamq. nauem cum miſiſſet, primo fugere regij conati: deinde, ubi celeritate uicti ceſſerunt, tradunt ſe Romanis: & ad præfectum claſſis adducti, cum quæreret, qui, & unde, & quò tenderent curſum: Xenophanes, primo ſatis iam ſemel felix mendacium ſtruere, à Philippo ſe ad Romanos miſſum, ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum fuerit, perueniſſe: Campaniam ſuperare nequiſſe, ſeptam hoſtium præſidijs. deinde ut Punicus cultus habitusq. ſuſpectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq. ſermo prodidit: tum comitibus eorum ſeductis, ac metu territis, literæ quoque ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumq.

numq́. ducem. Quibus ſatis cognitis,optimum uiſum eſt, captiuos,comitesq́. eorum Ro F
mam ad ſenatum, aut ad conſules, ubicunque eſſent, quamprimum deportare. ad id ce-
lerrimæ quinque naues delectæ: ac L. Valerius Antias,qui præeſſet, miſſus: eiq́. manda-
tum, ut in omneis naues legatos ſeparatim cuſtodiendos diuideret: daretq́. operam, ne
quod ijs colloquium inter ſe, néue communicatio conſilij eſſet. Per idem tempus Romæ,
cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retuliſſet, qui ſtatus rerum
in inſula eſſet, ad bellum ac defectionem omneis ſpectare, Q. Mucium, qui ſucceſſiſſet ſi-
bi, grauitate cœli aquarumq́. aduenientem exceptum, non tam in periculoſum quàm lon
gum morbum implicitum, diu ad belli uim ſuſtinendam inutilem fore: exercitumq́. ibi ut
ſatis firmum pacatæ prouinciæ præſidem eſſe, ita parum bello, quòd motum iri uideretur:
decreuerunt patres, ut Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equi-
tes ſcriberet,eamq́. legionem primo quoque tempore in Sardiniam traijciendam curaret, G
mitteretq́. cum imperio quem ipſi uideretur,qui rem gereret,quoad Mucius conualuiſſet.
Ad eam rem miſſus eſt T. Manlius Torquatus, qui bis conſul cenſorq́. fuerat, ſubegerat-
que in conſulatu Sardos. Sub idem fere tempus & à Carthagine in Sardiniam claſſis miſ-
ſa duce Aſdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempeſtate uexata ad Baleares inſu-
las eijcitur. ibiq́. (adeo non armamenta modo,ſed etiam aluei nauium quaſſati erant) ſub
ductæ naues dum reficiuntur,aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum poſt Cannen-
ſem pugnam fractis partis alterius uiribus, alterius mollitis animis, ſegnius bellum eſſet:
Campani per ſe adorti ſunt rem Cumanam ſuæ ditionis facere, primo ſolicitantes, ut ab
Romanis deficerent. ubi id parum proceſſit, dolum ad capiendos eos comparant. Cam-
panis omnibus ſtatum ſacrificium ad Hamas. eo ſenatum Campanum uenturum, certio-
res Cumanos fecerunt: petieruntq́. ut & Cumanus eò ſenatus ueniret ad conſultandum H
communiter,ut eoſdem uterque populus ſocios hoſtesq́. haberet. præſidium ibi armatum
ſeſe habituros, ne quid ab Romanis noui periculi eſſet. Cumani, quanquam ſuſpecta
fraus erat, nihil abnuere, ita tegi fallax conſilium poſſe rati. Interim Ti. Sempronius,con
ſul Romanus, Sinueſſæ, quo ad conueniendum diem edixerat, exercitu luſtrato, tranſgreſ
ſus Vulturnum flumen circa Liternum caſtra poſuit. Ibi quia ocioſa ſtatiua erant, crebro
decurrere milites cogebat, ut tirones (ea maxima pars uolonum erat) aſſueſcerent ſigna
ſequi, & in acie agnoſcere ordines ſuos, inter quæ, concordiæ maxima erat cura duci. ita
que legatis tribuniſq́. præceperat, ne quam exprobratio cuiquam ueteris fortunæ diſcor-
diam inter ordines ſereret: uetus miles tironi, liber uoloni ſeſe exæquari ſineret. omneis
ſatis honeſtos,generoſosq́. ducerent,quibus arma ſua, ſignaq́. populus Romanus commi
ſiſſet. quæ fortuna coegiſſet ita fieri,eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præ I
cepta ab ducibus ſunt, quàm à militibus obſeruata. breuiq́. tanta concordia coaluerant
omnium animi,ut prope in obliuionem uenirent, qua ex conditione quiſque eſſet miles fa
ctus. Hæc agenti Graccho legati Cumani nunciarunt, quæ à Campanis legatio paucos
ante dies ueniſſet, & quid ijs ipſi reſpondiſſent. Triduum poſt eum diem feſtum eſſe: non
ſenatum ſolum omnem ibi futurum, ſed caſtra etiam, & exercitum Campanum. Grac-
chus, iuſſis Cumanis omnia ex agris in urbem conuehere, & manere intra muros: ipſe pri
die quàm ſtatutum ſacrificium Campanis eſſet, Cumas mouet caſtra. Hamæ inde tria mil
lia paſſuum abſunt. Iam Campani eo frequentes ex compoſito conuenerant: nec procul
inde in occulto Marius Alfius, qui ſummus magiſtratus erat Campanis, cum XIIII milli-
bus militum habebat caſtra. is ſacrificio apparando,& inter id inſtruendæ fraudi aliquan-
to intentior, quàm muniendis caſtris,aut ulli militari operi fuit. Triduum ſacrificatum ad K
Hamas. nocturnum erat ſacrum, ita ut ante mediam noctem completetur. Huic Grac-
chus inſidiandum tempori ratus,cuſtodibus ad portas poſitis, ne quis enunciare poſſet, à
ſexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, ſomnoq́. operam dare, ut
primis tenebris conuenire ad ſignum poſſent, uigilia ferme prima tolli iuſſit ſigna. ſilen-
tiq́. profectus agmine, cum ad Hamas media nocte perueniſſet, caſtra Campana,ut in per
uigilio neglecta, ſimul omnibus portis inuadit. alios ſomno ſtratos, alios perpetrato ſa-
cro inermes redeuntes obtruncat. Hominum eo tumultu cæſa plus duo millia cum ipſo
duce Mario Alfio. capta ſunt ſigna militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum
militum iactura caſtris hoſtium potitus, Cumas ſe propere recepit,ab Annibale metuens,

qui

A qui ſuper Capuam ad Tiſata habebat caſtra. Nec eum prouida uiri fefellit opinio. nam ſi
mul Capuam ea clades eſt nunciata, ratus Annibal ab re bene geſta inſolenter lætum exer
citum, tironum magna ex parte ſeruorumque, ſpoliantem uictos, prædasq. agentem ad
Hamas ſe inuenturum, citatum agmen prætor Capuam rapit: obuiosq. ex fuga Campa-
norum per duo præſidia Capuam duci, ſaucios uehiculis tolli, portariq. iubet. ipſe ad Ha-
mas uacua ab hoſtibus caſtra, nec quicquam præter recentis ueſtigia cædis, ſtrataq. paſſim
corpora ſociorum, inuenit. Auctores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret,
urbemq. oppugnaret. Id quanquam haud modice Annibal cupiebat, ut quia Neapolim
non potuerat, Cumas ſaltem maritimam urbem haberet: tamen quia præter arma nihil
ſecum miles raptim acto agmine extulerat, retro in caſtra ſupra Tiſata ſe recepit. inde fa-
tigatus Campanorum precibus, ſequenti die, cum omni apparatu oppugnandæ urbis, Cu
B mas redit: populatoq. agro Cumano, mille paſſus ab urbe caſtra locat. Tum Gracchus
magis uerecundia in tali neceſſitate deſerendi ſocios implorantcis fidem ſuam populiq.
Romani, ſubſtitit, quàm ſatis fidens exercitui. Nec alter conſul Fabius, qui ad Cales ca-
ſtra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitum: occupatus primo auſpicijs repe-
tendis Romæ: dein prodigijs, quæ alia ſuper alia nunciabantur, expiantiq. ea, haud facile
litari, aruſpices reſpondebant. Hæ cauſæ cum Fabium tenerent, Sempronius in obſidio-
ne erat: & iam operibus oppugnabatur. Aduerſus ligneam ingentem turrim admotam ur
bi, aliam turrim ex ipſo muro excitauit conſul Romanus aliquanto altiorem: quia muro
ſatis per ſe alto ſubiectis ualidis ſublicis pro ſolo uſus erat. inde primũ ſaxis, ſudibusque,
& cæteris miſſilibus propugnatores urbem ac mœnia tuebantur: poſtremo ubi promo-
uendo adiunctam muro uiderunt turrim, facibus ardentibus plurimum ſimul ignem conie
C cerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri ſeſe præcipitaret, eru-
ptio ex oppido ſimul duabus portis facta, ſtationes hoſtium fudit, fugauitq. in caſtra, ut
eo die obſeſſo quàm obſidenti ſimilior eſſet Pœnus. Ad mille CCCC Carthaginienſium
cæſi, unde quadraginta uiui capti, qui circa muros & in ſtationibus ſolute ac negligenter
agentes, cum nihil minus quàm eruptionem timuiſſent, ex improuiſo oppreſſi ſunt. Grac
chus, priùs quàm ſe hoſtes ab repentino pauore colligerent, receptui ſignum dedit, ac
ſuos intra muros recepit. Poſtero die Annibal elatum ſecunda re conſulem, iuſto prælio
ratus certaturum, aciem inter caſtra atque urbem inſtruxit. cæterum poſteaquam nemi-
nem moueri ab ſolita cuſtodia urbis uidit, nec committi quicquam temerariæ ſpei, ad Ti-
ſata redit, infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ ſunt obſidione, iiſdem diebus & in
Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Annone Pœ-
D no proſpere pugnat. ſupra duo millia hominum occidit: & CCLXXX milites amiſit. ſi-
gna militaria ad XLI cepit. Pulſus finibus Lucanis Anno, retro in Bruttios ſeſe recepit.
Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, ui recepta per M. Vale-
rium prætorem. Vercellius, Sicilliusque, auctores defectionis, ſecuri percuſſi. ſupra
mille captiuorum ſub haſta uenierunt. præda alia militi conceſſa, exercitusq. Cumas re-
ductus. Dum hæc in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque naues, quæ Macedo-
num atque Pœnorum captos legatos Romam portabant, à ſupero mari ad inferum cir-
cumuectæ prope omnem Italiæ oram, cum præter Cumas uelis ferrentur, neque, ho-
ſtium an ſociorum eſſent, ſatis ſciretur, Gracchus obuiam ex claſſe ſua naues miſit. Cum
percontando inuicem, cognitum eſſet, conſulem Cumis eſſe, naues Cumas appulſæ, capti
uiq. ad conſulem deducti, & literæ datæ. conſul, literis Philippi atque Annibalis perlectis,
E conſignata omnia ad ſenatum itinere terreſtri miſit: nauibus deuehi legatos iuſſit. Cum
eodem fere die literæ legatiq. Romam ueniſſent, & percontatione facta, dicta cum ſcri-
ptis congruerent, primo grauis cura patres inceſſit, cernentes quanta uix tolerantibus Pu
nicum bellum, Macedonici belli moles inſtaret. cui tamen adeo non ſuccubuerunt, ut ex-
templo agitaretur, quemadmodum ultro inferendo bello auerterent ab Italia hoſtem.
Captiuis in uincula conditis, comitibusq. eorum ſub haſta uenditis, ad naues XXV. qui-
bus P. Valerius Flaccus præfectus præerat, uiginti paratas alias decernunt. His compara
tis deductisque, & additis quinque nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinqua-
ginta naues ab Oſtia Tarentum profectæ: iuſſusq. P. Valerius militibus Varronianis, qui
bus L. Apuſtius legatus Tarẽti præerat, in naues impoſitis, L. nauiũ claſſe non tueri modo
Italiæ

Italiæ oram,ſed explorare de Macedonico bello. ſi congruentia literis,legatorumq́. indi- F
cijs Philippi conſilia eſſent, ut M. Valerium prætorem literis certiorem faceret: isq́ue,
L. Apuſtio legato exercitui præpoſito, Tarentum ad claſſem profectus, primo quoque
tempore in Macedoniam tranſmitteret: daretq́. operam, ut Philippum in regno contine-
ret. Pecunia ad claſſem tuendam, bellumq́. Macedonicum ei decreta eſt, quæ Ap. Clau
dio in Siciliam miſſa erat, ut redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apuſtium legatum
Tarentum eſt deuecta. ſimul ab Hierone miſſa ducenta millia modium tritici, & hordei
centum. Dum hæc Romani parant, aguntq́ue, ad Philippum captiua nauis una ex ijs,
quæ Romam miſſæ erant, ex curſu fugit: inde ſcitum, legatos cum literis captos. itaque
ignarus de ijs,quæ cum Annibale legatis ſuis conueniſſent, quæq́. legati eius ad ſe allatu-
ri fuiſſent, legationem aliam cum eiſdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem miſſi,He
raclitus cui Scotino cognomen erat,& Crito Berrœus,& Soſitheus Magnes. hi proſpere G
tulerunt ac retulerũt mandata. ſed prius ſe æſtas circumegit,quàm mouere ac moliri quic-
quam rex poſſet. tantum nauis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem immi-
nentis Romanis belli. Et circa Capuam, tranſgreſſo Vulturnum Fabio poſt expiata tan-
dem prodigia, ambo conſules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Auſticu-
lam urbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius ui cepit: præſidiaq́. in ijs Annibalis. Cam
pani permulti capti. & Nolæ, ſicut priore anno, ſenatus Romanorum, plebs Annibalis
erat: conſiliaq́. occulta de cæde principum,& proditione urbis inibantur. Quibus ne in-
cepta procederent, inter Capuam, caſtraq́. Annibalis, quæ in Tifatis erant,traducto exer
citu Fabius ſuper Veſuuium in caſtris Claudianis conſedit. inde M. Marcellum pro præ-
tore cum ijs copijs quas habebat,Nolam in præſidium miſit. Et in Sardinia res per T. Man
lium prætorem adminiſtrari cœptæ,quæ omiſſæ erant,poſteaquam Q. Mucius prætor gra H
ui morbo eſt implicitus. Manlius nauibus longis ad Caraleis ſubductis, naualibusq́. ſo-
cijs armatis,ut terra rem gereret,& à prætore exercitu accepto,duo & uiginti millia pedi-
tum,mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumq́. copijs profectus
in agrum hoſtium,haud procul ab Harſicoræ caſtris caſtra poſuit. Harſicora tum forte pro
fectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius
nomine Hioſtus caſtris præerat. Is adoleſcentia ferox, temere prælio inito fuſus, fugatuſ-
que. ad XXX millia Sardorum eo prælio cæſa: mille trecenti ferme uiui capti. Alius exer
citus primo per agros ſiluasq́. fuga palatus: dein, quò ducem fugiſſe fama erat, ad urbem
nomine Cornum, caput eius regionis, confugit. debellatumq́. eo prælio in Sardinia eſ-
ſet, ni claſſis Punica cum duce Aſdrubale, qua tempeſtate deiecta ad Baleares erat,in tem
pore ad ſpem rebellandi aduenisset. Manlius poſt famam appulſæ Punicæ claſſis Caraleis I
ſe recepit. ea occaſio Harſicoræ data Pœno ſe iungendi. Aſdrubal, copijs in terram ex-
poſitis,& claſſe remiſſa Carthaginem,duce Harſicora ad ſociorum populi Romani agrum
populandum profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effuſa
eum populatione continuiſſet. Primo caſtra caſtris modico interuallo ſunt obiecta: dein-
ceps procurſationes,leuiaq́. certamina uario euentu inita: poſtremo deſcenſum in aciem,
ſignisq́. collatis iuſto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœ-
ni, Sardis facile uinci aſſuetis, fecerunt: poſtremo & ipſi, cum omnia circa ſtrage ac fuga
Sardorum repleta eſſent, fuſi. cæterum terga dantes, circunducto cornu, quo pepulerat
Sardos, incluſit Romanus: cædes inde magis quàm pugna fuit. Duodecim millia ho-
ſtium cæſa,Sardorum ſimul Pœnorumq́. ferme III millia,& DCC capti, & ſigna militaria
ſeptem & uiginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Aſdrubal impera- K
tor captus & Anno & Mago, nobiles Carthaginienſes: Mago ex gente Barchina, propin
qua cognatione Annibali iunctus: Anno auctor rebellionis Sardis, belliq́. eius haud du-
bie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus ſuis fecerũt:
nam & filius Harſicoræ Hioſtus in acie cecidit: & Harſicora cũ paucis equitibus fugiẽs,
ut ſuper afflictas res necem quoque filij audiuit: nocte,ne cuiuſquam interuẽtus cœptum
impediret, mortem ſibi conſciuit. Cæteris urbs Cornus, eadem quæ ante, fugæ recepta
culum fuit. quam Manlius uictore exercitu aggreſſus intra paucos dies recepit. Deinde
aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harſicoram Pœnosq́. defecerant, obſidibus datis, dedide
runt ſeſe, quibus ſtipendio frumentoq́. imperato pro cuiuſque aut uiribus, aut delicto,
Caraleis,

A Caraleis exercitum reduxit. ibi nauibus longis deductis, impoſitoq́. quem ſecum adue-
xerat milite, Romam nauigat: Sardiniamq́. perdomitam nunciat patribus: & ſtipendium
quæſtoribus, frumentum ædilibus, captiuosq́. Fuluio prætori tradidit. Per idem tem-
pus T. Otacilius prætor quinquaginta nauium claſſe ab Lilybæo in Africam tranſuectus,
depopulatusq́. agrum Carthaginienſem, cum Sardiniam inde peteret, quò fama erat Aſ-
drubalem à Balearibus nuper traieciſſe, claſſi Africam repetenti occurrit: leuiq́. armatu-
ra certamine in alto commiſſo, ſeptem inde naues cum ſocijs naualibus cœpit. ceteras
metus haud ſecus, quàm tempeſtas, paſſim diſiecit. Per eoſdem forte dies & Bomilcar
cum militibus ad ſupplementum Carthagine miſſis, quadragintaque elephantis, & com-
meatu, Locros acceſſit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius, per ſimulatio-
nem prouinciæ circumeundæ, Meſſanam raptim exercitu ducto, æſtu ſecundo Locros
B traiecit. Iam inde Bomilcar ad Annonem in Bruttios profectus erat, & Locrenſes por-
tas Romanis clauſerunt. Appius, magno conatu nulla re geſta, Meſſanam repetit. Ea-
dem æſtate Marcellus ab Nola, quam præſidio obtinebat, crebras excurſiones in agrum
Hirpinum & Samnites Caudinos fecit: adeoq́. omnia ferro atque igni uaſtauit, ut anti-
quarum cladium Samnio memoriam renouaret. itaque extemplo legati ad Annibalem
miſſi ſimul ex utraque gente, ita Pœnum allocuti ſunt: Hoſtes populi Romani, Anni-
bal, fuimus primum per nos ipſi, quoad noſtra arma, noſtræ uires nos tutari poterant.
poſteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus: à quo relicti, pacem ne-
ceſſariam accepimus, fuimusque in ea per annos prope LX, ad id tempus, quò in Ita-
liam ueniſti. Tua nos non magis uirtus fortunaque, quàm unica comitas ac benigni-
tas erga ciues noſtros, quos captos nobis remiſiſti, ita conciliauit tibi, ut, te ſaluo at-
C que incolumi amico, non modo populum Romanum, ſed ne deos quidem iratos (ſi dici
fas eſt) timeremus. At Hercule, non ſolum incolumi & uictore, ſed præſente te, cum
ploratum prope coniugum ac liberorum noſtrorum exaudire & flagrantia tecta poſſes
conſpicere; ita ſumus aliquoties hac æſtate deuaſtati, ut M. Marcellus, non Annibal,
uiciſſe ad Cannas uideatur; glorienturq́. Romani, te ad unum modo ictum uigentem, ue-
lut iaculo emiſſo torpere. Per centum prope annos cum populo Romano bellum geſſi-
mus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: niſi quòd per biennium Pyrrhus no-
ſtro magis milite ſuas auxit uires, quàm ſuis uiribus nos defendit. Non ergo ſecundis
rebus noſtris gloriabimur: duos conſules, ac duos conſulares exercitus à nobis ſub iu-
gum miſſos, & ſi qua alia aut læta aut glorioſa nobis euenerunt. quæ aſpera aduerſaque
tunc acciderunt, minore indignatione referre poſſumus, quàm quæ hodie eueniunt.
D Magni dictatores cum magiſtris equitum, bini conſules cum binis conſularibus exerciti-
bus ingrediebantur fines noſtros ante explorato, & ſubſidijs poſitis, & ſub ſignis ad po-
pulandum ducebant. nunc prope unius & parui ad tuendam Nolam præſidij præda ſumus.
iam ne manipulatim quidem ſed latronum modo percurſant totis finibus noſtris negli-
gentius, quàm ſi in Romano uagarentur agro. Cauſa autem hæc eſt, quòd neque tu de-
fendis: & noſtra iuuentus, quæ, ſi domi eſſet, tutaretur, omnis ſub ſignis militat tuis.
Nec te, nec exercitum tuum norim, niſi à quo tot Romanas acies fuſas ſtratasq́. eſſe ſciam,
ei facile eſſe ducam opprimere populatores noſtros uagos, ſine ſignis palatos, quò quen-
que trahit quamuis uana prædæ ſpes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt: præ-
ſidiumq́. miſſum nobis erit: & Nolæ ademeris, ſi modo quos ut ſocios haberes, dignos
duxiſti, haud indignos iudicas, quos in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal reſpon-
E dit: Omnia ſimul facere Hirpinos, Samniteſque: & indicare clades ſuas, & petere præſi-
dium: & quæri indefenſos, ſe neglectosque. Indicandū autem fuiſſe primum: dein peten-
dum præſidium: poſtremo ni impetraretur, tum denique querendum fruſtra opem implo-
ratam. Exercitum ſe non in agrum Hirpinum, Samnitemúe, ne & ipſe oneri eſſet: ſed in
proxima loca ſociorum populi Romani adducturum. ijs populandis & militem ſuum re-
pleturum ſe: & metu procul ab ijs ſummoturum hoſteis. Quod ad bellum Romanum at-
tineret: ſi Traſymeni quàm Trebiæ, ſi Cannarum quàm Traſymeni pugna nobilior eſſet:
Cannarum ſe quoque memoriam obſcuram maiore & clariore uictoria facturum. Cum
hoc reſponſo, muneribusq́. amplis legatos dimiſit. ipſe præſidio modico relicto in Tifa-
tis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Anno ex Bruttijs cum ſup-
plemento

plemento Carthagine aduecto atque elephantis uenit. ibi caſtris haud procul poſitis, lon F
ge alia omnia inquirēti comperta ſunt, quàm quæ à legatis ſociorum audierat. Nihil enim
Marcellus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hoſti commiſſum dici poſſet. explora-
to, cum firmisq; præſidijs tuto receptu prædatum ierat: omniaq; uelut aduerſus præſen-
tem Annibalem cauta prouiſaq; fuerunt. tum ubi ſenſit hoſtem aduentare, copias intra
mœnia tenuit: per muros inambulare ſenatores Nolanos iuſſit, & omnia circa explorare,
quæ apud hoſtes fierent. Ex ijs Anno, cum ad murum ſucceſſiſſet: Herennium Baſſum, &
Henum Petrium ad colloquium euocatos, permiſſuq; Marcelli egreſſos, per interpretem
alloquitur. Annibalis uirtutem fortunamq; extollit: populi Romani obterit ſeneſcentem
cum uiribus maieſtatem. quæ ſi paria eſſent, ut quondam fuiſſent; tamen expertis quàm
graue Romanum imperium ſocijs, quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos om-
nes Italici nominis fuiſſet: Punicam Romanæ ſocietatem atque amicitiam præoptandam G
eſſe. Si ambo conſules cum ſuis exercitibus ad Nolam eſſent, tamen non magis pares An
nibali futuros, quàm ad Cannas fuiſſent: nedum prætor unus cum paucis & nouis militi-
bus Nolam tutari poſſit. ipſorum magis quàm Annibalis intereſſe, capta, an tradita Nola
potiretur. potiturum enim, ut Capua Nuceriaq; potitus eſſet. ſed quid inter Capuæ Nu
ceriæq; fortunam intereſſet, ipſos prope in medio ſitos Nolanos ſcire. Nolle ominari,
quæ captæ urbi ceſſura forent: ſed potius ſpondere, ſi Marcellum cum præſidio ac Nolam
tradidiſſent, neminem alium, quàm ipſos, legem, qua in ſocietatem amicitiamq; Anniba-
lis uenirent, dicturum. Ad ea Herennius Baſſus reſpondit: Multos annos iam inter Ro-
manum Nolanumq; populum amicitiam eſſe, cuius neutros ad eam diem pœniteret: & ſi
bi ſi cum fortuna mutanda fides fuerat, ſerò iam eſſe mutare eam. dedituris ſe Annibali,
non fuiſſe accerſendum Romanum præſidium. cum ijs qui ad ſe tuendos ueniſſent, om- H
nia ſibi & eſſe conſociata, & ad ultimum fore. Hoc colloquium abſtulit ſpem Annibali
per proditionem recipiendæ Nolæ. itaque oppidum corona circundedit, ut ſimul ab om-
ni parte mœnia aggrederetur. Quem ut ſucceſſiſſe muris Marcellus uidit, inſtructa in-
tra portam acie, cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculſi, cæſiq;
ſunt: deinde concurſu ad pugnam facto, æquatisque uiribus, atrox cœpit eſſe pugna:
memorabilisque inter paucas fuiſſet, ni ingentibus procellis effuſus imber diremiſſet
pugnantes. Eo die commiſſo modico certamine, atque irritatis animis, in urbem Ro-
mani, Pœni in caſtra ſeſe receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculſi ceciderunt haud plus quàm triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam
uſque ad horam tertiam diei inſequentis tenuit. itaque quanquam utraque pars auida
certaminis erat, eo die tamen tenuerunt ſeſe munimentis. tertio die Annibal partem co- I
piarum prædatum in agrum Nolanum miſit. Quod ubi animaduertit Marcellus, ex-
templo in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectauit. Mille fere paſſuum inter
urbem erant, caſtraque. eo ſpatio (& ſunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt.
Clamor ex parte utraque ſublatus, proximos ex cohortibus ijs, quæ in agros prædatum
exierant, ad prælium iam commiſſum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt:
quos collaudatos Marcellus in ſubſidijs ſtare, & ſaucios ex acie efferre iuſſit: pugna ab-
ſtinerent, niſi ab ſe ſignum accepiſſent. Prælium erat anceps. ſumma ui & duces horta-
bantur, & milites pugnabant. Marcellus uictis ante diem tertium, fugatis ante paucos
dies à Cumis, pulſis priore anno ab Nola ab eodem ſe duce, milite alio, inſtare iubet. Nō
omnes eſſe in acie, prædanteis uagari in agro. ſed qui pugnent, marcere Campana luxu-
ria, uino, ſcortis, omnibusq; luſtris per totam hiemem confectos. abiſſe illam uim, uigo- K
remque: dilapſa eſſe robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi Alpiumq; ſupera-
ta ſint iuga. reliquias illorum uirorum uix arma membraq; ſuſtinenteis pugnare. Capuam
Annibali Cannas fuiſſe. ibi uirtutem bellicam, ibi militarem diſciplinam, ibi præteriti tem
poris famam, ibi ſpem futuri extinctam. Cum hæc exprobrando hoſti, Marcellus ſuo-
rum militum animos erigeret, Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma, ſi-
gnaq; eadem ſe aiebat noſcere, quæ ad Trebiam, Traſymenumque, poſtremo ad Cannas
uiderit, habueritque. militem alium profecto ſe in hiberna. Capuam duxiſſe, alium inde
eduxiſſe. Legatine R. & legiones unius atque alæ magno certamine uix toleratis pugnā,
quos binæ acies conſulares nunquam ſuſtinuerunt? Marcellus tirone milite, ac Nolanis
ſubſidijs

A ſubſidijs fultus nos iam iterum laceſſit? Vbi ille meus miles eſt, qui erepto ex equo C. Fla
minio conſuli caput abſtulit? ubi, qui L. Paullum ad Cannas occidit? ferrum ne hebet, an
dextræ torpent? an quid prodigij eſt aliud? qui pauci plures uincere ſoliti eſtis, nunc pau-
cis plures uix reſiſtitis? Romam uos expugnaturos, ſi quis duceret, fortes lingua iactaba-
tis. en nunc minor res eſt. hic experiri uim uirtutemq́. uolo. expugnate Nolam, campe-
ſtrem urbem, non flumine, nō mari ſeptam: hinc uos ex tam opulenta urbe præda ſpolijsq́.
onuſtos uel ducam quò uoletis, uel ſequar. Nec bene nec male dicta profuerūt ad confir
mandos animos. Cum omni parte pellerentur, Romanisq́. creſcerent animi, non duce ſo-
lum adhortante, ſed Nolanis etiam per clamorem, fauoris indicem, accēdētibus ad ardo-
rem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in caſtra compulſi ſunt. quę oppugnare cupientes
milites Romanos, Marcellus Nolam reduxit cū magno gaudio, & gratulatione etiam ple
B bis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hoſtium plus mille cęſi eo die, capti mille DC:
& ſigna militaria undeuiginti, & duo elephanti, quatuor in acie occiſi. Romanorum minus
mille interfecti. Poſterum diem, inducijs datis, ſepeliendo utrinque cæſos in acie, conſum
pſerunt. Spolia hoſtium Marcellus Vulcano uotum cremauit. Tertio poſt die (ob iram cre
do aliquam, aut ſpem liberalioris militiæ) mille CCLXXII equites miſti Numidæ Hiſpa-
niq́. ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fideliq́. opera in eo bello uſi ſunt ſæpe Ro-
mani. Ager Hiſpanis in Hiſpania, Numidis in Africa poſt bellum uirtutis cauſa latus da-
tus eſt. Annibal, ab Nola remiſſo in Bruttios Annone, cum quibus uenerat copijs, ipſe
Apuliæ hiberna petit, circaque Arpos conſedit. Q. Fabius, ut profectum in Apuliam
Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapoliq́. in ea caſtra conuecto, quæ ſuper Sueſ-
ſulam erant, munimentisq́. firmatis, & præſidio, quod per hiberna ad tutandum locum
C ſatis eſſet, relicto, ipſe Capuam propius mouit caſtra, agrumque Campanum ferro igni-
que eſt depopulatus: donec coacti ſunt Campani nihil admodum uiribus ſuis fidentes e-
gredi portis, & caſtra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habe-
bant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. Itaque equeſtribus prælijs laceſſebant
hoſtem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine
Taurea: ciuis indidem erat, longe omnium Campanorum fortiſſimus eques: adeo ut
cum apud Romanos militaret, unus eum Romanus, Claudius Aſellus, gloria equeſtri
æquaret. Hunc Taurea, cum diu perluſtrans oculis obequitaſſet hoſtium turmis, tandem
facto ſilentio, ubi eſſet Claudius Aſellus, quæſiuit. & quoniam uerbis ſecum de uirtute
ambigere ſolitus eſſet, cur non ferro decerneret; daretque opima ſpolia uictus, aut ui-
ctor caperet. Hæc ubi Aſello nunciata ſunt in caſtra, id modo moratus, ut conſulem per-
D contaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hoſtem pugnare: permiſſu eius ar-
ma extemplo cepit: prouectusque ante ſtationes equo, Tauream nomine compellauit,
congredique ubi uellet, iuſſit. Iam Romani ad ſpectaculum pugnæ eius frequentes ex-
ierant: & Campani non uallum modo caſtrorum, ſed mœnia etiam urbis proſpectantes
repleuerant. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitaſſent, infeſtis haſtis concita-
runt equos. dein libero ſpatio inter ſe ludificantes, ſine uulnere pugnam extrahebant.
Tum Campanus Romano, Equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen, niſi è
campo in cauam hanc uiam demittimus equos. ibi nullo ad euagandum ſpatio comminus
conſerentur manus. Dicto prope citius equum in uiam Claudius egit: Taurea uerbis fe-
rocior quam re, minime ſis, inquit, canterium in foſſa. quæ uox in ruſticum inde prouer-
bium prodita. Claudius, cum ex uia longe perequitaſſet nullo obuio hoſte, in campum
E rurſus euectus, increpans ignauiam hoſtis, cum magno gaudio & gratulatione uictor in
caſtra redit. Huic pugnæ equeſtri rem, quàm ſatis certam, communis exiſtimatio eſt, mi-
rabilem certe, adijciunt quidam annales: cum refugientem ad urbem Tauream Claudius
ſequeretur, patenti hoſtium portæ inuectum, per alteram, ſtupentibus miraculo hoſtibus,
intactum euaſiſſe. Quieta inde ſtatiua fuere, ac retro etiam conſul mouit caſtra, ut ſe-
mentem Campani facerent: nec ante uiolauit agrum Campanum, quàm iam altæ in ſe-
getibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana caſtra ſuper Sueſſu-
lam, ibiq́. hiberna ædificauit. M. Claudio pro conſule imperauit, ut retento Nolæ neceſſa-
rio ad tuendam urbem præſidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri ſocijs, &
ſumptui reipublicæ eſſent. Et Ti. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones

cum duxiſſet, M. Valerium inde prætorem Brunduſium cum eo quem Luceriæ habuerat F
exercitu miſit, tueriq́. otam agri Sallentini, & prouidere quod ad Philippum bellumq́ue
Macedonicum attineret, iuſſit. Exitu æſtatis eius, qua hæc geſta perſcripſimus, literæ à P.
& Cn. Scipionibus uenerunt, quantas, quamq́. proſperas in Hiſpania res geſſiſſent: ſed pe
cuniam in ſtipendium, ueſtimentaque, & frumentum exercitui, & ſocijs naualibus omnia
deeſſe. quod ad ſtipendium attineat, ſi ærarium inops eſſet, ſe aliquam rationem inituros,
quo modo ab Hiſpanis ſumant. cætera utique ab Roma mittenda eſſe: nec aliter aut exer
citum aut prouinciam retineri poſſe. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non, & uera
ſcribi, & poſtulari æqua, fateretur. ſed occurrebat animis, quantos exercitus terreſtres na-
ualesq́. tuerentur: quantaq́. noua claſſis mox paranda eſſet, ſi bellum Macedonicum mo-
ueretur. Siciliam ac Sardiniam, quæ ante bellum uectigales fuiſſent, uix præſides pro-
uinciarum exercitus alere: tributo ſumptus ſuppeditari. uerum cum ipſum tributum con G
ferentium numerum, tantis exercituum ſtragibus & ad Traſymenum lacum & ad Cannas
imminutum: tum qui ſupereſſent pauci, ſi multiplici grauarentur ſtipendio, alia perituros
peſte. itaque niſi fide ſtaret reſpublica, opibus non ſtaturam. Prodeundum in concio-
nem Fuluio prætori eſſe, indicandasq́. populo publicas neceſſitates, exhortandosq́. qui
redemptutis auxiſſent patrimonia, ut reipublicæ, ex qua creuiſſent, ad tempus commo-
darent: conducerentq́. ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hiſpanienſem opus eſſent: ut
cum pecunia in ærario eſſet, ijs primis ſolueretur. Hæc prætor in concione edixit, qua die
ueſtimenta, frumentum, Hiſpanienſi exercitui præbenda, quæq́. alia opus eſſent naualibus
ſocijs, eſſet locaturus. Vbi ea dies uenit, ad conducendum tres ſocietates aderant
hominum undeuiginti. quorum duo poſtulata fuere: unum, ne alij triennio eo publica-
ni eſſent: alterum, ut quæ in naues impoſuiſſent, ab hoſtium tempeſtatisq́ue ui publico H
periculo eſſent. utroque impetrato, conduxerunt, priuataque pecunia reſpublica admi-
niſtrata eſt. Hi mores, eaque caritas patriæ per omnes ordines uelut tenore uno pertine-
bat. Quemadmodum conducta omnia magno animo ſunt, ſic ſumma fide præbita: nec
quicquam deſideratum, ac ſi ex opulento ærario, ut quondam, alerentur. Cum hi com-
meatus uenerunt, Illiturgi oppidum ab Aſdrubale ac Magone, & Amilcare, Bomilcaris
filio, ob defectionem, ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna caſtra hoſtium Scipio-
nes cum in urbem ſociorum magno certamine ac ſtrage obſiſtentium perueniſſent, frumẽ
tum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatiq́. oppidanos, ut eodem animo mœnia tuta-
rentur, quo pro ſe pugnãtem Romanum exercitum uidiſſent, ad caſtra maxima oppugnan
da, quibus Aſdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthagi-
nienſium, ibi rem ſummam agi cernentes, conuenerunt. itaque eruptione è caſtris pugna- I
tum eſt. LX hoſtium millia eo die in pugna fuerunt, ſexdecim circiter Romanis. Ta-
men adeo haud dubia uictoria fuit, ut plures numero, quàm ipſi erant, Romani hoſtium
occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, unde ſe-
xaginta militaria ſigna, elephantis V. in prælio occiſis. ternisq́. caſtris eo die potiti ſunt. Il-
liturgi obſidione liberato, ad Incibili oppugnandum Punici exercitus traducti, ſuppletis
copijs ex prouincia, ut quæ maxime omnium belli auida, modo præda aut merces eſſet, &
tum iuuentute abundante. Iterum ſignis collatis eadem fortuna utriuſque partis pugna-
tum. ſupra XIII millia hoſtium cæſa, ſupraq́. tria capta, cum ſignis duobus & XL, & no
uem elephantis. Tum uero omnes prope Hiſpaniæ populi ad Romanos defecerunt. mul-
toq́. maiores ea æſtate in Hiſpania, quàm in Italia, res geſtæ.
K

EPITOME LIBRI XXIIII.

Hieronymus Syracuſanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo R. fuerat, ad Carthaginienſes defecit: & propter crudelitatem ſuperbiamq́. à ſuis interfectus eſt. Ti. Sempronius Gracchus pro cõſule proſpere aduerſus Pœnos & Annonem ducem ad Beneuentum pugnauit, ſeruorum maxime operaa quos liberos eſſe iuſſit. Claudius Marcellus conſul in Sicilia, quæ prope tota ad Pœnos defecerat, Syracuſas obſedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum eſt: qui ad Apolloniam nocturno prælio oppreſſus,

A *preſſus, fugatusque. in Macedoniam cum prope in-*
ermi exercitu profugit. ad id bellum gerendum Va-
lerius prætor miſſus eſt. Res præterea in Hiſpania à
P. & Cn. Scipionibus aduerſus Carthaginienſes ge-
ſtas continet. Syphax, rex Numidarum, in amici-
tiam aſcitus, & à Maſaniſſa rege Maſsylionum pro
Carthaginienſibus pugnante, uictus, in Hiſpaniam
ad Scipionem cum maxima manu tranſit contra Ga-
des: ubi anguſto freto Africa & Hiſpania dirimun-
tur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti ſunt: quo-
rum auxilijs acciti, tunc primum mercenarium mi-
litem Romana caſtra habuerunt.

LIBER XXIIII.

VT EX Campania in Bruttios reditum eſt: Anno adiutoribus &
ducibus Bruttijs Græcas urbes tentauit, eo facilius in ſocietate
B manẽteis Romana, quòd Bruttios, quos & oderant & metuebãt,
Carthaginienſium partis factos cernebant. Rhegium primũ tenta
tum eſt, diesq. aliquot ibi nequicquam abſumpti. Interim Locren
ſes frumentum, lignaque, & cętera neceſſaria uſibus ex agris in ur
bem rapere, etiam nequid relictum prędæ hoſtibus eſſet: & in dies
maior omnibus portis multitudo effundi. poſtremo ij modo reli-
cti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaq. in propugnacula congerere cogeban
tur. In permiſtam omnium ætatum ordinumq. multitudinem, & uagantem in agris magna
ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emiſit. qui uiolare quenquam ueriti, tantũ ut
excluderent ab urbe fuga diſſipatos, turmas obiecere. Dux ipſe loco ſuperiore caſtra po-
nit, unde agros urbemq. poſſit conſpicere. Bruttiorum cohortem adire muros, atque euo-
C care principes Locrenſium ad colloquium iuſſit, & pollicentes amicitiam Annibalis, ad-
hortari ad urbem tradendam. Bruttijs in colloquio nullius rei primo fides eſt: deinde ut
Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in poteſta-
te hoſtium eſſe afferebant, tum metu uicti, conſulturos ſe populum reſponderunt. aduoca
taq. extemplo concione, cũ & leuiſſimus quiſque nouas res, nouamq. ſocietatem mallet:
& quorum propinqui extra urbem intercluſi ab hoſtibus erant, uelut obſidibus datis, pi-
gnoratos haberent animos: pauci magis taciti probarent conſtantem fidem, quàm proba-
tã tueri auderent: haud dubio in ſpeciem cõſenſu fit ad Pœnos deditio, L. Atilio, præfecto
præſidij, quiq. cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque impoſitis in
naueis, ut Rhegiũ deueherentur: Amilcarem, Pœnosq. ea cõditione, ut fœdus extemplo
æquis legibus fieret, in urbẽ acceperunt. Cuius rei prope nõ ſeruata fides deditis eſt, cum
D Pœnus dolo dimiſſum Romanum incuſaret, Locrenſes profugiſſe ipſum cauſarentur. Inſe
cuti etiã equites ſunt, ſi quo caſu in freto æſtus morari, aut deferre naues in terram poſſet.
& eos quidem, quos ſequebantur, non ſunt adepti. alias à Meſſana traiicienteis freto Rhe
giũ naues conſpexerunt. milites erant Romani à Claudio prætore miſſi ad obtinendam ur
bem pręſidio. itaque Rhegio extẽplo abſceſſum eſt. Locrenſibus iuſſu Annibalis data pax,
ut liberi ſuis legibus uiuerent: urbs pariter & portus in poteſtate Locrenſiũ eſſet: ſocietas
eo iure ſtaret, ut Pœnus Locrenſem, Locrenſisq. Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto
Pœni reducti, frementibus Bruttijs, quòd Rhegiũ ac Locros, quas urbes direpturos ſe de-
ſtinauerant, intactas reliquiſſent. Itaque per ſe ipſi conſcriptis armatisq. iuuẽtutis ſuæ XV.
millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Gręcam & ipſam urbẽ, & maritimam:
plurimũ acceſſurum opibus, ſi in ora maris portum ac urbem mœnibus ualidã tenuiſſent,
E credẽtes. Ea cura angebat, quòd neq; nõ accerſere ad auxiliũ Pęnos ſatis audebãt, nequid
nõ pro ſocijs egiſſe uiderentur: & ſi Pœnus rurſus magis arbiter pacis, quàm adiutor belli
fuiſſet, ne in libertatẽ Crotonis, ſicut ante Locrorũ, fruſtra pugnaretur. itaq; optimũ uiſũ
eſt, ad Annibalẽ mitti legatos: caueriq. ab eo, ut receptus Croto Bruttiorũ eſſet. Annibal
cum præſentium eam conſultationem eſſe reſpondiſſet, & ad Annonem eos reieciſſet, ab
Annone nihil certi ablatum. nec enim diripi uolebant nobilem atque opulentam urbem:
& ſperabãt, cum Bruttius oppugnaret, Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationẽ
appareret, eo maturius ad ſe defecturos. Crotone nec conſilium unum inter populares,
nec uoluntas erat. Vnus uelut morbus inuaſerat omnes Italiæ ciuitates, ut plebes ab op-
timatibus diſſentiret, ſenatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam

 diſſenſionem

diſſenſionem in urbe perfuga nunciat Bruttijs: Ariſtomachum eſſe principem plebis, tra- F
dendæq. auctorem urbis: & in uaſta urbe, lateq; omnibus diſiectis mœnibus partitas ſta-
tiones cuſtodiasq. ſenatorum ac plebis eſſe. quacunque cuſtodiant plebis homines, ea pa
tere aditum. Auctore ac duce perfuga Bruttij corona cinxerunt urbem, acceptiq. à plebe,
primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant, præparato
iam ante ad talem caſum perfugio. Eodem Ariſtomachus perfugit, tanquam Pœnis, non
Bruttijs auctor urbis tradendæ fuiſſet. Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII mil-
lia paſſuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum. poſt uaſtitatem eo bello factam, uix
pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis
loca præterfluebat muros, procul ijs quæ inhabitantur. ſex millia aberat ab urbe nobile tē
plum, ipſa urbe nobilius, Laciniæ Iunonis, ſanctum omnibus circa populis. lucus ibi fre-
quenti ſilua, & proceris abietis arboribus ſeptus, læta in medio paſcua habuit, ubi omnis G
generis ſacrũ deæ paſcebatur pecus ſine ullo paſtore: ſeparatimq. egreſſi cuiuſque generis
greges nocte remeabant ad ſtabula, nunquã inſidijs ferarum, nõ fraude uiolari hominum.
magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaq. inde aurea ſolida facta, & ſacrata eſt:
inclytumq. templum diuitijs etiam, non tantum ſanctitate fuit. Ac miracula aliqua affin-
guntur plerunque tam inſignibus locis. Fama eſt aram eſſe in ueſtibulo templi, cuius cine
rem nullus unquam moueat uentus. Et arx Crotonis una parte imminet mari, altera uer-
gente in agrum, ſitu naturali quondã munita, poſtea & muro cincta, qua per auerſas rupes
ab Dionyſio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem ſatis, ut uidebatur,
tutam, Crotoniatum optimates tenebant, circumſedente cum Bruttijs eos etiã plebe ſua.
Poſtremo Bruttij cum ſuis uiribus inexpugnabilem uiderent arcem, coacti neceſſitate, An
nonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas co- H
natus, ut coloniam Buttiorum eò deduci, antiquamq. frequẽtiam eorum recipere uaſtam
ac deſertam bellis urbem paterentur, omnium neminem præter Ariſtomachum mouit.
morituros ſe affirmabant citius, quàm immiſti Bruttijs, in alienos ritus, mores, legesque,
ac mox linguam etiam uerterentur. Ariſtomachus unus, quando nec ſuadendo ad deditio
nem ſatis ualebat: nec, ſicut urbem prodiderat, locum prodendæ arcis inueniebat, transfu
git ad Annonem. Locrenſes breui poſt legati quum permiſſu Annonis arcem intraſſent,
perſuadent, ut traduci ſe in Locros paterentur, nec ultima experiri uellent. iam hoc ut ſi-
bi liceret, impetrauerant & ab Annibale, miſſis ad idipſum tum legatis. Ita Crotone ex-
ceſſum eſt: deductiq. Crotoniatæ ad mare, naues conſcendunt. Locros omnis multitudo
abeunt. In Apulia ne hiems quidem quieta inter Romanos atque Annibalem erat. Lu-
ceriæ Sempronius conſul, Annibal haud procul Arpis hibernabat. Inter eos leuia prælia I
ex occaſione, aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur: meliorque, eis Roma-
manus, & in dies cautior tutiorq. ab inſidijs fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat
mors Hieronis, regnumq. ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum uixdum
libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingeniũ tutores atque ami
ci ad præcipitandum in omnia uitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima
ſenecta uoluiſſe dicitur liberas Syracuſas relinquere: ne ſub dominatu puerili, per ludi-
brium, bonis artibus partum firmatumq. interiret regnum. Huic conſilio eius ſumma
ope obſtitere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium
penes ſe, uirosq. ſuos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinqueban-
tur. Non facile erat nonageſimum iam agenti annum, circumſeſſo dies noctesq. mulie-
bribus blanditijs, liberare animum, & conuertere ad publicam priuatamq. curam. Itaque K
tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus eſt moriens, ut fidem erga po-
pulum Romanum quinquaginta annos ab ſe cultam, inuiolatam ſeruarent: iuuenemq.
ſuis potiſſimum ueſtigijs inſiſtere uellent, diſciplinæq. in qua edoctus eſſet. Poſt hæc
mandata cum expiraſſet, tutores prodeunt. teſtamento prolato, pueroq. in concionem
producto, (erat autem XV tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad exci-
tandos clamores diſpoſiti erant, approbantibus teſtamentum, cæteris uelut patre amiſ-
ſo in orba ciuitate omnia timentibus, funus fit regium, magis amore ciuium & caritate,
quàm cura ſuorum celebre. Deinde cæteros tutores ſummouet Andronodorus: iuue-
nem iam eſſe dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoq. tutelam, quæ
ipſi

A ipſi cum pluribus communis erat, in ſe unum omnium uires conuertit. Vix quidem ulli
bono moderatoq́. regi facilis erat fauor apud Syracuſanos ſuccedendi tanta caritate Hie-
ronis. uerum enimuero Hieronymus, uelut ſuis uitijs deſiderabilem efficere uellet auum,
primo ſtatim conſpectu omnia, quàm diſparia eſſent, oſtendit. nam qui per tot annos
Hieronem, filiumq́. eius Gelonem, nec ueſtis habitu, nec alio ullo inſigni differentes à
cæteris ciuibus uidiſſent, conſpexere purpuram, ac diadema, ac ſatellites armatos: qua-
drigisq́. etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionyſij tyran-
ni. Hunc tam ſuperbum apparatum, habitumq́., conuenientes ſequebantur mores: con-
temptus omnium hominum, ſuperbæ aures, contumelioſa dicta: aditus non alienis modo,
ſed tutoribus etiam difficiles: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omneis
terror inuaſerat, ut quidam ex tutoribus aut morte uoluntaria, aut fuga præuerterent me-
B tum ſuppliciorum. Tres ex ijs, quibus ſolis aditus in domum familiarior erat, Andronodo
rus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraſo quidam, de alijs quidem rebus haud magnopere
audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginiēſes, Thraſo ad ſocietatem Romanam,
certamine ac ſtudijs interdum in ſe conuertebant animum adoleſcentis. Coniuratio in ty
ranni caput facta, indicatur per Calonem quendam, æqualem Hieronymi, & iā inde à pue
ro in omnia familiaria iura aſſuetum. Index unum ex coniuratis Theodorum, à quo ipſe ap
pellatus erat, nominare potuit. qui comprehenſus extēplo, traditusq́. Andronodoro tor-
quendus, de ſe ipſe haud cunctanter faſſus, conſcios celabat. poſtremo cum omnibus into-
lerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, uictum malis ſe ſimulans, auertit ab
conſcijs in inſontes indicium, Thraſonem eſſe auctorem conſilij mentitus: nec niſi tam po
tenti duce confiſos, rem tantam auſuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capi
C ta uiliſſima fingenti inter dolores gemitusq́; occurrere. Maxime animo tyranni credibile
indicium Thraſo nominatus fecit. itaque extemplo traditur ad ſupplicium: adiectiq́. pœ-
næ cæteri iuxta inſontes. Conſciorū nemo, cum diu ſocius conſilij torqueretur, aut latuit,
aut fugit. tantum illis in uirtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumq́. ipſi Theodoro ui-
rium ad arcana occultanda. Itaque quod unum uinculum cum Romanis ſocietatis erat,
Thraſone ſublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res ſpectabat. legatiq́.
ad Annibalem miſſi: ac remiſſi ab eodem Annibale nobiles adoleſcentuli, Hippocrates
& Epicides, nati Carthagine, ſed oriundi ab Syracuſis exule auo, Pœni ipſi materno gene
re. per hos iuncta ſocietas Annibali, ac Syracuſano tyranno. nec inuito Annibale apud ty
rannum manſerunt. Ap. Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: ubi ea accepit, ex-
templo legatos ad Hieronymum miſit. qui cum ſeſe ad renouandam ſocietatem quæ cum
D auo fuiſſet, ueniſſe dicerent, per ludibrium auditi, dimiſſiq́. ſunt ab quærente per iocum
Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuiſſet. uix credibilia enim legatos Anni-
balis narrare uelle, quid ueri ſit, ſcire, ut ex eo utram ſpem ſequatur, conſilium capiat. Ro-
mani, cum ſerio legationes audire cœpiſſet, redituros ſe ad eum dicentes eſſe: monito ma
gis eo, quàm rogato, ne fidem temere mutaret, proficiſcuntur. Hieronymus legatos
Carthaginem mitit ad fœdus ex ſocietate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit, ut
cum Romanos Sicilia expuliſſent (id autem breui fore, ſi naues atque exercitum miſiſſent)
Himera amnis, qui ferme inſulam diuidit, finis regni Syracuſani ac Punici imperij eſſet.
Aliam deinde, inflatus aſſentationibus eorum, qui eum non Hieronis tantum, ſed Pyrrhi
etiam regis, materni aui, iubebant meminiſſe, legationem miſit, qua æquum cenſebat, Sici
liam ſibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginienſi populo. Hanc leui
E tatem animi ac iactationem neque mirabantur in iuuene furioſo, neque arguebant, dum-
modo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam
cum præmiſſis Hippocrate atque Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas
urbes quæ præſidijs tenebantur Romanis, & ipſe in Leontinos cum cætero omni exer-
citu (erant autem ad XV. millia peditum equitumq́.) profectus eſſet: liberas ædes con-
iurati (& omnes forte militabant) imminentes uiæ anguſtæ, qua deſcendere ad forum
rex ſolebat, ſumpſerunt. ibi cum inſtructi armatiq́. cæteri tranſitum expectantes ſtarent,
uni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia cuſtos corporis erat, partes datæ ſunt, ut cum
appropinquaret ianuæ rex, per cauſam aliquam in anguſtijs ſuſtineret ab tergo agmen.
Ita ut conuenerat, factum eſt. tanquam laxaret elatum pedem ab ſtricto nodo, mora-

tus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, ut cum in prætereuntem ſine armatis re- F
gem impetus fieret, confoderetur aliquot prius uulneribus, quàm ſuccurri poſſet. Clamo
re & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubie obſtantem tela conijciuntur: per
quæ tamen, duobus acceptis uulneribus, euaſit. fuga ſatellitum, ut iacentem uidere regem,
facta eſt. interfectores, pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracuſas per
gunt ad præoccupanda Andronodori regiorumq. aliorum conſilia. incerto rerum ſtatu,
Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, ſenatum literis certiorem fe-
cit, Siciliam Carthaginienſi populo & Annibali conciliari. ipſe aduerſus Siracuſana con-
ſilia, prouinciam, regniq. fines, omnia conuertit præſidia. Exitu anni eius Q. Fabius
ex authoritate ſenatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, commu-
nijt, præſidiumq. impoſuit. inde Romam comitiorum cauſa ueniens, in eum quem pri-
mum diem comitialem habuit, comitia edixit, atque ex itinere præter urbem in campum G
deſcendit. Eo die cum ſors prærogatiuæ ante iuniorum exiſſet, eaq. T. Otacilium & M.
Aemilium Regillum conſules diceret, tum Q. Fabius, ſilentio facto, tali oratione eſt uſus:
Si aut pacem in Italia, aut bellum cũ eo hoſte haberemus, in quo negligentiæ aut errori lo-
cus eſſet: qui ueſtris ſtudijs, quæ in campum ad mandandos, quibus uelitis, honores af
fertis, moram ullam afferret, is mihi parum meminiſſe uideretur ueſtræ libertatis. ſed
cum in hoc bello, cum hoc hoſte nunquam ab ullo duce ſine ingenti noſtra clade erratum
ſit: eadem uos cura, qua in aciem armati deſcendiris, inire ſuffragium ad creandos conſu-
les decet, & ſibi ſic quenque dicere: Annibali imperatori parem conſulem nomino. Hoc
anno ad Capuam Iubellio Taureæ, Campano ſummo equiti, prouocanti, ſummus Roma-
nus eques, Aſellus Claudius oppoſitus. Aduerſus Gallum quondam prouocantem in
ponte Anienis, Manlium fidentem & animo & uiribus miſere maiores noſtri. Ob ean- H
dem cauſam haud multis annis poſt fuiſſe non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur
arma capienti aduerſus ſimiliter prouocantem ad certamen Gallum. Quemadmodum pe-
dites equitesq. optamus, ut ualidiores, ſi minus, ut pares hoſti habeamus: ita duci hoſtium
parem imperatorem quæramus. Cum qui eſt ſummus in ciuitate dux eum legerimus: tum
repente lectus, in annum creatus aduerſus ueterem ac perpetuum imperatorem compara-
bitur, nullis neque temporis neque iuris incluſum anguſtijs, quo minus ita omnia gerat ad
miniſtretque, ut belli tempora poſtulabunt. nobis autem in apparatu ipſo, ac tantum in-
cohantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales uiros creare uos conſules deceat,
ſatis eſt dictum: reſtat ut pauca de eis in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicam. M. Ae-
milius Regillus flamen eſt Quirinalis, quem neque mittere à ſacris, neque retinere poſſu-
mus, ut non deum aut belli deſeramus curam. Otacilius ſororis meæ filiam uxorem, atque I
ex ea liberos habet. cæterum non ea ueſtra in me, maioresq. meos merita ſunt, ut non po-
tiorem priuatis neceſſitudinibus rempub. habeam. Quilibet nautarum uectorumq. tran-
quillo mari gubernare poteſt. ubi ſæua orta tempeſtas eſt, ac turbato mari rapitur uento
nauis. tum uiro, & gubernatore opus eſt. Non tranquillo nauigamus: ſed iam aliquot
procellis ſubmerſi pene ſumus. itaque quis ad gubernacula ſedeat, ſumma cura proui-
dendum ac præcauendum nobis eſt. In minore re experti T. Otacili operam tuam ſu-
mus. haud ſane cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dediſti. Claſſem hoc
anno, cui tu præfuiſti, trium rerum cauſa parauimus: ut Africæ oram popularetur: ut tuta
nobis Italiæ litora eſſent: ante omnia, ne ſupplementum cum ſtipendio commeatuq; ab
Carthagine Annibali tranſportaretur. Create conſulem T. Otacilium: non dico ſi om-
nia hæc, ſed ſi aliquid eorum reipub. præſtitit. Sin autem te claſſem obtinente, etiam uelut K
pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo uenerunt: ſi ora Italiæ infe-
ſtior hoc anno, quàm Africę, fuit: quid dicere potes, cur te potiſſimũ ducem Annibali hoſti
opponant? Si conſul eſſes, dictatorem dicendum exemplo maiorum noſtrorũ cenſeremus.
nec tu id indignari poſſes: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quàm te.
magis nullius intereſt, quàm tua T. Otacili, non imponi ceruicibus tuis onus ſub quo con
cidas. Ego magnopere ſuadeo, eodem animo, quo, ſi ſtantibus uobis in acie armatis repen
te deligendi duo imperatores eſſent, quorum ductu atque auſpicio dimicaretis, hodie
quoque conſules creetis, quibus ſacramenta liberi noſtri dicant: ad quorum edictum
conueniant: ſub quorum tutela atque cura militent. Lacus Traſymenus, & Cannæ, tri-

ſte

A ſte ad recordationem exemplar: at ad præcauendum ſimile, utilia documenta ſunt. Præ-
rogatiua iuniorum in ſuffragium reuocata, cum T. Otacilius ferociter eum continuare con
ſulatum uelle uociferaretur; atque obſtreperet, lictores ad eum accedere conſul iuſſit:
& quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum ſe-
curibus ſibi faſces præferri. Interim prærogatiua ſuffragium init: creatiq́. in ea conſules
Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eoſdem conſule cæteræ centuriæ ſi
ne uariatione ulla dixerunt. & prætor unus refectus, Q. Fuluius Flaccus. noui alij creati:
T. Otacilius Craſſus iterum, Q. Fabius conſulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cor
nelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, ſenatus conſultum factum eſt, ut Q. Fuluio
extra ordinem urbana prouincia eſſet, iſque potiſſimum conſulibus ad bellum profectis,
urbi præeſſet. Aquæ magnæ & niues eo anno fuerunt: Tiberiſque agros inundauit cum ma
B gna ſtrage tectorum, pecorumq́. & hominum pernicie. Quinto anno ſecundi Punici belli AN.DXXXVI.
Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, conſulatum ineuntes, plus
ſolito conuerterant in ſe ciuitatis animos. multis enim annis tale conſulum par non fue-
rat. Referebant ſenes: ſic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, ſic po-
ſtea Papirium & Caruilium aduerſus Samnites, Bruttioſque, & Lucanum cum Tarentino
populum, conſules declaratos. Abſens Marcellus conſul creatus, cum ad exercitum eſſet:
præſenti Fabio, atque ipſo comitia habente, conſulatus continuatus. Tempus, ac neceſſi-
tas belli, ac diſcrimen ſummæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut
ſuſpectum cupiditatis imperij conſulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem
animi: quòd cum ſummo imperatore eſſet opus reipub. ſciretque ſe eum haud dubie eſſe:
minoris inuidiam ſuam, ſiqua ex re oriretur, quàm utilitatem reipub. feciſſet. Quo die
C magiſtratum inierunt conſules, ſenatus in Capitolio eſt habitus: decretumque omnium
primum, ut conſules ſortirentur, compararentve inter ſe, uter cenſoribus creandis comi-
tia haberet prius, quàm ad exercitum proficiſceretur. Prorogatum deinde imperium om-
nibus qui ad exercitus erant, iuſſique in prouincijs manere, Ti. Gracchus Luceriæ, ubi cũ
uolonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico: ex
prætoribus prioris anni pro prætore Q. Mucius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brun
duſium oræ maritimæ, intentus aduerſus omnes motus Philippi Macedonum regis, præ-
eſſet. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Otacilio claſſis eadem, quã
aduerſus Carthaginienſes priore anno habuiſſet. Prodigia eo anno multa nunciata ſunt.
quæ quò magis credebant ſimplices ac religioſi homines, eo etiam plura nunciabantur.
Lanuuij in æde intus Soſpitæ Iunonis coruos nidum feciſſe. In Apulia palmam uiridem
D arſiſſe. Mantuæ ſtagnum effuſum Mintio amni cruentum uiſum. Et Calibus creta, & Ro-
mæ in foro Boario ſanguine pluuiſſe. Et in uico Iſtrico fontem ſub terra tanta ui aquarum
fluxiſſe, ut ſerias doliaque quæ in eo loco erant, prouoluta uelut impetus torrentis tule-
rit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sa-
binis, publicamque uiam, murum ac portam Gabiis. Iam alia uulgata miracula erant: ha-
ſtam Martis Præneſte ſua ſponte promotam: bouem in Sicilia locutum: infantem in ute-
ro matris in Marrucinis, Io triumphe, clamaſſe: ex muliere Spoleti uirum factum: Adriæ
aram in cœlo, ſpeciesque hominum circum eam cum candida ueſte uiſas eſſe. Quin Ro-
mæ quoque in ipſa urbe ſecundum apum examen in foro uiſum. quod mirabile eſt, quia
rarum. affirmantes quidam legiones ſe armatas in Ianiculo uidere, concitauerunt ciui-
tatem ad arma: qui cum in Ianiculum iuiſſent, negarunt quenquam ibi, præter aſſuetos
E collis eius cultores, apparuiſſe. Hæc prodigia hoſtijs maioribus procurata ſunt ex aruſpi
cum reſponſo: & ſupplicatio omnibus dijs, quorum puluinaria Romæ ſint, indicta eſt. Per-
petratis quæ ad pacem deum pertinebant, de repub. belloque gerendo, & quantum co-
piarum, & ubi quæque eſſent, conſules ad ſenatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus
bellum geri placuit: binas conſules ſibi ſumere: binis Galliam Siciliamque ac Sardiniam
obtineri: duabus Q. Fabium, prætorem Apuliæ, duabus uolonum Ti. Gracchum circa Lu
ceriam præeſſe: ſingulas C. Terentio pro cons. ad Picenum, & M. Valerio ad claſſem cir
ca Brunduſium, & duas urbi præſidium relinqui. Hic ut numerus legionum expleretur, ſex
nouæ legiones erant ſcribendæ. Eas primo quoque tempore conſules ſcribere iuſſi, &
claſsem parare, ut cum eis nauibus quæ pro Calabriæ litoribus in ſtatione eſsent, CL

longarum nauium claſſis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, F
Q. Fabius comitia cenſoribus creandis habuit. creati M. Atilius Regulus, & P. Furius
Philus. Cum increbreſceret tumor, bellum in Sicilia eſſe: T. Otacilius eo cum claſſe pro-
ficiſci iuſſus eſt. Cum deeſſent nautæ, conſules ea ſenatuſconſulto edixerunt, ut qui L. Ae-
milio, C. Elaminio cenſoribus millibus æris quinquaginta ipſe, aut pater eius cenſus fuiſ-
ſet uſque ad centum millia, aut cui poſtea res tanta eſſet facta, nautam unum cum ſex men
ſium ſtipendio daret. qui ſupra centum millia, uſque ad C C C millia, treis nautas cum ſti
pendio annuo; qui ſupra trecenta millia uſque ad decies æris, quinque nautas: qui ſupra
decies, ſeptem. ſenatores, octo nautas cum annuo ſtipendio darent. Ex hoc edicto dati
nautæ armati inſtructique ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conſcen
derunt. Tum primum eſt factum, ut claſſis Romana ſociis naualibus priuata impenſa pa-
ratis compleretur. Hic maior ſolito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab ob- G
ſidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaque legatos ad Annibalem oratũ
miſerunt, ut Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam nouos exercitus ſcri-
bi Romæ, nec ullius urbis defectioni magis infenſos eorũ animos eſſe. Id quia tam trepidi
nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne præuenirent Romani: profectus Arpis, ad Ti-
fata in ueteribus caſtris ſuper Capuam conſedit. inde Numidis Hiſpaniſq́. ad præſidium
ſimul caſtrorum, ſimul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni, per ſpeciem
ſacrificandi, re ipſa ut tentaret Puteolos, quique ibi præſidio erant, deſcendit. Maximus,
poſtquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, allatum eſt, nec die
nec nocte intermiſſo itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria, Beneuen-
tum copias admouere: Q. Fabium prætorem (is filius conſulis erat) Luceriam Graccho ſuc
cedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo prætores profecti: P. Cornelius ad exer- H
citum, Otacilius, qui maritimæ oræ, reique nauali præeſſet. & cæteri in ſuas quiſque pro-
uincias profecti, & quibus prorogatum imperium erat, eaſdem, quas priore anno, regio-
nes obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni eſſet, quinque nobiles iuuenes
ab Tarento uenerunt, partim ad Traſymenum lacum, partim ad Cannas capti, dimiſſique
domos cum eadem comitate, qua uſus aduerſus omnes Romanorum ſocios Pœnus fue-
rat. Ii memores beneficiorum eius, perpuliſſe magnam partem ſe iuuentutis Tarentinæ
referunt, ut Annibalis amicitiam ac ſocietatem quàm populi R. mallent: legatosq́. ab ſuis
miſſos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum admoueat. ſi ſigna eius, ſi caſtra
conſpecta à Tarento ſint, haud ullam interceſſuram moram, quin urbs dedatur. in poteſta-
te iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam eſſe. Annibal collaudatos eos,
oneratosque ingentibus promiſſis domum ad cœpta maturanda redire iubet: ſe in tempo- I
re affuturum eſſe. Hac cum ſpe dimiſſi Tarentini. ipſum ingens cupido inceſſerat Tarenti
potiundi. urbem eſſe uidebat cum opulentam nobilemque, tum maritimam, & in Macedo
niam opportune uerſam: regemque Philippum hunc portum, ſi tranſiret in Italiam, cum
Brunduſium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod uenerat: &
dum ibi moratur, peruaſtato agro Cumano uſque ad Miſeni promontorium, Puteolos
repente agmen conuertit ad opprimendum præſidium Romanum. Sex millia homi-
num erant: & locus munimento quoque, non natura modo tutus. Triduum ibi mora-
tus Pœnus. ab omni parte tentato præſidio. deinde, ut nihil procedebat, ad populandum
agrum Neapolitanum magis ira quàm potiundæ urbis ſpe proceſſit. Aduentu eius in pro
pinquum agrum Nolana mota eſt plebs, iandiu auerſa ab Romanis, & infeſta ſenatui ſuo.
itaque legati ad accerſendum Annibalem cum haud dubio promiſſo tradendæ urbis uene K
runt. Præuenit inceptum eorum Marcellus conſul à primoribus accitus. die uno Sueſſu-
lam à Calibus, cum Vulturnus amnis traijcientem moratus eſſet, contenderat. inde proxi
ma nocte ſex millia peditum, equitesque C C C qui præſidio ſenatui eſſent, Nolam intro
miſit. et uti à conſule omnia impigre facta ſunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal
tempus terebat, bis iam ante nequicquam tentata re, ſegnior ad credendum Nolanis fa-
ctus. Iiſdem diebus & Q. Fabius conſul ad Caſilinum tentandum, quod præſidio Puni-
co tenebatur, uenit. & ad Beneuentum uelut ex compoſito parte altera Anno ex Brut-
tijs cum magna peditum equitumque manu, altera Ti. Gracchus ab Luceria acceſſit.
qui primo oppidum intrauit. deinde ut Annonem tria millia ferme ab urbe ad Calo-

A rem fluuium caſtra poſuiſſe,& inde agrum populari audiuit:& ipſe egreſſus mœnibus, mil
le ferme paſſus ab hoſte caſtra locat:ibique concionem militum habuit. Legiones magna
ex parte uolonum habebat: qui iam alterum annum libertatem tacite mereri, quàm poſtu
lare palam,maluerant. ſenſerat tamen hibernis egrediens murmur in agmine eſſe, queren
tium,nunquam ne liberi militaturi eſſent? ſcripſeratque ſenatui, non tam quid deſidera-
rent, quam quid meruiſſent. bona fortique opera eorum ſe ad eam diem uſum, neque ad
exemplum iuſti militis quicquam eis præter libertatem deeſſe. De eo permiſſum ipſi
erat, faceret quod è rep. duceret eſſe. Itaque prius quàm cum hoſte manum conſereret,
pronunciat, tempus ueniſſe eius libertatis, quam diu ſperaſſent, potiundæ. poſtero die ſi
gnis collatis dimicaturum puro ac patenti campo,ubi ſine ullo inſidiarum metu uera uir-
tute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet,eum ſe extemplo liberum iuſſurum eſſe:qui
B loco ceſſiſſet,in eum ſeruili ſupplicio animaduerſurum. Suam cuique fortunam in manu
eſſe. libertatis auctorem eis non ſe fore ſolum, ſed conſulem M.Marcellum,& uniuerſos
patres,qui conſulti ab ſe de libertate eorum,ſibi permiſiſſent. Literas inde conſulis ac ſena
tus conſultum recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti aſſenſu eſt ſublatus. pugnam poſce-
bant,ſignumque ut daret extemplo,ferociter inſtabant. Gracchus, prælio in poſterum diē
pronunciato, concionem dimiſit. Milites læti, præcipue quibus merces nauatæ in unum
diem operæ,libertas futura erat:armis expediendis,quod reliquum diei fuit, conſumpſe-
runt. Poſtero die ubi ſigna cœperunt canere,primi omnium parati inſtructique ad præto-
rium conueniunt. ſole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hoſtes moram dimi-
candi fecerunt. Decem & ſeptem millia peditum erant, maxima ex parte Bruttij ac Luca
ni:equites MCC, inter quos pauci admodum Italici,cæteri Numidæ fere omnes, Mau-
C rique. Pugnatum eſt & acriter,& diu. quatuor horis neutrò inclinata eſt pugna. nec alia
magis Romanum impediebat res,quàm capita hoſtium precia libertati facta. nam ut quiſ-
que hoſtem impigre occiderat,primum capita ægre inter turbam tumultumque abſcindē
do,tempus terebat; deinde occupata dextra tenendo caput, fortiſſimus quiſque pugna-
tor eſſe deſierat. ſegnibus,ac timidis tradita pugna erat. Quod ubi tribuni mil. Graccho nū
ciauerunt,neminem ſtantem iam uulnerari hoſtem,carnificari iacentes,& in dextris mili-
tum pro gladijs humana capita eſſe:ſignum dari propere iuſſit,proijcerent capita, inuade-
rentque hoſtem. claram ſatis & inſignem uirtutem eſſe: nec dubiam libertatem futuram
ſtrenuis uiris. Tum redintegrata pugna eſt,& eques etiam in hoſtem emiſſus. Quibus cum
impigre Numidæ concurriſſent, nec ſegnior equitum quàm peditum pugna eſſet, iterum
in dubium adducta res: cum utrinque duces, Romanus Bruttium Lucanumque toties à
D maioribus ſuis uictos ſubactosque,Pœnus mancipia Romana,& ex ergaſtulo militem uer
bis obtereret. Poſtremo pronunciat Gracchus,eſſe nihil quod de libertate ſperarent, niſi
eo die fuſi fugatique hoſtes eſſent. Ea demum uox ita animos accendit, ut renouato cla-
more uelut alij repente facti,tanta ui ſe in hoſtem intulerint,ut ſuſtineri ultra non poſſent.
Primo anteſignani Pœnorum,deinde ſigna perturbata,poſtremo tota impulſa acies: inde
haud dubie terga data. tuuntque fugientes in caſtra adeo pauidi, trepidique, ut ne in por-
tis quidem aut uallo quiſquam reſtiterit. ac prope continenti agmine Romani inſecuti,
nouum deintegro prælium incluſi hoſtium uallo ediderint. ibi ſicut pugna impeditior in
anguſtijs,ita cædes atrocior fuit: & adiuuere captiui,qui rapto inter tumultum ferro con
globati, & à tergo cæciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia
hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipſo duce effugerunt. alij om
E nes cæſi, aut capti. capta & ſigna duodequadraginta. Ex uictoribus duo millia ferme
cecidere. præda omnis, præterquam hominum captorum, militi conceſſa eſt. & pecus
exceptum eſt,quod intra dies triginta domini cognouiſſent. Cum præda onuſti in caſtra
rediſſent, quatuor millia ferme uolonum militum, qui pugnauerant ſegnius, nec in ca-
ſtra irruperant ſimul, metu pœnæ, collem haud procul caſtris ceperunt. poſtero die per
tribunos militum inde deducti, concione militum aduocata à Graccho,ſuperueniunt:ubi
cum pro conſule ueteres milites primum, prout cuiuſque uirtus atque opera in ea pugna
fuerat, militaribus donis donaſſet: tunc quod ad uolones attineret, omnes ait malle lau-
datos à ſe, dignos indignosque, quàm quenquam eo die caſtigatum eſſe. quod bo-
num, fauſtum, felixque reipublicæ ipſisque eſſet, omnes eos liberos eſſe iubere. Ad
quam

quam uocem cum clamor ingenti alacritate ſublatus eſſet: ac nunc complexi inter ſe, gra- F
tulantesq́ue, nunc manus ad cœlum tollentes, bona omnia populo Romano, Gracchoq́.
ipſi precarentur: tum Gracchus, Prius quàm omnes iure libertatis æquaſſem, inquit, ne-
minem nota ſtrenui aut ignaui militis notaſſe uolui. nunc exſoluta iam fide publica, ne di
ſcrimen omne uirtutis ignauiæq́. pereat, nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores,
ſeceſſionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo: citatosq́. ſingulos iureiurando adi
gam, niſi quibus morbus cauſa erit, non aliter quàm ſtantes, cibum potumq́ue, quoad ſti-
pendia facient, capturos eſſe. Hanc multam ita æquo animo feretis, ſi reputabitis, nulla
ignauiæ nota leuiore uos deſignari potuiſſe. Signum deinde colligendi uaſa dedit: mili-
tesq́. prædam portantes agentesq́ue, per laſciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum
redière, ut ab epulis per celebrem feſtumq́. diem actis, non ex acie, reu erti uiderentur. Be
neuentani omnes turba effuſa cum obuiam ad portas exiſſent, complecti milites, gratula- G
ri uocare in hoſpitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea
inuitabant: Gracchumq́. orabant, ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita per-
miſit, in publico epularentur omnes. Ante ſuas quibuſque fores prolata omnia. pileati,
aut lana alba uelatis capitibus uolones epulati ſunt, alij accubantes, alij ſtantes, qui ſimul
miniſtrabant, ueſcebanturq́ue. Digna res uiſa, ut ſimulacrum celebrati eius diei Grac-
chus, poſtquam Romam redijt, pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius in Auenti
no ex multaricia pecunia faciendam curauit, dedicauitq́ue. Dum hæc ad Beneuentum ge
runtur: Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam caſtra mouet. Quem ubi
aduentare conſul ſenſit: Pomponio pro prætore cum eo exercitu qui ſuper Sueſſulam in
caſtris erat, accito, ire obuiam hoſti parat, ne moram dimicandi faceret: Claudium Nero-
nem cum robore equitum, ſilentio noctis, per auerſam maxime ab hoſte portam emittit: H
circumuectumq́. occulte ſubſequi ſenſim agmen hoſtium iubet: & cum cœptum prælium
uideret, ab tergo ſe obijcere. Id errore uiarum, an exiguitate temporis Nero exequi non
potuerit, incertum eſt. Abſente eo cum prælium commiſſum eſſet, ſuperior quidem
haud dubie Romanus erat. ſed quia equites non affuere in tempore, ratio compoſitæ rei
turbata eſt. Non auſus inſequi cedentes Marcellus, uincentibus ſuis ſignum receptui de
dit: plus tamen duo millia hoſtium eo die cæſa traduntur: Romanorum minus CCCC.
Solis fere occaſu Nero diem noctemq́. nequicquam fatigatis equis hominibusq́ue, ne ui
ſo quidem hoſte rediens, adeo grauiter eſt ab conſule increpitus, ut per eum ſtetiſſe dice
ret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hoſti clades. Poſtero die Romanus in
aciem deſcendit. Pœnus tacita etiam confeſſione uictus, caſtris ſe tenuit. Tertio die
ſilentio noctis, omiſſa ſpe Nolæ potiundæ, rei nunquam proſpere tentatæ, Tarentum ad I
certiorem ſpem proditionis proficiſcitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm
militiæ gerebantur. Cenſores uacui ab operum locandorum cura propter inopiam æ-
rarij: ad mores hominum regendos animum aduerterunt, caſtigandaq́. uitia: quæ, uelut
diutinis morbis ægra corpora ex ſeſe gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui
poſt Cannenſem pugnam remp. deſeruiſſe, Italiaq́. exceſſiſſe uelle dicebantur. princeps
eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæſtor tum forte erat. iuſſo deinde eo, cæteriſq́; eiuſdẽ
noxæ reis cauſam dicere, cum purgari nequiſſent, pronunciarunt, uerba orationemq́. eos
aduerſus remp. habuiſſe, quo coniuratio deſerendæ Italiæ cauſa fieret. Secundum eos cita
ti nimis callidi exſoluendi iuriſiurandi interpretes, qui captiuorum ex itinere regreſſi clam
in caſtra Annibalis, ſolutum quod iurauerant redituros, rebantur. His ſuperioribusq́. il-
lis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuq́. moti, ærarij omnes facti. Ne K
que ſenatu modo aut equeſtri ordine regendo cura ſe cenſorum tenuit. nomina omnium
ex iuniorum tabulis excerpſerunt, qui quadriennio non militaſſent, quibus neque uacatio
iuſta militiæ, neque morbus cauſa fuiſſet. & ea ſupra duo millia nominum in ærarios
relata, tribuq́. omnes moti: additumq́. inerti cenſoriæ notæ triſte ſenatuſconſultum;
ut ij omnes, quos cenſores notaſſent, pedibus mererent, mitterenturq́. in Siciliam
ad Cannenſis exercitus reliquias: cui militum generi non prius, quàm pulſus Italia
hoſtis eſſet, finitum ſtipendiorum tempus erat. Cum cenſores ob inopiam ærarij ſe
iam locationibus abſtinerent ædium ſacrarum tuendarum, curuliumq́. equorum præben
dorum, ac ſimilium his rerum, conuenere ad eos frequentes, qui haſtæ huius generis aſ-
ſueuerant:

A fuerant: hortatiq. cenſores, ut omnia perinde agerent locarentque; ac ſi pecunia in æra
rio eſſet: neminem, niſi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum eſſe. Conuenere de
inde domini eorum, quos Ti. Sempronius ad Beneuentum manu emiſerat: accerſitosq.
ſe ab triumuiris menſarijs eſſe dixerunt, ut pretia ſeruorum acciperent. cæterum non an
te quàm bello confecto accepturos eſſe. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad ſuſti
nendam inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoque pupillares primo, deinde uiduarum cœ
ptæ conferri, nuſquam eas tutius ſanctiusq. deponere credentibus qui deferebant, quàm
in publica fide. inde ſi quid emptum paratumq. pupillis ac uiduis foret, à quæſtore per
ſcribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex urbe etiam in caſtra, ut non eques,
non centurio ſtipendium acciperent: mercenariumq. increpantes uocarent, qui accepiſ
ſet. Q. Fabius conſul ad Caſilinum caſtra habebat, quod duum millium Campanorũ, &
B ſeptingentorum militum Annibalis tenebatur præſidio. Præerat Statius Minius, miſſus ab
Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediaſtuticus erat, ſeruitiaq. & plebẽ promiſcue arma
bat, ut caſtra Romana inuaderet, intento conſule ad Caſilinum oppugnandum. Nihil eo
rum Fabium fefellit. Itaque Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Caſilinum
oppugnatur, opus eſſe, qui Campanis opponatur. uel ipſe relicto Nolæ præſidio modico
ueniret: uel, ſi eum Nola teneret, & necdum ſecuræ res ab Annibale eſſent, Ti. Gracchũ
pro cons. à Beneuento acciturum. Hoc nuncio Marcellus, duobus militum millibus No
læ in præſidio relictis, cum cætero exercitu Caſilinum uenit. aduentuq. eius Campani iã
mouentes ſeſe, quieuerunt. ita à duobus conſulibus Caſilinũ oppugnari cœptum. ubi cum
multa ſuccedentes temere mœnibus Romani milites acciperent uulnera, neque ſatis ince
ptis ſuccederet, Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem abſce
C dendumq; inde cenſebat, cum res maiores inſtarent. Marcellus multa magnis duci
bus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda eſſe dicendo, quia ma
gna famæ momenta in utranque partem fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ in
de, omniaq. alia operum machinationumq. genera cum admouerentur, Campaniq. Fa
bium orarent ut abire Capuam tuto liceret; paucis egreſſis, Marcellus portam, qua e
grediebantur, occupauit: cædesq. promiſcue omnium circa portam primo, deinde irru
ptione facta, etiam in urbe fieri cœpta eſt. Quinquaginta fere primo egreſſi Campano
rum cum ad Fabium confugiſſent, præſidio eius Capuam peruenerunt. Caſilinum inter
colloquia, cunctationemq. petentium fidem, per occaſionem captum eſt. captiui quiq.
Campanorum, quiq. Annibalis militum erant, Romam miſſi; atque ibi in carcere incluſi
ſunt: oppidanorum turba per finitimos populos in cuſtodiam diuiſa. Quibus diebus à
D Caſilino re bene geſta receſſum eſt, eis Gracchus in Lucanis aliquod cohortes in ea regio
ne conſcriptas cum præfecto ſociorum in agros hoſtium prædatum miſit. eos effuſe pala
tos Anno adortus, aut multo minorem, quàm ad Beneuentum acceperat, reddidit hoſti
cladem: atque in Bruttios raptim, ne Gracchus aſſequeretur, conceſſit. conſulum Marcel
lus retro, unde uenerat, Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipien
dasq. armis, quæ defecerant, urbes proceſſit. Caudinus Samnis grauius deuaſtatus: per
uſti populatiq. late agri prædæ pecudum hominumq. actæ: oppida ui capta, Compulte
ria, Teleſia, Compſa, Melæ, Fuiſulæ, & Orbitaniũ. ex Lucanis Blandæ, Apulorum Acæ op
pugnatæ. Millia hoſtiũ in his urbibus XXV capta aut occiſa, & recepti perfugæ CCCLXX.
quos cum Romam miſiſſet conſul, uirgis in Comitio cæſi omnes, ac de ſaxo deiecti. Hæc
à Q. Fabio intra paucos dies geſta. Marcellum ab gerendis rebus ualetudo aduerſa No
E læ tenuit. Et à prætore Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum
per eos dies ui captum, ſtatiuaq. ad Ardoneas communita. Dum hæc alijs locis ab Ro
manis geruntur, iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omnium, quacunque
ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi uiola
tum, neque uſquam uia exceſſum eſt. apparebatq. non id modeſtia militum aut ducis, ni
ſi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. Cæterum cum prope iam mœnibus ac
ceſſiſſet, nullo ad conſpectum primi agminis, ut rebatur, motu facto, caſtra ab urbe
ferme paſſus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet,
à M. Valerio pro pr. qui claſſi ad Brunduſium præerat, P. Valerius legatus miſſus. Is
primorum iuuentute conſcripta, diſpoſitisq. ad omnes portas, circaq. muros, qua res po
ſtulabat,

ſtulabat,ſtationibus,die ac nocte plurimum intentus, neque hoſtibus neque dubijs ſocijs F
quicquam præbuit ad tentandum. Sicq. diebus aliquot fruſtra ibi abſumptis, Annibal,
cum eorum nemo,qui ad lacum Auerni adiſſent,aut ipſi uenirent, aut nuncium literasúe
mitterent, uana promiſſa ſe temere ſecutum cernens,caſtra inde mouit. Tum quoque in
tacto agro Tarentino, quanquam ſimulata lenitas nondum profuerat: tamen ſpe labefa-
ctandæ fidei haud abſiſtens, Salapiam tendit: eoq. frumentum ex agris Metapontino at-
que Heracleenſi (iam media æſtas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat.
Prædatum inde Numidæ Mauriq. per Sallentinum agrum, proximosq. Apuliæ ſaltus di-
miſſi: unde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: è quibus ad
quatuor millia domanda equitibus diuiſa. Romani,cum bellum nequaquam contemnen
dum in Sicilia oriretur;morsq. tyranni duces magis impigros dediſſet Syracuſanis,quàm
cauſam aut animos mutaſſet; M. Marcello alteri conſulum eam prouinciam decernunt. G
Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, uo-
ciferatumq. ferociter,parentandũ regi ſanguine coniuratorum eſſe. deinde libertatis re-
ſtitutæ dulce auditum nomen, crebro uſurpatum, ſpes facta ex pecunia regia largitionis
militi,atque fungendi potioribus ducibus:& relata tyranni fœda ſcelera, fœdioresq; libi
dines,adeo mutauere animos, ut inſepultum iacere corpus paulo ante deſiderati regis pa
terentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remanſiſſent, Theodorus
& Soſis regijs equis,quanto maximo curſu poterant, ut ignaros omnium regios opprime
rent,Syracuſas contendunt.cæterum præuenerat non fama ſolum,qua nihil in talibus re-
bus eſt celerius,ſed nuncius etiam ex regijs ſeruis.itaque Andronodorus & Inſulam & ar
cem,& alia,quæ poterat,quæq. opportuna erãt,præſidijs firmarat. Hexapylo Theodorus
ac Soſis poſt ſolis occaſum iam obſcura luce inuecti,cum cruentam regiam ueſtem,atque H
inſigne capitis oſtentarent,tranſuecti per Ticam,ſimul ad libertatem,ſimul ad arma uocã-
tes,in Achradinam conuenire iubent.Multitudo,pars procurrit in uias, pars in ædium ue
ſtibulis ſtat,pars ex tectis feneſtrisq. proſpectãt,& quid rei ſit,rogitant. omnia luminibus
collucent,ſtrepituq. uario complentur.armati locis patentibus cõgregantur. inermes ex
Olimpij Iouis templo ſpolia Gallorum Illyriorũque, dono data Hieroni à P. R. fixaq. ab
eo,detrahunt,precantes Iouẽ,ut uolens propitius præbeat ſacta arma pro patria,pro deũ
delubris,pro libertate ſeſe armantibus.Hæc quoque multitudo ſtationibus per principes
regionum urbis diſpoſitis adiungitur. In inſula inter cætera Andronodorus præſidijs fir-
mat horrea publica. Locus ſaxo quadrato ſeptus, atque arcis in modum emunitus capi-
tur ab iuuentute,quæ præſidio eius loci attributa erat mittuntq. nuncios in Achradinam:
horrea frumentumq. in ſenatus poteſtate eſſe. Luce prima populus omnis armatus iner- I
misq. in Achradinam ad curiam conuenit.ibi pro Concordiæ ara,quæ in eo ſita loco erat,
ex principibus,unus nomine Polyneus,concionem & liberam & moderatam habuit: Ser-
uitudinis indignitatisq. homines expertos,aduerſus notum malum irritatos eſſe. Diſcor-
dia ciuilis quas importet clades,audiſſe magis à patribus Syracuſanos, quàm ipſos uidiſ-
ſe. Arma quòd impigre ceperint, laudare. magis laudaturum, ſi non utantur, niſi ulti-
ma neceſſitate coacti. in præſentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denun-
cient, ut in poteſtate ſenatus ac populi ſit: portæ inſulæ pateant,reddat præſidium. ſi tu-
telam alieni regni ſuum regnum uelit facere, eundem ſe cenſere, multo acrius ab Andro-
nodoro,quàm ab Hieronymo,repeti libertatem. Ab hac concione legati miſſi ſunt. ſe-
natus inde haberi cœptus eſt, quòd ſicut regnante Hierone manſerat publicum conſi-
lium: ita poſt mortem eius ante eam diem nulla de re neque conuocati neque conſulti K
fuerant. Ut uentum ad Andronodorum eſt: ipſum quidem mouebat & ciuium conſen-
ſus, & cum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars inſulæ,uelut munitiſſima,prodita atque
alienata: ſed euocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc re-
gijs animis, ac muliebri ſpiritu, admonet ſæpe uſurpatæ Dionyſij tyranni uocis: quą
pedibus tractum, non inſidentem equo, relinquere tyrannidem dixerit debere. facile
eſſe momento quo quis uelit, cedere poſſeſſione magnæ fortunæ: facere & parare eam,
difficile atque arduum eſſe. paululum ſumeret ſpatij ad conſultandum ab legatis. eo ute-
retur ad accreſcendos ex Leontinis milites.quibus ſi pecuniam regiam pollicitus eſſet,o-
mnia in poteſtate eius futura. Hæc muliebria cõſilia Andronodorus neque tota aſperna-
tus

A tus eſt, neque extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus eſſe uiam, ſi in præ-
ſentia tempori ceſſiſſet. itaque legatos renunciare iuſſit, futurum ſe in ſenatus ac populi
poteſtate. Poſtero die luce prima patefactis inſulæ portis, in forum Achradinæ uenit. ibi
in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, aſcendit: orationemque
eam orſus eſt, qua primum cunctationis ſuæ ueniam petiuit. Se enim clauſas habuiſſe por
tas, non ſeparantem ſuas res à publicis, ſed, ſtrictis ſemel gladijs, timentem, qui finis cædi
bus eſſet futurus, utrum, quod ſatis libertati foret, contenti nece tyranni eſſent: an qui-
cunque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus miniſterijs regiam contigiſſent, a-
lienæ culpæ rei trucidarentur. poſtquam animaduertit, eos qui liberaſſent patriam, ſerua-
re etiam liberatam uelle, atque undique conſuli in medium: non dubitaſſe, quin & corpus
ſuum, & cætera ómnia quæ ſuæ fidei tutelæq. eſſent, quãdo eum qui mandaſſet, ſuus furor
B abſumpſiſſet, patriæ reſtitueret. Conuerſus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine ap
pellans Theodorũ ac Soſim: Facinus, inquit, memorabile feciſtis. ſed mihi credite, incoha-
ta ueſtra gloria, nondum perfecta eſt: periculumq. ingens manet, niſi communi concordię
conſulitis, ne libera efferatur reſp. Poſt hãc orationem, claues portarum pecuniæq. regiæ
ante pedes eorum poſuit. atque illo quidem die dimiſſi ex concione læti circa omnia fana
deum ſupplicauerunt cum coniugibus ac liberis. poſtero die comitia prætoribus creandis
habita. creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni:
duos etiam abſentes, Sopatrum ac Deomenem, fecerunt. Qui, auditis ijs quæ Syracuſis
acta erant, pecuniam regiam quæ in Leontinis erat Syracuſas deuectam quæſtoribus ad
idipſum creatis tradiderunt. & ea quæ in inſula erat, & Achradina, tradita eſt. muriq. ea
pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento interſcpiebat inſulam, conſenſu omniũ
C deiecta eſt. ſecutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocra-
tes atque Epicides, audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto ce-
lare uoluerat: deſerti à militibus, quia id tutiſſimum ex præſentibus uidebatur, Syracuſas
redierе. ubi ne ſuſpecti obſeruarentur, tanquam nouandi res aliquam occaſionem quæren
tes: prætores primum, dein per eos ſenatum adeunt. Ab Annibale ſe miſſos prædicant ad
Hieronymum, tanquam amicum ac ſocium. paruiſſe imperio eius, cuius imperator ſuus
uoluerit. uelle ad Annibalem redire. cæterum cum iter tutum non ſit, uagantibus paſſim
per totam Siciliam Romanis armis, petere ut præſidij dent aliquid, quo Locros in Italiam
perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facile res im-
petrata: abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eoſdem atque auda-
ces, cupiebant. ſed, quod uolebant, non quàm maturato opus erat, gnauiter expediebant.
D Interim iuuenes militares, & aſſueti militibus, nunc apud eos ipſos, nunc apud transfu-
gas, quorum maxima pars ex naualibus ſocijs Romanorum erat: nunc etiam apud infi-
mæ plebis homines crimina ſerebant in ſenatum, optimateſque. moliri clam eos atque
ſtruere, ut Syracuſæ per ſpeciem reconciliandæ ſocietatis in ditione Romanorum ſint:
dein factio, ac perpauci auctores fœderis renouati dominentur. His audiendis creden-
diſq. opportuna multitudo maior in dies Syracuſas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi
ſolum ſpem nouandarum rerum, ſed Andronodoro etiam præbebat. Qui feſſus tandem
uxoris uocibus monentis nunc illud eſſe tempus occupandi res, dum turbata omnia noua
atque incognita libertate eſſent, dum regijs ſtipendijs paſtus obuerſaretur miles, dum ab
Annibale miſſi duces aſſueti militibus iuuare poſſent incepta: cum Themiſto, cui Gelonis
filia nupta erat, rem conſociatam, paucos poſt dies Ariſtoni cuidam tragico actori, cui &
E alia arcana committere aſſuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honeſta erant:
nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori eſt, ea deformabat. itaque fidem potiorem ra
tus, quam patriæ debebat, indicium ad prætores defert. Qui ubi rem haud uanam eſſe cer-
tis indicijs compererunt: conſultis ſenioribus, & auctoritate eorum præſidio ad fores po-
ſito, ingreſſos curiam Themiſtum atque Andronodorum interfecerunt. & cum tumultus
ab re in ſpeciem atrociore, cauſam alijs ignorantibus, ortus eſſet: ſilentio tandem facto, in
dicem in curiã introduxerunt. Qui cũ ordine omnia edocuiſſet: & principium cõiurationis
factum ab Harmoniæ, Gelonis filiæ, nuptijs, quibus Themiſto iuncta eſſet: Afrorum Hiſpa
norumq. auxiliares inſtructos ad cædẽ prætorum principumq. aliorũ: bonaq. eorũ prædę
futura interfectoribus pronunciatum: iam mercenariorum manum aſſuetam imperijs An-
dronodori

dronodori paratam fuiſſe ad inſulam rurſus occupandam:ſingula deinde,quæ,per quoſq. F
agerentur,totamq; uiris armiſq. inſtructam coniurationem ante oculos poſuiſſet: ſenatui
quidem tam ire cæli, quàm Hieronymus,uidebantur. Ante curiam uariæ atque incertæ
rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in ueſtibulo curiæ corpora
coniuratorum eo metu compreſſerunt,ut ſilentes integram plebem in concionem ſeque-
rentur.Sopatro mandatum ab ſenatu,& ab collegis,ut uerba faceret. Is(tanquam reos a-
gebat)ab anteacta uita orſus, quæcunque poſt Hieronis mortem ſceleſte atque impie fa-
cta eſſent, Andronodorum ac Themiſtum arguit feciſſe. Quid enim ſua ſponte feciſſe Hie
ronymum puerum, ac uixdum pubeſcentem facere potuiſſe? tutores ac magiſtratus eius
ſub aliena inuidia regnaſſe. itaque aut ante Hieronymum,aut certe cum Hieronymo pe-
rire eos debuiſſe. At illos debitos iam morti deſtinatoſque, alia noua ſcelera poſt mor-
tem tyranni molitos. palam primo, cum clauſis Andronodorus inſulæ portis, hæredita- G
tem regni creuerit: quæq. procurator tenuerat, pro domino poſſederit. proditus deinde
ab eis qui in inſula erant,circumſeſſus ab uniuerſa ciuitate,quæ Achradinam tenuerit, ne
quicquam palam atque aperte petitum regnum, clam & dolo affectare conatus ſit. & ne
beneficio quidem atque honore potuerit uinci: cum inter liberatores patriæ inſidiator ip
ſe libertatis creatus eſſet prætor. Sed animos eis regios regias coniuges feciſſe:alteri Hie
ronis,alteri Gelonis, filias nuptas. Sub hanc uocem ex omnibus partibus concionis cla-
mor oritur, nullam earum uiuere debere, nec quenquam ſupereſſe tyrannorum ſtirpis.
Hæc natura multitudinis eſt: aut ſeruit humiliter,aut ſuperbe dominatur. libertatem,quæ
media eſt, nec ſpernere modice, nec habere ſciunt. & non ferme deſunt irarum indul-
gentes miniſtri, qui auidos atque intemperantes plebeiorum animos ad ſanguinem & cæ
des irritent: ſic tum extemplo prætores rogationem promulgarunt(acceptaque penè H
prius, quàm promulgata eſt) ut omnes regiæ ſtirpis interficerentur. miſſiq. à prætoribus
Damaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, coniuges Andronodori & Themi-
ſtij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis,uxor Soſippi: qui legatus ab Hieronymo
ad regem Ptolemæum miſſus,uoluntarium conſciuerat exilium. Ea cum ad ſe quoque ue
nire præſciſſet,in ſacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus uirginibus, reſolu-
tis crinibus,miſerabiliq. alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hiero-
nis patris, Geloniſq. fratris, ne ſe innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare ſinerent. ni-
hil ſe ex regno illius,præter exilium uiri,habere. neque fortunam ſuam eandem uiuo Hie
ronymo fuiſſe, quam ſororis: neque interfecto eo cauſam eandem eſſe. Quid, quod ſi
Andronodoro conſilia proceſſiſſent: illa cum uiro fuerit regnatura, ſibi cum cæteris ſer-
uiendum? Si quis Soſippo nunciet,interfectum Hieronymum,ac liberatas Syracuſas,cui I
dubium eſſe, quin extemplo conſcenſurus ſit nauim, atque in patriam rediturus? Quan-
tum ſpes hominum fallit: in liberata patria coniugem eius, ac liberos de uita dimicare?
quid obſtantes libertati,aut legibus?quod ab ſe cuiquam periculũ à ſola, ac prope uidua,
& puellis in orbitate degentibus eſſe?Atenim periculi quidem nihil ab ſe timeri: inuiſam
tantum regiam ſtirpem eſſe.Ablegarent ergo procul ab Syracuſis, Siciliaque,& aſportari
Alexandriam iuberent ad uirum uxorem,ad patrem filias.Auerſis auribus animiſque,caſ
ſe ne tempus tereretur,(ferrum enim quoſdam expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe
precibus,puellis ut ſaltem parcerent,orare inſtitit: à qua ætate etiam hoſtes irati abſtine-
rent.ne tyrannos ulciſcendo,quæ odiſſent ſcelera, ipſi imitarentur. Inter hæc abſtractam
à penetralibus iugulant.in uirgines deinde reſperſas matris cruore,impetum faciunt: quæ
alienata mente ſimul luctu metuque,uelut captæ furore, occurſu ſe ex ſacrario proripue- K
runt:ut, ſi effugium patuiſſet in publicum,impleturæ urbem tumultu fuerint. tum quoque
haud magno ædium ſpatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaſe-
runt:tenentibusque,cum tot ac tam ualidæ eluctandæ manus eſſent,ſeſe eripuerunt. tan-
dem uulneribus cófectæ,cum omnia repleſſent ſanguine,exanimes corruerunt. cædemq.
per ſe miſerabilem,miſerabiliorem caſus fecit:quòd paulo poſt nuncius uenit, mutatis re
pente ad miſericordiam animis,ne interficerentur.Ira deinde ex miſericordia ordia orta:
quòd adeo feſtinatum ad ſupplicium,neque locus pœnitendi,aut regreſſus ab ira relictus
eſſet.itaque fremere multitudo,& in locum Andronodori ac Themiſtij (nam ambo præto
res fuerant)comitia poſcere,quę nequaquam ex ſententia prætorum futura eſſent.Statu-
tus

A tus eſt comitijs dies: quo nec opinantibus omnibus, unus ex ultima turba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem. crebriores deinde eæ uoces, & cum haud dubio aſſenſu multitudinis eſſe. Et erat confuſa concio, non populari modo, ſed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, permiſtis. Prætores diſſimulare primo: & trahendam rem eſſe. poſtremo uicti conſenſu, & ſeditionem metuentes, pronunciant eos prætores. Nec illi primo ſtatim creati nudare quid uellent: quanquã ægre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos iiſſe ad Ap. Claudium: &, impetratis eis, alios qui de fœdere antiquo renouando agerent, miſſos. Ad Murgantiam tum claſſem nauium centum Romanus habebat, quò euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracuſis, quoúe eos ageret noua atque inſolita libertas, opperiens. Per eoſdem dies cum ad Marcellum uenientem in Siciliam legati Syracuſani miſſi ab Appio eſſent: auditis B conditionibus pacis Marcellus poſſe rem conuenire ratus, & ipſe legatos Syracuſas, qui coram cum prætoribus de renouando fœdere agerent, miſit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. poſtquam Punicam claſſem acceſſiſſe Pachynum allatum eſt: dempto timore, Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas, prodi Romanis Syracuſas, criminabantur. At uero Appius naues ad hoſtium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet, operiens, in ſtatione habere cœpit. Ingens in ſpeciem criminibus uanis acceſſerat fides: ac primo etiam tumultuoſe decurrerat multitudo ad prohibendos, ſi in terram egrederentur. In hac turbatione rerum in concionem uocari placuit, ubi cum alij aliò tenderent, nec procul à ſeditione res eſſet, Apollonides, principum unus: orationem ſalutarem, ut in tali tempore, habuit: Nec ſpem ſalutis, nec perniciem propiorem unquam ciuitati ulli fuiſſe. ſi enim uno animo omnes uel ad C Romanos, uel ad Carthaginienſes inclinent, nullius ciuitatis ſtatum fortunatiorem, gratioremúe fore. ſi alia alio trahat res, non inter Pœnos Romanosq́. bellum atrocius fore, quàm inter ipſos Syracuſanos: cum intra eoſdem muros pars unaquæque ſuos exercitus, ſua arma, ſuos habitura ſit duces. itaque ut idem omnes ſentiant, ſumma ui agendum eſſe. utra ſocietas ſit utilior: longe minoris adeo rem momenti ad conſultationem eſſe. ſed tamen Hieronis potius, quàm Hieronymi auctoritatem ſequendam in ſocijs legendis, uel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam, nunc incognitæ, quondam infideli, præferendam. Eſſe etiam momenti aliquid ad conſilium, quòd Carthaginienſibus ita pax negari poſſit, ut non utique in præſentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac ſtudij uiſa eſt oratio habere, eo plus auctoritatis habuit. Adiectum eſt prætoribus ac delectis ſenatorum militare e- D tiam conſilium, iuſſi & duces ordinum præfectiq́. auxiliorum ſimul conſulere. Cum ſæpe acta res eſſet medijs certaminibus: poſtremo, quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit, mittiq́. cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi interceſſerant, cum ex Leontinis legati præſidium finibus ſuis orantes uenerunt. Legatio peropportuna uiſa ad multitudinem inconditam ac tumultuoſam exonerandam, ducesq́. eius ablegandos. Hippocrates prætor ducere eo transfugas iuſſus. ſecuti multi ex auxilijs mercenarijs quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & miſſis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iandiu cupiebant, nouandi res occaſio data eſt: & hi ſentinam quandam urbis rati exhauſtam, lætabantur, cæterum leuauerunt modo in præſentia uelut corpus ægrum, quò mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primo furtiuis excurſionibus uaſtare cœpit: deinde E cum ad tuendos ſociorum agros miſſum ab Appio præſidium eſſet, omnibus copijs impetum in oppoſitam ſtationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum eſſent nunciata Marcello, legatos extemplo Syracuſas miſit, qui pacis fidem ruptam eſſe dicerent: nec belli defuturam unquam cauſam, niſi Hippocrates atque Epicides non ab Syracuſis modo, ſed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides, ne aut reus criminis abſentis fratris præſens eſſet, aut deeſſet pro parte ſua concitando bello: profectus & ipſe in Leontinos, quia ſatis eos aduerſus populum Romanum concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracuſis cœpit. Nam ita eos pacem pepigiſſe cum Romanis, ut quicunque populi ſub regibus fuiſſent, & ſuæ ditionis eſſent: nec iam libertate contentos eſſe, niſi etiam regnant, ac dominentur. Renunciandum igitur eis eſſe, Leontinos quoque æquum cenſere liberos

eſſe: uel quòd in ſolo urbis ſuæ tyrannus ceciderit: uel quòd ibi primum conclamatum F
ad libertatem, relictisque regijs ducibus, Syracuſas ſit concurſum. Itaque aut eximendum
id de fœdere eſſe, aut legem eam fœderis non accipiẽdam. Facile multitudini perſuaſum.
legatiſq́. Syraculanorum & de cæde ſtationis Romanæ querentibus, & Hippocratem at-
que Epicidem abire, ſeu Locros, ſeu quò alio mallent, dummodo Sicilia cederent, iuben-
tibus, ferociter reſponſum eſt. Neque mandaſſe ſeſe Syracuſanis, ut pacem pro ſe cum Ro
manis facerent, neque teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracuſani detule-
runt, abnuentes Leontinos in ſua poteſtate eſſe. itaque integro ſecum federe, bellum Ro
manos cum ijs geſturos, neque ſeſe defuturos ei bello: ita, ut in poteſtatem redacti, ſuæ rur
ſus ditionis eſſent, ſicut pax conueniſſet. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leon
tinos, Appio quoque accito; ut altera parte aggrederetur, tanto ardore militum eſt uſus
ob iram inter conditiones pacis interfectæ ſtationis, ut primo impetu urbem expugnarẽt. G
Hippocrates atq; Epicides, poſteaquam capi muros, refringiq́. portas uiderunt, in arcem
ſeſe cum paucis recepere. inde clam nocte Herbeſum perfugiunt. Syracuſanis octo mil-
lium armatorum agmine profectis domo, ad Mylam flumen nuncius occurrit, captam ur-
bem eſſe, cætera falſa miſta ueris ferens, cædem promiſcuam militum atque oppidanorum
factam, nec quenquam puberem arbitrari ſupereſſe: direptam urbem, bona locupletum
donata. Ad nuncium tam atrocem conſtitit agmen: concitatiſq́. omnibus, duces (erant au
tem Soſis ac Dinomenes) quid agerent, conſultabant. Erroris ſpeciem haud uanam men-
dacio præbuerant uerberati ac ſecuri percuſſi tranſfugæ ad duo millia hominum. Cæterum
Leontinorum militumq́. aliorum nemo poſt captam urbem uiolatus fuerat: ſuaq́. omnia
eis, niſi quæ primus tumultus captæ urbis abſumpſerat, reſtituebantur. Nec ut in Leonti-
nos irent, proditos ad cædem commilitones querentes, perpelli potuere: nec ut eodem H
loco certiorem nuncium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent
prætores; ſed eum motum haud diuturnum fore, ſi duces amentię ſublati eſſent; exercitum
ducunt Megaram. ipſi cum paucis equitibus Herbeſum proficiſcuntur, ſpe, territis omni-
bus, per proditionem urbis potiundæ. quod ubi fruſtra eis fuit inceptum, ui agendum ra-
ti, poſtero die Megaris caſtra mouent, ut Herbeſum omnibus copijs oppugnarent. Hippo
crates & Epicides non tam tutum prima ſpecie, quàm unum, ſpe undique abſciſſa, conſi-
lium eſſe rati, ut ſe militibus permitterent, & aſſuetis magna ex parte ſibi, & tum fama cæ-
dis commilitonum accenſis, obuiam agmini procedunt. Prima forte ſigna ſexcentorũ Cre
tenſium erant, qui apud Hieronymum meruerant ſub eis, & Annibalis beneficium habe-
bant, capti ad Traſymenum inter Romana auxilia, dimiſſique: quos ubi ex ſignis armo-
rumq́. habitu cognouere Hippocrates atque Epicides, ramos oleæ ac uelamenta alia ſup- I
plicum porrigentes orare, ut reciperent ſeſe, receptoſq́. tutarentur, neu proderent Sy-
racuſanis, à quibus mox ipſi trucidandi P. R. dederentur. enimuero conclamant, bonum
ut animum haberent, omnem ſe cum illis fortunam ſubituros. Inter hoc colloquium
ſigna conſtiterant, tenebaturq́. agmen: necdum, quæ moræ cauſa foret, peruenerat ad
duces. Poſtquam Hippocratem atque Epicidem adeſſe peruaſit rumor, fremitusque to-
to agmine haud dubie approbantium aduentum eorum, extemplo prætores citatis equis
ad prima ſigna pertexerunt: qui mos ille, quæ licentia Cretenſium eſſet, rogitantes, collo-
quia ſerendi cum hoſte, iniuſſuq́. prætorum miſcendi eos agmini ſuo? comprehendi uin-
ciriq́. catenis iuſſerunt Hippocratem. ad quam uocem tantus extemplo primum à Creten
ſibus clamor eſt ortus, deinde exceptus ab alijs, ut facile, ſi ultra tenderent, appareret, eis
timendum eſſe. Soliciti incertique rerum ſuarum Megaram, unde profecti erant, refer- K
ri ſigna iubent, nunciosq́. de ſtatu præſenti Syracuſas mittunt. Fraudem quoque Hip-
pocrates addit inclinatis ad omnem ſuſpicionem animis: & Cretenſium quibuſdam ad
itinera inſidenda miſſis, uelut interceptas literas, quas ipſe compoſuerat, recitat. Præto-
res Syracuſani Marcello ſuo S. Secundum ſalutem, ut aſſolet, ſcriptum erat, Recte eum at
que ordine feciſſe, quòd in Leontinis nulli pepercisset. ſed omnium mercenariorum mi-
litum eandem eſſe cauſam: nec unquam Syracuſas quieturas, donec quicquam externo-
rum auxiliorum aut in urbe aut in exercitu ſuo eſſet. itaque daret operam, ut eos qui cum
ſuis prætoribus caſtra ad Megaram haberent, in ſuam poteſtatem redigeret, ac ſupplicio
eorum liberaret tandem Syracuſas. Hæc cum recitata eſſent, tãto clamore ad arma diſcur-
ſum eſt,

A ſum eſt, ut prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracuſas. et ne fuga quidem
eorum ſeditio compreſſa eſt, impetusq́. in Syracuſanos milites fiebat. nec ab ullo tempe
ratum foret, ni Epicides atque Hippocrates iræ multitudinis obuiam iſſent: non à miſeri
cordia, aut humano conſilio: ſed ne ſpem reditus præciderent ſibi, &, cum ipſos ſimul mili
tes fidos haberēt, ſimul obſides: tum cognatos quoque eorum, atque amicos tanto meri-
to primum, dein pignore ſibi cōciliarent, expertiq́ue, quàm uana aut leui aura mobile uul
gus eſſet, militem nacti ex eo numero qui in Leontinis circumſeſſi erant, ſubornant, ut Sy
racuſas perferret nuncium conuenientem eis quæ ad Mylam falſo nunciata erant: aucto-
remq́. ſe exhibendo, ac uelut uiſa, quæ dubia erant, narrando, concitaret iras hominum.
Huic non apud uulgum modo fides fuit, ſed ſenatum quoque in curiā introductus mouit,
ut uani quidam homines palam ferrent, perbene detectam in Leontinis eſſe auaritiam &
B crudelitatem Romanorum: eadem, ſi intraſſent Syracuſas, aut fœdiora etiā, quo maius ibi
auaritiæ præmium eſſet, facturos fuiſſe. Itaque claudendas cuncti portas, & cuſtodiendam
urbem cenſere. ſed non ab eiſdem omnes timere, nec eoſdem odiſſe. apud militares pene
omnes, partemq́. magnam plebis inuiſum eſſe nomen Romanum. prætores, optimatesq́.
pauci quanquam inflati uano nuncio erant, tamen ad propius præſentiusq́. malum cautio
res eſſe. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicides: ſerebanturq́. collo-
quia per propinquos popularium qui in exercitu erant, ut portas aperirent, ſinerentq́ue
communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam unis foribus Hexapyli a-
pertis cœpti erant recipi, cum prætores interuenerunt. et primo imperio minisq́ue, de-
inde auctoritate deterrendo, poſtremo, ut omnia uana erant, obliti maieſtatis, precibus
agebant, ne proderent patriam tyranni ante ſatellitibus, & tum corruptoribus exercitus.
C Sed ſurdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant, quòd non minore intus
ui, quàm foris, portæ effringerentur. effractisq́. omnibus tuto in Hexapylo agmen
receptum eſt. Prætores in Achradinam cum iuuentute popularium confugiunt. mer
cenarij milites, perfugæq́ue, & quicquid regiorum militum Syracuſis erat, agmen hoſtiū
augent. ita Achradina quoque primo impetu capitur, prætoresq́ue, niſi qui inter tumul
tum effugerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit. Poſtero die ſerui ad pi-
leum uocati; & carcere uincti, emiſſi. confuſaq́. omnis multitudo Hippocratem atque
Epicidem creant prætores: Syracuſæq́ue, cum breue tempus libertas affulſiſſet, in anti-
quam ſeruitutem reciderunt. Hæc nunciata cum eſſent Romanis, ex Leontinis mota ſunt
extemplo caſtra ad Syracuſas. Et ab Appio legati per portum miſſi forte in quinqueremi
erant. præmiſſa quadriremis cum intraſſet fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt.
D Et iam nō modo pacis, ſed ne belli quidem iura relicta erant: cum Romanus exercitus ad
Olympicum (Iouis id templum eſt) mille & quingentis paſſibus ab urbe caſtra poſuit.
Inde quoque legatos præmitti placuit. quibus, ne intrarent urbem, extra portam Hippo
crates atque Epicides obuiam cum ſuis proceſſerunt. Romanus orator non bellum ſe Sy
racuſanis, ſed opem auxiliumq́. afferre ait: & ijs qui ex media cæde elapſi perfugerint ad
ſe, & eis qui metu oppreſſi, fœdiorem non exilio ſolum, ſed etiam morte ſeruitutem patiā
tur. Nec cædem nefandam ſociorum inultam Romanos paſſuros. itaque ſi eis qui ad ſe per
fugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis auctores dedantur, & libertas legesq́.
Syracuſanis reſtituantur, nihil armis opus eſſe. ſi ea non fiant: quicunque in mora ſit, bel
lo perſecuturos. Ad ea Epicides, ſi qua ad ſe mandata haberent, reſponſum eis ait ſe datu-
ros fuiſſe: tum in eorum, ad quos uenerint, manu res Syracuſana eſſet; tum reuerterentur.
E Si bello laceſſant, ipſa re intellecturos, nequaquam idem eſſe Siracuſas ac Leōtinos oppu
gnare. Ita legatis relictis portas clauſit. Inde terra mariq́ue ſimul cœptæ oppugna-
ri Syracuſæ, terra ab hexapylo, mari ab Achradina, cuius murus fluctu alluitur. et quia
ſicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant uaſtam diſiectamq́. ſpa
tio urbem parte aliqua ſe inuaſuros, omnem apparatum oppugnandarum urbium muris
admouerunt. Et habuiſſet tanto impetu cœpta res fortunam, niſi unus homo Syracuſis ea
tempeſtate fuiſſet. Archimedes is erat, unicus ſpectator cœli, ſiderumq́ue, mirabilior ta-
men inuentor ac machinator bellicorum tormentorum, operumq́ue: quibus ea quæ ho-
ſtes ingenti mole agerent, ipſe perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales du-
ctum colles, pleraque alta & difficilia aditu, ſummiſſa quædam, & quæ planis uallibus adi

ri poſſent, ut cuique aptum uiſum eſt loco, ita omni genere tormentorum inſtruxit. Achra- F
dinæ murum, qui, ut ante dictum eſt, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus ſagittarij funditoresque, & uelites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis eſt, uix quenquam ſine uulnere conſiſtere in muro patiebantur. Hi, quia ſpatio miſſilibus opus eſt, procul muro tenebant naues. iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur: cum exteriore ordine remorum uelut naues agerentur: turres contabulatas, machinamentaq. alia quatiendis muris portabant. Aduerſus hunc naualem apparatum, Archimedes uariæ magnitudinis tormenta in muris diſpoſuit. in eas quæ procul erant naueis, ſaxa ingenti pondere emittebat: propiores leuioribus, eoq. magis crebris petebat telis. poſtremo, ut ſui uulnere intacti tela in hoſtem ingererent, murum ab imo ad ſummum crebris cubitalibus fere cauis aperuit: per quæ caua pars ſagittis pars ſcorpionibus modicis ex occulto petebant G
hoſtem. Quæ propius quidem ſubibant naues, quo interiores ictibus tormentorum eſſent, in eas tollenone ſuper murum eminente, ferrea manu firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ eſſet, grauiq. libramento plumbi recelleret ad ſolum, ſuſpenſa prora nauim in puppim ſtatuebat. dein remiſſa ſubito, uelut ex muro cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebat, ut etiam ſi recta recideret, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio eſt eluſa; omniſq; uis eſt auerſa, ut totis uiribus terra aggrederentur. ſed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum inſtructa erat, Hieronis impenſis curaq. per multos annos Archimedis unica arte. natura etiam adiuuabat loci: quòd ſaxum cui impoſita muri fundamenta ſunt, magna ex parte ita procliue eſt; ut non ſolum miſſa tormento, ſed etiam quæ pondere ſuo prouoluta eſſent, grauiter in hoſtem inciderent. eadem cauſa ad ſubeundum arduum aditum inſtabilemq. ingreſſum præbe- H
bat. Ita conſilio habito, cum omnis conatus ludibrio eſſet, abſiſtere oppugnatione, atque obſidendo tantum arcere terra, mariq. commeatibus hoſtem placuit. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienſes defecerant, Pelorum atque Herbeſum dedentibus ipſis recepit. Megaram ui captam diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracuſanorum, terrorem. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium claſſem diu tenuerat, ad Heracleam, quam uocant Minoam, quinque & uiginti millia peditum, tria equitum, XII elephantos expoſuit. Nequaquam cum tantis copijs ante tenuerat ad Pachynum claſſem: ſed poſtquam ab Hippocrate occupatæ Syracuſæ erant profectus Carthaginem, aditusque ibi & ab legatis Hippocratis, alteriſque Annibalis, qui ueniſſe tempus aiebant Siciliæ per ſummum decus repetendæ: & ipſe haud uanus præſens monitor facile perpule- I
rat, ut, quantæ maximæ poſſent, peditum equitumque copiæ in Siciliam traijcerentur. Aduenieus Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque ciuitatum quæ partis Carthaginienſium erant, adeo accenſæ ſunt ſpes ad pellendos Sicilia Romanos, ut poſtremo etiam qui obſidebantur Syracuſis, animos ſuſtulerint. & parte copiarum ſatis defendi urbem poſſe rati, ita inter ſe munera belli partiti ſunt: ut Epicides præeſſet cuſtodiæ urbis; Hippocrates Himilconi coniunctus, bellum aduerſus conſulem Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermiſſa cuſtodiis loca profectus, caſtra circa Acrillas urbem ponebat. Munientibus ſuperuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum fruſtra eò, præuenire hoſtem feſtinans, contendiſſet, rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore ac loco Syracuſanum ſibi exercitum obuiam fore, ſed tamen metu Himilconis Pœnorumque, ut quibus nequaquam K
eis copijs quas habebat, par eſſet, quàm poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes caſus compoſito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduerſus Pœnos præparata, aduerſus Siculos uſui fuit. Caſtris ponendis incompoſitos ac diſperſos nactus eos, & pleroſque inermes, quod peditum fuit circumuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuiſſet Siculos, Marcellus Syracuſas redijt: & poſt paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim, octo ferme inde millia caſtra poſuit. Sub idem fere tempus & naues longæ quinque & quinquaginta Cartaginienſium cum Bomilcare, claſſis præfecto, in magnum portum Syracuſas ex alto decurrere: & Romana item claſſis XXX quinqueremes legionem primam Pano-

A mi expoſuere: uerſumq́. ab Italia bellum. adeo uterque populus in Siciliam intentus fuiſ
ſe uideri poterat. Legionem Romanam, quæ expoſita Panormi erat, uenientem Syracuſas
prædæ haud dubie ſibi futuram, Himilco ratus, uia decipitur. mediterraneo nanque Pœ-
nus itinere duxit: legio maritimis locis claſſe proſequente ad Ap. Claudium Pachynum
cum parte copiarum obuium progreſſum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracuſis morati
ſunt. & Bomilcar ſimul parum fidens nauibus ſuis, duplici facile numero claſſe aduentan-
tibus Romanis, ſimul inutili mora cernens nihil aliud ab ſuis, quàm inopia aggrauari ſo-
cios, uelis in altum datis, in Africam tranſmiſit. & Himilco ſecutus nequicquam Marcel-
lum Syracuſas, ſi qua prius, quàm maioribus copijs iungeretur, occaſio pugnandi eſſet:
poſtquam ea nulla cõtigerat, tutumq́. ad Syracuſas & munimento & uiribus hoſtem tene-
bat: ne fruſtra aſſidendo, ſpectandoq́. obſidionem ſociorum, tempus tereret, caſtra inde
B mouit: ut quocunque uocaſſet defectionis ab Romanis ſpes, admoueret exercitum: ac pręſens ſuas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipſis præſidio
Romano, recepit: ubi frumenti magna uis, commeatusq́. omnis generis conuecti erant à
Romanis. Ad hanc defectionem erecti ſunt & aliarum ciuitatum animi: præſidiaq́. Roma
na aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Enna in excelſo loco
ac prærupto undique ſita, cum inexpugnabilis erat, tum præſidium in arce ualidum, præ-
fectumq́. præſidij haud ſane opportunum inſidiantibus habebat. L. Pinarius erat, uir
acer, & qui plus in eo, ne poſſet decipi, quàm in fide Siculorum, reponeret. & tum in-
tenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionesq́ue urbium
& clades præſidiorum. itaque nocte dieq́. iuxta parata inſtructaq́. omnia cuſtodijs ac
uigilijs erant: nec ab armis aut loco ſuo miles abſcedebat. Quod ubi Ennenſium
C principes iam pacti cum Himilcone de proditione præſidij, animaduerterunt, nulli oc-
caſioni fraudis Romanum patere, aperte ac propalam placuerat agendum. Vrbem
arcemq́ue ſuæ poteſtatis aiunt debere eſſe. ſi liberi in ſocietatem, non ſerui in cuſto-
diam traditi eſſent Romanis. itaque claues portarum reddi ſibi, æquum cenſent. bonis
ſocijs fidem ſuam maximum uinculum eſſe. & ita ſibi populum Romanum ſenatumq́ue
gratias habiturum, ſi uolentes, ac non coacti, manſiſſent in amicitia. Ad ea Romanus, ſe
in præſidio impoſitum eſſe dicere ab imperatore ſuo: clauesq́ue portarum, & cuſtodiam
arcis ab eo accepiſſe, quæ nec ſuo, nec Ennenſium arbitrio haberet, ſed eius qui com-
miſiſſet. præſidio decedere, apud Romanos capitale eſſe: & nece liberorum etiam ſuo-
rum eam parentes ſanxiſſe. conſulem Marcellum haud procul eſſe: ad eum mitterent
legatos, cuius iuris atque arbitrij eſſet. Se uero negare illi miſſuros: teſtariq́ue, ſi uer-
D bis nihil agerent, uindictam aliquam libertatis ſuæ quæſituros. Tum Pinarius ait illis,
ſi ad conſulem grauarentur mittere, ſibi ſaltem darent populi conſilium: ut ſciretur,
utrum paucorum ea denunciata, an uniuerſæ ciuitatis eſſent. Conſenſu in poſterum
diem concio edicitur. Poſtquam ab eo colloquio in arcem ſeſe recepit, conuocatis mi-
litibus, Credo ego uos audiſſe milites, inquit, quemadmodum præſidia Romana ab Sicu-
lis circumuenta & oppreſſa ſint per hos dies. eam uos fraudem, deum primo benignitate,
dein ueſtra ipſi uirtute, dies noctesq́. perſtando ac peruigilando in armis, uitaſtis. utinam
reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci poſſit. Hæc, occulta frau-
de, cautio eſt: qua, quia adhuc minus cuiquam ſucceſſit, aperte ac propalam claues porta-
rum repoſcunt. quas ſimul tradiderimus, Carthaginienſium extemplo Enna erit: fœ-
diusq́. hic trucidabimur, quàm Murgantiæ præſidium interfectum eſt. Noctem unam
E ægre ad conſultandum ſumpſi, qua uos certiores periculi inſtantis facerem. Orta luce,
concionem habituri ſunt ad criminandum me, concitandumq́. in uos populum. itaque
craſtino die, aut ueſtro, aut Ennenſium ſanguine Enna inundabitur. nec præoccupati
peculij: nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior ſtrinxerit ferrum,
eius uicto. ia erit. intenti ergo omnes armatiq́. ſignum expectabitis. ego in concione
ero: & tempus quoad omnia inſtructa ſint, loquendo altercandoq́. traham. cum toga ſi-
gnum dedero, tum mihi undique clamore ſublato turbam inuadite, ac ſternite omnia ter-
ro: & cauete, quiſquam ex ijs ſuperſit, à quibus aut uis aut fraus timeri poſſit. Vos Ceres
mater ac Proſerpina præcor, cæteri ſuperni inferniq́. dij, qui hanc urbem, hos ſacratos la-
cus lucosq́. colitis, ut ita nobis uolẽtes propitij adſitis, ſi uitandæ, nõ inferẽdæ fraudis cau

ſa hoc conſilij capimus. Pluribus uos milites hortarer, ſi cum armatis dimicatio futura eſ- F
ſet. inermes, incautos ad ſatietatem trucidabitis. Et conſulis caſtra in propinquo ſunt; ne
quid ab Himilcone & Carthaginienſibus timeri poſſit. Ab hac adhortatione dimiſſi, corpo-
ra curant. Poſtero die alii alijs locis ad obſidenda itinera, claudendosq. oppidanis exitus,
pars maxima ſuper theatrum, circaq. aſſueti & ante ſpectaculis concionum, cōſiſtunt. Pro
ductus ad populum à magiſtratibus præfectus Romanus, cum conſulis ea de re ius ac po-
teſtatem eſſe, non ſuam, & pleraque eadem, quæ pridie, prius dixiſſet; primo ſenſim ac plu
res reddere claues, dein iam una uoce id omnes iuberent, cunctantiq. ac differenti fero-
citer minitarentur, nec uiderentur ultra uim ultimam dilaturi: tum præfectus toga ſignum,
ut conuenerat, dedit. militesq. intenti dudum ac parati, alij ſuperne in aduerſam contio-
nem clamore ſublato decurrunt: alij ad exitus theatri conferti obſiſtunt. Cæduntur En-
nenſes cauea incluſi: coaceruanturq. non cæde ſolum, ſed etiam fuga, cum alij ſuper a- G
liorum capita ruerent, atque integri ſaucijs, uiui mortuis incidentes cumularentur. Inde
paſſim diſcurritur, & urbis captæ modo fugaq. & cædes omnia tenent, nihilo remiſſiore
militum ira, quòd iure turbam inermem cædebant, quàm ſi periculum par & ardor certami
nis eos irritaret. Ita Enna aut malo aut neceſſario facinore retenta. Marcellus nec factum
improbauit, & prædam Ennenſium militibus conceſſit, ratus timore deterritos tempera-
turos proditionibus præſidiorum Siculos. Atque ea clades, ut urbis in media Sicilia ſitæ,
claræq. uel ob inſignem munimento naturali locum, uel ob ſacrata omnia ueſtigijs raptæ
quondam Proſerpinæ, prope uno die omnem Siciliam peruaſit. & quia cæde infanda re-
bantur non hominum tantum, ſed etiam deorum ſedem uiolatam eſſe: tum uero qui etiam
ante dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agri-
gentum ſeſe recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad Ennam exercitum admo H
uiſſent. Marcellus retro in Leontinos redit; frumentoq. & commeatibus aliis in caſtra
conuectis, præſidio modico ibi relicto, ad Syracuſas obſidendas uenit. inde, Ap. Claudio
Romam ad conſulatum petendum miſſo, T. Quinctium Criſpinum in eius locum claſſi
caſtriſq. præfecit ueteribus, ipſe hibernacula quinque millia paſſuum ab Hexapylo (Leō
tiam uocant locum) communiit, ædificauitque. Hæc in Sicilia uſque ad principium hie-
mis geſta. Eadem æſtate & cum Philippo rege, quod iam ante ſuſpectum fuerat, motum
bellum eſt. Legati ab Orico ad M. Valerium prætorem uenerunt, præſidentem claſſi, Brun-
duſio, Calabriæq. circa litoribus, nunciantes Philippum primum Apolloniam tentaſſe;
leuibus biremibus C X X. flumine aduerſo ſubuectum: deinde, ut ea res tardior ſpe fue-
rit, ad Oricum clam nocte exercitum admouiſſe: eamq. urbem ſitam in plano, neque
mœnibus, neque uiris, neque armis ualidam, primo impetu oppreſſam eſſe. Hæc nuncian I
tes, orabant ut opem ferret, hoſtemq. haud dubium Romanis, terra aut maritimis uiri-
bus arceret, qui ob nullam aliam cauſam, niſi quòd imminerent Italiæ, peterentur. M.
Valerius, præſidio loci eius relicto P. Valerio legato, cum claſſe inſtructa parataque, &
quot longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impoſitis, altera die Ori-
cum peruenit: urbemq. eam leui tenente præſidio, quod recedens inde reliquerat Philip
pus, haud magno certamine recepit. Legati eò ab Apollonia uenerunt nunciantes, in obſi
dione ſeſe, quòd deficere ab Romanis nollent, eſſe: neque ſuſtinere ultra uim Macedo-
num poſſe: niſi præſidium mittatur Romanum. Facturum ſe quæ uellent pollicitus, mille
delectorum militum nauibus longis mittit ad oſtium fluminis cum præfecto ſocium Næ-
uio Criſpo, uiro impigro, & perito militiæ. Is, expoſitis in terram militibus, nauibusq. Ori
cum retro, unde uenerat, ad cæteram claſſem remiſſis, milites procul à flumine per uiam mi K
nime ab regis obſeſſam duxit: & nocte, ita ut nemo hoſtium ſentiret, urbem eſt ingreſſus.
Die inſequenti quieuere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, armaque, & urbis
uires inſpiceret. ubi ea uiſa inſpectaq. ſatis animorum fecere, ſimulq. ab exploratori-
bus comperit, quanta ſecordia ac negligentia apud hoſtes eſſet: ſilentio noctis ab urbe
ſine ullo tumultu egreſſus, caſtra hoſtium adeo neglecta atque aperta intrauit, ut ſatis
conſtaret, prius plus mille hominum uallum intraſſe, quàm quiſquam ſentiret: ac ſi cæde
abſtinuiſſent, peruenire ad tabernaculum regium potuiſſe. Cædes proximorum por-
tæ excitauit hoſtes. inde tantus terror pauorq. omnes occupauit, ut non modo alius quiſ
quam arma caperet, aut caſtris pellere hoſtem conaretur: ſed etiam ipſe rex, ſicut ſomno
excitus

A excitus erat, prope ſeminudus fugiens, militi quoque, nedum regi, uix decoro habitu, ad
flumen nauesq́. perfugerit. eodem & alia turba effuſa eſt. Paulo minus tria millia mili
tum in caſtris aut capta, aut occiſa. plus tamen hoſtium aliquanto captum, quàm cæſum
eſt. Caſtris direptis, Apolloniatæ catapultas, baliſtas, tormenraq́. alia, quæ oppugnandæ
urbi comparata erant, ad tuenda mœnia, ſi quando ſimilis fortuna ueniſſet. Apolloniam
deuexere. cætera omnis præda caſtrorum Romanis conceſſa eſt. Hæc cum Oricum eſſent
nunciata, M. Valerius claſſem extemplo ad oſtium fluminis duxit, ne nauibus capeſſere fu
gam rex poſſet. itaque Philippus neque terreſtri neque nauali certamine ſatis fore parem
ſe fidens, ſubductis aut incenſis nauibus, terra Macedoniam petijt, magna ex parte inermi
exercitu, ſpoliatoque. Romana claſſis cum M. Valerio Orici hibernauit. Eodem anno
in Hiſpania uariæ res geſtæ. nam prius quàm Romani amnem Iberum tranſirent, ingen-
B tes copias Hiſpanorum Mago & Aſdrubal fuderunt. defeciſſetq́. ab Romanis ulterior Hi
ſpania: ni P. Cornelius, raptim trapucto exercitu Iberum, dubijs ſociorum animis in tem
pore aduenisset. Primo ad caſtrum Altum (locus eſt inſignis cæde magni Amilcaris) ca-
ſtra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant ante frumentum. tamen quia om
nia circa hoſtium plena eranr, agmenq́. Romanum impune incurſatum ab equitibus ho-
ſtium fuerat, & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: ceſſere
inde Romani per prius pacata loca, & ad montem Victoriæ caſtra communiuere. Eo Cn.
Scipio cum omnibus copijs, & Aſdrubal, Giſgonis filius, tertius Carthaginienſium dux,
cum exercitu iuſto aduenit: contraq́. caſtra Romana trans fluuium omnes conſedere. P.
Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa uiſenda, haud fefellit hoſtes: oppreſ-
ſiſſetq́. eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepiſſet. ibi quoque cir
C cumſeſſus, aduentu fratris obſidione eximitur. Caſtulo urbs Hiſpaniæ ualida ac nobilis,
& adeo coniuncta ſocietate Pœnis, ut uxor inde Annibali eſſet, ad Romanos defecit. Car
thaginienſes Illiturgi oppugnare adorti, quia præſidium ibi Romanum erat. uidebanturq́.
inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio, ut ſocijs præſidioq́. ferret opem, cũ
legione expedita profectus inter bina caſtra cum magna cæde hoſtium urbem eſt ingreſ-
ſus. & poſtero die eruptione æque felici pugnauit. ſupra duodecim millia hominum cæſa
duobus prælijs: plus decem millia capta, cum ſex & triginta militaribus ſignis. ita ab Il-
liturgi receſſum eſt obſidione. Bigerra inde urbs (ſocia & hæc Romanorum erat) à Car-
thaginienſibus oppugnari cœpta eſt. Eam obſidionem ſine certamine adueniens Cn. Sci
pio ſoluit. Ad Mundam exinde caſtra Punica mota. Et Romani eò confeſtim ſecuti ſunt.
Ibi ſignis collatis pugnatum per quatuor ferme horas. egregieq́. uincentibus Romanis ſi
D gnum receptui eſt datum, quòd Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauorq́. cir-
ca eum ceperat milites, ne mortiferum eſſet uulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin, niſi
ea mora interueniſſet, caſtra eo die Punica capi potuerint. iam enim non milites ſolum,
ſed elephanti etiam uſque ad uallum acti erant: ſuperq́. ipſo nouem & triginta elephanti
pilis confixi. Hoc quoque prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæſa: prope tria
millia capta, cum ſignis militaribus ſeptem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem
Pœni receſſere. & ut territis inſtaret, ſecutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in
aciem illatus conflixit. nec dubia uictoria fuit: minus tamen dimidio hoſtium, quàm an-
tea, quia pauciores ſuperfuerant qui pugnarent, occiſum. Sed gens nata inſtaurandis re-
parandisq́. bellis, Magone ad conquiſitionem militum fratre miſſo, breui repleuit exerci-
tum: animosq́. ad tentandum deintegro certamen fecit. alij plerique milites, ſicut pro
E parte toties intra paucos dies uicta, eiſdem animis, quibus prius, eodemq́. euentu pugna
uere. plus octo millia hominum cæſa: haud multo minus quàm mille capta: & ſigna mi-
litaria LVIII & ſpolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques, armillæq́. magnus nu
merus. duo etiam inſignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuiſmaro nomina erant)
eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occiſi. Cum iam res proſperæ in Hiſpania
eſſent, uerecundia Romanos tandem cepit, Saguntum oppidum, quod cauſa belli eſſet,
quintum iam annum ſub hoſtium poteſtate eſſe. itaque id oppidum, ui pulſo præſidio
Punico, receperunt: cultoribusq́. antiquis, quos uis reliquerat belli, reſtituerunt. & Tur-
detanos, qui contraxerant eis cum Carthaginienſibus bellum, in poteſtatem redactos ſub
corona uendiderunt, urbemq́. eorum deleuere. Hæc in Hiſpania, Q. Fabio, M. Claudio

 conſulibus,

conſulibus, geſta. Romæ cum tribuni plebis noui magiſtratum iniſſent, extemplo cenſo- F
ribus P. Furio & M. Atilio à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum eſt. quæſto
rem cum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atque ærarium fecerant. propter
coniurationem deſerendæ Italiæ ad Cannas factam. ſed nouem tribunorum auxilio ueti
ti cauſam in magiſtratu dicere, dimiſſiq. fuerant. Ne luſtrum perficerent, mors prohibuit
P. Furii. M. Atilius magiſtratu ſe abdicauit. Cõſularia comitia habita à Q. Fabio Maximo
cõſule, creati cõſules ambo abſentes, Q. Fabius Maximus, conſulis filius, & Ti. Sẽpronius
Gracchus iterũ. Prætores fiũt M. Atilius, & qui tũ ædiles curules erant, P. Sempronius Tu
ditanus, & Cn. Fuluius Centumalus, & M. Aemilius Lepidus. Ludos ſcenicos per quatri-
duũ eo anno primũ factos ab curulibus ædilibus, memoriæ pditur. Aedilis Tuditanus hic
erat, qui ad Cãnas, pauore aliis in tãta clade torpẽtibus, per medios hoſtes erupit. Comi-
Anno tiis perfectis ab Q. Fabio cõſule designati conſules Romã acceſiti magiſtratũ inierunt; ſe G
DXXXVII. natũq; de bello ac prouinciis ſuis, prætorũq., & de exercitibus quibus quique præeſſent,
conſuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuiſi. Bellum undecunque cũ Annibale
conſulibus mandatum, & exercitus unus, quem ipſe Sempronius habuerat, alter, quem
Fabius conſul. ex binæ erant legiones. M. Aemilius prætor cuius peregrina ſors erat, iu-
riſdictionem Atilio collegæ, prætori urbano, mandarat, ut Luceriam prouinciam haberet,
legionesq. duas, quibus Q. Fabius, qui tum conſul erat, prætor præfuerat, prætori Sem-
pronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluio Sueſſula, cum binis item legionibus euenerunt;
ut Fuluius urbanas legiones duceret. Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata im
peria prouinciæq. M. Claudio Sicilia finibus eis quibus regnum Hieronis fuiſſet, Lentu-
lo pro pr. prouincia uetus: T. Otacilio claſſis; exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græ-
cia Macedoniaque, cum legione & claſſe quam haberet: Q. Mucio cum uetere exercitu H
(duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio cum legione una cui iam diu præerat,
Picenũ. Scribi præterea duæ legiones urbanæ iuſſæ, & uiginti millia ſociorũ. His ducibus,
his copiis aduerſus multa ſimul aut mota aut ſuſpecta bella munierunt Romanũ imperiũ.
Conſules, duabus urbanis legionibus ſcriptis, ſupplementoq. in alias lecto, prius quàm
ab urbe mouerent, prodigia procurarunt, quæ nunciata erant. Murus ac portæ tacta: & Ari
ciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumq; credita pro
ueris. nauium longarum ſpecies in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, uiſæ. & in Iouis Vi
cilini templo, quod in Coſſano agro eſt, arma concrepuiſſe: & flumen Amiterni cruen-
tum fluxiſſe. His procuratis ex decreto pontificum, profecti conſules, Sempronius in
Lucanos, In Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Sueſſulam in caſtra uenit. cum ob-
uiam filius progrederetur, lictoresq. uerecundia maieſtatis eius taciti anteirent, non ſum I
mouentes patrem, præter undecim faſces æquo præuectus ſenex, ut conſul animaduertere
proximum lictorem iuſſit: &, ut is deſcenderet ex equo, inclamauit; tum demũ deſiliens,
Experiri, inquit, uolui fili, ſatin' ſcires conſulem te eſſe. In ea caſtra Gaſſius Altinus
Arpinus clam nocte cum tribus ſeruis uenit, promittens, ſi ſibi præmium foret, ſe Arpos
proditurum eſſe. Cum eam rem ad conſiliũ retuliſſet, Fabius, Altinus pro transfuga uerbe
randus, necandusq. uideri, ancipitis animi, communis hoſtis; qui poſt Cannenſem
cladem, tanquam cum fortuna fidem ſtare oporteret, ad Annibalem diſceſſiſſet, tra-
xiſſetq. ad defectionem Arpos; tum, poſteaquam res Romana, contra ſpem uotaq;
eius, uelut reſurgeret, turpius uideatur nouam referre proditionem; ut proditio
pro ſeptemuirali iudicio eſſet, ſemperq. aliud ſentiret, infidus ſocius, uanus hoſtis,
ad Faleriorum Pyrrhiue proditorem, tertium transfugis documentum eſſet. Con- K
tra ea conſulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tan-
quam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat; cum illud potius agen-
dum, atque eis cogitandum ſit, ſi quo modo fieri poſſit, ne qui ſocij à populo Ro-
mano deficiſcant: & non uocitent. documentum autem ducant ſtatui oportere, ſi
quis reſipiſcat, & antiquam ſocietatem reſpiciat. quòd ſi abire ab Romanis liceat,
redire ad eos non liceat, cui dubium eſſe, quin breui deſerta ab ſocijs Romana res,
fœderibus Punicis omnia in Italia iuncta uiſura ſit? Se tamen non eum eſſe, qui Al-
tino fidei quicquam cenſeat habendum, ſed mediam conſecuturum conſilij uiam.
neque eum pro hoſte, neque pro ſocio in præſentia habitum, libera cuſtodia haud
procul

A procul à caſtris placere in aliqua fida ciuitate ſeruari per belli tempus . perpetrato bello,
tum conſultandum utrum defectio prior plus merita ſit pœnæ , an hic reditus ueniæ . Fa-
bio aſſenſum eſt. catenisq; ligatus traditus & ipſe & comites:& auri ſatis magnum pódus,
quod ſecum tum attulerat,ei ſeruari iuſſum . Calibus eum interdiu ſolutum cuſtodes ſe-
quebantur,nocte clauſum aſſeruabant. Arpis domi primum deſiderari quæriq. eſt cœptus:
dein fama per totam urbem uulgata , tumultum pro principe amiſſo fecit ; metuq. rerum
nouarum, extemplo nuncij ad Annibalem miſſi. Quibus nequaquam offenſus Pœnus ;
quia & ipſum,ut ambiguæ fidei uirum , ſuſpectum iampridem habebat , & cauſam nactus
erat tam ditis hominis bona poſſidendi,uendendique . cæterum ut iræ magis, quàm auari-
tiæ,datum crederent homines , crudelitati quoque grauitatem addidit : coniugemq. eius
ac liberos in caſtra accitos . quæſtione prius habita,primum de fuga,deinde quantum auri
B argentiq. domi relictum eſſet:ſatis cognitis omnibus,uiuos combuſſit . Fabius ab Sueſſula
profectus,Arpos primum inſtitit oppugnare . ubi cum à mille fere paſſibus caſtra poſuiſ-
ſet,contemplatus ex propinquo ſitum urbis,mœniaque,quæ pars tutiſſima mœnibus erat,
qua maxime neglectam cuſtodia uidit , eà potiſſimum aggredi ſtatuit . Comparatis omni-
bus quæ ad urbes oppugnandas uſui ſunt,centurionum robora ex toto exercitu delegit,tri
bunosq. uiros fortes eis præfecit : & milites ſexcentos,quantum ſatis uiſum eſt, attribuit:
eosque , ubi quartæ uigiliæ ſignum cecinſſet,ad eum locum ſcalas iuſſit ferre . Porta ibi
humilis & anguſta erat,uia infrequenti per deſertam partem urbis.eam portam ſcalis prius
tranſgreſſos,ad murum pergere , & ex interiore parte clauſtra refringere iubet : & tenen-
tes partem urbis cornu ſinum dare , ut cæteræ copiæ admouetentur ; parata omnia atque
inſtructa ſeſe habiturum . Ea impigre facta ; & quod impedimentum agentibus fore uide
C batur , id maxime ad fallendum iuuit . Imber à nocte media coortus , cuſtodes uigilesq.
dilapſos è ſtationibus ſuffugere in tecta coegit , ſonituq. primo largioris procellæ , ſtrepi-
tum demolientium portam exaudiri prohibuit : lentior deinde æqualiorq. accidens auri-
bus , magnam partem hominum ſopiuit . Poſteaquam portam tenuerunt , cornicines in
uia paribus interuallis diſpoſitos canere iubent , ut conſulem excirent . Id ubi factum ex
compoſito eſt , ſigna efferri conſul iubet : ac paulo ante lucem per effractam portam ur-
bem ingreditur . Tum demum hoſtes excitati ſunt , iam & imbre conquieſcente , & pro-
pinqua luce . Præſidium in urbe erat Annibalis , quinque millia ferme armatorum . & ipſi
Arpini tria millia hominum armabant.eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis eſſet,ho
ſti oppoſuerunt . Pugnatum primo in tenebris anguſtisq. uijs eſt ; cum Romani non uias
tantum , ſed tecta etiam proxima portæ occupaſſent : ne peti ſuperne ac uulnerari poſſent.
D Cogniti inter ſe quidam Arpiniq. & Romani , atque inde colloquia cœpta fieri : percun-
ctantibus Romanis,quid ſibi uellent Arpini ? quam ob noxam Romanorum,quod ob me-
ritum Pœnorum,pro alienigenis ac barbaris Italici aduerſus ueteres ſocios Romanos bel
lum gererent ? & uectigalem ac ſtipendiariam Italiam Africæ facerent ? Arpinis purganti
bus , ignaros omnium ſe uenum à principibus datos,pene captos oppreſſosq. à paucis eſ-
ſe.Initio orto plures cum pluribus colloqui.poſtremo prętor Arpinus ab ſuis ad conſulem
deductus,fideq. data inter ſigna aciesque,Arpini repente pro Romanis aduerſus Cartha-
ginienſes arma uerterunt.Hiſpani quoque paulo minus mille hómines,nihil præterea cum
conſule pacti,quàm ut ſine fraude Punicum emitteretur præſidium,ad conſulem tranſtule-
runt ſigna . Carthaginienſibus portæ patefactæ , emiſſiq. cum fide incolumes ad Anniba-
lem, Salapiam uènerunt . Arpi ſine clade ullius,præterquam unius ueteris proditoris , no-
E ui perfugæ,reſtituti Romanis . Hiſpanis duplicia cibaria dari iuſſa,operaq. eorum forti ac
fideli perſæpe reſpublica uſa eſt . Cum conſulum alter in Apulia , alter in Lucanis eſſet : e-
quites CXII nobiles Campani,per ſpeciem prædandi ex hoſtium agro, permiſſu magiſtra-
tuum ab Capua profecti,ad caſtra Romana quæ ſuper Sueſſulam erant,uenerunt . ſtationi
militum,qui eſſent,dixerunt,colloqui ſe cum prætore uelle . Cn . Fuluius caſtris præerat .
cui ubi nunciatum eſt , X ex eo numero iuſſis inermibus deduci ad ſe, ubi quæ poſtularent
audiuit : (nihil autem aliud petebant,quàm ut Capua recepta , bona ſibi reſtituerentur) in
fidem omnes accepti . Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Atternum
expugnatum. amplius ſeptem millia hominum capta , & æris argentique ſignati aliquan-
tum . Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem unum tenuit . ſolo æqua-

A

EPITOME LIBRI XXV.

P. Cornelius Scipio, poſtea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus eſt. Annibal urbem Tarentum præter arcem, in quam præſidium Romanorũ fugerat, per Tarentinos iuuenes, qui ſe noctu uenatum ire ſimulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Martij carminibus, quibus Cannenſis clades prædicta fuerat
B *inſtituti ſunt. A Q. Fuluio, & Ap. Claudio conſulibus aduerſus Annonem, Pœnorũ ducem, proſpere pugnatũ eſt. Ti. Sempronius Gracchus pro cõſule ab hoſpite ſuo Lucano in inſidias deductus, à Magone interemptus eſt. Centenius Penula, qui centurio militauerat, cum petiſſet à ſenatu, ut ſibi exercitus daretur, pollicitusq. eſſet, ſi hoc impetraſſet, de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cum Annibale, & cum exercitu cæſus eſt. Cn. Fuluius prætor male aduerſus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominum ſexdecim millia ceciderunt: ipſe cum equitibus ducentis effugit. Capua obſeſſa eſt a Q. Fuluio, & ab Ap. Claudio conſulibus. Claudius Marcellus Syracuſas expugnauit anno tertio: & ingentem ſe uirum geſſit. in eo tumultu urbis captæ Archimedes, intentus formis, quas in puluere deſcripſerat, interfectus eſt. P. & Cn. Scipiones in Hiſpania tot tantarumq. rerum feliciter geſtarum triſtem exitum tulerunt, prope cum totis exercitibus cæſi anno octauo, quàm in Hiſpaniam uenerant. amiſſaq. eius prouincia poſſeſſio foret, niſi L. Martij, equitis Romani, uirtute & induſtria contractis exercituum reliquijs, eiuſdem hortatu, bina caſtra hoſtium expugnata eſſent. ad triginta ſeptem millia cæſa, ad mille octingentos triginta capti, præda ingens parta. dux Martius appellatus eſt.*

C

LIBER XXV.

DVM hæc in Africa atque in Hiſpania geruntur, Annibal in agro
Tarentino æſtatem conſumpſit, ſpe per proditionem urbis Taren
tinorum potiundæ. ipſorum interim Salentinorum ignobiles ur-
bes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Bruttijs ex XII po-
pulis, qui anno priore ad Pœnos deſciuerant, Conſentini & Teri
næi in fidem populi R. redierunt. & plures rediſſent, ni L. Pom-
ponius Veientanus, præfectus ſocium, proſperis aliquot popula-
tionibus in agro Bruttio iuſti ducis ſpeciem nactus, tumultuario
exercitu coacto cum Annone conflixiſſet. Magna ibi uis hominum, ſed inconditæ turbæ
D agreſtium ſeruorumque, cæſa aut capta eſt: minimumq. iacturæ fuit, quòd præfectus in-
ter cæteros eſt captus, & tum temerariæ pugnæ auctor, & ante publicanus, omnibus malis
artibus & reipub. & ſocietatibus infidus, damnoſusque. Sempronius conſul in Lucanis
multa prælia parua, haud ulla digna memoria fecit: & ignobilia oppida Lucanorum ali-
quot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum, & uariabant ſecundæ aduerſæq. res
non fortunam magis quàm animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa
ciuitatem inceſſit, ut aut homines aut dij repente alij uiderentur facti. nec iam in ſecreto
modo atque intra parietes ac poſtes contemnebantur Romani ritus, ſed in publico etiam
ac foro Capitolioq. mulierum turba erat, nec ſacrificantium, nec precantium deos patrio
more. Sacrificuli ac uates ceperant hominum mentes, quorum numerũ auxit ruſtica plebs
ex incultis diutino bello infeſtisq. agris egeſtate & metu in urbem compulſa, & quæſtus
E ex alieno errore facilis, quem, uelut ex conceſſæ artis uſu, exercebant. Primo ſecretæ bo-
norum indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniã
exceſſit res. Incuſati grauiter ab ſenatu ædiles, triumuiriq. capitales, quòd non prohibe-
rent; cum emouere eam multitudinem è foro, ac disijcere apparatus ſacrorum conati eſ-
ſent, haud procul abfuit, quin uiolarentur. Vbi potentius iam eſſe id malum apparuit,
quàm ut minores per magiſtratus ſedaretur: M. Atilio, prætori urbano, negotium ab ſena-
tu datum eſt, ut & his religionibus populum liberaret. Is & in concione ſenatusconſul-
tum recitauit, & edixit, ut quicunque libros uaticinos precationesve, aut artem ſacrifican
di conſcriptam haberet, eos libros omneis literasq. ad ſe ante Kal. Apriles deferret: neu
quis in publico ſacróve loco, nouo aut externo ritu ſacrificaret. Et aliquot publici ſacer-
dotes

dotes mortui eo anno ſunt: L. Cornelius Lentulus, pont. max. & C. Papirius C. F. Maſo F
pontifex, & P. Furius Philus augur,& C. Papirius L. F. Maſo, decemuir ſacrorum. In
Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papirij Cn. Seruilius Cæpio, pontifices ſuffe-
cti ſunt. augur creatus L. Quinctius Flaminius, decemuir ſacrorum L. Cornelius Lentu-
lus. Comitiorum conſularium iam appetebat tempus: ſed quia conſules à bello intentos
auocare nõ placebat; Ti. Sempronius conſul comitiorum cauſa dictatorem dixit C. Clau
dium Centhonem. ab eo magiſter equitum eſt dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator pri-
mo comitiali die creauit conſules Q. Fuluium Flaccum, magiſtrum equitum,& Ap. Clau-
dium Pulchrum, cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Ful-
uius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Iunius Sillanus, P. Cornelius Sulla. Comitijs perfe-
ctis, dictator magiſtratu abijt. Aedilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P.
Cornelius Scipio, cui poſt Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obſi- G
ſterent tribuni plebis, negantes, rationem eius habendam eſſe, quod nondum ad peten-
dum legitima ætas eſſet: Si me, inquit, omnes Quirites ædilem facere uolunt, ſatis anno-
rum habeo. Tanto inde fauore ad ſuffragium ferendum in tribus diſcurſum eſt, ut tribu-
ni repente incepto deſtiterint. Aedilicia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis il-
lius copijs magnifice facti, & diem unum inſtaurati, & congij olei in uicos ſingulos dati.
L. Villius Tappulus & M. Fundanius Fundulus, ædiles plebeij, aliquot matronas apud po
pulum probri accuſarunt: quaſdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per
biduum inſtaurati: & Iouis epulum fuit ludorum cauſa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap.
Anno Claudius conſulatum ineunt. Et prætores prouincias ſortiti ſunt. P. Cornelius Sulla ur-
DXXXVIII. banam & peregrinam, quæ duorum ante ſors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, C.
Claudius Nero Sueſſulam, M. Iunius Sillanus Tuſcos. Conſulibus bellum cum Anniba H
le, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio, ſuperioris anni conſule, alter à Fuluio Cen
tumalo acciperet. Prætorum, Fuluij Flacci, quæ Luceriæ ſub Aemilio Prætore; Neronis
Claudij, quæ in Piceno ſub C. Terentio fuiſſent, legiones eſſent: ſupplementum in eas
quiſque ſcriberet ſibi. M, Iunio in Tuſcos legiones urbanæ prioris anni datæ. Ti. Sempro
nio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium prouinciæq. Lucani & Gallia cum ſuis
exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, quà uetus prouincia in Sicilia eſſet, M. Marcel-
lo Syracuſæ,& quà Hieronis regnum fuiſſet; T. Otacilio claſſis, Græcia M. Valerio, Sar-
dinia Q. Mucio Scæuolæ, Hiſpaniæ P. & Cn. Cornelijs. Ad ueteres exercitus duæ urba-
næ legiones à conſulibus ſcriptæ. ſummaque trium & uiginti legionum eo anno effecta
eſt. Delectum conſulum M. Poſtumij Pyrgenſis cum magno prope motu rerum factum
impedijt. Publicanus erat Poſtumius, qui multis annis parem fraude auaritiaq. neminem I
in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanũ, quem populantem temere agros
in Lucanis, ductu Annonis priore anno ceperant Carthaginienſes. Hi, quia publicum pe-
riculum erat à ui tempeſtatis in ijs quæ portarentur ad exercitus; & ementiti erant facta
naufragia, & ea ipſa, quæ uera renunciauerant, fraude ipſorum facta erant, non caſu: in ue
teres quaſſatasq. naues paucis & parui pretij rebus impoſitis, cum merſiſſent eas in alto,
exceptis in præparatas ſcaphas nautis, multiplices fuiſſe merces ementiebantur. Ea fraus
indicata M. Atilio prætori priore anno fuerat, ac per eum ad ſenatum delata: nec tamen
ullo ſenatuſconſulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offen
ſum nolebant. populus ſeuerior uindex fraudis erat: excitatiq. tandem duo tribuni ple-
bis Sp, & L. Caruilij, cum rem inuiſam infamemque cernerent, ducentum millium æris
multam M. Poſtumio dixerunt. cuius certandæ cum dies aduenifſet, conciliumq. tam fre- K
quens plebis adeſſet, ut multitudinem area Capitolij uix caperet: perorata cauſa, ſpes
una uidebatur eſſe, ſi C. Seruilius Caſca, trib. pleb. qui propinquus cognatusq. Poſtu-
mio erat, prius quàm ad ſuffragium tribus uocarentur, interceſſiſſet. Teſtibus datis, tribu
ni populum ſummouerunt: ſitellaq. allata eſt, ut ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent.
Interim publicani Caſcæ inſtare, ut conſilio diem eximeret. populus reclamare. & forte
in cornu primus ſedebat Caſca, cui ſimul metus pudorq. animum uerſabat. Cum in eo
parum præſidij eſſet, turbandæ rei cauſa, publicani, per uacuum ui ſummo occupato loco,
in eos irruperunt, iurgantes ſimul cum populo tribuniſque. Nec procul dimicatione res
erat, cum Fuluius conſul tribunis, Nónne uidetis, inquit, uos in ordinem coactos eſſe? &
rem

A rem ad ſeditionem ſpectare,ni propere dimittitis plebis concilium? plebe dimiſſa, ſenatus
uocatur ; & conſules referunt de concilio plebis turbato ui atque audacia publicanorum.
M. Furium Camillum,cuius exilium ruina urbis ſecuta fuerit,damnari ſe ab ingratis ciui-
bus paſſum eſſe : decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem uiuerent : multos
poſtea principes ciuitatis iudicium de ſe populi paſſos. Poſtumium Pyrgenſem ſuffragium
populo per uim extorſiſſe,concilium plebis ſuſtuliſſe, tribunos in ordinem coegiſſe , con-
tra populum Romanum aciem introduxiſſe,locum occupaſſe,ut tribunos à plebe interclu-
deret : tribus in ſuffragium uocari prohiberet;nihil aliud à cæde ac dimicatione cōtinuiſſe
homines,niſi patientiam magiſtratuum, quòd ceſſerint in præſentia furori atque audaciæ
paucorum : uinciq. ſe ac populum Romanum paſſi ſint ; & comitia ; quæ reus ui atque ar-
mis prohibiturus erat,ne cauſa quærentibus dimicationem daretur,uoluntate ipſius ſuſtu-
B lerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta eſſent,uimq. eam contra rem-
publicam pernicioſo exemplo factam,ſenatus decerneret ; confeſtim Caruilij tribuni ple
bis,omiſſa multæ certatione, rei capitalis diem Poſtumio dixerunt : ac,ni uades daret, pre
hendi à uiatore,atque in carcerem duci iuſſerunt. Poſtumius ; uadibus datis , non affuit.
Tribuni plebis plebem rogarunt,plebesq. ſciuit,Si M. Poſtumius ante Kal. Maias non pro
diſſet,citatusq. eo die non reſpondiſſet,neque excuſatus eſſet,uideri eum in exilio eſſe, bo
naq. eius uenire,ipſi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum,qui turbæ ac tu
multus concitatores fuerant,rei capitalis diem dicere,ac uades poſcere cœperunt. primo
non dantes,deinde etiam eos qui dare poſſent,in carcerem coniiciebant. cuius rei pericu-
lum uitantes plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum,deinde fraudem au
dacia protegens,exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando ſunt habita. Ea
C comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierūt
Q. Fuluius Flaccus,conſul,qui & ante bis conſul & cenſor fuerat ; & T. Manlius Torqua-
tus,& ipſe duobus conſulatibus & cenſura inſignis : & P. Licinius Craſſus,qui ædilitatem
curulem petiturus erat. Hic ſenes honoratosq. iuuenis in eo certamine deuicit. Ante
hunc intra centum annos & uiginti,nemo,præter P. Cornelium Scapulam,pontifex maxi
mus creatus fuerat, qui ſella curuli non ſediſſet. Conſules cum ægre delectum confice-
rent,quòd inopia iuniorum non facile in utrunque,ut & nouæ urbanæ legiones, & ſupple-
mentum ueteribus ſcriberetur,ſufficiebat : ſenatus abſiſtere eos incepto uetuit ; & triun-
uiros binos creari iuſſit, alteros qui citra , alteros qui ultra quinquageſimum lapidem in
plateis foriſq. & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent ; & ſiqui robo-
ris ſatis ad ferenda arma habere uiderentur,etiam ſi nondum militari ætate eſſent , milites
D facerent. tribuni plebis,ſi ijs uideretur, ad populum ferrent,ut qui minores ſeptem & de-
cem annis ſacramento dixiſſent,ijs perinde ſtipendia procederent , ac ſi ſeptem & decem
annorum,aut maiores , milites facti eſſent. Ex hoc ſenatuſconſulto creati triumuiri bini
conquiſitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M.
Marcelli de poſtulatis militum,qui cum P. Lentulo militabant,in ſenatu recitatæ ſunt.
Cannenſis reliquiæ cladis is exercitus erat,relegatus in Siciliam,ſicut ante dictum eſt, ne
ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi, permiſſu Lentuli, primores equitum
centurionumque,& robora ex legionibus peditum legatos in hiberna ad M. Marcellum
miſerunt. è quibus unus, poteſtate dicendi facta,conſulem, inquit, te M. Marcelle in Ita-
liam adiſſemus,cum primum de nobis,etſi non iniquum, certe triſte ſenatuſconſultum fa-
ctum eſt. niſi hoc ſperaſſemus,in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum
E aduerſus Siculos , ſimul Pœnosque mitti, & ſanguine noſtro uulneribusque magiſtrati-
bus ſatisfacturos eſſe: ſicut patrum memoria,qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant , ad-
uerſus Pyrrhum ipſum pugnantes ſatisfecerunt. quanquam quod ob meritum noſtrum
ſuccenſuiſtis patres conſcripti nobis,aut ſuccenſetis? Ambos mihi conſules, & uniuer-
ſum ſenatum intueri uideor,cum te M. Marcelle intueor : quem ſi ad Cannas conſulem ha-
buiſſemus,melior & reip. & noſtra fortuna eſſet. Sine,quæſo,priuſquam de conditione no
ſtra queror,noxam cuius arguimur,nos purgare. Si non deum ira,nec fato, cuius lege im-
mobilis rerum humanarum ordo ſeritur,ſed culpa perimus ad Cannas , cuius tandem ea
culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil unquam dicam de imperato
re eo,cui præſertim gratias ſciam ab ſenatu actas,quòd non deſperauerit de republica, cui
poſt

poſt fugam actam ſit per omneis annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs F
cladis eius, quos tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias ob-
tinere audiuimus. An uobis ueſtriſq. liberis ignoſcitis facile patres conſcripti? in hæc ui-
lia capita ſæuitis? & conſuli primoribuſq. alijs ciuitatis fugere, cum ſpes alia nulla eſſet,
turpe non fuit? milites utique morituros in aciem miſiſtis? Ad Aliam prope omnis exer-
citus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hoſti, ut alias
pudendas clades exercituum taceam: tamen tantum abfuit ab eo, ut ulla ignominia ijs
exercitibus quæreretur, ut & urbs Roma per eum exercitum, qui ab Alia Veios transfuge
rat, recuperaretur: & Caudinæ legiones, quæ ſine armis redierant Romam, armatæ remiſ-
ſæ in Samnium, eundem illum hoſtem ſub iugum miſerint, qui hac ſua ignominia lætatus
fuerat. Cannenſem uero quiſquam exercitum fugæ, aut pauoris inſimulare poteſt? ubi
plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde conſul cum equitibus quinquagin- G
ta fugit? unde nemo ſupereſt, niſi quem hoſtis cædendo feſſus reliquit? Cum captiuis re-
dẽptio negabatur, nos uulgo homines laudabant, quòd reipublicæ nos ſeruaſſemus: quòd
ad conſulem Venuſiam rediſſemus, & ſpeciem iuſti exercitus feciſſemus. Nunc deteriore
conditione ſumus, quàm apud patres noſtros fuerant captiui. quippe illis arma tantũ atq;
ordo militandi, locuſq. in quo tenderent, in caſtris eſt mutatus. quæ tamen ſemel nauata
reipublicæ opera, & uno felici prælio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium
eſt: nemini ſpes emerendi ſtipendia adempta. hoſtis denique eſt datus, cum quo dimican
tes, aut uitam ſemel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, niſi quòd commiſimus, ut quiſ-
quam ex Cannenſi pugna miles Romanus ſupereſſet, nihil obijci poteſt: nõ ſolum à patria
procul Italiaq; , ſed ab hoſte etiam relegati ſumus, ubi ſeneſcamus in exilio, nequa ſpes
nequa occaſio abolendæ ignominiæ, nequa placandæ ciuium iræ, nequa denique bene mo- H
riendi ſit. Neque ignominiæ finem, nec uirtutis pręmium petimus: modo experiri animum
& uirtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus: ut uirorum, ut militum offi-
cio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum annum ingenti dimicatione geritur. Vrbes
alias Pœnus, alias Romanus expugnat. peditum & equitum acies concurrunt. ad Syracu
ſas terra mariq. res geritur. clamorem pugnantium, crepitumq. armorum exaudimus re-
ſides ipſi ac ſegnes, tanquam nec manus nec arma habeamus. Seruorum legionibus Ti.
Sempronius conſul toties iam cum hoſte ſignis collatis pugnauit. operæprecium habent;
libertatem, ciuitatemque. pro ſeruis ſaltem ad hoc bellum emptis nobis ſimul congredi
cum hoſte liceat, & oppugnando quærere libertatem. Vis tu mari, uis terra, uis acie, uis
urbibus oppugnandis experiri uirtutem? Aſperrima quæque ad laborem periculumq. de
poſcimus, ut quod ad Cannas faciundum fuit, quamprimum fiat: quoniam quicquid po- I
ſtea uiximus, id omne deſtinatum ignominiæ eſt. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procu
buerunt. Marcellus id nec iuris nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit. ſenatui ſcripturum ſe, om-
niaq. de ſententia patrum facturum eſſe. Hæ literæ ad nouos conſules allatæ, ac per eos
in ſenatu recitatæ ſunt. conſultuſq. de his literis ita decreuit ſenatus, Militibus qui ad Cã
nas commilitones ſuos pugnantes deſeruiſſent, ſenatui nihil uideri, rempublicam com-
mittendam eſſe. ſi M. Claudio pro conſule aliter uideretur, faceret quod è repub. fideq.
ſua duceret, dum ne quis eorum munere uacaret, neu dono militari uirtutis ergo donare-
tur, neu in Italiam reportaretur, donec hoſtis intra Italiam eſſet. Comitia deinde à præto-
re urbano de ſenatus ſententia, plebiſq. ſcito ſunt habita, quibus creati ſunt quinqueuiri
muris turribuſq. reficiendis: & triumuiri bini, uni ſacris conquirendis, doniſq. perſignan
dis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmentalem, ſed K
& Spei extra portam, quæ priore anno incendio conſumptæ fuerant. Tempeſtates fœdæ
fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. tacta de cælo multa: duæ in
Capitolio ædes: uallum in caſtris multis locis ſupra Sueſſulam, & duo uigiles exanimati e
murus turreſq. quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, ſed etiam decuſſæ, Reate ſa-
xum ingens uiſum uolitare: ſol rubere ſolito magis, ſanguineoq. ſimilis. Horum prodigio
rum cauſa diem unum ſupplicatio fuit: & per aliquot dies conſules rebus diuinis operam
dederunt: & per eoſdem dies ſacrum nouendiale fuit. cum Tarentinorum defectio iã diu
& in ſpe Annibali, & in ſuſpicione Romanis eſſet, cauſa forte extrinſecus maturãdæ eius
interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per ſpeciẽ legationis Romæ cum eſſet, uir inquieti

animi,

A animi,& minime ocium(quo tum diutino ſeneſcere uidebatur)patientis,aditum ſibi ad ob
ſides Tarẽtinos inuenit.Cuſtodiebantur in atrio Libertatis minore cura:quia nec ipſis,nec
ciuitati eorum fallere Romanos expediebat.Hos crebris colloquiis ſolicitatos,corruptis
æditiuis duobus,cum primis tenebris cuſtodia eduxiſſet,ipſe comes occulti itineris factus
profugit.Luce prima uulgata per urbem fuga eſt;emiſſiq́. qui ſequerentur,à Tarracina cô-
prehenſos omnes retraxerunt. deducti in comitio,uirgisque,approbante populo,cæſi,de
ſaxo deijciuntur.Huius atrocitas pœnæ, duarum nobiliſſimarum in Italia Græcarum ciui-
tatum animos irritauit,tum publice,tum etiam ſingulos priuatim,ut quiſque tam fœde in
teremptos aut propinquitate aut amicitia contingebat. Ex ijs tredecim fere nobiles iuue
nes Tarentini coniurauerunt,quorũ principes Nico & Philomenus erant. Hi prius, quàm
aliquid mouerent,colloquendum cum Annibale rati, nocte, per ſpeciem uenandi, urbe
B egreſſi ad eum proficiſcuntur.et cum haud procul caſtris abeſſent,cæteri ſilua prope uiam
ſeſe occuluerunt. Nico & Philomenus progreſſi ad ſtationes, comprehenſique, ultro
id petentes,ad Annibalem deducti ſunt.Qui cum & cauſas conſilii ſui,& quid pararẽt,ex-
poſuiſſent:collaudati,oneratiq́. promiſſis,iubentur,ut fidem popularibus facerent prædan
di cauſa ſe urbe egreſſos:pecora Carthaginienſium,quæ paſtum propulſa eſſent,ad urbem
agere.tuto ac ſine certamine id facturos,promiſſum eſt.Conſpecta ea præda iuuenum eſt:
minusq́. iterum ac ſæpius id eos audere,miraculo fuit.congreſſi cum Annibale rurſus,fide
ſanxerunt,liberos Tarentinos leges ſuaq́. omnia habituros, neque ullum uectigal Pœno
penſuros,præſidiumúe inuitos recepturos:prodita præſidia Carthaginienſium fore. Hæc
ubi conuenerunt,tunc uero Philomenus conſuetudinem nocte egrediundi,redeundiq́. in
urbem,freqentiorem facere (& erat uenandi ſtudio inſignis) canesq́. & alius apparatus ſe
C quebatur:captumq́. ferme aliquid aut ab hoſte ex præparato ablatum reportando, donà-
bat aut præfecto,aut cuſtodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum ho-
ſtium credebant.Vbi iam eò conſuetudinis adducta res eſt,ut quocunq; noctis tempore ſi
bilo dediſſet ſignum,porta aperiretur:tempus agendæ rei Annibali uiſum eſt. Tridui uia
aberat. ubi,quo minus mirum eſſet uno eodemq́. loco ſtatiua eum tandiu habere, ægrum
ſimulabat. Romanis quoque,qui in præſidio Tarenti erant, ſuſpecta eſſe iam ſegnis morà
eius deſierat.Cæterum poſteaquam Tarentum ire conſtituit,decem millibus peditum at-
que equitum,quos in expeditione uelocitate corporum ac leuitate armorum aptiſſimos
eſſe ratus eſt, electis,quarta uiglia noctis ſigna mouit: p̄miſſiſq́. octuaginta fere Numidis
equitibus præcepit,ut diſcurrerent circa uias,perluſtrarentq́. omnia oculis,ne quis agre-
ſtium procul ſpectator agminis falleret,progreſſos retraherent,obulos occiderent,ut præ
D donum magis,quam exercitus,accolis ſpecies eſſet. ipſe raptim agmine facto, quindecim
ferme millium ſpatio caſtra ab Tarenro poſuit.et ne ibi quidem nunciato quo pergerent,
tantum conuocatos milites monuit,uia omnes irent: nec diuerti quenquam,aut excede-
re ordinem agminis paterentur:& in primis intenti ad imperia accipiẽda eſſent,neu quid,
niſi ducum iuſſu,facerent. ſe in tempore editurum quæ uellet agi.Eadem ferme hora Ta-
rentum fama peruenerat,Numidas equites paucos populari agros terroremq́. late agre-
ſtibus inieciſſe. Ad quem nuncium nihil ultra motus præfectus Romanus, quàm ut partẽ
equitum poſtero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hoſtem. inte-
rea adeò nihil obedientet curatum eſt, ut contra pro argumento fuerit illa procurſatio
Numidarum,Annibalem exercitumq́. caſtris non mouiſſe. Annibal concubia nocte mo
uit.dux Philomenus erat cum ſolito captæ uenationis onere. cæteri proditores ea; quæ
E compoſita erant,expectabant.Conuenerat autem ut Philomenus portula aſſueta uenatio
nem infetens,armatos induceret,parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea medi-
terranea regione orientem ſpectabat:aliquantum intra mœnia includitur.Cum portæ ap
propinquaret,editus ex compoſito ignis ab Annibale refulſit.idem redditum ab Nicone
ſignum.extinctæ deinde utrinque flammæ ſunt.Annibal ſilentio ducebat ad portam.Nico
ex improuiſo ad portas ſopitos uigiles in cubilibus ſuis obtruncat,portamq́. aperit.Anni
bal cum peditum agmine ingreditur,equites ſubſiſtere iubet,ut, quò res poſtulet,occurre
re libero campo poſſent.Et Philomenus portulæ parte alia,quà commeare aſſuerat,appro
pinquabat.nota uox eius,& familiare iam ſignum cum excitaſſet uigilem,dicentis, uix ſu
ſtinere grandis beſtiæ onus,portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes ſecutus ipſe
cum

cum expedito uenatore, uigilem incautius, miraculo magnitudinis, In eos qui ferebant, F
uerſum uenabulo traijcit. ingreſſi deinde triginta fere armati cæteros uigiles obtruncant,
refringuntq́. portam maximam. & agmen ſub ſignis confeſtim irrupit. inde cum ſilentio
in forum ducti, Annibali ſe iunxerũt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in treis diuiſa par
tes per urbem dimittit. Tarentinos & Afros quam maxime frequentia occupare iubet, tu-
multu orto Romanos paſſim cædi, oppidanis parci. ſed ut fieri id poſſet, præcipit iuueni-
bus Tarentinis, ut ubi quem ſuorum procul uidiſſent, quieſcere, & ſilere, ac bono animo
eſſe iuberent. Iam tumultus erat, clamorq́ue, qualis eſſe in capta urbe ſolet: ſed quid rei
eſſet, nemo ſatis pro certo ſcire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coor-
tos. Romanis ſeditio aliqua cum fraude uideri ab oppidanis mota. Præfectus primo exci-
tatus tumultu in portum effugit: inde acceptus ſchapha in arcem confugit. Terrorem & tu
ba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à proditoribus ad hoc ipſum præpara G
ta, & inſcienter à Græco inflata. quis, aut quibus ſignum daret, incertum efficiebat.
Vbi illuxit, & Romanis Punica, & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt:
& Græci Romanos paſſim cæde ſtratos cernentes, ab Annibale captam urbem ſenſerunt.
Poſtquam lux certior erat, & Romani, qui cædibus ſuperfuerant, in arcem confugerant,
conticeſcebatq́. paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos ſine armis conuocare iubet.
Conuenere omnes, præterquam qui cedenteis in arcem Romanos ad omnem adeundam
ſimul fortunam perſecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, teſtatusq́.
ea, quæ præſtitiſſet ciuibus eorum, quos ad Traſymenum aut ad Cannas cepiſſet: ſimul in
dominationem ſuperbam Romanorum inuectus, recipere ſe in domos ſuas quẽque iuſſit,
& foribus nomen ſuum inſcribere. ſe domos eas quæ inſcriptæ non eſſent, ſigno extemplo
dato, diripi iuſſurũ. ſiquis in hoſpitio ciuis Romani (uacuas autem cernebat domos) no- H
men inſcripſiſſet, eum ſe pro hoſte habiturum. Concione dimiſſa, cum titulis notatæ fores
diſcrimen pacatæ ab hoſtili domo feciſſent: ſigno dato, ad diripienda hoſpitia Romana
paſſim diſcurſum eſt. et fuit prædæ aliquantum. Poſtero die ad oppugnandam arcem ducit:
quam cum & mari, quo in peninſulæ modum pars maior circumluitur, prealtis rupibus,
& ab ipſa urbe muro & foſſa ingenti ſeptam uideret, eoq́. nec ui, nec operibus expugnabi
lem eſſe, ne aut ſe ipſum cura tuendi Tarentinos, à maioribus rebus moraretur, aut in reli-
ctos ſine ualido præſidio Tarentinos impetum ex arce cum uellent, Romani facerent: ual-
lo urbem ab arce interſepire ſtatuit, non ſine ulla etiam ſpe, cum prohibentibus opus Ro-
manis manum poſſe conſeri: &, ſi ferocius procucurriſſent, magna cæde ita attenuari præ
ſidij uires, ut facile per ſe ipſi Tarentini urbem ab ijs tueri poſſent. Vbi cœptum opus eſt,
patefacta repente porta, in munienteis impetum fecerunt Romani. pelliq́. ſe ſtatio paſſa I
eſt, quæ pro opere erat, ut ſucceſſu creſceret audacia, pluresq́. & longius pulſos perſeque-
rentur. Tum ſigno dato coorti undique Pœni ſunt, quos inſtructos ad hoc Annibal tenue-
rat. nec ſuſtinere impetum Romani, ſed ab effuſa fuga loci anguſtiæ eos, impedimentaq́.
alia opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurimi in foſſam præcipitati, oc-
ciſiq́. ſunt plures in fuga, quàm in pugna. Inde & opus, nullo prohibente, fieri cœptum. foſ
ſa ingens ducta, & uallum intra eam erigitur: modicoq́. poſt interuallo murum etiam eadẽ
regione addere parat: ut uel ſine præſidio tueri ſe aduerſus Romanos poſſent. reliquit ta-
men modicum præſidium, ut ſimul in faciendo muro adiuuaret. ipſe profectus cum
cæteris copiis, ad Galeſum flumen (quinque millia ab urbe abeſt) poſuit caſtra. Ex ijs ſta
tiuis regreſſus ad inſpiciendum opus, quod aliquantum opinione eius celerius creuerat,
ſpem cepit, etiam arcem expugnari poſſe. Et eſt non altitudine, ut cætera, tuta, ſed loco pla K
no poſita, & ab urbe muro tantum ac foſſa diuiſa. Cum iam machinationum omni genere
& operibus oppugnaretur, miſſum à Metaponto præſidium Romanis fecit animum, ut no
cte ex improuiſo opera hoſtium inuaderent. alia diſiecerunt, alia igni corruperunt. iſq́. fi-
nis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obſidione ſpes, nec ea ſatis
efficax: quia arcem tenentes, quà in peninſula poſita imminet faucibus portus, mare liberũ
habebant: urbs contra excluſa maritimis commeatibus: propiusq́. inopiam erant obſiden
tes, quàm obſeſſi. Annibal, conuocatis principibus Tarentinis, omnes præſentes difficul
tates expoſuit: neque arcis tam munitæ expugnandæ uiam cernere, neque in obſidione
quicquam habere ſpei, donec mari potiantur hoſtes. quò ſi naues ſint, quibus commeatus
inuehi

A inuehi prohibeant,extemplo aut abſceſſuros,aut dedituros ſe hoſtes. Aſſentiebantur Ta-
rentini.cæterum ei qui conſilium afferret,opem quoque in eam rem afferendam eſſe cen-
ſebant.Punicas enim naues ex Sicilia accitas id poſſe facere: ſuas, quæ ſinu exiguo inter-
cluſæ eſſent, cum clauſtra portus hoſtis haberet, quemadmodum inde in apertum mare
euaſuras? Euadent,inquit Annibal, MVLTA, quæ impedita natura ſunt, conſilio expe-
diuntur.urbem enim in campo ſitam habetis:planæ & ſatis latæ uiæ patent in omneis par-
tes. uia,quæ in portum per mediam urbem ad mare tranſmiſſa eſt,plauſtris tranſueham na
ues haud magna mole.et mare noſtrum erit,quo nunc hoſtes potiuntur:& illinc mari,hinc
terra circumſidebimus arcem.imo breui aut relictam ab hoſtibus, aut cum ipſis hoſtibus
capiemus.Hæc oratio non ſpem modo effectus,ſed ingentem etiam ducis admirationem
fecit.Contracta extemplo undique plauſtra,iunctaq́. inter ſe:& machinæ ad ſubducendas
B naues admotæ,munitumq́. iter,quò faciliora plauſtra,minorq́. moles in tranſitu eſſet. iu-
menta inde & homines contracti,& opus impigre cœptum:paucosq́. poſt dies claſſis in-
ſtructa ac parata circumuehitur arcem,& ante ipſum portum anchoras iacit.Hunc ſtatum
rerum Annibal Tarenti reliquit,regreſſus ipſe in hiberna. Cæterũ defectio Tarentinorum
utrum priore anno,an hoc facta ſit,in diuerſum auctores trahunt.plures propioresq́. ætate
memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ conſules prætoresq́. uſque ante diem
quintum Kal.Maias Latinæ tenuerunt.eo die perpetrato ſacro in monte, in ſuas quiſque
prouincias proficiſcuntur.Religio deinde noua obiecta eſt ex carminibus Marcianis. Va-
tes hic Martius illuſtris fuerat.et cum inquiſitio priore anno ex ſenatusconſulto talium li-
brorum fieret, in M.Atilij prætoris urbani, qui eam rem agebat,manus uenerant. is proti
nus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Marcij duobus carminibus alterius poſt ea
C acta editi certo auctoritas euentu, alteri quoque, cuius nondum tempus uenerat, affere-
bat fidem.Priore carmine Cannenſis prædicta clades in hæc ferme uerba erat. Amnem
Troiugena Cannam Romane fuge,ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conſere
re manus. ſed neque credes tu mihi, donec compleris ſanguine campum: multaque mil-
lia occiſa tua deferat amnis in pontum magnũ ex terra frugifera:piſcibus,atque auibus,fe
riſq́. quæ incolunt terras,ijs fiat eſca caro tua.nam mihi ita Iupiter fatus eſt. Et Diomedis
Argiui campos,& Cannam flumen,qui militauerant in ijs locis,iuxta atque ipſam cladem
agnoſcebant. Tum alterum carmen recitatum,non eo tantum obſcurius, quia incertiora
futura præteritis ſunt,ſed perplexius etiã ſcripturæ genere.Hoſtem Romani ſi ex agro pel-
lere uultis,uomicamq́ue,quæ gentium uenit longe, Apollini uouendos cenſeo ludos:qui
quotannis comiter Apollini fiant:cum populus dederit ex publico partem,priuati uti con
D ferant,pro ſe quiſque. His ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebiq́. dabit
ſummum.decemuiri græco ritu hoſtijs ſacra faciant. hæc ſi recte faxitis, gaudebitis ſem-
per,fietq́. res ueſtra melior.nam is diuus extinguet perduelles ueſtros,qui ueſtros campos
paſcunt placide.Ad id carmen explandum diem unum ſumpſerunt. poſtero die ſenatuſ-
conſultum factum eſt,ut decemuiri libros de ludis Apollini req́. diuina facienda inſpice-
rent.Ea cum inſpecta relataq́. ad ſenatum eſſent,cenſuerunt Patres,Apollini ludos uouen
dos faciendosq́ue: & quando ludi facti eſſent,duodecim millia æris prætori ad rem diui-
nam,& duas hoſtias maiores dandas. Alterum ſenatuſconſultum factum eſt, ut decemuiri
ſacrum græco ritu facerent,hiſce hoſtijs; Apollini,boue aurato,& capris duabus albis au
ratis: Latonæ,boue fœmina aurata.Ludos prætor in circo maximo cum facturus eſſet, edi
xit,ut populus per eos ludos ſtipem Apollini,quantam commodum eſſet,conferret.Hæc
E eſt origo ludorum Apollinarium,uictoriæ non ualetudinis ergo,ut plerique rentur, uoto-
rum.factosq́. populus coronatus ſpectauit. matronæ ſupplicauere.uulgo apertis ianuis in
propatulo epulati ſunt:celeberq́. dies omni cæremoniarum genere fuit. Cum Annibal cir
ca Tarentum,conſules ambo in Samnio eſſent,ſed circumſeſſuri Capuam uiderẽtur:quod
malum diuturnæ obſidionis eſſe ſolet, iam famem Campani ſentiebant, quia ſemẽtem
facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaque legatos ad Annibalem miſerunt,oran
tes,ut prius quàm conſules in agros ſuos educerent legiones,uiæq́. omnes hoſtium præſi
diis inſiderentur,frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam Annibal An-
nonem ex Bruttijs cum exercitu in Campaniam tranſire,& dare operam, ut frumenti co-
pia fieret Campanis, iuſſit. Anno ex Bruttijs profectus cum exercitu, uitabundus caſtra
hoſtium,

hoſtium, conſuleſq. qui in Samnio erant, cum Beneuento iam apprinquaret tria paſſuum F
millia ab ipſa urbe loco edito caſtra poſuit. inde ex ſocijs circa populis, quò æſtate com-
portatum erat, deuehi frumentũ in caſtra iuſſit, præſidijs datis, quæ commeatus eos proſe
querentur. Capuam inde nuncium miſit, qua die ad accipiendum frumentũ præſto eſſent,
omni undique genere uehiculorum iumentorumq. ex agris contracto. Id pro cætera ſe-
cordia negligentiaq. à Campanis actum. paulo plus X L uehicula miſſa, & pauca præte-
rea iumenta. ob id caſtigatis ab Annone, quod ne fames quidem, quæ mutas accende-
ret beſtias, curam eorum ſtimulare poſſet: alia prodita dies ad frumentum maiore appa-
ratu petendum. Ea omnia, ſicut acta erant, cum enunciata Beneuentanis eſſent, legatos de
cem extemplo ad conſules (circa Bouianum caſtra Romanorum erant) miſerunt. Qui
cum, auditis quæ ad Capuam agerentur, inter ſe comparaſſent, ut alter in Campaniam
exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat, profectus nocte Beneuentum, mœ G
nia eſt ingreſſus. Ex propinquo cognoſcit, Annonem cum exercitus parte profectum
frumentatum: duo millia plauſtrorum, inconditam, inermemq. aliam turbam aduenisse:
per tumultum ac trepidationem omnia agi, caſtrorumq. formam, & militarem ordinem,
immiſtis agreſtibus ijs ex terris, ſublatum. His ſatis compertis, conſul militibus edicit,
ſigna tantum armaq. in proximam noctem expedirent: caſtra Punica oppugnanda eſſe.
Quarta uigilia profecti, ſarcinis omnibus impedimentiſq. Beneuenti relictis, paulo ante
lucem cum ad caſtra perueniſſent, tantum pauoris iniecerunt, ut ſi in plano caſtra poſita
eſſent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderũt,
quæ nulla ex parte adiri, niſi arduo ac difficili aſcenſu, poterant. Luce prima prælium in-
gens accenſum eſt, nec uallum modo tutantur Pœni: ſed, ut quibus locus æquior eſſet, de
turbant nitenteis per ardua hoſtes. Vicit tamen omnia pertinax uirtus, & aliquot ſimul H
partibus ad uallum ac foſſas peruentum eſt, ſed cum multis uulneribus; ac militum perni
cie. Itaque conuocatis tribunis militum, conſul, abſiſtendum temerario incepto ait: tu-
tius ſibi uideri, reduci eo die exercitum Beneuẽtum: dein poſtero caſtris ſe hoſtium iungi,
ne exire inde Campani, nẽ ue Anno regredi poſſet. id quod facilius obtineatur, collegam
quoque, & exercitum eius ſe acciturum, totumq. eo uerſurum bellum. Hæc conſilia du-
cis, cum iam receptui caneret, clamor militum aſpernantium tam ſegne imperium, diiie-
cit. Proxima portæ hoſtium erat cohors Peligna: cuius pręfectus Vibius ereptum uexil
lum trans uallum hoſtium traiecit. execratus inde ſeq. & cohortem, ſi eius uexilli hoſtes
potiti eſſent: princeps ipſe per foſſam uallumq. in caſtra irrumpit. Iamq. intra uallum Pe
ligni pugnabant, cum altera parte, Valerio Flacco, tribuno militum tertiæ legionis, ex-
probrante Romanis ignauiam, qui ſocijs captorum caſtrorum concederent decus: T. Pe I
danius, princeps primus centurio, cum ſignifero ſignum ademiſſet: Iam hoc ſignum, & hic
centurio, inquit, intra uallum hoſtium erit. ſequantur, qui capi ſignum ab hoſte prohibi
turi ſunt. Maniplures ſui primum tranſcenderunt foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Iam
& conſul ad conſpectum tranſgredientium uallum mutato conſilio, ab reuocandis ad in
citandos hortandoſq. uerſus milites, oſtendere, in quanto diſcrimine ac periculo fortiſ-
ſima cohors ſociorum & ciuium legio eſſet. Itaque pro ſe quiſque omnes per æqua atque
iniqua loca, cum undique tela coniicerentur, armaq. & corpora hoſtes obiicerent, perua
dunt, irrumpuntq. multi uulnerati: etiam quos uires ſanguiſq. deſereret, ut intra uallum
hoſtium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis, uelut in plano ſita, nec
permunita caſtra. Cædes inde, non iam pugna erat, omnibus intra uallum permiſtis. ſu
pra ſex millia hoſtium cæſa. ſupra ſeptem millia capiuntur, cum frumentatoribus Cam K
panis, omnique plauſtrorum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit,
quàm Anno populabundus paſſim cum iſſet, ex ſociorum populi Romani agris traxerat,
Inde deiectis hoſtium caſtris, Beneuentum reditum eſt: prædamq. ibi ambo conſules
(nam & Ap. Claudius eò poſt paucos dies uenit) uendiderunt, diuiſeruntque. & donati,
quorum opera caſtra hoſtium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius,
princeps tertiæ legionis. Anno ab Cominio Cerito, quò nunciata caſtrorum clades eſt,
cum paucis frumentatoribus, quos forte ſecum habuerat, fugæ magis quàm itineris mo
do, in Bruttios redijt. Et Campani, audita ſua pariter ſociorumq. clade, legatos ad An-
nibalem miſerunt, qui nunciarent, duos conſules ad Beneuentum eſſe, diei iter à Capua:

A tantum non ad portas & muros bellum eſſe. ni propere ſubueniat, celerius Capuam, quàm
Arpos, in poteſtatem hoſtium uenturam. ne Tarentum quidē, non modo arcem, tanti de-
bere eſſe, ut Capuam, quam Carthagini æquare ſit ſolitus, deſertam indefenſamq́. popu-
lo Romano tradat. Annibal curæ ſibi fore rem Campanā pollicitus, in præſentia duo mil-
lia equitum cum legatis mittit, quo præſidio agros populationibus poſſent prohibere. Ro-
manis interim, ſicut alia tum rerum, arcis Tarentinæ, præſidijq́. quod ibi obſideretur, cura
eſſe. C. Seruilius legatus ex auctoritate patrum à P. Cornelio prætore in Etruriam ad fru-
mentū coemendum miſſus, cum aliquot nauibus onuſtis in portum Tarentinum inter ho-
ſtium cuſtodias peruenit. Cuius aduentu qui ante in exigua ſpe uocati ſæpe ad tranſitio-
nem ab hoſtibus per colloquia erant, ultro ad tranſeundum hoſteis uocabant, ſollicita-
bantque. & erat ſatis ualidum præſidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Meta-
B ponti erant, militibus. Itaque Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati, ad
Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non
Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaia oriundi
etiam cognatione iuncti erant, quàm ira in Romanos, propter obſides nuper interfectos.
Eorum amici cognatiq́. literas ac nuncios ad Annonem Magonemque, qui in propinquo
in Bruttijs erant, miſerunt, ſi exercitum ad mœnia admouiſſent, ſe in poteſtatem eorum ur-
bem traditu ros eſſe. M. Atinius Thurijs cum modico præſidio præerat: quem facile elici
ad certamen temere ineundum rebantur poſſe, non tam militum, quos perpaucos habe-
bat, fiducia, quàm iuuentutis Thurinæ. eam ex induſtria centuriauerat, armaueratq́. ad ta-
les caſus. Diuiſis copijs inter ſe duces Pœni cum agrum Thurinum ingreſſi eſſent, Anno
cum peditum agmine infeſtis ſignis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu tectus col-
C libus ad tegendas inſidias oppoſitis ſubſiſtit. Atinius peditum tantum agmine per explo-
ratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis inteſtinæ, & hoſtium inſidiarum i-
gnarus. Pedeſtre prælium fuit perſegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thu-
rinis expectantibus magis, quàm adiuuantibus euentum: & Carthaginienſium acies de
induſtria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite ſuo inſeſſi hoſtem incautum pertra-
heret. Quò ubi uentum eſt, coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum
turbam, nec ſatis fido animo unde pugnabat ſtantem, extemplo in fugam auerterunt. Ro-
mani, quanquam circumuentos hinc pedes hinc eques urgebat, tamen aliquandiu pugnā
traxere. poſtremo & ipſi terga uertunt, atque ad urbem fugiunt. Ibi proditores congloba-
ti, cum populatium agmen patentibus portis accepiſſent: ubi Romanos fuſos ad urbē fer-
ri uiderunt, conclamant, inſtare Pœnum, permiſtosq́. hoſteis urbem inuaſuros, ni prope-
D re portas claudant. ita excluſos Romanos præbuere hoſti ad cædem. Atinius tamen cum
paucis receptus. Seditio inde pauliſper tenuit, cum alij urbem tuendam, inde alij ceden-
dum fortunæ, & tradendam urbem uictoribus cenſerent. cæterum, ut plerunque, fortuna,
& conſilia mala uicerunt. Atinio cum ſuis ad mare ac naues deducto, magis quia ipſi, ob
imperium in ſe mite ac iuſtum, conſultum uolebant, quàm reſpectu Romanorum, Car-
thaginienſes in urbem accipiunt. Conſules à Beneuento in Campanum agrum legiones
ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hibernis erant, corrumpenda, ſed ad Capuam
oppugnādam, nobilem ſe conſulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: ſimul &
ingens flagitium imperio dempturos, quod urbi tam propinquæ tertium annum impuni-
ta defectio eſſet. Cæterum ne Beneuentum ſine præſidio eſſet, & ut ad ſubita belli, ſi An-
nibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam ſocijs Capuam ueniſſet, equi-
E tes uim ſuſtinere poſſent: Ti. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Bene-
uentum uenire iubent: legionibus, ſtatiuisq́. ad obtinendas res in Lucanis aliquem præ-
ficeret. Graccho, priuſquam ex Lucanis moueret, ſacrificanti triſte prodigium factum eſt.
ad exta, ſacrificio perpetrato, angues duo ex occulto allapſi edere iecur, conſpectiq́. re-
pente ex oculis abierunt. id cum aruſpicum monitu ſacrificium inſtauraretur, atque inten-
tius exta reſerata ſeruarentur, iterum ac tertium ueniſſe tradūt, libatoq́. iocinore intactos
angues abijſſe. Cum aruſpices, ad imperatorem id pertinere prodigium, præmonuiſſent, &
ab occultis cauendum hominibus, conſilijsque, nulla tamen prouidentia fatum imminēs
moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorū, cum pars ad Annibalem
defeciſſet, quæ cum Romanis ſtabat: & iā anno in magiſtratu erat, ab eiſdem illis creatus

prætor. Is, mutata repente uoluntate, locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque tranſi F
re ipſe, neque trahere ad defectionem Lucanos ſatis habuit, niſi imperatoris & eiuſdem
hoſpitis proditi capite ac ſanguine fœdus cum hoſtibus ſanxiſſet. ad Magonem qui in
Bruttijs præerat, clam in colloquium uenit. fideq. ab eo accepta, ſi Romanum imperato-
rem ſibi tradidiſſet, liberos cum ſuis legibus uenturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœ
num, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesq. armare, & ca
pere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco ſatis inſpecto, atque un
dique explorato, dies compoſita gerendæ rei eſt. Flauius ad Romanum imperatorem ue
nit. Rem ſe ait magnam incohaſſe, ad quam perficiendam ipſius Gracchi opera opus eſſet.
omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu deſciſſent,
perſuaſiſſe, ut redirēt in amicitiam Romanorum, quando res quoque Romana, quæ prope
exitium clade Cānenſi ueniſſet, in dies melior atq; auctior fieret, Annibalis uis ſeneſceret, G
ac prope ad nihilum ueniſſet. ueteri delicto aut implacabileis fore Romanos: nullam un-
quam gentem magis exorabilem, promptioremq. ueniæ dandæ fuiſſe. quoties rebellioni
etiam maiorum ſuorum ignotum? Hæc ab ſe ait dicta. cæterum ab ipſo Graccho eadem
hæc audire malle eos, præſentisq. contingere dextram: id pignus fidei ſecum ferre. Lo-
cum ſe conſilijs edixiſſe à conſpectu amotum, haud procul à caſtris Romanis. ibi paucis
uerbis tranſigi rem poſſe, ut omne nomen Lucanum in fide ac ſocietate Romana ſit. Grac-
chus fraudem & ſermoni & rei abeſſe ratus, ac ſimilitudinem ueri captus, cum lictoribus
ac turma equitum è caſtris profectus, duce hoſpite in inſidias præcipitatus. Hoſtes ſubi-
to exorti, &, ne dubia proditio eſſet, Flauius his ſe adiungit. tela undique in Gracchum
atque equites conijciuntur. Gracchus ex equo deſilit, idem cæteros facere iubet: horta
turque, ut quod unum reliquum fortuna fecerit, id honeſtent uirtute. reliquum au- H
tem quid eſſe paucis à multitudīne in ualle ſilua ac montibus ſepta circumuentis, præ-
ter mortem? id referre, utrum præſenti torpore, pecorum modo, inulti trucidentur; an to-
to animo à patiendo expectandoq. euentu in impetum atque iram uerſo, agentes auden-
teſque, perfuſi hoſtium cruore, inter expirantium inimicorum cumulata armaq. & corpo-
ra cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam uictimam præ ſe
ad inferos miſiſſet, eum decus eximium, egregiumq. ſolatiū ſuæ morti inuenturum. Inter
hæc dicta, paludamento circum læuum brachium intorto, (nam ne ſcuta quidem ſecum ex
tulerant) in hoſtes impetum fecit. Maior, quàm pro numero hominum, editur pugna. ia-
culis maxime aperta corpora Romanorum, & cum undique ex altioribus locis in cauam
uallem coniectus eſſet, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præſidio, uiuum capere Pœ
ni nituntur. cæterum ille conſpicatus Lucanum hoſpitem inter hoſteis adeo infeſtus con- I
fertos inuaſit, ut parci ei ſine multorum pernicie non poſſet. Exanimem eum Mago extem
plo ad Annibalem miſit, poniq. cum captis ſimul faſcibus ante tribunal imperatoris iuſ-
ſit. Hæc uera fama eſt. Gracchus in Lucanis, ad campos, qui ueteres uocantur, perijt. Sunt
qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium oſtendant à caſtris cum lictoribus ac
tribus ſeruis lauandi cauſa progreſſum, cum forte inter ſalicta innata ripis laterent ho-
ſtes, nudum atque inermem, ſaxiſque, quæ uoluit amnis, propugnantem, interfectum.
Sunt qui aruſpicum monitu quingentos paſſus à caſtris progreſſum, uti loco puro ea quæ
ante dicta prodigia ſunt, procuraret, ad inſidentibus forte locum duabus turmis Numida
rum circumuentum ſcribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in uiro tàm claro & inſigni
conſtat. Funeris quoque Gracchi uaria fama eſt. Alij in caſtris Romanis ſepultum ab
ſuis: alij ab Annibale (& ea uulgatior fama eſt) tradunt in ueſtibulo Punicorum caſtro- K
rum rogum extructum eſſe, armatum exercitum decurriſſe cum tripudijs Hiſpanorum,
motibusq. armorum & corporum ſuæ cuique genti aſſuetis, ipſo Annibale omni rerum
uerborumq. honore exequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei geſtæ auctores
ſunt. Si illis, qui ad calorem fluuium interfectum memorant, credere uelis, capitis tantum
Gracchi hoſtes potiti ſunt. eo delato ad Annibalem miſſus ab eo confeſtim Carthalo,
qui in caſtra Romana ad Cn. Cornelium quæſtorem deferret. is funus imperatoris in
caſtris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Conſules agrum Campanum
ingreſſi, cum paſſim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equita-
tu territi, ac trepidi ad ſigna milites palatos paſſim reuocarunt: & uix dū instructa acie fu
ſi, ſupra mille & quingentos milites amiſerūt. Inde ingens ferocia ſuperbę ſuopte ingenio,

A genti creuit: multisq́. prælijs laceſſebant Romanos: ſed intentiores ad cauendum conſu
les una pugna fecerat incaute atque inconſulte inita. Reſtituit tamen his animos, & il-
lis minuit audaciam parua una res. Sed in bello nihil tam leue eſt, quod non magnæ in-
terdum rei momentum faciat. T. Quinctio Criſpino Badius Campanus hoſpes erat per-
familiari hoſpitio iunctus. creuerat conſuetudo, quòd æger Romæ apud Criſpinum Ba-
dius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterq́. curatus fuerat. Tum Badius
progreſſus ante ſtationes, quæ pro porta ſtabant, euocari Criſpinum iuſſit. quod ubi eſt
Criſpino nunciatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria, e-
tiam in diſſidio publicorum fœderum, priuati iuris, paulum à cæteris proceſſit. Poſtquam
in conſpectum uenere, Prouoco te, inquit, ad pugnam Criſpine, Badius: conſcendamus
equos, ſummotisq́. alijs, uter bello melior ſit, decernamus. Ad ea Criſpinus, nec ſibi nec
B illi ait hoſtes deeſſe, in quibus uirtutem oſtendant. ſe ab eo, etiam ſi in acie occurrat, decli-
naturum, ne hoſpitali cæde dextram uiolet. conuerſusq́. abibat. Enimuero ferocius tum
Campanus increpare mollitiem ignauiamque, & ſe digna probra in inſontem iacere, ho-
ſpitalem hoſtem appellans, ſimulantemq́. parcere, cui ſciat parem ſe non eſſe, ſi parum pu-
blicis fœderibus ruptis dirempta ſimul & priuata iura eſſe putet, Badium Campanum T.
Quinctio Criſpino Romano, palam omnibus, duobus exercitibus audiẽtibus, renunciare
hoſpitium. nihil ſibi cum eo conſociatum, nihil fœderatum hoſpiti cum hoſte, cuius pa-
triam ac penates publicos priuatosq́. oppugnatum ueniſſet. ſi uir eſſet, congrederetur.
Diu cunctantem Criſpinum perpulere turmales, ne impune inſultare Campanum patere
tur. itaque tantum moratus, dum imperatores conſuleret, permitterent ne ſibi extra
ordinem in prouocantem hoſtem pugnare, permiſſu eorum arma cepit, equumq́. con-
C ſcendit, & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campa-
no facta eſt. infeſtis equis concurrere. Criſpinus ſupra ſcutum ſiniſtrum humerum Ba-
dio haſta transfixit: ſuperq́. delapſum cum uulnere ex equo deſiliit, ut pedes iacentem
conficeret. Badius priuſquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad ſuos aufu-
git. Criſpinus equum, armaq́. capta, & cruentam cuſpidem inſignis ſpolijs oſtentans, cum
magna laude & gratulatione militum ad conſules eſt deductus, laudatusq́. ibi magnifice,
& donis donatus. Annibal, ex agro Beneuentano caſtra ad Capuam cum mouiſſet, tertio
poſt die quàm uenit, copias in aciem eduxit, haud quaqum dubius, quòd Campanis ab-
ſente ſe paucos ante dies ſecunda fuiſſet pugna, quin multo minus ſe, ſuumque toties ui-
ctorem exercitum ſuſtinere Romani poſſent. Cæterum poſteaquam pugnari cœptum eſt,
equitum maxime incurſu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec ſignum
D equitibus datum eſt, ut in hoſtem admitterent equos. Ita equeſtre prælium erat, cum pro-
cul uiſus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæſtor præerat, utrique parti pa-
rem metum præbuit, ne hoſtes noui aduentarent. uelut ex compoſito utrinque ſignum
receptui datum: reductiq́. in caſtra prope æquo Marte diſceſſerunt. plures tamen ab Ro-
manis primò incurſu equitum ceciderunt. Inde conſules, ut auerterent Capua Anniba-
lem, nocte quæ ſecuta eſt, diuerſi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abie
runt. Poſtero die cum uacua caſtra Romanorum nunciatum Annibali eſſet, & duobus ag-
minibus diuerſos abiiſſe: incertus primo, utrum ſequeretur, Appium inſtitit ſequi. Ille cir-
cumducto hoſte qua uoluit, alio itinere ad Capuam rediit. Annibali alia in ijs locis bene
gerendæ rei fortuna oblata eſt. M. Centenius fuit cognomine Penula, inſignis inter primi-
pili centuriones & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium
E Sullam prætorem in Senatum introductus petit à patribus, uti ſibi quinque millia militum
darentur: ſe peritum & hoſtis & regionum, breui operæprecium facturum: & quibus ar-
tibus ad id locorum noſtri & duces & exercitus capti forent, ijs aduerſus inuentorem uſu-
rum. Id non promiſſum magis ſtolide, quàm ſtolide creditum: tanquam eædem milita-
res, & imperatoriæ artes eſſent. Data pro quinque, octo millia militum: pars dimidia
ciues, pars ſocij. & ipſe aliquantum uoluntariorum itinere in agris conciuit: ac prope du
plicato exercitu in Lucanos peruenit, ubi Annibal nequicquam ſecutus Claudium ſub-
ſtiterat. Haud dubia res eſt: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, exercitusq́.,
alterum uincendo ueteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultua-
rium ac ſemiermem. Vt conſpecta inter ſe agmina ſunt, & neutra pars detrectauit pugnã,

 extemplo

extemplo inſtructæ acies, pugnatum tamen duabus amplius horis, ui in nullam partem F
concitata, donec dux ſtetit, Romana acie. Poſteaquam is non pro uetere fama ſolum,
ſed etiam metu futuri dedecoris, ſi ſua temeritate contractæ cladi ſupereſſet, obiectans ſe
hoſtium telis cecidit: fuſa extemplo eſt Romana acies, ſed adeo ne fugæ quidem iter pa-
tuit, omnibus uijs ab equite inſeſſis, ut ex tanta multitudine uix mille euaſerint: cæteri
paſſim alij alia peſte abſumpti ſunt. Capua à conſulibus interim ſumma ui obſideri cœpta
eſt: quæq. in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturque. Caſilinum frumẽtum
conuectum: ad Vulturni oſtium, ubi nunc urbs eſt, caſtellum communitum: (ante Fabius
Maximus munierat) præſidium impoſitum, ut & mare proximum, & flumen in poteſtate
eſſent. In ea duo maritima caſtella frumentũ quod ex Sardinia nuper miſſum erat, quodq.
M. Iunius prætor ex Etruria coemerat, ab Oſtia conuectum eſt, ut exercitui per hiemem
copia eſſet. Cæterum ſuper eam cladem quæ in Lucanis accepta erat, uolonũ quoq; exer-
citus qui uiuo Graccho ſumma fide ſtipendia fecerat: uelut exauctoratus morte ducis, ab G
ſignis deceſſit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto diſcrimine deſertos uole
bat ſocios, ſed proſpero ex temeritate unius Romani ducis ſucceſſu, in alterius ducis exer
citusq. opprimendi occaſionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nuncia-
bant, primo dum urbes quaſdam Apulorum quæ ad Annibalem deſciuiſſent, oppugnaret,
intentius rem egiſſe: poſtea nimio ſucceſſu & ipſum & milites præda impletos, in tantam
licentiam ſecordiamq. effuſos, ut nulla diſciplina militiæ eſſet. Annibal cum ſæpe alias,
tum paucis diebus ante expertus, qualis ſub inſcio duce exercitus eſſet, in Apuliã caſtra
mouit. Circa Herdoneam Romanæ legiones & prætor Fuluius erant, quò ubi allatũ eſt,
hoſtes aduentare: prope eſt factum, ut iniuſſu prætoris ſignis conuulſis in aciem exirent:
nec res ulla magis tenuit, quàm ſpes haud dubia, ſuo id arbitrio, ubi uellent, acturos. No-
cte inſequenti Annibal, cum tumultuatum in caſtris, & pleroſque ferociter, ſignum ut H
daret, inſtitiſſe duci ad arma uocanteis, ſciret: haud dubius proſperæ pugnæ occaſionem
dari, tria millia expeditorum militum in uillis circa uepribusq. & ſiluis diſponit, qui ſigno
dato ſimul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, qua fu-
gam inclinaturam credebat, omnia itinera inſidere iubet. his nocte præparatis, prima luce
in aciem copias educit. Nec Fuluius eſt cunctatus, non tam ſua ulla ſpe, quàm militum im
petu fortuito tractus. itaque eadem temeritate, qua proceſſum in aciem eſt, inſtruitur ipſa
acies ad libidinem militum forte procurrentium, conſiſtentiumq. quo loco ipſorum tuliſ-
ſet animus, deinde per libidinem aut metum deſerentium locum. prima legio & ſiniſtra
ala primo inſtructæ, & in longitudinem porrectæ acies, clamantibus tribunis, nihil intror-
ſus roboris ac uirium eſſe, & quacunque impetum feciſſent hoſtes, perrupturos. nil
quod ſalutare eſſet, non modo ad animum, ſed ne ad aures quidem admittebant. Et I
Annibal quidem haudquaquam ſimili ſententia, neque ſimili exercitu, neque ita inſtru-
cto aderat. ergo ne clamorem quidem atque impetum primum eorum Romani ſuſtinue-
re. Dux ſtultitia & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem
inclinatam ac trepidantes ſuos uidit, equo arrepto cum ducentis ferme equitibus effu-
git. cætera à fronte pulſa, à tergo atque alis circumuenta acies eo uſque eſt cæſa, ut ex
duodeuiginti millibus hominum duo millia, haud amplius, euaſerint. caſtris hoſtes potiti
ſunt. Hæ clades, ſuper aliam alia, Romam cum eſſent nunciatæ, ingens quidem & luctus &
pauor ciuitatem cepit, ſed tamen quia conſules, ubi ſumma rerum eſſet, ad id locorum pro
ſpere gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad conſules mittunt C.
Lætorium, M. Metilium: qui nunciarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura col-
ligerent, darentque operam, ne qui per metum ac deſperationem hoſti ſe dederent (id K
quod poſt Cannenſem accidiſſet cladem) & ut deſertores de exercitu uolonum conqui-
rerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. iſque per fora
conciliabulaq. edixit, ut conquiſitio uolonum fieret, iiq. ad ſigna reducerentur. Hæc o-
mnia intentiſſima cura acta. Ap. Claudius conſul D. Iunio ad oſtium Vulturni, M. Au-
relio Cotta Puteolis præpoſito, qui, ut quæque naues ex Etruria ac Sardinia acceſſiſ-
ſent, extemplo in caſtra mitterent frumentum: ipſe ad Capuam regreſſus, Q. Fuluium col
legam inuenit Caſilino omnia importantem, molientemq. ad oppugnãdam Capuã. Tum
ambo conſules circumſederunt urbem, & C. Neronem prætorem ab Sueſſula ex Clau-
dianis

A dianis caſtris exciuerunt. Is quoque, modico ibi præſidio ad tenendum locum relicto, cæ
teris cum omnibus copijs ad Capuam deſcendit. ita tria prætoria circa Capuam erecta,
exercitus diuerſis partibus opus aggreſſi, foſſa ualloq. circundare urbem parant: & caſtel-
la excitant modicis interuallis: multisq. ſimul locis cum prohibentibus opera Campanis
eo euentu pugnant, ut poſtremo portis muroq. ſe contineret Campanus. Prius tamen
quàm hæc continuarentur opera, legati ad Annibalem miſſi, qui quererentur, deſertam ab
eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obteſtarenturque, ut tunc ſaltem opem non
circumſeſſis modo, ſed etiam circumuallatis ferret. Conſulibus literæ a P. Cornelio præ
tore miſſæ, ut priuſquam clauderent Capuam operibus, poteſtatem Campanis facerent,
ut qui eorum uellent, exirent ab Capua, ſuasq. res ſecum auferrent. liberos fore, ſuaq.
omnia habituros, qui ante idus Martias exiſſent. poſt eam diem quiq. exiſſent, quiq. ibi
B manſiſſent, hoſtium futuros numero. Ea pronunciata Campanis, atque ita ſpreta, ut ultro
dicerent contumelias, minarenturque. Annibal ab Herdonea Tarentum duxerat legio-
nes, ſpe aut ui aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod ubi parum proceſſit, ad Brundu-
ſium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum fruſtra tereret tempus, legati Cā-
pani ad eum uenerunt, querentes ſimul, orantesque: quibus Annibal magnifice reſpon-
dit, & antea ſoluiſſe obſidionem, & nunc aduentum ſuum conſules non laturos. Cum hac
ſpe dimiſſi legati, uix regredi Capuam, iam duplici foſſa ualloq. cinctam, potuerunt. Cum
maxime Capua circumuallaretur, Syracuſarum quoque oppugnatio ad finem uenit, præ-
terquam ui ac uirtute ducis exercitusque, inteſtina etiam proditione adiuta. Nanque
Marcellus initio ueris incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem uer-
teret bellum, an obſidione Syracuſas premeret: quanquam nec ui capi uidebat poſſe inex-
C pugnabilem terreſtri ac maritimo ſitu urbem, nec fame, quam prope liberi ab Carthagine
commeatus alerent: tamen, ne quid inexpertum relinqueret, trāsfugas Syracuſanos (erāt
autem apud Romanos aliqui nobiliſſimi uiri, inter defectionem ab Romanis, quia ab no-
uis conſilijs abhorrebant, pulſi) colloquijs ſuæ partis tentare hominum animos iuſſit; &
fidem dare, ſi traditæ forent Syracuſæ, liberos eos, ac ſuis legibus uicturos eſſe. Non erat
colloquij copia: quia multorum animi ſuſpecti, omnium curam oculosq. conuerterant;
ne quid falleret tale admiſſum. Seruus unus exulum pro transfuga intromiſſus in urbem
conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde piſcatoria quidam naui reti
bus operti, circumuectiq. ad caſtra Romana, collocutiq. cum transfugis, & idem ſæpius
eodem modo alij atque alij. poſtremo ad octuaginta facti. & cum iam compoſita omnia
ad proditionem eſſent, indicio delato ab Epicidem per Attalum quendam indignantem
D ſibi rem creditam non eſſe, necati omnes, & cruciati ſunt. Alia ſubinde ſpes, poſtquam
hæc uana euaſerat, excepit. Damippus quidam Lacedæmonius, miſſus ab Syracuſis ad
Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat, huius utique redimendi & Epicidi
cura erat ingens, nec abnuit Marcellus: iam tum Aetolorum, cuius gentis ſocij Lacedæ-
monij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius
miſſis medius maxime, atque utriſque opportunus locus ad portum Trogilorum, pro-
pter turrim quam uocant Galeagram, eſt uiſus. quo cum ſæpius commearent: unus ex Ro-
manis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æſtimandoq. ipſe ſecum,
qui in fronte paterent: ſimul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat, per
menſus: humilioremq. aliquanto priſtina opinione ſua, & cæterorum omnium ratus eſ-
ſe, & uel mediocribus ſcalis ſuperabilem: ad Marcellum rem defert. Haud ſpernenda
E res uiſa, ſed cum adiri locus, qui ob idipſum intentius cuſtodiebatur, non poſſet, occa-
ſio quærebatur: quam obtulit transfuga, nuncians, diem feſtum Dianæ per triduum agi:
& quia alia in obſidione deſint, uino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito uni-
uerſæ plebi & per tribus à principibus diuiſo. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tri-
bunorum militum collocutus, electisq. per eos ad rem tantam agendam audendamq. ido
neis centurionibus, militibusque, & ſcalis in occulto comparatis, cæteris ſignum dari iu-
bet, ut mature corpora curarent, quietiq. darent: nocte in expeditionem eundum eſſe.
Inde ubi id temporis uiſum, quo die epulatis iam, uinoq. ſatiatis principium ſomni eſſet,
ſigni unius milites ferre ſcalas iuſſit: & ad mille fere armati tenui agmine per ſilentium eo
deducti. Vbi ſine ſtrepitu ac tumultu primi euaſerunt in murum, ſecuti ordine alij, cum

priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, F
cum cæteræ admotæ, pluribusq. ſcalis in murum euadebant, ſigno ab Hexapylo dato;
quò per ingentem ſolitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut
ſopiti uino erant, aut ſemigraues potabant, paucos tamen eorum oppreſſos in cubilibus
interfecerunt. Prope Hexapylon eſt portula. ea magna ui refringi cœpta. et è muro com
poſito tuba datum ſignum erat: & iam undique non furtim, ſed ui aperte gerebatur res.
quippe ad Epipolas, frequentem cuſtodiis locum, peruentum erat. terrendiq. magis ho-
ſtes erant, quàm fallendi: ſicut territi ſunt. Nã ſimulac tubarũ eſt auditus cantus, clamorq.
tenentium muros, partemq. urbis: omnia teneri, cuſtodes tati, alij per murum fugere, alij
ſalire de muro, præcipitariq. turba pauentium. magna pars tamen ignara tanti mali erat; &
grauatis omnibus uino ſomnoque, & in uaſtæ magnitudinis urbe partium ſenſu non ſatis
pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnibus copijs urbẽ ingreſ- G
ſus, excitauit conuertitq. omnes ad arma capienda, opemque, ſiquam poſſent, iam captæ
prope urbi ferendam. Epicides ab inſula, quam ipſi Naſon uocant, citato profectus agmi-
ne, haud dubius, quin paucos per negligentiam cuſtodum tranſgreſſos murum expulſurus
foret, occurrẽtibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora uero
afferre; poſtquam conſpexit omnia circa Epipolas armis completa, laceſſito tantum hoſte
paucis miſſilibus, retro in Achradinam agmen conuertit, non tam uim multitudinemq.
hoſtium metuens, quàm nequa inteſtina fraus per occaſionem oriretur, clauſaſq. inter
tumultum Achradinæ atque inſulæ inueniret portas. Marcellus, ut mœnia ingreſſus, ex
ſuperioribus locis urbem, omnium ferme illa tempeſtate pulcherrimam, ſubiectam oculis
uidit, illacrymaſſe dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim uetuſta gloria ur
bis. Athenienſium claſſes demerſæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clariſſi- H
mis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginienſibus tanto cum diſcri-
mine geſta, tot ac tam opulenti tyranni regesque: præter cæteros Hiero, cum recentiſſi
mæ memoriæ rex, tum ante omnia quæ uirtus eius fortunaq. ſua dederat, beneficijs in po
pulum Romanum inſignis. ea cum uniuerſa occurrerent animo, ſubiretq: cogitatio, iam
illa momento horæ arſura omnia, & ad cineres reditura: priuſquam ſigna Achradinæ ad-
moueret, præmittit Syracuſanos, qui inter præſidia Romana, ut ante dictum eſt, fuerant,
ut alloquio leni perlicerent hoſtes ad dedendam urbem. Tenebant Achradinæ portas
murosq. maxime transfugæ, quibus nulla erat per cõditiones ueniæ ſpes. ij nec adire mu
ros, nec alloqui quenquam paſſi. itaque Marcellus, poſtquam id inceptum irritum furit,
ad Euryalum ſigna referri iuſſit. Tumulus eſt in extrema parte urbis uerſus à mari, uiæq.
imminens ferenti in agros mediterraneaq. inſulæ, percõmodus ad commeatus excipien I
dos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impoſitus. ad quem miſſus à
Marcello Soſis, unus ex interfectoribus tyranni, cum longo ſermone habito dilatus per
fruſtrationem eſſet, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum ſumpſiſſe. Cum
is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admouerẽt caſtra legionesque,
haud dubius, ſi in arcem accepiſſet eos, deleri Romanum exercitum incluſum muris poſ-
ſe: Marcellus, ut Euryalum neque tradi neque capi uidit poſſe, inter Neapolim & Ticam
(nomina partium urbis, & inſtar urbium ſunt) poſuit caſtra: timens ne ſi frequentia in-
traſſet loca, contineri a diſcurſu miles auidus prædæ non poſſet. Legati eo ab Tica &
Neapoli cum infulis & uelamentis uenerunt, præcantes ut cædibus, & incendijs parcere-
tur. De quorum precibus quàm poſtulatis magis conſilio habito, Marcellus ex omnium
ſententia edixit militibus, ne quis liberum corpus uiolaret, cætera prædæ futura. caſtraq. K
tectis parietum pro muro ſepta, portis regione platearum patentibus ſtationes præſidiaq.
diſpoſuit, ne quis in diſcurſu militum impetus in caſtra fieri poſſet. Inde ſigno dato mili-
tes diſcurrerunt: refractiſq. foribus cum omnia terrore ac tumultu ſtreperent, à cædibus
tamen tẽperatum eſt. Rapinis nullus ante modus fuit, quàm omnia diuturna felicitate cũ
mulata bona egeſſere. Inter hæc & Philodemus, cum ſpes auxilij nulla eſſet, fide accepta,
ut inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præſidio tradidit tumulum Romanis. Auer-
ſis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua, pro-
pter uim tempeſtatis, ſtare ad anchoram in ſalo Romana claſſis non poſſet, cũ trigintaquin
que nauibus ex portu Syracuſano profectus, libero mari uela in altum dedit, quinque &

A quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracuſanis relictis. edoctisq́. Carthaginienſibus, in
quanto res Syracuſana diſcrimine eſſet, cum centum nauibus poſt paucos dies redit, mul-
tis (ut fama eſt) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus, Euryalo recepto,
præſidioq́. addito, una cura erat liber, ne qua ab tergo uis hoſtium in arcem accepta, in-
cluſos impeditosq́. mœnibus ſuos turbaret. Achradinam inde, ternis caſtris per idonea
diſpoſitis loca, ſpe ad inopiam omniũ rerum incluſos redacturum ſe, circumſedit. Cum
per aliquot dies quietæ ſtationes utrinque fuiſſent, repente aduentus Hippocratis & Hi-
milconis, ut ultro undique oppugnarentur Romani, fecit: nam & Hippocrates, caſtris ad
magnum portum communitis, ſignoq́. ijs dato qui Achradinam tenebant, caſtra uetera
Romanorum adortus eſt, quibus Criſpinus præerat: & Epicides eruptionem in ſtationes
Marcelli fecit, & claſſis Punica litori quod inter urbem & caſtra Romana erat, appulſa eſt,
B ne quid præſidij Criſpino ſummitti à Marcello poſſet. Tumultum tamen maiorem hoſtes
præbuerunt, quàm certamen. nam & Criſpinus Hippocratem non repulit tantum à mu-
nimentis, ſed inſecurus etiam eſt trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem
compulit. ſatisq́. iam etiam in poſterum uidebatur prouiſum, ne quid ab repentinis eo-
rum excurſionibus periculi foret. Acceſſit & peſtilentia, commune malum, quod facile
utrorumq́. animos auerteret à belli conſilijs. nam tempore autumni, & locis natura graui-
bus, multo tamen magis extra urbem, quàm in urbe, intoleranda uis æſtus per utraque ca-
ſtra omnium ferme corpora mouit. et primo, temporis ac loci uitio, & ægri erant, & morie-
bantur. poſtea curatio ipſa, & contractus ægrorum uulgabat morbos: ut aut neglecti de-
ſertique, qui incidiſſent, morerentur: aut aſſidenteis curanteisq́. eadem ui morbi repletos
ſecum traherent: quotidianaq́. funera, & mors ob omnium oculos eſſet, & undique dies
C noctesq́. ploratus audirentur. poſtremo ita aſſuetudine mali efferauerant animos, ut non
modo lacrymis, iuſtoq́. comploratu proſequerentur mortuos, ſed ne efferrent quidem aut
ſepelirent: iacerentq́. ſtrata exanima corpora in conſpectu ſimilem quoque mortem ex-
pectantium: mortuiq́. ægros, ægri ualidos cum metu, tum tabe ac peſtifero odore corpo-
rum conficerent, & ut ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebant ſoli hoſtium ſta-
tiones. Multo tamen maior uis peſtis Pœnorum caſtra, quàm Romana, diu circumſi-
dendo Syracuſas, cæde aquisq́. affecerat magis. Ex hoſtium exercitu Siculi, ut primum ui-
dere, ex grauitate loci uulgari morbos, in ſuas quiſque propinquas urbes dilapſi ſunt. at
Carthaginienſes, quibus nuſquam receptus erat, cum ipſis ducibus Hippocrate atque Hi-
milcone ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta uis ingruebat mali, addu-
xerat in urbem ſuos; infirmaq́. corpora tecta & umbræ recreuerant. multi tamen ex Ro-
D mano exercitu eadem peſte abſumpti ſunt. Deleto terreſtri Punico exercitu, Siculi, qui
Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterũ & ſitu & munimentis tuta, tria
millia alterum ab Syracuſis, alterum quindecim ab oſtio, & commeatus è ciuitatibus ſuis
comportabant, & auxilia accerſebant. Interea Bomilcar iterum cum claſſe profectus Car-
thaginem, ita expoſita fortuna ſociorum, ut ſpem faceret, non ipſis modo ſalutarem opem
ferri poſſe, ſed Romanos quoque in capta quodammodo urbe capi: perpulit, ut onerarias
naues quamplurimas omni copia rerum onuſtas ſecum mitterent, claſſemq́. ſuam auge-
rent. Igitur centum triginta nauibus longis, & ſeptuaginta onerarijs profectus à Cartha-
gine, ſatis proſperos uentos ad traiiciendum in Siciliam habuit: ſed ijdem uenti ſuperare
eum Pachinum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter ſpem mora,
cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracuſanisq́. præbuiſſet: Epicides metuens
E ne, ſi pergerent ijdem, qui tum tenebant, ab ortu ſolis flare per dies plures uenti, claſſis Pu-
nica Africam repeteret: tradita Achradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilca-
rem nauigat, claſſem in ſtatione uerſa in Africam habentem, atque timentem nauale præ-
lium, non tam quòd impar uiribus aut numero nauium eſſet, (quippe etiam plures habe-
bat) quàm quòd uenti aptiores Romanæ, quàm ſuę, claſſi flarent: perpulit tandem, ut fortu-
nam naualis certaminis experiri uellet. Et Marcellus, cum & Siculum exercitum ex tota
inſula conciri uideret, & cum ingenti commeatu claſſem Punicam aduentare, ne ſimul
terra mariq́. incluſus, urbe hoſtium urgeretur, quanquam impar numero nauium erat,
prohibere aditu Syracuſarum Bomilcarem conſtituit. Duæ claſſes infeſtæ circa pro-
montorium Pachynum ſtabant, ubi primum tranquillitas maris in altum euexiſſet,

concurſuræ. Itaque cadente iam Euro, qui per dies aliquot ſæuierat, prior Bomilcar mo- F
uit: cuius prima claſſis petere altum uiſa eſt, quo facilius ſuperaret promonrorium. Cæte
rum poſtquam tendere ad ſe Romanas naues uidit, incertum qua ſubita territus re Bomil
car, uela in altum dedit: miſſisq. nuncijs Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam
repetere iuberent, ipſe Siciliam prætervectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente
deſtitutus ſpe, ne in obſidionem magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentum naui-
gat, expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus. Quæ ubi in caſtra Sicu
lorum ſunt nunciata, Epicidem Syracuſis exceſſiſſe, à Carthaginienſibus relictam inſu-
lam, & prope iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ urbis, explo
rata prius per colloquia uoluntate eorum, qui obſidebantur, ad Marcellum mittunt.
Cum aut ferme diſcreparet, quin quæ ubique regum fuiſſent, Romanorum eſſent; Si-
culis cætera cum libertate ac legibus ſuis ſeruarentur: euocatis ad colloquium ijs, qui G
bus ab Epicide credita res erat, miſſos ſe ſimul ad Marcellum, ſimul ab eo ad exercitum
Siculorum aiunt, ut una omnium, qui obſiderentur, quiq. extra obſidionem eſſent, fortu-
na eſſet: ne ue alteri proprie ſibi paciſcerentur quicquam. Recepit deinde ab ijs, ut neceſ
ſarios hoſpitesq. alloquerentur, expoſitis quæ pacta iam cum Marcello haberent, oblata
ſpe ſalutis perpulere eos, ut ſecum præfectos Epicidis Polycletum & Philiſtionem &
Epicidem cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. Interfectis ijs, & multitudine ad
concionem uocata: & inopiam, qua ipſi inter ſe fremere occulte ſoliti erant, conqueſti:
&, quanquam tot mala urgerent, negarunt fortunam accuſandam eſſe, quòd in ipſorum
eſſet poteſtate, quandiu ea paterentur. Romanis cauſam oppugnandi Syracuſas fuiſſe
caritatem Syracuſanorum, non odium: nam ut occupatas res ab ſatellitibus Annibalis,
deinde Hieronymi Hippocrate atque Epicide audierint, tum bellum mouiſſe, & obſi- H
dere urbem cœpiſſe: ut crudeles tyrannos eius, non ut ipſam urbem expugnarent.
Hippocrate uero interempto, Epicide intercluſo ab Syracuſis, & præfectis eius occi-
ſis, Carthaginienſibus omni poſſeſſione Siciliæ terra marique pulſis: quam ſupereſſe cau
ſam Romanis, cur non, perinde ac ſi Hiero ipſe uiueret, unicus Romanæ amicitiæ cultor,
incolumes Syracuſas eſſe uelint? Itaque nec urbi nec hominibus aliud periculi, quàm ab
ſemetipſis eſſe, ſi occaſionem reconciliandi ſe Romanis prætermiſiſſent. eam autem, qua
lis illo momento horæ ſit, nullam deinde fore, ſi ſimul libertas ab impotentibus tyran-
nis apparuiſſet. Omnium ingenti aſſenſu oratio audita eſt. prætores tamen prius crea-
ri, quàm legatos nominari, placuit. ex ipſorum deinde prætorum numero miſſi oratores
ad Marcellum: quorum princeps, Neque primo, inquit, Syracuſani à uobis defecimus, ſed
Hieronymus nequaquam tam in uos impius, quàm in nos: nec poſtea pacem tyranni cæ- I
de compoſitam Syracuſanus quiſquam, ſed ſatellites regij, Hippocrates atque Epicides,
oppreſſis nobis hinc metu: hinc fraude, turbauerunt. nec quiſquam dicere poteſt, ali-
quando nobis libertatis tempus fuiſſe, quod pacis uobiſcum non fuerit. Nunc certe eo-
rum qui oppreſſas tenebant Syracuſas, cum primum arbitrij noſtri eſſe cœpimus, extem-
plo uenimus ad tradenda arma, dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recuſandam for-
tunam, quæ impoſita à uobis fuerit. Gloriam captæ nobiliſſimæ pulcherrimæq. urbis Græ
carum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid unquam terra mariq. memorandum geſſi-
mus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta urbs à te capta ſit, quàm
poſteris quoque eam ſpectaculo eſſe. quò quiſquis terra, quiſquis mari uenerit: nunc no
ſtra de Athenienſibus, Carthaginienſibusq. trophæa, nunc tua de nobis oſtendat. * inco-
lumesq. Syracuſas familiæ ueſtræ ſub clientela nominis Marcellorum, tutelaq. haben- K
das tradas. ne plus apud uos Hieronymi, quàm Hieronis memoria momenti faciat. diu
tius ille multo amicus fuit, quàm hic hoſtis: & illius etiam benefacta perſenſiſtis, huius
amentia ad perniciem tantum ipſius ualuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud
Romanos. inter ipſos plus belli ac periculi erat. nanque transfugæ tradi ſe Romanis ra
ti, mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum: arreptisque
armis prætores primum obtruncant, inde ad cædem Syracuſanorum diſcurrunt: quoſ-
que fors obrulit, irati interfecerunt: atque omnia quæ in promptu erant, diripuere.
rum ne ſine ducibus eſſent, ſex præfectos creauere, ut terni Achradinæ ac Naſo præeſ-
ſent. Sedato tandem tumultu, exequentibus ſciſcitando mercenariis, quæ acta cum Ro-
manis

A manis eſſent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam ſuam ac transfugarum cauſam eſſe. In
tempore legati a Marcello redierunt, falſa eos ſuſpicione incitatos memorantes: nec
cauſam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis eſſe. Erat ex tribus Achradinæ præfe-
ctis Hiſpanus Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de induſtria unus ex Hi-
ſpanorum auxiliaribus eſt miſſus: qui ſine arbitris Mericum nactus, primum, quo in ſtatu
reliquiſſet Hiſpaniam, (& nuper inde uenerat) exponit. omnia Romanis ibi obtineri ar-
mis. poſſe eum, ſi operæprecium faciat, principem popularium eſſe: ſeu militare cum
Romanis, ſeu in patriam reuerti libeat. contra, ſi malle obſideri pergat, quam ſedem eſſe
terra marique clauſo? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuiſſet,
fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hiſpanum ſecretus ab aliis ad Marcellum
deductus, cum fidem accepiſſet, compoſuiſſetque agendæ rei ordinem, Achradinam re-
B dit. Tum Mericus, ut ab ſuſpicione proditionis auerteret omnium animos, negat ſibi
placere legatos commeare ultro citroque; neque recipiendum quenquam, neque mit-
tendum. & quo intentius cuſtodiæ ſeruentur, opportuna loca diuidenda præfectis eſſe,
ut ſuæ quiſque partis tutandæ reus ſit. Omnes aſſenſi ſunt. Partibus diuidendis, ipſi regio
euenit ab Arethuſa fonte uſque ad oſtium magni portus. id ut ſcirent Romani, fecit. Ita-
que Marcellus nocte nauim onerariã cum armatis remulco quadriremis trahi ad Achra-
dinam iuſſit: exponitque milites regione portæ quæ prope fontem Arethuſam eſt. Hoc
cum quarta uigilia factum eſſet, expoſitoſque milites porta, ut conuenerat, recepiſſet
Mericus: luce prima Marcellus omnibus copiis mœnia Achradinæ aggreditur: ita ut non
eos ſolum, qui Achradinam tenebant, in ſe conuerteret, ſed ab Naſo etiam agmina ar-
matorum concurrerent, relictis ſtationibus ſuis, ad uim & impetum Romanorum arcen-
C dum. In hoc tumultu actuariæ naues inſtructæ iam ante, circumuectæque; ad Naſum ar-
matos exponunt. qui improuiſo adorti ſemiplenas ſtationes, & adapertas fores portæ,
qua paulo ante excurrerant armati, haud magno certamine Naſum cepere, deſertam tre-
pidatione & fuga cuſtodum. neque ullis minus præſidij, aut pertinaciæ ad manendum,
quàm transfugis, fuit: quia ne ſuis quidem ſatis credentes ſe, medio certamine effugerũt.
Marcellus, ut captam eſſe Naſum didicit, & Achradinæ regionem unam teneri, Mericum-
que cum præſidio ſuis adiunctum receptui cecinit, ne regiæ opes, quarum fama maior
quàm res erat, diriperentur. Suppreſſo impetu militum, & ijs, qui in Achradina erant, trans
fugis ſpacium locusq́. fugæ datus eſt: & Syracuſani tandem liberi metu, portis Achradi-
næ apertis, oratores ad Marcellum mittunt, nihil petentes aliud, quam incolumitatem ſi-
bi, liberisq́. ſuis. Marcellus, concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracuſanis, qui per
D ſeditiones pulſi ab domo intra præſidia Romana erant, reſpõdit non plura per annos quin
quaginta benefacta Hieronis, quàm paucis his annis maleficia eorum, qui Syracuſas te-
nuerint, erga populum Romanum eſſe: ſed pleraque eorum, quò debuerint, recidiſſe: fœ-
derumq́. ruptorum ipſos ab ſe grauiores multo, quàm populus Romanus uoluerit, pœnas
exegiſſe. Se quidem tertium annum circumſedere Syracuſas, non ut populus R. ſeruam
ciuitatem haberet, ſed ne transfugarum duces captam & oppreſſam tenerent. Quid po-
tuerint Syracuſani facere, exemplo uel eos Syracuſanorum eſſe, qui intra præſidia Roma-
na fuerint: uel Hiſpanum ducem Mericum, qui præſidium tradiderit: uel ipſorum Syracu
ſanorum poſtremo ſerum quidem, ſed forte conſilium. Omnium ſibi laborum periculo-
rumq́. circa mœnia Syracuſana terra mariq́. tandiu exhauſtorum, nequaquam tantum fru
ctum eſſe, quàm capere Syracuſas potuiſſe. Inde quæſtor cum præſidio ad Naſum ad ac-
E cipiendam pecuniam regiam cuſtodiendamq́. miſſus. diripiendaq́. urbs militi data eſt, cu
ſtodibus diuiſis per domos eorum, qui intra præſidia Romana fuerunt. Cum multa iræ,
multa inuidiæ auaritiæq́. fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum eſt,
in tanto tumultu, quantum capta urbs in diſcurſu diripientium militum ciere poterat, in-
tentum formis, quas in puluere deſcripſerat, ab ignaro milite, quis eſſet, interfectum, ægre
id Marcellum tuliſſe, ſepulturæq́. curam habitam: & propinquis etiam inquiſitis honori
præſidioq́. nomen ac memoriam eius fuiſſe. Hoc maxime modo Syracuſæ captæ: in qui-
bus prædæ tantum fuit, quantum uix capta Carthagine tum fuiſſet, cum qua uiribus æquis
certabatur. Paucis ante diebus quàm Syracuſæ caperentur, T. Otacilius cum quinque-
remibus octoginta Vticam ab Lilybæo tranſmiſit. & cum ante lucem portum intraſſet,

oneraras frumento onuſtas cepit: egreſſusq. in terram, depopulatus eſt aliquantum a- F
gri circa Vticam: prædamq. omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die
quàm inde profectus erat, cum centum triginta onerarijs nauibus frumento prædaq. o-
nuſtis redijt: idq. frumentum extemplo Syracuſas miſit. quod ni tam in tempore ſubue-
niſſet, uictoribus uictisq. pariter pernicioſa fames inſtabat. Eadem æſtate in Hiſpania,
cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum eſſet, conſilijsq. magis, quàm
armis bellum gereretur, Romani imperatores egreſſi hibernis copias coniunxerunt. ibi
concilium aduocatum; omniumq. In unum congruerunt ſententiæ, quando ad id loco-
rum id modo actum eſſet, ut Aſdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus eſ-
ſe, id iam agi, ut bellum in Hiſpania finiretur. & ſatis ad id uirium credebant acceſſiſſe,
triginta millia Celtiberorum ea hieme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Aſdrubal
Giſgonis filius, & Mago coniunctis caſtris quinque ferme dierum iter ab Romanis abe- G
rant. Propior erat Amilcaris filius Aſdrubal, uetus in Hiſpania imperator. ad urbem
nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum uolebant prius opprimi duces Romani: &
ſpes erat ſatis ſuperq. ad id uirium eſſe. illa reſtabat cura, ne fuſo eo perculſi alter Aſdru-
bal, & Mago, in auios ſaltus monteſq. recipientes ſeſe, bellum extraherent. Optimum
igitur rati, diuiſis bifariam copijs, totius ſimul Hiſpaniæ amplecti bellum, ita inter ſe di-
uiſerunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum ſociorumq. aduerſus Ma-
gonem duceret atque Aſdrubalem, Cn. Cornelius cum tertia parte ueteris exercitus
Celtiberis adiunctis cum Aſdrubale Barchino bellum gereret. Vna profecti ambo du-
ces exercitusque, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin, in conſpectu ho-
ſtium, dirimente amne, ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum eſt co-
pijs ſubſtitit, & P. Scipio profectus ad deſtinatam belli partem. Aſdrubal, poſtquam a- H
nimaduertit, exiguum Romanum exercitum in caſtris, & ſpem omnem in Celtiberorum
auxilijs eſſe: peritus omnis barbaricæ, & præcipue omnium earum gentium, in quibus
per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ commercio, cum utraque caſtra plena Hi-
ſpanorum eſſent, per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cum Celtiberorum
principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox uiſum facinus. non enim, ut in Ro-
manos uerterent arma, agebatur: & merces, quanta uel pro bello ſatis eſſet, dabatur,
ne bellum gererent: & cum quies ipſa, tum reditus domum, fructusq. uidendi ſuos ſua-
que, grata uulgo erant. itaque non ducibus facilius, quam multitudini, perſuaſum eſt:
ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, ſe ne retinerent. Id qui-
dem cauendum ſemper Romanis ducibus erit; exemplaq. hæc uere pro documentis ha-
benda, ne ita externis credant auxilijs, ut non plus ſui roboris, ſuarumq. proprie uirium I
in caſtris habeant. Signis repente ſublatis, Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus cau-
ſam, obteſtantibusque, ut manerent, Romanis reſpondentes, quàm domeſtico ſe auo-
cari bello. Scipio, poſtquam ſocij nec precibus nec ui retineri poterant, nec ſe aut pa-
rem ſine illis hoſti eſſe, aut fratri rurſus coniungi uidit poſſe, nec ullum aliud ſalutare con-
ſilium in promptu eſſe: retro quantum poſſet, cedere ſtatuit, in id omni cura intentus,
necubi hoſti æquo ſe committeret loco, qui tranſgreſſus flumen, prope ueſtigijs abeun-
tium inſiſtebat. Per eoſdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius ab nouo ho-
ſte urgebat. Maſſaniſa erat iuuenis, qui eo tempore erat ſocius Carthagnienſium, quem
deinde clarum potentemq. Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum &
aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde aſſidue dies noctesq. infeſtus aderat: ut non ua-
gos tantum procul à caſtris lignatum pabulatumq. progreſſos exciperet, ſed ipſis obe-
quitaret caſtris, inuectusq. in medias ſæpe ſtationes, omnia ingenti tumultu turbaret. K
noctibus quoque ſæpe incurſu repentino in portis ualloq. trepidatum eſt: nec aut locus
aut tempus ullum uacuum à metu ac ſolicitudine erat Romanis. compulſisq. intra ual-
lum, adempto rerum omnium uſu, cum prope iuſta obſidio eſſet, futuramq. arctiorem
eam appareret, ſi ſe Indibilis, quem cum ſeptem millibus & quingentis Sueſſetanorum
aduentare fama erat, Pœnis coniunxiſſet: dux cautus & prudens, Scipio, uictus neceſ-
ſitatibus, temerarium capit conſilium, ut nocte Indibili obuiam iret, & quocunque oc-
curriſſet loco, prælium conſereret. Relicto igitur modico præſidio in caſtris, præpoſi-
toq. T. Fonteio legato, media nocte profectus, cum obuijs hoſtibus manus conſeruit.

A Agmina magis quàm acies pugnabant, ſuperior tamē, ut in tumultuaria pugna, Romanus
erat. Cæterum & equites Numidæ repente, quos fefelliſſe ſe dux ratus erat, ab lateribus
circumfuſi magnum terrorem intulere. Contracto aduerſus Numidas certamine nouo,
tertius inſuper aduenit hoſtis duces. Pœni aſſecuti ab tergo iam pugnantes, ancepsq; prœ
lium Romanos circumſteterat, incertos, in quem potiſſimum hoſtem, quamúe in partem
conferti eruptionem facerent. Pugnanti, hortantiq. imperatori, & offerenti ſe, ubi pluri-
mus labor erat, latus dexterum lancea traiicitur: cuneusq. is hoſtium, qui in confertos cir
ca ducem impetum fecerat, ut exanimem labentemq. ex equo Scipionem uidit, alacres
gaudio cum clamore per totam aciem nunciātes diſcurrunt, imperatorem Romanum ce-
cidiſſe. Hæc peruagata paſſim uox, ut & hoſtes haud dubie pro uictoribus, & Romani pro
uictis eſſent, fecit. Fuga confeſtim ex acie, duce amiſſo, fieri cœpta eſt. Cæterum ut ad erū
B pendum inter Numidas, aliaq. leuium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effu-
gere tantum equitum, æquantiumq. equos uelocitate peditum, uix poterant: cæſiq. pro-
pe plures in fuga, quàm in pugna, ſunt. nec ſuperfuiſſet quiſquam, ni præcipiti iam ad ue
ſperum die nox interueniſſet. Haud ſegniter inde duces Pœni fortuna uſi, confeſtim è
prælio, uix neceſſaria quiete data militibus, ad Aſdrubalem Amilcaris citatum agmen ra-
piunt, non dubia ſpe, cum copias coniunxiſſent, debellari poſſe. Quo ubi eſt uentum,
inter exercitus ducesq. uictoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto
cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem uictoriam expectantes. Ad
Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, ſed tamen mœſtum quoddam
ſilentium erat, & tacita diuinatio, qualis iam præſagientibus animis imminentis mali eſſe
ſolet. Imperator ipſe, præterquam quòd ab ſocijs ſe deſertum, hoſtium tantum auctas co
C pias ſentiebat, coniectura etiam & ratione ad ſuſpicionem acceptæ cladis, quàm ad ullam
bonam ſpem pronior erat. Quonam modo enim Aſdrubalē ac Magonem, niſi defuncto
ſuo fratre bello, ſine certamine adducere exercitum potuiſſe? quomodo autem non obſti
tiſſe? aut ab tergo non ſecutum fratrem? ut, ſi prohibere, quo minus in unum coirent &
duces & exercitus hoſtium, non poſſet, ipſe certe cum fratre coniungeret copias. His
anxius curis, id modo eſſe ſalutare in præſens credebat, cedere inde, quātum poſſet, & in
de una nocte ignaris hoſtibus, & ob id quietis, aliquantum emenſus eſt iter. Luce ut
ſenſerunt profectos hoſtes, præmiſſis Numidis, quàm poterant maxime citato agmine, ſe
qui cœperunt. ante noctem aſſecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera incurſantes.
Conſiſtere cœperunt, ac tutari agmen quantum poſſent. tamen tuto ut ſimul pugnarent
procederentque, Scipio hortabatur, priuſquam pedeſtres copiæ aſſequerentur. Cæte-
D rum nunc agendo, nunc ſuſtinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur,
& nox iam inſtaret, reuocat è prælio ſuos Scipio: & collectos in tumulum quendam,
non quidem ſatis tutum, præſertim agmini perculſo, editiorem tamen, quàm cætera cir
ca erant, ſubducit. Ibi primo impedimentis & equitatu in medium receptis, circundati
pedites haud difficulter impetus incurſantium Numidarum arcebant. dein poſtquam to-
to agmine tres imperatores cum tribus iuſtis exercitibus aderant, apparebatque, parum
armis ad tuendum locum ſine munimento ualituros eſſe, circumſpectare ac cogitare dux
cœpit, ſi quo modo poſſet uallum circum iniicere. ſed erat adeo nudus tumulus, & aſperi
ſoli, ut nec uirgulta uallo cædendo, nec terra ceſpiti faciundo, aut ducendæ foſſæ, aliiue
ulli operi apta inueniri poſſet: nec ferme quicquam ſatis arduum aut abſciſſum erat, quod
hoſti aditum aſcenſumúe difficilem præberet. omnia faſtigio leni ſubuexa. ut tamen ali-
E quam imaginem ualli obiicerent, clitellas illigatas oneribus, uelut ſtruentes ad altitudi
nem ſolitam, circundabant: cumulo ſarcinarum omnis generis obiecto, ubi ad molien-
dum clitellæ defuerant. Punici exercitus poſtquam aduenere, in tumulum quidem per-
facile agmen erexere: munitionis uero facies noua primo eos uelut miraculo quodam
tenuit, cum duces undique uociferarentur, quid ſtarent? & non ludibriū illud uix fœmi-
nis puerisúe morandis ſatis ualidum diſtraherēt diriperentque? captum hoſtem teneri, la
tentem poſt ſarcinas. Hæc contemptim duces increpabant: cæterum neque tranſilire, ne-
que moliri onera obiecta, nec cedere ſtipatas clitellas, ipſisq. obrutas ſarcinis, facile erat.
Tardatis diu, cum amoliri obiecta onera, armatis dediſſent uiam, pluribusq. idem parti-
bus fieret, capta iam undique caſtra erant: pauci ab multis, perculſiq. à uictoribus paſ-
ſim

ſim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugiſſet ſiluas, in caſtra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alij in tumulo primo impetu hoſtium cæſum tradunt: alij cum paucis in propinquam caſtris turrim perfugiſſe: hanc igni circundatam, atque ita exuſtis foribus, quas nulla moliri potuerunt ui, captam: omneſq. intus cum ipſo imperatore occiſos. Anno ſexto poſtquam in Hiſpaniam uenerat Cn. Scipio, undetrigeſimo die poſt fratris mortem eſt interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior, quàm per totam Hiſpaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amiſſi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hiſpaniæ ipſos lugebant deſiderabantq. duces, Cneum tamen magis, quòd diutius præfuerat ijs, priorq. & fauorē occupauerat, & ſpecimen iuſtitiæ temperantiæq. Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amiſſæq. Hiſpaniæ uiderentur, uir unus has reſtituit. Erat in exercitu L. Marcius, Septimi filius, eques Romanus; impiger iuuenis, animiq. & ingenij aliquanto, quàm pro fortuna in qua erat natus, maioris. ad ſummam indolem acceſſerat Cn. Scipionis diſciplina: ſub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibuſdam de præſidijs deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxeratq. cum T. Fonteio, P. Scipionis legato. Sed tantum præſtitit eques Romanus auctoritate inter milites atque honore, ut caſtris citra Iberum communitis, cum ducem exercituum comitijs militaribus creari placuiſſet, ſubeūtes alij alijs in cuſtodiam ualli ſtationesque, donec per omnes ſuffragium iret, ad L. Marcium cuncti ſummam imperij detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis caſtris, conuehendiſq. commeatibus conſumptum: & omnia imperia milites, cū impigre, tum haud quàquam abiecto animo exequebantur. Cæterum poſtquam Aſdrubalem Giſgonis uenientem ad reliquias belli delendas tranſiſſe Iberum, & appropinquare allatum eſt, ſignumq. pugnæ propoſitum ab nouo duce milites uiderunt: recordati, quos paulo ante imperatores habuiſſent, quibuſq. & ducibus & copijs freti prodire ad pugnam ſoliti eſſent, flere omnes repente, & offenſare capita; & alij manus ad cælum tendere, deos incuſantes: alij ſtrati humi ſuum quiſque nominatim ducem implorare. neque ſedari lamentatio poterat; excitantibus centurionibus manipulares, & ipſo mulcente & increpante Marcio, quòd in muliebres & inutiles ſe proiecīſſent fletus, potius, quam ad tutandos ſemetipſos & rempublicam ſecum acuerent animos, & ne inultos imperatores ſuos iacere finerent: cum ſubito clamor tubarúmq. ſonus (iam enim prope uallum hoſtes erant) exauditur, inde uerſo repente in iram luctu, diſcurrunt ad arma: ac uelut accenſi rabie, diſcurrunt ad portas, & in hoſtem negligenter atque incompoſite uenientem incurrunt. Extemplo improuiſa res pauorem incutit Pœnis, mirabūdique, unde tot hoſtes tam ſubito exorti prope deleto exercitu forent: unde tanta audacia, tanta fiducia ſui uictis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæſis extitiſſet: quis caſtris præeſſet: quis ſignum dediſſet pugnæ: ad hæc tot, tam nec opinata, primo, omnium incerti, ſtupenteſq. referunt pedem: dein ualida impreſſione pulſi terga uertunt. et aut fugientium cædes fœda fuiſſet, aut temerarius periculoſuſq. ſequentium impetus, ni Marcius propere receptui dediſſet ſignum, obſiſtenſque ad prima ſigna, quoſdam & ipſe retinens, concitatā repreſſiſſet aciē. inde in caſtra auidos adhuc cædiſq. & ſanguinis reduxit. Carthaginienſes trepide primo ab hoſtium uallo acti, poſtquam neminem inſequi uiderunt, metu ſubſtitiſſe rati, contemptim rurſus & ſedato gradu in caſtra abeunt. Par negligentia in caſtris cuſtodiendis fuit. nam etſi propinquus hoſtis erat: tamen reliquias eum eſſe duorum exercituum ante paucos dies deletorum, ſuccurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hoſtes eſſent: exploratis ijs Marcius ad conſilium prima ſpecie temerarium magis quàm audax, animum adiecit, ut ultro caſtra hoſtium oppugnaret: ſimul facilius eſſe ratus, unius Aſdrubalis expugnari caſtra, quàm ſi ſe rurſus tres exercitus ac tres duces iunxiſſent, ſua defendi: ſimul, aut ſi ſucceſſiſſet cœptis recepturum ſe afflictas res: aut ſi pulſus eſſet, tamen ultro inferendo arma, contemptum ſui dempturum. Ne tamen ſubita res, & nocturnus terror etiamnum ſuæ fortunæ conſilium perturbaret: alloquendos adhortandoſq. ſibi milites ratus, concione aduocata, ita diſſeruit, Vel mea erga imperatores noſtros uiuos mortuoſq. pietas, uel præſens omnium noſtrum, milites, fortuna fidem cuiuis facere poteſt, mihi hoc imperium, ut amplum iudicio ueſtro, ita re ipſa graue

A ac ſolicitum eſſe. quo enim tempore, niſi metus mœrotem obſtupefaceret, uix ita compos
mei eſſem, ut aliqua ſolatia inuenire ægro animo poſſem: cogot ueſtram omnium uicem
(quod difficillimum in luctu eſt) unus conſolari. er ne tum quidem, ubi quonam modo has
reliquias duorum exercituum patriæ conſeruate poſſim, cogitandum eſt: auerrere animũ
ab aſſiduo mœrore libet. præſto eſt enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies no
ctesq́. curis inſomnijsq́. agirant, & excitant ſæpe ſomno: neu ſe, neu in uictos pet ſeptem
annos in ijs terris milites ſuos, commilitones ueſtros, neu rempub. patiar inultam, & ſuã
diſciplinam ſuaq́. inſtituta ſequi iubent. Et ut imperijs uiuorum nemo obedientiot me
uno fuetit: ita poſt mortem ſuam, quod quaque in re facturos illos fuiſſe maxime cen-
ſeam, id optimum ducere uos quoque uelim milites: non lamentis lachrymisq́. tanquam
extinctos proſequi (uiuunt enim uigentq́. fama rerum geſtarum) ſed quotieſcunque oc-
B curret memoria illotum, uelut ſi adhortanteis ſignumq́. dantes uideatis eos, ita prælia ini
re. Nec alia profecto ſpecies heſterno die oculis animisq́. ueſtris oblata memorabile
illud edidit prælium: quo documentum dediſtis hoſtibus, non cum Scipionibus extin-
ctum eſſe nomen Romanum: & cuius populi uis atque uittus non obruta ſit Cannenſi cla
de, ex omni profecto ſæuitia fortunæ emerſuram eſſe. Nunc, qui tantum auſi eſtis ſpon-
te ueſtra, expetiri libet, quantum audeatis duce ueſtto auctore. non enim heſterno
die, cum ſignum receptui dedi ſequentibus effuſe uobis turbatum hoſtem, frangere auda
ciam ueſtram, ſed diferre in maiotem gloriam atque opportunitatem uolui: ut poſtmo-
dum præparati incautos, armati inermes, atque etiam ſopitos per occaſionem aggredi
poſſetis. Nec huius occaſionis ſpem milites fotte temere, ſed ex re ipſa conceptam ha-
beo. A uobis quoque profecto ſi quis quærat, quonam modo pauci à multis, uicti à ui
C ctoribus caſtra tutati ſitis, nihil aliud reſpondeatis, quàm idipſum timentes uos, omnia &
operibus firmata habuiſſe, & ipſos paratos inſtructosq́. fuiſſe. Et ita ſe res habet. Ad
id, quod ne timeatur, fortuna facit, minime cauti ſunt homines: quia quod neglexeris, in
cautum atque apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hoſtes, quàm ne ob
ſeſſi modo ipſi atque oppugnati, caſtra ſua ultro oppugnemus, Audeamus, quod credi
non poteſt auſuros nos. eo ipſo quòd difficillimum uidetur, facillimum erit. Tertia ui-
gilia noctis, ſilenti agmine ducam uos. exploratum habeo, non uigiliarum ordinem, non
ſtationes iuſtas eſſe. clamor in portis auditus, & ptimus impetus caſtra ceperit. tum inter
torpidos ſomno, pauenteisq́. ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus ſuis op.
preſſos illa cædes edatut, à qua uos heſtetno die reuocatos ægre ferebatis. Scio, audax
uideri conſilium: ſed in rebus aſperis & tenuibus fortiſſima quæque conſilia tutiſſima
D ſunt: quia ſi in occaſionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulum
fueris: nequicquam mox omiſſam quæras. Vnus exercitus in propinquo eſt: duo haud
procul abſunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas eſt: & iam rentaſtis ueſtras
atque illotum uires. ſi diem proferimus, & heſtetnæ eruptionis fama contenti deſieri-
mus, periculum eſt, ne omnes duces, omnesq́. copiæ conueniant. tres deinde duces,
tres exercitus ſubſtinebimus hoſtium, quos Cn. Scipio incolumi exercitu non ſuſtinuit?
Vt diuidendo copias, periere duces noſtri: ita ſeparati ac diuiſi opprimi poſſunt hoſtes.
alia belli gerendi uia nulla eſt. proinde nihil præter noctis ptoximæ opportunitatem ex-
pectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate, ut integti uigentesq́ue eodem ani
mo in caſtra hoſtium irrumpatis, quo ueſtra tutati eſtis. Læti & audiete ab nouo duce no-
uum conſilium: & quo audacius erat, magis placebat. teliquum diei expediendis armis,
E & curatione corporum conſumptum: & maiot pars noctis quieti data eſt. quarta uigilia
mouere. Erant ultra proxima caſtra ſex millium interuallo diſtantes aliæ copiæ Pœnó-
rum. Vallis caua intererat, condenſa arboribus. in huius ſiluæ medio ferme ſtadio co-
hors Romana arte Punica abditut, & equites. Ita medio itinete intercepto, cæteræ co-
piæ ſilenti agmine ad proximos hoſtes ductæ. et cum ſtatio nulla pro portis, neque in ual
lo cuſtodiæ eſſent, uelut in ſua caſtra, nullo uſquam obſiſtente, penetrauere. inde ſigna
canunt, & tollitur clamot. pars ſemiſopiros hoſtes cædunt, pars ignis eſcas ſtramenta
arida tectis inijciunt. pars portas occupant, ut fugam intercludant. hoſteis ſimul ignis,
clamor, cædes, uelut alienatos ſenſibus, nec audire, nec ptouidere quicquam ſinunt. in
cidunt inermes inter catervas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obſeptis itineribus.

ſuper uallum ſaliunt: & ut quiſque euaſerat: protinus ad caſtra altera fugiunt. ubi à co- F
horte & equitibus ex occulto prouenientibus circumuenti cæſiq. ad unum omnes ſunt. quã-
quam etiam ſiquis ex ea cæde effugiſſet, adeo raptim captis propioribus caſtris, in alte-
ra tranſcurſum caſtra ab Romanis eſt, ut præuenire nuncius cladis nõ poſſet. Ibi uero quo
longius ab hoſte aberant, & quia ſub lucẽ pabulatum, lignatum & prædatum quidam di-
lapſi fuerant, neglecta magis omnia ac ſoluta inuenere: arma tantum in ſtationibus poſita,
milites inermes, aut humi ſedentes accubantesque, aut obambulantes ante uallum por-
tasque. Cum his tam ſecuris ſolutisque Romani calentes adhuc ab recenti pugna, fero-
cesq. uictoria prælium ineunt. itaque nequaquam reſiſti in portis potuit. intra portas,
concurſu ex totis caſtris ad primum clamorem ex tumultu facto, atrox prælium oritur.
diuq. tenuiſſet, ni cruenta ſcuta Romanorum uiſa indicium alterius cladis Pœnis, atque
inde pauorem inieciſſent. hic terror in fugam uertit omnes. effuſique, quà iter eſt, niſi G
quos cædes oppreſſit, exuuntur caſtris. Atque ita nocte ac die bina caſtra hoſtium expu-
gnata ductu L. Marcij. Ad triginta ſeptem millia hoſtium cæſa, auctor eſt Claudius, qui
annales Acilianos ex Græco ſermone uertit: captos ad mille octingentos triginta: præ-
dam ingentem partam: in ea fuiſſe clypeum argenteum pondo centum triginta octo, cum
imagine Barchini Aſdrubalis. Valerius Antias una caſtra Magonis capta tradit: ſeptem
millia ferme cæſa hoſtium: altero prælio eruptione pugnatum cum Aſdrubale, decem
millia occiſa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piſo quinque millia hominum,
cum Mago cædenteis noſtros effuſe ſequeretur, cæſa ex inſidijs ſcribit. Apud omnes ma-
gnum nomen Marcij ducis eſt: & ueræ gloriæ eius etiam miracula addunt, flammã ei con-
cionanti fuſam è capite ſine ipſius ſenſu, cum magno pauore circumſtantium militum: mo-
numentumq. uictoriæ eius de pœnis uſque ad incenſum Capitolium fuiſſe in templo cly- H
peum Martium appellatum, cum imagine Aſdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hi-
ſpania res fuere, utriſque poſt tantas acceptas inuicem illatasq. clades cunctantibus peri-
culum ſummæ rerum facere. Dum hæc in Hiſpania geruntur, Marcellus, captis Syracu-
ſis, cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate compoſuiſſet, ut non modo ſuam glo-
riam, ſed etiam maieſtatem populi R. augeret: ornamenta urbis, ſigna tabulasque, quibus
abundabant Syracuſæ, Romam deuexit, hoſtium quidem illa ſpolia, & parta belli iure: cæ-
terum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæq. hinc ſacra pro-
fanaq. omnia uulgo ſpoliandi, factum eſt. quæ poſtremo in Romanos deos, templum idi-
pſum primum, quòd à Marcello eximie ornatum eſt, uertit. uiſebantur enim ab externis
ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis orna-
menta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium ferme ciuitatum Siciliæ I
ad eum conueniebant. diſpar ut cauſa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracu-
ſas aut non deſciuerant, aut redierant in amicitiam, ut ſocij fideles, accepti, cultique. quos
metus poſt captas Syracuſas dediderat: ut uicti à uictore leges acceperunt. Erant tamen
haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis, Epicides & Anno, duces reliqui
prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis miſſus, Libyphœnicum
generis Hipponiates, (Mutinem populares uocabant) uir impiger, & ſub Annibale ma-
giſtro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Annone Numidæ dati auxiliares:
cum quibus ita peruagatus eſt hoſtium agros, ita ſocios ad retinendos in fidẽ animos eo-
rum, ferendumq. in tempore cuique auxilium, adiit, ut breui tempore totam Siciliam im-
pleret nominis ſui; nec ſpes alia maior apud fauentes rebus Carthaginienſium eſſet. Ita-
que incluſi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracuſanusque, non conſilio K
Mutinis magis, quàm fiducia, auſi egredi extra muros, ad Himeram amnem poſuerunt ca-
ſtra. Quod ubi perlatum ad Marcellum eſt. extemplo copias mouit: & ab hoſte quatuor
ferme millium interuallo conſedit, quid agerent, pararentúe, expectaturus. Sed nullum
neque locum neque tempus cunctationi conſilioúe dedit Mutines, tranſgreſſus amnem,
ac ſtationibus hoſtium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus. Poſtero die, prope iuſto
prælio compulit hoſtem intra munimenta. inde reuocatus ſeditione Numidarum in ca-
ſtris facta, cum trecenti ferme eorum Heracleam Minoam conceſſiſſent, ad mitigandos,
reuocandosq. eos profectus, magnopere monuiſſe duces dicitur, ne abſente ſe cum ho-
ſte manus conſererent. Id ambo ægre paſſi duces, magis Anno, iam ante anxius gloria
eius:

A eius: Mutinem ſibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiēſi miſſo ab
ſenatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicidem, ut tranſgreſſi flumen in aciem exi-
rent. nam ſi Mutinem opperirentur, & ſecunda pugnæ fortuna eueniſſet: haud dubie Mu-
tinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, ſe, qui Annibalem ſubnixum ui-
ctoria Cannenſi ab Nola repuliſſet, his terra mariq. uictis ab ſe hoſtibus cedere, arma pro
pere capere milites, & efferri ſigna iubet. Ad inſtruentem exercitum decem effuſis equis
aduolant ex hoſtium acie Numidæ, nunciantes, populares ſuos primum ea ſeditione mo-
tos, qua trecenti ex numero ſuo conceſſerint Heracleam: dein quòd præfectum ſuum ab
obtrectantibus ducibus gloriæ eius ſub ipſam certaminis diem ablegatum uideant, quie-
turos in pugna. Gens fallax promiſſi fidem præſtitit. itaque & Romanis creuit animus, nū
cio celeri per ordinem miſſo, deſtitutum ab equite hoſtem eſſe, quem maxime timuerant:
B & territi hoſtes, præterquam quòd maxima parte uirium ſuarum non iuuabantur, timore
etiam incuſſo, ne ab ſuo & ipſi equite oppugnarentur. Itaque haud magna uis certaminis
fuit. Primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidæ cum in concurſu quieti ſtetiſ-
ſent in cornibus, ut terga dantes ſuos uiderunt, fugæ tantum parumper comites facti, poſt
quam omnes Agrigentum trepido agmine petentes uiderunt, ipſi metu obſidionis paſſim
in ciuitates proximas dilapſi. Multa millia hominum cæſa captaque: & octo elephanti.
Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. uictor inde Syracuſas rediјt. Iam ferme in exi
tu annus erat. itaque ſenatus Romæ decreuit, ut P. Cornelius prætor literas Capuam ad
cōſules mitteret: dum Annibal procul abeſſet, nec ulla magni diſcriminis res ad Capuam
gereretur: alter eorum, ſi ita uideretur, ad magiſtratus ſubrogandos Romam ueniret. Lite-
ris acceptis, inter ſe conſules compararunt, ut Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Ca
C puam maneret. conſules Claudius creauit Cn. Fuluium Centumalum, & P. Sulpiciū Ser.
F. Galbam, qui nullum antea curulem magiſtratum geſſiſſet. prætores deinde creati L.
Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Piſo. Piſoni iuriſ
dictio urbana, Sulpicio Apulia, Cethego Sicilia, Lentulo Sardinia euenit. Conſulibus pro
rogatum in annum imperium eſt.

EPITOME LIBRI XXVI.

*ANnibal ad tertiū ab urbe Roma-
na lapidem ſuper Anienem ca-
ſtra poſuit. ipſe uero cum duo-*
D *bus millibus equitum uſque ad
portam Capenam, ut urbis ſitū
eexploraret, obequitauit. & cum per triduum in
aciem utrinque exercitus omnis deſcendiſſet: cer-
tamen tempeſtas diremit. nam cum in caſtra rediјſ-
ſent, ſtatim ſerenitas erat. Capua capta eſt à Q.
Fuluio & Ap. Claudio pro conſulibus. principes
Campani ueneno ſibi conſciuerunt mortem. Cum
ſenatus Campanorum deligatus eſſet ad palos, ut ſe
curi feriretur: literas à ſenatu miſſas Q. Fuluius
proconſ. quibus iubebatur parcere, antequam le-*
E *geret, in ſinu poſuit, & lege agi iuſſit, & ſup-
plicium peregit. Cum in comitijs apud populum
quæreretur, cui mandaretur Hiſpaniarum impe-
rium, nullo id uolente ſuſcipere, P. Scipio P. fi-
lius qui in Hiſpania ceciderat, profeſſus eſt ſe itu-
rum. & ſuffragio populi, conſenſuque omnium
miſſus. Nouam Carthaginem uno die expugna-
uit, cum ageret uigeſimumquartum annum: ui-
deretur que diuina ſtirpe creatus, quoniam & ip-
ſe poſteaquam togam acceperat, quotidie in Ca-
pitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis ſa-
penumero uiſus erat. Res preterea in Sicilia ge-
ſtas continet, & amicitiam cum Aetolis iunctam,
bellumq. geſtum aduerſus Acarnanas, & Philippum
Macedonum regem.*

LIBER XXVI.

CN. FVLVIVS Centumalus, P. Sulpicius Galba conſules cum idibus Mar AN.DXXXIX
tijs magiſtratum iniſſent: ſenatu in Capitolium uocato de rep. de admini
ſtratione belli, de prouincijs exercitibusq. patres conſuluerunt, Q. Fuluio
& Ap. Claudio, prioris anni conſulibus, prorogatum imperium eſt, atque
exercitus, quos habebant, decreti: adiectumque, ne à Capua, quam obſi-
debant, abſcederent, priuſquam expugnaſſent. Ea tum cura maxime in-
tentos

tentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam unquam ciuitatem iuſtior F
fuit, quàm quòd urbs tam nobilis ac potens ſicut defectione ſua traxerat aliquot populos,
ita recepta, inclinatura rurſus animos uidebatur ad ueteris imperij reſpectum. Et prætori
bus prioris anni, M. Iunio in Etruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas
habuerant, prorogatum eſt imperium. Prorogatum & M. Marcello: ut pro conſule in Sici
lia reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet. ſi ſupplemento opus eſſet, ſupple-
ret de legionibus, quibus P. Cornelius pro prætore in Sicilia præeſſet: dum ne quem mili
tem legeret ex eo numero, quibus ſenatus miſſionem reditumq. in patriam negaſſet, ante
belli finem. C. Sulpicio, cui Apulia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuiſſet,
decretæ: & ſupplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæſus
fugatusq́ erat. Huic generi militum ſenatus eundem, quem Cannenſibus, finem ſtatuerat
militiæ. additum etiam utrorumque ignominiæ eſt, ne in oppidis hibernarent, ne ue hiber G
na propius ullam urbem decem millibus paſſuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duę
legiones datæ, quibus Q. Mucius præfuerat. ſupplementum, ſi opus eſſet, conſules ſcribe
re iuſſi. T. Otacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæq. ora cum legionibus claſſibusq́. qui-
bus præerant, decreta. Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum duabus
legionibus habebant naues. Tribus & uiginti legionibus Romanis eo anno bellum terra
mariq. eſt geſtum. Principio eius anni cum de literis L. Marcij referretur, res geſtæ ma-
gnificæ ſenatui uiſæ. titulus honoris, quòd imperiô non populi iuſſu, non ex auctoritate
patrum dato, pro prætore ſenatui ſcripſerat, magnam partem hominum offendebat. Rem
mali exempli eſſe, imperatores legi ab exercitibus, & ſolenne auſpicatorum comitiorum
in caſtra & prouincias, procul ab legibus magiſtratibusque, ad militarem temeritatem
transferri. et cum quidam referendum ad ſenatum cenſerent, melius uiſum, differri eam H
conſultationem, donec proficiſcerentur equites, qui ab Marcio literas attulerant. Reſcri-
bi de frumento & ueſtimentis exercitus placuit: utranque rem eam curæ fore ſenatui. ad
ſcribi autem, pro prætore L. Marcio, non placuit: ne id ipſum, quod conſultationi reliqu-
rant, pro præiudicato ferrent. Dimiſſis equitibus, de nulla re prius conſules retulerunt.
omniumq. in unum ſententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis eſſe, primo
quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hiſpaniam, ad
eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuiſſet. Ea res cum tribunis acta promulga-
taq. eſt. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Bleſus, die dicta, Cn.
Fuluium, ob exercitum in Apulia amiſſum, in concionibus uexabat, multa imperatorem
temeritate atque inſcitia exercitum in locum præcipitem perduxiſſe dictitans, neminem,
præter Cn. Fuluium, ante corrupiſſe omnibus uitijs legiones ſuas, quàm proderet. ita- I
que uere dici poſſe, prius eos periſſe, quàm uiderent hoſtem: nec ab Annibale, ſed ab
imperatore ſuo uictos eſſe. neminem, cum ſuffragium ineat, ſatis cernere, cui imperium,
cui exercitum permittat. Quid interfuiſſe inter Ti. Sempronium? Cum ei ſeruorum
exercitus datus eſſet, breui effeciſſe diſciplina atque imperio, ut nemo eorum generis ac
ſanguinis ſui memor in acie eſſet: præſidio ſocijs, hoſtibus terrori eſſent, cum ad Beneuen
tum aliasq. urbes eos, uelut è faucibus Annibalis ereptos, populo R. reſtituiſſet. Cn. Ful-
uium Quiritium Romanorum exercitum, honeſte genitos, liberaliter educatos, ſeruili-
bus uitijs imbuiſſe. ergo effeciſſe, ut feroces & inquieti inter ſocios, ignaui & imbelles
inter hoſtes eſſent: nec impetum modo Pœnorum, ſed ne clamorem quidem ſuſtinere
poſſent. Nec Hercule mirum eſſe milites in acie non ſtetiſſe, cum primus omnium impe
rator fugeret. magis mirari ſe, aliquos ſtantes cecidiſſe, & non omnes comites Cn. Ful- K
uij fuiſſe pauoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paullum, L. Poſtumium, Cn. ac P. Scipiones
cadere in acie maluiſſe, quàm deſerere circumuentos hoſtibus ſuos exercitus. Cn. Ful-
uium prope unum nuncium deleti exercitus Romam rediſſe. Facinus indignum eſſe, Can
nenſem exercitum, quòd ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimitta-
tur, quàm hoſtis ex Italia deceſſerit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decre-
tum; Cn. Fuluio fugam ex prælio ipſius temeritate commiſſo, impunitam eſſe: & eum in
ganea luſtrisque, ubi iuuentam egerit, ſenectutem acturum: milites, qui nihil aliud pecca
uerint, quàm quòd imperatoris ſimiles fuerint, relegatos prope in exilium, ignominioſam
pati militiam. adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atque inhonora-
to eſſe.

A to eſſe. Reus ab ſe culpam in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poſcenteis, productos in aciem, non eo, quo uoluerint, quia ſerum diei fuerit, ſed poſtero die & tempore & loco æquo inſtructos, ſeu famam, ſeu uim hoſtium non ſuſtinuiſſe. cum effuſe omnes fugerent, ſe quoque turba ablatum, ut Varronem Cannenſi pugna, ut multos alios imperatores. Quid autem ſolum ſe reſtantem prodeſſe reip. potuiſſe? niſi ſi mors ſua remedio publicis cladibus futura eſſe potuiſſet. Non ſe inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem, inſidijs circumuentum: ui aperta, armis, acie uictum: nec ſuorum animos, nec hoſtium, in poteſtate habuiſſe: ſuum cuique ingenium audaciam aut pauorem facere. Bis eſt accuſatus: pecuniaq́. anquiſitum. tertio teſtibus datis, cum, præterquam quòd omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauoriſque initium à prætore ortum: ab eo deſertos milites: cum haud uanum ti-
B morem ducis crederent, terga dediſſe: tanta ira accenſa eſt, ut capite anquirendum concio ſucclamaret. De eo quoque nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquiſiſſet, tertio capitis ſe anquirere diceret: tribuni pl. appellati. cum collegæ negarent, ſe in mora eſſe, quo minus, quod ei more maiorum permiſſum eſſet, ſeu legibus, ſeu moribus mallet, anquireret, quoad uel capitis, uel pecuniæ iudicaſſet priuato: tum Sempronius perduellionis ſe iudicare Cn. Fuluio dixit: diemq́. comitijs ab C. Calpurnio prætore urbano petit. Inde alia ſpes ab reo tentata eſt, ſi adeſſe iudicio Q. Fuluius frater poſſet, florens tum & fama rerum geſtarum, & propinqua ſpe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miſerabiliter pro fratris capite ſcriptas petiſſet Fuluius; negaſſentq́. patres è rep. eſſe abſcedi à Capua, priuſquam dies comitiorum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abiit. id ei iuſtum exilium eſſe ſciuit plebs. Inter hæc uis omnis belli uerſa in Ca-
C puam erat. obſidebatur tamen actius quàm oppugnabatur. nec aut famem tolerare ſeruitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per cuſtodias tam arctas. Inuentus eſt tandem quidam Numida, qui, acceptis literis, euaſurum ſe profeſſus ut promiſſum præſtaret: per media Romana caſtra nocte egreſſus, ſpem accendit Campanis, dum aliquid uirium ſupereſſet, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equeſtria prælia ferme proſpera faciebant: pedites ſuperabãtur. ſed nequaquam tam lætum uincere, quàm triſte uinci ulla parte erat ab obſeſſo & prope expugnato hoſte. Inita tandem ratio eſt, ut, quod uiribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi ſunt iuuenes maxime uigore ac leuitate corporum ueloces. eis parmæ breuiores, quàm equeſtres, & ſeptena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro quale haſtis uelitaribus ineſt. eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites, aſſuefecerunt, & uehi
D poſt ſeſe, & deſilire perniciter, ubi datum ſignum eſſet. Poſtquam aſſuetudine quotidiana ſatis intrepide uiſum eſt fieri, in campum qui medius inter caſtra murumq́. erat, aduerſus inſtructos Campanorum equites proceſſerunt. & ubi ad coniectum teli uentum eſt ſigno dato uelites deſiliunt. pedeſtris inde acies ex equitatu repente in hoſtium equites incurrit: iaculaque cum impetu alia ſuper alia emittunt: quibus plurimis in equos uiroſq́. paſſim coniectis, permultos uulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atque inopinata iniectum eſt. & in perculſum hoſtem equites inuecti, fugam ſtragemq́. eorum uſque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque ſuperior Romana acies fuit. Inſtitutum, ut uelites in legionibus eſſent. Auctorem peditum equiti immiſcendorum centurionem Q. Nauium ferunt, honorique id ei apud imperatorem fuiſſe. Cum in hoc ſtatu ad Capuam res eſſent, Annibalem in diuerſum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæq́. retinendæ trahebant curæ.
E nicit tamen reſpectus Capuæ, in quam omnium ſociorum hoſtiumq́. conuerſos uidebat animos, documento futuræ, qualemcunque euentum defectio ab Romanis habuiſſet. Igitur, magna parte impedimentorum relicta in Bruttijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum equitumq́. quàm poterat aptiſſimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit. ſecuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. in ualle occulta poſt Tifata montem imminentem Capuæ conſedit. Adueniens cum caſtellum Galatiam, præſidio inde ui pulſo cepiſſet, in circumſidenteis Capuam ſe uertit: præmiſſis ante nuncijs Capuam, quo tempore caſtra Romana aggreſſurus eſſet, ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus ſeſe effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipſe adortus eſt: alia Campani omnes pedites equi-

teſque, & cum ijs Punicum præſidium, cui Boſtar & Anno præerant, erupit. Romani, ut F
in re trepida, ne ad unam concurrendo partem, aliquid indefenſi relinquerent: ita inter
ſe copias partiti ſunt. Ap. Claudius Campanis, Fuluius Annibali eſt oppoſitus. C. Ne
ro pro prætore cum equitibus ſextæ legionis uia quæ Sueſſulam fert: C. Fuluius Flaccus
legatus cum ſociali equitatu conſtitit è regione Vulturni amnis. Prælium non ſolito mo
do clamore ac tumultu eſt cœptum, ſed ad alium uirorum, equorum, armorumq́. ſonum
diſpoſita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in
defectu lunæ ſilenti nocte cieri ſolet, edidit clamorem: ut auerteret etiam pugnantium
animos. Campanos facile à uallo Appius arcebat. Maior uis ab altera parte Ful-
uium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi ſexta loco ceſſit. qua pulſa, cohors Hiſpano-
rum cum tribus elephãtis uſque ad uallum peruaſit: ruperatq́. mediam aciem Romanorũ:
& in ancipiti ſpe ac periculo erat, utrum in caſtra perrumperet, an intercluderetur à ſuis. G
Quem pauorem legionis, periculumq́. caſtrorum Fuluius ubi uidit, Q. Nauium primo-
resq́. alios centurionum hortatur, ut cohortem hoſtium ſub uallo pugnantem inuadant
ac trucident: in ſummo diſcrimine rem uerti: aut uiam dandam iis eſſe, & minore conatu,
quàm condenſam aciem irrupiſſent, in caſtra irrupturos: aut conficiendos ſub uallo eſſe:
nec magni certaminis rem fore: paucos eſſe, & ab ſuis interclusos: & quæ, dum paueat,
Romanis interrupta acies uideatur: etiam ſi ſe utrinque in hoſtem uertat, ancipiti pugna
medios circumuenturam. Natius, ubi hæc imperatoris dicta accepit, ſecundi haſtati ſignũ
ademptum ſignifero in hoſtes infert, iacturum in medios eos minitans, ni ſe propere ſe-
quantur milites, & partem capeſſant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honeſtabant, &
ſublatum alte ſignum conuerterat ad ſpectaculum ciues hoſteſque. cæterum poſtquam
iam ad ſigna peruenerat Hiſpanorum, tum undique in eum tragulæ coniectæ, & prope to H
ta in unum acies uerſa. ſed neque hoſtium multitudo, neque telorum uis arcere impetum
eius uiri potuerunt. Et M. Atilius, legatus primi pili, ex eadem legione ſignum inferri in
cohortem Hiſpanorum coegit. Et qui caſtris præerant, L. Porcius Licinus, & T. Pompili-
us legati pro uallo acriter pugnant: elephantosq́. transgredientes in ipſo uallo confici-
unt. quorum corporibus cum oppleta eſſet foſſa, uelut aggere aut ponte iniecto, tranſitum
hoſtibus dedit. ibi per ſtragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in
parte caſtrorum iam pulſi erant Campani, Punicumq́. præſidium: & ſub ipſa porta Capuę
quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati irrumpentibus Romanis reſiſte-
bãt, quàm quòd porta balliſtis ſcorpionibusq́. inſtructa, miſſilibus procul hoſtes arcebat.
& ſuppreſſit impetum Romanorum uulnus imperatoris Ap. Claudij: cui ſuos ante prima
ſigna adhortanti, ſub læuo humero ſummum pectus gæſo ictum eſt. magna tamen uis ho I
ſtium ante portam eſt cæſa: cæteri trepidi in urbem compulſi. Et Annibal, poſteaquam
cohortis Hiſpanorum ſtragem uidit, ſummaq́. ui caſtra hoſtium defendi: omiſſa oppugna
tione recipere ſigna, & conuertere agmen retro peditum, obiecto à tergo equitatu, ne ho-
ſtis inſtaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hoſtem inſequendum fuit: ſed Flaccus re
ceptui cani iuſſit, ſatis ad utrunque profectum ratus, ut & Campani, quàm haud multum
in Annibale præſidij eſſet, & ipſe Annibal ſentiret. Cæſa eo die, qui huius pugnæ auctores
ſunt, octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: ſignaq́. Car
thaginienſibus quindecim adẽpta, duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tan-
tam molem pugnæ inuenio, plusq́. pauoris, quàm certaminis, fuiſſe, cum inopinato in
caſtra Romana Numidæ Hiſpaniq́. cum elephantis irrupiſſent: elephanti per media ca-
ſtra uadentes, ſtragem tabernaculorum ingenti ſonitu ac fuga abrumpentium uincula iu K
mentorum facerent. fraudem quoque ſuper tumultum adiectam, immiſſis ab Annibale,
qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent conſulum uerbis, quoniam amiſſa ca-
ſtra eſſent, pro ſe quenque militum in proximos montes fugere. ſed eam celeriter cogni-
tam fraudem, oppreſſamq́ue magna cæde hoſtium. elephantos igni è caſtris exactos. Hoc
ultimum, utcunque initum finitumq́. eſt, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Me-
diaſtuticus, qui ſummus magiſtratus apud Campanos eſt, eo anno Seppius Leſius
erat, loco obſcuro, tenuique fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo
procurantem familiare oſtentum, cum reſpondiſſet aruſpex, ſummum quod eſſet impe-
rium Capuæ, peruenturum ad eum puerum: nihil ad eam ſpem agnoſcentem, di-

xiſſe

A xiſſe ferunt, Tu perditas res Campanorum narras, ubi ſummus honos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio ueri, & ipſa in uerum uertit. nam cum fame ferroq. urgerentur, nec ſpes ulla ſupereſſet: ijs qui nati in ſpem honorum erant, honores detrectantibus, Leſius, querendo deſertam ac proditam à primoribus Capuam, ſummum magiſtratum, ultimus omnium campanorum, cepit. Cæterum Annibal ut nec hoſtes elici amplius ad pugnam uidit, nec per caſtra eorum perrumpi ad Capuã poſſe: ne ſuos quoq; cõmeatus intercluderent noui conſules, abſcedere irrito incepto, & mouere à Capua ſtatuit caſtra. multa ſecum quò iam inde pergeret, uolueuti, ſubiit animum impetus, caput ipſum belli, Romam petendi, cuius rei ſemper cupitæ prætermiſſam occaſionem poſt Cannenſem pugnam, & alij uulgo fremebant, & ipſe non diſſimulabat: nec opinaro pauore ac tumultu non eſſe deſperandum aliquam partem urbis occupari poſſe. Eo ſi Roma in diſcrimine

B eſſet, Capuam ex templo omiſſuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex ijs: qui ſi diuiſiſſent copias, utrumque infirmiorem factum, aut ſibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos eſſe. Vna ea cura angebat, ne ubi abſceſſiſſet, extemplo dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, ut literis acceptis, ſpecie transfugæ caſtra Romana ingreſſus, altera parte Capuam clam peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profectionem ſuam, quæ ſalutaris illis foret, abſtracturam ad defendendam Romam ab oppugnãda Capua duces atque exercitus Romanos. ne deſponderent animos, tolerando paucos dies, totam ſoluturos obſidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehenſas duci ad id, quod iam ante præſidij cauſa fecerat, caſtellum iuſſit. quarum ubi tantam copiam eſſe, ut una nocte traijci poſſet exercitus, allatum eſt: cibarijs decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem

C traiecit. Id priuſquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus ſenatui Romam cũ ſcripſiſſet, uarie hominum animi pro cuiuſque ingenio affecti ſunt. Vt in re tam trepida, ſenatu extemplo uocato, P. Cornelius, cui Aſinæ cognomen erat, omnes duces exercitusq. ex tota Italia, neque Capuæ, neque ullius alterius rei memor, ad urbis præſidium reuocabat. Fabius Maximus, abſcedi à Capua, terreriq. & circumagi ad nutus comminationesq. Annibalis, flagitioſum ducebat. Qui ad Cannas uictor, ire tamen ad urbem auſus non eſſet, eum à Capua repulſum ſpem potiundæ urbis Romæ cepiſſe? Non ad Romam obſidendam, ſed ad Capuam liberandam obſidione ire Romam cum eo exercitu, qui ad urbem eſſet: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale teſtem, deosq. alios defenſuros eſſe. Has diuerſas ſententias media ſententia P. Valerij Flacci uicit: qui, utriuſque rei memor, imperatoribus qui ad Capuam eſſent, ſcribẽdum cenſuit,

D quid ad urbem præſidij eſſet. quãtas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obſidendam opus eſſet, ipſos ſcire. ſi & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti poſſet, ut ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obſideretur: inter ſe compararent Claudius Fuluiusque, utri obſidenda Capua, utri ad prohibẽdam obſidione patriã, Romam ueniendum eſſet. Hoc ſenatusconſulto Capuam perlato, Q. Fuluius pro conſule, cui, collega ex uulnere ægro, eundum Romam erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina uia iturum ſatis cõperiſſet, ipſe per Appiæ municipia, quæq; propter eam uiam ſunt, Setiam, Soram, Lauinium præmiſit, ut commeatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris de uiis in uiam proferrent: præſidiaq. in urbes contraherent, ut ſua cuique reſpublica in manu eſſet. Annibal, quo die Vulturnum eſt tranſgreſſus, haud procul à flumine caſtra po-

E ſuit. poſtero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem unum populando moratus, per Sueſſulanum, Alifanumq́ue, & Caſinatem agrum uia Latina ducit. ſub Caſinum biduo ſtatiua habita: & paſſim populationes factæ. Inde præter Interamnam Aquinumq. in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium uentum. ubi interciſum pontem à Fregellanis, morandi itineris cauſa, inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incenſis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per urbes modo, ſed circa uiam expoſitis benigne commeatibus, erat. alacresq. milites, alius alium, ut adderet gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuncius, diem noctemq. itinere continuato, ingentem attulit terroré. tumultuoſius, quàm

allatum erat,curſus hominum affingentium uana auditis,totam urbem conciuerat. plora- F
tus mulierum non ex priuatis ſolum domibus exaudiebatur,ſed undique matronæ in pu-
blicum effuſæ circa deum delubra diſcurrunt,crinibus paſſis aras uertentes,nixæ genibus,
ſupinas manus ad cœlum ac deos tendentes: orantesque, ut urbem Romam è manibus
hoſtium eriperent:matresq. Romanas, & liberos paruos inuiolatos ſeruarent. Senatus
magiſtratibus in foro præſto eſt, ſiquid conſulere uelint. alij accipiunt imperia, diſce-
duntq. ad ſuas quiſque officiorum partes. alij offerunt ſe,ſi quo uſus operæ ſit. præſidia in
arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano atque arce Tuſculana
ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium pro conſule profectum cum exercitu à Ca
pua affertur. cui ne minueretur imperium, ſi in urbem ueniſſet, decreuit ſenatus, ut Q.
Fuluio par cum conſulibus imperium eſſet. Annibal,infeſtius perpopulato agro Fregella-
no,propter interciſos pontes,per Fruſinatem Ferentinatemq. & Anagninũ agrum in Labi G
canum uenit. inde Algido Tuſculum petiit: nec receptus mœnibus, infra Tuſculum dex-
trorſus Gabios deſcendit. inde in Pupiniam exercitu demiſſo, octo millia paſſuum à Ro-
ma poſuit caſtra. Quo propius hoſtis accedebat,eo maior cædes fiebat fugientium,præce
dentibus Numidis: pluresq. omnium generum atque ætatum capiebantur. In hoc tumul-
tu Fuluius Flaccus porta capena cum exercitu Romam ingreſſus,media urbe per Carinas
Exquilias contendit. inde egreſſus, inter Exquilinam Collinamq. portam poſuit caſtra.
AEdiles plebis commeatum eò comportarunt. Conſules ſenatusq. in caſtra uenerunt.
ibi de ſumma reip. conſultatum. Placuit conſulibus, circa portas Collinam Exquilinãq;
ponere caſtra: C. Calpurnium, prætorem urbanum, Capitolio atque arci præeſſe: & ſena-
tum frequentem in foro contineri,ſi quid in tam ſubitis rebus conſulto opus eſſet. In-
ter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia paſſuum ab urbe caſtra admouit. ibi ſtati H
uis poſitis, ipſe cum duobus millibus equitum à porta Collina uſque ad Herculis tem-
plum eſt progreſſus: atque unde proxime poterat, mœnia ſitumq. urbis obequitans
contemplabatur. Id eum tam licenter atque ocioſe facere, Flacco indignum uiſum eſt:
itaque immiſit equites, ſubmouerique, atque in caſtra redigi hoſtium equitatum iuſſit.
Cum commiſſum prælium eſſet: conſules transfugas Numidarum, qui tum in Auentino
ad mille,& CC erant, media urbe tranſire Exquilias iuſſerunt: nullos aptiores inter con-
ualles, tectaq. hortorum, & ſepulcra, & cauas undique uias ad pugnandum futuros ra-
ti. quos cum ex arce Capitolioq. cliuo publico in equis decurrentes quidam uidiſſent, ca-
ptum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut, niſi
caſtra Punica extra urbem fuiſſent, effuſura ſe omnis pauida multitudo fuerit. Tunc
in domos atque in tecta refugiebant: uagosque in uiis ſuos pro hoſtibus lapidibus te- I
liſq. inceſſebant. nec comprimi tumultus, aperirique, error poterat, refertis itineri-
bus agreſtium turba pecorumque, quæ repentinus pauor in urbem compulerat. Eque-
ſtre prælium ſecundum fuit, ſummotiq; hoſtes ſunt. et quia multis locis comprimendi
tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes, qui dictatores, conſules, cenſo-
resúe fuiſſent, cum imperio eſſe, donec receſſiſſet à muris hoſtis. Et diei quod reli-
quum fuit,& nocte inſequenti, multi temere excitati tumultus ſunt, compreſſique. Po-
ſtero die tranſgreſſus Anienem Annibal in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus con
ſulesq. certamen detrectauere. Inſtructis utrinque exercitibus in eius pugnæ caſum, in
qua urbs Roma uictori præmium eſſet, imber ingens grandine miſtus ita utranque aciem
turbauit, ut uix armis retentis in caſtra ſeſe receperint, nullius rei minore, quàm hoſtium
metu. Et poſtero die eodem loco acies inſtructas eadem tempeſtas diremit. ubi rece- K
piſſent ſe in caſtra, mira ſerenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res
apud Pœnos uerſa eſt: auditaq. uox Annibalis fertur, potiundæ ſibi urbis Romæ modo
mentem non dari, modo fortunam. Minuere etiam ſpem eius & aliæ magnæ, paruæq.
res: magna illa, quòd, cum ipſe ad mœnia urbis Romæ armatus ſederet, milites ſub ue-
xillis in ſupplementum Hiſpaniæ profectos audiuit: parua autem, quòd per eos dies eum
forte agrum, in quo ipſe caſtra haberet, ueniſſe nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex
quodam captiuo eſt. id uero adeo ſuperbum atque indignum uiſum, eius ſoli, quod
ipſe bello captum poſſideret haberetque, inuentum Romæ emptorem: ut extẽplo uocato
præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc eſſent, iuſſerit uenire.

His

A His motus ad Tutiam fluuium caſtra tetulit, ſex millia paſſuum ab urbe. inde ad lucum
Feroniæ pergit ire, templum ea tempeſtate inclytum diuitijs. Capeuates aliqui accolæ
eius erant. primitias frugum eò, donaq. alia pro copia portantes, multo auro argentoq. id
exornatum habebant. His omnibus donis tum ſpoliatum templum. æris acerui, cum ru-
dera milites religione inducti iacerent, poſt profectionem Annibalis magni inuenri. Hu-
ius populatio templi haud dubia inter ſcriptores eſt. Cœlius Romam euntem ab Ereto di
uertiſſe eò Annibalem tradit; iterq. eius ab Reate, Cutilijsque, & ab Amiterno orditur.
ex Campania in Samnium, inde in Pelignos perueniſſe: præterq. oppidum Sulmonem
in Marrucinos tranſiſſe: inde Albenſi agro in Marſos: hinc Amiternum Fotulosq. ui-
cum ueniſſe. Neque ibi error eſt, quòd tanti exercitus ueſtigia intra tam breuis æui
memoriam potuerint confundi. iſſe enim eà conſtat. tantum id intereſt, uenerit ne eo
B itinere ad urbem, an ab urbe in Campaniam redierit. Cæterum non quantum pertina
ciæ ad premendam obſidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Anniba
li. nanque ex Lucanis in Bruttium agrum, ad fretum uero ac Rhegium eo curſu con-
tendit, ut prope repentino aduentu incautos oppreſſerit. Capua, etſi nihilo ſegnius op
preſſa per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci ſenſit: & admiratio orta eſt, non ſimul
regreſſum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt relictos ſe, deſertosque, & ſpem
Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos eſſe. Acceſſit edictum proconſulis ex ſena-
tuſconſulto propoſitum uulgatumq. apud hoſtes, ut qui ciuis Campanus ante certam
diem trãiiſſet, ſine fraude eſſet. nec ulla facta eſt tranſitio, metu magis eos, quàm fide, con
tinente: quia maiora in defectione deliquerant, quàm quibus ignoſci poſſet. Cæterum
quemadmodum nemo priuato conſilio ad hoſtem tranſibat, ita nihil ſalutare in medium
C conſulebatur. Nobilitas remp. deſeruerat, neque in ſenatum cogi poterat. in magiſtra-
tu autem erat, qui non ſibi honorem adieciſſet, ſed in dignitate ſua uim ac ius magiſtra-
tui quem gerebat, dempſiſſet. Iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quiſ
quam apparebat. domibus incluſi, patriæq. occaſum cum ſuo exitio in dies expectabant.
ſumma curæ omnis in Boſtarem Annonéque, præfectos præſidii Punici, uerſa erat, ſuo
non ſociorum, periculo ſolicitos. Hi conſcriptis ad Annibalem literis non libere modo,
ſed etiam aſpere, quibus non Capuam ſolum traditam in manum hoſtibus, ſed ſe quoque,
& præſidiũ in omnes cruciatus proditos incuſabant: abiiſſe eũ in Bruttios, uelut auerten
tem ſeſe, ne Capua in oculis eius caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione qui-
dem urbis Romæ abſtrahi à Capua obſidenda potuiſſe. tanto conſtantiorem inimicum
Romanum, quàm amicum Pœnum eſſe. Si redeat Capuam, bellumq. omne eo uertat: &
D ſe, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis, neque Tarentinis bellum
geſturos tranſiſſe Alpes. ubi Romanæ legiones ſint, ibi & Carthaginienſium exercitus
debere eſſe. ſic ad Cannas, ſic ad Traſymenum rem bene geſtam, coeundo, conferendo
cum hoſte caſtra, fortunam tentando. In hanc ſententiam literæ conſcriptæ, Numidis,
propoſita mercede iam profeſſus operam, dantur. Hi ſpecie transfugarum cum ad Flac-
cum in caſtra ueniſſent, ut inde tempore captato abirent: famesque, quæ tamdiu Capuæ
erat, nulli non probabilem cauſam tranſitionis faceret: mulier repente Campana in ca-
ſtra uenit, ſcortum transfugarum unius: indicatq. imperatori Romano, Numidas frau-
de compoſita tranſiſſe, literasq. ad Anibalem ferre. Id unum ex ijs, qui ſibi rem aperuiſſet,
arguere ſeſe paratã. Productus, primo ſatis conſtanter ignorare ſe mulierem ſimulabat.
paulatim deinde conuictus ueris, cum tormenta poſci & parari uideret: faſſus id ita eſſe;
E literæq. prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios ſpecie transfugarum
Numidas uagari in caſtris Romanis. Hi ſupra L X X comprehenſi, & cum transfugis no
uis mulctati uirgis, manibusque præciſis Capuam rediguntur. Conſpectum tam triſte
ſupplicium fregit animos Campanorum. Concurſus ad curiam populi factus coegit
Leſium ſenatum uocare: & primoribus, qui iamdiu publicis conſilijs aberant, propalam
minabantur, niſi uenirent in ſenatum, circa domos eorum ituros ſe, & in publicum om-
nes ui extracturos eſſe. Is timor frequentem ſenatum magiſtratui præbuit. Ibi cum cæte
ri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibus Virius, qui defectionis
ab Romanis auctor fuerat, interrogatus ſententiã, negat eos, qui de legatis & de pace ac de
ditione loquãtur, meminiſſe, nec quid facturi fuerint, ſi Romanos in poteſtate habuiſſent,

nec quid ipſis patiendum ſit. Quid, uos, inquit, eam deditionem fore cenſetis, qua quon- F
dam, ut aduerſus Samnites auxilium impetraremus, nos noſtraq́. omnia Romanis dedi-
mus? Iam è memoria exceſſit, quo tempore, & in qua fortuna à populo R. defecerimus?
iam quemadmodum in defectione præſidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad
contumeliam necauerimus? quoties in obſidenteis, quàm inimici eruperimus? caſtra op-
pugnauerimus? Annibalem uocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentiſſimum
eſt, ad oppugnandam Romam hinc eum miſerimus? Age contra, quæ illi infeſte in nos fe-
cerint, repetite, ut ex eo, quid ſperetis, habeatis. Cum hoſtis alienigena in Italia eſſet, &
Annibal hoſtis, & cuncta bello arderent: omiſſis omnibus, omiſſo ipſo Annibale, ambos
conſules, & duos conſulares exercitus ad Capuam oppugnandam miſerunt. Alterum an-
num cirumuallatos incluſosq́. nos fame macerant, & ipſi nobiſcum ultima pericula, gra-
uiſſimos labores perpeſſi, circa uallum ac foſſas ſæpe trucidati, & prope ad extremũ caſtris G
exuti. Sed omitto hæc. uetus atque uſitata res eſt, in oppugnanda hoſtium urbe labores ac
pericula pati: illud iræ atque odij execrabilis indicium eſt. Annibal ingentibus copijs pedi-
tum equitumq́. caſtra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti ſunt ab obſi
dione. profectus trans Vulturnum peruſſit Calenum agrum: nihil tãta ſociorum clade auo
cati ſunt. Ad ipſam urbem Romam infeſta ſigna ferri iuſſit: eam quoque tempeſtatem im-
minentem ſpreuerunt. Trãſgreſſus Anienem, tria millia paſſuum ab urbe caſtra poſuit: po
ſtremo ad mœnia ipſa & ad portas acceſſit: Romam ſe adempturum eis, niſi omitterẽt Ca
puam, oſtendit: & non omiſerunt. Feras beſtias cæco impetu ac rabie concitatas, ſi ad cubi
lia & catulos earum ire pergas, ad opem ſuis ferendam auertas; Romanos Roma circum-
ſeſſa, coniuges, liberi, quorũ ploratus hinc quoque prope exaudiebantur: aræ, foci, deum
delubra, ſepulcra maiorum temerata ac uiolata, à Capua non auerterunt. tãta auiditas ſup H
plicij expetendi, tanta ſanguinis noſtri hauriendi eſt ſitis. nec iniuria forſitan. nos quoque
idẽ feciſſemus, ſi data fortuna eſſet. Itaque quando aliter diis immortalibus uiſum eſt, cum
mortem ne recuſare quidem debeam: cruciatus contumeliasq́ue, quàs ſperat hoſtis, dum
liber, dum mei potens ſum, effugere morte, præterquam honeſta, etiam leni poſſum. non
uideo Ap. Claudium & Q. Fuluium uictoria inſolenti ſubnixos: neque uinctus per ur-
bem Romam triumphi ſpectaculum trahar: ut deinde in carcere, aut ad palum deligatus,
lacerato uirgis tergo, ceruicem ſecuri Romanæ ſubiiciam: nec dirui incendiq́. patriam ui
debo: nec rapi ad ſtuprum matres Campanas, uirginesq́. & ingenuos pueros. Albam, un
de ipſi oriundi erant, à fundamentis proruerunt, ne ſtirps, ne memoria originum ſuarum
extaret: nedum eos Capuæ parſuros credam, cui infeſtiores, quàm Carthagini, ſunt. Ita-
que quibus ueſtrum ante fato cedere, quàm hæc tot & tam acerba uideant, in animo eſt, I
ijs apud me hodie epulæ inſtructæ paratæq́. ſunt. ſatiatis uino ciboq́ue, poculum idem,
quod mihi datum fuerit, circumferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à contume-
lijs, oculos, aures, à uidendis audiendisq́ue omnibus acerbis indignisq́ue, quæ manent ui-
ctos, uindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædium accenſo corpora exa-
nima inijciant. Hæc una uia & honeſta & libera ad mortem. & ipſi uirtutem mirabuntur
hoſtes, & Annibal fortes ſocios ſciet ab ſe deſertos ac proditos eſſe. Hanc orationem
Virij plures audierunt cum aſſenſu, quàm forti animo id, quod probabant, exequi potue-
runt. Maior pars ſenatus multis ſæpe bellis expertã populi Romani clemẽtiam, haud dif-
fidentes ſibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreue-
runt, miſeruntq́ue. Vibum Virium ſeptem & uiginti ferme ſenatores domum ſecuti ſunt:
epulatiq́. cum eo, &, quantũ facere potuerant, alienatis mentibus uinó ab imminentis ſen K
ſu mali, uenenum omnes ſumpſerunt. inde miſſo conuiuio dextris inter ſe datis, ultimoq́.
complexu, collacrymantes ſuum patriæq́. caſum, alij, ut eodem rogo cremarentur, manſe
runt, alii domos digreſſi ſunt. Impletæ cibis uinoq́. uenæ minus efficacem in maturanda
morte uim ueneni fecerunt. itaque noctem totam plerique eorum, & diei inſequentis par
tem, cum animam egiſſent: omnes tamen prius, quàm aperirentur hoſtibus portæ, expira
runt. Poſtero die porta Iouis, quæ aduerſus caſtra Romana erat, iuſſu proconſulis aperta
eſt. ea intromiſſa legio una, & duæ alæ cum C. Fuluio legato: Is, cum omnium primum
arma telaq́ue quæ Capuæ erant, ad ſe conferenda curaſſet, cuſtodijs ad omnes portas di-
ſpoſitis, ne quis exire aut emitti poſſet, præſidium Punicum comprehendit: ſenatum

A Campanum ire in caſtra ad imperatores Romanos iuſſit. quò cum ueniſſent, extemplo
his omnibus catenæ iniectæ, iuſſiq́. ad quæſtores deferre, quod auri argentiq́. haberent.
auri pondo L X X fuit: argenti tria millia pondo & C C. ſenatores quinque & uiginti Ca
les in cuſtodiam, duodetriginta Teanum miſſi, quorum de ſententia maxime deſcitum ab
Romanis conſtabat. De ſupplicio Campani ſenatus haudquaquam inter Fuluium Clau
diumq́. conueniebat. facilis impetrandæ ueniæ Claudius, Fuluii durior ſententia erat.
Itaque Appius Romam ad ſenatum arbitrium eius rei totum reijciebat. percunctandi
etiam æquum eſſe poteſtatem fieri patribus, num communicaſſent conſilia cum aliquibus
ſociorum Latini nominis municipiorum, & num ope eorum in bello forent & municipio
rum adiuti. Id uero minime committendum eſſe, Fuluius dicere, ut ſolicitarentur cri-
minibus dubijs ſociorum fidelium animi, & ſubijcerentur indicibus, queis, neque quid
B facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam penſi fuiſſet. itaque ſe eam quæſtio-
nem oppreſſurum, extincturumque. Ab hoc ſermone cum digreſſi eſſent: & Appius
quamuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas ſuper tanta re ab Ro
ma expectaturum: Fuluius, ne idipſum impedimentum incepto foret, dimittens præto-
rium, tribunis militum ac præfectis ſociorum imperauit, uti duobus millibus equitum
delectis denunciarēt, ut ad tertiam buccinam præſto eſſent. Cum hoc equitatu nocte Tea
num profectus, prima luce portam intrauit, atque in forum perrexit: concurſuq́. ad pri-
mum equitum ingreſſum facto, magiſtratum Sidicinum citari iuſſit: imperauitq́ue, ut pro
duceret Campanos, quos in cuſtodia haberet. Producti omnes, uirgisq́. cæſi, ac ſecuri
percuſſi. Inde citato equo Cales percurrit. ubi cum in tribunali conſediſſet, productiq́.
Campani deligarentur ad palum: eques citus ab Roma uenit: literasq́. à C. Calpurnio
C prætore Fuluio cum tradidiſſet: murmur à tribunali totam concionem peruaſit, deferri
rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita eſſe ratus, acceptas literas, neque
reſolutas cũ in gremio repoſuiſſet, præconi imperauit, ut lictorem lege agere iuberet. Ita
de ijs quoque, qui Calibus erant, ſumptum ſupplicium. tum literæ lectæ, ſenatusq́. conſul
tum, ſerum ad impediendam rem actam, quæ ſumma ope approperata erat, ne impediri
poſſet. Conſurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam uadens tur
bam nomine inclamauit: & cum mirabundus, quidnam ſeſe uellet, inquireret, reſidens
Flaccus: Me quoque, inquit, iube occidi: ut gloriari poſſis, multo fortiorem quàm ipſe
es, uirum abs te occiſum eſſe. Cum Flaccus negaret profecto ſatis compotem mentis eſſe:
modo prohiberi etiam ſe, ſi id uellet, ſenatus conſulto diceret: tum Iubellius. Quandoqui
dem, inquit, capta patria, propinquis amicisq́. amiſſis, cum ipſe manu mea cóniugem libe-
D rosq́. interfecerim, ne quid indigni paterentur, mihi ne mortis quidem copia eadem eſt,
quæ his ciuibus meis: petatur à uirtute inuiſæ huius uitæ uindicta. atque ita gladio, quem
ueſte texerat, per aduerſum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procu
buit. Quia & quod ad ſupplicium attinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci unius
ſententia acta erant, mortuum Ap. Claudium ſub deditionem Capuæ quidam tradunt.
hunc quoque ipſum Tauream neque ſua ſponte ueniſſe Cales, neque ſua manu interfe-
ctum: ſed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter ſtrepitus exaudiri poſ-
ſent, quæ uociferabatur, ſilentium fieri Flaccum iuſſiſſe: tum Tauream illa quæ ante me-
morata ſunt, dixiſſe: uirum ſe fortiſſimum à nequaquam pari ad uirtutem occidi. ſub hæc
dicta iuſſu proconſulis præconem ita pronunciaſſe, Lictor uiro forti adde uirgas, & in cũ
primum lege age. Lectum quoque ſenatusconſultum, priuſquam ſecuri feriret, quidam au
E ctores ſunt: ſed quia aſcriptum in ſenatusconſulo fuerit, ſi ei uideretur, integram rem ad
ſenatum reijceret: interpretatum eſſe, quid magis è repu. duceret, æſtimationem ſibi per-
miſſam. Capuam à Calibus reditum eſt: Atellaq́. & Calatia in deditionem acceptæ. ibi
quoque in eos qui capita rerum erant, animaduerſum. ita ad LXX principes ſenatus inter
fecti, trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi. alij per ſociorum Latini nomi
nis urbes in cuſtodias dati, uarijs caſibus interierunt. multitudo alia ciuium Campano-
rum uenundata. De urbe agroq́. teliqua conſultatio fuit: quibuſdam delendam cenſen-
tibus urbem præualidam, propinquam, inimicam. Cæterum præſens utilitas uicit. nam
propter agrum, quem omni fertilitate terræ ſatis conſtabat primum in Italia eſſe, urbs ſer-
uata eſt, ut eſſet aliqua aratorum ſedes. urbi frequentandæ multitudo incolarũ libertino-

rumq́. & inſtitorum opificumq́. retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani fa- F
cta. Cæterum habitari tantum tanquam urbem, Capuam, frequentariq́. placuit: corpus
nullum ciuitatis, nec ſenatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus eſſe. ſine conſilio pu-
blico, ſine imperio multitudinem: nullius rei inter ſe ſociam, ad conſenſum inhabilem fo-
re. præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis miſſuros. Ita ad Capuam res com-
politæ conſilio ab omni parte laudabili. ſeuere & celeriter in maxime noxios animaduer
ſum: multitudo ciuium diſſipata in nullam ſpem reditus: non ſæuitum incendijs ruiniſq́.
in tecta innoxia, muroſque: & cũ emolumento quæſita etiam apud ſocios lenitatis ſpecies
incolumitate urbis nobiliſſimæ opulentiſſimæque, cuius ruinis omnis Campania, omnes,
qui Campaniam circa accolunt, populi ingemuiſſent: confeſſio expreſſa hoſti, quanta uis
in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus ſocijs, &, quàm nihil in Annibale auxilij
ad receptos in fidem tuendos eſſet. Romani proconſules perfuncti, quod ad Capuam atti G
nebat cura, C. Neroni ex ijs duabus legionibus quas ad Capuam habuerant, ſex millia pe
ditum, & trecentos equites, quos ipſe legiſſet, & ſocium Latini nominis peditum nume-
rum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum, Puteolis in naues impoſi
tum Nero in Hiſpaniam tranſportauit. Cum Tarraconem nauibus ueniſſet, expoſitiſq́. ibi
copijs, & nauibus ſubductis, ſocios quoque nauales, multitudinis augendę cauſa, armaſſet:
profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Marcio accepit. inde pergit ad
hoſtes ire. Aſdrubal Amilcaris ad Lapides Atros caſtra habebat in Auſetanis, is locus eſt
inter oppida Illiturgi & Mentiſſam. huius ſaltus fauces Nero occupauit. Aſdrubal, ne in
arcto res eſſet, caduceatorem miſit, qui promitteret, ſi inde miſſus foret, ſe omnem exerci-
tum ex Hiſpania deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepiſſet, diem
poſterum Aſdrubal colloquio petiuit, ut Romani leges conſcriberent de tradendis arci- H
bus urbium, dieq́. ſtatuenda ad quam præſidia deducerentur, ſuaq́. omnia ſine fraude Pœ
ni deportarent. Quod ubi impetrauit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte,
quod grauiſſimum exercitus erat, Aſdrubal, quacunque poſſet, euadere è ſaltu iuſſit. data
ſedulo opera eſt, ne multi ea nocte exirent, ut ipſa paucitas tum ad hoſtem ſilentio fallen-
dum aptior, tum ad euadendum per artas ſemitas ac difficiles eſſet. Ventum inſequenti
die ad colloquium eſt: ſed loquendo plura ſcribendoq́. dedita opera, quæ in rem non eſ-
ſent, die conſumpto, in poſterum dilatum eſt. addita inſequens nox ſpatium dedit & alios
emittendi: nec poſtero die res finem inuenit. ita aliquot dies diſceptando palam de legi-
bus, noctesque, emittẽdis clam è clauſtris Carthaginienſibus, abſumptæ. et poſteaquam
maior pars emiſſa exercitus erat, iam ne ijs quidem, quæ ultro dicta erant, ſtabatur: mi-
nusq́. ac minus, cum timore ſimul fide decreſcente, conueniebat. Iam ferme pedeſtres om I
nes copiæ euaſerant è ſaltu: cum prima luce denſa nebula ſaltum omnem campoſq́. circa
intexuit. quod ubi ſenſit Aſdrubal, mittit ad Neronem, qui in poſterum diem colloquium
differret, illum diem religioſum Carthaginienſibus ad agendum quicquam rei feriatum
eſſe. Ne tum quidem ſuſpecta fraus. cum data eſſet uenia eius diei, extemplo Aſdrubal cũ
equitatu elephantiſq́. caſtris egreſſus, ſine ullo tumultu in tutum euaſit. Hora ferme quar
ta depulſa ſole nebula aperuit diem, uacuaq́. hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum
demum Claudius Punicam fraudem agnoſcens, ut ſe dolo captum ſenſit, proficiſcentem
inſtitit ſequi, paratus confligere acie: ſed hoſtis detrectabat pugnam, leuia tamen prælia
inter extremum Punicum agmen, præcurſoreſq́. Romanorum fiebãt. Inter hæc Hiſpaniæ
populi, nec qui poſt cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec ulli noui de
ficiebant. Et Romæ ſenatui populoq́. poſt receptam Capuam nõ Italiæ iam maior, quàm K
Hiſpaniæ, cura erat. et exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat, nec tamen, quem
mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, ubi duo ſummi imperatores intra dies XXX ceci
diſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligẽdus eſſet. Cũ alii aliũ
nominarent, poſtremum eo decurſum eſt, ut populus pro conſule creando in Hiſpaniam
comitia haberet. diemq́. comitijs conſules edixerunt. Primo expectauerant, ut qui ſe tan
to imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ ut deſtituta expectatio eſt, redin
tegratus luctus acceptæ cladis, deſideriumq́. imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque
ciuitas, prope inops conſilij, comitiorum die tamen in campum deſcendit. atque in magi
ſtratus uerſi, circumſpectant ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo
perditas

A perditas res,deſperatumq́. de repub.eſſe,ut nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipe-
re.Cum ſubito P.Cornelius,illius qui in Hiſpania ceciderat,filius, quatuor & uiginti fer-
me annos natus,profeſſus ſe petere,in ſuperiore,unde conſpici poſſet, loco conſtitit. In
quem poſtquam omnium ora conuerſa ſunt,clamore ac fauore ominati extẽplo ſunt felix
fauſtumq. imperium. iuſſi deinde inire ſuffragium, ad unum omnes non centuriæ modo,
ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt. Cæterum poſt rem
actam,ut iam reſederat impetus animorum ardorq́ue,ſilentium ſubito ortum,& tacita co-
gitatio,quidnam egiſſent noui. quod fauor plus ualuiſſet,quàm ratio ætatis,màxime pœ-
nitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenq́ue, ex funeſtis duabus fami-
lijs,in eas prouincias, ubi inter ſepulcra patris patruiq́ue res gerendæ eſſent, proficiſcen-
tis. Quam ubi ab re tanto impetu acta ſolicitudinem curamq́ue hominum animaduertit,
B aduocata concione,ita de ętate ſua,imperioq́. mandato,& bello quod gerendum eſſet,ma
gno elatoq́; animo diſſeruit:ut ardorem eum, qui reſederat, excitaret rurſus, innouaretq́;
& impleret homines certioris ſpei,quàm quantam fides promiſſi humani,aut ratio ex fidu
cia rerum ſubijcere ſolet.Fuit enim Scipio non ueris tantum uirtutibus mirabilis, ſed arte
quoque quadam ab iuuenta in oſtentationem earum compoſitus: pleraque apud multitu-
dinem aut per nocturnas uiſa ſpecies,aut uelut diuinitus mente monita,agens:ſiue & ipſe
capti quadam ſuperſtitione animi: ſiue ut imperia conſiliaque, uelut ſorte oraculi miſſa
ſine cunctatione aſſequeretur.ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam
uirilem ſumpſit, nullo die prius ullam publicam priuatamq́; rem egit, quàm in Capitoliũ
iret,ingreſſusq́; ædem conſideret: & plerunque tempus ſolus in ſecreto ibi tereret. Hic
mos, qui per omnem uitam ſeruabatur, ſeu conſulto, ſeu temere uulgatæ opinioni fidem
C apud quoſdam fecit, ſtirpis eum diuinæ uirum eſſe: retulitq. famam in Alexandro Magno
prius uulgatam,& uanitate & fabula parem: anguis immanis concubitu conceptum, & in
cubiculo matris eius perſæpe uiſam prodigij eius ſpeciem,interuentuq́. hominum euolutã
repente,atque ex oculis elapſam. His miraculis nunquam ab ipſo eluſa fides eſt: quin po-
tius aucta arte quadam,nec abnuendi tale quicquam,nec palam affirmãdi.Multa alia eiuſ-
dem generis,alia uera,alia aſſimulata,admirationis humanæ in eo iuuene exceſſerant mo-
dum quibus freta tunc ciuitas, ætati haud quaquam maturæ tantam molem rerum, tantũ
que imperium permiſit. Ad eas copias, quas ex uetere exercitu Hiſpania habebat,quæ-
que a Puteolis cum C. Nerone traiectæ erant,decem millia peditum, & mille equites ad-
duntur. & M.Iunius Silanus pro prætore adiutor ad res gerendas datus eſt. Ita cum XXX
nauium claſſe (omnes autem quinqueremes erant) oſtijs Tiberinis profectus præter oram
D Tuſci maris,Alpes atque Gallicum ſinum,& deinde Pyrenes circumuectus promontoriũ
Emporijs,urbe Græca,(oriundi & ipſi a Phocæa ſunt)copias expoſuit. inde ſequi nauibus
iuſſis,Tarraconem pedibus profectus,conuentum omnium ſociorum (etenim legationes
ad famam aduentus eius ex omni ſe prouincia effuderant)habuit. naues ibi ſubduci iuſſit:
remiſſis quatuor triremibus Maſſilienſium, quæ officij cauſa ab domo proſecutæ fuerant.
Reſponſa inde legationibus ſuſpenſis uarietate tot caſuum dare cœpit:ita elato ab ingenti
uirtutum ſuarum fiducia animo, ut nullum ferox uerbum excideret: ingensq́ue omnibus
quæ diceret,cum maieſtas ineſſet,tum fides. Profectus ab Tarracone,& ciuitates ſociorũ
& hiberna exercitus adijt. collaudauitq́; milites, quòd duabus tantis cladibus deinceps
icti,prouinciam obtinuiſſent: nec fructum ſecũdarum rerum ſentire hoſteis paſſi omni cis
Iberum agro eos arcuiſſent, ſociosq́. cum fide tutati eſſent. Martium ſecum habebat cũ
E tanto honore, ut facile appareret; nihil minus eum uereri,quàm ne quis obſtaret gloriæ
ſuæ.Succeſſit inde Neroni Silanus,& in hiberna noui milites deducti.Scipio,omnibus,quę
adeunda agendaq́. erant, mature aditis peractisq́ue, Tarraconem conceſſit. Nihilo mi-
nor fama apud hoſtes Scipionis erat,quàm apud ciues ſociosq́.: & diuinatio quædam fu-
turi,quo minus ratio timoris reddi poterat,eo opportune maiorem inferens metum. In hi
berna diuerſi conceſſerant:Aſdrubal Giſgonis uſque ad Oceanum & Gades:Mago in me
diterranea maxime ſupra Caſtulonenſem ſaltum. Aſdrubal Amilcaris filius proximus
Ibero circa Saguntum hibernauit. Aeſtatis eius extremo,quo capta eſt Capua, & Scipio
in Hiſpaniam uenit: Punica claſſis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus
præſidij Romani, quod in arce Tarentina erat, clauſerat quidem omneis ad arcem à mari
aditus:

aditus: ſed aſſidendo diutius, arctiorem annonam ſocijs quàm hoſti faciebat. non enim F
tantum ſubuehi oppidanis per pacata litora apertosque portus præſidio nauium Punica-
rum poterat, quantum frumenti claſſis ipſa turba nauali miſta ex omni genere hominum
abſumebat: ut arcis præſidium etiam ſine inuecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato
ſuſtentari poſſet: Tarenrinis claſſique ne inuectum quidem ſufficeret. tandem maiore gra
tia, quàm uenerat, claſſis dimiſſa eſt. annona haud multum laxauerat: quia remoto ma-
ritimo præſidio ſubuehi frumentum non poterat. Eiuſdem æſtatis exitu M. Marcellus ex
Sicilia prouincia cum ad urbem ueniſſet, à C. Calpurnio prætore ſenatus ei ad ædem Bel-
lonæ datus eſt. ibi cum de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet, queſtus leniter, non ſuam magis
quàm militum uicem, quòd prouincia confecta exercitum deportare non licuiſſet, poſtu-
lauit, ut triumphanti urbem inire liceret. id non impetrauit. Cum multis uerbis actum eſ-
ſet, utrum minus conueniret, cuius nomine abſentis, ob res proſpere ductu eius geſtas, ſup G
plicatio decreta foret, & dijs immortalibus habitus honos, ei præſenti negare triumphum:
an quem tradere exercitum ſucceſſori iuſſiſſent, quod, niſi manente in prouincia bello, nó
decerneretur, eum quaſi debellaro triumphare, cum exercitus teſtis meriti atque imme-
riti triumphi abeſſet: medium uiſum, ut ouans urbem iniret. Tribuni plebis ex auctorita-
te ſenatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ouans iniret, imperium eſ-
ſet. Pridie quàm urbem iniret, in monte Albano triumphauit. inde, ouans, multam præ
ſe prædam in urbem intulit. Cum ſimulacro captarum Syracuſarum, catapultæ, balliſtæ-
que, & alia omnia inſtrumenta belli lata, & pacis diuturnæ, regiæq́. opulentiæ ornamenta,
argenti ærisq́. fabrefacta uaſa, & alia ſupellex, precioſaq́. ueſtis: & multa nobilia ſigna,
quibus inter primas Græciæ urbes Syracuſæ ornatæ fuerant. Punicæ quoque uictoriæ ſi-
gnum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere ſpectaculum cum coronis aureis præ- H
cedentes Soſis Syracuſanus, & Mericus Hiſpanus, quorum altero duce nocturno Syra-
cuſas introitum erat: alter Naſum, quodque ibi præſidij erat, prodiderat. His ambobus
ciuitas data, & quingena iugera agri: Soſidi in agro Syracuſano, qui aut regius, aut ho-
ſtium populi R. fuiſſet, & ædes Syracuſis, cuius uellet eorum, in quos belli iure animad-
uerſum eſſet: Merico, Hiſpanisque qui cum eo tranſierant, urbs agerque in Sicilia ex ijs
qui à populo R. defeciſſent, iuſſa dari. id M. Cornelio mandatum, ut, ubi ei uideretur, ur-
bem agrumque eis aſſignaret. In eodem agro, Belligeni, per quem illectus ad tranſitio-
nem Mericus erat, CCCC iugera agri decreta. Poſt profectionem ex Sicilia Marcel-
li Punica claſſis octo millia peditum, tria Numidarum equitum expoſuit. Ad eos Mur-
gantinæ deſciuerunt terræ. ſecutæ defectionem earum Hybla & Magella ſunt, & ignobi-
liores quædam aliæ. Et Numidæ, præfecto Mutine, uagi per totam Siciliam ſociorum I
populi Romani agros urebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quòd cum
imperatore non deuectus ex prouincia eſſet, partim quòd in oppidis hibernare uetiti e-
rant, ſegni fungebantur militia: magisq́. eis auctor ad ſeditionem, quàm animus, deerat.
Inter has difficultates M. Cornelius prætor & militum animos, nunc conſolando, nunc
caſtigando, ſedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atque
ex his Murgantiam Hiſpanis, quibus urbs agerq́. debebatur, ex ſenatus conſulto tribuit.
Conſules, cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusque iam terroris à Pœnis
& Annibale eſſet, ſortiri iuſſi Apuliam Macedoniamque prouincias. Sulpicio Macedo-
nia euenit, iſque Læuino ſucceſſit. Fuluius Romam comitiorum cauſa accerſitus, cum
comitia conſulibus rogandis haberet, prærogatiua Veturia iuniorum declarauit T. Man-
lium Torquatum & T. Otacilium. Manlius qui præſens erat, gratulandi cauſa cum tur- K
ba coiret, nec dubius eſſet conſenſus populi, magna circumfuſus turba ad tribunal con-
ſulis uenit: petitque, ut pauca ſua uerba audiret, centuriamque, quæ tuliſſet ſuffragium,
reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione, quidnam poſtulaturus eſſet, oculo-
rum ualetudinem excuſauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem eſſe, qui
cum alienis oculis ei omnia agenda ſint, poſtulet ſibi aliorum capita ac fortunas cómit-
ti. proinde ſi uideretur, & redire in ſuffragium Veturiam iuniorum iuberet: & meminiſ-
ſet in conſulibus creandis, belli quod in Italia ſit, temporumque reipublicæ, uixdum re-
quieſcere aureis à ſtrepitu & tumultu hoſtili, quo paucos ante menſes aſſederint prope
mœnia Romana. Poſt hæc cum centuria frequens ſucclamaſſet, nihil ſe mutare ſenten-

tiæ,

A tiæ,eoſdemq. conſules dicturos eſſe:tum Torquatus,Neque ego ueſtros inquit, mores cō ſul ferre potero,Neque uos imperium meum,redite in ſuffragium,& cogitate,bellum Punicum in Italia,& hoſtium ducem Annibalem eſſe. Tum Veturia & auctoritate mota uiri, & admirantium circa fremitu,petit a conſule,ut Veturiam ſeniorum citaret.uelle ſe ſe cum maioribus natu colloqui,& ex auctoritate eorum conſules dicere.Citatis Veturiæ ſenioribus,datum ſecreto in ouili cum his coloquendi tempus. Seniores de tribus conſulendum dixerunt eſſe:duobus iam plenis honorum, Q. Fabio, & M.Marcello: &,ſi utiq. nouū aliquem aduerſus Pœnos conſulem creari uellent, M. Valerium Læuinum egregie aduerſus Philippum regem terra mariq. res geſſiſſe. Ita de tribus conſultatione data,ſenioribus dimiſſis, iuniores ſuffragium ineunt M. Claudiū Marcellum fulgentem tum Sicilia domita,& M.Valerium abſentem conſules dixerunt. auctoritatem prærogatiuæ omnes centu- AN.DXL.

B riæ ſecutæ ſunt.Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem ſiqua ſit ſapiētium ciuitas, quam docti fingunt magis,quàm norunt: aut principes,grauiores,temperantioreſq. à cupidine imperij,aut multitudinem melius moratam cenſeam fieri poſſe. centuriam uero iuniorum ſeniores conſulere uoluiſſe, quibus imperium ſuffragio mandaret: uix ut ueriſimile ſit, parentum quoque hoc ſeculo uilis leuiſq. apud liberos auctoritas fecit. Prætoria inde comitia habita. P.Manlius Vulſo & L.Manlius Acidinus, & C.Lætorius & L. Cincius Alimentus creati ſunt. Forte ita incidit, ut comitijs perfectis nunciaretur, T. Otacilium, quem T. Manlio, niſi interpellatus ordo comitiorum eſſet, collegam abſentem daturus fuiſſe uidebatur populus,mortuum in Sicilia eſſe. Ludi Apollinares & priore anno fuerāt: & eo anno ut fierent, referente C.Calpurnio prætore,ſenatus decreuit,ut in perpetuū uouerentur. Eodem anno prodigia aliquot uiſa nunciataq. ſunt. In æde Concordiæ Victo-

C ria quæ in culmine erat, fulmine icta decuſſaq. ad Victorias quæ in ante fixæ erant, hæſit, neque inde procidit. Et Anagniæ & Fregellis,nunciatum eſt, murum portaſq. de cœlo tactas. & in foro Sudertano ſanguinis riuos per diem totum fluxiſſe. & Ereti lapidibus pluuiſſe. & Reate mulam peperiſſe. Ea prodigia hoſtijs maioribus ſunt procurata: & obſecratio in unum diem populo indicta, & nouendiale ſacrum. ſacerdotes publici aliquot eo anno mortui ſunt,nouiq. ſuffecti,in locum M. Aemilij Numidæ,decemuiri ſacrorum,M. Aemilius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruili Maximi auguris M. Seruilius. L. Otacilius Craſſus pōtifex quia exacto anno mortuus erat,ideo nominatio in locum eius non eſt facta. C.Claudius, flamen dialis,quòd exta perperam dederat,Flaminio abijt. Per idem tempus M. Valerius Læuinus, tentatis prius per ſecreta colloquia principum animis, ad indictum ante ad idipſum concilium Aetolorum

D claſſe expedita uenit. Vbi cum Syracuſas Capuamq. captas in fidem, in Italiaq. rerum ſecundarum ſucceſſum oſtentaſſet:adieciſſetque,iam inde a maioribus traditum morem Romanis colendi ſocios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum ſecum ius accepiſſent: alios in ea fortuna haberent,ut ſocij eſſe,quàm ciues mallent: Aetolos eo in maiore futuros honore, quòd gentium tranſmarinarum in amicitiā primi ueniſſent: Philippum eis & Macedonas graues accolas eſſe, quorum ſe uim ac ſpiritus etiam fregiſſe: & eò redactos eſſe,ut non ijs modo urbibus,quas per uim ademiſſent Aetolis,excedant: ſed ipſam Macedoniam infeſtam habeant. Et Acarnanas,quos ægre ferrent Aetoli à corpore ſuo ditemptos,reſtituturum ſe in antiquam formulam,iuriſq. ac ditionis eorum.Hęc dicta promiſſaque à Romano imperatore, Scopas,qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus,princeps Aetolorum,affirmarunt auctoritate ſua, minore cum uerecundia, & maiore cum fide uim

E maieſtatemq. populi R. extollentes. maxime tamen ſpes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conſcriptæ conditiones,quibus in amicitiam ſocietatemq. populi Romani uenirēt. additumque, ut,ſi placeret, uellētque,eodē iure amicitiæ Elei Lacedæmoniique,& Attalus,& Pleuratus,& Scerdiletus eſſent: Aſiæ Attalus,hi Illyriorum reges. Bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent.Nauibus ne minus uiginti quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbium,Corcyra tenus,ab Aetolia incipienti,ſolum tectaque,& muri cū agris Aetolorum; alia omnis præda populi Romani eſſet. Darentq. operam Romani,ut Acarnaniam Aetoli haberēt. Si Aetoli pacem cum Philippo facerent, fœderi aſcriberent ita ratam eorum pacem, ſi Philippus arma ab Romanis, ſocijſq. quiq. eorum ditionis eſſent,abſtinuiſſet. Item ſi populus R. fœdere iungeretur regi; ut caueret ne ius ei belli inſerendi

rendi Aetolis, ſocijsque eorum eſſet. Hæc conuenerunt, conſcriptaque biennio poſt, F
Olympiæ, Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut teſtata ſacratis monumentis eſſent, ſunt
poſita. Moræ cauſa fuerant retenti Romæ diutius legati Aetolorum. nec tamen impe-
dimento id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo mouerunt aduerſus Philippum bel-
lum: & Læuinus Zacynthum (parua inſula eſt, propinqua Aetoliæ: urbem unam eodem
quo ipſa eſt nomine habet: eam præter arcem ui cepit) & Oeniadas, Naxumq́ue Acar-
nanum captas Aetolis contribuit. Philippum quoque ſatis implicatum bello finitimo
ratus, ne Italiam Pœnosq́. & pacta cum Annibale poſſet reſpicere, Corcyram ipſe ſe re-
cepit. Philippo Aetolorum defectio Pellæ hibernãti allata eſt. itaque, quia primo uere mo
turus exercitũ in Græciam erat, Illyrios finitimasq́. eis urbes alieno metu quietas ut Ma-
cedonia haberet, expeditionem ſubitam in Oricinorum atque Apolloniatum fines fecit,
egreſſosq́. Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros. uaſtatis pro G
ximis Illyrijs, in Pelagoniam eadem celeritate uertit iter. inde Dardanorum urbem ſitam
in Macedonia, tranſitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor Aetolici,
iunctiq́. cum eo Romani belli, per Pelagoniam & Nymphæum & Beroeam in Theſſaliam
deſcendit. ad bellum ſecum aduerſus Aetolos capeſſendum incitari poſſe homines crede
bat: &, relicto ad fauces Theſſaliæ Perſeo cum quatuor millibus armatorum ad arcen-
dos aditu Aetolos, ipſe, priuſquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam, atque
inde in Thraciam exercitum ac Medos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam ſolita
erat. ubi, regem occupatum externo bello, ac ſine præſidio eſſe regnum, ſenſiſſent. Ad
Phragandas igitur uaſtare agros, & urbem Iamphorinam, caput arcemq́ue Medicæ, op-
pugnare cœpit. Scopas, ubi profectum in Thraciam regem, occupatumq́ue ibi bello
audiuit, armata omni iuuentute Aetolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Aduer- H
ſus quos Acarnanum gens & uiribus impar, & iam Oeniadas Naxumq́. amiſſa cernens,
Romanaq́ue inſuper arma ingruere, ira magis inſtruit, quàm conſilio, bellum. coniugi-
bus, liberisque, & ſenioribus ſupra LX annos in propinquam Epirum miſſis, ab XV ad
LX annos coniurant, niſi uictores, ſe non redituros. qui uictus acie exceſſiſſet, eum ne-
quis urbe, tecto, menſa, lare reciperet, diram execrationem in populares, obteſtatio-
nem, quàm ſanctiſſimam potuerunt, aduerſus hoſpites compoſuerunt: precatiq́ue ſimul
Epirotas ſunt, ut qui ſuorum in acie cecidiſſent, eos uno tumulo contegerent, adhibe-
rentq́ue humatis titulum, Hic ſiti ſunt Acarnanes, qui aduerſus uim atque iniuriam Ae-
tolorum pro patria pugnantes, mortem oppetierunt. Per hæc incitatis animis, caſtra in
extremis finibus ſuis obuia hoſti poſuerunt. nuncijs ad Philippum miſſis, quanto res in
diſcrimine eſſet, omittere Philippum id quod in manibus erat. coegerunt bellum, Iam- I
phorina per deditionem recepta, & proſpero alio ſucceſſu rerum. Aetolorum impetum
tardauerat, primo coniurationis fama Acarnanicæ, deinde auditus Philippi aduentus re-
gredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam, ne opprimerentur Acar-
nanes, itineribus magnis ierat: ultra Clinen eſt progreſſus. inde cum audiſſet reditum
Aetolorum ex Acarnania, & ipſe Pellam redijt. Læuinus ueris principio à Corcyra pro-
fectus nauibus, ſuperato Leucate promontorio, cum ueniſſet Naupactum: Anticyram
inde ſe petiturum edixit, ut præſto ibi Scopas Aetolique eſſent. Sita Anticyra eſt in Lo-
cride læua parte ſinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eô, breuis nauigatio
ab Naupacto eſt. Tertio ferme poſt die utrinque oppugnari cœpta eſt. grauior à mari
oppugnatio erat: quia & tormenta machinæq́ue omnis generis in nauibus erant, & Ro-
mani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta urbs per deditionem, Aetolis K
traditur. præda ex pacto Romanis ceſſit. Literæ Læuino redditæ, conſulem eum abſen-
tem declaratum, & ſucceſſorem uenire P. Sulpicium. cæterum diuturno ibi morbo im-
plicitus, ſerius ſpe omnium Romam uenit M. Marcellus, cum idib. Martijs conſulatum
iniſſet, ſenatum eo die moris modo cauſa habuit, profeſſus, nihil ſe abſente collega, ne-
que de re pub. neque de prouincijs acturum. Scire ſe, frequentes Siculos prope urbem
in uillis obtrectatorum ſuorum eſſe: quibus, tantum abeſſe, ut per ſe non liceat palàm
Romæ crimina edita fictaque ab inimicis uulgare: ut, ni ſimularent aliquem ſibi timo-
rem abſente collega dicendi de conſule eſſe, ipſe eis extemplo daturus ſenatum fuerit.
ubi quidem collega ueniſſet: non paſſurum quicquam prius agi, quàm Siculi in ſenatum
intro-

A introducantur. delectum prope a M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quamplu-
rimi queſtum de ſe Romam uenirent. eundem literis falſis urbem impleſſe, bellum in Sici-
lia eſſe, ut ſuam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus conſul, ſenatum
dimiſit. ac prope iuſtitium omnium rerũ futurum uidebatur, donec alter conſul ad urbem
ueniſſet. Ocium, ut ſolet, excitauit plebis rumores. belli diuturnitate & uaſtatos agros
circa urbem, qua infeſto agmine iſſet Annibal: & exhauſtam delectibus Italiam, & pro te
publica Cannis exercitus cæſos querebantur: & conſules bellicoſos ambos, uiros acres
nimis, & feroces creatos: qui uel in pace tranquilla bellum excitare poſſent, nedum in bel
lo reſpirare ciuitatem forent paſſuri. Interrupit hos ſermones nocte quæ pridie Quin-
quatrus fuit, pluribus ſimul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore ſeptem
tabernæ, quæ poſtea quinque, & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arſere. com-
B prehenſa poſtea priuata ædificia: (neque enim tum baſilicæ erant) comprehenſæ latumiæ,
forumq. piſcatorium, & atrium regium, ædes Veſtæ uix defenſa eſt, tredecim maxime
ſeruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumiſſi ſunt. nocte ac die continua-
tum incendium fuit. nec ulli dubium erat, humana id fraude factum eſſe, quòd pluribus
ſimul locis, & iis diuerſis, ignes coorti eſſent. Itaque conſul ex auctoritate ſenatus pro
concione edixit, qui, quorum opera id conflatum incendium, profiteretur, præmium
fore libero pecuniam, ſeruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauio-
rum ſeruus (Mannus ei nomen erat) indicauit: dominos, & quinque præterea iuuenes
nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio ſecuri percuſſi erant, id incendium fe-
ciſſe: uulgoq. facturos alia, ni comprehendantur. Comprehenſi, familiæque eorum. &
primo eleuabatur index indiciumque. pridie eum uerberibus caſtigatum ab dominis di-
C ſceſſiſſe: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum, cæterum ut coram co-
arguebantur, & quæſtio ex miniſtris facinoris foro medio haberi cœpta eſt: faſſi omnes.
atque in dominos ſeruosque conſcios animaduerſum eſt. indici libertas data, & uiginti
millia æris. Conſuli Læuino Capuam prætereunti circumfuſa multitudo Campanorum
eſt, obſecrantium cum lacrymis, ut ſibi Romam ad ſenatum ire liceret oratum, ſi qua mi-
ſericordia tandem flecti poſſent, ne ſe ad ultimum perditum irent, nomenq. Campano-
rum à Q. Flacco deleri ſinerent. Flaccus ſibi priuatam ſimultatem cum Campanis ne-
gare ullam eſſe; publicas inimicitias & hoſtileis eſſe, & futuras, quoad alieno animo eſſe
à populo R. ſciret. nullam enim in terris gentem eſſe, nullum infeſtiorem populum nomi-
ni Romano. ideo ſe mœnibus incluſos tenere eos: quia ſi qui euaſiſſent aliqua, uelut fe-
ras beſtias per agros uagari, & laniare, & trucidare, quodcunque obuium detur. alios
D ad Annibalem transfugiſſe, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in ſe-
miuſto foro conſulem ueſtigia ſceleris Campanorum. Veſtæ ædem petitam, & æternos
ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani. ſe minime cenſere tutum
eſſe, Campanis poteſtatem intrandi Romana mœnia fieri. Læuinus Campanos iureiu-
rando à Flacco adactos, quinto die, quàm à ſenatu reſponſum accepiſſent, Capuam redi-
turos, ſequi ſe Romam iuſſit. Hac circumfuſus multitudine, ſimul Siculis obuiam egreſ-
ſis, Romam peruenit: clariſſimarum urbium excidio celeberrimis uiris uictos bello accu-
ſatores in urbem adducens. De republica tamen primum, ac de prouincijs ambo conſu-
les ad ſenatum retulere. Ibi Læuinus, quo ſtatu Macedonia, & Græcia, Aetoli, Acarna
nes Locrique eſſent, quasque ibi res ipſe egiſſet terra marique, expoſuit. Philippum in-
ferentem bellum Aetolis, in Macedoniam retro ab ſe compulſum, ad intima penitus re-
E gni abiiſſe, legionemque inde deduci poſſe. claſſem ſatis eſſe ad arcendum Italia regem.
Hæc de ſe, deque prouincia cui præfuerat. Conſulum de prouincijs communis relatio
fuit. Decreuere patres, ut alteri conſulum Italia, bellumque cum Annibale, prouincia
eſſet: alter claſſem, cui T. Otacilius præfuiſſet, Siciliamque prouinciam cum L. Cincio
prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Etruria Galliaque eſſent. eæ quatuor
erant legiones. urbanæ duæ ſuperioris anni in Etruriam: duæ quibus Sulpicius conſul
præfuiſſet, in Galliã mitterẽtur. Galliæ & legionibus præeſſet, quẽ cõſul, cuius Italia pro-
uincia eſſet, præfeciſſet. In Etruriam C. Calpurnius poſt præturam, prorogato in annum
imperio, miſſus. & Q. Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatumque in annum impe-
rium. Exercitus ciuium ſociorumq. minui iuſſus, ut ex duabus legionibus una legio quin-
que

que millia peditum,& trecenti equites eſſent:dimiſſis qui plurima ſtipendia haberent:& ſo B
ciorum ſeptem millia peditum,& trecenti equites relinquerentur:eadem ratione ſtipen-
diorum habita in ueteribus militibus dimittendis. Cn.Fuluio,conſuli ſuperioris anni,nec
de prouincia Apulia,nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantum in an-
nũ prorogatũ imperiũ eſt.P.Sulpicius,collega eius,omnẽ exercitũ.pręter ſocios nauales,
iuſſus dimittere eſt. Itẽ ex Sicilia exercitus cui M.Cornelius præeſſet:ubi conſul in prouin
ciam ueniſſet,dimitti iuſſus.L.Cincio prætori ad obtinendam Siciliam Cannẽſes milites
dati duarum inſtar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P.Manlio Vulſoni prætori
decretæ:quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Vrbanas legio-
nes ita ſcribere conſules iuſſi,ne quem militem facerent,qui in exercitu M.Claudij,M.Va
lerij,Fuluijq́ue fuiſſent: ne ue eo anno plures, quàm una & uiginti, Romanæ legiones eſ-
ſent. His ſenatuſconſultis perfectis,ſortiti prouincias conſules.Sicilia & claſſis Marcello; G
Italia cũ bello aduerſus Annibalẽ Lęuino euenit.Quę ſors,uelut iterũ captis Syracuſis,ita
examinauit Siculos expectatione ſortis in conſulum cõſpectu ſtanteis,ut comploratio eo-
rum flebilesq́ue uoces,& extemplo oculos hominum conuerterent,& poſtmodum ſermo
nes præbuerint. Circumibant enim ſenatum cum ueſte ſordida,affirmantes,ſe non modo
ſuam quiſque patriam,ſed totam Siciliam relicturos, ſi eo Marcellus iterum cum imperio
rediſſet.nullo ſuo merito eum ante implacabilem in ſe fuiſſe; quid iratũ, quod Romã de ſe-
queſtũ ueniſſe Siculos ſciat, facturum? obrui Aetnæ ignibus,aut mergi freto,ſatius illi in-
ſulæ eſſe, quàm uelut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ, per domos primum
nobilium circumlatæ, celebratæque ſermonibus, quos partim miſericordia Siculorum,
partim inuidia Marcelli excitabat, in ſenatum etiam peruenerunt. poſtulatum à conſuli-
bus eſt, ut de permutandis prouinciis ſenatum conſulerent. Marcellus, ſi iam auditi ab H
ſenatu Siculi eſſent, aliam forſitan futuram fuiſſe ſententiam ſuam, dicere. nunc,ne quis
timore frænari eos dicere poſſet, quo minus de eo libere querantur, in cuius poteſtate
mox futuri ſint, ſi collegæ nihil interſit, mutare ſe prouinciam paratum eſſe. deprecari
ſenatus præiudicium. nam cum extra ſortem collegæ optionem dare prouinciæ iniquum
fuerit, quanto maiorem iniuriam, immo contumeliam eſſe, ſortem ſuam ad eum trans-
ferri? Ita ſenatus, cum quid placeret, magis oſtendiſſet, quàm decreuiſſet, dimittitur.
Inter ipſos conſules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem
facta eſt: ut ex quo primus aduerſæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem poſtremus Ro
manorum imperatorum, proſperis tum maxime bellicis rebus, caderet. permutatis pro-
uinciis, Siculi in ſenatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga popu-
lum Romanum uerba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac po- I
ſtea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia; tum propter defectionem ab Ro-
manis ad Annibalem, inuiſos fuiſſe ſibi; ob eam cauſam & Hieronymum à principibus
iuuentutis prope publico conſilio interfectum, & in Epicidis Hippocratiſq́ue cædem ſe-
ptuaginta nobiliſſimorum iuuenum coniurationem factam. quos Marcelli mora deſti-
tutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracuſas non admouiſſet, indicio fa-
cto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis tyran-
nidem Marcellum excitaſſe, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde princi-
pes Syracuſanorum deſiſſe ad Marcellum tranſire, polliceriq́ue, ſe urbem, cum uel-
let, ei tradituros: ſed eum primo ui capere maluiſſe: dein cum id neque terra neque mari
omnia expertus potuiſſet, auctores traditarum Syracuſarum fabrum ærarium Soſin, &
Mericum Hiſpanum, quàm principes Syracuſanorum habere, toties id nequicquam ul- K
tro offerenteis, præoptaſſe, quo ſcilicet iuſtiore de cauſa uetuſtiſſimos ſocios populi Ro-
mani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defeciſſet, ſed populus
Syracuſanus & ſenatus: ſi portas Marcello Syracuſani publice, & non, oppreſſis Syracu-
ſanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clauſiſſent: ſi Carthaginienſium animis
bellum cum populo Romano geſſiſſent: quid ultra, quàm quod fecerit, niſi ut deleret Sy-
racuſas, facere hoſtiliter Marcellum potuiſſe? Certe præter mœnia & tecta exhauſta urbis,
& refracta deum delubra, diis ipſis ornamentiſq́. eorum ablatis, nihil relictum Syracuſis
eſſe. bona quoque multis adempta: ita ut ne nudo quidem ſolo, reliquijs direptæ fortu-
næ alere ſeſe ac ſuos poſſent. orare ſe patres conſcriptos, ut ſi nequeant omnia, ſaltem
quæ

A quæ comparea nt, cognoſciq́. poſſint, reſtitui dominis iubeant. Talia conqueſtos cum
excedere templo, ut de poſtulatis eorum patres conſuli poſſent, Læuinus iuſſiſſet: Im-
mo maneant, inquit Marcellus, ut coram his reſpondeam: quando ea conditione pro uo-
bis patres conſcripti bella gerimus, ut uictos armis, accuſatores habeamus: duæ capræ
hoc anno urbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracuſæ habeant. Reductis in curiam
legatis, tum conſul, Non adeo maieſtatis, inquit, populi Romani imperijq́. huius oblitus
ſum patres conſcripti, ut ſi de meo crimine ambigeretur, conſul dicturus cauſam accu-
ſantibus Græcis fuerim: ſed non quid ego fecerim, in diſquiſitionem uenit, quem quic-
quid in hoſtibus feci, ius belli defendit, ſed quid iſti pati debuerint. qui ſi non fuerunt ho
ſtes, nihil intereſt, nunc, an uiuo Hierone Syracuſas uiolauerim. ſin autem deſciuerunt, le-
gatos noſtros ferro atque armis petierunt, urbem ac mœnia clauſerunt, exercitumq́. Car-
B thaginienſium aduerſus nos tutati ſunt: quis paſſos eſſe hoſtilia, cum fecerint, indignatur?
Tradentes urbem principes Syracuſanorum auerſatus ſum: Soſin & Mericum Hiſpanum,
quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non eſtis extremi Syracuſanorum: quip-
pe qui alijs humilitatem obijciatis. quis eſt ueſtrum, qui ſe mihi portas aperturũ, qui arma-
tos milites meos in urbem accepturũ promiſerit? Odiſtis, & execramini eos qui fecerunt:
& ne hic quidem contumelijs in eos dicendis parcitis: tantum abeſt ut & ipſi tale quic-
quam facturi fueritis. Ipſa humilitas eorum patres conſcripti, quam iſti obijciunt, maxi-
mo argumento eſt, me neminem qui nauatam operam reipublicæ noſtræ uelit, auerſatum
eſſe. Et antequam obſiderem Syracuſas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eũ-
do, tentaui pacem: & poſteaquam neque legatos uiolandi uerecundia erat, nec mihi ipſi
congreſſo ad portas cum principibus reſponſum dabatur, multis terra mariq́. exhauſtis la
C boribus, tandem ui atque armis Syracuſas cepi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem
& Carthaginienſes, uictoſque, iuſtius, quàm apud uictoris populi Romani ſenatum, que-
rerentur. Ego patres conſcripti Syracuſas ſpoliatas ſi negaturus eſſem: nunquam ſpolijs
earum urbem Romam exornarem. quæ autem ſingulis uictor aut ademi, aut dedi, cum bel
li iure, tum ex cuiuſque merito ſatis ſcio me feciſſe. ea uos rata habeatis patres conſcripti,
necne, magis reipublicæ intereſt, quàm mea. mea quippe fides exoluta eſt: ad rem-
publicam pertinet, ne acta mea reſcindendo, alios in poſterum ſegniores duces fa-
ciatis. Et quoniam coram & Siculorum & mea uerba audiſtis patres conſcripti:
ſimul templo excedemus, ut me abſente liberius conſuli ſenatus poſſit. Ita dimiſſis Siculis,
& ipſe in Capitolium ad delectum diſceſſit. Conſul alter de poſtulatis Siculorum ad pa-
tres retulit. Ibi cum diu de ſententijs certatum eſſet: & magna pars ſenatus, principe eius
D ſententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuiſſe cenſerent, hoſtibus
& Syracuſanorum, & populi Romani: & urbem recipi, non capi: & receptá legibus anti-
quis & libertate ſtabiliri, non feſſam miſeranda ſeruitute, bello affligi: inter tyrannorum
& ducis Romani certamina præmium uictoris in medio poſitam urbem pulcherrimam ac
nobiliſſimam perijſſe, horreum atque ærarium quondam populi Romani: cuius munificen
tia ac donis, multis tempeſtatibus, hoc denique ipſo Punico bello, adiuta ornataq́. reſpu-
blica eſſet. Si ab inferis exiſtat rex Hiero, fidiſſimus imperij Romani cultor, quo ore aut
Syracuſas, aut Romam ei oſtendi poſſe? cum ubi ſemirutam ac ſpoliatam patriam reſpexiſ
ſet, ingrediens Romam in ueſtibulo urbis, prope in porta, ſpolia patriæ ſuæ uiſurus ſit?
Hæc taliaq́. cum ad inuidiam conſulis, miſerationemq́. Siculorũ dicerentur, mitius tamen
decreuerunt patres cauſa Marcelli, Quæ is gerens bellum uictorq́. egiſſet, rata habenda
E eſſe. in reliquum curæ ſenatui fore rem Syracuſanam, mãdaturoſq́. conſuli Læuino, quo-
ad ſine iactura reip. fieri poſſet, fortunis eius ciuitatis cõſuleret. Miſſis duobus ſenatoribus
in Capitoliũ ad conſulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, ſenatuſconſultũ re-
citatum eſt, legatiq́. benigne appellati, ac dimiſſi, ad genua ſe Marcelli conſulis proiecerũt
obſecrantes, ut quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis cauſa dixiſſent, ueniam eis daret:
& in fidem & clientelam ſe urbemq́. Syracuſas reciperet. poſt hæc conſul clemẽter appel
latos eos dimiſit. Campanis deinde ſenatus datus eſt. quorũ oratio miſerabilior, cauſa du-
rior erat. neque.n. meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpã cõfer
rent: ſed ſatis penſum pœnarũ, tot ueneno abſumptis, tot ſecuri percuſſis ſenatoribus, cre-
debant. Paucos nobilium ſuperſtites eſſe, quos nec ſua conſcientia, ut quicquã de ſe gra-
uius

uius conſulerent, impulerit : nec uictoris ira capitis damnauerit : eos libertatem ſibi ſuiſ- F
que, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos, affinitatibus pleroſque, & pro-
pinquis iam cognationibus ex connubio uetuſto iunctos. Summotis deinde è templo,
pauliſper dubitatum, an accerſcendus à Capna Q. Fuluius eſſet : (mortuus enim poſt ca-
ptam Claudius proconſul erat) ut coram imperatore qui res geſſiſſet, ſicut inter Marcel-
lum Siculosq́. diſceptatum fuerat, diſceptaretur : dein cnm M. Atilium, C. Fuluium, fra-
trem Flacci, legatos eius, ac Q. Minucium & L. Veturium Philonem, item Claudij lega-
tos, qui omnibus gerendis rebus interfuerant, in ſenatu uiderent : nec Fuluium auocari à
Capua, nec differri Campanos uellent : interrogatus ſententiam M. Atilius Regulus, cu-
ius ex ijs qui ad Capuam fuerunt, maxima auctoritas erat, In conſilio, inquit, arbitror me
fuiſſe conſulibus Capua capta. cum quæreretur, ecquis Campanorum de rep. noſtra bene
meritus eſſet : duas mulieres compertum eſt, Veſtiam Oppiam Attellanam Capuæ habi- G
tantem & Fauculā Cluuiam, quæ quondā quæſtum corpore feciſſet : illam quotidie ſacri-
ficaſſe pro ſalute & uictoria populi Romani : hanc capetiuis egentibus alimenta clam ſup-
peditaſſe : cæterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Cartha-
ginienſium, fuiſſe. ſecuriq́. percuſſos à Q. Fuluio fuiſſe magis, quorum dignitas inter alios,
quàm quorum culpa eminebat. Per ſenatum agi de Campanis, qui ciues Romani ſunt
iniuſſu populi non uideo poſſe. idq́. & apud maiores noſtros in Satricanis factum eſt, cum
defeciſſent : ut M. Antiſtius trib. pl. prius rogaiionem ferret : ſciretq. plebs, uti ſenatui de
Satricanis ſententiæ dicendæ ius eſſet. Itaque cenſeo cum tribunis plebis agendum eſſe,
ut eorum unus pluresúe rogationem ferant ad plebem, qua nobis ſtatuendi de Campanis
ius fiat. L. Atilius trib. pleb. ex auctoritate ſenatus plebem in hæc uerba rogauit. Om
nes Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui ſe dediderunt in arbitrium ditionemq́. po H
puli Romani Fuluio proconſuli, quæq́. una ſecum dediderunt, agrum urbemque, diuina
humanaq́. utenſiliaque : ſiue quid aliud dediderunt : de his rebus quid fieri uelitis, uos ro
go Quirites. Plebs ſic iuſſit. Quod ſenatus maxima pars cenſeat, qui aſſidetis, id uolumus
iubemusque. Ex hoc plebiſcito ſenatus conſultus Oppiæ Cluuiæq́. primum bona, ac li
bertatem reſtituit. ſi qua alia pręmia petere à ſenatu uellent, uenire eas Romam. Campa
nis in familias ſingulas decreta facta, quæ non operæprecium eſt omnia enumerare.
Aliorū bona publicanda, ipſos liberosq́. eorū & coniuges uendēdas, extra filias, quæ enu-
pſiſſent prius, quàm in populi Romani poteſtatem uenirent. alios in uincula condendos,
ac de his poſterius conſulendum. aliorum Campanorum ſummam etiam cenſus diſtin-
xerunt, publicanda nec ne bona eſſent. pecua captiua, præter equos, & mancipia, præter
puberes uirilis ſexus, & omnia quæ ſolo non continerentur, reſtituenda cenſuerunt domi I
nis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm qui eorum, aut ip
ſi, aut parentes eorum apud hoſtes eſſent, liberos eſſe iuſſerunt : ita ut nemo eorum ciuis
Romanus, aut Latini nominis eſſet, né ue quis eorum qui Capuæ fuiſſent, dum portæ clau
ſæ eſſent, in urbe agróue Campano intra certā diem maneret. locus ubi habitarent, trans
Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur. qui nec Capuæ, nec in urbe Campana,
quæ à populo Romano defeciſſet, per bellum fuiſſent, eos cis Lirim amnem Romam
uerſus : qui ad Romanos tranſiſſent prius, quàm Annibal Capuam ueniret, cis Vultur-
num emouendos cenſuerunt : ne quis eorum propius mare X V millibus paſſuum agrum
ædificiumúe haberet. qui eorum trans Tiberim emoti eſſent, ne ipſi poſteríue eorum
uſpiam pararent haberentúe, niſi in Veiente, aut Sutrino, Nepeſinóue agro : dum ne cui
maior, quàm quinquaginta iugerum, agri modus eſſet. Senatorum omnium, quiq́. magi- K
ſtratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ geſſiſſent, bona uenire Capuæ iuſſerunt. libera corpora,
quæ uenundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ uenire. Signa, ſtatuas æneas, quæ
capta de hoſtibus dicerentur, quæ eorum ſacra ac profana eſſent, ad pontificum colle-
gium reiecerunt. Ob hæc decreta mœſtiores aliquanto, quàm Romam uenerant, Campa
nos dimiſerunt. nec iam Q. Fulnii ſæuitiam in ſeſe, ſed iniquitatem deum, atque execra-
bilem fortunam ſuam incuſabant. Dimiſſis Siculis Campanisque, delectus habitus. ſcri
pto deinde exercitu, de remigum ſupplemento agi cœptum. in quam rem cum neque ho
minum ſatis, nec ex qua pararentur, ſtipendiumq́. acciperent, pecuniæ quicquam ea tem
peſtate in publico eſſet : edixerunt conſules, ut priuati ex cēſu ordinibusque, ſicut antea, re
miges

A miges darent cum ſtipendio cibarijsq́. dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus ho-
minum, tantaq́. indignatio fuit, ut magis dux, quàm materia ſeditioni deeſſet. Secundum
Siculos Campanosq́. plebem Romanã perdendam, lacerandamq́. ſibi conſules ſumpſiſſe:
per tot annos tributo exhauſtos, nil reliqui præter terram nudam ac uaſtam habere. tecta
hoſteis incendiſſe; ſeruos agri cultores prætores abduxiſſe, nunc ad militiam paruo ære
emendo, nunc remiges imperando. ſi quid cui argenti ærisúe fuerit, ſtipendio remigum,
& tributis annuis ablatum. ſe ut dent, quod non habent, nulla ui, nullo imperio cogi poſſe.
bona ſua uenderent: in corpora, quæ reliqua eſſent, ſæuirent. ne unde redimantur quidem,
quicquam ſupereſſe. Hæc non in occulto, ſed propalam in foro atque oculis ipſorum con
ſulum ingens turba circumfuſi fremebant: nec eos ſedare conſules nunc caſtigando, nunc
conſolando poterant. Spacium deinde tridui ſe dare ad cogitandum dixerunt: quo ipſi ad
B rem inſpiciendam expediendamq́. uſi ſunt. Senatum poſtero die habuerunt de remigum
ſupplemento: ubi cum multa diſſeruiſſent, cur æqua plebis recuſatio eſſet, uerterunt ora-
tionem eò, ut dicerent: priuatis id, ſeu æquum, ſeu iniquum onus iniungendum eſſe, nam
unde, cum pecunia in ærario non eſſet, paraturos nauales ſocios? quo modo autem ſine
claſſibus aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri poſſe? aut tuta Italiæ litora eſ-
ſe? Cum in hac difficultate rerum conſilium hæreret, ac prope torpor quidam occupaſſet
hominum mentes, tum Læuinus conſul: Magiſtratus ſenatui, & ſenatus populo ſicut ho-
nore præſtet; ita ad omnia quæ dura atque aſpera eſſent, ſubeunda ducem debere eſſe. ſi
quid iniungere inferiori uelis, id prius in te ac tuos ſi ipſe iuris ſtatueris, facilius omneis
obedientes habeas. nec impenſa grauis eſt, cum ex ea plus, quàm pro uirili parte ſibi quen
que capere principum uident. Itaque ut claſſem habeat, quam ornare uolumus, popu-
C lus Romanus, priuatos ſine recuſatione remiges dare nobiſmetipſis primum imperemus.
aurum, argentum, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus: ita
ut annulos ſibi quiſque & coniugi, & liberis & filio bullam, & quibus uxor filiæúe ſunt, ſin
gulas uncias pondo relinquant auri argenti: qui curuli ſella ſederunt, equi ornamenta &
libras pondo, ut ſalinum patellamque deorum cauſa habere poſſint. cæteri ſenatores li-
bram argenti tantum. æris ſignati quina millia in ſingulos patresfamiliæ relinquamus. cæ-
terum omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumuiros menſarios extemplo defera-
mus. nullo ante ſenatus conſulto facto, ut uoluntaria collatio, & certamen adiuuandæ rei-
publicæ excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis.
hanc unam uiam, multa inter nos collocuti conſules inuenimus. Ingredimini dijs bene
iuuantibus. reſpublica incolumis & priuatas res facile ſaluas præſtat. publica perdẽdo, tua
D nequicquam ſerues. In hæc tanto animo conſenſum eſt, ut gratiæ ultro conſulibus ageren
tur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quisq́. aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tan-
to certamine iniecto, ut prima inter primos nomina ſua uellent in publicis tabulis eſſe;
ut nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc conſenſum ſenatus
equeſter ordo eſt ſecutus, equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione ma-
giſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratisque om-
nibus ad bellum, conſules in prouincias profecti ſunt. Neque aliud magis tempus bel-
li fuit, quo Carthaginienſes Romanique, pariter uarijs caſibus immiſtis, in ancipiti ſpe
ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hiſpania aduerſæ res, hinc pro-
ſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia, cum Tarentum amiſſum dam-
no & dolori: tum arx cum præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & terrorem ſubitum
E pauoremq́. urbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam
uertit. Transmarinæ quoque res quadam uice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud
ſatis opportuno factus: Aetoli noui adſciti ſocij, Attalusq́. Aſiæ rex, iam uelut deſpon-
dente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam,
& Tarentum captum æquabant: & ut, ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente ſe perue-
niſſe, in gloria ponebant, ita pigebat irriti incepti, pudebatque adeo ſe ſpretos, ut ſedenti-
bus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. Ip-
ſæ quoque Hiſpaniæ quo propius ſpem uenerant, tantis duobus ducibus exercitusq́. cæ-
ſis, debellatũ ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe, eo plus, ab L. Martio, tumultuario duce, ad
uanum & irritum uictoriam redactam eſſe, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna,

ſuſpenſa omnia utrinque erant, integra ſpe, integro metu, uelut illo tempore primum bel- F
lum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quòd Capua pertinacius oppugnata ab
Romanis, quàm defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque
omnes tenere præſidijs, niſi uellet in multas paruasq́. partes carpere exercitum, (quod mi
nime tum expediebat) poterat: nec deductis præſidijs ſpei liberam, uel obnoxiam timori
ſociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatē animus, ad ſpolianda quæ
tueri nequibat, ut uaſtata hoſti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum conſilium tum ince-
pto, tum exitu etiam fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabātur animi, ſed
cæterorum etiam. quippe ad plures exemplum, quàm calamitas, pertinebat. Nec conſul
Romanus tentandis urbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes
erant Daſius & Blaſius: Daſius Annibali amicus, Blaſius, quantum ex tuto poterat, rē Ro-
manam fouebat: & per occultos nuncios ſpem proditionis fecerat Marcello: ſed ſine ad- G
iutore Daſio res tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis in-
opia cōſilij potioris, quàm ſpe effectus, Daſium appellabat. at ille, cum ab re auerſus, tum
æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accerſito utroque, Annibal cum pro tri
bunali quædam ageret, mox de Blaſio cogniturus, ſtarentque, ſummoto populo, accuſator
& reus: Blaſius de proditione Daſium appellabat. Enimuero ille, uelut in manifeſta re, ex-
clamat, ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali, atque eis qui aderāt, quò
audacior res erat, minus ſimilis ueri uiſa eſt. æmulationem profecto atque odium eſſe: &
id crimen afferri, quod, quia teſtem habere non potuiſſet, liberius fingeretur. Ita inde di-
miſſi ſunt. nec Blaſius ante abſtitit tam audaci incepto, quàm idem obtundendo, docen-
doque, quàm ea res ipſis patriæq́. ſalutaris eſſet, peruicit, ut præſidium Punicum (hi autem
Numidæ erant) Salapiaq́. traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. longè H
fortiſſimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque quanquam improuiſa res fuit, nec
uſus equorum in urbe erat, tamē armis inter tumultum captis, & eruptionem tentauerūt
&, cum euadere nequirent, pugnantes ad ultimum occubuerunt: nec plus quinquaginta
ex his in poteſtatem hoſtium uiui uenerunt: plusq́. aliquanto damni hæc ala equitum à-
miſſa Annibali, quàm Salapia fuit: nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum ua-
luerat, equitatu ſuperior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina uix inopia tolera-
bilis eſſet, ſpem omnem præſidium quod ibi erat Romanum, præfectusq́. præſidij atque
arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui ut tutò prætereueherētur
oram Italiæ, claſſis uiginti ferme nauium Rhegij ſtabat. Præerat claſſi commeatibusq́. D.
Quinctius obſcuro genere ortus, cæterum multis fortibus factis gloria militari illuſtris. i
primo quinque naues, quarum maxime duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: I
poſtea rem impigre ſæpe gerenti, tres additæ quinqueremes: poſtremo ipſe à ſocijs, Rhe-
gyniſque, & à Velia & à Peſto, debitas ex fœdere exigendo, claſſem XX. nauium, ſi-
cut ante dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegio profectæ claſſi Democrates cum pari claſ-
ſe nauium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab urbe ad Sacriportum ob-
uius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus ueniebat: ſed circa Cro
tonem Sibarimq́. ſuppleuerat remigio naueis: inſtructamq́. & armatam egregie pro ma-
gnitudine nauium claſſem habebat: & tum forte ſub idem fere tempus & uenti uis omnis
cecidit, & hoſtes in conſpectu fuere, ut ad componenda armamenta, expediendumq́. re-
migem ac militem ad imminens certamen uix ſatis temporis eſſet. Raro alias tantis ani-
mis iuſtæ concurrerunt claſſes: quippe cum in maioris diſcrimen rei, quàm ipſæ erant, pu-
gnarent. Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis poſt centeſimum prope annum, ar- K
cem etiam liberarent: ſpem commeatus quoque hoſtibus, ſi nauali prælio poſſeſſionem
maris ademiſſent, interclusuri: Romani ut retenta poſſeſſione arcis oſtenderent, non ui
aut uirtute, ſed proditione ac furto Tarentum amiſſum. Itaque ex utraque parte ſigno
dato, cum roſtris concurriſſent, neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem
paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conſerebant ex pro-
pinquo pugnam, ut non miſſilibus tantum, ſed gladijs etiam prope collato pede prælia-
rentur. Proræ inter ſe iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in
arcto ſtipatæ erant naues, ut uix ullum telum in mari uanum incideret. frontibus, ue-
lut pedeſtris acies, urgebant: peruiæque naues pugnantibus erant. Inſignis tamen in-

A ter cæteras pugna fuit duarum,quæ primæ agminis concurrerant inter ſe. in Romana na-
ue ipſe Quinctius erat,in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico mo-
do,ſed priuato etiam odio inuiſus atque infeſtus Romanis: quòd eius factionis erat, quæ
Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quinctium ſimul pugnantem hortantemq́. ſuos, in-
cautum haſta transfigit. ille ſimulatque præceps cum armis procidit ante proram, uictor
Tarentinus in turbatam duce amiſſo nauem impigre tranſgreſſus, cum ſummouiſſet ho-
ſtes,& prora iam Tarentinorum eſſet,puppim male conglobati tuerentur Romani:repen-
te & alia à puppi triremis hoſtium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis ca-
pitur. hinc cæteris terror iniectus,ut prætoriam nauem captam uidere: fugientesque paſ-
ſim, aliæ in alto merſæ,aliæ in terram remis abreptæ,mox prædæ fuere Thurinis Metapon
tinisque. ex onerarijs,quæ cum commeatu ſequebantur,perpaucæ in poteſtatem hoſtium
B uenere:aliæ ad incertos uentos hinc atque illinc obliqua transferentes uela, in altum eue
ctæ ſunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res geſta. nam ad quatuor mil-
lia hominum frumentatum egreſſa, cum in agris paſſim uagarentur: Liuius,qui arci præ-
ſidioq́. Romano præerat, intentus in omnes occaſiones gerendæ rei, C. Perſium, impi-
grum uirum,cum duobus millibus armatorum ex arce emiſit. qui uage effuſos per agros,
palatosq́. adortus,cum diu paſſim cecidiſſet: paucos ex multis trepida fuga incidentes ſe
miapertis portarum foribus,in urbem compulit: ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æ-
quatæ res ad Tarentum, Romanis uictoribus terra, Tarentinis mari. Frumenti ſpes quæ
in oculis fuerat, utroſque fruſtrata pariter. Per idem tempus Læuinus conſul iam ma-
gna parte anni circumacta, in Siciliam, ueteribus nouisq́. ſocijs expectatus, cum uenif-
ſet, primum ac potiſſimum omnium ratus Syracuſanis noua pace inconditas componere
C res: Agrigentum inde, quod belli reliquum erat, tenebaturq́. à Carthaginienſium uali-
do præſidio, duxit legiones. & affuit fortuna incepto. Anno erat imperator Carthagi-
nienſium, ſed omnem in Mutine Numidisque ſpem repoſitam habebat. Per totam Sici-
liam uagus, prædas agebat ex ſocijs Romanorum: neque intercludi ab Agrigento ui aut
arte ulla,nec,quin erumperet,ubi uellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam im-
peratoris quoque famæ officiebat,poſtremo in inuidiam uertit: ut ne bene geſtæ quidem
res iam Annoni propter auctorem ſatis lætæ eſſent. propter quæ poſtremo præfecturam
eius filio ſuo dedit, ratus cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturũ.
quod longe aliter euenit. nam ueterem fauorem eius ſua inſuper inuidia auxit. neque il-
le indignitatem iniuriæ tulit: confeſtimq́. ad Læuinum occultos nuncios miſit de traden-
do Agrigento. per quos ut eſt facta fides, compoſitusq́. rei gerendæ modus: portam ad
D mare ferentem Numidæ cum occupaſſent,pulſis inde cuſtodibus, aut cæſis, Romanos ad
idipſum miſſos in urbem acceperunt. & cum agmine iam in media urbis, ac forum ma-
gno tumultu iretur,ratus Anno non aliud,quàm tumultum ac ſeceſſionem(id quod & an-
te acciderat)Numidarum eſſe,ad comprimendam ſeditionem proceſſit. atque ille, cum ei
multitudo maior,quàm Numidarum,procul uiſa, & clamor Romanus, haudquaquam i-
gnotus,ad aures accidiſſet: prius,quam ad ictum teli ueniret, capeſſit fugam. per auerſam
portam emiſſus, aſſumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactique op-
portune paruum nauigium,relicta hoſtibus Sicilia,de qua per tot annos certatum erat, in
Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorumque, ne tentato quidem certa-
mine,cum cæci in fugam ruerent, clauſique exitus eſſent,circa portas cæſa. Oppido rece-
pto,Læuinus,qui capita rerum Agrigenti erant,uirgis cæſos ſecuri percuſſit: cæteros,præ-
E damq́. uendidit. omnem pecuniam Romam miſit. Fama Agrigentinorum cladis Sici-
liam cum peruaſiſſet,omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui ſunt XX
oppida, ſed ui capta, uoluntaria deditione in fidem uenerunt ad quadraginta. Quarum
ciuitatum principibus cum pro cuiuſque merito conſul præmia pœnasq́. exoluiſſet: coe-
giſſetque Siculos,poſitis tandem armis, ad agrum colendum animos conuertere: ut eſſet
non incolarum modo alimentis frugifera inſula, ſed urbis Romæ, atque Italiæ (id quod
multis ſæpe tempeſtatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudi
nem ſecum in Italiam tranſuexit. Quatuor millia hominum erant,miſti ex omni colluuio-
ne, exules, obærati,capitalia auſi plerique,& cum in ciuitatibus ſuis, ac ſub legibus uixe-
rant,& poſtquam eos ex uarijs cauſis fortuna ſimilis conglobauerat, Agatirnæ per latro-

cinia ac rapinam tolerantes uitam. Hos neque relinquere Læuinus in inſula, tum primum F
noua pace coaleſcente, uelut materiam nouandis rebus, ſatis tutum ratus eſt: & Rhegi-
nis uſui futuri erant ad populandum Bruttium agrum, aſſuetam latrocinijs quęrẽtibus ma
num. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum eſt. In Hiſpania principio ueris P.
Scipio nauibus deductis, euocatisq́. edicto Tarraconem ſociorum auxilijs, claſſem one-
rariasq́. oſtium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hibernis conuenire
cum iuſsiſſet, ipſe cum quinque millibus ſociorum ab Tarracone profectus ad exercitum
eſt. quò cum ueniſſet, alloquendos maxime ueteres milites, qui tantis ſuperfuerant cladi-
bus, ratus, cócione aduocata ita diſſeruit. Nemo ante me nouus imperator militibus ſuis
prius, quàm opera eorum uſus eſſet, gratias agere iure ac merito potuit. me uobis prius,
quàm prouinciam aut caſtra uiderem, obligauit fortuna: primum, quòd ea pietate erga
pattem patruumq́ue meum uiuos mortuosq́ue fuiſtis: deinde, quòd amiſſam tanta cla- G
de prouinciæ poſſeſsionem, integram & populo Romano, & ſucceſſori mihi uirtute ue-
ſtra obtinuiſtis. Sed cum iam benignitate deum id paremus atque agamus, non ut ipſi ma
neamus in Hiſpania, ſed ne Pœni maneant: nec ut pro ripa Iberi ſtantes, arceamus tran-
ſitum hoſtis, ſed ut ultro tranſeamus, transferamusq́ue bellum: uereor, ne cui ueſtrum ma
ius id, audaciusq́. conſilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro
ætate mea uideatur. Aduerſæ pugnæ in Hiſpania nullius in animo, quàm meo, minus
obliterari poſſunt. Quippe cui pater & patruus intra triginta dierum ſpatium, ut aliud
ſuper aliud cumularetur familiæ noſtræ funus, interfecti ſunt. ſed ut familiaris pene or-
bitas ac ſolitudo frangit animum: ita publica cum fortuna tum uirtus deſperare de ſum-
ma rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis ſors eſt, ut magnis omnibus bellis uicti
uicerimus. Vetera omitto, Porſenam, Gallos, Samnites. à Punicis bellis incipiam. H
Quot claſſes, quot duces, quot exercitus priore bello amiſsi ſunt? iam quid hoc de bel-
lo memorem? omnibus aut ipſe affui cladibus, aut quibus abſfui, maxime unus omnium
eas ſenſi. Trebia, Traſymenus, Cannæ, quid aliud ſunt, quàm monumenta occiſorum
exercituum, conſulumq́ue Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siciliæ maioris par-
tis, Sardiniæ: adde ultimum terrorem ac pauorem, caſtra Punica inter Anienem & mœ-
nia Romana poſita, & uiſum prope in portis uictorem Annibalem. In hac ruina rerum
ſtetit una integra atque immobilis uirtus populi Romani. Hæc omnia ſtrata humi ere-
xit, ac ſuſtulit. Vos omnium primi milites poſt Cannenſem cladem uadenti Aſdrubali
ad Alpeis Italiamq́ue, (qui ſi ſe cum fratre coniunxiſſet, nullum iam nomen eſſet populi
Romani) ductu auſpicioque patris mei obſtitiſtis. & hæ ſecundæ res illas aduerſas ſuſti-
nuerunt. Nunc benignitate deum omnia ſecunda, proſpera, in dies lætiora ac meliora in I
Italia Siciliaq́. geruntur. In Sicilia Syracuſæ, Agrigentumq́. captum, pulſi tota inſula ho-
ſtes, receptaq́. prouincia in ditionem populi Romani eſt. In Italia Arpi recepti, Capua
capta: iter omne ab urbe Roma trepida fuga emenſus Annibal, in extremum angulum
agri Bruttij compulſus, nihil iam magis precatur deos, quàm ut incolumi cedere, atque
abire ex hoſtium terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites, quàm, cum aliæ ſuper
alias clades cumularentur, ac dij prope ipſi cum Annibale ſtarent, uos hic cum parenti-
bus meis (æquentur enim ipſi etiam honore nominis) ſuſtinuiſſe labantem fortunam po-
puli Romani: nunc eoſdem, quia illic omnia ſecunda lætaq́ue ſunt, animis deficere? Nu-
per quoque quæ acciderunt, utinam tam ſine meo luctu, quàm ueſtro tranſiſſent. Nunc
dij immortales, imperij Romani præſides, qui centurijs omnibus, ut mihi imperium iube-
rent dari, fuere auctores, iidem augurijs, auſpicijsq́ue, & per nocturnos etiam uiſus om- K
nia læta ac proſpera portendunt: animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tempus ua
tes, præſagit, noſtram Hiſpaniam eſſe: breui extorre hinc omne Punicum nomen, ma-
ria terrasq́. fœda fuga impleturum. Quod mens ſua ſponte diuinat, idem ſubiicit ratio
haud fallax. Vexati ab ijs ſocij, noſtram fidem per legatos implorant. tres duces diſcre-
pantes, prope ut defecerint alij ab alijs, trifariam exercitum in diuerſiſſimas regiones di-
ſtraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deſeruntur ab ſo-
cijs, ut prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruoq́. mea cauſa exitij
fuit. nec diſcordia inteſtina coire eos in unum ſinet, neque ſinguli nobis reſiſtere pote-
runt. Vos modo milites fauete nomini Scipionum, ſoboli imperatorum ueſtrorum, ue-

A lut acciſis recreſcenti ſtirpibus. Agite milites ueteres, nouum exercitum, nouumque du-
cem traducite Iberum, traducite in terras cum multis fortibus factis ſæpe à uobis pera-
gratas. Breui faciam, ut quemadmodum nunc noſcitatis in me patris patruique ſimilitu-
dinem oris uultusque, & lineamenta corporis, ita ingenij, fidei, uirtutisque exemplum ac
effigiem uobis reddam: ut reuixiſſe, aut renatum ſibi quiſque Scipionem imperatorem di-
cat. Hac oratione accenſis militum animis, relicto ad præſidium regionis eius M. Silano
cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autem
uigintiquinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi qui-
buſdam ſuadentibus, ut, quoniam in treis tam diuerſas regiones diſceſſiſſent Punici exer-
citus, proximum aggrederetur: periculum eſſe ratus, ne, eo facto, in unum omnes contra-
heret, nec par eſſet unus tot exercitibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare ſta-
B tuit, urbem cum ipſam opulentam ſuis opibus, tum hoſtium omni bellico apparatu ple-
nam, (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hiſpaniæ obſides erant) ſitam præterea cum op-
portune ad traiiciendum in Africam, tum ſuper portum ſatis amplum quantæuis claſſi, &
neſcio an unum in Hiſpaniæ ora, quà noſtro adiacet mari. Nemo omnium, quò iretur, ſcie-
bat, præter C. Lælium. Is claſſe circummiſſus ita moderari curſum nauium iuſſus erat,
ut eodem tempore Scipio ab terra exercitum oſtenderet, claſſis portum intraret. Septimo
die ab Ibero Carthaginem uentum eſt. ſimul terra mariq. caſtra ab regione urbis, quà in
Septentrionem uerſa eſt, poſita. his ab tergo (nam frons natura tuta erat) uallum obie-
ctum. Etenim ſita Carthago ſic eſt. Sinus eſt maris media fere Hiſpaniæ ora, maxime
Africo uento oppoſitus, & quingentos paſſus introrſus retractus, paululo plus paſſuum
in latitudinem patens. huius in oſtio ſinus parua inſula obiecta ab alto, portum ab omni-
C bus uentis, præterquam Africo, tutum facit. ab intimo ſinu peninſula excurrit, tumulus is
ipſe, in quo condita urbs eſt: ab ortu ſolis & à meridie cincta mari: ab occaſu ſtagnum clau
dit, paulum etiam ad Septentrionem fuſum, incertæ altitudinis, utcunque exæſtuat aut
deficit mare, continenti urbem iugum ducentos fere & quinquaginta paſſus patens con-
iungit. unde cum tam parui operis munitio eſſet, nõ obiecit uallum imperator Romanus:
ſeu fiduciam hoſti ſuperbe oſtentans, ſiue ut ſubeunti ſæpe ad mœnia urbis recurſus pate-
ret. Cætera, quæ munienda erant, cum perfeciſſet, naues etiam in portu, uelut mariti-
mam quoque oſtentans obſidionem, inſtruxit. circumuectusque claſſem, cum monuiſſet
præfectos nauium, ut uigilias nocturnas intenti ſeruarent, (omnia ubique primo obſeſ-
ſum hoſtem conari) regreſſus in caſtra, ut conſilij ſui rationem, quòd ab urbe potiſſimum
oppugnanda bellum orſus eſſet, militibus oſtenderet, & ſpem potiundæ cohortando fa-
D ceret, concione aduocata, ita diſſeruit. Ad urbem unam oppugnandum ſi quis uos ad-
ductos credit, is magis operis ueſtri, quàm emolumenti, rationem exactam milites ha-
bet. oppugnabitis enim uere mœnia unius urbis, ſed in una urbe uniuerſam ceperitis
Hiſpaniam. Hic ſunt obſides omnium nobilium regum populorumque: qui ſimul in
poteſtate ueſtra erunt, extemplo omnia, quæ nunc ſub Carthaginienſibus ſunt, in ditio-
nem tradent. hic pecunia omnis hoſtium, ſine qua neque illi gerere bellum poſſunt,
quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maximo uſui ad conciliandos a-
nimos barbarorum erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus bel-
li eſt, qui ſimul & uos inſtruet, & hoſtes nudabit. Potiemur præterea cum pulcher-
rima opulentiſſimaque urbe, tum opportuniſſima portu egregio: unde terra marique
quæ belli uſus poſcunt, ſuppeditentur. quæ cum magna ipſi habebimus, tum dempſe-
E rimus hoſtibus multo maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium,
hoc omnium rerum receptaculum eſt. huc rectus ex Africa curſus eſt, hæc una in-
ter Pyrenæum & Gades ſtatio, hinc omnis Hiſpania imminet Africæ. Sed quoniam
uos inſtructos & ordinatos cognoſco, ad Carthaginem nouam oppugnandam totis ui-
ribus, & bono animo tranſeamus. Cumque omnes una uoce hoc faciendum ſuccla-
marent, eos Carthaginem duxit. tum terra marique eam oppugnari iubet. Contra
Mago Pœnorum dux, cum terra marique inſtrui oppugnationem uideret, & ipſe co-
pias ita diſponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua caſtra Romana erant,
opponit: quingentis militibus arcem inſedit: quingentos tumulo urbis in orientem uer-
ſo imponit: multitudinem aliam quò clamor, quò ſubita uis aduocaſſet, reſiſtentem

ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta, eos quos in uia ferεſite ad caſtra ho- F
ſtium inſtruxerat, mittit. Romani, duce ipſo præcipiente, parumper ceſſere, ut propiores
ſubſidijs in certamine ipſo ſummittendis eſſent. Et primo haud impari ſtetere acie. ſubſi-
dia deinde identidem ſummiſſa è caſtris non auerterunt ſolum in fugam hoſtes: ſed adeo
effuſis inſtiterunt, ut, niſi receptui ceciniſſet, permiſti fugientibus, irrupturi fuiſſe in urbem
uiderentur. Trepidatio uero non prælio maior, quàm tota urbe fuit. multæ ſtationes pa-
uore atque loca deſerta ſunt: relictique muri, cum quà cuique erat proximum, deſiluiſ-
ſent. Quod ubi uerſus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, ad-
uertit, multis partibus nudata defenſoribus mœnia eſſe, omnes è caſtris excitos ire ad
oppugnandum urbem, & ferre ſcalas iubet. ipſe, trium præ ſe iuuenum ualidorum ſcutis
oppoſitis, (ingens enim iam uis omnis generis telorum è muris uolabat) ad urbem ſuc-
cedit. hortatur, imperat quæ in rem ſunt: quodque plurimum ad accendendos militum G
animos intererat, teſtis ſpectatorque uirtutis atque ignauiæ cuiuſque adeſt. Itaque in uul-
nera ac tela ruunt: neque illos muri, neque ſuperſtantes armati arcere queunt, quin cer-
tatim aſcendant. Et ab nauibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur, pars urbis oppugna
ri cœpta eſt. cæterum tumultus inde maior, quàm uis, uideri poterat. Dum applicant, dum
partim exponunt ſcalas militesque, dum, quà cuique proximum eſt, in terram euadere
properant. ipſa feſtinatione & certamine alij alios impediunt. inter hæc repleuerat iam
Pœnus armatis muros, & uis magna & ingens copia congeſta telorum ſuppeditabat,
Sed neque uiri, nec tela, nec quicquam aliud æque quàm mœnia ipſa ſeſe defendebant.
raræ enim ſcalæ altitudini æquari poterant: & quo quæque altiores, eo infirmiores erant.
itaque cum ſummus quiſque euadere non poſſet, ſubirent tamen alij, onere ipſo frange-
bantur. quidam ſtantibus ſcalis, cum altitudo caliginem oculis offudiſſet, ad terram dela- H
ti ſunt. Et cum paſſim homines ſcalæque ruerent, & ipſo ſucceſſu audacia atque alacri-
tas hoſtium creſceret, ſignum receptui datum eſt. quod ſpem non præſentis modo ab tan
to certamine ac labore quietis obſeſſis, ſed etiam in poſterum dedit, ſcalis & corona ca-
pi urbem non poſſe: opera & difficilia eſſe, & tempus datura ad ferendam opem impera-
toribus ſuis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defeſſis iam uulneratisque
recenteis integrosque alios accipere ſcalas iubet, & ui maiore aggredi urbem. ipſe, ut
ei nunciatum eſt æſtum decedere: quod per piſcatores Tarraconenſes, nunc leuibus cym
bis, nunc ubi eæ ſederent, uadis peruagatos per ſtagnum, compertum habebat, facilem
pedibus ad murum tranſitum dari: eò armatos duxit. Medium ferme diei erat: & ad id,
quod ſua ſponte cedente in mare æſtu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus incli-
natum ſtagnum eodem quò æſtus ferebat: & adeo nudauerat uada, ut alibi umbilico te- I
nus aqua eſſet, alibi genua uix ſuperaret. Hoc cura ac ratione compertum, in prodigium
ac deos uertens Scipio, qui ad tranſitum Romanis mare uerterent & ſtagna auferrent,
uiasque ante nunquam initas humano ueſtigio aperirent: Neptunum iubebat ducem iti-
neris ſequi, ac medio ſtagno euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor ſuccedentibus e-
rat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: ſed quòd euntes ad ancipites utrin-
que ictus ſubiectos habebant Romanos: ut latera infeſtiora ſubeuntibus, quàm aduerſa
corpora, eſſent. At parte in alia quietus, & per ſtagnum facilis tranſitus, & in murum a-
ſcenſus inde fuit. nam neque opere emunitus erat, ut ubi ipſius loci ac ſtagni præſidio ſa-
tis creditum foret: nec ulla armatorum ſtatio, aut cuſtodia oppoſita, intentis omnibus
ad opem eò ferendam, unde periculum oſtendebatur. Vbi urbem ſine certamine intraue-
re, pergunt inde, quanto maximo curſu poterant, ad eam portam, circa quam omne con- K
tractum certamen erat. in quod adeo intenti omnium non animi ſolum fuerant, ſed etiam
oculi auresque oppugnantium, ſpectantiumq. & adhortantium pugnantes, ut nemo ante
ab tergo ſenſerit captam urbem, quàm tela in auerſos inciderunt. & utrinque ancipitem
hoſtem habebant. tunc turbatis defenſoribus metu, & mœnia capta, & porta intus foris-
que pariter refringi cœpit: & mox cædendo confractis, ac diſtractis, ne iter impediretur,
foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros tranſcendebat, ſed hi
paſſim ad cædem oppidanorū uerſi. illa quæ portam ingreſſa erat iuſta acies, cum ducibus,
cum ordinibus, media urbe in forum proceſſit. Inde cum duobus itineribus fugiētes uide
ret hoſtes: alios ad tumulum in orientem uerſum, qui tenebatur quingentorum militum
præſi-

A præſidio : alios in arcem,in quam & ipſe Mago cum omnibus fere armatis qui muris pul-
ſi fuerant, refugerat : partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipſe ad arcem
ducit. Et tumulus primo impetu eſt captus : & Mago arcem conatus defendere,cum om-
nia hoſtium plena uideret,neque ſpem ullam eſſe,ſe arcemq. & præſidium dedidit. Quo-
ad dedita arx eſt,cædes tota urbe paſſim factæ : nec ulli puberum,qui obuius fuit,parceba
tur.Tum ſigno dato,cædibus finis factus.ad prædam uictores uerſi, quæ ingens omnis ge
neris fuit. Liberorum capitum uirilis ſexus ad X millia capta. inde qui ciues nouæ Car-
thaginis erant,dimiſit : urbemq́ue,& ſua omnia,quæ reliqua eis bellum fecerat, reſtituit.
Opifices ad duo millia hominum erant.eos publicos fore populi R.edixit,cum ſpe propin
qua libertatis,ſi ad miniſteria belli enixe operam nauaſſent.cæteram multitudinem incola
rum,iuuenum,ac ualidorum ſeruorum in claſſem ad ſupplementum remigum dedit:& au-
B xerat nauibus octo captiuis claſſem. Extra hanc multitudinem Hiſpanorum obſides e-
rant : quorum perinde, ac ſi ſociorum liberi eſſent, cura habita. Captus & apparatus in-
gens belli, catapultæ maximæ ferme centum uiginti,minores CCLXXXI, balliſtæ maio-
res XXIII, minores LII, ſcorpionum maiorum minorumq́ue,& armorum telorumq́ue in-
gens numerus. ſigna militaria LXXIIII. Et auri argentiq. relata ad imperatorem magna
uis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI, librales ferme omnes pondo : argenti facti ſigna-
tiq. decem & octo millia & CCC pondo. uaſorum argenteorum magnus numerus. Hæc
omnia C. Flaminio quæſtori appenſa adnumerataq. ſunt : tritici XL millia modium, hor-
dei CCLXX. Naues onerariæ CXIII in portu expugnatæ, captæq́ue : quædam
cum ſuis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq́ue, & linteis, & ſparto, &
nauali alia materia ad claſſem ædificandam : ut minimum omnium inter tantas opes bel-
C licas Carthago ipſa fuerit. Eo die Scipio, C. Lælio cum ſocijs naualibus urbem cuſto-
dire iuſſo, ipſe in caſtra legiones reduxit, feſſosq́ue milites omnibus uno die belli ope-
ris (quippe qui & acie dimicaſſent, & in capienda urbe tantum laboris periculiq́ue a-
diſſent : & capta, cum ijs qui in arcem confugerant,iniquo etiam loco pugnaſſent)curare
corpora iuſſit. Poſtero die,militibus,naualibusq́ue ſocijs conuocatis,primum dijs immor
talibus laudes gratiasq́ue egit : qui ſe non urbis ſolum opulentiſſimæ omnium in Hiſpa-
nia uno die compotem feciſſent, ſed ante eò congeſſiſſent omnis pene Africæ atque Hi-
ſpaniæ opes : ut neque hoſtibus quicquam relinqueretur,& ſibi ac ſuis omnia ſupereſſent.
Militum deinde uirtutem collaudauit, quòd eos non eruptio hoſtium, non altitudo mœ-
nium,non inexplorata ſtagni uada, non caſtellum in alto tumulo ſitum, non munitiſſima
arx deterruiſſet, quo minus tranſcenderent omnia,perrumperentq́ue. Itaque quanquam
D omnibus omnia deberet : præcipuum tamen muralis coronæ decus eius eſſe, qui primus
murum aſcendiſſe ſe profiteretur, qui ſe dignum eo duceret dono. Duo profeſſi ſunt, Q.
Trebellius,centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius, ſocius naualis. Nec ipſi tam inter
ſe acriter contendebant, quàm ſtudia excitauerant uterque ſui corporis hominum. ſocijs
C. Lælius præfectus claſſis,legionarijs M.Sempronius Tuditanus aderat.Ea contentio cũ
prope ſeditionem ueniret : Scipio, tres recuperatores cum ſe daturum pronunciaſſet,qui,
cognita cauſa,teſtibusq. auditis,iudicarent,uter prior in oppidũ tranſcendiſſet : C.Lælio,
& M.Sempronius aduocatis partis utriuſque P. Cornelium Caudinum de medio adiecit :
eosq. tres recuperatores conſidere, & cauſam cognoſcere iuſſit.Cum res eo maiore age-
retur certamine, quòd amoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quàm moderatores ſtu-
diorum fuerant : C.Lælius relicto conſilio,ad tribunal ad Scipionẽ accedit : eumq. docet,
E rem ſine modo ac modeſtia agi : ac prope eſſe,ut manus inter ſe conſerant. Cæterum etiã
ſi uis abſit,nihilominus deteſtabili exemplo rem agi. quippe ubi fraude ac periurio decus
petatur uirtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc claſſicos, per omnes deos paratos
iurare magis quæ uelint,quam quæ ſciant, uera eſſe, & obſtringere periurio non ſe ſolum
ſuumq. caput,ſed ſigna militaria & aquilas,ſacramentiq. religionem. Hæc ſe ad eum de
ſententia P.Cornelij & M. Sempronij deferre. Scipio, collaudato Lælio, ad concionem
uocauit, pronunciauitq́ue, ſe ſatis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium
pariter in murum aſcendiſſe : ſeq́ue eos ambos uirtutis cauſa coronis muralibus donare.
Tum reliquos, prout cuiuſque meritum uirtusq́ue erat, donauit : ante omnes C. Lælium,
præfectum claſſis, & omni genere laudis ſibimetipſi æquauit, & corona aurea ac XXX

bobus donauit. Tum obſides ciuitatum Hiſpaniæ uocari iuſſit. quorum quantus nume- F
rus fuerit, piget ſcribere: quippe cum alibi CCC ferme, alibi D CCXXV fuiſſe inue-
niam. Aeque & alia inter auctores diſcrepant. Præſidium Punicum alius X, alius VII, a-
lius haud plus quàm duum millium fuiſſe ſcribit. Capta alibi X millia capitum, alibi ſupra
V & XX inuenio. Scorpiones maiores minoresq. ad LX captos ſcripſerim, ſi auctorem
Græcum ſequar Silenum: ſi Valerium Antiatem, maiorum ſcorpionum VI millia, mino-
rum XIII. adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem conuenit, plerique
Lælium præfuiſſe claſſi, ſunt qui M. Iunium Silanum dicant. Armen præfuiſſe Punico præſi
dio, deditumq. Romanis, Antias Valerius: Magonem alij ſcriptores tradunt. Non de nu-
mero nauium captarũ, non de pondere auri atque argenti, & redacta pecunia conuenit. Si
aliquibus aſſentiri neceſſe eſt, media ſimilia ueri ſunt. Cæterum Scipio uocatis obſidibus,
primum uniuerſos bonum animum habere iuſſit. ueniſſe eos in populi Romani poteſtatẽ, G
qui beneficio, quàm metu, obligare homines malit: exterasq. gentes fide ac ſocietate iun
ctas habere, quàm triſti ſubiectas ſeruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recen-
ſuit captiuos, quot cuiuſque populi eſſent, & nuncios domum miſit, ut ad ſuos quiſque re-
cipiẽdos ueniret. ſi quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præſentibus ſuos reſtituit,
cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæſtori attribuit. Inter hæc, è media
turba obſidum, mulier magno natu, Mandonij uxor, qui frater Indibilis Ilergetum regu-
li erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obteſtariq. cœpit, ut curam cultumq. fœmi
narum impenſius cuſtodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum iis
diceret: tum rurſus mulier, haud magni iſta facimus, inquit. quid enim huic fortunæ non
ſatis eſt? alia me cura, ætatem harum intuentem (nam ipſa iam extra periculum iniuriæ
muliebris ſum) ſtimulat. ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq. no H
bilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, Meæ, populiq. Romani
diſciplinæ cauſa facerem, inquit, ne quid quod ſanctum uſquam eſſet, apud nos uiolare-
tur. nunc ut id curem impenſius, ueſtra quoque uirtus dignitasq. facit, quæ ne in malis
quidem oblitæ decoris matronalis eſtis. Spectatæ deinde integritatis uiro tradidit eas,
tueriq. haud ſecus uerecunde ac modeſte, quàm hoſpitum coniuges ac matres iuſſit. Ca-
ptiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta uirgo, adeo eximia forma, ut quacun-
que incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam, parentesque, in-
ter cætera accepit, deſponſatam eam principi Celtiberorum adoleſcenti, cui Allucio no-
men erat. Extemplo igitur parentibus ſponſoq. ab domo accitis, cum interim audiret de-
perire eum ſponſæ amore: ubi primum uenit, accuratiore eum ſermone, quàm parentes,
alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello, quo minus ſit inter nos huius ſermonis uere- I
cundia. Ego, cum ſponſa tua capta à militibus noſtris ad me deducta eſſet, audiremq. eam
tibi cordi eſſe, & forma faceret fidem: quia ipſe, ſi frui liceret ludo ætatis, præſertim recto
& legitimo amore, & non reſpublica animum noſtrum occupaſſet: ueniam mihi dari ſpon
ſam impenſius amanti uellem: tuo, cuius poſſum, amori faueo. Fuit ſponſa tua apud me ea-
dem, qua apud ſoceros tuos parentesque ſuos, uerecundia: ſeruata tibi eſt, ut inuiolatum,
dignum me teque dari tibi donum poſſet. hanc mercedem unam pro eo munere paci-
ſcor: amicus populo Romano ſis. & ſi me uirum bonum credis eſſe, qualeis patrem, pa-
truumq. meum iam ante hæ gentes norant: ſcias multos noſtri ſimiles in ciuitate Roma-
na eſſe: nec ullum in terris populum hodie dici poſſe, quem minus tibi hoſtem tuisq. eſſe
uelis, aut amicum malis. Cum adoleſcens ſimul pudore gaudioq. perfuſus, dextram Sci-
pionis tenens, deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro ſe referendam, quoniam ſibi ne- K
quaquam ſatis facultatis pro ſuo animo, atque illius erga ſe merito eſſet: parentes inde co
gnatiq. uirginis appellati. qui, quoniam gratis ſibi redderetur uirgo, ad quam redimen-
dam ſatis magnum attuliſſent auri pondus: orare Scipionem, ut id ab ſe donum accipe-
ret, cœperunt: haud minorem eius rei apud ſe gratiam futuram affirmantes, quàm red-
ditæ inuiolatæ foret uirginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum ſe pollici-
tus, poni ante pedes iuſſit: uocatoq. ad ſe Allucio, Super dotem, inquit, quam accepturus
à ſocero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurumq. tollere, ac ſibi habere iuſſit. His
lætus donis honoribusq. dimiſſus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipio
nis. Veniſſe dijs ſimillimum iuuenem, uincentem omnia cum armis, tum benignitate ac
bene-

A beneficijs. Itaque delectu clientum habito, cum delectis mille & CCCC equitibus in-
tra paucos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum ſecum Lælium, dum captiuos ob-
ſidesque & prædam ex conſilio eius diſponeret: rebus omnibus compoſitis, data quinque
reme, captiuis cum Magone, & quindecim fere ſenatoribus, qui ſimul cum eo capti erant,
in nauem impoſitis, nuncium uictoriæ Romam mittit. ipſe paucos dies, quibus morari
Carthagine ſtatuerat, exercendis naualibus pedeſtribusq. copijs abſumpſit. Primo die le-
giones in armis quatuor millium ſpatio decurrerunt. ſecundo die arma curare, & tergere
ante tentoria iuſſit. tertio die ſudibus inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrerunt: præpi-
latisque miſſilibus iaculati ſunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis decurſum
eſt. Hunc ordinem laboris quietisque, quoad Carthagine morati ſunt, ſeruauerunt. Remi-
gio, claſſici milites tanquillo in altum euecti, agilitatem nauium ſimulacris naualis pugnæ
B experiebantur. Hæc extra urbem terra mariq. corpora ſimul animosq. ad bellũ acuebant.
Vrbs ipſa ſtrepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina incluſis:
dux cuncta pari cura obibat: nunc in claſſe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurre-
bat, nunc operibus aſpiciendis tempus dabat, quæq. in officinis, quæq. in armamẽtario ac
naualibus fabrorum multitudo plurima in ſingulos dies certamine ingenti faciebat. His
ita inchoatis, refectisq. quos quaſſauerat, muris, diſpoſitisque præſidijs ad cuſtodiam ur-
bis, Tarraconem eſt profectus, à multis legationibus protinus in uia aditus, quas partim
dato reſponſo ex itinere dimiſit, partim diſtulit Tarraconem, quo omnibus nouis ueteri-
busque ſocijs edixerat conuentum. Et cuncti fere qui cis Iberum incolunt populi, mul-
tique etiam ulterioris Hiſpaniæ conuenerunt. Carthaginienſium duces primo ex indu-
ſtria famam captæ Carthaginis compreſſerant: deinde ut clarior res erat, quàm ut tegi ac
C diſſimulari poſſet, eleuabant uerbis, nec opinato aduentu, ac prope furto unius diei urbem
unam Hiſpaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum inſolentem iuuenem
immodico gaudio ſpeciem magnæ uictoriæ impoſuiſſe: at ubi appropinquare tres duces,
tres uictores hoſtium exercitus audiſſet, occurſuram ei extemplo domeſticorum fune-
rum memoriam. Hæc in uulgus iactabant, haudquaquam ipſi ignari, quantum ſibi ad om-
nia uirium, Carthagine amiſſa, deceſſiſſet.

EPITOME LIBRI XXVII.

*CN. Fuluius pro conſule cum exer-
citu ab Annibale caſus ad Her-
D doneã eſt. Meliore euentu à Clau-
dio Marcello cõſule aduerſus eũ-
dem ad Numiſtronem pugnatũ
eſt. inde Annibal noctu receſſit.
Marcellus inſecutus eſt, & ſubinde cedentem preſſit,
donec confligeret. Priore pugna Annibal ſuperior
fuit: Marcellus in ſequenti. Fabius Maximus, pater,
conſul Tarentinos per proditionem recepit. In Hi-
ſpania ad Betulam Scipio cum Aſdrubale Amilca-
ris conflixit, & uicit. inter alia captum puerum re-
galem eximiæ forma ad auunculum Maſaniſſam cum
E donis miſit. Claudius Marcellus, T. Quinctius Criſpi-
nus conſules ſpeculandi cauſa egreſſi è caſtris, inſidijs
ab Annibale circũuenti ſunt. Marcellus occiſus fuit:
Criſpinus fugit. Res præterea à P. Sulpicio prætore
aduerſus Philippum & Achæos geſtas continet. Lu-
ſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium ca-
pita centum triginta ſeptem millia, centum & octo.
ex quo numero apparuit, quãtum hominum tot præ-
liorum aduerſa fortuna populo Romano abſtuliſſet.
Aſdrubal, qui cum exercitu nouo tranſcenderat Al-
pes, ut ſe Annibali coniungeret, cum millibus homi-
num LVI caſus eſt M. Liuij conſulis ductu, non mino-
re opera Claudij Neronis cõſulis. qui cũ Annibali op-
poſitus eſſet, relictis caſtris, ita ut hoſtem falleret, cũ
electa manu profectus, Aſdrubalem circumuenit.*

LIBER XXVII.

HIC ſtatus rerum Hiſpaniæ erat. In Italia autem conſul Marcellus, Sala-
pia per deditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus ui ce-
pit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præſidij cauſa relicta e-
rant, oppreſſa. prædæ aliquantum. uſui militum conceſſa. tritici quo-
que CCXL millia modium & CX millia hordei inuenta. Cæte-
rum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos
dies

dies accepta eſt haud procul Herdonea urbe. Caſtra ibi Cn. Fuluius proconſul habe- F
bat, ſpe recipiundæ Herdoneæ, quæ poſt Cannenſem cladem ab Romanis defecerat, nec
loco ſatis tuto poſita, nec præſidijs firmata. Negligentiam inſitam ingenio ducis, auge-
bat ſpes ea, quòd labare ijs aduerſus Pœnum fidem ſenſerat, poſtquam Salapia amiſſa
exceſſiſſe his locis Annibalem in Bruttios auditum eſt. Ea omnia ab Herdonea per oc-
cultos nuncios delata Annibali, ſimul curam ſociæ retinendæ urbis, & ſpem fecere in-
cautum hoſtem aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam quoque præueniret, ma-
gnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hoſti obijceret, acie inſtru
cta acceſſit. Par audacia Romanus, conſilio & uiribus impar, copijs raptim eductis con-
flixit. quinta legio & ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal ſigno equi-
tibus dato, ut cum pedeſtres acies occupaſſent præſenti certamine oculos animosque,
circumuecti, pars caſtra hoſtium, pars terga pugnantium inuaderent: ipſe Cn. Fuluij ſimi- G
litudinem nominis, quòd Cn. Fuluium prætorem biennio ante in ijſdem deuicerat locis,
increpans, ſimilem euentum pugnæ fore affirmabat. Neque ea ſpes uana fuit. nam cum
cominus acie & peditum certamine multi Romanorum cecidiſſent, ſtarent tamen ordi-
nes ſignaque: equeſtris tumultus à tergo, ſimul à caſtris clamor hoſtilis auditus, ſextam
ante legionem, quæ in ſecunda acie poſita, prior ab Numidis turbata eſt: quintam dein-
de, atque eos qui ad prima ſigna erant, auertit. Pars in fugam effuſi, pars in medio cæ-
ſi: ubi & ipſe Cn. Fuluius cum undecim tribunis militum cecidit. Romanorum ſocio-
rumque quot cæſa in eo prælio millia ſint, quis pro certo affirmet, cum tredecim millia a-
libi, alibi haud pluſquam ſeptem inueniam? Caſtris, prædaq. uictor potitur. Herdoneam,
quia & defecturam fuiſſe ad Romanos comperit, nec manſuram in fide, ſi inde abſceſſiſſet,
multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes, qui cum Ful- H
uio colloquia occulta habuiſſe comperti ſunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade eua-
ſerant, diuerſis itineribus ſemiermes ad Marcellum conſulem in Samnium confugerunt.
Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad ſenatum de duce & ex-
ercitu ad Herdoneam amiſſo ſcribit. Cæterum eundem ſe, qui poſt Cannenſem pugnam
ferocem uictoria Annibalem contudiſſet, ire aduerſus eum, breuem illi lætitiam, qua ex-
ultet, facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum
erat. Conſul ex Samnio in Lucanos tranſgreſſus ad Numiſtronem, in conſpectu Anni-
balis, loco plano, cum Pœnus collem teneret, poſuit caſtra. addidit & aliam fidentis ſpe-
ciem, quòd prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, ut ſigna portis efferri uidit.
Ita tamen aciem inſtruxerunt, ut Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani ſi-
niſtrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendiſſent, I
feſſæque pugnando primæ acies eſſent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Anni-
bale Hiſpani milites & funditores Baleares, elephanti quoque, commiſſo iam certamine,
in prælium acti. Diu pugna neutrò inclinata ſtetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ ſini-
ſtra ſubit. & apud hoſtes integri à feſſis pugnam accepere. Nouum atque atrox prælium
ex tam ſegni repente exarſit, recentibus animis corporibusque. ſed nox incerta uictoria
diremit pugnantes. Poſtero die Romani ab ſole orto in multum diem ſtetere in acie: ubi
nemo hoſtium aduerſus prodijt, ſpolia per ocium legere, & congeſtos in unum locum cre-
mauere ſuos. Nocte inſequenti Annibal ſilentio mouit caſtra, & in Apuliam abijt. Marcel-
lus, ubi lux fugam hoſtium aperuit, ſaucijs cum præſidio modico Numiſtrone relictis, præ
poſitoq. his L. Furio Purpureone, tribuno militum, ueſtigijs inſtitit ſequi. Ad Venuſiam
adeptus eum eſt. Ibi per dies aliquot cum ab ſtationibus procurſaretur, miſta equitum pe- K
ditumque tumultuoſa magis prælia, quàm magna, & ferme omnia Romanis ſecunda fue-
runt. Inde per Apuliam ducti exercitus ſine ullo memorando certamine, cum Annibal no
cte ſigna moueret, locum inſidijs quærens: Marcellus niſi certa luce, & explorato ante, nõ
ſequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum uendendis, agro, qui publica-
tus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deeſſet materia
in Capuanos ſæuiendi, nouum in occulto gliſcens per indicium protractum eſt facinus,
milites ædificijs emotos, ſimul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur: ſimul metuens,
ne ſuum quoque exercitum, ſicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret: in portis mu-
riſque ſibimetipſos tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraque ex cratibus

A aut tabulis facta, alia arundine texta,ſtramento intecta omnia, uelut de induſtria alimen-
tis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX Capuani, principibus fratri-
bus Bloſijs, coniurauerant. indicio eius rei ex familia Bloſiorum facto, portis repente iuſ-
ſu proconſulis clauſis,cum ad arma,ſigno dato,milites concurriſſent, comprehẽſi omnes,
qui in noxa erant, & quæſtione acriter habita, damnati necatique. indicibus libertas, &
æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos querentes ubi habitarent non eſſe, Acerris
ex parte incẽſis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad ſenatum miſit. Acerranis permiſſum,
ut ædificarent quæ incenſa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiã
migrare iuſſis, traducti. Inter multas magnasq́. res, quæ nunc ſecundæ, nunc aduerſæ occu-
pabant cogitationes hominum, ne Tarẽtinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius,
& P. Aquillius in Aetoliam legati ad frumentum coemendũ, quod Tarentum portaretur,
B profecti: & mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum ſociorumq́ue eo-
dem in præſidium cum frumento miſſi ſunt. Iam æſtas in exitu erat, comitiorumq́. conſu-
larium inſtabat tempus. ſed literæ Marcelli negantis è republica eſſe, ueſtigium abſcedi
ab Annibale, cui cedenti, certamenq́. abnuenti, grauius ipſe inſtaret, curam iniecerant, ne
aut conſulem tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in annum cõſules deeſſent.
optimum uiſum eſt, quanquam extra Italiam eſſet, Valerium potius conſulem ex Sicilia
reuocari. Ad eum literæ iuſſu ſenatus ab L. Manlio, prætore urbano, miſſæ cum literis con-
ſulis M. Marcelli: ut ex ijs noſceret, quæ cauſa patribus eum potius, quàm collegam, re-
uocandi ex prouincia eſſet. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam uenerunt,
quæ is proſpera prælia cum Carthaginienſibus feciſſet, memorantes. Regẽm nec inimicio-
rem ulli populo, quàm Carthaginienſi, nec amiciorem, quàm Romano, affirmabant eſ-
C ſe. miſiſſe eum antea legatos in Hiſpaniam ad Cn. & P. Cornelios Scipiones, imperatores
Romanos: nunc ab ipſo uelut fonte petere Romanam amicitiam uoluiſſe. Senatus non
legatis modo benigne reſpondit, ſed & ipſe legatos cum donis ad regem miſit, L. Ge-
nucium, P. Poetellium, P. Popillium. Dona tulere, togam & tunicam purpuream, ſel-
lam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regu-
los iuſſi adire. ijs quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ
aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq́. reges M. Atilius & M'. Acilius le-
gati ad commemorandam renouandamq́. amicitiam miſſi dona tulere, regi togam & tu-
nicam purpuream cum ſella eburnea: reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Mul-
ta ea æſtate, qua hæc facta ſunt, ex propinquis urbibus agriſq́ue nunciata ſunt prodigia.
Tuſculi agnum cum ubere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum, ac prope o-
D mni tecto nudatum. Iiſdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac no-
ctem ſine ullo ignis alimento arſiſſe: & aues ad compitum Anagninum in luco Dianæ ni-
dos in arboribus reliquiſſe. Tarracinæ in mari, haud procul portu, angues magnitudinis
miræ, laſciuientium piſcium modo exultaſſe: Tarquinijs porcum cum ore humano geni-
tum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſu-
daſſe. Hæc prodigia hoſtijs maioribus procurata decreto pontificum: & ſupplicatio diem
unum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta.
M. Valerius conſul literis excitus, prouincia exercituq́. mandato Cincio prætori, M. Vale-
rio Meſſalla præfecto claſſis cum parte nauium in Africam prædatum ſimul, ſpeculatum-
q́ue, quæ populus Carthaginienſis ageret, pararetq́ue, miſſo: ipſe X nauibus Romam pro-
fectus cum proſpere perueniſſet, ſenatum extemplo habuit. ibi de ſuis rebus geſtis com-
E memorauit. Cum annos prope LX in Sicilia terra mariq́. ſæpe magnis cladibus bellatum
eſſet, ſe eam prouinciam confeciſſe. neminem Carthaginienſem in Sicilia eſſe: neminem
Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non eſſe. omnes in urbes, agroſq́. ſuos reductos,
arare, ſerere: deſertam recoli tandem terram frugiferam ipſis cultoribus, populoq́. Roma-
no pace ac bello fidiſſimum annonæ ſubſidium. Exin Mutine, & ſi quorum aliorum meri-
ta erga populum Romanum erant, in ſenatum introductis, honores omnibus ad exſoluen-
dam fidem conſulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno
plebis ex auctoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Meſ-
ſalla L nauibus cum ante lucem ad Africam acceſſiſſet, improuiſo in agrum Vticenſem
excurſionem fecit: eumq́ue late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis gene-
ris

ris præda captis,ad naues redijt,atque in Siciliam tranſmiſit:tertiodecimo die,quàm pro- F
fectus inde erat,Lilybæum reuectus.Ex captiuis quæſtione habita,hæc comperta: conſu-
liq. Læuino omnia ordine perſcripta,ut ſciret,in quò ſtatu res Africæ eſſenr.Quinque mil
lia Numidarum cum Maſaniſſa Galæ filio,acerrimo iuuene , Carthagine eſſe : & alios per
totam Africam milites mercede conduci,qui in Hiſpaniam ad Aſdrubalem traiicerentur,
ut is quammaximo exercitu primo quoque tempore in Italiam tranſgreſſos iungeret ſe
Annibali . in eo poſitam uictoriam credere Carthaginienſes . claſſem præterea ingentem
apparari ad Siciliam repetendam,eamq́. ſe credere breui traiecturam. Hæc,recitata à con
ſule, ita mouere ſenatum , ut non expectanda comitia conſulis cenſeret,ſed dictatore co-
mitiorum habendorum cauſa dicto,extemplo in prouinciam redeundum.Illa diſceptatio
tenebat,quòd conſul in Sicilia ſe M.Valerium Meſſallam,qui tum claſſi præeſſet , dictato-
rem dicturum eſſe aiebat : patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) G
negabant dictatorem dici poſſe. M.Lucretius tribunus plebis cum de ea re conſuleret,ita
decreuit ſenatus,ut conſul prius,quàm ab urbe diſcederet,populum rogaret,quem dicta-
torem dici placeret:eumq́ue,quem populus iuſſiſſet, dictatorem diceret . ſi conſul noluiſ-
ſet , prætor urbanus populum rogaret . ſi ne is quidem uellet , tum tribuni ad plebem fer-
rent.Cum conſul ſe populum rogaturum negaſſet, quod ſuæ poteſtatis eſſet , prætoremq́.
uetuiſſet rogare : tribuni plebis rogarunt , plebesq́. ſciuit , ut Q. Fuluius,qui tum ad Ca-
puam erat,dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat,conſul clam
nocte in Siciliam abijt.deſtitutiq́ue patres literas ad M.Claudium mittendas cenſuerunt,
ut deſertæ à collega reipublicę ſubueniret,diceretq́ue,quem populus iuſſiſſet,dictatorem.
Ita à M.Claudio conſule Q. Fuluius dictator dictus.& ex eodem plebiſcito à Q. Fuluio
dictatore P.Licinius Craſſus , pontifex maximus,magiſter equitum dictus.Dictator,po- H
ſteaquam Romam uenit,Cn.Sempronium Blæſum legatum,quem ad Capuam habuerat,
in Etruriam prouinciam ad exercitum miſit,in locum C.Calpurnij prætoris: quem,ut Ca
puæ exercituiq́. ſuo præeſſet,literis exciuit. ipſe comitia,in quem diem primum potuit,e-
dixit:quæ,certamine inter tribunos dictatoremq́. iniecto, perfici non potuerant . Galeria
iuniorum , quæ ſorte prærogatiua erat , Q. Fuluium & Q. Fabium conſules dixerat . eo-
demq́. iure uocatæ inclinaſſent,ni tribuni plebis C. & L. Ariani ſe interpoſuiſſent:qui ne-
que magiſtratum continuari, ſatis ciuile eſſe aiebant,& multo fœdioris exempli , eum ip-
ſum creari,qui comitia haberet.itaque ſi ſuum nomen dictator acciperet,ſe comitijs inter
ceſſuros.ſi aliorũ,præterquam ipſius,ratio haberetur,comitijs ſe moram nõ facere. Dicta
tor cauſam comitiorum auctoritate Senatus,plebiſcito,exemplisq́. tutabatur.nã Cn. Ser
uilio conſule cum C.Flaminius alter conſul ad Traſymenũ cecidiſſet,ex auctoritate patrũ I
ad plebem latũ,plebemq́. ſciuiſſe,ut,quoad bellum in Italia eſſet, ex ijs qui conſules fuiſ-
ſent,quos & quoties uellet,reficiendi cõſules populo ius eſſet. exemplaq́. ea in re ſe habe
re,uetus L.Poſtumij Megelli: qui interrex ijs comitijs quæ ipſe habuiſſet , conſul cum C.
Iunio Bubulco creatus eſſet:recens Q. Fabij,qui ſibi continuari conſulatũ,niſi id bono pu
blico fieret,profecto nunquam ſiuiſſet.His orationibus cum diu certatum eſſet,poſtremo
ita inter dictatórem ac tribunos conuenit,ut eo quod cẽſuiſſet Senatus,ſtaretur. Patribus
id tẽpus reipublicæ uiſum eſt,ut per ueteres & expertos,belliq́. peritos imperatores reſpu
blica gereretur.itaq; moram fieri comitijs nõ placere.Concedentibus tribunis,comitia ha
bita.Declarati cõſules Q.Fabius Maximus quintũ,Q. Fuluius Flaccus IIII.Prętores inde
creati,L.Veturius Philo.T.Quinctius Criſpinus,C.Hoſtilius Tubulus,C.Aurunculeius.
Magiſtratibus in annum creatis,Q. Fuluius dictatura ſe abdicauit.Extremo æſtatis huius K
claſſis Punica nauium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniã traiecta,Olbienſem primo,
dein,poſtquã ibi P.Manlius Vulſo prætor cũ exercitu apparuit, circumacta inde ad alterũ
inſulæ latus,Caralitanum agrum uaſtauit:& cum præda omnis generis in Africã redijt.Sa
cerdotes Romani eo anno mortui aliquot,ſuffectiq́ue. C.Seruilius põtifex factus in locũ
T.Otacilij Craſſi.Decemuir item ſacris faciundis in locum Ti.Sẽpronij Ti.F. Longi Ti.Sẽ
pronius C.F.Longus ſuffectus.M.Marcius,rex ſacrorũ,mortuus eſt,& M.Aemilius Papus
maximus curio:neque in eorum locum ſacerdotes eo anno ſuffecti.Et cenſores hic annus
habuit L.Veturium Philonem,& P.Licinium Craſſum,põtificem maximum. Craſſus Lici
nius nec conſul, nec prætor ante fuerat , quàm cenſor eſt factus . ex ædilitate gradum ad
cenſuram

A cenſuram fecit. Sed hi cenſores neque ſenatum legerunt, nec quicquam publicæ rei ege-
runt.mors diremit L.Veturij.inde & Licinius cenſura ſe abdicauit.Aediles curules L.Ve
turius,& P.Licinius Varus ludos Romanos diem unũ inſtaurarunt.Aediles plebis Q.Ca-
tius, & L. Porcius Licinus ex multaticio argento ſigna ænea ad Cereris dedere : & ludos
pro temporis eius copia magnifice apparatos fecerunt.Exitu anni huius,die IIII & XXX,
quàm ab Tarracone profectus erat Lælius,Romam uenit.iſque cum agmine captiuorum
ingreſſus urbem , magnum concurſum hominum fecit, Poſtero die in ſenatum introdu-
ctus,captam Carthaginẽ,caput Hiſpaniæ,uno die,receptasq́. aliquot urbes, quæ defeciſ-
ſent, nouasq́. in ſocietatem aſcitas,expoſuit.Ex captiuis comperta his fere congruentia ;
quæ in literis fuerant M.Valerij Meſſallæ . Maxime mouit patres Aſdrubalis tranſitus in
Italiam,uix Annibali atque eius armis obſiſtentem.Productus in concionem Lælius eadẽ
B diſſeruit.Senatus ob res feliciter à P.Scipione geſtas ſupplicationem in unum diem decre
uit.C.Lælium primo quoque tempore cum quibus uenerat nauibus,redire in Hiſpaniam
iuſſit.Carthaginis expugnationem in hunc annum cõtuli,multis auctoribus,haud neſcius
quoſdam eſſe, qui anno inſequenti captam tradiderint . Sed mihi minus ſimile ueri uiſum
eſt,annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hiſpania conſumpſiſſe. Q. Fabio Maxi-
ximo quintum,Q. Fuluio Flacco quartum cõſulibus Idibus Martijs,quo die magiſtratum Anno
inierunt,Italia ambobus prouincia decreta : regionibus tamẽ partitum imperium:Fabius DXLI.
ad Tarentum,Fuluius in Lucanis ac Bruttijs rem gereret.M.Claudio prorogatum in annũ
imperium.Prætores ſortiti prouincias:C.Hoſtilius Tubulus urbanam : L. Veturius Philo
peregrinam cum Gallia : T. Quinctius Criſpinus Capuam ; C. Aurunculelus Sardiniam.
Exercitus ita per prouincias diuiſi.Fuluio duæ legiones,quas in Sicilia M. Valerius Læui-
C nus haberet : Q. Fabio,quibus in Etruria C. Calpurnius præfuiſſet, exercitus urbanus ut
in Etruriam ſuccederet,C. Calpurnius eidem præeſſet prouinciæ,exercituiq́ue . Capuam
exercitumq́ue quem Q. Fuluius habuiſſet : T. Quinctius obtineret : C. Hoſtilius ab C.
Lætorio proprætore prouinciam , exercitumq́ue , qui tum iam Arimini erat , acciperet :
M. Marcello , quibus conſul rem geſſerat , legiones decretæ : M. Valerio cum L. Cincio
(his quoque enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannenſis exercitus datus : eumq́ue
ſupplere ex militibus,qui ex legionibus Cn.Fuluij ſupereſſent,iuſſi. Conquiſitos eos con
ſules in Siciliam miſerunt : additaq́. eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes milita
bant:quiq́. ex prætoris Cn. Fuluij exercitu ob ſimilis iram fugæ miſſi eò ab ſenatu fuerãt .
C. Aurunculeio eædem in Sardinia legiones , quibus P. Manlius Vulſo eam prouinciam
obtinuerat,decretæ .P.Sulpicio eadem legione , eademq́ue claſſe Macedoniam obtinere
D iuſſo , prorogatum in annum imperium . XXX quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q.
Fabium conſulem mitti iuſſæ ; cætera claſſe placere prædatum in Africam aut ipſum M.
Valerium Læuinum traiicere:aut mittere,ſeu L.CIncium,ſeu M.Valerium Meſſallam uel-
let.Nec de Hiſpania quicquam mutatum,niſi quod nõ in annum Scipioni Silanoq́ue, ſed
donec reuocati ab Senatu forent,prorogatum imperium eſt.ita prouinciæ, exercitusq́. in
eum annum partita imperia.Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis,cum in
locum M.Aemilij ſacerdos crearetur, uetus excitauerunt certamen , patricijs negantibus
C. Mamilij Vituli, qui unus ex plebe petebat , habendam rationem eſſe , quia nemo antè
eum,niſi ex patribus,id ſacerdotium habuiſſet.Tribuni appellati,ad Senatum reiecerunt :
Senatus populo poteſtatẽ fecit . Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius
Vitulus.Et flaminem dialem inuitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C.
E Valerium Flaccum.decemuir ſacris faciundis creatus in locum Q.Mucij Scæuolæ demor
tui C.Lætorius . Cauſam inaugurati coacti flaminis libens reticuiſſem , ni ex mala fama
in bonam uertiſſet . Ob adoleſcentiam negligentem luxurioſamq́. C. Flaccus flamen ca-
ptus à P. Licinio pontifice maximo erat,L.Flacco,fratri germano, cognatisq́. alijs ob ea-
dem uitia inuiſus . Is , ut animum eius cura ſacrorum & cæremoniarum cepit , ita repente
exuit antiquos mores,ut nemo tota iuuentute haberetur prior:nec probatior primoribus
patrum , ſuis pariter , alienisq́. eſſet . Huius famæ conſenſu elatus ad iuſtam fiduciam ſui,
rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, ut In Se
natum introiret . Ingreſſum eum curiam , cum P. Licinius prætor inde eduxiſſet,tribunos
plebis appellauit flamen . Vetuſtum ius ſacerdotij repetebat . datum id cum toga præ-
texta,

texta,& ſella curuli C.Flaminio eſſe,Prętor non exoletis uetuſtate annalium exemplis ſta F
re ius,ſed recentiſſimæ cuiuſque conſuetudinis uſu uolebat. nec patrum,nec auorum me-
moria dialem quenquam id ius uſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminum obliteratã, ipſis,
non ſacerdotio damno fuiſſe cum æquum cenſuiſſent,'ne ipſo quidem cõtra tendente præ
tore,magno aſſenſu patrum plebisq́. flaminẽ in Senatum introduxerunt: omnibus ita exi-
ſtimantibus, magis ſanctitate uitæ,quàm Sacerdotij iure, rem eam flaminem obtinuiſſe.
Conſules prius,quàm in prouincias irent,duas urbanas legiones in ſupplementum, quan
tum opus erat cæteris exercitibus militum,ſcripſerunt. Vrbanum ueterem exercitum Ful
uius conſul C.Fuluio Flacco legato(frater hic conſulis erat) in Etruriam dedit ducẽdum:
& legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius conſul reliquias exer-
citus Fuluiani conquiſitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI) Q. Maxi-
mum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconſulem iuſſit: atque ab eo duas le- G
giones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil eductæ ex inſula legiones minuerunt
nec uiribus nec ſpecie eius prouinciæ præſidium. nam cum,præter egregie ſuppletas duas
ueteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq́ue magnam uim
haberet: Siculos quoque,qui in exercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant, belli peritos ui
ros, milites ſcripſit. Ea externa auxilia quum ſingulis Romanis legionibus adiunxiſſet,
duorum ſpeciem exercituum ſeruauit. altero L. Cincium partem inſulæ, quà regnum
Hieronis fuerat,tueri iuſſit. altero ipſe cæteram inſulam tuebatur,diuiſam quondam Ro-
mani Puniciq́ue imperij finibus.Claſſis quoque nauium LXX parata,ut omni ambitu li-
torum præſidio oræ maritimæ eſſent. Ipſe cum Murinis equitatu prouinciam peragrabat,
ut uiſeret agros,cultaq́. ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, caſtigaretq́ue.
Ita tantum ea cura frumenti prouenit,ut & Romam mitteret,& Catanam conueheret, un H
de exercitui,qui ad Tarentum æſtiua acturus eſſet, poſſet præberi. Cæterum tranſportati
milites in Siciliam,(& erat maior pars Latini nominis,ſociorumq́ue)prope magni motus
cauſa fuere.adeo ex paruis ſæpe magnarum momenta rerum pendent.fremitus enim inter
Latinos ſociosq́. in concilijs ortus. Decimum annum delectibus & ſtipendijs exhauſtos
eſſe. quotannis ferme clade magna pugnare. alios in acie occidi,alios morbo abſumi.ma
gis perire ſibi ciuem,qui ab Romano miles lectus ſit,quàm qui à Pœno captus.quippe ab
hoſte gratis remitti in patriam,ab Romanis extra Italiam in exilium uerius,quàm in mili-
tiam, ablegari. Octauum iam ibi annum ſeneſcere Cannenſem militem,moriturum ante,
quàm Italia hoſtis(quippe nunc cum maxime florens uiribus) excedat. ſi ueteres milites
non redeant in patriam,noui legantur,breui neminem ſuperfuturum.Itaque quod prope-
diem res ipſa negatura ſit, prius, quàm ad ultimam ſolitudinem atque egeſtatem perue- I
niant,negandum populo Romano eſſe.ſi conſentientes in hoc ſocios uideãt Romani, pro
fecto de pace cum Carthaginienſibus iungenda cogitaturos.aliter nunquam, uiuo Anni-
bale,ſine bello Italiam fore. Hæc acta in concilijs. Triginta tum coloniæ populi Romani
erant.ex ijs duodecim,cum omnium legationes Romæ eſſent,negauerunt conſulibus,eſſe
unde milites pecuniamq́. darent. Eæ fuere,Ardea,Nepet,Sutrium,Circeij,Alba,Carſeo-
li,Sueſſa,Sora,Setia,Cales,Narnia,Interanna.Noua re conſules icti,cum abſterrere eos à
tam deteſtabili conſilio uellent,caſtigando increpandoq́. plus,quàm leniter agendo,pro-
fecturos rati, eos auſos eſſe conſulibus dicere aiebant, quod conſules, in Senatu ut pro-
nunciarent,in animum inducere non poſſent.nõ enim detrectationem eam munerum mi-
litiæ,ſed apertam defectionem à populo Romano eſſe. Redirent itaque propere in colo-
nias,&,tanquam integra re, locuti magis, quàm auſi tantum nefas,cum ſuis conſulerent, K
admonerent,non Campanos,neque Tarentinos eos eſſe,ſed Romanos. inde oriundos,in
de in colonias atque in agrum bello captum ſtirpis augendæ cauſa miſſos: quæ liberi pa-
rentibus deberẽt,ea illos Romanis debere,ſi ulla pietas, ſi memoria antiquæ patriæ eſſet.
Conſulerent igitur de integro.nam tum quidem quę temere agitaſſent,ea prodendi impe
rij Romani,tradendæ Annibali uictoriæ eſſe. Cum alternis hæc conſules demonſtraſſent,
nihil moti legati,neque ſe quod domũ renunciarent, habere dixerunt, neq; ſenatũ ſuum,
quid noui conſuleret: ubi nec miles,qui legeretur,nec pecunia, quæ daretur in ſtipendiũ,
eſſet. Cum obſtinatos eos uiderent conſules, rem ad ſenatum detulerunt. ubi tantus pa-
uor animis omnium eſt iniectus,ut magna pars actum de imperio dicerent.idem alias co-
lonias

A lonias facturas, idem ſocios conſenſiſſe omnes ad prodendam Annibali urbem Romam.
Conſules hortari & conſolari Senatum:& dicere,alias colonias in fide atque officio priſti
no fore.eas quoque ipſas,quę officio deceſſerint,ſi legati circa eas colonias mittantur,qui
caſtigent,non qui precentur, uerecundiam imperij habituras eſſe. Permiſſum ab Senatu
ijs cum eſſet,agerent facerentque,ut è republica ducerent,pertentatis prius aliarum colo
niarum animis, citauerunt legatos: quæſiueruntq. ab ijs,ecquid milites ex formula para-
tos haberent?Pro duodeuiginti colonijs M.Sextilius Fregellanus reſpondit, & milites ex
formula paratos eſſe:&,ſi pluribus opus eſſet, plureis daturos : & quicquid aliud impera-
ret,uelletq. populus Romanus,enixe facturos. ad id ſibi neque opes deeſſe,animum etiã
ſupereſſe. Conſules ſibi parum uideri præfati pro merito eorum,ſua uoce collaudari eos,
niſi uniuerſi patres in curia gratias egiſſent,ſequi in Senatum iuſſerunt.Senatus quàm po-
B terat honoratiſſimo decreto allocutus eos, mandat conſulibus, ut ad populum quoque
eos producerent,& inter multa alia præclara, quæ ipſis maioribusq. ſuis præſtitiſſent, re-
cens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem poſt tot
ſecula ſileantur,fraudenturúe laude ſua.Signini fuere,& Norbani,Saticulanique,& Brun-
duſini,& Fregellani,& Lucerini,& Venuſini & Adriani,& Firmani: & Ariminenſes:& ab
altero mari,Pontiani,& Pæſtani,& Coſſani:& mediterranei, Beneuentani, & Aæſernini,
& Spoletani, & Placentini, & Cremonenſes. Harum coloniarum ſubſidio tum imperium
populi Romani ſtetit. iisque gratiæ & in Senatu & apud populum actæ. Duodecim a-
liarum coloniarum,quæ detrectauerunt imperium,mentionem fieri patres uetuerunt: ne-
que illos dimitti,neque retineri,neque appellari à conſulibus. Ea tacita caſtigatio maxi-
me ex dignitate populi Romani uiſa eſt.Cætera expedientibus,quæ ad bellum opus erãt,
C conſulibus,aurum uiceſimarium,quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſeruaretur,pro
mi placuit.prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data cõſulibus,
& M. Marcello & P. Sulpicio pro conſulibus & L. Veturio prætori, qui Galliam prouin-
ciam ſortitus erat.additumq. Fabio conſuli C pondo auri præcipuum, quod in arcem Ta-
rentinam portaretur.cætero uſi ſunt ad ueſtimẽta præſenti pecunia locanda exercitui, qui
in Hiſpania bellum ſecunda ſua fama,ducisq. gerebat. Prodigia quoque prius, quàm ab
urbe conſules proficiſcerentur,procurari placuit.In Albano monte tacta de cœlo erant ſi-
gnum Iouis,arborq. templo propinqua,& Oſtię lacus,& Capuæ muros,Fortunæq. ædes,
Sinueſſæ murus portaque.Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxiſſe aquam Albanam,
quidam auctores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite ſignum,
quod in corona erat, in manus ſponte ſua prolapſum.Et Priuerni ſatis conſtabat, bouem
D locutum,uulturemq. frequenti foro in tabernam deuolaſſe. Et Sinueſſæ natum ambiguo
inter marem ac fœminam ſexu infantem,quos androgynos uulgus,ut pleraque faciliore
ad duplicanda uerba græco ſermone, appellat: & lacte pluuiſſe, & cum elephanti capite
puerum natum.Ea prodigia hoſtijs maioribus procurata, & ſupplicatio circa omnia pul-
uinaria,& obſecratio in unum diem indicta.& decretum, ut C.Hoſtilius prætor ludos A-
pollini ſicut his annis uoti factiq. erant,uoueret faceretque.Per eos dies & cẽſoribus creã
dis Q.Fuluius conſul comitia habuit. Creati cenſores, ambo qui nondum conſules fue-
rant,M.Cornelius Cethegus, P.Sempronius Tuditanus. Hi Cenſores ut agrum Campa-
num fruendum locarent,ex auctoritate patrum latum ab plebem eſt, plebesq. ſciuit. Se-
natus lectionem contentio inter cenſores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio
erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus ſequendum aiebat, ut qui primus
E cenſor ex ijs qui uiuerent,fuiſſet,cum principem legerent. is T. Manlius Torquatus erat.
Sempronius,cui dij ſortem legendi dediſſent,ei ius liberum eoſdem dediſſe deos.ſe id ſuo
arbitrio facturum lecturumq. Q. Fabium Maximum,quem tum principem Romanæ ciui-
tatis eſſe, uel Annibale iudice uicturus eſſet. Cum diu certatum eſſet uerbis, conceden-
te collega, lectus à Sempronio princeps in ſenatu Q. Fabius Maximus conſul. Inde a-
lius lectus ſenatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat,infamis auctor
deſerendæ Italiæ poſt Cannenſem cladem. In equeſtribus quoque notis eadem ſeruata
cauſa. ſed erant perpauci,quos ea infamia attingeret.Illis omnibus(& multi erant) adem
pti equi, qui Cannenſium legionum equites in Sicilia erant, addiderunt acerbitati e-
tiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent ijs, qui equo publico meruerant, ſed

dena

dena ſtipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquiſiue- F
runt, qui equo merere deberent: atque ex ijs, qui, principio eius belli, ſeptem, & decem an-
nos nati fuerant, neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficiẽda,
quæ circa forum incendio conſumpta erant, VII tabernas, macellum, atrium regium. Tran-
ſactis omnibus quæ Romæ agenda erant, conſules ad bellum profecti. prior Fuluius præ-
greſſus Capuam, poſt paucos dies conſecutus Fabius. qui & collegam coram obteſtatus,
& per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipſe Taren-
tum oppugnaret: ea urbe adempta, hoſti undique pulſo, nec, ubi cõſiſteret, nec quid fidum
reſpiceret, habenti, ne morandi quidem cauſam in Italia fore: Rhegium etiam nuncium
mittit ad præfectum præſidij, quod ab Læuino conſule aduerſus Bruttios ibi locatum e-
rat. octo millia hominum, pars maxima ab Agathirna (ſicut antea dictum eſt) ex Sicilia
traducta, rapto uiuere hominum aſſuetorum. additi erant Bruttiorum indidem perfugæ, G
& audacia, & ad audendum omnia neceſſitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium pri-
mum agrum depopulandum duci iuſſit. inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Impe-
rata non impigre ſolum, ſed etiam auide executi, direptis fugatisque cultoribus agri, ſum-
ma ui urbem oppugnabant. Marcellus conſulis literis excitus, & quia ita in animum in-
duxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali, quàm ſe, eſſe: ubi primum in
agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canuſium Annibali occurrit. Solicita-
bat ad defectionem Canuſinos Pœnus. cæterum ut appropinquare Marcellum audiuit,
caſtra inde mouit. Aperta erat regio ſine ullis ad inſidias latebris: itaque in loca ſaltuo-
ſa cedere inde cœpit. Marcellus ueſtigijs inſtabat, caſtraq. caſtris conferebat: & opere
perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, pedi-
tumque iaculatores leuia certamina ferens, caſum uniuerſæ pugnæ non neceſſarium du- H
cebat. tractus eſt tamen ad id, quod uitabat, certamen. Nocte prægreſſum eum aſſequitur
locis planis ac patentibus Marcellus. caſtra inde ponentem, pugnando undique in muni-
tores, operibus prohibet. Ita ſigna collata, pugnatumq. totis copijs: &, cum iam nox inſta-
ret, Marte æquo diſceſſum eſt. Caſtra exiguo diſtantia ſpacio raptim ante noctem per-
munita. Poſtero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detre-
ctauit certamen, multis uerbis adhortatus milites, ut memores Traſymeni Cannarumque,
contunderent ferociam hoſtis. urgere, atque inſtare eum: non iter quietos facere, non ca-
ſtra ponere pati, non reſpirare aut circumſpicere. quotidie ſimul orientem ſolem, & Ro-
manam aciem in campis uidendam eſſe. ſi uno prælio haud incruentus abeat, quietius de-
inde tranquilliusq. eum bellaturum. His irritati adhortationibus, ſimulque tedio ferociæ
hoſtium quotidie inſtantium laceſſentiumque, acriter prelium ineunt. Pugnatum amplius I
duabus horis eſt. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cœpere. quod u-
bi Marcellus uidit, duodeuiceſimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepi-
de cedunt, alij ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt: dein prorſus fuſa, &, uincente pudo-
rem metu, terga dabant. Cecidereq. in pugna ad duo millia & ſeptingenti ciuium ſociorũ-
que, in his quatuor Romani centuriones fuere, duo tribuni militum, M. Licinius & M. Ful-
uius. ſigna militaria quatuor de ala prima, quæ fugit, duo de legione, quæ cedẽtibus ſocijs
ſucceſſerat, amiſſa. Marcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt, concionem adeò ſæuam at-
que acerbam apud milites habuit, ut, prælio per diem totum infeliciter tolerato, triſtior
ijs irati ducis oratio eſſet. Dijs immortalibus ut in tali re laudes grateſque, inquit, ago,
quòd uictor hoſtis, cum tãto pauore incidentibus uobis in uallum portaſque, non in ipſa
caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis profecto eodem terrore caſtra, quo omiſiſtis pugnam. K
Qui pauor hic? qui terror? quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos ce-
pit? nempe iidem ſunt ii hoſtes, quos uincendo, & uictos ſequendo, priorem æſtatem ab-
ſumpſiſtis: quibus dies noctesq. fugientibus, per hos dies inſtitiſtis: quos leuibus prælijs
fatigaſtis: quos heſterno die nec iter facere, nec caſtra ponere paſſi eſtis. Omitto ea quibus
gloriari poteſtis: cuius & ipſius pudere ac pœnitere uos oportet. nempe æquis manibus
heſterna die diremiſtis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abſtulit? ueſtræ his copiæ im-
minutæ ſunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui uideor, nec
cum Romanis militibus. corpora tantum atque arma eadem ſunt. an ſi eoſdem animos ha-
buiſſetis, terga ueſtra uidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo, aut cohorti abſtuliſſet? Non

adhuc

A adhuc cæſis Romanis legionibus gloriabatur? uos illi hodierno die primum fugati exer-
citus dediſtis decus. Clamor inde ortus, ut ueniam eius diei daret: ubi uellet deinde ex-
periretur militum ſuorum animos. Ego uero experiar, inquit, milites, & uos craſtina die
in aciem educam, ut uictores potius, quàm uicti ueniam impetretis, quam petitis. Cohor-
tibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari iuſſit: cēturionesq. manipulorum, quorum ſigna
amiſſa fuerant, diſtrictis gladijs diſcinctos deſtituit: & ut poſtero die omnes pedites equi-
tesq. armati adeſſent, edixit. Ita concio dimiſſa fatentium iure ac merito ſeſe increpitos,
neque illo die uirum quenquam in acie Romana fuiſſe, præter unum ducem: cui aut mor-
te ſatisfaciendum, aut egregia uictoria eſſet. Poſtero die armati ornatiq. ad edictum ade-
rant. Imperator eos collaudat: pronunciatque, à quibus orta pridie fuga eſſet, cohortesq.
quæ ſigna amiſiſſent, ſe in primam aciem inducturum. edicere iam ſeſe, omnibus pugnan-
B dum ac uincendū eſſe: & adnitendum ſingulis uniuerſisque, ne prius heſternæ fugæ, quàm
hodiernæ uictoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iuſſit, ut, ſi longior
eſſet pugna, uiribus ſufficerent. Vbi omnia dicta factaq. ſunt quibus excitarentur animi
militum, in aciem procedunt, Quod ubi Annibali nunciatum eſt, Cum eo nimirum, in-
quit, hoſte res eſt, qui nec bonam nec malam ferre fortunam poteſt. ſeu uicit, ferociter in-
ſtat uictis. ſeu uictus eſt, inſtaurat cum uictoribus certamen. Signa inde canere iuſſit, & co
pias educit. Pugnatum utrinque aliquanto, quàm pridie, acrius eſt, Pœnis ad obtinendum
heſternum decus adnitentibus, Romanis ad demendam ignominiam. Siniſtra ala ab Ro-
manis & cohortes, quæ amiſerant ſigna, in prima acie pugnabant, & legio uiceſima ab
dextro cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornibus præ-
erant: Marcellus mediam aciem hortator teſtisq. præſens firmabat. Ab Annibale Hiſpa-
C ni primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pu-
gna eſſet, Annibal elephantos in primam aciem induci iuſſit, ſi quem iniicere ea res tu-
multum ac pauorem poſſet. & primo turbarunt ſigna ordinesque, &, partim occulcatis,
partim diſſipatis terrore qui circa erant, nudauerānt una parte aciem. latiusq. fuga manaſ-
ſet, ni C. Decimius Flauus tribunus militum ſigno arrepto primi haſtati manipulum eius
ſigni ſe ſequi iuſſiſſet. duxit, ubi maxime tumultu conglobatæ belluæ faciebant: pilaque in
eas coniici iuſſit. Hæſere omnia tela, haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, &
tam conferta turba. ſed ut non omnes uulnerati ſunt: ita in quorum tergis infixa ſtetere
pila, ut eſt genus anceps, in fugam uerſi, etiam integros auertere. Tum iam non unus mani
pulus, ſed pro ſe quiſque miles, qui modo aſſequi agmen fugientium elephantorum po-
terat, pila coniicere. eo magis ruere in ſuos belluæ: tantoq. maiorem ſtragem edere, quàm
D inter hoſtes ediderant, quanto acrius pauor conſternatas agit, quàm inſidentis magiſtri
imperio reguntur. In perturbatam tranſcurſu belluarum aciem ſigna inferunt Romani
pedites: & haud magno certamine diſſipatos trepidantesq. auertunt. Tum in fugientes
equitatum immittit Marcellus. nec ante finis ſequendi eſt factus, quàm in caſtra pauen-
tes compulſi ſunt. nam ſuper alia, quæ terrorem trepidationemq. facerent, elephanti for-
te duo in ipſa porta corruerant, coactiq. erant milites per foſſam uallumque ruere in ca-
ſtra. ibi maxima hoſtium cædes facta. Cæſa ad octo millia hominum, quinque elephanti.
Nec Romanis incruenta uictoria fuit. mille ferme & ſeptingenti de duabus legionibus,
& ſociorum ſupra M & CCC occiſi: uulnerati permulti ciuium, ſociorumque. Annibal
nocte proxima caſtra mouit. Cupientem inſequi Marcellum prohibuit multitudo ſaucio-
rum. Speculatores, qui ſequerentur agmen, miſſi, poſtero die retulerunt, Bruttios Anniba-
E lem petere. Iiſdem ferme diebus & ad Q. Fuluium conſulem Hirpini, & Lucani, Vol-
ſcentes, traditis præſidijs Annibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt ſeſe: clemen-
terq. à conſule cum uerborum tantum caſtigatione ob errorem præteritum accepti. Et
Bruttijs ſimilis ſpes ueniæ facta eſt, cum ab ijs Vibius & Pactius fratres, longe nobiliſſimi
gentis eius, eandem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes ueniſſent.
Q. Fabius conſul oppidum in Sallentinis Manduriam ui cepit. ibi ad quatuor millia ho-
minum capta, & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarētum profectus, in ipſis faucibus por-
tus poſuit caſtra. naues, quas Liuius tutandis commeatibus habuerat: partim machinatio-
nibus onerat, apparatuq. mœnium oppugnandorū: partim tormentis & ſaxis omniq; miſ-
ſilium telorum genere inſtruit: onerarias quoque, non eas ſolum, quæ remis agerentur: ut

alij machinas ſcalasq́. ad muros ferrent, alij procul ex nauibus uulnerarent mœnium F
propugnatores. Eæ naues, ab aperto mari ut urbem aggrederentur, inſtructæ paratæ-
que ſunt. Et erat liberum mare, claſſe Punica, cum Philippus oppugnare Aetolos pa-
raret, Corcyram tranſmiſſa. In Brutijs interim Cauloniæ oppugnatores ſub aduen-
tum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præſenti impetu tutum, ad cætera ino-
pem, conceſſere. Fabium Tarentum obſidentem leue dictu momentum ad rem in-
gentem potiundam adiuuit. Præſidium Bruttiorum datum ab Annibale Tarentini ha-
bebant. eius præſidij præfectus deperiebat amore mulierculæ, cuius frater in exercitu
Fabij conſulis erat. Is certior literis ſororis factus de noua conſuetudine aduenæ locu-
pletis, atque inter populares tam honorati, ſpem nactus, per ſororem quolibet impelli
amantem poſſe, quid ſperaret, ad conſulem detulit. quæ cum haud uana cogitatio uiſa
eſſet, perfuga iuſſus Tarentum tranſire, ac per ſororem præfecto conciliatus, primò oc- G
culte animum eius tentando, dein ſatis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit
eum ad proditionem cuſtodiæ loci, cui præpoſitus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tem-
pus conuenit, miles nocte per interualla ſtationum clàm ex urbe emiſſus, ea quæ acta
erant, quæq́; ut agerentur conuenerant, ad conſulem refert. Fabius, uigilia prima, dato
ſigno ijs qui in arce erant, quiq́. cuſtodiam portus habebant, ipſe circuitu portu ab regio-
ne urbis in orientem uerſa occultus conſedit. Canere inde tubæ ſimul ab arce, & à portu
& à nauibus, quæ aperto mari adpulſæ erant: clamorq́; undique cum ingenti tumultu,
unde minimum periculi erat, de induſtria ortus. Conſul interim ſilentio continebat ſuos.
Igitur Democrates, qui præfectus antea claſſis fuerat, forte illi loco præpoſitus, poſtquã
quieta omnia circa ſe uidit, alias partes eo tumultu perſonare, ut captæ urbis interdum
excitaretur clamor: ueritus ne inter cunctationem ſuam conſul aliquam uim faceret, ac H
ſigna inferret, præſidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat ſonus, traducit.
Fabius cum ex temporis ſpacio, & ex ſilentio ipſo (quod, ubi paulò ante ſtrepebant ex-
citantes uocantesq́; ad arma, inde nulla accidebat uox) deductas cuſtodias ſenſiſſet,
ferri ſcalas ad eam partem muri, qua Bruttiorum cohortem præſidium agitare proditio-
nis conciliator pronunciauerat, iubet. Ea primum captus eſt murus, adiuuantibus reci-
pientibusq́; Bruttijs, & tranſcenſum in urbem eſt. deinde proxima refracta porta, ut
frequenti agmine ſigna inferrentur. Tum clamore ſublato ſub ortum ferme lucis nullo
obuio armato in forum perueniunt: omnesq́; undique, qui ad arcem portumq́; pugna-
bant, in ſe conuerterunt. Prælium in aditu fori maiori impetu, quam perſeuerantia, com-
miſſum eſt. non animo, non armis, nõ arte belli, non uigore aut uiribus corporis par Ro-
mano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius pene, quàm conſererent I
manus, terga dederunt, dilapſiq́; per nota urbis itinera in ſuas amicorumq́; domos. Duo
ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes accidere. Philomenus qui proditio-
nis ad Annibalem auctor fuerat, cũ citato equo ex prælio auectus eſſet, uacuus paulo poſt
equus erransq́. per urbem cognitus, corpus nuſquã inuentum eſt. creditum uulgo eſt, in
puteũ apertum ex equo præcipitaſſe. Carthalonẽ autẽ præfectum Punici præſidij, cũ com-
memoratione paterni hoſpitij poſitis armis uenientem ad conſulẽ, miles obuius obtrun-
cat. Alij alios paſſim ſine diſcrimine armatos inermesq́. cædunt, Carthaginienſes Tarenti
nosq́. pariter. Bruttij quoque multi paſſim interfecti, ſeu per errorem, ſeu uetere in eos inſi
to odio, ſeu ad proditionis famam, ut ui potius atque armis captum Tarentum uideretur
extinguendam. Tum à cæde ad diripiendam urbem diſcurſum. Triginta millia ſeruilium ca
pitum dicuntur capta, ingens argenti uis facti ſignatique, auri LXXXIII millia pondo. K
ſigna tabulæque, prope ut Syracuſarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis
eius præda abſtinuit Fabius, quàm Marcellus: qui interroganti ſcribæ quid fieri de ſignis
uellet (ingentis magnitudinis dij ſunt, ſuo quiſque habitu in modum pugnãtium formati)
deos iratos Tarentinis relinqui iuſſit. Murus inde qui urbem ab arce dirimebat, dirutus
eſt ac diſiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs, qui Cauloniam obſidebant, in de
ditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq́. curſim agmine acto cũ fe-
ſtinans ad opem ferendam, captam urbem audiſſet. & Romani, inquit, ſuum Annibalem
habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amiſimus. Ne tamen fugientis mo-
do conuertiſſe agmen uideretur, quo conſtiterat loco, quinque millia ferme ab urbe po-

ſuit

A fuit caſtra. ibi paucos moratus dies, Metapontum ſeſe recepit. Inde duos Metaponti-
nos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab conſule
accepturos impunita priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent.
Fabius uera quæ afferrent eſſe ratus, diem, qua acceſſurus eſſet Metapontum, conſtituit:
literasq; ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ ſunt. Enimuero lætus ſucceſſu
fraudis, ſi ne Fabius quidem dolo inuictus eſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit.
Fabio auſpicanti prius, quàm egrederetur ab Tarento, aues ſemel atque iterum non addi-
xerunt. hoſtia quoque cæſa conſulenti deos, aruſpex cauendum a fraude hoſtili, & ab
inſidijs, prædixit. Metapontini, poſtquam ad conſtitutam non uenerat diem, remiſſi, ut
cunctantem hortarentur, repente comprehenſi, metu grauioris quæſtionis, detegunt inſi-
dias. Aeſtatis eius principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hiſpania cum hiemem to-
B tam reconciliandis barbarorũ animis partim donis, partim remiſſione obſidũ captiuorum
que abſumpſiſſet: Edeſco ad eum, clarus inter duces Hiſpanos, uenit. erant coniux liberi
que eius apud Romanos. ſed præter eam cauſam, etiam uelut fortuita inclinatio animo-
rum quæ Hiſpaniam omnem auerterat ad Romanum à Punico imperio, traxit eum. Eadẽ
cauſa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni po-
pularium manu relicto Aſdrubale, ſecedenti in imminẽtes caſtris eius tumulos, unde per
continentia iuga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal, cum hoſtium res tacitis
augeſcere incrementis cerneret, ſuas imminui, ac fore, ut, niſi audendo aliquid moueret,
quà cœpiſſent, ruerent: dimicare quamprimũ ſtatuit. Scipio auidior etiam certaminis
erat, cum à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat: tum quòd prius, quam iungerẽtur hoſtium
exercitus, cum uno dimicare duce, exercituque, quàm ſimul cum uniuerſis, malebat. Cæ-
C terum etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam
cum uideret nullum eſſe nauium uſum, quia uacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis
erat, ſubductis nauibus Tarraconem, nauales ſocios terreſtribus copijs addidit. Et armo-
rum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum
numero incluſo. Cum ijs Scipio ueris principio ab Tarracone egreſſus (iam enim & Læ-
lius redierat ab Roma, ſine quo nihil maioris rei motum uolebat) ducere ad hoſtem per-
git. Per omnia pacata eunti, ut cuiuſque populi fines tranſiret, proſequentibus excipien-
tibusq; ſocijs, Indibilis & Mandonius cum ſuis copijs occurrerunt. Indibilis pro utro-
que locutus, haud quaquam ut barbarus ſtolide incauteque, ſed potius cum uerecunda
grauitate: propiorq; excuſanti tranſitionem ut neceſſariam, quàm glorianti ea uelut ad
primam occaſionem rapta. Scire enim ſe, transfugæ nomen execrabile ueteribus ſocijs,
D nouis ſuſpectum eſſe. neque eum ſe reprehendere morem hominum, ſi tamen anceps
odium cauſa, non nomen faciat. Merita inde ſua in duces Carthaginienſes commemo-
rauit. auaritiam contra eorum, ſuperbiamque, & omnis generis iniurias in ſe atque po-
pulares. Itaque corpus duntaxat ſuum ad id tempus apud eos fuiſſe: animum iam pridẽ ibi
eſſe, ubi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere ſupplices, qui nequeãt hominũ
uim atque iniurias pati. ſe id Scipionem orare, ut tranſitio ſibi nec fraudi apud eũ, nec ho
nori ſit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum precium faciat. Ita
prorſus reſpondet facturũ Romanus: nec pro transfugis habiturũ, qui nõ duxerint ſocie-
tatem ratam, ubi nec diuini quicquam nec humani ſanctum eſſet. Productæ deinde in
conſpectum eius coniuges liberiq; lacrimantibus gaudio redduntur: atque eo die in ho-
ſpitium abducti. Poſtero die fœdere accepta fides, dimiſſiq; ad copias adducendas. Iiſ-
E dem deinde in caſtris tendebant, donec ducibus ijs ad hoſtem peruentũ eſt. Proximus Car
thaginienſiũ exercitus Aſdrubalis prope urbem Bæculam erat. pro caſtris equitũ ſtationes
habebat. In eas uelites, anteſignanique, & qui primi agminis erant, aduenientes ex itinere,
priuſquã caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret,
quid utrique parti animorum eſſet. In caſtra trepida fuga cõpulſi equites ſunt, ſignaq; Ro-
mana portis prope ipſis illata. Atq; illo quidẽ die irritatis tantũ ad certamen animis, caſtra
Romani poſuerũt. Nocte Aſdrubal in tumulũ copias recepit, plano campo in ſummo pa-
tentẽ: fluuius ab tergo, ante circaq; uelut ripa præceps oram eius omnẽ cingebat. ſuberat
& altera inferior ſummiſſa faſtigio planities. eam quoque altera crepido haud facilior in
aſcenſum ambibat. In hunc inferiorem campum poſtero die Aſdrubal, poſtquam ſtantem

pro caſtris hoſtium aciem uidit: equites Numidas, leuiumq́. armorum Baleares, & Afros F
demiſit. Scipio circumuectus ordines ſignaque, oſtendebat hoſtem, prędamnata ſpe æquo
dimicandi campo, captantem tumulos; loci fiducia, non uirtutis aut armorum, ſtare in cõ-
ſpectu. ſed altiora mœnia habuiſſe Carthaginem, quæ tranſcendiſſet miles Romanus. nec
tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obſtitiſſe ſuis. ad id fore altitudines, quas ce-
piſſent, hoſtibus, ut per præcipitia & prærupta ſalientes fugerent: eam quoque ſe illis fu-
gam clauſurum. Cohorteſq́. duas, alteram tenere fauces uallis, per quam defertur amnis,
iubet: alteram uiam inſidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipſe expedi-
tos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerant, ad leuem armaturam infimo ſtantem ſuper-
cilio ducit. Per aſpreta primum, nihil aliud, quàm uia impediti iere. deinde ut ſub iactum
uenerunt telorum: primo omnis generis uis ingens effuſa eſt in eos. ipſi contra ſaxa, quæ
locus ſtrata paſſim, omnia ferme miſſilia, præbet, ingerere: non milites ſolum, ſed etiam tur G
ba calonum immiſta armatis. Cæterum quanquam aſcenſus difficilis erat, & prope obrue-
bantur telis ſaxiſq́ue, aſſuetudine tamen ſuccedendi muros, & pertinacia animi ſubierunt
primi. Qui, ſimul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo conſiſterent gradu, leuem & concurſa
torem hoſtem, atque interuallo tutum cum procul miſſilibus pugna eluditur, inſtabilem
eundem ad comminus conſerendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem al-
tiori ſuperſtantem tumulo impegere. inde Scipio, iuſſis aduerſus mediam euadere aciem
uictoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atque cum parte dextra tumuli circumire,
donec mollioris aſcenſus uiam inueniret, iubet. ipſe ab læua, circuitu haud magno, in trãſ-
uerſos hoſtes incurrit. Inde primo turbata acies eſt, dum ad circumſonantem undique cla
morem flectere cornua & obuertere ordines uolũt. Hoc tumultu & Lælius ſubijt. &, dum
pedem referunt, ne ab tergo uulnerarentur, laxata prima acies, locuſq́. ad euadendum & H
medijs datus eſt: qui per tam iniquum locum, ſtantibus integris ordinibus, elephantiſq́ue
ante ſigna locatis, nunquam euaſiſſent. Cum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui læuo
cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hoſtiũ latera pugnabat. Et iam ne fugæ qui-
dem patebat locus. nam & ſtationes utrinque Romanæ, dextra læuaq́. inſederant uias: &
portam caſtrorum ducis principumq́. fuga clauſerat, addita trepidatione elephantorum,
quos territos æque atque hoſtes timebant. Cæſa igitur ad octo millia hominum. Aſdru-
bal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantiſq́. præmiſſis, quamplurimos pote-
rat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio caſtris hoſtium
potitus, cum, præter libera capita, omnem prædam militibus conceſſiſſet, in recenſendis
captiuis decem millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex ijs Hiſpanos ſine precio o-
mnes domum dimiſit: Afros uendere quæſtorem iuſſit. Circumfuſa inde multitudo Hi- I
ſpanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem cum ingenti conſenſu appella-
uit. Tum Scipio, ſilentio per præconem facto, ſibi maximum nomen imperatoris eſſe dixit,
quo ſe milites ſui appellaſſent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum eſſe.
regalem animum in ſe eſſe. ſi id in hominis ingenio ampliſſimum ducerent, taciti iudica-
rent, uocis uſurpatione abſtinerent. Senſere etiam barbari magnitudinem animi, cuius
miraculo nominis alij mortales ſtuperent, id ex tam alto faſtigio aſpernantis. Dona in-
de regulis principibuſq́ue Hiſpanorum diuiſa, & ex magna copia captorum equorum tre
centos, quos uellet, eligere Indibilem iuſſit. Cum Afros uenderet iuſſu imperatoris quæ-
ſtor, puerum adultum inter eos forma inſigni, cum audiſſet regij generis eſſe, ad Scipio-
nem miſit. quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuias, & cur id ætatis in caſtris fuiſ-
ſet: Numidam ſe lacrymans eſſe ait. Maſſiuam populares uocare. orbum à patre relictum, K
apud maternum auum Galam regem Numidarum ęducatum. cum auunculo Maſſaniſſa,
qui nuper cum equitatu ſubſidio Carthaginienſibus ueniſſet, in Hiſpaniam traieciſſe. pro-
hibitum propter ætatem à Maſſaniſſa, nunquam ante prælium inijſſe. eo die ſe, quo pu-
gnatum cum Romanis eſſet, inſcio auunculo clam armis equoq́ue ſumpto in aciem exiſ-
ſe. ibi prolapſo equo effuſum in præceps captum ab Romanis eſſe. Scipio cum aſſerua-
ri Numidam iuſſiſſet; quæ pro tribunali agenda erant, peragit. Inde cum ſe in prætorium
recepiſſet, uocatum eum interrogat, uellétne ad Maſſaniſſam reuerti? Cum effuſis gau-
dio lacrymis cupere uero diceret, tum puero annulum aureum, tunicã latoclauo cum Hi-
ſpano ſagulo, & aurea fibula, equumq́. ornatũ donat: iuſſiſq́. proſequi quoad uellet equi-
tibus,

A tibus,dimiſit. De bello inde conſilium habitum. et auctoribus quibuſdam ut confeſtim
Aſdrubalem perſequeretur, anceps id ratus,ne Mago atque Aſdrubal,cũ eo iungerent co
pias,præſidio tantum ad inſidendum Pyrenæum miſſo,ipſe reliquum æſtatis recipiendis in
fidem Hiſpaniæ populis abſumpſit. Paucis poſt prælium factum ad Bæculam diebus, cum
Scipio rediens Tarraconem ſaltu Caſtulonenſi iam exceſſiſſet; Aſdrubal Giſgonis filius
& Mago imperatores ex ulteriore Hiſpania ad Aſdrubalem uenere, ſerum poſt male ge-
ſtam rem auxilium,conſilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi confe-
rentibus quid in cuiuſque prouinciæ regione animorum Hiſpanis eſſet, unus Aſdrubal
Giſgonis ultimam Hiſpaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades uergit,ignaram adhuc Ro
manorum eſſe,eoq́. Carthaginienſibus ſatis fidam cenſebat. Inter Aſdrubalem alterum &
Magonem conſtabat,beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice priuatimq́.
B eſſe: nec tranſitionis finem ante fore,quàm omnes Hiſpani milites aut in ultima Hiſpaniæ
amoti,aut traducti in Galliam forent. itaque etiam ſi ſenatus Carthaginienſium non cen-
ſuiſſet,eundum tamen Aſdrubali fuiſſe in Italiam,ubi belli caput & rerum ſumma eſſet, ſi
mul ut Hiſpanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hiſpania abduceret,exercitũ eius
cum tranſitionibus, tum aduerſo prælio imminutũ, Hiſpanis repleri militibus. et Mago
nem,Aſdrubali Giſgonis filio tradito exercitu, ipſum cum grandi pecunia ad conducen-
da mercede auxilia in Baleares traiicere. Aſdrubalem Giſgonis cum exercitu penitus in
Luſitaniam abire: nec cum Romano manus conſerere. Maſſaniſſæ ex omni equitatu quod
roboris eſſet, tria millia equitum expleri: eumq́. uagum per citeriorem Hiſpaniam ſociis
opem ferre,hoſtium oppida atque agros populari. His decretis, ad exequenda quæ ſtatue
rant duces digreſſi. Hæc eo anno in Hiſpania acta. Romæ fama Scipionis in dies creſcere,
C Fabio Tarentum captum aſtu magis,quàm uirtute,gloriæ tamen eſſe. Fuluij ſeneſcere fa
ma. Marcellus etiam aduerſo rumore eſſe, ſuper quàm quòd primo male pugnauerat,
quia,uagante per Italiam Annibale,media æſtate Venuſiam in tecta milites abduxiſſet. Ini
micus erat ei C. Poblicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna,quæ aduerſa fue
rat,aſſiduis concionibus infamem inuiſumq́. plebi Claudium fecerat: & iam de imperio
abrogando eius agebat. tum tamen neceſſarii Claudii obtinuerũt,ut,relicto Venuſiæ lega
to,Marcellus Romam ueniret ad purganda ea quæ inimici obijcerent,nec de imperio eius
abrogando abſente ipſo ageretur. Forte ſub idem tempus & Marcellus ad deprecandam
ignominiam,& Q. Fuluius conſul comitiorum cauſa Romam uenit. Actum de imperio
Marcelli in circo Flaminio eſt,ingenti concurſu plebisq́. & omnium ordinum. accuſauit
tribunus plebis non Marcellum modo, ſed omnem nobilitatem. Fraude eorum & cun-
D ctatione fieri, ut Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi,
quàm Carthagine uixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Ro-
manum. bis cæſum exercitum eius æſtiua Venuſiæ ſub tectis agere. Hanc tribuni ora
tionem ita obruit Marcellus commemoratione rerum ſuarum,ut nõ rogatio ſolum de im
perio eius abrogando antiquaretur, ſed poſtero die conſulem eum ingenti conſenſu
centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quinctius Criſpinus, qui tum prætor
erat. Poſtero die prætores creati P. Licinius Craſſus Diues, pont. Max. P. Licinius Va-
rus, Sex. Iulius Cæſar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipſorum diebus ſolicita ciui
tas de Etruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius
ſcripſerat,qui eam prouinciam pro prætore obtinebat. Itaque confeſtim eò miſſus Mar-
cellus conſul deſignatus,qui rem inſpiceret,ac, ſi digna uideretur, exercitu accito bellum
E ex Apulia in Etruriam transferret. eo metu compreſſi Etruſci quieuerunt. Tarentinorum
legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus ſuis, reſponſum ab ſenatu eſt,ut redi-
rent cum Fabius conſul Romam ueniſſet. Ludi & Romani & plebeij eo anno in ſingulos
dies inſtaurati. Aediles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Ser. Sulpitius Galba:
plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruilium negabant iure aut tribunum
plebis fuiſſe, aut ædilem eſſe, quòd patrem eius,quem triumuirum agrarium occiſum à
Boijs circa Mutinam eſſe,opinio per decem annos fuerat, uiuere, atque in hoſtium pote-
ſtate eſſe ſatis conſtabat. Vndecimo anno Punici belli conſulatum inierunt M. Marcel- An. DXLII.
lus quintum (ut numeretur conſulatus,quem uitio creatus non geſſit) & T. Quinctius Cri
ſpinus. Vtrique conſulum Italia decreta prouincia eſt,& duo conſulum prioris anni exer-

citus : tertius tum erat Venuſiæ, cui M. Marcellus præfuerat : ita ut ex tribus eligerent F
duos quos uellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia eueniſſet.
Cæteræ prouinciæ ita diuiſæ prætoribus : P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Craſſo pont.
max. peregrina, & quò ſenatus cenſuiſſet : Sex. Iulio Cæſari Sicilia : Q. Claudio Flamini
Tarentum. Prorogatum Imperium in annum eſt Q. Fuluio Flacco, ut prouinciam Ca-
puam, quæ T. Quinctij prætoris fuerat, cum una legione obtineret. Prorogatum & C. Ho
ſtilio Tubulo eſt, ut pro prætore in Etruriam ad duas legiones ſuccederet C. Calpurnio.
Prorogatum & L. Veturio Philoni eſt, ut pro prætore Galliam eãdem prouinciam cum iiſ
dem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuiſſet. Quod in L. Veturio, idem
in C. Aurunculeio decretum ab ſenatu, latumq́. de prorogando imperio ad populum eſt,
qui Pretor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præſi
dium prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hiſpania miſiſſet. Et P. Sci G
pioni & M. Silano ſuæ Hiſpaniæ, ſuiq. exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta
nauibus, quas aut ſecum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat quinquagin
ta in Sardiniam tranſmittere iuſſus : quia fama erat, magnum naualem apparatum eo an-
no Carthagine eſſe : C C nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæq́. ac Sardiniæ impleturos.
Et in Sicilia ita diuiſa res eſt. Sex. Cæſari exercitus Cannenſis eſt datus : M. Valerius Læ-
uinus (ei quoque enim in annũ prorogatũ imperiũ eſt) claſſem quæ ad Siciliam erat, nauiũ
LXX obtineret, adderet eò XXX naues quæ ad Tarentum priore anno fuerant : cum ea
centum nauium claſſe, ſi uideretur ei, prædatum in Africam traiiceret. & P. Sulpicio, ut ea
dem claſſe Macedoniam Græciamq́. prouinciam haberet, prorogatum in annum imperi-
um eſt. De duabus quæ ad urbem Romam fuerant legionibus nihil mutatum ſupplemen
tum, quò opus eſſet, ut ſcriberent, conſulibus permiſſum. Vna & uiginti legionibus eo an H
no defenſum imperium Romanum eſt. Et P. Licinio Varo prætori urbano negotium da-
tum, ut naues longas XXX ueteres reficeret, quæ Oſtiæ erant, & uiginti nouas naues ſociis
naualibus compleret, ut quinquaginta nauium claſſe oram maris uicinam urbi Romæ
tueri poſſet. C. Calpurnius uetitus ab Arretio mouere exercitum, niſi cum ſucceſſor ue-
niſſet. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipue caueret, ne quà noua conſilia ori-
rentur. Prætores in prouincias profecti. Conſules religio tenebat, quòd prodigiis aliquot
nunciatis, non facile litabant. & ex Campania nunciata erant, Capuæ duas ædes, Fortu-
næ & Martis, & ſepulcra aliquot de cœlo tacta : cum ijs (adeo minimis etiam rebus pra-
ua religio inſerit deos) mures in æde Iouis aurum roſiſſe : Caſini examen apum ingens in
foro conſediſſe : & Oſtiæ murum portamq́. de cœlo tactam : Cære uulturium uolaſſe in
ædem Iouis : Vulſiniis ſanguine lacum manaſſe. Horum prodigiorum cauſa diem unum, I
ſupplicatio fuit. Per diés aliquot hoſtiæ maiores ſine litatione cæſæ, diuq́. non impetrata
pax deum, in capita conſulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus uertit. Lu
di Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio conſulibus à P. Cornelio Sulla, prætore urbano,
primum facti erant, inde omnes deinceps prætores urbani fecerant : ſed in unum annum
uouebant, dieq́. incerta faciebant. Eo anno peſtilẽtia grauis incidit in urbẽ, agroſque, quę
tamen magis in longos morbos, quàm in perniciales, euaſit. Eius peſtilentiæ cauſa & ſup-
plicatum per compita tota urbe eſt, & P. Licinius Varus, prætor urbanus, legẽ ferre ad po-
pulum iuſſus, ut hi ludi in perpetuum in ſtatam diem uouerentur. Itaque ipſe primus ita uo
uit, fecitq́. ante diem tertium nonas Quintiles. is dies deinde ſolennis ſeruatus. De Arre
tinis & fama in dies grauior, & cura creſcere patribus. Itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt,
ne differret obſides ab Arretinis accipere. cui traderet Romam deducendos, C. Terentius K
Varro cũ imperio miſſus : qui ut aduenit, extẽplo Hoſtilius legionẽ unã, quæ ante urbem
caſtra habebat, ſigna in urbem ferre iuſſit, præſidiaq́. locis idoneis diſpoſuit. tum in foro ci
tatis ſenatoribus obſides imperauit. Cum ſenatus biduum ad conſiderandum peteret tem
pus ; aut ipſos extemplo dare, aut ſe poſtero die ſenatorum omneis liberos ſumpturum,
edixit. inde portas cuſtodire iuſſit tribunos militum, præfectosq́. ſocium & centuriones,
ne quis nocte urbe exiret. id ſegnius negligentiusq́. factum. ſeptem principes ſenatus,
prius, quàm cuſtodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaſerunt. Poſte-
ro die luce primà cum ſenatus in forum citari cœptus eſſet, deſiderati, bonaque eorum ue
nierunt. à cæteris ſenatoribus C X X obſides liberi ipſorum accepti, traditiq́. C. Teren-

A tio Romam deducendi. Is omnia ſuſpectiora, quàm ante fuerant, in ſenatu fecit. Itaque
tanquam imminente Etruſco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere iuſ
ſus ipſe C. Terentius, eamque habere in præſidio urbis. C. Hoſtilium cum cætero exerci-
tu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere, ne qua occaſio nouare cupientibus res
daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione uenit, claues portarum cum magiſtratus
popoſciſſet, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quàm negligentia in-
tercidiſſe, ipſe alias claues omnibus portis impoſuit: cauitq́. cum cura, ut omnia in pote-
ſtate ſua eſſent. Hoſtilium intentius monuit, ut in eo ſpem, non moturos quicquam Etru-
ſcos, poneret, ſi, ne qiud mouere poſſent, præcauiſſet. De Tarentinis inde magna conten-
tione in ſenatu actũ corã Fabio, defendente ipſo quos ceperat armis, alijs, infenſis, & ple-
riſque æquantibus eos Campanorũ noxæ, pœnæque. ſenatus conſultum in ſententiam M.
B Acilij factum eſt, ut oppidum præſidio cuſtodiretur; Tarentiniq́. omnes intra mœnia con
tinerentur: res integra poſtea referretur, cum tranquillior ſtatus Italiæ eſſet. Et de M. Li-
uio, præfecto arcis Tarentinæ, haud minore certamine actum eſt, alijs S. conſulto notanti-
bus præfectum, quòd eius ſocordia Tarentum proditum hoſti eſſet: alijs præmia decernen
tibus, quòd per quinquennium arcem tutatus eſſet, maximeq́. unius eius opera receptum
Tarentum foret: medijs, ad cenſores, non ad ſenatum, cognitionem de eo pertinere, dicẽti
bus. cuius ſententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri ſe, opera Liuij Tarentum receptũ,
quod amici eius uulgo in ſenatu iactaſſent. neque enim recipiendum fuiſſe, niſi amiſſum fo
ret. Conſulum alter T. Quinctius Criſpinus ad exercitum, quem Q. Fuluius Flaccus habue
rat, cum ſupplemento in Lucanos eſt profectus. Marcellum aliæ atque aliꝫ obiectæ animo
religiones tenebant, in quibus, quòd cum bello Gallico ad Claſtidium ædem Honori &
C Virtuti uouiſſet, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quòd negabant unam cel-
lam amplius, quàm uni deo rite dedicari: quia ſi de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea
factum eſſet, difficilis procuratio foret: quòd, utri deo diuina res fieret, ſciri non poſſet.
neque enim duobus, niſi certis deis, rite una hoſtia fieri. Ita addita Virtutis ædes apprope-
rato opere. neque tamen ab ipſo ædes eæ dedicatæ ſunt. Tum demum ad exercitum, quẽ
priore anno Venuſiæ reliquerat, cum ſupplemento proficiſcitur. Locros in Bruttijs Criſpi
nus oppugnare conatus, quia magnam famam attuliſſe Fabio Tarentum ferebatur, omne
genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia accerſerat: & naues indidem accitæ e-
rant, quæ uergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omiſſa oppugnatio eſt, quia
Lacinium Annibal admouerat copias: &, collegam eduxiſſe iam à Venuſia exercitum, fa-
ma erat, qui coniungi uolebat. Itaque in Apuliam ex Bruttijs reditum, & inter Venuſiam
D Bantiamque minus trium millium paſſuum interuallo conſules binis caſtris conſederant.
In eandem regionem & Annibal redijt, auerſo ab Locris bello. Ibi conſules ambo inge-
nio feroces prope quotidie milites in aciem excire, haud dubia ſpe, ſi duobus exercitibus
conſularibus iunctis commiſiſſet ſeſe hoſtis, debellari poſſe. Annibal, quia cum Marcello
bis priore anno congreſſus uicerat, uictusque erat: ut, cum eodem ſi dimicandum foret,
nec ſpem nec metum ex uano haberet: ita duobus conſulibus haudquaquam ſeſe parem
futurum credebat. itaque totus in ſuas artes uerſus, inſidijs locum quærebat. Leuia ta-
men prælia inter bina caſtra uario euentu fiebant. quibus cum extrahi æſtatem poſſe, con
ſules crederent, nihilominus oppugnari Locros poſſe rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros
cum claſſe traiiceret, ſcribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia poſſent, ab Taren
to partem exercitus, qui in præſidio erat, duci eò, iuſſerunt. Ea ita futura per quoſdam Thu
E rinos comperta Annibali cum eſſent, mittit ad inſidendam ab Tarento uiam. Ibi ſub tumu
lo Peteliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes
Romani cum incidiſſent, ad duo millia armatorum cæſa, & mille & CC ferme uiui ca-
pti. alij diſſipati fuga per agros ſaltusque Tarentum rediere. Tumulus erat ſiluestris in-
ter Punica & Romana caſtra, ab neutris primo occupatus: quia Romani, qualis pars e-
ius, quæ uergeret in hoſtium caſtra, eſſet, ignorabant. Annibal inſidijs, quàm caſtris, aptio-
rem eum crediderat. itaque nocte ad id miſſas aliquot Numidarum turmas medio in ſal-
tu condiderat, quorum interdiu nemo ab ſtatione mouebatur, ne aut arma, aut ipſi pro-
cul conſpicerentur. Fremebant uulgo in caſtris Romanis, occupandum eum tumulum
eſſe, & caſtello firmandum: ne, ſi occupatus ab Annibale foret, uelut in ceruicibus habe-
Cc 4 rent

rent hoſtem. Mouit ea res Marceellum . et collegæ, Quin imus, inquit, ipſi, cum equitibus F
paucis exploratum? ſubiecta res oculis certius dablr conlilium. Adſentiente Criſpino,
cum equitibus ducentis & uiginti, ex quibus X L Fregellani, cæteri Etruſci erant, profici-
ſcuntur. Secuti M. Marcellus, conſulis filius, & A. Manlius tribuni militum, ſimul & duo
præfecti ſocium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolaſſe eo die, quidam memoriæ prodide
re, conſulem Marcellum: & prima hoſtia cæſa, iecur ſine capite inuentum: in ſecunda om
nia comparuiſſe, quæ aſſolent. Auctum etiam uiſum in capite: nec id ſane aruſpici placuiſ
ſe, quòd ſecundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuiſſent. Cæterum conſulem Mar
cellum tanta cupido tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam ſatis caſtra caſtris col
lata duceret. Tum quoque uallo egrediens ſignum dedit, ut ad locum miles eſſet paratus:
ſi collis in quem ſpeculatum irent, placuiſſet, uaſa colligerent, ac ſequerentur. Exiguum
campi ante caſtra erat, inde in collem aperta undique & conſpecta ferebat uia. Numi- G
dis ſpeculator nequaquam in ſpem tantæ rei poſitus, ſed ſi quos uagos pabuli aut ligno-
rum cauſa longius à caſtris progreſſos poſſent excipere, ſignum dat ut pariter ab ſuis quiſ-
que latebris exorirentur. Non ante apparuere quibus obuijs ab iugo ipſo conſurgendũ
erat, quàm circumiere qui ab tergo intercluderẽt uiam. Tum undique omnes exorti, & cla
more ſublato impetum fecere. Cum in ea ualle conſules eſſent, ut neque euaderent in iu-
gum occupatum ab hoſte, nec receptum ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen
diutius certamen potuiſſet, ni cœpta ab Etruſcis fuga pauorem cæteris inieciſſet. non ta-
men omiſere pugnam deſerti ab Etruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ip-
ſiq́. ex parte pugnando rem ſuſtinebant. Sed poſtquam uulneratos ambos conſules, Mar
cellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum uidere, tum & ipſi
(perpauci autem ſupererant) cum Criſpino conſule duobus iaculis icto, & Marcello ado H
leſcente, ſaucio & ipſo, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militũ: & ex duobus
præfectis ſocium M. Aulius occiſus: L. Arennius captus. & lictores conſulum quinque ui
ui in hoſtium poteſtatem uenerunt. cæteri aut interfecti, aut cum conſule effugerunt. equi
tes tres & XL aut in prælio aut in fuga ceciderũt: duodeuiginti uiui capti. Tumultuatũ &
in caſtris fuerat, ut conſulibus irent ſubſidio: cum conſulem, & filium alterius conſulis ſau
cios, exiguasq́. infelicis expeditionis reliquias ad caſtra uenientes cernunt. Mors Marcel
li cum alioqui miſerabilis fuit: tũ quòd nec pro ætate, (maior iã enim L X annis erat) ne-
que pro ueteris prudentia ducis, tam improuide ſe collegamque, & prope totã remp. in
præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, ſi quæ de Marcelli morte ua-
riant auctores, omnia exequi uelim. Vt omittam alios: L. Cœlius triplicem geſtæ rei ordi
nem edit, unam traditam fama: alteram ſcripta laudatione filij, qui rei geſtæ interfuerit: I
tertiam, quam ipſe pro inquiſita ac ſibi comperta affert. Cæterum ita fama uariat, ut ta-
men plerique loci ſpeculandi cauſa caſtris egreſſum, omnes inſidiis circumuentum tra-
dant. Annibal magnum terrorem hoſtibus morte conſulis unius, uulnere alterius, iniectũ
eſſe ratus, ne cui deeſſet occaſioni, caſtra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo
transfert. ibi inuentum Marcelli corpus ſepelit. Criſpinus & morte collegæ, & ſuo uulne-
re territus, ſilentio inſequentis noctis profectus, quos proximos nactus eſt monteis, in ijs
loco alto & tuto undique caſtra poſuit. Ibi duo duces ſagaciter moti ſunt, alter ad inferen
dam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli ſimul cum corpore Annibal potitus
erat. eius ſigni errore ne qui dolus necteretur à Pœno, metuens Criſpinus, circa ciuitates
proximas miſerat nuncios, occiſum collegam eſſe, annuloq́. eius hoſtem potitum: ne qui
bus literis crederent nomine Marcelli compoſitis. Paulo ante hic nuncius conſulis Sala K
piam uenerat, quàm literæ ab Annibale allatæ ſunt, Marcelli nomine compoſitæ: ſe nocte
quæ diem illum ſecutura eſſet, Salapiam uenturum. parati milites eſſent, qui in præſidio
erant, ſi quo opera eorum opus eſſet. Senſere Salapiani fraudem & ab ira non defectionis
modo, ſed etiam equitum interfectorum rati occaſionem ſupplicii peti remiſſo retro nun
cio, (perfuga autem Romanus erat) ut ſine arbitrio milites quæ uellent agerent, oppida-
nos per muros urbisq́. opportuna loca in ſtationibus diſponunt: cuſtodias, uigiliasq́. in
eam noctem intentius inſtruunt: circa portam, qua uenturum hoſtem rebantur, quod ro-
boris in præſidio erat, opponunt. Annibal quarta uigilia ferme ad urbem acceſſit. Primi
agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ij, ubi ad portam eſt

uentum,

A uentum,latine omnes loquentes: excitant uigiles: apeririq́. portam iubent.conſulem ad
eſſe. Vigiles,uelut ad uocem eorum excitati,tumultuari,trepidare,moliri. porta catara-
cta deiecta clauſa erat. eam partim uectibus leuant: partim funibus ſubducunt in tantum
altitudinis,ut ſubire recti poſſent. Vix dum ſatis patebat iter,cum perfugæ certatim ru-
unt per portam. cum ſexcenti ferme intraſſent,remiſſo fune,quo ſuſpenſa erat, cataracta
magno ſonitu cecidit. Salapiani,alij perfugas negligenter ex itinere ſuſpenſa humeris,ut
inter pacatos,gerentes arma,inuadunt:alij è turribus portæ murisq́. ſaxis:ſudibus,pilis ab
ſterrent hoſtem.Ita inde Annibal ſuamet ipſe fraude captus abiit: profectusq́. ad Locro
rum ſoluendam obſidionem, quam L. Cincius ſumma ui, operibus, tormentorumq́ue
omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud ferme fidenti retenturum
defenſurumq́. ſe urbem,prima ſpes morte nũciata Marcelli affulſit: ſecutus inde nuncius,
B Annibalem,Numidarum equitatu præmiſſo,ipſum,quantum accelerare poſſet,cum pedi-
tum agmine ſequi. Itaque ubi primum Numidas edito è ſpeculis ſigno aduentare ſenſit,
& ipſe patefacta repẽte porta ferox in hoſtes erumpit.Et primo,magis quia improuiſo id
fecerat,quàm quòd par uiribus eſſet,anceps certamen erat. deinde ut ſuperuenere Numi
dæ,tantus pauor Romanis eſt iniectus,ut paſſim ad mare ac naues fugerent, felictis operi
bus machinisq́ue, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis ſoluta Locrorum
obſidio eſt.Criſpinus,poſtquã in Bruttios profectum Annibalem ſenſit,exercitum cui col
lega præfuerat,M.Marcellum trib.mil. Venuſiam abducere iuſſit.ipſe cum legionibus ſuis
Capuam profectus,uix lecticæ agitationem præ grauitate uulnerum patiens,Romam lite
ras de morte collegæ ſcripſit, quantoq́. ipſe in diſcrimine eſſet. Se comitiorum cauſa nõ
poſſe Romam uenire:quia nec uiæ laborem paſſurus uideretur,& de Tarento ſolicitus eſ-
C ſet,ne ex Bruttijs Annibal eò conuerteret agmen. legatos opus eſſe ad ſe mitti, uiros pru-
denteis,cum quibus, quæ uellet,de repub. loqueretur. Hæ literæ recitatæ,& luctum ma-
gnum morte alterius conſulis,& metum de altero fecerũt. Itaque & Q. Fabium filium ad
exercitum Venuſianum miſerunt: & ad conſulem tres legati miſſi: Sex Iulius Cæſar, L.Li
cinius Pollio,L. Cincius Alimentus,cum paucis ante diebus ex Sicilia rediſſet.Hi nuncia
re conſuli iuſſi, ut ſi ad comitia ipſe Romam uenire non poſſet, dictatorem in agro Roma
no diceret comitiorum cauſa. ſi conſul Tarentum profectus eſſet,Q.Claudium Prætorem
placere in eam regionem inde abducere legiones,in qua plurimas ſociorum urbes tueri
poſſet. Eadem æſtate M. Valerius cum claſſe centum nauium ex Sicilia in Africam tran
ſmiſit: & ad Clupeam urbem exſcẽſione facta, agrum late nullo ferme obuio armato ua-
ſtabat. inde ad naues raptim prædatores recepti,quia repente fama accidit, claſſem Puni
D cam aduẽtare. LXXX erant & tres naues,Cum ijs haud procul Clupea proſpere pugnat
Romanus. Decem & octo nauibus captis,fugatis aliis, cum magna terreſtri naualiq́. præ
da Lilibæum rediit.Eadem æſtate & Philippus implorantibus Achæis auxiliũ tulit, quos
Machanidas,tyrannus Lacædemoniorũ,finitimo bello urebat: & Aetoli nauibus per fre
tum quod Naupactum & Patras interfluit: (Rhion incolæ uocant) exercitu traiecto,de-
populati erant.Attalum quoque regem Aſiæ,quia Aetoli ſummum gentis ſuæ magiſtra-
tũ ad eũ proximo cõcilio detulerant,fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philip-
po in Græciam deſcendenti ad Lamiam urbem Aetoli duce Phyſia,qui prętor in eum an-
num cum abſente Attalo creatus erat,occurrerunt.Habebant & ab Attalo auxilia ſecum,
& mille ferme ex Romana claſſe à P. Sulpicio miſſos. Aduerſus hunc ducem, atque has
copias Philippus bis proſpero euentu pugnauit: multos admodum hoſtium utraque pu
E gna occidit. Inde cum Aetoli metu compulſi Lamiæ urbis mœnibus tenerent ſeſe, Phi-
lippus ad Phalaram exercitum reduxit. in Maliaco ſinu is locus eſt, quondam frequenter
habitatus propter egregium portum, tutasq́. circa ſtationes, & aliam opportunitatẽ ma
ritimam terreſtremq́ue. Eo legati ab rege Aegypti Ptolemæo Rhodijsq́. & Athenienſi-
bus & Chiis uenerunt,ad dirimendum inter Philippum atque Aetolos bellum. Adhibi
tus ab Aetolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non
tanta pro Aetolis cura erat,ferocioribus, quàm pro ingenijs Græcorum gentis: quàm
ne Philippus regnumq́. eius graue libertati futurum,rebus Græciæ immiſceretur. De pa
ce dilata conſultatio eſt in concilium Achæorum: concilioq́. ei & locus, & dies certa in-
dicta. interim triginta dierũ induciæ impetratæ.Profectus inde rex per Theſſaliam Bœo-
tiamq́ue,

tiamque, Chalcidem Euboeæ uenit,ut Attalum, quem claſſe Euboeam petiturum audie- F
rat, portubus & litorum appulſu arceret. Inde præſidio relicto aduerſus Attalum,ſi forte
interim traieciſſet, profectus ipſe cum paucis equitum, leuisq. armaturæ Argos uenit.
Ibi curatione Hereorum Nemeorũq. ſuffragiis populi ad eum delata, quia ſe Macedonũ
reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis,ab ipſo ludicro extemplo Rhium
profectus eſt ad indictum multo ante ſociorum concilium. Ibi de Aetolico finiendo bel
lo actum, ne cauſa aut Romanis aut Attalo intrandi Græciam eſſet. Sed ea omnia uixdum
induciarum tempore circumacto, Aetoli turbauere; poſtquam & Attalum Aeginam ue-
niſſe,& Romanã claſſem ſtare ad Naupactum audiuere. uocati enim in concilium Achæo
rum,in quo eædem legationes erant, quæ ad Phalarum egerant de pace, primum queſti
ſunt quædam parua contra fidem cõuentionis tempore induciarũ facta: poſtremo negarũt
dirimi bellum poſſe, niſi Meſſeniis Achæi Pylum redderent: Sationis reſtitueretur Atha G
manis, Serdileto & Pleurato Parthini. Id uero indignum ratus Philippus, uictos uicto-
ri ſibi ultro conditiones ferre,ne antea quidem ſe aut de pace audiſſe,aut inducias pepigiſ
ſe dixit, ſpem ullam habentem quieturos Aetolos; ſed ut omnes ſocios teſtes haberet,
ſe pacis,illos belli cauſam quæſiſſe. Ita infecta pace concilium dimiſit, quatuor millibus
armatorum relictis ad præſidium Achæorum, & quinque longis nauibus acceptis. quas ſi
adieciſſet miſſæ nuper ad ſe claſſi Carthaginienſium, & ex Bithynia ab rege Pruſia uenien
tibus nauibus,ſtatuerat nauali prælio laceſſere Romanos, iamdiu in ea regione potentes
maris. ipſe habito concilio Argos regreſſus. iam enim Nemeorum appetebat tempus,
quæ celebrari uolebat præſentia ſua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies fe-
ſtos licentius, quàm inter belli tempora, remittente animum, P. Sulpitius ab naupacto
profectus claſſem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumq. nobiliſſimæ fertilita- H
tis effuſe uaſtauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimq. cum equitatu pro-
fectus,ſe ſubſequi peditibus iuſſis, palatos paſſim per agros, grauesq. præda, ut qui nihil
tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Claſſis Romana haudquaquam
læta præda Naupactum rediit. Philippus ludorum quoque,qui reliqui erant, celebrita
tem quantęcunque de Romanis tamen uictoriæ parte fama auxerat: lætitiaq. ingenti ce-
lebrati feſti dies,eo magis etiam,quòd, populariter dempto capitis inſigni, purpura atq;
alio regio habitu,æquauerat cæteris ſe in ſpeciem: quo nihil gratius eſt ciuitatibus libe-
ris. præbuiſſetq. haud dubiã eo facto ſpem libertatis,niſi omnia intoleranda libidine fœ
da ac deformia effeciſſet. uagabatur enim cum uno aut altero comite per maritas domos
dies noctesque: & ſubmittendo ſe in priuatum faſtigium,quo minus conſpectus,eo ſolu
tior erat: & libertatem cum aliis uanam oſtendiſſet, totam in ſuam licentiam uerterat. I
Neque enim omnia emebat,aut eblandiebatur,ſed uim etiam flagitiis adhibebat: dericu-
loſumq. & uiris & parentibus erat, moram incommoda ſeueritate libidini regiæ feciſſe.
uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac ſpe regiarum
nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat. Per hæc flagitia ſolenni Nemeotum per-
acto, paucisq. additis diebus, Dymas eſt profectus ad præſidium Aetolorum, quod ab
Eleis accitum, acceptumq. in urbem erat,eiiciendum. Cycliadas (penes eum ſumma
imperii erat) Achæiq. ad Dymas regi occurrere, & Eleorum accenſi odio, quòd à cæte
ris Achæis diſſentirent: & infenſi Aetolis, quos Romanum quoque aduerſus ſe mouiſ-
ſe bellum credebant. Profecti à Dymis,coniuncto exercitu, tranſeunt Lariſſum amnẽ,
qui Eleum agrum ab Dymæo dirimit. Primum diem, quo fines hoſtium ingreſſi ſunt,
populando abſumpſerunt. Poſtero die acie inſtructa ad urbem acceſſerunt, præmiſſis K
equitibus,qui obequitando portis promptum ad excurſiones genus laceſſerent Aetolo-
rum. Ignorabant, Sulpicium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cylenem traieciſſe:
&,expoſitis in terram quatuor millibus armatorum ſilentio noctis,ne conſpici agmen poſ
ſet, intraſſe Elim. Itaque improuiſa res ingentem iniecit terrorem: poſtquam inter
Aetolos Eleosq. Romana ſigna atque arma cognouere. Et primo recipere ſuos uoluerat
rex: dein contracto iam inter Aetolos & Trallos (Illiriorum id eſt genus) certamine,cum
urgeri uideret ſuos,& ipſe rex cũ equitatu in cohortẽ Romanã incurrit. Ibi equus pilo traie
ctus cum prolapſum per caput regem effudiſſet, atrox pugna utrinque accenſa eſt: & ab
Romanis impetu in regẽ facto, & protegentibus regijs. Inſignis & ipſius pugna fuit cum

pedes

A pedes inter equites coactus eſſet prælium inire. deinde cum iam impar certamen eſſet, ca
derentque circa eum multi, & uulnerarentur, raptus ab ſuis atque alteri equo iniectus
fugit. Eo die caſtra quinque millia paſſuum ab urbe Eleorum poſuit. poſtero die om-
neis copias ad propinquum Eleorum caſtellum (Pyrgum uocant) duxit, quò agreſtium
multitudinem cum pecoribus metu populationum compulſam audierat. eam inconditam
inermemq́. multitudinem primo ſtatim terrore adueniens cepit: compenſaueratque ea
præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuosq́. (fue-
runt autem quatuor millia hominum, pecorumq́. omnis generis ad uiginti millia) nun-
cius ex Macedonia uenit, Eropum quendam, corrupto arcis præſidijq́. præfecto, Lycni-
dum cepiſſe: tenere Daſſaritiorum quoſdam uicos, & Dardanos etiam concire. Omiſſo
igitur Achaico atque Aetolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis om-
B nis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præſidium ſociorum
profectus ab Dymis per Achaiam Bœotiamq́. & Bebœidem, decimis caſtris Demetria-
dem in Theſſaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuncij occurrunt:
Dardanos in Macedoniam effuſos Oreſtidem iam tenere, ac deſcendiſſe in Aegeſtæum
campum: famamq́. inter barbaros celebrem eſſe, Philippum occiſum. Expeditione ea,
qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnauit: in arborem illatus impetu equi, ad
eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab Aetolo quodam, per
latumq́. in Aetoliam ad Scerdiletum, cui notum erat inſigne galeæ: famam interfecti re-
gis uulgauit. Poſt profectionem ex Achaia Philippi, Sulpicius Aeginam claſſe profectus
cum Attalo ſeſe coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisq́. haud procul Meſſene proſperam
pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpicius Aeginæ hibernarunt. Exitu huius anni
C T. Quinctius Criſpinus conſul, dictatore comitiorum ludorumq́. faciendorum cauſa di-
cto T. Manlio Torquato, ex uulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum
tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat: duo conſules ſine memorando prælio inter-
fecti uelut orbam rempub. reliquerant. Dictator Manlius magiſtrum equitũ C. Seruilium
qui tum ædilis curulis erat, dixit. Senatus quo die primum eſt habitus, ludos magnos fa-
cere dictatorem iuſſit: quos M. Aemilius, prætor urb. C. Flaminio Cn. Seruilio conſulibus
fecerat, & in quinquennium uouerat. Tum dictator & ludos fecit, & in ſequens luſtrum
uouit. Cæterum cum duo conſulares exercitus tam prope hoſtem ſine ducibus eſſent:
omnibus alijs omiſſis, una præcipua cura patres populumq́. inceſſit, conſules primo quo-
que tempore creandi: & ut eos potiſſimum crearent, quorum uirtus ſatis tuta à fraude
Punica eſſet. Cum toto eo bello damnoſa præpropera ac feruida ingenia imperatorum
D fuiſſe: tum eo ipſo anno conſules nimia cupiditate conferendi cum hoſte manum, in nec-
opinatam fraudem lapſos eſſe. cæterum deos immortales, miſertos nominis Romani, pe-
perciſſe innoxijs exercitibus: temeritatem conſulum ipſorum capitibus damnaſſe. Cum
circunſpicerent Patres, quoſnam conſules facerent: longe ante alios eminebat C. Clau-
dius Nero. ei collega quærebatur. & uirum quidem eum egregium ducebant: ſed prom-
ptiorem acrioremque, quàm tempora belli poſtularent, aut hoſtis Annibal. temperan-
dum acre eius ingenium moderato & prudenti uiro adiuncto collega cenſebant. M. Li-
uius erat, multis ante annis ex conſulatu populi iudicio damnatus, quam ignominiã adeo
ægre tulerat, ut & rus migrarit, & p multos annos & urbe, & omni cœtu caruerit hominũ.
octauo ferme poſt damnationem anno M. Claudius Marcellus & M. Valerius Læuinus
conſules reduxerant eum in urbem. ſed erat ueſte obſoleta, capilloq́. & barba promiſſa,
E præferens in uultu habituq. inſignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P.
Licinius cenſores eum tondere, & ſquallorem deponere, & in ſenatum uenire, fungique
alijs publicis muneribus coegerunt. ſed tum quoque aut uerbo aſſentiebatur: aut pedi-
bus in ſententiam ibat: donec cognati hominis eum cauſa M. Liuij Macati, cum de fama
eius ageretur, ſtantem coegit in ſenatu ſententiam dicere. Tum ex tanto interuallo audi-
tus, conuertit ora hominum in ſe: cauſamq́. ſermonibus præbuit, indigno iniuriam à po-
pulo factam: magnoq́. id damno fuiſſe, quod tam graui bello nec opera nec conſilio ta-
lis uiri uſa reſpub. eſſet. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Læuinum dari
collegas poſſe: quia duos patricios creari non liceret. eandem cauſam in T. Manlio eſſe,
præterquam quod recuſaſſet delatum conſulatum: recuſaturusq́. eſſet. egregium par
conſulum

conſulum fore, ſi M. Liuium C. Claudio collegam adiunxiſſent. Nec populus mentionem F
eius rei ortam à patribus eſt aſpernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui defere batur ho
nos, abnuebat: leuitatem ciuitatis accuſans. Sordidati rei non miſertos, candidam togã
inuito offerre: eodem honores pœnasq́. congeri. ſi bonum uirum ducerent: quid ita pro
malo ac noxio damnaſſent? ſi in noxium comperiſſent, quid ita male credito priore con-
ſulatu, alterum crederent? Hæc, taliaq́. arguentem & querentem caſtigabant patres: &
M. Furium memorantes, reuocatum de exilio, patriam pulſam ſe de ſua reſtituiſſe, ut pa-
rentum ſæuitiam, ſic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam eſſe. Adnixi omnes cum C.
Claudio M. Liuium conſulem fecerunt. Poſt diem tertium eius diei prætorum comitia
habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Mamilius A. & C. Hoſtilij Catones. Co-
mitijs perfectis, ludisq́. factis, dictator & magiſter equitum magiſtratu abierunt. C. Te-
rentius Varro in Etruriam pro prætore miſſus: ut ex ea prouincia C. Hoſtilius Tarentum G
ad eum exercitum iret, quem T. Quinctius conſul habuerat. et L. Manlius trans mare le-
gatus iret: uiſeretque. quæ res ibi gererentur: ſimul, quòd Olympiæ ludicrum ea æſtate
futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut ſi tuto per hoſtem poſſet, adi
ret id conciliũ: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale
eſſent, domos redirent: ſcirentq́. ſua omnia, quæ ante bellum habuiſſent, reddere popu-
lum Romanũ. Quia periculoſiſſimus annus imminere uidebať, neque cõſules in republica
erant: in conſules deſignatos omnes uerſi, quamprimum eos ſortiri prouincias, & præſci-
re quam quiſque eorum prouinciam, quem hoſtem haberet, uolebant. De reconciliatio-
ne etiam gratiæ eorum in ſenatu actu eſt, principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ
ante nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indignioresq́ Liuio ſua calamitas fecerat,
quòd ſpretum ſe in ea fortuna credebat. itaque is magis implacabilis erat: et nihil opus H
eſſe reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia geſturos, timentes ne creſcendi ex
ſe inimico collegæ poteſtas fieret. uicit tamen auctoritas ſenatus: ut, poſitis ſimultatibus,
communi animo conſilioq́. adminiſtrarent rempublicam. Prouinciæ iis non permiſtæ
regionibus, ſicut ſuperioribus annis, ſed diuerſæ extremis Italiæ finibus, alteri aduerſus
Annibalem Bruttii, Lucani, alteri Gallia aduerſus Aſdrubalem, quem iam Alpibus appro-
pinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quiq́. in Etruria eſſent,
addito urbano eligeret quem mallet, qui Galliam eſſet ſortitus. Cui Bruttii prouincia
eueniſſet: nouis legionibus urbanis ſcriptis, utrius mallet conſulum prioris anni exerci-
tum ſumeret. Relictum à conſule exercitum Q. Fuluius pro conſule acciperet: eiq́. in
annum imperium eſſet. et C. Hoſtilio, cui pro Etruria Tarentum mutauerant prouinciam:
pro Tarento Capuam mutauerunt. legio una data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. I
De Aſdrubalis aduentu in Italiam cura in dies creſcebat. Maſſilienſium primum legati
nunciauerant, eum in Galliam tranſgreſſum: erectosq́. aduentu eius, quia magnum pon-
dus auri attuliſſe diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. miſſi de-
inde cum ijs legati ab Roma Sex. Antiſtius, & M. Retius ad rem inſpiciendam, retulerãt,
miſiſſe ſe cum Maſſiliẽſibus ducibus, qui per hoſpites eorum, principes Gallorum, omnia
explorata referrent. pro comperto habere, Aſdrubalem ingenti iam coacto exercitu
proximo uere Alpeis traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, niſi quòd clau-
ſæ hieme Alpes eſſent. In locum M. Marcelli P. Aelius Pætus augur creatus, inaugura-
tusque. Et Cn. Cornelius Dolabella rex ſacrorum inauguratus eſt in locum M. Marcij,
qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & luſtrum conditum eſt à cenſoribus
P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: cenſa ciuium capita CXXXVII mil- K
lia C & VIII: minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primũ
ex quo Annnibal in Italiam ueniſſet, Comitium tectum eſſe, memoriæ proditum eſt: &
ludos Romanos ſemel inſtauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio. &
plebeijs ludis biduum inſtauratum ab Q. Mamilio, & M. Cæcilio Metello ædilibus ple-
bis. & tria ſigna ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorum cauſa. Con-
ANNO. ſulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum. qui, quia iam deſignati pro-
DXLIII. uincias ſortiti erant, prætores ſortiri iuſſerunt. C. Hoſtilio urbana iuriſdictio euenit ad-
dita & peregrina, ut tres in prouincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia, C. Mamilio Si-
cilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX ita per prouincias diuiſa:
ut binæ

A ut binæ conſulum eſſent: quatuor Hiſpania haberet: tres prætores binas, in Sicilia, in Sar
dinia, & Gallia: duas C. Terentius in Etruria: duas Q. Fuluius in Bruttijs: duas Q. Clau
dius circa Tarentum & Sallentinos: unam C. Hoſtilius Tubullus Capuæ: duæ urbanę ut
ſcriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit: in cæteras conſules
miſerunt. Priuſquam conſules proficiſcerentur, nouendiale ſacrum fuit, quia Veijs de cœ
lo lapidauerat. Sub unius prodigij, ut fit, mentionem, alia quoque nunciata, Minturnis
ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Attellæ murum, & portam de cœlo tactam. Mintur
nenſes, terribilius quod eſſet, adiiciebant: ſanguinis riuum in porta fluxiſſe. Et Capuæ
lupus nocte portam ingreſſus uigilem laniauerat. Hæc procurata Hoſtijs maioribus pro
digia: & ſupplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum, inde iterum nouendiale in-
ſtauratum, quòd in Armiluſtro lapidibus uiſum pluere. Liberatas religione mentes tur
B bauit rurſus nũciatum, Fruſinone infantem natum eſſe quadrimo parem: nec magnitudi
ne tam mirandum, quàm quòd is quoque, ut Sinueſſæ biennio ante, incertus, mas an fœ
mina eſſet, natus erat. Id uero aruſpices ex Etruria acciti fœdum ac turpe prodigium di
cere: extorrem agro Romano, procul terræ contactu, alto mergendum. uiuum in arcam
condidere, prouectumq́. in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices, ut uirgines ter
nouenæ per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde diſcerent con
ditum ab Liuio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis Reginæ. prodi-
giumq́. id ad matronas pertinere aruſpices cum reſpondiſſent, donoq́. diuam placandam
eſſe, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in urbe Roma intraq́.
decimum lapidem ab urbe domicilia eſſent, ipſæ inter ſe quinque & uiginti delegerunt,
ad quas ex dotibus ſtipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataq́. in Auenti-
C num, pureq́. & caſte à matronis ſacrificatum. Confeſtim ad aliud ſacrificium eidem di-
uæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boues fœminæ al-
bæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. poſt eas duo ſigna cupreſſea Iunonis Reginæ
portabantur. tum ſeptem & uiginti uirgines longam indutæ ueſtem, carmen in Iunonem
reginam canentes ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhor-
rens & inconditum, ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur decemuiri coronati lau
rea, prætextatique. à porta Iugario uico in forum uenere. in foro pompa conſtitit, et per
manus reſte data, uirgines ſonum uocis pulſu pedum modulantes inceſſerunt. inde uico
Tuſco, Velabroq́. per Boarium forum in cliuum publicum, atque ædem Iunonis Regi-
næ perrectum. ibi duæ hoſtiæ ab decemuiris immolatæ, & ſimulacra cupreſſea in ædem
illata. Dijs rite placatis, delectum conſules habebant acrius intentiusque, quàm priori
D bus annis quiſquam meminerat habitũ. nam & belli terror duplicatus, noui hoſtis in Ita-
liam aduentu: & minus iuuentutis erat, unde ſcriberent milites. itaque colonos etiam ma
ritimos, qui ſacroſanctam uacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus
recuſantibus edixere in diem certam, ut, quo quiſque iure uacationem haberet, ad ſenatũ
deferret. Ea die hi populi ad ſenatũ uenerunt: Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Min-
turnenſis, Sinueſſanus, & à ſupero mari Senenſis. Cum uacationes ſuas quiſque populus
recitaret, nullius, cum in Italia hoſtis eſſet, præter Antiatem Oſtienſemque, uacatio obſer
uata eſt. et earum coloniarum iuniores iureiurando adacti, ſupra quadraginta non per-
noctaturos ſe eſſe extra mœnia coloniæ ſuæ, donec hoſtis in Italia eſſet. Cum omnes cen
ſerent, primo quoque tempore conſulibus eundum ad bellum, (nam & Aſdrubali occur
rendum eſſe deſcendenti ab Alpibus, ne Gallos Ciſalpinos; néue Etruriam erectam
E in ſpem rerum nouarum ſolicitaret: & Annibalem ſuo proprio occupandum bello, ne
emergere ex Bruttijs, atque obuiam fratri ire poſſet) Liuius cunctabatur, parum fi-
dens ſuarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus conſularibus egregiis
exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præeſſet, electionem habere. intuleratque
mentionem de Volonibus reuocandis ad ſigna. Senatus liberam poteſtatem conſulibus
fecit & ſupplendi, unde uellent: & eligendi de omnibus exercitibus, quos uellent, permu
tandique: & ex prouinciis, quos è republica cenſerent eſſe, traducendi. Ea omnia cum
ſumma concordia conſulum acta. Volones in undeuiceſimam & uiceſimam legiones ſcri
pti. magni roboris auxilia ex Hiſpania quoque à P. Scipione Liuio miſſa quidam ad id
bellum auctores ſunt, octo millia Hiſpanorum Gallorumque, ad duo millia de legionibus

militum

militum,equitum ad mille octingentos,miſtos Numidas Hiſpanosque. M.Lucretium has F
copias nauibus aduexiſſe, & ſagittariorum funditorumq. ad quatuor milia ex Sicilia Q.
Mamilium miſiſſe. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia miſſæ ab L.Porcio præ
tore: Aſdrubalem mouiſſe ex hibernis, & iam Alpes tranſire: octo millia Ligurum con-
ſcripta, armataque, coniuncturaq. ſe tranſgreſſo in Italiam eſſe, niſi mitteretur in Ligures
qui eos bello occuparet. ſe cũ inualido exercitu, quoad tutum putaret,progreſſurum.Hę
literæ conſules raptim confecto delectu maturius, quàm conſtituerant, exire in prouin-
cias coegerunt: ea mente,ut uterque hoſtem in ſua prouincia contineret, neque coniun-
gi, aut conferre in unum uires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Anniba-
lis: quod etſi ea æſtate tranſiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipſe
in tranſitu nunc Rhodani nunc Alpium, cum hominibus locisq. pugnando per quinque
menſes exhauſiſſet,haudquaquam tam facilem maturumq. tranſitum expectabat. ea tar- G
dius mouendi ex hibernis cauſa fuit. Cæterum Aſdrubali & ſua,& aliorum ſpe omnia ce
leriora atque expeditiora fuere.non enim receperunt modo Aruerni eum, deincepsque
aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes,ſed etiam ſecutæ ſunt ad bellum. et cum permunita ple
raque tranſitu fratris,quæ antea in uia fuerant, ducebat: tum & duodecim annorum aſſue
tudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum tranſibat ingenia. inuſitati nan
que antea alienigenis, nec uidere ipſi aduenam in ſua terra aſſueti, omni generi humano
inſociabiles erant. et primo ignari quò Pœnus pergeret, ſuas rupes ſuaq. caſtella,& peco
rum hominumq. prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum
annum Italia urebatur, ſatis edocuerat,uiam tantum Alpeis eſſe: duas præualidas urbes,
magno inter ſe maris terrarumq. ſpacio diſcretas,de imperio & opibus certare. Hæ cau
ſæ aperuerant Alpes Aſdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat,id mo H
ra ad Placentiam, dum fruſtra obſidet magis, quàm oppugnat, corrupit. Crediderat
campeſtris oppidi facilem expugnationem eſſe: & nobilitas coloniæ induxerat eum,ma-
gnum ſe excidio eius urbis terrorem cæteris iniecturum. Non ipſe ſe ſolum ea oppugna
tione impedijt: ſed Annibalem poſt famam tranſitus eius tanto ſpe ſua celeriorem, iam
mouentem ex hibernis,continuerat,quippe reputantẽ non ſolum,quàm lenta urbium op
pugnatio eſſet,ſed etiam,quàm ipſe fruſtra eandem illam coloniam ab Trebia uictor re-
greſſus tentaſſet. Conſules diuerſis itineribus profecti ab urbe, uelut in duo pariter bel
la diſtenderant curas hominum, ſimul recordantium quas primus aduentus Annibalis in
tuliſſet Italiæ clades: ſimul, cum illa angeret cura, quos tam propicios urbi atque impe-
rio fore deos,ut eodem tempore utrobique reſpublica proſpere gereretur. aduerſa ſecun
dis penſando,rem ad id tempus extractam eſſe. cum in Italia ad Traſymenum & Cannas I
præcipitaſſet reſp. proſpera bella in Hiſpania prolapſam eam erexiſſe. poſtea cum in Hi-
ſpania alia ſuper aliam clades,duobus egregijs ducibus amiſſis, duos exercitus ex parte
deleſſet, multa ſecunda in Italia Siciliaq. geſta quaſſatam rempublicam excepiſſet. et
ipſum interuallum loci, quòd in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur,ſpacium
dediſſe ad reſpirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis
duces circũſtare urbem Romam,& unum in locum totã periculi molem, omne onus incu
buiſſe. qui eorum prior uiciſſet,intra paucos dies caſtra cum altero iuncturum. Terrebat
& proximus annus lugubris duorum conſulum funeribus. His anxii curis homines, di-
gredientes in prouincias conſules proſecuti ſunt. Memoriæ proditum eſt,plenum adhuc
ira in ciues M.Liulum ad bellum proficiſcentem monenti Q. Fabio, ne priuſquam genus
hoſtium cognoſſet, temere manum conſereret, reſpondiſſe, ubi primum hoſtium agmen K
conſpexiſſet,pugnaturum.cum quæreretur, quæ cauſſa feſtinandi eſſet: aut ex hoſte egre
giam gloriam,inquit,aut ex ciuibus uictis gaudium,meritum certe, etſi non honeſtum ca
piam. Priuſquam Claudius con ſul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri
Larinatis ducẽtem in Sallentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus ador
tus C. Hoſtilius Tubulus incompoſito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor
millia hominum occidit, nouem ſigna militaria cepit. Mouerat ex hibernis ad famam
hoſtis Q. Claudius, qui per urbes agri Sallentini caſtra diſpoſita habebat. Itaque ne
cum duobus exercitibus ſimul confligeret Annibal, nocte caſtra ex agro Tarentino mo
uit, atque in Bruttios conceſſit. Claudius in Sallentinos agmen conuertit. Hoſtilius

Capuam

A Capuam petens,obuius ad Venuſiam fit Conſuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa
peditum quadraginta millia,duo millia & quingenti equites,quibus conſul aduerſus An-
nibalem rem gereret. reliquas copias Hoſtilius Capuam ducere iuſſus, ut Q. Fuluio pro-
conſuli traderet. Annibal undique contracto exercitu, quem in hibernis, aut in præſidijs
agri Bruttij habuerat in Lucanos ad Grumentũ uenit, ſpe recipiendi oppida, quæ per me-
tum ad Romanos defeciſſent. eodem à Venuſia conſul Romanus exploratis itineribus cõ
tendit, & mille fere & quingentos paſſus caſtra ab hoſte locat. Grumenti mœnibus pro-
pe iunctum uidebatur Pœnorum uallum. quingenti paſſus erãt inter caſtra Punica,ac Ro-
mana. interiacebat campus: colles imminebant nudi, ſiniſtro lateri Carthaginienſium,
dextro Romanorum, neutris ſuſpecti, quòd nihil ſiluæ,neque ad inſidias latebrarum habe-
bant. In medio campo,ab ſtationibus procurſantes,certamina haud ſatis digna dictu ſere
B bant. Id modo Romanum quærere apparebat,ne abire hoſtem pateretur. Annibal inde e-
uadere cupiens,totis uiribus in aciem deſcendebat. Tum conſul ingenio hoſtis uſus,quo
minus in tam apertis collibus timeri inſidiæ poterant, quinque cohortes additis quinque
manipulis, nocte iugum ſuperare,& in auerſis uallibus conſidere iubet: tempus exurgen
di ex inſidijs, & aggrediendi hoſtem, Ti. Claudium Aſellum, tribunum militum, & P.
Claudium, præfectum ſocium, edocet: quos cum ijs mittebat. ipſe luce prima copias
omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo poſt & ab Annibale ſignum pugnæ
propoſitum eſt: clamorque in caſtris ad arma diſcurrentium eſt ſublatus. inde eques, pe-
deſque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hoſtes. Quos ubi ef-
fuſos conſul uidet: tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat, ut equites
legionis, quanto maximo impetu poſſit,in hoſtem emittat. ita pecorum modo incompo-
C ſitos toto paſſim campo ſe fudiſſe,ut ſterni opprimique, priuſquam inſtruantur, poſſint.
Nondum Annibal è caſtris exierat, cum pugnantium clamorem audiuit. itaque excitus
tumultu raptim ad hoſtem copias agit. Iam primos occupauerat equeſtris terror. pedi-
tum etiam prima legio,& dextra ala prælium inibant. incompoſiti hoſtes,ut quenque aut
pediti aut equiti caſus obtulit, ita conſerunt manus. creſcit pugna ſubſidijs,& procurren-
tium ad certamen numero augetur. pugnantesque(quod niſi in uetere exercitu, & duce
uetere haud facile eſt) inter tumultum ac terrorem inſtruxiſſet Annibal,ni cohortium ac
manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus,metum,ne intercluderen
tur a caſtris,inieciſſet. Inde pauor incuſſus:& fuga paſſim fieri cœpta eſt. minorque cædes
fuit,quia propinquitas caſtrorum breuiorem fugam perculſis fecit. equites enim in ter-
go inhærebant: in tranſuerſa latera inuaſerant cohortes, ſecundis collibus, uia nuda ac
D facili decurrentes. tamen ſupra octo millia hominum occiſa: ſupra ſeptingentos capti: ſi-
gna militaria nouem adempta: elephanti etiam, quorum nullus uſus in repentina ac tu-
multuaria pugna fuerat, quatuor occiſi, duo capti. Romanorum ſociorumque ducenti
ceciderunt. Poſtero die Pœnus quieuit. Romanus,in aciem copijs eductis, poſteaquam
neminem ſigna contra efferre uidit: ſpolia legi cæſorum hoſtium, & ſuorum corpora col-
lata in unum ſepeliri iuſſit. inde inſequentibus continuis diebus aliquot, ita inſtitit por-
tis, ut prope inferre ſigna uideretur: donec Annibal tertia uigilia,crebris ignibus taberna
culiſque, quæ pars caſtrorum ad hoſtes uergebat: & Numidis paucis, qui in uallo por-
tiſque ſe oſtenderent,relictis,profectus, Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, ſucceſſit
uallo Romana acies: & Numidæ ex compoſito paulisper in portis ſe ualloque oſtentaue-
re: fruſtratique aliquandiu hoſtem, citatis equis agmen ſuorum aſſequuntur. Conſul,ubi
E ſilentium in caſtris,& ne paucos quidem,qui prima luce obambulauerant, parte ulla cer-
nebat: duobus equitibus ſpeculatum in caſtra præmiſſis,poſteaquam ſatis tuta omnia eſ-
ſe exploratum eſt,inferri ſigna iuſſit. tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam di-
ſcurrunt: receptui deinde cecinit: multoque ante noctem copias reduxit. Poſtero die pri
ma luce profectus,magnis itineribus famam & ueſtigia agminis ſequens, haud procul Ve
nuſia hoſtem aſſequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. ſupra duo millia Pœnorum
cæſa. Inde nocturnis,montaniſque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Meta
pontum petijt. Anno inde(is enim præſidio eius loci præfuerat) in Bruttios cum paucis
ad exercitum nouum comparandum miſſus. Annibal,copijs eius ad ſuas additis, Venu-
ſiam retro, quibus uenerat itineribus,repetit: atque inde Canuſium procedit. Nunquam
Nero

Nero ueſtigijs hoſtis abſtiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipſe proficiſceretur: in F
Lucanos, ne regio ea ſine præſidio eſſet, accerſierat. Inter hæc ab Aſdrubale, poſtquam à
Placentiæ obſidione abſceſſit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Anniba-
lem miſſi, cum per medios hoſtes totam ferme longitudinem Italiæ emenſi eſſent; dum
Metapontum cedentem Annibalem ſequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à ua-
gis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium pro prætore deducuntur. Eum
primo incertis implicantes reſponſis, ut metus tormentorum admotus fateri uera coegit,
edocuerunt, literas ſe ab Aſdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, ſicut erant, ſigna-
tis, L. Virginio, tribuno militum, ducendi ad Claudium conſulem traduntur. duæ ſimul
turmæ Samnitum præſidij cauſa miſſæ. Qui ubi ad conſulem peruenerunt, literæq. lectæ
per interpretem ſunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus eſſe
reipublicæ ratus, quo conſilijs ordinarijs prouinciæ ſuæ quiſque finibus per exercitus G
ſuos cum hoſte deſtinato ab ſenatu bellum gereret: audendum, ac nouandum aliquid im-
prouiſum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quàm hoſteis, terrorem
faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu uerteret: literis Aſdrubalis Ro-
mam ad ſenatum miſſis, ſimul & ipſe patres conſcriptos, quid paret, edocet: ut, cum in Vm
bria ſe occurſurum Aſdrubal fratri ſcribat, legionem à Capua Romam accerſant, delectũ
Romæ habeant, exercitum urbanum ad Narniam hoſti opponant. Hæc ſenatui ſcripta.
Præmiſſi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, quà exerci-
tum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusq. commeatus paratos militi ad ueſcendum
in uiam deferrent, equos iumentaq. alia producerent, ut uehiculorum feſſis copia eſſet. ip
ſe de toto exercitu ciuium ſociorumq. quod roboris erat, delegit, ſex millia peditum, mil-
le equites. pronunciat, occupare ſe in Lucanis proximam urbem, Punicumq. in ea præſi- H
dium uelle, ut ad iter parati omnes eſſent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et conſul
quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Catio lega-
to, qui caſtris præeſſet. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quàm fuerat biennio
ante, cum caſtra Punica obiecta Romanis mœnibus portisq. fuerant. neque ſatis conſta-
bat animis, tam audax iter conſulis laudarent, uituperarentne. apparebat, (quo nihil ini-
quius eſt) ex euentu famam habiturum. Caſtra prope Annibalem hoſtem relicta ſine du-
ce, cum exercitu, cui detractum foret omne, quod roboris, quod floris fuerit: & conſu-
lem in Lucanos oſtendiſſe iter, cum Picenum & Galliam peteret, caſtra relinquentem nul-
la alia re tutiora, quàm errore hoſtis, qui ducem inde atque exercitus partem abiſſe igno-
raret. Quid futurum, ſi id palam fiat? & aut inſequi Neronem cum ſex millibus armato-
rum profectum Annibal toto exercitu uelit; aut caſtra inuadere prædæ relicta, ſine uiri- I
bus, ſine imperio, ſine auſpicio? Veteres eius belli clades, duo conſules proximo anno
interfecti, terrebant. & ea omnia accidiſſe, cum unus imperator, unus exercitus hoſtium
in Italia eſſet. nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Anniba-
les in Italia eſſe, quippe & Aſdrubalem patre eodem Amilcare genitum æque impigrum
ducem, per tot in Hiſpania annos Romano exercitum bello, gemina uictoria inſignem,
duobus exercitibus cum clariſſimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hi
ſpania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis, quàm Annibalem ipſum, glo
riari poſſe. quippe in ijs locis hunc coegiſſe exercitum, quibus ille maiorem partem mili-
tum fame, frigore, quæ miſerrima mortis genera ſint, amiſiſſet. Adijciebant etiam periti
rerum Hiſpaniæ, haud cum ignoto duce C. Nerone congreſſurum, ſed quem in ſaltu impe
dito deprehenſus forte, haud ſecus, quàm puerum, conſcribendis fallacibus conditioni- K
bus pacis fruſtratus eluſiſſet. Omnia maiora etiam uero præſidia hoſtium, minora ſua, me
tu interprete ſemper in deteriora inclinato, ducebant. Nero poſtquam iam tantum inter-
ualli ab hoſte fecerat, ut detegi conſilium ſatis tutum eſſet, paucis milites alloquitur. Ne-
gat ullius conſilium imperatoris in ſpeciem audacius, re ipſa tutius fuiſſe, quàm ſuum.
Ad certam eos ſe uictoriam ducere. quippe ad quod bellum collega non antequam ad ſa-
tietatem ipſius peditum atque equitum datæ ab ſenatu copiæ fuiſſent. maiores inſtructio
resque, quam ſi aduerſus ipſum Annibalem iret, profectus ſit: eò ipſos, quantumcunque
uirium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum modo in acie, (nam
ne ante audiatur, daturum operam) alterum conſulem, & alterum exercitum aduenìſſe,
haud

A haud dubiã uictoriã facturũ. Famã bellũ cõficere,& parua mométa in ſpẽ metumq́. impel
lere animos. Gloriæ quidé ex re bene geſta partæ fructũ prope omné ipſos laturos. Sem
per quod poſtremũ adiectũ ſit,id rẽ totã uideri traxiſſe. Cernere ipſos,quo cõcurſu,qua ad
miratione,quo fauore hominũ iter ſuũ celebretur. Et Hercule per inſtructa omnia ordini-
bus uirorũ mulierumq́. undiq. ex agris effuſorũ, inter uota ac preces & laudes ibant. illos
præſidia reipublicæ, uindices urbis Romæ imperijq́. appellabãt. in illorũ armis dextriſq́.
ſuã liberorumq́. ſuorũ ſaluté ac libertaté repoſitã eſſe. deos omnes deaſq́. precabãtur, ut
illis fauſtũ iter,felixq́. pugna,matura ex hoſtibus uictoria eſſet, dãnarenturq́. ipſi uotorũ,
quæ pro ijs ſuſcepiſſent: ut quẽadmodũ nunc ſoliciti proſequerentur eos, ita paucos poſt
dies læti ouãtibus uictoria obuiã irent. Inuitare inde pro ſe quiſque, & offerre, & fatigare
precibus,ut,quæ ipſis iumentiſq́. uſui eſſent,ab ſe potiſſimũ ſumerent, benigne omnia cu-
B mulata dare. Modeſtia certare milites,ne quid ultra uſum neceſſariũ ſumerent. nihil mora
ri,nec ab ſignis abſiſtere. cibũ capiẽtes diẽ ac noctẽ ire. uix quod ſatis ad naturale deſide-
riũ corporũ eſſet,quieti dare. Et ad collegã præmiſſi erãt,qui nunciarẽt aduentũ, percũcta
renturque,clã & palã,interdiu an noctu uenire ſeſe uellet, ijſdem an alijs conſidere caſtris.
Nocte clã ingredi melius uiſum eſt. Teſſera per caſtra ab Liuio cõſule data erat,ut tribunũ
tribunus,centurio centurioné,eques equité,pedes pedité acciperet. neq. enim dilatari ca
ſtra opus eſſe, ne hoſtis aduentũ alterius conſulis ſentiret: & coarctatio pluriũ in anguſto
tendentiũ facilior futura erat,quòd Claudianus exercitus nihil ferme,præter arma,ſecum
in expeditioné tulerat. Cæterum in ipſo itinere auctum uoluntarijs agmen erat: offerenti-
bus ſeſe ultro & ueteribus militibus,perfunctis iã militia,& iuuenibus: quos certatim no-
mina dantes,ſi quorũ corporis ſpecies,roburq́. uiriũ aptũ militiæ uidebatur, cõſcripſerat.
C Ad Senã caſtra alterius cõſulis erant: & quingentos inde ferme paſſus Aſdrubal aberat.
Itaque cum iã appropinquaret,tectus montibus ſubſtitit Nero,ne ante noctẽ caſtra ingre-
deretur. Silentio ingreſſi, ab ſui quiſq. ordinis hominibus in tentoria adducti, cũ ſumma
omniũ lætitia hoſpitaliter excipiũtur. Poſtero die conciliũ habitum, cui & L. Porcius Lici
nus prætor affuit. Caſtra iũcta conſulũ caſtris habebat: & ante aduentũ eorũ per loca alta
ducendo exercitũ,cũ modo inſideret anguſtos ſaltus,ut tranſitũ clauderet,modo ab latere,
aut ab tergo carperet agmé,ludificatus hoſtẽ omnibus artibus belli fuerat. is tum in con-
cilio aderat. Multorum eo inclinabant ſententiæ: ut, dum feſſum uia ac uigilijs reficeret
militem Nero,ſimul & ad noſcendum hoſtem paucos ſibi ſumeret dies, tempus pugnandi
differretur. Nerò non ſuadere modo,ſed ſumma ope orare inſtitit,ne cõſilium ſuum,quod
tutum celeritas feciſſet,temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futu-
D rus eſſet, uelut torpentem Annibalem, nec caſtra ſua ſine duce relicta aggredi, nec ad ſe-
quendum ſe iter intendiſſe. antequam ſe moueat,delere exercitum Aſdrubalis poſſe, re-
direq́. in Apuliam. Qui prolatando ſpatium hoſti det, eum & illa caſtra prodere Anniba-
li,& aperire in Galliã iter,ut per ociũ,ubi uelit, Aſdrubali coniungatur. Extẽplo ſignũ dan
dũ,& exeundũ in aciem: abutendumq́. errore hoſtiũ abſentiũ, præſentiumque: dũ neque
illi ſciant cum paucioribus,nec hi cum pluribus & ualidioribus rem eſſe. Concilio dimiſ-
ſo ſignum pugnæ proponitur,confeſtimq́. in aciem procedunt. Iam hoſtes ante caſtra in-
ſtructi ſtabant. Moram pugnæ attulit, quòd Aſdrubal prouectus ante ſigna cum paucis
equitibus ſcuta uetera hoſtium notauit,quæ ante non uiderat,& ſtrigoſiores equos. mul-
titudo quoque maior ſolita uiſa eſt. Suſpicatus id quod erat, receptui propere cecinit, ac
miſit ad flumen,unde aquabantur: ubi & excipi aliqui poſſent,& notari oculis, ſi qui forte
E aduſtioris coloris,ut ex recenti uia,eſſent. ſimul circumuehi procul caſtra iubet, ſpeculari
que, num auctum aliqua parte ſit uallum: & attendant, ſemel, bisne ſignum canat in ca-
ſtris. Ea cum ordine omnia relata eſſent, caſtra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant,
ſicut ante aduentum conſulis alterius fuerant, una M. Liuij,altera L. Porcij. neutris quic-
quam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud ueterem ducem aſſuetum-
que Romano hoſti mouit, quod ſemel in prætorijs caſtris ſignum, bis in conſularibus re-
ferebant ceciniſſe. duos profecto conſules eſſe: & quonam modo alter ab Annibale ab-
ſceſſiſſet,cura angebat. minime id quod erat,ſuſpicari poterat,tãtę rei fruſtratione Anniba
lem cluſum,ut, ubi dux, ubi exercitus eſſet, cum quo caſtra collata haberet, ignoraret.
profecto haud mediocri clade abſterritum, inſequi non auſum: magnopere ueteri, ne per

ditis rebus ſerum ipſe auxilium ueniſſet, Romaniſq. eadem iam fortuna in Italia, quę in Hi F
ſpania eſſet. interdum literas ſuas ad eum non perueniſſe, credere: interceptiſq. ijs, conſu
lem ad ſeſe opprimendum acceleraſſe. His anxius curis, extinctis ignibus, uigilia prima da
to ſigno, ut taciti uaſa colligerent, ſigna ferri iuſſit. In trepidatione & nocturno tumultu
duces parum intente aſſeruati, alter in deſtinatis iam inde ante animo latebris ſubſedit, al-
ter per uada nota Metaurum flumen tranauit. Ita deſertum à ducibus agmen primo per
agros palatur: feſſiq. aliquot ſomno ac uigilijs ſternunt corpora paſſim, atque infrequen-
tia relinquũt ſigna. Aſdrubal, dum lux uiam oſtenderet, ripa fluminis ſigna ferri iubet. &
per tortuoſi amnis ſinus flexusq. cum errore obiens haud multum proceſſiſſet, & ubi pri-
ma lux tranſitum opportunum oſtendiſſet, tranſiturus erat: ſed cum quantum à mari abſce
debat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inueniret uada, diem terendo, ſpa-
tium dedit ad inſequendum ſeſe hoſti. Nero primum cum omni equitatu aduenit. Por- G
cius deinde aſſecutus cum leui armatura. Qui cum feſſum agmen carperent ab omni par-
te incurſarentque, & iam omiſſo itinere, quod fugæ ſimile erat, caſtra metari Pœnus in tu-
mulo ſuper fluminis ripam uellet: aduenit Liuius peditum omnibus copijs, non itineri mo
do, ſed ad conſerendum extemplo prælium inſtructis, armatiſque. Sed ubi omnes copias
coniunxerunt, directaq. acies eſt, Claudius dextro in cornu, Liuius ab ſiniſtro pugnam in
ſtruit; media acies prætori tuenda datur. Aſdrubal, omiſſa munitione caſtrorum, poſt-
quam pugnandum uidit, in prima acie ante ſigna elephantos locat. circa eos læuo in cor-
nu aduerſus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri
eos credebat. ipſe dextrum cornu aduerſus M. Liuium ſibi, atque Hiſpanis (& ibi maxi-
me in uetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſuit: ſed
longior, quàm latior, acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hiſpa- H
ni tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium
eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte aut ab latere aggrederentur.
Inter Liuiũ Aſdrubalemq. ingens contractum certamen erat, atroxq. cædes utrinque ede-
batur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum equitumq. Romanorum, ibi Hiſpani, uetus
miles, peritusq. Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. eodem uerſi elephan-
ti, qui primo impetu turbauerant anteſignanos. & iam ſigna mouerant loco: deinde cre-
ſcente certamine, & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies uerſari, uelut incer-
ti quorum eſſent, haud diſſimiliter nauibus ſine gubernaculo uagis. Claudius, Quid ergo
præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus? clamitans militibus, cum in aduerſum col
lem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non uide
bat poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, ubi ſtationem magis ſegnem, quàm I
pugnam futuram cernebat, poſt aciem circunducit: & non hoſtibus modo, ſed etiam ſuis
inopinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaq. celeritas fuit, ut cum oſtendiſ-
ſent ſe in latere, mox in terga depugnarent, ita ut omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab
tergo, trucidarentur Hiſpani Liguresque. Et ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi mini-
mum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratiq. ſomno
paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac uigilijs feſſi, intolerantiſſima laboris corpora,
uix arma humeris gerebant. Et iã diei medium erat, ſitisq. & calor hianteis cædendos ca-
piendosq. affatim præbebat. Elephanti plures ab ipſis rectoribus, quàm ab hoſte, interfe-
cti. fabrile ſcalprũ cum malleo habebant. id, ubi ſæuire belluæ ac ruere in ſuos cœperant,
magiſter inter aures poſitũ ipſa in cõpage qua iungitur capiti ceruix, quanto maximo pote
rat ictu adigebat. ea celerrima uia mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, ubi regendi K
ſpem uiciſſent. primusq. id Aſdrubal inſtituerat. dux cum ſæpe alias memorabilis, tum il
la præcipue pugna. ille pugnantes, hortando, pariterq. obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſ
ſos, abnuentesq. tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando accendit: ille fugientes
reuocauit, omiſſamq. pugnam aliquot locis reſtituit. poſtremo cum haud dubia fortuna
hoſtium eſſet, ne ſuperſtes tanto exercitui ſuum nomen ſecuto eſſet, concitato equo ſe in
cohortem Romanam immiſit. ibi, ut patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pu-
gnans cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hoſtium interfectũ eſt. redditaq. æqua
Cannenſi clades uel ducis uel exercitus interitu uidebatur. Quinquaginta ſex millia ho-
ſtium occiſa; capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis gene-
ris,

A ris, tum auri etiam, argentique. ciuium etiam Romanorum qui capti apud hoſtes erant,
ſupra quatuor millia capitum recepta. id ſolatij fuit pro amiſſis eo prælio militibus. Nam
haud quaquam incruenta uictoria fuit. octo ferme millia Romanorum ſociorumq́. occiſa.
Adeoq́. etiam uictores ſanguinis cædisq́. ceperat ſatietas, ut poſtero die cum eſſet nuncia-
tum Liuio conſuli, Gallos ciſalpinos, Liguresque, qui aut prælio non affuiſſent, aut inter
cædem effugiſſent, uno agmine abire ſine certo duce, ſine ſignis, ſine ordine ullo aut impe-
rio: poſſe, ſi una equitum ala mittatur, omnes deleri: Superſint, inquit, aliqui nuncij & ho-
ſtium cladis, & noſtræ uirtutis. Nero ea nocte, quæ ſecuta eſt pugnam, citatiore, quam
inde uenerat agmine, die ſexto ad ſtatiua ſua, atque ad hoſtem peruenit. Iter eius fre-
quentia minore (nemo enim præceſſerat nuncius) lætitia uero tanta, uix ut compotes
mentium gaudio eſſent, celebratum eſt. Nam Romæ neuter animi habitus ſatis dici nar-
B rarique poteſt, nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit; nec quo uictoriæ fa-
mam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium conſulem profectum fa-
ma attulit, ab orto ſole ad occidentem, aut ſenator quiſquam à curia atque ab magiſtrati-
bus abſceſſit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipſis opis erat, in preces obte-
ſtationesq́. uerſæ, per omnia delubra uagæ, ſupplicijs uotisq́. fatigauere deos. Tam ſo-
licitæ ac ſuſpenſæ ciuitati fama incerta primo accidit, duos Narnienſes equites in caſtra,
quæ in faucibus Vmbriæ oppoſita erant, ueniſſe ex prælio, nunciantes, cæſos hoſtes. & pri-
mo magis auribus, quàm animis, id acceptum erat, ut maius lætiusque, quàm quod mente
capere, aut ſatis credere poſſent. & ipſa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pu-
gnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino miſſæ ex caſtris afferuntur de Nar-
nienſium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal prætoris latæ ſenatum curia
C exciuerunt, tantoq́. certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concurſum eſt, ut adire
nuncius non poſſet, traheretúrque à percunctantibus, uociferantibusque, ut in Roſtris
prius, quàm in ſenatu, literæ recitarentur. tandem ſummoti & coerciti à magiſtratibus:
uixq́. ſeruari lætitia intra impotentes eius animos potuit. In ſenatu primum, deinde in
concione literæ recitatæ ſunt: & pro cuiuſque ingenio, alijs iam certum gaudium, alijs
nulla ante futura fides erat, quàm legatos conſulum, uel literas audiſſent. Ipſos deinde
appropinquare legatos, allatum eſt. Tum enimuero omnis ætas currere obuiam, primus
quiſque oculis auribusq́. haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium uſque pon-
tem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q.
Cæcilius Metellus. Circumfuſi omnis generis hominum frequentia in forum peruene-
runt, cum alij ipſos, alij comites eorum, quæ acta eſſent, percunctarentur: & ut quiſque au-
D dierat, exercitum hoſtium, imperatoremq́. occiſum, legiones Romanas incolumes, ſal-
uos conſules eſſe, extemplo alijs porro impertiebant gaudium ſuum. Cum ægre in cu-
riam peruentum eſſet, multo ægrius ſummota turba, ne patribus miſceretur, literæ in ſena-
tu recitatę ſunt. inde producti in concionem legati. L. Veturius, literis recitatis, planius
omnia, quæ acta erant, expoſuit cum ingenti aſſenſu: poſtremo etiam clamore uniuerſæ
concionis, cum uix gaudium animis caperent. Diſcurſum inde ab alijs circa templa deum,
ut grates agerent: ab alijs domos, ut coniugibus liberisq́. tam lætum nuncium impertirēt.
Senatus, quod M. Liuius & C. Claudius cōſules, incolumi exercitu, ducem hoſtium legio-
nesq́. occidiſſent, ſupplicationem in triduum decreuit. Eam ſupplicationem C. Hoſtilius
prætor pro concione edixit: celebrata à uiris, fœminisq́. eſt. omnia templa per totum tri-
duum æqualem turbam habuere; cum matronæ ampliſſima ueſte cum liberis, perinde ac ſi
E debellatum foret, omni ſolutæ metu, deis immortalibus grates agerent. Statum quoque
ciuitatis ea uictoria mouit, ut iam inde haud ſecus, quàm in pace, res inter ſe contrahere,
uendendo, emendo, mutuum dando argentum, creditumq́. ſoluendo auderent. C. Clau-
dius cōſul cum in caſtra rediſſet, caput Aſdrubalis, quod ſeruatum cum cura attulerat, pro-
ijci ante hoſtium ſtationes: captiuosq́. Afros uinctos, ut erant, oſtendi: duos etiam ex ijs
ſolutos, ire ad Annibalem, & expromere quæ acta eſſent, iuſſit. Annibal tanto ſimul publi-
co familiariq́. ictus luctu, agnoſcere ſe fortunam Carthaginis, fertur dixiſſe: caſtrisq́. inde
motis, omnia auxilia, quæ diffuſa latius tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum,
Bruttios, contrahit. & Metapontinos, ciuitatem uniuerſam, excitos ſedibus ſuis, & Luca-
norum qui ſuæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.

EPITOME LIBRI XXVIII. F

Res in Hiſpania proſpere geſtæ à Silano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduerſus Pœnos, à Sulpicio proconſule, & ab Attalo, rege Aſiæ, aduerſus Philippum, regem Macedonum, pro Aetolis referuntur. Cum M. Liuio, & C. Neroni conſulibus triumphus decretus eſſet: Liuius, qui in prouincia ſua rem geſſerat, quadrigis inuectus eſt: Nero, qui in collegæ prouinciam, ut uictoriam eius adiuuaret, uenerat, equo eſt ſecutus: & in hoc actu plus gloriæ reuerentiæq. habuit. nam & plus in bello, quàm collega fecerat. Ignis in æde Veſtæ negligentia uirginis, quæ non cuſtodierat, extinctus eſt. uirgo cæſa eſt flagro. P. Scipio in Hiſpania cum Pœnis debellauit XIIII. anno eius belli, anno quinto poſtea quam ierat: excluſiſq. in totum poſſeſſione eius hoſtibus, Hiſpaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem, regem Numidarũ, duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Aſdrubal Giſgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. Munus gladiatorium in honorem patris patruiq; Carthagine Noua dedit, non ex gladiatoribus, ſed ex ijs, qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione, in certamen deſcendebant: in quo Reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Aſtapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & coniuges rogo extructo occiderunt: & ſe inſuper præcipitauerunt. Ipſe Scipio, dum graui morbo implicitus eſſet, ſeditionem in parte exercitus motam confirmatus diſcuſſit. rebellantesq. Hiſpaniæ populos coegit in deditionem uenire: & amicitia facta cum Maſſaniſſa rege Numidarum, qui illi auxilium, ſi in Africam traieciſſet, pollicebatur. Cũ Gaditanis quoque poſt diſceſſum inde Magonis, cui ex Carthagine ſcriptum erat, ut in Italiam traijceret: Romam reuerſus, conſulq. creatus, Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data eſt: permiſſumq́ue, ut in Africam traijceret, ſi è republica eſſe cenſeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari inſula, ubi hiemarat, in Italiam traijcit. G H

LIBER XXVIII.

CVM tranſitu Aſdrubalis, quantum in Italiam inclinauerat belli, tantum leuatæ Hiſpaniæ uiderentur: renatum ibi ſubito par priori bellum eſt. Et Hiſpanias ea tempeſtate ſic habebant Romani, Pœnique. Aſdrubal, Giſgonis filius, ad oceanum penitus, Gadeiſq. cõceſſerat. Noſtri maris ora, omniſq. ferme Hiſpania, quã in orientẽ uergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Anno in locum Barchini Aſdrubalis nouo cum exercitu ex Africa tranſgreſſus, Magoniq. iunctus, cum in Celtiberia, quæ I media inter duo maria eſt, breui magnũ hominum numerũ armaſſet, Scipio aduerſus eum M. Silanũ cũ decẽ millibus peditũ, equitibus quingentis miſit. Silanus, quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autẽ & aſperitates uiarũ, & anguſtiæ ſaltibus crebris, ut pleraq. Hiſpaniæ ſunt, incluſæ) tamen non ſolũ nuncios, ſed etiã famã aduẽtus ſui prægreſſus, ducibus indidẽ ex Celtiberia transfugis ad hoſtẽ peruenit. Eiſdẽ auctoribus compertũ eſt, cũ decẽ circiter millia ab hoſte abeſſent: bina caſtra circa uiã qua irẽt eſſe: læua Celtiberos, nouũ exercitũ ſupra nouẽ milia hominũ, dextra Punica tenere caſtra. Hæc ſtationibus, uigilijs, omni iuſta militari cuſtodia tuta & firma eſſe: illa altera ſoluta neglectaque, ut barbarorũ, & tironũ, & minus timentiũ, quòd in ſua terra eſſent. Ea prius aggrediẽda ratus Silanus, ſigna quãmaxime ad læuã iubebat ferti, necunde ab ſtationibus Punicis cõſpiceretur. ipſe præmiſſis ſpeculatoribus, citato agmine ad hoſtẽ pergit. Tria millia ferme aberat: K cũ haud dũ quiſquã hoſtiũ ſenſerat. confragoſa loca, & obſita uirgultis tenebant colles. ibi in caua ualle, atq; ob id occulta, cõſidere militẽ, & cibũ capere iubet. interim ſpeculatores, transfugarũ dicta affirmantes uenerunt. Tum ſarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt, acieq́ue iuſta in pugnam uadunt. Mille paſſuum aberant, cum ab hoſte conſpecti ſunt. trepidariq. repente cœptum. Mago ex caſtris citato equo ad primum clamorem & tumultũ aduehitur. Erant in Celtiberorũ exercitu quatuor millia ſcutatorum, & CC equites. hanc iuſtã legionẽ (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturam, in ſubſidijs poſuit. Cum ita inſtructos educeret caſtris, uixdum in egreſſos uallo Romani pila coniecerunt. Subſidunt Hiſpani aduerſus emiſſa tela ab hoſte.

inde

A inde ad remittenda ipſi conſurgunt. quæ cum Romani conferti, ut ſolent, denſatis exce-
piſſent ſcutis: tum pes cum pede collatus, & gladijs geri res cœpta eſt. Cæterum aſperi-
tas locorum & Celtiberis (quibus in prælio concurſare mos eſt) uelocitatem inutilem fa
ciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis ſtabili pugnæ aſſuetis: niſi quòd anguſtiæ &
internata uirgulta ordines dirimebant: & ſinguli biniq. uelut cum paribus conſerere pu-
gnam cogebantur: quod ad fugam impedimento hoſtibus erat: ad cædem eos uelut uin-
ctos præbebat. Et iam ferme omnibus ſcutatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura,
& Carthaginienſes, qui ex alteris caſtris ſubſidio uenerant, perculſi cædebantur. Haud
amplius tria millia peditum, & equitatus omnis, uix inito prælio, cum Magone effugerũt.
Anno, alter imperator, cum eis qui poſtremi iam profligato prælio aduenerant, uiuus ca-
pitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod ueterum peditum erat ſecu-
B ti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Aſdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus
miles, in proximas dilapſi ſiluas, inde domos diffugerunt. Peropportuna uictoria nequa-
quam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, ſi licuiſſet, in Celtibero-
rum gente excita, & alios ad arma ſolicitare populos, oppreſſerat. Itaque collaudato be
nigne Silano, Scipio ſpem debellandi, ſi nihil iam ipſe cunctando moratus eſſet, nactus,
ad id quod reliquum belli erat, in ultimam Hiſpaniam aduerſus Aſdrubalem pergit. Pœ-
nus cum caſtra ſua forte in Bætica ad ſociorum animos continendos in fide haberet: ſignis
repente ſublatis, fugæ magis, quàm itineris, modo, penitus ad Oceanum & Gadeis du-
cit. Cæterum quoad continuiſſet exercitum, propoſitum fore ſe bello ratus, antequam
freto Gadeis traijceret, exercitum omnem paſſim in ciuitates dimiſit: ut & muris ſe ipſi,
& armis muros tutarentur. Scipio ubi animaduertit diſſipatum paſſim bellum: & circum
C ferre ad ſingulas urbes arma, diutini magis, quàm magni, eſſe operis: retro uertit iter. ne
tamen hoſtibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus pe
ditum. & mille equitum ad oppugnandam opulentiſſimam in ijs locis urbem (Oringin
barbari appellant.) mittit. ſita in Meleſſum finibus eſt, Hiſpanæ gentis, ager frugifer: ar-
gẽtum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Aſdrubali ad excurſiones circa in mediterraneos
populos faciendas. Scipio, caſtris prope urbem poſitis, prius, quàm circumuallaret ur-
bem, miſit ad portas, qui ex propinquo alloquio animos tentarent: ſuaderentque, ut ami-
citiam potius, quàm uim, experirentur Romanorum. Vbi nihil pacati reſpondebatur, foſ-
ſa dupliciq. uallo circundata urbe, in treis parteis exercitum diuidit: ut una ſemper pars,
quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare eſt, atrox ſane
& anceps prælium fuit. non ſubire, non ſcalas ferre ad muros præ incidentibus telis faci-
D le erat. & iam qui erexerant ad murum ſcalas, alij furcis ad idipſum factis detrudebantur:
in alios lupi ſuperne ferrei iniecti, ut in periculo eſſent, ne ſuſpenſi in murum extraheren-
tur. Quod ubi animaduertit Scipio, nimia paucitate ſuorum exæquatum certamen eſſe:
& iam eo ſuperare hoſtem, quòd ex muro pugnaret: duabus ſimul partibus, prima rece-
pta, urbem eſt aggreſſus. Quæ res tantum pauoris iniecit feſſis iam cum primis pugnan-
do, ut & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & Punicum præſidium metu, ne pro-
dita urbs eſſet, relictis ſtationibus in unum locum ſe colligeret. Timor inde oppidanos in
ceſſit, ne, ſi hoſtis urbem intraſſet: ſine diſcrimine, Pœnus an Hiſpanus eſſet, obuij paſſim
cæderentur. itaque patefacta repente porta, frequẽtes ex oppido ſeſe eiecerunt, ſcuta præ
ſe tenentes, ne tela procul conijcerentur, dextras nudas oſtentantes, ut gladios abieciſſe
appareret. Id utrum parum ex interuallo ſit conſpectum, an dolus aliquis ſuſpectus fuerit,
E incompertum eſt. Impetus hoſtilis in transfugas factus: nec ſecus, quàm aduerſa acies,
cæſi: eademq. porta ſigna infeſta urbi illata. & alijs partibus ſecuribus dolabriſq. cæde-
bantur & refringebantur portæ. & ut quiſque intrauerat eques: ad forum occupandũ (ita
enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præſidiũ.
legionarij cæteram partem urbis peruadunt direptione & cæde obuiorum, niſi qui armis
ſe tuebantur. Carthaginienſes omnes in cuſtodiam dati ſunt: oppidanorum quoque
CCC ferme, qui clauſerant portas: cæteris traditum oppidum, ſuæ redditæ res. Ce-
cidere in urbis eius oppugnatione hoſtium duo millia ferme, Romanorum haud plus XC.
Læta & ipſis qui rem geſſere, urbis eius expugnatio fuit: & imperatori, cæteroq. exerci-
tui. Speciosum aduentũ ſuum, ingentem turbam captiuorum præ ſe agentes, fecerunt. Sci

 pio,

pio, collaudato fratre, quum, quanto poterat uerborum honore, Carthagini ab ſe captæ, F
captam ab eo Oringin æquaſſet: quia & hiems inſtabat, ut nec tentare Gades, nec diſiectũ
paſſim per prouinciam exercitum Aſdrubalis conſectari poſſet: in citeriorem Hiſpaniam
recipit exercitum: dimiſſisq. in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam miſſo, &
Annone hoſtium imperatore, cæterisq. nobilibus captiuis, ipſe Tarraconem conceſſit.
Eodem anno claſſis Romana M. Valerio Læuino pro conſule ex Sicilia in Africam tranſ-
miſſa, in Vticenſi Carthaginienſiq. agro late populationes fecit. extremis finibus Cartha
ginienſium, circa ipſa mœnia Vticæ prædæ actæ ſunt. Repetentibus Siciliam, claſſis Puni-
ca (ſeptuaginta erant longæ naues) occurrit. decem & ſeptem naues ex ijs captæ ſunt: qua
tuor in alto merſæ: cætera fuſa ac fugata claſſis. Terra mariq. uictor Romanus cum ma-
gna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulſis hoſtium nauibus, ma-
gni commeatus frumenti Romam ſubuecti. Principio æſtatis eius, qua hæc ſunt geſta, P. G
Sulpicius pro conſule, & Attalus rex, cum Æginæ (ſicut ante dictum eſt) hibernaſſent:
Lemnum inde claſſe iuncta, Romanæ V & XX quinqueremes, regiæ V & XXX tranſmiſe-
runt. Et Philippus, ut, ſeu terra ſeu mari obuiam eundum hoſti foret, paratus ad omnes
conatus eſſet, ipſe Demetriadem ad mare deſcendit: Lariſſam diem ad conueniendum ex
ercitui edixit. Vndique ab ſocijs legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt.
Suſtulerant enim animos Aetoli, cum ab Romana ſocietate, tum poſt Attali aduentum:
finitimosq. depopulabantur. nec Acarnanes ſolum Bœotique, & qui Eubœam incolunt,
in magno metu erant: ſed Achæi quoque, quos ſuper Aetolicum bellum Machanidas ẽt,
Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argiuorum fine poſitis caſtris terrebat. Hi omnes,
ſuis quiſque urbibus, quæ pericula terra mariq. portenderentur, memorantes, auxilia re-
gem orabant. Ne ex regno quidem ipſius tranquillæ nunciabantur res: & Scerdiletum H
Pleuratumq. motos eſſe, & Thracum maxime Medos, ſi quod longinquum bellum regẽ
occupaſſet, proxima Macedoniæ incurſuros. Bœoti quidem ipſi, & interiores Græciæ po-
puli, Thermopylarum ſaltus, ubi anguſtæ fauces coarctant iter, foſſa ualloq. intercludi ab
Aetolis, nunciarant, ne tranſitum ad ſociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel ſegnẽ
ducem tot excitare tumultus circumfuſi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout
tempus ac res ſineret, omnibus laturum auxilium. in præſentia quæ maxime urgebant,
res pararent. Tum Peparethum præſidium urbi mittit, unde allatum erat, Attalum ab Le-
mno claſſe tranſmiſſa omnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphantẽ cũ modica
manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta
cetræ haud diſſimilis eſt) Chalcidem mittit. additi quingenti Agrianum: ut omnes inſulæ
partes tueri poſſent. ipſe Scotuſam eſt, profectus: eodemq. ab Lariſſa Macedonũ copias
traduci iuſſit. Eò nunciatum eſt, concilium Aetolis Heracleam indictum: regemq. Atta- I
lum ad conſultandum de ſumma belli uenturum. Hunc conuentum ut turbaret ſubito ad-
uentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimiſſo iam uenit: ſegeti-
bus tamen, quæ iam prope maturitatem erant, maxime in ſinu Aniano euaſtatis, Scotuſam
copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem ſeſe recipit.
Inde ut ad omnes hoſtium motus poſſet occurrere: etiam in Phocidem atque Eubœam
& Peparethum mittit, qui loca alta eligerent. unde editi ignes apparerent. ipſe in Tiſæo
(mons eſt in altitudinem ingentem cacuminis editi) ſpeculam poſuit: ut ignibus procul
ſublatis, ſignum, ubi quid molirentur hoſtes, momento temporis acciperet. Romanus
imperator, & Attalus rex à Peparetho Nicæam traiecerunt. inde claſſem in Eubœam ad
urbem Oreum tranſmittunt: quæ ab Demetriaco ſinu Chalcidem & Euripum petenti ad
læuam prima urbium Eubœæ poſita eſt. Ita inter Attalum ac Sulpicium conuenit, ut Ro- K
mani à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo poſtquam appulſa claſſis eſt, urbem ag
greſſi ſunt. Id tẽpus occultis cũ Platore, qui à Philippo præpoſitus urbi erat, colloquijs ab
ſumptum eſt. Duas arces urbs habet: unam imminentem mari: altera urbis medio eſt:
cuniculo inde uia ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorum, egregium
propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrociſſimum contractum eſt certamen, & tur-
re inſtructa omni genere telorum, & tormentis machinisque ad oppugnandam eam ex
nauibus expoſitis. Cum omnium animos oculosque id certamen auertiſſet: porta ma-
ritimæ arcis Plator Romanos accepit: momentoq; arx occupata eſt. Oppidani pulſi inde

in

A in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi poſiti erant, qui fores portæ obijce-
rent. ita excluſi in medio cæduntur, capiunturque. Macedonum præſidium conglobatum
ſub arcis muro ſtetit, nec fuga effuſe petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator, ue-
nia à Sulpicio impetrata, in naues impoſitos ad Demetrium Phthiotidis expoſuit: ipſe ad
Attalum ſe recepit. Sulpicius tam facili ad Oreum ſucceſſu elatus, Chalcidem inde proti-
nus uictrici claſſe petit. ubi haudquaquam ad ſpem euentus reſpondit. Ex patenti utrin-
que coactum in anguſtias mare, ut ſpeciem intuenti primo gemini portus in ora duo uerſi
præbuerit: ſed haud facile alia infeſtior claſſi ſtatio eſt, nam & uenti ab utriuſque terræ præ
altis montibus ſubiti ac procelloſi decidunt: & fretum ipſum Euripi non ſepties in die, ſi-
cut fama fert, temporibus ſtatis reciprocat: ſed temere in modum uenti nunc huc nunc il
luc uerſo mari, uelut mõte præcipiti deuolutus torrens, rapitur. ita nec nocte nec die quies
B nauibus datur. Cum claſſem tam infeſta ſtatio accepit: tum & oppidum alia parte clau-
ſum mari, alia à terra egregie munitum, præſidioq. ualido firmatum, & præcipue fide præfe
ctorum principumque, quæ fluxa & uana apud Oreum fuerat, ſtabile atque inexpugnabile
fuit. Id prudenter, ut in temere ſuſcepta re, Romanus fecit: quòd circumſpectis difficulta-
tibus, ne fruſtra tempus tereret, celeriter abſtitit incepto: claſſemq. inde ad Cynum Lo-
cridis (emporium id eſt Opuntiorum urbis mille paſſuum à mari ſitæ) traiecit. Philippum
& ignes ab Oreo editi monuerant, ſed ſerius Platoris fraude è ſpecula elati: & impari ma-
ritimis uiribus haud facilis erat in inſulam claſſi acceſſus. Ita res per cunctationem omiſ-
ſa. Ad Chalcidis auxilium ubi ſignum accepit, impigre eſt motus. nã & ipſa Chalcis quan
quam eiuſdem inſulæ urbs eſt, tamen adeo arcto interſcinditur freto, ut ponte continenti
iungatur, terra aditum faciliorem, quàm mari habeat. igitur Philippus deiecto præſidio,
C fuſis Aetolis qui ſaltum Thermopylarum inſidebant, cum ab Demetriade Scotuſſam, inde
tertia uigilia profectus trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die Phocidis Ela-
tiam millia amplius LX contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs ca
pta diripiebatur. conceſſerat eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies
ab Romano milite, expertibus regijs, direptum fuerat. Romana claſſis Oreum ſeſe recepe-
rat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pecunijs à principibus exigendis terebat tem-
pus. adeoq. improuiſa res fuit, ut, niſi Cretenſium quidam forte pabulatum ab urbe lon-
gius progreſſi agmen hoſtium procul conſpexiſſent, opprimi potuerit. Attalus inermis at-
que incompoſitus, curſu effuſo mare ac naues petit. & molientibus ab terra naues Philip-
pus ſuperuenit, metumq. etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit, deos ho-
minesq. accuſans, quòd tantæ rei fortunam ex oculis prope raptam amiſiſſet. Opuntij
D quoque ab eadem ira increpiti, quòd, cum trahere obſidionem in aduentum ſuum potuiſ-
ſent, uiſo ſtatim hoſte prope in uoluntariam deditionem conceſſiſſent. Compoſitis circa
Opuntem rebus, Thronium eſt profectus. Et Attalus primo Oreum ſe recepit. inde cum
fama accidiſſet, Pruſiam Bithyniæ regem in fines regni ſui tranſgreſſum, omiſſis Romanis
rebus, atque Aetolico bello, in Aſiam traiecit. Et Sulpicius Aeginam claſſem recipit, un-
de initio ueris profectus erat. Haud maiore certamine, quàm Opuntem Attalus ceperat,
Philippus Thronium cepit. Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Phthioticis, urbe
ſua capta à Philippo, cum in fidem Aetolorum perueniſſent: ſedem eis Aetoli eam dede-
rant, urbis uaſtæ ac deſertæ priore eiuſdem Philippi bello. Tum ab Thronio, ſicut paulo
ante dictum eſt, recepta profectus, Tritonon, & Drumias, Doridis parua atque ignobilia
oppida cepit. inde Elatiam, iuſſis ibi ſe opperiri Ptolemæi Rhodiorumq. legatis, uenit,
E ubi cum de finiendo Aetolico bello ageretur, (affuerant enim legati nuper Heracleæ con
cilio Romanorum Aetolorumq.) nuncius affertur, Machanidam olympiorum ſolenne lu
dicrum paranteis Eleos aggredi ſtatuiſſe. Præuertendum id ratus, legatis cum benigno re
ſponſo dimiſſis: ſe neque cauſam eius belli fuiſſe: nec moram, ſi modo æqua & honeſta
conditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megarã,
atque inde Corinthum deſcendit. unde commeatibus ſumptis, Phliunta Pheneumq. pe-
tit. & iam cum Heræam ueniſſet, audito Machanidam fama aduentus ſui territum refugiſ-
ſe Lacedæmonem, Aegium ſe ad concilium Achæorum recepit: ſimul claſſem Punicam,
ut mari quoq; aliquid poſſet, accitam, ibi ratus ſe inuenturum. Paucis ante diebus in Pho
cæas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Atta-

lum Romanosq́. audiſſent, ueriti, ne in ſe iretur, & intra Rhium (fauces eæ ſunt Corinthij F
ſinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidem, & angebatur, cũ ad omnia ipſe raptim
iſſet, nulli tamen ſe rei in tempore occurriſſe, & rapientem omnia ex oculis eluſiſſe celeri-
tatem ſuam fortunam. In concilio tamen, diſſimulans ægritudinem, elato animo diſſeruit: t
teſtatus deos homineſque, ſe nulli loco nec tempori defuiſſe, quin ubi hoſtium arma con-
crepuiſſent, eò, quanta maxima poſſet celeritate, contenderet, ſed uix rationem iniri poſ-
ſe, utrum ab ſe audacius, an fugacius ab hoſtibus geratur bellum. ſic ab Opunte Attalum;
ſic Sulpicium à Chalcide; ſic his ipſis diebus Machanidam è manibus ſuis elapſum. Sed
non ſemper felicem eſſe fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo, ſi modo
congreſſus cum hoſte ſis, uiceris. quod primum eſſet, confeſſionem ſe hoſtium habere,
nequaquam pares eſſe eos. breui & uictoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euen-
tu eos ſecum, quàm ſpe, pugnaturos. Læti regem ſocij audierunt. Reddidit inde Achæis G
Heræam & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quòd ſuorum ius eſſe finium
ſatis probabant, reſtituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadrire-
mes, & biremes totidem) Anticyram traiecit. inde quinqueremibus ſeptem, & lembis ui-
ginti amplius, quos ut adiungeret Carthaginienſium claſſi, miſerat in Corinthium ſinum;
profectus, ad Erythras Aetolorum, quæ prope Eupalium ſunt, exſcenſionem fecit. Haud
fefellit Aetolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis caſtellis Potidaniæ
ac Apolloniæ fuit, in ſiluas, monteſq́. refugit. Pecora, quæ inter feſtinationem abigi nequi-
uerant, ſunt direpta, & in naues compulſa. Cum his, cæteraq́. præda Nicia prætore Achæo-
rum Aegium miſſo, cum Corinthum petiſſet, pedeſtres inde copias per Bœotiam terra du-
ci iuſſit. ipſe à Cenchreis præter Atticen ſuper Sunium nauigans, inter medias prope ho-
ſtium claſſes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac uirtute, quòd neque timor ne- H
que ſpes flexiſſent eorum animos, hortatusq́. in poſterum, ut eadem conſtantia permane-
rent in ſocietate, ſi ſuam, quàm Oritanorum atque Opuntiorum, fortunam mallent, ab
Chalcide Oreum nauigat. principumq́. ijs, qui fugere capta urbe, quàm ſe Romanis trade-
re, maluerant, ſumma rerum & cuſtodia urbis permiſſa, ipſe Demetriadem ab Eubœa, un-
de primo ad opem ferendam ſocijs profectus erat, traiecit. Caſſandreæ deinde centum na-
uium longarum carinis poſitis, contractaq́. ad effectum eius operis multitudine fabrorum
naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laboran-
tibus ſocijs latum ab ſe auxilium, retro in regnum conceſſit, ut Dardanis bellum inferret.
Extremo æſtatis eius, qua hæc in Græcia ſunt geſta, cum Q. Fabius Maximus, pater, lega-
tus ab M. Liuio conſule Romam ad ſenatum miſſus, nunciaſſet, conſulem ſatis præſidij
Galliæ prouinciæ credere L. Porcium cum ſuis legionibus eſſe, decedere ſe inde, ac dedu- I
ci exercitum conſularem poſſe: patres non M. Liuium tantum redire ad urbem, ſed colle-
gam quoque eius C. Claudium iuſſerunt. Id modo in decreto interfuit, quòd M. Liuij ex-
ercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppoſitas manere in prouincia iuſſerunt. In-
ter conſules ita per literas conuenit, ut quemadmodum uno animo rem geſſiſſent, ita, quã-
quam ex diuerſis regionibus conuenirent, uno tempore ad urbem accederent. Præneſte
qui prior ueniſſet, collegam ibi operiri iuſſus. Forte ita euenit, ut eodem die ambo Præne-
ſte uenirent. inde præmiſſo edicto, ut triduo poſt frequens ſenatus ad ædem Bellonæ adeſ-
ſet, omni multitudine obuiam effuſa ad urbem acceſſere. Non ſalutabant modo uniuerſi,
circumfuſi, ſed contingere pro ſe quiſque uictrices dextras conſulum cupientes, alij gra-
tulabantur, alij gratias agebant, quòd eorum opera incolumis reſpublica eſſet. In ſenatu
cum, more omnium imperatorum expoſitis rebus ab ſe geſtis, poſtulaſſent, ut pro repu- K
blica fortiter fideliterq́. adminiſtrata, & dijs immortalibus haberetur honos, & ipſis trium-
phantibus urbem inire liceret: ſe uero ea, quæ poſtularent, decernere patres merito deo-
rum primum, dein ſecundum deos conſulum, reſponderunt, & ſupplicationem amborum
nomine, & triumphum utrique decreuerunt. Inter ipſos, ne, cum bellum communi animo
geſſiſſent, triumphum ſepararent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res geſta
eſſet, & eo die, quo pugnatum foret, eius forte auſpicium fuiſſet; exercitus Liuianus de-
ductus Romam ueniſſet, Neronis de prouincia deduci non potuiſſet: ut M. Liuium quadri-
gis urbem ineuntem milites ſequerentur, C. Claudius equo ſine militibus inueheretur. Ita
conſociatus triumphus, cum utrique, tum magis ei, qui, quantum merito anteibat, tantum

honore

A honore collegæ ceſſerat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant ſex dierum ſpatio tranſcur
riſſe longitudinem Italiæ: & eo die cum Aſdrubale in Gallia ſignis collatis pugnaſſe, quo
eum caſtra aduerſus ſeſe in Apulia poſita habere Annibal crediďiſſet. ita unum conſulem
pro utraque parte Italiæ aduerſus duos duces, duos imperatores, hinc conſilium ſuum,
hinc corpus oppoſuiſſe. nomen Neronis ſatis fuiſſe ad continendum caſtris Annibalem:
Aſdrubalem uero qua alia re, quàm aduentu eius, obrutum atque extinctum eſſe? Itaque
iret alter conſul ſublimis curru multiiugis, ſi uellet, equis: uno equo per urbem uerum tri-
umphum uehi: Neronemque, etiam ſi pedes incedat, uel parta eo bello, uel ſpreta eo tri-
umpho gloria, memorabilem fore. Hi ſermones ſpectantium Neronem uſque in Capito-
lium proſecuti ſunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt ſeſtertium tricies octoginta millia æris.
militibus M. Liuius quinquagenos ſenos aſſes diuiſit. tantundem C. Claudius abſentibus
B militibus ſuis eſt pollicitus cum ad exercitum rediſſet. Notatum eo die plura carmina
militaribus iocis in C. Claudium, quàm in conſulem ſuum, iactata. equites L. Veturium
& Q. Cæcilium legatos magnis tuliſſe laudibus: hortatosq; eſſe plebem, ut eos conſules
in proximum annum crearent. adieciſſe equitum prærogatiuæ auctoritatem conſules,
poſtero die in concione, quam forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera uſi eſſent
commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comicia haberi
placuiſſet, C. Claudius conſul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius Q. Cæciliū
magiſtrum equitum. A M. Liuio dictatore creati conſules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipſe
qui tum erat magiſter equitum. Inde prætorum comicia habita. Creati C. Seruilius, M.
Cæcilius Metellus, Ti. Claudius Aſellus, Q. Mamilius Turrinus, qui tum ædilis plebis erat
Comitiis perfectis, dictator magiſtratu abdicato, dimiſſoq. exercitu, in Etruriam prouin-
C ciam ex ſenatus conſulto eſt profectus ad quæſtiones habendas, qui Etruſcorum Vmbro
rum ue populi defectionis ab Romanis ad Aſdrubalem ſub aduentum eius conſilia agitaſ-
ſent, quiq. cum auxiliis aut commeatu, aut ope aliqua iuuiſſent. Hæc eo anno domi mi-
litiæq. geſta, Ludi Romani ter toti inſtaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione,
Ser. Cornelio Lentulo. Itē ludi plebeij ſemel toti inſtaurati ab ædilibus plebis M. Pom-
ponio Mathone, & Q. Mamilio turrino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Phi AN.DXLIIII.
lone & Q. Cæcilio Metello conſulibus, Bruttij, ambobus, & ut cum Annibale bellum
gererent, prouincia decreta. Prætores exinde ſortiti ſunt, M. Cæcilius Metellus urba-
nam, Q. Mamilius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam. Exercitus ita
diuiſi; conſulū alteri, quē C. Claudius, anni prioris cōſul, alteri, quē Q. Claudius pro præto
re (eæ binæ legiones erāt) habuiſſet exercitū: in Etruria duas uolonū legiones à C. Terētio
D pro prætore M. Liuius pro conſule, cui prorogatū in annū imperium erat, acciperet, & Q.
Mamilio ut collegæ iuriſdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius pro præ
tore præfuerat, obtineret, decretum eſt, iuſſusq. populari agros Gallorum, qui ad Pœnos
ſub aduentum Aſdrubalis defeciſſent. C. Seruilio cum Cannenſibus duabus legionibus,
ſicut C. Manilius tenuerat, Sicilia tuēda data. Ex Sardinia uetus exercitus, cui A. Hoſtilius
præfuerat, deportatus. nouam legionē, quám Ti. Claudius traijceret ſecum, conſules cō-
ſcripſerunt. Q. Claudio ut Tarentum, C. Hoſtilio Tubulo ut Capuam prouinciam habe-
ret, prorogatum in annum imperium eſt. M. Valerius pro conſule, qui tuendæ circa Sici-
liam maritimæ oræ præfuerat, XXX nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni claſſe re
dire ad urbem iuſſus. In ciuitate tanto diſcrimine belli ſolicita, cum omnium ſecundorū
aduerſorumq. cauſas in deos uerterent, multa prodigia nunciabantur: Tarracinæ Iouis
E ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædē Io
uis foribus ipſis duo prolapſi angues. Ab Antio nunciatum eſt, cruentas ſpicas metenti-
bus uiſas eſſe. Cære porcus biceps, & agnus mas idemq. fœmina natus erat. Et Albæ
duos ſoles uiſos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano lo
cutus, & ara Neptuni multo ſudore manaſſe in circo Flaminio dicebatur, & ædes Cereris,
Salutis, Quirini, de cœlo tactæ. Prodigia conſules hoſtijs maioribus procurare iuſſi, & ſup
plicationem in unum diem habere. Ea ex ſenatuſconſulto facta. Plus omnibus aut nun-
ciatis peregre, aut uiſis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Veſtæ extin-
ctus. ob quam cauſam cæſa flagris eſt Veſtalis, cuius cuſtodia noctis eius fuerat, iuſſu P.
Licinij pontificis. Id, quanquam nihil portendentibus deis, cæterum negligentia huma-
na

na acciderat, tamen & hoſtijs maioribus procurari, & ſupplicationem ad Veſtæ haberi F
placuit. Priuſquam proficiſcerentur conſules ad bellum, admoniti ab ſenatu ſunt, ut in agros reducendæ plebis curam haberent, deum benignitate ſummotum bellum ab urbe Roma & Latio eſſe: & poſſe ſine metu in agris habitari. minime conuenire, Siciliæ, quã Italiæ, colendæ maiorem curã eſſe. Sed res haudquaquã erat populo facilis, & liberis cultoribus bello abſumptis, & inopia ſeruitiorum, & pecore direpto, uilliſq. dirutis aut incenſis: magna tamen pars auctoritate conſulum compulſa in agros remigrauit. Mouerant autem huiuſce rei mentionem Placentinorum & Cremonenſium legati, querentes, agrum ſuum ab accolis Gallis incurſari ac uaſtari: magnamque partem colonorum ſuorũ dilapſam eſſe: & inſequentes ſe urbes, agrum uaſtum ac deſertum habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoſte tueretur. conſules ex S. C. edixerunt, ut qui ciues Cremonenſes atque Placentini eſſent, ante certam diem in colonias reuerterentur. G
principio deinde ueris & ipſi ad bellum profecti ſunt. Q. Cæcilius conſul exercitũ ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, nouiſq. militibus, quos ipſe cõſcripſerat, ſuppleuit. In Conſentinum agrum conſules exercitum eduxerunt, paſſimq. depopulati, cum agmen iam graue præda eſſet, in ſaltu anguſto à Bruttiis iaculatoribus diſturbati ſunt, ita ut non præda tantum, ſed armati quoque in periculo fuerint. maior tamen tumultus, quàm pugna, fuit: & præmiſſa præda, incolumes legiones in loca tuta euaſere. inde in Lucanos profecti. Ea ſine certamine tota gens in ditionem populi Romani redijt. Cum Annibale nihil eo anno rei geſtum eſt. nam neque ipſe ſe obtulit in tam recenti uulnere publico priuatoque, neque laceſſierunt quietum Romani. tantam ineſſe uim, etſi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce cenſebant. Ac neſcio, an mirabilior fuerit aduerſis, quàm ſecundis rebus: quippe qui cum & in hoſtium terra per annos H
tredecim, tam procul ab domo, uaria fortuna bellum gereret exercitu non ſuo ciuili, ſed miſto ex colluuione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia ueſtis, alia arma, alij ritus, alia ſacra, alij prope dij eſſent: ita quondam uno uinculo copulauerit eos, ut nulla nec inter ipſos, nec aduerſus ducem ſeditio extiterit cum & pecunia ſæpe in ſtipendium, & commeatus in hoſtiũ agro deeſſent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militeſq. commiſſa fuerant. Poſt Aſdrubalis uero exercitum cum duce, in quibus ſpes omnis repoſita uictoriæ fuerat, deletum, cedendoq. in angulum Bruttium cætera Italia conceſſum, cui non uideatur mirabile, nullum motum in caſtris factum? nam ad cætera id quoque acceſſerat, ut ne alendi quidem exercitus, niſi ex Bruttio agro ſpes eſſet. qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abſtractam à cultu agrorum bellum occupauerat, & mos uitio etiam inſitus genti inter latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hiſpania retinenda ſolicitis, tanquam omnia proſpera in Italia eſſent. In Hiſpania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe diſparem habebant: eandẽ, quòd prælio uicti Carthaginienſes duce amiſſo, in ultimam Hiſpaniæ oram uſque ad Oceanum compulſi erant: diſparem autem, quòd Hiſpania non, quàm Italia modo, ſed quàm ulla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumq. ingenijs. Ita ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis ſint, poſtrema omnium noſtra demum ætate ductu auſpicioq. Augu- I
ſti Cæſaris perdomita eſt. Ibi tum Aſdrubal Giſgonis filius, maximus clariſſimuſq. eo bello ſecundum Barchinos dux, regreſſus ab Gadibus, rebellandi ſpem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hiſpaniam habitis, ad quinquaginta millia pe- K
ditum, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equeſtribus copijs ferme inter auctores conuenit. peditum LXX millia quidam adducta ad Silpiam urbem ſcribunt. Ibi ſuper campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamẽ, conſederunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata eſſet, neque Romanis legionibus tantæ ſe parem fore multitudini ratus, ut non in ſpeciem ſaltim opponerentur barbarorum auxilia: neque in ijs tamen tantum uirium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis cauſa fuiſſet patri patruoque, magnum momentũ facerent: præmiſſo Silano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites pediteſq. ab eo, quos ſe per hiemem conſcripturũ pollicitus erat, acciperet: ipſe à Tarracone profectus, protinus

A ab ſocijs qui accolunt uiam, modica contrahendo auxilia, Caſtulonem peruenit. Eò adducta ab Silano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Bæculam urbem proceſſum cum omni exercitu ciuium, ſociorum, peditum equitumq. V & X L millibus. Caſtra ponenteis eos Mago & Maſſaniſa cum omni equitatu aggreſſi ſunt. turbaſſentq. munientes, ni abditi poſt tumulum, opportune ad id poſiti ab Scipione equites improuiſo in effuſos incurriſſent. hi promptiſſimum quenque, & proxime uallum, atque in ipſos munitores primum inuectum uixdum prælio inito fuderunt. cum cæteris, qui ſub ſignis atque ordine agminis inceſſerant, longior & diu ambigua pugna fuit: ſed cum ab ſtationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere iuſſi plures & uſque integri feſſis ſubirent, magnumq. iam agmen armatorum à caſtris in prælıũ rueret, terga haud dubie uertunt Pœni Numidæque. Et primo, turmatim abibant,
B nihil propter pauorem feſtinationemue confuſis ordinibus: dein poſtquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque ſuſtineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, paſſim quà cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. & quanquam eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hoſtibus animi erant: tamen nunquam per aliquot inſequentes dies ab excurſionibus equitum leuiſq. armaturæ ceſſatum eſt. Vbi ſatis tentatæ per hæc leuia certamina uires ſunt, prior Aſdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani proceſſere. ſed utraque acies pro uallo ſtetit inſtructa. & cum ab neutris pugna cœpta eſſet, iam die ad occaſum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in caſtra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior ſemper Pœnus copias caſtris educebat, prior feſſis ſtando ſignum receptui dabat. ab neutra parte procurſum, telumve miſſum, aut uox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienſes miſti Afris, cornua
C ſocij tenebant. erant autem utrinque Hiſpani pro cornibus. ante Punicã aciem elephanti caſtellorum procul ſpeciem præbebant. Iam hoc in utriſque caſtris ſermonis erat, ita ut inſtructi ſteteſſent, pugnaturos. medias acies, Romanum Pœnumque, quos inter belli cauſa eſſet, pari robore animorum armorumq. concurſuras. Scipio, ubi hæc obſtinate credita animaduertit, omnia de induſtria in eum diem quo pugnaturus erat, mutauit. Teſſeram ueſperi per caſtra dedit, ut ante lucem uiri equiq. pranſi eſſent, armatus eques frænatos ſtratoſq. teneret equos. Vixdum ſatis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in ſtationes Punicas immiſit. inde confeſtim ipſe cum graui agmine legionum procedit, præter opinionem deſtinatam ſuorũ hoſtiumque, Romano milite cornibus firmatis, ſocijs in mediam aciem acceptis. Aſdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo proſiluit, tumultumq. ante uallum, & trepidationem ſuorum, & procul ſigna legionum
D fulgentia, plenoſq. hoſtium campos uidit, equitatum omnem extẽplo in equites emittit. ipſe cum peditum agmine caſtris egreditur: nec ex ordine ſolito quicquam acie inſtruenda mutat. Equitum iandiu anceps pugna erat, nec ipſa per ſe decerni poterat, quia pulſis (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat: ſed ubi iam haud plus quingentos paſſus acies inter ſeſe aberant, ſigno receptui dato, Scipio, patefactiſq. ordinibus, equitatum omnem leuemq. armaturam in medium acceptam, diuiſamq. in partes duas, in ſubſidijs poſt cornua locat. inde ubi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hiſpanos (ea media acies fuit) preſſo gradu incedere iubet. ipſe è dextro cornu (ibi nanque præerat) nuncium ad Silanum & Marcium mittit, ut cornu extenderent in ſiniſtra parte, quemadmodum ſe tendentem à dextra uidiſſent, & cum expeditis peditum equitumq. pi ius pugnam conſererent cum hoſte, quàm coire inter ſe mediæ acies poſſent. Ita diductis
E cornibus, cum ternis peditum cohortibus, terniſq. equitũ turmis, ad hoc uelitibus, citato gradu in hoſtem ducebant, ſequentibus in obliquum alijs. Sinus in medio erat, quia ſegnius Hiſpanorum ſigna incedebant. & iam conflixerant cornua, cũ quod roboris in acie hoſtium erat, Pœni ueterani Afriq. nondum ad teli coniectum ueniſſent, neque in cornua ut adiuuarent pugnantes, diſcurrere auderent, ne aperirent mediam aciem uenienti ex aduerſo hoſti. Cornua ancipiti prælio urgebantur. eques, leuiſq. armatura, & uelites circũductis alis in latera incurrebant, cohortes à fronte urgebant, ut abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haud quaquam par pugna erat, tum quòd turba lixatum tironumq. Hiſpanorum Romano Latinoq. militi obiecta erat. Et procedente iam die uires etiam deficere Aſdrubalis exercitum cœperant, oppreſſos matutino tumultu, coactoſque,

ctosque, priuſquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id ſedulo diem F
extraxerat Scipio, ut ſera pugna eſſet: nam ab ſeptima demum hora peditum ſigna corni-
bus concurrerunt. ad medias acies aliquanto ſerius peruenit pugna, ita ut prius æſtus à
meridiano ſole, laborq. ſtandi ſub armis, & ſimul fames ſitisq. corpora afficerent, quàm
manus cum hoſte conſererent. itaque ſteterunt ſcutis innixi. nam ſuper cætera elephanti
etiam tumultuoſo genere pugnæ equitum uelitumq. & leuis armaturæ conſternati, è cor-
nibus in mediam aciem ſeſe intulerant. Feſſi igitur corporibus animiſq. retulere pedem,
ordines tamen ſeruantes haud ſecus, quàm ſi imperio ducis cederet integra acies. Sed cū
eo ipſo acrius, ubi inclinatam ſenſere, uictores ſe undique inueherent, nec facile impetus
ſuſtineri poſſet: quanquam retinebat obſiſtebatq. cedentibus Aſdrubal, ab tergo eſſe col
leis tutumq. receptum, ſi modice ſe reciperent, clamitans: tamen uincente uerecundiam
metu, cum proximus quiſque hoſtem cæderet, terga extemplo data, atque in fugam ſeſe G
omnes effuderunt. Ac primo conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac reuocare in ordines
militem cœperant, cunctantibus in aduerſum collem erigere aciem Romanis. deinde ut
inferri impigre ſigna uiderunt, integrata fuga in caſtra pauidi compelluntur. Nec procul
uallo Romanns aberat. cepiſſetq. tanto impetu caſtra, ni ſe ex uehementi ſole, qualis in-
ter graues imbie nubes effulget, tanta uis aquæ deieciſſet, ut uix in caſtra ſua receperit ſe
uictor. quoſdam etiam religio ceperit, ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginien
ſes quanquam feſſos labore ac uulneribus, nox imberq. ad neceſſariam quietem uocabat:
tamen quia metus & periculum ceſſandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis ho-
ſtibus caſtra, ſaxis undique circa, ex propinquis uallibus congeſtis augent uallum, muni-
mento ſeſe, quando in armis parum præſidij foret, defenſuri. Sed tranſitio ſociorum, fuga
ut tutior mora uideretur, fecit. principium defectionis ab Attane, regulo Turdetanorum, H
factum eſt. is cum magna popularium manu trãsfugit. inde duo munita oppida cum præ
ſidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis ſemel ad defectionem animis,
ſerperet res, ſilentio proximæ noctis Aſdrubal caſtra mouet. Scipio, ut prima luce, qui in
ſtationibus erant, retulerunt profectos hoſtes, præmiſſo equitatu ſigna ferri iubet. adeoq.
citato agmine ducti ſunt, ut, ſi uia recta ueſtigia ſequentes iſſent, haud dubie aſſecuturi fue
rint. ducibus eſt creditum, breuius aliud eſſe iter ad Bætim fluuiom, ut tranſeuntes aggre-
derentur. Aſdrubal clauſo tranſitu fluminis ad Oceanū flectit. & iam inde fugientiū modo
effuſi abibant, idq. aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit eques. leuiſq. ar-
matura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque, ſed cum
ad crebros tumultus ſigna conſiſterent & nunc equeſtria, nunc cum uelitibus auxilijſque
peditum prælia conſererent, ſuperuenerunt legiones. Inde non iam pugna, ſed trucidatio I
uelut pecorum fieri, donec ipſe dux fugæ auctor in proximos colles cum ſeptem millibus
ferme ſemiermium euaſit. cæteri cæſi captique caſtra tumultuaria raptim Pœni tumulo
editiſſimo communierunt. atque inde cum hoſtes nequicquam ſubire iniquo aſcenſu co-
nati eſſent, haud difficulter ſeſe tutati ſunt. ſed obſidio in loco nudo atque inopi uix in pa-
ucos dies tolerabilis erat. itaque tranſitiones ad hoſtem fiebant. poſtremo ipſe dux, naui-
bus acceptis, (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu, Gadeis perfugit. Sci-
pio, fuga ducis hoſtium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Silano ad
caſtrorum obſidionem. ipſe cum cæteris copijs, ſeptuageſimis caſtris, protinus cauſis re-
gulorum ciuitatumq. cognoſcendis, ut præmia ad ueram meritorum æſtimationem tribui
poſſent, Tarraconem redijt. Poſt profectionem eius Maſſaniſa cum Silano clam congreſ-
ſus, ut ad noua conſilia gentem quoque ſuam obedientem haberet, cum paucis populari- K
bus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore ſubitæ mutationis cauſa, quã docu-
mento poſt id tempus conſtantiſſimæ ad ultimam ſenectam fidei, ne tum quidem eum ſine
probabili cauſa feciſſe. Mago inde, remiſſis ab Aſdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri de
ſerti ab ducibus, pars trãſitione, pars fuga diſſipati p proximas ciuitates ſunt, nulla manus
numero aut uiribus inſignis. Hoc maxime modo, ductu atq; auſpicio P. Scipionis, pulſi Hi
ſpania Carthaginienſes ſunt duodecimo anno poſt bellum initum, quinto poſtquam P. Sci
pio prouinciam & exercitū accepit. Haud multo poſt Silanus debellatum referens, Tarra-
conem ad Scipionem redijt. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuncius receptæ Hi-
ſpaniæ Romam eſt miſſus. Et cum cæteri lætitia gloriaq. ingenti eam rem uulgo ferrent,
unus

A unus qui geſſerat, inexplebilis uirtutis ueræq. laudis, paruum inſtar eorum quæ ſpe ac ma-
gnitudine animi concepiſſet, receptas Hiſpanias ducebat. iam Africam magnamq. Car-
thaginem, & in ſuum decus nomenq. uelut conſummatam eius belli gloriam ſpectabat.
Itaque præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosq. regum gentiumq. animos, Sypha-
cem primum regem ſtatuit tentare. Maſæſylorum is rex erat. Maſæſyli gens affinis Mau-
ris, regionem Hiſpaniæ, maxime qua ſita Noua Carthago eſt ſpectant. Fœdus ea tempe-
ſtate regi cũ Carthaginienſibus erat. quod haud grauius ei ſanctiusque, quàm uulgo bar-
baris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis
mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum proſperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia
aduerſæ, in Hiſpania nullæ iam erant, amicitiam ſe Romanorũ accipere annuit. firmandæ
eius fidẽ nec dare nec accipere, niſi cum ipſo coram duce Romano. Ita Lælius in id modo
B fide ab rege accepta, tutum aduentum fore, ad Scipionem redijt. Magnum in omnia mo-
mentũ Syphax affectãti res Africæ erat, opulentiſſimus eius terræ rex, bello iam expertus
ipſos Carthaginienſes, finibus etiam regni apte ad Hiſpaniam, quòd freto exiguo diri-
muntur, poſitis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter poſſet, magno
periculo peteretur: L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine Noua, quò pedibus ab
Tarracone itineribus magnis ierat, ad præſidium Hiſpaniæ relictis: ipſe cum C. Lælio dua
bus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdũ
& leni iuuante uento in Africam traiecit. Forte ita incidit, ut eo ipſo tempore Aſdrubal
pulſus Hiſpania ſeptem triremibus portum inuectus, anchoris poſitis terræ applicaret na-
ues: cum conſpectæ duæ quinqueremes, haud cuiquam dubio quin hoſtium eſſent, oppri-
miq. à pluribus, priuſquam portum intrarent, poſſent, nihil aliud, quàm tumultum ac tre-
C pidationem ſimul militum ac nautarum, nequicquam armaq. & naues expedientium, fece-
runt. percuſſa enim ex alto uela paulo acriori uento prius in portum intulerunt quinque-
remes, quàm Pœni anchoras molirentur. nec ultra tumultum agere quis quicquam in re-
gio portu audebat. Itaque prior in terram Aſdrubal, mox Scipio & Lælius egreſſi ad regẽ
pergunt. Magnificumq. id Syphaci (nec erat aliter) uiſum, duorum opulentiſſimorum ea
tempeſtate duces populorum uno die ſuam pacem amicitiamq. petenteis ueniſſe. Vtrun-
que in hoſpitium inuitat. & quoniam fors eos ſub uno tecto eſſe, atque ad eoſdem pena-
tes uoluiſſet, contrahere in colloquium dirimendarum ſimultatum cauſa eſt conatus: Sci-
pione abnuẽte aut priuatim ſibi ullum cum Pœno odium eſſe, quod colloquendo finiret:
aut de republica ſe quicquam cũ hoſte agere iniuſſu ſenatus poſſe. Illud magnopere con-
tendẽte rege, ne alter hoſpitum excluſus menſa uideretur, ut in animum induceret ad eaſ-
D dem uenire epulas, haud abnuit. cœnatumq. ſimul apud regem eſt. eodem etiã lecto Sci-
pio atque Aſdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comitas
Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenij dexteritas, ut nõ Syphacem modo barbarum,
inſuetumq. moribus Romanis, ſed hoſtem etiam infeſtiſſimum facunde alloquendo ſibi
conciliarit. mirabilioremq. ſibi eum congreſſo coram uiſum præ ſe ferebat, quàm bello
rebus geſtis. nec dubitare quin Syphax, regnumq. eius in Romanorum eſſet poteſtate.
eam artem illi uiro ad conciliandos animos eſſe. Itaque non quo modo Hiſpania amiſſa
ſit, quærendum magis Carthaginienſibus eſſe, quàm quo modo Africã retineant, cogi-
tandum. Non peregrinabundum, neque circa amœnas oras uagantem tantum ducem
Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Afri-
cam traieciſſe, & commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram, in poteſtatem regiam, in fidem inex-
E pertam, ſed potiundæ Africæ ſpem affectantem. hoc eum iampridem uolutare in animo,
hoc palam fremere, quòd non, quemadmodum Annibal in Italia, ſic Scipio in Africa bel-
lum gereret, Scipio, fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsq. & plerun-
que ſæuis in alto iactatus uentis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hiſpaniæ
ſicut à bello Punico quietæ erant, ita quaſdam ciuitates, propter conſcientiam culpæ, me-
tu magis, quàm fide, quietas eſſe apparebat: quarum maxime inſignes & magnitudine &
noxa, Illiturgi & Caſtulo erant. Caſtulonenſes, cum proſperis rebus ſocij fuiſſent, poſt
cæſos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani, prodendis qui ex il-
la clade ad eos perfugerant, interficiendisque, ſcelus etiam defectioni addiderant. In eos
populos primo aduentu, cum dubiæ Hiſpaniæ eſſent, merito magis, quam utiliter, ſæui-
tum

tum foret; tum iam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur ueniſſe, F
accitum ab Tarracone L. Marcium cum tertia parte copiarum ad Caſtulonem oppugnan-
dum mittit, ipſe cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgi caſtris peruenit. Clauſæ
erant portæ, omniaque inſtructa & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conſcien-
tia, quid ſe meritos ſcirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio
orſus eſt. Ipſos, claudendo portas, indicaſſe Hiſpanos, quid ut timerent meriti eſſent.
itaque multo infeſtioribus animis cum eis, quàm cum Carthaginienſibus bellum geren-
dum eſſe. quippe cum illis prope ſine ira de imperio & gloria certari: ab ijs perfidiæ &
crudelitatis & ſceleris pœnas expetendas eſſe. ueniſſe tempus, quo & nefandam com-
militonum necem, & in ſemetipſos, ſi eodem fuga delati forent, inſtructam fraudem ul-
ciſcerentur; & in omne tempus graui documento ſancirent, ne quis unquam Romanum
ciuem militemúe in ulla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione du- G
cis incitati ſcalas electis per manipulos uiris diuidunt: partito exercitu, ita ut parti alte-
ri Lælius præeſſet legatus, duobus ſimul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non
dux unus aut plures principes oppidanos, ſed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus
ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant, & admonebant alij alios ſup-
plicium ex ſe, non uictoriam peti: ubi quiſque mortem oppeteret, id referre, utrum in pu-
gna & in acie, ubi mars communis & uictum ſæpe erigeret, & affligeret uictorem: an
poſtmodum, cremata & diruta urbe, ante ora captarum coniugum liberorumque inter
uerbera & uincula, omnia fœda atque indigna paſſi expirarent. Igitur non militaris mo-
do ætas, aut uiri tantum, ſed fœminæ quoque puerique ſupra animi corporiſque uires
adſunt: propugnantibus tela miniſtrant, ſaxa in muros munientibus gerunt. non libertas
ſolum agebatur, quæ uirorum fortium tantum pectora acuit: ſed ultima omnibus ſuppli- H
cia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris ac periculi,
atque ipſo inter ſe conſpectu. itaque tanto ardore certamen initum eſt, ut domitor ille
totius Hiſpaniæ exercitus ab unius oppidi iuuentute ſæpe repulſus à muris, haud ſatis de-
coro prælio trepidarit. Id ubi uidit Scipio: ueritus ne, uanis tot conatibus ſuorum, ho-
ſtibus creſceret animus, & ſegnior miles fieret: ſibimet conandum, ac partem periculi
capeſſendam eſſe ratus, increpita ignauia militum, ferri ſcalas iubet: ſeipſum, ſi cæteri
cunctentur, aſcenſurum minatur. Iam ſubierat haud mediocri periculo mœnia, cum
clamor undique ab ſolicitis uicem imperatoris militibus ſublatus, ſcalæque multis ſimul
partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius inſtitit. Tum uicta oppidanorum uis,
deiectiſque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quæ inexpugna-
bilis uidebatur, inter tumultum capta eſt. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia Ro- I
mana erant, & oppidanis in ea tuenda, unde periculum uidebatur, uerſis, & Romanis
ſubeuntibus quà adire poterant: conſpexerunt editiſſimam urbis partem, quia rupe præ-
alta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defenſoribus uacuam. leuium corporum
homines, & multa exercitatione pernicium, clauos ſecum ferreos portantes, quà per in-
æqualiter eminentia rupis poterant, ſcandunt. ſicubi nimis arduum & leue ſaxum occur-
rebat: clauos per modica interualla figentes cum uelut gradus feciſſent: primi inſequen-
tes extrahentes manu, poſtremi ſubleuantes eos qui præ ſe irent: in ſummum euadunt. in-
de decurrunt cum clamore in urbe iam capta ab Romanis. Tum uero apparuit ab ira
& ab odio urbem oppugnatam eſſe. nemo capiendi uiuos, nemo, patentibus ad dire-
ptionem omnibus, prædæ memor eſt. trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas
pariter ac uiros: uſque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis K
iniijciunt, ac diruunt quæ incendio abſumi nequeunt. adeo ueſtigia quoque urbis extin-
guere, ac delere memoriam hoſtium ſedis cordi eſt. Caſtulonem inde Scipio exercitum
ducit. quam urbem non Hiſpani modo conuenæ, ſed Punici etiam exercitus è diſſipata
paſſim fuga reliquiæ tutabantur. ſed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illitur-
gitanorum: terrorque inde ac deſperatio inuaſerat omnes. & in diuerſis cauſis cum ſibi
quiſque conſultum ſine alterius reſpectu uellet, primo tacita ſuſpicio, deinde aperta di-
ſcordia ſeceſſionem inter Carthaginienſes atque Hiſpanos fecit. His Cerdubellus pro-
palam deditionis auctor, Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos urbemque, clam
fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea uictoria fuit. nec tantundem no-

A xæ admiſſum erat, & aliquantum iræ lenierat uoluntaria deditio. Marcius inde in bar-
baros, ſi qui nondum perdomiti erant, ſub ius ditionemq́ue redigendos miſſus. Scipio
Carthaginem ad uota ſoluenda dijs, munusq́ue gladiatorum, quod mortis cauſa patris
patruiq́ue parauerat, edendum redijt. Gladiatorum ſpectaculum fuit non ex eo genere
hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſeruorum delectu ac libertorum, qui ue-
nalem ſanguinem habent. uoluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alij
miſſi ab regulis ſunt ad ſpecimen inſitæ genti uirtutis oſtendendum, alij ipſi profeſſi ſe pu
gnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio & certamen, ut prouocarent, prouocatiq́ue
haud abnuerent, traxit. quidam, quas diſceptando controuerſias finire nequiuerant,
aut noluerant, pacto inter ſe, ut uictorem res ſequeretur, ferro decreuerunt. Neque
obſcuri generis homines, ſed clari illuſtresq́ue, Corbis & Orſua, patrueles fratres, de
B principatu ciuitatis, quam Ibem uocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos profeſſi ſunt.
Corbis maior erat ætate. Orſuæ pater princeps proxime fuerat, à fratre maiore poſt mor-
tem eius principatu accepto. Cum uerbis diſceptare Scipio uellet, ac ſedare iras, nega-
tum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumúe, quàm Mar
tem, ſe iudicem habituros eſſe. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in cer-
tamine, quàm ut alter alterius imperio ſubijceretur, præoptantes, quòd ab tanta rabie
dirimi nequirent, inſigne ſpectaculum exercitui præbuere, documentumq́ue, quantum
cupiditas imperij malum inter mortales eſſet. Maior uſu armorum & aſtu facile ſtolidas
uires minoris ſuperauit. Huic gladiatorum ſpectaculo ludi funebres additi pro copia, &
prouinciali & caſtrenſi apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Mar-
cius, ſuperato Bæte amni, quem incolæ Circen appellant, duas opulentas ciuitates ſine
certamine in deditionem accipit. Aſtapa urbs erat, Carthaginienſium ſemper partis:
C neque id tam dignum ira erat, quàm quod extra neceſſitates belli præcipuum in Roma-
nos gerebant odium. nec urbem aut ſitu, aut munimento tutam habebant, quæ ferocio-
res ijs animos faceret. ſed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excurſiones in finitimum
agrum ſociorum populi Romani facerent, impulerant, & uagos milites Romanos, li-
xasq́ue aut mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tu-
tum fuerat, tranſgredientem fines, poſitis inſidijs circumuentum iniquo loco interfece-
rant. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus eſſet, oppidani conſcien-
tia ſcelerum, quia nec deditio tuta ad tam infeſtos uidebatur: nec ſpes mœnibus aut ar-
mis tuendæ ſalutis erat, facinus in ſe ac ſuos fœdum ac ferum conſciſcunt. Locum in fo-
ro deſtinant, quo precioſiſſima rerum ſuarum congererent. ſuper eum cumulum coniu-
ges ac liberos conſidere cum iuſſiſſent, ligna circa extruunt, faſcesq́ue uirgultorum con-
D iiciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, ut, donec incertus euentus
pugnæ eſſet, præſidium eo loco fortunarum ſuarum corporumq́ue, quæ cariora fortu-
nis eſſent, ſeruarent. ſi rem inclinatam uiderent, atque in eo iam eſſe ut urbs caperetur:
ſcirent, omnes quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipſa pugna obituros. illos
ſe per deos ſuperos inferosq́ue orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte ho-
neſta, aut ſeruitute infami finienda eſſet, nihil relinquerent, in quod ſæuire iratus hoſtis
poſſet. ferrum, ignemq́ue in manibus eſſe. amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura fo-
rent, abſumerent manus, quàm inſultarent ſuperbo ludibrio hoſtes. His adhortationi-
bus execratio dira adiecta, ſi quem à propoſito ſpes mollitiaúe animi flexiſſet. inde conci-
tato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neque erat ulla ſatis fir-
ma ſtatio oppoſita; quia nihil minus, quàm ut egredi mœnibus auderent, timeri pote-
E rat. perpaucæ equitum turmæ, læuisq́ue armatura repente è caſtris ad idipſum emiſſa oc-
currit. Acrior impetu atque animis, quàm compoſitior ordine ullo, pugna fuit. Itaque
pulſus eques, qui primum hoſti ſe obtulerat, terrorem intulit leui armaturæ. pugnatum-
q́ue ſub ipſo uallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad inſtruendum dato tempore,
aciem direxiſſet. Ibi quoque trepidatum parumper circa ſigna eſt; cum cæci furore in
uulnera ac ferrum uecordi audacia ruerent. deinde uetus miles aduerſus temerarios im-
petus pertinax, cæde primorum inſequentes ſuppreſſit. conatus paulo poſt ultro inferre
pedem, ut neminem cedere, atque obſtinatos mori in ueſtigio quenque ſuo uidit: pate-
facta acie, quod ut facere poſſet, multitudo armatorum facile ſuppeditabat, cornua ho-
ſtium

ſtium amplexus in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. Atque hæc tamen hoſtium F
iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesq́. edebantur.
Fœdior alia in urbe trucidatio erat, cum turbam fœminarum puerorumq́. imbellem iner-
memq́. ciues ſui cæderent, & in ſuccenſum rogum ſemianima pleraque mijcerent corpo-
ra, riuiq́. ſanguinis flammam orientem reſtinguerent: poſtremo ipſi cæde miſeranda ſuo-
rum fatigati, cum armis medio incendio ſe iniecerunt. Iam cædi perpetratæ uictores Ro-
mani ſuperuenerunt. ac primo conſpectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obſtupue-
runt. dein cum aurũ argentumq́. cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenij hu
mani rapere ex igne uellent, correpti alij flãma ſunt, alij ambuſti afflatu uaporis: cum rece-
ptus primis urgente ab tergo ingenti turba non eſſet. Ita Aſtapa ſine præda militum fer-
ro igniq́. abſumpta eſt. Marcius, cæteris eius regionis metu in deditionem acceptis, ui-
ctorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipſos dies perfugæ à Ga- G
dibus uenerunt, pollicentes, urbem, Punicumq́. præſidium, quod in ea eſſet, & imperato
rem præſidij cum claſſe prodituros eſſe. Mago ibi ex fuga ſubſtiterat: nauibusq́. in Occa-
no collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hiſpaniæ
locis per Annonem præfectum coegerat. Fide accepta dataq́. perfugis, & Marcius eo
cum expeditis cohortibus, & Lælius cum ſeptem triremibus, & quinqueremi una eſt miſ-
ſus, ut terra mariq́. communi conſilio rem gererent. Scipio ipſe graui morbo implicitus,
grauiore tamen fama, cum ad id quiſque quod audierat, inſita hominibus libidine alendi
de induſtria rumores, adijceret aliquid: prouinciam omnem, ac maxime longinqua eius
turbauit: apparuitque, quantam excitatura molem uera fuiſſet clades, cum uanus rumor
tantas procellas exciuiſſet. non ſocij in fide, non exercitus in officio manſit. Mandonius
& Indibilis, quibus, quia regnum ſibi Hiſpaniæ, pulſis inde Carthaginienſibus, deſtinarant H
animis, nihil pro ſpe contigerat: concitatis popularibus, (Lacetani autem erant) & iuuen
tute Celtiberorum excita, agrum Sueſſetanum, Sedetanumq́. ſociorum populi Romani
hoſtiliter depopulati ſunt. Ciuilis alius furor in caſtris ad Sucronem ortus. Octo ibi mil-
lia militum erant, præſidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt, impoſitum. Motæ autem
eorum mentes ſunt non tum, cum primum de uita imperatoris dubij rumores allati ſunt:
ſed iam ante, licentia ex diutino, ut fit, ocio collecta: & nonnihil, quòd in hoſtico laxius
rapto ſuetis uiuere, arctiores in pace res erant. Ac primo ſermones tantum occulti fere-
bantur. ſi bellum in prouincia eſſet, quid ſeſe inter pacatos facere? ſi debellatum iam &
confecta prouincia eſſet, cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoque ſtipendium pro-
cacius, quàm ex more & modeſtia militari erat, & à cuſtodibus probra in circumeuntes
uigilias tribunos iacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: poſtre I
mo interdiu ac propalam ſine commeatu ab ſignis abibant. omnia libidine ac licentia mi-
litum, nihil inſtituto ac diſciplina militiæ, aut imperio eorum, qui præerant, gerebatur. for
ma tamen Romanorum caſtrorum conſtabat una ea ſpe, quòd tribunos ex contagione fu-
roris haud expertes ſeditionis defectionisq́. rati fore, & iura reddere in principijs ſinebãt,
& ſignum ab eis petebant, & in ſtationes ac uigilias ordine ibant: & ut uim imperij abſtu-
lerant, ita ſpeciem dicto parentium ultro ipſi imperantes ſeruabant. Erupit deinde ſedi-
tio, poſtquam reprehendere atque improbare tribunos ea quæ fierent, & conari obuiam
ire, & propalam abnuere furoris eorum ſe futuros ſocios, ſenſerunt. Fugatis itaque ex prin
cipijs, ac paulo poſt è caſtris tribunis, ad principes ſeditionis, gregarios milites, C. Albiũ
Calenum, & C. Atrium Vmbrum, delatum omnium conſenſu imperium eſt. qui nequa-
quam tribunicijs contenti ornamentis, inſignia etiam ſummi imperij, faſces ſecuresq́. at- K
trectare auſi. neque ijs uenit in mentem, ſuis tergis, ſuis ceruicibus uirgas illas ſecuresq́.
imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falſo credita occæcabat
animos: ſub cuius uulgatam iam famam, non dubitabant, totam Hiſpaniam arſuram bel-
lo. in eo tumultu & ſocijs pecunias imperari, & diripi propinquas urbes poſſe, & turbatis
rebus, cum omnia omnes auderent, minus inſignia fore, quæ ipſi feciſſent. Cum alios ſub
inde recentes nuncios non mortis modo, ſed etiam funeris expectarent, neque ſuperueni-
ret quiſquam, euaneſceretq́. temere ortus rumor: tum primi auctores requiri cœpti. &
ſubiraſcentes quoque, ut credidiſſe potius temere, quàm finxiſſe rem talem, uideri poſſent:
deſtituti duces iam ſua ipſi inſignia, & pro uana imagine imperij quod gererent, ueram iu-
ſtamq́.

A ſtamq. mox in ſe uerſuram poteſtatem exhorrebant. Stupéti ita ſeditioni cum, uiuere pri
mo, mox etiam ualere Scipionem, certi auctores afferrent: tribuni militum ſeptem ab ipſo
Scipione miſſi superuenerunt. Ad quorum primum aduentum exaſperati animi: mox ipſis
placido ſermone permulcentibus notos, cum quibus congreſſi erant, leniti ſunt. circumeun
tes enim tentoria primo, deinde in principiis prætorioque, ubi ſermones inter ſe ferentiũ
circulos uidiſſent, alloquebantur: percunctantes magis, quæ cauſa iræ conſternationisq́.
ſubitæ foret, quàm factum accuſantes. Vulgo ſtipendium non datum ad diem iactabatur,
& cum eodẽ tempore, quo ſcelus Illiturgitanũ extitiſſet, poſt duorum imperatorum duo
rumq́. exercituum ſtragem ſua uirtute defenſum nomen Romanum, ac retenta prouincia
eſſet, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere, ſuis recte factis gratiam qui exoluat,
non eſſe. Talia querentes æqua orare, ſeq́. ea relaturos ad imperatorem reſpondebant.
B lætari, quòd nihil triſtius nec inſanabilius eſſet: & P. Scipionem deum benignitate, & po
pulum Ro. eſſe gratiæ referendæ. Scipionem bellis aſſuetum, ad ſeditionum procellas tu
dem, ſolicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipſe puniendo modum exce
deret. in præſentia, ut cœpiſſet, leniter agi placuit, & miſſis circa ſtipendiarias ciuitates
exactoribus, ſtipendij ſpem propinquam facere. Edictum ſubinde propoſitum, ut ad ſtipẽ
dium petendum conuenirent Carthaginem, ſeu carptim partes, ſeu uniuerſi mallent. Tran
quillam ſeditionem iam per ſe langueſcentem repentina quies rebellantium Hiſpanorum
fecit. redierant enim in fines omiſſo incepto Mandonius & Indibilis, poſtquam uiuere
Scipionem allatum eſt. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cum quo furorem ſuum con
ſociarent. omnia circumſpectantes conſilia, nihil reliqui habebant, præter uulgatiſſimum
à malis conſilijs receptum, ut imperatoris uel iuſtæ iræ, uel non deſperandæ clementiæ
C ſeſe committerent. etiam hoſtibus eum ignouiſſe, cum quibus ferro dimicaſſet. ſuam ſe
ditionem ſine uulnere, ſine ſanguine fuiſſe: nec ipſam atrocem, nec atroci pœna dignam,
ut ingenia humana ſunt ad ſuam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa du
bitatio erat, ſingulæné cohortes, an uniuerſi ad ſtipendium petendum irent. inclinauit eò
ſententia, quòd tutius cenſebant uniuerſos ire. Per eoſdem dies, quibus hæc illi conſulta
bant, conſilium de iis Carthagine erat: certabaturq́. ſententiis, utrum in auctores tantum
ſeditionis (erant autem hi numero haud plus, quàm quinque & triginta) animaduertere
tur, an plurium ſupplicio uindicanda tam fœdi exempli defectio magis, quàm ſeditio, eſ
ſet. Vicit ſententia lenior, ut unde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret. ad multitudi
nem caſtigationem ſatis eſſe. Concilio dimiſſo, ut id actum uideretur, expeditio aduerſus
Man donium Indibilemq́. edicitur exercitui qui Carthagine erat, & cibaria dierum ali
D quot parare iubentur. tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem
ierant, obuiam exercitui miſſis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt, ut eos per
idoneos homines benigno uultu ac ſermone in hoſpitium inuitatos, ſopitosq́. uino uin
cirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuiis auditum, poſtero die om
nem exercitum cum Lælio Silanoq́. in Lacetanos proficiſci, non metu modo omni, qui ta
citus inſidebat animis, liberauit eos, ſed lætitiam ingentem fecit, quòd magis habituri ſo
lum imperatorem, quàm ipſi futuri in poteſtate eius eſſent. Sub occaſum ſolis urbẽ ingreſ
ſi ſunt, exercitumq́. alterum parantem omnia ad iter uiderunt. Excepti ſermonibus de in
duſtria compoſitis, lætum opportunumq́. aduentum eorum imperatori eſſe, quòd ſub ip
ſam profectionem alterius exercitus ueniſſent, corpora curant. à tribunis ſine ullo tumul
tu auctores ſeditionis per idoneos homines perducti in hoſpitia comprehenſi ac uincti
E ſunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui ſimulabatur iter, proficiſci cœpere. ſub lu
cem ſigna mota, & ad portam retentum agmen: cuſtodesq́. circa omnes portas miſſi, ne
quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem, qui pridie uenerant, ferociter in fo
rum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri ſucclamationibus, concurrunt. Simul & im
perator in tribunal conſcendit, & reducti armati à portis inermi ſe concioni ab tergo cir
cumfuderunt. tum omnis ferocia cõcidit, & (ut poſtea fatebantur) nihil æque eos terruit,
quàm præter ſpem robur & color imperatoris, quem affectum uiſuros crediderant, uul
tusque, qualem ne in acie quidem aiebant meminiſſe. Sedit tacitus pauliſper, donec nun
ciatum eſt deductos in forũ auctores ſeditionis, & parata iam omnia eſſe. Tum, ſilẽtio per
præconem facto, ita cœpit. Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum

Ee allo-

alloqueter, credidi i non quo uerba unquam potius, quàm res, exercuerim, ſed quia prope F
à pueritia in caſtris habitus, aſſueueram militaribus ingeniis. apud uos quemadmodum lo
quar, nec conſilium nec oratio ſuppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare debeã;
ſcio. ciues? qui à patria ueſtra deſciuiſtis. an milites? qui imperium auſpiciumq́ abnuiſtis,
ſacramenti religionem rupiſtis. hoſtes? corpora, ora, ueſtitum, habitum ciuium agnoſco:
facta, dicta, conſilia, animos hoſtium uideo. Quid enim uos, niſi quod Ilergetes & Lace-
tani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? & illi tamen Mandonium atque Indibilem, regiæ no-
bilitatis uiros, duces furoris ſecuti ſunt: uos auſpicium & imperium ad Vmbrum Atrium,
Calenum Albium detuliſtis. Negate uos, id omnes feciſſe, aut factum uoluiſſe milites,
paucorum eum furorem atque amentiam eſſe. libenter credam negantibus. nec enim ea
ſunt commiſſa, quæ uulgata in omnem exercitum ſine piaculis ingentibus expiari poſſint.
inuitus ea tanquam uulnera attingo: ſed, niſi tacta tractataque, ſanari non poſſunt. Equidẽ, G
pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines crede
bam eſſe, ubi uita inuiſa eſſet mea. ſic me non ſolum aduerſus ſocios geſſeram, ſed etiã ad-
uerſus hoſtes. In caſtris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meæ non acce
pta ſolum, ſed etiam ſperata eſt. non quòd ego uulgari facinus per omnes uelim: (equidem
ſi totum exercitum meum mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim ante oculos ueſtros
morerer: nec me uita iuuaret inuiſa ciuibus & militibus meis) ſed multitudo omnis, ſicut
natura maris, per ſe immobilis eſt: ut uenti & auræ cient, aut tranquilli, aut procelloſi. Et
cauſa in uobis atque origo omnis furoris penes auctores eſt. uos contagione inſaniſtis.
Quin mihi ne hodie quidem ſcire uidemini, quo amentiæ progreſſi ſitis, quid facinoris in
me, quid in patriam, parentesque ac liberos ueſtros, quid in deos, ſacramenti teſtes, quid
aduerſus auſpicia, ſub quibus militaſtis, quid aduerſus morem militiæ, diſciplinamq́ maio H
rum, quid aduerſus ſummi imperii maieſtatem auſuſitis. De meipſo taceo. temere potius,
quàm auide, credideritis: is denique ego ſim, cuius imperij tædere exercitum, minime mi-
randum ſit: patria quid de uobis meruerat, quam, cum Mandonio & Indibili conſociando
conſilia, prodebatis? quid populus Romanus? cũ imperium ablatum ab tribunis ſuffragio
populi creatis, ad homines priuatos detuliſtis? cum eo ipſo non contenti, ſi pro tribunis il
los haberetis: faſces imperatoris ueſtri ad eos, quibus ſeruus, cui imperarent, nunquã fue-
rat, Romanus exercitus detuliſtis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: claſſicũ apud
eos cecinit: ſignum ab ijs petitum eſt: ſederunt in tribunali proconſulis Scipionis: lictor ap
paruit: ſubmouente eo inceſſerunt: faſces cũ ſecuribus prælati ſunt. Lapides pluere, & ful
mina iaci de cœlo, & inſuetos fœtus animalia edere, uos portenta eſſe putatis? hoc eſt por-
tentum, quod nullis hoſtijs, nullis ſupplicationibus ſine ſanguine eorum, qui tantum faci- I
nus auſi ſunt, expiari poſſit. Atque ego, quanquam nullum ſcelus rationem habet: tamen
ut in re nefaria, quæ mens, quod conſilium ueſtrum fuerit, ſcire uelim. Rhegium quondam
in præſidium miſſa legio, interfectis per ſcelus principibus ciuitatis, urbem opulentam per
decẽ annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Ro-
mæ ſecuti percuſſi ſunt. Sed illi primum non Atrium Vmbrum ſemilixam, nominis etiam
abominandi ducem, ſed D. Iubellium tribunum militum, ſecuti ſunt: nec cum Pyrrho, nec
cum Samnitibus aut Lucanis, hoſtibus populi Romani, ſe coniunxerant. uos cum Mando
nio atque Indibili & conſilia communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis. Illi, ſicut Cãpa-
ni Capuam Tuſcis ueteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Meſſanã, ſic Rhe
gium habituri perpetuam ſedem erant: nec populum Romanum, nec ſocios populi Roma
ni ultro laceſſituri bello. Sucrone mne uos domicilium habituri eratis? ubi ſi uos dece- K
dens confecta prouincia imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare
debebatis, quòd non rediretis ad coniuges liberosque ueſtros. ſed horum quoque me-
moriam, ſicut patriæ meique, eieceratis ex animis ueſtris. Viam conſilij ſcelerati,
ſed non ad ultimum dementis exequi uolo. Méne uiuo, & cætero incolumi exercitu, cum
quo ego die una Carthaginẽ cepi: cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Car-
thaginienſium fudi, fugaui, Hiſpania expuli: uos octo millia hominum, maioris certe om-
nes precij, quàm Albius & Atrius ſunt, quibus uos ſubiéciſtis: Hiſpaniam prouinciam po-
pulo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum: nihil ultra facile credi
tam mortem meam à uobis uiolatus ſim: quid? ſi ego morerer, mecum expiratura reſpu-
blica,

A blica,mecum caſurum imperium populi Romani erat? ne iſtuc Iupiter Opt. Max. ſierit,ur
bem auſpicato dijs auctoribus in æternum conditam, fragili huic & mortali corpori æqua
lem eſſe. Flaminio,Paullo, Graccho,Poſtumio Albino,M.Marcello,T. Criſpino, Cn.Ful
uio,Scipionibus meis,tot tam claris imperaroribus:uno bello abſumptis, ſuperſtes eſt po
pulus Romanus,eritque mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus: meo unius fune
re elata populi Romani eſſet reſpublica? Vos ipſi hic in Hiſpania patre & patruo meo duo
bus imperatoribus interfectis, Septimum Marcium ducem uobis aduerſus exultanteis re-
centi uictoria Pœnos delegiſtis. & ſic loquor,tanquam ſine duce Hiſpaniæ futuræ fuerint.
M. Silanus eodem iure,eodē imperio mecum in prouinciā miſſus, L. Scipio, frater meus,
& C. Lælius legati,uindices maieſtatis imperij deeſſent? utrum exercitus exercitui,an du
ces ducibus,an dignitas, an cauſa comparari poterat? quibus ſi omnibus ſuperiores eſſe-
B tis,arma tamen Pœnis contra patriam,contra ciues ueſtros ferretis? Africā Italiæ,Cartha
ginem urbi Romæ imperare uelletis? quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam dā
natio iniuſta,miſerum & indignum exilium,ut iret ad oppugnandam patriam, impulit,re-
uocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. uos qui dolor,quæ ira incitauit? ſtipen
diumnè diebus paucis imperatore ægro ſerius numeratum, ſatis digna cauſa fuit, cur pa-
triæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes deſciſceretis à populo Romano? cur nihil diui-
narum, humanarumúe rerum inuiolatum uobis eſſet? Inſaniſtis profecto milites: nec ma-
ior in corpus meum uis morbi, quàm in ueſtras mentes inuaſit. Horret animus referre,
quid crediderint homines, quid ſperauerint, quid optauerint. auferat omnia irrita obli-
uio iſta, ſi poteſt. ſi non, utcunque ſilentium tegat. Non negauerim,triſtem atrocemq. uo
bis uiſam orationem. quanto creditis facta ueſtra atrociora eſſe, quàm dicta mea? & me
C ea quæ feciſtis, pari æquum cenſetis: uos ne dici quidem omnia æquo animo feretis? ſed
ne ea quidem ipſa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile uos obliuiſcamini eorum,
quàm ego obliuiſcar. Itaque quod ad uos uniuerſos attinet, ſi erroris pœnitet,ſatis ſuper
que pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ ſeditionis au-
ctores ſanguine luent quod admiſerunt. uobis ſupplicij eorum ſpectaculum non modo nō
acerbum,ſed lætum etiam, ſi ſana mens redijt,debet eſſe. de nullis enim, quàm de uobis,
infeſtius aut iniquius conſuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato ſimul
omnium rerum terror oculis auribusq. eſt offuſus. Exercitus qui corona concionem cir-
cundederat, gladijs ad ſcuta concrepuit. præconis audita uox citantis nomina damnato-
rum in concilio. nudi in medium protrahebantur. & ſimul omnis apparatus ſupplicij ex-
promebatur. deligati ad palum, uirgiſq. cæſi, & ſecuri percuſſi, adeo torpentibus metu
D qui aderant, ut non modo ferocior uox aduerſus atrocitatem pœnæ, ſed ne gemitus qui-
dem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoq. loco, citati milites nominatim
apud tribunos militum in uerba P. Scipionis iurarunt, ſtipendiumque ad nomen ſingu-
lis perſolutum. Hunc finem exitumque ſeditio militum cœpta apud Sucronem habuit.
Per idem tempus ad Bætim fluuium Anno præfectus à Magone miſſus à Gadibus cum
parua manu Afrorum, mercede Hiſpanos ſolicitando, ad IIII millia iuuenum arma-
uit. caſtris deinde exutus ab L. Marcio, maxima parte militum inter tumultum captorum
caſtrorum, quibuſdam etiam in fuga amiſſis, palatos perſequente equite, cum paucis ip-
ſe effugit. Cum hæc ad Bætim fluuiū geruntur,Lælius interim freto in Oceanum euectus
ad Carteiam claſſe acceſſit. Vrbs ea in ora Oceani ſita eſt, ubi primum è faucibus angu-
ſtis panditur mare. Gadeis ſine certamine per proditionem recipiendi, ultro qui eam rem
E pollicerentur,in caſtra Romana uenientibus,ſpes (ſicut ante dictum eſt) fuerat,ſed patefa
cta immatura proditio eſt, comprehenſosq. omnes Mago Adherbali prætori Carthagi-
nem deuehendos tradit. Adherbal,coniuratis in quinqueremem impoſitis, præmiſſaque
ea,quia tardior,quàm triremis erat,ipſe cum octo triremibus modico interuallo ſequitur.
Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipſe in quinqueremi è portu Car-
teiæ ſequentibus ſeptem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur,
quinqueremem ſatis credens deprehenſam rapido in freto in aduerſum æſtum reci-
procari non poſſe. Pœnus in re ſubita parumper incertus trepidauit, utrum quinque-
remem ſequeretur, an in hoſteis roſtra conuerteret. ipſa cunctatio facultatem detre-
ctandæ pugnæ ademit. iam enim ſub ictu teli erant,& undique inſtabant hoſtes. æſtus quo

que arbitrium moderandi naues ademerat. neque erat nauali pugna ſimilis: quippe F ubi nihil uoluntarium, nihil artis aut conſilii eſſet. una natura freti æſtusque, totius certa minis potens, ſuis alienis nauibus nequicquam remigio in contrarium tendentes inuehebat: ut fugientem uideres retro uertice intortam uictricibus illatam: & ſequentem, ſi in contrarium tractum incidiſſet maris, fugientis modo ſeſe auertentem. Iam in ipſa pugna hæc cum infeſto roſtro peteret hoſtium nauem, obliqua ipſa ictum alterius roſtri accipiebat: illa cum tranſuerſa obiiceretur hoſti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes, fortuna regente anceps prælium, miſceretur quinqueremis Romana, ſeu pondere tenacior, ſeu pluribus remorum ordinibus ſcindentibus uertices, cum facilius regeretur, duas triremes ſuppreſſit, unius prælata impetu lateris alterius remos deterſit. cæterasque, quas indepta eſſet, multaſſet, ni cum reliquis quinque nauibus Adherbal uelis in Africam tranſmiſiſſet. Lælius uictor Carteiam reuectus, auditis quæ acta Gadibus G erant, patefactam proditionem, coniuratosq. miſſos Carthaginem: ſpe in irritum redacta, qua ueniſſent: nunciis ad L. Marcium miſſis, niſi terere fruſtra tempus ſedendo ad Gadeis uellent, redeundum ad imperatorem eſſe: aſſentiente Marcio, paucos poſt dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum diſceſſum non reſpirauit modo Mago, cum terra mariq. ancipiti metu urgeretur: ſed etiam, audita rebellione Illergetum, ſpem recuperandæ Hiſpaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad ſenatum: qui ſimul ſeditionem ciuilem in caſtris Romanis, ſimul defectionē ſociorū in maius uerbis extollētes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hiſpaniæ repeti poſſet. Mandonius & Indibilis in fines regreſſi, pauliſper, dum quidnam de ſeditione ſtatueretur, ſcirent, ſuſpenſi quieuerunt: ſi ciuium errori ignoſceretur, non diffidentes, ſibi quoque ignoſci poſſe. poſtquam uulgata eſt atrocitas ſupplicii, ſuam quoque noxam pari pœna æſtimarā H rati, uocatis rurſus ad arma popularibus, contractisque, quæ ante habuerant, auxilijs, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis ſtatiua habuerant, cum XX millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis tranſcenderunt. Scipio cum fide ſoluendi pariter omnibus noxiis innoxiisq. ſtipendii, tum uultu ac ſermone in omneis placato ſibi reconciliatis militum animis, priuſquam caſtra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis uerbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo ſe ire profeſſus eſt ad uindicandū id ſcelus, quo ciuilem errorem nuper ſanauerit. Tum ſe haud ſecus, quàm uiſcera ſecantem ſua, cum gemitu & lacrymis quinque & triginta hominum capitibus expiaſſe octo millium ſeu imprudentiam ſeu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neque natos in eadem terra, nec ulla ſecum ſocietate iunctos eſſe. eam, quæ ſola fuerit, fidem atque amicitiam ipſos per ſcelus I rupiſſe. in exercitu ſuo ſe, præterquam quod omnes ciues aut ſocios, Latiniq. nominis uideat, etiam eo moueri, quòd nemo fere ſit miles, qui non aut à patruo ſuo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam uenerit, aut à patre conſule, aut à ſe ſit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auſpiciisq. omneis aſſuetos, quos ſecum in patriam ad meritum triumphum deducere uelit: quos conſulatum peteuti, uelut ſi omnium communis agatur honos, affuturos ſperet. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ inſtet, immemorem eſſe rerum ſuarum geſtarum, qui id bellum ducat. Magonis hercle ſibi, qui extra orbem terrarum in circumfuſam Oceano inſulam cum paucis perfugerit nauibus, maiorem curam eſſe, quàm Illergetum. Quippe illic & ducem Carthaginienſem, & quantumcumque Punicum præſidium eſſe; hic latrones, latronumq. duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaq. urenda, & rapienda pecora aliqua uis K ſit, ita in acie ac ſignis collatis nullam eſſe. magis uelocitate ad fugam, quàm armis, fretos, pugnaturos eſſe. Itaque non, quòd ullum inde periculum, aut ſemen maioris belli uideat, ideo ſe, priuſquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxiſſe: ſed primum, ne impunita tam ſcelerata defectio eſſet: deinde, ne quis in prouincia ſimul uirtute tanta & felicitate perdomita relictus hoſtis dici poſſet. Proinde deis bene iuuantibus ſequerentur non tam ad bellum gerendum, (neque enim cum pari hoſte certamen eſſe) quàm ad expetendas ab hominibus ſceleſtis pœnas. Ab hac oratione dimiſſos, ad iter ſe comparare in diem poſterum iubet, profectusque, decimis caſtris peruenit ad Iberū flumen. inde ſuperato amni, die quarto in conſpectu hoſtium poſuit caſtra. Campus autem

montibus

A montibus circumſeptus erat. in eam uallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipſó-
rum hoſtium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum iuſſiſſet, uelites ſubſidio
miſit. à quibus ubi per procurſationem commiſſa pugna eſſet, Lælium cum equitatu impe
tum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitum inſidias texit. Nec ul
la mora pugnæ facta eſt. Hiſpani in conſpecta procul pecora, uelites in Hiſpanos præda
occupatos incurrere. Primo miſſilibus territauere, deinde emiſſis leuibus telis, quæ irrita
re magis, quàm decernere, pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta
geri eſt: ancepsq́. pedeſtre certamen erat, ni equites ſuperueniſſent. neque ex aduerſo tan
tum illati obuios obtriuere, ſed circumuecti etiam quidam per infima cliui, ab tergo ſe, ut
pleroſque intercluderent, obiecere. maiorq́ue cædes fuit, quàm quantam edere leuia per
excurſiones prælia ſolent. Ira magis accenſa aduerſo prælio barbaris eſt, quàm imminuti
B animi. itaq. ne perculſi uiderentur, prima luce poſtero die in aciem proceſſere. Non capie
bat omnes copias anguſta, ſicut ante dictum eſt, uallis. duæ ferme peditum partes, & om-
nis equitatus in aciem deſcendit: quod reliquum peditum erat, obliquo conſtiterunt col
le. Scipio pro ſe eſſe loci anguſtias ratus, & quòd in arcto pugna Romano aptior, quàm
Hiſpano militi futura uidebatur: & quòd in eum locum detracta hoſtium acies eſſet, qui
non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam conſilio adiecit animum, equitem
nec ſe poſſe circundare cõrnibus in tam anguſto ſpacio: & hoſti, quem cum pedite edu-
xiſſet, inutilem fore. itaque imperat Lælio, ut per colles quamoccultiſſimo itinere circun
ducat equites: ſegregetq́ue, quantum poſſit, equeſtrem a pedeſtri pugna. ipſe omnia ſigna
peditum in hoſtes uertit: quatuor cohortes in fronte ſtatuit, quia latius pandere aciem
non poterat. moram pugnandi nullam fecit, ut ipſo certamine auerteret à conſpectu trã-
C ſeuntium per colles equitum. nec ante circumductos ſenſere, quàm tumultum equeſtris
pugnæ ab tergo accepere. Ita duo, diuerſa prælia erant, duæ peditum acies, duo equita-
tus per longitudinem campi (quia miſceri ex genere utroque prælium anguſtiæ non pa-
tiebantur) pugnabant. Hiſpanorum cum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio eſ-
ſet: pedes fiducia equitis temere commiſſus campo cæderetur: eques circumuentus nec
peditem à fronte (iam enim ſtratæ pedeſtres copiæ erant) nec ab tergo equitem ſuſtine-
ret: & ipſi cum diu in orbem ſeſe ſtantibus equis defendiſſent, ad unum omnes cæſi ſunt:
nec quiſquam peditum equitumve ſuperfuit, qui in ualle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in
colle ad ſpectaculum magis tutum quàm ad partem pugnæ capeſſendam ſteterat, & locũ
& tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipſi fugerunt, priuſquam tota circum
ueniretur acies, inter tumultum elapſi. Caſtra eodem die Hiſpanorum præter cæterã præ
D dam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani ſocijq́ue ad mille CC eo
prælio ceciderunt, uulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta uictoria fuiſ-
ſet, ſi patentiore campo, & ad fugam capeſſendam facili foret pugnatum. Indibilis, abie-
ctis belli conſilijs, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus,
Mandonium fratrem ad eum mittit. qui aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius
accuſat, cum uelut contagione quadam peſtifera non Illergetes modo & Lacetani, ſed ca
ſtra quoque Romana inſanierint. ſuam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam
conditionem eſſe, ut aut, ſi ita uideatur, reddant ſpiritum P. Scipioni, ab eodem illo acce-
ptum: aut ſeruati, bis uni debitam uitam pro eo in perpetuum deuoueant, antea in cauſa
ſua fiduciam ſibi fuiſſe, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in cauſa, om-
né in miſericordia uictoris ſpem repoſitam habere. Mos uetuſtus erat Romanis, cum quo
E nec fœdere nec æquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam
pacatum uti, quàm omnia diuina humanaque dediſſet; obſides accepti, arma adempta,
præſidia urbibus impoſita forent. Scipio multis inuectus in præſentem Mandonium, ab-
ſentemq́ue Indibilem uerbis, illos quidem merito perituros fuiſſe ipſorum maleficio, ait,
uicturos ſuo atque populi Romani beneficio. Cæterum ſe neque arma ijs ademprurum:
quippe ea pignora timentium rebellionem eſſe, ſe libera arma relinquere, ſolutosq́. me-
tu animos: neque ſe in obſides innoxios, ſed in ipſos, ſi defecerint, ſæuiturum: nec ab in-
ermi, ſed ab armato hoſte pœnas expetiturum. utranque fortunam expertis permittere
ſeſe, utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimiſſus Mandonius, pecu
nia tantummodo imperata, ex qua ſtipendium militi præſtari poſſet. Ipſe, Marcio in ulte-

riorem Hiſpaniam præmiſſo, Silano Tarraconem remiſſo, paucos moratus dies, dum im- F
peratam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Marcium iam appropinquã-
tem Oceano aſſequitur. Incohata res iam ante de Maſſaniſa, alijs atque alijs de cauſis dila
ta erat; quòd Numida cum ipſo utique congredi Scipione uolebat, atque eius dextra fi-
dem ſancire. ea tum itineris tam longi ac tam deuij cauſa Scipioni fuit. Maſſaniſa cum
Gadibus eſſet, certior aduentare eum à Marcio factus, cauſando corrumpi equos inclu-
ſos in inſula, penuriamq. omnium rerum & facere cæteris, & ipſos ſentire, ad hoc equitem
marceſcere deſidia: Magonem perpulit, ut ſe traijcere in continentem ad depopulandos
proximos Hiſpaniæ agros pateretur. Tranſgreſſus treis principes Numidarum præmittit
ad tempus locumq. colloquio ſtatuendum, duos pro obſidibus retineri à Scipione iubet;
remiſſo tertio, qui, quo iuſſus erat, adduceret Maſſaniſam. cum paucis in colloquium ue-
nerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum geſtarum admiratio uiri, ſubſtiruerat G
que animo ſpeciem quoque corporis amplam ac magnificam: cæterum maior præſentis
ueneratio cepit. & præterquam quòd ſuapte natura multa maieſtas inerat, adornabat pro
miſſa cæſaries, habitusque corporis non cultus munditijs, ſed uirilis, ac uere militaris: &
ætas erat in medio uirium robore, quod plenius nitidiusq. ex morbo uelut renouatus flos
iuuentæ faciebat. Prope attonitus ipſo congreſſu Numida gratias de fratris filio remiſſo
agit. Ex eo tempore affirmat, eam ſe quæſiſſe occaſionem, quam tandem oblatam deum
immortalium beneficio non omiſerit. cupere ſe illi populoq. Romano operam nauare:
ita ut nemo unus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam. id ſe, etiam ſi iampridẽ
uellet, minus præſtare in Hiſpania, terra aliena atque ignota, potuiſſe: in qua autem geni
tus educatusq. in ſpem paterni regni eſſet, facile præſtaturum. ſiquidem eundem Scipio-
nem ducem in Africam mittant Romani, ſatis ſperare, perbreuis æui Carthaginem eſſe. H
Lætus eum Scipio uidit, audiuitque, cum caput rerum in omni hoſtium equitatu Maſſani-
ſam fuiſſe ſciret, & ipſe iuuenis ſpecimen animi præ ſe ferret. Fide data acceptaque, pro-
fectus retro Tarraconem eſt Maſſaniſa permiſſu Romanorum, ne ſine cauſa traieciſſe in cõ
tinentem uideretur: populatus proximos agros, Gades redijt. Magoni, deſperatis in Hi-
ſpania rebus, in quarum ſpem ſeditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos
eius ſuſtulerant, paranti traijcere in Africam nunciatum ab Carthagine eſt, iubere ſenatũ,
ut claſſem, quam Gadibus haberet, in Italiam traijceret: conductaq. ibi Gallorum ac Li-
gurum quanta maxima poſſet iuuentute, coniungeret ſe Annibali: neu ſeneſcere bellum
maximo impetu, maiore fortuna cœptum ſineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia
Magoni aduecta eſt, & ipſe, quantam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modo eorũ,
ſed etiam templis ſpoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumq. in publicum I
conferre. Cum præterueheretur Hiſpaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expoſi-
tis in terram militibus proximos depopulatus agros, inde ad urbem claſſem appulit. ibi
cum interdiu milites in nauibus tenuiſſet, nocte in litus expoſitos ad partem eam muri, qua
capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præſidio ſatis ualido urbem teneri ratus,
& aliquos oppidanorum ad ſpem nouandi res aliquid moturos. Cæterum nuncij ex agris
trepidi ſimul populationem agreſtiumq. fugam, & hoſtium aduentum attulerant: & uiſa
interdiu claſſis erat, nec ſine cauſa electã ante urbem ſtationẽ apparebat. itaque inſtructi
armatique intra portã ad ſtagnum ac mare uerſam continebantur. Vbi effuſi hoſtes, miſta
inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore, quàm ui, ſubierunt: patefacta repen-
te porta Romani cũ clamore erumpunt: turbatosq. hoſtes, & ad primum incurſum conie-
ctumq. telorũ auerſos uſque ad litus cum multa cæde perſequuntur. nec, niſi naues litori K
appulſæ trepidos accepiſſent, ſuperfuiſſet fugæ aut pugnæ quiſquam. In ipſis quoque tre-
pidatũ nauibus eſt, dum, ne hoſtes cum ſuis ſimul irrumperent, trahunt ſcalas, pontesque,
orasque, & anchoras, ne in moliendo mora eſſet, præcidunt. multiq. adnantes nauibus, in
certi præ tenebris, quid aut peterent, aut uitarent, fœde interierunt. Poſtero die cũ claſſis
inde retro ad Oceanum, unde uenerat fugiſſet. ad octingentos homines cæſi inter murũ li-
tusque, & ad duo millia armorum inuenta. Mago cum Gadeis repetiſſet, excluſus inde, ad
Cimbim (haud procul Gadibus is locus abeſt) claſſe appulſa, mittẽdis legatis, querẽdoq.
ꝙ portæ ſibi ſocio atq. amico clauſę forẽt: purgãtibus ijs, multitudinis cõcurſu factũ, infe-
ſtæ ob direpta quædã ab cõſcendẽtibus naues militibus, ad colloquiũ Sufetes eorum, qui
ſummus

A ſummus Pœnis eſt magiſtratus, cum quæſtore elicuit: laceratosque uerberibus cruci affi-
gi iuſſit. inde nauibus ad Pityuſam inſulam centum milia ferme a continenti (Pœni tum
eam incolebant) traiecit, itaque claſſis bona cum pace accepta eſt, nec commeatus modo
benigne præbiti, ſed in ſupplementum claſſis iuuentus armaque data. quorum fiducia Pœ
nus in Baleares inſulas (quinquaginta inde millia abſunt) tranſmiſit. Duæ ſunt Baleares.
maior altera, atque opulentior armis uiriſque: & portum habet, ubi cõmode hibernaturũ
ſe (& iam extremum autumni erat) cenſebat. cæterum haud ſecus, quàm ſi Romani eam in
ſulam incolerent, hoſtiliter claſſi occurſum eſt. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc ſolo eo
telo utebantur. nec quiſquam alterius gentis unus tantum ea arte, quãtum inter alios om
nes Baleares excellunt. Itaque tanta uis lapidum crebertimæ grandinis modo in propin-
quantem iam terræ claſſem effuſa eſt, ut intrare portum non auſi, auerterent in altũ naues.
B In minorem inde Balearium inſulam traiecerunt, fertilem agro, uiris armisq. haud æque
ualidam. itaque egreſſi nauibus ſupra portum loco munito caſtra locant: ac ſine certami-
ne urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conſcriptis, miſſiſque Carthagi
nem ad hibernandum, naues ſubduxerunt. Poſt Magonis ab Oceani ora diſceſſum Gaditani
ni Romanis deduntur. Hæc in Hiſpania P. Scipionis ductu auſpicioque geſta. Ipſe, L. Len
tulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam redijt. & ſenatu ex-
tra urbem dato in æde Bellonæ quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit: quoties ſignis colla
tis dimicaſſet, quot oppida ex hoſtibus ui cepiſſet, quas gentes in ditionem populi Roma
ni redegiſſet. aduerſus quatuor ſe imperatores, quatuor uictores exercitus in Hiſpaniam
iuiſſe, neminem Carthaginienſem in ijs terris reliquiſſe. Ob has res geſtas magis tentata
eſt triumphi ſpes, quàm petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphaſſe, qui
C ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Senatu miſſo, urbem eſt ingreſſus, argentique præ
ſe in ærarium tulit quatuordecim millia põdo CCCLII, & ſignati argenti magnum nume
rum. Comitia inde creandis conſulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæque omnes in
genti fauore P. Scipionem conſulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Craſſus,
pontifex maximus. Cæterum comitia maiore, quàm ulla per id bellum, celebrata frequen
tia, proditum memoriæ eſt. conuenerant undique non ſuffragandi modo, ſed etiam ſpectã
di cauſa P. Scipionis: concurrebantque & domum frequentes, & in capitolium ad immo
lantem eum, cum centum bobus uotis in Hiſpania Ioui ſacrificaret: deſpondebantq. ani
mis, ſicut C. Lutatius ſuperius bellum Punicum finiſſet, ita id quod inſtaret, P. Cornelium
finiturum: atque ut Hiſpania omni Pœnos expuliſſet, ſic Italia pulſurum eſſe. Africamq.
ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam deſtinabant. Prætoria inde comitia
D habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex pri-
uatis Cn. Seruilius Cœpio, & L. Aemilius Papus. Quartodecimo anno Punici belli P. AN.DXLV.
Cornelius Scipio & P. Licinius Craſſus conſulatum inierunt: nominatæ conſulibus pro-
uinciæ ſunt: Sicilia Scipioni extra ſortem, concedente collega, quia cura ſacrorum ponti-
ficem maximum in Italia retinebat: Bruttij Craſſo. Tum prætoriæ prouinciæ in ſortem
coniectæ. urbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucre-
tio, Sicilia L. Aemilio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in capitolio habitus. ibi referente
P. Scipione, ſenatuſconſultum factum eſt; ut quos ludos inter ſeditionem militarem in
Hiſpania uouiſſet: ex ea pecunia, quam ipſe in ærarium detuliſſet, faceret. Tum Sagun-
tinorum legatos in ſenatum introduxit. ex eis maximus natu. Etſi nihil ultra malorum eſt
P. C. quàm quod paſſi ſumus, ut ad ultimum fidem uobis præſtaremus: tamen ea ueſtra
E merita, imperatorumque ueſtrorum erga nos fuerunt, ut nos cladium noſtrarum non pœ
niteat. Bellum propter nos ſuſcepiſtis: ſuſceptum quartumdecimum annum tam pertina
citer geritis, ut ſæpe ad ultimum diſcrimen & ipſi ueneritis, & populum Carthaginienſem
adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum & Annibalem hoſtem haberetis, conſules
cum exercitu in Hiſpaniã, uelut ad colligendas reliquias naufragij noſtri, miſiſtis. P. & Cn.
Cornelij ex quo in prouinciam uenerunt, nullo tempore deſtiterunt, quæ nobis ſecunda,
quæque aduerſa hoſtibus noſtris eſſent, facere. iam omnium primũ oppidum nobis reſti-
tuerunt: per omnem Hiſpaniam ciues noſtros uenundatos, dimiſſis qui conquirerent, ex
ſeruitute in libertatem reſtituerunt. cum iam prope eſſet, ut optabilem ex miſerrima for-
tunã haberemus: P. & Cn. Cornelij, imperatores ueſtri, luctuoſius nobis prope quàm uo-

bis perierunt. tum uero ad hoc retracti ex diſtantibus locis in ſedem antiquam uidebamut, F
ut iterum periremus, & alterum excidium patriæ uideremus: nec ad perniciem no-
ſtram Carthaginienſi utique aur duce aut exercitu opus eſſe, ab Turdetanis ueterrimis ho
ſtibus, qui prioris quoque excidij cauſa nobis fuerant, extingui poſſe: cum ex inſperato re
pente miſiſtis nobis hunc P. Scipionem, quem, fortunatiſſimi omnium Saguntinorum ui-
demur, quia conſulem declaratum uidimus, ac, uidiſſe nos, ciuibus noſtris renunciaturi ſu-
mus: ſpem, opem, ſalutem noſtram. qui cum plurimas hoſtium ueſtrorum cepiſſet in Hiſpa
nia urbes, ubique ex captorum numero excretos Saguntinos in patriam remiſit. poſtremo
Turdetaniam adeo infeſtam nobis, ut illa gente incolumi ſtare Saguntum non poſſet, ita
bello afflixit, ut non modo nobis, (abſit uerbo inuidia) ſed ne poſteris quidem timēda no-
ſtris eſſet. deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat An-
nibal. uectigal ex agro eorū capimus, quod nobis non fructu iucundius eſt, quàm ultione. G
Ob hęc, quibus maiora neque ſperare, neque optare ab dijs immortalibus poteramus: gra
tias actum nos decem legatos Saguntinus ſenatus populusq́. ad uos miſit: ſimul gratula-
tum, quod ita res pet hos annos in Hiſpania atque Italia geſſiſtis, ut Hiſpaniam non Ibero
amne tenus, ſed qua terrarum ultima finis Oceanus, domitam armis habeatis Italiæ; niſi
quatenus uallum caſtrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præſidi capito-
linæ arcis, non grates tantum ob hęc agere iuſſi ſumus: ſed donum hoc etiam, ſi uos permit
teretis, coronam auream in Capitolium uictoriæ ergo ferre. Id uti permittatis, quęſumus:
utiq́ue, ſi uobis ita uidetur, quæ nobis imperatores ueſtri commoda tribuerunt, ea rata at-
que perpetua auctoritate ueſtra faciatis. Senatus legatis Saguntinis reſpondit, & dirutum
& teſtitutum Saguntum, fidei ſocialis utrinque ſeruatæ documentum omnibus genti
bus fore. ſuos imperatores recte & ordine & ex uoluntate ſenatus fecisse, quòd Sagun- H
tum reſtituerint, ciuesq́. Saguntinos ſeruitio exemerint: quęque alia eis benigne fecerint,
ea ſenatum ita uoluiſſe fieri. donum, permittere, ut in capitolio ponerent. Locus inde lau-
tiaq́. legatis præberi iuſſa, & muneris ergo in ſingulos dari ne minus dena millia æris. Le-
gationes deinde cæteræ in ſenatum introductæ, auditæque. Et petentibus Saguntinis, ut,
quatenus tuto poſſent, Italiam ſpectatum irent: duces dati, literæq́. per oppida miſſæ, ut
Hiſpanos comiter acciperent. Tum de repub. de exercitibus ſcribendis, de prouincijs re-
latum. Cum Africam nouam prouinciam extra ſortem P. Scipioni deſtinari, homines fa
ma ferrent: & ipſe nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum,
ſed ad finiendum, diceret ſe conſulem declaratum eſſe: neque aliter finiri id poſſe, quàm
ſi ipſe in Africam exercitum tranſportaſſet: & acturum ſe id per populum aperte ferret, ſi
ſenatus aduerſaretur: idq́. conſilium haud quaquam primoribus patrum placeret: cæte- I
riq́ue per metum aut ambitionem muſſarent: Q. Fabius Maximus rogatus ſententiam,
Scio, inquit, multis ueſtrum uideri patres conſcripti, rem actam hodierno die agi, &
fruſtra habiturum orationem, qui, tanquam de integra re. de Africa prouincia ſententiam
dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia Africa
conſulis, uiri fortis ac ſtrenui, ſit, quam nec ſenatus cenſuit in hunc annum prouinciam
eſſe, nec populus iuſſit. deinde, ſi eſt, conſulem peccare arbitror, qui de re tranſacta ſi-
mulando ſe referre, ſenatum ludibrio habet, non ſenatorem, qui, de quo conſulitur, ſuo
loco dicit ſententiam. Atque ego certum habeo, diſſentienti mihi ab iſta feſtinatione
in Africam traijciendi, duarum rerum ſubeundam opinionem eſſe. unius inſitæ ingenio
meo cunctationis, quam metum pigritiamq́ue homines adoleſcentes ſane appellent, dum
me non pœniteat: adhuc aliorum ſpecioſiora primo aſpectu conſilia ſemper uiſa, mea u- K
ſu meliora. alterius, obtrectationis atque inuidiæ aduerſus creſcentem in dies gloriam
fortiſſimi conſulis. A qua ſuſpicione ſi me neque uita acta & mores mei, neque dictatu-
ra cum quinque conſulatibus, tantumq́ue gloriæ belli domiq́ue partæ uindicat, ut pro-
pius faſtidium eius ſim, quàm deſiderium, ætas ſaltem liberat. quæ enim mihi æmulatio
cum eo eſſe poteſt, qui ne filio quidem meo æqualis ſit? Me dictatorem, cum uigerem
adhuc uiribus, & incurſu maximarum rerum eſſem, recuſantem nemo aut in ſenatu, aut
ad populum audiuit, quo minus inſectanti me magiſtro equitum, quod fando nunquam
ante auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus, quàm uerbis, aſſequi malui,
ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, ſua mox confeſſione me ſibi præferret.

nedum

A nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atque æmulationes cum adoleſcente
florentiſſimo proponam: uidelicet ut mihi iam uiuendo, non ſolum rebus gerendis, feſſo,
ſi huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cum ea gloria quæ parta eſt, uiuendum
atque moriendum eſt. Vincere ego prohibui Annibalem, ut à uobis, quorum nigent nũc
uires, etiam uinci poſſet. Illud te mihi ignoſcere P. Corneli æquum erit, ſi cum in me ipſo
nunquam pluris famam hominum, quàm rempub. fecerim: ne tuam quidem gloriam bo-
no publico præponam. quanquam ſi aut bellum nullum in Italia, aut is hoſtis eſſet, ex quo
uicto nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret, etſi id bono publico faceret, ſimul
cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptum uideri poſſet. cum uero Annibal hoſtis inco-
lumi exercitu quartumdecimum annum Italiam poſſideat, pœnitebit te P. Corneli glo-
riæ tuæ, ſi hoſtem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis cauſa fuit, tu conſul Italia ex-
B puleris? & ſicut penes C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te
huius fuerit? niſi aut Amilcar Annibali dux eſt preferendus, aut illud bellum huic, aut ui-
ctoria illa maior clariorque, quàm hæc (modo contingat, ut te conſule uincamus) futura
eſt. Ab Drepano atque Eryce detraxiſſe Amilcarem, quàm Italia expuliſſe Pœnos atque
Annibalem, malis? Ne tu quidem, etſi magis partam, quàm ſperatam, gloriam amplecte-
ris: Hiſpania potius, quàm Italia bello liberata gloriatus fueris. Nondum is eſt Annibal,
quem non magis timuiſſe uideatur, quàm contempſiſſe, qui aliud bellum maluerit. Quin
igitur ad hoc accingeris? nec per iſtos circuitus, ut cum in Africam traieceris, ſecuturum
te illuc Annibalem ſperes, potius quàm recto hinc itinere, ubi Annibal eſt, eò bellum in-
tendis? Egregiam iſtam palmam belli Punici patrati petis? & natura prius eſt, tua cum de-
fenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia, quàm bellum in Africa ſit, & nobis
C prius decedat timor, quàm ultro alijs inferatur. ſi utrumq. tuo ductu auſpicioq. fieri po-
teſt: Annibale hic uicto, illic Carthaginem expugna. ſi alterutra uictoria nouis conſuli-
bus relinquenda eſt: prior cum maior clariorque, tum cauſa etiam inſequentis fuerit.
Nam nunc quidem, præterquam quòd & in Italia & in Africa duos diuerſos exercitus ale-
re ærarium non poteſt, præterquam quòd unde claſſes tueamur, unde commeatibus præ-
bendis ſufficiamus, nihil reliqui eſt, periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Li-
cinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid ſi (quod omnes dij omen auertãt,
& dicere etiam reformidat animus; ſed quæ acciderunt, accidere poſſunt) uictor Annibal
ire ad urbem pergat: tum demum te conſulem ex Africa, ſicut Q. Fuluium a Capua accer
ſemus? Quid quòd in Africa quoque Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater
patruusq. intra triginta dies cum exercitibus cæſi, documento ſint, ubi per aliquot annos
D maximis rebus terra mariq. gerendis, ampliſſimum nomen apud exteras gentes populi Ro
mani ueſtræq. familiæ fecerant. Dies me deficiat, ſi reges imperatoresq. temere in ho-
ſtium terras tranſgreſſos cum maximis cladibus ſuis exercituumq. ſuorum enumerare ue-
lim. Athenienſes, prudentiſſima ciuitas, bello domi relicto, auctore æque impigro ac no-
bili iuuene, magna claſſe in Siciliam tranſmiſſa, una pugna nauali florentem rempublicam
ſuam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem iſta, &
M. Atilius, inſigne utriuſque fortunæ exemplum, nobis documento ſint. Næ tibi P. Cor-
neli, cum ex alto Africam cõſpexeris, ludus & iocus fuiſſe Hiſpaniæ tuæ uidebuntur. quid
enim ſimile? Pacato mari præter oram Italiæ Galliæq. uectus, Emporias in urbem ſocio-
rum claſſem appuliſti: expoſitos milites per tutiſſima omnia ad ſocios & amicos populi
Romani, Tarraconem duxiſti: ab Tarracone deinde iter per præſidia Romana: circa Ibe-
E rum exercitus patris patruiq. tui poſt amiſſos imperatores ferociores calamitate ipſa, fa-
cti: & dux tumultuarius quidem ille L. Marcius, & militari ſuffragio ad tempus lectus, cæ
terum ſi nobilitas ac iuſti honores adornarẽt, claris imperatoribus qualibet arte belli par:
oppugnata per ſummum ocium Carthago, nullo trium Punicorum exercituum ſocios de
fendente. Cætera, neque ea eleuo, nullo tamen modo Africo bello comparanda: ubi non
portus ullus claſſi noſtræ apertus, non ager pacatus, non ciuitas ſocia, non rex amicus, non
conſiſtendi uſquam locus, non procedendi. quacunque circumſpexeris, hoſtilia omnia at-
que infeſta. An Syphaci Numidisq. credis? ſatis ſit, ſemel creditum. non ſemper temeri-
tas eſt felix; & fraus fidem in paruis ſibi præſtruit, ut cum operæprecium ſit, cum mercede
magna fallat. Non hoſtes patrem patruumq. tuum armis prius, quàm Celtiberi ſocij frau
de cir-

de circumuenerunt: nec tibi ipſi à Magone & Aſdrubale hoſtium ducibus, quantum ab F
Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defe-
ctionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Maſſaniſa, ſe, quàm Carthaginienſes,
malunt potentiſſimos in Africa eſſe; Carthaginienſes, quàm quenquam alium. nunc illos
æmulatio inter ſeſe, & omnes cauſæ certaminum acuunt, quia procul externus metus eſt.
oſtende illis Romana arma, & exercitum alienigenam: iam uelut ad commune reſtinguen
dum incendium concurrent. Aliter ijdem illi Carthaginienſes Hiſpaniam defenderunt:
aliter mœnia patriæ, templa deum, aras & focos defendent: cum euntes in prælium paui-
da proſequetur coniunx, & parui liberi occurſabunt. Quid porro ſi ſatis confiſi Carthagi-
nienſes conſenſu Africæ, fide ſociorum regum, mœnibus ſuis, cum tuo exercitusq. tui præ
ſidio nudatam Italiam uiderint: ipſi ultro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miſe-
rint, aut Magonem, quem à Balearibus claſſe tranſmiſſa iam præter oram Liguru Alpino G
rum uectari conſtat, Annibali ſe coniungere iuſſerit? nempe in eodem terrore erimus, in
quo nuper fuimus cum Aſdrubal in Italiam tranſcendit. quem tu, qui non ſolum Cartha-
ginem, ſed omnem Africam exercitu tuo es clauſurus, è manibus tuis in Italiam emiſiſti.
Victum à te dices: eo quidem minus uellem, & id tua, non reipub. ſolum cauſa, iter da-
tum uicto in Italiam eſſe. Patere nos omnia quæ proſpera tibi ac reip. in imperio euenere,
tuo conſilio aſſignare: aduerſa caſibus incertis belli & fortunæ allegare. quo melior for-
tiorq. es, eo magis talem præſidem ſibi patria atque uniuerſa Italia retinet. Non potes ne
ipſe quidem diſſimulare, ubi Annibal ſit, ibi caput atque arcem huius belli eſſe. quippe
qui præ te feras, eam tibi cauſam traijciendi in Africam eſſe, ut Annibalem eò trahas. Si-
ue igitur hic, ſiue illic, cum Annibale eſt tibi futura res. utrum ergo tandem firmior eris
in Africa ſolus, an hic tuo collegæq. exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius H
conſules tam recenti exemplo, quantum id interſit, documento ſunt? Quid? Annibalem
utrum tandem extremus angulus agri Bruttij fruſtra iamdiu poſcentem ab domo auxilia,
an propinqua Carthago, & tota ſocia Africa potentiorem armis uiriſq. faciet? Quod
iſtuc conſilium eſt, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiæ ſint, hoſtium mul-
to maiores; quàm ubi duobus exercitibus aduerſus unum tot prælijs & tam diuturna ac
graui militia feſſum, pugnandum ſit? Quàm compar conſilium tuum parentis tui conſilio
ſit, reputa. ille conſul profectus in Hiſpaniam, ut Annibali ab Alpibus deſcendenti occur
reret, in Italiam ex prouincia redijt. tu cum Annibal in Italia ſit, relinquere Italiam paras,
non quia reipublicæ id utile, ſed quia tibi amplum & glorioſum cenſes eſſe: ſicut cum pro
uincia & exercitu relicto ſine lege ſine ſenatuſcõſulto duabus nauibus populi Romani im-
perator fortunam publicam & maieſtatem imperij, quę tum in tuo capite periclitabantur I
commiſiſti. Ego P. Cornelium P. C. reipublicæ nobisque, non ſibi ipſi priuatim creatum,
conſulem exiſtimo: exercitusq. ad cuſtodiam urbis atque Italiæ ſcriptos eſſe, non quos
regio more per ſuperbiam conſules, quò terrarum uelint, traijciant. Cum oratione ad tẽ-
pus parata Fabius, tum auctoritate & inueterata prudentiæ fama magnam partem ſenatus
& ſeniores maxime mouiſſet; pluresq. conſilium ſenis, quàm animum adoleſcentis fero-
cem laudarent: Scipio ita locutus fertur. Et ipſe Q. Fabius principio orationis P. C. com
memorauit, in ſententia ſua poſſe obtrectationem ſuſpectam eſſe. cuius ego rei non tam
ipſe auſim tantum uirum inſimulare, quàm quòd ea ſuſpicio, uitio orationis an rei, haud ſa-
ne purgata eſt. ſic enim honores ſuos & famam rerum geſtarum extulit uerbis ad extin-
guendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoque periculum ſit ne mecum æmu
letur; & non ab eo qui quia ſuper cæteros excellat, quò me quoque niti non diſſimulo, K
me ſibi æquari nolit. ſic ſenem ſe perfunctum honoribus, & me infra ætatem filij ſui po-
ſuit, tanquam non longius, quàm quantum uitæ humanæ ſpacium eſt, cupiditas gloriæ ex
tendatur: maximaq. pars eius in memoriam ac poſteritatem promineat. Maximo cuique
id accidere certum animo habeo, ut ſe non cum præſentibus modo, ſed cum omnis æui
claris uiris comparet. Equidem haud diſſimulo, me tuas Q. Fabi laudes non aſſequi ſo-
lum uelle, ſed (bona uenia tua dixerim) ſi poſſim, etiam exuperare. Illud nec tibi in me,
nec mihi in minores natu animi ſit, ut nolimus quenquam noſtri ſimilem euadere ciuem.
id enim non eorum modo, quibus inuiderimus, ſed reipublicæ, & pene omnis generis hu
mani detrimentum ſit. Commemorauit quantum eſſem periculi aditurus, ſi in Africam
traijcerem:

A traijcerem: ut meam quoque, non ſolum reipublicæ & exercitus uicem uideretur ſolici-
tus. Vnde hæc repente de me cura exorta? cum pater patruusq́. meus interfecti, cum duo
exercitus eorum prope occidione occiſi eſſent: cum amiſſæ Hiſpaniæ, cum quatuor exer-
citus Pœnorum, quatuorq́. duces omnia metu armisq́. tenerent: cum quæſitus ad id bel-
lum imperator nemo ſe oſtenderet præter me, nemo profiteri nomen auſus eſſet: cum mi-
hi quatuor & uiginti annos nato detuliſſet imperium populus Romanus: quid ita tum ne-
mo ætatem meam, uim hoſtium, difficultatem belli, patris patruiq́. recentem cladem com-
memorabat? utrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta eſt, quàm tunc in Hi-
ſpania erat? an maiores nunc ſunt exercitus in Africa, duces plures melioresq́ue, quàm
tunc in Hiſpania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quàm nunc eſt?
an cum Carthaginienſi hoſte in Hiſpania, quàm in Africa, bellum geri aptius eſt? Facile
B eſt, poſt fuſos fugatosq́. quatuor exercitus Punicos, poſt tot urbes ui captas, aut metu
ſubactas in ditionem, poſt perdomita omnia uſque ad Oceanum, tot regulos, tot ſæuas
gentes, poſt receptam totam Hiſpaniam, ita ut ueſtigium nullum belli reliquum ſit, ele-
uare meas res geſtas: tam hercule, quàm ſi uictor ex Africa redierim, ea ipſa eleuare, quæ
nunc retinendi mei cauſa, ut terribilia eadem uideantur, uerbis extolluntur. Negat adi-
tum eſſe in Africam, negat ullos patere portus: M. Atilium captum in Africa commemo
rat, tanquam M. Atilius primo acceſſu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipſi
tam infelici imperatori patuiſſe tamen portus Africæ, & res egregias primo anno geſſiſ-
ſe, &, quantum ad Carthaginienſes duces attinet, inuictum ad ultimum permanſiſſe.
Nihil igitur me iſto exemplo terrueris: ſi hoc bello, non priore; ſi nuper, non annis ante
quadraginta iſta, clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quàm
C Scipionibus occiſis in Hiſpaniam traijcerem? nec felicius Xantippum Lacedæmonium
Carthagini, quam me patriæ meæ ſinerem natum eſſe: creſceretq́. mihi ex eo ipſo fiducia,
quòd poſſit in hominis unius uirtute tantum momenti eſſe. At etiam Athenienſes au-
diendi ſunt, temere in Siciliam, omiſſo domi bello, tranſgreſſi. Cur ergo, quoniam græ-
cas fabulas narrare uacat: non Agathoclem potius, Syracuſanum regem, cum diu Sicilia
Punico bello ureretur, tranſgreſſum in hanc eandem Africam, auertiſſe eò bellum unde
uenerat, refers? Sed quid ultro metum inferre hoſti, & ab ſe remoto periculo alium in di
ſcrimen adducere, quale ſit, ueteribus externisq́. exemplis admonere opus eſt? maiús pre
ſentiusúe ullum exemplum eſſe, quàm Annibal, poteſt? Multum intereſt, alienos popu-
lere fines, an tuos uri excindiq́. uideas. plus animi eſt inferenti periculum, quàm propul-
ſanti. ad hoc maior ignotarum rerum eſt terror, bona malaq́. hoſtium ex propinquo in-
D greſſus fines aſpicias. Non ſperauerat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad ſe defice-
rent, quot defecerunt poſt Cannenſem cladem. Quanto minus quicquam in Africa Car
thaginienſibus firmum ac ſtabile eſt, infidis ſocijs, grauibus ac ſuperbis dominis? Ad hec,
nos etiam deſerti àb ſocijs, uiribus noſtris, milite Romano ſtetimus. Carthagine nihil ci
uilis roboris eſt: mercede paratos milites habent, Afros Numidasq́ue, leuiſſima fidei mu
tandæ ingenia. Hic modo nihil moræ ſit, una & traieciſſe me audietis, & ardere bello
Africam, & molientem hinc Annibalem, & obſideri Carthaginem. lætiores & frequen-
tiores ex Africa expectate nuncios, quàm ex Hiſpania accipiebatis. Has mihi ſpes ſubij-
cit fortuna populi Romani, dij fœderis ab hoſte uiolati teſtes, Syphax & Maſſaniſa reges:
quorum ego fidei ita innitor, ut uerituris perfidiam ſim: multa quæ nunc ex interuallo
non apparent, bellum aperiet. & id eſt uiri & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, &
E oblata caſu, flectere ad conſilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem: ſed il-
lum potius ego traham, quàm ille me retineat. in ſua terra cogam pugnare eum, & Cartha
go potius præmium uictoriæ erit, quàm ſemiruta Bruttiorum caſtella. Nequid interim
dum traijcio, dum expono exercitum in Africam, dũ caſtra ad Carthaginem promoueo:
reſpublica hic detrimẽti capiat, quod tu Q. Fabi, cum uictor tota Italia uolitaret Annibal,
potuiſti præſtare: hoc, uide, ne contumelioſum ſit, concuſſo iam & penè fracto Annibale,
negare poſſe P. Licinium conſulem, uirum fortiſſimum, præſtare. qui, ne à ſacris abſit pon
tifex maximus, ideo in ſortem tam longinquæ prouinciæ non uenit. Si hercule nihilo ma-
turius hoc, quo ego cenſeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatẽ populi Roma-
ni, famamq́. apud reges gentesq́. externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiã,
ſed ad

ed ad inferenda etiam Africæ arma, uideri nobis animum eſſe: nec hoc credi, uulgarique F
quod Annibal auſus ſit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tũ
cum de Sicilia certaretur, toties Africam noſtris exercitibus & claſſibus oppugnatã: nunc,
cum de Italia certatur, Africam pacatam eſſe. Requieſcat aliquando uexata diu Italia, ura
tur populeturq́. inuicem Africa. caſtra Romana potius Carthaginis portis immineanr,
quàm nos iterum uallum hoſtium ex mœnibus noſtris uideamus. Africa ſit reliqui belli ſe
des: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio ſociorum, cæteræ belli clades, quæ
in nos per quatuordecim annos ingruerunt, uertantur. Quæ ad rempublicam pertinent,
& bellum quod inſtat, & prouincias de quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. Illa longa oratio nec
ad uos pertinens ſit, ſi quemadmodum Q. Fabius meas res geſtas in Hiſpania eleuauit, ſic
& ego contra gloriam eius eludere, & meam uerbis extollere uelim. neutrum faciam P.
C. & ſi nulla alia re, modeſtia certe & temperamento linguæ adoleſcens ſenem uicero. ita G
& uixi, & res geſſi, ut tacitus ea opinione, quam ueſtra ſponte conceptam animis habere-
tis, facile contentus eſſem. Minus æquis animis auditus eſt Scipio, quia uulgatum erat,
ſi apud ſenatum non obtinuiſſet, ut prouincia Africa ſibi decerneretur, ad populum extẽ-
plo laturum. Itaque Q. Fuluius, qui conſul quater & cenſor fuerat, poſtulauit à conſule,
ut palam in ſenatu diceret, permitteretne patribus, ut de prouincijs decernerent, ſtaturuſ-
que eo eſſet quod cenſuiſſent, an ad populum laturus. Cum Scipio reſpondiſſet, ſe, quod
è republica crediſſet, facturum: tum Fuluius. Non ego ignarus, quid reſponſurus factu-
rusúe eſſes, quæſiui: quippe cum præ te feras, entare magis, quàm conſulere ſenatum: &
ni prouinciam tibi, quam uolueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas.
Itaque à uobis tribuni plebis poſtulo, inquit, ut ſententiam mihi ideo non dicenti, quòd ſi
in meam ſententiam diſcedatur, non ſit ratum habiturus conſul, auxilio ſitis. Inde alterca- H
tio orta; cum conſul negaret, æquum eſſe tribunos intercedere, quo minus ſuo quiſque lo
co ſenator rogatus ſententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt. Si conſul ſenatui de pro-
uincijs permittit, ſtari eo quod ſenatus cenſuerit, placet: nec de ea re ferri ad populum pa
tiemur. ſi non permittit, qui de ea re ſententiam recuſabit dicere, auxilio erimus. Con-
ſul diem ad colloquendum cum collega petijt. Poſtero die permiſſum ſenatui eſt. Pro-
uinciæ ita decretę. Alteri conſuli Sicilia, & triginta roſtratæ naues, quas C. Seruilius ſu-
periore anno habuiſſet: permiſſumque, ut in Africam, ſi id è republica eſſe cenſeret, traij-
ceret. Alteri Bruttij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu quem L. Veturius, aut Q.
Cæcilius, habuit, & ut L. Veturius & Q. Cæcilius ſortirentur inter ſe ue compararent, uter
in Bruttijs duabus legionibus, quas conſul reliquiſſet, rem gereret: imperiumq́. in annum
ei prorogaretur, cui ea prouincia eueniſſet. Et cæteris præter conſules, prætoresque, qui I
exercitibus prouincijsq́. præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio ſorte euenit, ut
cum conſule in Bruttijs aduerſus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis ma-
gna frequentia & fauore ſpectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Aſ-
drubalis portandum miſſi. M. Pomponius Matho & Q. Catius, tulerunt coronam auream
CC pondo, & ſimulacra ſpoliorum ex M. pondo argenti facta. Scipio cum, ut delectum
haberet, neque impetraſſet, neque magnopere tetendiſſet, ut uoluntarios ducere ſibi mi-
lites liceret, tenuit. & quia impenſæ negauerat reipublicæ futuram claſſem, ſi, quæ à ſo-
cijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet, Etruriæ primum populi pro ſuis quiſ
que facultatibus conſulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum ſocijs naualibus, com
meatumq́. omnis generis, Populonienſes ferrum, Tarquinienſes lintea in uela, Volaterra
ni armamenta nauium & frumentum, Arretini XXX millia ſcutorum, galeas totidem, pi- K
la, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cuiuſque generis numero ex-
pleturos: ſecures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in XL longas naues opus eſſet:
tritici centum & XX millia modium in uiaticum decurionibus remigibusq́. collaturos: Pe
ruſini, Cluſini, Ruſellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum.
abiete ex publicis ſiluis eſt uſus. Vmbriæ populi, Nurſinique, & Reatini, & Amiternini,
Sabinusq́. omnis ager, milites polliciti, Marſi, Peligni, Marruciniq́. multi uoluntarij no-
mina in claſſem dederunt, Camertes cum æquo fœdere cum Romanis eſſent, cohortem
armatam ſexcentorum hominum miſerunt. XXX nauium carinæ, XX quinqueremes, X
quadriremes cum eſſent poſitæ, ipſe ita inſtitit operi, ut die quadrageſimoquinto, quàm

A ex ſiluis detracta materia erat, naues inſtructæ armatæq. in aquam deductę ſint. Profe-
ctus in Siciliam eſt XXX nauibus longis, uoluntariorum ſeptem ferme millibus in na-
ues impoſiti. Et P. Licinius in Bruttios ad duos exercitus conſulares uenit. ex eis eum ſi-
bi ſumpſit, quem L. Veturius conſul habuerat. Metello, ut, quibus præfuiſſet legionibus,
ijs præeſſet, facilius cum aſſuetis imperio rem geſturum ratus, permiſit. Et prætores diuerſi
in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem à Foſ-
ſa græca ad mare uerſam uendere quæſtores iuſſi. indicio quoque permiſſo, qui ager ciuis
Campani fuiſſet, ut is publicus populi Romani eſſet. indici præmium conſtitutum, quan-
tæ pecuniæ ager indicatus eſſet, pars decima. Et Cn. Seruilio præt. urb. negocium datum,
ut Campani ciues, ubi cuique ex S. C. liceret, habitarent: animaduerteretq. in eos, qui ali
bi habitarent. Eadem æſtate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium inſula, ubi hiber
B narat, iuuentute lecta in claſſem impoſita, in Italiam XXX ferme roſtratis nauibus, & mul-
tis onerarijs XII millia peditum, duo ferme equitum traiecit: Genuamque, nullis præſi-
dijs maritimam oram tutantibus, repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum alpino-
rum, ſi quos ibi motus facere poſſet, claſſem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens eſt) bel-
lum ea tempeſtate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur Pœnus, Sauone oppido al-
pino præda depoſita, & decem longis nauibus in ſtatione ad præſidium relictis, cæteris
Carthaginem miſſis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem traiecturum
eſſe, ipſe ſocietate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, compoſita, montanos inſtitit
oppugnare. Et creſcebat exercitus in dies, ad famam nominis eius Gallis undique con-
fluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne fruſtra Aſdrubale cum exercitu deleto bien
nio ante forent lætati, ſi par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingen
C tem accenderunt patribus. itaque & M. Liuium pro conſule ex Etruria uolonum exerci-
tum admouere Ariminum iuſſerunt: & Cn. Seruilio prætori negocium datum, ut, ſi è rep.
cenſeret eſſe, duas urbanas legiones, cui imperio uideretur dato, ex urbe duci iuberet. M.
Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eiſdem diebus naues onerariæ Pœnorum
ad LXXX circa Sardiniam ab Cn. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. eas Cœlius fru
mento miſſo ad Annibalem, commeatuq. onuſtas, Valerius prædam Etruſcam Ligurumq.
montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Bruttijs nihil ferme an
no eo memorabile geſtum eſt. Peſtilentia inceſſerat pari clade in Romanos Pœnosque, ni
ſi quòd Punicum exercitum ſuper morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ
templum æſtatem Annibal egit: ibiq. aram condidit, dedicauitq. cum ingenti rerum ab ſe
geſtarum titulo, Punicis Græcisq. literis inſculpto.

D

EPITOME LIBRI XXIX.

EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione miſſus, ingentem prædam reportauit: & mandata Maſſaniſſæ Scipioni expoſuit, conquerentis quòd nondum exercitum in Africam traieciſſet. Bellum in Hiſpania finitum, uictore Romano, quod Indibilis excitauerat. ipſe in acie occiſus. Mandonius expoſcentibus Romanis
E *à ſuis deditus eſt. Magoni, qui in Gallia, & in Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus miſſa, & pecuniæ quibus auxilia conduceret: præceptumq. ut ſe Annibali iungeret. Scipio à Syracuſis in Bruttios traiecit: & Locros, pulſo punico præſidio, fugatoque Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta eſt. Idæa mater deportata eſt Romam à Peſinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris ſibyllinis inuento, pelli Italia alienigenam hoſtem poſſe, ſi mater Idæa deportata Romam eſſet. tradita autem eſt Romanis per Attalum regem Aſiæ. lapis erat, quem matrem deum incolæ dicebant. excepit P. Scipio Naſica, Cn. filius, eius qui in Hiſpania perierat, uir optimus à ſenatu iudicatus, adoleſcens nondum quæſtorius: quoniam ita reſponſum habebatur, ut numen id ab optimo uiro reciperetur, conſecraretur que. Locrenſes legatos Romam miſerunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur, quod pecuniam Proſerpinæ abſtulerat, & liberos eorum & coniuges ſtuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus eſt. Cum falſus rumor de P. Scipione pro conſule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus eſſet, tanquam luxuriaretur: miſſis ob hoc legatis à ſenatu qui explorarent an ea uera eſſent, purgatus infamia Scipio in Africam traiecit ſenatus permiſſu. Syphax accepta in matrimonium Aſdrubalis Giſgonis filia, amicitiæ, quam cum Scipione ipſe iunxerat, renunciauit. Maſſaniſſa rex Maſſyliorum, dum pro*

Carthagi-

Carthaginienſibus in Hiſpania militat, amiſſo patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum ſæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum uictus, in totum priuatus eſt: & cum ducentis equitibus exul Scipioni ſe iunxit, & cum eo primo ſtatim bello Annonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Aſdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum uenerãt, ab obſidione Vticæ depulſus, hiberna communiuit. Sempronius conſul in agro Crotonienſi proſpere aduerſus Annibalem pugnauit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium capita CCLXV millia. Inter cenſores M. Liuium & C. Neronem notabilis diſcordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Romano damnatus, actusq́. in exilium fuerat. & Liuius Claudio, quòd falſum in ſe teſtimonium dixiſſet, & quòd non bona fide ſecum in gratiam rediſſet. idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit: quod & innocentem ſe damnaſſent, & poſtea conſulem cenſoremq́. fecijſſent. F

G

LIBER XXIX.

SCIPIO poſteaquam in Siciliam uenit, uoluntarios milites ordi-
nauit centuriauitq́ue. ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate, &
uirium robore inſignes circa ſe habebat, ignorantes quē ad uſum
neque centuriati, neque armati ſeruarentur. tum ex totius Sici-
liæ iuniorum numero principes genere & fortuna trecentos equi-
tes, qui ſecum in Africam traijcerent, legit, diemq́. ijs, qua equis
armisq́. instructi atque ornati adeſſent, edixit. Grauis ea militia
procul domo terra mariq́. multos labores, magna pericula allatu-
ra uidebatur: neque ipſos modo, ſed parentes cognatosq́. eorum ea cura angebat. Vbi H
dies quæ edicta erat, aduenit, arma equosq́. oſtenderunt. tum Scipio renunciari ſibi dixit,
quoſdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. ſi qui ira
animati eſſent: malle eos ſibi iam tunc fateri, quàm poſtmodum querentes, ſegnes atque
inutiles milites reipublicæ eſſe. expromerent quid ſentirent. cum bona uenia ſe auditu-
rum. Vbi ex his unus auſus eſt dicere: ſe prorſus, ſi ſibi utrum uellet liberum eſſet, nolle mi-
litare: tum Scipio ei. Quando igitur adoleſcens quid ſentires non diſſimulaſti, uicarium
tibi expediam, cui tu arma equumq́. & cætera inſtrumenta militiæ tradas, & tecum hinc
extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures equo tradito armisq́ue. Læto condi-
tionem accipienti, unum ex CCC, quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exau-
ctoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri uiderunt: ſe quiſque excuſare, & uica-
rium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites ſubſtituti ſine publica impenſa. do- I
cendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat,
ipſum militaturum, qui ita non feciſſet. Egregiam hanc alam equitum euaſiſſe ferunt, mul-
tisq́. prælijs rempub. adiuuiſſe. Legiones inde cum inſpiceret, plurimorum ſtipendiorum
ex ijs milites delegit, maxime qui ſub duce Marcello militauerant. quos cum optima di-
ſciplina inſtitutos credebat, tum etiam ab longa Syracuſarum obſidione peritiſſimos eſſe
urbium oppugnandarum. nihil enim paruum, ſed Carthaginis iam excidia agitabat ani-
mo. Inde exercitum per oppida diſpertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex
Italia aduecto parcit: ueteres naues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatū mit-
tit, nouas Panormi ſubducit, quia ex uiridi materia raptim factæ erant, ut in ſicco hiberna-
rent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracuſas nondum ex magnis belli motibus ſatis
tranquillas uenit. Græci res à quibuſdam Italici generis eadem ui, qua per bellum cepe- K
rant, retinentibus, conceſſas ſibi ab ſenatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri pu-
blicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam
redditis, ſuas res Syracuſanis reſtituit. Non ipſis tantum ea res, ſed omnibus Siciliæ popu-
lis grata fuit, eoq́. enixius ad bellum adiuuerunt. Eadem æſtate in Hiſpania coortū ingens
bellum, cōciente Illergete Indibili, nulla alia de cauſa, quàm per admirationem Scipionis
contemptu imperatorum aliorum orto. Eum ſupereſſe unum ducem Romanis, cæteris ab
Annibale interfectis, rebantur: eo nec, in Hiſpaniam, cæſis Scipionibus, alium quem mit-
terent, habuiſſe: & poſteaquam in Italia grauius bellum urgeret, aduerſus Annibalē eum
accerſitum. præterquam quòd nomina tantum ducum in Hiſpania Romani haberent, exer-
citum

A citum quoque inde ueterem deductum. trepida omnia & inconditam turbam tirpnum
eſſe. nunquam talem occaſionem liberandæ Hiſpaniæ fore. ſeruitum ad eam diem aut
Carthavinienſibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, ſed interdum utriſque ſimul.
pulſos ab Romanis Carthaginienſes: ab Hiſpanis, ſi conſentirent, pelli Romanos poſſe:
ut ab omni externo imperio ſoluta in perpetuũ Hiſpania in patrios rediret mores ritusq́.
Hæc taliaque dicendo, non populares modo, ſed Auſetanos quoque, uicinam gentem,
concitat, & alios finitimos ſibi atque illis populos. itaque intra paucos dies XXX millia
peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quò edictum erat, conuenerunt.
Romani quoque imperatores, L. Lentulus, & L. Manlius Acidinus, ne gliſceret, prima
negligendo, bellum: iunctis & ipſi exercitibus per agrum Auſetanum hoſtico tanquam
pacato clementer ductis militibus, ad ſedem hoſtium peruenere, trium millium ſpatio
B procul à caſtris eorum poſuerunt caſtra. Primo per legatos nequicquam eſt tentatum. ut
diſcederetur ab armis. deinde cũ in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus
Hiſpanis factus eſſet, ſummiſſo ab ſtatione Romana equitatu, prælium equeſtre fuit, haud
ſane memorando in partem ullam euentu. Sole oriente poſtero die armati inſtructiq́: om-
nes mille ferme paſſus procul à caſtris Romanis aciem oſtendere. Medij Auſetani erant.
cornua, dextrum Ilergetes, læuum ignobiles tenebant Hiſpani populi. inter cornua &
mediam aciem interualla patentia ſatis late fecerunt, qua equitatum, ubi tẽpus eſſet, emit
terent. Et Romani more ſuo exercitum cum inſtruxiſſent, id modò hoſtium imitati ſunt, ut
inter legiones & ipſi patentes equiti relinquerent uias. Cæterum Lentulus ei parti uſum
equitis fore ratus, quæ prior in dehiſcentem interuallis hoſtium aciem equites emiſiſſet:
Ser. Cornelio, tribuno militum, imperat, equites per patentes in hoſtium acie uias immit
C tere equos iubeat. ipſe, cœpta parum proſpere pedeſtri pugna, tantum moratus, dum ce-
denti duodecimæ legioni, quæ in leuo cornu aduerſus Ilergetes locata erat, tertiamdeci-
mam legionem ex ſubſidijs in primam aciem firmamentum ducit. poſteaquã æquata ibi
pugna eſt, ad L. Manlium inter prima ſigna hortantem, ac ſubſidia quibus res poſtulabat
locis inducentem, uenit. indicat, tuta ab læuo cornu eſſe: iam miſſum ab ſe Ser. Corneliũ
procella equeſtri hoſteis circumfuſurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in
medios inuecti hoſtes, ſimul pedeſtres acies turbárunt, ſimul equitibus Hiſpanorum iam
immittendi equos clauſerunt. itaque, omiſſa pugña equeſtri, ad pedes Hiſpani deſcende-
runt. Romani imperatores, ut turbatos hoſtium ordines, & trepidationem pauoremq́ue, &
fluctuantia uiderunt ſigna, hortantur, orant milites, ut perculſos inuadant, neu reſtitui aciẽ
patiantur. Non ſuſtinuiſſent tam infeſtum impetum barbari, ni regulus Indibilis ipſe cum
D equitibus ad pedes digreſſis ante prima ſigna peditum ſe obiecisſet. Ibi aliquandiu atrox
pugna ſtetit. tandem poſtquam ij qui circa regem ſeminecem reſtantem, deinde pilo ter-
ræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt; tum fuga paſſim cœpta, plures cæſi, quia
equos conſcendendi equitibus ſpatium non fuerat, & quia perculſis acriter inſtiterũt Ro-
mani. nec ante abſceſſum eſt, quàm caſtris quoque exuerunt hoſtem. Tredecim millia Hi-
ſpanorum cæſa eo die, D CCC ferme capti. Romanorũ ſociorumq́. paulo amplius CC,
maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani; at qui ex prælio effugerant, ſparſi
primo per agros, deinde in ſuas quiſq. ciuitates redierunt. Tũ à Mandonio euocati in con
cilium, conteſtatiq́. ibi clades ſuas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma
tradenda, deditionemq́. faciendam cenſuerunt. Quibus culpam in auctores belli Indibilẽ
cæterosq́. principes, quorum plerique in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibusq́. ar
E ma, & dedentibus ſeſe, reſponſum eſt: in deditionẽ ita accipi eos, ſi Mandonium cæterosq́.
belli concitores tradidiſſent uiuos. ſin minus, exercitus ſe in agrum Ilergetum Auſetano-
rumq́ue, & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renunciataq́. in con
cilium. Ibi Mandonius cæteriq́. principes comprehenſi traditi ad ſupplicium. Hiſpanis po
pulis reddita pax: ſtipendium eius anni duplex, & frumentum ſex menſium imperatum,
ſagaq́ue & togæ exercitui: & obſides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hiſpaniæ re-
bellantis tumultu, haud magno motu intra paucos dies concito & compreſſo, in Africam
omnis terror uerſus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum acceſſiſſet, luce prima ad
populandum agrum ſub ſignis milites ſociosq́ue nauales duxit. Omnibus pacis modo in-
curioſe agentibus, magna clades illata, nuncijq́ue trepidi Carthaginem terrore ingenti
compleuere,

compleuere, claſſem Romanam, Scipionemque imperatorem (& fama fuerat iam in Sici- A
liam tranſgreſſum) aduenisse. Nec, quot naues uidiſſent, nec, quanta manus agros popula
retur, ſatis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant: itaq. primo terror pauorq;
deinde mœſtitia animos inceſſit: tantum fortunam mutaſſe, ut qui modo ipſi exercitum
ante mœnia Romana habuiſſent, uictores ſtratis tot hoſtium exercitibus, omnes Italiæ po
pulos aut ui aut uoluntate in deditionē accepiſſent: ij, uerſo Marte, Africæ populationes,
& obſidionem Carthaginis uiſuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Ro-
mani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuiſſe, maiorem ſem-
per frequentioremque pro tot cæſis exercitibus ſuboleſcentem: cæterum ſuam plebē im-
bellem in urbe, imbellem in agris eſſe: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem
auram ſpei mobili atque infida. iam reges, Syphacem poſt colloquium cum Scipione alię
natum, Maſſaniſſam aperta defectione infeſtiſſimum hoſtem. nihil uſquam ſpei, nihil auxi- G
lij eſſe. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam, nec coniungere ſe Anniba
li: & Annibalem ipſum iam & fama ſeneſcere, & uiribus. In hæc deflenda prolapſos ab re-
centi nuncio animos rurſus terror inſtans reuocauit ad conſultandum quonam modo ob-
uiam præſentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agriſq. haberi placet, mittere
ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum conuehere, tela arma parare,
inſtruere naues, ac mittere ad Hipponem aduerſus Romanam claſſem. Iam hæc agentibus
nuncius tandem uenit, Lælium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incurſiones agrorū
ſatis ſint, tranſuectas, ſummam belli molem adhuc in Sicilia eſſe. Ita reſpiratum, mittique
ad Syphacem legationes, alioſque regulos firmandæ ſocietatis cauſa cœptæ. Ad Philip-
pum quoque miſſi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut Italiam
traijceret. Miſſi & ad ſuos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent. H
ad Magonem non legati modo, ſed X X V naues longæ, ſex millia peditū, octingenti equi-
tes, ſeptem elephanti, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus pro-
pius urbem Romam exercitum admoueret, coniungeretque ſe Annibali. Hæc Cartha-
gine parabant agitabantque. cum ad Lælium prædas ingētes ex agro inermi ac nudo præ
ſidijs agentem Maſſaniſſa fama Romanæ claſſis excitus cum equitibus paucis uenit. Is ſe-
gniter rem agi à Scipione queſtus, quòd non iam exercitum in Africam traieciſſet, percul
ſis Carthaginienſibus, Syphace impedito finitimis bellis, quem certum habere, ſi ſpaciū
ad ſua ut uelit componenda detur, nihil ſincera fide cum Romanis acturum. Hortaretur ac
ſtimularet Scipionem ne ceſſaret. ſe, quanquam regno pulſus eſſet, cum haud contemnen
dis copiis affuturum peditum equitumque. nec ipſi Lælio morandū in Africa eſſe. claſſem
credere profectam à Carthagine, cum qua abſente Scipione non ſatis tutum eſſet contra- I
hi certamen. Ab hoc ſermone dimiſſo Maſſaniſſa, Lælius poſtero die naues præda onuſtas
ab Hippone ſoluit: reuectuſque in Siciliam mandata Maſſaniſſæ Scipioni expoſuit. Eiſdē
ferme diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonē miſſæ erant, inter Albingaunos Ligu
res Genuamque acceſſerunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat claſſem. qui legatorum
auditis uerbis iubentium exercitus quammaximos comparare, extemplo Gallorum &
Ligurum (nanque utriuſque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & miſ-
ſum ſe ad eos uindicandos in libertatem ait; & ut ipſi cernant, mitti ſibi ab domo præſi-
dia: ſed quantis uiribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorū poteſtate eſſe. duos
exercitus Romanos, unum in Gallia, alterum in Etruria eſſe. ſatis ſcire Sp. Lucretium ſe
cum M. Liuio iuncturum. multa millia ipſis etiam armanda eſſe, ut duobus ducibus, duo
bus exercitibus Romanis reſiſtatur. Galli ſummam ad id ſuam uoluntatem eſſe dicere, K
ſed cum una caſtra Romana intra fines, altera in finitima terra Etruria prope in conſpectu
habeant, ſi palam fiat auxilijs adiutum ab ſeſe Pœnum, extemplo infeſtos utrinque exer
citus in agrum ſuum incurſuros. ea ab Gallis deſideraret, quibus occulte adiuuari poſſet.
Liguribus, quòd procul agro urbibuſque eorum caſtra Romana ſint, libera conſilia eſſe:
illos armare iuuentutem, & capeſſere pro parte bellum æquum eſſe. Ligures haud abnue-
re. tempus modo duorum menſium petere ad delectus habendos. Interim Mago mili-
tes, Gallis dimiſſis, clam per agros eorum mercede conducere. commeatus quoque om-
nis generis occulte ad eum à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum uolo-
nū ex Etruria in Galliam traducit: iunctuſq. Lucretio, ſi Mago ex Liguribus propius urbē
moueat,

A moueat,obuiam ire parat: ſi Pœnus ſub angulo Alpium quietus ſe contineat,& ipſe in eadem ſtatione circa Ariminum Italiæ præſidio futurus.Poſt reditum ex Africa C. Lælij,&
Scipione ſtimulato Maſſaniſæ adhortationibus,& militibus prædam ex hoſtium terra certientibus tota claſſe efferri, accenſis ad traijciendum quamprimum,interuenit maiori minor cogitatio,Locros urbem recipiendi, quæ ſub defectionem Italiæ deſciuerat & ipſa
ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulſit: quòd latrocinij magis
more, quàm iuſto bello, in Bruttijs gerebatur res,principio ab Numidis facto,& Bruttijs
non ſocietate magis Punica, quàm ſuopte ingenio, promptis in eum morem. poſtremo
Romani quoque milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces
licebat, excurſiones in hoſtium agros facere. Ab ijs egreſſi quidam urbe Locrenſes circumuenti,Rhegiumq. abſtracti fuerant.in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, aſ-
B ſueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ij cogniti ab Locrenſium
principibus,qui exulabant Rhegij,pulſi ab aduerſa factione, quæ Annibali Locros tradiderat,cum cætera percunctantibus,(ut mos eſt ijs,qui diu abſunt)quæ domi agerentur,ex
poſuiſſent:ſpem fecerunt,ſi redempti ac remiſſi forent,arcem ſe ijs tradituros. ibi ſe habitare,fidemq.ſibi rerum omnium inter Carthaginienſes eſſe. Itaque ut qui ſimul deſiderio
patriæ agerentur, ſimul cupiditate inimicos ulciſcendi arderent, redemptis extemplo ijs
remiſſiſque,cum ordinem agendæ rei compoſuiſſent, ſignaq. quæ procul edita obſeruarent:ipſi ad Scipionem Syracuſas profecti,apud quem pars exulum erat, referẽtes ibi pro
miſſa captiuorum,cum ſpem ab effectu haud abhorrentem conſuli feciſſent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus miſſi: iuſſiq. ab Rhegio tria millia militum Locros
ducere.& Q. Pleminio proprætori ſcriptum, ut rei agendæ adeſſet. Profecti ab Rhegio,
C ſcalas ad edictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex loco unde conuenerat,ſignum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipſi ſcalas ad
idipſum factas cũ demiſiſſent, pluribusq. ſimul locis ſcandentes accepiſſent, priuſquã clamor oriretur,in uigiles Pœnorum,ut in nullo tali metu ſopitos,impetus eſt factus. quorũ
gemitus primo morientium exauditus: deinde ſubita conſternatio ex ſomno & tumultus,
cum cauſa ignoraretur,poſtremo certior res,alijs excitantibus alios, iamq. ad arma pro ſe
quiſque uocabat. hoſtes in arce eſſe:& cædi uigiles. oppreſſiq. forent Romani, nequaquã
numero pares: ni clamor ab ijs,qui extra arcem erant, ſublatus, incertus unde accidiſſet,
omnia uana augente nocturno tumultu feciſſet. Itaque uelut plena iam hoſtium arce
territi Pœni,omiſſo certamine, in alteram arcem (duæ ſunt haud multum inter ſe diſtantes)confugiunt. Oppidani urbem habebant, uictoribus præmium in medio poſitam. Ex
D arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano,Amilcar Punico præſidio præerat:& accerſentes ex propinquis locis ſubſidia, copias augebant. Ipſe
poſtremo ueniebat Annibal: nec ſuſtinuiſſent Romani,niſi Locrenſium multitudo exacerbata ſuperbia atque auaritia Pœnorum,ad Romanos inclinaſſet. Scipio,ut nunciatum eſt,
in maiore diſcrimine Locris rem uerti,ipſumq. Annibalem aduentare:ne præſidium etiam
periclitaretur haud facili inde receptu,& ipſe à Meſſana, L. Scipione fratre in præſidio
ibi relicto, cum primum æſtu fretum inclinatum eſt, naues mari ſecundo tranſmiſit. Et
Annibal à Buthroto amni(haud procul is ab urbe Locris abeſt)nuncio præmiſſo, ut ſui luce prima ſumma ui prælium cum Romanis ac Locrenſibus conſererent, dum ipſe, auerſis
omnibus in eum tumultum,ab tergo urbem incautam aggrederetur: ubi luce cœptam inuenit pugnam,ipſe nec in arcem ſe includere,turba locum arctum impediturus,uoluit:ne-
E que ſcalas,quibus ſcanderent muros,attulerant. ſarcinis in aceruum coniectis, cum haud
procul muris,ad terrorem hoſtium,aciem oſtendiſſet, cum equitibus Numidis circũequitabat urbem. dum ſcalæ,quæq. alia ad oppugnandum opus erant, parantur,ad uiſendum,
qua maxime parte aggrederetur, progreſſus ad murum, ſcorpione ictus, qui proximus
eum forte ſteterat. territus inde tam periculoſo caſu,receptui canere cum iuſſiſſet, caſtra
procul ab ictu teli communijt. Claſſis Romana à Meſſana Locros multa die ſuperante acceſſit. expoſiti omnes nauibus: & ante occaſum ſolis urbem ingreſſi ſunt. Poſtero die
cœpta ex arce à Pœnis pugna. & Annibal iam ſcalis, alijſque omnibus ad oppugnationem paratis ſubibat muros,cum repente in eum nihil minus,quàm tale quicquam,timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad C C improuidos cum inuaſiſſent, occidunt.

Ff cæteros

cæteros Annibal,ut conſulem adeſſe ſenſit, in caſtra recipit: nuncioq́. miſſo ad eos qui F
in arce erant,ut ſibimetipſis conſulerent,nocte motis caſtris abiit. Et qui in arce erant,
igni iniecto tectis quæ tenebant, ut is tumultus hoſtem moraretur, agmen ſuorum fugæ
ſimili curſu ante noctem aſſecuti ſunt. Scipio ut & arcem relictam ab hoſtibus,& uacua
uidit caſtra,uocatos ad concionem Locrenſes grauiter ob defectionem incuſauit: de au
ctoribus ſupplicium ſumpſit, bonaq́. eorum alterius factionis principibus ob egregiam
fidem aduerſus Romanos conceſſit. publice nec dare nec eripete ſe quicquam Locrenſi
bus dixit. Romam mitterent legatos. quam ſenatus æquum cenſuiſſet, eam fortunam
habituros. illud ſatis ſcire, etſi male de populo Romano meriti eſſent, in meliore ſtatu
ſub iratis Romanis futuros,quàm ſub amicis Carthaginienſibus fuerint. Ipſe Q. Plemi
nio legato, præſidioq́. quod arcem ceperat,ad tuendam urbem relicto, cum quibus ue-
nerat copijs Meſſanam traiecit.Ita ſuperbe crudeliterq́. habiti Locrenſes à Carthaginien G
ſibus poſt defectionem ab Romanis fuerant,ut modicas iniurias non æquo modo animo
pati,ſed prope libenti uideri poſſent.uerumenimuero tantum Pleminius Amilcarem præ
ſidij præfectũ,tantum præſidiarij milites Romani Pœnos ſcelere atque auaritia ſuperaue
runt,ut non armis, ſed uitijs uideretur certari. nihil omnium quæ inopi inuiſas opes po-
tentioris faciunt,prætermiſſum in oppidanos eſt ab duce,aut à militibus. in corpora ipſo
rum,in liberos,in coniuges infandæ contumeliæ editæ. Iam auaritia ne ſacrorum quidem
ſpoliatione abſtinuit:nec alia modo templa uiolata, ſed Proſerpinæ etiam intacti omni
ætate theſauri:præterquam quòd à Pyrrho, qui cum magno piaculo ſacrilegij ſui manu-
bias retulit, ſpoliati dicebantur. Ergo ſicut ante regiæ naues laceratæ naufragiis nihil in
terram integri,præter ſacram pecuniam deæ,quam aſportabant,extulerunt:tum quoque
alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea uiolatione templi furorem H
obiecit: atque inter ſe ducem in ducem,militem in militem rabie hoſtili uertit. Summæ
rei Pleminius præerat: militum pars ſub eo, quam ipſe ab Rhegio adduxerat, pars ſub
tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, ſe-
quentibus quorum erat, obuius forte Sergio & Marieno tribunis militum fuit. cui cum
iuſſu tribunorum ademptum poculum eſſet, iurgium inde & clamor,pugna poſtremo or-
ta inter Pleminij milites tribunorumq́ue, ut ſuis quiſque opportunus aduenerat, multi-
tudine ſimul ac tumultu creſcente. Victi Pleminij milites,cum ad Pleminium, cruorem
& uulnera oſtentantes, non ſine uociferatione atque indignatione concurriſſent, pro-
bra in eum ipſum iactata in iurgijs referentes, accenſus ira, domo ſeſe proripuit: uoca-
toſq́. tribunos nudari,ac uirgas expediri iubet. Dum ſpoliandis ijs (repugnabant enim,
militumq́. fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces re- I
centi uictoria ex omnibus locis,uelut aduerſus hoſtes ad arma conclamatum eſſet, con-
currerunt. & cum uiolata iam uirgis corpora tribunorum uidiſſent, tum uero in multo
impotentiorem ſubito rabiem accenſi, ſine reſpectu non maieſtatis modo, ſed etiam hu-
manitatis,in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum multatis, faciunt.
tum ipſum ab ſuis interceptum & ſecluſum hoſtiliter lacerant, & prope exanguem, na
ſo auribuſq́. mutilatis, relinquunt. His Meſſanam nunciatis, Scipio poſt paucos dies
Locros exeri aduectus,cum cauſam Pleminij & tribunorum audiſſet,Pleminio noxa libe
rato, relictoq́. in eiuſdem loci præſidio, tribunis ſontibus iudicatis, & in uincula conie-
ctis,ut Romam ad ſenatum mitterentur. Meſſanam atque inde Syracuſas redit. Plemi
nius impotens iræ,neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam ſuam iniuriam ratus:nec
quenquam æſtimare alium eam litem poſſe, niſi qui atrocitatem eius patiendo ſenſiſſet:
tribunos attrahi ad ſe iuſſit,laceratoſq́. omnibus,quę pati corpus ullum poteſt,ſuppliciis, K
interfecit: nec ſatiatus uiuorum pœna, inſepultos proiecit. Simili crudelitate & in Lo-
crenſium principes eſt uſus, quos ad conquerendas iniurias ad Scipionem profectos au
diuit. et quæ antea per libidinem atque auaritiam fœda exempla in ſocios ediderat,tunc
ab ira multiplicia edere: infamiæ atque inuidiæ non ſibi modo, ſed etiam imperatori eſ-
ſe. Iam comitiorũ appetebat tempus:cum à P. Licinio conſule literæ Romam allatæ ſunt:
ſe,exercitumq́. ſuum graui morbo afflictari:nec ſubſiſti potuiſſe, niſi eadem uis mali, aut
grauior etiã in hoſtes ingruiſſet.itaque quoniam ipſe uenire ad comitia non poſſet. ſi ita
patribus uideretur,ſe Q. Cecilium Metellũ dictatorem comitiorum cauſa dicturum,exer

citum

A citum Q. Cæcilii dimitti è republica eſſe. nam neque uſum eius ullum in præſentia eſſe, cum Annibal iam in hiberna ſuos receperit: & tantam inceſſiſſe in ea caſtra uim morbi, ut,niſi mature dimittantur, nemo omnium ſuperfuturus uideatur. Ea conſuli à patribus facienda,ut è republica fide q. ſua duceret,permiſſa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaſerat, inuento carmine in libris Sibyllinis,propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inſpectis. Quandocunque hoſtis alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet,eum pelli Italia uinciq́. poſſe, ſi mater Idæa Peſſinunte Romam aduecta eſſet. Id carmen ab decéuiris inuentum eo magis patres mouit, quòd & legati, qui donum Delphos portauerant, referebant, & ſacrificantibus ipſis Pythio Apollini, omnia læta exta fuiſſe: & reſponſum oraculo editum,maiorem multo uictoriam, quàm cuius ex ſpolijs dona portarent,adeſſe populo Romano. In eiuſdem ſpei ſummam conferebant P. Scipionis uelut præ
B ſagiētem animum de fine belli,quòd depopoſciſſet prouinciā Africam. Itaque quo maturius,fatis omnibus,oraculisq́. portendentis ſe uictoriæ compotes fierent, cogitare, quæ ratio trāſportandę Romam Deæ eſſet. Nullas dum in Aſia ſocias ciuitates habebat populus Romanus:tamen memores,Eſculapium quoque ex Græcia quondam hauddum ullo fœdere ſociata,ualetudinis populi cauſa,accerſitū: & iam cum Attalo rege propter commune aduerſus Philippum bellum cœptam amicitiam eſſe,facturum eum quæ poſſit, populi Romani cauſa:legatos ad eū decernunt, M. Valerium Læuinum, qui bis conſul fuerat,ac res in Græcia geſſerat, M. Cæcilium Metellum prætorium,Ser. Sulpicium Galbam ædilicium, duos quæſtorios, C. Tremellium Flaccū,& M. Valerium Faltonem. His quinque naues quinqueremes,ut ex dignitate populi Romani adirent terras,ad quas cōcilianda maieſtas nomini Romano eſſet,decernunt. Legati Aſiam petentes,protinus Delphos
C cum exſcendiſſent,oraculum adierunt, cōſulentes,ad quod negocium domo miſſi eſſent, perficiendi eius quam ſibi ſpem populoq́. Romano portenderet. Reſponſum eſſe ferunt, per Attalum regem compotes eius fore,quod peterent. cum Romam deam deuexiſſent, tum curarent,ut eam,qui uir optimus Romæ eſſet,hoſpitio acciperet. Pergamum ad regē uenerunt. Is legatos comiter acceptos Peſſinuntem in Phrygiam deduxit:ſacrumq́. ijs lapidem,quem matrem deum incolæ eſſe dicebant,tradidit,ac deportare Romam iuſſit. Remiſſus ab legatis M. Valerius Falto nunciauit deam apportari; quærendum uirum optimū in ciuitate eſſe,qui eam rite hoſpitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab conſule in Bruttijs comitiorum cauſa dictus,exercitusq́. eius dimiſſus,magiſter equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Conſules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sēpronius Tuditanus abſens,cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, Ti.
D Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs, perfectis dictator ſeſe magiſtratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij ſepties inſtaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hiſpaniam prouinciam habebat. abſens creatus,abſens eum honorem geſſit. Ti. Claudius Aſellus,& M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Aedē Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, ſeptimodecimo anno poſtquam à patre eius primo conſulatu uota in Gallia ad Claſtidiū fuerat. Et flamen Martialis eo anno eſt mortuus M. Aemilius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Aetolos deſertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio,quibus uoluit conditionibus ad petendam & paciſcendam ſubegit pacem. quod niſi omni ui perficere maturaſſet,bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius pro cōſule, ſucceſſor imperii miſſus Sulpicio cum decem millibus peditum,& mille equitibus, & tri-
E gintaquinque roſtratis nauibus,haud paruum momentum ad opem ferendam ſocijs, oppreſſiſſet. Vixdum pace facta,nuncius regi uenit. Romanos Dyrrhachium ueniſſe: Parthinosq́. & propinquas alias gentes motas eſſe ad ſpem nouandi res: Dimallumq́. oppugnari. eò ſe auerterant Romani ab Aetolorū,quò miſſi erant,auxilio:irati,quòd ſine auctoritate ſua aduerſus fœdus cum rege pacem feciſſent. Ea cum audiſſet Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisq́. oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quò Sempronius ſe receperat, miſſo Lætorio legato cum parte copiarum & XV nauibus in Aetoliam ad uiſendas res,pacemque, ſi poſſet, turbandam. Philippus agros Apolloniatum uaſtauit, & ad urbem admotis copijs, poteſtatem pugnæ Romano fecit. quem poſteaquam quietum muros tantummodo tueri uidit:nec ſatis fidens uiribus,ut ur

bem oppugnaret,& cum Romanis quoqne,ſicut cum Aetolis, cupiens pacem , ſi poſſet, F
ſin minus,inducias facere,nihil ultra irritatis nouo certamine odijs in regnum ſe recepir.
Per idem tempus,tædio diutini belli,Epirotæ,tentata prius Romanorum uoluntate,lega
tos de pace communi ad Philippum miſere,ſatis confidere conuenturam eam , affirman-
tes,ſi ad colloquium cum P. Sempronio , imperatore Romano ueniſſet. Facile impetra-
tum,(neque enim ne ipſius quidem regis abhorrebat animus)ut in Epirum tranſiret.Phœ
nice urbs eſt Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo,& Derda,& Philippo, Epirota-
rum prætoribus,poſtea cum P.Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander,
Athamanum rex,& magiſtratus alii Epirotarum,& Acarnanum. Primus Philippus præ
tor uerba fecit,& petiit ſimul ab rege & ab imperatore Romano, ut finem belli facerenr,
darentq́. eam Epirotis ueniam.P.Sempronius conditiones pacis dixit,ut Partini, & Di-
mallum,& Bargulum,& Eugenium Romanorum eſſent,addito quod miſſis Romam lega G
tis ab ſenatu impetraſſent,ut Macedoni accederenr. In eas conditiones cum pax conue-
niſſet,ab rege fœderi aſcripti,Pruſia Bithyniæ rex,Achæi,Bœoti,Theſſali,Acarnanes,Epi
rotæ : ab Romanis,Ilienſes,Attalus rex, Pleuratus , Nabis Lacedæmoniorum tyrannus,
Elei,Meſſenii,Athenienſes.Hæc conſcripta conſignataq́. ſunt,& in duos menſes induciæ
factæ,donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem iuberet.
Iuſſeruntq́. omnes tribus,quia,uerſo in Africam bello, omnibus aliis in præſentia leuari
An. DXLVI. bellis uolebant.P.Sempronius,pace facta,ad conſulatum Romam deceſſit. M. Cornelio
P.Sempronio conſulibus (quintuſdecimus is annus Punici belli erat) prouinciæ,Corne-
lio Etruria cum uetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut nouas ſcriberet legiones , decre-
tæ. Prætoribus,M.Marcio urbana , L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia. M.
Pomponio Mathoni Sicilia , Ti. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo H
exercitu cumq́. ea claſſe quam habebat,prorogatum in annum imperium eſt. Item P.Li
cinio,ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret,quoad,eum in prouincia cum impe-
rio morari conſuli è republica uiſum eſſet.Et M.Liuio,& Sp.Lucretio cum binis legioni-
bus,quibus aduerſus Magonem Galliæ præſidio fuiſſent,prorogatum imperiū eſt.Et Cn.
Octauio,ut,cum Sardiniam legionemq́. Ti.Claudio tradidiſſet, ipſe nauibus longis XL
maritimā oram,quibus finibus ſenatus cenſuiſſet,tutaretur. M.Pōponio prætori in Sicilia
Cannenſis exercitus duæ legiones decretæ . T.Quinctius Tarentum, C. Hoſtilius Tubu-
lus Capuam pro prætoribus, ſicut priore anno,cum uetere uterque præſidio, obtinerent.
De Hiſpaniæ imperio,quos in eam prouinciam duos proconſulibus mitti placeret,latum
ad populum eſt . Omnes tribus eoſdem L.Cornelium Lētulum,& L.Manlium Acidinum
pro conſulibus,ſicut priore anno tenuiſſent,obtinere eas prouincias iuſſerunt . Conſules I
delectum habere inſtituerunt & ad nouas ſcribendas in Bruttios legiones, & cæterorum
(ita enim iuſſi ab ſenatu erant) exercituum ſupplementum. Quanquam nondum aperte
Africa prouincia decreta erat,occultantibus id,credo, patribus, ne præſcirent Carthagi
nienſes:tamen in eam ſpem erecta ciuitas erat,in Africa eo anno debellatum iri,finemq́.
bello Punico adeſſe.Impleuerat ea res ſuperſtitione animos: proniq́. & ad nuncianda,&
ad credenda prodigia erant.eo plura uulgabantur: duos ſoles uiſos:& nocte interluxiſſe:
& facem Setiæ ab ortu Solis in occidentem porrigi uiſam . Tarracinę portam , Anagniæ
& portam,& multis locis murum de cœlo tactum . in æde Iunonis ſoſpitæ Lanuuij cum
horrendo fragore ſtrepitum editum . Eorum procurandorum cauſa, diem unum ſup-
plicatio fuit : & nouēdiale ſacrum,quòd de cœlo lapidatum eſſet,factum. Eò acceſſit con
ſultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quòd M. Valerius unus ex legatis K
regreſſus actutum in Italia fore nunciauerat , recens nuncius aderat Tarracinæ iam eſſe.
Haud paruæ rei iudicium ſenatum tenebat , qui uir optimus in ciuitate eſſet . ueram cer-
te uictoriam eius rei ſibi quiſque mallet , quàm ulla imperia honoresúe ſuffragio ſeu pa-
trum ſeu plebis delatos . P. Scipionem Cn. filium, eius qui in Hiſpania ceciderat , ado-
leſcentem nondum quæſtorium , iudicauerunt in tota ciuitate uirum optimum eſſe . Id
quibus uirtutibus inducti ita iudicauerint . ſicut proditum memoriæ à proximis tempo-
rum illorum ſcriptoribus libens poſteris tradiderim : ita meas opiniones , coniectando
rem uetuſtate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Oſtiam
obuiam ire deæ iuſſus : isq́. eam de naue accipere,& in terram elatam tradere ferendā ma
tronis.

A tronis. Poſtquam nauis ad oſtium amnis Tiberini acceſsiſſet, ſicut erat iuſſus. in ſalum naue euectus, ab ſacerdotibus deam accepit, attulitq́. in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas unius Claudiæ Quinctæ inſigne eſt nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) ante fama, clariorem ad poſteros tam religioſo miniſterio pudicitiam fecit. Eæ per manus ſuccedentes deinceps aliæ aliis, omni effuſa ciuitate obuiam, turibulis ante ianuas poſitis quà præferebatur, atque accenſo thure, precantibus ut uolens propitiaq́; urbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ eſt in palatio, pertulere deam pridie idus Aprilis: isq́. dies feſtus fuit. populus frequens dona deæ in palatium tulit; lectiſterniumque, & ludi fuere, Megaleſia appellata. Cum de ſupplemẽto legionum quæ in prouinciis erant, ageretur, tempus eſſe à quibuſdam ſenatoribus ſubiectum eſt, quæ dubiis in rebus utcunque tolerata eſſent, ea, dempto iam tandem deum benignitate metu, non ultra
B pati. Erectis expectatione patribus, ſubiecerunt, colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fuluio conſulibus abnuiſſent milites dare, eas annum iam ferme ſextum uacationẽ militiæ, quaſi honoris & beneficii cauſa habere: cũ interim boni obedientesq́. ſocii pro fide atque obſequio imperii Romani continuis omnium annorum delectibus exhauſti eſſent. Sub hanc uocem non memoria magis patribus renouata rei prope iam obliteratæ: quã ira irritata eſt. Itaque nihil prius referre conſules paſſi, decreuerunt, ut conſules magiſtratus, denosq́. principes Nepet, Sutrio, Ardea, Calibus: Alba, Carſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (cæ nanque coloniæ in ea cauſa erant) Romam excirent: iis imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dediſſet populo Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent, duplicatum eius ſummæ numerum peditum daret, & equites centenos uicenos. ſi qua eum numerum equitum explere non poſſet,
C pro equite uno treis pedites liceret dare. pedites equitesque, quam locupletiſſimi legerentur, mitterenturq́. ubicunque extra Italiam ſupplemento opus eſſet. ſi qui ex iis recuſarent, retineri eius coloniæ magiſtratus legatosq́. placere: neque, ſi poſtularent, ſenatum dari, priuſquam imperata feciſſent. ſtipendium præterea ijs coloniis tria millia æris, aſſes ſingulos imperari, exigiq́. quotãnis: cenſumq́. in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis cenſoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferriq́. Romam ab iuratis cenſoribus coloniarum, priuſquam magiſtratu abirent. Ex hoc ſenatuſconſulto accitis Romam magiſtratibus primoribusq́. earum coloniarum, conſules cum milites ſtipendiumq́. imperaſſent, alij aliis magis recuſare ac reclamare. negare, tantum militum effici poſſe: uix, ſi ſimplum ex formula imperetur, enixuros. orare, atque obſecrare, ut ſibi ſenatum adire ac deprecari liceret. nihil ſe quare perire merito deberẽt, admiſiſſe. ſed ſi
D pereundum etiam foret, neque ſuum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quàm haberent, poſſe efficere. Conſules obſtinati manere legatos Romæ iubent, magiſtratus ire domos ad delectus habendos: niſi ſumma militum quæ imperata eſſet Romam adducta, neminem ijs ſenatum daturum. Ita præciſa ſpe ſenatum adeundi deprecandique, delectus in ijs duodecim colonijs, per longam uacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter eſt perfectus. Altera item res, prope æque longo neglecta ſilentio, relata à Marco Valerio Læuino eſt: qui priuatis collatas pecunias ſe ac M. Claudio Marcello conſulibus, reddi tandem, ęquum eſſe dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide ſuam præcipuam curam eſſe. nam præterquam quòd aliquid proprie ad conſulem eius anni, quo collatæ pecuniæ eſſent, pertineret, etiam ſe auctorem ita conferendi fuiſſe inopi ærario, nec plebe ad tributum ſufficiente. Grata ea patribus admoni-
E tio fuit. iuſſisq́. referre conſulibus, decreuerunt, ut tribus penſionibus ea pecunia ſolueretur: primam præſentẽ ij qui tum eſſent, duas tertij, & quinti conſules numerarent. Omnes deinde alias curas una occupauit, poſtquam Locrenſium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum aduentu uulgatæ ſunt. nec tam Q. Pleminij ſcelus, quàm Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominũ irritauit. Decem legati Locrenſiũ obſiti ſqualore & ſordibus, in Comitio ſedentibus conſulibus, uelamenta ſupplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos eſt) porrigẽtes, ante tribunal cũ flebili uociferatione humi procubuerũt. Quærentibus cõſulibus, Locrenſes ſe dixerunt eſſe, ea paſſos à Q. Pleminio legato Romanisq́. militibus: quæ pati ne Carthaginiẽſes quidem uelit populus Romanus. orare, ut ſibi patres adeũdi, deplorandiq́. ærumnas ſuas poteſtatẽ facerẽt. Senatu dato, maximus natu

ex iis, Scio, inquit, quanti æſtimentur noſtræ apud uos querelæ patres conſcripti, plurimum in eo momenti eſſe, ſi probe ſciatis, & quo modo proditi Locri Annibali ſint, & quo modo pulſo Annibalis præſidio, reſtituti in ditionem ueſtram, quippe ſi & culpa defectionis procul à publico conſilio abſit, & reditum in ueſtram ditionem appareat non uoluntate ſolum, ſed ope etiam ac uirtute noſtra, magis indignemini, bonis ac fidelibus ſocijs tam atroces atque indignas iniurias ab legato ueſtro militibusq́. fieri. Sed ego cauſam utriuſque defectionis noſtræ in aliud tempus differendam arbitror eſſe, duarum rerum gratia: unius, ut coram P. Scipione qui Locros recepit, quiq́. omnium nobis recte perperamq́. factorum eſt teſtis, agatur: alterius, quòd qualeſcunque ſumus, tamen hæc, quæ paſſi ſumus, pati non debuimus. Non poſſumus diſſimulare P. C. nos, cum præſidium Punicum in arce noſtra haberemus, multa fœda, indigna & à præfecto præſidij Amilcare, & ab Numidis Afriſque paſſos eſſe: ſed quid illa ſunt collata cum iis, quæ hodie patimur? G
Cum bona uenia quæſo audiatis P. C. id, quod inuitus eloquar. In diſcrimine eſt nunc humanum omne genus utrum uos, an Carthaginienſes principes orbis terrarum uideat, ſed ſi ex iis quæ Locrenſes aut ab illis paſſi ſumus, aut à ueſtro præſidio nunc quàmaxime patimur, æſtimandum Romanum ac Punicum imperium ſit, nemo non illos ſibi, quàm uos, dominos præoptet. Et tamen uidete, quemadmodum Locrenſes in uos animati ſint. Cum à Carthaginienſibus iniurias multo minores acciperemus, ad ueſtrum imperatorem confugimus: cum à ueſtro præſidio pluſquam hoſtilia patiamur, nuſquam aliò, quàm ad uos, querelas detulimus. Aut uos reſpicietis perditas res noſtras P. C. aut ne ab diis quidem immortalibus quod precemur, quicquam ſupereſt. Q. Pleminius legatus miſſus eſt cum præſidio ad recuperandos à Carthaginienſibus Locros, & cum eodem ibi relictus eſt præſidio. in hoc legato ueſtro (dant enim animum ad loquendum libere ultimæ miſeriæ) nec hominis quicquam eſt P. C. præter figuram & ſpeciem, neque Romani ciuis præter habitum, & ſonum latinæ linguæ. peſtis ac bellua immanis, qualem fretum quondam quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumſediſſe fabulæ fuerunt. Ac ſi ſcelus, libidinem, & auaritiam ſolus ipſe exercere in ſocios ueſtros ſatis haberet, unam profundam quidem uoraginem tamen patientia noſtra expleremus. nunc omnes centuriones militesq́. ueſtros (adeo in promiſcuo licentiam atque improbitatem eſſe uoluit) Pleminios fecit. omnes rapiunt, ſpoliant, uerberant, uulnerant, occidunt, conſtuprant matronas, uirgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. quotidie capitur urbs noſtra, quotidie diripitur, dies noctesque omnia paſſim mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque aſportantur, ploratibus ſonant. Miretur, qui neſciat, quomodo aut nos ad patiendum ſufficiamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum ſacietas ceperit. Neque ego exequi poſſum, nec uobis operæ eſt audire ſingula, quæ paſſi ſumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, nego quenquam hominem expertem iniuriæ eſſe: nego ullum genus ſceleris, libidinis, auaritiæ ſupereſſe, quod in ullo qui pati potuerit, prætermiſſum ſit. Vix ratio iniri poteſt, uter caſus ciuitatis ſit deteſtabilior: cum hoſtes bello urbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus ui atque armis oppreſſit. omnia quæ captæ urbes patiuntur, paſſi ſumus, & nunc quammaxime patimur, P. C. omnia quæ crudeliſſimi atque importuniſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos ciues edunt, Pleminius in nos, liberosq́. noſtros & coniuges edidit. Vnum eſt, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat: & uos audire, & exoluere remp. ueſtram religione, ſi ita uobis uidebitur, uelimus P. C. Vidimus enim, cum quanta cæremonia non ueſtros ſolum colatis deos, ſed etiam externos accipiatis. Fanū eſt apud nos Proſerpinæ, de cuius ſanctitate templi credo aliquam famam ad uos perueniſſe Pyrrhi bello: qui cum Sicilia rediens Locros claſſe præteruheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem noſtram erga uos in ciuitatem noſtram facinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ intactos ad eam diem, ſpoliauit: atque ita pecunia in naues impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid ergo euenit P. C? claſſis poſtero die fœdiſſima tempeſtate lacerata: omnesq́. naues, quæ ſacram pecuniam habebant, in litora noſtra eiectæ ſunt. qua tanta clade edoctus tandem deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem inquiſitam in theſauros Proſerpinæ referri iuſsit. nec tamen illi unquam poſt ea proſpere quicquam euenit: pulſusq́. Italia, ignobili atque inhoneſta morte

A morte temere nocte ingreſſus Argos occubuit. Hæc cum audiſſet legatus ueſter, tribu-
niq́. militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis cauſa, ſed præſentis deæ numine
ſæpe comperta nobis maioribusq́. noſtris, referebantur: auſi ſunt nihilo minus ſacrilegas
admouere manus intactis illis theſauris: & nefanda præda ſeipſos ac domos contamina-
re ſuas, & milites ueſtros. quibus per uos fidemq́. ueſtram P. C. priuſquàm eorum ſcelus
expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei geſſeritis: ne quod piaculi com
miſerunt, non ſuo ſolum ſanguine, ſed etiam publica clade luant. quanquã ne nunc quidẽ
P. C. aut in ducibus, aut in militibus ueſtris ceſſat ira deæ. aliquoties iam inter ſe ſignis
collatis concurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant.
non acrius cum Carthaginienſibus, quàm ipſi inter ſe ferro dimicauerunt. præbuiſſentq́.
occaſionem furore ſuo Locros recipiendi Annibali, ni accitus à nobis Scipio interue-
B niſſet. At hercule milites contractos ſacrilegio furor agitat, in ducibus ipſis puniendis
nullum deæ numen apparuit. imo ibi præſens maxime fuit. uirgis cæſi tribuni ab legato
ſunt. legatus deinde inſidijs tribunorum interceptus, præterquã quòd toto corpore lace-
ratus, naſo quoque auribusq́. deciſis exanguis eſt relictus. recreatus deinde legatus ex
uulneribus tribunos militum in uincula coniectos, dein uerberatos, ſeruilibusq́. omni-
bus ſupplicijs cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit ſepeliri. Has dea pœnas à
templi ſui ſpoliatoribus habet: nec ante deſinet omnibus eos agitare furiis, quàm repoſi-
ta ſacra pecunia in theſauris fuerit. Maiores quondam noſtri graui Crotonienſium bello,
quia extra urbem templum eſt, transferre in urbem eam pecuniam uoluerunt. nocte au-
dita ex delubro uox eſt, abſtinerent manus; deam ſua templa defenſuram, quia mouendi
inde theſauros incuſſa erat religio; muro circundare templum uoluerunt. ad aliquantum
C iam altitudinis excitata erant mœnia, cum ſubito collapſa ruina ſunt. Sed & nunc, & ſæ
pe alias dea ſuam ſedem, ſuumq́. templum aut tutata eſt, aut à uiolatoribus grauia piacu-
la exegit. noſtras iniurias nec poteſt, nec poſſit alius ulciſci, quàm uos P. C. ad uos, ue-
ſtramq́. fidem ſupplices confugimus. nihil noſtra intereſt, utrum ſub illo legato, ſub illo
præſidio locros eſſe ſinatis, an irato Annibali & Pœnis ad ſupplicium dedatis. Non poſtu
lamus, ut extemplo nobis, ut de abſente, ut in dicto cauſa credatis. ueniat, coram ipſe au-
diat, ipſe diluat. ſi quicquam ſceleris, quod homo in homines edere poteſt, in nos præter-
miſit; non recuſamus, quin & nos omnia eadem iterum, ſi pati poſſumus, patiamur, & ille
omni diuino humanoq́. liberetur ſcelere. Hæc cum ab legatis dicta eſſent, quæſiſſetq́. ab
iis Q. Fabius, detuliſſentne eas querelas ad P. Scipionem, reſponderunt: miſſos legatos
eſſe, ſed eum belli apparatu occupatum eſſe: & in Africam aut iam traieciſſe, aut intra pau
D cos dies traiecturum. & legati gratia quanta eſſet apud imperatorem, expertos eſſe, cum
inter eũ & tribunos cognita cauſa, tribunos in uincula coniecerit: legatum æque ſontem,
aut magis etiam, in ea poteſtate reliquerit. Iuſſis excedere è templo legatis, non Plemi
nius modo, ſed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius na-
tum ad corrumpendam diſciplinam militarem arguere. ſic & in Hiſpania plus prope per
ſeditionem militum, quàm bello, amiſſum. externo & regio more & indulgere licentiæ
militum, & ſæuire in eos. Sententiam deinde trucẽ orationi adiecit: Pleminium legatum
uinctum Romam deportari placere, & ex uinculis cauſam dicere: ac, ſi uera forent, quæ
Locrenſes quererentur, in carcere necari, bonaq́. eius publicari. P. Scipionem, quòd de
prouincia deceſſerit iniuſſu ſenatus, reuocari, agiq́. cũ tribunis plebis, ut de imperio eius
abrogando ferrent ad populum. Locrenſibus coram ſenatum reſpondere: quas iniurias
E ſibi factas quererentur, neque ſenatum neque populum Romanum factas uelle, uiros bo
nos, ſociosq́. & amicos eos appellari. liberos, coniuges, quæq́. alia erepta eſſent, reſtitui.
pecuniam, quanta ex theſauris Proſerpinæ ſublata eſſet, conquiri: duplamq́. pecuniam in
theſauris reponi: & ſacrum piaculare fieri: ita ut prius ad collegium pontificũ referretur,
quòd ſacri theſauri moti, aperti, uiolatiq́. eſſent, quæ piacula quibus diis, quibus hoſtijs
fieri placeret. milites qui Locris eſſent, omnes in Siciliam tranſportari: quatuor cohortes
ſociorum Latini nominis in præſidium Locros adduci. Perrogari eo die ſententiæ, accen
ſis ſtudiis pro Scipione & aduerſus Scipionem, non potuere. Præter Pleminij facinus, Lo
crenſiumq́. cladem, ipſius etiam imperatoris nõ Romanus modo, ſed ne militaris quidẽ
cultus iactabatur. cum pallio crepidisq́. inambulare in gymnaſio, libellis etiã paleſtræq́.

operam dare. æque ſegniter molliterq́. cohortem totam Syracuſarum amœnitate frui: F
Carthaginem atque Annibalem excidiſſe de memoria: exercitum omnem licentia cor-
ruptum, qualis Sucrone in Hiſpania fuerit, qualis nunc Locris, ſocijs magis, quàm hoſti
metuendus. Hæc quanquam partim uera, partim miſta, eoq́. ſimilia ueris iactabantur, ui
cit tamen Q. Metelli ſententia: qui de cæteris Maximo aſſenſus, de Scipionis cauſa diſſen
ſit. Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum, unum recuperandæ Hi
ſpaniæ delegerit ducem, quem, recepta ab hoſtibus Hiſpania, ad imponendum Punico
bello finem creauerit conſulem, ſpe deſtinauerit Annibalem ex Italia detracturum, Afri-
cam ſubacturum: eum repente, tanquam Q. Pleminium, in dicta cauſa prope damnatum
ex prouincia reuocari? cum ea quæ in ſe nefarie facta Locrenſes quererentur, ne præſen
te quidem Scipione facta dicerent: neque aliud, quàm patientia, aut pudor, quòd legato
pepercillet, inſimulari poſſit. Sibi placere, M. Pomponium prætorem, cui Sicilia prouincia G
ſorte eueniſſet, triduo proximo in prouinciam proficiſci: conſules decem legatos, quos
ijs uideretur, ex ſenatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, at-
que ædilem. cum eo conſilio prætorem cognoſcere. ſi ea, quæ Locrenſes facta quereren
tur, iuſſu aut uoluntate P. Scipionis facta eſſent, ut eum de prouincia decedere iuberent:
ſi P. Scipio iam in Africam traieciſſet, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis,
quos maxime prætor idoneos cenſuiſſet, in Africam proficiſcerentur: tribuni atque ædi-
lis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præeſſent, donec nouus impera-
tor ad eum exercitum ueniſſet. ſin M. Pomponius, & decem legati comperiſſent, neque iuſ
ſu, neque uoluntate P. Scipionis ea facta eſſe, ut ad exercitum Scipio maneret, bellumq́ue,
ut propoſuiſſet, gereret. Hoc facto ſenatuſconſulto, cũ tribunis plebis actum eſt, aut com-
pararent inter ſe, aut ſorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium H
pontificum relatum de expiandis quæ Locris in templo Proſerpinæ tacta, uiolata, elataq́.
inde eſſent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcel-
lus, & M. Cincius Alimentus; ijsq́. ædilis plebis datus eſt: quem, ſi aut in Sicilia prætoris
dicto audiens non eſſet Scipio, aut iam in Africam traieciſſet, prehendere tribuni iuberẽt,
ac iure ſacroſanctæ poteſtatis reducerent. Prius Locros ire, quàm Meſſanam, conſilium
erat. Cæterum duplex fama eſt, quod ad Pleminium attinet. alij, auditis quæ Romæ acta
eſſent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum unum ex legatis incidiſſe, &
ab eo Rhegium ui retractum alij, ab ipſo Scipione legatũ cum triginta nobiliſſimis equi-
tum miſſum: Q. Pleminium in catenas, & cum eo ſeditionis principes coniectos. Ii oẽs,
ſeu ante Scipionis, ſeu tum prætoris iuſſu traditi in cuſtodiam Rheginis ſunt. Prætor lega
tiq́. Locros profecti, primum, ſicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem I
enim ſacram pecuniam, quæq́. apud Pleminium, quæq́. apud milites erat, conquiſitam,
cum ea quam ipſi ſecum attulerant, in theſauris repoſuerunt, ac piaculare ſacrum fecerũt.
tum uocatos in concionem milites, prætor ſigna extra urbem efferre iubet: caſtraque in
campo locat, cum graui edicto, ſiquis miles aut in urbe reſtitiſſet, aut ſecum extuliſſet,
quod ſuum non eſſet. Locrenſibus ſe permittere, ut quod ſuum quiſque cognoſceret, pre-
henderet: ſi quid non compareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere ſine mo-
ra Locrenſibus reſtitui: non leui defuncturum pœna, qui non reſtituiſſet. Locrenſium de-
inde concionem habuit, atque ijs libertatem, legesq́. ſuas populum Romanum ſenatũq́.
reſtituere dixit. ſi qui Pleminium, aliumúe quem accuſare uellet, Rhegiũ ſe ſequeretur. ſi
de P. Scipione publice queri uellẽt, ea quę Locris nefarie in deos hominesq́. facta eſſent,
iuſſu aut uoluntate P. Scipionis facta eſſe, legatos mitterent Meſſanam. ibi ſe cum cõſilio K
cogniturum. Locrenſes prætori legatisque, & ſenatui ac populo Romano gratias egere.
ſe ad Pleminium accuſandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis ſuæ
doluerit, eum eſſe uirum, quem amicum ſibi, quàm inimicum, malint eſſe. pro certo ſe ha-
bere, neque iuſſu, neque uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda commiſſa: ſed aut Plemi
nio nimium, aut ſibi parum creditum. natura inſitum quibuſam eſſe, ut magis peccari no-
lint, quàm ſatis animi ad uindicanda peccata habeant. Et prætori & conſilio haud medio
cre onus demptum erat de Scipione cognoſcendi. Pleminium & ad duos & triginta ho-
mines cum eo damnauerunt, atque in catenis Romam miſerunt. ipſi ad Scipionem pro-
fecti ſunt, ut ea quoque, quæ uulgata ſermonibus erant de cultu ac deſidia imperatoris,

A ſolutaq. militiæ diſciplina, comperta oculis referrent Romam. Venientibus ijs Syracu-
ſas, Scipio res, non uerba, ad purgandum ſe parauit. exercitum omnem eò conuenire, claſ
ſem expediri iuſſit, tanquam dimicandum eo die terra mariq. cum Carthaginiēſibus eſſet.
Quo die uenerunt, hoſpitio comiter accepti. poſtero die terreſtrem naualemq. exercitus
non inſtructos modo, ſed hos decurrenteis, claſſem in portu ſimulacrum & ipſam eden-
tem naualis pugnæ oſtendit: tum circa armamentaria & horrea aliumq. belli apparatū ui
ſendum prætor legatiq. ducti. tantaq. admiratio ſingularum uniuerſarumq. rerum incuſ
ſa, ut ſatis crederent, aut illo duce atque exercitu uinci Carthaginienſem populum, aut
nullo alio, poſſe; iuberentque, quod dij bene uerterent, traiiceret, & ſpei conceptæ, quo
die illum omnes centuriæ priorem conſulem dixiſſent, primo quoque tempore compo-
tem populum Romanum faceret, adeoq. lætis inde animis profecti ſunt, tanquam uicto
B riam, non belli magnificum apparatum, nunciaturi Romam eſſent. Pleminius, quiq. in
eadem cauſa erant, poſtquam Romam eſt uentum, extemplo in carcerem conditi. ac pri-
mo producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrenſium clade animos, nul
lum miſericordiæ locum habuerunt. poſtea cùm ſæpius producerentur, iam ſeneſcente
inuidia molliebatur ira: & ipſa deformitas Pleminij, memoriaq. abſentis Scipionis fauo
rem ad uulgum conciliabat. mortuus tamen prius in uinculis eſt, quàm iudicium de eo
perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum re-
fert ludis uotiuis, quos Romæ Africanus iterum conſul faciebat, conatum per quoſdam,
quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris, fugien-
diq. haberet occaſionem. patefacto dein ſcelere, delegatum in Tullianum ex S. C. De
Scipione nuſquam niſi in ſenatu actum, ubi omnes legatiq. & tribuni claſſem, exerci-
C tum, ducemq. uerbis extollentes, effecerunt, ut ſenatus cenſeret, primo quoque tempo-
re in Africam traiiciendum: Scipioniq. permitteretur, ut ex ijs exercitibus qui in Sicilia
eſſent, ipſe eligeret, quos in Africam ſecum traiiceret, quos prouinciæ relinqueret præſi-
dio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienſes quoque cum, ſpeculis per
promontoria omnia poſitis, percunctantes, pauentesq. ad ſingulos nuncios, ſolicitam hie
mem egiſſent: haud paruum & ipſi tuendæ Africæ momentum adiecerunt, ſocietatem Sy
phacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat
Aſdrubali Giſgonis filio non hoſpitium modo cum rege, de quo ante dictum eſt, cum ex
Hiſpania forte in idem tempus Scipio atque Aſdrubal conuenerunt: ſed mentio quo-
que incohatæ affinitatis, ut rex duceret filiam Aſdrubalis. Ad eam rem confirmandam,
tempusq. nuptiis ſtatuendum (iam enim nubilis erat uirgo) profectus Aſdrubal, ut ac-
D cenſum cupiditate (ut ſunt ante omnes barbaros Numidæ effuſi in Venerem) ſenſit,
uirginem ab Carthagine acceſit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut
publicum quoque fœdus priuato adiiceretur, ſocietas inter populum Carthaginienſem
regemque, data ultro citroq. fide eoſdem amicos inimicoſq. habituros, iureiurando af-
firmatur. Cæterum Aſdrubal memor & cum Scipione initæ regi ſocietatis, & quàm ua
na & mutabilia barbarorum ingenia eſſent: ueritus ne, ſi traiiceret in Africam Scipio, par
uum uinculum eæ nuptiæ eſſent: dum accenſum recenti amore Numidam habet, perpel-
lit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per
quos moneat eum, ne prioribus ſuis promiſſis fretus in Africam traiiciat. ſe & nuptiis
ciuis Carthaginienſis, filiæ Aſdrubalis, quem uiderit apud ſe in hoſpitio, & publico
etiam fœdere cum populo Carthaginienſi iunctum, hortari primum, ut procul ab Afri
E ca, ſicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginienſibus gerant, ne ſibi inter-
eſſe certaminibus eorum, armaq. aut hæc aut illa abnuentem, alteram ſocietatem ſequi
neceſſe ſit. ſi non abſtineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, ſibi ne-
ceſſarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipſe ſit genitus, & pro patria coniugis ſuæ,
proq. parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipio-
nem miſſi, Syracuſis eum conuenerunt. Scipio, quanquam magno momento rerum in
Africa gerendarum, magnaq. ſpe deſtitutus erat, legatis propere, priuſquam res uulga-
retur, remiſſis in Africam literas dat ad regem; quibus etiam atque etiam monet eum,
ne iura hoſpitii ſecum, neu cum populo Romano initæ ſocietatis, neu fas fidem, dexte-
ras, deos teſtes atque arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neque celari aduen

tus

tus Numidarum poterat, (uagati enim in urbe, obſeruatiq́. prætorio erant) &, ſi ſilere- F
tur, quid petentes ueniſſent, periculum erat, ne uera, eo ipſo quod celarentur, ſua ſponte
magis emanarent; timorq́. in exercitum incideret, ne ſimul cum rege & Carthaginienſi-
bus foret bellandum: auertit à uero falſis præoccupando mentes hominum. & uocatis
ad concionem militibus, non ultra eſſe cunctandum ait. inſtare, ut in Africam quampri-
mum traiiciat, ſocios reges. Maſſaniſſam prius ipſum ad C. Lælium ueniſſe, querentem,
quòd cunctando tempus tereretur, nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem,
quæ tam diuturnæ moræ ſit cauſa: poſtulantemque, ut aut traiiciatur tandem in Africam
exercitus: aut, ſi mutata conſilia ſint, certior fiat, ut & ipſe ſibi ac regno poſſit conſulere.
Itaque iam ſatis omnibus inſtructis apparatiſque, & re iam non ultra recipiente cuncta-
tionem, in animo ſibi eſſe, Lilybeum claſſe traducta, eodemq́. omnibus peditum equitumq́.
copiis contractis, quæ prima dies curſum nauibus daret, deis bene iuuantibus in Africam G
traiicere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut, ſi ei uideretur, Lilybæum ueniret: ut
communiter conſulerent, quas legiones potiſſimum, & quantum militum numerum in
Africam traiiceret. Item circum oram omnem maritimam miſit, ut naues onerariæ com
prehenſæ Lilybeum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumq́. in Sicilia erat,
cum Lilybeum conueniſſent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naues cape
ret, tantus omnibus ardor erat in Africam traiiciendi, ut non ad bellum duci uiderentur,
ſed ad certa uictoriæ præmia. præcipue qui ſuperabant ex Cannenſi exercitu milites; illo,
non alio, duce credebant nauata reipublicæ opera finire ſe militiam ignominioſam poſſe.
Et Scipio minime id genus militum aſpernabatur, ut qui neque ad Cannas ignauia eorum
cladem acceptam ſciret, neque ullos æque ueteres milites in exercitu Romano eſſe, ex-
pertoſq́. non uariis prælijs modo, ſed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & ſexta Can P
nenſes erant legiones. eas ſe traiecturum in Africam cum dixiſſet, ſingulos milites inſpe-
xit: relictiſq́. quos non idoneos credebat, in locum eorum ſubiecit quos ſecum ex Italia
adduxerat: ſuppleuitq́. ita eas legiones, ut ſingulæ ſena millia & ducenos pedites, trece-
nos haberent equites. ſociorum item Latini nominis pedites equiteſq́. de exercitu Can-
nenſi legit. Quantum militum in Africam tranſportatum ſit, non paruo numero inter
auctores diſcrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi
XVI millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam
V & XXX millia peditum equitumq́. in naues impoſita inuenio. quidam non adiecere
numerum, inter quos me ipſe in re dubia poni malim. Cœlius ut abſtinet numero, ita ad
immenſum multitudinis ſpeciem auget. uolucres ad terram delapſas clamore militum
ait. tantamq́. multitudinem cōſcendiſſe naues, ut nemo mortalium aut in Italia aut in Si- H
cilia relinqui uideretur. Milites ut in naues ordine ac ſine tumultu conſcenderent, ipſe
eam ſibi curam ſumpſit. nauticos C. Lælius, qui claſſis præfectus erat, in naues ante con-
ſcendere coactos continuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V
& XL dierum cibaria, è quibus XV dierum cocta, impoſita. Vt omnes iam in nauibus
erant: ſcaphas circū miſit, ut ex omnibus nauibus gubernatoreſq́. & magiſtri nauium, &
bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Poſteaquam conuenerunt,
primum ab ijs quæſiuit: ſi aquam hominibus iumentiſq́. in totidem dies, quot frumen-
tum, impoſuiſſent. ubi reſponſum eſt, aquam dierum V & XL in nauibus eſſe: tum edixit
militibus, ut ſilentium quieti nautis ſine certamine ad miniſteria exequenda bene obediē
tes præſtarent. cum XX roſtratis ſe ac L. Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem
roſtratis C. Lælium, præfectum claſſis, cum M. Porcio Catone (quæſtor is tum erat) one- K
rariis futurum præſidio. lumina in nauibus ſingula roſtrata, bina onerariæ haberent: in pr
toria naue inſigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus
edixit. Fertiliſſimus ager, eoq́. abūdans omnium copia rerum eſt regio, & imbelles (quod
plerunque in ubere agro euenit) barbari ſunt: priusq́. quàm à Carthagine ſubueniretur,
opprimi uidebantur poſſe. Iis editis imperijs, redire ad naues iuſſi: & poſtero die dijs
bene iuuantibus ſigno dato ſoluere naues. Multæ claſſes Romanæ è Sicilia, atque ipſo
illo portu profectæ erant. cæterum non eo bello ſolum, (nec id mirum, prædatum enim
tantummodo pleræq́. claſſes ierant) ſed ne priore quidem ulla profectio tanti ſpectacu-
li fuit. quanquam ſi magnitudine claſſes æſtimares: & bini conſules cum binis exerciti-
bus

A bus ante traiecerant: & prope totidem roſtratæ in illis claſſibus fuerant, quod onerarijs,
Scipio tum traijciebat. nam præter L longas naues, quadringentis ferme onerariis exer
citum tranſuexit. ſed & bellum bello, ſecundum priore ut atrocius Romanis uideretur,
cum quòd in Italia bellabatur, tum ingentes ſtrages tot exercituum ſimul cæſis ducibus
effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim ſuapte fortuna quadam ingenti,
ad incrementa gloriæ celebratus conuerterat animos: ſimul & mens ipſa traiiciendi, nul
li ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia transferendūq.
& finiendum in Africa bellum, ſe tranſire uulgauerat. Concurrerat ad ſpectaculum in
portum omnis turba non habitantium modo Lilybæi, ſed legationum omnium ex Sici-
lia: quæ & ad proſequendū Scipionem officij cauſa conuenerant, & prætorem prouinciæ
M. Pomponium ſecutæ fuerant. ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebantur, ad proſe-
B quendos commilitones proceſſerant. nec claſſis modo proſpectantibus è terra, ſed terra,
etiam omnis circa referta turba ſpectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit, Scipio è præto-
ria naue, ſilentio per præconem facto, Diui, diuæque, inquit, qui maria terrasq. colitis,
uos precor quæſoque, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur poſtq. gerētur: ea mihi, po
pulo plebiq. Romanæ ſociis nominiq. Latino, qui populi Romani, quiq. meā ſectā, impe
rium, auſpiciumq. terra, mari, amnibusq. ſequuntur, bene uertundo æque uos omnia be-
ne iuuetis: bonis auctibus auxitis: ſaluos incolumesq. uictis perduellibus uictores ſpo-
lijs decoratos, triumphantesq. mecum domos reduces ſiſtatis: inimicorum hoſtiumq.
ulciſcendorum copiam faxitis: quæq. populus Carthaginienſis in ciuitatem noſtram fa-
cere molitus eſt, ea ut mihi populoq. Romano in ciuitatem Carthaginienſium detis. Se-
cundū eas preces, cruda exta cæſa uictima (uti mos) in mare porricit, tubaq. ſignum dedit
C proficiſcendi. Vento ſecundo uehementi ſatis profecti, celeriter è conſpectu terræ abla
ti ſunt. & à meridie nebula occœpit, ita ut uix occurſus nauium inter ſe uitarent. lenior
uentus in alto factus. noctem inſequentem eadem caligo obtinuit: ſole orto eſt diſcuſſa,
& addita uis uento. Iam terram cernebant. haud ita multo poſt gubernator Scipioni ait,
non plus quinque millia paſſuum Africam abeſſe, Mercurij promontorium ſecernere. ſi
iubeat eò dirigi, iam in portu fore omnem claſſem. Scipio, ut in conſpectu terra fuit, pre-
catus deos, uti bono reipublicæ ſuoq. Africam uiderit, dare uela, & alium infra nauibus
acceſſum petere iubet. uento eodem ferebantur. cæterum nebula ſub idem ferme tem-
pus, quo pridie, exorta, conſpectū terræ ademit. & uento premente nebula cecidit. nox
deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter ſe cōcurrerent naues, aut ter
ræ inferrentur, iecere. ubi illuxit, uentus idem coortus, nebula diſiecta, aperuit omnia
D Africæ litora. Scipio, quod eſſet proximum promontorium, percunctatus, cum Pulchri
promontorium id uocari audiſſet, Placet omen, inquit, huc dirigite naues. eo claſſis de-
currit: copiæ omnes in terram expoſitæ ſunt. Proſperam nauigationem ſine terrore ac
tumultu fuiſſe, permultis Græcis Latiniſq. auctoribus credidi. Cœlius unus præter-
quam quòd non merſas fluctibus naues, cæteros omnes cæleſtes maritimosq. terrores,
poſtremo abreptam tempeſtate ab Africa claſſem ad inſulam Aegimurum, inde ægre cor
rectum curſum exponit: & prope obrutis nauibus, iniuſſu imperatoris, ſchaphis haud ſe-
cus quàm naufragos milites ſine armis cum ingenti tumultu in terram euaſiſſe. Expoſi-
tis copiis Romani caſtra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo
agros conſpectu primum claſſis, dein tumultu egredientium in terram, pauor terrorq. per-
uenerat, ſed in ipſas urbes. neque enim hominum modo turba mulierum puerorumq. ag
E minibus immiſta omnes paſſim compleuerat uias, ſed pecora quoque præ ſe agreſtes age
bant, ut relinqui ſubito Africam diceres, urbibus uero ipſis maiorem, quàm quem ſecum
attulerant, terrorem inferebant. Præcipue Carthagini prope ut captæ tumultus fuit. nam
poſt M. Atilium Regulum & L. Manlium conſules annis prope quinquaginta nullum Ro
manum exercitum uiderant, præter prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agros mari
timos factæ erāt: raptiſq. quæ obuia fors fecerat, prius recurſum ſemper ad naues, quàm
clamor agreſtes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorq. in urbe fuit. Et hercule ne-
que exercitus domi ualidus, neque dux, quem opponerent, erat. Aſdrubal Giſgonis fi-
lius, genere, fama, diuitiis, regia tum etiam affinitate longe primus ciuitatis erat. ſed eum
ab illo ipſo Scipione aliquot prælijs fuſum, pulſumq. in Hiſpania meminerant: nec ma-

gis ducem duci parem, quàm tumultuariũ exercitum ſuum Romano exercitui eſſe. itaque F
uelut ſi urbẽ extẽplo aggreſſurus Scipio foret, ita ad arma eſt conclamatũ: portæq́. raptim
clauſæ, & armati in muris, uigiliæq́. & ſtationes diſpoſitæ: ac nocte inſequenti uigilatum
eſt. Poſtero die quingenti equites ſpeculatum ad mare, turbandosq́. egredientes ex na-
uibus miſſi, in ſtationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio, claſſe Vticã miſſa, ipſe
haud ita multum progreſſus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in ſtationibus
locis idoneis poſuerat, & per agros miſerat prædatum. Ii cum Carthagincnſi equitatu
prælium cum cõmiſiſſent, paucos in ipſo certamine, pleroſque fugientes perſecuti, in qui
bus præfectum quoque Annonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio nõ agros modo
circa uaſtauit, ſed urbem etiam proximam Afrorũ ſatis opulentam cepit. ubi præter cæte
ra, quæ extemplo in naues onerarias impoſita, miſſaq́. in Siciliam erant: octo millia libe
rorum capitum ſeruorumq́. ſunt capta. Lætiſſimus tum Romanis in principio rerum ge- G
rendarum aduentus Maſſaniſæ fuit. quem quidam cum C C haud amplius equitibus, ple-
rique cum duum millium equitatu tradunt ueniſſe. Cæterum cum longe maximus om-
nium ætatis ſuæ regum hic fuerit, plurimumq́. rem Romanam iuuerit: operæpretium uide
tur excedere paululum ad enarrandum, quàm uaria fortuna uſus ſit in amittendo recupe-
randoq́. paterno regno. Militante eo pro Carthaginienſibus in Hiſpania, pater ei mo-
ritur: (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem regis Deſalcem pergrandem natu (mos ita
apud Numidas eſt) peruenit. haud multo poſt Deſalce quoque mortuo, maior ex duo-
bus filijs eius Capuſa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cæterum cũ
magis iure gentis auctoritate inter ſuos, quàm uiribus, obtineret regnum: extitit quidã
Mezetulus nomine, non alienus à ſanguine, regibus familiæ ſemper inimicæ, ac de impe-
rio uaria fortuna cum ijs qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud I
quos inuidia regũ magnæ auctoritatis erat, caſtris palã poſitis, deſcẽdere regem in aciem,
ac dimicare de regno coegit. in eo prælio Capuſa cum multis principum cecidit, gens
Maſſyliorum omnis in ditionem imperiumq́. Mezetuli conceſſit. regio tamen nomine ab-
ſtinuit: contentusq́. nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui ſtirpis regiæ ſupe
rerat, regem appellat. Carthaginienſem nobilem fœminam, ſororis filiam Annibalis, quę
proxime Deſalci regi nupta fuerat, matrimonio ſibi iungit, ſpe Carthaginienſium ſocieta
tis: & cum Syphace hoſpitium uetuſtum legatis miſſis renouat, omnia ea auxilia præpa-
rans aduerſus Maſſaniſam. Et Maſſaniſa, audita morte patrui, dein nece fratris patruelis,
ex Hiſpania in Mauritaniam (Bocchar ea tempeſtate rex Maurorum erat) traiicit. ab eo
ſupplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia
Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmiſſo nuncio ad paternos ſuosq́. amicos, cum ad fi H
nes regni perueniſſet, quingenti ferme Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris in-
de, ſicut conuenerat, retro ad regem remiſſis, quanquam aliquanto minor ſpe multitudo,
nec cum qua tantam rem aggredi ſatis auderet, conueniret: ratus agendo ac moliendo
uires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiſcenti ad Syphacem Lacumaci re
gulo ad Thapſum occurrit. trepidum agmen cum in urbem refugiſſet, & urbem Maſſani
ſa primo impetu capit, & ex regijs alios tradentes ſe recipit, alios uim parantes occidit.
pars maxima cum ipſo puero inter tumultum ad Syphacem, quò primum intenderant
iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio rerum proſpere actæ conuertit
ad Maſſaniſam Numidas. affluebantq́. undique ex agris uicisq́. ueteres milites Galæ, &
incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquan-
tum Mezetulus ſuperabat. nam & ipſe eum exercitum quo Capuſam uicerat, & ex rece K
ptis poſt cædem regis, aliquot habebat, & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia
adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetulo decem millia equitum erant. quibuſ-
cum Maſſaniſa, nequaquam tantum peditum equitumúe habens, acie conflixit. uicit ta-
men & ueterum militum uirtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati du
cis. Regulus cum tutore & exigua Maſæſulorum manu in Carthaginienſium agrum re-
fugit. Ita recuperato regno paterno Maſſaniſa, quia ſibi cum Syphace haud paulo maio
rem reſtare dimicationẽ cernebat: optimũ ratus cum fratre patruele gratiã reconciliare,
miſſis qui & puero ſpem facerent, ſi in fidem Maſſaniſæ ſeſe permiſiſſet, futurum in eo-
dem honore, quo apud Galam Deſalces quondam fuiſſet: & qui Mezetulo præter impu
nitatem

A nitatem ſua omnia cum fide reſtitui ſponderent: ambos præoptanteis exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginienſibus de induſtria agentibus, ad ſeſe perduxit. Aſdrubal tum forte cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud ſane multum ad ſe pertinere credenti, utrum penes Lacumacem, an Maſſaniſam regnum Maſſyliorum eſſet, falli eum magnopere ait, ſi Maſſaniſam eiſdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Deſalcem, credat. multo maiorem indolem in eo animi ingeniiq́ue eſſe, quàm in ullo gentis eius unquam fuiſſet. ſæpe eum in Hiſpania raræ inter homines uirtutis ſpecimen dediſſe ſocijs pariter hoſtibusq́ue. & Syphacem & Carthaginienſes, niſi orientem illum ignem oppreſſiſſent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre poſſent, arſuros. adhuc teneras & fragiles eius uires eſſe: uixdum coaleſcere fouenti regnum. Inſtando ſtimulandoq́ue peruicit, ut exercitum ad fines Maſſyliorum admoueat: atque in agro, de quo ſæpe cum Gala non uerbis modo diſceptatum, ſed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie iuris ſui, caſtra locet: ſi quis arceat, quod maxime opus ſit, acie dimicaturum. ſin per metum agro cedatur, in medium regni eundum. aut ſine certamine conceſſuros in ditionem eius Maſſylios, aut nequaquam pares futuros armis. His uocibus incitatus Syphax Maſſaniſæ bellum infert: & primo certamine Maſſylios fundit fugatque. Maſſaniſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ uocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusq́ue ſuis (ea pecunia illis eſt) perſecuti ſunt regem. cætera Maſſyliorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquoſusq́ue eſt: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque carne ac lacte ueſcentium abunde ſufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incurſionibus,

C deinde aperto latrocinio infeſta omnia circa eſſe: maxime uri Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ, quàm inter Numidas, & latrocinium tutius erat. iamq́ue adeo licenter eludebant, ut ad mare deuectam prædam uenderent mercatoribus appellentibus naues ad id ipſum, pluresq́ue, quàm iuſto ſæpe in bello, Carthaginienſium cæderentur caperenturq́ue. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienſes, infentaq́ue & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant. ſed uix regium uidebatur, latronem uagum in montibus conſectari. Bocchar, ex præfectis regijs uir acer & impiger, ad id delectus. ei data quatuor millia peditum duo equitum: præmiorumq́ue ingentium ſpe oneratus, ſi caput Maſſaniſæ retuliſſet, aut uiuum (id uero inæſtimabile gaudium fore) cepiſſet. Palatos incurioſeq́ue agentes improuiſo adortus, pecorum hominumq́ue ingenti multitudine à præſidio armatorum excluſa, Maſſaniſam ipſum cum paucis in uerticem montis

D compellit. inde prope ut iam debellato, nec præda modo pecorum hominumq́ue captorum miſſa ad regem, ſed copijs etiam, ut aliquanto maioribus, quàm pro reliquijs belli, remiſſis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisq́ue equitibus degreſſum iugis Maſſaniſam perſecutus in ualle arcta, faucibus utrinque obſeſſis, incluſit. ibi ingens cædes Maſſyliorum facta, Maſſaniſa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos ſequentibus ſe eripuit. Tenuit tamen ueſtigia Bocchar: adeptusq́ue eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circundedit, ut, præter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit. cum ijs ipſum quoque Maſſaniſam ſaucium prope è manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu erant fugientis alæ equitum diſperſæ lato campo, quibuſdam, ut occurrerent, per obliqua tendentibus, quacunque hoſtis flectebat. amnis ingens fugientes accepit; (neque enim cunctanter, ut quos maior

E metus urgeret, immiſerant equos) raptiq́ue gurgite, & in obliquum relati. duobus in conſpectu hoſtium in præruptum gurgitem hauſtis, ipſe periiſſe creditus. duo reliqui equites cum eo uirgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credenti ſe iam, quem ſequeretur. inde uanus auctor abſumpti Maſſaniſæ ad regem redit: miſſiq́ue, qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totaq́ue Africa fama mortis Maſſaniſæ repleta, uariæ animos affecit. Maſſaniſa in ſpelunca occulta cum herbis curaret uulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum ducta cicatrix, patique poſſe uiſus eſt iactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipſo itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Maſſylios, palam iam quis eſſet ferens, ueniſſet, tantum motum cum fauore

re priſtino, tum gaudio inſperato, quòd quem perijſſe crediderant, incolumem cerne- F
bant, fecit, ut intra paucos dies VI millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum
conuenirent: atque non in poſſeſſione modo paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Car-
thaginienſium populos, Maſæſulorumq́ue fines (id Syphacis regnum erat) uaſtaret. ir-
ritato ad bellum Syphace, inter Cirtam Hipponemq́ue in iugis opportunorum ad om-
nia montium conſedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quàm ut per præfectos
ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus miſſa, illum circumdu-
cto agmine in ſe intentum, hoſtem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermi-
na, qui ex occulto aggreſſurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui ſignis
collatis acie dimicaturus eſſet, mouit caſtra. Vbi tempus uiſum eſt, quo perueniſſe iam
circummiſſi poterant: & ipſe leni cliuo ferente ad hoſtem, cum multitudine fretus, tum
præparatis à tergo inſidijs, per aduerſum montem erectam aciem ducit, Maſſaniſa fidu- G
cia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe dirigit ſuos. Atrox prælium
& diu anceps fuit: loco & uirtute militum Maſſaniſam, multitudine, quæ nimio maior erat,
Syphacem iuuante. Ea multitudo diuiſa, cum pars à fronte urgeret, pars ab tergo ſe cir-
cumfudiſſet, uictoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc
à fronte, hinc à tergo incluſis. itaque cæteri pedites equitesq́ue cæſi, aut capti. Ducen-
tos ferme equites Maſſaniſa circa ſe conglobatos, diuiſosq́ue turmatim in treis partes,
erumpere iubet, loco prædicto, in quem ex diſſipata conuenirent fuga. ipſe, quà inten-
derat, inter media tela hoſtium euaſit. duæ turmæ hæſere. altera metu dedira hoſti, alte-
ra pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt. Verminam prope ueſtigiis in-
ſtantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & deſperatione tandem feſſum
abſiſtere ſequendo coegit. ipſe cum LXX equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi H
cum conſcientia egregie ſæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentemq́. Ga-
ramantum omne tempus uſque ad C. Lælij claſſisq́. Romanæ aduentum in Africam con-
ſumpſit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quàm cum magno, præſidio equi-
tum ad Scipionem quoque poſtea ueniſſe Maſſaniſam credam. quippe illa regnanti mul-
titudo, hæc paucitas exulis fortunæ conueniens eſt. Carthaginienſes, ala equitum cum
præfecto amiſſa, alioq́. equitatu per nouum delectum comparato, Annonem Amilcaris
filium præficiunt, Aſdrubalem ſubinde ac Syphacem per literas nunciosq́ue, poſtremo e-
tiam per legatos acceſſunt. Aſdrubalem opem ferre prope circumſeſſæ patriæ iubent: Sy
phacem orant, ut Carthagini & uniuerſæ Africæ ſubueniat. Ad Vticam tum caſtra Scipio
ferme mille paſſus ab urbe habebat tranſlata à mari, ubi paucos dies ſtatiua coniuncta claſ
ſi fuerant. Anno, nequaquam ſatis ualido non modo ad laceſſendum hoſtem, ſed ne ad mœ- I
dos quidem à populationibus agros equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per
conquiſitionem numerum equitum augeret. nec aliarum gentium aſpernatus, maxime ta
men Numidas (id longe primum equitum in Africa eſt genus) conducit. Iam ad quatuor
millia equitum habebat, cum Saleram nomine urbem occupauit, XV ferme millia ab Ro-
manis caſtris. Quod ubi Scipioni relatum eſt, æſtiua ſub tectis agere equitatus, Sint, in-
quit, uel plures, dum talem ducem habeant. eo minus igitur ceſſandum ratus, quo illi ſe-
gnius rem agerent: Maſſaniſam cum equitatu præmiſſum portis obequitare, atque ho-
ſtem ad pugnam elicere iubet. ubi omnis multitudo ſe effudiſſet, grauiorq́. iam in certa-
mine eſſet, quàm ut facile ſuſtineri poſſet, cedere paulatim. ſe in tempore pugnæ obuentu
rum. Tantum moratus, quantum ſatis temporis prægreſſo uiſum ad eliciendos hoſtes, cũ
Romano equitatu ſecutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa uiæ flexus oppoſiti K
erant, occultus proceſſit. Maſſaniſa ex compoſito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut
ipſis obequitabat portis, aut cedendo, cum timoris ſimulatio audaciam hoſti faceret, ad in
ſequendum temere eliciebat. Nondum omnes egreſſi erant, uarieq́ue dux fatigabatur:
alios uino & ſomno graues arma capere, & frænare equos cogendo: alijs, ne ſparſi & in-
conditi ſine ordine, ſine ſignis omnibus portis excurrerent, obſiſtendo. Primo incaute
ſe inuehentes Maſſaniſa excipiebat: mox plures ſimul conferti porta effuſi æquauerant
certamen: poſtremo iam omnis equiratus prælio cum adeſſet, ſuſtineri ultra nequiuere.
Non tamen effuſa fuga Maſſaniſa, ſed cedendo ſenſim, impetus eorum excipiebat, do-
nec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipſi in-
tegris

A tegris uiribus, & recentibus equis, Annoni Afriſq́. pugnando ac ſequendo feſſis, ſe cir-
cumfundere: & Maſſaniſa flexis ſubito equis in pugnam redijt. Mille ferme qui pri-
mi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipſo duce Annone interclu
ſi atque interfecti ſunt. cæteros, ducis præcipue territos cæde, effuſe fugientes, per tria
millia paſſuū uictores ſecuti, ad duo præterea millia equitū aut ceperunt, aut occiderunt.
inter eos, ſatis conſtabat, non minus ducentos Carthaginienſium equites fuiſſe, & diuitiis
quoſdam & genere illuſtres. Eodem forte, quo hæc geſta ſunt die, naues quæ prædam in
Siciliam uexerant, cum commeatu rediere, uelut ominatæ ad prædam alteram repeten-
dam ſeſe ueniſſe. Duos eodem nomine Carthaginienſium duces duobus equeſtribus
prælijs interfectos, non omnes auctores ſunt: ueriti, credo, ne falleret bis relata eadem
res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Annonem tradunt. Scipio præfectos
B equitesq́ue, prout cuiuſque opera fuerat, & ante omneis Maſſaniſam inſignibus donis
donat. et firmo præſidio Salerę impoſito, ipſe cum cætero exercitu profectus, non agris
modo quacunque incedebat, populatis, ſed urbibus etiam quibuſdam uiciſq́. expugna-
tis, late fuſo terrore belli, ſeptimo die, quàm profectus erat, magnam uim hominum & pe
coris & omnis generis prædæ trahens, in caſtra redit: grauesq́. iterum hoſtium ſpolijs na
ues dimittit. inde omiſſis expeditionibus paruis populationibusq́ue, ad oppugnandam
Vticam omnes belli uires conuertit: eam deinde, ſi cepiſſet, ſedem ad cætera exequenda
habiturus. Simul & à claſſe nauales ſocii, qua ex parte urbs mari alluitur: ſimul & terre-
ſtris exercitus ab imminente prope ipſis mœnibus tumulo eſt admotus. tormenta machi
nasq́. & aduexerat ſecum, & ex Sicilia cum commeatu miſſæ erant: & nouę in armamen-
tario, multis talium operum artificibus de induſtria incluſis, fiebant. Vticenſibus tanta un
C dique mole circumſeſſis, in Carthaginiēſi populo, Carthaginienſibus in Aſdrubale, ita, ſi
is mouiſſet Syphacem, ſpes omnis erat. ſed deſiderio indigentium auxilij tardius cuncta
mouebantur. Aſdrubal intentiſſima conquiſitione cum ad XXX millia peditum, tria equi
tum effeciſſet: non tamē ante aduentū Syphacis caſtra propius hoſtem mouere eſt auſus.
Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confeſtimq́ motis
ab Carthagine caſtris, haud procul Vtica munitionibusq́. Romanis conſedit. Quorum
aduentus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, cum quadraginta ferme dies, nequicquam
omnia experiens, obſediſſet Vticam, abſcederet inde irrito incepto. iam enim hiems inſta
bat. caſtra hiberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum
maris ſpatium extenditur, communit: uno uallo & naualia caſtra amplectitur. iugo medio
legionum caſtris impoſitis litus ad ſeptentrionem uerſum ſubductæ naues naualeſq́. ſo-
D cij tenebant, meridianam uallē ad alterum litus deuexam equitatus. Hæc in Africa uſque
ad extremum autumni geſta. Præter conuectum undique ex populatis circa agris frumen
tum, commeatusq́. ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius pro prætore ex Sardi-
nia ab Ti. Claudio Prætore cuius ea prouincia erat, ingentem uim frumenti aduexit: hor-
reaq́. non ſolum ea quæ iam facta erant, repleta, ſed noua ædificata. Veſtimenta exercitui
deerant. id mandatum Octauio, ut cum prætore ageret, ſi quid ex ea prouincia cōparari ac
mitti poſſet. ea quoque haud ſegniter curata res. mille ducentæ togæ breui ſpacio, duode
cim millia tunicarū miſſa. Aeſtate ea, qua hæc in Africa geſta ſunt, P. Sempronius conſul
cui Bruttij prouincia erat, in agro Crotonenſi cum Annibale in ipſo itinere tumultuario
prælio conflixit. agminibus magis, quàm acie pugnatum eſt. Romani pulſi: & tumultu ue-
rius, quàm pugna, ad mille & CC de exercitu conſulis interfectis, in caſtra trepidi redie-
E re. neque oppugnate tamen ea hoſtes auſi. Cæterum ſilentio proximæ noctis profectus
inde conſul, præmiſſo nuncio ad P. Licinium pro conſule, ut ſuas legiones admoueret, co
pias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimican-
di facta eſt, cum conſuli duplicatæ uires, Pœno recens uictoria animos faceret. In primā
aciem ſuas legiones Sempronius induxit: in ſubſidijs locatæ P. Licinij legiones. Conſul
principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ uouit, ſi eo die hoſtes fudiſſet: compoſq́ue
eius uoti fuit. fuſi ac fugati Pœni. ſupra quatuor millia armatorum cæſa: paulo minus tre-
centi uiui capti: equi quadraginta, & undecim militaria ſigna. Perculſus aduerſo prælio
Annibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius conſul in altera
parte Italiæ non tam armis, quàm iudiciorum terrore, Etruriam continuit, totā ferme ad

Magonem

Magonem,ac per eum ad ſpem nouandi res uerſam. Eas quæſtiones ex ſenatuſconſulto F
minime ambitioſe habuit.multiq. nobiles Etruſci, qui aut ipſi erant, aut miſerant ad Ma-
gonem de populorum ſuorum defectione,primo erât præſentes condemnati;poſtea con
ſcientia ſibimet ipſi exilium conſciſcentes,cum abſentes damnati eſſent,corporibus ſub-
tractis,bona tantum,quæ publicari poterant,pigneranda pœnæ præbebant. Dum hæc cō
ſules diuerſis regionibus agunt,cenſores interim Romæ M.Liuius & C.Claudius ſenatū
recitarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus.notati ſeptem, nemo tamen qui
ſella curuli ſediſſet.ſarta tecta acriter & cum ſumma fide exegerunt, uiam è foro Boario
ad Veneris,& circa foros publicos,& ædem Matris magnæ in Palatio faciendam locaue-
runt. uectigal etiam nouum ex ſalaria annona ſtatuerunt. ſextante ſal & Romæ,& per to-
tam Italiam erat.Romæ precio eodem,pluris in foris & conciliabulis,& alio alibi precio
præbendum locauerunt.Id uectigal commentum alterū ex cenſoribus ſatis credebant,po G
pulo iratum,quòd iniquo iudicio quondam damnatus eſſet.et in precio ſalis maxime one
ratas tribus,quarum opera damnatus erat,credebant. Inde Salinatori Liuio inditum co-
gnomen.Luſtrum conditum ſerius;quia per prouincias dimiſerunt cenſores, ut ciuiū Ro
manorū in exercitibus,quātus ubique eſſet,referretur numerus. Cenſa cum ijs CCLXV
millia hominum.condidit luſtrum C.Claudius Nero.Duodecim deinde coloniarū,quod
nunquam antea factum erat,deferentibus cenſoribus,cenſum acceperunt:ut quantū nu-
mero militum,quātum pecunia ualerent,in publicis tabulis monumenta extarent. Equi-
tum deinde cenſus agi cœptus eſt.et ambo forte cenſores equum publicū habebant. cum
ad tribum Polliam uentum eſt,in qua M. Liuij nomen erat:& præco cunctaretur citare
ipſum cenſorem:cita,inquit Nero,M.Liuium.et ſiue ex reſidua & uetere ſimultate,ſiue in
tempeſtiua iactatione ſeueritatis inflatus, M.Liuium, quia populi iudicio eſſet condem- H
natus,equum uendere iuſſit.Item M.Liuius cum ad tribum Arnienſem & nomen collegæ
uentum eſt,uendere equum C.Claudium iuſſit, duarum rerum cauſa:unius, quòd falſum
aduerſus ſe teſtimonium dixiſſet:alterius,quòd non ſincera fide ſecum in gratiam rediſſet.
Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum ſuæ famæ damno factū eſt.
Exitu cenſuræ,cū in leges iuraſſet C.Claudius,& in ærarium aſcendiſſet, inter nomina eo
rum,quos ærarios relinquebat,dedit collegæ nomen.Deinde M.Liuius in ærarium uenit,
& præter Mæciam tribum,quæ ſe nec condemnaſſet,neque condemnatum conſulem aut
cenſorem feciſſet:populum Romanum omnē,quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit,
quòd & innocentem ſe condemnaſſent,& condemnatum cōſulem & cenſorem feciſſent:
neque inficiari poſſent aut iudicio ſemel,aut comitijs bis ab ſe peccatū eſſe. inter quatuor
& triginta tribus & C.Claudium ærarium fore.quòd ſi exemplum haberet bis eūdem æra I
rium relinquendi,C.Claudium nominatim ſe inter ærarios fuiſſe relicturum.Paruum cer
tamen notarum inter cenſores, caſtigatio inconſtantiæ populi cenſoria & grauitate tem-
porum illorum digna.In inuidia cenſores cum eſſent,creſcendi ex his ratus eſſe occaſio-
nem Cn.Bæbius tribunus plebis diem ad populum utrique dixit.Ea res conſenſu patrum
diſcuſſa eſt,ne poſtea obnoxia populari auræ cenſura eſſet. Eadem æſtate in Bruttijs iam
Petelia à conſule ui capta,Conſentia & Pandoſia,& ignobiles aliæ ciuitates uoluntate in
deditionem uenerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex
Etruria,ubi nihil belli erat,Romam acciri placuit.Is conſules Cn. Seruilium Cæpionem,
& C.Seruilium creauit.Inde prætoria comitia habita.Creati Cn.Cornelius Lentulus. P.
Quintilius Varus,P.Aelius Pætus,P.Vilius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis eſſent,
prætores creati ſunt.Conſul comitijs perfectis ad exercitum in Etruriam redijt. Sacerdo K
tes eo anno mortui,atque in locum eorum ſuffecti.Ti. Veturius Philo flamen Martialis in
locum M. Aemilij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque. et in
M.Pomponij Mathonis auguris & decemuiri locum creati decemuir M. Aurelius Cotta
augur,Ti. Sempronius Gracchus admodum adoleſcens, quod tunc perrarum in mandan
dis ſacerdotiis erat. Quadrigæ auræ eo anno in Capitolio poſitæ ab ædilibus curulibus
C.Liuio & M.Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum inſtaurati. item per biduum
plebeij ab ædilibus P.Aelio, P. Villio.et Iouis epulum fuit ludorum cauſa.

EPI-

A

EPITOME LIBRI XXX.

IN Africa Scipio Carthaginienſes, & eundem Syphacem Numidarum regem, Aſdrubalemque pluribus prælijs uicit, adiuuante Maſſaniſa: binaque hoſtium caſtra expugnauit, in quibus XL millia hominum ferro igniq́ue conſumpta ſunt. Syphacem per C. Lælium & Maſſaniſam cepit.
B *Maſſaniſſa Sophonisbam, uxorem Syphacis, filiam Aſdrubalis, captam ſtatim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: caſtigatusq́ue à Scipione, uenenum ei miſit. quo hauſto illa deceſſit. Effectumq́; eſt multis Scipionis uictorijs: ut Carthaginienſes in deſperationem acti, in auxilium publicæ ſalutis Annibalem ex Italia reuocarent. isq́ue anno decimoſexto Italia diſcedens, in Africam traiecit: tentauitq́ue per colloquium pacem cum Scipione componere: &, cum de conditionibus pacis non conueniſſet, acie uictus eſt. Pax Carthaginienſibus data eſt petentibus. Annibal Giſgonem pacem diſſuadentem, manu ſua detraxit: excuſata deinde temeritate facti, ipſe pacem ſuaſit. Mago, qui bello in agro Inſubrium cum Romanis conflixerat, uulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex uulnere mortuus eſt. Maſſaniſæ regnum reſtitutum eſt. Reuerſus in urbem Scipio, ampliſſimum nobiliſſimumq́. egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo ſenator pileatus ſecutus eſt. Scipio Africanus (incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus ſit:) primus certe hic imperator uictæ à ſe nomine gentis nobilitatus eſt.*

LIBER XXX.

C CN. Seruilius Cæpio & C. Seruilius conſules, (ſextuſdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica belloq. & prouincijs ad ſenatum retuliſſent: cenſuerunt patres, ut conſules inter ſe cōpararent, ſortirenturve, uter Bruttios aduerſus Annibalem, uter Etruriam ac Ligures prouinciam haberet: cui Bruttij eueniſſent, exercitum à P. Sempronio conſule acciperet. P. Sempronius (ei quoq. enim pro conſule imperium in annum prorogabatur) P. Licinio ſuccederet; is Romam reuerteretur. Bello quoq. bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempeſtate inſtructior ciuis habebatur, congeſtis omnibus humanis à natura fortunaq́. bonis. nobilis idem ac diues erat: forma uiribusq́. corporis excellebat: facundiſſimus habebatur, ſeu cauſa oranda, ſeu in ſenatu & ad populum AN.DXLVII.
D ſuadendi ac diſſuadendi locus eſſet; iuris pontificij peritiſſimus. ſuper hæc bellicæ quoq. laudis conſulatus compotem fecerat. Quod in Bruttiis prouincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo cōſuli tradere exercitum iuſſus: ipſe prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus ijs, quas prætor L. Scribonius priore anno habuiſſet. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Bruttij, Seruilio Etruria euenit. Tū prætorum prouinciæ in ſortem coniectæ. Iuriſdictionem urbanam P. Aelius, Sardiniam Cn. Lentulus, Siciliam P. Villius. Ariminum cum duabus legionibus (ſub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quinctilius Varus eſt ſortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, ſed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium eſt. decretumq́. ut ſupplicatio fieret, quòd is in Africam prouinciam traieciſſet, ut ea res ſalutaris populo Ro-
E mano, ipſiq́. duci, atq; exercitui eſſet. In Sicilia tria millia militū ſunt ſcripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africam tranſuectū fuerat, ne qua claſſis ex Africa traijceret, XL nauibus cuſtodiri placuerat Siciliæ maritimam orā. Tredecim nouas naues Villius ſecum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia ueteres refectæ. Huic claſſi M. Pomponius, prioris anni prætor, prorogato imperio præpoſitus, nouos milites ex Italia aduectos in naues impoſuit. Parem nauium numerum Gn. Octauio Prætori item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendā Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lētulus prætori duo millia militum dare in naues iuſſus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quò miſſuri claſſem Carthaginienſes forent: uidebantur autem, quicquid nudatum præſidijs eſſet, petituri: M. Marcio, prætori prioris anni, cum totidem nauibus tuenda data eſt, tria millia militum in eā claſ-

ſem ex decreto patrum conſules ſcripſerunt,& duas legiones urbanas ad incerta belli. Hi F
ſpaniæ cum exercitibus imperioq́. ueteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Aci-
dino decretæ. Viginti omnino legionibus,& CLX nauibus longis res Romana eo anno
geſta. Prætores in prouincias ire iuſſi. Conſulibus imperatum, priuſquam ab urbe profici-
ſcerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annũ
uouiſſet, ſi eodem ſtatu reſpublica ſtaret. Et nouas excitabant in animis hominum curas
prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurum in capitolio corui non laceraſſe tantũ roſtris
credita, ſed etiam ediſſe. Mures Antij coronam auream arroſerunt. Circa Capuam omnem
agrum locuſtarum uis ingens, ita ut, unde aduenissent, parum conſtaret, compleuit. Equu-
leus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ ſparſi primum ignes in cœlo, dein fax
ingens arſit. Fruſinone arcus ſolem tenui linea amplexus: circulum deinde ipſum maior ſo
lis orbis extrinſecus incluſit. Arpini terra campeſtri agro in ingentem ſinum conſedit. Cõ G
ſulum alteri primam hoſtiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus ho-
ſtijs procurata. editi à collegio pontificum dij, quibus ſacrificaretur. Iis tranſactis, conſu-
les prætoresq́. in prouincias profecti. omnibus tamen, uelut eã ſortitis, Africæ cura erat:
ſeu quia ibi ſummam rerum belliq́. uerti cernebant, ſeu ut Scipioni gratificarentur, in quẽ
tum omnis uerſa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum, (ſicut ante dictum) ſed ex Si
cilia quoque & Hiſpania ueſtimenta, frumentumq́ue,& arma etiam ex Sicilia & omne ge
nus commeatus eò portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiſerat,
quæ multa ſimul undique eum circumſtabant. Vticam obſidebat. caſtra in conſpectu Aſ-
drubalis erant. Carthaginienſes deduxerant naues, claſſem paratam inſtructamq́. ad cõ-
meatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex
animo dimiſerat: ſi forte iam ſatias amoris in uxorem ex multa copia eum cepiſſet. Ab Sy H
phace magis pacis cum Carthaginienſibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia
excederent, quàm, ſi bellaretur, ſpes ulla deſciturum, afferebatur. Hæc per nuncios ma-
gis equidem acta crediderim, (& ita pars maior auctores ſunt) quàm ipſum Syphacem, ut
Antias Valerius prodit, in caſtra Romana ad colloquium ueniſſe. Primo eas conditio-
nes imperator Romanus uix auribus admiſit. poſtea, ut cauſa probabilis ſuis commean-
di foret in caſtra hoſtium, mollius eadem illa abnuere: ac ſpem facere, ſæpius ultro citro-
q́ue agitantibus, rem conuenturam. Hibernacula Carthaginienſium, congeſta temere
ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis,
ſtoreaq́ue, pars maxima, tectis paſſim nullo ordine, quidam ut ſine imperio occupatis lo-
cis, extra foſſam etiam uallumq́ue habitabant. Hæc relata Scipioni ſpem fecerant caſtra
hoſtium per occaſionem incendendi. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calo- I
num loco primos ordinis ſpectatæ uirtutis atque prudentiæ ſeruili habitu mittebat: qui,
dum in colloquio legati eſſent, uagi per caſtra alius alia, aditus exitusq́ue omnes, ſitum
formamq́ue & uniuerſorum caſtrorum & partium, quà Pœni, quà Numidæ haberent,
quantum interualli inter Aſdrubalis ac regia caſtra eſſet, ſpecularentur: moremq́ue ſimul
noſcerent ſtationum, uigiliarumq́ue; nocte, an interdiu opportuniores inſidiantibus eſ-
ſent. & inter crebra colloquia alij atque alij de induſtria, quo pluribus omnia nota eſſent,
mittebantur. Cum ſæpius agitata res certiorem ſpem pacis in dies & Syphaci & Cartha-
ginienſibus per eum faceret: legati Romani uetitos ſe reuerti ab imperatore aiunt, niſi cer
tũ reſponſum detur. proinde ſeu ipſi ſtaret iã ſententia, ſeu conſulendus Aſdrubal & Car-
thaginienſes eſſent, conſuleret. tempus eſſe aut pacem componi, aut bellum nauiter geri.
Dũ conſulitur Aſdrubal ab Syphace, ab Aſdrubale Carthaginienſes: & ſpeculatores om- K
nia uiſendi,& Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentio
ne ac ſpe pacis, negligentia, ut fit, apud Pœnos Numidasq́. orta cauẽdi ne quid hoſtile in-
terim paterentur. Tandem relatum reſponſum, quibuſdam, quia nimis cupere Romanus
pacem uidebatur, iniquis per occaſionem adiectis, quæ per opportune cupienti tollere in-
ducias Scipioni cauſam præbuere. ac nuncio regis, cum relaturum ſe ad conſilium dixiſ-
ſet: poſtero die reſpondit, ſe uno fruſtra tendente, nulli alij pacem placuiſſe. renunciaret
igitur, nullam aliam ſpem pacis, quàm relictis Carthaginienſibus, Syphaci cum Roma-
nis eſſe. Ita tollit inducias, ut libera fide incepta exequeretur. deductisq́. nauibus (& iam
ueris principium erat) machinas tormentaq́ue, uelut à mari aggreſſurus Vticam imponit.

A duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum ſuper Vticam mittit:
ſimul ut ab eo quod parabat, in alterius rei curam connerteret hoſtium animos: ſimul
ne qua, cum ipſe ad Syphacem Aſdrubalemque profectus eſſet, eruptio ex urbe, & im-
petus in caſtra ſua relicta cum leui præſidio fieret. His præparatis aduocatoque conſi-
lio, & dicere exploratoribus iuſſis quæ comperta afferrent, Maſſaniſaque, cui omnia ho
ſtium nota erant: poſtremo, quid ipſe pararet in proximam noctem, proponit. tribu
nis edicit, ut ubi prætorio dimiſſo ſigna concinuiſſent, extemplo educerent è caſtris le-
giones. Ita ut imperauerat, ſigna ſub occaſum ſolis efferri ſunt cœpta. ad primam fer-
me uigiliam agmen explicauerunt: media nocte (ſeptem enim millia itineris erant) mo-
dico gradu ad caſtra hoſtium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Maſſa-
niſamq. ac Numidas attribuit: & caſtra Syphacis inuadere, ignesque coniicere iubet.
B ſingulos deinde ſeparatim, Lælium ac Maſſaniſam ſeductos obteſtatur, ut quantum
nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant, curaque. ſe Aſdrubalem Punicaq.
caſtra aggreſſurum. cæterum non ante cœpturum, quàm ignem in regiis caſtris con-
ſpexiſſet. Neque ea res morata diu eſt. nam ut proximis caſtris iniectus ignis hæſit,
extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, ſe paſſim diſſipauit ca-
ſtris. et trepidatio quidem, quanta neceſſe erat in nocturno effuſo tam late incendio,
orta eſt. cæterum fortuitum, non hoſtilem ac bellicum, ignem rati eſſe, ſine armis ad
reſtinguendum incendium effuſi in armatos inciderunt hoſtes, maxime Numidas ab
Maſſaniſa notitia regiorum caſtrorum ad exitus itinerum idoneis locis diſpoſitos. Mul-
tos in ipſis cubilibus ſemiſomnes hauſit flamma: multi præcipiti fuga ruentes ſuper alios
alii, in anguſtiis portarum obtriti ſunt. Relucentem flammam primo uigiles Carthagi
C nienſium, deinde excitati alii nocturno tumultu cum conſpexiſſent, ab eodem errore
credere & ipſi ſua ſponte incendium ortum. & clamor inter cædem & uulnera ſublatus,
an ex trepidatione nocturna eſſet, confuſus, ſenſum ueri adimebat. Igitur pro ſe quiſ-
que inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus portis, quà cuique proxi
mum erat, ea modo, quæ reſtinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum
ruebant. Quibus cæſis omnibus præterquam hoſtili odio, etiam ne quis nuncius effu
geret: extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas inuadit. ignibusq. in proxi
ma tecta coniectis effuſa flamma primo ueluti ſparſa pluribus locis reluxit: dein per con
tinua ſerpens uno repente omnia incendio hauſit. Ambuſti homines iumentaque fœ-
da primum fuga, dein ſtrage obruerant itinera portarum. quos non oppreſſerat ignis,
ferro abſumpti, binaq. caſtra una die deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus ar-
D matorum M M peditum, & quingenti equites ſemiermes, magna pars ſaucii, afflatique
incendio effugerunt. Cæſa aut hauſta flammis ad X L millia hominum ſunt: capti ſupra
V I millia, multi Carthaginienſium nobiles, X I ſenatores, ſigna militaria CLXXVIII.
equi Numidici ſupra I I millia D C C, elephanti ſex capti: octo flamma ferroq. abſum-
pti: magnaq. uis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano ſacrata incendit. Aſdru
bal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoq. omnes qui ſupererant,
ueſtigia ducis ſequentes ſe contulerant. metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe exceſ-
ſit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hoſtile, quia uolunta-
te conceſſerant in deditionem, factum. duæ ſubinde urbes captæ direptæque. ea præda,
& quę caſtris incenſis ex igne rapta erat, militi conceſſa eſt. Syphax octo millium ferme in
de ſpatio loco munito conſedit. Aſdrubal Carthaginem cõtendit, ne quid per metum ex
E recenti clade mollius conſuleretur: quò tantus primo terror eſt allatus, ut omiſſa Vtica
Carthaginem crederent extemplo Scipionem obſeſſurum. Senatũ itaque Sufetes, quod
uelut conſulare imperium apud eos erat, uocauerunt. ibi tribus dictis ſententijs, una de
pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bel
lo patriam reuocabat: tertia Romanæ in aduerſis rebus conſtantiæ exemplo reparan-
dum exercitum, Syphacemq. orandumné bello abſiſteret, cenſebat. Hæc ſententia,
quia Aſdrubal præſens, Barchinæq omnes factionis bellũ malebant, uicit. Inde delectus
in urbe agriſq. haberi cœptus: & ad Syphac ẽlegati miſſi, ſumma ope & ipſum reparãrem
bellum: cum uxor iam non ut ante blanditiis ſatis potentibus ad animum amantis, ſed pre
cibus & miſericordia ualuiſſet, plena lacrymarum obteſtans, ne patrem ſuum patriamq.

proderet: iiſdemque flammis Carthaginem, quibus caſtra conflagraſſent, abſumi ſi- F neret. Spem quoque opportune oblatam afferebant legati, quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ iuuentutis, ſibi occurriſſe: & Aſdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam cōtemnenda. Is non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multitudinem Numidarum agreſtium, quibus per eoſdem dies arma equosq́. dediſſet, & omnem iuuentutē affirmat exciturum ex regno. ſcire, incendio, non prælio, cladem acceptam. eum bello inferiorem eſſe, qui armis uincatur. Hæc legatis reſponſa. Et poſt dies paucos rurſus Aſdrubal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit XXX ferme millium armatorum. Scipionem, uelut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginienſesq́. attineret: Vticæ oppugnandæ intentum, iamq́. machinas admouentem muris, auertit fama redintegrati belli. modicisq́. præſidijs, ad ſpeciem modo obſidionis, terra mariq́. relictis, ipſe cum robo G re exercitus ire ad hoſtes pergit. Primo in tumulo quatuor ferme millia diſtante ab caſtris regijs conſedit, poſtero die cum equitatu in Magnos (ita uocant) cāpos ſubiectos ei tumulo degreſſus, ſuccedendo ad ſtationem hoſtium, laceſſendoq́. leuibus prælijs, diem abſumpſit. & per inſequens biduum tumultuoſis hinc atque illinc excurſionibus inuicem nihil dictu ſatis dignum fecerunt. quarto die utrinque in aciem deſcenſum eſt. Romanus principes poſt haſtatorum prima ſigna, in ſubſidiis triarios conſtituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas Maſſaniſamq́. oppoſuit. Syphax Aſdrubalq́. Numidis ad uerſus Italicum equitatum, Carthaginienſibus contra Maſſaniſam locatis, Celtiberos in mediam aciē in aduerſa ſigna legionū accepere. Ita inſtructi concurrunt. Primo impetu ſimul utraq; cornua Numidæ & Carthaginienſes pulſi. nā neq; Numidæ, maxima pars agreſtis, Romanum equitatum: neque Carthaginienſes, & ipſe nouus miles, Maſſaniſam recē- H ti ſuper cætera uictoria terribilem ſuſtinuere. Nudata utrinque cornibus Celtiberorum acies ſtabat, quòd nec in fuga ſalus ulla oſtendebatur locis ignotis: neq; ſpes ueniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de ſe & de gente ſua mercenarijs armis in Africam oppugnatum ueniſſent. Igitur circumfuſis undique hoſtibus, alij ſuper alios cadentes obſtinati moriebantur. omnibusq́. in eos uerſis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Aſdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quàm pugna, uictores nox oppreſſit. Poſtero die Scipio Lælium Maſſaniſamq́. cum omni Romano & Numidico equitatu expeditiſſimisq. militum ad perſequendos Syphacem atque Aſdrubalem mittit. ipſe cum robore exercitus urbes circa omnes, quæ Carthaginienſium ditionis erant: partim ui, partim metu ſubegit. Carthagini quidem erat ingens terror: & circunferētem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipſam Carthaginē repente aggreſſurū credebant. itaq; & mu I ri reficiebantur, propugnaculisq́. armabantur: & pro ſe quiſq;, quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris conuehebat. Rara mentio eſt pacis, frequentior legatorum ad Annibalē accerſendū mittendorū. pars maxima claſſem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam ſtationem nauium ad Vticam incaute agentē: forſitan etiam naualia caſtra relicta cum leui præſidio oppreſſuros. In hoc conſilium maxime inclinant. legatos tamen ad Annibalem mittendos cenſent. quippe claſſe ut feliciſſime geratur res, parte aliqua leuari Vticæ obſidionem: Carthaginem ipſam qui tueantur, neq; imperatorem alium, quàm Annibalem, neque exercitum alium, quàm Annibalis, ſupereſſe. Deductæ ergo poſtero die naues, ſimul & legati in Italiam profecti. raptimq́. omnia ſtimulante fortuna agebantur: & in quo quiſq; ceſſaſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur. Scipio grauem iam ſpolijs multarum urbium exercitum trahens, captiuis aliaq́. K præda in uetera caſtra ad Vticam miſſis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta. abeſt ab Carthagine X V millia ferme paſſuum. locus tum operibus, tum ſuapte natura tutus, & qui ab Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum cum ad urbē, tum ad circumfuſum mare urbi poſſet. Inde cum maxime uallum Romani iacerent, cōſpecta claſſis hoſtium eſt Vticam Carthagine petens. Igitur omiſſo opere pronunciatum iter, ſignaq́. raptim ferri ſunt cœpta, ne naues in terram & obſidionem uerſæ, ac minime nauali prælio aptæ opprimerentur. qui.n. reſtitiſſent agili & nautico inſtrumēto aptæ & armatæ claſſi, naues tormenta machinasq́. portantes, & aut in onerariarū uſum uerſæ, aut ita appulſæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere aſcenſum poſſent? Itaque

Scipio,

A Scipio, poſtquam eò uentum eſt, ut in nauali certamine ſolet, roſtratis, quæ præſidio alijs
eſſe poterant, in poſtremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem or
dinem pro muro aduerſus hoſtem oppoſuit: easque ipſas, ne in tumultu pugnæ turbari
ordines poſſent, malis antemniſque de naue in nauem traiectis, ac ualidis funibus uelut
uno inter ſe uinculo illigatis comprehendit: tabulasque ſuperſtrauit, ut peruius in to-
tum nauium ordo eſſet: & ſub ipſis pontibus interualla fecit, qua procurrere ſpecu-
latoriæ naues in hoſtem, ac tuto recipi poſſent. His raptim pro tempore inſtructis, mil-
le ferme delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum maxime miſſilium, ut
quamuis longo certamine ſufficerent, uis ingens congeritur. ita parati atque intenti ho
ſtium aduentum opperiebantur. Carthaginienſes, qui, ſi maturaſſent, omnia permiſta
turba trepidantium primo impetu deprehendiſſent: perculſi terreſtribus cladibus, atque
B inde ne in mari quidem, ubi ipſi plus poterant, ſatis fidentes, die ſegni nauigatione ab-
ſumpto, ſub occaſum ſolis in portum (Ruſcinona Afri uocant) claſſem appulere. poſtero
die ſub ortum ſolis inſtruxere ab alto naues uelut ad iuſtum prælium nauale, & tanquam
exituris contra Romanis. Cum diu ſtetiſſent, poſtquam nihil moueri ab hoſtibus uide-
runt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali ſimilis, pro
xime ſpeciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ ſuperabãt.
ex roſtratis Pœni uana pleraque, ut pote ſupino iactu, tela in locum ſuperiorem mitte-
bant. grauior ac pondere ipſo libratior ſuperne ex onerarijs ictus erat. ſpeculatoriæ na-
ues ac leuia ipſa nauigia, quæ ſub conſtratis pontium per interualla excurrebant, primo
ipſo tantum impetu ac magnitudine roſtratarum obruebantur, deinde & propugnatori-
bus quoque incommodæ erant, quòd permiſtæ cum hoſtium nauibus inhibere ſæpe tela
C cogebant, metu, ne ambiguo ictu ſuis inciderent. poſtremo aſſeres ferreo unco præfixi
(harpagones uocant milites) ex Punicis nauibus inijci in Romanas cœpti. quos cum ne-
que ipſos, neque catenas quibus ſuſpenſi inijciebantur, incidere poſſent: ut quæque retro
inhibita roſtrata onerariam hærentem unco traheret, ſcindi uideres uincula, quibus alijs
innexa erat: ſeriemq́. aliam ſimul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati qui-
dem omnes pontes, & uix tranſiliendi in ſecundum ordinem nauium ſpatium propugna-
toribus datum eſt. Sex ferme onerariæ puppibus abſtractæ Carthaginem ſunt. maior',
quàm pro re, lætitia, ſed eo gratior, quòd inter aſſiduas clades ac lacrymas unum quantũ-
cunque ex inſperato gaudium affulſerat, cum eo, ut appareret, haud procul exitio fuiſſe
Romanam claſſem, ni ceſſatum à præfectis ſuarum nauium foret, & Scipio in tempore
ſubueniſſet. Per eoſdem forte dies cum Lælius & Maſſaniſa quintodecimo ferme die in
D Numidiam perueniſſent, Maſſylij regnum paternum Maſſaniſæ, læti, ut ad regem diu de-
ſideratum, conceſſere. Syphax, pulſis inde præfectis præſidijsque ſuis, uetere ſe contine
bat regno, neutiquam quieturus. ſtimulabant ægrum amore uxor ſocerque: & ita uiris e-
quisq́. abundabat, ut ſubiectæ oculis regni per multos florentis annos uires, etiam minus
barbaro atque impotenti animo ſpiritus poſſent facere. Igitur omnibus, qui bello apti
erant, in unum coactis, equos, arma, tela diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes,
ſicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, diſtribuit. Exercitu haud minore,
quàm quem prius habuerat, cæterum omni prope nouo atque incondito ire ad hoſtes per
git. Et caſtris in propinquo poſitis, primo pauci equites ex tuto ſpeculantes ab ſtationi-
bus progredi, inde iaculis ſummoti recurrere ad ſuos: inde excurſiones inuicem fieri, &
cum pulſos indignatio accenderet, plures ſubire: quod irritamentum certaminum eque-
E ſtrium eſt, cum aut uincentibus ſpes, aut pulſis ira aggregat ſuos. Ita tum à paucis prælio
accenſo: omnem utrinque poſtremo exercitum certaminis ſtudium effudit. ac dum eque
ſtre prælium erat, multitudo Maſæſulorum, ingentia agmina Syphace emittente, ſuſtineri
uix poterat. deinde ut pedes Romanus repentino per turmas ſuas uiam danteis intercur-
ſu ſtabilem aciem fecit, abſterruitq́. effuſe inuehentem ſeſe hoſtem: primo barbari ſegnius
permittere equos, dein ſtare ac prope turbari nouo genere pugnæ: poſtremo non pediti
ſolum cedere, ſed ne equitem quidem ſuſtinere peditis præſidio audentem. Iam ſigna
quoque legionum appropinquabant. tum uero Maſæſuli non modo primum impetum,
ſed ne conſpectum quidem ſignorum atque armorum tulerunt. tantum ſeu memoria
priorum cladium, ſeu præſens terror ualuit. Ibi Syphax, dum obequitat hoſtium tur-

mis,ſi pudore,ſi periculo ſuo fugam ſiſtere poſſet: equo grauiter icto effuſus opprimitur F
capiturq́ue:& uiuus,lætum ante omnes Maſſaniſæ præbiturus ſpectaculū,ad Lælium per-
trahitur.Cirta caput regni Syphacis erat:eoq́.ſe ingens uis hominum ex fuga contulerat.
Cædes in eo prælio minor,quàm uictoria fuit,quia equeſtri tantūmodo prælio certatum
fuerat.non plus quinque millia occiſa,minus dimidium eius hominum captum eſt,impe-
tu in caſtra facto,quò perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat.Maſſaniſa Lælio dice
re,ſibi quidem nihil eſſe in præſentia pulchrius,quàm uictorem tanto interuallo poſt in-
teruallo inuiſere receptum patrium regnum : ſed tam ſecundis,quàm aduerſis rebus non
dari ſpatium ad ceſſandum . ſi ſe Lælius cum equitatu uictoq́. Syphace Cirtam præcede-
re ſinat,trepida omnia metu ſe oppreſſurum.Lælium cum peditibus ſubſequi modicis iti-
neribus poſſe. Aſſentiente Lælio prægreſſus Cirtam, euocari ad colloquium princi-
pes Cirtenſium iubet. ſed apud ignaros regis caſus, neque, quæ acta eſſent, promendo, G
nec minis, nec ſuadendo ante ualuit, quàm rex uinctus in conſpectum datus eſt. Tum ad
ſpectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia ſunt deſerta,partim
repentino conſenſu gratiam apud uictorem quærentium patefactæ portæ. Et Maſſaniſa,
præſidio circa portas opportunaq́. mœnium dimiſſo, ne cui fugæ pateret exitus, ad re-
giam occupandam citato uadit equo. Intranti ueſtibulum in ipſo limine Sophonisba,
uxor Syphacis,filia Aſdrubalis Pœni,occurrit.& cum in medio agminę armatorum Maſ-
ſaniſam inſignem cum armis, tum cætero habitu conſpexiſſet,regem eſſe(id quod erat) ra
ta,genibus aduoluta eius,Omnia quidē,inquit,ut poſſes in nos,dii tibi dederunt, uirtuſq́.
& felicitas tua. ſed ſi captiuæ apud dominum uitæ neciſq́.ſuæ uocem ſupplicem mittere
licet: ſi genua,ſi uictricē attingere dextrā,præcor quæſoq́. per maieſtatem regiam,in qua
paulo ante nos quoque fuimus: perq́. gentis Numidarum nomen,quod tibi cum Sypha- H
ce commune fuit: per huiuſce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quàm
Syphacem hinc miſerunt: hanc ueniam ſupplici des, ut ipſe, quodcunque feret animus,
de captiua ſtatuas: neque in cuiuſquam Romani ſuperbum ac crudele arbitrium uenire
ſinas,ſi nihil aliud, quàm Syphacis uxor, fuiſſem, tamen Numidæ, atque in eadem me-
cum Africa geniti,quàm alienigenę & externi,fidem experiri mallē,quid Carthaginienſi
ab Romano, quid filiæ Aſdrubalis timendū ſit, uides. ſi nulla alia re potes, morte me uin
dices ab Romanorum arbitrio, oro obteſtorq́ue. Forma erat inſignis, & florentiſſima
ætas. itaque cum diu dextram amplectens,in id,ne cui Romano traderetur, fidem expo-
ſceret: propiusq́. iam blanditias oratio eſſet, quàm preces: non in miſericordiam modo
prolapſus eſt animus uictoris, ſed (ut eſt genus Numidarum in Venerem præceps) amo-
re captiuæ uictor captus, data dextera in id quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam I
concedit. Inſtitit deinde reputare ſecum ipſe, quemadmodum promiſſi fidem præſta-
ret, quod cum expedire non poſſet, ab amore temerarium atque impudens mutuatur
conſilium. nuptias in eum ipſum diem repente parari iubet, ne quid relinqueret integri
aut Lælio, aut ipſi Scipioni conſulendi uelut in captiuam, quæ Maſſaniſæ iam nupta fo-
ret. Factis nuptiis ſuperuenit Lælius: & adeo non diſſimulauit improbare factum, ut pri-
mo etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Sci-
pionem conatus ſit. uictus deinde precibus Maſſaniſæ orantis,ut arbitriū, utrius regū duo
rum fortunæ acceſſio Sophonisba eſſet,ad Scipionem reiiceret: miſſo Syphace & cæteris
captiuis,cæteras urbes Numidiæ quæ præſidijs regiis tenebantur adiuuāte Maſſaniſa reci
pit. Syphacem in caſtra adduci,cum eſſet nunciatum,omnis,uelut ad ſpectaculum trium
phi,multitudo effuſa eſt. Præcedebat ipſe uinctus,ſequebatur grex nobilium Numida- K
rum. tum quantum quiſque plurimum poſſet,magnitudini, Syphacis,famæq́. gentis, ui-
ctoriam ſuam augendo,addebat. Illum eſſe regem,cuius tantum maieſtati duo potentiſ-
ſimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginienſiſq́ue, ut Scipio imperator
ſuus ad amicitiam eius petendam,relicta prouincia Hiſpania exercituq́ue, duabus quin-
queremibus in Africam nauigarit: Aſdrubal Pœnorum imperator non ipſe modo ad
eum in regnum uenerit, ſed etiam filiam ei nuptum dederit. habuiſſe eum tempore uno
in poteſtate duos imperatores, Pœnum Romanumq́ue. ſicut ab diis immortalibus pars
utraque hoſtiis mactandis pacem petiſſet,ita ab eo utrinque pariter amicitiam petitā.iam
tātas habuiſſe opes,ut Maſſaniſam regno pulſum eò redegerit,ut uita eius fama mortis et
late-

A latebris,ferarum modo in ſiluis rapto uiuentis,tegeretur . His ſermonibus circunſtantiũ
celebratus rex in prætorium ad Scipionem eſt perductus. Mouit & Scipionem cum fortu
na priſtina uiri pręſenti fortunæ collata : tum recordatio hoſpitii,dextræq. datæ,& fœde
ris publice ac priuatim iuncti.Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo ui
ctore.nam cum Scipio,quid ſibi uoluiſſet, quæreret, qui non ſocietatem ſolum abnuiſſet
Romanam,ſed ultro bellum intuliſſet:tum ille peccaſſe quidem ſeſe, atque inſaniſſe fate-
batur:ſed tum demum cum arma aduerſus populum Romanum cepiſſet,exitum ſui furo-
ris fuiſſe,non principium.tunc ſe inſaniſſe,cum hoſpitia priuata & publica fœdera omnia
ex animo eieciſſet:cum Carthaginienſem matronam domum acceperit . Illis nuptialibus
facibus regiam conflagraſſe ſuam:illam furiam peſtemq.oĩbus delenimentis animum ſuũ
auertiſſe atque alienaſſe:nec quieuiſſe , donec ipſa manibus ſuis nefaria ſibi arma aduer-
B ſus hoſpitem atque amicum induerit.perdito tamen atque afflicto ſibi hoc in miſeriis ſo-
latii eſſe,quòd in omnium hominum inimiciſſimi ſibi domum ac penates eandem peſtem
ac furiam tranſiſſe uideat.neque prudentiorem,neque conſtantiorem Maſſaniſam, quàm
Syphacem , eſſe, etiam ab iuuenta incautiorem . certe ſtultius illum atque intemperan-
tius eam,quàm ſe,duxiſſe.Hæc non hoſtili modo odio,ſed amoris etiam ſtimulis, amatam
apud æmulũ cernens,cũ dixiſſet:non mediocri cura Scipionis animum pepulit . & fidẽ cri
minibus factę prope inter arma nuptiæ,neq; cõſulto neq; expectato Lælio,faciebãt:tamq.
præceps feſtinatio,ut quo die captam reginam uidiſſet, eodem matrimonio iunctam ac-
ciperet : & apud penates hoſtis ſui nuptiale ſacrum conficeret . Et eo fœdiora hæc uide-
bantur Scipioni , quòd ipſum in Hiſpania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ .
Hæc ſecum uolutanti Lælius ac Maſſaniſa ſuperuenerunt , quos cum pariter ambos &
C benigno uultu excepiſſet , & egregiis laudibus frequenti prætorio celebraſſet , abdu-
ctum in ſecretum Maſſaniſam ſic alloquitur. Aliqua te exiſtimo Maſſaniſa intuentem
in me bona,& principio in Hiſpaniam adiungẽdam mecum amicitiam ueniſſe,& poſtea in
Africa teipſum,ſpeſq. omneis tuas in fidem meam commiſiſſe. atqui nulla earum uirtus
eſt,propter quas appetendus tibi uiſus ſim,qua ego æquè atque temperantia & continen
tia libidinũ gloriatus fuerim.Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias uirtutes , Maſſani-
ſa,adieciſſe uelim.nam non eſt (mihi crede)tantum ab hoſtibus armatis ætati noſtræ peri
culi,quantum ab circumfuſis undique uoluptatibus.qui eas ſua temperantia frænauit ac
domuit,is multo maius decus maioremq. uictoriam ſibi peperit , quàm nos Syphace ui-
cto habemus.Quæ me abſente ſtrenue ac fortiter feciſti,libenter & commemoraui,& me
mini:cætera teipſum reputare tecum,quàm me dicente erubeſcere,malo. Syphax populi
D Romani auſpiciis uictus captuſq. eſt.itaque ipſe,coniunx,regnum,ager,oppida,homines
qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit,præda populi Romani eſt:& regem coniu-
gemque eius, etiam ſi non ciuis Carthaginienſis eſſet,etiam ſi non patrem eius imperato
rem hoſtium uideremus, Romam oporteret mitti:ac ſenatus populiq. Romani de ea iudi
ciũ atque arbitriũ eſſe, quæ regẽ nobis ſociũ alienaſſe,atque in arma coegiſſe præcipitem
dicatur.Vince animũ,caue deformes multa bona uno uitio,& tot meritorũ gratiã maio-
re culpa,quàm cauſa culpæ eſt,corrũpas.Maſſaniſæ hæc audienti non rubor ſolũ ſuffuſus,
ſed lacrymæ etiã obortæ.et cũ ſe quidẽ in poteſtate futurũ imperatoris dixiſſet , oraſſetq.
eum,ut,quantum res ſineret,fidei ſuæ temere obſtrictæ conſuleret , (promiſiſſe enim, ſeſe
in nullius poteſtatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus con
ceſſit.Ibi arbitris remotis,cum crebro ſuſpirio & gemitu,quod facile à circũſtãtibus taber
E naculum exaudiri poſſet,aliquantũ tẽporis conſumpſiſſet.ingenti ad poſtremum edito ge
mitu,fido ex ſeruis uno accito,ſub cuius cuſtodia regio more ad incerta fortunæ uenenũ
erat,ei miſtum in poculo ferre ad Sophoniſbam iubet, ac ſimul nunciare : Maſſaniſam li-
benter primam ei fidem præſtaturum fuiſſe , quàm uir uxori debuerit . quoniam arbi-
trium eius , qui poſſint , adimant : ſecundam fidem præſtare , ne uiua in poteſtatem Ro-
manorum ueniat . memor patris imperatoris,patriæque,& duorum regum,quibus nupta
fuiſſet,ſibi ipſa conſuleret.Hunc nuncium ac ſimul uenenum ferens miniſter cum ad So-
phoniſbam ueniſſet. Accipio inquit,nuptiale munus,nec ingratum,ſi nihil maius uir uxo
ri præſtare potuit.hoc tamen nuncia:melius me morituram fuiſſe,ſi non in funere meo nu
pſiſſem.nec locuta eſt ferocius,quàm acceptum poculum , nullo trepidationis ſigno da-

to, impauide hauſit. Quod ubi nunciatum eſt Scipioni: ne quid æger animi ferox iuuenis F
grauius conſuleret: accitum eum extemplo, nunc ſolatur, nunc, quod temeritatem temeri
tate alia luerit, triſtioremq́. rem, quàm neceſſe fuit, fecerit, leniter caſtigat. Poſtero die, ut
à præſenti motu auerteret animum eius, in tribunal aſcendit: & concionem aduocari iuſ-
ſit. ibi Maſſaniſſam primum regem appellatum, eximijsq́. ornatum laudibus, aurea coro-
na, aurea patera, ſella curuli eburnea, & ſcipione eburneo, toga picta, & palmata tunica do
nat. addit uerbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, ne
que triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe, quo unum omnium externorum dignum
Maſſaniſſam populus Romanus ducat. Lælium deinde & ipſum collaudatum aurea coro-
na donat. & alij militares uiri, prout à quoque nauata opera erat, donati. Iis honoribus
mollitus regis animus, erectusq́. in ſpem propinquam, ſublato Syphace, omnis Numidiæ
potiundæ. Scipio, C. Lælio cum Syphace alijsq́. captiuis Romam miſſo, cum quibus G
& Maſſaniſſæ legati profecti ſunt, ipſe ad Tuncta rurſum caſtra refert: & quæ munimenta
inchoauerat, permunijt. Carthaginienſes non breui ſolum, ſed prope uano gaudio ab ſa-
tis proſpera in præſens oppugnatione claſſis perfuſi, poſt famam capti Syphacis, in quo
plus prope, quàm in Aſdrubale atque exercitu ſuo, ſpei repoſuerant, perculſi, iam nullo
auctore belli ultra audito, oratores ad pacem petendam mittunt X X X ſeniorum princi-
pes. id erat ſanctius apud illos conſilium, maximaque ad ipſum ſenatum regendum uis.
Qui ubi in caſtra Romana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto, cre-
do, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam hu-
mili adorationi fuit, non culpam purgantium, ſed transferentium initium culpæ in An-
nibalem, impotentiæque eius fautores, ueniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis
iam ante euerſæ, incolumi futuræ iterum hoſtium beneficio. imperium ex uictis hoſtibus H
populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter ſeruire, quæ uellet, im-
peraret. Scipio, & ueniſſe ea ſpe in Africam ſe ait, & ſpem ſuam proſpero belli euentu
auctam, uictoriam ſe non pacem domum reportaturum eſſe: tamen cum uictoriam pro
pe in manibus habeat, pacem non abnuere: ut omnes gentes ſciant, populum Roma
num & ſuſcipere iuſte bella, & finire. Leges pacis ſe has dicere. Captiuos & perfugas
& fugitiuos reſtituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hiſpania abſtineant. in-
ſulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam ſunt, decedant. naues longas, præter X X X
omnes tradant. tritici quingenta, hordei C C C millia modium. Pecuniæ ſummam quan
tam imperauerit, parum conuenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia
pondo argenti, alibi duplex ſtipendium militibus imperatum inuenio. His conditioni-
bus, inquit, placeátne pax, triduum ad conſultandum dabitur. ſi placuerit, mecum indu- I
cias facite, Romam ad ſenatum mittite legatos. Ita dimiſſi Carthaginienſes, nullas recu-
ſandas conditiones pacis cum cenſuiſſent, (quippe qui moram temporis quærerent, dum
Annibal in Africam traijceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent: alios Ro
mam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in ſpeciem captiuos, perfugasque &
fugitiuos, quò imperrabilior pax eſſet. Multis ante diebus Lælius cum Syphace primo-
ribusq́. Numidarum captiuis Romam uenit, quæq́. in Africa geſta eſſent, omnia expoſuit
ordine patribus, ingens omnium & in præſens lætitia, & in futurum ſpe. Conſuli inde pa
tres regem in cuſtodiam Albam mittendum cenſuerunt, Lælium retinendum, donec le-
gati Carthaginienſes uenirent. Supplicatio in quatriduum decreta eſt. P. Aelius prætor
ſenatu miſſo, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in roſtra aſcendit. Ibi uero audien
tes fuſos Carthaginienſium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem, Nu K
midiam omnem egregia uictoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant,
quin clamoribus, quibusque alijs multitudo ſolet, lætitiam immodicam ſignificarent. Ita-
que prætor extemplo edixit, uti æditui ædes ſacras omnes tota urbe aperirent, circumeun
di, ſalutandique deos, agendique gratias per totum diem populo poteſtas fieret. poſtero
die legatos Maſſaniſſæ in ſenatum introduxit. Gratulati primum ſenatui ſunt, quòd P. Sci-
pio proſpere res in Africa geſſiſſet. deinde gratias egerunt, quòd Maſſaniſſam non appel-
laſſet modo regem, ſed feciſſet, reſtituendo in paternum regnum: in quo poſt Syphacem
ſublatum, ſi ita patribus uiſum eſſet, ſine metu & certamine eſſet regnaturus: deinde,
quòd collaudatum pro concione ampliſſimis decoraſſet donis: quibus ne indignus eſſet,
& dediſſe

A & dediſſe operam Maſſaniſam,& porro daturum eſſe. petere, ut regium nomen cæteraq́.
Scipionis beneficia,& munera ſenatus decreto confirmaret: &,niſi moleſtum eſſet, illud
quoque petere Maſſaniſam,ut Numidas captiuos,qui Romæ in cuſtodia eſſent, remitte-
rent. id ſibi amplum apud populares futurum eſſe. Ad ea reſponſum legatis. Rerum ge
ſtarum in Africa proſpere,communem ſibi cum rege gratulationem eſſe. Scipionem re
cte atque ordine uideri feciſſe, quod eum regem appellaſſet: & quicquid aliud feciſſet,
quod honori foret Maſſaniſæ, ea patres comprobare atque laudare. Munera, quæ lega
ti ferrent regi, decreuerunt, ſagula purpurea duo cum fibulis aureis ſingulis, & lato clauo
tunicis, equos duos phaleratos, bina equeſtria arma cum loricis: & tabernacula, mili-
taremq́. ſuppellectilem, qualem præberi conſuli mos eſt. Hæc regi pretor mittere iuſſus.
legatis in ſingulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millibus æris, &
B ueſtimenta bina legatis, ſingula comitibus, Numidisq́. qui ex cuſtodia miſſi redderen-
tur regi. ad hoc ædes liberæ, loca, lautia legatis decreta. Eadem æſtate qua hæc decre-
ta Romæ,& in Africa geſta ſunt, P. Quinctilius Varus prætor,& M. Cornelius pro con-
ſule in agro Inſubrium Gallorum cum Magone Pœno ſignis collatis pugnauerunt. Præ
toris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius ſuas in ſubſidiis tenuit, ipſe ad prima ſi-
gna equo aduectus. proq́. duobus cornibus prætor ac proconſul milites ad inferenda in
hoſtes ſigna ſumma ui hortabantur. poſteaquam nihil commouebant, tum Cornelio
Quinctilius, Lentior, ut uides, fit pugna, inquit: & induratus præter ſpem reſiſtendo ho-
ſtium timor: ac, ne uertat in audaciam, periculum eſt. equeſtrem procellam excitemus
oportet, ſi turbare ac ſtatu mouere uolumus. itaq; uel tu ad prima ſigna prælium ſuſtine,
ego inducam in pugnam equites: uel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor le-
C gionum equites in hoſtem emittito. Vtram uellet prætor, muneris partem pro conſu-
le accipiente, Quinctilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuuene,
ad equites pergit, iuſſosq́. aſcendere in equos repente in hoſtem emittit. Tumultum
equeſtrem auxit clamor ab legionibus additus: nec ſtetiſſet hoſtium acies, ni Mago
ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet. ad quo
rum ſtridorem, odoremque, & aſpectum territi equi, uanum equeſtre auxilium fece-
runt. & ut permixtus, ubi cuſpide uti & comminus gladio poſſet, roboris maioris Ro-
manus eques erat: ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numi-
dæ iaculabantur. ſimul & peditum legio duodecima magna ex parte cæſa, pudore ma-
gis, quàm uiribus, tenebat locum: nec diutius tenuiſſet, ni ex ſubſidiis tertiadecima le-
gio in primam aciem inducta prælium dubium excepiſſet. Magoque ex ſubſidijs Gal-
D los integræ legioni oppoſuiſſet. quibus haud magno certamine fuſis, haſtati legionis un
decimæ conglobant ſeſe, atque elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inua-
dunt. in quos cum pila confertos conieciſſent: nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro
in aciem ſuorum auerterunt. quatuor grauati uulneribus corruerunt. Tum prima com-
mota hoſtium acies, ſimul omnibus peditibus, ut auerſos uidere elephantos, ad au-
gendum pauorem ac tumultum effuſis. ſed donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſen-
ſim referentes ordines tenorem pugnæ ſeruabant. poſteaquam femore transfixo caden-
tem, auferriq́. ex prælio prope exanguem uidere: extemplo in fugam omnes conuerſi.
ad quinque millia hoſtium eo die cæſa, & ſigna militaria duodeuiginti capta. nec Roma-
nis incruenta uictoria fuit. II millia & CCC de exercitu prætoris, pars multo maxima
ex legione XII amiſſa. inde & tribuni militum duo, M. Coſconius, & M. Mænius. ter-
E tiædecimæ quoque legionis, quæ poſtremo prelio affuerat, Cn. Heluius, tribunus mili
tum, in reſtituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites illuſtres obtriti ab ele-
phantis cum centurionibus aliquot perierunt. et longius certamen fuiſſet, ni uulnere du
cis conceſſa uictoria eſſet. Mago proximæ noctis ſilentio profectus, quantum pati uiæ
per uulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eum
legati ab Carthagine paucis ante diebus in ſinum Gallicum appulſis nauibus adierunt, iu
bentes primo quoque tempore in Africam traiicere. idem & fratrem eius Annibalem
(nam ad eum quoque iſſe legatos eadem iubentes) facturum. non in eo eſſe Carthagi-
nienſium res, ut Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo ſena
tus, periculoq́. patriæ motus, ſed metuens etiam, ne uictor hoſtis moranti inſtaret:
Ligu-

Liguresq́. ipſi relinqui Italiam à Pœnis cernentes,ad eos, quorum mox in poteſtate fu- F
turi eſſent, deficerent: ſimul ſperans leuiorem in nauigatione,quàm in uia, iactationem
uulneris fore, & curationi omnia commodiora: impoſitis copijs in naues profectus,uix
dum ſuperata Sardinia,ex uulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum diſiectæ in
alto,à claſſe Romana,quæ circa Sardiniam erat,capiuntur. Hæc terra mariq́. in parte Ita
liæ, quæ iacet ad Alpes,geſta. conſul C. Seruilius,nulla memorabili re in prouincia Etru
ria,& Gallia(nam eò quoque proceſſerat)geſta, patre C. Seruilio, & C. Lutatio patruo
ex ſeruitute poſt decimum ſextum annum receptis, qui ad uicum Tanetum à Boiis capti
fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priuato magis quàm publico
decore inſignis Romam rediit. Latum ad populum eſt, ne C. Seruilio fraudi eſſet, quod
patre,qui ſella curuli ſediſſet,uiuo,cum id ignoraret: tribunus pl. atque ædilis pl. fuiſſet,
contra,quàm ſancitum legibus erat. Hac rogatione perlata,in prouinciam redijt. Ad Cn. G
Seruilium conſulem:qui in Bruttijs erat, Conſentia, Vffugum, Vergæ, Beſidiæ Hetricu-
lum, Sypheum,Argentanumq́ue,Dampetia,multiq́ue alij ignobiles populi ſeneſcere Pu
nicum bellum cernentes,defecere. Idem conſul cum Annibale in agro Crotonienſi acie
conflixit. Obſcura eius pugnæ fama eſt. Valerius Antias quinque millia hoſtium cæſa.
ait. quæ tanta res eſt,ut aut impudenter ficta ſit,aut negligenter prætermiſſa. Nihil cer-
te ultra rei in Italia ab Annibale geſtum. nam ad eũ quoque legati ab Carthagine uocan
tes in Africam;ijs forte diebus, quibus ad Magonem,uenerunt. Frendens, gemensq́ue,
ac uix lacrymis temperans dicitur legatorum uerba audiſſe. Poſteaquam edita ſunt man
data,Iam non perplexe,inquit,ſed palam reuocant,qui,uetando ſupplementum & pecu-
niam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus to-
ties cæſus fugatusq́ue,ſed ſenatus Carthaginienſis obtrectatione,atque inuidia. neque H
hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit, atque efferet ſeſe,quàm Anno: qui
domum noſtram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppreſſit. Iam hoc ip-
ſum præſagiens animo, præparauerat ante naues. itaque inutili militum turba præſidij
ſpecie in oppida Bruttij agri,quæ pauca magis metu, quàm fide, continebantur,dimiſſa,
quod roboris in exercitu erat, in Africam tranſuexit: multis Italici generis,quia in Afri-
cam ſecuturos abnuentes cõceſſerant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam
diem,in templo ipſo fœde interfectis. Raro quenquam alium patriam exilij cauſa relin
quentem,magis mœſtum abiſſe ferunt, quàm Annibalem hoſtium terra excedentem. re
ſpexiſſe ſæpe Italiæ litora,& deos homines que accuſantem,ſe quoque ac ſuum ipſius ca-
put execratum, quòd non cruentum ab Cannenſi uictoria militem Romam duxiſſet. Sci-
pionem ire ad Carthaginem auſum,qui conſul hoſtem in Italia Pœnum non uidiſſet: ſe I
centum millibus armatorum ad Traſymenum & Cannas cæſis, circa Caſilinum Cumas,
Nolamq́ue conſenuiſſe. Hæc accuſans,querensque,ex diutina poſſeſſione Italiæ eſt de-
tractus. Romam per eoſdem dies,& Magonem & Annibalem profectos,allatum eſt. cu
ius duplicis gratulationis minuit lætitiam,& quòd parum duces in retinendis ijs, cum id
mandatum ab ſenatu eſſet, aut animi, aut uirium habuiſſe uidebantur: & quòd ſoliciti
erant,omni belli mole in unum ducem exercitumq́ue inclinata,quò euaſura eſſet res. Per
eoſdem dies legati Saguntini uenerunt, comprehenſos cum pecunia adducentes Car-
thaginienſes, qui ad conducenda auxilia in Hiſpaniam traieciſſent. ducenta & quinqua
ginta auri, octingenta pondo argenti in ueſtibulo curiæ poſuerunt. Hominibus acce-
ptis, & in carcerem conditis, auro argentoq́ue reddito, gratiæ legatis actæ, atque inſu-
per munera data,ac naues, quibus in Hiſpaniam reuerterentur. Mentio deinde ab ſenio K
ribus facta eſt,ſegnius homines bona, quàm mala,ſentire. tranſitus Annibalis in Italiam
quantum terroris pauorisque inieciſſet, ſeſe meminiſſe. quas deinde clades,quos luctus
incidiſſe? uiſa caſtra hoſtium è muris urbis: quæ uota ſingulorum uniuerſorumq́ue fuiſ-
ſe? quoties in concilijs uoces manus ad cœlum porrigentium auditas, en unquam ille
dies futurus eſſet, quo uacuam hoſtibus Italiam bona pace florentem uiſuri eſſent? de-
diſſe tandem id deos ſextodecimo demum poſt anno: nec eſſe, qui dijs gratias agendas
cenſeat. adeo ne aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum ut
præteritæ ſatis memores ſint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ eſt, uti refer-
ret P. Aelius prætor: decretumq́ue, ut V dies circa omnia puluinaria ſupplicaretur, ui-
ctimæque

A ctimæq́. maiores immolarentur CXX. Iam dimiſſo Lælio,legatiſq́; Maſſaniſæ,cum, Carthagınienſium legatos de pace ad ſenatum uenientes Puteolis uiſos, inde terra uenturos, allatum eſſet,reuocari C. Lælium placuit,ut coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo,legatus Scipionis,Carthaginienſes Romam adduxit: quibus uetitis ingredi urbem,hoſpitium in uilla publica ſenatus ad ædem Bellonæ datus eſt. Orationem eandem ferme, quam apud Scipionem,habuerunt,culpam omnem belli à publico conſilio in Annibalem uertentes. Eum iniuſſu ſenatus non Alpes modo, ſed Iberum quoque tranſgreſſum: nec Romanis ſolum,ſed ante etiam Saguntinis priuato conſilio bellum intuliſſe. ſenatui ac populo Carthaginienſi,ſi quis uera æſtimet,fœdus ad eam diem inuiolatum eſſe cum Romanis. itaque nihil aliud,ſibi mandatum eſſe,uti peterent,quàm ut in ea pace, quæ poſtremo cum conſule Luctatio facta eſſet,manere liceret. Cum more tradito à patribus, poteſtatem interrogandi,ſi quis quid uellet, legatis prætor feciſſet: ſenioresque, qui fœderibus interfuerant, alia alij interrogarent: nec meminiſſe ſe per ætatem (etenim omnes ferme iuuenes erant)dicerent legati:conclamatum ex omni parte curiæ eſt, Punica fraude electos qui ueterem pacem repeterent,cuius ipſi non meminiſſent. Emotis deinde curia legatis,ſententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius G. Seruilium conſulem, qui propior eſſet, accerſendum,ut coram eo de pace ageretur,cenſebat. cum de re maiore,quàm quanta eſſet,conſultatio incidere non poſſet: non uideri ſibi,abſente conſulum altero ambobusúe, eam rem agi,ſatis ex dignitate populi Romani eſſe. Q. Metellus,qui triennio ante conſul dictatorq́. fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando,in eam neceſſitatem compuliſſet hoſtes,ut ſupplices pacem peterent: & nemo omnium uerius exiſtimare poſſet,qua mente ea pax peteretur,quàm is,qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius conſilio,quàm Scipionis, accipiendam abnuendamq́. pacem eſſe. M. Valerius Læuinus,qui bis conſul fuerat,ſpeculatores,non legatos, ueniſſe arguebat: iubendosq́. eos Italia excedere, & cuſtodes cum ijs uſque ad naues mittendos,Scipioniq́. ſcribendum,ne bellum remitteret. Lælius Fuluiusq́. adiecerunt,& Scipionem in eo poſitam habuiſſe ſpem pacis,ſi Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur. cæterum omnia ſimulaturos Carthaginienſes, duces eos exercitusq́. expectantes: deinde quamuis recentium fœderum,& deorum omnium oblitos, bellum geſturos. Eo magis in Læuini ſententiam diſceſſum. Legati pace infecta,ac prope ſine reſponſo dimiſſi. Per eos dies Cn. Seruilius conſul,haud dubius,quin pacatæ Italiæ penes ſe gloria eſſet, uelut pulſum ab ſe Annibalem perſequens,in Siciliam,inde in Africam tranſiturus traiecit. Quod ubi Romæ uulgatum eſt primo cenſuerunt patres, ut prætor ſcriberet conſuli, ſenatum æquum D cenſere, in Italiam reuerti eum: deinde,cum prætor ſpreturum eum literas ſuas diceret, dictator ad idipſum creatus P. Sulpicius,pro iure maioris imperij,conſulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio,magiſtro equitum, circumeundis in Italia urbibus, quæ bello alienatæ fuerant,noſcendiſq́. ſingularum cauſis conſumpſit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cum commeatu & uiginti roſtratarum præſidio,& ab hoſte & ab tempeſtatibus mari tuto in Africam tranſmiſerunt. Cn. Octauio CC onerarijs,XXX longis nauibus ex Sicilia traijcienti non eadem fortuna fuit. In conſpectum ferme Africæ proſpero curſu uectum, primo deſtituit uentus,dein uerſus in Africum turbauit,ac paſſim naues diſiecit. ipſe cum roſtratis per aduerſos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontorium tenuit. onerariæ, pars maxima ad Aegimurum inſulam(ea ſinum ab alto claudit, in quo ſita Carthago eſt) E XXX ferme millia ab urbe,alia aduerſus urbem ipſam ad Calidas Aquas delatæ ſunt. Omnia in conſpectu Carthaginis erant. itaque ex tota urbe in forum concurſum eſt. magiſtratus ſenatum uocare,populus in curiæ ueſtibulo fremere,ne tanta ex oculis manibusq́. amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ,alij induciarum (necdum enim dies exierat)fidem opponerent,poſtremo permiſto,pene ſenatus populiq́. conſilio,conſenſum eſt, ut claſſe quinquaginta nauium Aſdrubal Aegimurum traijceret,inde per litora portusq́. diſperſas Romanas naues colligeret. Deſertæ fuga nautarum primum ab Aegimuro,dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ ſunt. Nondum reuerterant ab Roma legati,neque ſciebatur,quæ ſenatus Romani de bello aut pace ſententia eſſet:necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs qui petiſſent pacem

cem & inducias, ſpem pacis & fidem induciarum uiolatam eſſe, legatos Carthaginem F
M.Bebium, L.Sergium, L. Fabium extemplo miſit. Qui cum multitudinis concurſu pro
pe uiolati eſſent, nec reditum tutiorem fututum cernerent: petierunt à magiſtratibus quo
rum auxilio uis prohibita erat, ut naues mitterent, quæ ſe proſequetentur. Datæ trire-
mes duæ cum ad Bagradam flumen perueniſſent, unde caſtra Romana conſpiciebantur,
Carthaginem rediere. Claſſis Punica ad Vticam ſtationem habebat: ex ea tres quadri-
remes, ſeu clam miſſo à Carthagine nuncio uti fieret, ſeu Aſdrubale, qui claſſi præerat,
ſine publica fraude auſo facinus, quinqueremem Romam ſuperantem promontorium ex
alto repente aggreſſæ ſunt. ſed neque roſtro ferire celeritate ſubterlabentem poterant,
neque tranſilire armati ex humilioribus in altiorem nauem. et defendebatur egregie, quo
ad tela ſuppeditarunt. quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quàm propin-
quitas terræ multitudoq. à caſtris in litus effuſa, tueti potuiſſet, concitatam remis, quan G
to maximo impetu poterant, in terram cum immiſiſſent, nauis tantum iactura facta, inco
lumes ipſi euaſerunt. Ita alio ſupet aliud ſcelere cum haud dubie induciæ ruptæ eſſent,
Lælius Fuluiusq. ab Roma cum legatis Carthaginienſibus ſuperuenerunt. quibus Sci-
pio, etſi nō induciarum modo fides à Carthaginienſibus, ſed etiam ius gentium in legatis
ſuis uiolatum eſſet, tamen ſe nihil nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis moribus indi-
gnum in ijs facturum eſſe cum dixiſſet, legatis dimiſſis, bellum parabat. Annibale iam
terræ appropinquante, iuſſus è nautis unus aſcendere in malum, ut ſpecularetut, quam te
nerent regionem, cum dixiſſet, ſepulcrum dirutum proram ſpectare, abominatus, præ-
teruehi iuſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem, atque ibi copias expoſuit. Hæc
eo anno in Africa geſta. Inſequentia excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Gemi-
nus, qui rum magiſter equitum erat, & Ti. Claudius Nero conſules facti ſunt. Cæterum H
exitu ſuperioris anni cum legati ſociarum urbium ex Græcia queſti eſſent, uaſtatos agros
ab regiis præſidiis, miſſosq. in Macedoniā legatos ad res repetendas, nō admiſſos ad Phi-
lippum regem: ſimul nunciaſſent, quaruor millia militum cum Sopatro duce traiecta in
Africam duci: ut eſſent Carthaginienſibus præſidio, & pecuniæ aliquantum una miſſum:
legatos ad regem, qui, hæc aduerſus fœdus facta uideri, patribus nunciarent, mittendos
cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. ijs tres quinque
remes datæ. Annus inſignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad ſolum exuſtus
eſt, & aquarum magnitudine, & annonæ uilitate fuit, præterquam quòd pace omnis Ita
lia erat aperta, etiam quòd magnam uim frumenti ex Hiſpania miſſam M. Valerius Falto,
& M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris uicatim populo deſcripſerunt. Eodem
anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, ſi quidem uerum eſt augurem duos & I
quadraginta annos fuiſſe, quod quidam auctores ſunt. Vit certe fuit dignus tanto co-
gnomine, uel ſi nouum ab eo inciperet. ſuperauit paternos honores, auitos æquauit.
pluribus uictoriis, & maiotibus prælijs auus inſignis Rullus, ſed omnia æquate unus ho
ſtis Annibal poteſt. cautior tamen, quàm promptior, hic habitus fuit. et ſicut dubites,
utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum
erat: ſic nihil certius eſt, quàm unum hominem nobis cunctando tem reſtituiſſe, ſicut
Ennius ait. Augut in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in eiuſdem lo
cum pontifex (nam duo ſacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem
unum, plebeij tet toti inſtautati ab ædilibus M. Sextio Sabino, & Cn. Ttemellio Flac-
co. Ii ambo prætores facti, & cum iis C. Liuius Salinatot, & C. Aurelius Cotta. Comi-
tia eius anni utrum C. Seruilius conſul habuerit, an quia eum res in Etruria tenuerit, quę
ANNO ſtiones ex S.C. de coniurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpi K
DXLVIII. cius, incertum diuerſi auctores faciunt. Principio inſequentis anni M. Seruilius, & Ti.
Claudius ſenatu in capitolium uocato de prouinciis tetulerunt. Italiam atque Africam
in ſottem coniici, Africam ambo cupientes, uolebant. cæterum Q. Metello maxime an
nitente, neque data, neque negata eſt Africa. conſules iuſſi cum tribunis plebis agere,
ut, ſi iis uidererut, populum rogarent, quem uellet in Africa bellum gerere. omnes tribus
P. Scipionem iuſſerunt. nihilominus conſules prouinciam Africam (ita enim ſenatus de
creuerat) in ſortem coniecerunt. Ti. Claudio Africa euenit, ut quinquaginta nauium
claſſem, omnes quinqueremes, in Africam traiiceret, pariq. impetio cum Scipione im-
perator

A peratoreſſet. M. Seruilius Etruriam ſortitus. In eadem prouincia & C. Seruilio pro-
rogatum imperium, ſi conſulem remorari ad urbem ſenatui placuiſſet. Prætores, M. Sex
tius Galliam eſt ſortitus, ut duas legiones prouinciamq́. traderet ei P. Quinctilius Va-
rus: C. Liuius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius pro conſule prio
re anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo, prætore prioris an-
ni, prouinciam & duas legiones acciperet. Villius pro prætore cum XX nauibus longis,
militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius uiginti nauibus reliquis mil
le & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana euenit. cæteris
ita, uti quiſque obtinebant prouincias exercitusq́ue, prorogata imperia. Sexdecim non
amplius eo anno legionibus defenſum imperium eſt. Et ut placatis diis omnia incipe-
rent, agerentq́ue, quos ludos M. Claudio Marcello T. Quinctio conſulibus T. Manlius
B dictator, quasq́. hoſtias maiores uouerat, ſi per quinquennium illud reſpublica eodem
ſtatu fuiſſet: ut eos conſules, prius quàm ad bellum proficiſcerentur facerent. Ludi in
circo per quatriduum facti: hoſtiæq́ue, quibus uotæ erant, diis cæſæ. Inter hæc ſimul ſpes,
ſimul cura in dies creſcebat: nec ſatis certum conſtare apud animos poterat, utrum gau-
dio dignius eſſet, Annibalem poſt ſextumdecimum annum ex Italia decedentem uacuam
poſſeſſionem eius reliquiſſe populo Romano: an magis metuendum, quòd incolumi exer
citu in Africam traieciſſet. Locum nimirum, non periculum, mutatum: cuius tantæ di
micationis uatem, qui nuper deceſſiſſet, Q. Fabium aut fruſtra canere ſolitum, grauiorē
in ſua terra futurum hoſtem Annibalem, quàm in aliena fuiſſet. nec Scipioni aut cum Sy
phace, inconditæ barbariæ rege, qui ſtatarium, ſemilixam ducere exercitum ſolitus ſit,
aut cum ſocero eius Aſdrubale, fugaciſſimo duce, rem futuram, aut tumultuarijs exerci-
C tibus, ex agreſtium ſemiermi turba ſubito collectis: ſed cū Annibale, prope nato in præ-
torio patris, fortiſſimi ducis, alto atque educato inter arma, puero quondam milite, uix
dum iuuene imperatore: qui ſenex uincendo factus, Hiſpanias, Gallias, Italiam ab Al-
pibus ad fretum monumentis ingentium rerum compleſſet. ducere exercitum æqualem
ſtipendijs ſuis, duratum omnium rerum patientia, quas uix fides fiat homines paſſos, per
fuſum millies cruore Romano, exuuias non militum modo, ſed etiam imperatorum por-
tantem. multos occurſuros Scipioni in acie, qui prætores, qui conſules Romanos ſua
manu occidiſſent, muralibus uallaribusq́. inſignes coronis, peruagatos capta caſtra, ca
ptas urbes Romanas. nō eſſe hodie tot faſces magiſtratibus populi Romani, quot captos
ex cæde imperatorum præ ſe ferre poſſet Annibal. Has formidines agitando animis,
ipſi curas & metus augebant, etiam, quòd cum aſſueſſent per aliquot annos bellum ante
D oculos, aliis atque aliis in Italiæ partibus, lenta ſpe, in nullum propinquum debellandi
finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Annibal, uelut ad ſupremum certa-
men comparati duces. ij quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & uictoriæ
ſpes, quo magis in propinquam eā imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud
diſpar habitus animorum Carthaginienſibus erat: quos modo petiſſe pacem, intuen-
tes Annibalem, ac rerum geſtarum eius magnitudinem, pœnitebat: modo, cum reſpi-
cerent, bis ſeſe acie uictos, Syphacem captum, pulſos ſe Hiſpania, pulſos Italia, atque
ea omnia unius uirtute & conſilio Scipionis facta, uelut fatalem eum ducem in exitium
ſuum natum horrebant. Iam Aſdrumetum peruenerat Annibal. unde ad reficiendum
ex iactatione maritima militem paucis diebus ſumptis, excitus pauidis nunciis omnia
circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamā contendit. Za-
E ma quinque dierum iter ab Carthagine abeſt. inde præmiſſi ſpeculatores, cum excepti
à cuſtodibus Romanis, deducti ad Scipionem eſſent: traditos eos tribuno militum, iuſ-
ſosq́. omiſſo metu uiſere omnia, per caſtra, quà uellent, circumduci iuſſit: percuncta-
tusq́ue, ſatin' percommode omnia exploraſſent, datis qui proſequerentur, retro ad An
nibalem dimiſit. Annibal nihil quidem eorum, quæ nunciabantur (nam & Maſſaniſſam
cum ſex millibus peditum, quatuor equitum ueniſſe eo ipſo forte die, afferebant) læ-
to animo audiuit, maxime hoſtis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta eſt, per-
culſus. itaque quanquam & ipſe cauſa belli eius erat, & aduentu ſuo turbauerat pactas
inducias, & ſpem fœderum: tamen, ſi integer, quàm ſi uictus, peteret pacem, æquio-
rem impetrari poſſe ratus, nuncium ad Scipionem miſit, ut colloquendi ſecum poteſta-
tem

tem faceret. Id utrum ſua ſponte fecerit, an publico conſilio, neutrum cur affirmem ha- F
beo. Valerius Antias primo prælio uictum eum à Scipione, quo duodecim millia arma
torum in acie ſunt cæſa, mille & ſeptingenti capti, legatũ cum aliis decem legatis tradit in
caſtra ad Scipionem ueniſſe. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuiſſet, ambo ex
compoſito duces caſtra protulerunt, ut coire ex propinquo poſſent. Scipio haud pro-
cul Nargâra urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum, quòd aquatio intra teli coniectũ
erat, conſedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumq. alio-
qui, niſi quòd longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conſpectus undique,
ne quid inſidiarum eſſet, delectus. Summotis pari ſpatio armatis, cum ſingulis interpre
tibus congreſſi ſunt non ſuæ modo ætatis maximi duces, ſed omnis ante ſe memoriæ om-
nium gentium cuilibet regum imperatorumúe pares. Pauliſper alter alterius conſpectu
admiratione mutua prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior. Si hoc ita fato da- G
tum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quiq. toties prope in manibus ui-
ctoriam habui, is ultro ad pacem petendam uenirem, lætor, te mihi potiſſimum datum, à
quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, An-
nibalem, cui de tot Romanis ducibus uictoriam dij dediſſent, tibi ceſſiſſe: teq. huic bello
ueſtris prius, quàm noſtris, cladibus inſigni, finem impoſuiſſe. hoc quoque ludibrium
fortunæ caſus ediderit, ut cum patre tuo conſule ceperim arma, cum eodem primum Ro
mano imperatore ſigna contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam ueniam.
Optimum quidem fuerat, eam patribus noſtris mentem datam ab diis eſſe, ut & uos Ita-
liæ, & nos Africæ imperio contenti eſſemus. neque enim ne uobis quidem Sicilia atque
Sardinia ſatis digna precia ſunt pro tot claſſibus, tot exercitibus, tot tamq. egregiis amiſ
ſis ducibus. Sed præterita magis reprehendi poſſunt, quàm corrigi. Ita aliena appetiui- H
mus, ut de noſtris dimicaremus. nec in Italia ſolum uobis bellum, nobis in Africa eſt:
ſed & uos in portis ueſtris prope ac mœnibus ſigna armaq. hoſtium uidiſtis: & nos ab
Carthagine fremitum caſtrorum Romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maxime
abominaremur, uos ante omnia optaretis, in meliore ueſtra fortuna de pace agitur: agi
musq. ij quorum & maxime intereſt pacem eſſe, & qui quodcunque egerimus, ratum ci
uitates noſtræ habituræ ſint. animo tantum nobis opus eſt non abhorrente à quietis con
ſiliis. Quod ad me attinet, iam ætas ſenem in patriam reuertentem, unde puer profectus
ſum, iam ſecundæ, iam aduerſæ res ita erudierunt, ut rationem ſequi, quàm fortunam
malim. tuam & adoleſcentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quàm quie
tis opus eſt conſiliis, metuo. Non temere incerta caſuum reputat, quem fortuna nun-
quam decepit. Quod ego fui ad Traſymenum, ad Cannas, id tu hodie es. uixdum mili I
tari ætate imperio accepto, omnia audaciſſime incipientem nuſquam fefellit fortuna. pa
tris & patrui perſecutus mortem, ex calamitate ueſtræ domus decus inſigne uirtutis pie-
tatiſq. eximiæ cepiſti: amiſſas Hiſpanias recuperaſti, quatuor inde Punicis exercitibus
pulſis. conſul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi eſſet, tranſgreſſus
in Africam, duobus hic exercitibus cæſis, binis eadem hora captis ſimul incenſiſq. caſtris;
Syphace potentiſſimo rege capto, tot urbibus regni eius, tot noſtri imperii ereptis, me
ſextumdecimum iam annum hærentem in poſſeſſione Italiæ detraxiſti. Poteſt uictoriam
malle, quàm pacem, animus. Noui uobis ſpiritus magnos magis, quàm utiles. et mihi
talis aliquando fortuna affulſit. Quòd ſi in ſecundis rebus bonam quoque mentem da-
rent dii, non ea ſolum quæ eueniſſent, ſed etiam ea quæ euenire poſſent, reputaremus.
Vt omnium obliuiſcaris aliorum, ſatis ego documenti in omnes caſus ſum. quem modo K
caſtris inter Anienem atque urbem ueſtram poſitis, ac iam prope ſcandentem mœnia Ro
mana uideras, hic cernis, duobus fortiſſimis uiris fratribus, clariſſimis imperatoribus or-
batum ante mœnia prope obſeſſæ patriæ, quibus terrui ueſtram urbem, ea pro mea de-
precantem. Maximæ cuique fortunæ minime credendum eſt. In bonis tuis rebus, no
ſtris dubiis, tibi ampla ac ſpecioſa danti eſt pax: nobis petẽtibus magis neceſſaria, quàm
honeſta. Melior tutiorq. eſt certa pax, quàm ſperata uictoria. hæc in tua, illa in deo-
rum manu eſt. Ne tot annorum felicitatem in unius horæ dederis diſcrimen. cum tuas ui
res, tum uim fortunæ, Martemq. belli communem propone animo. utrinque ferrum,
corpora humana erunt. nuſquam minus, quàm in bello, euentus reſpondent. Non tan-

tum

A tum ad id,quod data pace iam habere potes,ſi prælio uincas, gloriæ adieceris: quantum ademeris,ſi quid aduerſi eueniat. ſimul parta ac ſperata decora unius horæ fortuna euertere poteſt.omnia in pace iungenda tuæ poteſtatis ſunt,P.Corneli tunc ea habenda fortuna erit, quam dij dederint. Inter pauca felicitatis uirtutiſq́. exẽpla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuiſſet,ſi uictor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris: ſed non ſtatuendo tandem felicitati modum,nec cohibendo efferentem ſe fortunam, quanto altius elatus erat,eo fœdius corruit. Eſt quidem eius qui dat,non qui petit,conditiones dicerẽ pacis. ſed forſitan non indigni ſimus,qui nobiſmetipſis multam irrogemus. Non recuſamus,quin omnia,propter quæ bellum initum eſt,ueſtra ſint, Sicilia, Sardinia, Hiſpania, quicquid inſularum toto inter Africam Italiamq́. continetur mari: Carthaginienſes incluſi Africæ litoribus,uos,quando ita dijs placuit, externa etiã terra mariq́. uideamus re-
B gentes imperia. Haud negauerim, propter non nimis ſincere petitam aut expectatam nuper pacem,ſuſpectam eſſe uobis Punicam fidem. multum, per quos petita ſit, ad fidem tuendæ pacis pertinet,Scipio. ueſtri quoque (ut audio) patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem,niſi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor eam,propter quam peto. & quemadmodum,quia à me bellum cœptum eſt, ne quem eius pœniteret, quoad ipſi inuidere dei,præſtiti: ita annitar,ne quem pacis per me partæ pœniteat. Aduerſus hæc imperator Romanus in hanc fere ſententiam reſpondit. Non me fallebat, Annibal,aduentus tui ſpe Carthaginienſes & præſentẽ induciarum fidem, & ſpem pacis turbaſſe: neque tu id ſane diſſimulas,qui de conditionibus ſuperioribus pacis omnia ſubtrahas,præter ea,quæ iampridem in noſtra poteſtate ſunt. cæterũ ſicut tibi curæ eſt, ſenti-
C re ciues tuos,quanto per te onere leuentur: ſic mihi laborandum eſt,ne quæ tunc pepigerunt,hodie ſubtracta ex conditionibus pacis,præmia perfidiæ habeant. Indigni quibus eadem pateat condicio,ut etiam proſit uobis fraus,petitis. Neque patres noſtri priores de Sicilia,neque nos de Hiſpania fecimus bellum. et tunc Mamertinorum ſociorum periculum,& nunc Sagunti excidium nobis pia ac iuſta induerunt arma. uos laceſſiſſe,& tu ipſe fateris,& dii teſtes ſunt: qui & illius belli exitum ſecundum ius faſq́. dederunt,& huius dant,& dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini,& uim fortunæ reputo,& omnia quæcunque agimus, ſubiecta eſſe mille caſibus ſcio. cæterum quemadmodum ſuperbe & uiolenter me faterer facere, ſi, priuſquam in Africam traieciſſem, re tua uoluntate cedentẽ Italia,& impoſito in naues exercitu ipſum uenientem ad pacem petendam aſpernarer: ſic nunc,cum prope manu conſerta reſtitantem ac tergiuerſantem in
D Africam attraxerim, nulla ſum tibi uerecundia obſtrictus. proinde ſi quid ad ea, in quæ tum pax conuentura uidebatur, (quæ ſunt, noſti. multæ nauium cum commeatu per inducias expugnatarum,legatorumq́. uiolatorum) adiicitur,eſt quod referam ad conſiliũ. ſin illa quoque grauia uidentur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuiſtis. Ita infecta pace ex colloquio ad ſuos cum ſe recepiſſent, fruſtra uerbis tentatam rem nunciant: armis decernendum eſſe, habendamq́. eam fortunam, quam dii dediſſent. In caſtra ut eſt uentum, pronunciant ambo,arma expediant milites animoſq́. ad ſupremum certamen,non in unum diem, ſed in perpetuum, ſi felicitas adeſſet, uictores. Roma, an Carthago iura gentibus daret, ante craſtinam noctem ſcituros, neque enim Africam, aut Italiam, ſed orbem terrarum uictoriæ præmium fore: par periculum præmio,quibus aduerſæ pugnę fortuna fuiſſet. Nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena
E ignotaq́. terra, & Carthagini, ſupremo auxilio effuſo, adeſſe uidebatur præſens excidium. Ad hoc diſcrimen procedunt poſtero die duorum opulentiſſimorum populorum duo longe clariſſimi duces, duo fortiſſimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die,aut euerſuri. Anceps igitur ſpes & metus miſcebant animos: contẽplantibuſq́. modo ſuam, modo hoſtium aciem, cum oculis magis, quàm ratione, penſarent uires,ſimul læta, ſimul triſtia obuerſabantur. quæ ipſis ſua ſponte non ſuccurrebant, ea duces admonendo atque hortando ſubiiciunt. Pœnus X V I annorum in terra Italia res geſtas,tot duces Romanos, tot exercitus occidione occiſos, & ſua cuique decora,ubi ad inſignem alicuius pugnæ memoria militem uenerat,referebat. Scipio Hiſpanias, & recentia in Africa prælia, & confeſſionem hoſtium, quòd neque non petere pacẽ propter metum,

tum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia potuiſſent; ad hoc, colloquium An- F
nibalis in ſecreto habitum: ac(liberum fingenti, qua uelit flecti:)ominatur, (quibus quon
dam auſpicijs patres eorum pugnauerint ad Aegateis inſulam,ea illis exeuntibus in aciẽ
portendiſſe deos)adeſſe finem belli,ac laboris:in manibus eſſe prædam Carthaginis,redi
tum domum in patriam,ad parentes,liberos,coniuges,penatesq́. deos, Adeo celſus hæc
corpore,uultuq́. ita læto,ut uiciſſe iam crederes,dicebat. Inſtruit deinde primos haſtatos,
poſt eos principes,triariis poſtremam aciem clauſit. non confertas autem cohortes ante
ſua quenque ſigna inſtruebat. ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, ut eſſet ſpa-
cium,quo elephanti hoſtium accepti,nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante lega-
ti, eo anno quæſtoris,extra ſortem ex ſenatuſconſulto opera utebatur,cum Italico equita
tu ab ſiniſtro cornu,Maſſaniſſam Numidasq́. ab dextro oppoſuit. uias patentes inter ma-
nipulos anteſignanorum uelitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præce- G
pto,ut ad impetum elephantorum aut poſt rectos refugerent ordines,aut in dextram læ-
uamq́. diſcurſu applicantes ſe anteſignanis,uiam,quà irruerent in ancipitia tela,beluis da
rent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX autem erant, quot nulla unquam
in acie ante habuerat) inſtruxit, deinde auxilia Ligurum Gallorumque,Balearibus Mau-
risq́. admiſtis: in ſecunda acie Carthaginienſes,Afrosque,& Macedonum legionem: mo-
dico deinde interuallo relicto, ſubſidiariam aciem Italicorum militum (Bruttij plerique
erant,ui ac neceſſitate plures, quàm ſua uoluntate decedentem ex Italia ſecuti) inſtruxit.
equitatum etiam ipſum circundedit cornibus. dextrum Carthaginienſes, ſiniſtrum Nu-
midæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lin-
gua,non mores, non lex, non arma, non ueſtitus habitusque, non cauſa militandi eadem
eſſet, auxiliaribus & præſens, & multiplicata merces ex præda oſtentatur. Galli pro- H
prio atque inſito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ de-
ductis ex aſperrimis montibus in ſpem uictoriæ oſtentantur. Mauros Numidasq́. im-
potenti Maſſaniſæ futuro dominatu terret. aliis aliæ ſpes ac metus iactantur. Carthagi-
nienſibus mœnia patriæ,dij penates,ſepulcra maiorum,liberi cum parentibus, cõiugesq́.
pauidæ,aut excidium ſeruitiumque,aut imperium orbis terrarum,nihil aut in metum aut
in ſpem medium oſtentatur. Cum maxime hæc imperator apud Carthaginienſes, duces
ſuarum gẽtium inter populares,pleraque per interpretes intermiſtos alienigenis ageret,
tubæ cornuaq́. ab Romanis cecinerunt: tantusq́. clamor ortus, ut elephanti in ſuos ſini
ſtro maxime cornu uerterentur, Mauros ac Numidas. addidit facile Maſſaniſa perculſis
terrorem: nudauitq́. ab ea parte aciem equeſtri auxilio. paucæ tamen beſtiarum intrepi-
dæ in hoſtem actæ,inter uelitum ordines cum multis ſuis uulneribus ingentem ſtragem I
edebant. reſilientes enim ad manipulos uelites,cũ uiam elephantis,ne obtererentur,feciſ
ſent, in ancipites ad ictum utrinque coniiciebant haſtas: nec pila ab anteſignanis ceſſa-
bant,donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie hi quoque in ſuo dextro
cornu ipſos Carthaginienſium equites in fugam uerterunt. Lelius, ut turbatos uidit ho-
ſtes, addit perculſis terrorem. Vtrinque equite nudata erat Punica acies, cum pedes
concurrit, nec ſpe, nec uiribus iam par. ad hoc, dictu parua, ſed magni eadem in re ge-
renda momenti res, congruens clamor à Romanis, eoq́. maior & terribilior: diſſonæ
illis, ut gentium multarum diſcrepantibus linguis, uoces. pugna Romana ſtabilis & ſuo
& armorum pondere incumbentium in hoſtem: concurſatio & uelocitas illinc maior,
quàm uis. Igitur primo impetu extemplo mouere loco hoſtium aciem Romani: ala dein
de & umbonibus pulſantes, in ſummotos gradu illato,aliquantum ſpacij, uelut nullo reſi K
ſtente, inceſſere: urgentibus & nouiſſimis primos, ut ſemel motam aciem ſenſere, quod
ipſum uim magnam ad pellendum hoſtem addebat. Apud hoſteis auxiliares cedenteis,
ſecunda acies, Afri & Carthaginienſes, adeo non ſuſtinebant, ut contra etiam, ne reſi
ſtentes pertinaciter primos cædendo ad ſe perueniret hoſtis, pedem referrent. Igitur auxi
liares terga dant repente: & in ſuos uerſi,partim refugere in ſecundam aciem: partim nõ
recipientes cædere,uti paulo ante non adiuti,& tunc excluſi. et prope duo iam permiſta
prælia erant: cum Carthaginienſes ſimul cum hoſtibus,ſimul cum ſuis cogerẽtur conſere
re manus. non tamen ita perculſos,iratosq́ in aciẽ accepere,ſed denſatis ordinibus,in cor
nua,uacuumq́. circa campum extra prælium eiecere: ne pauidos fuga uulneribusq́. mi-
lites

A ſites in certam & integram aciem miſcerent. Cæterum tanta ſtrages hominũ armorumq́. locum, in quo ſteterant paulo ante auxiliares, compleuerat, ut prope difficilior tranſitus eſſet, quàm per confertos hoſtes fuerat: itaque qui primi erant haſtati, per cumulos corporum, armorumque, & labem ſanguinis, quà quiſque poterat, ſequentes hoſtem, & ſigna & ordines confuderunt. principum quoque ſigna fluctuare cœperant, uagam ante ſe cernentes aciem. Quod Scipio ubi uidit, receptui propere canere haſtatis iuſſit: & ſaucijs in poſtremam aciem ſubductis, principes triariosque in cornua inducit, quo tutior firmiorque media haſtatorum acies eſſet. Ita nouum de integro prælium ortum eſt: quippe ad ueros hoſtes peruentum erat, & armorum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine uel ſpei uel periculi pares. ſed & numero Romanus ſuperior erat, & animo: quòd iam equites, iam elephantos fuderat: iam prima acie pulſa, in ſecun-
B dam pugnabat. In tempore Lælius & Maſſaniſa pulſos per aliquantum ſpacij ſecuti equites, reuertentes, in auerſam hoſtium aciem incurrere. Is demum impetus perculit hoſtẽ. multi circumuenti in acie cæſi: multi per patentem circa campum fuga ſparſi, tenente omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium ſociorumq́. cæſa eo die ſupra millia uiginti. par ferme numerus captus eſt, cum ſignis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapſus, Adrumetum perfugit, omnia & in prælio, & ante aciem, priuſquam excederet pugna, expertus: & confeſſione etiam Scipionis, omniumq́. peritorum militiæ, illam laudem adeptus, ſingulari arte aciem eo die inſtruxiſſe. elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus, atque intolerabilis uis, ſigna ſequi, & ſeruare ordines, in quo plurimum ſpei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginien-
C ſium aciem, ne homines miſti colluuione omnium gentium, quos non fides teneret, ſed merces: liberum receptum fugæ haberent: ſimul primum ardorem, atque impetum hoſtium excipientes fatigarent: ac ſi nihil aliud, uulneribus ſuis ferrum hoſtile hebetarent: tum, ubi omnis ſpes eſſet, milites Carthaginienſes, Afrosque, ut omnibus rebus alijs pares, eo quòd integri cum feſſis ac ſaucijs pugnarent, ſuperiores eſſent. Italicos interuallo quoq. diremptos, incertos, ſocij an hoſtes eſſent, in poſtremam aciem ſummotos. Hoc edito uelut ultimo uirtutis opere Annibal cũ Adrumetum refugiſſet, accitusq́. inde Carthaginem ſexto ac trigeſimo poſt anno, quàm puer inde profectus erat, rediſſet: faſſus in curia eſt, non prælio modo ſe, ſed bello uictum: nec ſpem ſaluris alibi, quàm in pace impetranda, eſſe. Scipio confeſtim à prælio, expugnatis hoſtium caſtris, direptisque, cum ingẽti præda ad mare ac naues redijt, nuncio allato, Cn. Lẽtulum cum L roſtratis, C onerarijs
D omni genere commeatus, ad Vticam acceſſiſſe. Admouendum igitur undique terrorem perculſæ Carthagini ratus, miſſo Lælio Romam cum uictoriæ nuncio, Cn. Octauium terreſtri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipſe, ad ſuã ueterem noua Lentuli claſſe adiuncta, profectus ab Vtica, portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum uelata infulis ramisq́. oleæ Carthaginienſium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, auctore Annibale miſſi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis acceſſiſſent, uelamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorantesq́. fidem & miſericordiam Scipionis: nullum ijs aliud reſponſum datum, quàm ut Tunetem uenirent, eò ſe moturum caſtra. ipſe ab contemplato ſitu Carthaginis non tam noſcendi in præſentia, quàm terrendi hoſtis cauſa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus ad Tunetem, nuncius allatus: Verminam, Syphacis filium, cum equitibus pluribus,
E quàm peditibus, uenire Carthaginienſibus auxilio. Pars exercitus cũ omni equitatu miſſa, turmalibus primum agmen aggreſſa, Numidas leui certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluſo, à parte omni circundatis equitibus, XV millia hominum cæſa, mille & CC uiui capti ſunt, & equi Numidici mille & D, ſigna militaria duo & ſeptuaginta. Regulus ipſe inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco caſtra poſita. legatiq; XXX Carthagine ad Scipionem uenerũt. & illi quidem multo miſerabilius, quàm ante, quo magis cogebat fortuna, egerunt: ſed aliquanto minore cum miſericordia, ab recenti memoria perfidiæ, auditi ſunt. In concilio, quãquam iuſta ira omneis ad delendam ſtimulabat Carthaginem: tamen, cum, & quanta res eſſet, & quàm longi temporis obſidio tam munitæ & ualidæ urbis, reputarent: & ipſum Scipionem expectatio ſuc-

ceſſoris, uenturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, ſolicitaret: ad F
pacem omnium animi uerſi ſunt. Poſtero die reuocatis legatis, & cum multa caſtigatio-
ne perfidiæ monitis, ut, tot cladibus edocti, tandem deos & iuſiurandum eſſe crederent,
conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus ſuis uiuerent. quas urbes, quosq́. agros, qui
busq́. finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent, populandiq́. finem eo die Romanus face-
ret. perfugas fugitiuosque, & captiuos omneis, & naues roſtratas, præter decem trire-
mes, traderent, elephantosque, quos haberent domitos; neque domarent alios. bel-
lum néue in Africa, néue extra Africam iniuſſu populi Romani gererent. Maſſaniſæ res
redderent, fœdusq́. cum eo facerent. frumentum, ſtipendiumq́. auxilijs, donec ab Roma
legati rediſſent, præſtarẽt. decẽ millia talentum argenti deſcripta penſionibus æquis in an
nos quinquaginta ſoluerent. obſides centum arbitratu Scipionis darẽt, ne minores XIIII
annis, neu XXX maiores. inducias ita ſe daturum, ſi per priores inducias naues onera- G
riæ captæ, quæque fuiſſent in nauibus, reſtituerentur. aliter nec inducias, nec ſpem pa-
cis ullam eſſe. Has conditiones legati cum domum referre iuſſi in concione ederent, &
Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet, audireturque à multitudine inquieta eadem
& imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore, audirique, arreptum Giſgonem
manu ſua ex ſuperiore loco detraxit. quæ inſueta liberæ ciuitati ſpecies cum fremitum
populi mouiſſet, perturbatus militaris uir urbana libertate, Nouem, inquit, annorum à
uobis profectus, poſt ſextum & triceſimum annum redij. militares artes, quas me à pue-
ro fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probe uideor ſcire: urbis ac fori iura, leges,
mores uos me oportet doceatis. Excuſata imprudentia, de pace multis uerbis diſſeruit,
quàm nec iniqua, & neceſſaria eſſet. omnium maxime difficile erat, quòd ex nauibus
per inducias captis nihil præter ipſas comparebat naues: nec inquiſitio erat facilis. Cum H
aduerſantes paci arguerentur, placuit naues reddi, & homines utique inquiri: cætera
quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienſes.
Sunt qui Annibalem ex acie ad mare perueniſſe, inde præparata naue ad regem Antio-
chum extemplo profectum tradant: poſtulantique ante omnia Scipioni ut Annibal ſibi
traderetur, reſponſum eſſe, Annibalem in Africa non eſſe. Poſteaquam redierunt ad Sci
pionem legati: quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis deſcripta rationibus quæſto-
res: quæ priuata, profiteri domini iuſſi: pro ea ſumma pecuniæ XXV millia pondo ar-
genti præſentia exacta. induciæque Carthaginienſibus datæ in tres menſes. additum, ne
per induciarum tempus aliò uſquam, quàm Romam mitterent legatos: & quicunque le-
gati Carthaginem ueniſſent, ne ante dimitterent eos, quàm Romanum imperatorem,
qui, & quæ petentes ueniſſent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginienſibus Ro- I
mam miſſi L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio, imperatoris frater. Per
eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam uilitatem annonæ effecerunt, ut pro
uectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellio-
nis Carthaginienſium trepidatum fuerat: iuſſusque erat Ti. Claudius mature in Siciliam
claſſem ducere. atque inde in Africam traijcere: & alter conſul M. Seruilius ad urbem
morari, donec, quo ſtatu res in Africa eſſent, ſciretur. Segniter omnia in comparanda
deducendaque claſſe ab Ti. Claudio conſule facta erant, quòd patres de pace Scipionis
potius arbitrium eſſe, quibus legibus daretur, quàm conſulis, cenſuerant. Prodigia quo
que nunciata ſub ipſam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis ſolis orbis minui
uiſus, & pluuit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cauernis conſedit,
arboresque in profundum hauſtæ, Ariciæ forum, & circa tabernæ, Fruſinone murus ali K
quot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidibus pluuit. Id prodigium more pa-
trio nouendiali ſacro, cætera hoſtijs maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum inſolita
magnitudo in religionem uerſa. nam ita abundauit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo in-
undato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati ſint. cæterum ludorum
ipſo die ſerenitate ſubita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata dedu-
ctaq́. in circum eſt, cum, deceſſiſſe inde aquam nunciatum eſſet: lætitiamq́. populo, & ludis
celebritatem addidit ſedes ſua ſolẽni ſpectaculo reddita. Claudium conſulem profectum
tandem ab urbe inter portus Coſſanum Loretanumq́. atrox uis tempeſtatis adorta, in me
tum ingentẽ adduxit. Populonios inde cũ perueniſſet, ſtetiſſetq́. ibi, dum reliquum tempe
ſtatis

A ſtatis exſæuiret: Iluam inſulam, & ab Ilua Corſicam, à Corſica in Sardiniam traiecit. ibi
ſuperantem inſanos montes multo & ſæuior & infeſtioribus locis tempeſtas adorta diſie-
cit claſſem. multæ quaſſatæ, armamentiſque ſpoliatæ naues: quædam fractæ. ita uexata
ac lacerata claſſis Carales tenuit. ubi dum ſubductæ reficiuntur naues, hiems oppreſſit:
circumactumq; anni tempus. & nullo prorogante imperium, priuatus Ti. Claudius claſ-
ſem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum cauſa ad urbem reuocaretur: dictatore
dicto C. Seruilio, in prouinciam eſt profectus. Dictator magiſtrum equitum P. Aelium
Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempeſtates prohibuerunt. itaque cum pridie
idus Martias ueteres magiſtratus abiſſent, noui ſuffecti non eſſent, reſpub. ſine curuli-
bus magiſtratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum eius
ſuffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio, ædil. curul. ludi Ro
B mani ter toti inſtaurati. Pecuniam ex ærario ſcribæ, uiatoreſque ædilicij clam egeſſiſſe
per indicem comperti, damnati ſunt, non ſine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tube-
ro, & L. Lætorius ædiles plebis uitio creati, magiſtratu ſe abdicarunt, cum ludos, ludo-
rumque cauſa epulum Ioui feciſſent, & ſigna tria ex multaticio argento facta in Capito-
lio poſuiſſent. Cerealia ludos dictator & magiſter equitum ex ſenatuſconſulto fecerunt.
Legati ex Africa Romani ſimul Carthaginienſeſque cum ueniſſent Romam, ſenatus ad
ædem Bellonæ habitus eſt. ubi cum L. Veturius Philo, pugnatum cum Annibale eſſe
ſuprema Carthaginienſibus pugna, finemque tandem lugubri bello impoſitum, ingenti
lætitia patrum expoſuiſſet, adiecit, Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parua
bene geſtæ rei acceſſio fuerat, deuictum. in concionem inde prodire iuſſus, gaudiumque
id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in urbe templa, ſupplicatio-
C neſque in triduum decretæ. Legatis Carthaginienſium & Philippi regis (nam ij quo-
que uenerant) petentibus, ut ſenatus ſibi daretur, reſponſum iuſſu patrum à dictatore
eſt, conſules nouos eis ſenatum daturos eſſe. Comitia inde habita: creati conſules Cn.
Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus. prætores M. Iunius Pennus, cui ſors urbana eue-
nit. M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam
eſt ſortitus. De prouincijs conſulum nihil ante placebat agi, quàm legati Philippi regis,
& Carthaginienſium auditi eſſent. belli finem alterius, principium alterius proſpiciebant
animis. Cn. Lentulus conſul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: ſeu bellum foret, fa- An. DXLIX.
cilem uictoriam: ſeu iam finiretur, finiti tanti belli ſe conſule gloriam petens. negare ita-
que, prius quicquam agi paſſurum, quàm ſibi Africa decreta eſſet: concedente collega,
moderato uiro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam quòd
D iniquum eſſet, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus & M'. Acilius Gla-
brio tribuni plebis rem priore anno nequicquam tentatam ab Ti. Claudio conſule, Cn.
Cornelium tentare aiebant. ex auctoritate patrum latum ad populum eſſe, cuius uellent
imperium in Africa eſſe, omnes V & XXX tribus P. Scipioni id imperium decreſſe.
Multis contentionibus & in ſenatu & ad populum acta res, poſtremo eò deducta eſt, ut ſe-
natui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) cenſuerunt, uti conſules pro-
uincias inter ſe compararent, ſortirenturve, uter Italiam, uter claſſem nauium L habe-
ret. cui claſſis obueniſſet, in Siciliam nauigaret. ſi pax cum Carthaginienſibus compo-
ni nequiſſet, in Africam traijceret: conſul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure impe-
rij terra rem gereret. ſi conditiones conuenirent pacis, tribuni plebis populum roga-
rent, utrum conſulem, an P. Scipionem iuberent pacem dare: & quem, ſi deportandus
E exercitus uictor ex Africa eſſet, deportare. ſi pacem per P. Scipionem dari, atque ab
eodem exercitum deportari iuſſiſſent, ne conſul ex Sicilia in Africam traijceret. alter con
ſul, cui Italia eueniſſet, duas legiones à M. Sextio prætore acciperet. P. Scipioni cum exer
citibus quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Fal
toni duæ legiones in Bruttijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ. P. Aelius
prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sar-
diniam, quam P. Lentulus pro prætore habuiſſet, decernitur. M. Seruilio prioris anni
conſuli cum ſuis duabus item legionibus in Etruriam prorogatum imperium eſt. Quod
ad Hiſpanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Aci
dinum eſſe. ut ij conſules cum tribunis agerent, ſi eis uideretur, ut plebẽ rogarent, cui iu-

berent in Hiſpania imperium eſſe. is ex duobus exercitibus in unam legionem conſcri- F
beret Romanos milites, & X V cohortes ſocios Latini nominis, quibus prouinciam obti-
neret. ueteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio con-
ſuli L nauium claſſis ex duabus claſſibus, Cn. Octauij, quæ in Africa eſſet, P. Villij, quæ Si-
ciliæ oram tuebatur, decreta: ut quas naues uellet, deligeret. P. Scipio L longas naues
haberet, quas habuiſſet. quibus, ſi Cn. Octauium, ſicut præfuiſſet, præeſſe uellet, Octauio
pro prætore in eum annum imperium eſſet. ſi Lælium præficeret, Octauius Romam dece-
deret, reduceretq́. naues, quibus proconſuli uſus non eſſet. Et M. Fabio in Sardiniam
decem longæ naues decretæ. Et conſules duas legiones urbanas ſcribere iuſſi, ut quatuor
decim legionibus eo anno, centum nauibus longis reſpublica adminiſtraretur. Tum de
legatis Philippi & Carthaginienſium actum. priores Macedonas introduci placuit, quo-
rum uaria oratio fuit: partim purgantium quæ queſti erant miſſi ad regem à Roma legati G
de populatione ſociorum: partim ultro accuſantium quidem & ſocios populi Romani,
ſed multo infeſtius M. Aurelium: quem ex tribus ad ſe miſſis legatis delectu habito ſub-
ſtitiſſe, & ſe bello laceſſiſſe contra fœdus, & ſæpe cum præfectis ſuis ſignis collatis pugnaſ
ſe: partim poſtulantium, ut Macedones, duxq́. eorum Sopater, qui apud Annibalem mer
cede militaſſent, captiq. in uinculis eſſent, ſibi reſtituerentur. Aduerſus ea M. Furius miſ
ſus ad idipſum ab Aurelio ex Macedonia, diſſeruit. Aurelium relictum, ne ſocij populi Ro
mani feſſi populationibus atque iniuria, ad regem deficerent, finibus ſociorum non exceſ
ſiſſe. dediſſe operam, ne impune in agros eorum tranſcenderent populatores. Sopa-
trum ex purpuratis & propinquis regis eſſe. eum cum quatuor millibus Macedonum
& pecunia miſſum nuper in Africam eſſe Annibali Carthaginienſibusq́. auxilio. De his
rebus interrogati Macedones cum perplexe reſponderent, ipſi ante reſponſum tulerunt, H
Bellum quærere regem, & ſi pergat, propediem inuenturum. dupliciter ab eo fœdus uio
latum: & quod ſocijs populi Romani iniurias fecerit, bello armisq́. laceſſiuerit: & quòd
hoſtes auxilijs & pecunia iuuerit. et P. Scipionem recte atque ordine uideri feciſſe, &
facere, quòd eos, qui arma contra populum Romanum ferentes capti ſunt, hoſtium nu-
mero in uinculis habeat. et M. Aureliũ è republica facere, gratumq́. id ſenatui eſſe, quòd
ſocios populi Romani, quando iure fœderis non poſſet, armis tueatur. Cum hoc tam tri-
ſti reſponſo dimiſſis Macedonibus, legati Carthaginienſes uocati. quorum ætatibus di-
gnitatibusq́. conſpectis, (nam longe primi ciuitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere, ue-
re de pace agi. Inſignis tamen inter cæteros Aſdrubal erat, (Hædum populares cognomi
ne appellabant) pacis ſemper auctor, aduerſusq́. factioni Barchinæ. eo tum plus illi au-
ctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferenti. Qui cum I
uaria oratione uſus eſſet, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter
certa negantibus difficilior uenia eſſet, nunc monendo etiam patres conſcriptos, ut rebus
ſecundis modeſte ac moderate uterentur: Si ſe atque Annonem audiſſent Carthaginien-
ſes, & tempore uti uoluiſſent, daturos fuiſſe pacis conditiones, quas tunc peterent. Ra-
ro ſimul hominibus bonam fortunam, bonamq́. mentem dari. populum Romanum eo
inuictum eſſe, quòd in ſecundis rebus ſapere, & conſulere meminerit. et hercule miran-
dum fuiſſe, ſi aliter facerent. ex inſolentia, quibus noua bona fortuna ſit, impotentes læ
titiæ inſanire: populo Romano uſitata ac prope iam obſoleta ex uictoria gaudia eſſe, ac
plus pene parcendo uictis, quàm uincendo, imperium auxiſſe. Cæterorum miſerabilior
oratio fuit, commemorantium, ex quantis opibus quò recidiſſent Carthaginienſium
res. nihil eis, qui modo orbem própe terrarum obtinuiſſent armis, ſupereſſe, præter Car- K
thaginis mœnia. ijs incluſos, non terra, non mari quicquam ſui iuris cernere. urbem quo
que ipſam, ac penates ita habituros, ſi non in ea quoque, quo nihil ulterius ſit, ſæuire po-
pulus Romanus uelit. Cum, flecti miſericordia patres, appareret, ſenatorum unum, in
feſtum perfidiæ Carthaginienſium, ſucclamaſſe ferunt: per quos deos fœdus icturi eſ-
ſent, cum eos, per quos ante ictum eſſet, fefelliſſent? Per eoſdem, inquit Aſdrubal, qui
tam infeſti ſunt fœdera uiolantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentu-
lus conſul, cui claſſis prouincia erat, ſenatuſconſulto interceſſit. Tum M'. Acilius & Q.
Minucius tribuni pleb. ad populum tulerunt: uellent iuberentné ſenatum decernere,
ut cum Carthaginienſibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemq́. ex Africa exerci
tus

A tus deportare iuberent? De pace, Vti rogas, omnes tribus iuſſerunt, pacem dare P. Sci
pionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione ſenatus decreuit, ut P. Scipio
ex X legatorum ſententia pacem cum populo Carthaginienſi, quibus legibus ei uide-
retur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienſes: petieruntque, ut ſibi
in urbem introire, & colloqui cum ciuibus ſuis liceret, qui capti in publica cuſtodia eſ-
ſent. eſſe in ijs partim propinquos, amicoſque ſuos, nobiles homines, partim ad quos
mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis, cum rurſus peterent, ut ſibi quos uel
lent ex ijs redimendi poteſtas fieret, iuſſi nomina edere. & cum C C ferme ederent, ſena
tuſconſultum factum eſt, ut legati Romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginienſes
uellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentque ei, ut, ſi pax
conueniſſet, ſine precio eos Carthaginienſibus redderet. feciales cum in Africam ad fœ-
B dus feriendum ire iuberentur, ipſis poſtulantibus ſenatuſconſultum in hæc uerba factum
eſt, Vt priuos lapides ſilices, priuasq. uerbenas ſecum ferrent: uti prætor Romanus his im
peraret, ut fœdus ferirent, illi prætorem ſagmina poſcerent. Herbæ id genus ex arce ſum-
ptum dari fecialibus ſolet. Ita dimiſſi Romana Carthaginienſes cum in Africam ueniſſent
ad Scipionem, quibus ante dictum eſt legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephãtos,
perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Cul
leo ſenator fuit. Naues prouectas in altũ incendi iuſſit. Quingentas fuiſſe omnis generis,
quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarum conſpectum repente incendium tam luga
bre fuiſſe Pœnis, quàm ſi ipſa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis,
conſultum. nominis Latini qui erant, ſecuri percuſſi, Romani in crucem ſublati. Annis an
te X L pax cum Carthaginienſibus poſtremo facta erat, Q. Lutatio A. Manlio cõſulibus.
C bellum initum annis poſt tribus & X X, P. Cornelio Ti. Sempronio cõſulibus, finitum eſt
decimo ſeptimo anno Cn. Cornelio P. Aelio Pæto conſulibus. Sæpe poſtea ferunt Scipio
nem dixiſſe: Ti. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij, fuiſſe in mora, quo mi
nus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthaginienſibus cum prima collatio pecuniæ
diutino bello exhauſtis difficilis uideretur, mœſtitiaq. & fletus in curia eſſet, ridentem An
nibalem ferunt conſpectum. cuius cum Aſdrubal Hædus riſum increparet in publico fle-
tu, cùm ipſe lacrymarum cauſa eſſet, Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, in-
quit, ſic & animus intus cerni poſſet, facile uobis appareret nõ læti, ſed prope amentis ma
lis cordis hunc, quem increpatis, riſum eſſe. qui tamen nequaquam adeo eſt intempeſti-
uus, quàm ueſtræ iſtæ abſurdæ atque abhorrentes lacrymæ ſunt. tunc fleſſe decuit, cum
adempta nobis arma, incenſæ naues, interdictum externis bellis. illo enim uulnere conci
D dimus. Nec eſſe in uos odio ueſtro conſultum ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas
diu quieſcere poteſt. ſi foris hoſtem non habet, domi inuenit: ut præualida corpora ab ex-
ternis cauſis tuta uidentur, ſed ſuis ipſa uiribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis
malis ſentimus, quantum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quàm pecu
niæ damnum, ſtimulat. Itaque cum ſpolia uictæ Carthagini detrahebantur, cum inermem
iam ac nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc,
quia tributum ex priuato conferendum eſt, tãquam in publico funere comploratis. quàm
uereor, ne propediem ſentiatis, leuiſſimo in malo uos hodie lacrymaſſe. Hæc Annibal
apud Carthaginienſes. Scipio, concione aduocata, Maſſaniſſam ad regnum paternum Cir
ta oppido, & cæteris urbibus agriſque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani poteſta
tem ueniſſent, adiectis donauit. Cn. Octauium claſſem in Siciliam ductam Cn. Cornelio
E conſuli tradere iuſſit: legatos Carthaginienſium Romam proficiſci, ut quæ ab ſe ex decem
legatorum ſententia acta eſſent, ea patrum auctoritate, populique iuſſu confirmarentur.
Pace terra mariq. parta, exercitu in naues impoſito, in Siciliã Lilybæum traiecit. inde ma-
gna parte militum in nauibus miſſa, ipſe per lætam pace non minus, quàm uictoria, Italiã,
effuſis non urbibus modo ad habendos honores, ſed agreſtium etiam turba obſidente
uias, Romam peruenit, triumphoq. omnium clariſſimo urbem eſt inuectus. Argenti tu-
lit in ærarium pondo centum millia X X I I I. militibus ex præda quadragenos æris diui-
ſit. Morte ſubtractus ſpectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ, Syphax
eſt, Tibure haud ita multo ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conſpecta
mors tamen eius fuit, quia publico funere eſt elatus. Hunc regem in triumpho ductum,

Polybius, haudquaquam ſpernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem F eſt, pileo capiti impoſito, Q. Terentius Culleo, omniq. deinde uita, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit, an, ſicuti Felicis Sullæ, Magniq. Pompeij, patrum memoria, cœptum ab aſſentatione familiari ſit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine uictæ ab ſe gentis eſt nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam uictoria pares, inſignes imaginem titulos, claraq. cognomina familiæ fecere.

EPITOME LIBRI XXXI.

BELLI aduerſus Philippũ Macedoniæ regem, quod intermiſſum erat, repetiti cauſæ referuntur hæ. Tempore initiorum duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas uenerunt, & in ſacrarium Cereris cum alijs popularibus ſuis intrauerunt. ob hoc, tanquam nefas ſummum commiſiſſent, ab Athenienſibus cæſi ſunt. Acarnanes mortibus ſuorum commoti, ad uindicandos illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis menſibus poſt pacẽ Carthaginienſibus datam, quingenteſimo quinquageſimo anno ab urbe condita, cum Athenienſiũ, qui obſidebantur à Philippo, legati auxilium à ſenatu petiſſent, & ſenatus id cenſuiſſet ferendum, plebe, quòd tot bellorum continuus labor grauis erat, diſſentiente, tenuit auctoritas patrum, ut ſociæ ciuitati, ferri opem populus quoque iuberet. G *Bellum id P. Sulpicio conſuli mandatum eſt: qui, exercitu in Macedoniam ducto, equeſtribus prælijs cum Philippo proſpere pugnauit. Abydeni à Philippo obſeſſi, ad exemplum Saguntinorum ſuos ſeque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Inſubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem, acie uicit. Amilcar eo in bello occiſus eſt, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicij conſulis, expugnationesque urbium ab utroque factas continet. Sulpicius conſul,* H *adiuuantibus rege Attalo & Rhodijs, bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.*

LIBER XXXI.

ME quoque iuuat, uelut ipſe in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici perueniſſe, nam etſi profiteri auſum, perſcripturum res omneis Romanas, in partibus ſingulis tanti operis fatigari minime conuenit: tamen cum in mentem uenit, tres & LX annos (tot enim ſunt à primo Punico ad ſecundum bellum finitum) æque multa uolumina occupaſſe mihi, quàm occupa- I tint quadringenti LXXXVI anni à condita urbe ad Ap. Claudium conſulem, qui primus bellum Carthaginienſibus intulit; iam prouideo animo, uelut qui proximis litori uadis inducti mare pedibus ingrediuntur; quicquid progredior, in uaſtiorem me altitudinem, ac uelut profundum inuehi, & creſcere pene opus, quod prima quæque perficiendo, minui uidebatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum aut uirtute ducis, aut militum robore: ſed claritate regum antiquorum, uetuſtæq. fama gentis, & magnitudine imperij, quo multa quondam Europæ, maioremq. partem Aſiæ obtinuerant armis, prope nobilius. Cæterum cœptum bellum aduerſus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depoſitum erat: cum Aetoli & belli & pacis fuiſſent cauſæ. uacuos deinde pace Punica iam Romanos, & infenſos Philippo, cum ob inſidam aduerſus Aetolos K aliosq. regionis eiuſdem ſocios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam miſſa Annibali Pœnisque, preces Athenienſium, quos agro peruaſtato in urbem compulerat, excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem fere tempus & ab Attalo rege & Rhodijs legati uenerunt, nunciantes Aſiæ quoque ciuitates ſolicitari. His legationibus reſpóſum eſt, curæ Aſianam rem ſenatui fore. conſultatio de Macedonico bello integra ad conſules, qui tunc in prælio cum Boijs erant, reiecta eſt. Interim ad Ptolemæum Aegypti regẽ legati tres miſſi, C. Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus, ut & annunciarent uictum Annibalem, Pœnosque, & gratias agerent regi, quòd in rebus dubijs, cũ finitimi etiã ſocij Romanos defererent, in fide manſiſſet; & peterent, ut, ſi coacti

iniurijs

A iniurijs bellum aduerſus Philippum ſuſcepiſſent, priſtinum animum erga populum R.cō-
ſeruaret. Eodem fere tempore P. Aelius conſul, in Gallia,cum audiſſet à Boijs ante ſuū
aduentum incurſiones in agros ſociorum factas, duabus legionibus ſubitarijs tumultus
eius cauſa ſcriptis, additiſque ad eas quatuor cohortibus de exercitu ſuo, C. Oppium
præfectum ſocium hac tumultuaria manu per Vmbriam,quam tribum Sappiniam uocāt,
agrum Boiorum inuadere iuſſit. ipſe eodem aperto itinere per medios montes duxit. Op-
pius ingreſſus hoſtium fines,primo populationes ſatis proſpere ac tuto fecit:delecto dein
de ad caſtrum Mutilum idoneo loco ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant ſe-
getes)profectus neque explorato circa, nec ſtationibus ſatis firmis,quæ armatæ inermes
atque oneri intentos tutarentur, poſitis, improuiſo impetu Gallorum cum frumentatori-
bus eſt circumuentus.inde pauor fugaq́.etiam armatos cepit. ad ſeptem millia hominum
B palata per ſegetes ſunt cæſa:inter quos ipſe C.Oppius præfectus. cæteri in caſtra metu cō
pulſi,inde ſine certo duce conſenſu militari proxima nocte,relicta magna parte rerum ſua-
rum,ad conſulem per ſaltus prope inuios peruenere:qui,niſi quòd populatus eſt Boiorum
fines,& cum Ingaunis Liguribus fœdus icit;nihil,quod eſſet memorabile, aliud in prouin
cia cum geſſiſſet,Romam redijt. Cum primum ſenatum habuit, uniuerſis poſtulantibus,
ne quam prius rem quàm de Philippo,ſociorūq́.querelis ageret,relatum extemplo eſt,de
creuitque frequens ſenatus,ut P. Aelius conſul, quem uideretur ei,cum imperio mitte-
ret,qui,claſſe accepta,quam ex Sicilia Cn. Octauius reduceret, in Macedoniam traijce-
ret.M. Valerius Læuinus pro prætore miſſus,circa Vibonem duodequadraginta nauibus
ab Cn. Octauio acceptis in Macedoniam tranſmiſit: ad quem cum M. Aurelius legatus
ueniſſet, edocuiſſetque eum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparaſſet
C rex; & quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes,ſed etiam inſulas, par-
tim ipſe adeundo partim per legatos conciret homines ad arma: maiore conatu Roma-
nis id capeſſendum bellum eſſe, ne, cunctantibus ijs, auderet Philippus quod Pyrrhus
prius auſus ex aliquanto minore regno eſſet: hæc eadem ſcribere Aurelium conſulibus &
ſenatui placuit. Exitu huius anni, cum de agris ueterum militum relatum eſſet, qui ductu
atque auſpicio P. Scipionis in Africa bellum perfeciſſent: decreuerunt patres, ut M. Iu-
nius, prætor urbanus,ſi ei uideretur,decemuiros agro Samniti,Apuloque, quod eius pu-
blicum populi R. eſſet: metiendo,diuidendoque crearet.Creati P.Seruilius,Q. Cæcilius
Metellus, Cn. & M. Seruilij,(Geminis ambobus cognomen erat)L. & A. Hoſtilij Cato-
nes,P. Villius Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Aelius Pætus, Q. Flaminius. Per eos
dies P. Aelio conſule comitia habente, creati conſules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius
D Cotta. Prætores exinde facti Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fuluius Gil
lo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani Scenici eo anno magnifice apparateque facti ab
ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & L. Quinctio Flaminio, biduum inſtaurati ſunt.
frumentique uim ingentem quod ex Africa P. Scipio miſerat, quaternis æris populo
cum ſumma fide & gratia diuiſerunt. Et plebeij ludi ter toti inſtaurati ab ædilibus plebis
L. Apuſtio Fullone, & Q. Minucio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis
epulum fuit ludorum cauſa. Anno quingenteſimo quinquageſimo ab urbe condita, P. An.DL.
Sulpicio Galba,C. Aurelio conſulibus bellum cum rege Philippo initum eſt,paucis men
ſibus poſt pacem Carthaginienſibus datam. Omnium primum eam rem idibus Martijs,
quo die tum conſulatus inibatur, P. Sulpicius conſul retulit,ſenatusq́. decreuit, uti con-
ſules maioribus hoſtijs rem diuinam facerent,quibus dijs ipſis uideretur,cum precatione
E ea,Quam rem ſenatus populusque R.de rep.deq́. ineundo nouo bello in animo haberet,
ea res uti populo R.ſocijsque,ac nomini Latino bene ac feliciter eueniret.ſecundum rem
diuinam,precationemque,ut de rep.deq́. prouincijs ſenatum cōſulerent. Per eos dies,op
portune irritandis ad bellum animis,& literæ à M.Aurelio legato, & M. Valerio Læuino
pro prætore allatæ:& Athenienſium noua legatio uenit, quæ regem appropinquare fini-
bus ſuis nunciaret: breuique non agros modo,ſed urbem etiam in ditione eius futurā,niſi
quid Romani auxilij foret. Cum pronunciaſſent cōſules, rem diuinam rite perfectā eſſe,
& precationem admiſiſſe deos,aruſpices reſpondere: lætaque exta fuiſſe: & prolationem
finium,uictoriamque,& triumphum portendi: tum literæ Valerij Aurelijq́. lectæ,& legati
Athenienſium auditi.Senatus inde conſultum factum eſt,ut ſocijs gratiæ agerentur,quod

diu ſolicitati, ne obſidionis quidem metu fide deceſſiſſent. de auxilio mittendo ſum re- F
ſpondere placere, cum conſules prouincias ſortiti eſſent: atque is conſul, cui Macedonia
prouincia eueniſſet, ad populum tuliſſet, ut Philippo, regi Macedonum, indiceretur bel-
lum; P. Sulpicio prouincia Macedonia ſorte euenit. isque rogationem promulgauit: uel-
lent iuberent Philippo regi Macedonibusque, qui ſub regno eius eſſent: ob iniurias, ar-
maque illata ſocijs populi R. bellum indici. Alteri conſuli Aurelio Italia prouincia obti-
git. prouincias prætores exinde ſortiti ſunt, Cn. Sergius Plancus urbanam: Q. Fuluius
Gillo Siciliam: Q. Minucius Rufus Bruttios: L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de
bello Macedonico primis comitijs ab omnibus ferme centurijs antiquata eſt. id cum feſ-
ſi diuturnitate & grauitate belli ſua ſponte homines tædio laborum periculorumque fe-
cerant: tum Q. Bæbius, tribunus plebis, uiam antiquam criminandi patres ingreſſus, in-
cuſauerat bella ex bellis ſeri, ne pace unquam frui plebs poſſet. Aegre eam rem paſſi pa- G
tres: laceratusque probris in ſenatu tribunus plebis: & conſulem pro ſe quiſque hortari,
ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, caſtigaretque ſegnitiam populi: atque
doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura eſſet. Conſul in Campo
Martio comitijs habitis, priuſquam centurias in ſuffragium mitteret, concione aduocata,
Ignorare, inquit, uidemini mihi Quirites: non, utrum bellum, an pacem habeatis, uos cõ-
ſuli: (neque enim liberum id uobis permittet Philippus, qui terra marique ingens bellum
molitur) ſed utrum in Macedoniam legiones tranſportetis: an hoſtem in Italiam accipia-
tis. hoc quantum interſit, ſi unquam ante alias, Punico certe proximo bello experti eſtis.
Quis enim dubitat, quin, ſi Saguntinis obſeſſis fidemq. noſtram implorantibus impigre tu-
liſſemus opem, ſicut patres noſtri Mamertinis tulerant: totum in Hiſpaniam auerſuri bel-
lum fuerimus, quod cunctando cum ſumma clade noſtra in Italiam accepimus? Ne illud H
quidem dubium eſt, quin hunc ipſum Philippum, pactum iam per legatos literasq. cum
Annibale in Italiam traijcere, miſſo cum claſſe Læuino, qui ultro ei bellum inferret, in Ma-
cedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, cum hoſtem Annibalem in Italia habere-
mus: id nunc, pulſo Italia Annibale, deuictis Carthaginienſibus, cunctamur facere? Pa-
tiamur expugnandis Athenis, ſicut Sagunto expugnando Annibalem paſſi ſumus, ſegni-
tiem noſtram experiri regem: non quinto inde menſe quemadmodum ab Sagunto Anni-
bal, ſed quinto inde die, quàm ab Corintho ſoluerit naues, in Italiam perueniet. Ne æqua-
ueritis Annibali Philippum: ne Carthaginienſibus Macedonas. Pyrrho certe æquabitis:
dico, quantum uel uir uiro, uel gens genti præſtat. Minima acceſſio ſemper Epirus regno
Macedoniæ fuit, & hodie eſt. Peloponneſum totam in ditione Philippus habet, Argosq.
ipſos non uetere fama magis, quàm morte Pyrrhi, nobilitatos. Noſtra nunc compara. quã- I
to magis florentem Italiam, quanto magis integras res, ſaluis ducibus, ſaluis tot exerciti-
bus, quos Punicum poſtea bellum abſumpſit, aggreſſus Pyrrhus tamen concuſſit, & uictor
prope ad ipſam urbem Romam uenit. nec Tarentini modo, oraq. illa Italiæ, quam maio-
rem Græciam uocant: ut linguam, ut nomen ſecutos crederes: ſed Lucanus, & Bruttius,
& Samnis à nobis defecerunt. hæc uos, ſi Philippus in Italiam tranſmiſerit, quietura aut
manſura in fide creditis? manſerunt enim Punico poſtea bello. nunquam iſti populi, ni-
ſi cum deerit, ad quem deſciſcant, à nobis non deficient. Si piguiſſet uos in Africam
traijcere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienſes hoſtes haberetis. Macedonia po-
tius, quàm Italia bellum habeat: hoſtium urbes agrique ferro atque igni uaſtentur. exper-
ti iam ſumus, foris nobis, quàm domi, feliciora potentioraque arma eſſe. Ite in ſuffra-
gium bene iuuantibus dijs: & quæ patres cenſuerunt, uos iubete. Huius uobis ſenten- K
tiæ non conſul modo auctor eſt, ſed etiam dij immortales, qui mihi ſacrificanti, precan-
tique, ut hoc bellum mihi, ſenatui, uobisque & ſocijs ac nomini Latino; claſſibus exer-
citibusque noſtris bene ac feliciter eueniret: læta omnia proſperaque portendere. Ab
hac oratione in ſuffragium miſſi, Vti rogas, bellum iuſſerunt. Supplicatio inde à conſu-
libus in triduum ex S. C. indicta eſt, obſecratique circa omnia puluinaria dij, quod bel-
lum cum Philippo populus iuſſiſſet, id bene ac feliciter eueniret. conſultique feciales ab
conſule Sulpicio, bellum quod indiceretur regi Philippo, utrum ipſi utique nunciari iu-
berent: an ſatis eſſet, in finibus regni quod proximum præſidium eſſet, eò nunciari. fecia-
les decreuerunt, utrum eorum feciſſet, recte facturum. Conſuli à patribus permiſſum,

ut,

A ut, quem uideretur ex ijs, qui extra ſenatum eſſent, Legatum mitteret ad bellum regi
indicendum. Tum de exercitibus conſulum prætorumque actum: conſules binas legio
nes ſcribere iuſſi, ueteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui nouum ac magni nominis
bellum decretum erat, permiſſum, ut de exercitu quem P. Scipio ex Africa deportaſſet,
uoluntarios quos poſſet, duceret: inuitum ne quem militem ueterem ducendi ius eſſet.
Prætoribus L. Furio Purpureoni, & Q. Minucio Rufo quina millia ſocium latini nomi-
nis conſul daret: quibus præſidijs alter Galliam, alter Bruttios prouinciam obtineret. Q.
Fuluius Gillo & ipſe iuſſus ex eo exercitu, quem P. Aelius conſul habuiſſet: ut quiſque mi
nime multa ſtipendia haberet, legere, donec & ipſe quinque millia ſocium ac nominis La
tini effeciſſet: id præſidio Siciliæ prouinciæ eſſet. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore an
no Campaniam prouinciam habuerat, prorogatum in annum imperium eſt: uti pro præ-
B tore in Sardiniam traijceret: atque de exercitu qui ibi eſſet, quinque millia ſocium no-
minis Latini, qui eorum minime multa ſtipendia haberet, legeret. Et conſules duas ur-
banas legiones ſcribere iuſſi: quæ, ſi quò res poſceret, multis in Italia contactis genti-
bus Punici belli ſocietate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Roma-
nis eo anno uſura reſp. erat. In ipſo apparatu belli legati ab rege Ptolemæo uenerunt,
qui nunciarunt, Athenienſes aduerſus Philippum petiſſe ab rege auxilium. cæterum etſi
communes ſocij ſint: tamen niſi ex auctoritate populi R. neque claſſem, neque exerci-
tum defendendi aut oppugnandi cuiuſquam cauſa regem in Græciam miſſurum eſſe: uel
quieturum eum in regno, ſi populo R. ſocios defendere liceat: uel Romanos quieſcere,
ſi malint, paſſurum: atque ipſum auxilia, quæ facile aduerſus Philippum tueri Athenas
poſſent, miſſurum. Gratiæ regi ab ſenatu actæ, reſponſumque, tutari ſocios populo R.
C in animo eſſe: ſi qua re ad id bellum opus ſit, indicaturos regi. regnique eius opes ſcire
ſubſidia firma ac fidelia ſuæ reip. eſſe. Munera deinde legatis in ſingulos quinum mil-
lium æris ex S. C. miſſa. Cum delectum conſules haberent, pararentque quæ ad bellum
opus eſſent: ciuitas religioſa, in principijs maxime nouorum bellorum, ſupplicationi-
bus habitis iam, & obſecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid prætermitteretur,
quod aliquando factum eſſet: ludos Ioui, donumque uouere conſulem, cui prouincia Ma
cedonia eueniſſet, iuſſit. Moram uoto publico Licinius, pontifex maximus, attulit: qui
negauit ex incerta pecunia uouere debere, ſi ea pecunia non poſſet in bellum uſui eſſe, re
poni ſtatim debere: nec cum alia pecunia miſceri: quod niſi factum eſſet, uotum rite ſol-
ui non poſſe. Quanquam & res, & auctor mouebat: tamen ad collegium pontificum re
ferre conſul iuſſus: ſi poſſet recte uotum incertæ pecuniæ ſuſcipi, poſſe: rectiusque etiam
D eſſe, pontifices decreuerunt. Vouit in eadem uerba conſul præeunte maximo pontifi-
ce: quibus antea quinquennalia uota ſuſcipi ſolita erant: præterquam quòd tanta pecu-
nia, quantam tum cum ſolueretur, ſenatus cenſuiſſet, ludos, donaque facturum uouit:
toties ante ludi magni de certa pecunia uoti erant: ij primi de incerta. Omnium animis
in bellum Macedonicum uerſis repente nihil minus eo tempore timentibus Gallici tu-
multus fama exorta eſt. Inſubres, Cænomanique & Boij, excitis Sallyis Iluatibusque,
& cæteris Liguſtinis populis, Amilcare Pœno duce, qui in ijs locis de Aſdrubalis exer-
citu ſubſtiterat, Placentiam inuaſerant: & direpta urbe, ac per iram magna ex parte in-
cenſa, uix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, traiecto Pado ad
Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades ſpacium colonis dedit ad
claudendas portas, præſidiaque per muros diſponenda: ut obſiderentur tamen prius,
E quàm expugnarentur: nunciosque mitterent ad prætorem R. L. Furius Purpureo tum
prouinciæ præerat, cætero ex S. C. exercitu dimiſſo, præter quinque millia ſocium ac La
tini nominis: cum ijs copijs in proxima regione prouinciæ circa Ariminum ſubſtiterat. is
tum ſenatui ſcripſit, quo in tumultu prouincia eſſet. duarum coloniarum, quæ ingentem
illam tempeſtatem Punici belli ſubterfugiſſent: alteram captam ac direptam ab hoſtibus:
alteram oppugnari. nec in exercitu ſuo ſatis præſidij colonis laborantibus fore: niſi quin-
que millia ſocium X L millibus hoſtium (tot enim in armis eſſe) trucidanda obijcere ue-
lit, & tanta ſua clade iam inflatos excidio coloniæ Romanæ augere hoſtium animos. His
literis recitatis decreuerunt, ut C. Aurelius cons. exercitum, cui in Etruriam ad conue-
niendum diem edixerat: Arimini eadem die adeſſe iuberet: & aut ipſe, ſi per commodum
reip.

reip. poſſet, ad opprimendum Gallicum tumultum proficiſceretur: aut L. Furio prætori F ſcriberet, ut cum ad eum legiones ex Etruria ueniſſent: miſſis in uicem earum quinque millibus ſociorum, qui interim Etruriæ præſidio eſſent: proficiſceretur ipſe ad coloniam liberandam obſidione. Legatos item mittendos in Africam cenſuerunt, eoſdem Carthaginem, eoſdem in Numidiam ad Maſſaniſſam. Carthaginem, ut, nunciarent, ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud ſatis ſcire ex Aſdrubalis prius, an ex Magonis poſteà exercitu, bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum Ligurumq́. exciuiſſe ad arma contra populum R. eum, ſi pax placeret, reuocandum illis, & dedendum populo R. eſſe. ſimul nunciare iuſſi, perfugas ſibi non omnes redditos eſſe, magnam partem eorum palam Carthagini obuerſari dici: quos comprehendi conquiriq́. debere, ut ſibi ex fœdere reſtituantur. Hæc ad Carthaginienſes mandata. Maſſaniſſæ gratulari iuſſi, quòd non patrium modo recuperaſſet regnum, ſed parte florentiſſima Syphacis finium adiecta etiam auxiſſet. G Nunciare præterea iuſſi bellum cum rege Philippo ſuſceptum, quod Carthaginienſes auxilijs iuuiſſet, iniuriasq́. inferendo ſocijs populi R. flagrante bello Italia, coegiſſet claſſes exercitusq́. in Græciam mitti, & diſtinendo copias, cauſa in primis fuiſſet ſerius in Africam traijciendi. peterent, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data quæ ferrent regi. uaſa aurea argenteaque, toga purpurea & palmata tunica cum eburneo ſcipione, & toga prætexta cum curuli ſella. iuſſiq́. polliceri, ſi quid ei ad firmandum augendumq́. regnum opus eſſe iudicaſſet, enixe id populum R. merito eius præſtaturum. Verminæ quoque, Syphacis filij, legati per eos dies ſenatum adierunt, excuſantes errorem, adoleſcentiamq́ue, & culpam omnem in fraudem Carthaginienſium auertentes. Et Maſſaniſſam Romanis ex hoſte amicum factum: Verminam quoque anniſurum, ne officijs in populum R. aut à Maſſaniſſa, aut ab ullo alio uincatur. petere, ut rex, ſo- H ciusq́ue, & amicus ab ſenatu appellaretur. Reſponſum legatis eſt: & patrem eius Syphacem ſine cauſa ex ſocio & amico hoſtem repente populi R. factum: & eum ipſum rudimentum adoleſcentiæ, bello laceſſentem Romanos, poſuiſſe. itaque pacem illi prius petendam à populo R. eſſe, quàm ut rex, ſociusq́ue, & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga ſe regum meritis dare populum R. conſueſſe. legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum ſenatum, ut Verminæ pacis dent leges: liberum arbitrium eis populo R. permittente. ſi quid ad eas addi, demi, mutariúe uellet: rurſus ab ſenatu ei poſtulandum fore. Legati cum ijs mandatis in Africam miſſi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octauius. quinqueremes ſingulis datæ. Literæ deinde in ſenatu recitatæ ſunt Q. Minucij prætoris, cui Bruttij prouincia erat, pecuniam Locris ex Proſerpinæ theſauris nocte clam ſublatam: nec, ad quos pertineat facinus, ueſtigia ulla extare. I Indigne paſſus ſenatus non ceſſari ab ſacrilegijs: & ne Pleminium quidem, tam clarum recensq́. noxæ ſimul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio conſuli negocium datum, ut ad prætorem in Bruttios ſcriberet, ſenatui placere, quæſtionem de expilatis theſauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio ante habuiſſet. quæ inuenta pecunia eſſet, reponi. ſi quo minus inuentum foret, expleri: ac piacularia, ſi uideretur, ſicut ante pontifices cenſuiſſent, fieri cauſa expiandæ uiolationis eius templi. Prodigia etiam ſub idem tempus pluribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum arſiſſe afferebant. Priuerni ſereno per diem totum rubrum ſolem fuiſſe: Lanuuij templo Soſpitæ Iunonis nocte ſtrepitum ingentem exortum. Iam animalium obſcœni fœtus pluribus locis nunciabantur. In Sabinis incertus infans natus, maſculus, an fœmina eſſet. alter ſexdecim iam annorum item ambiguo ſexu inuentus. Fruſinone agnus cum ſuillo capite, Sinueſſæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. K Fœda omnia & deformia, errantisq́. in alienos fœtus naturæ uiſa. ante omnia abominati ſemimares: iuſſiq́. in mare extemplo deportari: ſicut proxime C. Claudio, M. Liuio conſulibus deportatus ſimilis prodigij fœtus erat. nihilo minus decemuiros adire libros de portento eo iuſſerunt. decemuiri ex libris res diuinas eaſdem, quæ proxime ſecundum id prodigium factæ eſſent, imperarunt. carmen præterea ab ter nouenis uirginibus cani per urbem iuſſerunt: donumq́. Iunoni Reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius conſul ex decemuirorum reſponſo curauit. carmen ſicut patrum memoria Liuius, ita tum condidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus, (nam

etiam

A etiam Locris ſacrilegium perueſtigatum à Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxio
rum in theſauris repoſita)cum conſules in prouincias proficiſci uellent: priuati frequen-
tes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M. Claudio conſulibus mutuam dederant,
tertia penſio debebatur eo anno, adierunt ſenatum: quia conſules, cum ad nouum bel-
lum, quod magna claſſe magniſque exercitibus gerendum eſſet, uix ærarium ſufficeret,
negauerant eſſe, unde ijs in præſentia ſolueretur. Senatus querentes eos non ſuſtinuit, ſi
in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum uti reſpub. uellet, a-
lijs ex alijs orientibus bellis, quid aliud, quàm publicam pro beneficio, tanquam ob no-
xam, ſuam pecuniam fore? Cum & priuati æquum poſtularent, nec tamen ſoluendo
ære alieno reſp. eſſet: quod medium inter æquum & utile erat, decreuerunt: ut quoniam
magna pars eorum agros uulgo uenales eſſe diceret, & ſibimet emptis opus eſſe: agri pu
B blici, qui intra quinquageſimum lapidem eſſet, copia ijs fieret. conſules agrum æſtima-
turos, & in iugera aſſes uectigales, teſtandi cauſa publicum agrum eſſe, impoſituros: ut ſi
quis, cum ſoluere poſſet populus, pecuniam habere, quàm agrum, mallet, reſtitueret a-
grum populo. Læti eam conditionem priuati accepere. Trientius, Tribunuſque is ager,
quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus. Tum P. Sulpicius, ſecundum uota in
Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brunduſium uenit: &,
ueteribus militibus uoluntarijs ex Africano exercitu in legiones deſcriptis, nauibuſque
ex claſſe conſulis Cornelij lectis, altera die, quàm à Brunduſio ſoluit, in Macedoniam tra-
iecit. ibi ei præſto fuere Athenienſium legati, orantes, ut ſe obſidione eximeret. Miſſus
extemplo Athenas eſt C. Claudius Centho cum XX longis nauibus, & militum copijs.
neque enim ipſe rex Athenas obſidebat. eo maxime tempore Abydum oppugnabat, iam
C cum Rhodijs & Attalo naualibus certaminibus, neutro feliciter prælio, uires expertus,
ſed animos ei faciebat, præter ferociam inſitam, fœdus ictum cum Antiocho, Syriæ re-
ge: diuiſæque iam cum eo Aegypti opes: cui, morte audita Ptolemæi regis, ambo immine
bant. Contraxerant autem cum Philippo bellum Athenienſes haudquaquam digna cau
ſa: dum ex uetere fortuna nihil præter animos ſeruant. Acarnanes duo iuuenes, per ini-
tiorum dies, non initiati, templum Cereris, imprudentes religionis, cum cætera turba in-
greſſi ſunt. facile eos ſermo prodidit, abſurde quædam percunctantes. deductique ad an
tiſtites templi, cum palam eſſet per errorem ingreſſos, tanquam ob infandum ſcelus, in-
terfecti ſunt. Id tam fœde atque hoſtiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detu
lit: impetrauitque ab eo, ut datis Macedonum auxilijs, bellum ſe inferre Athenienſibus
pateretur. Hic exercitus primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis
D generis præda in Acarnaniam redijt. & irritatio animorum ea prima fuit. poſtea iuſtum
bellum decretis ciuitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodijque, ſecuti
cedentem in Macedoniam Philippum, cum Aeginam ueniſſent: rex Piræeum renouan-
dæ firmandæque cum Athenienſibus ſocietatis cauſa traiecit. Ciuitas omnis obuiam
effuſa cum coniugibus ac liberis, ſacerdotes cum inſignibus ſuis intrantem urbem, ac dij
prope ipſi exciti ſedibus ſuis exceperunt. In concionem extemplo populus uocatus: ut
rex, quæ uellet, coràm ageret. deinde ex dignitate magis uiſum, ſcribere eum, de quibus
uideretur, quàm præſentem aut referendis ſuis in ciuitatem beneficijs erubeſcere, aut ſi-
gnificationibus acclamationibuſque multitudinis, aſſentatione inmodica pudorem one
rantis. In literis autem, quæ miſſæ in concionem, recitatæque ſunt: commemoratio
erat beneficiorum primum in ciuitatem ſociam: deinde rerum, quas aduerſus Philippum
E geſſiſſet: ad poſtremum adhortatio, capeſſendi bellum, dum ſe, dum Rhodios, tum qui-
dem dum etiam Romanos haberent. nequicquam poſtea, ſi tum ceſſaſſent, prætermiſſam
occaſionem quæſituros. Rhodij deinde legati auditi ſunt, quorum recens erat benefi-
cium quòd naues longas quatuor Athenienſium captas nuper à Macedonibus, recupera
taſque remiſerant. Itaque ingenti conſenſu bellum aduerſus Philippum decretum. Ho
nores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodijs habiti. tum primum mentio illa
ta de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem ueteres tribus addenda. & Rhodio-
rum populus corona aurea uirtutis ergo donatus, ciuitaſque Rhodijs data: quemadmo-
dum Rhodij prius Athenienſibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Aeginam ad
claſſem ſe recepit. Rhodij Ciam ab Aegina, inde per inſulas Rhodum nauigarunt: om-

nibus

nibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præſidijs Macedonum tenebantur, F
in ſocietatem acceptis. Attalum Æginæ miſſi in Aetoliam nuncij, expectatiq. inde lega-
ti aliquandiu nihil agentem tenuere. & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes ut-
cunque compoſita cum Philippo pace: & ipſe, Rhodijque, cũ, ſi inſtitiſſent Philippo egre-
gium liberatæ per ſe Græciæ titulum habere potuiſſent: patiendo rurſus eum in Helle-
ſpontum traijcere, occupantemq. Græciæ opportuna loca, uires colligere, bellum alere:
gloriamq. eius geſti perfectiq. Romanis conceſſerunt. Philippus magis regio animo eſt
uſus: qui cum Attalum Rhodiosq. hoſtes non ſuſtinuiſſet: ne Romano quidem, quod im
minebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis ſuis cum duobus millibus pedi-
tum, equitibus ducentis ad populandos Athenienſium agros miſſo, claſſe tradita Heracli
di, ut Maroneam peteret, ipſe terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equi-
tibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. Aenum inde cum G
magno labore, poſtremo per proditionẽ Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps
alia caſtella, Cypſela, & Doriſcon, & Serrheum occupat. inde progreſſus ad Cherſone-
ſum, Elæunta, & Alopeconneſum, tradentibus ipſis, recipit. Callipolis quoque, & Ma-
dytos dedita, & caſtella quædam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admiſſis, regi
portas clauſerunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit. eripiq. ex obſidione, ni ceſſatum
ab Attalo & Rhodijs foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præſidium;
Rhodij quadriremem unam ex claſſe, cum ad Tenedum ſtaret, miſerunt. eodem poſtea,
cum iam uix ſuſtinerent obſidionem, & ipſe Attalus cum traieciſſet: ſpem tantum auxilij
ex propinquo oſtendit, neque terra, neque mari adiutis ſocijs. Abydeni primo tormen-
tis per muros diſpoſitis, non terra modo adeunteis aditu arcebant: ſed nauium quoque ſta
tionem infeſtam hoſti faciebant. poſtea cum, & muri pars ſtrata ruinis, & ad interiorem H
raptim oppoſitum murum cuniculis iam peruentum eſſet: legatos ad regem de conditio-
nibus tradendæ urbis miſerunt. Paciſcebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum
ſocijs naualibus, Attaliq. præſidium emitti liceret: atque ipſis urbe excedere cum ſingu-
lis ueſtimentis. quibus cum Philippus nihil pacati, niſi omnia permittentibus, reſpondiſ-
ſet: adeo renunciata hæc legatio ab indignatione ſimul ac deſperatione iram accendit, ut
ad Saguntinam rabiem uerſi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos uirgi-
nesque, infantes etiam cum ſuis nutricibus in gymnaſium includi iuberent: aurum & ar-
gentum in forum deferri: ueſtem precioſam in naues Rhodiam Cyzicenamque, quæ in
portu erant, conijci: ſacerdotes, uictimasq. adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti
primum, qui, ubi cæſam aciem ſuorum pro diruto muro pugnantem uidiſſent: extemplo
coniuges liberosq. interficerent: aurum argentum, ueſtemq. quæ in nauibus eſſet, in ma- I
re deijcerent: tectis publicis priuatisque, quàm plurimis locis poſſent, ignes ſubijcerent:
& ſe facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen ſacerdotibus, iureiurando
adacti: tum militaris ætas iurare, neminem uiuum, niſi uictorem, acie exceſſurum. Hi
memores deorum adeo pertinaciter pugnauerunt, ut, cum nox prælium diremptura eſ-
ſet, rex prior territus rabie eorum, pugna abſtiterit. Principes, quibus atrocior pars
facinoris delegata erat: cum paucos, & confectos uulneribus ac laſſitudine, ſupereſſe
prælio cernerent: luce prima ſacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mit-
tunt. Ante deditionem, ex III legatis Romanis qui Alexandriam miſſi erant, M. Aemi
lius, duorum conſenſu, minimus natu, audita obſidione Abydenorum, ad Philippum
uenit. qui queſtus Attalo Rhodijsque arma illata, & quòd tum maxime Abydum oppu-
gnaret, cum rex ab Attalo & Rhodijs ultro ſe bello laceſſitum diceret, Num Abydeni K
quoque, inquit, ultro tibi intulerunt arma? Inſueto uera audire, ferocior oratio uiſa
eſt, quàm quæ habenda apud regem eſſet. Aetas, inquit, & forma, & ſuper omnia Ro-
manum nomen te ferociorem facit. ego autem primum uelim uos fœderum memores
ſeruare mecum pacem. ſi bello laceſſeritis, mihi quoque in animo eſt facere, ut regnum
Macedonum nomenque, haud minus, quàm Romanum, nobile bello ſentiatis. Ita di-
miſſo legato, Philippus, auro argentoque, quæ coaceruata erant, accepto, hominum
prædam omnem amiſit. tanta enim rabies multitudinem inuaſit, ut repente proditos ra-
ti, qui pugnantes morte occubuiſſent: periuriumque alijs alij exprobrantes, & ſacerdo-
tibus maxime, qui, quos ad mortem deuouiſſent, eorum deditionem uiuorum hoſti fe-
ciſſent:

A ciſſent:repente omnes ad cædem coniugum liberorumq́. diſcurrerent: ſeq́. ipſi per omnes uias lethi interficerent. Obſtupefactus eo furore rex ſuppreſſit impetum militum: & triduum ſe ad moriendum Abydenis dare dixit: quo ſpacio plura facinora in ſe uicti ediderunt, quàm infeſti edidiſſent uictores. nec, niſi quem uincula, aut alia neceſſitas mori prohibuit, quiſquam uiuus in poteſtatem uenit. Philippus, impoſito Abydi præſidio, in regnum rediјt. Cum uelut Sagunti excidium Annibali, ſic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos feciſſet: nuncij occurrerunt, conſulem iam in Epiro eſſe: & Apolloniam terreſtres copias, nauales Corcyram in hiberna deduxiſſe. Inter hæc legatis, qui in Africam miſſi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, reſponſum à Carthaginienſibus eſt, nihil ultra ſe facere poſſe, quàm ut exilio eum multarent. bonaq́. eius publicarent. perfugas & fugitiuos, quos inquirendo ueſtigare potuerint, reddidiſſe. & de
B ea re miſſuros legatos Romam, qui ſenatui ſatisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miſerunt. Inde in Numidiam ad regem profecti legati. dona data Maſſaniſſæ: mandataq́. edita. Equites M Numidæ, cum M M daret, accepti. ipſe in naues imponendos curauit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei in Macedoniam miſit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiam progreſſus, ut ſcriberent ipſi quas uellent pacis conditiones, permiſit. omnem pacem bonam iuſtamq́. fore ſibi cum populo R. datæ leges pacis, iuſſusq́. ad eam confirmandam mittere legatos Romam. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro conſule ex Hiſpania rediјt, qui cum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter feliciterq́. geſtas expoſuiſſet, poſtulaſſetque, ut triumphanti ſibi inuehi liceret in urbem: res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus: ſed exemplum à maioribus non acce-
C piſſe, ut qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſſiſſet, triumpharet. pro conſule illum Hiſpaniam prouinciam, non conſulem, aut prætorem obtinuiſſe. decurrebatur tamen eò, ut ouans urbem iniret: intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more maiorum, aut ullo exemplo futurum diceret. poſtremo uictus conſenſu patrum tribunus ceſſit: & ex S. C. L. Lentulus ouans urbem eſt ingreſſus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo: auri duo millia quadringenta L. militibus ex præda centum XX aſſes diuiſit. Iam exercitus conſularis ab Arretio Ariminum traductus erat: & quinque millia ſocium Latini nominis ex Gallia in Etruriam tranſierant. itaque L. Furius magnis itineribus ab Arimino aduerſus Gallos, Cremonam tum obſidentes, profectus, caſtra mille quingentorum paſſuum interuallo ab hoſte poſuit. Occaſio egregie rei gerendæ fuit, ſi protinus de uia ad caſtra oppugnanda duxiſſet. palati paſſim
D uagabantur per agros, nullo ſatis firmo relicto præſidio. laſſitudini militum timuit: quòd raptim ductum agmen erat. Galli clamore ſuorum ex agris reuocati, omiſſa præda, quæ in manibus erat, caſtra repetiuere. & poſtero die in aciem progreſſi. nec Romanus moram pugnandi fecit. ſed uix ſpacium inſtruendi fuit: eo curſu hoſtes in prælium uenerunt. Dextera ala (in alas diuiſum ſocialem exercitum habebat) in prima acie locata eſt: in ſubſidijs duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpoſiti. Prætor ſecum duos legatos, Cn. Lætorium, & P. Titinium habebat: cum quibus circumſpicere, & obire ad omneis hoſtium ſubitos conatus poſſet. Primo Galli omni multitudine in unum locum connixi, obruere atque obterere ſeſe dextram alam, quæ prima erat, ſperarunt poſſe. ubi id parum procedebat: circumuenire à cornibus & amplecti hoſtium aciem, quod multitudini aduerſus pau-
E cos facile uidebatur, conati ſunt. Id ubi uidit prætor: ut & ipſe dilataret aciem, duas legiones ex ſubſidijs, dextra læuaque, alæ quæ in prima acie pugnabat, circundat: ædesq́. duas Ioui uouit, ſi eo die hoſtes fudiſſet: L. Valerio imperat, ut altera parte duarum legionum equites, altera ſociorum equitatum in cornua hoſtium emittat, nec circumuenire eos aciem patiatur. ſimul & ipſe, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum uidit, ſigna inferre confertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medij à pedite pulſi. ac repente, cum omni parte cæde ingenti ſternerentur: Galli terga uertunt, fugaq́. effuſa repetunt caſtra. fugientes perſecutus eques: mox & legiones inſecutæ in caſtra impetum fecerunt. Minus ſex millia hominum inde effugerunt. cæſa & capta ſupra quinque & X X X millia cum ſignis militaribus L X X, carpentis Gallicis

licis multa præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit: & tres P
imperatores nobiles Gallorum. Placentini captiui ad duo millia liberorum capitum red
diti colonis. Magna uictoria lætaq. Romæ fuit literis allatis: ſupplicatio in triduum de-
creta eſt. Romanorum, ſociorumq. ad duo millia eo prælio ceciderunt: plurimi dexteræ
alæ, in quam primo impetu uis ingens hoſtium illata eſt. Quanquam à prætore propè
debellatum erat: conſul quoque C. Aurelius, perfectis quæ Romæ agenda fuerant, pro-
fectus in Galliam, uictorem exercitum à prætore accepit. Conſul alter, cum autumno
ferme exacto in prouinciam ueniſſet: circa Apolloniam hibernabat. ab claſſe quæ Cor-
cyræ ſubducta erat, C. Claudius, triremesq. Romanæ (ſicut ante dictum eſt) Athenas miſ
ſæ cum Piræeum perueniſſent: deſpondentibus iam animos ſocijs, ſpem ingentem attule
rant. nam & terreſtres ab Corintho, quæ per Megaram incurſiones in agros fieri ſolitæ
erant, non fiebant: & prædonum à Chalcide naues, quæ non mare ſolum infeſtum, ſed G
etiam omnes maritimos agros Athenienſibus fecerant: non modo Sunium ſuperare, ſed
nec extra fretum Euripi committere aperto mari ſe audebant. Superuenerunt his tres
Rhodiæ quadriremes: & erant Atticæ tres apertæ naues ad tuendos maritimos agros com
paratæ. Hac claſſe ſi urbs agriq. Athenienſium defenderentur, ſatis in præſentia exiſti-
manti Claudio eſſe, maioris etiam rei fortuna oblata eſt. Exules ab Chalcide regiorum
iniurijs pulſi attulerunt, occupari Chalcidem ſine certamine ullo poſſe. nam & Macedo-
nas, quia nullus in propinquo ſit hoſtium metus, uagari paſſim: & oppidanos, præſidio
Macedonum fretos, cuſtodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quanquam
Sunium ita mature peruenerat, ut inde prouehi ad primas anguſtias Eubœæ poſſet, ne ſu-
peraro promontorio conſpiceretur, claſſem in ſtatione uſque ad noctem tenuit. primis
tenebris mouit: & tranquillo prouectus Chalcidem, paulo ante lucem, quà infrequentiſ- H
ſima urbis ſunt, paucis militibus turrim proximam, murumq. circa ſcalis cepit: alibi ſopi-
tis cuſtodibus, alibi nullo cuſtodiente. progreſſi inde ad frequentia ædificijs loca, cuſto-
dibus interfectis, refractaq. porta, cæteram multitudinẽ armatorum acceperunt. inde in
totam urbem diſcurſum eſt; aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis iniectus
erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum
tormentorumque. cædes inde paſſim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta eſt.
nec ullo iam, qui militaris ætatis eſſet, non aut cæſo aut fugato, Sopatro etiam Acarnane
præfecto præſidij interfecto, præda omnis primo in forum collata, deinde in naues impo
ſita. carcer etiam ab Rhodijs refractus, emiſſiq. captiui, quos Philippus tanquam in tutiſ-
ſimam cuſtodiam condiderat. ſtatuis inde regis deiectis truncatisque, ſigno receptui da-
to, conſcenderunt naues: & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quòd ſi tantum mi I
litum Romanorum fuiſſet, ut & Chalcis teneri, & non deſeri præſidium Athenarum po-
tuiſſet: magna res principio ſtatim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent. nam
ut terra Thermopylarum anguſtiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit. Demetria-
de tum Philippus erat. quò cum eſſet nunciata clades ſociæ urbis: quanquam ſerum au-
xilium perditis erat; tamen, quæ proxima auxilio eſt, ultionem petens, cum expeditis
quinque millibus peditum, & CCC. equitibus extemplo profectus, curſu prope Chal
cidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos poſſe. à qua deſtitutus ſpe,
nec quicquam aliud, quàm ad deforme ſpectaculum ſemirutæ ac fumantis ſociæ urbis,
cum ueniſſet: paucis uix, qui ſepelirent bello abſumptos, relictis, æque raptim ac uene-
rat, tranſgreſſus ponte Euripum per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud diſpa-
rem euentum ratus reſponſurum. & reſpondiſſet, ni ſpeculator (hemerodromos uocant K
Græci, ingens die uno curſu emetientes ſpacium) contemplatus regium agmen è ſpecu-
la quadam, prægreſſus nocte media Athenas perueniſſet. idem ibi ſomnus eademque ne
gligentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido &
prætor Athenienſium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxilio-
rum, conuocatis in forum militibus, tuba ſignum ex arce dari iubent, ut, hoſtes adeſſe,
omnes ſcirent. ita undique ad portas, ad muros diſcurrunt. Paucas poſt horas Philippus,
aliquanto tamen ante lucem appropinquans urbi, conſpectis luminibus crebris, & fremi
tu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, ſuſtinuit ſigna: & conſidere ac
conquieſcere agmen iuſſit, ui aperta propalam uſurus, quando parum dolus profuerat. ad

Dipylon

A Dipylon acceſſit. Porta ea uelut in ore urbis poſita, maior aliquanto patentiorque, quàm
cæteræ, eſt: & intra eam extraq. latæ ſunt uiæ, ut & oppidani dirigere aciem à foro ad por
tam poſſent: & extra limes mille ferme paſſus in Academiæ gymnaſium ferens, pediti e-
quitiq. hoſtium liberum ſpacium præberet. Eo limite Athenienſes cum Attali præſidio, &
cohorte Dioxippi, acie, intra portam inſtructa, ſigna extulerunt. Quod ubi Philippus ui-
dit, habere ſe hoſtes in poteſtate ratus, & diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum ciui
tatum infeſtior erat) expleturum, cohortatus milites, ut ſe intuentes pugnarent; ſcirentq.
ibi ſigna, ibi aciem eſſe debere, ubi rex eſſet: concitat in hoſtes equum, non ira tantum, ſed
etiam gloria elatus, quòd ingenti turba completis etiam ad ſpectaculum muris, conſpici
ſe pugnantem, egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis euectus
in medios hoſtes, ingentem cum ſuis ardorem, tum pauorem hoſtibus iniecit. plurimos
B manu ſua comminus eminusq. uulneratos, compulſosq. in portam conſecutus & ipſe,
cum maiorem in anguſtijs trepidantium edidiſſet cædem, in temerario incepto tutum ta-
men receptum habuit, quia qui in turribus portæ erant, ſuſtinebant tela, ne in permiſtos
hoſtibus ſuos conijcerent. intra muros deinde tenentibus milites Athenienſibus, Philip-
pus, ſigno receptui dato, caſtra ad Cynoſarges (templum Herculis, gymnaſiumq; & lucus
erat circumiectus) poſuit. ſed & Cynoſarges, & Lyceū, & quicquid ſancti amœniúe cir-
ca urbem erat, incenſum eſt: dirutaq. non tecta ſolum, ſed etiam ſepulcra: nec diuini hu-
maniue iuris quicquam præ impotenti ira eſt ſeruatum. Poſtero die cum primo clauſæ
fuiſſent portæ, deinde ſubito apertæ: quia præſidium Attali ab Aegina, Romaniq. ab Pi-
ræeo intrauerant urbem: caſtra ab urbe retulit rex tria ferme millia paſſuum. inde Eleu-
ſinem profectus, ſpe improuiſo templi caſtellique, quod & imminet, & circundatum eſt
C templo, capiendi, cum haudquaquam neglectas cuſtodias animaduertiſſet, & claſſem à
Piræeo ſubſidio uenire: omiſſo incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & cum
Argis Achæorum concilium eſſe audiſſet: inopinantibus Achæis, concioni ipſi superue-
nit. Conſultabant de bello aduerſus Nabin, tyrannum Lacedæmoniorum: qui tranſlato
imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapſa cernens
Achæorum auxilia, redintegrauerat bellum: agrosq; finitimorum uaſtabat: & iam urbi-
bus quoque erat terribilis. Aduerſus hunc hoſtem cum, quantum ex quaque ciuitatum
militum conſcriberetur, conſultarent: Philippus dempturum ſe eis curam, quod ad Na-
bin & Lacedæmonios, attineret, pollicitus: nec tantum agros ſociorum populationibus
prohibiturum, ſed terrorem omnem belli in ipſam Laconicam, ducto eo extemplo exer-
citu, tranſlaturum. hæc oratio cum ingenti hominum aſſenſu acciperetur: ita tamen æquū
D eſt, inquit, me ueſtra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præſidijs. itaque ſi uobis
uidetur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuen-
da ſatis ſint: ut, meis ab tergo tutis, ſecurus bellum Nabidi inferam & Lacedęmonijs. Non
fefellit Achæos, quò ſpectaſſet tam benigna pollicitatio, auxiliumq. oblatum aduerſus
Lacedæmonios. id quæri, ut obſidem Achæorum iuuentutem educeret ex Peloponneſo
ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cycliades, prætor Achæo
rum, nihil attinere ratus, id modo cum dixiſſet, non licere legibus Achæorum de alijs re-
bus referre, quàm propter quas conuocati eſſent: decreto de exercitu parando aduerſus
Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimiſit, inter aſſentatores regios ante
eam diem habitus. Philippus magna ſpe depulſus, uoluntarijs paucis militibus conſcri-
ptis, Corinthum, atque in Atticam terram redijt. Per eos ipſos dies, quibus Phlippus in
E Achaia fuit, Philocles, præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thra-
cum Macedonumq. ad depopulandos Athenienſium fines, è regione Eleuſinis ſaltum Cy
thæronis tranſcendit. inde dimidia parte militum ad prædandum paſſim per agros dimiſ
ſa, cum parte ipſe occultus loco ad inſidias opportuno conſedit: ut ſi ex caſtello ab Eleu-
ſine in prædantes ſuos impetus fieret, repente hoſtes effuſos ex improuiſo adoriretur.
Non fefellere inſidiæ. itaque reuocatis, qui diſcurrerant ad prædandum, militibus, in-
ſtructisque, ad oppugnandum caſtellum Eleuſinem profectus, cum multis inde uulneri-
bus receſſit: Philippoq. ſe uenienti ex Achaia coniunxit. Tentata & ab ipſo rege oppu-
gnatio eius caſtelli eſt. ſed naues Romanæ à Piræeo uenientes, intromiſſumq. præſidium
abſiſtere incepto coegerunt. Diuiſo deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas
mittit,

mittit,cum parte ipſe Piræeum pergit : ut, dum Philocles ſubeundo muros,& comminan- F
da oppugnatione contineret urbe Athenienſes : ipſi Piræeum leui cum præſidio relictum
expugnandi facultas eſſet. Cæterum nihilo ei Piræei,quàm Eleuſinis,facilior,ijſdem fere
defendentibus,oppugnatio fuit. A piræeo Athenas repente duxit. inde eruptione ſu-
bita peditũ equitumq́. inter anguſtias ſemiruti muri,qui brachijs duobus Piræeum Athe-
nis iungit,repulſus,omiſſa oppugnatione urbis, diuiſo cum Philocle rurſus exercitu, ad
uaſtandos agros profectus,cum priorem populationem ſepulcris circa urbem diruendis
exercuiſſet : ne quid inuiolatum relinqueret, templa deum, quæ pagatim ſacrata habe-
bant,dirui atque incendi iuſſit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia
domeſtici marmoris,& ingenijs artificum,præbuit huic furori materiam. neque enim di-
ruere modo ipſa templa,ac ſimulacra euertere ſatis habuit : ſed lapides quoque, ne inte-
gri cumularent ruinas,frangi iuſſit. & poſteaquam non tam ira ſatiata,quàm iræ exercen- G
dæ materia hæc deerat : agro hoſtium in Bœotiam exceſſit, nec aliud quicquam dignum
memoria in Græcia egit.Conſul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium
ad Apſum flumen habebat caſtra : quò accerſitum L. Apuſtium legatum cum parte copia
rum ad depopulandos hoſtium fines mittit. Apuſtius extrema Macedoniæ populatus,
Corrhago,& Gerrhunio,& Orgeſſo caſtellis primo impetu captis,ad Antipatriam in fau
cibus anguſtis ſitam urbem uenit. ac primo euocatos principes ad colloquium, ut fidei
Romanorum ſe committerent, perlicere eſt conatus : deinde ubi magnitudine ac mœni-
bus,ſituq́. urbis freti,dicta aſpernabantur,ui atque armis adortus expugnauit:puberibuſ-
que interfectis, præda omni militibus conceſſa, diruit muros,atque urbem incendit.Hic
metus Codrionem,ſatis ualidum & munitum oppidum, ſine certamine ut dederetur Ro-
manis,effecit. præſidio ibi relicto,Ilion(nomen propter alteram in Aſia urbem,quàm op H
pidum,notius)ui capitur. Reuertentem legatum ad conſulem cum ſatis magna præda,
Athenagoras quidam,regius præfectus,in tranſitu fluminis à nouiſſimo agmine adortus,
poſtremos turbauit. ad quorum clamorem & trepidationem cum reuectus equo properè
legatus ſigna conuertiſſet,coniectisq́. in medium ſarcinis aciem direxiſſet,non tulere im-
petum Romanorum militum regij. multi ex ijs occiſi : plures capti. Legatus incolumi
exercitu reducto ad conſulem remittitur : inde extemplo ad claſſem. Hac ſatis felici ex-
peditione bello commiſſo, reguli ac principes accolæ Macedonum in caſtra Romana ue-
niunt,Pleuratus Scerdileti filius,& Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato
Longari filius. Bellum ſuo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre geſſerat.Pol
licentibus auxilia reſpondit conſul,Dardanorum & Pleurati opera,cum exercitum in Ma
cedoniam induceret,ſe uſurum.Aminandro Aetolos concitandos ad bellum attribuit. At I
tali legatis(nam ij quoque per id tempus uenerant)mandat, ut Aeginæ rex, ubi hiberna-
bat,claſſem Romanam opperiretur. qua adiuncta,bello maritimo,ſicut ante, Philippum
urgeret. Ad Rhodios quoque miſſi legati,ut capeſſerent partem belli. Nec Philippus ſe-
gnius (iam enim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Perſea, puerum
admodum, datis ex amicorum numero qui ætatem eius regerent, cum parte copiarum
ad obſidendas anguſtias quæ ad Pelagoniam ſunt,mittit. Sciathum,& Peparethum,haud
ignobiles urbes,ne claſſi hoſtium prædæ ac præmio eſſent, diruit. Ad Aetolos mittit le-
gatos, ne gens inquieta aduentu Romanorum fidem mutaret. Concilium Aetolorum
ſtatuta die, quod Panætolium uocant,futurum erat. huic ut occurrerent, & legati regis
iter accelerarunt, & ab conſule miſſus L. Furius Purpureo legatus uenit. Athenienſium
quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentiſſi- K
mum fœdus erat,auditi ſunt. qui,nulla noua re,nihil ſe noui habere,quod afferrent,dixe-
runt. quibus enim de cauſis,experta inutili ſocietate Romana,pacem cum Philippo feciſ
ſent,compoſitam ſemel,ſeruare eos debere, An imitari, inquit unus ex legatis, Romano-
rum licentiam an leuitatem dicam, mauultis ? qui cum legatis ueſtris Romæ reſponderi
ita iuſſiſſent : Quid ad nos uenitis Aetoli,ſine quorum auctoritate pacem cum Philippo fe
ciſtis? ijdem nunc,ut bellum ſecum aduerſus Philippum geratis, poſtulant, & antea pro-
pter uos & pro uobis arma ſumpta aduerſus eum ſimulabant : nunc uos in pace eſſe cum
Philippo prohibent. Meſſanæ ut auxilio eſſent,primo in Siciliam conſcenderunt: iterum,
ut Syracuſas oppreſſas ab Carthaginienſibus in libertatem eximerent. Et Meſſanam & Sy
racuſas,

A racuſas,& totam Siciliam ipſi habent: uectigalemq́.prouinciam ſecuribus & faſcibus ſub
iecerunt. Scilicet ſicut uos Naupacti legibus ueſtris per magiſtratus à uobis creatos conci
lium habetis, ſocium hoſtemq́. libere, quem uelitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habi
turi ueſtro: ſic Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybeum indicitur cõ
cilium. prætor Romanus conuentus agit, eo imperio euocati conueniunt. excelſo in ſug
geſtu ſuperba iura reddentem, ſtipatum lictoribus uident: uirgæ tergo, ſecures ceruicibus
imminent, & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur. Nec id mirari debent,
aut poſſunt: cum Italiæ urbes, Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, qua-
rum ruinis creuit urbs Roma, eiuſdem ſubiectas uideant imperio. Capua quidem, ſepul-
crum ac monumẽtum Campani populi, elato & extorri eiecto ipſo populo ſupereſt urbs
trunca, ſine ſenatu, ſine plebe, ſine magiſtratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda,
B quàm ſi deleta foret. Furor eſt, ſi alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus,
quàm maris terrarumq. ſpacio diſcreti, hæc tenuerint, ſperare quicquam eodem ſtatu man
ſurum. Philippi regnum officere aliquid uidetur libertati ueſtræ: qui cum merito ueſtro uo
bis infeſtus eſſet: & nihil à uobis ultra, quàm pacem, petijt, fidemq́. hodie pacis pactæ de-
ſiderat. Aſſuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: ſero ac nequicquam,
cum dominum Romanum habebitis, ſocium Philippum quæretis. Aetolos, Acarnanas,
Macedonas, eiuſdem linguæ homines, leues ad tempus ortæ cauſæ diſiungũt, cõiungunt-
que: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum eſt, eritque. natura
enim, quæ perpetua eſt, non mutabilibus in diem cauſis, hoſtes ſunt. Sed unde cœpit ora-
tio mea, ibi deſinet. Hoc eodem loco ijdem homines de eiuſdem Philippi pace triennio
ante decreuiſtis, ijſdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compo
C ſitam turbare uolunt. in qua conſultatione nihil fortuna mutauit, cur uos mutetis, non ui-
deo. Secundum Macedonas, ipſis Romanis ita concedentibus iubentibusque, Athenien-
ſes, qui, fœda paſſi, iuſtius in crudelitatem ſæuitiamq́. regis inuehi poterant, introducti
ſunt. Deplorauerunt uaſtationem populationemq́. miſerabilem agrorum. Neq; id ſe que
ri, quòd hoſtilia ab hoſte paſſi forent. eſſe enim quædam belli iura, quæ ut facere, ita pati ſit
fas. ſata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumq́. agi, miſera magis, quàm indigna
patienti eſſe. uerum enimuero id ſe queri, quòd is qui Romanos alienigenas & barbaros
uocet, adeo omnia ſimul diuina humanaq́. iura polluerit: ut priore populatione cum infer
nis dijs, ſecunda cum ſuperis bellum nefarium geſſerit. omnia ſepulchra monumentaque
diruta eſſe in finibus ſuis, omnium nudatos manes, nullius oſſa terra tegi. delubra ſibi fuiſ
ſe, quæ quondam pagatim habitantes in paruis illis caſtellis uicisq́. conſecrata, ne in unã
D urbem quidem contributi maiores ſui deſerta reliquerint. circa ea omnia templa Philip-
pum infeſtos circumtuliſſe ignes: ſemuſta & truncata ſimulacra deum inter proſtratos ia-
cere poſtes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam, opulen-
tamque: talem eum, ſi liceat, Aetoliam Græciamq́. omnem facturum. Vrbis quoq; ſuæ ſi-
milem deformitatem futuram fuiſſe, niſi Romani ſubueniſſent. eodem enim ſcelere urbẽ
colentem hos deos, præſidemq. arcis Mineruam petitam: eodem Eleuſinæ Cereris tem-
plum, eodem Piræi Iouem Mineruamq́. ſed ab eorum non templis modo, ſed etiam mœ-
nibus ui atque armis repulſum, in ea delubra quæ ſola religione tuta fuerint, ſæuiſſe. ita-
que ſe orare atque obſecrare Aetolos, ut miſerti Athenienſiũ, ducibus dijs immortalibus,
deinde Romanis, qui ſecundũ deos plurimũ poſſuit, bellũ ſuſciperent. Tum Romanus le-
gatus, Totã orationis meæ formã Macedones primũ, deinde Atheniẽſes mutarũt, nam &
E Macedones, cũ, ad conquerendas Philippi iniurias in tot ſocias nobis urbes, ueniſſem: ul
tro accuſando Romanos, defenſionẽ ut accuſatione potiorẽ haberẽ, effecerunt: & Atheniẽ
ſes in deos ſuperos inferosq́; nefanda atq; inhumana ſcelera eius referẽdo, quid mihi aut
cuiquã reliquerunt, quod obijcere ultra poſſim? Eadem Cianos, Abydenos, Aeneos, Ma
ronitas, Thaſios, Parios, Samios, Lariſſenſes, Meſſenios, hinc ex Achaia exiſtimate
queri: grauiora etiam acerbioraq́; eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nã
quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: niſi gloria digna ſunt, fateor ea defendi non poſ-
ſe. Rhegium, & Capuam, & Syracuſas nobis obiecit. Rhegium Pyrrhi bello legio
à nobis, Rheginis ipſis, ut mitteremus, orantibus, in præſidium miſſa, urbem, ad
quam defendendam miſſa erat, per ſcelus poſſedit. comprobauimus ergo id facinus?

an non bello perſecuti ſceleratam legionem,in poteſtatē noſtram redactam, tergo & cer- F
uicibus pœnas ſocijs pendere cum coegiſſemus,urbem,agros,ſuaque omnia cum liberta
te,legibusq́. Rheginis reddidimus? Syracuſanis oppreſſis ab externis tyrannis, quod in-
dignius eſſet,cum tuliſſemus opem,& fatigari prope per triennium terra mariq́; urbe mu-
nitiſſima oppugnanda eſſemus: cum iam ipſi Syracuſani ſeruire tyrannis;quàm capi à no-
bis,mallent: captam ijſdem armis & liberatam urbem reddidimus, neq; inficias imus,Si-
ciliam prouinciam noſtram eſſe,& ciuitates,quæ in parte Carthaginienſium fuerunt, &
uno animo cum illis aduerſus nos bellum geſſerūt,ſtipendiarias nobis ac uectigales eſſe.
quin contra,hoc & uos,& omnes gentes ſcire uolumus, pro merito cuique erga nos fortu
nam eſſe. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipſi quidem quæri poſſunt, nos pœni-
teat? Hi homines,cum pro ijs bellum aduerſus Samnites per annos prope ſeptuaginta cū
magnis noſtris cladibus geſſiſſemus: ipſos fœdere primum,deinde connubio,atque inde G
cognationibus,poſtremo ciuitate nobis coniunxiſſemus; tempore noſtro aduerſo primi
omnium Italiæ populorum,præſidio noſtro fœde interfecto, ad Annibalem defecerunt:
deinde indignati,ſe obſideri à nobis,Annibalem ad oppugnandam Romam miſerunt. Ho
rum ſi neq; urbs ipſa, neque homo quiſquā ſupereſſet: quis durius,quàm pro merito ipſo
rum,ſtatutum indignari poſſet? Plures ſibimet ipſi conſcientia ſcelerum mortem conſci-
uerunt,quàm à nobis ſupplicio affecti ſint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut
agrum locumq́. ad habitandum daremus: urbem innoxiam ſtare incolumem pateremur:
ut qui hodie uideat eam, nullum oppugnatæ captæue ibi ueſtigium inueniat. Sed quid
ego Capuam dico,cum Carthagini uictæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud eſt
periculum,ne nimis facile uictis ignoſcendo,plures ob idipſum ad experiendam aduerſus
nos fortunam belli inciremus. Hæc pro nobis dicta ſunt,hæc aduerſus Philippum, cu- H
ius domeſtica parricidia,& cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumanio-
rem prope, quam crudelitatem, uos, quo propiores Macedoniæ eſtis, melius noſtis.
Quod ad uos attinet Aetoli, nos pro uobis bellum ſuſcepimus aduerſus Philippum:
uos ſine nobis cum eo pacem feciſtis. & forſitan dicatis, bello Punico occupatis nobis,
coactos metu uos, leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepiſſe. & nos, cum alia
maiora urgerent, depoſitum à uobis bellum & ipſi omiſimus. Nunc & nos deum beni-
gnitate Punico perfecto bello,totis uiribus noſtris in Macedoniam incubuimus: & uobis
reſtituendi uos in amicitiam ſocietatemq́. noſtram fortuna oblata eſt: niſi perire cum Phi
lippo,quàm uincere cum Romanis,mauultis. Hæc dicta ab Romano cum eſſent, inclina-
tis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Aetolorum, pecunia, ut fama eſt,
ab rege accepta,nihil aut huic aut illi parti aſſenſus, rem magni diſcriminis conſilijs nul- I
lam eſſe tam inimicam,quam celeritatem, dixit: celerem enim pœnitentiam,ſed eandem
ſeram atque inutilem ſequi: cum præcipitata raptim conſilia neque reuocari,neque in in
tegrum reſtitui poſſint. deliberationis autem eius, cuius ipſe maturitatem expectan-
dam putaret,tempus ita iam nunc ſtatui poſſe. cum legibus cautum eſſet, ne de pace bel-
loue,niſi in panætolico,& pylayco concilio ageretur,decernerent extemplo, ut prætor ſi-
ne fraude,cum de bello aut de pace agere uelit,aduocet concilium: & quod tum refera-
tur,decernaturque,ut perinde ius ratumq́. ſit,ac ſi in panætolico aut pylayco cōcilio actū
eſſet. Dimiſſis ita ſuſpenſa re legatis,egregie conſulrum genti aiebat. nā utrius partis me-
lior fortuna belli eſſet,ad eius ſocietatem inclinaturos. Hæc in concilio Aetolorum acta.
Philippus impigre terra mariq́. parabat bellum. nauales copias Demetriadem in Theſſa
lia contrahebat: Attalum,Romanamq́. claſſem principio ueris ab Aegina ratus moturos. K
nauibus maritimæq́. oræ præfecit Heraclidem,quem & ante præfecerat, ipſe terreſtreis
copias comparabat,magna ſe duo auxilia detraxiſſe Romanis credens: ex una parte Ae-
tolos,ex altera Dardanos,faucibus ad Pelagoniā a filio Perſeo interclusis. Ab cōſule non
parabatur,ſed gerebatur iam bellum. per Daſſaritiorū fines exercitū ducebat, frumētum
quod ex hibernis extulerat,integrum uehens,quod in uſum militi ſatis eſſet,præbentibus
agris. oppida uiciq́. partim uoluntate,partim metu ſe tradebant. quædam ui expugnata,
quædam deſerta,in montes propinquos refugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Ly-
cem ſtatiua poſuit prope flumen Beuum: inde frumentatum circa horrea Daſſaritiorum
mittebat. Philippus conſternata quidem omnia circa,pauoremque ingentem hominum
cernebat:

A cernebat: ſed parum gnarus, quam partem petiſſet conſul, alam equitum ad explorandũ, quonam hoſtes iter intendiſſent, miſit. Idem error apud conſulem erat. mouiſſe ex hibernis regem ſciebat, quam regionem petiſſet, ignorans. is quoque ſpeculatum miſerat equites. Hæ duæ alæ ex diuerſo, cum diu incertis itineribus uagatæ per Daſſaritios eſſent: tandem in unum iter conuenerunt. neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus eſt, hoſtes appropinquare. itaque prius quàm in conſpectũ uenirẽt, equos armaque expedierant. nec mora, ubi primum hoſtem uidere, concurrendi facta eſt. Forte & numero & uirtute, utpote lecti utrinque, haud impares, æquis uiribus per aliquot horas pugnarunt: fatigatio ipſorum equorumq́. incerta uictoria diremit præliũ. Macedonũ XL. equites, Romanorũ quinq; & XXX. ceciderunt. Neq; eo magis explorati quicquam, in qua regione caſtra hoſtium eſſent, aut illi ad regem, aut hi ad conſulem retulerunt. per
B transfugas cognitũ eſt: quos leuitas ingeniorũ ad cognoſcendas hoſtiũ res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad caritatem ſuorum, & ut promptius pro eo periculũ adirent, ratus profecturum ſe, ſi equitum, qui ceciderant in expeditione, ſepeliendorum curam habuiſſet, afferri eos in caſtra iuſſit, ut conſpiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam inæſtimabile eſt, quàm animi multitudinis. quod promptiores ad ſubeundam omnem dimicationem uidebatur facturum, id metum pigritiamq́. incuſſit. nam qui haſtis ſagittiſque, & rara lanceis uulnera facta uidiſſent, cũ Græcis Illyrijsq; pugnare aſſueti: poſtea, quàm gladio Hiſpanienſi detruncata corpora brachijs abſciſis, aut tota ceruicẽ deſecta, diuiſa à corpore capita, patentiaque uiſcera, & fœditatem aliam uulnerum uiderant: aduerſus quæ tela, quosq́. uiros pugnandum eſſet, pauidi uulgo cernebant. ipſum quoque regem terror cepit, nondũ iuſto prælio cũ Romanis cõgreſſum. itaq;
C reuocato filio præſidioq́. quod in Pelagoniæ faucibus erat: ut ijs copijs ſuas augeret: Pleurato Dardaniſq; iter in Macedoniam patefecit. Ipſe cum XX millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hoſtem profectus, paulo plus ducentis paſſibus à caſtris Romanis tumulum propinquum Athaco foſſa ac uallo communiuit. ac ſubiecta cernens Romana caſtra, admiratus eſſe dicitur & uniuerſam ſpeciẽ caſtrorum, & deſcripta ſuis quæq; partibus, tum tendẽtium ordine, tum itinerum interuallis: & negaſſe, barbarorũ ea caſtra ulli uideri poſſe. Biduum conſul & rex, alter alterius conatus expectantes, continuere ſuos intra uallũ. tertio die Romanus omneis copias in aciem eduxit. Rex uero tã celerem aleã uniuerſi certaminis timens, quadringentos Trallas, (Illyriorum id, ſicut alio diximus loco, eſt genus) & Cretenſes CCC. addito ijs peditibus pari numero equitũ, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad laceſſendos hoſtiũ equites miſit. Ab Roma-
D nis cum aberat acies eorum paulo plus quingentos paſſus, uelites & equitum duæ ferme alæ emiſſæ, ut numero quoque eques pedesque hoſtem æquarent. Credidere regij, genus pugnæ cui aſſueuerant, fore, ut equites inuicem inſequentes refugientesque nunc telis uterentur, nunc terga darent: Illyriorum uelocitas ad excurſiones, & impetus ſubitos uſui eſſet: Cretenſes in inuehentem ſe effuſe hoſtem ſagittas conijcerent. Turbauit hunc ordinem pugnandi non acrior, quàm pertinacior, impetus Romanorum. nam haud ſecus quàm ſi tota acie dimicarent, & uelites, emiſſis haſtis, comminus gladijs rem gerebant: & equites, ut ſemel in hoſtem euecti ſunt, ſtantibus equis, partim ex ipſis equis, partim deſilientes immiſcentesq́. ſe peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, inſuetus ad ſtabilem pugnam: nec pedes cõcurſator & uagus, & prope ſeminudus genere armorum uelit Romano parmam gladiumq́. habenti, pariterq́. & ad ſe tuendum, &
E ad hoſtem petendum armato. non tulere itaq; dimicationem, nec alia re, quàm uelocitate tutantes ſe in caſtra refugerunt. Vno deinde intermiſſo die, cum omnibus copijs equitum leuisq́. armaturæ pugnaturus rex eſſet: noctæ cetratos, quos peltaſtas uocant, loco opportuno inter bina caſtra in inſidijs abdiderat: præceperatq́. Athenagoræ & equitibus ut, ſi aperto prælio procederet res, uterentur fortuna: ſi minus, cedendo ſenſim, ad inſidiarum locum hoſtem pertraherent. & equitatus quidem ceſſit. duces cetratæ cohortis: nõ ſatis expectato ſigno, ante tẽpus excitatis ſuis, occaſionẽ bene gerendæ rei amiſere. Romanus & aperto prælio uictor, & tutus à fraude inſidiarum in caſtra ſeſe recepit. Poſtero die omnibus copijs conſul in aciem deſcendit, ante prima ſigna locatis elephantis. quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, uſi ſunt. ubi la-

tentem intra uallum ſenſit,exprobrans metum,ſucceſſit. Poſteaquam ne tum quidem po F
teſtas pugnandi dabatur,quia ex tam propinquis ſtatiuis parum tuta frumentatio erat,di
ſperſos milites per agros equitibus extemplo inuaſuris: octo ferme inde millia interual-
lo tutiorem frumentationem habiturus,caſtra ad Octolophum (id eſt loco nomen) mo-
uit. Cum in propinquo agro frumentarentur Romani: primo rex intra uallum ſuos te-
nuit, ut creſceret ſimul negligentia cum audacia hoſti. ubi effuſos uidit,cum omni equita
tu & Cretenſium auxiliaribus,quantum equitem uelociſſimi pedites curſu æquare pote-
rant,citato profectus agmine,inter caſtra Romana & frumentatores conſtituit ſigna. in-
de copijs diuiſis,partem ad conſectandos uagos frumentatores emiſit,dato ſigno, ne quẽ
uiuum relinquerẽt,cum parte ipſe ſubſtitit: itineraq́. quibus ad caſtra recurſuri uidebãtur
hoſtes,obſedit. Iam paſſim cædes ac fuga erat; necdum quiſquam in caſtra Romana nun-
cius cladis peruenerat. quia refugientes in regiam ſtationem incidebant: & plures ab ob G
ſidentibus uias,quàm ab emiſſis ad cædem,interficiebantur. tãdem inter medias hoſtium
ſtationes elapſi quidam trepidi tumultum magis,quàm certum nuncium, intulerunt ca-
ſtris. conſul,equitibus iuſſis,quà quiſque poſſet,opem ferre laborantibus,ipſe legiones è
caſtris educit,& agmine quadrato ad hoſtem ducit. Diſperſi equites per agros quidam
aberrarunt,decepti clamoribus alijs ex alio exiſtentibus loco. pars obuios habuerunt ho
ſtes. pluribus locis ſimul pugna cœpit. Regia ſtatio atrociſſimum prælium edebat. Nam
& ipſa multitudine equitum pediumq́. prope iuſta acies erat: & Romanorum, quia me-
dium obſederat iter,plurimi in eam inferebantur. Eo quoque ſuperiores Macedones
erant,quòd & rex ipſe hortator aderat: & Cretenſium auxiliares multos ex improuiſo
uulnerabant,conferti præparatiq́. in diſperſos & effuſos pugnantes. Quòd ſi modum in in
ſequendo habuiſſent,non in præſentis modo certaminis gloriam,ſed in ſummum etiã bel- H
li profectum foret. nunc auiditate cædis intemperantius inſecuti,in prægreſſas cum tribu
nis militum cohortes Romanas incidere. & fugiens eques, ut primo ſigna ſuorum uidit,
conuertit in effuſum hoſtem equos: uerſaq́. momento temporis fortuna pugnæ eſt, terga
dantibus,qui modo ſecuti erant. multi cominus congreſſi,multi fugientes interfecti. nec
ferro tantum periere,ſed in paludes quidam coniecti profundo limo cum ipſis equis hau
ſti ſunt. Rex quoque in periculo fuit. nam ruente ſaucio equo præceps ad terram datus,
haud multum abfuit,quin iacens opprimeretur. ſaluti fuit eques,qui raptim ipſe deſiluit,
pauidumq́. regem in equum ſubiecit. ipſe,cum pedes æquare curſu fugientes non poſſet
equites,ab hoſtibus ad caſum regis concitatis confoſſus perijt. Rex circũuectus paludes
peruias inuiasq́. trepida fuga in caſtra tandem, iam deſperantibus pleriſque incolumem
euaſurum peruenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere,centum ferme capti, I
LXXX admodum ornati equi,ſpolijs ſimul armorum relatis,abducti. Fuerunt, qui hoc
die regem temeritatis, conſulem ſegnitiæ accuſarent. nam & Philippo quieſcendum
fuiſſe, cum, paucis diebus hoſtes, exhauſto circa omni agro, ad ultimum inopiæ uen-
turos, ſciret: & conſulem, cum equitatum hoſtium, leuemq́ue armaturam fudiſſet, ac
prope regem ipſum cepiſſet: protinus ad caſtra hoſtium ducere debuiſſe. nec enim man-
ſuros ita perculſos hoſtes fuiſſe,debellariq́. momento temporis potuiſſe. Id dictu, quàm
re,ut pleraque,facilius. nam ſi omnibus peditum quoq; copijs rex congreſſus fuiſſet: for
ſitan inter tumultum,cum omnes uicti,metuq́. perculſi ex prælio intra uallum,protinus in
de ſuperuadentem munimenta uictorem hoſtem fugerent, exui caſtris potuerit rex. cum
uero integræ copiæ peditum in caſtris manſiſſent,ſtationes ante portas,præſidiaq́. diſpoſi
ta eſſent: quid,niſi ut temeritatem regis effuſe paulo ante perculſos equites imitaretur, K
profeciſſet? neque enim ne regis quidem primum conſilium, quo impetum in frumenta-
tores palatos per agros fecit,reprehendendum foret,ſi modum proſperæ pugnæ impo-
ſuiſſet. eo quoque minus eſt mirum,tentaſſe eum fortunam, quòd fama erat,Pleuratum
Dardanosq́ue ingentibus copijs profectos domo,iam in Macedoniam tranſcendiſſe; qui
bus ſi undiq; circumuentus copijs foret,ſedentem Romanum debellaturum, credi pote-
rat. Itaq; ſecundum duas aduerſas equeſtreis pugnas multo minus tutam moram in ijſdẽ
ſtatiuis fore Philippus ratus,cum abire inde,& fallere abiens hoſtem uellet: caduceatore
ſub occaſum ſolis ad conſulem miſſo,qui inducias ad ſepeliendos equites peteret: fruſtra
tus hoſtem,ſecunda uigilia,multis ignibus per tota caſtra relictis,ſilenti agmine abijt. Cor

pus

A pus iam curabat conſul,cum ueniſſe caduceatorem,& qnid ueniſſet, nunciatum eſt. Re-
ſponſo tantum dato,mane poſtero die fore copiam conueniendi,id quod quæſitum erat,
nox,dieiq́. inſequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data eſt. montes, quam uiam
non ingreſſurum graui agmine Romanum ſciebat,petit conſul prima luce caduceatore da
tis inducijs dimiſſo,haud ita multo poſt abiſſe hoſtem cum ſenſiſſet : ignarus qua ſequere
tur ijſdem ſtatiuis frumentando dies aliquot conſumpſit. Stuberam deinde petit, atq; ex
Pelagonia frumentum,quod in agris erat,conuexit . inde ad Pellinam eſt progreſſus,non
dum comperto,quam regionem hoſtes petiſſent. Philippus,cum primo ad Bruanium ſta-
tiua habniſſet,profectus inde tranſuerſis limitibus,terrorem præbuit ſubitum hoſti . mo-
uere itaque ex Pellina Romani,& ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud pro-
cul inde & ipſe uallo ſuper ripam amnis ducto (Erigonum incolæ uocant) conſedit . inde
B ſatis comperto Heordæam petituros Romanos,ad occupandas anguſtias,ne ſuperare ho-
ſtes arctis faucibus incluſum aditum poſſent,præceſſit . ibi alia uallo,alia foſſa,alia lapidũ
congerie;ut pro muro eſſent : alia arboribus obiectis,ita ut locus poſtulabat, aut materia
ſuppeditabat, opere permunijt,atque (ut ipſe rebatur) uiam ſuapte natura difficilem,ob-
iectis per omnes tranſitus operibus,inexpugnabilem fecit. Erant pleraq́. ſilueſtria circa
incommoda phalangi maxime Macedonum : quæ,niſi ubi prælongis haſtis uelut uallum
ante clypeos obiecit, (quod ut fiat, libero campo opus eſt) nullius admodum uſus eſt.
Thracas quoque romphææ,ingentis & ipſæ longitudinis,inter obiectos undiq. ramos im
pediebant . Cretenſium una cohors non inutilis erat. ſed ea quoque ipſa ut,ſi quis impetũ
faceret,in patentem uulneri equum equitemq́. ſagittas conijcere poterat : ita aduerſus
ſcuta Romana nec ad traijciendum ſatis magnam uim habebat,nec aperti quicquam erat
C quod peteret . Itaque id ut uanum teli genus ſenſerunt eſſe; ſaxis paſſim tota ualle iacen-
tibus inceſſebant hoſtem . ea maiore cum ſonitu, quàm uulnere ullo, pulſatio ſcutorum
parumper ſuccedentes Romanos tenuit . Deinde ijs quoque ſpretis,partim teſtitudine fa
cta per aduerſos uadunt hoſtes : partim breui circuitu cum in iugum collis euaſiſſent,tre-
pidos ex præſidijs ſtationibusq́. Macedonas deturbant,& ut in locis impeditis difficili fu
ga,pleroſque etiam obtruncant . ita anguſtiæ minore certamine, quàm quòd animis pro-
poſuerant,ſuperatæ : & in Heordæam peruentum : ubi peruaſtatis paſſim agris,in Elimeã
ſe recepit . inde impetum in Oreſtidem fecit,& oppidum Celetrum eſt aggreſſus in penin
ſula ſitum . lacus mœnia cingit . anguſtis faucibus unum ex continenti iter eſt . Primo ſi-
tu ipſo freti,clauſis portis,imperium abnuere : deinde poſtquam ſigna ferri , ac teſtudine
ſuccedi ad portam,obſeſſasq́. fauces agmine hoſtium uiderunt , priuſquam experirentur
certamen,metu in deditionem uenerunt . Ab Celetro in Daſſaritios proceſſit,urbemq́ue
D Pelium ui cepit . ſeruitia inde cum cætera præda abduxit,& libera capita ſine pretio dimi-
ſit,oppidumq́. ijs reddidit,præſidio ualido impoſito : nam & ſita opportune urbs erat ad
impetus in Macedoniam faciendos . Ita peragratis hoſtium agris , conſul in loca pacata,
ad Apolloniam,unde orſus bellum erat,copias reduxit . Philippum auerterant Aetoli,&
Athamanes,& Dardani,& tot bella repente alia ex aliis locis exorta . Aduerſus Darda-
nos iam recipientes ex Macedonia ſeſe,Athenagoram cum expeditis peditibus ac maio
re parte equitatus miſit,iuſſum inſtare ab tergo abeuntibus,&, carpendo poſtremum ag-
men,ſegniores eos ad mouendos domo exercitus efficere . Aetolos Damocritus prætor,
qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat ; idem proximo concilio
ad arma conciuerat,poſt famam equeſtris ad Octolophum pugnæ,Dardanorumq́.& Pleu
E rati cum Illyrijs tranſitum in Macedoniam,ad hæc claſſis Romanæ aduentum in Oreũ,&,
ſuper circumfuſas tot Macedoniæ gentes,maritimam quoque inſtantem obſidionẽ . Hæ
cauſæ Damocritum Aetolosq́. reſtituerant Romanis : & Aminandro rege Athamanũ ad
iuncto profecti,Cercinium obſedere. Clauſerant portas,incertum ui an uoluntate, quia
regium habebant præſidium . cæterum intra paucos dies captum eſt Cercinium atque in-
cenſum . qui ſuperfuerant è magna clade , liberi ſeruique inter cæteram prædam abdu-
cti . Is timor omneis,qui circumcolunt Bœben paludem ,relictis urbibus , montes coe-
git petere . Aetoli , inopia prædæ inde auerſi, in Perræbiam , ire pergunt . Cyretias ibi ui
capiunt . fœdeq́. diripiunt . qui Mallœam incolunt,uoluntate in deditionem ſocietatem-
q́ue accepti . Ex Perræbia Gomphos petendi Aminander auctor erat. & imminet Atha-

mania huic urbi, uidebaturq́. expugnari ſine magno certamine poſſe. Aetoli campos F
Theſſaliæ opimos ad prædam petiere: ſequente, quanquam non probante Aminandro
nec effuſas populationes Aetolorum, nec caſtra quo ſors tuliſſet loco, ſine ullo diſcrimi
ne ac cura muniendi poſita. itaque me temeritas eorum c gligentiaq́. ſibi ac ſuis etiam
cladis alicuius cauſa eſſet, cum campeſtribus locis ſubijcientes eos caſtra Phecado urbi
uideret, ipſe paulo plus quingentorum paſſuū inde tumulum ſuis quamuis leui munimen
to tutum, cepit. Cum Aetoli, niſi quod populabantur, uix meminiſſe uiderentur, ſe in ho
ſtium agro eſſe, alij palati ſemiermes uagarentur, alij in caſtris ſine ſtationibus per ſom-
num uinumq́. dies noctibus æquarenr. Philippus inopinantibus aduenit. quem cum ad-
eſſe, refugientes ex agris quidam pauidi nunciaſſenr, trepidare Democritus, cæteriq́.
duces. & erat forte meridianum tempus, quo plerique graues cibo ſopiti iacebant. ex-
citare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos qui palati per a- G
gros prædabantur. tantaq́. trepidatio fuit, ut ſine gladiis quidam equitum exirent, loricas
plerique non induerent. ita raptim educti, cum uniuerſi ſexcentorum ægre ſimul equites
peditesq́. numerum expleſſent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animisq́
præſtantem. itaque primo impetu fuſi, uix tentato certamine, turpi fuga repetunt caſtra.
cæſi, captiq́. quidam, quos equites ab agmine fugientium intercluſere. Philippus, ſuis iam
uallo appropinquantibus, receptui cani iuſſit. fatigatos enim equos uiroſq́. non tam præ-
lio, quàm itineris ſimul longitudine, ſimul præpropera celeritate habebat. itaque turma-
tim equites, inuicemq́. manipulos leuis armaturæ aquatum ire, & prandere iubet: alios in
ſtatione armatos retinet, operiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem
armorum. quod ubi aduenit, & ipſis imperatum, ut ſtatutis ſignis, armisq́. ante ſe poſitis, ra
ptim cibum caperent: binis, ternis úe ſummum ex manipulis aquandi cauſa miſſis. interim H
eques cum leui armatura paratus inſtructusq́. ſtetit, ſiquid hoſtis moueret. Aetoli (iam e-
nim & quæ per agros multitudo ſparſa fuerat, receperat ſe in caſtra) ut defenſuri munimé
ta, circa portas uallumq́. armatos diſponunt, dum quietos hoſtes ipſi feroces ex tuto ſpe-
ctabant. poſteaquam mota ſigna Macedonum ſunt, & ſuccedere ad uallū parati atque in-
ſtructi cœpere: omnes repente relictis ſtationibus per auerſam partē caſtrorum ad tumu-
lum, ad caſtra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæſiq́.
ſunt Aetolorum. Philippus, ſi ſatis diei ſupereſſet, non dubius, quin Athamanes quoque
exui caſtris potuiſſenr: die per prælium, deinde per direptionē caſtrorum abſumpto, ſub
tumulo in proxima planitie conſedit, prima luce in ſequentis diei hoſtem aggreſſurus. Sed
Aetoli eodē pauore, quo ſua caſtra reliquerant, nocte proxima diſperſi fugerunt. Maxime
uſui fuit Aminander, quo duce Athamanes itinerum periti ſummis montibus per calles I
ignotos ſequentibus eos hoſtibus in Aetoliā perduxerūt. non ita multos in diſperſa fuga
error intulit in Macedonū equites, quos luce prima Philippus, ut deſertum tumulum ui-
dit, ad carpendū hoſtiū agmen miſit. Per eos dies & Athenagoras, regius præfectus, Dar-
danos recipientes ſe in fines adeptus, poſtremū agmen primo turbauit. dein poſteaquam
Dardani cōuerſis ſignis direxere aciē, æqua pugna iuſto prælio erat, ubi rurſus procedere
Dardani cœpiſſent: equite & leui armatura regij nullū talis auxilij genus habētes Darda-
nos, oneratos immobilibus armis, uexabāt. & loca ipſa adiuuabant. Occiſi perpauci ſunt,
plures uulnerati, captus nemo: quia non excedunt temere ordinibus ſuis, ſed confertim
& pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expe-
ditiones coercitis gentibus, reſtituerat Philippus incepto forti, non proſpero ſolum euen
tu. Minuit deinde ei forte oblata res hoſtium Aetolorum numerum. Scopas princeps gen K
tis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo miſſus, ſex millia peditum
& equites mercede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquā
reliquiſſet, ni Damocritus nunc belli quod inſtaret, nunc futuræ ſolitudinis admonens,
(incertum cura gentis, an ut aduerſaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorum
caſtigando domi continuiſſet. Hæc ea æſtate ab Romanis Philippoque geſta erant. Claſ-
ſis à Corcyra eiuſdem principio æſtatis cum L. Apuſtio legato profecta, Malea ſupera-
ta, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi coniuncta eſt. Tum uero Athenienſium
ciuitas, cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij
præſentis ſpem effundit. Nec unquam ibi deſunt linguæ promptæ ad plebem concio

tandam.

A tandam: quod genus cum in omnibus liberis ciuitatibus, tum præcipue Athenis, ubi orã
tio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, ple-
besque ſciuit, ut Philippi ſtatuæ, imagines omnes, nominaque earum, item maiorum eius
uirilis ac muliebris ſexus omnium tollerentur, delerenturque. dies feſti, ſacra, ſacerdotes,
quæ ipſius maiorumve eius honoris cauſa inſtituti eſſent, omnia profanarentur. loca quo-
que in quibus poſitum aliquid, inſcriptumve honoris eius cauſa fuiſſet, deteſtabilia eſſe:
neque in ijs quicquam poſtea poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro poni de
dicariq. fas eſſet. ſacerdotes publicos, quotieſcunq. pro populo Athenienſi, ſocijsque, &
exercitibus, & claſſibus eorum precarentur, toties deteſtari atque execrari Philippum, li-
beros eius, regnumq;, terreſtres naualesq. copias, Macedonum genus omne, nomenq;. ad
ditum decreto, ſiquis quid poſtea quod ad notam ignominiamq. Philippi pertineret, fer-
B ret: id omne populũ Athenienſem iuſſurum. ſiquis cõtra ignominiam, prove honore eius
dixiſſet feciſſetve: qui occidiſſet eum, iure cæſurum. poſtremo incluſum, ut omnia quæ ad-
uerſus Piſiſtratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo ſeruarentur. Athenienſes
quidem literis, uerbisque, quibus ſolis ualent, bellum aduerſus Philippum gerebant. Atta
lus Romanique, cum Piræeum primo ab Hermione petiſſent; paucos ibi morati dies, one
ratiq. æque immodicis ad honores ſociorum, ac quæ in iram aduerſus hoſtem fuerant, A-
thenienſium decretis, nauigant à Piræeo Andrum. & cum in portu, quem Gaureleon uo-
cant, conſtitiſſent, miſſis, qui tentarent oppidanorum animos, ſi uoluntate tradere urbem,
quàm uim experiri, mallent: poſtquam præſidio regio arcem teneri, nec ſe poteſtatis ſuæ
eſſe reſpondebant: expoſitis copijs, omniq. apparatu urbium expugnandarũ, diuerſis par-
tibus rex & legatus Romanus ad urbem ſubeunt. Plus aliquanto Græcos Romana ſigna,
C armaq. non ante uiſa, animiq. militum tam prompte ſuccedentium muro, terruere. itaque
fuga extemplo in arcem facta eſt. urbe hoſtes potiti. & in arce cum biduum, loci ſe magis
quàm armorum fiducia, tenuiſſent: tertio die pacti ipſi præſidiumq;, ut cum ſingulis ueſti-
mentis Delium Bœotiæ tranſueherentur. Ea ab Romanis regi Attalo conceſſa: prædam
ornamentaq. urbis ipſi auexerunt. Attalus, ne deſertam haberet inſulam, & Macedonum
fere omnibus, & quibuſdam Andriorum, ut manerent, perſuaſit. poſtea & ab Delio, qui ex
pacto tranſuecti eò fuerant, promiſſis regis, cum deſiderium quoq. patriæ facilius ad cre-
dendum inclinaret animos, reuocati. Ab Andro Cythnum traiecerunt. ibi dies aliquot
oppugnanda urbe nequicquam abſumpti; &, quia uix operæprecium erat, abſceſſere. Ad
Praſias (continentis Atticæ is locus eſt) Iſſæorum X X lembi claſſi Romanorum adiuncti
ſunt. ij miſſi ad populandos Caryſtiorum agros. cætera claſſis Geræſtum, nobilem Eu-
D bœæ portum, dum à Caryſto Iſſæi redirent, tenuit. Inde omnes, uelis in altum datis, ma-
ris medio præter Scyrum inſulam Icum peruenere. ibi paucos dies ſæuiente Borea reten
ti, ubi prima tranquillitas data eſt, Sciathum traiecere, uaſtatam urbem, direptamq. nu-
per à Philippo. Per agros palati milites, frumentum, & ſiqua alia uſui eſſe ad ueſcendum
poterant, ad naues retulere. prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci, cur diripe-
rentur. Inde Caſſandream petentes, primo ad Mendin, maritimum ciuitatis eius uicum,
tenuere. inde cum ſuperato promontorio ad ipſa mœnia urbis circumagere claſſem uel-
lent: ſæua coorta tempeſtate prope obruti fluctibus, diſperſi, magna ex parte amiſſis arma
mentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempeſtas ad rem terra geren
dam fuit. nam collectis in unum nauibus, expoſitisq. copijs aggreſſi urbem, cum multis
uulneribus repulſi, (& erat ualidum ibi regium præſidium) irrito incepto regreſſi Cana-
E ſtrum Pallenes traijcere. inde ſuperato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum pe
tiere. ibi primo ager uaſtatus, deinde ipſa urbs ui capta ac direpta. nec ultra progreſſi, (iã
enim & graues præda naues habebant) retro unde uenerant, Sciathum, & ab Sciatho Eu-
bœam repetunt. Ibi relicta claſſe, decem nauibus expeditis ſinum Maliacum intrauere ad
colloquendum cum Aetolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Aetolus princeps lega
tionis eius fuit; qui ad communicanda conſilia Heracleam cum rege & cum Romano
legato uenit. Petitum ex fœdere ab Attalo eſt, ut mille milites præſtaret. tantum enim
numerum bellum gerentibus aduerſus Philippum debebat. Id negatum Aetolis, quòd
illi quoque grauati prius eſſent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philip
po circa Pergamum urente ſacra profanaque, abſtrahere eum inde reſpectu rerum ſua-

rum potuiſſent. Ita Aetoli cum ſpe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum au- F
xilio dimiſſi. Apuſtius cum Attalo ad claſſem rediјt. inde conſultari de Oreo oppugnan-
do cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo erat præſi-
dio. Coniunxerant ſe ijs poſt expugnationem Andri cum præfecto Ageſimbroto XX
Rhodiæ naues, tectæ omnes. eam claſſem in ſtationem ad Zelaſium miſerunt; (Iſthmiæ
id ſuper Demetriadem promontorium eſt peropportune obiectum) ut, ſi quid inde moue
rent Macedonum naues, in præſidio eſſent. Heraclides præfectus regius claſſem ibi tene
bat, magis per occaſionem, ſi quam negligentia hoſtium dediſſet, quàm aperta ui quicquã
auſurus. Oreum diuerſi Romani & rex Attalus opugnabãt: Romani à maritima arce, regij
aduerſus uallem inter duas iacentem arces, qua & muro interſepta urbs eſt. & ut loca di-
uerſa, ſic diſpari modo etiam oppugnabant: Romani teſtudinibus, & uineis, & ariete admo
uendo muris: regij baliſtis, catapultisque, & alio omni genere tormentorum tela ingeren G
tes, & pondere ingenti ſaxa iaciebant: & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatio
ne expertum profuerat. Cæterum non plures tantum Macedones quàm ante tuebantur
urbem, ſed etiam præſentioribus animis, & caſtigationibus regis in admiſſa culpa & ſi-
mul minarum, ſimul promiſſionum in futurum memores: ita ut parum in expugnatio-
ne celeri ſpei eſſet. Interim & aliud agi poſſe ratus legatus, relictis quot ſatis uidebatur
ad opera perficienda, taijcit in proxima continentis: Lariſſamque, non illam in Theſſalia
nobilem urbem, ſed alteram quam Cremaſten uocant, ſubito aduentu, præter arcem, ce-
pit. Attalus quoque Aegeleon, nihil minus quàm tale quicquam in alterius oppugnatio-
ne urbis timentibus, oppreſſit. Et iam cum opera in effectu erant circa Oreum: tum præ-
ſidium quod intus erat, labore aſſiduo, uigilijs diurnis pariter nocturniſque, & uulneribus
confectum. muri quoque pars ariete incuſſo ſubruta, multis iam locis prociderat. perq́. H
apertum ruina iter nocte Romani, quodq́. ſuper portum eſt, in arcem perruperunt. Atta-
lus luce prima, ſigno ex arce dato ab Romanis, & ipſe urbem inuaſit, ſtratis magna ex par-
te muris: præſidium, oppidaniq́. in alteram arcem perfugere: unde biduo poſt deditio fa-
cta. urbs regi, captiua corpora Romanis ceſſere. Iam autumnale æquinoctium inſtabat,
& eſt ſinus Euboicus, quem Cœla uocant, ſuſpectus nautis. itaque ante hiemales motus
euadere cupientes, Piræeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apuſtius triginta
nauibus ibi relictis, ſuper Maleam nauigat Corcyram. regem ſpatium initiorum Cereris,
ut ſacris intereſſet, tenuit. ſecundum initia & ipſe in Aſiam ſe recepit, Ageſimbroto &
Rhodijs domum remiſſis. Hæc ea ætate terra mariq́. aduerſus Philippum ſocioſq́. eius à
conſule & legato Romanis, adiuuantibus rege Attalo & Rhodijs geſta. Conſul alter C.
Aurelius ad confectum bellum cum in prouinciam ueniſſet, haud clam tulit iram aduer- I
ſus prætorem, quòd abſente ſe rem geſſiſſet. miſſo igitur eo in Etruriam, ipſe in agrum ho
ſtium legiones induxit: populandoq́. cum præda maiore, quàm gloria, bellum geſſit. L. Fu
rius, ſimul quòd in Etruria nihil erat rei quod gereret: ſimul Gallico triumpho imminens,
quem abſente conſule irato atque inuidente facilius impetrari poſſe ratus, Romam inopi
nato cum ueniſſet, ſenatum in æde Bellonæ habuit: expoſitiſque rebus geſtis, ut triumphã
ti ſibi in urbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem ſenatus, & magnitudine rerũ
geſtarum ualebat, & gratia. maiores natu negabant triumphum, & quòd alieno exercitu
rem geſſiſſet, & quòd prouinciam reliquiſſet auiditate rapiendi per occaſionem triumphi.
id uero cum nullo exemplo feciſſe. conſulares præcipue expectandum fuiſſe conſulem di
cebant, potuiſſe enim caſtris prope urbem poſitis, tutanda colonia, ita ut acie non de-
cerneret, in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non feciſſet, ſenatui faciendum K
eſſe. conſulem expectarent. ubi coram diſceptantes conſulem & prætorem audiſſent, ue-
rius de cauſa exiſtimaturos eſſe. Magna pars ſenatus nihil præter res geſtas, & an in magi-
ſtratu ſuiſque auſpicijs geſſiſſet, cenſebant ſpectare ſenatum debere. Ex duabus colonus,
quæ uelut clauſtra ad cohibendos Gallicos tumultus oppoſitæ fuiſſent, cum una direpta
& incenſa eſſet. traiecturumque id incendium, uelut ex continentibus tectis, in alteram
tam propinquam coloniam eſſet: quid tandem prætori faciendum fuiſſe? nam ſi ſine con-
ſule geri nihil oportuerit, aut ſenatum peccaſſe, qui exercitum prætori dederit, (potuiſſe
enim, ſi non cum prætoris, ſed conſulis exercitu rem geri uoluerit, ita finire. S. C. ne per
prætorem, ſed per conſulem gereretur) aut conſulem, qui non, cum exercitum ex Etruria

tranſire

A tranſire in Galliam iuſſiſſet, ipſe Arimini occurrerit, ut bello intereſſet, quod ſine eo geri
fas non eſſet. Non expectare belli tempora moras & dilationes imperatorum. & pugnan
dum eſſe inrerdum, non quia uelis, ſed quia hoſtis cogat. pugnam ipſam, euentumq́. pu-
gnæ ſpectari oportere. fuſos, cæſosq́. hoſteis: caſtra capta, ac direpta, coloniam libera-
tam obſidione, alterius coloniæ captiuos recuperatos, reſtitutosq́. ſuis, debellatum uno
prælio eſſe. non homines tantum ea uictoria lætatos, ſed dijs quoque immortalibus per
triduum ſupplicationes habitas, quòd bene ac feliciter, non quòd male ac temere reſpu-
blica à L. Furio prætore geſta eſſet. data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella. Hu
ius generis orationibus ipſius amicorumq́ue uicta eſt præſentis gratia prætoris, abſentis
Conſulis maieſtas: triumphumq́ue frequentes L. Furio decreuerunt. Triumphauit
de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta uiginti millia æris:
B argenti CLXX millia pondo. neque captiui ulli ante currum ducti: neque ſpolia præla-
ta, neque milites ſecuti. omnia, præter uictoriam, penes conſulem eſſe apparebat. Ludi
deindę à P. Cornelio Scipione, quos conſul in Africa uouerat, magno apparatu facti. Et
de agris militũ eius decretum, ut quot quiſq. eorum annos in Hiſpania aut in Africa mili-
taſſet, in ſingulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decemuiri aſſignarent. Trium-
uiri inde creati ad ſupplendum Venuſinis colonorum numerum, quòd bello Annibalis at
tenuatæ uires eius coloniæ erant: C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cor-
nelius Cn. F. Scipio. hi colonos Venuſiam adſcripſerunt. Eodem anno C. Cornelius Ce
thegus, qui pro conſule Hiſpaniam obtinebat, magnum hoſtium exercitum in agro Sede
tano fudit. quindecim millia Hiſpanorum eo prælio dicuntur cæſa, ſigna militaria capta
octo & LXX. C. Aurelius conſul cum ex prouincia Romam comitiorum cauſa ueniſſet,
C non id, quod animis præceperant, queſtus eſt, non expectatum ſe ab ſenatu, neque diſce-
ptandi cum prætore cõſuli poteſtatem factam: ſed ita triumphum decreuiſſe ſenatum, ut
nullius, niſi eius qui triumphaturus eſſet, haud eorum qui bello interfuiſſent, uerba audi-
ret. maiores ideo inſtituiſſe ut, legati, tribuni militum, centuriones, milites denique trium
pho adeſſent, ut ueritas rerum geſtarum eius, cui tantus honos haberetur, publice uidere-
tur. ecquem ex eo exercitu qui cum Gallis pugnauerit, ſi non militem, lixam ſaltem fuiſſe,
quem percunctari poſſet ſenatus, quid ueri prætor uaniue referret? Comitijs deinde diem
indixit: quibus creati ſunt conſules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Præto-
res inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæ-
bius Tamphilus. Annona quoque eo anno peruilis fuit. frumenti uim magnam ex Afri-
ca aduectam ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Aelius Pætus binis æris in mo
D dios populo diuiſerunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum inſtau
rarunt: ſigna ænea quinque ex multaticio argento in ærario poſuerunt. Plebeij ludi ab ædi
libus L. Terentio Maſſaliota, & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem deſignauerant, ter
toti inſtaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerij Læui-
ni cauſa, à P. & M. filijs eius facti. & munus gladiatorium datum ab ijs. paria quinque &
uiginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemuir ſacrorum, mortuus: in eius locum M.
Acilius Glabrio ſuffectus. Comitijs ædiles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim oc
cipere magiſtratum non poſſent. nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, cum
Hiſpaniam obtineret prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præſentem creauerant, quia
flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magiſtratum autem plus quinque dies, ni-
ſi qui iuraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus ſolueretur, ſenatus
E decreuit, ut ſi ædilis qui pro ſe iuraret, arbitratu conſulum daret: conſules, ſi eis uideretur,
cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus qui iuraret pro fratre, L. Va-
lerius Flaccus, prætor deſignatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesq́. ſciuit, ut perinde
eſſet, ac ſi ipſe ædilis iuraſſet. de altero ædile plebiſcitum eſt factum, rogantibus tribunis,
quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, ut C. Cornelius, ædilis
curulis, ad magiſtratum gerendum ueniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouin
cia multos poſt annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio pro conſulibus im
perium eſſe in Hiſpania iuſſit.

EPITOME LIBRI XXXII. F

COmplura prodigia ex diuerſis regionibus nunciata referuntur, inter quæ, in Macedonia in puppi longæ nauis lauream eſſe natam. T. Quinctius Flamininus conſul aduerſus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri, fugatumq́ue coegit in regnum reuerti. Ipſe Theſſaliam, quæ eſt uicina Macedoniæ, ſocijs Aetolis & Athamanibus uexauit. L. Quinctius Flamininus, conſulis frater, nauali prælio, Attalo rege & Rhodijs adiuuantibus, Eubœam & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti ſunt. Coniuratio ſeruorum, facta de ſoluendis Carthaginienſibus obſidibus, oppreſſa eſt. Prætorum numerus ampliatus eſt, ut ſeni crearentur. Cornelius Cethegus conſul Gallos Inſubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta eſt. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur. G

LIBER XXXII.

AN. DLI. COnſules prætoresq́ue, cum Idibus Martijs magiſtratum iniſſent, prouincias ſortiti ſunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quinctio urbana, Cn. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus conſul nouas legiones ſcribere iuſſus: Villius à P. Sulpicio exercitum accipere. in ſupplementum eius quantum militum uideretur ut ſcriberet, ipſi permiſſum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius H
conſul habuiſſet, ita decretæ, ut retineret eas donec conſul nouo cum exercitu ſuccederet in Galliam: ubi is ueniſſet, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, præter quinque millia ſocium. his obtineri circa Ariminum prouinciam ſatis eſſe, prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hiſpania, Sicilia, Sardinia ſtipendia per multos annos feciſſent, agrum aſſignandum curaret: Q. Minucio, ut in Bruttijs idem de coniurationibus quæſtiones, quas prætor cum fide curaq. exercuiſſet, perficere, & eos, quos ſacrilegij compertos in uinculis Romam miſiſſet, Locros mitteret ad ſupplicium; quæq. ſublata ex delubro Proſerpinæ eſſent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum decreto inſtauratæ ſunt, quòd legati ab Ardea queſti in ſenatu erant, ſibi in monte Albano Latinis carnem, ut aſſolet, daram non eſſe. Ab Sueſſa nunciatum eſt, duas portas, quodq́. inter eas muri erat, de cœlo tactum: I
& Formiani legati, ædem Iouis: item Oſtienſes, ædem Iouis: & Velliterni, Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis æde capillum enatum. & ex Bruttijs ab Q. Minucio pro prætore ſcriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos eſſe. inde à P. Sulpicio pro conſule ex Macedonia literæ allatæ; in quibus inter cætera ſcriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum cauſa ſenatus cenſuerat, ut conſul maioribus hoſtijs, quibus dijs uideretur, ſacrificaret. ob hoc unum prodigium aruſpices in ſenatum uocati, atque ex reſponſo eorum ſupplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginienſes eo anno argentum, in ſtipendium impoſitum, primum Romam aduexerunt. id quia probum non eſſe quæſtores renunciauerant, experientibusq́. pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua ſumpta intertrimentum argenti ſuppleuerunt. Petentibus deinde, ut, ſi K
iam uideretur ſenatui, obſides ſibi redderentur, centum redditi obſides. de cæteris, ſi in fide permanerent, ſpes facta. Petentibus ijſdem, qui non reddebantur obſides, ut ab Norba, ubi parum commode eſſent, aliò traducerentur, conceſſum ut Setiam & Ferentinum tranſirent. Gaditanis item petentibus remiſſum ne præfectus Gadeis mitteretur, aduerſus quod ijs in fidem populi R. uenientibus cum L. Marcio Septimo conueniſſet. Et Narnienſium legatis querentibus ad numerum ſibi colonos non eſſe, & immiſtos quoſdam non ſui generis pro colonis ſe gerere, earum rerum cauſa triumuiros creare L. Cornelius conſul iuſſus. creati P. & Sex. Aelij, (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod Narnienſibus datum erat, ut colonorum numerus augeretur, id Coſſani

A petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, conſules in pro
uincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cum ueniſſet, atrox ſeditio militum iam ante
irritata, nec ſatis in principio compreſſa, excepit. MM ea militum fuere, quæ ex Africa
poſt deuictum Annibalem, in Siciliam, inde, anno fere poſt, in Macedoniam pro uolunta-
rijs tranſportata erant. id uoluntate factum negabant. ab tribunis recuſantes in naues
impoſitos. ſed utcunque ſeu inuita ſeu ſuſcepta foret militia, & eam exhauſtam, & finem
aliquem militandi fieri æquum eſſe. multis annis ſeſe Italiam non uidiſſe, conſenuiſſe ſub
armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam ſe labore & opere, exangues tot acce
ptis uulneribus eſſe. Conſul cauſam poſtulandæ miſſionis probabilem, ſi modeſte petere
tur, uideri dixit; ſeditionis nec eam, nec ullam aliam ſatis iuſtam cauſam eſſe. itaque ſi ma
nere ad ſigna, & dicto parere uelint, ſe de miſſione eorum ad ſenatum ſcripturum. mode-
B ſtia facilius, quàm pertinacia, quod uelint impetraturos. Thaumacos eo tempore Philip-
pus ſumma ui oppugnabat aggeribus, uineiſque: & iam arietem muris admoturus erat.
cæterum incepto abſiſtere eum coegit ſubitus Aetolorum aduentus, qui Archidamo du-
ce inter cuſtodias Macedonum mœnia ingreſſi, nec die nec nocte finem ullum erumpendi
nunc in ſtationes, nunc in opera Macedonum faciebant. & adiuuabat eos natura ipſa lo-
ci. nanque Thaumaci à Pylis, ſinuq. Maliaco, per Lamiam eunti, loco alto ſiti ſunt, ipſi fau
cibus imminentes, quas Cœlen uocant: Theſſaliæq. tranſeunti confragoſa loca, impli-
catasq. flexibus uallium uias, ubi uentum ad hanc urbem eſt, repente uelut maris uaſti, ſic
immenſa panditur planities, ut ſubiectos campos terminare oculis haud facile queas. ab
eo miraculo Thaumaci appellati. nec altitudine ſolum tuta urbs, ſed quòd ſaxo undique
abſciſſo rupibus impoſita eſt. Hæ difficultates, & quòd haud ſatis dignum tanti laboris pe
C riculiq. pretium erat, ut abſiſteret incepto Philippus, effecerunt. hiems quoque iam in-
ſtabat, cum inde abſceſſit, & in Macedoniam in hiberna copias reduxit. Ibi cæteri quidem
data quantacunque quiete temporis, ſimul animos, corporaq. remiſerant: Philippũ, quã-
tum ab aſſiduis laboribus itinerum pugnarumq. laxauerat animum, tanto magis inten-
tum in uniuerſum euentum belli curæ angunt: non hoſtes modo timentem, qui terra ma-
riq. urgebant, ſed nunc ſociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad ſpem ami-
citiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipſos cupido nouandi res caperet. itaque &
in Achaiam legatos miſit, ſimul qui iuſiurandum (ita enim pepigerant, quotannis iuratu-
ros in uerba Philippi) exigerent: ſimul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heræam
& Triphyliam: Illis Alipheram contendentibus, nunquam eam urbem fuiſſe ex Triphy-
lia, ſed ſibi debere reſtitui: quia una eſſet ex ijs, quæ ad condendam Megalopolim ex con
D cilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc ſocietatem firmabat.
Macedonum animos ſibi conciliauit cum Heraclide. nam cum eum maximæ inuidiæ ſibi
eſſe cerneret, multis criminibus oneratum in uincla coniecit, ingenti popularium gau-
dio. Bellum, ſiquando unquam ante alias, cum magna cura apparauit, exercuitq. in armis
& Macedonas, & mercenarios milites: principioq. ueris cum Athenagora omnia exter-
na auxilia, quodq. leuis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas quæ ad
Antigoniam fauces ſunt, (Stena uocant Græci) miſit. ipſe poſt paucis diebus grauiore ſe
cutus agmine, cum ſitum omnem regionis aſpexiſſet: maxime idoneum ad muniendum
locum credidit eſſe præter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum Aeropum, al
terum Aſnaum incolæ uocant, anguſta ualle fluit, iter exiguum ſuper ripam præbens. Aſ-
naum Athenagoram cum leui armatura tenere ac communire iubet: ipſe in Aeropo po-
E ſuit caſtra. quà abſciſſæ rupes erant, ſtatio paucorum armatorum tenebat. quæ minus tu
ta erant, alia foſſis, alia uallis, alia turribus muniebat. magna tormentorum etiam uis, ut
miſſilibus procul arcerent hoſtem, idoneis locis diſpoſita eſt. tabernaculum regium pro
uallo in conſpecto maxime tumulo, ut terrorem hoſtibus, ſuisq. ſpem ex fiducia faceret,
poſitum. Conſul per Charopem Epirotem certior factus, quos ſaltus cum exercitu inſe-
diſſet rex, & ipſe cum Corcyræ hibernaſſet, uere primo in continentem tralatus, ad hoſtẽ
ducere pergit. quinque millia ferme ab regijs caſtris cum abeſſet, loco munito relictis le-
gionibus, ipſe cum expeditis progreſſus ad ſpeculanda loca, poſtera die conſilium habuit,
utrum per inſeſſum ab hoſte ſaltum, quanquam labor ingens periculumq. proponeretur,
tranſitum tentaret: an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intrauerat,

circumduceret copias. Hoc conſilium per multos dies agitanti nuncius uenit, T. Quin- F
ctium conſulem factum, ſortitumq. prouinciam Macedoniam, maturato itinere iam Cor
cyram traieciſſe. Valerius Antias intraſſe ſaltum Villium tradit, quia recto itinere nequie
rit, omnibus à rege inſeſſis, ſecutum uallem, per quam mediam fertur Aous amnis: ponte
raptim facto, in ripam, in qua erant caſtra regia, tranſgreſſum acie conflixiſſe: fuſum fuga
tumq. regem, caſtris exutum. XII. millia oſtium eo prælio cæſa, capta duo millia & ducē
tos, & ſigna militaria centum XXXII. equos CCXXX. ædem etiam Ioui in eo prælio
uotam, ſi res proſpere geſta eſſet. Cæteri Græci Latiniq. auctores, quorum quidem ego
legi annales, nihil memorabile à Villio actum, integrumq. bellum inſequentem conſulē
T. Quinctium accepiſſe tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, conſul alter L. Len
tulus, qui Romæ ſubſtiterat, comitia cenſoribus creandis habuit. multis claris petentibus
uiris, creati cenſores P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Aelius Pætus. Hi magna inter G.
ſe concordia & ſenatum ſine ullius nota legerunt: & portoria uenalium Capuæ, Puteo-
liſq. item caſtrorum portorium, quo in loco nunc oppidum eſt, fruendum locarunt: colo
noſq. eo trecentos (is enim numerus finitus ab ſenatu erat) adſcripſerunt, & ſub Tifatis
Capuæ agrum uendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hiſpania dece-
dens, prohibitus à M. Porcio Læca, tribuno plebis, ne ouans rediret, cum ab ſenatu impe
traſſet, priuatus urbem ingrediens, MCC. pondo argenti, XXX. pondo ferme auri in
ærarium tulit. Eodem anno Cn. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio, conſule anni prio
ris, prouinciam Galliam acceperat, temere ingreſſus Gallorum Inſubrium fines, prope
cum toto exercitu eſt circumuentus. ſupra ſex millia & ſexcentos milites amiſit. tanta
ex eo bello, quod iam timeri deſierat, clades accepta eſt. Ea res L. Lentulum conſulem, ab
urbe exciuit. qui ut in prouinciam uenit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, præ H
torem, multis probris increpitum, prouincia decedere, atque abire Romam iuſſit. neque
ipſe conſul memorabile quicquam geſſit, comitiorum cauſa Romam reuocatus, quæ ipſa
per M. Fuluium & M'. Curium tribunos plebis impediebantur: quòd T. Quinctium Fla-
mininum cōſulatum ex quæſtura petere non patiebantur. Iam ædilitatem, præturamq. fa
ſtidiri: nec per honorum gradus documentum ſui dantes nobiles homines tendere ad cō
ſulatum, ſed tranſcendendo media, ſumma imis continuare. Res ex campeſtri certamine
in ſenatum uenit. patres cenſuerunt, qui honorem, quem ſibi capere per leges liceret, pe
teret: in eo populo creandi quem uelit, poteſtatem fieri æquum eſſe. In auctoritate pa-
trum fuere tribuni. Creati conſules Sex. Aelius Pætus, & T. Quinctius Flamininus. Inde
prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Por-
cius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis fuerant. Ab ijs ludi plebeij inſtaurati. & epulū
Iouis fuit ludorum cauſa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & I
C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. & C. Sulpicij Galbæ pō
tifices eo anno mortui ſunt: in eorum locum M. Aemilius Lepidus, & Cn. Cornelius Sci
An DLII pio pontifices ſuffecti ſunt. Sex. Aelius Pætus, T. Quinctius Flamininus conſules magi
ſtratu inito ſenatum in Capitolio cum habuiſſent, decreuerunt patres ut prouincias Ma-
cedoniam atque Italiam conſules compararent inter ſe, ſortirenturue: utri eorum Mace
donia eueniſſet, in ſupplementum legionum tria millia militum Romanorum ſcriberet,
& CCC. equites: item ſociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos
equites. alteri conſuli nouus omnis exercitus decretus. L. Lentulo, prioris anni conſu-
li, prorogatum imperiū eſt uetitusq. aut ipſe prouincia decedere prius, aut ueterē exerci-
tum deducere, quàm cum legionibus nouis conſul ueniſſet. Sortiti conſules prouincias. K
Aelio Italia, Quinctio Macedonia euenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M.
Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Heluius Galliam eſt ſortitus. Delectus in
de haberi eſt cœptus. nam, præter conſulares exercitus, prætores quoque iuſſi ſcribere
milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum ſocium Latini nominis, &
CCC. equites: Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum,
CC. equites: ita ut hi prætores ambo cum in prouincias ueniſſent, ueteres dimitterent
pedites equiteſque. Attali deinde regis legatos in ſenatum conſules introduxerunt. Hi
regem claſſe ſua copijſq. omnibus terra mariq. Romanam rem iuuare, quæq. imperarēt
Romani conſules, impigre atque obedienter ad eam diem feciſſe cum expoſuiſſent uere

A ri dixerunt, ne id præſtare ei per Antiochum regem ultra non liceret. uacuum nanq; præ-
ſidijs naualibus terreſtribusq. regnum Attali Antiochum inuaſiſſe. itaque Attalum ora-
re patres conſcriptos, ſi ſua claſſe, ſuaq. opera uti ad Macedonicum bellum uellent, mitte
rent ipſi præſidium ad regnum eius tutandum: ſi id nollent, ipſum ad ſua defendenda cum
claſſe ac reliquis copijs redire paterentur. Senatus legatis ita reſponderi iuſſit, quod rex
Attalus claſſe copijsq. alijs duces Romanos iuuiſſet, id gratum ſenatui eſſe: auxilia nec
ipſos miſſuros Attalo aduerſus Antiochum, ſocium & amicum populi Romani, nec Atta
li auxilia retenturos ultra quàm regi commodum eſſet. Semper pop. Romanum alienis re
bus arbitrio alieno uſum. & principium & finem in poteſtate ipſorum qui ope ſua uelint
adiutos Romanos eſſe. Legatos ad Antiochum miſſuros, qui nuncient, Attali, nauiumq;
eius, & militum opera aduerſus Philippum, communem hoſtem, uti populum Romanum.
B gratum eum facturum ſenatui, ſi regno Attali abſtineat, belloque abſiſtat. æquum eſſe, ſo-
cios & amicos populi Romani reges inter ſe quoque ipſos pacem ſeruare. conſulem T.
Quinctium, ita habito delectu, ut eos fere legeret, qui in Hiſpania aut Africa meruiſſent,
ſpectatæ uirtutis milites, properantem in prouinciam, prodigia nunciata, atque eorum
procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant, uia publica Veijs, forum & ædes Io-
uis Lauinij, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœ-
lum ardere uiſum erat Arretij. terra Velitris trium iugerum ſpacio cauerna ingenti deſe-
derat. Sueſſæ Auruncæ nunciabant agnum cum duobus capitibus natum, & Sinueſſæ por
cum humano capite. Eorum prodigiorum cauſa ſupplicatio unum diem habita, & conſu-
les rebus diuinis operam dederunt: placatisq. dijs profecti in prouincias ſunt. Aelius cum
C. Heluio prætore in Galliam, exercitumq. ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debe
C bat, prætori tradidit, ipſe nouis legionibus quas ſecum adduxerat, bellum geſturus: neque
memorabilis rei quicquam geſſit. Et T. Quinctius alter conſul maturius, quàm priores ſo
liti erant conſules, à Brunduſio cum tranſmiſiſſet, Corcyram tenuit cum octo millibus pe-
ditum, equitibus octingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit, & in ca-
ſtra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimiſſo paucos moratus dies, dum
ſe copiæ à Corcyra aſſequerentur, conſilium habuit, utrum recto itinere per caſtra ho-
ſtium uiam facere conaretur: an, ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Daſſa
ritios potius Lycum tuto circuitu Macedoniam intraret. uiciſſetq. ea ſententia, ni timuiſ-
ſet, ne, cum à mari longius receſſiſſet, miſſo è manibus hoſte, ſi (quod antea fecerat) ſolitu-
dinibus ſiluisque ſe tutari rex uoluiſſet, ſine ullo effectu æſtas extraheretur. utcunque eſ-
ſet igitur, illo ipſo tam iniquo loco aggredi hoſtem placuit. ſed magis fieri id placebat,
D quàm quo modo id fieret, ſatis expediebat: diesq. XL. ſine ullo conatu ſedentes in con-
ſpectu hoſtium abſumpſerant. inde ſpes data Philippo eſt per Epirotarum gentem tentan
dæ pacis. habitoque concilio delecti ad eam rem agendam Pauſanias prætor, & Alexan-
der magiſter equitum, conſulem & regem, ubi in arctiſſimas ripas Aous cogitur amnis, in
colloquium adduxerunt. Summa poſtulatorum conſulis erat, præſidia ex ciuitatibus rex
deduceret: ijs, quorum agros urbesq. populatus eſſet, redderet res quæ comparerent, cæ-
terorum æquo arbitrio æſtimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem
eſſe reſpondit, quas ipſe cepiſſet, eas liberaturum. quæ ſibi traditæ à maioribus eſſent, ea
rum hæreditaria ac iuſta poſſeſſione non exceſſurum. ſi quas quererentur belli clades eæ
ciuitates cum quibus bellatum foret: arbitrio quo uellent, populorum cum quibus pax
utriſque fuiſſet, ſe uſurum. Conſul nihil ad id quidem arbitro aut iudice opus eſſe dicere,
E cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intuliſſet, iniuriam ortam? nec Philippum ab
ullis bello laceſſitum: priorem uim omnibus feciſſe. Inde cum agerentur, quæ ciuitates
liberandæ eſſent, Theſſalonicam primam omnium nominauit conſul. ad id uero adeo ac-
cenſus indignatione eſt rex, ut exclamaret, Quid uicto grauius imperares T. Quincti? atq;
ita ſe ex colloquio proripuit. & temperatum ægre eſt, quin miſſilibus, quia diremptí me-
dio amne fuerant, pugnam inter ſe cóſererent. Poſtero die per excurſiones ab ſtationibus
primo in planitie ſatis ad id patenti multa leuia commiſſa prælia ſunt: deinde recipienti-
bus ſe regijs in arcta & confragoſa loca, auiditate accenſi certaminis, eò quoque Romani
penetrauere. pro his ordo, & militaris diſciplina, & genus armorum erat aptum prælium
gerentibus: pro hoſte loca, & catapultæ baliſtæq. in omnibus prope, rupibus quaſi in mu-
ris

ris diſpoſitæ. multis hinc atque illinc uulneribus acceptis, cum etiam, ut in prælio iuſto ali F
quot cecidiſſent, nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc ſtatu res eſſet, paſtor quidã à Charo-
pe principe Epirotarum miſſus deducitur ad conſulem. is ſe in eo ſaltu, qui regijs tunc o-
neratus caſtris erat, armentum paſcere ait, omnes montium eorum anfractus calleſque
noſſe. ſi ſecum aliquot mittere uelit, non iniquo nec perdifficili aditu ſupra caput hoſtium
deducturum. hæc, Charops renunciari iubet, ita crederet, ut ſuæ potius omnia, quàm il-
lius poteſtatis eſſent. Cum magis uellet credere, quàm auderet, conſul, miſtumque gau-
dio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopis, experiri ſpem oblatam ſtatuit.
& ut auerteret rem à ſuſpicione, biduo inſequenti laceſſere hoſtem, diſpoſitis ab omni par
te copijs, ſuccedentibusque integris in locum defeſſorum, non deſtitit. quatuor millia in
de lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patian
tur, ducere iubet. ubi ad inuia equiti uentum ſit, in planitie aliqua locari equitatum, pe- G
dites, quà dux monſtraret uiam, ire: ubi, ut polliceatur, ſuper caput hoſtium peruentum
ſit, fumo dare ſignum: nec ante clamorem tollere, quàm, ab ſe ſigno accepto, pugnam cœ
ptã arbitrari poſſet. nocte itinera fieri iubet, (& pernox forte luna erat) interdiu cibi quie-
tisq. ſumeret tempus. ducem promiſſis ingentibus oneratum, ſi fides extet, uinctum tamẽ
tribuno tradit. His copijs ita dimiſſis, eo intentius Romanus undiq; inſtat capere ſtatio-
nes. Interim die tertio cum uerticem quem petierant, Romani cepiſſe, ac tenere ſe, fumo
ſignificarent: tum uero trifariam diuiſis copijs, conſul ualle media cum militum robore
ſuccedit, cornua dextra læuaq. admouet caſtris. nec ſegnius hoſtes obuiam eunt. & dum
auiditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant, aut paulo ſuperior eſt Romanus
miles & uirtute, & ſcientia, & armorum genere. Poſteaquàm multis uulneratis interfe-
ctiſque, recepere ſe regij in loca aut munimento aut natura tuta, uerterat periculum in Ro H
manos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum anguſtias progreſſos: neque impu
nita temeritate inde recepiſſent ſeſe, ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna etiam
cœpta amentes repentino terrore regios feciſſet. Pars in fugam effuſi ſunt. pars, quia
magis locus fugæ deerat, quàm quod animi ſatis eſſet ad pugnam, cum ſubſtitiſſent ab ho
ſte & à fronte & à tergo urgente circumuenti ſunt. Deleri totus exercitus potuit, ſi fugiẽ
tes perſecuti uictores eſſent: ſed equitem anguſtiæ locorumq. aſperitas: peditem armorũ
grauitas impedijt. Rex primo effuſe ac ſine reſpectu fugit: dein quinque millium ſpaciũ
progreſſus, cum ex iniquitate locorum, id quod erat, ſuſpicatus eſſet, ſequi non poſſe ho-
ſtem, ſubſtitit in tumulo quodam, dimiſitque ſuos per omnia iuga ualleſque, qui palatos
in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amiſſis, cætera omnis multitu
do, uelut ſignum aliquod ſecuta, in unum cum conueniſſet, frequenti agmine petunt Theſ I
ſaliam. Romani quoad tutum fuit inſecuti, cædentes, ſpoliantesque cæſos, caſtra regia,
etiam ſine defenſoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in ſuis caſtris manſerunt.
Poſtero die conſul per ipſas anguſtias, quà ſe inter ualles flumẽ inſinuat, hoſtem ſequitur.
Rex primo die ad caſtra Pyrrhi peruenit, inde poſtero die ingenti itinere agminis (& me-
tus urgebat) in montem Lyncon pertexit. Ipſi montes Epiri ſunt, interiecti Macedoniæ,
Theſſaliæque: latus quod uergit in Theſſaliam, oriens ſpectat, ſeptentrio à Macedonia ob
ijcitur. ueſtiti frequentibus ſiluis ſunt; iuga ſumma campos patentes, aquaſque perẽnes
habent. Ibi ſtatiuis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo eſt, utrum protinus in re
gnum ſe reciperet, an reuerti in Theſſaliam præſtaret. inclinauit ſententia, ſuum in Theſſa-
liam agmen dimitteret: Tricamque proximis limitibus petit: inde obuias urbes raptim
peragrauit. homines qui ſequi poſſent, ſedibus excibat, oppida incendebat, rerum ſuarũ, K
quas poſſent, ferendarum ſecum dominis ius fiebat, cætera militis præda erat. nec quod ab
hoſte crudelius pati poſſent, reliqui quicquam fuit, quàm quæ ab ſocijs patiebantur. Hæc
etiam facienti Philippo acerba erant, ſed è terra mox futura hoſtium corpora ſaltem eripe
re ſociorum uolebat. ita euaſtata ſunt oppida, Phacium, Ireſiæ, Euhydrium, Eretria, Palæ-
pharus. Pheras cum peteret, excluſus, quia res egebat mora, ſi expugnare uellet, nec tem
pus erat: omiſſo incepto, in Macedoniam tranſcendit. nam etiam Aetolos appropinqua
re fama erat. qui audito prælio quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius e-
uaſtatis circa Sperchias & Macran (quam uocant) comen, tranſgreſſi inde in Theſſaliã Cy
mines & Angeas primo impetu potiti ſunt. à Metropoli dum uaſtant agros, concurſu op-

pidanorum

A pidanorum ad tuenda mœnia facto, repulſi ſunt. Callithera inde aggreſſi, ſimilem im-
petum oppidanorum pertinacius ſuſtinuerunt: compulſiſque intra mœnia qui eruperant,
contenti ea uictoria, quia ſpes nulla admodum expugnandi erat, abſceſſerunt. Theu-
ma inde & Calathana uicos expugnant, diripiuntque. Acharras per deditionem rece-
perunt. Xyniæ ſimili metu à cultoribus deſertæ ſunt. Hoc ſedibus ſuis extorre agmen
in præſidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio eſſet, ducebatur. in-
condita inermiſque multitudo, miſta imbelli turba, ab armatis cæſa eſt. Xyniæ deſer-
tæ diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt, opportune Dolopiæ imminens caſtel-
lum. Hæc raptim intra paucos dies ab Aetolis geſta. Nec Aminander atque Athama-
nes poſt famam proſperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminander, quia
ſuo militi parum fidebat, petito ab conſule modico præſidio, cum Gomphos peteret:
B oppidum protinus nomine Phecadum, ſitum inter Gomphos, fauceſque anguſtas, quæ
ab Athamania Theſſaliam dirimunt, ui cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies
ſumma ui urbem tuentes, cum ſcalas ad mœnia erexiſſet, eodem metu perpulit ad dedi-
tionem. Hæc deditio Gomphorum ingentem terrorem Theſſalis intulit. dedidere de-
inceps ſeſe, qui Argenta, quique Pherinum, & Thimarum, & Liſinas, & Stimonem,
& Lampſum habent, aliaque caſtella iuxta ignobilia. Dum Athamanes Aetolique, ſum-
moto Macedonum metu, in aliena uictoria ſuam prædam faciunt: Theſſaliaque à tribus
ſimul exercitibus, incerta quem hoſtem, quemve ſocium crederet, uaſtatur: conſul fau-
cibus, quas fuga hoſtium aperuerat, in regionem Epiri tranſgreſſus, etſi probe ſcit, cui
parti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauiſſent: tamen quia ab ſatisfaciendi quo-
que cura imperata enixe facere uidet: ex præſenti eos potius, quàm ex præterito æſtimat
C habitu, & ipſa facilitate ueniæ animos eorum in poſterum conciliat. Miſſis deinde nun-
cijs Corcyram, ut onerariæ naues in ſinum uenirent Ambracium: ipſe progreſſus modi-
cis itineribus, quarto die in monte Cercetico poſuit caſtra, eodem Aminandro cum ſuis
auxilijs accito, non tam uirium eius egens, quàm ut duces in Theſſaliam haberet. ab eo-
dem conſilio & plerique Epirotarum uoluntarij inter auxilia accepti. Primam urbium
Theſſaliæ Phalaram eſt aggreſſus. duo millia Macedonum in præſidio habebat: qui pri-
mo ſumma ui reſtiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant. ſed oppugna-
tio continua, non die non nocte remiſſa, cum conſul in eo uerti crederet cæterorum
Theſſalorum animos, ſi primi uim Romanam non ſuſtinuiſſent, uicit pertinaciam Mace-
donum. Capta Phalara, legati à Metropoli & à Phalara dedentes urbes uenerunt. ue-
nia eiſdem petentibus datur. Pialia incenſa, ac direpta eſt. Inde Aeginium petit. quem
D locum cum uel modico præſidio tutum, ac prope inexpugnabilem uidiſſet, paucis in ſta-
tionem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen uertit. degreſſusq́.
in campos Theſſaliæ, cum iam omnia exercitui deeſſent, quia Epirotarum pepercerat a-
gris: explorato ante, utrum Leucadem, an ſinum Ambracium onerariæ tenuiſſent, fru-
mentatum Ambraciam inuicem cohortes miſit. & eſt iter à Gomphis Ambraciam ſicut
impeditum ac difficile, ita ſpacio perbreui. intra paucos itaque dies, tranſuectis à mari
commeatibus, repleta omni rerum copia ſunt caſtra. Inde ad Rhagen eſt profectus. De-
cem ferme millia à Lariſſa abeſt. ex Perræbia oriundi ſunt. ſita eſt urbs ſuper Peneum am-
nem. Nihil trepidauere Theſſali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus ſi-
cut in Theſſaliam ipſe progredi non audebat, ita intra Tempe ſtatiuis poſitis, ut quiſque
locus ab hoſte tentabatur, præſidia per occaſiones ſummittebat. Sub idem fere tem-
E pus, quo conſul aduerſus Philippum primum in Epiri faucibus caſtra poſuit: & L. Quin-
ctius, frater conſulis, cui claſſis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab ſenatu
erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram tranſuectus, poſtquam profectam inde
claſſem audiuit, nihil morandum ratus, cum ad Samem inſulam aſſecutus eſſet, dimiſſo
L. Mpuſtio, cui ſucceſſerat: tarde inde ad Maleam, trahendis plerunque remulco naui-
bus, quæ cum commeatu ſequebantur, peruenit. A Malea, iuſſis cæteris, quantum ma-
xime poſſent, maturate ſequi, ipſe tribus quinqueremibus expediris Piræeum præcepit,
accepitque naues ibi relictas ab L. Mpuſtio legato ad Præſidium Mthenarum. Eodem
tempore duæ ex Mſia claſſes profectæ, una cum Mttalo rege: (eæ quatuor & uiginti quin-
queremes erant) Rhodia altera X X nauium tectarum. Ageſimbrotus præerat. hæ cir-

ca Andrum inſulam claſſes coniunctæ, Eubœam inde exiguo diſtantem freto traiece- F
runt. Caryſtiorum primum agros uaſtarunt: deinde ubi Caryſtus præſidio à Chalcide
raptim miſſo firma uiſa eſt, ad Eretriam acceſſerunt. Eodem & L. Quinctius cum ijs
nauibus quæ Piræei fuerant, Attali regis aduentu audito uenit, iuſſitque, ut quæ ex ſua
claſſe ueniſſent naues, Eubœam peterent. Eretria ſumma ui oppugnabatur: nam &
trium iunctarum claſſium naues omnis generis tormenta machinasque ad urbium exci-
dia ſecum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad noua molienda opera. Op-
pidani primo haud impigre tuebantur mœnia: deinde feſſi uulneratique aliquot, cum &
muri partem euerſam operibus hoſtium cernerent, ad deditionem inclinarunt. ſed præ-
ſidium erat Macedonum, quos non minus, quàm Romanos, metuebant: & Philocles, re-
gius præfectus, à Chalcide nuncios mittebat, ſe in tempore affuturum, ſi ſuſtinerent obſi-
dionem. Hæc miſta metu ſpes, ultra, quàm uellenr aut quàm poſſent, trahere eos tem- G
pus cogebat. deinde poſteaquam Philoclem repulſum, trepidantemque refugiſſe Chal
cidem acceperunt: oratores extemplo ad Attalum ueniam fidemque eius petentes miſe
runt. Dum, in ſpem pacis intenri, ſegnius munera belli obeunt, & ea modo parte, qua
murus dirutus erat, cæteris neglectis, ſtatio.ies armatas opponunt: Quinctius noctu ab
ea parte quæ minime ſuſpecta erat, impetu facto, ſcalis urbem cepit. oppidanorum om
nis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem uenit.
pecuniæ, aurique & argenti haud ſane multum fuit: ſigna, tabulæ priſcæ artis, ornamen
taque eius generis plura, quàm pro urbis magnitudine aut opibus cæteris, inuenta. Cary
ſtus inde repetita. unde, priuſquam è nauibus copiæ exponerentur, omnis multitudo,
urbe deſerta, in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt.
oppidanis extemplo uita ac libertas conceſſa eſt: Macedonibus treceni nummi in capita H
ſtatutum eſt precium, & ut armis traditis abirent. hac ſumma redempti in Bœotiam iner-
mes traiecti. Nauales copiæ, duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis,
circumuectæ Suninm, Atticæ terræ promontorium, Cenchreas, Corinthiorum empo-
rium, petierunt. Conſuli interim omnium ſpe longiorem atrocioremque oppugnatio-
nem habuit: & ea, quà minimum credidiſſet, reſiſtebant hoſtes. nam omnem laborem
in muro diruendo crediderat fore. ſi aditum armatis in urbem patefeciſſet, fugam inde,
cædemque hoſtium fore, qualis captis urbibus fieri ſolet. cæterum poſteaquam, parte
muri arietibus decuſſa, per ipſas ruinas tranſcenderunt in urbem armati: illud principium
uelut noui atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præſidio erant & multi &
delecti, gloriam etiam egregiam rati, ſi armis potius & uirtute, quàm mœnibus, urbem
tuerentur: conferti pluribus introrſus ordinibus acie firmata, cum tranſcendere ruinas I
ſenſiſſent Romanos: per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id con
ſul ægre paſſus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandæ moram urbis, ſed ad
ſummam uniuerſi belli pertinere ratus, quod ex momentis paruarum plerunque rerum
penderet: purgato loco, qui ſtrage ſemiruti muri cumulatus erat: turrim ingentis altitu
dinis, magnam uim armatorum multiplici tabulato portantem, promouit: & cohortes
inuicem ſub ſignis, quæ cuneum Macedonum, (phalangem ipſi uocant) ſi poſſent, ui per
rumperent, emittebat. Sed ad loca anguſta, haud late patente interuallo diruti muri,
genus armorum pugnæque hoſti aptius erat. ubi conferti haſtas ingentis longitudinis
præ ſe Macedones obieciſſent. uelut in conſtructam denſitate clypeorum teſtudinem Ro
mani pilis nequicquam emiſſis, cum ſtrinxiſſent gladios: neque congredi propius, ne-
que præcidere haſtas poterant: &, ſi quam incidiſſent, aut præfregiſſent, haſtile fragmen K
to ipſo acuto inter ſpicula integrarum haſtarum uelut uallum explebat. ad hoc & muri
pars adhuc integra utraque tuta præſtabat latera: nec ex longo ſpacio aut cedendum, aut
impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines ſolet. acceſſit etiam fortuita res ad ani-
mos eorum firmandos. nam cum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota
una in altiorem orbitam depreſſa ita turrim inclinauit, ut ſpeciem ruentis hoſtibus, tre-
pidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Cum parum quicquam ſuc-
cederet: conſul minime æquo animo comparationem militum generis armorumque fieri
patiebatur: ſimul nec maturam expugnandi ſpem, nec rationem, procul à mari, & in eua-
ſtatis belli cladibus locis, hibernandi ullam cernebat. itaque relicta obſidione, quia nul-
lus

A Ins in tota Acarnaniæ atque Aetoliæ ora portus erat, qui ſimul & omneis onerarias, quæ
commeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hibernandum legionibus præberet:
Anticyra in Phocide in Corinthium uerſa ſinum ad id opportuniſſime ſita uiſa: quia nec
procul Theſſalia, hoſtiumque locis abibant: & ex aduerſo Peloponneſum exiguo maris
ſpacio diuiſam, ab tergo Aetoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac Bœotiam
habebant. Phocidis primo impetu Phanoream ſine certamine cepit. Anticyra haud mul
tum in oppugnando præbuit moræ. Ambryſus inde Hyampolisque receptæ. Daulis, quia
in tumulo excelſo ſita eſt: nec ſcalis nec operibus capi poterat. laceſſendo miſſilibus eos
qui in præſidio erant, cum ad excurſiones elicuiſſent: refugiendo inuicem, inſequendoq;,
& leuibus ſine effectu certaminibus, eo negligentiæ & contemptus adduxerunt, ut cum re
fugientibus in portam permiſti impetum Romani facerent. & alia ignobilia caſtella Pho-
B cidis terrore magis, quam armis, in poteſtatem uenerunt. Elatia clauſit portas: nec, niſi ui
cogerentur, recepturi mœnibus uidebantur aut ducem aut exercitum Romanum. Elatiam
obſidenti conſuli rei maioris ſpes affulſit, Achæorum gentem ab ſocietate regia ad Roma
nam amicitiam auertendi. Cycliadem, principem factionis ad Philippum trahentiũ res,
expulerant. Ariſtænus, qui Romanis gentem iungi uolebat, prætor erat. Claſſis Romana
cum Attalo & Rhodijs Cenchreis ſtabat, parabantque communi omnes conſilio Corin-
thum oppugnare. Optimum igitur ratus eſt, priuſquam eam rem aggrederentur: legatos
ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, ſi ab rege ad Romanos defeciſſent, Corinthum
ijs contributuros in antiquum gentis concilium. Auctore conſule legati à fratre eius L.
Quinctio, & Attalo, & Rhodijs, & Athenienſibus ad Achæos miſſi. Sicyone datum ijs eſt
concilium. Erat autem non admodum ſimplex habitus animorum inter Achæos. terre-
C bat eos Lacedæmonius, grauis & aſſiduus hoſtis: horrebant Romana arma: Macedonũ
beneficijs & ueteribus & recentibus obligati erant: regem ipſum ſuſpectũ habebãt: pro
eius crudelitate perfidiaque, ex ijs quæ tum ad tempus faceret, æſtimãtes, grauiorem poſt
bellum dominum futurum cernebant: neque ſolum quid in ſenatu quiſque ciuitatis ſuæ,
aut in communibus concilijs gentis pro ſententia dicerent, ignorabant: ſed ne ipſis quidẽ
ſecum cogitantibus, quid uellent, aut quid optarent, ſatis conſtabat. Ad homines ita incer
tos introductis legatis poteſtas dicendi facta eſt. Romanus primũ legatus L. Calpurnius
deinde Attali regis legati, poſt eos Rhodij diſſeruerunt. Philippi deinde legatis dicendi
poteſtas facta eſt. poſtremi Athenienſes, ut refellerent Macedonum dicta, auditi ſunt. ij
fere atrociſſime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba paſſi erant, inuecti ſunt. Et
illa quidem concio ſub occaſum ſolis, tot legatorum perpetuis orationibus die abſumpto
D dimiſſa eſt. Poſtero die aduocatur concilium: ubi cum per præconem, ſicut Græcis mos
eſt, ſuadendi, ſi quis uellet, poteſtas à magiſtratibus facta eſſet: nec quiſquam prodiret:
diu ſilentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, ſi quibus ſua ſponte uolutanti-
bus res inter ſe pugnantes obtorpuerant quodammodo animi: eos orationes quoq; inſu-
per turbauerant, utrinque quæ difficilia eſſent, promendo, admonendoque per totum diẽ
habitæ. Tandem Ariſtænus, prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret, Vbi, in-
quit, illa certamina animorum Achæi ſunt, quibus in conuiuijs & circulis, cũ de Philippo
& Romanis mentio incidit, uix manibus temperatis? nunc in concilio ad eam rem unam
indicto, cum legatorum utrinque uerba audieritis, cum referant magiſtratus, cum præco
ad ſuadendum uocet, obmutuiſtis. ſi non cura communis ſalutis, ne ſtudia quidem, quæ in
hanc aut illam partem animos ueſtros inclinarunt, uocem cuiquam poſſunt exprimere? cũ
E præſertim nemo tam hebes ſit, qui ignorare poſſit, dicendi ac ſuadendi, quod quiſq; aut ue
lit, aut optimum putet, nunc occaſionem eſſe, priuſquam quicquã decernamus. ubi ſemel
decretũ erit, omnibus id, etiam quibus ante diſplicuerit: pro bono atque utili fœdere de-
fendendum. Hæc adhortatio prætoris non modo quenquam unum elicuit ad ſuadendũ:
ſed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tãtæ, ex tot populis congregatæ, mouit.
Tum Ariſtænus prætor rurſus. Non magis conſilium uobis principes Achæorum deeſt,
quàm lingua. ſed ſuo quiſque periculo in commune conſultum non uult. forſitan ego
quoque tacerem, ſi priuatus eſſem. nunc prætor uideo aut non dandum concilium lega-
tis fuiſſe: aut inde ſine reſponſo eos dimittendos non eſſe. reſpõdere autem niſi ex ueſtro
decreto qui poſſum? & quando nemo ueſtrum, qui in hoc concilium aduocati eſtis: pro

ſententia quicquam dicere uult, aut audet: orationes legatorum heſterno die dictas pro F
ſententijs percenſeamus, perinde ac non poſtulauerint, quæ è re ſua eſſent, ſed ſuaſerint,
quæ nobis cenſerent utilia eſſe. Romani Rhodijque & Attalus ſocietatem amicitiamque
noſtram petunt: & in bello, quod aduerſus Philippum gerunt, ſe à nobis adiuuari æquum
cenſent. Philippus ſocietatis ſecum admonet, & iuriſiurandi: & modo poſtulat, ut ſecum
ſtemus: modo, ne interſimus armis, contentum ait ſe eſſe. Nulline uenit in mentẽ, cur qui
nondum ſocij ſunt, plus petunt, quàm ſocius? Non fit hoc neque modeſtia Philippi, neq;
impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam poſtulantibus, & demunt. Phi-
lippi præter legatum uidemus nihil. Romana claſſis ad Cenchreas ſtat, urbium Eubœæ
ſpolia præ ſe ferens: conſulem, legionesque eius exiguo maris ſpacio diſiunctas Phocidẽ
ac Locridem peruagantes uidemus. Miramini, cur diffidenter Cleomedon legatus Philip
pi, ut pro rege arma caperemus aduerſus Romanos, modo egerit? qui ſi ex eodem fœde- G
re ac iureiurando, cuius nobis religionem inijciebat, rogemus eum, ut nos Philippus &
ab Nabide ac Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modo præſidium, quo nos
tueatur, ſed ne quid reſpondeat quidem nobis, ſit inuenturus: non hercle magis, quàm
ipſe Philippus priore anno: qui pollicendo ſe aduerſus Nabidem bellum geſturum, cum
tentaſſet noſtram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, poſteaquam nos neque decer-
nere id ſibi præſidium, neque uelle illigari Romano bello uidit, oblitus ſocietatis eius, quã
nunc iactat, uaſtandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi qui
dem minime conueniens inter ſe oratio Cleomedontis uiſa eſt. Eleuabat Romanum bel-
lum, euentumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo geſſerint, dice-
bat. Cur igitur noſtrum ille auxilium abſens petit potius, quàm præſens nos ueteres ſo-
cios ſimul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita paſſus eſt Eretriam Cary- H
ſtumq. capi? quid ita tot Theſſaliæ urbes? quid ita Locridem, Phocidemq.? quid ita nũc
Elatiam oppugnari patitur? cur exceſſit faucibus Epiri, clauſtrisq. illis inexpugnabilibus
ſuper Aoum amnem, aut ui, aut metu aut uoluntate? relictoq. quem inſidebat ſaltu, peni-
tus in regnum abijt? Si ſua uoluntate tot ſocios reliquit hoſtibus diripiendos, quid recuſa
re poteſt, quin & ſocij ſibi conſulant? ſi metu, nobis quoque ignoſcat timentibus. ſi uictus
armis ceſſit, Achæi nos arma Romana ſuſtinebimus Cleomedõ, quæ uos Macedones nõ
ſuſtinuiſtis? An tibi potius credamus: Romanos non maioribus copijs, nec uiribus nunc
bellum gerere, quàm antea geſſerint: potius quàm res ipſas intueamur? Aetolos tũ claſ-
ſe adiuuerunt. nec duce conſulari, nec exercitu bellum geſſerunt. ſociorum Philippi ma
ritimæ urbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fue
runt, ut Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes, depopularetur. I
nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per ſexdecim annos uelut intra uiſcera
Italiæ tolerauerunt: non præſidium Aetolis bellantibus miſerunt, ſed ipſi duces, belli ar-
ma terra marique ſimul Macedoniæ intulerunt. tertius iam conſul ſumma ui gerit bellũ.
Sulpicius in ipſa Macedonia congreſſus fuit, fugauitque regem, partẽ opulentiſſimam re-
gni eius depopulatus. nunc Quinctius tenentem clauſtra Epiri natura loci, munimentis,
exercituque fretum, caſtris exuit: fugientem in Theſſaliam perſecutus, præſidia regia, ſo-
ciasque eius urbes prope in conſpectu regis ipſius expugnauit. Ne ſint uera, quæ Athe-
nienſes modo legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos perti-
neant, quæ in terra Attica ſcelera in ſuperos inferosque deos ſint admiſſa; multo minus,
quàm quæ Ciani, Abidenique, qui procul à nobis abſunt, paſſi ſunt: noſtrorum ipſi uulne-
rum, ſi uultis, obliuiſcamur: cædes, direptionesque bonorum Meſſenæ in media Pelopon K
neſo factas, & hoſpitem Cypariſſiæ Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas prope
ipſas occiſum, & Aratum patrem filiumque Sicyonios, cum ſenem infelicem parentem
etiam appellare ſolitus eſſet, interfectos: filij etiam uxorem libidinis cauſa in Macedoniã
aſportatam, cætera ſtupra uirginum matronarumque obliuioni dentur. ne ſint cum Phi-
lippo res, cuius crudelitatis metu obmutuiſtis omnes: (nam quæ alia tacendi aduocatis
in concilium cauſa eſt?) cum Antigono, mitiſſimo ac iuſtiſſimo rege, & de nobis omnibus
optime merito exiſtimemus diſceptationem eſſe: num id poſtularet facere nos, quod tum
fieri nõ poſſet? Peninſula eſt Peloponneſus anguſtis Iſthmi faucibus continenti adhærẽs,
nulli apertior atque opportunior, quàm nauali bello. ſi centum tectæ naues, & quinqua-
ginta

A ginta leuiores apertæ,& triginta Iſſaici lembi maritimam oram uaſtare, & expoſitas prope in ipſis litoribus urbes cœperint oppugnare,in mediterraneas ſcilicet nos urbes recipiemus? tanquam non inteſtino,& hærente in ipſis uiſceribus uramur bello. cum terra Nabis & Lacedæmonij,mari Romana claſſis urgebunt: unde regiam ſocietatem,& præſidia Macedonum implorem? an ipſi noſtris armis ab hoſte Romano tutabimur urbes,quæ oppugnabuntur? egregie enim Dymas priore bello ſumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent,ne quæramus quemadmodum cæteris exemplo ſimus. nolite, quia ultro Romani petunt amicitiam, id quod optandum uobis ac ſumma ope petẽdum erat,faſtidire. metu enim uidelicet compulſi,in aliena terra,quia ſub umbra auxilij ueſtri latere uolunt,in ſocietatẽ ueſtram confugiunt,ut portubus ueſtris recipiantur, ut cõmeatibus utantur. Mare in poteſtate habent: terras quaſcunque adeunt, extemplo ditionis B ſuę faciunt. quod rogant,cogere poſſunt. quia pepercisſe uolunt,committere uos,cur peccatis,non patiuntur.Nam quod Cleomedon modo tanquam mediam & tutiſſimam uobis uiam conſilij,ut quieſceretis,abſtineretisq́ue armis, oſtendebat: ea non media, ſed nulla uia eſt. etenim præterquam quòd aut accipienda, aut aſpernanda uobis Romana ſocietas eſt; quid aliud quàm nuſquam gratia ſtabili, uelut qui euentum expectauerimus, ut fortunæ applicaremus noſtra conſilia, præda uictoris erimus? Nolite, ſi quod omnibus uotis petendum erat,ultro offertur,faſtidire. non quemadmodum hodie utrunque uobis licet,ſic ſemper liciturum eſt. nec ſæpe,nec diu eadem occaſio erit. Liberare uos à Philippo iamdiu magis uotis,quàm armis, audetis. ſine ueſtro labore & periculo qui uos in libertatem uindicarent,cum magnis claſſibus exercitibusq́. mare traiecerunt. hos ſi ſocios aſpernamini, uix ſanæ mentis eſtis. ſed aut ſocios,aut hoſtes habeatis oportet. C Secundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum aſſenſu,aliorum inclemẽter aſſentientes increpantium: & iam non ſinguli tantum,ſed populi uniuerſi inter ſe altercabantur: tum inter magiſtratus gentis (demiurgos uocant: decem numero creantur) certamen nihilo ſegnius, quàm inter multitudinem, eſſe. quinque relaturós ſe de ſocietate Romana aiebant,ſuffragiumq́ue daturos. quinque lege cautum teſtabantur,ne quid quod aduerſus Philippi ſocietatem eſſet,aut referre magiſtratibus aut decernere concilio ius eſſet. Hic quoque dies iurgijs eſt conſumptus. Supererat unus iuſti concilij dies: (tertio enim lex iubebat decretum fieri) in quem adeo exarſere ſtudia,ut uix parentes à liberis temperauerint. Rhiſiaſus Pellenenſis erat,filium Demiurgum nomine Memnonem habebat,partis eius quæ decretum recitari,perrogariq́ue ſententias prohibebat. is diu obſtatus filium,ut conſulere Achæos communi ſaluti pateretur,neu pertinacia ſua gentẽ uni-D uerſam perditum iret: poſteaquàm parum proficiebant preces: iuratus ſe eum ſua manu interempturum: nec pro filio,ſed pro hoſte habiturum: minis peruicit,ut poſtero die cõiungeret ijs ſe,qui referebant. qui cum plures facti referrent: omnibus fere populis haud dubie approbantibus relationem,ac præ ſe ferentibus quid decreturi eſſent: Dymæi, ac Megalopolitani,& quidam Argiuorum,prius,quàm decretum fieret,conſurrexerũt,ac reliquerunt concilium: neque mirante ullo,neque improbante. nam Megalopolitanos auorum memoria pulſos ab Lacedæmonijs reſtituerat in patriam Antigonus. & Dymæis captis nuper,direptisq́ue ab exercitu Romano, cum redimi eos, ubicunque ſeruirent,Philippus iuſſiſſet: non libertatem modo,ſed etiam patriam reddiderat. iam Argiui præterquam,quod Macedonum reges ab ſe oriundos credunt,priuatis etiam hoſpitijs,familiari q́ue amicitia plerique illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod inclinauerat ad Ro-E manam ſocietatem ineundam,excesſerunt. ueniaq́ue ijs huius ſucceſſionis fuit,& magnis & recentibus obligatis beneficijs. Cæteri populi Achæorum,cum ſententiæ perrogarentur,ſocietatem cum Attalo ac Rhodijs præſenti decreto cõfirmarunt. cum Romanis,quia iniuſſu populi non poterat rata eſſe,in id tempus,quo Romam mitti legati poſſent, dilata eſt. in præſentia tres legatos ad L. Quinctium mitti placuit,& exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoueri,captis Cenchreis, iam urbem ipſam Quinctio oppugnante. Et ij quidem è regione portæ quæ fert Sicyonem,poſuerunt caſtra. Romani ad Cenchreas uerſam partem urbis, Attalus traducto per Iſthmum exercitu, ab Lechæo, alterius maris portu, oppugnabant primo ſegnius, ſperantes ſeditionem intus fore inter oppidanos ac regium præſidium. poſteaquam uno animo omnes, & Macedones tan-

quam communem patriam tuebantur : & Corinthij ducem præſidij Androſthenem haud F
ſecus, quàm ciuem, & ſuffragio creatum ſuo imperio iuſto patiebantur : omnis inde ſpes
pugnantibus in ui, & armis, & operibus erat : undique aggeres haud facili aditu ad mœ-
nia admouebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri di-
ruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Mace-
dones concurriſſent : atrox prælium inter eos ac Romanos ortum eſt. ac primo multitu-
dine facile expellebantur Romani, aſſumptis deinde Achæorum Attaliq́. auxilijs, æqua-
bant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosq́ue facile loco pulſuri fuerint.
Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ
à Romanis Philippum ſecuti : pars nauales ſocij, relictis nuper claſſibus, ad ſpem honora-
tioris militiæ tranſgreſſi. hos deſperata ſalus, ſi Romani uiciſſent, ad rabiem magis, quàm
audaciam accendebat. Promontorium eſt aduerſus Sicyonem Iunonis, quam uocant A- G
cræam, in altum excurrens : traiectus inde Corinthum, ſeptē millia ferme paſſuum. eò Phi
locles regius & ipſe præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præſto
fuere à Corintho lembi, qui præſidium id acceptū Lechæum traijcerent. Auctor erat At-
talus incenſis operibus omittendæ extemplo oppugnationis. pertinacius Quinctius in in
cepto perſtabat. is quoque, ut pro omnibus portis diſpoſita uidit præſidia regia, nec faci-
le erumpentium impetus ſuſtineri poſſe : in Attali ſententiam conceſſit. ita irrito incepto
dimiſſis Achæis, reditum ad naues eſt. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.
Dum hæc à nauali exercitu geruntur : conſul in Phocide ad Elatiam caſtris poſitis, primo
colloquijs rem per principes Elatienſium tentauit : poſteaquam nihil eſſe in manu ſua, &
plures ualidioresq́ue eſſe regios, quàm oppidanos, reſpondebatur : tum ſimul ab omni
parte operibus armisq́ue urbem eſt aggreſſus. Ariete admoto, quantum inter turres mu- H
ri erat, prorutum, cum ingenti fragore ac ſtrepitu nudaſſet urbem : ſimul & cohors Roma-
na per apertum recenti ſtrage iter inuaſit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis ſuis quiſ-
que ſtationibus, in eúm, qui premebatur impetu hoſtium, locū concurrerunt. Eodem tem
pore Romani & ruinas muri ſuperuadebant: & ſcalas ad ſtantia mœnia inferebant, &, dū
in unam partem oculos animosq́. hoſtium certamen auerterat : pluribus locis ſcalis capi-
tur murus, armatiq́; in urbem tranſcenderunt. quo tumultu audito territi hoſtes, relicto,
quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque ſequente turba, con
fugerunt. ita urbe potitur conſul. qua direpta, miſſis in arcem, qui uitam regijs, ſi abire uel
lent inermes : libertatem Elatienſibus pollicerentur, fideq́; in hæc data, poſt paucos dies
arcem recipit. Cæterum aduentu in Achaiam Philoclis, regij præfecti, non Corinthus
tantum liberata obſidione : ſed Argiuorum quoq; ciuitas per quoſdam principes Philo- I
cli prodita eſt, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, uelut omi-
nis cauſa, prætores pronunciare Iouem Apollinemq́ue & Herculem. additum legi erat,
ut ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen poſt pactam cum Romanis ſocietatem quia
præco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor ſubijcientium Phi-
lippi nomen, iubentiumq́. legitimum honorem uſurpare : donec cum ingenti aſſenſu no-
men recitatum eſt. Huius fiducia fauoris Philocles acceſſitus nocte occupat collē immi-
nentē urbi : (Lariſſam eam arcem uocant) poſitoq́ue ibi præſidio, cū, lucis principio, ſignis
infeſtis ad ſubiectum arci forum uaderet, inſtructa acies ex aduerſo occurrit. præſidium
erat Achæorum nuper impoſitum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatum. Ae-
neſidemus Dymæus præerat, adhortator à præfecto regio miſſus, qui excedere urbe iube-
ret : (neque enim pares eos oppidanis ſolis, qui idem quod Macedones ſentirent, nedum K
adiunctis Macedonibus eſſe : quos ne Romani quidem ad Corinthum ſuſtinuiſſent) pri-
mo nihil nec ducem, nec ipſos mouit. poſt paulo ut Argiuos quoque armatos ex parte al
tera uenientes magno agmine uiderunt : certam perniciem cernentes, omnem tamen ca-
ſum, ſi pertinacior dux fuiſſet, uidebantur ſubituri. Aeneſidemus, ne flos Achæorum iu-
uentutis ſimul cum urbe amitteretur : pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipſe, quo
loco ſteterat, armatus cum paucis clientibus non exceſſit. miſſus à Philocle qui quæ-
reret, quid ſibi uellet? nihil fatus, tantummodo cum proiecto præ ſe clypeo ſtaret; in
præſidio creditæ urbis moriturum ſe armatum reſpondit, tum iuſſu præfecti à Thracibus
coniecta tela, interfectique omnes. Et poſt pactam inter Achæos & Romanos ſocietatem
duæ

A duæ nobiliſſimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in poteſtate regis erant. Hæc ab Romanis
ea æſtate in Græcia terra marique geſta. In Gallia nihil ſane memorabile ab Sex. Aelio
conſule geſtum. cum duos exercitus in prouincia habuiſſet, unum retentum, quem dimit
ti oportebat: cui L. Cornelius pro cos. præfuerat, (ipſe ei C. Heluium prætorem præfe-
cit) alterum, quem in prouinciam adduxit: totum prope annum Cremonenſibus Placen-
tiniſque cogendis redire in colonias, unde belli caſibus diſſipati erant, conſumpſit. Que-
admodum Gallia præter ſpem quieta eo anno fuit: ita circa urbem ſeruilis prope tumul-
tus excitatus eſt. Obſides Carthaginienſium Setiæ cuſtodiebantur: cum ijs, ut principum
liberis, magna uis ſeruorum erat. augebant eorum numerum, ut ab recenti Africa bello,
& ab ipſis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cum coniura-
tionem feciſſent: miſſis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Cir-
B ceios ſeruitia ſolicitarent: ſatis iam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futu
ri erant, ſpectaculo intentum populum aggredi ſtatuerant: Setia per cædem & repenti-
num tumultum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Ro-
mam ad L. Cornelium Merulam prætorem urb. delatum eſt. Serui duo ante lucem ad eũ
uenerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraq; erant, expoſuerunt. quibus domi cuſto-
diri iuſſis, prætor ſenatu uocato, edoctoq. quæ indices afferrent, proficiſci ad eam coniu-
rationem quærendam atque opprimendã iuſſus. cum quinque legatis profectus, obuios
in agris ſacramento rogatos arma capere, & ſequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duo
bus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus quo pergeret ignaris, uenit. ibi
raptim principibus coniurationis comprehenſis, fuga ſeruorum ex oppido facta eſt. di-
miſſi deinde per agros qui ueſtigarent. Egregia duorum opera ſeruorum indicum, & u-
C nius liberi fuit. ei centum millia grauis æris dari patres iuſſerunt: ſeruis uicena quina mil
lia æris, & libertatem. precium eorum ex ærario ſolutum eſt dominis. Haud ita multo poſt
ex eiuſdem coniurationis reliquijs nũciatum eſt ſeruitia Præneſte occupatura. Eò L. Cor-
nelius prætor profectus, de quingentis fere hominibus, qui in ea noxa erant, ſuppli-
cium ſumpſit. In timore ciuitas fuit, obſides captiuoſque Pœnorum ea moliri. itaque &
Romæ uigiliæ per uicos ſeruatæ: iuſſique circumire eas minores magiſtratus: & triumui-
ri carceris latomiarum intentiorem cuſtodiam habere iuſſi. & circa nomen Latinũ à præ-
tore literæ miſſæ, ut & obſides in priuato ſeruarentur, neque in publicum prodeundi facul
tas daretur: & captiui ne minus decem pondo compedibus uincti in nulla alia quàm car-
ceris publici cuſtodia eſſent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream CC
XLVI pondo in Capitolio poſuerunt: gratiaſque ſenatui egerunt, quòd Antiochus le-
D gatorum Romanorum auctoritate motus finibus Attali exercitum deduxiſſet. Eadẽ æſta-
te equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modium CC millia ab rege Maſſaniſſa
ad exercitum qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni com-
meatus, & ueſtimenta exercitui miſſa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Ca-
to obtinebat, ſanctus & innocens, aſperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugati-
que ex inſula fœneratores, & ſumptus, quos in cultum prætorũ ſocij facere ſoliti erãt, cir-
cunciſi, aut ſublati. Sex. Aelius conſul ex Gallia comitiorum cauſa Romam cum rediſſet,
creauit conſules C. Cornelium Cethegum, & Q. Minucium Rufum. Biduo poſt præto-
rum comitia habita. Sex prætores illo anno primum creati, creſcentibus iam prouincijs,
& latius pateſcente imperio. creati autem hi, L. Manlius Vulſo, C. Sempronius Tudita-
nus, M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minucius Rufus, L. Acilius. Sempronius & Hel-
E uius ex ijs ædiles plebis erant. ædiles curules Q. Minucius Thermus, & Ti. Sempronius,
Longus. Ludi Romani eo anno quater inſtaurati. C. Cornelio, & Q. Minucio conſulibus AN. DLIII.
omnium primum de prouincijs conſulum prætorumq. actum. prius de prætoribus tranſa-
cta res, quæ tranſigi ſorte poterat. urbana Sergio, peregrina iuriſdictio Minucio obtigit.
Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hiſpaniam Sempronius citeriorem, Heluius ulte
riorem eſt ſortitus. Conſulibus Italiam Macedoniamq. ſortiri parantibus, L. Oppius &
Q. Fuluius tribuni pl. impedimento erant, quòd longinqua prouincia Macedonia eſſet: ne
que ulla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuiſſet, quàm quòd uixdum
inchoatis rebus, in ipſo conatu gerendi belli, prior conſul reuocaretur. Quartum iam
annum eſſe ab decreto Macedonico bello. quærendo regem & exercitum eius, Sulpicium

 maiorem

maiorem partem anni abſumpſiſſe: Villium congredientem cum hoſte re infecta reuoca F
tum: Quinctium rebus diuinis Romæ maiorem partem anni retentum, ita geſſiſſe tamen
res, ut, ſi aut maturius in prouinciam ueniſſet, aut hiems magis ſera fuiſſet, potuerit debel-
lare. nunc prope in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut, niſi ſucceſſor impe-
diat, perfecturus æſtate proxime uideatur. His orationibus peruicerunt, ut conſules in ſe
natus auctoritate fore dicerent ſe, ſi idem tribuni facerent. Permittentibus utriſque libe-
ram conſultationem, patres conſulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt, T.
Quinctio prorogarunt imperium, donec ſucceſſor ei ueniſſet. Conſulibus binæ legiones
decretæ, & ut bellum cum Gallis ciſalpinis, qui defeciſſent à populo Romano, gererent.
Quinctio in Macedoniam ſupplementum decretum peditum quinq; millia, & CCC equi
tes, & ſociorum naualium tria millia. Præeſſe idem, qui præerat, claſſi L. Quinctius Flami-
ninus iuſſus. Prætoribus in Hiſpanias octona millia peditum ſocium ac Latini nominis da G
ta: & quadringenti equites, ut dimitterent ueterem ex Hiſpanijs militem. & terminare
iuſſi, quà ulterior citeriorve prouincia ſeruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium, &
P. Villium, qui conſules in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm conſules præto
resq. in prouincias proficiſcerentur, prodigia procurari placuit; quod ædes Vulcani Sum
maniq́ue Romæ, & quod Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erant: & Fruſinone inter
noctem lux orta. & Aſculo agnus biceps cum quinque pedibus natus: & Formijs duo lu
pi oppidum ingreſſi obuios aliquot laniauerant: Romæ non in urbem ſolum, ſed in capito
lium penetrauerat lupus. C. Acilius tribunus pleb. tulit, ut quinque coloniæ in oram ma-
ritimam deducerentur: duæ ad oſtia fluminum Vulturni Liternique: una Puteolos, una ad
caſtrum Salerni. his Buxentum adiectum, tricenæ familiæ in ſingulas colonias iubeban-
tur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per triennium magiſtratum haberent, creati: M. H
Seruilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Delectu, rebusq. alijs
diuinis humaniſque, quæ per ipſos agendæ erant, perfectis, conſules ambo in Galliã pro-
fecti. Cornelius recta ad Inſubres uia, qui tum in armis erant, Cænomanis aſſumptis; Q.
Minucius in læua Italiæ ad inferũ mare flexit iter: Genuamq́. exercitu abducto, ab Ligur-
bus orſus eſt bellũ. Oppida Claſtidium & Litubium, utraq; Ligurum, & duæ gentis eiuſ-
dem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesq. ſeſe dediderunt. Et iam omnia cis Padum, præter
Gallorum Boios, Iluates Ligurum, ſub ditione erant. quindecim oppida, hominũ uiginti
millia eſſe dicebantur, quæ ſe dediderant. inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boio-
rum exercitus haud ita multo ante traiecerat Padũ, iunxeratq́. ſe Inſubribus & Cænoma-
nis, quòd ita acceperant, coniunctis legionibus conſules rẽ geſturos, ut & ipſi collatas in
unum uires firmarent. poſteaquam fama accidit, alterum conſulem Boiorũ urere agros: I
ſeditio extemplo orta eſt, poſtulare Boij, ut laborantibus opem uniuerſi ferrent. Inſubres
negare ſe ſua deſerturos. ita diuiſæ copiæ: Boijsq; in agrum ſuum tutandum profectis, In
ſubres cum Cænomanis ſuper amnis Mincii ripas conſederunt. Infra eum locum quinq;
millia paſſuum & conſul Cornelius eidem flumini caſtra applicuit. inde mittendo in ui-
cos Cænomanorum, Brixiamq́ue, quæ caput gentis erat, ut ſatis comperit non ex auctori
tate ſeniorum iuuentutem in armis eſſe, nec publico conſilio Inſubrium defectioni Cæno
manos ſe adiunxiſſe: excitis ad ſe principibus, id agere ac moliri cœpit, ut deſciſcerent ab
Inſubribus Cænomani, & ſignis ſublatis aut domos redirent, aut ad Romanos tranſirent.
& id quidem impetrari nequijt. in id data fides conſuli eſt, ut in acie aut quieſcerent, aut,
ſi qua etiam occaſio fuiſſet, adiuuarent Romanos. Hæc ita conueniſſe Inſubres ignorabãt:
ſuberat tamen quædam ſuſpicio animis, labare fidem ſociorum. itaque cum in aciẽ edu- K
xiſſent, neutrum ijs cornu committere auſi, ne, ſi dolo ceſſiſſent, rem totam inclinarent:
poſt ſigna in ſubſidijs eos locauerunt. conſul principio pugnæ uouit ædem Soſpitæ Iu-
noni, ſi eo die hoſtes fuſi fugatique eſſent. à militibus clamor ſublatus, compotem uoti
conſulem ſe facturos, & impetus in hoſtes eſt factus, non tulerunt Inſubres primum
concurſum. Quidam, & à Cænomanis terga repente in ipſo certamine aggreſſis, tu-
multum ancipitem iniectum, auctores ſunt; cæſaque in medio V & XXX millia hoſtium,
quinque millia & DCC uiuos captos; in ijs Amilcarẽ Pœnorum imperatorem, qui belli
cauſa fuiſſet; ſigna militaria CXXX, & carpenta ſupra CC. Oppida, quæ defectionem ſe-
cuta erant, dediderunt ſe Romanis. Minucius conſul primo effuſis populationibus per-

agrauerat

A agrauerat fines Boiorum: deinde, ut relictis Inſubribus ad ſua tuenda receperant ſeſe, ca-
ſtris ſe tenuit, acie dimicandum cum hoſte ratus. Nec Boij detrectaſſent pugnam, ni fa-
ma uictos Inſubres allata animos fregiſſet. itaque, relicto duce caſtriſq́ue, diſſipati per ui-
cos, ſua ut quiſque defenderent, rationem gerendi belli hoſti mutarunt. omiſſa enim ſpe
per unam dimicationem rei decernendæ, rurſus populari agros, & urere tecta, uicoſq́. ex-
pugnare cœpit. Per eoſdem dies Claſtidium incenſum. inde in Liguſtinos Iluates, qui ſo
li non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Inſubres acie uictos, Boios, ita ut
tentare ſpem certaminis non auderent, territos audiuit, in deditionem uenit. Literæ con-
ſulum à Gallia de geſtis proſpere ſub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius pr. urb. in ſe
natu eas, deinde ex auctoritate patrum ad populum recitauit. ſupplicatio in quatriduum
decreta. Hiems iam eo tempore erat. Cum T. Quinctius capta Elatia, in Phocide ac Lo-
B cride hiberna diſpoſita haberet, Opunte ſeditio orta eſt. Factio una Aetolos, qui propio-
res erant, altera Romanos accerſebat. Aetoli priores uenerunt. ſed opulentior factio ex-
cluſis Aetolis, miſſoq́. ad imperatorem Romanum nuncio, uſq; ad aduentum eius tenuit
urbē. arcem regium tenebat præſidiū: neq; ut diſcederēt inde, aut Opuntiorū minis, aut au
ctoritate imperātis cōſulis Romani perpelli potuerunt. Mora cur nō extēplo oppugnaren
tur, ea fuit, quòd caduceator ab rege uenerat locū ac tempus petens colloquio. id graua-
te conceſſum regi eſt: non quin cuperet Quinctius per ſe partim armis, partim conditio-
nibus confectum uideri bellum. necdum enim ſciebat utrum ſucceſſor ſibi alter ex nouis
conſulibus mitteretur: an, quod ſumma ui ut tenderent, amicis & propinquis mandaue-
rat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, ut ſibi liberum eſ-
ſet, uel ad bellum manenti, uel ad pacem decedenti rem inclinare. In ſinu Maliaco prope
C Nicæam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinque lembis, & una naue roſtrata
uenit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul uir inſignis Cycliadas.
Cum imperatore Romano rex Aminander erat, & Dionyſodorus Attali legatus, & Age
ſimbrotus præfectus Rhodiæ claſſis, & Phæneas princeps Aetolorum, & Achæi duo, Ari-
ſtenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum litus progreſſus, cum rex in pro-
rā nauis in anchoris ſtantis proceſſiſſet: Cōmodius, inquit, ſi in terram egrediaris, ex pro-
pinquo dicemus inuicem, audiemuſq́ue: Cum rex facturum ſe id negaret, Quem tandem
inquit Quinctius, times? Ad hoc ille ſuperbo & regio animo. Neminem equidem timeo
prętet deos immortales: non omnium autem credo fidei, quos circa te uideo, atque om-
nium minime Aetolis. Iſtud quidem, ait Romanus, par omnibus periculum eſt qui cū ho-
ſte ad colloquium congrediuntur, ut nulla fides ſit. Non tamen, inquit rex, T. Quincti, par
D perfidiæ præmium eſt, ſi fraude agatur, Philippus, & Phæneas. neq; enim æque difficulter
Aetoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum ſubſtituāt. Secundum hæc
ſilentium fuit. Cum Romanus eum æquum cenſeret priorem dicere, qui petiſſet collo-
quium; rex, eius eſſe priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Ro
manus, ſimplicem ſuam orationem eſſe. ea enim ſe dicturum, quæ ni fiant, nulla ſit pacis
condirio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præſidia eſſe. captiuos &
transfugas ſocijs populi Romani reddēdos. reſtituēda Romanis ea Illyrici, loca, quæ poſt
pacē in Epiro factā occupaſſet. Ptolemæo regi Aegypti reddēdas urbes quas poſt Philo
patoris Ptolemæi mortem occupaſſet. Suas populiq́. Romani conditiones has eſſe: cæte
rum & ſociorū audiri poſtulata æquum eſſe. Attali regis legatus naues captiuoſq́ue, quæ
ad Chium nauali prælio capta eſſent, & Nicephorium, Veneriſq́. templum, quæ ſpoliaſſet
E euaſtaſſetq́ue, pro incorruptis reſtitui: Rhodij Peræam (regio eſt continentis aduerſus in
ſulā, uetuſtæ eorū ditionis) repetebant: poſtulabantq́. præſidia deduci ab Iaſo, & Bargylijs,
& Euromenſiū urbe, & in Helleſponto Seſto atq; Abydo: & Perinthum Byzantijs in anti
qui formulā iuris reſtitui: & liberari omnia Aſiæ emporia portuſq́ue. Achæi Corinthum
& Argos repetebant. Prætor Aetolorum Phæneas cum eadem fere quæ Romani, ut Græ
cia decederetur, poſtulaſſet; redderenturq́. Aetolis urbes, quæ quondam iuris aut ditionis
eorum fuiſſent: excepit orationem eius princeps Aetolorum Alexander, uir inter cæteros
facundus. Iamdudum ſe reticere ait, non quo quicquā agi putet eo colloquio, ſed ne quē
ſociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella
uera uirtute unquam geſſiſſe. in colloquijs inſidiari & captare: in bello nō cōgredi æquo

campo,neque collatis ſignis dimicare,ſed refugientem incendere ac diripere urbes , & F
uincentium præmia uictum corrumpere. At non ſic antiquos Macedonum reges,ſed acie
bellare ſolitos urbibus parcere,quantum poſſent,quo opulentius imperium haberent. nā
de quorum poſſeſſione dimicetur,tollentem,nihil ſibi præter bellum relinquere, quod cō
ſilium eſſe? Plures priore anno ſociorum urbes in Theſſalia euaſtaſſe Philippum, quàm
omnes qui unquam hoſtes Theſſaliæ fuerint . ipſis quoque Aetolis eum plura ſocium
quàm hoſtem ademiſſe . Lyſimachiam,pulſo prætore & præſidio Aetolorum , occupaſſe
eum . Cium item ſuæ ditionis urbem funditus euertiſſe,ac deleſſe . eadem fraude habere
eum Thebas Phthias,Echinum,Lariſſam & Pharſalum . Motus oratione Alexandri Phi-
lippus nauem,ut exaudiretur , propius terram applicuit. Orſum eum dicere in Aetolos
maxime uiolenter,Phæneas interfatus,non in uerbis rem uerti ait : aut bello uincendum,
aut melioribus parendum eſſe . Apparet id quidem,inquit Philippus,etiam cæco. iocatus G
in ualitudinem oculorum Phæneæ . & erat dicacior natura,quàm regem decet,& ne inter
ſeria quidem riſu ſatis temperans . Indignari inde cœpit , Aetolos , tanquam Romanos,
decedi Græcia iubere : qui , quibus finibus Græcia ſit, dicere non poſſint . ipſius enim Ae-
toliæ Agræos,Apodotosque , & Amphilochos,quæ permagna eorum pars ſit , Græciam
non eſſe . An,quòd à ſocijs eorum non abſtinuerim,iuſtam querelam habēt ? cum ipſi pro
lege hunc morem antiquitus ſeruent,ut aduerſus ſocios ipſi ſuos,publica tantum auctori-
tate dempta,iuuentutem ſuam militare ſinant : & contrariæ perſæpe acies in utraque par-
te Aetolica auxilia habeant ? Neque ego Cium expugnaui : ſed Pruſiam ſocium & amicū
oppugnantem adiuui : & Lyſimachiam ab Thracibus uindicaui. ſed quia me neceſſitas ad
hoc bellum à cuſtodia eius auertit,Thraces habent . Et Aetolis hæc . Attalo autem Rho-
dijsque nihil iure debeo . non enim à me,ſed ab illis principium belli ortum eſt . Roma- H
norum autem honoris cauſa Peræam Rhodijs,& naues Attalo cum captiuis qui compare
bunt,reſtituam . nam quod ad Nicephorium, Venerisque templi reſtitutionem attinet:
quid ea reſtitui poſtulantibus reſpondeam ? niſi quo uno modo luci ſiluæque cæſæ reſtitui
poſſunt,curam impenſamque ſationis me præſtaturum : quoniam hæc inter ſe reges poſtu
lare & reſpondere placet . Extrema eius oratio aduerſus Achæos fuit : in qua orſus ab
Antigoni primum,ſuis deinde erga eam gentem meritis,recitari decreta eorum iuſſit,om
neis diuinos humanosque honores cōplexa . atque ad ea adiecit recens de exercitu, quo
ab ſe deſciuiſſent,inuectusque grauiter in perfidiam eorum, Argos tamen ſe redditurum
eis dixit . de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum eſſe , quæſiturumque ſi-
mul ab eo, utrum,ijsne urbibus decedere ſe æquum cenſeat,quas à ſe ipſo captas iure bel
li habeat : an ijs etiam,quas à maioribus ſuis accepiſſet ? Parantibus Achæis Aetolisq.ad I
ea reſpondere,cum prope occaſum ſol eſſet,dilato in poſterum diē colloquio, Philippus
in ſtationem ex qua profectus erat,Romani ſocijque in caſtra redierunt . Quinctius poſte
ro die ad Nicæam(is enim locus placuerat)ad conſtitutum tempus uenit . Philippi nullus
uſquam nec nuncius ab eo per aliquot horas ueniebat,& iam deſperantibus uenturum,re
pente apparuerunt naues . atque ipſe quidem , cum tam grauia & indigna imperarentur,
inopem conſilij diem ſe conſumpſiſſe deliberando aiebat . Vulgo credebatur de induſtria
rem in ſerum tractam,ne tempus dari poſſet Achæis Aetolisque ad reſpondendum . &
eam opinionem ipſe affirmauit,petendo ut ſummotis alijs,ne tempus altercando terere-
tur,& aliquis finis rei imponi poſſet,cum ipſo imperatore Romano liceret ſibi colloqui.
Id primo non acceptum,ne excludi colloquio uiderentur ſocij . deinde cum haud abſiſte
ret petere,ex omnium conſilio Romanus imperator cum Ap.Claudio tr.mil.cæteris ſum- K
motis,ad extremum litus proceſſit . Rex cum duobus,quos pridie adhibuerat , in terram
eſt egreſſus . Ibi cū aliquandiu ſecreto locuti eſſent,quæ acta ad ſuos Philippus retulerit,
minus compertum eſt . Quinctius hæc retulit ad ſocios . Romanis eum cedere tota Illy-
rici ora,perfugas remittere,ac ſi qui eſſent captiui . Attalo naues,& cum ijs captos naua-
les ſocios , Rhodijs regionem quam Peræam uocant,reddere : Iaſo,& Bargylijs non ceſ-
ſurum . Aetolis Pharſalum Lariſſamque reddere,Thebas non reddere . Achæis non Ar-
gis modo,ſed etiam Corintho ceſſurum . Nulli omnium placere partium,quibus ceſſurus
aut non ceſſurus eſſet,deſtinatio . plus enim amitti in ijs,quàm acquiri : nec unquam,niſi
tota deduxiſſet Græcia præſidia,cauſas certaminum deponere . Cum hæc toto ex conci-
lio

A lio certatim omnes uociferarentur,ad Philippum quoque procul ſtantem uox eſt perla-
ta. Itaque à Quinctio petit,ut rem totam in poſterum diem differret. profecto aut per-
ſuaſurum ſe,aut perſuaderi ſibi paſſurum. Litus ad Thronium colloquio deſtinatur.eò ma
ture conuentum eſt. Ibi Philippus primo & Quinctium,& omnes qui aderant,rogare,ne
ſpem pacis turbare uellent. poſtremo petere tempus, quo legatos Romam ad ſenatum
mittere poſſet. aut his conditionibus ſe pacem impetraturum, aut, quaſcunque ſenatus
dediſſet,leges pacis acceptururum. Id cæteris haudquaquam placebat. nec enim aliud
quàm moram & dilationem ad colligendas uires quæri. Quinctius, uerum id futurum
fuiſſe,dicere,ſi æſtas & tempus rerum gerendarum eſſet. nunc hieme inſtante, nihil amit-
ti dato ſpacio ad legatos mittendos. nam neque ſine auctoritate ſenatus quicquam eorũ
ratum fore, quæ cum rege ipſi pepigiſſent: & explorari, dum bello neceſſariam quietem
B ipſa hiems daret, ſenatus auctoritatem poſſe. In hanc ſententiam & cæteri ſociorum prin
cipes conceſſerunt,inducijsque datis in duos menſes,& ipſos mittere ſingulos legatos ad
edocendum ſenatum,ne fraude regis caperetur,placuit, additum induciarum pacto,ut re
gia præſidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipſe Quinctius cum ſocio-
rum legatis Aminandrum,Arbamanum regem,utque ſpeciem legationis adijceret,Q.Fa
bium(uxoris Quinctij ſororis filius erat) & Q.Fuluium, & Ap. Claudium miſit. Vt uen-
tum Romam eſt,prius ſociorum legati,quàm regis,auditi ſunt. cætera eorum oratio con-
uicijs regis conſumpta eſt. mouerunt eo maxime ſenatum, demonſtrando maris terra-
rumque regionis eius ſitum: ut omnibus appareret,ſi Demetriadem in Theſſalia, Chalci
dem in Eubœa,Corinthum in Achaia rex teneret,non poſſe liberam Græciam eſſe,& ip-
ſum Philippum non contumelioſius,quàm uerius,compedes eas Græciæ appellare. Le-
C gati deinde regis intromiſſi. quibus longiorem exorſis orationem, breuis interrogatio,
ceſſurusne ijs tribus urbibus eſſet,ſermonem incidit,cum mandatum ſibi de his nomina-
tim negarent quicquam. Sic infecta pace regij dimiſſi,Quinctio liberum arbitrium pacis
ac belli permiſſum. Quod ut ſatis apparuit, non tædere belli ſenatum, & ipſe uictoriæ,
quàm pacis auidior,neque colloquium poſtea Philippo dedit, neque legationem aliam,
quàm quæ omni Græcia decedi nunciaret,admiſſurum dixit. Philippus cum acie decer-
nendum uideret,& undique ad ſe contrahendas uires maxime de Achaiæ urbibus,regio
nis ab ſe diuerſæ,& magis tamen de Argis,quàm de Corintho ſolicitus, optimum ratus
Nabidi eam,Lacedæmoniorum tyranno,uelut fiduciariam dare,ut uictori ſibi reſtitueret:
ſi quid aduerſi accidiſſet,ipſe haberet: Philocli,qui Corintho Argisque præerat, ſcribit,
ut tyrannum ipſe conueniret. Philocles præterquam, quòd iam ueniebat cum munere,
D adijcit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ,filias ſuas regem Nabidis filijs matri
monio coniungere uelle. Tyrannus primo negare,aliter urbem eam ſe acceptururum, niſi
Argiuorum ipſorum decreto acceſitus ad auxilium urbis eſſet. deinde, ut frequenti con
cione non aſpernatos modo,ſed abominatos etiam nomen tyranni audiuit,cauſam ſe ſpo
liandi eos nactum ratus,tradere ubi uellet,urbem,Philoclem iuſſit. Nocte ignaris omni-
bus acceptus in urbem eſt tyrannus. prima luce occupat ſuperiora omnia loca:portæ clau
ſæ,paucis principum tumultum inter primum elapſis, eorum abſentium direptæ fortunæ;
præſentibus aurum atque argentum ablatum, pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cun-
ctanter contulere, ſine contumelia & laceratione corporum ſunt dimiſſi. quos occulere
aut retrahere aliquid ſuſpicio fuit,in ſeruilem modum lacerati atque extorti. Concione
inde aduocata,rogationem promulgauit,unam de tabulis nouis, alteram de agro uiritim
E diuidendo,duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam. Poſtea-
quam in poteſtate Nabidis Argiuorum ciuitas erat,nihil eius memor tyrannus, à quo eã
ciuitatem,& quam in conditionem accepiſſet,legatos Elatiam ad Quinctium & Attalum
Aeginæ hibernantẽ mittit,qui nunciarent,Argos in poteſtate ſua eſſe. eo ſi ueniret Quin
ctius ad colloquium,non diffidere,ſibi omnia cum eo conuentura. Quinctius,ut eo quo-
que præſidio Philippum nudaret: cum annuiſſet ſe uenturum,mittit ad Attalum,ut ab Ae
gina Sicyonem ſibi occurreret. ipſe ab Anticyra decem quinqueremibus, quas ijs forte
ipſis diebus L. Quinctius frater eius adduxerat ex hibernis Corcyre, Sicyonem tranſmi-
ſit. Iam ibi Attalus erat. qui quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano
ad tyrannum eundum diceret: in ſententiam ſuam Quinctium traduxit, ne in urbem ip-
ſam

ſam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica uocatur. in eo loco ut congrederentur, con- F
uenit. Quinctius cum fratre & tribunis mil. paucis, Attalus cum regio comitatu, Nico-
ſtratus Achæorum pr. cum auxiliaribus paucis uenit. tyrannum ibi cum omnibus copijs
opperientem inuenerunt. progreſſus armatus cum ſatellitibus armatis eſt in medium fe-
re interiacentis campi, inermis Quinctius cum fratre & duobus trib. militum. inermes itẽ
regi prætor Achæorum, & unus ex purpuratis latus cingebant. Initium ſermonis ab excu
ſatione tyranni ortum, quod armatus ipſe armatisq́. ſeptus, cum inermes Romanum im-
peratorem regemq́. cerneret, in colloquium ueniſſet. neque enim ſe illos timere dixit, ſed
exules Argiuorum. Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi eſt, Romanus duas
poſtulare res, unam, ut bellum cum Achæis finiret: alteram, ut aduerſus Philippum mitte-
ret ſecum auxilia. Auxilia ſe miſſurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ,
donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoque diſceptatio ab Attalo rege eſt G
nata, cum fraude Philoclis proditam urbem, ui ab eo teneri argueret: ille, ab ipſis Argiuis
ut ſe defenderet, accitum. Concionem Argiuorum rex poſtulabat, ut id ſciri poſſet. nec
tyrannus abnuere, ſed deductis ex urbe præſidijs, liberam concionem, non immiſtis Lace
dæmonijs, declaraturam, quid Argiui uellent, præberi debere dicebat rex. tyrannus nega
uit deducturum. Hæc diſceptatio ſine exitu fuit. de colloquio diſceſſum, ſexcentis Cre-
tenſibus ab tyranno datis Romano, inducijsque inter Nicoſtratum prætorem Achæorum
& Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menſes factis. Inde Quinctius Corinthum
eſt profectus, & ad portam cum Cretenſium cohorte acceſſit, ut Philocli præfecto urbis
appareret, tyrannum à Philippo deſciſſe. Philocles & ipſe ad imperatorem Romanum in
colloquium uenit, hortantique, ut extemplo tranſiret, urbemq́ue traderet, ita reſpondit,
ut diſtuliſſe rem magis, quàm negaſſe, uideretur. A Corintho Quinctius Anticyram tra- H
iecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem miſit. Attalus ab Argis Sicyo-
nem eſt protectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus ueteres regis honores auxit, & rex
ad id, quòd ſacrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis, tum
quoque, ne ſine aliqua munificentia præteriret ciuitatem ſociam atque amicam, de-
cem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnum frumenti. atque ita Cen-
chreas ad naues redijt. Et Nabis, firmato præſidio Argis, Lacedæmonem regreſ-
ſus, cum ipſe uiros ſpoliaſſet, ad fœminas uxorem Argos remiſit. Ea nunc ſingulas illu-
ſtres, nunc ſimul plures genere inter ſe iunctas domum accerſendo, blandiendoque ac
minando, non aurum modo ijs, ſed poſtremo ueſtem quoque, mundumq́ue omnem
muliebrem ademit.

EPITOME LIBRI XXXIII. I

T. Quinctius Flamininus pro conſule cum Philippo ad Cynoſcephalas in Theſſalia acie uicto debellauit. L. Quinctius Flamininus frater proconſulis, Acarnanes, Leucade urbe, quæ caput eſt Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu caſus eſt. Attalus à Thebis ob ſubitam ualetudinem Pergamum translatus deceſſit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data eſt. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus conſules Boios & Inſubres Gallos ſubegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal fruſtra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epiſtolas aduerſæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginienſium ſenatum de eo miſerant, profugus ad Antiochum regem Syriæ ſe contulit, bellum contra Romanos parantem. K

LIBER XXXIII.

ijs partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos ferme paſſus longæ fauces erant, latæ
haud amplius centum & uiginti. in his anguſtijs Leucas poſita eſt, colli applicata uerſo
in orientem, & Acarnaniam. ima urbis plana ſunt, iacentia ad mare, quo Leucadia ab
Acarnania diuiditur. inde terra mariq́ue expugnabilis eſt. nam & uada ſunt ſtagno ſi-
miliora, quàm mari, & campus terrenus omnis, operiq́ue facilis. itaque multis ſimul
locis aut ſubruti, aut ariete decuſſi ruebant muri. Sed quàm urbs ipſa opportuno op-
pugnantibus

A pugnantibus erat,tam inexpugnabiles hoſtium animi. die ac nocte intenti reficere quaſ-
ſata muri, obſtruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigre inire, & armis magis
muros,quàm ſeipſos mœnibus,tutari. diutiusque ſpe Romanorum obſidionem eam ex-
traxiſſent,ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes, ab arce milites accepiſ-
ſent. eos tamen ex ſuperiore loco magno cum tumultu decurrentes,acie in foro inſtructa
iuſto prælio aliquandiu Leucadij ſuſtinuerunt. interim & ſcalis capta multis locis mœ-
nia,& per ſtragem lapidum,ac ruinas tranſcenſum in urbem. iamque ipſe legatus magno
agmine circumuenerat pugnantes. pars in medio cæſi. pars armis abiectis dediderunt ſe
ſe uictori. Et poſt dies paucos, audito prælio, quod ad Cynoſcephalas pugnatum erat;
omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati uenerunt. Iiſdem diebus, omnia ſimul in-
clinante fortuna,Rhodij quoque ad uindicandam à Philippo continentem regionem(Pe
B ræam uocant)poſſeſſam à maioribus ſuis,Pauſiſtratum prætorem cum octingentis Achæ-
is peditibus,mille & nongentis fere armatis ex uario genere auxiliorum collectis,miſe
runt. Galli,& Niſuetæ,& Piſuetæ,Tamiani,& Arei ex Africa,& Laodiceni ex Aſia erant.
cum his copijs Pauſiſtratus tendebat in Stratonicenſi agro. locum peropportunum,igna
ris regijs qui tenuerant,occupauit. In tempore & ad idipſum excitum auxilium,mille A-
chæi pedites cum centum equitibus ſuperuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates,
regius præfectus,recuperandi caſtelli cauſa primo caſtra ad ipſa tendebat,mouit inde ad
alterum caſtellum,item Stratonicenſis agri. Aſtragon uocant. omnibusque ex præſidijs,
quæ multifariam diſiecta erant,deuocatis,& ab ipſa Stratonicea Theſſalorũ auxiliaribus,
Alabanda,ubi hoſtes erant,ducere pergit. Nec Rhodij pugnam detrectauerunt, atque
caſtris in propinquum collatis,extemplo in aciem deſcenſum eſt. Dinocrates quingen-
C tos. Macedonas dextro cornu,læuo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex ca
ſtellorum(Cares maxime erant)præſidijs,equites cornibus circundat. Cretenſium auxi-
liares,Thracumque Rhodia cohors dextro cornu,ſiniſtro mercenarios milites, lectam pe
ditum manum habuere,medios miſta ex pluribus gentibus auxilia. equites, leuisque ar-
maturæ quod erat,cornibus circumiectum. Eo die ſteterunt tantum acies utræque ſuper
ripam,qui tenui aqua interfluebat,torrentis; paucisque telis emiſſis, in caſtra receperunt
ſeſe. Poſtero die eodem ordine inſtructi maius aliquanto prælium,quàm pro numero edi
dere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere,& centeni ferme equites. cæ
terum non numero tantum,nec armorum genere,ſed animis quoque paribus,& æqua ſpe
pugnarunt. Achæi primi torrente ſuperato in Agrianas impetum fecere. deinde tota
prope curſu tranſgreſſa amnem acies eſt. diu anceps pugna ſtetit. numero Achæi mille &
D ipſi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, uſ-
quedum ordine & uelut ſtipata phalanx conſiſtebat,moueri nequiuerunt. poſtquam læ-
uo latere nudato circumiacere haſtas in uenientem ex tranſuerſo hoſtem conati ſunt,tur-
bati extemplo tumultum primo inter ſe fecerunt: terga deinde uertunt: poſtremo abie-
ctis armis,in præcipitem fugam effuſi,Bargylias petentes fugerunt. Eodem & Dinocra-
tes perfugit. Rhodij,quantum diei ſuperfuit,ſecuti,receperunt ſeſe ad caſtra. Satis con-
ſtat,ſi confeſtim uictores Stratoniceam petiſſent,recipi eam urbem ſine certamine potuiſ-
ſe. Prætermiſſa eius rei occaſio eſt,dum in caſtellis uicisque Peræ recipiendis tempus te
ritur. interim animi eorum,qui Stratoniceam præſidio obtinebant, confirmati ſunt. mox
& Dinocrates cum ijs,quæ prælio ſupererant,copijs intrauit muros. nequicquam inde ob
ſeſſa oppugnataque urbs eſt. recipi niſi aliquanto poſt per Antiochum non potuit. Hæc
E in Theſſalia,hæc in Achaia,hæc in Aſia per eoſdem dies ferme geſta. Philippus, cum au-
diſſet Dardanos,tranſgreſſos fines regni,ſuperiora Macedoniæ euaſtare, quãuis toto pro-
pe orbe terrarum undique ſe ſuosque profligante fortuna urgebatur,tamẽ morte triſtius
ratus Macedoniæ etiam poſſeſſione pelli,delectu raptim per urbes Macedonum habito,
cum ſex millibus peditum, & quingentis equitibus circa Stobos Pelagoniæ improuiſo
hoſteis oppreſſit. Magna multitudo hominum in prælio,maior prædandi cupidine palata,
per agros cæſa eſt. quibus fuga expeditior fuit,ne tentato quidem caſu pugnæ, in fines
ſuos redierunt. Ea una expeditione non pro reliquo ſtatu fortunæ facta, refectis ſuorum
animis,Theſſalonicam ſeſe recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum
erat,ne ſimul & cum Philippo foret bellandum,quàm opportune, iam Antiocho in Syria
moliente

moliente bellum, Philippus eſt ſuperatus. nam præterquam, quòd facilius cum ſingulis, F
quàm ſi in unum ambo ſimul contuliſſent uires, bellatum eſt: Hiſpania quoque ſub idem
tempus magno tumultu ad bellum conſurrexit. Antiochus cum priore æſtate omnibus
quæ in Cœle Syria ſunt ciuitatibus Ptolemæi in ſuam poteſtatem redactis, in hiberna An
tiochiam conceſſiſſet: nihilo quietiores poſtea res habuit: omnibus enim regni uiribus
connixus, cum ingentes copias terreſtres maritimasque comparaſſet, principio ueris præ
miſſis terra cum exercitu filijs duobus Ardue ac Mithridate, iuſſisque Sardibus ſe opperi-
ri, ipſe cum claſſe centum tectarum nauium, ad hoc leuioribus nauigijs cercurisque ac lē-
bis ducentis proficiſcitur, ſimul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus, urbes
quæ in ditione Ptolemæi eſſent: ſimul Philippum (necdum enim debellatum erat) exerci-
tu nauibusque adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga populum R. proque uniuer
ſo nomine Græcorum terra marique auſi ſunt, nihil magnificentius, quàm quòd ea tem- G
peſtate non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regē miſerunt, Nephelida (pro
montorium Ciliciæ eſt, inclytum fœdere antiquo Athenienſium) ſi eo non contineret co-
pias ſuas, ſe obuiam ituros: non ab odio ullo, ſed ne coniungi cum Philippo paterentur,
&, impedimento eſſe Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tēpore Antiochus
operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodiſiade, & Coryco, &, ſuperato Ane-
murio, (promontorium id quoque Ciliciæ eſt) Selinunte recepto, omnibus his alijsq. eius
oræ caſtellis aut metu aut uoluntate ſine certamine in deditionem acceptis, Coraceſium
præter ſpem clauſis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam ea le
gatio erat, quæ accendere regium animum poſſet, temperauit iræ, & legatos ſe Rhodum
miſſurum reſpondit, iiſque mandaturum, ut renouarent uetuſta iura cum ea ciuitate, ſua,
maiorumque ſuorum, & uetarent eos aduentum pertimeſcere regis, nihil his aut ſocijs eo H
rum noxæ futurum, fraudive. nam Romanorum amicitiam ſe non uiolaturum, argumen-
to & ſuam recentem ad eos legationem eſſe, & ſenatus honorifica in ſe decreta reſponſa-
que. Tum forte legati redierunt ab Roma, comiter auditi dimiſſique, ut tempus poſtula-
bat, incerto adhuc aduerſus Philippum euentu belli. Cum hæc legati regis in concione
Rhodiorum agerent, nuncius uenit, debellatum ad Cynoſcephalas eſſe. Hoc nuncio ac-
cepto, Rhodijs, dempto metu à Philippo omni, erat conſilium obuiam eundi claſſe An-
tiocho. illam alteram curam non omiſerunt tuendæ libertatis ciuitatum ſociarum Ptole-
mæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam alias auxilijs iuuerunt, alias prouiden-
do ac præmonendo conatus hoſtis: cauſaque libertatis fuerunt Caunijs, Myndijs, Hali-
carnaſſenſibus, Samijsque. Non operæ eſt perſequi, ut quæque acta in his locis ſint, cum
ad ea quæ proprie Romani belli ſunt, uix ſufficiam. Eodem tempore & Attalus rex æger I
Thæbis Pergamum aduectus moritur, altero & ſeptuageſimo anno, cum quatuor & qua-
draginta annos regnaſſet. Huic uiro præter diuitias nihil ad ſpem regni fortuna dederat.
his ſimul prudenter, ſimul magnifice utendo effecit, primum ut ſibi, deinde ut alijs non in-
dignus uideretur regno. uictis deinde prælio uno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu
terribilior Aſiæ erat: regium aſciuit nomen: cuius magnitudini ſemper animum æquauit.
ſumma iuſtitia ſuos rexit, unicam fidem ſocijs præſtitit, uxorem, ac liberos IIII ſuperſti-
tes habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeo ſtabile ac firmum reliquit, ut ad
tertiam ſtirpem poſſeſſio eius deſcenderit. Cum is ſtatus rerum in Aſia Græciaque & Ma
cedonia eſſet, uixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, in-
gens in Hiſpania ulteriore coortum eſt bellum. M. Heluius eam prouinciam obtinebat. is
literis ſenatum certiorem fecit, Colcam & Luſcinum regulos in armis eſſe, cum Colca K
decem & ſeptem oppida, cum Luſcino ualidas urbes, Cardonem & Bardonem, & mariti-
mam oram omnem, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus conſurrectu-
ram. His literis à M. Sergio prætore recitatis, decreuerunt patres: ut comitijs prætorum
perfectis, cui prætori prouincia Hiſpania obueniſſet, is primo quoque tempore de bello
Hiſpaniæ ad ſenatum referret. Sub idem tempus conſules Romam uenerunt. quibus in
æde Bellonæ ſenatum habentibus, poſtulantibusq. triumphum ob res proſpere bello ge-
ſtas, C. Atinius Labeo, & C. Vrſanius tribuni plebis, ut ſeparatim de triumpho agerent
conſulum, poſtularunt. communem ſe relationem de ea re fieri non paſſuros: ne par ho-
nos in diſpari merito eſſet. Cumque Minucius utrique prouinciam Italiam obtigiſſe dice

ret:

A ret: communi animo conſilioque & collegam res geſſiſſe Cornelius adijceret: Boios ad-
uerſus ſe tranſgredientes Padum, ut Inſubribus Cænomanisque auxilio eſſent, depopulã
te uicos eorum atque agros collega, ad ſua tuenda auerſos eſſe: tribuni res tantas bello
geſſiſſe Cornelium fateri, ut non magis de triumpho eius, quàm de honore dijs immorta-
libus habendo, dubitari poſſet: non tamen nec illum, nec quenquam alium ciuem, tãtum
gratia atque opibus ualuiſſe, ut cum ſibimet triumphum impetraſſet, collegæ eundem ho-
norem impudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus læuia prælia, uix digna dictu
feciſſe, in Gallia magnum numerum militum amiſiſſe. nominabant etiam tribunos mili-
tum T. Iuuentium, & Cneum Labeonis fratrem, qui aduerſa pugna cum multis alijs uiris
fortibus ciuibus ac ſocijs cecidiſſent. oppidorum paucorum ac uicorum falſas, & in tem-
pus ſimulatas, ſine ullo pignore deditiones factas eſſe. Hæ inter conſules tribunosque al-
B tercationes biduum tenuerunt, uictique perſeuerantia tribunorum conſules ſeparatim re
tulerunt. C. Cornelio omnium conſenſu decretus triumphus. & Placentini Cremonen-
ſesque addiderunt fauorem conſuli, gratias agentes, commemorantesque, obſidione ſe
eſſe ab eo liberatos, pleroſque etiam, cum apud hoſtes eſſent, ſeruitute exceptos. Q. Mi-
nucius, tentata tantum relatione, cum aduerſum omnem ſenatum uideret, in monte Alba-
no ſe triumphaturum & iure imperij conſularis, & multorum clarorum uirorum exem-
plo dixit. C. Cornelius de Inſubribus Cænomanisque in magiſtratu triumphauit. mul-
ta ſigna militaria tulit, multa Gallica ſpolia captiuis carpentis tranſuexit. multi nobiles
Galli ante currum traducti. inter quos quidam Amilcarem ducem Pœnorum fuiſſe aucto
res ſunt. cæterum magis in ſe conuertit oculos Cremonenſium Placentinorumque colo-
norum turba pileatorum currum ſequentium. Tulit in triumpho ducenta trigintaſeptem
C millia quingentos, argenti bigati ſeptuagintanouem millia. ſeptuagenos æris militibus di
uiſit, duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius conſul de Liguribus Boijsque Gallis
in monte Albano triumphauit. is triumphus ut loco, & fama rerum geſtarũ, & quòd, ſum
ptum non erogatum ex ærario, omnes ſciebant, inhonoratior fuit: ita ſignis carpentisque
& ſpolijs ferme æquabat. pecuniæ etiam prope par ſumma fuit: æris translata ducenta &
quinquaginta quatuor millia, argenti bigati quinquagintatria millia, & ducenti. militibus
centurionibusque, & equitibus item in ſingulos datum, quod dederat collega. Secundũ
triumphum conſularia comitia habita. creati conſules L. Furius Purpureo, & M. Claudius
Marcellus. prætores poſtero die facti Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minu
cius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apuſtius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T.
Quinctio, uenerunt, ſe ſignis collatis cum rege Philippo in Theſſalia pugnaſſe, hoſtium e-
D xercitum fuſum fugatumque. Hæ literæ prius in ſenatu à Sergio prætore, deinde ex aucto
ritate patrum in concione ſunt recitatæ. Ob res proſpere geſtas, in dies quinque ſupplica
tiones decretæ. Breui poſt legati & à T. Quinctio, & ab rege uenerunt. Macedones dedu-
cti extra urbem in uillam publicam, ibique ijs locus & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ
ſenatus eſt habitus. haud multa uerba facta, cum Macedones, quæcunque ſenatus cenſuiſ
ſet, id regem facturum eſſe dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex conſilio
T. Quinctius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adiectumque, ut in eo nume-
ro legatorum P. Sulpicius & P. Villius eſſent, qui conſules prouinciam Macedoniam obti-
nuiſſent. Coſſanis eo die poſtulantibus, ut ſibi colonorum numerus augeretur, mille aſcri
bi iuſſi, dum ne quis in eorum numero eſſet, qui poſt M. Cornelium & P. Sempronium con
ſules hoſtis fuiſſet. Ludi Romani eo anno in circo ſcenaque ab ædilibus curulibus L. Cor
E nelio Scipione, & Cn. Manlio Vulſone & magnificentius, quàm alias, facti, & lætius, pro-
pter res bello bene geſtas, ſpectati, totique ter inſtaurati. Plebeij ſepties inſtaurati. Aci-
lius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt: ex argento multaticio tria ſigna ænea Cereri,
Liberoque & Liberæ poſuerunt. L. Furius & M. Claudius Marcellus, conſulatu inito, cum An. DLIIII.
de prouincijs ageretur, & Italiam utrique prouinciam ſenatus decerneret: ut Macedoniã
cum Italia ſortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem ſimulatam ac falla
cem dicendo, & rebellaturum, ſi exercitus inde deportatus eſſet, regem, dubios ſentẽtiæ
patres fecerat. & forſitan obtinuiſſent conſules, ni Q. Marcius Rex, & C. Atinius Labeo
Tribuni pl. ſe interceſſuros dixiſſent: ni prius ipſi ad plebem tuliſſent, uellent iuberentne
cum rege Philippo pacem eſſe? Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata eſt. omnes quin-
que

A nullo laceſſente factum fuiſſe. alij non dubitare, obuiam eundo impudenter, criminis
ſuſpicionem auerti. Torti poſt paulo inſontes, cū ſcirent ipſi opinionem omnium, ea pro
indicio uſi, Zeuſippum & Piſiſtratum nominauerunt, nullo adiecto, cur ſcire quicquam ui-
derentur, argumento. Zeuſippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagrā
ſuam magis conſcientiam, quàm indicium hominum nullius rei conſciorum, metuens. Pi-
ſiſtratus, ſpretis indicibus, Thebis manſit, Seruus erat Zeuſippo, totius internuncius & mi
niſter rei. quem indicem Piſiſtratus timens, eo ipſo timore ad indicium protraxit. literas
ad Zeuſippum mittit, ſeruum conſcium tolleret. non tam idoneū ad celandam rem eum
uideri ſibi, quàm ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, iuſſit Zeuſippo dare quamprimū.
is, quia non ſibi conueniendi eius copia fuit: ipſi illi ſeruo, quem ex omnibus domino fi-
diſſimum credebat, tradidit, & adiecit à Piſiſtrato dē re magnopere pertinente ad Zeuſip-
B pum eſſe. Conſcientia ictus, cum extemplo traditurum eas affirmaſſet, aperit. perlectis
literis, pauidus Thebas refugit. Et Zeuſippus quidem fuga ſerui motus, Athenas, tutiorē
exilio locum ratus, conceſſit. De Piſiſtrato aliquæ quæſtiones tormentis habitæ, & ſum-
ptum ſupplicium eſt. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad execrabile o-
dium Romanorum, Zeuſippum principem gentis id facinus conſciſſe. ad rebellandum ne
que uires, neque ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium uerſi, alios
hoſpites, alios uagos per hiberna milites ad uarios commeantes uſus excipiebant. quidā
in ipſis itineribus ad notas latebras inſidiantibus, pars in deſerta per fraudem diuerſoria
deuecti deductique opprimebantur. poſtremo non tantum odio, ſed etiam auiditate præ
dæ ea facinora faciebant: quia negotiandi ferme cauſa argentum in zonis habentes in
commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde in dies plures deſiderarentur, infamis eſſe
C Bœotia omnis cœpit, & timidius, quàm in hoſtico, egredi caſtris miles. tum Quinctius le-
gatos ad querendum de latrocinijs per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem
paludem inuenti. ibi ex limo eruta, extractaque ex ſtagno cadauera, ſaxis aut amphoris, ut
pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta
inueniebantur. Quinctius primo noxios tradi ſibi iuſſit, & pro quingentis militibus (tot
enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cum fie-
ret, uerbis tantum ciuitates excuſarent, nihil publico conſilio factum eſſe: miſſis Athenas
& in Achaiam legatis, qui teſtarentur ſocijs, iuſto pioque bello ſe perſecuturum Bœotos,
& cum parte copiarum Ap. Claudio Acræphiam ire iuſſo, cum parte Coroneam circunſe-
dit, euaſtatis prius agris, quà ab Elatia duo diuerſa agmina iere. Hac perculſi clade Bœo-
ti, cum omnia terrore, ac fuga compleſſent, legatos mittunt. qui cum in caſtra non admit
D terentur: Achæi Athenienſesque ſuperuenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt de-
precantes. ac, ni impetraſſent pacem Bœotis, bellum ſimul gerere decreuerunt. Per A-
chæos Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta eſt. iuſſiq; tradere noxios,
& multæ nomine triginta talenta conferre, pax data, & ab oppugnatione receſſum. poſt
paucos dies decem legati ab Roma uenerunt. quorum ex conſilio pax data Philippo in
has leges eſt, Omnes Græcorum ciuitates, quæ in Europa, quæque in Aſia eſſent, liberta-
tem, ac ſuas leges haberent. quæ earum ſub ditione Philippi fuiſſent, præſidia ex his Phi-
lippus deduceret: his quæ in Aſia eſſent, Euromo Pedaſisque, & Bargylijs, & Iaſo, & My-
rina, & Abydo, & Thaſſo, & Perintho. eas quoque enim placere liberas eſſe. De Ciano-
rum libertate, Quinctius Pruſiæ Bithyniorum regi ſcriberet, quid ſenatui & decem lega
tis placuiſſet. captiuos, transfugasque reddere Philippum Romanis, & naues omnes te-
E ctas tradere: quin & regiam unam inhabilis prope magnitudinis, quam ſexdecim uerſus
remorum agebant. ne plus quingentis armatorum haberet, neue elephantum ullum. bel
lum extra Macedoniæ fines ne iniuſſu ſenatus gereret. mille talentum daret populo Ro-
mano, dimidium præſens, dimidium pēſionibus decem annorum. Valerius Antias qua-
ternum, millium pondo argenti uectigal in decem annos, triginta quaterna millia pon-
do, & ducenta, præſens uiginti millia pōdo: idem nominatim adiectum ſcribit, ne cum
Eumene, Attali filio (nouus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obſides accepti, in-
ter quos Demetrius Philippi filius. Adijcit Valerius Antias, Attalo abſenti Aeginam ele
phantosque dono datos, Rhodijsque Stratoniceam Cariæ, atque alias urbes, quas Phi-
lippus tenuiſſet: Athenienſibus inſulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus

Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, ſoli Aetoli id decretum decem legatorũ F
clam muſſantes carpebant. literas inanes uana ſpecie libertatis adumbratas eſſe. cur enim
alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas, alias nominari, & ſine traditione iubere libe-
ras eſſe? niſi ut quæ in Aſia ſint, liberentur, lõginquitate ipſa tutiores: quæ in Græcia ſint,
ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Orcum, cum Eretria & Demetria-
de. Nec tota ex uano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, &
Demetriade, quia in S.C. quo miſſi decem legati ab urbe erant, cæteræ Græciæ atq; Aſiæ
haud dubie liberabantur: de his tribus urbibus legati, quod tempora reip. poſtulaſſent, id
è repub. fideq́ue ſua facere ſtatuere iuſſi erant. Antiochus rex erat, quem tranſgreſſurum
in Europam, cum primum ei res ſuæ placuiſſent, non dubitabant. ei tam opportunas ad oc
cupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corin
thum traiecit. ibi conſilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quinctius, liberan G
dam omnem Græciam, ſi Aetolorum linguas retundere, ſi ueram caritatem, maieſtatem
apud omnes nominis Romani uellent eſſe: ſi fidem facere, ad liberandam Græciam, non
ad transferendum à Philippo ad ſe imperium, ſe mare traieciſſe. Nihil contra ea de liber-
tate urbium alij dicebant. cæterum ipſis tutius eſſe manere pauliſper ſub tutela præſidij
Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi. Poſtremo ita decretum eſt:
Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præſidium eſſet. Chalcidem ac
Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet. Iſthmiorum ſtatum ludicrũ
aderat, ſemper quidem & alias frequens, cum propter ſpectaculi ſtudium inſitum genti,
quo certamina omnis generis artium, uiriumq́ue ac pernicitatis uiſuntur: tum quia pro-
pter opportunitatem loci per duo diuerſa maria omnium Græcorum undique conuentus
erat. Sed expectatione erecti, qui deinde ſtatus futurus Græciæ, quæ ſua fortuna eſſet: alij H
non taciti ſolum opinabantur, ſed ſermonibus etiam ferebant. Romani ad ſpectaculum
conſederunt. & præco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam, unde ſolenni carmine
ludicrum indici ſolet, proceſſit: & tuba ſilentio facto, ita pronunciat. Senatus Romanus,
& T. Quinctius imperator, Philippo rege, Macedonibusq́ue deuictis, liberos, immunes,
ſuis legibus eſſe iubet Corinthios, Phocenſes, Locrenſesq́ue omnes, & inſulam Eubœã;
& Magnetas, Theſſalos, Perrhæbos, Achæos, Phthiotas. Percenſuit in omnes gentes quæ
ſub ditione Philippi regis fuerant. Audita uoce præconis, maius gaudiũ fuit, quàm quod
uniuerſum homines caperent. uix ſatis credere ſe quiſque audiſſe, alij alios intueri mira-
bundi, uelut ſomnij uanam ſpeciem: quod ad quenque pertineret, ſuarum aurium fidei mi
nimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco, cum unuſquiſque non au-
dire, ſed uidere libertatis ſuæ nuncium aueret: iterum pronunciaret eadem. tum ab certo I
iam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt ortus, totiesq; repetitus, ut facile appareret,
nihil omnino bonorum multitudini gratius, quàm libertatem, eſſe. Ludicrum deinde ita
raptim peractum eſt, ut nullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent adeo unum
gaudium præoccupauerat omnium aliarum ſenſum uoluptatum. Ludis uero dimiſſis, cur-
ſu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut ruente turba in unum, adire, con
tingere dextram cupientium, coronas lemniſcosq́ue iacentium, haud procul periculo fue
rit. ſed erat trium ferme & triginta annorum, & cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam
inſigni gloriæ fructu uires ſuppeditabant. nec præſens omnium modo effuſa lætitia eſt,
ſed per multos dies gratis & cogitationibus & ſermonibus reuocata. Eſſe aliquam in ter
ris gentem, quæ ſua impenſa, ſuo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum. nec
hoc finitimis, aut propinquæ uicinitatis hominibus, aut terris continenti iunctis præſtet. K
maria traijciat, ne quod toto orbe terrarum iniuſtum imperium ſit. & ubique ius, fas, lex,
potentiſſima ſint. una uoce præconis liberatas omnes Græciæ atque Aſiæ urbes, hoc ſpe
concipere audacis animi fuiſſe: ad effectum adducere, uirtutis, & fortunæ ingentis. Secun
dum iſta iam Quinctius, & decem legati legationes regum, gentium, ciuitatumq́ue audiue
re. Primi omnium regis Antiochi uocati legati ſunt. his eadem, quæ fere Romæ erant,
uerba ſine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexe, ut ante cum dubiæ res incolumi Phi
lippo erant: ſed aperte pronunciatum, ut excederet Aſiæ urbibus, quæ aut Philippi, aut
Ptolemæi regum fuiſſent. abſtineret liberas, omnesq́ue Græcas. ante omnia denuncia-
tum, ne in Europam aut ipſe tranſiret, aut copias traijceret. Dimiſſis regis legatis conuen
tus

A tus gentium ciuitatumq; eſt haberi cœptus.eoq; maturius peragebatur, quòd decreta de-
cem legatorum ciuitates nominatim pronunciabant. Oreſtis, (Macedonum ea gens eſt)
quod primi ab rege defeciſſent: ſuæ leges redditæ. Magnetes, & Perræbi & Dolopes li-
beri quoque pronunciati. Theſſalorum genti præter libertatem conceſſam Achæi Phthio-
tæ dati, Thebis Phthioticis & Pharſalo excepto. Aetolos de Pharſalo & Leucade poſtulan
tes, ut ex fœdere ſibi reſtituerentur, ad ſenatum reiecerunt Phocenſes, Locrenſes, & quæ
ſicut ante fuerant adiecta decreti auctoritate, his contribuerunt. Corinthus & Triphylia,
& Herrea (Peloponneſi & ipſa urbs eſt) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati
Eumeni regi Attali filio dabant. diſſentiente Quinctio, uenit res in arbitrium ſenatus. ſe-
natus libertatem his ciuitatibus dedit, Caryſto adiecto. Pleurato Lycus & Parthini dati.
Illyriorum utraque gens ſub ditione Philippi fuerat. Aminandrum tenere iuſſerunt caſtel
B la, quæ per belli tempus Philippo capta ademiſſet. Dimiſſo conuentu, decem legati, partiti
munia inter ſe, ad liberandas ſuæ quiſque regionis ciuitates diſceſſerunt: P. Lentulus Bar-
gylios: L. Titillius Hephæſtiã & Thaſſum & Thraciæ urbes: P. Villius & L. Terẽtius ad regẽ
Antiochum: Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percun
ctatus, ſi conſilium non utile ſolum, ſed etiam ſalutare admittere auribus poſſet: cum rex
gratias quoque ſe acturum diceret, ſi quid quod in rem ſuam eſſet, exprometet: magnope
re ei ſuaſit, quoniam pacem impetraſſet, ad ſocietatem amicitiamq; petendam mitteret
Romam legatos: ne, ſi quid Antiochus moueret, expectaſſe, & temporum opportunita-
tes captaſſe ad bellandum uideri poſſet. Ad Tempe Theſſalica Philippus eſt conuentus.
qui cum ſe miſſurum extemplo legatos reſpondiſſet: Cornelius Thermopylas, ubi fre-
quens Græciæ ſtatis diebus eſſe ſolet conuentus: (Pylaicum appellant) uenit. Aetolos
C præcipue monuit, ut conſtanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ae-
tolorum principes alij interqueſti ſunt, quòd non idem erga ſuam gentem Romanorum
animus eſſet poſt uictoriam, qui in bello fuiſſet: alij ferocius incuſarunt, exprobraruntq;,
non modo uinci ſine Aetolis Philippum, ſed ne tranſire quidem in Græciam Romanos po
tuiſſe. Aduerſus ea reſpondere, ne in altercationem excederet res, cum ſuperſediſſet Ro-
manus, omnia eos æqua imperaturos, ſi Romam miſiſſent, dixit. itaque ex auctoritate
eius decreti legati ſunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cum hæc in Græcia, Ma
cedoniaq;, & Aſia gererentur: Etruriã infeſtam prope coniuratio ſeruorũ fecit. Ad quæ-
rendam opprimendamque eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosque iuriſdi-
ctio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana miſſus, alios iam congregatos pugnan
do uicit. ex his multi occiſi, multi capti. alios uerberatos crucibus affixit, qui principes
D coniurationis fuerant. alios dominis reſtituit. Conſules in prouincias profecti ſunt. Mar
cellum Boiorum ingreſſum fines, fatigato per diem totum milite uia facienda, caſtra in
tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Boiorum, cum magna manu adortus,
ad tria millia hominum occidit. & illuſtres uiri aliquot in illo tumultuario prælio cecide-
runt, inter quos præfecti ſocium Ti. Sempronius Gracchus, M. Iunius Silanus, & tribu-
ni militum de legione ſecunda A. Ogulnius & P. Claudius. caſtra tamen ab Romanis im-
pigre permunita, retentaque, cum hoſtes à proſpera pugna nequicquam oppugnaſſent.
Statiuis deinde eiſdẽ per dies aliquot ſeſe tenuit, dum & ſaucios curaret, & tanto terro-
re animos militum reficeret. Boij, ut eſt gens minime ad moræ tędium patiens, in caſtel-
la ſua uicosq; dilapſi ſunt. Marcellus, Pado confeſtim traiecto, in agrum Comenſem,
ubi Inſubres Comenſibus ad arma excitis caſtra habebant. legiones in ipſo itinere præ-
E lium committunt. & primo adeo acriter inuaſerunt, ut anteſignanos impulerint. quod
ubi animaduertit: ueritus, ne moti ſemel pellerentur, cohortem Marſorum oppoſuit, &
equitum Latinorum omnes turmas in hoſtem emiſit. quorum cum primus ſecundusq; im
petus retrudiſſet inferentem ſe ferociter hoſtem, confirmata & reliqua acies Romana reſti
tit primo, deinde ſigna acriter intulit. nec ultra ſuſtinuerunt certamen Galli, quin terga
uerterent, atq; effuſe fugerent. In eo prælio ſupra quadraginta millia hominum cæſa, Va
lerius Antias ſcribit, & quingenta ſeptem ſigna militaria capta, & carpenta quadringenta
triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius in Ca-
pitolio Ioui donũ in æde poſitũ ſcribit. Caſtra eo die Gallorũ expugnata direptaq;. & Co-
mum oppidũ intra dies paucos captũ. caſtella inde duodetriginta ad conſulẽ defecerũt. Id

quoque inter ſcriptores ambigitur, utrum in Boios prius, an Inſubres conſul exercitum in- F
duxerit, aduerſamq́; proſpera pugna obliterauerit: an uictoria ad Comũ parata, deformata
clade in Boijs accepta ſit. Sub hæc tam uaria fortuna geſta, L. Furius Purpureo, alter conſul,
per tribum Sapiniam in Boios uenit. Iam caſtro Mutilo appropinquabat, cum ueritus, ne
intercluderetur ſimul à Boijs Liguribusq́;, eadem uia qua adduxerat, reduxit: & magno cir
cuitu per aperta eaq́; tuta loca ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Bo
iorum agrum uſque ad Felſinam oppidum populantes peragrauerunt. Ea urbs, cæteraq́;
caſtella, & Boij fere omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi cauſa in armis erat, (tunc in
deuias ſiluas receſſerat) in deditionem uenerunt. In Ligures deinde traductus exercitus.
Boij negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipſi procul abeſſe uiderentur, impro-
uiſo aggreſſuros ſe rati, per occultos ſaltus ſecuti ſunt. quos non adepti, Pado repente na-
uibus traiecto, Læuos, Lebuosq́; cum peruaſtaſſent: redeuntes inde Ligurum extremo fi- G
ne cum agreſti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusq́; com-
miſſum, quàm ſi tempore locoq́; ad certamen deſtinatis, præparatis animis concurriſſent.
Ibi, quantam uim ad ſtimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis, quàm
uictoriæ, auidi pugnauerunt Romani, ut uix nuncium cladis hoſti relinquerent. Ob eas res
geſtas, conſulum literis Romam allatis, ſupplicatio in triduum decreta eſt. Breui poſt Mar-
cellus Romam uenit, triumphusque ei magno conſenſu patrum eſt decretus. Triumphauit
in magiſtratu de Inſubribus Comenſibusque. Boiorum triumphi ſpem collegæ reliquit:
quia ipſi proprie aduerſa pugna in ea gente euenerat, collegæ ſecunda. Multa ſpolia ho-
ſtium captiuis carpentis traducta: multa militaria ſigna lata: æris trecenta uiginti millia:
argenti bigati ducenta trigintaquatuor millia. in pedites ſingulos dati octingenti æris:
triplex equiti centurioniq́;. Eodem anno Antiochus rex, cum hibernaſſet Epheſi, H
omnes Aſiæ ciuitates in antiquam imperij formulam redigere eſt conatus; reliquas
quidem, aut quia locis planis poſitæ erant, aut quia parum mœnibus armiſque ac iuuentuti
fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampſacus libertatem uſurpa-
bant. periculumq́; erat, ne, ſi conceſſum his foret quos metuebat, Smyrnam in Aeolide
Ioniaq́;, Lampſacum in Helleſponto, aliæ urbes ſequerentur. Igitur & ipſe ab Epheſo ad
Smyrnam obſidendam miſit: & quæ Abydi copiæ erant, præſidio tantum modico relicto,
duci ad Lampſacum oppugnandum iuſſit. nec ui tantum terrebat: ſed per legatos leniter
alloquendo, caſtigandoq́; temeritatem & pertinaciam, ſpem conabatur facere, breui quæ
peterent habituros, & tum ſatis & ipſis, & omnibus alijs apparere, ab rege impetratam
eos libertatem, non per occaſionem raptam habere. Aduerſus quæ reſpondebant, nihil
neque mirari, neque ſuccenſere Antiochum debere, ſi ſpem libertatis differri non ſatis I
æquo animo paterentur. Ipſe initio ueris nauibus ab Epheſo profectus Helleſpontum
petit. terreſtreis copias Madytum traijcit, Cherſoneſi urbem. terreſtri naualem exerci-
tum iunxit, & quia clauſerant portas, circundedit mœnia armatis. & iam opera admouenti
deditio eſt facta. Idem metus tum incolentes alias Cherſoneſi urbes in deditionem de-
dit. Lyſimachiam inde omnibus ſimul naualibus terreſtribusq́; copijs uenit. quam cum
deſertam ac ſtratam prope ruinis inueniſſet; (ceperant autem, diremptamq́; incenderant
Thraces paucis ante annis) cupido eum reſtituendi nobilem urbem, & loco ſitam oppor-
tuno, cepit. itaque omni cura ſimul eſt aggreſſus & tecta murosq́; reſtituere: & partim re-
dimere ſeruiẽtes Lyſimachienſes, partim fuga ſparſos per Helleſpontum Cherſoneſumq́;
conquirere contrahereq́;: partim nouos colonos, ſpe commodorum propoſita, aſcribere, &
omni modo frequentare. ſimul ut Thracum ſummoueretur metus: ipſe parte dimidia terre- K
ſtrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ eſt profectus: partem, naualesq́; ſo
cios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius miſſus
ab ſenatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumq́; reges certamina, Selymbriæ ſub-
ſtitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargylijs, P. Villius & L. Terentius à Thaſſo Lyſi-
machiam petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia poſt paucos dies
Antiochus conuenerunt. Primus congreſſus cum legatis, deinceps inuitatio benigna &
hoſpitalis fuit. ut de mandatis ſtatuq́; præſenti Aſiæ agi cœptum eſt, animi exaſperari ſunt.
Romani omnia acta eius, ex quo tempore Syria claſſe ſoluiſſet, diſplicere ſenatui non
diſſimulabant: reſtituiq́; Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuiſſent, æquum
cenſebant,

A cenſebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo poſſeſſas, Antiochus per
occaſionem, auerſo Philippo in Romanum bellum, intercepiſſet: id uero ferendnm non eſ-
ſe, Romanos per tot annos terra mariq; tanta pericula ac labores exhauſiſſe, Antiochum
belli præmia habere. Sed ut in Aſiã aduẽtus eius diſſimulari ab Romanis, tanquam nihil ad
eos pertinens, potuerit: quòd iam etiam in Europam omnibus naualibus terreſtribusq; co-
pijs tranſierit, quantum à bello aperto Romanis abeſſe? illum quidem etiam ſi in Italiam
traijciat, negaturum. Ad ea rex, Satis iam ante uidere ſe, Romanos inquirere, quid regi An
tiocho faciendum: at quouſque terra mariq; progrediendum fuerit ipſis, non cogitare.
Aſiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum eſſe, quid An-
tiochus in Aſia, quàm Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Prole-
mæum attineat, cui ademptas ciuitates querantur: ſibi cum Ptolemæo & amicitiam eſſe: &
B id agere ſe, ut breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Philippi quidem aduerſa fortuna
ſpolia ulla ſe petiſſe: ut aduerſus Romanos in Europam traieciſſe. * fuerit: quo uicto om-
nia quæ illius fuiſſent, iure belli Seleuci facta ſint: exiſtimare ſuæ ditionis eſſe. occupatis ma
ioribus ſuis rerum aliarum alia cura, primo quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philip-
pum uſurpando aliena poſſediſſe: ſicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitate Lyſi-
machi fuerint. ad ea facienda in antiquum ueniſſe: & Lyſimachiam deletam Thracum im-
petu, de integro concedere: ut Seleucus filius eam ſedem regni habeat. His diſceptatio-
nibus per dies aliquot habitis, rumor ſine ullo ſatis certo auctore allatus de morte Prole-
mæi regis: ut nullus exitus imponeretur ſermonibus, nam diſſimulabat pars utraque ſe au-
diſſe. & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges Antiochum Ptolemæumq; mandata erat,
ſpatium modici temporis ad conueniendum Prolemæum petebat, ut, priuſquam mouere-
C tur aliquid in noua poſſeſſione regni, perueniret in Aegyptum, & Antiochus ſuam fore
Aegyptum, ſi tum occaſio eſſet, cenſebat. itaque dimiſſis Romanis, relictoq; Seleuco filio
cum terreſtribus copijs ad reſtituendam, ut inſtituerat, Lyſimachiam: ipſe omni claſſe na-
uigans Epheſum, legatis ad Quinctium miſſis, qui ad fidem de ſocietate agerent: oram
Aſiæ legens, peruenit in Lyciam. Patarisq; cognito uiuere Ptolemæum, nauigandi quidem
in Aegyptum omiſſum conſilium eſt: Cyprum nihilo minus tendens, cum Chelidonium
promontorium ſuperaſſet, pauliſper ſeditione remigum eſt retentus in Pamphylia circa
Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ uocant) Sari fluminis, fœ-
da tempeſtas oborta prope cum omni claſſe demerſit, multæ naues eiectæ, multæ ita hau-
ſtæ mari, ut nemo in terrã enauerit. magna uis hoĩum ibi interijt, non remigum tantũ, mili-
tumq; ignotorum, ſed etiam inſignium amicorum. Collectis reliquijs naufragij, cum res
D non in eo eſſet, ut Cyprum tentaret, minus opulento agmine, quàm profectus erat, Seleu-
ciam redit. ibi ſubduci nauibus iuſſis, (iam enim hiems inſtabat) ipſe in hiberna Antiochiã
proceſſit. In hoc ſtatu regum erant res. Romæ eo primum anno triumuiri epulones facti,
C. Licinius Lucullus, P. Manlius, qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Læca.
His triumuiris, item ut pontifici, lege datum togæ prætextæ habendæ ius. Sed magnum
certamen cum omnibus ſacerdotibus eo anno fuit quæſtoribus urbanis, Q. Fabio La-
beoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat: quod ultimam penſionem pecuniæ in bellum col-
latæ perſoluere placuerat priuatis. quæſtores ab auguribus, pontificibus, quòd ſtipen-
dium per bellum non contuliſſent, petebant. ab ſacerdotibus tribuni nequicquam ap-
pellati, omniumq; annorum per quos non dederant, exactum eſt. Eodem anno duo
mortui pontifices, nouiq; in eorum locum ſuffecti: M. Marcellus conſul in locum C.
E Sempronij Tuditani, qui prætor in Hiſpania deceſſerat: & L. Valerius in locum M.
Cornelij Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus eſt admodum adoleſcens,
priuſquam ullum magiſtratum caperet: nec eo anno augur in eius locum eſt ſuffectus. Co-
mitia inde conſularia habita à M. Marcello conſule. creati conſules L. Valetius Flaccus, M.
Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luſcinus, C. Atinius Labeo, Cn. Man-
lius Vulſo, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Læca. Aediles curules, M. Ful-
uius Nobilior & C. Flaminius, tritici decies centum millia binis æris populo diuiſe-
runt. id C. Flaminij honoris cauſa, ipſius patrisq;, aduexerant Siculi Romam. Flami-
nius gratiam eius communicauerat cum collega. Ludi Romani & apparati magnifice ſunt:
& ter toti inſtaurati. Aediles pl. Cn. Domitius Ahenobarbus, & C. Scribonius, curio

maximus,multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt. tres ex his condemnati ſunt. F
ex eorum multaticia pecunia ædem in inſula Fauni fecerunt. Ludi plebeij per biduum in-
ſtaurati,& epulum fuit ludorum cauſa.L.Valerius Flaccus,& M.Porcius,quo die magiſtra
tum inierunt,de prouincijs cum ad ſenatum retuliſſent,patres cenſuerunt,cum in Hiſpania
AN. DLV. tantum gliſceret bellum, ut iam conſulari & duce & exercitu opus eſſet,placere, conſules
Hiſpaniam citeriorem & Italiam prouincias aut comparare inter ſe, aut ſortiri.utri Hiſpa-
nia prouincia eueniſſet, cum duas legiones & quinque millia ſocium Latini nominis, &
quingentos equites ſecum portare,& naues longas uiginti ducere. alter conſul duas legio
nes ſcriberet. his Galliam prouinciam obtineri ſatis eſſe, fractis proximo anno Inſubrium
& Boiorum animis. Cato Hiſpaniam, Valerius Italiam eſt ſortitus. Prætores deinde pro-
uincias ſortiti,C. Fabricius Luſcinus urbanam, C.Atinius Labeo peregrinam, Cn. Man-
lius Vulſo Siciliam,Ap.Claudius Nero Hiſpaniam ulteriorem, P. Porcius Læca Piſas, ut G
ab tergo Liguribus eſſet. P. Manlius in Hiſpaniam citeriorem adiutor conſuli datur.T.
Quinctio,ſuſpectis non ſolum Antiocho & Aetolis,ſed etiam Nabide, Lacedemoniorum
tyranno, prorogatum in annum imperium eſt,duas legiones ut haberet.in eas ſi quid ſup-
plementi opus eſſet,conſules ſcribere,& mittere in Macedoniam iuſſi.Ap. Claudio præter
legionem, quam Q.Fabius habuerat,duo millia peditum & ducentos equites nouos con-
ſcribere permiſſum. Par numerus peditum equitumq; nouorum P. Manlio in citeriorem
Hiſpaniam decretus,& legio eadem quæ fuerat Minucio prætore,data. Et P.Porcio Lææ
ad Etruriam circa Piſas ducenti peditum,& quingenti equites ex Gallico exercitu decreti.
In Sardinia protogatum imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita diſtributis, conſules
priuſquam ab urbe proficiſcerentur,uer ſacrum ex pontificum iuſſu fecere,quod C.Corne
lius Mammula prætor uouerat,de ſenatus ſententia,populiq; iuſſu, Cn.Seruilio,C.Flami- H
nio conſulibus. Annis poſt uno & uiginti factum eſt, quàm uotum. Per eoſdem dies C.
Claudius Ap. F. Pulcher, augur in Q.Fabij Maximi locum, qui priore anno mortuus erat,
lectus,inauguratusq; eſt.Mirantibus iam uulgo hominibns, quod Hiſpania mouiſſet, bel-
lum negligi, literæ à Q.Minucio allatæ ſunt,ſe ad Turbam oppidum cum Budare & Beſaſi-
de,imperatoribus Hiſpanis,ſignis collatis proſpere pugnaſſe, duodecim millia hoſtium cæ
ſa,Budarē imperatorē captum, cæteros fuſos fugatosq. His literis lectis minus terroris ab
Hiſpanis erat,unde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes curæ poſt aduentum utique
decem legatorum in Antiochum tegem conuerſæ. Hi expoſitis prius quæ cum Philippo
acta eſſent,& quibus legibus data pax,non minorem belli molem reſtare ab Antiocho do-
cuerunt. Ingenti claſſe, egregio terreſtri exercitu in Europam eum traieciſſe. niſi auertiſſet
uana ſpes ex uaniore rumore orta Aegypti inuadendæ, mox bello Græciam arſuram I
fuiſſe.neque enim ne Aetolos quidem quieturos,cum ingenio inquietam, tum iratam Ro-
manis gentē.hærere & aliud in uiſceribus Græciæ ingens malum, Nabin nunc Lacedæmo
niorum,mox,ſi liceat, uniuerſæ Græciæ futurum tyrannum, auaritia & crudelitate omneis
fama celebratos tyrannos æquantem. cui ſi Argos uelut arcem Peloponneſo impoſitam
tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus nequicquam liberatam a Phi-
lippo Græciam fore: pro rege, ſi nihil aliud, longinquo uicinum tyrannum dominum
habituram. Hæc cum iam ab grauibus auctoribus, tum qui omnia per ſe ipſos explora-
ta referrent,audirent maiores:quod ad Antiochum attineret,maturanda his,cum rex qua-
cunque de cauſa in Syriam conceſſiſſet, de tyranno conſultatio uiſa eſt.Cum diu diſcepta-
tum eſſet, utrum iam cauſæ ſatis uideretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quin-
ctio, quod ad Nabin Lacædemonium attineret, faceret, quæ è rep.cenſeret eſſe,permiſe- K
runt:eam rem eſſe rati, quæ maturata dilatave non tam magni momenti ad ſummam rem
populi Romani,eſſet: magis id animaduertendum eſſe, quid Annibal & Carthaginienſes,
ſi cum Antiocho ortum foret bellum, acturi eſſent. Aduerſæ Annibali factionis homines
principibus Romanis,amicis quiſque ſuis,identidem ſcribebant,nuncios,literasq; ab An-
nibale ad Antiochum miſſas,& ab rege ad eum clam legatos ueniſſe.ut feras quaſdam nun
quam miteſcere: ſic immitem implacabilem eius uiri animum eſſe. marceſcere otio ſituq;
ciuitatem queri eum, & inertia operis:nec ſine armorum ſonitu excitari poſſe.Hæc proba-
bilia memoria prioris belli per unum illum non magis geſti,quàm moti, faciebat.Irritaue-
rat etiam recenti facto multorum potentium animos. Iudicum ordo Carthagine ea tem-
peſtate

A peſtate dominabatur,eo maxime,quòd ijdem perpetui iudices erant. res, fama, uitaque
omnium in illorum poteſtate erat. qui unum eius ordinis, & omneis aduerſos habebat,
nec accuſator apud iudices infenſos deerat. Horum in tam impotenti regno(neque enim
ciuiliter nimijs opibus utebantur) prætor factus Annibal,uocare ad ſe quæſtorem. Idem
pro nihilo habuit. nam & aduerſæ factionis erat; & quia ex quæſtura in iudices potentiſ-
ſimum ordinem referebantur: iam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimuero
indignum id ratus Annibal,uiatorem ad prehendendum quæſtorem miſit: ſubductumq;
in concionem non ipſum magis,quàm ordinem iudicum,præ quorum ſuperbia atque opi
bus nec leges quicquam eſſent,nec magiſtratus,accuſauit. & ut ſecundis auribus accipi
orationem animaduertit,& infimorum quoque libertati grauem eſſe ſuperbiam eorum: le
gem extemplo promulgauit,pertulitque,ut in ſingulos annos iudices legerentur, ne quis
B biennium continuum iudex eſſet. Cæterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam;
tantum magnæ partis principū offendebat animos. Adiecit aliud,quod bono publico ſi-
bi proprias ſimultates irritauit. Vectigalia publica partim negligētia dilabebantur: partim
prædæ ac diuiſui principum,quibuſdam & magiſtratibus erant. quin & pecunia,quæ in ſti
pendium Romanis ſuo quoq; anno penderetur,deerat,tributumq; graue priuatis immine
re uidebatur. Annibal poſtquam uectigalia quanta terreſtria maritimaq. eſſent,& in quas
res erogarentur,animaduertit,& quid eorum ordinarij reip. uſus conſumerent, quantum
peculatus auerteret: omnibus reſiduis pecunijs exactis,tributo priuatis remiſſo, ſatis lo-
cupletem remp. fore ad uectigal præſtandum Romanis pronunciauit in concione, & præ-
ſtitit promiſſum. Tum uero iſti,quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus, ue-
lut bonis ereptis,non furto eorum manibus extorto,infenſi & irati,Romanos in Anniba-
C lem,& ipſos cauſam odij quærentes,inſtigabant. Itaq; diu repugnante Scipione Africa-
no,quia parum ex populi R. dignitate eſſe ducebat ſubſcribere odijs accuſationibusque
Annibalis, & factionibus Carthaginienſium inſerere publicam auctoritatem: nec ſatis
habere bello uiciſſe Annibalem,niſi uelut accuſatores,calumniam in eū iurarent,ac nomē
deferrent: tandē peruicerunt,ut legati Carthaginē mitterentur: qui apud ſenatū eorum
arguerent Annibalem cum Antiocho rege conſilia belli faciendi inire. Legati tres miſſi,
C. Seruilius,M. Claudius Marcellus,Q. Terentius Culleo. qui cum ueniſſent, ex conſilio
inimicorum Annibalis,quærentibus cauſam aduentus, dici iuſſerunt, ueniſſe ad contro-
uerſias, quæ cum Maſſaniſſa rege Numidarum Carthaginienſibus eſſent, dirimendas. id
creditum uulgo. Annibalē unum ſe peti ab Romanis non fallebat,& ita pacem Carthagi
nienſibus datam eſſe,ut inexpiabile bellum aduerſus ſe unum maneret. itaq; cedere tem-
D pori & fortunæ ſtatuit, & præparatis iam omnibus ante ad fugam,obuerſatus eo die in fo
ro auertendæ ſuſpicionis cauſa,primis tenebris ueſtitu forenſi ad portam cum duobus cō
mitibus ignaris conſilij eſt egreſſus. Cum equi,quo in loco iuſſi erant,præſto fuiſſent,no-
cte uia cita regionem quandam agri Vocani tranſgreſſus,poſtero die manè inter Achollā
& Thapſum ad ſuam turrim peruenit. ibi eum parata inſtructaq. remigio excepit nauis.
ita Africa Annibal exceſſit,ſæpius patriæ,quàm ſuorum euentus miſeratus. Eo die in Cer
cinam inſulam traiecit. ubi cū in portu naues aliquot Pœni onerarias cū mercibus inue-
niſſent,& ad egreſſum eū è naue cōcurſus ſalutantiū eſſet factus: percontantibus, legatū
ſe Tyrū dici iuſſit. ueritus tamē, ne qua earū nauis nocte profecta Thapſum aut Achollam
nunciaret ſe Cercinæ uiſum: ſacrificio apparari iuſſo,magiſtros nauium mercatoreſq; in-
uitari iuſſit,& uela cum antennis ex nauibus corrogari,ut umbra (etenim media æſtas for
E te erat)cœnantibus in litore fieret. quantū res & tēpus patiebatur, apparatæ celebratæq;
eius diei epulæ ſunt: multoq. uino in ſerū noctis conuiuiū productū. Annibal, quàprimū
fallendi eos qui in portu erant,tempus habuit: nauem ſoluit. cæteri ſopiti cum poſte-
ro die tandem ex ſomno pleni crapulæ ſurrexiſſent,id quod ſerum erat, aliquot horas re-
mis in naues collocandis & aptandis armamentis abſumpſerunt. Carthagine & multitu-
dinis aſſuetæ domum Annibalis frequentare concurſus ad ueſtibulum ædium eſt factus:
& ut non comparere eum uulgatum eſt,in forum turba conuenit principem ciuitatis quæ-
rentium. & alij fugam conſciſſe, (id quod erat) alij fraude Romanorum interfectum,id-
que magis ferebant: urioſq; uultus cerneres, ut in ciuitate aliorum alias partes fouen-
tium factionibus, uiſum deinde Cercinæ eum,tandem allatum eſt. Romani legati cum in

ſenatu expoſuiſſent, compertum patribus Romanis eſſe, & Philippum regem ante ab Annibale maxime accenſum, bellũ populo R. feciſſe: & nunc literas nuncioſq́. ab eo ad Antiochum regem profectos: haud quieturum ante, quàm bellum toto orbe terrarum conciſſet: ne his debere impune eſſe, ſi ſatisfacere Carthaginienſes populo R. uellent: nihil eorum ſua uoluntate, nec publico conſilio factum eſſe, Carthaginienſes reſponderunt, quicquid æquum cenſuiſſent Romani, facturos eſſe. Annibal proſpero curſu Tyrum peruenit: exceptuſq́. à conditoribus Carthaginis ut alia patria, uir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cum audiſſet: filium eius ſolenne ludorum ad Daphnem celebrantem conueniſſet: comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Epheſi regem eſt conſecutus, fluctuãtem adhuc animo, incertumq́. de Romano bello. ſed haud paruum momentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit. Aetolorum quoq; eodem tempore alienati ab ſocietate Romana animi ſunt: quorum legatos Pharſalum & Leucadem, & quaſdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes ſenatus ad Quinctium reiecit. F G

EPITOME LIBRI XXXIIII.

LEX Oppia, quam C. Oppius, tribunus plebis, bello Punico de ſingendis cultibus matronarũ tulerat, cum maxima contentione abrogata eſt: cum Porcius Cato auctor fuiſſet, ne ea lex aboleretur. Is in Hiſpaniam profectus bello, quod Emporijs orſus eſt, Citeriorem Hiſpaniam pacauit. T. Quinctius Flamininus bellum aduerſus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem proſpere geſtum, data ijs pace qualem ipſe uoluit, liberatiſque Argis, qui ſub ditione tyranni erant, finiuit. Senatus tunc primum ſecretus à populo ludos ſpectauit. ut id fieret, Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus cenſores interuenerunt cum indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ ſunt. M. Porcius Cato de Hiſpania triumphauit. Res præterea in Hiſpania & aduerſus Boios & Inſubres Gallos feliciter geſtæ referuntur. T. Quinctius Flamininus, qui Philippum Macedonum regẽ, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum uicerat, Græciamq; omnem liberauerat, ob hanc rerum geſtarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginienſium nunciauerunt, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. tẽtauerat autẽ Annibal per Ariſtonẽ Tyrium, ſine literis Carthaginem miſſum, ad rebellandum Pœnos concitare. H

LIBER XXXIIII.

INTER bellorum magnorum aut uixdum finitorum aut imminẽtium curas interceſſit res parua dictu: ſed quæ ſtudijs in magnum certamẽ exceſſerit, M. Fundanius, & L. Valerius, tribuni plebis, ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, Ti. Sempronio conſulibus, in medio ardore Punici belli: ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet: neu ueſtimento uerſicolori uteretur: neu iuncto uehiculo in urbe oppidóue, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſa, ueheretur. M. & P. Iunij Bruti, tribuni plebis, legem Oppiam tuebantur: nec eam ſe abrogari paſſuros aiebant. Ad ſuadendum diſſuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium aduerſantiumque legi complebatur: matronæ nulla nec auctoritate, nec uerecundia, nec imperio uirorum contineri limine poterant: omnes uias urbis, aditusque in forum obſidebant, uiros deſcendentes ad forum orantes, ut florente republica, creſcente in dies priuata omnium fortuna, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierũ in dies: nam etiam ex oppidis conciliabuliſque conuenerant. iam & conſules prætoreſque, & alios magiſtratus adire, & rogare audebant. cæterum minime exorabilem alterum utiq; conſulem M. Porcium Catonem habebant: qui pro lege, ne abrogaretur, ita diſſeruit. Si in ſua quiſque noſtrum matrefamilias Quirites, ius, & maieſtatem uiri retinere inſtituiſſet, minus cum uniuerſis fœminis negotij haberemus. nunc domi uicta libertas noſtra impotentia muliebri, hîc quoque in foro obteritur & calcatur: & quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, I K

A potuimus, uniuerſas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam eſſe, uirorum
omne genus in aliqua inſula coniuratione muliebri ab ſtirpe ſublatum eſſe. Ab nullo ge-
nere non æque ſummum periculum eſt, ſi cœtus, & concilia, & ſecretas conſultationes eſ-
ſe ſinas. Atque ego uix ſtatuere apud animum meum poſſum, utrum peior ipſa res, an pe-
iore exemplo agatur. quorum alterum ad nos conſules, reliquosque magiſtratus, alterum
ad uos Quirites magis pertinet. nam utrum è rep. ſit, nec ne, id quod ad uos fertur: ueſtra
exiſtimatio eſt, qui in ſuffragium ituri eſtis. Hæc conſternatio muliebris, ſiue ſua ſponte,
ſiue auctoribus uobis M. Fundani & L. Valeri facta eſt, haud dubie ad culpam magiſtratuũ
pertinens, neſcio, uobis tribuni, an conſulibus magis ſit deformis. uobis, ſi fœminas ad cõ
citandas tribunicias ſeditiones iã adduxiſtis: nobis, ſi ut plebis quondam, ſic nunc mulie-
rum ſucceſſione leges accipiendæ ſunt. Equidem non ſine rubore quodam paulo ante per
B medium agmen mulierum in forum perueni. quòd niſi me uerecundia ſingularum magis
maieſtatis & pudoris, quàm uniuerſarum, tenuiſſet, ne compellatæ à conſule uiderentur: di
xiſſem, Qui hic mos eſt in publicum procurrendi, & obſidendi uias, & uiros alienos appel
lãdi? iſtud ipſum ſuos quæque domi rogare non potuiſtis? an blandiores in publico, quam
in priuato, & alienis, quàm ueſtris, eſtis? quanquam ne domi quidem uos, ſi ſui iuris fini-
bus matronas contineret pudor: quæ leges hic rogarentur, abrogarẽtúrue, curare decuit.
Maiores noſtri nullam ne priuatam quidẽ rem agere fœminas ſine auctore uoluerunt: in
manu eſſe parentum, fratrum, uirorum. nos (ſi dijs placet) iam etiam remp. capeſſere eas
patimur: & foro quoque, & concionibus & comitijs immiſceri. quid enim nunc aliud per
uias & compita faciunt, quàm, quòd aliæ rogationes tribunorum plebis ſuadent: aliæ le-
gem abrogandam cenſent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali: & ſpera-
C te ipſas modum licentiæ facturas, niſi uos faciatis. Minimũ hoc eorum eſt, quæ iniquo ani
mo fœminæ ſibi aut moribus aut legibus iniunctum patiuntur. omnium rerum libertatẽ,
imo licentiam, ſi uera dicere uolumus, deſiderant. quid enim, ſi hoc expugnauerint, non
tentabunt? Recenſete omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligauerint maio-
res noſtri, per quæq; ſubiecerint uiris: quibus omnibus conſtrictas uix tamen continere
poteſtis. quid ſi capere ſingula & extorquere, & exæquari ad extremum uiris patiemini:
tolerabiles uobis eas fore creditis? extemplo ſimul pares eſſe cœperint, ſuperiores erũt.
At hercule ne quid nouum in eas rogetur, recuſant: non ius, ſed iniuriã deprecantur. imò
ut quam accepiſtis, iuſſiſtis ſuffragijs ueſtris legem, quam uſu tot annorum & experiendo
comprobaſtis, hanc ut abrogetis: id eſt, ut unam tollendo legem, cæteras infirmetis. Nul-
la lex ſatis commoda omnibus eſt. id modo quæritur, ſi maiori parti, & in ſummam pro-
D deſt. ſi quod cuiquam priuatim officiet ius, id deſtruet ac demolietur: quid attinebit uni-
uerſos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ ſunt, poſſint? Volo tamen audire,
quid ſit propter quod matronæ conſternatæ procurrant in publicum, ac uix foro ſe & con
cione abſtineant. ut captiui ab Annibale redimantur, parentes, uiri, liberi, fratres earum?
procul abeſt, abſitq́. ſemper talis fortuna reip. ſed tamen cum fuit, negaſtis hoc pijs preci
bus earum. At non pietas, nec ſolicitudo pro ſuis, ſed religio congregauit eas. matrem
Idæam Peſſinunte ex Phrygia uenientem accepturæ ſunt. Quid honeſtum dictu ſaltẽ ſedi
tioni prætenditur muliebri? Vt auro & purpura fulgeamus, inquiunt: ut carpentis feſtis,
profeſtisq́. diebus uelut triumphantes de lege uicta & abrogata, & captis & ereptis ſuffra
gijs ueſtris, per urbẽ uectemur: ne ullus modus ſumptibus, nec luxuriæ ſit. Sæpe me que-
rentem de fœminarum, ſæpe de uirorum, nec de priuatorũ modo, ſed etiã magiſtratuũ ſum
E ptibus audiſtis: diuerſisq; duobus uitijs, auaritia & luxuria ciuitatẽ laborare: quæ peſtes
omnia magna imperia euerterunt. Hæc ego, quo melior lætiorq́. in dies fortuna reip. eſt,
quo magis imperiũ creſcit, & iã in Græciam Aſiamq́. tranſcendimus, omnibus libidinum
illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illæ magis res
nos ceperint, quàm nos illas. Infeſta, mihi credite, ſigna ab Syracuſis illata ſunt huic urbi,
iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudanteis miranteisque, &
antefixa fictilia deorum Romanorum ridenteis. ego hos malo propitios deos, & ita ſpero
futuros, ſi in ſuis manere ſedibus patiemur. Patrum noſtrotum memoria per legatum
Cyneam Pyrrhus non uirorum modo, ſed etiam mulierum animos donis tentauit. non-
dum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. quã

 cauſam

cauſam fuiſſe cenſetis? eadem fuit, quæ maioribus noſtris nihil de hac re lege ſanciendi. F
nulla erat luxuria, quæ coerceretur. Sicut ante morbos neceſſe eſt cognitos eſſe, quàm re-
media eorum: ſic cupiditates prius natæ ſunt, quàm leges, quæ ijs modum facerent. Quid
legem Liciniam excitauit de quingentis iugeribus, niſi ingens cupido agros continuãdi?
quid legem Cinciam de donis & muneribus, niſi quia uectigalis iam & ſtipendiaria plebs
eſſe ſenatui cœperat? Itaque minime mirum eſt, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem
deſideratam eſſe, quæ modum ſumptibus mulierum faceret, cum aurum & purpuram data
& oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas urbem circumiret: ſtan-
tes in publico inueniſſet quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne cau-
ſam quidem aut rationem inire poſſum. nam ut quod alij liceat, tibi non licere, aliquid
fortaſſe naturalis aut pudoris aut indignationis habeat: ſic æquato omnium cultu, quid
unaquæque ueſtrum ueretur, ne in ſe conſpiciatur? Peſſimus quidem pudor eſt uel parſi- G
moniæ uel paupertatis, ſed utrunque lex uobis demit, cum id, quod habere non licet, non
habetis. Hanc, inquit, ipſam exæquationem non fero, illa locuples, cur non inſignis au-
ro & purpura conſpicior? cur paupertas aliarum ſub hac legis ſpecie latet, ut quod habe-
re non poſſunt, habituræ, ſi liceret, fuiſſe uideantur? Vultis hoc certamen uxoribus ueſtris
inijcere Quirites, ut diuites id habere uelint, quod nulla alia poſſit? pauperes, ne ob hoc
ipſum contemnantur, ſupra uires ſe extendant? Næ ſimul pudere quod non oportet, cœ-
perit: quod oportet, non pudebit. Quæ de ſuo poterit, parabit. quæ non poterit, uirum
rogabit. Miſerum illum uirum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit, cum quod ipſe
non dederit, datum ab alio uidebit. Nunc uulgo alienos uiros rogant, &, quod maius eſt,
legem & ſuffragia rogant, & à quibuſdam impetrant, aduerſus te & rem tuam & liberos
tuos inexorabiles, ſimul lex modum ſumptibus uxoris tuæ facere deſierit: tu nunquam fa- H
cies. Nolite eodem loco exiſtimare Quirites futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc
ferretur. & hominem improbum non accuſari tutius eſt, quàm abſolui: & luxuria non mo-
ta tolerabilior eſſet, quàm erit nunc ipſis uinculis, ſicut fera beſtia, irritata, deinde emiſſa.
Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam cenſeo. uos quod faxitis, deos omnes for-
tunare uelim. Poſt hæc tribuni quoque plebis, qui ſe interceſſuros profeſſi erant, cum pau-
ca in eandem ſententiam adiecisſent, tum L. Valerius pro rogatione ab ſe promulgata ita
diſſeruit. Si priuati tantummodo ad ſuadendum diſſuadendumque id quod à nobis roga-
tur, proceſſiſſent, ego quoque, cum ſatis dictum pro utraque parte exiſtimarem, tacitus
ſuffragia ueſtra expectaſſem. nunc cum uir grauiſſimus, conſul, M. Porcius non auctorita-
te ſolum. quæ tacita ſatis momenti habuiſſet, ſed oratione etiam longa & accurata inſe-
ctatus ſit rogationem noſtram, neceſſe eſt paucis reſpondere, qui tamen plura uerba in ca- I
ſtigandis matronis, quàm in rogatione noſtra diſſuadenda, conſumpſit: & quidem ut in du-
bio poneret, utrum id quod reprehenderet, matronæ ſua ſpõte, an nobis auctoribus feciſ-
ſent. Rem defendam, non nos: in quos iecit magis hæc conſul uerbo tenus, quàm ut re in-
ſimularet. Cætum & ſeditiones, & interdum ſeceſſionem muliebrem appellauit, quòd ma-
tronæ in publico uos rogaſſent, ut legem in ſe latam per bellum temporibus duris, in pace
& florente ac beata rep. abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ cauſa conquirũtur,
& hæc & alia eſſe ſcio, & M. Catonem oratorem non ſolum grauem, ſed interdum etiam
trucem eſſe ſcimus omnes, cum ingenio ſit mitis. Nam quid tandem noui matronæ fece-
runt, quòd frequentes in cauſa ad ſe pertinente in publicum proceſſerunt? nunquam ante
hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas aduerſus te Origines reuoluam. accipe, quo-
ties id fecerint, & quidem ſemper bono publico. Iam à principio regnante Romulo, cũ K
Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro ſignis collatis dimicaretur: nonne intercurſu
matronarum inter acies duas, prælium ſedatum eſt? Quid? regibus exactis, cum Coriola-
no Marcio duce legiones Volſcorum caſtra ad quintum lapidem poſuiſſent, nonne id ag-
men, quo obruta hæc urbs eſſet, matronæ auerterunt? Iam urbe capta à Gallis, aurum quo
urbs redempta eſt: nempe matronæ conſenſu omnium in publicum contulerunt. Proxi-
mo bello (ne antiqua repetam) nonne & cum pecunia opus fuit, uiduarum pecuniæ adiu-
uerunt ærarium?, & cum dij quoque noui ad opem ferendam dubijs rebus accerſerentur:
matronæ uniuerſæ ad mare profectæ ſunt ad matrem Idæam accipiendam? Diſſimiles, in-
quit, cauſæ ſunt. nec mihi cauſas æquare propoſitum eſt: nihil noui factum purgare ſatis
eſt.

A eſt. Cæterum, quod in rebus ad omnes pariter uiros fœminasq́ue pertinentibus feciſſe eas nemo miratus eſt, in cauſa proprie ad ipſas pertinente miramur feciſſe? Quid autem fecerunt? ſuperbas mediusfidius aures habemus, ſi cum domini ſeruorum non faſtidiant preces, nos rogari ab honeſtis fœminis indignamur. Venio nunc ad id, de quo agitur: in quo duplex conſulis oratio fuit. nam & legem ullam omnino abrogari eſt indignatus, & eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coercendæ cauſa lata eſſet. & illa communis pro legibus uiſa conſularis oratio eſt, & hæc aduerſus luxuriam ſeueriſſimis moribus conueniebant. Itaque periculum eſt, niſi, quid in utraque uani ſit, docuerimus, ne quis error uobis offundatur. Ego enim quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, ſed perpetuæ utilitatis cauſa in æternum latæ ſunt, nullam abrogari debere fateor, niſi quã aut uſus coarguit, aut ſtatus aliquis reip. inutilem fecit: ſic quas tempora aliqua deſidera-
B runt leges, mortales, (ut ita dicam) & temporibus ipſis mutabiles eſſe uideo. quæ in pace latæ ſunt, plerunque bellum abrogat: quæ in bello, pax: ut in nauis adminiſtratione alia in ſecunda, alia in aduerſa tempeſtate uſui ſunt. Hæc cum ita natura diſtincta ſint: ex utro tandem genere ea lex eſſe uidetur, quam abrogamus? an uetus regia lex, ſimul cum ipſa urbe nata? an (quod ſecundum eſt) à decemuiris ad condenda iura creatis in XII tabulis ſcripta? ſine qua cum maiores noſtri non exiſtimarint matronale decus ſeruari poſſe, nobis quoque uerendum ſit, ne cum ea pudorem ſanctitatemq́ue fœminarum abrogemus? Quis igitur neſcit, nouam iſtam legem eſſe, Q. Fabio, Ti. Sempronio conſulibus XX annis ante latam? ſine qua cum per tot annos matronæ optimis moribus uixerint: quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum eſt? nam ſi iſta lex ideo lata eſſet, ut finiret libidinem muliebrem, uerendum foret, ne abrogata incitaret. cur ſit autem
C lata, ipſum indicauit tempus. Annibal in Italia erat uictor ad Cannas: iam Tarentum, iam Arpos, iam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum uidebatur: defecerant ſocij: non milites in ſupplementum, non ſocios nauales ad claſſem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: ſerui, quibus arma darentur, ita ut precium pro ijs bello perfecto dominis ſolueretur, emebantur: in eandem diem frumentum & cætera quæ belli uſus poſtulabant, præbenda publicani ſe conducturos profeſſi erant: ſeruos ad remum, numero ex cenſu conſtituto, cum ſtipendio noſtro dabamus: aurum & argentum omne, à ſenatoribus eius rei initio orto, in publicum conferebamus: uiduæ & pupilli pecunias ſuas in ærarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus ſignati argenti & æris domi haberemus. Tali eo tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coercendam lex Oppia deſiderata ſit: cum, quia Cereris ſacrifi-
D cium, lugentibus omnibus matronis, intermiſſum erat, ſenatus finiri luctum triginta diebus iuſſit. Cui non apparet, ob inopiam & miſeriam ciuitatis, quia omnium priuatorum pecuniæ in uſum publicum uertendæ erant, iſtam legem ſcriptam, tandiu manſuram, quandiu cauſa ſcribendæ legis manſiſſet? nam ſi quæ tunc temporis cauſa aut decreuit ſenatus, aut populus iuſſit, in perpetuum ſeruari oportet: cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præſenti pecunia locamus? cur ſerui, qui militent, non emuntur? cur priuati non damus remiges, ſicut tunc dedimus? Omnes alij ordines, omnes homines mutationem in meliorem ſtatum reipublicæ ſentient: ad coniuges tantum noſtras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Purpura uiri utemur, prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotijs: liberi noſtri prætextis purpura togis utentur: magiſtratibus in colonijs municipijsque, hic Romæ infimo genere magiſtris uicorum, togæ prætextæ habendæ ius permit-
E temus: nec id ut uiui ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam ut cum eo crementur mortui: fœminis duntaxat purpuræ uſu interdicemus? & cum tibi uiro liceat purpura in ueſte ſtragula uti, matremfamilias tuam purpureum amiculum habere non ſines? & equus tuus ſpecioſius inſtratus erit, quàm uxor ueſtita? Sed in purpura, quæ teritur, abſumitur, iniuſtã quidem, ſed aliquam tamen cauſam tenacitatis uideo: in auro uero, in quo præter manus precium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas eſt? præſidium potius in eo eſt & ad publicos, & ad priuatos uſus: ſicuti experti eſtis. Nullam æmulationem inter ſe ſingularum, quando nulla haberet, eſſe aiebat. At Hercule uniuerſis dolor & indignatio eſt, cum ſociorum Latini nominis uxoribus uident ea conceſſa ornamenta, quæ ſibi adempta ſint: cum inſignes eas eſſe auro & purpura: cum illas uehi per urbem, ſe pedibus ſequi: tanquã in

in illarum ciuitatibus, non In ſua imperium ſit. Virorũ hoc animos uúlnerare poſſet: quid F
mulierculárum cenſetis, quas etiam parua mouent? Non magiſtratus, nec ſacerdotia, nec
triumphi, nec inſignia, nec dona aut ſpolia bellica his contingere poſſunt: munditiæ, &
ornatus, & cultus, hæc fœminarum inſignia ſunt: his gaudent & gloriantur: hunc mundũ
muliebrem appellarunt maiores noſtri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atque au-
rum, deponunr? quid, cum eluxerunt, ſumunr? quid in gratulationibus ſupplicationibus-
que, niſi excellentiorem ornatum adijciunt? Scilicet ſi legem Oppiam abrogaueritis non
ueſtri arbitrij erit, ſi qnid eius uetare uolueritis, quod nunc lex uetat. minus filiæ, uxores',
ſorores etiam quibuſdam in manu erunt. Nunquam ſaluis ſuis exuitur ſeruitus muliebris.
& ipſe libertatem, quàm uiduitas & orbitas facit, deteſtantur. In ueſtro arbitrio ſuum or-
natum, quam in legis malunt eſſe. & uos in manu & tutela, non in ſeruitio debetis habe-
re eas, & malle patres uos aut uiros, quàm dominos dici. Inuidioſis nominibus utebatur G
modo conſul, ſeditionem muliebrem & ſeceſſeſſionem appellando. id enim periculum
eſt, ne Sacrum montem, ſicut quondam irata plebs, aut Auentinum capiant. Pariendum
huic infirmitati eſt quodcunque uos cenſueritis. quo plus poteſtis, eo moderatius impe-
rio uti debetis. Hæc cum contra legem, proque lege dicta eſſent: aliquanto maior frequẽ
tia mulierum poſtero die ſeſe in publicum effudit: unoque agmine omnes Brutorum ia-
nuas obſederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abſtiterunt, quàm re'
miſſa interceſſio à tribunis eſt. nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abro
garent. annis XX poſt abrogata eſt, quàm lata. M. Porcius conſul poſteaquam abrogata
eſt Oppia lex, extemplo XXV nauibus longis, quarum quinque ſociorum erant, ad Lunæ
portum profectus, eodem exercitu conuenire iuſſo, & edicto per oram maritimam miſſo
nauibus omnis generis contractis, ab Luna proficiſcens edixit ur ad portum Pyrenæi ſe- H
querentur, inde ſe frequenri claſſe ad hoſtes iturum. Prætervecti Liguſtinos montes, ſinũ
que Gallicum, ad diem quam edixerat, conuenerunt, inde Rhodam uentum, & præſidium
Hiſpanorum, quod in caſtello erat, ui deiectum. ab Rhoda ſecundo uento Emporias per-
uentum. ibi copiæ omnes, præter ſocios nauales, in terram expoſitæ. Iam tunc Emporiæ
duo oppida erant muro diuiſa. unum Græci habebant à Phocæa, unde & Maſſilienſes o-
riundi, alterum Hiſpani. ſed Græcum oppidum in mare expoſitum, totum orbem muri mi
nus quadringentos paſſus patentem habebat: Hiſpanis retractior à mari trium millia paſ-
ſuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab diuo Cæſare poſt deuictos
Pompeij liberos adiecti. nunc in corpus unum confuſi omnes, Hiſpanis prius, poſtremo
& Græcis in ciuitatem Romanam adſcitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab
altera parte, ab altera Hiſpanis, tam feræ & bellicoſæ genti obiectos, quæ res eos tutare- I
tur. diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quàm inter ualidiores optime timor continet. Par-
tem muri uerſam in agros, egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem por-
ta impoſita: cuius aſſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat. nocte pars tertia
ciuium in muris excubabat: neque moris tantum aut legis cauſa, ſed quanta ſi hoſtis ad
portas eſſet, obſeruabant uigilia & circumibant cura. Hiſpanum neminem in urbem reci-
piebant, ne ipſi quidem temere urbe excedebanr. ad mare patebat omnibus exitus. por-
ta ad Hiſpanorum oppidum uerſa nunquam niſi frequentes, pars tertia fere, cuius proxi-
ma nocte uigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. cauſa exeundi hæc erat: commercio
eorum Hiſpani imprudentes maris gaudebant: mercarique & ipſi ea quæ externa naui-
bus inueherentur, & agrorum exhibere fructus uolebant. huius mutui uſus deſiderium,
ut Hiſpania urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quòd ſub umbra Ro- K
manæ amicitiæ latebant, quam ſicut minoribus uiribus quàm Maſſilienſes, ita pari cole-
bant fide. tunc qnoque conſulem exercitumque comiter ac benigne acceperunt. Paucos
ibi moratus dies Cato, dum exploraret ubi & quantæ hoſtium copiæ eſſent, ut ne mora
quidem ſegnis eſſet, omne id tempus exercendis militibus conſumpſit. id erat forte tem-
pus anni, ut frumentum in areis Hiſpani haberent. itaque redemptoribus uetitis frumen
tum parare, ac Romam dimiſſis, Bellum, inquit, ſe ipſum alet. profectus ab Emporijs agros
hoſtium urit uaſtatque. omnia fuga & terrore complet. Eodem tempore M. Heluio de-
cedenti ex ulteriore Hiſpania cum præſidio ſex millium dato ab Ap. Claudio prætore, Cel
tiberi agmine ingenti ad oppidum Iliturgi occurrerunt. uiginti millia armatorum fuiſſe

Valerius

A Valerius ſcribit: duodecim millia ex ijs cæſa: oppidum Illiturgi receptum, & puberes omneis interfectos. Inde ad caſtra Caronis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hoſtibus regio erat; præſidio in ulteriorem Hiſpaniam remiſſo,Romam eſt profectus: & ob rē feliciter geſtam ouans urbem eſt ingreſſus. Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo ſeptingenta trigintaduo: & ſignati bigatorum XVII millia XXIII. & Oſcenſis argēti CXX millia CCCCXXXVIII. Cauſa triumphi negādi ſenatui fuit, quod alieno auſpicio & in aliena prouincia pugnaſſet. Cæterum biennio poſt redierat, cū prouincia ſucceſſori Q. Minucio tradita,annum inſequentem retentus ibi longo & graui morbo fuiſſet. itaque duobus modo menſibus ante Heluius ouans urbem eſt ingreſſus, quàm ſucceſſor eius Q. Minucius triumpharet. Hic quoq; tulit argenti pondo trigintaquatuor millia octingenta,bigatorum LXXVIII millia,& Oſcenſis argenti CCLXXVIII millia. In

B Hiſpania interim conſul haud procul Emporijs caſtra habebat. eò legati tres ab Ilergetū regulo Biliſtage,in quibus unus filius erat, uenerunt, querentes caſtella ſua oppugnari: nec ſpem ullam eſſe reſiſtendi,niſi præſidio Romanus miles eſſet. V millia militum ſatis eſſe: nec hoſtes,ſi tanta manus ueniſſet, manſuros. Ad ea conſul, moueri quidem ſe uel periculo eorum,uel metu dicere: ſed ſibi nequaquam tantum copiarum eſſe, ut, cum magna uis hoſtium haud procul abſit,cum qua mox ſignis collatis dimicandum ſibi in dies expectet; diuidendo exercitum,minuere tuto uires poſſet. Legati ubi hæc audiuerunt, flentes ad genua conſulis prouoluuntur. Orant, ne ſe in rebus tam trepidis deſerat. quò enim ſe repulſos ab Romanis ituros? nullos ſe ſocios, nihil uſquam in terris aliud ſpei habere. potuiſſe ſe extra id periculum eſſe,ſi decedere fide, ſi coniurare cum cæteris uoluiſſent: nullis minis,nullis terriculis ſe motos,ſperantes ſatis opis & auxilij ſibi in Romanis

C eſſe. id ſi nullum ſit,ſi ſibi à conſule negetur: deos homineſque ſe teſtes facere,inuitos & coactos ſe,ne eadem quæ Saguntini paſſi ſunt patiantur,defecturos,& cum cæteris potius Hiſpanis quàm ſolos perituros eſſe. Et illo quidem die ſic ſine reſponſo dimiſſi. conſulem nocte,quæ inſecuta eſt,anceps cura agitare. nolle deſerere ſocios, nolle minuere exercitum,quod aut moram ſibi ad dimicandum,aut in dimicando periculum afferre poſſet. ſtat ſententia non minuere copias,ne quid interim hoſtes inferant ignominiæ: ſocijs ſpem pro re oſtentandam cenſet. ſæpe uana pro ueris,maxime in bello ualuiſſe: & credentem ſe aliquid auxilij habere, perinde atque haberet. ipſa fiducia & ſperando atque audendo ſeruatum. Poſtero die legatis reſpondit: quanquam uereatur ne ſuas uires,alijs eas commodādo,minuat,tamen illorum ſe temporis ac periculi magis,quàm ſuis rationem habere. denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus iubet,ut cibum quem in naues im-

D ponant,mature coquant: naueſque in diem tertium expediri iuſſit: duos ex legatis Biliſtagi atque Ilergetibus nunciare ea iubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud ſe retinet. Legati non ante profecti, quàm impoſitos in naues milites uiderunt: id pro haud dubio iam nunciantes,non ſuos modo,ſed etiam hoſtes fama Romani auxilij aduentantis impleuerunt. Conſul ubi ſatis,quod in ſpeciem fuit,oſtentatum eſt,reuocari ex nauibus milites iubet. ipſe cum iam id tempus anni appeteret, quo geri res poſſent,caſtra hiberna mille paſſuum ab Emporijs poſuit: inde per occaſiones nunc hac parte, nunc illa modico præſidio caſtris relicto,prædatū milites in hoſtium agros educebat. Nocte ferme proficiſcebantur,ut & quàm longiſſime à caſtris procederent,& inopinantes opprimerēt. & exercebat ea res nouos milites,& hoſtium magna uis excipiebatur, nec iā egredi extra munimenta caſtellorum audebant. Vbi ſatis admodum & ſuorum & hoſtium animos eſt

E expertus,conuocari tribunos præfectoſque,& equites omnes & centuriones iuſſit. Tempus,inquit,quod ſæpe optaſtis,uenit,quo uobis poteſtas fieret uirtutem ueſtram oſtendendi. adhuc prædonum magis,quàm bellantium militaſtis more. nunc iuſta pugna hoſtes cum hoſtibus conſeretis manus. non agros inde populari,ſed urbium opes haurire licebit. Patres noſtri cum in Hiſpania Carthaginienſium & imperatores ibi & exercitus eſſent; ipſi nullum imperatorem,nullos in ea milites haberent: tamen addere hoc in fœdere uoluerunt, ut imperij ſui Iberus fluuius eſſet finis. nunc cum duo prætores, cum conſul,cum tres exercitus Romani Hiſpaniam obtineant; Carthaginienſium iam prope X annis nemo in his prouincijs ſit: imperium nobis citra Iberum amiſſum eſt. hoc armis & uirtute recuperetis oportet; & nationem rebellantem magis temere, quàm conſtanter bellantem,

bellantem, iugum, quo ſe exuit, accipere rurſus cogatis. In hunc modum maxime adhor F
tatus pronunciat ſe nocte ad caſtra hoſtium ducturum. ita ad corpora curanda dimiſſi.
Nocte media, cum auſpicio operam dediſſet, profectus, ut locum, quem uellet, priuſquam
hoſtes ſentirent, caperet: præter caſtra hoſtium circunducit: & prima luce acie inſtructa
ſub ipſum uallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuiſſe Romanum, di
ſcurrere ipſi ad arma. interim conſul apud ſuos, Nuſquam niſi in uirtute ſpes eſt, milites, in
quit, & ego ſedulo, ne eſſet, feci. inter caſtra noſtra & nos, medij hoſtes: ab tergo hoſtium
ager eſt. quod pulcherrimum, idem tutiſſimum eſt, in uirtute ſpem poſitam habere. Sub
hæc cohortes recipi iuber, ut barbaros ſimulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat eue
nit. pertimuiſſe & cedere rati Romanos, porta erumpunt, & quantum inter caſtra ſua &
hoſtium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie inſtruenda, con
ſul, iam paratis ordinatiſque omnibus, incompoſitos aggreditur. equites primos ab utro G
que cornu in pugnam induxit. ſed in dextro exemplo pulſi, cedenteſq; trepidi etiam pe
diti terrorem intulere. quod ubi uidit conſul, duas cohortes delectas ab dextro latere ho
ſtium circunduci iubet, & ab tergo ſe oſtendere prius, quàm concurrerent peditum acies,
Is terror obiectus hoſti, rem metu Romanorum equitum inclinatam æquauit. tamen adeo
turbati erant dextræ alæ equites pediteſque, ut quoſdam conſul manu ipſe reprehende
rit; & aduerſos in hoſtem uerterit. ita & quandiu miſſilibus pugnatum eſt, anceps pugna
erat: & iam ab dextera parte, unde terror & fuga cœperat, ægre Romanus reſiſtebat. à
ſiniſtro cornu & ab fronte urgebantur barbari: & cohortes ab tergo inſtantes pauidi re
ſpiciebant. Vt emiſſis ſoliſerreis falaricisque gladios ſtrinxerunt, tum uelut redintegra
ta eſt pugna. non cæcis ictibus procul ex improuiſo uulnerabantur: ſed pede collato, to
ta in uirtute ac uiribus ſpes erat. Feſſos iam ſuos conſul ex ſecunda acie ſubſidiarijs cohor H
tibus in pugnam inductis, accendit: noua acies facta: integri recentibus telis fatigatos
adorti hoſtes, primum acri impetu uelut cuneo perculerunt: deinde diſſipatos in fugam
auerterunt: effuſoque per agros curſu caſtra repetebantur. Vbi omnia fuga completa ui
dit Cato: ipſe ad ſecundam legionẽ, quæ in ſubſidio poſita erat, equo reuehitur: & ſigna
præ ſe ferri, plenoque gradu ad caſtra hoſtium oppugnanda ſuccedere iubet. ſi quis extra
ordinem auidius procurrit, & ipſe interequitans ſparo percutit, & tribunos centuriones
que caſtigare iubet. Iam caſtra hoſtium oppugnabantur: ſaxiſque & ſudibus & omni ge
nere telorum ſummouebantur à uallo Romani. ubi recens admota legio eſt, tum & oppu
gnantibus animus creuit, & infenſius hoſtes pro uallo pugnabant. conſul omnia oculis
perluſtrat; ut, quà minima ui reſiſtatur, ea parte irrumpat. ad ſiniſtram portam infrequen
tes uidet: eò ſecundæ legionis principes haſtatoſque inducit. Non ſuſtinuit impetum eo I
rum ſtatio quæ portæ appoſita erat. & cæteri poſteaquam intra uallum hoſtes uident, ip
ſis caſtris exuti ſigna armaque abijciunt. cæduntur in portis ſuomet ipſi agmine in arcto
hærentes. ſecundani terga hoſtium cædunt, cæteri caſtra diripiunt. Valerius Antias ſupra
XL millia hoſtium cæſa eo die ſcribit. Cato ipſe haud ſane detrectator laudum ſuarũ mul
tos cæſos ait, numerum non adſcribit. Tria eo die laudabilia feciſſe putatur; unum, quòd
circunducto exercitu procul nauibus ſuis caſtriſque, ubi ſpem niſi in uirtute haberent, in
ter medios hoſteis prælium commiſit; alterum, quòd cohortes ab tergo hoſtibus obiecit;
tertium, quòd ſecundam legionem, cæteris omnibus effuſis ad ſequendos hoſteis, pleno
gradu ſub ſignis compoſitam inſtructamque ſubire ad portam caſtrorum iuſſit. Nihil dein
de à uictoria ceſſatum. cum, receptui ſigno dato, ſuos ſpolijs onuſtos in caſtra reduxiſſet
paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. effuſius, ut ſparſis ho K
ſtibus fuga, prædati ſunt. quæ res non minus, quàm pugna pridie aduerſa Emporitanos Hi
ſpanos accolaſque eorum in deditionem compulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Em
porias perfugerant, dediderunt ſe. quos omneis appellatos benigne, uinoque & cibo cu
ratos, domos dimiſit. Confeſtim inde caſtra mouit. & quacunque incedebat agmen, le
gati dedentium ciuitates ſuas occurrebant. & cum Tarraconem uenit, iam omnis cis Ibe
rum Hiſpania perdomita erat, captiuique & Romani & ſocium ac Latini nominis uarijs
caſibus in Hiſpania oppreſſi, donum conſuli à barbaris reducebantur. Fama deinde uul
gatur, conſulem in Turdetaniam exercitum ducturum. & ad deuios montanos profectu
rum etiam, falſo perlatum eſt. ad hunc uanum & ſine auctore ullo rumorem Bergiſtano
rum

A rum ciuitatis ſeptem caſtella defecerunt. eos deducto exercitu conſul ſine memorando
prælio in poteſtatem redegit. Haud ita multo poſt ijdem, regreſſo Tarraconem conſule,
priuſquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum ſubacti. ſed non eadem uenia
uictis fuit. ſub corona ueniere omnes, ne ſæpius pacem ſolicitarent. Interim P.Manlius
prætor, exercitu uetere a Q.Minucio, cui ſucceſſerat, accepto, adiuncto & Ap.Clandij
Neronis ex ulteriore Hiſpania uetere itẽ exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium
Hiſpanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine ſua, obuiam
ierunt agmini Romano. Eques immiſſus turbauit extemplo aciem eorum. pedeſtre præliũ
nullius ferme certaminis fuit. milites ueteres periti hoſtium belliq; haud dubiam pugnam
fecerunt. Nec tamẽ ea pugna debellatum eſt. X millia Celtiberum mercede Turdetani con
ducunt, alienisq; armis parabant bellum. conſul interim rebellione Bergiſtanorum ictus,
B cæteras quoque ciuitates ratus per occaſionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum
Hiſpanis ademit. quam rem adeo ægre paſſi, ut multi mortem ſibi met ipſi conſciſcerent:
ferox gens, nullam uitam rati ſine armis eſſe. Quod ubi conſuli renunciatum eſt, ſenato-
res omnium ciuitatum ad ſe uocati iuſſit. atque ijs, Non noſtra, inquit, magis, quàm ue-
ſtra refert, uos non bellare. ſiquidem id maiore Hiſpanorum malo, quàm exercitus Roma-
ni labore, ſemper adhuc factum eſt. id ut ne fiat, uno modo arbitror caueri poſſe, ſi effectum
erit, ne poſſitis rebellare. uolo id quammolliſſima uia conſequi. uos quoque in ea re conſi-
lio me adiuuate, nullum libentius ſequar, quàm quod uoſmet ipſi attuleritis. Tacentibus,
ſpatium ſe ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. cum reuocati ſecundo quoque
concilio tacuiſſent: uno die muris omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant, profe-
ctus, ut in quanque regionem uenerat: omnes, qui circa incolebant, populos in deditio-
C nem accepit. Segeſticam tantum, grauem atque opulentam ciuitatem, uineis, & pluteis ce
pit. Eo maiorem habebat difficultatem in ſubigendis hoſtibus, quàm qui primi uenerant
in Hiſpaniam, quòd ad illos, tædio imperij Carthaginienſium, Hiſpani deficiebant: huic ex
uſurpata libertate in ſeruitutem uelut aſſerendi erant. & ita mota omnia accepit, ut alij in
armis eſſent, alij obſidione ad defectionem cogerentur: nec niſi in tempore ſubuentum
foret, ultra ſuſtentaturi fuerint. Sed in conſule ea uis animi atque ingenij fuit, ut omnia ma
xima minimaq; per ſe adiret, atque ageret; nec cogitaret modo, imperaretq;, quæ in rem
eſſent, ſed pleraque ipſe per ſe tranſigeret: nec in quenquam omnium grauius ſeueriusque,
quàm in ſemetipſum, imperiũ exerceret: parſimonia, & uigilijs, & labore cum ultimis mili-
tum certaret: nec quicquam in exercitu ſuo præcipui, præter homorem atque imperium,
haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori P.Manlio Celtiberi, mercede exciti ab
D hoſtibus, ſicut ante dictum eſt, faciebant. itaque eò conſul, accerſitus literis prætoris, legio
nes duxit. Vbi eo uenit, (caſtra ſeparatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdeta-
nis extemplo leuia prælia incurſantes in ſtationes eorum Romani facere: ſemperq; uicto-
res ex quamuis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos
militum ire conſul, atque ijs trium conditionum electionem ferre iubet. primam, ſi tranſire
ad Romanos uelint, & duplex ſtipendium accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigiſ-
ſent. alteram, ſi domos abire, publica fide accepta: nihil eam rem noxæ futuram, quòd ho-
ſtibus ſe Romanorum iunxiſſent. tertiam, ſi utique bellum placeat, diem locumq; conſti-
tuant, ubi ſecum armis decernant. A Celtiberis dies ad conſultandnm petita. concilium
immiſtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit.
Cum incertum bellum an pax cum Celtiberis eſſet, commeatus tamen haud ſecus, quàm
E in pace, ex agris caſtellisq; hoſtinm Romani portabant: perinde ſæpe munimenta eorum,
uelut communi pacto commercio, priuatis inducijs ingredientes. conſul ubi hoſtes ad pu
gnam elicere nequit: primum prædatum ſub ſignis aliquot expeditas cohortes in agrum
integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntiæ Celtiberum omneis ſarcinas impedimen
taq; relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Poſteaqnam nulla mouentur re, perſoluto
ſtipendio non ſuis modo, ſed etiam prætoris militibns, relictoq; omni exercitu, in caſtris
prætorijs, ipſe cum ſeptem cohortibus ad Iberum eſt regreſſus. Ea tam exigua manu op-
pida aliquot cepit. deſecere ad eum Sedetani, Auſetani, Sueſſetani. Lacetanos, deuiam &
ſiluestrem gentem, cum inſita feritas continebat in armis: tum conſcientia, dum conſul
exercitusq; Turdulo bello eſt occupatus, depopulatorum ſubitis incurſionibus ſociorum.

Igitur

Igitur ad oppidum eorum oppugnandum conſul ducit non Romanas modo cohortes, ſed F
iuuentutem etiam merito infenſorum ijs ſociorum. Oppidum longum in latitudinem haud
quaquam tantundem patens habebant. quadringentos inde ferme paſſus conſtituit ſigna.
ibi delectarum cohortium ſtationem reliquens, præcepit eis, ne ſe ex eo loco ante moue-
rent, quàm ipſe ad eos ueniſſet. cæteras copias ad ulteriorem partem urbis circunducit.
maximum ex omnibus auxilijs numerum Sueſſetanæ iuuentutis habebat. eos ad murum
oppugnandum ſubire iubet. Quorum ubi arma ſignaq; Lacetani cognouere: memores,
quàm ſæpe in agro eorum impune perſultaſſent, quoties ipſos ſignis collatis fudiſſent, fu-
gaſſentq;: patefacta repente porta, uniuerſi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, ne-
dum impetum, Sueſſetani tulere. quod poſteaquam, ſicut futurum ratus erat, conſul fie-
ri etiam uidit, equo citato ſuper murum hoſtium ad cohortes aduehitur: atque eas arre-
ptas, effuſis omnibus ad ſequendos Sueſſetanos, quà ſilentium ac ſolitudo erat, in urbem G
inducit: priusq; omnia cepit, quàm ſe reciperent Lacetani. mox ipſos nihil præter arma
habentes in deditionem accepit. Confeſtim inde uictor ad Vergium caſtrum ducit. Rece-
ptaculum id maxime prædonum erat: & inde incurſiones in agros pacatos prouinciæ eius
fiebant. Transfugit inde ad conſulē princeps Vergiſtanus: & purgare ſe ac populares cœ-
pit, non eſſe in manu ipſis rempublicam. prædones receptos totum ſuæ poteſtatis id ca-
ſtrum feciſſe. conſul eum domum redire, conficta aliqua probabili, cur abſuiſſet, cauſa, iuſ-
ſit. cum ſe muros ſubiſſe cerneret, intentosq; prædones ad tuenda mœnia eſſe: tum uti cum
ſuæ factionis hominibus meminiſſet arcem occupare. Id, uti præceperat, factum. repente
anceps terror, hinc muros aſcendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumua-
ſit. Huius potitus loci conſul eos qui arcem tenuerāt, liberos eſſe cum cognatis, ſuaq; ha-
bere iuſſit: Vergiſtanos cæteros quæſtori ut uenderet imperauit: de prædonibus ſuppli- H
cium ſumpſit. Pacata prouincia, uectigalia magna inſtituit ex ferrarijs argentarijsq;, qui-
bus tum inſtitutis locupletior in dies prouincia fuit. Ob eas res geſtas in Hiſpania, ſuppli-
cationem in triduum Patres decreuerunt. Eadem æſtate alter conſul L. Valerius Flaccus in
Gallia cum Baiorum exercitu propter Litanam ſiluam ſignis collatis ſecundo prælio con-
flixit. Octo millia Gallorum cæſa traduntur. cæteri omiſſo bello in uicos ſuos atq; agros
dilapſi. conſul reliquum æſtatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, re
ſtituitq; quæ in ijs oppidis bello diruta fuerant. Cum hic ſtatus rerum in Italia Hiſpaniaq;
eſſet, T. Quinctio, in Græcia ita hibernis actis, ut exceptis Aetolis, quibus nec pro ſpe ui-
ctoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, uniuerſa Græcia ſimul pacis li-
bertatisq; perfruens bonis, egregie ſtatu ſuo gauderet: nec magis in bello uirtutem Ro-
mani ducis, quàm in uictoria temperantiam, iuſtitiamq;, & moderationem miraretur: ſe- I
natuſconſultum, quo bellum aduerſus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. quo
lecto Quinctius, conuentu Corinthum omnium ſociarum ciuitatum legationibus in
diem certam edicto, ubi frequentes undique principes conuenerunt, ita ut ne Aetoli qui
dem abeſſent, tali ratione eſt uſus. Bellum aduerſus Philippum non magis communi ani-
mo conſilioq; Romani, & Græci geſſerunt, quàm utrique ſuas cauſas belli habuerunt. nam
& Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienſes hoſtes eorum iuuando, nunc hic ſocijs
noſtris oppugnandis uiolauerat: & in uos talis fuit, ut nobis, etiam ſi noſtrarum obliuiſce-
remur iniuriarum, ueſtræ iniuriæ ſatis digna cauſa belli fuerint. Hodierna conſultatio to-
ta ex uobis pendet. refero enim ad uos, utrum Argos, ſicut ſcitis ipſi, ab Nabide occupa-
tos, pati uelitis ſub ditione eius eſſe: an æquum cenſeatis, nobiliſſimam, uetuſtiſſimamque
ciuitatem in media Græcia ſitam, repeti in libertatem: & eodem ſtatu, quo cæteras urbes K
Peloponneſi & Græciæ eſſe. Hæc conſultatio, ut uidetis, tota de re pertinente ad uos eſt,
Romanos nihil contingit, niſi quatenus liberatæ Græciæ, unius ciuitatis ſeruitus non ple-
nam nec integram gloriam eſſe ſinit. Cæterum ſi uos nec cura eius ciuitatis, nec exem-
plum, nec periculum mouet, ne ſerpat latius contagio eius mali: nos æqui boniq; facimus.
de hac re uos conſulo, ſtaturus eo, quod plures cenſueritis. Poſt orationem Romani im-
peratoris percenſeri aliorum ſententiæ cœptæ ſunt. Cum legatus Atheniēſium, quantum
poterat, gratijs agendis Romanorum in Græciam merita extuliſſet, imploratos auxilium
aduerſus Philippum tuliſſe opem, non rogatos ultro aduerſus tyrannum Nabin offerre au
xilium: indignatusque eſſet, hæc tanta merita ſermonibus tamen aliquorum carpi, futura

calumniantium,

A calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent: apparebat inceſſi Ae-
tolos. Igitur Alexander, princeps gentis, inuectus primum in Athenienſes, qui libertatis
quondam duces & auctores, aſſentationis propriæ gratia communem cauſam proderent:
queſtus deinde Achæos, Philippi quondam milites, poſtremum ab inclinata eius fortuna
transfugas, & Corinthum recepiſſe, & id agere, ut Argus habeant: Aetolos, primos ho-
ſtes Philippi, ſemper ſocios Romanorum, pactos in fœdere ſuas urbes agroſque fore deui
cto Philippo, fraudari Echino, & Pharſalo: inſimulauit fraudis Romanos, quòd uano titu-
lo libertatis oſtentato, Chalcidem & Demetriadem præſidijs tenerent: qui Philippo cun-
ctanti deducere inde præſidia, obijcere ſemper ſoliti ſunt, nunquam, donec Demetrias
Chalciſq; & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: poſtremo, manendi in Græcia
retinendiq; exercitus Argos & Nabin cauſam facerent. Deportarent legiones in Italiam:
B Aetolos polliceri, aut conditionibus & uoluntate ſua Nabin præſidium Argis deductu-
rum, aut ui atque armis coacturos in poteſtate conſentientis Græciæ eſſe. Hac uaniloquen
tia primum Ariſtænum prætorem Achæorum excitauit. Ne iſthuc inquit, Iupiter opt. max.
ſiuerit, Iunoq; regina, cuius in tutela Argi ſunt, ut illa ciuitas inter tyrannum Lacedæmo-
nium & latrones Aetolos præmium ſit poſita in eo diſcrimine, ut miſerius à nobis recipia-
tur, quàm ab illo capta eſt. Mare interiectũ ab iſtis prædonibus non tuetur nos T. Quincti:
quid ſi in media Peloponneſo arcem ſibi fecerint, futurum nobis eſt? Linguam tantum
Græcorum habent, ſicut ſpeciem hominum: moribus ritibuſq; efferatioribus, quàm ulli
barbari, imo, quàm rapaciſſimæ beluæ, utuntur. Itaque uos rogamus, Romani, ut & ab Na-
bide Argos recuperetis: & ita res Græciæ conſtituatis, ut à latrocinio quoque Aetolorum
ſatis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis undique increpantibus Aetolos, reſponſu-
C rum ſe fuiſſe ijs dixit, niſi ita infenſos omneis in eos uideret, ut ſedandi potius, quàm irritan
di, eſſent. contentum itaque opinione ea, quæ de Romanis Aetoliſq; eſſet, referre ſe dixit,
quid de Nabidis bello placeret, niſi redderet Achæis Argos. Cum omnes bellum decreſ-
ſent, auxilia ut pro uiribus ſuis quoque ciuitates mitterent, eſt hortatus. Ad Aetolos lega
tum etiam miſit, magis ut nudaret animos, id quod euenit, quàm ſpe impetrari poſſe. Tri-
bunis militum, ut exercitum ab Elati accerſerent, imperauit. Per eoſdem dies & Antio-
chi legatis de ſocietate agentibus reſpondit, nihil ſe abſentibus decem legatis ſententiæ
habere, Romam eundum ad ſenatum ijs eſſe. Ipſe copias eductas ab Elatia ducere Argos
pergit. atque ei circa Cleonas Ariſtænus prætor cum X. millibus Achæorum, equitibus mil
le occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus poſuerunt caſtra. Poſtero die in cam-
pum Argiuorum deſcenderunt: & quatuor ferre millia ab Argis locum caſtris capiunt.
D Præfectus præſidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & uxoris eius frater.
qui ſub aduentum Romanorum, & utraſque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia,
quæ aut opportuna aut ſuſpecta erant, ualidis præſidijs firmauit. ſed inter agenda hæc pa-
uorem iniectum aduentu Romanorum diſſimulare haudquaquam poterat: & ad exter-
num terrorem inteſtina etiam ſeditio acceſſit. Damocles erat Argiuus, adoleſcens maio-
ris animi, quàm conſilij: qui primo iureiurando interpoſito, de præſidio expellendo cum
idoneis collocutus, dum uires adijcere coniurationi ſtudet, incautior fidei æſtimator fuit.
colloquentem eum cum ſuis, ſatelles à præfecto miſſus cum accerſeret, ſenſit proditum
conſilium eſſe: hortatuſq; coniuratos, qui aderant, ut potius, quàm extorti morerentur, ar
ma ſecum caperent; atque ita cum paucis in forum ire pergit clamitans, ut qui ſaluam
rempublicam uellent, auctorem, & ducem ſe libertatis ſequerentur. Haud ſane mouit
E quenquam: quia nihil usquam ſpei propinquæ, nedum ſatis firmi præſidij cernebant.
Hæc uociferantem eum Lacedæmonij circunuentum cum ſuis interfecerunt. compre-
henſi deinde quidam & alij, ex ijs occiſi plures, pauci in cuſtodiam coniecti. multi pro-
xima nocte funibus per murum demiſſi, ad Romanos transfugerunt. Quinctius affirmanti
bus ijs, ſi ad portas Romanus exercitus fuiſſet, non ſine effectu futurum eum motum
fuiſſe, & ſi propius caſtra admouerentur, non quieturos Argiuos: miſit expeditos pedi-
tes equiteſque, qui circa Cylarabin (gymnaſium id eſt minus trecentos paſſus ab urbe)
cum erumpentibus à porta Lacedemonijs prælium commiſerunt, atque eos haud magno
certamine compulerunt in urbem. & caſtra eo ipſo loco ubi pugnatum erat, imperator
Romanus poſuit. Diem inde unum in ſpeculis fuit, ſi quid noui motus oriretur. poſtea-
quam

A tuta, & equites agmen cogebant. Nabis intra murum inſtructos paratoſque ſub ſignis
habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hoſtem aggredere
tur. poſteaquam extremum agmen præterijt, tum ab oppido, eodem, quo pridie eruperant,
tumultu pluribus ſimul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod fu-
turum erat, non inopinatum accideret, præparatis ſuorum animis, ſigna extemplo con-
uertit, totumque in hoſtem agmen circumegit. itaque uelut rectæ acies concurriſſent,
iuſtum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ
minus infida, ac trepida fuiſſet, ni Achæi locorum prudentes inſtitiſſent. hi & cædem
ingentem ediderunt, & diſperſos paſſim fuga pleroſque armis exuerunt. Quinctius
prope Amyclas poſuit caſtra. inde cum perpopulatus omnia circumiecta urbi frequen-
tis & amœni agri loca eſſet, nullo iam hoſtium porta excedente, mouit caſtra ad flumen
B Eurotam. inde uallem Taygeto ſubiectam, agroſque ad mare pertinentes euaſtat. Eo-
dem fere tempore L. Quinctius maritimæ oræ oppida partim uoluntate, partim metu aut
ui recepit. certior deinde factus, Cytheum oppidum omnium maritimarum rerum La-
cedæmonijs receptaculum eſſe, nec procul à mari caſtra Romana abeſſe, omnibus id
copijs aggredi conſtituit. Erat eo tempore ualida urbs & multitudine ciuium incola-
rumque, & omni bellico apparatu inſtructa. In tempore Quinctio rem haud facilem
aggredienti rex Eumenes & claſſis Rhodiorum ſuperuenerunt. ingens multitudo na-
ualium ſociorum è tribus contracta claſſibus, intra paucos dies omnia, quæ ad oppugna-
tionem urbis terra marique munitæ facienda opera erant, effecit. Iam teſtudinibus
admotis murus ſubruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaque una crebris ictibus
euerſa eſt turris: quodque circa muri erat, caſu eius proſtratum. & Romani ſimul à por-
C tu, unde aditus planior erat, ut diſtenderent ab apertiore loco hoſtes: ſimul per patefa-
ctum ruina iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin quà intenderant, pene-
trarent: ſed tardauit impetum eorum ſpes obiecta dedendæ urbis, mox deinde eadem tur-
bata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miſerat nun
cium ad legatum Romanum, traditurum ſe urbem. & cum ad eam rem tempus & ratio
conueniſſet, à Gorgopa proditor interficitur, intentiuſque ab uno urbs defendebatur: &
difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quinctius cum quatuor millibus delectorum mili-
tum ſuperueniſſet. Is cum ſupercilio haud procul diſtantis tumuli ab urbe inſtructam
aciem oſtendiſſet, & ex altera parte L. Quinctius ab operibus ſuis terra mariq. inſtaret: tũ
uera deſperatio Gorgopam quoque coegit id conſilij, quod in altero morte uindicauerat,
capere. & pactus, ut abducere inde milites, quos præſidij cauſa habebat, liceret, tradidit
D Quinctio urbem. Priuſquam Cytheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus,
tradita cuſtodia urbis Timocrati Pellenenſi, cum mille mercenarijs militibus, & duobus
millibus Argiuorum Lacedæmonem ad Nabin uenit. Nabis ſicut primo aduentu Roma-
næ claſſis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: ſic parua ſpe cum ac-
quieuiſſet, Gytheo ab ſuis retento: poſteaquam id quoque traditum Romanis audiuit eſſe:
cum ab terra omnibus circa hoſtibus, nihil ſpei eſſet: à mari quoque toto ſe interclusũm,
cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in caſtra miſit ad explorandum ſi pate-
rentur legatos ad ſe mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem uenit nullis cum
alijs mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio aduocato,
cum omnes dandum colloquium cenſuiſſent: dies locusq; conſtituitur. In mediæ regio-
nis tumulos modicis copijs ſequentibus cum ueniſſent: relictis ibi in ſtatione conſpecta
E utrinque cohortibus, Nabis cum delectis cuſtodibus corporis, Quinctius cũ fratre, & Eu-
mene rege, & Soſilao Rhodio, & Ariſtæno Achæorum prætore, tribunisq; militum paucis
deſcendit. Ibi permiſſo ut ſeu dicere prius, ſeu audire mallet, ita cœpit tyrannus. Si ipſe per
me, T. Quincti, uoſque qui adeſtis, cauſam excogitare, cur mihi aut indixiſſetis bellum,
aut inferretis, poſſem: tacitus euentum fortunæ meæ expectaſſem: nunc imperare animo
nequiui, quin priuſquam perirem, cur periturus eſſem, ſcirem. & hercule ſi tales eſſetis: qua
les eſſe Carthaginienſes fama eſt, apud quos nihil ſocietatis fides ſancti haberet: in me quo
que uobis quid faceretis, minus penſi eſſe non mirarer. nunc cum uos intueor, Romanos eſ-
ſe uideo, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem ſocialem ſanctiſſimam habeatis:
cum me ipſe reſpexi, cum eſſe ſpero, cui & publice, ſicut cæteris Lacedæmonijs, uo-

biſcum uetuſtiſſimum fœdus ſit, & meo nomine priuatim amicitia ac ſocietas nuper Phi- F
lippi renouata. Atenim ego eam uiolaui & euerti, quòd Argiuorum ciuitatem teneo.
Quomodo hoc tuear?re, an tempore? Res mihi duplicem defenſionem præbet. nam & ip-
ſis uocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupaui: & accepi, cum Philippi
partium, non in ueſtra ſocietate eſſet. Tempus autem eo me liberat, quòd cum iam Argos
haberem, ſocietas mihi uobiſcum conuenit: & ut uobis mitterem ad bellum auxilia, non
ut Argis præſidium deducerem, pepigiſtis. At hercle in ea controuerſia quæ de Argis eſt,
ſuperior ſum, & æquitate rei, quòd ueſtram urbem, ſed hoſtium: quòd uolentem, non ui coa
ctam accepi: & ueſtra confeſſione, quòd in conditionibus ſocietatis mihi Argos reliqui-
ſtis. Cæterum nomen tyranni & facta me premunt, quòd ſeruos ad libertatem uoco,
quòd in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc reſpondere poſſum: me, qualiſcun
que ſum, eundem eſſe, qui fui cum tu ipſe mecum, T. Quincti ſocietatem pepigiſti. tum G
me regem appellari à uobis memini: nunc tyrannum uocari uideo. itaque ſi ego nomen
imperij mutaſſem, mihi meæ inconſtantiæ, cum uos mutetis, uobis ueſtræ reddenda ratio
eſt. Quod ad multitudiuem ſeruis liberatis auctam, & egentibus diuiſum agrum attinet:
poſſum quidem & in hoc me iure temporis tutari. iam feceram hæc, qualiacunque ſunt,
cum ſocietatem mecum pepigiſtis, & auxilia in bello aduerſum Philippum accepiſtis. ſed
ſi nunc ea feciſſem, non dico, quid in eo uos læſiſſem, aut ueſtram amicitiam uiolaſſem: ſed
illud, me more atque inſtituto maiorum feciſſe. Nolite ad ueſtras leges atque inſtituta exi-
gere ea, quæ Lacedæmone fiunt. nihil comparare ſingula neceſſe eſt. uos à cenſu equitem,
à cenſu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem ſubiectam eſſe illis uultis. no-
ſter legumlator non in paucorum manu remp. eſſe uoluit, quem uos ſenatum appellatis:
nec excellere unum aut alterum ordinem in ciuitate: ſed per æquationem fortunæ ac digni- H
tatis fore credidit, ut multi eſſent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipſe egiſſe, quàm
pro patriæ ſermone breuitatis, fateor. & breuiter peroratũ eſſe potuit, nihil me, poſteaquam
uobiſcum amicitiam inſtitui, cur eius uos pœniteret, commiſiſſe. Ad hæc imperator Roma-
nus. Amicitia & ſocietas nobis nulla tecum, ſed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iuſto
ac legitimo facta eſt. cuius ius tyranni quoque, qui poſtea per uim tenuerunt Lacedæmone
imperium, quia nos bella nunc Punica, nũc Gallica, nunc alia ex alijs occupauerant, uſurpa
rũt, ſicut tu quoque hoc Macedonico bello feciſti. nam quid minus conueniret, quàm nos,
qui pro libertate Græciæ aduerſus Philippũ gereremus bellũ, cum tyranno inſtituere ami-
citiam? & eo tyranno, quàm qui unquam fuit, ſæuiſſimo & uiolentiſſimo in ſuos? Nobis ue-
ro, etiam ſi Argos nec cepiſſes per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam,
Lacedæmon quoque uindicanda in antiquam libertatem erat, atque in leges ſuas: quarum I
modo, tanquam æmulus Lycurgi, mentionem feciſti. An ut ab Iaſo, & Bargylijs præſidia
Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clariſſimas urbes, lu-
mina quondam Græciæ, ſub pedibus tuis relinquemus, quæ titulum nobis liberatæ Græ-
ciæ, ſeruientes deforment? Atenim cum Philippo Argiui ſenſerunt. Remittimus hoc tibi,
ne noſtram uicem iraſcaris. ſatis compertum habemus, duorum, aut ſummum trium in ea
re, non ciuitatis, culpam eſſe: tam hercle, quàm in te tuoq; præſidio accerſendo accipien-
doq. in arcem, nihil ſit publico conſilio actum. Theſſalos & Phocenſes & Locrenſes con-
ſenſu omnium ſcimus partium Philippi fuiſſe, tamen cum cæteram liberauerimus Græ-
ciam: quid tandem cenſes in Argiuis, qui inſontes publici conſilij ſint, facturos? Seruorum
ad libertatem uocatorum, & egentibus hominibus agri diuiſi crimina ibi obijci dicebas:
non quidem nec ipſa mediocria: ſed quid iſta ſunt præ ijs, quæ à te tuiſq; quotidie alia ſu- K
per alia facinora eduntur? exhibe liberam concionem uel Argis, uel Lacedæmone, ſi au-
dire iuuat uera dominationis impotentiſſimæ crimina. Vt omnia alia uetuſtiora omittam:
quam cædem Argis Pythagoras iſte, gener tuus, pene oculis meis edidit? quam tu ipſe, cum
iam prope in finibus Lacedæmoniorum eſſem? Agedum, quos in concione comprehen-
ſos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in cuſtodia te habiturum eſſe pronunciaſti: iube uin-
ctos produci, ut miſeri parentes, quos falſo lugent, uiuere ſciant. Atenim ut iam ita ſint
hæc, quid ad uos Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui, ut liberare
poſſent, mare traiecerunt, terra mariq. geſſerunt bellum? Vos tamen, inquis, ueſtramq.
amicitiam ac ſocietatem proprie non uiolaui. Quoties uis te id arguam feciſſe?

ſed

A ſed nolo pluribus:ſummam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia uiolatur? nempe his maxime duabus, ſi ſocios meos pro hoſtibus habeas, ſi cum hoſtibus te coniungas. Vtrunque à te factum eſt. nam & Meſſenem uno atque eodem iure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam noſtram acceptam, ſocius ipſe ſociam nobis urbem ui atque armis cepiſti:& cum Philippo hoſte noſtro non ſocietatem ſolum, ſed ſi dijs placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius pepigiſti: & bellum aduerſum nos gerens, mare circa Maleam infeſtum nauibus piraticis feciſti: & plures prope ciues Romanos, quàm Philippus, cepiſti atque occidiſti: tutiorq́. Macedoniæ ora, quàm promontorium Maleæ, commeatus ad exercitus noſtros portantibus nauibus fuit. Proinde parce ſic fidem ac iura ſocietatis iactare: & omiſſa populari oratione, tanquam tyrannus & hoſti loquere. Sub hæc Ariſtænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occaſio eſſet, ſibi ac fortu-

B nis ſuis conſuleret. referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarum cœpit, qui depoſito imperio, reſtitutaq́. libertate ſuis, non tutam modo, ſed etiam honoratam inter ciues ſenectutem egiſſent. His dictis inuicem, auditisq́., nox prope diremit colloquium. poſtero die Nabis Argis ſe cedere, ac deducere præſidium, quando ita Romanis placeret, & captiuos & perfugas redditurum dixit. aliud ſi quid poſtularent, ſcriptum ut ederent petijt: ut deliberare cum amicis poſſet. Ita & tyranno ad conſultandum tempus datum eſt: & Quinctius, ſociorum etiam principibus adhibitis, habuit conſilium. Maximæ partis ſententia erat, perſeuerandum in bello eſſe, & tollendum tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. ſatius multò fuiſſe, non moueri bellum aduerſus eum, quàm omitti motum. & ipſum uelut comprobata dominatione firmiorem futurum, auctore iniuſti imperij aſſumpto populo R. & exemplo multos in alijs ciuitatibus ad inſidiandum li-

C bertati ciuium ſuorum incitaturum. Ipſius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. uidebat enim compulſo intra mœnia hoſte, nihil præter obſidionem reſtare: eam autem fore diuturnam. non enim Gytheum, quod ipſum tamen traditum, non expugnatum eſſet: ſed Lacedæmonem, ualidiſſimam urbem, uiris armisq́. oppugnaturos. unam ſpem fuiſſe, ſi qua, admouentibus exercitum, diſſenſio inter ipſos ac ſeditio excitari poſſet: cum ſigna portis prope inferri cernerent, neminem ſe mouiſſe. Adijciebat & cum Antiocho infidam pacem Villium legatum inde redeuntem nunciare. multo maioribus, quàm ante, terreſtribus naualibusq́. copijs in Europam eum tranſiſſe. ſi occupaſſet obſidio Lacedæmonis exercitum, quibus alijs copijs aduerſus regem tam ualidum ac potentem bellum geſturos? Hæc propalam dicebat. illa tacita ſuberat cura, ne nouus conſul Græciam prouinciam ſortiretur, & incohati belli uictoria ſucceſſori tradenda eſſet. Cum aduerſus tenden-

D do nihil moueret ſocios, ſimulando ſe tranſire in eorum ſententiam, omnes in aſſenſum conſilij ſui traduxit. Bene uertat, inquit. obſideamus Lacedæmonem, quādo ita placet. cæterum cum res tam lenta, quàm ipſi ſcitis, oppugnatio urbium ſit, & obſidentibus prius ſæpe, quàm obſeſſis, tædium afferat: iam nunc hoc ita proponere uos animis oportet, hibernandum circa Lacedæmonis mœnia eſſe. quæ mora ſi laborem tantum, ac periculum haberet, & ut animis & corporibus ad ſuſtinenda ea parati eſſetis, hortarer uos. nunc impenſa quoque magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda eſt, in commeatus nobis uobisq́. in hiemem expediendos. Itaque ne aut repente trepidetis, aut rem incohatam turpiter deſtituatis, ſcribendum ante ueſtris ciuitatibus cenſeo, explorandumq́., quid quæque animi, quid uirium habeat. Auxiliorum ſatis ſuperq́. habeo, ſed quo plures ſumus, pluribus rebus egebimus. nihil iam

E præter nudum ſolum ager hoſtium habet: ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omnium ad reſpicienda cuique domeſtica mala conuertit: ſegnitiam, inuidiam & obtrectationem domi manentium aduerſus militantes, libertatem difficilem ad conſenſum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex priuato. uerſis itaque ſubito uoluntatibus, facere quod è republica populi R. ſociorumq́. eſſe crederet, imperatori permiſerunt. Inde Quinctius adhibitis legatis tantum, tribunisq́. militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conſcripſit. Sex menſium induciæ ut eſſent Nabidi, Romanisq́. & Eumeni regi, & Rhodijs. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quinctius & Nabis, ut pax ex auctoritate ſenatus confirmaretur. Ex qua die ſcriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent: ea dies ut in-

duciarum principium eſſet, & ut ex ea die intra decimum diem ab Argis cæteriſq. op- F
pidis quæ in Argiuorum agris eſſent, præſidia omnia deducerentur, uacuaq. & libera tra-
derentur Romanis, & ne quod inde mancipium regium, publicumve, aut priuatum edu-
ceretur: & ſi qua ante educta forent, dominis recte reſtituerentur. Naues quas ciuita-
tibus maritimis ademiſſet, redderet: neve ipſe nauem ullam, præter duos lembos, qui
non plus, quàm ſexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captiuos omnibus
ſocijs populi R. ciuitatibus redderet, & Meſſenijs omnia quæ comparerent, quæque do-
mini cognoſcerent. Exulibus quoque Lacedæmonijs liberos & coniuges reſtitueret,
quæ earum uiros ſequi uoluiſſent. inuita nequa exulis comes eſſet. Mercenariorum mi-
litum Nabidis, qui aut in ciuitates ſuas, aut ad Romanos tranſiſſent, ijs res ſuæ omnes
recte redderentur. In Creta inſula ne quam urbem haberet: quas habuiſſet, redderet Ro-
manis. ne quam ſocietatem cum ullo Cretenſium, aut quoquam alio inſtitueret, neu G
bellum gereret. Ciuitatibus omnibus quas ipſe reſtituiſſet, quæq. ſe ſuaq. in fidem ac
ditionem populi R. tradidiſſent, omnia præſidia deduceret, ſeq. ipſe ſuoſq. ab his ab-
ſtineret. Ne quod oppidum, ne quod caſtellum in ſuo alienove agro conderet. Obſi-
des ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuiſſet: filium in his ſuum:
& talenta centum argenti in præſenti, & quinquaginta talenta in ſingulos annos per an-
nos octo. Hæc conſcripta caſtris propius urbem motis Lacedæmonem mittuntur. nec
ſane quicquam eorum ſatis placebat tyranno, niſi quòd præter ſpem reducendorum
exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat, quòd & na-
ues & maritimæ ciuitates ademptæ erant. fuerat autem ei magno fructui mare, om-
nem oram à Malea prædatorijs nauibus infeſtam habenti. iuuentutem præterea ciuita-
tum earum ad ſupplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, H
quanquam ipſe in ſecreto uolutauerat cum amicis: uulgo tamen omnes fama ferebant,
uanis ut ad cæteram fidem, ſic ad ſecreta tegenda ſatellitum regiorum ingenijs. Non
tam omnia uniuerſi, quàm ea quæ ad quenque pertinerent, ſinguli carpebant. qui exu-
lum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid poſſederant, tan-
quam amiſſuri, non reddituri, indignabantur. ſeruis liberatis à tyranno, non irrita modo
futura libertas, ſed multo fœdior, quàm fuiſſet ante, ſeruitus, redeuntibus in iratorum
dominorum poteſtatem, ante oculos obuerſabatur. mercenarij milites & pretia mili-
tiæ caſura in pace ægre ferebant, & reditum ſibi nullum eſſe in ciuitates uidebant infen-
ſas non tyrannis magis, quàm ſatellitibus eorum. Hæc inter ſe primo in circulis ferentes
fremere: deinde ad arma ſubito diſcurrerunt. quo tumultu cum per ſe ſatis irritatam multi-
tudinem cerneret tyrannus, concionem aduocari iuſſit. ibi cum ea quæ imperarentur à Ro- I
manis, expoſuiſſet: & grauiora atque indigniora quædam falſo affinxiſſet, & ad ſingula
nunc ab uniuerſis, nunc à partibus concionis acclamaretur, interrogauit, quid ſe reſpon-
dere ad ea, aut quid facere uellent? prope una uoce omnes nihil reſpondere bellum geri iuſ
ſerunt: & pro ſe quiſque, qualia multitudo ſolet, bonum animum habere, & benè ſperare iu
bentes, fortes fortunam adiuuare aiebant. His uocibus incitatus tyrannus, & Antiochum
Aetoloſq. adiuturos pronunciat, & ſibi ad obſidionem ſuſtinendam copiarum affatim eſſe.
Exciderat pacis mentio ex omnium animis, & in ſtationes non ultra quieturi diſcurrunt.
Paucorum laceſſentium excurſio, & emiſſa iacula extemplo Romanis dubitationem, quin
bellandum eſſet, exemerunt. leuia inde prælia per quatriduum primum ſine ullo ſatis certo
euentu commiſſa. quinto die prope iuſta pugna adeo pauentes in oppidum Lacedæmonij
compulſi ſunt, ut quidam milites Romani terga fugientium cædentes, per intermiſſa, ut K
tunc erant, mœnia urbem intrarint. Et tũc quidem Quinctius ſatis eo terrore coercitis ex-
curſionibus hoſtium, nihil præter ipſius oppugnationem urbis ſupereſſe ratus, miſſis qui
omnes nauales ſocios à Gytheo accerſerent, ipſe interim cum tribunis militum ad uiſen-
dum urbis ſitum mœnia circumuehitur. Fuerat quondam ſine muro Sparta. tyranni nu-
per locis patentibus planiſq. obiecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu, ſta-
tionibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Vbi ſatis omnia inſpexit co-
rona oppugnandum ratus, omnibus copijs (erant autem Romanotum ſociorumq.
ſimul peditum equitumq., ſimul terreſtriumq. ac naualium copiarum ad quinquagin-
ta millia hominum) urbem cinxit. Alij ſcalas, alij ignem, alij alia, quibus non

oppugnarent

A oppugnarent modo, ſed etiam terrerent, portabant. iuſſi clamore ſublato ſubire
undique omnes, ut, qua primum occurrerent, quave opem ferrent, ad omnia ſimul
pauentes Lacedæmonij ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diuiſum.
parte una à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Heptagonias appel-
lant, (omnia autem hæc aperta ſine muro loca ſunt) aggredi iubet. Cum tantus undique
terror urbem circumuaſiſſet: primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios tre
pidos motus, ut quiſque maxime laboraret locus, aut ipſe occurrebat, aut aliquos mitte-
bat. deinde circumfuſo undique pauore ita obtorpuit, ut nec dicere quod in rem eſſet, nec
audire poſſet: nec inops modo conſilij, ſed uix mentis compos eſſet. Romanos primo ſu-
ſtinebant in anguſtijs Lacedæmonij, ternæq. acies tempore uno locis diuerſis pugnabant.
deinde creſcente certamine, nequaquam erat prælium par. miſſilibus enim Lacedæmonij
pugnabant, à quibus ſe & magnitudine ſcuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quòd
B alij uani, alij leues admodum ictus erant. nam propter anguſtias loci, confertamq. turbam,
non modo ad emittenda cum procurſu, quo plurimum concitantur tela, ſpacium habe-
bant: ſed ne ut de gradu quidem libero ac ſtabili conarentur. itaque ex aduerſo miſſa te-
la nulla in corporibus, rara in ſcutis hærebant, à circumſtantibus ex ſuperioribus locis qui-
dam uulnerati ſunt: mox progreſſos iam etiam ex tectis non tela modo, ſed tegulæ quoque
inopinantes perculerunt. ſublatis deinde ſupra capita ſcutis, continuatisq. ita inter ſe, ut
non modo ad cæcos ictus, ſed ne ad inſerendum quidem ex propinquo telum loci quic-
quam eſſet, teſtudine facta ſubibant. & primo anguſtiæ paulisper ſua hoſtiumq. refertæ
turba tenuerunt. poſteaquam in patentiorem uiam urbis, paulatim urgentes hoſtem, pro-
ceſſere, non ultra uis eorum atque impetus ſuſtineri poterant. Cum terga uertiſſent Lace-
dæmonij, & effuſa fuga ſuperiora peterent loca: Nabis quidem, ut capta urbe trepidans,
C quanam ipſe euaderet, circunſpectabat. *Pythagoras* cum ad cætera animo officioq. ducis
fungebatur: tum uero unus, ne caperetur urbs, cauſa fuit. ſuccendi enim ædificia proxima
muro iuſſit, quæ cum momento temporis arſiſſent, ut adiuuantibus ignem, qui alias ad ex-
tinguendum opem ferre ſolent, ruere in Romanos tecta, nec tegularum modo fragmen-
ta, ſed etiam ambuſta tigna ad armatos peruenire, & flamma late fundi, fumus terrorem
etiam maiorem, quàm periculum facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum,
tum maxime impetus facientes receſſere à muro: & qui iam intrauerant, ne incendio à ter-
go oriente interclu derentur à ſuis, receperunt ſeſe. & Quinctius poſteaquam quid rei eſ-
ſet, uidit: receptui canere iuſſit, ita iam à capta prope urbe reuocari redierunt in caſtra. Quin
ctius plus ex timore hoſtium, quàm ex re ipſa, ſpei nactus, per triduum inſequens ter-
ritauit eos, nunc prœlijs laceſſendo, nunc operibus interſepiendo quædam, ne exitus ad
D fugam eſſet. His comminationibus compulſus tyrannus Pythagoram rurſus oratorem mi
ſit. quem Quinctius primo aſpernatus excedere caſtris iuſſit: deinde ſuppliciter orantem,
aduolutumq. genibus tandem audiuit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Ro-
manorum. dein cum ea uelut uana & ſine effectu nihil proficerent, eò deducta res eſt, ut his
conditionibus quæ ex ſcripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniæq. &
obſides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nuncijs alijs prope ſuper alios efferen
tibus, tantum non iam captam Lacedæmonem eſſe, erecti & ipſi, ſimul eo, quòd Pythago-
ras cum parte ualidiſſima præſidij exceſſerat, contempta paucitate eorum qui in arce erant,
duce Archippo quodam præſidium expulerunt. Timocratem Pellenenſem, quia clemen-
ter præfuerat, uiuum fide data emiſerunt. Huic lætitiæ Quinctius ſuperuenit, pace data ty-
ranno, dimiſſisq. ab Lacedæmone Eumene & Rhodijs & L. Quinctio fratre ad claſſem. Læ
E ta ciuitas celeberrimum feſtorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die ſtata pro-
pter belli mala prætermiſſum, in aduentum Romani exercitus ducisq. indixerunt, præfece-
runtq. ludis ipſum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent. reducti ciues ab
Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosq; ante Nabis abduxerant. redierant,
qui poſt compertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant. liberta-
tem ex longo interuallo, libertatisq. auctores Romanos, quibus cauſa bellandi cum tyran-
no ipſi fuiſſent, cernebant. teſtata quoque ipſo Nemeorum die uoce præconis libertas eſt
Argiuorum. Achæis quantum reſtituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ affe-
rebant: tantum ſerua Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non ſincerum gau-

dium præbebant. Aetoli uero eam rem omnibus concilijs lacerare. Cum Philippo non ante deſitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relictam Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat caſtris, cæteroſq. nobiliſſimos ciues in exilio uicturos. Nabidis dominantis ſatellitem factum populum R. Quinctius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt qui non ex oppido proficiſcentem bellum geſſiſſe tyrannum tradant, ſed caſtris aduerſus Romana caſtra poſitis: diuq. cunctatum, cum Aetolorum auxilia expectaſſet, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores ſuos ab Romanis facto. eo prælio uictum, caſtriſq. exutum, pacem petiſſe, cum cecidiſſent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia eſſent. Eodem fere tempore & à T. Quinctio de rebus ad Lacedæmonem geſtis, & ab M. Porcio conſule ex Hiſpania literæ allatæ. utriuſque nomine ternos in dies ſupplicatio à ſenatu decreta eſt. L. Valerius conſul cum poſt fuſos circa Litanam ſiluam Boios quietam prouinciam habuiſſet, comitiorum cauſa Romam redijt: & creauit conſules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno ſecundi Punici belli conſules fuerant. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Merenda & Blaſio, & Cn. Domitius Ahenobarbus, & Sex. Digitus, & T. Iuuentius Thalna. Comitijs perfectis conſul in prouinciam redijt. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, ut Latini qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, ciues Romani eſſent. Puteolos Salernumq. & Buxentum adſcripti coloni qui nomina dederant, cum ob id ſe pro ciuibus Romanis ferrent, ſenatus iudicauit, non eſſe eos ciues Romanos. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterum, & Ti. Sempronius

AN. DLVI. Longus conſules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam uenerunt. his extra urbem in æde Apollinis ſenatus datus eſt. pax quæ cũ T. Quinctio cõueniſſet, ut rata eſſet, petierunt, imperaueruntq. De prouincijs cum relatum eſſet, ſenatus frequens in eam ſententiam ibat, ut, quoniam in Hiſpania & Macedonia debellatum foret, conſulibus ambobus Italia prouincia eſſet. Scipio ſatis eſſe Italiæ unum conſulem cenſebat, alteri decernendam Macedoniam eſſe. bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipſum ſua ſponte in Europam tranſgreſſum: quid deinde facturum cenſerent, cum hinc Aetoli haud dubie hoſtes uocarent ad bellum, illinc Annibal, Romanis cladibus inſignis imperator, ſtimularet? Dum de prouincijs conſulũ diſceptatur, prætores ſortiti ſunt. Cn. Domitio urbana iuriſdictio, T. Iuuentio peregrina euenit: P. Cornelio Hiſpania ulterior, Sex. Digito citerior: duobus Cn. Cornelijs, Blaſioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam nouum exercitum tranſportari non placuit: eum qui eſſe ibi, reduci in Italiam à Quinctio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hiſpania eſſet. conſulibus ambobus Italiam prouinciam eſſe, & duas urbanas eõ legiones ſcribere, ut dimiſſis quos ſenatus cenſuiſſet exercitibus, VIII omnino Romanæ legiones eſſent. Ver ſacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio conſulibus. Id cum P. Licinius pontifex non eſſe recte factum collegio primum, deinde ex auctoritate collegij patribus renunciaſſet: de integro faciendum arbitratu pontificum cenſuerunt, ludoſq. magnos, qui una uoti eſſent, tanta pecunia, quanta aſſoleret, faciendos. Ver ſacrum uideri pecus, quod natum eſſet inter Kal. Martias, & pridie Kal. Maias, P. Cornelio Scipione, & Ti. Sempronio Longo conſulibus. Cenſorum inde comitia habita ſunt. creati cenſores Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem ſenatus P. Scipionem conſulem, quem & priores cenſores legerant, legerunt. treis omnino ſenatores, neminem curuli honore uſum, prætierunt. gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quòd ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, ut loca ſenatoria ſecernerent à populo. nam antea in promiſcuo ſpectabant. equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in ullum ordinem ſæuitum. atrium Libertatis, & uilla publica ab eiſdem refecta, amplificataq. Ver ſacrum, ludiq. uotiui, quos uouerat Ser. Sulpicius Galba conſul facti. Cũ ſpectaculo eorũ occupati animi omniũ eſſent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos homineſq. ſcelera Locris admiſſa in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus ſimul locis urbis nocte incendia facerẽt, ut in conſternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer poſſet. ea res indicio conſciorum palam facta delataq. ad ſenatum eſt. Pleminius in inferiorem demiſſus carcerem eſt, necatuſq;. Coloniæ ciuium Romanorum eo anno deductæ ſunt Puteolos,

A Vulturnum, Liternum, treceni homines in ſingulas. Item Salernum, Buxentumq́. coloniæ ciuium Romanorum deductæ ſunt. deduxere triumuiri, Ti. Sempronius Longus, qui tum conſul erat: M. Seruilius, Q. Minucius Thermus. Ager diuiſus eſt, qui Campanorum fuerat. Sipontum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium Romanorum alij triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Heluius deduxerunt. Tempſam item, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ deductę. Tempſanus ager de Bruttijs captus erat. Bruttij Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumuiri, Cn. Octauius, L. Aemilius Paullus, C. Plætorius Crotonem: Tempſam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia uiſa eo anno Romæ ſunt, alia nunciata. In foro & Comitio & Capitolio ſanguinis guttæ uiſæ ſunt. & terra aliquoties pluit. & caput Vulcani arſit. nunciatum eſt, Interamnæ lac fluxiſſe, pueros ingenuos Arimini ſine oculis ac na-

B ſo, & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & ſacrificium nouendiale factum, quòd Adriani nunciauerant, in agro ſuo lapidibus pluuiſſe. In Gallia L. Valerius Flaccus pro cos. circa Mediolanum cum Gallis Inſubribus, & Boijs qui Dorulaco duce ad concitandos Inſubres Padum tranſgreſſi erant, ſignis collatis depugnauit. X millia hoſtium ſunt cæſa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hiſpania triumphauit. tulit in eo triumpho argenti infecti XXV millia pondo, bigati centum uigintitria millia, Oſcenſis quingenta quadraginta: auri pondo mille quadringenta. militibus ex præda diuiſit in ſingulos ducenos ſeptuagenos æris, triplex equiti. Ti. Sempronius conſul in prouinciam profectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit: Boiorix tum regulus eorum cum duobus fratribus, tota gente concitata ad rebellandum, caſtra locis idoneis poſuit, ut appareret dimicaturos, ſi hoſtis fines intraſſet.

C conſul ubi, quantæ copiæ, quanta fiducia eſſet hoſti, ſenſit: nunciū ad collegā mittit, ut, ſi uideretur ei, maturaret uenire, ſe tergiuerſando in aduentum eius rem extracturum. Quæ cauſa conſuli cunctandi, eadem Gallis, præterquam quòd cunctatio hoſtium animos faciebat, rei maturandæ erat, ut priuſquam coniungerentur conſulum copiæ, rem tranſigerent. per biduum tamen nihil aliud, quàm ſteterunt parati ad pugnam, ſi quis contra egrederetur. tertio ſubiere ad uallum, caſtraq́. ab omni ſimul parte aggreſſi ſunt. conſul extemplo arma capere milites iuſſit. armatos inde pauliſper continuit, ut & ſtolidam fiduciam hoſti augeret, & diſponeret copias, quibus quæq́. portis erumperent. duæ legiones duabus principalibus portis ſigna efferre iuſſæ. ſed in ipſo exitu ita conferti obſtitere Galli, ut clauderent uiam. Diu in anguſtijs pugnatum eſt, nec dextris magis gladijsq́. gerebatur res, quàm ſcutis corporibusq́. ipſis obniſi urgebant: Romani, ut ſigna foras efferrent: Galli, ut

D aut ipſi in caſtra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q. Fictorius primi pili centurio, & C. Atinius tr. mil. quartæ hic, ille ſecundæ legionis (rem in aſperis prælijs ſæpe tentatam) ſigna adempta ſigniferis in hoſtes iniecerunt. dum repetunt enixe ſignum, priores ſecundani ſe porta eiecere. Iam hi extra uallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cum alius tumultus ab aduerſa parte caſtrorum eſt exortus. in portam quæſtoriam irrupetant Galli: reſiſtenteſq́. pertinacius occiderant L. Poſtumium quæſtorem, cui Timpano fuit cognomen: & M. Atinium & P. Sempronium præfectos ſocium, & ducentos ferme milites. Capta ab ea parte caſtra erant, donec cohors extraordinaria miſſa à conſule ad tuendam quęſtoriā portam, & eos qui intra uallum erant, partim occidit, partim expulit caſtris, & irrumpentibus obſtitit. Eodem fere tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortibus porta eru

E pit. ita ſimul tria prælia circa caſtra locis diſtantibus erant, clamoreſq́. diſſoni ad incertos ſuorum euentus à præſenti certamine animos pugnantiū auertebant. Vſque ad meridiem æquis uiribus, ac prope pari ſpe pugnatum eſt. labor & æſtus mollia & fluida corpora Gallorū, & minime patientia ſitis, cum decedere pugna coegiſſet: in paucos reſtantes impetum Romani fecerunt, fuſosq́. cōpulerunt in caſtra. Signum inde receptui a conſule datū eſt. ad quod pars maior receperunt ſeſe, pars certaminis ſtudio, & ſpe potiundi caſtris hoſtiū, perſtitit ad uallum. eorum paucitate contempta Galli uniuerſi ex caſtris erumpunt. fuſi inde Romani, quæ imperio conſulis noluerant, ſuo pauore ac terrore caſtra repetunt. ita uaria hinc atque illinc nunc uictoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad XI millia, Romanorum V millia ſunt occiſa. Galli recepere in intima finium ſeſe. Conſul Placentiam le-

gíones duxit. Scipionem alij cóiuncto exercitu cum cóllega, Boiorum Ligurumq́. agros po F
pulatum iſſe, quoad progredi ſiluæ paludesq́. paſſæ ſint, ſcribunt: alij, nulla memorabili re
geſta, comitiorum cauſa rediјſſe Romam. Eodem hoc anno T. Quinctius Elatiæ, quò in hi-
berna reduxerat copias, totum hiemis tempus iure dicundo conſumpſit, mutandisq́. ijs,
quæ aut ipſius Philippi, aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cum ſuæ fa
ctionis hominum uires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Co-
rinthum, conuentu edicto, uenit. ibi omnium ciuitatum legationes in concionis modum
circumfuſas eſt allocutus, orſus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente,
& imperatorum qui ante ſe in Macedonia fuiſſent, ſuisq́. rebus geſtis. Omnia cum appro-
batione ingenti ſunt audita, prætcrquam cum ad mentionem Nabidis uentum eſſet. id mi-
nime conueniens liberanti Græciam uidebatur, tyrannum reliquiſſe, non ſuæ ſolum pa-
triæ grauem, ſed omnibus circa ciuitatibus metuendum, hærentem uiſceribus nobiliſſimæ G
ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animorum Quinctius, ſi ſine excidio Lacædemonis
fieri potuiſſet, fatebatur, pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuiſſe:
nunc cum aliter, quàm ruina grauiſſima ciuitatis, opprimi non poſſet, ſatius uiſum eſſe, ty-
rannum debilitatum, ac totis prope uiribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui,
quàm intermori uehementioribus, quàm quæ pati poſſet, remedijs ciuitatem ſinere, in ipſa
uindicta libertatis perituram. Præteritorum commemorationi ſubiecit, proficiſci ſibi in
Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo eſſe: Demetriadis Chalcidisq́. præ-
ſidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum, ipſis extemplo uidentibus,
uacuam Achæis traditurum: ut omnes ſcirent, utrum Romanis an Aetolis mentiri mos
eſſet, qui male commiſſam libertatem populo Romano ſermonibus diſtulerint: & mutatos
pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, H
quicquam unquam penſi fuiſſe. Reliquas ciuitates monere, ut ex factis, non ex dictis, ami-
cos penſent, intelligantq́., quibus credendum & à quibus cauendum ſit. libertate modice
utantur. temperatam eam, ſalubrem & ſingulis & ciuitatibus eſſe: nimiam, & alijs grauem,
& ipſis qui habeant, effrænatam & præcipitem eſſe. concordiæ in ciuitatibus principes &
ordines inter ſe, & in commune omnes ciuitates conſulerent. aduerſus conſentientes nec
regem quenquam ſatis ualidum, nec tyrannum fore. diſcordiam & ſeditionem omnia op-
portuna inſidiantibus facere, cum pars quæ domeſtico certamine inferior ſit, externo po-
tius ſe applicet, quàm ciui cedat. alienis armis partam, externa fide redditam libertatem,
ſua cura cuſtodirent ſeruarentq́.: ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus
ſuum bene poſitum ſciret. Has uelut parentis uoces cum audirent, manare omnibus gau-
dio lacrymæ, adeo ut ipſum quoq; cōfunderēt. dicentē Pauliſper fremitus approbantiū di- I
cta fuit: monentiumq́. aliorum alios, ut eas uoces uelut oraculo miſſas in pectora animosq́.
demitterēt. ſilentio deinde facto, petijt ab ijs, ut ciues Romanos, ſiqui apud eos in ſeruitute
eſſent, conquiſitos intra duos menſes mitterent ad ſe in Theſſaliam. ne ipſis quidem hone-
ſtum eſſe, in liberata terra liberatores eius ſeruire. Omnes acclamarunt, gratias ſe inter cæ-
tera etiam ob hoc agere, quòd admoniti eſſent, ut tam pio ac neceſſario officio fungeren-
tur. Ingens numerus erat bello Punico captorum: quos Annibal, cum à ſuis non redime-
rentur, uenundederat. Multitudinis eorum argumentum eſt quod Polybius ſcribit, centum
talentis eam rem Achæis ſtetiſſe: cum quingenos denarios pretium in capita, quod redde-
retur dominis, ſtatuiſſent. mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. adijce nunc pro-
portione, quot ueriſimile ſit totam Græciam habuiſſe. Nōdum conuentus dimiſſus erat, cū
reſpiciunt præſidium ab Acrocorintho deſcendens protinus ad portam duci atque abire. K
Quorum agmen imperator ſecutus, proſequentibus cunctis, ſeruatorem liberatoremq́; ac-
clamantibus, ſalutatis dimiſſisq́. eis, eadem qua uenerat uia Elatiam redijt. inde cum omni-
bus copijs Ap. Claudium legatum dimittit. per Theſſaliam atque Epirum ducere Oricum
iubet, atque ibi ſe opperiri. inde nanque in animo eſſe exercitum in Italiam traijcere. & L.
Quinctio fratri legato & præfecto claſſis ſcribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem
contraheret. Ipſe Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide ſolum, ſed etiam ab Oreo
atque Eretria præſidijs, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit, commonitosq́;,
in quo ſtatu rerum accepiſſet eos, & in quo relinqueret, dimiſit. Demetriadem inde
proficiſcitur, deductoq́. præſidio, proſequentibus cunctis, ſicut Corinthi & Chalci-
de,

A de,pergit ire in Theſſaliam,ubi non liberandæ modo ciuitates erant,ſed ex omni collutio-
ne & confuſione in aliquam tolerabilem formam tedigendæ. Nec enim temporum mo-
do uitijs ac uiolentia,& licentia regia turbati erant,ſed inquieto etiam ingenio gentis, nec
comitia,nec conuentum,nec concilium ullum,non per ſeditionem ac tumultum, iam inde
à principio ad noſtram uſque ætatem traducentes. A cenſu maxime & ſenatum & iudices
legit, potentioremq́. eam partem ciuiratum fecit, cui ſalua tranquillaq́. omnia magis eſſe
expediebat. Ita cum percenſuiſſet Theſſaliam, per Epirum Oricum, unde erat traiecturus,
uenit. Ab Orico copiæ omnes Brunduſium tranſportatæ: inde per totam Iraliam ad urbem
prope triumphantes,non minore agmine rerum captarum,quàm ſuo præ ſe acto uenerunt.
Poſteaquam Romam uentum eſt,ſenatus extra urbem Quinctio ad res geſtas ediſſerendas
datus eſt: triumphusq́. meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphauit. die pri-
B mo arma,tela, ſignaq́. ærea & marmorea tranſtulit, plura Philippo adempta,quàm quæ ex
ciuitatibus ceperat. ſecundo aurum argentumq́., factum,infectumq́., & ſignatum. infecti
argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta L X X facti. uaſa multa omnis gene-
ris, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea ar-
gentea X. ſignati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam uo-
cant, trium fere denariorum in ſingulis argenti eſt pondus. auri pondo fuit tria millia ſe-
ptingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum:& Philippei nummi aurei qua-
tuordecim millia, quingenti X I I I I. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatæ
C X I I I I, & hoſtiæ ductæ,& ante currum multi nobiles captiui obſidesq́;,inter quos De-
metrius,regis Philippi filius, fuit: & Armenes,Nabidis tyranni filius,Lacedæmonius. ipſe
deinde Quinctius in urbem eſt inuectus,milites ſecuti currũ frequentes,ut omni ex prouin
C cia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diuiſi: duplex centurioni,
triplex equiti. præbuerunt ſpeciem triumpho capitibus raſis ſecuti, qui ſeruitute exempti
fuerant. Exitu huius anni Q. Aelius Tubero tribun. pleb. ex S. C. tulit ad plebem, ple-
besq́. ſciuit, ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum deduce-
tetur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium eſſet: in Brut-
tios Q. Næuius, M. Minucius Rufus, M. Furius Craſſipes.: in Thurinum agrum Cn. Man-
lius, Q. Aelius, L. Apuſtius, ea bina comitia Cn. Domitius, prætor urbanus, in Capitolio
habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatæ ſunt. una Iunonis Soſpitæ in foro olitorio, uota lo
cataq́. quadriennio ante à C. Cornelio conſule Gallico bello cenſor idem dedicauit. alte-
ra Fauni. ædiles èam biennio ante ex mulraticio argènto faciendam locarant, C. Scribo-
nius, & Cn. Domitius, qui prætor urbanus eam dedicauit. & ædem Fortunæ Primigeniæ
D in colle Quirinali dedicauit Q. Marcius Ralla, duumuir ad idipſum creatus. uouerat eam
decem annis ante Punico bello P. Sempronius conſul: locauerat idem cenſor, & in inſula
Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. uota erat ſex annis ante Gallico bello ab L.
Furio Purpureone prætore: ab eodem poſtea conſule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio
ex prouincia Gallia ad conſules ſubrogandos tedijt. Comitia conſulum fuere,quibus crea
ti ſunt L. Cornelius Merula, & Q. Minucius Thermus. Poſtero die creati ſunt prætores L.
Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Meſſalla, L. Porcius
Licinus,& C. Flamininus. Megaleſia, ludos ſcenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius
Libo ædiles curules primi fecerunt. Horũ ædilium ludos Romanos primum ſenatus à po-
pulo ſecretus ſpectauit: præbuitq́. ſermones,(ſicut omnis nouitas ſolet) alijs tàndem quod
multo ante debuerit, tributum cenſentibus ampliſſimo ordini: alijs demptum ex dignitate
E populi,quicquid maieſtati patrum adiectum eſſet, interpretantibus:& omnia diſcrimina ta
lia, quibus ordines diſcernerentur, & concordiæ & libertatis æque minuendæ eſſe. ad D.
quinquageſimumſextum annum in promiſcuo ſpectatum eſſe. quid repente factum,cur im
miſceri ſibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem conſeſſorem faſtidiret? no
uam & ſuperbam libidinem ab nullius ante gentis ſenatu neque deſideratam, neque inſti-
tutam. Poſtremo ipſum quoque Africanum,quòd conſul auctor eius rei fuiſſet, pœnituiſſe
ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile eſt. ueteribus, niſi quæ uſus euidentet ar-
guit, ſtari malunt. Principio anni quo L. Cornelius, Q. Minucius conſules fuerunt, ter-
ræ motus ita crebri nunciabantur, ut non rei tantum ipſius, ſed feriarum quoque ob id in- AN. DLVIII.
dictarum homines tæderet. nam neque ſenatus haberi, neque reſp. adminiſtrari po-
tetat,

terat, ſacrificando expiandoque occupatis conſulibus. poſtremo decemuiris adire libros F
iuſſis, ex reſponſo eorum ſupplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria ſup-
plicauerunt. edictumq́. eſt, ut omnes qui ex una familia eſſent, pariter ſupplicarent. item
ex auctoritate ſenatus conſules edixerunt, ne quis quo die terræ motu nunciato feriæ in-
dictæ eſſent, eo die alium terræ motum nunciaret. Prouincias deinde conſules prius, tum
prætores ſortiti. Cornelius Galliam, Minucius Ligures, ſortiti ſunt. C. Scribonius urba-
nam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius
Hiſpaniam citeriorem, M. Fuluius Hiſpaniam ulteriorem. Nihil belli eo anno expectanti-
bus conſulibus literæ M. Cincij (qui præfectus is Piſis erat) allatæ: Ligurum XX millia ar-
matorum, coniuratione per omnia conciliabula uniuerſæ gentis facta, Lunenſem pri-
mum agrum depopulatos, Piſanum deinde finem tranſgreſſos, omnem oram maris pera-
graſſe. Itaque Minucius conſul, cui Ligures prouincia euenerat, ex auctoritate patrum in G
Roſtra aſcendit: & edixit, ut legiones duæ urbanæ, quæ ſuperiore anno conſcriptæ eſſent,
poſt diem decimum Arretij adeſſent. in earum locum, ſe duas legiones urbanas ſcripru-
rum. item ſocijs, & Latini nominis magiſtratibus, legatiſque eorum qui milites dare debe
bant, edixit, ut in Capitolio ſe adirent. ex ijs XV millia peditum, & quingentos equites
pro numero cuiusque iuniorum deſcripſit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam, &
ut maturaretur res, proficiſci ad delectum iuſſit. Fuluio Flaminioque terna millia Roma-
norum peditum, & centeni equites in ſupplementum, & quina millia ſocium Latini nomi
nis, & duceni equites decreti: mandatumque prætoribus, ut ueteres dimitterent milites,
cum in prouinciam ueniſſent. Cum milites qui in legionibus urbanis erant, frequentes tri
bunos plebis adiſſent, uti cauſas cognoſcerent eorum, quibus aut emerita ſtipendia, aut
morbus cauſæ eſſent, quo minus militarent: eam rem literæ Ti. Sempronij diſcuſſerunt, H
in quibus ſcriptum erat, Ligurum XV millia in agrum Placentinum ueniſſe: & eum uſque
ad ipſa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos eſſe. Boiorum
quoque gentem ad rebellionem ſpectare: ob eas res tumultum eſſe decreuit ſenatus, tri-
bunos plebis non placere cauſas militares cognoſcere, quo minus ad edictum conuenire
tur. adiecerunt etiam, ut ſocij nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelij, Ti. Sempronij
fuiſſent, & dimiſſi ab ijs conſulibus eſſent, ad quam diem L. Cornelius conſul edixiſſet, &
in quem locum edixiſſet Etruriæ, conuenirent: & uti L. Cornelius conſul in prouinciam
proficiſcens, in oppidis agriſque quà iturus eſſet, ſi quos ei uideretur, milites ſcribe-
ret armaretque, & duceret ſecum, dimittendiq́. ei quos eorum, quandoq́. uellet, ius eſſet.
Poſteaquam conſules delectu habito profecti ſunt in prouincias: tum T. Quinctius poſtu
lauit, ut de his quæ cum decem legatis ipſe ſtatuiſſet, ſenatus audiret: ea quæ ſi uideretur, I
auctoritate ſua confirmaret. id eos facilius facturos, ſi legatorum uerba, qui ex uniuerſa
Græcia, & magna parte Aſiæ, quiq. ab regibus ueniſſent, audiſſent. Hæ legationes à C.
Scribonio, prætore urbano, in ſenatum introductæ ſunt, benigneq́. omnibus reſponſum.
cum Antiocho quia longior diſceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Aſia, aut Lyſi
machiæ apud regem fuerant, delegata eſt. Quinctio mandatum, ut adhibitis ijs legatorum
regis uerba audiret: reſponderetq́. ijs, quæ ex dignitate, atque utilitate populi Romani re-
ſponderi poſſent. Menippus & Hegeſianax principes regiæ legationis erant. ex ijs Me-
nippus ignorare ſe dixit, quidnam perplexi ſua legatio haberet, cum ſimpliciter ad amici
tiam petendam, iungendamq́. ſocietatem ueniſſent. eſſe autem tria genera fœderum, qui-
bus inter ſe paciſcerentur amicitias ciuitates regesq́. unum, cum bello uictis dicerentur le-
ges. ubi enim omnia ei qui armis plus poſſet, dedita eſſent: quæ ex ijs habere uictos, qui- K
bus multari eos uelit, ipſius ius atque arbitrium eſſe. alterum, cum pares bello, æquo fœ-
dere in pacem atque amicitiam uenirent. tunc enim repeti reddique per conuentionem
res: & ſi quarum turbata bello poſſeſſio ſit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis
utriusque commodo componi. tertium eſſe genus, cum qui hoſtes nunquam fuerint,
ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe iungendam coeant. eos neque dicere, neque accipe-
re leges, id enim uictoris & uicti eſſe. ex eo genere cum Antiochus eſſet, mirari ſe, quòd
Romani æquum cenſeant ei leges dicere, quas Aſiæ urbium liberas, & immunes, quas ſti-
pendiarias eſſe uelint, quas intrare præſidia regia regemque uetent. cum Philippo enim
hoſte pacem, non cum Antiocho amico ſocietatis fœdus ita ſanciendum eſſe. Ad ea Quin

ctius:

A ctius : Quoniam uobis diſtincte agere libet,& genera iungendarum amicitiarum enume-
rare ego quoque duas conditiones ponam,extra quas nullam eſſe regi nuncietis amicitiæ
cum populo Romano iungendæ, unam, ſi nos nihil quod ad urbes Aſiæ attinet,curare ue-
lit,ut & ipſe omni Europa abſtineat. alteram,ſi ſe ille Aſiæ finibus non contineat,& in Eu-
ropam tranſcendat,ut & Romanis ius ſit Aſiæ ci[illegible]atum amicitias & tueri quas habeant,&
nouas complecti. Enimuero id auditu etiam dicere indignum eſſe Hegeſianax, Thraciæ
& Cherſoneſi urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus, proauus eius, Lyſimacho rege
bello uicto, & in acie cæſo, per ſummum decus parta liquerit : pari cum laude eadem ab
Thracibus poſſeſſa, partim armis receperit Antiochus : partim deſerta,ſicut ipſam Lyſima
chiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit, & quæ ſtrata ruinis atque incendijs erant,
ingentibus impenſis ædificauerit. Quid igitur ſimile eſſe, ex ea poſſeſſione ita parta,ita re-
B cuperata deduci Antiochum, & Romanos abſtinere Aſia , quæ nunquam eorum fuerit?
Amicitiam Romanorum expetere Antiochum, ſed quæ impetrata gloriæ ſibi, non pudori
ſit. Ad hæc Quinctius, Quando quidem, inquit, honeſta penſamus : ſic, ut aut ſola, aut pri-
ma certe penſari decet principi orbis terrarum populo,& tanto regi : utrum tandem uide-
tur honeſtius, liberas uelle omneis,quæ ubique ſunt,Græciæ urbes,an ſeruas & uectigales
facere ? Si ſibi Antiochus pulchrum eſſe cenſet, quas urbes proauus belli iure habuerit,
auus paterq́ue nunquam uſurpauerint,pro ſuis eas repetere in ſeruitutem : & populus Ro-
manus ſuſceptum patrocinium libertatis Græcorum non deſerere, fidei conſtantiæq. ſuæ
ducit eſſe : ſicut à Philippo Græciam liberauit : ita & ab Antiocho Aſiæ urbes, quæ Graij
nominis ſint,liberare in animo habet. neque enim in Aeolidem Ioniamq́ue coloniæ in ſer
uitutem regiam miſſæ ſunt,ſed ſtirpis augendæ cauſa, gentisq. uetuſtiſſimæ per orbē terra-
C rum propagandæ. Cum hæſitaret Hegeſianax, nec inficiari poſſet honeſtiorem cauſam
libertatis, quàm ſeruitutis, prætexi titulo : Quin mittimus ambages ? inquit P. Sulpicius,
qui maximus natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus, quæ modo
diſerte à Quinctio datæ ſunt,legite, aut ſuperſedete de amicitia agere. Nos uero, inquit
Menippus, nec uolumus, nec poſſumus paciſci quicquam, quo regnum Antiochi minua-
tur. Poſtero die Quinctius legationes uniuerſas Græciæ Aſiæq. cum in ſenatum introdu-
xiſſet,ut ſcirent, quali animo populus Romanus, qualiq́ue Antiochus erga ciuitates Græ
ciæ eſſent,poſtulata & ſua & regis expoſuit. Renunciarent ciuitatibus ſuis,populum Ro-
manum, qua uirtute, quaq́ue fide libertatem eorum à Philippo uindicauerit, eadem ab
Antiocho, niſi decedat Europa, uindicaturum. Tum Menippus deprecari & Quinctium
& patres inſtitit,ne feſtinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum eſſent.
D tempus & ſibi ſumerent,& regi ad cogitandum darent. cogitaturum,cum renunciatæ con-
ditiones eſſent,& impetraturum aliquid, aut pacis cauſa conſenſurum. Ita integra dila-
ta res eſt. Legatos mitti ad regem coſdem qui Lyſimachiæ apud eum fuerant, placuit,P.
Sulpicium,P. Villium,P. Aelium. Vix dum ij profecti erant, cum à Carthagine legati,bel-
lum haud dubie parare Antiochum Annibale miniſtro attulerunt : inieceruntq́ue curam,
ne ſimul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad An-
tiochum, ſicut ante dictum eſt : & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte : niſi
quòd uolutanti diu conſilia de Romano bello, nemo aptior ſuper tali re particeps ſermo-
niseſſe poterat. Sententia eius una atque eadem ſemper erat, ut in Italia bellum gere-
retur. Italiam & commeatus & militem præbituram externo hoſti. ſi nihil ibi moueatur,
liceatq́ue populo Romano uiribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere : neque
E regem,neque gentem ullam parem Romanis eſſe. Sibi centum tectas naues, X V I millia
peditum, mille equites depoſcebat. ea ſe claſſe primum Africam petiturum. magnopere
confidere, & Carthaginienſes ad rebellandum ab ſe compelli poſſe. ſi illi cunctentur : ſe
aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris omnibus tranſire
in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere, neque traijcientem, &
quod in ſpeciem famamq. belli ſatis ſit,paratum traijcere. In hanc ſententiam cum addu-
xiſſet regem,præparandos ſibi ad id popularium animos ratus, literas,ne quo caſu interce
ptæ palam facerent conata, ſcribere non eſt auſus. Ariſtonem quendam tyrium nactus
Epheſi,expertusq́ue ſolertiam leuioribus miniſterijs,partim donis,partim ſpe præmiorum
oneratum,quibus etiam ipſe rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomi

na eorum, quibus conuentis opus eſſet. inſtruit etiam ſecretis notis, per quas haud dubie F
agnoſcerent ſua mandata eſſe. Hunc Ariſtonem Carthagine obuerſantem non prius ami
ci, quàm inimici Annibalis, qua de cauſa ueniſſet, cognouerunt. Et primo in circulis con-
uiuijsq́. celebrata ſermonibus res eſt. deinde in ſenatu quidam nihil actum eſſe dicere exi
lio Annibalis, ſi abſens quoque nouas moliri res, ſolicitandoq́. animos hominum, turba-
re ſtatum ciuitatis poſſet. Ariſtonem quendam Tyrium aduenam, inſtructum mandatis ab
Annibale & ab Antiocho rege ueniſſe: certos homines quotidie cum eo ſecreta collo-
quia ſerere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum eſſet. Con
clamauere omnes, uocari Ariſtonem debere, & quæri quid ueniſſet: & niſi expromeret,
cum legatis Romam mitti. ſatis pro temeritate unius hominis ſuppliciorum penſum eſſe.
priuatos ſuo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, ſed etiam ex-
tra famam noxæ conſeruandam eſſe. Vocatus Ariſto purgare ſeſe, & firmiſſimo propu- G
gnaculo uti, quod nihil literarum ad quenquam attuliſſet. cæterum nec cauſam aduentus
ſatis expediebat, & in eo maxime hæſitabat, quòd cum Barchinæ ſolum factionis homini-
bus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio eſt, alijs pro ſpeculatore compre-
hendi iam & cuſtodiri iubentibus, alijs negantibus tumultuandi cauſam eſſe. mali rē exem
pli eſſe, de nihilo hoſpites corripi. idem Carthaginienſibus & Tyri, & in alijs emporijs, in
quæ frequenter commeent, euenturum. Dilata eo die res eſt. Ariſto Punico ingenio in-
ter Pœnos uſus, tabellas conſcriptas celeberrimo loco ſupra ſedem quotidianam magi-
ſtratus prima ueſpera ſuſpendit. ipſe deinde tertia uigilia nauem conſcendit & profugit.
Poſtero die cum Sufetes ad ius dicendum conſediſſent: conſpectæ tabellæ, demptæque
& lectæ. ſcriptum erat, Ariſtonem priuatim ad neminem, publice ad ſeniores (ita ſenarū
uocabant) mandata habuiſſe. Publicato crimine minus intenta de paucis queſtio erat. mit H
ti tamen legatos Romam, qui rem ad conſules & ſenatum deferrent, placuit, ſimul qui de
iniurijs Maſſaniſæ quererentur. Maſſaniſa poſteaquam & infames Carthaginienſes, & in-
ter ſeipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatu propter
indicium eiuſdem Ariſtonis populo ſuſpecto, locum iniuriæ eſſe ratus, agrum maritimum
eorum & depopulatus eſt, & quaſdam urbes uectigales Carthaginienſium ſibi coegit ſti-
pendium pendere. Emporia uocant eam regionem. ora eſt minoris Syrtis, & agri uberis.
una ciuitas eius Leptis: ea ſingula in dies talenta uectigal Carthaginienſibus dedit. Hanc
tum regionem & totam infeſtam Maſſaniſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui re-
gni an Carthaginienſium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina, & queſtum de
ſe Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de iure uectigalium
diſceptarent, legatos & ipſe Romam miſit. Auditi de Tyrio aduena primum Carthagi- I
nienſes curam inijcere patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandum eſſet. maxi-
me ea ſuſpicio crimen urgebat, quòd quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec
ipſum, nec nauem eius cuſtodiſſent. De agro deinde cum regis legatis diſceprari cœptum.
Carthaginienſes iure finium cauſam tutabantur: quòd intra eos terminos eſſet, quibus P.
Scipio uictor agrum, qui iuris eſſet Carthaginienſium, finiſſet, & cōfeſſione regis, qui cum
Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum uagantem circa Cyrenas perſe-
queretur; precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubie Carthaginien-
ſium iuris, petiſſet. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant, & ſi quis
ueram originem iuris exigere uellet, quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa
eſſe? aduenis, quantum ſecto bouis tergo amplecti loci potuerint: tantum ad urbem com
muniendam precario datum. quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, ui atque iniuria K
partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos poſſe: non modo ſemper ex
quo cœperint, ſed ne diu quidem eos poſſediſſe. per opportunitates nunc illos nunc re-
ges Numidarum uſurpaſſe ius: ſemperq́ue penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis
potuiſſet. Cuius conditionis res fuerit, priusquam hoſtes Romanis Carthaginienſes,
ſocius atque amicus rex Numidarum eſſet: eius ſinerent eſſe, nec ſe interponerent, quo mi
nus qui poſſent, tenerent. Reſponderi legatis utriusque partis placuit: miſſuros ſe in Afri
cam. qui inter populum Carthaginienſem & regem in re præſenti diſceptarent. Miſſi P.
Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minucius Rufus, audita inſpectaq́. re,
ſuſpenſa omnia, neutrò inclinatis ſententijs, reliquere. Id utrū ſua ſponte fecerint, an quia
mandatum

A mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quàm uidetur tempori aptum fuiſſe, integro certamine eos relinqui. nam ni ita eſſet, unus Scipio uel notitia rei, uel auctoritate ita de utriſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

EPITOME LIBRI XXXV.

P. SCIPIO Africanus legatus miſſus ad Antiochum, Epheſi cũ Annibale, qui ſe Antiocho iunxerat, collocutus eſt: ut ſi fieri poſſet, metum uita, quem ex populo B *Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret, quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet, reſpondit, Alexandrum Macedonum règem, quòd parua manu innumerabiles exercitus fudiſſet: quodq́. ultimas oras, quas uiſere ſupra fidem humanam eſſet, peragraſſet. quærenti deinde quem ſecundum poneret, inquit Pyrrhum: eo quòd caſtra metari docuiſſet: ad hæc neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe: exequenti quem tertium diceret: ſemet dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres, ſi me, inquit, uiciſſes? tunc uero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios poſuiſſem. Inter alia prodigia, quæ plurima fuiſſe traduntur, bouem Cn. Domitio conſule locutum, Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano ſolicitabant, à populo Romano deſciuit, et bello aduerſus Philopœmenem Achæorum prætorem geſto, ab Aetolis interſectus eſt. Aetoli quoque ab amicitia populi Romani deſcerunt. cum quibus ſocietate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellum Græciæ intuliſſet, complures urbes occupauit: inter quas Chalcidem, et totam Eubœam. Res præterea in Liguribus geſtas, et apparatum belli ab Antiocho continet.*

C

LIBER XXXV.

PRINCIPIO anni quo hæc geſta ſunt: Sex. Digitius prætor in Hiſpania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ poſt profectionem M. Catonis permultæ rebellauerant: crebra magis, quàm digna dictu, prælia fecit: & adeo pleraque aduerſa, ut uix dimidium militum, quàm quòd acceperat, ſucceſſori tradiderit. nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa ſecunda prælia feciſſet: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defe- D cerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem pro prætote Luſitanos peruaſtata ulterioti prouincia cum ingenti præda domum redeuntes in ipſo itinere aggreſſus, ab hora tertia diei ad octauam in certo euētu pugnauit, numero militum impar, ſuperior alijs. nam & acie frequenti armatis aduerſus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduerſus feſſos longo itinere concurrerat. tertia nanque uigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ acceſſerant: nec ulla quiete data, laborem uiæ prælium exceperat. itaque principio pugnæ uigoris aliquid in corporibus animiſque fuit. & turbauerant primo Romanos. deinde æquata pauliſper pugna eſt. In hoc diſcrimine ludos Ioui, ſi fudiſſet cecidiſſetq́. hoſtes, prætor uouit. tandem gradum acrius intulere Romani, ceſſitque Luſitanus: deinde prorſus terga dedit. & cum inſtitiſſent fugièntibus uictores, ad XII millia hoſtium ſunt cæſa: capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites, & ſi- E gna militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano ſeptuaginta & tres amiſſi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe eſt. eò uictorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit, ea omnis ante urbem expoſita eſt: poteſtaſque dominis ſuas res cognoſcendi facta. cætera uendenda quæſtori data. quòd inde effectum eſt, militi diuiſum. nondum ab Roma profectus erat C. Flamininus prætor, cum hæc in Hiſpania gerebantur. itaque tam aduerſæ, quàm ſecundæ res per ipſum amicoſque eius magnis ſermonibus celebrabantur. & tentauerat, quoniam bellum ingens in prouincia exarſiſſet, & exiguas reliquas exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas pauoris ac fugæ accepturus eſſet, ut unam ſibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab ſe ipſo ſcriptum ex ſenatuſconſulto adieciſſet: eligeret ex omni numero ſex millia & quingentos pedites,

& equites

& equites trecentos. ea ſe legione (nam in Sex. Digitij exercitu haud multum ſpei eſſe) F
rem geſturum. Seniores negare ad rumores à priuatis temere in gratiam magiſtratuum
confictos, ſenatuſconſulta facienda eſſe. niſi quod aut prætores ex prouincijs ſcriberent,
aut legati renunciarent: nihil ratum haberi debere. ſi tumultus in Hiſpania eſſet: placere
tumultuarios milites extra Italiam ſcribi à prætore. Mens ea ſenatus fuit, ut in Hiſpania
tumultuarij milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam nauigaſſe delectus cauſa C.
Flaminium ſcribit: & ex Sicilia Hiſpaniam petentem, tempeſtate in Africam delatum, ua-
gos milites de exercitu P. Africani ſacramento rogaſſe: his duarum prouinciarum delecti
bus tertium in Hiſpania adieciſſe. Nec in Italia ſegnius Ligurum bellum creſcebat. Pi-
ſas iam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli
ſpemque prædæ, circumſedebant. Minucius conſul Arretium die, quem edixerat ad
conueniendum militibus, uenit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit. & cum hoſtes mil G
le paſſuum ab oppido trans fluuium mouiſſent caſtra, conſul urbem haud dubie ſeruatam
aduentu ſuo eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluuium quingentos fere paſſus ab ho-
ſte poſuit caſtra. inde leuibus prælijs à populationibus agrum ſociorum tutabatur. in
aciem exire non audebat, nouo milite, & ex multis generibus hominum collecto, necdum
noto ſatis inter ſe, ut fidere alij alijs poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant,
parati de ſumma rerum decernere: & abundantes militum numero, paſſim multas manus
per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta uis magna pecorum præ-
dæque eſſet, paratum erat præſidium, per quod in caſtella eorum uicosque ageretur. Cum
bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, conſul alter L. Cornelius Merula per extremos
ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit. ubi longe alia belli ratio, quàm cum
Liguribus erat. conſul in aciem exibat: hoſtes pugnam detrectabant: prædatumq. ubi ne H
mo obuiam exiret, diſcurrebant Romani: Boij diripi ſua impune, quàm tuendo ea conſere
re certamen, malebant. Poſteaquam omnia ferro ignique ſatis euaſtata erant, conſul agro
hoſtium exceſſit, & ad Matinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boij, ubi egreſ-
ſum è finibus ſuis hoſtem ſenſere: ſequebantur ſilenti agmine, locum inſidijs quærentes.
nocte prætergreſſi caſtra Romana, ſaltum, quà tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id
cum parum occulte feciſſent, conſul, qui multa nocte ſolitus erat mouere caſtra, ne nox ter
rorem in tumultuario prælio augeret, lucem expectauit. & cum luce moueret, tamen tur-
mam equitum exploratum miſit. Poſteaquam relatum eſt quantæ copiæ & in quo loco
eſſent, totius agminis ſarcinas in medium conijci iuſſit, & triarios uallum circumijcere: cæ-
tero exercitu inſtructo ad hoſtem acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſteaquam apertas eſ
ſe inſidias, & recto ac iuſto prælio, ubi uera uirtus uinceret, dimicandum uiderunt. Hora I
ſecunda ferme concurſum eſt. ſiniſtra ſociorum equitum ala, & extraordinarij prima in
acie pugnabant. præerant duo conſulares legati, M. Marcellus, & Ti. Sempronius prioris
anni conſul. Nouus conſul nunc ad prima ſigna erat: nunc legiones continebat in ſubſi-
dijs, ne certaminis ſtudio prius concurrerent, quàm datum ſignum eſſet. equites earum
extra aciem in locum patentem Q. et P. Minucios tribunos militum educere iuſſit: inde
cum ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius uenit a Ti. Sem-
pronio Longo, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum, & cæſos permultos eſſe:
& qui ſuperſint, partim labore, partim metu remiſiſſe ardorem pugnæ. Legionem alteram
ex duabus, ſi uideretur, ſummitteret priusquam ignominia acciperetur. Secunda legio
miſſa eſt, & extraordinarij recepti. tum redintegrata eſt pugna: cum & recens miles, & fre
quens ordinibus legio ſucceſſiſſet: & ſiniſtra ala ex prælio ſubducta eſt, dextera in primam K
aciem ſubijt. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æſtus corpora Gallorum. den
ſis tamen ordinibus nunc alij in alios, nunc in ſcuta incumbentes ſuſtinebant impetus Ro-
manorum. Quod ubi animaduertit conſul, ad perturbandos ordines eorum C. Liuium
Salinatorem, qui præerat alarijs equitibus, quàm concitatiſſimos equos immittere iubet:
& legionarios equites in ſubſidijs eſſe. Hæc procella equeſtris primo confudit & turba-
uit, deinde diſſipauit aciem Gallorum, non tamen ut terga darent. obſtabant duces, haſtili
bus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: ſed interequitantes ala-
rij non patiebantur. Conſul obteſtabatur milites, ut paulum adniterentur, uictoriam in
manibus eſſe. dum perturbatos, & trepidantes uiderent, inſtarent. ſi reſtitui ordines ſiuiſ-
ſent,

A ſent, integro rurſus eos prælio & dubio dimicaturos. Inferre uexillarios iuſſit ſigna. om-
nes connixi tandem auerterunt hoſtem. poſtquam terga dabant,& in fugam paſſim effun
debantur: tum ad perſequendos eos legionarij equites immiſſi. Quatuordecim millia
Boiorum eo die cæſa ſunt,uiui capti mille nonagintaduo, equites ducenti uigintiunus,tres
duces eorum,ſigna militaria ducenta XII, carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta ui
ctoria fuit. ſupra quinque millia militum ipſorum aut ſociorum ſunt amiſſa, centuriones
tres & XX,præfecti ſocium quatuor,& M.Genucius & M.Marcius,tribuni militum ſecun-
dæ legionis. Eodem fere tempore duorum conſulum literæ allatæ ſunt: L. Cornelij de
prælio ad Mutinam cum Boijs facto,& Q.Minucij à Piſis,comitia ſuæ ſortis eſſe. cæterum
adeo ſuſpēſa omnia in Liguribus ſe habere, ut abſcedi inde ſine pernicie ſociorum & dam
no reip.non poſſit. ſi ita uideretur patribus, mitterent ad collegam, ut is qui profligatum
B bellum haberet, ad comitia Romam rediret. ſi id agere grauaretur, quòd non ſuæ ſortis
id negotium eſſet: ſe quidem facturum quodcunque ſenatus cenſuiſſet. ſed etiam atque
etiam uiderent, ſi magis è rep.eſſet interregnum iniri, quàm ab ſe in eo ſtatu relinqui pro-
uinciam. Senatus C.Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine ſenatorio mit
teret ad L. Cornelium conſulem, qui literas collegæ ad ſenatum miſſas deferrent ad eum:
& nunciarent, ſenatum, ni is ad magiſtratus ſubrogandos Romam ueniret: potius, quàm
Q.Minucius à bello integro auocaretur, interregnum iniri paſſurum. Miſſi legati renuncia
runt,L. Cornelium ad magiſtratus ſubrogandos Romam uenturum. De literis L. Corne-
lij,quas ſcripſerat ſecundum prælium cum Boijs factum, diſceptatio in ſenatu fuit,quia pri
uatim plerique ſenatoribus legatus M. Claudius ſcripſerat, fortunæ populi R.& militum
uirtuti gratiam habendam, quod res bene geſta eſſet. conſulis opera & militum aliquan-
C tum amiſſum,& hoſtium exercitum,cuius delendi oblata fortuna fuerat, elapſum. milites
eo plures periſſe,quòd tardius ex ſubſidijs qui laborantibus opem ferrēt,!ſucceſſiſſent. ho
ſtes è manibus emiſſos,quòd equitibus legionarijs & tardius datum ſignum eſſet, & perſe-
qui fugientes non licuiſſet. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores con
ſultatio delata eſt. inſtabat enim cura alia, quòd ciuitas fœnore laborabat: & cum multis
fœnebribus legibus conſtricta auaritia eſſet, uia fraudis inita erat, ut in ſocios, qui non te-
nerentur ijs legibus, nomina tranſcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cu-
ius cernendi cum ratio quæreretur,diem finiri placuit,Fœneralia quæ proxime fuiſſent: ut
qui poſt eam diem ſocij ciuibus Romanis credidiſſent pecunias,profiterentur: & ex ea die
pecuniæ creditæ, quibus debitor uellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde poſtea-
quam profeſſionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M.
D Sempronius tribunus pleb. ex auctoritate patrum plebem rogauit, plebesq. ſciuit,ut cum
ſocijs ex nomine Latino pecuniæ creditæ ius idem quod cum ciuibus Romanis eſſet. Hæc
in Italia domi militiæq. acta. In Hiſpania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat
fama. C.Flaminius in citeriori Hiſpania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hi
berna milites deduxit,& per hiemem prælia aliquot nulla memoria digna aduerſus latro-
num magis,quàm hoſtium excurſiones,uario tamen euentu, nec ſine militum iactura,ſunt
facta. Maiores res geſtæ à M. Fuluio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectoni-
busq. & Celtiberis ſignis collatis dimicauit: exercitum earum gentium fudit fugauitq;:
regem Hilernum uiuum cepit. Dum hæc in Hiſpania gerebantur,comitiorum iam ap-
petebat dies. itaque L.Cornelius conſul,relicto ad exercitum M.Claudio legato,Romam
uenit. Is in ſenatu cum de rebus à ſe geſtis diſſeruiſſet, quoq. in ſtatu prouincia eſſet: que
E ſtus eſt cum patribus conſcriptis, quòd tanto bello una ſecunda pugna tam feliciter per-
fecto, non eſſet habitus dijs immortalibus honos. poſtulauit deinde,ut ſupplicationem ſi
mul triumphumq. decernerent. Prius tamen,quàm relatio fieret, Q.Metellus, qui conſul
dictatorq. fuerat, literas eodem tempore dixit & conſulis L. Cornelij ad ſenatum, & M.
Marcelli ad magnam partem ſenatorum allatas eſſe inter ſe pugnantes: eoq. dilatam eſſe
conſultationem ut præſentibus auctoribus earum literarum diſceptaretur. itaque expe-
ctaſſe ſeſe,ut conſul,qui ſciret ab legato ſuo aduerſus ſe ſcriptum aliquid, cum ipſi uenien-
dum eſſet, duceret eum ſecum Romam: cum etiam uerius eſſet, Ti.Sempronio imperium
habenti tradi exercitum, quàm legato: nunc uideri eſſe amotum de induſtria, ne ea quæ
ſcripſiſſet,præſens diceret, aut argueret coram: & ſi quid uani afferret, argui poſſet, donec

ad

ad liquidum ueritas explorata eſſet. itaque nihil eorum quæ poſtularet conſul decernendum in præſentia cēſere. Cum pergeret nihilo ſegnius referre, ut ſupplicatio decerneretur, triumphantiq; ſibi in urbem inuehi liceret, M. & C. Titinij tribuni plebis ſe interceſſuros, ſi de ea re fieret ſenatuſconſultum, dixerunt. Cenſores erant priore anno creati Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus. Cornelius luſtrum condidit. cenſa ſunt ciuium capita CXLIII millia ſeptingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tiberis loca plana urbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapſa quædam ruinis ſunt. & porta Cœlimontana fulmine icta eſt, murusque circa multis locis de cœlo tactus. & Ariciæ, & Lanuuij & in Auentino lapidibus pluuit. & à Capua nunciatum eſt, examen ueſparum ingens in forum aduolaſſe, & in Martis æde conſediſſe. eas collectas cum cura, & igni crematas eſſe. Horū prodigiorum cauſa decemuiri libros adire iuſſi, & nouendiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atque urbs luſtrata. Iiſdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædē M. Porcius Cato dedicauit, biennio poſtquā uouit. Eodē anno coloniam Latinam in agrū Thurinū triumuiri deduxerunt, Cn. Manlius Vulſo. L. Apuſtius Fullo, Q. Aelius Tubero, cuius lege deducebatur. tria millia peditū iere C C C equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedites, ſexagena in equites. Apuſtio auctore tertia pars agri dempta eſt: quo poſtea ſi uellent, nouos colonos adſcribere poſſent. uicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis, quàm unquam alias, exarſerat conſularibus comitijs. multi & potentes petebant patricij, plebeijq́., P. Cornelius, Cn. filius, Scipio, qui ex Hiſpania prouincia nuper deceſſerat magnis rebus geſtis, & L. Quinctius Flamininus, qui claſſi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Vulſo: hi patricij. plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M'. Acilius. ſed omnium oculi in Quinctium Corneliumq́. coniecti. nam & in unum locum petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens utrunque commendabat. Cæterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clariſſimi ætatis ſuæ imperatores. maior gloria Scipionis, & quo maior, eo propior inuidiam: Quinctij recentior, ut qui eo anno triumphaſſet. Accedebat quòd alter decimum iam prope annum aſſiduus in oculis hominum fuerat: quæ res minus uerendos magnos homines ipſa ſatietate facit: conſul iterum poſt deuictum Annibalem cenſorq; fuerat. in Quinctio noua, & recentia omnia ad gratiam erant. nihil nec petierat à populo poſt triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, non patruele, ſe petere aiebat, pro legato & participe adminiſtrati belli. ſe terra, fratrem mari rem geſſiſſe. Is obtinuit, ut præferretur candidato quem Africanus fraterq́. ducebant: quem Cornelia gens, Cornelio conſule comitia habente: quem tantum præiudicium ſenatus uirum è ciuitate optimum iudicatum, qui matrem Idæam Peſſinunte uenientem in urbem acciperet. L. Quinctius & Cn. Domitius Ahenobarbus conſules facti, adeo ne in plebeio quidem conſule, cum pro C. Lælio niteretur, Africanus ualuit. Poſtero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fuluius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Aedilitas inſignis eo anno fuit M. Aemilij Lepidi, & L. Aemilij Paulli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in faſtigio Iouis ædis poſuerunt. porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adiecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram, quà in campum iter eſſet, perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignum memoria geſtum erat. extremo eius anni bis in magnum periculum res abducta eſt. nam & caſtra conſulis oppugnata ægre ſunt defenſa: & non ita multo poſt per ſaltum anguſtum cum duceretur agmen Romanum, ipſas fauces exercitus Ligurum inſedit. quà cum exitus non pateret, conuerſo agmine redire inſtitit conſul. & à tergo fauces ſaltus occupatæ à parte hoſtium erant: Caudinæq́. cladis memoria non animis modo, ſed prope oculis obuerſabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. Eorum præfectus conſuli pollicetur, ſe parte utra uellet cum ſuis erupturum. tantum uti diceret, utra pars frequentior uicis eſſet. in eos ſe impetum facturum, & nihil prius, quàm flammam tectis iniecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere ſaltu, quem obſiderent, & diſcurrere ad opem ferendam ſuis. Collaudatum eum conſul ſpe præmiorum onerat. Numidæ equos conſcendunt, & obequitare ſtationibus hoſtium neminem laceſſentes cœperunt. Nihil primo aſpectu contemptius. equi hominesque paululi & graciles: diſcinctus & inermis

eques

A eques, præterquam quòd iacula ſecum portat: equi ſine frenis, deformis ipſe curſus rigida ceruice & extento capite currentium. Hunc contemptum de induſtria augentes, labi ex equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe. Itaque qui primo intenti paratiq́., ſi laceſſerentur, in ſtationibus fuerant: iam inermes, ſedenteſq́. pars maxima ſpectabāt. Numidæ adequitare, dein refugere, ſed propius ſaltum paulatim euehi: uelut quos, impotentes regendi, equi inuitos efferrēt. poſtremo ſubditis calcaribus per medias ſtationes hoſtium erupere, & in agrum latiorem euecti, omnia propinqua uiæ tecta incendunt: proximo deinde uico inferunt ignem: ferro flammaq́. omnia peruaſtant. Fumus primo conſpectus, deinde clamor trepidantium in uicis auditus, poſtremo ſeniores pueriq́. refugientes tumultum in caſtris fecerunt. itaque ſine conſilio, ſine imperio pro ſe quiſque currere ad ſua tutanda: momentoq́. tēporis caſtra relicta erant, & obſidione liberatus conſul, quò intēderat, peruenit. Sed neq;
B Boij, neque Hiſpani, cum quibus eo anno bellatū erat, tam inimici infeſtiq́. erant Romanis, quàm Aetolorum gens. Ii poſt deportatos ex Græcia exercitus primo in ſpe fuerant, & Antiochum in uacuam Europæ poſſeſſionem uenturum: nec Philippum aut Nabin quieturos. ubi nihil uſquam moueri uiderunt: agitandum aliquid miſcendumq́. rati, ne cunctando ſeneſcerent conſilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conqueſtus iniurias Romanorum, ſtatumq́. Aetoliæ, quòd omnium Græciæ gentium ciuitatumq́. inhonoratiſſimi poſt eam uictoriam eſſent, cuius cauſa ipſi fuiſſent: legatos cenſuit circa reges mittendos: qui non ſolum tentarent animos eorum, ſed ſuis quenque ſtimulis mouerent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum eſt miſſus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naues, naualeſq́. ſo
C cios habuiſſe: incluſum ſuis prope muris Achæos uidere dominātes in Peloponneſo, nunquam habiturum recuperandi ſua occaſionem, ſi eam quæ tum eſſet, prætermiſiſſet: nullum exercitum Romanum in Græcia eſſe: nec propter Gytheum, aut maritimos alios Laconas dignam cauſam exiſtimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rurſum trāſmittant. Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur: ut cum in Græciam Antiochus traieciſſet, conſcientia uiolatæ per ſociorum iniurias Romanæ amicitiæ, coniungeret ſe cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud diſſimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore faſtigio rex, quàm tyrannus, detractus erat: quoq; plures ademptæ res. ad hoc uetuſta regum Macedoniæ fama, peragratusq́. orbis terrarum uictorijs eius gentis referebatur. Et tutum uel incepto, uel euentu ſe conſilium afferre. nam neque, ut ante ſe moueat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu tranſierit in Græciam,
D & qui ſine Antiocho aduerſus Romanos Aetoloſq́. tandiu ſuſtinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, ſocijs Aetolis, qui tum grauiores hoſtes, quàm Romani fuerint, quibus tandem uiribus reſiſtere Romanos poſſe? Adijciebat de duce Annibale, nato aduerſus Romanos hoſte, qui plures & duces & milites eorum occidiſſet, quàm quot ſupereſſent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & omnium primum prædam de Philippo Romanorum eſſe dicere, uictoriam Aetolorum. & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Aetolos, dediſſe: & ad uincendum uires eoſdem præbuiſſe. deinde quantas peditum equitumq́. copias præbituri Antiocho ad bellum eſſent: quæ loca terreſtribus copijs, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum utrunque ad rebellandum eſſe: & primam quanque occaſionem recuperandi ea quæ bello amiſiſſent, arrepturos. Ita per totum ſimul orbem terrarum Aetoli Romanis
E concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti ſunt. Nabis extemplo circa omneis uicos maritimos dimiſit ad ſeditiones in ijs miſcendas, & alios principum donis ad ſuam cauſam perduxit: alios pertinaciter in ſocietate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quinctio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannum legatos miſerunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentq́., ne pacem, quam tantopere petiſſet, turbaret, & auxilia ad Gytheum, quod iam oppugnabatur à tyranno, &, Romam qui ea nunciarent, legatos miſerunt. Antiochus rex ea hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Aegypti filia in matrimonium data, cum Antiochiam ſe recepiſſet: per Ciliciam Tauro monte ſuperato, extremo iam hiemis Epheſum perue-

nit. inde principio ueris, Antiocho filio miſſo in Syriam ad cuſtodiam ultimarum partium F
regni, ne quid abſente ſe à tergo moueretur: ipſe cum omnibus terreſtribus copijs ad Piſi-
das, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos eſt profectus. Eo tempore legati Romani
P. Sulpicius, & P. Villius, qui ad Antiochum (ſicut ante dictum eſt) miſſi erant, iuſſi prius Eu-
menem adire, Eleam uenere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) aſcenderunt. Cupi-
dus belli aduerſus Antiochum Eumenes erat: grauẽ, ſi pax eſſet, accolam tanto potẽtiorem
regem credens: eundem ſi motum bellum eſſet, non magis parẽ Romanis fore, quàm Phi-
lippus fuiſſet: & aut funditus ſublatum iri: aut ſi pax uicto daretur, multa illi detracta, ſibi
acceſſura: ut facile deinde ſe ab eo ſine ullo Romano auxilio tueri poſſet, etiam ſi quid
aduerſi caſurum foret, ſatius eſſe Romanis ſocijs quamcunque fortunam ſubire: quàm
ſolum aut imperium pati Antiochi: aut abnuentem ui atque armis cogi. Ob hæc, quan-
tum auctoritate, quantum conſilio ualebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpicius G
æger Pergami ſubſtitit. Villius cum Piſidiæ bello occupatum eſſe regem audiſſet: Ephe-
ſum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi
forte erat, ſæpe congrederetur, ut animum eius & tentaret, ſi qua poſſet, & metum deme-
ret, periculi ei quicquam ab Romanis eſſe. His colloquijs aliud quidem actum nihil eſt: ſe-
cutum tamen ſua ſponte eſt, uelut conſilio petitum eſſet, ut uilior ob ea regi Annibal &
ſuſpectior ad omnia fieret. Claudius ſecutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea
fuiſſe legatione tradit, eumq́. Epheſi collocutum cum Annibale. & ſermonem etiam unum
refert, quo quærenti Africano, quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet,
reſpondiſſe Alexandrum Macedonum regem: quòd parua manu innumerabiles exer-
citus fudiſſet; quodq́. ultimas oras, quas uiſere ſupra ſpem humanam eſſet, peragraſſet.
quærenti deinde, quem ſecundum poneret, Pyrrhum dixiſſe. caſtra metari primum H
docuiſſe: ad hoc neminem elegãtius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe: artem etiam con-
ciliandi ſibi homines eam habuiſſe, ut Italicæ gentes regis externi, quàm populi Roma-
ni tandiu principis in ea terra, imperium eſſe mallent. exequenti, quem tertium duceret,
haud dubie ſemetipſum dixiſſe. tum riſu oborto Scipionem ſubieciſſe, quidnam tu diceres,
ſi me uiciſſes? tum uero me, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante om-
nes alios imperatores eſſe. & perplexum Punico aſtu reſponſum, & aſſentationis ge-
nus Scipionem mouiſſe, quòd è grege ſe imperatorum uelut inæſtimabilem ſecreuiſſet.
Villius ab Epheſo Apameam proceſſit. eò & Antiochus audito Romanorum legatorum
aduentu occurrit. Apameæ congreſſis diſceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter
Quinctium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filij regis, quem miſſum paulo
ante dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumq́. eius I
iuuenis deſiderium. id enim iam ſpecimen ſui dederat ut ſi uita longior contigiſſet, ma-
gni iuſtiq́. regis in eo indolem fuiſſe appareret. Quo carior acceptiorq́. omnibus erat:
eo mors eius ſuſpectior fuit, grauem ſucceſſorem eum inſtare ſenectuti ſuæ patrem
credentem, per ſpadones quoſdam, talium miniſterijs facinorum acceptos regi-
bus, ueneno ſuſtuliſſe. Eam quoque cauſam clandeſtino facinori adijciebant, quòd
cum Seleuco filio Lyſimachiam dediſſet: Antiocho quam ſimilem daret ſedem, ut pro-
cul ab ſe per honorem eum quoque ablegaret, non habuiſſet. Magni tamen luctus ſpe-
cies per aliquot dies regiam tenuit: legatusq́. Romanus, ne alieno tempore incommo-
dus obuerſaretur, Pergamum conceſſit. rex Epheſum, omiſſo quod incohauerat bello, re-
dijt. ibi per luctum regia clauſa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum eius erat,
ſecreta conſilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, uiresq́. æſtimans regis ex K
rebus in Syria aut Aſia geſtis, non cauſa modo ſuperiorem eſſe Antiochum, quòd nihil
æqui poſtularent Romani, ſed bello quoque ſuperaturum credebat. Fugienti regi diſce-
ptationem cum legatis, ſeu iam experto eam minus proſperam, ſeu mœrore recenti
confuſo, profeſſus Minio, ſe quæ pro cauſa eſſet dicturum, perſuaſit ut à Pergamo ac-
cerſerentur legati. Iam conualuerat Sulpicius. itaque ambo Epheſum uenerunt. rex
à Minione excuſatus: & abſente eo res agi cœpta eſt. Ibi præparata oratione Minio, Spe-
cioſo titulo, inquit, uti uos Romani Græcarum ciuitatum liberandarum uideo. ſed
facta ueſtra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris ſtatuiſtis, alio ipſi u-
timini. Qui enim magis Smyrnæi Lampſaceniq́. Græci ſunt, quàm Neapolitani, &

A Rhegini, & Tatentini, à quibus ſtipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis?Cur Syra-
cuſas atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & uirgis & ſe
curibus mittitis?nihil aliud profecto dicatis, quàm armis ſuperatis uos ijs has leges impo-
ſuiſſe. Eandem de Smyrna & Lampſaco, ciuitatibusq́. quæ Ioniæ aut Aeolidis ſunt, cau
ſam ab Antiocho accipite. bello ſuperatas à maioribus, & ſtipẽdiarias ac uectigales factas,
in Antiquum ius repetit. itaque ad hæc ei reſponderi uelim, ſi ex æquo diſceptatur, & non
belli cauſa quæritur. Ad ea Sulpicius, Fecit uerecunde, inquit Antiochus, qui ſi alia pro
cauſa eius non erant quæ dicerentur, quemlibet iſta, quàm ſe, dicere maluit. Quid enim
ſimile habet ciuitatem earum, quas cõparaſti cauſa?ab Rheginis & Neapolitanis & Taren-
tinis, quò in noſtram uenerunt poteſtatem: uno & perpetuo tenore iuris ſemper uſurpa-
to, nunquam intermiſſo, quæ ex fœdere debent, exigimus. Poteſne tandem dicere, ut
B ij populi non per ſe, non per alium quenquam fœdus mutauerint: ſic Aſiæ ciuitates, ut ſe-
mel uenerunt in maiorum Antiochi poteſtatem, in perpetua poſſeſſione regni ueſtri per-
manſiſſe?& non alias earum in Philippi, alias in Ptolomæi fuiſſe poteſtate? alias per mul-
tos annos nullo ambigẽte libertatẽ uſurpaſſe? Nam ſi quòd aliquando ſeruierunt temporũ
iniquitate preſſi, ius poſt tot ſecula aſſerendi eos in ſeruitutem faciet: quid abeſt, quin
actum nobis nihil ſit, quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant poſteri eius Co
rinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Theſſalorum totam gentem?Sed quid ego cauſam
ciuitatem ago, quam ipſis agentibns & nos, & regem ipſum cognoſcere æquus eſt? Vo-
cari deinde ciuitatum legationes iuſſit, præparatas iam ante & inſtructas ab Eumene: qui,
quantumcunque uirium Antiocho deceſſiſſet, ſuo id acceſſurum regno ducebat. Ad-
miſſi plures, dum ſuas quiſque nunc querelas, nunc poſtulationes inſerit, æqua iniquis
C miſcentes, è diſceptatione altercationem fecerunt. itaque neque remiſſa ulla re, neque im-
petrata, æque ac uenerant, omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimiſſis ijs con
ſilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quiſque aſperius ad-
uerſus Romanos locutus eſſet, eo ſpes gratiæ maior erat. alius ſuperbiam poſtulatorum
increpare, tanquam Nabidi uicto, ſic Antiocho, maximo Aſiæ regum, imponentium le
ges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam ſuam, & patriam Lacedæmo-
nem remiſſam: Antiocho ſi Smyrna & Lampſacus imperata faciant, indignum ui-
deri. alij paruas, & uix dictu dignas belli cauſas tanto regi eas ciuitates eſſe, ſed ini-
tium ſemper per ius iniuſta impetrandi fieri. niſi crederent, perſas, cum aquam ter-
ramq́ue ab Lacedæmonijs petierunt, gleba terræ & hauſtu aquæ eguiſſe. perſimilem ten-
tationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, ſimul duas iugum exuiſſe
D uidiſſent, ad liberatorem populum defecturas. ſi non libertas ſeruitute potior ſit: ta-
men omni præſenti ſtatu ſpem cuique nouandi res ſuas blandiorem eſſe. Alexan-
der Acarnan in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo ſecutus opu-
lentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum,
in eum gradum amicitiæ regis, ut conſilijs quoque arcanis intereſſet, acceptus erat. Is
tanquam non utrum bellandum eſſet, necne, conſuleretur: ſed ubi, & qua ratione
bellum gereretur, uictoriam ſe haud dubiam proponere animo affirmabat, ſi in Euro-
pam tranſiſſet rex, & in aliqua Græciæ parte ſedem bello cepiſſet. Iam primum Aeto
los, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inuenturum, anteſignanos ad aſper-
rima quæque belli paratos. in duobus uelut cornibus Græciæ Nabin à Peloponneſo con-
citaturum omnia, repetentem Argiuorum urbem, repetentem maritimas ciuitates,
E quibus eum depulſum Romani Lacedæmonis muris incluſiſſent: à Macedonia Philip-
pum, ubi primum bellicum cani audiſſet, arma capturum. noſſe ſe ſpiritus eius, noſſe ani-
mum: ſcire, ferarum modo, quæ clauſtris aut uinculis teneantur, ingenteis iamdiu iras
eum in pectore uoluere. meminiſſe etiam ſe, quoties in bello precari omnes deos ſolitus
ſit, ut Antiochum ſibi darent adiutorem. cuius uoti ſi compos nunc fiat: nullam moram re-
bellandi facturum. tantum non cunctandum neque ceſſandum eſſe. in eo enim uictoriam
uerti, ſi & loca opportuna, & ſocij præoccuparentur. Annibalem quoque ſine mora mitten
dum in Africam eſſe, ad diſtringendos Romanos. Annibal non adhibitus in conſilium, pro
pter colloquia cum Villio ſuſpectus regi, & in nullo poſtea honore habitus, primo eam con
tumeliam tacitus tulit: deinde melius eſſe ratus, & percunctati cauſam repentinæ alienatio

 nis

nis, & purgare ſe tempore apto, quæſita ſimpliciter iracundiæ cauſa, auditaq́., Pater Amil- F
car, inquit, Antioche paruum admodum me, cum ſacrificaret, altaribus admotum iureiu-
rando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. ſub hoc ſacramento ſex & XXX an-
nos militaui: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam ad-
duxit: hoc duce, ſi tu ſpem meam deſtitueris, ubicũque uires, ubi arma eſſe ſciam, inueniam
toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hoſtes. itaque ſi quibus tuorum meis crimi-
nibus apud te creſcere libet, aliam materiam creſcendi ex me quærant. odi, odioque
ſum Romanis. id me uerum dicere pater Amilcar, & dij teſtes ſunt. proinde cum de bello
Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. ſiqua res te ad pacem com-
pellet, in id conſilium alium cum quo deliberes, quærito. Non mouit modo talis ora-
tio regem, ſed etiam reconciliauit Annibali. Ex conſilio ita diſceſſum eſt, ut bellum ge-
reretur. Romæ deſtinabant quidem ſermonibus hoſtem Antiochum, ſed nihil dum ad id G
bellum præter animos parabant. conſulibus ambobus Italia prouincia decreta eſt: ita ut in-
ter ſe compararent, ſortirenturve, uter comitijs eius anni præeſſet: ad utrum ea non pertine-
ret cura, ut paratus eſſet, ſi quo eum extra Italiam opus eſſet ducere legiones. Huic conſuli
permiſſum, ut duas legiones ſcriberet nouas, & ſocium ac Latini nominis XX millia, &
equites DCCC, Alteri conſuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius conſul ſuperioris
anni habuiſſet, & ſocium ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV millia, & equi-
tes quingenti. Q. Minucio cum exercitu quem in Liguribus habebat, prorogatum impe-
rium. additum in ſupplementum, ut IIII millia peditum Romanorum ſcriberentur, & CL
equites: & ſocijs eodem V millia peditum imperarentur, CCL equites. Cn. Domitio extra
Italiam, quò ſenatus cenſuiſſet, prouincia euenit, L. Quinctio Gallia & comitia habenda.
Prætores deinde prouincias ſortiti M. Fuluius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo H
peregrinam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarro Sardiniam, M. Bębius Tamphi
lus Hiſpaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum ſena-
tus conſulto deinde plebis etiam ſcito permutatæ prouinciæ ſunt. Atilio claſſis & Macedo-
nia, Bębio Bruttij decreti, Flaminio Fuluioq́. in Hiſpanijs prorogatum imperium. Bæbio
Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quę priore anno urbanæ fuiſſent: ut & ſocijs
eodem millia peditum XV imperarentur, & quingenti equites. A. Atilius triginta naues
quinqueremes facere iuſſus, & ex naualibus ueteres deducere, ſi quæ utiles eſſent, & ſcri-
bere nauales ſocios. & conſulibus imperatum, ut ei duo millia ſocium ac Latini nominis,
& mille pedites darent Romanos. Hi duo prætores, & duo exercitus, terreſtris naualisq́. ad
uerſus Nabin aperte iam oppugnantem ſocios populi R. dicebantur parari. cęterum legati
ad Antiochum miſſi expectabantur, & priuſquam ij rediſſent, uetuerat Cn. Domitium con I
ſulem ſenatus ab urbe diſcedere. Pretoribus Fuluio & Scribonio, quibus ut ius dicerent
Romæ, prouincia erat: negotium datum, ut præter eam claſſem cui Atilius pręfuturus erat,
centum quinqueremes pararent. Priuſquam conſul pętoresq́. in prouincias proficiſceren
tur, ſupplicatio fuit prodigiorum cauſa. Capram ſex hœdos uno fœtu edidiſſe, ex Piceno
nunciatum eſt, & Arretij puerum natum unimanum, Amiterni terra pluiſſe, Formijs por-
tam murumq́. de cœlo tacta, & (quod maxime terrebat cõſulem Cn. Domitium) bouem
locutum, Roma caue tibi. Cæterorum prodigiorum cauſa ſupplicatum eſt: bouem cum
cura ſeruari aliq́., aruſpices iuſſerunt. Tiberis infeſtiore, quàm priore impetu illatus ur
bi duos pontes, ædificia multa. maxime circa portam Flumentanam euertit, ſaxum in-
gens, ſiue imbribus, ſiue motu terræ leniore, quàm ut alioqui ſentiretur, labefactatum, in
uicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppreſſit. in agris paſſim inundatis pecua K
ablata: uillarum ſtrages facta eſt. Priuſquam L. Quinctius conſul in prouinciam perueniret
Q. Minucius in agro Piſano cum Liguribus ſignis collatis pugnauit: nouem millia hoſtium
occidit: cæteros fuſos fugatosq. in caſtra compulit. ea uſque in noctem magno certamine
oppugnata defenſaque ſunt. nocte clam profecti Ligures: prima luce Romanus uacua ca-
ſtra inuaſit, prædæ minus inuentum eſt, quòd ſubinde ſpolia agrorum capta domos mitte-
bant. Minucius nihil deinde laxamenti hoſtibus dedit. ex Agro Piſano in Ligures profe-
ctus, caſtella uicosque eorum igni ferroque peruaſtauit. ibi præda Etruſca, quæ miſſa
à populatoribus fuerat, repletus eſt miles Romanus. Sub idem tempus legati ab
regibus Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod ſatis maturam cauſam belli ha-
beret,

A beret, niſi aduerſus Lacedæmonium tyrannum attuliſſent, quem & Achæi legati nunciabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Atilius prætor cum claſſe miſſus eſt in Græciam ad ſocios tuendos. conſules, quando nihil ab Antiocho inſtaret, proficiſci ambos in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit: Quinctius per Ligures in Boios uenit. Duo conſulum agmina diuerſa late agrum hoſtium peruaſtarunt. Primo equites eorum pauci cum præfectis, deinde uniuerſus ſenatus, poſtremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat: ad mille quingenti ad conſules transfugerunt. Et in utraque Hiſpania eo anno res proſpere geſtæ. nam & C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opulentumq. uineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem uiuum cepit: & M. Fuluius pro cos. cum duobus exercitibus hoſtium duo ſecunda prælia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam Holonemq., & caſtella multa expugnauit. alia

B uoluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progreſſus, & ibi duobus potitus oppidis, Nobilia & Cuſibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parua urbs erat: ſed loco munita. eam cum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio uenit. cum his ſignis collatis proſpere pugnauit: & fuſis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Cæterum eo tempore minus ea bella quæ gerebantur, curæ patribus erant, quàm expectatio nondum cœpti cum Antiochó belli. nam etſi per legatos identidem omnia explorabantur: tamen rumores temere ſine ullis auctoribus orti, multa falſa ueris miſcebant. inter quæ allatum erat, cum in Aetoliam ueniſſet Antiochus extemplo claſſem eum in Siciliam miſſurum. Itaque ſenatus etſi prætorem Atilium cum claſſe miſerat in Græciam;

C tamen quia non copijs modo, ſed etiam auctoritate opus erat ad tuendos ſociorum animos, T. Quinctium, & Cn. Octauium, & Cn. Seruilium, & P. Villium legatos in Græciam miſit: & ut M. Bæbius ex Bruttijs ad Tarentum & Brunduſium promoueret legiones, decreuit: ut inde res ſi poſceret, in Macedoniam traijceret: & ut M. Fuluius prætor claſſem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram, & ut cum imperio eſſet, qui claſſem, eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & ut idem prætor L. Valerio collegæ ſcriberet, periculum eſſe, ne claſſis regis Antiochi ex Aetolia in Siciliam traijceret. itaque placere ſenatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad XII millia pedites, & quadringentos equites ſcribere eum: quibus oram maritimam prouinciæ, quà uergeret in Græciam, tueri poſſet. Eum delectum prætor non ex Sicilia ipſa tantum, ſed etiam ex circumiacentibus inſulis habuit: oppidaq. omnia maritima, quæ in Græciam uerſa erant, præſidijs firmauit. Addidit alimenta rumo-

D ribus aduentus Attali, Eumenis fratris: qui nunciauit, Antiochum regem Helleſpontum cum exercitu tranſiſſe, Aetolos ita ſe parare, ut ſub aduentum eius in armis eſſent. Et Eumeni abſenti, & præſenti Attalo gratiæ actæ, & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equeſtria arma, & uaſa argentea centum pondo, & aurea uiginti pondo. Cum alij atque alij nuncij bellum inſtare afferrent, ad rem pertinere uiſum eſt, conſules primo quoque tempore creari. itaque S. C. factum eſt, ut M. Fuluius prætor literas extemplo ad conſulem mitteret, quibus certior fieret, ſenatui placere, prouincia exercituq. tradito legatis, Romam reuerti eum, & ex itinere præmittere edictum, quo comitia conſulibus creandis ediceret. Paruit his literis conſul, & præmiſſo edicto, Romam uenit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patricij tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulſam tulerat, & L. Corne-

E lius Scipio, & Cn. Manlius Vulſo. P. Scipioni, ut dilatum uiro tali, non negatum honorem appareret, conſulatus datus eſt, additus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Poſtero die prætores creati L. Aemilius Paullus, M. Aemilius Lepidus, M. Iunius Brutus. A. Cornelius Mammula, C. Liuius, & L. Oppius. utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui claſſem triginta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui magiſtratus ſortirentur prouincias, M. Bæbius à Brunduſio cum omnibus copijs tranſire in Epirum eſt iuſſus, & circa Apolloniam copias continere, & M. Fuluio, prætori urbano, negotium datum eſt, ut quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidem Romanus ita ſe ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum, ſed ſumma ui Gytheum oppugnabat: & infeſtus Achæis, quòd miſerant obſeſſis præſidium, agros eorum uaſtabat. Achæi non antea auſi capeſſere bellum, quàm ab Roma reuertiſſent le-

gati,ut,quid ſenatui placeret,ſcirent:poſt reditum legatorum, & Sicyonem concilium edi- F
xerunt , & legatôs ad T. Quinctium miſerunt, qui conſiliũ ab eo peterent . In concilio om-
nium ad bellum extemplo capeſſendum inclinatæ ſententiæ erant : literæ T. Quinctij cun-
ctationem iniecerunt,quibus auctor erat prætorem claſſemq́. Romanam expectandi. Cum
principum alij in ſententia permanerent,alij utendum eius, quem ipſi conſuluiſſent, cõſilio
cenſerent,multitudo Philopœmenis ſententiam expectabat . prætor is tum erat,& omnes
eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat . Is præfatus,bene comparatum apud Ae-
tolos eſſe,ne prætor , cum de bello conſuluiſſet , ipſe ſententiam diceret:ſtatuere quampri-
mum ipſos quid uellent,iuſſit . prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum,an-
nixurumq́. , ut , quantum in conſilio humano poſitum eſſet, nec pacis eos pœniteret, nec
belli . Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quàm ſi aperte ſuadendo,
cupiditatem res gerendi oſtendiſſet . itaque ingenti conſenſu bellum decretum eſt : tem- G
pus & ratio adminiſtrandi eius libera prætori permiſſa ſunt . Philopœmen præterquam,
quòd ita Quinctio placeret,& ipſe exiſtimabat claſſem Romanã expectandam , quæ à mari
Gytheum tueri poſſet . ſed metuens ne dilationem res non pateretur,& non Gytheum ſo-
lum, ſed præſidium quoque miſſum ad tuendam urbem amitteretur : naues Achæorum de-
duxit . Comparauerat & tyrannus modicam claſſem ad prohibenda ſi qua obſeſſis mari
ſummitterentur præſidia , tres tectas naues , & lembos priſteisq́. , tradita uetere claſſe ex
fœdere Romanis,harum nouarũ nauium agilitatem ut experiretur,ſimul ut omnia ſatis apta
ad certamen eſſent,prouectos in altum quotidie remigem militemq́. ſimulacris naualis pu-
gnæ exercebat:in eo ratus uerti ſpem obſidionis,ſi præſidia maritima intercluſiſſet . Præ-
tor Achæorum , ſicut terreſtrium certaminum arte quemuis clarorum imperatorum uel
uſu uel ingenio æquabat:ita rudis in re nauali erat : Arcas mediterraneus homo , externo- H
rum etiam omnium,niſi quòd in Creta præfectus auxiliorum militauerat , ignarus . Nauis
erat quadriremis uetus, capta annis quadraginta ante, cũ Crateri uxorem Nicæam à Nau-
pacto Corinthum ueherer.huius fama motus,(fuerat enim nobile in claſſe regia quondam
nauigium) deduci ab Aegio putrem iam admodum, & uetuſtate dilabentem iuſſit . Hac
tum prætoria naue præcedente claſſem , cum in ea Patrenſis Tiſo præfectus claſſis uehere-
tur,occurrerunt à Gytheo Laconum naues:& primo ſtatim incurſu ad nouam & firmam na
uem uetus,quæ per ſe ipſa omnibus compagibus aquam acciperet,diuulſa eſt : captiq́. om-
nes qui in naui erant.cætera claſſis,prætoria naue amiſſa,quantum quæque remis ualuit,fu-
gerunt . ipſe Philopœmen in leui piſcatoria naue fugit : nec ante fugæ finem, quàm Patras
uentum ſit,fecit.Nihil ea res animum militaris uiri,& multos experti caſus imminuit : quin
contra , ſi in re nauali, cuius eſſet ignarus , offendiſſet : eo plus in ea quorum uſu calleret, I
ſpei nactus , breue id tyranno gaudium ſe effecturum affirmabat. Nabis cum proſpera
elatus re , tum ſpem etiam haud dubiam nactus , nihil iam à mari periculi fore , & terre-
ſtres aditus claudere opportune poſitis pæſidijs uoluit . tertia parte copiarum ab obſi-
dione Gythei abducta , ad Eliam poſuit caſtra . Immineт is locus & Leucis & Acrijs:
quà uidebantur hoſtes exercitum admoturi . Cum ibi ſtatiua eſſent , & pauci tabernacu-
la haberent , multitudo alia caſas ex arundinibus textas , fronde , quæ umbram modo
præberet , texiſſent : priuſquam in conſpectum hoſtium uenirer Philopœmen , nec opi-
nantem eum improuiſo genere belli aggredi ſtatuit . Nauigia parua in ſtationem oc-
cultam agri Argiui contraxit : in ea expeditos milites , cetratos pleroſque cum fundis
& iaculis & alio leui genere armaturæ impoſuit . inde litora legens , cum ad propinquum
caſtris hoſtium promontorium ueniſſet , egreſſus callibus notis nocte Eliam perue- K
nit : & ſopitis uigilibus , ut in nullo propinquo metu , ignem caſis ab omni parte caſtro-
rum iniecit . Multi prius incendio abſumpti ſunt , quàm hoſtium aduentum ſentirent : &
qui ſenſerant , nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaq́. omnia abſumpta . perpau-
ci tamen ex tam ancipiti peſte ad Gytheum in maiora caſtra perfugerunt. Ita perculſis ho-
ſtibus Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri , qui proximus fi-
nem Megalopolitarum eſt, duxit : & magna ui pecorum hominumq́. inde abrepta, priuſ-
quam à Gytheo tyrannus præſidium agris mitteret,diſceſſit . Idem Tegeam exercitu con-
tracto , concilioq́. eodem & Achæis & ſocijs indicto , in quo & Epirotarum & Acarna-
num fuere principes , ſtatuit : quoniam ſatis & ſuorum à pudore maritimæ ignominiæ
reſtituti

A reſtituti animi,& hoſtium conterriti eſſent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus
ab obſidione Gythei hoſtem abduci poſſe. Ad Caryas primum in hoſtium terra poſuit
caſtra. Eo ipſo die Gytheum expugnatum eſt. cuius rei ignarus Philopœmen caſtra ad Bar-
boſthenem(mons eſt decem millia paſſuum ab Lacedæmone)promouit. Et Nabis recepto
Gytheo,cum expedito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxiſ-
ſet:Pyrrhi(quæ uocant)caſtra occupauit:quem peti locum ab Achæis non dubitabat. inde
hoſtibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter anguſtias uiæ prope quin-
que millia paſſuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maxime à parte auxiliorum, quòd
exiſtimabat Philopœmen tyrannum mercenarijs militibus,quibus plurimum fideret,à ter-
go ſuos aggreſſurum. Duæ res ſimul inopinatæ perculerunt eum:una,præoccupatus quem
petebat locus:altera, quòd primo agmini occurriſſe hoſtem cernebat: ubi cum per loca
B confragoſa iter eſſet, ſine leuis armaturæ præſidio ſigna ferri non uidebat poſſe. Erat au-
tem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisq. capiendis ſolertiæ, atque uſus:nec
belli tantum temporibus,ſed etiam in pace ad id maxime animum exercuerat. Vbi iter quo-
piam faceret,& ad difficilem tranſitu ſaltum ueniſſet, contemplatus ab omni parte loci na-
turam,cum ſolus iret, ſecum ipſe agitabat animo: cum comites haberet,ab ijs quærebat: ſi
hoſtis eo loco apparuiſſet: quid ſi à fronte,quid ſi ab latere, hoc aut illo,quid ſi à tergo ado-
riretur, capiendum conſilij foret? poſſe inſtructos recta acie, poſſe inconditum agmen,&
tantummodo aptum uiæ, occurrere. quem locum ipſe capturus eſſet,cogitando aut quæ-
rendo exequebatur, aut quot armatus. aut quo genere armorum (plurimum enim inte-
reſſe)uſurus:quò impedimenta,quò ſarcinas,quò turbam inermem reijceret:quanto ea,aut
quali præſidio cuſtodiret:& utrum pergere qua cœpiſſet ire,uia,an eam qua ueniſſet,repe-
C tere melius eſſet: caſtris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplectere-
tur loci:quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumq. copia eſſet: quà poſtero die caſtra
mouenti tutum maxime iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibusq. ita ab
ineunte ætate animum agitauerat, ut nulla ei noua in tali re cogitatio eſſet. Et tum omnium
primum agmen conſtituit: dein Cretenſes auxiliares, & quos Tarentinos uocabant,equi-
tes binos ſecum trahentes equos ad prima ſigna miſit:& iuſſis equitibus ſubſequi. ſuper tor-
rentem,unde aquari poſſent,rupem occupauit. eò impedimenta omnia,& calonum turbam
collectam armatis circundedit,& pro natura loci caſtra communiuit. tabernacula ſtatuere
in aſpretis,& inæquabili ſolo,difficile erat. Hoſtes quingentos paſſus aberant. ex eodem
riuo utrinque cum præſidio leuis armaturæ aquati ſunt: & priuſquam, qualia in propin-
quis caſtris ſolent, contraheretur certamen, nox interuenit. póſtero die apparebat pu-
D gnandum pro aquatoribus circa riuum eſſe. nocte in ualle à conſpectu hoſtium auerſa,
quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cetratorum. Luce orta Creten-
ſium leuis armatura, & Tarentini equites ſuper torrentem prælium commiſerunt. Le-
temnaſtus Cretenſis popularibus ſuis,equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cre-
tenſes,& hoſtium auxiliares,equitumq. idem genus Tarentini præſidio aquatoribus erant,
aliquandiu dubium prælium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis
paribus. procedente certamine, & numero uicere tyranni auxiliares: & quia ita præce-
ptum à Philopœmene præfectis erat, ut modico edito prælio in fugam inclinarent, ho-
ſtemq. ad inſidiarum locum pertraherent, effuſe ſecuti fugientes per conuallem pleri-
que & uulnerati & interfecti ſunt, priuſquam occultum hoſtem uiderent. Cetrati ita,quan-
tum latitudo uallis patiebatur, inſtructi ſederant, ut facile per interualla ordinum fugien-
E tes ſuos acciperent. conſurgunt deinde ipſi integri, recentes, inſtructi,& in hoſtes inordi-
natos, effuſos, labore etiam & uulneribus feſſos impetum faciunt. nec dubia uictoria
fuit. extemplo terga dedit tyranni miles, & haud paulo concitatiore curſu, quàm ſecu-
tus erat, fugiens in caſtra eſt compulſus. multi cæſi captiq. in fuga ſunt. & in caſtris quo-
que foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani iuſſiſſet: loca magis, confragoſa,&
quacunque temere proceſſiſſet, iniqua, quàm hoſtem metuens. Inde & ex fortuna pu-
gnæ, & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore eſſet, unum ex auxiliaribus
ſpecie transfugæ mittit ad eum, qui comperto afferret, Achæos ſtatuiſſe poſtero
die ad Eurotam amnem, qui prope ipſis affluit mœnibus, progredi: ut interclude-
rent iter, ne aut tyrannus, cum uellet, receptum ad urbem haberet: aut commeatus

ab urbe in caſtra portarentur : ſimul etiam tentaturos, ſi quorum animi ſolicitari ad defe- F
ctionem à tyranno poſſent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quàm perculſo metu re-
linquendi caſtra cauſam probabilem præbuit. Poſtero die Pythagoram cum auxiliaribus
& equitatu ſtationem agere pro uallo iuſſit. ipſe tanquam in aciem cum robore exercitus
egreſſus, ſigna ocyus ferri ad urbem iuſſit. Philopœmen poſteaquam citatum agmen per an
guſtam & procliuem uiam duci raptim uidit : equitatum omnem & Cretenſium auxiliares
in ſtationem hoſtium, quæ pro caſtris erat, emittit. Illi ubi hoſtes adeſſe, & à ſuis ſe deſertos
uiderunt, primo in caſtra recipere ſe conati ſunt : deinde poſteaquam inſtructa acies tota
Achæorum admouebatur, metu ne cum ipſis caſtris caperentur, ſequi ſuorum agmen ali-
quantum prægreſſum inſiſtunt. Extemplo cetrati Achæorum in caſtra impetum faciunt, &
diripiunt: cæteri ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat iter tale, per quod uix tranquil-
lum ab hoſtili metu agmen expediri poſſet. Vt uero ad poſtremos prælium ortum eſt, cla- G
morq. terribilis à tergo pauentium ad prima ſigna eſt perlatus, pro ſe quiſque armis abie-
ctis in circumiectas itineri ſiluas diffugiunt : momentoq. temporis ſtrage armorum ſepta
uia eſt, maxime haſtis, quæ pleræque aduerſæ cadentes, uelut uallo obiecto iter impedie-
bant. Philopœmen utcunque poſſent, inſtare & perſequi auxiliaribus iuſſis, (utique enim
equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe grauius agmen uia patentiore ad Eurotam am
nem deduxit. ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, leuem armaturam, quam ad perſequen-
dum reliquerat hoſtem, opperiebatur. qui ubi prima uigilia uenerunt, nunciantes tyran-
num cum paucis ad urbem penetraſſe, cæteram multitudinem inermem toto ſparſam uaga
ri ſaltu, corpora curare eos iubet. ipſe ex cætera copia militum, qui, quia priores in caſtra ue
nerant, refecti & cibo ſumpto & modica quiete erant, delectos, nihil præter gladios ſecum
ferentes extemplo educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pharin quæq. Barboſthe- H
nem ferunt, eos inſtruxit, qua ex fuga recepturos ſeſe hoſtes credebat. Nec eum opinio fe-
fellit. nam Lacedæmonij, quoad lucis ſuperfuit quicquam, deuijs callibus medio ſaltu ſe re-
cipiebant. primo ueſpere ut lumina in caſtris hoſtium conſpexere, è regione eorum occul-
tis ſemitis ſe tenuerunt. ubi prætergreſſi ea ſunt, iam tutum rati, in patenteis uias deſcende-
runt. ibi excepti ab inſidente hoſte, paſſim ita multi cæſi captiq. ſunt, ut uix quarta pars de
toto exercitu euaſerit. Philopœmen incluſo tyranno in urbem, inſequentes dies prope tri-
ginta uaſtandis agris Laconum abſumpſit : debilitatiſq. ac prope fractis tyranni uiribus,
domum redijt, æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, &, quod ad La-
conicum bellum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achæos & tyrannum bellum
erat : legati Romanorum circumire ſociorum urbes ſoliciti, ne Aetoli partis alicuius ani-
mos ad Antiochum auertiſſent. minimum operæ in Achæis adeundis conſumpſerunt, I
quos, quia Nabidi infeſti erant, ad cætera quoque ſatis fidos cenſebant eſſe. Athenas pri-
mum, inde Chalcidem, inde in Theſſaliam iere, allocutiq. concilio frequenti Theſſalos,
Demetriadem iter flexere. eo Magnetum concilium indictum eſt. Accuratior ibi habenda
oratio fuit, quòd pars principum alienati à Romanis, totiq. Antiochi & Aetolorum erant:
quia cum reddi filium obſidem Philippo allatum eſſet, ſtipendiumq. impoſitum remitti :
inter cætera uana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos eſſe. id ne
fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factioniſq. eius quidam omnia nouari Aetolorum
Antiochiq. aduentu malebant. Aduerſus eos ita diſſerendum erat, ne timorem uanum ijs
demendo, ſpes inciſa Philippum abalienaret, in quo plus ad omnia momenti, quàm in Ma-
gnetibus eſſet. Illa tantum commorata, cum totam Græciam beneficio libertatis obno-
xiam Romanis eſſe : tum eam ciuitatem præcipue. ibi enim non præſidium modo Macedo- K
num fuiſſe, ſed regiam exædificatam : ut præſens ſemper in oculis habendus eſſet domi-
nus. cæterum nequicquam ea facta, ſi Aetoli Antiochum in Philippi regiam adducerent,
& nouus & incognitus pro uetere & experto habendus rex eſſet. Magnetarchen ſum-
mum magiſtratum uocant. is tum Eurylochus erat, ac poteſtate ea fretus negauit diſſi-
mulandum ſibi & Magnetibus eſſe, quæ fama uulgata de reddenda Demetriade Philip-
po foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus eſſe. & inter dicendi con-
tentionem inconſultius euectus proiecit : tum quoque ſpecie liberam Demetriadem
eſſe, re uera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc uocem fremitus uarian-
tis multitudinis fuit, partim aſſentientium, partim indignantium, dicere id auſum.

eum.

A eum. Quinctius quidem adeo exarſit ira, ut manus ad cœlum tendens, deos teſtes ingrati,
ac perfidi animi Magnetum inuocaret. hac uoce perterritis omnibus, Zeno ex principibus
unus magnæ tum cum ob eleganter, actam uitam auctoritatis, tum quòd ſemper Romano
rum haud dubie partis fuerat: ab Quinctio legatisque alijs flens petijt, ne unius amen-
tiam ciuitati aſſignarent. ſuo quenque periculo furere. Magnetas non libertatem modo
ſed omnia quæ hominibus ſancta caraq. ſint, T. Quinctio & populo Romano debere. ni-
hil quenquam à dijs immortalibus precari poſſe, quod non Magnetes ab illis haberent, &
in corpora ſua citius per furorem ſæuituros, quàm ut Romanam amicitiam uiolarent. Hu
ius orationem ſubſecutæ multitudinis preces ſunt. Eurylochus ex concilio itineribus oc-
cultis ad portam, atque inde protinus in Aetoliam profugit. Iam enim, & id magis in dies
Aetoli defectionem nudabant, eoq. ipſo forte tempore Thoas princeps legationis, quam
B miſerant ad Antiochum, redierat: indeq. Menippum ſecum adduxerat, regis legatum: qui
priuſquam concilium ijs daretur, impleuerant omnium aures, terreſtes naualesque copias
commemorando, ingentem uim peditum equitumq. uenire, ex India elephantos accitos:
ante omnia, quo maxime moueri credebant multitudinis animos, tantum aduehi auri, ut
ipſos emere Romanos poſſit. Apparebat, quid ea oratio in cõcilio motura eſſet. nam & ue
niſſe eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam prope abſci
ſa res erat, tamen non ab re eſſe Quinctio uiſum eſt, ſociorum aliquos legatos intereſſe ei
concilio, qui admonerent Romanæ ſocietatis Aetolos, qui uocem liberam mittere aduer-
ſus regis legatum auderent. Athenienſes maxime in eam rem idonei uiſi ſunt, propter &
ciuitatis dignitatẽ, & uetuſtam ſocietatem cũ Aetolis. ab ijs Quinctius petijt, ut legatos ad
Panętholicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciauit legationem.
C Menippus poſt eum intromiſſus, optimum fuiſſe omnibus qui Græciam Aſiamq. incole-
rent, ait, integris rebus Philippi, potuiſſe interuenire Antiochum, ſua quenque habiturum
fuiſſe, neque omnia ſub nutum ditionemq. Romanam peruentura. Nunc quoque, inquit
(ſi modo uos quæ inchoaſtis, conſilia conſtantes perducitis ad exitum) poterit dijs iuuanti
bus, & Aetolis ſocijs, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res reſtituere, in priſtinam di-
gnitatem. ea autem in libertate poſita eſt, quæ ſuis ſtat uiribus, non ex alieno arbitrio pen
det. Athenienſes, quibus primis poſt regiam legationem dicendi quæ uellent poteſtas fa-
cta eſt, mentione omni regis prætermiſſa, Romanæ ſocietatis Aetolos, meritorumq. in uni
uerſam græciam T. Quinctij admonuerunt, ne temere eam celeritate nimia conſiliorum
euerterent. Conſilia callida & audacia prima ſpecie læta, tractatu dura, euentu triſtia eſſe.
legatos Romanos, & in ijs T. Quinctium haud procul inde abeſſe. dum integra omnia eſ-
D ſent, uerbis potius de ijs quæ ambigerentur diſceptarent, quam Aſiam, Europamq. ad fu-
neſtum armarent bellum. Multitudo auida nouãdi res, Antiochi tota erat, & ne admitten
dos quidem in concilium Romanos cenſebant. principum maxime ſeniores auctoritate
obtinuere, ut daretur ijs concilium. Hoc decretum Athenienſes cum retuliſſent, eundum
in Aetoliam Quinctio uiſum eſt. aut enim moturum aliquid, aut omneis homines teſtes
fore, penes Aetolos belli culpam eſſe, Romanos iuſta ac prope neceſſaria ſumpturos arma.
Poſteaquàm uentum eſt eò, Quinctius in concilio orſus à principio ſocietatis Aetolorum
cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota fœderis eſſet, pauca de iure ciuitatum, de qui-
bus ambigeretur, diſſeruit. Si quid tamen æqui ſe habere arbitrarentur, quanto eſſe ſatius,
Romam mittere legatos, ſeu diſceptare, ſeu rogare ſenatum mallent, quàm populum Ro-
manum cum Antiocho admiſtis Aetolis, non ſine motu magno generis humani, & perni-
E cie Græcię, dimicare? nec ullos prius cladem eius belli ſenſuros, quàm qui mouiſſent. Hæc
nequicquam uelut uaticinatus Romanus. Thoas deinde, cæteriq. factionis eiuſdem cum
aſſenſu omnium auditi, peruicerunt, ut ne dilato quidem concilio, & abſentibus Romanis
decretum fieret, quo accerſeretur Antiochus ad liberandam Græciam, diſceptandumque
inter Aetolos & Romanos. Huic tam ſuperbo decreto addidit propriam contumeliam Da
mocritus prætor eorum. nam cum idipſum decretum poſceret eum Quinctius: non ue-
ritus maieſtatem uiri, aliud in præſentia, quod magis inſtaret, præuertendum ſibi eſſe dixit:
decretum reſponſumque breui in Italia, caſtris ſuper ripam Tiberis poſitis, daturum. tan-
tus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantusq. magiſtratus eorum cepit. Quinctius
legatique Corinthum redierunt. Inde, ut quæque de Antiocho nihil per ſe ipſi moti, &

ſedentes

ſedentes expectare aduentum uiderentur regis, concilium quidem uniuerſæ gentis poſt di F
miſſos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita uocant ſanctius concilium: ex
delectis conſtat uiris) id agitabant, quonam modo res in Græcia nouarentur. Inter om-
neis conſtabat, in ciuitatibus principes & optimum quenque Romanæ ſocietatis eſſe, &
præſenti ſtatu gaudere: multitudinem, & quorum res non ex ſententia ipſorum eſſent, om-
nia nouari uelle. Aetoli conſilium uno die ſpei quoque non audacis modo, ſed etiam impu
dentis ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in ſin-
gulas miſſi ſunt principes, Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles
Demetriadem. Hunc exul Eurylocus, de cuius fuga, cauſaq́. fugæ ante dictum eſt: quia re
ditus in patriam nulla ſpes alia erat, adiuuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui ami-
ciq́. & ſi eiuſdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum ſordida ueſte tenentes ue-
lamenta ſupplicum concionem frequentem adire iubent, ſingulos uniuerſosq́. obteſtan- G
tes, ne inſontem indemnatum conſeneſcere in exilio ſinerent. Et ſimplices homines miſeri
cordia, & improbos ſeditioſosq́. immiſcendi res tumultu Aetolico ſpes mouit. pro ſe quis
que reuocari iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus
equitum) ſpecie reducentis exulem hoſpitē profectus, die ac nocte ingens iter emenſus, cū
millia ſex ab urbe abeſſet, luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum
ſubſequi iuſſa, præceſſit. poſteaquam portæ appropinquabat, deſilire omnes ex equis iuſſit,
& loris ducere equos, itineris maxime modo ſolutis ordinibus, ut comitatus magis præfe-
cti uideretur, quàm præſidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi ſubſequens
equitatus poſſet, media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrenti-
bus gratulantibusq́. domum deduxit. mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna oc
cupabantur. tum in domos miſſi, qui principes aduerſæ factionis interficerent. Ita Deme- H
trias Aetolorum facta eſt. Lacedæmone non urbi uis afferenda, ſed tyrannus dolo capien
dus erat, quem ſpoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæ-
monis ab Achæis cōpulſum, qui occupaſſet occidere, cū potius gratiam rei apud Lacedæ-
monios laturum. Cauſam mittendi ad eum habuerunt, quòd fatigabat precibus, ut auxi-
lia ſibi, cum illis auctoribus rebellaſſet, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati ſunt, &
& triginta delecti ex iuuentute equites. Iis a prætore Damocrito in concilio arcano gen-
tis, de quo ante dictum eſt, denunciatum, ne ſe ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam
ſua quiſque opinione præcipere poſſet, crederent miſſos eſſe. quicquid Alexamenum res
mouiſſet ſubiti conſilij capere, ad id quamuis inopinatum, temerarium, audax, obedien-
ter exequendum parati eſſent: ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum agendum miſſos
à domo ſe ſcirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum uenit, quem adue- I
niens extemplo ſpei impleuit. Antiochum iam in Europam tranſiſſe: mox in Græcia fo-
re, terras maria armis uiris completurum. non cum Philippo rem eſſe credituros Roma-
nos. numerum iniri peditum, equitum, nauiumq́. non poſſe: elephantorum aciem conſpe-
ctu ipſo debellaturam. Aetolos toto ſuo exercitu paratos eſſe uenire Lacedæmonem, cum
res poſcat: ſed frequentes armatos oſtendere aduenienti regi uoluiſſe. Nabidi quoque &
ipſi faciendum eſſe, ut quas haberet copias, non ſineret ſub tectis marceſcere otio. ſed edu
ceret, & in armis decurrere cogeret, ſimul animos acueret, & corpora exerceret. conſuetu-
dine leuiorem laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non iniucundum fie-
ri poſſe. Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satel
lites tyranni media fere in acie conſiſtebant. tyrannus cum tribus ſummum equitibus, in-
ter quos plerunque Alexamenus erat, ante ſigna uectabatur, cornua extrema inuiſens. in K
dextero cornu Aetoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerant, & qui uenerant mille
cum Alexameno. Fecerat ſibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordi
nes circumeundi. mouendiq́. eum quæ in rem eſſe uidebantur: nunc in dextrum cornu ad
ſuos adequitandi: mox inde, uelut imperato quod res popoſciſſet, recipiendi ſe ad tyran-
num. Sed quem diem patrando facinori ſtatuerat, eo pauliſper cum tyranno uectatus, cum
ad ſuos conceſſiſſet: tum equitibus à domo ſecum miſſis, Agenda, inquit, res eſt iuuenes,
audendaq́., quā me duce impigre exequi iuſſi eſtis. parate animos dextrasq́., ne quis in eo
quod me uiderit faciētem, ceſſet. qui cunctatus fuerit, & ſuū conſiliū in eo interponet, ſciat
ſibi reditum ad penates non eſſe. Horror cunctos cepit: & meminerant cum quibus man-

datis

A datis exiſtent. Tyrannus ab læuo cornu ueniebat. Ponere haſtas equites Alexamenus iubet,& ſe inrueri. colligit & ipſe animum confuſum tantæ cogitatione rei. poſteaquam appropinquabat,impetum facit:& transfixo equo tyrannum deturbat. iacentem equites con fodiunt. multis fruſtra in loricam ictibus datis,tandem in nudum corpus uulnera peruenerunt,& priuſquam à media acie ſuccurreretur,expirauit. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis cuſtodes, cum res in oculis gereretur, pauor primo cepit: deinde poſteaquam abire Aetolorum agmen uidere, concurrunt ad relictum tyranni corpus. & ſpectatorum turba ex cuſtodibus uitæ, mortiſq. ultoribus,eſt facta. nec mouiſſet ſe quiſquam, ſi extemplo poſitis armis uacata in concionem multitudo fuiſſet, & oratio habita tempori conueniens. frequentes inde retenti in armis Aetoli,ſine iniuria cuiuſquam. ſed ut oportuit in conſilio fraude cœpto,omnia in maturan
B dam perniciem eorum qui fecerant,ſunt acta. Dux regia incluſus diem ac noctem in ſcrutandis theſauris tyranni conſumpſit. Aetoli uelut capta urbe, quam liberaſſe uideri uolebant in prædam uerſi. Simul indignitas rei, ſimul contemptus, animos Lacedæmonijs ad coeundum fecit. alij dicere, exturbandos Aetolos, & libertatem, cum reſtitui uideretur, interceptam repetendam. alij, ut caput agendæ rei eſſet, regij generis aliquem in ſpeciem aſſumendum. Laconicus eius ſtirpis erat puer admodum,educatus cum liberis tyranni.eũ in equum imponunt,& armis arreptis Aetolos uagos per urbem cædunt. tum regiam inuadunt. ibi Alexamenum cum paucis reſiſtentem obtruncant. Aetoli circa Chalciœcon (Mineruæ eſt templum æreum) congregati cæduntur. pauci armis abiectis, pars Tegeam, pars Megalopolin perfugiunt. ibi comprehenſi à magiſtratibus,ſub corona uenierunt. Philopœmen audita cæde tyranni profectus Lacedæmonem, cum omnia turbata metu inue-
C niſſet euocatis principibus,& oratione habita,qualis habenda ab Alexameno fuerat,ſocietati Achæorum Lacedæmonios adiunxit: eo etiam facilius, quod ad idem forte tempus A. Atilius, cum quatuor & uiginti quinque remibus ad Gytheum acceſſit. Iiſdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem,pulſum opibus eorum,qui Romanæ ſocietatis erant, poſt T. Quinctij legatorumq. aduentum, & Herodorum Cianum mercatorem,ſed potentem Chalcide propter diuitias, præparatis ad proditionem ijs,qui Euthymidæ factionis erant; nequaquam eãdem fortunam,qua Demetrias per Eurylocum occupata fuerat,habuit. Euthymidas ab Athenis(eum domicilio delegerat locum)Thebas primum, hinc Salganea proceſſit. Herodorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco ſinu duo millia peditum,& Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat. eas cum ſexcentis peditibus Herodorus traijcere in inſulam Atalantam iuſſus: ut inde,
D cum pedeſtres copias appropinquare iam Aulidi atque Euripo ſenſiſſet, Chalcidem traijceret. ipſi cæteras copias, nocturnis maxime itineribus, quanta poterant celeritate, Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides,penes quos tum ſumma rerum,pulſo Euthymida, Chalcide erat, ſeu ipſi per ſe ſuſpicati, ſeu indicata re, primo pauidi, nihil uſquã ſpei, niſi in fuga ponebant: deinde poſteaquam reſedit terror, & prodi,& deſeri non patriam modo, ſed etiam Romanorum ſocietatem cernebant, conſilio tali animum adiecerunt. Sacrum anniuerſarium eo forte tempore Eretriæ Amarinthidis Dianæ erat,quod non popularium modo,ſed Caryſtiorum etiam cœtu celebratur. Eò miſerunt, qui orarent Eretrienſes Caryſtioſq. ut & ſuarum fortunarũ in eadem inſula geniti miſererentur,& Romanam ſocietatem reſpicerent,ne ſinerent Aetolorũ Chalcidem fieri. Eubœam habituros,ſi Chalcidẽ habuiſſent.graues fuiſſe Macedonas dominos,multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Ro
E manorum maxime reſpectus ciuitates mouit, & uirtutem nuper in bello, & in uictoria iuſtitiam benignitatemq. expertas. itaque quod roboris in iuuentute erat, utraque ciuitas armauit,miſitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidiſſent: ipſi omnibus copijs tranſgreſſi Euripum, ad Salganea poſuerunt caſtra. inde caduceator primum,deinde legati ad Aetolos miſſi percunctatum, quo ſuo dicto facto ue ſocij atque amici ad ſe oppugnandos uenirent. Reſpondit Thoas,dux Aetolorum,non ad oppugnandos,ſed ad liberandos ab Romanis uenire ſeſe. ſplendidiore nunc eos catena, ſed multo grauiore uinctos eſſe, quàm cum præſidium Macedonum in arce habuiſſent. Se uero negare Chalcidenſes aut ſeruire ulli, aut præſidio cuiuſquam egere. Ita digreſſi ex colloquio legati ad ſuos. Thoas & Aetoli, ut qui ſpem omnem in eo, ut improuiſo opprimerent, habuiſſent:
ad

ad iuſtum bellum oppugnationemq́. urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares do- F
mum rediere. Euthymidas poſteaquam caſtra popularium ad Salganea eſſe,profectosque
Aetolos audiuit, & ipſe à Thebis Athenas redijt. Et Herodorus cum per aliquot dies in-
tentus ab Atalanta ſignum nequicquam expectaſſet: miſſa ſpeculatoria naue,ut,quid mo-
ræ eſſet, ſciret: poſteaquam rem omiſſam à ſocijs uidit: Thronium, unde uenerat, repetit.
Quinctius quoque his auditis a Corintho ueniens nauibus, in Chalcidis Euripo Eumeni
regi occurrit.placuit quingentos milites pręſidij cauſa relinqui Chalcide ab Eumene rege,
ipſum Athenas ire. Quinctius quò profectus erat,Demetriadem contendit,ratus Chalci-
dem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam ſocietatem Romanam ſa
ctură.& ut præſidij aliquid eſſet ſuæ partis hominibus, Eunomo prætori Theſſalorũ ſcripſit
ut armaret iuuentutem. & Villium ad Demetriadem præmiſit ad tentandos animos: non
aliter,niſi pars aliqua inclinaret ad reſpectum priſtinæ ſocietatis,rem aggreſſurus. Villius G
quinqueremi naue hoſtium portus eſt inuectus. Eò multitudo Magnetum omnis cum ſe
effudiſſet: quæſiuit Villius, utrum ad amicos, an ad hoſtes ſeſe ueniſſe mallent. Reſpondit
Magnetarches Eurylochus,ad amicos ueniſſe eum: ſed abſtineret portu, & ſineret Magne-
tas in concordia & libertate eſſe: nec per colloquij ſpeciem multitudinem ſolicitaret. Al-
tercatio inde, non ſermo fuit, cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas,imminen-
tesq́. prædiceret clades: multitudo obſtreperet, nunc ſenatum,nunc Quinctium accuſan-
do. Ita irrito incepto Villius ad Quinctium ſeſe recepit. At Quinctius,nuncio ad præto-
rem miſſo, ut reduceret domum copias, ipſe nauibus Corinthum redijt. Abſtulerunt me-
uelut de ſpatio, Græciæ res immiſtæ Romanis, non quia ipſas operæpretium eſſet perſcri-
bere: ſed quia cauſæ fuerunt cum Antiocho belli. conſulibus deſignatis (inde nanque di-
uerteram) L. Quinctius,& Cn. Domitius conſules in prouincias profecti ſunt: Quinctius H
in Ligures,Domitius aduerſus Boios. Boij quieuerunt,atque etiam ſenatus eorum cum li
beris, & præfecti cum equitatu (ſumma omnium mille & quingenti) conſuli dediderunt
ſeſe. Ab altero conſule ager Ligurum late eſt uaſtatus,caſtellaq́. aliquot capta: unde non
præda modo omnis generis cum captiuis parta, ſed recepti quoque aliquot ciues ſocijq́.
qui in hoſtium poteſtate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta eſt ex ſena-
tus conſulto plebisq́. ſcito.tria millia & ſeptingenti pedites ierunt,trecenti equites. trium
uiri deduxerunt eos, Q.Næuius, M.Minucius, M.Furius Craſſipes. quinadena iugera agri
data in ſingulos pedites ſunt: duplex equitibus. Bruttiorum proxime fuerat ager. Bruttij
ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutior alter,
ſed ſegnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ in ſolicitudine ac
metu fuere. in triduum eius rei cauſa ſupplicatio habita eſt. alter non pauor uanus, ſed ue- I
ra multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto diem noctemq́. ædificia in Tiberim
uerſa arſere, tabernæq́ue omnes cum magni pretij mercibus conflagrauerunt. Iam fere in
exitu annus erat, & in dies magis fama de Antiochi bello & cura patribus creſcebat. ita-
que de prouincijs magiſtratuum deſignatorũm, quo intentiores eſſent omnes, agitari cœ-
ptum eſt. Decreuere, ut conſul Italia, & quò cenſuiſſet, (iam eſſe bellum aduerſus Antio-
chum regem omnes ſciebant) prouinciæ eſſent.cuius ea ſors eſſet,quatuor millia peditum
ciuium Romanorum, & trecenti equites, ſex millia ſocium Latini nominis cum quadrin-
gentis equitibus ſunt decreta. eorum delectum habere L.Quinctius conſul iuſſus,ne quid
moraretur,quo minus conſul nouus,quò ſenatus cenſuiſſet, extemplo proficiſci poſſet. I-
tem de prouincijs prætorum decretum eſt, prima ut ſors duæ,urbana, peregrinaq́. iuriſdi-
ctio eſſet: ſecunda Bruttij: tertia claſſis, ut nauigaret, quo ſenatus cenſuiſſet: quarta Sici- K
lia: quinta Sardinia: ſexta Hiſpania ulterior. Imperatum præterea L.Quinctio conſuli eſt,
ut duas legiones ciuium Romanorum nouas conſcriberet, & ſocium ac Latini nominis ui
ginti millia peditum, & octingentos equites. cum exercitum prætori cum Bruttij prouin-
cia eueniſſet,decreuerunt. Aedes quæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ ſunt. Vouerat
L.Furius Purpureo prætor Gallico bello unã,alteram conſul. Dedicauit Q. Marcius Ral-
la duumuir.Iudicia in fœneratores eo anno multa ſeuere ſunt facta,accuſantibus priuatos
ædilibus curulibus, M.Tucio, & P.Iunio Brutto. de multa damnatorum quadrigæ inaura-
tæ in Capitolio poſitæ in cella Iouis ſupra ueſtigiem ædiculæ, & XII clypea inaurata. & ij-
dem porticum extra portam Tergeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum
noui

A noui belli Romanis,ne ab Antiocho quidẽ ceſſabatur.Tres eum ciuitates tenebant, Smyr-
na,& Alexandria Throas,& Lampſacus:quas neq; ui expugnare ad eã diẽ poterat, neq; cõ
ditionibus in amicitiam pellicere:neq; à tergo relinquere,traijciens ipſe in Europam,uole
bat.Tenuit eũ & de Annibale deliberatio:& primo naues apertæ , quas cum eo miſſurus in
Africã fuerat,moratæ ſunt:deinde an omnino mittendus eſſet conſultatio mota eſt , maxi-
me à Thoante Aetolo.qui omnibus in Græcia tumultu cõpletis, Demetriadẽ afferebat in
poteſtate eſſe: & quibus mendacijs de rege,multiplicãdo uerbis copias eius,erexerat mul
torũ in Græcia animos : ijſdem & regis ſpẽ inflabat . omniũ uotis eum accerſiri . concurſum
ad litora futurum,unde claſſem regiã proſpexiſſent . Hic idẽ auſus de Annibale eſt moue-
re ſententiã prope iam certam regis . nã neq; dimittendã partem nauium à claſſe regia cen
ſebat,neq; ſi mittendæ naues forent,minus quenquã ei claſſi,quàm Annibalem, præficien-
B dum.Exulem illum,& Pœnum eſſe,cui mille in dies noua conſilia uel fortuna ſua,uel inge-
niũ poſſit facere . & ipſam eã gloriã belli,qua uelut dote Annibal concilietur, nimiã in præ
fecto regio eſſe . regẽ conſpici,regẽ unũ ducem,unũ imperatorẽ uideri debere. Si claſſem,
ſi exercitum amittat Annibal,idẽ damni fore,ac ſi per alium ducẽ amittãtur . ſi quid proſpe
re eueniat,Annibalis eã,non Antiochi gloriam fore. Si uero uniuerſo bello uincẽdi Roma
nos fortuna detur,quã ſpem eſſe,ſub rege uicturum Annibalem uni ſubiectũ, qui patriam
prope non tulerit? non ita ſe à iuuenta eum geſſiſſe,ſpe animoq; complexum orbis terrarũ
imperium,ut in ſenectute dominum laturus uideatur. Nihil opus eſſe regi Annibale duce,
comite & conſiliario eodem ad bellum uti poſſe . modicum fructum ex ingenio tali neque
grauẽ neq; inutilem fore . ſi ſumma petantur,& dantem & accipientem prægrauatura.Nul
la ingenia tam prona ad inuidiam ſunt , quàm eorum qui genus ac fortunam ſuam animis
C non æquant : quia uirtutem & bonum alienum oderunt.Extemplo conſilium mittendi An
nibalis,quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat , abiectum eſt. Demetriadis
maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus,nõ ultra differre profectionem in Græ-
ciam conſtituit . Priuſquam ſolueret naues, Ilium à mari aſcendit , ut Mineruæ ſacrificaret.
Inde ad claſſem regreſſus,proficiſcitur XL tectis nauibus,apertis LX.& ducentæ onerariæ
cum omnis generis commeatu,bellicoq; alio apparatu ſequebantur. Imbrum primo inſu-
lam tenuit,inde Sciathum traiecit.ubi collectis in alto quæ diſſipatæ erant nauibus , ad Pte
leum primum continentis uenit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches,principesq; Magnetum
ab Demetriade occurrerunt . quorum frequentia lætus, die poſtero in urbis portum naui-
bus eſt inuectus . Copias haud procul inde expoſuit . X millia peditum fuere , & quingen-
ti equites , ſex elephanti : uix ad Græciam nudam occupandam ſatis copiarum , ne dum ad
D ſuſtinendum Romanum bellum. Aetoli poſteaquam Demetriadem ueniſſe Antiochum
allatum eſt,concilio indicto,decretum, quo accerſerent eum, fecerunt . Iam profectus ab
Demetriade rex,quia ita decreturos ſciebat : Phalaram in ſinum Maliacum proceſſerat . in
de decreto accepto Lamiam uenit , exceptus ingenti fauore multitudinis cum plauſibus
clamoribusq́ue,& quibus alijs lætitia effuſa uulgi ſignificatur.In concilium ut uentum eſt,
à Phanea prætore principibusq́ue alijs introductus . facto ſilentio rex dicere orſus . Prima
eius oratio fuit excuſantis quòd tanto minoribus ſpe atque opinione omnium copijs ue-
niſſet. Id ſuæ impenſæ erga eos uoluntatis maximum debere indicium eſſe, quòd nec para
tus ſatis ulla re , & tempore ad nauigandum immaturo uocantibus legatis eorum haud
grauate obſecutus eſſet , crediſſetq́ue,cum ſe uidiſſent Aetoli, omnia uel in ſe uno poſita
præſidia exiſtimaturos eſſe . Cæterum eorum quoque ſe , quorum expectatio deſtitura in
E præſentia uideatur, ſpem abunde expleturum . nam ſimul primum anni tempus nauigabile
præbuiſſet mare,omnem Græciam ſe armis,equis,omnem oram maritimam claſſibus com
pleturum,nec impenſæ,nec labori,nec periculo parſurum, donec depulſo ceruicibus eorũ
imperio Romano,liberam uere Græciam,atque in ea principes Aetolos feciſſet.cum exer
citibus commeatus quoque omnis generis ex Aſia uenturos . in præſentia curæ eſſe Aeto-
lis debere, ut copia frumenti ſuis , & annona tolerabilis rerum aliarum ſuppeditetur. In
hanc ſententiam rex cum magno omnium aſſenſu locutus diſceſſit . Poſt diſceſſum regis in
ter duos principes Aetolorum, Phaneam & Thoantem,contentio fuit . Phaneas reconci-
liatore pacis,& diſceptatore de ijs quæ in controuerſia cum populo Romano eſſent, uten-
dum potius Antiocho cenſebat, quàm duce belli . aduentum eius & maieſtatem ad uere-
cundiam

eundiam faciēdam Romanis uim maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bel- F
lare neceſſe ſit, uoluntate remittere, quæ bello & armis cogi non poſſint. Thoas negare, pa-
ci ſtudere Phaneam: ſed diſcutere apparatum belli uelle, ut tædio & impetus elangueſcat
regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim equi ab Romanis impe-
trari poſſe, toties legationibus miſſis Romam, toties cum ipſo Quinctio diſceptando, ſa-
tis expertum eſſe. nec niſi abſciſa omni ſpe, auxilium Antiochi imploraturos fuiſſe. quo ce-
lerius ſpe omnium oblato, non eſſe elangueſcendum ſed orandum potius regem, ut quo-
niam, quod maximum fuerit, ipſe uindex Græciæ uenerit, copias quoque terreſtres naua-
leſque accerſat. armatum regem aliquid impetraturum, inermem non pro Aetolis modo,
ſed ne pro ſe quidem ipſo momenti ullius futurum apud Romanos. Hæc uicit ſententia;
imperatoremque regem appellandum cenſuerunt, & XXX principes, cum quibus, ſi qua
uellet, conſultaret, delegerunt. Ita dimiſſo concilio, multitudo omnis in ſuas ciuitates dila- G
pſa eſt. Rex poſtero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, conſultabat. opti-
mum uiſum eſt, Chalcidem fruſtra nuper ab Aetolis tentatam primum aggredi, & celeri-
tate in eam rem magis, quàm magno conatu & apparatu opus eſſe. itaque cum mille pedi-
tibus rex, qui ab Demetriade ſecuti erant, profectus per Phocidem eſt. & alio itinere prin-
cipes Aetoli iuniorum paucis euocatis, ad Chæroniam occurrerunt, & X conſtratis naui-
bus ſecuti ſunt. Rex ad Salganea caſtris poſitis, nauibus ipſe cum principibus Aetolorum
Euripum traiecit. & cum haud procul portu egreſſus eſſet, magiſtratus quoque Chalciden
ſium & principes ante portam proceſſerunt. pauci utrinque ad colloquium congreſſi ſunt.
Aetoli magnopere ſuadere, ut ſalua Romanorum amicitia regem quoque aſſumerent ſo-
cium atque amicū. Neque enim eū inferendi belli, ſed liberādæ Græciæ cauſa in Europam
traieciſſe, & re liberandæ, non uerbis & ſimulatione, quod feciſſent Romani. Nihil autem H
utilius Græciæ ciuitatibus eſſe, quàm utranque complecti amicitiam. ita enim ab utriuſ-
que iniuria tutam alterius ſemper præſidio & fiducia fore. nam ſi non recepiſſent regem,
uiderent quid patiendum ijs exemplo foret: cum Romanorum procul auxilium, hoſtis
Antiochus, cui reſiſtere uiribus ſuis non poſſent, ante portas eſſet. Ad hæc Mictio unus
ex principibus, mirari ſe dixit, ad quos liberandos Antiochus relicto regno ſuo in Europā
traieciſſet. nullam enim ciuitatem ſe in Græcia noſſe, quæ aut præſidium habeat, aut ſtipen
dium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata, quas nolit leges patiatur. itaque Chal-
cidenſes neque uindice libertatis ullo egere, cum liberi ſint: neque præſidio, cum pacem
eiuſdem populi R. beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aſpernari, neque
ipſorum Aetolorum. id primum eos pro amicis facturos, ſi inſula excedant, atque abeant.
nam ipſis certum eſſe, non modo non recipere mœnibus, ſed ne ſocietatem quidem ullam I
paciſci, niſi ex auctoritate Romanorum. Hæc renunciata regi ad naues, ubi reſtiterat, cum
eſſent: in præſentia (neque enim ijs uenerat copijs, ut ui agere quicquam poſſet) reuerti
Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane inceptum euaſiſſet, conſultare cum
Aetolis rex, quid deinde fieret. Placuit Achæos & Animandrum regem Athamanum ten-
tare. Bœotiorum gentem auerſam ab Romanis iam inde à Bracchille morte, & quæ ſecuta
eam fuerant, cenſebant. Achæorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bel
lo Laconum, infeſtum inuiſumque eſſe Quinctio credebant. Aminander uxorem Apa-
miam filiam Alexandri cuiuſdam Megalopolitani habebat. qui ſe oriundum à Magno Ale
xandro ferens, filijs duobus Philippum atque Alexandrum & filiæ Apamiam nomina im-
poſuerat, quam regijs inclitam nuptijs maior ex fratribus Philippus ſecutus in Athama-
niam fuerat. Hunc forte ingenio uanum Aetoli, & Antiochus impulerant in ſpem, quòd is K
uere regum ſtirpis eſſet, regni Macedoniæ, ſi Aminandrum Athamaneſque Antiocho con
iunxiſſet. & ea uanitas promiſſorum non apud Philippum modo, ſed etiam apud Aminan-
drum ualuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumque coram T. Quinctio Aegij datum
eſt concilium. Antiochi legatus prior, quàm Aetoli, eſt auditus. Is, ut pleriq. quos opes re-
giæ alunt, uaniloquus, maria terraſq. inani ſonitu uerborum compleuit. Equitum innu-
merabilem uim traijci Helleſponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos uo-
cant: partim ſagittis ex equo utentes, & à quo nihil ſatis tecti ſit, auerſos refugiētes equo cer
tius figentes. His equeſtribus copijs quanquā uel totius Europæ exercitus in unū coacti
obrui poſſent, adijciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoque gentium uix
fando

A fando auditis terrebat: Dahas,Medos,Elymæosq́. & Caddusios appellans. Naualium uero copiarum,quas nulli portus capere in Græcia poſſent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios,ſiniſtrum Aradios & ex Pamphylia Sidetas tenere,quas gẽtes nullæ unquam nec arte nec uirtute nauali æquaſſent. Iam pecuniam, iam alios belli apparatus referre ſuperuacaneum eſſe. ſcire ipſos, abundaſſe ſemper auro regna Aſiæ. Itaque non cum Philippo,nec Annibale rem futuram Romanis,principe altero ciuitatis,altero Macedoniæ tantum regni finibus incluſo,ſed cum magno Aſiæ totius,partisq́. Europæ rege. Eum tamen quanquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam ueniat: nihil poſtulare ab Acheis, in quo fides eorum aduerſus Romanos priores ſocios atque amicos lædatur. non enim ut ſecum aduerſus eos arma capiant, ſed ut neutri parti ſeſe coniungant, petere, pacem utrique parti,quod medios deceat amicos, optent: bello ſe non interponant. Idem ferme &
B Aetolorum legatus Archidamus petijt, ut quæ facillima & tutiſſima eſſet,quietem præſtarent,ſpectatoresq́ue belli, fortunarum alienarum euentum ſine ullo diſcrimine rerum ſuarum operirentur. Prouectus deinde eſt intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum: nunc proprie ipſius Quinctij, ingratos appellans, & exprobrans non uictoriam modo de Philippo uirtute Aetolorum partam, ſed etiam ſalutem: ipſumque & exercitum ſua opera ſeruatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum officio eſſe? auſpicantem immolantemq́ue, & uota nuncupantem ſacrificuli uatis modo in acie uidiſſe,cum ipſe corpus ſuum pro eo telis hoſtium obijceret. Ad ea Quinctius: Coram quibus magis, quàm apud quos uerba faceret, dicere, Archidamum rationem habuiſſe. Achæos enim probe ſcire, Aetolorum omnem ferociam in uerbis, non in factis eſſe, & in concilijs magis concionibusq́ue, quàm in acie, apparere. itaque parui Achæo-
C rum exiſtimationem, quibus notos eſſe ſe ſcirent, feciſſe: legatis regis, & per eos abſenti regi eũ ſe iactaſſe. Quòd ſi quis antea ignoraſſet, quæ res Antiochum & Aetolos coniunxiſſet, ex legatorum ſermone potuiſſe apparere, mentiendo inuicem, iactandoq́ue uires quas non haberent, inflaſſe uana ſpe, atque inflatos eſſe, dum ij ab ſe Philippum uictum ſua uirtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: uos, cæterasque ciuitates & gentes, ſuam ſectam eſſe ſecuturos: rex contra peditum equitumq́ue nubes iactat, & conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt autem res ſimillima cœnæ Chalcidenſis hoſpitis mei,hominis & boni, & ſciti conuiuatoris. apud quem ſolſtitiali tempore comiter accepti,cum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & uaria uenatio: homo non, quàm iſti ſunt, glorioſus, renidens, condimentis ait uarietatem illam & ſpeciem ferinæ carnis ex manſueto ſue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paulo ante ia-
D ctatæ ſint, poſſe. uaria enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas & Medos,& Caddusios, & Elymæos,Syros omnes eſſe: haud paulo mancipiorum melius; propter ſeruilia ingenia, quàm militum, genus. Et utinam ſubijcere oculis ueſtris Achæi poſſem concurſationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem. uideretis uix duarum male plenarum legiuncularum inſtar in caſtris regis. uideretis regem nunc mendicantem prope frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in ſtipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis ſtantem: & mox inde excluſum,nihil aliud, quàm Aulide atque Euripo ſpectatis,in Aetoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Aetolis,& Aetoli regiæ uanitati. quo minus uos decipi debetis, ſed expertæ toties ſpectatæq́ue Romanorum fidei credere. Nam quod optimum eſſe dicant, non interponi uos bello, nihil tam
E uanum, imo tam alienum rebus ueſtris eſt. quippe ſine gratia, ſine dignitate præmium uictoris eritis. Nec abſurde aduerſus utroſque reſpondiſſe uiſus eſt: & facile erat orationem apud fauentes equis auribus accipi. nulla enim nec diſceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes,eoſdem genti Achæorum hoſteis & amicos quos populus R. cenſuiſſet, iudicarent: bellumq́ue & Antiocho & Aetolis nunciari iuberent. Auxilia etiam quò cenſuit Quinctius,quingentorum militum Chalcidem,quingentorum Piræeum extemplo miſerunt. Ea enim haud procul ſeditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibuſdam ſpe largitionum uenalem pretio multitudinem, donec ab ijs qui Romanæ partis erant, Quinctius eſt accitus, & accuſante Leonte quodam Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exilium eſt eiectus. Et ab Achæis quidem cum triſti reſponſo legatio

ad regem rediјt. Bœoti nihil certi reſponderunt. Cum Antiochus in Bœotiam ue- F
niſſet, tum, quid ſibi faciundum eſſet, ſe deliberaturos eſſe. Antiochus cum ad Chalcidis
præſidium & Achæos & Eumenem regem miſiſſe audiſſet: maturandum ratus, ut & præue-
nirent ſui, & uenientes, ſi poſſent, exciperent: Menippum cum tribus ferme millibus mili-
tum, & cum omni claſſe Polyxenidam mittit. ipſe paucos poſt dies ſex millia ſuorum mili-
tum, & ex ea copia quæ Lamiæ repente colligi potuit, nõ ita multos Aetolos ducit. Achæi
quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium miſſum, duce Xenoclide Chalcidenſi non-
dum obſeſſis itineribus tuto tranſgreſſi Euripum, Chalcidem peruenerunt. Romani mili-
tes, quingenti ferme & ipſi, cum iam Menippus caſtra ante Salganea ad Hermeum, qua trã-
ſitus ex Bœotia Eubœam inſulam eſt, haberet, uenerunt. Mictio erat cum ijs legatus à Chal
cide ad Quinctium ad id ipſum præſidium petendum miſſus. qui poſteaquam obſeſſas ab
hoſtibus fauces uidit: omiſſo ad Aulidem itinere, Deliũ cõuertit, ut inde in Eubœam tranſ- G
miſſurus. Templum eſt Apollinis Delium imminens mari. quinque millia paſſuum à Ta-
nagra abeſt. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ eſt mari traiectus. Vbi & in fa
no locoq., ea religione, & eo iure ſancto, quo ſunt templa quæ aſyla Græci appellant: &
nondum aut indicto bello, aut ita commiſſo, ut ſtrictos gladios, aut ſanguinem uſquam fa-
ctum audiſſent, cum per magnum otium milites, alij ad ſpectaculum templi luciq. uerſi, alij
in litore inermes uagarentur: magna pars per agros lignatum pabulatumq. dilapſa eſſet: re-
pente Menippus palatos paſſim aggreſſus eos cecidit, ad quinquaginta uiuos cepit. perpau
ci effugerunt, in quibus Mictio parua oneraria naue exceptus. Ea res Quinctio Romaniſq.
ſicut iactura militum moleſta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum uide
batur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cum rurſus oratores partim ex ſuis, partim
Aetolos Chalcidem miſiſſet: qui eadem illa, quæ nuper, cum minis grauioribus agerent, H
nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ ſibi aperi-
rentur. Qui Romanæ partis erant, ſub aduentum regis urbe exceſſerunt. Achæorum &
Eumenis milites Salganea tenebãt. Et in Euripo caſtellum Romani milites pauci cuſtodiæ
cauſa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipſe caſtellum Euripi oppugnare eſt
adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut ſine fraude liceret abire, præſidio exceſ-
ſerunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen cum terra mariq. obſi
derentur, & iam machinas tormentaq. comportari uiderent, non tulere obſidionem. Cum
id quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem eius inſulæ urbes imperium ab-
nuerunt. magnoq. principio ſibi orſus bellum uidebatur, quòd tãta inſula & tot opportunę
urbes in ſuam ditionem ueniſſent.

I

EPITOME LIBRI XXXVI.

M. *Acilius Glabrio conſul Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, uictum Græcia expulit: idemque Aetolos ſubegit. P. Cornelius Scipio Naſica conſul ædem matris deum, quam ipſe in palatium intulerat, uir optimus à ſenatu indicatus, dedicauit: idemque Boios Gallos uictos in deditionem accepit, et de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina proſpera aduerſus præfectos Antiochi regis referuntur.*

LIBER XXXVI.

A N. D L I X. P. Cornelium Cn. F. Scipionem & M. Acilium Glabrionem conſu- K
les inito magiſtratu, patres priuſquam de prouincijs agerent, res
diuinas facere maioribus hoſtijs iuſſerunt in omnibus fanis, in qui
bus lectiſternium maiore parte anni fieri ſolet: precariq. quod ſe-
natus de nouo bello in animo haberet, ut ea res ſenatui populoq.
R. bene atque feliciter eueniret. Ea omnia ſacrificia læta fuerunt,
primiſq. hoſtijs perlitatũ eſt, & ita aruſpices reſponderunt, eo bel
lo terminos populi R. prorogari, uictoriam ac triumphum oſten-
di. Hæc cum renunciata eſſent, ſolutis religione animis, patres rogationem ad populum
ferri iuſſerunt: uellent iuberentne cum Antiocho rege, quiq. ſectam eius ſecuti eſſent, bel
lum

A lum iniri. ſi ea rogatio perlata eſſet: tum, ſi ita uideretur conſulibus, rem integram ad ſena-
tum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum ſenatus decreuit, ut conſules
Italiam & Græciam prouincias ſortirentur. cui Græcia eueniſſet, ut præter eum nume-
rum militum, quem L. Quinctius in eam prouinciam ex auctoritate ſenatus ſcripſiſſet,
imperaſſetve, eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex ſena-
tuſconſulto in Macedoniam traieciſſet. & extra Italiam permiſſum, ut ſi res poſtulaſſet,
auxilia ab ſocijs ne ſupra quinque millium numerum acciperet. L. Quinctium ſuperioris
anni conſulem legari ad id bellum placuit. Alter conſul, cui Italia prouincia eueniſſet, cum
Boijs iuſſus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos ſuperiores conſules
habuiſſent: alterum ut mitteret Romam, eæq. urbanæ legiones eſſent paratæ, quò ſenatus
cenſuiſſet. His ita in ſenatu ad id, quæ cuius prouincia foret, decretis, tum demum ſorti-
B ri conſules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde ſorte ſena-
tuſconſultum factum eſt, quod populus R. eo tempore duellum iuſſiſſet cum rege Antio-
cho eſſe, quiq. ſub imperio eius eſſent, ut eius rei cauſa ſupplicationem imperarent conſu-
les: utique M. Acilius conſul ludos magnos Ioui uoueret, & dona ad omnia puluinaria.
Id uotum in hæc uerba præeunte P. Licinio pontifice maximo conſul nuncupauit. Si duel-
lum, quod cum Antiocho regi ſumi populus iuſſit, id ex ſententia ſenatus populiq. R. confe-
ctum erit, tum tibi Iupiter populus R. ludos magnos dies decem continuos faciet, donaq.
ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam ſenatus decreuerit. quiſquis magiſtra-
tus eos ludos quando ubiq. faxit, hi ludi recte facti, donaq. data recte ſunto. Supplicatio
inde ab duobus conſulibus edicta per biduum fuit. Conſulibus ſortitis prouincias, extem-
plo & prætores ſortiti ſunt. M. Iunio Bruto iuriſdictio utraque euenit: A. Cornelio Mámulæ
C Bruttij. M. Aemilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Liuio Salinatori
claſſis, L. Aemilio Paullo Hiſpania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio noui mi-
lites, conſcripti priore anno ex ſenatuſconſulto à L. Quinctio conſule dari ſunt: iuſſusq.
tueri omnem oram circa Tarentum Brunduſiumq. L. Aemilio Paullo in ulteriorem Hiſpa-
niam præter eum exercitum quem à M. Fuluio pro prætore accepturus eſſet: decretum, ut
nouorum militum tria millia duceret, & trecentos equites, ita ut in ijs duæ partes ſocium
Latini nominis, tertia ciuium Romanorum eſſet. Idem ſupplementi ad C. Flaminium, cui
imperium prorogabatur, in Hiſpaniam citeriorem eſt miſſum. M. Aemilius Lepidus à L.
Valerio, cui ſucceſſurus eſſet, ſimul prouinciam exercitumq. accipere iuſſus: L. Valerium,
ſi ita uideretur, pro prætore in prouincia retinere, & prouinciam ita diuidere, ut una ab
Agrigento ad Pachynum eſſet: altera à Pachyno Tyndarium. eam maritimam oram L.
D Valerius XX nauibus longis cuſtodiret. Eidem prætori mandatum, ut duas decumas
frumenti exigeret: id ad mare comportandum, deuehendumq. in Græciam curaret. Idem
L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. cæterum non in Græciam,
ſed Romam id frumentum portari placere. C. Liuius prætor, cui claſſis euenerat, cum XXX
nauibus paratis traijcere in Græciam primo quoque tempore iuſſus, & ab Atilio naues
accipere. ueteres naues quæ in naualibus erant, ut reficeret & armaret, M. Iunio prætori
negotium datum eſt, & in eam claſſem ſocios nauales libertinos legeret. Legati terni in
Africam ad Carthaginienſes, & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græ-
ciam portaretur, miſſi: pro quo pretium ſolueret populus R. Adeoq. in apparatum curamq.
eius belli ciuitas intenta fuit, ut P. Cornelius conſul ediceret, qui ſenatores eſſent, qui-
busq. in ſenatu ſententiam dicere liceret, quiq. minores magiſtratus eſſent, ne quis eorum
E longius ab urbe Roma abiret, quàm unde eo die redire poſſet. neve uno tempore quinque
ſenatores ab urbe Roma abeſſent. In comparanda impigre claſſe C. Liuium prætorem con
tentio orta cum colonis maritimis pauliſper tenuit. nam cum cogerentur in claſſem, tribu-
nos plebis appellarunt. ab ijs ad ſenatum reiecti ſunt. ſenatus ita, ut ad unum omnes con-
ſentirent, decreuit, uacationem rei naualis his colonis non eſſe. Oſtia, & Fregena, & Ca-
ſtrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinueſſa fuerunt, quæ cum
prætore de uacatione certauerunt. conſul deinde M. Acilius ex ſenatuſconſulto ad colle-
gium fecialium retulit, ipſine utique regi Antiocho indiceretur bellum; an ſatis eſſet
ad præſidium aliquod eius nunciare: & num Aetolis quoque ſeparatim indici iuberent
bellum: & num prius ſocietas eis & amicitia renuncianda eſſet, quàm bellum indi-

cendum. Feciales reſponderunt: iam ante ſeſe, cum de Philippo conſulerentur, decreuiſſe: F
nihil referre, ipſi coram, an ad præſidium nunciaretur. amicitiam renunciatam uideri, cum
legatis toties repetentibus res, nec reddi nec ſatisfieri æquum cenſuiſſent. Aetolos ultro
ſibi bellum indixiſſe, cum Demetriadem, ſociorum urbem, per uim occupaſſent: Chalci-
dem terra mariq́. oppugnatum iſſent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo
Romano inferendum traduxiſſent. Omnibus iam ſatis comparatis, M. Acilius conſul edi-
xit, ut quos L. Quinctius milites conſcripſiſſet, & quos ſocijs nominiq́. Latino imperaſſet,
quos ſecum in prouinciã ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, uti om-
nes Brunduſium idibus Maijs conuenirent. ipſe A.D. quintum nonas Maias paludatus ur-
be egreſſus eſt. Per eoſdem dies & prætores in prouincias profecti ſunt. Sub idem tempus
legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Aegypti rege, Romam uenerunt, pollicen
tes ad bellum auxilia, & pecuniam & frumentum. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, G
XX millia pondo argenti allata. Nihil eſt acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum uterque ſe
cum omnibus copijs in Aetoliam uenturum, belloq́. interfuturum polliceretur, Ptolemæo
id remiſſum. Philippi legatis reſponſum: gratum eum ſenatui populoq́. R. facturum ſi M.
Acilio conſuli non defuiſſet. Item ab Carthaginienſibus & Maſſaniſa rege legati uenerunt.
Carthaginienſes tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium
eius Romam apportaturos polliciti ſunt. id ut ab ſe munus Romani acciperent, petere ſe, &
claſſem ſuorum ſuo ſumptu comparaturos, & ſtipendium quod pluribus penſionibus in
multos annos deberent, præſens omne daturos. Maſſaniſæ legati quingenta millia modium
tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam, Romam trecenta millia modium tritici,
C C quinquaginta hordei, equites quingentos, elephantos XX regem ad M. Acilium conſu
lem miſſurum. De frumento utriſque reſponſum: ita uſurum eo populum Romanum, ſi pre H
tium acciperent. De claſſe Carthaginienſibus remiſſum, præterquam ſi quid nauium ex fœ
dere deberent. de pecunia ita reſponſum: nullam ante diem accepturos. Cum hæc Romæ
agebantur, Chalcide Antiochus, ne ceſſaret per hibernorum tempus, partim ipſe ſolicita-
bat ciuitatum animos mittendis legatis, partim ultro ad eum ueniebant, ſicut Epirotæ com
muni gentis conſenſu, & Elei è Peloponneſo uenerunt. Elei auxilium aduerſus Achæos pe
tebant, quos poſt bellum non ex ſua ſententia indictum Antiocho, primum ciuitati ſuæ ar-
ma illaturos credebant. Mille ijs pedites cum duce Cretenſi Euphane ſunt miſſi. Epirota-
rum legatio erat minime in partem ullam liberi aut ſimplicis animi. apud regem gratiam
initam uolebant, cum eo ut cauerent, ne quid offenderent Romanos. petebant enim, ne ſe
temere in cauſam deduceret, expoſitos aduerſus Italiam pro omni Græcia, & primos impe
tus Romanorum excepturos. ſed ſi ipſe poſſet terreſtribus naualibusq́. copijs præſidere I
Epiro, cupide eum omnes Epirotas & urbibus & portubus ſuis accepturos. ſi id non poſ-
ſet, deprecari, ne ſe nudos atq; inermes Romano bello obijceret: Hac legatione id agi appa
rebat, ut ſiue (quod magis credebant) abſtinuiſſet Epiro, integra ſibi omnia apud exercitus
Romanos eſſent, conciliata ſatis apud regem gratia, quòd accepturi fuiſſent uenientem.
ſiue ueniſſet. ſic quoque ſpes ueniæ ab Romanis foret, quòd non expectato longinquo au-
xilio, ab ſe, præſentis uiribus ſuccubuiſſent. Huic tam perplexæ legationi quia non ſatis in
promptu erat quid reſponderet, legatos ſe miſſurum ad eos dixit, qui de ijs, quæ ad illos
ſeq́. communiter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipſe profectus eſt cauſas in ſpeciem
iræ aduerſus Romanos eas, quas ante dixi, habentem, Barchillæ necem, & bellum à Quin-
ctio Coronæ propter Romanorum militum cædes illatum. re uera per multa iam ſecula pu-
blice priuatimq́. labẽte egregia quondam diſciplina gentis, & multorum eo ſtatu, qui diu- K
turnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet. Obuiam effuſis undique Bœotiæ principibus
Thebas uenit. Ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu in præſidium Roma-
num facto, & ad Chalcidem commiſerat nec à paruis nec dubijs principijs bellum: tamen
eandem orationem exorſus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaq́. per legatos in
concilio Achæorum uſus erat, ut amicitiam ſecum inſtitui, non bellum indici Romanis po-
ſtularet, neminem, quid ageretur, fallebat. decretum tamen ſub leui uerborum prætextu
pro rege aduerſus Romanos factum eſt. Hac quoque gente adiuncta Chalcidem regreſ-
ſus, præmiſſis inde literis, ut Demetriadem conuenirent principes Aetolorum, cum qui-
bus de ſumma rerum deliberaret, nauibus eò ad diem indictam concilio uenit. Et Ami-
nander

A nander accitus ad conſultandum ex Athamania, & Annibal Pœnus, iamdiu non adhibitus, interfuit ei conſilio. Conſultatum de Theſſalorum gente eſt, quorum omnibus qui aderant, uoluntas tentanda uidebatur. in eo modo diuerſæ ſententiæ erant, quòd alij extemplo agendum, alij ex hieme quæ tunc ferme media erat, differendum in ueris principium, & alij legatos tantummodo mittendos, alij cum omnibus copijs eundum cenſebant, terrendosq́. metu, ſi cunctarentur. Cum circa hanc fere conſultationem diſceptatio omnis uerteretur: Annibal nominatim interrogatus ſententiam, in uniuerſi belli cogitationem regem, atque eos qui aderant, tali oratione auertit. Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus eſſem in conſilium, cum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem ſententiam dixiſſem, quam hodie, cum de Theſſalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in ſocietatem belli quacunque ratione cenſeo deducendos eſſe. nam quod B ad Eubœam Bœotosq́. & Theſſalos attinet, cui dubium eſt, quin, ut quibus nullæ ſuæ uires ſint, præſentibus adulando ſemper, quem metum in conſilio habeant, eodem ad impetrandam ueniam utantur? ſimul ac Romanum exercitum in Græcia uiderint, ad conſuetum imperium ſe auertant? nec ijs noxæ futurum ſit, quòd cum Romani procul abeſſent, uim tuam præſentis, exercitusq́. tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusq́. eſt Philippum nobis coniungere, quàm hos, cui, ſi ſemel in cauſam deſcenderit nihil integri futurum ſit: quiq́. eas uires afferat, quæ non acceſſio tantum ad Romanum eſſe bellum, ſed per ſe ipſæ nuper ſuſtinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto, (abſit uerbo inuidia) qui dubitare de euentu poſſim? cum, quibus aduerſus Philippum ualuerint Romani, ijs, nunc, fore uideam, ut ipſi oppugnentur. Aetoli qui Philippum (quod inter omnes conſtat) uicerunt, cum Philippo aduerſus Romanos pugnabunt. Aminander atque Athama- C num gens, quorum ſecundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiſcum ſtabunt. Philippus tum te quieto totam molem ſuſtinebat belli: nunc duo maximi reges, Aſiæ Europæq́. uiribus aduerſus unum populum, ut meam utramque fortunam taceam, patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, quicquid tandem erit uobiſcum comparatus, geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet coniungi nobis Philippum poſſe? una, communis utilitas, quæ ſocietatis maximum uinculum eſt: altera, auctores uos Aetoli. ueſter enim legatus hic Thoas inter cætera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochū dicere eſt ſolitus: ante omnia hoc ſemper affirmauit, fremere Philippum, & ægre pati ſub ſpecie pacis leges ſeruitutis ſibi impoſitas. ille quidem feræ beſtiæ uinctæ aut clauſæ, & refringere clauſtra cupienti, regis iram uerbis æquabat: cuius ſi talis animus eſt, ſoluamus nos eius uincula, & clauſtra refringamus, ut erumpere diu coercita ira in hoſtes communes poſ D ſit. Quòd ſi nihil eum legatio noſtra mouerit: at nos, quoniam nobis eum adiungere non poſſumus, ne hoſtibus noſtris ille adiungi poſſit, caueamus. Seleucus filius tuus Lyſimachię eſt: qui ſi eo exercitu quem ſecum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari, facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad ſua potiſſimum tuenda auertet. De Philippo meam ſententiam habes. De ratione uniuerſi belli quid ſentirem, iam ab initio nō ignoraſti. quòd ſi tum auditus forē, non in Eubœa Chalcidē captā, & caſtellū Euripi expugnatum Romani, ſed Etruriam Ligurumq́. & Galliæ Ciſalpinæ oram bello ardere, &, qui maximus ijs terror eſt, Annibalem in Italia eſſe audirent. Nunc quoque accerſas cenſeo omneis nauales terreſtreisq́. copias, ſequantur claſſem onerariæ cum commeatibus. nam hic ſicut ad belli munera pauci ſumus, ſic nimis multi pro inopia commeatuum. Cum omneis tuas contraxeris uires, diuiſa claſſe partem Corcyræ in ſtatione habebis, ne tranſi- E tus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad litus Italiæ, quod Sardiniam Africamq́. ſpectat, traijcies: ipſe cū omnibus terreſtribus copijs in Byllinū agrum procedes: inde Græciæ præſidebis, & ſpeciē Romanis traiecturū te præbens, &, ſi res popoſcerit, traiecturus. Hæc ſuadeo, qui ut non omnis peritiſſimus ſim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisq́. meis didici. In quæ conſilium dedi, in eadem nec infidelem, nec ſegnem operam polliceor. Dij approbent eam ſententiam, quæ tibi optima uiſa fuerit. Hæc ferme Annibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præſentia qui aderant, quàm rebus ipſis executi ſunt. nihil enim eorū eſt factū, niſi quòd ad claſſem copiasq́. accerſendas ex Aſia Polyxenidā miſit. Legati Lariſſam ad conciliū Theſſalorum ſunt miſſi, & Aetolis Aminandroq́. dies ad conueniendum exercitui Pheras eſt indictus: eodem & rex cum ſuis copijs confeſtim uenit. Ibi dum

operiretur Aminandrum atque Aetolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus milli- F
bus hominum ad legenda oſſa Macedonum circa Cynoſcephalas, ubi debellatum erat
cum Philippo, miſit: ſiue ab ipſo quærente ſibi commendationem ad Macedonum gentem,
& inuidiam regi, quòd inſepultos milites reliquiſſet, monitus, ſiue ab inſita regibus uanira-
te, ad conſilium ſpeciem amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus eſt in unum oſſibus,
quæ paſſim ſtrata erant, coaceruatis factus, qui nullam gratiam ad Macedonas, odium in-
gens ad Philippum mouit. Itaque qui ad id tempus fortunam eſſet in conſilio habiturus, is
extemplo ad M. Bæbium pro prætore miſit Antiochum in Theſſaliam impetum feciſſe: ſi ui-
deretur ei, moueret ex hibernis: ſe obuiam proceſſurum, ut quid agendum eſſet, conſulta-
rent. Antiocho ad Pheras iam caſtra habenti, ubi coniunxerant ei ſe Aetoli & Aminander,
legati ab Lariſſa uenerunt, quærentes quod ob factum dictumve Theſſalorum bello laceſ-
ſeret eos: ſimul orantes, ut remoto exercitu, per legatos, ſi quid ei uideretur, ſecum diſcepta- G
ret. eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præſidium miſe-
runt. hi excluſi aditu, iam omnia itinera obſidentibus regijs, Scotuſam ſe receperunt. Le-
gatis Lariſſæorum rex clementer reſpondit, non belli faciendi, ſed tuendæ & ſtabiliendæ li-
bertatis Theſſalorum cauſa ſe Theſſaliam intraſſe. Similia his qui cum Pheræis ageret,
miſſus: cui nullo dato reſponſo, Pheræi ipſi ſuum legatum ad regem, principem ciuitatis
Pauſaniam miſerunt. Qui cum haud diſſimilia his, ut in cauſa pari, quæ pro Chalcidenſi-
bus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egiſſet: rex etiam
atque etiam deliberare eos iuſſos, ne id conſilij caperent, cuius, dum in futurum nimis cau-
ti & prouidi eſſent, extemplo pœniteret, dimiſit. Hæc renunciata Pheras legatio cum eſſet,
ne paulum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid ſors belli tuliſſet,
paterentur. Itaque & hi ſumma ope parabant ſe ad urbem defendendam, & rex ab omni H
parte ſimul oppugnare mœnia eſt aggreſſus: & ut qui ſatis intelligeret (neque enim du-
bium erat) in euentu eius urbis poſitum eſſe, quam primam aggreſſus eſſet, aut ſperni dein-
de ab uniuerſa gente Theſſalorum, aut timeri ſe, omnem undique terrorem obſeſſis iniecit.
Primum impetum oppugnationis ſatis conſtanter ſuſtinuerunt: deinde cum multi propu-
gnantes caderent, aut uulnerarentur, labare animi cœpere. reuocati deinde caſtigationi-
bus principum ad perſeuerandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri, deficienti-
bus iam copijs, in interiorem partem urbis conceſſerunt, cui breuior orbis munitionis cir-
cuniectus erat. poſtremo uicti malis, cum timerent, ne ui captis nulla apud uictorem uenia
eſſet, dediderunt ſeſe. Nihil inde moratus rex, IIII millia armatorum, dum recens ter-
ror eſſet, Scotuſam miſit. Nec ibi mora deditionis eſt facta, cernentibus Pheræorum recens
exemplum, qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem feciſſent. cum I
ipſa urbe Hippolochus Lariſſæorumq. deditum eſt præſidium. Dimiſſi ab rege inuiolati
omnes, quòd eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Lariſſæorum ani-
mos credebat. Intra decimum diem, quàm Pheras uenerat, his perfectis, Cranonem pro
fectus cum toto exercitu primo aduentu cepit. inde Cypæram, & Metropolin, & ijs cir-
cumiecta caſtella recepit: omniaq. iam regionis eius, præter Atracem & Gyrtonem, in
poteſtate erant. Tum aggredi Lariſſam conſtituit, ratus uel terrore cæterarum expugna-
tarum, uel beneficio præſidij dimiſſi, uel exemplo tot ciuitatum dedentium ſeſe, non ultra
in pertinacia manſuros. Elephantis agi ante ſigna terroris cauſa iuſſis, quadrato agmine ad
urbem inceſſit, ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Lariſſæorum inter metum præ-
ſentem hoſtium, & uerecundiam abſentium ſociorum. Per eoſdem dies Aminander cum
Athamanum iuuentute occupat Pellinæum, & Menippus cum tribus millibus peditum K
Aetolorum, & ducentis equitibus in Petræbiam profectus, Mallœam & Cyretias ui cepit:
depopulatusq. eſt agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt:
conſultanti, quidnam agendum eſſet de Lariſſa, ſuperuenerunt. Ibi in diuerſum ſententiæ
tendebant: alijs uim adhibendam, & non differendum cenſentibus, quin operibus ac ma-
chinis ſimul undique mœnia aggrederentur urbis ſitæ in plano, à parte campeſtri undique
facilis aditu: alijs nunc uires urbis nequaquam Pheris conferendæ memorantibus, nunc
hiemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obſidioni atque oppugnationi urbium
aptum. Incerto regi inter ſpem metumq. legati à Pharſalo, qui ad dedendam urbem
ſuam forte uenerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Daſſari-

tijs

A tijs congreſſus Ap. Claudium ex communi conſilio ad præſidium Lariſſæ miſit: qui per
Macedoniam magnis itineribus in iugum montium, quod ſuper Gonnos eſt, peruenit.
Oppidum Gonni XX millia ab Lariſſa abeſt: in ipſis faucibus ſaltus, quæ Tempe appellan-
tur, ſitum. Ibi caſtra metatus latius, quàm pro copijs, & plureis, quàm quot ſatis in uſum
erant, ignes cum accendiſſet: ſpeciem, quam quæſierat, hoſti fecit: omnem ibi Romanum
exercitum cum rege Philippo eſſe. Itaque hiemem inſtare apud ſuos cauſatus rex, unum
tantum moratus diem, ab Lariſſa receſſit, & Demetriadem redijt. Aetoliq. & Athamanes
in ſuos receperunt ſe fines. Appius etſi cuius rei cauſa miſſus erat, ſolutam cernebat obſidio
nem: tamen Lariſſam ad confirmandos in reliquum ſociorum animos deſcendit: duplexq;
lætitia erat, quòd & hoſtes exceſſerant finibus, & intra mœnia præſidium Romanum cerne
bant. Rex Chalcidem à Demetriade profectus, amore captus uirginis Chalcidenſis Cleo
B ptolemi filiæ: cum patrem, primo adlegando, deinde coram ipſe rogando fatigaſſet, inui-
tum ſe grauioris fortunæ conditioni illigantem: tandem impetrata re, tanquam in media
pace nuptias celebrat, & reliquum hiemis, oblitus quantas ſimul duas res ſuſcepiſſet, bel-
lum Romanum, & Gręciam liberandam, omiſſa omnium rerum cura, in conuiuijs, & uinum
ſequētibus uoluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis, quàm ſatietate earum, in ſomno
traduxit. Eadem omnes præfectos regios, qui ubique ad Bœotiam maxime præpoſiti hiber
nis erant, cepit luxuria. in eandem & milites effuſi ſunt, nec quiſquam eorum aut arma in-
duit, aut ſtationem aut uigilias ſeruauit, aut quicquam, quod militaris operis aut muneris
eſſet, fecit. Itaque principio ueris cum per Phocidem in Acarnaniam, quò conuenire om-
nem undique exercitum iuſſerat, ueniſſet: facile animaduertit nihilo ſeueriore diſciplina
milites, quàm ducē hibernaſſe. Alexandrū inde Acarnanē, & Menippū Macedonū Stratum
C Aetoliæ copias ducere iuſſit: ipſe Delphis ſacrificio Apollini facto, Naupactum proceſſit.
concilio principum Aetoliæ habito, uia quæ præter Calidonem & Lyſimachiam fert Stra-
tum, ſuis, qui per Maliacum ſinum ueniebant, occurrit. Ibi Mneſilochus princeps Acarna-
num multis emptus donis, non ipſe ſolum gentem regi conciliabat, ſed Clytum etiam præ-
torem, penes quem tum ſumma poteſtas erat, in ſuam ſententiam adduxerat. Is cum Leuca
dios, quod Acarnaniæ caput eſt, non facile ad defectionem poſſe cerneret impelli, propter
metum Romanæ claſſis, quæ cum Atilio, quæve circa Cephalleniam erat, arte eos eſt ag-
greſſus. nam cum in concilio dixiſſet tuenda mediterranea Acarnaniæ eſſe, & omnibus qui
arma ferrent, exeundum ad Medionem & Thyrium, ne ab Antiocho aut Aetolis occupa-
rentur: fuere qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuoſe concitari: ſatis eſſe quingento-
rum hominum præſidium. eam iuuentutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrij in
D præſidio poſitis, id agebat, ut pro obſidibus futuri uenirent in poteſtatem regis. Per eoſdem
dies legati regis Medionem uenerunt: quibus auditis, cum in concione, quidnam
reſpondendum regi eſſet, conſultaretur: & alij manendum in Romana ſocietate,
alij non aſpernandam amicitiam regis cenſerent: media uiſa eſt Clyti ſententia, eoq.
accepta eſt: ut ad regem mitterent legatos, peterentq. ab eo, ut Medionios ſuper tanta
re conſultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mneſilochus, & qui
eius factionis erant, de induſtria coniecti. clam miſſis qui regem admouere copias iube-
rent, ipſi terebāt tempus. itaque uixdum ijs egreſſis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad
portas erat: & trepidantibus qui expertes proditionis fuerant, tumultuoſeq. iuuentutem
ad arma uocantibus, ab Clyto & Mneſilocho in urbem eſt inductus: & alijs ſua uoluntate
affluentibus, metu coacti etiam qui diſſentiebant, ad regem conuenerunt. quos placida
E oratione territos cum permulſiſſet, ad ſpem uulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ
defecerunt. Thyrium à Medione profectus eſt, Mneſilocho eodem & legatis præmiſſis. Cæ
terum detecta Medione fraus, cautiores, non timidiores Thyrienſes fecit: dato ei haud
perplexo reſponſo: nullam ſe nouam ſocietatem, niſi ex auctoritate Romanorum impe-
ratorum accepturos: portiſq. clauſis, armatos in muris diſpoſuerunt. Et peropportune
ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octauius miſſus à Quinctio, cum præſidium &
paucas naues ab A. Poſtumio, qui ab Atilio legato Cephalleniæ præpoſitus fue-
rat, accepiſſet. Leucadem uenit, impleuitq. ſpei ſocios, M. Acilium conſulem
iam cum legionibus mare traieciſſe, & in Theſſalia caſtra Romana eſſe. Hunc
rumorem quia ſimilem ueri tempus anni maturum iam ad nauigandum faciebat:

rex,præſidio Medione impoſito,& in quibuſdam alijs Acarnaniæ oppidis: Tyrio abſceſſit, F
& per Aetoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem redijt. Sub idem tempus M. Bæbius & Philip
pus rex iam ante per hiemem in Daſſaritis congreſſi, cum Ap. Claudium, ut obſidione La-
riſſam eximeret, in Theſſaliam miſiſſent: quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in
hiberna regreſſi, principio ueris coniunctis copijs in Theſſaliam deſcenderunt. in Acarna-
nia tum Antiochus erat. aduenientes, Philippus Mallœam Perræbiæ, Bæbius Phacium eſt
aggreſſus. quo primo prope impetu capto, Pheſtum eadem celeritate capit. Inde Atracem
cum ſe recepiſſet, Cyretias hinc & Fricium occupat, præſidijsq́. per recepta oppida diſpoſi
tis, Philippo rurſus obſidenti Mallœam ſe coniungit. ſub aduentum Romani exercitus, ſeu
ad metum uiriũ, ſeu ad ſpem ueniæ cum dedidiſſent ſeſe: ad ea recipienda oppida quæ Atha
manes occupauerant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Aeginium, Ericinium, Gom-
phi, Silana: Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus G
cum quingentis peditibus & equitibus XL, in præſidio erat, & circumſidunt: & priuſquam
oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne uim ultimam experiri uellet. Quibus
ille ſatis ferociter reſpondit, uel Romanis uel Theſſalis ſe crediturum fuiſſe; in Philippi
ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſteaquam, apparuit ui agendum, quia uidebatur
& Limnæam eodem tempore oppugnari poſſe, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius re-
ſtitit ad Pellinæum oppugnandum. Per eos forte dies M. Acilius conſul cum decem milli-
bus peditum, duobus millibus equitum, XV elephantis mari traiecto, pedeſtres copias La-
riſſam ducere delectos militum tribunos iuſſit: ipſe cum equitatu Limnæam ad Philippum
uenit. Aduentu conſulis deditio ſine cunctatione eſt facta, traditumq́. præſidium regium,
& cum ijs Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum conſul proficiſcitur. Ibi primi Athama-
nes tradiderunt ſeſe: deinde & Philippus Megalopolitanus: cui decedenti de præſidio H
cum obuius forte fuiſſet Philippus rex ad ludibrium regium eum conſalutari iuſſit:
ipſe congreſſus fratrem haud ſane decoro maieſtati ſuæ ioco appellauit. deductus inde ad
conſulem cuſtodiri iuſſus: & haud ita multo poſt in uinculis Romam miſſus. cætera multitu
do Athamanum, aut militum Antiochi regis, quæ in præſidijs deditorum per eos dies op-
pidorum fuerat, Philippo tradita regi eſt. fuere autem ad tria millia hominum. conſul La-
riſſam eſt profectus, ibi de ſumma belli conſultaturus. in itinere ab Pialia & Metropoli lega
ti tradentes urbes ſuas occurrerunt. Philippus, Athamanum præcipue captiuis indul-
genter habitis, ut per eos conciliaret gentem: nactus ſpem Athamaniæ potiundæ, exerci-
tum eò duxit, præmiſſis in ciuitates captiuis. Et illi magnam auctoritatem apud populares
habuerunt, clementiam erga ſe regis munificentiamq́. commemorantes: & Aminander,
cuius præſentis maieſtas aliquos in fide continuiſſet, ueritus ne traderetur Philippo iam- I
pridem hoſti, & Romanis merito tum propter defectionem infenſis, cum coniuge ac li-
beris regno exceſſit, Ambraciamq́. ſe contulit. ita Athamania omnis in ius ditionemq́.
Philippi conceſſit. Conſul ad reficienda maxime iumenta, quæ & nauigatione & poſtea
itineribus fatigata erant, paucos Lariſſæ moratus dies, uelut reparato modica quiete exer-
citu, Cranonem eſt profectus. Venienti Pharſalus, Scotuſa & Pheræ, quæq́. in eis præſidia
Antiochi erant, deduntur. ex ijs interrogatis, qui manere ſecum uellent, mille uolentes
Philippo tradit, cæteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ
circa eam caſtella erant. Ducere tum porro in ſinum Maliacum cœpit. Appropinquante
faucibus, ſuper quas ſiti Thaumaci ſunt, deſerta urbe iuuẽtus omnis armata ſiluas & itinera
inſedit, & in agmẽ Romanũ ex ſuperioribus locis incurſauit. cõſul primo mittere, qui ex pro
pinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore. poſteaquã perſeuerare in incepto uidit, K
tribuno cum duorum ſignorum militibus circummiſſo, intercluſit ad urbem iter armatis,
uacuamq́. eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex
ſiluis inſidiatorum cædes facta eſt. A Thaumacis altero die conſul ad Sperchium am-
nem peruenit, inde Hypatæorum agros uaſtauit. Cum hæc agebantur, Chalcide erat
Antiochus: qui iam tum cernens nihil ſe ex Græcia præter amœna Chalcide hiber-
na & infames nuptias petiſſe, Aetolorum uana promiſſa incuſare & Thoantem: An-
nibalem uero non ut prudentem tantum uirum, ſed prope uatem omnium quæ tum
euenirent, admirari. ne tamen temere cœpta ſegnitia inſuper euerteret, nuncios in
Aetoliam mittit, ut omni contracta iuuentute conuenirent. Iam & ipſe eò decem
millia

A millia peditum ex ijs qui poſtea uenerant ex Aſia, expleta, & equites quingentos duxit.
Quò cum aliquanto pauciores quàm unquam antea conueniſſent:& principes tantummo
do cum paucis clientibus eſſent, atque ij dicerent, omnia ſedulo ab ſe facta, ut quampluri-
mos ex ciuitatibus ſuis euocarent, nec auctoritate nec gratia nec imperio aduerſus detre-
ctantes militiã ualuiſſe, deſtitutus undique & ab ſuis, qui morabantur in Aſia, & ab ſocijs,
qui ea in quorum ſpem uocauerant, non præſtabant, intra ſaltum Thermopylarum ſeſe re-
cepit. Id iugum, ſicut Apennini dorſo Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante
ſaltum Thermopylarum ſeptentrionem uerſus Epirus & Perræbia & Magneſia & Theſſa-
lia eſt, & Phthiotæ Achæi, & ſinus Maliacus intra fauces ad meridiem uergunt Aetoliæ
pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaq́. inſula Eubœa, &
excurrente in altum uelut promontorio Attica terra ſita ab tergo, & Peloponneſus. Hoc
B iugum ab Leucate & mari ad occidentem uerſo per Aetoliam ad alterum mare orienti
obiectum tendens, ea aſpreta rupesq́. interiectas habet, ut non modo exercitus, ſed ne ex-
pediti quidem facile ullos ad tranſitum calles inueniant. extremos ad orientem montes
Oetam uocant, quorum quod altiſſimum eſt, Callidromon appellatur: in cuius ualle ad Ma-
liacum ſinum uergente iter eſt non latius, quàm ſexaginta paſſus. hæc una militaris uia eſt,
qua traduci exercitus, ſi non prohibeantur, poſſint. ideo Pylæ, & ab alijs quia calidæ aquæ
in ipſis faucibus ſunt, Thermopylæ locus appellatur, nobilis Lacedæmoniorum aduerſus
Perſas morte magis memorabili, quàm pugna. Haudquaquam pari tum animo Antiochus
intra portas loci eius caſtris poſitis, munitionibus inſuper ſaltum impediebat, & cum du-
plici uallo foſſaq́., & muro etiam, quà res poſtulabat, ex multa copia paſſim iacen-
tium lapidum permuniſſet omnia: ſatis fidens, nunquàm eà uim Romanum exercitum fa-
C cturum, Aetolos ex IIII millibus (tot enim conuenerant) partim ad Heracleam præſidio
obtinendam, quæ ante ipſas fauces poſita eſt, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud
dubius conſulem oppugnaturum, & iam multis nunciantibus, circa Hypatam omnia eua-
ſtari. Conſul depopulatus Hypatenſem primo, deinde Heracleenſem agrum inutili utrobi-
que auxilio Aetolorum, in ipſis faucibus prope fontes calidarum aquarum aduerſus re-
gem caſtra poſuit. Aetolorum utræq́. manus Heracleam ſeſe incluſerunt. Antiochum, cui,
priuſquam hoſtem cerneret, ſatis omnia permunita & præſidijs obſepta uidebantur: timor
deinde inceſſit, ne quos per imminentia iuga calles inueniret ad tranſitum Romanus. nam
& Lacedæmonios quondam ita à Perſis circumitos fama erat, & nuper Philippum ab ijſdẽ
Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc ſaltem ſibi operã eo bello
præſtarent, ut uertices circa montiũ occuparent obſiderentq́. ne quà tranſire Romanus poſ-
D ſet. Hoc nuncio audito, diſſenſio inter Aetolos orta eſt. pars imperio parendum regis, atq;
eundum cenſebant: pars ſubſiſtendum Heracleæ ad utranque fortunam: ut ſiue uictus à con
ſule rex eſſet, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitati
bus ſuis, ſiue uinceret, ut diſſipatos in fugam Romanos perſequerentur. Vtraque pars non
mãſit modo in ſententia ſua, ſed etiam executa eſt conſilium. duo millia Heracleæ ſubſtite-
runt, duo trifariam diuiſa, Callidromum, & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacu-
minibus ſunt) occupauere. Conſul poſteaquam inſeſſa ſuperiora loca ab Aetolis uidit: M.
Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum conſulares legatos cum binis millibus delecto
rum peditum ad caſtella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam, & Tichiunta, Catonem
in Callidromum mittit. ipſe priuſquam ad hoſtem copias admoueret, uocatos in concio-
nem milites paucis eſt allocutus. Pleroſque omnium ordinum, milites, inter uos eſſe uideo,
E qui in hac eadem prouincia T. Quinctij ductu auſpicioq́. militauetitis. Macedonico bello
inexuperabilis magis ſaltus ad amnem Aoum fuit, quàm hic. quippe portæ ſunt hæ: &
unus inter duo maria clauſis omnibus uelut naturalis tranſitus eſt. munitiones & locis op-
portunioribus tunc fuerunt, & ualidiores impoſitæ. exercitus hoſtium ille & numero ma-
ior, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thraceſq́. & Illyrij erant,
ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Aſiatici Græci ſunt, leuiſſima genera hominum, &
ſeruituti nata: rex ille bellicoſiſſimus, exercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thra-
cum atque Illyriorum & circa omnium accolarum bellis. hic, ut aliam omnem uitam
omittam, is eſt, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Aſia in Euro-
pam tranſiſſet, nihil memorabilius toto tempore hibernorum geſſerit, quàm quòd

amoris cauſa ex domo priuata, & obſcuri etiam inter populares generis uxorem duxit: & F
nouus maritus, uelut ſaginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam proceſſit. Summa uirium
ſpeiq́. eius in Aetolis fuit, gente uaniſſima & ingratiſſima, ut uos prius experti eſtis, nunc
Antiochus experitur. nam nec conuenerunt frequentes, nec contineri in caſtris potuerunt,
& in ſeditione ipſi inter ſe ſunt: & cum Hypatã tuendam Heracleamq́. depopoſciſſent, neu-
tram tutati, pars refugerunt in iuga montium: pars Heracleæ incluſerunt ſeſe. Rex ipſe con-
feſſus nuſquam æquo campo non modo congredi ſe ad pugnam audere, ſed ne caſtra qui-
dem in aperto ponere, relicta omni ante ſe regione ea, quam ſe nobis ac Philippo ademiſſe
gloriabatur, condidit ſe intra rupes: ne ante fauces quidem ſaltus, ut quondam Lacedæmo
nios fama eſt: ſed intra penitus retractis caſtris. quod quantum intereſt, ad timorem oſten-
dendum, an muris alicuius urbis obſidendum ſeſe incluſerit? Sed neque Antiochum tue-
buntur anguſtiæ: nec Aetolos uertices illi quos ceperunt. ſatis undiq́. prouiſum atque G
præcautum eſt, ne quid aduerſus uos in pugna præter hoſteis eſſet. Illud proponere ani-
mo ueſtro debetis: non uos pro Græciæ libertate tantum dimicare, (quanquam, is quoque
egregius titulus eſſet, liberatam à Philippo ante, nunc ab Aetolis & ab Antiocho liberare)
neque ea tantum in præmium ueſtrum ceſſura, quæ nunc in regijs caſtris ſunt: ſed illum quo
que omnem apparatum, qui in dies ab Epheſo expectatur, prædæ futurum: Aſiam deinde
Syriamq́., & omnia uſque ad ortus ſolis ditiſſima regna imperio Romano aperturos. Quid
deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrum oceano fineis terminemus, qui orbem ter-
rarum amplexu finit? & omne humanum genus ſecundum deos nomen Romanum uenere-
tur? In hæc tanta præmia, dignos parate animos, ut craſtino die bene iuuantibus dijs acie
decernamus. Ab hac concione dimiſſi milites, priuſquam corpora curarent, arma telaq́. pa-
rant. Luce prima ſigno pugnæ propoſito, inſtruit aciem conſul arcta fronte, ad naturam H
& anguſtias loci. Rex poſteaquam ſigna hoſtium conſpexit, & ipſe copias eduxit.
Leuis armaturæ partem ante uallum in primo locauit: tum Macedonum robur, quos
ſariſſophoros appellabant, uelut firmamentum circa ipſas munitiones conſtituit.
his ab ſiniſtro cornu iaculatorum ſagittariorumq́. & funditorum manum ſub ipſis radici-
bus montis poſuit, ut ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent, ab dextro Macedoni-
bus ad ipſum munimentorum finem, quà loca uſque ad mare inuia paluſtri limo & uoragi-
nibus claudunt, elephantos cum aſſueto præſidio poſuit: poſt eos equites: tum modico in-
teruallo relicto, cæteras copias in ſecunda acie. Macedones pro uallo locati primo facile
ſuſtinebant Romanos tentantes ab omni parte aditus, multum adiuuantibus qui ex loco ſu
periore fundis, uelut nimbum, glandes & ſagittas ſimul ac iacula ingerebant. deinde ut ma
ior nec iam toleranda uis hoſtium inferebat ſe, pulſi loco intra munimenta ſubductis ordi I
nibus conceſſerunt. inde ex uallo prope alterum uallum haſtis præ ſe obiectis fecerunt. &
ita modica altitudo ualli erat, ut & locum ſuperiorem ad pugnandum ſuis præberet, & pro-
pter longitudinem haſtarum ſubiectum haberet hoſtem. Multi temere ſubeuntes uallum
transfixi ſunt: & aut incepto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab iugo
Callidromi, deiectis inde Aetolis, & magna ex parte cæſis (incautos enim & pleroſque ſo-
pitos oppreſſerat) ſuper imminentem caſtris collem apparuiſſet. Flacco non eadem fortuna
ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam ſubire ad ea caſtella conato, fuerat. Macedo-
nes, quiq́. alij in caſtris regijs erant, primo, dum procul nihil aliud, quàm turba & agmen ap
parebat, Aetolos credere uiſa procul pugna ſubſidio uenire, cæterum ut primum ſignaq́. &
arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pauor omneis cepit, ut
abiectis armis fugerent. Et munimenta ſequẽtes impedierunt, & anguſtiæ uallis per quam K
ſequendi erant: & maxime omnium quòd elephanti nouiſſimi agminis erant, quos pedes
ægre præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumq́. inter ſe maio-
rem, quàm in prælio, edentibus. aliquantum temporis & direptio caſtrorum tenuit. Scar-
phiam tamen eo die perſecuti ſunt hoſtem. Multis in ipſo itinere cæſis captiſq́., non equis
uiriſq́. tantum, ſed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in ca-
ſtra reuerterunt: quæ tentata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Aetolis Heracleam
obtinentibus præſidio, ſine ullo haud parum audacis incepti effectu fuerant. conſul
noctis inſequentis tertia uigilia præmiſſo equitatu ad perſequendum hoſtem, ſigna
legionum

A legionum prima luce mouit. Aliquantum uiæ præceperat rex, ut qui non ante, quàm Ela
tiæ, ab effuſo conſtiterit curſu. ubi primum reliquijs pugnæq́. & fugæ collectis, cum pere
xigua manu ſemermium militum Chalcidem ſe recepit. Romanus equitatus ipſum qui-
dem regem Elatiæ aſſecutus non eſt, ſed magnam partem agminis aut laſſitudine ſubſi-
ſtentis, aut errore, ut qui ſine ducibus per ignota itinera fugerent, diſſipatos oppreſſe-
runt. nec ptæter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quiſquam effugit:
etiam ex decem millibus militum, quos Polybio auctore traieciſſe ſecum regem in Græ-
ciam ſcripſimus, exiguus numerus (quid ſi Antiati Valerio credamus, L X millia militum
fuiſſe in regio exercitu ſcribenti? X L inde millia cecidiſſe? ſupra V millia capta cum ſi-
gnis militaribus CCXXX) Romanorum CL interfecti ſunt. cõſule per Phocidem & Bœo
tiam exercitum ducente, conſciæ defectionis ciuitates cum uelamentis ante portas ſta-
B bant, metu ne hoſtiliter diriperentur, cæterum per omnes dies haud ſecus, quàm in paca-
tos agros, ſine uiolatione ullius rei agmen proceſſit: donec in agrum Coronenſem uentum
eſt. ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Mineruæ Itoneæ iram accendit: permiſſum-
que militi eſt ut circuniectum templo agrum populatetur. deinde cogitatio animum ſu-
bijt cum communi decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua, indignum eſſe in unum Coro-
nenſem agrum ſæuire. reuocato extemplo milite, finis populandi factus: caſtigati tantum
uerbis Bœoti ob ingratum in tantis tamq́. recentibus beneficijs animum erga Romanos.
inter ipſum pugnæ tempus X naues regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Ma-
liaco ſtabant. eò grauis uulneribus Alexander Acarnan nuncius aduerſæ pugnæ cum per-
fugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naues Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus ſepul
tusq́. Alexãder. Tres, quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant, naues, andita exe-
C citus clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Cenæo Demetriadem, ſi forte eò deferret fru
ga regem, traiecit. Per eoſdem dies A. Atilius præfectus Romanæ claſſis, magnos regios
commeatus iam fretum quod ad Andrum inſulam eſt, præteruectos excepit. alias merſit,
alias cepit naues. quæ nouiſſimi agminis erant, curſum in Aſiam uerterunt. Atilius Piræ-
eum, unde profectus erat, cum agmine captiuarum nauium reuectus, magnam uim fru-
menti & Athenienſibus & alijs eiuſdem regionis ſocijs diuiſit. Antiochus ſub aduentum
conſulis à Chalcide profectus, Tenum primo tenuit, inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli
Chalcidem uenienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Ariſtoteles præfectus regis
urbe exceſſiſſet. & cæteræ urbes in Eubœa ſine certamine traditæ. paucosq́. per dies o-
mnibus perpacatis, ſine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo mode-
ſtia poſt uictoriam, quàm ipſa uictoria laudabilior. Inde conſul M. Catonem, per quem quę
D geſta eſſent, ſenatus populusque Romanus haud dubio auctore ſciret: Romam miſit. Is à
Creuſa (Theſpienſium emporiũ eſt, in intimo ſinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ
petit: à Patris Corcyram uſque Aetoliæ, atque Acarnaniæ litora legit. atque ita ad Hy-
druntum Italiæ traiecit, quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu peruenit.
ante lucem ingreſſus urbem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce ſe
natum uocauit. quò L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante à conſule dimiſſus, cum ad-
ueniens audiſſet prægreſſum Catonem in ſenatu eſſe, ſuperuenit exponenti quæ geſta eſ-
ſent. Duo inde legati iuſſu ſenatus in concionem ſunt producti: atque ibi eadem quæ in ſe-
natu de rebus in Aetolia geſtis expoſuerunt. Supplicatio in triduum decreta eſt: & ut X L
hoſtijs maioribus prætor, quibus dijs ei uideretur, ſacrificaret. Per eoſdem dies & M. Ful-
uius nobilior, qui biennio ante prætor in ulteriorem Hiſpaniam erat profectus, ouans ur-
E bem eſt ingreſſus. Argenti bigati præ ſe tulit CXXX millia: & extra numeratum XII mil-
lia pondo argenti: auri pondo CXXVII. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleam ad
Aetolos præmiſit: ut tunc ſaltem experti regiam uanitatem, reſipiſcerent: traditaque He
raclea, cogitarent de petenda ab ſenatu ſeu furoris ſui ſeu erroris uenia: & cæteras Græciæ
ciuitates defeciſſe, eo bello ab optime de ſe meritis Romanis: ſed quia poſt fugam regis,
cuius fiducia ab officio deceſſiſſent, non addidiſſent pertinaciam culpæ, in fidem receptas
eſſe: Aetolos quoque, quanquam non ſecuti ſint regem, ſed acceſſierint, & duces belli non
ſocij fuerint; ſi pœnitere poſſint, poſſe & incolumes eſſe. Ad ea cum pacati nihil reſpon-
deretur, appareretque armis rem gerendam, & rege ſuperato bellum Aetolicum integrum
reſtare, caſtra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eoque ipſo die, ut ſitum noſceret ur-
bis

bis ab omni parte equo mœnia eſt circumuectus. Sita eſt Heraclea in radicibus Oetæ mon F
tis : ipſa in campo arcem imminentem loco alto & undique præcipiti habet. Contempla-
tus omnia quæ noſcenda erant, quatuor ſimul locis aggredi urbem conſtituit. à flumine A-
ſopo, quà & gymnaſium eſt L. Valerium operibus atque oppugnationi præpoſuit. arcem
extra mutos, quæ frequentius prope quàm urbs habitabatur, Ti. Sempronio Longo oppu-
gnandam dedit. à ſinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium : ab al
tero amniculo, quem Melana uocant, aduerſus Dianæ templum Ap. Claudium oppoſuit.
Horum magno certamine intra paucos dies turres arieteſque, & alius omnis apparatus op
pugnandarum urbium perficitur. & cum ager Heracleenſis paluſter omnis, frequensque
proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam ſuppeditabat: tum quia re-
fugerant intta mœnia Aetoli, deſertaq. in ueſtibulo urbis erant tecta, in uarios uſus non ti-
gna modo & tabulas, ſed laterem quoque & cæmenta & ſaxa uariæ magnitudinis præbe- G
bant. Et Romani quidem operibus magis, quàm armis urbem oppugnabant. Aetoli con-
tra armis ſe tuebantur. nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut ſolet, exceptos
declinabant ictus, ſed armati frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus inijcerent,
ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum : & ipſi cum pro dirutis re-
ficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hoſtem locis, faciebant. Hoc
primis diebus, dum integræ uires erant, & frequentes & impigre fecerunt, in dies deinde
pauciores, & ſegnius. etenim cum multis urgerentur rebus, nulla eos res æque ac uigiliæ
conficiebant : Romanis in magna copia militum ſuccedentibus alijs in ſtationem aliorum
Aetolos propter paucitatem eoſdem dies noctesq. aſſiduo labore urgente. per IIII & XX
dies, ita ut nullum tempus uacuum dimicatione eſſet, aduerſus quatuor è partibus ſimul
oppugnantem hoſtem nocturnus diutno continuatus labor eſt. Cum fatigatos iam Aeto- H
los ſciret conſul & ex oratione temporis, & quòd ita transfugæ affirmabant, tale conſi-
lium inijt. media nocte receptui ſignum dedit, & ab oppugnatione ſimul omnes milites de
ductos uſque ad tertiam diei horam quietos in caſtris tenuit : inde, cœpta oppugnatio ad
mediam rurſus noctem perducta eſt, intermiſſa deinde uſque ad tertiam diei horam. Fati-
gationem rati cauſam eſſe Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipſos affecerat
ubi Romanis datum receptui ſignum eſſet, uelut ipſi quoque hoc reuocati, pro ſe quiſque
ex ſtationibus decedebant : nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. con
ſul cum nocte media intermiſiſſet oppugnationem, quarta uigilia rurſus ab tribus partibus
ſumma ui aggreſſus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites, ſignumque expecta-
re iuſſit : ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hoſtes con
curſuros. Aetoli pars ſopiti affecta labore ac uigilijs corpora ex ſomno moliebantur : pars I
uigilantes adhuc ad ſtrepitum pugnantium in tenebris currunt. Hoſtes partim per ruinas
iacentis muri tranſcendere conantur, partim ſcalis aſcenſus tentant. aduerſus quos undiq.
ad opem ferendam concurrunt Aetoli. Pars una in qua ædificia extra urbem erant, neque
defenditur neque oppugnatur : ſed qui oppugnarent, intenti ſignum expectabant, defen-
ſor nemo aderat. Iam diluceſcebat, cum ſignum conſul dedit : & ſine ullo certamine par-
tim per ſemiruta, partim ſcalis integros muros tranſcendere. Simul clamot index capti op
pidi eſt exauditus, undique Aetoli deſertis ſtationibus in arcem refugiunt. Oppidum ui-
ctores permiſſu conſulis diripiunt : non tam ab ira, nec ab odio, quàm ut miles coercitus
in tot receptis ex poteſtate hoſtium urbibus, aliquo tandem loco fructum uictorię ſentiret.
Reuocatos inde à medio ferme die milites cum in duas diuiſiſſet partes : unam radicibus
montium circunduci ad rupem iuſſit : quæ faſtigio altitudinis par, media ualle uelut abru- K
pta ab arce erat : ſed adeo prope geminata cacumina eorum montium ſunt, ut ex uertice
altern conijci tela in arcem poſſent, cum dimidia militum parte conſul ab urbe aſcenſurus
in arcem, ſignum ab ijs qui ab tergo in rupem euaſuri erant, expectabat. Non tulere qui in
arce erant Aetoli, primum eorum qui rupem ceperant clamorem, deinde impetum ab ur-
be Romanorum : & fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obſidionem diutius to-
lerandam : utpote congregatis fœminis pueriſque, & imbelli alia turba in arcem, quæ uix
capere, nedum tueri, multitudinem tantam poſſet. itaque ad primũ impetum abiectis armis
dediderunt ſeſe. Traditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus eſt : qui prin
cipio belli decretum Aetolorum, quo accerſendum Antiochum cenſuerant, T. Quinctio
poſcenti

A poſcenti reſponderat, in Italia daturum, cum caſtra ibi Aetoli poſuiſſent. ob eam ferociam
maius uictoribus gaudium traditum fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philip
pus Lamiam ex compoſito oppugnabat, circa Thermopylas cum conſule redeũte ex Boeo
tia, ut uictoriam ipſi populoq́; Romano gratularetur, excuſaretq́ue, quòd uerbo impeditus
bello non interfuiſſet, congreſſus. inde diuerſi ad duas ſimul oppugnandas urbes profecti.
interſunt ſeptem millia ferme paſſuum. & quia Lamia poſita in tumulo eſt: tum regionem
eã maxime deſpectat oppidum, quà breue interuallum uidetur, & omnia in cõſpectu ſunt:
cum enixe, uelut propoſito certamine, Romani Macedonesq́; diem ac noctem aut in ope-
ribus, aut in prælijs eſſent: hoc maior difficultas Macedonibus erat, quòd Romani aggere,
& uineis, & omnibus ſupra terram operibus, ſubtus Macedones cuniculis oppugnabant:
& in aſperis locis ſilex ſæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet in
B ceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent: haud du-
bius, quin, ſi prius Heraclea capta foret, Romanis ſe potius, quàm ſibi dedituri eſſent: ſuã-
que gratiam conſul in obſidione liberanda facturus eſſet. Nec eum opinio eſt fruſtrata.
confeſtim enim ab Heraclea capta nuncius uenit, ut oppugnatione abſtineret. Aequius
eſſe, Romanos milites, qui acie dimicaſſent cum Aetolis, præmia uictoriæ habere. Ita re-
ceſſum ab Lamia eſt, & propinquæ clade urbis ipſi, ne quid ſimile paterentur, effugerunt.
paucis, priuſquam Heraclea caperetur, diebus Aetoli concilio Hypatam coacto, legatos
ad Antiochum miſerunt: inter quos & Thoas idem, qui & antea, miſſus eſt. mandata erant
ut ab rege peterent primum, ut ipſe coactis rurſus terreſtribus, naualibusq́; copijs in Græ-
ciam traijceret: deinde, ſi qua ipſum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum
ad dignitatem eius fidemq́; pertinere, non prodi ſocios: tum etiam ad incolumitatem re-
C gni, non ſinere Romanos omni cura uacuos, cum Aetolorum gentem ſuſtuliſſent, omni-
bus copijs in Aſiam traijcere. Vera erant quæ dicebantur. eo magis regem mouerunt. ita
que in præſentia pecuniam, quæ ad uſus belli neceſſaria erat, legatis dedit: auxilia terre-
ſtria naualiaq́; affirmauit miſſurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipſum haud in-
uitum morantem, ut exactor præſens promiſſorum adeſſet. Cæterum Heraclea capta fre-
git tandem animos Aetolorum: & poſt paucos dies, quàm ad bellum renouandum, accien
dumq́; regem, in Aſiam miſerant legatos: abiectis belli conſilijs, pacis petendæ oratores
ad conſulem miſerunt. Quos dicere exorſos conſul interfatus, cum alia ſibi præuertenda
eſſe dixiſſet, redire Hypatam eos, datis dierum X inducijs, & L. Valerio Flacco cum ijs miſ
ſo, iuſſit: ei, quæ ſecum acturi fuiſſent, exponere: & ſi qua uellent alia. Hypatam ut eſt uen
tum, principes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt, conſultantes, quonam a-
D gendum modo apud conſulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœderum ordiri, meritaq́;
in populum Romanum, abſiſtere ijs Flaccus iuſſit, quæ ipſi uiolaſſent: confeſſionem ijs cul
pæ magis profuturam, & totam in preces orationem uerſam. nec enim in cauſa ipſorum,
ſed in populi Romani clementia ſpem ſalutis poſitam eſſe. & ſe ſuppliciter agentibus ijs
adfuturum & apud conſulem, & Romæ in ſenatu. eò quoque enim mittendos fore lega-
tos. Hæc una uia omnibus ad ſalutem uiſa eſt, ut in fidem ſe permitterent Romanorum.
ita enim & illis uiolandi ſupplices uerecundiam ſe impoſituros: & ipſos nihilo minus ſuæ
poteſtatis fore, ſi quid melius fortuna oſtendiſſet. Poſteaquam ad conſulem uentum eſt,
Phæneas legationis princeps lõgam orationem, & uarie ad mitigãdam iram uictoris com-
poſitã, ita ad extremum finiuit, ut diceret, Aetolos ſe ſuaq́; omnia fidei populi Romani per
mittere. id conſul ubi audiuit, Etiam atque etiam uidete, inquit, Aetoli, ut ita permittatis.
E Tum decretum Phæneas, in quo id diſerte ſcriptum erat, oſtendit. Quando ergo, inquit, ita
permittitis: poſtulo, ut mihi Dicæarchum ciuem ueſtrum, & Menetam Epirotam, (Naupa
ctum is cum præſidio ingreſſus ad defectionem compulerat) & Aminandrum cum princi-
pibus Athamanum, quorum conſilio ab nobis defeciſtis, ſine mora dedatis. prope dicen-
tem interfatus Romanum Phæneas, Non in ſeruitutem, inquit, ſed in fidem tuam nos tra-
dimus: & certum habeo, te imprudentia labi, qui nobis imperes quæ moris Græcorum
non ſint. Ad hæc conſul, Nec hercule, inquit, magnopere nunc curo, quid Aetoli ſatis ex
more Græcorum factum eſſe cenſeant: dum ego more Romano imperium id habeam in
deditos modo decreto ſuo, ante armis uictos. itaque ni propere fit quod impero, uinciri
uos iam iubeo. afferriq́; catenas, & circumſiſtere lictores, iuſſit. Tum fracta Phæneæ fero-
cia,

cia, Aetolisq́. alijs eſt: & tandem, cuius conditionis eſſent, ſenſere. & ſe quidem Phæneas, F
& qui adſint Aetolorum ſcire, facienda eſſe quæ imperentur, dixit: ſed ad decernenda ea
concilio Aetolorum opus eſſe, ad id, petere, ut X dierum inducias daret. Petente Flacco
pro Aetolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum eſt. Vbi cum in concilio delectorum, quos
Apolectos uocant, Phæneas & quæ imperarentur, & quæ ipſis prope accidiſſent, expoſuiſ-
ſet: ingemuerunt quidem principes conditioni ſuæ: parendum tamen uictori cenſebant:
& ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium. Poſteaquam uero omnis coa
cta multitudo eadem illa audiuit, adeo ſæuitia imperij atque indignitate exaſperati animi
ſunt: ut ſi in pace fuiſſent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accede-
bat & difficultas eorum quæ imperarentur: quonam modo enim utique regem Aminan-
drum ſe tradere poſſe? & ſpes forte oblata. quòd Nicander, eo ipſo tempore ab rege An-
tiocho ueniens, impleuit expectatione uana multitudinem, terra marique ingens parari G
bellum. Is duodecimo die, quàm conſcenderat nauem, in Aetoliam perfecta legatione re-
diens, Phalaram in ſinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam cum deuexiſſet, ipſe cum
expeditis ueſpera prima inter Macedonum Romanaque caſtra medio agro dum Hypatam
notis callibus petit, in ſtationem incidit Macedonum: deductusq́. ad regem eſt, nondum
conuiuio dimiſſo. Quod ubi nunciatum eſt, uelut hoſpitis, non hoſtis aduentu motus Phi-
lippus, accumbere eum, epulariq́. iuſſit: atque inde, dimiſſis alijs, ſolum retentum, ipſum
quidem de ſe timere quicquam uetuit. Aetolorum praua conſilia, atque in ipſorum caput
ſemper recidentia, accuſauit: qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciam ad-
duxiſſent. ſed præteritorum, quæ magis reprehendi, quàm corrigi, poſſint, oblitum ſe, non
facturum ut inſultet aduerſis rebus eorum. Aetolos quoque finire tandem aduerſus ſe o-
dia debere. & Nicandrum priuatim eius diei quo ſeruatus à ſe foret, meminiſſe. Ita datis H
qui in tutum eum proſequerentur, Hypatam Nicander conſultantibus de pace Romana ſu
peruenit. M. Acilius, uendita aut conceſſa militi circa Heracleam præda, poſteaquam nec
Hipatæ pacata eſſe conſilia, & Naupactum concurriſſe Aetolos, ut inde totum impetum
belli ſuſtinerent, audiuit, præmiſſo Ap. Claudio cum IIII millibus militum ad occupanda
iuga, qua difficiles tranſitus montium erant, ipſe Oetam aſcendit: Herculique ſacrificium
fecit in eo loco, quem Pyram, quòd ibi mortale corpus eius dei ſit crematum, appellant. in
de toto exercitu profectus, reliquum iter ſatis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem eſt
uentum: (mons eſt altiſſimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa ex agmi
ne præcipitata cum ipſis oneribus ſunt, & homines uexati. & facile apparebat, quàm cum
inerti hoſte res eſſet, qui tam impeditum ſaltum nullo præſidio, ut clauderet tranſitum, in-
ſediſſet. Tum quoque uexato exercitu ad Naupactum deſcendit: & uno caſtello aduerſus I
arcem poſito, cæteras partes urbis, diuiſis copijs pro ſitu mœnium, circumſedit. nec minus
operis laborisque ea oppugnatio, quàm Heracleæ, habuit. Eodem tempore & Meſſene in
Peloponneſo ab Achæis, quod concilij eorum recuſaret eſſe, oppugnari cœpta eſt. Etenim
duæ ciuitates Meſſene & Elis extra concilium Achaicum erant, cum Aetolis ſentiebāt. E-
lei tamen poſt fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius reſponderant, di-
miſſo præſidio regio, cogitaturos ſe, quid ſibi faciendum eſſet. Meſſenij, ſine reſponſo di-
miſſis legatis, mouerant bellum: trepidiq́. rerum ſuarum, cum iam ager effuſo exercitu paſ
ſim ureretur, caſtraque prope urbem poni uiderent: legatos Chalcidem ad T. Quinctium
auctorem libertatis miſerunt, qui nunciarent, Meſſenios Romanis non Achæis, & aperire
portas, & dedere urbem paratos eſſe. Auditis legatis, extemplo profectus Quinctius, Me-
galopolim ad Diophanem prætorem Achæorum miſit: qui extemplo reducere eum à Meſ K
ſene exercitum, & uenire ad ſe iuberet. Dicto paruit Diophanes: & ſoluta obſidione ex
peditus ipſe prægreſſus agmē, circa Andaniam, paruum oppidum inter Megalopolim Meſ-
ſenenq́. poſitum, Quinctio occurrit. & cum cauſas oppugnationis exponeret, caſtigatum
leniter, quòd tantam rem ſine auctoritate ſua conatus eſſet, dimittere exercitum iuſſit: nec
pacem omnium bono partam turbare. Meſſenijs imperauit, ut exules reducerēt, & Achæo
rum concilij eſſent. ſi qua haberent, de quibus aut recuſare, aut in poſterum cauere ſibi uel
lent, Corinthum ad ſe uenirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo ſibi præbe-
re iuſſit. ibi de Zacyntho intercepta per fraudem inſula queſtus, poſtulauit, ut reſtitueretur
Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro de-
derat,

A derat,nt per Athamaniam ducere exercitum in ſuperiorem partem Aetoliæ liceret : qua ex
peditione fractis animis Aetolos compulit ad petendam pacem . Aminander Philippum
Megalopolitanum inſulæ præfecit : poſtea per bellum , quo ſe Antiocho aduerſus Roma-
nos coniunxit,Philippo ad munia belli reuocato , Hieroclem Agrigentinum ſucceſſorem
miſit. Is poſt fugam ab Thermopylis Antiochi,Aminandrumq́. à Philippo Athamania pul
ſum,miſſis ultro ad Diophanem prætotem Achæorum nuncijs,pecuniam pactus,inſulam
Achæis tradidit . Id præmium belli ſuum eſſe,æquum cenſebant Romani. non enim M.Aci
lium conſulem,legionesq́. Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnaſſe. Dio
phanes aduerſus hæc purgare interdum ſeſe, gentemq́. : interdum de iure facti diſſerere.
Quidam Achæorum & initio eam ſe rem aſpernatos teſtabantur , & tunc pertinaciam in-
crepitabanr prætoris : auctotibusque ijs dectetum eſt , ut T. Quinctio ea res permittere-
B tur. Erat Quinctius ſicut aduerſantibus aſper ; ita, ſi cederes,idem placabilis. Omiſſa igi-
tur contentione uocis uultusq́. Si utilem , inquit , poſſeſſionem eius inſulæ cenſerem A-
chæis eſſe,auctor eſſem ſenatui populoque Romano,ut eam uos habere ſinerent. cæterum
ſicut teſtudinem, ubi collecta in ſuum tegimen eſt , tutam ad omneis ictus uideo eſſe . ubi
exerit partes aliquas:quodcunque nudauit, obnoxium atque infirmum habere : haud diſſi-
militer uos Achæi clauſos undique mari,quæ intra Peloponneſi ſint terminos,ea & iunge-
re uobis,& iuncta tueri facile : ſimul auiditate plura amplectendi,hinc excedatis : nuda uo
bis omnia, quæ extra ſint, & expoſita ad omnes ictus eſſe. Aſſentiente omni concilio, nec
Diophane ultra tendere auſo, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus
rex proficiſcentem conſulem ad Naupactum percunctatus , ſi ſe interim , quæ defeciſſent
ab ſocietate Romana, urbes recipere uellet : permittente eo, ad Demetriadem copias ad-
C mouit,haud ignarus,quanta ibi tum perturbatio eſſet. Deſtituti enim ab omni ſpe,cum de
ſertos ſe ab Antiocho , ſpem nullam in Aetolis eſſe cernerent : dies noctesq́ue aut Philip-
pi hoſtis aduentum , aut infeſtiotem etiam , quo iuſtius irati erant , Romanorum expecta-
bant . Turba erat ibi incondita regiorum : qui primo pauci in præſidio relicti,poſtea plures
plerique inermes ex prælio aduerſo fuga delati, nec uirium,nec animi ſatis ad obſidionem
tolerandam habebant . itaque præmiſſis à Philippo, qui ſpem impetrabilis ueniæ oſtende-
bant : reſponderunt , patere portas regi . Ad primum eius ingreſſum , principum quidam
urbe exceſſerunt. Eurylocus mortem ſibi conſciuit. Antiochi milites (ſic enim pacti erant)
per Macedoniam,Thraciamq́ue,proſequentibus Macedonibus, ne quis eos uiolaret, Ly-
ſimachiam deducti ſunt . Erant & paucæ naues Demetriade:quibus præerat Iſidorus . eæ
quoque cum præfecto ſuo dimiſſæ ſunt. Inde Dolopiam & Aperantiam,& Perræbiæ quaſ
D dam ciuitares recepit. Dum hæc à Philippo geruntur , T. Quinctius recepta Zacyntho ab
Achaico concilio Naupactum traiecit : quæ iam per duos menſes (ſed prope excidium e-
rat) oppugnabatur: &,ſi capta ui foret,omne ibi nomen Aetolorum ad internicionem ui-
debatur uenturum. Cæterum quanquam merito iratus erat Aetolis,quòd ſolos obtrectaſ-
ſe gloriæ ſuæ,cum liberaret Græciam,meminerat : & nihil auctoritate ſua motos eſſe, cum
quæ tum maxime acciderant, caſura præmonens , à furioſo incepto eos deterreret : tamen
ſui maxime operis eſſe credens , nullam gentem liberatæ à ſe Græciæ funditus euerti , ob-
ambulare muris, ut facile noſceretur ab Aetolis, cœpit . Confeſtim a primis ſtationibus
cognitus eſt,uulgatumq́. per omnes ordines, Quinctium eſſe. itaque concurſu facto undi-
que in muros, manus pro ſe quiſq; tendentes , conſonãte clamore,nominatim Quinctium
orare,ut opem ferret ac ſeruaret . Et tum quidem,quanquam moueretur his uocibus, ma
E nu tamen abnuit , quidnam opis in ſe eſſet ? Cæterum poſteaquam ad conſulem uenit, V-
trum fallit,inquit,te M.Acili, quid agatur ? an,cum ſatis prouideas, nihil id magnopere ad
ſummam reipublicæ pertinere cenſes ? Erexerat expectatione conſulem &, Quin expro-
mis,inquit,quid rei ſit ? Tum Quinctius . Ecquid uides te deuicto Antiocho in duabus ur-
bibus oppugnandis tẽpus terere : cum iam prope annus circumactus ſit imperij tui ? Phi-
lippum autem, qui non aciem,non ſigna hoſtium uidit : non ſolum urbes , ſed tot iam gen-
tes,Athamaniam,Perræbiam,Aperantiam,Dolopiam ſibi adiunxiſſe ? atqui non tantũ in
tereſt noſtra, Aetolorum opes ac uires minui : quantum non ſupra modum Philippum cre
ſcere : & uictoriæ tuæ præmium te militesq́. tuos nondum duas urbes,Philippum tot gen
tes Græciæ habere . Aſſentiebatur his conſul : ſed pudor , ſi irrito incepto abſcederet obſi-
dione,

dione,occurrebat. tota inde Quinctio res permiſſa eſt. Is rurſus ad eam partem muri,qua F
paulo ante uociferati Aetoli fuerant,rediјt. ibi cũ impenſius orarent,ut misereretur gentis
Aetolorum: exite aliquos ad ſe iuſſit. Pharneas ipſe,principesq́. alij exemplo egreſſi ſunt.
quibus prouolutis ad pedes, Fortuna,inquit,ueſtra facit, ut & iræ meæ & orationi tempe-
rem. euenerunt quæ prædixi euentura: & ne hoc quidem reliqui uobis eſt, ut indignis ac-
cidiſſe ea uideantur.ego tamen ſorte quadam nutriendæ Græcię datus,ne ingratis quidem
benefacere abſiſtam. mittite oratores ad conſulem,qui inducias tantum temporis petant.
ut mittere legatos Romam poſſitis,per quos ſenatui de uobis permittatis. ego apud conſu
lem deprecator defenſorq́. uobis adero. Ita ut cenſuerat Quinctius,fecerunt: nec aſperna
tus eſt legationem conſul, inducijsq́. in diem certam datis, qua legatio renunciari ab Ro-
ma poſſet: ſoluta obſidio eſt, & exercitus in Phocidem miſſus. Conſul cum T. Quinctio
ad Achaicum concilium Aegium traiecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum re- G
ſtituendis actum: & neutra perfecta res: quia ſuæ gratiæ reſeruari eam Achæi, Elei per ſe
ipſi,quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad con
ſulem uenerunt, quos non ſincera fide in amicitia fuiſſe ſatis conſtabat: militem tamen
nullum Antiocho dederant: pecunia iuuiſſe eum inſimulabantur: legatos ad regem ne ip
ſi quidem miſiſſe inficiabantur. Iis petentibus,ut in amicitia priſtina eſſe liceret, reſpondit
conſul,ſe,utrum hoſtium,an pacatorum eos numero haberet, nondum ſcire: ſenatum eius
rei iudicem fore. integram ſe cauſam eorum Romam reijcere: inducias ad id dierum X C
dare. Epirotæ Romam miſſi ſenatum adierunt. ijs magis quæ non feciſſent hoſtilia referen
tibus,quàm purgantibus ea de quibus arguebantur: reſponſum datum eſt, quo ueniam im
petraſſe, non cauſam probaſſe uideri poſſent. Et Philippi regis legati ſub idem tempus in
ſenatum introducti gratulantes de uictoria. ijs petentibus, ut ſibi ſacrificare in Capitolio, H
donumq́ue ex auro liceret ponere in æde Iouis opt.max.permiſſum ab ſenatu C pondo co
ronam auream poſuerunt. Non reſponſum ſolum benigne legatis eſt: ſed Philippi quoque
filius Demetrius, qui obſes Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus eſt. Bellum,
quod cum Antiocho rege in Græcia geſtum eſt a M. Acilio conſule,hunc finem habuit. Al
ter conſul P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam ſortitus, priuſquam ad bellum quod
cum Boijs gerendum erat.proficiſceretur, poſtulauit ab ſenatu,ut pecunia ſibi decernere-
tur ad ludos,quos pro pr. in Hiſpania inter ipſum diſcrimen pugnæ uouiſſet. Nouum atque
iniquum poſtulare eſt uiſus. cenſuerunt ergo, quos ludos in conſulto ſenatu ex ſua unius
ſententia uouiſſet,eos uel de manubijs, ſi quam pecuniam ad id reſeruaſſet, uel ſua ipſe im-
penſa faceret. Eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes
matris magnæ Idææ dedicata eſt: quam deam is P. Cornelius aduectam ex Aſia,P. Corne- I
lio Scipione, cui poſt Africano fuit cognomen, P. Licinio conſulibus, in palatium à mari
detulerat. Locauerant ædem faciendam ex ſenatuſconſulto M. Liuius, C. Claudius cenſo-
res. M. Cornelio,P. Sempronio conſulibus, tredecim annis poſtquam locata erat, dedica-
uit eam M. Iunius Brutus: ludique ob dedicationem eius facti: quos primos ſcenicos fuiſ
ſe Valerius Antias eſt auctor, Megaleſia appellatos. Item iuuentutis ædem in circo maxi-
mo C. Licinius Lucullus duumuir dedicauit. uouerat eam ſexdecim annis ante M. Liuius
conſul,quo die Aſdrubalem exercitumq́ue eius cecidit. idem cenſor eam faciendam loca-
uit, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus. Huius quoque dedicandæ cauſa ludi facti: &
eo omnia cum maiore religione facta,quòd nouum cum Antiocho inſtabat bellum. Prin-
cipio eius anni,quo hæc,iam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cor-
nelio conſule,agebantur: boues duos domitos in Carinis per ſcalas perueniſſe in tegulas K
ædificij, proditum memoriæ eſt. eos uiuos comburi, cineremq́. eorum deijci in Tiberim,
aruſpices iuſſerunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum eſt aliquoties lapidibus pluuiſſe:
Minturnis ædem Iouis,& tabernas circa forum de cœlo tactas eſſe: Vulturni in oſtio flumi
nis duas naues fulmine ictas conflagraſſe. Eorum prodigiorum cauſa libros Sibyllinos
ſenatuſconſulto decemuiri cum adiſſent, renunciarunt ieiunium inſtituendum Cereri eſ-
ſe: & id quinto quoque anno ſeruandum: & ut nouendiale ſacrum fieret, & unum diem
ſupplicatio eſſet: coronati ſupplicarent: & conſul P. Cornelius, quibus dijs quibuſq́. ho-
ſtijs edidiſſent decemuiri, ſacrificaret. Placatis dijs nunc uotis rite ſoluendis, nunc prodi-
gijs expiandis. in prouinciam proficiſcitur conſul: atque inde Cn. Domitium pro cos. di-

miſſo

A miſſo exercitu Romam decedere iuſſit: ipſe in agrum Boiorum legiones induxit. Sub idem fere tempus Ligures lege ſacrata coacto exercitu, nocte improuiſo caſtra Q. Minucij pro cos. aggreſſi ſunt. Minucius uſque ad lucem intra uallum militem inſtructum tenuit, intentus ne qua tranſcenderet hoſtis munimenta: prima luce duabus ſimul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod ſperauerat, Ligures pulſi ſunt: duas amplius horas dubium certamen ſuſtinuere. poſtremo cum alia atque alia agmina erumperent, & integri feſſis ſuccederent ad pugnam: tandem Ligures inter cætera etiam uigilijs confecti, terga dederunt. cæſa ſupra quatuor millia hoſtium: ex Romanis ſocijsq́. minus CCC perierunt. Duobus fere poſt menſibus P. Cornelius conſul cum Boiorum exercitu ſignis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hoſtium ceſa Antias Valerius ſcribit: capta tria millia & quadringentos. ſigna militaria CXXIIII: equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta
B quadragintaſeptem, ex uictoribus mille quadringentos octogintaquatuor cecidiſſe. Vbi ut in numero ſcriptori parum fidei ſit. quia in augendo eo non alius intemperantior eſt. magnam tamen uictoriam fuiſſe apparet, quod & caſtra capta ſunt: & Boij poſt eam pugnam extemplo dediderunt ſeſe, & quòd ſupplicatio, eius uictoriæ cauſa decreta ab ſenatu, uicti mæque maiores cæſæ. P. Cornelius conſul primo obſidibus à Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multauit: quo, ſi uellet, populus R. colonias mittere poſſet. inde Romam ut ad triumphum haud dubium decedens, exercitum dimiſit & adeſſe Romæ ad diem triumphi iuſſit. ipſe poſtero die, quàm uenit, ſenatu in ædem Bellonæ uocato, cum de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet, poſtulauit, ut ſibi triumphanti liceret in urbem inuehi. P. Sempronius Blęſus tribunus plebis non negandum Scipioni, ſed differendum, honorem triumphi cenſebat. Bella Ligurum Gallicis ſemper iuncta fuiſſe: eas inter ſe gentes mutua ex
C propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boijs, aut ipſe cum uictore exercitu in agrum Ligurum tranſiſſet, aut partem copiarum Q. Minucio miſiſſet, qui iam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum liguribus potuiſſe. Nunc ad triumphum frequentandum deductos eſſe milites, qui egregiam nauare operam reipublicæ potuiſſent: poſſent etiam ſi ſenatus, quod feſtinatione triumphi prætermiſſum eſſet, id reſtituere differendo triumpho uellet. Iuberent conſulem cum legionibus redire in prouinciam, dare operam, ut Ligures ſubigantur. niſi illi cogantur in ius ditionemq́. populi R. ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellum utrobique habenda. deuictis Liguribus, paucos poſt menſes pro cos. P. Cornelium, multorum exemplo qui in magiſtratu non triumphauerunt, triumphaturum eſſe. Ad ea conſul neque ſe Ligures prouinciam ſortitum eſſe ait, neque cum Liguribus bellum geſſiſſe, neque triumphum de ijs poſtulare; Q. Minucium confide-
D re breui ſubactis ijs meritum triumphum poſtulaturum atque, impetraturum eſſe. ſe de Gallis Boijs poſtulare triumphum, quos acie uicerit, caſtris exuerit: quorum gentem biduo poſt pugnam totam acceperit in deditionem, à quibus obſides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimuero illud multo maius eſſe, quòd tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, quòd cum tot millibus certe Boiorum nemo ante ſe imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæſam, multa millia capta, ſenes puerosq́ue Boijs ſupereſſe. Itaque id quenquam mirari poſſe, cur uictor exercitus, cum hoſtem in prouincia neminé reliquiſſet, Romam uenerit ad celebrandū conſulis triumphum? Quorum militum ſi & in alia prouincia opera uti ſenatus uelit: utro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumq́. laborem ituros credat, ſi perſoluta ijs ſine detrectatione prioris periculi laborisq́. merces ſit: an ſi ſpem pro re ferentes dimittant, iam ſe-
E mel in prima ſpe deceptos? Nam, quod ad ſe attineat, ſibi gloriæ in omnem uitam illo die ſatis quæſitum eſſe, quo ſe uirum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam miſiſſet ſenatus. hoc titulo, etſi nec conſulatus, nec triumphus addatur, ſatis honeſtam honoratamq́. P. Scipionis Naſicæ imaginem fore. uniuerſus ſenatus non ipſe modo ad decernendum triumphum conſenſit, ſed etiam tribunum plebis auctoritate ſua compulit ad remittendam interceſſionem. P. Cornelius conſul triumphauit de Boijs. in eo triumpho Gallicis carpentis arma, ſignaque, & ſpolia omnis generis tranſuexit, & uaſa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: aureos torques tranſtulit MCCCCLXX: ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factique in Gallicis uaſis non infabre ſuo more factis, duo millia CCCXL. pondo: bigatorum nummorum

CCXXXIIII

CCXXXIIII. militibus qui currum ſecuti ſunt, trecenos uicenos quinos aſſes diuiſit: du- F
plex centurioni, triplex equiti. Poſtero die concione aduocata de rebus ab ſe geſtis, & de
iniuria tribuni bello alieno ſe illigantis, ut ſuæ uictoriæ fructu ſe defraudaret, cum diſſeruiſ-
ſet: milites exauctoratos dimiſit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Epheſi ſecurus
admodum de bello Romano erat tanquam non tranſituris in Aſiam Romanis. quam ſecu-
ritatem ei magna pars amicorum aut per errorem aut aſſentando faciebat. Annibal unus,
cuius eo tempore maxima apud regem auctoritas erat, magis mirari ſe aiebat, quòd non iã
in Aſia eſſent Romani, quàm uenturos dubitare. Propius eſſe in Aſiam ex Græcia, quàm
ex Italia in Græciam traijcere: & multo maiorem cauſam Antiochum, quàm Aetolos eſſe
neque enim mari minus, quàm terra, pollere Romana arma. iampridem claſſem circa Ma-
leam eſſe. audire ſeſe, nuper nouas naues, nouũq́. imperatorem rei gerendæ cauſa ex Italia
ueniſſe. itaque deſineret Antiochus pacem ſibi ſpe uana facere: in Aſia, & de ipſa Aſia bre G
ui terra mariq́. dimicãdum ei cum Romanis eſſe, & aut imperium adimendũ orbẽ terrarum
affectantibus, aut ipſi regnũ amittendũ. Vnus uera & prouidere, & fideliter prędicere uiſus.
itaq; ipſe rex nauibus quæ paratæ inſtructæq́. erãt, Cherſoneſum petit, ut ea loca, ſi forte ter
ra uenirẽt Romani, præſidijs firmaret. cæterã claſſem Polyxenidã parare & deducere iuſſit.
ſpeculatorias naues ad omnia explorãda circa inſulas dimiſit. C. Liuius, pręfectus Romanæ
claſſis cũ quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab ſocijs eius o
ræ conuenire iuſſerat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit, freto-
que Meſſanam præteruectus, cum ſex Punicas naues ad auxilium miſſas accepiſſet, ab Rhe
ginis Locriſque, & eiuſdem iuris ſocijs debitas exegiſſet naues, luſtrata claſſe ad Laciniũ,
altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adijt, cum ueniſſet, percunctatus
de ſtatu belli, (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi claſſis Romana eſſet, H
poſteaquam audiuit, circa Thermopylarum ſaltum in ſtatione conſulem ac regem eſſe, claſ
ſem Piræei ſtare, maturandum ratus omnium rerum cauſa, pergit protinus nauigare Pelo-
ponneſum. Samen, Zacynthumque, quia partis Aetolorum maluerant eſſe, protinus depo
pulatus, Maleam petit: & proſpera nauigatione uſus, paucis diebus Piræeum ad ueterem
claſſem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit, cum Aeginæ
diu incertus conſilij fuiſſet, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim, Antiochũ
Epheſi nauales terreſtreſque parare copias) an nuſquam abſcederet ab Romanis, ex quo-
rum fortuna ſua penderet. A Piræeo A. Atilius, traditis ſucceſſori quinque & XX nauibus
tectis, Romam eſt profectus. Liuius una & LXXX roſtratis nauibus, multis prætera mino
ribus, quæ aut apertæ roſtratæ, aut ſine roſtris ſpeculatoriæ erant, Delum traiecit. Eo fere
tempore conſul Acilius Naupactum oppugnabat. Liuium Deli per aliquot dies (& eſt I
uentoſiſſima regio inter Cycladas fretis alias maioribus, alias minoribus diuiſas) aduerſi
uenti tenuerunt. Polyxenidas certior per diſpoſitas ſpeculatorias naues factus Deli ſtare
Romanam claſſem, nuncios ad regem miſit. qui omiſſis quæ in Helleſponto agebat, cum
roſtratis nauibus, quantum accelerare potuit, Epheſum redijt, & conſilium extemplo ha-
buit, faciendum ne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat ceſſandum,
& utique prius confligendum, quàm claſſis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur Ro
manis. ita numero non ferme impares futuros ſe, cæteris omnibus ſuperiores, & celerita-
te nauium, & uarietate auxiliorum. nam Romanas naues, cum ipſas inſcite factas immobi
les eſſe, tum etiam, ut quæ in terram hoſtium ueniant, oneratas commeatu uenire. ſuas au-
tem, ut pacata omnia circa ſe relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. mul
tum etiam adiuturam notitiam maris terrarumque & uentorum, quæ omnia ignaros turba K
tura hoſtes eſſent. Mouit omnes auctor conſilij, qui & re conſilium executurus erat. Biduũ
in apparatu morati, tertio die CC nauibus, quarum LXX tectæ, cæteræ apertæ, minoris om
nes formæ erant, profecti Phocæam petierunt. inde cum audiſſet appropinquare iam Ro-
manam claſſem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat. Magneſiam, quæ ad Sipy
lum eſt, conceſſit ad terreſtres copias comparãdas: claſſis ad Cyſſuntem portum Erythræo
rum tanquam ibi aptius expectatura hoſtem, contendit. Romani, ubi primum aquilones
(ij nanque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ae
geum mare uerſum, petunt: inde ad urbem circumegere naues, commeatuq́. ſumpto, Pho
cæam traijciunt. Eumenes Elæam ad ſuam claſſem profectus, paucis poſt inde diebus cum
quatuor

A quatuor & uiginri nauibus tectis,apertis pluribus , paulo à Phoçęa ad Romanos parantes
inſtruentesq́. ſe ad nauale certamen redijr. Inde C quinquaginta tectis nauibus,apertis
ferme L profecti,primo aquilonibus tranſuerſis cum urgerentur in terram, cogebantur te-
nui agmine prope in ordinem ſingulæ naues ire : deinde ut lenita paulum uis uenri eſt, ad
Corycum portum,qui ſuper Cyſſuntem eſt,conati ſunt traijcere. Polyxenidas,ut appro
pinquare hoſtes allatum eſt,occaſione pugnandi lætus, ſiniſtrum ipſe cornu in altum exten
dit , dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet : & æqua fronre ad pu-
gnam procedebat.Quod ubi uidit Romanus,uela contrahit , malosq́. inclinat,& ſimul ar-
mamenta componens oppëritur inſequentes naues . Iam ferme X X X in fronte erant:qui-
bus ut æquaret læuum cornu , dolonibus erectis altum petere intendit , iuſſis , qui ſeque-
bantur, aduerſus dextrum cornu prope terram proras dirigere . Eumenes agmen cogebat:
B cæterum ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum eſt , & ipſe , quanta maxi-
ma celeritate poteſt , concitat naues . Iam omnibus in conſpectu erant.duæ Punicæ naues
antecedebant Romanam claſſem. quibus obuiæ tres fuerunt regiæ naues : & ut in numero
impari,duæ regiæ unam circunſiſtunt.& primum ab utroque latere remos detergunt:dein-
de tranſcendunt armati , & deiectis cæſisq́. propugnaroribus , nauem capiunt . Vna , quæ
compari Marte concurrerat , poſtquam captam alteram nauem uidir , priuſquam à rribus
ſimul circumueniretur , retro ad claſſem refugit . Liuius indignatione accenſus , prætoria
naue in hoſtes tendit. aduerſus quem eadem ſpe duæ , quæ Punicam unam nauem circum-
uenerant , cum inferrentur , demittere in aquam remos ab utroque latere remiges ſtabi-
liendæ nauis cauſa iuſſit,& in aduenientes hoſtium naues ferreas manus inijcere:& ubi pu-
gnam pedeſtri ſimilem feciſſet , meminiſſe Romanæ uirtutis , nec pro uiris ducere regia
C mancipia . Haud paulo facilius , quàm ante duæ unam , tunc una duas naues expugnauit
cepitq́. Et iam claſſes quoque undique concurrerant , & paſsim permiſtis nauibus pugna-
batur. Eumenes,qui extremus commiſſo certamine aduenerat,ut animaduertit læuum cor
nu hoſtium,ab Liuio turbatum,dextrum ipſe,ubi æqua pugna erat,inuadit . Nec ita multo
poſt primum ab læuo cornu fuga cœpit.Polyxenidas enim, ut uirtute militum haud dubie
ſuperari ſe uidit , ſublatis dolonibus effuſe fugere intendit.mox idem & qui prope terram
cum Eumene contraxerant certamen , fecerunt . Romani & Eumenes,quoad ſufficere re-
miges potuerunt,& in ſpe erant extremi agminis uexandi,ſatis pertinaciter ſecuti ſunt.po-
ſteaquam celeritare nauium, utpore leuium , ſuas commeatu onuſtas eludi fruſtra tenden-
tes uiderunt,tandem ſubſtiterunt,X I I I captis nauibus cum milite ac remige, X demerſis.
Romanæ claſsis una Punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta perijr.Poly
D xenidas non prius quàm in portu Epheſi fugæ finem fecit. Romani eo die,unde egreſſa re-
gia claſsis erar,manſerunt : poſtero die hoſtem perſequi intenderunt. Medio fere in cur-
ſu obuiæ fuere ijs V & X X tectæ Rhodiæ naues cum Pauſiſtrato præfecto claſsis.Iis adiun
ctis Epheſum hoſtem perſecuti , ante hoſtium portus acie inſtructa ſteterunt.Poſteaquam
confeſsionum uictis ſatis expreſſerunt , Rhodij & Eumenes domos dimiſsi, Romani Chiũ
petentes,Phœnicuntem primum portum Erythrææ terræ præteruecti ; nocte anchoris ia-
ctis,poſtero die in inſulam ad ipſam urbem traiecerunt.ubi paucos dies remige maxime re
ficiendo morati;Phocæam tranſmittunt.ibi relictis ad præſidium urbis I I I I quinqueremi
bus,ad Canas claſsis uenit, & cum iam hiems appeteret , foſſa ualloq́. circundatis naues
ſubductæ.Exitu anni comitia Romæ habita , quibus creati ſunt conſules L.Cornelius Sci-
pio,& C.Lælius,intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum.poſtero die præ
E tores creati , M.Tuccius,L.Aurunculeius, Cn . Fuluius,L.Aemilius,P.Iunius , C.Atinius
Labeo.

EPITOME LIBRI XXXVII.

L.CORNELIVS Scipio conſul legato P. Scipione Africano, qui ſe fratris legatum futurum dixerat, ſi ei Græcia & Aſia prouincia decerneretur, cum C.Lælio,qui multũ in ſenatu poterat,ea prouincia dari uideretur,profectus ad bellũ aduerſus Antiochum gerendũ, in Aſiã primus omnium Romanorũ ducũ traiecit. Aemilius Regillus aduerſus regiam claſſem Antiochi feliciter pugnauit ad Myõneſum,Rhodijs adiuuãtibus. Filius

Africani ab Antiocho captus, patri remiſſus eſt. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quē Græcia expulerat et de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Pergami filio, pax data, ea cōditione, ut oībus prouincijs citra Taurū mōtē cederet. Eumeni, quo iuuāte Antiochus uictus erat, regnū ampliatū: Rodijs quoq; qui et ipſi iuuerāt, quadā ciuitates cōceſſæ. Colonia deducta ē Bononia. Aemilius Regillus, q præfectos Antiochi nauali certamine uicerat, naualē triūphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cū Antiocho debellauerat, cognomine fratri exæquatus, Aſiaticus appellatus eſt. F A

LIBER XXXVII.

An. DLX. L. Cornelio Scipione, & C. Lælio conſulibus nulla prius ſecundum
religiones acta in ſenatu res eſt, quàm de Aetolis. & legati eorum
inſtitere, quia breuem induciarum diem habebant, & ab T. Quin-
ctio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti ſunt, Aetoli, ut qui G
bus plus in miſericordia ſenatus, quàm in cauſa ſpei eſſet, ſupplici-
ter egerunt, ueteribus benefactis noua penſantes maleficia. cæte-
rum & præſentes interrogationibus undique ſenatorum confeſſio
nem magis noxæ, quàm reſponſa exprimentium fatigati ſunt. &
excedere curia iuſſi, magnum certamē præbuere. Plus ira, quàm miſericordia, in cauſa eo-
rum ualebat: quia non ut hoſtibus modo, ſed tanquam indomitæ & inſociabili genti ſuccen
ſebant. Per aliquot dies cum certatum eſſet, poſtremo neque dari neque negari pacem pla
cuit. duæ conditiones eis latæ ſunt, uel ſenatui liberū arbitrium de ſe permitterent, uel mil-
le talentum darent, eoſdemq. amicos atq; inimicos haberent. Exprimere cupientibus, qua
rum rerum in ſe arbitrium ſenatui permitterent, nihil certi reſpōſum eſt. ita infecta pace di H
miſſi, urbe eodem die, Italia intra XV. dies excedere iuſſi. Tum de conſulum prouincijs cœ-
ptum eſt agi. Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in ſenatu poterat. Is, cū ſenatus
aut ſortiri, aut comparare inter ſe prouincias conſules iuſſiſſet, elegātius facturos dixit, ſi iu
dicio patrū, quàm ſi ſorti eā rē permiſiſſent. Scipio reſpōſo ad hoc dato, cogitaturū quid ſi
bi faciēdū eēt. cū fratre uno locutus, iuſſusq. ab eo permittere audacter ſenatui, renunciat
collegæ, facturū ſe quod is cenſeret. Cū res aut noua, aut uetuſtate exemplorū memoriæ
iā exoletæ, relata expectatione certaminis ſenatū erexiſſet, P. Scipio Africanus dixit, ſi L.
Scipioni fratri ſuo prouinciā Græciā decreuiſſent, ſe legatū iturū, Hæc uox magno aſſenſu
audita ſuſtulit certamē. Expiri libebat, utrū plus regi Antiocho, in Annibale uicto, an in ui
ctore Africano cōſuli legionibusq. Romanis auxilij foret. ac prope omnes Scipioni Græ
ciā, Lælio Italiā decreuerūt. Prætores prouinciás ſortiti, L. Aurūculeius urbanam, Cn. Ful.
peregrinā. L. Aemilius Regillus claſsē, P. Iunius Brutus Tuſcos, M. Tutius Apuliā & Brut- I
tios, C. Atinius Siciliā. cōſuli deinde, cui Græcia ꝓuincia decreta erat, ad eū exercitū, quē
à M. Acilio (duæ antē legiones erāt) accepturus eēt, in ſupplemētū addita peditū ciuiū Ro-
manorū tria millia, equites cētū, & ſociū Latini nominis quinq; millia, equites CC. & adie
ctū, ut, cū in prouinciā ueniſſet, ſi è rep. uideret eſſe, exercitū in Aſiā traijceret. Alteri cōſuli
totus nouus exercitus decretus, duæ legiones Romanæ, & ſociū Latini nominis XV millia
peditū, equites ſexcēti. Exercitū ex Ligurib. Q. Minucius (iā.n. cōfectā ꝓuinciā ſcripſerat,
& Ligurū omne nomē in deditionē ueniſſe) traducere in Boios, & P. Cornelio ꝓ cos. trade
re iuſſus. Ex agro, quo uictos bello multauerat Boios deductæ urbanæ legiones, quæ prio-
re anno cōſcriptæ erāt, M. Tuccio prætori datę, & ſociū Latini nominis peditū XV millia, e-
quites ſexcēti, ad Apuliā Bruttiosq. obtinēdos A. Cornelio, ſuperioris āni prætori, qui Brut-
tios cū exercitu obtinuerat, imperatū, ſi ita conſuli uideret, ut legiones in Aetoliā traiectas K
M. Acilio traderet, ſi is manere ibi uellet. ſi Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius
cū eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atiniū Labeonē prouinciā Siciliā exercitūq. à M.
Aemilio accipere placuit, & in ſupplementū ſcribere ex ipſa ꝓuincia, ſi uellet, peditū duo
millia, & cētū equites. P. Iunius Brutus in Tuſcos exercitū nouū, legionē unā Romanā, &
decē millia ſociū Latini nominis ſcribere, & quadringētos equites: L. Aemilius, cui ꝓuin
cia maritima erat, XX naues lōgas, & ſocios nauales à M. Iunio, prætore ſuperioris anni, acci
pere iuſſus, & ſcribere ipſe mille nauales ſocios, duo millia peditū. cū ijs naub. militibusq.
in Aſiā proficiſci, & claſſem à C. Liuio accipere. Duas Hiſpanias Sardiniāq. obtinentibus
prorogatū in annū imperiū eſt, & ijdē exercitus decreti: Siciliæ Sardiniæq. binæ eo anno
decimæ

A decimæ frumẽti imperatæ. Siculũ omne frumẽtũ in Aetoliã ad exercitũ portari iuſſum, ex
Sardinia pars Romã, pars in Aetoliã, eodẽ quò Siculũ. Priuſquã cõſules in prouincias pro-
ficiſcerentur, prodigia per põtifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ tẽplũ de cœ
lo tactũ erat, ita ut faſtigiũ ualuæq. deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta
fulmine icta, & duo homines exanimati. Nurſiæ ſereno ſatis conſtabat nimbum ortum, ibi
quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud ſe pluuiſſe, Tuſculani nuncia-
bant, & Reatini mulam in agro ſuo peperiſſe. Ea procurata, Latinæque inſtauratæ, quod
Laurentibus carnis quæ dari deber, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religio-
num cauſa fuit, quibus dijs decemuiri ex libris ut fieret, ediderunt. decem ingenui, decem
uirgines, patrimi omnes matrimique ad id ſacrificium adhibiti, & decemuiri nocte lactenti
bus, rem diuinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficiſceretur, for
B nicem in Capitolio aduerſus uiam qua in Capitolium aſcẽditur, cum ſignis ſeptem auratis
duobus equis, & marmorea duo labra ante fotnicem poſuit. Per eoſdem dies principes
Aetolorum tres & XL, inter quos Damocritus & frater eius erant, ab duabus cohortibus
miſſis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias coniecti ſunt. cohortes inde ad exerci-
tum redire L. Cornelius conſul iuſſit. Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Aegypti
gratulantes, quòd M. Acilius conſul Antiochum regem Græcia expuliſſet, uenerunt, ad-
hortantesque ut in Aſiam exercitum traijcerent. omnia perculſa metu non in Aſia modo,
ſed etiam in Syria eſſe. reges Aegypti ad ea quæ cenſuiſſet ſenatus, paratos fore. Gratiæ re
gibus actæ, legatis munera dari iuſſa, in ſingulos quaternum millium æris. L. Cornelius
conſul, peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites quos ipſe in ſup-
plementum ſcripſiſſet, quiq. in Bruttijs cum A. Cornelio pro prætore eſſent: ut hi omnes
C idibus Quinctilibus Brunduſium conuenirent, item treis legatos nominauit. Sex. Digi-
tium, L. Apuſtium, C. Fabricium Luſcinum, qui ex ora maritima undique naues Brundu-
ſium contraherent. & omnibus iam paratis paludatus ab urbe eſt profectus. Ad V millia
uoluntariorum ex Romanis ſocijsq;, qui emerita ſtipendia ſub imperatore P. Africano ha-
bebant præſto fuere exeunti conſuli, & nomina dederunt. per eos dies, quibus eſt profe-
ctus ad bellum conſul ludis Apollinaribus a. d. quintum idus Quinctiles cœlo ſereno in-
terdiu obſcurata lux eſt, cum luna ſub orbem ſolis ſubiſſet. Et L. Aemilius Regillus, cui na
ualis prouincia euenerat, eodem tempore profectus eſt. L. Aurũculeio negocium ab ſena-
tu datum eſt, ut XXX quinqueremes, uiginti triremes faceret, quia fama erat, Antiochum
poſt prælium nauale maiorem claſſem aliquanto reparare. Aetoli, poſteaquam legati ab
Roma retulerunt nullam ſpem pacis eſſe, quanquam omnis ora maritima eorum, quæ in
D Peloponneſum uerſa eſt, depopulata ab Achæis erat, periculi magis, quàm damni memo-
res, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt. neque enim dubita
bant, ad oppugnationem Naupacti eos principio ueris redituros eſſe. Acilio, qui id expe-
ctari ſciebat, ſatius uiſum eſt inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. nam & à Phi
lippo prope excidium adductos eſſe, & tunc eo ipſo quòd nihil tale timerent, opprimi in-
cautos poſſe. Profectus ab Elatia primum in hoſtium terra circa Sperchium amnem po-
ſuit caſtra: inde nocte motis ſignis, prima luce corona mœnia eſt aggreſſus. Magnus pa-
uor ac tumultus, ut in re improuiſa, fuit. conſtantius tamen, quàm quis facturos crederet
in tam ſubito periculo, cum uiri propugnarent, fœminæ tela omnis generis ſaxaq. in mu-
ros gererent, multifariã ſcalis appoſitis, urbẽ eo die defenderũt. Acilius ſigno receptui da-
to, ſuos in caſtra medio ferme die reduxit, & tũc cibo & quiete refectis corporibus, priuſ-
E quam prætorium dimitteret, denunciauit, ut ante lucem armati paratiq. eſſent: niſi expu-
gnata urbe, ſe eos in caſtra non reducturum. Eodem tempore quo pridie pluribus locis ag
greſſus, cum oppidanos iam uires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas
horas urbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuiſa præda, conſilium habitum, quid de-
inde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis ſaltu. ne
tamen ſegnia æſtiua eſſent, & Aetoli non impetratã pacem ab ſenatu nihilo minus per ſuã
cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphiſſam ſtatuit. ab Heraclea per Oetam
exercitus eo ductus. Cum ad mœnia caſtra poſuiſſet. non corona, ſicut Lamiam, ſed
operibus oppugnare urbem eſt adortus. Pluribus ſimul locis aries admouebatur: & cum
quaterentur muri, nihil aduerſus tale machinationis genus parare aut comminiſci oppi-

dani conabantur, omnis ſpes in armis & audacia erat. eruptionibus crebris & ſtationes ho- F
ſtium, & eos ipſos qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus
decuſſus erat, cum allatum eſt, ſucceſſorem Apolloniæ expoſito exercitu, per Epirum ac
Theſſaliam uenire. Cum X I I I millibus peditum, & quingentis equitibus conſul ueniebat.
Iam in finem Maliacum uenerat. & præmiſſis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, po-
ſteaquam reſponſum eſt, nihil niſi ex communi Aetolorum decreto facturos, ne teneret ſe
oppugnatio Hypatæ, nondum Amphiſſa recepta, præmiſſo fratre Africano, Amphiſſam du
cit. Sub aduentum eorum, oppidani relicta urbe (iam enim magna ex parte nudata mœni-
bus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, oẽs armati atque inermes conceſſere.
conſul ſex millia ferme paſſuum inde poſuit caſtra. eo legati Athenienſes primum ad P. Sci
pionem prægreſſum agmen, (ſicut ante dictum eſt) deinde ad conſulem uenerunt, depre-
cantes pro Aetolis. Clementius reſponſum ab Africano tulerunt, qui cauſam relinquendi G
honeſte Aetolici belli quærens, Aſiam & regem Antiochum ſpectabat, iuſſeratq́. Athe-
nienſes non Romanis ſolum, ut pacem bello præferrent, ſed etiam Aetolis perſuadere. Ce-
leriter auctoribus Athenienſibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum uenit. & ſpem
pacis eis ſermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis multas
gentes populosq́. in Hiſpania prius, deinde in Africa in fidem ſuam ueniſſe, in omnibus ſe
maiora clementiæ benignitatisq́. quàm uirtutis bellicæ, monumenta reliquiſſe. Perfecta
uidebatur res, cum aditus conſul idem illud reſponſum retulit, quo fugati ab ſenatu fue-
rant. Eo tanquam nouo cum icti Aetoli eſſent, (nihil enim nec legatione Athenienſium,
nec placido Africani reſponſo profectũ uidebãt) referre ad ſuos dixerũt uelle. Reditũ inde
Hypatam eſt, nec conſilium expediebatur. nam neque, unde mille talentum daretur, erat,
& permiſſo libero arbitrio, ne in corpora ſua ſæuiretur, metuebant. redire itaque eoſdem H
legatos ad conſulem & Africanum iuſſerunt, & petere, ut, ſi dare uere pacem, non tan-
tum oſtendere, fruſtrantes ſpem miſerorum, uellent: aut ex ſumma pecuniæ demerent, aut
permiſſionem extra ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratum ut mutaret conſul:
& ea quoque irrita legatio dimiſſa eſt. Secuti & Athenienſes ſunt: & princeps legationis
eorum Echedemus fatigatos tot repulſis Aetolos, & complorantes inutili lamentatione
fortunam gentis, ad ſpem reuocauit, auctor inducias ſex menſium petendi, ut legatos Ro-
mam mittere poſſent. dilationem nihil ad præſentia mala, quæ ultima eſſent, adiecturam.
leuari per multos caſus tempore interpoſito præſentes clades poſſe. Auctore Echedemo
ijdem miſſi, prius P. Scipione conuento, per eum inducias temporis eius quod petebant, ab
conſule impetrauerunt. & ſoluta obſidione Amphiſſæ, M. Acilius, tradito conſuli exercitu,
prouincia deceſſit. & conſul ab Amphiſſa Theſſaliam repetit, ut per Macedoniam Thra- I
ciamq́. duceret in Aſiam. Tum Africanus fratri. Iter quod inſiſtis L. Scipio, ego quoque ap
probo: ſed totum id uertitur in uoluntate Philippi. qui ſi imperio noſtro fidus eſt, & iter, &
commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt iuuantq́., nobis ſuppeditabit.
ſi is deſtituat, nihil per Thraciam ſatis tutum habebis. itaque prius regis animum explo-
rari placet: optime explorabitur, ſi nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. Ti.
Sempronius Gracchus longe tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per diſpoſitos equos
prope incredibili celeritate ab Amphiſſa (inde enim eſt dimiſſus) die tertio Pellam perue-
nit. In conuiuio rex erat, & in multum uini proceſſerat. ea ipſa remiſſio animi ſuſpicionem
dempſit, nouare eum quicquam uelle. Et tum quidem comiter acceptus hoſpes. poſtero
die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos: uias, ubi tranſitu
difficiles erant, munitas uidit. Hæc referens, eadem qua ierat celeritate Thaumacis occur- K
rit conſuli. Inde certiore & maiore ſpe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedo-
niam peruenit. Venientes regio apparatu accepit & proſecutus eſt rex. Multa in eo &
dexteritas, & humanitas uiſa, quæ commendabilia apud Africanum erant, uirum ſicut ad
cætera egregium, ita à comitate, quæ ſine luxuria eſſet, non auerſum. Inde non per Mace-
doniam modo, ſed etiam Thraciam proſequente & præparante omnia Philippo, ad Hel-
leſpontum peruentum eſt. Antiochus poſt naualem ad Corycum pugnam, cum totam
hiemem liberam in apparatus terreſtres maritimosq. habuiſſet, claſſi maxime reparandæ,
ne tota maris poſſeſſione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, ſuperatum ſe, cum claſ-
ſis abfuiſſet Rhodiorum. quòd ſi ea quoque (nec commiſſuros Rhodios, ut iterum mo-
rarentur)

A rarentur)certamini adeſſet, magno ſibi nauium numero opus fore, ut uiribus & magnitudi
ne claſſem hoſtium æquaret. Itaque & Annibalem in Syriam miſerat ad Phœnicum accer-
ſendas naues: & Polyxenidam, quo minus proſpere geſta res erat, eo enixius & eas quæ
erant, reficere, & alias parare naues iuſſit. Ipſe in Phrygia hibernauit. Vndique auxilia accer
ſens, etiam in Gallogræciam miſerat. Bellicoſiores ea tempeſtate erant, Gallicos adhuc,
nondum exoleta ſtirpe gentis, ſeruantes animos. Filium Seleucum in Aeolide relique-
rat cum exercitu ad maritimas continendas urbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à
Phocæa Eritrisq. Romani ſolicitabant. Claſſis Romana, ſicut ante dictum eſt, ad Cannas hi
bernabat. eo media ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus
cētum uenit. Is cum magnam prædam agi poſſe dixiſſet ex hoſtium agro, qui circa Thyati-
ra eſſet, hortando perpulit Liuium, ut quinque millia militum ſecum mitteret. miſſi ingen-
B tem prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hæc Phocææ ſeditio orta, quibuſdam ad
Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauia hiberna nauium erant, graue tribu-
tum, quòd togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis: grauis etiam inopia
frumenti, propter quam naues quoque, & præſidium Romanum exceſſit. tum uero liberata
metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. ſenatus & optima-
tes in Romana ſocietate perſtandum cenſebant, defectionis auctores plus apud multitudi-
nem ualuerunt. Rhodij, quo magis ceſſatum priore æſtate erat, eo maturius æquinoctio uer
no eundem Pauſiſtratum claſſis præfectum cum ſex & triginta nauibus miſerunt. Iam Li-
uius à Cannis cum XXX nauibus, & VII quadriremibus, quas ſecum Eumenes rex addu-
xerat, Helleſpontum petebat, ut ad tranſitum exercitus, quem terra uenturum opinabatur,
præpararet quæ opus eſſent. In portum quem uocant Achæorum, claſſem primum adue-
C tit, inde Ilium aſcendit, ſacrificioq. Mineruæ facto, legationes finitimas ab Elæunte & Dar
dano & Rhœtheo, tradentes in fidem ciuitates ſuas, benigne audiuit. inde ad Helleſponti
fauces nauigat: & decem nauibus in ſtatione contra Abydum relictis, cætera claſſe in Euro
pam ad Seſton oppugnandam traiecit. Iam ſubeuntibus armatis muros fanatici Galli pri-
mum cum ſolenni habitu ante portam occurrunt. iuſſu ſe matris deum famulos deæ uenire
memorant ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus, urbiq. Nemo eorum uiolatus
eſt. mox uniuerſus ſenatus cum magiſtratibus ad dedendam urbem proceſſit. Inde Abydum
traiecta claſſis. ubi cum, tentatis per colloquia animis, nihil pacati reſponderetur, ad oppu-
gnationem ſeſe expediebant. Dum hæc in Helleſponto geruntur, Polyxenidas, regius præ
fectus, (erat autem exul Rhodius) cum audiſſet profectam ab domo popularium ſuorum
claſſem, & Pauſiſtratum præfectum ſuperbe quædam & contemptim in ſe concionantem
D dixiſſe, præcipuo certamine animi aduerſus eum ſumpto, nihil aliud dies nocteſq. agitabat
animo, quàm ut uerba magnifica eius rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi no-
tum, qui diceret, & ſe Pauſiſtrato patriæq. ſuæ magno uſui, ſi liceat, fore, & à Pauſiſtrato ſe
reſtitui in patriam poſſe. Cum quonam modo ea fieri poſſent, mirabundus Pauſiſtratus
percunctaretur, fidem petenti dedit agendę communiter rei, ſilentio tegendæ. Tum internū
eius aperit, regiam claſſem aut totam, aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurum
ei. precium tanti meriti nullum aliud paciſci, quàm reditum in patriam. Magnitudo rei, nec
ut crederet, nec ut aſpernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ petit, ibiq. ad explo-
rādam rem, quæ oblata erat, ſubſiſtit. Vltro citroq. nūcij curſare, nec fides ante Pauſiſtrato
facta eſt, quàm coram nuncio eius Polyxenidas ſua manu ſcripſit, ſe ea quæ pollicitus eſſet
facturum, ſignoq. ſuo impreſſas tabellas miſit. eo uero pignore uelut auctoratum ſibi prodi
E torem ratus eſt. neque enim eum, qui ſub rege uiueret, commiſſurum fuiſſe, ut aduerſus ſe-
metipſum indicia manu ſua teſtata daret. Inde ratio ſimulatæ proditionis compoſita. Om
nium ſe rerum apparatum omiſſurum, Polyxenidas dicere: non remigem, non ſocios na-
uales ad claſſem frequentes habiturum: ſubducturum per ſimulationem reficiendi quaſdam
naues, alias in propinquos portus dimiſſurum, paucas ante portum Epheſi in ſalo habitu-
rum: quas, ſi exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxe-
nidam in claſſe ſua habiturum Pauſiſtratus audiuit, eam ipſe extemplo habuit. par-
tem nauium ad commeatus accerſendos Halicarnaſſum, partem Samum ad urbem
miſit, ut paratus eſſet, cum ſignum aggrediendi à proditore accepiſſet. Polyxenidas
augere ſimulando errorem. ſubducit quaſdam naues, alias uelut ſubducturus eſſet,

naualia reficit. remiges ex hibernis non Epheſum accerſit, ſed Magneſiam occulte cogit. F
Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei priuatæ cauſa ueniſſet, pro ſpeculatore com
prehenſus, deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti quid Epheſi ageretur, incer
tum metu, an erga ſuos haud ſyncera fide, omnia aperit, claſſem inſtructã paratamq́. in por-
tu ſtare, remigium omne Magneſiam ad Sipylum miſſum, perpaucas naues ſubductas eſſe,
& naualia tegi, nunquam intentius rem naualem adminiſtratam eſſe. Hæc ne pro ueris audi
rentur, animus errore & ſpe uana præoccupatus fecit. Polyxenidas, ſatis omnibus compa-
ratis, nocte remige à Magneſia accerſito, deductisq́. raptim, quæ ſubductæ erant, nauibus,
cum diem non tam in apparatu abſumpſiſſet, quàm quòd conſpici proficiſcentem claſſem
nolebat, poſt ſolis occaſum profectus L X X nauibus tectis, uento aduerſo, ante lucem Py-
gela portum tenuit. ubi cum interdiu ob eandem cauſam quieuiſſet, nocte in proxima
Samiæ terræ traiecit. Huic Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Pa- G
linurum iuſſo petere, atque inde armatos, quà proximum per agros iter eſſet, Panormum
ad tergum hoſtium ducere, ipſe interim claſſe diuiſa, ut ex utraque parte fauces portus te-
neret, Panormum petit. Pauſiſtratus primo, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde
uetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quàm mari, hoſtes poſſe ratus, ar-
matos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus obiectis ab alto portum faciunt,
ducit: inde facile telis ancipitibus hoſtem ſummoturus. id inceptum eius Nicander à terra
miſſus cum turbaſſet, repente mutato concilio naues conſcendere omnes iubet. Tum ue-
ro ingens pariter militum nautarumq́. trepidatio orta, & ueluti fuga in naues fieri, cum ſe
mari terraq́. ſimul cernerent circumuentos. Pauſiſtratus unam uiam ſalutis eſſe ratus, ſi
uiam facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum poſſet: poſteaquam con-
ſcendiſſe ſuos uidit, ſequi cæteris iuſsis, ipſe princeps concitata naue remis ad oſtium por- H
tus tendit. Superantem iam fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus
circumſiſtit. Nauis roſtris icta ſupprimitur, telis obruuntur propugnatores, inter quos &
Pauſiſtratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in
portu deprehenſæ, quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra captæ. Quinque tantum
Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis uia ſibi inter confer-
tas naues facta. contis enim binis à prora prominẽtibus trullis ferreis multum conceptum
ignem præ ſe portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul à Samo Rhodijs nauibus,
quibus ut eſſent præſidio ueniebant, obuiæ fugientibus fuiſſent, in Helleſpontum ad Roma
nos curſum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per cu-
ſtodes aperta recepit, & Cyma aliæq́. eiuſdem oræ urbes ad eum metu defecerunt. Dum
hæc in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obſidionem toleraſſet, præſidio I
regio tutante mœnia, iam omnibus feſsis, Philota quoque præfecto præſidij permit-
tente, magiſtratus eorum cum Liuio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem
diſtinebat, quòd utrum armati, an inermes emitterentur regij, parum conueniebat. Hæc
agentibus cum interueniſſet nuncius Rhodiorum cladis, emiſſa de manibus res eſt. me-
tuens enim Liuius, ne ſucceſſu tantæ rei elatus Polyxenidas, claſſem quæ ad Canas erat, op
primeret, Abydi obſidione, cuſtodiaq́. Helleſponti extemplo relicta, naues, quæ ſubductæ
Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam uenit. Liuius omni claſſe, cui adiunxerat trire-
mes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri ualido regio præſidio audiſſet, nec
procul Seleuci caſtra eſſe, depopulatus maritimam oram, & præda maxime hominum ra-
ptim in naues impoſita, tantum moratus, dum Eumenes cum claſſe aſſequeretur, Samum
petere intendit. Rhodijs primo audita clades ſimul pauorem, ſimul luctum ingentem fecit. K
nam præter nauium militumq́. iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, ami
ſerant: multis nobilibus ſecutis inter cætera auctoritatem Pauſiſtrati, quæ inter ſuos me-
rito maxima erat. deinde quòd fraude capti, quòd à ciue potiſsimum ſuo forent, in iram
luctus uertit. Decem extemplo naues, & diebus poſt paucis decem alias præfecto om-
nium Eudamo miſerunt, quem aliis uirtutibus bellicis haudquaquam Pauſiſtrato
parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani &
Eumenes rex in Erythræam primum claſſem applicuerunt. ibi noctem unam mora-
ti, poſtero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima
Samiæ uellent traijcere, non expectato ſolis ortu, ex quo ſtatum cœli notare guber-
natores

A natores poſſent, in incertam tempeſtatem miſerunt. medio in curſu aquilone in ſeptentrio-
nem uerſo, exaſperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ra-
tus hoſtes, ut ſe Rhodiæ claſſi coniungerent, ab Epheſo profectus primo ad Myonneſum
ſtetit, inde ad Macrin (quam uocant) inſulam traiecit: ut præteruehentis claſſis ſi quas aber-
rantes ex agmine naues poſſet, aut poſtremum agmen opportune adoriretur. Poſteaquam
ſparſam tempeſtate claſſem uidit, occaſionem primo aggrediendi ratus, paulo poſt increbe
ſcente uento, & maiores iam uoluente fluctus, quia peruenire ſe ad eos uidebat non poſſe,
ad Aethaliam inſulam traiecit, ut inde poſtero die Samum ex alto petentes naues aggre-
deretur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ deſertum tenuerunt, claſſis
cætera noctem totam in alto iactata in eundem portum decurrit. Ibi ex agreſtibus cognito
hoſtium naues ad Aethaliam ſtare, conſilium habitum, utrum extemplo decernerent, an
B Rhodiam expectarent claſſem. dilata re, (ita enim placuit) Corycum, unde uenerant, traie-
cerunt. Polyxenidas quoque cum fruſtra ſtetiſſet, Epheſum rediјt. Tum Romanæ naues, ua-
cuo ab hoſtibus mari, Samum traiecerunt. eodem & Rhodia claſsis poſt dies paucos uenit.
Quam ut expectatam eſſe appareret, profecti extemplo ſunt Epheſum, ut aut decerne-
rent nauali certamine, aut, ſi detractaret hoſtis pugnam, quod plurimum intererat ad ani-
mos ciuitatum, timoris confeſſionem exprimerent. Contra fauces portus inſtructa in fron
tem nauium acie ſtetere. poſteaquam nemo aduerſus ibat, claſſe diuiſa, pars in ſalo ad ho-
ſtium portus in anchoris ſtetit, pars in terram milites expoſuit. In eos iam ingentem præ
dam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præſidio Epheſi erat, iam
mœnibus appropinquantes, eruptionem fecit, exutosq́. magna parte prædæ, ad mare ac na
ues redegit. Poſtero die inſidijs medio ferme uiæ poſitis ad eliciendum extra mœnia Mace
C donem, Romani ad urbem agmine iere, inde cum ea ipſa ſuſpicio, ne quis exiret, deterruiſ-
ſet, redierunt ad naues, & terra mariq́. fugientibus certamen hoſtibus, Samum, unde uene-
rat, claſſis repetit. inde duas ſociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epi-
crate Rhodiorum ad fretum Cephalleniæ tuendum prætor miſit. Infeſtum id latrocinio
Lacedæmonius Hybriſtas cum iuuentute Cephallenum faciebat, clauſumq́. id mare com-
meatibus Italicis erat. Piræi L. Aemilio Regillo ſuccedenti ad nauale imperium Epicrates
occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cum ipſe duas tantum quinqueremes haberet, Epi-
cratem cum quatuor nauibus in Aſiam ſecum reduxit. proſecutæ etiam apertæ Athenien-
ſium naues ſunt. Aegeo mari traiecit. Eodem Timaſicrates Rhodius cum duabus quadri
remibus ab Samo nocte intempeſta uenit, deductusq́. ad Aemilium, præſidij cauſa ſe miſ-
ſum ait, quod eam oram maris infeſtam onerarijs regiæ naues excurſionibus crebris ab Hel
D leſponto atque Abydo facerent. Traijcienti Aemilio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadri-
remes miſſæ obuiam ab Liuio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Sa-
mum poſteaquam uentum eſt, accepta ab Liuio claſſe, & ſacrificio, ut aſſolet, rite facto, Ae-
milius concilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim eſt primus rogatus ſententiam) nemi-
nem fidelius dare poſſe conſilium dixit, quàm eum, qui id alteri ſuaderet, quod ipſe, ſi in eo-
dem loco eſſet, facturus fuerit. Se in animo habuiſſe, tota claſſe Epheſum petere, & onera-
rias ducere multa ſaburra grauatas, atque eas in faucibus portus ſupprimere. & eo minoris
molimenti ea clauſtra eſſe, quod in fluminis modum, longum & anguſtũ & uadoſum oſtiũ
portus ſit. ita adempturum ſe maris uſum hoſtibus fuiſſe, inutilemq́. claſſem facturum. Nul
li ea placere ſententia. Eumenes rex quæſiuit, quid tandem, ubi demerſis nauibus frænaſ-
ſent clauſtra maris? utrum libera ſua claſſe abſceſſuri inde forent ad opem ferendam ſocijs,
E terroremq. hoſtibus præbendum? an nihilo minus tota claſſe portum obſeſſuri? ſi enim ab-
ſcedant, cui dubium eſſe quin hoſtes extracturi demerſas moles ſint? & minore molimen-
to aperturi portum, quàm obſtruatur? ſin autem manendum nihilo minus ſit, quid attinere
claudi portum? Quin contra illos tutiſſimo portu, opulentiſſima urbe fruentes, omnia Aſia
præbente, quieta æſtiua acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempeſtatibusq́. obie-
ctos, omnium inopes in aſſidua ſtatione futuros, ipſos magis, alligatos impeditosq., ne
quid eorum quæ agenda ſint, poſſint agere, quàm ut hoſtes clauſos habeant. Eu-
damus, præfectus Rhodiæ claſsis, magis eam ſibi diſplicere ſententiam oſtendit,
quàm ipſe quid cenſeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omiſſa in præſen-
tia Epheſo, mittendam nauium partem in Lyciam cenſuit, & Patara caput gentis

In ſocietatem adiungendam,in duas res magnas id uſui fore,& Rhodios pacatis contra in- F
ſulam ſuam terris,totis uiribus incumbere in unius belli, quod aduerſus Antiochum ſit cu
ram poſſe: & eam claſſem quæ in Lycia cõpararetur, intercludi, ne Polyxenidæ coniunga
tur. Hæc maxime mouit ſententia. placuit tamen Regillum tota claſſe euehi ad portum E-
pheſi.ad inferẽdũ hoſtibus terrorẽ.C.Liuius cũ duabus quinqueremibus Romanis,& qua-
tuor quadriremibus Rhodijs,& duabus apertis Smyrneis in Lyciã eſt miſſus. Rhodũ prius
iuſſus adire,& omnia cũ ijs communicare conſilia. Ciuitates quas præteruectus eſt,Mile-
tus,Myndus, Halicarnaſſus, Cnidus,Cous, imperata enixe fecerunt. Rhodum ut eſt uen-
tum, ſimul & ad quam rem miſſus eſſet, ijs expoſuit, & conſuluit eos.Approbantibus cun-
ctis,& ad eam quam habebat claſſem aſſumptis tribus quadriremibus,nauigat Patara. Pri
mo ſecundus uentus ad ipſam urbem ferebat eos,ſperabantq́. ſubito terrore aliquid motu
ros. poſteaquam circumagente ſe uento, fluctibus dubijs uolui cœptum eſt mare, peruice- G
runt quidem remis,ut tenerent terram:ſed neque circa urbem tuta ſtatio erat,nec ante ho
ſtium portus in ſalo ſtare poterant, aſpero mari, & nocte imminente. præteruecti mœnia,
portum Phœnicunta minus duum millium ſpatio, inde diſtantem petiere, nauibus à mari-
tima ui tutum. ſed altæ rupes inſuper imminebant. quas celeriter oppidani aſſumptis re-
gijs militibus,quos in præſidio habebant,ceperunt. aduerſus quos Liuius,quanquam erãt
iniqua ac difficilia ad exitus loca,Iſſæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes mi
ſit. Ii,dum miſſilibus primo,& aduerſus paucos leuibus excurſionibus, laceſſebatur magis
quàm conſerebatur pugna, ſuſtinuerunt certamen. poſteaquam plures ab urbe afflue
bant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor inceſſit Liuium, ne & auxiliates cir
cumuenirentur,& nauibus etiam ab terra periculum eſſet. ita non milites ſolum,ſed etiam
nauales ſocios,remigum turbam,quibus quiſque poterat telis,armatos in prælium eduxit. H
Tum quoque anceps pugna fuit: neque milites ſolum aliquot, ſed L.Apuſtius tumultua-
rio prælio cecidit. poſtremo tamen fuſi fugatiq́. ſunt Lycij,atque in urbem compulſi.& Ro
mani cum haud incruenta uictoria ad naues redierunt. inde in Telmiſſicum profecti ſinum
qui latere uno Cariam,altero Lyciam contingit, omiſſa Patara amplius tentandi ſpe,Rho-
dij domum dimiſſi ſunt. Liuius præteruectus Aſiam, in Græciam tranſmiſit: ut conueniris
Scipionibus, qui tum circa Theſſaliam erant, in Italiam traijceret. Aemilius poſteaquam
omiſſas in Lycia res, & Liuium profectum in Italiam cognouit, cum ipſe ab Epheſo repul-
ſus tempeſtate irrito incepto Samum reuertiſſet,turpe ratus tentata fruſtra Patara eſſe,pro
ficiſci eo tota claſſe, & ſumma ui aggredi urbem ſtatuit. Miletum, & cæteram oram ſocio-
rum præteruecti,in Bargylitico ſinu exſcenſionem ad Iaſum fecerunt. Vrbem regium tene
bat præſidium,agrum circa Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Miſſis deinde qui per collo I
quia principum & magiſtratuum tentarent animos, poſteaquam nihil in poteſtate ſua re-
ſponderunt eſſe,ad urbem oppugnandam ducit. Erant Iaſenſium exules cum Romanis. ij
frequentes Rhodios orare inſtiterunt,ne urbem & uicinam ſibi & cognatam,innoxiam pe
rire ſinerent. ſibi exilij nullam aliam cauſam eſſe, quàm fidem erga Romanos. eadem ui re
giorum, qua ipſi pulſi ſint, teneri eos qui in urbe maneant. omnium Iaſenſium unam men-
tem eſſe,ut ſeruitutem regiam effugere uellent. Rhodij moti precibus,Eumene etiam rege
aſſumpto,ſimul ſuas neceſſitudines commemorando,ſimul obſeſſæ regio præſidio urbis ca-
ſum miſerando, peruicerunt ut oppugnatione abſtineretur. Profecti inde pacatis cæteris
cum oram Aſiæ legerent,Loryma (portus aduerſus Rhodum eſt)peruenerunt. Ibi in prin-
cipijs ſermo primo inter tribunos militum ſecretus oritur, deinde ad aures ipſius Aemilij
peruenit,abduci claſſem ab Epheſo,ab ſuo bello,ut ab tergo liber relictus hoſtis in tot pro K
pinquas ſociorum urbes omnia impune conari poſſet. Mouere ea Aemilium, uocatosq́ue
Rhodios cum percunctatus eſſet, poſſet ne Pataris uniuerſa claſſis in portu ſtare? cum re-
ſpondiſſent non poſſe,cauſam nactus omittendæ rei,Samum reduxit naues. Per idem tem
pus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hibernorum tempus exercitum in Aeolide
continuiſſe,partim ſocijs ferendo opem,partim quos in ſocietatem pellicere non poterat,
depopulandis: tranſire in fines regni Eumenis, dum is procul à domo cum Romanis &
Rhodijs Lyciæ maritima oppugnaret,ſtatuit. Ad Elæam primo infeſtis ſignis acceſſit,in-
de,omiſſa oppugnatione urbis, agros hoſtiliter depopulatus, ad caput arcemq́. regni Per-
gamum ducit oppugnandam. Attalus primo ſtationibns ante urbem poſitis, & excurſioni
bus

A bus equitum leuiſq. armaturæ magis laceſſebat, quàm ſuſtinebat hoſtem. poſtremo eum per leuia certamina expertus nulla parte uirium ſe parem eſſe, intra mœnia ſe recepiſſet, obſideri urbs cœpta eſt. Eodem ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci caſtris ad caput Caici amnis ſtatiua habuit,cũ magno exercitu miſto uarijs ex gentibus. plurimum terroris in Gallorum mercede condu ctis quatuor millibus erat. hos,paucis admiſtis, ad perualtandum paſſim Pergamenum agrum miſit. Quæ poſteaquam Samum ſunt nunciata,primo Eumenes auocatus domeſtico bello cum claſſe Elæam petit: inde cum præſto fuiſſent equites,peditumq. expediti: præſidio eorum tutus,priusquam hoſtem ſentirent aut mouerentur, Pergamum contendit.ibi rurſus leuia per excurſiones prælia fieri cepta. Eumene ſummæ rei diſcrimen haud dubie detractante. Paucos dies Romana Rhodiaq. claſſis,ut regi opem ferrent,Elæam ab Samo

B uenerunt: Quos ubi expoſuiſſe copias Elææ,& tot claſſes in unum conueniſſe portum, Antiocho allatum eſt: & ſub idem tempus audiuit, conſulem cum exercitu iam in Macedonia eſſe: parariq. quæ ad tranſitum Helleſponti eſſent: tempus ueniſſe ratus,prius, quàm terra marique ſimul urgeretur,agendi de pace,tumulum quendam aduerſus Elæam caſtris cepit. ibi peditum omnibus copijs relictis,cum equitatu (erant autem ſex millia equitum) in campos ſub ipſa Elææ mœnia deſcendit: miſſo caduceatore ad Aemilium,uelle ſe de pace agere. Aemilius Eumene à Pergamo accito,adhibitis & Rhodijs,conſilium habuit. Rhodij haud aſpernari pacem, Eumenes nec honeſtum eſſe dicere, eo tempore de pace agi: nec exitum rei imponi poſſe. Qui enim, inquit, aut honeſte incluſi mœnibus & obſeſſi uelut leges pacis accipiemus? aut cui rata iſta pax erit,quam ſine conſule non ex auctoritate ſenatus, non iuſſu populi Romani peregerimus? Quæro enim,pace per te facta, reditu-

C rus ne extemplo in Italiam ſis? claſſem exercitumq. deducturus? an expectaturus, quid de ea re conſuli placeat? quid ſenatus cenſeat? aut populus iubeat? Reſtat ergo, ut maneas in Aſia, & rurſus in hiberna copiæ reductæ: omiſſo bello, exhauriant commeatibus præbendis ſocios: deinde, ſi ita uiſum ſit ijs penes quos poteſtas fuerit, inſtauremus nouũ de integro bellum: quod poſſumus, ſi ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem dijs uolentibus perfeciſſe. Hæc ſententia uicit: reſponſumq. Antiocho eſt, ante conſulis aduentum de pace agi non poſſe. Antiochus, pace nequicquam tentata,uaſtatis Elæenſiũ primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hoſtiliter itinere facto petit: agrum opulentum,quem uocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio ullo loco Aſiæ maior regijs militibus parta eſt præda. Eodem,ut urbi præſidio eſſent, nauibus circumuecti Aemilius & Eumenes uenerũt.

D Per eoſdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites centum equitibus. Diophane omnibus his copijs præpoſito acceſſerunt. quos egreſſos nauibus obuiam miſſi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. ueterani omnes & periti belli erant, & ipſe dux Philopœmenis,ſummi tum omnium Græcorum imperatoris,diſcipulus. qui biduum ſimul ad quietem hominum equorumq., & ad uiſendas hoſtium ſtationes,quibus locis temporibusque accederent reciperentque ſeſe, ſumpſerunt. Ad radices fere collis in quo poſita eſt urbs, regij ſuccedebant: ita libera ab tergo populatio erat,nullo ab urbe,ne in ſtationes quidem qui procul iacularetur, excurrente, poſtquam ſemel compulſi mœtu ſe mœnibus incluſerunt,contemptus eorum & inde negligentia apud regios oritur.non ſtratos,non infrænatos magna pars habebant equos: paucis ad arma & ordines relictis, dilapſi cæteri ſpatſerant ſe toto paſſim cãpo: pars in iuueniles luſus laſciuiamq. uerſi,pars ueſcentes ſub um-

E bra,quidam ſomno etiam ſtrati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma ſuos capere, & ad portam præſto eſſe iubet: ipſe Attalum adijt, & in animo ſibi eſſe dixit hoſtium ſtationem tentare. Aegre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus aduerſus trecentos,mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret: porta egreſſus,haud procul ſtatione hoſtium occaſionem opperiens conſedit. & qui Pergami erant,amentiam magis,quàm audaciam, credere eſſe: & hoſtes pauliſper in eos uerſi,ut nihil moueri uiderunt,nec ipſi quicquam ex ſolita negligentia, inſuper etiam eludentes paucitatem mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu ſuos,uelut ad ſpectaculum modo eductos continuit: poſteaquam dilapſos ab ordinibus hoſtes uidit,peditibus,quantum accelerare poſſent,ſequi iuſſis,ipſe princeps inter equites cum turma ſua,quantum potuit,effuſiſ-

ſimis

ſinis habenis, clamore ab omni ſimul pedite atque equite ſublato, ſtationem hoſtium im- F
prouiſo inuadit. Non homines ſolum, ſed equi etiam territi, cum uincula abrupiſſent, tre-
pidationem & tumultũ inter ſuos fecerunt. pauci ſtabãt impauidi equi: eos ipſos non ſter-
nere, non infrænare aut conſcendere facile poterant. multo maiorem, quàm pro numero
equitum, terrorem Achæis inferentibus. pedites uero ordinati & præparati ſparſos per
negligentiam, & ſemiſomnes prope adorti, ſunt. cædes paſſim fugaque per campos facta
eſt: Diophanes ſecutus effuſos, quoad totum fuit, magno Achæorum genti decore parto
(ſpectauerant enim è mœnibus Pergami non uiri modo ſed fœminæ etiam) in præſidium
urbis redijt. Poſtero die regiæ magis compoſitæ & ordinatæ ſtationes quingentis paſſibus
longius ab urbe poſuerunt caſtra: & Achæi eodem ferme tempore atque in eundem lo-
cum proceſſerunt. Per multas horas intenti utrinque uelut iam futurum impetum expe-
ctauere: poſteaquam haud procul occaſu ſolis redeundi in caſtra tempus erat, regij ſignis G
collatis abire agmine ad iter magis, quàm ad pugnam, compoſito cœpere. Quieuit Diopha
nes, dum in conſpectu erant: deinde eodem quo pridie impetu in poſtremum agmen in-
currit: tantumq́. rurſus pauoris ac tumultus incuſſit, ut cum terga cæderentur, nemo pu-
gnandi cauſa reſtiterit: trepidantesq́. & uix ordinem agminis ſeruantes in caſtra compul-
ſi ſunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere caſtra coegit. An-
tiochus poſteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum ueniſſe audiuit,
ea quidem urbe abſtinuit, depopulatus agros. Peræam inde coloniam Mitylenæorum ex
pugnauit. Corton & Corylenus & Aphrodiſias Crene primo impetu captæ ſunt. inde per
Thyatira Sardeis redijt. Seleucus in maritima ora permanens, alijs terrori, alijs præſidio
erat. Claſſis Romana cum Eumene Rhodijsq́. Mitylenem primo, inde retro unde profe-
cta erat, Elæam redijt. Inde Phocæam petentes, ad inſulam quam Bacchium uocant: (im- H
minet urbi Phocenſium) appulerunt, & quibus ante abſtinuerant templis ſignisq́., (egre-
gie autem exornata inſula erat) cum hoſtiliter diripuiſſent, ad ipſam urbem tranſmiſerunt.
eam diuiſis inter ſe partibus cum oppugnarent, & uiderent ſine operibus, armis, ſcaliſque
capi non poſſe: miſſum ab Antiocho præſidium trium millium armatorum cum intraſſet
urbem: extemplo oppugnatione omiſſa, claſſis ad inſulam ſe recepit: nihil aliud, quàm de
populato circa urbem hoſtium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & prępara-
re conſuli atq; exercitui quæ ad tranſitum Helleſponti opus eſſent. Romanam Rhodiam-
que claſſem redire Samum: atque ibi in ſtatione eſſe, ne Polyxenidas ab Epheſo moueret
Rex Elæam Romani & Rhodij Samum redierunt. Ibi M. Aemilius frater prætoris deceſ-
ſit. Rhodij, celebratis exequijs, aduerſus claſſem, quam fama erat ex Syria uenire, XIII ſuis
nauibus, & una Coa quinqueremi, altera Cnidia, Rhodum ut ibi in ſtatione eſſent, profe- I
cti ſunt. Biduo ante, quàm Eudamus cum claſſe à Samo ueniret, XIII à Rhodo naues cum
Pamphilida præfecto aduerſus eandem Syriacam claſſem miſſæ, aſſumptis nauibus qua-
tuor, quæ Cariæ præſidio erant, oppugnantibus regijs Dædala, & quædam alia parua caſtel-
la obſidione exemerunt. Eudamum confeſtim exire placuit. additæ huic quoque ſunt ad
eam claſſem quam habebat, ſex apertæ naues. Profectus cum, quantum accelerare pote-
rat, maturaſſet: ad portum quem Megiſten uocant, prægreſſos conſequitur. inde uno ag-
mine Phaſelidem cum ueniſſent, optimum uiſum eſt ibi hoſtem opperiri. In confinio Ly-
ciæ & Pamphiliæ Phaſelis eſt, prominet penitus in altum conſpiciturque prima terrarum
Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet proſpectum. eo maxime ut in ob-
uio claſſi hoſtium eſſent, electus locus eſt. Cæterum quod non prouiderunt, & loco graui
& tempore anni, (medium enim ęſtatis erat) ad hoc inſolito odore, ingruere morbi uulgo K
maxime in remiges, ceperunt. cuius peſtilentiæ metu profecti cum præterueherentur Pam
philium ſinum, ad Eurimedontem amnem appulſa claſſe, audiunt ab Aſpendijs, ad Sidam
iam hoſtes eſſe. Tardius nauigauerant regij aduerſo tempore Eteſiarum, quod uelut ſta-
tum Fauonijs uentis eſſet. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fue
re. Regia claſſis VII & XXX maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & qua-
tuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & ij adeſſe hoſtes ex ſpecula qua-
dam cognouere. Vtraque claſſis poſtero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è por
tu mouit: & poſteaquam ſuperauere Rhodij promontorium quod ab Sida prominet in al
tum, extemplo & conſpecti ab hoſtibus ſunt, & ipſi eos uiderunt. Ab regio ſiniſtro cornu
quod

A quod ab alto obiectum erat, Annibal dextero Apollonius purpuratorum unus præerat. & iam in frontem directas habebant naues. Rhodij longo agmine ueniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas mediæ claſſi præerat. Eudamus, poſteaquam hoſtium aciem inſtructam & paratam ad concurrendum uidit, & ipſe in altum euehitur, & deinceps quæ ſequebantur. ſeruantes ordinem in frontem dirige gere iubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec ſic in altum euectus erat, ut ordo omnium nauium ad terram explicari poſſet: & feſtinans ipſe præpropere cum quinque ſolis nauibus Annibali occurrit: cæteri, quia in frontem dirigere iuſſi erant, non ſequebantur: extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat, trepidantibusque ijs inter ſe, iam in dextro cornu aduerſus Annibalem pugnabatur. Sed momento temporis & nauium uirtus & uſus rei maritimæ terrorem omnem Rhodijs dempſit. nam & in altum celeriter euectæ

B naues locum poſt ſe quæque uenienti ad terram dedere, & ſi qua concurrerat roſtro cum hoſtium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines diſcurſu prætereuecta, in puppim impetum dabat. Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue uno ictu demerſa. itaque iam haud dubie dexterum cornu hoſtium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine nauium maxime Annibal, cæteris omnibus longe præſtantem, urgebat: & circumueniſſet, ni, ſigno ſublato ex prætoria naue, quo diſperſam claſſem in unum colligi mos erat: omnes quæ in dextro cornu uicerant naues ad opem ferendam ſuis concurriſſent. tum & Annibal, quæq. circa eum erant naues, capeſſunt fugam: nec inſequi Rhodij, ex magna parte ægris, & ob id celerius feſſis remigibus, potuerunt. Cum in alto, ubi ſubſtiterant, cibo reficerent uires, contemplatus Eudamus hoſtes claudas mutilatasq. naues apertis nauibus remulco trahentes, XX paulo am-

C plius integras abſcedentes, è turri prætoriæ nauis ſilentio facto, Exurgite, inquit, & egregium ſpectaculum capeſſite oculis. Conſurrexere omnes, contemplatiq. trepidationem fugamq. hoſtium, prope una uoce exclamauere omnes, ut ſequerentur. Ipſius Eudami multis ictibus uulnerata nauis erat. Pamphilidam & Chariclitum inſequi, quoad putarent tutum iuſſit. Aliquandiu ſecuti ſunt: poſteaquam terræ appropinquabat Annibal, ueriti ne includerentur uento in hoſtium hora, ad Eudamum reuecti, hepterem captam, quæ primo concurſu icta erat, ægre Phaſelidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam uictoria læti, quã alius alium accuſantes, quòd cum potuiſſet, non omnis ſummerſa aut capta claſſis hoſtiũ foret, redierunt. Annibal ictus uno prælio aduerſo, ne tum quidem prætereuehi Lyciam audebat, cum coniungi ueteri regiæ claſſi quamprimum cuperet. Et id ne ei facere liberum eſſet, Rhodij Chariclitum cum XX nauibus roſtratis ad Patara & Megiſten portum miſerũt.

D Eudamum cum VII nauibus maximis ex ea claſſe cui præfuerat, Samum redire ad Romanos iuſſerunt, ut, quantum conſilio, quantum auctoritate ualeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda. Magnam lætitiam Romanis iam prius nuncius uictoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorum. & apparebat, ſi ea cura Rhodijs dempta eſſet, uacuos eos tuta eius regionis maria præſtituros. Sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, abſcedere cuſtodia Ioniæ atq; Aeolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam claſſem quæ circa Patara erat, miſerunt. Antiochus non ciuitatum modo quæ circa ſe erant, contrahebat præſidia, ſed ad Pruſiam Bithiniæ regem miſerat legatos literasq., quibus tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat. Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum uſquam orbis terrarum, niſi Romanum imperium eſſet. Philippum & Nabin expugnatos, ſe tertium peti. ut quiſque proximus ab oppreſſo ſit, per

E omneis uelut continens incendium peruaſurum, ab ſe gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in uoluntariam ſeruitutem conceſſiſſet. His motum Pruſiam literæ Scipionis cõſulis, ſed magis eius fratris Africani, à ſuſpicione tali auerterunt. qui præter conſuetudinẽ perpetuam populi Romani, augendi omni honore regum ſociorum maieſtatem domeſticis ipſe exemplis Pruſiam ad promerandam amicitiam ſuam compulit. Regulos ſe acceptos in fidem in Hiſpania reges reliquiſſe: Maſſaniſſam non in patrio modo locaſſe regno, ſed in Syphacis, à quo ante expulſus fuiſſet, regnum impoſuiſſe: & eſſe eum non Africæ modo regum longe opulentiſſimum: ſed toto in orbe terrarum cuiuis regum uel maieſtate uel uiribus parem. Philippum & Nabin hoſtes ut bello ſuperatos ab T. Quinctio, tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam ſtipendium remiſſum, & filium obſi

dem

dem reddituum: & quaſdam ciuitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperato- F
ribus recepiſſe eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuiſſe, niſi eum ſuus primo fu-
ror, deinde fraus Aetolorum aſſumpſiſſet. Maxime confirmatus eſt animus regis, poſtea-
quam ad eum C. Liuius, qui prætor ante claſſi præfuerat, legatus ab Roma uenit, & edo-
cuit, quanto & ſpes uictoriæ certior Romanis, quàm Antiocho, & amicitia ſanctior firmior
que apud Romanos futura eſſet. Antiochus poſteaquam à ſpe ſocietatis Pruſiæ decidit, E-
pheſum ab Sardibus eſt profectus ad claſſem, quæ per aliquot menſes inſtructa ac parata
fuerat, uiſendam: magis, quia terreſtribus copijs exercitum Romanum & duos Scipiones
imperatores uidebat ſuſtineri non poſſe: quàm quòd res naualis ipſa per ſe aut tentata ſi-
bi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ eſſet. erat tamen momentum in præ-
ſentia ſpei, quòd & magnam partem Rhodiæ claſſis circa Patara eſſe, & Eumenem regem
cum omnibus nauibus ſuis conſuli obuiam in Helleſpontum profectum audierat: aliquid G
etiam inflabat animos claſſis Rhodia ad Samum per occaſionem fraude præparata abſum-
pta. His fretus, Polyxenida cum claſſe ad tentandam omnimodo certaminis fortunam
miſſo, ipſe copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens abeſt à
uetere Colophone duo ferme millia paſſuum) & ipſam urbem ſuæ eſſe poteſtatis uolebat,
adeo propinquam Epheſo, ut nihil terra mari ve ageret, quod non ſubiectum oculis Colo-
phoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis eſſet: quos audita obſidione non dubi-
tabat ad opem ferendam ſociæ urbi claſſem à Samo moturos: eam occaſionem Polyxeni-
dæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare urbem aggreſſus, & ad mare parti-
bus duabus pariter munitionibus deductis, utrinque uineas & aggerem muro iniunxit, &
teſtudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. Ae
milium, fidem prætoris populiq. Romani implorantes, miſerunt. Aemilium & Sami ſegnis H
diu mora offendebat, nihil minus opinantem, quàm Polyxenidam bis nequicquam ab ſe
prouocatum, poteſtatem pugnæ facturum eſſe. & turpe exiſtimabat, Eumenis claſſem ad-
iuuare conſulem ad traijciendas in Aſiam legiones: ſe Colophonis obſeſſæ auxilio incer-
tam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami cupientem profi
ciſci in Helleſpontum, cunctiq. inſtare & dicere: quanto ſatius eſſe, uel ſocios obſidione
eximere, uel uictam iam ſemel claſſem iterum uincere, totamque maris poſſeſſionem hoſti
eripere, quàm deſertis ſocijs, tradita Antiocho Aſia, terra mariq. in Helleſpontum, ubi ſa-
tis eſſet Eumenis claſſis, ab ſua parte belli diſcedere? Profecti ab Samo ad petendos com-
meatus, conſumptis iam omnibus, Chium parabant traijcere. Id erat horreum Romanis:
eoq. omnes ex Italia miſſæ onerariæ dirigebant curſum. Circumuecti ab urbe ad auerſa in
ſulæ, (obiecta aquiloni, ad Chium & Erytras ſunt) cum pararent traijcere, literis certior fit I
prætor, frumenti uim magnam Chium ex Italia ueniſſe: uinum portantes naues tempeſta
tibus retentas eſſe. ſimul allatum eſt, Theios regiæ claſſi benigne cômeatus præbuiſſe: quin
que millia uaſorum uini eſſe pollicitos. Theum ex medio curſu claſſem repente auertit:
aut, uolentibus ijs, uſurus commeatu parato hoſtibus, aut ipſos pro hoſtibus habiturus.
Cum direxiſſent ad terram proras, quindecim ferme eis naues circa Myonneſum apparue
runt, quas primo ex claſſe regia prætor eſſe ratus, inſtitit ſequi: apparuit inde, piraticas celo
ces & lembos eſſe. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda re-
uertentes, poſteaquam uidere ex alto claſſem, in fugam uerterunt. & celeritate ſuperabât,
leuioribus & ad id fabrefactis nauigijs, & propiores terræ erant. itaque priuſquã appropin
quaret claſſis, Myonneſum perfugerunt. unde ſe à portu ratus abſtracturum naues, igna-
rus loci ſequebatur prætor. Myonneſus promontorium inter Theum Samumque eſt: ip- K
ſe collis eſt in modum metæ in acutum cacumen à fundo ſatis lato faſtigiatus, à continen-
ti arctæ ſemitæ aditum habet: à mari exeſæ fluctibus rupes claudunt: ita ut quibuſdam lo-
cis ſuperpendentia ſaxa plus in altum, quàm quæ in ſtatione ſunt naues, promineant. Cir-
ca ea appropinquare non auſæ naues, ne ſub ictu ſuperſtantium in rupibus piratarum eſſent
diem triuere. tandem ſub noctem uano incepto cum abſtitiſſent, Theum poſtero die acceſ
ſere: & in portu, qui à tergo urbis eſt, (Geræſticum ipſi appellant) nauibus conſtitutis, præ
tor ad depopulandũ circa urbem agrum milites emiſit. Teij, cum in oculis populatio eſſet,
oratores cum infulis & uelamentis ad Romanum miſerunt. Quibus purgantibus ciuita-
tem omnis facti dictique hoſtilis aduerſus Romanos, & iuuiſſe eos commeatu claſſem ho-

ſtium

A ſtiū arguit,& quantū uini Polixenidæ promiſiſſent. quæ ſi eadē claſſi Romanæ darent, reuo
caturū ſe à populatione militē: ſi minus,pro hoſtibus eos habiturū. Hoc tā triſte reſponſum
cum retuliſſent legati : uocatur in concionem à magiſtratibus populus, ut, quid agerent,
conſultarent . Eò forte Polyxenidas cum regia claſſe à Colophone profectus , poſtea-
quam mouiſſe à Samo Romanos audiuit , & ad Myonneſum piratas perſecutos Teiorum
agrū depopulari, naues in Gereſtico portu ſtare ; ipſe aduerſus Myonneſum in inſula (Ma-
crin nautici uocant) anchoras portu occulto iecit . inde ex propinquo explorans quid ho-
ſtes agerent , primo in magna ſpe fuit , quemadmodum Rhodiam claſſem ad Samum cir-
cumſeſſis ad exitum faucibus portus expugnaſſet,ſic & Romanam expugnaturum . nec eſt
diſſimilis natura loci : promontorijs coeuntibus inter ſe ita clauditur portus , ut uix duæ
ſimul inde naues poſſint exire . nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat ; &
B denis nauibus ad promontoria ſtantibus,quæ ab utroque cornu in latera exeuntium nauiū
pugnarent,ex cætera claſſe,ſicut ad Panormum fecerat,armatis in litora expoſitis,terra ma
riq. ſimul hoſtes opprimere. quod non uanum ei conſilium fuiſſet,ni cum Teij facturos ſe-
imperata promiſiſſent , ad accipiendos commeatus aptius uiſum eſſet Romanis , in eum
portum,qui ante urbem eſt,claſſe trāſire. Dicitur & Eudamus Rhodius uitium alterius por
tus oſtendiſſe,cum forte duæ naues in arcto oſtio implicitos remos fregiſſent . & inter alia
id quoq; mouit prætorem ut traduceret claſſem , quòd ab terra periculum haud erat , haud
procul inde Antiocho ſtatiua habente . Traducta claſſe ad urbem, ignaris omnibus egreſſi
milites nautæq. ſunt ad commeatus & uinum maxime diuidendum in naues, cum medio
forte diei agreſtis quidam ad prætorem adductus nunciat, alterum iam diem claſſem ſtare
ad inſulam Macrin,& paulo ante uiſas quaſdam moueri tanquam ad profectionem naues.
C Re ſubita perculſus prætor tubicines canere iubet,ut,ſi qui per agros palati eſſent,redirēt.
tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasq. in naues . Haud ſecus, quàm in re-
pentino incendio , aut capta urbe trepidatur : alijs in urbem currentibus ad ſuos reuocan-
dos : alijs ex urbe naues curſu repetentibus : incertisq. clamoribus quibus ipſis tubæ ob-
ſtreperent . turbatis imperijs , tandem concurſum ad naues eſt. Vix ſuam quiſque noſcere
aut adire præ tumultu poterat : trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret,ni
partibus diuiſis Aemilius cum prætoria naue primus è portu in altum euectus,excipiens in
ſequenteis ſuo quanque ordine in frontem inſtruxiſſet : Eudamus Rhodiaq. claſſis ſubſti-
tiſſent ad terram,ut & ſine trepidatione conſcenderent,& ut quæque parata eſſet,exiret na
uis . ita & explicuere ordinem primæ in conſpectu prætoris,& coactum agmen ab Rhodijs
eſt : inſtructaq. acies uelut cerneret regios, in altum proceſſit. inter Myonneſum & Cory-
D cum promontorium erant,cum hoſtem conſpexere. Et regia claſſis binis in ordinem naui-
bus longo agmine ueniens,& ipſa aciem aduerſam explicuit,tantum læuo euecta cornu,ut
amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum poſſet . quod ubi Eudamus qui coge-
bat agmen , uidit, non poſſe exæquare ordinem Romanos,& tantum non iam circumiri à
dextro cornu : concitat naues : (& erant Rhodiæ naues longe omnium celerrime tota claſ
ſe) æquatoq. cornu,prætoriæ naui in qua Polyxenidas erat,ſuam obiecit . Iam totis claſſi-
bus ſimul ab omni parte pugna conſerta erat . Ab Romanis L X X X naues pugnabant , ex
quibus Rhodiæ V & XX erant. Hoſtium claſſis undenonaginta nauiū fuit, & maximæ for-
mæ naues,tres hexeres habebat,duas hepteres. Robore nauium & uirtute militum Roma
ni longe Rhodios præſtabant : Rhodiæ naues agilitate,& arte gubernatorum,& ſcientia re
migum. Maximo tamen hoſtibus terrori fuere.quæ ignes præ ſe portabant : & quod unum
E ijs ad Panormum circumuentis ſaluti fuerat , id tum maximum momentum ad uictoriam
fuit. nam metu ignis aduerſi regiæ naues , ne prora concurrerent cum declinaſſent , neque
ipſæ ferire roſtro hoſtem poterant : & obliquas ſe ipſæ ad ictus præbebant : & ſi qua con-
currerat, obruebatur infuſo igni , magisq. ad incendium , quàm ad prælium trepidabant .
Plurimum tamen quæ ſolet,militum uirtus in bello ualuit . mediam nanque aciem hoſtium
Romani cùm rupiſſent,circumuecti ab tergo pugnantibus aduerſus Rhodios regijs ſeſe ob
iecere : momentoque temporis & media acies Antiochi,& læuo in cornu circumuentæ na
ues mergebantur . Dextera pars integra ſociorum magis clade , quàm ſuo periculo ter-
rebatur . cæterum poſteaquam alias circumuentas , prætoriam nauem Polyxenidæ relictis
ſocijs uela dantem uidere : ſublatis raptim dolonibus (& erat ſecundus petentibus Ephe-
ſum

ſum uentus) capeſſunt fugam , quadraginta duabus nauibus in ea pugna amiſſis : quarum F
tredecim captæ in poteſtatem hoſtium uenerunt : cæteræ incenſæ aut demerſæ . Romano-
rum duæ naues fractæ ſunt,uulneratæ aliquot . Rhodia una capta memorabili caſu. nam cũ
roſtro percuſſiſſet Sidoniam nauem , anchora ictu ipſo excuſſa è naue ſua , unco dente ue-
lut manu ferrea iniecta , alligauit alterius proram : inde tumultu iniecto cum diuellere ſe
ab hoſte cupientes inhiberent Rhodij , tractu anchorali & implicitum temis latus alterum
deterſit,debilitatam ea ipſa quæ icta cohæſerat,nauim cepit.hoc maxime modo ad Myon-
neſum nauali prælio pugnatum eſt . quo territus Antiochus,quia poſſeſſione matis pulſus
longinqua tueri diffidebat ſe poſſe ; præſidium ab Lyſimachia,ne opprimeretur ibi ab Ro-
manis,deduci,prauo, ut res ipſa poſtea docuit,conſilio iuſſit. non enim tueri ſolum Lyſima
chiam à primo impetu Romanorum facile erat , ſed obſidionem etiam per totam hiemem
tolerare,& obſidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus,& inte-
tim ſpem pacis pet occaſiones tentare.Nec Lyſimachiam tantum hoſtibus tradidit poſt ad
uerſam naualem pugnam,ſed etiam Colophonis obſidione abſceſſit , & Sardeis recepit ſe. G
atque inde in Cappadociam ad Atiarathen,qui auxilia accerſerent,& quocunque alio po-
terat ad copias contrahendas,in unum iam conſilium,ut acie dimicaret, intentus,miſit. Re
gillus Aemilius poſt uictoriam naualem profectus Epheſum directis ante portum nauibus
cum confeſſionem conceſſi maris ultimam hoſti expreſſiſſet : Chium,quo ante nauale præ-
lium curſum à Samo intenderat , nauigat . ibi naues in prælio quaſſatas cum refeciſſet, L.
Aemilium Scaurum cum X X X nauibus Helleſpontum ad exetcitum traijciendum miſit,
Rhodios parte prædæ & ſpolijs naualibus decoratos domum redire iubet, Rhodij impigre
præuertete,ad traijciendasq́. copias conſulis iere : atque eo quoque functi officio , tum de
mum Rhodum rediere . Claſſis Romana ab Chio Phocæam traiecit . In ſinu maris intimo
poſita hæc urbs eſt, oblonga forma : duum millium & quingentorum paſſuum ſpatium mu
rus amplectitur : coit deinde ex utraque parte in arctiorem uelut cuneum : Lamptera ipſi H
appellant . mille & ducentos paſſus ibi latitudo patet . inde in altum lingua mille paſſuum
excurrens,medium fere ſinum uelut nota diſtinguit . ubi cohæret faucibus anguſtis , duos
in utranque tegionem uerſos portus tutiſſimos habet . qui in meridiem uergit , Nauſtath-
mos ab re appellatur,quia ingentem uim nauium capit.alter prope ipſum Lãptera eſt. Hos
portus tutiſſimos cum occupaſſet Romana claſſis ; priuſquam aut ſcalis aut operibus mœ-
nia aggrederetur,mittendos cenſuit prætot qui principum magiſtratuumq́ue animos ten-
tarent.poſteaquam obſtinatos uidit,duobus ſimul locis oppugnare eſt adortus. altera pars
infrequens ædificijs erat : templa deum aliquantum tenebant loci. eà prius ariete admoto,
quatere muros turresq. cœpit. deinde cum eò multitudo occurreret ad defendendum, al-
tera quoque parte admotus aries : & iam utrinque ſternebantur muri . ad quorum caſum
cum impetum Romani milites per ipſam ſtragem ruinarum facerent,alij ſcalis etiam aſcen I
ſum in muros tentarent, adeo obſtinate teſtiterunt oppidani,ut facile appareret plus in ar
mis & uirtute, quàm in mœnibus auxilij eſſe . coactus ergo periculo militum prætor rece-
ptui cani iuſſit , ne obijceret incautos furentibus deſperatione ac rabie . Dirempto præ-
lio,ne tum quidem ad quietem uerſi,ſed undique omnes ad munienda & obmolienda,quę
ruinis ſtrata etant, concurrerunt . Huic operi intentis ſuperuenit Q. Antonius à prætore
miſſus : qui caſtigata pertinacia eorum, maiorem curam Romanis , quàm illis , oſtenderet
eſſe , ne in perniciem urbis pugnaretur,ſi abſiſtere furore uellẽt,poteſtatem ijs dare eadem
conditione qua prius C. Liuij in fidem ueniſſent, ſe tradendi. Hæc cum audiſſent,quinque
dierũ ſpatio ad deliberandum ſumpto,tentata interim ſpe auxilij ab Antiocho, poſteaquã
legati miſſi ad tegem, nihil in eo eſſe præſidij tetulerant : tum portas aperuerunt, pacti, ne
quid hoſtile paterentur. Cum ſigna in urbem inferrentur, & pronunciaſſet prætor,parci ſe K
deditis uelle : clamot undique eſt ſublatus,indignum facinus eſſe, Phocæenſes , nunquam
fidos ſocios,ſemper infeſtos hoſtes,impune eludere . ab hac uoce,uelut ſigno à prætore da
to, ad diripiendam urbem paſſim diſcurrerũt . Aemilius primo reſiſtere & teuocare dicen-
do captas non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium eſſe imperatoris,non militũ.
poſteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant ; præconibus per urbem miſſis, libe-
ros omnes in forum ad ſe conuenire iubet,ne uiolarentur : & in omnibus quæ ipſius pote-
ſtatis fuerunt, fides conſtitit prætoris . urbem agroſq́ue & ſuas leges ijs reſtituit : & , quia
iam

A iam hiems appetebat, Phocææ portus ad hibernandum claſſi delegit. Per idem fere tempus
conſuli transgreſſo Aeniorum Maronitarumq. fines nunciatur, uictam regiam claſſem ad
Myonneſum, relictamque à præſidio Lyſimachiam eſſe. Id multo, quàm de nauali uictoria
lætius fuit: utique poſteaquam eò uenerunt: refertaq. urbs omnium rerum commeatibus
uelut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit: ubi inopiam ultimam laboremque
in obſidenda urbe ſibi propoſuerant. Ibi paucos dies ſtatiua habuere, ut impedimenta æ-
grique conſequerentur, qui paſſim per omnia Thraciæ caſtella feſſi morbis ac longitudine
uiæ relicti erant. Receptis omnibus, ingreſſi rurſus iter per Cherſoneſum Helleſpontum
perueniunt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendum præparatis, uelut in pacata
litora, nullo prohibente, alijs alio delatis nauibus, ſine tumultu traiecere. Ea uero res Ro-
manis auxit animos, conceſſum ſibi tranſitum cernentibus in Aſiam, quam rem magni cer-
B taminis futuram crediderant. Statiua deinde ad Helleſpontũ aliquandiu habuerunt: quia
dies forte quibus ancilia mouentur, religioſi ad iter inciderant. ijdem dies P. Scipionem
propiore etiam religione, quia ſalius erat, diſiunxerant ab exercitu: cauſaque & is ipſe mo-
ræ erat, dum conſequeretur. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in caſtra uenerat, By-
zantius Heraclides de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei ſpem
attulit mora & cunctatio Romanorum: quos, ſimul Aſiam attigiſſent, effuſo agmine ad ca-
ſtra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire conſulem, quàm P. Scipionem:
& ita mandatum ab rege erat: in eo maximam ſpem habebat, præterquam quod & magni-
tudo animi, & ſatietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat, notumque erat gentibus,
qui uictor ille in Hiſpania, qui deinde in Africa fuiſſet, etiam quòd filius eius captus in po-
teſtate regis erat. Is ubi & quandò, & quo caſu captus ſit, ſicut pleraque alia, parum inter au-
C ctores conſtat. alij principio belli à Chalcide Oreum petentem circumuentum ab regijs
nauibus tradunt. alij, poſteaquam tranſitum in Aſiam eſt, cum turma Fregellana miſſum
exploratum ad regia caſtra, effuſo obuiam equitatu cum reciperet ſeſe, in eo tumultu dela-
pſo equo, cum duobus equitibus oppreſſum, ita ad regem deductum eſſe. Illud ſatis con-
ſtat, ſi pax cum populo Romano maneret, hoſpitiumque priuatim regi cum Scipionibus eſ-
ſet: neque liberalius, neque benignius haberi colíq. adoleſcentem, quam cultus eſt, potuiſ-
ſe. Ob hæc cum aduentum P. Scipionis legatus expectaſſet: ubi is uenit, conſulem adit, pe-
titque, ut mandata audiret. Aduocato frequenti concilio, legati uerba ſunt audita. Is mul-
tis ante legationibus nequicquã ultro citroq. de pace miſſis, eã ipſam fiduciã impetrandi
ſibi eſſe dixit, quòd priores legati nihil impetraſſent. Smyrnã.n. & Lãpſacũ, & Alexandriã
Troadẽ, & Lyſimachiã in Europa iactatas, in illis diſceptationibus eſſe: quarũ Lyſimachia
D iã ceſſiſſe regẽ, ne quid in Europa habere eũ dicerent: eas quæ in Aſia ſint ciuitates trade-
re paratũ eſſe: & ſi quas alias Romani, q̃ ſuarũ partim fuerit, uindicare ab imperio regio ue-
lint: impẽſæ quoq; in bellũ factæ partẽ dimidiã regẽ præſtiturũ populo Romano. Hæ con-
ditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, ut memores rerum humanarum & ſuæ fortunæ
moderarentur, & alienam ne urgerent. finirent Europa imperium: id quoque immenſum
eſſe: & parari ſingula acquirendo facilius potuiſſe, quàm uniuerſa teneri poſſe. Quod ſi A-
ſiæ quoque partem aliquam abſtrahere uelint, dummodo non dubijs regionibus finiant:
uinci ſuam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiæ cauſa regem paſſurum.
Ea quæ legato magna ad pacem impetrãdam uidebantur, parua Romanis uiſa. nam & im-
penſam quæ in bellum facta eſſet, omnem præſtare regem æquum cenſebant, cuius culpa
bellum excitatum eſſet: & non Ionia modo atque Aeolide deduci debere præſidia regia:
E ſed ſicut Græcia omnis liberata eſſet, itaque in Aſia ſint, omnes liberari urbes. id aliter fie-
ri non poſſe, quàm ut cis Taurum montem poſſeſſione Aſiæ Antiochus cedat. Legatus po-
ſteaquam nihil æqui in concilio impetrare ſe cẽſebat: priuatim (ſic enim imperatum erat)
P. Scipionis tentare animum eſt conatus. Omnium primum filium ei ſine precio redditu-
rum regem dixit; deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens
eſt pollicitus, & nomine tantum regio excepto, ſocietatem omnis regni, ſi per eum pacem
impetraſſet. Ad ea Scipio. Quod Romanos omneis, quòd me ad quem miſſus es, ignoras,
minus miror: cum te fortunam eius à quo uenis, ignorare cernam. Lyſimachia tenenda e-
rat, ne Cherſonneſum intraremus: haud ad Helleſpontum obſiſtendum, ne in Aſiam traij-
ceremus, ſi pacem tanquam à ſolicitis de belli euentu petituri eratis. conceſſo uerò in Aſiã
tranſitu,

tranſitu, & non ſolum frænis, ſed etiam iugo accepto, quæ diſceptatio ex æquo, cum impe- F
rium patiendum ſit, relicta eſt? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habe-
bo: alijs, deos precor, ne unquam fortuna egeat mea, animus certe non egebit. pro tanto
in me munere gratum me eſſe in ſe ſentiet, ſi priuatam gratiam pro priuato beneficio deſi-
derabit. publice nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. quod in præſentia dare poſſim,
fidele conſilium eſt. abi, nuncia meis uerbis, bello abſiſtat, pacis conditionem nullam recu
ſet. nihil ea mouerunt regem, tutam fore belli aleam ratum: quando perinde ac uicto iam
ſibi leges dicerentur. omiſſa igitur in præſentia mentione pacis, totam curam in belli appa
ratum intendit. Conſul, omnibus præparatis ad propoſita exequenda, cum ex ſtatiuis mo-
uiſſet: Dardanum primum, deinde Rhoeteum, utraque ciuitate obuiam effuſa, uenit. inde
Ilium proceſſit: caſtriſq́. in campo, qui eſt ſubiectus moenibus, poſitis, in urbem arcemq́.
cum aſcendiſſet, ſacrificauit Mineruæ præſidi arcis, & Ilienſibus in omni rerum uerborum- G
q́ue honore ab ſe oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine ſua. inde
profecti ſextis caſtris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eo & Eumenes rex, conatus pri
mo ab Helleſponto reducere claſſem in hiberna Elæam, aduerſis deinde uentis cum ali-
quot diebus ſuperare Lecton promontorium non potuiſſet, in terram egreſſus, ne deeſſet
principijs rerum, quà proximum fuit, in caſtra Romana cum parua manu contendit. Ex ca
ſtris Pergamum remiſſus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus iuſſerat
conſul, in eadem ſtatiua redijt. inde plurium dierum præparatis cibariis, conſilium erat
ire ad hoſtem priuſquam hiems opprimeret. Regia caſtra circa Thyatira erant. ibi cum au-
diſſet Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reduce-
rent, miſit. Non ſolum animo patrio gratum munus, ſed corpori quoque ſalubre gaudium
fuit, ſatiatusq́. tandem complexu filij, Renunciate, inquit, gratias regi me agere: referre H
gratiam aliam nunc non poſſe, quàm ut ſuadeam ne ante in aciem deſcendat, quàm ut in ca
ſtra me rediſſe audierit. Quanquam LX millia peditum, plus XII millia equitum animos in
terdum ad ſpem certaminis faciebant: motus tamen Antiochus tanti auctoritate uiri, in
quo ad incertos belli euentus omnis fortunę poſuerat ſubſidia, recepit ſe trãſgreſſus Phry
gium amnem: circaq́. Magneſiam, quæ ad Sipylum eſt, poſuit caſtra. & ne, ſi extrahere tem
pus uellet, munimenta Romani tentarent: foſſam ſex cubitis altam, XII latam cum duxiſ-
ſet, extra duplex uallum foſſæ circundedit: interiore labro murum cum turribus crebris
obiecit: unde facile arceri tranſitu foſſæ hoſtis poſſet. Conſul circa Thyatira regem eſſe
ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum deſcendit. inde cum profe-
ctum audiſſet, ſecutus ueſtigia citra Phrygium amnem quatuor millia ab hoſte poſuit ca-
ſtra. Eò mille ferme equites (maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumq́ue I
gentium ſagittarij equites intermiſti) tumultuoſe amne traiecto, in ſtationes impetum fe-
cerunt. Primo turbauerunt incompoſitos. deinde cum longius certamen fieret: Romano
rum, ex propinquis caſtris facili ſubſidio, creſceret numerus: regij feſſi iam, & plures non
ſuſtinentes, recipere ſe conati, circa ripã amnis, priuſquam flumen ingrederentur ab inſtan-
tibus tergo aliquot interfecti ſunt. Biduum deinde ſilentium fuit. neutris tranſgredienti-
bus amnem. tertio poſt die Romani ſimul omnes trãſgreſſi ſunt, & duo millia ferme & quin
gentos paſſus ab hoſte poſuerunt caſtra. Metantibus & muniendo occupatis tria millia de
lecta equitum peditumq́ue regiorum magno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pau
ciores in ſtatione erant: & tamen per ſe nullo à munimento caſtrorum milite auocato, &
primo æquum prælium ſuſtinuere, & creſcente certamine pepulerunt hoſtes, centum ex
his occiſis, centum ferme captis. Per quatriduum inſequens inſtructæ utrinque acies pro K
uallo ſtetere. quinto die Romani proceſſere in medium campi. Antiochus nihil promouit
ſigna, ita ut extremi minus mille pedes à uallo abeſſent. conſul, poſteaquam detrectari cer-
tamen uidit, poſtero die in conſilium aduocauit, quid ſibi faciendum eſſet, ſi Antiochus pu
gnandi copiam non faceret. inſtare hiemem; aut ſub pellibus habendos milites fore: aut,
ſi concedere in hiberna uellent, differendum eſſe in ęſtatem bellum. Nullum unquam ho-
ſtem Roma ui æque contempſerunt. conclamatum undique eſt, duceret extemplo, & ute-
retur ardore militum, qui tanquam non pugnandum cum tot millibus hoſtium, ſed par nu
merus pecorum trucidandus eſſet, per foſſas, per uallum caſtra inuadere parati erant, ſi in
prælium hoſtis non exiret. Gn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri uallum
hoſtium

A hoſtium poſſet, miſſus, poſteaquam omnia certa retulit, poſtero die propius caſtra admo-
ueri placuit: tertio ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies cœpta eſt. Nec An-
tiochus ultra tergiuerſandum ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certa-
men, & hoſtium ſpem augeret, & ipſe copias eduxit, tantum progreſſus à caſtris, ut dimi-
caturum appareret. Romana acies unius prope formæ fuit & hominum & armorum gene
re. duæ legiones Romanæ, duæ ſocium ac Latini nominis erant: quina millia & quadrin-
genos ſingulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: haſtatorum
prima ſigna, deinde principum erant: triarij poſtremos claudebant. Extra hanc ueluti
iuſtam aciem à parte dextra conſul Achæorum cetratis immiſtos auxiliares Eumenis tria
millia ferme peditum æquata fronte inſtruxit: ultra eos equitum minus tria millia op-
poſuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat, extre-
B mos Tralles & Cretenſes (quingentorum utrique numerum explebant) ſtatuit. læuum
cornu non uidebatur egere talibus auxilijs, quia flumen ab ea parte ripæq. diruptæ claude-
bant: quatuor tamen inde turmæ equitum oppoſitæ. Hæc ſumma copiarum erat Roma-
nis, & duo millia miſtorum Macedonum Thracumque, qui uoluntate ſecuti erant. hi præ-
ſidio relicti ſunt caſtris. ſexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locauerunt. nam præ
terquam quòd multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L) ſuſtine-
re non uidebantur poſſe: ne pari quidem numero Indicis Africi reſiſtunt: ſiue quia magni-
tudine, (longe enim illi præſtant) ſiue robore animorum uincuntur. Regia acies uaria ma-
gis multis gentibus, diſſimilitudine armorum auxiliorumque erat. X & ſex millia peditum
more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in
fronte, in decem partes diuiſa. partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat. à fron
C te introrſus in duos & XXX ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regijs co-
pijs erat: & perinde cum alia ſpecie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis
magnum terrorem præbebat. Ingentes ipſi erant: addebant ſpeciem frontalia & criſtæ,
& tergo impoſitæ turres, turribusq. ſuperſtantes præter rectorem quaterni armati. Ad la-
tus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum oppoſuit. his
tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipſi appellant) adiunxit. addita his ala mil-
le ferme equitum. agema eam uocabant. Medi erant lecti uiri, & eiuſdem regionis mi-
ſti multarum gentium equites. continens his grex XVI elephantorum eſt oppoſitus in ſub
ſidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: argyraſpides à genere
armorum appellabantur. Dacæ deinde equites ſagittarij mille & ducenti. tum leuis arma
tura trium millium, pari ferme numero, pars Cretenſes, pars Tralles, duo millia & quin-
D genti Myſi ſagittarij adiuncti erant. extremum cornu claudebant quatuor millia miſti Cyr
tæi funditores, & Elymæi ſagittarij. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant Gallogræci
equites mille & quingenti, & ſimiliter his armati duo millia Cappadocũ ab Ariarathe miſſi
rege. inde auxiliares miſti omnium generum duo millia & ſeptingenti, & tria millia cata-
phractorum equitum, & mille alij equites, regia ala leuioribus tegumentis ſuis equorum-
que, alio haud diſſimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immiſti. ante hunc
equitatum falcatæ quadrigæ & cameli quos appellant dromadas. his inſidebant Arabes ſa
gittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: ut ex tanta altitudine contingere
hoſtem poſſent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat: primi Tarentini, dein-
de Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille: & eodem ar-
matu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pi-
E ſidæ hi erant & Pamphylij & Lycij: tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cor-
nu locatis auxilia: XVI elephanti modico interuallo diſtantes. Rex ipſe in dextero cornu
erat: Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præpoſuit: media acies tribus
permiſſa, Mendi & Zeuxidi & Philippo magiſtro elephantorum. Nebula matutina creſcen
te die leuata in nubes, caliginem dedit: humor inde ab auſtro uelut perfudit omnia. quæ
nihil admodum Romanis, eadem per incommoda regijs erant. nam & obſcuritas lucis in
acie modica Romanis non adimebat in omneis parteis conſpectum: & humor toto fere
graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat. regij tam lata acie, ne ex medio quidem cor-
nua ſua circunſpicere poterant, nedum extremi inter ſe conſpicerentur: & humor arcus fun
dasq;, & iaculorum amenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ, quibus ſe perturbatu-

rum hoſtium aciem Antiochus crediderat, in ſuos terrorem uerterunt. Armatæ autem F
in hunc maxime modum erant. cuſpides circa temonem ab iugo decem cubita extantes ue
lut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent: & in extremis iugis
binæ circa eminebant falces: altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa, ut
quicquid ab latere obijceretur, abſcinderet: hæc, ut prolapſos ſubeunteſq́. cótingeret. item
ab axibus rotarum utrinque binæ eodem modo diuerſæ deligabantur falces. Sic armatas
quadrigas, quia ſi in extremo aut in medio locatæ forent, per ſuos agendæ erant: in prima
acie, ut ante dictum eſt, locauerat rex. Quod ubi Eumenes uidit, haud ignarus pugnæ, &
quàm anceps eſſet auxilij genus, ſi quis pauorem magis equis inijceret, quàm iuſta adorire
tur pugna: Cretenſes ſagittarios funditoreſq́. & iaculatores equitum non confertos, ſed
quammaxime poſſent diſperſos excurrere iubet: ſimul omnibus partibus tela ingerere.
Hæc uelut procella partim uulneribus miſſilium undique coniectorum, partim clamoribus G
diſſonis ita conſternauit equos, ut repente uelut effrænati paſſim incerto curſu ferrentur:
quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & uelox Cretenſis momento
declinabant: & eques inſequendo, tumultum ac pauorem equis cameliſq́. & ipſis ſimul
conſternatis augebat, clamore & ab alia circunſtantium turba, multiplici adiecto. Ita me
dio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoq́. inani ludibrio, tum demum ad iu
ſtum prælium, ſigno utrinque dato, concurſum eſt. Cæterum uana illa res ueræ mox cladis
cauſa fuit. auxilia enim ſubſidiaq́., quæ proxima locata erant, pauore & conſternatione
quadrigarum territa, & ipſa in fugam uerſa nudarunt omnia uſque ad cataphractos equi-
tes. ad quos cum diſſipatis ſubſidijs perueniſſet equitatus Romanus: ne primum quidem im
petum pars eorum ſuſtinuerunt: alij fuſi ſunt, alij propter grauitatem tegumentorum armo-
rumq́. oppreſſi ſunt. totum deinde læuum cornu inclinauit: & turbatis auxiliaribus, qui in- H
ter equitem & quos appellant phalangitas, erant, uſque ad mediam aciem terror perue-
nit. Ibi ſimul perturbati ordines, & impeditus intercurſu ſuorum uſus prælongarum ha-
ſtarum. ſariſſas Macedones uocant. Intulere ſigna Romanæ legiones, & pila in perturba-
tos coniecere. ne interpoſiti quidem elephanti militem Romanum deterrebant, aſſuetum
iam ab Africis bellis & uitare impetum belluæ, & ex tranſuerſo aut pilis inceſſere, aut ſi
propius ſubire poſſet, gladio neruos incidere. Iam media acies fere omnis a fronte proſtra-
ta erat: ſubſidia circumita a tergo cædebantur: cum in parte alia fugam ſuorum & prope
iam ad ipſa caſtra clamorem pauentium accepere. nanque Antiochus à dextro corn u, cum
ibi fiducia fluminis nulla ſubſidia cerneret, præter quatuor turmas equitum: & eas, dum ap-
plicant ſe ſuis, ripam nudantes: impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equi-
tatu facit, nec a fronte tantum inſtabat, ſed circumito a flumine cornu, iam ab latere urge- I
bat, donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuſo curſu ad caſtra compulſi
ſunt. Præerat caſtris M. Aemilius, tribunus militum, M. Lepidi filius, qui poſt annos pau-
cos pontifex maximus factus eſt. is, quà fugam cernebat ſuorum, cum præſidio omni oc-
currit: & ſtare primo, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem & turpem fugam incre-
pans. minæ exinde erant. in perniciem ſuam cæcos ruere, ni dicto parerent. poſtremo dat
ſignum ſuis, ut primos fugientium cædant, turbam inſequentium ferro & uulneribus in ho
ſtes redigant. Hic maior timor minorem uicit. ancipiti coacti metu primo conſtiterunt,
deinde & ipſi redierunt in pugnam: & Aemilius cum ſuo præſidio (erant autem duo millia
uirorum fortium) effuſe ſequenti regi acriter reſtitit: & Attalus Eumenis frater à dextro
cornu, à quo læuum hoſtium primo impetu fugatum fuerat: ut ab ſiniſtro fugam ſuorum &
tumultum circa caſtra uidit: in tempore ducentis equitibus aduenit. Antiochus poſtea- K
quam & eos, quorum terga modo uiderat, repetentes pugnam, & aliam & a caſtris & ex
acie affluentem turbam conſpexit, in fugam uertit equum. ita utroque cornu uictores Ro-
mani, per aceruos corporum, quos in media maxime acie cumulauerant, ubi & robur for-
tiſſimorum uirorum, & arma grauitate fugam impedierant, pergunt ad caſtra diripienda.
equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto paſſim campo ſequuntur
hoſtem: & poſtremos, ut quoſque adepti ſunt, cædunt. cæterum fugientibus maior peſtis
intermiſtis quadrigis elephantiſq́. & camelis erat ſua ipſorum turba: cum ſolutis ordi-
nibus, uelut cæci, ſuper alios alij ruentes, incurſu beluarum obtererentur. In caſtris
quoque ingens, & maior prope, quàm in acie, cædes eſt edita. nam & primorum fuga in

caſtra

A caſtra maxime inclinauit : & huius fiducia multitudinis, qui in præſidio erant, pertinacius
pro uallo pugnarunt, retenti in portis ualloq., quæ ſe impetu ipſo capturos crediderant
Romani, poſteaquam tandem perruperunt, ab ira grauiorem ediderunt cædem. Ad quin-
quaginta millia peditum cæſa eo die dicuntur: equitum quatuor millia, mille & quadringē-
ti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot uulnerati ſunt: ceci-
derunt non plus CCC pedites, quatuor & uiginti equites, & de Eumenis exercitu quin-
que & uiginti. Et illo quidem die uictores direptis hoſtium caſtris cum magna præda in
ſua reuerterunt. poſtero die ſpoliabant cæſorum corpora, & captiuos contrahebant. legati
ab Thyatira & a Magneſia ad Sipylum ad dedendas urbes uenerunt. Antiochus cū pau-
cis fugiens, in ipſo itinere pluribus congregantibus ſe, modica manu armatorum media
ferme nocte Sardeis conceſſit. inde cum audiſſet Seleucum filium & quoſdam amicorum
B Apameam prægreſſos, & ipſe quarta uigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni
tradita cuſtodia urbis, Timone Lydiæ præpoſito. quibus ſpretis, conſenſu oppidanorum,
& militum qui in arce erant, legati ad conſulem miſſi ſunt. Sub idem fere tempus & ab
Trallibus & à Magneſia quæ ſuper Mæandrum eſt, & ab Epheſo legati ad dedendas urbes
uenerunt. Reliquerat Epheſum Polyxenidas audita pugna: & claſſe uſque ad Patara Ly
ciæ peruectus, metu ſtationis Rhodiarum nauium, quæ ad Megiſten erat, in terram egreſ-
ſus, cum paucis itinere pedeſtri Syriam petijt. Aſiæ ciuitates in fidem conſulis ditionemq.
populi Romani ſeſe tradebant. Sardibus iam conſul erat: eò & P. Scipio ab Elæa, cum pri-
mum pati laborem uiæ potuit, uenit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per
P. Scipionem a conſule petijt impetrauitq., ut oratores mittere liceret regi. paucos poſt
dies Zeuxis, qui, præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius uenerunt. hi prius Eu-
C mene conuento, quem propter uetera certamina auerſum maxime a pace credebant eſſe,
& placatiore eo & ſua & regis ſpe inuento, tum P. Scipionem, & per eum conſulem adie-
runt: præbitoq. ijs petentibus frequenti concilio ad mandata edenda, Non tam quid ipſi di
camus, habemus, inquit Zeuxis: quàm ut à uobis quæramus Romani, quo piaculo expiare
errorem regis, pacem ueniamq. impetrare a uictoribus poſſimus. Maximo ſemper animo
uictis regibus populisq. ignouiſtis. quanto id maiore & placatiore animo decet uos facere
in hac uictoria, quæ uos dominos orbis terrarum fecit? poſitis iam aduerſus omnes morta-
les certaminibus, haud ſecus quàm deos, conſulere & parcere uos generi humano opor-
tet. Iam antequam legati uenirent, decretum erat, quid reſponderetur. reſpondere Africa-
num placuit. is in hunc modum locutus fertur. Romani, ex ijs quæ in deum immortalium
poteſtate erant, ea habemus, quæ dij dederunt: animos, qui noſtræ mentis ſunt, eoſdem in
D omni fortuna geſſimus gerimusq.: neque eos ſecundæ res extulerunt: nec aduerſæ minue-
runt. eius rei, ut alios omittam, Annibalem ueſtrum uobis darem teſtem, niſi uos ipſos dare
poſſem. Poſteaquam Helleſpontum traiecimus, priuſquam caſtra regia, priuſquam aciem
uideremus, cum communis Mars, & incertus belli euentus eſſet, de pace uobis agentibus,
quas pares paribus ferebamus conditiones, eaſdem nunc uictores uictis ferimus. Europa
abſtinete: Aſiaq. omni quæ cis Taurum montem eſt, decedite. pro impenſis deinde in bel-
lum factis, XV millia talentum Euboicorum dabitis, quingenta præſentia, duo millia &
quingenta, cum ſenatus, populusq. R. pacem comprobauerit, mille deinde talentum per
XII annos. Eumeni quoque reddi CCCC talenta: & quod frumenti reliquum ex eo quod
patri debitum eſt, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos uos ut pro certo habeamus, erit
quidem aliquod pignus, ſi obſides uiginti noſtro arbitratu dabitis. Sed nunquam ſatis li-
E quebit, nobis ibi pacem eſſe populo R. ubi Annibal erit. cum ante omnia depoſcimus.
Thoantem quoque Aetolum, concitatorem Aetolici belli, qui & illorum fiducia uos, & ue
ſtra illos in uos armauit, dedetis, & cum eo Mñaſimachum Acarnana, & Chalcidenſes Philo
nem & Eubulidam. In deteriore ſua fortuna pacem faciet rex, quia ſerius facit, quàm face-
re potuit. ſi nunc moratus fuerit, ſciat, regum maieſtatem difficilius ab ſummo faſtigio ad
medium detrahi, quàm a medijs ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege miſſi
erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos pla-
cuit. conſul in hiberna exercitum Magneſiam ad Mæandrum & Tralleis Epheſumq. diui-
ſit. Epheſum ad conſulem paucos poſt dies obſides ab rege adducti ſunt: & legati, qui
Romam irent, uenerunt. Eumenes quoque eodē tempore profectus eſt Romam, quo lega-

ti regis, ſecutæ eos ſunt legationes omnium Aſiæ populorum. Dum hæc in Aſia geruntur, F
duo ferè ſub idem tempus cum triumphi ſpe procon ſulibus de prouincijs Romam redierunt: Q. Minucius ex Liguribus, M. Acilius ex Aetolia. Auditis utriusque rebus geſtis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno cõſenſu decretus: isq́. triumphans de rege Antiocho & Aetolis urbem eſt inuectus. Prælata ſunt in eo triumpho ſigna militaria CCXXX: & argenti infecti tria millia pondo: ſignati tetradrachmum Atticum CXIII millia: ciſtophorum CCXLVIII: uaſa argentea cælata multa, magniq́. ponderis. tulit & ſupellectilem regiam argenteam, ac ueſtem magnificam: coronas aureas, dona ſociarum ciuitatum, XLV: ſpolia omnis generis: captiuos nobiles, Aetolos, & regios duces ſex & triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies cum è carcere nocte effugiſſet, in ripa Tiberis conſecutis cuſtodibus, priuſquam comprehenderetur, gladio ſe transfixit. milites tantum, qui ſequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & ſpectaculo, & fama rerum triumphus fuit. Huius triumphi minuit lætitiam nuncius ex Hiſpania triſtis, aduerſa G
pugna in Vaſtetanis ductu L. Aemilij pro conſule apud oppidum Lyconem cum Luſitanis, ſex millia de exercitu Romano cecidiſſe; cæteros pauentes intra uallum compulſos, ægre caſtra defendiſſe, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hiſpania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonenſium L. Aurunculeius prætor in ſenatum introduxit. his querentibus inopiam colonorum, alijs belli caſibus, alijs morbo abſumptis, quoſdam tædio accolarũ Gallorum reliquiſſe colonias: decreuit ſenatus, uti C. Lælius conſul ſi ei uideretur, ſex millia familiarum conſcriberet, quæ in eas colonias diuiderentur: & ut L. Aurunculeius prætor triumuiros crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus. Haud ita multo poſt cum iam conſularium comitiorum appeteret tempus: C. H
Lælius conſul, ex Gallia Romam redijt. is non ſolum ex facto abſente ſe ſenatusconſulto in ſupplementum Cremonæ & Placentiæ colonos ſcripſit, ſed ut nouæ coloniæ duæ in agrum qui Boiorum fuiſſet, deducerentur, & retulit; & auctore eo patres cenſuerunt. Eodem tempore L. Aemilij prætoris literæ allatæ de nauali pugna ad Myonneſum facta, & L. Scipionem conſulem exercitum in Aſiam traieciſſe. Victoriæ nauali ergo in unum diem ſupplicatio decreta eſt: in alterum diem, quòd exercitus Romanus tum primum in Aſia poſuiſſet caſtra, ut ea res proſpera & læta eueniret, uicenis maioribus hoſtijs in ſingulas ſupplicationes ſacrificare conſul eſt iuſſus. Inde conſularia comitia magna contentione habita. M. Aemilius Lepidus petebat, aduerſa fama hominum, quòd prouinciam Siciliam petendi cauſa, non conſulto ſenatu ut ſibi id facere liceret, reliquiſſet. petebant cum eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Vulſo, M. Valerius Meſſalla. Fuluius conſul unus creatur, cum I
cæteri centurias non expleſſent. isq́. poſtero die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Meſſala tacuit) collegam dixit. prætores exinde facti, duo Quinctij Fabij, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Poſtumius Al
AN. DLXI. binus, L. Plautius Hypſæus, L. Bæbius Diues. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Vulſone conſulibus, Valerius Antias auctor eſt, rumorem celebrem Romæ fuiſſe, & pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adoleſcentis cauſa conſulem L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipſos comprehenſos eſſe, & ducibus captis confeſtim ad caſtra Romana exercitum ductum, eaq́. expugnata, & deletas omnes copias Romanorũ eſſe: ob hæc Aetolos ſuſtuliſſe animos, & abnuiſſe imperata facere, principesq́. eorum in Macedoniam, & in Dardanos, & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronẽ, & M. Claudium Lepidum K
ab A. Cornelio pro prætore ex Aetolia miſſos eſſe. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Aetolos in ſenatu inter cætera hoc quoque interrogatos eſſe, unde audiſſent, imperatores Romanos in Aſia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum eſſe? Aetolos reſpondiſſe, ab ſuis legatis ſe, qui cum conſule fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione ſit, nec pro uana prætermiſſa. Aetoli legati in ſenatum introducti, cum & cauſa eos ſua & fortuna hortaretur, ut confitendo ſeu ſuæ culpæ, ſeu errori ueniam peterent ſupplices: orſi a beneficijs in populum Romanum, & prope exprobrantes uirtutem ſuam in Philippi bello, & offenderunt aures inſolentia ſermonis, & eò, uetera & obliterata repetendo, rem adduxerũt, ut haud paulo pluriũ

maleficiorum

A maleficiorum gentis,quàm beneficiorum,memoria ſubiret animos patrum,& quibus miſe ricordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno ſenatore,permitterentne arbitrium de ſe populo Romano: deinde ab altero,habituríne eoſdem, quos populus Romanus,ſocios & hoſtes eſſent:nihil ad ea reſpondentes,egredi templo iuſſi ſunt.Conclamatum deinde prope ab uniuerſo ſenatu eſt, totos adhuc Antiochi Aetolos eſſe, & ex unica ea ſpe pendere animos eorum.itaque bellum cum haud dubijs hoſtibus gerendum,perdomandosq́. feroces animos eſſe. Etiam illa res accendit,quòd eo ipſo tempore quo pacem ab Romanis petebant,Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatuſconſultum in M.Acilij ſententiam, qui Antiochum Aetolosq́. deuicerat,factum eſt, ut Aetoli eo die iuberentur proficiſci ab urbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere. A.Terentius Varro ad cuſtodiendum iter eorum miſſus: denunciatumq́., ſi qua deinde legatio ex

B Aetolis, niſi permiſſu imperatoris qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano ueniſſet Romam, pro hoſtibus omnes futuros. Ita dimiſſi Aetoli. De prouincijs deinde conſules retulerunt. ſortiri eos Aetoliam & Aſiam placuit.qui Aſiam ſortitus eſſet,exercitus ei, quem L.Scipio haberet,eſt decretus, & in eius ſupplementum quatuor millia peditum Romanorum,ducenti equites, & ſociorum ac Latini nominis octo millia peditum,& quadringenti equites:his copijs ut bellum cum Antiochò gereret. Alteri conſuli exercitus qui erat in Aetolia,eſt decretus.& ut in ſupplementum ſcriberet,permiſſum,ciuium ſociorumq́. eundem numerum,quem collega:naues quoque idem conſul,quæ priore anno paratæ erant,ornare iuſſus,ac ducere ſecum: nec cum Aetolis ſolum bellum gerere, ſed etiam in Cephalleniam inſulam traijcere.Mandatum eidem, ſi per commodum reipublicæ facere poſſet,ut ad comitia Romam rediret.nam præterquam quòd magiſtratus annui ſubrogā

C di eſſent, cenſores quoque placere creari. ſi qua res eum teneret,ſenatum certiorem faceret,ſe ad comitiorum tempus occurrere non poſſe. Aetolia M.Fuluio,Aſia Cn.Manlio ſorte euenit. Prætores deinde ſortiti ſunt,Sp. Poſtumius Albinus urbanam,& inter peregrinos,M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q.Fabius Pictor flamen Quirinalis, Sardiniam, Q.Fabius Labeo claſſem,L.Plautius Hypſæus Hiſpaniam citeriorem,L.Bæbius Diues ulteriorem. Siciliæ legio una,& claſſis, quæ in ea prouincia erat,decreta,& ut duas decimas frumenti nouus prætor imperaret Siculis. earum alteram in Aſiam, alteram in Aetoliam mitteret.Idem ab Sardis exigi, atque ad eoſdem exercitus id frumentum, ad quos Siculū, deportari iuſſum.L.Bæbio ſupplementum in Hiſpaniam datū, mille Romani pedites,equites quinquaginta, & ſex millia peditum Latini nominis, & C C equites. Plautio Hypſæo in Hiſpaniam citeriorem mille Romani dati ſunt pedites, duo millia ſocium Latini nomi-

D nis,& ducenti equites.cum his ſupplementis ut ſingulas legiones duæ Hiſpaniæ haberent. Prioris anni magiſtratibus, C. Lælio cum ſuo exercitu prorogatum in annum imperium eſt. prorogatum & P.Iunio pro prætore in Etruria cum eo exercitu qui in prouincia eſſet: & M. Tuccio pro prætore in Bruttijs & Apulia. Priuſquam in prouincias prætores irent, certamen inter P.Licinium pontificem maximum fuit,& Q.Fabium Pictorem, flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L.Metellum, & Poſtumium Albium fuerat. Conſulem illum cum C.Lutatio collega in Siciliam ad claſſem proficiſcentem, ad ſacra retinuerat Metellus pont.max.prætorem hunc,ne in Sardiniam proficiſceretur,P.Licinius tenuit.& in ſenatu,& ad populum magnis contentionibus certatum eſt:& imperia inhibita ultro citroq́., & pignora capta,& multæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum eſt.religio ad poſtremum uicit,& dicto audiens eſſe flamen pontifici iuſſus.& multæ

E ex iuſſu populi remiſſæ. Ira prouinciæ ereptæ prætorem magiſtratu abdicare ſe conantem, patres auctoritate ſua deterruerunt: & ut ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, conſules prætoresq́. in prouincias proficiſcuntur. Fama deinde de rebus in Aſia geſtis temere uulgata ſine auctore: & poſt dies paucos nuncij certi, literæq́. imperatoris Romam allatæ. quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant: (deſierant enim uictam Aetoliam metuere) quàm auxerunt famam, quòd ineuntibus id bellum grauis hoſtis & ſuis uiribus, & quòd Annibalem rectorem militiæ haberet, uiſus fuerat. nihil tamen aut de conſule mittendo in Aſiam mutandum,aut minuendas eius copias cenſuerunt:metu ne cum Gallis foret bellandum. Haud multo poſt M.Aurelius Cotta, legatus L.Scipionis,cū

Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijq́., Romam uenerunt. Cotta in ſenatu pri- F
mum,deinde in concione,iuſſu patrum, quæ acta in Aſia eſſent, expoſuit.ſupplicatio inde
in triduum decreta eſt: & XL maiores hoſtiæ immolari iuſſæ. Tum omnium primum Eu-
meni ſenatus datus eſt. Is cum breuiter & egiſſet gratias patribus, quòd obſidione ſe ac
fratrem exemiſſent, regnumq. ab iniurijs Antiochi uindicaſſent: & gratulatus eſſet,quòd
mari terraq́. proſpere res geſſiſſent: quodq́. regem Antiochum fuſum fugatumq́., & exu-
tum caſtris,prius Europa,poſt & Aſia quæ cis Taurum montem eſt,expuliſſent: ſua deinde
merita malle eos ex imperatoribus ſuis legatisq́.quàm ſe commemorante,cognoſcere,di-
xit. Hæc approbantibus cunctis,iubentibusq́. dicere ipſum, omiſſa in id uerecundia,quid
ſibi ab ſenatu, populoq́. R.tribui æquum cenſeret: propenſius cumulatiusq́., ſi quo poſſit,
prout eius merita ſint,ſenatum facturum:ad ea rex. Si ab alijs ſibi præmiorum optio defer-
retur, libenter,data modo facultate conſulendi ſenatum Romanum, conſilio ampliſſimi G
ordinis uſurum fuiſſe, ne quid aut immoderate cupiſſe, aut petiſſe parum modeſte uideri
poſſet. uerum enim uero cum ipſi daturi ſint,multo magis munificentiam eorum in ſe fra-
tresq́. ſuos ipſorum arbitrij debere eſſe.Nihil hac oratione eius patres conſcripti deterriti
ſunt,quo minus dicere ipſum iuberent.& cum aliquandiu hinc indulgentia,hinc modeſtia,
inter permittentes inuicem,non magis mutua, quàm inexplicabili, facilitate certatum eſ-
ſet,Eumenes templo exceſſit. Senatus in eadem perſtare ſentẽtia,ut abſurdum eſſe diceret,
ignorare regem,quid ſperans aut petens uenerit.quæ commoda regno ſuo ſint,ipſum opti-
me ſcire:Aſiam longe melius,quàm ſenatum noſſe. reuocandum igitur,& cogendum,quæ
uellet.quæq́. ſentiret,expromere. Reductus à prætore in templum rex,& dicere iuſſus,Per
ſeueraſſem,inquit, tacere P.C.niſi Rhodiorum legationem mox uocaturos uos ſcirem: &
illis auditis, mihi neceſſitatem fore dicendi. quæ quidem eo difficilior oratio erit;quòd ea H
poſtulata eorum futura ſunt: ut non ſolum nihil, quod contra me ſit, ſed ne quod ad ipſos
quidem proprie pertineat, petere uideantur. agent enim cauſam ciuitatum Græcarum,&
liberari eas dicent debere.quo impetrato,cui dubium eſt, quin & a nobis auerſuri ſint,non
eas modo ciuitates quæ liberabuntur, ſed etiam ueteres ſtipendiarias noſtras? ipſi autem
tanto obligatos beneficio, uerbo ſocios, re uera ſubiectos imperio & obnoxios habituri
ſint?& (ſi dijs placet)cum has tantas opes affectabunt,diſſimulabunt ulla parte id ad ſe per-
tinere:uos modo id decere,& conueniens eſſe antefactis dicent. Hæc uos ne decipiat ora-
tio, prouidendum uobis erit: neve non ſolum inæqualiter alios nimium deprimatis ex ſo-
cijs ueſtris,alios præter modum extollatis: ſed etiam ne qui aduerſus uos arma tulerint,in
meliore ſtatu ſint,quàm ſocij & amici ueſtri.Quod ad me attinet,in alijs rebus ceſſiſſe intra
finem iuris mei cuilibet uideri malim, quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſſe. I
in certamine autem amicitiæ ueſtræ, beneuolentiæ erga uos, honoris qui à uobis ha
bebitur,minime æquo animo uinci poſſum. Hanc ego maximam hereditatem à patre acce-
pi,qui primus omnium Aſiam Græciamq́. incolentium in amicitiam ueſtram uenit, eamq́;
perpetua & conſtanti fide ad extremum finem uitæ perduxit; nec animum duntaxat uobis
bonum ac fidelem præſtitit, ſed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia geſſiſtis,terreſtri-
bus naualibusq́.: omni genere commeatuum ita, ut nemo ſociorum ueſtrorum æquari ul-
la parte poſſet,uos adiuuit.poſtremo cum Bœotos ad ſocietatem ueſtram hortaretur, in ip
ſa concione intermortuus haud multo poſt expirauit. Huius ego ueſtigia ingreſſus,uolun-
tati quidem & ſtudio in colendis uobis adijcere(etenim inexuperabilia hæc erant)nihil po
tui:rebus ipſis,meritisq́., & impenſis officiorum ut ſuperare poſſem,fortuna,tempora,An-
tiochus,& bellum in Aſia geſtum præbuerunt materiam.Rex Aſiæ,& partis Europæ Antio K
chus filiam ſuam in matrimonium mihi dabat, reſtituebat extemplo ciuitates quæ defece-
rant a nobis, ſpem magnam in poſterum ampliandi regni faciebat, ſi ſecum aduerſus uos
bellum geſſiſſem.Non gloriabor eo,quòd nihil in uos deliquerim.illa potius,quæ uetuſtiſſi
ma domus noſtræ uobiſcũ amicitia digna ſunt,referã.terreſtribus naualibusq́. copijs,ut ne-
mo ueſtrorũ ſociorũ me æquiparare poſſet,imperatores ueſtros adiuui:cõmeatus terra ma-
riq́. ſuppeditaui: naualibus prælijs, quæ multis locis facta ſunt,omnibus affui: nec labori
meo,nec periculo uſquam peperci. quod miſerrimum eſt in bello,obſidionem paſſus ſum,
Pergami incluſus cum diſcrimine ultimo ſimul uitæ regniq́ue liberatus deinde obſi-
dione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei caſtra haberent,

A relictis rebus meis, tota claſſe ad Helleſpontum L. Scipioni conſuli ueſtro occurri, ut eum in traijciendo exercitu adiuuarem. Poſtquam in Aſiam exercitus ueſter eſt tranſgreſſus, nunquam à conſule abſceſſi. nemo miles Romanus magis aſſiduus in caſtris ueſtris fuit, quàm ego, fratresq́. mei. nulla expeditio, nullum equeſtre prælium ſine me factum eſt. in acie ibi ſteti, eam partem ſum tutatus, in qua me conſul eſſe uoluit. Non ſum hoc dicturus P.C. quis hoc bello meritis erga uos mecum comparari poteſt? ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non auſim me comparare. Maſſaniſſa hoſtis uobis antequam ſocius fuit: nec incolumi regno cum auxilijs ſuis, ſed extorris, expulſus, amiſſis omnibus copijs, cum turma equitum in caſtra confugit ueſtra, tamen eum, quia in Africa aduerſus Syphacem & Carthaginienſes fideliter atque impigre uobiſcum ſtetit, non in patrium ſolum regnum reſtituiſtis: ſed adiecta opulentiſſima parte Sy-

B phacis regni, præpotentem inter Africæ reges feciſtis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud uos ſumus, qui nunquã hoſtes, ſemper ſocij fuimus? Pater, ego, fratresq́. mei nõ in Aſia tantum, ſed etiã procul ab domo in Peloponneſo, in Bœotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, terra mariq́. pro uobis arma tulimus. Quid ergo poſtulas? dicat aliquis. Ego P.C. quoniam dicere utique uolentibus uobis parendũ eſt: ſi uos ea mente ultra Tauri iuga Antiochum emouiſtis, ut ipſi teneretis eas terras: nullos accolas nec finitimos habere, quàm uos, malo: nec ulla alia re tutius ſtabiliusq́. regnum meũ futurum ſpero. ſed ſi uobis decedere inde, atque exercitus deducere in animo eſt: neminem digniorem eſſe ex ſocijs ueſtris, qui bello à uobis parta poſſideat, quàm me, dicere auſim. At enim magnificum eſt liberare ciuitates ſeruas. ita opinor: ſi nihil hoſtile aduerſus uos fecerũt. ſin autẽ Antiochi partis fuerũt: quãto eſt ueſtra prudẽtia & ęquitate dignius, ſocijs bene

C meritis, quàm hoſtibus, uos conſulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facile apparebat munifice oĩa & propenſo animo facturos. Interpoſita Smyrnæorum breuis legatio eſt, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyrnæis, quòd omnia ultima pati, quàm ſe regi tradere, maluiſſent: introducti Rhodij ſunt. quorum princeps legationis, expoſitis initijs amicitiæ cum populo R. meritisq́. Rhodiorum, Philippi prius, deinde Antiochi bello, Nihil, inquit, nobis tota noſtra actione P.C. neque difficilius, neque moleſtius eſt, quàm quòd cum Eumene nobis diſceptatio eſt, cum quo uno maxime regum & priuatum ſingulis; &, quod magis nos mouet, publicum ciuitati noſtræ hoſpitium eſt. cæterũ non animi noſtri P.C. nos, ſed rerum natura, quæ potentiſſima eſt, diſiungit: ut nos liberi etiam aliorum libertatis cauſam agamus: reges ſerua omnia, & ſubiecta imperio ſuo eſſe uelint. Vtcunque tamen res ſe habet: magis uerecundia noſtra aduerſus regẽ nobis obſtat, quàm

D ipſa diſceptatio aut nobis impedita eſt, aut uobis perplexam deliberationem præbitura uidetur. nam ſi aliter ſocio atque amico regi, & benemerito hoc ipſo in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi nullus poſſet, niſi liberas ciuitates ei in ſeruitutem traderetis: eſſet deliberatio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis inſtituto ueſtro, & gloriam Philippi bello partam, nunc ſeruitute tot ciuitatum deformaretis. ſed ab hac neceſſitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ ueſtræ, egregie uos fortuna uindicat. eſt enim deum benignitate non glorioſa magis, quàm diues, uictoria ueſtra: quæ uos facile iſto uelut ære alieno exoluat. nam & Lycaonia, & Phrygia utraque, & Piſidia omnis, & Cherſoneſus, quæq́. circumiacent Europæ, In ueſtra ſunt poteſtate: quarum una quælibet regi adiecta multiplicare regnum Eumenis poteſt. omnes uero datæ, maximis eum regibus æquare. licet ergo uobis & præmijs belli ditare ſocios, & non decedere

E inſtituto ueſtro: & meminiſſe, quem titulum prætenderitis prius aduerſus Philippum, nunc aduerſus Antiochum, belli: quid feceritis Philippo uicto, quid nunc a uobis, nõ magis quia feciſtis, quàm quia id uos facere decet, deſideretur atque expectetur. alia enim alijs & honeſta & probabilis eſt cauſa armorum. illi agrum, hi uicos, hi oppida, hi portus oramq́. aliquam maris ut poſſideant. uos nec cupiſtis hæc, antequam haberetis, nec nunc, cum orbis terrarum in ditione ueſtra ſit, cupere poteſtis. pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod ueſtrum nomen imperiumq́. iuxta ac deos immortales iampridem intuetur, pugnaſtis. quæ parare & quærere arduum fuit: neſcio, an tueri difficilius ſit. gentis uetuſtiſſimæ nobiliſſimæq́. uel fama rerum geſtarum, uel omni commendatione humanitatis doctrinarumq́., tuendam ab ſeruitio regio libertatem ſuſcepiſtis. hoc patrocinium

receptæ in fidem & clientelam ueſtram uniuerſæ gentis perpetuum uos præſtare decet. F
Non quæ in ſolo modo antiquo ſunt, Græcæ magis urbes ſunt, quàm coloniæ earum, illinc
quódá profectæ in Aſiá: nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine
cuiuslibet bonæ artis ac uirtutis auſi ſumus cũ parentibus quæque ciuitas & conditoribus
ſuis. Adiſtis Græciæ, adiſtis Aſiæ urbes plerique. niſi quòd longius à uobis abſumus, nulla
uincimur alia re. Maſſilienſes, quos, ſi natura inſita uelut ingenio terræ uinci poſſet, iampri-
dem efferaſſent tot indomitæ circumfuſæ gentes: in eo honore, in ea merito dignitate audi-
mus apud uos eſſe, ac ſi medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim ſonum modo
linguæ, ueſtitumq́. & habitum, ſed ante omnia mores & leges & ingenium ſincerum inte-
grumq́. a contagione accolarum ſeruarunt. Terminus eſt nunc imperij ueſtri mons Tau-
rus. quicquid intra eum cardinem eſt, nihil longinquum uobis uideri debet. quò arma ue-
ſtra peruenerunt: eodem ius hinc profectum perueniat. Barbari, quibus pro legibus ſem- G
per dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci ſuam fortunam,
ueſtros animos gerunt. domeſticis quondam uiribus etiam imperium amplectebantur:
nunc imperium ubi eſt, ibi ut ſit perpetuum, optant: libertatem ueſtris tueri armis ſatis ha-
bent, quoniam ſuis non poſſunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho ſenſerunt.
& aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Cartha-
go libera cum ſuis legibus eſt. huic ueſtro exemplo quantum debeatis, uidete P.C. induce-
tis in animum negare Eumenis cupiditati, quod iuſtiſſimæ iræ ueſtræ negaſtis. Rhodij
& in hoc, & in omnibus bellis quæ in illa ora geſſiſtis, quàm forti fideliq́. opera uos adiuue
rimus, ueſtro iudicio relinquimus. nunc in pace id conſilium afferimus: quod ſi comproba-
ueritis, magnificentius uos uictoria uſos eſſe, quàm uiciſſe, omnes exiſtimaturi ſint. Apta
magnitudini Romanæ oratio uiſa eſt. Poſt Rhodios Antiochi legati uocati ſunt. In uul- H
gato petentium ueniam more, errorem faſſi regis, obteſtati ſunt patres conſcriptos, ut ſuæ
potius clementiæ, quàm regis culpæ, qui ſatis ſuperq́. pœnarum dediſſet, memores con-
ſulerent: poſtremo pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dediſſet, confir-
marent auctoritate ſua. Et ſenatus eam pacem ſeruandam cenſuit: & paucos poſt dies po-
pulus iuſſit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio
regis Antiochi eſt ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Aſia ſunt. quibus omnibus
datum eſt reſponſum, decem legatos more maiorum ſenatum miſſurum ad res Aſiæ diſce-
ptandas componendasq́. ſummam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem quæ intra re-
gni Antiochi fines fuiſſent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamq́., uſque ad
Mæandrum amnem. ea ciuitatis Rhodiorum eſſent. cæteræ ciuitates Aſiæ, quæ Attali ſti-
pendiariæ fuiſſent, eædem Eumeni uectigal penderent: quæ uectigales Antiochi fuiſſent, I
eæ liberæ atque immunes eſſent. Decem legatos hos decreuerunt: Q. Minucium Rufum,
L. Furiũ Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, & Cn. Corne-
lium Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Aemilium Paullum, P. Cornelium
Lentulum, P. Aelium Tuberonem. His, quæ præſentis diſceptationis eſſent, libera manda-
ta. De ſumma rerum ſenatus conſtituit. Lycaoniam omnem, & Phrygiam utranque, &
Myſiam, regias ſiluas, & Lydiæ Ioniæq́., extra ea oppida quæ libera fuiſſent, quo die cum
rege Antiocho pugnatum eſt, & nominatim Magneſiam ad Sipylum, & Cariam, quæ Hy-
drela appellatur, agrumq́. Hydrelatanum ad Phrygiam uergentem, & caſtella uicosq́. ad
Mæandrum amnem, & oppida, niſi quæ libera ante bellum fuiſſent: Telmiſſum item nomi-
natim, & caſtra Telmiſſium, preter agrum qui Ptolemæi Telmiſſij fuiſſet: hæc omnia quæ ſu
pra ſcripta ſunt, regi Eumeni iuſſa dari. Rhodijs Lycia data, extra eundem Telmiſſum, & K
caſtra Telmiſſium, & agrum qui Ptolemæi Telmiſſij fuiſſet: hæc & ab Eumene & ab Rhodjs
excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum inſulam trans Mæandrum
amnem eſt, oppida, uici, caſtella, agri qui ad Piſidiam uergunt: niſi quæ eorum oppida in li-
bertate fuiſſent pridie, quàm cum Antiocho rege in Aſia pugnatum eſt. Pro his cum gra-
tias egiſſent Rhodij: de Solis urbe, quæ in Cilicia eſt, egerunt. Argis & illos, ſicut ſeſe, oriun
dos eſſe. ab ea germanitate fraternam ſibi cum ijs caritatem eſſe. petere hoc extraordina-
rium munus, ut eam ciuitatem ex ſeruitute regia eximerent. Vocati ſunt regis Antiochi le-
gati, actumq́. cum ijs eſt: nec quicquam impetratum, teſtante fœdera Antipatro: aduerſus
quæ ab Rhodijs non Solos, ſed Ciliciam peti: & iuga Tauri tranſcendi. Reuocatis in ſena-
tum

A tum Rhodijs,cum,quantopere tenderet legatus regius,expoſuiſſent patres , adiecerunt : ſi
utique eam rem ad ciuitatis ſuę dignitatem pertinere cenſerent Rhodij, ſenatum omni mo
do expugnaturum pertinaciam legatorum.Tum uero impenſius quàm ante Rhodij gratias
egerunt. ceſſurosq́. ſe potius arrogantiæ Antipatri,quàm cauſam turbandæ pacis præbitu-
ros,dixerunt.ita nihil de Solis mutatum eſt. Per eos dies quibus hæc geſta ſunt,legati Maſ-
ſilienſium nunciauerunt , L. Bæbium prætorem in prouinciam Hiſpaniam proficiſcentem
ab Liguribus circunuentum : magna parte comitum cæſa , uulneratum ipſum cum paucis
ſine lictoribus Maſſiliam perfugiſſe,& intra triduum expiraſſe . Senatus ea re audita decre-
uit, uti P.Iunius Brutus , qui pro prætore in Etruria eſſet , prouincia exercituq́. traditis uni
cui uideretur ex legatis,ipſe in ulteriorem Hiſpaniam proficiſceretur:eaq́. ei prouincia eſ-
ſet. Hoc ſenatus conſultum literæq́. a Sp.Poſtumio prætore in Etruriam miſſæ ſunt . profe-
B ctusq́. in Hiſpaniam eſt P.Iunius pro prætore . in qua prouincia prius aliquanto quàm ſuc-
ceſſor ueniret,L.Aemilius Paullus, qui poſtea regem Perſea magna gloria uicit,cum prio-
re anno haud proſpere rem geſſiſſet:tumultuario exercitu collecto,ſignis collatis cum Lu-
ſitanis pugnauit. fuſi fugatiq́. ſunt hoſtes:cæſa decem & octo millia armatorum,tria millia
CCC capti,& caſtra expugnata . Huius uictoriæ fama tranquilliores in Hiſpania res fecit.
Eodem anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniá ex S.C.L.
Valerius Flaccus,M.Atilius Serranus,L.Valerius Tappus triumuiri deduxerunt. tria millia
hominum ſunt deducta . equitibus ſeptuagena iugera , cæteris colonis quinquagena ſunt
data.ager captus de Gallis Boijs fuerat . Galli Tuſcos expulerant . Eodem anno cenſuram
multi & clari uiri petierunt. quæ res tanquam in ſe parum magni certaminis cauſam habe-
ret:aliam contentionem multo maiorem excitauit . petebant T.Quinctius Flamininus,P.
C Cornelius Cn.F.Scipio L.Valerius Flaccus,M.Porcius Cato , M. Claudius Marcellus,M.
Acilius Glabrio,qui Antiochum ad Thermopylas Aetolosq́. deuicerat. in hunc maxime,
quòd multa congiaria habuerat,quibus magnam partem hominum obligarat:fauor popu-
li ſe inclinabat.Id cum ægre paterentur tot nobiles,nouum ſibi hominem præferri,tantum
P.Sempronius Gracchus,& C.Sempronius Rutilus tribuni plebis ei diem dixerunt, quòd
pecuniæ regiæ prædæq́. aliquantum captæ in Antiochi caſtris , neque in triumpho tuliſſet,
neque in ærarium detuliſſet . Varia teſtimonia legatorum tribunorumq́. militum erant.M.
Cato ante alios teſtes conſpiciebatur, cuius auctoritatem perpetuo tenore uitæ partam,to
ga candida eleuabat.is teſtis , quæ uaſa aurea atque argentea captis caſtris inter aliam præ-
dam regiam uidiſſet , ea ſe in triumpho negabat uidiſſe . poſtremo in huius maxime inui-
diam deſiſtere ſe petitione Glabrio dixit:quando quod taciti indignarentur nobiles homi-
D nes,id æque nouus competitor inæſtimabili periurio inceſſeret . centum millium multa ir-
rogata erat . bis de ea re certatum eſt . tertio,cum de petitione deſtitiſſet reus:nec populus
de multa ſuffragium ferre uoluit:& tribuni eo negotio deſtiterunt. Cenſores,T.Quinctius
Flamininus,M.Claudius Marcellus creati. Per eoſdem dies L.Aemilio Regillo,qui claſſe
præfectum Antiochi regis deuicerat , extra urbem in æde Apollinis cum ſenatus datus eſ-
ſet , auditis rebus geſtis eius , quantis cum claſſibus hoſtium dimicaſſet , quot inde naues
demerſiſſet aut cepiſſet,magno conſenſu patrum triumphus naualis eſt decretus . Trium-
phauit Kal.Februarijs. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ ſunt:pe
cunia nequaquam tanta pro ſpecie regij triumphi : tetradrachma Attica XXXIIII millia
DCC. ciſtophori CXXXII millia CCC. Supplicationes deinde fuerunt ex S.C.quòd L.
Aemilius Paullus in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet . Haud ita multo poſt L.Scipio ad ur-
E bem uenit:qui,ne cognomine fratri cederet,Aſiaticum ſe appellari uoluit:& in ſenatu & in
concione de rebus ab ſe geſtis diſſeruit . Erant qui fama id maius bellum,quàm difficul-
tate rei fuiſſe interpretarentur . uno memorabili prælio debellatum,gloriamq́. eius uicto-
riæ defloratam ad Thermopylas eſſe. Cæterum uere æſtimanti, Aetolicum magis ad Ther-
mopylas bellum,quàm regium fuit. quota enim parte uirium ſuarum ibi dimicauit Antio-
chus ? in Aſia totius Aſiæ ſteterunt uires , ab ultimis orientis omnium gentium contractis
auxilijs . Merito ergo & dijs immortalibus,quantus maximus poterat,habitus eſt honos,
quòd ingentem uictoriam facilem etiam feciſſent : & imperatori triumphus eſt decretus.
Tri umphauit menſe intercalario pridie kal. Martias . qui triumphus ſpectaculo oculorum
maior,quàm Africani fratris eius fuit recordatione rerum,& æſtimatione periculi certami

nisq., non magis comparandus, quàm ſi imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem F
Annibali conferres. Tulit in triumpho ſigna militaria CCXXXIIII: oppidorum ſimulacra
CXXXIIII: eburneos dentes mille CCXXXI: aureas coronas CCXXXIIII: argenti pondo
CXLVII millia, & CCCCXX: tetradrachmum Atticorum CCXXIIII millia: ciſtopho-
rum CCCXXXI mill ia, & LXX: nummos aureos Philippeos CXL millia: uaſorum argen-
teorum (omnia cælata erant) mille pondo, & CCCCXXIIII: aureorum mille pondo
XXIIII. & duces regij præfecti, & purpurati duo & XXX ante currum ducti. Militibus qui-
niuiceni denarij dati: duplex centurioni, triplex equiti. & ſtipendium militare, & frumen-
tum duplex poſt triumphum datum. prælio in Aſia facto, duplex dederat. Triumphauit an-
no fere poſteaquam conſulatu abijt. Eodem fere tempore & Cn. Manlius conſul in Aſiam,
& Q. Fabius Labeo prætor ad claſſem uenit. cæterum conſuli non deerat cum Gallis bel-
li materia. mare pacatum erat, deuicto Antiocho. cogitanti itaque Fabio, cui rei potiſſimum G
inſiſteret, ne otioſam prouinciam habuiſſe uideri poſſet: optimum uiſum eſt in Cretam inſu
lam traijcere. Cydoniatæ bellum aduerſus Gortynios Gnoſiosq. gerebant. & captiuor um
Romanorum, atque Italici generis magnus numerus in ſeruitute eſſe per totam inſulam
dicebatur. Claſſe ab Epheſo profectus, cum primum Cretæ litus attigit, nuncios circa ciui
tates miſit, u t armis abſiſterent, captiuosq. in ſuis quæque urbibus agrisq. conquiſitos re-
ducerent, & legatos mitterent ad ſe, cū quibus de rebus ad Cretenſes pariter Romanosq.
pertinent ibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenſes mouerunt. captiuos, præter Gorty-
nios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas ti-
, ex tota imuetuntſu la reddita ſcripſit: eamq. cauſam Fabio, cum rem nullam aliam geſſiſ-
ſet, naualis triumphi nimpetrandi ab ſenatu fuiſſe. A Creta Epheſum Fabius redijt. inde tri-
bus nauibus in Thraciæ oram miſſis, ab Aeno & Maronia præſidia Antiochi deduci iuſſit, H
ut in libertate eæ ciuitates eſſent.

EPITOME LIBRI XXXVIII.

M. Fuluius conſul in Epiro Ambracienſes obſeſſos, per deditionem accepit: Cephaleniam ſubegit: Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius conſul collega eius Gallogræcos, Toliſtobogios, Tectoſagas, & Trocmos, qui Brenno duce in Aſiam tranſierant, cum ſoli citra Taurum montem non parerent, uicit. Eorum origo, & quando ea loca quæ tenent, occupauerint, referuntur. Exemplum quoque uirtutis & pudicitiæ in fœmina traditur. quæ cum regis Gallogræcorum uxor fuiſſet, capta, centurionem qui ei uim intulerat, occidit. Luſtrum a cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuiū capita CCLVIII millia, & CCCXXVIII. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta eſt. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum conſilio fœdus cum Antiocho conſcripſerat, de Gallogræcis, acta pro ſe cauſa in ſenatu, triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, a Q. Petillo tribuno plebis, ut quidam, à Nęuio, quòd prædæ ex Antiocho captæ ærarium fraudaſſet: poſteaquā dies uenit, euocatus in roſtra, hac die, inquit, Quirites Carthaginem uici. & proſequente populo, Capitolium aſcendit: inde, ne amplius tribunicys iniurus uexaretur, in uoluntarium exilium Literni um conceſſit, incertum ibi, an Romæ defunctus. nam eius monumentum I
utrobique fuit. L. Scipio Aſiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accuſatus, damnatusq., cū in uincula & carcerē duceretur, Ti. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus fuerat, interceſſit: & ob id beneficiū Africani filiam duxit. Cū prætor quæſtores in bona eius publice poſſidenda miſiſſet, non modo in ijs nullum ueſtigium pecuniæ regiæ apparuit, ſed nequaquam tantum prætor redactum, quantæ ſumma erat damnatus collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit, quæ neceſſaria ei erant ad cultum, re- K
dempta.

LIBER XXXVIII.

DVm in Aſia bellum geritur, ne in Aetolia quidem quietæ res fuerant, prin-
cipio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempeſtate, pulſo Aminan-
dro, ſub præfectis Philippi regio tenebatur præſidio, qui ſuperbo atque im
mod ico imperio deſiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminan-
dro in Aetolia, literis ſuorum, indicantium ſtatum Athamaniæ, ſpes recu-
perandi

A perandi regni facta eſt,remiſſiq́. nũcij ab eo ad principes Argitheam,(id enim caput Athamaniæ erat) ſi popularium animos ſatis perſpectos haberet,impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam ſe uenturum cum delectis Aetolorum,quod conſilium eſſet gentis, & Nicandro prætore. Quos ubi ad omnia paratos eſſe uidit,certiores ſubinde facit,quo die cum exercitu Athamaniam ingreſſurus eſſet. Quatuor primo fuere coniurati aduerſus Macedonum præſidium. hi ſenos ſibi adiutores ad rem gerendam aſſumpſerunt. deinde paucitate parum freti,quæ celandæ rei,quàm regendæ aptior erat,parem priori numerum adiecerunt. ita duo & quinquaginta facti,quadrifariam ſe diuiſerunt. pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit,ubi cuſtodia regiæ pecuniæ eſſe ſolita erat: tertia Theudoriam,quarta Argitheam. Ita inter omnes conuenit,ut primo quieti,uelut ad priuatam rem agendam ueniſſent, in foro obuerſarentur:die certa multitudinẽ omnem conuocarent ad præſidia Ma-
B cedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduenit,& Aminander cum mille Aetolis in finibus erat: ex compoſito quatuor ſimul locis præſidia Macedonum expulſa, literæq́. in alias urbes paſſim dimiſſæ, ut uindicarent ſeſe ab impotenti dominatione Philippi, & reſtituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndique Macedones expelluntur. Theium oppidũ, literis a Zenone præfecto præſidij interceptis,& arce ab regijs occupata,paucos dies obſidentibus reſtitit:deinde id quoque traditum Aminandro eſt,& omnis Athamania in poteſtate erat, præter Athenæum caſtellum, finibus Macedoniæ ſubiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ cũ ſex millibus armatorũ profectus, ingenti celeritate Gomphos peruenit. ibi relicta maiore parte exercitus(neque enim ad tanta itinera ſuffeciſſent)cũ duobus millibus Athenæum,quod unum a præſidio ſuo retentum fuerat,peruenit. inde proximis tentatis,cum facile animaduertiſſet cætera hoſtilia eſſe, Gomphos regreſſus,omnibus
C copijs ſimul in Athamaniam redijt. Zenonem inde cum mille peditibus præmiſſum Ethopiam occupare iubet,opportune Argitheæ imminentem: quem ubi teneri a ſuis locum uidit ipſe, circa templum Ioui ſacrum poſuit caſtra. Ibi unum diem fœda tempeſtate retentus,poſtero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes,in tumulos imminenteis uix diſcurrentes. ad quorum conſpectum conſtitere prima ſigna,totoq́. agmine pauor & trepidatio erat,& pro ſe quiſque,quidnam futurum eſſet,cogitare,ſi in ualles ſubiectas rupibus agmen foret demiſſum. Hæc tumultuatio regem cupientem,ſi ſe ſequerentur,raptim euadere anguſtias,reuocare primos,& eadem qua uenerat uia referre coegit ſigna. Athamanes primo ex interuallo quieti ſequebantur. poſteaquam Aetoli ſe coniunxerunt:hos,ut ab tergo agmini inſtarent,reliquerunt:ipſi a lateribus ſe circunfuderunt. quidam per notos calles breuiore uia prægreſſi, tranſitus inſedere: tantumq́.
D tumultus Macedonibus eſt iniectum: ut fugæ magis effuſæ, quàm itineris ordinati modo, multis armis uiriſq́. relictis,flumen traiecerint. Hic finis ſequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetoliq́. Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos undique concurrerunt. Macedones parũ loco freti,ab Ethopia in altiorem diruptioremq. undique tumulum conceſſere:quo,pluribus locis aditu inuento, expulere eos Athamanes; diſperſoſq́. & per inuias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati,perpauci cum Zenone ad regem euaſerunt. poſtera die per inducias ſepeliendi cæſos poteſtas facta eſt. Aminander recuperato regno legatos & Romam ad ſenatum,& ad Scipiones in Aſiam, Epheſi poſt magnum cum Antiocho prælium morantes,mittit. Pacem petebat, excuſabatq́. ſeſe, quòd per Aetolos recuperaſſet paternum regnum.
E Philippum incuſabat. Aetoli ex Athamania in Amphilochos profecti ſunt, & maioris partis uoluntate in ius ditionemq́. totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta(nam fuerat quondam Aetolorum)eadem ſpe in Aperantiam tranſcenderunt:ea quoque magna ex parte ſine certamine in deditionem uenit. Dolopes nunquam Aetolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma concurrerunt:cæterum poſteaquam Amphilochos cum Aetolis eſſe,fugamq́. ex Athamania Philippi, & cædem præſidij eius accepere,& ipſi a Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus,iam undique ſe a Macedonibus tutos credentibus eſſe Aetolis,fama affertur Antiochum in Aſia uictum ab Romanis. nec ita multo poſt legati ab Roma rediere ſine ſpe pacis: Fuluiuq́. cõſulẽ nunciantes iã cũ exercitu traieciſſe. His territi,prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis,ut per auctoritatem

tem ciuitatum earum ſuæ preces nuper repudiatæ, faciliorem aditum ad ſenatum haberent: F
principes gentis, ad tentandum ultimam ſpem, Romam miſerunt: nihil, ne bellum haberēt prius, (nam pene in conſpectu hoſtis erat) præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus conſultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi, quæ tum contribuerat ſe Aetolis. ſiue ad tuendam eam uenirent Aetoli, apertos circa campos ad dimicandum eſſe: ſiue detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos & cætera opera eſſe: & Arethontem, nauigabilem amnem, opportunum ad comportanda quæ uſui ſint, præter ipſa mœnia fluere, & æſtatem aptam rei gerendæ adeſſe. His perſuaſerunt, ut per Epirum duceret. Conſuli ad Ambraciam aduenienti magni operis oppugnatio uiſa eſt. Ambracia tumulo aſpero ſubiecta eſt: Perranthem incolæ uocant. urbs, quà murus uergit in campos & flumen, occidentem; arx, quæ poſita in tumulo eſt, orientem ſpectat: amnis Arethon ex Acarnania fluens, cadit in ſinum maris ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum: præterquam quòd hinc amnis munit, hinc tumuli: muro quoque firmo ſepta erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia paſſuum. Fuluius bina a campo caſtra modico inter ſe diſtantia interuallo, unum caſtellum loco edito contra arcem obiecit: ea omnia uallo ac foſſa ita iungere parat, ne exitus incluſis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda eſſet. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri prætoris conuenerant Aetoli. inde primo copijs omnibus ad prohibendam obſidionem uenire in animo fuerat: deinde poſteaquam urbem iam magna ex parte operibus ſeptam uiderunt, Epirotarum trans flumen loco plano caſtra poſita eſſe, diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commiſſa inter ſe munimenta urbem intrauit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum caſtra nocte aggredi conſilium fuerat, haud facili ab Romanis H
auxilio, quia flumen intererat. deinde periculoſum inceptum ratus, ne quà ſentirent Romani, & regreſſus inde in tutum non eſſet, deterritus ab hoc conſilio, ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. conſul iam munimentis, quibus ſepienda urbs erat, iam operibus, quæ admouere muris parabat, perfectis, quinque ſimul locis mœnia eſt aggreſſus: tria paribus interuallis faciliore aditu a campo aduerſus Pyrrheum, quod uocant, admouit: unum è regione Aeſculapij, unum aduerſus arcem: arietibus muros quatiebat, aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad ſpeciem, & ad ictus mœnium cum terribili ſonitu editos pauor ac trepidatio cepit. deinde ut præter ſpem ſtare muros uiderunt; collectis rurſus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut ſaxorum, ſtipitesve robuſtos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis, in interiorem partem muri trahentes aſſerem, I
perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in cuſtodias operum, & diurnis in ſtationes, ultro terrorem inferebant. In hoc ſtatu res ad Ambraciam cum eſſent, iam Aetoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant: inde Nicander prætor ſpem nactus ſoluendæ inceptæ forti obſidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam tempusq́. etiam noctis conſtituit, quo & illi ab urbe opera hoſtium, quæ aduerſus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipſe ad caſtra Romana terrorem faceret: poſſe ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempeſta nocte, cum alias cuſtodias fefelliſſet, per alias impetu conſtanti erupiſſet, ſuperato brachio, in urbem penetrat: animiq́. aliquantum ad omnia audenda, & ſpei obſeſſis adiecit: & ſimul conſtituta nox uenit, ex compoſito repente opera eſt aggreſſus. Id inceptum conatu, quàm effectu, grauius fuit, quia nulla ab exteriore parte uis admota eſt, ſeu K
metu deterrito prætore Aetolorum, ſeu quia potius uiſum eſt Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Perſeus Philippi filius, miſſus ad Dolopiam Amphilochosq́. recipiendos, ſumma ui oppugnabat. Tribus locis, ſicut ante dictū eſt, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia ſimul, ſed nec apparatu nec ui ſimili, Aetoli aggreſſi ſunt. alij cum ardentibus facibus, alij ſtuppam picemq́. & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, aduenere: multos primo impetu cuſtodes oppreſſerunt. deinde poſteaquam clamor tumultusq́. in caſtra eſt perlatus, datumq́. a conſule ſignum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. uno in loco ferro igniq́. geſta res eſt. a duobus irrito incepto, cum tentaſſent magis, quàm iniſſent certamen, Aetoli abſceſſerunt. atrox pugna in unum inclinauerat

A inclinauerat locum. ibi diuerſis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes
hortabantur, & prope certa fouebant ſpe: iam Nicandrum ex compoſito affore, & terga
hoſtium inuaſurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantium ſuſtinuit. cæterum poſteaquã
nullum ex compoſito ſignum à ſuis accipiebant, & creſcere numerum hoſtium cernebant,
deſtituti ſegnius inſtare: poſtremo re omiſſa, iam uix tuto receptu, fugientes in urbem com
pelluntur, parte operum incenſa, & pluribus aliquanto, quàm ipſi ceciderant, interfectis,
quòd ſi ex compoſito acta res fuiſſet, haud dubium erat expugnari una utique parte opera
cum magna cæde hoſtium potuiſſe. Ambracienſes, quiq́. intus erant Aetoli, non ab eius ſo
lum noctis incepto receſſere, ſed in reliquum quoque tẽpus, uelut proditi a ſuis, ſegniores
ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, ut ante, in ſtationes hoſtium, ſed diſpoſiti per
muros & turres ex tuto pugnabant. Perſeus ubi adeſſe Aetolos audiuit, omiſſa obſidio-
B ne urbis quam oppugnabat, depopulatus tantũ agros, Amphilochia exceſſit, atque in Ma-
cedoniam rediJt. Et Aetolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum
rex cum LX lembis Corinthium ſinum inuectus, adiunctis Achæorum quæ Patris erant na
uibus maritima Aetoliæ uaſtabat. aduerſus quos mille Aetoli miſſi, quacunque ſe claſſis cir
cumegerat, per litorum anfractus breuioribus ſemitis occurrebant. Et Romani ad Am-
braciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudauerant: nec ta-
men penetrare in urbem poterant. nam & pari celeritate nouus pro diruto muro obijcieba
tur, & armati ruinis ſuperſtantes inſtar munimenti erant. itaque cum aperta ui parum pro-
cederet conſuli res, cuniculum occultum, uineis ante contecto loco, agere inſtituit. & ali-
quandiu, cum dies noctesq́. in opere eſſent, non ſolum ſub terra fodientes, ſed egerentes
etiam humum, ſefellere hoſtẽ. tumulus repente terra eminens, index operis oppidanis fuit.
C pauidiq́. ne iam ſubrutis muris facta in urbem uia eſſet, foſſam intra murum è regione eius
operis quod uineis contectum erat, ducere inſtituunt. cuius ubi ad tantam altitudinem, quã
tæ eſſe ſolum infimum cuniculi poterat, peruenerunt: ſilentio facto, pluribus locis aure ad-
mota, ſonitum fodientium captabant. quem ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum
uiam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, ſuſpenſo fulturis ab hoſtibus muro,
peruenerunt. ibi commiſſis operibus, cum è foſſa in cuniculum pateret iter, primo ipſis fer
ramentis quibus in opere uſi erant: dein celeriter armati etiam ſubeuntes occultam ſub ter
ram ediderunt pugnam. ſegnior deinde ea facta eſt, interſepientibus cuniculum, ubi uel-
lent, nunc cilicijs prætentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis
aduerſus eos qui in cuniculo erant, excogitata res eſt. dolium a fundo pertuſum, quà fiſtula
modica inſeri poſſet, & fiſtulam ferream, operculumq́. dolij ferreum, & ipſum pluribus lo-
D cis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum uerſo po-
ſuerunt. per operculi foramina prælongæ haſtæ quas ſariſſas uocant, ad ſummouendos ho-
ſtes eminebant. ſcintillam leuem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fiſtulæ impoſi-
to. flando accenderunt. inde non ſolum magna uis fumi, ſed, acrior etiam fœdo quodam ni-
dore ex aduſta pluma, cum totum cuniculum compleſſet, uix durare quiſquam intus pote-
rat. Cum in hoc ſtatu res ad Ambraciam eſſet: legati ab Aetolis Phæneas & Damoteles
cum liberis mandatis decreto gentis ad conſulem uenerunt. nam prætor eorum cum alia
parte Ambraciam oppugnari cerneret: alia infeſtam oram nauibus hoſtium eſſe, alia Am-
philochos Dolopiamq́. a Macedonibus uaſtari: nec Aetolos ſimul ad tria diuerſa bella oc-
curſantes ſufficere: conuocato concilio, Aetolos principes, quid agendum eſſet, conſuluit.
Omnium eò ſententiæ decurrerunt, ut pax, ſi poſſet, æquis, ſi minus, tolerandis conditioni-
E bus peteretur. Antiochi fiducia bellum ſuſceptum. Antiocho terra mariq́. ſuperato, & pro-
pe extra orbem terræ ultra iuga Tauri exacto, quam ſpem eſſe ſuſtinendi belli? Phæneas &
Damoteles quod è re Aetolorum, ut in tali caſu, fideq́. ſua eſſe cenſerent, agerent. quod
enim ſibi conſilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam? Cum his mandatis legati
miſſi orare conſulem, ut parceret urbi, miſereretur gentis quondam ſociæ, nolle dicere iniu
rijs, miſerijs certe coactæ inſanire. non plus mali meritos Aetolos Antiochi bello, quàm
boni ante, cum aduerſus Philippum bellatum ſit, feciſſe. nec tum large gratiam relatam ſi-
bi, nec nunc immodice pœnam iniungi debere. Ad ea conſul reſpondit, Magis ſæpe quàm
uere unquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in
bellum traxiſſent. non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum ſit, ſed omni Aſia

cis

cis Taurum monte m,opimo regno exceſſiſſe. Aetolos niſi inermes de pace agentes nõ an- F
diturum ſe. arma illis prius, equosq́. omnes tradendos eſſe, deinde mille talentum argenti
populo R. dandum, cuius ſummæ dimidium præſens numeretut, ſi pacem habere uellent.
ad ea adiecturum etiam in fœdus eſſe, ut eoſdem quos populus R. amicos atque hoſtes ha
beant. Aduerſus quæ legati, & quia grauia erant, & quia ſuorum animos indomitos ac
immutabiles nouerãt, nullo reddito reſpõſo domũ tegreſſi ſunt, ut etiã, atq; etiã quid agẽdũ
eſſet, re integra prætorem & principes conſulerent. Clamore & iurgio excepti, quòd diu
rem traherent, qualemcunque pacem referre iuſſi, cum redirent Ambraciam, Acarnanum
inſidijs prope uiam poſitis, quibuſcum bellum erat, circumuenti, Tyrrheum cuſtodiendi
deducuntur. Hæc mora iniecta eſt paci. Cum iam Athenienſium Rhodiorumq́. legati qui
ad deprecandum pro his uenerant, apud conſulem eſſent: Aminander quoque Athamanũ
rex fide accepta uenetat in caſtra Romana, magis pro Ambracia, ubi maiorem partem tem G
poris exulauerat, quàm pro Aetolis ſolicitus. per hos certior factus conſul de caſu legato-
rum, adduci eos a Tyrrheo iuſſit. quorum poſt aduentum agi cœptum eſt de pace. Aminan-
der, quod ſui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienſes compelleret ad dedi-
tionem. id cum per colloquia principum ſuccedens muris parum proficeret: poſtremo, con
ſulis permiſſu, ingreſſus urbẽ, partim cõſilio, partim precibus euicit, ut permitterẽt ſe Roma
nis. Et Aetolos C. Valerius Læuini filius, qui cũ ea gente primũ amicitiã pepigerat, conſu-
lis frater, matre genitus eadem, egregie adiuuit. Ambracienſes prius pacti ut Aetolorum
auxiliares ſine fraude emitterent, aperuetunt portas. dein ut quingenta Euboica darent ta-
lenta, ex quibus CC præſentia, CCC per annos ſex penſionibus æquis: captiuos perfu-
gasq́. redderent Romanis. urbem ne quam formulæ ſui iuris facerent, quæ poſt id tempus
quo T. Quinctius traieciſſet in Græciam, aut ui capta ab Romanis eſſet, aut uoluntate in H
amicitiam ueniſſet. Cephallenia inſula ut extra ius fœderis eſſet. Hæc quanquam ſpe ip
ſorum aliquanto leuiora erant: petentibus Aetolis ut ad concilium referrent, permiſſum
eſt. Parua diſceptatio de urbibus tenuit. quæ cum ſui iuris aliquando fuiſſent, auelli uelut
a corpore ſuo ægre patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem iuſſerunt. Ambra-
cienſes coronam auream conſuli centum & quinquaginta pondo dederunt. ſigna ænea
marmoreaq́. & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quàm
cæteræ regionis eius urbes erant, ſublata omnia auectaq́. nihil præterea tactũ, uiolatumve.
Profectus ab Ambracia conſul in mediterranea Aetoliæ, ad Argos Amphilochum (XXII
millia ab Ambracia abeſt) caſtra poſuit. eò tandem legati Aetoli, mirante conſule quod mo
rarentur, uenerunt. Inde poſteaquam approbaſſe pacem concilium Aetolorum accepit,
iuſſis proficiſci Romam ad ſenatum, permiſſoq́. ut & Athenienſes & Rhodij deprecatores I
irent, dato, qui ſimul cum ijs proficiſcetetur, C. Valerio fratre, ipſe in Cephalleniam traie-
cit. Præoccupatas aures animosq́. principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt; qui,
per legatos, per literas, Dolopas Amphilochosq́. & Athamaniam ereptas ſibi querẽs, præ-
ſidiaq́. ſua, poſtremo etiam filium Perſea ex Amphilochis pulſum, auerterat ſenatum ab au
diendis precibus eorum. Rhodij tamen & Athenienſes cum ſilentio auditi ſunt. Athe-
nienſis legatus Leon Iceſiæ filius, eloquẽtia etiam dicitur mouiſſe. qui uulgata ſimilitudine,
mari tranquillo, quod uentis concitaretur, æquiparando multitudinem Aetolorum, uſus,
cum in fide Romanæ ſocietatis manſiſſent, inſita gentis tranquillitate quieſſe eos agebat
poſteaquam flare ab Aſia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cepiſ-
ſent: tum illam tempeſtatem coortam, quæ ad Antiochum eos, ſicuti in ſcopulum, intuliſ-
ſet. Diu iactati Aetoli, tandem ut conditiones pacis conuenirẽt, effecerunt. fuerunt autem K
hæ. Imperium maieſtatemq́. populi R. gens Aetolorum cõſeruato ſine dolo malo. ne quem
exercitum, qui aduerſus ſocios amicosq́. eorum ducetur, per fines ſuos tranſire ſinito, neve
ulla ope iuuato. hoſtes eoſdem habeto, quos populus R. armaq́. in eos ferto, bellumq́. pari
ter gerito, perfugas, fugitiuos, captiuosq́. reddito Romanis ſocijsq́.: præterquam ſi qui ca-
pti, cum domos rediſſent, iterum capti ſunt: aut ſi qui eo tempore ex ijs capti ſunt, qui tum
hoſtes erant Romanis, cum inter præſidia Romana Aetoli eſſent. aliorum qui comparebũt,
intra dies centum Corcyræorum magiſtratibus ſine dolo malo tradantur. qui non compa-
rebunt, quãdo quiſque eorum primum inuentus fuerit, reddatur. obſides XL arbitratu con
ſulis Romanis dato, ne minores XII annorum, neu maiores XL. obſes ne eſto prætor, præ-

fectus

A ſectus equitum, ſcriba publicus, neu quis qui ante obſes fuerit apud Romanos. Cephalle-
nia extra pacis leges eſto. De pecuniæ ſumma quam penderent, penſionibusq́. eius nihil
ex eo quod cum conſule conuenerat, mutatum. pro argento ſi aurum dare mallent, darent,
conuenit: dum pro argenteis decem aureus unus ualeret. Quæ urbes, qui agri, qui homines
Aetolorum iuris aliquando fuerunt, qui eorũ L. Quinctio, Cn. Domitio conſulibus poſtve
eos conſules aut armis ſubacti, aut uoluntate in ditionem populi R. uenerunt, ne quem eo-
rum Aetoli recepiſſe uelint. Oeniadæ cum urbe agriſq́. Acarnanum ſunto. His legibus fœ
dus ictum cum Aetolis eſt. Eadem non æſtate ſolum ſed etiam ijſdem prope diebus quibus
hæc à M. Fuluio conſule in Aetolia gesta ſunt, conſul alter Cn. Manlius in Gallogræcia
bellum geſſit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Epheſum conſul uenit. acceptiſq́. co-
pijs a L. Scipione, & exercitu luſtrato, concionem apud milites habuit. qua, collaudata uir-
B tute eorum, quòd cum Antiocho uno prælio debellaſſent, adhortatus eos ad nouum cum
Gallis ſuſcipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuiſſent, & adeo indomita habe-
rent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis eſſet, niſi frange-
rentur opes Gallorum: de ſe quoque pauca, nec falſa, nec immodica adiecit. Læti milites
cum frequenti aſſenſu conſulem audiuerunt, partem uirium Antiochi fuiſſe Gallos creden
tes, rege ſuperato nullum momentum in ſolis per ſe Gallorum copijs fore. Eumenem haud
in tempore abeſſe, (Romæ tunc erat) credere conſul gnarum locorum hominumq́., & cu-
ius intereſſet frangi Gallorum opus. Attalum igitur fratrem eius acceſſit a Pergamo. horta
tusq́. ad capeſſendum ſecum bellum, pollicentem ſuam ſuorumq́. operam, domum ad com
parandum copias dimittit. Paucos poſt dies profecto ab Epheſo conſuli ad Magneſiam oc
currit Attalus cũ mille peditibus, equitibus CC: Athæneo fratre iuſſo cum cæteris copijs
C ſubſequi: commendata ijs cuſtodia Pergami, quos fratri regnoq́. fidos credebat. conſul,
collaudato iuuene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progreſſus, caſtra poſuit: quia uado
ſuperari amnis non poterat, & contrahendæ naues erant ad exercitum traiiciendum. Tranſ
greſſi Mæandrum ad Hieran comen peruenerunt. Fanum ibi auguſtum Apollinis, & oracu
lum ſortes uerſibus haud inconditis dare uates dicuntur. hinc alteris caſtris ad Harpaſum
flumen uentum eſt. quò legati ab Alabandis uenerunt, ut caſtellum, quod ab ipſis nuper
deſciſſet, aut auctoritate aut armis cogeret iura antiqua pati. Eodem & Athenæus, Eume-
nis & Attali frater, cum Cretenſi Leuſo, & Corrago Macedone uenit. mille pedites miſta-
rum gentium, & trecentos equites ſecum adduxerunt. Conſul, tribuno militum miſſo cum
modica manu, caſtellum ui receptum Alabandenſibus reddit. ipſe nihil uia digreſſus, ad
Antiochiam ſuper Mæandrum amnem poſuit caſtra. Huius amnis fontes Celænis oriun-
D tur. Celænæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul ueteribus Ce-
lænis, nouæq́. urbi Apameæ nomen inditum ab Apamea ſorore Seleuci regis. Et Mar-
ſyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. famaq́. ita tenet,
Celænis Marſyam cum Apolline tibiarum cantu certaſſe. Mæander ex arce ſumma Celæ-
narum ortus, media urbe decurrens per Caras primum, deinde Ionas in ſinum maris edi-
tur, qui inter Prienem & Miletum eſt. Ad Antiochiam in caſtra conſulis Seleucus Antio-
chi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitui dandum uenit. parua diſce
ptatio de Attali auxiliaribus orta eſt, quòd, Romano tantum militi pactum Antiochum ut
daretur frumentum, Seleucus dicebat. diſcuſſa ea quoque eſt conſtantia conſulis, qui miſſo
tribuno edixit, ne Romani milites acciperẽt, priuſquam Attali auxilia accepiſſent. Inde ad
Gordiutichos (quod uocant) proceſſum eſt. ex eo loco ad Tabas tertijs caſtris peruentum.
E In finibus Piſidarum poſita eſt urbs, ea parte quæ uergit ad Pamphylium mare: integris uiri
bus regionis eius, feroces ad bellandum habebat uiros. Tum quoque equites, in agmen
Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbauere: deinde ut apparuit nec
numero ſe nec uirtute pares eſſe, in urbem compulſi, ueniam erroris petebant, dedere ur-
bem parati. V & XX talenta argenti, & X millia medimnum tritici imperara. ita in deditio-
nem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem peruentum. inde profecti Erizam urbem
primo impetu ceperunt. Ad Thabuſion caſtellum imminens flumini Indo uentum eſt, cui
fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus. Haud procul a Cibyra aberant, nec legatio
ulla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atq; importuno, ueniebat.
ad tentandum eius animum C. Heluium cum quatuor millibus peditũ & quingentis equi-
tibus

tibus conſul præmittit. Huic agmini iam fineis ingredienti legati occurrerunt, nuncian- F
tes paratum eſſe tyrannum imperata facere. orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetq́.
à populatione agri militem. & in coronam auream XV talenta afferebant. Heluius inte
gros à populatione agros ſeruaturum pollicitus, ire ad conſulem legatos iuſſit. quibus ea-
dem referentibus conſul, Neque Romani, inquit, bonæ uoluntatis ullum ſignum erga nos
tyranni habemus, & ipſum talem eſſe inter omnes conſtat, ut de pœna eius magis, quàm
de amicitia nobis cogitandum ſit. Perturbati hac uoce legati nihil aliud petere, quàm ut
coronam acciperet: ueniendiq́. ad eum poteſtatem tyranno, & copiam loquendi ac pur-
gandi ſe faceret. Permiſſu conſulis poſtero die in caſtra tyrannus uenit, ueſtitus comita-
tusque uix ad priuati modice locupletis habitum. & oratio fuit ſummiſſa & infracta, exte-
nuantis opes ſuas, urbiumq́. ſuæ ditionis egeſtatem quærentis. Erant autem ſub eo præter
Cibyram, Sileum, & quæ Alimne appellatur. ex his, ut ſe ſuosq́. ſpoliaret, V & XX talen- G
ta ſe confecturum, prope ut diffidens pollicebatur. Enim uero, inquit conſul ferri iam lu-
dificatio iſta non poteſt. parum eſt non erubuiſſe abſentem, cum per legatos fruſtrareris
nos, niſi præſens quoque in eadem impudentia perſiſtas? V & XX talenta tyrannidem tuã
exhaurient? quingenta ergo talenta niſi triduo numeras, populationem in agris, obſidio-
nem in urbe expecta. Hac denunciatione conterritus, perſtare tamen in pertinaci ſimula
tione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationem, nunc precibus, &
ſimulatis lacrimis: ad centum talenta eſt perductus, adiecta decem millia medimnum
frumenti. Hæc omnia intra ſex dies exacta. A Cibyra per agros Sindenſium exercitus du
ctus, tranſgreſſusq. Caularem amnem, poſuit caſtra. poſtero die eſt præter Caralitin pa-
ludem agmen ductum. ad Mandropum manſerunt. inde progredientibus ad Lagon proxi
mam urbem, metu incolę fugerunt. uacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia H
oppidum diripuerunt. inde ad Lyſis fluminis fontem, poſtero die ad Cobulatum amnem
progreſſi Thermenſes eo tempore Hyrienſium arcem urbe capta oppugnabant, incluſi cũ
alia ſpes auxilij nulla eſſet, legatos ad conſulem orantes opem miſerint, cum coniugibus
ac liberis in arce incluſos ſe mortem in dies aut ferro aut fame patiendam expectare. Vo
lenti conſuli cauſa in Pamphiliam diuertendi oblata eſt. adueniens obſidione Hyrienſes
exemit. Termeſo pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis. item Aſpendijs
cæterisq́. Pamphiliæ populis. Ex Pamphilia rediens ad flumen Taurum primo die, poſte-
ro ad Xilinen (quam uocant) comen poſuit caſtra. profectus inde continentibus itineribus
ad Cormaſam urbem peruenit. Darſa proxima urbs erat: eam metu incolarum deſertam
plenam omnium rerum copia inuenit. Progredienti præter paludes legati ab Lyſinoe
dedentes ciuitatem uenerunt. Inde in agrum Sagalaſſenum, uberem, fertilemque omni ge I
nere frugum, uentum eſt. Colunt Piſidæ, longe optimi bello regionis eius. cum ea res a-
nimos facit, tum agri fœcunditas & multitudo hominum, & ſitus inter paucas munitæ ur-
bis. conſul, quia nulla legatio ad fines præſto fuerat, prædatum in agros miſit. tum demum
fracta pertinacia eſt, ut ferri agique res ſuas uiderunt. legatis miſſis pacti quinquaginta ta
lentis, & XX millibus medimnum tritici, & XX hordei pacem impetrauerunt. Progreſſus
inde ad Obtimæ fontes, ad uicum quem Aporidos comen uocant, poſuit caſtra. Eò Seleu
cus ab Apamea poſtero die uenit. Aegros inde & inutilia impedimenta cum Apameam
dimiſiſſet, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum cam
pum, poſtero die Dinias Phrygiæ proceſſit. inde Sinnada uenit, metu omnibus circa oppi-
dis deſertis. quorum iam præda graue agmen trahens, uix quinque millium die toto itinere
perfecto, ad Beudos, quod uetus appellant, peruenit. ad Anaburã inde, & altero die ad A- K
landri fontes, tertio ad Abaſſum poſuit caſtra. ibi plures dies ſtatiua habuit, quia peruentũ
erat ad Toliſtobiorum fines. Galli, magna hominum uis, ſeu inopia agri, ſeu prædæ ſpe, nul
lam gentem, per quas ituri eſſent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerũt.
ibi ſeditio orta, & ad uiginti millia hominum cum Lenorio ac Lutario regulis, ſeceſſione fa
cta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt. ubi, cum reſiſtentibus pugnando, pacem peten-
tibus ſtipendium imponendo, Bizantium cum perueniſſent, aliquandiu oram Propontidis
uectigalem habendo, regionis urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Aſiam tranſeundi,
audientes ex propinquo, quanta ubertas terræ eius eſſet, cepit. & Lyſimachia fraude capta
Cherſoneſoque omni armis poſſeſſa, ad Helleſpontum deſcenderunt. ibi uero exiguo diui
ſis

A ſis freto, cernentibus Aſiam, multo magis animi ad tranſeundum accenſi. nunciosq́ue ad Antipatrum, præfectum eius oræ, de tranſitu mittebant. quæ res cum lentius ſpe ipſorum traheretur: alia rurſus noua inter regulos orta ſeditio eſt. Leonorius retro, unde uenerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per ſpeciem legationis ab Antipatro ad ſpeculandum miſſis. duas tectas naues, & tres lembos adimit. his alios atque alios dies noctesq́ue tranſuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo poſt Leonorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio tranſmiſit. coeunt deinde in unum rurſus Galli, & auxilia Nicomedi dant, aduerſus Zybœam, partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. atque eorum maxime opera deuictus Zybœa eſt, Bithyniaq́ue omnis in ditionem Nicomedis conceſſit. Profecti ex Bithynia in Aſiam proceſſerunt. non plus ex XX millibus hominum, quàm decem armata B erant. tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus iniecerunt, ut quas adiſſent, quasq́. non adiſſent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Poſtremo cum tres eſſent gentes, Toliſtobogij, Trocmi, Tectoſages: in tres partes, quà cuique populorum ſuorum uectigalis Aſia eſſet, diuiſerunt. Trocmis Helleſponti ora data, Toliſtobogij Aeolida atque Ioniam, Tectoſages mediterranea Aſiæ ſortiti ſunt. & ſtipendium tota cis Taurum Aſia exigebant. ſedem autem ipſi ſibi circa Halyn flumen cœperunt, tantusq́ue terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna ſobole aucta, ut Syriæ quoque ad poſtremum reges ſtipendium dare non abnuerent. Primus Aſiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audaciq́. incepto præter omnium opinionem affuit fortuna, & ſignis collatis ſuperior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut abſiſterent imperio. Eiſdem opes uſque ad bellum Antiochi cum Romanis manſerunt. tum C quoque pulſo Antiocho, magnam ſpem habuerunt, quia procul mari incolerent. Romanum exercitum ad ſe non peruenturum. Cum hoc hoſte tam terribili omnibus regionis eius quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum allocutus eſt conſul. Non me præterit milites, omnium quæ Aſiam colunt gentium, Gallos fama belli præſtare. inter mitiſſimum genus hominum ferox natio peruagata bello prope orbem terrarum, ſedem cepit. procera corpora, promiſſæ & rutilatæ comæ, uaſta ſcuta, prælongi gladij: ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de induſtria compoſita ad terrorē. Sed hæc, quibus inſolita atque inſueta ſunt, Græci & Phryges & Cares timeāt: Romanis Gallici tumultus aſſuetis etiam uanitates notæ ſunt. Semel primo congreſſu ad Aliam olim fuderunt maiores noſtros. ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in D modum conſternatos cædunt fugantq́ue, & plures prope de Gallis triumphi, quàm de toto orbe terrarum, acti ſunt. Iam uſu hoc cognitum eſt, ſi primum impetum, quem feruido ingenio & cæca ira effundunt, ſuſtinueris: fluunt ſudore & laſſitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira conſedit, animos, ſol, puluis, ſitis, ut ferrum non admoueas, proſternunt. Non legionibus legiones eorum ſolum experti ſumus, ſed uir unus cum uiro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem uinceret Romana uirtus, docuerunt. Iam M. Manlius unus agmine ſcandentes in Capitolium Gallos detruſit. & illis maioribus noſtris cum haud dubijs Gallis in terra ſua genitis res erat. hi iam degeneres ſunt, miſti, & Gallogræci uere, quod appellantur. ſicut in frugibus pecudibusq́ue, non tantum ſemina ad ſeruandam indolem ualent, quantum terræ proprietas, cœliq́ue ſub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Seleuciam ac Babylo- E niam, quiq́. alias ſparſas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Aegyptios degenerarunt. Maſſilia inter Gallos ſita traxit aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida diſciplina manſit? Generoſius in ſua quicquid ſede gignitur, inſitum alienæ terræ in id quo alitur, natura uertente ſe, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, ſicut in acie Antiochi cecidiſtis, uictos uictores cædetis. Magis id uereor, ne parum inde gloriæ, quàm ne nimium belli ſit. Attalus eos rex ſæpe fudit fugauitq́ue. Nolite exiſtimare, beluas tantum recens captas, feritatem illam ſilueſtrem primo ſeruare: deinde cum diu manibus humanis alantur, miteſcere, in hominum feritate mulcenda non eandem naturam eſſe. Eoſdemne hos creditis eſſe, qui patres eorum auique fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo, per aſperrimam Il-

lyrici oram, Pœoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferociſſimis gentibus emenſi, F
has terras ceperunt. duratos eos tot malis exaſperatosque, accepit terra, quæ copia rerum
omnium ſaginaret. uberrimo agro, mitiſſimo cœlo, clementibus accolarum ingenijs, om-
nis illa, cum qua uenerant, manſuefacta eſt feritas. Vobis mehercule Martis uiris cauen-
da ac fugienda quamprimum amœnitas eſt. Aſiæ tantùm hæ peregrinæ uoluptates ad ex-
tinguendum uigorem animorum poſſunt, tantum contagio diſciplinæ morisq. accolarum
ualet. Hoc tamen feliciter euenit, quòd ſicut uim aduerſus nos nequaquam, ita famam
apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua uenerunt: belliq. gloriam uictores ean
dem inter ſocios habebitis, quam, ſi, ſeruantes antiquum ſpecimen animorum, Gallos
uiciſſetis. Concione dimiſſa, miſſisq. ad Epoſſognatum legatis, qui unus ex regulis & in
Eumenis amicitia manſerat, & negauerat Antiocho aduerſus Romanos auxilia, caſtra mo-
uit. primo die ad Alandrum flumen, poſtero ad uicum, quem uocant Tyſcon, uentum. G
Eò legati Oroandenſium cum ueniſſent amicitiam petentes, CC talenta ijs ſunt impera-
ta: precantibusq. ut domum renunciarent, poteſtas facta. Ducere inde exercitum con-
ſul ad Plitendum. deinde ad Alyattos caſtra poſita. Eò miſſi ad Epoſſognatum redie-
runt, & legati reguli, orantes ne Tectoſagis bellum inferrent. & ipſum in eam gentem
iturum Epoſſognatum, perſuaſurumque, ut imperata faciant. Data uenia regulo. duci
inde exercitus per Axylon (quam uocant) terram cœptus. Ab re nomen habet. non li-
gni modo quicquam, ſed ne ſpinas quidem aut ullum aliud alimentum fert ignis: fimo bu-
bulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum Gallogræciæ caſtellum caſtra habentibus Roma-
nis apparuere cum magno tumultu hoſtium equites. nec turbarunt tantum ſtationes Ro-
manas, repente inuecti, ſed quoſdam etiam occiderunt. qui tumultus cum in caſtra perla-
tus eſſet, effuſus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugauitq. Gallos, & H
aliquot fugientes. Inde conſul, ut qui iam ad hoſtes peruentum cerneret: explorato
deinde, & cum cura coacto agmine procedebat. continentibus itineribus cum ad San-
garium flumen perueniſſet, fontem, quia uado nuſquam tranſitus erat, facere inſtituit.
Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miſcetur ad Bithyniam Thymbri flu-
uio: inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem ſe ſe effun-
dit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quàm quod piſcium accolis ingentem
uim præbat. Tranſgreſſis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli matris
magnæ à Peſſinunte occurrere cum inſignibus ſuis, uaticinantes fanatico carmine: deam
Romanis uiam belli & uictoriam dare, imperiumque eius regionis. Accipere ſe omen,
cum dixiſſet conſul: caſtra eo ipſo loco poſuit. poſtero die ad Gordium peruenit. Id
haud magnum quidem oppidum eſt, ſed pluſquam mediterraneum celebre & frequens I
emporium. tria maria pari ferme diſtantia interuallo habet: Helleſpontum, ad Sinopen,
& alterius oræ litora quà Cilices maritimi colũt. multarum magnarumq. præterea gentiũ
fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui uſus contraxere.
Id tum deſertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inue-
nerunt. Ibi ſtatiua habentibus legati ab Epoſſognato uenerunt, nunciantes, prote-
ctum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetraſſe. ex campeſtribus uicis agriſque
frequentes demigrare, & cum coniugibus ac liberis, quæ ferre atque agere poſſent, præ ſe
agentes portantesque, Olympum montem petere, ut inde armis locorumq. ſitu ſeſe tuean
tur. Certiora poſtea Oroandenſium legati attulerunt. Toliſtobogiorum ciuitatem Olym-
pum montem cepiſſe: diuerſos Tectoſagas aliũ montem, qui Magaua dicatur, petiſſe: Troc
mos, coniugibus ac liberis apud Tectoſagas depoſitis, armatorum agmine Toliſtobogijs ſta K
tuiſſe auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon & Combolo-
marus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio ſumendi fuerat, quòd cum montes editiſſi-
mos eius regionis tenerent: conuectis omnibus quæ ad uſum quãuis longi temporis ſuffi-
cerent, tædio ſe fatigaturos hoſtes cenſebant. nam neque auſuros per tam ardua atque ini-
qua loca ſubire eos, & ſi conarentur, uel parua manu prohiberi ac deturbari poſſe: nec quie
tos in radicibus gelidorum montium ſedentes, frigus, aut inopiam laturos. Et cum ip-
ſa altitudo locorum eos tutaretur, foſſam quoque & alia munimenta uerticibus ijs quos
inſederant, circumiecere. minima appararus miſſilium telorum cura fuit: quòd ſaxa
affatim præbituram aſperitatem ipſam locorum credebant. Conſul, quia non cominus
pugnam,

A pugnam,ſed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo:ingétem uim pilorum,
uelitarium haſtarum,ſagittarum,glandiſq́.,& modicorum qui funda mitti poſſent,lapidum,
parauerat. inſtructuſq́. miſſilium apparatu ad Olympum montem ducit , & à quinq; ferme
millibus locat caſtra . Poſtero die cum quadringentis equitibus & Attalo progreſſum eum
ad naturam montis, ſitumq́.Gallicorum caſtrorum uiſendum, equites hoſtium, duplex nu
merus,effuſi caſtris in fugam auerterunt. occiſi quoque pauci fugientium,uulnerati plures.
Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hoſtium extra muni-
menta proceſſit: tuto circumuectus montem, animaduertit meridiana regione terrenos,&
placide accliuos ad quendam finem colles eſſe: ad ſeptentrionem arduas & rectas prope
rupes, atq; omnibus ferme alijs inuijs, itinera tria eſſe: unum medio monte,qua terrena e-
rant: duo difficilia ab hiberno ſolis ortu, & ab æſtiuo occaſu. Hæc contemplatus eo die
B ſub ipſis radicibus poſuit caſtra. p[oſ]tero die ſacrificio facto,cum primis hoſtijs litaſſet: tri-
phariam exercitum diuiſum ducere ad hoſtem pergit. ipſe cum maxima parte copiarũ, qua
æquiſſimum aditum præbebat mons, aſcendit, L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quo-
ad loca patiantur, & tuto poſſit,ſubire iubet. ſi qua periculoſa & prærupta occurrant: non
pugnare cum iniquitate locorum,neq; inexuperabilibus uim afferre,ſed obliquo monte ad
ſe declinare,& ſuo agmini coniungi. C.Heluium cum tertia parte circumire ſenſim per infi-
ma montis: deinde ab æſtiuo occaſu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo nume-
ro diuiſit. ſecum eſſe ipſum iuuenem iuſſit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis
planitie reliquit. edictum præfectis,ut intenti,quid ubiq; geratur,animaduertant: opemq́.
ferre, quo poſtulent res, properent. Galli duobus lateribus ſatis fidentes inuia eſſe, ab ea
parte quæ in meridiem uergerent,ut armis clauderent uiam, quatuor ferme millia armato-
C rum ad tumulum imminentem uiæ minus M.paſſuum à caſtris occupandum mittunt: eo ſe
rati uelut caſtello iter impedituros. Quod ubi Romani uiderunt, expediunt ſeſe ad pu-
gnam ante ſigna modico interuallo uelites eunt,& ab Attalo Cretenſes ſagittarij & fundi-
tores,& Tralli, Thraces: ſigna peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ ſe ha-
bentium ſcuta,ut miſſilia tantum uitarent: pede collato non uiderentur pugnaturi. Miſſili-
bus ex interuallo loci præliũ cõmiſſum eſt primo par, Gallos loco adiuuante,Romanos ua-
rietate & copia telorum. procedente certamine nihil iam æqui erat. ſcuta longa, cæterum,
ad amplitudinem corporum parum lata,& ea ipſa plana, male tegebant Gallos. nec iam te
la alia habebant præter gladios,quorum,cum manum hoſtis non confereret,nullus uſus e-
rat. ſaxis nec modicis,ut quæ non præparaſſent,ſed quod cuiq; temere trepidanti ad manũ
ueniſſet,ut inſueti,nec arte nec uiribus adiuuantes ictum, utebantur. ſagittis,glande,iaculis
D incauti ab omni parte configebantur: nec quid agerent,ita & pauore obcæcatis animis,cer
nebant.& erant deprehenſi genere pugnæ,in quod minime apti ſunt. nam quemadmodum
comminus,ubi inuicem pati & inferre uulnera licet, accendit ira animos eorum: ita ubi ex
occulto,& procul leuibus telis uulnerantur,nec quò ruant cæco impetu,habent,uelut feræ
transfixæ,in ſuos temere incurrunt. Detegebat uulnera eorum,quòd nudi pugnant,& ſunt
fuſa, & candida corpora: ut quæ nunquam, niſi in pugna, nudentur, ita & plus ſanguinis è
multa carne fundebatur,& fœdiores patebant plagę; & candor corporum magis ſanguine
atro maculabatur. ſed non tam patentibus plagis mouentur: interdum inſecta cute,ubi la-
tior,quàm altior,plaga eſt,etiam glorioſius ſe pugnare putant. idem cum aculeus ſagittæ,
aut glandis abditæ introrſus tenui uulnere in ſpeciem urit: & ſcrutanteis quæ uellant, te-
lum non ſequitur: tum in rabiem, & pudorem tam paruæ perimentis peſtis uerſi, proſter-
E nunt corpora humi: ſicut paſſim procumberent. alij ruentes in hoſtem undique confige-
bantur: & cum comminus uenerant, gladijs à uelitibus trucidabantur. Hic miles tripe
lem parmam habet, & in dextera haſtas,quibus eminus utitur. gladio Hiſpanienſi eſt cin
ctus. quòd ſi pede collato pugnandum eſt,translatis in leuam haſtis,ſtringit gladium. Pau
ci ſupererant iam Gallorum: qui poſteaquam ab leui armatura ſuperatos ſe uiderunt,& in
ſtare legionum ſigna,effuſa fuga caſtra repetunt, pauoris & tumultus iam plena: ut ubi fœ-
minæ puerıq́. & alia imbellis turba permiſta eſſet. Romanos uictores deſerti fuga hoſtium
acceperunt tumuli. Sub idem tempus L.Manlius & C.Heluius,cum,quoad uiam colles ob
liqui dederunt,aſcendiſſent: poſtcaquam ad inuia uentum eſt,flexere iter in partem montis,
quæ una habebat iter: & ſequi conſulis agmen modico uterq; interuallo,uelut ex compo-

 ſito,

ſito, cœperunt: quod primo optimum factu fuiſſet, in id neceſſitate ipſa compulſi. ſubſidia F
enim in talibus iniquitaribus locorum maximo ſæpe uſui fuerunt: ut primis forte detur-
batis, ſecundi & tegant pulſos, & integri pugnam excipiant. conſul, poſteaquam ad tu-
mulos ab leui armatura captos prima ſigna legionum peruenerunt: reſpirare & conquieſce
re paulisper militem iubet. ſimul ſtrata per tumulos corpora Gallorum oſtentat. & cum
leuis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab iuſtis armis, quid ab ani-
mis fortiſſimorum militum expectari? caſtra illis capienda eſſe, in quæ compulſus ab le-
ui armatura hoſtis trepidet. præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ, cum ſtaret
agmen, colligendis per tumulos telis, ut miſſilia ſufficerent, haud ſegne idipſum tem-
pus conſumpſerat. Iam caſtris appropinquabant. & Galli, ne parum ſe munimenta ſua
tegerent, armati pro uallo conſtiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum, quo
plures ac denſiores erant, eo minus uani quicquam intercideret teli: intra uallum mo- G
mento temporis compelluntur, ſtationibus tantum firmis ad ipſos aditus portarum re-
lictis. In multitudinem compulſam in caſtra, uis ingens miſſilium telorum conijcieba-
tur. &, uulnerari multos, clamor permiſtus mulierum atque puerorum ploratibus ſignifi
cabat. In eos qui portas ſtationibus ſuis clauſerant, legionum anteſignani pila coniece-
runt, hi uero non uulnerabantur, ſed tranſuerberatis ſcutis plerique inter ſe conſerti hæ-
rebant. nec diutius impetum Romanorum ſuſtinuerunt. Patentibus iam portis, priuſ-
quam irrumperent uictores, fuga è caſtris Gallorum in omnes partes facta eſt. ruunt cæ-
ci, per uias, per inuia: nulla præcipitia ſaxa, nullæ rupes obſtant. nihil præter hoſtem me-
tuunt. itaque plerique præcipites per uaſtam altitudinem prolapſi aut debilitati exani-
mantur. Conſul, caſtris captis, direptione prædaq. abſtinet. militem ſequi pro ſe quen-
que & inſtare, & perculſis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio ag H
men. nec eos caſtra intrare ſinit. protinus ad perſequẽdos hoſtes mittit. & ipſe paulo poſt,
tradita captiuorum cuſtodia tribunis militum, ſequitur, debellatum ratus, ſi in illo pauore
quamplurimi cæſi forent aut capti. Egreſſo conſule, C. Heluius cum tertio agmine adue-
nit. nec continere ſuos à direptione caſtrorum ualuit. prædaq. eorum, iniquiſſima forte,
qui pugnæ non interfuerant, facta eſt. Equites diu ignari & pugnæ & uictoriæ ſuorum ſte
terunt. deinde & ipſi, quantum equi in colles ſubire poterant, ſparſos fuga Gallos circa ra-
dices montis conſectati, cecidere aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri po-
tuit. quia late inter omnes anfractus mõtium fugaq. & cædes fuit: & magna pars rupibus
inuijs in profundæ altitudinis conualles delapſa eſt, pars in ſiluis uepribusq. occiſa. Clau-
dius, qui bis pugnatũ in Olympo monte ſcribit, ad XL millia hominum cæſa auctor eſt. Va-
lerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo eſſe ſolet, non plus decem millia. I
Numerus captiuorum haud dubie millia XL expleuit: quia omnis generis ætatisq. turbam
ſecum traxerant, demigrantium magis, quàm in bellum euntium modo. Conſul, armis ho-
ſtium in uno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes iuſſit: & aut uendidit
quod eius in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quàm æquiſſima eſſet, per milites
diuiſit. Laudati quoque pro concione omnes ſunt, donatiq. pro merito quiſque: ante om-
nes Attalus, ſummo cæterorum aſſenſu. nam ſingularis eius iuuenis cum uirtus & induſtria
in omnibus laboribus periculisque, tum modeſtia etiam fuerat. Supererat bellum inte-
grum cum Tectoſagis. Ad eos profectus conſul tertijs caſtris Ancyram, nobilem in illis
locis urbem, peruenit: unde hoſtes paulo plus X millia aberant. ubi cum ſtatiua eſſent, fa-
cinus memorabile à captiua factum eſt. Ortiagontis reguli uxor forma eximia cuſtodieba-
tur inter plures captiuos. cui cuſtodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is K
primo eius animum tentauit. quem cum abhorrentem à uoluntario uideret ſtupro, corpo-
ri, quod ſeruum fortuna erat, uim fecit. deinde ad leniendam indignitatem iniuriæ, ſpem
reditus ad ſuos mulieri facit: & ne eam quidem, ut amans, gratuitam. certo auri pondere
pactus, ne quem conſcium ſuorum haberet, ipſi permittit, ut quem uellet, unum ex captiuis
nuncium ad ſuos mitteret. locum prope flumen cõſtituit: quò duo, ne plus, neceſſarij capti
uæ cum auro uenirent nocte inſequenti ad eam accipiendam. Forte ipſius mulieris ſeruus
inter captiuos eiuſdem cuſtodiæ erat. hunc nuncium primis tenebris extra ſtationes cen-
turio educit. Nocte inſequenti & duo neceſſarij mulieris ad conſtitutum locũ, & centurio
cum captiua uenit. ubi cum aurũ oſtẽderent, quod ſummã talenti Attici (tanti enim pepige
rat)

A rat) expleret mulier lingua ſua,ſtringerent ferrum, & centurionem penſantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati præciſum caput ipſa inuolutum ueſte ferens,ad uirum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat,peruenit. quem priuſquam complecteretur,caput centurionis ante pedes eius abiecit. mirantiq́ue,cuiuſnam id caput hominis,aut quod id facinus haudquaquam muliebre eſſet, & iniuriam corporis,& ultionem uiolatæ per uim pudicitiæ, confeſſa uiro eſt. aliaq́. (ut traditur)ſanctitate & grauitate uitæ huius matronalis facinoris decus ad ultimum conſeruauit. Ad Ancyram in ſtatiua Tectoſagum oratores ad conſulem uenerunt, petentes ne ante ab Ancyra caſtra moueret, quàm collocutus cum ſuis regibus eſſet. nullas conditiones pacis ijs non bello fore potiores. Tempus in poſterum diem conſtituitur, locusq́. qui maxime medius inter caſtra Gallorum & Ancyram eſt uiſus. Quò cum conſul ad tempus cum præſidio quingentorum equitum ueniſſet: nec ul-
B lo Gallorum ibi uiſo, regreſſus in caſtra eſſet: oratores ijdem redeunt, excuſantes, religione obiecta uenire reges non poſſe. principes gentis, per quos æque res tranſigi poſſet,uenturos. Conſul ſe quoque Attalum miſſurum dixit. Ad hoc colloquium utrinque uentum eſt. trecentos equites Attalus præſidij cauſa cum adduxiſſet, dictæ ſunt pacis conditiones. Finis rei quia abſentibus ducibus imponi non poterat: conuenit uti conſul regesq́. eo loco poſtero die congrederentur. Fruſtratio Gallorum eò ſpectabat, primum ut tererent tempus, donec res ſuas cum quibus periclitari nolebant, cum coniugibus ac liberis trans Halyn flumen traijcerent: deinde quòd ipſi conſuli parum cauto aduerſus colloquij fraudem inſidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. & ſucceſſiſſet fraus, ni pro iure gentium, cuius uiolandi conſilium initum erat, ſtetiſſet fortuna. Pabulatores lignatoresq́. Romani in eam partem in qua colloquium futurum erat,
C ducti ſunt: tutius id futurum tribunis ratis, quia conſulis præſidium & ipſum pro ſtatione habituri erant,hoſti oppoſitum. ſuam tamen alteram ſtationem propius caſtra ſexcentorum equitum poſuerunt. Conſul affirmante Attalo uenturos reges, & tranſigi rem poſſe, profectus è caſtris, cum eodem quo antea præſidio equitum quinque millia fere proceſſiſſet, nec multum à conſtituto loco abeſſet: repente concitatis equis cum impetu hoſtili uidet Gallos uenientes. conſtituit agmen, & expedire tela animosq́. equitibus iuſſus, primo conſtanter initium pugnæ accepit, nec ceſſit. dein cum prægrauaret multitudo,cedere ſenſim, nihil confuſis turmarum ordinibus, cœpit. poſtremo cum iam plus in mora periculi, quàm in ordinibus conſeruandis præſidij eſſet, omnes paſſim in fugam effuſi ſunt. tum uero inſtare diſſipatis Galli, & cædere. magnaq́. pars oppreſſa foret, ni ſtatio pabulatorum ſexcenti equites occurriſſent. ij procul clamore pauido ſuorum exaudito, cum tela equoſ-
D que expediſſent, integri profligatam pugnam acceperunt. itaque uerſa extemplo fortuna eſt,uerſus in uictores a uictis terror.& primo impetu fuſi Galli ſunt,& ex agris concurrebāt pabulatores, & undique obuius hoſtis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani feſſos ſequebantur. pauci ergo effugerunt. captus eſt nemo. maior multo pars per fidem uiolati colloquij pœnas morte luerunt. Romani ardentibus ira animis poſtero die omnibus copijs ad hoſtem perueniunt. biduum natura montis per ſeipſum exploranda, ne quid ignoti eſſet, abſumpſit conſul. tertio die cum auſpicio operam dediſſet,deinde immolaſſet: in quatuor partes diuiſas copias educit:duas ut medio monte duceret: duas ab lateribus ut aduerſus cornua Gallorum erigeret. Hoſtium quod roboris erat, Tectoſagæ & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum,quia equorum nullus inter inæquales rupes uſus erat, ad pedes
E deductum, X millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariarathis Cappadoces & Morzis auxiliares in læuo quatuor ferme millium numerum explebant. Conſul, ſicut in Olympo monte,prima in acie locata leui armatura,telorum omnis generis ut æque magna uis ad manum eſſet,curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem utrinque quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos & uictoribus ab re ſecunda auctos,& hoſtibus fractos: quia etſi non ipſi uicti erant, ſuæ gentis hominum cladem pro ſua ducebant. itaque à paribus initijs cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorum conjecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quiſquam ab ordinibus ſuis,ne nudaret undique corpus ad ictus, audebat: & ſtantes, quo denſiores erant,hoc plura, uelut deſtinatū petentibus,uulnera accipiebant. conſul,iam per ſe turbatis,ſi legionū ſigna oſtendiſſet, uerſu

ros extemplo in fugam omnes ratus : receptis inter ordines uelitibus, & alia turba auxilio- F
rum, aciem promouit. Galli & memoria Toliſtobogiorum cladis territi, & inhærentia cor-
poribus gerentes tela, feſſiq. & ſtando & uulneribus, ne primum quidem impetum & cla-
morem Romanorum tulerunt. Fuga ad caſtra inclinauit : ſed pauci intra munimenta ſe re-
cepere. pars maior dextra læuaq. prælati, quà quenque impetus tulit, fugerunt : uictores
uſque ad caſtra ſecuti ceciderunt terga. deinde in caſtris cupiditate prædæ hæſerunt, nec ſe
quebatur quiſquam. In cornibus Galli diutius ſteterunt, quia ſerius ad eos peruentum eſt.
cæterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Conſul, qui ingreſſos in caſtra
ab direptione abſtrahere non poterat : eos qui in cornibus fuerant, protinus ad ſequendos
hoſtes miſit. per aliquantum ſpatium ſecuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga
(nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorum magna
pars ea nocte in hoſtium caſtris mãſit : cæteros in ſua caſtra conſul reduxit. poſtero die ca- G
ptiuos prædamq. recenſuit : quæ tanta fuit, quantam auidiſſima rapiendi gens, cum cis mõ
tem Taurum omnia armis per multos tenuiſſet annos, coaceruare potuit. Galli ex diſſipa-
ta paſſim fuga in unum locum congregati, magna pars saucij aut inermes, nudati omnibus
rebus, oratores de pace ad conſulem miſerunt. Eos Manlius Epheſum uenire iuſſit: ipſe (iã
enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properãs,
uictorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Aſia geruntur, in cæte-
ris prouincijs tranquillæ res fuerunt. Cẽſores Romæ T. Quinctius Flamininus & M. Clau
dius Marcellus ſenatum perlegerunt. princeps in ſenatu tertium lectus P. Scipio Africã-
nus. quatuor ſoli præteriti ſunt, nemo curuli uſus honore : & in equitatu recenſendo mitis
admodum cenſura fuit. ſubſtructionem ſuper Aequimelium in Capitolio, & uiam ſilice ſter
nendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani, ubi cenſerentur, ſenatum con- H
ſuluerunt. decretum, uti Romæ cenſerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis
duodecies campum Martium planaq. urbis inundauit. Ab Cn. Manlio conſule, bello in
Aſia cum Gallis perfecto, alter conſul M. Fuluius perdomitis Aetolis, cum traiecisſet in
Cephalleniam, circa ciuitates inſulæ miſit percunctatum, utrum ſe dedere Romanis, an bel
li fortunam experiri mallent? metus ad omnes ualuit, ne deditionem recuſarent. obſides
inde imperatos pro uiribus inopes populi, uicenos Neſiotæ, Cranij, Pallenſes & Samæi de
derunt. Inſperata pax Cephalleniæ affulſerat, cum repente una ciuitas, incertum quam ob
cauſam, Samæi deſciuerunt. Quia opportuno loco urbs polita eſſet, timuiſſe ſe aiebant,
ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipſine ſibi eum finxerint metum, & timo-
re uano quietem exuerint : an iactata ſermonibus res apud Romanos, perlata ad eos ſit, ni
hil comperti eſt, niſi quòd datis iam obſidibus, repẽte portas clauſerunt : & ne ſuorum qui- I
dem precibus (miſerat enim ſub muros conſul ad tentandam miſericordiam parentum po
pulumq.) deſiſtere ab incepto uoluerunt. Oppugnari deinde, poſteaquam nihil pacati re-
ſpondebatur, cœpta urbs eſt. apparatum omnem tormentorum machinarumq. tranſue-
ctum ab Ambraciæ oppugnatione habebat : & opera quæ facienda erant, impigre milites
perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quic-
quam, quo aut opera aut hoſtis arceri poſſet, prætermiſſum eſt. duabus tamen maxime
reſiſtebant rebus, una interiorem ſemper iuxta ualidum pro diruto nouum obſtruentes
murum: altera, eruptionibus ſubitis nunc in opera hoſtium, nunc in ſtationes : & ple-
runque ijs prælijs ſuperiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memo-
ratu res eſt, centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more
quodam gentis, ſaxis globoſis, quibus ferme arenæ immiſtis ſtrata litora ſunt, funda ma- K
re apertum inceſſentes exercebantur. itaque longius certiusq. & ualidiore ictu, quàm Ba-
learis funditor, eo telo uſi ſunt. & eſt non ſimplicis habenæ, ut balearica aliarumq. gen-
tium funda : ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxa habena uolutetur in iactu
glans, ſed librata cum ſederit, uelut neruo miſſa excutiatur. coronas modici circuli magno
ex interuallo loci aſſueti traijcere, non capita ſolum hoſtium uulnerabant, ſed quem lo-
cum deſtinaſſent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam auda-
cter erumperent : adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abſcederent : & ſe
cum Romanis ſtationibus pugnantes quiete ſpectarent. Quatuor menſes obſidionem
Samæi ſuſtinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut uulneraren-
tur: &

A tur: & qui ſupererant, feſſi & corporibus & animis eſſent: Romani nocte per arcem, quam Cyatidem uocant: (nam urbs in mare deuexa, in occidentem uergit) muro ſuperato, in forum peruenerunt. Samæi poſtea quam captam urbis partem ab hoſtibus ſenſerunt: cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. inde poſtero die dediti, direpta urbe, ſub corona omnes uenierunt. Conſul compoſitis rebus Cephalleniæ, præſidio Samæ impoſito, in Peloponneſum, iam diu accerſentibus Aegienſibus maxime ac Lacedæmonijs, traiecit. Aegium à principio Achaici concilij ſemper conuentus gentis indicti ſunt: ſeu dignitati urbis id, ſeu loci opportunitati datum eſt. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilij eſſent, inuicem conuentus agerentur, & ſub aduentum conſulis Damiurgis ciuitatum, qui ſummus eſt magiſtratus, Aegium euocantibus, Philopœmen (prætor tum

B erat) Argos conuentum edixit. quo cum appareret omnes fere conuenturos: conſul quoque, quanquam Aegienſium fauebat cauſæ, Argos uenit. ubi cum diſceptatio fuiſſet, & rem inclinatam cerneret, incepto deſtitit. Lacedæmonij deinde eum in ſua certamina auerterunt. Solicitam eam ciuitatem exules maxime habebant. quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ caſtellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ægre patientes Lacedæmonij, ut aliquem liberum ad mare haberent aditum, ſi quando Romam, aliove quo mitterent legatos: ſimulq; ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad neceſſarios uſus eſſet: nocte adorti uicum maritimum, nomine Lan, improuiſo occupauere. Vicani, quiq; ibi exules habitabant, primo inopinata re territi ſunt: deinde ſub lucem congregati, leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram peruaſit; legatosq; communiter & caſtella omnia uicique, & exules, quibus ibi do-

C micilia erant, ad Achæos miſerunt. Philopœmen prætor, iam inde ab initio exulum cauſæ amicus, & auctor ſemper Achæis minuendi opes & auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumq; eo referente factum eſt, cum in fidem Achæorum tutelamq; T. Quinctius & Romani Laconicæ oræ caſtella & uicos tradidiſſent, & cum abſtinere his ex fœdere Lacedæmonij deberent, Las uicus oppugnatus eſſet, cædeſque ibi facta: qui eius rei auctores affinesq; eſſent, niſi dederentur Achæis, uiolatum uideri fœdus. Ad expoſcendos eos legati extemplo Lacædemonem miſſi ſunt: Id imperium adeo ſuperbum & indignum Lacedæmonijs uiſum eſt, ut, ſi antiqua ciuitatis fortuna eſſet, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. maxime autem conſternauit eos metus, ſi ſemel primis imperijs obediendo, iugum accepiſſent: ne id quod iamdiu moliretur Philopœmen, exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex fa-

D ctione, cum qua conſiliorum aliqua ſocietas Philopœmeni atque exulibus erat, interfectis, decreuerunt renunciandam ſocietatem Achæis: legatosq; extemplo Cephalleniam mittendos, qui conſuli M. Fuluio, quiq; Romanis Lacedæmonem dederent: orarentque eum ut ueniret in Peloponneſum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemq; populi Romani accipiendam. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium ciuitatum quæ eius concilij erant, conſenſu bellum Lacedæmonijs indictum eſt. ne extemplo gereretur, hiems impediit. incurſionibus tamen paruis, latrocinij magis, quàm belli modo, non terra tantum, ſed etiam nauibus à mari fines eorum uaſtati. Hic tumultus conſulum in Peloponneſum adduxit: iuſſuq; eius Elin concilio indicto, Lacedæmonij ad diſceptandum acciti. Magna ibi non diſceptatio modo, ſed etiam altercatio fuit. Cui conſul cum alia ſatis ambitioſe, partem utranque fouendo, incerta reſpondiſſet: una denunciatione, ut bello abſti-

E nerent, donec Romam legatos ad ſenatum miſiſſent, finem impoſuit. Vtrinque legatio miſſa Romam eſt. exules quoque Lacedæmoniorum ſuam cauſam legationemq; Achæis iniūxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui diſſidentes in rep. tum quoque minime inter ſe conuenientes orationes habuerunt. Diophanes ſenatui diſceptationem omnium rerum permittebat. eos optime controuerſias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros eſſe. Lycortas ex præceptis Philopœmenis poſtulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus ſuis quæ decreſſent, agere liceret: libertatemq; ſibi illibatam, cuius ipſi auctores eſſent, præſtarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat. nouati tamen nihil de Lacedæmonijs placebat. cæterum reſponſum ita perplexum fuit, ut & Achæi ſibi de Lacedæmone permiſſum acciperent: & La-

cedæmonij non omnia conceſſa ijs interpretarentur. Hac poteſtate immodice Achæi ac ſu F
perbe uſi ſunt. Philopœmeni continuatur magiſtratus. qui ueris initio exercitu indicto, ca
ſtra in finibus Lacedæmoniorum poſuit. legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores de
fectionis, & ciuitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens, & illos nihil indicta cauſa
paſſuros. Silentium præ metu cæterorum fuit. quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe itu-
ros profeſſi, ſunt fide accepta ab legatis, uim abfuturam donec cauſam dixiſſent. Ierunt
alij etiam illuſtres uiri, & aduocati priuatis, & quia pertinere cauſam eorum ad rempubli-
cam cenſebant. Nunquam alias exules Lacedæmoniorum Achæi ſecum adduxerant in fi-
nes: quia nihil æque alienaturum animos ciuitatis uidebatur. tunc exercitus totius prope
anteſignani exules erant. Ij uenientibus Lacedæmonijs ad portam caſtrorum agmine fa-
cto occurrerunt. & primo laceſſere iurgijs: deinde altercatione orta cum accenderentur
iræ, ferociſſimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem le- G
gatorum teſtarentur; & legati & prætor ſummoueret turbas, & protegeret Lacedæmo-
nios, uinculaq. iam quoſdam inijcientes arceret: creſcebat tumultus concitata turba. Et
Achæi ad ſpectaculum primo concurrerunt. deinde uociferantibus exulibus quæ paſſi fo-
rent, & orantibus opem, affirmantibusq. ſimul nunquam talem occaſionem habituros, ſi
cam prætermiſiſſent: fœdus quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis ſacra
tum fuiſſet, irritũ per illos eſſe: priuſquam alio deintegro fœdere obligarentur, noxios pu-
niendos eſſe: accenſa his uocibus multitudo, ad uocem unius, qui ut ferirent, inclamauit, ſa
xa coniecit: atque ita XVII. quibus uincula per tumultum iniecta erant, interfecti ſunt.
LXIII. poſtero die comprehenſi, à quibus prætor uim arcuerat: non quia ſaluos uellet, ſed
quia perire cauſa indicta nolebat. obiecti multitudini iratæ, cum auerſis auribus pauca locu
ti eſſent, damnati omnes & traditi ſunt ad ſupplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmonijs, im H
peratum primum ut muros diruerent: deinde ut omnes externi auxiliares, qui mercede a-
pud tyrannos militaſſent, terra Laconica excederent: tum uti quæ ſeruitia tyranni liberaſ-
ſent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent: qui ibi manſiſſent, eos prehen-
dendi, uendendi, abducendi Achæis ius eſſet. Lycurgi leges moresq. abrogarent: Achæo-
rum aſſueſcerent legibus inſtitutisque. ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus fa-
cilius conſenſuros. Nihil obedientius fecerunt, quàm ut muros diruerent: nec ægrius paſ-
ſi ſunt, quàm exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de reſti-
tuendis ijs factum eſt. & mentione illata, externos auxiliares dimiſſos, & Lacedæmonijs
aſcriptos (ita enim uocabant, qui à tyrannis liberati erant) urbe exceſſiſſe, in agros dilap-
ſos: priuſquam dimitteretur exercitus, îre prætorem cum expeditis, & comprehendere id
genus hominum, & uendere iure prædæ placuit: multi comprehenſi uenierunt. porta ex I
ea pecunia Megalopoli permiſſu Achæorum refecta eſt, quam Lacedæmonij diruerant. Et
ager Belbinitis, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum poſſederant, reſtitutus eidem ciui
tati ex decreto uetere Achæorum, quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per
hæc uelut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res
tanto erat damno, quàm diſciplina Lycurgi, cui per ſeptingẽtos annos aſſueuerant, ſubla-
ta. A concilio, ubi apud conſulem inter Achæos Lacedæmoniosq. diſceptatum eſt, M.
Fuluius, quia iam in exitu annus erat, comitiorum cauſa profectus Romam, creauit con-
ſules M. Valerium Meſſallam, & C. Liuium Salinatorem: cum M. Aemilium Lepidum ini-
micum eo quoque anno petentem deieciſſet. Prætores inde creati Q. Marcius Philippus,
M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidi-
nus. Comitijs perfectis, conſulem M. Fuluium in prouinciam & ad exercitũ redire placuit. K
eiq. & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum eſt. Eo anno in ædem Hercu-
lis ſignum dei ipſius ex decemuirorum reſponſo, & ſeiuges in Capitolio aurati à P. Corne-
lio poſiti. conſulem dediſſe inſcriptum eſt. & duodecim clypea ærata ab ædilibus curuli-
bus P. Claudio, & Ser. Sulpicio Galba ſunt poſita ex pecunia, qua frumentarios ob anno-
nam compreſſam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo ſigna aurata, uno reo
damnato (nam ſeparatim accuſauerant) poſuit. collega eius A. Cæcilius neminem con-
demnauit. Ludi Romani ter, plebeij quinquies toti inſtaurati. M. Valerius Meſſalla in-
An. DLXII. de, & C. Liuius Salinator conſulatum idibus Martijs cum inijſſent, de republica, de-
que prouincijs & exercitibus ſenatum conſuluerunt. De Aetolia & Aſia nihil mutatum
eſt.

A eſt. Conſulibus,alteri Piſæ cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta eſt. compara-
re inter ſe aut ſortiri iuſſi: & nouos exercitus, binas legiones ſcribere: & ut ſocijs Latini
nominis quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Meſſallæ Li-
gures,Salinarori obtigit Gallia. Prætores inde ſortiti ſunt.M.Claudio urbana,P.Claudio
peregrina iuriſdictio euenit. Q.Martius Siciliam, C.Stertinius Sardiniam,L.Manlius Hi
ſpaniam citeriorem, C.Atinius ulteriorem eſt ſortirus. De exercitibus ita placuit. è Gal
lia, legiones quæ ſub C.Lælio fuerant, ad M.Tuccium proprætorem in Bruttios rraduci:
& qui in Sicilia eſſet, dimitti exercitum:& claſſem,quæ ubi eſſet,Romam traducere M.Sem
pronium pro prætore. Hiſpanijs legiones ſingulæ,quæ tum in ijs prouincijs eranr, decre-
tæ: & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in ſupplementum ſocijs
imperarent, ſecumque tranſportarent. Priuſquam in prouincias noui magiſtratus profici
B ſcerentur, ſupplicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus cõ
pitis,quòd luce inter horam tertiam ferme, & quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouen
diale ſacrificium indictum eſt, quòd in Auentino lapidibus pluiſſet. Campani, cum eos
ex ſenatuſconſulto quod priore anno factum erat, cenſores Romæ cenſeri coegiſſent: (nã
antea incertum fuerat, ubi cenſerentur) petierunt, ut ſibi ciues Romanas ducere uxores li-
ceret: & ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas, & ante eam diem nati, ut iuſti ſibi liberi hære
desque eſſent. utraque res impetrata. De Formianis Fundanisq. municipibus,& Arpinati-
bus C.Valerius Tappo tribunus plebis promulgauir:uti ijs ſuffragij latio(nã ante ſine ſuffra
gio habuerant ciuitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex aucto
ritate ſenatus ferretur, cum intercederent, edocti populi eſſe, non ſenatus ius, ſuffragium
quibus uelit impartiri, deſtiterunt incepto. Rogatio perlata eſt, ut in Aemilia tribu For-
C miani,& Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primun ex Va
lerio plebiſcito cenſi ſunt. M. Claudius Marcellus cenſor, ſorte ſuperato T.Quinctio, lu-
ſtrum condidit. cenſa ciuium capita CCLVIII millia, CCCVII. Luſtro perfecto conſu-
les in prouincias profecti ſunt. Hieme ea qua hæc Romæ geſta ſunt,ad Cn.Manlium con-
ſulem primum, deinde pro conſule hibernantem in Aſia legationes undique ex omnibus ci
uitatibus gentibusq.,quæ cis Taurum montem incolunt, conueniebant. & ut clarior nobi
liorque uictoria Romanis de rege Antiocho fuit, quàm de Gallis: ita lætior ſocijs erar de
Gallis, quàm de Antiocho. Tolerabilior regia ſeruitus fuerat, quàm feritas immanium
barbarorum: incertusq. in dies terror, quò uelut tempeſtas eos populantes inferrer. itaq;
ut quibus libertas Antiocho pulſo, pax Gallis domitis data eſſet: non gratulatum modo
uenerant, ſed coronas etiam aureas pro ſuis quæque facultatibus attulerant. Et ab Antio
D cho legati,& ab ipſis Gallis, ut pacis leges dicerentur: & ab Ariarathe rege Cappadocum
uenerunt ad ueniam petendam,luẽdamq. pecunia noxam,quòd auxilijs Antiochum iuuiſ-
ſet. Ei CC talenta argenti ſunt imperata. Gallis reſponſum, cum Eumenes rex ueniſſet,
tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis reſponſis lætiores etiam, quàm
uenerant, dimiſſæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto
cum L. Scipione fœdere iuſſi aduehere. eò ſecum exercitu uenturum. Principio deinde
ueris luſtrato exercitu profectus, die octauo Apameam uenir. ibi triduum ſtatiuis habitis,
tertijs rurſus ab Apamea caſtris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentumq. regios con
uehere iuſſerat, peruenit. M & D talenta argenti accepta Apameam deportanrur, frumen
tum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in ijs locis regio tenebatur præſi
dio. appropinquanti præfectus præſidij obuius fuir, XXX dierum tempus petens,ut regem
E Antiochum de urbe tradenda conſuleret. daro tempore, ad eam diem præſidio deceſſum
eſt. à Perga L.Manlio fratre cum IIII millibus militum Oeroanda ad reliquum pecuniæ ex
eo quod pepigerant exigendum miſſo,ipſe,quia Eumenem regem & decem legatos ab Ro
ma Epheſum ueniſſe audierat, iuſſis ſequi] Antiochi legatis A pameam exercitum reduxit.
Ibi ex X legatorum ſententia fœdus in hæc uerba fere cum Antiocho conſcriptum eſt.
Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus eſto. Ne quem
exercitum qui cum populo Romano ſocijs ue bellum geſturus erit, rex per fines regni ſui
eorum ve qui ſub ditione eius erunt, tranſire ſinito. neu commeatu,neu qua alia ope iuua-
to. idem Romani ſocij quæ Antiocho,& ijs qui ſub imperio eius erunt, præſtent. Belli ge-
rendi ius Antiocho ne eſto cum ijs qui inſulas colunt, ne ue in Europam tranſeundi. Ex-

cedito

cedito urbibus, agris, uicis, caſtellis cis Taurum montem uſque ad Tanaim amnem, & à F
ualle Tauri uſque ad iuga, quà in Licaoniam uergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis,
agris caſtellisque quibus excedat. ſi qua extulit, quæ quoque oportebit, recte reſtituito.
Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium ciues quæ
regno abſcedunt, cum rege Antiocho, intraq. fines eius regni ſunt, Apameam omnes an-
te diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos ſociosque ſunt, ijs ius
abeundi manendique eſto. Seruos, ſeu fugitiuos, ſeu bello captos, ſeu qui liber captus aut
transfuga erit, reddito Romanis ſocijsque. Elephantos tradito omnes, neque alios para-
to. Tradito & naues longas, armamentaque earum: ne ue plures, quàm decem, naues a-
ctuarias, nulla quarum plus quàm triginta remis agatur, habeto: neve monerem ex belli
cauſa, quod ipſe illaturus erit. neve nauigato citra Calicadnum, neve Sarpedonem, promõ
toria: extra quam ſi qua nauis pecuniam, ſtipendium, aut legatos, aut obſides portabit. G
Milites mercede conducendi ex ijs gentibus, quæ ſub ditione populi Romani ſunt, Antio-
cho regi ius ne eſto. ne uoluntarios quidem recipiendi. Rodiorum ſociorumve quæ æ-
des, ædificiaq. intra fines regni Antiochi ſunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rodiorum
ſociorumve ſunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio eſto. Si quid ablatum eſt, id
conquirendi, cognoſcendi, repetendique ius item eſto. Si quas urbes, quas tradi oportet,
ij tenent, quibus Antiochus dedit, ex ijs præſidia deducito: utique recte tradantur, curato.
Argenti probi Attica talenta XII millia dato intra duodecim annos penſionibus æquis. ta
lentum ne minus pondo LXXX Romanis ponderibus pendat. & tritici D X L millia mo-
dium. Eumeni regi talenta CCCL intra quinquennium dato: & pro frumento, quod æſti
matione fiat, talenta CXXVII. Obſides Romanis XX dato, & pro triennio mutato, ne mi-
nores octonumdenum annorum, neu maiores quinumquadragenum. Si qui ſociorum po H
puli Romani ultro bellum inferent Antiocho, uim ui arcendi ius eſto: dum ne quam urbẽ
aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. controuerſias inter ſe iure ac iudicio diſce-
ptent: aut, ſi utriſque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Aetolo Thoante, & Mnaſi-
macho Acarnane, & Chalcidéſibus Eubulida, & Philone dedendis, in hoc quoque fœde-
re aſcriptum eſt: & ſi quid poſtea addi mutarive placuiſſet, ut id ſaluo fœdere fieret. conſul
iurauit in hoc fœdus. ab rege qui exigerent iuſiurandum, profecti Q. Minucius Thermus,
& L. Manlius, qui tum forte ab Oenoandis redijt. & Q. Fabio Labeoni, qui claſſi præerat
ſcripſit, ut Patara extemplo proficiſceretur: quæq. ibi naues regiæ eſſent, concideret cre-
maretque. Profectus ab Epheſo quinquaginta tectas naues aut concidit aut incendit.
Telmiſſum eadem expeditione, territis ſubito aduentu claſſis oppidanis, recepit. Ex Lycia
protinus, iuſſis ab Epheſo ſequi, qui ibi relicti erant, per inſulas in Græciam traiecit. Athe- I
nis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheſo naues uenirent, totam inde claſſem in
Italiam reduxit. Cn. Manlius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, ele-
phantos quoque accepiſſet, donoque Eumeni omnes dediſſet: deinde cauſas ciuitatum,
multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ impe
ratæ, Eumenis beneficio, cui deſponderat per eos dies filiam, remiſſa, in amicitiam eſt acce-
ptus. Ciuitatum autem cognitis cauſis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem.
Quæ ſtipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano ſenſerant, ijs immunita-
tem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut ſtipendiariæ Attali regis, eas omneis ue
ctigal pendere Eumeni iuſſerunt. nominatim præterea Colophonijs qui in Notio habitãt,
& Cymæis & Mileſijs immunitatem conceſſerunt. Clazomenijs ſuper immunitatem &
Drymuſam inſulam dono dederunt. & Mileſijs, quem Sacrum appellant, agrum reſtitue- K
runt. & Ilienſibus Rhœteum & Hergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita,
quàm originum memoria. eadem & Dardanum liberandi cauſa fuit. Chios quoque &
Smyrnæos, & Erithræos pro ſingulari fide, quam eo bello præſtiterunt, & agro donarunt,
& in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæenſibus & ager, quem ante bellum habue
rant, redditus: & ut legibus antiquis uterentur, permiſſum. Rhodijs affirmata, quæ data
priore decreto erant, Lycia & Caria datæ uſque ad Mæandrum amnem, præter Telmiſſum.
Regi Eumeni Cherſoneſum in Europa, & Lyſimachiam, caſtella, uicos, agros eius, quibus
finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Aſia Phrygiam utranque: alteram ad Helle-
ſpontum, maiorem alteram uocant: & Myſiam quam Pruſias rex ademerat ei, reſtituerunt:

& Ly-

A & Lycaoniã & Milyada,& Lydiã,& nominatim urbes Tralleis, atque Epheſum & Telmiſ-
ſum. De Pamphylia diſceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum eſſet, quia pars
eius citra, pars ultra Taurum eſt: integra res ad ſenatum reijcitur. His fœderibus decre-
tis datis, Manlius cum decem legatis, omniq. exercitu ad Helleſpontum profectus, euoca
tis eò regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eumene ſeruarent, dixit: denunciauitq.
ut morem uagandi cum armis finirent, agrorumq. ſuorum terminis ſe continerent. Con-
tractis deinde ex omni ora nauibus & Eumenis etiam claſſe per Atheneum fratrem regis
ab Elæa adducta, copias omneis in Europam traiecit. inde per Cherſoneſum modicis iti
neribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lyſimachiæ ſtatiua habuit: ut quam-
maxime recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter uulgo horrebant, ingre-
deretur. quo profectus eſt ab Lyſimachia die, ad amnem Melana, quem uocant: inde po-
B ſtero die Cypſela peruenit: à Cypſelis uia decem millium fere ſyluestris, anguſta, confra
goſa excipiebat. propter cuius difficultatem itineris in duas partes diuiſus exercitus. &
præcedere una iuſſa, altera magno interuallo cogere agmen: media impedimenta interpo
ſuit: plauſtra cum pecunia publica erant, prætioſaq. alia præda. Itaque cum per ſaltum
iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Aſtij & Cæni, & Maduate-
ni, & Cœletæ ad ipſas anguſtias uiam circunſederunt. Opinio erat, non ſine Philippi re-
gis Macedonum fraude id factum. eum ſciſſe, non alia, quàm per Thraciam redituros Ro-
manos, & quantam pecuniam ſecũ portarent. In primo agmen imperator erat, ſolicitus
propter iniquitatem locorum. Thraces nihil ſe mouerunt, donec armati tranſirent. po-
ſteaquam primos ſuperaſſe anguſtias uiderunt, poſtremos nondum appropinquantes, im-
pedimenta, & ſarcinas inuadunt. cæſisq. cuſtodibus, partim ea quæ in plauſtris erant, di-
C ripere, partim ſub oneribus iumenta abſtrahere. Vnde poſteaquam clamor primum ad
eos qui iam ingreſſi ſaltum ſequebantur, deinde etiam ad primum agmen eſt perlatus, utrin
que in medium concurritur, & inordinatum ſimul pluribus locis prælium conſeritur. Thra
cas prẹda ipſa impeditos oneribus, & pleroſque, ut ad rapiendum manus uacuas haberent,
inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occur-
ſantibus, & latentibus interdum per cauas ualles, prodebat. ipſa etiam onera, plauſtraque,
ut fors tulit, his aut illis incommode obiecta pugnantibus impedimento ſunt: alibi prædo,
alibi prædæ uindex cadit. prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnan-
tium eſt, prout numerus (alij enim pluribus, quàm ipſi erant, alij paucioribus occurrerant)
uaria pugnæ fortuna eſt: multi utrinque cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio exce-
dunt Thraces, non fuga uulnerum, aut mortis: ſed quia ſatis prædæ habebant. Romano-
D rum primum agmen extra ſaltum circa templum Bendidium caſtra loco aperto poſuit. pars
altera ad cuſtodiam impedimentorum medio in ſaltu duplici circundata uallo manſit. po-
ſtero die prius explorato ſaltu, quàm mouerent, primis ſe coniungunt. In eo prælio, cum
& impedimentorum pars, & calonum, & milites aliquot, cum paſſim toto prope ſaltu pu-
gnaretur, cecidiſſent: plurimum Q. Minucij Thermi morte damni eſt acceptum, fortis ac
ſtrenui uiri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum eſt. inde Aeniorum fines præter Apol
linis, Zerynthium, quem uocant incolæ, templum ſuperant. Aliæ anguſtiæ circa Tempyra
excipiunt, (hoc loco nomen eſt) nec minus confragoſæ, quàm priores. ſed quia nihil ſilue-
ſtre circa eſt: ne latebras quidem ad inſidiandum præbent. Huc ad eandem ſpem prædæ
Trauſi, gens & ipſa Thracum, conuenere. ſed quia nudæ ualles, procul ut conſpicerentur
anguſtias obſidentes, efficiebant: minus terroris tumultusq. fuit apud Romanos. quippe
E etſi iniquo loco, prælio tamen iuſto, acie aperta, collatis ſignis dimicandum erat. conferti
ſubeuntes cum clamore impetu facto, primum expulere loco hoſtes, deinde auertere. fu-
ga inde cædesque ſuis ipſos impedientibus anguſtijs, fieri cœpta eſt. Romani uictores ad
uicum Maronitarum (Saren appellant) poſuerunt caſtra. poſtero die patenti itinere Priati-
cus campus eos excepit, triduumque ibi frumentum accipientes manſerunt, partim ex a-
gris Maronitarum, conferentibus ipſis, partim ex nauibus ſuis, quæ cum omnis generis cõ-
meatu ſequebantur. Ab ſtatiuis diei uia Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum
Neapolim peruentum eſt. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquũ
inde per medios Thracas dies noctesque, etſi non infeſtum, ſuſpectum tamen, donec in
Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cum à Scipione eadem uia
ducceretur,

ducerctur, habucrat, nullam ob aliam cauſam, quàm, quòd prædæ minus quod peteretur, F
fuerat. Quanquam tum quoque, Claudius auctor eſt, ad quindecim millia Thracum præ
cedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurriſſe. quadringentos equites
fuiſſe Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hoſteis cum centum quin:
quaginta delectis equitibus perrupiſſe. eundem mox, cum iam Mutines, in medio elephan:
tis collocatis, in cornua equitibus diſpoſitis, manum cum hoſte conſeruiſſet, terrorem ab:
tergo præbuiſſe: atque inde turbatos equeſtri uelut procella hoſteis ad peditum agmen nõ
acceſſiſſe. Cn.Manlius per Macedoniam in Theſſaliam exercitum traduxit. inde per Epi-
rum Apolloniam cum perueniſſet, nondum adeo hiberno contempto mari, ut traijcere au:
deret, Apolloniæ hibernauit. Exitu prope anni M.Valerius conſul ex Liguribus ad magi-
ſtratus ſubrogandos Romam uenit, nulla memorabili in prouincia re geſta, ut ea probabilis
moræ cauſa eſſet, quòd ſolito ſerius ad comitia ueniſſet. Comitia conſulibus rogandis fue G
runt A.D.XII kal.Martias. creati M.Aemilius Lepidus, C.Flaminius. Poſtero die præ-
tores facti Ap.Claudius Pulcher, Ser.Sulpicius Galba, Q.Terentius Culleo, L.Terentius
Maſſaliota, Q.Fuluius Flaccus, M.Furius Craſſipes. Comitijs perfectis, quas prouincias
prætoribus eſſe placeret, retulit ad ſenatum conſul. decreuerunt duas Romæ iuris dicundi
cauſa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia Tarentum, & Galliam. &
extemplo priuſquam inirent magiſtratum, ſortiri iuſſi. Seruius Sulpicius urbanam, Q.Te
rentius peregrinam, eſt ſortitus. L.Terentius Siciliam, Q.Fuluius Sardiniam, Ap.Clau-
dius Tarentum, M.Furius Galliam. Eo anno L.Minucius Myrtilus, & L.Manlius, quòd
legatos Carthaginienſes pulſaſſe dicebantur, iuſſu M.Claudij prætoris urbani, per feciales
AN.DLXIII. traditi ſunt legatis, & Carthaginem auecti. In Liguribus magni belli, & gliſcentis in dies
magis, fama erat. itaque conſulibus nouis, quo die de prouincijs & de rep. retulerunt, ſena H
tus utrique Ligures prouinciam decreuit. Huic ſenatuſconſulto Lepidus conſul interce-
debat, indignum eſſe prædicans, conſules ambos in ualles Ligurum includi. M.Fuluium
& Cn.Manlium biennium iam: alterum in Europa, alterum in Aſia, uelut pro Philippo atq;
Antiocho ſubſtitutos, regnare. ſi exercitus in his terris eſſe placeat, conſules ijs potius,
quàm priuatos præeſſe oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bel-
lum indictum non ſit, pacem pretio uenditantes. ſi eas prouincias exercitibus obtinere o-
pus eſſet: ſicut M'.Acilio L.Scipio conſul, L.Scipioni M.Fuluius & Cn.Manlius ſucceſſiſ-
ſent conſules: ita Fuluio Manlioq́. C.Liuium & M.Valerium conſules debuiſſe ſuccedere.
nunc certe perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Aſia, deuictis Gallis, aut conſu-
les ad exercitus conſulares mitti, aut reportari legiones inde, reddiq́. tandem reip. debere.
ſenatus his auditis in ſententia perſeuerauit: ut conſulibus ambobus Ligures prouincia I
eſſet: Manlium Fuluiumq́ue decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire
Romam placuit. Inimicitiæ inter M.Fuluium & M.Aemilium conſulem erant, & ſuper cæ-
tera Aemilius ſerius biennio ſe conſulem factum M. Fuluij opera aiebat: itaq; ad inuidiam
ei faciendam legatos Ambracienſes in ſenatum ſubornatos criminibus introduxit. qui ſi-
bi cum in pace eſſent, imperataque à prioribus conſulibus feciſſent, & eadem præſtare obe
dienter M.Fuluio parati eſſent, bellum illatum queſti, agros primum depopulatos, terro-
rem direptionis & cædis urbi iniectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obſeſſos
deinde, & oppugnatos ſe, & omnia exempla belli edita in ſe, cædibus, incendijs, ruinis, dire
ptione urbis, coniuges, liberos in ſeruitium abſtractos: bona adempta: &, quod ſe ante om
nia moueat, templa tota urbe ſpoliata ornamentis: ſimulacra deum, deos demo ipſos con
uulſos ex ſedibus ſuis ablatos eſſe. parietes poſteſque nudatos: quos adorent, ad quos K
precentur, & ſupplicent Ambracienſes, non ſupereſſe. Hæc querentes interrogando cri-
minoſe ex compoſito conſul ad plura uelut non ſua ſponte dicenda eliciebat. Motis patri
bus, alter conſul C.Flaminius M.Fuluij cauſam excepit. qui ueterem & obſoletam uiam
ingreſſos Ambracienſes dixit. Sic M.Marcellum à Syracuſanis, ſic Q.Fuluium à Campa-
nis accuſatos. quin eadem opera T.Quinctium à Philippo rege, M'.Acilium, & L.Scipio-
nem ab Antiocho, Cn.Manlium à Gallis, ipſum Fuluium ab Aetolis & Cephalleniæ popu
lis accuſari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & ſigna inde ornamentaque
ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus ſoleant, negaturum aut me pro M.Fuluio; aut ip
ſum M.Fuluium cenſetis P. C? qui ob has res geſtas triumphum à uobis poſtulaturus ſit?

Ambraciam

A Ambraciam captam, ſignaq́. quæ ablata criminantur, & cætera ſpolia eius urbis ante currum laturus: & fixurus in poſtibus ſuis? Nihil eſt, quòd ſe ab Aetolis ſeparent. eadem Ambracienſium,& Aetolorum cauſa eſt. Itaque collega meus uel in alia cauſa inimicitias exerceat, uel, ſi in hac utique mauult, retineat Ambracienſes ſuos in aduentum M. Fuluij. ego nec de Ambracienſibus, nec de Aetolis decerni quicquam abſente M. Fuluio patiar. Cum Aemilius callidam malitiam inimici, uelut omnibus notã, inſimularet & tempus eum morando extracturum diceret, ne conſule inimico Romam rediret, certamine conſulum biduum abſumptum eſt. nec præſente Flaminio decerni quicquam uidebatur poſſe. captata occaſio eſt, cum æger forte Flaminius abeſſet. & referente Aemilio ſenatuſconſultum factum eſt, ut Ambracienſibus omnes ſuę res redderentur: in libertate eſſent, ac legibus ſuis uterentur. portoria, quæ uellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani
B ac ſocij Latini nominis eſſent. ſigna aliaq́. ornamenta, quæ quererentur ex ædibus ſacris ſublata eſſe: de ijs, cum M. Fuluius Romam reuertiſſet, placere ad collegium pontificum referri, & quod ij cenſuiſſent, fieri. Neque his contentus conſul fuit, ſed poſtea per infrequentiam adiecit ſenatuſconſultum, Ambraciam non uideri ui captam eſſe. Supplicatio inde ex decemuirorum decreto pro ualetudine populi fuit per triduum: quia grauis peſtilentia urbem atque agros uaſtabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati conſules, & delectu perfecto (nouis enim uterque maluit uti militibus) in prouinciam profecti ſunt: ueteresque omnes dimiſerunt. Poſt conſulum profectionem Cn. Manlius procos. Romam uenit. cui cum ab Ser. Sulpicio prætore ſenatus ad ædem Bellonæ datus eſſet, & ipſe commemoratis rebus ab ſe geſtis poſtulaſſet, ut ob eas dijs immortalibus honos haberetur, ſibique triumphanti urbem inuehi liceret: contradixerunt pars maior decem legato
C rum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Aemilius Paullus. Legatos ſeſe Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ cauſa, fœderisq́. & legum quæ cũ L. Scipione incohatæ fuiſſent perficiendarum. Cn. Manlium ſumma ope tetendiſſe, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, ſi ſui poteſtatem feciſſet, inſidijs exciperet. ſed illum cognita fraude conſulis, cum ſæpe colloquijs petitis captatus eſſet, non congreſſum modo, ſed conſpectum etiam eius uitaſſe. cupientem tranſire Taurum ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ præditam ſuperantibus terminos fataleis cladem experiri uellet, retentum. admouiſſe tamen exercitum, & prope ipſis iugis ad diuortia aquarum caſtra poſuiſſe. cũ nullam ibi cauſam belli inueniret, quieſcentibus regijs, circumegiſſe exercitum ad Gallogræcos. cui nationi non ex ſenatus auctoritate, non populi iuſſu bellum illatum. quod quem unquam de ſua ſententia facere auſum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœ
D norum recentiſſima bella eſſe. de omnibus his conſultum ſenatum, populum iuſſiſſe. ſæpe legatos ante miſſos, res repetitas. poſtremo qui bellum indicerent, miſſos. Quid eorum Cn. Manli factum eſt, ut iſtud publicum populi R. bellum, & non tuum priuatum latrociniũ dicamus? At eo ipſo contentus fuiſti. recto itinere duxiſti exercitum ad eos, quos tibi hoſtes deſumpſeras: an & per omneis anfractus uiarum, cum ad biuia conſiſteres, ut quo flexiſſet agmen Attalus Eumenis frater, eò conſul mercenarius cum exercitu Romano ſequereris, Piſidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ receſſus omnes atque angulos peragraſti, ſtipem à tyrannis caſtellaniſque deuijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum autem ipſum, cuius nomine triumphum petis, quomodo geſſiſti? loco æquo, tempore tuo pugnaſti: Tu ueto rectè, ut dijs immortalibus honos habeatur, poſtulas: primum quòd pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferen
E tis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quòd beluas, non hoſtes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum exiſtimare miſtum eſſe Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi miſti ac uitiati ſunt. an ſi illi Galli eſſent, cum quibus millies uario euentu in Italia pugnatum eſt, quantum in imperatore noſtro fuit, nunclus illinc rediſſet? bis cum ijs pugnatum eſt, bis loco iniquo ſubijt, in ualle inferiore pedibus pene hoſtiũ aciem ſubiecit ut ſi non tela ex ſuperiore loco mitterent: ſed corpora ſua nuda inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna populi R. eſt, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis ſagittiſque in fugam conſternatæ ſunt. gladius in acie cruentatus non eſt Gallico bello. uelut apium examina ad crepitum primum miſſilium auolauere. At hercule nos ijdem, ad monente

monente fortuna, quid, ſi hoſtem habuiſſemus, caſurum fuiſſet: cum redeuntes in F
latrunculos Thracas incidiſſemus: cæſi, fugati, exuti impedimentis ſumus: Q. Minucius
Thermus, in quo haud paulo plus damni factum eſt, quàm ſi Cn. Manlius, cuius temeritate
ea clades inciderat, periſſet: cum multis uiris fortibus cecidit, exercitus ſpolia regis An-
tiochi referens, trifariam diſſipatus, alibi primum, alibi poſtremum agmen, alibi impedi-
menta, inter uepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur?
Si nihil in Thracia cladis ignominiæq́. foret acceptum, de quibus hoſtibus triumphum pe-
teres? de ijs, ut opinor, quos tibi hoſtes ſenatus, aut populus R. dediſſet. ſic huic L. Scipio-
ni, ſic illi M. Acilio de rege Antiocho, ſic paulo ante T. Quinctio de rege Philippo, ſic P. A-
fricano de Annibale & Pœnis, & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum iam ſena-
tus cenſuiſſet bellum, quæ lita tamen ſunt: quibus nunciandum eſſet: ipſis utique regibus
nunciaretur, an ſatis eſſet ad præſidium aliquod nunciari. Vultis ergo hæc omnia pollui & G
confundi? tolli fecialia iura? nullos eſſe feciales? fiat (pace deum dixerim) iactura religio
nis: obliuia deorum capiat pectora ueſtra. num ſenatum quoque de bello conſuli non pla
cet? non ad populum ferri? uelint iubeant ne cum Gallis bellum geri? Modo certe conſu
les Græciam atque Aſiam uolebant. tamen perſeuerantibus uobis Ligures prouinciam de
cernere, dicto audientes fuerunt. merito ergo à uobis proſpere bello geſto triumphum
petent, quibus auctoribus geſſerunt. Talis oratio Furij & Aemilij fuit. Manlium in hunc
maxime modum reſpondiſſe accipimus. Tribuni pl. antea ſolebant triumphum poſtulan-
tibus aduerſari, P. C. quibus ego gratiam habeo, quod, ſeu mihi, ſeu magnitudini rerum ge
ſtarum hoc dederunt, ut non ſolum ſilentio comprobarent honorem meum, ſed referre e-
tiam ſi opus eſſet, uiderentur parati eſſe: ex decem legatis, ſi dijs placet, quod conſilium di
ſpenſandæ cohoneſtandæque uictoriæ imperatoribus maiores dederunt noſtri: aduerſa- H
rios habeo. L. Furius, L. Aemilius currum triumphalem me conſcendere prohiberent,
coronam inſignem capiti detrahunt. quos ego, ſi tribuni triumphare prohiberent, te-
ſtes citaturus fui rerum à me geſtarum. Nullius equidem inuideo honori P. C. uos tribunos
plebei nuper, uiros fortes ac ſtrenuos, impedientes Q. Fabij Labeonis triumphum, auctori
tate ueſtra deterruiſtis. triumphauit, quem non bellum iniuſtum geſſiſſe, ſed hoſtem omni-
no non uidiſſe, inimici iactabant: ego qui cum centum millibus ferociſſimorum hoſtium ſi
gnis collatis toties pugnaui: qui plus XL millia hominum cepi, aut occidi, qui bina caſtra
eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia eſt, reliqui, non
triumpho modo fraudor, ſed cauſam apud uos C. P. accuſantibus me his legatis dico. Du
plex eorum, ut animaduertiſtis P. C. accuſatio fuit. nam nec gerendum mihi fuiſſe bellum
cum Gallis, & geſtum temere atque imprudenter dixerunt. Non erant Galli hoſtes, ſed tu I
eos pacatos imperata facientes uiolaſti. Non ſum poſtulaturus à uobis P. C. ut quæ com
muniter de immanitate gentis Gallorum, de infeſtiſſimo odio in nomen Romanum ſcitis,
ea de illis quoque qui Aſiam incolunt, exiſtimetis. Gallos, remota uniuerſæ gentis infa-
mia, atque inuidia, per ſe ipſos æſtimate. Vtinam rex Eumenes, utinam Aſiæ ciuitates om
nes adeſſent: & illos potius querentes, quàm me accuſantem, audiretis. mittite agedum
legatos circa omnes Aſiæ urbes, & quærite, utrum à grauiori ſeruitute, Antiocho ultra Tau
ri iuga emoto, an Gallis ſubactis, liberati ſint? quoties agri eorum uaſtati ſint, quoties præ-
dæ abactæ, referant: cum uix redimendi captiuos copia eſſet, & mactatas humanas hoſtias
immolatosque liberos ſuos audirent. Stipendium ſcitote pependiſſe ſocios ueſtros Gal-
lis, & nunc liberatos per uos regio imperio, fuiſſe penſuros: ſi à me foret ceſſatum. quo lon
gius Antiochus emotus eſſet, hoc impotentius in Aſia Galli dominarentur: & quicquid K
eſt terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non ueſtro adieciſſetis. At enim ſunt qui
dem iſta uera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum
orbis terrarum, Galli ſpoliauerunt: nec ideo populus R. his bellum indixit aut intulit. E-
quidem aliquid intereſſe rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione ueſtra Græ
cia, atque Aſia erat, ad curandum animaduertendumq́. quid in his terris fieret: & hoc, quo
finem Imperij Romani Taurum montem ſtatuiſtis: quo libertatem immunitatemue ciuita
tibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro multatis, alijs uectigal imponitis, regna auge-
tis, minuitis, donatis, adimitis: curæ ueſtræ cenſetis eſſe, ut pacem terra marique habeant.
An, niſi præſidia deduxiſſet Antiochus, quæ quieta in ſuis arcibus erant, non putaretis libe-
ratam

A ratam Aſiam? ſi Gallorum exercitus effuſi uagarentur: rata dona ueſtra, quæ dediſtis regi
Eumeni, rata libertas ciuitatibus eſſet? Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non ac
ceperim, ſed fecerim hoſtes Gallos? Te L. Scipio, appello, cuius ego mihi, ſuccedēs in uicē
imperij tui, uirtutem felicitatemq́. pariter non fruſtra ab dijs immortalibus precatus ſum:
te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maieſtatem, & apud fratrem conſulem & apud exercitū
habuiſti: ſciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuiſſe? uideritis in acie eos, in
cornu utroque (id enim roboris eſſe uidebatur) locatos? pugnaueritis ut cum hoſtibus iu-
ſtis? cecideritis? ſpolia eorum retuleritis? At qui cum Antiocho, non cum Gallis, bellum
his ſenatus decreuerat, & populus iuſſerat. Sed ſimul, ut opinor, cum his decreuerant iuſ-
ſerantq́., qui inter eius præſidia fuiſſent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pe
pigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaueratis: omnes hoſtes erant,
B qui pro Antiocho arma aduerſus nos tulerāt. in qua cauſa cum Galli ante omnes fuiſſent,
& reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij ueſtri coactis lue
re peccata ſua, pacem pepigi: & Gallorum animos, ſi poſſent mitigari a feritate inſita, ten-
taui, & poſteaquam indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum ui atque armis
coercendos ratus ſum. Nunc quoniam ſuſcepti belli purgatum eſt crimen, geſti reddenda
eſt ratio. in quo confiderem equidem cauſæ meæ, etiam ſi non apud Romanum, ſed apud
Carthaginienſem ſenatum agerem: ubi in crucem tolli imperatores dicuntur: ſi proſpero
euentu, prauo conſilio rem geſſerunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus in-
cipiendis gerendisq́ue deos adhibet: quia nullius calumniæ ſubijcit ea quæ dij comproba
uerunt, & in ſolennibus uerbis habet, cum ſupplicationem aut triumphum decernit, quòd
bene ac feliciter rempublicam adminiſtrarit: ſi nollem, ſi graue ac ſuperbum exiſtimarem
C uirtute gloriari: pro felicitate mea exercitusq́ue mei, quod tantam nationem ſine ulla mili
tum iactura deuicimus, poſtularem, ut dijs immortalibus honos haberetur: & ipſe trium-
phans in Capitolium aſcenderem, unde uotis rite nuncupatis profectus ſum: negaretis
hoc mihi cum dijs immortalibus? Iniquo enim loco dimicaui. Dic igitur, quo æquiore
potuerim dimicare? cum montem hoſtes cepiſſent, loco munito ſe tenerent? nempe eun-
dum ad hoſtes erat, ſi uincere uellem. Quid ſi urbem eo loco haberent? & mœnibus ſe
tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquóne loco M'. Acilius cū
rege Antiocho pugnauit? quid? Philippum non eodem modo ſuper Aoum amnem iuga
tenentem montium T. Quinctius deiecit? Equidem adhuc qualem aut ſibi fingant, aut uo
bis uideri uelint hoſtem fuiſſe, non inuenio. ſi degenerem, & emollitum amœnitate Aſiæ,
quid periculi uel iniquo loco ſubeuntibus fuit? ſi timendum & feritate animorum, & robo
D re corporum: huic ne tantæ uictoriæ triumphum negatis? Cæca inuidia eſt P. C. nec quic-
quam aliud ſcit, quàm detractare uirtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi,
quæſo, ita ignoſcatis P. C. ſi longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, ſed ne-
ceſſaria criminum defenſio fecit. An etiam per Thraciam ſaltus patentes, qui anguſti e-
rant, & plana ex arduis, & culta ex ſilueſtribus facere potui? & præſtare necubi notis ſibi la
tebris delitéſcerent latrones Thraces? ne quid ſarcinarum raperetur? ne quod iumentum
ex tanto agmine abſtraheretur? ne quis uulneraretur? ne ex uulnere uir fortis ac ſtrenuus
Q. Minucius moreretur? In hoc caſu, quo infeliciter incidit, ut talem ciuem admitteremus,
hærent. quòd ſaltu iniquo, loco alieno cum adortus hoſtis nos eſſet, quæ ſimul acies primi
& nouiſſimi agminis hærentem ad impedimenta noſtra exercitum barbarorum circumue-
nerunt: quod multa millia ipſo die, plura multo poſt dies paucos ceciderunt & ceperunt:
E hoc ſi ipſi tacuerint, uos ſcituros, cum teſtis orationis meæ totus exercitus ſit, non credunt.
ſi gladium in Aſia non ſtrinxiſſem, ſi hoſtem non uidiſſem: tamen pro cos. triumphum in
Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum ſatis eſt, quin pro eo, quod pluribus
uerbis uos, quàm uolui, fatigaui: ueniam à uobis petitam impetratamq́ue uelim P. C. Plus
crimina eo die, quàm defenſio, ualuiſſent: ni altercationem in ſerum perduxiſſent. dimitti
tur ſenatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuiſſe uideretur. Poſtero die & co-
gnati amicique Cn. Manlij ſummis opibus annixi ſunt, & auctoritas ſeniorum ualuit, ne-
gantium exemplum proditum memoriæ eſſe, ut imperator, qui perduellibus deuictis, con-
fecta prouincia, exercitum reportaſſet, ſine curru & laurea priuatus inhonoratus que ur-
bem iniret. hic pudor malignitatem uicit, triumphumq́ue frequentes decreuerunt. Op-
preſſit

preſſit deinde mentionem memoriamq́ue omnem contentionis huius, maius, & cum maio F
re & clariore uiro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor eſt)
duo Q. Petilij diem dixerunt. id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alij
non tribunos pleb. ſed uniuerſam ciuitatem, quæ id pati poſſet, incuſabant. duas maximas
orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inuentas: Romam ingratio
rem. ſiquidem uicta Carthago uictum Annibalem in exilium expuliſſet, Roma uictrix ui-
ctorem Africanum expellat. Alij, neminem unum ciuem tantum eminere debere, ut legi
bus interrogari non poſſit. nihil tam æquandæ libertatis eſſe, quàm potentiſſimum quen-
que poſſe dicere cauſam, quid autem tuto cuiquam, nedum ſummam Reipublicæ, permitti,
ſi ratio non ſit reddenda? qui ius æquum pati non poſſit, in eum uim haud iniuſtam eſſe.
Hæc agitata ſermonibus, donec dies dicendæ cauſæ uenit. nec alius antea quiſquam, nec
ille ipſe Scipio conſul cenſorve maiore omnis generis hominum frequentia, quàm reus il- G
lo die in forum eſt deductus. Iuſſus dicere cauſam, ſine ulla criminum mentione orationẽ
adeo magnificam de rebus ab ſe geſtis eſt exorſus, ut ſatis conſtaret, neminem unquam ne
que melius, neque uerius laudatum eſſe. dicebantur enim ab eodem animo ingenioq́ue,
à quo geſta erant. & aurium faſtidium aberat: quia pro periculo, non in gloriam, refere-
bantur. Tribuni pl. uetera luxuriæ crimina Syracuſanorum hibernorum, & Locris Plemi
nianum tumultum cum ad fidem præſentium criminum retuliſſent, ſuſpicionibus magis,
quàm argumentis, pecuniæ captæ reum accuſarunt. Filium captum ſine pretio redditum.
omnibusque alijs rebus Scipionem, tanquam in eius unius manu pax Romana bellumq.
eſſet, ab Antiocho cultum. dictatorem eum conſuli, non legatum in prouincia fuiſſe. nec
ad aliam rem eò profectum, quàm ut id quod Hiſpaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iam pridẽ
perſuaſum eſſet, hoc Græciæ Aſiæq. & omnibus ad orientem uerſis regibus gentibusq́ue H
appareret: unum hominem caput columenq. imperij Romani eſſe: ſub umbra Scipionis ci
uitatem dominam orbis terrarum latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iuſſis
eſſe. Infamia intactum, inuidia qua poſſunt, urgent. Orationibus in noctem perductis,
producta dies eſt. ubi ea uenit, tribuni in Roſtris prima luce conſederunt. citatus reus ma
gno agmine amicorum clientiumq́ue per mediam concionem ad Roſtra ſubijt: ſilentioq.
facto, Hoc, inquit, die tribuni pl. uosq́ue Quirites, cum Annibale & Carthaginienſibus ſi
gnis collatis in Africa bene ac feliciter pugnaui. itaque cum hodie litibus & iurgijs ſuper
ſederi æquum ſit, ego hinc extemplo in capitolium ad Iouem opt. max. Iunonemq. & Mi-
neruam, cæterosq́ue deos qui Capitolio atque arci præſident, ſalutandos ibo: hisq́ue gra
tias agam, quòd mihi & hoc ipſo die, & ſæpe alias egregie reipublicæ gærendæ mentem,
facultatemq́ue dederunt. ueſtrum quoque quibus commodum eſt, ite mecum Quirites, I
& orate deos, ut mei ſimiles principes habeatis. ita, ſi ab annis ſeptemdecim ad ſenectutẽ
ſemper uos ætatem meam honoribus ueſtris anteiſtis, ego ueſtros honores rebus gerendis
præceſſi. Ab Roſtris in Capitolium aſcendit. ſimul ſe uniuerſa concio auertit, & ſecuta Sci
pionem eſt: adeo, ut poſtremo ſcribæ uiatoresq. tribunos relinquerent, nec cum ijs præter
ſeruilem comitatum, & præconem, qui reum ex Roſtris citabat, quiſquam eſſet. Scipio
non in Capitolio modo, ſed per totam urbem omnia templa deum cum populo R. circum-
ijt. Celebratior is prope dies fauore hominum, & æſtimatione ueræ magnitudinis eius
fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginienſibus urbem eſt inuectus.
Hic ſpecioſus ultimus dies P. Scipioni illuxit. poſt quem, cum inuidiam & certamina cum
tribunis proſpiceret, die longiore producta in Liternum conceſſit, certo conſilio ne ad cau
ſam dicendam adeſſet. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ aſſuetus, quàm ut K
reus eſſe ſciret, & ſummittere ſe in humilitatem cauſam dicentium. Vbi dies uenit, citari-
q́ue abſens eſt cœptus, L. Scipio morbum cauſæ eſſe cur abeſſet, excuſabat. quam excuſa-
tionem cum tribuni qui diẽ dixerant, non acciperent, & ab eadem ſuperbia non uenire ad
cauſam dicendam arguerent, qua iudicium & tribunos pl. & concionem reliquiſſet: & qui
bus ius de ſe dicendæ ſentẽtiæ & libertatem ademiſſet, his comitatus, uelut captos trahẽs,
triumphum de populo R. egiſſet: ſeceſſionemq́ue eo die in Capitolium à tribunis pl. feciſ
ſet, Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce, & auctore nos reliquiſtis, ab eo
ipſi relicti eſtis. & tantum animorum in dies nobis decreſcit: ut ad quem ante annis XVII
exercitum & claſſem habentem, tribunos plebis, ędilemq́ue in Siciliam mittere auſi ſumus,
qui

A qui prehenderent eum, & Romam reducerent: ad eum priuatum ex uilla ſua extrahendum
ad cauſam dicendam mittere non audeamus? Tribuni pl. appellati ab L. Scipione
ita decreuerunt: ſi morbi cauſa excuſaretur, ſibi placere, accipi eam cauſam, diemq́ue à
collegis produci. Tribunus pl. eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ
cum P. Scipione intercedebant. is cum uetuiſſet nomen ſuum decreto collegarum aſcribi,
triſtioresq́. omnes ſententiam expectarent: ita decreuit: Cum L. Scipio excuſet morbum
eſſe cauſæ fratri: ſatis id ſibi uideri: ſe P. Scipionem, priuſquam Romam rediſſet, accuſari
non paſſurum. tum quoque, ſi ſe appellet, auxilio ei futurum, ne cauſam dicat. ad id faſti-
gium rebus geſtis, honoribus populi Romani P. Scipionem deorum hominumq́ue con-
ſenſu perueniſſe: ut ſub Roſtris reum ſtare, & præbere aures adoleſcentium conuicijs, po
pulo Romano magis deforme, quàm ipſi ſit. Adiecit decreto indignationem. Sub pe-
B dibus ueſtris ſtabit tribuni domitor ille Africæ Scipio? ideo quatuor nobiliſſimos du-
ces Pœnorum in Hiſpania, quatuor exercitus fudit fugauitq́ue: ideo Syphacem cœpit,
Annibalem deuicit, Carthaginem uectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fra-
trem conſortem huius gloriæ L. Scipio) ultra Tauri iuga emouit, ut duobus Petillijs ſuc-
cumberet? uos de P. Africano palmam peteretis? nullis ve meritis ſuis, nullis ueſtris ho-
noribus unquam in arcem tutam, & uelut ſanctam clari uiri peruenient, ubi ſi non uene-
rabilis, inuiolata ſaltem ſenectus eorum conſidat? Mouit & decretum, & adiecta oratio
non cæteros modo, ſed ipſos etiam accuſatores: & deliberaturos ſe, quid ſui iuris & offi-
cij eſſet, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimiſſo, haberi eſt cœptus. ibi gra-
tiæ ingentes ab uniuerſo ordine, præcipue è conſularibus ſenioribusque T. Graccho actæ
ſunt, quòd rempublicam priuatis ſimultatibus potiorem habuiſſet. & Petillij uexati ſunt
C probris, quòd ſplendere aliena inuidia uoluiſſent, & ſpolia ex Africani triumpho pete-
rent. Silentium deinde de Africano fuit. uitam Literni egit ſine deſiderio urbis. Morien
tem iure eo ipſo loco ſepeliri ſe, iuſſiſſe ferunt: monimentumq́. ibi ædificari, ne funus ſi-
bi ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quàm pacis artibus memorabi-
lior prima pars uitæ, quàm poſtrema fuit: quia in iuuenta bella aſſidue geſta: cum ſenecta-
res quoque defloruere, nec præbita eſt materia ingenio. quid ad primum conſulatum ſecun
dus, etiam ſi cenſuram adijcias? quid Aſiatica legatio & ualetudine aduerſa inutilis, & fi-
lij caſu deformata, & poſt reditum neceſſitate aut ſubeundi iudicij, aut ſimul cum patria de-
ſerendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque maius neque periculoſius Ro-
mani geſſere, unus præcipuam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimicorum animi:
quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui uiuo quoque eo allatrare eius magnitudinem
D ſolitus erat. hoc auctore exiſtimãtur Petillij & uiuo Africano rem ingreſſi, & mortuo roga-
tionem promulgaſſe. Fuit autem rogatio talis. Velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia ca
pta, ablata, coacta ab rege Antiocho eſt, quiq́. ſub eius imperio fuerunt: quod eius in publi
cum relatum non eſt, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad ſenatum referat. quem
eam rem uelit ſenatus quærere de ijs, qui prętores nunc ſunt? Huic rogationi Q. & L. Mum
mij intercedebant. ſenatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea ſem-
per factum eſſet, æquum cenſebant. Petillij nobilitatem & regnum in ſenatu Scipionum ac
cuſabant. L. Furius Purpureo conſularis, qui in decem legatis in Aſia fuerat, latius rogan
dum cenſebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ factæ forent, ſed quæ ab alijs regibus
gentibusq́., Cn. Manlium inimicum inceſſens. Et L. Scipio, quem magis pro ſe, quàm ad
uerſus legem dicturum apparebat, diſſuaſor, proceſſit. is poſt mortem P. Africani fratris, ui
E ri omnium fortiſſimi clariſſimiq́ue, eam exortam rogationem eſt conqueſtus. parum enim
fuiſſe, non laudari pro Roſtris P. Africanum poſt mortem, niſi etiam accuſaretur. & Cartha
ginienſes exilio Annibalis contentos eſſe: populum Romanum ne morte quidem P. Sci-
pionis exatiari: niſi & ipſius fama ſepulti laceretur, & frater inſuper acceſſio inuidiæ macte
tur. M. Cato ſuaſit rogationem: extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Mummios
tribunos auctoritate deterruit, ne aduerſarentur rogationi. Remittentibus ergo his inter-
ceſſionem, omnes tribus, Vti rogas, iuſſerunt. Seruio Sulpicio deinde referente, quem ro-
gatione Petillia quærere uellent, Q. Terentium Culleonem patres iuſſerunt. Ad hunc pr
torem adeo amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumq. P. Scipionem (eſt
enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, ſicut in triumpho ierat, in funere quoque ante le

ctum iſſe memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam mulſum proſecutis funus dediſſe: F
quòd ab eo inter alios captiuos in Africa ex hoſtibus receptus eſſet: aut adeo inimicum
eundem, ut propter inſignem ſimultatem, ab ea factione, quæ aduerſa Scipionibus erat, de-
lectus ſit potiſſimum ad quæſtionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut ini-
quum prætorem reus extemplo factus L. Scipio. ſimul & delata & recepta nomina legato-
rum eius, A. & L. Hoſtiliorum Catonum, & C. Furij Aculeonis quæſtoris: & ut omnia
contacta ſocietate peculatus uiderentur, ſcribæ quoque duo, & accenſus. L. Hoſtilius,
& ſcribæ, & accenſus, priuſquam de Scipione iudicium fieret, abſoluti ſunt: Scipio & A.
Hoſtilius legatus, & C. Furius damnati. quo commodior pax Antiocho daretur, Scipio-
nem VI millia pondo auri. quadringenta octoginta argenti. plus accepiſſe, quàm in
ærarium retulerit: A. Hoſtilium LXXX pondo auri, argenti CCCCIII: Furium
quæſtorem auri centum XXX. argenti CC pondo. Has ego ſummas auri & argenti re- G
latas apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarij mendum, quàm menda
cium ſcriptoris eſſe in ſumma auri atq; argenti. ſimilius enim ueri eſt, argenti, quàm auri ma
ius pondus fuiſſe: & potius quadragies, quàm ducenties quadragies litem æſtimatã: eo ma
gis, quòd tãtæ ſummæ rationem etiam ab ipſo P. Scipione requiſitam eſſe in ſenatu tradũt:
librumq́. rationis eius cum Lucium fratrem afferre iuſſiſſet, inſpectante ſenatu ſuis ipſum
manibus concerpſiſſe, indignantem quòd cum bis millies in ærarium intuliſſet, qua-
dragies ratio ab ſe poſceretur. ab eadem fiducia animi, cum quæſtores pecuniam ex
ærario contra legem promere non auderent: popoſciſſe claues, & ſe aperturum ærarium di
xiſſe, qui, ut clauderetur, effeciſſet. Multa alia in Scipionis exitu maxime uitæ, dieq́. di-
cta, morte, funere, ſepulcro in diuerſum trahunt: ut cui famæ, quibus ſcriptis aſſentiar, non
habeam. Non de accuſatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petillios diem dixiſſe ſcri- H
bunt. non de tempore quo dicta dies ſit: non de anno quo mortuus ſit: non ubi mortuus,
aut elatus ſit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & ſepultum. utrobique monumenta oſten
duntur, & ſtatuæ. nam & Literni monumentum, monumentoq́. ſtatua ſuperimpoſita fuit:
quam tempeſtate diſiectam nuper uidimus ipſi. & Romæ extra portam Capenã in Scipio-
num monumento tres ſtatuæ ſunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe: tertia
poetæ Q. Ennij. nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolum, ſed orationes quoque (ſi mo-
do ipſorum ſunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Ti. Gracchi) abhorrent inter ſe. Index ora-
tionis P. Scipionis, nomen M. Næuij tr. pl. habet: ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris.
nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petillio-
rum accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. alia tota fe-
renda fabula eſt Gracchi orationi conueniens: & illi auctores ſequendi ſunt: qui, cum L. I
Scipio & accuſatus & damnatus ſit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuiſſe Afri-
canum tradunt. quo poſt famam de fratris caſu allatam, relicta legatione, cucurriſſe eum
Romam: & cum à porta recta ad forum ſe contuliſſet: quòd in uincula duci fratrem dictum
erat, repuliſſe à corpore eius uiatorem, & tribunis retinentibus, magis pie, quàm ciuiliter,
uim feciſſe. hæc enim ipſe Gracchus queritur, diſſolutam eſſe à priuato tribuniciam poteſta
tem, & ad poſtremum cum auxiliũ L. Scipioni polliceretur, adijcit, tolerabilioris exẽpli eſſe
à tribuno pl. potius, quàm à priuato, uictam uideri & tribuniciam poteſtatem, & remp. eſſe.
ſed ita hanc unam impotentem eius iniuriam inuidia onerat, ut increpando, quòd degene-
rarit tantum à ſe ipſe, cumulatas ei ueteres laudes moderationis & temperantiæ pro repre-
henſione præſenti reddat. caſtigatum enim quondam ab eo populum ait, quòd eum perpe-
tuũ conſulem & dictatorem uellet facere. prohibuiſſe, ſtatuas ſibi in Comitio, in Roſtris, in K
curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuiſſe ne decerneretur, ut imago ſua triũphali
ornatu è tẽplo Iouis opt. max. exiret. Hæc uel in laudatione poſita ingentem magnitudinẽ
animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus ſignificarent, quæ exprobrando inimi-
cus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filijs (nã maior P. Cornelio Naſicæ haud
dubie à patre collocata erat) nuptam fuiſſe conuenit. illud parum conſtat, utrum poſt mor
tem patris & deſponſa ſit, & nupſerit: an ueræ illæ opiniones ſint, Gracchum, cum L. Sci-
pio in uincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilio eſſet, iuraſſe, ſibi inimicitias
cum Scipionibus, quæ fuiſſent, manere, nec ſe gratiæ quærendæ cauſa quicquam facere: ſed
in quem carcerem reges & imperatores hoſtium ducentem uidiſſet: P. Africanum, in eũ ſe
fratrem

A fratrem eius duci non paſſurum. Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio conſurre-
xiſſe, & petiſſe, ut inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. quibus ita inter pu
blicum ſolenne ſponſalibus rite factis, cum ſe domum recepiſſet, Scipionem Aemiliæ uxo-
ri dixiſſe, filiam ſe minorem deſpondiſſe. cum illa muliebriter indignabunda nihil de com-
muni filia ſecum conſultatum, adieciſſet: non ſi Ti. Graccho daret, expertem conſilij de-
buiſſe matrem eſſe: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipſi deſponſam reſpondiſſe.
Hæc de tanto uiro, quàm & opinionibus & monumentis literarum uariarent, proponenda
erant. Iudicijs à Q. Terentio prætore perfectis, Hoſtilius & Furius damnati prædes eo-
dem die quæſtoribus urbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnem quam accepiſ-
ſet pecuniam, in ærario eſſe, nec ſe quicquam publici habere, in uincula duci eſt cœptus.
P. Scipio Naſica tribunos appellauit, orationemque habuit plenam ueris decoribus, non
B communiter modo Corneliæ gentis, ſed proprie familiæ ſuæ. Parentes ſuos & P. Africa-
ni, ac L. Scipionis qui in carcerem duceretur, fuiſſe Cn. & P. Scipiones, clariſſimos uiros.
eos, cum per aliquot annos in terra Hiſpania aduerſus multos Pœnorum Hiſpanorumq. &
duces & exercitus nominis Romani famam auxiſſent, non bello ſolum. ſed quòd Roma-
næ temperantiæ fideiq. ſpecimen illis gentibus dediſſent, ad extremum ambos pro popu-
lo R. morte occubuiſſe. cum illorum tueri gloriam poſteris ſatis eſſet, P. Africanum tan-
tum paternas ſuperauiſſe laudes, ut fidem fecerit, non ſanguine humano, ſed ſtirpe diuina
ſatum ſe eſſe. L. Scipionem, de quo agatur, ut quæ in Hiſpania, quæ in Africa, cum lega-
tus fratris eſſet, geſſiſſet, prætereantur, conſulem & ab ſenatu dignum uiſum, cui extra ſor-
tem Aſia prouincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui poſt duos
conſulatus cenſuramq. & triumphum legatus in Aſiam iret. ibi ne magnitudo & ſplendor
C legati laudibus conſulis efficeret, forte ita incidiſſe, ut quo die ad Magneſiam ſignis colla-
tis L. Scipio Antiochum deuiciſſet, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot uia abeſſet. non
fuiſſe minorem eum exercitum, quàm Annibalis, cum quo in Africa eſſet pugnatum. An-
nibalem eundem fuiſſe inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit.
& bellum quidem ita geſtum eſſe, ut ne fortunam quidem quiſquam criminari poſſit. in pa
ce crimen quæri, eam dici ueniſſe. hic X legatos ſimul argui, quorum ex conſilio data pax
eſſet. quin extitiſſe ex X legatis, qui Cn. Manlium accuſarent. tamen non modo ad crimi-
nis fidem, ſed ne ad moram quidem triumphi eam accuſationem ualuiſſe. At Hercule in
Scipione ipſas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, ſuſpectas eſſe. integrum
enim ei regnum relictum, omnia poſſidere eum uictum, quæ ante bellum eius fuerint. auri
& argenti cum uim magnam habuiſſet, nihil in publicum relatum, omne in priuatum uer-
D ſum. An non præter omnium oculos tantum auri argentiq. in triumpho L. Scipionis, quan
tum non decem alijs triumphis, ſi omne in unum conferatur, ſit latum? Nam quid de fini-
bus regni dicam? Aſiam omnem, & proxima Europæ tenuiſſe Antiochum: ea quanta re-
gio orbis terrarum ſit, à Tauro monte in Aegæum uſque prominens mare? quot non urbes
modo, ſed gentes amplectatur, omnes ſcire. hanc regionem dierum plus triginta in longi-
tudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, uſque ad Tauri montis iuga An-
tiocho ademptam, expulſo in ultimum angulum orbis terrarum. Quid ſi gratuita pax eſ-
ſet, plus adimi ei potuiſſe? Philippo uicto Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam,
nec Quinctio crimen quæſitum. nou enim habuiſſe eum Africanum fratrem: cuius cum
gloria prodeſſe L. Scipioni debuiſſet, inuidiam nocuiſſe. tantum auri argentiq. iudicatum
eſſe in domum L. Scipionis illatum, quantum uenditis omnibus bonis redigi non poſſet.
E ubi ergo eſſe regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? in domo, quam ſumptus non
exhauſerint, extare debuiſſe nouæ fortunæ cumulum. At enim quod ex bonis redigi non
poſſit, ex corpore & tergo per uexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimi-
cos: ut in carcerem inter fures nocturnos & latrones uir clariſſimus includatur, & in robo-
re & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem proijciatur. Non id Corneliæ magis
familiæ, quàm urbi Romanæ, fore erubeſcendum. Aduerſus ea Terentius prætor roga-
tionem Petilliam, & ſenatuſconſultum, & iudicium de L. Scipione factum recitauit. ſe, ni
referatur pecunia in publicum quæ iudicata ſit: nihil habere quod faciat, niſi ut prehendi
damnatum, & in uincula duci iubeat. Tribuni cum in conſilium ſeceſſiſſent, paulo poſt C.
Fannius ex ſua collegarumq. aliorum, præter Gracchum, ſententia pronunciauit, præto-

ri non intercedere tribunos, quo minus ſua poteſtate utatur. Ti. Gracchus ita decreuit; F
Quo minus ex bonis L. Scipionis quod iudicatum ſit, redigatur, ſe non intercedere prætori. L. Scipionem, qui regem opulentiſſimum orbis terrarum deuicerit, imperium populi R. propagauerit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Aſiæ deuinxerit populo R. beneficijs, plurimos duces hoſtium in triumpho ductos carcere incluſerit, non paſſurum inter hoſtes populi R. in carcere & in uinculis eſſe, mittiq́. eum ſe iubere. Tanto aſſenſu auditum eſt decretum, adeo dimiſſum L. Scipionem læti homines uiderunt, ut uix in eadem ciuitate uideretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publice quæſtores prætor miſit. neque in ijs non modo ueſtigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, ſed nec tantum redactum eſt, quantæ ſummæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amiciſq́. & clientibus eſt L. Scipioni: ut, ſi acciperet eam, locupletior aliquanto eſſet, quàm ante calamitatem fuerat. nihil accepit. quæ neceſſaria ad cultũ G
erant, redempta ei à proximis cognatis ſunt. uerteratq́. Scipionum inuidia in prætorem, & conſilium eius, & accuſatores.

EPITOME LIBRI XXXIX.

M. Aemilius conſul Liguribus ſubactis, uiã à Placentia uſque Ariminum perductam, Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Aſiatico referuntur. Ligures, quicunque citra Apenninum erant, ſubacti ſunt. Bacchanalia, ſacrum Græcum, & nocturnum, ſcelerum omnium maximum ſeminarium, cum ad ingentis turbæ coniurationem perueniſſet, à conſule inueſtigatum, & multorum pœna ſublatum eſt. A cenſoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, uiro & belli & pacis artibus maximo, motus eſt ſenatu L. Quinctius Flamininus T. Quinctij frater, eo quòd cum Galliam prouinciam conſul obtineret, rogatus in conuiuio à Philippo Pœno, quem amabat, ſcorto nobili, Gallum quendam ſua manu occiderat: ſiue, ut quidam tradiderunt, unum damnatorum ſecuri percuſſerat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni deceſſit: &, tanquã ingenti fortuna circa id tẽpus duo funera maximorum uirorum, Annibal à Pruſia Bithyniæ rege, ad quem uicto Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis, qui ad expoſcendum illum T. Quinctium Flamininum miſerant, ueneno ſibi mortem conſciuit. Philopœmen quoque dux Achæorum, uir maximus, eſt à Meſſenijs interemptus ueneno, cum ab ijs bello captus eſſet. Coloniæ, Potentia & Piſaurum & Mutina & Parma deductæ ſunt. Præterea res aduerſum Celtiberos proſpere geſtas, & initia cauſaſque belli Macedonici continet. cuius origo inde fluxit, quòd Philippus ægre ferebat regnum ſuum minui à Romanis, eo quòd cogeretur à Thracibus alijſque locis præſidia deducere. H

LIBER XXXIX. I

DVm hæc (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur, conſules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis uelut natus ad continendam inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia prouincia militem magis ad uirtutem acuebat. nam Aſia & amœnitate urbium, & copia terreſtrium maritimarumq́ue rerum, & mollitia hoſtium, regijsq́ue opibus ditiores, quàm fortiores, exercitus faciebat. præcipue ſub imperio Cn. Manlij ſolute ac negligenter habiti ſunt. itaque aſperius paulo iter in Thracia, & exercitatior hoſtis magna clade eos caſtigauit. in Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana & aſpera, quæ & ipſis capere labor erat, & K
ex præoccupatis deijcere hoſtem: itinera ardua, anguſta, infeſta inſidijs: hoſtis leuis, & uelox & repentinus, qui nullum uſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul, periculoſaq́;: inops regio, quæ parſimonia aſtringeret milites, prædæ haud multum præberet. itaque non lixa ſequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil præter arma & uiros omnem ſpem in armis habentes, erat. nec deerat unquam cum ijs uel materia belli, uel cauſa: quia propter domeſticam inopiam uicinos agros incurſabant: nec tamen in diſcrimen ſummæ rerum pugnabatur. C. Flaminius conſul, cum Friniatibus Liguribus

A in agro eorum pluribus prælijs ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non ſincera fide tradebant, cum caſtigarentur, relictis uicis in montem Auginum confugerunt. confeſtim ſecutus eſt conſul. cæterum effuſi rurſus, & pars maxima inermes, per inuia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, quà ſequi hoſtis non poſſet. ita trans Apenninum abierunt. qui caſtris ſe tenuerant, circumſeſſi expugnati ſunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis quem ceperant, altitudine paulifper ſe tutati, mox in deditionem conceſſerunt. tum conquiſita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Tranſlatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Piſanum Bononienſemque ita incurſauerant, ut coli non poſſet. his quoque perdomitis conſul pacem dedit finitimis. & quia, à bello quieta ut eſſet prouincia, effecerat: ne in otio militem haberet, uiam à Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter conſul agros
B Ligurum uicoſque qui in campis aut uallibus erant, ipſis montes duos Baliſtam Suiſmontiumque tenentibus, deuſſit, depopulatuſque eſt. deinde eos qui in montibus erant adortus, primo leuibus prælijs fatigauit: poſtremo coactos in aciem deſcendere, iuſto prælio deuicit, in quo & ædem Dianæ uouit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum tranſmontanos adortus: in his & Briniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. omnes Aemilius ſubegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus in agrum Gallicum exercitum duxit, uiamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. prælio ultimo, quo cum Liguribus ſignis collatis conflixit, ædem Iunoni reginæ uouit. Hæc in Liguribus eo anno geſta. In Gallia M. Furius prætor inſontibus Cænomanis, in pace ſpeciem belli quærens, ademerat arma. id Cænomani conqueſti Romæ apud ſenatum, reie-
C ctique ad conſulem Aemilium, cui, ut cognoſceret, ſtatueretque, ſenatus permiſerat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt cauſam, arma reddita Cænomanis, decedere è prouincia prætor iuſſus. Legatis deinde ſociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes conuenerant, ſenatus datus eſt. his querentibus magnam multitudinem ciuium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe, Q. Terentio Culleoni pr. negotium datum eſt, ut eos conquireret, &, quem C. Claudio, M. Liuio cenſoribus, poſtve eos cenſores, ipſum parentemve eius apud ſe cenſum eſſe probaſſent ſocij, ut redire eò cogeret, ubi cenſi eſſent. Hac conquiſitione XII millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante. Priuſquam conſules redirent, Romam, M. Fuluius pro cos. ex Aetolia redijt. isq. ad ædem Apollinis in ſenatu cum de rebus in Aetolia Cephalleniaque ab ſe geſtis diſſeruiſſet, petijt à patribus, ut æ-
D quum cenſerent ob rem publicam bene ac feliciter geſtam, & dijs immortalibus honorem haberi iubere, & ſibi triumphum decernere. M. Aburius tr. pl. ſi quid de ea re ante M. Aemilij conſulis aduentum decerneretur, interceſſurum ſe oſtendit. eum contradicere uelle, proficiſcentemque in prouinciam ita ſibi mandaſſe, ut ea diſceptatio integra in aduentum ſuum ſeruaretur. Fuluium temporis iacturam facere. ſenatum etiam præſente conſule, quod uellet, decreturum M. Fuluius. Si aut ſimultas M. Aemilij ſecum, ignota hominibus eſſet, aut, quàm is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret: tamen non fuiſſe ferendum, abſentem conſulem & deorum immortalium honori obſtare, & meritum debitumque triumphum morari: imperatorem, rebus egregie geſtis, uictoremq. exercitum cum præda ac captiuis ante portas ſtare, donec conſuli ob hoc ipſum moranti redire Romã libitum eſſet. Verum enimuero cum ſint notiſſimæ ſibi cum conſule inimicitiæ, quid ab
E eo quenquam poſſe æqui expectare? qui per infrequentiam furtim ſenatuſconſultum factũ ad ærarium detulerit: Ambraciam non uideri ui captam, quæ aggere ac uineis oppugnata ſit, ubi incenſis operibus alia deintegro facta ſint, ubi circa muros ſubterq. terram per dies quindecim pugnatum: ubi à prima luce, cum iam tranſcendiſſet muros miles, uſque ad noctem diu anceps prælium tenuerit: ubi plus tria millia hoſtium ſint cæſa. Iam de deorum immortalium templis ſpoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? niſi Syracuſarum cæterarumq. captarum ciuitatum ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non ualuerit belli ius. ſe & patres conſcriptos orare, & à tribunis petere, ne ſe ſuperbiſſimo inimico ludibrio eſſe ſinãt. Vndiq; omnes alij deprecari tribunũ, alij caſtigare. Ti. Gracchi collegæ plurimũ oratio mouit, ne ſuas quidẽ ſimultates pro

magiſtratu exercere boni exempli eſſe: alienarum uero ſimultatum tirbunum pl. cognitorem fieri, turpe & indignum collegij eius poteſtate & ſacratis legibus eſſe. ſuo quenque iudicio & homines odiſſe aut diligere, & res probare aut improbare debere, non pendere ex alterius uultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi. aſtipulariq; irato conſuli tribunum pl. & quid priuatim M. Aemilius mandauerit, meminiſſe, tribunatum ſibi à populo R. mandatum obliuiſci, & mandatum pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro conſulari regno. ne hoc quidem cernere eum, fore ut memoriæ ac poſteritati mandetur, eiuſdem collegij alterum è duobus tribunis pl. ſuas inimicitias remiſiſſe reipublicæ, alterum alienas & mandatas exercuiſſe. His uictus caſtigationibus tribunus cum templo exceſſiſſet, referente Ser. Sulpicio prætore triumphus M. Fuluio eſt decretus. Is cum gratias patribus conſcriptis egiſſet, adiecit, ludos magnos ſe Ioui opt. max. eo die, quo Ambraciam cepiſſet, uouiſſe. in eam rem ſibi centum pondo auri à ciuitatibus collatum. petere ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario poſiturus eſſet, id aurum ſecerni iuberent. Senatus pontificum collegium conſuli iuſſit, num omne id aurum in ludos conſumi neceſſum eſſet? Cum pontifices negaſſent ad religionem pertinere quanta impenſa in ludos fieret: ſenatus Fuluio, quantum uellet, impenderet, permiſit, dum ne ſummam octoginta millium excederet. Triumphare menſe Ianuario ſtatuerat. ſed cum audiſſet conſulem Aemilium literis Aburij tribuni pl. acceptis de remiſſa interceſſione, ipſum ad impediendum triumphũ Romam uenientem ægrum in uia ſubſtitiſſe, ne plus in triumpho certaminum, quàm in bello haberet, prætulit triumphi diem. Triumphauit. A. D. X. Kal. Ianuarias de Aetolis, & de Cephallenia. Aureæ coronæ centum XII pondo ante currum latæ ſunt, argenti pondo millia LXXXIII. auri pondo CCXLIII. tetradrachma Attica CXVIII millia, Philippei nummi XII millia CCCCXXII. ſigna ænea CCLXXXV. ſigna marmorea CCXXX. arma, tela, cætera ſpolia hoſtium magnus numerus. ad hæc catapultæ, balliſtæ, tormenta omnis generis: duces aut Aetoli & Cephallenes, aut regij ab Antiocho ibi relicti ad ſeptem & XX. Multos eo die, priuſquam in urbem inueheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites centuriones, Romanos ſociosque donis militaribus donauit. militibus ex præda uicenos quinos denarios diuiſit, duplex centurioni, triplex equiti. iam conſularium comitiorum appetebat tempus: quibus quia M. Aemilius, cuius ſortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam uenit. ab eo creati conſules Sp. Poſtumius Albinus, Q. Marcius Philippus. prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piſo, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Criſpinus. Extremo anni magiſtratibus iam creatis. A. D. tertium nonas Martias Cn. Manlius Vulſo de Gallis qui Aſiam incolunt triumphauit. ſerius ei triunphandi cauſa fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore cauſam lege Petillia diceret, & incendio alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infenſioribus in ſe, quàm in illum, iudicibus, quòd diſciplinam militarem ſeuere ab eo conſeruatam ſucceſſor ipſe omni genere licentiæ corruperat. neque ea ſola infamiæ erãt, quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur: ſed etiam magis, quæ in militibus eius quotidie conſpiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico inuecta in urbem eſt. ij primum lectos æratos, ueſtem ſtragulam pretioſam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ ſupellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam aduexerunt. tunc pſaltriæ, ſambuciſtriæque, & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoq; ipſæ & cura & ſumptu maiore apparari cœptæ. tum coquus, uiliſſimum antiquis mancipiũ & æſtimatione & uſu, in pretio eſſe, & quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta. uix tamen illa quæ tum conſpiciebantur, ſemina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas CC duodecim pondo: argenti pondo C C X X millia: auri pondo MMCIII: tetradrachmum Atticum CXXVII millia: ciſtophorum CCL: Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia CCCCXX. & arma ſpoliaque multa Gallica carpentis tranſuecta. duces hoſtium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diuiſit, duplex centurioni. & ſtipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum ſecuti ſunt. carminaque à militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitioſumq; ea dici, triumphum eſſe militari magis fauore, quàm populari celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlij

A ci Manlij ualuerunt. quibus annitentibus, ſenatuſconſultum factum eſt, ut ex pecunia quæ in triumpho tranſlata eſſet, ſtipendium collatum à populo in publicum, quod eius ſolutum antea non eſſet, ſolueretur. uicenoſquinos & ſemiſſes in millia æris quæſtores urbani cum fide & cura ſoluerunt. Per idem tempus tribuni mil. duo ex duabus Hiſpanijs cum literis C. Atinij, & L. Manlij, qui eas prouincias obtinebant, uenerunt. ex ijs literis cognitum eſt, Celtiberos Luſitanosq. in armis eſſe, & ſociorum agros populari. de ea re conſultatio nem integram ſenatus ad nouos magiſtratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Poſtumius Albinus faciebant, malus in circo inſtabilis in ſignum Pollentiæ procidit, atque id deiecit. ea religione moti patres, & diem unum adijciendum ludorum celebritati cenſuerunt, & ſigna duo pro uno reponenda, & nouum auratum faciẽdum. Et plebeij ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæſo, & M. Furio Fuſo diem unũ inſtau-
B rati ſunt. Inſequens annus Sp. Poſtumium Albinum, & Q. Marcium Philippum conſules ab exercitu, bellorumq. & prouinciarum cura ad inteſtinæ coniurationis uindictam auertit. prætores prouincias ſortiti ſunt: T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter ciues & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Criſpinus Hiſpaniam citeriorem, C. Calpurnius Piſo Hiſpaniam ulteriorem. conſulibus ambobus quæſtio de clandeſtinis coniurationibus decreta eſt. Græcus ignobilis in Etruriam primum uenit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumq. cultum nobis eruditiſſima omnium gens inuexit, ſed ſacrificulus & uates: nec is qui aperta religione propalam, & quæſtum & diſciplinam profitendo, animos horrore imbueret, ſed occultorum antiſtes ſacrorum. Initia erant, quæ primo paucis tradita ſunt: deinde uulgari cœpta per uiros mulieresque. additæ uoluptates religioni uini & epularum, quo plurium animi il- ANNO. DLXIIII.
C licerentur. cum uinum animos & nox, & miſti fœminis mares, ætatis teneræ maioribus, diſcrimen omne pudoris extinxiſſent: corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, cum ad id quiſque, quo natura pronioris libidinis eſſet, paratam uoluptatem haberet. nec unum genus noxæ: ſtupra promiſcua ingenuorum fœminarumq. erant, ſed falſi teſtes, falſa ſigna teſtimoniaq. & indicia ex eadem officina exibant. uenena indidem, inteſtinæq. cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad ſepulturam extarent. multa dolo, pleraque per uim audebantur. occulebat uim, quòd præ ululatibus, tympanorumq. & cymbalorum ſtrepitu, nulla uox quiritantium inter ſtupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Etruria Romam uelut contagione morbi penetrauit. primo urbis magnitudo capacior patientiorq. talium malorum ea cælauit. tandem indicium hoc maxime modo ad Poſtumium conſulem peruenit. P. Aebutius, cuius pater publico equo ſtipendia fecerat, pupillus reli-
D ctus, mortuis deinde tutoribus, ſub tutela Duroniæ matris & uitrici Ti. Sempronij Rutili educatus fuerat. & mater dedita uiro erat, & uitricus, quia tutelam ita geſſerat, ut rationem reddere non poſſet: aut tolli pupillum, aut obnoxium ſibi uinculo aliquo fieri cupiebat. uia, una corruptelæ Bacchanalium erant: mater adoleſcentulum appellat, ſe pro ægroto uouiſſe, ubi primum conualuiſſet, Bacchis eum ſe initiaturam. damnatam uoti deum benignitate, exoluere id uelle. X dierum caſtimonia opus eſſe: decimo die cœnatum, deinde pure lautum in ſacrarium deducturam. Scortum nobile, libertina Hiſpala Fecenia, non digna quæſtu, cui ancillula aſſueuerat: etiam poſtquam manumiſſa erat, eodem ſe genere tue batur. huic conſuetudo iuxta uicinitatem cum Aebutio fuit, minime adoleſcentis aut rei aut famæ damnoſa. ultro enim amatus appetituſque erat: &, maligne omnia præbentibus ſuis, meretriculæ munificentia ſuſtinebatur. quin eò proceſſerat conſuetudine capta, ut poſt
E patroni mortem, quia in nullius manu erat: tutore à tribunis & prætore petito, cum teſtamentum faceret, unum Aebutium inſtitueret hæredem. Hæc amoris pignora cum eſſent, nec quicquam ſecretum alter ab altero haberent, per iocum adoleſcens uetat eam mirari, ſi per aliquot noctes ſecubuiſſet: religionis ſe cauſa, ut uoto pro ualetudine ſua facto liberetur, Bacchis initiari uelle. Id ubi mulier audiuit, perturbata. Dij meliora, inquit. mori & ſibi & illi ſatius eſſe, quàm id faceret, & in caput eorum deteſtari minas periculaque, qui id ſuaſiſſent. Admiratus cum uerba, tum perturbationem tantam adoleſcens, parcere execrationibus iubet. matrem id ſibi aſſentiente uitrico imperaſſe. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrem enim inſimulare forſitan fas non ſit) pudicitiam, famam, ſpem, uitamq. tuam perditum ire hoc facto properat? Eo magis mirabundo, quærentiq. quid rei eſſet, pacem

ueniamq́ue precata deorum dearumq́ue, ſi coacta caritate eius, ſilenda enunciaſſet: ancil- F
lam ſe ait dominæ comitem id ſacrarium intraſſe, liberam nunquam eò acceſſiſſe. ſcire, cor
ruptelarum omnis generis eam officinam eſſe, & iam biennio conſtare, neminem initiatum
ibi maiorem annis XX: ut quiſque introductus ſit, uelut uictimam tradi ſacerdotibus. eos
deducere in locum , qui circunſonet ululatibus, cantuq́ue ſymphoniæ, & cymbalorum, &
tympanorum pulſu, ne uox queritantis, cum per uim ſtuprum inferatur, exaudiri poſſit. Ora
re deinde atque obſecrare, ut eam rem quocunque diſcuteret modo: nec ſe eò præcipitaret,
ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda eſſent: neq; ante dimiſit eum, quàm
fidem dedit adoleſcens, ab his ſacris ſe temperaturum. Poſteaquam domum uenit, & ma-
ter mentionem intulit: quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad ſacra pertinerent, facien
dum eſſet: negat eorum ſe quicquam facturum, nec initiari ſibi in animo eſſe. aderat ſermo
ni uitricus . confeſtim mulier exclamat, Hiſpalæ concubitu carere eum decem noctes non G
poſſe. illius excetræ delinimentis & uenenis imbutum, nec parentis, nec uitrici, nec deorũ
uerecundiam habere: iurgantes hinc mater, hinc uitricus, cum quatuor eum ſeruis domo
exegerunt. Adoleſcens inde ad Aebutiam ſe amitam contulit, cauſamq́ue ei, cur eſſet à
matre eiectus, narrauit, deinde ex auctoritate eius poſtero die ad conſulem Poſtumium,
arbitris remotis, rem detulit. conſul poſt diem tertium ad ſe iuſſum redire dimiſit. ipſe Sul
piciam, grauem fœminam, ſocrum ſuam, percontatus eſt, ecquam anum Aebutiam ex A-
uentino noſſet? cum ea, noſſe probam, & antiqui moris fœminam reſpondiſſet: opus eſſe
ſibi ea conuenta dixit: mitteret nuncium ad eam, ut ueniret. Aebutia accita ad Sulpiciam
uenit: & conſul paulo poſt, uelut forte interueniſſet, ſermonem de Aebutio fratris eius fi-
lio infert. Lacrymæ mulieri obortæ, & miſerari caſum adoleſcentis cœpit, qui ſpoliatus
fortunis, à quibus minime oporteret, apud ſe tunc eſſet, eiectus à matre, quod probus ado H
leſcens (dij propitij eſſent) obſcœnis, ut fama eſſet, ſacris initiari nollet. Satis de Aebu-
tio exploratum ratus conſul, non uanum auctorem eſſe: dimiſſa Aebutia, ſocrum rogat, ut
Hiſpalam indidem ex Auentino libertinam non ignotam uiciniæ accerſeret ad ſeſe. eam
quoque eſſe, quæ percontari uellet. Ad cuius nuncium perturbata Hiſpala, quòd ad tam
nobilem & grauem fœminam ignara cauſæ accerſeretur: poſteaquam lictores in ueſtibu-
lo, turbamq́ue conſularem & conſulem ipſum conſpexit, prope exanimata eſt. In interio
rem partem ædium abductam ſocru adhibita conſul, ſi uera dicere inducere in animum poſ
ſet, negat perturbari debere. fidem uel ab Sulpicia, tali fœmina, uel ab ſe acciperet, expro
meret ſibi, quæ in luco Similæ Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri. Hoc ubi
audiuit, tantus pauor, tremorq́. omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiſcere non
poſſet. tandem confirmata, puellam admodum ſe ancillam initiatam cum domina ait. ali I
quot annis, ex quo manumiſſa ſit, nihil quid ibi fiat, ſcire. Iam idipſum cõſul laudare, quod
initiatam ſe non inficiaretur. ſed & cætera eadem fide expromeret. neganti ultra quicquã
ſcire, non eandem, dicere, ſi coarguatur ab alio, ac per ſe fatenti, ueniam aut gratiam fore.
eum ſibi omnia impoſuiſſe, qui ab illa audiſſet. Mulier haud dubie, id quod erat, Aebutiũ
indicem arcani rata eſſe, ad pedes Sulpiciæ procidit, & eam primo orare cœpit, ne mulie-
ris libertinæ cum amatore ſermonem, in rem non ſeriam modo, ſed capitalem etiam uerti
uellet. ſe terrendi eius cauſa, non quòd ſciret quicquam, ea locutam eſſe. Hic Poſtumius
accenſus ira, tum quoque ait eam cum Aebutio ſe amatore cauillari, credere, non in domo
grauiſſimæ fœminæ, & cum conſule loqui. & Sulpicia attollere pauentem, ſimul illam ad-
hortari, ſimul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incuſata perfidia Aebutij,
qui optimi in eo ipſo meriti talem gratiam retuliſſet: magnum ſibi metum deorum, quo- K
rum occulta enunciaret; maiorem multo dixit hominum eſſe, qui ſe indicem manibus ſuis
diſcerpturi eſſent. itaque hoc ſe Sulpiciam, hoc conſulem orare, ut ſe extra Italiam aliquo
amandarent, ubi reliquum uitæ degere tuto poſſet. Bono animo eſſe iubere eam conſul, &
ſibi curæ fore dicere, ut Romę tuto habitaret. Tum Hiſpala originem ſacrorum expromit.
primo ſacrarium id fœminarum fuiſſe, nec quenquam uirum eo admitti ſolitum. tres in an
nos ſtatos dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis initiarentur, ſacerdotes inuicem matro-
nas creari ſolitas. Pacullam Miniam Campanam ſacerdotem omnia, tanquam deum mo
nitu, immutaſſe. nam & uiros eam primam ſuos filios initiaſſe, Minium & Herennium Cer
rinios, & nocturnum ſacrum ex diurno: & pro tribus in anno diebus quinos ſingulis menſi
bus

A bus dies initiorum feciſſe. ex quo in promiſcuo ſacra ſint,& permiſti uiri fœminis,& noctis
licentia acceſſerit: nihil ibi facinoris, nihil flagitij prætermiſſum. plura uirorum inter ſeſe,
quàm fœminarum,eſſe ſtupra. ſi qui minus patientes dedecoris ſint,& pigriores ad facinus
pro uictimis immolari, nihil nefas ducere. hanc ſummam inter eos religionis eſſe. uiros,
uelut mente capta, cum iactatione fanatica corporis uaticinari. matronas Baccharum ha-
bitu crinibus paſſis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim: demiſſasq; in aquam fa
ces,quia uiuum ſulphur cum calce inſit, integra flāma efferre. Raptos à dijs homines dici,
quos machinæ illigatos ex conſpectu in abditos ſpecus abripiant, eos eſſe, qui aut coniu-
rare,aut ſociari facinoribus,aut ſtuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem,alterum
iam prope populum eſſe: in his nobiles quoſdam uiros, fœminasque. biennio proximo in
ſtitutum eſſe, ne quis maior XX annis initiaretur. captari ætates & erroris & ſtupri patien-
B tes. Peracto indicio aduoluta rurſus genibus, preces eaſdem, ut ſe ablegaret, repetiuit.
conſul rogat ſocrum, ut aliquam partem ædium uacuam faceret, quò Hiſpala immigraret.
cœnaculum ſuper ædes datum eſt,ſcalis ferentibus in publicum obſeratis,aditu in ędes uer
ſo. res omnes Feceniæ extemplo translatæ, & familia acceſita. & Aebutius migrare ad
conſulis clientem iuſſus. Ita cum indices ambo in poteſtate eſſent, rem ad ſenatum Poſtu-
mius defert. Omnibus ordine expoſitis, quæ delata primo, quæ deinde ab ſe inquiſita fo-
rent, patres pauor ingens cepit: cum publico nomine, ne quid eæ coniurationes cœtus-
que nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent: tum priuatim ſuorum quiſque ui-
cem, ne quis affinis ei noxę eſſet. Cenſuit autem ſenatus gratias conſuli agendas, quòd
eam rem & cum ſingulari cura,& ſine ullo tumultu inueſtigaſſet. quæſtionē deinde de Bac-
chanalibus ſacrisque nocturnis extra ordinem conſulibus mandat. indicibus Aebutio ac
C Feceniæ ne fraudi ea res ſit, curare, & alios indices præmijs inuitare iubet. ſacerdotes co-
rum ſacrorum,ſeu uiri ſeu fœminæ eſſent, non Romæ modo, ſed per omnia fora & conci-
liabula conquiri, ut in conſulum poteſtate eſſent. edici præterea in urbe Roma, & per totā
Italiam edicta mitti, ne quis, qui Bacchis initiatus eſſet, coiſſe aut conueniſſe cauſa ſacro-
rum uelit, neu quid talis rei diuinæ feciſſe. ante omnia ut quæſtio de his habeatur, qui coie
rint coniurauerintve quò ſtuprum flagitiumve inferretur. Hæc ſenatus decreuit. conſules
ædilibus curulibus imperarunt, ut ſacerdotes eius ſacri omnes conquirerent, comprehen-
ſosque libero conclaui ad quæſtionem ſeruarent. ædiles plebis uidere,ne qua ſacra in oper
to fierent. triumuiris capitalibus mandatum eſt, ut uigilias diſponerent per urbem, ſerua-
rentque ne qui nocturni cœtus fierent; utq. ab incendijs caueretur. adiutores triumuiris
quinque uiri dati, uti cis Tiberim ſuæ quiſque regionis ædificijs præeſſent. Ad hæc offi-
D cia dimiſſis magiſtratibus, conſules in Roſtra aſcenderunt: & concione aduocata, cum ſo-
lenne carmen precationis,quod præfari, priuſquam populum alloquantur, magiſtratus ſo-
lent, peregiſſet conſul, ita cœpit. Nulli unquam concioni Quirites, tam non ſolum apta,
ſed etiam neceſſaria hæc ſolennis deorum comprecatio fuit, quæ uos admoneret hos eſſe
deos,quos colere,uenerari,precarique maiores ueſtri inſtituiſſent; non illos,qui prauis &
externis religionibus captas mentes uelut furialibus ſtimulis ad omne ſcelus & ad omnem
libidinem agerent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, inuenio. ſi aliquid
ignorabitis,ne locum negligentiæ dem: ſi omnia nudauero, ne nimium terroris offundam
uobis, uereor. quicquid dixero,minus, quàm pro atrocitate & magnitudine rei dictū ſcito-
te eſſe. ut ad cauendum ſatis ſit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iampridem Ita-
lia,& nunc per urbem etiam multis locis eſſe,non fama modo accepiſſe uos,ſed crepitibus
E etiam ululatibusq. nocturnis,qui perſonant tota urbe,certum habeo: cæterum quæ ea res
ſit, ignorare: alios deorum aliquem cultum:alios conceſſum ludum & laſciuiam eſſe crede
re:& qualecunque ſit,ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet,ſi dixero
multa millia hominum eſſe, illico neceſſe eſt exterreamini, niſi adiunxero qui qualesque
ſint. Primum igitur mulierum magna pars eſt,& is fons mali huiuſce fuit. deinde ſimillimi
fœminis mares ſtuprati & conſtupratores,fanatici uigiles,uino ſtrepitibus clamoribusque
nocturnis attoniti. Nullas adhuc uires coniuratio: cæterum incrementum ingens uirium
habet,quòd in dies plures fiunt. Maiores ueſtri ne uos quidem, niſi cum aut uexillo in ar-
ce poſito comitiorum cauſa exercitus edictus eſſet, aut plebi concilium tribuni edixiſſent,
aut aliquis ex magiſtratibus ad concionem uocaſſet,forte temere coire noluerunt: & ubi-
cunque

cunque multitudo eſſet, ibi & legitimum rectorem multitudinis cenſebant debere eſſe. F
Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiſcuos mulierum ac uirorum eſſe crediris?
ſi quibus ætatibus initientur mares, ſciatis: non miſereat uos eorũ ſolum, ſed etiam pudeat.
Hoc ſacramento initiatos iuuenes, milites faciendos cenſetis Quirites? ijs ex obſcœno ſa
crario eductis arma committenda? hi cooperti ſtupris ſuis alieniſque, pro pudicitia coniu
gum ac liberorum ueſtrorum ferro decernent? Minus tamen eſſet, ſi flagitijs tantum effœ-
minati forent, (ipſorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à
fraudibus abſtinuiſſent. Nunquam tantum malum in rep. fuit, nec ad plures, nec ad plura
pertinens. Quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid ſcelere peccatum eſt,
ex illo uno ſacrario ſcitote ortum eſſe. Nec dum omnia in quæ coniurauerunt, edita faci-
nora habent. adhuc priuatis noxijs, quia nondum ad rempublicam opprimendam ſatis ui
rium eſt, coniuratio ſeſe impia tenet. creſcit & ſerpit quotidie malum: iam maius eſt, quàm G
ut capere id priuata fortuna poſſit: ad ſummam reip. ſpectat. niſi præcauetis Quirites, iam
huic diurnæ legitime ab conſule uocatæ par nocturna concio eſſe poterit. nunc illi uos ſin-
guli uniuerſos concionantes timent. iam ubi uos dilapſi domos & in rura ueſtra eritis, illi
coierint, conſultabunt de ſua ſalute ſimul, ac ueſtra pernicie. tum ſingulis uobis uniuerſi ti
mendi erunt. Optare igitur unuſquiſque ueſtrum debet, ut bona mens ſuis omnibus fue-
rit. ſi quem libido, ſi furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne fla
gitium & facinus coniurauit, non ſuum iudicet. Ne quis etiam errore labatur ueſtrum quo
que, non ſum ſecurus. nihil enim in ſpeciem fallacius eſt, quàm praua religio. ubi deorum
numen prætenditur ſceleribus, ſubit animum timor, ne fraudibus humanis uindicandis, di-
uini iuris aliquid immiſtum uiolemus. Hac uos religione innumerabilia decreta pontifi-
cum, ſenatuſconſulta, aruſpicum denique reſponſa liberant. Quoties hoc patrum auorum- H
que ætate negotium eſt magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri uetarent? ſacrificulos
uateſque foro, circo, urbe prohiberent? uaticinios libros conquirerent, comburerentq.?
omnem diſciplinam ſacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Iudicabant enim
prudentiſſimi uiri omnis diuini humaniq. iuris, nihil æque diſſoluẽdæ religionis eſſe, quàm
ubi non patrio, ſed externo ritu ſacrificaretur. Hæc uobis prædicenda ratus ſum, ne qua
ſuperſtitio agitaret animos ueſtros, cum demolientes nos Bacchanalia, diſcutienteſq. ne-
farios cœtus cerneretis. omnia dijs propitijs uolentibuſque ea faciemus. qui quia ſuum nu
men ſceleribus libidinibuſq. contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucẽ
extraxerunt: nec patefieri, ut impunita eſſent, ſed ut uindicarentur & opprimerentur, uolue
runt. Senatus quæſtionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandauit: nos
quæ ipſis nobis agenda ſunt, impigre exequemur. uigiliarum nocturnarum curam per ur- I
bem minoribus magiſtratibus mãdauimus. uos quoque ęquum eſt, quæ ueſtra munia ſunt,
quo quiſque loco poſitus erit, quod imperabitur impigre præſtare, & dare operam, ne quid
fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde ſenatuſconſulta iuſſerunt:
indiciique præmium propoſuerunt: ſi quis quem ad ſe deduxiſſet, nomenve abſentis detu-
liſſet. qui nominatus profugiſſet, diem certam ſe finituros, ad quam niſi citatus reſpondiſ-
ſet, abſens damnaretur. ſi quis eorum qui tum extra terram Italiam eſſent, nominaretur, ei
laxiorem diem daturos, ſi uenire ad cauſam dicendam uellet. Edixerunt deinde, ne quis
quid fugæ cauſa uendidiſſe, neve emiſſe uellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla iuuaret
fugientes. Concione dimiſſa, terror magnus urbe tota fuit, nec mœnibus ſe tantum ur-
bis aut finibus Romanis, continuit, ſed paſſim per totam Italiam, literis hoſpitum de ſena-
tuſconſulto & concione & edicto conſulum acceptis, trepidari cœptum eſt. Multi ea no- K
cte, quæ diem inſecuta eſt, quo in concione res palam facta eſt, cuſtodijs circa portas poſi-
tis, fugientes à triumuiris comprehenſi & reducti ſunt, multorum nomina delata. quidam
ex ijs uiri fœminæque mortem ſibi conſciuerunt. Coniuraſſe ſupra VII millia uirorum ac
mulierum dicebantur: capita autem coniurationis conſtabat eſſe M. & C. Atinios de ple-
be Romana, & Faliſcum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia
facinora & flagitia orta, eos maximos ſacerdotes, conditoreſq. eius ſacri eſſe. data opera
eſt, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad conſulem, faſſiq. de ſe,
nullam moram iudicia fecerunt. Cæterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis a-
ctiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per ſenatum res in
diem

A diem triceſimum differre, donec quæſtiones à conſulibus perficerentur. Eadem ſolicitu-
do, quia Romæ non reſpondebant, nec inueniebantur quorum nomina delata erant, coegit
conſules circa fora proficiſci, ibiq́ue quærere, & iudicia exercere. Qui tantum initiati e-
rant, & ex carmine ſacro, præeunte uerba ſacerdote, precationes fecerant, in quibus nefan
da coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec earum rerum ullam rem, in
quas iureiurando obligati erant, in ſe aut alios admiſerant, eos in uinculis relinquebant.
qui ſtupris aut cædibus uiolati erant, qui falſis teſtimonijs, ſignis adulterinis, ſubiectione te
ſtamentorum, fraudibus alijs contaminati, eos capitali pœna afficiebant. plures necati,
quàm in uincula coniecti ſunt. magna uis in utraque cauſa uirorum mulierumq́. fuit. Mu
lieres damnatas cognatis, aut in quorum manu eſſent, tradebant, ut ipſi in priuato animad
uerterent in eas. ſi nemo erat idoneus ſupplicij exactor, in publico animaduertebatur. da
B tum deinde conſulibus negotium eſt, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per to-
tam Italiam diruerent: extra quàm ſi qua ibi uetuſta ara, aut ſignum conſecratum eſſet. in
reliquum deinde ſenatuſconſulto cautum eſt, ne qua Bacchanalia Romæ, neve in Italia eſ
ſent: ſi quis tale ſacrum ſolenne & neceſſarium duceret, nec ſine religione & piaculo ſe id
omittere poſſe, apud prætorē urbanum profiteretur: prætor ſenatum conſuleret. ſi ei per-
miſſum eſſet, cum in ſenatu centum non minus eſſent, ita id ſacrum faceret, dũ ne plus quin
que ſacrificio intereſſent: neu qua pecunia communis, neu quis magiſter ſacrorum, aut ſa-
cerdos eſſet. Aliud deinde hinc coniunctum, referente Q. Marcio conſule, ſenatuſconſul
tum factum eſt, ut de ijs quos pro indicibus conſules habuiſſent, integra res ad ſenatum re-
ferretur, cum Sp. Poſtumius quæſtionibus perfectis Romam rediſſet. Minium Cerrinium
Cāpanum Ardeam in uincula mittendum cenſuerunt, magiſtratibusq́. Ardeatium prædi-
C cendum ut in intentiore eum cuſtodia aſſeruarent, nō ſolum ne effugeret, ſed ne mortis cō
ſciſcendæ locum haberet. Sp. Poſtumius aliquanto poſt Romam uenit. eo referente de P.
Ebutij & Hiſpalæ Fæcaeniæ præmio, quòd eorum opera indicata Bacchanalia eſſent. S.C. fa
ctum eſt, ut ſingulis his centena millia æris quæſtores urbani ex ærario darent: utiq́ue con
ſul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Ebutio
merita ſtipendia eſſent, ne inuitus militaret, neve cenſor ei equum publicum aſſignaret: u-
tique Fecceniæ Hiſpalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item eſſet, quaſi ei uir
teſtamēto dediſſet: utiq́ue ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eā duxiſſet, ob id frau
di ignominiæve eſſet: utiq́. conſules prætoresq́. qui nunc eſſent, quive poſtea futuri eſſent,
curarent, ne quid & mulieri iniuriæ fieret, utiq́. tuto eſſet. id ſenatum uelle, & æquum cen-
ſere, ut ita fieret. Ea omnia lara ad plebem: factaq́. ſunt ex S.C. & de cæterorum iudicum
D impunitate præmijsq́ue conſulibus permiſſum eſt. Et iam Q. Marcius, quæſtionibus ſuæ
regionis perfectis, in Ligures prouinciam proficiſci parabat, tribus millibus peditum Ro-
manorum, CL equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus
in ſupplementum acceptis. Eadem prouincia, idem numerus peditum equitumq́ue & col
legæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius, & M. Aemilius
conſules habuerunt. duas prætetea legiones nouas ex ſenatuſconſulto ſcribere iuſſi ſunt. &
XX millia peditum ſocijs & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria
millia peditum Romanorum, CC equites. totum hunc exercitum, præter legiones in ſup
plementum Hiſpanienſis exercitus duci placebat. itaque conſules, dum ipſi quæſtionibus
impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæſtionibus prior
Q. Marcius in Ligures Apuanos eſt profectus. Dum penitus in abditos ſaltus, quæ late-
E bræ receptaculaq́. ſemper illis fuerant, perſequitur: in præoccupatis anguſtijs loco iniquo
eſt circumuentus. quatuor millia militum amiſſa, & legionis ſecundæ ſigna tria, undecim
uexilla ſocium Latini nominis in poteſtatem hoſtium uenerunt: & arma multa, quæ quia
impedimento fugientibus per ſilueſtres ſemitas erant, paſſim iactabantur. prius ſequendi
Ligures finem, quàm fugæ Romani fecerunt. conſul ubi primum ex hoſtium agro euaſit,
ne quantum diminutæ copiæ forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimiſit. non ta-
men obliterare famam rei male geſtę potuit. nam ſaltus unde eum ligures fugauerant, Mar
tius eſt appellatus. Sub hunc nuncium ex Liguſtinis uulgatum, literæ ex Hiſpania miſſam
gaudio triſtitiam afferentes, recitatæ ſunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam pro
uinciam profectus erat, cum Luſitanis in agro Aſtenſi ſignis collatis pugnauit. ad ſex mil-
lia hoſtium

lia hoſtium ſunt cæſa: cæteri fuſi, fugati, caſtriſque exuti. ad oppidum deinde Aſtam oppu F
gnandum legiones ducit. id quoque haud multo maiore certamine cepit, quàm caſtra. ſed
dum incautius ſubit muros, ictus ex uulnere poſt dies paucos moritur. Literis de morte
proprætoris recitatis, ſenatus cenſuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium præ
torem conſequeretur, nunciaretque ſenatum æquum cenſere, ne ſine imperio prouincia eſ
ſet, maturare eum proficiſci. Quarto die qui miſſus erat, Lunam uenit. paucis ante die-
bus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hiſpania L. Manlius Acidinus. qui eodem
tempore, quo C. Atinius in prouinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incerta uicto-
ria diſceſſum eſt, niſi quod Celtiberi caſtra inde nocte proxima mouerunt. Romanis &
ſuos ſepeliendi, & ſpolia legendi ex hoſtibus poteſtas facta eſt. Paucos poſt dies coacto
maiore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro laceſsiuerunt prælio Romanos.
Nihil traditur, quæ cauſa numero aucto infirmiores eos fecerit. ſuperati prælio ſunt. ad G
XII millia hominum cæſa, plus duo capta, & caſtris Romanus potitus. & niſi ſucceſſor ad-
uentu ſuo inhibuiſſet impetum uictoris, ſubacti Celtiberi forent. Noui prætores ambos ex-
ercitus in hiberna deduxerunt. Per eos dies quibus hæc ex Hiſpania nunciata ſunt, ludi
Taurilia per biduum facti religionis cauſa. per dies decem, apparatos deinde ludos M. Ful
uius quos uouerat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia uenerant honoris eius
cauſa. athletarum quoque certamen tum primo Romanis ſpectaculo fuit, & uenatio da-
ta leonum & pantherarum, & prope huius ſæculi copia ac uarietate ludicrum celebratum
eſt. Nouendiale deinde ſacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat. i-
gnæsq́. cæleſtes multifariam orti aduſſiſſe complurium leui afflatu ueſtimenta maxime di-
cebantur. Addita & unum diem ſupplicatio eſt ex decreto pontificum, quòd ædes Opis
in Capitolio de cœlo tacta erat. hoſtijs maioribus conſules procurarunt, urbemq́ue luſtra- H
uerunt. Sub idem tempus & ex Vmbria nunciatum eſt, ſemimarem duodecim ferme an-
nos natum inuentum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro, necariq́ue quam-
primum iuſſerunt. Eodem anno Galli tranſalpini tranſgreſſi in Venetiam ſine populatio-
ne aut bello, haud procul inde ubi nunc Aquileia eſt, locum oppido condendo ceperunt.
Legatis Romanis de ea re trans Alpes miſſis reſponſum eſt, neque profectos ex auctorita-
te gentis eos, nec, quid in Italia facerent, ſe ſcire. L. Scipio ludos eo tempore, quos bello
Antiochi uouiſſe ſeſe dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusq́. per dies de
cem fecit. Legatum eum poſt damnationem & bona uendita miſſum in Aſiam ad dirimen
da inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias eſt Auctor. tum colla
tas ei pecunias, congregatosq́ue per Aſiam artifices. & quorum ludorum poſt bellum, in
quo uotos diceret, mentionem non feciſſet, de ijs poſt legationem demum in ſenatu actū. I
Cum iam in exitu annus eſſet, Q. Marcius abſens magiſtratu abiturus erat: Sp. Poſtumius
quæſtionibus cum ſumma fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati ſunt conſules
Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Poſtero die prætores facti P. Corne-
lius Cethegus, A. Poſtumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Poſtu-
mius Tempſanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Poſtumius conſul re-
nunciauerat, peragrantem ſe propter quæſtiones utrunque litus Italiæ, deſertas colonias
Sipontum ſupero, Buxentum infero mari inueniſſe, triumuiri ad colonos eò ſcribendos ex
ſenatuſconſulto ab T. Mænio prætore urbano creati ſunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius,
Cn. Bæbius Tamphilus: Cum Perſeo rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non
unde plerique opinantur, nec ab ipſo Perſeo cauſas cepit. incohata initia ab ipſo Philippo
ſunt. & is ipſe, ſi diutius uixiſſet, id bellum geſſiſſet. Vna eum res, cum uicto leges impo- K
nerentur, maxime angebat, quòd qui Macedonum ab ſe defecerant in bello. in eos ius
ſæuiendi ademptum ei ab ſenatu erat: quo, quia rem integram Quinctius in conditionibus
pacis diſtulerat, non deſperaſſet impetrari poſſe. Antiocho rege deinde bello ſuperato,
ad Thermopylas, diuiſis partibus, cum per eoſdem dies conſul Acilius Heracleam, Philip-
pus Lamiam oppugnaſſet: capta Heraclea, quia iuſſus abſcedere à mœnibus Lamiæ erat
Romanisq́. oppidum deditum eſt, ægre eam rem tulerat. permulſit iram eius conſul, quòd
ad Naupactum ipſe feſtinans, quo ſe ex fuga Aetoli contulerant, Philippo permiſit ut A-
thamanię & Aminandro bellum inferret, & urbes quas Theſſalis Aetoli ademerant, regno
adiiceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat. & urbes ali-
quos

A quot ceperat. Demetriadem quoque urbem ualidam, & ad omnia importunam, & Ma-
gnetum gentem ſuæ ditionis fecit. inde & in Thracia quaſdam urbes nouæ atque inſuetæ
libertatis uitio, ſeditionibus principum turbatas, partibus quæ domeſtico certamine uin-
cerentur, adiungendo ſe, cepit. His ſedata in præſentia regis ira in Romanos eſt: nunquã
tamen remiſit animum à colligendis in pace uiribus, quibus, quandocunque data fortuna
eſſet, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum, portorijsq́. ma
ritimis auxit, ſed metalla etiam & uetera intermiſſa recoluit, & noua multis locis inſtituit.
ut uero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amiſſa erat, reſtitueret: nõ
ſobolem tantum ſtirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, ſed
Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusq́. aliquan-
diu à bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde cauſæ, quę
B de integro iram mouerent in Romanos. Theſſalorum & Perræborum querelæ de urbi-
bus ſuis ab eo poſſeſſis, & legatorum Eumenis regis de Thracijs oppidis per uim occupa-
tis, traductaq́. in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi ſatis appa-
reret. Maxime mouerat ſenatum, quòd iam Aeni & Maroneæ affectari poſſeſſionem audie-
rant: minus Theſſalos curabant. Athamanes quoque legati uenerunt, non partis amiſſæ,
non finium iacturam querentes, ſed totam Athamaniam ſub ius iudiciumq́ue regis ueniſſe.
Et Maronitarum exules erant pulſi, quia libertatis cauſam defendiſſent, ab regio præſidio.
ij non Maroneam modo, ſed etiam Aenum in poteſtate nunciabant Philippi eſſe. Vene-
rant & à Philippo legati ad purganda ea, qui nihil niſi permiſſu Romanorum imperatorum
factum affirmabant: ciuitates Theſſalorum & Perræborum & Magnetum, & cum Aminan
dro Athamanum gentem, in eadem cauſa qua Aetolos, fuiſſe. Antiocho rege pulſo, occu
C patum oppugnandis Aetolicis urbibus conſulem ad recipiendas eas ciuitates Philippum
miſiſſe: armis ſubactos parere. Senatus ne quid abſente rege ſtatueret, legatos ad eas con
trouerſias diſceptandas miſit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, Ti. Sem-
pronium. Quorum ſub aduentum, ad Theſſalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus quibus
cum rege diſceptatio erat, concilium indictum eſt. Ibi cum Romani legati diſceptatorũ
loco, Theſſali Perræbique & ad Athamanes haud dubij accuſatores, Philippus ad audien
da crimina tanquam reus, conſediſſent: pro ingenio quiſque eorum qui principes legatio
num erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controuer-
ſiam autem ueniebãt, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cætera circa eas op
pida: utrum Theſſalorum iuris, cum ui ademptæ poſſeſſæq́ue ab Aetolis forent (nam Philip
pũ Aetolis ademiſſe eas conſtabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuiſſent. ita enim Aci
D lium regi conceſſiſſe, ſi Aetolorum fuiſſent; & ſi uoluntate, non ui atque armis coacti, cum
Aetolis eſſent. Eiuſdem formulæ diſceptatio de Perræborum Magnetumq́. oppidis fuit.
omnium enim iura poſſidendo per occaſiones Aetoli miſcuerant. Ad hæc quæ diſcepta-
tionis erant, querelæ Theſſalorum adlectæ, quòd ea oppida, ſi iam redderentur ſibi, ſpolia
ta ac deſerta redditurus eſſet. nam præter belli caſibus amiſſos, quingentos principes iu-
uentutis in Macedoniam abduxiſſe, & opera eorum in ſeruilibus abuti miniſterijs: & quæ
reddiderit coactus Theſſalis, inutilia ut redderet, curaſſe. Thebas Phthias unum mariti-
mum emporium fuiſſe quondam Theſſalis quæſtuoſum & frugiferum. ibi nauibus onera-
rijs comparatis, regem, quæ præter Thebas Demetriadem curſum dirigerent, negotiationẽ
maritimam omnem eò auertiſſe. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium ſancti ſint, uio
landis abſtinere. inſidias poſitas euntibus ad T. Quinctium. itaque ergo in tantum metum
E omnes Theſſalos coniectos, ut non in ciuitatibus ſuis, non in communibus gentis conci-
lijs quiſquam hiſcere audeat. procul enim abeſſe libertatis auctores Romanos: lateri ad-
hærere grauem dominum, prohibentem uti beneficijs populi Romani. quid autem, ſi uox
libera non ſit, liberum eſſe? nũc ſe fiducia & præſidio legatorum ingemiſcere magis, quàm
loqui, niſi prouideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus &
audacia Philippi minuatur, nequicquam & illum uictum, & ſe liberatos eſſe. ut æquum te-
nacem non parentem, frenis aſperioribus caſtigandum eſſe. Hęc acerbe poſtremi, cum prio
res leniter permulſiſſent iram eius, petentes ut ignoſceret pro libertate loquentibus: & ut
depoſita domini acerbitate, aſſueſceret ſocium atque amicum ſeſe præſtare, & imitaretur
populum Romanum, qui caritate, quàm metu, adiungere ſibi ſocios mallet. Theſſalis audi

tis Honnocondylum, quòd Philippus Olympiadem appellauerat, Perræbiæ fuiſſe, & ut F
ſibi reſtitueretur, agebant. & de Mallœa & Ericinio eadem poſtulatio erat. Athamanes
libertatem repetebant, & caſtella Atheneum & Poetneum. Philippus, ut accuſatoris po-
tius quàm rei, ſpeciem haberet, & ipſe à querelis orſus, Menelaidem in Dolopia, quæ regni
ſui fuiſſet, Theſſalos ui atque armis expugnauiſſe queſtus eſt. item Petram in Pieria ab ijs-
dem Theſſalis Perræbiſq. captam. Xynias quidem haud dubie Aetolicum oppidum ſibi
eos contribuiſſe: & Parachæloida, quæ ſub Athamania eſſet, nullo iure Theſſalorum for-
mulæ factam. Nam quæ ſibi crimina obijciantur de inſidijs legatorum, & maritimis por-
tubus frequentatis aut deſertis: alterum ridiculum eſſe, ſe reddere rationem, quos portus
mercatores aut nautici petant: alterum mores ſuos reſpuere. tot annos eſſe, per quos nun
quam ceſſauerint legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad ſenatum crimina
de ſe deferre. quem unquam uerbo uiolatum eſſe? ſemel ad Quinctium euntibus inſidias G
dici factas. ſed quid ijs acciderit, non adijci. quærentium quid falſo obijciant: cum ueri ni
hil habeant, ea crimina eſſe. inſolenter & immodice abuti Theſſalos indulgentia populi
Romani, uelut ex diutina ſiti nimis auide meram haurientes libertatem. ita, ſeruorum mo
do præter ſpem repente manumiſſorum, licentiam uocis & linguæ experiri, & iactare ſeſe
inſectatione & conuicijs dominorum. Elatus deinde ira adiecit, nondum omnium dierũ
ſolem occidiſſe. Id minaciter dictum non Theſſali modo in ſeſe, ſed etiam Romani acce-
perunt. & cum fremitus poſt eam uocem ortus, & tandem ſedatus eſſet: Perræborum in-
de Athamanumq́ue legatis reſpondit, eandem de quibus illi agant, ciuitatum cauſam eſſe.
conſulem Acilium & Romanos ſibi dediſſe eas, cum hoſtium eſſent. ſi ſuum munus qui de-
diſſent, adimere uelint, ſcire ſe cedendum eſſe: ſed meliori ac fideliori amico in gratiam
leuium & inutilium ſociorum iniuriam eos eſſe facturos. nec enim ullius rei minus diutur- H
nam eſſe gratiam, quàm libertatis: præſertim apud eos qui male utendo eã corrupturi ſint.
Cauſa cognita pronunciauerunt legati, placere deduci præſidia Macedonum ex ijs urbibus
& antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. de iniurijs quas ultro citroq́ue illatas que-
rantur, quomodo inter eas gentes & Macedonas diſceptetur, formulam iuris exequendi
conſtituendam eſſe. Inde grauiter offenſo rege, Theſſalonicem ad cognoſcendum de Thra
ciæ urbibus proficiſcuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberas eſſe Aenum & Maroneam ue-
lint Romani, nihil ſui pudoris eſſe ultra dicere, quàm ut admoneant: re, non uerbo eos li-
beros relinquant, nec ſuum munus intercipi ab alio patiantur. ſin autem minor cura ſit ci-
uitatum in Thracia poſitarum, multo uerius eſſe, quæ ſub Antiocho fuerint, præmia belli
Eumenem, quàm Philippum, habere: uel pro patris Attali meritis, bello quòd aduerſus
Philippum ipſum geſſerit populus Romanus: uel ſuis, quòd Antiochi bello terra mariq́ue I
laboribus periculiſq. omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eã
rem præiudicium. qui cum Cherſoneſum Lyſimachiamq. dederint, Maroneam quoque
atque Aenum profecto dediſſe, quæ ipſa propinquitate regioni uelut appendices maioris
muneris eſſent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure
imperij, cum tam procul à finibus Macedoniæ abſint, ciuitatibus his præſidia impoſuiſſe?
uocari Maronitas iuberent. ab ijs certiora omnia de ſtatu ciuitatum earum ſcituros. Lega
ti Maronitarum uocati, non uno loco tantum urbis præſidium regium eſſe, ſicut in alijs ci-
uitatibus, dixerunt: ſed pluribus ſimul, & plenam Macedonum Maroneam eſſe. itaque do-
minari aſſentatores regios: his ſolis loqui & in ſenatu & in concionibus licere: eos omnes
honores & capere ipſos, & dare alijs. optimum quenque, quibus libertatis, quibus legum
cura ſit: aut exulare pulſos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios ſilere. De K
iure etiam finium pauca adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuiſſet, di-
rexiſſe finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thraciæ Paroreiam ſubeat, nuſquam
ad mare declinantem: Philippum nouam poſtea deflexiſſe uiam, qua Maronitarum urbes
agroſq. amplectatur. Ad ea Philippus longe aliam, quàm aduerſus Theſſalos Perræbos-
q́ue nuper, ingreſſus diſſerendi uiam, Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene
diſceptatio eſt, ſed iam uobiſcum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu ani-
maduerto. Ciuitates Macedonum, quæ à me inter inducias defecerant reddi mihi æquum
cenſebam: non quia magna acceſſio ea regni futura eſſet: (ſunt enim & parua oppida, & in
finibus extremis poſita) ſed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum

pertinebat

A pertinebat. negatum eſt mihi. Bello Aetolico Lamiam oppugnare iuſſus à conſule M'. A-
cilio, cum diu fatigatus ibi prælijs operibusq́. eſſem: tranſcendentem me iam muros, à ca-
pta prope urbe reuocauit conſul, & abducere copias inde coegit. ad huius ſolatium iniurię
permiſſum eſt, ut Theſſaliæ Perrebiæq́. & Athamanum reciperem quædam caſtella magis
quàm urbes. ea quoque ipſa uos mihi Q. Cæcili paucos ante dies ademiſtis. Pro non du-
bio paulo ante, ſi dijs placet, legati Eumenis ſumebant: quæ Antiochi fuerunt, Eumenem
æquius eſſe, quàm me habere. Id ego aliter longe iudico eſſe. Eumenes enim, non niſi ui
ciſſent Romani, ſed niſi bellum geſſiſſent, manere in regno ſuo non potuit. itaque ille ue-
ſtrum meritum habet, non uos illius. mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in diſcri-
mine fuerit, ut tria millia talentum, & quinquaginta tectas naues, & omnes Græciæ ciuita-
tes, quas antea tenuiſſem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem ſocietatis ſim aſper
B n atus. hoſtemq́. ei me eſſe prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in Græciam traijceret,
p ræ me tuli: & cum eo conſule belli partem quamcunque mihi delegauit, geſſi. & inſequē
ti conſuli L. Scipioni, cum terra ſtatuiſſet ducere exercitum ad Helleſpontum, non iter tan
tum per regnum noſtrum dedi, ſed uias etiam muniui, pontes feci, commeatus præbui: nec
per Macedoniam tantum, ſed per Thraciam, ubi etiam inter cætera pax quoque præſtanda
à barbaris erat. Pro hoc ſtudio meo erga uos, ne dicam merito, utrum adijcere uos Roma
ni aliquid, & amplificare, & augere regnum meum munificentia ueſtra oportebat; an quæ
haberem aut meo iure, aut beneficio ueſtro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum
ciuitates, quas regni mei fuiſſe fatemini, non reſtituuntur. Eumenes tanquam ad Antio-
chum ſpoliandum me uenit: & ſi dijs placet, decem legatorum decretum calumniæ impu-
dentiſſimæ prætendit, quo maxime & refelli & coargui poteſt. diſertiſſime enim planiſſi-
C meq́. in eo ſcriptum eſt: Cherſoneſum & Lyſimachiam Eumeni dari. ubi tandem Aenus
& Maronea & Thraciæ ciuitates aſcriptæ ſunt? Quod ab illis ne poſtulare quidem eſt au-
ſus, id apud uos, tanquam ab illis impetrauerit, obtinebit? Quo in numero me apud uos eſ
ſe uelitis, referte. ſi tanquam inimicum & hoſtem inſectari propoſitum eſt, pergite ut cœpi
ſtis, facere. ſin aliquis reſpectus eſt mei, ut ſocij atque amici regis: deprecor, ne me tanta
iniuria dignum iudicetis. Mouit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio reſponſo
rem ſuſpenderunt. ſi decem legatorū decreto Eumeni datę ciuitates eæ eſſent, nihil ſe muta
re. ſi Philippus bello cepiſſet eas, præmium uictoriæ iure belli habiturum. ſi neutrum eorū
foret, placere, cognitionem ſenatui reſeruari: & ut omnia in integro manerēt, præſidia quæ
in ijs urbibus ſint, deduci. Hæ cauſæ maximæ animum Philippi alienauerunt ab Roma-
nis, ut non à Perſeo filio eius nouis cauſis motum, ſed ob has à patre bellum relictum filio
D uideri poſſit. Romæ nulla belli Macedonici ſuſpicio erat. L. Manlius proconſule ex Hi-
ſpania redierat. cum poſtulanti ab ſenatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum ma
gnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obſtabat, quod ita comparatum more maiorū
erat, ne quis qui exercitum non deportaſſet, triumpharet, niſi perdomitam pacatamq́. pro
uinciam tradidiſſet ſucceſſori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ouans urbem ini-
ret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri præterea pondo CXXXII, argenti XVI
millia, CCC. & pronunciauit in ſenatu, decem millia pondo argenti, & LXXX auri Q. Fa-
bius quæſtorem aduehere. id quoque ſe in ærarium illaturum. Magnus motus ſeruilis eo
anno in Apulia fuit. Tarentum prouinciam L. Poſtumius prætor habebat. is de paſtorum
coniuratione, qui uias latrocinijs paſcuaq́. publica infeſta habuerant, quæſtionem ſeuere
exercuit. ad ſeptem millia hominum condemnauit: multi inde fugerunt. de multis ſum-
E ptum eſt ſupplicium. conſules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in prouincias pro-
fecti ſunt. Eodem anno in Hiſpania prætores C. Calpurnius & L. Quinctius, cum primo
uere ex hibernis copias eductas in Beturia iunxiſſent: in Carpetaniam, ubi hoſtium caſtra
erant, progreſſi ſunt, communi animo conſilioque parati rem gerere. Haud procul Hip-
pone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta eſt: quibus dum utrinque ſubueni-
tur à caſtris, paulatim omnes copiæ in aciem eductæ ſunt. in eo tumultuario certamine &
loca ſua, & genus pugnæ pro hoſte fuere. duo exercitus Romani fuſi, atque in caſtra com-
pulſi ſunt: non inſtitere perculſis hoſtes. Prætores Romani, ne poſtero die caſtra oppugna-
rentur, ſilentio proxime noctis tacito ſigno exercitum abduxerunt. Luce prima Hiſpani
acie inſtructa ad uallum acceſſerunt: uacuaque præter ſpem caſtra ingreſſi, quæ derelicta

inter

inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regreſſique in ſua caſtra, paucos dies F
quietis ſtatiuis manſerunt. Romanorum ſociorumq́. in prælio fugaq́. ad quinque millia
occiſa: quorum ſe ſpolijs hoſtes armarunt: inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Præto-
res interim Romani omne id tempus contrahendis ex ciuitatibus ſocijs Hiſpanorum auxi
lijs reficiendiſq́. ab terrore aduerſæ pugnæ militum animis conſumpſerunt. ubi ſatis pla-
cuere uires, & iam miles quoque ad delendam priorem ignominiam hoſtem poſcebat:
XII millia paſſuum ab Tago flumine poſuerunt caſtra. inde tertia uigilia ſublatis ſignis, qua
drato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerunt. Trans fluuium in colle hoſtium
caſtra erant: extemplo quà duobus locis uada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius,
læua Quinctius exercitum traduxerunt, quieto hoſte, dum miratur ſubitum aduentum, con
ſultatq́. qui tumultum inijcere trepidantibus in ipſo tranſitu amnis potuiſſet. interim Ro-
mani, impedimentis quoque omnibus traductis, contractiſq́. in unum locum, quia iam mo G
ueri uidebant hoſtem, nec ſpatium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. in me-
dio locatæ, quinta Calpurnij legio, & octaua Quinctij: id robur totius exercitus erat. cam
pum apertum uſque ad hoſtium caſtra habebant, liberum à metu inſidiarum. Hiſpani po-
ſteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conſpexerunt, ut, priuſquam ſe iunge-
re, atque inſtruere poſſent, occuparent eos, caſtris repente effuſi curſu ad pugnam tendunt.
Atrox in principio prælium fuit, & Hiſpanis recenti uictoria inflatis, & inſueta ignominia
milite Romano accenſo. acerrime media acies, duæ fortiſſimæ legiones dimicabant. quas
cum aliter moueri loco non poſſe hoſtis cerneret, cuneo inſtitit pugnare: & uſque plures
confertioreſq́. medios urgebant. Ibi poſteaquam laborare aciem Calpurnius prætor ui-
dit, T. Quinctilium Varum & L. Iuuentium Thalnam legatos ad ſingulas legiones adhor-
tandas propere mittit. docere & monere iubet, in illis ſpem omnem uincendi & retinendæ H
Hiſpaniæ eſſe. ſi illi loco cedant, neminem eius exercitus non modo Italiam, ſed ne Tagi
quidem ulteriorem ripã unquã uiſurum. ipſe cum equitibus duarũ legionũ paululũ circũue
ctus, in cuneũ hoſtium, qui mediã urgebat aciẽ, ab latere incurrit. Quinctius cũ ſuis equiti-
bus alterũ hoſtiũ latus inuadit, ſed lõge acrius Calpurniani equites pugnabãt, & prætor ipſe
ante alios. nã & primus hoſtẽ percuſſit, & ita ſe immiſcuit medijs, ut uix, utrius partis eſſet,
noſci poſſet. & equites prætoris eximia uirtute, & equitum pedites accenſi ſunt. pudor mo
uit primos centuriones, qui inter tela hoſtium prætorem conſpexerunt. itaque urgere ſi-
gniferos pro ſe quiſque, iubere inferre ſigna, & confeſtim militem ſequi. renouatur ab om
nibus clamor. impetus fit uelut ex ſuperiore loco. haud ſecus ergo quàm torrentis modo
fundunt ſternuntq́. perculſos: nec ſuſtinere alij ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt. fugien
tes in caſtra equites perſecuti ſunt, & permiſti turbæ oſtium, intra uallum penetrauerunt. I
ubi ab relictis in præſidio caſtrorum prælium inſtauratum: coactiq́. ſunt Romani equites
deſcendere ex equis. dimicantibus ijs legio quinta ſuperuenit: deinde, ut quæque potue-
rant, copiæ affluebant. Cæduntur paſſim Hiſpani per tota caſtra. nec plus quàm quatuor
millia hominum effugerunt. inde tria millia fere qui arma retinuerant, montem propin-
quum ceperunt. mille ſemiermes maxime per agros palati ſunt. ſupra XXXV millia hoſtiũ
fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ ſuperfuit. ſigna capta CXXXIII, Romani ſo-
cijq́. paulo plus ſexcenti, & prouincialiũ auxiliorum CL ferme ceciderunt. tribuni militũ
quinque amiſſi, & pauci equites Romani, cruentæ maxime uictoriæ ſpeciem fecerunt. In
caſtris hoſtium, quia ipſis ſpatium ſua communiendi non fuerat, manſerunt. Pro concio-
ne poſtero die laudati, donatiq́. à C. Calpurnio equites phaleris. pronunciauitq́., eorum
maxime opera hoſtes fuſos, caſtra capta & expugnata eſſe. Quinctius alter prætor ſuos e- K
quites catellis ac fibulis donauit. donati & centuriones ex utriuſq; exercitu permulti, ma-
xime qui mediam aciem tenuerunt. Conſules, delectibus, alijſq́. quæ Romæ agendæ erãt,
peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitum duxerunt. Sempronius à Piſis profectus
in Apuanos Ligures, uaſtando agros, urendoq́. uicos & caſtella eorum, aperuit ſaltum uſ-
que ad fluuium Macram, & Lunæ portum. Hoſtes montem antiquam ſedem maiorum ſuo
rum ceperunt. & inde ſuperata locorum iniquitate, prælio deiecti ſunt. Et Ap. Claudius
felicitatem uirtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit ſecundis aliquot prælijs:
ſex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia hominum in ijs cepit. belli auctores
III & XL ſecuri percuſſit. Iam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius quàm
Sempronius,

A Sempronius, cui ſors comitia habendi obtigerat, Romam uenit. quia P. Claudius frater
eius conſulatum petebat. Competitores habebat patricios, L. Aemilium, Q. Fabium La
beonem, Ser. Sulpicium Galbam, ueteres candidatos, & ab repulſis eo magis debitum,
quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam quia plus quàm unum ex patricijs
creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeij quoque gratioſi ho-
mines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus. & ij repulſi,
in ſpem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus nouus
candidatus erat. Opinione hominum haud dubie deſtinabantur Q. Fabius Labeo, & L.
Porcius Licinus. ſed Claudius conſul ſine lictoribus cum fratre toto foro uolitando, cla-
mitantibus aduerſarijs, & maiore parte ſenatus meminiſſe eum debere prius ſe conſulem
populi Romani, quàm fratrem P. Claudii eſſe: quin ille ſedens pro tribunali aut arbitrum,
B aut comitiorum tacitum ſpectatorem ſe præberet? coerceri tamen ab effuſo ſtudio nequijt.
Magnis contentionibus tribunorum quoque plebis, qui aut contra conſulem, aut pro ſtu-
dio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, ut deiecto Fabio,
fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher præter ſpem ſuam & cæterorum: locum
ſuum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis ſtudijs, non ui Claudiana, inter plebeios
certatum eſt. Prætorum inde comitia ſunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sempronius
Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sempronius Blæſus, A. Teren-
tius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius conſules
fuerunt, domi militiæque geſta. Principio inſequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius
conſules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bæbius & Ti. Sempronius, qui ad diſceptandum in-
ter Philippum & Eumenem reges, Theſſalorumque ciuitates miſſi erant, legationem re-
C nunciaſſent: regum quoque eorum ciuitatumq́. legatos in ſenatum introduxerunt. Eadem An.DLXVI.
utrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem no-
uam patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreuerũt,
ad uiſendum, redditæ ne ciuitates Rhodijs & Theſſalis & Perræbis eſſent. Iiſdem manda-
tum, ut ab Aeno & Maronea præſidia deducerentur, maritimaq́. omnis Thraciæ ora à Phi-
lippo & Macedonibus liberaretur. Peloponneſum quoque adire iuſſi, unde prior legatio
diſceſſerat incertiore ſtatu rerum, quàm ſi non ueniſſent. nam ſuper cætera etiam ſine re-
ſponſo dimiſſi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente gra-
uiter Q. Cæcilio, ſimul Lacedæmonijs deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem
in Achaiam & uenundatam, ademptas, quibus ad eam diem ciuitas ſtetiſſet, Lycurgi le-
ges: Achæi maxime concilij negati crimen excuſabant, recitando legem, quæ, niſi belli pa
D cisve cauſa, & cum legati ab ſenatu cum literis, aut ſcriptis mandatis uenirent, uetarer in-
dici concilium. Ea ne poſtea excuſatio eſſet, oſtendit ſenatus, curæ ijs eſſe debere, ut Ro-
manis legatis ſemper adeundi concilium gentis poteſtas fieret: quemadmodũ & illis, quo
ties uellent, ſenatus daretur. Dimiſſis ijs legationibus, Philippus à ſuis certior factus, ce-
dendum ciuitatibus, deducendaque præſidia eſſe, infenſus omnibus, in Maronitas iram ef-
fundit. Onomaſto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis aduerſæ principes inter-
ficeret. Ille per Caſandrum quendam unum ex regijs iamdiu habitantem Maroneæ, no-
cte Thracibus intromiſſis, uelut in bello capta urbe, cædem fecit. Id apud Romanos lega-
tos querentes tam crudeliter aduerſus innoxios Maronitas, tam ſuperbe aduerſus populũ
Romanum factũ, ut quibus libertatem reſtituendam ſenatus cenſuiſſet, ij pro hoſtibus tru-
cidarentur: abnuebat quicquam eorum ad ſe, aut quenquam ſuorum pertinere. ſeditione
E inter ipſos dimicatum, cum alij ad ſe, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile ſcitu-
ros eſſe, ſi percunctarentur ipſos Maronitas: haud dubius, perculſis omnibus terrore tam re
centis cædis, neminem hiſcere aduerſus ſe auſurum. Negare Appius, rem euidentem pro
dubia quærendam: ſi ab ſe culpam remouere uellet, Onomaſtum & Caſandrum, per quos
acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos ſenatus percontari poſſet. Primo adeo pertur-
bauit ea uox regem, ut non color, non uultus ei conſtaret. deinde collecto tandem animo,
Caſandrum qui Maroneæ fuiſſet, ſi utique uellent, ſe miſſurum dixit: ad Onomaſtum qui-
dem quid eam rem pertinere? qui non modo Maroneæ, ſed ne in regione quidem propin-
qua fuiſſet. Et parcebat magis Onomaſto, honoratiori amico, & eundem indicem haud pau
lo plus timebat: quia & ipſe ſermonem cum eo contulerat, & multorum talium miniſtrum

& conſcium habebat. Caſander quoque, miſſis qui per Epirum ad mare proſequerentur F
eum, ne quà indicium emanaret, ueneno creditur ſublatus. Et legati à Philippi colloquio
ita digreſſi ſunt, ut præ ſe ferrent nihil eorum ſibi placere: & Philippus minime quin rebel
landum eſſet dubius, quia tamen immaturæ ad id uires erant: ad moram interponendam,
Demetrium minorem filium mittere Romam ſimul ad purganda crimina, ſimul ad depre-
candam iram ſenatus ſtatuit: ſatis credens ipſum etiam iuuenem, quòd Romæ obſes ſpeci-
men regiæ indolis dediſſet, aliquid momenti facturum. Interim per ſpeciem auxilij By-
zantijs ferendi, re ipſa ad terrorem regulis Thracum inijciendum profectus, perculſis ijs
uno prælio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam redijt: miſſis ad accolas Iſtri flumi-
nis barbaros, ut in Italiam irruperent, ſolicitandos. Et in Peloponneſo aduentus Roma-
norum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iuſſi erant, expectabatur. aduerſus
quos ut præparata conſilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæ- G
monijs actum. ex hoſtibus eos accuſatores factos. & periculum eſſe, ne uicti magis timen
di forent, quàm bellantes fuiſſent. quippe in bello ſocijs Romanis Achæos uſos: nunc eoſ-
dem Romanos æquiores Lacedæmonijs, quàm Achæis eſſe: ubi Areus etiam & Alcibia-
des, ambo exules ſuo beneficio reſtituti, legationem Romam aduerſus gentem Achæorum
ita de ipſis meritam ſuſcepiſſent: adeoq. infeſta oratione uſi eſſent, ut patria pulſi, non reſti
tuti in eam uiderentur. Clamor undique ortus, referret nominatim de ijs. & cum omnia
ira, non conſilio gererentur, capitis damnati ſunt. Paucos poſt dies Romani legati uene
runt. his Clitore in Arcadia datum eſt concilium. Priuſquam agerent quicquam, terror
Achæis iniectus erat, & cogitatio, quàm non ex æquo diſceptatio futura eſſet: quòd Areũ
& Alcibiadem, capitis ab ſe in concilio proximo damnatos, cum legatis uidebant: nec hi-
ſcere quiſquam audebat. Appius ea quæ apud ſenatum queſti erant Lacedæmonij, diſpli- H
cere ſenatui oſtendit: cędem primum ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad
cauſam dicendam euocati ueniſſent: deinde cum in homines ita ſæuitum eſſet, ne in ulla
parte crudelitas eorum ceſſaret: muros dirutos urbis nobiliſſimæ eſſe, leges uetuſtiſſimas
abrogatas, inclytamq́ue per gentes Lycurgi diſciplinam ſublatam. Hæc cum Appius di-
xiſſet, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis auctoris omnium quæ Lacedæmo-
ne acta fuerant, factionis erat, ita reſpondit. Difficilior nobis Ap. Claudi apud uos oratio
eſt, quàm Romæ nuper apud ſenatum fuit. tunc enim Lacedæmonijs accuſantibus reſpon
dendum erat: nunc à uobis ipſis accuſari ſumus, apud quos cauſa dicenda eſt. quam iniqui
tatem conditionis ſubimus illa ſpe, iudicis animo te auditurum eſſe, poſita contentione
qua paulo ante egiſti. Ego certe, cum ea quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & poſtea
Romæ queſti ſunt Lacedæmonij, à te paulo ante relata ſint; non tibi, ſed illis me apud te re I
ſpondere credam. Cædem obijcitis eorum qui à Philopœmene prætore euocati ad cau-
ſam dicendam, interfecti ſunt. hoc ego crimen non modo non à uobis Romani, ſed ne a-
pud uos quidem nobis obijciendum fuiſſe arbitror. quid ita? quia in ueſtro fœdere erat,
ut maritimis urbibus abſtinerent Lacedæmonij. Quo tempore armis captis urbes à qui-
bus abſtinere iuſſi erant, nocturno impetu occupauerunt; ſi T. Quinctius, ſi exercitus Roma
nus, ſicut antea in Peloponneſo fuiſſet, eò nimirum capti & oppreſſi confugiſſent. cum uos
procul eſſetis, quò alio, niſi ad nos ſocios ueſtros, quos antea Gytheo opem ferẽteis, quos
Lacedæmonem uobiſcum ſimili de cauſa oppugnanteis uiderant, confugerent? Pro uobis
igitur iuſtum piumq́. bellum ſuſcepimus. quod cum alij laudent, reprehendere ne Lacedæ
monij quidem poſſint, & dij quoque ipſi comprobauerint, qui nobis uictoriam dederunt:
quonam modo ea quæ belli iure acta ſunt, in diſceptationem ueniunt? quorũ tamen maxi- K
ma pars nihil pertinet ad nos. noſtrũ eſt, quod euocauimus eos ad cauſam dicẽdã, qui ad ar
ma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cæ
dem principũ fecerant. quod uero illi uenientes in caſtra interfecti ſunt: ueſtrũ eſt Areu &
Alcibiade, qui nunc nos, ſi dijs placet, accuſatis; non noſtrum. Exules Lacedæmoniorum,
quo in numero ij quoque duo fuerunt, & tunc uobiſcum erant: quòd domicilio ſibi delege
rant maritima oppida: ſe petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres, ne in tu-
to quidem exilio poſſe conſeneſcere ſe indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij
igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec, iure an iniuria cæſi ſint, argumentari
refert. At enim illa certe ueſtra ſunt Achæi, quòd leges diſciplinamq́ue uetuſtiſſimam Ly-
curgi

A curgi ſuſtuliſtis, quod muros diruiſtis. quæ utraque ab ijſdem obijci qui poſſunt? cum
muri Lacedæmonijs non ab Lycurgo, ſed paucos ante annos ad diſſoluendam Lycurgi
diſciplinam extructi ſint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum ſibi, non ci-
uitati parauerunt. & ſi exiſtat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc
ſe patriam & Spartam antiquam agnoſcere dicat. Non Philopœmena expectare, nec
Achæos, ſed uos ipſi Lacedæmonij ueſtris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis ue
ſtigia debuiſtis. ueſtræ enim illæ deformes ueluti cicatrices ſeruitutis erant. & cum ſine
muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuiſſetis:
muris uelut compedibus circundatis uicti per centum annos ſeruiſtis. Quod ad leges
ademptas attinet, ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrannos ademiſſe arbitror: uos
non ſuas ademiſſe, quas non habebant, ſed noſtras leges dediſſe: nec male conſuluiſſe ci-
B uitati, cum concilij noſtri eam fecerimus, & nobis miſcuerimus: ut corpus unum & conci-
lium totius Peloponneſi eſſet. tunc opinor, ſi alijs ipſi legibus uiueremus, alias iſtis iniun-
xiſſemus, queri ſe iniquo iure eſſe, & indignari poſſent. Scio ego Ap. Claudi hanc ora-
tionem, qua ſum adhuc uſus, neque ſociorum apud ſocios, neque liberæ gentis eſſe: ſed
ſeruorum uerius diſceptantium apud dominos. nam ſi non uana illa uox præconis fuit,
qua liberos eſſe omnium primos Achæos iuſſiſtis: ſi fœdus ratum eſt: ſi ſocietas & ami-
citia ex æquo obſeruatur: cur ego, quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? uos
rationem repoſcitis, quid Achæi Lacedæmonijs bello uictis fecerimus? Interfecti ali-
qui ſunt; finge, à nobis. quid? uos ſenatores Campanos ſecuri non percuſſiſtis? muros
diruimus. uos non muros tantum, ſed urbem & agros ademiſtis. Specie, inquis, æ-
quum eſt fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium eſt.
C Sentio Appi: &, ſi non oportet, non indignor. ſed oro uos: quantumlibet interſit inter
Romanos & Achæos, modo ne in æquo hoſtes ueſtri noſtrique apud uos ſint, ac nos ſo-
cij: imo ne meliore iure ſint. nam ut in æquo eſſent, nos fecimus, cum leges ijs noſtras de-
dimus: cum, ut Achæi concilij eſſent, effecimus. Parum eſt uictis, quod uictoribus ſa-
tis eſt: plus poſtulant hoſtes, quàm ſocij habent. quæ iureiurando, quæ monumentis li-
terarum in lapide inſculptis in æternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt, ea cum
periurio noſtro tollere parant. Veremur quidem uos Romani: &, ſi ita uultis, etiam ti-
memus: ſed plus & ueremur & timemus deos immortales. Cum aſſenſu maxime par-
tis eſt auditus: & locutum omnes pro maieſtate magiſtratus cenſebant: ut facile appare-
ret, molliter agendo dignitatem ſuam tenere Romanos non poſſe. Tum Appius ſuade-
re ſe magnopere Achæis dixit, ut dum liceret uoluntate ſua facere, gratiam inirent, ne
D mox inuiti & coacti facerent. Hæc uox audita quidem cum omnium gemitu eſt, ſed me-
tum iniecit imperata recuſandi. id modo petierunt, ut Romani, quæ uiderentur, de La-
cedæmonijs mutarent: nec Achæos religione obſtringerent, irrita ea quæ iureiurando ſan-
xiſſent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, ſublata eſt.
Romæ principio eius anni cum de prouincijs conſulum & prætorum actum eſſet; conſuli-
bus Ligures, quia bellum nuſquam alibi erat, decreti: prætores C. Decimius Flauus ur-
banam, P. Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos ſortiti ſunt: C. Sempronius Blæ-
ſus Siciliam, Q. Næuius Matho Sardiniam, & ut idem de ueneficijs quæreret: A. Teren-
tius Varro Hiſpaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hiſpaniam ulteriorem. De
ijs duabus prouincijs legati per id fere tempus L. Iuuentius Thalna, & T. Quinctilius Va-
rus uenerunt. qui, quantum bellum iam profligatum in Hiſpania eſſet, ſenatu edocto poſtu
E larunt ſimul, ut pro rebus tam proſpere geſtis dijs immortalibus haberetur honos, & ut præ
toribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta eſt. de legionibus de
portandis, cum de conſulum prætorumq. exercitibus ageretur, rem integram referri iuſſe-
runt. paucos poſt dies conſulibus in Ligures binæ legiones, quas Ap. Claudius & M. Sem
pronius habuerant, decretæ ſunt. De exercitibus Hiſpanienſibus magna contentio fuit
inter nouos prætores & amicos abſentium, Calpurnij Quinctique. utraque cauſa tribunũ
plebis, utraque conſulem habebat. ij ſe interceſſuros ſenatuſcõſulto, ſi deportandos cenſe-
rent exercitus, denũciabãt. illi, ſi hæc interceſſio fieret, nullam rem aliã ſe decerni paſſuros.
Victa poſtremo abſentium gratia eſt: & ſenatuſconſultum factum, ut prætores quatuor mil
lia peditum Romanorum ſcriberent, quadringentos equites, & quinque millia ſociorum

peditum Latini nominis, quingentos equites, quos ſecum in Hiſpaniam portarent. cum F
eas legiones quatuor deſcripſiſſent, quod plus, quàm quina millia peditum, treceni equi-
tes, in ſingulis legionibus eſſet, dimitterent: eos primum qui emerita ſtipendia haberent,
deinde ut cuiuſque fortiſſima opera Calpurnius & Quinctius in prælio uſi eſſent. Hac ſe-
data contentione, alia ſubinde C. Decimij prætoris morte exorta eſt. Cn. Sicinius, & L.
Puppius qui ædiles proximo anno fuerant, & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flac
cus (is, quia ædilis curulis deſignatus erat, ſine toga candida, ſed maxima ex omnibus con-
tentione) petebant. certamenq. ei cum flamine erat. & poſteaquam primo æquare, mox
ſuperare etiam eſt uiſus: pars tribunorum plebis negare, rationem eius habendam eſſe:
quòd duos ſimul unus magiſtratus, præſertim curules, neque capere poſſet, nec gerere:
pars, legibus eum ſolui, æquum cenſere, ut quem nellet prætorem creandi populo poteſtas
fieret. L. Porcius conſul primo in ea ſententia eſſe, ne nomen eius acciperet. deinde ut ex G
auctoritate ſenatus idem faceret. conuocatis patribus, referre ſe ad eos dixit, quod nec iu-
re ullo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati, ædilis curulis deſignatus præturam peteret:
ſibi, niſi quid aliud ijs uideretur, in animo eſſe, è lege comitia habere. Patres cenſuerunt,
uti L. Porcius conſul cum Q. Fuluio ageret, ne impedimento eſſet, quo minus comitia præ
toris in locum C. Decimij ſubrogandi è lege haberentur. Agenti conſuli ex S. C. reſpon-
dit Flaccus, nihil, quod ſe indignum eſſet, facturum. Medio reſponſo ſpem ad uolunta-
tem interpretantibus fecerat, ceſſurum patrum auctoritati eſſe. comitijs acrius etiam, quàm
ante, petebat, criminando, extorqueri ſibi à conſule & ſenatu populi R. beneficium: & in-
uidiam geminati honoris fieri: tanquam non appareret, ubi deſignatus prætor eſſet, extem-
plo ædilitate ſe abdicaturum. conſul cum & pertinaciam petentis creſcere, & fauorem po-
puli magis magisq́. in eum inclinari cerneret, dimiſſis comitijs, ſenatum uocauit. cenſue- H
runt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas patrum nihil mouiſſet, ad populum cum Flac
co agendum. Concione aduocata cum egiſſet conſul ne tum quidem de ſententia motus,
gratias populo R. egit, quòd tanto ſtudio, quotieſcunque declarandæ uoluntatis poteſtas
facta eſſet, prætorem ſe uoluiſſet facere. ea ſibi ſtudia ciuium ſuorum deſtituere non in ani-
mo eſſe. Hæc uero tam obſtinata uox tantum ei fauorem accendit, ut haud dubius prætor
eſſet, ſi conſul accipete nomen uellet. Ingens certamen tribunis & inter ſe ipſos, & cum
conſule fuit: donec ſenatus à conſule eſt habitus, decretumq́ue, quoniam, prætoris ſubro-
gandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua ſtudia hominum impedi-
rent, ſenatum cenſere, ſatis prætorum eſſe. P. Cornelius utranque in urbe iuriſdictionem
haberet: Apollinique ludos faceret. His comitijs prudentia & uirtute ſenatus ſublatis,
alia maioris certaminis, quo & maiore de re, & inter plures potentioresq́ue uiros, ſunt I
exorta. Cenſuram ſumma contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipio-
nes, Cn. Manlius Vulſo, L. Furius Purpureo, patricij: plebeij autem, M. Porcius Cato,
M. Fuluius Nobilior, Ti. & M. Sempronij, Longus & Tuditanus. ſed omneis patricios ple-
beiosq́. nobiliſſimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc uiro tanta uis ani-
mi ingenijq́. fuit, ut, quocunque loco natus eſſet, fortunam ſibi ipſe facturus fuiſſe uidere-
tur. nulla ars neque priuatæ neque publicæ rei gerendæ ei defuit. urbanas ruſticasq́. res pa-
riter callebat. ad ſummos honores alios ſcientia iuris, alios eloquentia, alios gloria milita-
ris prouexit: huic uerſatile ingeniũ ſic pariter ad omnia fuit, ut natũ ad id unũ diceres, quod
cunque ageret. in bello manu fortiſſimus, multisq́. inſignibus clarus pugnis: idem poſtea-
quam ad magnos honores peruenit, ſummus imperator: idem in pace, ſi ius conſuleres, pe-
ritiſſimus: ſi cauſa oranda eſſet, eloquentiſſimus. nec is tantum, cuius lingua uiuo eo uigue- K
rit, monumentum eloquentiæ nullum extet. uiuit imo uigetq́. eloquentia eius, ſacrata ſcri-
ptis omnis generis. orationes & pro ſe multæ, & pro alijs, & in alios. nam non ſolum accu-
ſando, ſed etiã cauſam dicendo fatigauit inimicos. ſimultates nimio plures & exercuerunt
eũ, & ipſe exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis preſſerit eum nobilitas, an ille agi-
tauerit nobilitatem. Aſperi proculdubio animi, & linguæ acerbæ, & immodice liberæ fuit:
ſed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ, diuitiarum: in
parſimonia, in patientia laboris periculaq́ue, ferrei prope corporis animiq́ue: quem ne
ſenectus quidem, quæ ſoluit omnia, fregerit: qui ſextum & octogeſimum annum agẽs cau-
ſam dixerit, ipſe pro ſe orauerit, ſcripſeritq́ue; octogeſimo anno Ser. Galbam ad populi
adduxerit

A adduxetit iudicium. Hunc ſicut omni uita, ita tum petentem premebat nobilitas: coierantq. præter L. Flaccum, qui collega in conſulatu fuerat, candidati omnes ad deijciendum honore eum: non ſolum ut ipſi potius adipiſcerentur, nec quia indignabantur nouum hominem cenſorem uidere: ſed etiam quòd triſtem cenſuram, periculoſamq. multorum famæ, & ab læſo à pleriſque, & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoque minitabundus petebat, refragari ſibi, qui liberam & fortem cenſuram timerent, criminando. & ſimul L. Valerio ſuffragabatur: illo uno collega caſtigare ſe noua flagitia, & priſcos mores reuocare poſſe. His accenſi homines, aduerſa nobilitate, non M. Porcium modo cenſorem fecerunt, ſed eriam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia cenſorum conſules prætoresque in prouincias profecti ſunt, præter Q. Næuium. quem quatuor non minus menſes, priuſquam in Sardiniam irer, quæſtiones ueneficij, quarum ma-
B gnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius uiſum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere liber, ad duo hominum millia damnauit. Er L. Poſtumius prætor, cui Tarentum prouincia euenerat, magnas paſtorum coniurationes uindicauit; & reliquias Bacchanalium quæſtionis cum omni executus eſt cura. multos qui aut citati non affuerant, aut uades deſeruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehenſos Romam ad ſenatum miſit: in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti ſunt. In Hiſpania ulteriore, fractis proximo bello Luſitanis, quietæ res fuerũt. In citeriore A. Terentius in Sueſſetanis oppidum Corbionem uineis & operibus expugnauit, captiuos uendidit. quieta deinde hiberna & citerior prouincia habuit. Veteres prætores C. Calpurnius Piſo & L. Quinctins Romam redierunt. utrique magno patrum conſenſu triumphus eſt decretus. prior C. Calpurnius de Luſitanis & Celtiberis triumphauit.
C coronas aureas tulit LXXXIII: & duodecim millia pondo argenti. paucos poſt dies L. Quinctius Criſpinus ex ijſdem Luſitanis Celtiberiſq. triumphauit. tantundem auri atque argenti in eo triumpho tranſlatum. Cenſores M. Porcius & L. Valerius metu miſta expectatione ſenatum legerunt. ſeptem mouerunt ſenatu: ex quibus unum inſignem & nobilitate & honoribus, L. Quinctium Flamininum conſularem. patrum memoria inſtitutum fertur, ut cenſores motis è ſenatu aſcriberent notas. Catonis, & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut ſenatorio loco mouit, aut quibus equos ademit. longe grauiſſima in L. Quinctium oratio eſt: qua ſi accuſator ante notam, non cenſor poſt notã uſus eſſet, retinere. Quinctium in ſenatu ne frater quidem T. Quinctius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet. Inter cætera obiecit ei, Philippum Pœnum, carum ac nobile ſcortum, ab Roma in Galliam prouinciam ſpe ingentium donorum perductum. eum puerum, per laſciuiam cum
D cauillaretur, exprobrare conſuli perſæpe ſolitum, quòd ſub ipſum ſpectaculum gladiatorum abductus ab Roma eſſet; ut obſequium amatori iactaret. forte epulantibus ijs, cum iam uino incaluiſſent, nunciatum in conuiuio eſſe, nobilem Boium cum liberis transfugam ueniſſe. conuenire conſulem uelle, ut ab eo fidem præſens acciperet. introductum in tabernaculum, per interpretem alloqui conſulẽ cœpiſſe. inter cuius ſermonem Quinctius ſcorto. Vis, tu, inquit, quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, iam hunc Gallum morientem aſpicere? Et cum is uixdum ſerio annuiſſet, ad nutum ſcorti conſulem ſtricto gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percuſſiſſe, deinde fugienti, fidemq. populi R. atque eorum qui aderant, imploranti, latus transfodiſſe. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legiſſet, & fabulæ tantum ſine auctore editæ credidiſſet, aliud argumentum, ſimile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentiæ famo-
E ſam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accerſitam ſcribit. ibi iactantẽ ſeſe ſcorto inter cætera retuliſſe, quàm acriter quæſtiones exercuiſſet, & quàm multos capitis dãnatos in uinculis haberet, quos ſecuri percuſſurus eſſet. tũ illam infra eum accubantẽ negaſſe, unquã uidiſſe quenquam ſecuri ferientem: & peruelle id uidere. hic indulgentem amatorẽ unũ ex illis miſeris attrahi iuſſum ſecuri percuſſiſſe. Facinus, ſiue eo modo quo cenſor obiecit, ſiue ut Valerius tradit, commiſſum eſt, ſæuum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare dijs dapes, ubi bene precari mos eſſet, ad ſpectaculum ſcorti procacis in ſinu conſulis recubantis, mactatam humanam uictimam eſſe, & cruore menſam reſperſam. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, ſi id factum negaret, cæteraq. quæ obieciſſet, ſponſione defenderet ſeſe: ſin fateretur, ignominiáne ſua quenquam doliturũ cẽ-

ſeret, cum ipſe uino & Venere amens, ſanguine hominis in conuiuio luſiſſet? In equitatu recognoſcēdo L. Scipioni Aſiatico ademptus equus. in cenſibus quoque accipiendis triſtis & aſpera in omnes ordines cenſura fuit. ornamenta & ueſtem muliebrem & uehicula, quæ pluris, quàm quindecim millium æris eſſent, in cenſum referre uiatores iuſſit. item mancipia minora annis XX. quæ poſt proximum luſtrum X millibus æris, aut pluris eo uenijſſent, uti ea quoque decem tanto pluris, quàm quanti eſſent, æſtimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitave priuati habebant, intra dies XXX demoliti ſunt. opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus ſternendos lapide, detergendasque, quà opus eſſet, cloacas in Auentino, & in alijs partibus, quà nondum erant, faciendas locauerunt. & ſeparatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo eſſet, & uiam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in latomijs, & quatuor tabernas in publicum emit: baſilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata eſt. Et uectigalia ſummis pretijs, ultro tributa infimis locauerunt. quas locationes cum ſenatus precibus & lacrymis publicanorum uictus induci, & & de integro locari iuſſiſſet: cenſores edicto ſummotis ab haſta qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretijs locauerunt. Nobilis cenſura fuit, ſimultatumq́. plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea aſſignabatur, per omnem uitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Potentia in Picenum, Piſaurum in Gallicum agrum deductæ ſunt. ſena iugera in ſingulos data. diuiſerunt agrum, coloniasq́. deduxerunt ijdē triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij Flaccus & Nobilior. conſules eius anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. in inſequentem annum crearunt conſules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martijs, quo die conſulatum inierunt, de prouincijs ſuis prætorumq́. retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Poſtumius Albinus, & P. Cornelius Siſenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Conſulibus Ligures cum ijſdem exercitibus, quos P. Claudius & L. Porcius habuerant, prouincia decreta eſt. Hiſpaniæ extra ſortem prioris anni prætoribus cum ſuis exercitibus ſeruatæ. Prætores ita ſortiri iuſſi, uti flamini Diali utique altera iuris dicendi Romæ prouincia eſſet. peregrinam eſt ſortitus. Siſennæ Cornelio urbana, Sp. Poſtumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficiſci mature eſt iuſſus. Galli tranſalpini per ſaltus ignotæ antea uiæ (ut ante dictum eſt) in Italiam tranſgreſſi, oppidum in agro qui nūc Aquileienſis eſt, ædificabant. id eos ut prohiberet, quoad eius ſine bello poſſet, prætori mādatum eſt. ſi armis prohibendi eſſent, conſules certiores faceret. ex his placere alterum aduerſus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erāt. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locum creatus erat Sp. Poſtumius Albinus. Huius principio anni P. Licinius Craſſus pont. max. mortuus eſt: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex eſt cooptatus. pont. max. eſt creatus C. Seruilius. P. Licinij funeris cauſa uiſceratio data, & gladiatores CXX pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti: poſt ludos epulum. in quo, cum toto foro ſtrata triclinia eſſent: tempeſtas cum magnis procellis coorta, coegit pleroſque tabernacula ſtatuere in foro. eadem paulo poſt, cum undiq; conſerenaſſet, ſublata. defunctosq́. uulgo ferebant, quòd inter fatalia uates cecinitſent, neceſſe eſſe, tabernacula in foro ſtatui. Hac religione leuatis altera iniecta, quòd ſanguine per biduū pluuiſſet in area Vulcani: & per decēuiros ſupplicatio indicta erat, eius prodigij expiādi cauſa. Priuſquam conſules in prouincias proficiſcerentur, legationes tranſmarinas in ſenatum introduxerunt, nec unquā ante tantum regionis eius hominū Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes quæ Macedoniam accolunt, uulgata eſt, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæpretium fuiſſe queri, pro ſe quæque ciuitates genteſque, ſinguli etiam priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romā aut ad ſpem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ ſolatium uenerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo uenit ad querendum, ſimul, quòd non deducerētur ex Thracia præſidia: ſimul, quòd in Bithyniam Pruſiæ bellum aduerſus Eumenem gerenti auxilia miſſa forent. Reſpondendum ad omnia iuueni tum admodum Demetrio erat: cum haud facile eſſet, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduerſus ea dicenda erant, memoria complecti.

Anno. DLXVII.

F G H I K

A nec enim multa ſolum, ſed etiam pleraque oppidoquam parua erant: de controuerſia finium, de hominibus raptis, pecoribusq. abactis, de iure aut dicto per libidinem, aut non dicto, de rebus per uim aut per gratiam iudicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec ſe ſatis liquido diſcere ab eo ſenatus cum cerneret poſſe, ſimul & tirocinio & perturbatione iuuenis moueretur: quæri iuſſit ab eo, ecquem de his rebus commentarium à patre accepiſſet? cum reſpondiſſet, accepiſſe ſe, nihil prius nec potius uiſum eſt, quàm regis ipſius de ſingulis reſponſa accipere. librum extemplo popoſcerunt: deinde ut ipſe recitaret, permiſerunt. Erant autem de rebus ſingulis in breue coactæ cauſæ: ut aliæ feciſſe ſe ſecundum decreta legatorum doceret: alia non per ſe ſtetiſſe quo minus faceret, ſed per eos ipſos qui accuſarent. interpoſuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quàm non ex æquo diſceptatum apud Cæcilium foret, indigneque ſibi, nec ullo ſuo merito inB ſultatum ab omnibus eſſet. Has notas irritati eius animi collegit ſenatus. cæterum alia excuſanti iuueni, alia recipienti futura ita, ut maxime uellet ſenatus, reſponderi placuit: Nihil patrem eius neque rectius, nec magis quod ex uoluntate ſenatus eſſet, feciſſe, quàm quòd utcunque ea geſta eſſent, per Demetrium filium ſatisfieri uoluiſſet Romanis. multa, & diſſimulare, & obliuiſci, & pati præterita ſenatum poſſe, & credere etiam, Demetrio credendum eſſe. obſidem enim ſe animum eius habere, etſi patri corpus reddiderit. & ſcire, quantum ſalua in patrem pietate poſſit, amicum eum populi Romani eſſe. honorisq. eius cauſa miſſuros in Macedoniam legatos: ut ſi quid minus factum ſit, quàm debuerit; tum quoque ſine piaculo rerum prætermiſſarum fiat. uelle etiam ſentire Philippum, integra omnia ſibi cum populo Romano Demetrij filij beneficio eſſe. Hæc, quæ augendæ amplitudinis eius cauſa facta erant, extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciem adoC leſcenti uerterunt. Lacedæmonij deinde introducti ſunt. Multæ & paruæ diſceptationes iactabantur: ſed quæ maxime rem continerent, erant: utrum reſtituerentur quos Achæi damnauerant, necne: inique, an iure occidiſſent, quos occiderant. uertebatur & utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonij, an, ut ante fuerat, ſecretum eius unius in Peloponneſo ciuitatis ius eſſet. Reſtitui, iudiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio: ſcribique id decretum & conſignari à Lacedæmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius eſt miſſus, iuſſus idem in Peloponneſo ſociorum res aſpicere. nam ibi quoque & ex ueteribus diſcordijs reſidui motus erant: & Meſſenij deſciuerant à concilio Achaico cuius belli & cauſas & ordinem ſi expromere uelim, immemor ſim propoſiti, quo ſtatui non ultra attingere externa, niſi quà Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis eſt, quòd cum bello ſuperiores eſſent Achæi, PhiloD pœmen prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hoſtes petebant: in ualle iniqua cum equitibus paucis oppreſſus. Ipſum potuiſſe effugere Thracum Cretenſiumque auxilio tradunt. ſed pudor relinquendi equites nobiliſſimos gentis, ab ipſo nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas anguſtias, cogendo ipſe agmen, præbet, ſuſtinens impetus hoſtium: prolapſo equo, & ſuo ipſe caſu, & onere equi ſuper eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, ſeptuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, uiribus admodum attenuatis. Iacentem hoſtes ſuperfuſi oppreſſerunt: cognitumque, primum à uerecundia memoriaque meritorum haud ſecus, quam ducem ſuum, attollunt, reficiuntque, & ex ualle deuia in uiam portant, uix ſibimet ipſi præ nec opinato gaudio credentes: pars nuncios Meſſenen præmittunt, debellatum eſſe: Philopœmenem captum adduci. Primum adeo increE dibilis uiſa res, ut non pro uano modo, ſed uix pro ſano nuncius audiretur. deinde ut ſuper alium alius idem omnes affirmantes ueniebant: tandem facta fides. & priuſquam appropinquare urbi ſatis ſcirent, ad ſpectaculum omnes ſimul liberi ac ſerui, pueri quoque cum fœminis effunduntur. itaque clauſerat portam turba: dum pro ſe quiſque, niſi ipſe oculis ſuis crediſiſſet, uix pro comperto tantam rem habiturus uideretur. Aegre ſummouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atque turba conferta iter reliquum clauſerat. & cum pars maxima excluſa à ſpectaculo eſſet, theatrum repente, quod uiæ propinquum erat, compleuerunt: & ut eò in conſpectum populi adduceretur, una uoce omnes expoſcebant. Magiſtratus & principes ueriti, ne quem motum miſericordia præſentis tanti uiri faceret, cũ alios uerecundia priſtinæ maieſtatis collata

præſenti fortunæ,alios recordatio ingentium meritorum motura eſſet,procul in conſpectu F
cum ſtatuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abſtraxerunt,prætore Dinocrate dicen
te,eſſe quæ pertinentia ad ſummam belli percontari eum magiſtratus uellent. inde addu-
cto eo in curiam,& ſenatu uocato,conſultari cœptum. Iam inueſperaſcebat,& non modo
cætera,ſed ne in proximam quidem noctem,ubi ſatis tuto cuſtodiretur,expediebant. obſtu
puerant ad magnitudinem priſtinæ eius fortunæ uirtutisque, & neque ipſi domum recipe-
re cuſtodiendum audebant,nec cuiquam uni cuſtodiam eius ſatis credebant. admonent de
inde quidam,eſſe theſaurum publicum ſub terra,ſaxo quadrato ſeptum. eò uinctus demit-
titur,& ſaxum ingens,quo operitur machina, ſuperimpoſitum eſt.ita loco potius,quàm ho
mini cuiquam,credendam cuſtodiam rati,lucem inſequentem expectauerunt. Poſtero die
multitudo quidem integra,memor priſtinorum eius in ciuitatem meritorum,parcendum,
ac per eum remedia quærenda eſſe præſentium malorum,cenſebant: defectionis auctores, G
quorum in manu reſpublica erat, in ſecreto conſultantes omnes ad necem eius conſentie-
bant: ſed utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. uicit pars auidior pœnæ: miſſusq.
qui uenenum ferret. Accepto poculo,nihil aliud locutum ferunt,quàm quæſiſſe,ſi incolu
mis Lycortas(is alter imperator Achæorum erat)equitesq. euaſiſſent. poſteaquam dictum
eſt incolumes eſſe: bene habet,inquit. & poculo impauide hauſto, haud ita multo poſt ex-
pirauit. Nec diuturnum mortis eius gaudium auctoribus crudelitatis fuit. uicta namque
Meſſene bello expoſcentibus Achæis noxios dedit, oſſaque reddita Philopœmenis ſunt:
ſepultus ab uniuerſo Achaico eſt concilio,adeo omnibus humanis congeſtis honoribus,ut
ne diuinis quidem abſtineretur. Ab ſcriptoribus rerum Græcis Latinisq. tantum huic ui-
ro tribuitur,ut à quibuſdam eorum, uelut ad inſignem notam huius anni, memoriæ manda
tum ſit,tres claros imperatores eo anno deceſſiſſe, Philopœmenem, Annibalem, P.Scipio H
nem. adeo in æquo eum duarum potentiſſimarum gentium ſummis imperatoribus poſue-
runt. Ad Pruſiam regem legatus T. Quinctius Flamininus uenit, quem ſuſpectum Roma-
nis & receptus poſt fugam Antiochi Annibal, & bellum aduerſus Eumenem motum facie
bat. ibi ſeu quia à Flaminino inter cætera obiectum Pruſiæ erat, hominem omnium qui ui-
uerent infeſtiſſimum populo R.apud eum eſſe: qui patriæ ſuæ primum, deinde fractis eius
opibus, Antiocho regi auctor belli aduerſus populum R.fuiſſet: ſeu quia ipſe Pruſias, ut
gratificaretur præſenti Flaminino Romanisq., per ſe necandi aut tradendi eius in poteſta-
tem conſilium cepit: à primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Annibalis
cuſtodiendam miſſi ſunt. Semper talem exitum uitæ ſuæ Annibal proſpexerat animo, &
Romanorum inexpiabile odium in ſe cernens,& fidei regum nihil ſane confiſus. Pruſiæ
uero leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque aduentum uelut fatalem ſibi hor- I
ruerat. ad omnia undique infeſta,ut iter ſemper aliquod præparatum fugæ haberet,ſeptem
exitus è domo fecerat, & ex ijs quoſdam occultos,ne cuſtodia ſepirentur. ſed graue impe-
rium regum nihil inexploratum,quod inueſtigari uolunt, efficit. totius circuitum domus i-
ta cuſtodijs complexi ſunt,ut nemo inde elabi poſſet. Annibal,poſteaquam eſt nunciatum
milites regios in ueſtibulo eſſe: poſtico, quod deuium maxime atque occultiſſimi exitus
erat, fugere conatus, ut id quoque occurſu militum obſeptum ſenſit, & omnia circa clauſa
cuſtodijs diſpoſitis eſſe: uenenum, quod multo ante præparatum ad tales habebat caſus,
popoſcit. &,Liberemus,inquit, diuturna cura populum R.quando mortem ſenis expecta-
re longum cenſent.nec magnam,nec memorabilem ex inermi proditoq. Flamininus uicto
riam feret. mores quidem populus R. quantum mutauerit uel hic dies argumento erit.
Horum patres Pyrrho regi hoſti armato exercitum in Italia habenti, ut à ueneno caueret, K
prædixerunt: hi legatum conſularem, qui auctor eſſet Pruſiæ per ſcelus occidendi hoſpitis
miſerunt. Execratus deinde in caput regnumq. Pruſiæ,& hoſpitales deos uiolatæ ab eo fi
dei teſtes inuocans,poculum exhauſit. Hic uitæ exitus fuit Annibalis. Scipionem & Po
libius & Rutilius hoc anno mortuum ſcribunt. Ego neque his, neque Valerio aſſentior:
his, quòd cenſoribus M. Porcio, L.Valerio principem ſenatus ipſum L. Valerium cenſo-
rem lectum inuenio, cum ſuperioribus tribus luſtris Africanus fuiſſet: quo uiuo, niſi ut il-
le ſenatu moueretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius
electus nô eſſet. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M.Næuius: aduerſus quem
oratio inſcripta P.Africani eſt. Hic Næuius in magiſtratuum libris eſt tribunus pl.P.Clau
dio,

A dio. L.Porcio conſulibus: ſed inijt tribunatum Ap.Claudio, M.Sempronio conſulibus A.
D.quartum idus Decembres. inde tres menſes ad idus Martias ſunt: quibus P.Claudius,
L.Porcius conſulatum inierunt. ita & uixiſſe in tribunatu Næuij uidetur: dieſque ei dici
ab eo potuiſſe: deceſſiſſe autem ante L.Valerij,& M.Porcij cenſuram. Trium clariſſimo-
rum ſuæ cuiuſque gentis uirorum non magis tempore congruente comparabilis mors ui-
detur eſſe, quàm quòd nemo eorum ſatis dignum ſplendore uitæ exitum habuit. iam pri-
mum omnes non in patrio ſolo mortui,nec ſepulti ſunt. ueneno abſumpti Annibal & Philo
pœmen: exul Annibal proditus ab hoſpite: captus Philopœmen, in carcere & in uinculis
expirauit. Scipio,& ſi non exul,neque damnatus, die tamen dicta,ad quam non affuerat,
reus abſens citatus,uoluntarium non ſibimet ipſe ſolum,ſed etiam funeri ſuo exilium indi-
xit. Dum ea in Peloponneſo, à quibus diuertit oratio, geruntur: redditus in Macedoniã
B Demetrij legatorumq. aliter aliorum affecerat animos. uulgus Macedonum,quos belli ab
Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium,ut pacis auctorem,cum ingenti fauo-
re conſpiciebant: ſimul & ſpe haud dubia regnum ei poſt mortem patris deſtinabant. nam
etſi minor ætate,quàm Perſeus,eſſet: hunc tamen iuſta matrefamilias, illum pellice ortum
eſſe. illum,ut ex uulgato corpore genitum,nullam certi patris notam habere: hunc inſignẽ
Philippi ſimilitudinem præ ſe ferre. ad hoc,Romanos Demetrium in paterno ſolio locaru
ros: Perſei nullam apud eos gratiam eſſe. Hæc uulgo loquebantur. itaque & Perſea cura
angebat, ne parum pro ſe una ætas ualeret,cum omnibus alijs rebus, frater ſuperior eſſet:
& Philippus ipſe,uix ſui arbitrij fore,quem hęredem regni relinqueret,credens,ſibi quoq;
grauiorem eſſe, quàm uellet, minorem filium cenſebat. offendebatur interdum concurſu
Macedonum ad eum: & alteram iam ſe uiuo regiã eſſe indignabatur. Et ipſe iuuenis haud
C dubie inflatior redierat,ſubnixus erga ſe iudicijs ſenatus,conceſſiſque ſibi, quæ patri nega
ta eſſent. & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Mace-
donas, tantam inuidiam non apud fratrem modo, ſed etiam apud patrem concilia-
bat. utique poſteaquam alij legati Romani uenerunt, & cogebatur decedere Thra-
cia, prędidiaque deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex noua con-
ſtitutione ſenatus facere. ſed omnia mœrens quidem & gemens, eo magis,quòd filium fre
quentiorem prope cum illis,quàm ſecum,cernebat: obedienter tamen aduerſus Romanos
faciebat, ne quam mouendi extemplo belli cauſam præberet. auertendos etiam animos à
ſuſpicione talium conſiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odryſas & Dan-
theletas & Beſſos duxit. Philippopolin urbem fuga deſertam oppidanorum,qui in proxi
ma mõtium iuga cum familijs receperant ſeſe,cepit: campeſtreſq. barbaros, depopulatus
D agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præſidio, quod haud
multo poſt ab Odryſis expulſum eſt,oppidum in Deuriopo condere inſtituit, Pæoniæ ea re
gio eſt prope Erigonum fluuium,qui ex Illyrico per Pœoniam fluens in Axium amnem e-
ditur. Haud procul Srobis,uetere urbe,nouam urbem Perſeida, ut is filio maiori habere-
tur honos,appellari iuſſit. Dum hæc in Macedonia geruntur,conſules in prouincias pro-
fecti. Marcellus nuncium præmiſit ad L.Porcium proconſulem, ut ad Nouum Gallorum
oppidum legiones admoueret. aduenienti conſuli Galli ſeſe dediderunt. duodecim millia
armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus ijs adempta
quæq. alia aut populantes agros rapuerant, aut ſecum attulerant. de his rebus qui quere-
rentur,legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum à C.Valerio prætore expoſuerũt:
ſe, ſuperante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egeſtate, ad quærendam ſedem
E Alpes tranſgreſſos. quæ inculta per ſolitudines uiderent, ibi ſine ullius iniuria conſediſſe.
oppidum quoque ædificare cœpiſſe: quod indicium eſſet,nec agro nec urbi ulli uim allatu
ros ueniſſe. nuper M.Claudium ad ſe nuncium miſiſſe,bellum ſe cum ijs,ni dederentur, ge
ſturum. ſe certam,etſi non ſpecioſam pacẽ,quàm incerta belli præoptantes,dediſſe ſe prius
in fidem,quàm in poteſtatem populi Romani. poſt paucos dies iuſſos & agro & urbe dece
dere. ſeſe tacitos abire quo terrarum poſſent,in animo habuiſſe. arma deinde ſibi,& poſtre
mo omnia alia quæ ferrent agerentve,adempta. orare ſe ſenatum populumq. R.ne in ſe in
noxios deditos acerbius, quàm in hoſtes ſæuirent. Huic orationi ſenatus ita reſponderi
iuſſit. Neque illos recte feciſſe,cum in Italiam uenerint,oppidumq. in alieno agro, nullius
Romani magiſtratus,qui ei prouinciæ præeſſet, permiſſu ædificare conati ſint: neque ſena-
tui

tui placere deditos ſpoliari. itaque ſe cum ijs legatos ad conſulem miſſuros: qui ſi redeant F
unde uenerint, omnia ijs ſua reddi iubeant: quiq. protinus eant trans Alpes, & denuntient
Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes prope inexuperabilem fi-
nem in medio eſſe. non utique ijs melius fore, quàm qui eas primi per uias feciſſent. Lega
ti miſſi L. Furius purpureo, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus quę
ſine cuiuſquam iniuria habebāt, Italia exceſſerunt. Legatis Romanis tranſalpini populi be
nigne reſponderunt. ſeniores eorum nimiam lenitatem populi Romani caſtigarunt, quòd
eos homines, qui gentis iniuſſu profecti occupare agrum imperij Romani, & in alieno ſolo
ædificare oppidum conati ſunt, impunitos dimiſerint. debuiſſe grauem temeritatis merce-
dem ſtatui. quòd uero etiam ſua reddiderint, uereri ne tanta indulgentia plures ad talia au
denda impellantur. Et exceperunt & proſecuti cum donis legatos ſunt. M. Claudius con
ſul Gallis ex prouincia exactis, Iſtricum bellum moliri cœpit, literis ad ſenatum miſſis, ut ſi G
bi in Iſtriam traducere legiones liceret. Id ſenatui placuit. Illud agitabant, uti colonia A-
quileiam deduceretur. nec ſatis conſtabat, utrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci
placeret. poſtremo Latinam potius coloniam deducendam patres cenſuerunt. triumuiri
creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina &
Parma coloniæ Romanorum ciuium ſunt deductæ. bina millia hominum in agro qui proxi
me Boiorum, ante Tuſcorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. dedu
xerunt triumuiri M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Carus, L. Quinctius Criſpinus. Et Sa
turnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum eſt deducta. deduxerunt triūuiri
Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, T. Sempronius Gracchus: iugera in ſingulos data de
cem. Eodem anno A. Terentius propr. haud procul flumine Ibero in agro Auſetano &
prælia ſecunda cum Celtiberis fecit, & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugna- H
uit. Vlterior Hiſpania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino mor
bo eſt implicitus, & nullo laceſcente peropportune quieuerunt Luſitani. Nec in Liguribus
memorabile quicquam à Q. Fabio conſule geſtum. M. Marcellus ex Iſtria reuocatus, exer
citu dimiſſo Romam comitiorum cauſa redijt. Creauit conſules Cn. Bæbium Tamphilū,
& L. Aemilium Paullum. Cum M. Aemilio Lepido hic ædilis curulis fuerat, à quo conſu
le quintus annus erat, cum is ipſe Lepidus poſt duas repulſas conſul factus eſſet. Prætores
inde facti Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Læuinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gal-
lus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Iſtra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum
cauſa, quòd ſanguine per biduum pluuiſſe in area Concordiæ ſatis credebant: nunciatum-
que erat, haud procul Sicilia inſulam, quæ non ante fuerat, nouam editam è mari eſſe. An
nibalem hoc anno Antias Valerius deceſſiſſe auctor eſt: legatis ad eam rem ad Pruſiā miſ- I
ſis præter T. Quinctium Flamininum, cuius in ea re celebre eſt nomen, L. Scipione Aſiati-
tico, & P. Scipione Naſica.

EPITOME LIRRI XL.

CVM Philippus liberos corū quos in uinculis nobiliſſimorum hominum habebat, conquiri ad mortem iuſſiſſet: Theoxena pro liberis ſuis et ſororis admodum pueris uerita regis libidiuem, prolatis in medium gladijs, & poculo in quo erat uenenum, ſuaſit ijs, ut imminens ludibrium morte effugerent: & cum perſuaſiſſet, ipſa etiam ſe interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perſeum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris ſui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accuſatione parricidij, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, ueneno necatus eſt: regnumq́. Macedoniæ mortuo Philippo ad Perſeum deuenit. Item res in Liguribus & Hiſpania còntra Celtiberos à compluribus feliciter geſtas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij ſcribæ ſub Ianiculo à cultoribus agri, in arca lapidea clauſi, & græci & Latini, inuenti ſunt:.in quibus plura, quæ diſſoluendarum religionum erant, prætor K *ad quem delati erant, cum legiſſet, iurauit ſenatui, contra rempub. eſſe ut legerentur, ſeruarenturq́;: & ex S.C. in Comitio exuſti ſunt. Colonia Aquileia deducta eſt. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium, falſis Perſei alterius filij in eundē delationibus impulſus, ueneno ſuſtuliſſet, & de pœna Perſei cogitauit: uoluitque Antigonum potius amicum ſuum ſucceſſorem regni ſui relinquere. ſed in hac cogitatione morte raptus eſt: regnū Perſeus excepit.*

LIBER

A
LIBER XL

PRincipio inſequẽtis anni, conſules prætoresque ſortiti prouincias
ſunt. conſulibus nulla præter Ligures quæ decerneretur, erat. Iu-
riſdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio e-
uenit. Hiſpaniarum Q. Fuluio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L.
Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Iſtræ Sardinia. conſules dele-
ctus habere iuſſi. Q. Fabius ex Liguribus ſcripſerat, Apuanos ad
rebellionem ſpectare, periculumq́. eſſe, ne impetum in agrum Piſa
num facerent. Et ex Hiſpanijs citeriorem in armis eſſe & cum Cel
tiberis bellari ſciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor eſſet, luxuria & otio ſolutam di-
B ſciplinam militarem eſſe. Ob ea nouos exercitus conſcribi placuit, quatuor legiones in
Ligures, uti ſingulæ quina millia & ducẽtos pedites, trecenos haberent equites: ſociorum
iiſdem Latini nominis XV millia peditum addita, & octingenti equites. hi duo conſulares
exercitus eſſent. ſcribere præterea iuſſi ſeptem millia pedium ſociorum ac Latini nomi-
nis, & quadringentos equites & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex conſulatu pro-
rogatum imperium erat. in Hiſpaniam etiam utranque quæ ducerentur, quatuor millia pe-
ditum ciuium Romanorum, C C equites, & ſociorum ſeptem millia peditum cum C C C
equitibus ſcribi iuſſa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu quem habebat in Liguribus, pro-
rogatum in annum imperium eſt. Ver procelloſum eo anno fuit. pridie Parilia medio fer
me die atrox cum uento tempeſtas coorta, multis ſacris profaniſq́. locis ſtragem fecit, ſi-
gna ænea in Capitolio deiecit, forem ex æde Lunæ quæ in Auentino eſt, raptam tulit, & in
C poſticis partibus Cereris templi affixit: ſigna alia in Circo maximo cum columnis quibus
ſuperſtabant, euertit: faſtigia aliquot templorum à culminibus abrupta fœde diſſipauit.
itaque in prodigium uerſa ea tempeſtas, procurariq́. aruſpices iuſſerunt. ſimul procuratum
eſt, quòd tripedem mulum Reate natum nunciatum erat: & à Formijs ædem Apollinis Ca
ietæ de cælo tactam. ob ea prodigia XX hoſtijs maioribus ſacrificatum eſt, & diem unum
ſupplicatio fuit. Per eoſdem dies ex literis A. Terentij proprætoris cognitum, P. Sempro
nium in ulteriore prouincia, cum plus annum æger fuiſſet, mortuum eſſe. eo maturius in Hi
ſpaniam prætores iuſſi proficiſci. Legationes tranſmarinæ deinde in ſenatum introductæ
ſunt. prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum querentium de Sinopenſium cla
de. Philippi quoque legati & Achæorum & Lacedæmoniorum ſub idem tempus uene-
runt. ijs, prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæq́. uiſendas miſſus erat, re-
D ſponſa data ſunt. Aſiæ regibus ac Rhodijs reſponſum eſt, legatos ad eas res uiſendas miſ-
ſurum ſenatum. De Philippo auxerat curam Marcius. nam ita feciſſe eum quæ ſenatui
placuiſſent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, quàm neceſſe eſſet, facturum: neq;
obſcurum erat, rebellaturum: omniaq́. quæ tunc ageret diceretq́., eò ſpectare. Iam pri-
mum omnem fere multitudinem ex maritimis ciuitatibus cum familijs ſuis in Emathiam,
quæ nunc dicitur, quondam appellata Pæonia eſt, traduxit: Thracibusq́. & alijs barbaris
urbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. In-
gentem ea res fremitum tota Macedonia fecit. relinquentesq́. penates ſuos cum coniugi-
bus ac liberis, pauci tacitum dolorem continebant: execrationesq́. in agminibus profici-
ſcentium in regem, uincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes ho-
mines, omnia loca temporaque ſuſpecta habebat. poſtremo negare propalam cœpit, ſatis
E tutum ſibi quicquam eſſe, niſi liberos eorum quos interfeciſſet, comprehenſos in cuſtodia
haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per ſe, fœdiorem unius
domus clades fecit. Herodicum principem Theſſalorum multis ante annis occiderat. ge
neros quoque eius poſtea interfecit. in uiduitate relictæ filiæ, ſingulos filios paruos haben
tes. Theoxena, & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus a-
ſpernata nuptias eſt. Archo Poridi cuidam longe principi gentis Aeneatum nupſit, & a-
pud eum plures enixa partus, paruis admodum relictis omnibus, deceſſit. Theoxena, ut
in ſuis manibus liberi ſororis educarentur, Poridi nupſit: & tanquam omneis ipſa enixa fo
ret, ſuum ſororiſq́. filios in eadem habebat cura. poſteaquam regis edictum de compre-
hendendis liberis eorum qui interfecti eſſent, accepit, ludibrio futuros non regis modo,
ſed

ſed cuſtodum etiã libidini rata, ad rem atrocẽ animum adiecit, auſaq́. eſt dicere, ſe ſua manu F
potius omnes interfecturã, quàm in poteſtatem Philippi uenirent. Poris abominatus men
tionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hoſpites dixit, comitemq́.
ipſum fugæ futurum eſſe. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Aeneam ad ſtatum ſacrificium,
quod conditori Aeneæ cum magna cæremonia quotannis faciunt. ibi die per ſolennes epu
las conſumpto, nauem præparatam à Poride, ſopitis omnibus, de tertia uigilia conſcen-
dunt, tanquam redituri in Theſſalonicam, ſed traijcere in Eubœam erat propoſitum. cæte
rum in aduerſum uentum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppreſſit. & regij
qui præerant cuſtodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam nauim miſerunt,
cum graui edicto, ne reuerterentur ſine ea. Cum iam appropinquabant, Poris quidem ad
hortationem remigum nautarumq́. intentus erat. interdum manus ad cælum tendens, o-
pem ut dij ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multo ante præcogitatum reuoluta fa G
cinus, uenenum diluit, ferrumq́. promit. & poſito in conſpectu poculo, ſtrictiſq́. gladijs,
Mors, inquit, una uindicta eſt. uiæ ad mortem hæ ſunt. qua quenque animus fert, effugite
ſuperbiam regiam. agite iuuenes mei, primum qui maiores eſtis, capite ferrum: aut haurite
poculum, ſi ſegnior mors iuuat. Et hoſtes aderant, & auctor mortis inſtabat. alijs alio le-
tho abſumptis ſemianimes è naue præcipitantur. ipſa deinde, uirum comitem mortis com
plexa, in mare ſeſe deiecit. naue uacua dominis regij potiti ſunt. Huius atrocitas facino-
ris nouam uelut flammam regis inuidiæ adiecit, ut uulgo ipſum liberoſq́. eius execraren-
tur. quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, ut ſæuiret ipſe in ſuum ſanguinem, effece-
runt. Perſeus enim, cum in dies magis cerneret fauorem dignitatemq́. Demetrij fratris
apud Macedonum multitudinem creſcere, & gratiam apud Romanos, ſibi ſpem nullam re-
gni ſupereſſe niſi in ſcelere ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. cæterum cum H
ſe ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, ſatis per ſe ualidum crederet: ſingulos
amicorum patris tentare ſermonibus perplexis inſtitit. & primo quidam ex his, aſpernan-
tium tale quicquam ſpeciem præbuerunt, quia plus in Demetrio ſpei ponebant. deinde
creſcẽte in dies Philippi odio in Romanos, cui Perſeus indulgeret, Demetrius ſumma ope
aduerſaretur, proſpicientes animo exitũ incauti à fraude fraterna iuuenis, adiuuãdũ quod
futurum erat rati, fouendamq́ue ſpem potentioris, Perſeo ſe adiungunt. cætera in ſuum
quæque tempus agenda differunt. in præſentia placet, omni ope in Romanos accendi re-
gem, impelliq́. ad conſilia belli, ad quæ iam ſua ſponte animum inclinaſſet. ſimul ut Deme
trius in dies ſuſpectior eſſet, ex compoſito ſermones ad ſpem Romanorum trahebant. ibi
cum alij mores & inſtituta eorum, alij res geſtas, alij ſpeciem ipſius urbis nondum exorna-
tæ neque publicis neque priuatis locis, alij ſingulos principum eluderent: iuuenis incau- I
tus & amore nominis Romani, & certamine aduerſus fratrem, omnia tuendo, ſuſpectum
ſe patri, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de re-
bus Romanis conſiliorum habebat. totus in Perſea uerſus, cum eo cogitationes eius rei
dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miſerat in Baſtarnas ad accerſenda auxi-
lia: adduxerantq́. inde nobiles iuuenes, & regij quoſdam generis, quorum unus ſororem
ſuam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratq́ue conſociatio gentis eius ani
mum regis. Tum Perſeus, Quid iſta proſunt? inquit. nequaquam tantum in externis au
xilijs eſt præſidij, quantum periculi fraude domeſtica. proditorem nolo dicere, certe ſpe-
culatorem habemus in ſinu: cuius, ex quo obſes Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Ro
mani, animum ipſi habent. Omnium pene Macedonum in eum ora conuerſa ſunt, nec re-
gem ſe alium habituros aiunt, quàm quem Romani dediſſent. His per ſe ægra mens ſenis K
ſtimulabatur, & animo magis, quàm uultu, ea crimina accipiebat. Forte luſtrandi exerci-
tus uenit tempus: cuius ſolenne eſt tale. Caput mediæ canis præciſæ, & prior pars ad dex
tram cum extis, poſterior ad læuam uiæ ponitur. inter hanc diuiſam hoſtiam copiæ arma-
tæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma inſignia omnium ab ultima origine Mace
doniæ regum, deinde rex ipſe cum liberis ſequitur. proxima eſt regia cohors, cuſtodeſq́.
corporis: poſtremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filij
iuuenes cingebant, Perſeus iam triceſimum annum agens, Demetrius quinquennio mi-
nor, medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura ſoboles, ſi mens ſana fuiſ
ſet. Mos erat, luſtrationis, ſacro peracto, exercitum decurrere, & diuiſas bifariam duas

acies

A acies cõcurrere ad ſimulacrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati.cæterũ
non imago fuit pugnæ, ſed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaq́ue
uulnera ſudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad iuſtam belli ſpeciem. Pars
ea quæ ſub Demetrio erat, longe ſuperior fuit. id ægre patiente Perſeo, lætari prudentes
amici eius, eamq́. rem ipſam dicere præbituram cauſam criminandi iuuenis. Conuiuium
eo die ſodalium qui ſimul decurrerant, uterq́. habuit. cum uocatus ad cœnam ab Deme-
trio Perſeus negaſſet, feſto die inuitatio benigna, & hilaritas iuuenilis utroſque in uinum
traxit. commemoratio ibi certaminis ludicri, & iocoſa dicta in aduerſarios: ita ut ne ipſis
quidem ducibus abſtineretur, iactabantur. ad has excipiendas uoces ſpeculator ex conui-
uis Perſei miſſus, cum incautior obſeruaretur, exceptus à iuuenibus forte triclinio egreſ-
ſis male multatur. Huius rei ignarus Demetrius, quin comeſſatũ, inquit, ad fratrem imus?
B & iram eius, ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate & hilaritate noſtra lenimus? omnes
ſe ire conclamarunt, præter eos qui ſpeculatoris ab ſe pulſati præſentem ultionem metue-
bant. cum eos quoque Demetrius traheret, ferrum ueſte abdiderunt: quo ſe tutari, ſi qua
uis fieret, poſſent. Nihil occulti eſſe in inteſtina diſcordia poteſt. utraque domus ſpecula
torum & proditorum plena erat. præcucurrit index ad Perſea, ferro ſuccinctos nuncians cũ
Demetrio quatuor adoleſcentes uenire. & ſi cauſa apparebat: (nam ab ijs pulſatum conui
uam ſuum audierat) tamen infamandæ rei cauſa ianuam obſerari iubet: & ex parte ſuperio
re ædium, uerſisq́. in uiam feneſtris, comeſſatores tanquam ad cædem ſuam uenientes adi-
tu ianuæ arcet. Demetrius, per uinum quòd excluderetur, pauliſper uociferatus, in conui
uium redit, totius rei ignarus. Poſtero die Perſeus, quum primum conueniendi poteſtas
patris fuit, regiam ingreſſus, perturbato uultu in conſpectu patris tacitus procul conſtitit.
C cui cum pater, ſatin' ſaluæ? & quænam ea mœſtitia eſſet? interrogaret eum. De lucro pa-
ter, inquit, uiuere me ſcito. iam non occultis à fratre petimur inſidijs. nocte cum armatis
domum ad interficiendum me uenit: clauſisq́. foribus, parietum præſidio me à furore eius
ſum tutatus. Cum pauorem miſtum admiratione patri inieciſſet. Atqui ſi aures præbere
potes, inquit, manifeſtam rem teneam, facias. Enimuero ſe Philippus dicere auditurum,
uocariq́. extemplo Demetrium iuſſit: & ſeniores duos amicos, expertos inter fratres cer-
taminum, infrequentes iam in regia, Lyſimacum & Onomaſtum accerſit, quos in conſilio
haberet. Dum ueniunt amici ſolus, filio, procul ſtante, multa ſecum animo uolutans inam
bulauit. poſteaquam ueniſſe eos nunciatum eſt: ſeceſſit in partem interiorem cum duobus
amicis, totidem cuſtodibus corporis. filijs ut ternos inermes ſecum introducerent, permi-
ſit. Ibi cum conſediſſet: Sedeo, inquit, miſerrimus pater iudex inter duos filios, accuſato-
D rem parricidij, & reum, aut confictì aut admiſſi criminis labem apud meos inuenturus. Iam
pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum uultus inter uos minime fra-
ternos cernerem, cum uoces quaſdam exaudirem. ſed interdum ſpes animum ſubibat, defla
grare iras ueſtras, purgari ſuſpiciones poſſe. etiam hoſtes armis poſitis fœdus iciſſe, & pri-
uatas multorum ſimultates finitas. ſubituram uobis aliquando germanitatis memoriam,
puerilis quõdam ſimplicitatis conſuetudinisq́. inter uos, meorum denique præceptorum:
quæ uereor ne uana ſurdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus uobis deteſtatus
exempla diſcordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli? quibus ſe, ſtirpem-
que ſuam, domos, regna funditus euertiſſent? meliora quoque exempla parte altera poſui,
ſociabilem conſortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, ſalutarem per multa ſecu-
la ipſis patriæq́.. eandem ciuitatem, poſteaquam mos ſibi cuique rapiendi tyrannidem ex-
E ortus ſit, euerſam. iam hos, Eumenem Attalumq́. fratres. à quàm exiguis rebus, prope ut
puderet regij nominis; mihi, Antiocho, & cuilibet regũ huius ætatis, nulla re magis, quàm
fraterna unanimitate regnum æquaſſe. ne Romanis quidem exemplis abſtinui, quæ aut ui
ſa, aut audita habebam, T. & L. Quinctiorum, qui bellum mecum geſſerunt: P. & L. Scipio
num, qui Antiochum deuicerunt: patris patruiq́. eorum, quorum perpetuam uitæ concor-
diam mors quoque miſcuit. neque uos illorum ſcelus, ſimilisq́. ſceleri euentus deterrere
à uecordi diſcordia potuit; neque horum bona mens, bona fortuna ad ſanitatem flectere.
Viuo, & ſpirante me hereditatem meam ambo & ſpe & cupiditate improba creuiſtis. eo
uſque me uiuere uultis, donec alterius ueſtrum ſuperſtes, haud ambiguum regem alterum
mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem poteſtis pati. nihil cari, nihil ſancti eſt in om

nium

nium uicem, regni unius inſatiabilis amor ſucceſſit. Agite conſcelerate aures paternas: F decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam quicquid aut ueri poteſtis, aut cõminiſci libet. reſeratæ aures ſunt, quæ poſthac ſecretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixiſſet, lacrymæ omnibus obortæ, & diu mœſtum ſilentium tenuit. Tum Perſeus. Aperienda nimirum nocte ianua fuit, & armati comeſſatores accipiendi, præbendumq́. ferro iugulum: quando non creditur niſi perpetratum facinus, & eadem petirus inſidijs audio, quæ latro atque inſidiator. non nequicquam iſti unum Demetrium filium te habere, me ſubditum, & pellice genitum appellant. nam ſi gradum, ſi caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehenſas inſidias, ſed in eum, qui feciſſet, ſæuires: nec adeo tibi uilis uita eſſet noſtra, ut nec præterito periculo meo mouereris, neque futuro, ſi inſidiantibus ſit impune. itaque ſi mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut à me cœptum ſcelus, in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. G ſin autem, quod circumuenris in ſolitudine natura ipſa ſubijcit, ut hominum quos nunquam uiderint, fidem tamen implorent, mihi quoque ferrum in me ſtrictum cernenti, uocem mittere liceat: per te, patriumq́. nomen, quod utri noſtrum ſanctius ſit, iampridem ſentis, ita me audias precor, tanquam ſi uoce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interueniſſes, Demetrium cum armatis nocte intempeſta in ueſtibulo meo deprehendiſſes. quod tum uociferarer in re præſenti pauidus, hoc nunc poſtero die queror. Frater, non comeſſantium in uicem iam diu uiuimus inter nos. regnare utique uis. huic ſpei tuæ obſtat ætas mea, obſtat gentium ius, obſtat uetuſtus Macedoniæ mos, obſtat uero etiam patris iudicium. huc tranſcendere niſi per meum ſanguinem non potes. omnia moliris & tentas. ad huc ſeu cura mea, ſeu fortuna reſtitit parricidio tuo. Heſterna die in luſtratione & decurſu & ſimulacro ludicro pugnæ funeſtum prope prælium feciſti. nec me aliud à morte uindicauit, quàm quòd me ac meos uinci paſſus ſum. ab hoſtili prælio tanquam fraterno luſu pertrahere me ad cœnam uoluiſti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuiſſe, ad quem armati comeſſatum uenerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuiſſe, quem ſudibus te inſpectante prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro ſuccinctis iuuenibus uenis? conuiuã me tibi committere auſus non ſum, comeſſatorem te cum armatis uenientem recipiam? Si aperta ianua fuiſſet, funus meum pa rares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego ſi tanquam accuſator crimino-ſe, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat ſe cum multitudine ueniſſe ad ianuam meã? an ferro ſuccinctos ſecum fuiſſe? quos nominauero, accerſe. poſſunt quidẽ omnia audere, qui hoc auſi ſunt, non tamen audebunt negare. ſi deprehenſos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifeſto haberes: fatentes pro deprehenſis habe. I Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita. ſed ne ſint cæcæ pater execrationes tuæ, diſcerne & diſpice inſidiatorem, & peritum inſidijs: noxium huic eſſe caput. qui occiſurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno ſcelere fuit, perfugium in patris miſericordia & iuſtitia habeat. quò enim aliò confugiam? cui non ſolenne luſtrale exercitus tui, non decurſus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta eſt? ſi iero ad fratrem inuitatus, moriendum eſt. ſi recepero intra ianuam comeſſatum fratrem, moriendum eſt. nec eundo, nec manendo inſidias euito. quò me conferam? nihil præter deos pater & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. periſſe expetunt, quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gẽtes, modo Thraciæ maritimam oram indignor, nec me nec te incolumi, Macedoniam ſuam futuram ſperant. ſi me ſcelus fratris, te ſenectus abſumpſerit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumq́. Macedoniæ ſua futura ſciunt. Si quid extra K Macedoniam tibi Romani reliquiſſent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus ſatis præſidij eſt. Vidiſti Heſterno die impetum in me militum. quid illis defuit, niſi ferrũ? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris noctu aſſumpſerunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis ſpem omnem dignitatis & fortunæ poſuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos poteſt. neque Hercule iſtum mihi fratrum fra tri maiori, ſed prope eſt, ut tibi quoque ipſi regi & patri præferant. iſte enim eſt, cuius beneficio pœnam tibi ſenatus remiſit, quiũ nc te ab armis Romanis protegit, qui tuam ſenectutem

A tem obligatam & obnoxiam adoleſcentiæ ſuæ eſſe æquum cenſet, pro iſto Romani ſtant,
pro iſto omnes urbes tuo imperio liberatæ,pro iſto Macedones, qui pace Romana gaudẽt
mihi præter te pater quid uſquam aut ſpei aut præſidij eſt? Quò ſpectare illa s literas ad te
nunc miſſas T.Quinctij credis? quibus & bene te conſuluiſſe rebus tuis ait, quòd Deme-
trium Romam miſetis, & hortatur, ut iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoq;
Macedonum remittas eum. T.Quinctius nunc eſt auctor omnium rerum iſti & magiſter.
eum ſibi,te abdicato patre,in locũ tuũ ſubſtituit. illic ante omnia clandeſtina cõcocta ſunt
conſilia: quæruntur adiutores conſilijs,cum te plures & principes Macedonũ cum iſto mit
tere iubet. qui hinc integri & ſinceri Romam eunt,Philippum regem ſe habere credentes,
imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs unus omnia eſt,eum
iam regem uiuo patre appellant. Hæc ſi indignior,audẽdum eſt ſtatim non ab alijs ſolum,
B ſed etiam à te pater,cupiditatis regni crimen. ego uero, ſi in medio ponitur,non agnoſco.
quem enim ſuo loco moueo, ut ipſe in eius locum ſuccedam? unus ante me pater eſt, & ut
diu ſit,deos rogo. ſuperſtes ei ita ſim,ſi merebor,ut ipſe me eſſe uelit. hæreditatem regni ſi
pater tradet,accipiam. Cupit regnum,& quidem ſcelerate cupit, qui tranſcendere feſti-
nat ordinem ætatis,naturæ,moris Macedonum,iuris gentium. Obſtat frater maior,ad quẽ
iure, uoluntate etiam patris regnum pertinet. tollatur. non primus regnum fraterna cæde
petiero. pater ſenex,& filio ſolus orbatus, de ſe magis timebit, quàm ut filij necem ulciſca
tur. Romani lætabuntur, probabunt,defendent factum. Hæ ſpes incertæ pater, ſed non
inanes ſunt. ita enim res ſe habet, periculum uitæ propellere à me potes, puniendo eos,
qui ad me interficiendum ferrum ſumpſerunt: ſi facinori eorum ſucceſſerit,mortem meam
idem tu perſequi non poteris. Poſteaquam dicendi finem Perſeus fecit, coniecti eorum,
C qui aderant oculi in Demetrium ſunt, uelut confeſtim reſponſurus eſſet. deinde diu ſilen-
tium fuit. Cum perfuſum fletu appareret omnibus loqui non poſſe, tandem uicit dolorem
ipſa neceſſitas,cum dicere iuberent. atque ita orſus eſt. Omnia quę reorum antea fuerant
auxilia, pater, præoccupauit accuſator. Simulatis lacrymis in alterius perniciem, ueras
meas lacrymas ſuſpectas tibi fecit. cum ipſe ex quo ab Roma redij, per occulta cum ſuis
colloquia dies noctesq́. inſidietur,ultro mihi non inſidiatoris modo,ſed latronis manifeſti
& percuſſoris ſpeciem inquit. Periculo ſuo te exterret,ut innoxio fratri per eundem te ma
turet perniciem. perfugium ſibi nuſquam gentium eſſe ait, ut ego ne apud te quidem quic
quam ſpei reliquæ habeam. circumuẽtum,ſolum,inopem,inuidia gratiæ externæ, quę ob-
eſt potius,quàm prodeſt,onerat. Iam illud,quàm accuſatorie? quòd noctis huius crimen
miſcuit cum cætera inſectatione uitæ meæ? ut & hoc,quod iam quale ſit ſcies,ſuſpectum a-
D lio uitæ noſtræ tenore faceret,& illam uanam criminationem ſpei, uoluntatis, conſiliorum
meorum, nocturno hoc ficto & compoſito argumento fulciret. ſimul & illud quæſiuit, ut
repentina & minime pręparata accuſatio uideretur: quippe ex noctis huius metu & tumul
tu repentino exorta. Oportuit autem Perſeu, ſi proditor ego patris regniq́. eram, ſi cum
Romanis, ſi cum alijs inimicis patris inieram conſilia, non expectatam fabulam noctis hu-
ius eſſe,ſed proditionis meæ ante me accuſatum: ſi illa ſeparata ab hac uana accuſatio erat,
inuidiamq́. tuam aduerſus me magis, quàm crimen meum indicatura, hodie quoque eam
aut prætermitti,aut in aliud tempus differri: ut perſpiceretur,utrum ego tibi,an tu mihi,no
uo quidem & ſingulari genere odij,inſidias feciſſes. ego tamen,quantum in hac ſubita per
turbatione potero,ſeparabo ea quæ tu confudiſti,& noctis huius inſidias aut tuas aut meas
detegam. Occidendi ſui conſilium me iniſſe uideri uult, ut ſcilicet maiore fratre ſublato,
E cuius iure gentium, more Macedonum,tuo etiam, ut ait, iudicio regnum eſt futurum: ego
minor in eius quem occidiſſem,ſuccederem locum. quid ergo illa ſibi uult pars altera ora
tionis,quà Romanos à me cultos ait? atque eorum fiducia in ſpem regni me ueniſſe? nam
ſi & in Romanis tantum momenti eſſe credebam, ut quem uellent, imponerent Macedo-
niæ regem, & meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an ut
cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipſis,apud quos aut uera,aut certe ſimu
lata probitate partam gratiam habeo, ſi quam ſortem habeo, execrabilis & inuiſus eſſem?
niſi T. Quinctium credis,cuius uirtute & cõſilijs me nunc arguis regi,cum & ipſe tali pieta
te uiuat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuiſſe auctorem. Idem non Romanorum ſolum
gratiam,ſed Macedonum iudicia, ac pene omnium deorum hominumq́. conſenſum colle-
git.

git, per quæ omnia ſe mihi parē in certamine non futurū crediderit. idē tanquā in alijs om F
nibus rebus inferior eſſem, ad ſceleris ſpē ultimā cōfugiſſe me inſimulat. Vis hanc formulā
cognitionis eſſe, ut uter timuerit, ne alter dignior uideretur regno, is cōſiliū opprimēdi fra-
tris cepiſſe iudicetur? Exequamur tamē quocunq; modo cōficti ordinē criminis. Pluribus
modis ſe petitū criminatus eſt, & omneis inſidiarū uias in unū diem contulit. uolui interdiu
cum poſt luſtrationem, cum concurrimus, & quidem ſi dijs placet, luſtrationum die occide
re. uolui, cū ad cœnā inuitaui, ueneno ſcilicet tollere. uolui cum comeſſatum gladijs accincti
me ſecuti ſunt, ferro interficere. tempora quidem qualia ſint ad parricidium electa, uides:
luſus, conuiuij, comeſſationes, quid dies? qualis? quo luſtratus exercitus, quo inter diui-
ſam uictimam, prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis regijs, duo ſo
li tua tegentes latera pater præuecti ſumus, & ſecutum eſt Macedonum agmen. hoc ego,
etiam ſiquid ante admiſiſſem piaculo dignum, luſtratus & expiatus ſacro, tum cum maxi- G
me in hoſtiam itineri noſtro circundatam intuens, parricidium, uenena, gladios in comeſſa-
tionem præparatos uolutabam in animo: ut quibus alijs deinde ſacris contaminatam om-
ni ſcelere mentem expiarem? ſed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia ſuſpe-
cta efficere uult, aliud alio confundit. nam ſi ueneno te inter cœnam tollere uolui, quid mi
nus aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concurſu iratum te efficere? ut merito, ſicut
feciſti, inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negaſſes, utrum ut placarem te
danda opera fuit, ut aliam quærerem occaſionem, quoniam ſemel uenenum paraueram: an
ab illo conſilio uelut tranſiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die per ſpeciem
comeſſationis occiderem? quo deinde modo, ſi te metu mortis credebam cœnam euitaſſe
meam, non ab eodem metu comeſſationem quoque euitaturum exiſtimabam? Non eſt res
qua erubeſcam pater, ſi die feſto inter æquales largiore uino ſum uſus: tu quoque uelim in H
quiras, qua lætitia, quo luſu apud me celebratum heſternum conuiuium ſit, illo etiam (pra-
uo forſitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars noſtra non infe
rior fuerat. miſeria hæc & metus crapulam facile excuſſerunt: quæ ſi non interueniſſent,
inſidiatores nos ſopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominū
interfecturus eram, non temperaſſe uino in unum diem? non milites abſtinuiſſem meos?
Et ne ego me ſolus nimia ſimplicitate tuear, ipſe quoque minime malus ac ſuſpicax frater,
Nihil aliud ſcio, inquit, nihil arguo, niſi quòd cum ferro comeſſatum uenerunt. ſi quæram
unde idipſum ſcieris, neceſſe erit te fateri, aut ſpeculatorum tuorum plenam domum fuiſſe
meam, aut illos ita aperte ſumpſiſſe ferrum, ut omnes uiderent. Et ne quid ipſe aut prius
inquiſiſſe, aut nunc criminoſe argumentari uideretur, te quærere ex ijs quos nominaſſet, iu
bebat, an ferrum habuiſſent? ut tanquam in re dubia, cum id quæſiſſes, quod ipſi fatentur, I
pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes, num tui occidendi cauſa ferrum ſum
pſerint? num me auctore & ſciente? hoc enim uideri uis, non illud quod fatentur. & palā
eſt, & ſui ſe tuendi cauſa ſumpſiſſe dicunt. recte an perperam fecerint, ipſi ſui facti rationem
reddent. meam cauſam, quæ nihil eo facto contingitur, ne miſcueris: aut explica, utrum
aperte, an clam te aggreſſuri fuerimus? ſi aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur ne
mo præter eos qui tuum ſpeculatorem pulſarunt? ſi clam, quis ordo conſilij fuit? conuiuio
ſoluto, cum comeſſator ego diſceſſiſſem, quatuor ſubſtitiſſent, ut ſopitum te aggrederētur?
quomodo feſelliſſent, & alieni, & mei, & maxime ſuſpecti, quia paulo ante in rixa fuerant?
quomodo autē trucidato te ipſi euaſuri? quatuor gladijs domus tua capi & expugnari po-
tuit? Quin tu omiſſa iſta nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiam urit, reuerteris?
cur uſquam regni tui mentio fit Demetri? cur dignior patris fortunæ ſucceſſor quibuſdam K
uideris, quàm ego? cur ſpem meam, quæ, ſi tu non eſſes, certa erat, dubiam & ſolicitam fa-
cis? Hæc ſentit Perſeus, etſi non dicit: hæc iſtum inimicum, hæc accuſatorem faciunt: hæc
domum, hæc regnum tuum, criminibus & ſuſpicionibus replent. Ego autem pater, quem
admodum nec nunc ſperare regnum, nec ambigere unquam de eo forſitan debeam, quia
minor ſum, quia tu me maiori cedere uis, ſic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus
te patre, indignus omnibus uidear. id enim uitijs meis, non cedendo cui ius fasq. eſt, hoc
modeſtia conſequar. Romanos obijcis mihi, & ea quæ gloriæ eſſe debent, in crimen uer-
tis. ego nec obſes Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petij. a te miſſus,
non recuſaui. utroque tempore ita me geſſi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Mace-

donum

A donum eſſem. itaque mihi cum Romanis amicitiæ cauſa tu fuiſti pater, quoad tecum illis
pax manebit, mecum quoque gratia erit. ſi bellum eſſe cœperit, qui obſes, qui legatus pro
patre non inutilis fui, idem hoſtis illis acerrimus ero. Nec hodie ut proſit mihi gratia Ro-
manorum, poſtulo. ne obſit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reſer-
uatur. pacis pignus fui. ad pacem retinendam legatus miſſus ſum: neutra res mihi nec glo
riæ nec crimini ſit. Ego ſi quid impie in te pater, ſi quid ſcelerate in fratrem admiſi, nul-
lam deprecor pœnam. ſi innocens ſum, ne inuidia conflagrem, cum crimine non poſſim,
deprecor. Non hodie me primum frater accuſat: ſed hodie primum aperte, nullo meo
in ſe merito. Si mihi pater ſuccenſeret, te maiorem fratrem pro minore deprecari opor-
tebat: te adoleſcentiæ, te errori ueniam impetrare. in eo ubi præſidium eſſe oportebat,
ibi exitium eſt. E conuiuio & comeſſationibus prope ſemiſomnus raptus ſum ad cauſam
B parricidij dicendam. ſine aduocatis, ſine patronis ipſe pro me dicere cogor. ſi pro alio
dicendum eſſet, tempus ad meditandum & componendam orationem ſumpſiſſem, cum
quid aliud, quàm ingenij fama periclitarer? ignarus quid accerſitus eſſem, te iratum &
iubentem dicere cauſam, fratrem accuſantem audiui. ille diu ante præparata, meditata in
me oratione eſt uſus: ego id tantum temporis quo accuſatus ſum, ad cognoſcendum quid
ageretur habui. utrum momento illo horæ accuſatorem audirem? an defenſionem medi-
tarer? attonitus repentino atque inopinato malo, uix quid obijceretur, intelligere potui,
nedum ſatis ſciam, quo modo me tuear. Quid mihi ſpei eſſet, niſi patrem iudicem habe-
rem? apud quem etiam ſi caritate à fratre maiore uincor, miſericordia certe reus uinci non
debeo. ego enim ut me mihi tibiq. ſerues, precor: ille ut me in ſeueritatem ſuam occidas,
poſtulat. quid eum cum regnum ei tradideris, facturum credis in me eſſe, qui iam nunc
C ſanguine meo ſibi indulgeri æquum cenſet? Dicenti hæc lacrymæ ſimul ſpiritum & uocem
intercluſerunt. Philippus ſummotis ijs, pauliſper collocutus cum amicis, pronunciauit,
non uerbis ſe, nec unius horæ diſceptatione cauſam eorum dijudicaturum, ſed inquiren-
do in utriuſque uitam, mores, & dicta factaque in magnis paruiſque rebus obſeruando:
ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile reuictum, ſuſpectam nimiam cum
Romanis Demetrij gratiam eſſe. Hæc uiuo Philippo uelut ſemina iacta ſunt Macedonici
belli, quod maxime cum Perſeo gerendum erat. conſules ambo in Ligures, quæ tum una
conſularis prouincia erat, proficiſcuntur. & quia proſpere ibi res geſſerunt, ſupplicatio in
unum diem decreta eſt. Ligurum duo millia fere ad extremum finem prouinciæ Galliæ,
ubi caſtra Marcellus habebat, uenerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, operiri eo-
dem loco Liguribus iuſſis, ſenatum per literas conſuluit. ſenatus reſcribere M. Ogulnium
D prætorem Marcello iuſſit, uerius, fuiſſe conſules, quorum prouincia eſſet, quàm ſe, quid
è republica eſſet, decernere. tum quoque non placere ſibi: per deditionem Ligures recipi,
& receptis arma adimi, itaque eos ad conſules mitti, ſenatum æquum cenſere. Prætores
eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hiſpaniam, quam & priore prætura prouinciam
obtinuerat, Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruenit, exercitumque à Terentio accepit.
nam ulterior morte P. Sempronij proprætoris ſine imperio fuerat. Fuluium Flaccum op-
pidum Hiſpanum Vrbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti ſunt. dura ibi prælia
aliquot facta. multi Romani milites & uulnerati & interfecti ſunt. uicti perſeuerantia Ful
uij, quòd nulla ui abſtrahi ab obſidione potuit, Celtiberi feſſi prælijs uarijs abſceſſerunt.
urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta eſt. prædam militibus præ-
tor conceſſit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in unum coacto qui
E diſſipatus fuerat, nulla alia memorabili geſta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea
æſtate in Hiſpania geſta. Terentius, qui ea prouincia deceſſerat, ouans urbem inijt. tran-
ſlatum argenti pondo IX millia CCCXX, auri LXXX pondo & duæ coronæ aureæ pondo
LXVII. Eodem anno inter populum Carthaginienſem & regem Maſſaniſam in re præ-
ſenti diſceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginienſibus pater Maſ-
ſaniſæ Gala. Galam Syphax inde expulerat: poſtea, in gratiam ſoceri Aſdrubalis. Cartha-
ginienſibus dono dederat. Carthaginienſes eo anno Maſſaniſa expulerat. Haud minore
certamine animorum, quàm cum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Cartha
ginienſes, quod primo maiorum ſuorum fuiſſet, deinde à Syphace ad ſe perueniſſet, repe-
tebant. Maſſaniſa paterni regni agrum ſe & recepiſſe, & habere iure gentiũ aiebat, & cauſa

& poſſeſſione ſuperiorem eſſe. nihil aliud ſe in ea diſceptatione metuere, quàm ne pudor F
Romanorum, dum uereantur ne quid ſocio atque amico regi aduerſus communes ſuos at-
que illius hoſtes indulſiſſe uideantur, damno ſit. Legati poſſeſſionis ius non mutarunt. cau-
ſam integram Romam ad ſenatum reiecerunt. In Liguribus nihil poſtea geſtum. receſſe-
rant primum in deuios ſaltus. deinde dimiſſo exercitu, paſſim in uicos caſtellaq́. ſua dilapſi
ſunt. conſules quoque dimittere exercitum uoluerunt, ac de ea re patres conſuluerunt.
Alterum ex his dimiſſo exercitu ad magiſtratus in annum creandos uenire Romam iuſſe-
runt, alterum cum legionibus ſuis Piſis hiemare. Fama erat, Gallos tranſalpinos iuuen-
tutem armare: nec in quam regionem Italiæ effuſura ſe multitudo eſſet, ſciebatur: ita inter
ſe conſules compararunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater eius con-
ſulatum petebat. comitia conſulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M.
Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, Ti. Claudius G
AN. DLXIX. Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Poſca, L. Duronius. his, inito magiſtratu, pro-
uinciæ ita ſorte euenerunt. Ligures conſulibus, prætoribns, Q. Petillio urbana, Q. Fa-
bio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario
Sardinia, L. Duronio Apulia, & Iſtri adiecti, quòd Tarentini Brundiſiniq́. nunciabanr, ma-
ritimos agros infeſtos tranſmarinarum nauium latrocinijs eſſe. eadem Maſſilienſes de Li-
gurum nanibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones conſulibus, quæ
quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites, & quindecim millia
ſocium ac Latini nominis, octingentos equites. In Hiſpanijs ptorogatum ueteribus præ-
toribus imperinm eſt cum exercitibns quos haberent, & in ſupplementum decreta tria mil
lia ciuium Romanorum, ducenti equites, & ſocium Latini nominis ſex millia peditum, tre-
centi equites. Nec tei naualis cura omiſſa. duumuiros in eam rem conſules creare iuſſi, H
per quos naues uiginti deductæ naualibus ſocijs ciuibus Romanis, qui ſeruitutem ſeruiſ-
ſent, complerentur, ingenui tantum in ijs præeſſent. Inter duumuiros ita diuiſa tuenda de-
nis nauibus maritima ota, ut promontorium ijs Mineruæ uelut cardo in medio eſſet, alter
in dexteram partem uſque ad Maſſiliam, læuam alter uſque ad Barium tueretur. Prodi-
gia multa fœda & Romæ eo anno uiſa & nunciata peregre. In Area Vulcani & Concor-
diæ ſanguinem pluit, & pontifices haſtas motas nunciauere, & Lanuuij ſimulacrum Iuno-
nis Soſpitæ lacrymaſſe. & peſtilentia in agris, foriſque, & conciliabulis, & in urbe tanta
erat, ut libitina tunc uix ſufficeret. His prodigijs cladibuſque anxij patres decreuerunt,
ut & conſules, quibus dijs uideretur, hoſtijs maioribus ſacrificarent, & decemuiri libros
adirent. eorum decreto ſupplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem unum indicta I
eſt. ijſdem auctoribus & ſenatus cenſuit, & conſules edixerunt, ut per totam Italiam tri-
duum ſupplicatio & feriæ eſſent. Peſtilentiæ tanta uis erat, ut, cum propter defectionem
Corſorum, bellumque ab Ilienſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex ſocijs
Latini nominis ſcribi placuiſſet, & CCC equites. quos M. Pinarius prætor ſecum in Sar-
diniam traijceret, tantum hominum demortum eſſe, tantum ubique ægrorum conſules re-
nunciauerint, ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, ſumere à
Cn. Bæbio proconſule, qui Piſis hibernabat, iuſſus prætor, atque inde in Sardiniam traij-
cere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat adiecta de Bacchanalibus quæ-
ſtio eſt: cuius reſidua quædam uelut ſemina ex prioribus malis iam priore anno apparue-
rant: ſed magis incohatæ apud L. Puppium prætorem quæſtiones erant, quàm ad exitum
ullum perductæ. id perſeuerare nonum prætorem, ne ſerperet iterum latius, patres iuſſe-
runt. Et leges de ambitu conſules ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt. Legatio- K
nes deinde in ſenatum introduxerunt, regum primas, Eumenis & Ariarathis Cappadocis,
& Pharnacis Pontici. nec ultra quicquam ijs reſponſum eſt, quàm miſſuros, qui de con-
trouerſijs eorum cognoſcerent ſtatuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & A-
chæorum legati introducti ſunt. & ſpes data exulibus eſt, ſcripturum ſenatũ Achæis, ut re-
ſtituerentur. Achæi de Meſſene recepta, compoſitisq́. ibi rebus, cum aſſenſu patrum expo-
ſuerũt, & à Philippo rege Macedonũ duo legati uenerũt, Philocles & Apelles nulla ſuper re
quæ ab ſenatu petẽda eſſet: ſpeculatũ magis inquiſitumq́. miſſi, de ijs quorum Perſeus De-
metrium inſimulaſſet, ſermonum cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, aduerſus fratrẽ
de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorẽ inclinatos miſerat rex.
erant

A erant autem & hi Perſei fraudis in fratrem miniſtri & participes. Demetrius omnium,præ
terquam fraterni ſceleris, quod nuper eruperat,ignarus,primo neque magnam,neque nul-
lam ſpem habebat, patrem ſibi placari poſſe. minus deinde in dies patris animo fidebat,
cum obſideri aures à fratre cerneret. itaque circumſpiciens dicta factaq́. ſua, nec cuius ſu-
ſpiciones augeret, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abſtinebat: ut
neque ſcribi ſibi uellet: quia hoc præcipue criminum genere exaſperari animum ſentiebat.
Philippus ſimul ne ocio miles deterior fieret, ſimul auertendæ ſuſpicionis cauſa quicquam
à ſe agitari de Romano bello, Stobos Pœoniæ exercitu, indicto, in Medicam ducere per-
git. Cupido eum ceperat in uerticem Aemi montis aſcendendi, quia uulgatæ opinioni
crediderat, Ponticum ſimul & Adriaticum mare, & Iſtrum amnem, & Alpeis conſpici poſ-
ſe. ſubiecta oculis ea haud parui ſibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Per-
B cunctatus regionis peritos de aſcenſu Aemi, cum ſatis inter omnes conſtaret, uiam exer-
citui nullam eſſe, paucis & expeditis per difficillimum aditum: ut ſermone familiari mino-
rem filium permulceret, quem ſtatueret non ducere ſecum, primum quærit ab eo,cum tan-
ta difficultas itineris proponatur, utrum perſeuerandum ſit in incepto, an abſtinendum.
ſi pergat tamen ire, non poſſe obliuiſci ſe in talibus rebus Antigoni, qui ſæua tempeſtate
iactatus; cum in eadem naue ſecum ſuos omnes habuiſſet, præcepiſſe liberis diceretur, ut
& ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubijs
periclitari auderet. memorem ergo ſe præcepti eius, duos ſimul filios non commiſſurum
in aleam eius qui proponeretur caſus. & quoniam maiorem filium ſecum duceret: mino-
rem ad ſubſidia ſpei, & cuſtodiam regni remiſſurum in Macedoniam eſſe. Non fallebat
Demetrium ablegari ſe, ne adeſſet conſilio: cum in conſpectu locorum conſultaret: quà
C proxime itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæq́. belli ratio eſſet futu-
ra. ſed non ſolum parendum patri tum, ſed etiam aſſentiendum erat, ne inuitum parere ſu-
ſpicionem faceret. Vt tamen iter ei turum in Macedoniam eſſet: Didas ex prætoribus re-
gijs unus, qui Pæoniæ præerat, iuſſus eſt proſequi eum cum modico præſidio. Hunc quo-
que Perſeus, ſicut pleroſque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam eſſe cœpe-
rat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fra-
tris perniciem habuit. in præſentia dat ei mandata, ut per omne obſequium inſinuaret ſe in
quammaxime familiarem uſum, ut elicere omnia arcana, ſpeculariq́. abditos eius ſenſus
poſſet. ita digreditur Demetrius cum infeſtioribus, quàm ſi ſolus iret, præſidijs. Philip-
pus Medicam primum,deinde ſolitudines interiacentes Medicæ atque Aemo tranſgreſſus,
ſeptimis demum caſtris ad radices montis peruenit. ibi unum moratus diem ad deligendos
D quos duceret ſecum, poſtero die iter eſt ingreſſus. Modicus primo labor in imis collibus
fuit. quantum in altitudinem egrediebantur,magis magiſq́. ſiluestria & pleraq́. inuia loca
excipiebât. peruenere deinde in tam opacum iter, ut, præ denſitate arborum immiſſorum-
q́ue aliorum in alios ramorum,perſpici cœlum uix poſſet. ut uero iugis appropinquabant,
quod rarum in alijs locis eſſet,adeo omnia contecta nebula,ut haud ſecus, quàm nocturno
itinere,impedirentur. tertio demum die ad uerticem peruentum. nihil uulgatæ opinioni di
greſſi inde detraxerunt: magis credo ne uanitas itineris ludibrio eſſet, quàm quòd diuerſa
inter ſe maria monteſq́ue & amnes ex uno loco conſpici potuerint. Vexati omnes, & an-
te alios rex ipſe, quo grauior ætate erat, difficultate uiæ eſt. duabus aris ibi Ioui & Soli ſa-
cratis cum immolaſſet, qui triduo aſcenderat, biduo eſt degreſſus, frigora nocturna maxi-
me metuens, quæ caniculæ ortu ſimilia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultati-
E bus conflictatus,nihilo lætiora in caſtris inuenit: ubi ſumma penuria erat,ut in regione quã
ab omni parte ſolitudines clauderent. itaque unum tantum moratus diem quietis eorũ cau
ſa,quos habuerat ſecum,itinere inde ſimili fugæ in Dantheletas tranſcurrit. Socij erant,ſed
propter inopiam haud ſecus,quàm hoſtium fines Macedones populati ſunt.rapiendo enim
paſſim uillas primum, dein quoſdam uicos etiam euaſtarunt, non ſine magno pudore re-
gis, cum ſociorum uoces nequicquam deos ſociales nomenq́ue ſuum implorantes audi-
ret. Frumento inde ſublato in Medicam regreſſus, urbem quam Petrã appellant,oppugna
re eſt adortus. ipſe à campeſtri aditu caſtra poſuit. Perſeum filium cum modica manu cir-
cum miſit, ut à ſuperioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani,cum terror undique in-
ſtaret,obſidibus datis,in præſentia dediderunt ſeſe. ijdem,poſteaquã exercitus receſſit,obli

ti obſidium, relicta urbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus, omni genere la- F
boris ſine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium ſuſpicio-
nibus, in Macedoniam redijt. Miſſus hic comes (ut ante dictum eſt) cum ſimplicitatem
iuuenis incauti, & ſuis haud immerito ſuccenſentis, aſſentando, indignandoq́. & ipſe ui-
cem eius, captaret: in omnia ultro ſuam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fu-
gam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui conſilio adiutor deum beneficio oblatus ui
debatur Pæoniæ prætor. per cuius prouinciam ſpem ceperat elabi tuto poſſe. Hoc conſi-
lium extemplo & fratri proditur, & auctore eo indicatur patri. Literæ primum ad obſiden-
tem Petram allatæ ſunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrij erat) in cuſto-
diam eſt coniectus, & Demetrius diſſimulanter aſſeruari iuſſus. Hæc ſuper cætgra triſtem
aduentum in Macedoniam regi fecerunt. mouebant eum & præſentia crimina. expectan-
dos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miſerat, cenſebat. His anxius curis cum G
aliquot menſes egiſſet, tandem legati, iam ante præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma
renunciarent, uenerunt. qui ſuper cætera ſcelera falſas etiam literas ſigno adulterino, T.
Quinctij ſignatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis, ſi quid adoleſcens, cupidita-
te regni prolapſus, ſecum egiſſet, nihil eum aduerſus ſuorum quenquam facturum: neque
eum ſeſe eſſe, qui ullius impij conſilij auctor futurus uideri poſſit. Hæ literæ fidem Perſei
criminibus fecerunt. itaque Herodorus extemplo diu excruciatus ſine indicio rei ullius in
tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accuſauit Perſeus de fuga per Pæo-
niam præparata. arguebant eum corrupti quidam, ut comites itineris eſſent. maxime fal-
ſæ literæ T. Quinctij urgebant. nihil tamen palam grauius pronunciatum de eo eſt, ut do-
lo potius interficeretur. nec id cura ipſius, ſed ne pœna eius conſilia aduerſus Romanos nu
daret. Ab Theſſalonica Demetriadem ipſi cum iter eſſet, Aſterium Pæoniæ Demetrium H
mittit cum eodem comite Dida. Perſeum Amphipolim ad obſides Thracum accipiendos.
digredienti ab ſe Didæ mandata dediſſe dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida,
ſeu inſtitutum ſeu ſimulatum eſt, ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Aſterio
Heracleam uenit. in ea cœna dicitur uenenum datum. poculo epoto extemplo ſenſit. &
mox coortis doloribus, relicto conuiuio, cum in cubiculum recepiſſet ſeſe, crudelitatem
patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ ſcelus incuſans torquebatur. intromiſſi de
inde Thyrſis quidem Stubereus, & Berœæus Alexander, iniectis tapetibus in caput fau-
ceſq́ue, ſpiritum intercluſerunt. ita innoxius adoleſcens, cum in eo ne ſimplici quidem ge-
nere mortis contenti inimici fuiſſent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L.
Aemilius Paullus, prorogato ex conſulatu imperio, principio ueris in Ligures Ingaunos
exercitum introduxit. Vbi primum in hoſtium finibus caſtra poſuit: legati ad eum per ſpe I
ciem pacis petendæ ſpeculatum uenerunt. neganti Paullo niſi cum deditis paciſci ſe pacē,
non tam id recuſabant, quàm tempore opus eſſe aiebant, ut generi agreſti hominum perſua
deretur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur: petierunt deinde, ne trans montes
proximos caſtris pabulatum lignatumq́ue milites irent. culta ea loca ſuorum finium eſſe.
id ubi impetrauere, poſt eos ipſos montes unde auerterant hoſtem, exercitu omni coacto,
repente multitudine ingenti caſtra Romanorum oppugnare ſimul omnibus portis aggreſſi
ſunt. ſumma ui totum unum diem oppugnarunt, ita ut ne efferendi quidem ſigna Romanis
ſpatium, nec ad explicandam aciem locus eſſet. conferti in portis, obſtando magis, quàm
pugnando, caſtra tutabantur. ſub occaſum ſolis cum receſſiſſent hoſtes duos equites ad
Cn. Bæbium proconſulem cum literis Piſas mittit, ut obſeſſo ſibi per inducias quampri-
mum ſubſidio ueniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradide- K
rat. cæterum & ſenatum literis certiorem fecit, obſideri à Liguribus L. Aemilium: &
Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, ſcripſit, ut, ſi uideretur ei, exerci-
tum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemilium liberaret obſidione. Hæc ſera futu-
ra auxilia erant. Ligures poſtero die ad caſtra redeunt. Aemilius cum & uenturos ſciſſet,
& educere in aciem copias potuiſſet, intra uallum ſuos tenuit, ut extraheret rem in id
tempus, quo Bæbius cum exercitu uenire à Piſis poſſet. Romæ magnam trepidationem
literæ Bæbij fecerunt, eo maiorem, quòd paucos poſt dies Marcellus, tradito exercitu Fa-
bio, Romam cum ueniſſet, ſpem ademit, eum qui in Gallia eſſet exercitum in Ligures tra-
duci poſſe, quia bellum cum Iſtris eſſet, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eò pro

fectum

A fectum Fabium, neque inde regredi bello incohato poſſe, Vna, & ea ipſa tardior quàm
tempus poſtulabat, ſubſidij ſpes erat, ſi conſules maturaſſent in prouinciam ire. id ut face-
rent, pro ſe quiſque patrum uociferari. conſules, niſi confecto delectu, negare ſe ituros.
nec ſuam ſegnitiam, ſed uim morbi in cauſa eſſe, quo ſerius perficeretur. non tamen potue-
runt ſuſtinere conſenſum ſenatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conſcriptos ha-
berent, diem edicerent, quo Piſas conuenirent. permiſſum ut quà irent, protinus ſubita-
rios milites ſciberent, ducerentque ſecum. Et prætoribus Q. Petillio & Q. Fabio impe-
ratum eſt, ut Petillius duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias ſcriberet, & omnes
minores quinquaginta annis ſacramento rogaret: Fabio, ut ſocijs Latini nominis quinde-
cim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumuiri nauales creati C. Matienus
& C. Lucretius, nauesq́. ijs ornatæ ſunt: Matienoque, cuius ad Gallicum ſinum prouincia
B erat, imperatum, ur claſſem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, ſi quo uſui
eſſe L. Aemilio arque eius exercitui poſſet. Aemilius, poſteaquam nihil uſquam auxilij
oſtendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per ſe for-
tunam tentaret, priuſquam hoſtes uenirent, qui iam ſegnius ſecordiusq́; oppugnabant, ad
quatuor portas exercitum inſtruxit: ut ſigno dato ſimul ex omnibus partibus eruptionem
facerent, quatuor extraordinarijs cohortibus duas adiunxit, præpoſito M. Valerio legato.
erumpere extraordinaria porta iuſſit. ad dexteram principalem haſtatos legionis primæ in
ſtruxit: principes ex eadem legione in ſubſidijs poſuit. M. Seruilius & L. Sulpicius tribuni
mil. his præpoſiti. tertia legio aduerſus principalem ſiniſtram portam inſtructa eſt. id tan-
tum mutatum: principes primi, & haſtati in ſubſidijs locati: Sex. Iulius Cæſar & L. Aure-
lius Cotta tribuni mil. huic legioni præpoſiti ſunt. Q. Fuluius Flaccus legatus cum dextra
C ala ad quæſtoriam portam poſitus. duæ cohortes & triarij duarum legionum in præſidio ca
ſtrorum manere iuſſi. Omnes portas concionabundus ipſe imperator circumijt, & quibuſ-
cunque irritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hoſtium incuſans, qui
pace petita, inducijs datis, per ipſum induciatum tempus, contra ius gentium, ad caſtra op-
pugnanda ueniſſent. nunc quantus pudor eſſet edocens, ab Liguribus latronibus, uerius
quàm hoſtibus iuſtis, Romanum exercitum obſideri. Quo ore quiſquam ueſtrum, ſi hinc
alieno præſidio, non ueſtra uirtute euaſeritis, occurret, non dico eis militibus, qui Anni-
balem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos noſtræ ætatis reges ducesq́. uicerunt, ſed
ijs qui hos ipſos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per ſaltus inuios conſectati
ceciderunt? quod Hiſpani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Liguſtinus
hoſtis uallũ Romanum ſubit, obſidet ultro & oppugnat, quem ſcrutantes antea deuios ſal-
D tus, abditum & latentem uix inueniebamus? Ad hæc conſentiens reddebatur militum cla-
mor, nullam militum culpam eſſe, quibus nemo ad erumpendum ſignum dediſſet. daret ſi-
gnum, intellecturum eoſdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures eſſe. Bina cis
montes caſtra Ligurum erant. ex ijs primis diebus ſole orto pariter omnes compoſiti & in
ſtructi procedebant: tum niſi exſatiati cibo uinoq́. arma non capiebant. diſperſi, inordina-
ti exibant, ut quibus pro ſpe certum eſſet, hoſtes extra uallum ſigna non elaturos. Ad-
uerſus ita incompoſitos eos uenientes, clamore pariter omnium qui in caſtris erant, calo-
num quoque & lixarum ſublato, ſimul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo
improuiſa res fuit, ut perinde ac inſidijs circumuenti forent, trepidarent. Exiguum tempo-
ris aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effuſa, & fugientium paſſim cædes erat. equiti-
bus dato ſigno, ut conſcenderent equos, nec effugere quenquam ſinerent, in caſtra omnes
E trepida fuga compulſi ſunt: deinde ipſis exuti caſtris. Supra quindecim millia Ligurum eo
die occiſa, capta duo millia & quingenti. Triduo poſt Ligurum, Ingaunorum omne no-
men obſidibus datis in deditionem uenit: gubernatores nautæq́. cõquiſiti, qui prædatores
fuiſſent nauibus, atque omnes in cuſtodiam coniecti. Et à C. Matieno duumuiro naues
eius generis in Liguſtina ora XXXII captæ ſunt. Hæc qui nunciarent, literasq́. ad ſenatum
ferrent, L. Autelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam miſſi: ſimulq́. peterent, ut L. Aemi
lio cõfecta prouincia decedere & deducere ſecum milites liceret, atque dimittere. Vtrun-
que permiſſum ab ſenatu, & ſupplicatio ad omnia puluinaria per triduum decreta: iuſſique
prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius ſocijs atq; nomini Latino remittere
delectũ: & uti prætor urbanus conſulibus ſcriberet, ſenatum æquũ cenſere, ſubitarios mili-

tes tum ultus cauſa conſcriptos, primo quoque tempore dimitti. Colonia Grauiſcæ eo an- F
no deducta eſt in agrum Etruſcum de Tarquinienſibus quondam captum quina iugera agri
data. triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Iſtra.
Siccitate & inopia frugum inſignis annus fuit. ſex menſes nunquam pluuiſſe, memoriæ
proditum eſt. Eodem anno in agro L. Petillij ſcribæ ſub Ianiculo, dum cultores agri al-
tius moliuntur terram, duæ lapideæ areæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, in-
uentæ ſunt, operculis plumbo deuinctis literis Latinis Græciſque utraque arca inſcripta
erat: in altera Numam Pompilium Pomponis filium regem Romanorum ſepultum eſſe: in
altera libros Numæ Pompilij ineſſe. Eas arcas cum ex amicorum ſententia dominus a-
peruiſſet; quæ titulum ſepulti regis habuerat, inanis inuenta, ſine ullo ueſtigio corporis
humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum oſſibus abſumptis. in altera duo faſces can
delis inuoluti ſeptenos habuere libros, non integra modo, ſed recentiſſima ſpecie. ſe- G
ptem Latini de iure pontificio erant: ſeptem Græci de diſciplina ſapientiæ, quæ illius æ-
tatis eſſe potuit. Adijcit Antias Valerius Pythagoricos fuiſſe, uulgatæ opinioni, qua
creditur Pythagoræ auditorem fuiſſe Numam, mendacio probabili accommodata fide.
Primo ab amicis, qui in re præſenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum uul-
garentur, Q. Petillius prætor urbanus ſtudioſus legendi, eos libros à L. Petillio ſumpſit:
& erat familiaris uſus, quòd ſcribam eum quæſtor Q. Petillius in decuriam legerat. Le-
ctis rerum ſummis, cum animaduertiſſet pleraque diſſoluendarum religionum eſſe, L. Pe-
tillio dixit, ſeſe eos libros in ignem coniecturum eſſe. prius, quàm id faceret, ſe ei per-
mittere uti, ſi quod ſeu auxilium ſe habere ad eos libros repetendos exiſtimaret, experire-
tur: id integra ſua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis adit. ab tribunis ad ſe-
natum res eſt reiecta. prætor ſe iuſiurandum dare paratum eſſe aiebat, libros eos legi ſer- H
uarique non oportere. Senatus cenſuit ſatis habendum quod prætor iuſiurandum pol-
liceretur. libros primo quoque tempore in Comitio cremandos eſſe. pretium pro libris
quantum Q. Petillio prætori maiorique parti tribunorum plebis uideretur, domino eſſe
ſoluendum. id ſcriba non accepit. libri in Comitio, igne à uictimarijs facto, in conſpectu
populi cremati ſunt. Magnum bellum ea æſtate coortum in Hiſpania citeriore. Ad V
& XXX millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celtiberi comparauerant.
Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam. is quia armare iuuentutem Celtiberos au-
dierat, & ipſe quanta poterat à ſocijs auxilia contraxerat. ſed nequaquam numero mili-
tum hoſtem æquabat. Principio ueris exercitum in Carpetaniam duxit, & caſtra loca-
uit ad oppidum Aeburam, modico præſidio in urbe poſito. Paucis poſt diebus Celti-
beri millia duo ferme inde ſub colle poſuerunt caſtra. quos ubi adeſſe prætor Romanus I
ſenſit, M. Fuluium fratrem cum duabus turmis ſociorum equitum ad caſtra hoſtium ſpe-
culatum miſit, quamproxime ſuccedere ad uallum iuſſum, ut uiſeret quanta eſſent: pu-
gna abſtineret: reciperetque ſeſe, ſi hoſtium equitatum exeuntem uidiſſet. Ita ut præce-
ptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motum, quàm ut hæ duæ turmæ oſtenderen-
tur: dein ſubducerentur, ubi equitatus hoſtium caſtris procucurriſſet. Poſtremo & Cel-
tiberi omnibus ſimul peditum equitumque copijs caſtris egreſſi, acie directa medio fer-
me ſpatio inter bina caſtra conſtiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi
ſtetere Hiſpani hoſtem expectantes. Romanus intra uallum ſuos continuit per quatriduũ
continuum, & illi eodem loco aciem inſtructam tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde
quieuere in caſtris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat. equites tantum in ſtationem e-
grediebantur, ut parati eſſent ſi quid ab hoſte moueretur. pone caſtra utrique pabulatum K
& lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanus ubi ſatis tot dierum quie
te credidit ſpem factam hoſti nihil ſe priorem moturum, L. Acilium cum ala ſiniſtra. &
ſex millibus prouincialium auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hoſtibus
erat: inde, ubi clamorem audiſſet, decurrere ad caſtra eorum. nocte profecti ſunt, ne poſ-
ſent conſpici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum ſocium ad uallum hoſtium
cum equitibus extraordinarijs ſiniſtræ alæ mittit. quos ubi & propius accedere, & plu-
res, quàm ſoliti erant, Celtiberi conſpexerunt; omnis equitatus effunditur caſtris, ſi-
mul & peditibus ſignum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primũ
fremitum equeſtriũ audiuit, auertit equos, & caſtra repetit: eo effuſius ſequi hoſtes. primo
equites,

A equites,mox & peditum acies aderat,haud dubia ſpe,caſtra eo die ſe oppugnaturos. quin-
gentos paſſus,non plus à uallo aberant. Itaque ubi Flaccus ſatis abſtractos eos à præſidio
caſtrorum ſuorum ratus eſt, intra uallum exercitu inſtructo, tribus partibus ſimul erumpit,
clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum ſublato, ſed etiam ut qui in montibus
erant, exaudirent. nec morati ſunt quin decurrerent, ſicut imperatum erat, ad caſtra: ubi
quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præſidium: quos cum & paucitas
ſua, & multitudo hoſtium, & improuiſa res terruiſſet, prope ſine certamine capiuntur ca-
ſtra. caſtris, quæ pars maxime à pugnantibus conſpici poterat, iniecit Acilius ignem. po-
ſtremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammam conſpexere: deinde per totam aciẽ
uulgatum eſt, caſtra amiſſa eſſe, & tum cum maxime ardere. unde illis terror, inde Roma-
nis animus creuit. iam clamor ſuorum uincentium accidebat, iam ardentia hoſtium caſtra
B apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt. cæterum poſteaquam re-
ceptus pulſis nullus erat, nec uſquam niſi in certamine ſpes, pertinacius de integro capeſ-
ſunt pugnam. Acie media urgebantur acriter à quinta legione aduerſus læuum cornu, in
quo ſui generis prouincia alia auxilia inſtruxiſſe Romanos cernebant, cum maiore fiducia
intulerunt ſigna. Iam prope erat ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis, ni ſeptima legio
ſucceſſiſſet. ſimul ab oppido Ebura, qui in præſidio relicti erant, in medio ardore pugnæ ad
uenerunt,& Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæſi Celtiberi. qui ſupererant,in omnes
paſſim partes capeſſunt fugam. equites bipartito in eos emiſſi, magnam cædem edidere.
ad uiginti tria millia hoſtium eo die cæſa,capta quatuor millia.& DCCC. cum equis plus
quingentis,& ſigna militaria LXXXVIII. Magna uictoria, non tamen incruenta fuit. Ro-
mani de duabus legionibus milites paulo plus CC, ſocium Latini nominis DCCC trigin-
C ta, externorum auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Prætor in ca-
ſtra uictorem exercitum reduxit. Acilius manere in caſtris ab ſe captis iuſſus poſtero die ſpo
lia de hoſtibus lecta: & pro concione donati,quorum uirtus inſignis fuerat. Saucijs deinde
in oppidum Aeburam deuectis,per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs
circumſeſſa cum à Celtiberis auxilia acceſſiſſet,morantibus ijs,non quia ipſi cunctati ſunt,
ſed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus uiæ, & inflati amnes tene-
bant,deſperato auxilio ſuorum in deditionem uenit. Flaccus quoque tempeſtatibus fœdis
coactus,exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi,qui domo profecti erant,dedi-
tionis ignari, cum tandem ſuperatis,ubi primum remiſerunt imbres,amnibus Contrebiam
ueniſſent: poſteaquam caſtra nulla extra mœnia uiderunt,aut in alteram partem tranſlata ra
ti,aut receſſiſſe hoſtes, per negligentiam effuſi ad oppidum acceſſerunt. In eos duabus por
D tis Romani eruptionem fecerunt,& incompoſitos adorti fuderunt: quæ res ad reſiſtendum
eos,& ad capeſſendam pugnam impedijt, quòd non uno agmine, nec ad ſigna frequentes
ueniebant,eadem magnæ parti ad fugam ſaluti fuit: ſparſi enim toto paſſim campo ſe diffu-
derunt, nec uſquam confertos eos hoſtis circumuenit. tamen ad duodecim millia ſunt cæ-
ſa. capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti; ſigna militaria LXII. qui
palati è fuga domum ſe recipiebant, alterum agmen Celtiberorum uenientium, deditio-
nem Contrebiæ & ſuam cladem narrando, auerterunt. extemplo in uicos caſtellaq́. ſua
omnes dilapſi. Flaccus à Contrebia profectus per Celtiberiam populabundus ducit le-
giones. multa caſtella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem ue-
nit. Hæc in citeriore Hiſpania eo anno geſta. Et in ulteriore Manlius prætor ſecunda ali-
quot prælia cum Luſitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum eſt
E deducta. tria millia peditum quinquagena iugera,centuriones centena,centena quadrage-
na equites acceperunt. triumuiri deduxerunt P. Cornelius Scipio Naſica,C.Flaminius,L.
Manlius Acidinus. Aedes duæ eo anno dedicatæ ſunt,una Veneris Erycinæ ad portã Col-
linam. dedicauit L. Porcius L. F. Licinus duumuir. uota erat ab conſule L. Porcio Ligu-
ſtino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M'. Acilius Glabrio duum
uir,ſtatuamq́. auratam, quæ prima omniũ in Italia ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit.
Is erat, qui ipſe eam ædem uouerat quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depu-
gnaſſet, locaueratque idem ex S. C. Per eoſdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ ſunt, L.
Aemilius Paullus procons. ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Tranſtulit coronas aureas
quinque & uiginti. nec præterea quicquã auri argentiq́. in eo triumpho latum. captiui mul

ti principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diuiſit. Auxerunt eius F
triumphi famam legati Ligurum pacem perpetuam orantes. ita in animum induxiſſe Ligu
rum gentem,nulla unquam arma,niſi imperata à populo R.ſumere. Reſponſum à Q.Fabio
prętore eſt Liguribus iuſſu ſenatus: orationem meam non nouam Liguribus eſſe: mens ue
ro ut noua & orationi conueniens eſſet,ipſorum id plurimum referre. ad conſules irent,&
quæ ab ijs imperata eſſent, facerent. nulli alij quàm conſulibus ſenatum crediturum eſſe,
ſincera fide in pace Ligures eſſe. Pax in Liguribus fuit. In Corſica pugnatum eſt cum Cor
ſis. ad duo millia eorum M.Pinarius prætot in acie occidit. qua clade compulſi obſides de
derunt,& ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Ilienſi-
bus,gente ne nunc quidem omni parte pacata, ſecunda prælia facta. Cartaginenſibus eo
dem anno C obſides redditi: pacemq́. cum ijs populus Ro.non ab ſe tantum, ſed ab rege
etiam Maſſaniſa præſtitit,qui tum præſidio armato agrum, qui in controuerſia erat,obtine- G
bat. Ocioſam prouinciam conſules habuerunt. M.Bæbius comitiorum cauſſa Romam re
uocatus conſules creauit, A.Poſtumium Albinum Luſcum, & C. Calpurnium Piſonem.
Prætores exinde facti Ti.Sempronius Gracchus,L.Poſtumius Albinus, P.Cornelius Ma-
mercus,T.Minucius Molliculus,A.Hoſtilius Mancinus,C.Mænius. ij omnes magiſtratum
An.DLXX. idibus Martijs inierunt. Principio eius anni, quo A.Poſtumius Albinus, & C.Calpurnius
Piſo conſules fuerunt,ab A.Poſtumio conſule in ſenatum introducti, qui ex Hiſpania cite-
riore uenerant à Q.Fuluio Flacco,L.Minucius legatus, & duo tribuni militum T.Mænius,
& L.Terentius Maſſaliota. hi cum duo ſecunda prælia,deditionem Celtiberiæ,confectam
prouinciam nunciaſſent, nec ſtipendio quod mitti ſoleret, nec frumento portato ad exer-
citum in eum annum opus eſſe, petierunt ab ſenatu primum, ut ob res proſpere geſtas dijs
immortalibus honos haberetur: deinde ut Q.Fuluio decedenti de prouincia,deportare in H
de exercitum,cuius forti opera & ipſe,& multi ante eum prætores uſi eſſent, liceret. quod
fieri,præterquam quòd ita deberet,etiam prope neceſſarium eſſer. ita enim obſtinatos eſſe
milites, ut non ultra retineri poſſe in prouincia uiderentur, iniuſſuq́. abituri inde eſſent, ſi
non dimiterentur: aut in pernicioſam,ſi quis impenſe retineret,ſeditionem exarſuri. Con
ſulibus ambobus prouinciam Ligures eſſe ſenarus iuſſir. Prætores inde ſortiti ſunt. A.Ho
ſtilio urbana,T.Minucio peregrina obuenit,P.Cornelio Sicilia,C.Mænio Sardinia. Hiſpa
nias ſortiti, L.Poſtumius ulteriorem, T.Sempronius citeriorem. Is quia ſucceſſurus Q.
Fuluio erat, ne uetere exercitu prouincia ſpoliaretur, Quæro, inquit, de te L.Minuci, cum
confectam prouinciam nuncies, exiſtimes ne Celtiberos perpetuo in fide manſuros,
ita ut ſine exercitu ea prouincia obtineri poſſit? ſi neque de fide barbarorum quicquam re
cipere aut affirmare nobis potes, & habendum illic utique exercitum cenſes, utrum tandē I
auctor ſenatui ſis ſupplementū in Hiſpaniam mittendi? ut ij modo,quibus merita ſtipendia
ſint,milites dimittantur, ueteribus militibus tirones immiſceantur? an deductis de prouin
cia ueteribus legionibus nouas conſcribendi & mittendi, cum contemptum tirocinium e-
tiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum poſſit? dictu,quàm re, facilius ſit,prouin-
ciam ingenio ferocem, rebellatricem, confeciſſe. Paucæ ciuitates,ut quidem ego audio,
quas uicina maxime hiberna premebant, in ius ditionemq́. uenerunt: ulteriores in armis
ſunt. quæ cum ita ſint,ego iam hinc prædico P.C.me exercitu eo qui nunc eſt,remp.admi-
niſtraturum. ſi deducat ſecum Flaccus legiones,loca pacata me ad hibernacula electurum,
neque nouum militem ferociſſimo hoſti obiecturum. Legatus ad ea quæ interrogatus e-
rat,reſpondit,neque ſe,neque quenquam alium diuinare poſſe,quid in animo Celtiberi ha
berent, aut porro habituri eſſent. itaque negare non poſſe, quin rectius ſit, etiam ad paca- K
tos barbaros nondum ſatis aſſuetos imperio,exercitum mitti. nouo autem, an uetere exer
citu opus ſit,eius eſſe dicere,qui ſcire poſſit,qua fide Celtiberi in pace manſuri ſint,ſimul &
qui illud exploratum habeat,quieturos milites,ſi diutius in prouincia retineantur. ſi ex eo
quod aut inter ſe loquantut,aut ſucclamationibus apud concionantem imperatorem ſigni
ficent,quid ſentiant coniectandum ſit,palam uociferatos eſſe, aut imperatorem in prouin-
cia retenturos,aut cum eo in Italiam uenturos eſſe. Diſceptationem inter prætorem lega
tumq́. conſulum relatio interrupit,qui ſuas ornari prouincias,priuſquam de prætoris exer
citu ageretur,æquum cenſebant. Nouus omnis exercitus conſulibus eſt decretus, binæ
legiones Romanæ cum ſuo equitatu,& ſocium Latini nominis,quantus ſemper numerus,

A XV millia peditum,DCCC equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum infer
rent, mandatum eſt. P.Cornelio & M.Bæbio prorogatum imperium : iuſſiq́. prouincias
obtinere, donec conſules ueniſſent. tum imperatum, ut dimiſſo quem haberent exercitu,
reuerterentur Romam. de Ti. Sempronij deinde exercitu actum eſt. nouam legionem ei
quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis conſules ſcribere
iuſſi,& mille præterea peditū ciuium Romanorum, quinquaginta equites, & ſocijs à nomi
ne Latino imperare ſeptem millia peditum,CCC equites. cum ho c exercitu placuit ire in
Hiſpaniam citeriorem T.Sempronium. Q. Fuluio permiſſum,ut qui milites ante Sp.Poſtu
mium & Q.Marcium conſules ciues Romani ſocijve in Hiſpaniam tranſportati eſſent: &
præterea ſupplemento adducto, quod amplius duabus legionibus quàm decem millia &
CCCC pedites,ſexcenti equites eſſent,& ſocium Latini nominis XII millia,DC equites:
B quorum forti opera duobus aduerſus Celtiberos prælijs uſus Q.Fuluius eſſet: eos, ſi uide-
retur,ſecum deportaret. Et ſupplicationes decretæ, quòd is proſpere rempublicam geſſiſ-
ſet. & cæteri pretores in prouincias miſſi. Q.Fabio Buteoni prorogatum in Galliam impe
rium eſt. Octo legiones præter exercitum ueterem, qui in Liguribus in ſpe propinqua miſ
ſionis erat, eo anno eſſe placuit. & is ipſe exercitus ægre explebatur propter peſtilentiam,
quæ iam tertium annum urbem Romanam atque Italiam uaſtabat. Prętor Ti.Minucius,&
haud ita multo poſt conſul. C.Calpurnius moritur,multiq́. alij omnium ordinum illuſtres
uiri.poſtremo prodigij loco ea clades haberi cœpta eſt. C.Seruilius pont.max.piacula iræ
deum conquirere iuſſus,decemuiri libros inſpicere,conſul Apollini, Aeſculapio,Saluti do
na uouere,& dare ſigna inaurata.quæ uouit,deditque. Decemuiri ſupplicationem in biduū
ualetudinis cauſa in urbe, & per omnia fora conciliabulaq́. edixerunt. maiores duodecim
C annis omnes coronati,& lauream in manu tenentes, ſupplicauerunt. Fraudis quoque hu-
manæ inſinuauerat ſuſpicio animis. & ueneficij quæſtio ex ſenatuſconſulto, quod in urbe,
propiusve urbem decem millibus paſſuum eſſet commiſſum: C.Claudio prætori,qui in lo
cum Ti.Minucij erat ſuffectus: ultra decimum lapidem per fora conciliabulaq́. C.Mænio
priuſquam in Sardiniam prouinciam traijceret,decreta. Suſpecta conſulis erat mors maxi
me. necatus à Quarta hoſtilia uxore dicebatur. ut quidem filius eius Q. Fuluius Flaccus
in locum uitrici conſul eſt declaratus: aliquanto magis infamis mors Piſonis coepit eſſe: &
teſtes exiſtebant,qui poſt declaratos conſules Albinum & Piſonem, quibus comitijs Flac-
cus tulerat repulſam,& exprobratum ei à matre dicerent,quòd iam ei tertium negatus con
ſulatus petenti eſſet,& adiecisse, pararet ſe ad petendum, intra duos menſes effecturam, ut
conſul fieret. inter multa alia teſtimonia ad cauſam pertinentia,hæc quoque uox nimis ue-
D ro euentu comprobata ualuit,cur Hoſtilia damnaretur. Veris principio huius dum conſu-
les nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia conſulis in locū
eius,omnia tardiora fecerunt. interim P.Cornelius & M.Bæbius,qui in conſulatu nihil me
morabile geſſerant,in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures,qui ante aduen-
tum in prouinciam conſulum non expectaſſent bellum, improuiſo oppreſſi, ad duodecim
millia hominum dediderunt ſe. Eos,conſulto per literas prius ſenatu, deducere ex monti
bus in agros campeſtreis,procul ab domo,ne reditus ſpes eſſet,Cornelius & Bębius ſtatue
runt,nullum alium ante finem rati fore Liguſtini belli. Ager publicus populi Romani e-
rat in Samnitibus,qui Tauraninorum fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos uel
lent,edixerunt Ligures ab Anido montibus deſcendere cum liberis coniugibusq́.: ſua om
nia ſecum portarent. Ligures ſæpe per legatos deprecati,ne penates,ſedem in qua geniti
E eſſent,ſepulcra maiorum cogerentur relinquere; arma,obſides pollicebantur. poſteaquam
nihil impetrabant,neque uires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti ſunt pu-
blico ſumptu,ad quadraginta millia liberorum capitum cū fœminis puerisque. argenti da-
ta centum & quinquaginta millia HS, unde in nouas ædes compararent,quæ opus eſſent.
agro diuidendo dandoq́. ijdem qui traduxerant. Cornelius & Bæbius præpoſiti: poſtu-
lantibus tamen ipſis,quinque uiri ab ſenatu dati, quorum ex conſilio agerent. Tranſacta
re,cum ueterem exercitum Romam deduxiſſent,triumphus ab ſenatu eſt decretus. Hi om
nium primi nullo bello geſto triumpharunt. tantum hoſtes ducti ante currum: quia nec
quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in
triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hiſpania Fuluius Flaccus pro prætore,quia ſuc

ceſſor

ceſſor in prouinciam tardius ueniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ F
agrum, unde ad deditionem non uenerant, inſtitit uaſtare: qua re irritauit magis, quàm con
terruit animos barbarorum: & clam comparatis copiis ſaltum Manlianum, per quem tran
ſiturum exercitum Romanum ſatis ſciebant, obſederunt. In Hiſpaniam ulteriorem eunti
L. Poſtumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, ut Q. Fuluium certiorem faceret, Tar
raconem exercitum adduceret. ibi dimitti ueteranos ſupplementumq́. diſtribuere, & ordi
nare omnem exercitum, ſeſe uelle: dies quoque, & ea propinqua, edita Flacco eſt, qua ſuc
ceſſor eſſet uenturus. Hæc noua allata res, omiſſis quæ agere inſtituerat, Flaccum raptim
deducere exercitum ex Celtiberia cum coegiſſet, barbari cauſæ ignari ſuam defectionem,
& clam comparata arma ſenſiſſe eum, & pertimuiſſe rati, eo ferocius ſaltum inſederũt. Vbi
cum ſaltum prima luce agmen Romanum intrauit, repente ex duabus partibus ſimul exor-
ti hoſtes Romanos inuaſerunt. quod ubi uidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per cen G
turiones ſtare omnes ſuo quenque loco, & arma expedire iubendo, ſedauit: & ſarcinis iu-
mentisq́ue in unum locum coactis, copias omnes partim ipſe, partim per legatos tribunos-
q́ue militum, ut tempus & locus poſtulabat, ſine ulla trepidatione inſtruxit: cum bis dedi-
tis rem eſſe admonens, ſcelus & perfidiam illis, non uirtutem nec animum acceſſiſſe, reditũ
ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos ſibi feciſſe: cruentos ex recenti cæde
hoſtium gladios, & manantia ſanguine ſpolia, Romam ad triumphum delaturos. Plura di
ci tempus non patiebatur. inuehebant ſe hoſtes, & in partibus extremis iam pugnabatur:
deinde acies concurrerunt. atrox ubique prælium, ſed uaria fortuna erat, egregie legio-
nes, nec ſegnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab ſimili armatura, meliore aliquan-
tum militum genere urgebãtur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & ſi
gnis collatis ſe non eſſe pares legionibus ſenſerunt, cuneo impreſſionem fecerunt: quo tan H
tum ualent genere pugnæ, ut quacunque parte perculere impetu ſuo, ſuſtineri nequeant.
tunc quoque turbatæ legiones ſunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flac
cus conſpexit, equo aduehitur ad legionarios equites, & Ecquid auxilij in uobis eſt? actum
iam de hoc exercitu erit? cum undique acclamaſſent, quin ederet quid fieri uelit, non ſe-
gniter imperium executuros. Duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & per
mittite equos in cuneum hoſtium, quo noſtros urgẽt: id cum maiore ui equorum facietis,
ſi effrænatos in eos equos immittitis, quod ſæpe Romanos equites cum magna laude feciſ-
ſe ſua memoriæ proditum eſt. Dicto paruerunt, detractisq́. frænis bis ultro citroq́ue cum
magna ſtrage hoſtium infractis omnibus haſtis tranſcurrerunt. Diſſipato cuneo, in quo om
nis ſpes fuerat, Celtiberi trepidare, & prope omiſſa pugna, locum fugæ circumſpicere. Et
alarij equites poſtquam Romanorum equitum tam memorabile facinus uidere, & ipſi uir- I
tute eorum accenſi, ſine ullius imperio, in perturbatos iam hoſtes equos immittunt. Tunc
uero Celtiberi omnes in fugam effunduntur: & imperatòr Romanus auerſos hoſtes con-
templatus, ædem Fortunæ equeſtri, Iouiq́ue opt. max. ludos nouit. Cæduntur Celtiberi
per totum ſaltum diſſipati fuga. decem & ſeptem millia hoſtium cæſa eo die traduntur. ui-
ui capti plus tria millia, ducentis ſeptuaginta ſeptem cum ſignis militaribus, equis prope
mille centum. nullis caſtris eo die uictor exercitus manſit. uictoria non ſine iactura mili-
tum fuit. quadringenti L X X I I milites Romani, ſocium ac Latini nominis mille decem &
nouem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita uictor exercitus, renouata
priore gloria, Tarraconem eſt perductus. Venienti Fuluio Ti. Sempronius prætor, qui bi
duo ante uenerat, obuiam proceſſit: gratulatusq́. eſt, quòd rempublicam egregie geſſiſſet.
cum ſumma concordia quos dimitterent, quosq́. retinerent milites, compoſuerunt. Inde K
Fuluius exauctoratis militibus in naues impoſitis, Romam eſt profectus. Sempronius in
Celtiberiam legiones duxit. conſules ambo in Ligures exercitus induxerunt diuerſis par
tibus. Poſtumius prima & tertia legione Baliſtam Suiſmontiumq́. monteis obſedit: &
premendo præſidijs anguſtos ſaltus eorum, commeatus intercluſit, inopiaq́. omnium rerũ
eos perdomuit. Fuluius ſecunda & quarta legione, adortus à Piſis Apuanos Ligures, qui
eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionem acceptos, ad ſeptem millia ho-
minum in naues impoſita præter oram Etruſci maris Neapolim tranſmiſit. inde in Samniũ
traducti, agerq́. his inter populares datus eſt. Montanorum Ligurum ab A. Poſtumio ui-
neæ ceſæ, frumentaq́. deuſta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem uenerũt,
armaq́.

A arma'q. tradiderunt. Nauibus inde Poſtumius ad uiſendam oram Ingaunorum Intemeliorumq. Ligurum proceſſit. Priuſquam hi conſules uenirent ad exercitum qui Piſas indi ctus erat, præerant A.Poſtumius,& frater Q.Fuluij M.Fuluius Nobilior. ſecundæ legionis Fuluius tribunus militum erat. is menſibus ſuis dimiſit legionem, iureiurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæſtores eſſe delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eò forte erat profectus) Aulo nunciatum eſt: cum equitibus expeditis ſecutus dimiſſos, quos eo rum potuit aſſequi, deduxit caſtigatos Piſas, de cæteris conſulem certiorem fecit. eo referente ſenatuſconſultum factum eſt, ut M.Fuluius in Hiſpaniam relegaretur ultra Nouam Carthaginem. Literæq. ei datæ ſunt à conſule ad P.Manlium in Hiſpaniam ulteriorem deferendæ. milites iuſſi ad ſigna redire. cauſa ignominiæ, uti ſemeſtre ſtipendium in eum annum eſſet, ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non rediſſet, eum ipſum, bonaq.

B eius uendere conſul iuſſus. Eodem anno L.Duronius, qui prætor anno ſuperiore ex Illyrico cum decem nauibus Brunduſium redierat, inde in portu relictis nauibus cum ueniſſet Romam, inter exponendas res quas ibi geſſiſſet, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinij omnis maritimi cauſam auertit. ex regno eius omnes naues eſſe, quæ ſuperi maris oram depopulatæ eſſent. de his rebus ſe legatos miſiſſe, nec conueniendi regis poteſtatem factam. Venerant Romam legati à Gentio, qui quo tempore Romani conueniendi regis cauſa ueniſſent, ægrũ forte eum in ultimis partibus fuiſſe regni dicerent. petere Gentium ab ſenatu, ne crederent confictis criminibus in ſe quæ inimici detuliſſent. Ad ea Duronius adiecit, multis ciuibus Romanis & ſocijs Latini nominis iniurias factas in regno eius,& ciues Romanos dici Corcyræ retineri. eos omnes Romam adduci, placuit: C.Claudium prætorem cognoſcere: neque ante Gentio regi legatisve eius reſponſum reddi. In

C ter multos alios, quos peſtilentia eius anni abſumpſit, ſacerdotes quoque aliquot mortui ſunt. L.Valerius Flaccus pontifex mortuus eſt. in eius locum ſuffectus eſt Q.Fabius Labeo. P.Manlius qui nuper ex ulteriore Hiſpania redierat, triumuir epulo, Q.Fuluius M.F. in locum eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege ſacrifico ſufficiendo in locum Cn.Cornelij Dolabellę contentio inter C.Seruilium pont.max.fuit,& L.Cornelium Dolabellam duumuirum naualem, quem ut inauguraret pontifex, magiſtratu ſeſe abdicare iubebat, recuſantiq. id facere: ob eam rem multa duumuiro dicta à pontifice: deque ea cum prouocaſſet, certatum ad populum. cum plures iam tribus intro uocatæ dicto eſſe audientem pontifici duumuirum iuberent, multamque remitti, ſi magiſtratu ſe abdicaſſet: uitium de cœlo quod comitia turbaret interuenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P.Clœlium Siculum inaugurarunt: qui ſecundo loco inauguratus erat. Exi

D tu anni & C.Seruilius pont.max.deceſſit. idem decemuir ſacrorum fuit. pontifex in locũ eius à collegio cooptatus eſt Q.Fuluius Flaccus: at pontifex maximus M.Aemilius Lepidus, cum multi clari uiri petiſſent. & decemuir ſacrorum Q.Marcius Philippus in eiuſdem locum eſt cooptatus. & augur Sp. Poſtumius Albinus deceſſit: in locum eius P.Scipionẽ filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permiſſum, ut publice latine loquerentur,& præconibus latine uendendi ius eſſet. Piſanis agrum pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur, gratiæ ab ſenatu actæ. triumuiri creati ad eam rem Q.Fabius Buteo, M.& P.Popillij Lænates. A C.Mænio prætore, cui prouincia Sardinia cum eueniſſet, additum erat, ut quæreret de ueneficijs longius ab urbe decem millibus paſſuum, literæ allatæ, ſe iam tria millia hominum damnaſſe, & creſcere ſibi quæſtionem indicijs. aut eam ſibi eſſe deſerendam, aut prouinciam dimittendam. Q.Fuluius Flaccus ex

E Hiſpania redijt Romam cum magna fama geſtarum rerum: qui cum extra urbem triumphi cauſa eſſet, conſul eſt creatus cum L.Manlio Acidino; & poſt paucos dies cum militibus, quos ſecum deduxerat, triumphans urbem eſt inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum uiginti quatuor: præterea auri pondo triginta unum, & ſignati Oſcenſis nummum centum ſeptuaginta tria millia ducentos. militibus de præda quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem ſocijs Latini nominis: & ſtipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata eſt ab L.Villio tribuno plebis, quot annos nati quenque magiſtratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Prætores quatuor poſt multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, Cn.Cornelius Scipio, C.Valerius Læuinus, Q.& P. Mucij

Macij Q.F.Scæuulæ. Q. Fuluio & L. Manlio conſulibus eadem prouincia, quæ ſuperiori- F
bus,pari numero copiæ peditum, equitum, ciuium, ſociorum decretæ. In Hiſpanijs dua-
bus Ti.Sempronio & L.Poſtumio cum ijſdem exercitibus quos haberent, prorogatum im
perium eſt,& in ſupplementum conſules ſcribere iuſſi ad tria millia peditum Romanorum,
CCC. equites,quinque millia ſociorum Latini nominis,& quadringentos equites. P.Mu
cius Scæuola urbanam ſortitus prouinciam eſt: & ut idem quæreret de ueneficijs in urbe,
& propius urbem decem millia paſſuum. Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q.Mucius
Scæuola Siciliam, C.Valerius Læuinus Sardiniam. Q.Fuluius conſul, priuſquam ullam
An.dlxxi. rem publicam ageret,liberare & ſe & rempublicam religione uotis ſoluendis dixit uelle.
uouiſſe ſe, quo die poſtremum cum Celtiberis pugnaſſet, ludos Ioui opt. max. & ædem e-
queſtri fortunæ ſeſe facturum: in eas res ſibi pecuniam collatam eſſe ab Hiſpanis. ludi de-
creti: & ut duumuiri ad ædem locandam crearentur. De pecunia finitur,ne maior cauſa lu G
dorum conſumeretur,quàm quanta Fuluio Nobiliori poſt Aetolicum bellum ludos facien
ti decreta eſſet,neve quid ad eos ludos arceſſeret,cogeret,acciperet,faceret aduerſus id ſe-
natuſconſultum,quod L.Aemilio, Cn.Bæbio conſulibus de ludis factum eſſet. Decreue-
rat id ſenatus propter effuſos ſumptus factos in ludos Ti.Sempronij ædilis,qui graues non
modo Italiæ ac ſocijs Latini nominis,ſed etiam prouincijs externis fuerant. Hiems eo an
no niue ſæua & omni tempeſtatū genere fuit. arbores quæ obnoxiæ frigoribus ſunt, deuſ-
ſit cunctas, & ea tum aliquanto, quàm alias, longior fuit. itaque Latinas mox ſubito coor
ta & intolerabilis tempeſtas in monte turbauit: inſtauratæq. ſunt ex decreto pontificum.
Eadem tempeſtas & in Capitolio aliquot ſigna conſtrauit,fulminibusq. complura loca de
formauit. ædem Iouis Tarracinæ, ædem Albam Capuæ, portamque Romanam, muri pin-
nas aliquot locis decuſſit. Hæc inter prodigia nunciatum & ab Reate,tripedem natum mu H
lum. Ob ea decemuiri iuſſi adire libros,edidere,quibus dijs,& quot hoſtijs ſacrificaretur:
& ob fulminibus complura loca deformata,ad ædem Iouis ut ſupplicatio diem unum eſſet.
Ludi deinde uotiui Q.Fuluij conſulis per dies decem magno apparatu facti. Cenſorum
inde Comitia habita. creati M.Aemilius Lepidus pont.max.& M.Fuluius Nobilior qui ex
Aetolis triumphauerat. Inter hos uiros nobiles inimicitiæ erant,ſæpe multis & in ſenatu,
& ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. Comitijs confectis, ut traditum anti-
quitus eſt, cenſores in campo ad aram Martis ſellis curulibus conſederunt. quò repente
principes ſenatorum cum agmine uenerunt ciuitatis, inter quos Q.Cæcilius Metellus uer
ba fecit. Non obliti ſumus cenſores, uos paulo ante ab uniuerſo populo R. moribus no-
ſtris præpoſitos eſſe. & nos à uobis & admoneri & regi, non uos à nobis debere. indican-
dum tamen eſt,quid omneis bonos in uobis aut offendat,aut certe mutatum malint. Sin- I
gulos cum intuemur M.Aemili, M.Fului,neminem hodie in ciuitate habemus, quem,ſi re-
uocemur in ſuffragium,uelimus uobis prælatum eſſe. ambo cum ſimul aſpicimus,non poſ-
ſumus non uereri,ne male comparati ſitis. nec tantum reipublicæ proſit,quòd omnibus no
bis egregie placetis: quàm, quòd alter alteri diſplicetis, noceat. Inimicitias per annos
multos uobis ipſis graues & atroces geritis: quæ,periculum eſt, ne ex hac die nobis & rei-
publicæ, quàm uobis grauiores fiant. De quibus cauſis hoc timeamus, multa ſuccurrunt
quæ dicerentur: niſi forte implacabiles ueſtræ iræ implicauerint animos ueſtros. Has ut
hodie, ut in iſto templo finiatis ſimultates, quæſumus uos uniuerſi: & quos coniunxit ſuf-
fragijs ſuis populus R. hac etiam reconciliatione gratiæ coniungi à nobis ſinatis, uno ani-
mo,uno conſilio legatis ſenatum,equites recenſeatis,agatis cenſum,luſtrũ condatis:quod
omnibus fere precationibus nuncupabitis uerbis, Vt ea res mihi collegæq. meo bene & K
feliciter eueniat: ita,ut uere, ut ex animo uelitis euenire: efficiatisque, ut quod deos pre-
cati eritis,id uos uelle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus in cuius urbis me
dio foro acie hoſtes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo ſimultates, ſed
bella quoque finiuntur. ex infeſtis hoſtibus plerunque ſocij fideles, interdum etiam ciues
fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti ſunt: Latini,Sabini in ciuitatem accepti. Vul-
gatum illud,quia uerum erat,in prouerbiũ uenit: Amicitias immortaleis, inimicitias mor-
tales debere eſſe. Fremitus ortus cum aſſenſu,deinde uniuerſorum uoces idem petentium
confuſæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Aemilius queſtus cum alia, tum bis à
M.Fuluio ſe certo conſulatu deiectum. Fuluius contra queri, ſe ab eo ſemper laceſſitum,

& in

A & in probrum ſuum ſponſionem factam : tamen ambo ſignificare, ſi alter uellet, ſe in pote-
ſtare tot principum ciuitatis futuros. Omnibus inſtantibus qui aderant, dexteras fidemq́.
dedere, mittere uere ac finire odiũ. deinde, collaudãtibus cunctis, deducti ſunt in Capitoliũ.
& curæ ſuper tali re principum, & facilitas cenſorum egregie comprobata ab ſenatu & lau-
data eſt. Cenſoribus deinde poſtulantibus, ut pecuniæ ſumma ſibi, qua in opera publica
uterentur, attribueretur, uectigal annuum decretum eſt. Eodem anno in Hiſpania L. Poſtu
mius, & Ti. Sempronius proprætores comparauerunt ita inter ſe, ut in Vaccæos per Luſita-
niam iret Albinus, inde in Celtiberiam reuerteretur. Gracchus, quòd maius ibi bellum
eſſet, in ultima Celtiberiæ penetrauit. Mundam urbem primum ui cepit, nocte ex improui
ſo aggreſſus. Acceptis deinde obſidibus, præſidioq́. impoſito, caſtella oppugnare, agros u-
rere, donec ad præualidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit: ubi cum
B iam opera admoueret, ueniunt legati ex oppido : quorum ſermo antiquæ ſimplicitatis fuir,
non diſſimulantium bellaturos, ſi uires eſſent. petierunt enim, ut ſibi in caſtra Celtiberorũ
ire liceret ad auxilia accipienda, ſi non impetraſſent, tum ſeparatim eos ab illis ſe conſultu
ros. Permittente Graccho ierunt. & poſt paucis diebus aljos decem legatos ſecum addu
xerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt à prætore, quàm ut bibere ſibi iu-
beret dari. epotis primis poculis, iterum popoſcerunt, magno riſu circumſtantium in tam
rudibus & moris omnis ignaris ingeniis. tum maximus natu ex ijs, Miſſi ſumus, inquit, à
gente noſtra, qui ſciſcitaremur, qua tandem re fretus, arma nobis inferres? Ad hanc percun
ctationem Gracchus, exercitu ſe egregio fidentem ueniſſe reſpondit, quem ſi ipſi uiſere ue-
lint, quo certiora ad ſuos referant, poteſtatem ſe eis facturum eſſe. tribuniſq́. mil. imperat,
ut ornari omnes copias peditum equitumq́ue, & decurrere iubeant armatas. Ab hoc ſpe-
C ctaculo legati miſſi deterruerunt ſuos ab auxilio circumſeſſæ urbi ferendo. Oppidani cum
ignes nocte turribus nequicquam (quod ſignum conuenerat) ſuſtuliſſent, deſtituti ab unica
ſpe auxilij in deditionem uenerũt. ſeſtertium nummum quater & uicies ab ijs eſt exactum:
quadraginta nobiliſſimi equites, nec obſidum nomine, (nam militare iuſſi ſunt) & tamen re
ipſa ut pignus fidei eſſent. Inde iam duxit ad Alcen urbem, ubi caſtra Celtiberorum erant,
à quibus uenerãt nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam leuẽ immittendo in ſta
tiones laceſſiſſet paruis prælijs, in dies maiora certamina ſerebat, ut omnes extra munitio
nes eliceret. Vbi quod petebatur ſenſit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut contra
cto certamine, tanquam multitudine ſuperarentur, repente tergis datis ad caſtra effuſe fu-
gerent. ipſe intra uallum ad omnes portas inſtruxit copias. Haud multum temporis inter
ceſſit, cum ex compoſito refugientium ſuorum agmen, poſt effuſe ſequentes barbaros con-
D ſpexit. inſtructam ad hoc ipſum intra uallum habebat aciem. itaque tantum moratus, ut
ſuos refugere in caſtra libero introitu ſineret : clamore ſublato, ſimul omnibus portis eru-
pit. Non ſuſtinuere impetum nec opinatum hoſtes. qui ad caſtra oppugnanda uenerant,
ne ſua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fuſi, fugati, mox intra uallum pauentes com
pulſi, poſtremo exuuntur caſtris. Eo die nouem millia hoſtium cæſa : capti uiui trecenti ui
ginti, equi centum duodecim, ſigna militaria triginta ſeptem. De exercitu Romano cen-
tum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiam
legiones. & cum ferret paſſim cuncta atque ageret : populiq́. alij uoluntate, alij metu iu-
gum acciperent : CIII oppida intra paucos dies in deditionem accepit. præda potitus in-
genti eſt. Conuertit inde agmen retro, unde uenerat, ad Alcen, atque eam urbem oppu-
gnare inſtitit. Oppidani primum impetum hoſtium ſuſtinuerunt. deinde cum iam non ar
E mis modo, ſed etiã operibus oppugnarentur, diffiſi præſidio urbis, in arcẽ uniuerſi conceſſe-
runt. poſtremo & inde præmiſſis oratoribus, in ditionem ſe ſuaq́. omnia Romanis permiſe
runt. Magna inde præda facta eſt. multi captiui nobiles in poteſtatem uenerunt : inter
quos & Thurri filij duo, & filia. regulus hic earum gentium erat, longe potentiſſimus om-
nium Hiſpanorum. Audita ſuorum clade, miſſis qui fidem uenienti in caſtra ad Gracchum
peterent, uenit : & primum quæſiuit, ab eo ne liceret ſibi ac ſuis uiuere? cum prætor uictu-
rum reſpondiſſet, quæſiuit iterum, ſi cum Romanis militare liceret? id quoque Graccho
permittente, ſequar, inquit, uos aduerſus ueteres ſocios meos, quoniam illos ad me * pro-
piunt ſuſpicere. Secutus eſt inde Romanos, fortiq́. ac fideli opera multis locis rem Roma
nam adiuuit. Ergauica inde nobilis, & potens ciuitas, aliorum circa populorum cladibus
territa,

territa,portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam qui- F
dam auctores ſunt,è qua regione abduxiſſet legiones,extemplo inde rebellatum,magnoq́.
cum poſtea prȩlio ad montem Caunum cum Celtiberis à prima luce ad ſextam horam diei
ſignis collatis pugnaſſe: multos utrinque cecidiſſe: nec aliud magnopere Ergauicę crede-
re ſe feciſſe Romanos,niſi quòd manentes intra uallum prælio laceſſierint: poſtero die ſpo-
lia per totum diem legiſſe. tertio die prælio maiore iterum pugnatum,& tum demum haud
dubie uictos Celtiberos, caſtraq́. eorum capta & direpta eſſe. uiginti duo millia hoſtium
eo die eſſe cæſa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum: & ſigna militaria
ſeptuaginta duo: inde debellatum, ueramq́. pacem,non fluxa,ut ante, fide Celtiberos fe-
ciſſe. Eadem æſtate & L.Poſtumium in Hiſpania ulteriote bis cum Vaccæis egregie pu-
gnaſſe ſcribunt. ad triginta & quinque millia hoſtium occidiſſe, & caſtra oppugnaſſe. Pro
pius uero eſt,ſerius in prouinciam perueniſſe,quàm ut ea æſtate potuerit res gerere. Cen- G
ſores fideli concordia ſenatum legerunt. princeps electus eſt ipſe cenſor M. Aemilius Le-
pidus pont. max. tres eiecti de ſenatu. retinuit quoſdam Lepidus à collega præteritos.
Opera ex pecunia attributa diuiſaq́. inter ſe,hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarra-
cinam, ingratum opus,quòd prædia habebat ibi, priuatamq́. publicæ rei impenſam inſue-
rat. Theatrum & proſcenium ad Apollinis ædem Iouis in Capitolio, columnasq́. circa
poliendas albo locauit. & ab his columnis,quę incommode oppoſita uidebãtur ſigna,amo
uit: clypeaq́. de columnis,& ſigna militaria affixa omnis generis dempſit. M.Fuluius plu
ra & maioris locauit uſus. portum,& pilas pontis in Tiberim, quibus pilis fornices poſt ali
quot annos P.Scipio Africanus,& L.Mummius cenſores locauerunt imponendos; baſili-
cam poſt argentarias nouas, & forum piſcatorium circundatis tabernis, quas uendidit in
priuatum: & forum & porticum extra portam Tergeminam,& aliam poſt naualia,& ad fa H
num Herculis, & poſt ſpei ad Tiberim, ædem Apollinis medici. habuere & in promiſcuo
præterea pecuniam: ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesq́ue facien
dos. impedimento operi fuit M.Licinius Craſſus,qui per fundum ſuum duci nõ eſt paſſus.
Portoria quoque,& uectigalia ijdem multa inſtituerunt. complura ſacella,publicaq́. occu
pata à priuatis,publicaq́. ſacra, ut paterent, eſſentq́. populo,curarunt. mutarunt ſuffragia:
regionatimq́. generibus hominum,cauſiſq́. & quæſtibus,tribus deſcripſerunt. Et alter ex
cenſoribus M. Aemilius petijt ab ſenatu, ut ſibi dedicationis templorum Reginæ Iunonis
& Dianæ,quæ bello Liguſtino ante annis octo uouiſſet, pecunia ad ludos decerneretur. ui
ginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes utranque in circo Flaminio. ludosq́ue
ſcenicos triduum poſt dedicationem templi Iunonis, biduum poſt Dianæ, & ſingulos dies
fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium permarinum in campo. uouerat eam annis I
undecim ante L.Aemilius Regillus, nauali prælio aduerſus præfectos regis Antiochi. ſu-
pra ualuas templi tabula cum titulo hoc fixa eſt. Duello magno regibus dirimendo ** ca
put ** ſubigendis ** patrandæ pacis ** Hæc pugna exeunti L. Aemilio M. Aemilij F.Re-
gillo prætori ** auſpicio,imperio,felicitate,ductuq́. eius inter Epheſum, Samum, Chium-
q́ue claſſis regis Antiochi ante D.XI.K.Ian.uicta,fuſa,contuſa,fugataq́. eſt. ibiq́ue eo die
naues longe cum omnibus ſocijs captæ XLII. Ea pugna pugnata rex Antiochus,regnum-
q́ue eius. **** Eius rei ergo ædem Latibus permarinis uouit. Eodem exemplo tabula
in æde Iouis in Capitolio ſupra ualuas fixa eſt. Biduo quo ſenatum legerunt cenſores,Q.
Fuluius conſul profectus in Ligures,per inuios montes ualleſq́. ſaltus cum exercitu tranſ-
greſſus, ſignis collatis cum hoſte pugnauit, neque tantum acie uicit, ſed caſtra quoque eo-
dem die cepit. Tria millia ducenti hoſtium, omniſq́. ea regio Ligurum in deditionem ue K
nit. conſul deditos in campeſtreis agros deduxit,præſidiaq́. montibus impoſuit. Celeri-
ter & ex prouincia literæ Romam uenerunt. ſupplicationes ob eas res geſtas in triduum
decretæ ſunt. Prætores quadraginta hoſtijs maioribus per ſupplicationes rem diuinam
fecerunt. Ab altero conſule L.Manlio nihil memoria dignum in Liguribus eſt geſtum.
Galli tranſalpini tria millia hominum in Italiam tranſgreſſi, neminem bello laceſcentes,a-
grum à conſule & ſenatu petebant, ut pacati ſub imperio populi R.eſſent. eos ſenatus ex-
cedere Italia iuſſit, & conſulem Q.Fuluium quærere,& animaduertere in eos, qui princi-
pes & auctores tranſcendendi Alpes fuiſſent. Eodem anno Philippus rex Macedonum
ſenio & mœtore conſumptus poſt mortem filij deceſſit. Demetriade hibernabat,cum deſi

A derio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis ſuæ, quæ ſtimulabat animum: & alter filius
haud dubie & ſua & aliorum opinione rex, conuerſiq́. in eum omnium oculi, & deſtituta ſe
nectus, alijs expectantibus ſuam mortem, alijs ne expectantibus quidem. quo magis an
gebatur, & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor
Philippi fuerat, regiæ uir maieſtatis, nobili etiam pugna aduerſus Cleomenem Lacedæmo
nium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine à cæteris regibus diſtinguerent, appel
larunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus per
manſerat: eiq́. ea fides nequaquam amicum Perſea, inimiciſſimum fecerat. is proſpiciens
animo, quanto cum periculo ſuo hereditas regni uentura eſſet ad Perſea, ut primum labare
animum regis, & ingemiſcere interdum filij deſiderio ſenſit: nunc præbendo aures, nunc la
ceſſendo etiam mentionem rei temere actæ, ſæpe querenti querens & ipſe aderat, & cũ mul
B ta adſoleat ueritas præbere ueſtigia ſui, omni ope adiuuabat, quo maturius omnia emana
rent. Suſpecti & miniſtri facinoris, Apelles maxime & Philocles erant, qui Romam le
gati fuerant, literasq́. exitiales Demetrio ſub nomine Flaminini attulerant, eas falſas eſſe,
& à ſcriba uitiatas, ſignumq́. adulterinum, uulgo in regia fremebant. Cæterum cum ſuſpe
cta magis, quàm manifeſta eſſet res, forte Xychus obuius fit Antigono: comprehenſusque
ab eo in regiam eſt perductus. relicto eo cuſtodibus, Antigonus ad Philippum proceſſit.
Multis, inquit, ſermonibus intellexiſſe uideor, magno te æſtimaturum, ſi ſcire uera omnia
poſſis de filijs tuis, uter ab utro petitus fraude & inſidijs eſſet. homo unus omnium, qui no
dum huius erroris exoluere poſſit, in poteſtate tua eſt Xychus. forte uocatum perductum
que in regiã, uocari iuberet * Adductus, primo ita negare inconſtanter, ut paruo metu ad
moto paratum indicem eſſe appareret. conſpectum tortoris uerberumq́. non ſuſtinuit, or
C dinemq́. omnem facinoris legatorum miniſterijq́. ſui expoſuit. Extemplo miſſi qui lega
tos comprehenderent. Philoclem, qui præſens erat, oppreſſerunt. Apelles miſſus ad Chæ
ream quendam perſequendum, indicio Xychi audito in Italiam traiecit. De Philocle ni
hil certi uulgatum eſt. alij primo audaciter negantem, poſtquam in conſpectum adductus
ſit Xychus, non ultra tetendiſſe: alij tormenta etiam inficiantem perpeſſum affirmant. Phi
lippo redintegratus eſt luctus, geminatusque: & infelicitatem ſuam in liberis grauiorem,
quòd alter periſſet, cenſebat. Perſeus certior factus omnia detecta eſſe, potentior quidem
erat, quàm ut fugam neceſſariam duceret: tantum ut procul abeſſet, curabat, interim uelut
ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus uiueret, ſe defenſurus. qui ſpe potiundi ad pœnã
corporis eius amiſſa, quod reliquum erat, id ſtudere, ne ſuper impunitatem etiam præmio
ſceleris frueretur. Antigonum igitur appellat, cui & palam facti parricidij gratia obno
D xius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem
patrui Antigoni gloriam fore cenſebat. Quando in eam fortunam ueni, inquit, Antigo
ne, ut orbitas mihi, quam alij deteſtantur parentes, optabilis eſſe debeat; regnum quod à
patruo tuo forti, non ſolum fideli tutela eius cuſtoditum & auctum etiam accepi, id tibi tra
dere in animo eſt. Te unum habeo quem dignum regno iudicem. ſi neminem haberem pe
rire & extingui id mallem, quàm Perſeo ſceleſtæ fraudis præmium eſſe. Demetrium exci
tatum ab inferis, reſtitutumq́. credam mihi, ſi te, qui morti innocentis, qui meo infelici er
rori unus inlacrymaſti, in locum eius ſubſtitutum relinquam. Ab hoc ſermone omni ge
nere honoris producere eum non deſtitit. cum in Thracia Perſeus abeſſet, circumire Ma
cedoniæ urbes, principibusq́. Antigonum commendare. & ſi uita lõgior ſuppetiſſet, haud
dubium fuit, quin eum in poſſeſſione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus.
E Theſſalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolin ueniſſet, graui
morbo eſt implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuiſſe, quàm corpore conſtat: curiſ
que & uigilijs, cum identidem ſpecies & umbræ inſontis interempti filij eum, dirls execra
tionibus alterius, agitarent, extinctum eſſe. admoneri tamen potuiſſet Antigonus, ſi aut ſta
tim palam facta eſſet mors regis * Medicus Calligenes, qui curationi præerat, nõ expecta
ta morte regis, à primis deſperationis notis nuncios prædiſpoſitos, ita ut conuenerat, miſit
ad Perſeum: & mortem regis in aduentum eius omnes, qui extra regiam erant, cœlauit.
Oppreſſit igitur nec opinanteis ignarosq́. omnes Perſeus, & regnum ſcelere partum inua
ſit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad uires bello contrahendas. nam
poſt paucis diebus gens Baſtarnarum diu ſolicitata ab ſuis ſedibus magna peditum equi
tumque

tumq. manu Iſtrum traiecit. inde prægreſſi qui nunciarent regi, Antigonus & Cotto. no- F
bilis is erat Baſtarna. erat Antigonus perinuitus cum ipſo Cottone legatus a nconcitan-
dos Baſtarnas miſſus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuncij occurre pnt, mor-
tuum ; regem. quæ res omnem ordinem conſilij turbauit. Compoſitum au rem ſicfue
rat, tranſitum per Thraciam tutum, & commeatus Baſtarnis, ut Philippus præſtaret. id ut
facere poſſet, regionum principes donis coluerat, fide ſua obligata, pacato agmine tranſi-
turos Baſtarnas. Dardanorum gentem delere propoſitum erat, inque eorum agro ſedes
dare Baſtarnis. duplex inde erat commodum futurum, ſi & Dardani, gens ſemperinfeſtiſ-
ſima Macedoniæ temporibusq. iniquis regum imminens, tolleretur: & Baſtarnæ relictis
in Dardania coniugibus liberiſque, ad populandam Italiam poſſent mitti. per Scordiſcos
iter eſſe ad mare Adriaticum Italiamque. alia uia traduci exercitum non poſſe. facile Ba-
ſtarnis Scordiſcos iter daturos: nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & G
ipſos adiuncturos ſe, cum ad prædam opulentiſſimæ gentis ire uidiſſent. Inde in omnem
euentum conſilia accommodabantur. ſiue cæſi ab Romanis forent Baſtarnæ, Dardanos
tamen ſublatos, prædamq. reliquijs Baſtarnorum, & poſſeſſionem liberam Dardaniæ, ſola
tio fore: ſiue proſpere geſſiſſent, Romanis auerſis in Baſtarnarum bellum, recuperaturum
ſe in Græcia quæ amiſiſſet. Hæc Philippi conſilia fuerant. Ingreſſi ſunt pacato agmine,
fide Cottonis & Antigoni: ſed haud multo poſt famam mortis Philippi, neque Thraces
commercio faciles erant, neque Baſtarnæ empto contenti eſſe poterant, aut in agmine
contineri, ne decederent uia. Inde iniuriæ ultro citroq. fieri: quarum in dies incremento
bellum exarſit. Poſtremo Thraces, cum uim ac multitudinem ſuſtinere hoſtium non poſ-
ſent, relictis campeſtribus uicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam uocant) con-
ceſſerunt. Quò ubi ire Baſtarnæ uellent, quali tempeſtate Gallos ſpoliantes Delphos fa- H
ma eſt peremptos eſſe: talis tum Baſtarnas nequicquam ad iuga montium appropinquan-
tes oppreſſit. Neque enim imbre tantum effuſo, dein celeberrima grandine obruti ſunt,
cum ingenti fragore cœli, tonitribusque & fulgoribus præſtringentibus aciem oculorum:
ſed fulmina etiam ſic undique micabant, ut peti uiderentur corpora: nec ſolum milites, ſed
etiam principes icti caderent. itaque cum præcipiti fuga per rupes præaltas, improuidi
ſternerentur ruerentque, inſtabant quidem perculſis Thraces. ſed ipſi deos auctores fugę
eſſe, cœlumq. in ſe ruere aiebant. Diſſipati procella, cum, tanquam ex naufragio, plerique
ſemiermes in caſtra, unde profecti erant, rediſſent: conſultari quid agerent, cœptum. in-
de orta diſſenſio: alijs redeundum, alijs penetrandum in Dardaniam cenſentibus. Trigin
ta ferme millia hominum (Elonico duce profecti erant) peruenerunt. cætera multitudo re
tro quà uenerat, tranſdanubianam regionem repetijt. Perſeus potitus regno interfici An I
tigonum iuſſit, & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renouandam
petendumque, ut rex ab ſenatu appellaretur, miſit. Hæc eo anno in Macedonia geſta.
Alter conſulum, Q. Fuluius ex Liguribus triumphauit. quem triumphum magis gratiæ,
quàm rerum geſtarum magnitudini, datum conſtabat. Armorum hoſtilium magnam uim
tranſtulit: nullam pecuniam admodum. diuiſit tamen in ſingulos milites tricenos æris, du
plex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis inſigne fuit, quàm quòd
forte euenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Se-
cundum triumphum comitia edixit, quibus creati conſules ſunt M. Iunius Brutus, A. Man
lius Vulſo. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempeſtas diremit. poſtero die reliqui
tres facti, ante diem quartum idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fon-
teius Capito. Ludi Romani inſtaurati ab ædibus curulibus, Cn. Seruilio Cæpione, Ap. K
Claudio Centhone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit, in foris publicis, ubi
lectiſternium erat, duorum capita quæ in lectis, erant, auerterunt ſe: lanaq. cum integumen
tis, quæ Ioui oppoſita fuit. decidit. de menſa oleas quoque prægustaſſe mures, in prodi-
gium uerſum eſt. Ad ea expianda nihil ultra, quàm ut ludi inſtaurarentur, actum eſt.

Epitome

A
EPITOME LIBRI XLI.

IGNIS in æde Veſtæ extinctus eſt. Ti. Sempronius Gracchus pro conſule Celtiberos uictos in deditionẽ accepit, monimentumq́; operũ ſuorum Gracchurim oppidum in Hiſpania conſtituit. Et à Poſtumio Albino proconſule Vanti ac Luſitani ſubacti ſunt. uterque triumphauit. Antiochus, Antiochi filius, obſes Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco,
B qui patri defuncto ſucceſſerat, in regnum Syriæ ab urbe dimiſſus. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt ciuiũ capita CCLXXIII millia, CCXIIII. Q. Voconius Saxa tribunus pl. legem tulit, ne quis hæredem mulierem inſtitueret. ſuaſit legẽ M. Cato. extat oratio eius. Præterea res cõtra Ligures, Iſtros, Sardos, et Celtiberos à compluribus ducibus geſtas cõtinet: et initia belli Macedonici, quod Perſeus Philippi filius moliebatur: miſerat enim ad Carthaginienſes legationem, et ab ijs nocte audita erat. ſed et alias Græciæ ciuitates ſolicitabat. qui præter religionem quòd quàmmulta templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iouis Olympij, et Antiochiæ Capitolini, uiliſſimum regem egit.

LIBER XLI.

* * *

à patre in pace habitam armaſſe, eoq́. iuuentuti prædandi cupidæ pergratus eſſe dicebatur. Anno DLXXII.
Conſilium de Iſtrico bello cum haberet conſul, alij gerendum extemplo, antequam contrahere copias hoſtes poſſent, alij conſulendum prius ſenatum cenſebant. Vicit ſententia quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia conſul, caſtra ad lacum Timaui poſuit.
C Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis uenit. Aduerſus Illyriorum claſſem creati duumuiri nauales erant, qui tuendam uiginti nauibus mari ſuperiore Anconam uelut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora uſque ad Tarentum, C. Furius læua uſq; ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum Iſtriæ fines cum onerarijs & magno commeatu miſſæ. ſecutusq́. cum regionibus conſul, quinque ferme millia à mari poſuit caſtra. In portu emporium breui petfrequens factum, omniaq́. hinc in caſtra ſupportabantur: & quo id tutius fieret, ſtationes ab omnibus caſtrorum partibus circundatæ ſunt: in Iſtriamque ſuum præſidium ſtatiuum, repentina cohors Placentina oppoſita inter mare & caſtra. & ut idem aquatoribus ad fluuium eſſet præſidium, M. Aebutius tribunus militum ſecundæ legionis duos manipulos militum adijcere iuſſus eſt. T. & C. Aelij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, uia
D quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme paſſuum caſtra erant Gallorum. Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Iſtri, ut primum ad lacum Timaui caſtra ſunt Romana mota, ipſi poſt collem occulto loco conſederunt: & inde obliquis itineribus agmen ſequebantur, in omnem occaſionem intenti: nec quicquam eos, quæ terra mariq́ue agerentur, fallebat. Poſtquam ſtationes inualidas eſſe pro caſtris, eorum turba inermis frequens inter caſtra & mare mercantium, ſine ullo terreſtri aut maritimo munimento uiderunt: duo ſimul præſidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum ſecundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem ſolis, perlucens iam aliquid, incerta tamen, ut ſolet, lux ſpeciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque fruſtrata Romanos, multo maiorem ijs, quàm erat, hoſtium aciem oſtendit: qua territi utriuſque ſtationis milites ingenti tumul-
E tu cum in caſtra confugiſſent, haud paulo ibi plus, quàm quod ſecum ipſi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugiſſent, nec percontantibus reddere reſponſum poterant: & clamor in portis, ut ubi nulla eſſet ſtatio quæ ſuſtineret impetum, audiebatur: & concurſatio in obſcuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hoſtis intra uallum eſſet. Vna uox audiebatur, ad mare uocantium. Id forte temere ab uno exclamatum, tótis paſſim perſonabat caſtris. Itaque primo uelut iuſſi id facere, pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, poſtremo prope omnes: & ipſe conſul, cum fruſtra reuocare fugienteis conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremũ ualuiſſet, unus remanſit M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus ſignis ab legione ſua relictus. Hunc, in uacua caſtra impetu facto, Iſtri, cum alius armatus ijs

nemo obuiam iſſet, in prætorio inſtruentem atque adhortantem ſuos oppreſſerunt. Præ- F
lium atrocius, quàm pro paucitate reſiſtentium, fuit: nec ante finitum eſt, quàm tribunus
militum, quiq. circa eum conſtiterant, interfecti ſunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fue
runt, ad quæſtorium forum, quinta namq. hoſtes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum pa-
ratam expoſitamq. copiam, & ſtratos lectos in quæſtorio inueniſſent, regulus accubãs epu-
lari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hoſtiumq. obliti faciunt: &, ut quibus inſue
tus liberalior uictus eſſet, auidius uino ciboq. corpora onerant. Nequaquam eadem eſt tũ
rei forma apud Romanos. terra mari trepidatur. nautici tabernacula detendunt, commea-
tumq. in litore expoſitum in naues rapiunt. milites in ſcaphas & mare territi ruunt. nautę,
metu ne compleantur nauigia, alij turbæ obſiſtunt, alij ab litore naues in altum expellunt:
inde certamen, mox etiam pugna cum uulneribus & cæde inuicem militum nautarumque
oritur: donec iuſſu conſulis procul à terra claſſis ſubmota eſt. Secernere inde inermes ab G
armatis cœpit. uix MCC ex tanta multitudine qui arma haberent, perpauci equites qui e-
quos ſecum eduxiſſent, inuenti ſunt. cætera deformis turba, uelut lixarum calonumque,
præda uere futura, ſi belli hoſtes meminiſſent. Tunc demum nuncius ad tertiam legio-
nem reuocandam, & Gallorum præſidium opprimendum uenit & ſimul ex omnibus locis
ad caſtra recipienda, demendamque ignominiam rediri cœptum eſt. Tribuni militum ter-
tiæ legionis pabulum lignaque proijcere iubent. centurionibus imperant, ut grauiores æ-
tate milites binos in ea iumenta ex quibus onera deiecta erant, imponant: equites ut ſin-
gulos è iuuenibus pedites ſecum in equos tollant. egregiam gloriam legionis fore, ſi caſtra
metu ſecundanorum amiſſa, ſua uirtute recipiant: & recipi facile eſſe, ſi in præda occupa-
ti barbari ſubito opprimantur: ſicut ceperint, poſſe capi. Summa militum alacritate ad-
hortatio audita eſt. Ferunt citati ſigna, nec ſigniferos armati morantur. priores tamen H
conſul copiæque quæ à mari reducebanrur, ad uallum acceſſerunt. L. Atius, tribunus pri-
mus ſecundæ legionis, non hortabatur modo milites, ſed docebat etiam: ſi uictores Iſtri,
quibus armis cepiſſent caſtra, iiſdem capta retinere in animo haberent, primum exutum
caſtris hoſtem ad mare perſecuturos fuiſſe: deinde ſtationes certe pro uallo habituros. ui
no ſomnoque ueriſimile eſſe merſos iacere. Sub hæc A. Bæculonium, ſigniferum ſuum, no
tæ fortitudinis uirum, inferre ſignum iuſſit. Ille, ſi unum ſe ſequerentur, quo celerius fieret,
facturum dixit: connixusq. cum trans uallum ſignum traieciſſet, primus omnium portam
intrauit. Et parte alia T. & C. Aelij, tribuni mil. tertiæ legionis, cum equitatu adueniunt:
confeſtim & quos binos oneraria in iumenta impoſuerant ſecuti, & conſul cum toto agmi-
ne. At Iſtrorum pauci, qui modice uinoſi erant, memores fuerant fugæ: alijs ſomno mors
continuata eſt, integraque ſua omnia Romani, præterquam quid uini cibique abſumptum I
erat, receperunt. Aegri quoque milites, qui in caſtris relicti fuerant, poſtquam intra ual-
lum ſuos ſenſerunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omneis inſignis ope-
ra fuit C. Popillij equitis; Sabello cognomen erat: is pede ſaucio relictus, longe plurimos
hoſtium occidit. Ad octo millia Iſtrorum ſunt cæſa, captus nemo: quia ira & indignatio
immemores prædæ fecit. Rex tamen Iſtrorum temulentus ex conuiuio raptim à ſuis in e-
quum impoſitus fugit. ex uictoribus CCXXXVII milites perierunt: plures in matutina
fuga, quàm in recipiendis caſtris. Forte ita euenit, ut Cn. & L. Gauillij, nouelli Aquileien-
ſes cum commeatu uenientes, ignari prope in capta caſtra ab Iſtris inciderent. Ij cum Aqui
leiam relictis impedimentis refugiſſent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modo, ſed
Romæ quoque poſt paucos dies impleuerunt: quo non capta tantũ caſtra ab hoſtibus, nec
fuga quæ uera erat, ſed perditas res, deletumq. exercitum omnẽ allatum eſt. Itaq;, quod in K
tumultu fieri ſolet, delectus extra ordinẽ, non in urbe tantum, ſed tota Italia indicti. Duæ le
giones ciuium Romanorum conſcriptæ, & decem millia peditũ cum equitibus D ſocijs no-
minis Latini imperata. M. Iunius conſul tranſire in Galliam, & ab ciuitatibus prouinciæ e-
ius, quantum quæque poſſet, militum exigere iuſſus. Simul decretum, ut Ti. Claudius præ-
tor militibus legionis quartæ, & ſocium Latini nominis V millibus equitum CCL Piſas ut
conuenirent ediceret: eamq. prouinciam, dum conſul inde abeſſet, tutaretur. M. Titinius
prætor legionem primam, parem numerum ſociorum peditum equitumque Ariminum
conuenire iuberet. Nero paludatus Piſas in prouinciam eſt profectus. Titinius C. Caſſio
tribuno mil. Ariminum, qui præeſſet legioni, miſſo, delectum Romæ habuit. M. Iunius
conſul

A conſul ex Liguribus in prouinciam Galliā tranſgreſſus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusq́. colonis imperatis Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem eſſe, ſcriptis literis Romam ne tumultuarentur, ipſe, remiſſis auxilijs quæ Gallis imperauerat, ad collegam eſt profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit. delectus omiſſus eſt, exauctorati qui ſacramento dixerant, & exercitus, qui Arimini peſtilentia affectus erat, domum dimiſſus. Iſtri magnis copijs cum caſtra haud procul conſulis caſtris haberent, poſtquam alterum conſulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, paſſim in ciuitates dilapſi ſunt. conſules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt. Sedato tandem Iſtrico tumultu S. C. factum eſt, ut conſules inter ſe compararent uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum abſentem Manlium tribuni pl. A. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in concionibus lacerarent, rogationemq́. promulgarent, ne Manlius poſt i-

B dus Martias (prorogatæ namque conſulibus in annum prouinciæ erant) imperium retineret, uti cauſam extemplo dicere, cum abiſſet magiſtratu, poſſet: huic rogationi Q. Aelius collega interceſſit, magnisq́. contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus, & L. Poſtumius Albinus ex Hiſpania Romam cum reuertiſſent, ſenatus ijs à M. Titinio prætore datus in æde Bellonæ ad diſſerendas res quas geſſiſſent, poſtulandosq́. honores meritos ut dijs immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum eſſe, literis T. Aebutij prætoris cognitum eſt, quas filius eius ad ſenatum attulerat. Ilienſes adiunctis Balarorum auxilijs pacatam prouinciam inuaſerant: nec eis inualido exercitu, & magna parte peſtilentia abſumpto, reſiſti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant, orantes ut urbibus ſaltem (iam enim agros deploratos eſſe) opem ſenatus ferret. Hæc legatio, totumq́. quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magi-

C ſtratus reiectum eſt. Aeque miſerabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur. fuiſſe ſub ditione Antiochi: eam regiam ſeruitutem collatam cum præſenti ſtatu, præclaram libertatem uiſam. non publico tantum ſe premi imperio, ſed ſingulos iuſtum pati ſeruitium: iuxta ſe coniuges liberosq́; uexari: in corpus, in tergum ſæuiri: famam, quod indignum ſit, maculari dehoneſtariq́;, & palam res odioſas fieri, iuris etiam uſurpandi cauſa, ne pro dubio habeant, nihil inter ſe & argento parata mancipia intereſſe. Motus his ſenatus, literas Lycijs ad Rhodios dedit: nec Lycios Rhodijs, nec ullos alicui, quàm qui nati liberi ſint, in ſeruiturem dari placere. Lycios ita ſub Rhodiorum ſimul imperio & tutela eſſe, ut in ditione populi R. ciuitates ſociæ ſint. Triumphi deinde ex Hiſpania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis ſocijsq́; eorum, poſtero die L. Poſtumius de Luſitanis, alijsq́; eiuſdem regio-

D nis Hiſpanis triumphauit. XL millia pondo argenti Ti. Gracchus tranſtulit, XX millia Albinus. Militibus denarios quinos uicenos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiſerunt, ſocijs tantundem quantum Romanis. Per eoſdē forte dies M. Iunius conſul ex Iſtria comitiorū cauſa Romā uenit. Eum cum in ſenatu fatigaſſent interrogationibus tribuni pl. Papirius & Licinius, de his quæ in Iſtria eſſent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ cum conſul, ſe dies non plus XI in ea prouincia fuiſſe, reſponderet: quæ ſe abſente acta eſſent, ſe quoque, ut illos, fama cōperta habere: exequebantur deinde quærentes, quid ita non potius A. Mālius Romā ueniſſet, ut rationem redderet populo R. cur ex Gallia prouincia, quam ſortitus eſſet, in Iſtriam tranſiſſet: quando id bellū ſenatus decreuiſſet, quando id bellū populus R. iuſſiſſet? At hercule priuato quidem cōſilio bellum ſuſceptum eſſe, ſed geſtum prudenter fortiterque. Imo utrum ſuſceptum ſit nequius, an inconſultius geſtum, dici

E non poſſe. Stationes duas nec opinantes ab Iſtris oppreſſas, caſtra Romana capta, quod peditū, quod equitū in caſtris fuerit. cæteros inermes fuſosque, ante omnes conſulē ipſum ad mare ac naues fugiſſe. priuatum rationem redditurum earum rerum eſſe, quoniam conſul noluiſſet. Comitia deinde habita: conſules creati C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. Et poſtero die prætores facti, P. Aelius Tubero iterum, C. Quinctius Flamininus, C. Numiſius, C. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Læuinus. Tuberoni urbana iuriſdictio, Quinctio peregrina euenit, Numiſio Sicilia, Mummio Sardinia: ſed ea propter belli magnitudinē prouincia conſularis facta. Gracchus eam ſortitur, Iſtriā Claudius Scipio & Læuinus Galliam in duas diuiſam prouincias ſortiti ſunt. Idibus Martijs, quo die Sempronius Claudiusq́. conſulatū inierunt, mentio tantū de prouincijs Sardinia Iſtriaque,

& utriuſque hoſtibus fuit, qui in his prouincijs bellum conſciuiſſent. Poſtero die legati Sardorum, qui ad nouos magiſtratus delati erant, L. Minucius Thermus, qui legatus Manlij conſulis in Iſtria fuerat, in ſenatum uenit. Ab his edoctus eſt ſenatus, quantum belli eæ prouinciæ haberent. Mouerunt ſenatum & legationes ſocium nominis Latini, quæ & cenſores, & priores conſules fatigauerunt, tandem in ſenatum introductæ. Summa querelarũ erat, ciues ſuos Romæ cenſos pleroſque Romam commigraſſe. quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, ut deſerta oppida, deſerti agri nullum militem dare poſſent. Fregellas quoque millia IIII familiarum tranſiſſe ab ſe, Samnites Pelignią. querebantur: neque eo minus aut hos aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ uiritim ciuitatis inducta erant. Lex ſocijs ac nominis Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, dabat, ut ciues Romani fierent. ea lege male utendo, alij ſocijs, alij populo Romano iniuriam faciebant. nam, & ne ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos quibuſquibus Romanis in eam conditionem ut manumitterentur, mancipia dabant, libertinią. ciues eſſent: & quibus ſtirpes deeſſet, quam relinquerent, ut ciues Romani fiebant. Poſtea his quoque imaginibus iuris ſpretis, promiſcue ſine lege, ſine ſtirpe, in ciuitatem Romanam per migrationem & cenſum tranſibant. Hæc ne poſtea fierent, petebant legati, & ut redire in ciuitates iuberent ſocios. deinde ut lege cauerent, ne quis quem ciuitatis mutandæ cauſa ſuum faceret, neve alienaret: & ſi quis ita ciuis Romanus factus eſſet, ciuis non eſſet. Hæc impetrata ab ſenatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atque Iſtria decretæ. in Sardiniam duæ legiones ſcribi iuſſæ: quina millia in ſingulas, & duceni pedites, treceni equites, & duodecim millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & DC equites, & X quinqueremes naues, ſi deducere ex naualibus uellet. Tantundem peditum equitumque in Iſtriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus CCC, & quinque millia peditum ſociorum, & CCL mittere equites in Hiſpaniam conſules ad M. Titinium iuſſi. Priuſquam conſules prouincias ſortirentur, prodigia nunciata ſunt: lapidem in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe: puerum trunci corporis in Agro Romano natum, & quadrupedem anguem uiſum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas eſſe. Inter hæc quæ nunciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intraſſet, per Eſquilinã magno conſectantium tumultu euaſit. Eorum prodigiorum cauſa conſules maiores hoſtias immolarunt: & diem unum circa omnia puluinaria ſupplicatio fuit. Sacrificijs rite perfectis prouincias ſortiti ſunt. Claudio Iſtria, Sempronio Sardinia obuenit. Legẽ deinde ſocijs C. Claudius tulit ſenatuſcõſulto, & edixit, qui ſocij ac nominis Latini, ipſi maioreſve eorũ M. Claudio, T. Quinctio cenſoribus, poſtą. ea apud ſocios nominis Latini cenſi eſſent, ut omnes in ſuam quiſque ciuitatem ante Kal. nouẽbres redirent. Quæſtio, qui ita non rediſſent, L. Mummio prætori decreta eſt. Ad legem, & edictum conſulis adiectum eſt, ut dictator, cõſul, interrex, cenſor, prætor qui nũc eſſet apud ſotũ, darent operam, ut qui manumitteretur, in libertatem uindicaretur, iuſiurandum daret: qui cũ manumitteret, ciuitatis mutandæ cauſa manu non mittere, qui id non iuraret, eum manumittendum non cenſuerunt. Hæc in poſterum cauſa iuriſą. dictio C. Claudio conſuli decreta eſt. Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius qui priore anno conſules fuerant, cum Aquileiæ hybernaſſent, principio ueris in fines Iſtrorum exercitum introduxerunt: ubi cum effuſe popularentur, dolor magis & indignatio diripi res ſuas cernẽtes Iſtros, quàm certa ſpes ſatis ſibi uiriũ aduerſus duos exercitus exciuit, cõcurſu ex omnibus populis iuuentutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu, quàm perſeuerantius pugnauit. Ad quatuor millia eorũ in acie cæſa. cæteri omiſſo bello in ciuitates paſſim diffugerunt. Inde legatos primũ ad pacẽ petendã in caſtra Romana, deinde obſides imperatos miſerunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconſulum eſſent, C. Claudius conſul ueritus ne forte ea res prouinciam exercitumą. ſibi adimeret, nõ uotis nuncupatis, non paludatis lictoribus, uno omniũ certiore facto collega, nocte profectus præceps in prouinciam abijt: ubi incõſultius quàm uenerat, ſe geſſit. Nam cum concione aduocata fugam è caſtris A. Manlij aduerſis auribus militum, quippe qui primi ipſi fugiſſent, iactaſſet, ingeſſiſſet probra M. Iunio, quòd ſe dedecoris ſocium collegæ feciſſet, ad extremum utrunque decedere prouincia iuſſit. Quod cum milites conſulis imperio dicto audientes futuros ſeſe dicerent, cum is more maiorum ſecundum

Anno DLXXIII.

cundum

A cundum uota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab urbe eſſet, furens
ira, uocatum qui pro quæſtore Manlij erat, catenas popoſcit, uinctos ſe Iunium Manliumq́.
minitans Romam miſſurum. Ab eo quoque ſpretum conſulis imperium eſt, & circumfu-
ſus exercitus fauens imperatorum cauſæ, & conſuli infeſtus, animos ad non parendum ad-
debat. Poſtremo fatigatus conſul & contumelijs ſingulorum, & multitudinis (nam inſu-
per irridebant) ludibrijs, naue eadem qua uenerat, Aquileiam redijt. Inde collegæ ſcri-
pſit, ut militum nouorum ei parti, quæ ſcripta in Iſtriam prouinciam eſſet, ediceret, Aqui-
leiam ut conueniret, nequid ſe Romæ teneret, quo minus uotis nuncupatis paludatus ab ur
be exiret. Hæc collegæ obſequenter facta, breuisq́. dies ad conueniendum edicta eſt. Clau
dius prope conſecutus eſt literas ſuas. Concione adueniens de Manlio & Iunio habita, non
ultra triduum moratus Romæ, paludatis lictoribus, uotisq́. in Capitolio nuncupatis, in pro
B uinciam æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Iunius Manliusq́. op-
pidum Neſattium, quò ſe principes Iſtrorum & regulus ipſe Aepulo receperat, ſumma ui op
pugnant. eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, uetere exercitu cum ſuis ducibus
dimiſſo, ipſe oppidum circunſedit, & uineis oppugnare intendit: amnemq́. præterfluentem
mœnia, qui & impedimento oppugnãtibus erat, & aquarionem Iſtris præbebat, multorum
dierum opere exceptũ nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abſciſſæ aquæ;
& ne tum quidem memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum uerſi, etiam ut ſpecta-
culo hoſtibus tam fœdum facinus eſſet, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter ſi-
mul complorationem fœminarum puerorumq́ue, ſimul nefandam cædem, milites trãſgreſ-
ſi murum oppidum intrarunt. cuius capti tumultum ut ex pauido clamore fugientium acce
pit rex, traiecit ferro pectus, ne uiuus caperetur: cæteri capti aut occiſi. Duo deinde oppi-
C da Mutila & Faueria ui capta & deleta. Præda, ut in gente inopi, ſpe maior fuit, & omnis mi
litibus conceſſa eſt. V millia capitum DCXXXII. ſub corona uenierunt. auctores belli uir-
gis cæſi, & ſecuri percuſſi. Iſtria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata eſt:
omnesq. undiq; populi obſidibus datis in ditionem uenerunt. Sub Iſtrici finem belli, apud
Ligures conſilia de bello haberi cœpta. Ti. Claudius proconſul, qui prætor priore anno fue
rat, cum præſidio legionis unius Piſis præerat. cuius literis ſenatus certior factus, eas ipſas
literas ad C. Claudium (nam alter conſul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas cenſet:
& adijcit decretum; quoniã Iſtria prouincia confecta eſſet, ſi ei uideretur, exercitũ traduce-
ret in Ligures. Simul ex literis conſulis quas de rebus in Iſtria geſtis ſcripſerat, in biduũ ſup
plicatio decreta. Et ab altero conſule Ti. Sempronio in Sardinia proſpere res geſtæ. Exer-
citum in agrum Sardorum Ilienſium induxit. Balarorum magna auxilia Ilienſibus uenerãt.
D Cum utraque gente ſignis collatis conflixit. Fuſi fugatiq́. hoſtes, caſtrisq́. exuti. XII millia
armatorum cæſa. Poſtero die arma lecta conijci in aceruum iuſſit conſul: ſacrumq́. id Vul-
cano cremauit. Victorem exercitum in hyberna ſociarum urbium reduxit. Et C. Claudius
literis Ti. Claudij & ſenatuſconſulto accepto, ex Iſtria legiones in Ligures transduxit. Ad
Scultennam flumen in campos progreſſi caſtra habebant hoſtes. Ibi cum his acie dimicatũ.
XVM cæſa: plus DCC aut in prælio, aut in caſtris (nam ea quoque expugnata ſunt) capti,
& ſigna militaria unum & L capta. Ligures reliquiæ cædis in monteis refugerunt paſſim:
populantiq́ue campeſtreis agros conſuli nulla uſquam apparuerunt arma. Claudius dua-
rum gentium uno anno uictor, duabus, quod raro alius, in conſulatu pacatis prouincijs,
Romam reuertit. Prodigia eo anno nunciata, in Cruſtumino auem ſangualem (quam uo-
cant) ſacro lapidem roſtro cecidiſſe, bouem in Campania locutum. uaccam æneam Syra-
E cuſis ab agreſti tauro, qui pecore aberraſſet, initam, ac ſemine aſperſam. In Cruſtumino
diem unum in ipſo loco ſupplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice data: Syracu-
ſanumq́. prodigium expiatum, editis ab aruſpicibus dijs, quibus ſupplicaretur. Põtifex eo
anno mortuus eſt M. Claudius Marcellus, qui conſul cenſorq́. fuerat. In eius locum ſuffe-
ctus eſt pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno MM ciuium Ro
manorum ſunt deducta. Triumuiri deduxerunt, P. Aelius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quin-
quagena & ſingula iugera & ſemiſſes agri in ſingulos dati ſunt. De Ligure captus is ager
erat: Etruſcorum ante, quàm Ligurum fuerat. C. Claudius conſul ad urbem uenit: cui,
cum in ſenatu de rebus in Iſtria Liguribusq́. proſpere geſtis diſſeruiſſet, poſtulanti triũphus
eſt decretus. triumphauit in magiſtratu de duabus ſimul gentibus. Tulit in eo triumpho

denarium CCCVII millia,& uictoriatū LXXXV millia DCCII . militibus in ſingulos qui F
nideni denarij dati,duplex cēturioni,triplex equiti:ſocijs dimidio minus , quàm ciuibus da
tum . Itaque taciti,ut iratos eſſe ſentires , ſecuti ſunt currum . Dum is triumphus de Ligu-
ribus agebatur , Ligures poſtquam ſenſerunt non conſularem tantum exercitum Romam
adductum,ſed legionem ab Ti.Claudio Piſis dimiſſam , ſoluti metu clam exercitu indicto ,
per tranſuerſos limites ſuperatis montibus in campos digreſſi,agrum Mutinenſem popula-
ti,repentino impetu coloniam ipſam ceperunt.Id ubi Romam allatum eſt,ſenatus C.Clau-
dium conſulem comitia primo quoque tempore habere iuſſit : creatisque in annum magi-
ſtratibus in prouinciam redire,& coloniam ex hoſtibus eripere.Ita uti cenſuit ſenatus comi
tia habita,conſules creati Cn.Cornelius Scipio Hiſpalns, Q.Petillius Spurinus . Prætores
inde facti,M.Popillius Lænas,P.Licinius Craſſus,M.Cornelius Scipio,L. Papirius Maſo,
M.Aburius, L. Aquillius Gallus . C. Claudio conſuli prorogatum in annum imperium , & G
Gallia prouincia. Et ne Iſtri quoque idem,quod & Ligures facerent,ſocios nominis Latini
in Iſtriam mitteret quos triumphi cauſa de prouincia deduxiſſet. Cn.Cornelio, & Q.Petil-
lio conſulibus quo die magiſtratum inierunt , immolantibus Ioui ſingulis bubus, uti ſolet ,
ANNO. in ea hoſtia,qua Q.Petillius ſacrificauit,in iocinore caput non inuentum. Id cum ad ſenatū
DLXXIIII. retuliſſet , boue perlitare iuſſus . De prouincijs deinde conſultus ſenatus Piſas & Ligures
prouincias conſulibus decreuit.Cui Piſæ prouincia obueniſſet,cum magiſtratuum creando
rum tempus eſſet, ad comitia reuerti iuſſit.Additum decreto , ut binas legiones nouas ſcri-
berent , & CCC equites & dena millia peditū ſocijs nominiq́. Latino,& DC imperarent
equites.Ti.Claudio prorogatum eſt imperium in id tempus , quo in prouinciam conſul ue-
niſſet.Dum de his rebus in ſenatu agitur,Cn.Cornelius euocatus à uiatore, cum templo e-
greſſus eſſet,paulo poſt rediit confuſo uultu:& expoſuit patribus conſcriptis,bouis ſeſcena H
ris,quem immolauiſſet,iecur defluxiſſe:id ſe uictimario nuncianti parum credentem,ipſum
aquam effundi ex olla ubi exta coquerentur,iuſſiſſe. & uidiſſe cæteram integram partem ex
torum,iecur omne inenarrabiliter abſumptum. Territis eo prodigio patribus , & alter con-
ſul curam adiecit,qui ſe quòd caput iecinori defuiſſet,tribus bubus perlitaſſe negauit.Sena
tus maioribus hoſtijs uſq; ad litationem ſacrificari iuſſit.Cæteris dijs perlitatum ferunt, Sa
luti Petillium perlitaſſe negant.Inde conſules prætoresq́. prouincias ſortiti.Piſæ Cn. Cor-
nelio,Ligures Petillio obuenerunt.Prætores. L.Papirius Maſo urbanam, M. Aburius inter
peregrinos ſortiti ſunt.M.Cornelius Scipio Maluginenſis Hiſpaniam ulteriorem, L.Aquil
lius Gallus Siciliam habuit.duo deprecati ſunt,ne in prouincias irent,M. Popillius in Sardi
niam.Gracchum eam prouinciam pacare,& T. Aebutium prætorem adiutorē ab ſenatu da
tum eſſe . Interrumpi tenorem rerum , in quibus peragendis continuatio ipſa efficaciſſima I
eſſet,minime conuenire.inter traditionem imperij,nouitatemq́. ſucceſſoris, quæ noſcendis
prius quàm agendis rebus imbuenda ſit, ſæpe bene gerendæ rei occaſiones intercidere.Pro
bata Popillij excuſatio eſt. P.Licinius Craſſus ſacrificijs ſe impediri ſolennibus excuſabat ,
ne in prouinciam iret.citerior Hiſpania obuenerat.Cæterū aut ire iuſſus,aut iurare pro cō-
cione ſolenni ſacrificio ſe prohiberi.Id ubi in P.Licinio ita ſtatutum eſt, & ab ſe uti iuſiuran
dum acciperent,M.Cornelius poſtulauit, ne in Hiſpaniam ulteriorem iret:Prætores ambo
in eadē uerba iureiurarunt.M.Titinius & T. Fonteius proconſules manere cū eodē imperij
iure in Hiſpania iuſſi: & ut in ſupplemētū his tria millia ciuiū Romanorū cū equitibus CC,
V millia ſociū Latini nominis,& CCC equites mitterētur.Latinæ feriæ fuere A.D. III no.
Maij:in quibus quia in una hoſtia magiſtratus Lanuuinus precatus non erat, populi R. Qui
ritiū,religioni fuit.Id cū ad ſenatum relatum eſſet, ſenatusq́. ad pontificum collegiū reieciſ K
ſet,pōtificibus,quia nō rite factæ Latinæ eſſent,inſtauratis Latinis,placuit Lanuuinos, quo
rū opera inſtauratæ eſſent,hoſtias præbere.Acceſſerat ad religionē quòd Cn.Cornelius cō
ſul ex mōte Albano rediēs cōcidit,& parte mēbrorū captus ad aquas Cumanas profectus ,
ingraueſcēte morbo,Cumis deceſſit : ſed inde mortuus Romā allatus , & funere magnifico
elatus ſepultusq́.eſt.Pontifex idē fuerat.conſul Q.Petillius cum primū per auſpicia poſſet,
collegæ ſubrogādo comitia habere iuſſus,& Latinas edicere:comitia in A.D.III nonas Sex
tiles,Latinas in A.D.III idus Sextiles,edixit.Plenis religionum animis prodigia inſuper nū
ciata:Tuſculi facem in cœlo uiſam,Gabijs ædē Apollinis & priuata ædificia complura,Gra
uiſcis murum portamq́. de cœlo tacta.Ea patres procurari,uti pontifices cenſuiſſent, iuſſe-
runt.

A runt. Dum conſules primum religiones, deinde alterum alterius mors, & comitia, & La-
tinarum inſtaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Li
gures priore anno ceperant, admouit. Ante triduum quàm oppugnare ceperat, receptam
ex hoſtibus colonis reſtituit. VIII millia ibi Ligurum intra muros cæſa, literæq; Romam ex
templo ſcriptæ, quibus non modo rem exponeret: ſed etiam gloriaretur, ſua uirtute ac feli-
citate neminem iam cis Alpeis hoſtem populi R. agriq; aliquantum captum, qui multis mil-
libus hominum diuidi uiritim poſſet. Et Ti. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis
ſecundis prælijs Sardos perdomuit. XV millia hoſtium ſunt cæſa. Omnes Sardorum populi
qui defecerant, in ditionem redacti. Stipendiarijs ueteribus duplex uectigal imperatum
exactumque. cæteri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obſidibusq. ex tota inſula
CCXXX acceptis, legati Romam qui ea nunciarent, miſſi: quiq. ab ſenatu peterent, ut ob
B eas res ductu auſpicioq. Ti. Sẽpronij proſpere geſtas, dijs immortalibus honos haberetur,
ipſiq. decedenti de prouincia exercitum ſecum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis
legatorum uerbis auditis, ſupplicationem in biduum decreuit, & XL maioribus hoſtijs con
ſules ſacrificare iuſſit: Ti. Sempronium proconſulem exercitumq. eo anno in prouincia ma-
nere. Comitia deinde cõſulis unius ſubrogandi, quę in A.D. III nonas Sextiles edicta erãt,
eo ipſo die ſunt confecta. Q. Petillius conſul collegam, qui exemplo magiſtratũ occiperet,
creauit C. Valerium Læuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cũ opportunæ cupiditati eius
literæ allatæ eſſent, Ligures rebellaſſe, nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus
eius cauſa legionem tertiam ad C. Claudium proconſulem in Galliam proficiſci iuſſit: &
duumuiros naualeis cum claſſe Piſas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem
admouentes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petillius conſul ad conueniendum exercitui
C diem edixerat. Et C. Claudius procõſul audita rebellione Ligurum, pręter eas copias, quas
ſecum Parmæ habebat, ſubitarijs collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit.
Hoſtes ſub aduentum C. Claudij, à quo duce ſe meminerant nuper ad Scultennam flumen
uictos fugatosque, locorũ magis præſidio aduerſus infeliciter expertam uim, quàm armis
ſe defenſuri, duos montes Letum & Baliſtam ceperunt: muroq. inſuper amplexi, tardius ex
agris demigrantes, oppreſſi ad M & D perierunt. Cæteri montibus ſe tenebant, & ne in me-
tu quidem feritatis ingenitæ obliti, ſæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cũ
fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant uerius paſſim, quàm rite ſacrificant.
Satiati cæde animantiũ, quæ inanima erant, parietibus affligunt, uaſa omnis generis uſui ma
gis quàm ornamento in ſpeciem facta. Q. Petillius conſul ne abſente ſe debellaretur, literas
ad C. Claudium miſit, ut cum exercitu ad ſe in Galliam ueniret, campis Macris ſe cum expe
D ctaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus caſtra mouit, exercitumq. ad campos Ma
cros conſuli tradidit. Eodem paucis poſt diebus C. Valerius cõſul alter uenit. Ibi diuiſis co-
pijs, priuſquam digrederentur, communiter ambo exercitus luſtrauerunt. tum ſortiti, quia
non ab eadem utrunque parte aggredi hoſtem placebat, regiones quas peterent. Valerium
auſpicato ſortitum conſtabat, quòd in templo fuiſſet: in Petillio id uitio factum, poſtea au-
gures reſponderunt, quòd extra templum ſortem in ſitellam in templum latam foris ipſe po
ſuerit. Profecti inde in diuerſas regiones. Petillius aduerſus Baliſtæ & Leti iugũ, quod eos
montes perpetuo dorſo inter ſe iungit, caſtra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione
milites, immemorem ambiguitatis uerbi ominatum ferunt, ſe eo die Letum capturum eſ-
ſe. Duabus ſimul partibus ſubire in aduerſos montes cœpit. Ea pars in qua ipſe erat, im-
pigre ſuccedebat. Alteram hoſtes cum propuliſſent, ut reſtitueret rem inclinatam, conſul
E equo aduectùs, ſuos quidem a fuga reuocauit: ipſe dum incautius ante ſigna obuerſatur,
miſſili traiectus cecidit. Nec hoſtes ducem occiſum ſenſerunt, & ſuorum pauci qui uiderãt,
haud negligenter, ut qui in eo uictoriam uerti ſcirent, corpus occultauere. Alia multitudo
peditum equitumque, deturbatis hoſtibus, monteis ſine duce cepere. Ad V millia Ligurũ
occiſa, ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam euidentem triſtis
ominis euentum etiam ex pullario auditum eſt, uitium in auſpicio fuiſſe, nec id conſulem
ignoraſſe. C. Valerius audita

* * *

Periti religionum, iuriſq. publici, quando duo ordinarij conſules eius anni alter morbo, al-
ter ferro perijſſet, ſuffectum conſulem negabant comitia habere poſſe

 deduxit.

AN.DLXXV. * * * F

deduxit. Cis Apéninum Garuli & Lapicini, & Hercates, trans Apenninum Briniates ſue
tant. Inter Audenam amnem P. Mutius cum ijs qui Lunam Piſasq. depopulati erant, bel-
lum geſſit, omnibusq. in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribus-
que geſtas duorum conſulum ductu auſpicioque, ſenatus in triduum ſupplicationes decre
uit, & XL hoſtijs ſacrificari iuſſit. Et tumultus quidem Gallicus & Liguſtinus, qui in prin
cipio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppreſſus erat. Belli Macedoni
ci ſubibat iam cura, miſcente Perſeo inter Dardanos Baſtarnasq. certamina: & legati qui
miſſi ad res uiſendas in Macedoniam eranr, iam reuerterant Romam, renunciauerantque
bellum in Dardania eſſe. Simul uenerant & ab rege Perſeo oratores, qui purgarent, nec ac
citos ab eo Baſtarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec liberauit eius culpæ
regem, neque arguit: mon eri eum tantummodo iuſſit, ut etiam atque etiam curaret ut ſan G
ctum haberet fœdus, quo d ei cum Romanis eſſe uideri poſſet. Dardani cum Baſtarnas
non modo non excedere finibus ſuis, quod ſperauerant, ſed grauiores fieri in dies cerne-
rent, ſubnixos Thracum accolarum & Scordiſcorum auxilijs, audendum aliquid uel teme
re rati, omnes undiq. armati ad oppidum, quod proximum caſtris Baſtarnorum erat, con-
ueniunt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiſciq. in fines ſuos a-
birent. Quod ubi ita factum, & ſolos iam eſſe Baſtarnas audierunt, bifariam diuidunt co-
pias: pars ut recto itinere ad laceſſendum ex aperto iret, pars deuio ſaltu circunducta, ab
tergo aggrederetur. Cæterum priuſquam circumire caſtra hoſtium poſſent, pugnatum eſt:
uictiq. Dardani compelluntur in urbem, quæ fere X I I millia ab caſtris Baſtarnarum abe-
rat. Victores confeſtim circunſidunt urbem, haud dubie poſtero die aut metu dedituris
ſe hoſtibus, aut ui expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circunducta e- H
rat, ignara cladis ſuorum, caſtra Baſtarnarum ſine præſidio relicta

* * *

more ſella eburnea poſita ius dicebat, diſceptabatq. controuerſias minimarum rerum: a-
deoq. nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera uitæ errans, uti nec ſibi nec alijs
quinam homo eſſet, ſatis conſtaret, non alloqui amicos. uix notis familiariter arridete
munificentia inequali ſeſe aliosq. ludificari: quibuſdam honoratis, magnoq. æſtimantibus
ſe, puerilia, ut eſcæ aut luſus, munera dare: alios nihil expectantes ditare. itaque, neſcire
quid ſibi uellet, quibuſdam uideri. quidam ludere eum ſimpliciter, quidam haud dubie in-
ſanire aiebant. In duabus tamen magnis honeſtisq. rebus uere regius erat animus, in ur-
bium donis & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum ſe circundaturum urbi
eſt pollicitus: maioremq. partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum è marmo I
re facere inſtituit. Cyzici in prytaneum, id eſt, penetrale urbis, ubi publice, quibus is ho-
nos datus eſt, ueſcuntur, uaſa aurea menſæ unius poſuit. Rhodijs nihil unum inſigne, ita
omnis generis, ut quæque uſus eorum poſtulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ uero in
deos, uel Iouis Olympij templum Athenis, unum in terris incohatum pro magnitudine
dei, poteſt teſtis eſſe. Sed & Delon maris inſignibus, ſtatuarumq. copia exornauit: & An-
tiochiæ Iouis Capitolini magnificum templum non laqueatum auro tantum, ſed parieti-
bus totis lamina inauratum, & alia multa in alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus re-
gni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia ſuperio
res uicit, reliquorum ſui moris & copia Græcorum artificum, Gladiatorum munus Roma-
næ conſuetudinis primo maiore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum,
quàm uoluptate dedit: deinde ſæpius dando & modo uulneribus tenus, modo ſine miſſio- K
ne etiam, & familiare oculis gratumq. id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſque
iuuenum accendit. Itaque qui primo ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores ac-
cerſere ſolitus erat, iam

AN.DLXXVI * * *

L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Atilio prætori prouincia Sardinia obuenerat,
ſed cum legione noua quam conſules conſcripſerant, quinque millibus peditum, CCC e-
quitibus in Corſicam iuſſus eſt tranſire. Cum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum
imperium, ubi obtineret Sardiniam. Cn. Seruilio Cæpioni in Hiſpaniam ulteriorem, &
P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites CL, & ſocium Lati-
ni nominis

A ni nominis quinque millia peditum, C C C equites. Sicilia L.Claudio ſine ſupplemento decreta. Duas præterea legiones conſules ſcribere iuſſi, cum iuſto numero peditum equitumque, & decem millia peditum ſocijs imperare, & D C equites. Delectus conſulibus eo difficilior erat, quòd peſtilentia quæ priore anno in boues ingruerat, eo uerterat in homines in morbos. qui inciderant, haud facile ſeptimū diē ſuperabant: qui ſuperauerant, longinquo maximæ quartanæ implicabantur morbo. Seruitia maxime moriebantur. eorū ſtrages per omnes uias inſepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina ſufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac uulturibus tabes abſumebat: ſatisq́. conſtabat nec illo, nec priore anno in tanta ſtrage boum, hominumq́. uulturium uſquam uiſum. Sacerdotes publici ea peſtilentia mortui ſunt, Cn. Seruilius Cæpio pontifex pater prætoris, & Ti. Sempronius C.F.Longus decemuir ſacrorum, & P.Aelius Pętus augur, & Ti. Sempronius B Graccus, & C.Mamilius Vitulus curio maximus, & M.Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices ſuffecti ſunt, C.Sulpicius Galba in locum Tuditani * Augures ſuffecti ſunt, in Gracchi locum T.Veturius Craſſus Sempronianus, in P. Aelij Q. Aelius Pætus. X uir ſacrorum C.Sempronius Longus, curio maximus C.Scribonius Curio ſufficitur. Cum peſtilentiæ finis non fieret ſenatus decreuit, uti X uiri libros ſybillinos adirent. Ex decreto eorum diem unum ſupplicatio fuit, & Q.Marcio Philippo uerba præeunte, populus in foro uotum concepit, ſi morbus peſtilentiaque ex agro Romano emota eſſet, biduum ferias ac ſupplicationem ſe habiturum. In Veienti agro biceps natus puer, & Sinueſſæ unimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu ſereno cœlo ſuper ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres ſimul ſoles effulſerunt, & faces eadem nocte plures per cœlum lapſæ ſunt. Lanuuini, Cæritesq́. anguem in oppido ſuo iubatum aureis maculis ſparſum ap C paruiſſe affirmabant, & agro Campano bouem locutū eſſe ſatis conſtabat. Legati non. Iun. ex Africa redierunt, qui conuento prius Maſſaniſa rege Carthaginem ierant: cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta eſſent, ab rege reſcierant, quàm ab ipſis Carthaginienſibus. compertum tamen affirmauerunt legatos ab rege Perſeo ueniſſe, ijsq́. noctu ſenatum in æde Aeſculapij datum eſſe. ab Carthagine legatos in Macedoniam miſſos, & rex affirmauerat. & ipſi parum conſtanter negauerant. In Macedoniam quoque mittendos legatos ſenatus cenſuit, Tres miſſi ſunt, C.Lælius, M. Valerius Meſſalla, Sex.Digitius. Perſeus per id tempus, quia quidam Dolopū non parebant, & de quibus ambigebatur rebus, diſceptationem ab rege ad Romanos reuocabant, cum exercitu profectu, ſub ius iudiciumq. ſuum totam coegit gentem. Inde per Oetæos montes tranſgreſſus, religionibus, quibuſdam animum obiectis oraculum aditurus Delphos aſcendit. Cum in media repen D te Græcia appatuiſſet, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, ſed in Aſiā quoque ad regem Eumenen nuncius tumultus eius uenit. Triduum non plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Theſſaliamq́. ſine damno iniuriaque agrorum per quos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum ciuitatum, per quas iturus erat, ſatis habuit animos ſibi conciliare: ſed aut legatos aut literas dimiſit, petens ne diutius ſimultatum, quæ cum patre ſuo fuiſſent, meminiſſent: nec enim tam atroces fuiſſe eas, ut non cum ipſo potuerint ac debuerint finiri: ſecum quidem omnia illis integra eſſe ad inſtituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ uiam quærebat. Hæc una ex omni Græcia gens, & Athenienſium ciuitas, eò proceſſerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. itaque ſeruitijs ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia cum finibus ſuis interdixiſſent, intrare regni terminos ipſi non audebant. id E cum Perſeus animaduertiſſet, comprehenſis omnibus literas ad Achæos miſit, quibus ſe ſeruos eorum, qui ad ſe transfugerant, benigne remittere illis ſcripſit. Cæterum ne ſimilis fuga ſeruorum poſtea fieret, cogitandum & illis eſſe. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui priuatæ gratiæ aditum apud regem quærebat: & pleriſque moderate & benigne ſcriptas eſſe cenſentibus literas, atque is maxime qui præter ſpem recepturi eſſent amiſſa mancipia: Callicrates ex ijs qui in eo uerti ſalutem gentis crederent, ſi cum Romanis inuiolatum fœdus ſeruaretur, Parua, inquit, aut mediocris res, Achæi quibuſdam uidetur agi, ego maxime grauiſſimam omnium, non agiq́. tantum arbitror, ſed quodam modo actā eſſe. Nam qui regibus Macedonum Macedonibusq́. ipſis, finibus interdixiſſemus, maneréq́. id decretum uoluimus, ſcilicet ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum

aliquorum ex nobis animi ſolicitarentur: ij concionantem quodam modo abſentem audi F
mus regem, & ſi dijs placet, orationem eius probamus: & cum feræ beſtiæ cibum ad frau-
dem ſuam poſitum plerunque aſpernentur & refugiant, nos cæci ſpecie parui beneficij ine-
ſcamur: & ſeruulorum minimi pretij recipiendorum ſpe, noſtram ipſorum libertatem ſub-
rui, & tentari patimur. Quis enim non uidet uiam regiæ ſocietatis quæri, qua Romanorū
fœdus, quo noſtra omnia continentur, uioletur? Niſi hoc dubium alicui eſt bellandum Ro-
manis cum Perſeo eſſe: & quod uiuo Philippo expectatum morte eius interpellatum eſt,
id poſt mortem Philippi futurum. Duos, ut ſcitis, habuit filios Philippus, Demetrium &
Perſea. Genere materno, uirtute, ingenio, fauore Macedonum, longe præſtitit Demetrius.
Sed quia in Romanos odij regnum poſuerat præmium, Demetriū nullo alio crimine quàm
Romanæ amicitiæ initæ, occidit, Perſea quem populi R. prius pœnæ, quàm regni hæredem
futurum ſciebat, regē fecit. Itaque quid hic poſt mortem patris egit aliud, quàm bellum pa G
rauit? Baſtarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immiſit: qui ſi ſedem eam te-
nuiſſent, grauiores eos accolas Græcia habuiſſet, quàm Aſia Gallos habeat. Ea ſpe depul
ſus, non tamen belli conſilia omiſit: imo ſi uera uolumus dicere, iam incohauit bellum. Do
lopiam armis ſubegit, nec prouincijs de controuerſis ad diſceptationem populi R. reuocan
tem audiuit. inde tranſgreſſus Oetam, ut repente in medio umbilico Græciæ cōſpiceretur,
Delphos aſcendit. Hæc uſurpatio itineris inſoliti quò uobis ſpectare uidetur? Theſſaliam
deinde peragrauit, quod ſine ullius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationem me-
tuo. Inde literas ad nos cum muneris ſpecie miſit, & cogitare iubet quomodo in reliquū
hoc munere non egeamus, hoc eſt, ut decretum quo arcentur Peloponneſo Macedones,
tollamus: rurſus legatos regios, & hoſpitia cum principibus, & mox Macedonum exerci-
tus, ipſum quoque à Delphis (quantum enim interluit fretum?) traijcientem in Pelopon- H
neſum uideamus: immiſceamur Macedonibus armantibus ſe aduerſus Romanos. Ego ni
hil noui cenſeo decernendum, ſeruandaq. omnia integra, donec ad certum dirigantur: ua-
nus né hic timor noſter, an uerus fuerit: ſi pax inuiolata inter Macedonas Romanosq. ma
nebit, nobis quoque amicitia & commercium ſit. nunc de eo cogitare periculoſum & im-
maturum uidetur. Poſt hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita diſſeruit. Difficilem oratio-
nem Callicrates & mihi, & omnibus, qui ab eo diſſentimus, fecit: agendo enim Romanæ
ſocietatis cauſam ipſe, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat neque
oppugnat; efficit, ut qui ab ſe diſſentiret, aduerſus Romanos dicere uideretur. Ac primū
omnium tanquam non hic nobiſcum fuiſſet, ſed aut ex curia populi R. ueniret, aut regum ar
canis intereſſet, omnia ſcit & nunciat quæ occulte facta ſunt: diuinat etiam quæ futura fue
rant, ſi Philippus uixiſſet: quid ita Perſeus regni hæres ſit, quid parent Macedones, quid cō I
gitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam cauſam, nec quemadmodum perierit Deme
trius, ſcimus, nec quid Philippus, ſi uixiſſet, facturus fuerit: ad hæc quæ palam gerūtur, con
ſilia noſtra accommodare oportet. Ac ſcimus Perſea regno accepto ad legatos Roma-
nos ueniſſe, ac regem Perſea à populo R. appellatum: audiuimus legatos Romanos ueniſ-
ſe ad regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem ſigna eſſe iudico, non
belli: nec Romanos offendi poſſe, ſi ut bellum gerentes eos ſecuti ſumus, nunc quoque pa
cis auctores ſequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium ſoli bellum aduerſus regnū
Macedonum geramus, non uideo. Opportuni propinquitate ipſa Macedoniæ ſumus: an
infirmiſſimi omnium, tanquam quos nuper ſubiecit Dolopes? Imo contra ea uel uiribus
noſtris deum benignitate, uel regionis interuallo tuti. Sed ſumus æque ſubiecti ac Theſſa
li Aetolique. nihilo plus fidei auctoritatisq. habemus aduerſus Romanos, qui ſemper ſocij K
atque amici fuimus, quàm Aetoli qui paulo ante hoſtes fuerūt. Quod Aetolis, quod Theſ
ſalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ cum Macedonibus iuris eſt, idem & nobis ſit.
cur execrabilis iſta nobis ſolis uelut deſertio iuris humani eſt? Fecerit aliquid Philippus,
cur aduerſus eum armatum & bellum gerentem hoc decerneremus. quid Perſeus nouus
rex, omnis iniuriæ inſons, ſuo beneficio paternas ſimultates obliterans meruit? cur ſoli om
nium hoſtes ei ſumus? Quanquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ re
gum merita erga nos fuiſſe, ut Philippi unius iniurias, ſi quæ forte fuerunt, obliuiſceremur
utique poſt mortem. cum claſſi Romana Cenchreis ſtaret, conſul cum exercitu Elatiæ eſſet
triduum in concilio fuimus conſultantes, utrum Romanos an Philippum ſequeremur. non

nihil

A nihil metus præſens ab Romanis ſententias noſtras inclinarit: fuit certe tamen aliquid,
quod tam longam deliberationem fecerat, id quod erat uetuſta coniunctio cum Macedo-
nibus, uetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipue
amici, ſed ne præcipue inimici ſimus. Ne id quod non agitur, Callicrates ſimulauerimus.
nemo nouæ ſocietatis aut noui fœderis, quo nos temere illigemus, conſcribendi eſt auctor:
ſed commercium tantum iuris præbendi repetendiq́. ſit: ne interdictione finium noſtrorũ
& nos quoque regno arceamus: ne ſeruis noſtris aliquò fugere liceat. quid hoc aduerſus
Romana fœdera eſt? Quid rem paruam & apertam, magnam & ſuſpectam facimus? Quid
uanos tumultus ciemus? Quid ut ipſi locum aſſentãdi Romanis habeamus, ſuſpectos alios
ac inuiſos efficimus? Si bellum erit, ne Perſeus quidem dubitat, quin Romanos ſecuturi ſi
mus. in pace etiam ſi non odia finiuntur, intermittantur. Cum ijdem huic orationi, qui li-
B teris regis adſentierant, adſentirentur; indignatione principum, quòd quam rem ne legatio
ne quidem dignam iudicaſſet Perſeus, literis paucorum uerſuum imperaret, decretum diſ-
fertur. Legati deinde poſtea miſſi ab rege, cum Megalopoli concilium eſſet: dataq́. ope-
ra eſt ab ijs qui offenſionem apud Romanos timebant, ne admitterent. Per hæc tempora
Aetolorum in ſemetipſos uerſus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus uide
batur gentem. Feſſi deinde & Romam utraque pars miſerunt legatos, & inter ſe ipſi de re-
concilianda concordia agebant: quæ nouo facinore diſcuſſa res, ueteres etiam iras excita-
uit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cum reditus in patriam promiſſus eſ-
ſet, fidesq́. data per principem ciuitatis Eupolemum, LXXX illuſtres homines, quibus rede
untibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum ſalutatione
benigne excepti eſſent, dextræq́. datæ, ingredientes portam, fidem datam deosq́. teſteis ne
C quicquam inuocantes interfecti ſunt. Inde grauius de integro bellum exarſit. C. Valeri-
us Læuinus, & App. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popillius, & L. Canuleius
miſſi ab ſenatu uenerant. Apud eos cum Delphis utriuſque partis legati magno certami-
ne egerint, Proxenus maxime cum cauſa, tum eloquẽtia præſtare uiſus eſt: qui paucos poſt
dies ab Orthobula uxore ueneno eſt ſublatus, damnataq́. eo crimine in exilium abijt. Idem
furor & Cretenſes lacerabat. aduentu deinde Q. Minucij legati, qui cum decem nauibus
miſſus ad ſedanda eorum certamina erat, in ſpem pacis uenerant: cæterum induciæ & an-
tea ſex menſium fuerunt: inde multo grauius bellum exarſit. Lycij quoque per idem tem
pus ab Rhodijs bello uexabantur. Sed externorum inter ſe bella, quo quæque modo ge-
ſta ſunt, perſequi non operæ eſt, ſatis ſuperq́. oneris ſuſtinenti res à populo Romano geſtas
ſcribere. Celtiberi in Hiſpania, qui bello domiti ſe T. Graccho dediderant, pacati manſe-
D rant, M. Titinio prætore obtinente prouinciam, rebellarunt ſub aduentum App. Claudij:
orſiq́. bellum ſunt ab repentina oppugnatione caſtrorum Romanorum. Prima lux ferme
erat, cum uigiles in uallo, quiq́. in portarum ſtationibus erant, cum uidiſſent procul uenië
tem hoſtem ad arma conclamauerunt. Ap. Claudius, ſigno propoſito pugnæ, ac paucis
adhortatus milites, tribus ſimul portis eduxit. Obſiſtentibus ad exitum Celtiberis, primo
par utrinque prælium fuit, quia propter anguſtias non omnes in faucibus pugnare poterant
Romani. urgentes deinde alij alios ſecuti euaſerunt extra uallum, ut pandere aciem & exę
quari cornibus hoſtibus, quibus circumibantur, poſſent. ita repente eruperunt, ut ſuſtinere
impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam ſecundam pulſi ſunt, ad XV millia cæ
ſa aut capta, ſigna adempta duo & XXX, caſtra etiam eo die expugnata, debellatumq́ue:
nam qui ſuperfuere prælio, in oppida ſua dilapſi ſunt: quieti deinde paruerunt imperio.
E Cenſores eo anno creati Q. Fuluius Flaccus, & A. Poſtumius Albinus legerunt ſenatum.
princeps lectus M. Aemilius Lepidus pont. max. de ſenatu nouem eiecerunt. inſignes no
tæ fuerunt M. Cornelij Maluginenſis, qui biennio ante prætor in Hiſpania fuerat, & L. Cor
nelij Scipionis prætoris, cuius tum inter ciueis & peregrinos iuriſdictio erat, & Cn. Fuluij,
qui frater germanus, &, ut Valerius Antias tradit, conſors etiam cenſoris erat. conſules uo
tis etiam in Capitolio nuncupatis, in prouincias profecti ſunt. Ex ijs M. Aemilio ſenatus
negotium dedit, ut Patauinorum in Venetia ſeditionem comprimeret: quos certamine fa-
ctionum ad inteſtinum bellum exarſiſſe & ipſorum legati attulerant. Legati qui in Aeto-
liam ad ſimileis motus comprimendos ierant, renunciarunt coerceri rabiem gentis non
poſſe. Patauinis ſaluti fuit aduentus conſulis: neque aliud quod ageret in prouincia cum
habuiſſet,

habuiſſet, Romam redijt. Cenſores uias ſternendas ſilice in urbe, glarea extra urbem ſub F
ſtruendas marginandasq́. primi omnium locauerunt: pontesq́. multis locis faciendos, &
ſcenam ædilibus prætoribusq́. præbendam, & carceres in circo, & oua ad notas curriculis
numerandas, & dam, & metas trans & caueas ferreas pe intromitterentur ferreis
in monte Albano conſulibus, & cliuum Capitolinum ſilice ſternendum curauerunt: & por
ticum ab æde Saturni in Capitolium ad ſenaculum, ac ſuper id curiam. & extra portã Ter-
geminam emporium lapide ſtrauerunt, ſtipitibusq́. ſepſerunt, & porticum Aemiliam refi-
ciendam curarunt, gradibusq́. aſcenſum ab Tiberi in emporium fecerunt: & extra eandem
portam in Auentinum porticum ſilice ſtrauerunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt.
Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locauerunt. uenditisq́. ibi publicis locis, pecu-
niam quæ redacta erat, tabernis utrique foro circundandis conſumpſerunt. & alter ex ijs
Fuluius Flaccus (nam Poſtumius nihil niſi ſenatus Romani, populiue iuſſu ſe locaturum ip- G
ſorum pecunia) Iouis ædem Piſauri & Fundis, & Potentiæ etiam aquam adducendam, &
Piſauri uiam ſilice ſternendam, & Sinueſſam a ga auiariæ. In his & cloacam in fluuium
circunducendam, & forum porticibus tabernisq́. claudendum, & Ianos treis faciendos.
Hæc ab uno cenſore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regen
dis diligens & ſeuera cenſura fuit. multis equi adempti. Exitu prope anni diem unum ſup
plicatio fuit, ob res proſpere geſtas in Hiſpania, ductu auſpicioq́. Ap. Claudij proconſulis,
& maioribus hoſtijs XX ſacrificatum, & alterum diem ſupplicatio ad Cereris Liberi Libe-
ræq́. fuit, quòd ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus e-
rat. Cum Ap. Claudius ex Hiſpania Romam rediſſet, decreuit ſenatus, ut ouans urbem ini
ret. Iam conſularia comitia appetebant: quibus magna contentione habitis, propter mul
titudinem petentium, creati L. Poſtumius Albinus, & M. Popillius Lænas. Prætores inde H
facti, N. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Craſſipes iterum, A. Ati-
lius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitijs perfectis Ap. Claudius Cen-
tho ex Celtiberis ouans cum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque millia
auri in ærarium tulit. Flamen dialis inauguratus eſt Cn. Cornelius. Eodem anno tabula
in æde Matris Matutæ cum indice hoc poſita eſt: Ti. Sempronij Gracchi conſulis imperio
auſpicioq́. legio exercitusq́. populi R. Sardiniam ſubegit. In ea prouincia hoſtium cæſa aut
capta ſupra LXXX millia. rep. feliciſſime geſta. atque liberatis * uectigalibus reſtitutis, exer
citum ſaluum atq; incolumem pleniſſimum præda domum reportauit: iterum triumphans
in urbem Romam redijt: cuius rei ergo hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ inſulæ
forma erat atque in ea ſimulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot
parua alia data: unum ante cætera inſigne fuit T. Flaminini, quod mortis cauſſa patris ſui I
cum uiſceratione epuloq́. & ludis ſcenicis quatriduum dedit. magni tamẽ muneris ea ſum
ma fuit, ut per triduum quatuor & ſeptuaginta homines pugnarint.

EPITOME LIBRI XLII.

Q. FVLVIVS Flaccus cenſor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis ſpoliauit, ut ædem, quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex S.C. reportatæ. Eumenes Aſiæ rex in ſenatu de Perſeo Macedoniæ rege queſtus eſt. cuius iniuriæ in populum Romanum referuntur: ob quas bello ei indicto, P. Licinius Craſſus conſul, cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam tranſiit: leuibusque expeditionibus, equeſtribus prælijs in Theſſalia cum Perſeo parum feliciter eventu pugnauit. Inter Maſſaniſſam & Carthaginenſes de agro fuit dies ad diſceptandum à ſenatu datus. Legati miſſi ad ciuitates ſocias, & reges rogandos ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodijs. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium K
capita CCLVII millia, CCXXXI. Res præterea aduerſus Corſos & Ligures proſpere geſtas continet.

LIBER XLII.

ANNO. DLXXVII.

L. Poſtumius Albinus, M. Popillius Lænas, cum omnium primum de prouin-
cijs exercitibusq́. ad ſenatum retuliſſent, Ligures utrique decreti ſunt: ut
nouas ambo, quibus eam prouinciam obtinerent, legiones (binæ ſingulis
decretæ) & ſocium Latini nominis dena millia peditum, & DC equites, &
ſupplementum Hiſpaniæ III millia peditum Romanorum ſcriberent, &

A CC equites. Ad hoc mille & D pedites Romani cum centum equitibus ſcribi iuſſi, cum quibus prætor cui Sardinia obtigiſſet, in Corſicam tranſgreſſus bellum gereret: interim M. Atilius uetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde prouincias ſortiti ſunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, N. Fabius Buteo Hiſpaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliã, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit L. Poſtumium conſulem ad agrum publicum à priuato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modum poſſidere priuatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic iratus Præneſtinis, quòd cum eò priuatus ſacrificij in templo Fortunæ faciundi cauſſa profectus eſſet, nihil in ſe honorifice, neque publice neque priuatim factum à Præneſtinis eſſet; priuſquam ab Roma proficiſceretur, literas Præneſte miſit, ut ſibi magiſtratus obuiã exiret, locum pu-

B blice pararet, ubi diuerteretur: iumentaq́. cum exiret inde, præſto eſſent. Ante hunc conſulem nemo unquam ſocijs in ulla re oneri aut ſumptui fuit: ideo magiſtratus mulis tabernaculisque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs. priuata hoſpitia habebant: ea benigne comiterq́. colebant: domusq́. eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legati qui repente aliquo mitterentur, ſingula iumenta per oppida, iter quà faciendum erat, imperabant. aliam impenſam ſocij in magiſtratus Romanos non faciebant. Iniuria conſulis etiam ſi iuſta, non tamen in magiſtratu exercenda, & ſilentium nimis aut modeſtum aut timidum Præneſtinorum, ius, uelut probato exemplo, magiſtratibus fecit grauiorum in dies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Aetoliam & Macedoniam miſſi erant, renunciarunt, ſibi conueniendi regis Perſei, cum alij abeſſe eum, alij ægrum eſſe, falſò utrunque fingerent, poteſta-

C tem non factam. facile tamen apparuiſſe ſibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia ſeditionem gliſcere in dies: neque diſcordiarum principes auctoritate ſua coerceri potuiſſe. Cum bellum Macedonicum in expectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari, pacemq́. deum peti precationibus quæ editæ ex fatalibus libris eſſent, placuit. Lanuuij claſſis magnæ ſpecies in cœlo uiſæ dicebantur, & Priuerni lana pulla terra enata, & in Veienti apud Rementem lapidatum, Pomptinum omne uelut nubibus locuſtarum coopertum eſſe. in Gallico agro, quà induceretur aratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti, editumq́. ab decemuiris eſt, & quibus dijs, quibusq́. hoſtijs ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigijs expiandis fieret. altera quæ priore anno ualetudinis populi cauſſa uota eſſet, ea uti feriæq́. eſſent. Itaq́. ſacrificatum eſt, ut decemuiri ſcriptum ediderunt. Eodem anno ædes Iunonis Laciniæ detecta.

D Q. Fuluius Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris, quam in Hiſpania prætor bello Celtiberico uouerat, faciebat enixo ſtudio, ne ullum Romæ amplius aut magnificẽtius templũ eſſet. Magnum ornamentum ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent. profectus in Bruttios ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt, quæ tollerent atque aſportarent, auctoritate cenſoria ſocijs deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquam cenſor redijt, tegulæ expoſitæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam unde eſſent ſilebatur: non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Vt uero accerſitus in curiam cenſor uenit, multo infeſtius ſinguli uniuerſiq́. præſentem lacerare, templum auguſtiſſimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal uiolaſſent, uiolare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœde, ac

E prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem moribus regendis creatum, cui ſartatecta exigere ſacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum eſſet, eum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemq́. tecta ædium ſacrarum uagari: & quod ſi in priuatis ſociorum ædificijs faceret, indignum uideri poſſet, id deum immortalium demolientem facere: & obſtringere religione populum Romanum ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non ijdem ubique dij immortales ſint, ſed ſpolijs aliorum alij colendi exornandique. Cum priuſquam referretur, appareret, quid ſentirent patres, relatione facta in unam omnes ſententiam ierunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaque Iunoni fierent. Quæ ad religionem pertineut, cum cura facta. tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo

mo artifex inire rationem potuerit, redemptores nunciarunt. Ex prætoribus qui in pro- F
uincias ierant, N. Fabius Maſſiliæ moritur, cum in citeriorem Hiſpaniam iret. Itaque cum
id nunciatum à Maſſilienſibus legatis eſſet, ſenatus decreuit, ut P. Furius, & Cn. Seruilius,
quibus ſuccedebatur, inter ſe compararent, aut ſortirentur, uter citeriorem Hiſpaniam pro-
rogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit. P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat,
remaneret. Eodem anno cum agri Liguſtini & Gallici quod bello captum erat, aliquantũ
uacaret, SC factum, ut is ager uiritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex SC creauit
A. Atilius prætor urbanus, M. Aemilium Lepidum, C. Caſſium, T. Aebutium Parrum, C.
Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Appuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C.
Munatium. Diuiſerunt dena iugera in ſingulos, ſocijs nominis Latini terna. Per idem tem
pus quo hæc agebantur, legati ex Aetolia Romam uenerunt de diſcordijs ſeditionibusq́ue
ſuis, & Theſſali legati, nunciantes quæ in Macedonia gererentur. Perſeus iam bellum ui- G
uo patre cogitatum, in animo uoluens, omneis non genteis modo Græciæ, ſed ciuitates e-
tiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præſtando, ſibi conciliabat. Erant ta
men magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi, & aliquanto quàm in Eu-
menem propenſiores, cum Eumenis beneficijs muneribusq́ue omnes Græciæ ciuitates &
plerique principum obligati eſſent, & ita ſe in regno ſuo gereret, ut quæ ſub ditione eius
urbes, nullius liberæ ciuitatis fortunam ſecum mutatam uellent. Contra Perſea fama e-
rat poſt patris mortem uxorem manu ſua occidiſſe, Appellem miniſtrum quondam fraudis
in fratre tollendo, atque ob id requiſitum à Philippo ad ſupplicium, exulantem, accerſitum
poſt patris mortem ingentibus promiſſis ad præmia tantæ perpetratę rei, clam interfeciſſe.
Inteſtinis externisq́. præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito
præferebant uulgo ciuitates tam pio erga propinquos, tam iuſto in ciueis, tam munifico er H
ga omnes homines regi, ſeu fama & maieſtate Macedonum regum præoccupati ad ſper-
nendum originem noui regni, ſeu mutationis rerum cupidi, ſeu quia eum obiectum eſſe Ro
manis uolebant. Erant autem non Aetoli modo in ſeditionibus propter ingentem uim æ-
ris alieni, ſed Theſſali etiam: ea contagione uelut tabes in Perræbiam quoque id peruaſe-
rat malum. Cum Theſſalos in armis eſſe nunciatum eſt, Ap. Claudium legatum ad eas res
aſpiciendas componendasq́. ſenatus miſit. Qui utriuſque partis principibus caſtigatis,
cum iniuſto fœnore grauatum æs alienum, ipſis magna ex parte concedentibus qui onera-
rant, leuaſſet, iuſti crediti ſolutionem in annòrum penſiones diſtribuit. Per eundem Ap-
pium eodemq́. modo compoſitæ in Perræbia res. Aetolorum cauſas Marcellus Delphis
per idem tempus hoſtilibus actas animis, quas inteſtino geſſetant bello, cognouit. Cum
certa tum utrinque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem ſuo neutram par- I
tem aut leuare, aut onerare uoluit. communiter ab utriſque petijt, abſtinerent bello, & ob
liuione præteritorum, diſcordias finirent. Huius reconciliationis inter ipſos fides obſidi
bus ultro citroq́. datis firmata eſt. Corinthum, ut ibi deponerentur obſides, conuenitur.
A Delphis & Aetolico concilio Marcellus in Peloponneſum traiecit, quò Achæis edixe-
rat conuentum. Vbi collaudata gente, quod conſtanter uetus decretum de arcendis aditu
finium regibus Macedonum tenuiſſent, inſigne aduerſus Perſea odium Romanorum fecit:
quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens ſecum, quod de appa-
ratibus belli omnia inquirens fecerat, Romam uenit. Per idem tempus quinque legati ad
regem miſſi, qui res in Macedonia aſpicerent, Alexandriam ijdem ad Ptolomæum reno-
uandæ amicitiæ cauſa proficiſci iuſſi. Legati erant hi, C. Valerius, C. Lutatius Cerco, Q.
Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege ſub idẽ K
tempus legati uenerunt, quorum princeps Apollonius in ſenatum introductus, multis iu-
ſtisq́. cauſis regem excuſauit, quòd ſtipendium ſerius, quo ad diem præſtaret. id ſe omne
aduexiſſe, ne cuius niſi temporis gratia regi fieret. donum præterea afferre, uaſa aurea quin
gentum pondo. petere regem, ut quæ cum patre ſuo ſocietas atque amicitia fuiſſet, ea ſe-
cum renouaretur, imperaretq́. ſibi populus R. quæ bono fideliq́. ſocio regi eſſent imperan
da: ſe nullo uſquam ceſſaturum officio. Ea merita in ſe ſenatus fuiſſe cum Romæ eſſet,
eam comitatem iuuentutis, ut pro rege non pro obſide omnibus ordinibus fuerit. Lega-
tis benigne reſponſum, & ſocietatem renouare cum Antiocho, quæ cum patre eius fuerat,
A. Atilius pr. urb. iuſſus. Quæſtores urbani ſtipendium, uaſa aurea cenſores acceperunt.

A eiſq. negotium datum eſt,ut ponerent ea in quibus templis uideretur: legatoque centum millium æris munus miſſum,& ædes liberę hoſpitio datæ,ſumptusq. decretus,donec in Italia eſſet. Legati qui in Syria fuerant,renunciauerunt,in maximo eum honore apud regem eſſe,amiciſſimumq. populo Romano. In prouincijs eo anno hæc. C. Cicereius prætor in Corſica ſignis collatis pugnauit: ſeptem millia Corſorum cæſa. capti amplius M & DCC. Vouerat in ea pugna prætor ædem Iunoni Monetæ. Pax deinde data petentibus Corſis, exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corſica ſubacta Cicereius in Sardiniam tranſmiſit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Cariſtum: eò ſe magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo ſub aduentum M. Popillij conſulis mœnibus ſeſe continebant: deinde poſtquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progreſſi ante portas aciem ſtruxerunt: nec conſul,ut qui id ipſum oppugnatione comminanda quæſiſſet,
B moram certamini fecit. Pugnatum eſt amplius tteis horas, ita ut neutro inclinarer ſpes. quod ubi conſul uidit,nulla parte moueri Ligurum ſigna, imperat equitibus ut æquos conſcendant,ac tribus ſimul partibus in hoſteis quanto maximo poſſent tumultu incurrãt. pars magna equitum mediam traiecit aciem,& ad terga pugnantium peruaſit. Inde terror iniectus Liguribus. diuerſi in omnes partes fugerunt. perpauci retro in oppidum quia inde ſe maxime obiecerat eques. & pugna tam peruicax multos abſumpſerat Ligurum, & in fuga paſſim cæſi ſunt. decem millia hominum cæſa traduntur, amplius DCC paſſim capti. Signa militaria relata LXXXII. nec incruenta uictoria fuit. amplius tria millia militum amiſſa cum cedentibus neutris ex parte utraque primores caderent. poſt hanc pugnam ex diuerſa fuga in unum collecti Ligures, cum maiotem multo partem ciuium amiſſam, quàm ſupereſſe cernerent,(nec enim plus decem millia hominum erãt) dediderunt ſeſe,nihil qui-
C dem illi pacti,ſperauerant tamen non atrocius,quàm ſuperiores imperatores, conſulem in ſe ſæuiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit ,ipſos bonaq. eorum uendidit, literasq. ſenatui de rebus ab ſe geſtis miſit. Quas cum A. Atilius prætor in curia recitaſſet, (nam conſul alter Poſtumius agris recognoſcendis in Campania occupatus aberat) atrox res uiſa ſenatui,Statellates qui uni ex Ligurum gente nõ tuliſſent arma aduerſus Romanos tum quoque oppugnatos,non ultro inferrentes bellum, deditos in fidem populi Romani ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos eſſe: tot millia capitum innoxiorum,fidem implorantia populi Romani,ne quis unquam ſe poſtea dedere auderet, peſſimo exemplo ueniſſe,& diſtractos paſſim, iuſtis quondam hoſtibus populi R. pacatis ſeruire. Quas ob res S. C. factum eſt placere ſenatui, M. Popillium conſulem Ligures pretio emptoribus reddito,ipſos reſtituere in libertatem,bonaq. ut ijs,quicquid eius recuperari poſ-
D ſit,reddantur curare: arma primo quoque tempore fieri in ea gente: conſulem de prouincia decedere, cum deditos in ſedem ſuam Ligures reſtituiſſet: claram uictoriam uincendo oppugnanteis, non ſæuiendo in afflictos fieri. conſul qua ferocia animi uſus eſt in Liguribus, eandem ad non parendum ſenatui habuit. legionibus extemplo Piſas in hibernacula miſſis iratus patribus,infeſtus prætori Romam redijt: ſenatusq. extemplo ad ædem Bellonæ uocato, multis uerbis inuectus eſt in prætorem: qui cum ob rem bello bene geſtam,uti dijs immortalibus honos haberetur,referre ad ſenatum debuiſſet,aduerſus ſe pro hoſtibus ſenatuſconſultum feciſſet, quo uictoriam ſuam ad Ligures transferret: dedique ijs prope conſulem prætor iuberet. Itaque multam ei ſe dicere: à patribus poſtulare, ut ſenatuſconſultum in ſe factum tolli iuberent, ſupplicationemque, quam abſentes ex literis, de bene geſta rep. miſſis decernere debuerint præſentes honoris deorum primum cauſa, deinde &
E ſui aliquo tandem reſpectu decernerent. Nihilo lenioribus, quàm abſens,ſenatorum aliquot orationibus increpitus,neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter conſul,Poſtumius conſumpta æſtate in recognoſcendis agris,ne uiſa quidem prouincia ſua,comitiorum cauſa Romam redijt. conſules C.Popillium Lænatem, P.Aelium Ligurem creauit. Prætores exinde facti,C.Licinius CraſſusM.Iunius Pennus, Sp.Lucretius,Sp. Cluuius, Cn.Sicinius, C.Memmius iterum. Eo anno Luſtrum conditum eſt. Cenſores erant Q.Fuluius Flaccus,& A.Poſtumius Albinus. Poſtumius condidit. Cenſa ſunt ciuium Romanorum capita CCLXIX millia, & XV. Minor aliquanto numerus, quia L. Poſtumius conſul pro concione edixerat, qui ſocium Latini nominis ex edicto C.Claudij conſulis redire in ciuitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romæ, ſed omnes in ſuis ciuitatibus cenſerentur.

Conſors

Concors & è rep.cenſura fuit. Omneis quos ſenatu mouerunt,quibusq́ue equos ademe- F
runt,ærarios fecerunt & tribu mouerunt,neque ab altero notatum alter probauit. Fuluius
ædem Fortunæ equeſtris,quam proconſul in Hiſpania dimicans cum Celtiberorum legio-
nibus uouerat,annos ſex poſtquam uouerat dedicauit, & ſcenicos ludos per quatriduum,
unum diem in circo fecit. L.Cornelius Lentulus X uir ſacrorum eo anno mortuus eſt: in
locum eius ſuffectus A.Poſtumius Albinus. Locuſtarum tantæ nubes à mari uento repen
te in Apuliam illatæ ſunt, ut examinibus ſuis agros late operirent. Ad quam peſtem fru-
gum tollendam Cn. Sicinius prætor deſignatus cum imperio in Apuliam miſſus, ingenti
agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis abſumpſit. Principiũ
Anno. DLXXVIII. inſequentis anni,quo C.Popillius,& P. Aelius fuerunt conſules reſiduas contentiones ex
priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renouariq́. ſenatuſconſultum uolebant,
& conſul Aelius referebat. Popillius & collegam & ſenatum pro fratre deprecabatur, & G
præ ſe ferens ſiquid decernerent, interceſſurum, collegam deterruit. patres eo magis utri-
que pariter conſulum infenſi incepto perſtabant. Itaque cum de prouincijs ageretur, &
Macedonia, iam imminente Perſei bello, peteretur, Ligures ambobus conſulibus decer-
nuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M.Popillio referretur. Poſtulantibus de-
inde ut nouos exercitus ſcribere aut ſupplementum ueteribus liceret, utrunque negatum
eſt. Prætoribus quoque in Hiſpaniam ſupplementum petentibus negatum, M.Iunio in ci
teriorem, Sp.Lucretio in ulteriorem. C.Licinius Craſſus urbanam iuriſdictionem, Cn.
Sicinius inter peregrinos erat ſortitus,C.Memmius Siciliam,Sp.Cluuius Sardiniam. con-
ſules ob ea irati ſenatui, Latinis ferijs in primam quanque diem indictis in prouinciam abi
turos ſe denunciarunt,nec quicquam rei publicæ acturos præterquam quod ad prouincia-
rum adminiſtrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum ueniſſe Ro- H
mam Valerius Antias his conſulibus ſcribit ad deferenda de Perſeo crimina,indicandosq́.
apparatus belli. Plurium annales,& quibus crediderſe malis,ipſum Eumenem ueniſſe tra-
dunt. Eumenes igitur ut Romam uenit,exceptus cum tanto honore,quãtum non meritis
tantum eius ſed beneficijs etiam ſuis, ingentia quæ in eum congeſta erant, exiſtimaret de-
beri populus R.in ſenatum eſt introductus. Cauſam ueniendi ſibi Romam fuiſſe dixit, pre
ter cupiditatem uiſendi deos homineſque,quorum beneficio in ea fortuna eſſet,ſupra quã
ne optare quidem auderet, etiam ut coram moneret ſenatum, ut Perſei conatis obuiam
iret. Orſus inde à Philippi conſilijs,necem Demetrij filij retulit,aduerſantis Romano bel
lo. Baſtarnarum gentem excitam ſedibus ſuis,quorum auxilijs fretus in Italiam tranſiret.
Hæc eum uolutantem in animo,oppreſſum ſacto regnum ei reliquiſſe,quem infeſtiſſimum
eſſe ſenſiſſet Romanis. Itaque Perſea hæreditarium à patre relictum bellum,& ſimul cum I
imperio traditum, iamiam primum alere ac ſouere omnibus conſilijs. florere præterea iu
uentute, quam ſtirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. quæ
cum corporis robore ac uiribus uigeat, animum eſſe inueteratum diutina arte atq; uſu bel-
li. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum
aſſuetum, miſſum à patre in expeditiones multas uariaſque. Iam ex quo ipſe accepiſſet re
gnum,multa quæ non ui, non dolo, Philippus omnia expertus potuiſſet moliri,admirando
rerum ſucceſſu tenuiſſe. acceſſiſſe ad uires eam,quæ longo tempore,multis magniſq́. meri
tis pareretur, auctoritatem. nam apud Græciæ atq; Aſiæ ciuitates, uereri maieſtatem eius
omnes. nec,pro quibus meritis,pro qua munificentia tantum ei tribuatur, cernere: nec di
cere pro certo poſſe,utrum ſelicitate id quadam eius accidat,an quod ipſe uereatur dicere,
inuidia aduerſus Romanos,fauorem illi conciliet. Inter ipſos quoque reges ingentem au K
ctoritate, Seleuci filiam duxiſſe eum non petentem, ſed petitum ultro: ſororem dediſſe
Pruſiæ precanti ac oranti: celebratas eſſe utraſque nuptias gratulatione doniſq́. innu-
merabilium legationum: & uelut auſpicibus nobiliſſimis populis deductas eſſe. Boeoto
rum gentem captatam Philippo, nunquam ad ſcribendum amicitiæ fœdus adduci potuiſ-
ſe: tribus nunc locis cum Perſeo fœdus inciſum literis eſſe, uno Thebis, altero ad Delum
auguſtiſſimo & celeberrimo in templo,tertio Delphis. In Achaico concilio uero,niſi diſ-
cuſſa res per paucos Romanum imperium intentanteis eſſet,eò rem prope adductam,ut a-
ditus & in Achaiam daretur. At hercule ſuos honores, cuius merita in eam gentem priua-
tim an publice ſint maiora, uix dici poſſet, partim deſertos per incultum ac negligentiam,

partim

A partim hoſtiliter ſublatos eſſe. Iam Actolos quem ignorare in ſeditionibus ſuis non
ab Romanis, ſed à Perſeo præſidium petijſſe? His eum fultum ſocietatibus atque
amicitijs, eos domeſticos apparatus belli habere, ut externis non egeat, XXX
millia peditum, V millia equitum: in decem annos frumentum præparate: ut ab-
ſtinere & ſuos & hoſtium agro frumentandi cauſa poſſit. Iam pecuniam tantam
habere, ut decem millia mercenariorum militum, præter Macedonum copias,
ſtipendium in totidem annos præparatum habeat, præter annuum, quod ex metal-
lis regijs capiat, uectigal. Arma uel tribus tantis exercitibus in armamentaria con-
geſſiſſe. Iuuentutem, ut iam Macedonia deficiat, uelut ex perenni fonte unde hau-
riat, Thraciam ſubiectam eſſe. Reliquum orationis adhortatio fuit. Non ego hæc,
inquit, incertis iactata tumoribus, & cupidius credita, quia uera eſſe de inimico
B crimina uolebam, adfero ad uos P C, ſed comperta & explorata, haud ſecus, quàm
ſi ſpeculator miſſus à uobis ſubiecta oculis referrem. Neque relicto regno meo,
quod amplum & egregium uos feciſtis, mare tantum traieciſſem, ut uana ad uos
afferendo, fidem abrogarem mihi. Cernebam nobiliſſimas Aſiæ & Græciæ ciuita-
tes in dies magis denudanteis iudicia ſua: mox ſi permitteretur, eò proceſſuras,
unde receptum ad pœnitendum non haberent. cernebam Perſea non continen-
tem ſe Macedoniæ regno, alia armis occupantem, alia, quæ ui ſubigi non poſſunt,
fauore ac beneuolentia complectentem. uidebam, quàm impar eſſet ſors, cum il-
le uobis bellum, uos ei ſecuram pacem præſtaretis. Quanquam mihi quidem
non parare, ſed gerere pene bellum uidebatur. Abrupolim ſocium atque amicum
ueſtrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia ſcripta ab eo quædam uobis
C comperit, ſocium item atque amicum ueſtrum, interfecit. Euerſam & Callicri-
tum Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduerſus eum in concilio Bœoto-
rum locuti fuerant, delaturosque ad uos quæ agerentur, profeſſi erant, tollendos
curauit. Auxilium Byzantijs aduerſus fœdus tulit, Dolopiæ bella intulit. Theſſa-
liam & Doridem cum exercitu peruaſit, ut in bello inteſtino deterioris partis au-
xilio meliorẽ affligeret. Confudit & miſcuit omnia in Theſſalia Perræbiaq. ſpe noua-
rum tabularum, ut manu debitorum obnoxia ſibi optimates opprimeret. Hæc
cum uobis quieſcentibus & patientibus fecerit, & conceſſam ſibi Græciam eſſe à
uobis uideat, pro certo habet, neminem ſibi, antequam in Italiam traiecerit, arma-
tum occurſurum. Hoc quàm uobis tutum aut honeſtum ſit, uos uideritis: ego cer-
te mihi turpe eſſe duxi, prius Perſea ad bellum inferendum, quám me ſocium ad
D prædicendum ut caueretis, uenire in Italiam. Functus neceſſario mihi officio, &
quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere poſſum, quàm
uti deos deasque precer, ut uos & ueſtræ reipublicæ, & nobis ſocijs atque amicis, qui
ex uobis pendemus, conſulatis? Hæc oratio mouit patres conſcriptos: cæterum in
præſentia nihil, præterquam fuiſſe in curia regem, ſcire quiſquam potuit. eo ſilentio
clauſa curia erat. Bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque reſponſa eſ-
ſent, emanauere. Perſei deinde regis legatis poſt paucos dies ſenatus datus eſt. Cæ-
terum præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & de-
fenſio & deprecatio legatorum reſpuebatur: & exaſperauit animos ferocia animi
Harpali, qui princeps legationis erat. Is uelle quidem & laborare dixit regem, ut
purganti ſe nihil hoſtile dixiſſe aut feciſſe, fides habeatur: cæterum ſi peruicacius
E cauſam belli quæri uideat, forti animo defenſurum ſe. Martem communem eſſe, &
euentum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atque Aſiæ curæ erat, quid
Perſei legati, quid Eumenes in ſenatu egiſſet: & propter aduentum eius, quem mo-
turum aliquid rebantur, miſerant pleræque ciuitates, alia in ſpeciem præferenteis, le-
gatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius quin Eumenes
ciuitatem quoque ſuam Perſei criminibus iunxiſſet. Itaque omni modo per patro-
nos hoſpitesque diſceptandi cum rege locum in ſenatu quærebat. Quod cum con-
tigiſſet, libertate intemperantius inuectus in regem, quòd Lyciorum gentem aduer-
ſus Rhodios concitaſſet, grauiorq. Aſiæ eſſet, quàm Antiochus fuiſſet, popularem

quidem ac gratam populis Aſiæ (nam eò quoque iam fauor Perſei uenerat) oratio- F
nem habuit, cæterum inuiſam ſenatui, inutilemq́. ſibi & ciuitati ſuæ. Eumeni uero
conſpiratio aduerſus eum, fauorem apud Romanos fecit. ita omnes ei honores ha-
biti, donaq́. quàmampliſſima data, cum ſella curuli, atque eburneo ſcipione. Le-
gationibus dimiſſis, cum, Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regreſſus in
Macedoniam, nunciaſſet regi, nondum quidem paranteis bellum reliquiſſe ſe Ro-
manos, ſed ita infeſtos, ut facile appareret non dilaturos: & ipſe, præter-
quam quòd & ita credebat futurum, iam etiam uolebat, in flore uirium ſe cre-
dens eſſe. Eumeni ante omneis infeſtus erat: à cuius ſanguine ordiens bellum,
Euandrum Cretenſem ducem auxiliorum, & Macedonas treis aſſueros miniſte-
rijs talium facinorum, ad cædem regis ſubornat, literasq́. eis dat ad Praxo ho-
ſpitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis conſtabat, Eume- G
nem ut ſacrificaret Apollini, Delphos aſcenſurum. Progreſſi cum Euandro in-
ſidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem om
nia circumeuntes quærebant. Aſcendentibus ad templum à Cirra, priuſquam per
ueniretur ad frequentia ædificijs loca, maceria erat ab læua ſemitæ paulum ex-
tans à fundamento, quà ſinguli tranſirent. dextra pars labe terræ in aliquantum
altitudinis diruta erat. poſt maceriam ſe abdiderunt, gradibus aſtructis, ut ex
ea uelut è muro tela in prætereuntem conijcerent. Primo à mari circunfuſa tur-
ba amicorum ac ſatellitum procedebat; deinde extenuabant paulatim anguſtiæ
agmen. Vbi ad eum locum uentum eſt, quà ſingulis eundum erat, primus ſemi-
tam ingreſſus Pantaleon Aetoliæ princeps, cum quo inſtitutus regi ſermo erat:
Tum inſidiatores exorti ſaxa duo ingentia deuoluunt: quorum altero caput ictum H
eſt regi, altero humerus ſopitus, ex ſemita procliui in decliue multis ſuper pro-
lapſum iam ſaxis congeſtis. & cæteri quidem etiam amicorum & ſatellitum poſt-
quam cadentem uidere, diffugiunt. Pantaleon conſtanter impauidus manſit ad
protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriæ decurrere ad con-
ficiendum ſaucium poſſent, uelut perfecta re in iugum Parnaſi refugerunt eo
curſu, ut, cum unus, non facile ſequendo per inuia atque ardua, moraretur
fugam eorum, ne comprenſo indicium emanaret, occiderint comitem. Ad
corpus regis primo amici, deinde ſatellites ac ſerui concurrerunt, tollentes ſo-
pitum uulnere, ac nihil ſentientem: uiuere tamen ex calore & ſpiritu remanen-
te in præcordijs ſenſerunt: uicturum exigua ac prope nulla ſpes erat. Qui-
dam ex ſatellitibus ſecuti latronum ueſtigia, cum uſque ad iugum Parnaſi ne- I
quicquam fatigari perueniſſent, re infecta redierunt. Aggreſſi facinus Macedo-
nes ut inconſulte, ita audacter cœptum, nec conſulte & timide reliquerunt.
Compotem iam ſui regem amici poſtero die deferunt ad nauem: inde Corin-
thum. à Corintho per Iſthmi iugum nauibus traductis, Aeginam traijciunt. Ibi
adeo ſecreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in
Aſiam perferret. Attalus quoque celerius, quàm dignum concordia fraterna
erat, credidit: nam & cum uxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud du-
bius regni hæres eſt locutus. Quæ poſtea non fefellere Eumenem: & quanquam
diſſimulare, & tacite habere id patique ſtatuerat, tamen in primo congreſſu non
temperauit, quin uxoris petendæ præmaturam feſtinationem fratri obijceret. Ro-
mam quoque fama de morte Eumenis perlata eſt. Sub idem tempus C. Valerius K
ex Græcia, qui legatus ad uiſendum ſtatum regionis eius, ſpeculandaque conſi-
lia Perſei regis miſſus erat, redijt: congruentiaque omnia criminibus ab Eumene
allatis referebat, ſimul & adduxerat ſecum Praxo à Delphis, cuius domus rece-
ptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brundiſinum, qui talis indicij delator
erat. Princeps Brundiſij Rammius fuit, hoſpitio quoque & duces Romanos om-
nes, & legatos, exterarum quoque gentium inſignes, præcipue regios, accipie-
bat. ex eo notitia ei cum abſente Perſeo fuerat: literisq́. ſpem amicitiæ interioris,
magnæq́. inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, breui perfamiliaris haberi,
trahiq́.

A trahiq́. magis quàm uellet in arcanos ſermones eſt cœptus. Promiſſis enim ingentibus præ-
mijs petere inſtitit ab eo rex, quoniam duces omnes legatiq́. Romani hoſpitio eius uti
aſſueſſent, quibus eorum ipſe ſcripſiſſet, ut uenenum dandum curaret. Cuius ſcire ſe com-
parationem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conſcijs comparari: euen-
tu præterea incerto eſſe, ut aut ſatis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam
dentur, ſe daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo ſigno deprehendi poſſet. Rammius
ueritus ne, ſi abnuiſſet, primus ipſe ueneni experimentum eſſet, facturum pollicitus profi-
ciſcitur; nec Brunduſium ante redire, quàm conuento C. Valerio legato, qui circa Chalci-
dem eſſe dicebatur, uoluit. Ad eum primum indicio delato, iuſſu eius Romam ſimul uenit.
introductus in curiam, quæ acta erant expoſuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant,
B acceſſere quo maturius hoſtis Perſeus iudicaretur, quippe quem non iuſtum modo appa-
rare bellum regio animo, ſed per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac uene-
ficiorum cernebant. Belli adminiſtratio ad nouos conſules reiecta eſt: in præſentia tamen
Cn. Sicinium prætorem cuius inter ciues & peregrinos iuriſdictio erat, ſcribere milites pla-
cuit, qui Brunduſium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum traijcerentur,
ad occupandas maritimas urbes: ubi conſul cui prouincia Macedonia obueniſſet, claſſem
appellere tuto, & copias percommode exponere poſſet. Eumenes aliquandiu Æginæ re-
tentus periculoſa & difficili curatione, cum primum tuto potuit profectus Pergamum, præ-
ter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſumma ui parabat bellum. Le-
gati eò ab Roma, gratulantes quòd è tanto periculo euaſiſſet, uenerunt. Cum Macedoni-
cum bellum in annum dilatum eſſet, cæteris prætoribus iam in prouincias profectis, M. Iu-
C nius & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato ſæpe idem petendo
ſenatu, tandem peruicerunt, ut ſupplementum ſibi ad exercitum daretur. tria millia pedi-
tum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones, in ſocialem exercitum quin-
que millia peditum, & CCC equites imperare ſocijs iuſſi. Hoc copiarum in Hiſpanias cũ
prætoribus nouis portatum eſt. Eodem anno, quia per recognitionem Poſtumij conſulis
magna pars agri Campani, quem priuati ſine diſcrimine paſſim poſſederant, recuperata in
publicum erat, M. Lucretius tribunus pl. promulgauit, ut agrum Campanum cenſores fruẽ-
dum locarent: quod factum tot annis poſt captam Capuam non fuerat, in uacuo uagaretur
cupiditas priuatorum. Cum in expectatione ſenatus eſſet, bello etſi non indicto, tamen iam
decreto, qui regum ſuam, Perſei qui ſecuturi amicitiam eſſent, legati Ariarathis, puerum fi-
lium regis ſecum adducentes Romam uenerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum
D filium Romã miſiſſe: ut iam inde à puero aſſueſceret moribus Romanis hominibusq́ue Pe-
tere, ut eum non ſub hoſpitum modo priuatorum cuſtodia, ſed publicæ etiam curæ ac uelut
tutelæ uellent eſſe. Ea regis legatio grata ſenatui fuit. Decreuerunt ut Cn. Sicinius prætor
ædeis inſtructas locaret, ubi filius regis comitesq́. eius habitare poſſent. Et Thracum lega-
tis apud ſe diſceptantibus, & ſocietatem amicitiamq́. petentibus, & quod petebant datum
eſt: & munera binum millium æris ſummæ in ſingulos miſſa. Hos utique populos, quòd ab
tergo Macedoniæ Thracia eſſet, aſſumptos in ſocietatem gaudebant. Sed ut in Aſia quo-
que & inſulis explorata omnia eſſent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miſe-
runt. Adire eos Cretam & Rhodum iuſſerunt, ſimul renouare amicitiam, ſimul ſpeculari,
num ſolicitati animi ſociorum ab rege Perſeo eſſent. In ſuſpenſa ciuitate ad expectationem
noui belli, nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio, bello Punico priore poſita
E à M. Aemilio conſule cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Ea res
prodigij loco habita, ad ſenatum relata eſt. Patres ad aruſpices referre, & decemuiros adire
libros iuſſerũt. Decemuiri luſtrandũ, oppidũ ſupplicationẽ obſecrationemq́. habendã, uicti-
mis maioribus ſacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruæ promon-
torium re nunciarunt: ludos per decem dies Ioui opt. max. primo quoque die faciendos.
Ea omnia cum cura facta. aruſpices in bonum uerſurum id prodigium, prolationemq́. fi-
nium, & interitum perduellium portendi reſponderunt: quod ex hoſtibus ſpolia
fuiſſent ea roſtra, quæ tempeſtas deieciſſet. Acceſſerunt quæ cumularent religio-
nes animis. Saturniæ nunciatum erat ſanguine per triduum in oppido pluiſſe: Ca-
latiæ aſinum tripedem natum, & taurum cum quinque uaccis, uno ictu fulminis exani-
matos: Oximi terra pluiſſe. Horum quoque prodigiorum cauſa, res diuinæ fa-

ctæ,& ſupplicatio unum diem, feriæq́. habitæ. Conſules ad id tempus in prouincias non F
exierant: quia neq; uti de M. Popillio referrent, ſenatui obſequebantur,& nihil aliud decer-
nere prius, ſtaturum patribus erat. Aucta etiam inuidia eſt Popillij, literis eius, quibus ite-
rum cum Statellatibus Liguribus proconſul pugnaſſe ſe ſcripſit, ac ſe decem millia eorum
occidiſſe: propter cuius iniuriam belli, cæteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum
uero non abſens modo Popillius, qui deditis contra ius ac fas bellum intuliſſet,& pacatos
ad rebellium incitaſſet: ſed conſules quòd non exirent in prouinciam, in ſenatu increpiti.
Hoc conſenſu patrum accenſi M. Marcius Sermo, & Q. Marcius Scylla tribuni plebis &
conſulibus multam ſe dicturos, niſi in prouinciam exirent, denunciarunt: & rogatio-
nem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in ſenatu recitarunt.
Sanciebatur, ut qui ex Statellis deditis in libertatem reſtitutus ante kalendas Sextiles pri-
mas non eſſet, cuius dolo malo is in ſeruitutem ueniſſet, ut iuratus ſenatus decerneret, qui G
eam rem quæreret animaduerteretq́;. Ex auctoritate deinde ſenatus eam rogationem pro
mulgarunt. Priuſquam proficiſcerentur conſules. C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem
Bellonæ ſenatus datus eſt. Is expoſitis, quas in Corſica res geſſiſſet, poſtulatoq́. fruſtra
triumpho, in monte Albano, quod iam in morem uenerat, ut ſine publica auctoritate
fieret, triumphauit. Rogationem Marciam de Liguribus magno conſenſu plebes ſciuit
iuſſitq́. ex eo plebiſcito C. Licinius prætor conſuluit ſenatum quem quærere ex rogatione
uellet. Patres ipſum eum quærere iuſſerunt. Tum demum conſules in prouinciam profecti
ſunt, exercitumq́. à M. Popillio ceperunt: neque tamen M. Popillius reuerti Romam aude
bat, ne cauſam diceret, aduerſo ſenatu, infeſtiore populo, apud prætorem qui de quæ-
ſtione in ſe poſita ſenatum conſuluiſſet. Huic detractationi eius, tribuni pl. alterius rogatio-
nis denunciatione occurrerunt: ut ſi non ante idus Nouembres in urbem Romam introiſ- H
ſet, de abſente eo C. Licinius ſtatueret ac iudicaret. Hoc tractus uinculo cum rediſſet, in-
genti cum inuidia in ſenatum uenit. Ibi cum laceratus iurgijs multorum eſſet, S C factum
eſt, ut qui Ligurum poſt Q. Fuluium, L. Manlium conſules hoſtes non fuiſſent, ut eos C. Li-
cinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem reſtituendos curarent: agrumq́. ijs trans Padum
conſul Popillius daret. Multa millia hominum hoc ſenatuſconſulto reſtituta in libertatem,
transductisq́. Padum ager eſt aſſignatus. M. Popillius rogatione Marcia bis apud C. Lici-
nium cauſam dixit: tertio prætor gratia conſulis abſentis,& Popilliæ familiæ precibus ui-
ctus, idibus Martijs adeſſe reum iuſſit, quo die noui magiſtratus inituri erant honorem:
ne diceret ius qui priuatus futurus eſſet. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci eluſa eſt. Le-
gati Carthaginienſes eo tempore Romæ erant, & Guluſſa filius Maſſaniſſæ. inter eos ma-
gnæ contentiones in ſenatu fuere. Carthaginienſes querebantur, præter agrum, de I
quo ante legati ab Roma, qui in re præſenti cognoſcerent, miſſi eſſent, amplius LXX
oppida caſtellaq́. agri Carthaginienſis biennio proximo Maſſaniſſam ui atque armis poſſe-
diſſe. Id illi, cui nihil penſi ſit, facile eſſe: Carthaginienſes fœdere illigatos ſilere: prohiberi
enim extra fines efferre arma. Quanquam ſciant in ſuis finibus, ſi inde Numidas pellerent,
ſe geſturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diſerte uetentur
cum ſocijs populi Romani bellum gerere. Sed iam ultra ſuperbiam crudelitatemq́. & aua-
ritiam eius non pati poſſe Carthaginienſes: miſſos eſſe qui orarent ſenatum, ut trium ha-
rum rerum unam ab ſe impetrari ſinerent: ut uel ex æquo apud ſocium populum, quid cu-
iuſque eſſet, diſceptarent: uel permitterent Carthaginienſibus, ut aduerſus iniuſta arma
pio iuſtoque ſe tutarentur bello: uel ad extremum, ſi gratia plus quàm ueritas apud eos
ualeret, ſemel ſtatuerent, quid donatum ex alieno Maſſaniſſæ uellent. modeſtius certe da- K
turos eos, & ſcituros quid dediſſent: ipſum nullum præterquam ſuæ libidinis arbitrio fi-
nem facturum. Horum ſi nihil impetrarent, & aliquod ſuum poſt datam à P. Scipione pa-
cem delictum eſſet, ipſi potius animaduerterent in ſe. Tutam ſeruitutem ſe ſub domi-
nis Romanis, quàm libertatem expoſitam ad iniurias Maſſaniſſæ malle. Perire nanque
ſemel ipſis ſatius eſſe, quàm ſub acerbiſſimi carnificis arbitrio ſpiritum ducere.
Sub hæc dicta lachrymantes procubuerunt, ſtratiq́. humi non ſibi magis miſeri-
cordiam quàm regi inuidiam concitarunt. Deinde interrogari Guluſſam pla-
cuit, quid ad ea reſponderet: aut ſi prius mallet, expromeret ſuper qua re Romam
ueniſſet. Guluſſa neque ſibi facile eſſe dixit de ijs rebus agere, de quibus nihil man-
dati

A dati à patre haberet: neque patri facilè fuiſſe mandare, cum Carthaginienſes nec de qua re
acturi eſſent, nec omninò ituros ſe Romam indicauerint. In æde Aeſculapij clandeſtinum
eos per aliquot noctes conſilium principum habuiſſe, unde præterea legatos occultis cum
mandatis Romam mitti. Eam cauſam fuiſſe patri mittendi ſe Romam, qui deprecaretur ſe-
natum, ne quid communibus inimicis criminantibus ſe crederent, quem ob nullam aliam
cauſam niſi propter conſtantem fidem erga populum Romanum odiſſent. His utrinque au-
ditis, ſenatus de poſtulatis Carthaginienſium conſultus reſpondere ita iuſſit: Guluſ-
ſam placere extemplo in Numidiam proficiſci, & nunciare patri, ut de ijs, de qui-
bus Carthaginienſes querantur, legatos quamprimum ad ſenatum mittat, denuncietq.
Charthaginienſibus, ut ad diſceptandum ueniant. Si aliqnid poſſent Maſſaniſæ hono-
ris cauſa, & feciſſe, & facturos eſſe. ius gratiæ non dare: agrum qua cuiuſque ſit, poſ-
B ſideri uelle: nec nouos ſtatuere fines, ſed ueteres obſeruari in animo habere Carthagi-
nienſibus uictis ſe & urbes & agros conceſſiſſe, non ut in pace eriperent per iniuriam, quæ
iure belli non ademiſſent. Ita regulus Carthaginienſesq. dimiſſi. munera ex inſtituto data
utriſque, aliaq. hoſpitalia comiter conſeruata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cæpio, Ap.
Claudius Centho. T. Annius Luſcus legati, ad res repetendas in Macedoniam, renuncian-
damq. amicitiam regi miſſi, redierunt: qui iam ſua ſponte infeſtum Perſi ſenatum inſuper
accenderunt, relatis ordine quæ uidiſſent, quæq. audiſſent. Vidiſſe ſe per omnes urbes Ma-
cedonum ſumma ui parari bellum. Cum ad regem perueniſſent, per multos dies conue-
niendi eius poteſtatem non factam. Poſtremo cum deſperato iam colloquio profecti eſ-
ſent, tum demum ſe ex itinere reuocatos, & ad eum introductos eſſe. Suæ orationis ſum-
mam fuiſſe, fœdus cum Philippo ictum, cum ipſo eo poſt mortem patris renouatum: in quo
C diſerte prohiberi eum extra fines arma efferre. prohiberi ſocios populi R. laceſſere bello.
Expoſita deinde ab ſe ordine, quæ ipſi nuper in ſenatu Eumenem uera omnia & comper-
ta referentem audiſſent. Samothraciæ præterea per multos dies occultum conſilium cum
legationibus ciuitatum Aſiæ regem habuiſſe. Pro his iniurijs ſatisfieri ſenatum æquum
cenſere, reddiq. ſibi res ſocijsq. ſuis, quas contra ius fœderis habeat. Regem ad ea primo
accenſum ira, inclementer locutum, auaritiam ſuperbiamq. Romanis obijcientem frequen-
ter, quòd alij ſuper alios legati uenirent, ſpeculari dicta factaq. ſua: quòd ſe ad nutum impe-
riumq. eorum omnia dicere ac facere æquum cenſerent. Poſtremo multum ac diu uocife-
ratum reuerti poſtero die iuſſiſſe, ſcriptum ſe reſponſum dare uelle: tum ita ſibi ſcriptum tra
ditum eſſe. Fœdus cum patre ictum, ad ſe nihil pertinere. id ſe renouari, non quia probaret,
ſed quia in noua poſſeſſione regni patienda omnia eſſent, paſſum. Si nouum fœdus ſecum
D facere uellent, conuenire prius de conditionibus debere: & ſi in animum inducerent, ut ex
æquo fœdus fieret, & ſe uiſurum quid ſibi faciundum eſſet, & illos credere reip. conſultu-
ros. Atque ita ſe proripuiſſe, & ſummoueri è regia omneis cœptos: tum ſe amicitiam &
ſocietatem renunciaſſe. Qua uoce eum accenſum reſtitiſſe, atque uoce clara denunciaſſe
ſibi, ut triduo regni ſui decederent finibus. Ita ſe profectos: nec ſibi aut uenientibus, aut
mouentibus quidquam hoſpitaliter aut benigne factum. Theſſali deinde Aetoliq. legati
auditi. Senatui, ut ſcirent quamprimum quibus ducibus uſura reſpublica eſſet, literas
mitti conſulibus placuit: ut uter eorum eſſet, Romam ad magiſtratus creandos ueniret.
Nihil magnopere quod memorari attineat rei publicæ eo anno conſules geſſerant: ma-
gis è republica uiſum erat comprimi ac ſedari exaſperatos Ligures, cum Macedoni-
cum bellum expectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem ſuſpectum Iſſenſes lega-
E ti fecerunt: ſimul queſti fines ſuos ſecundo populatum: ſimul nunciantes uno animo ui-
uere Macedonum atque Illyriorum regem, communi conſilio parare Romanis bellum: &
ſpecie legatorum Illyrios ſpeculatores Romæ eſſe, Perſe auctore miſſos, ut quid agere-
tur ſcirent. Illyrij uocati in ſenatum: qui cum legatos ſe eſſe miſſos ab rege dicerent ad
purganda crimina, ſi qua de rege Iſſenſes deferrent: quæſitum ecquid ita non adiſſent ma-
giſtratum, ut ex inſtituto loca lautia acciperent: ſciretur denique ueniſſe eos, & ſuper qua
re ueniſſent. Hæſitantibus in reſponſo, ut curia excederent dictum: reſponſum tanquam le-
gatis, ut qui adire ſenatum non poſtulaſſent, dari non placuit: mittendosq. ad regem lega-
tos cenſuerunt: qui nunciarent, qui ſocij quererentur apud ſenatum exuſtum à rege agrum.
non æquum eum facere, qui ab ſocijs ſuis non abſtineret iniuriam. In hanc legationem miſ-

ſi, A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Aſia qui circa ſocios reges miſſi erant F
legati redierunt, qui renunciarent Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Ale
xandria ſeſe conueniſſe. Omnes ſolicitatos legationibus Perſei, ſed egregie in fide perma-
nere, pollicitosq́. omnia, quæ populus Romanus imperaſſet, præſtaturos, & ciuitates ſocias
adiſſe: cæteras ſatis fidas, ſolos Rhodios fluctuanteis & imbutos Perſei conſilijs inueniſſe.
uenerant legati Rhodij ad purganda ea quæ uulgo iactari de ciuitate ſciebant: cæterum ſe-
natum ijs dari, cum noui conſules magiſtratum iniſſent, placuit. Belli apparatum non diffe-
rendum cenſuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex ueteribus quinqueremibus
in naualibus Romæ ſubductis, quæ poſſent uſui eſſe, reficeret, pararetq́. naues quinquagin-
ta: ſi quid ad eum numerum explendum deeſſet, C. Memmio collegæ in Siciliam ſcriberet,
ut eas quæ in Sicilia naues eſſent, reficeret atque expediret, ut Brundiſium primo quoque
tempore mitti poſſent. Socios nauales libertini ordinis in uiginti & quinque naues ex ci- G
uibus Romanis C. Licinius prætor ſcribere iuſſus: in quinque & uiginti parem numerum
Cn. Sicinius ſocijs imperaret: idem prætor peditum VIII millia, CCCC equites à ſocijs
Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundiſij acciperet, atque in Macedoniam
mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur; Cn. Sicinius
prætor, qui exercitum paratum ad traijciendum haberet. C. Popillio conſuli ex au-
ctoritate ſenatus C. Licinius prætor ſcribit, ut & legionem ſecundam, quæ maxime ue
terana in Liguribus erat, & ſocios Latini nominis quatuor millia peditum, CC equites
idibus Februarijs Brundiſij adeſſe iuberet. Hac claſſe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouin
ciam Macedoniam obtinere, donec ſucceſſor ueniret, iuſſus, prorogato in annum impe-
rio. Ea omnia quæ ſenatus cenſuit, impigre facta ſunt. Duodequadraginta quinquere-
mes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas Brundiſium, L. Porcius Licinus præpoſitus: H
duodecim ex Sicilia miſſæ. Ad frumentum claſſi exercituique coemendum in Apuliam
Calabriamq́ue tres legati miſſi, Sex. Digitius, T. Iuuentius, M. Cæcilius. Ad omnia præ-
parata Cn. Sicinius prætor paludatus ex urbe profectus, Brundiſium uenit. Exitu prope
anni C. Popillius conſul Romam redijt, aliquanto ſerius, quàm ſenatus cenſuerat: cui pri-
mo quoque tempore magiſtratus creare, cum tantum bellum immineret, iuſſum erat. Ita-
que non ſecundis auribus patrum auditus eſt conſul, cum in æde Bellonæ de rebus in Li-
guribus geſtis diſſereret: ſucclamationes frequentes erant, interrogationesq́ue cur ſcele-
re fratris oppreſſos Ligures in libertatem non reſtituiſſet. Comitia conſularia in quam e-
dicta erant diē A. D. XII. Kalendas Martias ſunt habita. Creati conſules P. Licinius Craſ-
ſus, C. Caſſius Longinus. Poſtero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Phi-
lus, L. Canuleius Diues, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His I
prætoribus prouinciæ decretæ duæ iure Romæ dicendo, Hiſpania, & Sicilia, & Sardinia, ut
uni ſors integra eſſet, quò ſenatus cenſuiſſet. cõſulibus deſignatis imperauit ſenatus, ut qua
die magiſtratum iniſſent, hoſtijs maioribus rite mactatis precarentur, ut quod bellum popu
lus R. iu animo haberet gerere, ut id proſperum eueniret. Eodem die decreuit ſenatus, C.
Popillius conſul ludos per dies X Ioui opt. max. uoueret; donaq́ue circa omnia puluinaria
dari, ſi reſp. X annos in eodem ſtatu fuiſſet. Ita ut cenſuerant, in Capitolio uouit conſul lu
dos fieri, donariaq́. dari, quanta ex pecunia decreſſet ſenatus. cum centum & quinquagin-
ta non minus adeſſent, præeunte uerba Lepido pontefice maximo id uotum ſuſceptum eſt.
Eo anuo ſacerdotes publici mortui, L. Aemilius Papus Xuir ſacrorum, & Q. Fuluius Flac-
cus pontifex, qui priore anno fuerat cenſor. hic fœda morte perijt. ex duobus filijs eius,
qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum deceſſiſſe, alterum graui & periculoſo K
morbo ægrum eſſe. Obruit animum ſimul luctus metusq́ue: mane ingreſſi cubiculum ſer-
ui, laqueo dependenrem inuenere. Erat opinio, poſt cenſuram minus compota fuiſſe ſui.
uulgo Iunonis Laciniæ iram ob ſpoliarum templum alienaſſe uentem ferebant. Suffectus
in Aemilij locum Xuir M. Valerius Meſſalla, in Fuluij pontifex Cn. Domitius Ahenobar-
bus, oppido adoleſcens, ſacerdos lectus. P. Licinio, C. Caſſio conſulibus non urbs tantum
Roma, nec terra Italia, ſed omnes reges ciuitatesq́. quæ in Europa, quæq́. in Aſia erant, con
ANNO. uerterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem cum uetus odium ſti-
DLXXIX. mulabat, tum recens ira, quòd ſcelere eius prope ut uictima mactatus Delphis eſſet. Pruſias
Bithyniæ rex ſtatuerat abſtinere armis, euentumq́. expectare. nam neque pro Romanis ſe
æquum

A æquum cenſere aduerſus fratrem uxoris arma ferre : & apud Perſea uictorem ueniam per
ſororem impetrabilem fore. Ariarathes Cappadocum rex præterquam quòd Romanis ſuo
nomine auxilia pollicitus erat, ex quo eſt iunctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisq.
ſe conſociauerat conſilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno, & pueritiam re-
gis, & inertiam tutorum ſpernens, & ambigendo de Cœleſyria, cauſam belli ſe habiturum
exiſtimabat; geſturumq. ſine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bel-
lo, id bellum: tamen omnia & per ſuos legatos ſenatui, & ipſe legatis eorum eximie polli-
citus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores & bellum ad
uerſus Antiochum parabant, quò uindicarent Cœleſyriam, & Romanis omnia polliceban
tur ad Macedonicum bellum. Maſſaniſa & frumento iuuabat Romanos, & auxilia cum
elephantis, Miſagenemque filium mittere ad bellum parabat. Conſilia autem in omnem
B fortunam ita diſpoſita habebat. Si penes Romanos uictoria eſſet, ſuas quoque in eodem
ſtatu manſuras res, neque ultra quidquam mouendum: non enim paſſuros Romanos uim
Carthaginienſibus afferri. Si fractæ eſſent opes Romanorum, quæ tum protegerent Car-
thaginienſes, ſuam omnem Africam fore. Gentius rex Illyriorum fecerat potius, cur ſuſpe
ctus eſſet Romanis, quàm ſatis ſtatuerat utram foueret partem: impetuq. magis, quàm
conſilio ijs aut illis ſe adiuncturus uidebatur. Cotys Thrax Odryſarum rex euidenter Ma-
cedonum partis erat. Hæc ſententia regibus cũ eſſet de bello, in liberis gentibus populiſ-
que, plebs ubique omnis ferme, ut ſolet, deterioribus erat ob regem Macedonasq. incli-
nata: principum diuerſa cerneres ſtudia. Pars ita in Romanos effuſi erant, ut auctorita-
tem immodico fauore corrumperent: pauci ex ijs iuſtitia imperij Romani capti, plures ita,
ſi præcipuam operam nauaſſent, potentes ſeſe in ciuitatibus ſuis futuros rati. Pars altera
C regiæ adulationis erat, quos æs alienum & deſperatio rerum ſuarum eodem manente ſtatu
præcipites ad nouanda omnia agebat: quoſdam uentoſum ingenium, quia Perſeus magis
auræ popularis erat. Tertia pars, optima eadem & prudentiſſima, ſi utique optio domini
potioris daretur, ſub Romanis quàm ſub rege malebat eſſe. ſi liberum inde arbitrium for-
tunæ eſſet, neutram partem uolebant potentiorem altera oppreſſa fieri: ſed illibatis po-
tius uiribus utriuſque partis, pacem ex eo manere: ita inter utroſque optimam conditio-
nem ciuitatum fore, protegente altero ſemper inopem ab alterius iniuria. Hæc ſentien-
tes, certamina fautorum utriuſque partis taciti ex tuto ſpectabant conſules quo die ma-
giſtratum inierunt ex S C, cum circa omnia fana in quibus lectiſternium maiorem partem
anni eſſe ſolet, maioribus hoſtijs immolaſſent, inde preces ſuas acceptas ab dijs immor-
talibus ominati, ſenatui rite ſacrificatum, precationemque de bello factam renunciarunt.
D Aruſpices ita reſponderunt, ſi quid rei nouæ inciperetur, id maturandum eſſe: uictoriam,
triumphum, prorogationem imperij portendi. Patres, quod fauſtum felixq. populo R.
eſſet, centuriatis comitijs primo quoque die ferre ad populum conſules iuſſerunt, ut quòd
Perſeus Philippi filius, Macedonum rex aduerſus fœdus cum patre Philippo ictum, & ſe-
cum poſt mortem eius renouatum, ſocijs populi R. arma intuliſſet, agros uaſtaſſet, urbeſ-
que occupaſſet: quodque belli parandi aduerſus populum R. conſilia iniſſet, arma, mili-
tes, claſſem eius rei cauſa comparaſſet: ut, niſi de ijs rebus ſatisfeciſſet, bellum cum eo ini-
retur. Hæc rogatio ad populum lata eſt. S C inde factum eſt, ut conſules inter ſe pro-
uincias Italiam & Macedoniam compararent, ſortirenturve. cui Macedonia obueniſſet,
ut is regem Perſea, quiq. eius ſectam ſecuti eſſent, niſi populo R. ſatisfeciſſent, bello perſe
queretur. Legiones quatuor nouas ſcribi placuit, binas ſingulis cõſulibus. Id præcipue pro
E uinciç Macedoniæ datũ, quòd cum alterius conſulis legionibus quina millia & duceni equi
tes ex uetere inſtituto darentur in ſingulas legiones: in Macedoniam ſena millia peditum
ſcribi iuſſa, equites treceni æqualiter in ſingulas legiones. & in ſociali exercitu conſuli alte
ri auctus numerus, XVI millia peditum, DCCC equites, præter eos quos Cn. Sicinius du
xiſſet DC equites, in Macedoniam traijceret. Italiæ ſatis uiſa XII millia ſociorum peditũ,
DC equites. Illud quoque præcipuum datum ſorti Macedoniæ, ut cẽturiones militesq. ue
teres ſcriberet, quos uellet conſul, uſque ad quinquaginta annos. In tribunis militum no-
uatum eo anno propter Macedonicum bellum, quòd conſules ex S C. ad populum tulerũt,
ne tribuni militum eo anno ſuffragijs crearentur; ſed conſulum, prætorumq. in ijs facien-
dis iudiciũ arbitriumq. eſſet. Inter prætores ita partita imperia. Prætorẽ cuius ſors fuiſſet,

ut iret quò ſenatus cenſuiſſet, Brunduſium ad claſſem ire placuit: utque ibi recognoſceret F
ſocios nauales: dimiſſisque, ſi qui parum idonei eſſent, ſupplementum legeret ex libertinis:
& daret operam, ut duæ partes ciuium Romanorum tertia, ſociorum eſſet. Commeatus
claſſi legionibusq. ut ex Sicilia Sardiniaq. ſubueherentur; prætoribus qui eas prouincias
ſortiti eſſent, mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisq. imperarent, utq. id fru-
mentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus eſt ſor
titus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hiſpaniam, C. Sulpicius Galba urbanam
iurisdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quò ſenatus cen-
ſuiſſet, ſors euenit. Inter conſules magis cauillatio, quàm magna contentio, de prouincia
fuit. Caſſius ſine ſorte ſe Macedoniam oppugnaturum dicebat: nec poſſe collegam ſaluo
iureiurando ſecum ſortiri. Prætorem eum, ne in prouinciam iret, in concione iuraſſe, ſe ſta
to loco ſtatisque diebus ſacrificia habere, quæ abſente ſe recte fieri non poſſent: quæ non G
magis conſule quàm prætore abſente recte fieri poſſent. Si ſenatus, non quid uellet in con
ſulatu potius, quàm quid in prætura iurauerit P. Licinius, animaduertendum eſſe cenſeat:
ſe tamen futurum in ſenatus poteſtate. Conſulti patres, cui conſulatum populus R. non:
negaſſet, ab ſe prouinciam negari ſuperbum rati, ſortiri conſules iuſſerunt. P. Licinio Mace
donia, C. Caſſio Italia obuenit. Legiones inde ſortiti ſunt: prima & tertia in Macedoniã
traijcerentur, ſecunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus conſules multo inten-
tiorem, quàm alias, curam habebant. Licinius ueteres quoque ſcribebat milites centurio
nesque: & multi uoluntate nomina dabant, quia locupletes uidebant, qui priore Macedo-
nico bello, aut aduerſus Antiochum in Aſia ſtipendia fecerant. Cum tribuni militum cen
turiones, ſed primum quenq;, citarent, tres & XX centuriones qui primos pilos duxerant,
citati tribunos pl. appellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Mar H
cellus ad conſules reijciebant. eorum cognitionem eſſe debere, quibus delectus quibusq.
bellum mandatum eſſet. Cæteri, cognituros ſe de quo appellati eſſent, aiebant: &, ſi iniu-
ria fieret, auxilium ciuibus laturos. Ad ſubſellia tribunorum res agebatur. Eò M. Popil-
lius conſularis aduocatus, centuriones, & conſul uenerunt. conſuli inde poſtulanti, ut in
concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Po-
pillius, qui biennio ante conſul fuerat, ita uerba fecit: Militares homines, & ſtipendia iu-
ſta, & corpora & ætate & aſſiduis laboribus confecta habere: nihil recuſare tamen, quo mi
nus operam reip. dent: id tantum deprecari, ne inferiores ijs ordines, quàm quos, cum mi-
litaſſent, habuiſſent, attribuerentur. P. Licinius conſul ſenatuſconſultum recitari iuſſit. Pri
mum, quod bellum ſenatus cum Perſeo iuſſiſſet: deinde quod ueteres centuriones quàm
plurimum ad id bellum ſcribi cenſuiſſet: nec ulli, qui non maior annis quinquaginta eſſet, I
uacationem militiæ eſſe. Deprecatus eſt deinde, ne nouo bello, tam propinquo Italiæ, ad
uerſus regem potentiſſimum, aut tribunos militum delectum habenteis impedirent: aut
prohiberent conſulem, quem cuique ordinem aſſignari è rep. eſſet, eum aſſignare. ſi quid in
ea re dubium eſſet, ad ſenatum reijcerent. Poſtquam conſul quæ uoluerat dixit, Sp. Ligu-
ſtinus ex eo numero, qui tribunos pl. appellauerant, à conſule & ab tribunis petijt, ut ſibi
paucis ad populum agere liceret. Permiſſu omnium ita locutus fertur. Sp. Liguſtinus tri
bus Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus, Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit, &
paruum tugurium, in quo natus educatusque ſum, hodieq. ibi habito. Cum primum in æ-
tatem ueni, pater mihi uxorem fratris ſui filiam dedit: quæ ſecum nihil attulit, præter liber
tatem pudicitiamque, & cum his fœcunditatem, quanta uel in diti domo ſatis eſſet. Sex fi-
lij nobis, duæ filiæ ſunt, utræq; iam nuptæ. Filij quatuor togas uirileis habent, duo prætex- K
tati ſunt. Miles ſum factus P. Sulpicio, C. Aurelio conſulibus. In eo exercitu qui in Ma-
cedoniam eſt tranſportatus, biennium miles gregarius fui aduerſus Philippum regem: ter
tio anno uirtutis cauſa mihi T. Quinctius Flamininus decumum ordinem haſtatum aſſigna
uit. Deuicto Philippo Macedonibusque, cum in Italiam portati ac dimiſſi eſſemus, conti-
nuo miles uoluntarius cum M. Porcio conſule in Hiſpaniam ſum profectus. Neminem om
nium imperatorum qui uiuant, acriorem uirtutis ſpectatorem ac iudicem fuiſſe ſciunt, qui
& illum & alios duces longa militia experti ſunt. Hic me imperator dignum iudicauit,
cui primum haſtatum prioris centuriæ aſſignaret. Tertio iterum uoluntarius miles factus
ſum in eum exercitum, qui aduerſus Aetolos & Antiochum regem eſt miſſus à M'. Acilio

mihi

A mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus. Expulſo rege Antiocho, ſubactis Aetolis, reportati ſumus in Italiam: & deinceps bis quæ annua merebant legiones ſtipendia feci. Bis deinde in Hiſpania militaui, ſemel Q. Fuluio Flacco, iterum Ti. Sempronio Graccho prætore. à Flacco inter cæteros quos uirtutis cauſa ſecum ex prouincia ad triumphum deducebat, deductus ſum: à Ti. Graccho rogatus, in prouinciam ij. Quater intra paucos annos primum pilum duxi. quater & tricies uirtutis cauſa donatus ab imperatoribus ſum. ſex ciuicas coronas accepi. XXII ſtipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis ſum quinquaginta. Quòd ſi mihi nec ſtipendia omnia emerita eſſent, necdum ætas uacationem daret, tamẽ cum quatuor milites pro me uno uobis dare P. Licini poſſem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro cauſa mea dicta accipiatis, uelim ipſe: me, quoad quiſquam qui exercitus ſcribit, idoneum militem iudicabit, nunquam ſum excuſaturus.

B Ordinem quo me dignum iudicent tribuni militum, ipſorum eſt poteſtatis. ne quis me uirtute in exercitu præſtet, dabo operam, ut ſemper ita feciſſe me, & imperatores mei, & qui una ſtipendia fecerunt, teſtes ſunt. Vos quoque æquum eſt commilitones, & ſi appellationis uobis uſurpatis ius, cum adoleſcentes nihil aduerſus magiſtratuum ſenatusq́. auctoritatem uſquam feceritis, nunc quoque in poteſtate ſenatus ac conſulum eſſe, & omnia honeſta loca ducere, quibus rempublicam defenſuri ſitis. Hæc ubi dixit, collaudatum multis uerbis, conſul ex concione in ſenatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate ſenatus gratiæ actæ, tribuniq́. militares in legione primum pilum uirtutis cauſa ei aſſignarunt. Cæteri centuriones omiſſa appellatione, ad delectum obedienter reſponderunt. Quo maturius in prouincias magiſtratus proficiſcerentur, Latinæ Kalendis Iunijs fuere: eoq́. ſolenni perfecto C. Lucretius prætor omnibus quæ ad claſſem opus erant præmiſſis, Brunduſium eſt pro

C fectus. Præter eos exercitus quos conſules comparabant, C. Sulpicio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones ſcriberet urbanas iuſto numero peditum equitumq́ue: ijsq́. quatuor tribunos mil. ex ſenatu legeret, qui præeſſent: ſocijs Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille & C C equites: is exercitus uti paratus eſſet quò ſenatus cenſuiſſet. P. Licinio conſuli ad exercitum ciuilem ſocialemq́. petenti addita auxilia, Ligurum M M, Cretenſes ſagittarij incertus numerus, quantum rogati auxilia Cretenſes miſiſſent. Numidæ item equites elephantiq́ue. in eam rem legati ad Maſſaniſſam Carthaginienſesq́. miſſi, L. Poſtumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Poſtumium Albinum, C. Decimium, A. Licinium Neruã. Per idem tempus legati ab rege Perſeo uenerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cum iam bellum regi eorum & Macedonibus & ſenatus decreſſet, & populus iuſſiſſet. in

D æde m Bellonæ in ſenatum introducti, ita uerba fecerunt. Mirari Perſea regem, quid in Macedoniam exercitus tranſportati eſſent. Si impetrari à ſenatu poſſet, ut ij reuocentur, regem de iniurijs, ſi quas ſocijs factas quererentur, arbitratu ſenatus ſatisfacturum eſſe. Sp. Caruilius ad eam ipſam rem ex Græcia remiſſus ab Cn. Sicinio in ſenatu erat. Is Petræbiam expugnatam armis, Theſſaliæ aliquot urbes captas, cætera, quæ aut ageret aut pararet rex, cum argueret: reſpondere ad ea legati iuſſi. poſtquam hæſitabant, negantes ſibi ultra quidquam mandatum eſſe: iuſſi renunciare regi, conſulem, P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia eſſe. ad eum, ſi ſatisfacere in animo eſſet, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret, non eſſe: neminem eorum per Italiam ire liciturum. Ita dimiſſis, P. Licinio conſuli mandatum, intra undecimum diem iuberet eos Italia excedere: & Sp. Caruilium mitteret, qui, donec nauem conſcendiſſent, cuſtodiret. Hæc Romæ acta

E nondum profectis in prouinciam conſulibus. Iam Cn. Sicinius, qui priuſquam magiſtratu abiret, Brunduſium & ad claſſem & ad exercitum præmiſſus erat, traiectis in Epirum V M peditum, CCC equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati caſtra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum, ad occupanda Daſſaritiorum & Illyriorum caſtella, ipſis accerſentibus præſidia, ut tutiores à finitimorum impetu Macedonum eſſent, miſit. Paucis poſt diebus Q. Marcius, A. Atilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam miſſi, Corcyram peditum mille ſecum aduexerunt: ibi inter ſe & regiones quas obirent, & milites diuiſerunt. Decimius miſſus eſt ad Gentium regem Illyriorum: quem, ſi aliquem reſpectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli ſocietatem pellicere iuſſus. Lentuli in Cephaleniam miſſi, ut in Peloponneſum traijcerent,

rent, oramq; maris in occidentem uerſi ante hiemem circumirent. Marcio & Atilio Epi- F
tus, Aetolia, & Theſſalia circumeundæ aſsignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam aſpi-
cere iuſsi. tum in Peloponneſum traijcere: ibi congreſſuros ſe cum Lentulis conſtituunt.
Priuſquam digrederenrur à Corcyra, literæ à Perſeo allatæ ſunr, quibus quærebat, quæ
cauſa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut urbes occupandi eſſet. Cui reſcribi
nihil placuit, nuncio ipſius, qui literas attulerar, dici, præſidij cauſa ipſarum urbium Roma-
nos facere. Lentuli circumeuntes Peloponneſi oppida, cum ſine diſcrimine omnes ciuita-
tes adhortarentur, ut, quo animo, qua fide adiuuaſſent Romanos Philippi primum, dein-
de Antiochi bello, eodem aduerſus Perſea iuuarent, fremitum in concionibus audiebāt:
Achæis indignantibus eodem ſe loco eſſe, qui omnia à principijs Macedonici belli præſti-
tiſſent Romanis, & Macedonum Philippi bello hoſtes fuiſſent, quo Meſſenij atque Elij,
qui pro Antiocho hoſte arma aduerſus populum R. tuliſſent: ac nuper in Achaicum con- G
tributi concilium, uelut præmium belli ſe uictoribus Achæis tradi quererentur. Marcius &
Atilius ad Gitanas Epiri oppidum decem millia ab mari cum aſcenderent, concilio Epito-
tarum habito, cum magno omnium aſſenſu auditi ſunt: & quadringentos iuuentutis eorū
in Oreſtas, ut præſidio eſſent liberatis ab ſe Macedonibus, miſerunt. Inde in Aetoliam pro
greſſi: ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius ſufficeretur, & Lyci
ſco prætore facto, quem Romanorum fauere rebus ſatis compertum erat, tranſierunt in
Theſſaliam. Eò legati Acarnanum, & Bœororum exules uenerunt. Acarnaues nunciare
iuſſi, quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis, aduer-
ſus populum Ronanum commiſiſſent, ea corrigendi occaſionem illis oblatam. Si male me
riti clementiam populi R. experti eſſent, bene merendo liberalitatem experirentur. Bœo
tis exprobratum, ſocietatem eos cum Perſeo iunxiſſe. ijs, cum culpam in Iſmeniam princi H
pem alterius partis conferrent, & quaſdam ciuitates diſſentienteis in cauſam deductas, ap
paritutum id eſſe Marcius reſpondit. Singulis enim ciuitatibus de ſe ipſis conſulendi po-
teſtatem facturos. Theſſalorum Lariſſæ fuit concilium. Ibi & Theſſalis benigna materia
gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quòd & Philippi prius, &
poſt Antiochi bello enixe adiuti à gente Theſſalotum eſſent. hac multa commemoratio-
ne meritorum accenſi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani uellent. Se
cundum hoc concilium legati à Perſeo rege uenerūt, ptiuati maxime hoſpitij fiducia, quòd
ei paternum cum Marcio erat. Ab huius neceſſitudinis commemoratione orſi, petierunt
legati, in colloquium ueniendi regi, poteſtatem faceret. Marcius & ſe ita à patre ſuo ac-
cepiſſe dixit, amicitiam hoſpitiumq. cum Philippo fuiſſe: minime immemorem neceſſitudi
nis eius legationem eam ſuſcepiſſe. Colloquium, ſi ſatis commode ualeret, non fuiſſe di- I
laturum: nunc, ubi primum poſſet, ad Peneum flumen, quà tranſitus ab Omolio Dium eſſet,
præmiſſis qui nunciatent regi, uenturos. Et tum quidem ab Dio Perſeus in interiota re-
gni recepit ſe, leui aura ſpei obiecta, quòd Marcius ipſius cauſa ſuſcepiſſe ſe legationem
dixiſſet. Poſt dies paucos ad conſtitutum locum uenerunt. Magnus comitatus fuit re-
gius cum amicorum, tum ſatellitum turba ſtipantē. non minore agmine legati uenerunt:
& ab Lariſſa multis proſequentibus, & legationibus ciuitatum, quę conuenerant Lariſſam,
& renunciare domum certa, quæ audiſſent, uolebant. Inerat cura inſita mortalibus uiden
di congredienteis nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. poſtquā
in conſpectu ſteterunt dirimente amne, pauliſper internunciando cunctatio fuit, utri tranſ-
grederentur. aliquid illi regiæ maieſtati, aliquid hi populi R. nomini, cum præſertim Per-
ſeus petiſſet colloquium, exiſtimabant deberi. ioco etiam Marcius cunctantis mouit. Mi K
nor, inquit, ad maiorem, &, quòd Philippo ipſi cognomen erat, filius ad pattem tranſeat.
Facile perſuaſum id regi eſt. Aliud deinde ambigebatur, cum quàm multis tranſiret. Rex
cum omni comitatu tranſire æquum cenſebat: legati uel cum tribus uenire iubebant; uel,
ſi tantum agmen traduceret, obſides daret nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pan
taucum, quos & legatos miſerat, principes amicorum obſides dedit: nec tam in pignus fi-
dei obſides deſiderati erant, quàm ut appareret ſocijs, nequaquam ex dignitate pari con-
gredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hoſtium, ſed hoſpitalis ac benigna fuit,
poſitisq. ſedibus conſederunt. Cum pauliſper ſilentium fuiſſet. Expectari nos, inquit
Marcius, arbitror, ut reſpondeamus literis tuis, quas Corcyram miſiſti: in quibus quæris,
quid

A quid ita legati cum militibus uenerimus,& præſidia in ſingulas urbes dimittamus. Ad hanc
interrogationem tuam & non reſpondere uereor, ne ſuperbum ſit: & uera reſpondere, ne
nimis acerbum audienti tibi uideatur. Sed cum aut uerbis caſtigandus aut armis ſit, qui
fœdus rumpit: ſicut bellum aduerſus te alij, quàm mihi mandatum malim: ita orationis a-
cerbitatem aduerſus hoſpitem, utcunque eſt, ſubibo: ſicut medici cum ſalutis cauſa triſtio-
ra remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te quæ facienda fuerit, ſena-
tus feciſſe cenſet, quòd legatos Romam ad renouandum fœdus miſeris, quod tamen ipſum
tibi fuiſſe non renouandum iudicat, potius quàm, cum renouatum eſſet, uiolandum. Ab-
rupolim ſocium atque amicum populi Romani regno expuliſti. Artetari interfectores,
ut cæde (ne quid ultra dicam) lætatum appareret, recepiſti: qui omnium Illyriorum fidiſſi-
mum Romano nomini regulum occiderant. Per Theſſaliam & Malienſem agrum cum e-
B xercitu contra fœdus Delphos iſti: Byzantijs ita contra fœdus miſiſti auxilia: cum Bœotijs
ſocijs noſtris ſecretam tibi ipſi ſocietatem, quam non licebat, iureiurando pepigiſti. The-
banos legatos, Euerſam & Callicritum uenienteis à nobis, quærere malo quis interfece-
rit, quàm arguere. In Aetolia bellum inteſtinum & cædes principum, per quos, niſi per
tuos factæ uideri poſſunt? Dolopes à te ipſo euaſtati ſunt. Eumenes rex ab Roma cum
in regnum rediret, prope ut uictima Delphis in ſacrato loco ante aras mactatus, quem inſi-
mulet, piget referre. Quæ hoſpes Brundiſinus occulta facinora indicet, certum habeo, &
ſcripta tibi omnia ab Roma eſſe, & legatos tuos renunciaſſe. Hæc ne dicerentur à me, uno
modo uitare potuiſti, non quærendo quam ob cauſam exercitus in Macedonia traijceren-
tur, aut præſidia in ſociorum urbes mitteremus. Quærẽti tibi ſuperbius tacuiſſemus, quàm
uera reſpondimus. Equidem pro paterno noſtro hoſpitio faueo rationi tuæ: & opto ut
C aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud ſenatum cauſæ. Ad ea rex. Bonam
cauſam, ſi apud iudices æquos agererur, apud eoſdem & accuſatores & iudices agam. Eo-
rum autem quæ obiecta ſunt mihi, partim ea ſunt quibus neſcio an gloriari debeam, partim
quæ fateri non erubeſcam, partim quæ uerbo obiecta, uerbo negare ſit. Quid enim, ſi legi-
bus ueſtris hodie reus ſim, aut index Brundiſinus, aut Eumenes mihi obijciat, ut accuſare
potius uere, quàm conuiciari uideantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis pu
blice, ac priuatim ſit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorem quenquam ad
miniſteria facinorum, quàm Rammium, quem neque unquam ante uideram, nec eram po-
ſtea uiſurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio periſſe conſtat, & Artetari cæ
dis mihi reddenda ratio eſt: in qua tamen nihil ultra obijcitur, quàm interfectores eius in
regno exulaſſe meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non ſum recuſaturus, ſi uos quo-
D que accipitis, ut cuicunque exules in Italiam aut Romam ſe contulerunt, his facinorum,
propter quæ damnati ſunt, auctores uos fuiſſe fateamini. Si hoc & uos recuſabitis, & om-
nes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et hercule quid attinet cuiquam exilium
patere, ſi nuſquam exuli futurus locus eſt? Ego tamen iſtos, ut primum in Macedonia eſſe,
admonitus à uobis comperi, requiſitos abire ex regno iuſſi, & in perpetuum interdixi fini-
bus meis. Et hæc quidem mihi tanquam cauſam dicenti reo obiecta ſunt: illa tanquam
regi, & quæ de fœdere quod mihi eſt uobiſcum, diſceptationem habeant. Nam ſi eſt in fœ
dore ita ſcriptum, ut ne ſi bellum quidem quis inferat, tueri me regnumq. meum liceat: mi
hi fatendum eſt, quòd me armis aduerſus Abrupolim ſocium populi Romani defenderim,
fœdus uiolatum eſſe. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum
eſt, ut arma armis propulſentur, quid tandem me facere decuit, cum Abrupolis fineis mei
E regni uſque ad Amphipolim peruaſtaſſet: multa libera capita, magnam uim mancipiorum
multa millia pecorum abegiſſet? Quieſcerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam
armatus perueniſſet? Atenim bello quidem iuſto ſum perſecutus, ſed uinci non oportuit
eum, neque ea quæ uictis accidunt, pati: quorum caſum cum ego ſubierim, qui ſum armis
laceſſitus, quid poteſt queri ſibi accidiſſe, qui cauſa belli fuit? Non ſum eodem modo de-
fenſurus Romani, quòd Dolopas armis coercuerim: quia & ſi non merito eorum, iure feci
meo: cum mei regni, meæ ditionis eſſent, ueſtro decreto patri attributi meo. Nec, ſi cau-
ſa reddenda ſit, non uobis nec fœderatis, ſed ijs qui ne in ſeruos quidem ſæua atque iniuſta
imperia probant, plus æquo & bono ſæuiſſe in eos uideri poſſum: quippe Euphranorem
præfectum a me impoſitum ita occiderunt, ut mors pœnarum eius leuiſſima fuerit. Ac
cum

cum proceſſiſſem inde ad uiſendas Lariſſam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo mul F
to ante debita uota perſoluerem, Delphos ſacrificandi cauſa aſcendi. Et hic criminis augen
di cauſa cum exercitu me fuiſſe adijcitur: ſcilicet, ut quod nunc uos facere queror, urbes
occuparem, arcibus imponerem præſidia. uocate in concilium Græciæ ciuitates, per quas
iter feci: queratur unuſquilibet militis mei iniuriam. non recuſabo quin ſimulato ſacrificio
aliud petiſſe uidear. Aetolis & Byzantijs præſidia miſimus, & cum Bœotis amicitiam feci-
mus. Hæc qualiacunque ſunt, per legatos meos non ſolum indicata, ſed etiam excuſata ſunt
ſæpe in ſenatu ueſtro: ubi aliquos ego diſceptatores, non tam æquos, quàm te Q. Marci, pa-
ternum amicum & hoſpitem, habebam. Sed nõdum Romam accuſator Eumenes uenerat:
qui calumniando omnia, detorquendoq́. ſuſpecta & inuiſa efficeret: & perſuadere uobis co
naretur, non poſſe Græciam in libertate eſſe, & ueſtro munere frui, quoad regnum Macedo
niæ incolume eſſet. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquam Antiochum G
ultra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Aſiæ, quàm Antiochus fuerit, Eumenem eſſe,
nec conquieſcere ſocios ueſtros poſſe, quoad regia Pergami ſit: eam arcem ſupra capita fini
timarum ciuitatum impoſitam. Ego hæc Q. Marci & A. Atili, quæ aut à uobis obiecta, aut
purgata à me ſunt, talia eſſe ſcio, ut aures, ut animi audiẽtium ſint: nec tam referre quid ego
aut qua mente fecerim, quàm quo modo id uos factum accipiatis. Conſcius mihi ſum, nihil
me ſcientem deliquiſſe: & ſi quid fecerim imprudentia lapſus, corrigi me & emendari caſti-
gatione hac poſſe. Nihil certe inſanabile, nec quod bello & armis perſequendum eſſe cen-
ſeatis, commiſi. Aut fruſtra clementiæ grauitatisq́. ueſtræ fama uulgata per gentes eſt, ſi tali
bus de cauſis, quæ uix querela & expoſtulatione dignæ ſunt, arma capitis, & regibus ſocijs
bella infertis. Hæc dicenti tum aſſenſus Marcius, auctor fuit mittendi Romam legati, cum
experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendum ſpem ullam cenſuiſſet. reliqua conſul H
tatio erat, quonam modo tutum iter legatis eſſet. ad id cum neceſſaria petitio induciarum
uideretur, cuperetq́. Marcius, neque aliud colloquio petiſſet, grauate & in magnam gratiã
petentis conceſſit. Nihil enim ſatis paratum ad bellum in præſentia habebant Romani, non
exercitum, non ducem: cum Perſeus, ni ſpes uana pacis occæcaſſet conſilia, omnia prępara
ta atque inſtructa haberet, & ſuo maxime tempore, atque alieno hoſtibus, incipere bellum
poſſet. Ab hoc colloquio, fide induciarum interpoſita, legati Romani in Bœotiam compara
ti ſunt. Ibi iam motus cœperat eſſe, diſcedentibus à ſocietate communis conſilij Bœotorũ
quibuſdam populis: ex quo renunciatum erat reſpondiſſe legatos, apparıturum quibus po-
pulis proprie ſocietatem cum rege iungi diſplicuiſſet. Primi à Chæronea legati, deinde à
Thebis in ipſo itinere occurrerunt, affirmantes non interfuiſſe ſe quo ſocietas ea decreta eſ
ſet concilio: queis legati nullo in præſentia reſponſo dato, Chalcidẽ ſe ſequi iuſſerunt. The I
bis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitijs prætorijs Bœotorum uicta pars
iniuriam perſequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarchæ urbibus re-
ciperentur. Exules Theſpias uniuerſi conceſſerunt: inde (recepti enim ſine cunctatione e-
rant) Thebas iam mutatis animis reuocati, decretum faciunt, ut XII qui priuati cœtum &
concillium habuiſſent, exilio multatentur. Nouus deinde prætor Iſmenias, (is erat uir nobi
lis ac potens) capitalis pœnæ abſentis eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad
Romanos Lariſſam profecti, cauſam cum Perſeo ſocietatis in Iſmeniam contulerant. Ex
contentione ortum certamen: utriuſque tamen partis legati ad Romanos uenerunt, & exu-
les accuſatoresq́. Iſmeniæ, & Iſmenias ipſe. Chalcidem ut uentum eſt, aliarum ciuitatum
principes, id quod maxime gratum erat Romanis, ſuo quique proprio decreto Perſei ſocie
tatem aſpernati, Romanis ſe adiungebant: Iſmenias gentem Bœotorum in fidem Romano- K
rum permitti æquum cenſebat. Inde certamine orto, niſi in tribunal legatorum perfugiſſet,
haud multum abfuit, quin ab exulibus fautoribusq́. eorum interficeretur. Thebæ quoque
ipſæ, quod Bœotiæ caput eſt, in magno tumultu erant: alijs ad regem trahentibus ciuitatẽ,
alijs ad Romanos: & turba Coronæorum Haliartiorumq́. conuenerat ad defendendum de
cretum regiæ ſocietatis. Sed conſtantia principum, docentium cladibus Philippi Antio-
chiq́. quanta eſſet uis & fortuna imperij Romani, uicta eadem multitudo, & ut tolleretur re
gia ſocietas, decreuit: & eos qui auctores paciſcendæ amicitiæ fuerant, ad ſatisfaciendum le
gatis Chalcidem miſit, fideiq́. legatorum commendari ciuitatem iuſſit. Thebanos Marcius
& Atilius læti audierunt, auctoresq́. & his ſeparatim ſinguli fuerunt ad renouandam amici-
tiam

A tiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules reſtitui iuſſerunt, & auctores regiæ ſo-
cietatis decreto ſuo damnarunt. Ita, quod maxime uolebant, diſcuſſo Bœotico concilio, Pe
loponneſum proficiſcuntur, Ser. Cornelium Chalcidē accerſito. Argis præbitum eſt ijs cō
cilium: ubi nihil aliud à gente Achæorum petierunt, quàm ut mille milites darent. Id præſi-
dium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciā traijceretur, miſſum eſt.
Marcius & Atilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hyemis Romam redie-
runt. Inde legatio ſub idem tempus in Aſiam circum inſulas miſſa. Tres erāt legati, Ti. Clau
dius, P. Poſtumius, M. Iunius: ij circumeuntes, hortabantur ſocios ad ſuſcipiendum aduer-
ſus Perſea pro Romanis bellum: & quo quæque opulentior ciuitas erat, eo accuratius age-
bant: quia minores ſecuturæ maiorum auctoritatem erant. Rhodij maximi ad omnia momē
ti habebantur, quia non fauere tantum, ſed adiuuare etiam uiribus ſuis bellum poterant,
B XL nauibus auctore Hegeſilo comparatis: qui cum in ſummo magiſtratu eſſet (prytanin ipſi
uocant) multis rationibus peruicerat Rhodios, ut omiſſa, quam ſæpe uanam experti eſſent,
regum fouendorum ſpe, Romanam ſocietatem, unam tum in terris uel uiribus uel fide ſta-
bilem, retinerent. Bellum imminere cum Perſeo. deſideraturos Romanos eundem naualem
apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello uidiſſent: trepidaturos tum re
pente paranda claſſe cum mittenda eſſet, niſi reficere naues, niſi inſtruere naualibus ſocijs
cœpiſſent. Ideo magis enixe faciundum eſſe, ut crimina delata ab Eumene, fide rerum refel
lerent. His incitati, XL nauium claſſem inſtructam, ornatamq́. legatis Romanis aduenienti-
bus, ut non expectatam adhortationem eſſe appareret, oſtenderunt. Et hæc legatio magnū
ad conciliandos animos ciuitatem Aſiæ momentum fuit. Decimius unus ſine ullo effectu,
captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum ſuſpicione infamis Romam redijt. Per-
C ſeus cum à colloquio Romanorum in Macedoniam recepiſſet ſeſe, legatos Romam de in-
choatis cum Marcio conditionibus pacis miſit. & Byzantium & Rhodum literas legatis fe
rendas dedit. In literis eadem ſententia ad omneis erat, collocutum ſe cum Romanorum le
gatis quæ audiſſet, quæq́. dixiſſet, ita diſpoſita, ut ſuperior fuiſſe in diſceptatione uideri poſ-
ſet. Apud Rhodios legati addiderunt, confidere pacem futuram. auctoribus enim Marcio
atque Atilio miſſos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum,
tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodijs, ut reconcilient pacem: ſi nihil depre-
cando proficiant, id agendum, ne omnium rerum ius ac poteſtas ad unum populum perue-
niat. Cum cæterorum id intereſſe, tum præcipue Rhodiorum, qui plus inter alias ciuitates
dignitate atque opibus excellant: quæ ſerua atque obnoxia fore, ſi nullus alio ſit, quàm ad
Romanos reſpectus. Magis & literæ & uerba legatorum benigne ſunt audita, quàm momē
D tum ad mutandos animos habuerunt. potentior eſſe partis melioris auctoritas cœperat. Re
ſponſum ex decreto eſt, optare pacem Rhodios: ſi bellum eſſet, ne quid ab Rhodijs ſpera-
ret aut peteret rex, quòd ueterem amicitiam, multis magniſq́. meritis pace belloq́. partam,
dijungeret ſibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque ciuitates & Thebas, &
Coroneam, & Haliartum adierunt: quibus expreſſum inuitis exiſtimabatur, ut relicta regia
ſocietate Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti ſunt, quanquam nonnihil & damna-
tis principibus, & reſtitutis exulibus, ſuccenſebant Romanis. Coronæi & Haliartij fauore
quodam inſito in reges legatos in Macedoniam miſerunt, præſidium petentes, quo ſe aduer
ſus impotētem ſuperbiam Thebanorum tueri poſſint. Cui legationi reſponſum ab rege eſt,
præſidium ſe propter inducias cum Romanis factas mittere non poſſe: tamen ſuadere, ita à
Thebanorum iniurijs quà poſſent ut ſe uindicarent, ne Romanis præberent cauſam in ſe ſę-
E uiendi. Marcius & Atilius Romam cum ueniſſent, legationem in Capitolio ita renuncia-
runt, ut nullare magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & ſpem pacis rege. Adeo
enim apparatibus belli fuiſse inſtructum, ipſis nulla parata re, ut omnia opportuna loca prę
occupari ante ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciam traijceretur. Spatio autem indu
ciarum ſumpto, uenturum illum nihilo paratiorem Romanos omnibus inſtructiores rebus
cœpturos bellum: Bœotorum quoque ſe concilium arte diſtraxiſſe, ne coniungi amplius ul-
lo conſenſu Macedonibus poſſent. Hæc, ut ſumma ratione acta, magna pars ſenatus appro-
babat: ueteres, & moris antiqui memores, negabant ſe in ea legatione Romanas agnoſcere
artes. Non per inſidias & nocturna prælia, nec ſimulatam fugam, improuiſosq́. ad incautum
hoſtem reditus, nec ut aſtu magis quàm uera uirtute gloriarentur, bella maiores geſſiſſe. In-
dicere

dicere prius,quàm gerere ſolitos bella:denunciare etiam, interdum locum finire in quo di- F
micaturi eſſent.Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum uitæ eius inſidiantem, eadem
Faliſcis uinctum traditum proditorem liberorum regis.Hæc Romana eſſe,non uerſutiarum
Punicarũ,neque calliditatis Græcę.apud quos fallere hoſtem,quàm ui ſuperare glorioſius
fuerit.Interdum in præſens tempus plus profici dolo quàm uirtute:ſed eius demum animũ
in perpetuum uinci,cui confeſſio expreſſa ſit,ſe neque arte neque caſu , ſed collatis commi-
nus uiribus iuſto ac pio bello eſſe ſuperatum.Hæc ſeniores, quibus noua hæc minus place-
bat ſapientia:uincit tamen ea pars ſenatus.cui potior utilis quàm honeſti cura erat,ut com-
probaretur prior legatio Marcij : & eodem ruſus in Græciam cum quinqueremibus remit
teretur,iubereturq́. cætera,ut i è republica maxime uiſum eſſet, agere. A. quoque Atilium
miſerunt ad occupandam Lariſſam in Theſſalia,timentes,ne,ſi induciarum dies exiſſet, Per
ſeus , præſidio eò miſſo , caput Theſſaliæ in poteſtate haberet . duo millia peditum Atilius G
ab Cn.Sicinio accipere ad eam rem agendam iuſſus: & P.Lentulo , qui ex Achaia redierat,
CCC milites Italici generis dati,ut Thebis daret operam,ut in poteſtate Bœotia eſſet.His
præparatis , quanquam ad bellum conſilia erant deſtinata , ſenatum tamen præberi legatis
placuit.Eadem fere quæ in colloquio ab rege dicta erant , relata ab legatis. Inſidiarum Eu-
meni factarum crimen,& maxima cura,& minime tamen probabiliter (manifeſta enim res
erat) defenſum.Cætera deprecatio erat:ſed non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut
flecti poſſent.Denunciatum extemplo mœnibus urbis Romæ,Italia intra XXX diem exce-
derent.P.Licinio deinde conſuli cui Macedonia prouincia obuenerat,denunciatũ,ut exer-
citui diem primam quanque diceret ad conueniendum.C. Lucretius prætor cui claſſis pro-
uincia erat,cum XL quinqueremibus ab urbe profectus. nam ex refectis nauibus alias in a-
lium uſum retineri ad urbem placuit.Pręmiſſus à prætore eſt frater Lucretius cum quinque H
reme una,iuſſusq́. ab ſocijs ex fœdere acceptis nauibus ad Cephalleniam claſſi occurrere,
ab Rheginis triremi una,ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Italiæ ſuper-
uectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari Dyrrachium traijcit . Ibi decem
ipſorum Dyrrachinorum,XII Iſſæorum,LIIII Gentij regis lembos nactus,ſimulans ſe cre-
dere eos in uſum Romanorum comparatos eſſe , omnibus abductis , die tertio Corcyram,
inde protinus in Cephalleniam traijcit.C.Lucretius prætor ab Neapoli profectus, ſupera-
to freto , die quinto in Cephalleniam tranſmiſit. Ibi ſtetit claſſis , ſimul opperiens,ut terre-
ſtres copiæ traijcerentur,ſimul ut onerariæ ex agmine ſuo per altum diſſipatæ,conſequeren
tur.Per hos forte dies P.Licinius conſul,uotis in Capitolio nuncupatis,paludatus ab urbe
profectus eſt . Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maieſtate géritur : præcipue
conuertit oculos animosq́., cum ad magnum nobilemq́. aut uirtute aut fortuna hoſtē eun I
rem conſulem proſequuntur.contrahit enim non officij modo cura, ſed etiam ſtudium ſpe-
ctaculi,ut uideant ducem ſuum,cuius imperio conſilioq́. ſummam remp. tuendam permiſe
runt.Subit deinde cogitatio animum, qui belli caſus, quàm incertus fortunæ euentus,com
muniſq́. Mars belli ſit: aduerſa,ſecunda,quæq́. inſcitia & temeritate ducum clades ſæpe ac-
ciderint,quæ contra bona prudentia & uirtus attulerit.Quem ſcire mortalium, utrius men
tis,utrius fortunæ conſulem ad bellum mittant: triumphantem ne mox cum exercitu uicto-
re ſcandentem Capitolium ad eoſdem deos à quibus proficiſcatur, uiſuri, an hoſtibus eam
præbituri lætitiam ſint.Perſi autem regi,aduerſus quem ibatur,famam & bello clara Mace-
donum gens,& Philippus pater inter multa proſpera geſta Romano etiam nobilitatus bel
lo,præbebat: tum ipſius Perſei nunquam,ex quo regnum accepiſſet,deſitum belli expecta-
tione celebrari nomen . cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiſcentē K
conſulem proſecuti ſuut.Duo conſulares tribuni militum cum eo miſſi,C.Claudius,Q. Mu
cius,& tres illuſtres iuuenes,P.Lentulus,& duo Manlij Acidini: alter M.Manlij,alter L.Mā
lij filius erat.Cum ijs conſul Brundiſium ad exercitum, atque inde cum omnibus copijs trā
ſuectus ad Nymphæum in Appolloniati agro poſuit caſtra. Paucos ante dies Perſeus,poſt-
quam legati ab Roma regreſſi præciderant ſpem pacis,conſilium habuit.Ibi aliquandiu di-
uerſis ſententijs certatum eſt. Erant quibus uel ſtipendium pendendum ſi iniungeretur, uel
agri parte cedendum ſi multarent: quidquid denique aliud pacis cauſa patiendum eſſet , nō
recuſandum uideretur : nec committendum ut in aleam tanti caſus ſe regnumq́. daret . Si
poſſeſſio haud ambigua regni maneret , multa diem tempusq́. afferre poſſe: quibus non a-

miſſa

A miſſa modo recuperare,ſed timendus ultro ijs eſſe,quos nunc timeret,poſſet. Cęterum mul
to maior pars ferocioris ſententiæ erat. Quidquid ceſſiſſet,cum eo ſimul regno protinus ce
dendum eſſe affirmabant. Neque enim Romanos pecunia aut agro egere:ſed hoc ſcire,cum
omnia humana,tum maxima quæque & regna & imperia ſub caſibus multis eſſe. Carthagi-
niẽſium opes fregiſſe ſeſe , & ceruicibus eorum præpotentem finitimum regem impoſuiſſe:
Antiochum progeniemq́. eius ultra iuga Tauri remotum. Vnum eſſe Macedoniæ regnum,
& regione propinquum,& quod,ſicubi populus R.ſua fortuna labet,antiquos animos regi
bus ſuis uideatur poſſe facere. dum integræ res ſint,cogitare apud animum ſuum Perſea de-
bere,utrum ſingula cõcedendo,nudatus ad extremum opibus extorrisq́. regno,Samothra-
ciam aliàm ue quam inſulam petere ab Romanis, ubi priuatus ſuperſtes regno ſuo in con-
temptu atque inopia conſeneſcat,malit:an armatus uindex fortunæ dignitatisq́. ſuæ, ita ut
B uiro forti dignum ſit,patiatur quodcunque caſus belli tulerit: aut uictor liberet orbem ter-
rarum ab imperio Romano. Non eſſe admirabilius,Romanos Græcia pelli, quàm Anniba-
lem Italia pulſum eſſe. neque hercule uidere qui conueniat fratri affectanti per iniuriam re-
gnum,ſumma ui reſtitiſſe,alienigenis bene parto eo cedere. Poſtremo ita bello & pace quæ
ri,ut inter omnes conueniat,nec turpius quicquam eſſe,quàm ſine certamine ceſſiſſe regno:
nec præclarius quicquam, quàm pro dignitate ac maieſtate omnem fortunam expertum eſ
ſe. Pellæ in uetere regia Macedonum hoc conſilium erat. Geramus ergo , inquit , dijs bene
iuuantibus,quando ita uidetur,bellum:literisq́. circa præfectos dimiſſis Citium (Macedo-
niæ oppidum eſt) copias omnes contrahit. Ipſe centum hoſtijs ſacrificio regaliter Mineruæ,
quam uocant Alcidem , confecto , cum purpuratorum & ſatellitum manu profectus Citiũ
eſt. Eò iam omnes Macedonum externorumq́. auxiliorum conuenerant copiæ. Caſtra ante
C urbem ponit,omneisq́. armatos in campo ſtruxit. Summa omnium XL millia armata fuere,
quorum pars ferme dimidia phalangitæ erant:Hippias Beræus præerat. Delecta deinde &
uiribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipſi legionẽ
uocabant. præfectos habebant Leonatum & Thraſippum Eulyeſtas. Cæterorum cetratorũ
trium ferme millia hominum dux erat Antiphilus Edeſſæus Pæones, & ex Parorea & Par-
ſtrymonia(ſunt autem ea loca ſubiecta Thraciæ) & Agrianes admixtis etiam Thracibus in
colis trium millium ferme & ipſi expleuerunt numerum. Armauerat contraxeratq́. eos Di-
das Pæon, qui adoleſcentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum
erant præfecto Aeſclepiodoto . Ab Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorum ſuũ
ducem habebant . Cretenſium par pene numerus ſuos duces ſequebatur , Suſum Phalaſar-
næum,& Syllum Gnoſium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, miſto gene
D ri hominum,præerat. Regij is generis ferebatur , exul damnatus frequenti conſilio Achæo-
rum literis ad Perſea deprehenſis. Aetolorum & Bœotorum,qui non explebant plus quàm
quingentorum omnes numerum,Lyco Achęus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorũ,
tot gẽtium auxilijs,duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Ma-
cedonia contraxerat III millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius rex gentis Odryſarum,
cum mille delectis equitibus,pari ferme peditum numero. Summa totius exercitus XXXIX
millia peditũ erãt,quatuor equitũ. Satis conſtabat,ſecundũ exercitũ eum, quẽ Magnus Ale
xander in Aſiam traiecit,nunquam ullius Macedonum regis copias tantas fuiſſe. Tertius &
uiceſimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tẽpus quie-
ta Macedonia & progeniem ediderat,cuius magna pars matura militiæ eſſet,& leuibus bel
lis Thracum accolarum, quæ exercerent magis quàm fatigarent , ſub aſſidua tamen militia
E fuerat:& diu meditatum Philippo primo , deinde & Perſi Romanum bellum , omnia ut in-
ſtructa parataq́. eſſent, effecerat. Mota parumper acies,non iuſto decurſu tamen,ne ſtetiſſe
tantum in armis uiderentur:armatosq́. ſicut erant,ad concionem uocauit . Ipſe conſtitit in
tribunali,circa ſe habens filios duos, quorum maior Philippus natura frater , adoptione fi-
lius: minor quem Alexandrum uocabant,naturalis erat. Cohortatus eſt milites ad bellum,
iniuriam populi R.in patrem ſeq́. commemorauit. Illum omnibus indignitatibus cõpulſum
ad rebellandum,inter apparatum belli fato oppreſſum: ad ſe ſimul legatos, ſimul milites ad
occupandas Græciæ urbes miſſos. Fallaci deinde colloquio per ſpeciem reconciliandæ pa-
cis extractam hyemem,ut tempus ad comparandum haberent. Conſulem nunc uenire cum
duabus legionibus Romanis,quæ trecenos equites habeant,& pari ferme numero ſociorũ
peditum

peditum equitumq́. eò ut accedant regum auxilia Eumenis & Maſſaniſæ,non plus VII. mil F
lia peditum,II equitum futura. Auditis hoſtium copijs,reſpicerent ſuum ipſi exercitũ,quan
tum numero,quantum genere militum præſtarent, tyronibus raptim ad id bellum conſcri-
ptis,ipſi à pueris eruditi artibus militiæ,tot ſubacti atq́. durati bellis. Auxilia Romanis Ly-
dos,& Phrygas & Numidas eſſe:ſibi Thracas Gallosq́., ferociſſimas gentium. Arma illos
habere ea,quę ſibi quiſque parauerit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu,
per tot annos patris ſui cura & impenſa facta. Commeatum illis cum procul, tum omnibus
ſub caſibus maritimis fore: ſe & pecuniam & frumẽtum,præter redditus metallorum, in de-
cem annos ſepoſuiſſe. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerãt,
plena cumulataq́. habere Macedonas: animum habendum eſſe, quem habuerint maiores
eorum, qui Europa omni domita tranſgreſſi in Aſiam, incognitum fama aperuerint armis
orbem terrarum: nec ante uincere deſierint, quàm rubro mari incluſis, quod uincerent, de- G
fuerit. At hercule nunc non de ultimis Indiæ oris, ſed de ipſius Macedoniæ poſſeſſione cer-
tamen fortunam indixiſſe. Cum patre ſuo gerenteis bellum Romanos, ſpecioſum Græciæ
liberandæ tuliſſe titulum: nunc propalam Macedoniam in ſeruitutem petere, ne rex uicinus
imperio ſit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda ſuperbis domi
nis eſſe cum rege regnoq́., ſi abſiſtere bello, & facere imperata uelint. Cum per omnẽ ora-
tionem ſatis frequenti aſſenſu ſucclamatum eſſet, tum uero ea uociferatio ſimul indignãtiũ
minitantiumq́., partim iubentium bonum animum habere regem, exorta eſt, ut finem dicẽ
di faceret, tantum iuſſis ad iter parari: iam enim dici, mouere caſtra ab Nymphæo Roma-
nos. Concione dimiſſa ad audiendas legationes ciuitatum Macedoniæ ſe contulit. Vene-
rant autem ad pecunias pro facultatibus quæque ſuis, & frumentum pollicendum ad bellũ.
Omnibus gratiæ actæ, remiſſum omnibus: ſatis regios apparatus ad ea dictum ſufficere: ue- H
hicula tantum imperata, ut tormenta, telorumq́. miſſilium ingentem uim præparatam, belli
cumq́. aliud inſtrumentum ueherent. Profectus inde toto exercitu Heordæam petens, ad
Begorritem quem uocant lacum poſitis caſtris, poſtero die in Elimæam ad Haliacmona flu-
uium proceſſit. Deinde ſaltu anguſto ſuperatis montibus, quos Cambunios uocant, deſcen
dit ad (Tripolim uocant) Azorum, Pithium, & Doſichen incolenteis. Hæc tria oppida pau-
liſper cunctata, quia obſides Lariſſæis dederant, uicta tamen præſenti metu in deditionem
conceſſerunt. Benigne his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, urbem
nihil cunctatis qui incolebant, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo
etiam die acri concurſu ad portas armatorum eſt repulſus: poſtero die omnibus copijs ador
tus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut
inexuperabilis munimenti ſpes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi ſatis I
habuerunt: ſed probris quoque in ipſum Macedonasq́. procacibus iaculati ſunt. Quæ res
cum infeſtiorem hoſtem ad oppugnandum feciſſet, ipſos deſperatione ueniæ ad tuendos ſe
ſe acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrinque animis & oppugnatæ ſunt, &
defenſæ. Multitudo Macedonum ad ſubeundum inuicem prælium haud difficulter ſuccede
bat: oppidanos diem noctem eoſdem tuenteis mœnia, non uulnera modo, ſed etiam uigiliæ
& continens labor conficiebat. Quarto die cum & ſcalæ undique ad muros erigerentur, &
porta ui maiore oppugnaretur, oppidani depulſi muris ad portam tuendam concurrunt, eru
ptionemq́. repentinam in hoſtes faciunt: quæ cum iræ magis inconſultæ, quàm ueræ fiducię
uirium eſſet, pauci & feſſi ab integris pulſi terga dederunt, fugientesq́. per patentem portã
hoſtes acceperunt. Ita capta urbs, ac direpta eſt: libera quoque corpora, quæ cædibus ſupet
fuerunt, uenundata. Diruto magna ex parte & incenſo oppido, profectus ad Phalannam ca K
ſtra mouit: inde poſtero die Gyrtonem peruenit. Quò cum T. Minucium Rufum & Hippiã
Theſſalorum prætores cum præſidio intraſſe accepiſſet, ne tentata quidem oppugnatione
prætergreſſus, Elatiam & Gonnum, perculſis inopinato aduentu oppidanis, recepit. Vtraq́.
oppida in faucibus ſunt, quæ Tempe adeunt, magis Gonnus: itaque & firmiore id præſidio
tutum equitum peditumq́., ad hoc foſſa triplici uallo munitum reliquit. Ipſe ad Sycurium
progreſſus, opperiri ibi hoſtium aduentum ſtatuit: ſimul & frumentari paſſim exercitum iu-
bet in ſubiecto hoſtium agro. Nanque Sycurium eſt ſub radicibus Oſſæ montis: quà in meri
diem uergit, ſubiectos habet Theſſaliæ campos, ab tergo Macedoniam atque Magneſiam.
Ad has opportunitates accedit ſumma ſalubritas & copia, pluribus circumiectis fontibus

A perennium aquarum. conſul Romanus per eoſdem dies Theſſaliam cum exercitu petens,
iter expeditum,primo per Epirum habuit : deinde poſtquam in Athamaniam eſt tranſgreſ-
ſus, aſperi ac prope inuii ſoli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægre Gomphos per
uenit: cui ſi uexatis hominibus equisq́. tyronem exercitum ducenti acie inſtructa & lo-
co ſuo & tempore obſtitiſſet rex, ne Romani quidem abnuunt magna ſua cum clade fuiſſe
pugnaturos. Poſtquam Gomphos ſine certamine uentum eſt, præter gaudium periculoſi
ſaltus ſuperati, contemptus quoque hoſtium adeo ignorantium opportunitates ſuas ac-
ceſſit. Sacrificio rite perfecto conſul & frumento dato militibus, paucos ad requiem
iumentorum hominumque moratus dies, cum audiret uagari Macedonas effuſos per
Theſſaliam, uaſtarique ſociorum agros, ſatis iam refectum militem ad Lariſſam ducit.
Inde cum III millia ferme abeſſet à Tripoli (Sceam uocant) ſuper Peneum amnem po-
B ſuit caſtra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus acceſſit cum Attalo atque
Athenæo fratribus, Philetæro fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Atta-
lo & quatuor millibus peditum, mille equitum ad conſulem uenit. Chalcide relicta duo
millia peditum, quibus Athenæus præpoſitus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omni-
bus undique Græciæ populis conuenerunt, quorum pleraque (adeo parua erant) in obli-
uionem adducta. Apolloniatæ CCC equites, centum pedites miſerunt. Aetolorum alæ
unius inſtar, quantum in tota gente equitum erat, uenerant. & Theſſalorum omnis equi-
tatus ſeparatus erat, non plus quàm CCC erant equites in caſtris Romanis. Achæi iu-
uentutis ſuæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucre-
tius prætor qui nauibus præerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum claſſe ſuper
Maleam Chalcidem iuſſo petere, ipſe triremem conſcendit, ſinum Corinthium petens ad
C præoccupandas in Bœotia res. tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M.
Lucretius Chalcidem aduenIens, cum à P. Lentulo Haliartum oppugnari audiſſet, nun-
cium prætoris uerbis, qui abſcedere eum inde iuberet, miſit. Bœotorum iuuentute, quæ
pars cum Romanis ſtabat, eam rem aggreſſus legatus à mœnibus abſceſſit. Hæc ſoluta ob-
ſidio locum alteri nouæ obſidioni dedit: nanque extemplo M. Lucretius cum exercitu na-
uali X millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui ſub Athæneo erant, Ha-
liartum circumſedit: parantibusq́. iam oppugnare ſuperuenit á Creuſa prætor. Ad idem
fere tempus & ab ſocijs naues Chalcidem conuenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ
ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rho-
diæ quadriremes. prætor, quia nuſquam erat maritimum bellum, remiſit ſocijs. & Q. Mar-
cius Chalcidem nauibus uenit, Halope capta, Lariſſa, quæ Cremaſte dicitur, oppugnata.
D Cum hic ſtatus in Bœotia eſſet, Perſeus cum ad Sycurium (ſicut ante dictum eſt) ſtatiua
haberet, frumento undique circa ex agris conuecto, ad uaſtandum Pheræorum miſit : ra-
tus ad iuuandas ſociorum urbes, longius ab caſtris abſtractos deprendi Romanos poſſe.
Quos cum eo tumultu nihil motos animaduertiſſet, prædam quidem præterquam homi-
num (pecora autem maxime omnis generis fuere) diuiſit ad epulandum militibus. Sub idē
deinde tempus concilium et conſul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis cre-
uerunt animi uaſtatione conceſſa ſibi ab hoſte Pheræi agri. Itaque eundum inde ad caſtra,
nec dandum ultra ſpatium cunctandi cenſebat. & Romani cenſebāt cunctationem ſuam in-
famem apud ſocios eſſe, maximopere indigne ferenteis non latam Pheræis opem. conſul-
tantibus quid agerent, (aderant autem Eumenes & Attalus in concilio) trepidus nun-
cius affert, hoſtem magno agmine adeſſe. Concilio dimiſſo, ſignum extemplo datur, ut ar-
E ma capiant. Interim placet ex regijs auxilijs centum equites & parem numerum iaculato-
rum peditum exire. Perſeus hora ferme diei quarta cum paulo plus mille paſſus abeſſet à ca
ſtris Romanis, conſiſtere ſigna peditum iuſſit : prægreſſus ipſe cum equitibus ac leui arma-
tura, & Cotys cum eo ducesq́. aliorum auxiliorum præceſſerunt. Minus quingentos paſſus
ab caſtris aberant, cum in conſpectu fuere hoſtium equites. duæ alæ erant magna ex parte
Gallorum : Caſſignatus præerat: & leuis armaturæ centum fere & quinquaginta Myſi aut
Cretenſes. Conſtitit rex, incertus quantum eſſet hoſtiū. Duas inde ex agmine turmas Thra
cum, duas Macedonū, cum binis Cretenſium cohortibus & Thracū miſit. Præliū, cū pares
numero eſſent, neque ab hac aut illa parte noua auxilia ſubuenirent, incerta uictoria finitū
eſt. Eumenis ferme XXX interfecti : inter quos Caſſignatus dux Gallorum cecidit. & tunc

quidem Perſeus ad Sycuriũ copias reduxit:poſtero die circa eandẽ horã in eundẽ locũ rex F
copias admouit, plauſtris cũ aqua ſequentibus:nã duodecim milliũ paſſuum uia omnis ſine
aqua & plurimi pulueris erat:affectosq́. ſiti,ſi primo in conſpectu dimicaſſent, pugnaturos
fuiſſe apparebat. Cũ Romani quieſſent, ſtationibus etiã intra uallũ reductis,regij quoq; in
caſtra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt,ſperantes fore ut Romani equites abeuntiũ
nouiſſimũ agmen aggrederentur:inde certamine orto,cũ lõgius à caſtris eos elicuiſſent,fa-
cile,ubi ubi eſſent,ſe,qui equitatu & leui armatura plus poſſent, conuerſuros aciẽ.Poſtquã
inceptũ nõ ſuccedebat, caſtra propius hoſtẽ mouit rex,& à quinq; millibus paſſuum cõmu
nijt. Inde luce prima in eodẽ,quo ſolebat,loco peditum acie inſtructa, equitatum omnẽ le-
uemq́. armaturã ad caſtra hoſtiũ ducit. Viſus & plurium & propior ſolito puluis trepidatio-
nẽ in caſtris Romanis fecit:& primo uix creditum nunciãti eſt, quia prioribus cõtinuis die-
bus nunquã ante horã quartã hoſtis apparuerat,tum ſolis ortus erat. Deinde ut plurium cla G
more & curſu à portis dubitatio exẽpta eſt,tumultus ingẽs oboritur. tribuni præfectiq́. &
cẽturiones in prætorium,miles ad ſua quiſq; tẽtoria diſcurrit. Minus quingẽtos paſſus à ual
lo inſtrux erat Perſeus ſuos,circa tumulum,quẽ Calicinum uocãt. Læuo cornu Cotys rex
præerat cũ omnibus ſuę gẽtis, equitum ordines leuis armatura interpoſita diſtinguebãt. In
dextro cornu Macedones erãt equites,intermixti turmis eorum Cretẽſes. Huic armaturæ
Milo Berræus. equitibus & ſummæ partis eius Meno Antigonenſis præerat. Proximi corni
bus cõſtiterãt regij equites,& mixtum genus delecta plurium gẽtium auxilia: Patrocles An
tigonẽſis hic,& Pæoniæ præfectus Didas,erãt præpoſiti. Medius omniũ rex erat:circa eum
agema quod uocãt, equitumq́. ſacræ alæ. ante ſe ſtatuit funditores iaculatoresq́. quadrin-
gentorũ manus utraq; numerum expleuerat. Ionẽ Theſſalonicẽſem & Timanora Dolopen
ijs præfecit. Sic regij conſtiterãt. conſul intra uallũ peditũ acie inſtructa,& ipſe equitatũ om H
nem cum leui armatura miſit. pro uallo inſtructi ſunt. Dextro cornu præpoſitus C. Licinius
Craſſus cõſulis frater,cum omni Italico equitatu,uelitibus intermixtis:ſiniſtro M. Valerius
Læuinus ſociorũ ex Græcis populis equites habebat,eiuſdẽ gentis leuẽ armaturam. Mediã
autẽ aciẽ cũ delectis equitibus extraordinarijs tenebat Q. Mucius. CC equites Galli ante
ſigna horum inſtructi,& de auxilijs Eumenis Cyrtiorũ gẽtis CCC. Theſſali CCCC equi-
tes paruo interuallo ſuper læuum cornu locati. Eumenes rex Attalusq́. cũ omni manu ſua
ab tergo inter poſtremã aciẽ ac uallum ſteterunt. In hunc modum maxime inſtructæ acies,
par ferme utrinq; numerus equitum ac leuis armaturæ cõcurrunt, à funditoribus iaculato-
ribusq́. qui præceſſerunt, prælio orto. Primi omnium Thraces haud ſecus, quàm diu clau-
ſtris retẽtæ feræ, cõcitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurre-
runt, ut uſu belli & ingenio impauida gens turbaretur. * gladijs haſtas petere pedites. I
nunc ſuccidere crura equis,nunc ilia ſuffodere. Perſeus in mediã inuectus aciẽ,Græcos pri-
mo impetu auertit:quibus cum grauis ab tergo inſtaret hoſtis; Theſſalorum equitatus,qui
à læuo cornu breui ſpatio diſiunctus in ſubſidijs fuerat,extra cõcurſum primo ſpectator cer
taminis, deinde inclinata re maximo uſui fuit. Cedentes enim ſenſim integris ordinibus,
poſtquã ſe Eumenis auxilijs adiunxerunt,& cum eo tutum inter ordines ſuos receptum ſo-
cijs fuga diſſipatis dabãt:& cũ minus cõferti hoſtes inſtarẽt progredi etiã auſi,multos fugiẽ
tium obuios exceperunt. Nec regij ſparſi iã ipſi paſſim ſequẽdo,cum ordinatis & certo ince
dentibus,gradu manus cõferre audebãt:cum uictor equeſtri prælio, rex paruo momento,ſi
adiuuiſſet,debellatum eſſet. opportune adhortanti ſuperuenit phalanx, quã ſua ſpõte,ne au
daci cœpto deeſſent,Hippias & Leonatus raptim adduxerant, poſtquã proſpere pugnaſſe
equitẽ acceperunt. Fluctuante rege inter ſpẽ metũq́. tantæ rei conandæ,Cretenſis Euander, K
quo miniſtro Delphis ad inſidias Eumenis regis uſus erat,poſtquam agmen impeditum ue
nientium ſub ſignis uidit,ad regem accurrit,& monere inſtitit,ne elatus felicitate ſummam
rerum temere in non neceſſariam aleam daret. Si contentus bene re geſta quieſſet eo die,
uel pacis honeſtæ conditionem habiturum,uel plurimos belli ſocios, qui fortunam ſeque-
rentur,ſi bellare mallet. In hoc conſilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato
Euandro, ſigna referri, peditumq́. agmen redire in caſtra iubet, equitibus receptui cane-
re. cecidere eo die ab Romanis CC equites, II millia haud minus peditum, capti fer-
me CC equites: ex regijs autem XX equites, XL pedites interfecti. Poſtquam rediere
in caſtra uictores, omnes quidem læti, ante alios Thracum inſolens lætitia eminebat.

A cum cantu enim ſuperfixa capita hoſtiũ portantes redierunt. Apud Romanos non mœſti-
tia tantũ ex male geſta re,ſed pauor etiam erat,ne extemplo caſtra hoſtis aggrederetur. Eu-
menes ſuadere,ut trans Peneũ transferret caſtra, ut pro munimento amnẽ haberet,dũ per-
culſi milites animos colligerẽt.cõſul moueri flagitio timoris fatendi:uictus tamen ratione,
ſilentio noctis tranſductis copijs,caſtra in ulteriore ripa cõmunit. Rex poſtero die ad laceſ-
ſendos prælio hoſtes progreſſus.poſtquã trans amnẽ in tuto poſita caſtra animaduertit, fa-
tebatur quidẽ peccatũ,quòd pridie nõ inſtitiſſet uictis:ſed aliquanto maiorem culpam eſſe,
quòd nocte foret ceſſatũ. nã ut neminẽ aliũ ſuorũ moueret,leui armatura immiſſa,trepidan
tium in tranſitu fluminis hoſtiũ deleri magna ex parte copias potuiſſe.Romanis quidẽ præ-
ſens pauor dẽptus erat,in tuto caſtra habentibus. damnũ inter cætera præcipuæ famæ mo-
uebat.& in conſilio apud conſulẽ pro ſe quiſque in Aetolos conferebãt cauſam:ab ijs fugæ
B terroriſq́. principiũ ortũ:ſecutos pauorẽ Aetolorũ & cæteros ſocios Græcorũ populorum.
quinq; principes Aetolorũ primi tega uertentes cõſpecti dicebãtur. Theſſali pro concione
laudati,duceſq́. eorũ etiã uirtutis cauſa donati. Ad regẽ ſpolia cæſorũ hoſtiũ referebantur:
dona ex his alijs arma inſignia,alijs equos, quibuſdã captiuos dono dabat. Scuta erant ſu-
pra MD,loricæ thoraceſq́. M amplius ſummã explebant galearũ gladiorũq́. & miſſiliũ om-
nis generis maior aliquanto numerus.Hæc per ſe ampla, pleraq; multiplicata uerbis regis,
quæ ad concionẽ uocato exercitu habuit. Præiudicatũ euentũ belli habetis: meliorẽ partẽ
hoſtiũ,equitatũ Romanũ,quo inuictos ſe eſſe gloriabantur,fudiſtis.equites enim illis prin-
cipes iuuentutis,equites ſeminariũ ſenatus:inde lectos in patrũ numerũ cõſules, inde impe
ratores creãt.horũ ſpolia paulo ante diuiſimus inter uos.Nec minorẽ de legionibus peditũ
uictoriã habetis,quæ nocturna fuga uobis ſubtractæ,naufragorũ trepidatione paſſim natan
C tiũ flumen cõpleuerunt.Sed facilius nobis ſequẽtibus uictos Peneũ ſuperare erit, quàm il-
lis trepidantibus fuit:tranſgreſſiq́. extẽplo caſtra oppugnabimus, quæ hodie cepiſſemus,
ni fugiſſent.aut ſi acie decernere uolent,eundẽ pugnæ pedeſtris euentũ expectare, qui equi
tum in certamine fuerit.Et qui uicerant,alacres ſpolia cæſorũ hoſtiũ humeris gerentes ante
ora ſua,audiuere ex eo quod acciderat,ſpem futuri præcipiẽtes:& pedites aliena gloria ac-
cenſi, præcipue qui in Macedonũ phalangis erãt,ſibi quoq; & nauandæ regi operæ,& ſimi-
lem gloriã ex hoſte pariendi occaſionẽ optabãt.Cõcione dimiſſa,poſtero die profectus in-
de ad Mopſiũ poſuit caſtra.tumulus hic inter Tẽpe & Lariſſam medius eſt.Romani non ab-
ſcedẽntes ab ripa Penei,tranſtulerunt in locũ tutiorẽ caſtra. Eo Miſagenes Numida uenit
cum mille equitibus,pari peditũ numero,ad hoc elephantis duobus & XX. Per eos dies cõ
ſilium habenti regi de ſumma,cum iam conſediſſet ferocia ab re bene geſta,auſi ſunt quidã
D amicorum conſilium dare,ut ſecunda fortuna in conditione honeſtæ pacis uteretur potius,
quàm ſpe uana euectus in caſum irreuocabilẽ ſe daret. Modum imponere ſecundis rebus,
nec nimis credere ſerenitati præſentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis eſſe.
Mitteret ad conſulem qui fœdus in eaſdẽ leges renouarent,quibus Philippus pater eius pa
cẽ à T. Quinctio uictore accepiſſet.neq; finiri bellum magnificentius,quàm à tam memora
bili pugna:neq; ſpem firmiorem pacis perpetuo dari, quam quæ perculſos aduerſo prælio
Romanos molliores factura ſit ad paciſcendum. Quòd ſi Romani tum quoq; inſita pertina
cia æqua aſpernarentur,deos hominesq́. & moderationis Perſei, & illorum peruicacis ſu-
perbiæ futuros teſtes.Nunquam ab talibus conſilijs abhorrebat regis animus. itaq; pluriũ
aſſenſu comprobata eſt ſententia.Legati ad conſulem miſſi,adhibito frequenti conſilio au-
diti ſunt.Pacem petere,uectigal quantum Philippus pactus eſſet,daturum Perſea Romanis
E pollicentes:urbibus agris lociſq́; quibus Philippus ceſſiſſet,ceſſurum Perſeum.Hæc legati.
Summotis his cum conſultarent,Romana conſtantia uicit in conſilio. Ita tum mos erat,in
aduerſis uultum ſecundæ fortunæ gerere,moderari animos in ſecundis.Reſponderi placuit
ita pacem dari,ſi de ſumma rerum liberum ſenatui permittat rex de ſe,deq́. uniuerſa Mace-
donia ſtatuendi.Hæc cum renunciaſſent legati,miraculo ignaris mori pertinacia Romano-
rum eſſe: & plerique uetare amplius mentionem pacis facere. ultro mox quæſituros quod
oblatum faſtidiant. Perſeus hanc ipſam ſuperbiam, quippe ex fiducia uirium eſſe, time-
re: & ſummam pecuniæ augens, ſi pretio pacem emere poſſet, non deſtitit animum con-
ſulis tentare. Poſtquam nihil ex eo, quod primo reſponderat, mutabat: deſperata
pace ad Sycurium, unde profectus erat, redijt, belli caſum de integro tentaturus. Fa-

ma equeſtris pugnæ uulgata per Græciam, nudauit uoluntates hominũ. non enim ſolũ qui F
partis Macedonũ erant, ſed pleriq; ingẽtibus Romanorũ obligati beneficijs, quidã uim ſu-
perbiãq́. experti, læti eã famã accepere: non ob aliã cauſam, quàm prauo ſtudio, quo etiã in
certaminibus ludicris uulgus utitur, deteriori atq; infirmiori fauẽdo. Eodẽ tẽpore in Bœo-
tia ſumma ui Haliartũ Lucretius prætor oppugnarat. & quanquã nec habebãt externa auxi
lia obſeſſi, præter Coronæorũ iuniores, qui prima obſidione mœnia intrauerat: neq; ſpera-
bant: tamen ipſi animis magis quàm uiribus reſiſtebant. Nã & eruptiones in opera crebro
faciebant, & arietẽ admotũ, libramẽto plũbi grauatũ ad terrã urgebant: & ſi quà declinarẽt
qui agebant ictũ, pro diruto muro nouũ tumultuario opere, raptim ex ipſa ruinæ ſtrage con
geſtis ſaxis extruebant. Cũ operibus oppugnatio lentior eſſet, ſcalas per manipulos diuidi
prætor iuſſit, ut corona undiq; mœnia aggreſſurus: eo magis ſuffecturã ad id multitudinẽ ra
tus, quòd, qua parte palus urbẽ cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipſe ab ea par- G
te qua duæ turres, quodq́. inter eas muri prorutũ fuerat, duo millia militũ delectorũ admo-
uit; ut eodẽ tẽpore quo ipſe trãſcendere ruinas conaretur, concurſu aduerſus ſe oppidanorũ
facto, ſcalis uacua defenſoribus mœnia capi parte aliqua poſſent. Haud ſegniter oppidani
uim eius arcere parant. Nã ſuper ſtratũ ruinis locũ faſcibus aridis ſarmentorũ iniectis, ſtan-
tes cũ ardentibus facibus accenſuros ea ſe ſæpe minabãtur, ut incẽdio intercepti ab hoſte
ſpatiũ ad obijciendũ interiorẽ murũ haberent. quod inceptũ eorũ fors impedijt. Nã tantus
repẽte effuſus eſt imber, ut nec accendi facile pateretur & extingueret accenſa. Itaq; & trã-
ſitus per diſtracta fumantia uirgulta patuit, & in unius loci præſidiũ omnibus uerſis, mœnia
quoq; pluribus ſimul partibus ſcalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis ſeniores im-
pubesq́;, quos caſus obuios obtulit, paſſim cæſi: armati in arcẽ cõfugerũt: & poſtero die cũ
ſpei nihil ſupereſſet, deditione facta ſub corona uenierunt. fuerunt autẽ MM ferme & D. or H
namẽta urbis, ſtatuæ & tabulæ pictæ, & quicquid precioſæ prædæ fuit, ad naues delatũ. urbs
diruta à fundamentis. Inde Thebas ductus exercitus: quibus ſine certamine receptis, urbẽ
tradidit exulibus, & qui Romanorũ partis erãt: aduerſę factiõis hominũ, fautorũq́. regis ac
Macedonũ familias ſub corona uẽdidit. His geſtis in Bœotia, ad mare ac naues redijt. Cum
hæc in Bœotia gererẽtur, Perſeus ad Sycuriũ ſtatiua dierũ aliquot habuit. Vbi cũ audiſſet, ra
ptim Romanos circa ex agris demeſſum frumentũ cõuehere, deinde ante ſua quenq; tento
ria ſpicas faſcibus deſecantẽ, quo purius frumentũ tereret, ingentes aceruos per tota ca-
ſtra ſtramentorũ feciſſe: ratus incẽdio opportuna eſſe, faces tædamq́. & malleolos ſtuppæ
illitos pice parari iubet: atq; ita media nocte profectus, ut prima luce aggreſſus falleret, ne-
quicquã tentauit. nã primæ ſtationes, oppreſſæ tumultu ac terrore ſuo cæteros exciuerunt:
ſignũq́. datũ eſt arma extẽplo capiendi, ſimulq. in uallo ad portas miles inſtructus erat, & I
intentus propugnationi caſtrorũ. Perſeus & extẽplo circumegit aciẽ, & prima impedimẽta
ire, deinde peditũ ſigna ferri iuſſit. ipſe cũ equitatu & leui armatura ſubſtitit ad agmen co-
gendum, ratus id quod accidit, inſecuturos ad extrema ab tergo carpẽda hoſteis. Breue cer
tamen leuis armaturæ maxime cũ procurſatoribus fuit, equites pedites q́. ſine tumultu in
caſtra redierunt. Demeſſis circa ſegetibus, Romani ad Crannonium intactũ agrũ caſtra mo
uent. Ibi cũ ſecuri, & propter caſtrorũ lõginquitatẽ & uię inopis aquarũ difficultatẽ, quæ in-
ter Sycuriũ & Crannona eſt, ſtatiua haberent, repente prima luce in imminẽtibus tumulis
equitatus regius cũ leui armatura uiſus ingentẽ tumultũ fecit. Pridie per meridiem profe-
cti ab Sycurio erant. peditum agmen ſub lucẽ reliquerant in proxima planicie. Stetit pau-
liſper in tumulis, elici poſſe ratus ad equeſtre certamen Romanos. qui poſtquam nihil mo-
uebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium ſigna iuberet, ipſe mox inſecutus. K
Romani equites modico interuallo ſequentes, ſic ubi ſparſos ac diſſipatos inuadere poſ-
ſent, poſtquam conſertos abire ſigna atque ordines ſeruantes uiderunt, & ipſi in caſtra re-
deunt. Inde offenſus longinquitate itineris rex ad Mopſium caſtra mouit. & Romani de-
meſſis Crannonis ſegetibus in Phalannæum agrum tranſeunt. ibi cum ex transfuga co-
gnoſſet rex ſine ullo armato præſidio paſſim uaganteis per agros Romanos metere, cum
M equitibus, duobus millibus Thracum & Cretenſium profectus, cum quantum accele-
rare poterat, effuſo agmine iſſent, improuiſo aggreſſus eſt Romanos. iuncta uehicula, ple-
raque onuſta, mille admodum capiuntur, DC ferme homines. Prædam cuſtodiendam du-
cendãq́. in caſtra CCC Cretenſiũ dedit. ipſe reuocato ab effuſa cæde equite & reliquis pe-
ditum,

A ditum, ducit ad proximũ præſidiũ, ratus haud magno certamine opprimi poſſe. L. Põpeius
tribunus militũ præerat, qui perculſos milites repentino hoſtiũ aduentu, in propinquũ tu-
mulum recepit, loci ſe præſidio, quia numero & uiribus impar erat, defenſurus. Ibi cũ in or-
bem milites coegiſſet, ut denſatis ſcutis ab iactu ſagittarum & iaculorũ ſeſe tuerentur, Per-
ſeus, circundato armatis tumulo, alios aſcenſum undique tentare iubet, & cõminus præliũ
conſerere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumſtabat: nã neq; cõfer
ti pugnare, propter eos qui aſcendere in tumulũ conabantur, poterant: & ubi ordines pro-
curſando ſoluiſſent, patebãt iaculis ſagittisve. maxime ceſtroſphendonis uulnerabãtur. hoc
illo bello nouũ genus teli inuentũ eſt. Bipalme ſpiculũ haſtili ſemicubitali infixũ erat, craſ-
ſitudine digiti. huic ad libramen pinnæ tres, uelut ſagittis ſolent, circundabãtur: funda me-
dia, duo funalia imparia habebat, cũ maiori ſinu libratũ funditor habena rotaret, excuſſum
B uelut glans emicabat. Cũ & hoc & alio omni genere telorũ, pars uulnerata militũ eſſet, nec
facile iã arma feſſi ſuſtinerẽt: inſtare rex ut dederẽt ſe, fidẽ dare, pręmia interdũ polliceri: nec
cuiuſquã ad deditionẽ flectebatur animus, cũ ex inſperato iam obſtinatis mori ſpes affulſit.
Nam cũ ex frumentatoribus refugientes quidã in caſtra nunciaſſent cõſuli circunſideri pręſidium: motus periculo tot ciuium (nã DCCC ferme & omnes Romani erant) cũ equitatu
ac leui armatura (acceſſerant noua auxilia Numidæ pedites equitesq́. & elephanti) caſtris
egreditur: & tribunis militũ imperat, ut legionũ ſigna ſequantur. Ipſe uelitibus ad firmanda
leuium armorũ auxilia adiectis, ad tumulũ præcedit. Conſulis latera tegũt, Eumenes, Atta-
lus, & Miſagenes regulus Numidarũ. Cũ in cõſpectu prima ſigna ſuorũ circunſeſſis fuerunt,
Romanis quidẽ ab ultima deſperatione recreatus eſt animus. Perſeus, cui primũ omniũ fuę-
rat, ut contentus fortuito ſucceſſu, captis aliquot frumentatoribus occiſisq́., nõ teneret tẽ-
C pus in obſidione præſidij: ſecundum, ea quoque tentata utcunq;, cũ ſciret nihil roboris ſe-
cum eſſe, dum liceret intacto abire, & ipſe hoſtiũ aduentũ elatus ſucceſſu manſit, & qui pha
langẽ accerſerent, propere miſit: qua & ſerius quàm res poſtulabãt, & raptim acta, turbati
curſu aduerſus inſtructos & præparatos erãt aducturi. cõſul anteueniens, extẽplo prælium
cõſeruit. Primo reſiſtere Macedones, deinde ut nulla re pares erãt, amiſſis CCC peditibus,
XXIIII primoribus equitũ ex ala, quã Sacrã uocãt, inter quos Antimachus etiã præfectus
alæ cecidit, abire conantur. Cæterum iter prope ipſo prælio tumultuoſius fuit. Phalanx abs
trepido nuncio accita cũ raptim duceretur, primo in anguſtijs captiuorũ agmini oblata, ue-
hiculisq́. frumento onuſtis: ijs cæſis, ingens ibi uexatio partis utriuſq; fuit, nullo expectãte
utcunq; explicaretur agmen: ſed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque
enim aliter uia aperiri poterat) iumentis cũ ſtimularentur in turba ſæuientibus. Vix ab incõ-
D dito agmine captiuorũ expedierant ſeſe, cũ regio agmini perculſisq́. equitibus occurrunt.
Ibi uero clamor iubentiũ referre ſigna, ruinæ quoq; prope ſimilẽ trepidationẽ fecit: ut ſi ho-
ſtes introire anguſtias auſi longius inſecuti eſſent, magna clades accipi potuerit. cõſul, rece-
pto ex tumulo præſidio, contentus modico ſucceſſu, in caſtra copias reduxit. Sunt qui eo
die magno prælio pugnatũ auctores ſint, VIII millia hoſtiũ cæſa, in his Sopatrũ & Antipa-
trũ regios duces: uiuos captos circiter MMDCCC. Signa militaria capta XXVII. nec in-
cruentã uictoriã fuiſſe: ſupra quatuor millia & CCC de exercitu conſulis cecidiſſe, ſigna
ſiniſtræ alæ quinq; amiſſa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Perſea perculit, ut dies
paucos ad Mopſiũ moratus ſepulturæ maxime militũ amiſſorum cura, præſidio ſatis ualido
ad Gonnũ relicto, in Macedoniã reciperet copias. Timotheũ quendã ex regijs præfectis
E cũ modica manu relinquit ad Philã, iuſſum Magnetas & propinquos tentare. Cũ Pellam ue-
niſſet, exercitu in hiberna dimiſſo, ipſe cũ Cotye Theſſalonicã eſt profectus. Eò fama affer
tur, Atlesbim regulũ Thracũ & Corragũ Eumenis præfectũ, in Cotyis fines impetũ feciſ-
ſe, & regionẽ Marenẽ, quam uocant, cepiſſe. itaque dimittendum Cotyn ad ſua tuenda ra-
tus, magnis proficiſcentem donis proſequitur. Ducenta talenta, ſemeſtre ſtipendium equi-
tatui numerat, cum primo annuum dare conſtituiſſet. conſul poſtquam profectum Perſea
audiuit, ad Gonnum caſtra mouet, ſi potiri oppido poſſet. Ante ipſa Tempe in faucibus
ſitum, Macedoniæ clauſtra tutiſsima præbet, & in Theſſaliam opportunum Macedonibus
decurſum. Cum & loco & præſidio ualido inexpugnabilis res eſſet, abſtitit incepto. In Per-
rhæbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaq́. Perrhæbia re-
cepta, Lariſſam redijt: inde Eumene atque Attalo domũ remiſſis, Miſagenem Numidasq́.

in hiberna in proximis Theſſalis urbibus diſtribuit,& partem exercitus ita per totã Theſſa- F
liam diuiſit, ut & hiberna commoda omnes haberent, & præſidio urbibus eſſent. Q. Mu-
cium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam miſit. Græcarum ciuita-
tum ſocios omnes præter Achæos dimiſit.cũ exercitus parte profectus in Achaiam Phthio
tim,Pteleum deſertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis.Antrona uoluntate colen
tium recepit. Ad Lariſſam deinde exercitum admouit. urbs deſerta erat: in arcem omnis
multitudo conceſſerat:eam oppugnare aggreditur.Primi omnium Macedones regium præ
ſidium metu exceſſerant:à quibus relicti oppidani,in deditionem extemplo ueniunt. Dubi
tari inde, utrũ Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotia aſpiciendæ res. Thebani,
uexantibus eos Coronæis,in Bœotiam accerſebant.ad horum preces,quia hibernis aptior
regio,quàm Magneſia erat,in Bœotiam duxit. G

EPITOME LIBRI XLIII.

PRÆTORES aliquot eo quòd auare & crudeliter prouincias adminiſtraſſent, damnati ſunt. P. Licinius Craſſus proconſul complures in Gracia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit, ob id captiui qui ab eo ſub corona uenierant, ex S.C. poſtea reſtituti ſunt. Item á præfectis claſſium Romanarum multa impotenter in ſocios facta. Res praterea à Perſeo rege in Thracia proſpere geſtas continet: & uictus Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius, motus, qui in Paonia ab Elorioco factus erat, ipſo interempto conſedit. M. Aemilius Lepidus à cenſoribus princeps in ſenatu lectus.

LIBER XLIII. H

EAdem æſtate, qua in Theſſalia equeſtri pugna uicere Romani,lega-
tus in Illyricum à conſule miſſus,opulenta duo oppida ui atque ar
mis coegit in deditionem:omniaq. ijs ſua cõceſſit, ut opinione cle
mentiæ eos,qui Carnuntem munitã urbẽ incolebãt,alliceret. Poſt
quam nec ut dederent ſe cõpellere,neque capere obſidendo pote-
rat:ne duabus oppugnationibus nequicquã fatigatus miles eſſet,
quas prius intactas urbes reliquerat,diripuit. Alter conſul C.Caſ-
ſius nec in Gallia,quam ſortitus erat, memorabile quicquã geſſit:
& per Illyricum ducere legiones in Macedoniam uano incepto eſt conatus.Ingreſſum hoc
iter conſulem, ſenatus ex Aquileienſium legatis cognouit: qui querẽtes coloniã ſuã nouã I
& infirmã,necdũ ſatis munitã inter infeſtas nationes Iſtrorũ & Illyriorũ eſſe,cũ peterent ut
ſenatus curæ haberet quo modo ea colonia muniretur, interrogati uellentne eam rem.C.
Caſſio conſuli mandari,reſpõderunt Caſſiũ Aquileiã indicto exercitu profectũ per Illyricũ
in Macedoniã eſſe. Ea res primo incredibilis uiſa,& pro ſe quiſq; credere,Carnis forſitan
aut Iſtris bellũ illatũ. Tũ Aquileienſes.nihil ſe ultra ſcire,nec audere affirmare,quàm XXX
dierũ frumentũ militi datũ: & duces qui ex Italia itinera in Macedoniã noſſent,cõquiſitos
abductosq. Enimuero ſenatus indignari,tantũ cõſulẽ auſum,ut ſuã prouinciã relinqueret,
in alienã trãſiret, exercitũ nouo periculoſo itinere inter exteras gentes ducere,uiã tot na
tionibus in Italiã aperire.Decernũt frequẽtes ut C.Sulpicius prætor treis ex ſenatu nomi-
net legatos,qui eo die proficiſcantur ex urbe,& quantũ accelerare poſſent,Caſſiũ conſulẽ,
ubicunq; ſit, perſequantur:nuncient ne bellum cũ ulla gente moueat, niſi cum qua ſenatus K
gerendum cenſuerat. Legati III profecti, M.Cornelius Cethegus, M.Fuluius,P.Marcius
Rex. Metus de conſule atque exercitu diſtulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam. Hi-
ſpaniæ deinde utriuſque legati aliquot populorum in ſenatum introducti. Ii de magiſtra-
tuum Romanorum auaritia ſuperbiaque conqueſti, nixi genibus ab ſenatu petierunt,ne ſe
ſocios fœdius ſpoliari uexariq. quàm hoſteis patiantur. Cum & alia indigna quererentur,
manifeſtum autem eſſet pecunias captas,L.Canuleio prætori,qui Hiſpaniam ſortitus erat,
negotium datum eſt,ut in ſingulos,à quibus Hiſpani pecunias peterent, quinos recuperato
res ex ordine ſenatorio daret: patronosq. quos uellent ſumendi poteſtatem faceret. Vo-
catis in curiam legatis, recitatum eſt ſenatuſconſultum iuſſique nominare patronos,
quatuor

A quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonē, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Aemilium M. F. Paullum, C. Sulpicium Gallum. Cū M. Titinio primū, qui prætor A. Manlio, M. Iunio conſulibus in citeriore Hiſpania fuerat, recuperatores ſumpſerunt. Bis ampliatus, tertio ab ſolutus eſt reus. Diſſenſio inter duarū prouinciarum legatos eſt orta: citerioris Hiſpaniæ populi M. Catonē & Scipionē ulterioris L. Paullū & Gallum Sulpiciū patronos ſumpſerunt. Ad recuperatores adducti à citerioribus populi P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Poſtumio, Q. Mucio cōſulibus triennio ante, hic biennio prius L. Poſtumio, M. Popillio conſulibus prætor fuerat. Grauiſſimis criminibus accuſati ambo ampliatiq., cū diceda de integro cauſa eſſet, excuſati exilij cauſa ſolū uertiſſe. Furius Præneſte, Matienus Tibur exulatū abierūt. Fama erat, prohiberi à patronis nobileis ac potētes cōpellare: auxitq. eam ſuſpicionē Canuleius prætor, quòd omiſſa ea re, delectū habere inſtituit: dein repēte in B prouinciā abijt, ne plures ab Hiſpanis uexarentur. Ita præteritis ſilētio obliteratis, in futurū conſultū ab ſenatu Hiſpanis, quòd impetrarunt ne frumenti æſtimationē magiſtratus Romanus haberet, neve cogeret uiceſimas uēdere Hiſpanos quāti ipſe uellet, & ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogēdas imponerentur. Et alia noui generis hominū ex Hiſpania legatio uenit. Ex militibus Romanis, & ex Hiſpanis mulieribus, cū quibus connubiū nō eſſet, natos ſe memorantes, ſupra quatuor millia hominū, orabant, ut ſibi oppidū in quo habitarēt, daretur. ſenatus decreuit, uti nomina ſua apud L. Canuleiū profiterentur: eorumq., ſi quos manumiſiſſet, eos Carteiā ad Oceanū deduci placere. Qui Cartaienſium domi manere uellent, poteſtatē fore, uti numero colonorū eſſent, agro aſſignato. Latinā eam coloniā fuiſſe, libertinorumq. appellari. Eodem tēpore ex Africa & Guluſſa Maſſaniſſæ regis filius legatus patris, & Charthaginienſes uenerunt. Guluſſa prior in ſenatū introductus, & quæ miſſa C erant ad bellū Macedonicū à patre ſuo, expoſuit: & ſiqua præterea uellent imperare, præſtaturū merito populi R. eſt pollicitus: & monuit patres conſcriptos ut à fraude Carthaginienſiū cauerēt. Claſſis eos magnæ paradæ conſiliū cepiſſe, ſpecie pro Romanis, & aduerſus Macedonas: ubi ea parata inſtructaq. eſſet, ipſorū fore poteſtatis, quē hoſtē aut ſociū habeāt. An. DLXXX.

* * *

tantum pauorē ingreſſi caſtra, oſtentantes capita fecerunt, ut, ſi admotus extēplo exercitus foret, capi caſtra potuerint. Tū quoq; fuga ingens facta eſt: & erant qui legatos mittendos ad pacē precibus petendā, cenſerent: ciuitatesq. cōplures eo nuncio audito in deditionē uenerunt. Quibus purgantibus ſeſe, culpamq. in duorū amentiā cōferentibus, qui ſe ultro ad pœnam ipſi obtuliſſent, cum ueniā dediſſet prætor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatū agrū, qui paulo ante ingēti tumultu D arſerat, peragrauit. Hæc lenitas prætoris, qua ſine ſanguine ferociſſimā gentē domuerat, eo gratior plebi patribusq. fuit, quo crudelius auariusq. in Græcia bellatū & ab conſule Licinio, & ab Lucretio prætore erat. Lucretiū tribuni plebis abſentē concionibus aſſiduis lacerabant, cū reipublicæ cauſa abeſſe excuſaretur: ſed tū adeo uicina etiā inexplorata erant, ut is eo tēpore in agro ſuo Antiati eſſet, aquamq. ex manubijs Antiū ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centū triginta millibus æris locaſſe dicitur. tabulis quoque pictis ex præda fanum Aeſculapij exornauit. Inuidiā infamiamq. ab Lucretio auerterunt in Hortenſiū ſucceſſorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiā, querentesq. oppidū ſuum ab Hortenſio expugnatum ac direptum eſſe. Cauſam excidij fuiſſe urbi, quòd cum centum millia denarium, & tritici quinquaginta millia modium imperaret, ſpatium petierunt, quo de ea re & ad Hoſtilium conſulem & Romam mitterent legatos. uix dum ad conſulem ſe perueniſſe, & au- E diſſe oppidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub corona cæteros ueniſſe. Indigna ſenatui uiſa: decreueruntq. eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eademq. pro concione edicere Q. Mænium prætorem iuſſerunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæſus, Sex. Iulius Cæſar, ad reſtituendos in libertatem Abderitas miſſi. Iiſdem mandatum, ut & Hoſtilio conſuli & Hortenſio prætori nunciarent, ſenatum Abderitis iniuſtum bellum illatum, conquiriq. omnes qui in ſeruitute ſint & reſtitui in libertatem, æquum cenſere. Eodem tempore de C. Caſſio, qui conſul priore anno fuerat, tum trib. militum in Macedonia cum A. Hoſtilio erat, querelæ ad ſenatum, delatæ ſunt: & legati regis Gallorum Cincibili uenerunt. Frater eius uerba in ſenatu fecit, queſtus Alpinorum populorum agros, ſociorum ſuorum, depopulatum C. Caſſium eſſe, & inde multa mil-

lia hominum in ſeruitutem abripuiſſe. Sub id tempus Carnorum Iſtrorumq. & Iapudum legati uenerunt, duces ſibi ab conſule Caſſio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monſtrarent, pacatum ab ſe tanquam ad aliud bellum gerendum abiſſe: inde ex medio regreſſum itinere, hoſtiliter peragraſſe fines ſuos: paſſim rapinasq. & incendia facta: nec ſe ad id locorum ſcire, propter quam cauſam conſuli pro hoſtibus fuerint. Et regulo Gallorum abſenti, & his populis reſponſum eſt, ſenatum ea quæ facta querantur, neque ſciſſe futura, neque, ſi ſint facta, probare: ſed in dicta cauſa damnari abſentem conſularem uirum iniurium eſſe, cum is reipublicæ cauſa abſit. Vbi ex Macedonia rediſſet C. Caſſius, tum ſi coram eum arguere uellent, cognita re ſenatum daturum operam uti ſatis fiat. Nec reſponderi tantum ijs gentibus, ſed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpeis, tres circa eos populos placuit. qui indicarent, quæ patrum ſententia eſſet. Munera mitti legatis ex binis millibus æris cenſuerunt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & uaſa argentea quinque & uiginti pondo, & duo equi phalerati cum agaſonibus, & equeſtria arma ac ſagula, & comitibus eorum ueſtimenta liberis ſeruisque. Hæc miſſa, illa petentibus data, ut denorum equorum ijs commercium eſſet, educendiq. ex Italia poteſtas fieret. legati cum Gallis miſſi trans Alpeis C. Lelius, M. Aemilius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blaſio, T. Memmius, multarum ſimul Græciæ Aſiæque ciuitatum legati Romam conuenerunt. Primi Athenienſes introducti. ij ſe, quod nauium habuerint militumque, P. Licinio conſuli & C. Lucretio prætori miſiſſe expoſuerunt, quibus eos non uſos. frumenti ſibi centum millia imperaſſe: quod, quanquam ſterilem terram arent, ipſosque etiam agreſteis peregrino frumento alerent, tamen, ne deeſſent officio, confeciſſe: & alia quæ imperarentur, præſtare paratos eſſe. Mileſij nihil præſtitiſſe memorantes, ſi quid imperare ad bellum ſenatus uellet, præſtare ſe paratos eſſe polliciti ſunt. Alabandenſes templum urbis Romæ ſe feciſſe commemorauerunt, ludosque anniuerſarios ei diuæ inſtituiſſe: coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Ioui opt. max. attuliſſe: & ſcuta equeſtria CCC: ea cui iuſſiſſent tradituros. Donum ut in Capitolio ponere & ſacrificare liceret petebant. Hoc Lampſaceni LXXX pondo coronam afferentes petebant, commemorantes diſceſſiſſe ſe à Perſeo, poſtquam Romanus exercitus in Macedoniam ueniſſet, cum ſub ditione Perſei & ante Philippi fuiſſent. Pro eo, & quòd imperatoribus Romanis omnia præſtitiſſent, id ſe tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur, &, ſi pax cum Perſeo fieret, exciperentur, ne in regiam poteſtatem reciperentur. Cæteris legatis comiter reſponſum. Lampaſcenos in ſociorum formulam referre Q. Mænius prætor iuſſus. munera omnibus in ſingulos binum millium æris data. Alabandenſes ſcuta reportare ad A. Hoſtilium conſulem in Macedoniam iuſſi. Et ex Africa legati ſimul Carthaginienſium tritici decies centum millia & hordei quingenta indicantes ſe ad mare deuecta habere, ut, quò ſenatus cenſuiſſet, deportarent. id munus officiumque ſuum ſcire minus eſſe, quàm pro meritis populi Romani & uoluntate ſua: ſed ſæpe alias bonis in rebus utriuſque populi ſe gratorum fideliumque ſocium muneribus functos eſſe. Item Maſſaniſſæ legati tritici eandem ſummam polliciti, & mille & CC equites, XII elephantos, & ſi quid aliud opus eſſet uti imperaret ſenatus, æque propenſo animo, ac quæ ipſe ultro pollicitus ſit, præſtaturum eſſe. Gratiæ & Carthaginienſibus, & regi actæ, rogatiq., ut ea quæ pollicerentur, ad Hoſtilium conſulem in Macedoniam deportarent. Legatis in ſingulos binum millium æris munera miſſa. Cretenſium legatis commemorantibus ſe quantum ſibi imperatum à P. Licinio conſule eſſet, ſagittariorum in Macedoniam miſiſſe: cum interrogati non inficiarentur apud Perſea maiorem numerum ſagittariorum, quàm apud Romanos militare, reſponſum eſt: ſi Cretenſes bene, & gnauiter deſtinarent potiorem populi Romani, quàm regis Perſei amicitiam habere, ſenatum quoque Romanum ijs tanquam certis ſocijs reſponſum daturum eſſe: interea nunciarent ſuis, placere ſenatui, dare operam Cretenſes, ut quos milites intra præſidia regis Perſei haberent, eos primo quoque tempore domum reuocarent. Cretenſibus cum hoc reſponſo dimiſſis, Chalcidenſes uocati: quorum legatio ipſo introitu, ob id quòd Mictio princeps eorum pedibus captus lectica eſt introlatus, ultimæ neceſſitatis extemplo uiſa res: in qua ita affecto excuſatio ualetudinis aut ne ipſi quidem petenda uiſa foret, aut data petenti non eſſet. Cum ſibi nihil uiui reliquum, præterquam linguam

A guam ad deplorandas patriæ ſuæ calamitates,præfatus eſſet, expoſuit ciuitatis primum ſuæ beneſacta, & uerera, & ea quæ Perſei bello præſtitiſſent, ducibus exercitibusq́. Romanis: tum quæ primo C.Lucretius in populares ſuos prætor Romanus ſuperbe,auare, crudeliter feciſſet: deinde quæ tum cum maxime L. Hortenſius faceret. Quemadmodum omnia ſibi, etiam ijs quæ patiantur, triſtiora, patienda eſſe ducant,potius quàm ſe dedant Perſi. quod ad Lucretium Hortenſiumq́. attineret: ſcire tutius fuiſſe claudere portas, quàm in urbem eos accipere. Quæ excluſiſſent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes eſſe: apud ſe templa omnibus ornamentis compilata ſpoliataq́. ſacrilegijs C. Lucretium nauibus Antium deuexiſſe: libera corpora in ſeruitutem abrepta, fortunas ſociorum populi Romani direpta eſſe,& quotidie diripi. Nã ex inſtituto C.Lucretij Hortenſium quoque in tectis hyeme pariter atque æſtate nauales ſocios habere,& domos ſuas plenas turba
B nautica eſſe: uerſari inter ſe,coniuges, liberosq́. ſuos, quibus nihil neque dicere penſi, neque facere. Accerſere in ſenatum Lucretium placuit,ut diſceptaret coram, purgaretq́. ſeſe. Cæterum multo plura præſens audiuit, quàm in abſentem iacta erant: & grauiores potentioresq́. acceſſere accuſatores duo tribuni plebis, M. Iuuentius Thalna,& Cn.Aufidius. Ii non in ſenatu modo eum lacerarunt,ſed in concionem etiam pertracto multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iuſſu Chalcidenſibus Q. Mænius prætor reſpondit: quæ bene meritos ſeſe & ante, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant,ea & ſcire uera eos referre ſenatum,& perinde ac debeant grata eſſe. Quæ facta à C. Lucretio, fieriq́. ab L.Hortenſio prætoribus Romanis querantur,ea neque facta,neque fieri uoluntate ſenatus, quem non poſſe exiſtimare, qui ſciat bellum Perſi & ante Philippo patri eius intuliſſe popu lum R. pro libertate Græciæ, non ut ea à magiſtratibus ſocijs atque amicis paterentur? Lite
C ras ſe ad L.Hortenſium prætorem daturos eſſe: quæ Chalcidenſes querantur acta, ea ſenatui non placere. Si qui in ſeruitutem liberi ueniſſent, ut eos conquirendos primo quoque tẽpore reſtituendosq́. in libertatem curaret. Sociorum naualium neminem præter magiſtros in hoſpitia deduci æquum cenſere. Hæc Hortenſio iuſſu ſenatus ſcripta. Munera binum millium æris legatis miſſa,& uehicula Mictioni publice locata, quæ eum Brundiſium commode peruehcrent. C.Lucretium,ubi dies,quæ dicta erat, uenit, tribuni ad populũ accuſarunt, mulctamq́. decies centum millium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes quinque & XXX tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile geſtum. Nam nec hoſtes mouerunt arma,neque conſul in agrum eorum legiones induxit: & ſatis explorata pace eius anni,milites duarum legionum Romanorum intra dies LX, quàm in prouinciam ue nit, dimiſit ſociorum nominis Latini exercitu mature in hiberna Lunam & Piſas deducto,
D ipſe cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraque oppida adij. Nuſquam alibi quàm in Macedonia bellum erat, ſuſpectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaque & octo naueis ornatas à Brundiſio ſenatus cenſuit mittendas ac C.Furium legatum Iſſam,qui cum præſidio duarum Iſſenſium nauium inſulæ præerat. duo millia militũ in eas naues ſunt impoſita,quæ Q. Mænius prætor ex S.C. in ea parte Italiæ quæ obiecta Illirico eſt, conſcripſit.et conſul Hoſtilius Ap.Clandium in Illyricum cum quatuor millibus peditum miſit,ut accolas Illyrici tutarentur: qui non contentus ijs quas adduxerat copijs, auxilia ab ſocijs corrogando,ad VII millia hominum uario genere armauit:peragratáq́. omni ea regione ad Lychnidum Daſsaritiorum conſedit. Haud procul inde Vſcana oppidum, finium plerũque Perſei erat. X millia ciuium habebat, & modicum cuſtodiæ cauſa Cretenſium præſidium. Inde nuncij ad Claudium occulti ueniebant: ſi propius copias admouiſſet,paratos fore qui
E. proderent urbem: & operæ pretium eſſe: non ſe amicosq́. tantum, ſed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita occęcauit animum,ut nec ex ijs qui uenerunt,quenquam retineret,nec obſides pignus futuros furto & fraude agendæ rei poſceret,nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet. die tantum ſtatuta profectus à Lychnido. duodecim millia ab urbe ad quam tenebat, poſuit caſtra. Quarta inde uigilia ſigna mouit, mille ferme ad præſidium caſtrorum relictis. incompoſiti longo agmine effuſi,infrequentes, cum nocturnus error diſſiparet,ad urbem peruenerunt. Creuit negligentia,poſtquam neminem armatum in muris uiderunt. Cæterum ubi primum ſub iactu teli fuerunt,duabus ſimul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens ſtrepitus è muris ortus, ululantium mulierum cum crepitu undique æris,& incondita multitudo, turba immixta ſeruili, uarijs uo-

cibus

cibιιs perſonabat.Hic tam multiplex undique obiectus terror effecit, ne ſuſtinere primam F
procellam eruptionis Romani poſſent.Itaque ſugiẽtes plures,quàm pugnantes interempti
ſunt: uix duo millia hominum cum ipſo legato in caſtra perſugerunt. Quo longius iter in
caſtra erat, eo plureis feſſos conſectandi hoſtibus copia fuit.ne moratus quidem in caſtris
Appius,ut ſuos diſſipatos fuga colligeret:quæ res palatis per agros ſaluti fuiſſet:ad Lychni
dum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud proſpere in Macedonia geſta, ex
Sex.Digitio tribuno militum,qui ſacrificij cauſa Romam uenerat,ſunt audita.Propter quæ
ueriti patres ne quæ maior ignominia acciperetur,legatos in Macedoniam M.Fuluiũ Flac-
cum,& M. Caninium Rebilum miſerunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & ut A.
Hoſtilius conſul comitia conſulibus ſubrogandis ita ediceret, ut menſe Ianuario comitia
haberi poſſent:& ut primo quoque tempore in urbem rediret.Interim M.Recio prætori mã
datum,ut edicto ſenatores omnes ex tota Italia,niſi qui reipublicæ cauſa abeſſent, Romam G
reuocaret:qui Romæ eſſent,ne quis ultra mille paſſuum ab Roma abeſſet.Ea uti ſenatus cẽ-
ſuit,ſunt facta. Comitia conſularia A. D. V Calend. Septemb. fuere. Creati conſules ſunt
Q. Marcius Philippus iterum,& Cn. Seruilius Cæpio. Poſt diem tertium prætores ſunt fa-
cti, C.Decimius,M.Claudius Marcellus,C.Sulpicius Gallus,C.Marcius Figulus,Ser.Cor
nelius Lentulus,P.Fonteius Capito.Deſignatis prætoribus præter duas urbanas, quatuor
prouinciæ ſunt decretæ,Hiſpania,& Sardinia,& Sicilia,& claſſis. Legati ex Macedonia exa
cto admodum menſe Februario redierunt. hi, quas res ea æſtate proſpere geſſiſſet rex Per-
ſeus,referebant:quantusq́. timor ſocios populi Romani cepiſſet,tot urbibus in poteſtatem
regis redactis. Exercitum conſulis infrequentem commeatibus uulgo datis per ambitio-
nem eſſe:culpam eius rei conſulem in tribunos militum, contra illos in conſulem conferre.
Ignominiam Claudij temeritate acceptam eleuare eos patres acceperunt, qui perpaucos H
Italici generis,& magna ex parte tumultuario delectu conſcriptos ibi milites amiſſos refe-
rebant.Conſules deſignati,ubi primum magiſtratum iniſſent,de Macedonia referre ad ſena
tum iuſſi: deſtinatæq́. prouinciæ ijs ſunt Italia & Macedonia. Hoc anno interKalatum eſt:
tertio die poſt Terminalia Kalẽdæ interkalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui
L.Flamininus augur.pontifices duo deceſſerunt,L.Furius Philus,& C.Liuius Salinator.In
Anno. locum Furij,T.Manlium Torquatum,in Liuij,M.Seruilium pontifices legerunt. Principio
DLXXXI. inſequentis anni cum conſules noui Q. Marcius & Cn. Seruilius de prouincijs retuliſſent,
primo quoque tempore aut comparare eos inter ſe Italiam & Macedoniam, aut ſortiri pla
cuit: priuſquam id ſors cerneret,in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utranque
prouinciam, quod res deſideraret ſupplementi, decerni. In Macedoniam peditum Roma-
norum ſex millia,ſociorũ nominis Latini ſex millia:equites Romanos CCL, ſocios CCC: I
ueteres milites dimitti, ita ut in ſingulas Romanas legiones ne plus ſena millia peditum,
CCC equites eſſent. Alteri conſuli nullus certus finitus numerus ciuium Romanorũ, quẽ
in ſupplementum legeret:id modo finitum,ut duas legiones ſcriberet, quæ quina millia pe-
ditum & ducenos haberent,equites trecenos.Peditum Latinorum maior quàm collegæ de-
cretus numerus: peditum X millia, & DC equites. quatuor prætetea legiones ſcribi iuſſæ,
quæ ſi quò opus eſſet educerentur,tribunos mil. non permiſſum ut conſules facerent:popu
lus creauit.Socijs nominis Latini XVI millia peditum,& mille equites imperati. hunc exer-
citum parari tantum placuit,ut exiret ſi quò res poſceret. Macedonia maxime curam præbe
bat.in claſſem mille ſocij nauales ciues Romani,libertini ordinis ex Italia ſcribi iuſſi totidẽ
ut ex Sicilia ſcriberentur:& cui ea prouincia eueniſſet, mandatum ut eos in Macedoniam,
ubicunque claſſis eſſet,deportandos curaret. In Hiſpaniam tria millia peditum Romanorũ K
in ſupplementum,CCC equites decreti.Finitus ibi quoque in legiones militum numerus,
peditum quina millia,treceni & XXX equites.Et ſocijs imperare prætor, cui Hiſpania ob-
ueniſſet,iuſſus quatuor millia peditum,& CCC equites.Non ſum neſcius ab eadem negli
gentia,qua nihil deos portendere uulgo nunc credant,neque nunciari admodum nulla pro-
digia in publicum,neque in annales referri.Cæterum & mihi uetuſtas res ſcribenti, neſcio
quo pacto antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentiſſimi uiri publice
ſuſcipienda cenſuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo
prodigia eo anno ſunt nunciata:facem in cœlo conſpectam: & bouem fœminam locutam
publice ali.Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis ſpecies affulſerat. Reate imbri la-
pidauit

A pidauit. Cumis in arce Apollo triduum ac treis noćteis lacrymauit. in urbe Romana duo
æditui nunciarunt, alter in æde Fortunæ anguem iubatum à compluribus uiſum eſſe, alter
in æde Primigeniæ Fortunæ,quæ in colle eſt,duo diuerſa prodigia palmam in area enatam,
& ſanguine interdiu pluuiſſe.Duo non ſuſcepta prodigia ſunt, alterum quod in priuato lo-
co factum eſſet:palmam enatam impluuio ſuo T. Marcius Figulus nunciabat:alterũ, quod
in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei haſta quam filio militi emerat, interdiu plus
duas horas arſiſſe,ita ut nihil eius ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorũ cau-
ſa libri à decemuiris aditi,XL maioribus hoſtijs,quibus dijs cõſules ſacrificarent.et addide
runt uti ſupplicatio fieret, cunctiq́. magiſtratus circa omnia puluinaria uictimis maioribus
ſacrificarent,populusq́. coronatus eſſet.Omnia uti X uiri præierunt,facta.Cenſoribus dein
de creandis comitia edicta ſunt. Petierunt cenſuram principes ciuitatis C. Valerius Læui-
B nus,L.Poſtumius Albinus,P. Mucius Scæuola, M.Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti.
Sempronius Gracchus.Hos duos cenſores creauit populus Romanus. Cum delectus habẽ
di maior quàm alias propter Macedonicum bellum cura eſſet, conſules plebem apud ſena
tum accuſabant,quòd & iuniores non reſponderẽt:aduerſus quos C.Sulpicius & M. Clau-
dius tribuni plebis cauſam egerunt. Non conſulibus, ſed ambitioſis conſulibus delectum
difficilem eſſe: neminem inuitum militem ab ijs fieri. Id ita ut eſſe ſcirent & patres conſcri-
pti: prætores,quibus & uis imperij minor & auctoritas eſſet, delectum, ſi ita ſenatui uidere
tur,perfecturos eſſe.Id prætoribus magna patrum conſenſione nõ ſine ſuggillatione conſu
lum mandatum eſt.Cenſores ut eam rem adiuuarent,ita in concione edixerunt: legem cen
ſui cenſendo dicturos eſſe, ut præter commune omnium ciuium iuſiurandum hæc adiura-
rent.Tu minor annis ſex & quadraginta es,tuq́. ex edicto C.Claudij,Ti.Sempronij cenſo-
C rum ad delectum prodito: & quotieſcunque delectus erit, quicunque cenſores magiſtratũ
habebunt, ſi miles factus non eris, in delectum prodibis. Item quia fama erat, multos ex
Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exerci-
tu abeſſe, edixerunt de militibus P. Aelio, C. Popillio conſulibus poſtve eos conſules in
Macedoniam ſcriptis:ut,qui eorum in Italia eſſent,intra dies XXX cenſi prius apud ſeſe, in
prouinciam redirent. qui in patris aut aui poteſtate eſſent, eorum nomina ad ſe ederentur.
miſſorum quoque cauſas ſeſe cognituros eſſe: & quorum ante emerita ſtipendia gratioſa
miſſio ſibi uiſa eſſet,eos milites fieri iuſſuros. Hoc edicto literisq́. cenſorum per fora & con
ciliabula dimiſſis,tanta multitudo iuniorum Romam conuenit,ut grauis urbi turba inſolita
eſſet.Præter delectum eorum,quos in ſupplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpi-
cio prætore ſcriptæ legiones ſunt,intraq. undecim dies delectus eſt perfectus.conſules de-
D inde ſortiti prouincias ſunt:nam prætores propter iuriſdictionem maturius ſortiti erant.Vr
bana C.Sulpicio,peregrina C.Decimio obtigerat.Hiſpaniã M.Claudius Marcellus,Siciliã
Ser.Cornelius Lẽtulus, Sardiniã P.Fonteius Capito, claſſem G. Marcius Figulus erat ſor-
titus.conſulũ Cn.Seruilio Italia, Q. Marcio Macedonia obuenit: Latiniſq́. actis Marcius
extẽplo eſt profectus. Cæpione deinde referẽte ad ſenatũ, quas ex nouis legionibus duas
legiones ſecum in Galliam duceret,decreuere patres,ut C. Sulpicius, M. Claudius præto-
res ex iis,quas ſcripſiſſent,legionibus,quas uideretur conſuli darent.Indigne patiente præ-
torum arbitrio conſulem ſubiectum, dimiſſo ſenatu ad tribunal prætorum ſtans poſtulauit,
ex S.C.deſtinarent ſibi duas legiones.prætores conſuli in eligendo arbitrium fecerunt.Se-
natum deinde cenſores legerunt: M. Aemilius Lepidus princeps ab tertijs iam cenſoribus
lectus.Septem è ſenatu eiecti ſunt.In cenſu accipiẽdo populi, milites ex Macedonico exer
E citu,qui quàm multi abeſſent ab ſignis, cenſus docuit, in prouinciam cogebant:cauſas ſti-
pendijs miſſorum cognoſcebant,& cuius nondum iuſta miſſio uiſa eſſet, ita iuſiurandum a-
digebant.Ex tui animi ſententia tu ex edicto C. Claudij,Ti.Sempronij cenſorum in prouin-
ciam Macedoniam redibis: quod ſine dolo malo facere poteris? In equitibus recenſendis
triſtis admodum eorum atque aſpera cenſura fuit.multis equos ademerunt. in ea re cum
equeſtrem ordinem offendiſſent,flammam inuidiæ adiecere edicto,quo edixerunt, ne quis
eorum qui Q. Fuluio, A. Poſtumio cenſoribus publica uectigalia aut ultro tributa condu-
xiſſent,ad haſtam ſuam accederet, ſociusue aut affinis eius conductionis eſſet.Sæpe id que-
rendo ueteres publicani,cum impetrare nequiſſent ab ſenatu,ut modum poteſtati cenſoriæ
imponerent, tandem tribunum pl. P. Rutilium ex rei priuatæ contentione iratum cenſori-
bus,

bus,patronum cauſæ nacti ſunt. Clientem libertinum parietem in Sacra uia aduerſus ædes F
publicas demoliri iuſſerant,quòd publico inædificatus eſſet.appellati à priuato tribuni, cũ
præter Rutilium nemo intercederet, cenſores ad pignora capienda miſerunt, mulctamq́.
pro concione priuato dixerunt.Hinc contentione orta, cum ueteres publicani ſe ad tribu-
num contuliſſent,rogatio repente ſub unius tribuni nomine promulgatur. Quæ publica ue
ctigalia,ultro tributa,C.Claudius & Ti Semptonius locaſſent,ea rata locatio ne eſſet: de in
tegro locarentur,& ut omnibus redimendi & cõducendi promiſcue ius eſſet.Diem ad eius
rogationem concilio tribunus pl.dixit. Qui poſtquam uenit,ut cenſores ad diſſuadendum
proceſſerunt,Graccho dicente ſilentium fuit.cum Claudio obſtreperetur,audientiam face
re præconem iuſſit. Eo facto auocatam à ſe concionem tribunus queſtus, & in ordinem ſe
coactum,ex Capitolio,ubi erat concilium, abijt. Poſtero die ingenteis tumultus ciere. Ti.
Gracchi primum bona conſecrauit,quòd in mulcta pignoribusq́. eius,qui tribunum appel G
laſſet,interceſſioni non parendo,ſe in ordinem coegiſſet.C.Claudio diem dixit, quòd con-
cionem ab ſe auocaſſet: & utrique cenſori perduellionem ſe iudicare pronunciauit,diemq́.
comitijs à C.Sulpicio prætore urbano petijt. Non recuſantibus cenſoribus, qui minus pri-
mo quoque tempore iudiciũ de ſe populus faceret,in ante dies VIII & VII kalend. Octob.
comitijs perduellionis dicta dies.Cenſores extemplo in atrium Libertatis aſcenderunt, &
ibi ſignatis tabellis publicis,clauſoq́. tabulario,& dimiſſis ſeruis publicis,negarunt ſe prius
quidquam publici negotij geſturos, quàm iudicium populi de ſe factum eſſet. Prior Clau-
dius cauſam dixit: & cum ex XII centurijs equitum VIII cenſorem condemnaſſent,multæ-
que aliæ primæ claſſis, extemplo principes ciuitatis in conſpectu populi annulis aureis po-
ſitis ueſtem mutarunt,ut ſupplices plebem circumirent.Maxime tamen ſententiam uertiſſe
dicitur Ti.Gracchus, quòd cum clamor undique plebis eſſet, periculum Graccho non eſſe: H
conceptis uerbis iurauit, ſi collega damnatus eſſet, non expectato de ſe iudicio, comitem
exilij eius futurum. Adeo tamen ad extremum ſpei uenit reus, ut octo centuriæ ad damna-
tionem defuerint.Abſoluto Claudio tribunus plebis negauit ſe Gracchum morari. Eo an-
no poſtulãtibus à Senatu Aquileienſium legatis ut numerum colonorum augeret, M & D
familiæ ex S C ſcriptæ:triumuiriq́. qui eas deducerent, miſſi ſunt,T.Annius Luſcus, P.De
cius Subulo,M.Cornelius Cethegus.Eodem anno C.Popillius & Cn.Octauius legati, qui
in Græciam miſſi erant, ſenatuſconſultum Thebis primum recitatũ per omnes Peloponneſi
urbes circumtulerunt,ne quis ullam rem in bellum magiſtratibus Romanis conferret, præ-
terquam quod ſenatus cenſuiſſet.Hoc fiduciam in poſterum quoque præbuerat, leuatos ſe
oneribus impenſisq́., quibus alia alijs imperantibus exhauriebantur.Achaico concilio Ar
gis agitato benigne locuti auditiq́., egregia ſpe futuri ſtatus fidiſſima gente relicta,in Aeto I
liam traiecerunt.Ibi nondum quidem ſeditio erat,ſed omnia ſuſpecta,criminumq́. inter ip-
ſos plena:ob quæ obſidibus poſtulatis,neque exitu rei impoſito,in Acarnaniam inde profe
cti legati ſunt.Thyrij concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones e-
rat certamen.quidam principum poſtulare, ut præſidia in urbes ſuas inducerentur, aduer-
ſus amentiam eorum, qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recuſare,ne quod bel-
lo captis & hoſtibus mos eſſet,id pacatæ & ſociæ ciuitates ignominiæ acciperent.Iuſta de-
precatio hæc uiſa.Lariſſam ad Hoſtilium proconſulem,ab eo enim miſſi erant, legati redie-
runt:Octauium retinuit ſecum. Popillium cum mille ferme militibus in hiberna Ambraciã
miſit.Perſeus principio hiemis egredi Macedoniæ finibus non auſus,ne quà in regnum ua-
cuum irrumperent Romani ſub tempus brumæ, cum inexſuperabileis ab Theſſalia montes
niuis altitudo facit, occaſionem eſſe ratus frangendi finitimorum ſpes animosq́., ne quid K
auerſo ſe in Romanum bellum periculi ſubeſſet:cum à Thracia pacem Corys, ab Epiro Ce
phalus repentina defectione à Romanis præſtarent,Dardanos recens domuiſſet bello: ſolũ
infeſtum eſſe Macedoniæ latus,quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipſis quietis Illy-
rijs,& aditum præbentibus Romanis, ſi domuiſſet proximos Illiriorum, Gentium quoque
regem iandiu dubium in ſocietatem pellici poſſe: cum decem millibus peditum, quorum
pars phalangitæ erant,& duobus millibus leuium armatorum,& quingentis equitibus pro
fectus Stuberam uenit.Inde frumento complurium dierum ſumpto, iuſſoq́. apparatu oppu
gnandarum urbium ſequi,tertio die ad Vſcanam(Peneſtianæ terræ ea maxima urbs eſt)po-
ſuit caſtra: prius tamen,quàm uim admoueret,miſſis qui tentarent nunc præfectorum præſi-
dij,

A dij,nunc oppidanorum animos; (erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præ-
ſidium) poſtquam nihil pacati referebant,oppugnare eſt adortus,& corona eam capere co
natus eſt. Cum ſine intermiſſione interdiu noctuq. alij alijs ſuccedentes, pars ſcalas muris,
ignem portis inferrent,ſuſtinebāt tamen eam tempeſtatem propugnatores urbis: quia ſpes
erat,neque hiemis uim diutius pati Macedonas in aperto poſſe , nec ab Romano bello tan-
tum regi laxamenti fore,ut poſſet morari. Cæterum poſtquam uineas agi, turresq. excitari
uiderunt,uicta pertinacia eſt.Nam præterquam quòd aduerſus uim pares non erant, ne fru
menti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat,ut in nec opinata obſidione. Itaque cū
ſpei nihil ad reſiſtendum eſſet, C.Caruilius Spoletinus,& C. Afranius à præſidio Romano
miſſi,qui à Perſeo peterent,primo ut armatos ſuaq.ſecum ferenteis abire ſineret: dein , ſi id
minus impetrarent , uitæ tantum libertatisq. fidem acciperent. Promiſſum id benignius eſt
B ab rege,quàm præſtitum:exire enim ſua ſecum efferentibus iuſſis,primum arma ademit.His
urbe egreſſis,& Illyriorum cohors(quingenti erant) & Vſcanenſes ſe urbemq. dediderunt.
Perſeus præſidio Vſcanæ impoſito , multitudinem omnem deditorum , quæ prope numero
exercitum æquabat,Stuberam abducit. Ibi Romanis(quatuor millia autem hominū erant)
præter principes,in cuſtodiam ciuitatum diuiſis , Vſcanenſibus Illyrijsq. uenditis , in Pene-
ſtiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in poteſtatem redigendum,& alioqui oppor
tune ſitum:& tranſitus eà eſt in Labeates , ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens ca-
ſtellum,Draudacum nomine,peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus eſ-
ſe ait,niſi in poteſtate & Draudacum ſit:opportunius etiam ad omnia poſitum eſſe. Admo-
to exercitu omnes extemplo dediderūt ſeſe. Qua ſpe celeriore deditione erectus , poſtquā
animaduertit quantus agminis ſui terror eſſet,undecim alia caſtella eodem metu in poteſta
C tem redigit. Ad perpauca ui opus fuit : cætera uoluntate dedita, & in his recepti M & D di-
ſpoſiti per præſidia milites Romani. Magno uſui Caruilius Spoletinus erat in colloquijs,di-
cendo nihil in ipſos ſæuitum. Ad Oæneum peruentum eſt,quod ſine iuſta oppugnatione ca
pi non poterat:& maiore aliquanto quàm cætera iuuentute,& ualidum oppidum mœnibus
erat:& hinc amnis Artatus nomine,hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hæc ſpē
ad reſiſtendum oppidanis dabant. Perſeus circumuallato oppido,aggerem à parte ſuperio-
re ducere inſtituit,cuius altitudine muros ſuperaret. Quod opus dum perficitur , crebris in-
terim prælijs quibus per excurſiones & mœnia ſua oppidani tutabantur , & opera hoſtium
impediebant,magna eorum multitudo uarijs caſibus abſumpta eſt:& qui ſupererant,labo-
re diurno nocturnoq. & uulneribus inutiles erant. Vbi primum agger iniunctus muro eſt,&
cohors regia,quos Nicatoras appellant,tranſcendit:& ſcalis multis ſimul partibus impetus
D in urbem eſt factus. Puberes omnes interfecti ſunt:coniuges liberosq. eorum in cuſtodiam
dedit:prædæ alia militum ceſſere. Stuberam inde uictor reuertens ad Gētium legatos,Pleu-
ratum Illyrium exulantem apud ſe,& Aputeum Macedonem à Beroea,mittit. Iis mandat,ut
exponerent æſtatis eius hiemiſque acta ſua aduerſus Romanos Dardanosque:adijcerent re
centia in Illyrico hibernæ expeditionis opera:hortarentur Gentium in amicitiam ſecum &
cum Macedonibus iungendam. Hi tranſgreſſi iugum Scordi montis , per Illyrici ſolitudi-
nes,quas de induſtria populando Macedones fecerant,ne tranſitus faciles Dardanis in Illy
ricum aut Macedoniam eſſent,Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Liſſi rex Gen
tius erat. eò acciti legati mandata exponentes benigne auditi ſunt. Qui reſponſum ſine effe
ctu tulerunt, uoluntatem ſibi non deeſſe ad bellandum cum Romanis : cæterum ad conan-
dum id quod uelit,pecuniam maxime deeſſe. Hæc Stuberam retulere regi, tum maxime ca-
E ptiuos ex Illyrico uendenti . Extemplo ijdem legati addito Glaucia ex numero cuſtodum
corporis,remittūtur, ſine mentione pecuniæ,qua una barbarus inops impelli ad bellum po
terat . Ancyram inde populatus Perſeus , in Peneſtas rurſum exercitum reducit: firmatisq.
Vſcanæ,& circa eam per omnia caſtella quæ receperat, præſidijs in Macedoniam ſeſe reci-
pit. L. Cœlius,legatus Romanus,præerat Illyrico:qui moueri non auſus,cum in ijs locis rex
eſſet,poſt profectionem demum eius conatus in Peneſtis Vſcanā recipere,à præſidio,quod
ibi Macedonum erat, cum multis uulneribus repulſus, Lychnidū copias reduxit. Inde poſt
dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum ſatis ualida manu in Peneſtas miſit , ad obſi-
des ab his urbibus,quæ in amicitia cum fide permanſerant, accipiendos . Procedere etiam
in Parthinos(ij quoque obſides dare pepigerant)iuſſit:ab utraque gente ſine tumultu exigi.

Peneſtarum obſides Apolloniam, Parthinorum Dyrrachyum (tum Epidamnl magis cele- F
bre nomen Græcis erat)miſſi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cu
piens, Phanotem Epiri caſtellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Theſproto-
rumq́. præter Romanum exercitum ad ſex millia hominum ſecum adduxit: neque operæ-
pretium fecit, Cleua, qui relictus à Perſeo erat cum ualido præſidio, defendente. Et Perſeus
in Elimeam profectus, & circa eam exercitu luſtrato, ad Stratum uocantibus Epirotis du-
cit. Sttatus ualidiſſima tum urbs Aetoliæ erat. Sita eſt ſuper Ambracium ſinum, prope amnē
Acheloum. Cum decem millibus peditum eò profectus eſt, & equitibus trecētis, quos pau
ciores propter anguſtias uiarum & aſperitatem duxit. Tertio die cum perueniſſet ad Citiū
montem, uix tranſgreſſus propter altitudinem niuis, locum quoque caſtris ægre inuenit.
Profectus inde, magis quia manete non poterat, quàm quo tolerabilis aut uia aut tempe-
ſtas eſſet, cum ingenti uexatione, pręcipue iumentorum, altero die ad templum Iouis, quem G
Niceum uocant, poſuit caſtra. Ad Arachthum inde flumen, itinere ingenti emenſo, retentus
altitudine amnis, manſit. Quo ſpatio temporis ponte perfecto, traductis copijs, diei progreſ
ſus iter, obuium Archidamum principem Aetolotum, per quem ei Stratus tradebatur, ha-
buit. Eo diem ad finem agri Aetoli caſtra poſita. Inde altero die ad Stratum peruentum: ubi
prope Acheloum amnem caſtris poſitis, cum expectaret effuſos omnibus portis Aetolus in
fidem ſuam uenturos, clauſas portas, atque ipſa ea nocte qua uenerat, receptum Romanum
præſidium cum C. Popillio legato inuenit. Principes, qui præſentis Archidami auctoritate
compulſi regem accerſierant, obuiam egreſſo Archidamo certiores facti, locum aduerſę fa-
ctioni dederant ad Popillium cum mille peditibus ab Ambracia accerſendum. In tempore
& Dinarchus præfectus equitum, gentis Aetolorum, cum DC peditibus & equitibus C ue
nit. Satis conſtabat, cum tanquam ad Perſea tendentem Stratum ueniſſe: mutato deinde cū H
fortuna animo, Romanis ſe, aduerſus quos uenerat, iunxiſſe. Nec Popillius ſecurior, quàm
debebat eſſe, inter tam mobilia ingenia erat. claues portarum cuſtodiamq́. murorum ſuę ex
templo poteſtatis fecit: Dinarchum Aetolosq́. cum iuuentute Stratiorum in arcem per præ
ſidij ſpeciem amouit. Perſeus, ab imminentibus ſuperiori parti urbis tumulis tentatis collo-
quijs, cum obſtinatos, atque etiam telis procul arcenteis uideret, quinque millia paſſuum
ab urbe trans Petitarum amnem poſuit caſtra. Ibi concilio aduocato, cum Archidamus Epi
rotarumq́. transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infeſto tem-
pore anni cenſerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obſidentes quàm
obſeſſi ſenſuri eſſent, maxime quòd hoſtium haud procul inde hyberna erāt, territus in Ape
rantiam caſtra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam au-
ctoritatemq́. conſenſu omnium acceperūt. is ipſe cum octingentorum militum præſidio his I
eſt præpoſitus. Rex cum minore uexatione iumentorum hominumq́. quàm uenerat, in Ma-
cedoniam redijt. Appium tamen ab obſidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Perſei
ſummouit. Cleuas cum præſidio impigrorum iuuenum inſecutus, ſub radicibus prope in-
uijs montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius,
ſuperatis anguſtijs in campo quem Eleona uocant, ſtatiua dierum paucorum habuit. Inte-
rim Cleuas aſſumpto Philoſtrato, qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonen-
ſem tranſcendit. Macedones ad depopulationem profecti. Philoſtratus cum cohorte ſua in
inſidijs loco obſcuro conſedit. In palatos populatores cum erupiſſent ab Antigonea arma-
ti, fugientes eos perſequentes effuſius in uallem inſeſſam ab hoſtibus præcipitant. ibi ad M
occiſis, centum ferme captis, ubique proſpere geſta re, prope ſtatiua Appij caſtra mouent,
ne qua uis ſocijs ſuis ab Romano exercitu inferri poſſit. Appius nequicquam in his locis te K
rens tempus, dimiſſis Chaonumq́. & ſi qui alij Epirotæ erant, præſidijs, cum Italicis militi-
bus in Illyricum regreſſus, per Partinorū ſocias urbes in hiberna militibus dimiſſis: ipſe Ro
mā ſacrificij cauſa redijt. Peſeus ex Peneſtarū gente M pedites CC equites reuocatos Caſ-
ſandriā, præſidio ut eſſent, miſit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios
atque alios mittendo tentare eū deſtitit, cum appareret quantum in eo præſidij eſſet, nec ta-
men impetrare ab homine poſſet, ut impenſam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

A

EPITOME LIBRI XLIIII.

Q. Martivs Philippus per
inuios ſaltus penetrauit in Mace
doniam: compluresq́; urbes occu
pauit. Rhodij miſere legatos Ro-
mam, minantes ut Perſeo eſſent
auxilio, niſi populus Romanus cum eo pacem atque
amicitiam coniungeret. indigne id latum. Cum id bel
lum L. Aemilio Paullo ſequentis anni Conſuli ite-
B *rum mandatum eſſet, Paullus in concione precatus*
eſt, ut, quicquid diri populo R. immineret, ſupra do-
mum ſuam conuerteretur: & in Macedoniam pro-
fectus Perſeum uicit, uniuerſamq́; Macedoniam in
poteſtatem redegit. antequam confligeret, C. Sulpi-
cius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne
miraretur, quòd luna nocte proxima defectura erat.
Gentius quoque rex Illyriorum, cum rebellaſſet, ab
Anicio prætore uictus uenit in deditionem, & cum
uxore, & liberis, & propinquis Romam miſſus. Ab
Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemæo regi-
bus uenerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ,
quòd his bellum inferret. Perſeus, ſolicitatis in au-
xilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illy-
riorum, quia is pecuniam quam promiſerat non da-
bat, ab eis relictus eſt.

PRincipio ueris, quod hyemem eam, qua hæc geſta ſunt inſecutum
eſt, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus cōſul cum quinque
millibus, quod in ſupplemētum legionum ſecum traiecturus erat,
Brundiſium peruenit. M. Popillius cōſularis, & alij pari nobilitate
adoleſcentes tribuni mil. in Macedonicas legiones conſulem ſecu
ti ſunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus prætor, cui claſſis pro-
C uincia euenerat, Brundiſium uenit, & ſimul ex Italia profecti Cor-
cyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. In-
de conſul ad Ambraciam egreſſus, itinere terreſtri petit Theſſaliam. Prætor ſuperato Leuca
ta Corinthium ſinum inuectus, & Creuſæ relictis nauibus, terra & ipſe per mediam Bœotiā
diei unius expedito itinere, Chalcidem ad claſſem contendit. Caſtra eo tempore A. Hoſti-
lius in Theſſalia circa Palæpharſalum habebat, ſicut nulla re bellica memorabili geſta, ita
ad cunctam militarem diſciplinam ab effuſa licentia formato milite, & ſocijs cum fide cul-
tis, & ab omni genere iniuriæ defenſis. Audito ſucceſſoris aduentu, cum arma, uiros, equos
cum cura inexiſſet, ornato exercitu obuiam *uenienti conſuli proceſſit. Et primus eorum cō
greſſus ex dignitate eorum ipſorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerēdis*. Pro-
conſul enim ad exercitum. Paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. or-
D ſus à parricidio Perſei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem: adiecit poſt ſcelere par-
tum regnum, ueneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, iniurias in populum
R. direptiones ſociarum urbium contra fœdus: ea omnia quàm dijs quoque inuiſa eſſent,
ſenſurum in exitu rerū ſuarū. Fauere enim pietati fideiq́. deos, per quæ populus R. ad tantū
faſtigij uenerit. Vires deinde populi R. iam terrarum orbem complectentis cum uiribus Ma
cedoniæ, exercitus cum exercitibus comparauit. Quāto maiores Philippi Antiochiq́. opes
non maioribus copijs fractas eſſe. Huius generis adhortatione accenſis militum animis, cō
ſultare de ſumma gerendi belli cœpit: Eò & C. Marcius prætor à Chalcide claſſe accepta
uenit. Placuit non ultra morando in Theſſalia tempus terere, ſed mouere extemplo caſtra,
atque pergere inde in Macedoniam: & prætorem dare operam ut eodem tempore claſſis
quoque inuehatur hoſtium litoribus. Prætore dimiſſo conſul menſtruum iuſſo milite ſecum
E ferre, profectus decimo poſt die, quàm exercitum acceperat, caſtra mouit: & unius diei pro
greſſus iter, conuocatis itinerum ducibus, cum exponerent in concilio iuſſiſſet, quà quiſque
ducturus eſſet, ſummotis ijs, quà potiſſimum peteret, retulit ad concilium. Alijs per Pythiū
placebat uia: alijs per Cambunios montes, quà priore anno duxerat Hoſtilius conſul: alijs
præter Aſcuridem paludem. Reſtabat aliquantum uiæ communis, itaque in id tempus, quo
prope diuortium itinerum caſtra poſituri erant, deliberatio eius rei differtur. In Perræbiam
inde ducit, & inter Azorum & Dolichen ſtatiua habuit, ad conſulendum rurſus quam potiſ
ſimum capeſſeret uiam. Per eoſdem dies Perſeus, cum appropinquare hoſtem ſciret, quod
iter petiturus eſſet ignarus, omneis ſaltus inſidere præſidijs ſtatuit. In iugum Cambuniorū
montium (Voluſtana ipſi uocant) X millia leuis armaturę iuuenum cum duce Aſclepiodoto
mittit:

mittit: ad caſtellum quod ſuper Aſcuridem paludē erat (Lapathus uocatur locus) Hippias F
tenere ſaltum cum XII millium Macedonum præſidio iuſſus. Ipſe tum reliquis copijs pri-
mo circa Dium ſtatiua habuit: deinde, adeo ut obtorpuiſſe inops conſilij uideretur, cū equi-
tibus expeditis litore nunc Heracleam, nunc Philam percurrebat, eodem inde curſu Dium
repetēs. Interim conſuli ſententia ſtetit eo ſaltu ducere, ubi propter Octolophum diximus
regis caſtra Philippi fuiſſe. Præmitti tamen IIIIM armatorum ad loca opportuna præoc-
cupanda placuit, queis præpoſiti ſunt M. Claudius & Q. Marcius conſulis filius: confe-
ſtim & uniuerſæ copiæ ſequebantur. Cæterum adeo ardua & aſpera & confragoſa uia fuit:
ut præmiſſi expediti biduo quindecim millium paſſuum ægre itinere confecto caſtra poſue-
rint: turrim Eudieru, quem cepere locum, appellant. Inde poſtero die VIIM progreſſi, tumu-
lo haud procul hoſtium caſtris capto, nuncium ad conſulem remittunt, peruentum ad hoſtē
eſſe, loco ſe tuto & ad omnia opportuno conſediſſe: ut, quantum extendere iter poſſet, con G
ſequeretur. Solicito conſuli & propter itineris difficultatem, quod ingreſſus erat, & eorum
uicem, quos paucos inter media præſidia hoſtium præmiſerat, nuncius ad Aſcuridem palu-
dē occurrit. Addita igitur & ipſi fiducia eſt, cōiunctiſq. copijs caſtra tumulo qui tenebatur,
quà aptiſſimum ad loci naturam erat, ſunt acclinata. Non hoſtium modo caſtra, quæ paulo
plus mille paſſuum aberant, ſed omnis regio ad Dium & Philam, oraq. maris, late patente
ex tam alto iugo proſpectu, oculis ſubijcitur. Quæ res accendit militi animos, poſtquam
ſummam belli, ac regias omneis copias, terramq. hoſtilem tam è propinquo conſpexerunt.
Itaque cum alacres, protinus duceret ad caſtra hoſtium, conſulem hortarentur, dies unus
feſſis labore uiæ ad quietem datus eſt. Tertio die parte copiarum ad præſidium caſtrorum
relicta, conſul ad hoſtem ducit. Hippias nuper ad tuendum ſaltum ab rege miſſus erat: qui,
ex quo caſtra Romana in tumulo conſpexit, præparatis ad certamen animis ſuorum, uenien- H
ti agmini conſulis obuius fuit. & Romani expediti ad pugnam exierant, & hoſtes, leuis ar-
matura erat, promptiſſimum genus ad laceſſendum certamen. Congreſſi igitur extemplo te-
la coniecerunt: multa utrinque uulnera temeratio incurſu & accepta & illata, pauci utriuſ-
que partis ceciderūt. Irritatis in poſterum diē animis, maioribus copijs atque infeſtius cō-
curſum ab illis, ſi loci ſatis ad explicandam aciem, fuiſſet. iugum montis in anguſtum dor-
ſum cuneatum, uix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. itaque paucis pugnanti-
bus, cætera multitudo, præcipue qui grauium armorum erant, ſpectatores pugnæ ſtabant: le-
uis armatura etiam per anfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armatura conſe-
rere, per iniqua atque æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die uulneratis quàm interfe-
ctis, prælium nocte diremptum eſt. Tertio die egere conſilio Romanus imperator: nam ne-
que manere in iugo inopi, neque regredi ſine flagitio atque etiam periculo, ſed cedenti ex I
ſuperioribus locis inſtare hoſtis poterat: nec aliud reſtabat, quàm audacter commiſſum, per-
tinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrigere. Ventum quidem erat eò, ut, ſi
hoſtem ſimilem antiquis Macedonum regibus habuiſſet conſul, magna clades accipi potue-
rit. Sed cum ad Dium per litora cum equitibus uagaretur rex, & ab XIIM prope clamorem
& ſtrepitum pugnantium audiret, nec auxit copias, integros feſſis ſubmittendo, neque ipſe,
quod plurimum intererat, certamini affuit, cum Romanus imperator maior LX annis, & præ-
grauis corpore, omnia militatia munera ipſe impigre obiret. Egregie ad ultimum in auda-
cter commiſſo perſeuerauit, & Popillio relicto in cuſtodia iugi, per inuia tranſgreſſus, præ-
miſſis qui repurgarent iter, Attalum & Miſagenem, cum ſuæ gentis utrunque auxiliaribus
præſidio eſſe ſaltum aperientibus iubet. Ipſe equites impedimentaq. præ ſe habens, cum le-
gionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor deſcendentibus cum ruina iumentorum ſarcina- K
rumq.: progreſſis uix dum IIII millia paſſuum nihil optabilius eſſe, quàm redire quà uene-
rant, ſi poſſent. Hoſtilem prope tumultum agmini elephanti præbebant: qui ubi ad inuia ue-
nerant, deiectis rectoribus cum horrendo ſtridore pauorem ingentem equis maxime incu-
tiebant, donec traducendi eos ratio inita eſt. Per procliue ſumpto faſtigio, longi duo ualidi
aſſeres ex inferiore parte in terra defigebantur, diſtantes inter ſe paulo plus quàm quanta
beluæ latitudo eſt: in eos tranſuerſi incumbentes tigni ad tricenos longi pedes, ut pons eſ-
ſet, iniungebantur: humusq. inſuper inijciebatur. modico deinde infra interuallo ſimilis al-
ter pons, deinde tertius, & plures ex ordine, quà rupes abſciſſæ erant, fiebant. Solido præce-
debat elephas in pontem: cuius priuſquam in extremum procederet, ſuccisis aſſeribus col-

lapſus

A lapſus pons uſque alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat. alij elephanti pedi-
bus inſiſtentes, alij clunibus ſubſidentes prolabebantur. ubi planities altera pontis excepiſ
ſet eos, rurſus ſimili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem uallem per-
uentum eſt. Paulo plus VIIM die Romani proceſſerunt. minimum pedibus itineris confe-
ctum: plerunque prouoluentes ſe ſimul cum armis alijsq́. oneribus, cum omni genere uexa
tionis proceſſerunt: adeo ut ne dux quidem & auctor itineris inficiaretur parua manu de-
leri omnem exercitum potuiſſe. Nocte ad modicam planitiem peruenerunt: neque an infe
ſtus is locus eſſet; ſeptus undique, circunſpiciendi ſpatium fuit. uix tandem ex inſperato
ſtabilem ad inſiſtendum nactis locum, poſtero quoque die in tam caua ualle opperiri Po-
pillium ac relictas cum eo copias neceſſe fuit: quos & ipſos cum ab nulla parte hoſtis ter-
ruiſſet, locorum aſperitas hoſtiliter uexauit. Tertio die coniunctis copijs eunt per ſaltum
B quem incolæ Callipeucen appellant. quarto inde die per æque inuia, ſed aſſuetudine peri-
tius, & meliore cum ſpe, quòd nec hoſtis uſquam apparebat, & mari appropinquabant, de-
greſſi in campos, inter Haracetum & Libethrum poſuerunt caſtra peditum, quorum pars
maiorum tumulos tenebat: ij uallem, campi quoque partem ubi eques tenderet, amplecte-
bantur. Lauanti regi dicitur nunciatum hoſteis adeſſe: quo nuncio cum pauidus exiluiſſet
è ſolio, uictum ſe ſine prælio clamitans proripuit: & ſubinde per alia atque alia pauida con
ſilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam alterum Aſclepiodotum, ubi pecunia
depoſita erat, ex præſidijs reuocat, omneisq́. aditus aperit bello. ipſe ab Dio auratis ſtatuis
omnibus raptim, ne præda hoſti eſſent, in claſſem congeſtis, ocyus demigrare Pydnam co-
git: & quæ temeritas conſulis uideri potuiſſet, quòd eò proceſſiſſet, unde inuito hoſte regre
di nequiret, eam non inconſultam audaciam fecit. Duos enim ſaltus, per quos inde euade-
C re poſſent, habebant Romani, unum per Tempe in Theſſaliam, alterum in Macedoniam
præter Dium: quæ utraque regijs tenebantur præſidijs. Itaque ſi dux intrepidus X dies pri
mam ſpeciem appropinquantis terroris ſuſtinuiſſet, neque receptus Romanis per Tempe
in Theſſaliam, neque commeatibus peruehendis eò patuiſſet iter. ſunt enim Tempe ſaltus,
etiamſi non bello fiat infeſtus, tranſitu difficilis. nam præter anguſtias per quinque millia,
quà exiguum iumento onuſto iter eſt, rupes utrinque ita abſciſſæ ſunt, ut deſpici uix ſine
uertigine quadam ſimul oculorum animiq́. poſſit. terret & ſonitus & altitudo per mediam
uallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam ſuapte natura infeſtus, per quatuor diſtantia lo
ca præſidijs regis fuit inſeſſus: unum in primo aditu ad Gonnum erat: alterum Condylon
caſtello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, uiæ
ipſi, quà & media & anguſtiſſima uallis eſt, impoſitum: quam uel decem armatis tueri faci-
D le eſt. Intercluſo per Tempe ſimul aditu commeatibus, ſimul reditu, ipſi montes per quos
deſcenderant, repetendi erant: quod ut furto fefellerat, ita propalam, tenentibus ſuperio-
ra cacumina hoſtibus, non poterant: & experta difficultas ſpem omnem incidiſſet. Super-
erat nihil aliud in temere commiſſo, quàm in Macedoniam ad Dium per medios euadere
hoſteis: quod, niſi dij mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat. nam cum
Olympi radices montis paulo plus quàm mille paſſuum ad mare relinquant ſpatium, cu-
ius dimidium loci occupat oſtium late reſtagnans Baphyri amnis, partem planitiæ aut
Iouis templum aut oppidum tenet: reliquum perexiguum foſſa modica ualloque claudi
poterat. & ſaxorum ad manum ſyluestriſq́. materiæ tantum erat, ut uel murus obijci, tur-
resq́. excitari potuerint. Quorum nihil cum diſpexiſſet cæcata mens ſubito terrore, nuda-
tis omnibus præſidijs, patefactisq́. bello, ad Pydnam refugit. Conſul plurimum & præſi-
E dij & ſpei cernens in ſtultitia & ſegnitie hoſtis, remiſſo nuncio ad Sp. Lucretium Lariſſam,
ut caſtella relicta ab hoſte circa Tempe occuparet: præmiſſo Popillio ad explorandos tran
ſitus circa Dium, poſtquam patere omnia in omnes partes animaduertit, ſecundis caſtris
peruenit ad Dium: metarique ſub ipſo templo, ne quid ſacro in loco uiolaretur, iuſſit. Ip-
ſe urbem ingreſſus, ſicut non magnam ita exornatam publicis locis & multitudine ſtatua-
rum, munitamq́. egregie, uix ſatis credere in tantis rebus ſine cauſa relictis non aliquem
ſubeſſe dolum. unum diem ad exploranda circa omnia moratus caſtra mouet, ſatisq́. cre-
dens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mytin proceſſit. Poſtero
die progreſſus Agaſſam urbem tradentibus ſeſe ipſis recepit: & ut reliquorum Macedonũ
animos ſibi conciliaret, obſidibus contentus ſine præſidio relinquere ſe eis urbem, immu-

neſq. ac ſuis legibus uicturos eſt pollicitus. Progreſſus inde diei iter, ad Aſcordum flumen F
poſuit caſtra: & quantum procederet longius à Theſſalia, eò maiorem rerum omnium ino
piam ſentiens, regreſſus ad Dium eſt: dubitatione omnibus exempta, quid intercluſo ab
Theſſalia patiendum fuiſſet, cui procul inde abſcedere tutum non eſſer. Perſeus contractis
in unum omnibus copijs ducibusq., increpare præfectos præſidiorum, ante omnes Aſcle-
piodotum atque Hippiam: ab his dicere clauſtra Macedoniæ tradita Romanis eſſe: cuius
culpæ reus nemo iuſtius, quàm ipſe, fuiſſet. Conſuli poſtquam ex alro conſpecta claſſis
ſpem fecit cum commeatu naues uenire (ingens enim caritas annonæ, ac prope inopia
erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magneſiæ relictas eſſe. Incerto in-
de quidnam agendum foret (adeo ſine ulla ope hoſtis quæ aggrauaret, cum ipſa difficul-
tate rerum pugnandum erat) peropportunæ literæ à Sp. Lucretio allatæ ſunt: caſtella ſe,
quæ ſuper Tempe eſſent, & circa Philam tenere omnia, frumenriq. in ijs & aliarum in uſum G
rerum copiam inueniſſe. His magnopere lætus conſul ab Dio ad Philam ducit: ſimul ut præ
ſidium eius firmaret, ſimul ut militi frumentum, cuius tarda ſubuectio erat, diuideret. Ea
profectio famam haudquaquam ſecundam habuit. nam alij metu receſſiſſe eum ab hoſte fe
rebant; quia manenti imperatori prælio dimicandum foret: alij ignarum belli, quæ in dies
fortuna nouaret: ut qui offerentibus ſeſe rebus omiſiſſet è manibus ea, quæ mox repeti non
poſſent. Simul enim ceſſit poſſeſſione Dij, excitauit hoſtem, ut tunc randem ſentiret recu-
peranda eſſe, quæ prius culpa amiſſa forent. Audita enim profectione conſulis, regreſſus
Dium, quæ diſiecta ac uaſtata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decuſſas repo-
nit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia paſſuum ab urbe citra ripam Eni-
pei amnis caſtra ponit, amnem ipſum tranſitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fluit
ex ualle Olympi montis, æſtate exiguus, hybernis idem incitatus pluuijs: & ſupra rupes H
ingenteis gurgitibus facit, & intra prorupta in mare euoluendo terram præaltas uoragi-
nes, cauatoq. medio alueo ripas utrinque præcipites. Hoc flumine Perſeus ſeptum iter ho
ſtis credens, extrahere reliquum tempus eius æſtatis in animo habebat. Inter hæc conſul
à Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit. Abeſt à Phila VM
ferme paſſuum, media regione inter Dium Tempeq. in rupe amni imminente poſitum. Po
pillius priuſquam armatos muris admoueret, miſit qui magiſtratibus principibusq. ſua-
derent, fidem clementiamq. Romanorum, quàm uim, experiri mallent. Nihil ea conſi-
lia mouerunt: quia ignes ad Enipeum ex regis caſtris apparebant. Tum terra mariq. (&
claſſis appulſa ab litore ſtabat) ſimul armis ſimul operibus machinisq. oppugnari cepti. Iu
uenes etiam quidam Romani, ludicro circenſi ad uſum belli uerſo, partem humillimam
muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effuſione inducta beſtijs omnium gentium cir- I
cum complendi, uaria ſpectaculorum conquirere genera: nec, ſemel quadrigis, ſemel de-
ſultore miſſo, uix unius horæ tempus utrunque curriculum complebar. Inter cætera ſexa-
geni ferme iuuenes, interdum plures, apparitoribus ludi armati inducebantur. Horum
inductio in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat, ex parte elegantioris exercitij
quàm militaris artis, propiorque gladiatotium armorum uſum. Cum alios decurſus edi-
diſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtanribus primis, ſe-
cundis ſummiſſioribus, tertijs magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigiatam ſi-
cut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc L ferme pedum ſpatio diſtãtes duo
armati procurrebant, comminatiq. inter ſe ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcu-
ta cum euaſiſſent, nunc uelut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media in-
ter ſe concurrentes haud ſecus quàm ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillima par K
ti muri admota, cum armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitu-
dinis æquabantur, depulſisq. ijs, in urbem duorum ſignorum milites tranſcenderuut. Id
tantum diſſimile fuit quòd in fronte extrema, & ex lateribus, ſoli non habebant ſuper ca-
pita elara ſcuta, ne nudarent corpora, ſed prætecta pugnantium more: ita nec ipſos tela ex
muro miſſa ſubeunteis læſerunt, & teſtudini iniecta imbris in modum lubrico faſtigio
innoxia ad imum labebantur. Et conſul capta iam Heraclea caſtra eò promouit tan-
quam Dium, atque inde ſummoto rege, in Pieriam etiam progreſſurus. Sed hiberna
iam præparans uias commeatibus ſubuehendi ex Theſſalia muniri iubet, & eligi hor-
reis opportuna loca, tectaque ædificari, ubi diuerſari portantes commeatus poſſent.

Perſeus

A Perſeus tandem à pauore eo quo attonitus fuerat, recepto animo, malle imperijs ſuis non
obtemperatum eſſe, eum trepidans gazam in mare deijci Pellæ Theſſalonicæ naualia iuſſe-
rat incendi. Andronicus Theſſalonicam miſſus traxerat tempus, id ipſum quod accidit, pœ
nitentiæ relinquens locum. Incautior Nicias Pellæ proijciendo pecuniæ partem, quod fue-
rat nactus: ſed in rem emendabilem uiſus lapſus eſſe, quòd per urinatores omne ferme ex-
tractum eſt: tantusq́. pudor regi pauoris eius fuit, ut urinatores clam interfici iuſſerit. dein-
de Andronicum quoque & Nician, ne quis tam dementis imperij conſcius exiſteret. Inter
hæc C. Marcius cum claſſe ab Heraclea Theſſalonicam profectus, & agrum pluribus locis
expoſitis per litora armatis late uaſtauit: & procurrentes ab urbe ſecundis aliquot prælijs
trepidos intra mœnia compulit. iamq́. ipſi urbi terribilis erat, cum diſpoſitis omnis gene-
ris tormentis, non uagi modo circa muros temere appropinquantes, ſed etiam qui in naui-
B bus erant, ſaxis tormento emicantibus percutiebantur. Reuocatis igitur in naues militi-
bus, omiſſaq́. Theſſalonicę oppugnatione, Aeniam inde petunt. XV millia paſſuum ea urbs
abeſt, aduerſus Pydnam poſita, fertili agro. Peruaſtatis finibus eius, legentes oram Antigo-
neam perueniunt. Ibi egreſſi in terram primo & uaſtarunt agros paſſim & aliquantum præ-
dæ contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equitesq́. fu-
gientes effuſe ad mare perſecuti, D ferme occiderunt, & non minus ceperunt. nec aliud
quàm ultima neceſſitas, cum recipere ſe tuto ad naues prohiberentur, animos militum Ro-
manorum ſimul deſperatione alia ſalutis, ſimul indignitate iritauit. redintegrata in litore pu
gna eſt: adiuuere, & qui in nauibus erant. Ibi Macedonum ducenti ferme cæſi, par numerus
captus. Ab Antigonea claſſis profecta ad agrum Pallenenſem, excenſionem ad populan-
dum fecit. Finium is ager Caſſandrenſium erat, longe fertiliſſimus omnis oræ quam præter
C uecti fuerant. Ibi Eumenes rex XX tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quin-
que miſſæ à Pruſia rege tectæ naues. Hac uirium acceſſione animus creuit prætori, ut Caſ-
ſandream oppugnaret. Condita eſt à Caſſandro rege in ipſis faucibus, quæ Pallenenſem
agrum cæteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico, hinc Macedonico ſepta mari. Eminet
nanque in altum lingua, in qua ſita eſt: nec minus quàm in altum magnitudine Atho mons
excurrit, obuerſa in regionem Magneſiæ duobus imparibus promontorijs, quorum maiori
Poſideum eſt nomen, minori Canaſtræum. Diuiſis partibus oppugnare adòrti. Roma-
nus ad Clitas quas uocant, munimenta ceruis etiam obiectis ut uiam intercluderet, à Ma-
cedonico ad Toronaicum mare perducit. Ab altera parte Euripus eſt. Inde Eumenes op
pugnabat. Romanis in foſſa complenda, quam nuper obiecerat Perſeus, plurimum erat la-
boris. Ibi quærenti prætori quia nuſquam cumuli apparebant, quo regeſta è foſſa terra
D foret, monſtrati ſunt fornices, non ad eandem craſſitudinem qua ueterem murum, ſed ſim-
plici laterum ordine ſtructos eſſe. Conſilium igitur cepit, transfoſſo pariete iter in urbem
patefacere. Fallere autem ita ſe poſſe, ſi muros à parte alia ſcalis adortus, tumultu iniecto in
cuſtodiam eius loci propugnatores urbis auertiſſet. Erant in præſidio Caſſandreæ præter
non contemnendam iuuentutem oppidanorum DCCC Agrianes & MM Peneſtarum Il-
lyriorum à Pleurato inde miſſi, bellicoſum utrunque genus. His tuentibus muros cum
ſubire Romani ſumma ui niterentur, momento temporis parietes fornicum perfoſſi urbem
patefecerunt. quòd ſi qui irrupere, armati fuiſſent, extemplo cepiſſent. Hoc ubi perfectum
eſſe opus militibus nunciatum eſt, clamorem alacres gaudio repente tollunt, alijs parte
alia in urbem irrupturis. Hoſteis primum admiratio cepit, quidnam ſibi repentinus clamor
uellet. poſtquam patere urbem accepere præfecti præſidij, Pytho, & Philippus Proco, qui
E occupaſſet aggredi opus factum eſſe rati, cum ualida manu Agrianum Illyriorumq́. erum-
punt: Romanosq́., qui alij aliunde coibant conuocabanturq́., ut ſigna in urbem inferrent,
incompoſitosq́. atque inordinatos fugant, perſequunturq́. ad foſſam: in qua compulſos
ruina cumulant. DC ferme ibi interfecti, omnesq́ue prope qui inter murum foſſamq́ue
deprenſi erant, uulnerantur. Ita ſuo ipſe conatu perculſus prætor, ſegnior ad alia factus
conſilia erat: & ne Eumeni quidem, ſimul à mari, ſimul à terra aggredienti, quid-
quam ſatis procedebat. Placuit igitur utrique, cuſtodijs firmatis, ne quod præſidium
ex Macedonia intromitti poſſet, quoniam uis aperta non proceſſiſſet, operibus mœ-
nia oppugnare. Hæc parantibus, X regij lembi ab Theſſalonica cum delectis Gal-
lorum auxiliaribus miſſi, cum in ſalo ſtantes hoſtium naues conſpexiſſent, ipſi ob-

ſcura nocte ſimplici ordine quàm poterant proxime litus tenentes, intrarunt urbem. Huius noui præſidij fama abſiſtere oppugnatione ſimul Romanos regemq́. coegit. circumuecti promontorium ad Toronem claſſem appulerunt, Eam quoque oppugnare adorti, ubi ualida defendi manu animaduerterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis uidiſſent, præteruecti ad Iolcon claſſem appulerunt, inde agro uaſtato Demetriadem quoque aggreſſuri. Inter hæc & conſul ne ſegnis ſederet tantum in agro hoſtico, M. Popillium cum V millibus militum ad Melibœam urbem oppugnandam mittit. Sita eſt in radicibus Oſſæ montis, qua parte in Theſſaliam uergit, opportune imminens ſuper Demetriadem. Primus aduentus hoſtium perculit incolas loci: collectis deinde ex nec opinato panore animis, diſcurrunt armati ad portas ac mœnia quà ſuſpecti aditus erant: ſpemq́. extemplo inciderunt, capi primo impetu poſſe. Obſidio igitur parabatur: & opera oppugnationum fieri cœpta. Perſeus cum audiſſet ſimul Melibœam à conſulis exercitu oppugnari, ſimul claſſem Iolci ſtare, ut inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, ut, ſi à Melibœa ſubmouiſſet Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad urbem caſtra mouerent Romani. & ab oppugnatoribus Mœlibœæ, cum in ſuperiotibus locis repente apparuiſſet, cum trepidatione multa relicta opera ſunt, ignisq́. iniectus. Ita à Melibœa abſceſſum eſt. Euphranor, ſoluta unius urbis obſidione, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum mœnia modo, ſed agros etiam confiderunt ſe à populationibus tueri poſſe: & eruptiones in uagos populatores non ſine uulneribus hoſtium factæ ſunt. Circunuecti tamen mœnia ſunt prætor & rex, ſitum urbis contemplantes ſi qua parte tentare aut opere aut ui poſſent. Fama fuit, per Cydam Cretenſem & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenen & Perſea conditiones amicitiæ. ab Demetriade certe abſceſſum eſt. Eumenes ad conſulem nauigat: gratulatus quòd proſpere Macedoniam intraſſet, Pergamum in regnum abit. Marcius Figulus prætor, parte claſſis in hiberna Sciathum miſſa, cum reliquis nauibus Oreum Bœotiæ petit, eam urbem aptiſſimam ratus unde exercitibus, qui in Macedonia, quiq́. in Theſſalia erant, mitti commeatus poſſent. De Eumene rege longe diuerſa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec claſſe adiutum ab eo prætorem eſſe, cum ſæpe eum literis accerſiſſet, tradit: nec cum gratia ab conſule profectum in Aſiam. indignatum quòd, ut iiſdem caſtris tenderet, permiſſum non fuerit: ne ut equites quidem Gallos, quos ſecum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuiſſe. Attalum fratrem eius & remanſiſſe apud conſulem: & ſynceram eius fidem æquali tenore, egregiamq́. operam in eo bello fuiſſe. Dum bellum in Macedonia geritur, legati tranſalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipſius traditur nomen, gentis ex qua fuerit non traditur) Romam uenerunt pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab ſenatu actæ, munetaq́. miſſa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus armaq́. equeſtria. Secundum Gallos Pamphili legati coronam auream, ex XX millibus Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibusq́. ijs, ut id donum in cella Iouis opt. max. ponere, & ſacrificare in Capitolio liceret, permiſſum: benigneq́. amicitiam renouare uolentibus legatis reſponſum, & binum millium æris ſingulis miſſum munus. Tum ab rege Pruſia, & paulo poſt ab Rhodijs de eadem re longe aliter differentes legati auditi ſunt. utraque legatio de pace reconcilianda cum rege Perſeo egit. Pruſiæ preces magis, quàm poſtulatio fuere, profitentis & ad id tempus ſe cum Romanis ſtetiſſe, &, quoad bellum foret, ſtaturum. Cæterum cum ad ſe à Perſeo legati ueniſſent de finiendo cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatorem apud ſenatum futurum, petere, ſi poſſent inducere in animum, ut finiant iram, ſe quoque in gratia reconciliatæ pacis poſſe uti. Hæc regij. legati Rhodij, ſuperbe commemoratis erga populum Romanum beneficijs, & pene uictoriæ ut i[illegible] de Antiocho rege maiore parte ad ſe uindicata, adiecerunt, cum pax inter Macedonas Romanosq́. eſſet, ſibi amicitiam cum rege Perſeo cœptam. eam ſe inuitos, nullo eius in ſe merito, quoniam ita Romanis uiſum ſit in ſocietatem ſe belli trahere, interrupiſſe. Tertium ſe annum multa eius incommoda belli ſentire, mari intercluſo inopia inſulam premi, amiſſis maritimis uectigalibus atque commeatibus. Cum id ultra pati non p[o]ſſent, legatos alios ad Perſea in Macedoniam miſiſſe, qui e

denunciarent,

A denunciarent, Rhodijs placere pacem eum componere cum Romanis: ſe Romam eadem nunciatum miſſos: per quos ſtetiſſet quo minus belli finis fieret, aduerſus eos quid ſibi faciundum eſſet Rhodios conſideraturos eſſe. Ne nunc quidem hæc ſine indignatione legi audirive poſſe certum habeo: inde exiſtimari poteſt, qui habitus animorum audientibus ea patribus fuerit. Claudius nihil reſponſum auctor eſt: tantũ ſenatuſconſultum recitatum, quo Caras & Lycios liberos eſſe iuberet populus R. literaſq́. extemplo ad utranque gentem, ut ſcirent indicatum, mitti. Qua audita re principem legationis, cuius magniloquentiam uix curia paulo ante ceperat, corruiſſe. Alij reſponſum eſſe tradunt populum R. & principio huius belli, haud uanis auctoribus compertum habuiſſe, Rhodios cum Perſeo rege aduerſus rempu. ſuam occulta conſilia iniſſe: & ſi id ante dubium fuiſſet, legatorum paulo ante uerba ad certum redegiſſe: & plerunque ipſam ſe fraudem, etiam ſi initio
B cautior fuerit, detegere. Rhodios nuncio in orbe terrarum arbitria belli paciſq́. agere: deorum nutu arma ſumpturos poſituroſq́. Romanos eſſe. Iam non deos fœderum teſteis, ſed Rhodios habituros. Ita ne tandem ijs pareatur, exercituſq́. de Macedonia deportentur? Viſuros eſſe quid ſibi faciundum ſit. quid Rhodij uiſuri ſint, ipſos ſcire: populum certe Romanum deuicto Perſeo, quod propediem ſperent fore, uiſurum, ut pro meritis cuiuſque in eo bello ciuitatis gratiam dignam referat. Munus tamen legatis in ſingulos binum millium æris miſſum eſt: quod ij non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Marcij conſulis ſunt, quemadmodum ſaltu ſuperato in Macedoniam tranſiſſet, & ibi & ex alijs locis commeatus à prætore proſpectos in hyemem habere, & ab Epirotis XX millia modium tritici, X hordei ſumpſiſſe, ut pro eo frumento pecuniam Romę legatis eorum curaretur. Veſtimenta militibus ab Roma mittenda eſſe: equis CC ferme opus eſſe, maxime Numidis, nec ſibi
C in his locis ullam copiam eſſe. ſenatuſconſultum ut ea omnia ex literis conſulis fierent, factum eſt. C. Sulpicius prætor V I M togarum, XXX tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam, præbendaq́. arbitratu conſulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento ſoluit. & Oneſimum Pythonis filium nobilem Macedonem in ſenatum introduxit. Is pacis ſemper auctor regi fuerat, monueratq́., ſicut pater eius Philippus inſtitutum uſq; ad ultimum uitæ diem ſeruabat, quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi, ut eum morem, ſi non ſemper, crebro tamen uſurparet. Poſtquam deterrere eum à bello neqmjt, primo ſubtrahere ſeſe per alias atque alias cauſas, ne intereſſet ijs quæ non probabat, cœpit: poſtremo cum ſuſpectum ſe eſſe cerneret, & proditionis interdum crimine inſimulari, ad Romanos transfugit: magnoq́. uſui conſuli fuit. Ea introductus in curiam cum memoraſſet, ſenatus in formulam ſociorum eum referri iuſſit: locum lautia præberi: agri Ta
D rentini, qui publicus populi Romani eſſet, ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi. uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Cenſores cenſum idibus Decembribus ſeuerius quàm ante habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui tribunus pl. eos uiolenter accuſarat. tribu quoque is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Cũ eis dimidium ex uectigalibus eius anni attributum ex ſenatuſconſulto à quæſtoribus eſſet, Ti. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani pone Veteres ad Vortumni ſignum, laneaſq́. & tabernas coniunctas in publicum emit: baſilicamq́. faciendam curauit, quæ poſtea Sempronia appellata eſt. Iam in exitu annus erat. & propter Macedonici maxime belli curam in ſermonibus homines habebant, quos in annum conſules ad finiendum tandem id bellum crearent. itaque S.C. factum eſt, ut Cn. Seruilius primo quoque tempore ad comitia habenda ueniret. ſenatuſconſultum Sulpicius prætor ad con-
E ſulem poſt paucos dies recitauit, quibus ante diem in * urbem uenturum. & conſul matura uit, & comitia eo die qui dictus erat, ſunt perfecta. conſules creati L. Aemilius Paulus iterum XIIII anno poſtquam primum conſul fuerat, & C. Licinius Craſſus. Prætores poſtero die facti, Cn. Bæbius Tamphilus L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fonteius Balbus, M. Aebutius Elua, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur, belli Macedonici ſtimulabat cura. Itaque deſignatos extemplo ſortiri placuit prouincias, ut, utri Macedonia conſuli, cuiq́. prætori claſſis eueniſſet, ſciretur: ut iam inde cogitarent pararentq́. quæ bello uſui forent: ſenatumq́. conſulerent, ſi qua re conſulto opus eſſet. Latinas, ubi magiſtratum iniſſent, quod per religiones poſſet, primo quoque tempore fieri placere, neque conſulem, cui eundum in Macedoniam eſſet, teneri. His decretis, conſulibus Italia &

 Macedonia,

Macedonia, prætoribus, præter duas iuriſdictiones in urbe, claſſis, & Hiſpania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ ſunt. conſulum Aemilio Macedonia, Licinio Italia euenit. F
Prætores Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & ſi quò ſenatus cenſuiſſet, Cn. Octauius claſſem, P. Fonteius Hiſpaniam, M. Aebutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam eſt ſortitus. Extemplo apparuit omnibus, non ſegniter id bellum L. Aemilium geſturum, præterquam quòd alius uir erat, etiam quòd dies noctesq́. intentus ea ſola quæ ad id bellum pertinerent, animo agitabat. Iam omnium primum à ſenatu petit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus uiſendos claſſemq́., & comperta referenda, quid aut terreſtribus aut naualibus copijs opus eſſet. Præterea ut explorarent copias regias, quantum poſſent, quaq́. prouincia noſtra, quà hoſtium foret: utrum intra ſaltus caſtra Romani haberent, an iam omnes anguſtiæ exuperatæ, & in æqua loca perueniſſent: qui fideles nobis ſocij, qui dubij, ſuſpenſiq́. ex fortuna fidei, qui certi hoſtes uiderentur: quanti præparati commeatus, & unde terreſtri itinere, unde nauibus ſupportarentur: quid ea æſtate terra mariq́. rerum geſtarum eſſet: ex his bene cognitis certa in futurum conſilia capi poſſe ratus. Senatus Cn. Seruilio conſuli negotium dedit, ut is in Macedoniam quos L. Aemilio uideretur legaret. Legati biduo poſt profecti, Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum eſſe nunciatum eſt in Romano agro, ſimul in Veientibus. nouendiale ſacrum factum eſt. Sacerdotes eo anno mortui ſunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M. Claudius Marcellus X uir: in cuius locum Cn. Octauius ſuffectus. Et iam magnificentia creſcente notatum eſt, ludis Circenſibus P. Cornelij Scipionis Naſicæ, & P. Lentuli ædilium curulium LXIII Africanas, & XL urſos & elephantos luſiſſe. L. Aemilio Paullo, C. Licinio conſulibus Idibus Marcijs principio inſequentis anni, cum in expectatione patres fuiſſent, maxime quidnam conſul de Macedonia cuius ea prouincia eſſet, referret; nihil ſe habere Paullus quod referret, cum nondum legati rediſſent, dixit. cæterum Brundiſij legatos iam eſſe, bis ex curſu Dyrrhachium eiectos. cognitis mox, quæ noſci prius in rem eſſet, relaturum: id fore intra perpaucos dies. & ne quid profectionem ſuam teneret, pridie idus Apriles Latinis eſſe conſtitutam diem. Sacrificio rite perfecto, ſe & Cn. Octauium, ſimul ſenatus cenſuiſſet, exituros eſſe: C. Licinio collegæ ſuo fore curæ ſe abſente, ut ſi qua parari mittive ad id bellum opus ſit, parentur mittanturq́;. interea legationes exterarum nationum audiri poſſe. Sacrificio rite perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus uocati ſunt. Sordidati, barba & capillo promiſſo, cum ramis oleæ ingreſſi curiam, procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miſerabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obſes Romæ fuerat, per honeſtam ſpeciem maioris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, & ad Peluſium nauali prælio uictor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto tranſgreſſus cum exercitu, obſidione ipſam Alexandriam tenebat: nec procul abeſſe, quin potiretur regno opulentiſſimo, uidebatur. Ea legati querentes orabant ſenatum, ut opem regno regibusq́. amicis imperio ferrent. ea merita populi R. in Antiochum, eam apud omnes reges gentesq́. auctoritatem eſſe, ut, ſi legatos miſiſſent, qui denunciarent non placere ſenatui ſocijs regibus bellum fieri, extemplo abſceſſurus à mœnibus Alexandriæ, abducturusq́. exercitum in Syriam eſſet. Quod ſi cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam uenturos cum pudore quodam populi R. quòd nullam opem in ultimo diſcrimine fortunarum tuliſſent. Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popillium Lænatem, C. Decimium, & C. Hoſtilium legatos ad finiendum inter reges bellum miſerunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iuſſi, & nunciare, ni abſiſtatur bello, per utrum ſtetiſſet, eum non pro amico nec pro ſocio habituros eſſe. His intra triduum ſimul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinquatribus ultimis adeo expectati uenerunt, uti, niſi ueſper eſſet, extemplo ſenatum uocaturi conſules fuerint. Poſtero die ſenatus fuit, legatiq́. auditi ſunt. Ii nunciant, maiore periculo, quàm emolumento, exercitum per inuios ſaltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quo proceſſiſſet, regem tenere: caſtra caſtris prope ita collata eſſe, ut flumine Enipeo interiecto arceantur: neque regem pugnandi poteſtatem facere, nec noſtris uim ad cogendum eſſe: hiemem etiam aſperam rebus gerendis interueniſſe: in otio militem ali, nec plus quàm VI dierum frumentum habere. Macedonum dici

G (margin, beside "dubij, ſuſpenſiq́."); AN. DLXXXII. (left margin, beside "P. Lentuli … Paullo, C. Licinio"); H (margin, beside "ferret; nihil ſe habere"); I (margin, beside "di in regnum"); K (margin, beside "inter reges bellum miſerunt")

A XXX millia armatorum eſſe.Si Ap.Claudio circa Lychnidum ſatis ualidus exercitus foret,
potuiſſe ancipiti bello diſtinere regem:nunc & Appium,& quod cum eo præſidij ſit, in ſum
mo periculo eſſe : niſi propere aut iuſtus exercitus eò mittatur,aut illi inde deducantur. Ad
claſſem ſe ex caſtris profectos,ſociorum naualium partem morbo audiſſe abſumptam,par-
tem,maxime qui ex Sicilia fuerint,domos ſuas abiſſe , & homines nauibus deeſſe : qui ſint,
neque ſtipendium accepiſſe,neque ueſtimenta habere. Eumenem claſſemq́. eius,tanquam
uento allatas naues , ſine cauſa & ueniſſe , & abiſſe:nec animum eius regis conſtare ſatis ui-
ſum.Sicut omnia de Eumene dubia,Attali egregie conſtantem fidem nunciabant. Legatis
auditis tunc de bello referre ſeſe L. Aemilius dixit . Senatus decreuit , ut in octo legiones
parem numerum tribunorum conſules & populus crearent : creari autem neminem eo an-
no placere , niſi qui honorem geſſiſſet . Tum ex omnibus tribunis mil . uti L. Aemilius in
B duas legiones in Macedoniam , quos eorum uelit , eligat : & ut ſolenni Latinarum perfe-
cto,L. Aemilius conſul,Cn.Octauius prætor,cui claſſis obtigiſſet,in prouincia proficiſcan-
tur. Additus eſt his tertius L.Anicius prætor , cuius inter peregrinos iuriſdictio erat . Eum
in prouinciam Illyricum circa Lychnidum Ap . Claudio ſuccedere placuit . Delectus cura
C.Licinio conſuli impoſita. is VII millia ciuium Romanorum & equites CC ſcribere iuſ-
ſus,& ſocijs nominis Latini ſeptem millia peditum imperare,CCCC equires , & Cn.Ser-
uilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere , ut DC equites conſcriberet . hunc
exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam iuſſus,neque in ea
prouincia plus quàm duas legiones eſſe.eas repleri, ut ſena millia peditum,trecenos habe-
rent equites . cæteros equites pediteſq́. in præſidijs diſponi. qui eorum idonei ad militan-
dum non eſſent,dimitti . X præterea millia peditum imperata ſocijs,& DCCC equites.Id
C præſidij additum Anicio præter duas legiones , quas portare in Macedoniam eſt iuſſus,
quina millia peditum,& ducentos habentes , trecenos equites:& in claſſem V millia naua-
lium ſocium ſunt ſcripta.Licinius conſul duabus legionibus obtinere prouinciam iuſſus,eò
addere ſociorum X millia peditum,& DC equites.ſenatuſconſultis perfectis,L. Aemilius
conſul è curia in concionem proceſſit,orationemq́. talem habuit . Animaduertiſſe uideor,
Quirites , maiorem mihi ſortito Macedoniam prouinciam gratulationem factam , quàm
cū aut conſul eſſem conſalutatus , aut quo die magiſtratum iniſſem : neque id ob aliam cau-
ſam,quàm quia bello in Macedonia , quod diu trahitur,exiſtimaſtis dignum maieſtate po-
puli R.exitum per me imponi poſſe . deos quoque huic fauiſſe ſorti ſpero , eoſdemq́. in re-
bus gerendis affuturos eſſe. Hæc partim opinari partim ſperare poſſum. illud affirmare pro
certo habeo audeoq́., me omni ope adniſurum eſſe , ne fruſtra uos hanc ſpem de me con-
D ceperitis . Quæ ad bellum opus ſunt,& ſenatus decreuit , &(quoniam extemplo proficiſci
placet,neque ego in mora ſum) C. Licinius collega , uir egregius,æque enixe parabit,ac ſi
ipſe id bellum geſturus eſſet. Vos , quæ ſcripſero ſenatui aut uobis,credite:rumores credu-
litate ueſtra ne alatis , quorum auctor nemo extabit . Nam nunc quidem quod uulgo fieri
hoc præcipue bello animaduerti,nemo tam famæ contemptor eſt, cuius non debilitari ani-
mus poſſit.In omnibus circulis , atque etiam(ſi dijs placet)in conuiuijs ſunt,qui exercitum
in Macedoniam ducant:ubi caſtra locanda ſint ſciant,quæ loca præſidijs occupanda, quan-
do aut quo ſaltu intranda Macedonia , ubi horrea ponenda , quà terra mari ſubuehantur
commeatus,quando cum hoſte manus conſerendæ,quando quieſcendum ſit.nec quid me-
lius faciendum ſit,modo ſtatuunt,ſed quidquid aliter quam ipſi cenſuere,factum eſt,conſu-
lem ueluti dicta die accuſant . Hæc magna impedimenta res gerentibus ſunt. Neque enim
E omnes tam firmi & conſtantis animi contra aduerſum rumorem eſſe poſſunt , quàm Fa-
bius fuit : qui ſuum imperium minui per uanitatem populi maluit,quàm ſecunda fama ma-
le rem gerere.Non ſum is, qui non exiſtimem admonendos duces eſſe:imo eum qui de ſua
unius ſententia omnia gerat,ſuperbum iudico magis quàm ſapientem. Quid ergo eſt ? Pri-
mum à prudentibus , & proprie rei militaris peritis , & uſu doctis monendi imperato-
res ſunt : deinde ab ijs qui interſunt gerendis rebus , qui loca , qui hoſtem , qui tem-
porum opportunitatem uident , qui in eodem uelut nauigio participes ſunt pericu-
li . Itaque ſi quis eſt qui quod è rep.ſit ſuadere ſe mihi in eo bello , quod geſturus ſum,
confidat , ne deneget operam reip . & in Macedoniam mecum ueniat : naue , equo,
tabernaculo , uiatico etiam à me iuuabitur . Si quem id facere piget , otium urbanum

militiæ laboribus præoptat, è terra ne gubernauerit. Sermonum ſatis ipſa præbet urbs: lo- F
quacitatem ſuam contineat, nos caſtrenſibus conſilijs contentos futuros eſſe ſciat. Ab hac
concione, Latinis quæ pridie kalend. April. fuerunt, in monte ſacrificio rite perpetrato,
protinus inde & conſul, & prætor Cn. Octauius in Macedoniam profecti ſunt. Traditum
eſt memoriæ, maiore quàm ſolita frequentia proſequentium conſulem celebratum, ac pro-
pe certa ſpe ominatos eſſe homines, finem eſſe Macedonico bello, maturumque reditum
cum egregio triumpho conſulis fore. Dum hæc in Itàlia geruntur, Perſeus, quod iam in-
choatum perficere, quia impenſa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, ut Gen
tium Illyriorum regem ſibi adiungeret; hoc, poſtquam intraſſe ſaltum Romanos, & adeſſe
diſcrimen ultimum belli animaduertit, non ultra differendum ratus, cum per Hippiam le-
gatum CCC argenti talenta pactus eſſet, ita, ut obſides ultro citroq. darentur, Pantaucum
miſit ex fidiſſimis amicis ad ea perficienda. Medione Labeatidis terræ Pantaucus regi Illy- G
rio occurrit: ibi & iuſiurandum ab rege & obſides accepit. Miſſus & à Gentio eſt legatus
nomine Olympio, qui iuſiurandum à Perſeo obſidesq. exigeret. Cum eodem ad pecuniam
accipiendam miſſi ſunt, & auctore Pantauco, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent,
Parmenio & Morcus deſtinatur. Quibus ita mandatum, uti, iureiurando obſidibusq. & pe-
cunia accepta, tum demum Rhodum proficiſcerentur. Duoꝝ ſimul regum nomine incita
ri Rhodios ad bellum Romanum poſſe. Adiunctam ciuitatem penes quam unam tum rei
naualis gloria eſſet, nec terra, nec mari ſpem relicturam Romanis. Venientibus Illyrijs, Per
ſeus ab Enipeo amni ex caſtris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea quæ
conuenerunt, circunfuſo agmine equitum facta, quos adeſſe fœderi ſancitæ cum Gentio
ſocietatis uolebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum ijs adiecturam. et obſides in
conſpectu omnium dati acceptiq.: & Pellam ad theſauros regios miſſis, qui pecuniam ac- H
ciperēt, qui Rhodum irent cum Illyrijs legatis, Theſſalonicæ conſcendere iuſſi. Ibi Metro-
dorus erat, qui nuper ab Rhodo uenerat, auctoribusq. Dione & Polyarato principibus ci-
uitatis eius affirmabat Rhodios paratos ad bellum eſſe. Is princeps iunctæ cum Illyrijs le-
gationis datus eſt. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum communia mandata,
quæ ſubijcere conditio rerum poterat. Natura inimica inter ſe eſſe liberam ciuitatem & re-
gem. Singulos populum Romanum aggredi, & quod indignius ſit, regum uiribus reges op-
pugnare. Attalo adiutore patrem ſuum oppreſſum: Eumeñe adiuuante & quadam ex par-
te etiam Philippo patre ſuo, Antiochum oppugnatum: in ſe nunc & Eumenem & Pruſiam
armatos eſſe. Si Macedoniæ regnum ſublatum foret, proximam Aſiam eſſe, quam iam ex
parte ſub ſpecie liberandarum ciuitatum ſuam fecerint: deinde Syriam. Iam Pruſiam Eu-
meni honore præferri, iam Antiochum uictorem præmio belli ab Aegypto arceri. Hæc co- I
gitantem prouidere iubebat, ut aut ad pacem ſecum faciendam compelleret Romanos,
aut perſeuerantes in bello iniuſto communes duceret omnium regum hoſtes. Ad Antio-
chum aperta mandata erant, ad Eumenem per ſpeciem captiuorum redimendorum miſ-
ſus legatus erat: uerum occultiora quædam agebantur, quæ in præſentia inuiſum quidem
& ſuſpectum Romanis Eumenen falſis grauioribus criminibus onerantur. Proditor enim
ac prope hoſtis habitus, dum inter ſe duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cy-
das erat Cretenſis ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quo-
dam populari ſuo militante apud Perſea, inde poſtea ad Demetriadem ſemel cum Mene-
crate quodam, iterum cum Antiocho regijs ducibus ſub ipſis mœnibus urbis collocutus
fuerat. Eropon quoque qui tum miſſus eſt, duabus ad eundem Eumenen, iam ante lega-
tionibus functus erat. quæ colloquia occulta, & legationes infames quidem erant, ſed K
quid actum eſſet, quid ue inter reges conueniſſet ignorabatur. Res autem ita ſe habuit. Eu-
menes neque fauit uictoriæ Perſei, neque bello eum inuadere in animo habuit, non tam
quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quàm ipſorum odijs inter ſe accenſæ. Non ea re-
gum æmulatio, ut æquo animo Perſea tantas adipiſei opes tantamq. gloriam quanta Ro-
manis uictis eum manebat, Eumenes uiſurus fuerit. Cernebat & Perſea iam inde ab initio
belli omni modo ſpem pacis tentaſſe: & in dies magis quo propior admoueretur terror,
nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius ſpe
ipſorum bellum, & ipſos duces & ſenatum non abhorrere à finiendo tam incommodo ac
difficili bello. Hac utriuſque partis uoluntate explorata, quod fieri etiam ſua ſponte
tædio

A tædio ualidioris, metu infirmioris credebat poſſe, in eo ſuam operam uenditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modo ne iuuaret bello Romanos terra mariq. modo pacis patrandæ cum Romanis paciſcebatur mercedem, ne bello intereſſet, M & D talenta. In utroque non fidem modo ſe, ſed obſides quoque dare paratum eſſe oſtendebat. Perſeus ad rem inchoandam promptiſſimus erat cogente metu, & de obſidibus accipiendis ſine dilatione agebat, conuenerat q. ut accepti Cretam mitterentur. ubi ad pecuniæ mentionem uentum erat, ibi hæſitabat, & utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac ſordidam, & danti & magis accipienti mercedem eſſe. Malebat in ſpem Romanæ pacis non recuſari impenſam, ſed eam pecuniam perfecta re daturum: interea Samothracæ in templo depoſiturum. Ea inſula cum ipſius ditionis eſſet, uidere Eumenes nihil intereſſe an Pellæ pecunia eſſet: id agere ut partem aliquam præſentem ferret. Ita ne quicquam inter ſe captari, nihil præter in-
B famiam mouere. Nec hæc tantum Perſeo per auaritiam eſt dimiſſa res, cum pecuniam tutã & pacem habere per Eumenen, quæ uel parte regni redimenda eſſet, ac receptus protrahere inimicum mercede onuſtum, & hoſtes merito ei Romanos poſſet facere. Sed etiam Gentij regis parata ſocietas, & tum Gallorum effuſorum per Illyricum ingens oblatum auaritia dimiſſum eſt. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipſorum iungentium curſum equis, & in uicem prolapſorum equitum uacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos præſentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perſeus ab Enipeo ex caſtris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte, denunciare per uicos urbesq. quæ uiæ propinquæ ſunt cœpit, ut commeatus expedirẽt, frumenti, uini, pecorum ut copia eſſet. Ipſe equos phalerasq. & ſagula donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinem credens trahi ſpe poſſe. Ad
C Almanam urbem peruenit, & in ripa fluminis Axij poſuit caſtra. circa Deſudabam in Mædica exercitus Gallorum conſederat, mercedem pactam opperiens. Eò mittit Antigonum ex purpuratis unum, qui iuberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus eſt) caſtra mouere, principes ad ſe uenire frequentes. LXXV millia ab Axio flumine & caſtris regis aberant. Hæc mandata ad eos cum pertuliſſet Antigonus, adieciſſet q. per uiam quãta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusq. muneribus principes ad ſe uenientes ueſtis, argenti, equorumq. excepturus rex eſſet: de his quidem ſe coram cognituros reſpondent. Illud quod præſens pepigiſſent, interrogant, ecquid aurum quod in ſingulos pedites equitesq. diuidendum eſſet, ſecum adduxiſſet. Cum ad id nihil reſponderetur, Elonicus regulus eorum, Abi, renuncia ergo, inquit, regi, niſi aurum obſidesq. accepiſſent, nuſquam inde Gallos longius ueſtigium moturos. Hæc relata regi cum eſſent, aduocato
D conſilio, cum quid omnes ſuaſuri eſſent appareret, ipſe pecuniæ quàm regni melior cuſtos, inſtitit de perfidia & feritate Gallorum diſſerere. Multorum iam ante cladibus expertum, periculoſum eſſe tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos ſocios habeant, quàm hoſtes Romanos. Quinque millia equitum ſat eſſe, quibus & uti ab bellum poſſent, & quorum multitudinem ipſi non timeant. Apparebat in omnibus mercedem multitudinis timere, nec quidquã aliud: ſed cum ſuadere cõſulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui renunciaret quinque millium equitum opera tantum uti regem, contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audiuere barbari, cæterorum quidem fremitus fuit indignantium ſe fruſtra excitos ſedibus ſuis: Elonicus rurſus interrogat, ecquid ipſis quinque millibus quod conueniſſet numeraret. Cum aduerſus id quoque miſceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nuncio (quod uix ſperauerat ipſe poſſe contingere) retro ad Iſtrum, perpopu-
E lati Thraciam quà uicina erat uiæ, redierunt. Quæ manus quieto ſedente rege ad Enipeum, aduerſus Romanos Perræbiæ ſaltum in Theſſaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus expectarent: ſed ipſas excindere urbes, tenente ad Enipeum Perſeo Romanos, ne urbibus ſocijs opitulari poſſent. Ipſis quoque Romanis de ſe cogitandum fuiſſet, quando neque manere amiſſa Theſſalia, unde exercitus alebatur, potuiſſent, neque progredi, cum ex aduerſo caſtra Macedonum eſſent: quo facto Perſeus Romanorum animos confirmauit, & Macedonum, * qui ea pependerant ſpe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regem ſibi alienauit. Nam cum CCC talenta Pellæ miſſis à Gentio numeraſſet, ſignare eos pecuniam paſſus eſt. Inde X talenta ad Pantaucum miſſa, eaq. præſentia dari regi iuſſit: reliquam pecuniam ſignatam Illyriorum

ſigno

ſigno portantibus ſuis præcipit paruis itineribus ueherent: dein cum ad finem Macedoniæ F
uentum eſſet, ſubſiſterent ibi, ac nuncios ab ſe opperirentur. Gentius exigua parte pecuniæ
accepta, cum aſſidue à Pantauco ad laceſſendos hoſtili facto Romanos ſtimularetur, M.
Perpernam, & L. Petillium legatos, qui tum forte ad eum uenerant, in cuſtodiam coniecit.
Hoc audito Perſeus, contraxiſſe eum neceſſitates ratus ad bellum utique cum Romanis, ad
reuocandum qui pecuniam portabat, miſit, uelut nihil aliud agens, quàm ut quanta maxi-
ma poſſet præda ex uicto Romanis reſeruaretur. Et ab Eumene Eropon, ignotis quæ occul
te acta erant, redit. De captiuis actum eſſe & ipſi euulgauerant: & Eumenes conſulem ui-
tandæ ſuſpicionis cauſa certiorem fecit. Perſeus poſt reditum ab Eumene Eropontis ſpe
deiectus, Antenorem & Callippum præfectos claſſis cum LX lembis (adiectæ ad hunc nu
merum quinque priſtes erant) Tenedum mittit, ut inde ſparſæ per Cycladas inſulas naues,
Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Caſſandreæ deductæ naues, in portus G
primum qui ſub Atho monte ſunt, inde Tenedum placido mari cum traieciſſent, ſtantes in
portu Rhodias apertas naues Eudamumq. præfectum earum, inuiolatas, atque etiam beni
gne appellatos dimiſerunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias ſuarũ,
ſtantibus in oſtio portus Eumenis roſtratis quibus Damius præerat, incluſas eſſe, circum-
uectus propere, ac ſummotis terrore hoſtium nauibus, onerarias, datis qui proſequerentur
X lembis, in Macedoniam mittit, ita ut in totum proſecuti redirent Tenedum. Nono poſt
die ad claſſem iam ad Sigeum ſtantem redierunt. Inde Subota (inſula eſt interiecta Elæ &
Atho) traijciunt. Forte poſtero die quàm Subota claſſis tenuit, quinque & XXX naues, quas
hipagogos uocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis equiſq. Phanas promontorium
Chiorum petebant, unde trãſmittere in Macedoniam poſſent, Attalo ab Eumene mitteban
tur. Has naues per altum ferri cum ex ſpecula ſignum datum Antenori eſſet, profectus à Su H
botis, inter Erythrarum promontorium Chiumq., quà arctiſſimum fretum eſt, ijs occurrit.
Nihil minus credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum claſſem in illo uagari mari. nũc
Romanos eſſe, nunc Attalum aut remiſſos aliquos ab Attalo ex caſtris Romanis Pergamũ
petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia eſſet, & concitatio
remorum, directæq. in ſe proræ, hoſteis appropinquare apparuiſſet, tunc iniecta trepidatio
eſt, cum reſiſtendi ſpes nulla eſſet, inhabiliq. nauium genere, & Gallis uix quietem ferenti-
bus in mari. Pars eorum qui propiores continenti litori erant, in Erythream enarunt: pars
uelis datis ad Chium naues eiecere, relictiſq. equis effuſa fuga urbem petebant. Sed pro-
pius urbem lembi acceſſuq. commodiore cum expoſuiſſent armatos, partim in uia fugien-
tes Gallos adepti Macedones ceciderunt, partim ante portam excluſos. clauſerant enim
Chij portam ignari qui fugerent aut ſequerentur. DCCC ferme Gallorum occiſi, CC ui- I
ui capti, equi pars in mari fractis nauibus abſumpti, partim neruos ſucciderunt in litore
Macedones. XX eximiæ equos formæ cum captiuis, eoſdem X lembos, quos ante miſerat,
Antenor deuehere Theſſalonicam iuſſit, & primo quoque tempore ad claſſem reuerti, Pha-
nis ſe eos expectaturum. Triduum ferme claſſis ad urbem ſtetit. Phanas inde progreſſi ſunt,
& ſpe celerius reuerſis X lembis euecti, Aegeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc gerun-
tur, legati Romani C. Popillius & C. Decimius, & C. Hoſtilius à Chalcide profecti, tribus
quinqueremibus Delum cum ueniſſent, lembos ibi Macedonum XL, & V regis Eumenis
quinqueremeis inuenerunt. Sanctitas templi inſulæq. inuiolatos præſtabat omnes. Itaque
permixti Romaniq. & Macedones, & Eumenis nauales ſocij, in templo, inducias religione
loci præbente, uerſabantur. Antenor Perſei præfectus, cum aliquas alto præferri onerarias
naues ex ſpeculis ſignificatum foret, parte lemborum ipſe inſequens, parte per Cyclades K
diſpoſita, præterquam ſi quæ Macedoniam peterent, omnes aut ſupprimebat, aut ſpoliabat
naues, quibus poterat Popillius aut Eumenis naues, ſuccurrebat: ſed uecti nocte binis aut
ternis plerunque lembis Macedones fallebant. Per id fere tempus legati Macedones Illy-
rijq. ſimul Rhodum uenerunt: quibus auctoritatem addidit, non lemborum modo aduen-
tus paſſim per Cycladas atque Aegeum uagantium mare, ſed etiam coniunctio ipſa regum
Perſei Gentijq., & fama cum magno numero peditum equitumq. uenientium Gallorum.
Et iam cum acceſſiſſent animi Dioni ac Polyarato, qui Perſei partium erant, non benigne
modo reſponſum regibus eſt, ſed palam pronunciatum, bello finem ſe auctoritate ſua impo
ſituros eſſe. Itaque ipſi quoque reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam.

Iam

A Iam ueris principium erat,nouiq́. duces in prouinciam uenerant:conſul Aemilius in Mace-
doniam, Octauius Oreum ad claſſem,Anicius in Illyricum, cui bellandum aduerſus Gen-
tium. Patre Pleurato rege Illyriorum & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem
utroque parente,Carauantium matre eadem natum habuit.Hoc propter ignobilitatem pa-
ternam minus ſuſpecto.Platorem occidit,& duos amicos eius, Etritum & Epicadum, im-
pigros uiros, quo tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutã
pacto fratri eum inuidiſſe,tanquam his nuptijs adiungenti ſibi Dardanorum gentem. & ſi-
milius id uero fecit ducta ea uirgo. Platore interfecto grauis deinde dempto fratris metu
popularibus eſſe cœpit.& uiolentiam inſitam ingenio,intemperantia uini accendebat. Cæ
terum,ſicut ante dictum eſt,ad Romanum incitatus bellum,Liſſum omneis copias contra-
xit.XVM armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem ui aut terrore ſubigendam
B cum mille peditibus & quinquaginta equitibus miſſo, ipſe, ad Baſſaniam urbem quinque
millia ab Liſſo ducit. Socij erant Romanorum:itaque per miſſos nuncios prius tentati, ob-
ſidionem pati quàm dedere ſeſe maluerunt.Carauantium in Cauijs Burnium oppidum ad-
uenientem benigne accepit,Carauantis altera urbs excluſit:& cum agros eorum effuſe ua-
ſtaret,aliquot palati milites agreſtium concurſu interfecti ſunt.Iam & Ap.Claudius,adſum
ptis ad eum exercitum quem habebat, Bulinorum & Apolloniatium & Dyrrhachinorum
auxilijs, profectus ex hibernis circa Genuſuum amnem caſtra habebat, audito fœdere in-
ter Perſea & Gentium, & legatorum uiolatorum iniuria accenſus, bellum haud dubie ad-
uerſus eum geſturus. Anicius prætor eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gere-
rentur,præmiſſisq́. ad Appium literis, ut ſe ad Genuſuum opperiretur, triduo & ipſe in ca-
ſtra uenit:& ad ea quæ habebat auxilia,aſſumptis Parthinorum iuuentutis duobus millibus
C peditum,& equitibus CC.peditibus Epicadus,equitibus Agalſus præerat, parabat ducere
in Illyricum, maxime ut Baſſanitas ſolueret obſidione. tenuit impetum eius fama lemborũ
uaſtantium maritimã oram.LXXX erant lembi auctore Pantauco miſſi à Gentio ad Dyrrha
chinorum & Apolloniatium agros populandos.Tum claſſis ad

* * *

to eo tradiderunt ſe:deinceps & urbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinatio-
nem animorum clementia in omneis & iuſtitia prætoris Romani. Ad Scodram inde uentũ
eſt: id quod belli caput fuerat,non eo ſolum quòd Gentius eam ſibi ceperat uelut regni to-
tius arcem,ſed etiam quòd Labeatium gentis munitiſſima longe eſt, & difficilis aditu. Duo
cingunt eam flumina, Clauſala latere urbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab
regione occidentis ex Labeatide palude oriens.Hi duo amnes confluentes incidunt Oriun
D di flumini: quod ortum ex monte Scodro, multis & alijs auctum aquis mari Adriatico in-
fertur.Mons Scrodrus longe altiſſimus regionis eius, ab oriente Dardaniam ſubiectam ha-
bet, à meridie Macedoniam, ab occaſu Illyricum. Quanquam munitum ſitu naturali oppi-
dum erat,gensq́. id tota Illyriorum & rex ipſe tuebatur,tamen prætor Romanus, quia pri-
ma ſucceſſerant proſpere, fortunam totius rei principia ſecuturam eſſe ratus, & repentinũ
ualiturum terrorem, inſtructo exercitu ad mœnia ſuccedit. Quòd ſi clauſis portis muros
portarumq́. turreis diſpoſitis armatis defendiſſent, uano cũ incepto mœnibus pepuliſſent
Romanos. Nunc porta egreſſi prælium loco æquo maiore animo commiſerunt quàm ſuſti-
nuerunt. Pulſi enim & fuga conglobati, cum CC amplius in ipſis faucibus portæ cecidiſ-
ſent,tantum intulerunt terrorem,ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gẽtius Teu-
E ticum & Bellum principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de ſtatu rerum
ſuarum poſſet. Triduo in hoc dato, cum caſtra Romana quingentos ferme paſſus ab urbe
abeſſent, nauem conſcendit, & flumine Barbana nauigat in lacum Labeatum, uelut ſecre-
tum locum petens ad conſultandum:ſed,ut apparuit,falſa ſpe excitus, Carauantium fratrẽ
multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam miſſus erat, aduentare. qui poſt-
quam euanuit rumor, tertio poſt die nauem eandem ſecundo amni Scodram demiſit: præ-
miſſisq́. nuncijs ut ſibi appellandi prætoris poteſtas fieret, copia facta in caſtra uenit. Et
principium orationis ab accuſatione ſtultitiæ orſus ſuæ, poſtremo ad preces lacrymasq́.
effuſus,genibus prætoris accidens, in poteſtatem ſeſe dedit. Primo bonum animum habe-
re iuſſus,ad cœnam etiam inuitatus,in urbem ad ſuos redijt,& cum prætore eo die honori-
fice eſt epulatus: deinde in cuſtodiam C. Caſſio tribuno militum traditus, uix gladiatorio

accepto

accepto X talentis ab rege rex, ut in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta nihil F
prius quàm requiſitos Petillium, Perpernamq́. legatos ad ſe duci iuſſit, quibus ſplendore
ſuo reſtituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosq́. regis:
qui Medionem Labeatium gentis urbem profectus, Etleuam uxorem cum filijs duobus
Scerdileto Pleuratoq́. & Carauantium fratrem Scodram in caſtra adduxit. Anicius bello
Illyrico intra XXX dies perfecto, nuncium uictoriæ Perpernam Romam miſit, & poſt dies
paucos Gentium regem ipſum cum parente coniuge ac liberis ac fratre alijsq́. principibus
Illyriorum. Hoc unum bellum prius perpetratum quàm cœptum Romæ auditum eſt. Qui-
bus diebus hæc agebantur, Perſeus quoque in magno terrore erat, propter aduentum ſimul
Aemilij noui conſulis, quem cum ingentibus minis aduentare audiebat, ſimul Octauij præ-
toris. Nec minus terroris à claſſe Romana & periculo maritimę oræ habebat. Theſſalonicæ
Eumenes & Athenagoras præerant cum paruo præſidio MM cetratorum. Eò & Androclē G
præfectum mittit, iuſſum ſub ipſis naualibus caſtra habere. Aeneam M equites cum Antigo
no miſit ad tutandam maritimam oram, ut quocunque litore applicuiſſe naues hoſtium au-
diſſent, extemplo ferrent agreſtibus opem. VM Macedonum miſſa ad præſidium Pythij &
Petræ, quibus præpoſiti erant Hiſtiæus & Theogenes & Milo. His profectis ripam munire
Enipci fluminis aggreſſus eſt: quia ſicco alueo tranſiri poterat. Huic ut omnis multitudo ua-
caret, fœminæ ex propinquis urbibus coactæ cibaria in caſtra afferebant. miles iuſſus ex
propinquis ſyluis.

poſtremo ſequi ſe utrarios ad mare, quod minus CCC paſſus aberat, iuſſit, & in litore alios
alibi modicis interuallis fodere. montes ingentis altitudinis ſpem faciebāt, eo magis, quia
nullos apertos euergerent riuos, occultos continere latices, quorum uenæ in mare perma- H
nantes undæ miſcerentur. Vix deducta ſumma arena erat, cum ſcaturigines turbidæ primo
& tenues emicare, dein liquidam multamq́. fundere aquam uelut deum dono cœperunt.
Aliquantum ea quoque res duci famæ & auctoritatis apud milites adijcit. Iuſſis deinde mi-
litibus expedire arma, ipſe cum tribunis primisq́. ordinibus uadit ad contemplandos tran-
ſitus: quà deſcenſus facilis armatis, quà in ulteriorem ripam minime iniquus aſcenſus eſſet.
His ſatis exploratis, illa quoque primum ut ordine ac ſine tumultu omnia in agmine ad nu-
tum imperiumq́. ducis fierent, prouidit. Vbi omnibus ſimul pronunciaretur quod fieret, ne
que omnes exaudirent, incerto imperio accepto alios ab ſe adijcientes, plus eo quod impe
ratum ſit, alios minus facere: clamores deinde diſſonos oriri omnibus locis, & prius hoſtes
quàm ipſos quid paretur ſcire. Placere igitur, tribunum militum primo pilo legionis ſecre-
tum edere imperium: illum & dein ſingulos proximo cuique in ordine centurioni dicere, I
quid opus facto ſit, ſiue à primis ſignis ad nouiſſimum agmen, ſiue ab extremis ad primos
perferendum imperium ſit. Vigiles etiam nouo more ſcutum in uigiliam ferre uetuit: non
enim in pugnam uigilem ire ut armis utatur, ſed ad uigilandum, ut cum ſenſerit hoſtium ad-
uentum, recipiat ſe, excitetq́. ad arma alios. Scuto præ ſe erecto ſtare galeatos: deinde ubi
feſſi ſint, innixos pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito ſopitos ſtare: ut fulgentibus armis
procul conſpici ab hoſte poſſit, ipſe nihil prouideat. Stationum quoque morem mutauit. ar-
mati omnes, & frenatis equis equites diem totum perſtabant. Id cum æſtiuis diebus urente
aſſiduo ſole fieret, tot horarum æſtu & languore ipſos equosq́. feſſos integri ſæpe adorti ho
ſtes uel pauci plures uexabant. Itaque ex matutina ſtatione ad meridiem decedi, & in poſt
meridianam ſuccedere alios iuſſit. ita nunquā fatigatos recens hoſtis aggredi poterat. Hæc
cum ita fieri placere concione aduocata pronunciaſſet, adiecit urbanæ concioni conuenien K
tem orationem, Vnum imperatorem in exercitu prouidere & conſulere quid agendum ſit
debere, nunc per ſe, nunc cum ijs quos aduocauerit in conſilium: qui non ſint aduocati, eos
nec palam nec ſecreto iactare conſilia ſua. Militem hæc tria curare debere, corpus ut quàm
ualidiſſimum & perniciſſimum habeat, arma apta, animum paratum ad ſubita imperia: cæte
ra ſcire de ſe dijs immortalibus & imperatori ſuo curæ eſſe. In quo exercitu milites conſul
& imperator rumoribus uulgi circumagatur, ibi nihil ſalutare eſſe. Se, quòd ſit officium im-
peratoris, prouiſurum, ut bene gerendæ rei occaſionem eis præbeat. illos nihil quod futu-
rum ſit quærere. ubi datum ſignum ſit, tum militarem operam nauare. Ab his præceptis con
cionem dimiſit, uulgo etiam ueteranis fatentibus, ſe illo primum die tāquam tyrones quid

agen-

A agendum eſſet in re militari,didiciſſe. Non ſermonibus tantum his, cum quanto aſſenſu au-
diſſent uerba conſulis,oſtenderunt, ſed rerum præſens effectus erat. Neminem totis mox
caſtris quietum uideres.acuere alij gladios, alij galeas bucculasq́. ſcuta alij loricasq́. terge
re, alij aptare corpori arma, expeririq́. ſub his membrorum agilitatem:quatere alij pila, alij
micare gladijs, mucronemq́ue intueri: ut facile quis cerneret, ubi primum conſerendi
manum cum hoſte data occaſio eſſet, aut uictoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perſeus quoque, cum aduentu conſulis ſimul & ueris principio ſtrepere omnia moueriq́ue apud hoſtes uelut nouo bello cerneret, mota à Phila caſtra in aduerſa ripa poſita, nunc ad contemplanda opera ſua circumire ducem, haud dubie tranſitus ſpeculantem,

* * *

B norum eſſe.Quæ res Romanis auxit animos: Macedonibus regiq́. eorum haud mediocrem
attulit terrorem.Et primo ſupprimere in occulto famam eius rei eſt conatus,miſſis qui Pantaucum inde uenientem appropinquare caſtris uetarent: ſed iam & pueri quidam uiſi ab ſuis erant inter obſides Illyrios ducti:& quò quæque accuratius curantur,eò facilius loquacitate regiorum miniſtrorum emanant. Sub idem tempus Rhodij legati in caſtra uenerunt cum iiſdem de pace mandatis,quæ Romæ ingẽtem iram patrum excitauere.Multo iniquioribus animis à caſtrenſi conſilio auditi ſunt. Itaque cum alij præcipites ſine reſponſo agendos caſtris, *pronunciauit poſt diem quintumdecimum ſe reſponſum daturum. Interim,ut appareret quantum pacificantium Rhodiorum auctoritas ualuiſſet, conſultare de ratione belli gerendi cœpit.Placebat quibuſdam & maxime maioribus natu,per Enipei ripam munitionesq́. uim facere:confertis & uim facientibus reſiſtere Macedonas non poſſe: ex tot
C caſtellis aliquanto altioribus ac munitioribus,quæ ualidis præſidijs inſediſſent,priore anno deiectos.Alijs placebat Octauium cum claſſe Theſſalonicam petere: & populatione maritimæ oræ diſtringere copias regias,ut, altero ab tergo ſe oſtendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam,nudare aliqua parte tranſitus Enipei cogeretur. Ipſi natura & operibus inexuperabilis ripa uidebatur, & præterquam quòd tormenta ubique diſpoſita eſſent, miſſilibus etiam melius & certiore ictu hoſteis uti audierat. Aliò ſpectabat mens tota ducis,dimiſſoq́. concilio Perrœbos mercatores Schœnum & Menophilum, notæ & fidei iam ſibi & prudentiæ homines,acceſſitos,ſecreto percunctatur,quales ad Perrhæbiam tranſitus ſint.Cum loca non iniqua eſſe dicerent,præſidijs autem regis obſideri, ſpem cepit, ſi nocte improuiſo ualida manu aggreſſus nec opinanteis eſſet, deijci præſidia poſſe. Iacula enim & ſagittas & cætera miſſilia in tenebris,ubi,quid petatur, procul prouideri ne-
D queat, inutilia eſſe: gladio comminus geri rem in permixta turba,quo miles Romanus uincat.His ducibus uſurus,prætorem Octauium accerſitum,expoſito quid pararet,Heracleam cum claſſe petere iubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipſe P. Scipionem Naſicam,Q.Fabium Maximum filium ſuum cum quinque delectis millibus Heracleam mittit,uelut claſſem conſcenſuros ad maritimam orã interioris Macedoniæ, quod in conſilio agitatum erat, uaſtandam. Secreto indicatum cibaria his præparata ad claſſem eſſe,ne quid eos moraretur.Inde iuſſi duces itineris ita diuidere uiam, ut quarta uigilia tertio die Pythium adoriri poſſent. Ipſe poſtero die,ut diſtineret regem ab circumſpectu rerũ aliarum,prima luce medio in alueo cum ſtationibus hoſtium prælium cõmiſit:pugnatumq́. utrinque eſt leui armatura:nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Deſcenſus ripæ utriuſque in alueum trecentorum ferme paſſuum erat: medium ſpatium
E torrentis alibi aliter cauati paulo plus quàm mille paſſus patebat:ibi in medio ſpectantibus utrinque ex uallo caſtrorum, hinc rege, hinc conſule cum ſuis legionibus pugnatum eſt. Miſſilibus procul regia auxilia melius pugnabant: comminus ſtabilior & tutior aut parma, aut ſcuto Liguſtino Romanus erat. Meridie fere receptui cani ſuis conſul iuſſit. ita eo die diremptum prælium eſt, haud paucis utrinque interfectis. Sole orto poſtero die, irritatis certamine animis etiam acrius concurſum eſt:ſed Romani,non ab his tantum, cum quibus cõtractum certamen erat,ſed multo magis ab ea multitudine quæ diſpoſita in turribus ſtabat, omni genere miſſilium telorum ac ſaxis maxime uulnerabantur. Vbi propius ripam hoſtiũ ſubiſſent, tormentis miſſa etiam ad ultimos perueniebant. Multo pluribus eo die amiſſis, conſul paulo ſetius recepit ſuos. Tertio die prælio abſtinuit, digreſſus ad imam partem ca-
ſtro-

ſtrorum, ueluti per deuexũ in mare brachiũ tranſitũ tentaturos. Perſeus quòd in oculis erat. F

* * *

anni poſt circumactum ſolſtitium erat, hora diei iam ad meridiem uergebat. iter multo puluere & incaleſcente ſole factum erat: laſſitudo & ſitis iam ſentiebatur, & meridie inſtante magis acceſſurum utrunque apparebat: ſtatuit ſic affectos recenti atque integro hoſti non obijcere. ſed tantus ardor in animis ad dimicandum utrinque erat, ut conſuli non minore arte ad ſuos eludendos quàm ad hoſteis opus eſſet. Nondum omnibus inſtructis, inſtabat tribunis militum ut maturarent inſtruere: circumibat ipſe ordines, animos militum hortando in pugnam accendebet. Ibi primo alacres ſignum poſcebant: deinde quantum increſceret æſtus, & uultus minus uigentes, & uoces ſegniores erant, & quidam incumbentes ſcutis nixiq́. pilis ſtabant. Tum iam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem caſtrorum, & impedimenta conſtituerent. Quod ubi fieri milites ſenſere, alij gaudere palam, G
quòd feſſos uiæ labore, flagrantiſſimo æſtu non coegiſſet pugnare. Legati circa imperatorẽ ducesq́. externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnaturum conſulem credebant. Neque enim ne his cunctationem aperuerat ſuam. Tunc mutatione conſilij ſubita cum alij ſilerent, Naſica unus ex omnibus auſus eſt monere conſulem, ne hoſtem quidem ludificatos priores imperatores. fugiendo certamen manibus emittere, uereri ne nocte abeat, ſequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ, exercitusq́., ſicut prioribus ducibus, per calles ſaltusq́. Macedonicorum montium uagando circumagatur. Se magnopere ſuadere, dum in campo patenti hoſtem habeat, aggrediatur, nec oblatam occaſionem uincendi amittat. Conſul nihil offenſus libera admonitione tam clari adoleſcentis. Et ego, inquit, animum iſtum habui Naſica, quem tu nunc habes: quem ego nũc habeo, tu habebis. Multis belli caſibus didici, quando pugnandum, quando abſtinendum pugna H
ſit. Non operæ ſit ſtanti nunc in acie docere quibus de cauſis hodie quieſſe melius ſit: rationes alias repoſcito, nunc auctoritate ueteris imperatoris contentus eris. Conticuit adoleſcens, haud dubie uidere aliqua impedimenta pugnæ conſulem, quæ ſibi non apparerent. Paullus poſtquam metata caſtra, impedimentaq́. collocata animaduertit, ex poſtrema acie triarios primos ſubducit: deinde principes, ſtantibus in prima acie haſtatis, ſi quid hoſtis moueret: poſtremo haſtatos, ab dextro primum cornu ſingulorum paulatim ſignorum milites ſubtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem hoſti oppoſitis, ſine tumultu abducti, nec ante quàm prima frons ualli ac foſſa perducta eſt, ex ſtatione equites reuocati ſunt. Rex quoque, cum ſine detrectatione paratus pugnare eo die fuiſſet, contentus, quòd per hoſtem moram fuiſſe pugnæ ſcirent, & ipſe in caſtra copias reduxit. Caſtris permunitis C. Sulpicius Gallus tribunus militum ſecundæ legionis, qui prætor ſuperiore I
anno fuerat, conſulis permiſſu ad concionem militibus uocatis pronunciauit, nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora ſecunda uſque ad quartam horam noctis lunam defecturam eſſe: id quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, & ſciri ante & prædici poſſe. Itaque quemadmodum, quia certi ſolis lunæq́. & ortus & occaſus ſint, nunc pleno orbe, nunc ſeneſcente exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur: ita ne obſcurari quidem cum condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere. Nocte, quam pridie nonas Septẽbris inſecuta eſt dies, edita hora luna cum defeciſſet, Romanis militibus Galli ſapientia prope diuina uideri: Macedonas ut triſte prodigium occaſum regni perniciemq́. gentis portendens mouit, nec aliter uates clamor ululatusq́. in caſtris Macedonum fuit, donec luna in ſuam lucem emerſit. poſtero die tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & cõſulem ſuorum quidam, quòd ſine prælio diſceſſum eſſet, accuſarent. Regi K
prõpta defenſio erat, nõ eò ſolũ quòd hoſtis prior aperte pugnã detrectãs in caſtra copias reduxiſſet: ſed ẽt quòd eo loco ſigna cõſtituiſſet, quo phalanx, quã inutilẽ uel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri non poſſet. Conſul ad id quod pridie prætermiſiſſe pugnãdi occaſionẽ uidebatur, & locũ dediſſe hoſti, ſi nocte abire uellet, tunc quoq. per ſpeciẽ immolãdi terere uidebatur tp̃s, cũ luce prima ſignũ ꝓpoſitũ pugnæ ad exeũdũ in aciẽ fuiſſet.

Tertia demum hora, ſacrificio rite perpetrato, concilium aduocauit, atque ibi, quod rei gerendæ tempus eſſet, loquendo & intempeſtiue conſultando, uidebatur quibuſdã extrahere: poſt ſermones tamen conſul orationem habuit. P. Naſica egregius adoleſcens, ex omnibus unus quibus heſterna die pugnari placuit, denunciauit mihi ſuum conſilium: idem poſtea,

A ſtea,ita ut tranſiſſe in ſententiam meam uideri poſſet,tacuit. Quibuſdam alijs abſentem car-
pere imperatorem,quàm præſentem monere,melius uiſum eſt. & tibi P. Naſica,& quicun-
que idem quod tu occultius ſenſerunt,non grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam
tantum abeſt ut me heſternæ quietis pœniteat, ut ſeruatum à me exercitum eo conſilio cre
dam. In qua me opinionę eſſe nę quis ſine cauſa ueſtrum credat, recognoſcat agedum me-
cum,ſi uidetur,quàm multa pro hoſte,& aduerſus nos fuerint. Iam omnium primum quã-
tum numero nos præſtent,neminem ueſtrum nec ante ignoraſſe, & heſterno die implicatã
intuenteis aciem,animaduertiſſe certum habeo. Ex hac noſtra paucitate, quarta pars mili-
tum præſidio impedimentis relicta erat: nec ignauiſſimum quenque relinqui ad cuſtodiam
ſarcinarum ſcitis. Sed fuerimus omnes. paruum hoc tandem eſſe credimus, quòd ex his ca-
ſtris in quibus hac nocte manſimus, exituri in aciem hodierno aut ſummum craſtino die, ſi
B ita uidebitur,dijs bene iuuantibus,ſumus? nihil ne intereſt,utrum militem,quem neque uiæ
labor hodie neque operis fatigauerit,requietum, integrum in tentorio ſuo arma capere iu-
beas,atque in aciem plenum uirium uigentem & corpore & animo educas, an longo itine-
re fatigatum,& onere feſſum,madentem ſudore,ardentibus ſiti faucibus, ore atque oculis
repletis puluere, torrentem meridiano ſole, hoſti objicias recenti, quieto, qui nulla re ante
conſumptas uires ad prælium adferat? quis, pro deum fidem, ita comparatus uel iners atque
imbellis fortiſſimum uirum non uicerit? Quid quòd hoſteis per ſummum otium inſtruxe-
rant aciem,reparauerant animos,ſtabant compoſiti ſuis quiſque ordinibus: nobis tunc re-
pente trepidandum in acie inſtruenda erat,& incompoſitis concurrendum? At hercule aciẽ
quidem incõditam inordinatamq́. habuiſſemus, caſtra munita, prouiſam aquationem, tutũ
ad eam iter præſidijs impoſitis, explorata circa omnia: an nihil noſtri habentes præter nu-
C dum campum in quo pugnaremus? Maiores ueſtri caſtra munita, portum ad omneis caſus
exercitus ducebant eſſe, unde ad pugnam exirent, quò iactati tempeſtate pugnæ receptum
haberent. Ideo cum munimentis ea ſepiſſent, præſidio quoque ualido firmabant: quòd qui
caſtris exutus erat, etiamſi pugnando acie uiciſſet, pro uicto haberetur. Caſtra ſunt uictori
receptaculum, uicto perfugium. Quàm multi exercitus, quibus minus proſpera pugnæ for
tuna fuit, intra uallum compulſi, tempore ſuo interdum momento poſt eruptione facta ui-
ctorem hoſtem pepulerunt? Patria altera eſt militaris hæc ſedes, uallumq́. pro mœnibus: &
tentorium ſuum cuique militi domus ac penates ſunt. Sine ulla ſede uagi dimicaſſemus, ut
quò uictores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud opponi-
tur. Quid ſi hoſtis hac interpoſita nocte abiſſet, quantum rurſus ſequendo eo penitus in ul-
timam Macedoniam exhauriẽdum laboris erat? Ego autem neque manſurum eum, neque
D in aciem copias educturum fuiſſe certum habeo, ſi credere hinc ſtatuiſſet. Quãto enim fa-
cilius abire fuit cum procul abeſſemus, quàm nunc cum in ceruicibus ſumus? Nec falleret
nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid autem eſt nobis optatius, quàm ut quorum ca-
ſtra præalta fluminis ripa tuta, uallo inſuper ſepta ac crebris turribus, oppugnare adorti ſu-
mus, eos relictis munimentis agmine effuſo abeunteis in patẽtibus campis ab tergo ado-
riamur? Hæ dilatæ pugnæ ex heſterno die in hodiernum cauſæ fuerunt. Pugnare enim & ip
ſi mihi placet: & ideo quia per Enipeum amnẽ ſepta ad hoſtem uia erat, alio ſaltu deiectis
hoſtium præſidijs nouum iter aperui, neque priuſquam debellauero, abſiſtam. Poſt hanc
orationem ſilentium fuit partim traductis in ſententiam eius, partim uerentibus nequic-
quam offendere in eo quod utcunque prætermiſſum reuocari non poſſet. Ac, ne illo ipſo
quidem die aut conſule rege optante, pugnatum eſt rege, quod nec feſſos ut pridie ex uia,
E neque trepidanteis in acie inſtruẽda,& uixdum compoſitos agreſſurus erat: conſule, quòd
in nouis caſtris non ligna, non pabulum conuectum erat, ad quæ petenda ex propinquis
agris magna pars militum è caſtris exierat. Neutro imperatorum nolente, fortuna quę plus
conſilijs humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hoſtium
caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præſidijs ex utraque ripa poſitis, ut id
facere tuto poſſent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant, Marrucina & Peligna: duæ
turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Silus legatus: & aliud pro caſtris
ſtatiuum erat præſidium. ſub C. Cluuio legato tres cohortes Firmana, Veſtina, Cremonen-
ſis, duæ turmæ equitum Placentina & Aeſernina. Cum otium ad flumen eſſet, neutris la-
ceſſentibus, hora circiter quarta iumentum è manibus curantium elapſum, in ulteriorem ri-

pam

pam effugit. Quód cum per aquam ferme genuſtenus altam tres milites ſeqnerētur, Thra- F
ces duo id iumentum ex medio alueo in ſuam ripam trahentes * altero eorum occiſo, rece
ptoq́. eo iumento ad ſtationem ſuorum ſe recipiebant. Octingentorum Thracum præſidiū
in hoſtium ripa erat: ex his pauci primo ægre paſſi popularem in ſuo conſpectu cæſum, ad
perſequendos interfectores fluuium tranſgreſſi ſunt: dein plures, poſtremo omnes, & cum
præſidio.

*　　　*　　　*

prælium ducit. Mouebat imperij maieſtas, gloria uiri, ante omnia ætas, quòd maior LX an-
nis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq́. capeſſebat. Interuallum quod in-
ter cetratos & phalanges erat, impleuit legio, atque aciem hoſtium interrupit. A tergo ce-
tratis erat, frontem aduerſus clypeatos habebat: aglaſpides appellabantur. Secundam le-
gionem L. Albinus conſularis ducere aduerſus leucaſpidem phalangem iuſſus: ea media G
acies hoſtium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluuium commiſſum prælium erat, elephan
tes inducti, & ala ſociorum: & hinc primum fuga Macedonum eſt orta. Nam ſicut pleraque
noua commenta mortalium in uerbis uim habent, extemplo, cum agi, non quemadmodum
agantur, ediſſeri oportet, ſine ullo effectu euaneſcunt: ita tum elephanti in acie nomen tan-
tum ſine uſu fuerunt. Elephantorum impetum ſubſecuti ſunt ſocij nominis Latini, pepule-
runtq. læuum cornu. In medio ſecunda legio miſſa diſſipauit phalangem: neque ulla euidē
tior cauſa uictoriæ fuit, quàm quod multa paſſim prælia erant, quæ fluctuantem turbarunt
primo, deinde diſiecerunt phalangem: cuius confertæ & intentis horrentis haſtis intolera
biles uires ſunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate
haſtam cogas, confuſa ſtrue implicantur: ſi uero aut ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus
increpuit, ruinæ modo turbantur: ſicut tum aduerſus cateruatim incurrentes Romanos & H
interrupta multifatiam acie obuiam ire cogebantur: & Romani quacunque data interual-
la eſſent, inſinuabant ordines ſuos. Qui ſi uniuerſa acie in frontem aduerſus inſtructam pha-
langem concurriſſent, quod Pelignis principio pugnæ incaute congreſſis aduerſus cetra-
tos euenit, induiſſent ſe haſtis: nec confertam aciem ſuſtinuiſſent. Cæterum ſicut peditum
paſſim cædes fiebant, niſi qui abiectis armis fugerunt, ſic equitatus prope integer pugna ex
ceſſit. Princeps fugæ rex ipſe erat. iam à Pydna cum ſacris alis equitum Pellam petebat. con
feſtim Coſtocus ſequebatur, Odryſarumq́. equitatus, cæteræ quoque Macedonum alæ in-
tegris abibant ordinibus: quia interiecta peditum acies, cuius cædes uictores tenebant,
immemores fecerat ſequēdi equites. Diu phalāx à fronte, à lateribus, ab tergo cæſa eſt: po
ſtremo qui ex hoſtium manibus elapſi erant, inermes ad mare fugientes quidam aquam
etiam ingreſſi, manus ad eos qui in claſſe erat tendentes, ſuppliciter uitam orabant. & cum I
ſcaphas concurrere undique ab nauibus cernerent, ad excipiendos ſeſe uenire rati, ut ca-
perent potius quàm occiderent: longius in aquam quidam etiam natantes progreſſi ſunt.
Sed cum hoſtiliter è ſcaphis cæderentur, retro qui poterant nando repetentes terram, in
aliam fœdiorem peſtem incidebant: elephanti enim ab rectoribus ad litus acti exeunteis,
obterebant elidebantq́. Facile conueniebat Romanis nunquam una acie tantum Macedo-
num interfectum: cæſa enim ad XX millia hominum ſunt, ad ſex M, qui Pydnam ex acie
perfugerant, uiui in poteſtatem peruenerunt: & uagi è fuga VM hominum capta. Ex uicto
ribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni: uulnerati aliquan-
to plures ſunt. Quod ſi maturius pugnari cœptum eſſet, ut ſatis diei uictoribus ad perſequē-
dum ſupereſſet: deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes texit, & Ro
manis pigritiem ad ſequendum locis ignotis fecit. Perſeus ad Pieriam ſyluam uia militari K
frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in ſyluam uentum eſt, ubi plures
diuerſæ ſemitæ erant, & nox appropinquabat, cum perpaucis maxime fidis uia diuertit.
Equites ſine duce relicti alij alia in ciuitates ſuas dilapſi ſunt: perpauci inde Pellam cele-
rius quàm ipſe Perſeus, quia recta expedita uia ierant, peruenerunt. Rex ad mediam ferme
noctem terrore & uarijs difficultatibus uiæ uexatus eſt. In regia Perſeo qui Pellæ præerat
Euctus regijq́. pueri præſto erant: contra ea amicorum qui alij alio caſu ſeruati ex prælio
Pellam uenerant, cum ſæpe accerſiti eſſent, nemo ad eum uenit. Tres erant tantum cum eo
fugæ comites, Euander Creterſis, Neo Bœotius, & Archidamus Aetolus. Cum ijs iam me
tuens ne qui uenire ad ſe abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta uigilia profugit.
Secuti

A Secuti eum ſunt admodum D Cretenſes: petebat Amphipolim. ſed nocte à Pella exierat:
properans ante lucem Axium amnem traijcere, eum finem ſequendi propter difficultatem
tranſitus fore ratus Romanis. conſulem, cum ſe in caſtra uictor recepiſſet, ne ſyncero gau-
dio frueretur, cura de minore filio ſtimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipſe poſtea de
leta Carthagine appellatus, naturalis conſulis Paulli, adoptione Africani nepos. Is deci-
mum ſeptimum tunc annum agens, quod ipſum curam augebat, dum effuſe ſequitur ho-
ſtes, in partem aliam turba ablatus erat: ſerius cum rediſſet, tunc demum recepto ſoſpite
filio, uictoriæ tantæ gaudium conſul ſenſit. Amphipolim cum iam fama pugnæ perue-
niſſet, concurſusq. matronarum in templum Dianæ, quam Tauropolon uocant, ad opem
expoſcendam fieret, Diodorus qui præerat urbi, metuens ne Thraces, quorum duo
millia in præſidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab ſubornato ab ſe per fallaciam in
B tabellarij ſpeciem, literas in foro medio accepit. Scriptum in ijs erat, ad Emathiam claſ-
ſem Romanam appulſam eſſe, agrosq. circa uexari: orare præfectos Emathiæ ut præſi-
dium aduerſus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, ut ad tuendam Emathiæ
oram proficiſcatur. magnam eos cædem prædamq. palatis paſſim per agros Romanis factu
ros. ſimul eleuat famam aduerſæ pugnæ: quæ ſi uera foret, alium ſuper alium recentes ex fu
ga uenturos fuiſſe. Per hanc cauſam Thracibus ablegatis, ſimul tranſgreſſos eos Strymonē
uidit, portas clauſit. Tertio die Perſeus quàm pugnatum erat, Amphipolim uenit: inde
oratores cum caduceo ad Paullum miſit. Interim Hippias & Milo & Pantaucus princi-
pes amicorum regis Berœam quò ex acie confugerant, ipſi ad conſulem profecti Roma-
nis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculſæ parabant facere. conſul, nuncijs ui-
ctoriæ Q. Fabio filio, & L. Lentulo, & Q. Metello cum literis Romam miſſis, ſpolia ia-
C centis hoſtium exercitus peditibus conceſſit: equitibus prædam circumiecti agri, dum ne
amplius duabus noctibus à caſtris abeſſent. Ipſe propius mare ad Pydnam caſtra mouit. Be
rœa primum, deinde Theſſalonica & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra bi-
duum dedita. Pydnæi qui proximi erant, nondum miſerant legatos: multitudo incondita
plurium ſimul gentium, turbaq. quæ ex acie fuga in unum compulſa erat, conſilium & con-
ſenſum ciuitatis impediebat: nec clauſæ modo portæ, ſed etiam inædificatæ erant. Miſſi Mi-
lo & Pantaucus ſub muros ad colloquium Solonis, qui præſidio erat: per eum emittitur mi
litaris turba, oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perſeus una tantum ſpe Biſal
tarum auxilij tentati, ad quod nequicquam miſerat legatos, in concionem proceſſit, Philip
pum ſecum filium habens, ut & ipſos Amphipolitanos, & equitum peditumq. qui aut ſem-
per ſecuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquotiens
D dicere incipientem cum lacrymæ præpediſſent, quia ipſe dicere nequijt, Euandro Cretenſi
editis quæ agi cum multitudine uellet, de templo deſcendit. Multitudo ſicut ad conſpe-
ctum regis fletumq. tam miſerabilem & ipſa ingemuerat lacrymaueratq. ita Euandri ora-
tionem aſpernabatur: & quidam auſi ſunt media ex concione ſucclamare, Abite hinc, ne
qui pauci ſuperſumus, propter uos pereamus. Horum ferocia uocem Euandri clauſit. Rex
in domum ſe recepit, pecuniaq. & auro argentoq. in lembos qui in Strymone ſtabant, de-
latis, & ipſe ad flumen deſcendit. Thraces nauibus ſe committere non auſi, domos dila-
pſi, & aliæ militaris generis turbæ, Cretenſes ſpem pecuniæ ſecuti. et quoniam in diui-
dendo plus offenſionum quàm gratiæ erat, L. talenta ijs poſita ſunt in ripa diripienda. Ab
hac direptione cum per tumultum naues conſcenderent, lembum unum in oſtio amnis mul
titudine grauatum merſerunt. Galepſum eo die, poſtero Samothracam quam petebant,
E perueniunt: ad duo millia talentum peruecta eò dicuntur. Paullus per omnes deditas ciui
tates dimiſſis qui præeſſent, ne qua iniuria in noua pace uictis fieret, retentisq. apud ſe ca-
ducearoribus regis, P. Naſicam ignarus fugæ regis Amphipolim miſit cum modica peditū
equitumq. manu, ſimul ut Sinticen euaſtaret, & ad omnes conatus regis impedimento eſ-
ſet. Inter hęc Meliboea à Cn. Octauio capitur diripiturq. ad Aeginium, ad quod oppugnan-
dum Cn. Anicius legatus miſſus erat, CC eruptione ex oppido facta amiſſi ſunt, ignaris
Aeginienſibus debellatum eſſe. conſul à Pydna profectus cum toto exercitu die altero Pel-
lam peruenit: & cum caſtra M paſſus inde poſuiſſet, per aliquot dies ibi ſtatiua habuit, ſi-
tum urbis undique aſpiciens, quam non ſine cauſa delectam eſſe regiam aduertit. Sita eſt in
tumulo uergente in occidentē hibernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis æſta-

te & hieme, quas reſtagnantes faciunt lacus. In ipſa palude quà proxima urbi eſt, uelut inſu- F
la eminet aggeri operis ingentis impoſita: qui & murum ſuſtineat, & humore circunfuſæ paludis nihil lædatur. Muro urbis coniuncta procul uidetur: diuiſa eſt intermurali amni, & eadem ponte iuncta: ut nec oppugnante externo aditum ab ulla parte habeat, nec ſi quem ibi rex includat, ullum niſi per facillimæ cuſtodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: ſed tum nihil præter CCC talenta, quæ miſſa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inuentum eſt. Per quos dies ad Pellam ſtatiua fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum conuenerant, maxime ex Theſſalia, auditæ ſunt. Nuncio deinde accepto Perſea Samothracam traieciſſe, profectus à Pella conſul quartis caſtris Amphipolim peruenit. Effuſa omnis obuiam turba, cuiuis indicio erat, non bono ac iuſto rege ob ra- * *

EPITOME LIBRI XLV. G

PERSEVS ab Aemllio Paullo in Samothracia captus eſt. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæum & Cleopatram Aegypti reges obſideret: & miſſis ad eum à ſenatu legatis, qui iuberent ab obſidione ſocij regis abſiſteret: editisq́. mandatis conſideraturum ſe ille quid faciundum eſſet, reſpondiſſet: unus ex legatis Popillius uirga regem circumſcripſit: iuſsitq́. antequam circulo excederet, reſponſum daret. qua aſperitate effecit ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum ac regum in ſenatum admiſſæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, excluſa. poſtero die cum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur: cauſam in ſe natu patria ſua legati egerunt, nec tanquam hoſtes, nec tãquam ſocij dimiſſi. Macedonia in prouinciæ formam redacta eſt. Aemilius Paullus, repugnantibus militibus ſuis propter minorem prædam, & contradicente Ser. Sulpicio Galba, triumphauit: & Perſeum cum tribus filijs ante currum duxit. cuius triumphi lætitia, ne ſolida ei contingeret, duorum filiorum funeribus inſignita eſt: quorũ alterius mors, patris triumphum præceſſit, alterius ſecuta eſt. Luſtrum conditum eſt à cenſoribus. cenſa ſunt ciuiũ capita CCCXII mil- H lia, DCCCV. Pruſias Bithyniæ rex Romam, ut ſenatui gratularetur ob uictoriam ex Macedonia partam, uenit: & Nicomedem filium ſuum ſenatui commendauit. rex plenus adulationis, libertum ſe populi Romani eſſe dicebat.

LIBER XLV.

VIctoriæ nuncij Q. Fabius, & L. Lentulus, & Q. Metellus quanta potuit adhiberi feſtinatio, celeriter Romam cum ueniſſent, præceptam tamen eius rei lætitiam inuenerunt. Quarto poſt die I
quam cum rege eſt pugnatum, cum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota ſpectacula peruaſit; pugnatum in Macedonia, & deuictum regem eſſe: dein fremitus increbuit: poſtremo clamor plauſusq́. uelut certo nuncio uictoriæ allato eſt exortus. Mirari magiſtratus & quærere auctorem repentinæ lætitiæ: qui poſtquam nullus erat, euanuit quidem tanquam incertæ rei gaudium; omen tamen lætum inſidebat animis. Quod poſtquam ueris nuncijs Fabij Lentuliq́. & Metelli aduentu firmatum eſt, cum uictoria ipſa, tum augurio animorum ſuorum lætabantur. Et aliter traditur circenſis turbæ non minus ſimilis ueri lætitia. A. D. X Calend. Octob. ludorum Romanorum ſecundo die C. Licinio conſuli ad quadrigas mittendas exſcendenti, tabellarius qui ſe ex Macedonia uenire diceret reddidiſſe laureatas literas K
dicitur. quadrigis miſſis conſul currum conſcendit: & cum per circum reueheretur ad foros publicos, laureatas tabellas populo oſtendit. Quibus conſpectis repente immemor ſpectaculi populus in medium decurrit: eò ſenatum conſul uocauit, recitatisq́ue tabellis, ex auctoritate patrum pro foris publicis, denuntiauit populo, L. Aemilium collegam ſignis collatis cum rege Perſeo pugnaſſe: Macedonum exercitum cæſum fuſumq́ue, regem cum paucis fugiſſe: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Rom. ueniſſe. His auditis clamor cum ingenti plauſu ortus: ludis relictis, domus magna pars hominum ad coniuges liberosq́ue lætum nuncium portabant. Tertiuſdecimus dies erat, ab eo quo in Macedonia pugnatum eſt. Poſtero die ſenatus

A in curia habitus, ſupplicationesq́. decretæ: & S.C. factum eſt, ut conſul quos præter milites
ſociosq́. naualeis coniuratos haberet, dimitteret: de militibus ſocijsq́. naualibus dimitten-
dis referretur, cum legati ab L. Aemilio conſule, à quibus præmiſſus tabellarius eſſet * ue-
niſſent A.D. VI Kalend. Octob. hora fere ſecunda legati urbem ingreſſi ſunt: ingentem ſe-
cum occurrentium quacunque ibant proſequentiumq́. trahentes turbã, in forum ad tribu-
nal perrexerunt. Senatus forte in curia erat: eò legatos conſul introduxit. Ibi tantum tem-
poris retenti, dum exponerent quantæ regiæ copiæ peditum equitumq́. fuiſſent, quot mil-
lia ex his cæſa, quot capta forent, quàm paucorum militum iactura, tanta hoſtium ſtrages
facta, quàm cum paucis rex fugiſſet: exiſtimari Samothraciam petiturum, paratam claſſem
ad perſequendum eſſe, neque terra neque mari elabi poſſe. eadem hæc paulo poſt in con-
cionem traducti expoſuerunt, renouataq́. lætitia, cum conſul edixiſſet, ut omnes ædes ſa-
B cræ aperirentur, pro ſe quiſque ex concione ad gratias agendas ire dijs: ingentiq́. turba non
uirorum modo, ſed etiam fœminarum, conferta tota urbe deorum immortalium templa
adierunt. Senatus reuocatus in curiam ſupplicationes ob rem egregie geſtam ab L. Aemi-
lio conſule in quinque dies circa omnia puluinaria decreuit, hoſtijsq́. maioribus ſacrificari
iuſſit. Naues quæ in Tiberi paratæ inſtructæq́. ſtabant, ut ſi rex poſſet reſiſtere, in Macedo-
niam mitterentur, ſubduci, & in naualibus collocati: ſocios naualeis dato annuo ſtipendio
dimitti, & cum his omnes qui in conſulis uerba iurauerant: & quod militum Corcyræ,
Brundiſij, ad mare Superum, aut in agro Larinati eſſet (omnibus his locis diſpoſitus exer-
citus fuerat, cum quo ſi res poſceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites
dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta eſt ex ante diem V Idus Octob.
cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati C. Licinius Nerua, & P. Decius nuncia-
C runt, exercitum Illyriorum cæſum, Gentium regem captum in ditione populi R. & Illyri-
cum eſſe. Ob eas res geſtas ductu auſpicioq́. L. Anicij prætoris ſenatus in triduum ſup-
plicationes decreuit. Vt Latinæ edictæ à conſule ſunt, in ante diem IIII & III & pridie. Id.
Nouemb. Tradidere quidam legatos Rhodios nondum miſſos, poſt uictoriam nunciatam,
uelut ad ludibrium ſtolidæ ſuperbiæ, in ſenatum uocatos eſſe. Ibi Agepolim principem
eorum ita locutum, miſſos eſſe legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Perſea fa-
ciendam, quòd id bellum graue atque incommodum Græciæ omni, ſumptuoſum ac dam-
noſum ipſis Romanis eſſe. Fortunam perbene feciſſe, quando finito aliter bello gratulandi
ſibi de uictoria egregia Romanis opportunitatem dediſſet. Hæc ab Rhodio dicta. Re-
ſponſum ab ſenatu eſſe, Rhodios nec utilitatum Græciæ, neque cura impenſarum populi
R. ſed pro Perſeo legationem eam miſiſſe. Nam ſi ea fuiſſet cura quæ ſimularetur, tum mit-
D tendos legatos fuiſſe, cum Perſeus in Theſſaliam exercitu inducto per biennium Græcas
urbes alias obſideret, alias denuntiatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodijs
mentionem factam: poſtquam ſuperatos tranſgreſſosq́. in Macedoniam Romanos audi-
rent, & incluſum teneri Perſea, tunc Rhodios legationem miſiſſe, non ad ullam aliam rem
quàm ad Perſea ex imminenti periculo eripiendum. Cum hoc reſponſo legatos dimiſſos.
Per eoſdem dies & M. Marcellus ex prouincia Hiſpania decedens Marcolica nobili ur-
be capta, X pondo auri & argenti ad ſummam ſeſtertium decies in ærarium retulit. Paul-
lus Aemilius conſul cum caſtra, ut ſupra dictum eſt, ad Siras terræ Odomantidicæ habe-
ret, cum literas ab rege Perſeo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipſe illacrymaſſe di-
citur ſorti humanæ, quòd qui paulo ante non contentus regno Macedoniæ Dardanos Il-
lyriosq́. oppugnaſſet, Baſtarnarum ſciuiſſet auxilia: is tum omiſſo exercitu, extorris regno,
E in paruam inſulam compulſus, ſupplex, fani religione non uiribus ſuis tutus eſſet. Sed poſt-
quam, Regem Perſea conſuli Paullo S. legit, miſerationem omnem ſtultitia ignorantis for-
tunam ſuam exemit. Itaque quanquam in reliqua parte literarum minime regiæ preces
erant, tamen ſine reſponſo ac ſine literis ea legatio dimiſſa eſt. Senſit. Perſeus cuius nominis
obliuiſcendum uicto eſſet: itaque alteræ literæ cum priuati nominis titulo miſſæ & petiere
& impetrauere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de ſtatu & conditione ſuæ
fortunæ poſſet. Miſſi ſunt tres legati, P. Lentulus, A. Poſtumius Albinus, A. Antonius. ni-
hil ea legatione perfectum eſt Perſeo regium nomen omni ui amplectente, Paullo, ut ſe
ſuaque omnia in fidem & clementiam populi R. permitteret, contendente. Dum hæc
aguntur, claſſis Cn. Octauij Samothracem eſt appulſa. Is quoque præſenti admoto

terrore, modo minis, modo ſpe perlicere ut ſe traderet, cum conaretur, adiuuit in hoc eum F
res ſeu caſu contracta, ſeu conſilio. L. Atilius illuſtris adoleſcens cum in concione eſſe
populum Samothracum animum aduertiſſet, à magiſtratibus petijt, ut ſibi paucis alloquen
di populi poteſtatem facerent. Permiſſo, utrum nos hoſpites Samothraces, uere accepi-
mus, an falſo ſacram hanc inſulam & auguſti totam atque inuiolati ſoli eſſe? Cum creditæ
ſanctitati aſſentirentur omnes, Cur igitur, inquit, polluram homicida ſanguine regis Eume
nis uiolauit? & cum omnis præfatio ſacrorum eos quibus non ſunt puræ manus, ſacris ar-
ceat, uos penetralia ueſtra contaminari cruento latronis corpore ſinetis? Nobilis fama erat
apud omnes Græciæ ciuitates, Eumenis regis per Euandrum Delphis prope perpetrata cæ
des. Itaque præterquam quòd in poteſtate Romanorum ſeſe inſulamq. totam & templum
cernebant eſſe, ne immerito quidem ea ſibi exprobrari rati, Theondam, qui ſummus magi-
ſtratus apud eos erat (regẽ ipſi appellãt) ad Perſea mittũt, qui nunciaret argui cædis Euan- G
drum Cretenſem: eſſe autem iudicia apud ſeſe more maiorum comparata, de ijs qui ince-
ſtas manus intuliſſe intra terminos ſacratos templi dicantur. Si confideret Euander, inno-
xium ſe rei capitalis argui, ueniret ad cauſam dicendam: ſi committere ſe iudicio non aude-
ret, liberaret religione templum, ac ſibimet ipſe conſuleret. Perſeus euocato Euandro, iu-
dicium ſubeundi nullo pacto auctor eſſe: nec cauſa, nec gratia parem fore: Suberat & ille
metus, ne damnatus auctorem ſe nefandi facinoris protraheret. Reliqui quid eſſet niſi ut
fortiter moriatur? Nihil palam abnuere Euander, ſed cum ueneno ſe malle mori quàm fer-
ro dixiſſet, occulte fugam parabat. Quod cum renunciatum regi eſſet, metuens ne tan-
quam à ſe ſubtracto pœnæ reo iram Samothracum in ſe conuerteret, interfici Euandrum
iuſſit. Qua perpetrata temere cæde, ſubijt extemplo animum, in ſe nimirum receptam la-
bem, quæ Euandri fuiſſet: ab illo Delphis uulneratum Eumenem, ab ſe Samothracæ Euan- H
drum occiſum: ita duo ſanctiſſima in terris templa, ſe uno auctore ſanguine humano uio-
lata. Huius rei crimen corrupto pecunia Theonda auertitur, ut renunciaret populo
Euandrum ſibi ipſum mortem conſciſſe. Cæterum tanto facinore in unicum relictum ami-
cum, ab ipſo per tot caſus expertum, proditumq., quia non prodiderat, omnium ab ſe aba-
lienauit animos. pro ſe quiſque tranſire ad Romanos: fugæq. conſilium capere ſolum pro-
pe relictum coegerunt: Oroandemq. Cretenſem, cui nota Thraciæ ora erat quia mercatu-
ras in ea regione fecerat, appellat, ut ſe ſublatum in lembum ad Cotym deueheret. De-
metrium eſt portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus ſtabat. Sub occaſum
ſolis deferuntur quæ ad uſum neceſſaria erant, defertur & pecunia quanta clam deferri po
terat. Rex ipſe nocte media cum tribus conſcijs fugæ per poſticum ædium in propinquum
cubiculo hortum, atque inde maceriam ægre tranſgreſſus ad mare peruenit. Oroandes iam I
tum dum pecunia deferretur, primis tenebris ſoluerat nauem, ac per altum Cretam pete-
bat. Poſtquam in portu nauis non inuenta eſt, uagatus Perſeus aliquandiu in litore, poſtre-
mo timens lucem iam appropinquantem, in hoſpitium redire non auſus, in latere templi
prope angulum obſcurum delituit. Pueri regij apud Macedonas uocabantur principum
liberi, ad miniſterium electi regis: ea cohors perſecuta regem fugientem, ne tum quidem
abſcedebat, donec iuſſu Cn. Octauij pronunciatum eſt per præconem, regios pueros Mace
donasq. alios qui Samothracæ eſſent, ſi tranſirent ad Romanos incolumitatem liberta-
temq., & ſua omnia ſeruaturos, quæ aut ſecum haberent, aut in Macedonia reliquiſſent.
Ad hanc uocem tranſitio omnium facta eſt, nominaq. dabant ad C. Poſtumium tribunum
militum. Liberos quoque paruos regios Io Theſſalonicenſis Octauio tradidit: nec quiſquã
præter Philippum maximum natu è filijs cum rege relictus. Tum ſeſe filiumq. Octauio K
tradidit, fortunam, deosq. quorum in templo erant, nulla ope ſupplicem iuuanteis accu-
ſans. In prætoriam nauem imponi iuſſus. eodem & pecunia quæ ſuperfuit, delata eſt extem-
ploq. claſſis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in caſtra ad conſulem miſit, præ-
miſſis literis ut in poteſtate eum eſſe, & adduci ſciret. Secundam eam Paullus, ſicut erat,
uictoriam ratus, uictimas cecidit eo nuncio: & concilio aduocato literas prætoris cum
recitaſſet, Q. Aelium Tuberonem obuiam regi miſit, cæteros manere in prætorio fre-
quenteis iuſſit. Non alias ad ullum ſpectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum æta-
te Syphax rex captus in caſtra Romana adductus erat: præterquam quòd nec ſua, nec
gentis fama comparandus, tunc quoque acceſſio Punici belli fuerat, ſicut Gentius

A Macedonici. Perſeus caput belli erat, nec ipſius tantum, patris auiq. quos ſanguine ac gene
re contingebat, fama conſpectum eum efficiebat: ſed effulgebant Philippus ac Magnus
Alexander, qui ſummum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictu
ille ingreſſus eſt caſtra, nullo ſuorum alio comite, qui ſocius calamitatis miſerabiliorem
eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad ſpectaculum non poterat, donec conſul
lictores miſiſſet, qui ſummouendo iter ad prætorium facerent. Conſurrexit conſul & iuſſis
ſedere alijs, progreſſusq. paulum introeunti regi dextram porrexit, ſummittenlemq. ſe ad
pedes ſuſtulit: nec attingere genua paſſus, introductum in tabernaculum aduerſus aduoca-
tos in conſilium conſidere iuſſit. Prima percontatio fuit. qua ſubactus iniuria contra po-
pulum R. bellum tam infeſto animo ſuſcepiſſet, quò ſe regnumq. ſuum ad ultimum diſcri-
men adduceret. Cum reſponſum expectantibus cunctis, terram intuens diu tacitus fleret,
B rurſum conſul, Si iuuenis regnum accepiſſes, minus equidem mirarer ignoraſſe te quàm
grauis aut amicus aut inimicus eſſet populus R. nunc uero cum & bello patris tui, quod no-
biſcum geſſit, interfuiſſes, & pacis poſtea, quam cum ſumma fide aduerſus eum coluimus,
meminiſſes, quod conſilium, quorum & uim bello, & fidem in pace expertus eſſes, cum ijs
tibi bellum eſſe, quam pacem malle? Nec interrogatus, nec accuſatus cum reſponderet.
Vtcunque tamen hæc, ſiue errore humano, ſeu caſu, ſeu neceſſitate inciderunt, bonum ani-
mum habe. multorum regum, populorum caſibus cognita populi R. clementia non modo
ſpem tibi, ſed prope certam fiduciam ſalutis præbet. Hæc Græco ſermone Perſeo, Latine
deinde ſuis. Exemplum inſigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum, uobis hoc
præcipue dico iuuenes: ideo in ſecundis rebus nihil in quenquam ſuperbe ac uiolenter con
ſulere decet, nec præſenti credere fortunæ, cum quid ueſper ferat incertum ſit. Is demum
C uir erit, cuius animum nec proſpera flatu ſuo efferet, nec aduerſa infringet. Conſilio dimiſ-
ſo tuendi cura regis Q. Aelio mandatur. Eo die & inuitatus ad conſulem Perſeus, & alius
omnis ei honos habitus eſt, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hiber
na dimiſſus eſt. maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acce-
perunt. Hic finis belli, cum quadriennium continuum bellarum eſſet inter Romanos ac
Perſea, fuit: idemq. finis inclyti per Europæ plerunque atque Aſiam omnem regni. XXXX
ab Carano qui primus regnauit, Perſea numerabant. Perſeus Q. Fuluio, L. Manlio conſu
libus regnum accepit: à ſenatu rex eſt appellatus M. Iunio, A. Manlio conſulibus. regnauit
XI annos. Macedonum obſcura admodum fama uſque ad Philippum Amyntæ filium
fuit: inde ac per eum creſcere cum cœpiſſet, Europæ ſe tamen finibus continuit, Græciam
omnem & partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. Superfudit deinde ſe in Aſiam, & XIII
D annis, quibus Alexāder regnauit, primū omnia, quà Perſarū prope immenſo ſpatio imperiū
fuerat, ſuæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamq., quà terrarum ultimus finis rubrum
mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenq.,
inde morte Alexandri diſtractum in multa regna, dum ad ſe quiſque opes rapiunt laceran-
tes uiribus, à ſummo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos ſte-
tit. Victoriæ Romanæ fama cum peruaſiſſet in Aſiam, Antenor qui cum claſſe lemborum
ad Phanas ſtabat, Caſſandream inde traiecit. C. Popillius qui ad Delum præſidio nauibus
Macedoniam petentibus erat, poſtquam debellatum in Macedonia, & ſtatione ſummotos
hoſtium lembos audiuit, dimiſſis & ipſe Atticis nauibus, ad ſuſceptam legationem pera-
gendam nauigare Aegyptum pergit: ut prius occurrere Antiocho poſſet, quàm ad Ale-
xandriæ mœnia accederet. Cum prætereueherentur Aſiam legati, & Loryma ueniſſent,
E qui portus XX paulo amplius millia ab Rhodo abeſt, ex aduerſo urbi ipſi poſitus: principes
Rhodiorum occurrunt, (iam enim eo quoque uictoriæ fama perlata erat) orantes ut Rho-
dum deueherentur: pertinere id ad famam ſalutemq. ciuitatis, noſcere ipſos omnia quæ
acta eſſent agerenturq. Rhodi, & comperta per ſe, non uulgata fama Romam referre.
Diu negantes perpulerunt, ut moram nauigationis breuem pro ſalute ſociæ urbis pate-
rentur. Poſtquam Rhodum uentum eſt, in concionem quoque eos ijdem precibus
pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati quàm minuit.
omnia enim Popillius, quæ ſinguli uniuerſiq. eo bello hoſtiliter dixerant fecerantque,
retulit: & uir aſper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, uultu truci,
& accuſatoria uoce: ut cum propriæ ſimultatis nulla cauſa cum ciuitate eſſet, ex unius

 ſenatoris

ſenatoris Romani acerbitate, qualis in ſe uniuerſi ſenatus animus eſſet, coniectarent. C. F
Decimij moderatior oratio fuit: qui in pleriſque eorum quæ commemorata à Popillio eſ-
ſent, culpam non penes populum, ſed penes paucos concitores uulgi eſſe dixit: eos uena-
lem linguam habenteis, decreta plena regiæ aſſentationis feciſſe, & eas legationes miſiſſe,
quarum Rhodios ſemper non minus puderet quàm pœniteret: quæ omnia, ſi poteſtas popu
lo foret, in capita noxiorum uerſura. Cum magno aſſenſu auditus eſt, non magis eò quòd
multitudinis noxam eleuabat, quàm quòd culpam in auctores uerterat. Itaque cum princi
pes eorum Romanis reſponderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui
quæ Popillius obiecerat, diluere utcunque conati ſunt, quàm eorum qui Decimio in aucto
ribus ad piaculum noxæ obijciendis aſſenſi ſunt. Decretum igitur extemplo, ut qui pro
Perſeo aduerſus Romanos dixiſſe quid aut feciſſe conuincerentur, capitis condemnaren-
tur. Exceſſerunt urbe ſub aduentum Romanorum quidam, alij mortem ſibi conſciuerunt. G
Legati non ultra quàm quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiſcuntur. Nec eo
ſegnius iudicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur: quàm perſeuerantiam in
exequenda re Decimij lenitas afferebat. Cum hæc gererentur, Antiochus fruſtra tentatis
mœnibus Alexandriæ abſceſſerat: cæteraq́. Aegypto potitus, relicto Memphi maiore Pto
lemæo, cui regnum quæri ſuis uiribus ſimulabat, ut uictorem mox aggrederetur, in Syriam
exercitum abduxit. Nec huius uoluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obſi-
dionis metu minorem fratrem haberet, poſſe ſe recipi Alexandriæ & ſorore adiuuante, &
non repugnantibus fratris amicis, ratus: primum ad ſororem, deinde ad fratrem amicosq́.
eius non prius deſtitit mittere, quàm pacem cum ijs confirmaret. Suſpectum Antiochum
effecerat, quòd cætera Aegypto ſibi tradita, Peluſij ualidum relictum erat præſidium: appa-
rebat clauſtra Aegypti teneri, ut cum uelit ruſus exercitum induceret. Bello inteſtino cum H
fratre eum exitum fore, ut uictor feſſus certamine nequaquam par Antiocho futurus eſſet.
Hæc prudenter animaduerſa à maiore, cum aſſenſu minor frater quiq́. cum eo erant acce-
perunt: ſoror plurimum adiuuit, non conſilio modo, ſed etiam precibus. Itaque conſentien-
tibus cunctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem aduerſante: quæ in
bello non per obſidionem modo, ſed etiam poſtquam à mœnibus abſceſſum eſt, quia nihil
ex Aegypto ſubuehebatur, omnium rerum atteuuata inopia erat. His cum lætari Antio-
chum conueniens eſſet, ſi reducendi eius cauſa exercitum Aegyptum induxiſſet, quo ſpe-
cioſo titulo ad omneis Aſiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis, literisq́. dimit-
tendis uſus erat: adeo eſt offenſus, ut multo acrius infeſtiusq́. aduerſus duos, quàm ante
aduerſus unum pararet bellum. Cyprum extemplo claſſem miſit: ipſe primo uere cum exer
citu Aegyptum petens in Cœlen Syriam proceſſit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis I
agentibus gratias, quòd per eum regnum patrium recepiſſet, petentibusq́. ut ſuum munus
tueretur, & diceret potius quid fieri uellet, quàm hoſtis ex ſocio factus, ui atque armis age-
ret, reſpondit, non aliter neque claſſem reuocaturum, neque exercitum reducturum, niſi
ſibi & tota Cypro & Peluſio agroq́; qui circa Peluſiacum oſtium Nili eſſet, cederet: diemq́.
præſtituit, intra quam de conditionibus peractis reſponſum acciperet. Poſtquam dies data
inducijs præterijt, nauigantibus oſtio Nili ad Peluſium per deſerta Arabiæ * ad Memphim
incolebant, & ab cæteris Aegyptijs partim uoluntate, partim metu, ad Alexandriam modi
cis itineribus deſcendit. Ad Leuſinem tranſgreſſo flumen, qui locus quatuor millia ab Ale-
xandria abeſt, legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenienteis ſalutaſſet, dextramq́.
Popillio porrigeret, tabellas ei Popillius ſcriptum habenteis tradit, atque omnium primum
id legere iubet. Quibus perfectis, cum ſe conſideraturum adhibitis amicis quid facien- K
dum ſibi eſſet dixiſſet: Popillius pro cætera aſperitate animi, uirga, quam in manu gerebat,
circunſcripſit regem, ac, Prius quàm hoc circulo excedas, inquit, redde reſponſum ſenatui
quod referam. Obſtupefactus tam uiolento imperio parumper cum hæſitaſſet, Faciam, in-
quit, quod cenſet ſenatus. Tum demum Popillius dextram regi tanquam ſocio atque ami-
co porrexit. Die deinde finita cum exceſſiſſet Aegypto Antiochus, legati concordia
etiam auctoritate ſua inter fratres firmata, inter quos uixdum conuenerat, pars Cy-
prum nauigant: & inde quæ iam uicerat prælio Aegyptias naues claſſem Antiochi dimit-
tunt. Clara ea per genteis legatio fuit, quòd haud dubie adempta Antiocho Aegy-
ptus habenti iam, redditumq́. patrium regnum ſtirpi Ptolemæi fuerat. conſulum eius
anni

A anni ſicut alterius clarus conſulatus inſigni uictoria, ita alterius obſcura fama: quia materiam res gerendi non habuit. Iam primum cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auſpicato templum intrauit: uitio diem dictam eſſe augures, cum ad eos relatum eſt, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad monteis Siciminam & Papinum ſtatiua habuit: deinde circa eadem loca cum ſocijs nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, quòd uitio dies exercitui ad conueniendum dicta erat, Romæ manſerant. Et prætores, præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia euenerat, in prouincias iere: eum ius dicere Romæ (nam eam quoque ſortem habebat) inter ciues & peregrinos patres cenſuerant. Et Popilius, & ea legatio quæ miſſa ad Antiochum erat, Romam rediit: retulit controuerſias inter reges ſublatas eſſe, exercitumq́. ex Aegypto in Syriam reductum. Poſt ipſorum regum legati uenerunt: Antiochi legati referentes omni uictoria potiorem pacem re-

B gi, quæ ſenatui placuiſſet, uiſam, eumq́. haud ſecus quàm deorum imperio legatorum Romanorum iuſſis paruiſſe, gratulati deinde uictoriam ſunt, ad quam ſumma ope ſi quid imperatum foret, adfuturum regem fuiſſe. Ptolemæi legati communi nomine regis & Cleopatræ gratias egerunt. plus eos ſenatui populoq́. Ro. quàm parentibus ſuis; plus quàm dijs immortalibus debere: per quos obſidione miſerrima liberati eſſent: regnum patrium prope amiſſum recepiſſent. Reſponſum ab ſenatu eſt, Antiochum rectè atque ordine feciſſe, quòd legatis paruiſſet, gratumq́. id eſſe ſenatui populoq́. R. Regibus Aegypti Ptolemæo Cleopatræq́. ſi quid per ſe boni commodiq́. eueniſſet, id magnopere ſenatum lætari, daturumq́. operam, ut regni ſui maximum ſemper præſidium poſitum eſſe in fide populi Romani ducant. Munera legatis ut ex inſtituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatæ, quæ uictoriæ lætitiam geminarent: Perſea regem in poteſtatem

C conſulis ueniſſe. Dimiſſis legatis, diſceptatũ inter Piſanos Lunenſeſq́. legatos: Piſanis querentibus agro ſe à colonis Romanis pelli: Lunenſibus affirmantibus eum de quo agatur, à triumuiris agrũ ſibi aſſignatum eſſe. Senatus qui de finibus cognoſcerent ſtatuerentq́., quinqueuiros miſit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blaſionem, Ti. Sempronium Muſcam, L. Næuium Balbum, C. Appuleium Saturninũ. Et ab Eumene & ab Attalo & ab Athenæo fratribus communis legatio de uictoria gratulatum uenit. Et Maſgabę regis Maſſaniſæ filio Puteolis nauem egreſſo præſto fuit obuiam miſſus cũ pecunia L. Manlius quæſtor, qui Romam eum publico ſumptu perduceret. Aduenienti extemplo ſenatus datus eſt. Is adoleſcẽs ita locutus eſt, ut quæ rebus grata erant, gratiora uerbis faceret. Commemorauit quot pedites equiteſq́., quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater ſuus in Macedoniam miſit. Sed duas res ei rubori fuiſſe: unam, quòd rogaſſet eum per legatos ſenatus

D quæ ad bellum opus eſſet, & non imperaſſet: alteram, quòd pecuniam ei pro frumento miſiſſet. Maſſaniſam meminiſſe regnum à populo Romano partum auctumq́. & multiplicatũ habere: uſu regni cõtentum, ſcire dominium & ius eorum qui dederint eſſe. Sumere itaque eoſdem, non ſe rogare æquum eſſe: neque emere ea ex fructibus agri ab ſe dati, quæ ibi pro ueniant. Id Maſſaniſæ ſatis eſſe, & fore quod populo Romano ſupereſſet. Cum ijs mandatis à patre profectum, poſtea conſecutos equites, qui deuictam Macedoniam nunciarent: gratulatumq́. ſenatui iuberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri ſuo eſſe, ut Romam uenire uelit, Iouiq́. O P T. M A X. in Capitolio ſacrificare, & grates agere: id niſi moleſtum ſit, ut ei permittatur, ab ſenatu petere. Reſponſum regulo eſt: facere patrem eius Maſſaniſam, quod uirum gratum bonumq́. facere deceat, ut pretium honoremq́. debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo bello Punico forti fideliq́. opera adiutum, & illum fauente po-

E pulo Ro. regnum adeptum: æquitate ſua poſtea trium regum bellis, deinceps omnibus functum officijs. Victoria uero populi Romani lætari eum regem mirum non eſſe, qui ſortẽ omnem fortunæ regniq́. ſui cũ rebus Romanis immiſcuiſſet. Grates dijs pro populi R. uictoria apud ſuos penates ageret, Romæ filiũ pro eo acturum. Gratulatũ quoq; ſatis ſuo ac patris nomine eſſe. Ipſum relinquere regnũ, & Africa excedere, præterquã quòd illi inutile eſſet, non eſſe è republica populi Romani ſenatum cenſere. petenti Maſgabæ ut Anno Amilcaris filius obſes in locum * exigeretur. Munera ex ſenatuſconſulto emere regulo quæſtor iuſſus ex C pondo argenti, & proſequi eum Puteolos, omnemq́. ſumptum quoad in Italia eſſet, præbere, & duas naues cõducere, quibus ipſe comiteſq́. regis in Africã deueherẽtur: & comitibus omnibus liberis ſeruiſq́. ueſtimẽta data. Haud ita multo poſt de altero Maſſaniſæ filio

Miſagene literæ allatæ ſunt, miſſum eum ab L. Paullo poſt deuictum Perſea in Africam cum F
equitibus ſuis: nauigantem diſperſa claſſe in Adriatico mari Brundiſium tribus nauibus
ægrum delatum. Ad eum cum ijſdem muneribus quæ data Romæ fratri eius erant, L. Ster-
tinius quæſtor Brundiſium miſſus: iuſſusq. curare ut ædes hoſpi-

* * *

In quatuor urbanas tribus deſcripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni ma
ior ex S.C. eſſet. Eos ubi proximo luſtro cenſi eſſent, cenſeri iuſſerunt. & eos qui prædium
prædiave ruſtica pluris ſeſtertium XXX millium haberent, cenſendi ius factum eſt. Hoc cũ
ita ſeruatum eſſet, negabat Claudius ſuffragij larionem iniuſſu populi cenſorem cuiquam
homini, nedum ordini uniuerſo adimere poſſe. Neque enim ſi tribu mouere poſſet, quod ſit
nihil aliud quàm mutare iubere tribum, ideo omnibus V & XXX tribubus emouere poſſe:
id eſt ciuitatem libertatemq. eripere, non ubi cenſeatur finire, ſed cenſu excludere. Hæc in- G
ter ipſos diſceptata poſtremo eò deſcenſum eſt, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palã
in atrio Libertatis ſortirentur, in quam omnes qui ſeruitutem ſeruiſſent, conijcerent. Ex-
quilinæ ſors exijt: in ea Ti. Gracchus pronuntiauit, libertinos omneis cenſeri placere. Ma-
gno ea res honori cenſoribus apud ſenatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœ
pto perſeueraſſet: & Claudio, qui nõ impediſſet. Plures quàm à ſuperioribus & ſenatu emo-
ti ſunt, & equos uendere iuſſi: omnes ijdem ab utroque & tribu remoti, & ærarij facti: neque
ullius quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentibus ut ex inſtituto ad ſarta te
cta exigenda, & ad opera quæ locaſſent probanda, anni & bimenſis tempus prorogaretur.
Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in ſenatum, interceſſit. Eodẽ anno C. Cicere-
ius ædem in monte Albano dedicauit, quinquennio poſtquã uouit. Flamen Martialis inau-
guratus eſt eo anno L. Poſtumius Albinus. Q. Aelio, M. Iunio conſulibus de prouincijs refe H
An. rentibus, cenſuere patres duas prouincias Hiſpaniam rurſus fieri, quæ una per bellum Ma-
DLXXXIII. cedonicũ fuerat: & Macedoniã Illyricũq. eoſdẽ L. Paullũ & L. Anicium obtinere, donec de
ſentẽtia legatorũ & res bello turbatas, & ſtatũ aliũ eius regni formãdo cõpoſuiſſent, conſu-
libus Piſæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis.
Prætorum ſortes fuere, Q. Caſſij urbana, M. Iuuentij Thalnæ inter peregrinos, Ti. Claudij
Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hiſpania citerior, C. Licinij Neruæ ulterior, A. Manlio Torqua-
to Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciam, ad res capitaleis quærendas ex S.C. reten
tus. De prodigijs deinde nũciatis ſenatus eſt conſultus. Aedes deorum Penatium in Velia
de cœlo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ, & muri aliquantum. Anagniæ terra
pluerat, & Lanuuij fax in cœlo uiſa erat. Et Calatiæ in publico agro M. Valerius ciuis Roma
nus nunciabat è foco ſuo ſanguine per triduum & duas noctes manaſſe. Ob id maxime X ui I
ri libros adire iuſſi, ſupplicationem in diem unum populo edixerunt, & L capris in foro ſa-
crificauerunt: & aliorum prodigiorum cauſa diem alterum ſupplicatio circa omnia puluina
ria fuit, & hoſtijs maioribus ſacrificatum eſt, & urbs luſtrata. Inde quod ad honorem deum
immortalium pertineret, decreuit ſenatus, ut quoniam perduelles ſuperati Perſeus & Gen-
tius reges cum Macedonia atque Illyrico in poteſtate populi R. eſſent: ut quanta dona Ap.
Claudio, M. Sempronio conſulibus ob deuictum Antiochum regem data ad omnia puluí-
naria eſſent, tanta Q. Caſſius & M. Iuuentius prætores curarent danda. Legatos deinde, quo
rum de ſententia Imperatores L. Paullus, L. Anicius componerent res, decreuerunt: decem
in Macedoniam, quinque in Illyricum. in Macedoniam ſunt hi nominati, A. Poſtumius Lu
ſcus, C. Claudius ambo cenſorij: C. Licinius Craſſus collega in conſulatu Paulli, tum proro
gato imperio prouinciam Galliam habebat. His conſularibus addidere Cn. Domitiũ Ahe- K
nobarbum, Ser. Cornelium Sullam, L. Iunium, C. Antiſtium Labeonem, T. Numiſiũ Tarqui
nienſem, A. Terentiũ Varronẽ. In Illyricum autem hi nominati, P. Aelius Ligus conſularis,
C. Cicereius, & Cn. Bæbius Tãphilus (hic priore anno, Cicereius multis ante annis prætor
fuerat) P. Terentius Tuſciuicanus, P. Manilius. Moniti deinde conſules à patribus, ut quo-
niam alterum ex his ſuccedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliã oporteret,
primo quoq; tẽpore prouincias aut cõpararent inter ſe, aut ſortirentur. ſortiti ſunt. M. Iunio
Piſæ obuenerunt, (quẽ prius quàm in prouinciã iret, legationes quæ undique Romã gratula
tum cõuenerunt, introducere in ſenatũ placuit) Q. Aelio Gallia. Cæterũ quanquã tales uiri
mitterẽtur, quorũ de cõſilio ſperari poſſet Imperatores nihil indignũ nec clemẽtia nec gra-

uitate

A uitate populi R. decreturos eſſe: tamen in ſenatu quoque agitata eſt ſumma conſiliorum: ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores poſſent. Omnium primum liberos eſſe placebat Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma populi R. non liberis ſeruitutem, ſed contra ſeruientibus libertatem afferre: ut & in libertate gentes quæ eſſent, tutam eam ſibi, perpetuamq́. ſub tutela populi R. eſſe: & quæ ſub regibus uiuerent, & in præſens tempus mitiores eos iuſtioresq́. reſpectu populi Romani habere ſe: & ſi quando bellum cum populo Romano regibus fuiſſet ſuis, exitum eius uictoriam Romanis, ſibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens uectigal erat, locationesq́. prædiorum ruſticorum tolli placebat. Nam neque ſine publicano exerceri poſſe: & ubi publicanus eſt, ibi aut ius publicum uanum, aut libertatem ſocijs nullam eſſe: ne ipſos quidem Macedonas idem exercere poſſe: ubi in medio præda admi-

B niſtrantibus eſſet, ibi nunquam cauſas ſeditionum & certaminis defore. Commune conſilium gentis nullum eſſe, ne improbum uulgus à ſenatu aliquando libertatem ſalubri modo rationi datam, ad licentiam peſtilentem traheret: in quatuor regiones deſcribi Macedoniã, ut ſuum quæque concilium haberet, placuit: & dimidium tributi quàm quod regibus ferre ſoliti erant, populo Romano pendere. Similia his & in Illyricum mandata: cætera ipſis imperatoribus legatisq́. relicta, in quibus præſens tractatio rerum certiora ſubiectura erat conſilia. Inter multas regum gentiumq́. & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maxime conuertit in ſe omnium oculos animosq́. exceptus enim eſt ab his qui ſimul eo bello militauerunt, haud paulo benignius quàm ſi ipſe rex Eumenes ueniſſet. Adduxerant eum duæ in ſpeciem honeſtæ res, una gratulatio conueniens in ea uictoria quam ipſe adiuuiſſet: altera querimonia Gallici tumultus, Aduerteq́. gladijs regnum in dubium ad-

C ductum eſſe. Suberat & ſecreta ſpes honorum præmiorumq́. ab ſenatu, quæ uix ſalua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui ſpe cupiditatem eius elicerent, eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ eſſe, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Perſi fido ſocio. Itaque uix ſtatui poſſe, utrum quæ pro ſe, an quæ contra fratrem petiturus eſſet, ab ſenatu magis impetrabilia forent, adeo uniuerſos omnia & huic tribuere, & illi uero negare. Eorum hominũ (ut res docuit) Attalus erat, qui quantum ſpes ſpopondiſſet, cuperent, ni unius amici prudens monitio uelut frenos animo eius geſtienti ſecundis rebus impoſuiſſet. Stratius cum eo fuit medicus, ad idipſum à non ſecuro Eumene Romam miſſus ſpeculator rerum quæ à fratre agerentur, monitorq́. fidus ſi decedi fide uidiſſet. Is ad occupatas iam aures, ſolicitatumq́. iam animum cum ueniſſet, aggreſſus tempeſtiuis temporibus rem prope prolapſam

D reſtituit: alijs alia regna creuiſſe rebus dicendo: regnum eorum nouum, nullis uetuſtis fundatum opibus fraterna ſtare concordia: quod unus nomen regium, & præcipuum capitis inſigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum uero, quia ætate proximus, quis non pro rege habeatne? neque eo ſolum quia tantas præſentes eius opes cernat, ſed quòd haud ambiguũ propediem regnaturum eum infirmitate ætateq́. Eumenis eſſet nullam ſtirpem liberum habentis: (necdum enim agnouerat eum, qui poſtea regnauit.) Quid attineret uim afferre rei ſua ſponte mox ad eum aduenturæ? Acceſſiſſe etiam nouam tempeſtatem regno tumultus Gallici, cui uix conſenſu & concordia regum reſiſti queat. Si uero ad externum bellum domeſtica ſeditio adijciatur, ſiſti non poſſe: nec aliud eum quã ne frater in regno moriatur, ſibi ipſi ſpem propinquam regni erepturum. Si utraque glorioſa res eſſet, & ſeruaſſe fratri regnũ & eripuiſſe: ſeruati tamẽ regni, quæ iuncta pietati ſit, potiorẽ laudẽ fuiſſe. Sed enimue-

E ro cũ deteſtabilis altera res, & proxima parricidio ſit, quid ad deliberationẽ dubij ſupereſſe? Vtrum enim partẽ regni petiturũ eſſe, an totũ erepturũ? ſi partẽ, ambo infirmos diſtractis uiribus, & omnibus iniurijs obnoxios fore. Si totũ, priuatũ ne ergo maiorẽ fratrem, an exulẽ illa ætate, illa corporis infirmitate, an ultimũ mori iuſſurum? Egregiũ enim, ut fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur. Perſei exitũ uideri: qui ex fraterna cæde raptũ diadema in tẽplo Samothracũ, uelut præſentibus dijs exigẽtibus pœnas, ad pedes uictoris hoſtis proſtratus poſuerit. Eos ipſos, qui nõ illi amici, ſed Eumeni infeſti, ſtimulant eũ, pietatẽ, cõſtantiamq́. laudaturos, ſi fidẽ ad ultimũ fratri præſtitiſſet. Hæc plus ualuere in Attali animo. Itaq; introductus in ſenatũ, gratulatus uictoriã, & ſua merita eo bello fratrisq́. (ſi qua erant) & Gallorum defectionẽ, quæ nuper ingenti motu facta erat, expoſuit. Petijt ut lega-

tos mitteret ad eos quorum auctoritate ab armis auocarentur. His pro regni utilitate editis F
mandatis, Aenum ſibi & Maroneam petijt. Ira deſtituta eorũ ſpe, qui fratre accuſato, parti-
tionẽ regni periturum crediderant, curia exceſſit. Vt raro alias quiſquam rex aut priuatus
tanto fauore, tantoq́. omnium aſſenſu eſt auditus, omnibus honoribus muneribusq́. & præ
ſens eſt cultus, & proficiſcentem proſecuti ſunt. Inter multas Aſiæ Græciæq́. legationes,
Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. Nam cum primo in ueſte candida uiſi
eſſent, quod & gratulanteis decebat, &, ſi ſordidam ueſtem habuiſſent, lugentium Perſei ca
ſum præbere ſpeciem poterant: poſtquam conſulti ab M. Iunio conſule patres, ſtantibus in
comitio legatis, an locum, lautia ſenatumq́. darent, nullum hoſpitale ius in ijs ſeruandum
cenſuerunt: egreſſus è curia conſul, cum Rhodij gratulatum ſe de uictoria, purgatumq́. ci-
uitatis crimina dicentes ueniſſe, petiſſent ut ſenatus ſibi daretur, pronunciat, ſocijs & ami-
cis, & alia comiter atque hoſpitaliter præſtare Romanos, & ſenatum dare conſueſſe: Rho- G
dios non ita meritos eo bello, ut amicorum ſociorum numero habendi ſint. His auditis pro
ſtrauerunt ſe omnes humi, conſulemq́. & cunctos qui aderant orantes, ne noua falſaq́. cri-
mina plus obeſſe Rhodijs æquũ cenſerent quàm antiqua merita, quorum ipſi teſtes eſſent.
Extemplo ueſte ſordida ſumpta domos principum cum precibus ac lacrymis circumibant
orantes ut prius cognoſcerent cauſam, quàm condemnarentur. M. Iuuentius Thalna præ-
tor, cuius inter ciues & peregrinos iuriſdictio erat, populum aduerſus Rhodios incitabat:
rogationemq́. promulgauerat, ut Rhodijs bellum indiceretur, & ex magiſtratibus eius an-
ni deligerent qui ad id bellum cum claſſe mitteretur, ſe eum ſperans futurum eſſe. Huic
actioni M. Antonius, & M. Pomponius tribuni plebis aduerſabantur. Sed & prætor nouo
maloq́. exemplo rem ingreſſus erat, quòd ante non conſulto ſenatu, non conſulibus certio
ribus factis, de ſua unius ſententia rogationem ferret: uellent iuberent ne Rhodijs bellum H
indici: cum antea ſemper prius ſenatus de bello conſultus eſſet, deinde ad populum latum
* & tribuni plebis: cum ita traditum eſſet, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis ſua
dendi diſſuadendiq́. legem poteſtas facta eſſet: eoq́. perſępe eueniſſet, ut qui non profeſſi
eſſent ſe interceſſuros, animaduerſis uitijs legis ex ratione diſſuadentium, intercederenr: &
qui ad intercedendum ueniſſent, deſiſterenr uicti auctoritatibus ſuadentium legem. Tum
inter prætorem tribunosq́. omnia intempeſtiue agendi certamen erat. Tribuni feſtinationẽ
prætoris ante tempus intercedendo in aduentum imperatoris.

*　　　　*　　　　*

peccauerimus ne adhuc dubium eſt: pœnas, ignominias omnes iam patimur. Antea Cartha
ginienſibus uictis, Philippo, Antiocho ſuperatis, cum Romam ueniſſemus, ex publico ho-
ſpitio in curiam gratulatum uobis patres conſcripti, ex curia in Capitoliũ ad deos ueſtros I
dona ferentes ueniebamus, nunc ex ſordido diuerſorio uix mercede recepti, ac prope ho-
ſtium more extra urbem manere iuſſi, in hoc ſqualore uenimus in curiam Romanam Rho-
dij, quos prouincijs nuper Lycia atque Caria, quos præmijs atque honoribus ampliſſimis
donaſtis. Et Macedonas Illyriosq́. liberos eſſe, ut audiuimus, iubetis, cum ſeruierint ante-
quam uobiſcum bellarent (nec cuiuſquam fortunæ inuidemus, imo agnoſcimus clemen-
tiam populi Romani) Rhodios, qui nihil aliud quàm quieuerunt hoc bello hoſtes ex ſo-
cijs facturi eſtis? Certe quidem uos eſtis Romani, qui ideo felicia bella ueſtra eſſe, quia iu-
ſta ſint, præ uobis fertis: nec tam exitu eorum quòd uindicatis, quàm principijs, quòd non
ſine cauſa ſuſcipiatis, gloriamini. Meſſana in Sicilia oppugnata: Carthaginienſes, Athenæ
oppugnatæ: & Græcia in ſeruitutem petita, & adiutus Annibal pecunia, auxilijs Philippũ
hoſtem fecerunt. Antiochus ipſe ultro, ab Aetolis hoſtibus ueſtris accerſitus, ex Aſia claſ- K
ſe in Græciam traiecit, Demetriade & Chalcide & ſaltu Thermopylarum occupato, de poſ
ſeſſione imperij uos deijcere conatus. Cũ Perſeo, ſocij ueſtri oppugnati, alij interfecti re-
guli principesq́. gentium aut populorum, cauſa belli uobis fuere. Quem tandem titulum
noſtra calamitas habitura eſt, ſi perituri ſumus? Nondum ſegrego ciuitatis cauſam à Polya-
rato & Dione ciuibus noſtris, & ijs quos ut traderemus uobis adduximus. Si omnes Rho-
dij æque noxij eſſemus, quod noſtrum in hoc bello crimen eſſet? Perſei partibus fauimus:
& quemadmodum Antiochi Philippiq́. bello, pro uobis aduerſus reges, ſic nunc pro rege
aduerſus uos ſtetimus. Quemadmodum ſoleamus ſocios iuuare, & quàm impigre capeſſe-
re bella, C. Liuium, L. Aemilium Regillum interrogate, qui claſſibus ueſtris in Aſia præ-
fuerunt.

A fuerunt. Nunquam ueſtræ naues pugnauere ſine nobis: noſtra claſſe pugnauimus ſemel ad Samum, iterum in Pamphylia aduerſus Annibalem imperatorem: quæ uictoria nobis eò glorioſior eſt, quòd cum ad Samum magnam partem nauium aduerſa pugna, & egregiam iuuentutem amiſiſſemus, ne tanta quidem clade territi, iterum auſi ſumus regiæ claſſi ex Syria uenienti obuiam ire. Hæc non gloriandi cauſa retuli, neque enim ea nunc noſtra eſt fortuna, ſed ut admonerem quemadmodum adiuuare ſocios ſolerēt Rhodij. Præmia Philippo & Antiocho deuictis, ampliſſima accepimus à uobis. Si quæ ueſtra nunc eſt fortuna deum benignitate, & uirtute ueſtra, ea Perſei fuiſſet, & pręmia petitum ad uictorem regem ueniſſemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecunia ne à nobis adiutum, an frumento? auxilijs terreſtribus an naualibus? quod præſidium renuiſſe nos? ubi pugnaſſe, aut ſub illius
B ducibus, aut per nos ipſos? Si quęreret, ubi miles noſter, ubi nauis intra præſidia ſua fuiſſet, quid reſponderemus? Cauſam fortaſſe diceremus apud uictorem, quemadmodum apud uos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo conſecuti ſumus, ut ne ab utraque parte gratiam iniremus, ab altera etiam crimen & periculum eſſet. Quanquam Perſeus uere obijceret, id quod uos non poteſtis patres conſcripti: nos principio belli miſiſſe ad uos legatos, qui pollicerentur uobis quæ ad bellum opus eſſent: naualibus, armis, iuuentute noſtra, ſicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. ne præſtaremus per uos ſtetit, qui de quacunque cauſa tum aſpernati noſtra auxilia eſtis. Neque fecimus igitur quicquam tanquam hoſtes, neque bonorum ſociorum defuimus officio, ſed à uobis prohibiti pręſtare fuimus. Quid igitur? nihil ne factum neque dictum eſt in ciuitate ueſtra Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quod factum eſt defenſurus
C ſum, non adeo inſanio, ſed publicam cauſam à priuatorum culpa ſegregaturus. Nulla enim eſt ciuitas quæ non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat. Etiam apud uos fuiſſe audiui, qui aſſentando multitudini graſſarentur: & ſeceſſiſſe aliquando à uobis plebem, nec in poteſtate ueſtra populum R. fuiſſe. Si hoc in hac tam bene morata ciuitate accidere potuit, mirari quiſquam poteſt aliquos fuiſſe apud nos, qui regis amicitiam petentes, plebem noſtram conſilijs deprauarent? qui tamē nihil ultra ualuerunt, quàm ut in officio ceſſaremus. Non præteribo id quod grauiſſimum eſt in hoc bello, crimen ciuitatis noſtræ. Legatos eodem tempore & ad uos & ad Perſea de pace miſimus. quod infelix conſilium furioſus (ut poſtea audiuimus) orator ſtultiſſimum fecit, quem ſic locutum conſtat, tanquam C. Popillius legatus Romanus, quem ad ſummouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges miſiſtis, loqueretur. Sed tamen ea ſiue ſuperbia, ſiue ſtultitia ap-
D pellanda eſt, eadem quæ apud uos, & apud Perſea fuit. Tam ciuitatum quàm ſingulorum hominum mores ſunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in uinum, in uenerem proniores aliæ ſunt. Athenienſium populum fama eſt celerem, & ſupra uires audacem eſſe ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & uix in ea quibus fidit, ingredientem. Non negauerim & totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia: & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe: quòd excellere inter finitimas ciuitates uideamur, & id ipſum non tam uiribus noſtris, quàm ueſtris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in præſentia caſtigata illa legatio erat, cum tam triſti reſponſo ueſtro dimiſſa. ſi tum parum ignominiæ penſum eſt, hæc certe tam miſerabilis ac ſupplex legatio, etiam inſolentioris quàm illa fuit, legationis ſatis magnum piaculum eſſet. Superbiam, uerborum præſertim, iracundi oderunt, prudentes irriderent utique ſi inferioris aduerſus ſuperiorem eſt, ca-
E pitali pœna nemo unquam dignam iudicauit. Id uero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerent: etiam deos aliqui uerbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audiuimus. Quid igitur ſuperat quod purgamus? ſi nec factum hoſtile ullum noſtrum eſt: & uerba tumidiora legati offenſionem aurium, non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis noſtræ tacite uelut litem æſtimari ueſtris inter uos ſermonibus audio PC, fauiſſe nos regi; & illum uincere maluiſſe: ideo bello perſequendos eſſe credunt. Alij ueſtrum, uoluiſſe quidem nos hoc, non tamen ob id bello perſequēdos eſſe: neque moribus, neque legibus ullius ciuitatis ita comparatum eſſe, ut ſi quis uellet inimicum perire, ſi nihil fecerit quo id fiat, capitis dānetur. His qui nos pœna nō crimine liberant, gratiam quidem habemus: ipſi nobis hanc dicimus legem, ſi omnes uoluimus quod arguimur, non diſtinguimus uoluntatem à facto: omnes plectamur. Si alij principum noſtrorum uobis, alij regi fauc-

fauerunt: non poſtulo ut propter nos, qui partium ueſtrarum fuimus, regis fautores ſalui F
ſint. illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non eſtis uos illis infeſtiores, quàm ciui
tas ipſa: & hoc qui ſciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortẽ ſibi conſciuerunt:
alij damnati à nobis in poteſtate ueſtra erunt, Patres conſcripti. Cæteri Rhodij, ſicut gratiã
nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem ſumus. Priorum noſtrorum benefactorum
cumulus, hoc quod nunc ceſſatum in officio eſt, expleat. Cum tribus regibus geſſiſtis bella
per hos annos. ne plus obſit nobis quod uno bello ceſſauimus, quàm quod duobus bellis
pro uobis pugnauimus. Philippum, Antiochum, Perſea tanquam treis ſententias ponite.
duæ nos abſoluunt, una dubia eſt ut grauior ſit. Illi de nobis ſi iudicarent, damnati eſſemus.
uos iudicate Patres conſcripti, ſit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello
deliberatis Patres conſcripti, quod inferre poteſtis, gerere non poteſtis: cum nemo Rho-
diorum arma aduerſus uos laturus ſit. Si perſeuerabitis in ita, tempus à uobis petemus, quo G
hanc funeſtam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum
uirorum fœminarum eſt, cũ omni pecunia noſtra naues conſcendemus: ac relictis penati-
bus publicis priuatisq́. Romã ueniemus: & omni auro & argẽto, quidquid publici, quidquid
priuati eſt, in comitio in ueſtibulo curiæ ueſtræ cumulato, corpora noſtra coniugumq́. ac li-
berorũ ueſtræ poteſtati permittemus, hic paſſuri quodcũque patiendũ erit. procul ab oculis
noſtris urbs noſtra diripiatur, incẽdatur. Hoſteis Rhodios eſſe Romani iudicare poſſunt: eſt
tamen & noſtrum aliquod de nobis iudicium, quòd nunquam iudicauimus nos ueſtros ho-
ſteis: nec quicquam hoſtile, etiamſi omnia patiemur, faciemus. Secundum talem oratio-
nem uniuerſi rurſus prociderũt, ramosq́. oleæ ſupplices iactantes, tandem excitati curia ex
ceſſerunt. Tunc ſententiæ interrogari cœptæ. Infeſtiſſimi Rhodijs erant, qui conſules præto
resue aut legati geſſerant in Macedonia bellum. Plurimum cauſam eorum adiuuit M. Por- H
cius Cato, qui aſper ingenio, tum lenem mitemq́. ſenatorem egit. Non inſeram ſimula-
chrum uiri copioſi quæ dixerit referendo, ipſius oratio ſcripta extat, Originum quinto li-
bro incluſa. Rhodijs reſponſum ita redditum eſt, ut nec hoſtes fierent, nec ſocij permane-
rent. Philocrates & Aſtymedes principes legationis erant. partem cum Philocrate renun-
ciare Rhodum legationem placuit, partem cum Aſtymede Romæ ſubſiſtere: quæq́ue age-
rentur ſciret, certioresq́. ſuos faceret. In præſentia deducere ante certam diem ex Lycia
Cariaq́. iuſſerunt præfectos. Hæc Rhodum nunciata, quæ per ſe triſtia fuiſſent, quia maioris
mali leuatus erat timor, cum bellum timuiſſent, in gaudium renunciata uerterunt. Itaque
extemplo coronam XX millibus aureorum decreuerunt. Theodotum præfectum claſſis in
eam legationem miſerunt. Societatem ab Romanis ita uolebant peti, ut nullum de ea re
ſcitum populi fieret, ut literis mandaretur: quod niſi impetrarent, maior repulſis ignomi- I
nia eſſet. Præfecti claſſis id unius erat ius, ut agere de ea re ſine rogatione ulla perlata poſ-
ſet. Nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut ſociali fœdere ſe cum Romanis non illi-
garent: ob nullam aliam cauſam, quàm ne ſpem regibus abſcinderent auxilij ſui, ſi cui opus
eſſet, neu ſibi ipſis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc utique peten-
da ſocietas uidebatur, non quæ tutiores eos ab alijs faceret, (nec enim timebant quenquã
præter Romanos) ſed quæ ipſis Romanis minus ſuſpectos. Sub idem fere tempus & Cau-
nij defeciuere ab his & Mylaſſenſes Euromenſium oppida occuparunt. Non ita fracti animi
ciuitatis erant, ut non ſentirent, ſi Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cætera aut
ſeipſa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparentur: includi ſe inſulæ paruæ &
ſterilis agri litoribus, quæ nequaquam alere tantæ urbis populum poſſet. Miſſa igitur iuuen
tute propere, & Caunios, quanquam Cybiratarum aſciuerant auxilia, coegerunt imperio K
parere: & Mylaſſenſes Alabandæosq́., qui Euromenſium prouincia adempta, ad ipſos con
iuncto exercitu uenerunt, circa Orthoſiam acie uicerunt. Dum hæc ibi, alia in Macedonia,
alia Romæ geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, ſicut ante dictum eſt, in
poteſtatem redacto, Scodræ quæ regia fuerat, præſidio impoſito Gabinium præfecit, Rhizo
ni & Olcinio urbibus opportunis C. Licinium. Præpoſitis his Illyrico, cum reliquo exerci-
tu in Epirum eſt profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum inſulis ob-
uiam effuſa. Hic præſidio impoſito, in Moloſidem tranſgreſſus: cuius oppidis præter Paſſa-
ronem & Tecmonem, & Phylacem, & Horreum receptis, primum ad Paſſaronem ducit.
Antinous & Theodotus principes eius ciuitatis erant, inſignes & fauore Perſei, & odio
aduerſus

A aduerſus Romanos,ijdem uniuerſæ genti auctores deſciſcendi ab Romanis.Hi conſclentia
priuatæ noxæ,quia ipſis nulla ſpes ueniæ erat,ut communi ruina patriç opprimerentur,clau
ſerunt portas, multitudinem ut mortem ſeruituti præponerent hortantes. Nemo aduerſus
præpotenteis uiros hiſcere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipſe adole-
ſcens,cum maior à Romanis metus timorem à principibus ſuis uiciſſet,Quæ uos rabies,in-
quit, agitat, qui duorum hominum noxæ ciuitatis acceſſionem facitis? Equidem pro patria
qui lethum oppetiſſent,ſæpe fando audiui: qui patriam pro ſe perire æquum cenſerent, hi
primi inuenti ſunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis terrarum
accepit? Hæc dicentem cum multitudo ſequeretur, Antinous & Theodotus in primam ſta-
tionem hoſtium irruperunt,atque ibi offerentes ſe ipſi uulneribus interfecti,urbs dedita eſt
Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clauſum Tecmonem, ipſo interfecto per
B deditionem recepit. Nec Phylace nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro,
diuiſisq. in hiberna copijs per opportunas urbes regreſſus ipſe in Illiricum, Scodræ, quò
quinque legati ab Roma uenerant, euocatis ex tota prouincia principibus conuentum ha-
buit. Ibi pro tribunali pronunciauit de ſententia conſilij ſenatum populumq. R. Illyrios eſ-
ſe liberos iubere,præſidia ex omnibus oppidis,arcibus & caſtellis ſeſe deducturum.non ſo
lum liberos,ſed etiam immunes fore Iſſenſes & Taulantios,Daſſaritiorum Piruſtas, Rhizo
nitas,Olciniatas,quòd incolumi Gentio ad Romanos defeciſſent.Daorſeis quoque immu-
nitatem dare, quòd relicto Carauantio cum armis ad Romanos tranſiſſent: Scodrenſibus
& Daſſarenſibus & Selepitanis cæteriſq. Illyrijs uectigal dimidium eius quod regi pepen-
diſſent. Inde in tres partes Illyricum diuiſit. unam eam fecit quæ ſupra dicta eſt,alteram La-
beatas omneis, tertiam Agrauonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas,accolaſq. eorum. Hac
C formula dicta in Illyrico, ipſe in Epiri Paſſaronem in hiberna redijt. Dum hæc Illyrico ge-
runtur, Paullus ante aduentum decem legatorum Q. Maximum filium iam ab Roma re-
greſſum, ad Aeginium & Agaſſas diripiendas mittit: Agaſſas, quòd cum Marcio conſuli
tradidiſſent urbem,petita ultro ſocietate Romana,defecerant rurſus ad Perſea: Aeginien-
ſium nouum crimen erat: famæ de uictoria Romanorum fidem non habentes, in quoſdam
militum urbem ingreſſos hoſtiliter ſæuierant. Ad Aeniorum quoque hoſtiliter urbem diri-
piendam L. Poſtumium miſit, quod pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant.
Autumni fere tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græciam, uiſendaq. quæ
nobilitata fama magis auribus accepta ſunt, quàm oculis noſcuntur, ut ſtatuit: præpoſito
caſtris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipio-
ne filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Theſſaliam Delphos petit inclytum oracu-
D lum. Vbi ſacrificio Apollini facto, inchoatas in ueſtibulo columnas, quibus impoſituri ſta-
tuas regis Perſei fuerant,ſuis ſtatuis uictor deſtinauit. Lebadiæ quoque templum Iouis Tro
phonij adijt: ibi cum uidiſſet os ſpecus,per quod oraculo utentes ſciſcitatum deos deſcen-
dunt, ſacrificio Ioui Hercynnæq. facto, quorum ibi templum eſt, Chalcidem ad ſpectacu-
lum Euripi, Euboeq. ante inſulæ ponte continenti iunctæ deſcendit. A Chalcide Aulidem
traijcit trium millium ſpatio diſtantem, portum inclytum ſtatione quondam mille nauium
Agamemnoniç claſſis. Dianæq. templum: ubi nauibus curſum ad Troiam,filia uictima aris
admota rex ille regum petijt. Inde Oropum Atticæ uentum eſt: ubi pro deo uates Amphi-
locus colitur, templumq. uetuſtum eſt fontibus riuiſq. circa amœnum. Athenas inde, ple-
nas quidem & ipſas uetuſtate famæ, multa tamen uiſenda habenteis: arcem, portus, mu-
ros Pyræeum urbi iungenteis,naualia magnorum imperatorum,ſimulachra deorum homi-
E numq. omni genere & materiæ & artium inſignia. Sacrificio Mineruæ præſidi arcis in urbe
facto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidium.
arx quoque & iſthmus præbuere ſpectaculum: arx inter omnia in immanem altitudinem
edita,ſcatens fontibus: iſthmus duo maria ab occaſu & ortu ſolis finitima artis faucibus di
rimens. Sicyonem inde & Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum,
ſed inclytam Aeſculapij nobili templo,quod V millibus paſſuum ab urbe diſtans, nunc ue-
ſtigijs reuulſorum donorum,tum donis diues erat,quæ remediorum ſalutarium ægri merce
dem ſacrauerant deo. Inde Lacedæmonem adit non operum magnificentia, ſed diſciplina
inſtitutiſq. memorabilem: unde per Megalopolim Olympiam aſcendit. ubi & alia quidem
ſpectanda uiſa,& Iouem uelut præſentem intuens,motus animo eſt. Itaque haud ſecus quã

ſi in

ſi in Capitolio immolaturus eſſet, ſacrificium amplius ſolito apparari iuſſit. Ita peragrata F
Gręcia, ut nihil eorum quæ quiſque Perſei belllo priuatim ac publice ſenſiſſet, inquireret,
ne cuius metu ſolicitaret animos ſociorum: Demetriadem cum reuertit, in itinere ſordida-
ta turba Aetolorum occurrit. mirantiq. & percunctanti quid eſſet, defertur DL principes
ab Lyciſco & Tiſippo circunſeſſo ſenatu per milites Romanos miſſos à Bæbio præſide inter
fectos: alios in exilium actos eſſe, bonaq. eorum, qui interfecti eſſent, & exulum poſſide-
re qui arguebant. Iuſſi Amphipolim adeſſe, ipſe conuento Cn. Octauio Demetriade, poſt-
quam fama accidit traieciſſe iam mare X legatos, omnibus alijs omiſſis Apolloniam ad eos
pergit. Quò cum Perſeus obuiam Amphipoli nimis ſoluta cuſtodia proceſſiſſet (id diei iter
eſt) ipſum quidem benigne allocutus eſt: cæterum poſtquam in caſtra ad Amphipolim ue-
nit, grauiter increpuiſſe traditur C. Sulpicium: primum quòd Perſea tam procul à ſe uaga-
ri per prouinciam paſſus eſt: deinde quòd adeo indulſiſſet militibus, ut nudare regulis mu G
ros urbis ad tegenda hibernacula ſua pateretur: referriq. tegulas, & reſarciri tecta ſicut fue
rant iuſſit. Et Perſea quidem cum maiore filio Philippo traditos A. Poſtumio in cuſtodiam
miſit: filiam cum minore filio à Samothrace acciros Amphipolim, omni liberali cultu ha-
buit. Ipſe ubi dies uenit quo adeſſe Amphipoli denos principes ciuitatum iuſſerat, literasq.
omneis quæ ubique depoſitæ eſſent, & pecuniam regiam conferri, cum X legatis circunfuſa
omni multitudine Macedonum, in tribunali conſedit. Aſſuetis regio imperio, tamen nouã
formam terribilem præbuit tribunal, ſummotor aditus, præco, accenſus, inſueta omnia ocu
lis auribusq. quæ uel ſocios, nedum hoſteis uictos terrere poſſent. Silentio per præconem
facto, Paullus latine quæ ſenatui quæ ſibi ex conſilij ſententia uiſa eſſent, pronunciauit: ea
Cn. Octauius prætor (nam & ipſe aderat) interpretata ſermone Græco referebat. Omniũ
primum liberos eſſe iubere Macedonas, habenteis urbes eaſdem agroſq. utentes legibus H
ſuis, annuos creanteis magiſtratus, triburum dimidium eius quod pependiſſent regibus,
pendere populo R. Deinde in IIII regiones diuidi Macedoniam. unam fore & primam
partem, quod agri inter Strymonem & Neſſum amnẽ ſit: acceſſurum huic parti trans Neſ-
ſum, ad orientem uerſum, quà Perſeus tenuiſſet uicos, caſtella, oppida, præter Aenum &
Maroneam & Abdera: trans Strymonem autem uergentia ad occaſum, Biſalticam omnem
cum Heraclea quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem quam ab ortu Strymo
amplecteretur amnis præter Sinticen Heracleam & Biſaltas: ab occaſu quà Axius termi-
naret fluuius, additis Pæonis, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Ter
tia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ob occaſu cingunt. ad ſeptentrionem
Bora mons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quà ab occaſu præter Axium amnem
porrigitur. Edeſſa quoque & Berœa eodem conceſſerunt. quarta regio trans Boram mon- I
tem, una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum ubi concilia fierent, primæ
regionis Amphipolim, ſecũdæ Theſſalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eò
concilia ſuæ cuiuſque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magiſtratus creari iuſſit. Pro-
nunciauit deinde, neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumq. inter ſe
placere cuiquam extra fines regionis ſuæ eſſe. Metalla quoque auri atque argenti non exer
ceri, ferri & æris permitti. uectigal exercentibus dimidium eius impoſitum quod pependiſ-
ſent regi. Et ſale inuecto uti uetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quòd & ſua fuiſſet, &
continens eſſet finibus ſuis, omnibus dare libertatẽ pronunciauit, qui ſub regno Perſei fuiſ-
ſent. Poſt non impetratam Pæoniam, ſalis commercium dedit. tertiæ regioni imperauit, ut
Stobos Pæoniæ deueherent, pretiumq. ſtatuit. Naualem materiam & ipſos cædere, & alios
pati uetuit. Regionibus, quæ affines barbaris eſſent (excepta autem tertia omnes erant) K
permiſit ut præſidia armata in finibus extremis haberent. Hæc pronunciata primo die con-
uentus uarie affecerunt animos. Libertas præter ſpem data arrexit, & leuatum annuum ue-
ctigal. regionatim commercijs interruptis ita uideri lacerata, tanquam animalia in artus al
terum alterius indigenteis diſtracta: adeo quanta Macedonia eſſet, quàm diuiſui facilis, ut
ſe ipſa quæq. contenta pars eſſet, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Biſaltas ha-
bet fortiſſimos uiros (trans Neſſum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas fru-
gum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes
ab oriente ſole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes Theſſalonicem &
Caſſandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram. maritimas quoque op

portunitates

A portunitates ei præbent portus ad Toronen ac montem Atho, (Aeneæ uocant hunc) alij
ad inſulam Eubœam, alij ad Helleſpontum opportune uerſi. Tertia regio nobileis urbes E-
deſſam & Berœam & Pellam habet, & Vettiorum bellicoſam gentem: incolas quoque per
multos Gallos & Illytios impigros cultores. Quartam regionem Heordei & Linceſtę &
Pelagones incolunt: iuncta his Atintania & Stymphalis & Elimiotis: Frigida hæc omnis,
duraq́. cultu, & aſperá plaga eſt, cultorum quoque ingenia terræ ſimilia habet. ferociores
eos & accolæ barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miſcentes ritus ſuos.
Diuiſæ itaque Macedoniæ partium uſibus ſeparatis, quanta uniuerſos teneat Macedonas
formula dicta, cum leges quoque ſe daturum oſtendiſſet. Aetoli deinde citati: in qua co-
gnitione magis utra pars Romanis, utra regi fauiſſet, quæſitum eſt, quàm utri feciſſent iniu
riam, aut accepiſſent. Noxa liberati interfectores, exilium pulſis æque ratum fuit, ac mors
B interfectis. A. Bæbius unus eſt damnatus, quòd milites Romanos præbuiſſet ad miniſteriũ
cædis. Hic euentus Aetolorum cauſæ in omibus Græciæ gentibus populisq́. eorum, qui
partis Romanorum fuerant, inſlauit ad intolerabilem ſuperbiam animos, & obnoxios pe-
dibus eorum ſubiecit, quos, aliqua parte ſuſpicio fauoris in regem contigerat. Tria genera
principum in ciuitatibus erant: duo quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amici-
tiam regum ſibi priuatim opes oppreſſis faciebant ciuitatibus: medium unum utrique ge-
neri aduerſum, libertatē & leges tuebatur. His ut maior apud ſuos charitas, ita minor apud
externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanotum partis eius fautores, ſoli tum in ma-
giſtratibus, ſoli in legationibus erant. Hi cum frequentes & ex Peloponneſo & ex Bœotia,
& ex alijs Græciæ concilijs adeſſent, impleuere aures decem legatorum: non eos tantum
qui ſe ptopalam per uanitatem iactaſſent tanquam hoſpites & amicos Petſci, ſed multo
C plures alios ex occulto fauiſſe: teliquos per ſpeciem tuendę libertatis in concilijs aduerſus
Romanos omnia inſtruxiſſe: nec aliter eas manſutas in fide gentes, niſi fractis animis pat-
tium aleretur, confirmareturq́. auctoritas eorum qui nihil præter imperium Romanorum
expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex Aetolia Acarnaniaq́.
& Epiro & Bœotia, qui Romam ad cauſam dicendam ſequerentur: in Achaiam ex decem
legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, ut ipſi edicto euocarent.
Id duabus de cauſis factum, una quod fiduciæ plus animorumq́. eſſe Achæis ad non paren-
dum credebant, & forſitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum aucto
res delatoresq́.: altera cur præſentes euocarent cauſa erat, quòd ex alijs gentibus principũ
literas deprehenſas in commentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis
eorum literis inuentis. Aetolis dimiſſis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, niſi
D quòd Leucas exempta eſt Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publice aut
priuatim partium regis fuiſſent, in Aſiam quoque cognitionem extendere, & ad Antiſſan
in Lesbo inſula diruendam, traducendos Methymnam Antiſſæos, Labeonem miſerunt:
quòd Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum eſt uaga-
tus, portu receptum commeatibus iuuiſſent. Duo ſecuri percuſſi uiri inſignes, Andronicus,
Andronici filius Aetolus, quòd patrem ſecutus arma contra populum Romanum tuliſſet,
& Neo Thebanus quo auctore ſocietatem cum Perſeo iunxerant. His rerum externarum
cognitionibus interpoſitis, Macedonum rurſus aduocatum concilium: pronunciatũ, quod
ad ſtatum Macedoniæ pertinebat: ſenatores, quos Synedtos uocant, legendos eſſe, quo-
rum conſilio reſpublica adminiſtraretur. Nomina deinde ſunt recitata principum Macedo-
num, quos cum liberis maiotibus quàm XV annos natis præcedere in Italiam placeret. Id
E prima ſpecie ſæuum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate ſua eſſe factum.
Nominati ſunt enim regis amici purpuratiq́. duces exercituum, præfecti nauium aut præſi-
diorum, ſeruire regi humiliter, alijs ſuperbe imperare aſſueti: prædiuites alij, alij quos for-
tuna non æquatent his ſumptibus pares: regius omnibus uictus ueſtitusq́. nulli ciuilis ani-
mus neque legum neque libertatis æquæ patiens. Omnes igitur qui in aliquibus miniſte-
rijs regijs, etiam qui in minimis legationibus fuerant, iuſſi Macedonia excedere, atque in
Italiam ire: qui non paruiſſet imperio, mors denunciata. Leges Macedoniæ dedit cum tan-
ta cura, ut nõ hoſtibus uictis, ſed ſocijs bene meritis dare uideretut: & quas ne uſus quidē
longo tempore, qui unus eſt legum corrector, experiendo argueret. Ab ſerijs rebus ludi-
crum, quod ex multo ante præparato, & in Aſiæ ciuitates, & ad reges miſſis qui denuncia-
rent,

uent,& cum circumiret ipſe Græciæ ciuitates indixerat principibus, magno apparatu Am- F
phipoli fecit. Nam & artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe
terrarum multitudo, & athletarum & nobilium equorum conuenit, & legationes cum ui-
ctimis, & quicquid aliud deorum hominumq́. cauſa fieri magnis ludis in Græcia ſolet. ita
factum eſt, ut non magnificentiam tantum, ſed prudentiam in dandis ſpectaculis, ad quæ
rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ & opulentia
& cura eadem. Vulgo dictum ipſius ferebant, & cōuiuium inſtruere, & ludos parare eiuſdē
eſſe, qui uincere bello ſciret. Edito ludicro omnis generis, clypeisq́. æreis in naues impo-
ſitis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruum, precatus Martem, Miner
uam Lunamq. matrem & cæteros deos, quibus ſpolia hoſtium dicare ius fasq́. eſt, ipſe im-
perator face ſubdita ſuccendit, deinde circunſtantes tribuni militum pro ſe quiſque ignes
coniecerunt. Notata eſt in illo cōuentu Europæ Aſiæq́. undique partim ad gratulationem, G
partim ad ſpectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terreſtribusq́. exercitibus,
ea copia rerum, ea uilitas annonæ, ut & priuatis, & ciuitatibus, & gentibus dona data plera-
que eius generis ſint ab imperatore, non in uſum modo præſentem, ſed etiam quod domos
aueherent. Spectaculū fuit ei quæ uenerat turbæ, non ſcenicum magis ludicrum, non certa
mina hominum aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut uiſeretur expo-
ſita, ſtatuarum tabularumq́. textilium & uaſorum ex auro & argento & ære & ebore facto-
rum ingenti cura in ea regia, ut non in præſentem modo ſpeciem qualibus referta regia Ale
xandriæ erat, ſed in perpetuum uſum fierent. Hæc in claſſem impoſita, deuehenda Romam
Cn. Octauio data. Paullus benigne legatis dimiſſis, tranſgreſſus Strymonem, mille paſſuum
ab Amphipoli caſtra poſuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergreſſus ur-
bem, ad Spelæum (quod uocant) biduum moratus, P. Naſicam & Q. Maximum filium H
cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios qui Perſea iuuerant bello, miſit, iuſſos ad
Oricum ſibi occurrere. ipſe Epirum petens quintiſdecimis caſtris Paſſaronem peruenit.
Haud procul inde Anicij caſtra aberant. ad quem literis miſſis, ne quid ad ea quæ fierēt, mo
ueretur: ſenatum prædam Epiri ciuitatium, quæ ad Perſea defeciſſent, exercitui dediſſe:
ſummiſſis centurionibus in ſingulas urbes, qui ſe dicerent ad præſidia deducenda ueniſſe,
ut liberi Epirotæ ſicut Macedones eſſent, denos principes ex ſingulis euocauit ciuitatibus.
Quibus cum denunciaſſet, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes
ciuitates cohortes dimiſit. ante in ulteriores quàm in propiores profecti, ut uno die in om-
nes peruenitetur. Edita tribunis centurionibusq́. erant quæ agerentur, mane omne aurum
argentumq́. collatum: hora quarta ſignum ad diripiendas urbes datum eſt militibus: tan-
taq́. præda fuit, ut in equitem CCCC denarij, peditibus duceni diuiderentur, centū quin- I
quaginta millia capitum humanorum abducerētur. Muri deinde direptarum urbium diruti
ſunt: ea fuere oppida circa LXX. uendita præda omnium, de ea ſumma militi numeratum
eſt. Paullus ad mare Oricum deſcendit, nequaquam, ut ratus erat, expleris militum animis,
qui tanquam nullum in Macedonia geſſiſſent bellum experteis regiæ prædæ eſſe indigna-
bantur. Orici cum miſſas cum Scipione Naſica Maximoq́. filio copias inueniſſet, exercitu
in naues impoſito in Italiam traiecit. Et poſt paucos dies Anicius conuentu reliquorum
Epirotarum Acarnanumq́. acto, iuſſiſque in Italiam ſequi principibus, quorum cognitio-
nem cauſæ reſeruarat, & ipſe nauibus expectatis, quibus uſus Macedonicus exercitus erat,
in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroq́. geſta ſunt, legati qui cum Attalo ad fi-
niendum bellum inter Gallos & regem Eumenem miſſi erant, in Aſiam peruenerunt. Indi-
cijs per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hiberna conceſſerat Pergamum, K
grauiq́. morbo æger fuerat. Ver primum ex domo exiuit: iamq́. Synnada peruenerant,
cum Eumenes ad Sardeis undique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium du-
cem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: ſed caſtra Gallorum intra-
re eum non placuit, ne animi ex diſceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallo-
rum eſt locutus, retulitq́. ferociorem eum deprecando factum, ut mirum uideri poſſet, inter
opulentos reges Antiochum Ptolemæumq́. tantum legatorum Romanorum uerba ualuiſ-
ſe, ut extemplo pacem facerent, apud Gallos nullius momenti fuiſſe. Romam primum re-
ges captiui Perſeus & Gentius in cuſtodiam cum liberis abducti, dein turba alia captiuo-
rum: tum quibus Macedonum denunciatum erat ut Romam uenirent: principumq́. Græ-

ciæ:

A ciæ: nan hi quoque non ſolum præſentes exciti erant, ſed etiam ſi qui apud reges eſſe dice-
bantur, literis accerſiti ſunt. Paullus ipſe poſt dies paucos regia naue ingentis magnitudi-
nis, quam XXI uerſus remorum agebant, ornata Macedonicis ſpolijs, non inſignium tan-
tum armorum, ſed etiam regiorum textilium, aduerſo Tiberi ad urbem eſt ſubuectus, com
pletis ripis obuiã effuſa multitudine. Paucos poſt dies Anicius & Octauius claſſe ſua adue-
cti. Tribus ijs omnibus decretus eſt ab ſenatu triumphus: mandatumq́. Q. Caſſio prætori,
cum tribunis plebis ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrẽt, ut ijs quo
die urbem triumphantes inueherentur, imperium eſſet. Intacta inuidia media ſunt, ad ſum-
ma ferme tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum eſt: Paullum, cui ipſi
quoque ſe comparare erubuiſſent, obtrectatio carpſit. Antiqua diſciplina milites habuerat.
B de præda parcius quàm ſperauerant, ex tantis regijs opibus dederat, nihil relicturus, ſi aui-
ditati indulgeretur, quod in ærariũ deferret. totus Macedonicus exercitus imperatori erat
negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis: ſed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus
militum ſecundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prenſando
ipſe, & per ſuæ legionis milites ſolicitando, ſtimulauerat ut frequentes ad ſuffragium adeſ-
ſent, imperioſum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius fer-
retur, ulciſcerentur: plebem urbanam ſecuturam eſſe militum iudicia: pecuniam illum da-
re non potuiſſe, militem honorem dare non poſſe: ne ſperaret ibi fructum gratiæ, ubi non
meruiſſet. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius tribunus plebis
ferret, & priuatis lege dicendi locus eſſet ad ſuadendum, ut in re minime dubia, ſi quiſquam
procederet: Ser. Galba repente proceſſit, & à tribuno poſtulauit, ut quoniam hora iam
C octaua diei eſſet, nec ſatis temporis ad demonſtrandum haberet cur L. Aemilium non iube
rent triumphare, in poſterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro ſibi die ad
cauſam eam orandam opus eſſe. Cum tribunus dicere eo die ſi quid uellet, iuberet: in no-
ctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoq́. exacta acerbe munia militiæ: plus la
boris, plus periculi quàm deſideraſſet res, iniunctum: contra in præmijs, in honoribus,
omnia arctata: militiamq., ſi talibus ſuccedat ducibus, horridiorem aſperioremq́. bellan-
tibus, eandem uictoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliori for
tuna, quàm milites Romanos eſſe. Si frequentes poſtero die ad legem antiquandam adeſ-
ſent, intellecturos potenteis uiros non omnia in ducis, aliquid & in militum manu eſſe. His
uocibus incitati, poſtero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, ut aditus
nulli præterea ad ſuffragium ferendum eſſet. Intro uocatæ primæ tribus cum antiquarent,
D concurſus in Capitolium principum ciuitatis factus eſt, indignum facinus eſſe clamitan-
tium, L. Paullum tanti belli uictorem diſpoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi li-
centiæ atque auaritiæ militari: in uno nimis ſe per ambitionem peccare. Quid ſi domini mi
lites imperatoribus imponantur? In Galbam pro ſe quiſque probra ingerere. Tandem hoc
tumulru ſedato, M. Seruilius qui conſul & magiſter equitum fuerat, ut de integro eam
rem agerent, ab tribunis petere, dicendiq́. ſibi ad populum poteſtatem facerent. Tribuni
cum ad deliberandum ſeceſſiſſent, uicti auctoritatibus principum, de integro agere cœpe-
runt: reuocaturosq́. ſe eaſdem tribus renunciarunt, ſi M. Seruilius alijq́. priuati qui dicere
uellent, dixiſſent. Tum Seruilius. Quantus Imperator L. Aemilius fuerit Quirites, ſi ex alia
re nulla æſtimari poſſit, uel hoc ſatis erat, quòd cum tam ſeditioſos & leues milites, tam no-
bilem, tam temerarium, tam eloquentem ad inſtigãdam multitudinem inimicum in caſtris
E haberet, nullam in exercitu ſeditionem habuit. Eadem ſeueritas imperij quam nunc ode-
runt, tunc eos continuit. Itaque antiqua diſciplina habiti neque fecerunt. Ser. quidem Gal-
ba, ſi in L. Paullo accuſando tyrocinium ponere, & documentum eloquentiæ dare uoluit,
non triumphum impedire debuit: quem, ſi nihil aliud, ſenatus iuſtum eſſe iudicauerat: ſed
poſtero die quàm triumphatum eſt, priuatum cum uiſurus eſſet, nomen deferret, & legibus
interrogaret: aut ſerius paulo, cum primum magiſtratus ipſe cepiſſet, diem diceret, inimi-
cum ad populum accuſaret. Ita & pretium recte facti triumphum haberet L. Paullus pro
egregie bello geſto: & pœnam, ſi quid & uetere gloria ſua & noua indignũ feciſſet. Sed uide
licet cui nullum crimen probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes uoluit. Diem inte-
grum heſterno die ad accuſandum L. Paullum petijt: quatuor horas quantũ ſupererat diei,
dicendo abſumpſit. Quis unquã tam nocens reus fuit, cuius uitia uitæ tot horis expromi nõ

poſſent? Quid interim obiecit quod L. Paullus, ſi canſam dicat, negatum uelit? Duas mihi F
aliquis conciones parumper faciat, unam militum Macedonicorum, puram alteram inte-
grioris iudicij & à fauore & odio: uniuerſo iudicante populo R. apud cócionem togatam &
urbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceres? Illa enim
tibi tota abſciſſa oratio eſſet. In ſtatione ſeuerius & intentius inſtitiſti: uigiliæ acerbius & di
ligentius circumitæ ſunt: operis plus quàm antea feciſti, cum ipſe imperator & exactor cir-
cumires. Eodem die & iter feciſti, & in aciem ex itinere duxiſti. Ne uictorem quidem te ac-
quieſcere paſſus eſt, ſtatim ad perſequendos hoſtes duxit. Cum te præda partienda locuple
tem facere poſſet, pecuniam regiam translaturus in triumpho eſt, & in ærarium laturus. Hęc
ſicut ad militum animos ſtimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum
auaritiæ ſuæ inſeruitum cenſent: ita apud populum R. nihil ualuiſſent, qui ut uetera atque
audita à parentibus ſuis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ ſint, quę G
ſeueritate imperij uictoriæ partæ: proximo certe Punico bello, quid inter M. Minucium ma
giſtrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accuſa-
torem id ſcire potuiſſe, & ſuperuacaneam defenſionem Paulli fuiſſe. Tranſeatur ad alte-
ram concionem, nec Quirites uos, ſed milites uideor appellaturus, ſi nomen hoc ſaltem ru-
borem incutere, & uerecundiam aliquam imperatoris uiolandi afferre poſſit. Equidem
ipſe aliter affectus animo ſum, qui apud exercitum mihi loqui uidear, quàm paulo ante
eram cum ad plebem urbanam ſpectabat oratio. Quid etiam dicitis milites? Aliquis eſt Ro
mæ, præter Perſea, qui trinmphari de Macedonibus nolit: & eum non iiſdem manibus di-
ſcerpitis, quibus Macedonas uiciſtis? Vincere uos prohibuiſſet, ſi potuiſſet, qui triumphan-
teis urbem inire prohibet. Erratis milites, ſi triumphum imperatoris tantum, & non mili-
tum quoque & uniuerſi populi R. eſſe decus cenſetis. Non unius hoc Paulli. Multi etiam H
qui ab ſenatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L.
Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici poteſt, quàm C. Lutatio primi Pu-
nici belli, quàm P. Cornelio ſecundi, quàm illis qni poſt eos triumphauerunt. Nec L. Paul-
lnm minorem aut maiorem imperatorem triumphus faciet: milirum magis in hoc uniuer-
ſiq. populi Romani fama agitur: primum ne inuidiæ & ingrati animi aduerſus clariſſimum
quenque ciuem opinioně habeat, & imitari in hoc populum Athenienſem lacerantem in-
uidia principes ſuos uideatur. Satis peccatum in Camillo à maioribus ueſtris eſt, quem ta-
men ante receptam per eum à Gallis urbem uiolarunt: ſatis inſuper uobis in P. Africano,
Litetni domicilium & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Literni ſepulchrum oſtendi. Erubeſca
mus, gloria ſi par illis uiris L. Paullus, iniuria ueſtra exæquetur. Hæc igitur primum infamia-
deleatur, fœda apud alias gentes, damnoſa apud noſtros. Quis enim aut Africani aut Paul I
li ſimilis eſſe in ingrata & inimica bonis ciuitate uelit? Si infamia nulla eſſet, & de gloria
tantum ageretur, qui tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam ha-
bet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hiſpanis, tot de Pœnis, ipſorum tantum imperatorum
an populi Romani dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Annibale, ſed
de Epirotis Carthaginienſibusq. triũphi acti ſunt: ſic non M. Curius tantum, nec P. Corne-
lius, ſed Romani triumpharunt. Militum quidem propria eſt cauſa, qui & ipſi laureati, &
quiſque donis quibus donati ſunt inſignes, triumphum nomine cient: ſuasque & impera-
totis laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites
ad triumphum ſint, fremunt: & tamen ſuum quoque, ſe abſenteis, quòd ſuis manibus parta
uictoria ſit, triumphare credunt. Si quis uos inrerroget milites, ad quam rem in Italiam
deportati, & non ſtatim confecta prouincia dimiſſi ſitis: quid Romam frequentes ſub ſi- K
gnis ueneritis, quid moremini hic, & non diuerſi domos quiſque abeatis ueſtras: quid aliud
reſpondeatis, quàm uos triumphanteis uideri uelle? Vos certe uictores conſpici uelle debe
batis. Triumphatum nuper de Philippo patre huins & de Antiocho eſt. ambo regnabant
cum de his triumphatum eſt. De Perſeo capto in urbem cum liberis abducto non trium-
phabitur? Quòd ſi in curru ſcandenteis Capitolium auratos purpuratosque, ex infe-
riore loco L. Paullus in turba togatorum unus priuatus interroget: L. Anici, Cn. Octaui,
utrum uos digniores triumpho eſſe, an me cenſetis? currum ei ceſſuri, & præ pudore
uidentur inſignia ipſi ſua traditurі: & uos Gentium quàm Perſea duci in triumphum
mauultis Quirites, & de acceſſione potius belli quàm de bello triumphari? Et legio-
nes

A nes ex Illyrico laureatæ urbem inibunt,& nauales ſocij?Macedonicæ legiones ſuo abroga-
to triumphos alienos ſpectabunt ? Quid deinde tam opimæ prædæ,tam opulentæ uictoriæ
ſpolijs fiet?Quò nam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hoſtium?an in
Macedoniam remittentur?Quò ſigna aurea,marmorea,eburnea,tabulæ pictæ,textilia,tan-
tùm argenti cælati,tantum auri , tanta pecunia regia?an noctu tanquam furtiua in ærarium
deportabuntur ? Quid illud ſpectaculum maximum?nobiliſſimus opulentiſſimusq́. rex ca-
ptus ubi uictori populo oſtenditur? Quos Syphax rex captus,acceſſio Punici belli,concur-
ſus fecerit,plerique meminimus. Perſeus rex captus,Philippus & Alexander filij regis,tan
ta nomina ſubtrahentur ciuitatis oculis?Ipſum L.Paullum bis conſulem,domitorem Græ-
ciæ,omnium oculi conſpicere urbem curru ingredientem auent . Ad hoc fecimus conſulẽ,
ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore noſtro tractum perficeret : cui ſortito
B prouinciam, cui proficiſcenti præſagiẽtibus animis uictoriam triumphumq́. deſtinauimus,
ei uictori triumphum negaturi?& quidem non homines tantum , ſed deos etiam ſuo hono-
re fraudaturi?dijs quoque enim,non ſolum hominibus debetur. Vtrum maiores ueſtri om-
nium magnarum rerum & principia exorſi ab dijs ſunt,& finem eum ſtatuerunt?conſul pro
ficiſcens prætorve paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, uota in Capitolio nun-
cupat : uictor perpetrato eodem , in Capitolio triumphans, ad eoſdem deos , quibus uota
nuncupauit,merita dona populi Romani traducit . Pars non minima triumphi eſt, uictimæ
præcedentes,ut appareat dijs grates agentem imperatorem ob rempublicam bene geſtam
redire . Omneis illas uictimas quas traducendas in triumpho iudicauit , alias alio cædente
mactate . illas quidem epulas ſenatus , quæ nec priuato loco , nec publico profano , ſed
in Capitolio eduntur , utrum hominum uoluptatis cauſa,an deorum hominumq́. , auctore
C Ser.Galba turbaturi eſtis?L.Paulli triumpho portæ claudentur ? rex Macedonum Perſeus
cum liberis & turba alia captiuorum,ſpolia Macedonum circa flumen relinquẽtur?L. Paul
lus priuatus tanquam rure rediens à porta domum ibit?Et tu centurio, miles,quid de impe
ratore Paullo ſenatus decreuit , potius quàm quid Ser.Galba fabuletur,audi:& hoc dicere
me potius quàm illum audi. Ille nihil præterquam loqui,& ipſum maledice ac maligne,di-
dicit . Ego ter & uicies cum hoſte per prouocationem pugnaui . ex omnibus cum quibus
manum conſerui,ſpolia retuli , inſigne corpus honeſtis cicatricibus omnibus aduerſo cor-
pore exceptis habeo . Nudaſſe deinde ſe dicitur, & quo quæque bello uulnera accepta eſ-
ſent,retuliſſe. Quæ dum oſtentat,adapertis forte quæ uelanda erant , tumor inguinum pro
ximis riſum mouit. tum,hoc quoque quod ridetis,inquit,in equo dies noctesq́. perſeden-
do habeo:nec magis me eius quàm cicatricum harum pudet pœnitetq́.:quando nunquam
D mihi impedimento ad rempublicam bene gerendam domi militiæq́. fuit. Ego hoc ferro ſæ
pe uexatum corpus uetus miles adoleſcentibus militibus oſtendi . Galba nitens & integrũ
denudet. Reuocate,ſi uidetur ,tribuni ad ſuffragium tribus:ego ad uos milites .

* * *

Summam omnis captiui auri argentique tranſlati H-S millies ducenties fuiſſe Vale-
tius Antias tradit : quæ haud dubie maior aliquanto ſumma ex numero plauſtrorum
ponderibusque auri argenti generatim ab ipſo ſcriptis efficitur . Alterum tantum aut in
bellum proximum abſumptum , aut in fuga cum Samothracem peteret , diſſipatum
tradunt : eoque id mirabilius erat , quòd tantum pecuniæ intra triginta annos poſt bel-
lum Philippi cum Romanis , partim ex fructu metallorum , partim ex uectigalibus alijs
coaceruatum fuerat . Itaque admodum inops pecuniæ Philippus , Perſeus contra præ
E diues , bellare cum Romanis cœpit . Ipſe poſtremo Paullus in curru , magnam cum
dignitate alia corporis , tum ſenecta ipſa maieſtatem præ ſe ferens . poſt currum inter
alios illuſtres uiros filij duo : Q. Maximus & P. Scipio : deinde equites turmatim , &
cohortes peditum ſuis quæque ordinibus . Pediti in ſingulos dati centeni , duplex
centurioni , triplex equiti : tantum pediti daturum fuiſſe credunt , & pro rata alijs ,
ſi aut non refragati honori eius fuiſſent , aut benigne hac ipſa ſumma nunciata ac-
clamaſſent . Sed non Perſeus tantum per illos dies documentum humanorum ca-
ſuum fuit , in catenis ante currum uictoris ducis per urbem hoſtium ductus : ſed etiam
uictor Paullus auro purpuraque fulgens . Nam duobus è filijs , quos duobus datis in
adoptionem , ſolos nominis ſacrorum familiæque heredes retinuerat domi , minor fer-

me XII annos natus, quinque diebus ante triumphum, maior XIIII annorum triduo poſt F
triumphum deceſſit, quos prætextatos curru uehi cum patre, ſibi ipſos ſimileis prædeſtinan
tes triumphos oportuerat. Paucis poſt diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione,
cum de ſuis rebus geſtis more cæterorum imperatorum diſſeruiſſet, memorabilis eius ora-
tio, & digna Romano principe fuit. Quanquam & quàm feliciter Rempublicam adminiſtra
uerim, & quòd duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare uos Qui
rites arbitror, cum ſpectaculo uobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorũ
fuerint: tamen paucis quæſo ſinatis me cum publica felicitate comparare eo quo debeo ani
mo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia claſſem à Brundiſio ſole orto ſolui: nona
diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini
pro me exercitibusq́. & claſſibus ueſtris ſacrificaui. A Delphis quinto die in caſtra perueni:
ubi exercitu accepto, mutatis quibuſdã, quæ magna impedimenta uictoriæ erant, progreſ- G
ſus, quia inexpugnabilia caſtra hoſtium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter præſi-
dia eius ſaltum ad Petram euaſi: & ad pugnam rege coacto acie uici, Macedoniam in pote-
ſtatem populi Romani redegi. & quod bellũ per trienniũ tres ante me conſules ita geſſerũt,
ut ſemper ſucceſſori traderent grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde ſe
cundarum rerum uelut prouentus ſecutus: ciuitates omnes Macedoniæ ſe dediderunt: gaza
regia in poteſtatẽ uenit: rex ipſe, tradentibus prope ipſis dijs, in templo Samothracum cum
liberis eſt captus. Mihi quoque ipſi nimia iam fortuna mea uideri, eoq́. ſuſpecta eſſe. Maris
pericula timere cœpi in tãta pecunia regia in Italiam traijciẽda, & uictore exercitu trãſpor-
tando. Poſtquã omnia ſecũdo nauiũ curſu in Italiã peruenerunt, neque erat quod ultra pre-
carer, illud optaui, ut cum ex ſummo retro uolui fortuna conſueſſet, mutationem eius do-
mus mea potius quàm reſpublica ſentiret. Itaque defunctam eſſe fortunã publicã mea tam H
inſigni calamitate ſpero, quòd triumphus meus, uelut ad ludibrium caſuum humanorum,
duobus funeribus liberorum meorum eſt interpoſitus. Et cum ego & Perſeus nunc nobilia
maxime ſortis mortaliũ exempla ſpectemur, qui ante ſe captiuos captiuus ipſe duci liberos
uidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphaui, ab alterius funere filij curru
ex Capitolio, ad alterũ prope iam expirantẽ ueni; neque ex tanta ſtirpe liberũ ſupereſt, qui
L. Aemilij Paulli nomen ferat. Duos enim tanquã ex magna progenie liberorũ in adoptio-
nem datos Cornelia & Fabia gens habent, Paulli in domo præter ſe nemo ſupereſt. Sed hãc
cladem domus meæ, ueſtra felicitas & ſecunda fortuna publica conſolatur. Hæc tãto dicta
animo magis confudere audientium animos, quàm ſi miſerabiliter orbitatem ſuã deflendo
locutus eſſet. Cn. Octauius Kalend. Decembribus de rege Perſeo naualem triumphũ egit.
Is triumphus ſine captiuis fuit, ſine ſpolijs. Dedit ſocijs naualibus in ſingulos denarios ſe- I
ptuagenos quinque: gubernatoribus qui in nauibus fuerãt, duplex, magiſtris nauiũ quadru
plex. Senatus deinde habitus eſt. patres cenſuerunt ut Q. Caſſius Perſea regem cum Ale-
xandro filio Albam in cuſtodiam duceret, comites, pecuniã, argentũ, inſtrumentum, quod
haberet. Bitis regis Thracum filius cum obſidibus in cuſtodiam Carſeolos eſt miſſus. Cæte
ros captiuos, qui in triũpho ducti erant, in carcerẽ cõdi placuit. Paucos poſt dies quàm hæc
acta, legati ab Cotye rege Thracum uenerunt, pecuniam ad redimendum filiũ aliosq́. obſi-
des apportantes. Eis in ſenatum introductis, & id ipſum argumenti prætendentibus oratio
nis, non ſua uoluntate Cotyn bello iuuiſſe Perſea, quòd obſides dare coactus eſſet, oranti-
busq́. ut eos pretio quantum ipſi ſtatuiſſent patres, redimi paterentur, reſponſum ex aucto
ritate ſenatus eſt, populũ Romanũ meminiſſe amicitiæ, quæ cũ Cotye maioribusq́. eius &
gente Thracum fuiſſet. obſides datos crimen nõ criminis defenſionẽ eſſe, cum Thracũ gẽti K
ne quietus quidẽ Perſeus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Cæterum etſi
Cotys Perſei gratiã prætuliſſet amicitiæ populi Romani: magis quid ſe dignum eſſet, quàm
quid merito eius fieri poſſet, æſtimaturum: filium atque obſides ei remiſſurum. Beneficia gra
tuita eſſe populi Romani, pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm
præſens exigere. Legati nominati, T. Quinctius Flamininus, C. Licinius Nerua, M. Cani-
nius Rebilus, qui obſides in Thraciã reducerent: & Thracibus munera data in ſingulos bi-
num milliũ æris. Bitis cum cæteris obſidibus à Carſeolis accerſitus, ad patrem cum legatis
miſſus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inuſitatę ante magnitudinis in campo Martio
ſubductæ ſunt. Hærente adhuc non in animis modo, ſed pene in oculis memoria Macedo-

A nici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphauit de rege Gentio, Illyrijsq́. Similia om-
nia magis uiſa hominibus quàm paria: minor ipſe imperator & nobilitate Anicius cum Ae-
milio, & iure imperij prætor cum conſule collatus: non Gentius Perſeo, non Illyrij Mace-
donibus, non ſpolia ſpolijs, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Ita-
que ſicut præfulgebat huic triumphus recens, ita apparebat ipſum per ſe intuentibus nequa-
quam eſſe contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra mariq́. ferocem, locisque
munitis fretam gentem Illyriorum: regem regiæq́. omneis ſtirpis ceperat: tranſtulit in triũ-
phum multa militaria ſigna, ſpoliaq́. alia, & ſuppellectilem regiam: auri pondo XX & VII:
argenti X & IX pondo: denarium tria millia, & CXX millia Illyrici argenti. Ante currum
ducti Gentius rex cum coniuge & liberis; & Caravantius frater regis, & aliquot nobiles
Illyrij. De præda militibus in ſingulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni,
B triplex equiti, ſocijs nominis Latini quantum ciuibus, & ſocijs naualibus dedit quantum
militibus. Lætior hunc triumphum eſt ſecutus miles, multisq́. dux ipſe carminibus celebra-
tus. H S ducenties ex ea præda redactum eſſe auctor eſt Antias, præter aurum argentumq́.
quod in ærarium ſit latum: quod quia unde redigi potuerit non apparebat, auctorem pro
re poſui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletũ in cuſtodiam ex ſenatuſcon
ſulto ductus: cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti, recuſantibusq́. cuſtodiam Spoleti-
nis Igiturujum reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ CCXX lembi erant: de Gentio
rege captos eos Corcyræis & Apolloniatibus & Dyrrachinis Q. Caſſius ex ſenatuſconſul-
to tribuit. Conſules eo anno agro tantum Ligurum populato cum hoſtes exercitus nun-
quam eduxiſſent, nulla re memorabili geſta, Romam ad magiſtratus ſubrogandos redie-
runt: & primo comitiali die conſules crearunt M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gal
C lum. deinde prætores poſtero die, L. Liuium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Ner-
uam, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ
prouinciæ ſunt decretæ, duæ Hiſpaniæ Sicilia ac Sardinia. Intercalatum eo anno, poſtridie
Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus eſt C. Claudius: in eius locum
augures legerunt T. Quintium Flamininum. & flamen Quirinalis mortuus Q. Fabius pi-
ctor. Eo anno rex Pruſias uenit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem
ingreſſus, ad forum à porta tribunalq́. Q. Caſſij prætoris perrexit. concurſuq́. undiq́. facto,
deos qui urbem Romam incolerent, ſenatumq́. & populum Romanum ſalutatum ſe dixit
ueniſſe: & gratulatum quòd Perſea Gentiumq́. reges uiciſſent, Macedonibusq́. & Illyrijs
in ditionem redactis auxiſſent imperium. Cum prætor ſenatũ ei, ſi uelit, eo die daturum di-
xiſſet, biduum petijt, quo templa deum urbemq́. & hoſpites amicosq́. uiſeret. Datus qui
D circunduceret eum L. Cornelius Scipio quæſtor, qui & Capuam ei obuiam miſſus fuerat: &
ædes, quæ ipſum comitesq́. eius benigne reciperent, conductæ. Tertio poſt die ſenatum
adit, gratulatus uictoriam eſt: merita ſua in eo bello commemorauit: petijt ut uotum ſibi
ſoluere, Romæ in Capitolio X maiores hoſtias & Præneſte unam Fortunæ liceret: ea uota
pro uictoria populi Romani eſſe. Et ut ſocietas ſecum renouaretur: agerq́. ſibi de rege An-
tiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli poſſiderent, daretur. Filium po-
ſtremo Nicomedem ſenatui commendauit. Omnium qui in Macedonia imperatores fue-
rant, fauore eſt adiutus. Itaque cætera quæ petebat conceſſa: de agro reſponſum eſt, legatos
ad rem inſpiciendam miſſuros. Si ager populi Ro. fuiſſet, nec cuiquam datus eſſet, digniſſi-
mum eo dono Pruſiam habituros eſſe. Si autem Antiochi non fuiſſet, eo ne populi quidem
Romani factum apparere. aut ſi datus Gallis eſſet, ignoſcere Pruſiam debere, ſi ex nullius
E iniuria quicquam ei datum uellet populus Ro. Ne quod detur quidem, gratum eſſe donum
poſſe, quod eum qui det, ubi uellet ablaturum eſſe ſciat. Facile Nicomedis commendatio-
nem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Ro. documento Pto-
lemæum Aegypti regẽ eſſe. Cum hoc reſponſo Pruſias eſt dimiſſus. Munera ei ex ſeſtertijs
iuſſa dari, & uaſorum argenteorum pondo L. & filio regis Nicomedi ex ea ſumma munera
dati cenſuerunt, ex qua Maſgabæ filio regis Maſſaniſſæ data eſſent: & ut uictimæ aliaq́. quæ
ad ſacrificium pertinerent, ſeu Romæ, ſeu Præneſte immolare uellet, regi ex publico ſicut
magiſtratibus Romanis præberentur: & ut ex claſſe quæ Brundiſij eſſet, naues longæ uigin-
ti aſſignarentur, quibus uteretur donec ad claſſem dono datam ei rex perueniſſet, L. Corne-
lius Scipio ne ab eo abſcederet, ſumptumq́. ipſi & comitibus præberet donec nauẽ conſcẽ-

 diſſet.

diſſet. Mire lætum,& ea benignitate in ſe populi Romani regem fuiſſe ferunt: munera ſibi ip F
ſum emiſſe, filium iuſſiſſe donum populi Ro. accipere. Hæc de Pruſia noſtri ſcriptores. Poly-
bius eum regem indignum maieſtate nominis tanti tradit: pileatum capite raſo obuiam ire
legatis ſolitum, libertumq́. ſe populi Romani ferre,& ideo inſignia ordinis eius gerere. Ro-
mæ quoque cum ueniret in curiam, ſummiſiſſe ſe, & oſculo limen curiæ contigiſſe, & deos
ſeruatores ſuos ſenatum appellaſſe, aliamq́. orationem non tam honorificam audientibus
quàm ſibi deformem habuiſſe. Moratus circa urbem XXX haud amplius dies, in regnum
eſt profectus.

FINIS.

G

LIBRI XLVI.

EVMENES rex Romam uenit. qui, quia Macedonico bello ſe medium egerat, ne aut ho
ſtis iudicatus uideretur, ſi excluſus eſſet: aut liberatus crimine, ſi admitteretur: in commune
lex lata eſt, ne cui regi Romam uenire liceret. Claudius Marcellus conſul alpinos Gallos,
An. DLXXX C. Sulpicius Gallus conſul Ligures ſubegit. Legati Pruſiæ regis conqueſti ſunt de Eume-
IIII. ne, quòd fines ſuos depopularetur: dixeruntq́. eum conſpiraſſe cum Antiocho contra po-
pulum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta eſt. Luſtrum à cenſoribus
conditum eſt. cenſa ſunt ciuium capita CCCXXVII millia, XXII. Princeps ſenatus lectus
M. Aemilius Lepidus. Ptolemæus Aegyptiorum rex à minore fratre è regno pulſus, miſſis H
ad eum legatis in regnum reſtitutus eſt. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius eius
Ariarathes accepit regnum,& amicitiam per legatos cum populo Romano renouauit. Res
præterea aduerſus Ligures, Corſos,& Luſitanos uario euentu geſtas, & motus Syriæ mor-
tuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antio-
chum puerum cum Lyſia tutore eius Demetrius Seleuci filius, qui Romam obſes miſſus
fuerat, clam, quia non dimittebatur à Romanis, interemit: & ipſe in regnum receptus. L.
Aemilius Paullus, qui Perſeum uicerat, mortuus: cuius tanta abſtinentia fuit, ut cum ex Hi
ſpania,& Macedonia maximas opes retuliſſet, uix ex auctione bonorum eius redactum ſit,
An. DXC unde dos uxori eius redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego conſule, cui ea
prouincia euenerat, ſiccatæ, agerq́. ex ijs factus.

I

LIBRI XLVII.

CN. Tremellio tribuno ple. mulcta dicta eſt, quòd cum M. Aemilio Lepido Pontifice
maximo iniurioſe contenderat. Sacrorumq́. magiſtratuum ius potentius fuit. Lex de ambi-
tu lata. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium capita CCCXXVIII millia,
CCCXIIII. Et princeps ſenatus lectus Aemilius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui
diſſidebant, fœdus ictum, ut alter in Aegypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappa-
dociæ rex conſilio Demetrij regis Syrię & uiribus pulſus regno, à ſenatu reſtitutus eſt. Miſ-
ſi à ſenatu legati, qui inter Maſſaniſam & Carthaginienſes de agro iudicarent. C. Marcius
An. conſul aduerſum Dalmatas parum proſpere primum, poſtea feliciter pugnauit. cum qui-
DXCIIII. bus bello confligendi cauſa fuit, quòd Illyrios populi Romani ſocios uaſtauerant. ean- K
demque gentem Cornelius Naſica conſul domuit. Q. Opimius conſul tranſalpinos Ligu-
An. CXCV. res, qui Maſſilienſium oppida Antipolim & Nicæam uaſtabant, ſubegit. Præterea in Hiſpa-
An. DXCVI. nia à compluribus parum proſpere res geſtas continet. Conſules anno quingenteſimo no-
nageſimo octauo ab urbe condita, magiſtratum peractis comitijs, inſequentisq́. anni con-
ſulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia cauſa fuit, quòd Hiſpani rebellabant. Le-
An. gati ad diſceptandum inter Maſſaniſam & Carthaginenſes miſſi, nunciauerunt uim naualis
DXCVIII. materiæ ſe Carthagine deprehendiſſe. Aliquot prætores à prouincijs auaritiæ nomine ac-
cuſati, damnati ſunt.

A LIBRI LXVIII.

Lvstrvm à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt ciuium capita CCCXXIIII millia. Semina tertij belli Punici referuntur. Cum in finibus Carthaginienſium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce, Syphacis nepote, diceretur eſſe, M. Porcius Cato ſuaſit, ut Carthaginienſibus, qui exercitum ſpecie contra Maſſaniſam, regem, ſed re uera cō tra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur. contradicente P. Cornelio Naſica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui ſpecularentur quid ageretur. Caſtigato ſenatu Carthaginienſium, quòd contra fœdus exercitum & nauales materias haberent, pacem inter Maſſaniſam & eos facere uoluerunt, Maſſaniſa agro de quo lis erat, cedente. ſed Giſgo, Amilcaris filius, homo ſeditioſus, qui tunc in magiſtratu erat, cum ſenatus paritu-
B rum ſe iudicio legatorum dixiſſet, ita bellum aduerſus Romanos ſuadendo concitauit: ut legatos, quo minus uiolarentur, fuga explicuerit. Id nunciantes, infeſtum iam ſenatum Carthaginienſibus, infeſtiorem fecerunt. M. Porcius Cato funus mortui filij in prætura, tenuiſſimo, ut ualuit (nam pauper erat) ſumptu fecit. Andriſcus, qui ſe Perſei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti aſſeueratione mentiretur, Romam miſſus. M. Aemilius Lepidus, qui princeps ſenatus ab ſextis iam cenſoribus erat lectus, antequam expiraret, præcepit filijs, lecto ſe ſtrato ſine linteis, ſine purpura efferrent: in reliquum funus ne plus quàm æris denos conſumerent: imaginum ſpecie, non ſumptibus nobilitari maximorum uirorum funera ſolere. De ueneficijs quæſitum. Poblicia & Licinia nobiles fœminæ, quæ uiros ſuos necaſſe inſimulabantur, cognita cauſa, cum prætori prædes uadesque dediſſent, cognatorum decreto necatæ ſunt. Guluſſa Maſſaniſæ filius denunciauit Carthagine delectus
C agi, claſſem comparari, & haud dubium bellum ſtrui. Cum Cato ſuaderet ut ijs bellum indiceretur, P. Cornelio Naſica dicente nihil temere faciundum, placuit decem mitti lega- An. DXCIX.
tos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Poſtumius Albinus conſules cum delectum ſeuere agerent, nec quenquam gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis ſuis uacationem impetrare non potuerunt, in carcerem coniecti ſunt. Hiſpanienſe bellum cum parum proſpere aliquoties geſtum ita confudiſſet ciuitatem Romanam, ut ne ij quidem inuenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire uellent, P. Cornelius Aemilianus proceſſit: & excepturum ſe militiæ genus, quodcunque imperatum eſſet, profeſſus eſt. quo exemplo ad militandi ſtudium omnes incitauit. L. Lucullus conſul, cum M. Claudius Marcellus, cui ſucceſſerat, pacaſſe omnes Celtiberiæ populos uideretur: Vacceos, Cantabros, & alias ad huc incognitas nationes in Hiſpania ſubegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio
D Aemilianus, L. Pauli filius, Africani nepos, ſed adoptiuus, prouocatorem barbarum tribunus militum occidit: & in expugnatione Intercatiæ urbis maius etiam periculum adijt. nam murum primus omnium tranſcendit. Ser. Sulpitius Galba prætor male aduerſus Luſitanos pugnauit. Cum legati ex Africa cum Carthaginienſium oratoribus, & Guluſſa Maſſaniſæ filio redijſſent, dicerentq; ſe & exercitum & claſſem Carthagine deprehendiſſe, perrogari ſententias placuit. Catone & alijs principibus ſenatus ſuadentibus ut in Africam confeſtim tranſportaretur exercitus, quòd Cornelius Naſica dicebat nondum ſibi iuſtam cauſam bellandi uideri: placuit ut bello abſtinerent, ſi Carthaginenſes claſſem exuſſiſſent, & exercitum dimiſiſſent: ſi minus, proximi conſules de bello Punico referrent. Cum locatum à cenſoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Naſica auctore, tanquam inutile & nociturum publicis moribus, ex S.C. deſtructum eſt: populusq; aliquandiu ſtans ludos ſpectauit.
E Carthaginienſes cum aduerſum fœdus bellum Maſſiniſæ intuliſſent, uicti eo nonageſimum ſecundum annum habente, & ſine pulpamine mandere, & guſtare panem tantummodo ſoli to: inſuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

Tertii Punici belli initium altero & ſexcenteſimo anno ab urbe condita, intra quin- An. DCI.
tum annum quàm erat cœptum, conſummati. Inter M. Porcium Catonem & Scipionem Naſicam, quorum alter ſapientiſſimus uir in ciuitate habebatur, alter optimus uir etiam à ſenatu indicatus erat, diuerſis certatum eſt ſententijs: Catone ſuadente bellum, & ut tolle-

retur,delereturq́. Carthago,Naſica diſſuadente: placuit tamen,eo quòd contra fœdus na- F
ues haberent,& extra fines exercitum duxiſſent:quodq́. ſocio populi Ro.& amico Maſſani
ſæ arma intuliſſent,& quòd filium eius Guluſſam, qui cum legatis Romanis erat,in oppidũ
non recepiſſent,bellum ijs indici.Prius quàm ullæ copiæ in naues imponerentur,Vticenſes
legati Romam uenerunt,ſe,ſuaq́. omnia dedentes.Ea legatio ueluti maximum belli omen,
grata patribus,acerba Carthaginenſibus fuit. Diti patri ludi ad Terentum ex præcepto li-
brorum Sibyllinorum facti:qui anno centeſimo,primo punico bello,quingenteſimo & al-
tero anno ab urbe condita facti fuerant. Legati triginta Romam uenerunt, per quos Car-
thaginenſes ſe dedebant.Catonis ſententia peruicit, ut decreto perſtaretur: & ut conſules
quãprimum proficiſcerentur ad bellum.Qui ubi in Africam tranſierunt,acceptis,quos im-
perauerant,trecentis obſidibus,& armis,omnibusq́. inſtrumentis belli, ſi qua Carthagine
erant:tunc cum ex authoritate patrum iuberent, ut in alium locum dum procul à mari decẽ G
millia paſſuum,nec minus remotum oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Car-
thaginienſes compulerunt.Obſideri oppugnariq́. cœpta eſt Carthago à L.Marcio, M.Ma-
ANN. DCI. nilio conſulibus.In qua oppugnatione, cum neglectos ab una parte muros duo tribuni te-
mere cum cohortibus irrupiſſent,& ab oppidanis grauiter cæderentur, à Scipione Africa-
no expliciti ſunt. per quem & caſtellum Romanorum, quod nocte oppugnabant, paucis
equitibus iuuantibus liberatum eſt:caſtrorumq́. quæ Carthaginienſes omnibus copijs pa-
riter ab urbe egreſſi oppugnabant,liberatorum is ipſe præcipuam gloriam tulit. Præterea
cum ab irrita oppugnatione Carthaginis conſul(alter enim Romam ad comitia ierat) exer
citum ducere aduerſus Aſdrubalem uellet,qui cum altera manu iniquum ſaltum inſederat:
ſuaſit primo conſuli ne tam iniquo loco confligeret.uictus deinde complurium,qui & pru-
dentiæ eius & uirtuti inuidebant,ſententijs,& ipſe ſaltum ingreſſus eſt.cumq́., ſicut prædi- H
xerat,fuſus fugatusq́. eſſet Romanus exercitus, & duæ cohortes ab hoſte obſiderentur: cũ
exiguis equitum turmis in ſaltum reuerſus liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam uir-
tutem eius & Cato uir promptioris ad uituperandum linguæ, in ſenatu ſic proſecutus eſt,
ut diceret reliquos qui in Africa militarent,umbras militare;Scipionem uigere.Et populus
Romanus eo fauore illum complexus eſt, ut comitijs complurimæ eum tribus conſulem
ſcriberent: cum hoc per ætatem non liceret. Cum L.Scribonius tribunus ple.rogationem
promulgaſſet,ut Luſitani qui in fidem po.Ro.deditì à Ser. Galba in Gallia ueniſſent, in li-
bertatem reſtituerentur:M.Cato acerrime ſuaſit. extat oratio in annalibus eius incluſa.Q.
Fuluius Nobilior & ſæpe ab eo in ſenatu laceratus,reſpondit pro Galba, ipſe quoque Gal-
ba,cum ſe damnari uideret,complexus duos filios prætextatos,& filium Caij Sulpitij, cu-
ius tutor erat,ita miſerabiliter pro ſe locutus eſt,ut rogatio antiquaretur.extant tres oratio I
nes eius:duæ aduerſum Libonem tribunum plebis,rogationesq́. eius habitas de Luſitanis:
una contra L.Cornelium Cethegum,in qua Luſitanos prope ſe caſtra habentes cæſos fate
tur: quòd compertum habuerit, equo atque homine ſuo ritu immolatis per ſpeciem pacis
adoriri exercitum ſuum in animo habuiſſe.Andriſcus quidam ultimæ ſortis homo,Perſei re
gis ſe filiũ ferẽs,& mutato nomine Philippus uocatus, cum ab urbe Roma,quo illũ Deme-
trius Syriæ rex ob hoc ipſum mendaciũ miſerat,clã profugiſſet: multis ad falſam eius fabu-
lam uelut ad ueram coeuntibus,contracto exercitu, totam Macedoniam aut uoluntate in-
colentium,aut armis occupauit.Fabulam autem huiuſmodi finxerat: Ex pellice ſe & Per-
ſeo rege ortum,traditum educandum Cretæ ſe cuidam eſſe: ut in belli caſus,quod ille cum
Romanis gereret,aliquod uelut ſemen ſtirpis regiæ extaret. Perſeo demortuo,Adramiti ſe
educatum uſque ad duodecimum annum ætatis. patrem eum eſſe credentem,à quo educa- K
retur,ignarum generis fuiſſe ſui.affecto deinde eo,cum prope ad ultimum uitæ finem eſſet,
detectam tandem ſibi originem ſuam: falſæq́. matri libellum datum ſigno Perſei regis ſi-
gnatum, quem ſibi traderet, cum ad puberem ætatem ueniſſet: obteſtationesque ultimas
adiectas,ut res in occulto ad id tempus ſeruaretur. pubeſcenti libellum traditum:in quo re
licti ſibi duo theſauri à patre dicerentur. tum ſcientem mulierem ſubdititium ſe eſſe,ueram
ſtirpem ignoranti edidiſſe genus;atque obteſtatã,ut prius quàm ad Eumenem manaret res,
Perſeo inimicum,excederet ijs locis,ne interficeretur.eo ſe exterritum,ſimul ſperantem ali
quod auxilium à Demetrio,in Syriam ſe contuliſſe:atque ibi primum quis ipſe omnino eſ-
ſet,palam expromere auſum.

A

LIBRI L.

Thessalia, cum & illam inuadere armis, atque occupare Pſeudophilippus uellet, per Romanorum legatos auxilijs Achæorum defenſa eſt. Pruſias rex Bithyniæ, omniumq; humillimorum uitiorum à Nicomede filio adiuuante Attalo rege Pergami, occiſus eſt. Habebat alterum filium, qui pro ſuperiore ordine dentium enatum habuiſſe unum os cōtinens dicitur. Cum legatos ad pacem inter Nicomedem & Pruſiam faciēdam Romani miſiſſent; & unus ex ijs caput multis cicatricibus farſum haberet, alter pedibus æger eſſet, tertius ingenio ſocors haberetur: dixit Cato eam legationem nec caput nec pedes nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore ex ſtirpe generis Perſei regis Macedonum inertia ſocordiaq; ſimilem Pruſiæ regem habebat: iacente eo in ganeo & luſtris, Ammonius regnabat: per
B quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrij filius occiſi. Maſſaniſa Numidiæ rex maior nonaginta annis uir inſignis deceſſit. Inter cætera opera iuuenilia, quæ ad ultimum edidit, adeò etiam uerſus in ſenectam uiguit, ut poſt ſextum & octogeſimum annum filium genuerit. Inter tres liberos eius, maximum natu Mycipſam, Guluſſam, & Manaſtabalem, qui etiam græcis literis erat eruditus, P. Scipio Aemilianus, cum commune eis pater regnum reliquiſſet, & diuidere eos arbitro Scipione iuſſiſſet, adminiſtrationem regni diuiſit: Item Phameæ Himilconi præfecto equitū Carthaginienſium, uiro forti, & cuius opera præcipua Pœni utebantur, perſuaſit, ut cum equitatu ſuo ad Romanos tranſiret. Trium legatorum, qui ad Maſſaniſam miſſi fuerant, Claudius Marcellus coorta tempeſtate fluctibus obrutus eſt. Carthaginienſes Aſdrubalem Maſſaniſæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis ſuſpectum in curia interemerunt. quæ ſuſpicio inde emanauit,
C quòd propinquus eſſet Guluſſæ, auxilia Romanorū iuuantis. P. Scipio Aemilianus cū ædilitatem peteret, conſul à populo dictus, quoniam per annos conſulem fieri non licebat, cum maximo certamine ſuffragantibus plebeijs, & repugnantibus aliquandiu patribus, legibus ſolutus, & conſul creatus eſt. M. Manilius nonnullas urbes circumpoſitas Carthagini expugnauit. Pſeudophilippus in Macedonia cæſo cum exercitu M. Iuuentio prætore, à Q. Cæcilio uictus, captusq; eſt, recepta Macedonia.

LIBRI LI.

Carthago in circuitu mill. XXIIII paſſus patens, magno labore obſeſſa, & per partes capta eſt, primum à Mancino legato, deinde à Scipione conſule, cui extra ſortem pro- An. DCIII.
D uincia Africa data erat. Carthaginenſes portu nouo, quia uetus à Scipione erat obſtructus, facto, & contracta clā exigua claſſe, nauali prælio infeliciter pugnauerunt. Aſdrubalis quoque eorum ducis caſtra ad Nepharim oppidum loco difficillimo ſita cum exercitu deleta ſunt à Scipione. qui tandem urbem expugnauit ſeptingenteſimo anno quàm erat condita. ſpoliorū maior pars Siculis, quibus ablata erāt, reddita. Vltimo urbis excidio cum ſe Aſdrubal Scipioni dediſſet, uxor eius, quæ paucis ante diebus de marito impetrare non potuerat ut ad uictorē transfugeret, ſe, flagrantis in medium urbis incendium duobus cum liberis ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris ſui Aemilij Paulli, qui Macedoniam uicerat, ludos fecit, transfugasq; atque fugitiuos beſtijs obiecit. Belli Achaici ſemina referuntur hæc: quòd legati populi Romani ab Achaicis pulſati ſunt. Corinthum miſſi erant, ut eas ciuitates quæ ſub ditione Philippi fuerant, ab Achaico conſilio ſecernerent.

E

LIBRI LII.

Cum Achæis qui in auxilium Bœotos & Chalcidenſes habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit. quibus uictis, dux eorum Critolaus ueneno ſibi mortem conſciuit. in cuius locum Diæus Achaici motus primus auctor, ab Achæis dux creatus, ad Iſthmon à L. Mummio conſule uictus eſt. qui, omni Achaia in deditionem accepta, An. DCIIII.
Corinthum ex ſenatus conſulto diruit, quia ibi legati Romani uiolati erant. Thebæ quoque & Chalcis quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipſe Mummius ſe abſtinentiſſimum uirum egit: nec quicquam ex ijs opibus ornamentisq; quæ prædiues Corinthus habuit, in domum eius peruenit.

peruenit. Q. Cæcilius Metellus de Andriſco triumphauit: P. Cornelius Scipio Africanus Aemilianus de Carthagine & Aſdrubale. Viriathus primum in Hiſpania ex paſtore uenator, & ex uenatore latro, mox iuſti quoque exercitus dux factus, uniuerſam Luſitaniam occupauit: M. Vitilium prætorem, fuſo eius exercitu, cepit. poſt quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem geſſit, tantumq́. terrorem is hoſtis intulit, ut aduerſus eum conſulari opus eſſet & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges geſta referuntur. Alexander homo ignotus, & incertæ ſtirpis, occiſo (ſicut ante dictum eſt) Demetrio rege, in Syria regnabat. Hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam ob incertos belli caſus ablegatus in Gnidon fuerat, contempta ſocordia inertiaq́. eius, adiuuante Ptolemæo Aegypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemæus in caput grauiter uulneratus, inter curationem, dum oſſa medici terebrare contendunt, expirauit: atque in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, ſucceſſit. Demetrius ob crudelitatem quam per tormenta in ſuos exercebat, à Diodoto quodam uno ex ſubiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum aſſerebat, bello ſuperatus, Seleuciam fugit. L. Mummius de Achæis triumphauit. ſigna ærea, marmoreaq́., & tabulas pictas in triumpho tulit. F G

LIBRI LIII.

AN. DCVII. AP. Claudius conſul Salaſſos, gentem alpinam, domuit. Alter Pſeudophilippus in Macedonia à L. Trebellio quæſtore cum exercitu cæſus eſt. Q. Cæcilius Metellus proconſul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconſule pars maxima Luſitaniæ, expugnatis aliquot urbibus, recepta eſt. C. Iulius ſenator græce res Romanas ſcribit. H

LIBRI LIIII.

AN. DCIX. Q. POMPEIVS conſul in Hiſpania Termeſtinos ſubegit. cum eiſdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium capita CCCXXVIII millia, CCCXLII. Cum Macedonum legati conqueſtum ueniſſent de D. Iunio Silano prætore, quòd acceptis pecunijs prouinciam ſpoliaſſet: & ſenatus de querelis eorum uellet cognoſcere: T. Manlius Torquatus, Silani pater, petijt, impetrauitq. ut ſibi huiuſmodi cognitio mandaretur. & domi cauſa cognita, filium condemnauit, abdicauitq́.: ac ne funeri quidem eius cum ſuſpendio uita finiſſet, interfuit: ſedenſq́. domi poteſtatem conſulentibus ex inſtituto fecit. Q. Fabius proconſul, rebus in Hiſpania proſpere geſtis, labem impoſuit, pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus conſilio Seruilij Cæpionis interemptus eſt, & ab exercitu eius multum comploratus, ac nobiliſſime tumulatus, uir duxq́. maximus, & per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum geſſit, frequentius ſuperior. I

LIBRI LV.

AN. DCXII. P. CORNELIO Naſica, cui cognomen Scipioni fuit, ab irridente Curatio tribuno plebis impoſitum: & D. Iunio Bruto conſulibus delectum habentibus, in conſpectu tyronum res ſaluberrimi exempli facta eſt. nam C. Matienus accuſatus eſt apud tribunos plebis, quòd exercitum in Hiſpania deſeruiſſet: damnatusq́. ſub furca diu uirgis cæſus eſt, & ſeſtertio nummo uenijt. Tribuni plebis, quia non impetrârent ut ſibi denos quos uellent milites eximere liceret, conſules in carcerem duci iuſſerunt. Iunius Brutus conſul in Hiſpania ijs qui ſub Viriato militauerant, agros & oppidum dedit, quod Valentia uocatum eſt. M. Popillius à Numantinis, cum quibus pacem factam ſenatus irritam fieri cenſuerat, cum exercitu fuſus fugatusq́. eſt. C. Hoſtilio Mancino conſule ſacrificante, pulli ex cauea auolauerunt. conſcendenti deinde nauim, ut in Hiſpaniam proficiſceretur, accidit audiri: mane Mancine. Quæ auſpicia triſtia fuiſſe euentu probatum eſt. uictus enim à Numantinis & caſtris exutus, cum ſpes nulla ſeruandi exercitus eſſet, pacem cum eis fecit ignominioſam, quam ratam eſſe ſenatus uetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum millibus K
AN. DCXIII

A quatuor uicta erant. D. Iunius Luſitaniam urbium expugnationibus uſque ad oceanum per
domuit: & cum fluuium Obliuionem tranſire nollent, raptum ſignifero ſignum ipſe tranſilu
lit: & ſic ut tranſgrederentur milites, perſuaſit. Alexandri filius rex Syriæ, decem annos ad
modum habens, à Diodoto qui Tripho cognominabatur, tutore ſuo per fraudem occiſus
eſt, corruptis medicis, qui eum calculi dolore conſumi ad populum mentiti, dum ſecant
illum, occiderunt.

LIBRI LVI.

D. IVNIVS Brutus in ulteriore Hiſpania feliciter aduerſus Gallecios pugnauit. diſſi-
mili euentu M. Aemilius Lepidus proconſul aduerſus Vaccæos rem geſſit, cladem'q. ſi-
B milem Numantinæ paſſus eſt. Ad exoluendum Numantini fœderis religione populum,
Mancinus cum huius rei auctor fuiſſet, deditus Numantinis, non eſt receptus. Luſtrum à
cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium capita CCCXXIII millia. Fuluius Flaccus con An. DCXV.
ſul Vardeos in Illyrico ſubegit. M. Coſconius prætor in Thracia cum Scordiſcis proſpere
pugnauit. Cum uitio ducum bellum Numantinum non ſine publico pudore duraret, dela-
tus eſt ultro Scipioni Africano à ſenatu populoq. Romano conſulatus: quem cum illi cape
re ob legem, quæ uetabat quenquam iterum conſulem fieri, non liceret, ſicuti priori conſu-
latu, legibus ſolutus eſt. Bellum Seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus non po
tuiſſet: C. Fuluio conſuli mandatum eſt. Huius belli initium fuit Eunus ſeruus, natione Sy An. DCXVI
rus, qui contracta agreſtium ſeruorum manu, & ſolutis ergaſtulis, iuſti exercitus numerum
impleuit. Cleo quoque alter ſeruus ad LXX millia ſeruorum contraxit. et copijs iunctis cō
C tra populum Romanum, exercitum'q. eius bellum ſæpe geſſerunt.

LIBRI LVII.

SCIPIO Africanus Numantiam obſedit: & corruptum licentia luxuriaq. exerci- An. DCXVI.
tum ad ſeueriſſimam militiæ diſciplinam reuocauit. omnia enim deliciarum inſtrumenta
recidit: duo millia ſcortorum à caſtris eiecit: militem quotidie in opere habuit, & trigin-
ta dierum frumentum ac ſeptenos uallos ferre cogebat. ægre propter onus incedenti dice
bat: Cum gladio te uallare ſcieris, uallum ferre deſinito. Alij nimium habiliter paruū ſcutū
ferēti, eū ſcutū amplius iuſto ferre iuſſit: neque id ſe reprehendere, quādo melius ſcuto quā
gladio uteretur. Quē militē extra ordinē deprehēdit, ſi Romanus eſſet, uitibus: ſi extraneus,
D fuſtibus cecidit. Iumenta omnia ne exonerarent militem, uendidit. ſæpe aduerſus irruptio-
nes hoſtium feliciter pugnauit. Vaccæi obſeſſi, liberis & coniugibus trucidatis, ipſi ſe inte-
remerunt. Scipio ampliſſima munera ſibi ab Antiocho rege Syriæ miſſa, cum celare alijs
imperatoribus regum munera mos eſſet, pro tribunali accepturum ſe eſſe dixit. eaq; omnia
referre quæſtorem in publicas tabulas iuſſit, ex ijs uiris fortibus munera ſe daturum. Cum
undique Numantiam obſidione clauſiſſet, & oppreſſos fame uideret urgeri hoſtes; qui pa-
bulatum exierant, uetuit interimi: quòd diceret uelocius eos abſumpturos frumentum
quod haberent, ſi plures fuiſſent.

LIBRI LVIII.

E TI. Sempronius Gracchus tribunus plebis cum agrariam legem ferret aduerſus uolun An.
tatem ſenatus; & equeſtris ordinis, ne quis ex publico agro plus quàm D. iugera poſſide- DCXVII.
ret, in eum furorem exarſit, ut M. Octauio collegæ cauſam diuerſæ partis defendenti, pote-
ſtatem lege lata abrogaret; ſeq. & Caium fratrem, & Ap. Claudium ſocerum triumuiros
ad diuidundum agrum crearet. Promulgauit & aliam legē agrariam: qua ſi quis latius agrū
pateſaceret, ut ijdem triumuiri iudicarent, quà publicus ager, quà priuatus eſſet. deinde
cum minus agri eſſet, quàm quod diuidi poſſet ſine offenſa etiam plebis; quoniam eos ad cu
piditatem ampla modo ſperandi incitauerat, legem ſe promulgaturum oſtendit, ut ijs qui
Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia quæ regis Attali fuiſſet, diuideretur.
Hæredem autem populum Romanum reliquerat Attalus rex Pergami, Eumenis filius. Tot
indignita-

indignitatibus commotus grauiter ſenatus, ante omnes P. Mucius conſul, qui cum in ſena- F
tu in Gracchum peroraſſet, raptus ab eo ad populum, delatusq. plebi, rurſus in eum pro ro-
ſtris concionatus eſt. Cum iterum tribunus plebis creari uellet Gracchus, auctore P. Cor-
nelio Naſica in Capitolio ab optimatibus occiſus eſt, ictus primum fragmentis ſubſellio-
rum: & inter alios qui in eadem ſeditione occiſi erant, inſepultus eſt in flumen proiectus.
Res præterea in Sicilia uario euentu aduerſus fugitiuos geſtas continet.

LIBRI LIX.

NVMANTINI fame coacti, ipſi ſe per uicem trudentes trucidauerunt. Captam urbem
An. Scipio Africanus deleuit, & de ea triumphauit, quartodecimo anno poſt Carthaginem de
DCXVIII. letam. P. Rupilius conſul in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Ariſtonicus regis Eumenis fi- G
lius, Aſiam occupauit: cum teſtamento Attali regis legata populo Romano libera eſſe de-
An. beret. Aduerſus eum P. Licinius Craſſus conſul, cum idem pontifex maximus eſſet, quod
DCXIX. nunquam antea factum erat, extra Italiam profectus, prælio uictus, & interemptus eſt. M.
Perperna conſul uictum Ariſtonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus
An. DCXX. tunc primum uterque ex plebe cenſores facti. Luſtrum à cenſoribus eſt conditum. cenſa
ſunt capita CCCLXVIII millia, DCCCXXIII, præter pupillos & uiduas. Q. Metellus
cenſor cenſuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum procreandorum cauſa. extat
oratio eius, quam Auguſtus Cæſar cum de maritandis ordinibus ageret, uelut in hæc tem-
pora ſcriptam in ſenatu recitauit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum cenſo-
rem, à quo in ſenatu legendo præteritus erat de ſaxo deijci iuſſit: quod ne fieret, cæteri tri-
buni plebis auxilio fuerunt. Cum Carbo tribunus plebis rogationem tuliſſet, ut eundem H
tribunum plebis, quoties uellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauiſſima
oratione diſſuaſit: in qua dixit Ti. Gracchum iure cæſum uideri. Gracchus contra ſuaſit ro
gationem: ſed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriæ, & Phraatē Parthorum
regem geſta, nec magis quietæ res Aegypti referuntur. Ptolemæus Euergetes cognomina
tus, ob nimiā crudelitatem ſuis inuiſus, incenſa à populo regia, clam in Cyprum profugit.
& cum ſorori eius Cleopatræ, quam filia eius uirgine per uim compreſſa, & in matrimoniū
ducta, repudiauerat, regnum à populo datum eſſet, infenſus, filiū quem ex illa habebat, in
Cypro occidit: caputq. eius & manus & pedes matri miſit. Seditiones à triumuiris, Fuluio
Flacco, C. Graccho, & C. Carbone agro diuidundo creatis excitatæ. quibus cum P. Scipio
Africanus aduerſaretur, fortisq. ac ualidus pridie domum ſe recepiſſet, mortuus in cubicu
lo inuētus eſt. Suſpecta fuit, tanquam uenenum ei dediſſet Sempronia uxor: hinc maxime, I
quod ſoror eſſet Gracchorum, cum quibus ſimultas Africano fuerat. de morte tamen eius
nulla quæſtio acta. Defuncto eo ſeditiones triumuirales acrius exarſerunt. C. Sempronius
An. DCXXI. conſul contra Iapudas primo rem male geſſit, mox uictoria cladem acceptam emendauit,
uirtute D. Iunij Bruti, eius qui Luſitaniam ſubegerat.

LIBRI LX.

L. Aurelius COS. Sardos rebellantes ſubegit. Fuluius Flaccus primus omnium tranſal
An. pinos Ligures bello domuit, miſſus in auxilium Maſſilienſibus aduerſus Saluios Gallos, qui
DCXXIIII. populabantur fines Maſſilienſium. L. Opimius prætor Fregellanos qui defecerant, in dedi-
tionem accepit: Fregellas diruit. Peſtilentia in Africa ab ingenti multitudine locuſtarum, K
& deinde necatarum ſtrage fuiſſe traditur. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt
ciuium capita CCCXC millia, DCCXXXVI. C. Gracchus, Tiberij frater, tribunus plebis
eloquentior quàm frater pernicioſas aliquas leges tulit: inter quas frumentariam, ut ſemiſ
ſe & triente frumentum plebi daretur: alteram legem agrariam, quam frater eius tulerat:
tertiam, qua equeſtrem ordinem tunc cum ſenatu conſentientem corrumperet, ut ſexcenti
ex equitibus in curiam ſublegerentur: et quia illis temporibus CCC tantum ſenatores
erant, DC equites trecentis ſenatoribus admiſcerentur, ideſt, ut equeſter ordo bis tantum
uirium in ſenatu haberet. & continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs latis
effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, & una in ſolo dirutæ Carthaginis: quò

ipſe

A ipſe triumuir creatus coloniam deduxit. Præterea res à Q. Metello conſule aduerſus Baleares geſtas continet, quas Græci Gymneſias appellant, quia æſtatem nudi exigant. Baleares à teli miſſu appellati, uel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem nauigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium uirum ſuum, & Seleucum filium, indignata quòd occiſo patre eius à ſe, iniuſſu ſuo diadema ſumpſiſſet, interemit. An. DCXXVII.

LIBRI LXI.

C. Sextivs proconſul uicta Saluiorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus atque à nomine ſuo ita appellatas. Cn. Domitius proconſul contra Allobroges ad oppidum Vindalium feliciter pugnauit. Qui-
B bus bellum inferendi cauſa fuit, quòd Teutomalium Saluiorum regem fugientem recepiſſent, & omni ope iuuiſſent: quodq; Heduorum agros, ſociorũ populi Romani, uaſtauiſſent. C. Gracchus ſeditioſo tribunatu acto, cum Auentinum quoque armata multitudine occupauiſſet, à L. Opimio conſule ex S. C. uocato ad arma populo, pulſus, interemptus eſt, & cum eo Fuluius Flaccus conſularis ſocius eiuſdẽ furoris. Q. Fabius Maximus conſul Paulli nepos, aduerſus Allobroges, & Bituitum Aruenorum regem feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæſa millia hominum centum uiginti. & cum ipſe ad ſatisfaciendum ſenatui Romam profectus eſſet, Albæ cuſtodiendus datus eſt, quia contra pacem uidebatur ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque eſt, ut Congentiatus filius eius comprehenſus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius accuſatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quòd indemnatos ciues in carcerem coniecisset, abſolutus eſt. An. DCXXIX.
C

LIBRI LXII.

Q. Marcivs Cos Stoenos gentem Alpinam expugnauit. Micipſa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hiempſali, & Iugurthæ fratris filio, quem adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas ſubegit. Iugurtha Hiẽpſalem fratrem bello petijt, quem uictum interemit: Adherbalem regno expulit, qui à ſenatu reſtitutus eſt. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus cenſores duos & triginta ſenatu mouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet. An. DCXXXII.

D

LIBRI LXIII.

C. Porcivs conſul in Thracia male aduerſus Scordiſcos pugnauit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium capita CCCXCIIII millia, CCCXXXVI. Aemilia, Licinia, & Marcia uirgines Veſtales inceſti damnatæ ſunt. idq; inceſtum quemadmodum commiſſum, deprehenſum & uindicatum ſit, refertur. Cimbri gens uaga populabundi in Illyricum uenerunt, ab ijs Papirius Carbo conſul cum exercitu fuſus eſt. Liuius Druſus conſul aduerſus Scordiſcos, gentem à Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnauit, magnumq; honorem tulit. An. DCXXXVIII.

LIBRI LXIIII.

E Adherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obſeſſus, contra denunciationem ſenatus ab eo occiſus eſt. Ob hoc ipſi Iugurthæ bellum indictum: idq; Calpurnius Beſtia conſul gerere iuſſus, pacem cum Iugurtha iniuſſu populi & ſenatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandos auctores conſiliorum ſuorum, quòd multos pecunia in ſenatu corrupiſſe dicebatur, Romam uenit: & propter cædem admiſſam in regulum quendam nomine Maſſiuam, qui regnum eius populo Romano inuiſi appetebat, Romæ interfectum, cum periclitaretur, cauſam capitis dicere iuſſus, clam profugit, & cedens urbe fertur dixiſſe, O urbem uenalem & cito perituram, ſi emptorem inuenerit. A. Poſtumius legatus infeliciter prælio aduerſus Iugurtham geſto pacem quoque adiecit ignominioſam, quam non eſſe ſeruandam ſenatus cenſuit.

LIBRI LXV.

An. DCXLI Q. Caecilivs Metellus conſul duobus prælijs Iugurtham fudit, totamq́. Numidiam uaſtauir. M. Iunius Silanus conſul aduerſum Cimbros infeliciter pugnauir. legatis Cimbrorum ſedem & agros, in quibus conſiderent, poſtulantibus ſenatus negauit. M. Minucius proconſul contra Thracas proſpere pugnauit. L. Caſſius conſul à Tigurinis Galliæ F
An. DCXLIII. pago Heluetiorum qui à ciuitate ſeceſſerāt, in finibus Allobrogum cum exercitu cæſus eſt. milites qui ex ea clade ſuperauerant, obſidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pacti ſunt.

LIBRI LXVI.

Ivgvrtha pulſus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorum regis adiutus eſt, & cæſis prælio Bocchi quoque copijs, nolente Boccho bellum infeliciter ſuſceptū diutius ſuſtinere, uinctus ab eo & traditus Mario eſt: in qua re præcipua opera L. Cornelij Sullæ quæſtoris Marij fuit. G

LIBRI LXVII.

M. Avrelivs Scaurus legatus conſulis à Cimbris fuſo exercitu captus eſt: & cum in conſilium ab ijs euocatus deterreret eos ne alpes tranſirent Italiam petituri, eo quòd diceret Romanos uinci non poſſe, à Bolo rege feroci iuuene occiſus eſt. Ab ijſdem hoſtibus
An. DCXLV. Cn. Mallius conſul & Q. Seruilius Cæpio proconſul uicti prælio, caſtris quoque binis exuti ſunt. octoginta millia militum occiſa, calonum ac lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani iuſſionem, Cæpionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati H bona publicata ſunt, primi poſt regem Tarquinium, imperiumq́. ei abrogatum. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in carcere necatus eſt. Marius triumphali ueſte in ſenatum uenit, quod nemo ante eum fecerat: eiq́. propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos conſulatus eſt. conſulatu ſecundo & tertio abſens conſul creatus, quartum conſulatum diſſimulanter captans conſecutus eſt. Cn. Domitius pontifex maximus populi ſuffragio creatus eſt. Cimbri, uaſtatis omnibus quæ inter Rhodanum & Pyrenæum ſunt, per ſaltum in Hiſpaniam tranſgreſſi, ibiq́. multa loca populati, à Celtiberis fugati ſunt: reuerſiq́. in Galliā, bellicoſis ſe Teutonis cōiunxerunt.

LIBRI LXVIII. I

An. DCXLVIII. M. Antonivs prætor in Ciliciam maritimos prædones perſecutus eſt. C. Marius conſul ſumma ui oppugnata à Teutonis & Ambronibus caſtra defendit. duobus deinde prælijs circa Aquas Sextias eos hoſtes deleuit: in quibus cæſa traduntur hoſtium ducenta millia, capta nonaginta. Marius abſens quintum conſul creatus eſt: triumphum oblatum, donec & Cimbros uinceret, diſtulit. Cimbri repulſo ab alpibus fugatoq́. Q. Catulo proconſule, qui fauces alpium obſederat, & ad flumen Atheſim caſtellum editum inſederat, reliqueratq́., cum uirtute ſua explicita fugientem proconſulem exercitumq́. perſecuti, in Italiam traieciſſent, iunctis eiuſdem Catuli & C. Marij exercitibus, prælio uicti ſunt ab eis: in quo cæſa traduntur hoſtium centum quadraginta millia, capta ſexaginta. Marius totius ciuitatis conſenſu exceptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, uno contentus fuit. K Primores ciuitatis, qui aliquandiu ut nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conſeruatam ab eo rempublicam fatebantur. Poblicius Malleolus matre interempta, primus omnium inſutus culleo in mare præcipitatus eſt. Ancilia cum ſtrepitu mota eſſe, antequam Cimbricum bellum conſummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges geſta continet.

LIBRI LXIX.

An. DCL. L. Appvleivs Saturninus, adiuuante C. Mario, & per milites occiſo A. Nonio cōpetitore, tribunus plebis per uim creatus, non minus uiolenter tribunatum, quàm petierat, geſſit.

A geſſit. et cum legem agrariam per uim tuliſſet, Metello Numidico, quòd in eam non iuraue rat, diem dixit. qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne cauſa malorum certaminum eſſet, in uoluntarium exilium Rhodum profectus eſt: ibiq́. legendo, & audiendis magnis uiris uacabat. Profecto C. Marius ſeditionis author, qui ſextum conſulatum per tribus ſparſa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Appuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmium candidatum cõſulatus, quem maxime aduerſarium actionibus ſuis timebat, interemit. quibus rebus concitato quamplurimum ſenatu in eius cauſam, & C. Marius homo mutabilis, & uarij conſilij ingenijq́., qui ſemper ſecundam fortunam tranſierat, cum eum tueri minime poſſet, oppreſſus armis cum Glaucia prætore, & alijs eiuſdem furoris ſocijs, à Rabirio quodam interfectus eſt. Q. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fauore ciuitatis reductus eſt. M'. Aquillius proconſul in Sicilia bellum ſeruile concitatum confecit.

B

LIBRI LXX.

Cvm M'. Aquilius de pecunijs repetundis cauſam diceret, ipſe rogare iudices noluit. M. Antonius qui pro eo perorabat, tunicam à pectore eius diſcidit, ut honeſtas cicatrices oſtenderet: quibus conſpectis, indubitanter abſolutus eſt. Cicero eius rei ſolus auctor. T. Didius proconſul aduerſum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomen Apioni fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit: & eius regni ciuitates ſenatus liberas eſſe iuſſit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sulla reductus eſt. Parthorum legati à rege Arſace miſſi ad Sullam uenerunt, ut amicitiam à populo Romano peterent. P. Rutilius uir ſummæ innocentiæ, qui legatus Q. Mucij procon

C ſulis à publicanorum iniurijs Aſiam defenderat, inuiſus equeſtri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus, in exilium miſſus eſt. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cum impotentiam equeſtris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni ui niti cœpit ut ad ſe iudicia transferrentur, ſuſtinente cauſam eius M. Liuio Druſo tribuno plebis: qui ut uires ſibi acquireret, pernicioſa ſpe largitionis plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

M. Livivs Druſus tribunus plebis ut maioribus uiribus ſenatus cauſam ſuſceptam tueretur, ſocios, & Italicos populos ſpe ciuitatis Romanæ ſolicitauit: iiſque adiuuantibus

D per uim legibus agrarijs frumentarijsq́. latis, legem quoque iudicialem tulit, ut æqua parte iudicia penes ſenatum & equeſtrem ordinem eſſent. Cum deinde promiſſa ſocijs ciuitas præſtari non poſſet, irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, orationesq́. in concilijs principum referuntur. propter quæ Liuius Druſus etiam ſenatui inuiſus factus, uelut ſocialis belli auctor, incertum à quo, domi occiſus eſt.

LIBRI LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Veſtini, Marſi, Peligni, Marrucini, Lucani. Samnites: initio belli à Picentibus orto. Q. Seruilius proconſul in oppido Aſculo cum omnibus ciuibus Romanis qui in eo oppido erant occiſus eſt. ſaga populus ſumpſit. Ser. Galba

E à Lucanis comprehenſus, unius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus eſt. Aeſernia & Alba coloniæ ab Italicis obſeſſæ ſunt. Auxilia deinde Latini nominis, externarumq́. gentium miſſa populo Romano, & expeditiones inuicem, urbiumq́. expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII.

L. Ivlivs CAESAR conſul male aduerſus Samnites pugnauit. Nola colonia in poteſtatem Samnitium cum L. Poſtumio prætore uenit, qui ab ijs interẽptus eſt. Complures populi ad hoſtes defecerunt. Cum P. Rutilius conſul parum proſpere contra Marſos pugnaſſet, & in prælio cecidiſſet, C. Marius legatus eius meliore euentu cum hoſtibus conflixit.

ſixit. Ser. Sulpicius Pelignos prælio fudit. Q. Cæpio legatus Rutilij, cum obſeſſus proſpe F
re in hoſtes erupiſſet, & ob eum ſucceſſum æquatum ei cum C. Mario eſſet imperium, teme
rarius factus, & circunuentus inſidijs, fuſo exercitu cecidit. L. Cæſar conſul feliciter con-
tra Samnites pugnauit. ob eam uictoriam Romæ ſaga poſita ſunt. et ut uaria belli fortuna
eſſet, Aeſernia colonia cum M. Marcello in poteſtatem Samnitum uenit. Sed & C. Marius
prælio Marſos fudit, Hirno Aſinio prætore Marrucinorum occiſo. C. Cæcilius in Gallia
tranſalpina Saluios rebellantes uicit.

LIBRI LXXIIII.

Cn. Pompeius Picentes prælio fudit, & obſedit. propter quam uictoriam Romæ
prætextæ aliaq. magiſtratuum inſignia ſumpta ſunt. C. Marius cum Marſis dubio euentu G
pugnauit. Libertinitum primum militare cœperunt. A. Plotius legatus Vmbros, L. Por-
cius prætor Marſos, cum uterque populus defeciſſet, prælio uicerunt. Nicomedes in Bithy
niæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti ſunt. Cn. Pompeius conſul Marſos acie ui
cit. Cum ære alieno oppreſſa eſſet ciuitas, A. Sempronius Aſellio prætor, quoniam ſecun-
dum debitores ius dicebat, ab ijs qui fœnerabantur, in foro occiſus eſt. Præterea incurſio-
nes Thracum in Macedoniam, populationesq. continet.

LIBRI LXXV.

A. Postumius Albinus legatus cum claſſi præeſſet, infamis crimine proditionis ab
exercitu ſuo interfectus eſt. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio uicit, & bina ca- H
An. DCLXI. ſtra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Veſtinos in deditionē accepit. L. Porcius conſul re
bus proſpere geſtis fuſisq. aliquoties Marſis, dum caſtra eorum expugnat, cecidit. Ea res
hoſtibus uictoriam eius prælij dedit. Coſconius & Luceius Samnites acie uicerunt. Ma-
rium Egnatium nobiliſſimum hoſtium ducem occiderunt, compluraq. eorum oppida in
deditionem acceperunt. L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquot
populos recepit: quantisq. raro quisquam alius ante conſulatum rebus geſtis, ad petitio-
nem conſulatus Romam eſt profectus.

LIBRI LXXVI.

A. Gabinius legatus, rebus aduerſum Lucanos proſpere geſtis, multis oppidis ex- I
pugnatis, in obſidione caſtrorum hoſtilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit,
uniuerſamq. eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconſul Veſtinos & Pelignos in de-
ditionem accepit. Marſi quoque à L. Murena & Cæcilio Pio legatis aliquot prælijs fracti
pacem petierunt. Aſculum à Cn. Pompeio captum eſt, cæſis & à Mamerco Aemilio legato
Italicis. Silo Popedius dux Marſorum, author huius rei prælio cecidit. Ariobarzanes Cap-
padociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulſi ſunt. Præterea incur-
ſiones Thracum in Macedoniam, populationesq. continet.

LIBRI LXXVII.

An. DCLXII. Cum P. Sulpicius tribunus plebis auctore C. Mario pernicioſas leges promulgaſſet, K
ut exules reuocarentur, & noui ciues libertiniq. diſtribuerentur in tribus, & ut Marius ad-
uerſus Mithridatem Ponti regem dux crearetur: & aduerſantibus conſulibus Q. Pompe-
io & L. Sullæ uim intuliſſet, occiſo Q. Pompeio conſulis filio, genero Syllæ: L. Sulla con-
ſul cum exercitu in urbem uenit, & aduerſus factionem Sulpicij & Marij in ipſa urbe pugna
uit, eamq. expulit. ex qua duodecim à ſenatu hoſtes, inter quos C. Marius pater & filius,
iudicati ſunt. P. Sulpicius cum in quadam uilla lateret, indicio ſerui ſui retractus & occiſus
eſt. ſeruus, ut præmium promiſſum iudicij haberet, manumiſſus eſt, & ob ſcelus domini pro
diti de ſaxo deiectus eſt. C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater cum in palu-
dibus Minturnenſium lateret, extractus eſt ab oppidanis. & cum ad occidendum eum miſ-

ſus

A ſus ſeruus natione Gallus maieſtate tanti uiri perterritus receſſiſſet, impoſitus publice in nauium delatus eſt in Africam. L. Sulla ciuitatis ſtatū ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius conſul ad accipiendum à Cn. Pompeio proconſule exercitum profectus, conſilio eius occiſus eſt. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulſo Aquillio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII.

Mithridates Aſiam occupauit: Q. Oppium proconſulem, item Aquillium legatum in uincula coniecit: iuſſuq́. eius quicquid ciuium Romanorum in Aſia fuit, uno die trucidatum eſt. urbem Rhodum, quæ ſola in fide permanſerat, oppugnauit: & aliquot prælijs
B nualibus uictus receſſit. Archelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu uenit, Athenas occupauit. Præterea trepidationem urbium, inſularumq́., alijs ad populum Romanum ciuitates ſua trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

L. Cornelius Cinna cum pernicioſas leges per uim, atque arma ferret, pulſus urbe à Cn. Octauio collega cum VI tribunis pl. imperioq́. abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in poteſtatem ſuam redegit, & bellum urbi intulit, acceſſito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa. in quo bello duo fratres, alter ex Pópeij exercitu, alter ex Cinnæ, igno- An. DCLXIII.
C rantes concurrerunt. et cum uictor ſpoliaret occiſum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo, ipſe ſupra rogum ſe transfodit, & eodem igni conſumptus eſt. Et cum opprimi inter initia potuiſſet, Cn. Pompeij fraude, qui utranque partem fouendo, uires Cinnæ dedit, nec niſi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & conſulis ſegnitie confirmati Cinna & Marius, quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio & Carboni dati ſunt, urbem circumſederunt. Oſtiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

Italicis populis à ſenatu ciuitas data eſt. Samnites, qui ſoli arma retinebant, Cinnæ
D & Mario ſe coniunxerunt. ab ijs Plautius cum exercitu cæſus eſt. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupauerunt, & fugati ab Octauio conſule receſſerunt. Marius Antium, & Ariciam, & Lauiniū colonias deuaſtauit. Cum nulla ſpes eſſet optimatibus reſiſtendi propter ſegnitiem & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diuerſas partes tranſibant: Cinna & Marius in urbem recepti ſunt. qui uelut captam eam cædibus & rapinis uaſtarunt, Cn. Octauio conſule occiſo, & omnibus aduerſæ partis nobilibus trucidatis, inter quos C. Antonio, eloquentiſſimo uiro, L. et C. Cæſare, quorum capita in roſtris poſita ſunt. Craſſus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus. pater Craſſus, ne quid indignum uirtute ſua pateretur, gladio ſe transfixit. Et citra ulla comitia conſules in ſequentem annum ſeipſos renunciauerunt. Eodemq́. die, quo magiſtratum inierant: Marius Sex. Licinium ſenatoré de ſaxo deijci iuſſit, editisq́. multis ſceleribus,
E Idibus Ianuarijs deceſſit: uir, cuius ſi examinentur cum uirtutibus uitia, haud facile ſit dictu utrum bello melior, an pace pernicioſior fuerit. adeo quam rempublicam armatus ſeruauit, eam primo togatus omni genere fraudis, poſtremo armis hoſtiliter euertit.

LIBRI LXXXI.

L. Sulla Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat, circumſedit, & cum maximo labore expugnauit: urbi libertatem, & ciuibus quæ habuerant, reddidit. Magneſia, quæ ſola in Aſia ciuitas in fide manſerat, ſumma uirtute aduerſus Mithridatem defenſa eſt. Præterea tranſitus Thracum in Macedoniam continet.

LIBRI LXXXII. F

SYLLA copias regis, quæ Macedonia occupata in Theſſaliam uenerant, prælio uicit, cæ
An. ſis hoſtium centum millibus, & caſtris quoque expugnatis. renouato deinde bello, iterum
exercitum eius fudit, ac deleuit. Archelaus cum claſſe regia Syllæ ſe tradidit. L. Valerius
DCLXIIII. Flaccus conſul collega Cinnæ miſſus ut Syllæ ſuccederet, propter auaritiam inuiſus exercitui ſuo, à C. Fimbria legato ipſius, ultimæ audaciæ homine, occiſus eſt: & imperium ad Fimbriam translatum. Præterea expugnatæ in Aſia urbes a Mithridate, & crudeliter direpta prouincia, incurſionesq́. Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII. G

C. FIMBRIA in Aſia fuſis prælio aliquot copijs Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obſeſſumq́. regem non abfuit multum quin caperet. urbem Ilion, quæ ſe poteſtati Syllæ reſeruabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Aſiæ recepit. Sylla multis
An. DCLXV. prælijs Thracas cecidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papirius Carbo à ſe ipſis conſules per biennium creati bellum contra Syllam pararent: effectum eſt per L. Valerium Flaccum principem ſenatus, qui orationem in ſenatu habuit, & per eos, qui concordiæ ſtudebant, ut legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu ſuo, quem inuitum cogebat naues conſcēdere, & aduerſus Syllam proficiſci, interemptus eſt. conſulatum Carbo ſolus geſſit. Sylla cum in Aſiam traieciſſet, pacem cum Mithridate fecit, ita ut is cederet prouincijs, Aſia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria deſertus ab exercitu qui ad Syllam tranſierat, ipſe ſe percuſſit: impetrauitq́. de ſeruo ſuo præbens ceruicem, ut ſe interficeret. H

LIBRI LXXXIIII.

SYLLA legatis qui à ſenatu miſſi erant, futurum ſe in poteſtate ſenatus reſpondit, ſi ciues qui à Cinna pulſi ad ſe confugerant, reſtituerentur. quæ conditio cum iuſta ſenatui uideretur, per Carbonem, factionemq́. eius, cui bellum uidebatur utilius, ne conueniret, effectum eſt. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiæ colonijsq́. obſides exigere uellet, ut fidem illorum contra Syllam obligaret, conſenſu ſenatus prohibitus eſt. Nouis ciuibus S.C. ſuffragium datum eſt. Q. Metellus Pius qui partes optimatium ſequutus erat, cum in Africa bellum moliretur, à C. Fabio prætore pulſus eſt: ſenatusq́. conſultum per factionem Carbonis & Marianarum partium factum eſt, ut omnes ubique exercitus dimitterentur. libertini in quinque & triginta tribus diſtributi ſunt. Præterea belli apparatum, quod contra Sullam excitabatur, continet. D

LIBRI LXXXV.

An. SYLLA in Italiam cum exercitu traiecit: miſſisq́. legatis qui de pace agerent, & ab con
DCLXVII. ſule C. Norbano uiolatis, eundem Norbanum prælio uicit. Et cum L. Scipionis alterius conſulis, cum quo per omnia id egerat ut pacem iungeret, nec potuerat, caſtra oppugnaturus eſſet, uniuerſus exercitus conſulis ſolicitatus per emiſſos à Sylla milites, ſigna ad Syllam tranſtulit: Scipio, cum interimi poſſet, dimiſſus eſt. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Aſculum ceperat, conſcripto uoluntariorum exercitu cum tribus legionibus ad Syllam uenerat, ad quem ſe nobilitas omnis conferebat, ita ut deſerta urbe ad caſtra ueniretur. Præterea expeditiones per uniuerſam Italiam utriuſque partis ducum referuntur. K

LIBRI LXXXVI.

An. CVM C. Marius, C. Marij filius conſul ante annos uiginti per uim creatus eſ-
DCLXVIII. ſet, C. Fabius in Africa propter crudelitatem, & auaritiam in prætorio ſuo uiuus exuſtus eſt. L. Philippus legatus Sullæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulſo & occiſo, occupauit. Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs uelut erepturus ciuitatem, & ſuffragij

A fragij ius nuper datum, fœdus percuſſit: itemq́. ex fiducia iam certæ uictoriæ litigatores, à quibus adhibebatur, uadimonium Romam deferre iuſſit. Cum à parte diuerſa urbs adhuc teneretur, L. Damaſippus prætor ex uoluntate C. Marij conſulis, cum ſenatum contraxiſſet, omnem quæ in urbe erat nobilitatem trucidauit. ex cuius numero Q. Mutius Scæuola pontifex maximus, fugiens in ueſtibulo ædis Veſtæ occiſus eſt. Præterea bellum à L. Murena aduerſus Mithridatem in Aſia renouatum continet.

LIBRI LXXXVII.

Sylla C. Marium, exercitu eius fuſo deletoq́. ad Sacriportum, in oppido Præneſte obſedit: urbem Romam ex inimicorum manibus recepit. Marium erumpere tentantem re- B pulit. Præterea res à legatis eius eadem ubique fortuna partium geſtas continet.

LIBRI LXXXVIII.

Sylla Carbonem, exercitu eius ad Cluſium, ad Fauentiam, Fidentiamq́. cæſo, Italia expulit: cum Samnitibus, qui ſoli Italicorum populorum nondum arma depoſuerant, iuxta urbem Romam ante portam Collinam debellauit: recuperataq́. Rep. pulcherrimam uictoriam crudelitate, quanta in nullo homine unquam fuit, inquinauit. Octo millia deditorum in uilla publica trucidauit: tabulam proſcriptionis poſuit: urbem & uniuerſam Italiam cædibus repleuit: inter quos omnes Præneſtinos inermes concidi iuſſit. Marium ſenatorij ordinis uirum cruribus brachijsq́. fractis, auribus præſectis, & effoſſis oculis necauit. C C. Marius Præneſte obſeſſus à Lucretio Offella Syllanarum partium uiro, cum per cuniculum captaret euadere, ſeptus ab exercitu, mortem ſibi conſciuit in ipſo cuniculo, cum ſentiret ſe euadere non poſſe, cum Pontio Teleſino fugæ comite ſtricto utrinque gladio concurrit. quem cum occidiſſet, ipſe ſaucius à ſeruo impetrauit ut ſe occideret.

LIBRI LXXXIX.

M. Brutus à Cn. Papirio Carbone, qui Coſſuram appulerat, miſſus naue piſcatoria Lilybæum, ut exploraret an ibi Pompeius eſſet, & circumuentus a nauibus quas Pompeius miſerat, in ſe mucrone uerſo, ad tranſtrum nauis obnixus corporis pondere occubuit. Cn. D Pompeius in Siciliam cum imperio à ſenatu miſſus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo unquam fecerat, cum faſcibus uigintiquatuor proceſſit: rebus nouis reip. ſtatum confirmauit: tribunorum plebis poteſtatem minuit: & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum augurumq́. collegium ampliauit, ut eſſent quindecim: ſenatum ex equeſtri ordine ſuppleuit: proſcriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum uendidit. ex quibus primo multa rapuit. redactum eſt ſeſtertium ter millies quingenties. Q. Lucretium Offellam conſulatum contra uoluntatem ſuam petere auſum, iuſſit interimi in Foro: & cum indigne ferret populus Romanus, concione uocata ſe iuſſiſſe dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proſcriptum, & Hiarbam regem Numidarum bellum molientes, uictos interemit: & IIII & XX annos natus adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, ex Africa triumphauit. E C. Norbanus conſularis proſcriptus in urbe Rhodo, cum comprehenderetur, ipſe ſe interemit. Mutilus ex proſcriptis unus clam capite adoperto, ad poſticias ædes Baſtiæ uxoris cum acceſſiſſet, admiſſus non eſt, quia illum proſcriptum diceret. itaque ſe transfodit, & ſanguine ſuo fores uxoris reſperſit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuiſit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obſeſſum in deditionem accepit. Mitylenæ quoque in Aſia, quæ ſola urbs poſt uictum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ, dirutæq́. ſunt.

LIBRI XC.

Sylla deceſſit, honosque ei à ſenatu habitus eſt, ut in campo Martio ſepeliretur. M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret reſcindere, bellum excitauit: & à Q. Catulo An. DCLXXII.

collega Italia pulſus eſt,& in Sardinia fruſtra bellum molitus,perijt.M.Brutus,qui Ciſalpinam Galliam tenebat,à Cn.Pompeio occiſus eſt. Q.Sertorius proſcriptus in ulteriore Hiſpania ingens bellum excitauit. L. Manilius proconſul, & L.Domitius legatus ab Herculeio quæſtore prælio uicti ſunt. Præterea à P. Seruilio proconſule aduerſus Cilicas res geſtas continet. F

LIBRI XCI.

Cn. Pompeius cum adhuc eques eſſet, cum imperio conſulari aduerſus Sertorium miſſus eſt. Sertorius aliquot urbes expugnauit,plurimasq́. ciuitates in poteſtatem ſuam redegit. Ap.Claudius procóſul Thracas pluribus prælijs uicit.Q.Metellus procóſul L.Herculeium quæſtorem Sertorij omni cum exercitu cecidit. G

LIBRI XCII.

Cn. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita ut ſingula ex utraque parte cornua uicerint. Q.Metellus Sertorium,& Perpernam cum duobus exercitibus prælio fudit. cuius uictoriæ partem cupiens ferre Pompeius,parum proſpere pugnauit. obſeſſus deinde Calagurij Sertorius aſſiduis eruptionibus non leuiora damna obſidentibus intulit.Præterea à Curione procóſule in Thracia res geſtas aduerſus Dardanos,& Q.Sertorij multa crudelia in ſuos facta continet,qui ex amicis,& ſecum proſcriptis crimine proditionis inſimulatos interemit.

LIBRI XCIII. H

P. Servilius proconſul in Cilicia Iſauros domuit,& aliquot urbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecit hæredem:regnumq́. eius in prouinciæ formam redactum eſt. Mithridates fœdere cum Sertorio icto,bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedeſtrium naualiumq́., & oc-

An. DCLXXVI. cupata Bithynia.M.Aurelius Cotta conſul ad Chalcedonem prælio à rege uictus eſt. resq́. a Pompeio & Metello contra Sertorium geſtas continet, qui omnibus belli militiæq́. artibus par fuit: quos etiam ab obſidione Calagurij oppidi depulſos coegit diuerſas regiones petere,Metellum ulteriorem Hiſpaniam,Pompeium Galliam.

LIBRI XCIIII. I

L. Lucullus conſul aduerſus Mithridatem equeſtribus prælijs feliciter pugnauit;& expeditiones aliquot proſperas fecit, poſcentesque pugnam milites à ſeditione inhibuit. Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit.Præterea res à Pompeio in Hiſpania contra Sertorium proſpere geſtas continet.

LIBRI XCV.

C. Curio proconſul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & ſeptuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt:& congregata ſeruorum & ergaſtulorum multitudine,Crixo & Spartaco ducibus bello excitato,Claudium Pulchrum legatum, & P. Vatinium prætorem prælio uicerunt.L.Lucullus proconſul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque deleuit, pulſumq́. à Bithynia regem uarijs belli ac naufragiorum caſibus fractum coegit in Pontum profugere. K

LIBRI CXVI.

Q. Arrius prætor Crixum fugitiuorum ducem, cum uiginti millibus hominum cecidit. Cn. Lentulus conſul male aduerſus Spartacum pugnauit. Ab eo-

An. DCLXXVIII. dem L. Gellius cos. & Q. Arrius prætor acie uicti ſunt. Sertorius M. Antonio & M.

Perperna,

A Perperna,& alijs coniuratis in conuiuio interfectus eſt, octauo ducatus ſui anno, magnus
dux,& aduerſus duos imperatores Pompeium & Metellū ſæpe par, uel frequentius uictor,
ad ultimum deſertus & proditus. Imperium partium ad Marcum translatum eſt: quem Cn.
Pompeius uictum captumq́. interemit, ac recepit Hiſpanias decimo fere anno quàm cœ-
ptum erat bellum. C.Caſſius proconſul, Cn.Manlius prætor male aduerſus Spartacum pū-
gna uerunt, idq́. bellum M.Craſſo prætori mandatum eſt.

LIBRI XCVII.

M. Crassvs prætor primum cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis Germanisq́. con
ſtabat, feliciter pugnauit, cæſis hoſtium XXXV millibus, & duce eorū Granico. Cum Spar-
B taco deinde bellauit, cæſis cū ipſo millibus quadraginta. M.Antonius prætor bellum aduer
ſus Cretenſes parum proſpere geſtum morte ſua finiuit. M.Lucullus proconſul Thracas ſu-
begit. L.Lucullus in Ponto aduerſus Mithridatem feliciter pugnauit, cæſis hoſtiū amplius
quàm ſexaginta millibus. M.Craſſus & Cn.Pompeius coſ. facti, ut Craſſus ex prætura, ſic
Pompeius antequam quæſturam gereret, ex equite Romano, tribunitiam poteſtatem reſti-
tuerunt. Iudicia quoque per L.Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos transla-
ta ſunt. Mithridates deſperatione rerum ſuarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem
confugit.

LIBRI XCVIII.

C Machares filius Mithridatis, Boſpori rex, à L. Lucullo, in amicitiā receptus eſt. Cn.
Lentulus & L.Gellius cenſores aſperam cēſuram egerunt: quatuor & ſexaginta ſenatu mo-
tis. à quibus luſtro condito cenſa ſunt ciuium capita CCCCL. millia. L.Metellus prætor in
Sicilia aduerſum piratas proſpere rem geſſit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio
conſumptum, ac refectum erat, à Q.Catulo dedicatum eſt. L.Lucullus in Armenia Mithri-
datem & Tigranem, & immenſas utriuſque regis copias pluribus prælijs fudit. Q.Metellus
proconſul, bello ſibi aduerſum Cretenſes mandato, Cydoniam urbem obſedit. C.Triarius
legatus Luculli aduerſus Mithridatem parum proſpere pugnauit. Lucullum, ne perſequere
tur Mithridatem ac Tigranem, ſummamq́. uictoriæ imponeret, ſeditio militum tenuit, qui
ſequi nolebant, ideſt legiones Valerianæ, quæ impleta à ſe ſtipendia dicentes, Lucullum re-
liquerunt.

D

LIBRI XCIX.

Q. Metellvs proconſul Gnoſon, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuita
tes expugnauit. L. Roſcius Tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro
quatuordecim gradus proximi aſſignarentur. Cn.Pompeius lege ad populum lata perſequi
piratas iuſſus, qui commercium annonæ intercluſerant, intra quadrageſimum diem toto
mari eos expulit, belloq́. cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis, agros
& urbes dedit. Præterea res geſtas à Q.Metello aduerſus Cretenſes continet: & epiſtolas
Metelli & Cn.Pompeij inuicem miſſas. queritur Metellus gloriam rerum à ſe geſtarum à
Pompeio ſublatam præteriri, qui in Cretam miſerit legatum ſuum ad accipiendas urbium
E deditiones. Pompeius rationem reddit hoc ſe facere debuiſſe.

LIBRI C.

C. Manilivs tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pom
peio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q.Metellus perdomitis Cre-
tenſibus, liberæ in id tempus inſulæ leges dedit. Cn.Pompeius ad gerendum bellum aduer
ſus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiā renouauit: equeſtri præ-
lio Mithridatem uicit. Præterea bellum inter Phraatem regem, & Tigranem Armenio-
rum, ac deinde inter filium Tigranem patremq́. geſtum continet.

 F

LIBRI CI.

Cn. Pompeius Mithridatem nocturno prælio uictum coegit Boſporon profugere:
Tigranem in deditionem accepit, eiq. ademptis Syria, Phœnice, & Cilicia, regnum Armeniæ reſtituit. Coniuratio eorum, qui in petitione conſulatus ambitus damnati erant, facta
de interficiendis conſulibus oppreſſa eſt. Cn. Pompeius cum Mithridatem perſequeretur,
in ultimas ignotasq. gentes pene rauit: Iberos, Albanoſque qui tranſitum non dabant, prælio uicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochoſque, & res ab eo in Boſporo geſtas continet.

LIBRI CII. G

Cn. Pompeius in prouinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis
bellum patri intulit. ab eo Mithridates obſeſſus in regia, cum ueneno ſumpto parum profeciſſet ad mortem: à milite Gallo, nomine Bitæto à quo adiuuaret ſe petierat, interfectus eſt.
Cn. Pompeius Iudæos ſubegit. fanum eorum Hieroſolyma inuiolatum ante id tempus, cepit. L. Catilina bis repulſam in petitione conſulatus paſſus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus alijs coniurauit de cæde conſulum & ſenatus, incendijs urbis, & opprimenda republica: exercitu quoque in Etruria comparato. Ea coniuratio induſtria M. Tullij Ci-
An. DCLXXXVII. ceronis eruta eſt. Catilina urbe pulſo, de reliquis coniuratis ſumptum ſupplicium eſt.

LIBRI CIII. H

Catilina à C. Antonio proconſule cum exercitu cæſus eſt. P. Clodius accuſatus,
quòd in mulieris habitu in ſacrarium, in quod uirum intrare nefas eſt, intraſſet: cumq. uxorem Metelli pontificis ſtuprauiſſet, abſolutus. Cn. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigra-
An. DCXCI. ne & Tigranis filio triumphauit: Magnusq. à tota concione conſalutatus eſt. C. Pontinius
prætor Allobroges qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem tranſijt.
C. Cæſar Luſitanos ſubegit: eoq. conſulatus candidato, & captante rempublicam inuadere, conſpiratio inter tres principes ciuitatis facta eſt, Cn. Pompeium, M. Craſſum, & C. Cæſarem. Leges agrariæ à Cæſare conſule, cum maxima contentione, inuito ſenatu & altero
conſule M. Bibulo, latæ ſunt. C. Antonius proconſul in Thracia parum proſpere rem geſſit.
M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quòd indemnatos ciues necauiſſet, in exi- I
lium miſſus eſt. Cæſar in prouinciam Galliam profectus, Heluetios, gentem uagam, domuit: quæ ſedem quærens per prouinciam Cæſaris Narbonem iter facere uolebat. Præterea ſitum Galliarum continet.

LIBRI CIIII.

Prima pars libri ſitum Germaniæ moresque continet. C. Cæſar contra Germanos, qui Anouiſto duce in Galliam deſcenderant, cum exercitum duceret, rogatus
ab Aeduis, & Sequanis, quorum ager poſſidebatur: trepidationem militum propter metum nouorum hoſtium ortam, allocutione exercitus inhibuit, & uictos prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio K
Milone tribuno pleb. agente ingenti gaudio ſenatus, ac uniuerſæ Italiæ, ab exilio reductus eſt. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata eſt. Cæſar Ambianos, Sueſſiones, Viromanduos, Attrebates, Pelgarum populos, quorum ingens
multitudo erat, prælio uictos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios unam
harum ciuitatum cum maximo diſcrimine pugnauit, eamque gentem deleuit, quæ
bellum geſſit donec ex ſexaginta millibus armatorum trecenti ſupereſſent, ex nonagintaquinque ſenatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in
prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, C. Catoni adminiſtratio
eius rei mandata eſt. Ptolemæus Aegypti rex ob iniurias quas patiebatur à ſuis Romam

A mam uenit. C. Cæſar gentem oceano iunctam, Venetos, nauali prælio uicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res geſtas continet.

LIBRI CV.

Cvm C. Catonis tribuni plebis interceſſionibus comitia tollerentur, ſenatus ueſtem mutauit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio repulſam tulit. idem cum legem impediret, qua prouinciæ conſulibus in quinquennium, Pompeio Hiſpaniæ, Craſſo Syria & & Parthicum bellum, Cæſari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno plebis legis auctore in uincula ductus eſt. A. Gabinius proconſul Ptolemæum reduxit in regnum Aegypti eiecto Archelao, quem ſibi regem aſciuerant. Cæſar, uictis Germanis, & in Gallia
B cæſis, Rhenum tranſcendit, & proximam partem Germaniæ domuit, ac deinde oceano in Britanniam primum parum proſpere tempeſtatibus aduerſis traiecit: iterum parũ felicius, maximaq́. hominum multitudine cæſa, aliquam partem inſulæ in poteſtatem redegit.

LIBRI CVI.

Ivlia Cæſaris filia, Pompeij uxor, deceſſit, honosq́. maximus ei à populo habitus eſt, ut in campo Martio ſepeliretur. Gallorum aliquot populi Ambiorige duce Eburonum defecerunt: à quibus Cotta & Titurius legati Cæſaris inſidijs circumuenti, cum exercitu cui præerant, cæſi ſunt. & cum aliarum quoque legionum caſtra oppugnata maximo labore defenſa eſſent, interq́. eos, qui in Neruijs præerat, Q. Cicero, ab ipſo Cæſare hoſtes prælio fuſi
C ſunt. M. Craſſus bellum Parthis illaturus, Euphratem fluuium tranſiuit. uictusq́. prælio, in quo & filius eius cecidit, cum reliquias exercitus in collem recepiſſet, euocatus in colloquium ab hoſtibus ut de pace acturis, quorum dux erat Surenas, comprehenſus, & nequid uiuus pateretur, repugnans interemptus eſt.

LIBRI CVII.

C. Caesar Treuiris in Gallia uictis, iterum in Germaniam tranſijt: nulloq́. ibi inuento hoſte, reuerſus in Galliam, Eburones, & alias ciuitates quæ conſpirauerant, uicit, & regem Ambiorigem in fuga perſecutus. P. Clodij à T. Annio Milone, candidato conſulatus, in Appia uia ad Bouillas occiſi corpus plebs in curia cremauit. Cum ſeditiones inter candi-
D datos conſulatus, Hypſæum, Scipionem, & Milonem eſſent, qui armis ac ui cõtendebant: ad comprimendas eas Cn. Pompeius legatus à ſenatu conſul tertium factus eſt abſens, & ſolus, quod nulli alij unquam. Quæſtione decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damna- An.
tus in exilium actus eſt. Lex lata eſt, ut ratio abſentis Cæſaris in petitione conſulatus habe- cdxcviii.
retur, inuito & contradicente M. Catone. Præterea res geſtas à C. Cæſare aduerſum Gallos, qui prope uniuerſi Vercingentorige Aruerno duce defecerunt, & laborioſas obſidiones urbium continet: inter quas Auarici Biturigum, Gergouiæ Aruernorum.

LIBRI CVIII.

C. Caesar Gallos ad Aleziam uicit, omnesq́. Galliæ ciuitates quæ in armis fuerant,
E in deditioem accepit. C. Caſſius quæſtor M. Craſſi, Parthos qui in Syriam tranſcenderant, cecidit. In petitione conſulatus M. Cato repulſam tulit: creatis conſulibus Ser. ſulpicio, & An.
M. Marcello. C. Cæſar Bellouacos cum alijs Gallorum populis domuit. Præterea conten- dcxcix.
tiones inter conſules de ſucceſſore C. Cæſari mittendo, agente in ſenatu M. Marcello conſule, ut Cæſar ad petitionem conſulatus ueniret, cum is, lege lata in id tempus conſulatus prouincias obtinere deberet: resq́. à M. Bibulo geſtas in Syria continet.

LIBRI CIX.

Cavsae ciuilium armorum, & initia referuntur: contentionesque de ſuc-
 ceſſore.

ceſſore C. Cæſari mittendo, cum ſe dimiſſurum exercitus negaret, niſi à Pompeio dimitte- F
rentur. & C. Curionis tribuni plebis primum aduerſus Cæſarem, deinde pro Cæſare actiones continet. Cum S.C. factum eſſet ut ſucceſſor Cæſari mitteretur: M. Antonio & Q. Caſſio tribunis plebis, quoniam interceſſionibus id S.C. impediebant, urbe pulſis, mandatum à ſenatu conſulibus & Cn. Pompeio, ut uiderent nequid Reſp. detrimenti caperet. C. Cæſar bello inimicos perſequuturus, cum exercitu in Italiam uenit: Corfinium cum L. Domitio & L. Lentulo cepit, eosq́. dimiſit: Cn. Pompeium, cæterosq́. partium eius Italia expulit.

LIBRI CX.

C. CAESAR Maſſiliam, quæ portas ipſi clauſerat, obſedit: relictis in obſidione urbis eius legatis C. Trebonio & D. Bruto, profectus in Hiſpaniam, L. Afranium & M. Petreiū G
legatos Cn. Pompeij cum ſeptem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnesq́. incolumes dimiſit: Varrone quoque legato Pompeij cum exercitu in poteſtatem ſuam redacto. Gaditanis ciuitatem dedit. Maſſilienſes duobus naualibus prælijs uicti, poſt longam obſidionem poteſtati Cæſaris ſe permiſerunt. C. Antonius legatus Cæſaris male contra Pompeianos in Illyrico rebus geſtis captus eſt. in quo bello Opitergini tranſpadani Cæſaris auxiliares rate ſua ab hoſtilibus nauibus clauſa, potius quàm in poteſtatem hoſtium uenirent, inter ſe concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæſaris in Africa, cum proſpere aduerſus Pompeianarum partium ducem Varum pugnaſſet, à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæſus eſt. C. Cæſar in Græciam traiecit.

LIBRI CXI. H

M. COELIVS Rufus prætor cum ſeditiones in urbe concitaret, nouarum tabularum ſpe plebe ſolicitata, abrogato magiſtratu, pulſus urbe, Miloni exuli qui fugitiuorum exercitum contraxerat, ſe coniunxit. uterque cum bellum molirentur, interempti ſunt. Cleopatra Aegypti regina à Ptolemæo fratre regno pulſa eſt. propter Q. Caſſij prætoris auaritiam crudelitatemq́. Cordubenſes in Hiſpania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæſaris deſciuerunt. Cn. Pompeius ad Dyrrachium obſeſſus à Cæſare, & præſidijs eius cum magna clade diuerſæ partis expugnatis, obſidione liberatus, translato in Theſſaliam bello, apud Pharſaliam acie uictus eſt. Cicero in caſtris remanſit, uir nihil minus quàm ad bella natus. omnibusq́ue aduerſarum partium, qui ſe poteſtati uictoris permiſerunt, Cæſar ignouit. I

LIBRI CXII.

TREPIDATIO uictarum partium per diuerſas orbis terrarum partes & fuga referuntur. Cn. Pompeius cum Aegyptum petiſſet, iuſſu Ptolemæi regis pupilli, auctore Theodoto præceptore, cuius apud regem maxima erat auctoritas, & Photino, occiſus eſt ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula, antequam in terram exiret. Cornelia uxor, & Sex. Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Cæſar poſt tertium diem inſecutus, cum ei Theodotus caput Pompeij & annulum obtuliſſet, infenſus eſt, & illacrymauit. ſine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæſar dictator creatus Cleopatram in regnum Aegypti reduxit, & inferentem bellum ijſdem auctoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo ſuo diſcrimine uicit. Ptolemæus dum fugit, in Nilo na- K
uicula ſubſedit. Præterea laborioſum M. Catonis in Africa per deſerta cum legionibus iter: & bellum à Cn. Domitio contra Pharnacem parum proſpere geſtum continet.

LIBRI CXIII.

CONFIRMATIS in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatum eſt, Catone, cui ex æquo deferebatur, cedente. Et cum de diruenda urbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Cæſarem deliberaretur, idq́. ne fieret M. Cato tenuiſſet: Iuba ſuadente ut dirueretur, tutela eius & cuſtodia mandata eſt Catoni. Inde Pompeius

A Magni filius in Hiſpania contractis uiribus, quarum ducatum nec Afranius nec Petreius excipere uolebant, bellum aduerſus Cæſarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius rex Ponti, ſine ulla belli mora uictus eſt. Cum ſeditiones Romæ à P. Dolabella tribuno pleb. legem ferente de nouis tabulis excitatæ eſſent, & ex ea cauſa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magiſtro equitum in urbem militibus, octingenti è plebi cæſi ſunt. Cæſar ueteranis cum ſeditione miſſionem poſtulantibus dedit. & cum in Africam traieciſſet, contra copias Iubæ regis cum diſcrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIIII.

Bellum in Syria Cæcilius Baſſus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit, B relicto à legione Sexto Cæſare, quæ ad Baſſum tranſierat: occiſoq. eo. Cæſar Scipionem prætorem, Afranium, Iubamque uicit ad Thapſum, caſtris eorum expugnatis. Cato audita re, cum ſe percuſſiſſet Vticæ, & interueniente filio curaretur, inter ipſam curationem reſciſſo uulnere expirauit, anno ætatis quadrageſimo nono. Petreius Iubam, ſeq. interemit. P. Scipio in naue circunuentus, honeſtæ morti uocem quoque adiecit: quærentibus enim hoſtibus imperatorem, dixit, Imperator bene ſe habet. Fauſtus & Afranius occiſi: Catonis filio uenia data. Brutus legatus Cæſaris in Gallia Bellouacos rebellantes prælio uicit.

LIBRI CXV.

Caesar quatuor triumphos duxit, ex Gallia, ex Aegypto, Ponto, & Africa. epu-
C lum, & omnis generis ſpectacula dedit. M. Marcello conſulari, ſenatu rogante, conceſſit reditum. qui Marcellus beneficio eius frui non potuit, à Cn. Magio Chilone cliente ſuo Athenis occiſus. Et cenſum egit, quo cenſa ſunt ciuium capita centum quinquaginta millia. Profectusq. in Hiſpaniam aduerſus Cn. Pompeium utrinque multis expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, ſummam uictoriam cum maximo diſcrimine ad Mundam urbem conſecutus eſt. Sex. Pompeius effugit.

LIBRI CXVI.

C. Caesar ex Hiſpania quintum triumphum egit. et cum plurimi, maximiq. honores ei à ſenatu decreti eſſent, inter quos ut pater patriæ appellaretur, & ſacroſanctus ac di-
D ctator in perpetuum eſſet, inuidiæ cauſam aduerſus eum præſtitere, quòd ſenatui deferenti hos honores, cum ante ædem Veneris genitricis ſederet, non aſſurrexit: & quòd à M. Antonio conſule collega ſuo inter Lupercos currente, diadema capiti ſuo impoſitum, in ſella repoſuit, & quòd Epidio Marullo, & Cæſetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus, poteſtas abrogata eſt. An.DCCVI. Ex his cauſis conſpiratione in eum facta, cuius capita fuerunt M. Brutus, & C. Caſſius, & ex Cæſaris partibus D. Brutus, & C. Trebonius, in curia Pompeij occiſus eſt uigintitribus uulneribus, occupatumq. ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuione deinde cædis eius à ſenatu decreta, obſidibus Antonij & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio deſcenderunt. Teſtamento Cæſaris hæres ex parte dimidia inſtitutus C. Octauius ſororis nepos, & in nomen adoptatus eſt. Cæſaris corpus cum in campum Martium deferretur, à plebe ante roſtra crematum
E eſt. Dictaturæ honos in perpetuum ſublatus eſt. C. Amatius humillimæ ſortis homo, qui ſe C. Marij filium ferebat, cum apud credulam plebem ſeditiones moueret, interfectus eſt.

LIBRI CXVII.

C. Octavius Romam ex Epiro uenit. eò enim illum Cæſar præmiſerat, bellum in Macedonia geſturus, ominibusq. proſperis exceptus, etiam nomen Cæſaris ſumpſit. in confuſione rerum ac tumultu Lepidus pontificatum maximum intercepit. Sed M. Antonius conſul cum impotenter dominaretur, legemq. de prouinciarum permutatione per uim tuliſſet, & Cæſarem quoque petentem, ut ſibi aduerſum auunculi percuſſores adeſſet, ma-

gnis

gnis iniurijs affeciſſet: Cæſar, et ſibi & reipublicæ uires contra eum paraturus, deductos in F
colonias ueteranos excitauit. Legiones quoque Quarta & Martia ſigna ab Antonio ad Cæ
ſarem tulerunt. deinde et complures ſæuitia M. Antonij paſſim in caſtris ſuis trucidati, quia
& ſuſpecti erant, ad Cæſarem deſciuerunt. D. Brutus, ut petenti ciſalpinam Galliam Anto
nio obſiſteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea diſcurſus utriuſque partis uiro
rum ad accipiendas prouincias, apparatusq́. belli continet.

LIBRI CXVIII.

M. Brvtvs in Græcia ſub prætextu reipublicæ, & ſuſcepti contra M. Antonium bel-
li, exercitum cui Vatinius præerat, cum prouincia in poteſtatem ſuam redegit. C. Cæſari,
qui pro rep. arma ſumpſerat proprætoris imperium à ſenatu datum eſt cum conſularibus or G
namentis: adiectumq., ut ſenator eſſet. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obſedit: miſſiq́.
ad eum legati à ſenatu de pace, parum ad eam componendam ualuerunt. populus Roma-
nus ſaga ſumpſit. M. Brutus in Epiro C. Antoniũ prætorẽ cũ exercitu poteſtati ſuæ ſubegit.

LIBRI CXIX.

An. DCCVII. C. Treboniv̄s in Aſia fraude P. Dolabellæ occiſus eſt. ob id facinus Dolabella à ſe
natu hoſtis iudicatus eſt. Cum Panſa cõſul male aduerſus Antonium pugnaſſet, A. Hirtius
cõſul cum exercitu ſuperueniens, fuſis M. Antonij copijs, fortunam utriuſque partis æqua
uit. Victus deinde ab Hirtio & Cæſare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidum cum
legionibus quę ſub ipſo erant, ſibi iunxit: hoſtisq́. à ſenatu cum omnibus qui intra præſidia H
eius erant, iudicatus eſt. A. Hirtius, qui poſt uictoriam in ipſis hoſtium caſtris ceciderat, &
C. Panſa è uulnere, quod in aduerſo prælio exceperat, defunctus, in campo Martio ſepulti
ſunt. Aduerſus C. Cæſarem, qui ſolus è tribus ducibus ſupererat, parũ gratus ſenatus fuit,
qui D. Bruto obſidione Mutinenſi à Cæſare liberato honore triumphi decreto, Cæſaris, mi
litumq́. eius mentionem non ſatis gratam habuit. ob quæ C. Cæſar reconciliata per M. Le-
pidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu uenit: & perculſis aduentu eius ijs
qui in eum iniqui erant, cum annos XIX haberet, conſul creatus eſt.

LIBRI CXX.

C. Caesar conſul legem tulit de quęſtione habenda in eos quorum opera pater oc- I
ciſus eſſet. poſtulatiq́. ea lege M. Brutus, C. Caſſius, D. Brutus abſentes damnati ſunt. Cum
M. Antonio uires Aſinius quoque Pollio, & Munatius Plancus cum exercitibus ſuis adiun-
cti ampliaſſent, & D. Brutus, cui ſenatus ut perſequeretur Antonium mandauerat, relictus
à legionibus ſuis profugiſſet, iuſſu Antonij, in cuius poteſtatem uenerat, à Capeno Sequa-
no interemptus eſt. D. Cæſar pacem cum Antonio & Lepido fecit, ita ut III Viri reip. con-
ſtituendæ per quinquennium eſſent, ipſe & Lepidus & Antonius, & ut ſuos quiſque inimi-
cos proſcriberent. in qua proſcriptione plurimi equites, CXXX ſenatorum nomina fue-
runt: & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæſaris Antonij auunculi, & M. Cicero-
nis. Huius occiſi à Popillio legionario milite, cum haberet annos LXIII, caput cum manu
dextra in roſtris poſitum eſt. Præterea res à M. Bruto in Græcia geſtas continet.
K

LIBRI CXXI.

C. Cassivs cui mandatum à ſenatu erat, ut Dolabellam hoſtẽ iudicatum bello per-
ſequeretur: auctoritate reip. adiutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouin-
cia erãt, in poteſtatem ſuam redegit: Dolabellam in urbe Laodicea obſeſſum mori coe-
git. M. quoque Bruti iuſſu C. Antonius captus, occiſus eſt.

LIBRI CXXII.

M. Brvtvs aduerſus Thracas parum proſpere rẽ geſſit, omnibusq́. tranſmarinis pro
uincijs

A uincijs exercitibusq́. in poteſtatem eius & C. Caſſij redactis, coierunt Smyrnæ uterque ad ordinanda futuri belli conſilia. M. Meſſallæ Poplicolam fratrem uictum communi conſilio condonauerunt.

LIBRI CXXIII.

Sex. Pompeius Magni filius, lectis ex Epiro proſcriptis ac fugitiuis, cum exercitu diu ſine ulla loci cuiuſquam poſſeſſione prædatus in mari, Meſſanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciam occupauit: occiſoq́. A. Pompeio Bithynico prætore, Q. Saluidienum legatum Cæſaris nauali prælio uicit. Cæſar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt, bellum contra Brutum & Caſſium geſturi. Q. Cornificium in Africa T. Sextius Caſſianarum partium ducem prælio uicit.

B

LIBRI CXXIIII.

C. Caesar & Antonius apud Philippos uario euentu contra Brutum & Caſſium pugnauerunt, ita ut utriuſque dextera cornua uicerint, & caſtra quoque utrinque ab ijs qui uicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors Caſſij fecit. qui cum in eo cornu fuiſſet, quod pulſum erat, totum exercitum fuſum ratus, mortem ſibi conſciuit. Altero deinde prælio uictus M. Brutus, & ipſe uitam finiuit, exorato Stratone fugæ comite, ut ſibi gladium adijceret: idemq́. fecerunt principum Romanorum circiter XL. Inter quos Q. Hortenſius occiſus eſt.

LIBRI CXXV.

C

C. Caesar relicto Antonio (tranſmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei ceſſit) reuerſus in Italiam, ueteranis agros diuiſit: ſeditiones exercitus ſui, quas corrupti à Fuluia M. Antonij uxore milites contra imperatorem ſuum concitauerant, cũ graui periculo inhibuit. L. Antonius conſul M. Antonij frater, eadem Fuluia conſulente, bellum Cæſari intulit: receptis in partes ſuas populis, quorum agri ueteranis aſſignati erant: & M. Lepido, qui cuſtodiæ urbis cum exercitu præerat, fuſo, hoſtiliter in urbem irrupit.

LIBRI CXXVI.

C. Caesar cum eſſet annorum XXIII obſeſſum in oppido Peruſia L. Antonium, conatumq́. aliquoties erumpere, & repulſum, fame coegit in deditionem uenire: ipſiq́., &

D omnibus militibus eius ignouit: Peruſiam diruit. redactis in poteſtatem ſuam omnibus diuerſæ partis exercitibus, bellum citra ullum ſanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

Parthi Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce in Syriam irruperunt: uictoq́. Decidio Saxa C. Antonij legato, uniuerſam eam prouinciam occuparunt. C. Antonius cum ad bellum contra Cæſarem gerendum incitaretur, uxore Fuluia dimiſſa, ne concordiæ ducum obſtaret: pace facta cum Cæſare, ſororem eius Octauiam in matrimonium duxit. Q. Saluidienum conſilia nefaria contra Cæſarem molitum, indicio ſuo detexit: isq́.

E damnatus mortem ſibi conſciuit. P. Ventidius Antonij legatus Parthos prælio uictos Syrya expulit: Labieno eorum duce occiſo. Cum uicinus Italiæ hoſtis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commercium impediret: cum eo poſtulatam pacem Cæſar & Antonius fecerunt, ita ut Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella ibi geſta continet.

LIBRI CXXVIII.

Cum Sex. Pompeius rurſus latrocinijs mare infeſtum redderet, nec pacem quam acceperat præſtaret: Cæſar neceſſario bello contra eum ſuſcepto, duobus naualibus prælijs dubio euentu pugnauit. P. Vẽtidius legatus C. Antonij Parthos in Syria prælio uicit, regemq́.

corum

eorum interemit. Iudæi quoque à legatis Antonij ſubacti ſunt. Præterea belli Siculi appa- F
ratum continet.

LIBRI. CXXIX.

Adversvs Sex. Pompeium uario euetu naualibus certaminibus pugnatum eſt. ita ut ex duabus Cæſaris claſſibus altera, cui Agrippa præerat, uinceret: altera quam Cæſar duxerat, deleta, expoſiti in terram milites, in magno periculo eſſent. uictus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, qui ex Africa uelut ad ſocietatem belli contra Sex. Pompeium à Cæſare gerendi traiecerat, cum bellum Cæſari quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, uitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cæſare donatus eſt, qui honos nemini ante eum habitus erat. G

LIBRI CXXX.

M. Antonius, dum cum Cleopatra luxuriatetur, tarde Mediam prouinciam ingreſſus, bellum cum legionibus XVIII & XVI millibus equitum Parthis intulit. & cum duabus legionibus amiſſis, nulla re proſpere cedente retro rediret, inſecutis ſubinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuerſus eſt, XXI die trecenta milia fuga emenſus. circa octo millia hominum tempeſtatibus amiſit. tempeſtates quoque infeſtas ſuper infeliciter ſuſceptum Parthicum bellum culpa ſua paſſus eſt: quia hyemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram feſtinat.

LIBRI CXXXI. H

Sex. Pompeius cum in fidem M. Antonij ueniret, bellum aduerſus eum in Aſia moliens, oppreſſus à legatis eius occiſus eſt. Cæſar ſeditionem ueteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Iapudas, Dalmatas, & Pannonios ſubegit. Antonius Artauaſdam Armeniæ regem fide data perductum in uincula conijci iuſſit, regnumq́. Armeniæ filio ſuo ex Cleopatra nato dedit: quā uxoris loco iampridem captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

C. Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum & Alexandrum, neque in urbem uenire uellet, neque finito triumuiratus tempore imperium deponere, bellumq́. moliretur quod urbi Italiæq́. inferret: ingentibus tam naualibus quàm terreſtribus copijs ob hoc contractis, remiſſoq́. Octauiæ, ſorori Cæſaris, repudio, Cæſar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnę deinde nauales & prælia equeſtria ſecunda Cæſaris referuntur. I

LIBRI CXXXIII.

M. Antonius ad Actium claſſe uictus Alexandriam profugit: obſeſſusq́. à Cæſare in ultima rerum deſperatione, præcipue occiſæ Cleopatræ falſo rumore impulſus, ſe ipſe interemit. Cæſar, Alexandria in poteſtatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium uictoris ueniret, uoluntaria morte defuncta, in urbem reuerſus tres triumphos egit, unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca uictoria, tertiū de Cleopatra, impoſito fine ciuilibus bellis altero & uigeſimo anno. M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat filius, coniuratione contra Cæſarem facta, bellum moliens oppreſſus & occiſus eſt. K

LIBRI CXXXIIII.

C. Caesar rebus compoſitis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Auguſtus quoque cognominatus eſt, & menſis Sextilis in honorem eius appellatus eſt. Cum ille conuentum Narbone ageret, cenſus à tribus Gallijs, quas Cæſar pater uicerat, actus.
Bellum

A Bellum contra Baſtarnas,& Mœſos,& alias gentes à M. Craſſo geſtum refertur.

LIBRI CXXXV.

BELLVM à M. Craſſo aduerſus Thracas, & à Cæſare aduerſus Hiſpanos geſtũ refertur: & Salaſſi,gentes alpinæ,perdomiti.

* * *

LIBRI CXXXVIII.

RHETIA à Tiberio Nerone, & Druſo Cæſaris priuigno domita: Agrippa Cæſaris ge-
B ner mortuus: & à Druſo cenſus actus eſt.

LIBRI CXXXIX.

CIVITATES Germaniæ cis Rhenum & trans Rhenum poſitæ oppugnantur à Druſo: & tumultus,qui ob cenſum exortus in Gallia erat,compoſitus. Ara D. Cæſari ad confluentem Araris & Rhodani dedicatur, ſacerdote creato. C. Iulio Vercondari dubio Aeduo.

LIBRI CXL.

THRACES domiti à L. Piſone: item Cheruſci, Tenchateri, Chatti, aliæq́. Germano-
C rum trans Rhenum gentes ſubactæ à Druſo referuntur. Octauia ſoror Auguſti defuncta, ante amiſſo filio Marcello: cuius monimenta ſunt theatrum,& porticus, eius nomine dicata.

LIBRI CXLI.

BELLVM contra tranſrhenanas gentes à Druſo geſtum refertur. in quo inter primores pugnauerunt Senectius & Anectius,tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Druſi ſubegit. Pax cum Parthis facta eſt: ſignis à rege eorum, quæ ſub Craſſo & poſtea ſub Antonio capta erant,redditis.

D LIBRI CXLII. An.

BELLVM aduerſus Germanorũ trans Rhenum ciuitates geſtum à Druſo refertur. ipſe DCCXLI.
ex fractura,equo ſuper crus eius collapſo, XXX die quàm id acciderat,mortuus eſt. corpus à Nerone fratre, qui nuncio ualetudinis eius euocatus raptim accucurrerat, Romam perue ctum, & in C. Iulij tumulo conditum. laudatus eſt à Cæſare Auguſto uitrico: & ſupremis illius funeribus plures honores additi.

FINIS.

REGISTRVM.

Omnes ſunt quaterniones.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ   Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk
Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sſ Tt Vu Xx Yy Zz   Aaa Bbb Ccc Ddd

AL DVS

CAROLI SIGONII
SCHOLIA,

QVIBVS T. LIVII PATAVINI HISTORIAE, ET EARVM EPITOMAE PARTIM EMENDANTVR, PARTIM ETIAM EXPLANANTVR.

Eiuſdem in eoſdem libros Chronologia, ipſorummet auctorum verbis confirmata.

SECVNDA EDITIO.

Cum Priuilegio Pontificis Maximi, & Senatus Veneti, in annos xv.

VENETIIS, Apud Paulum Manutium, Aldi F.

M D L X V I.

CAROLI SIGONII SCHOLIA,

QVIBVS T. LIVII PATAVINI HISTORIAE, ET EARVM EPITOMAE PARTIM EMENDANTVR, PARTIM ETIAM EXPLANANTVR.

De germano Liuianorum librorum indice.

GERMANVM non eſſe Liuianorum librorum indicem illum, qui uulgo fertur, uerum à grammatico aliquo parum ſcite fuiſſe affictum, cum multis alijs ſummis ſuperioris memoriæ uiris aſſentior, tum maxime Franciſco Petrarcæ, qui in primo libro rerum memoratarum, & in epiſtola ad Ioannem Certaldenſem non obſcure, quid ipſe de eiuſmodi re ſentiat, edit, his uerbis. Sed heu quantam ætatis noſtræ maculam. Huius tam ingentis, tamq; egregij operis uix portio ſubeſt exigua quidem: cum in Decades uel ab ipſo conditore, uel, quod magis reor, à faſtidioſis poſt modum lectoribus lectũ foret, ex quatuordecim niſi tres Decades ſuperſunt. Item. Quod niſi fallit æſtimatio, fruſtraturq; memoria, prope ad eandem literarum congeriem uidetur accedere uel T. Liuij Romanarum rerum liber ingens, quem in partes, quas Decades uocant, non ipſe, qui ſcripſit, ſed faſtidioſa legentium ſcidit ignauia. Hæc ille. Id autem ita eſſe ex grammaticis etiam ueteribus, ut Priſciano, Diomede, Cenſorino, & eo demum, qui ſingulorum horum librorum epitomas ſcripſit, facile intelligi pōt. apud quos animaduertere licet in hac hiſtoria nominanda nullam Decadum, perpetuam librorum, in quos ipſa deſcripta erat, fieri mentionem. Quod facturos eos aliquando fuiſſe credendum eſt, niſi iam mortuis illis eiuſmodi index celebrari cœpiſſet. Decadum autem nomen probabile reddidiſſe uidetur numerus librorum, qui à T. Liuio ſcripti eſſe dicũtur. cũ XIIII Decades in CXL libros (tot enim ab eo editos eſſe uulgo creditur) rotundo quodā numero diuidantur. Verum & hæc falſa opinio eſt. Idem enim Petrarca CXLII ab eo ſcriptos eſſe tradit. idq́ue nos ita eſſe in ſcholijs Epitomæ libri CXXXVI oſtendemus. His igitur adducti rationibus germanam horum librorum inſcriptionem reſtituendam eſſe putamus hanc. T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI CXLII. Ex quibus tamen cum ſuperiorum ſæculorum incuria CVII interciderint, cogimur eos XXXV tantummodo nominare. Hiſtorias autem eum credo idcirco inſcripſiſſe, ut hic liber diſtingueretur ab ijs, qui Annales appellabantur. ſiquidem aliud erat Annales, aliud hiſtorias ſcribere. Nam Annales (ut à ueteribus accepimus) tantummodo quod factum, quoque anno factum eſſet demonſtrabant; Hiſtoriæ uero non ſolum id, quod geſtum eſſet, ſed etiam quo conſilio, quaque ratione geſtum eſſet, indicabant. cum autem primis temporibus omnes, qui de rebus Romanis ſcriberent, Annales conficerent, ut Pictor, ut Piſo, ut Fannius, ut Libo, poſtremo etiam hiſtoriæ ſcribi cœptæ ſunt, ut à Cœlio, à Tuberone, ab Aſellione, à Siſenna, à Saluſtio, à Liuio. Itaque cum qui hiſtorias ſcriberent, alij aliunde ſcribendi initium facerent, Liuius ut & ipſe ſcriptionis ſuæ & genus, & initium indicaret, HISTORIAS AB VRBE CONDITA nominauit; nimirum intelligi cupiens, ſe à primordio urbis, (quemadmodum ipſe in principio profitetur) res Romanas eſſe ſcripturum. Atque hoc quidem etiam conſilio Saluſtius uſus libros hiſtoriarum complures edidit, quibus res (ut opinor) po-

puli R. quibus ipſe interfuit, ſe perſcripturum eſſe teſtatus eſt. Initium certe ſcribendi à Sullæ morte Caſulo, Lepidoq; conſulibus fecit. Quod ex uerbis eius quibuſdam, quanquam diuulſis, quæ à Priſciano lib. XV, ex primo hiſtoriarum libro Saluſtij proferuntur, intelligi poteſt. Ea uero ſunt hæc. Res populi R. M. Lepido, Q. Catulo conſulibus, ac deinde militiæ, & domi geſtas compoſui.

DE EPITOMIS.

EPITOMAS porro, ideſt (ut ego interpretor) breuia ſingulorum librorum argumenta unicuiq; libro præfixi: ut quiſque breuiter, ac facile, quid in quoque libro contineretur, cognoſcere, ac qui Liuiani libri intercidiſſent, & quantum in ijs amiſsis acceptum detrimenti eſſet, intelligere poſſet. Nam ſiue à Liuio, ſiue à Floro, ſiue ab alio quo ſcripta ſunt (hæc enim omnia traduntur) ad Romanas certe res illuſtrandas accommodatiſsimæ ſunt, præſertim uero ubi Liuiana hiſtoria excidit. Qua in parte Liuianam apud quenque obtinere debent auctoritatem.

IN EPITOMEN LIBRI PRIMI.

SYLVII. Item, Tyberis.} Siluij, & Tiberis ſcribendum eſſe ex manuſcriptis exemplaribus, græcisq; libris conſtat, apud quos eſt σίλυιος, & τίβερις. In centurias populus diuiſus.} Lego in curias. Nam Liuius ita loquitur. Cum populum in curias XXX diuideret, nomina Sabinarum curijs impoſuit. Metij Suffetij.} Fufetij, ut poſt dicam. Ancus Martius.} Marcius. ut poſt dicam. Tentandæ ſcientiæ cauſa.} Veteres libri. Hic tentandæ ſcientiæ cauſa. Oſtiam condidit. Tarquinius.} Manuſcripti libri pleniores ſunt. ita. Oſtiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthij filius à Tarquinijs Etruriæ ciuitate Romam uenit, & in amicitiam Anci receptus Tarquinij nomen ferre cœpit. & poſt mortem Anci regnum excepit. centum additis &c. Quam lectionem probo. Idque potinus factum.} Vet. lib. idque protinus ab Attio factum. Cloacas fecit. Ser. Tullius.} Vet. lib. uberiores. ita. Cloacas fecit; occiſus eſt ab Anci filijs, cum regnaſſet annos XXXVIII. ſucceſsit ei Ser. Tullius natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis poſito caput arſiſſe traditum eſt. Is Veientes &c. Luſtrum condidit. Claſſes.} Plenior antiqua eſt lectio. ſic. Luſtrum condidit, quo cenſa LXXXM eſſe dicuntur. Claſſes. Eſt autem hic numerus etiam apud Liuium, & is, qui Epitomas ſcripſit, eiuſmodi ſummas diligentiſsime ponere ſolitus eſt. In Auentino fecit. L. Tarquinius.} Plenior eſt uetuſta manuſcriptorum librorum lectio. hoc modo. In Auentino fecit. Interfectus eſt à L. Tarquinio Priſci filio conſilio filiæ ſuæ Tulliæ, cum regnaſſet annos XXXIIII. Poſt hunc L. Tarquinius Superbus, neque patrum, neque populi iuſſu regnum inuaſit. Quo die &c. Filius Sex. Tarquinius dolo.} Vet. lib. Filij Sex. Tarquinij dolo. loquitur autem de rebus geſtis Tarquinij Superbi regis. Itaque præter alia, Sex. etiam Tarquinij filij dolo (inquit) Gabios in ſuam poteſtatem redegit.

IN PRIMVM LIBRVM.

1 VELVT diſsidentes primo mores ſequatur animo, deinde ut magis, magisq; lapſi ſint, tum ut ire cœperint præcipites.} Probo doctorum quorundam hominum coniecturam, qui, Deſidentes, legunt. Etenim ſubſequitur. ut magis, magisq; lapſi ſint, tum ut ire cœperint præcipites. Videtur enim eadem ſemper tranſlatione res magis creſcere, quam tranſlationem, quia primo duriorem eſſe putauit, adhibita particula, Velut, molliorem fecit. Quod in proprio, Diſsidentes, faciundum non fuiſſet. Eſt autem Deſidere leni quodam motu in ſemet concidere. Porro autem his uerbis mutationes omnes Romani imperij breuiſsime complexus eſt. Nam cum, Partum imperium, ait, interuallum illud totum indicat, quod à Romulo ad Ap. Claudium intercedit, qui primus bellum extra Italiam Carthaginienſibus fecit: Cum, Auctum, tempus inde ad Carthaginem euerſam notat. Deſediſſe præterea mores intelligit, Gracchanis temporibus, Lapſos magis eſſe, Sullanis, Præcipites iſſe, Cæſarianis. Reliqua inde tempora, Auguſti imperium poſt deuictum ad Actium Antonium, quibus hæc ſcribere aggreſſus eſt, ſignificat. Itaq; lib. IX. ait: modo ſit perpetuus huius, qua uiuimus pacis amor, & ciuilis cura concordiæ. Rege Philemene.} Pylæmene legendum eſſe apparet ex uerſu Homeri. παφλαγόνων δ' ἡγεῖτο πυλαιμένεος λάσιον κῆρ ἐξ ἐνετῶν. In quẽ egreſsi ſunt locũ, Troia uocatur, Pagoq; inde Troia nomen eſt.} Malim, Pagoq; inde Troiano nomen eſt. ut no ſyllaba repetenda ſit, ut ſæpe infra faciundum eſſe docebimus. Hetruſcorum opes.} Etruſci, & Etruria ſcribendum eſt ſine aſpiratione, manuſcriptis libris auctoribus, ijsq;, qui lapides Triumphales, qui in Capitolio Romæ ſunt, deſcripſerunt. Numicum flumen.} Probo ea, quæ à Glareano dicta ſunt, cur Numicium, & non Numicum flumen dicendum ſit. Addo etiam Dionyſium Alicarnaſſ. lib. I. ποταμὸν νομίκιον appellare. Authorem nominis ſui.} Auctor, & auctoritas, ſcribendum. ita & manuſcriptis libris, & uetuſtis lapidibus atteſtantibus, & Dione tradente, qui declarans, quid auctoritas ſenatus

natus ſit, αὐχτώριτας ſcribit . poſtremo ex uocis etiam ipſius ratione à ueteribus grammaticis tradita .

Atys . Capys . § Atis ex ijs nominibus eſt, quæ literam Y reſpuunt ; quod uetera exemplaria docent . & deriuatiuum nomen Atius . De quo ita Virgilius . Alter Atis, genus unde Atij duxere Latini . Capys etiam cum græcorum more flectitur , Capyos , amat literam Y , cum latinorum , Capis, I .

Capeto Tiberinus , qui in traiectu Albulæ amnis ſubmerſus celebre ad poſteros nomen flumini dedit . § Tiberius legendum eſſe , auctoritate ueterum hiſtoricorum , & maxime Dionis, Euſtathius in Dionyſium confirmat, qui Tiberim , cum Albula diceretur, à Tiberio uocatum eſſe ſcribit, non ab eo , qui Auguſto ſucceſſit , ſed à quodam alio , qui raptus à flumine nomen ei reliquit . Verba etiam illius placuit apponere . ὅτι ὁ τίβερις ἄλβουλος ποτὲ καλούμενος , οὕτω μετεκλήθη , ὡς βασιλέως τιβερίου ἐν αὐτῷ θανόντος, ἄλλοι τι ἱστορίας βοῶσι , καὶ ὁ τοῦ δίωνος. τιβέριον δ' ἐνταῦθα ἡ ἱστορία φησίν, οὐ τὸν μετὰ τὸν αὔγουστον, ἀλλ' ἕτερον ἀρχαιότερον, ὅς, φησίν, ἐν μάχῃ τελευτήσας, καὶ ὑπὸ τοῦ ῥεύματος παρενεχθεὶς ἐπώνυμον ἑαυτῷ τὸν ποταμὸν ἀφῆκε .

Laurentiæ uxori . § Vet. lib. Larentiæ . Item Plutarchus in Romulo , & Dionyſius lib. I . ἄκκαν λαρεντίαν . 2

Et à Palanteo urbe Arcadica Palantium , deinde Palatinum montem appellatum . § Euſtatius docet Pallantium duobus ll , Palatium uno ſcribendum eſſe his uerbis . τῷ πάνυ νεὼν ἱδρύσας , καὶ λόφον ὀχυρωσάμενος , ὃν παλλάντιον ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ πάλλαντος . ὅθεν καὶ νῦν οἱ ῥωμαῖοι τοὺς βασιλεῖ πρέποντας τόπους οὕτω καλοῦσι παλάτια , καθ' ὑφαίρεσιν ἀμεταβόλου τοῦ λ , καὶ τοῦ ν .

Palatinum Romulus , Remus Auentinum . § Vet. lib. Palatium Romulus . Recte . Nam Palatinum non eſt perinde atque Auentinum, ſubſtantiuum nomen, ſed adiectiuum. Itaque niſi ubi collem addimus, Palatinum dicere non debemus. ut infra. Inter Palatiuum, Capitolinumq; collem. Ex Palatio autem Palatinus, ex Auentino Auentinenſis orta nomina ſunt. Ita paulo poſt. Palatium primum, in quo ipſe educatus erat, non Palatinum lege.

Lotum , qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos eſt , Aſylum aperit. § Quidam ueteres libri habent. Qui tunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos erat . Quod non probo . Nam Dionyſius , ita , ut Liuius , loquitur . τὸ μεταξὺ χωρίον τοῦ τε καπιτωλίου καὶ τῆς ἄκρας, ὃ καλεῖται νῦν κατὰ τὴν ῥωμαίων διάλεκτον μεθόριον δυοῖν δρυμῶν .

Centum creat patres , ſiue quia is numerus ſatis erat , ſiue quia ſoli centum erant , qui creari patres poſſent . § Sane legendum eſſe uidetur ; Qui ciere patres poſſent . ſic enim ſcribit lib. x. Qui patrem ciere poſſent , eos patricios eſſe appellatos . Dionyſius etiam , ac Plutarchus ubi exponunt cauſas , cur centum potiſsimum ſenatores , quos patres appellauerit , Romulus crearit , ita aiunt . ὅτι πατέρας εἶχον ἀποδεῖξαι μόνοι .i. quod patres nominare ſoli centum poſſent, quaſi uero alij terræ filij eſſent .

A pleriſq; rogitantibus dimiſsi , ecquod fœminis quoq; Aſylum aperuiſſent . § Vet. lib. ecquid non fœminis quoque . 3

Cenienſes . § Dionyſius , & Stephanus de urbibus urbem καινίνην ſcribunt cum diphthongo. ex quo apparet Cæninenſes eſſe ſcribendum .

Thalaſsij cuiuſdam . § Vet. lib. Talaſsij , itemq; græci ταλάσιον .

Ceninenſes , Cruſtuminiq; , & Antemnates . § Vet. lib. Cæninenſes , Cruſtomini , & Antemnates .

Quantem Romulum Herſilia coniux precibus raptarum fatigat, orat . § Vet. lib. Precibus raptarum fatigata, orat. Perſpicue uerum. Sic loquitur alibi Liuius.

Quod alienis cladibus ceciderant animi. § Vet. lib. Quod iam alienis cladibus ceciderant animi.

In Cruſtuminium nomina darent . § Legendum . In Cruſtuminum . ut ſubaudiatur, agrum .

Additur fabulæ . § Probo ſuſpicionem Glareani , qui legit . Additur fabula . ut non ea , quæ expoſita ſunt , ſed , quæ exponenda ſunt , fabula dicantur . Addo illud , Liuium ita lib. v. eſſe locutum . Inſeritur huic loco fabula . & lib. x. Id credo cognomen errorem in ædilibus feciſſe, ſecutamq; fabulam miſtam ex ædilicijs , & conſularibus comitijs conuenientem errori .

Hoſtius Hoſtilius . § Alio libro oſtendi ex auctoritate lapidum Capitolinorum , & Valerij , & Macrobij Hoſtum eſſe prænomen tum in hoc rege , tum in Hoſto Lucretio conſule , de quo infra dicam , non Hoſtium .

Hic in Palatino . § Vet. lib. Palatio . ut ante .

Ab arce decurrerat . § Vet. lib. decurrerat . oſtendit porro Priſcianus bonos auctores compoſitum , cucurri , uſurpaſſe , ut Liuius in I I . Et ſi ferocius procucurriſſent . idemq; feciſſe Catonem , Plautum , & Terentium .

Equus Curtium in uado ſtatuit . § Hanc lectionem laudat Glareanus , iniuſte . Vet. enim libri 4
habent , Equum Curtius in uado ſtatuit . Ex quo intelligi poteſt legendum eſſe . Equum Curtius in uado deſtituit . nam Plutarchus hanc ſententiam ita uertit . καὶ ἰάσας τὸν ἵππον , ἑαυτὸν ἔσωσεν .i. deſtituto equo ſemet ſeruauit . Errori locum dederunt finitimæ illæ ſyllabæ do, de .

Ab T. Tatio Titienſes appellati . § Quanquam Feſtus à prænomine Tatij ait Titienſes eſſe dictos , tamen Tatienſes potius legendum puto à Tatio : ita enim Vet. libri . ita Varro . Ita Plutarchus . ἀπὸ τατίου τατιένσεις .

Lucerum nominis , & originis cauſa incerta eſt . § ijdem Lucrenſes etiam à Feſto, & Plutarcho dicti ſunt . Horum originem incertam eſſe ait Liuius , non quia nulla tradita ſit , ſed quia aliam alij tradentes rem in dubium adduxerunt . alij enim à luco, alij à Lucumone , alij à Lucero Ardeæ rege nominatos uoluerunt . auctor Plutarchus , Feſtus , Pædianus .

Vt tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisq; cædes, fœdus inter Romam, Lauiniumq; urbes renouatum eſt . § Si locus hic attente ſpectetur, facile , ut ait Glareanus , intelligetur aliquid deeſſe . deeſt autem ratio . qua expiatio facta eſt . De qua Dionyſius ita . τότε ἄγος ἀφοσιοῦται τὸ περὶ τοὺς πρέσβεις γενόμενον . & Plut. in Romulo . καὶ καθαρμοῖς ὁ ῥωμύλος ἥγνισε τὰς πόλεις , οὓς ἔτι νῦν ἱστοροῦσιν ἐπὶ τῆς φερεντίνης πύλης συντελεῖσθαι . Aut igitur ſacri mentio deeſt, aut

uoce illa, Fœdus, continetur, atque expreſſa eſt. Cæterum renouatio fœderis cum Laurentibus ſolennis erat. Lib. enim VIII. ait. Cum Laurentibus renouari fœdus iuſſum. renouaturq́; ex eo quotannis poſt diem decimam Latinarum. Quos Celeres appellauit.} Rationem affert nominis Plutarchus. ἀπὸ τῆς περὶ τὰς ὑπουργίας ὀξύτητος. Ad Capræ paludem.} Suſpectum ſe habere hoc nomen ait Glareanus, neque alibi ſe legiſſe. At Plutarchus tamen in Romulo ita ait. ἡ δὲ ἡμέρα, ᾗ μετήλλαξεν, ὄχλου φυγὴ καλεῖται, καὶ νῶναι καπρατῖναι διὰ τὸ θύειν εἰς τὸ τῆς αἰγὸς ἕλος ἐκ πόλεως κατιόντας, τὴν γὰρ αἶγα κάπραν ὀνομάζουσιν. Et Feſtus lib. III. Capralia appellatur ager, qui uulgo ad Capræ paludem dicitur. Abi, nuncia, inquit, Romanis &c. proinde rem militarem colant &c.} Hæc ſic uertit Plutarchus. χαῖρε, καὶ φράζε ῥωμαίοις, ὅτι σωφροσύνην μετὰ ἀνδρείας ἀσκοῦντες ἐπὶ πλεῖστον ἀνθρωπίνης ἀφίξονται δυνάμεως. Decreuerunt enim, ut cum populus regem iuſsiſſet, id ſic ratum eſſet, ſi patres auctores fierent. Hodieq́; in legibus, magiſtratibusq́, rogandis uſurpatur idem ius ui ademptum. priuſquam populus ſuffragium ineat, in incertum comitiorum euentum patres auctores fiunt.} Difficilis, & lubricus locus hic eſt. In ueteribus libris eſt, Vi adempta, non Vi ademptum. Quam lectionem aliorum ingenio partam probat Glareanus his uerbis. Quidam emendarunt Vi ademptum, & ad, Vſurpatur, uerbum coniungunt. quod placet. & Vi ademptum fortaſsis ad Iulium Cæſarem retulit, quem tamen propter Auguſtum nominare non audebat. niſi quis malit ad eius ſæculi ſeditiones referre, quæ Cæſarem præceſſerunt. Hæc ille. Mihi uero neque hæc lectio, neque hæc ſententia probatur, neque enim hoc ius ui aut à Cæſare ademptum eſt, aut ante Cæſarem ab alio. De Cæſare teſtis eſt Suetonius, qui ſcribit de eo. Comitia cum populo partitus eſt, ut exceptis conſulatus competitoribus de cætero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus uellet, pronunciarentur, pro parte altera, quos ipſe dediſſet, & edebat per libellos circum tribum miſſos ſcriptura breui. CAESAR DICTATOR ILLI TRIBVI. Commendo uobis illum, & illum, ut ueſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant. De alijs auctor eſt Liu. qui ſæpius hoc inſtitutum relatum eſſe, & lege ſancitum noua, cum quaſi uetuſtate obſoleuiſſet, ſcribit, ut libr. VI. Quia patricij ſe auctores futuros negabant, prope ad ſeceſsionem plebis res uenit. Item S.C. factum eſt, ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres auctores omnibus eius anni comitijs fierent. & lib. VIII. Lata lex eſt, ut legum, quæ centuriatis comitijs ferrentur, ante initum ſuffragium, patres auctores fierent. præterea hunc eundem morem temporis uetuſtate obliteratum à L. Sulla conſule renouatum fuiſſe ſcribit Appianus lib. I. his uerbis, εἰσηγοῦντό τε μηδὲν ἔτι ἀπροβούλευτον εἰς τὸν δῆμον ἐσφέρεσθαι, νενομισμένον μὲν οὕτω καὶ πάλαι, παραλελυμένον δὲ καὶ ἐκ πολλοῦ. Accedit, quod Cicero in oratione pro Plancio, quam poſt Sullæ mortem ante Cæſaris dictaturam dixit, ne hoc quidem obſeruatum fuiſſe ſignificat, cum ait. Apud maiores noſtros magiſtratum non gerebat is, qui ceperat, ſi patres auctores non erant facti. Quæ cum ita ſint, probo magis ueterem lectionem, Vi adempta. ut ſit ſenſus. Hodie quoque uſurpatur idem ius, ut patres comitiorum ſint auctores, niſi fortaſſe uis aliqua fiat à tribuno plebis aliquo, qui ſine auctoritate ſenatus cum populo agat. Quod ſæpiſſime ante Cæſarem factum eſſe, omnia Romanorum monumenta loquuntur. Quod autem inquit, Vi adempta, Cicero dixit ad Lentulum, Vi excepta. Ego tibi à ui, hac præſertim imbecillitate magiſtratuum, præſtare nihil poſſum; ui excepta, poſſum confirmare te & ſenatus, & populi R. ſummo ſtudio amplitudinem tuam retenturum. Eſt præterea intelligendum, quod Romani dicunt, ſenatum auctorem eſſe, id à græcis dici προβούλευμα. Nam quod ait Liuius lib. III. Quod legum ab ijs latarum patres auctores fuiſſent, Dionyſius uertit lib. XI. πρῶτον ἁπάντων τὸ περὶ τοῦ νόμου προβούλευμα εἰς τὸν δῆμον ἐξενεγκεῖν. Quod ait etiam lib. IIII. Victi tandem patres, ut de connubio ferretur, conceſſere, Dionyſius uertit. lib. XI. γράφεται τὸ προβούλευμα ὑπὸ τῶν ὑπάτων, καὶ λαβόντες αὐτὸ μετὰ πολλῆς χαρᾶς οἱ δήμαρχοι, προῆλθον εἰς τὴν ἀγοράν. Idem in Ser. Tullio. ἡ βουλὴ οὐκ ἠξίωσεν ἐπικυρῶσαι τὰ τοῦ δημοτικοῦ πλήθους, ὥσπερ αὐτῇ ποιεῖν ἔθος ἦν. & in iudicio Coriolani. τὴν βουλὴν οἰόμεθα δεῖν ἄρξαι προβουλεύματα ποιησαμένην, ὥσπερ ἐστὶν ὑμῖν πάτριον.

Ser. Tullo.} Ser. Tullio. perſpicue. Augur ad læuam, eius capite uelato, ſedem cœpit.} Hunc in modum diſtinguendum eſſe hunc locum Rhodigino placuit, Plutarchi auctoritate adducto, qui ſcribit in Numa. ἐνταῦθα τῶν μαντέων ὁ πρωτεύων τὸν μὲν εἰς μεσημβρίαν ἔτρεψεν ἐγκεκαλυμμένον, αὐτὸς δὲ παρὰς ἐξόπισθεν &c. uidetur enim Plutarchus, (ſi modo recte eſt apud illum uox illa ἐγκεκαλυμμένον) caput regis uelatum fuiſſe, non auguris ſignificare. Me autem iuuat eorum eſſe ſententiæ, qui ad læuam eius ſcribunt, & caput uelatum auguris intelligunt. quòd infra dicat. Statua Attij capite uelato in comitio fuit. & lib. X. Si augur capite uelato uictimam cædat, auguriumúe ex arce capiat.

5 Qua fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio.} Vet. lib. qua fama. Dea Aegeria.} Vet. lib. Egeria. probo. Dionyſius enim & Plutarchus ἀγερίαν edunt, aut ἠγερίαν. Feſtus ab egerendo dictam eſſe ſcribit. Atque omnium primum ad curſum Lunæ in XII menſes deſcribit annum. quem, quia tricenos dies ſingulis menſibus Luna non explet, deſuntq́; dies ſolido anno, qui ſolſtitiali circumagitur orbe, intercalares menſibus interponendo, ita diſpenſauit, ut uiceſimo quarto quoque anno ad metam eandem ſolis, unde orſi eſſent, plenis annorum omnium ſpatijs dies congruerent.} M. Antonius Sabellicus huius loci obſeuritatem primus (ut opinor) & ſenſit, &, ut ipſe ſibi uiſus eſt, ſuſtulit. cuius uiri auctoritas tantum ualuit, ut poſt eum Glareanus, & cæteri qui hunc locum attigerunt, eundem ita ut ille oſtenderat, expoſuerint. Quorum interpretationem cur hoc demum

tempore

tempore unus ipſe repudiem, paucis, ut inſtitui, explicabo. ſic igitur exponit Sabellicus. Cum Lunarem annum Numa XII menſium & CCCLV dierum primus inſtituiſſet, quia eum ſolari cum anno non conuenire reperiebat, qui diebus CCCLXV, & quadrante conficitur, dies qui quotannis ad ſolaris anni rationem deerant, quorum ſumma uigeſimo quoque quarto anno erat CCXLIIII, ita diſpenſauiſſe, ut octauo quoque anno XC interponeret, tertio autem octennio, ideſt uiceſimo quarto quoq; anno non XC, ſed LX, qui ſuperabant. atque ita effeciſſe, ut eo demum anno dies lunaris & ſolaris anni, à quo orſi eſſent, congrueret. Hunc autem ſenſum ut eliceret, contra omnium librorum auctoritatem legit, uiceſimo quoque quarto anno, cum ubique, uiceſimo, legatur. Ego autem ita ſentio. Lunarem annum Numam inſtituiſſe non CCCLV, ſed CCCLIIII dierum. Cum autem ſolaris lunarem ſuperaret quotannis XI diebus & quadrante, inuenit uiceſimo anno lunarem à ſolari uictum eſſe diebus omnino CCXXV. ut ergo illo demum anno ſolaris cum lunari congrueret, atq; ad eandem metam ſolis, unde orſi eſſent, dies conuenirent, hos dies ita diſpenſauit, ut non octauo, ſed ſecundo quoque anno alternatim modo dies XXII, modo XXIII interponeret. Qua ratione fiebat, ut cum perueniſſet ad annum XX, lunaris annus à ſolari nec uinceretur, nec eum uinceret. Quod unuſquiſque intelliget, qui ſummam annorum hoc modo concipiet. nam cum quarto quoque anno XLV dies intercalentur, ſi quinquies quadraginta quinque ſumpſeris, eos CCXXV reddideris. Hanc autem ſententiam, quanquam obſcurius, edit Plutarchus in Numa ita: τῆς δὲ γινομένης ἀνωμαλίας περὶ τὴν σελήνην καὶ τὸν ἥλιον ἴσως ἐν ἔχοντας, ἀλλ' ἓν μὲν φυλάττοντες μόνον, ὅπως ἑξήκοντα, καὶ τριακοσίων ἡμερῶν ὁ ἐνιαυτὸς ἴσως. νομᾶς δὲ τὸ παράλλαγμα τῆς ἀνωμαλίας ἡμερῶν ἕνδεκα γίνεσθαι λογιζόμενος: ὡς τοῦ μὲν σεληνιακοῦ τριακοσίας πεντήκοντα τέσσαρας ἡμέρας ἔχοντος, τοῦ δὲ ἡλιακοῦ τριακοσίας ἑξήκοντα πέντε, τὰς ἕνδεκα ταύτας ἡμέρας διπλασιάζων ἐπήγαγε παρ' ἐνιαυτὸν ἐπὶ τῷ φεβρουαρίῳ μηνὶ τὸν ἐμβόλιμον εἴκοσι καὶ δυοῖν ἡμερῶν ὄντα. Et Cenſorinus ita. Cum intercalario menſi XXII dies, uel XXIII alternis annis addi placuiſſet, ut ciuilis annus ad naturalem exæquaretur, in menſe potiſsimum Februario inter Terminalia, & Regifugium intercalatum eſt. Hoc tantum inter hos intereſt, quod Plutarchus quadrantis diei rationem non habet. Itaque ſecundo quoque anno XXII dies interpoſitos eſſe cenſet. Cenſorinus autem habet. Itaque modo XXII, modo XXIII intercalatos eſſe ait, ut quinque dierum, qui ex quadrante diei uicies ſumpto oriuntur, ratio haberetur. Hæc cum ſummorum ſcriptorum auctoritate firmentur, neminem non probaturum, illa altera non omnino repudiaturum eſſe confido. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit. } Nemo animaduertit hunc locum eſſe mendoſe, cum ſit tamen. Nominatiuus enim, Numa, uacat, cum tota oratio altius repetenda ſit, & ſuum habeat nominatiuum, quem ſpectet. inquit enim: Declaratus rex Numa Ianum indicem pacis, bellique fecit, annum deſcripſit, Flaminem Ioui aſsiduum creauit, uirgines Veſtæ legit, Salios legit, Pontificem deinde Numa Marcium Marci F. legit. Hic egò dico, non eſſe neceſſe Nominatiuum, Numa, iterare, placere autem, Numam Marcium legi. Fuit enim Numa prænomem Sabinum. Itaque Pompilij, & Marcij id tulerunt. Marcus autem Marcius is eſt, (credo) qui Numam Pompilium ad regnum Romæ accipiendum (ut ait Plutarchus) hortatus, cum eo Romam ex Sabinis commigrauit. Hic cum ab eodem rege in patriciorum numerum relatus eſſet, poſt eius obitum cum Tullo Hoſtilio de regno contendit, ab eoq; uictus ſibi mortem conſciuit. Huius filius Pompiliam Numæ Pompilij regis filiam in matrimonio habuit, & ex ea Ancum Marcium regem ſuſcepit, quem tuliſſe Numæ prænomen apparet lib. v. Taciti, ubi ait. Numam Marcium præpoſitum urbi fuiſſe à Tullo Hoſtilio rege. Quod autem ratione confirmaui, id etiam in quibuſdam manuſcriptis libris inueni.

M. Marcius Sabinus.
à Numa rege in ſenatum lectus.
à Tullo Hoſtilio uictus ſibi mortem conſciuit.

Numa Marcius
Numæ regis gener, primus Pont. Max. ab eo factus
à Tullo rege urbi præfectus.

Ancus Marcius rex IIII
Numa regis ex filia nepos,
Plut. in Numa.

Et ſoli Fidei ſolenne inſtituit. } Vox, Soli, habet ſine controuerſia mēdum. Dionyſius δημοσίαν πίστιν uocat, ideſt publicam Fidem. ſi autem in quibuſdam manuſcriptis eſt, (ut audio) Et ſimul Fidei, non improbo. Imperitabat tum C. Cluilius Albæ. } Legendum eſt. C. Clœlius. Quod hac ratione confirmo. Nominat hoc in loco Liuius C. Cluilium Albæ Dictatorem, & foſſam Cluiliam ab ipſo C. Cluilio procul ab urbe V millia paſſuum factam Dionyſius lib. III. hunc ducem κλοίλιον, & foſſam κλοιλίαν uocat. at lib. VIII, itemque Plutarchus in Coriolano κλοιλίαν. Ex quo intelligi po-

teſt apud Liuium, & Dionyſium lib. III. legendum eſſe Clœlium, & Clœliam. præſertim uero cum Feſtus ſcribat, Clœlias foſſas à Clœlio Albanorum rege eſſe dictas. Fuit autem Clœlia gens Albana, poſt à Tullo Hoſtilio Alba euerſa Romam translata. Dionyſius auctor, itemq; Liuius. Albani Metium Suffetium creant.] Lege Fufetium. nam Dionyſius habet φυφέτιον. & Plutarchus in libro τῶν παραλλήλων, μέττιον φυφέττιον appellat. Eodem modo Q. Fufius Calenus, non Fuſius, ut uulgo, uocandus eſt. Quod ea Capitolino eius conſulatu, & græco Dionis libro intelligi poteſt.

6 Ea res à ſtatiuis exciuit Metium. ducit quàm proxime ad hoſtem poteſt.] Vet. lib. Is ducit quamproxime. Fœcialis.] Fetialis ſcribendum arbitror ſine diphtongo. Ita enim lib. ueteres. ita græci. φητιάλεις, & φετιάλεις. ita demum nominis ratio poſtulat. Fetiales enim à feriendo dictos eſſe ſcribit Feſtus, quòd pacis faciendæ eſſent auctores. Sagmina, inquit, te rex poſco. Rex ait, puram tollito.] Vet.lib.Pura.ut ad Sagmina referatur. Si prior defexit publico conſilio, dolo malo: tu illo die Iupiter populum R. ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam.] Vet.lib.plerique. Tum ille dies Iupiter. Ex quo conijcio legendum eſſe, tum me Dieſpiter. Verba enim ſolennia ſunt, eaq; antiquiſsima, ut ait Feſtus lib. x. his uerbis, Silicem tenebant iuraturi per Iouem, hæc uerba dicentes, ſi ſciens fallo, tum me Dieſpiter, ſalua urbe arceq;, bonis eiiciat, ut ego hunc lapidem. eſt autem apud Liuium, Dolo malo, idem, quod, Si ſciens fallo. Dieſpiter autem Iupiter dictus eſt, quaſi Diei pater. Varro. Eo maiore cum gaudio, quo prope metum res fuerat.] Vet. lib. quo propius metum. placet. Sic eat, quæcunque Romana lugebit hoſtem.] Vet. lib. quæcunque Romanum lugebit hoſtem. placet. Lex horrendi criminis erat. Duumuiri perduellionem iudicent.] Vet.lib. Horrendi carminis erat. Vere. Carmen enim appellat uerba legis, quæ ſequuntur. Duumuiri perduellionem &c. Sic lib. III. Recitabatq; rogationis carmen. Si quis tribunos plebis decem. &c.

7 Exempli parum memoris legum humanarum.] Emendat Beatus Rhenanus, Romanarum, pro Humanarum. quod non placet. nam & à Vet. lib. diſsidet, & à Varrone, qui ita ſcribit lib. primo de uita populi R. ut eſt apud Nonium. Metium Fufetium propter perfidiam interfecit pene imperioſius, quàm humanius. Principes Albanorum in patres legit, Tullios, Seruilios. Quintios.] Mendoſe Tullia gens inter Albanas Romam à Tullo Hoſtilio translatas numeratur pro Iulia. Id indicat Dionyſius, qui eodem ordine commemorans has gentes, inquit, ἰουλίους, σερουιλίους. Adde, quod gens Tullia non Albana fuit, ſed Corniculana. & quod Tullus, & Tullius pro Iulo, & Iulio infra ſæpiſsime eſt mendoſe. Quintios.] Quinctum, Quinctium, Quinctilium, & Quinctilianum ſcribendum eſſe facile omnes intelligent, qui Capitolinorum lapidum ſcripturam obſeruauerint. Eadem ſcriptura ſeruatur etiam in quibuſdam libris manuſcriptis Diodori Siculi, quos mihi commodauit uir omni & uirtutis, & laudis genere præſtantiſsimus, Ludouicus Beccatellus, tum cum Venetiis Pontificiæ legationis munus obiret, qui libri cum hactenus impreſsi non ſint, plurimum mihi, ut poſt idoneo loco oſtendam, ad Liuianam hiſtoriam emendandam ſæpiſsime profuerunt. in iis ergo eſt κοΐνκτος, & κοϊνκτιος. itemq; eſt cum in alijs lapidibus, tum in quodam peruetuſto, qui in agro Regienſi eſt, apud ornatiſsimum iuuenem, Horatium Malegutium, eiuſmodi.

QVINCTAE NONIAE
RVFAE ET
NONIAE Q. F. QVINCTVLAE

Quid plura? in ipſis etiam Liuianis libris manuſcriptis ita demum ſæpe eſſe, quanquam inconſtanter, comperi. Pugna atrox ad ſyluam Malycuſam fuit.] Cum uetuſti libri omnes habeant, ad ſyluam Malitioſam, ſatis mirari non poſſum, cur iſti emendatores Malycuſam malint, quàm Malitioſam, quam germanam eſſe huius loci lectionem probatur ex Dionyſio, qui hanc ſyluam appellat τὴν ὕλην καλουμένην κακούργων. Eſt autem κακοῦργος, Malitioſus. Nec pugna deinde illa conſtare, nec fuga explicari.] Vet.lib. Nec pugna deinde illis conſtare. uere. Fulmine ipſum cum domo conflagraſſe.] In omnibus Vet.lib.eſt. Fulmine ictum cum domo conflagraſſe. quod probo. Sic Cicero lib. II. de off. Phaetontem ictu fulminis conflagraſſe. & Liu. lib. XXXIIII. duas naues fulmine ictas conflagraſſe. & Lactantius lib. III. Capitoliũ ſæpius fulmine ictũ conflagraſſe.

8 Ancus Martius.] Marciæ gentis nomen ſcribi debere litera c, non t, quod imperitorum conſuetudo inuexerat, docent Capitolina marmora, græcorum libri, & manuſcripti latini, & ipſius denique nominis ratio. aut enim à Marco, aut, quod quidam tradiderunt, à Mamerco manauit. Etenim ſcribit Plutarchus in Numa, placuiſſe quibuſdam à Mamerco Marcios eſſe appellatos, qui Numæ regis filius fuit, eosq; propterea cognomine Regis eſſe uſos. Nam Marciorum Regum familia Romæ fuit, quam tamen non à Mamerco Numæ filio, ſed ab Anco Marcio Rege originem traxiſſe intelligi ex Suetonio in Cæſare poteſt. apud Plutarchum autem mendoſe legitur. ἀπὸ δὲ τοῦ μαμέρκου μαμερκίους, pro μαρκίους. Nam Mamerciæ gentis nulla uſquam mentio fit. Numæ Pompilij nepos filia ortus Ancus Marcius erat.] Hic locus oſtendit uitioſe legi apud Plutarchum in principio Coriolani. cum ait. ὧν καὶ μάρκιος ἦν γάϊος ὄνομα θυγατριδοῦς, καὶ μετὰ τύλλον ὁστίλιον βασιλεὺς γενόμενος. legendum autem eſſe, ὧν καὶ μάρκιος ἦν ἄγκος ὁ νομᾶ θυγατριδοῦς, ideſt ex qua gente fuit etiam

Marcius

Marcins Ancus Numæ ex filia nepos. Ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc feriales habent, deſcripſit. ꝫ Hinc Valerius in epitome de prænominibus. Ab Aequicolis Sertorem Reſiū; qui primus ius feciale inſtituit. Haſtam ferratam, ſanguineam aut præuſtam. ꝫ Lege ex Vet. lib. aut ſanguineam præuſtam. Quod populi priſcorum latinorum, hominesve priſci latini. ꝫ Lego. Hominesq́;. quia haud ita multo poſt ait. Populis priſcorum latinorum, hominibusq́; priſcis latinis. & Gellius lib. XVII. ex Cincio. Quod populus Hermundulus, hominesq́; populi Hermunduli. Vbi eadem uerba, quæ hic uſurpantur. Auentinum nouæ multitudini datum. ꝫ Neſcio cur Glareanus miretur Auentinum neutro genere à Liuio eſſe dictum, cum Dionyſius paſsim τὸ ἀβεντῖνον, & τὸν ἀβεντῖνον λόφον dicat. Tellenis, Ficanaq́;. ꝫ Dionyſius τελλήνας, & φιδηναίων πόλιν uocat, libri uitio, pro φικαναίων. Nam paulo poſt addit de defectione Fidenatium. Ponte Sublicio tum primum in Tyberi facto. ꝫ Vet. lib. in Tiberim. itemq́; in epitome. pontem Sublicium in Tiberim fecit. Sublicium porro pontem ξυλίνην γέφυραν græci uocant, ideſt ligneum. Quiritium quoque foſſa. ꝫ Feſtus. Quiritium foſſæ, quibus Ancus Marcius urbem circundedit. In ore Tiberis Hoſtia urbs condita. ꝫ Oſtia ſcribendum. Nam Dionyſius dictam eſſe ait, quaſi θύραν, ideſt oſtium. Ad Murciæ datæ ſedes. ꝫ Murciæ uidetur ſcribendum ex Feſto, qui ait. Murciæ Deæ ſacellum erat ſub monte Auentino, qui ante Murcus uocabatur. & Plutar. in lib. τῶν κεφαλαίων. ἂν νῦν μυρκίαν ἀφροδίτην καλοῦσι μυρτίαν τὸ παλαιὸν, ὡς ἔοικεν, ὠνόμαζον. Demarati Corinthij. ꝫ Ita libri omnes latini. græci Δημάρατος. at Capitolina monumenta, Damarati edunt. qua ratione lib. XXXVIII. Nicodamus, & Damoteles, & alibi Damocritus dixit. cum tamen græce litera η ſcribantur.

Domicilioq́; ibi comparato L. Tarquinium Priſcum edidere nomen. ꝫ Puto uocem, Priſcū, 9
inducendam eſſe. neque enim Priſci cognomen tulit, niſi poſtquam L. Tarquinius Superbus florere cœpit. Nam (ut ait Dionyſius) Priſcus eſt appellatus, quia maior natu erat, quàm Superbus. Non eſt autem uериſimile ab ipſo L. Tarquinio, Priſci cognomen editum eſſe, uerum multis poſt annis florente iam Superbo illud uulgo inueniſſe. comprobat hanc meam coniecturam, quod in ueteribus libris luxatæ hæ uoces ſunt. L. Tarquinium edidere Priſcum ut gloſſema alicuius eſſe uideatur in uerba auctoris ex margine libri (ut fit) temere à librario translatum. Statua Accij capite uelato, quo in loco acta res eſt in comitio in gradibus ipſis ad læuam curiæ fuit. ꝫ. Vet. lib. Statua Attij poſita capite uelato. ſic lib. III. de Statua Clœliæ. In ſumma ſacra uia fuit poſita uirgo inſidēs equo.

Poſteriore modo ſub iiſdem nominibus, qui additi erant, appellati ſunt. ꝫ Vet. lib. Poſteriores. Recte. ut ſit poſteriores equites, qui additi erant, appellati ſunt ſub iiſdem nominibus, ideſt idem nomen, atque priores tenuerunt. ut poſt apertius dicam. Pontem incendunt. ꝫ. Vet. lib. Succendunt. aptius. nam inquit accenſa ligna in flumen eſſe coniecta, quibus pons conflagrauit. Deditis ne nos, populumq́; Collatinum, urbem, agros. ꝫ Vet. lib. Populum Collatinum. Vos enim uocandi caſus eſt, non nominandi. ut intelligunt ij, qui populumq́, Collatinum emendarunt. Quod ex deditione Campanorum colligi poteſt lib. VII. ubi ait. Itaque populum Campanum, urbemq́; Capuam, agros, delubra deum, diuina, humanaq́; omnia in ueſtram P.C. Populiq́; Romani ditionem dedimus. non, Nos, populumq́; Campanum. Ficulnea uetus, Cameria. ꝫ Dionyſius etiam hoc loco mendoſe habet φιδήνας, pro φικάνας. ut ſupra. ita ut Ficanam, & Ficulneam eandem eſſe ciuitatem intelligere uideatur. Varro quidem in lib. de lingua lat. Fidenates, & Ficulneates ſuburbanos populos uocat.

Tum quia Seruio occiſo. ꝫ Vet. lib. Et quia Seruio occiſo. atq́; ita ſine cōtrouerſia legendum eſt. 10
nam hæc eſt altera ratio, quę priorem ſubſequitur, quæ erat. Et quia grauior ultor cædis. Itaque apte altera alteri nunc reſpondet. Tum demum palam factum. Et comploratione in regia orta. ꝫ Neſcio cur ueterem lectionem immutauerit Rhenanus. Tum demum palam facta ex comploratione in regia orta. cum ſit ſenſus. Seruius celata morte regis opes ſuas firmauit, tum demum palam facta ex comploratione in regia orta regnauit. Cornicines, tibicinesq́;. ꝫ Vet. lib. Tubicinesq́;. Egregie. Dionyſius enim ubi hac de re agit, uertit σαλπιγκτὰς. In tres centurias diſtributi. ꝫ Malim, in duas, ut ſcribit Dionyſius. ut centuriæ omnes ſint CXCIII, numero impari, ut concipit Dionyſius, non CXCIIII. Equitum ex primoribus ciuitatis XII ſcripſit centurias. ſex item alias centurias tribus ab Romulo inſtitutis, ſub iiſdem quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. ꝫ Ex his uerbis centurias colligit Glareanus XV, cum ſint XVIII. tres enim ueteres tantum auctas eſſe putare uidetur, cum ex tribus ſex factas eſſe Liuius intelligat. Hac enim de re ſic ait in Priſco. Tarquinius equitem maxime ſuis deeſſe uiribus ratus, ad Ramnenſes, Tatienſes, Luceres, quas centurias Romulus ſcripſerat addere alias conſtituit, ſuoque inſignes relinquere nomine. & paulo poſt. Neque tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit, numero tantum alterum adiecit, ut mille DCCC equites in tribus centurijs eſſent. poſteriores modo ſub iiſdem nominibus, qui additi erant, appellati ſunt, quos nunc, quia geminatæ ſunt, ſex uocant centurias. Hęc ibi. Geminauit autem eas Tullius, ita ut ex tribus ſex faceret, ſed ſub iiſdem nominibus. Quo efficiebatur, ut primi eſſent, & ſecundi Ramnēſes, primi & ſecundi Tatienſes, & Luceres. Quod Feſtus etiam docet. qui libro XVII. ait ita. Ciuitas Romana in VI diſtributa erat partes in primos, ſecundos Tatienſes, Ramnenſes, & Luceres. Dionyſius

ſius item decem & octo centurias à Tullio factas ſcribit non quindecim. Equites enim uocabantur primi, octoginta inde primæ claſsis centuriæ primum peditum uocabantur. ‡ Voces hæ. Primum peditum uocabantur, perſpicue gloſſema ſunt eius, qui locum hunc in margine libri interpretatus eſt. id quod non ſolum ſuperuacanea repetitio uocis, Vocabantur, ſed etiam ueterum aliquot librorum auctoritas, comprobat, à quibus abſunt eiuſmodi uoces. Accedit, quod ſi tollantur, multo uenuſtior ipſa oratio redditur. Ibi ſi uariaret, quod raro incidebat, ut ſecundæ claſsis uocarentur, nec fere unquam infra ita deſcenderent, ut ad infimos peruenirent. ‡ Glareanus hoc loco deſiderari aliquid cenſet. quaſi uero hæc ſententia futura ſuerit. Ibi ſi uariaret, tum efficiebatur, ut ſecundæ claſsis centuriæ uocarentur. neque intelligit totam hanc orationem altius initium ducere. inquit enim. Gradus facti, ut neque excluſus quiſquam ſuffragio uideretur, & uis omnis penes primores ciuitatis eſſet. equites enim uocabantur primi, octoginta inde primæ claſsis centuriæ. Ibi ſi uariaret (quod raro incidebat) alter gradus nimirum fuit, ut ſecundæ claſsis centuriæ uocarentur. Hunc ſenſum cum uetuſtiores aut librarij, aut emendatores non percepiſſent, deinde, Deſcenderent, pro Deſcenderunt, ſcripſere. Eſt autem noua quaſi res addenda ita. Quod ad tertiam, & reliquas claſſes attinet, nunquam ita infra deſcenderunt, ut ad infimos peruenirent. Id quod Dionyſius prope ἀδύνατον fuiſſe ſcribit. ita. τοῦτο δὲ ὂν σπάνιον, καὶ ὁ μακρὰν ἀπέχον τοῦ ἀδυνάτου. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero centurijs iuniorum, ſeniorumq; ad inſtitutam ab Ser. Tullio ſummam non conuenire. ‡ Senſus eſt. Seruius Tullius omnem populũ in IIII tribus deſcripſit, idem eundem in centurias CXCIIII. Subſequentibus autem temporibus, inquit, cum populus ita creuerit, ut XXXV tribus expletæ ſint, centuriarum etiam numerus duplicatus eſt. Quare mirandum non eſt, hunc ordinem centuriarum, qui nunc eſt, ad ſummam Ser. Tullij inſtitutam non conuenire. Quadrifariam enim urbe diuiſa regionibus, collibusque, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. ‡ Quia meminit tribuum XXXV, in quas poſt populus eſt coniectus, quæ cauſa mutationis centuriarum fuit, quot eſſent hoc tempore tribus exponit. Quatuor igitur fuiſſe à partibus urbis quatuor, in quas diuiſa urbs à Tullio fuit, nominatas ait. Hæ fuerunt Palatina, Eſquilina, Suburrana, Collina, quæ ruſticis tribubus accedentibus urbanæ ſunt dictæ. Dionyſius autem Tullium eundem & urbanarum, & ruſticarum tribuum auctorem fuiſſe, ſcribit. Quod præterijt, ut alia, Liuius. Cenſu perfecto, quem maturauerat metu legis de incenſis latæ. ‡ Senſus eſt. Regem mature perfeciſſe cenſum, quia populus metuit legem de incenſis ab eo latam, quos ſe & bonis, & libertate multaturum eſſe ediserat. ſic enim Dionyſius ſcribit. τοῦ δὲ μὴ τιμησαμένου τιμωρίαν ὥρισε τῆς τε οὐσίας στέρεσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα πραθῆναι. Idque conditum luſtrum appellatum eſt; quia in cenſendo finis factus eſt. ‡ Rhenanus ambigit de hac lectione. neque enim uidere ſe ait, cur dicat Liuius iccirco luſtrum appellatum eſſe, quia in cenſendo finis factus eſt. Iuſta autem eius dubitatio eſt. Ego autem uel repugnantibus ueteribus libris, legendum puto. Qui in cenſendo finis factus eſt, ut ſit. Inſtitutum eſt, ut luſtrum Cenſionis finis eſſet. ſic enim Dionyſius uſque ad memoriam ſuam obſeruatum eſſe tradit. τοῦτον καθαρμὸν αὐτὸν ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ῥωμαῖοι καθαίρονται μετὰ τὸ συντελέσαι τὰς τιμήσεις ὑπὸ τῶν ἐχόντων τὴν ἱερωτάτην ἀρχὴν, λῦστρον ὀνομάζοντες. Pomœriũ, uim uerbi ſolam intuentes Poſtmœrium interpretantur. ‡ In Vet. lib. Poſtmœrium. & recte. nam antiquitus mœri pro muris dicti ſunt. Varro etiam lib. IIII. de lingua lat. Principium inquit, quod erat poſt murum, pomœrium dictum. Ea erat confeſsio caput rerũ Romam eſſe. ‡ Quia quærit Glareanus, ſi ea confeſsio erat, caput rerum Romam eſſe, cur bouem Romam Sabinus adduxerit, huius loci ſententiam aperiemus. Templum, inquit, Dianæ à latinis conditum eam confeſsionem latinorum extorſerat, Romam ipſam imperij caput eſſe, de quo toties armis certatum fuerat. Quæ res quanquam omni ex omnium cura latinorum ob tot clades acceptas erat, ſubijt tamen cogitatio Sabino cuidam imperij priſtini priuato conſilio recuperandi, ſi ipſe bouem Dianæ ſacrificaſſet eam, de qua uates cecinerant, cuius ciuitatis ciuis Dianæ immolaſſet, apud eam imperium fore. Ergo bouem Romam deduxit, ut imperium recuperaret. Sabinos autem inter Latinos numerat. Paulo poſt. infima ualle præfluit Tiberis. uerba ſunt Romani antiſtitis, non Hiſtorici. porro autem antiſtitem fani Cornelium, Sabinum Antronem Curatium nominat Plutarchus in libro τῶν κεφαλαίων.

Etiam de Seruio actum rati. ‡ Vet. lib. & iam de Seruio. Vere. Flectente carpentum dextra in Virbium cliuum, ut in collem. ‡ Vide quid ſit, quod omnes manuſcripti libri ita habent. Flectere carpentum in dextram iuſsit aurigam, ut in collem. Cæterum ſupra Vrbicum cliuum habitaſſe Ser. Tullium regem ſcribit Solinus cap. II. Collem Eſquiliarum. ‡ Eſquiliarium habent Vet. lib. Perueniſſetq; ad ſummum Cyprium uicum. & paulo poſt. Monumentoq; locus eſt: Sceleratum uicum uocant. ‡ Dionyſius hunc uicum primum Beatum, poſt Sceleratum appellatum tradit. οὗτος ὁ στενωπὸς ὄλβιος καλούμενος πρότερον, ἐξ ἐκείνου τοῦ δεινοῦ καὶ μυσαροῦ πάθους ἀσεβὴς ὑπὸ ῥωμαίων κατὰ τὴν πάτριον γλῶτταν καλεῖται. Recte. Nam Cyprum Bonum ſignificat auctore Varrone de lingua latina, Vicus Cyprius, inquit, à Cypro, quod ibi Sabini ciues additi conſederunt, qui à bono omine id appellarunt. Nam Cyprum Sabine Bonum. prope hunc uicus Sceleratus, dictus à Tullia Tarquinij Superbi uxore, &c. Octauio Mamilio Tuſculano. ‡ Si nomẽ gentis huius eſt Mamilius, ut Dionyſius, & Feſtus ſcribunt. ergo Octa

nius

uius prænomen eſt, quod alias Octauiæ gentis eſt nomen. quia uero nuſquam prænomina loco Nominum uſurpata ſunt, propterea ſuſpicor, ne Octauo Mamilio ſit legendum, ut Octauus ſit prænomen, perinde ac in uiris Quintus, Sextus, Decimus. & in fœminis Prima, ſecunda, Tertia, Quarta, & Quinta. auctore Varrone. Liuius etiam poſt lib. III. L. Mamilio Tuſculano datam ciuitatem ſcribit.

Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitum ferunt, dixiſſe enim.} Vet. lib. ne id quidem Turnum 12
tuliſſe tacitum ferunt. dixiſſe enim. Recte. nam in priore lectione tuliſſe ad Superbum, in hac ad Turnum refertur. Quo fit oratio rectior. Nam addit. Dixiſſe enim. Sic libr. VII. Non patientibus tacitum tribunis. Quod morando ſpem deſtituerit.} Vet. lib. ſpes deſtituerit. Videat autem eruditus lector an rectius dicatur, ſpem deſtituo, an, me ſpes deſtituit. Liuius quidem lib. XXIX ait. Scipio magna ſpe deſtitutus erat. Miſcuit manipulos ex latinis, Romaniſq;, ut ex binis ſingulos faceret, binoſq; ex ſingulis.} Manipulus teſte Vegetio decem continet milites. Ex binis ergo ſingulos fecit. cum ex duobus manipulis altero latinorum, Romanorum altero quinos ex hoc, & ex illo quinos milites ſumeret, & unum miſtum componeret. Ex ſingulis porro binos, cum duas unius manipuli partes in duos diuideret. Quos geminauit, cum eundem manipulum ex latinis, Romaniſq; miſcuiſſet.
Ni degeneratum in alijs huic quoque decori offeciſſet.} Quærit Glareanus quo referatur uox illa Degeneratum. is ergo accipiat, referri ad uerbum, offeciſſet. eſt autem hic modus dicendi Liuio uſitatus. ſic lib. VII. Diu non perlitatum tenuerat Dictatorem. Item. Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patricij conſules crearentur, rem ad interregnum perduxit. & illud Virgilij: Notumque furens quid fœmina poſsit. Sumitur autem ſententia pro nomine uno, & caſu recto. Pererraturum ſe omne Latium, Volſcosque ſe inde, & Aequos, & Hernicos petiturum.} Vet. libri pleniores. Pererraturum ſe omne Latium, pulſumq; ſe inde Volſcos, & Aequos. Ipſe identidem belli auctor eſſet.} Lege, Eſſe, ex Vet. lib. ut eadem ſit forma dicendi, atque ea, quæ ſequitur. In eo ſibi præcipuam ſcientiam aſſumere. Quam ſummam pecuniæ neque ex unius tum urbis præda ſperandam, & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exuperaturam.} Rhenanus ex fide uetuſti libri corrigit. Quia ſummam pecuniæ. hoc ſenſu. ſe credere potius Fabio, quàm Piſoni, quia ſummam pecuniæ ſcribit neque ex unius tum urbis præda ſperandam. Itaque uerbum, Scribit, ſubaudiendum putat. Nos autem in uet. lib. inuenimus ita legi. Quia ſumma pecunia. & cætera in recto caſu. ut ſit hæc ſententia. ſe credere potius Fabio, quàm Piſoni de XL millibus pondo argenti, quia ſumma pecunia ea ſit, neque ex unius tum urbis præda ſperanda.

Qui cum haud paruus & ipſe militiæ adderetur labor.} Vet. lib. Qui cum haud paruus & ipſi 13
militiæ. i. cũ ædificandi labor haud paruus & ipſi militiæ adderetur. P. Valerio Voleſi filio.} Voluſi ſcribendum, ex cap. conſulibus. Ferro, igni, quacunque dehinc ui poſsim exacturum.} Vet. lib. & quacunque dehinc ui poſsim. ut lib. II. Pontem ferro igni, & quacunque ui poſſent, interrumpant. Itaque Cicero pro domo ait. Deinde cum ille ſaxis, & ignibus, & ferro uaſtitatem meis ædibus intuliſſet. & pro Plancio. Quorum uidiſti toto illo anno ferrum in foro, flammam in ædibus, uim in tota urbe uerſari. Præco ad tribunum Celerum, in quo tum magiſtratu forte erat Brutus, populum aduocauit.} Hoc addit, quia niſi magiſtratui populum conuocare non licebat. ut ait Dionyſ. li. IIII. ſic enim quærit à Bruto Valerius. περὶ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἔτι βούλομαι μαθεῖν, τίς ὁ καλέσων ἐστὶ αὐτὴν κατὰ νόμους καὶ τὴν ψῆφον ἀναδώσων ταῖς φράτραις. ἄρχοντι γὰρ ἀποδίδοται τοῦτο πράττειν. ὁ δὲ ὑπολαβὼν, ἔφη, ἐγὼ δ᾽ ἐκαλέ-με τῶν γὰρ κελερίων ἄρχων εἰμὶ, καὶ ἀποδίδοταί μοι κατὰ νόμους ἐκκλησίαν, ὅτε βουλοίμην, συγκαλεῖν. Duo conſules inde comitijs centuriatis à præfecto urbis ex commentarijs Ser. Tullij creati ſunt.} Ita prope Dionyſius. præterquam quod comitia à Sp. Lucretio patre Lucretiæ Interrege, non præfecto habita fuiſſe ſcribit. Quod autem ex commentarijs Ser. Tullii ait, ad Centuriata comitia pertinet, quorum ille rationem habendorum primus tradidit.

IN EPITOMEN LIBRI II.

Svos quoque & fratris filios.} Lege, & ſororis filios. ſic enim lib. IIII. locutus eſt. intelligit 14
aũt Aquillios, Vitellioſq; natos ex ſororibus duabus Collatini collegæ ſui. Contractis Veientium, & Tarquiniorũ copijs.} Vetuſti libri habent, Tarquinienſium. Quod placet. nam ut à Veijs Veientes, ſic à Tarquiniis Tarquinienſes dicti ſunt. Et cum reddita eſſet à Porſena honorifice remiſſa, equeſtriq; ſtatua donata eſt.} Lege, & interpunge ita ex Vet. lib. Et cum reddita eſſet Porſenæ, honorifice remiſſa, equeſtri ſtatua donata eſt. Numerus tribuum ampliatus eſt, ut eſſent triginta una.} Ex fide uetuſtorum librorum, ſcribendum eſt, uiginti una, ut paulo poſt oſtendam. Cn. Martius.} C. Marcius, ſcribe. eſt enim apud Dionyſium, & Plutarchum γάϊος μάρκιος. Item in quibuſdam etiam ueteribus libris. C. Marcius. Eſt præterea genti Marciæ familiare prænomen Caii, non Cnei.

T. Latinus.} T. Latinius ſcribendum eſt ex Vet. lib. Accedit, quod Lactantius Firmianus lib. II. Ti. Atinium, Macrob. lib. I. Annium uocant errore non admodo à ueritate alieno. Cum Cn. Marcius Coriolanus, qui in exilium pulſus, dux Volſcorum factus exercitum hoſtium urbi primo admouiſſet.} Lege ad fidem ueteris lectionis. Cum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulſus, dux Volſcorum factus exercitum hoſtium urbi Romæ admouiſſet.

IN LIBRVM II.

Qvas nouas ipſi ſedes ab ſe auctæ multitudinis addiderunt. Diſſentio à Rhenano, qui legendum putat, Multitudinis, cum uetuſti omnes libri habeant, Multitudini. Tribunitiis procellis. Tribunicium C, litera, non T ſcribendum eſſe ex Capitolinis lapidibus intelligitur. Inde fertur, ut in ſenatum uocarentur, qui patres, quique conſcripti eſſent. conſcriptos uidelicet nouum ſenatum appellabant lectos. Lege ex antiquæ lectionis fide. Conſcriptos uidelicet in nouum ſenatum appellabant lectos. i. qui in nouum ſenatum lecti erant, ii conſcripti uocabantur. ſic ſupra dixit. In patres legere. Hic idem locus tractatur apud Feſtum lib. xv. ſed mendoſe. legendum eſt autem ita. Qui patres, quique conſcripti, uocati ſunt in curiam, quo tempore regibus urbe expulſis P. Valerius conſul propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum ſenatorum centum ſexaginta & quatuor, ut expleret numerum trecentorum. ſic duo genera appellauere. Necubi ibi regum deſiderium eſſet. Rhenanus quia incidit in unum librum, in quo erat forte per incuriam librarii ſcriptum. Necubi ubi, ut ille ait. correxit, Necubi ibi, i. ut ne in eo miniſterio regem deſideraret populus. ego autem probo magis, ut legatur, Necubi regum. quomodo legitur in omnibus antiquis libris. ut ſit hic ſenſus. Ne quo in munere rex deſideraretur. Regem ſacrificulum creant. Non improbo hanc lectionem. Illud tantum admoneo, in ueteribus libris legi, Regem ſacrificiorum, quo modo alibi etiam Liuius loquutus eſt. Quanquam ſæpius, ſacrorum, ait. Itaq; Plut. in Problematis inquit, à Romanis appellari ῥῆγα σακρόρυμ. Dionyſius βασιλέα τῶν ἱερῶν. Alias etiam Rex ſacrificus. Vt omnes Tarquiniæ gentis exules eſſent. Ita Varro rerum humanarum lib. xx. auctore Marcello. Omnes Tarquinios eiecerunt, ne quam reditionis per gentilitatem ſpem haberent.

15 Vitelliis, Aquiliiſq; Aquillii duobus ll ſcribendi. ſic eſt enim in Capitolinis monumentis. Cæterum nequis putet Dionyſium diſſentire à Liuio qui pro Vitelliis Gellios nominet. nam mendum eſt in uoce γελλίους pro οὐιτελλίους, ut eſt recte apud Plutarchum. in cuius Coriolano eſt etiam uitioſe, οὐΐκλιος pro λαουϊκάνιος, eadem ratione mendi. Ne ſe ortum eiuſdem ſanguinis, extorrem, egentem. Rhenanus cenſet legendum eſſe, ortu. Verum & quia ſine auctoritate uetuſtorum codicum ita ſentit, & quia durum genus dicendi utrunque eſt, utranque lectionem mendum ſuſpicor continere. Vereor autem ne legendum ſit hoc modo. Ne ſe ortum ab iis, eiuſdem ſanguinis. Nam infra de eodem ita loquitur. Ne ſe ortum ab Etruſcis, eiuſdem ſanguinis, nominiſq;, egentes, &c. Vindicio ipſi nomen fuiſſe. Vindici lego. quia Plutar. in Problemat. ait, οὐΐνδικι ἦν ὄνομα. & Dionyſ. Nominabatur, inquit, οὐΐνδικιος. Arſia ſylua. Sic etiam Valerius cap. de Miraculis. at Plutarch. οὔρσον ἄλσος appellat. Vno plus Etruſcorum cecidiſſe in acie. Plutarchus apertius in Poplicola. ὡς ἑνὶ πλείους ἐν τῇ μάχῃ τεθνήκασι τυῤῥηνῶν, ἢ ῥωμαίων. i. Vno plures obiſſe Tuſcos, quàm Romanos. Idem Dionyſius. Vbi nunc uicus publicus eſt. Miror Rhenanum corrigendum putaſſe, Viriplacæ. cum unum tantum librum inuenerit, in quo eſſet, Vbi nunc uicæ pocæ. Quos quidem ego legi, ii habent, Vbi nunc uia publica eſt. uerum uitioſe utrunque. Nã Plut. in Poplic. ait. ὅπου νῦν ἱερόν ἐστι οὐΐκος πόλικος ὀνομαζόμενον. Front. de aquæ duc. 2. meminit uici Publicij. ut uerear, ne legendum ſit, uicus Publicius. Publicolæ. Scribe Poplicolæ. ex fide Capitolinorum marmorum, & græcorum librorum Dionyſij, Plutarchi, Dionis. præterea ex etymologia uocis. eſt enim Poplicola (ut ait Dionyſius) δημοκηδής, id eſt populum colens. quanquam Priſcianus ait à uetuſtiſsimis latinis Poblicum eſſe dicunt.

16 Ad conſularia munera Salis quoque uendendi arbitrium, quia impenſo pretio uenibat in publicum omni ſumptu ademptum priuatis. Suſpicor ne, ut cenſet Glareanus, legendum ſit, omni ſumptu adempto conceſſum priuatis. Vt pontem ferro, igni, quacunque ui poſſent, interrumpant. Vet. lec. & quacunque ui poſſent. Sp. Largium. Glareanus ubique Largium ſcribendum cenſet, nos Lartium partim antiquorum librorum auctoritate, partim etymologia uocis. Lartius enim à Larte prænomine dictus eſt. Græcorum tamen codices ubiq; λάρκιον habent. Tiberine pater, inquit, te ſancte precor hæc arma, & hunc militem propitio flumine accipias. Tiberinum Deum loci uidetur intelligere. de quo etiam Vergil. lib. VIII. Hic Deus ipſe loci fluuio Tiberinus amœno, Populeas inter ſenior ſe attollere frondes uiſus. Quo in loco docet Seruius in ſacris Tiberinum, in communi loquendi ſermone Tiberim, in carmine Tibrim uocari. Nauibus undiq; accitis, & ad cuſtodiã, ne quid Romam frumenti ſubuehi ſineret. Deſideratur uox, Poſitis, quæ eſt in Vet. lib. & ad cuſtodiam poſitis. Conſulũ alter. Vet. lib. Cõſul alter. Verſiſq; in Lucretiũ Etruſcis. Probo coniecturã Glareani, legendũ eſſe, in Valeriũ, pp ea, quæ ſequuntur, Dextra, læuaq; hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. nimirum ab Lartio, & Lucretio, quorum ille Collina, hic Næuia porta egreſſus erat.

17 Iuberẽ macte uirtute eſſe. Vetus lectio. Iuberẽ te macte uirtute eſſe. Modus eſt aũt iubẽdi is, de quo Liuius lib. III. Tum Dictator, Macte uirtute, inquit C. Seruili eſto. Vt autẽ ibi, Macte, pro Mactus, ponitur, auctore Priſciano, ſic hic Macte, pro Mactum. Scæuole. Cap. Lapides edunt, Scæuulæ. Huic tã pacatę profectioni ab urbe Regis Etruſci abhorrens mos traditus ab antiquis, uſq; ad noſtram ætatem inter cætera ſolennia manet, bona Porſenæ regis uendendi. In omnibus Vet. lib. duæ amplius uoces ſunt, Bonis uendendis, quas exemit Rhenanus, quod in uno quem ipſe legit libro non reperit, ex

quo

quo ſuſpicatus eſt, eas eſſe interpretis alicuius gloſſema. Videndū eſt tamen an ita ſit. Etenim Cicero in
Ver. I I I. Vbi illa conſuetudo in bonis, prędijs, prędibusq; uendendis Conſulum, Cenſorū, Prætorum,
Quæſtorum, ut optima conditione ſit is, cuia res ſit, cuium periculum. Pax fida ita cū Porſena fuit. Con
ſules deinde.§ Ego aſteriſcum ponendum cenſeo inter fuit, & Conſules. ut intelligatur deeſſe aliquid.
deſunt autem nomina Conſulum Sp. Lartij, & T. Herminij. Quorum meminit Dionyſius, & Caſsiodo
rus, qui tabulas ſuas cōſulares ex Liuiana hiſtoria concionaſſe uidetur. puto autem deeſſe non Liuij, ſed
librariorū uitio, ut aperte infra in Chronologia oſtendam. P. Poſthumius.§ Poſtumus, & Poſtu
mius ſcribēdum eſt ſine aſpiratione, nam ita & in manuſcriptis libris eſt, & in uetuſtis lapidibus, præſer
tim uero ijs, qui in Capitolio ſunt. Ap. Clauſus, cui poſtea Appio Claudio fuit Romæ cogno-
men.§ Nemo miretur me & hoc loco, & infra in I X, ubi ait. Siue Ap. Clauſum, ſiue Ap. Claudium
mauultis; legere Actium Clauſum. Hæc enim eſt lectio uetuſtorum librorum. Quæ auctoritate etiam
Valerij confirmatur. qui ſcribit Appium prænomen ab Actio Sabinorum prænomine ortum eſſe. Ex
quo intelligere poſſumus Actium Clauſum Sabinum, ubi Romam commigrauit, utrunque nomen
immutaſſe, perinde atque Lucumo Tarquinienſis, qui ſe L. Tarquinium appellari uoluit. Quod cum
ita ſit, non eſt dubium, quin mendoſe Suetonius in Tiberio hunc Tatium uocet, pro Actio, & Dio-
nyſius τίτος κλαύδιος mendoſe habeat pro ἄκτιος κλαῦσος, ut Plutarchus in Poplicola. Præterea pro
uoce, Cognomen, reſtitue, Nomen. nam hæc uox, & aptior eſt huic loco, & eſt in Vet. libris. Ab
Regillo.§ Regillum urbs eſt hoc in loco, non lacus, ad quem cum Latinis poſt debellatum eſt. Nam
Stephanus ait. ῥήγιλλος πόλις σαβίνων. Hoc dixi, quia Glareanus incertus eſſe ſententiæ uidetur. cum
tamen urbs ſit in Sabinis, lacus in agro Tuſculano, ut ait Liuius. Aruncos.§ Dionyſius ἀρύγκας
uocat. Cap. Fragm. Auruncos. Iam in eo eſſet, ut in muros miles euaderet.§ Vet. le-
ctio melior. Iam in eo res eſſet, ut. Poſthumium Cominium.§ Glareanus uehementer hoc loco
errat, qui Poſthumium hoc in loco gentis eſſe nomen putat, & C. Poſthumium dici uult. eſt.n. ſcriben
dum, Poſtumum Cominium, ut ſit prænomen, quemadmodum oſtendi in Prænominibus à me edi-
tis. M. Valerium M.F. Voleſi nepotem.§ Hunc primum Dictatorem creatum eſſe, contra,
atque tradit Liuius, eundemque Voluſi, non Voleſi nepotem fuiſſe, quemadmodum etiam ſcriptum
eſt in Capitolinis lapidibus, docet Feſtus lib. X I I I. cuius uerba ſubiungam, partim quia uulgo mendo
ſe leguntur, partim etiam, quia digna ſunt, quæ recitentur. inquit autem. OPTIMA LEX cum nomi-
nabatur in magiſtro populi faciendo, qui uulgo dictator appellatur, quam pleniſsimum poſſet ius eſſe
ſignificabatur. Vt fuit M. Valerij Marci filij Voluſi nepotis. qui primus magiſter populi creatus eſt.
poſtquam uero prouocatio ab eo magiſtratu ad populum data eſt, quæ antea non erat, deſitum eſt di-
ci, ut optima lege. utpote imminuto iure poſteriorum magiſtratuum. Errauit porro Rhenanus, qui M.
Voleſi nepotem correxit. nam Voluſus prænomen eſt Valeriorum, ita ut Marcus ſit ſuperuacaneum.
Tacitæ induciæ quietum annum tenuere.§ Vet. lib. Datæ induciæ. Quanquam lib. extremo 18
ait. Velut tacitis induciis quiete utrinq; ſumpta. Ser. Sulpitius. M. Manlius Tullus.§ Fœde erratum
eſt in altero horum conſulum nominando. eſt enim ſcribendum. Ser. Sulpicius. M'. Tullius. i. Manius
Tullius. Huius lectionis auctor eſt Dionyſius, qui inquit. σέρουιος σουλπίκιος, μάνιος τύλλιος λόγγος. & Ci-
cero in Bruto, qui ait. M'. Tullium cum Ser. Sulpicio Conſulem fuiſſe anno. X. poſt reges exactos. Quod
Glareanus non uidit. Manius autem apud antiquos ita ſcribebatur. M'. ut in Capitolinis conſulibus.
aut ita. M/. ut eſt in nummis argenteis multis, quos cum apud alios, tum maxime apud patrem tuum ui
rum clariſsimum legi. ut M/. Sergius. M/. Cordius. T. Ebutius.§ Diphtongus non negligenda eſt,
quam affert Dionyſius. τίτος αἰβέτιος. Romæ tribus una, & trigiota factæ.§ Hic numerus eſt men
doſe nō ſolum apud Liuium, ſed etiam in epitome. Non enim triginta una, ſed uiginti una ſcribendum
eſt. Id quod & uetuſta exemplaria habent omnia, & Dionyſius cōfirmat, qui in explicando iudicio Co-
riolani habito paulo poſt hunc annum, non niſi X X I tribus fuiſſe aperte oſtendit. Idem error fœdauit
etiam ſextum Liuij librum, ubi ait, Quatuor tribus additas eſſe, Stellatinam, Tromentinam, Sabatinam,
Arnienſem, atque triginta quinque numerum expleuiſſe. Non enim triginta quinque, ſed uiginti quin-
que, legendum eſt, quo modo in uetuſtis exemplaribus legitur. Quæ uero triginta quinque numerum
expleuerint, ex io ſubſequentibus libris nominantur à Liuio. Præſtat autem, ut quo facilior huius quæ
ſtionis explicatio ſit, quæ quoque tempore tribus additæ ſint, ex ſententia Liuij exponamus. Primum
igitur tres à Romulo Rege tribus factæ ſunt Tatienſium, Ramnenſium, & Lucerum. Hæ deinde a Ser.
Tullio Rege quatuor redditæ à regionibus Vrbis appellatæ ſunt, & urbanæ propterea nominatæ Su-
burrana, Eſquilina, Palatina, Collina. Idem Rex Dionyſio auctore agro Romano diuiſo ruſticas alias
tribus fecit. Earum ne certum ipſe quidem numerum affert. Liuius V I poſt R.E. anno ueterem tri-
bum Claudiam appellatam, quod in eam clientes Ap. Claudii coniecti eſſent, ait. poſt autem anno
CCLIX tribus X X I Romæ factas ſcribit. quem numerum Dionyſius etiam tradit in iudicio Coriola-
ni à tribubus facto anno CCLXIII. Liuio autem auctore decennio poſt quatuor additæ ſunt, Stella-
tina, Tromentina, Sabatina, Arnienſis, eæq; XXV numerum expleuerunt. Hinc decem aliæ acceſſerunt.
duæ quidem anno CCCXCVII Pontina, & Poblitia. item duæ anno CDXXIII, Mæcia, & Scaptia:
itemq; duæ anno CDXXXVI. Vfentina, & Falerina. & duæ anno CDLIII. Anienſis, & Terentina. po-

ſtremo

ſtremo etiam dux circa annum DX Veliña, & Quirina. Sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira, odioq; eius, quicunque arma ſuaderet, ne ab legatis quidem uiolandis abſtinuit. § Probo magis hanc lectionem, quam eam, quæ eſt in quibuſdam libris manuſcriptis. Sed recens ad Regillum lacum accepta clade Latinus. præſertim uero cum hæc forma loquendi ſit frequens. Nexu uincti, ſolutiq; ſe undique in publicum proripiunt. § Non uereor ne legendum ſit, Nexi uincti, ſolutiq;. ſic enim locutus eſt lib. VIII. Ita nexi ſoluti, cautumq; in poſterum ne necterentur. Item. Eo anno initium libertatis factum eſt, quod ligati nexi deſierunt. Nexos enim uocatos ait Varro liberos, qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia quam debebant, domino, dum ſoluerent, præſtarent. Itaque Liu lib. VII. Cui cum ſe C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dediſſet. Curiamq; ipſi futuri arbitri moderatoresque publici conſilij, circumſiſtunt. § Vet. lectio. Circumſiſtere. magis placet. ita enim fit, ut ſeruetur ſuperior forma dicendi, Dicere, Poſtulare, Circumſiſtere.

19 Adeo in alteram cauſam non collega ſolum præceperat, ſed omnis factio nobilium. § Locus proculdubio mendoſus. Rhenanus legit. Adeo ui alteram cauſam. Quam lectionem non probo. Veteres libri alij ſteterat, alii, præſtiterat habent. Quæ lectio ſuſpicionem mihi affert, ne ſit legendum, præceps erat. nam & ſententiæ congruit. & locutio eſt Liuio familiaris. ſic enim loquitur lib. XXIII. Quanquam præceps ingenio in iram erat. M. Lectorio. § Lætorius, & Plætorius ſcribi debet. Quod Capitolinis lapidibus, & nummis argenteis comprobatur. Periculum libertatis in creditores à debitoribus uerterant. § Multo melior priſca lectio. Verterat. Quo uerbo ſæpe utitur Liuius pro ſuo paſſiuo. Ita enim fiet, ut ſuperiori formæ reſpondeat. Viagebatur.

20 Multis, ut erat, horrida & atrox Appij ſententia uidebatur. rurſus Virginij, Largijque exemplo haud ſalubres, utique Largii putabant ſententiam, quæ totam fidem tolleret, medium maxime, & moderatum utroque conſilium Virginij habebatur. § Cum hunc locum mendoſe legi animaduerteret Rhenanus homo de T. Liuio optime meritus, hunc in modum demum emendauit, & interpunxit. hoc ſenſu. Appij atrox ſententia uidebatur. Virginij, Lartijq; ſententiæ exemplo haud ſalubres erant. Lartij ſententia totam fidem tollebat. Moderatum erat Virginij conſilium. Non intellexit autem, Virginij ſententiam, ſi ita legatur, modo probari, modo improbari. Melior igitur lectio eſt, ea quam ipſe in uetuſtis exemplaribus reperi. quæ eſt eiuſmodi. Multis, ut erat, horrida, & atrox Appii ſententia uidebatur, rurſus Virginii, Largiiq; exemplo pernicioſa, haud ſalubrem utique Largii putabant ſententiam, quæ totam fidem tolleret. Quanquam non Virginii Largiiq; exemplo, legendum eſt, ſed Virginii, Vetuſiique. Hi enim hoc anno conſules cum coercendæ plebis cauſa ſeuere delectum haberent, maiorem ſeditionem fecerunt. Qua de cauſa ait, Appii ſententiam partim atrocem, partim pernicioſam eſſe uiſam Virginii Vetuſiiq; exemplo, quibus eadem ſeueritate uſis, quæ Appii ſententia continebatur, male res ceſsit. Tollebat autem totam fidem Lartius, quia omnibus ſatisfieri oportere cenſebat, ut Appius nemini. M. Valerium dictatorem Voleſi filium. § Non eſt hic M. Valerius Voluſi filius, qui paulo ante mortuus eſt, ſed frater eius prænomine Manius. ut Dionyſius, & Capitolina fragmenta oſtendunt. Quæ res ualde torſit Glareanum. Quare M'. Valerium ſcribe.

21 C. Licinius, & L. Albinus. § Hi primi tribuni plebis creati ſunt ex Liuii ſententia. Porro autem aſſentior quibuſdam libris manuſcriptis, qui non hunc ſolum, ſed etiam alium L. Albinum, & M. Albinum de plebe homines, quos infra commemorabit Liuius, Albinios uocant. Eſt enim ueriſimile, ſi qui duo nomina ferrent, caruiſſe eos cognomine. prænomen autem, & nomen tuliſſe, id quod in T V S deſinit. Albinus autem Poſtumiorum, qui patricii ſunt, eſt cognomen. Idem de Latinio ante dictum eſt. Diſſentit autem à cæteris ſcriptoribus omnibus Liuius in horum tribunorum nominibus recitandis. Dionyſius enim λεύκιον ἰούνιον βροῦτον, γάϊον σικίνιον βελλοῦτον. itemq; Plut. in Poplicola, & Suidas in uoce δήμαρχοι, tradiderunt. pariq; ratione Pædianus in Corneliana C. Sicinium L. F. Bellutum. L. Iunium C. F. Paterculum edit. Quanquam apud eum mendum eſſe puto. legitur enim L. Sicinium Velutum. cum ex græcorum auctoritate C. Sicinium Bellutum legendum eſſe uideatur. Bellutus autem belluæ ſimilem ſignificare docet Feſtus. De duobus tribunis pl. primum creatis citat auctorem Liuium Pædianus. Poſthumius Cominius. § Lege Poſtumus Cominius, ut ante docui. Antiates Volſcos fundit, fugatq;. compulſos in oppidum Longulam perſecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volſcorum capit. tum magna ui adortus eſt Coriolos. § Mirari ſatis non poſſum neminem adhuc uocis huius Mucamitem nouitate offenſum eſſe, neque fœdiſsimum mendum ſenſiſſe. Eſt enim legendum ita. Inde Poluſcam item Volſcorum capit. nam paulo poſt Liuius, ubi hæc tria oppida Romanis adempta ſcribit, ait Longulam, Poluſcam, Coriolos nouella hæc oppida Romanis ademit. Quanquam eo in loco uitioſe legitur etiam, Polluſtiam, pro Poluſcam. Huic autem lectioni fidem afferunt manuſcripti libri, qui hoc in loco, protinus Vlſcamitem. & paulo poſt, Poluſcam, Coriolos, aperte habent. itemque Dionyſius, qui priore loco πολύσκα, poſteriore πολυσκανῶν πόλις, habet. quanquam priore quidem loco mendum etiam eſt. inquit enim ἐξῆγε τὴν δύναμιν ἐφ' ἑτέραν πόλιν τῶν οὐολούσκων, ἣ καλεῖται μὲν πόλυς, κατὰ διάστημα δὲ οὐ πολὺ γῆς λογγόλλας ἀπέχει. legendum eſt enim πολύσκα, κατὰ διάστημα. i. Adduxit autem exercitum ad alteram ciuitatem Volſcorum, quæ Poluſca uocatur, ſpatio autem non longe à Longula diſtat. Cn. Martius. § C. Marcius. ut ante dixi. in Coriolano, legendum eſt.

P. Minutius. §

P.Minutius.} Minucios ſcribe nõ Minutios auctoritatẽ ſequutus Capitolinæ ſcripturæ,& græcorum librorum,& ueterum latinorum. In Volſcis,Pomptinoq́;.} Dionyſius πωμετῖνον πεδίον uocat.Vet. lib.In Pontino habent.Quę ſola alimenta ex inſperato fortuna dederat.} Melior priſca lectio,dederit. Ibi ira eſt ſuppreſſa.} Lego ex fide Vet.lib.Vbi ira eſt. Sed adeo coorta erat infenſa plebs.} Luxatæ ſunt uoces hæ. ex Vet. libro, ita ordinandæ. ſed adeo infenſa erat coorta plebs. Accii Tullii, longe is tum princeps Volſci nominis erat.} Hic uir Attius Tullus dictus eſt, ita ut Tullus prænomen, Attius nomen gentis eſſet,ut in Tullo Hoſtilio. Quod autem dico,ex fide uetcrum librorum dico, & græci exemplaris Dionyſii. à quo τύλλος ἄττιος dicitur ubique,ſemel per mendum τύλλος ἀττίδιος ut à Plutarcho in Coriolano. τύλλος ἀμφίδιος. Maior autem etiam labes inſidet in principio uitæ Ciceronis,tibi,τύλλιος ἄππιος nominatur,pro τύλλος ἄττιος. Verecundia tamen magiſtratuum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret.} Vetus lectio, pro, timorem uicit, babet, timorem iniecit.

Viſus Iupiter dicere, ſibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe.} Quanquam legitur in ueteribus libris,Ludi,probatur tamen magis, Ludis. nam Dionyſius ſic ait: ὅτι μοὶ τῇ νεωςὶ πομπῇ τὸν ἡγούμενον ὀρχηστὴν οὐ καλὸν ἔδωκαν.i.nuncia mihi proximis ludis præſultatorem haud bellum eos dediſſe. Præſultatorem autem uocat,eum qui quaſi ludorum prima pars fuerit, qui antequam ludi committerentur ſaltauerit. Itaque Plut. in Coriolano ait.τὸν ὀρχηστὴν πρὸ τῆς πομπῆς. Cicero de Diu.primo. præſultorem ſibi non placuiſſe ludis. Vrbem excederent.} Vet.lib.;Vrbe excederent. Quærendo,indignandoq́;.} Vet.lib. querendo. 22

Ad caput Ferentinum.} Priore libro Caput aquæ Ferentinæ dixit, ad quod Turnum Herdonium deiectum fuiſſe narrauit. Eodemq́; libro Lucum Ferentinæ nominauit,ad quem conueniſſe Latinos ſcribit. pariq́; ratione libro VII ad lucum Ferentinæ Latinorum concilium tradit eſſe habitum. Quod concilium Dionyſius τὴν ἐν φερεντίνῳ ἀγορὰν,ubi de Superbo Rege agit,uocat, Plutarchus autem in Romulo quorundam ſacrorum meminit, quæ fiebant à Latinis ἐπὶ φερεντίναις πύλαις. Vt autem ad lucum Ferentinæ Latinorum, ſic ad Fanum Voltumnæ Etruſcorum populorum concilia habebantur.

Qua per noſtram ignominiam ludos commiſere.} Vet. libri.Qui.ut referatur non ad contumeliam, ſed ad populi Romani. Quem ſpem nequaquam fefellit.} Vet. lib. Quæ ſpes nequaquam fefellit. quod probo. Longulam,Polluſtiam, Coriolos nouella hæc Romanis oppida ademit.} Paulo ante docui Poluſcam legendum eſſe. Nouella autem hæc oppida uocat,quia triennio antę in poteſtatem populi R.uenerant. Labicos.} Nec græci, nec latini libri ſibi conſtant in hoc oppido nominando.modo enim Labicos,& Labicanos:modo Lauicos,& Lauicanos: modo λαβίκους,& λαβικανούς:modo λαυίκους, & λαυικανοὺς edunt. Trebiam.} Seruius exponens Virgilii Locum in VII. Oliuiferæq́; Mutiſcæ. Hæc, inquit, Trebia poſtea dicta eſt, quam modo Trebulam dicunt. Ad urbem à Pedo ducit.} Vet. lib. ab Pedo. Foſſas Cluilias.} Foſſas Clœlias legendum ex Dionyſio,& Feſto.ut ante docui. Templum Fortunæ muliebri ædificatum, dedicatumq́; eſt.} Plut. in lib.de Fort.Romanorum,primum templum Fortunæ uirili ab Anco Marcio rege Romæ dicatum ait, alterum Fortunæ muliebri hoc tempore. Id modo non conueniebat.} Vet. lib. Id modo, ſicut alias,non conueniebat.ſic infra. Extremo anno pacis aliquid fuit,ſed,ut ſemper alias, ſolicitæ certamine patrum,& plebis. Cæſone Fabio.} Cæſonem prænomen eſſe, & ſingulari litera K notari ſolitum eſſe ab antiquis, docui in prænominibus à me editis ex Capitolinis lapidibus. In libris etiam eiuſmodi notam uſurpatam eſſe id eſſe argumento poteſt,quod C. Fabius,pro K.Fabio ſit ſæpe uitioſe.ut ſigillatim ſuo loco oſtendam. Itaque antiquam prænominis notam hoc loco reſtituendam cenſeo.ſic paulo poſt. Cæſo Fabius.K.Fabius. 23

L.Valerium conſulem dedit.} Antiqua lectio habet,Conſules. & recte,ut & M. Fabium,& L. Valerium conſules datos à patribus eſſe intelligamus. Cum tribunis.} Vet. libri. Cum tribunis plebis. Q. Fabius inde, & C. Tullius conſules.} Vt ſupra Tullios pro Iuliis eſſe uitioſe monuimus,ſic hoc loco Tullius pro Iulius. Quod ex Caſsiodoro,& Dionyſio intelligi poteſt, & ex ipſomet etiam Liuio,qui infra C.Iulium decemuirum,factum eſſe cum conſularis eſſet, ſcribit. Artonam latinam urbem.} Legendum puto Ortonam. me in hanc ſententiam ducunt cum Liuius ipſe, tum Dionyſius. Sic enim eſt in ueteribus libris Liuianis. atque Dionyſius ipſe,quanquam mendoſe,tamen ita aperte,ut ueſtigia ueræ ſcripturæ inſideant, idem ſcripſiſſe uidetur. inquit enim hoc in loco πόλιν ὀρὲς κατὰ κράτος αἱρῶν.libro autem X βορτῶνα,inquit,τῶν λατίνων ἔθνος.Quam urbem uulgati Liuii libri Hortanam uocant, manuſcripti Hortonam. Quibus ex locis illud coniici poteſt,ubique Ortonam eſſe legendum. Quanquam ſi aut Dionyſium,aut fragmenta quædam,quæ dicuntur eſſe Catonis originum ſequimur,Ortonem legendum eſt.in quibus ita legitur. In Pelignis Curſellum,Orton,& Sulmo. Artenam autem unam ſtatuit Liuius in Volſco agro, alteram Cæretum fuiſſe ait libro quarto extremo.

Sp.Licinius tribunus plebis.} Dionyſius in hunc annum edit tribunum plebis Sp.Icilium.quanquam mendoſe eſt apud eum σπόριος σικίλιος,pro ἰκίλιος. Quare & hoc loco ita legendum. mouet enim me maxime gens Icilia ex qua multi per hæc tempora tribuni fuerunt, infeſtiſsimi patribus. mouet etiam prænomen Spurius,quod nuſquam alias in gente Licinia fuiſſe reperio, in Icilia autem ſæpe, ita ut decem abhinc annis Sp. item Icilius tribunus plebis à Liuio memoretur. & in annum CCCXLVI

tres

tres Icilii tribuni plebis prodantur. ſic enim ait Liuius. Auctores fuiſſe tam liberi populo ſuffragij Icilius accipio ex familia infeſtiſsima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. Ad duo ſimul bella exercitus ſcribitur, Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. Et io Aequis quidem nihil dignum memoria geſtum eſt. Fabio aliquaoto plus negocij cum ciuibus, quàm cum hoſtibus fuit. } Hic locus eſt, in quo primum Sabellicus, deinde etiam Glareanus ſe ualde iactarunt, & Liuium duobus uerbis ſui oblitum eſſe contenderunt. Mouet enim eos, quod Fabium primum ſcribit cum Veientibus pugnaotem ab exercitu deſertum eſſe, in Aequis à Furio nihil geſtum, deinde uero haud ita multo poſt, contraria ſuggerit, Fabium nimirum cum Aequis pugnantem fuiſſe deſertum: ait enim, Proximo bello in ipſa acie, in ipſo certamine, conſenſu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis. Item. Non magis ſecum pugnaturos, quàm pugnauerint cum Aequis. omnis autem eiuſmodi reprehenſio tollitur, ſi legamus, quemadmodum legitur in antiquo exemplari. Fabio in Aequos, in Veientes Furio datur. Et in Veientibus quidē nihil dignum memoriæ geſtum eſt. Quod enim opponit Glareanus, Liuium ita, ut uulgata lectio eſt, ſcriptum reliquiſſe, quia idem à Dionyſio traditum ſit, id mihi leuiſsimum eſſe uidetur. quaſi uero nunc primum Liuius à Dionyſio in hac hiſtoria explicanda diſſentiat. Eſt enim multo magis ferendum, duos inter ſe diſsidere, qui raro conueniunt, quàm unum non ſibi conſtare, & duobus uerbis repugnantia dicere. Tib. Pontificius. } Cum ante legeretur T. Pontificius, recte Rhenanus emendauit ad uetuſti codicis fidem Tiberius Pontificius. nam eo prænomine affecit eum etiam Dionyſius. Id autem prænomen duabus literis, ut ab antiquis accepimus, ſcribebatur. Ti. non Tib. Sp. Licinio. } Sp. Icilio. ut dixi. Nouumque tribunorum aduerſus unum moratorem publici commodi auxilio delectum conſules habent. } Mendum eſt in uoce, Nouum, quam uocem inuexit Rhenanus, cum antea, Nouem, legeretur. neque enim nouem tribunos uni reſiſtere potuiſſe putauit, quia his temporibus non decem, ut poſtea, ſed quinque tantum tribuni crearentur Liuio ipſo auctore. Itaque Nouum, ad uocem, Delectum, referendum cenſuit. Qua lectione nihil eſſe durius poteſt. Ego autem lego libenter, quomodo legi animaduerti in uetuſto libro. Quatuorque tribunorum. præſertim uero cum Dionyſius eundem edat numerum, inquiens, τέτταρας ἐκ τῶν δημάρχων. lib. I X. Mendi cauſa ex notis numerorum (ut ſæpe fit) orta eſt. I V, & I X. ſæpe enim X pro V mendoſe eſt. Præceps Fabius in uulnus abiit. } Vet. codices. obiit.

24 Conſul mortifero ictus uulnere cadit. } Vet. lib. Demum conſul. Eo cum exercitu Cæſo miſſus in ipſorum Aequorum agrum depopulandum tranſit. } Vet. lib. depopulabundus tranſit. ſic lib. [illegible] 1. Cum populabundus iſſet. L. Aemylius. } Reſpuunt latini literam y, in uocibus latinis, quę neſcio quomodo temere inuaſit in multa nomina Romanorum, ut in Aemilios, & Papirios. Quod ex græcis, & manuſcriptis libris & ex antiquis lapidibus, præſertim Capitolinis, & argenteis nummis percipitur. Thuſcus ager. } Tuſcus ſine aſpiratione ſcribitur in tabulis Capitolinis, in ueteribus latinis, & in uulgatis græcis libris. Poſt acceptam proximam pugnæ cladem. } Vet. lib. Proximæ pugnæ. Multiplicatis in arcto ordinibus. } Hue quid uelit, Glareanus homo ingenuus profitetur ſe neſcire. eſt autem ſenſus. Aciem quo breuiore in ſpatio cogitur, & orbem colligit, eo pauciores ordines habere, quo maiore io ſpatio explicatur, eo plures.

Quod inopia frumenti quanquis in præcipitia, dum celeriora eſſent, agebat conſilia. } Vetus lectio eſt. quamuis præcipitia. Quod placet. ut reddatur trita illa locutio. Agere præcipitem.

25 Q. Conſidius, & T. Genutius. } Ne quis moueatur Dionyſij lectione uelim, qui κοντίλιον, pro κονσίδιον habet. diſplicet autem Quintilij nomen in tribuno plebis hoc tempore. quia Quintilia gens patricia eſt. Porro autem Genucius ſcribe ad fidem græcæ, & Capitolinæ ſcripturæ. Idem Genucius in Vet. libris non Titus, ſed Caius. apud Dionyſium modo τίτον, modo γαΐον nominatur. Eam oppreſsit. } Vet. lib. Eum oppreſſerunt. ut ſit Q. Conſidius, & T. Genucius trib. pl. Menenium oppreſſerunt. Cum & patres haud minus, quàm pro Coriolano annixi eſſent. } Vet. lib. Pro Coriolano ante annixi eſſent. L. Ceditio. } Cædicio ſcribe. græcorum librorum, & Capitolinorum marmorum auctoritatem ſequutus. L. Fvrivs inde, & C. Manlius. } Dionyſius αὖλον μάνλιον nominat. cui aſſentior. eſt enim idem Manlius, qui paulo poſt in decemuiratu, & à Dionyſio, & ab ipſo Liuio Auli prænomine afficitur. Svadent, monent. } Vet. lib. Mouentq;. Ita animvm nunc iam inducant. } Luxatæ, & deprauatæ uoces ita leguntur in antiq. lib. Iam nunc ita in animum inducant. Qui dicendi modus olet undique Liuianam formam. Consilia inde noo publica, ſed in priuato, ſeductaque à plurium conſcientia habere. } Vet. lib. Seducta à plurium conſcientia habere. ut ſit dicendi modus ille frequentiſsimus, qui Infinitiuo profertur. Adeoqve neminem noxiæ pœnitebat. } Vet. lib. Noxæ. Vt etiam inſontes feciſſe uideri uellent, palamque ferretur. } Vet. lectio. Palamq; ferrent. Voleronem Publium de plebe homlnem. } Volero prę nomen eſt, ut ait Valerius. Publius item prænomen. Itaque ne duo prænomina coniungantur, Publilium lege, quod plebeiæ gentis nomen eſt. Quæ ſcriptura extat etiam in Capitolinis fragmentis.

Res tamen ſuo ipſa molimine grauis certaminibus io alterum annum extrahitur. } Vet. codex plenior. grauis magnis certaminibus. & recte. Consvl lictorem ad tribunum, priuatum eſſe clamitans, ſine imperio, ſine magiſtratu. } Hunc locum, in quo tribunum pl. priuatum, non magiſtratum eſſe

traditur,

traditur; ne quem forte Romanæ antiquitatis ignarum perturbaret, uerbis Plutarchi prolatis uiſum
eſt explanare. Ea ſunt in libro τῶν ῥωμαϊκῶν in hanc ſententiam. Cur cum purpura alii magiſtratus
utuntur, tribunus pl. non utitur? an quia tribunus pl. magiſtratus non eſt? neq; enim ex ſella tribuni ius
dicunt, neque principio anni, ut reliqui magiſtratus, ineunt. neque creato dictatore ſe abdicant. uerum
omni tranſlato ad Dictatorem imperio ipſi tamen poteſtatem ſuam retinent, quaſi magiſtratus non
ſint. quemadmodum autem tranſlationem iudicium eſſe rhetores quidam negant, ſic tribunatus im-
pedimento potius eſt magiſtratui, quam magiſtratus. Etenim reſiſtere potentiæ magiſtratus, & ni-
miam eius licentiam coercere ad eius auctoritatem pertinet.

Tribvni'qve, conſulesq;. } Non probo hanc lectionem Rhenani, quæ antiqui a libris, quos 26
uidi repugnat, ſed, tribuni, conſulesq;. Piso avctor eſt. nominat quoque tribunos, Cn. Sic-
cium, L. Numitorum, M. Duilium, Sp. Icilium, L. Mecilium. } Hos tribunos nominat Diodo-
rus lib. x. μάρκον δυΐλιον, σπόριον ἰκίλιον, γάϊον σικίνιον, λεύκιον νεμετώριον. Scribo igitur Duilius, non Duel-
lius partim græcis, partim Capitolinis monumentis auctoribus. Quanquam Cicero in Oratore Duel-
lium uidetur defendere. inquit enim, ut duellum bellum, ſic Duellium, qui Pœnos claſſe deuicit Bel-
lium nominarunt. prætèrea C. Sicinium, non Cn. Siccium, partim Diodori ſcriptura motus, par-
tim etiam Liuij, qui paulo poſt C. Sicinium cum M. Duilio tribunum prodit. De C. autem Sici-
nio, & Sp. Icilio tribunis plebis ſupra etiam dictum eſt. Volsci rum Aequiq; inter ſeditionem
Romanam, & bellum coortum uaſtauerant agros. } Hic locus fœde legebatur ante ita. Volſcum, Ae-
quicumque inter ſeditionem. Quam lectionem etſi ualde probo, moueor tamen cum in uetuſtis libris
omnibus ita lego. Ex S.C. Bellum indictum contra Volſcum, Aequumq;, qui inter ſeditionem, & bel-
lum coortum uaſtauerant agros. Se vnico conſule obiecto. } Vet. lect. Et ſe unico conſule
obiecto. Qvam minore conatu, nequaquam tanto patrum ſuperiores impedierint conſules. }
Vet. libri omnes. Nequaquam tanta patrum ſpe priores impedierint conſules. Nec vlla ui do-
mari poterat, tantum certamen animis imbiberant. } Vet. lib. Poterant. Quo fit, ut numerus congruat
cum eo, qui ſequitur, Imbiberant. Alij, poterat, & imbiberat. Quod magis probo. Vt invictvs
ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquam acerbitate prompta: nihil iam cum
ciuibus ageret à centurionibus corruptum exercitum diceret, tribunos plebeios cauillans interdum &
Volerones uocaret. } Ex manuſcriptis libris ita interpunge, & lege, Interdum moueretur. Omni ne-
quicquam acerbitate prompta nihil iam cum ciuibus agere &c. item paulo poſt. dicere, item, uocare.

Qvandoqvidem nihil præter tempus noxæ luctarentur. Vet. lib. Rixæ lucrarentur. T.
Aemylio. } Lege Ti. Aemilio ex Dionyſio, qui τιβέριον αἰμίλιον hunc ubique nominat. Fuiſſe autem
Aemilius familiare hoc prenomen Tiberii facile Capitolinæ tabulæ demonſtrare poſſunt. M. Dvel-
livs, & Cn. Siccius. } M. Duilius. ut ante dixi. itemq; C. Sicinius ex uetuſtis libris, atque ex Diodori
auctoritate, de quo etiam ante dictum eſt, lego.

T. Nvmitivs. } Numicius, ut Minucius, uidetur c litera eſſe ſcribendum. nam græci νεμίκιον. 27
Cenonem oppidum. } Dionyſius non ponit nomen, ſed oppidulum maritimum uocat. Vet.
lib. Cerionem. In Volscis reſpublica egregie geſta. } Lego, res egregie geſta. ex Vet. lib. De
quo dicendi genere dicam infra. Sic etiam lib. III. Ab altero conſule res geſta egregie eſt.
Cvm caedes, & incendium circa Anienem flumen feciſſent. } Vet. lib. Incendia. Ingens uis
hominum ex omnibus Volſcis, Aequiſq; populis in caſtra uenit. } Vox, populis, abeſt à Vet. lib. neque
neceſſaria eſt. Cornicines, tubicinesq; in equos impoſitos. } Vet. lib. in equis. ſic libro primo di
ctum eſt. dextra in capite impoſita. Deinde ut obtinentes locum uires ferebant, audent ultro gra
dum inferre. } Lege ex uetuſtis exemplaribus. Deinde ut in obtinentes locum.

IN EPITOMEN LIBRI III.

Ad bellvm gerendum miſſus eſt. } Vet. lib. Ad id bellum. Cvm modeste ſe in hono
re geſsiſſent. } Vet. lib. Se in eo honore. Cvm complvra impotenter feciſſent. } Ex ueſti-
giis deprauatæ antiquæ lectionis, & ex Liuianis uerbis, ita hæc uerba legenda ſunt. Duabus tabulis ad
decem adiectis cum complura impotenter feciſſent. In tertivm annum detinuerunt. }
Vetus lectio. Retinuerunt.

IN LIBRVM III.

Consvles inde Poſthumius Albus, Sp. Furius. } Legendum A. Poſtumius Albus, Sp. Furius 28
Fuſus. prætermiſſum eſt enim prænomen prioris conſulis, quod & apud Dionyſium eſt, & in Capito-
linis conſulibus, & ab ipſo infra affertur. Veteres autem libri in poſteriore conſule habent, Sp. Furius
Fuſcus, mendoſe, pro Fuſus. Quod fuit Furiorum cognomen, ut Iulus Iuliorum. Quod ex Capito-
linis fragmentis intelligi poteſt. Qvi cvm haud grauate ueniſſent. } Vet. lib. Grauatim. Vtrun
que recte. Censa ſunt ciuium capita centum quatuor, & uiginti millia CCXIIII. } Hic nu-
merus eſt in omnibus libris, & bene habet. Hoc admoneo, ne quis Rhenanum ſequatur, qui putat le-

gendum quater centena millia CCXIIII. non intelligens hanc ſummam ciuium his temporibus no conuenire. nam per multos annos CC, & CCC millia cenſa ſunt. ſero autem CCCC millia. ut infra oſtendam. PROCONSVLEM T. Quintium ſubſidio caſtris cum ſociali exercitu mitti.} Vet. lib. pro conſule. Proconſulatus autem non eſt magiſtratus, ſed imperium, quod aut extra ordinem priuato datum eſt, ut hoc loco T. Quinctio, aut ex conſulatu prorogatum eſt, ut Q. Publilio Philoni, de quo Liuius poſtea lib. VIII. ita. Actum cum tribunis plebis eſt, ad populum ferrent, ut cum Publilius Philo conſulatu abiiſſet, pro conſule rem gereret. & paulo poſt. Duo ſingularia hæc ei uiro contigere, prorogatio imperij non ante in ullo facta, & acto honore triumphus. In Capitolinis etiam triumphis Q. Publilius Philo primus pro conſule fuiſſe traditur. ROMANOS cecidiſſe in Hernico agro V millia.} Hæc ſumma ſuperat fidem, id quod ex Dionyſio intelligi poteſt. Itaque placet magis uetus lectio. Duo millia, & paulo poſt, non, duo millia, ſed, tria. PRO triſti nuncio triſtiorem domum referentes.} Vet. lib. triſtiora. INDE Romam reditum eſt. Iuſtitium remiſſum eſt.} Vet. lib. Iuſtitium remiſſum. Quod placet, ne bis ponatur, Eſt. COMITIA inde habita.} Vet. lib. deinde. CALENDIS.} In antiquis & libris, & lapidibus Kalendę ſcribuntur, nō Calēdę.

29 LABICANOS agros.} Vet. lib. Lauicanos. EO VIS omnis tempeſtasq; belli conuerſa eſt.} Vet. lib. obuerſa eſt. Sic lib. VI. Obuerti aciem dixit. A' TVSCVLANO.} Vet. lib. Ab Tuſculano. T. VIRGINIVS Butilius.} Rutilius nomen eſt gentis, ut in P. Rutilio Lupo. Hic autem cognomen quæritur. Ergo Rutilius ſcribendum. Quod in Capitolinis fragmentis eſt. Rutilius quidem ea de cauſa reſpuitur, quod cognomina in IVS non deſinant ea terminatione, quæ patronymicum ſignificat. Itaque Rutilius, Flauius, Flaminius, Licinius, Pacilius & eiuſmodi alia, quæ in uulgatis libris pro cognominibus uſurpantur ſunt corrigenda, Rutilus, Flauus, Flaminius, Licinus, Pacilus. CVM exitus haud in facili eſſent.} Vet. lib. Cum exitus haud inde faciles eſſent. C. TERENTILVS Arſa.} Vet. lib. Terentilus. Legendum eſt Terentius. & paulo poſt, Lex Terentia. ex Dionyſio, & ratione gentium, & legum Romanarum. IMMODERATA, infinita poteſtate.} Vet. lib. Infinitaq; poteſtate. ANNO deinde inſequenti.} Vet. lib. Sequenti. SPARSVM ita iacuiſſe per aliquot dies.} Vet. lib. Sparſum humi. Ita Valerius ubi hac de re agit cap. de ominibus. Reliquum humi per aliquot dies proſtratum iacuit. & Dionyſ. τὸ δὲ ἐπὶ γῆν ἐρριμμένον. SPARSVM humi ita iacuiſſe per aliquot dies, ut nihil odor mutaret.} Puto legendum odoris. quia Valerius ait. Reliquum humi per aliquot dies neque odore tetro, neque deformi aſpectu mutatum iacuit. & Dionyſ. ὅτι χρόαν μεταβάλλοντα ὅτε σηπεδόνι διαλυόμενα ὄζειν ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν πονηρόν. niſi ſi, mutaret, paſſiue accipiamus, ut apud græcos μεταβάλλειν.

30 ECQVID ſentitis iam uos Quirites.} Vet. lib. Ecquid ſentitis, inquit, iam uos Quirites.

INSTRVCTVM naturæ, fortunæ omnibus bonis.} Vet. lib. Fortunæque. SINERENT tantum uirum ſenem in ciuitate fieri.} Vet. lib. in ciuitate ſeneſcere. APPELLATI tribuni medio decreto ius auxilij ſui expediunt.} Vet. lib. Protinus ius auxilij ſui expediunt. IVSSV conſulum in Tuſcos in exilium abijt.} Vet. lib. Inſcijs conſulibus. IN TVSCOS.} Veteres libri, Tuſculum, ſed placet magis, in Tuſcos, quia Dionyſius habet εἰς τυρρηνίαν. VT DIVENDITIS omnibus bonis aliquandiu trans Tiberim ueluti relegatus deuio quodam in tugurio uiueret.} Vet. lib. Vt is diuenditis. &, relegatus uili quodam in tugurio habitarit. uocem autem, deuio, inuexerat temere Rhenanus leuiſſima coniectura fretus. probatur autem, uili, quia inquit Dionyſius. ἐν ᾧ ταπεινὴ τὶς ἦν καλύβη. i. in quo agro humile quoddam erat tugurium. TVM'QVE eſſe peregrino.} Deme uocem, Que, ex uet. libris.

31 TAM FELIX uobis corrumpendis fuit, qui ſeruitia non commouit auctor.} Vet. lib. qui ſeruitia ueſtra. AT VOS ueremini deos ueſtros.} Vet. lib. Deos patrios. NE SABINI, ne Veiens hoſtis moueretur.} Vet. lib. Ne Sabinus. IN PERAGENDIS conſularis officij partem ad ſe uindicabant.} Vetus lectio. In peragendis conſularijs conſularem officij partem. Hinc ego ſuſpicatus ſum eſſe legendum, in peragendis conſilijs conſularis officij partem. ut ſit ſenſus. Conſul alter comes animoſior erat, quàm auctor, ita ut ille conſiliorum eſſet princeps, hic conſilia ipſa exequeretur, & conſulari officio in ea re non deeſſet.

32 SENATVSCONSVLTA fiunt, neque tribuni plebis legem eo anno ferrent.} Vet. lib. Senatuſconſultum ſit, ut neque tribuni plebis. ALIORVM exemplo peccetis.} Vet. lib. Peccatis. FABIO, ut Antium legiones duceret, datum. Cornelius, ut Romæ præſidio eſſet.} Vet. lib. Cornelio. quo pacto ſine controuerſia legendum eſt. VI NVNQVAM cò ſubire potuit.} Vet. lib. Subiri.

HAVD dubio.} Vet. lib. Haud dubie. MVLTORVM'QVE tabe menſium.} Vet. lib. Multorumque tabe menſium mortuum. SECVM enim tum, frequentemque ad ſigna ſine ullo commeatu fuiſſe.} Vet. lib. frequentem ad ſigna. L. MINVTIVS inde, & L. Nautius conſules.} Ego ſequutus Dionyſij, Diodori, & Capitolinorum lapidum auctoritatem, C. Nautius lego. M. VALERIO Valerij filio Voleſi nepote.} Supra duos Marcos Valerios mortuos legimus unum ad lacum Regillum, alterum augurem in peſtilentia. Quorum unus pater, alter filius fuit. Qui uero nunc Quæſtor eſſe dicitur, is eſt procul dubio, qui biennio poſt conſul in Capitolinis tabulis Manij filius,

Voluſi

Voluſi nepos dicitur. Itaque hoc loco lego, M. Valerio M'. F. Voluſi nepote. neque enim cum quis nominabatur, à patris nomine gentilicio, ſed à prænomine oſtendebatur. Horum autem ſtemma eſt eiuſmodi.

Voluſus Valerius.

P. Valerius Poplicola quater conſul. anno 245.246.247.250.	M. Valerius conſul. an. 249. ad lacum Regillum perijt.	M'. Valerius. dictator. an. 260.
P. Valerius Poplicola cos.an.292.in prælio contra Herdonium cecidit.	M. Valerius, quem quidam aiunt dictatorem fuiſſe an. 253. augur mortuus an. 289.	M. Valerius. quæſtor an. 294. cos. an. 296.

GRACCHVM Cluilium.} Veteres libri omnes conſtantiſsime habent, Clœlium. Quanquam Dionyſij liber κοίλιον edit, ut puto, mendoſe. QVESTVM iniurias, & ex eo fœdere res repetitum.} Vox, eo, ſuperuacanea eſt. Id & ueteres declarant libri, & Liuiana forma dicendi'. ſic enim etiam lib. 1. Iniurias, & non reddita res ex ſœdere, quæ repetitæ ſunt. MVNITIONES circundant.} Hoc expreſsit Dionyſius his uerbis. περιεταφρεύετο καὶ περιεχαράκου.i. foſſa, ualloque caſtra Romana circumdedit, uel munitiones caſtris obiecit. ſic autem etiam paulo poſt. Exercitum omnem longo agmine circundat hoſtium caſtris. VALLO obiectæ} obiecto.ex uet. lib. TANTVS pauor, tanta trepidatio fuit.} Vet. lib. Tantaque trepidatio. BIPALIO innixus.} Veteres libri omnes, Palo; Quod etiam ante me Rhenanus docuit. DICTATOREM eum gratulantes conſalutant.} Vet. lib. Legati gratulantes. L. TARQVINIVM patriciæ gentis.} In tabulis Capitolinis eſt. L. Tarquitius. Quibus danda fides eſt. Nam Tarquinij ex urbe exacti omnes fuerant. Et de Tarquinio non dixiſſet, patriciæ gentis, cum id ſatis conſtaret. FABIVS ſucceſſor.} Vet. lib. Q. Fabius ſucceſſor. Q. MINVCIVS, M. Horatius.} Emendo, C. Horatius. partim quia Dionyſius & Capitolini ſcriptores eo prænomine hunc afficiunt, partim etiam, quia poſt Liuius idem facit, ubi de C. Horatio augure mortuo loquitur. 33

HORTANAM.} Supra oſtendi, quid de hoc loco ſentirem. Ortonam enim credere legendum eſſe. T. ROMVLIO, & C. Veturio conſulibus.} Dionyſius, & Diodorus arctor eſt, Romilium eſſe ſcribendum. Quæ eadem ſcriptura eſt in Capitolinis tabulis. Veturius autem una cum T. Romilio collega eius poſt fit decemuir. Quo in magiſtratu Diodorus, & Capitolini ſcriptores prænomine Spurij eum afficiunt. in uulgatis autem Liuij libris L. Veturius ſcribitur. Itaque ut uterque locus ſibi conſtet, Sp. Veturium, utrobique uocandum cenſeo. Si quidem, qui decemuir factus eſt, idem conſularis erat. SP. TARPEIO, A. Aeternio.} Variant omnes omnium auctorum libri in altero horum conſulum nominando. Plin. lib. VII. cap. XVIII. Aeternium. Caſsiodorus Aternium, Diodorus ἀτέριον. Gellius lib. II. cap. XI. Thernum. Dionyſius τερμίνιον. Vetuſti Liuiani libri Tercinium. Ego, ſi coniecturæ locus dandus eſt, Aterium, maxime, ut eſt apud Diodorum, probo, alia enim nomina gentium nunquam legi. C. CLAVDIO Cicerone.} Pro hoc tribuno C. Siccium Dentatum edit Dionyſius. A. MANLIVS, P. Sulpitius.} Dionyſius legatos hos uiros conſulares fuiſſe tradit. Itaque Sulpicius idem eſt, qui conſul fuit anno CCXCI. poſt autem decemuir erit. Quod cum ita ſit profecto cum in conſulatu Ser. Sulpicius nominetur, etiam in legatione, & poſt in decemuiratu Seruius appelletur neceſſe eſt. IN CVIVS locum C. Veturium.} Vt dixi, lege Sp. Veturium. 34

C. MENENIVS.} Diodorus, & Feſtus hunc T. Menenium uocant. placet autem. ut ſit T. Menenij ante conſulis filius. P. SEXTIVS.} Dionyſius, & Diodorus σήστιον, auctores Capitolini Seſtium hunc nominant. Seſtij autem patricij, Sextij plebeij fuerunt. ex quibus is extitit, qui primus è plebe conſulatum cepit. LEX ACILIA de Auentino.} Hæc lex à L. Icilio tribuno plebis lata eſt, anno CCXCVIII. ut ait Dionyſius. Itaque legendum procul dubio, Icilia. T. GENVTIVS, P. Sextius, L. Veturius.} T. Genutius, P. Seſtius, Sp. Veturius. ex tabulis Capitolinis. ut antè dixi.

SVLPITIVS, P. Curiatius, T. Romulius.} Ser. Sulpicius, P. Curatius, T. Romilius. ut ante dixi.

SP. POSTHVMIVS.} Vet. lib. Poſtumius Albus. EAS LEGES habiturum populum R. quas conſenſus omnium inuaſiſſe uideri poſſet.} Nuſquam alias legi hoc genus dicendi, Inuadere, pro Inferre, & Inuehere. Itaque pro certo habeo legendum eſſe, Inuexiſſe. PREHENSARENT homines.} Vet.lib. prenſarent. EA AETATE, hiſque honoribus.} Vet.lib. Iiſq;. DVELLIOS.} Duilios. ut ante. DEIECTIS'QVE honore per concionem duobus Quintijs.} Lego uel repugnantibus libris omnibus, per coitionem. nam lib. IX. ait. Coitiones honorum adipiſcendorum cauſa fa-

ctas aduerſus remp.eſſe. & lib. XXXIX. Coierantque candidati omnes ad deiiciendum honore eum. & Pęd.in toga.Coierant ambo,ut Ciceronem conſulatu deiicerent. Q. PETILIVS.} Veteres quidam libri habent, Q. Pœtilius. Dionyſ. πετίλιος. Capitolinæ tabulæ, Pœtelius.ergo ita ſcribendum.

M. RABVLEIVS.} Hic à Dionyſio μάνιος uocatur. Quare M'.Rabuleius caſtigo. COMITIA decemuiris creandis in trinum nundinum indicta ſunt.} Recte trinum nundinum; quanquam plerique libri habent, trinundinum.Id enim ſignificat, in tertias nundinas.Quod græci dicunt, εἰς τρίτην ἀγορὰν. ut Dionyſius lib. IX. προθέντων δὲ πάλιν τῶν δημάρχων εἰς τρίτην ἀγορὰν τὴν περὶ τοῦ νόμου διάγνωσιν. Plutarchus in Coriolano. σοὶ δὲ μάρκιε προσαγορεύομαι εἰς τρίτην ἀγορὰν παρεῖναι. & poſt. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ τῆς τρίτης ἀγορᾶς· ἀγορὰς δὲ ποιοῦσι ῥωμαῖοι δι' ἡμέρας ἐννάτης νουνδίνας καλοῦντες. De Nundinis copioſius Macrob. lib. I. Saturn.Quod autem dixit Cicero pro Cornelio ea prorogatione trinundinum Priſcianus interpretatur dictum eſſe pro trinundinarum lib. VII.

35 CVM fortuna, qua quicquid cupitum foret.} Ver.lib.quicquam. RECEPTO ad Eretum, quod paſsim uagatum erat, agmine.} Dionyſius pro Ereto habet, uendoſe, ut puto, ἀνρέγγ...

CASTRA in Algido locant.} Eutropius montem Algidum uocat. Dionyſius modo ait, ἐν ἀλγιδόνι πόλει, modo ἐν ἀλγιδῷ. CONSENSV inuiſum imperium.} Vet. lib. Inuiſum conſenſu imperium. IAM CAPVT fieri libertatem repetentium, ſi ſe plebs comitem ſenatui det.} Vet. lib.libertatis repetendæ. SVARVM, quæ rerum erant, ſoliciti, amiſſa publica.} Vetus lectio. Suarumq; rerum erant, amiſſa publica.i.ſuis rebus operam dabant. Quam formam dicendi, qui non agnouerunt, mutarunt addendo de ſuo, Soliciti. Sic lib. VI. Plebs cum iam unius hominis eſſet. ſic hoc libro paulò ante. Hominum non cauſarum toti erant. EXPERIRENTVR quanto ferocior dolor in libertate ſua uindicanda, quàm cupiditas in iniuſta dominatione eſſet.} Rhenanus, qui putat particulas duas, In, tollendas eſſe, idem non ſenſit, uocem huic ſententiæ deeſſe, quæ eſt in Vet.libris, In iniuſta dominatione retinenda eſſet. QVOD unum exequendæ ſit libertatis.} Lege æquandæ, ex uet. lib.

L. CORNELIVS compleaus Appium, non cui ſimulabant, conſulendo.} Vet. lib. ſimulabat.

36 POSSE in obliuionem tribunorum adduci.} Vet. libri addunt uocem ita. Poſſe in obliuionem tribunorum plebem adduci. M. RABVLEIO, Q. Pœtilio.} M'. Rabuleio. Q. Pœtelio. ut dixi.

CAESONE Duellio.} K. Duilio. ut ſupra. FIDENAS, Cruſtumeniamque.} Cruſtomeriamque. ut dixi in primum lib. TVSCVLVM ſe fide, miſericordiaque uicturus hoſpitum, (quæ tamen non fefellerunt) contulerant.} Vet. lib. Hoſpitum,qui tum non fefellerunt, contulerat.

PERINDE uxor inſtituta fuerat, liberique inſtituebantur.} Vet. lib. Liberi quoque inſtituebantur. DESPONDERANT filiam L. Icilio.} Lege ex uet. lectione. Deſponderat.ut ad patrem L. Virginium referatur, non ad matrem, quam multis ante annis mortuam eſſe tradit Dionyſius.

AVTHORIBVS, qui aderant, ut ſequeretur.} Vide, quid ſit, quod quidam libri ueteres habent. Adiutoribus, qui aderant, aſſequentibus. IN HIS enim quæ aſſerantur in libertatem.} Vet. lib. In iis enim qui aſſerantur. P. NVMITORIVS puellæ auunculus.} Libri ueteres habent, Auus.ſed placet magis auunculus, quia Dionyſius inquit, ὁ πρὸς μητρὸς θεῖος τῆς παρθένου. PLACIDVM quoque ingenium, tam atrox iniuria accendiſſet.} Vet. lib. Cum placidum quoque &c. NVPTAM'QVE, pudicam habiturus.} Vetus lectio, Nuptam, pudicamque habiturus.

37 CVM INSTARET aſſertor puellæ, ut uindicaret, ſponſoresque daret.} Aſſertorem uocat puellæ non. L. Icilium, ut putat Glareanus, ſed M. Claudium, qui inſtabat, ut Icilius Virginiam uindicaret uſque in poſterum diem, datis ſponſoribus, fore, ut ea poſtridie ſiſteretur. ſic etiam ſupra eum nocauit. IMPROBVM conſilium ſerum, ut debuit, ſuit. & iam commeatu ſumpto.} Lege ex fide uet. lib. Iam enim commeatu ſumpto. PREHENSARE.} Vet. lib. Prenſare. DECREVISSE uindicias ſecundum libertatem.} Vet. lib.dediſſe. Ego, dare ſe, legendum puto. nam tempus præſens quæritur. Hoc genere dicendi ſæpius uſus eſt in hac re, nunquam autem, decernere. inquit enim ſupra. Vindicias det ſecundum libertatem. & infra. Iudicem te ab libertate in ſeruitutem uindicias non dediſſe. Item. Vindicias ne ab libertate in ſeruitutem dederit. Dicitur autem, Dare uindicias ab libertate, uel ſecundum ſeruitutem: aliquem ſeruum eſſe iudicare, at, ab ſeruitute, uel ſecundum libertatem, liberum eſſe decernere. Quibus dicendi generibus uſus eſt hoc loco Liuius, ac Pædianus pro Cornel. Quis fuerit ille ex decemuiris, qui contra libertatem uindicias dederit. DECEMVIR alienato ad libidinem animo.} Cur placeat Rhenano, Alienatus, neſcio. Mihi alienato magis probatur, ut & in Vet. lib. eſt. & in VII. lib. dixit. Milites alienatis ab memoria periculi animis. SI INCLEMENTIVS in te ſum inuectus.} Lib. uet. Si quid inclementius. PROPE Cloacinæ.} Plinius Cluacinam legit lib. XV. cap. XXIX. cum ait. Quippe ita traditur, myrtea uerbena Romanos, Sabinosque, cum propter raptas uirgines dimicare uoluiſſent, depoſitis armis purgatos in eo loco, qui nunc ſigna Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant. at Lactantius lib. I. de Falſa religione, Cloacinam, agnoſcit. Verba eius ſunt. Cloacinæ ſimulacrum in Cloaca maxima repertum Tatius conſecrauit, & quia cuius eſſet effigies ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit. AGITATVS deinde conſilijs, atque ea omni parte aſſentiendo.} Pro certo habeo legendum, agitatis deinde conſilijs, ut eſt in Vet.lib. Nam quarto libro ait. Conſilia ad mouenda bella ad Fanum Voltumnæ agitata.

ta ta. & poſt etiam. Seereta agitare conſilia. itemq́ue ſæpiua, agitare conſilia. STRICTVM etiam
telum, reſperſusque ipſe cruore tota in ſe caſtra conuertit.} Nemo animaduertit huc uocem unam
deeſſe, ſine qua ſenſus eſſe nullus aptus poteſt. ea uero eſt in libris antiquis, ſic. Siriſtum etiam te um
tenens, reſperſusq́ue. Quam eandem affert etiam Dionyſius in eadem re explicanda, τὴν μαγειρικὴν διὰ
χειρὸς ἔχων, αἵματι πεφυρμένος ἅπας.i. lanij cultrum manu tenens, totus ſanguine fœdatus. SIBI VI-
TAM filiæ ſua cariorem fuiſſe, ſi liberæ, ac pudicæ uiuere licitum fuiſſet.} Mallem legi hoc loco. Ca-
riorem futuram fuiſſe. Cæterum lib. uet. habent, Libere, ac pudice, ſine diphtongo. MISERAM,
ſed honeſtam mortem occubuiſſe.} Vet. lib. Miſera, ſed honeſta morte. C. IVLIVS, P. Sulpi-
tius.} Hic Sulpicius conſularis eſſe traditur. at in conſulatu Ser. Sulpicius nominatus eſt. Ergo & hic
Ser. etiam Sulpicius ſcribendum P. tamen Sulpicium conſularem legatum nominat etiam Pædianus
pro Cornelio. uerum reclamant græci.
VIA Nomentana, cui tum Ficulenſi fuit nomen.} Lego, Ficulnenſi, ab oppido Ficulnea. quaſi 38
uero euerſa Ficulnea, mutauerit nomen. TOGATORVM aliorum.} Vet. lib. Togatorum, alio-
rumq́ue. Q. FVRIVS pontifex maximus.} Hunc in oratione pro Cornelio uocat Pædianus ex
Liuij, & aliorum ſententia M. Papirium. Cuius ſcripturæ aſſentior magis, quàm Liuianæ. Nam de Q.
Furio nulla nec per hos, nec alios annos eſt mentio. de M. autem Papirio, magna. Qui autem Pontifi-
catum maximum gereret, eum par eſt alios etiam magiſtratus, qui magni habebantur, cepiſſe. Vltimæ
autem utriuſque nominis literæ erratum ineſſe indicant, cum ſint eædem. A. VIRGINIVM inde L.
Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginiæ.} Virginius hic pater Virginiæ fuit, ut Icilius, ſpon-
ſus. auctore Dionyſio. Ergo L. Virginius nominandus, non A. ex ijs, quæ ſupra à Liuio, & Dionyſio,
& à Pædiano pro Cornelio dicta ſunt. C. SICINIVM progeniem eius, quem primum tribunum
plebis creatum.} Neſcio cur placeat magis hoc loco Rhenano, progenie, quam progeniem, cum ita
loquatur Cicero in epiſtola ad Octauium. Populum, quem ipſe primo, poſt progenies eius à regibus
liberauit. AP. IVLIVS.} Appii prænomen non probo niſi in Sabinis uiris, ut in Claudiis, ut in
Ap. Herdonio Sabino, qui Capitolium occupauit. Iulia gens cum patricia eſt, tum nunquam Appio,
uel Publio prænomine uſa eſt. Itaque legendum puto in hoc tribuno plebis. P. Villius. Eſt enim gens
Villia plebeia, ubique in uulgatis libris pro Iulia habita, eaq́ue uſa eſt prænomine Publio. VT
QVOD tributim plebes iuſsiſſet, populum teneret.} Vet. lib. Vt quod tribunus plebis iuſsiſſet. placet
tamen magis, Tributim plebes.i. tributis comitiis. ſic enim ait Dionyſius libro XI. καὶ τὸν κελεύοντα τοὺς
ὑπὸ τοῦ δήμου τεθέντας ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις νόμους ἅπασι κεῖσθαι ῥωμαίοις ἐξ ἴσου, τὴν αὐτὴν ἔχοντας δύναμιν
τοῖς ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις τιθεμένοις.i. leges tributis comitiis latas omnibus Romanis eſſe latas, ean-
demq́ue uim habere, atque eas, quæ centuriatis comitiis latæ ſunt. ſic lib. VIII. Legem tributim de ui
ceſima eorum, qui manumitterentur, tulit. ſic alibi Centuriatim. SANCIENDO nouam legem,
ne quis.} Lege ex Vet. lib. noua lege. AEDILIBVS, iudicibus, decemuiris nocuiſſet.} Vox De-
cemuiris abeſt à ueteribus libris. nec uidetur neceſſaria. Eſt enim ridiculum plebem cauiſſe decemuiris,
quos peroſa iudicio etiam eſt perſequuta.
AD AEDEM Cereris, Liberi, Liberæque.} Vide ne quis ædem de ſuo addiderit. Nam lib. XLI. 39
ait. Supplicatio ad Cereris, Liberi, Liberæque fuit. SED EVM, qui eorum cuiquam nocuerit ſa
crum ſanciri.} Antea multo fœdius legebatur. Sed eum qui deorum cuiquam nocuerit id ad ſacrum
ſanciri. Nos autem meliorem (ut remur) hac utraque lectionem reperimus in uetuſtis libris. quæ eſt
hæc. Sed caput eius, qui eorum cuiquam nocuerit ſacrum eſſe, id ſanciri. recte. ſic enim Cicero pro
Cornelio. Sacroſanctum eſſe nihil poteſt, niſi quod populus plebsve ſanxiſſet. Sanctiones autem ſacran
dæ ſunt aut genere ipſo, aut obteſtatione, & conſecratione legis, aut pœnæ, cum caput eius, qui con-
tra facit conſecratur. VOS MET ipſi armis uindicaſtis.} Vet. lectio. Voſmet ipſos. VNIVS
tantum criminis niſi uindices iudicem te.} Vet. lib. niſi iudicem uindices te. Senſus. niſi te a iudicio
unius criminis liberes.i. ab libertate in ſeruitutem contra leges uindicias non dediſſe te niſi probes.
SI HOC indemnato, indicta cauſa non liceat.} Vet. lib. Si huic indemnato. IVDICEM
illi ferre, ni uindicias ab ſeruitute in libertatem dederit.} Lege procul dubio. pro, ni uindicias, Vin-
dicias ne. Senſus eſt. Se ferre illi iudicem, qui uideat, uindicias ille, decemuir cum eſſet, contra liberta-
tem dederit nec ne. VALERIO Aequi euenere.} Deeſt uox. ut ſit, Aequi, Volſciq́ue euenere.
Eam uocem habent ueteres libri, eandem paulo infra Liuius repetit. eandem habet Dyonyſius. ἐπὶ αἰκα-
νὸς καὶ οὐολούσκους. SED neceſſariorum Virginiæ trium tribunorum preces audirent.} Vetus lectio.
Et trium tribunorum. ita ut altera ratio uideatur, cur eorum preces ſint audiendæ. & quod neceſſarij,
& quod tribuni eſſent. TYBVR.} Tibur, & Tiburtes inuenio ſcribi in antiquis libris, & in trium-
phis Capitolinis.
RESPONSVM Romanus nemo reddebat.} Vet. lib. Romanorum nemo. ARMA tegerent.} 40
Vet. lib. contegerent. NEC omnes dum eductos.}. Vet. lib. Nec dum omnes eductos. PRO-
CVRSANTES pauci, recurrentesq́ue.} Vet. lib. Recurſantesq́ue. VETERIS, perpetuæq́ue al-
terum gloriæ, alterum nuper noua uictoria elatum.} Mirum eſt, neminem ſenſiſſe hic deeſſe uocem,
ſine qua uix conſtare oratio poteſt. quæ eſt in uet. lib. gloriæ auidum, alterum &c. SEXCENTI

 fere

fere ex equis deſiliunt.} Veteres libri habent uocem unam præterea. Sexcenti fere propere ex equis deſiliunt. Popvlvs iniuſſu & altero die frequeos ijt ſupplicatum.} Sic lib. vii. Si quis iniuſſu in hoſtem pugnaſſet. & lib. x. Nec tamen iniuſſu mouere ſe auderent. In prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis eſt, (circum iam tum Apollinarem uocabaot.} Paulo ante ſic, In Pratis Flaminijs, quem nunc circum Flaminium appellant. Forte quadam otili ad tempus. Vet. lib. Ad id tempus. Si qvi uos minus hodie decem tribuoos plebis fecerint.} Vetus lectio. Si quos minus hodie decem tribunis &c. Hi tvm utique quos ſibi collegas cooptaſſent, ut illi legitimi.} Veteres libri, Hi tum, quos ſibi. &, pro, ut illi legitimi. ita illi legitimi. Porro autem pro cooptaſſent, apparet legendum eſſe, cooptaſsint, antique dictum, pro cooptauerint.

41 Cvm prae ſtudijs aperte petentium nouem tribunorum alij candidati tribus non explerent.} Tribus non explere, eſt non poſſe legitimum, ac neceſſarium ſuffragiorum numerum ferre. Hoc dixi, quia Glareanus tribum pro claſſe accipiendum ait. cum tribuni plebis tributis comitijs fierent. Alibi legitima ſuffragia non conficere dixit. A. Aaternivm.} A. Aterium. ut ſupra. Sp. Herminivs, T. Virginius.} Sp. Herminium conſulem Dionyſius λάρτον ἑρμίνιον uocat. Diodorus λαρῖνον ἑρμίνιον. Valerius in prænominib. Lartem Herminium. Ergo non Sp. ſed Lar Herminius hoc loco reſtituendum eſt. ut etiam dixi in Prænominibus à me editis multo latius. Caelimontanvs.} Cœlimontanus. quia Cœlius, non Cælius ſcribitur. Dvm x tribunos plebis faceret.} Vet. lib. Plebi. M. Geganivs Macrinus.} Græci, & Capitolini ſcriptores Macerinum cognomen addunt Geganijs, non Macrinum. Conciones tribunorum aduerſus nobilium iuuentutem ortas ſedauere} Quid eſt ſedare conciones ortas? Quando unquam alias dixit, Oriri conciones? Quis eſt, qui non uideat, aut coitiones, aut contentiones eſſe legendum? uel repugnantibus antiquis exemplaribus. Deinde ne ipſi quidem inuiolati erant. utique poſtremis menſibus cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret, &c.} Hic ſenſus miſere laceratur ab ijs qui eius ignari, uerba inſcite diſpunxerunt, facile reſtituetur in integrum, ſi ita interpunxeris, Vt Vtique poſtremis menſibus, cum, inuiolati erant, iungas. ſic. Ne inuiolati quidem erant utique poſtremis menſibus .i. præſertim poſtremis menſibus. cui orationi cauſas ſubnectit ſtatim duas.

42 Legatvm alterum P. Sulpitium.} Ser. Sulpitium. ut ſupra dixi. Consvrgit P. Scaptius de plebe magno natu: Et ſi licet, inquit, Conſules de rep. dicere, errare ego populũ in hac cauſa nõ patiar.} Inconſequens oratio uideatur, ſi ita legas, neque. n. uox ſubſequitur, quæ illi præcedenti, Etſi, reddatur. Intelligendum eſt autem orationem incipere à uoce, Si licet, Vocem autem, Et, eſſe hiſtorici qui ait. P. Scaptius conſurgit, & inquit. Si licet conſules &c. quare ita diſpunge. magno natu, &, Si licet, inquit, conſules. Cvm ad Coriolos ſit bellatum.} Vet. lib. debellatum. quod placet. quia tum Corioli in poteſtatem populi Romani uenerunt. Annvm ſe tertium, & octogeſimum agere.} Neſcio cur in mentem uenerit Glareano probare, tertium, & nonageſimum potius, quàm tertium, & octogeſimum. præſertim uero cum hunc numerum & libri ueteres habeant, & diligens annorum ſumma eum poſtulet. Nam ab hoc anno, qui eſt ab Vrbe condita cccviii ad annum cclxi, quo Corioli capti ſunt, numerantur anni xlvii. Quibus ſi addantur anni xx, quos ſe ante militaſſe Scaptius ait, erunt anni lxvii, à quo anno uſque ad annum lxxxiii. numerantur anni xvi, quo anno ætatis tyrocinium de more depoſuit Scaptius. Ita ut anno ætatis xvi militare cœperit, poſt annos xx ad Coriolos fuerit an. ab v. c. cclxi. anno uero cccviii hæc loquatur annos natus lxxxiii.

Controversiam adiudicaret rem.} Vet. lib. Controuerſam.

IN EPITOMEN LIBRI IIII.

43 Lex de connubio patrum & plebis contentione magna.} Lege ex Vet. lib. à tribunis contentione magna. Tribunorum autem princeps fuit C. Canuleius. Perlata eſt à tribunis plebis aliquot annis res populi R. domi, militiæque per hoc genus magiſtratus adminiſtratæ ſunt.} Veteres libri ita. Perlata eſt. Tribuni aliquot annos. Eſt autem locus mancus, cuius hæc erat ſententia. Tribuni militum conſulari poteſtate creati. Aliquot annos res populi Romani &c. Rem autem ita habere docet Liuius. Quare ſtellula addenda eſt. Sp. Melivs.} Mæliusſcribe, addita diphtongo ex Capitolinis tabulis, & græcis monumentis. Servilio Hala.} Ahala ubique ſcribendum eſt. Documento ſunt huius ſcripturæ libri aliquot manuſcripti, lapides Capitolini, & nummi argentei.

Volscos, & Veientes.} Adde ex Vet. libris, & ex ipſo Liuio. Volſcos, & Veientes, Fidenates & Faliſcos. Eo'qve coloni miſsi ſunt.} Addendum, Noui. Nam Liuius nouos colonos uocat. & alio loco numerum additum colonorum ait. primum enim deducta colonia eſt à Romulo rege.

IN LIBRVM IIII.

M. Genvcivs, & P. Curiatius conſules.} Liuius paulo poſt C. Curiatium uocat. Dionyſius γάϊον κούρτιον. Diodorus ἀγρίππαν κούρτιον. Ergo C. Curtius, non P. Curiatius legendum. Accedit etiam

Varro, qui lacum Curtium ab hoc conſule Curtio dictum eſſe ait. Verba eius hæc ſunt lib. IIII. de
lingua latina. Cornelius,& Luceius ſcribunt eum locum eſſe fulguratum, & ex S.C. ſeptum eſſe,idque
factum eſſe à Curtio conſule, cui M. Genucius fuit collega, Curtium lacum appellatum. CON-
FVNDIQVE iura gentium rebantur.} Paulo poſt, Colluuionem gentium ait. Gentem autem genus,
ac gentilitatem intelligit, quam ſe ſolos habere patricij ipſi gloriabantur, ut ſcribit lib. x. Quid autem
ſit gens, ac familia, quoniam non idem ſunt, uerum magno inter ſe interuallo diſiuncta ſunt, contra
atque ſummi huius memoriæ uiri, qui utroque nomine promiſcue utuntur, ſentire uidentur, paucis
oſtendam. Illud igitur intereſt, quod Gens ad Nomen, Familia ad Cognomen refertur. Itaque illa tan-
quam totum continere uidetur, hæc quodammodo partem. exempli cauſa. Cornelij omnes unius gen-
tis eſſe dicuntur, quia uno nomine continentur omnes, at uero partes gentis huius ſunt plures, quæ ex
cognominum uarietate diſtinctæ ſunt, eæque familiæ dicuntur. ut Cornelij Dolabellæ, Cornelij Ce-
thegi, Cornelij Scipiones, Cornelij Lentuli. itemque in cæteris. at uero Cornelij omnes unius exiſtunt
gentis. Itaque recte Feſtus lib. VII. Gentem definit, quæ ex multis familijs conficiatur. Quod autem
dixi de gente, & familia, idem iudicandum eſt de genere,& ſtirpe, quorum item alterum ad Nomen, al
terum ad Cognomen pertinet. Id autem ita eſſe ex his ſcriptorum uerbis apparet. Suetonius in Galba,
Imagines, inquit, & elogia uniuerſi generis exequi longum eſt, familiæ breuiter attingam. Qui primus
Sulpiciorum cognomen Galbæ tulit, cur, aut unde traxerit, ambigitur. Hoc loco Suetonius genus ap-
pellat omnes Sulpicios, familiam uero, Sulpicios Galbas. Liuius lib. XXXVIII. Scipio Naſica oratio
nem habuit plenam decoribus non communiter Corneliæ gentis, ſed propriæ familiæ ſuæ. & lib. VII.
ſic loquitur Valerius Coruus. Non ſi mihi nouum hoc Corui cognomen dijs auctoribus homines de-
diſtis, Poplicolarum uetuſtum noſtræ familiæ cognomen memoria exceſsit. & lib. I. Iulia gens Iulum
auctorem nominis ſui nuncupat. & lib. XL. Inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellaren-
tur. Rurſus apud Suetonium ſic loquitur Iulius Cæſar. Ab Anco Marcio ſunt Marcij Reges, quo no-
mine fuit mater, à Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. & in Auguſto. Gens Octauia à Tarqui-
nio Priſco rege inter Romanas gentes allecta, mox à Ser. Tullio inter patricias traducta. Primus ex hac
magiſtratum cepit C. Rufus. is quæſtorius Gnæum, & Caium procreauit, à quibus duplex Octauio-
rum familia defluxit conditione diuerſa. & Cicero in Bruto. Funebres orationes ipſæ familiæ quaſi or-
namenta ſeruabant ad uſum, ſi quis eiuſdem generis occidiſſet. & Liuius lib. IX. Duodecim familiæ
Potitiorum fuerunt, cum gens Potitia tota interijt. Quæ adhuc protuli exempla, ea ſatis ualere arbi-
tror ad explicandam uim gentis, generis, & familiæ. Nunc de ſtirpe dicam. Loquitur Cicero pro Ra-
birio ſic. Qua in familia laus aliqua forte floruerit, hanc fere qui ſunt eius ſtirpis cupidiſsime perſe-
quuntur. Et de legibus primo. Hic orti ſtirpe antiquiſsima ſumus. & in Lælio. Qui aliquandiu pro-
pter ignorantiam ſtirpis, & generis in famulatu fuerunt. & Suetonius in Claudio. Claudius Cn. Pom-
peio antiquiſsimæ ſtirpis Magni cognomen ademit. Quæ ſi ita ſunt, iam apparet, qui ſit ſenſus loci il-
lius apud Ciceronem lib. de Oratore primo. Quid? qua de re inter Marcellos,& Claudios patricios cen
tumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudii patritij eiuſdẽ hominis hæreditate gẽte
ad ſe rediſſe dicerent, non ne in ea cauſa fuit de toto ſtirpis,& gentilitatis iure dicendum? Senſus. n. eſt.
Claudios patricios gente pugnaſſe, quia ille Claudiorum liberti filius fuit, Marcellos, ſtirpe, quia Mar-
cellorum Claudiorum. Itaque illi generis, hi familiæ iure contendebant. Hinc gentilicia ſacra dicta,
quæ erant communia toti genti, ac generi. & Suetonius Cæſarem gentiliciis hæreditatibus multatum
ſcribit, i. bonis, quæ gentis Iuliæ ante fuerant. Atque hæc quidem hactenus. Iam uero an alius ſit Gen-
tis ipſius uſus, infra alio loco dicemus. ET MENTIO primo ſenſim illata à tribunis.} Lege, A
tribuno. cum ex Vet. lib. auctoritate, tum quia ſtatim infertur, ut rogationem nouam tribuni promul-
garent. Tribunum autem intelligit C. Canuleium. VT ROGATIONEM nouem tribuni promul-
garent.} Quanquam ſenſus optimus eſt, ſi legatur, Nouem, tamen placet magis, Nouam, quæ uox eſt
in Vet. libris. hoc ſenſu. Mentio illata primo ſenſim à C. Canuleio, ut alterum ex plebe conſulem lice-
ret fieri, eò deinde proceſsit, ut tribuni reliqui nouam rogationem promulgarent, ut promiſcue conſu-
les ſeu de plebe, ſeu de patribus poſſent pro populi arbitrio creari. Nouem autem ſi legamus, omnes
accipiamus tribunos præter C. Furnium, quem excipit Dionyſius. ET QVEMADMODVM plebs
gloriari poſſet, auctiorem, ampliorem'q; eſſe.} Vetus lectio. Se auctiorem. FINEM NON fieri
poſſe in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres eſſe.} Quanquam Rhenanus ita legerit in uetuſtis
libris, miror tamen hanc lectionem ei probari potuiſſe. Quid eſt enim hoc loco. Finem non fieri poſ-
ſe? &c. Locus eſt igitur adhuc deprauatus. Quos ego libros ueteres legi, ii ita habent. Finem fieri non
poſſe. Quamobrem partim ex uulgata, partim ex antiqua lectione legendum puto. Finem ergo non fie
ri. Non poſſe in eadem &c. Nam ſunt etiam quidam libri, qui habent, Sinere non poſſe. Ex quo conijcio
legendũ. Finem ergo. præſertim uero cũ ſupra dixerit Liuius. Finem ergo nõ fieri, nec futurũ unquam.

ILLI'NE ut impune.} Tolle, ut, ex Vet. lib. fide. ET CVM hoſtes tantum non accerſie-
rint, exercitus conſcribi aduerſus hoſtes non patiantur? ſed audeat Canuleius in ſenatu proloqui.}
Lege, ut legitur in manuſcriptis libris. & cum hoſtium tantum acceſſerit, exercitus conſcribi aduer-
ſus hoſtes non modo patiantur? ſed audeat Canuleius. & tolle interrogationis notam affixam uoci, pa-

 tiantur.

tiantur. SE PRODITVRVM patriam, oppugnari, atq; capi paſſurum.} Venuſtior antiqua lectio. Se proditurum patriam, patriam oppugnari, atq; capi paſſurum. DEMARATI.} Damarati. ut ſupra. QVID? hoc ſi polluit nobilitatem iſtam ueſtram. quá pleriq; & cætera.} Hunc locum, atq; adeo etiam hanc ſententiam uituperat Glareanus, quæ ornatiſsima atque apertiſsima eſt. ſi ita intelligatur. Si connubia plebis contaminant ueſtram nobilitatem, non ne poteratis priuatis potius conſiliis eam ſynceram ſeruare, aut nullam plebeiam ducendo, aut nullam è patribus enubere ſinendo, quàm lege cauere, ne connubia inter plebem, & patres eſſent, quam legem decemuiri tulerunt?

ITAQVE ad bella iſta.} Lege ex Vet. lib. Ita ad bella iſta. SI HAEC impediet aliquis.} Legendum. Sin hæc impediet aliquis. QVOD nemo plebeius auſpicia haberet.} Hoc ait, quòd lege Romuli Regis ſacra ſolis patriciis erant commiſſa, auctore Dionyſio lib. I I. ἐνομοθέτησε τοὺς μὲν εὐ-πατρίδας ἱερᾶσθαί τε, καὶ ἄρχειν, καὶ δικάζειν, καὶ τὰ κοινὰ πράττειν, τοὺς δὲ δημοτικοὺς τούτων μὲν ἀπολελύσθαι τῶν πραγμάτων. & Liuius lib. VI. Penes quos ſunt auſpicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidem magiſtratus nullus auſpicato creatur. nobis adeo propria ſunt auſpicia, ut non ſolum, quos populus creat patricios magiſtratus, aliter, quàm auſpicato creet, ſed nos quoque ipſi ſine ſuffragio populi auſpicato interregem prodamus, & priuatim auſpicia habeamus, quæ iſti ne in magiſtratibus quidem habent. APPAREBAT aut hoſtibus, aut ciuibus.} Lege ex Vet. lib. Apparebat autem aut. QVIBVS indictis extemplo quicunque aliquid ſeditioſe dixerat, aut fecerat, quàm maxime tribunicij & prehenſare homines, & concurſare toto foro candidati cœpere.} Veteres libri, pro, quam maxime, habent, hunc quam maxime. ex quo intelligi poteſt legendum eſſe, hinc quàm maxime. i. inter eos, qui ſeditioſe dixerant, aut fecerant quam maxime tribunicii prenſabant. L. ATTILIVS, T. Cæcilius.} Cæcilia gens plebeia fuit. Itaque Cæcilius tribunus militaris patricius eſſe nequit, Dionyſius hunc τίτον κλώσιον σικελὸν uocat. Cognomen Siculi facit, ut mendoſe eſſe κλώσιον pro κλοίλιον putem. T. autem Clœlium Siculum paulo poſt commemorat etiam Liuius triumuirum coloniæ deducendæ. in quibuſdam manuſcriptis libris eſt, T. Celius. C. CVRIATIVS.} C. Curtius. ut ante dictum. LEGATI ab Ardeatibus Romam uenerunt.} Lege ex Vet. lib. ab Ardea.

L. PAPIRIVM Mugilanum.} Ex Capit. lap. L. Papirium Mugillanum. menda eſt fœda apud Dionyſium. ὕπατοι μανίλιον πατρίκιον μουγιλλάνον, pro ὕπατοι μὲν λεύκιον παπίριον. AD MONETAE inuentos.} Vet. lib. Inuenta. ut referatur ad, Nomina conſulum, quæ Prætermiſſa dixit. PVBLICORVM ius, priuatorumque locorum, uectigalia.} Lego ex Vet. lib. & uectigalia.

AEQVO Cluilio.} Clœlio. ut ante ſæpe dixi de Cluilijs. ET ALIA parte.} Vet. lib. Ex alia parte. MVRO Ardeæ brachium iniunxerat.} Vet. lib. Immiſerat. VOLSCI exiguam ſpem in armis, alia undique abſciſſa cum tentaſſent.} Vox deeſt, quæ eſt in manuſcriptis. Volſci exiguam ſpem in armis ponentes. i. Volſci exigua ſpe in armis poſita, cum alia tentaſſent, i. an per colloquium rem componere poſſent, nec quicquam profeciſſent, hoc eſt enim, Vndique abſciſſa. VIX nunciis cædis relictis.} Vet. lib. Cladis. ROMANVS conſul Ardeæ turbatas.} Conſul non eſt in Vet. libris. QVA concordiæ, pacisque.} Vet. lib. Qui. nam ad Quintium refertur. POSTHVMIVM Ebutium.} Poſtumum Aebutium, hoc loco quidam habent libri, quemadmodum ante docui etiam ſcribendum eſſe. Idem docet Valerius in Prænom. C. FVRIO Pacilio.} Pacilum eſſe cognomen Furiorum, qui Capitolinos conſules legerit, facile inuenerit. Quare, Pacilo, legendum. M. PAPYRIO Craſſo.} Diodorus Siculus hunc conſulem μάνιον παπίριον uocat. Fuiſſe autem Papiriis familiare prænomẽ Manii Dionyſ. oſtendit, qui primũ Regẽ Sacrificulũ Maniũ Papiriũ nominat lib. v.

QVI PRAETER minime populare miniſterium agro aſsignando ſocijs.} Vetus lectio. Per minime populare. recte. Hæc enim cauſa eſt, cur plebem offenderint, quia minime populare munus ſuſceperint. CAVSA certaminum nequicquam à Petilio quæſita, qui tribunus pl. ea ipſa denunciando factus.} Pœtelio. ut ante, lege. Cum autem de priore eius tribunatu ne uerbum quidem ante fecerit, hoc loco, ut alibi ſæpe, tribunum etiam ante fuiſſe tacite intelligendum eſt. Ea uero ipſa, intelligit, legem agrariam, & delectus impedimentum. POSTREMO perpulere plebem haud aduerſante ſenatu, ut.} Lege, perpulere plebeij. nam id & ſenſus poſtulat, & ueteres libri habent. ET NVLLVM momentum annonæ feciſſet.} Dele particulam, Et, ex Vet. libris. SP. MELIVS.} Mælius ſcribe. ex fragmentis Capitolinis, græcorum libris, & quibuſdam etiam manuſcriptis latinis.

PLEBEM'QVE hoc munere delinitam, quacunque incederet, conſpectus, elatusque ſupra modum hominis priuati ſecum trahere.} Fœda inſidet menda in uoce Conſpectus. Si quibuſdam ueteribus libris credimus. in quibus eſt. Conſulis pectus gerens. Error ex compendioſa ſcriptura natus eſt. Cons. pectus. quas uoces cum quidam coniunxiſſet, tertiam, Gerens, alius ut ſuperuacaneam prætermiſit. Eſt autem conſulis pectus gerens, conſularem ſpiritum habens, aut ad conſulatum aſpirans, qui ipſi à plebe deſpondebatur. ut ſupra. lib. I I. Velut omnes dictaturas conſulatusq; gerens in uoce, ac uiribus ſuis. & alibi. Tribunatum ſpirans. Ego tamen, Conſpectus, etiam probo. CONSVLATVM fauore, ac ſpe deſpondentem.} Vet. lib. Conſulatum ei fauore. NEC DVM compoſitis, maturis've ſatis conſilijs.} Dura loquutio eſt. Componere conſilia. Itaque ſequamur auctoritatem ueterum librorum, qui habent. Nec dum compoſitis rebus, maturis've ſatis conſilijs.

Hæc

HIC MINVCIVS eandem reip.curationem agens,quam Melius priuatim agendam ſuſceperat.} Vet. lib. Quam Sp. Mælius. EODEM'QVE anno ſororis filios regis, & liberos conſulis.} Vox, Regis, inducenda eſt. quia abeſt, à quibuſdam Vet. libris. & quia hiſtoriæ ueritatem peruertit, oon enim Collatinus, de quo intelligit, Rex fuit. Intelligit enim Vitellios, Aquilliosque natos ex duabus ſororibus Collatini conſulis,& Iunios liberos Bruti conſulis. ita ut, conſulis, bis accipiendum ſit. cur enim Collatioum regem appellet, quem ſequeoti uerſu conſulem nominat? VILIBVS farris libris ſperaſſe libertatem ciuium ſuorum emiſſe.} In omnibus antiquis libris legitur, Bilibre farris; Quam lectionē immutauit Rhenanus. Eſt autem optima ſenteuria, ſi binas libras pro uili pretio ponat. quippe cum ſic etiam locutus ſit in VI. Selibris ne farris gratiam ſeruatori relaturum. Bilibrem autem, & Triliorem dici docet Priſcianus de Menſuris. TITINNIVS.} Titinius ſcribe ex græcis,& manuſcriptis latinis libris. itemq; nummis argenteis. ABQVIMELIVM.} Vet. lib. Aequimælium. 46

L. MINVCIVS boue aurato extra portam Tergemiuam eſt donatus,&c. Hunc Minucium apud quoſdam auctores tranſiſſe à patribus ad plebem, undecimumq; tribuuum pl. cooptarum.} Eadem tradit Plinius lib. XVIII. cap. III. Minucius Augurinus,qui Sp. Mælium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad aſſem redegit, undecimus plebei tribuous. Qua de cauſa ſtatua ei extra portam Tergeminam à populo ſtipe collata ſtatuta eſt. SED ANTE omnia refellit falſum imaginis titulum.} Imagini domeſticæ L. Minucij falſo Tribnni plebis nomen afﬁctum fuiſſe ſigniﬁcat ab ijs,qui laudem familiæ ex eo magiſtratu,tituloq; quærebant. ſic lib. VIII. Vitiatam memoriā falſis imagioum titulis reor,dum familia ad ſe quæq; famam rerum geſtarum,honorumq; falleote mēdacio trahunt. ſic lib. III. Ap. Claudium decemuirum uirum houoratiſsimæ imaginis futurum ad poſteros, legum latorem, conditoremque Romani iuris. HAVD dubij, quin.} Vet. lib. Haud dubia ſpe, quin. MAMERCVS Aemilius.} Mamerci præoomen tribus literis ootatur in lapidibus Capitolinis Mam. Aemilius. C. IVLIVM Tullum, Sp. Nautium.} Horum legatorum meminit etiam Cicero philip. IX. Tulli Clinii, Sp. Ancij. neque maouſcripti libri à uulgatis diſsideot. Veteres libri Liuiani habent, Clœlium Tullum, Sp. Ancium. Itaque ſatis mirari noo poſſum, cur antiqua lectio immutata ſit, & C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, factum ſit. Tullus autem in Clœlio prænomen eſt, ut in Tullo Hoſtilio,& Tullo Attio. Ancia uero gens Romæ fuit,ex qua M. Ancius Briſo tribuaus plebis.de quo Cicero in Bruto,ab Anco præoomioe deducta. CAVSAM mortis legatis fuiſſe. rem iocredibilem &c.nec deinde in horrorem uerſum facinus.} Vet. lib. Ac deinde in errorem uerſum facious. Cuius lectionis hic eſt ſeoſus. Ambiguam regis uocem à Fidenatibus exceptam mortem attuliſſe legatis.poſt autem cauſam facinoris in errorem eſſe coniectam.Qui ſenſus optimus cum ſit,idem admonet reliqua omnia à, Rem incredibilem ad, Luſus animum, parentheſi eſſe includenda. L. QVINTIVM.} Quidam, ut dixi, manuſcripti libri ſemper Quinctium, habent una cum tabulis Capit. & Diodoro.

COLLES'QVE inter Fidenas, atque Anieuem ceperunt referentes caſtra.} Non eſt dubium, quin ita intelligendus hic locus ſit. Dictator trans Anienem ſubmouit hoſtes, qui cum caſtra referrent, colles inter Fidenas, atque Anienem ceperunt. NEC ANTE io campos digreſsi ſunt.} Degreſsi. loquitur enim de deſcenſu ex collibus in campos. ut & ante dixi, & poſt dicam, oam ſæpius hoc mendum eſt apud Liuium.

NE LONGINQVAM militiam ooo paterentur Faliſci.} Vet. libri oou habent, Non. 47

ROMVLI ſpolia, quæ primi opima appellata ſola ea tempeſtate erant.} Vox, Prima reduodat.neque enim tum prima appellari poterant, cum adhuc ſecunda ooo eſſeot relata. abeſt certe ab aotiquis libris. PROPE ſacrilegium ratus ſum,Coſſum ſpoliorum ſuorum,Cæſaremque ipſius templi auctorem ſubtrahere teſtem.} Probo magis antiquam lectionem. Coſſo ſpoliorum ſuorum Cæſarem ipſius templi auctorem ſubtrahere teſtem. Nam quæ dixit, omnia Cæſaris teſtimooio oituotur.

SEPTIMO poſt demum anno.} Nono, legendum, habita diligeoti annorum omnium ratione. error ex notis manauit. VIIII. & VII. T. QVINTIO Pœno.} Quinctiorum cognomen eſt Pennus, noo Pœnus. ſi antiquis & librorum, & lapidum mooumentis credimus. NAM etiam illud accedit.} Vet. lib. Nam & illud. DICTATOREM dici A. Seruilium.} Hic in ſecuoda dictatura, quam cepit anno CCCXXXV & apud Liuium, & in Capitolinis tabulis, Q. Seruilius dicitur.

CVIQVE Priſco alij.} Vet. libri non habent, Que. POSTHVMIVM Ebutium.} Poſtumum Aebutium. ut ante. CANSORES uillam publicam in campo Martio probauerunt. ibique primum cenſus populi actus eſt.} Quærit Glareanus, quid ſit, Probaueruot,&,Primum, cum cenſus in campo Martio à Ser. Tullio Rege primum ſit actus, noo ab his cenſoribus. Reſpondeo, Probauerunt, ex uetere Romano more dictum eſſe. quomodo adhuc in antiqnis lapidibus Romæ uiſitur.

L. FABRICIVS C. F. CVR. VIAR.
FACIVNDVM COERAVIT.
Q. LEPI. M. F. M. LOLIVS M. F. COS. PROBAVERVNT. Item,
P. LENTVLVS CN. F. SCIPIO. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COS. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERE. IIDEM'QVE COMPROBAVERE.

Si autem

Si autem cenſus actus eſt alias in campo Martio, at non in uilla publica, quæ hoc primum anno probata eſt. Qua de re ſic Varro lib. III. de re ruſt. Villa publica ad remp. adminiſtrandam eſt utilis, ubi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, ubi arma oſtendant, i. ubi cenſores cenſu admittant populum. C. FVRIVS Pacilius.} Pacilus. ut dixi. DEPOSITO ſuo magiſtratu, modo aliorum magiſtratui impoſito, fine alteri.} Voces duæ, Fine alteri, ſunt in ueteribus multis libris. nec uidentur neceſſariæ. neque enim quis ille ſit magiſtratus, apparet. Siquidem depoſuit dictaturam, cenſuræ modum impoſuit. Niſi ſi magiſterium equitum intelligere uelimus. at in ſuo, ideſt in Dictatura includitur.

48 M. FOLIVS.} Capitolini lapides M. Foslius habent. Quorum auctoritas ſumma mihi ſemper uiſa eſt. AVT patricios habendos fuiſſe tribunos plebis.} Vet. lib. Alioquin patricios habendos fuiſſe tribunos plebi. Quod placet. CN. IVLIVS Mento.} Diodorus γάιον ἰούλιον uocat. Itemq; in quibuſdam Vet. lib. C. Iulius. quod probo, Nam Cnæi prænomen nunquam alias in Iulia gente reperi, Caij uero ſæpiſsime. QVIA ETSI ſæpe uicti populi, maiore tamen conatu quàm alias unquam rebellarent. Vet. lib. Rebellarant. ANTE omnia prauitas conſulum, diſcordiaque inter ipſos.} Longe ſecus, & melius ueteres libri. Ante omnia priuata conſulum diſcordia, quæ inter ipſos erat. SI QVIDEM cogi aliquid pro poteſtate ab tribuno conſules.} Vet. lib. Cogi aliquando. quod placet. GN. IVLIO.} C. Iulio, ut dixi. VECTIVS Meſsius.} Vtrunque nomen uitium continere ſuſpicor. ſcribendumq; Vettius Metius. eſt autem Metius prænomen, ut in Fufetio, & Curtio, & alijs. Vettius autem non Vectius ſcribendum, ut Attius, non Actius. Cuius ſcripturæ extat Mutinæ in monumento marmoreo peruetuſto inſigne teſtimonium eiuſmodi.

P. VETTIO.
P. FIL. CAM. SABINO
EQ. P. IIII VIR.
AED. POT.
ET MAG. MVN. RAVEN.
CORNELIA MAXIMINA
MARITO INCOMPARABILI
ET SIBI VIVA POSVIT.

Item apud Appianum libro primo. ὐπίλιος κάτων.

49 HOSTIVS Lucretius Tricipitinus.} Hoſtius huic prænomen eſt. Quare HOSTVS ſcribendum, quemadmodum etiam ante diximus. SICCITATE eo anno plurimum laboratum eſt.} Vet. lib. Et ſiccitate. Novos ritus ſacrificando, uaticinando inferentibus in domos.} Vet. lib. Nouos ritus ſacrificandi uaticinando. Hac de re ſic Liuius lib. XXXIX. Quoties hoc pattum, maiorumq; ætate negotium eſt magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri uetarent? ſacrificulos, uatesq; foro, circo, urbe prohiberent? uaticinos libros conquirerent, comburerentq; ? omnem diſciplinam ſacrificandi præterquam more Romano abolerent? VTRVM populi iuſſu iudiceretur bellum, an ſatis eſſet ſenatuſconſultum.} Placet, ut legatur, ſenatuſconſulto. ut eſt in antiq. quibuſdam libris.
VT QVINTIVS conſul de bello ad populum ferret.} Quintius habet mendum, non enim hoc anno conſul erat, ſed priore. in uet. certe libris multis abeſt. Quare non dubito quin legendum ſit, Vt conſules de bello ad populum ferrent. T. QVINTIVS Pennus ex conſulatu.} In quibuſdam libris aliena manu notatum eſt ſuper, ex conſulatu, ter cõſul. ſed temere. iam enim non niſi bis conſul fuerat. Intelligendum autem anno poſtquam conſul fuit, factum eſſe tribunum militum conſulari poteſtate. habetq; rationem eius anni, quo Quintius petiuit, non quo geſsit. CVM ibi quoque religio obſtaret, ne poſſet niſi ab conſule dici dictator.} Vet. lib. nenon poſſet. ADEO ſimul fortuna ciuitatis uirtute uera eguit: nihil cenſoria animaduerſio effecit, quominus.} Legendum ut in manuſcriptis. ut nihil cenſoria animaduerſio effecerit. AD SPEM prædæ adſciuerunt.} Repone, adſciuerant, ex uet. lib. PLACVIT. & tanquam.} Vet. libri plerique habent, Et qui tanquam. Suſpicor igitur legendum, Itaque tanquam. ut ex it & qui, fiat, Itaque. ROMAE TERROR ingens erat, accito exercitu ab Veijs, hoſtibus poſitis ad Fidenas, eoq; ipſo ab re male geſta perculſa caſtra locantur ante portam Collinam.} Ex his uerbis alia luxata ſunt, alia temere inculcata. Germana lectio in ueteribus libris reperitur. Accito exercitu ab Veijs, eoq; ipſo ab re male geſta perculſo caſtra locantur ante portam Collinam. Neque uero uerba illa, Hoſtibus poſitis ad Fidenas, neceſſaria ſunt, cum præſertim dixerit. Traiecto Tiberi Veientes Fidenas tranſtulerunt bellum. VEIENTEM hoſtem ſexies uictum.} Quid ſi legatur, toties, ut in pleriſque antiquis libris legitur. præſertim cum ſæpius, quàm ſexies uicti Veientes ſint? CVM Etruſci pleni animorum, ac priſtini diei meliore occaſione, quàm pugna.} Lege uel repugnantibus omnibus teſtimonijs ueteribus. ab priſtini. ut ſit dictum. pleni animorum ab priſtini diei occaſione meliore, quàm pugna, quomodo dictum eſt etiam. exercitum perculſum ab male re geſta, & mœſtam ciuitatem ab male re geſta. & eiuſmodi alia multa.

50 QVOD incendio ſimilius, quàm prælio territum ceſſerat flammis.} Similius dictum uidetur, pro, uerisſimilius. EFFRENO equo.} Vet. lib. Effreni equo. RVINAE igitur ſimilem ſtragem

gem eques quacunque peruaſerat dedit.} Placet magis, Peruaſit. quod eſt in antiq. lib. INFERT pauidos fuga in mediam cædem. obtruncantur in ripis.} Neſcio quomodo placet magis priſca quorundam librorum lectio. Reſidui pauidi fuga in mediam cædem obtruncantur in ripis. & recte. nam inquit. Veientium maxima pars Tiberim effuſi petunt. Fidenatium, qui ſuperſunt ad urbem Fidenas tendunt. Reliqui cum pauidi in mediam cædem fugerent, obtruncantur in ripis. CLASSIAVS quoque ad Fidenas pugnatum.} Vet. libri alij, Claſsi, alij, Claſſe habent. Claſsi autem pro Claſſe uſus eſt etiam Vergil. lib. VIII. Aduectum Aeneam Claſsi. Priſc. lib. VII. CL. CRASSVS.} Lege Ap. Claudius Craſſus. neque enim Liuius prætermittere ſolet prænomen in ijs nominandis, quorum tunc primum mentionem faciat, deinde uero alio luco id ipſum afferre. ut infra, cum ait. Ap. Claudium filium decemuiri præfectum urbi relinquunt. SP. NAVTIVS Rutilius.} Lege Rutilus ex tabulis Capitolinis. T. SERGIVS.} Legendum eſt L. Sergius. Nam in priore tribunatu, & in tertio, quem cepit anno CCCXXXVII. L. appellatur à Liuio, itemq; ab iis, qui Capitolinos tribunatus deſcripſerunt. Accedit quod Diodorus etiam in huius anni magiſtratibus exponendis νίκιον σίρτιον nominat. corrupte tamen pro σίργιον. SEX. IVLIVS Tullus.} Ex Capitolinis lapidibus, itemq; ex Dionyſio, & Diodoro intelligi aperte poteſt, Iuliorum cognomen eſſe IVLVM, non Tullum. GRAVATOS ſomno, epuliſq;.} Vet. lib. graues ſomno, epuliſq;. AB ROMANIS diſſonus, impar, ſegnis, ſæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum.} Suſpectum habeo hanc dicendi formam. Clamor diſſonus incerto clamore prodidit pauorem. Malimq; legi, incerto tenore. ut ſupra, Quinque conſulatus eodem tenore geſti. & lib. VIII. Fremitus æqualis, tenorq; idem pugnæ.

CVM quo tegumen modo omnis exercitus fuerat, nuſquã uiderent.} Malim, ut in uet. libris eſt. 51
Cum quod tegumen modo &c. SEX. Tempanium, A. Sellium, & Antiſtium, & Spurilium fecit.} In duobus poſterioribus tribunis puto eſſe mendum. mouet enim me noua nominandi ratio, quod Tempanium, de quo ante locutus eſt, prænomine ſuo afficiat, ignotos homines Antiſtium, & Spurilium ſuo ſpoliet. Suſpicor autem prænomina horum latere in illis duabus uocibus, Et, Et. Legendumq; eſſe. Sex. Tempanium, A. Sellium, Sex. Antiſtium & Sex. Pompilium. Nam Sex. Pompilium hoc anno cum Antiſtio tribunum poſt tradit Liuius, cum inquit. Petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antiſtij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni Sex. Pompilii. Noſtram porro coniecturam adiuuat etiam Vetus lectio, quæ pro Spurilio, Sex. Polium habet. Errorem inde ortum puto, quod qui Sex. Pompilium ſcripturus erat. S. Pompilium ſcripſit. Inde alius Spurilium. L. PAPIRIVS Mugillanus.} Hic deeſt nomen quarti tribuni. Is eſt L. Seruilius Structus. Quem Liuius anno CCCXXVIII. iterum fuiſſe tradit. nec tamen apparet, quo anno primum fuerit, niſi hoc anno fuiſſe dicamus, quo tres tantum uidemus tribunos militum nominati, cum iam quatuor quotannis cœpiſſent fieri. Multos autem etiam alios in uulgatis libris deſiderari infra oſtendam. PLEBI, patribuſq; gratior fuit.} Vet. lib. Gratius. ut reſpondeat uoci proximæ, Ingenium, non remotæ, Pietas. CN. FABIO Vibulano.} Numerius, quod prænomen litera N notatur, erat Fabijs familiare, ut oſtendi in Prænominib. ex Feſti ſententia. Hic autem Fabius Numerius dictus eſt auctoribus ſcriptoribus Capitolinis. Nota autem Numerij, N, ubique fere eſt per mendum in Cn. conuerſa.

L. QVINTIVS Cincinnatus tertium. Sex. Furius Medullinus iterum.} Legendum eſt, L. Fu- 52
rius Medullinus iterum. Neq; enim aut ante, aut poſt fit mentio Sexti cuiuſquam Furij tribuni militum, ut nunc iterum, aut primum eſſe poſsit. Fauent etiam coniecturæ noſtræ libri manuſcripti, qui, L. Sex. Furius Medullinus, habent. Sed quoniam tres per hos annos L. Furij Medullini tribunatum ceperunt. de quibus Liuio cum Capitolinis ſcriptoribus non conuenit, ne quis in errorem inducatur, omnes eos ordine explicabo, ut quiſque cauſam errandi agnoſcat. de qua Glareanus deſperauit.

An. 322. L. Furius Medullinus.
329. L. Furius Medullinus.
335. L. Furius Medullin. II. is qui uulgo Sex. dicitur:
348. L. urius FMedullin. II.
350. L. Furius Medullin. III.
355. L. Furius Medullinus.
357. L. Furius Medullinus. III.
358. L. Furius Medullin. IIII.
360. L. Furius Medullin. V.
361. L. Furius Medullin. VI.
364. L. Furius Medullin. VII.

A. SEMPRONIVS Atratinus.} Glareanus legendum eſſe docet L. Papirius. Mouet eum, quod Liuius in anno CCCXX?IX A. Sempronium Atratinum tertium, ſcribit fuiſſe, cum tamen, Quartum, fuerit ſcribendum, ſi idem hic nunc eſſet, Tertium. Verum errat. Nam qui fuit anno CCCX non eſt idem cum hoc. Id quod ex ſequenti ſtemmate Atratinorum intelligitur.

A. Sempronius Atratinus coſ.
an. 257. & 263.

A. Sempronius Atratinus. Tr. mil. an. 310.

L. Sempronius Atratinus frater Auli. coſ. 310. Dionyſ.

C. Sempronius Atratinus. ex Dionyſ. patruelis Auli. coſ. an. 331. male re in Volſcis geſta damnatus.

A. Sempronius L. F. A. N. Atratinus. Tr. mil. an. 329. 335. 339.

Pontifex Max. iocis abſtinere iuſsit. } Nomen huius Pont. Maximi fuit Sp. Minucius, ut ait Plut. de utilitate ex inimico capienda. Sp. Nautium. Annus. } Lego Sp. Nautium, & C. Seruilium. Deſideratur enim nomen quarti tribuni militum C. Seruilij. qui eſt in tabulis Capitolinis.

Nec tunc bellum parari. } Vet. lib. Nec dum bellum parari. C. Seruilium Q. Seruilii Priſci filium. } Lege, C. Seruilium Priſci filium. nam ubi patris cognomen illuſtre eſt, ſolet Liuius fere à cognomine patris filium indicare. ut ſupra. T. Quintius Capitolini filius. item. T. Quintius Cincinati filius. & infra Q. Fabius Maximi filius. Huic etiam obſeruationi fauet hoc loco Vetus lectio, quæ ita, ut dixi, habet. Halam Seruilium. } Ex ueteribus lapid. nummis. itemq; ex aliquot manuſcriptis libris, Ahalam ſcribendum. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militum conſulari poteſtate Agrippa. } Veteres plerique libri. Ac deinde tribunis militum conſulari poteſtate creatis Agrippa &. Et sp. Rutilio Craſſo. } Lege Sp. Veturio, ex Diodoro, qui οὐετούριον habet, non ῥουτίλιον. & recte. Nam Rutilia gens plebea eſt. hic patricium tribunum mil. quærimus. Et uero Craſſus cognomen Veturiorum, non Rutiliorum. Sp. Nautio Rutilio. biennium. } Hoc item anno deſideratur nomen quarti tribuni mil. Itaque lege Sp. Nautio Rutilio, & Q. Fabio Vibulano. Biennium. Hic enim ab auctoribus Capitolinis, & à Diodoro in hunc annum editur. Intercidit autem, ut alii ſuperiores, librariorum uitio, non Liuii. quod ex eo intelligi poteſt, quod Liuius biennio poſt, Q. Fabium Vibulanum iterum tribunatum ait cepiſſe, cum tamen, quando primum ceperit, nunquam tradiderit, niſi hoc anno dicamus. Hæc autem quæſtio quantopere torſerit Glareanum, ex ſcriptis eius intelligi poteſt.

53 Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium. } Puto legendum eſſe, Spurii Mecilius. ut intelligatur ambos eos prænomine Spurii fuiſſe præditos. Prehensantur à principibus. } Vet. lib. Prenſautur. Ap. Claudius nepos eius, qui Xuir legibus ſcribendis fuit. } Hoc loco nihil eram dicturus, niſi me ad hanc orationem ſuſcipiendam Glareanus impuliſſet, qui inquit, legendum eſſe. Ap. Claudius filius eius, qui decemuir. Mouetur autem Glareanus, quod auum ſuum hic memoret. Ap. Claudium illum, qui primus ex Sabinis uenit, quem abauum fuiſſet dicturus; ſi hic uere nepos decemuiri fuiſſet. Errat autem, quia non intelligit proauum ſæpe improprie poni, & Ciceronem, ad Ap. Pulchrum cum ſcriberet, Ap. Claudium Cæcum proauum eius uocaſſe, qui ne atauus quidem proprie dici poſſet. Quoniam autem is multos alios Liuii locos in his Claudiis male habere putat, & ſine ratione, ut uno loco occurram omnibus Claudiorum genitem hic uſque ad Ap. Claudium Cæcum exponã.

Actius Clauſus.
Qui poſt Ap. Claudius, ex Sabinis uenit. auctor interceſsionis per tribunos pl. coſ. an. 259.

Ap. Claudius Sabinus. coſ. an. 281.

C. Claudius Sabinus Ap. F. Xuiri patruus. coſ. an. 292.

Ap. Claudius Ap. F. Ap. N. Craſsinus Xuir. an. 301. 302. 303. mortuus.

Ap. Claudius Craſſus Tr. mil. 330. Idemq; Xuiri filius & iuuenis à Liuio dicitur.

Ap. Claudius Craſſus Sabinus Regillenſis. Tr. mil. 352. Dictat. 393. Idem à Liuio dicitur an. 339. minimus natu ex patrum concilio. & Xuiri nepos. Itemque in an. 352. & 387.

P. Claudius Craſſus. de quo nihil accepimus.

C. Claudius Regillenſis Dictator. an. 418.

P. Claudius P. F. Craſſus. coſ. an. 406

Ap. Claudius C. F. Ap. N. Cæcus cenſor. an. 442. coſ. an. 446. 456.

Ap. Claudius C. F. Ap. N. Caudex. coſ. 486. Cæci frater. Gell.

Dvo

Dvo bella inſequēs annus habuiſſet. § Vet. libri aliquot. Duo aſsidua bella. Qvintivs Cincinnatus. M. Fabius Vibulanus. § Intercidit prænomen Quintij culpa librariorum, neque enim probare poſſum id ipſum à Liuio fuiſſe omiſſum, cum reliquorum tribunorum prænomina non prætermiſerit. Porro autē N. Fabius ex tabulis Capitolinis legendum eſt. Volanis ſuæ gentis populo. § Quod docui ante de Lauicis, idem dico de Volis. nam modo Bolas, modo Volas apud auctorem hunc, cæterosq; ſcribi inuenio. Vergilius illud præterea affert, quod ſingulari numero hoc nomen prodidit, cum dixit. Coramq;, Bolamq;. Fuerunt autem oppida duo non admodum, ut uidetur, inter ſe diſtantia Bolæ, & Bouillæ, quibus in nominandis mirum in modum deprauati græcorum libri ſunt, ut Dionyſij, & Plutarchi. Vterque enim eorum in Bello Coriolani explicando, duo ab eo oppida Latinorum euerſa ſcribit, quorum prius βωλανῶν πόλιν, alterum βῶλας uocant, non longe à Lauicis, & ipſi capti ab eo ſunt. Eſt autem mendum in uoce βῶλας, pro βόλλας. Siquidem Stephanus ait. βόλλαι oppidum Latinorum. Gentile nomen eſt. βοιλλανός. ut tradit Dionyſ. libro VIII Romanæ antiquitatis. Quod ipſum in eo libro non eſt, niſi βόλλας non βῶλας legamus. Idem mendum eſt etiam lib. v. ubi populos nominat Latinos, qui in populum R. coniurauerant. inquit enim ἀρτωνῶν. βωλανῶν, pro βοιλλανῶν. Quod ex Floro intelligi poteſt, qui in eius belli expoſitione ait, De Bouillis etiam triumphatum. Eandem uicinitatem agnoſcit etiam Cicero pro Plancio, cum ait. Lauicana, aut Bouillana uicinitas. De Bola autem ſic Stephan. βῶλα πόλις ἰταλίας. τὸ ἐθνικὸν, βωλανός. Volis in ſequente anno receptis Aequi, coloniaq; eo deducta, nouis uiribus oppidum firmarunt. § Vox, Aequi, non ſuum uidetur tenere locum, ſi pleriſque manuſcriptis libris eredimus, uerum hoc ordine legenda. Volis inſequente anno receptis, coloniaq; eo deducta Aequi nouis &c. M. Posthvmio Regillenſi. § Capitolina monumenta una cum ueteribus libris P. Poſtumio edunt. Pravae mentis homini, quantum uictoriæ magis, quàm bellum oſtendit. § Vet. lib. Quam tum, diuiſis uocibus habent. Incipite deinde mirari. § Venuſtior antiqua lectio. Incipite demum mirari. P. Sextivs. § P. Seſtius legendum. eſt enim patricius. Sextij autem plebeij, ut diximus. Iacera tandiu irritas actiones, quæ de ſuis commodis ferrentur. § Placet magis uox, ſanctiones, quæ reprobata eſt à Rhenano. dictum eſt enim ferre ſanctionem, ut legem, non actionem. Qvos ui teneret pertinacem nobilitatem eſſe. § Placet etiam magis huius loci priſca lectio. Quos ut teneret. Oppidvm reliquerunt. § Lege, reliquerant ex Vet. lib. C. Fvrio Pacilio. § Pacilo. ut dixi.

M. Papirio Atratino. C. Nautio Rutilio conſulibus. § Legendum eſt, M. Papirio, C. Nautio Rutilo. Diodorus enim in hunc annum μάρκον παπίριον, Caſsiodorus M. Papirium edit. Quod autem cognomen Atratino delendum ſit, intelligi poteſt partim ex eo, quod Atratinus non Papiriorum, ſed Semproniorum cognomen eſt. partim ex eo, quod in ueteribus libris P. Atratinus, pro M. Papirio legitur. uitioſe. fuit autem hæc cauſa uitij. Qui enim M. Papirius erat ſcripturus, M. Patratinus ſcripſit, quomodo apud Dionyſium eſt etiam πατρίκιος, pro παπίριος. Quem errorem cum alij tollere uellent, M. P. Atratinus ſcripſerunt. ne autem duo prænomina uni tribuerentur, demum P. Atratinus manſit. Fuiſſe autem huius conſulis cognomen Mugillanum, non Atratinum, oſtendit etiam tabula quædam antiqua, in qua bini conſules in ſigulos annos ſuis tantis cognominibus nominati ſunt. cuius ſæpe teſtimonium profert Cuſpinianus. Ea enim ita hos conſules edit, Mvgillano, & Rvtilio. Quorum illud eſt Papirij, hoc Nautij conſulis. M. autem Papirius Mugillanus ante trib. mil. fuit. 54

Cvm in legationes non plus ſingulis ſenatoribus inuenientes coacti ſunt binos equites adijcere. § Veteres aliquot lib. non plus ſingulis ſenatoribus miſsis inuenientes. Recte. nam paulo antè dixit. Dimiſsis circa omnes populos legatis. M. Aemylio, C. Valerio. § Scribe. M'. Aemilio. ex Capitolinis tabulis, & Diodoro, qui μάνιον αἰμίλιον nominat. M. Menenivs tribunus pl. § Scribe M. Mænius. Gens enim Menenia patricia eſt, Mænia plebeia. infra autem apertius oſtendam pro Mænio Menenium in plebeio Dictatore eſſe mendoſe. Hæc cum ita emendaſſem inſpexi librum etiam ueterem ita habentem. Arcem Caruentanam. § Steph. καρούεντος πόλις λατίνων. τὸ ἐθνικὸν καρουεντανός.

Detrectantibvs militiam inhibenti. § Pro, inhibenti, quidam libri habent, ferenti. & recte. Verba autem ſic ordinantur. Nouem tribuni ex collegij ſententia pronunciauerunt ſe auxilio futuros aduerſus interceſsionem collegæ C. Valerio conſuli damnum aliamq; coercitionem ferenti detrectantibus delectus cauſa militiam. Vni patricio C. Fabio Ambuſto. § Ex Capitolino huius tribunatu N. Fabio eſt ſcribendum. Avctores fuiſſe tam liberi populo ſuffragij Icilios accipio &c. hi multarum magnarumq; rerum. § Aut oratio inconſequens eſt, aut tollenda eſt uox, Hi, quę non eſt in quibuſdam libris. Pro ingenti itaque uictoria id plebi fuit. quæſturamq; non honoris ipſius finem æſtimabant. § Melior antiqua lectio. Quæſturam nanque non honoris.

Neve quis reficeretur in annum tribunus pl. § Vet. aliquot lib. reficeretur in annum ſequentem.

Consvles ambo. § Vet. libri quidam. Cæterum conſulum ambo. Verrvginem in Volſcis eodem exercitu receptam. § Verrugo Volſcorum, arx Caruentana Aequorum fuit. Cæterum non apparet, quando amiſſa Verrugo ſit, cum tamen receptam eſſe eam hoc anno ſcribat. Valerius Maximus C. Sempronium conſulem malè rem geſsiſſe in Volſcis apud Verruginem ſcribit, de qua clade etiam loquitur ſupra Liuius. C. Ivlivs Tullus. § C. Iulius Iulus. ut dixi. Cn. Cornelivs

LIVS Coſſus.} Libri omnes ueteres, præterea Diodorus P. Cornelium edunt, non Cn. Cornelium.

TAEDIO ſordium in quibuſdam inſignium populum à plebeijs auertiſſent.} Alij libri ita habent, alij pro, inſignium habent, inſcium. Ego autem utranque uocem retinendam eſſe puto. ut legatur. Tædio ſordium in quibuſdam inſignium inſcium populum à plebeijs auertiſſent. ET SI maneat in ſententia ſenatus, dictatorem nocte proxima dicturum, ac ſi quis intercedat, ſenatuſconſulti auctoritate ſe fore contentum.} Neſcio an locus alius aut pulchrior ſit, aut obſcurior. cuius quæ ſit ſententia iure ſe ignorare Glareanus profitetur. quis enim ſenſus ex tam mendoſis, & male interpunctis uerbis elici poſſet? Sic igitur lege. at ſi quis intercedat ſenatus conſulto, auctoritate ſe fore contentum. Particulam, At, habent ueteres libri. Reliqua Romani moris obſeruatione ſunt comparata. Nam inter ſenatus conſultum, & ſenatus auctoritatem illud intereſſe comperio, quod conſultum decretum ſit ratum magis, quàm auctoritas. Nam ſi forte ſenatores omnes, qui uocati erant, non conueniſſent, habebatur ſenatus ille quidem, & quod decretum erat ſcribebatur, at ſcitum tamen id pro imperfecto, nec rato habebatur, uerum auctoritas ſcribebatur tantummodo, ut ſenatorum uoluntas, atque iudicium de re extaret. Quoties autem nec legitimo in loco, nec die idoneo, nec edicto legitimo, ſed ambitioſe conuocatus ſenatus eſſet, aut tribunus pl. interdixiſſet, tum uero conſultum ſenatus non poterat fieri, ſed ea auctoritas dicebatur. Quæ uero dico, ea ex Dionis ſententia dico lib. LV. εἰ δὲ οὖν ποτὲ ἐκ συντυχίας τινὸς μὴ συλλεχθεῖεν, ὅσους ἡ χρεία ἑκάστοτε ἐκάλει ἐβουλεύοντο μὲν. καὶ ἥ γε γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλ' αὐκτώριτας ἐγίγνετο. ὅπως φανερὸν τὸ βούλημα ᾖ. τοιοῦτον γάρ τι ἡ δύναμις τοῦ ὀνόματος δηλοῖ. ἑλληνίσαι γὰρ αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστιν. τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ εἴποτε ἐν τόπῳ τινὶ μὴ νενομισμένῳ, ἢ ἡμέρᾳ μὴ καθηκούσῃ, ἢ καὶ ἔξω νομίμου παραγγέλματος ὑπὸ σπουδῆς ἠθροίσθησαν, ἢ καὶ ἐναντιωθέντων τινῶν δημάρχων, τὸ μὲν δόγμα οὐκ ἠδυνήθη γενέσθαι, τὴν γνώμην σφῶν οὐχ ὑπέμενον ἀποκρυφθῆναι. ἐνομίζετο καὶ αὐτὴ μετὰ ταῦτα ἡ κύρωσις κατὰ τὰ πάτρια ἐπηγάγετο, καὶ ἡ ἐπίκλησις τοῦ δόγματος ἐπεφέρετο. Hic idem mos explicatur etiam in epiſtola Cœlij. Quod M. Marcellus V.F. de prouincijs, D.E.R.I.C. Senatum exiſtimare, neminem eorum, qui poteſtatem habent intercedendi, impediendi moram afferre oportere, quo minus de rep. quamprimum ad ſenatum referri, S.Q.C. fieri poſsit. Qui impedierint eum ſenatum exiſtimare contra temp. feciſſe. ſi quis huic S.C. interceſſerit, ſenatui placere auctoritatem perſcribi, & de ea re ad ſenatum populumq́ue referri. De ſenatus autem conſulto faciendo, idem ita. Senatuſconſultum factum eſt, auctoritatesq́ue perſcriptæ prid. K. Octob. in æde Apollinis. ſcribendo affuerunt L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus. Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio &c. & ad Lentulum Cicero. lib. I. De his rebus ſenatus auctoritas grauiſsima interceſſerat, cui cum Cato, & Caninius interceſsiſſent, tamen eſt perſcripta. Hinc legimus etiam apud Liuium, dictatorem modo factum ex ſenatuſconſulto, modo ex auctoritate ſenatus. cum tamen non ſit idem. His uerbis ſatis & Liuij locum emendatum, & quid ſit ſenatus cum auctoritas, tum conſultum declaratum puto. FELICITATE, quàm gloria maior in urbem redijt.} Vet. lib. Felicitate, quàm gloria maiore. Quæ locutio uenuſta eſt, & bonis ſcriptoribus uſitata.

55 CN. FABIVS Vibulanus.} Lege N. Fabius Vibulanus ex monumentis Capitolinis, & ex Diodoro, qui νουμέριον φάβιον edit. IN SENATV magis, quàm tribunis.} Vet. lib. quàm in tribunis.

C. FABIO Ambuſto.} Scribe item N. Fabio Ambuſto, ſequutus & marmora Capitolina, & Diodorum. Vixerunt autem hoc tempore duo Numerij Fabij alter Vibulanus Q. F. alter Ambuſtus M. F. Quod ut omnes ita eſſe intelligant, Fabiorum ſtemma ſubiungam, ex Liuij, Dionyſii, Diodori, auctorumq́; Capitolinorum ſententia, uſque ad Q. Fabium Maximum Rullianum.

K. Fabius Vibulanus.

K. Fabius K. F. Vibulan. cos. 268. 271. 273. | M. Fabius K. F. Vibulan. cos. 269. 272. | Q. Fabius K. F. Vibulan. cos. 267. 270.

Q. Fabius M. F. K. N. Vibulan. qui puer ad Cremeram ſuperfuit CCCVI Fabijs interfectis. cos. 285. 287. 294. Xuir. 302. 303.

Q. Fabius Q. F. M. N. Vibulan. cos. 331. Tr. mil. 339. 341. | M. Fabius Vibulanus. cos. 312. Tr. mil. 321. | N. Fabius Q. F. M. N. Vibul. cos. 333. Tr. mil. 340. 348.

M. Fabius

M. Fabius Ambuſtus. de quo nihil.	Q. Fabius Ambuſtus. cos. 343.	N. Fabius M.F. Q.N. Ambuſtus. quæſt. 346. Tr. mil. 349.	K. Fabius M.F. Q.N. Ambuſtus. Tr. mil. 351. 354. 360.
Q. Fabius cum duobus Fabijs fratribus M. Ambuſti F. legati ad Gallos. Tri. mil. 365.		M. Fabius N.F. M.N. Ambuſtus. cos. 395. 399. 401. Dict. 405.	M. Fabius K.F. M.N. Ambuſtus. Tr. mil. 375. 386. Pont. Max. ſocer Stolonis.
		Q. Fabius M.F. N.N. Maximus Rullianus cos. 432.	M. Fabius Ambuſtus mag. eq. 432.

Lars Tolumnius.} Lar Tolumnius eſt in ueteribus libris. atque ita ſcribendum eſſe ex Cariſij, Priſciani, & Seruij nobilium grammaticorum auctoritate docui in Prænominibus. Prehensantesque ueteranos.} Vet. lib. Prenſanteſque. Profertur tempus ferundæ legis, quam ſi ſubiecta inuidiæ eſſet, antiquari apparebat.} Legem intelligit, non de conſule ex plebe creando, quæ poſt tribunos mil. creatos refrixit, relataque poſtea eſt à L. Sextio, & C. Licinio tribunis pl. uerum legem de bello Veientibus indicendo. Additum deinde omnium maxime tempeſtiuo principum in multitudinem munere.} Ita legendum putauit Rhenanus, cum antea legeretur. Additum deinde omnium maxime tempeſtiue præcipuum in multitudinem munus. Quæ utraque lectio non ſatis probatur. probatur autem ea quæ eſt in libris ueteribus, quos ipſe inſpexi. Additum deinde omnium maxime tempeſtiue principium in multitudinem munerum. Principium autem donandæ multitudinis ſtipendium fuiſſe ait tum primum de publico militibus datum. Cum commoditas iuuaret rem familiarem ſaltem acquieſcere eo tempore, quo corpus addictum, atque operatum reip. eſſet.} Suſpectum habet uerbum, Acquieſcere, Glareanus, quaſi uero non lib. v. ita locutus ſit Liuius. Vt feſſa diutino bello acquieſceret ciuitas. i. quieſceret. Neque id etiam ſi cæteri ferant, paſſuros eos.} Vet. lib. Neque enim id. Quod placet. C. Iulius Tullus.} Iulius Iulus, ut dixi. A. Manlius.} A. Manlius, ex tribunatu huius Capitolino. præterea Manilij plebeij. hic patricium quærimus. Item Aulus prænomen eſt Manliorum, non Maniliorum.

M. Aemylius Mamercus.} Mr. Aemilius Mamercinus ex tribunatu huius Capitolino. M. Sergium Fidenatem.} Scribe Mr. Sergium. ex tribunatu eius Capitol. & ex Diodoro, qui μάνιον σέργιον hunc uocat. præterea ex ueteribus libris, qui Manlium Sergium habent, fuiſſe autem Sergiorum prænomen Manium, argentei nummi indicant, qui multi cum apud alios, tum apud clariſsimum patrem tuum ſunt, cum his literis. M'. SERGI. SILVS. C. Fabium Ambuſtum.} Diodorus hunc καίσωνα φάβιον uocat. i. Cæſonem Fabium, itemque Capitolini ſcriptores, apud quos eſt hoc anno K. Fabius. Quare ita legendum eſt. Seruius Romanus uocitatus.} Vet. lib. Seruus. Sed eam reges Romani deleuere.} Vet. lib. Diruere. ut lib. vii. Reſtitutaque urbs, quam Latini diruerant.

IN EPITOMEN LIBRI V.

Cum inundatio in lacu Albano facta eſſet.} Vet. lib. Ex lacu Albano. Ab hostibus 56
captus eſt.} Vet. lib. De hoſtibus. præclare. erat enim uates ille unus ex hoſtibus. Cum alter ex cenſoribus Iulius deceſsiſſet.} Vet. lib. C. Iulius. itemque Liuius. L. Apuleio.} Appuleius duobus pp ſcribi debet, ſi ſequimur nummos argenteos, & lapides Capitolinos. Ad Alliam.} Aliam ſcribendum uno l, & Dies Alienſis. Hanc enim habent ſcripturam plerique ueteres libri, item græci ſcriptores. πρὸς ἀλίαν ποταμὸν, & ἀλιάδα ἡμέραν. ut Plutarch. Seruius etiam in vii Aeneidos docet à poetis Aliam duobus ll dici, metri cauſa, ut Relliquias. In quod ſe iuuenes contulerant.} Vet. lib. In quod ſe iuuentus contulerat. Inter pendendum aurum.} Vet. lib. Inter ipſum colloquium, quo de pacis conditionibus agebatur. Aedes Loquutio facta.} Liuiani libri ueteres Alloquutio habent. Hunc Deum Gellius lib. xvi. cap. xvii. Aium uocat. Cicero de Diuin. Aium loquentem. ex quo ego ſuſpicatus ſum Aio loquuto & hic, & apud Liuium eſſe legendum. Verba Ciceronis ſunt hæc. lib. ii. At paulo poſt audita uox eſt monentis, ut prouiderent ne à Gallis Roma caperetur. ex eo Aio loquenti aram in Noua uia conſecratam. quid ergo? Aius iſte loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen inuenit, poſteaquam & ſedem & aram, & nomen inuenit, obmutuit? Plutarchus in Camillo φήμην καὶ κλεδόνα uertit.

IN

IN LIBRVM V.

M. AEMILIVS Mamercus iterum. } Lege M. Aemilius Mamercinus iterum. ſic enim ſcriptum eſt in primo, & tertio huius tribunatu Capitolino, & apud Diodorum. M. IVLIVS Tullus. } Scriptores Capitolinorum tribunatuum L. Iulium Iulum uocant. Diodorus item λεύκιον ἰούλιον ἴουλλον.

M. FVRIVS Camilius. M. Poſthumius Albinus. } Nemo eſt, qui non M. Furium Camillum tribunum militum hunc eſſe putet, qui poſt Dictator Gallos urbe expulit. Ita eos ſentire, argumento eſt, quod & tertium, & ſeptimum tribunum hunc poſthac contra auctoritatem ueterum librorum ſcripſere, hunc annum numerantes. Errare autem eos oſtendam, ſi prius tribunatus Camilli, prout in uulgatis habent libris, appoſuero.

An. 352. M. Furius Camillus cum M. Poſtumio Albino unus ex octo.
354. M. Furius Camillus iterum.
357. M. Furius Camillus tertium.
361. M. Furius Camillus. ſine nota numeri. Faliſcos uicit.
370. M. Furius Camillus. ſine nota numeri. Sutrium recepit.
372. M. Furius Camillus quintum.
375. M. Furius Camillus ſeptimum.

Quæ, malum, eſt iſta emendatorum inſcitia, qui ſi ſeptem tribunatus Camilli numerarunt, non anno CCCLXXII. ſextum correxerint, pro, quintum? Itaque quoniam Camillus in libris ueteribus inuenitur eſſe trib. mil. an. CCCLVII iterum, non tertium, & CCCLXXV ſextum, non ſeptimum. quoniam item Plutarchus. CCCLVII cum Capenatibus eum pugnaſſe tribunum mil. τὸ δεύτερον, non τὸ τρίτον ait, quo anno uterque prodigium Albani lacus exponit, & an. CCCLXXV eundem Camillum ſextum tribunatum geſsiſſe narrat, non ſeptimum. quo anno L. Furium collegam infeſtum habuiſſe uterque tradit. præterea uero quoniam inter Capitolinos huius anni tribunos non M. Furius Camillus numeratur, ſed M. Furius Fuſus, Camillus autem cum M. Poſtumio Albino cenſuram hoc anno geſsiſſe ſcribitur, propterea non uidetur eſſe dubitandum, quin principium tribunatuum Camilli, non ab hoc anno, ſed ab anno CCCLIIII ducamus. quo anno aperte apparet inſignem illum Camillum in magiſtratu fuiſſe, hoc autem anno non illum, ſed alium M. Camillum minus ſtrenuum tribunatum geſsiſſe dicamus, quippe qui nihil in magiſtratu geſsiſſe traditur. Quare ita diſpone, & corrige.

An. 352. M. Furius Camillus alius à Dictatore.
354. M. Furius Camillus. qui poſt Dictat.
357. M. Furius Camillus. II.
361. M. Furius Camillus. ſine nota numeri.
370. M. Furius Camillus. ſine nota numeri.
372. M. Furius Camillus. V.
375. M. Furius Camillus. VI.

ALIIS frons in Etruriam ſpectaris. } Glareanus notat hunc locum, ut uitioſum, ſine cauſa. Nihil enim habet mendi, quanquam obſcuritatis non parum. Romanis, inquit, cum ad Veios caſtra haberent, etſi nunciabantur quietæ res ex Etruria, ita ut ſubſidio eos ab Etruſcis adiutum iri non timerent, tamen muniebant ita, ut una munimenti fronte Veientium eruptionem ex urbe impedirent, altera auxilijs, ſi qua ab Etruſcis forte uenirent, aditum obſtruerent. ſic enim poſt Appius loquitur. Munitiones non in urbem modo, ſed in Etruriam etiam ſpectantes, ſi qua inde auxilia ueniant, oppoſuere. Ergo recte ait. ancipitia munimenta erant. alia erant in urbem uerſa, alijs frons ſpectans in Etruriam opponebatur auxilijs, ſi qua forte inde ueniſſent. SVB PELLIBVS durare ne hyemis quidem ſpatio, quæ omnium bellorum terra marique ſit quies, arma deponentem. } Liu. lib. XXXVII. Aut ſub pellibus habendos milites eſſe, aut ſi concedere in hyberna uellent, differendum eſſe in æſtatem bellum. & Cicero in Lucullo. Vt non multum imperatori ſub ipſis pellibus ocii relinquatur. His hybernacula, uel tabernacula pellibus contecta ſignificantur. Si quidem tecta caſtrenſia Tabernacula nocantur, licet tentorijs, aut pellibus contegantur, aut fiant. Vnde contubernales uocati ſunt, auctore Feſto. Ex hoc loco Hyberna, & Hybernacula inter ſe differre, & quid differant, intelligitur. QVAM diſſoluendæ maxime tribuniciæ poteſtati rentur eſſe. } In uetuſtis pleriſque libris legitur, poteſtatis, in caſu gignendi, non poteſtati. Quam lectionem probat Rhenanus, non intelligens uſitatam hanc locutionem hiſtoricis eſſe, ut dicant. Eſſe alicuius rei faciendæ, pro pertinere ad rem illam faciendam. Si loquitur Liuius lib. III. Quod unum exæquandæ libertatis eſſet. & lib. XXXIX. Nihil æque diſſoluendæ religionis eſſe. Et Salluſtius in concione Lepidi. Et omnia retinendæ dominationis honeſta æſtimet. & Liuius lib. XXVII. Ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali uictoriæ eſſe. Ergo Poteſtatis, retinendum. SIVE illud pro plebe, ſeu contra plebem eſt. } Vet. lib. Siue contra. Nos tanquam cum ciuibus agere uolumus. } Vet. lib. At nos tanquam cum.

57 ADEO quicquid tribunus plebis loquitur, & ſi prodendæ patriæ, diſſoluendæque reip. eſt, aſſueſtis audire, & dulcedine poteſtatis eius capti quælibet ſub ea ſcelera latere ſinitis. } Veteres libri alij habent.

habent. aſſueſtis qui audire, & dulcedine. Alij aſſueſtis quippe audire, dulcedine. Ex quo intellexi legendum eſſe. aſſueſtis audire. quippe dulcedine poteſtatis eius capti. Quod enim dixit. Et ſi prodendæ patriæ. pro quamuis accipiendum eſt. ET EQVIS certus numerus æris eſt aſsignatus.§ Vet. lib. Equiti. C. SERVILIVM Halam.§ Ahalam. ut dixi.

M. SERGIVM iterum.§ M'. Sergium iterum. ut ſupra. Q. SERVILIVM, P. Virginium.§ Vet. libri aliquot habent, P. L. Virginium. Diodorus λεύκιον οὐεργίνιον. Ex quo L. Virginium puto legendum. præſertim uero cum nuſquam alias Publij prænomen in Virginia gente reperiatur, Lucii autẽ frequentiſsime. Accedit, quod ſequenti anno inquit Liuius. Fortunasq; L. Virginij, ac M'. Sergij ſit execratus, cum de hoc loquatur. NEC SVIS munimentis arcere iam uim.§ Vox, iam, nõ eſt neq; in ijs, quos ego legi libris, neq; in iis, quos ſe legiſſe Rhenanus profitetur. VT QVOSQVE ſtudium, aut gratia occupauerunt, adſunt.§ Vet. lib. Occupauerat. M. FVRIO Camillo iterum.§ Tolle uocem, iterum. nam, ut dixi ante, hic eſt primus tribunatus Camilli Dictatoris. M. AEMILIO Mamerco tertium.§ Lege, M'. Aemilio Mamercino tertium. ex tertio huius tribunatu Capitolino. C. FABIO Ambuſto.§ Diodorus καίσωνα φάβιον. Capitolini auctores K. Fabium ſcribunt. Eos igitur ſequuti K. Fabio Ambuſto corrigimus. L. IVLIO Tullo.§ L. Iulio Iulo. ex Capitolinis lapidibus.

ROMAE ſimul delectu, ſimul tributo conferendo laboratum eſt.§ Lege ex Vet. lib. Simul de delectu. VNVM bellum annum iam tertium trahi.§. Annum quintum emendandum eſſe cenſet Glareanus, quia quinto ante anno Veii obſideri cœpti ſint. Non intelligit autem, tribunos plebis, quorum hæc oratio eſt, non habere rationem eius anni, uerum anni ante tertij quo primum Veiorum obſidendorum cauſa hybernacula facta ſunt. quod plebs indigniſsime tulit. Itaque ab eo anno trahi bellum inquiunt. POSTQVAM obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribuniciæ cauſa effectum eſt.§ Vet. lib. Tum labefactandæ. TRIBVNI pl. C. Lacerius.§ Plerique libri habent C. Lacerius. aliquot etiam, C. Lucretius. Lucretios autem conſtat & patricios, & plebeios fuiſſe. IS QVOD petiſſent patres.§ Pendet oratio à Vociferans, uſque ad Arguere. eſt autem Vociferans arguebat.

TAMEN tribunos militum expugnaſſe.§ Vet. libri. Tum tamen tribunos militum. P. CVRIATIVS.§ Vet. lib. omnes. Curatius. Fuit autem Curatia gens & patricia, & plebeia. Itaque & hic, & alius P. Curatius, Naſica & Bruto conſulibus tribuni pl. fuerunt. Epit. lib. LV. COMPACTO eam rem, & communi fraude patriciorum actam.§ Aliquot libri, Conſpecto. Alij, quibus aſſentior, ex compoſito, habent, pro compacto. ſic infra. Clariſsimis uiris ex cõpoſito præparatis ad petendum.

L. VIRGINII, ac M. Sergij.§ M'. Sergij. ut dixi. MINIME conuenire, quibus iratos quiſque deos precatus ſit, in ijs ſua poteſtate, cum liceat, & oporteat, non uti.§ Vet. libri habent, Summa poteſtate. atque ita ſine dubio legendum eſt. M. AEMILIVS, & Q. Fabius.§ Lege, M'. Aemilius, & K. Fabius. Hic eſt enim qui in comitijs huius anni deſcribendis à Liuio C. Fabius uulgo dictus eſt. itaque ſatis mirari non poſſum, cur hos locos emendatores iſti non concordarint. Nos autem ſupra huius correctionis rationem reddidimus. P. MANLIVS, & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volſcus.§ Nomina horum tribunorum pleraque uitioſe habent. Quod ex Diodoro, & ex Capitolinis tribunatibus intelligi poteſt. Nam ueteres libri nulla in re alia diſſentiunt à uulgatis, niſi quod quidam habent P. Manlius, P. Titinius, ſine particula, Et, quod etiam placet. Diodorus autem ita habet. πόπλιος μάλλιος, μάνιος σπόριος, φούριος λεύκιος, καὶ ἕτεροι τρεῖς. in ſecundo horũ tribunatu. λεύκιος τιτίνιος, πόπλιος λικίνιος, πόπλιος μαίλιος, κόιντος μάνιος, γναῖος γενύκιος, λεύκιος ἀτίλιος. Ergo legendum eſt P. Mænius, L. Titinius, P. Mælius, L. Furius Medullinus. cum autem Diodori liber μάνιον, modo σπόριον, modo κόιντον nominet, nos tamen P. retinendum eſſe putamus, quod prænomen Mæniis familiare eſſe reperimus. Porro autem L. Publilius non Popilius legendum eſt. Quod & tribunatus eius Capitolinus oſtendit, & Vulſci cognomen, quod Publiliorum eſt, non Popilliorum. Cum autem Liuius dicat uno P. Licinio excepto, reliquos ex his tribunos militum patricios eſſe, Titinium etiam, & Mænium, & Mælium, & Publilium patricios eſſe intelligamus neceſſe eſt. cum tamen nuſquam alias patricios eos eſſe appareat. ALTI Cn. Cornelij fratris.§ P. Licinius ex plebe uir non erat frater Cn. Cornelij patricij ex eadem matre, quod eadem nupſiſſet primum plebeio, poſt patricio puſt communicata plebis & patrum connubia, ut tradit Glareanus. Qui enim potuit P. Licinius iam extrema ſenectute uir ex eadem matre naſci, qua Cn. Cornelius, poſtquam plebi patriciorum ſunt impertita connubia, cum hoc niſi annos ante XLV conceſſum ſit. Verum frater erat P. Licinij Cn. Cornelius, ita ut ex ijſdem parentibus natus eſſet ille quidem, ſed in Corneliam gentem eſſet adoptatus. adeo ut modo Cn. Cornelius Coſſus, modo Licinius Coſſus diceretur, perinde atque M. Brutus M. etiam Brutus Cæpio dicebatur, quod à Cæpione adoptatus eſſet. Hoc autem ita eſſe ex Plutarcho didici, qui in Camillo legatos tres Delphos miſſos ait Licinium Coſſum, Valerium Potitum, & Fabium Ambuſtum, eoſdem prope qui collegæ etiam in tribunatu mil. fuiſſe à Liuio traduntur. P. LICINIVS, ut cœperat, haud tumultuoſe magiſtratum maiore gaudio plebis, quàm indignatione patrum, ita etiam geſsit.§ Ceperat, à Capio, non à Cœpi legendum eſt. & ceperat haud tumultuoſe magiſtratum, ſcribendum eſt ſublato commate. L. TITINIVM, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium.§ Hoc anno M. Veturium patricium reliquos ex plebe tribunos militum creatos eſſe

ſcribit Liuius L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium. Pro his autem nominibus in omnibus uetuſtis libris hæc inuenio. M. Veturius, M. Pomponius, C. Duilius, Volero Publilius, Cn. Genucius, L. Atilius. itemq; apud Diodorum. γναῖος γενύκιος, λεύκιος ἀτίλιος, μάρκος πομπώνιος, γάιος δυίλιος, μάρκος οὐετύριος. οὐόλερος πουπλίλιος. Quapropter ego ſatis mirari non poſſum, cur hic locus contra auctoritatem omnium monumentorum ſit uitiatus, & alij tribuni ſint inuecti, qui nunquam fuerunt. Sequamur igitur antiquam lectionem, uulgatam autem, in qua ne omnium quidem tribunorum nomina exprimuntur reiiciamus. De Volerone Publilio extat etiam fragmenti Capitolini teſtimonium. Porto autem Atilios uno t ſcribi oportere docent & ueteres libri, & græci ſcriptores, & Capitolini lapides, & etymologia uocis. Ab Atiis enim orti ſunt. Atij autem ab Ati. Vnde Vergilius. Alter Atis, genus unde Atij duxere latini. M. FVRIVM Camillum tertium. } Vet. lib. Iterum. Plutarchus etiam hoc anno, quo lacus Albanus inundauit agros, Camillum fuiſſe τὸ δεύτερον ait, ut ſupra oſtendi.

PRODIGIA interim multa nunciari. } Plerique libri ueteres. Nunciata. L. IVLIVS Tullus. } Iulus. ut ante. A. MANILIVS. } A. Manlius. ex Capitolinis tribunatibus. MAGISTRATVM inierunt. } Ineunt. Vet. lib.

60 CAETERA bella, maximeque Veiens incerti exitus erant. } Vet. lib. In cætera bella. P. LICINIVM Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant. } Vet. libri habent, Tribunum militum conſulari poteſtate non petentem. Cæterum prærogatiuæ, non prærogatiua legendum eſt. Nam quæ primæ tribus ſuffragium inibant, prærogatiuæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos uellent conſules fieri, ſecundæ iure uocatæ, quod in his ſequente populo, ut ſæpe contigit, prærogatiuarum uoluntatem, iure omnia complerentur. ut ſcribit Pædianus in ſecundam Verrinam, ſic lib. x. Eumque & prærogatiuæ, & primo uocatæ omnes centuriæ conſulem dicebant. Erat autem una iuniorum prærogatiua, altera ſeniorum. Quod ex alijs locis intelligi poteſt. Prærogatiuæ autem ſorte educebantur. OMNESQ; deinceps ex collegio eiuſdem anni refici apparebat L. Titinium. P. Menenium, Cn. Genucium, L. Attilium. } Veteres libri nihil diſſentiunt à uulgatis, niſi quod non P. Menenium, ſed P. Maenium habent. Diodorus autem ut ante dixi, hæc edit nomina. λεύκιον τιτίνιον, πόπλιον λικίνιον, πόπλιον μαίλιον, κόϊντον μαίλιον, γναῖον γενύκιον, λεύκιον ἀτίλιον. Quare cum quinque tantum tribunorũ nomina ſint in libris Liuij, pro P. Menenio P. Mæniũ, P. Mælium reponendum eſt. prȩſertim uero cum ſcribat. Omnesq; deinceps ex collegio ȩiuſdem anni refici apparebat. ſunt enim omnes ex eodem collegio præter Cn. Genucium, & L. Atilium. & recte. non enim ait omnes refectos eſſe ȩius collegij, ſed apparebat omnes refici. Atque hic locus cauſam dedit Glareano, ut in Liuium acerbe inueheretur. QVI PRIVSQVAM renunciarentur, iure uocatis tribubus permiſſu interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit. } Si ſenſus explicauero, quemadmodum interpungi uerba oportet, apparebit. P. Licinium, inquit, non petentem prærogatiuæ tribunum militum creant. omnesq; deinceps eo collegio eiuſdem anni refici apparebat, qui priuſquam renunciarentur à iure uocatis tribubus, P. Licinius permiſſu interregis ita loquutus eſt. OMEN concordiæ Quirites rei maximæ in hoc tempus utilis. } Vet. aliquot libri habent, utili, ita ut concordiæ ſit caſus dandi, non gignendi. Cæterum obſcuriſsimi loci hic ſenſus eſt. Vos uideo Quirites, dum me, collegasque meos tribunos pl. reficitis memoria prioris magiſtratus noſtri in inſequentem annum omen concordiæ petere rei maxime in hoc tempus utili. i. ominari concordiam anni futuri. Quod ſi collegas eoſdem reficitis, me certe præterire debetis. PRECIPITAVERE ſe in inſidias. } Vox, ſe, abeſt à Vet. libris. Ita autem locutus eſt etiam in ſexto. Ipſi præcipitauere in inſidias. IAM LVDI, latinæque inſtaurata erant. } Vet. lib. Inſtauratæ. EFFECIT'QVE ne hoſtis. } Vet. lib. Effecitque. SVIS conſilijs. patientia militum. } Vet. lib. Et patientia militum. DVAE SENATVM diſtinebant ſententiæ. Senis P. Licinij &c. Altera Ap. Claudij. } Quis eſt, qui non ſentiat huic ſententiæ explicandæ uocem unam maxime neceſſariam deeſſe? quæ eſt in ueteribus libris. Duæ ſenatum diſtinebant ſententiæ, una ſenis P. Licinij. VT SEGNIOR ſit prædator, ut fortiſsimus quiſque laboris periculique præcipuam petere partem ſoleat. } Refellit Ap. Claudius ſententiam P. Licinij, quæ fuerat, ut qui particeps eſſe prædæ uellet, in caſtra Veios iret, cuius rei cauſam affert his uerbis. Quod ita ferme eueniat, ut qui ſegnior ſit, prædæ, fortiſsimus quiſque laboris, periculique præcipuam petere partem ſoleat. quæ lectio ex conjectura antiquæ lectionis eruitur. quæ eſt. ubi ſegnior ſit prædator, fortiſsimus quiſque &c. Quorum uerborum ſententiam elicere nequiuit Rhenanus. SEDITIONVM inde, ac legum nouarum. } Vet. lib. Seditionumque inde, ac legum.

61 PRECATVS eſſe, ut ſi cui deorum, hominumque nimia ſua fortuna populique R. uideretur, ut eam inuidiam leniri quàm minimo ſuo priuato incommodo, publicoque Romani populi liceret. } Vet. lib. Populi Romani, habent. Cæterum quod Glareanus contra omnium librorum fidem legendum putat, Lenire ſuo priuato incommodo, quàm minimo Romani populi liceret; non procedit. Nam Plutarchus hanc ſententiam ita uertit in Camillo. Εἰ δὲ τις καὶ ἡμῖν ὀφείλεται τῆς παρούσης εὐμοιρίας ἀντιφραξίας, εὔχομαι ταύτην ὑπέρ τε πόλεως, καὶ στρατοῦ ῥωμαίων εἰς ἐμαυτὸν ἐλαχίστῳ κακῷ τελευτῆσαι. & Valerius libro primo. Sicui deorum nimia felicitas populi R. uideretur, eius inuidia ſuo aliquo incommodo ſatiaretur.

ATQVE ILLE dies cæde hoſtium, ac direptione urbis opulentiſsimæ conſumptus eſt. } Vet. lib.

lib. Itaque ille dies. Pvre lautis corporibus.} Vet. lib. Pure lotis. Gratias diis agentium.} Vet. lib. Grates dijs agentium. C. fabivm Ambuſtum iterum.} Veteres libri, Cæſonem Fabium Ambuſtum iterum habent. Diodorus item καίσωνα φάβιον nominat. Quoniam autem Cæſo Fabius Ambuſtus bia ante tribunus militum fuit, Liuio ipſo, & Capitolinis ſcriptoribus, & Diodoro teſtibus, propterea hoc anno tertium ſit neceſſe eſt, non iterum.

Cratferem auream.} Vet. lib. Crateram. Simvl extrahi rem ex eo anno uiderunt.} 62
Vet. lib. Simul ut extrahi. Tribvnos plebis latores legis in annum eoſdem reficiunt.} Vet. lib. In eum annum eoſdem. Sed timor longius progredi prohibuit. mille fere paſſuum ab oppido caſtra locant.} Vet. lib. Sed timore longius progredi prohibente, mille fere paſſuum &c.

Veientivm exitium pene, quàm Capenatium pacem mallent.} Vet. lib. Exitium. In 63
conspectv erant poſita in plano.} Vet. lib. Et in conſpectu erant poſita in plano.

His adhortationibvs principis concitati patres, ſenes, iuuenesq;, cum ferretur lex, in forum uenerunt.} Scribe ex auctoritate ueterum librorum. His adhortationibus patres concitati, principes, ſenes iuuenesque. Prehensantes.} Vet. lib. prenſantes. Et legem unam plures tribus antiquarunt, quàm iuſſerunt.} Cur unam? quaſi uero multæ leges promulgatæ, una tantum antiquata eſſet, reliquæ latæ. Lex hæc eſt promulgata de commigrando Veios. Quare legendum eſt. Et legem una plures tribus .i. uno conſenſu. Sic ſupra de hac lege. Senatum uero incitare aduerſus legem haud deſiſtebat. Item. cum dies ferendæ legis ueniſſet. Qvod perſeuerantior cædendis in fuga fuit.} Vet. lib. Cædendis hoſtibus in fuga. Cvm Volſinienſibus.} Vulſinij, & Vulſinienſes ſcribendum eſt, ex lapidibus Capitolinis. Porro autem Salpinatium, de quibus ambigit Glareanus, meminit Fabius Pictor in uulgatis eius fragmentis. M. cedtivs.} Cædicius ex Capitolinis tabulis, & græcorum monumentis ſcribendum. Plutarchus de Fortuna Romanorum, μάρκον καιδίκιον uocat, ubi de hac re agit. L. apvleio.} Apuleio. ut dixi. Precatvs ab dijs immortalibus ſi innoxio ſibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore deſiderium ſui ciuitati ingratæ facerent.} Has preces ſic expreſsit Suidas, ὁ κάμιλλος δέξατο τὴν ἀχίλλειον εὐχὴν, ἐπιποθῆσαι ῥωμαίους κάμιλλον ἐν καιρῷ. ἀπάντησε δὲ αὐτῷ οὐ πολὺ ὕστερον. Arvntem Cluſinum ita corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipſe, præpotente iuuene.} Glareanus intelligit Lucumonem aut Arunti, aut uxori Aruntis ab ſe corruptę tutorem fuiſſe, cum tamen intelligendum ſit, Lucumoni Aruntem tutorem puero fuiſſe. Id enim aperte ſcribit Plutarchus in Camillo his uerbis. ἄῤῥων τυῤῥηνὸς ἀνὴρ ἐπιφανὴς ἦν ἐπίτροπος παιδὸς ὀρφανοῦ πλούτῳ τε πρώτου τῶν πολιτῶν, καὶ θαυμαζομένου κατ᾽ εἶδος ὄνομα λουκούμωνος. & paulo poſt. οὗτος πολὺν χρόνον ἐλάνθανε διεφθαρκὼς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ διεφθαρμένος ὑπ᾽ ἐκείνης. Is qvod eis ex populis abundabat.} Quis unquam latine dixit. Abundare ex populis, niſi Liuius hoc in loco? immo uero ne Liuius quidem, ſi emendate locus legatur, prout in ueteribus libris legitur. ſic Is, quod ea gens populis abundabat.

Nvlla dum uia (quod quidem continens memoria ſit, niſi de Hercule fabulis credere libet) ſuperatas.} Ego germanam huius loci lectionem eam eſſe exiſtimo, quæ in priſcis aliquot exemplaribus eſt, eiuſmodi. Nulla dum uia (quod quidem continens ulla memoria ſit) niſi ab Hercule (ſi fabulis credere libet) ſuperatas. ita ut hanc totam ſententiam duę parentheſis includant. Præterea malim etiam. Quo de quidem continens. quàm Quod quidem. ut ſit elegans, & uſitata uerborum tranſgreſsio.

Massilienses erant hi, nauibus à Phocide profecti.} Phocæa legendum eſt non ſolum propter rationes, quas alij afferunt, quia ita emendandum duxerunt. ſed etiam qui ita eſt in exemplaribus priſcis. 64 Senones, Aeduos.} Vox, Senones, olet mendum; Ita enim fiet, ut Senones & primi, & ultimi alpes tranſcenderint. ſi quidem ſubijcit. Tum Senones recentiſsimi aduenarum. forte, Santones, reponendi pro Senonibus ſunt. Ipsi per Taurinos ſaltusque Iuliæ alpis tranſcenderunt.} Vet. lib. Ipſi per Taurinos ſaltus, Iuliasque alpis tranſcenderunt. Itaque aſſentior Rhenano acutiſsimo uiro, qui locum hunc ita legit. Ipſi Taurino ſaltu inuias alpis tranſcenderunt. Si quidem ſubijcit Liuius. Alia ſubinde manus Cænomanorum ueſtigia priorum ſequuta eodem ſaltu cum tranſcendiſſet alpes. Iuliæ autem alpes aut nullæ unquam, aut per ea certe tempora non fuerunt. Cvm tranſcendiſſet alpes.} Vet. lib. Tranſcendiſſent. Quod probo. quia ſequitur etiam, Conſidunt. Cænomani, inquit, cum tranſcendiſſent alpes, ubi nunc Brixia, & Verona ſunt, (eos locos ante Lebui tenuere) conſidunt. Post hos Saluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesque tranſgreſsi.} Dici non poteſt, quam hic locus mendoſe legatur, ita ut nec ſententiæ ſanitas extet, neque uerborum. His autem incommodis ope unius ueteris libri longe omnium, quos legi, optimi, ſubuenimus. in quo ita eſt. Poſt hos Saluii: qui præter antiquam gentem Læuos, Ligures incolentes citra Ticinum amnem expulere. Pœnino deinde, Boij, Lingonesque tranſgreſsi. Senſus eſt. Poſt Cænomanos Saluij alpes tranſgreſsi ſunt, qui omnes citra Ticinum amnem incolentes præter antiquam gentem Læuos Ligures, expulere. Poſt hos Boij, Lingonesque alpes Pœnino tranſgreſsi &c. Eſt enim propoſitum auctori oſtendere, qui Galli qua parte Alpium tranſgreſsi ſint, & quibus populis pulſis, qua in parte Italiæ conſederint. Itaque Bituriges, inquit, & Aruerni Taurino ſaltu alpes tranſgreſsi agrum Inſubrium tenuerunt. Eodemque ſaltu Cænomani cum tranſcendiſſent alpes Lebuorum loca occuparunt. Poſt hos Saluij tranſgreſsi præter Læuos,

Ligures reliquos, qui citra Ticinum amnem incolunt, espulerunt. Deinde Boii, Lingonesque Pœnino tranſgreſsi Etruſcos, Vmbrosque agro pellunt, ita tamen ut ſe intra Apenninum continerent. Quod ad uoces ſingulas pertinet in Vet.lib. eſt modo Saluuii, modo Saluii, qui iidem a Plinio Salyi, ab aliis Salyes nominantur. Læui Ligures etiam cum diphtongo ſunt in ueteribus libris, de quibus Plin.lib. III. cap. XVII. Ex Liguribus Læui, ac Marici condidere Ticinum non procul à Pado, ſicut Boii trans alpes profecti Laudem Pompeiam. Porro autem alii habent Pœninon, alii, Pœnino. quas uoces inducendas eſſe cenſet Rhenanus. Ego autem probo magis Pœuino, ut duas uias, quibus Galli io Italiam uenerint, oſtendat. Taurino ſaltu, & Pœnino iugo. De quo Liuius lib. XXI. ſic. Miror ambigi quanam Annibal alpes tranſierit, & uulgo credere Pœnino, atque inde nomen & iugo alpium inditum, tranſgreſſum. & poſt. neque certe montibus his ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri incolæ iugi eius noruit nomen inditum, ſed ab eo, quem in ſummo ſacratum nertice Penninum montani appellant. Læuos, Lebuosque Polybius λαοὺς & λεβεκίους uocat lib. II. TVM SENONES recentiſsimi aduenarum ab Vfente flumine uſque ad Atheſim fines habuere.] De Senonum finibus loquitur. eſt autem mendum in nomine utriuſque fluminis. Nam Vfens eſt in ora Campaniæ ad Tarracinam, ut ait Plinius, Atheſis ad Veronam. quæ nihil ad Senonum fines attinent. Mihi autem dubium non eſt, quin ſit legendum, pro Atheſim, Aeſim. Etenim lib. v. Strabo ſic ait. Antea Aeſim flumen Galliæ terminum faciebant, rurſus Rubiconem. Aeſis inter Anconem labitur, & Senogalliam, at Rubicon inter Ariminum, & Rauennam. uterque in Adriaticum influit pelagus. Idem fere Plinius, & Ptolemæus. De Vfente in iis locis flumine nihil adhuc comperi. Veteres libri habent, Vtente. mira inter ſe conſenſione.

CVM multitudinem, tum formas hominum inuſitatas cernerent.] Lege ex ueterum librorum fide. Cum multitudinem, cum formas. ECQVID in Etruria rei Gallis eſſet.] Vet. lib. Et quid. quod probo. P. SVLPITIVS Longus.] Lege, Q. Sulpicius Longus. ita enim hic nocatur tum in ueteribus libris, tum apud Diodorum, tum etiam apud Macrobium lib. I. Satur. tum apud Gellium lib. v. cap. XVII. P. SERVILIVS Maluginenſis.] In uocibus P. Seruilius fœde erratum eſt. neque enim Maluginenſis eſt Seruiliorum cognomen, ſed Corneliorum. errauit autem librarius, qui cum Seruius Cornelius eſſet ſcripturus, Seruilius ſcripſit. Quo errore nihil eſt io libris manuſcriptis frequentius. Emendandum eſt autem, Ser. Cornelius Maluginenſis. primum quia Diodorus in hunc annum nominat tribunum militum σέρουιον κορνήλιον μαλύγωνα, deinde quia Ser. Cornelium Maluginenſem per hæc tempora tribunum militum ſepties fuiſſe inuenio in tabulis Capitolinis, qui numerus ex Liuio colligi non poteſt, niſi hunc annum numeremus. id. autem ex ſequenti deſcriptione cognoſci poterit.

An. 385.	Ser. Cornelius. lapides Capitolini addunt. Maluginenſ. VII.
385.	Ser. Cornelius. lapides Capitolini addunt. Maluginenſ. VI.
376.	Ser. Cornelius Maluginenſis.
374.	Ser. Cornelius Maluginenſis IIII.
372.	Cornelius Maluginenſis III. mendoſe tamen II. legitur.
370.	Ser. Cornelius.
365.	Ser. Cornelius Maluginenſis. qui mendoſe P. Seruilius Maluginenſis dicitur.

Quando igitur nullus alius annus inuenitur, quo Ser. Cornelius Maluginenſis primum tribunatum geſſerit, eum hoc anno geſsiſſe dicendum eſt. FLVMEN Allia.] Aliaſcribe. ut dixi. ROMANI, cum pars maior ex acie Veios petiſſet, quàm Romam, nemo ſupereſſe quenquam præter eos, qui Romam refugerant, credere. complorati omnes pariter uiui, mortuiq; totam prope urbem lamentis repleuerunt.] Quanquam ferri hæc lectio poteſt, neſcio tamen, cur non antiqua, quæ multo rectior eſt, reſtituatur, quæ eſt. Romani, cum pars maior es acie Veios petiſſet, nec ſupereſſe quenquam, præter eos, qui Romam refugerant, crederent, comploratis omnibus pariter uiuis, mortuiſq; totam prope urbem lamentis repleuerunt.

65 IN ARCEM, Capitoliumq; concedere.] Vet.lib. Conſcendere. L. ALBINVS de plebe.] Vet.lib. L. Albinius. Valerius item Maximus, ut eſt in manuſcriptis, Albinius. recte. eſt enim nomen gentis plebeiæ, non cognomen patriciæ Poſtumiæ. IRRELIGIOSVM ratus ſacerdotes publicos, ſacraq; populi Romani pedibus ire, ferriq; ſe ac ſuos in uehiculo conſpici.] Diſtinguenda uerba ita. Pedibus ire, ferriq;, inde, ſe, ac ſuos in uehiculo conſpici. Nam Ire ad ſacerdotes, ferri ad Sacra refertur.

M. PAPYRIVS unus ex his.] Hunc uocat in Camillo μάρκον παπίριον Plutarch. credo uitioſe pro μάνιον παπίριον. ut ſit M. Papirius Craſſus, qui conſul, & tribunus mil. fuit ante annos ad triginta. ex quo merito eum uocat ſenem honoribus perfunctum. CHARITATE ædium ſuarum.] Vet.lib. Sedum. quo pacto neteres locutos eſſe docet Priſcianus lib. VII. Frequentius inquit in Es terminantia ubique I inueniuntur, ut uatum pro uatium: Vergil. in IIII. Multaq; præterea uatum prædicta priorum. Cicero pro Seſtio. Veſtrarum ſedum templorumq; cauſa. eſt autem locus pro Sextio mendoſiſsimus. Nam uulgo legitur. Te patria obteſtor, & uos penates, patrijq; dij, me ueſtrarum ſedium, templorumq; cauſa &c. cum & Teſtor, &, Sedum, & Templorum legendum ſit. QVOCVNQVE clamor, ſonitus hoſtium, mulierum, puerorumq; ploratus, ſonitus flammæ, & fragor tectorum.] Vox prior,

Sonitus,

Sonitus,redundat,neque enim proprie ſonitus hoſtium dicitur,ſed flammæ. Recte autem habebit res
ſi ſua cuique reddantur, clamor hoſtium, ploratus mulierum, ſonitus flammæ. Quod etiam ueteres
comprobant libri. VRBIS per trecentos ſexaginta annos omnibus bellis uictricis. § Hunc nu-
merũ Glareanus putat eſſe mendoſe,quod hic annus nõ ſit ab Vrbe condita CCCLX, uerum CCCLXV,
ut Liuius ait paulo poſt in oratione Camilli,neque intelligit Romam dici hoc anno per CCCLX annos
omnibus bellis uictricem fuiſſe,& recte dici. Nam à primo bello,quod anno quarto ab Vrbe condita
geſsit Romulus,ut ait Dionyſius, cum Sabinis ad hunc anni numerantur CCCLX. poſt autem Camil-
lum,cum Romam captam anno CCCLXV ait, annos ab origine urbis,non à prima uictoria numerare.
quanquam lib.VII.rhetorice ait,conditæ urbi æqualem uictoriam eſſe.

A CEDITIO. § Vet.lib.Ab Q.Cædicio. AD SALINAS. § Romanas Salinas uocat li.VII. 66
C. FABIVS Dorſuo. § Dorſo, ut Mento, ut Labeo, ſcribendum,ex ueteribus libris,& Valerio
Maximo, & Velleio libro primo, qui inquit,Fabio Dorſone conſule Pæſtum colonia deducta.

GABINO cinctu,ſacra manibus gerens. § Libri quidam ſcripti habent,Gabino ritu cinctus.Quam
lectionem habet etiam Valerius Maximus libro primo. C. Fabius Dorſo, inquit,Gabino ritu cinctus
manibus,humeriſq; ſacra gerens.Et Liuius libro decimo. Incinctum Gabino cultu ſuper telum ſtan-
tem.Ego tamen nihil mutandum cenſeo.Nam idem Liuius lib.VIII.de Decio ait. Ipſe incinctus cin-
ctu gabino.& Vergilius.Ipſe Quirinali trabea,cinctuq; gabino inſignis. & Feſtus.Procincta claſsis di-
cebatur tum exercitus cinctus erat gabino cinctu. CVIVS haudquaquam negligens eſt. § Vet.
lib.Eſt gens. PONTIVS Cominius. § Cominus. Vet.lib.& Front. lib. III. cap. XIII. Quod
probo. Plutarchus de Fortuna Romanorum, γάϊον πόντιον uocat. EADEM digreſſus nuncius
Veios contendit. § Eandem ſententiam de eodem loquens expreſsit his uerbis Quadrigarius, ut eſt
apud Gellium lib.XVII.cap.II.Cominius,inquit,qua aſcenderat,deſcendit,atque uerba Gallis dedit.
i.latuit Gallos.Itaque Degreſſus,non Digreſſus,legendum. Quam uocem ſæpe deprauatam apud Li-
uium ſæpe oſtendam. Eſt autem, Degredi,Deſcendere. Item legendum paulo poſt.degreſſus ex arce.

CARMENTIS ſaxum. §.i.Quod Carmentali portæ imminet. ut Plutarchus in Camillo ait. &
Dionyſius libro decimo, ubi de Capitolio ab Ap. Herdonio capto tradit. CVM primos ſterne-
ret. § Vet. lib. Cum proximos ſterneret. SELIBRAS farris. & quartarios uini. § Repudianda
eſt antiqua quorundam librorum lectio,qui habent.Sex libras farris,ſex quartarios uini. Etenim Plutar
chus in Camillo ita uertit. σίτου μὲν ἡμιλίτριον, οἴνου δὲ κοτύλας ἑλληνικὰς τέταρτον. Eodem modo lib.VII.Li-
uius.Libras farris,ſextarios uini contulerunt. P.SVLPITIVS tribunus militum. § Q.Sulpicius.ut
ante dixi. OB NOCTVRNI periculi memoriam. § Vet. lib. Nocturni periculi memoria.

HVMORI'QVE,ac frigori aſſueta. § Vet. lib. Humori,ac frigori aſſueta. TVM æſtu,& angore
uexati,uulgatis uelut in pecora morbis morerentur. § Vet.lib.Cum æſtu, & algore uexata uulgatis ue
lut in pecua morbis moreretur. Hæc enim omnia referuntur ad uocem illam,Gens. alij libri,langore,
non,algore, habent. ET CVM ſtationes procederent. § Veteres libri aliquot, Et cum in ſtatio-
nes procederent. INTER P.Sulpitium. § Legendum, Inter Q. Sulpicium. ut dixi.

AVDITA'QVE intoleranda Romanis uox,uæ uictis eſſe. § Feſtus hunc locum ſic expreſsit. Væ ui-
ctis in prouerbium ueniſſe exiſtimatur, cum Roma capta Senonibus Gallis aurum ex conuentione, &
pacto penſum,ut recederent,quod de iniquis ponderibus uno ex tribunis querente,Brennus dux Gal-
lorum ad pondera adiecit gladium, & dixit, uæ uictis. quem poſtea Furius Camillus cum inſidijs cir-
cumuentum conciderit, & quereretur contra fœdus fieri, eadem uoce remuneraſſe dicitur.

SED dijq;,& homines prohibuere. § Veteres plerique libri, Sed dij,& homines.

RETVLIT.& ſenatuſconſultum facit. § Vet.lib.Retulit.Senatuſconſultum fit. CVM CAE- 67
RETIBVS publice hoſpitium fieret. § Gellius libro XVI. cap. XIII. Cæritibus hoc tempore ciuita-
tem datam ſine ſuffragio ait,ob conſeruatorum ſacrorum meritum. LOCVTIO. Aio Locuto.ut
ante dixi. IN IOVIS ſellam collatum. § Repone cellam.ut lib.VI. In Iouis cella conſtat ante pe
des Iunonis poſitas fuiſſe. QVID INTER nos, ac maiores interſit. § Vet. lib. Ac maiores no-
ſtros interſit.

NON MALITIS hanc ſolitudinem ueſtram, quàm urbem hoſtium eſſe? § Senſus, quem ſe per- 68
cipere non poſſe Glareanus ex his uerbis fatetur,hic eſt. Si Aequi, Volſcique Romam commigrent à
uobis relictam,non ne malitis Romæ ſolitudinem hanc ueſtram eſſe, quàm urbem hoſtium Veios? So
litudinem autem icciteo ait, quia uaſtatam à Gallis Romam plebs deſerere cupiebat,& Veios tranſmi
grare. Hoc autem uult is. Nonne relictis tum Veijs ad Romam occupandam recurretis?
ET QVIDEM fatebor uobis. § Vet.lib.Equidem fatebor uobis. FORTVNA certe loci huius
transferri non poſsit. § Vet.lib.Transferri hinc non poſsit.

IN EPITOMEN LIBRI VI.

RES ADVERSVS Aequos,& Volſcos,& Hetruſcos proſpere geſtas continet. § Pro,Hetruſcos,
repone,Prænestinos. Nam hæc uox eſt in Vet.lib. Et de Prænestinis ſubactis agit hoc in libro pluribus

Liuius. Sabbatina.} Sabatina uno,b,ſcribendum. Eſt enim,ut ait Feſtus,à Sabate lacu appellata. Promentina,Arnienſis.} Tromentina,Arnienſis, ſcribendum. ex Feſto, qui à campo Tromento tribum Tromentinam inueniſſe nomen ait. item ex ueteribus libris. oratione prima contra Rullum. & lib. XXIX Liuij. Ne cui de Manlia gente Marco cognomen eſſet.} Perſpicue mendoſum,Marco cognomen. Prænomen enim potius ſcribendum eſſet. ut ait Quintilianus lib. III. M.Manlij prænomen è familia in poſterum exemptum eſt. At legendum tamen puto Nomen. Errauit autem librarius,quia Marco cognomen ſcripſit ſyllaba, ut fit,repetita,ſine cauſa. Itaque recte Plutarchus in lib. τῶν κεφαλαίων. τὸν μάλλιον ἀπώμοτον φασὶν εἶναι τῷ οἴκῳ μηδενὶ μαλλίῳ ὄνομα μάρκῳ γενέσθαι.

Vt consules etiam ex plebe fierent.} Veteres libri non habent, Etiam. Eam legem.} Vet.lib.Eamq; legem. Primus omnium ex plebe factus eſt.} Induc uocem,Omnium,ex Vet. lib. Ne cuiquam.} Vet.lib.Ne cui.

IN LIBRVM VI.

Tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere.} Vet.lib. Tum quod & raræ per eadem. Nam ſequitur pars altera.& quod etiam. Et, quod etiam ſi quæ in commentarijs pontificum,alijsq; publicis,priuatisq; erant monumentis incenſa urbe pleræq; interiere.clariora deinceps,certioraq; &c.} Plutarchus de Fortuna Romanorum hæc uerba ex Liuio uertit,citato eius nomine. Ita.ἀλλὰ τί δεῖ περὶ ταῦτα διατρίβειν, ἃ σαφὲς οὐδὲν, οὐδὲ ὡρισμένον ἔχει, τῷ καὶ τὰ πράγματα διαφθαρῆναι τῶν ῥωμαίων, καὶ συγχυθῆναι τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὑπομνηματισμούς, ὡς Λίβιος ἱστόρηκε. τὰ γὰρ ὕστερον μᾶλλον ὄντα δῆλα καὶ καταφανῆ δεικνύει τὴν τύχης εὐμένειαν. Caeterum primo quo adminiculo erecta erat, eodem innixa ſtetit} Lege ex uet. lib. Cæterum quo primo adminiculo. Interregnum inijt P. Cornelius Scipio} Vet.lib.Inter Interregnum inijt tum P.Corn. P.Cornelius Scipio interrex.} In uet.codicib.paucis non eſt uox illa,Interrex. Eademque aut non admodum neceſſaria eſt, aut ſi neceſſaria,pro interrex,Iterum,reponendum eſt.Si quidem hic idem interregnum etiam ante cepit. A. Valerium Publicolam iterum.} Ex quatuor reliquis eius tribunatibus mil.apparet non A. ſed L.Valerium Poplicolam legendum. Auli etiam prænomen non tulerunt,quod memoriæ traditum ſit, Valerij,niſi in mendoſis perſpicue libris. It ex interregno.} Vet. lib. Hi ex interregno. Erant autem ex duodecim tabulæ.} Vet. lib. Erant autem æreæ duodecim tabulæ. Alia ex eis edita etiam in uulgus.} Ex eis.i.præter ea.ut in principio.lib.XXIX. Diemque ad XV Cal.Sextiles.} Legendum puto. Diemq; A.D.XV Kal.Sex.Qua de re infra dicam. Non litasset Sulpicius.} Vet.lib.Non litaſſet P. Sulpicius. at ego ſupra oſtendi Q. Sulpicius legendum. Inde ut poſtridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio eſſet traditum putant.} Miratur Glareanus Liuium dixiſſe, Traditum putant,pro, Tradunt.eumq; quaſi parum latine loquutum arguit. uerum immerito.non enim interpuncta ſcite hæc uerba ſunt,uerum ita debent diſtingui.Inde,ut poſtridie Kal. quoque ac Nonas eadem religio eſſet,traditum,putant.hoc ſenſu. Inde putant traditum,atque inſtitutum eſſe,ut poſtridie Kal. & Nonas ater dies haberetur. Id enim ita eſſe docet Macrobius libro primo Saturnalium. Tum patres iuſſiſſe,ut ad collegium Pontificum de his religionibus referretur, pontificesq; ſtatuiſſe,poſtridie omnes Kal. Nonas,Idus atros dies habendos. Idem tradit etiam Gellius lib.V.cap.XVII.& Plutarchus in libro τῶν κεφαλαίων,citato etiam Liuij teſtimonio.

69 Admetium is locus dicitur.} Plutarchus in Camillo in expoſitione huius belli bis ait περὶ τὸ μάρκιον ὄρος.i.ad Marcium montem. ut intelligi ex eo poſsit hoc etiam in loco legendum eſſe diuiſis uocibus, ad Marcium. Eiuſmodi loquendi forma eſt apud Feſtum. lib. IIII. Capralia appellatur ager,qui uulgo ad Capræ paludem dici ſolet. Item ſcribit Diodorus lib. XIIII. Verba eius omnia apponam, quia liber ille adhuc uulgatus non eſt. ταπεινῶν δ' ὄντων ῥωμαίων διὰ τὴν προειρημένην συμφορὰν οἱ οὐολοῦσκοι πρὸς αὐτοὺς πόλεμον ἐξήνεγκαν. οἱ μὲν οὖν χιλίαρχοι τῶν ῥωμαίων καταγράψαντες στρατιώτας, καὶ προσαγαγόντες τὴν δύναμιν εἰς ὕπαιθρον ἐν τῷ καλουμένῳ μαρκίῳ κατεστρατοπέδευσαν ἀπέχοντες ἀπὸ ῥώμης σταδίους διακοσίους. τῶν δὲ οὐολούσκων μετὰ μείζονος στρατιᾶς ἀντικαθημένων, καὶ τῇ παρεμβολῇ προσβαλόντων οἱ κατὰ τὴν ῥώμην φοβηθέντες ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ κατέστησαν αὐτοκράτορα μὲν μάρκον φούριον. quo loco legendum eſt Μαικίῳ ex Veter. lap.

Quominus ſperatam minime largitore duce.} Vet. lib. Speratam à minime largitore duce.

Victor ex Volſcis in Aequos tranſiit.exercitum eorum ad Bolas oppreſsit.} Hanc rem his uerbis complexus eſt Diodorus lib. XIII. μετὰ δὲ τὴν μάχην ἀνύσας αὐτοκράτωρ πορθῆσαι πόλιν βώλας ὑπὸ αἴκλων τῶν νῦν αἰκύκλων καλουμένων &c. Ad deditionem Volſcos ſeptuagſiemo demum anno ſubegit.} Mouet me numerus ſeptuageſimus. Etenim Volſci bellum renouarunt Liuio auctore anno CCLIX. hoc autem demum anno, qui eſt CCCLXVII ad deditionem ſubacti ſunt. Quæ ſumma annos continet centum, ac ſeptem. ut mendoſe locus eſſe uideatur,ac pro ſeptuageſimo,ſeptimo ac centeſimo, ſit reponendum. Etruria prope omnis armata Sutrium ſocios populi R. obſidebat.} Quos hic ſocios Sutrinos uocat Liuius, colonos nominat Diodorus eodem lib. ἐπειδὴ δ' ἐπίεζον τοὺς σουτρίνους ὄντας ἀποικίαν, ἣν τυῤῥηνοὶ βίᾳ κατειλήφεσαν. Multitudo in cuſtodias diuisa.} Vet. lib. Dimiſſa. Dies præſtituta,capitaliſq; pœna,qui non remigraſſet Romam.} Vet.lib. Niſi remigraſſent

graſſent Romam. placet. IVLIVS T[illegible]us.} Lege L. Iulius Iulus. ex Diodoro. SVLPITIVS Ruffus.} Sulpicius Rutus. ex Vet. lib. & argenteis nummis. Ad Cortuoſam.} Cort Noſſam legendum ex fragmentis originum Catonis. Conienebra.} Cort Enebra. ex ijſdem. L. PAPIRIVM, Cn. Sergium, L. Aemylium iterum, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium.} Ita prope etiam Veteres libri, præterquam quod pro, L. Licinium, M. Menenium, habent Licinium Menenium. Nam cum animaduertiſſent quidam non niſi quinque tribunos militum memorari, Licinium, Meneniumq; duos fecerunt. quàm inconſulto autem id egerint, unus Diodorus oſtendere poteſt, apud quem huius anni tribuni his nominibus eduntur. λεύκιος παπίριος, γάϊος κορνήλιος, λεύκιος μενήνιος, γάϊος σερούλιος, οὐαλέριος αὖλος, κόϊντος φάβιος. Ita pro Cn. Sergio eſt, C. Seruilius, pro L. Aemilio, Q. Fabius. Additur poſtremo ſextus tribunus uitio librariorum apud Liuium omiſſus, C. Cornelius. Erroris cauſam præbuit librarijs, quod cum ſcripturi eſſent, C. Cornelius, C. Sergius, C. Sergium tantum ſcripſerunt, alterum reliquerunt. puto autem legendum eſſe C. Sergius. nam Liuius poſt etiam C. Sergium III tribunum edit. Non ergo Licinius Menenius, ſed L. Menenius legendum. ut Diodorus ait. Nam prænomen huic quærimus. Licinius autem gentis nomen eſt. POMATINA, Sabbatina.} Tromentina, Sabatina, ex Vet. lib. ut ante dixi. EAE'QVE triginta quinq; numerum expleuere.} Lege uiginti quinq;. ex Vet. lib. ut ante. POPVLOS iuuentutem ſuam miſiſſe ad id bellum.} Vet. lib. Iuuentutem ſummiſiſſe. TAM honoratorum collegarum obſequio.} Vet. lib. Tam honorato collegarum obſequio.

TE SERGI Corneli.} Vet. lib. Te Serui Corneli. DVCTAVS pluribus, & exercitibus adminiſtrandam remp. eſſe.} Vet. lib. Adminiſtrandam remp. opus eſſe. Ex quo intellexi legendum ad adminiſtrandam remp. opus eſſe. ARMA, tela, frumentum, quæque belli alia tempora poſcent.} Vet. lib. Arma, tela, frumentumq;, quæ bellica tempora poſcent. AB NEPETE, ac Sutrio.} Reprehendit Liuium Glareanus, quod Nepete dixerit in caſu auferendi, cum Nepeti fuerit dicendum, quippe cum in recto caſu Nepete dicatur. ſed facit iniuſte. non enim Liuius ſcripſit ullo in loco Nepete. ſed Nepet, ut eſt in uetuſtis libris. Docent autem grammatici Cariſius, & Priſcianus Git, & Nepet oppidi Italici nomen t litera terminari, eaq; flecti non poſſe. Quanquam ne ſi Nepete quidem in recto caſu diceretur, Nepeti tamen eſſet ei in ablatiuo edendum. Nam propria in e deſinentia eiuſdem terminationis habent nominatiuum cum ablatiuo. ut Præneſte. dixit enim Vergilius. Quique altum Præneſte uiri. &, Qualis eram cum primum aciem Præneſte ſub ipſa. Hęc Priſcianus. ſic etiam infra corrigendum eſt. Nepet exercitus ductus, pro Nepete. ITAQVA diuiſo exercitu.} Vet. lib. Ita diuiſo exercitu. OPPIDANIS iam oppugnando feſsis.} Vet. lib. Pugnando. T. ET L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Curſore tribunis conſulari poteſtate.} Hoc habent boni ueteres libri, quod in ijs eſt. L. Papirio Curſore II tribunis militum conſulari poteſtate. Quoniam autem non niſi quinque tribunorum nomina eduntur. C. autem Sergius & ante ſemel, & poſt tertium tribunus mil. fuiſſe à Liuio traditur, quo autem anno, iterum fuerit, niſi hoc dicamus, ne colligi quidem coniectura poteſt, propterea uidetur eſſe legendum. L. Papirio Curſore II. C. Sergio II. tribunis militum conſulari poteſtate. 70

ET NON contentus agrariis legibus, quæ materia ſemper tribunis plebis ſeditionum fuiſſet, idem moliri cœpit. Acriores quippe æris alieni ſtimulos eſſe, qui non egeſtatem modo, atque ignominiam minentur, ſed neruo, ac uinculis corpus liberum territent. & erat æris alieni magna uis, res damnoſiſsima etiam diuitibus ædificando contracta.} Huius loci obſcuritatem cum ſentiret Glareanus, ita de eo tradidit. Colon ponendum puto poſt uerbum, Stimulos; Quæ uero deinde ſequuntur, uerba ſunt Manlii ſeditioſe conquerentis de patribus, mouentisque ſenatui inuidiam. Qua in re laudandum Glareani ingenium, quòd difficultatem ſenſit; irridendum, quod portenta dixit, neque, quæ uerba uitium continerent, intellexit. Vitioſe autem habent illa. Idem moliri. Neque enim intelligi poteſt, quid uelit Liuius, cum ait. Non contentus agrariis legibus idem moliri cœpit. neque enim Manlius, de quo nunc loquitur agris dandis, ut Sp. Caſsius, neque frumento, ut Sp. Mælius, ſed pecunia condonanda, ut nemo ante, plebem ad ſe alliciebat. Cum autem eos, qui æs alienum fecerant, quia ſoluendo non eſſent addictos duci ægre pateretur, atque id ne fieret ſua ſe pecunia prohibiturum eſſe profiteretur, propterea recte dici poteſt, fidem moliri cœpiſſe. ita ut legatur non, Idem moliri, ſed fidem moliri cœpit. Eſt autem fidem moliri prohibere ne qui debent, ea quæ debent, ſoluant. ſic autem ſupra accepit Fidem lib. II. Haud ſalubrem utique Lartii ſententiam putabant, quæ fidem tolleret. & Cicero pro lege Manilia. Scimus Romæ ſolutione impedita fidem concidiſſe. & paulo poſt. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro uerſatur implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis. ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. & Cæſar lib. III. bellorum ciuilium. Cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſoluerentur. & Liuius hoc libro haud ita multo poſt. Spem factam à te ciuitati uide, fide incolumi ex theſauris Gallicis, quos primores patrum occultent, creditum ſolui poſſe. Sic libro IX. montes ſua ſede moliri, pro demoliri. & alio loco, Fores moliri. QVAE NVNC uix ſeminario militum relicto ſeruitia Romana ab ſolitudine uindicant.} Huius loci, quod ſe non intelligere Glareanus fatetur, hic eſt ſenſus. Ea tum loca frequen 71

tiſsima fuiſſe, quæ nunc prope deſerta eſſent, niſi à ſeruis Romanis, qui ea à ſolitudine uindicant, colerentur, præſertim cum ibi pauci admodum ſint, qui militent, nix militum exiguo ſeminario relicto.

GLADIIS tantum dextram armemus.} Vet. lib. Desteras. TV Quinti.} Vet. lib. Tu T. Quinti. FLVCTVANTIS ſimilis acies.} Vet. lib. Fluctuanti ſimilis. ILLI deuouere.} Vet. lib. Illi ſe deuonere. SIVE ut & ipſe in parte prædæ ſis, ſiue quia uanum indicium eſt.} Vet. lib. Siue quod & ipſe in parte prædæ ſis, ſiue quod uaoum iodicium eſt.

72 VEREOR ne abſtuleritis obſeruantibus etiam oculos.} Vet. lib. Oculis. SATRICVM coloniam duo millia ciuium Romanorum.} Non dubito, quin apud Velleium lib. I. ubi ait, Sutrium poſt annos VII, quam capta Roma eſt, deductam eſſe coloniam; legendum ſit ex huius loci auctoritate, Satricum. Satrici etiam coloniæ meminit lib. IX. Liuius. Nam coloniæ Sutrii meminit Diodorus anno poſt Romam captam. COLONIS Circeienſibus, & à Velitris purgantibus ſe.} A' Velitris dixit, ut primo lib. Turnus ab Aricia. & Vergilius in Georgicis. Paſtor ab Amphryſo. CREATI'QVE tribuni militum conſulari poteſtate Sergius Cornelius Maluginenſis ſecundum, P. Valerius Potitus iterum.} Antiqni libri ita. Creatique tribuni militum conſulari poteſtate ex patribus Ser. Cornelius Maluginenſis, II. Ex patribus autem iccirco dictum eſt, quia aliquando per hæc tempora fiebant etiam ex plebe. Cæterum non Maluginenſis II. ſed III, ſcribe. nam proxime infra IIII fuiſſe dicitur, & iam bis ante fuiſſe eundem docuimus. TAMPVS eſt etiam maiora conari.} Vet. lib. Vode tempus eſt etiam maiora conari. TRIBVNI conſulari poteſtate, tribunique plebis.} Vet. lib. Tribuni militum conſulari poteſtate. M. MANENIVS, & Q. Publius tribuni plebis.} Lege, M. Mænius, & Q. Publilius. Mænius, quia Menenii patricii, & ſæpe in hoc nomine erratum eſt. Publilius, ne duo prænomina coeant. Quod in hac geote fit ubiqne. ut ante etiam admonui. QVID cum plebe aggredimur.} Videtur legendum, Quin cum plebe. AD HOC ſeruatos.} Vet. lib. Ad hæc,

73 NEPETE coloniæ deducendæ.} Vet. lib. & ratio, quam ante attuli, docent, Nepet, legendum eſſe. LABICANIS.} Vet. lib. Lauicanis. FOEDE'QVE in captis exercuere uictoriam.} Vet. lib. Fœdamqne in captiuis exercuere nictoriam. M. FVRIVM Camillum VII tribunum militum.} Vet. lib. VI. ut ante oſtendi. & recte. VERSVS itaque in uictoriam terror, & nouo hoſte, & ſupina ualle Romanam inclinauit aciem.} Duas cauſas affert quibus Romana acies exterrita inclinata eſt. Nouum hoſtem, & ſupinam uallem, quam paulo ante legem à tergo cliuum appellauit. Itaque locum integrum eſſe cenſeo, contra atque cenſet Glareanus. ET, QVOD ductu meo ſoletis, uiocite.} Vet. lib. Et ut ductu meo ſoletis, uincite. NISI uictorem receptatura ſunt.} Vet. lib. Receptatura.

74 INDE ut circumagi ſigna obuertique aciem uiderunt in hoſtem.} Deeſt uox ona ad ſententiam compleudam, quæ eſt io ueteribus libris, in quibus ita legitur. Vt circumagi ſigna, obuertique aciem uiderunt, ruunt in hoſtem. VERBIS conſutare nihil attinet.} Vet. lib. Nil attinet. AX Thuſculo legiones reductæ.} Vet. lib. Doductæ. CREATIS militaribus trib.} Vet. lib. Creatis tribunis militaribus. LICINIO Menenio II.} Miror eos, qui ſupra Licinium Menenium io L. Licinium & M. Menenium commutarunt, huius loci rationem non habuiſſe. Alioquin fruſtra quæras quo primum anno Licinius hic Menenius tribunus militum fuerit. opus eſt igitur iu emendando diligentia ſumma, ut omnes omnibus locis certiſsima ratione reſpoodeant. L. autem Menenio II. eſſe legendum apparet ex priore tribunatu, nt docui ex Diodoro.

75 IN AGRO Sabino concediſſe.} Conſediſſe. QVIN ipſi Galli ſi offerantur, illo loco ſe ita pugnaturos.} Vetuſta lectio ueſtigia certa contine germanæ lectionis. in ueteribus enim libris aliqnot eſt. Quin ipſi ſibi Galli ſe offerant. puto antem legendum. Quin ipſi ſi ibi Galli ſe offerant. ibi antem intelligit, ad Aliam. DIE XX quam creatus erat dictatura ſe abdicauit.} Nihil emendatius hac eſſe oratione uidetur, cum tamen ſi ueteres libros attendamus, turpiſsime deprauata ſit. in quibus ita eſt. Duodeuiceſimo quam creatus fuerat dictatura ſe abdicauit. Item. duodeuiceſimo quam creatus fuerat die dictatura ſe abdicauit. Quod magis probatur. prior enim ſyllaba uocis, Dictaturæ, in errorem impuliſſe librarium uidetur, ut uocem, Die, omiſerit. Hæc antem ſi germana lectio eſt, accipiendum eſt dictum eſſe, duodeuiceſimo die, pro XXII die. ſic enim antiqoos locutos eſſe docet Nonius his uerbis. Duodeuiceſimo, ita ut, Duodecimo. Varro humanarum rerum libro XVI. Mortuus eſt anno duodeuiceſimo, rex fuit XXI. Cato qnarto originum. Inde duodeuiceſimo anno poſt dimiſſum bellum, quod IIII & XX annos fuit. Quanqnam Gellius lib. V. cap. IIII. Superius exemplum ex Fabij annalibus profert ita. Mortuus eſt anno duo & uiceſimo, Rex fuit anno uiceſimo primo. PLEBS C. Sextilium, M. Albinum.} Vet. lib. M. Albinium. optime. eſt enim è plebe. CVIVS & ipſos poſt modo & patres, qui dederant, pœnituit.} Vet. lib. Poſtmodum. VTROBIQVE proditæ temeritate, atque inſcitia res.} Vet. lib. Prodita. EODEM anno etiam ipſis qoerentibus penuriam hominum, noui coloni adſcripti.} Deſideratur coloniæ nomen. Nam de Præneſtinis rebellantibus intelligi non poteſt. Ne de Satrico quidem, & Velitris. neque enim ſyllabas habent, quæ erroris cauſam tribnere librario potuerint. Itaque ego ſine dubio legendum puto. Eodem anno Setiam ipſis

querentibus.

querentibus. Setiæ enim coloniæ poſt Satricum deductæ meminit Velleius lib. I. & Liuius lib. VII. extremo Norbam, & Setiam finitimas colonias uocat. cum tamen quo anno deducta Setia ſit, nuſquã apud eum extet. Quod autem Noui coloni dicat de iis, qui tum primum deducti ſint, non eſt mirum. Etenim ſic loquutus eſt ſupra. Norbæ in montes nouam coloniam miſerunt. & Pædian. in Piſon. Pompeius non nouis incolis eas conſtituit, ſed ueteribus incolis manentibus ius dedit Latii. Item Placentiam noui coloni deducti ſunt. Q. SERVILIO II. Licinio Menenio III.} Pro Licinio Menenio III. legendum puto. C. Licinio. me in hanc ſententiam ducit Diodorus, qui quatuor huius anni tribunos militum his nominibus edit. λεύκιος φούριος, κοΐντος σερουΐλιος, γάϊος λικίνιος, πόπλιος κλοίλιος. Item Liuius, qui poſtea C. Licinium eum, qui primus è plebe magiſter equitum fuit, tribunum militum ſcribit fuiſſe, neque tamen quo anno fuerit, extat, niſi hoc anno dicamus. Item quod idem ſequenti anno tribunos militum patricios omnes à plebe inuita factos ſcribit, quaſi uero hoc ipſo non omnes fuerint, ſiquidem C. Licinius è plebe fuit. Quod uero in ueteribus etiam libris legatur Licinio Menenio III. cauſam attulerunt imperiti illi emendatores ueteres Nicomachus, & Victorianus, qui quia ſcripſerant, bis Licinium Menenium ante tribunum, hoc etiam loco inſcite ſcripſerunt, ubi in Licinium inciderunt, & de ſuo III. addiderunt, itemque Meneninm. DVOBVS millibus inde aberat.} Vet. lib. Duo millia paſſuum inde aberat.

QVAM nec honos, nec gratia intrare poſſet.} Vet. lib. In quam nec. ALTERAM de modo 76
agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri poſsideret. Huius legis meminit his uerbis Varro libro primo de re ruſt. Nam Stolonis illa lex, quæ uetat plus quingenta iugera habere ciuem Romanum.

TERTIAM ne tribunorum militum comitia fierent, conſulumque utique alter ex plebe crearetur.} Repone, ut eſt in Vet. lib. Ne tribunorum militum comitia fierent, ſed conſulum, & ut utique alter ex plebe crearetur. Ita enim fit, ut huius legis duo capita eſſent. unum, quo tribuni militares abrogarentur, alterum, quo conſulatus plebeius conſtitueretur. A. ET C. Valerij.} Legendum eſt P. & C. Valerij. Id docent Capitolina fragmenta in quibus eſt, POPLICOLA V. Ex quo apparet P. Valerium Poplicolam eſſe, qui quater ante tribunus militũ fuit, & poſt etiam VI. traditur eſſe à Liuio. Quæ res in magnum errorem Glareanum induxit, ut annum ibi ſine cauſa interijciendum eſſe putarit. C. VETVRIVS, A. & M. Cornelij.} Quia antea legebatur. C. Veturius. M. Aulus, M. Cornelius. propterea probo coniecturam Glareani, quę eſt ut legatur. C. Veturius II. A. & M. Cornelij. Nam C. Veturius ſemel ante fuit. A. autem & M. Cornelij infra iterum eſſe dicuntur, quorum alter Coſſus eſt, alter Maluginenſis. AN PLACERET fœnore circumuentam plebem, ni potius quàm ſortem creditum ſoluat, corpus in neruum, ac ſupplicia dare.} Glareanus tollendam uocem putat illam, Ni. & immerito. ſenſus enim eſt. placeret ne plebem ni prius uſuram, quàm ſortem ſoluat uinculis aſtringi?

REPLERE uinctis nobiles domos. Vet. lib. Nobilium domos.

AN IAM memoria exiſſe.} Hic locus, quem alij aliter interpungunt, ſic mihi uidetur, legen- 77
dus, atque interpugendus. An iam memoria exiſſe, cum tribunos militum idcirco potius, quàm conſules creari placuiſſet, ut & plebeijs pateret ſummus honos, IIII & XL annis neminem ex plebe tribunum militum creatum eſſe? Quis crederet duobus ne in locis ſua uoluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare ſoliti ſint? IIII & XL annis neminem ex plebe tribunum militum creatum eſſe.} Reprehendit hunc numerum Glareanus, ut alios multos, quod à primis tribunis militum uſque ad hunc annum multo plures numerentur anni, quàm XLIIII. itemq; quod ſæpius quàm quater & quadragies fieri ex plebe tribuni militum potuerint. Verum iniuſta accuſatio eſt. Mens enim auctoris eſt hæc. Quater & quadragies tribunos militum ex patricijs ſolis factos eſſe nullo admiſto plebeio. Hinc error natus eſt Sex. Rufi, qui ſcribit Romam ſub tribunis militum conſulari poteſtate fuiſſe annos XLIII. Quanquam re diligenter inſpecta ne patricios quidem ſolos in hoc magiſtratu fuiſſe reperire poſſum, niſi annos duos, & quadraginta. EX PLEBE cœptos creari?} Tolle notam interrogationis. ET VTI rogaſſent primæ tribus dicerent.} Veteres libri habent, Vti rogas, non ſolum hoc in loco, ſed etiam lib. x. ubi ait Liuius. Hanc legem uti rogaſtis iubendum cenſeo. & recte. Fuit enim Vti rogas uox, aut tabella, qua populus rogatus in iubendo, ſciſcendoq; aliquid, utebatur. de qua Cicero lib. II. de Legibus. Suade igitur iſtam ipſam legem, ut ego, Vti rogas, poſsim dicere (ſic enim legendum eſt, non ut legitur, edicere.) Idem ad Attic. lib. I. Tabellæ miniſtrabantur ita, ut nulla daretur, Vti rogas. Itaque apud Liuium li. XXX. De pace uti rogaſſent omnes tribus iuſſerunt. legendum eſt, Vti rogas. & lib. XXXI. In ſuffragium miſsi uti rogarat bellum iuſſerunt. Vti rogas. Has autem uoces cum mendoſe eſſe animaduerterent ij, qui ante me Liuium emendarunt, Vti rogata eſt, Vti rogatæ eſſent, Vti rogati eſtis, corrigendum ſine ratione putarunt.

DICTATOR interceſsioni adero.} Vet. lib. Interceſsioni ueſtræ adero. SACRAMENTO omnes iuniores adacturum, exercitum extemplo ex urbe deducturum.} Vet. lib. Exercitumq; extemplo educturum. ET QVOD uſque ad memoriam noſtram tribunicijs, conſularibusq; certatum uiribus eſt, Dictaturæ ſemper altius faſtigium fuit.} Deſideratur uox una, ſine qua ſtare hæc ſententia non poteſt, quam diu à me quæſitam uix in uno tandem manuſcripto libro reperi. Et quod quotiens uſque ad. at malim illam poſtponi, ſic. Et quod uſque ad memoriam noſtram, quoties tribunicijs.

DE

De plebeio conſulatu antiquabant.§ Vet. lib. De plebeio conſule. Ni tribuni ſe.§ Vet.lib.Ni tribuni plebis ſe. C.Licinio,qui tribunus militum fuerat, magiſtro equitum de plebe.§ Hic non eſt C. Licinius, qui tribunatus pl. nouem per hos annos geſsit cum L.Sextio, ut tradit Plutarchus in Camillo. Nam de eo uel hoc etiam anno tribuno plebis,ita ſuggerit Liuius. Licinius, Sextiusq́; cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent,ita ſe gerere,ut negando iam ſibi uelle continuari honorem acerrime accenderent ad id quod diſsimulando petebant, plebem. pauloq́; poſt ijdem loquuntur. Iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obſtare, quippe qui etiam omen plebeio conſuli magiſtro equitum ex plebe dicendo dederit. Cum autem non extaret annus apud Liuium, quo tribunatum hic militum cepiſſet, eum ipſum ſupra ex Diodori auctoritate tradidi. Eſt autem ueriſimile,ſi Liuius Licinium tribunum plebis intellexiſſet,non, Qui tribunus militum fuerat, ſed Qui tribunus plebis erat,dicturum fuiſſe. Quod ne animaduertit quidem etiam Glareanus.

Deinde comitijs tribunicijs declararent uoluntatem.§ Tribunicia uocat comitia, quibus plebs mandare tribunatum plebis Licinio,Sextioq́; cupiebat. Qua re non eſt,cur Tributis legamus,ut placet Glareano. Succlamare bona uenia ueſtra liceat.§ Hæc uerba ita interpungenda ut appareat;Bona uenia ueſtra &c.eſſe Appij ſucclamantis.ſic.Succlamare;Bona uenia. Non,inquit, licebit tu de fœnore atque agris.§ Fœdata pulcherrima ſententia eſt ab ijs,qui eam non percipientes, non recte diſtinxerunt. ſic enim accipiendum eſt. ut illæ uoces. Non, inquit, licebit. ſint Licinij reſpondentis Appio ſucclamanti. Reliqua uero, Tu de fœnore &c. ſint Appij Licinium ex eius reſponſo arguentis. Quare ſic ſcribe. Non, inquit, licebit. Tu de fœnore &c. Contra ſenſit Glareanus.

78 Vt sextium.§ Vet. lib. Vti Sextium. ex quo colligi poteſt legendum ut L. Sextium.

Videas. aut omnia accipe, aut nihil fero. ut ſi quis ei, quem urgeat fames.§ Adde notam interrogationis uoci, Videas? Quæ ſequuntur uerba. Aut omnia accipe, aut nihil fero, uerba ſunt Licinij tribuni pl. ab Appio recitata per μίμησιν, perinde atque illa. Non, inquit, licebit. Iam uero illa. Vt ſi quis ei,quem urgeat fames.ſunt Appij coarguentis Licinij ſententiam illam. Aut omnia accipe,aut nihil fero. Rogationibvs tuis.§ Adde notam interrogationis. Qvid eſt dicere aliud, quia indignos ueſtra uoluntate.§ Vet. lib. Quid eſt dicere aliud, niſi quia indignos &c. Est aliquis ſe æſtimari faſtidiat?§ Et hoc, & quæ ſequuntur uerba ſine interrogatione legenda ſunt.

De decemviris ſacrorum ex parte de plebe creandis pertulere.§ Vet. lib. Legem pertulere.

T.qvintivm Pœnum.§ Pœnum.ex Capitolinis lapidibus. Cvm quo prouocatus manus conſeruit.§ Vet.lib.Manum. Hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M.Furio ſigna collata.§ Hac de re ſic Polybius lib.II. παραγινομένων δὲ πάλιν τῶν κελτῶν εἰς ἄλβαν στρατεύματι μεγάλῳ μετὰ τὴν τῆς πόλεως κατάληψιν ἔτει τριακοστῷ. Hoc tamen à Liuio diſcrepat, nam à Roma capta ad hunc annum non XXX,ſed XXIII apud Liuium numerantur. Prope ſeceſsionem plebis,terribilesq́; alias minas ciuilium certaminum uenit.§ Vet. lib. Prope ad ſeceſsionem. Probo. Nam lib.VIII.ait.Prope ad ultimum dimicationis uctum eſt.& lib.X. Quam prope ad ultimum diſcrimen nuper uentum foret.

IN EPITOMEN LIBRI VII.

79 Dvo novi magiſtratus adiecti ſunt.§ In Vet.lib. non eſt unx.Noui.& ſine ea ſenſus ſtare poteſt. A. M. Pompeio tribuno pl.§ Lege,M.Pomponio,ex Liuio, & Cicerone. Propter delectum acerbe factum.§ Vet. lib.Actum. Filivm relegatum.§ Vet. lib. Filium rus relegatum.recte ſic enim Liuius. Manlivs adoleſcens.§ Vet. lib.T.Manlius. Plvs quingenorum iugerum.§ Aut lege plus quingenta iugera, ut Liuius. aut. Plus quingentis iugeribus. ut in epit. lib. VI. Corvini nomen.§ Corui nomen. ut poſt dicam. P. Decii tribuni.§ Vet. lib. P. Decii Muris tribuni. Id ivgvm, in quo Samnites ſederant.§ Vet. lib. Conſederant.

Milites, qui Capuæ in præſidio erant relicti, cum de ea occupanda urbe conſpiraſſent.§ Vet. lib. Cum milites Romani, qui Capuæ in præſidio erant relicti de ea occupanda urbe conſpiraſſent.

Corvinvm dictatorem.§ Coruum. ut dicam. Patriae reſtituti ſunt.§ Præter hæc adde. Res præterea contra Hernicos, & Gallos, & Tiburtes, & Priuernates, & Tarquinienſes, & Samnites, & Volſcos proſpere geſtas continet. ſic enim eſt in Vet. lib. atque ita eſt apud Liuium.

IN LIBRVM VII.

Annvs hic erit inſignis noui hominis conſulatu.§ Nouus homo apud Liuium dicitur, & is,qui magiſtratum capit, quem non antea geſsit, & qui primus ex familia ſua curulem magiſtratum cepit. Priore modo locutus eſt lib. XXII. Nec cuiquam eorum præter Terentium conſulem,erat mandatus honos, quem iam non antea geſsiſſet, præteritis aliquot fortibus, ac ſtrenuis uiris, quia in tali tempore nullus nouis magiſtratus uidebatur mandandus. Poſteriore, hoc loco. Hominem enim nouum L. Sextium plebeium uocat, qui primus è gente ſua curulem magiſtratum conſulatum ceperit. Nouis autem hominibus Nobiles opponuntur, & Nouitati Nobilitas. Nobiles autem ij dicti, qui maiorum ſuorum

habent imagines. Imagines autem ſui ponere, ac poſteris tradere non poſſunt niſi qui curulem magiſtratum geſſerunt, quorum primus erat ædilitas. Qui magiſtratus quoniam ſolis patricijs primum patuerunt, iccirco ſoli patricij nobiles primum appellati. Vbi uero plebi honores etiam curules ſunt communicati, tum plebeij etiam nobiles nominati ij, qui maiorum ſuorum imagines haberent. Eſt autem imago (auctore Polybio lib. v i.) ſimulacrum oris ſimilitudinem affabre, miroq; artificio effictam coloribus, pigmentisq; adumbratam referens, quam in inſigniori, ac celebriori domus parte collocabant. De iure autem ponendarum imaginum ſic Cicero in Verrem. Ego me ob ædilitatem mihi delatam adeptum eſſe intelligo antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, ius, imagines ad memoriam, poſteritatemq; prodendam. & contra Rullum. Eſt hoc in more poſitum, Quirites, ut ij, qui beneficio ueſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficij ueſtri cum ſuorum laude coniungant. Eſt autem conſequi imagines familiæ, magiſtratus, curules à maioribus ſuis item geſtus capere. & poſt. Me hominem nouum conſulem feciſtis. Item. Mihi apud uos de meis maioribus dicendi facultas non datur, non quod non tales fuerint, quales nos illorum ſanguine creatos, diſciplinisq; inſtitutos uidetis, ſed quod laude populari, atque honoris ueſtri luce caruerunt. Item. quemadmodum cum petebam nulli me uobis auctores generis mei commendarunt, ſic, ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à uobis deprecentur. & in Piſonem. Commendatio fumoſarum imaginum. & Liuius lib. i. Ancus Marcius nobilis una imagine Numæ. & Pædianus in oratione in Toga. Cicero competitores quatuor plebeios habuit, ex quibus duo nobiles, duos qui tantum non primi ex familijs ſuis magiſtratum adepti erant. & Liuius li. x x i i. Nec finem ante belli habituros, quam conſulem uere plebeium, ideſt hominem nouum feciſſent. nam plebeios nobiles iam ijſdem initiatos eſſe ſacris, & contemnere plebem, ex quo contemni deſierint à patribus. PATRES præturam Sp. Furio M. Filio Camillo dederunt. } Hic M. Camilli quinquies Dictatoris filius fuit. auctore Suida, qui ita ſcribit in uoce Πραίτωρ. πρῶτος στρατηγὸς ἀπεδείχθη φούριος καμίλλος παῖς καμίλλου τοῦ πολλάκις μοναρχήσαντος, ὃν πραίτωρα τῇ ἰδίᾳ γλώττῃ οἱ ῥωμαῖοι ὠνόμασαν. SVARVM gentium uiris gratia campeſtri ceperunt. } Vet. lib. omnes. Dederunt. ſic poſt. ab patribus L. Cornelius Scipio conſul datus. COLLEGAM conſulibus. } Prætor collega conſulum dicebatur, quod ijſdem auſpicijs crearetur. auctore Meſſalla apud Gellium li. x i i i. cap. x i i i i. CENSOREM &c. mortuos ferunt. } Nomina cenſorum per hos annos edit nulla Liuius. in Capitolinis tabulis eſt. Poſtumius Albinus Regillenſis, & C. Sulpicius Peticus. Albinus procul dubio mortuus. Nam de Petico poſt magna mentio fit. PAR deinde per quinque, & triginta annos. } Libri ueteres, Viginti quinque. egregie. tot enim à Roma capta ad hunc uſque annum numerantur. i. ab anno CCCLXV ad annum CCCXC. T. SVLPICIO Petico. } Lege, C. Sulpicio Petico, ex lapidibus Capitolinis, ex Diodoro, Caſsiodoro, omnibus. NAM circi modo ſpectaculum fuerat. } Hoc quid ſit declarat Valerius libro i i. cum ait. Itaque placandi cœleſtis numinis gratia compoſitis carminibus uacuas aures præbuit, ad id tempus Circenſi ſpectaculo contenta, quod primus Romulus raptis Virginibus Sabinis Conſualium nomine celebrauit. QVIA Hiſter tuſco uerbo ludio uocabatur. } Quidam libri Hiſtrio habent. at Plutarchus etiam in Problematis à Tuſcis ἴστρον uocatum ſcribit. ut recte Hiſter legatur. NON SICVT ante feſcennino uerſu ſimilem incompoſitum temere, ac rudem alternis iaciebant. } Hic locus partim librorum uitio, partim antiquitatis ignoratione obſcuriſsimus eſt. Habent tamen libri ueteres impreſſa aliqua ueſtigia ueræ lectionis. Nam in quibuſdam eſt. Feſcennino ſimilem uerſu incompoſitum temere. Quibus adductus ſum, ut credam legendum eſſe. Feſcennino ſimilem uerſum, compoſitum temere. ita ut prima ſyllaba uocis, incompoſitum, ſit ultima litera uocis Verſum. Quid enim ſignificat uerſes incompoſitus temere? Eſt autem ſenſus. Primum ludiones ex Etruria acciti ſine carmine ad tibicinis modos ſaltarunt. poſt uerſus ſed inconditi, & motus à uoce non abſoni acceſſerunt. tum diligentia quoque maior adhibita eſt. Non enim feſcennino ſimilis uerſus, temere compoſitus, ac rudis, ut ante allatus eſt, uerum deſcripto ad tibicinem cantu, ſaltuq; congruenti ſatyras peregerunt. Quo fit ut mos ille explicetur, qui ab Ariſtotele in Poeticis recitatur. Veteres nimirum hiſtriones imitatos eſſe ῥυθμῷ, ἁρμονίᾳ καὶ λόγῳ. i. ſaltu, concentu, & uerſu. QVI AB Satyris auſus eſt primus argumento fabulam ſerere. } Hanc ſententiam his uerbis tradidit Valerius libro i i. Paulatim deinde ludicra ars ad Satyrarum modos perrexit. à quibus omnium primus poeta Liuius ad fabularum argumenta ſpectantium oculos, & animos tranſtulit. Isq; ſui operis actor, cum ſæpius à populo reuocatus uocem obtudiſſet, adhibito pueri, & tibicinis concentu geſticulationem tacitus peregit. DIVERBIA QVA tantum ipſorum uoci relicta. } Hinc eſt, quod ait Donatus in Andr. Diuerbia à ſolis hiſtrionibus fuiſſe pronunciata. Hiſtriones enim uidetur uocare eos tantum, qui canerent, non qui item ſaltarent, aut tibias inflarent. Quaſi uero intelligendum ſit, in Canticis rem actam eſſe tibijs, ſaltu, & uerſu, in diuerbijs autem uerſu tantummodo. id quod ueteres Latini, aſſa uoce dixerunt. Diuerbia partes comœdiarum ſunt auctore Diomede, in quibus plures perſonæ uerſantur, Cantica, in quibus una tantum. QVAE inde exodia poſtea appellata. } Exodia idem ſunt, atque apud Ariſtotilem in Poeticis, Epiſodia, hæc quod extra rem ſint, illa quod rei inſerantur, appellata. Etenim Suidas ait, Ἐπεισόδιον τὸ εἰς τὰ δράματα εἰσαγόμενον κατὰ πρόσθηκην τινὰ, καὶ αὔξησιν τοῦ δράματος. Item.

Ἐπεισόδιον

Ἐπεισόδιον τὸ εἰσφερόμενον τῷ δράματι γέλωτος χάριν ἔξω τῆς ὑποθέσεως ὄν. καταχρηστικῶς δὲ τὸ ἐξαγόμενον ἄπαν πρᾶγμα. Sic. Liuius uocat. Ridtcula intexta uerſibus. Corniertaq. fabellis potiſsimum Attellanis. Nonius Marcellus exempla ſæpe profert ex fabula Nouij poetæ comici. Exodio. C. GENVTIO. § Co. Genucio. ex tabulis Capitolinis, & Diodoro, qui γενύκιον γενύκιον edit. REPETITVM ex ſeniorum memoria dicitur. § Hac de re nihil ante tradidit. NOTAM numeri fuiſſe ferunt. § Scilicet, ut quot anni, tot claui numerarentur. Quod Glareano obſcurum uidetur. cum tamen ſcribat Feſtus. Clauus annalis appellatur, qui figebatur in parietibus ſacrarum ædium per annos ſingulos, ut per eos colligeretur numerus annorum. QVIA numerus Mineruæ inuentum ſit. § Vet. lib. A Minerua inuentus ſit. VOLSINIIS. § Vulſinijs. ex ueteribus libris, & Capitolinis lapidibus. PERINDE ac reipublicæ gerendæ, ac non ſoluendæ religione gratia creatus eſſet. § Non poſſum non uehementer diſſentire à Sigiſmundo Gelênio, qui cum antea legeretur, Rei gerendæ, ac non ſoluendæ religionis gratia, & recte legeretur, emendauit, Reip. gerendæ, ac non ſoluendæ religione gratia. Diſſentio autem ab eo non ſolum, quod à ueterum auctoritate librorum, ſed etiam quod ab ipſa ratione alienam attulit lectionem. Neque enim dictatorem unquam traditum eſt creatum eſſe Reip. gerendæ cauſa, ſed Rei. Rem autem gerere eſt bellum Reip. cauſa gerere. Itaque cum alijs multis de cauſis dictator creari ſolitus fuerit, hæ tamen duæ præcipuæ ſemper habitæ ſunt, pacis & foris, & domi præſtandæ. Quorum illud Rei gerendæ dixerunt, hoc, Seditionis ſedandæ. quemadmodum ex Capitolinis dictaturis intelligi poteſt. Neque uero ſolum Rei, ſed etiam Belli gerendi cauſa inquit Liuius. in lib. VIII. extremo. Id ambigitur belli ne gerendi cauſa creatus ſit. & lib. XXXIIII. Nouumq; imperatorem rei gerendæ cauſa ex Italia ueniſſe. Soluere autem Religione, & Religionem non ſunt idem. Nam illud eſt liberare eo officio, quo per religionem tenemur, hoc præſtare illud, quod ipſi ut faciamus noſtra nos religio admonet. SANGVINE ipſo ſuo exerceret. § Vet. lib. Sanguine ipſe ſuo. QVOD naturæ damnum utrum nutriendum patri, ſi quicquam in eo humani eſſet, an caſtigandum, ac uexatione inſigne faciendum. § Glareanus ſine ueterum librorum auctoritate ita legendum putat. Vtrum nutriendum patri, ac uexatione inſigne faciendum, an caſtigandum potius, ſi in eo quicquam humani fuiſſet? Quæ lectio alienam edit ſententiam, ab ea quæ uulgata continetur, quæque germana uidetur. Induxit autem eum in hunc errorem, quod ignorauit. quemadmodum filiorum uitia a patribus nutrirentur. Qua de re Horatius Satyra III.

At pater ut gnati, ſic nos debemus amici
Si quod ſit uitium, non faſtidire. Strabonem
Appellat pætum pater. & pullum male paruus
Si cui filius eſt. ut abortiuus fuit olim
Siſyphus. hunc uarum diſtortis cruribus, illum
Balbutit, Scaurum prauis fultum male talis.

Eſt igitur ſenſus. Nutriendum potius fuiſſe patri uitium filij pro humanitate eius, quàm relegatione caſtigandum, atque inſigne faciendum. Nutrire autem dixit Liuius, quod Horatius non faſtidire.

AD M. POMPONIVM tribunum pergit. Vet. lib. Tribunum plebis pergit.

80 AD CONCILIANDVM gratiam. § Vet. lib. Ad conciliandam gratiam. CVM EO anno primum placuiſſet tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri. § Eo modo dixit tribunos militum ad legiones, quo Cicero, Cum in Africam ueniſſem tribunus militum ad quartam legionem. libro ſexto de Republica. NAM ET antea ſicut nunc, quos Rufulos uocant, imperatores ſibi faciebant. § Feſtus item. Rufuli appellabantur tribuni militum à conſule facti, non à populo, de quorum iure, quod Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli, ac poſt Rutuli ſunt appellati. NVNC FAMAE rerum ſtandum eſt. § Corrige. Fama. Etenim cum dicimus ſtare pactis, ſtare promiſsis, & eiuſmodi, caſum auferendi uſurpamus, non dandi. Sic Liuius in extremo octauo. Nec quiſquam æqualis temporibus illis ſcriptor extat, quo ſatis certo auctore ſtetur. DEINDE ut eueniret res, ita communicatos honores proſpere aut ſecus conſulto habitura. § Vet. lib. Perinde ut eueniret. Item. Probe aut ſecus. AB INSCIIS, quem interfeciſſent, occideretur. § Vet. lib. Quem interficerent. CREARENT conſules ex plebe. § Vet. lib. Conſulem. Si quidem lata lex erat, ut alter utique ex plebe conſul crearetur. QVIA diſſuaſerat legem. § Vet. lib. Legem in concione. NEQVE ſegnius ad hoſtes bellum apparatur. § Veteres libri alij habent. Neque ſegnius apud hoſtes bellum apparatur. alij. Neque ſegnius & hoſtes bellum apparant. Vtrunque probe magis, quam quod uulgo legitur.

CLAMORE prouolant ante ſigna. § Scribe ex ueteribus libris. Clamore ingenti prouolant ante ſigna. QVICQVID hinc aut illinc communis Mars bello aufert. § Quanquam ueteres omnes libri habent, bello, corrigo tamen, belli. Eſt enim hæc locutio Liuio familiariſsima, cuius ex plurimis pauca exempla ſubiiciam. lib. VIII. Affirmando communem uere Martem belli utranque aciem pari cæde proſtrauiſſe. & lib. X. Quanquam communis adhuc Mars belli erat. & lib. XXVIII. Quid quod in Africa quoque Mars communis belli erit? & lib. XXX. Martem belli communem propone animo. & lib. XLII. Quam incertus fortunæ euentus, communiſq; Mars belli ſit. AGMEN'QVE fugientium ab ſignis, cum præter mœnia eorum infrequentia ſigna conſpecta eſſent, fuſum, ac per agros trepida

fuge

ſuga palatum eſt.} Nullum habet uitium hic locus,contra atque cenſet Glareanus.ſenſus eſt.cum ſigna Hernicorum prope mœnia oppidi conſpecta eſſent deſerta ab ſuis, agmen eorum, qui ab ſignis ſugerant fuſum,ſugatumque eſt. Signa autem infrequentia uocat,quæ militum ſrequentia non eſſent ſtipata. ſic lib. IX locutus eſt. CVM I. Sulpitius.} C. Sulpicius legendum. ex priore huius conſulatu, partim Liuiano, partim Capitolino. item ex Diodoro, & Caſsiodoro, & cæteris.

TYBVRTES.} Tibur, & Tiburtes ſcribendum litera,i,ex ueteribus libris,& lapidibus Capitolinis, & Græcorum monumentis. GALLI ad tertium lapidem Salaria uia trans pontem Anienis.} Glareanus Falaria legit his uerbis.Falarienſium meminit Plinius li.III.cap.XIII.in Picenis. quod melius quadrat,quàm Salaria uia,ut quidam habent codices. Quæ autem affert Glareanus portenti ſimilia ſunt. Nam de Salaria uia ita Feſtus lib. XVII.Salaria uia Romæ eſt appellata,quia per eam Sabini ſal à mari deſerebant,& lib.X. Lucaria feſta in luco colebant Romani,qui magnus inter uiam Salariam,& Tiberim fuit, pro eo,quod uicti à Gallis fugientes è prælio ibi ſe occultauerunt. Hinc tertium Gallorum motum nominat Appianus in Celtico T. Quintio duce compreſſum. SERGIVM Cornelium.} Ser.Cornelium. perſpicue. RECIPIVNT ſe inde ad ſtationem.} Melius in Vet.lib. Recipiunt ſe inde ad ſtationem cæteri. ET (quoniam id quoque memoria dignum antiquis uiſum eſt.) linguam etiam ab irriſu exerentem.} Inter antiquos fuit etiam Q. Claudius Quadrigarius, qui in primo annalium, teſte Gellio, hanc pugnam deſcribens, ita ait. Deiode Gallus irridere cœpit, atque linguam exertare.

CVM SCVTO ſcutum imum perculiſſet, totoq; corpore interior periculo uulneris factus inſinuaſſet ſe inter corpus,armaq;,uno alteroq; ſubinde ictu uentrem,atque inguina hauſit.} Obſcurum 41
quia cenſet eſſe hunc locum Glareanus,eius ſenſum exponam. Manlium ait, cum ſcuto ſcutum imum Galli percuſsiſſet,toto corpore,ne à Gallo uulneraretur,Gallum ipſum ſubijſſe,& proxime ad eum acceſsiſſe,ita ut ſe inter corpus Galli & ſcutum eius implicaret.Sic enim Q.etiam Quadrigarius in primo annalium auctore Gellio,à quo huius pugnæ deſcriptio ſumpta à Liuio eſt. Manlius iterum ſcuto ſcutum percutit. atque de loco hominem iterum deiecit. eo pacto ei ſub Gallicum gladium ſucceſsit,atque Hiſpanico pectus hauſit. TORQVATI nomen anditum.} Lege, Additum. ex Vet.lib.

CELEBRATVM deinde poſteris etiam,familiæq; honori fuit.} Vet. lib.Poſteris,& familiæ honori fuit. C. PETILIVS Balbus.} Capitolini lapides hunc. C. Pœtelium Libonem uocant.

FVGA Tibur ſicut arcem belli Gallici petunt. palati à conſule Pœtelio haud procul Tibure excepti.} Suſpicor legendum eſſe.Fugati Tibur.nam ſubſequitur.Palati.Syllaba quidem prima uocis Tiburerrorem probabiliorem mihi reddit. EGREGIE cum ab Dictatore, tum ab conſule geſta eſt res.} Vet. lib.Egregie tum ab Dictatore,tum ab conſule res geſta eſt. HERNICOS deuincit.} Vet.lib.Deuicit. RECEPISSE ſe in urbem.} Vet. lib. Intra urbem. TVMVLTVM exciere in hoſtium portis.} Quidam legunt, excire, at Exciere infinitiuus uerbi Excieo, eſt in ueteribus libris. M.POPILIO Lenate.} Ex Capitolinis tabulis.M.Popillio Lænate ſcribendum eſt. Diodorus item μάρκον ποπίλλιον λαινάτην conſulem uocat. Duxit autem cognomen à læna, ut ait Cicero in Bruto. M. Popillius Lænas conſul eum eſſet, eodemq; tempore ſacrificium publicum cum læna faceret,quod erat flamen Carmentalis,plebis contra patres concitatione & ſeditione nunciata,ut erat læna amictus, ita uenit in concionem,ſeditionemq; cum auctoritate,tum oratione ſedauit.Liuius item hoc anno orientem ſeditionem inter patres, & plebem metu Tiburtini belli compreſſam ſcribit.

AD HOC multorum inſcitia.} Vet. lib.Ad hæc. TARQVINIENSES fines Romanos,maxime qua ex parte Etruriam adiacent, peragrauere.} Vet. lib. Qua ex parte Etruria adiacet. probo.

CONSVLES C. Fabius, & C. Plautius.} Diodorus μάρκον φάβιον, & γάϊον πλώτιον edit.

EX FOEDERE uetuſto.} Quod ictum cum Latinis erat uictis ad lacum Regillum. Liuius lib. II.

GALLOS mox Præneſte ueniſſe. &. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit.} Hic eſt quartus Gallorum in Romanos impetus, C. Sulpicio Dictatore repreſſus. de quo ſic Appian. in Celtica. μετὰ δὲ βοιοὶ κελτικὸν ἔθνος θηριωδέστατον ἐπῆλθε ῥωμαίοις, καὶ αὐτοῖς γάϊος σουλπίκιος δικτάτωρ μετὰ στρατιᾶς ἀπήντα.

SI QVIS iniuſſus in hoſtem pugnaſſet.} Vet.lib.Iniuſſu.Probe.ſic enim & lib.III.Populus iniuſſu & altero die ſrequens ſupplicatum ijt. NEC IN circulis modo fremere,ſed iam in principijs.} Veget.lib.II.Principia principales milites ait fuiſſe,qui priuilegijs muniebantur, ut tribuni,ordinarij, aquiliferi. Hoc loco,in principijs, eſt in cœtu principalium militum. OBEDIENTISSIMVM militum } Vet. lib.Militem.

NOSTRA quoque quidam ætate uſi ſunt.} Inter cæteros C.Marium nominat Frontinus lib.II. 42
qui contra Theutonas dimicaturus iumentorum magnam partem inſtruxit, eaq; agaſones, lixasq; conſcendere iuſsit,ut per id facies equitatus obijceretur. Idem eodem in loco C. Sulpitij etiam meminit.

VAI digreſſos repente uiderunt.} Degreſſos. Nam paulo ante dixit. Euadere in montes iubet. Item. non deſcenſuros in æquum Romanos. MVLTIS ſtrata detrahi iubet, binisq; tantum centunculis relictis agaſones partim captiuis,partim ægrorum armis ornatos imponit.} Sic Frontinus lib.II. de Mario. Agaſones lixasq; armatos ſimul ire iuſsit,iumentorumq; magnam partem inſtructorum cum centunculis, ut per hoc equitatus ſpecies obijceretur. Ex his locis centunculus uidetur fuiſſe pannus,

quo

quo equi inſternebantur. Nam mulis & Sulpicius, & Marius centunculos addiderunt, ut ſpeciem equorum præberent. A' C. Petilio tribuno pl.} Pœtelio. ex Capitolinis lapidibus. A' FALLACI equitum ſpecie, agaſonibusque.} Vet. lib. Non habent uocem, Que. ita ut, Agaſonibus, appoſitiue dictum ſit. Fallax enim equitum ſpecies, nihil aliud erat, quàm agaſones mulis impoſiti.

IGNOMINIA populi Romani inſignitior fuit.} Vet. lib. Inſignior. M. DVELLIO, L. Menenio tribunis pl.} M. Duilio, L. Mænio. ut ante. AD BELLA noua priore anno deſtinata Faliſci quoque hoſtes exorti.} Veteres quidam libri habent. Faliſci quoque noui hoſtes exorti. Verum non ſine menda. Non enim noui hoſtes Faliſci erant, quos ante domuerat Camillus. Suſpicor legendum, Noti hoſtes. ita ut uos Noti reſpondeat uocibus illis. Ad bella noua. De hoc bello Faliſcorum ſic Diodorus lib. XVI. ῥωμαίοις δὲ πρὸς φαλίσκους συνέστη πόλεμος. καὶ μέγα μὲν οὐδὲν, οὐδ' ἄξιον μνήμης ἐπετελέσθη.

NIHIL enim non per milites iuratos in conſulis uerba, quamuis pernicioſum populo, ſi id liceret, fieri poſſe.} Lego, Ferri poſſe. quia de militibus, qui legem nouo exemplo in caſtris tulerant, loquitur. INDE TERROR maximus fuit, quod ſacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque prælatis inceſſu furiali militem Romanum inſueta turbauerunt ſpecie.} Obſcure hoc à Liuio dictum eſſe ait Glareanus. at Frontinus lib. II. cap. IIII. iiſdem fere utitur uerbis. Faliſci, & Tarquinienſes compluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis faces & angues furiali habitu præferentibus aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes, & Fidenates facibus arreptis fecerunt. De his autem ſic ſcribit Florus, quaſi rem exponens. Fidenæ, quia pares erant ferro ad terrorem mouendum facibus armatæ, & diſcoloribus ſerpentum in modum uittis furiali more proceſſerunt. Quod autem ait Florus de anguibus Fidenatum, id non eſt apud Liuium, qui ſic loquitur lib. IIII. Ignibus armata ingens multitudo facibusque ardentibus tota collucens uelut phanatico inſtincta curſu in hoſtem ruit.

CONCITATVR deinde nomen Etruſcum.} Sic Diodorus lib. XVI. τυῤῥηνοὶ δὲ διαπολεμοῦντες ῥωμαίοις ἐπόρθησαν πολλὴν τῆς πολεμίας χώρας, καὶ μέχρι τοῦ τιβέρεως καταδραμόντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκείαν. QVIA nec per dictatorem.} Vet. lib. Et quia nec per dictatorem. INTERCEDENTIBVS'QVE tribunis.} Vet. lib. Tribunis plebis. QVINTO triceſimo.} Vet. lib. Quinto & triceſimo. ABLATO poſt nonum annum à plebe conſulatu.} XI. corrigendum eſt. i. undecimum. tot enim anni ſunt, ex quo plebeiis patuit conſulatus. Error ex notis natus eſt. IX. & XI. MEDIO in foro omnes uirgis cæſi.} CCCLVIII Tarquinienſes in foro Romæ cæſos ſcribit. at Diodorus CCCLX. ſic enim lib. XVI. ταρκυνίους δὲ ἄνδρας σ καὶ ξ δημοσίᾳ ἐθανάτωσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. VT SAMNITES quoque amicitiam peterent.} Diodorus his item conſulibus fœdus inter Samnites, & Romanos factum ſcribit. SI PLEBEIVS iam magiſtratus fiat conſulatus, aut poſsidendum totum.} Vet. lib. Si plebeius iam magiſtratus conſulatus fiat, aut totum poſsidendum.

83 PRO T. Quintio M. Popillium conſulem inuenio.} Diodorus etiam T. Quintium edit conſulem. NEXVM'QVE inibant.} i. operas in ſeruitute pro pecunia, quam debebant, præbebant. auctore Varrone. VERVS belli terror inuaſit.} Vet. lib. Etiam uerus belli terror inuaſit.

EA NE meritos crederet quiſquam hoſtes repente ſine cauſa factos?} Sententia, quæ obſcuriſsima Glareano uiſa eſt, hæc eſt. Credibile ne eſſet, eos qui tam magna beneficia populo R. dediſſent, hoſtes eius repente ſine cauſa factos? Inde transfertur culpa aut in temeritatem eorum, qui feciſſent, aut in neceſsitatem. Q. PVBLIVS, & T. Aemilyus.} Q. Publilius, & Ti. Aemilius. De Publilio ſupradictum eſt. De Aemilio dicam haud ita multo poſt. CVI magiſter equitum adiectus L. Aemylius.} Vet. lib. Magiſter equitum ei adiectus eſt L. Aemilius. TENTATVM domi per dictatorem, ut ambo patricij conſules crearentur, rem ad interregnum perduxit.} Rectus huius orationis caſus eſt. Tentatum. Eiuſmodi forma dicendi uſus eſt ſupra. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem.

QVIDAM Cæſonem, alij C. cognomen Quintio adijciunt.} Cæſo, & Caius prænomina ſunt, non cognomina. Neque quiſquam qui latinæ locutus ſit, alio unquam modo loquutus eſt. niſi fortaſſe uitiatæ uoces ſint, ut hoc loco. in antiquis enim libris legitur. Quidam Cæſonem, alij cognomen Quintio adijciunt. Quæ lectio ueſtigia germanæ lectionis oſtendit. quæ eſt. alij C. nomen Quintio adijciunt. Deprauatum eſt enim C. nomen, mutatumque primum in conomen, poſt in cognomen. Nomen autem & prænomini, & cognomini congruit. QVIN cum Manlio Næuio cenſor Marcius crearetur.} Si Marcius hic è plebe primus cenſor factus eſt, ut ait Liuius, profecto Manlius Næuius hic patricius ſit neceſſe eſt. Nam ambo e plebe cenſores ſero admodum fieri cœpti ſunt. cum autem cenſores niſi ex conſularibus fere crearentur, non eſt dubium, quin hic Manlius Cnęus Imperioſus ſit; qui conſul ante fuit. Erroris autem cauſam attulit prænomen Cnæus, quod antiqui Næum dixerunt. NVLLO terrore belli, ſed ne Licinia lex comitijs conſularibus obſeruaretur.} M. Fabium non rei gerendæ, ſed comitiorum habendorum cauſa creatum eſſe ſignificat, ne conſul alter ex plebe ex lege Licinia fieret, ſed uterque patricius. Qua de lege lib. priore tradidit.

84 GALLICVM bellum Popillio extra ordinem datum.} Popillium item Appianus in Celtica egregie rem poſt Sulpicium geſsiſſe cum Gallis auctor eſt. POSTQVAM neque in æquum dimitti agmen uidit.} Demitti legendum eſt. ut libro XXVII. In inferiorem campum equites Numidas Aſdrubal demiſit. & hoc libro paulo poſt. Quod totum in uallem infimam demitteret agmen. Idem error

eſt,

eſt, qui eſt in Digredi. Nam ubi de deſcenſu uerba fiunt, Degredi, ſic non Dimitti, ſed Demitti.

TRIARII erant.} De Triarijs, Principibus, & Haſtatis. Polybius lib. VI. Liuius lib. VIII. Suidas in uoce Πρίγκιπες. nos etiam infra. IN campum digreſsis.} Degreſsis. ut ante dixi. REDDIDIT patribus poſſeſsionem priſtinam conſulatus.} .i. nomen nullius plebeij comitijs conſularibus accepit, ac neminem plebeium conſulem fieri paſſus eſt, contra quàm M. Fabius dictator fecerat.

. COLLEGAM Ap. Claudium Craſſum dixit.} L. Camillus eſt, qui collegam Ap. Claudium dixit. Eſt autem legendum, P. Claudium, ex ueteribus libris Ciceronis de Senectute, ubi ait Platonem ueniſſe Tarentum L. Aemilio, Ap. Claudio coſ. cum in ueteribus libris legatur, L. Camillo, ac Pu. Claudio. Confirmant hanc lectionem Capitolina quoque fragmenta, in quibus hic Claudius P. F. uocatur. Maximus enim natu filius ferme patris prænomen ferebat. INTER hos longe maximus extitit terror.} Vet. lib. Inter hæc. CONSVL alter Ap. Claudius.} P. Claudius. ut ante. De eius obitu ſcriptum eſt & in fragmento Capitolino. OB OMEN fauſtum ad Gallicum tumultum cognominis.} Hoc ait quia pater eius Camillus Gallos prælio uictos urbe exegerat. patrem autem L. Furij M. Camillum fuiſſe docet ipſe poſt, cum ait, Paternæ uirtutis memor. itemque Appianus in Celtics, ubi poſt Popillium à L. Furio Camilli filio Gallos deuictos eſſe ſcribit. CVM IN agrum Pomptinum deſcendiſſet.} Gallos item in agro Pontino conſediſſe bis conſulibus tradit Gellius lib. IX. cap. XI. QVATIENS'QVE ſcutum haſta.} Gellius eodem in loco dixit, manu telum reciprocans. nimirum ex antiquo aliquo Annali totam hanc Galli, & Valerij pugnam ſumens. INDE Apuliam ac mare inferum petierunt.} Malim & ipſe, ſuperum, ut Glareanus. Volſci enim ad inferum, Apuli ad ſuperum mare ſunt. AEMVLVM'QVE decoris ſui.} Quia T. Manlius, qui comitia habebat Gallum & ipſe ſingulari in certamine obtruncarat. M. VALERIVM Coruinum. id enim illi deinde cognominis fuit.} Scribe, Coruum, non Coruinum. ſic enim eſt in Capitolinis tabulis, & ueteribus pleriſque libris. Egregie. Vt enim Albus, Rufus, Craſſus, Luſcus, Longus cognomina primum inuenta ſunt. poſt autem Albinus, Rufinus, Craſsinus, Luſcinus, Longinus ſubſequuta ſunt, ſic qui primus cognomen hoc tulit, Coruus, poſteri Coruini appellati ſunt. CVIVS populi ea, cuiuſque gentis claſsis fuerit, nihil certi eſt. maxime Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim.} Vereor ne claſsis ea Timoleontis Corinthij fuerit, qui priore anno Dionyſium tyrannum Syracuſanum uicit, & regno exegit, legeſque Siciliæ uictor dedit, ut ſcribit lib. XVI. Diodorus, qui idem fortaſſe Italiæ quoque oram tanta elatus uictoria claſſe tentauerit. Idem tamen poſt Poſtumij tyranni prædonis, aliorumque quorundam, quos idem Timoleon ſuſtulit, meminit.

. T. MANLIO Torquato, C. Plautio ſecundum conſulibus.} In ueteribus lib. nota iterati honoris eſt adiuncta Torquato. at abeſſe tamen ab utroque debet. Nam nec Caſsiodorus eam affert. & Torquatus in Capitolinis tabulis ea caret. quia nunquam ante conſulatum cepit, cum tamen bis dictaturam geſſerit. & poſt iterum, tertiumque conſul eſſe, non tertium, quartumque traditur. Neque uero Plautius ea nota affici debet, quia non eſt idem cum eo, qui paulo ante conſul fuit, ille enim Proculi cognomen tulit, hic (ut opinor) Hypſæi. Qua de re dicam in ſecundo huius conſulatu. IN PENSIONES æquas triennij.} Vet. lib. In triennium. M. FABIVS Dorſuo.} Dorſo. ut ſupra dixi. 85

AD EANDEM ædem.} Vet. lib. Ad eam ædem. SIMILI uetuſto montis Albani prodigio.} Hoc prodigium factum eſt Tullo Hoſtilio regnante. ut ſcripſit libro primo. AMBO patricij conſules creati ſunt.} Priore etiam anno ambo patricij conſules fuerunt. (cuius tamen rei non meminit,) Fabius, inquam & Sulpicius. POPVLVS nos Campanus legatos.} Hæc petitio Campanorum expreſſa eſt ex primo libro Thucydidis, quo in loco Corcyræi auxilium ab Athenienſibus petunt. Quod quiſque intelliget, qui utraſque orationes comparabit. NON LOQVOR apud recuſantem iuſta bella populum. Sed tamen ſi oſtenderitis auxilia ueſtra, ne bello quidem arbitror uobis opus fore.} Glareanus mendoſe habere putat illas uoces, ſed tamen, legendumque, Sed tantum. neque intelligit correctionem hanc eſſe oratoriam. ita. quanquam quid dixi bella, neque enim ſi oſtenderitis auxilia ueſtra, bello ullo opus fore arbitror.

AD SATRICVLAM.} Saticulam. ſic enim libri ueteres, ſic Velleius libro primo, ſic Diodorus, ſic Stephanus. uterque enim σατίκουλαν edit. MONTEM Gaurum.} Huius montis meminit Florus, Cicero contra Rullum, Plin. lib. III. cap. V. MOLLITIA'QVE ſua, quàm ui hoſtium uictos eſſe.} Vet. lib. Quàm uirtute hoſtium. VTRVM qui audiendus magnificus duntaxat adhortator ſit.} Glareanus legendum putat, Vtrum audiendus, qui magnificus duntaxat adhortator ſit. quaſi uero non optimus ſenſus eliciatur ex hac lectione. i. utrum qui imperat, & cui obediendum eſt ſit tantum magnificus adhortator. ſic paulo poſt. Hoc ſilentium in me audiendo ſeruandum eſt. NON factionibus modo, nec per conciones uſitatas nobilibus, ſed hac dextra mihi tres conſulatus, ſummamq; laudem peperi.} Glareanus tollendam uocem, Modo, putat. quia eadem quoque præceſſerit. Nec diſciplinam modo, ſed exemplum etiam à me petere. neque uidet illam, ſolum, ſignificare, hanc uero, nuper. atque ita utramque locum habere. Cæterum legendum eſt, per coitiones, non conciones. Quid autem ſit in petendo magiſtratu coitio, ſupra oſtendi, cum alia loca emendaui. FACTIS benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ, quàm ſuæ dignitatis memor.} Senſus huius loci, quem ſe

ignorare

ignorare Glareanus fatetur, eſt. Factis, inquit, habita perſonæ, & temporis ratione liberalis erat, dictis ita cautus, ut non minus aliorum libertatis, quàm ſuæ dignitatis rationem haberet. Dicta autem Latini uocant, quæ Græci ἀποφθέγματα. QVADRINGENTORVM annorum decora.} Hic annus eſt CDXII. ab Vrbe condita. non enim ubique rotundi poſtulantur numeri. CACVMEN illud ſupra hoſtes.} Aſperum, editumque locum intelligit, quem uerrucam appellat Cato, ubi de ſimili facto Calpurnij Flammæ tribuni mil. bello Punico primo agebat in Originibus auctore Gellio lib. III. cap. VII.

87 DIGRESSOS in uallem.} Degreſſos. ut ante. QVAENAM illa inſcitia belli, ac pigritia eſt, quonam modo iſti ex Sidicinis.} Vet. lib. Aut quonam modo. QVAE pars maior erit, eo ſtabitur conſilio.} Vet. lib. Eius ſtabitur conſilio. ECCE hoc aliud minus dubium.} Vet. lib. Ecce autem aliud. DECIVS cum non fallerent, clamorem tollere iuſsis militibus.} Vet. lib. Quando non fallerent. alij, quoniam non fallerent. CENTVM bobus, eximioque uno albo.} Eximium ſacrificale uerbum eſt, de hoſtijs dictum, quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximantur è grege. auctor Macrobius lib. III. GRAMINEAM coronam obſidionalem.} De hac corona Gellius lib. V. cap. VI. itemque de cæteris. AD SVESSVLAM.} Sueſſulani, ut ex hoc loco apparet, Campani erant.

QVAM in exiguum orbem contracta caſtra eſſent, paucitatem inde militum colligentes.} Vet. lib. Quod in exiguum. probo. CAMPANORVM deinde, Sueſſanorumque.} Legendum, Sueſſulanorum, à Sueſſula, ad quam pugnatum eſt. non à Sueſſa, quod alia quàm Sueſſula ſit.

88 IAM TVM minime ſalubris militari diſciplinæ Capua.} Hoc dictum eſt propter hiberna Annibalis, cuius Capuæ corruptus exercitus eſt. EODEM ſcelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademiſſent.} Hac de re lib. IIII. Capuam Etruſcorum urbem Samnites cepere prius bello fatigatis Etruſcis, in ſocietatem urbis, agrorumque acceptis, deinde feſto die grauatos ſomno epuliſque incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. Idem Strabo lib. V.

IN VRBE inſidentem labem creſcentis in dies fœnoris pati.} Vet. lib. Tabem. PER TRIBVNOS comperta & ætate haberet, & uſu doctus.} Vet. lib. Comperta haberet, & ætate, & uſu doctus.

IAM VALIDO admodum numero manus erat.} Vet. lib. Valida. IN SACRVM montem.} In ſacrum montem ſeceſsio facta & pro libertate plebis, in Auentinum pro pudicitia. Liuius lib. II. & III. QVANQVAM uel iniquis ſtandum eſt potius.} .i. uel quantumuis iniqua conditio accipienda eſt. ORAVIT, ut cauſam.} Vet. lib. Orauitque ut cauſam. IN LVCO Petilino.} lib. VI. Petelinum lucum appellauit. Plutarchus etiam in Camillo πιτηλίνων ἄλσος. apud Varronem de lingua Latina. lib. IIII. eſt Petilius, pro Petelinus, per mendum. ORAVIT etiam bona uenia Quirites.} Sic ſupra lib. VI. Putate me ex media concione unum ciuem ſucclamare: Bona uenia ueſtra liceat, ex his rogationibus legere, quas ſalubres nobis cenſemus eſſe. ET NE particeps eorum eſſet.} Vet. lib. Nec particeps eorum eſſet. placet.

89 ROMAE eorum multitudinem coniuratorum ad arma conſternatam eſſe.} Conſternari eſt erigi, & concitari, hoc loco. ut lib. VIII. Tumultu ſanos etiam conſternante animos. & lib. XXXIIII. Conſternatio muliebris, pro ſeditione mulierum. Sic Marcellus.

IN EPITOMEN LIBRI VIII.

LABORANTIBVS Romanis P. Decius tunc eum Manlio deuouit ſe.} Vet. lib. P. Decius deuouit ſe. Malim. P. Decius tunc eum Manlio conſul deuouit ſe. AVSONIBVS uictis in oppidum Cales colonia deducta eſt.} Vet. lib. In oppidum ex ijs captum Cales. VICTI bello, & obſidione.} Vet. lib. Bello & obſidione uicti. Q. PVBLIO, qui eos obſederat primum imperium prolatum, & per conſules ei decretus triumphus.} Ex Capit. Triumphis, & ipſius Liuij uerbis legendum eſt. Q. Publilio, qui eos obſederat primo & imperium prolatum eſt, & proconſule decretus triumphus. ſenſus eſt. Q. Publilius primus fuit, cui in inſequentem annum prorogaretur imperium, & qui non conſul, ſed pro conſule triumpharet. C. PVBLIO.} C. Publilio. CONTRA edictum eius præliatus eſt, qui proſpere aduerſus Samnites pugnauit.} Vet. lib. Contra edictum eius proſpere aduerſus Samnites pugnauit.

IN LIBRVM VIII.

CONSVLES erant C. Plautius iterum.} Glareanus C. Plautium tertium legit. atque hunc C. Plautium Venocem eſſe cenſet. in quo multiplex error eſt. primum quod C. Plautij Proculi conſulatum, quem ille geſsit anno CCCXCVII huic C. Plautio tribuit. deinde quod hunc Venocis cognomine afficit, cum Hypſæus potius appellandus ſit. De Proculo ſcriptum eſt in Capitolinis tabulis. de Hypſæo in nummis argenteis. Hic enim C. Plautius Priuernum in hoc conſulatu cepit, auctore Liuio. Itaque eſt apud patrem tuum nummus cum his literis.

ab una parte, { C. YPSAEVS COS.
PRIV. CEPIT. } ab altera, P. YPSAEVS &c.

Videtur

Videtur autem P. Hypſæus is fuiſſe, qui nummum cudendum curarit, qui nobilitandæ familiæ cauſa unum ex ſuis maioribus clariſsimi tituli uirum ab altera (ut fiebat) parte nummi inciderit. Prius ad Priuernum profectus. } Vet. lib. Prius Priuernum. Recenſentibus, quos uiros in acie amiſiſſent. } Vet. lib. Quot uiros. T. Aemilius prætor. } Ti. Aemylius. Nam Diodorus hunc in conſulatu τιβέριον nominat. ſupra etiam alius Ti. Aemilij meminimus ex Dionyſio. Quo minus perpetua amicitia eſſet. } Vet. lib. Perpetua cum eis amicitia. Inde exercitus Romanus ductus. } Vet. lib. Deductus. ſic paulo poſt. Reductæ Romam legiones. ut fortaſſe recte. Romam deductus, legi poſsit. Ex his tot populis ingens exercitus. } Vet. lib. Vnus ingens exercitus.

Duo interreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius, creauere conſules. } Vet. lib. Is creauit conſules. Recte. ut de poſteriore interrege Fabio intelligatur. In Italiam claſſe appuliſſe. } Vet. lib. Claſſem. probo. non enim appellere naui, ſed nauim, latine dicitur. ſic lib. x. Claſsis Romana cum appulſa Pompeios eſſet. Hunc Alexandrum Moloſſum uocat Gel. lib. xvii. ubi de hoc eius in Italiam aduentu ait. In alio tractu orbis. } In Aſia ad orientem. Adhuc tamen Philippus Alexandri pater uiuebat, nec in Aſia res gerebantur, ſed in Græcia. auctor Diodorus. L. Numitium. } Numiciū. Græci enim νομίκιον. Euocatos ſe ab ſenatu docent Romano. } Quid ſi Romā, legas?

90 Cum plus ducentorum annorum morem ſolueremus. } Elatorie loquuntur Latini. non enim niſi CLX anni numerantur à pugna ad lacum Regillum, qua uicti à Romanis leges acceperunt, ad hunc annum. niſi à fœdere cum L. Tarquinio icto initium ſumas. Quoniam uires quoque æquari dijs immortalibus placuit. } Vet. lib. Quando uires. Est coeleste numen. es magne Iupiter. } Sic lib. III. Dum pro ſe quiſque deos eſſe, & non negligere humana fremunt. Agitatum etiam in concilio eſt, ut ſi quando unquam ſeuero ullum imperio bellum adminiſtratum eſſet, tunc uti diſciplina militaris ad priſtinos redigeretur mores. } Malim. tunc utique. quod eſt tunc omnino, tunc maxime. alioquin uacet neceſſe eſt aut Vt, aut Vti. Praeerat Geminius Metius. } Meminit huius etiam Valerius. ſic Vet. lib. Hic quoque efficiemus profecto, ne nimis acies uobis, & collata ſigna nobiſcum, cordi ſint. } Vet. lib. Ne quid minus, quàm acies uobis &c. Ignarus facti, futuriſque, laus an pœna merita eſſet. } Sic Vet. lib. At Fati, malim. hoc ſenſu. Ignarus fatalis futuri ſupplicij, ſiue laus, ſiue pœna à ſe merita eſſet. ſic etiam ante. Præceps ad id certamen agitur, quo uinceret, an uinceretur, haud multum intereſſet. Et; Mouet iuuenis animum inexuperabilis uis fati. Fuit enim ciuili maxime bello pugna ſimilis. } Vet. lib. Fuit autem ciuili. & recte. Eſt enim nouæ narrationis initium.

91 Clypeis Romanis. } Quales Romani clypei fuerint exponit pluribus lib. VI. Polybius. eum enim credo eſſe clypeum, quem πάρμην uocat, ſcutum uero quod θυρεόν. Prima acies haſtati erant &c. } Secus de Romana militia Polybius, quam hoc loco Liuius agit, ita tamen, ut quid ille ſenſiat facilius, quàm quid Liuius, intelligi poſsit. Legionem enim quatuor millium peditum fuiſſe ſcribit. Eam uero in quatuor partes diuidit; Velites, quos γροσφομάχους appellat, Haſtatos, Principes, & Triarios. primos natu minimos, extremos maximos, medios inter utroſque interiectos fuiſſe. præterea Triarios ſexcentos, Principes, itemque Haſtatos ſingulos mille & ducentos, Velites inde mille. Sin autem legio maior fuerit, tum præter haſtatos reliquarum trium partium numerum pro portione auctum fuiſſe. Haſtatos præterea in x partes diſtributos, ac ſingulis earum Centuriones duos præfuiſſe, itemq; in Principibus, ac Triarijs. Velites porro in parte æquales diuiſiſſe, ijſque ſeparatim centuriones duos præfeciſſe. partes has σπεῖραι, τάγματα, σημαίας, præfectos ταξιάρχους, κεντυρίωνας nominat. Hæc ille. Liuius autem primam aciem Haſtatos facit, i. leues milites, ac ſcutatos, in eamque pubeſcentes ad militiam omnes conijcit. alteram Principes una cum ſcutatis, quos ante pilanos uocabant. tertiam ex XV ordinibus conſtituit, quorum unuſquiſque tres partes haberet, earum unamquanque primum pilum uocabant: ex tribus uexillis conſtabat, Triariorum, Rorariorum, & Accenſorum. In nominibus autem, Ordo, & Manipulus, atque in ſumma militum ex uerbis eius concipienda mira obſcuritas eſt.

Quatuor fere legiones quinis millibus peditum. } Mallem legi. legiones fere quinis. non enim de numero legionum ambigit, ſed de numero militum cuiuſque legionis. Libro autem priore, quaternum millium & ducenorum peditum fuiſſe legionem ſcribit. & lib. XXII auctam eſſe uſque ad quina millia. ſic enim ait. Numero quoque peditum equitumq; legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in ſingulas adiectis, ut quina millia peditum, treceni equites eſſent. quo ex loco apparet ante tempus illud, non niſi quaternum millium eam fuiſſe. quemadmodum aperte quoque ibi Polybius ait. Eadem dubitatio de equitibus incidit, quos hoc tēpore trecenos uocat, cum ſecundo bello Punico centum adiectis primū trecenos factos eſſe ſcribat. Fortaſſe autē hæc non ad hoc, ſed ad illud tēpus accommodauit. Duo primi pili. } Nomina horum centurionū omiſit, Romani, & Latini. Pares ordines duxerunt. } Malim, duxerant. Haud procul radicibus Veſuuij montis. } Ad eaſdem radices caſtra poſita fuiſſe ſcribit Valerius lib. I. cap. V. Decio caput iecinoris à familiari parte cæſum aruſpex oſtendiſſe dicitur. } Feſtus Peſtifera auſpicia fuiſſe ait, ubi caput in iecinore non fuiſſet. Fuiſſe autem & Fiſſum, & caput iecoris apparet ex lib. II. Ciceronis de Diuinatione. Fiſſum, inquit, familiare tractāt, & uitale caput iecoris ex omni parte diligētiſsime conſiderāt. Vnde Lucanus in primo Pharſaliæ.

D Ecce

Ecce uidet capiti fibrarum increſcere molem
Alterius capitis pars ægra,& marcida pendet ,
Pars micat. Quod autem Cicero familiare fiſſum,& Liuius caput à familiari parte cæſum aiunt, eo pertinet,quod pars una hoſtis,altera familiaris dicebatur . Vnde Lucanus . Venasq; minaces Hoſtili de parte uidet. SI AB collega litatum eſt. } Vet.lib.Si ab collega proſpere litatum eſt. PRECOR,ueneror , ueniam peto . } Solennia in eiuſmodi deuotionibus uerba . Quæ adhibet etiam Macrobius libro III.ubi de ratione urbium,& exercituum deuouendorum agit.
92 SIGNVM ſeptem pedes altum . } Signum opinor uocare imaginem eius hominis , qui deuotus non eſt mortuus.mortem enim eius defoſsione imaginis & hoſtiæ cæde repræſentari uoluerunt.

ET PIACVLVM hoſtia cædi . } Niſi quid uitij ineſt.Piaculum cædi , dixit,pro fieri.Nam paulo poſt ait.Marti Sue oue taurilibus piaculum fieri. SVE OVE taurilibus . } Olim Solitaurilibus legebatur . At Feſtus docet rationem , cur & Solitaurilia, & Sue oue taurilia defendi poſsint.

VESCIA urbs eis receptaculum fuit . } Stephanus. Βεσκία πόλις αὐσόνων.Hoc dixi,quia Glareanus ſe nuſquam alibi legiſſe hoc nomen ait. INTER Sinueſſam Minturnasq; is locus eſt . } Hinc Diodorus libro XVI ait Latinos , Campanosq; ad Sueſſam hoc anno uictos . uitioſe pro ad Sinueſſam. ῥωμαῖοι δὲ πρὸς λατίνους, καὶ καμπανοὺς παραταξάμενοι περὶ σύεσσαν πόλιν ἐνίκησαν, καὶ τῶν ἡττηθέντων μέρος τῆς χώρας ἀφείλαντο. ὁ κατορθώσας τὴν μάχην μάλλιος ὁ ὕπατος ἐθριάμβευσε. LATIVM , Capuaq; agro multati . } Vet.lib.Latini,Capuaq; . POST DIEM decimum Latinarum . } Vet.lib.Decimam . Latinæ feriæ per quatuor dies agebantur , poſt X diem , quàm actæ erant renouabatur hoc fœdus .

FVERE autem mille, & ſexcenti . } Ne quis de hac lectione dubitet,ita etiam in lib. uet. eſſe ſcito.

T. AEMYLIVS Mamercus . } Ti.Aemilius Macercinus.Diodorus & uet.lib. Q. PVBLIVS Philo . } Publilius,ut ante. AB LANVVIO, Antioq; . Lauinio . ex uet. lib. ut poſt dicam.

QVA cupiditate offenſus patribus,negotibusq; . } Procul dubio legendum eſt, offenſis patribus.præſertim cum ſubſequatur.Negantibusq; . AEMILIVS cuius tum faſces erant . } Vet.li. Cui.ut lib. I .Brutus prior concedente collega faſces habuit. & alibi de eadem re. Penes quem ſumma imperij erat. DICTATVRA popularis . } Lego , Dictator popularis . nam ſequitur . leges tulit. alioquin fiet,ut dicamus.Dictatura leges tulit. ſic Vet.lib. MAGISTER equitum Iunius Brutus. } Hic eſt D. Iunius Brutus Scæua , qui poſt conſul erit. VT PLEBISCITA omnes Quirites tenerent . } Contra alij. ut Plinius,Gellius,& Iuriſconſulti,qui hanc legem primum latam eſſe a Q. Hortenſio Dictatore ſcribunt. ut poſt dicam in epitoma lib. XI. TERTIAM,ut alter utique ex plebe, cum eò uentum ſit,ut utrunque plebeium fieri liceret, cenſor crearetur . } Miror non hoc loco notatum eſſe à Glareano Liuium,qui ſcripſerit eò uentum eſſe,ut utrunque cenſorem fieri liceret, cuius rei nihil ante meminerit. Nam de altero tantum occupato à plebe cenſuræ loco egit.Hoc tamen ſi quis fecerit,iniuſte faciet.legitur enim mendoſe in uulgatis libris.recte autem in manuſcriptis,ſic.cum eò uentum ſit,ut utrunque plebeium conſulem fieri liceret . ſenſus eſt . Vt,quoniam quod grauius erat, conceſſum eſt a patribus,utrunque conſulem ex plebe fieri,concedant id etiam , quod leuius eſſe uidetur, ut alter utique cenſor ex plebe fiat. De utroque autem conſule plebeio lata lex eſt anno CDXIII . ut ait Liuius lib. VII.extremo. L. FVRIO Camillo,C. Mænio conſulibus . } Plin.lib. XXXIIII. cap.V.C.Mænium cum Liuio conſules edit. Diodorus λεύκιον φούριον , γάϊον μαίνιον. C. Mænius P.F.P.N. in Cenſura,& Dictatura eius Capitolina dicitur. at collega L. Furius Sp.F.M.N.Camillus. Ex quo apparet errare Glareanum, qui hunc iterum conſulem eſſe ſcribendum putat . quaſi uero idem ſit , atque ille qui ante & conſul & dictator fuit,cum ille M.F.hic Sp.F.M.N.ſit hoc modo .

M. Furius Camillus. Tr. mil. an. 352.

M. Furius Camillus Tr. mil.an. 354. 357. 361. 370. 372. 375. Dictator 359. 365. 367. 387. 388.

M. Furius Camillus mort. in damnatione patris. Liuius. Plutarchus.

Sp. Furius Camilli Dictat. F. prætor primus. 389.

L. Furius Camillus Dictatoris F. Dict. 405. 410. cos. 406.

L. Furius Sp. F. M. N. Camillus. cos. 417. 430.

INSIGNITIVS omiſſa res . } Vet.lib.Inſignius. ARICINOS, Lanuuiosq; , & Veliternos Antiatibus Volſcis ſe coniungentes ad Aſturæ flumen Mænius improuiſo adortus fudit . } Quemadmodum paulo ante ab Antio,Lauinioq; dixit,ſic hoc loco,Aricinos,Lauiniosq; , legendum puto. Me in hanc ſententiam adducunt cum libri ueteres,tum maxime Capitolini lapides, in quibus hic C. Mænij triumphus his uerbis deſcriptus eſt.

C. MAENIVS

C. MAENIVS P. F. P. N. COS. DE ANTIATSBVS AN. CDXV.

LAVINIEIS, VELITERNEIS PRIDIE X. OCT.

Quoniam autem in his duorum oppidorum nominibus tanti errores implicant non latinorum, ſed etiam græcorum auctorum, ut uix Lauinium à Laouuio diſtinguere uel diuturna attentione queas, noo alienum ab hoc iuſtituto eſſe duxi, notas quaſdam afferre, quibus alterum ab altero prudens lector internoſcere poſsit. Eſt autem illa una. quod Lauinium ab Aenea, ut omnes, Lanuuium à Diomede ut Appian. lib. II. ait, conditum eſt. Altera quod Lauinium colonia, Lanuuium municipium fuiſſe traditur. De Lauioio ſcriptum eſt io Epitome lib. LXX. Marius Antium, & Ariciam, & Lauioium colouias deuaſtauit. De Laouuio in oratione pro Miloae, pro Morena, & apud Pædianom. Tertia, quod Lauinij coosules Veſtæ, & penaiibus ſacra peregerint, Lanuuij uero Soſpitæ Iunoni. Illius hiſtoriæ auctor eſt Dionyſ. lib. I. & Mactobius lib. III. cum ait. Conſules & prætores, & dictatores cum ineunt magiſtratum Lauinij rem diuinam faciuot penatibus pariter, & Veſtæ. Huius Cicero pro Murena. Nolite, inquit, a ſacris patrijs Iuuonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum, & ſuum conſulem potiſsimum auellere. Erat autem Murena è municipio Lanuuio, ut ipſe paulo ante ait. Quarta quod Lauinium longius abeſt à Roma, quàm Lanuuium. Diſtat enim à mari quatuor ſtadia, ut ait Dionyſius lib. I. ſitum inter Oſtiam, & Antium auctore Strabone lib. v. At Lanuuium abeſt a Roma ſtadia CL. ut ait App. lib. II. ita ut auctore Strabone ab eo mare, & Antium proſpici poſsit, haud procul ab Aricia, quæ CLX. ſtadia abeſt in Appia uia ſita. Ipſa tamen inter ſe non admodum diſtantia uidentur fuiſſe. Quæ res maiorem etiam erroris cauſam præboiſſe uidetur. Horum etiam oppidorum populos cómemorat Dionyſ. lib. v. λαυρατίνες, λανυΐνες, λαβιντιάτας. i. Laurentes, Lanuuinos, & Lauinios. Ac Stephanus quidem etiam λαβίνιον κτίσμα τοῦ αἰνείου populos edere λαβινιάτας ait. Vbi uero ait. λανούϊον μητρόπολις τῶν λατίνων. τὸ ἐθνικὸν λανουΐνος. διονύσιος ε ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, dubitationem affert, quia Dionyſij ex v. libro teſtimonium profert, ne mendoſe pro Laureoto, aut pro Laouuio ſit. Apud Dionyſium etiam uox illa λανυΐνες uitioſe uidetur eſſe, pro λανΐνες. Verum ot dixi mira horum uominum deprauatio eſt. AD ASTVRAE flumen. § Vet. lib. Ad Saturam flumen. Ego tamen legendum puto Ad Sturam flumen. nam Feſtus io uocibus incipientibus à litera S ait, Stura fluuius eſt in agro Laurenti. Item Strabo lib. v. eundem io his locis fluuium στόραν uocat.

MAXIME ualido exercitu, maiore mole. § Maiore mole, quod Glareanus ait neſcire ut intelligatur, eſt, maiore apparatu. Nam quia de Mæoio dixit. Aricinos improuiſo adortus fudit, hioc opponit, at Camillus Tiburtes, maiore mole, quanquam æque proſpero euentu. OPPIDA Latina omnia, & Antium ex Volſcis, aut ui capta, aut recepta in deditionem. § Quanquam Volſci Latini erant, tamen Latinorum numero haud habiti eſſe uideutur, Captum ergo ait Antium Camillus, quod tamen nominatim ſupra non eſt expreſſum a Liuio. niſi cum dixit. Nec quieuere ante, quàm expugnando, aut in deditionem accipiendo ſingulas urbes Latium omne ſubegere. ET VESTRAM itaq; de eis. § Placet antiqua quorundam librorum lectio. & ueſtram utique. Quæ lectio deſiderare uidetur, ut uerba illa. Tot populos &c. parentheſi includantut, atque hoc modo tota ſenteotia colligatur. Sed maturato opus eſt, quicquid ſtatuere placet. (tot populos inter ſpem, metumq; ſuſpenſos animi habetis.) & ueſtram utique de eis curam quamprimum abſolui, & illorum animos dum expectatione ſtupent ſeu pœna, ſeu beneficio præoccupari oportet.

LANVVINIS ciuitas data, ſacraq; ſua reddita cum eo, ut ædes, lucusq; Soſpitæ Iunonis cómunis 93
Lanuuinis municipibus cum populo R. eſſet. § Quanquam in quibuſdam libris eſt, Lauiniis, tamen Lanuuinis, legendum eſt. nam de Municipio, deq; ſacris Iunonis Soſpitæ mentio ſit. Hoc autem primum tempore Lanuuini municipes facti ſunt una cum alijs Latinis multis, quos numerat Liuius. Hac de re Cicero pro Cornelio, ſic. Itaque ex Latio multi & Tuſculani, & Lanuuini, & ex cæteris generibus gentes uniuerſæ in ciuitatem ſunt receptæ, ut Sabinorum, Volſcorum, Hernicorum. Neque uero moneat quenquam, quod Lanuuinis ciuitatem datam ſcribat, quos ne uictos quidem aote tradiderit. Nam, ut dixi, ſatis habuit dicere. Neque ante quieuere, quàm expuguando, aut in deditionem accipiendo ſingulas urbes, Latium omne ſubegere. TVSCVLANIS ſeruata ciuitas, quàm habebant. § Data eſt ciuitas Tuſculanis auctore Liuio an. ab v. c. CCCLXXV. ut merito Cic. pro Plancio municipium antiquiſsimum uoce Tuſculum. VELITERNOS ueteres ciues Romanos. § Velitræ colonia deducta eſt anno ab v. c. CCLX. lib. II. ET ANTIVM noua colonia miſſa. § Ea primum deducta fuit an. ab v. c. CCLXXXV. ARMA quondam. § Hac de re libro priore dictum eſt.

CVIVS Capuam. § Capuam agto multatum tantum dixit ſupra. Latini Capuaque agro multatis.

ROSTRISQVE earum ſuggeſtum in foto extructum adornari placuit. Roſtraque id templum appellatum. § Hinc Plin. lib. XVI. cap. IIII. Antea roſtra nauium tribunali præfixa fori decus erant, uelut populo R. ipſi corona impoſita. & Cic. in Vatiu. In roſtris in illo inquam augurato templo, ac loco. & pro lege Manilia. In eum ipſum locum aſcendere, quem maiores exuuijs nauticis, & claſsium ſpolijs ornatum reliquiſſent. P. AELIO Peto. § Pæto ex Capit. lapid. & nummis argenteis. SVESSAM communiſſe. § Vet. lib. Commeaſſe. Recte. nam ioquit Auruncos oppidum antiquum ſuum deſeruiſſe, ac profugiſſe. Nomen autem eius oppidi Aurunca fortaſſe fuit, quo deinde nomine Sueſſa ipſa

etiam affecta eſt. Sic Auſonum fuit oppidum Auſona. VSVA ſub terram ad portam Collinam dextra uia ſtrata defoſſa eſt. § Cur ſub terram ſtratam dicat, exponit Plutar. In Numa, ubi de pœna Veſtalium agit. ἐνταῦθα κατασκευάζεται κατάγειος οἶκος οὐ μέγας. κεῖται δὲ ἐν αὐτῷ κλίνη τε ὑπεστρωμένη. i. Eo in loco (ad portam Collinam) præparatur ſub terram domus haud admodum magna, in ea uero lectus eſt ſtratus. SCELERATO campo, credo ab inceſto id ei loco nomen factum. § Vet. lib. Ac inceſtu. at Feſtus. Sceleratus campus appellatur proxime portam Collinam, in quo uirgines Veſtales, quæ inceſtum fecerunt, defoſſæ ſunt. QVI negabat rationem eius ſe habiturum. § .i. nomen eius candidati non recepturum. conſules enim prætoria comitia habebant. MENVS in prætura intendente. § Vet. lib. Tendente. quod ſæpe uſurpat Liuius. CAESONE Duellio. § K. Duilio. ut ſupra. nota huius prænominis mendum peperit in epiſtola Cic. ad Pætum. cum ait. L. Papirius Craſſus quadriennio poſtquam dictator fuit, conſul factus eſt cum C. Duilio. cum ſit legendum. K. Duilio.

L. AEMILIVM Mamercum. § Mamercinum. ex uet. lib. Quo prænomine multi Aemilij uſi ſunt. T. VETVRIVS, Sp. Poſtumius. § Caluinus ille, hic Albinus uocatus eſt. Liuius auctor lib. IX. Plutar. in Parallelis. L. CORNELIVS iterum. § A. Cornelius eſt ſcribendum Caſsiod. Diodoro, & uet. lib. atteſtantibus. eſt autem is, qui conſul ante fuit an. CDXII. ADVERSVS regem exſcenſionem à Pæſto facientem. § Vet. lib. omnes, Exſcenſionem habent. quomodo alio loco locutus eſt Liuius. ut lib. XXIX. Exſcenſu è nauibus in terram facto. & lib. XXVIII. ad Erythras excenſionem fecit. Quæ lectio placet, ſi ad Pæſtum, legamus. at placet alijs, excurſionem, legi. Quod etiam probatur, cum paucis ante annis idem Alexander appuliſſe claſſem in Italiam ſupra dicatur. T. VALERIO conſuli. § Nuſquam alias Titi prænomen in gente Valeria comperi. Quare aſſentior Diodoro, & Caſsiodoro, qui hunc conſulem C. Valerium uocant. Q. FABIVM Maximum ædilem. § Adhuc Maximus non dicebatur, nam poſt in cenſura id cognomen inuenit. IN ſeceſsione quondam plebis. § Hac de re antea nihil Liuius. ſeceſsit primum plebs in montem ſacrum, eius ſedandæ cauſa Dictator M'. Valerius creatus eſt. iterum in Auentinum, per conſules reducta eſt. denique ſeceſsit exercitus. per M. Valerium Coruum Dictatorem res compoſita eſt. Liu. lib. II. III. & VII. nuſquam autem claui figendi mentio facta eſt.

94 L. PLAVTIVS Venox. § Venno ſcribendum eſt ex ſecundo huius conſulatu Capit. Nam qui Venox eſt dictus, is & Caii prænomen tulit, & multis poſt annis in cenſura illud cognomen inuenit. ſunt autem cognomina duo Venno, & Venox, utrunque Plautiorum. uerum librariorum incuria alterum prope ex hominum memoria euulſum eſt, & à ſcriptoribus Capit. modo reſtitutum. EX VOLSCIS Fabraterni, & Lucani Romam uenerunt orantes, ut in fidem reciperentur. § Vox, Lucani, mendum habet. neque enim Lucani aut Volſci ſunt, aut Volſcis uicini, neque ita per ſe inualidi, ut à Samnitibus quicquã timere poſſent, quibus paulo ante erant amici. præſertim uero cum dicat haud ita multo poſt. Lucani, atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum populo R. fuerat, in fidem uenerunt.

QVAE Vacci prata diruto ædificio, publicatoque ſolo appellata. § Hinc Cicero pro domo. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci quæ publicata eſt, & euerſa. SANA conſtare mens. § Vet. lib. Sane. FVNDANIS pacem eſſe. § Vet. lib. Fundis. quod placet. dixit enim Priuerni hoſtes eſſe.

CARCERES eo anno in circo primum ſtatuti. § Varro lib. IIII. de lingua lat. In circo primo, unde mittuntur equi, Carceres dicuntur, dicti quod coercentur equi, ne inde exeant ante, quàm magiſtratus ſignum miſit. CONSVLES noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius. § Scribe L. Aemilius Mamercinus, & C. Plautius. De Mamercino teſtantur & uetera, & Capitolina monumenta. de C. Plautio triumphus eius Capitolinus. in quo ipſe ita deſcribitur. C. PLAVTIVS. P. F. P. N. DECIANVS. ſunt enim multi per hæc tempora illuſtres Plautij, ſed diuerſis cognominibus præditi. Proculo, Hypſeo, Vennone, Venoce, Deciano. Hunc tamen adoptionis cognomine uti cenſeo, non familiæ.

IN ſacello Sangi uerſus ædem Quirini. § Vet. lib. Aduerſus ædem. SI bonum dederitis. § Idem tradit Valerius lib. VI. cap. II. P. PLAVTIO Proculo, P. Cornelio Scapula. § Pro Plautio Diodorus edit A. Poſtumium. ſic enim eſt apud eum. αὖλος ποστούμιος, πόπλιος κορνήλιος. Fregellas, Signinorum ſi ager, deinde Volſcorum fuerat. § ſatis apparet ex locorũ deſcriptione, Sidicinorum legẽdum, qui populi fuerunt inter Volſcos, & Campanos, non Signinorum, quę urbs fuit in Latio. PROXIMIS comitijs abſens præſentibus præfertur. § Vet. lib. omnes. abſens petentibus. Glareanus præſentibus mauult. quaſi uero non alio loco Liuius apponat, abſentes petentibus. quippe cum abſens non ſolum dicatur is, qui non adeſt in urbe, ſed etiam qui ne in campo quidem. ut alio loco oſtendam.

CVMANI ab Chalcide Euboica. § Idem Strabo lib. V. IN inſulas Aenariam, & Pythecuſas egreſsi. § Plin. has duas inſulas unam facit. at Mela duas, cum inquit. Pythecuſa, Leucothea, Aenaria, Sinonia &c. Italico lateri citra Tiberina oſtia obiacent. Hoc torſit ualde Glareanum. SAMNITIVM infidæ aduerſus Romanos ſocietati freta. § Vet. lib. Infida ſocietate. Quod latina locutio etiam poſtulat. RECEPTA Palæpoli miſerat. § Vet. lib. Recepta Palæpolim miſerat. Vtrunque recte. Dixit enim Cic. pro Archia. Luculli eum domum ſuam receperunt. & Liu. Oppido, ac tectis receperunt. eſt enim ſenſus. Publilius ad ſenatum miſerat, duo millia Nolanorum, & quatuor millia Samnitium Palæpolim hoſtium oppidum eſſe recepta. ROMAE compertum eſt, delectum. § Vet. lib. alij habent.

bent. Romæ compertum eſt, Cornelius delectum. alij omnino uacant uocibus his, Romæ compertum eſt, habent uero uocem, Cornelius. Quorum lectionem ualde probo. Nam cum ab utroque conſule de Samnitium bello certiorem ſenatum factum dixiſſet, poſt ſubdidit, quid Publilius nunciaſſet. hoc uero loco, quid Cornelius. ita. Ab utroque conſule exiguam ſpem pacis cum Samnitibus eſſe, certior fit ſenatus. Publilius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus, quàm uoluntate Græcorum recepta Palæpolim miſerat. Cornelius. delectum indictum à magiſtratibus, uniuerſum Samnium erectum, ac uicinos populos Priuernatem, Fundanumq́;, & Formianum haud ambigue ſolicitari. Egregie. Nam Publilius in Græcos ierat. Cornelius in Samnites. QVID perplexe agimus, inquit. } Subaudiendum eſt, Samnis. Sequitur enim, Et Samnis, Romanus'ne imperio Italiam regat, decernamus.

PROCONSVL rem gereret. } Vet. lib. Proconſule. ORIENTE nocte. } Vet. lib. Ineunte. Oriente, gloſſema eſt. CONSVLES creat C. Pœtelium. } C. Pœtelium tertium ſcribendum eſſe cenſet Glareanus. putat enim eundem eſſe cum eo, qui conſul fuit an. CCCXCV. in quo decipitur. ille enim pater, hic filius eſt. Quod ex conſulatu eius & ex dictatura huius Capitolina cognoſcitur. in quibus ille C. Pœtelius C. F. Q. N. Vibo Viſolus, hic C. Pœtelius C. F. C. N. Libo Viſolus appellatur. Eſt igitur C. hic Pœtelius conſul II. non III. nam primum fuit anno CDIX. L. PAPIRIVM Mugillanum, Curſorem in alijs annalibus inuenio. } Quanquam ambigere de cognomine Papirij conſulis uidetur, Curſorem tamen probat magis. quod ex eo intelligi poteſt, quod cum II poſt conſulem profitetur, hunc annum numerans. Idem faciunt Capitolini ſcriptores. EODEM anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam. } Sic Solinus cap. XXXV. L. Papirio Sp. F. C. Pœtelio C. F. cos. Alexandria condita eſt. Idem Caſsiodorus. ACCITO ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acheruſiam aquam, Pandoſiamq́; urbem. ibi fatis eius terminum dari. } Oraculum hoc his duobus græcis uerſibus expreſſum eſt. 95

αἰακίδη προφύλαξο μολεῖν ἀχερούσιον ὕδωρ
Πανδοσίαν τε, ὅτι τοὶ θάνατος πεπρωμένος ἐςί.

Eandem rem tradit etiam Strabo lib. v. his uerbis περὶ πανδοσίαν ἀλέξανδρος ὁ μολοττὸς διεφθάρη. ἐξηπάτησε δὲ καὶ τοῦτον ὁ ἐν δωδώνῃ χρησμὸς φυλάττεσθαι κελεύων τὸν ἀχέροντα, καὶ τὴν πανδοσίαν. δεικνυμένων γὰρ ἐν τῇ θεσπρωτίᾳ ὁμωνύμων τούτοις ἐνταῦθα κατέστρεψε τὸν βίον. BRVTTIORVM coloniam Acerinam. } Merito ſuſpectam habet uocem Acerinam Glareanus. neque enim eius oppidi apud quenquam ulla mentio eſt. Quo fit, ut ſuſpicer, pro Acerinam, Terinam eſſe legendum. quod oppidum Bruttiorum fuiſſe ſcribit aperte Strabo lib. VI. τερίνας δὲ συνεχὴς τερινά, ἣν ἀννίβας καθεῖλεν οὐ δυνάμενος φυλάττειν, ὅτε δὴ εἰς αὐτὴν κατέφυγε τὴν βρεττίαν. εἶτα κωνσεντία μητρόπολις βρεττίων. Eandem Stephanus uocat κτίσμα κροτωνιατῶν. Itaque ſubdit. alias inde Meſapiorum, ac Lucanorum urbes. Terinæ Plinius etiam, & Mela meminerunt.

HAVD procul Pandoſia urbe imminente Lucanis, at Bruttijs finibus tres tumulos aliquantum inter ſe diſtantes inſedit. } Eorundem tumulorum meminit etiam Strabo, & alterius oraculi, à quo Alexander deceptus ſit. ait enim τρικόρυφον δ' ἐςὶ τὸ φρούριον, καὶ παραρρεῖ ποταμὸς ἀχέρων. προσηπάτησε δὲ καὶ ἄλλο λόγιον. Πανδοσία τρικόλωνε πολύν ποτε λαὸν ὀλέσσεις. ἔδοξε γὰρ πολεμίων φθορὰν οὐκ οἰκείων δηλοῦσθαι.

CORPORE regio utcunque multato. } Glareanus Eraſmo præceptori ſuo placuiſſe ait. hoc in loco pro multato, legendum eſſe, mutilato. at Cicero ita quoque locutus eſt pro Milone. Qua in turba C. Vibienus ita eſt multatus, ut uitam amiſerit. FOEDERE ergo in amicitiam accepit. Recte. Nam aut fœdere, aut deditione in amicitiam ueniebant. Sic enim ſupra. Campanorum aliam conditionem eſſe qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem uenißent. TARENTINORVM iuuentutem, Græci Græcos. } Tarentinos Græcos Palæpolitani græci expectabant. Tarentum enim Lacædemoniorum colonia fuit. Iuſtinus lib. III. AD PHILONEM uenit. } Vet. lib. ad Publilium Philonem. QVOD bonum, fauſtum, felix. } Vet. lib. Felixq́;. HAVD IGNARVS opinionis alterius, qua hæc proditio à Samnitibus facta traditur &c. } Senſus eſt. Proditionem Palæpolis ab alijs Palæpolitanis auctoribus, ab alijs Samnitibus auctoribus factam eſſe traditum eſt. me ut Palæpolitanis ducibus factam eſſe credam cum ſcriptorum auctoritas mouet, qui id tradiderunt, tum fœdus Neapolitanum. Nam græcorum rei ſumma à Palæpoli Neapolim deinde tranſlata eſt. Videtur autem fœdus Neapolitanum uocare id, quod græci cum Romanis uictoribus Neapoli icerunt. nam ſi cum Samnitibus ictum eſſet, non Neapoli fœdus, quæ græcorum erat, ſed in Samnio factum eſſet. DVO ſingularia hæc ei uiro primum contigere, prorogatio imperij non ante in ullo facta, & acto honore triumphus. } Glareanus legendum cenſet. Aucto honore. Quid tamen ſit aut, Acto, aut Aucto honore, ſe ignorare profitetur. Mihi uero hæc eſſe uidetur mens auctoris. Duo hæc ſingularia Publilio contigiſſe, & quod primus prorogato ultra conſulatum imperio pro conſule rem geſſerit, & quod primus exacto conſulatu proconſule triumpharit. Eſt enim acto honore, pro eo, quod eſt, poſtquam honore abijt. ſic lib. III. Ea ætate, ijsq́; honoribus actis. & epitom. lib. LXI. Grachus ſeditioſo tribunatu acto interemptus eſt. ſic in Capitolinis lapidibus.

Q. PVBLILIVS Q. F. Q. N. PHILO II. PRIMVS PRO COS.
DE SAMNITIBVS PALAEPOLITANEIS.

Cvm corpora nuda intuliſſent.} Vet. lib. Nudata. Initivm libertatis factum eſt, quod necti deſierunt.} Vet. lib. Quod ligari nexi deſierunt. Recte. Nam paulo poſt. ſubdit. Ita nexi ſoluti. cautumque in poſterum ne necterentur. & epitome lib. vi. Cum obſtrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret. & Varro lib. i. de lingua latina. Liber, qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quam debebat, præbet, nexus uocatur, ut ab ære obæratus. Hoc C. Pœtelio Viſolo Dictatore inſtitutum ne fieret. Quæ uerba quanquam mendoſa ſunt, tamen ad hunc locum pertinere perſpicuum eſt. & Suidas io uoce γάϊος. Καὶ δὴ ἐκεῖνο τὸ πάθος ἅπαντες οἱ δουλωθέντες πρὸς τὰ χρέα ῥωμαῖοι νόμῳ κυρωθέντι ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἐκομίσαντο. L. Fvrio Camillo iterum.} Quam uehemẽter erret Glareanus, qui L. Furio Camillo tertium legit, ſupra oſtendi. Fortes fortunam iuusre.} Eodem prouerbio utitur lib. xxxiiii. & Cicero Tuſc. lib. ii. Fortes non modo fortuna adiuuat, ut eſt in ueteri prouerbio, ſed multo magis ratio.

Q. Fabivs Maximus Rutilianus.} Ex Capitolinis tabulis apparet Rullianum, non Rutilianum eſſe legendum. mendoſe etiam apud Valerium lib. ii. cap. ii. at apud Plinium recte. Q. Fabius Rullianus. Liuius eundem poſt Rullum nominat. Plutarchus in Pompeio ῥύλλον, in Fabio ῥυλλόν appellat, ut puto, uitioſe. Profectvs ad Imbrinium.} Hermolaus Barbarus in iii lib. Plinij, meminit huius loci, idque etiam Simpriuium dictum ſcribit. Vnde Tacitus. ad ſtagna Simpriuina. & Silius. Gelidoque rigantur Simpriuio. & iterum Tacitus. Fontes ſub Imbriuinis collibus deductos urbi intulit.

Sev credere libet Fabio auctore factum, ne.} Vet. lib. Seu, ſi credere libet, Fabio &c.

Spolia in triumphum ferret.} Vet. lib. In triumpho. T. Manlii facta laudantem.} Vet. lib. Factum. probo. Seueritatem enim eius in filium, qui iniuſſu imperatoris pugnauerat, intelligit.

Qvod ſe abſente reſp. egregie geſta eſſet.} Vet. lib. Res egregie. ut ante. ſic paulo poſt. Ad rem gerendam.

97 Consvles, regia poteſtas.} Recte. quòd pro Rege, duo conſules creati ſint ijſdem inſignibus, & eadem fere poteſtate. præterquam quod annua hæc, illa perpetua erat. lib. ii. Qvo tu imperio meo ſpreto.} Quò, eſt pro eo, quod græci dicunt, πρὸς τί. & τίνι. ut Cicero ad Fabium. Martis uero ſignum quò mihi pacis auctori? Lacerantiavs ueſtem lictorib.} Vet. quidam lib. Lacerantibus fœde lictoribus. Patre auctore M. Fabio, qui ter iam conſul, dictatorque fuerat.} M. Fabius Ambuſtus pater fuit cos. an. cccxcv. cccxcix. cdi. Dictator an. cdv. Liuius, & Plinius auctores. Iterata deinde contentio.} Vet. lib. Contentio eſt. Tribvnos plebis appello, & prouoco ad populum.} Hinc intelligi poteſt à Dictatore ad populum prouocationem fuiſſe. Qua de re ſic Feſtus. Optima lege cum dicebatur in magiſtro populi faciendo, qui uulgo dictator appellatur, quàm pleniſsimum poſſet ius eſſe ſignificabatur, ut fuit M. Valerij M. F. Voluſi N. qui primus magiſter populi creatus eſt. poſtquam uero prouocatio ab eo magiſtratu ad populum data eſt, quę ante non erat, deſitum eſt dici, Vt optima lege. ut pote imminuto iure poſteriorum magiſtrorum.

Bane agis, eum eò nos deduci iuſsiſti, unde & priusti uocem mittere poſſemus.} Hoc ait. quia M. Fabius in concione pro roſtris ad populum loqui non potuiſſet, quod eſſet priuatus, ex inferiore autem loco, quo eum deduci Dictator iuſſerat, licebit. Non enim niſi magiſtratus, & qui à magiſtratibus producti erant, in concionem aſcendere poterant. Non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio exaudiebantur.} Quidam libri. altercationes audiebantur. Quod non probo. nam lib. iiii. inquit. Cum res à perpetuis orationibus in altercationem uertiſſet. Dictatorem Quintium Cincinnatum io L. Minucium.} Hac de re lib. iii. M. Fvrivm Camillum in L. Furio.} Hoc fecit Camillus trib. mil. vi. an. ccclxxv. Liuius lib. vi. Ne iram quidem fuiſſe atrociorem in eos, qui temeritate, atque inſcitia exercitus amiſiſſent, quàm ut pecunia eos multaret.} Lib. iiii. Mœſtæ ciuitati ab re male geſta, & iratæ ducibus M. Poſtumius reus obiectus, qui tribunus mil. pro cos. ad Veios fuerat. x millibus æris grauis damnatur. Propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, uictoria, ſupplicationibus, ac gratulationibus eſſe.} Vet. lib. Propter Q. Fabij uictoriam ciuitatem in lætitia, ſupplicationibus, ac gratulationibus eſſe.

98 Cvm se nihil morari magiſtrum equitum pronunciaſſet.} Genus dicendi, quo utebantur in abſoluendo. ſic ſupra lib. iiii. Tribunus plebis. Sempronium nihil moror. & Philip. xiii. in epiſtola Antonij. Nihil moror eos ſaluos eſſe & ire quolubet. Digressvm cum templo.} Templum, non curiam Hoſtiliam intelligendum eſſe puto, ut ait Glareanus quibuſdam placere, ſed Roſtra, quæ ſummoto magiſtro equitum Dictator aſcenderat, & ex eis uerba ad populum fecerat. ſupra autem Roſtra templum dici, monuimus. Adolescentis Manlij.} Vet. lib. T. Manlij. Recte. præceſsit enim Q. Fabij. Q. Aemilivm Cæretanum.} Cerretanum. ex cap. conſulibus. & Vet. lib.

Q. Aemilio.} (Aulium quidam annales habent).} Quæſtio eſt an alter cos. Q. Aemilius, an Q. Aulius Cerretanus fuerit. Aulium uocandum eſſe, & Liuius, & Capitolini ſcriptores conſentiunt. eſt enim is qui poſt magiſter equitum in prælio occiſus eſt. Liuius lib. ix. & Capitolinæ tabulæ.

Aemilio ſorte euenerunt.} Malim, Aulio. ut dixi. Accedit quod pro Aemilio Diodorus αὔλιον, Caſsiodorus Aelium uocant, mendoſe. Socios eius gentis populos.} i. ſocios populi Romani Apuliæ populos. in amicitiam enim paulo ante uenerant una cum Lucanis. Clamatvm'qve ad arma.} Vet. lib. Conclamatumque ad arma. Vt in Tuſculanos animaduerteretur, quorum

ope, ac conſilio, Veliterni, Priuernateſque populo R. bellum feciſſent.} De Tuſculanis nihil ante lib. VII. ubi de Priuernatibus & Veliternis ita ait. Acceſsit ad eam cladem uaſtatio Romani agri quam Priuernates, Veliterni deinde incurſione repentina fecerunt. NEC QVENQVAM ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre ſolitum.} Locus non eſt (ut cenſet) mancus, ac debilis. Quod ipſum ſenſus oſtendit, qui eſt hic. Cum Pollia tribus una Tuſculanos condemnaſſet, memoriam iræ Tuſculani in Polliam tribum uſque ad patrum memoriam conſeruarunt. neque enim quiſquam ex tribu Pollia candidatus Papiriam ferre ſolitus erat, in quam præſertim coniecti Tuſculani ciues fuerant, & in qua ſuffragia ferebant. Auctor Valerius lib. IX. quanquam ibi Popillia eſt, pro Papiria. Q. FABIO.} Rullianum intelligit. ex triumpho Capit. hoc anno acto. L. FVLVIO.} Fuluij cognomen Curuus. ex Capit. eius triumpho. M. FABIVS Ambuſtus.} Magiſter eq. erat Ambuſtus, Rullianus conſul. Ambuſtum Rulliani patruelem fuiſſe reor M. Ambuſti Pont. Max. F. NEC pedeſtres quidem copiæ.} Vet. lib. Ne pedeſtres quidem. Samnitium autem copias intelligit. LOCVM caſtris dimetari iuſsit.} Vet. lib. Communiri iuſsit. ID VERO, circumfuſo undique equitatu, ut uallum peteretur, opuſque inciperet, fieri non poterat.} Senſus eſt. Dictator, ubi ultra progredi ſe non ſine ſummo incommodo poſſe uidit, locum caſtris communiri iuſsit. cum autem hoſtium equitatus circumfuſus eſſet, ne id quidem fieri poterat, ut uallum poneretur, & opus inciperet. in quibuſdam enim libris eſt pro, peteretur, poneretur. AT HERCVLE illo die.} Vet. lib. Et hercule.

IMPIO bello, & contra fœdus ſuſcepto.} Hoc ait, quia paulo ante dixerat. Samnites inducias 99
annuas ab urbe retulerunt, nec earum ipſarum ſancta fides fuit &c. Itaque ſubdit. Brutulus Papius haud dubie erat proximarum induciarum ruptor. BRVTVLVS Papius.} Papia gens Italica fuit. Itaque bello Italico Papius Mutilus inter eius belli duces inſignis eſt. Appianus. Alij. CAETERARVM rerum irrita fuit deditio.} .i. non acceptæ res cæteræ, quæ dedebantur, nec ex eo pax conſequuta eſt.

HOC BELLVM à conſulibus bellatum quidam auctores ſunt.} Inter cæteros ſunt Capitolini ſcriptores, qui Q. Fabium, L. Fuluium huius anni conſules de Samnitibus triumphaſſe, non Dictatorem A. Cornelium tradiderunt. FABIVM etiam in Apuliam proceſsiſſe.} Hinc apud eum qui ſcripſit de uiris illuſtribus ſcriptum eſt, Q. Fabium cos. primum de Apulis, & Lucerinis triumphaſſe. Quod idem extat etiam in Capitolino triumpho. SIGNVM mittendis quadrigis daret.} Inter cæteras cauſas Dictatoris creandi hæc etiam fuit, ludorum Rom. cauſa, quod eſt, ut ſignum mittendis quadrigis daret. Signum autem dediſſe Dictatorem, & prætorem hic locus docet, conſulem liber XLV primus. VITIATAM memoriam funebribus laudibus reor, falſiſque imaginum titulis, dum familia ad ſe quæque famam rerum geſtarum, honorum fallente mendacio trahunt. inde certe & ſingulorum geſta, etiam publica monumenta rerum confuſa.} Hunc locum à Cicerone accepiſſe uidetur in Bruto. Niſi quem nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant, & hercules hæ quidem extant. ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta, ac monumenta ſeruabant, & ad uſum, ſi quis eiuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt, falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & à plebe tranſitiones, cum homines humiliores in alienum eiuſdem nominis infunderentur genus.

IN EPITOMEN LIBRI IX.

OMNIBVS, qui per fœdus ſpoponderant.} Vet. lib. Qui fœdus ſpoponderant. NEC etiam multo poſt.} Vet. lib. Nec multo poſt. LIBERTINORVM filios in ſenatu legit.} Vet. lib. In ſenatum. EA'QVE res Fabio Maximo nomen dedit.} Vet. lib. Maximi .i. ex ea re Maximus appellatus eſt. ſic Liuius. Porro autem adde hæc uerba ex manuſcriptis libris. In hoc libro mentionem habet Alexandri, qui temporibus his fuit. & æſtimatis populi R. uiribus, quæ tunc erant, colligit, ſi Alexander in Italiam traieciſſet, non tam facilem ei uictoriam de populo R. fore, quàm de gentibus, quas ad orientem imperio ſuo ſubiecerat.

IN LIBRVM IX.

AVCTORES belli, quia uiuos non potuimus.} Brutulum Papium intelligit, cuius exanime corpus deditum erat. LEGIONES Samnitium in Apulia eſſe, Luceriam omnibus copijs circumſedere.} Apuli quadriennio ante ſocietate iuncta in fidem populi R. uenerant. Ea de cauſa Romani hoc tempore Luceriæ, quam à Samnitibus circumſederi nunciabatur, opem ferunt. ait enim. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus ſocijs. ijdem tamen poſt cladem Candinam ad Samnites deſciſſe uidentur; Itaque Luceria poſt à Romanis recipitur, iterumque cum defeciſſet, capta, colonia deducitur. Neque enim probare uidetur Liuius eorum auctoritatem, qui Q. Fabium prioris anni conſulem de Apulis, & Lucerinis triumphaſſe ſcripſerunt. MONTIBVS circa ſe perpetuis inter ſe iuncti.} Vet. lib. Montibus perpetuis inter ſe iuncti. PER ARCTVM ſaltum ar-

ctiorem, impeditioremque. } Vet. lib. Altiorem impeditioremque. Recte. nam paulo ante dixit. Saltus duo alti, anguſti. CVM AD alias anguſtias protinus pergerent, ſeptas deiectu arborum ſaxorumque ingentium obiacentem molem inuenerunt. } Malum, obiacente mole. ut ſit. Septas deiectu arborum, & ſaxorum obiacente mole.

100 ALIVS per obices uiarum, alius per diuerſa montium. } Vet. lib. Per aduerſa montium.

QVEM annos iam prope XXX uincimus. } De Samnite loquitur, qui uinci cœptus eſt anno V. C. CDXII. Quoniam autem ab eo ad hunc annum niſi XXIII anni numerantur, Glareanus hunc numerum reprehendit, & XX, non XXX legendum cenſet. Ego contra. Nam ſi XX dixiſſet, particulam, prope, non addidiſſet. quæ ſolet addi, cum numerus re uera minor eſt, quàm dicitur. IAM IS grauior annis. } Vet. lib. Grauis annis. QVICQVID iſtuc præſens neceſsitas inuſſerit. } Vet. lib. Iſtinc. Malim ego. Iſtic. HERENNIVS domum è caſtris eſt auectus. } Vet. lib. Reuectus. Egregie. Inde enim in caſtra uectus fuerat. SVIS deinde legibus. } Vet. lib. Suis inde legibus.

IN MEDIOS me mittere hoſtes paratus ſum. } Vet. lib. Immittere. PRODVNTVR magis omnia. } Vet. lib. Ea omnia. OMNIVM egena corpora humi proſtrauerunt. } Vet. lib. Egeni.

SVPER mœrorem pudor quidam effugere colloquia, & cœtus hominum cogebant. } Vet. lib. Cogebat. AD FINEM Campanum proſequerentur. } Vet. lib. Ad finem uſque Campani agri. Dixit tamen alibi. Finem Piſanum. MVLTO ſibi mœſtiores, & abiectiores animi uiſos. } Vet. lib. Mœſtioris, & abiectioris animi.

01 OFFILSVS Calauius Ouij filius. } Vet. lib. Oui. SINE VLLA publica auctoritate conceſſum in omnem formam luctus eſt. } Vet. lib. Sine ulla publica auctoritate, conſenſu'ue in omnem formam luctus populus uerſus eſt. Ego tamen nihil muto. M. AEMILIVS Pappus. } Scribe M. Aemilius Papus. auctoribus Capitolinis lapidibus, & libris ueteribus. QVO DIE creati ſunt, eo (ſic enim placuerat patribus) magiſtratum inierunt. } Ante ſolennem ineundi conſulatus diem iniſſe ſignificat, qui per bellum Punicum II, & reliqua inſequentia fuit Idus Mart. His autem X primis libris res hæc tota inconſtantiſsima eſt. Nam modo K. Sept. modo K. Sext. modo Idibus Maijs, modo Id. Decembr. modo K. Octobr. modo K. Quintilis iniſſe cõſules à Dionyſio, Liuioq; traduntur.

SOLENNIBVS'QVE ſenatuſconſultis perfectis de pace Caudina retulerunt. } Vet. lib. Solennibusq; ſacris. probo tamen magis. Senatuſconſultis. Erant enim quædam ſolennia ſenatuſconſulta, quæ ad religionem, & cæremonias pertinebant. Nam quemadmodum ſcriptum eſt apud Gellium, ante de rebus diuinis, quàm de humanis referebatur. Itaq; Cicero ait ad Quirites poſt reditum. P. Lentulus conſul ſimulatq; de ſolenni religione retulit, nihil humanarum rerum ſibi prius, quàm de me agendum iudicauit. L. LIVIO, & Q. Melio tribunis pl. } Mælio. ſcribe. mendoſe autem ſunt apud Ciceronem hæc nomina. Numicio, & Aemilio, in Catone. Cæterum tribunatum pl. ceperunt, poſtquam ſub iugum ad Caudium miſsi fuerant. Neque enim tribunos pl. in caſtris fuiſſe conſentaneum eſt. & ſi fuiſſent, & ſpopondiſſent, eorum ſupra meminiſſet Liuius. cum dixit. Spoponderunt conſules, legati, quæſtores, tribuni militum. POSTHVMIVS in ore erat. } Vet. lib. In ore omnium erat. PIACVLA'QVE pro populo dare Romano. } Vet. lib. Romano dare.

102 NOXAM nocuerunt. Vet. lib. Noxa nocuerunt. EO IVSTIVS bellum geſturos. Vet. lib. Romanos eo iuſtius bellum geſturos. quod placet. QVI TE captum uictori cum qua potes fide reſtituis? } Vet. lib. Qui te nunc captum uictori. NVNQVAM ne cauſa defiet. } Vet. lib. Deficiet. QVOD nec ad Luceriam ire. } Hoc loco Luceria Samnitium eſt, quod forte ad eos, ut dixi, poſt Caudinam cladem defecerit, quemadmodum tacite intelligi uult Liuius. PVBLILIVS in Samnio ſubſiſtit aduerſus Caudinas legiones. } Si, Aduerſus, legas, Caudinas legiones Samnitium exercitum ad Caudium uictorem intelligas, ſi (ut malim, & eſt in quibuſdam libris uet.) Adducens, Romanorum exercitum ad Caudium ſub iugum miſſum, accipias neceſſe eſt. Ita uero accipiendum eſſe, docet Liuius lib. XXV. Caudinæ legiones, quæ ſine armis redierant Romam, armatæ remiſſæ in Samnium, eundem illum hoſtem ſub iugum miſerunt, qui hac ſua ignominia lætatus fuerat. Idem autem tradit hoc loco Liuius. Ex quo intelligi debet Publilium cum Caudino exercitu in Samnium eſſe profectum, Papirium cum nouo in Apuliam. SAMNITES ea tempeſtate in montibus uicatim habitantes campeſtria, & maritima loca contempto cultorum molliore, atque, ut euenit fere, locis ſimili genere, ipſi montani, atque agreſtes depopulabantur. } Glareanus merito obſcuritatem huius loci iactat. non enim ſolum obſcurus eſt, ſed etiam uitioſus. Lege autem ex ueterum librorum fide. Contempto cultu molliore. ut ſit. Samnites montani campeſtria loca populabantur contempto cultu molliore, & locis eiuſmodi, ut fieri ſolet. TVM quoque profectos inde. } Vet. lib. Tum uero profectos. AVCTORIBVS dijs (ut uidetis) ad rem agendam proficiſcimur. } Vet. lib. Rem gerendam.

CONSVLERE quid uictis patiendum cenſeret. } Vet. lib. Paciſcendum. probe. agitur enim de conditionibus pacis.

103 ID MAGIS mirabile eſt, ambigi Lucius ne Cornelius Dictator cum M. Papirio Curſore magiſtro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriam geſſerit. } Scriptores Capitolini L. Cornelium Dictat. cum L. Papirio mag. eq. aſcribentes has res ab eo geſtas eſſe ſentire uidentur. Puto autem hunc

eſſe

eſſe L. Cornelium Lentulum, qui ante conſul fuit, qui ob res bene geſtas ad Caudium Caudinus appellatus ſit. ſi quidem Caudinus poſt fuit Lentulorum cognomen. SEQVITVR hunc errorem alius error, Curſor ne Papirius proximis comitijs cum Q. Aemilio Cæretano iterum ob rem bene geſtam Luceriæ continuato magiſtratu conſul tertium creatus ſit, an L. Papirius Mugillanus, & in cognomine erratum ſit. } L. Papirium Curſorem cos. III & Capitolini triumphi eius ſcriptores, & Liuius ipſe, qui poſt hunc eundem IIII. conſulem nominat, ſentiunt. Quod autem ad Q. Aemilium Cæretanum attinet, cum ne de hoc quidem nomine inter auctores conueniat an Aemilius, an Aulius ſit, ut ait Liuius, intelligendum eſt Aulium à Liuio, & ſcriptoribus Capitolinis magis probari. nam in uet. lib. apud Liuium & hoc loco, & infra, Aulius eſt, non Aemilius. Cæterum Cerretano ex Capitolinis lapidibus, & ueteribus aliquot libris legendum eſt, non Cæretano. CVM FERENTANIA nno ſecundo prælio debellauit, urbemque ipſam, quo ſe fuſa contulerat acies, obſidibus imperatis, in deditionem accepit. } Oppidum intelligit nomine Ferentum. De quo Horatius oda IIII. lib. III. Et aruum pingue tenent Humilis Ferenti. quo loco ait Acro. Ferentum oppidum eſt Apuliæ Venuſinæ ciuitati uicinum in ualle ſitum. Itaque Diodorus lib. XX. hanc uictoriam ſic deſcribit. ῥωμαῖοι δὲ διαπολεμοῦντες σαμνίταις φερέντην πόλιν τῆς ἀπουλίας κατὰ κράτος εἷλον. Fuit autem Ferentium, quod & Ferentinum eſt dictum, in Samnitibus. de quo ſic Stephanus. φερεντῖνος, λέγεται καὶ φερέντιος πόλις σαυνιτῶν ἐν ἰταλίᾳ. τὸ ἐθνικὸν φερεντινός. Huius meminit Liuius lib. X. Idque oppugnatum eſſe una cum Romulea ſcribit anno V. C. CDLVI. Porro autem Ferentinum alterum in Volſcia, ſiue in Latio fuiſſe ſatis conſtat. Quod ipſum Volſcis ademptum, Hernicis donatum eſſe à Romanis Liuius ſcribit lib. IIII. Itaque lib. VII. Ferentinum Hernicorum urbem ui captam eſſe ab ijſdem ait, & Ptolemæus Ferentinum inter mediterraneas urbes Latinorum ſtatuit. Ab hoc, ciues Ferentinates appellati ſunt. ut hoc libro Liuius. Præter Aletrinatem, Ferentinatemque, & Verulanum omnes Hernici nominis populi populo R. bellum indixerunt, & Plin. lib. IIII. cap. V. Ex agro Falerno Ferentinates. Hinc concilia Latinorum ad lucum Ferentinæ habita eſſe ſcribit Liuius lib. I. & VIII. Quod (ut ſupra dixi) concilium Dionyſius τὴν ἐν φερεντίνῳ ἀγορὰν uocat. Hinc etiam idem Liuius lib. I. meminit aquæ Ferentinæ, & II. capitis Ferentini. Poſtremo Ferentiam oppidum collocat in Tuſcis Ptolemæus, quam Ferentinum etiam nominat Plinius lib. III. cap. V. cum ait. Feſulæ. Ferentinum. Præter hæc ſuut etiam populi quidam nomine Frentani Apulis finitimi. De quibus Mela. Picentes, Frentani Apuli. & Plin. Peligni Frentani, Marrucini, Veſtini. & poſt. Iu ora Frentanorum. Item. Anxani, Frentani. Ptolemæus item poſt Apulos ſtatuit Frentanos, Pelignos, & Marrucinos. & Polybius lib. III. μαρρυκίνων, καὶ φρεντάνων χώραν. Quæ cum ita ſint, nou eſt dubium, quin libro hoc extremo ſit legendum, Frentani, ubi uulgo legitur, Marrucini, Marſi, Peligni, Frentini. Hæc diai, ut intelligerent omnes, quanto cum ſtudio, atque iudicio in ueterum auctorum lectione uerſandum eſſet. CVM AD mœnia Satrici admotus eſſet exercitus. } Vet. lib. Satricæ, per mendum. Intelligit enim Satricum coloniam Romanam in Latio. quippe cum ſubijciat. Plus ea uoce, quàm armis illatis terroris colonis iniectum. QVA noctis hora, quamque per portam, & quam in uiam egreſſurus hoſtis foret. } Vet. lib. Quaque porta. PRAECIPVA pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit. } Vet. lib. alij, Quæ cognomen uia dederat. Alij. Quæ cognomini uiam dedit. Hinc ego ſuſpicor legeudum. Quæ cognomen auo iam dedit. ut intelligamus, quemadmodum neceſſario intelligendum eſt, non hunc primum inueniſſe hoc Curſoris cognomen, ſed auum eius ante. Auus autem eius fuit L. Papirius Curſor, qui cenſor fuit anno V. C. CCCLXI, & poſt etiam tribunus militum couſulari poteſtate. Hic enim de quo non loquitur Liuius in lapidibus Capitolinis L. Papirius Sp. F. L. N. Curſor dicitur. QVOD unus fuit, quod adoleſcens in incremento rerum. } Scribe ex Vet. lib. Quod adoleſcens, quod in incremento rerum. ut tertia eſſe cauſa uideatur. M. CVRIVM. } M'. Curium. Capitolini lapides, item alij. SI PVNICVM Romano præuertiſſet bellum, ſeniorque in Italiam traieciſſet. } Senſus. Si Alexander ante intuliſſet Romano bellum, quàm Pœni. Quod futurum erat, ſi ſenior in Italiam traieciſſet. niſi malimus legere pro Punicum, Indicum.

QVEM iuuenes duo. } T. Manlius Torquatus, & M. Valerius Coruus. de quibus paulo poſt. Ceſſiſſet uidelicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Coruus. QVEM qui ex regibus conſtare dixit. } Cyneas hic fuit legatus Pyrrhi bello Tarentino. Plut. in Pyrrho. INTER purpuram, atque aurum eneruatum fortunæ ſuæ apparatibus. } Vet. lib. Oneratum. Quod placet. ſubdit enim prædam uerius, quàm hoſtem. & præceſſit. Mulierum, ac ſpadonum agmen trahentem.

NON intelligunt ſe hominis res geſtas, & eius iuuenis cum populi iam octingenteſimum bellan- 104
tis annum conferre. } Scribe ex uet. lib. Se unius hominis. opponuntur enim hæc inter ſe. Vnus homo, idemq; iuuenis, & populus idemque iam octingenteſimum annum bellans. Paulo ante dixit. quod unus fuit, quod adoleſcens. Elatorie autem dixit. Octingenteſimum. IMPEDIMENTVM maius, quàm auxilium traheret. } Vet. lib. Impedimentum magis. CVM ET fœderibus uetuſtis iuncta Punica res Romanæ eſſet. } Fœdera hæc renouata iterum, atque iterum, & quo tempore late tradit Polybius lib. III. ABSIT inuidia uerbo. } Vet. lib. Vero. M. FOLLIVS Flaccina. } M. Foſlius Flaccinator. ex conſulatu Capitolino. L. PLAVTIVS Venox. } Venno, ex conſulatu Capitolino, ut dixi. INDVCIAE biennij, cum per aliquot dies fatigaſſent ſingulos, precibus impetratæ. }

tratæ. } Diſpunge ita, ut ſit. fatigaſſent ſingulos precibus, non autem, precibus impetratæ. Nihil eſt enim tam familiare Liuio, quàm Fatigare precibus. ut lib. I. Precibus raptarum fatigata. EX APVLIA Theanenſes. } Theanenſes ſine aſpiratione. ex Vet. lib. & græcis τίανον. EX APVLIA Teanenſes, Canuſiniquc populationibus feſſi, obſidibus L. Plautio conſuli datis in deditionem uenerunt. } Hac de re ſic Diodorus libro XX. ἐπόρθησαν δὲ καὶ τὴν ... Δαυνίαν πᾶσαν, καὶ προσαγόμενοι κανυσίους ὁμήρους παρ' αὐτῶν ἔλαβον. ET DVAE Romæ additæ tribus Vfentina, ac Falerina. } Eaſdem meminit Diodorus. προσέθεσαν δὲ καὶ δύο φυλὰς ταῖς προϋπαρχούσαις τήν τε φαλερίναν, καὶ τὴν ὠφεντίναν. INCLINATIS ſemel in Apulia rebus Theates quoque Apuli ad nouos conſules C. Iunium Bubulcum, Q. Aemilium Barbulam petitum fœdus uenerunt. } Parum conſtat, qui ſint Theates Apuli. Nam Theate Theatinos edit, ut Reate Reatinos, quos tamen non inter Apulos, ſed inter Marrucinos collocat Plinius. De Teanenſibus autem dixit paucis ante uerſibus, Teanenſes, Canuſiniquc populationibus feſſi obſidibus L. Plautio conſuli datis in deditionem uenerunt. ut ſuperuacaneum fuiſſe uideatur, eoſdem ad nouos conſules fœdus petitum ueniſſe. niſi ſi, quia pacis per omnem Apuliam præſtandæ auctores uenerant, audacter id petentes impetrauerint. Cæterum Teana duo fuiſſe, auctor eſt Strabo, unum cognomine Sidicinum, alterum Apulum. & Plinius lib. III. cap. XI. Apulorum, inquit, tria genera ſunt, Teani à duce Gares, Lucani ſubacti à Calchante, & Daunij. Vet. lib. Teates habent. Stephanus populos, & ciues Teani uocat τεανίτ. Polybius tamen lib. III. nominat Calenos, Teanitas, Daunios, Nolanos ut Campaniæ mediterranea incolentes. καληνοὶ, τεανῖται, δαύνιοι, νωλανοί. NEQVE ut æquo tamen fœdere, ſed in ditione populi R. eſſent. } Vet. lib. Sed ut in ditione. Eſt autem hoc unum è tribus generibus ſocietatis incundæ, de quibus Liuius lib. XXXV. aut enim uictis leges dantur, aut pares bello paciſcuntur, aut cum nunquam hoſtes fuerint, fœdere iunguntur. APVLIA perdomita (nam Tarento quoque ualido oppido Iunius potitus erat. } Quid ſit hoc loco Tarentum ambigitur. neque enim Tarentum Apuliæ eſt. neque à Romanis hoc tempore captum eſt. Neque uero Ferentum habere locum poteſt, quod quibuſdam placuit. eſt enim biennio ante captum. Vet. lib. alij Aeronto, alij Acerronto cum habeant, me in hanc ſententiam trahunt, ut putem legendum eſſe Acheronto, quod oppidum erat in Apulia. ut ait Horatius, & eius interpres Acro. quanquam Horatius Acherontiam uocat oda IIII. lib. III.

Mirum quod foret omnibus
Quicunque celſæ nidum Acherontiæ,
Saltuſque Batinos, & aruum
Pingue tenent humilis Ferenti.

QVI SINE legibus certis, ſine magiſtratibus agere querebantur. } Vet. lib. Sine legibus, certiſque magiſtratibus. SATRICVLAM oppugnare. } Saticulam. ut ante. SATRICANI magno cum tumultu. } De Saticulæ ciuibus cum agatur Saticulani certe ſcribendum eſt. Nam Stephanus σατίκουλα πόλις. τὸ ἐθνικὸν σατικουλανός. & Diodorus lib. XIX, ubi Saticulæ meminit à Romanis obſeſſæ, ait. ῥωμαίων σατίκολαν πολιορκούντων σαμνῖται ἐπεφάνησαν μετὰ δυνάμεως ἁδρᾶς, ὡς λύσοντες τὴν πολιορκίαν. PLISTIAM ipſi ſocios Romanorum circumſidunt. } Diodorus lib. XIX. Pliſticam uocat, cum ait hac de re ita. Πλιστικὴν μὲν ἔχουσαν φρουρὰν ῥωμαϊκὴν ἐξεπολιόρκησαν. BELLVM deinceps ab Q. Fabio dictatore geſtum eſt. } Glareanus hunc dictatorem hoc anno fuiſſe ſine conſulibus exiſtimat. uerum errat. Fuit enim Q. Publilio, & L. Papirio quartum conſulibus. teſte Diodoro, qui in horum conſulatu ait. εἰωθότες δὲ ἐν τοῖς κινδύνοις αὐτοκράτορα τοῦ πολέμου καθιστᾶν τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν, προεχειρίσαντο τότε κόϊντον φάβιον καὶ μετὰ αὐτοῦ κόϊντον αὔλιον ἵππαρχον. οὗτοι τὰς δυνάμεις ἀναλαβόντες παρετάξαντο πρὸς τοὺς σαμνίτας περὶ τὰς καλουμένας λαυτόλας. Narrat deinde Romanorum item, ut Liuius, fugam, & Q. Aulij mag. eq. necem. eſt enim apud Diodorum αὔλιον, pro Aulium. ut cum dicimus Clodius, pro Claudius.

CONSVLES noui ſicut ſuperiores Romæ manſerunt. } Deſunt nomina nouorum conſulum, ſine dubio librariorum uitio. neque enim alias unquam ea ſtudioſe Liuius prætermiſit. ſunt autem apud Caſſiodorum L. Papirius. Q. Publilius. itemque in Capitolinis tabulis. L. Papirius Curſor IIII. & Q. Publilius Philo IIII. & apud Diodorum lib. XIX. λεύκιος παπίριος τὸ τέταρτον, καὶ κόϊντος ποπλίλιος τὸ δεύτερον. Atque ita reſtituendum eſſe apud Liuium puto, ut eſt in Capitolinis lapidibus. Nam in horum temporum conſulibus nominandis mire diligens eſt, ita ut neque cognomina, neque multiplicatorum honorum notas ullas prætereat. & L. Papirium biennio poſt conſulem quintum tradit. Quod non faceret, niſi hoc anno eum conſulem quartum nominaſſet. Hoc ipſum (ut dixi) cum Glareanus non intelligeret annum unum ſine conſulibus interſeruit; L. autem Papirium, & Q. Publilium in inſequentem annum tranſtulit. ita ut uno anno Liuium antecedat contra omnium monumentorum auctoritatem. EO INTENTIVS Dictator in mœnia hoſtium uerſus, id bellum tanti ducere, quod urbem oppugnabat: ſecurior ab Samnitibus agere, ſtationibus modo oppoſitis, ne qua in caſtra uis fieret. Eo ferocius adequitare Samnites uallo, neque otium pati. } Huius loci ſenſus, quem ſibi ignotum eſſe Glareanus ait, hic eſt. Dictator ad oppugnationem urbis conuerſus id opus tantum pro bello habebat, quatenus oppugnabat. at cæteris in rebus nulla belli ſpecies erat. Nam à Samnitibus ſecurus, ſtationibus tantum, ne qua uis in caſtra fieret, oppoſitis, erat. Quo fiebat, ut Samnites, cum ſe contemni putarent,

ferocius obequitarent uallo caſtrorum, neque qnietem agere poſſent. In ueteribus enim libris obequitare legitur, non adeqoitare. Poſt hæc nouæ orationis principium fieri debet. Et cum iam prope.

Nec (ut fit) ad ducis caſum perculſa magis, quàm irritata eſt multitudo omnis. qui circa erant in Aulium temere inoectum. } Vet. lib. Omnes, qui circa erant.

Sora ad Samnites defecerat interfectis colonis Romanorum. } Sic Diodorus lib. xix. σωρανοί τε ἔπεισαν κατασφάξαι τοὺς παρ' αὐτοῖς ῥωμαίους, συμμαχίαν δὲ πρὸς σαμνίτας συνέθεντο. Et si homines iuuare uelint, iniqua loca ſunt. } Vet. lib. Omnes. Ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum eſt. } παρετάξαντο πρὸς τοὺς σαμνίτας περὶ τὰς καλουμένας λαυτούλας. Consules M. Petilios, C. Sulpicius. } Pœtelius. ex conſulatu Capitolino. Diodorus, μάρκος πόπλιος, γάϊος σουλπίκιος. at πόπλιος mendoſe. Arx ab hoſtibus capta eſt, defendite, ite. } Vet. lib. Ite, defendite. ſic ſupra. Ite conſules, redimite cioitatem. & lib. vii. Irent, crearent conſulem ex plebe. Concursantes per uiam. } Vet. lib. Per uias. Ex his ccxxv. } Vet. lib. ccxxxv. Ausona, & Minturnæ, & Veſtina urbes. } Vet. lib. alij Veſtitia, alij Veſtia. Ego Veſcia, legendum puto. Nam Veſcia, nt lib. viii. dixi, Auſonum erat, auctore Stephano. Vicit tamen ſententia, ut mitterentur colnni. } De Luceria colonia deducta in Apulia loquitur. De qua ſic Diodorus in conſulatu priore. οἱ δὲ ῥωμαῖοι φοβηθέντες μὴ κατὰ τὴν ἀπουλίαν πράγματα τελέως ἀποβάλωσιν ἀποικίαν ἐξέπεμψαν εἰς λουκερίαν πόλιν ἐπιφανεστάτην τῶν ἐν τοῖς τόποις. Dictatorem'que quæſtionibus exereendis diei placoit. C. Mænius dictos: is M. Foslium magiſtrum equitum dicit. } Hos iterum ambos factos eſſe ſcriptom eſt in tabulis Capitolinis. De quibus ſic Diodorus lib. xix. ὁ δὲ δῆμος δι' ὀργῆς δύναμίν τε ἱκανὴν ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα γάϊον μαίνιον καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ πάτριον ἔθος μάνιον φούλβιον ἵππαρχον. τούτων δὲ τὰ πλησίον κατιόντων καταστρατοπεδευσάντων οἱ καμπανοὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεχείρουν ἀγωνίζεσθαι. Ergo Diodorus Dictatorem creatum rei in Campanos gerendæ, non quæſtionis in eos exercendæ cauſa ait.

Calavios Ouium, Nouiumqne. } Vet. lib. Ouum, Nouumque. ſunt autem hæc Calauiæ gentis prænomina.

Qvi uſquam coiſſent, coniuraſſent'ue aduerſus Romanum popnlum. } pro certo habeo legendum eſſe. aducſus remp. nam ſubdit. coitiones honorum adipiſcendorum cauſa factas, aduerſus remp. eſſe. Et hæc eſt trita loquendi forma. Error ex notis ortus. R. P. Quaestores idoneos eius criminis. } Vet. lib. Quæſitores. ut Vrgil. Quæſitor Minos urnam mouet. Tutos à criminibus iſtis eſſe. } Vet. lib. Criminationibus. Iis enim à ſenatn mandata res eſt. } Vet. lib. Erat. 106

Cum audisset arcem Fregellanam à Samnitibus captam. } Q. Fabium Dictatorem his Coſ. ad arcem Fregellanam rem geſsiſſe non C. Pœtelium ſeribit Diodorus. De C. tamen Pœtelio auctores ſunt ſcriptores Capitolini. Diodorus ſic lib. xix. τὸ δὲ λοιπὸν στρατόπεδον ἀναλαβὼν κόϊντος φάβιος, ὃς ἦν αὐτοκράτωρ ᾑρημένος τήν τε φρεγελλανῶν πόλιν εἷλε καὶ τῶν ἀλλοτρίως διακειμένων πρὸς τὴν ῥώμην τοὺς ἐπιφανεστάτους ἐζώγρησε. Et frequenter ibi habitatnr. } Vet. lib. Habitabatur. Suessa, & Pontia coloniæ deductæ ſunt. } Vet. lib. Sueſſam, & Pontiam. ſic lib. x. Soram atque Albam coloniæ deductæ. ſic Diodorus. ὁ δὲ δῆμος κατὰ νοῦν τῶν πραγμάτων αὐτῷ προχωρούντων ἀποικίαν ἀπέστειλεν εἰς τὴν νῆσον ποντίας καλουμένην. Et in tertiam Caſsinum ut dedncerentur coloni s. c. factum eſt. } Vet. lib. alij habent. Et Minturna, & Caſinum ut deducerentur coloniæ. alij Veternam & Caſinum. alij Internam, & Caſinum. Quæ uoces in eam Gelenium traxerunt ſuſpicionem, ut, Et in tertiam Caſsinum affirmarit eſſe legendum. & pro Deducerentur coloniæ, Deducerentur coloni, ſubiecerit. Ego antem reſtituendom puto ita. Et ut Interamnam, & Caſinum deducerentur coloniæ. Etenim Velleius lib. i. poſt Sueſſam Auruncam coloniam dedńctam, cuius hoc loco meminit Liuius, Interamnam deductam eſſe ſcribit. & Liuius libro. x. anno cdlviii. ait. Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ uia Latina eſt, occupare conati. neque tamen quo anno deducta colonia ſit ante dixit, niſi hoc loco tradiderit. Mouet etiam me loquendi forma, Deducere colonias uel colonos in Caſinum tertiam coloniam. Consules M. Valerius, P. Decius. } M. Valerius hic non eſt Coruus, ſed M. Valerius Maximus, ut eſt in Capitolino horum conſulatu. Dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. } Lege ex auctoritate Capitolinarum tabularum: dictatorem C. Sulpicinm Longum is magiſtrum equitum C. Innium Bubulcum dixi. Etenim ſatis apparet, errore librarij C. Sulpicij nomen deſiderari. neq; enim Liuius magiſtros equitum prætermittere ſolet. Censura clara eo anno Ap. Claudij, & C. Plautij. } Pro C. Plautio L. Claudium edit Diodorus lib. xx. C. Fabium Frontinus de aquæductibus. C. Plautinm Capitolini ſcriptores. Ob infamem, atque innidioſam ſenatus lectionem. } Vet. lib. Atque ignominioſam. Egregie. Nam libertinorum filij lecti erant. Poticia gens. } Potitia. græci enim ποτίτιος.

In plauſtra ſomno uictos conijcinnt. } Vet. lib. Vinctos. probe. Etenim niſi ſomno uincti fuiſſent uinculis conſtringendi fuerant, quod Romam inuiti perducerentor. Pentrorum Samnitium. } De Pentris Samnitibus item lib. xxii. Sed quem eſſe iam uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum? } Lege, Ecquem eſſe. & cum priore membro iunge ita. dummodo conniterentur uno animo inoadere hoſtem uictum acie, caſtris exutum, ecquem eſſe iam uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Sed loca difficilia hoſti quæſita ipſos cum ſua fraude impediebant. } Vet. lib. Sed 107

loca difficilia ab hoſte quæſita. ipſos cum ſua fraude impediebanr. Ab oppugnando Sutrio). quæ urbs ſocia Romanis uelut clauſtra Etruriæ erar.} Sutrium coloniam deductam à Romanis poſt annos VII, quàm Roma à Gallia capta eſt, ſcribit Velleius. Eandem ἄποικον hoc anno uocat Diodorus, præterea Liuius lib. XXVII inter colonias nnmerat. Nec quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium geſtum eſt.} Vet. lib. Memoria dignum. Inter patritios magiſtratus, tribunosq;.} Vet. lib. Tribunosq; pl. Nam at ai tenuerit lex Aemilia eos cenſores, quorum in magiſtratu lata eſſet, quia poſt illos cenſores creatos eam legem populus inſsiſſet, quodque poſtremum iuſsiſſet, id ius ratumq; eſſet; non tamen aut ſe, aut eorum quenquam, qui poſt eam legem latam creati cenſores, teneri ea lege potuiſſe.} Hæc cauillatio hanc habet uim. Legem Aemiliam de annua & ſemeſtri cenſura tenuiſſe tantum cenſores eos, quorum in magiſtratu lata eſt. quia bis de illorum magiſtratu ſciuit populus, primum comitijs cenſorijs, ut cenſuram in quinquennium obtinerent. deinde legem ferente Aemilio Dictatore, nr obtinerent in XVIII menſes. Itaque uideri latam legem illam in eos tantum cenſores, qui tum erant, non in eos, qui fuıuri erant. Hunc ſenſum non percipiens Glareanus, hic aliquot uerba intercidiſſe ſine cauſa exiſtimat. Cum centenſimus iam annus ſit.} Vox illa, Iam, habet hanc uim, ut centeſimum annum iam præteriſſe ſignificet. ſic enim res habet. Quod intelliget, qui ſummam annorum concipiet. Vat duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua.} Alij in manuſcriptis libris legi aiunt, ut Ferrarius. Antiquam abrogat noua. at eo legi. Antiquæ obrogat noua. eſt antem obrogare legem, non tollere legem latam. id enim abrogare dicitur. ſed nouam legem ferre ueteris infirmandæ cauſa. Interregno quinque diebus contentum fore.} Vet. lib. Quinque dierum.

108 Gens antiquior origimibus huius nrbis.} Potitiam intelligit, quæ ante aduentum Aeneæ Herculis ſacrum faciebat. ut ait lib. I. Nisi Aemiliæ legi parueris, in uincula duci iubebo.} Vet li. Te in uincula. Quosdam etiam pedem referentes, fluctuantesq;, & inſtabilem.} Vet. lib. Fluctuantemq;, & inſtabilem aciem. Silva erat Ciminia, magis tum inuia, atque horrenda, quàm nuper fuere Germanici ſaltus.} Cæſarem intelligit, qui, ut ait Florus, Germanos hoſtes Hercynijs quæſiuit in ſiluis. Sed in ſaltus, & paludes omne genus diffugerat. & de bello Etruſco. Ciminius interim ſaltus in medio ante inuius plane quaſi Calydonius, uel Hercinius. Eoa ipſos non ſignum certum, non ducem ſequentes fundit Romanus, fugatosq; perſequitur.} Vet. lib. Fugatos eques perſequitur. Coortis undique Tuſcis, Vmbrisq; opprimeretur.} Vet. lib. Vndique ab Tuſcis.

Cum hæc in Etruria geruntur.} Vet. lib. Dum hæc. Fabius infeſtus priuatim Papirio erat.} Vet. lib. Infenſus. Sine reſponſo, ac mentione facta ſui, legatos dimiſit, ut appareret.} Vet. lib. Ita legatos dimiſit, ut appareret. Atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triſte omen diem diffidit, quod Fanciæ curiæ fuit principium.} Curiatis comitijs mandari conſueuiſſe imperium ex eo intelligi poteſt, quod Liuius ait lib. VI. Curiata comitia rem militarem continent. & curiatam legem latam de imperio Camillo abſenti tradendo. & Cicero contra Rullum. Conſuli ſi legem curiatam non habet attingere rem militarem non licet. & ad Lentulum. Appius legem curiatam ferre uult. Erant autem comitia Curiata, cum populus deſcriptus in curias ſuffragabatur. Nomina XXX curiarum interciderunt. Feſtus Tifatæ, & Titiæ meminit, Liuius nunc Fanciæ, quam prærogatiuam fuiſſe ſignificat in imperio Papirio mandando. Me ut hæc dicerem, coegit Glareanus, qui ſe non ſatis intelligere hunc locum inquit. Cum ab neutris prælium inciperetur.} Vet. lib. Inciperet.

109 Nam et cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum eſt.} Tranſit à bello Samnitum, ad res in Etruria cum Vmbris, & Etruſcis geſtas, adhibita particula, Nam. quod mirabile mihi cum uideretur, inſpexi ueteres libros diligentius. Quorum alios ita habere inueni, ut uulgo legitur, alios ita. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum eſt, fuſi tamen magis, quàm cæſi hoſtes, quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam. Interea res in Erruria geſtæ. & ad Vadimonis lacum Etruſci. Tum intellexi cauſam admirationis meæ probabilem eſſe, Deeſſe enim huic tranſitioni hæc uerba. Interea res in Etruria geſtæ, quæ in ueteribus libris luxata erant. Itaque ita lege. Interea res in Etruria geſtæ. nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum eſt &c. & ad Vadimonis lacum Etruſci. coniungit enim Vmbrorum, Etruſcorumq;, ut ante bellum. Hinc temere Glareanus mendum eſſe putauit in uoce, Vmbrorum, quos Samnitum populos eſſe uoluit, & ad Samnitium bellum hæc referenda eſſe.

Ad vadimonis lacum.} Polybius libro ſecundo οὐάδμονα λίμνην uocat. Campani ab ſuperbia, & odio Samnitium, gladiatores, qui ſpectaculum inter epulas erant, eo ornatu armarunt, Samnitiumq; nomine appellarunt.} Hinc Cicero dixit pro Sextio. Ex ergaſtulis emptos nominibus gladiatorijs ornauit, & ſortito alios Samnites, alios prouocatores fecit. & Lucilius, ut eſt apud Marcellũ.

Aeſerninus fuit flacco ore una equidem
Samnis, ſpurcus homo, uita illa dignus, locoq;
Cum Pacidiano componier, optimus multo
Poſt homines natos, gladiator, qui fuir unna.

Erant etiam alia gladiatorum nomina, ut Thrax, Mirmillo, Retiarins. de quibus alii. Praestantiore, quàm Dictator uictoria.} Vet. lib. Præſtantiore etiam, quàm. Is profectus ad Nuceriam

ceriam

ceriam Alliſates iam tum pacem petentes,quod uti ea cum daretur noluiſſent,aſpernatus, oppugnando ſubegit. } Vet. lib. Is profectus ad Nuceriam Alphaternam, iam tum pacem petentes,quod uti ea cum daretur noluiſſent, aſpernatus, eam oppugnando ſubegit. Ita autem legendum eſſe aperte etiam docet Diodorus,qui ſcribit Sp.Nautio,& M. Popillio conſulibus, ita. οἱ δὲ νουκερίαν τὴν ἀλφατέρναν οἰκοῦντες πεισθέντες ὑπό τινων τῆς ῥωμαίων φιλίας ἀπέστησαν. i. Qui Nuceriam Alphaternam incolunt à Romanis defecerunt. Itaque paulo ante Liuius dixit. Claſsis Romana à P. Cornelio in Campaniam acta, cum appulſa Pompeios eſſet,ſocii inde naualea ad depopulandum agrum Nucerinum profecti. Eſt autem Nuceria in Campania IX millia paſſuum diſtans à mari, auctore Plinio. qui idem de Alphaternis populis mentionem facit. Neque uero hic Aliſæ locum habent, quas ſupra captas tradidit, neque poſtea defeciſſe adſcripſit. Glareanus tamen Luceriam ſine cauſa emendat. VOLSINIENSIVM. } Vulſinienſium.ex Capitolinis triumphis.

IN AGRO Pipinienſi. } Scribe Pupinienſi. ideſt,qui erat in Pupinia. de qua dicam poſt. quod 110
quid ea ſit,ſe dicat Glareanus ignorare. VRBEM Romanam oppugnaturos minati ſunt. } Vet. lib. Expugnaturos. MIRABILIA dictu. } Veteres libri, Mirabile dictu. VMBONIBVS,incuſſaq; ala. } Veteres libri, Vmbonibus incuſſa ala. L. POSTHVMIVS, T. Minucius. } Ti. Minucius. tum ex fragmento conſulatus Capitolini, tum etiam apertius ex Diodoro, qui τιβέριον μινούκιον edit. TIFERNVM Poſtumius. Tifernum cum ſit in Vmbria oppidum, miratur Glareanus hoc loco in Samnio poni,quod idem fit etiam ſequenti libro. Ego uero utroque in libro Trifernum in omnibus ueteribus libris legi reperio. ALII HAVD dubie Samnites uictos,ac triginta inde millia hominum capta tradunt, alii æquo Marte diſceſſum. } Malim in dubia inter auctores uictoria duo millia, quàm triginta, ut Diodorus ſcribit. στρατιώτας δὲ ἐζώγρησαν ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους.

SAMNITIVM imperator Statius Gellius. } Diodorus uocat γέλλιον γάϊον. BOVIANVM,ubi 111
poſtero die cœptum oppugnari, breui capitur. } Miratur hoc etiam loco Glareanus, Bouianum, quod anno CDXLIII ſupra expugnatum traditur,idem hoc anno iterum,ſine ulla defectionis mentione,captum à Liuio ſcribi. ne miretur,Diodorus admonet,qui Bolam,non Bouianum captum ait libro uigeſimo, ubi res geſtas his conſulibus edit. τῶν δὲ ὑπάτων δι' ἀμφοῖν ἑλόντων πόλιν βῶλαν γέλλιος ὁ γάϊος ὁ τῶν σαμνιτῶν ἡγεμὼν ἑάλω μετὰ στρατιωτῶν ἑξακισχιλίων. SORA, Arpinum,Conſentia recepta ab Samnitibus. } Vet.lib.Cenſennia. Diodorus Serenniam edit. libro uigeſimo. οἱ δὲ ὕπατοι τῶν συμμαχίδων πόλεων τὰς ἀλούσας ἀνεκτήσαντο σώραν, ἄρπινας, καὶ σερίννιαν. Conſentia certe locum non habet. Qua de re laborat Glareanus. P. SVLPICIO Auerrione. } Sauerrione ex tabulis Capitolinis. VNVM & quadraginta oppida intra dies triginta omnia oppugnando ceperunt. } Vet. lib. Dies quinquaginta. atque ita etiam Diodorus libro uigeſimo. ἐχειρώσατο μ πόλεις ἐν ἡμέραις πάσαις ν. MARRVCINI, Marſi, Peligni, Ferentini. } Supra oſtendi legendum eſſe Frentani. Eadem menda eſt apud Cæſarem libro primo de bello ciuili. Per finea Marrucinorum,Ferentinorum,Larinatium in Apuliam peruenit. Diodorus item libro uigeſimo. Cum Marrucinis,Marſis,Pelignis amicitiam & ſocietatem initam pariter ſcribit. CVM APPARERET ædilibus, fieriq; ſe pro tribu ædilem uideret, neque eius accipi nomen,quod ſcriptum faceret. Vox, Eius,non eſt in ueteribus libris. ſic Piſo apud Gellium de eodem. Cn. Flauius patre libertino natus ſcriptum faciebat. isq; in eo tempore ædili curuli apparebat, quo tempore ædiles ſubrogantur. Eumq; primæ tribus ædilem curulem renuntiauerunt. at ædilis,qui comitia habebat,negat accipere,neque ſibi placere,qui ſcriptum faceret, curulem ædilem fieri. Cn. Flauius dicitur tabulas poſuiſſe, ſcriptu ſeſe abdicaſſe. Iſque ædilis curulis factus eſt. Factum porro eſſe cum Q. Anicio Prænestino ſcribit Plinius libro trigeſimo tertio, capite primo. Hic autem non C. Flauius, ut uulgo,ſed Cn. dicitur in ueteribus libris apud Diodorum, apud Ciceronem in epiſtolis ad Atticum,& apud Piſonem.ex quo perſpici poteſt etiam hoc loco Cn. Flauium eſſe ſcribendum. Porro autem, pro tribu ædilem fieri, eſt à prima tribu ædilem renunciari,ut ait Piſo. AB EODEM inſtitutum dicitur, ut equites Idibus Quintilibus tranſueherentur. } Idem ijſdem uerbis tradit Valerius. Cæterum id ſignificare uidetur,de quo Plutarchus in Pompeio; ad ſedentes in foro cenſores, unumquenque equitem equum ſuum adduxiſſe, & de ſtipendijs legitimis confectis interrogatos rationem ijs reddidiſſe. ita. τότε προσεκάθηντο μὲν οἱ τιμηταὶ γέλλιος, καὶ λέντλος ἐν κόσμῳ, καὶ πάροδος ἦν τῶν ἱππέων ἐξεταζομένων. ὤφθη δὲ πομπήϊος ἄνωθεν ἐπ' ἀγορὰν κατερχόμενος τὰ μὲν ἄλλα παράσημα τῆς ἀρχῆς ἔχων, αὐτὸς δὲ διὰ χειρὸς ἄγων τὸν ἵππον. εἶτα ὁ πρεσβύτερος ἠρώτησε, πυνθάνομαί σου ὦ πομπήϊε, εἰ πάσας ἐστράτευσαι τὰς κατὰ νόμον στρατείας. Cæterum de cenſura Ap. Claudij huius copioſe Diodorus lib. XX.

IN EPITOMEN LIBRI X.

LEX DE prouocatione ad populum à Valerio conſule tunc primum lata eſt. } Turpem mendam tolle ex ueteris libri fide. Et, à Valerio conſule tunc tertium lata eſt,reſtitue. id enim ſcribit Liuius. Primus autem legem de prouocatione tulit anno CCXLV P. Valerius Poplicola, deinde anno CCCIIII. L. Valerius Potius. nunc demum tertium M. Valerius Coruus. ANIENSIS,& Terentiana. }. Terentina. ... Q. FABIO ducibus. } Vet.lib. Q. Fabio conſulibus ducibus. QVI iureiurando

reiurando adſtrictus fuerat,quo maiore conctantia uirtutis in aciem deſcenderet.} Vet. lib. Qui iureiurando obſtrictus, quo maiore conſtantia uirtutis pugnaret, in aciem deſcenderat. probe.

IN LIBRVM X.

Soram, atque Albam coloniæ deductæ.} Soram, atque Albam colonias duas deductas eſſe decennio poſt Interamnam tradit etiam Velleius. Itaque uidendum eſt, quid ſit quod Liuius anno CDXXXIX lib. priore Soræ coloniæ meminerit. ubi ait. Sora ad Samnites defecerat iuterfectis colonis Romanorum. & poſt de eadem. ad recuperandam coloniam.

112 M. Livio Dentre, & C. Aemilio conſulibus.} Scribe. M. Aemilio ex Diodoro, & iſpomet Liuio, qui hunc eundem magiſtrum equitum hoc anno M. Aemilium uocat. Vt tumultus eius cauſa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magiſtro equitum profectus primo congreſſu Aequos ſubegit.} Vet. lib. Dictator diceretur C. Iunius Bubulcus. Is cum M. Titinio magiſtro equitum profectus. Turias urbem in Salentinis, ui cœpit. Vet. lib. Thurios. oppidum eſt in Sallentinis, quod auctore Stephano Thurij, Thuriæ, & Thurium dicitur. Itaque Liuius paulo poſt Thuriæ redditæ. Sallentini, duobus ll, ſcribendi. ut poſt dicam Illyrici.} Vet. lib. & Capitolini triumphi, Illyrij. Iat expoſitis paucis, qui loca explorarent, cum audiſſent tenue prætentum litus eſſe, quod trauſgreſsis ſtagna ab tergo ſint irrigua maritimis æſtibus, agros haud procul campeſtres cerni, ulteriora colles uideri eſſe; oſtium fluminis prælti, quo circumagi naues in ſtationem tutam uidiſſe (Meduacus amnis erat) eò inuectam claſſem ſubire aduerſo flumine iuſsit.} Hoc in loco ualde laborat Glareanus, ut aliquorum uerborum ordinem reperiat, neque ſeſe explicare poteſt. Eſt autem locus ualde memorabilis propter ſitum urbis huius, qoæ poſt in æſtuario, de quo loquitur, condita eſt. Interpungitur autem, & legitur in ueteribus libris hoc modo. Ibi expoſitis paucis, qui loca explorarent, cum audiſſet, tenue prætentum lirus eſſe, quod transgreſsis ſtagna ab tergo ſint irrigua æſtibus maritimis, agros haud procul proximos campeſtres cerni, ulteriora colles, Inde eſſe oſtium fluminis prælti, quo circumagi naues cum in ſtationem tutam uidiſſet (Meduacus amnis erat) eò inuectam clsſſem ſubire aduerſo flumine iuſsit. Eſt autem ita accipiendum. Cleonymus cum audiſſet hæc ab exploratoribus, itemq; cum alia uidiſſet, ita fieri iuſsit. Simul Marſos agrum ui tueri, in quem colonia Carſeoli deducta erat.} Aliquot libri habent. Simum à Marſis. Quo fit, ut putem legendum eſſe. Simul à Marſis agrum ui teneri. Nam ſequitur. Prælio uno Marſos fundit. Carſeolos coloniam biennio poſt Albam, & Soram, deductam ſcribit Velleius. Cur autem Liuius hanc deductam quadriennio poſt etiam repetat, ut de Sora ante admonui, cauſa incerta eſt. M. Aemilium Paulum.} Paullum ſcribi duobus ll Capitolini lapides, & nummi argentei docent. Milioniam, Pleſtinam.} Glareanus miratur Milionia, & Pleſtinam hic Marſorum oppida dici, quorum illud paulo poſt Samnitium eſſe traditur, hoc uero lib. IX inter Samnitium etiam oppida numeratum eſt. nec iuſte miratur. Nam Samnitium oppida ſunt Milonia, & Pliſtia, Marſorum uero Milionia & Pleſtinia. ut poſt etiam dicam ex ueterum librorum, & Stephani auctoritate. Eò et hoſtes ſequuti. quanquam ex re bene geſta.} Vet. lib. Et quanquam. Quo magis feſtinantes uidet dictator.} Vet. lib. feſtinantes ire uidet. Et super alios alij nunciant.} De Romanis intelligendum, non de Etruſcis. Itaque noua periodus inſtituenda eſt. Caeterum ſatis fretus eſſe etiam nunc tolerando certamini legatum.} Vet. lib. Cæterum fretus ſatis eſſe etiam nunc. Agger pondere ſupraſtantium in foſſam procubuit.} Vet. lib. ſuper ſtantium. Per interregem ea comitia facta.} Probo magis, habita, quod eſt in Vet. lib. Q. Apuleio.} Appuleio. ex Capitol. tabulis.

113 Qua non infimam plebem accenderent, ſed ipſa capita plebis.} Vet. lib. Qua non infimam modo plebem. Rogationem promulgarunt.} Vet. lib. Rogationem ergo promulgarunt.

Vt tres antiquæ tribus Ramnenſes, Tatienſes, & Luceres.} Has libro primo uocauit centurias, quas nunc tribus nominat. Eaſdem tamen & Plutarchus in Romulo, & Pædianus, & Feſtus tribus uocant. Pro lege Licinia quondam.} De hac libro ſexto tradidit. Seu Ap. Clauſum, ſeu Ap. Claudium mauultis.} Supra oſtendi legendum, ſeu Actium Clauſum. Semper iſta audita ſunt eadem, penes uos auſpicia eſſe, uos ſolos gentem habere.} De patricijs loquitur, qui ſoli ſe gentem habere gloriabantur, quod eſt idem, atque gentiles eſſe. ſic enim definit Gentiles in Topicis Cicero ex Scæuolæ ſententia, Gentiles ſunt, qui inter ſe eodem nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum nemo ſeruiturem ſeruiuit, neque capite diminutus eſt. Eiuſmodi uero eſſe ſe patricij profitebantur, quod Romulus tales legiſſet, ideſt, qui patrem, gentemque haberent. nam paulo poſt patricios interpretatur, qui patrem ciere poſſent, id eſt nihil ultra, quàm ingenuos. Itaque lib. VI. Ap. Claudius ita loquitur. An hoc ſi Claudiæ familiæ non ſim, ſed unus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & uiuere in libera ciuitate ſciam, reticere poſsim. Poſt autem hæc laus gentilitatis cum plebeijs etiam communicata eſt, ut hoc loco Decius argumentatur. En unquam fando audiſtis.} Vet. lib. En Romæ unquam fando audiſtis. Qui patrem ciere auumque poſſent.} Voces, Auumque, inducendæ ſunt neque enim reperiuntur in Vet. lib. neque uero deſiderantur. Patriciorum

rum enim tradit etymologiam. eosque dictos air, qui patrem ciere poſſent. Quod etiam Dionyſius,&
Plutarchus in Romulo prodidit. Qui uero, auum, addiderunt,id credo ea moti ratione fecerunt,quòd
ſubdit. Conſulem iam patrem ciere poſſum, auumque iam poterit filius meus. Cuius orationis hic eſt
ſenſus. Si patricij ſunt, qui patrem ciere poſſunt, ego certe patricius, qui patrem conſulem, multoque
magis filius meus, qui patrem, & auum ciere conſulem poteſt. VTI ROGATIS iubendam cen-
ſeo.} Supra oſtendi, Vti rogas, legendum eſſe. PORCIA tamen lex ſola.} Vet. lib. Porcia inde
lex. SVLPITIO Auerrione.} Sulpicio Sauerrione. ex Capitolinis lapidibus. EODEM an-
no ab Etruſcis aduerſus inducias paratum bellum.} Induciæ datæ fuerant in biennium Liuio, & Ae-
milio conſulibus extremo anno CDLI. At hoc anno, qui eſt CDLIIII aduerſus inducias parant
bellum. recte. non enim biennium completum eſt. neque enim annus, quo datæ ſunt numeratur. Hoc
dixi, ut defenderem à Glareani calumnia Liuium.

M. VALERIVM conſulem omnes ſententiæ.} Hic eſt M. Valerius Coruus, qui anno priore V, 114
hoc uero VI conſul creatus eſt Plutarcho, Liuio,& Cicerone,& Suetonio auctoribus. PECVNIAM
ingentem ſine labore, ac periculo paratam.} Vet. lib. Partam. VT NEMO extra munimenta
egredi auderet.} Veteres libri, Munitiones. IN AGRVM Aequicolorum deducta.} Vet. lib. In
agro Aequicolarum. Recte utrunque. ſic enim in epitoma lib. XIX. Colonia deducta in agro Sallenti-
no Brunduſium. & libro XX. Coloniæ deductæ in agro de Gallis capto Cremona,& Placentia. Aequi-
colarum, autem ab Aequicola ſcribendum, unde Vergilius, Duris Aequicola glebis. neque enim au-
diendus eſt Gelenius, qui Plinium ſcribentem Carſeolanos eſſe Aquicolarum, Aequiculorum emendat,
atque diminutiuum eſſe ait. LEGEM recitari iuſsit, qua intra decem annos eundem refici conſu-
lem non liceret.} Hæc lex lata eſt anno CDXIII C. Marcio, Q. Seruilio conſulibus. ut ait Liuius li-
bro VII extremo. Ea uero nunc tenetur Q. Fabius. nam tertium conſul fuerat anno CDXLV. Hic au-
tem annus, quo quartus ei defertur conſulatus eſt CDLIIII. Legis autem hæc erat ſententia, ut nemo
poſtquam conſul fuiſſet niſi exactis decem annis reficeretur, ita ut inter duos conſulatus anni X inte-
reſſent, qui inter tertium & quartum Fabij conſulatum numerari non poſſunt. Quod cum ita ſi ergo
merito contemnenda ſunt ea, quæ à Glareano contra Liuium hoc in loco ſunt dicta. De Scipione
enim quod ille opponit ſuo loco reſpondebo. AB SVTRIO, & Nepete.} Nepet. ut ante dixi.

NON fefellere ad Tifernum.} Trifernum. ut ante. SIVE quia ex omnium.} Vet. lib. Seu quia ex
omnium. ſequitur enim alterum membrum: Seu quia diſcrimen. ET IPSOS nominatim iuuenes
pari comitate utrunque nunc laudibus, nunc promiſsis onerat.} Vet. lib. Vtcunque. AVERSO'QVE
hoſti ab tergo repente ſe oſtendere.} Vet. lib. Et aduerſo hoſti.

NI SECVNDA acies iuſſu conſulis in primum ſucceſsiſſet.} Vet. lib. In primam. NON 115
VERO. tantum metu terruere.} Vet. lib. Non uero metu tantum. CAPTI trecenti ferme, & ui-
ginti.} Vet. lib. Capti ad trecentos ferme, & triginta. NI P, Decius conſul.} Vet. lib. Ni P.
Decius conſul alter. NEC VALLI tantum, ac foſſarum ueſtigia relicta, ſed multa illis inſignio-
ra monumenta uaſtitatis circa, regionumque depopulatarum.} Vet. lib. Sed multo illis inſigniora mo
numenta uaſtatis circa regionibus, depopulatiaque. CVM PRIMO uocatæ Q. Fabium dicerent
omnes centuriæ.} Primo uocatæ centuriæ dicebantur, quæ primo poſt prærogatiuas uocarentur. Nam
ſic paulo poſt loquitur Eumque & prerogatiuæ,& primo uocatæ omnes centuriæ conſulem cum L. Vo
lumnio dicebant. Ex quo conuincitur in ueteribus libris eſſe mendoſe. Cum primo uocatū Q. Fabium.

FABIVS primo de ſe eadem fere.} Vox, primo, non eſt in ueteribus libris, nec deſiderari uidetur.

MAIESTATEM'QVE priſtinam tum honori, tum patricijs gentibus redderet.} Id fore putabat no
bilicas ſi duo, ut ante, patricij conſules facti fuiſſent. AD MVRGANTIAM, ualidam urbem.} Ste-
phanus μοργάντιον πόλις ἰταλίας. λέγεται καὶ μοργάντια. τὸ ἐθνικὸν μοργαντῖνος. AD ROMVLEAM ur-
bem.} De hac ſic Stephanus. ῥωμυλία τῶν ἐν ἰταλίᾳ σαυνιτῶν πόλις. τὸ ἐθνικὸν ῥωμυλιάτης. CAETERVM
ibi plus laboris, ac periculi fuit. & defenſa ſumma ui mœnia ſunt.} Vet. lib. Nam & defenſa. SED
alterius P. Volumnij.} L. Volumnij ex ipſomet Liuio, & Capitolinis tabulis. CAETERVM ma-
gis eò profectum eſt, quod.} Vet. lib. Eò magis.

IBI LONGIORES orationes habitæ in eadem ferme ſententiam, in quam inter paucos certatum 116
uerbis fuerat.} Vet. lib. In quam paucis ante certatum uerbis fuerat. recte. iccireo enim ait longiores
nunc orationes habitas. IN CAMPANIAM, Falernumque agrum tranſcendunt.} Vet. lib. In
Campanum, Falernumque agrum. Per Veſtinos in Campanum, Falernumque agrum tranſcendunt.}
Veſcinos legendum eſt, à ueſcia oppido in his locis, ut alibi dixi. nam ueſtini ſabinos attigerunt, non
Campanos. ſic paullo poſt, ueſtinum,& Falernum agrum, item: in ſaltu ueſtino Falernum contingen-
te, lege ueſcinum, & ueſcino. CALOENVM agrum.} Calenum, ſine diphtongo ex Capitolinis
triumphis, & græcis, καληνός. PRAEDAM, Prædæque cuſtodes exire, ignobile agmen.} Vet. lib.
Immobile agmen. Vere. nam ſubdit. Samnites præda impediti. STATIVM Egnatium ducem.}
Vet. lib. Statium Minatium. QVOD fuerat dies decem octo.} Vet. lib. Per dies decem, & octo.

AOVERSVS quatuor populos duces conſules illo die deligi meminiſſent.} Vet. lib. Duos conſu-
les. optime. Quatuor enim populos duobus conſulibus opponit. QVI haud dubie tum primus
omnium

omnium ductor habeatur, dictatorem fuiſſe extemplo dicturum. } Ludit in uocibus Ductor, & Dictator. AD COLLEGAM P. Decium poſcendum, id ſenectuti ſuæ adminiculum fore. } Vet. lib. Hunc ſenectuti ſuæ.

117 ESSE præterea uiros natos militiæ. } Vet. lib. Gnaros militiæ. Vere. nam ſequitur oppoſitum. ad uerborum, linguæque certamina rudes. ſic ſupra. Gnaros Oſcæ linguæ. CONSVLES creati Q. Fabius, & P. Decius, Ap. Claudius prætor, omnes abſentes. } Non eſt prætereundum hoc in loco, quin dicendi genus hoc, quod multos ſæpe, in primis autem Glareanum torſit, explicetur. Id eſt, quid ſit apud Liuium, Abſentem conſulem, aut prætorem creari. non enim eum ſignificat tantum, qui abeſt ab urbe, ſed etiam, qui cum in urbe ſit, abeſt à campo, in quo tamen comitia creandi magiſtratus cauſa habeantur. Sic loquitur lib. IIII. Plebs tribunos plebis Sex. Tempanium, A. Sellium abſentes fecit. hos uero es caſtris in urbem cum conſule reuerſos paucis ante uerſibus tradidit. & hoc libro ſupra. Conſul ex Dictatura factus M. Valerius. Non petentem, atque adeo abſentem creatum tradidere quidam. ſic hoc loco. Q. Fabius, & P. Decius facti conſules ſunt, cum in campo non adeſſent, Ap. Claudius prætor, cum non ſolum in campo, ſe ne in urbe quidem tum, ſed in Etruria uerſaretur. Hoc autem ita eſſe aperte docet Dionyſius lib. IX. de Ap. Claudio conſule abſente facto, i. ut ipſe interpretatur qui in campum non deſcenderat. ἄππιον κλαύδιον πολλὰ ἀντιτείνοντα, καὶ οὐδὲν εἰς τὸ πεδίον ἐλθεῖν βουληθέντα ἕνεκα τῶν ἀρχαιρεσιῶν, οὐδὲν ἧττον προσβάλλοντες, καὶ ἐψηφίσαντο ἀπόντα ὕπατον.

PVBLICE uinum, ac thus præbitum. } Vet. lib. Ac rbus ſacrificijs præbitum. QVAM arborem conſeruiſſet. } Vet. lib. Seruiſſet. VT QVOD populi ſit, populus iubeat potius, quàm gratificentur. } Sic locutus eſt Pædianus in orat. pro Cornelio. promulgauit legem, ne quis, niſi per populum legibus ſolueretur. eamque tulit inuitis optimatibus, qui uel pauci gratificari ſolebant. ſic enim legendum eſt, non paucos, ut uulgo legitur. nam ante præceſsit. eaque ipſa ſenatuſconſulta per pauculos admodum fiebant. QVI nomina dederitis mecum ducam. } Vet. lib. Dederint.

AD OPPIDVM Aharuam. } Vet. lib. Adharnabam. AD CLVSIVM, quod Camars olim appellabant. } Hinc Polybius lib. II. σαυνῖται καὶ γαλάται παρετάξαντο ῥωμαίοις ἐν τῇ καμαρτίων χώρᾳ. Quos Polybius Camartinos uocat, eos Cluſinos eſſe intelligendum eſt. MINVS quinque millia peditum, equitumque cum Fabio ueniſſe. } Vet. lib. Equitumque mille cum Fabio. Recte. minor enim numerus equitum debet eſſe, quàm peditum.

118 L. POSTHVMIVS Megillus. } Vet. lib. & lapides Capitolini. L. Poſtumius Megelus.

SAMNITI, Galliſque delegata pugna. } Vet. lib. Samnitibus, Galliſque. ETRVSCOS ex agro Sentinate ad ſuos fines tuendos mouit. } Polybius lib. II. ubi de hac re loquitur. Καὶ συμβαλόντες πᾶσι τοῖς στρατοπέδοις ἐν τῇ τῶν σεντινατῶν χώρᾳ πρὸς τοὺς προειρημένους, τοὺς μὲν πλείους ἀπέκτειναν.

COELESTIVM, infernorum iras. } Vet. lib. Infernorumque. CORNELIVS Scipio, & C. Marcius. } Vet. lib. L. Cornelius Scipio.

119 ET IN Etruria per eos dies. } Vet. lib. Per eoſdem dies. RES EX ſententia geſtæ. & præter ingentem. } Vet. lib. Nam præter ingentem. PEDITVM quadraginta millia CCCXXX, equitum ſex, & quadraginta millia. } In quibuſdam libris eſt. equitum ſex millia. Recte. non enim equitum numerus numerum peditum ſuperare debet. L. VOLVMNIVM pro conſulem ducem conſulibus, exercitumque eius legionibus conſulum adijciunt. Vox, Ducem, non eſt in pleriſque libris ueterib. & inducenda eſt. Nam ſine ea præclare ſtat ἀντίθεσις. adijciunt pro conſulem conſulibus, & exercitum pro conſulis legionibus conſulum. IN TIFERNVM montem. } Trifernum. ut ante. ET PARTE alia in Eſeituniam, quæque Vulturno adiacent flumini, deſcendere. } Vet. lib. Et parte alia in Aeſerniacum, quæ Vulturno adiacet flumini. ut agrũ Aeſerniç intelligat oppidi Samnitiũ. Agrum Veſtinum, Formianumque. } Lege, ut ſupra, Veſcinum. L. VOLVMNIVS proconſul ſequeretur. } Vet. lib. Pro conſule. SVPERSVNT etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam uolumen, annumque ſextum, & quadrageſimum à M. Valerio, A. Cornelio conſulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. Rotundus numerus erit, ſi annus conſulum Valerij, Cornelijque numerabitur, ideſt ſi anni extremi non negligentur. neque uero aliter loqui poteſt, cum dicat, Bella agimus per annum XLVI. alibi, ut oſtendam, primum annum non numerat. L. POSTHVMIVS Megillus. } L. Poſtumius Megellus. ut ante. ATTILIVS. } Atilius. Veteres libri, & Capitolini lapides. VELVT ex compoſito ibi obuium habuere hoſtem. } Veteres libri plerique, habuit. & recte. refertur enim ad uocem, Atilius. SAMNITES prohiberentur. } Venuſtior eſt priſca lectio. Samnitem prohiberent, Cuius hic eſt ſenſus. Romani ibi obuium habuerunt hoſtem Samnitem, ubi & intrare, nedum uaſtare Samnitium agrum ipſi prohiberentur, & egredi in fines populi R. Samnitem prohiberent. Deinde nouæ periodi faciendum eſt initium. Cum caſtra caſtris. QVAM ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. } De L. Poſtumio Megello conſule loquitur, quem in ædilitate ædem Victoriæ faciendam curaſſe ait. cum ſupra tamen huius ædilitatis nulla mentio ſit. neque hoc librorum uitio. Eſt enim hoc Liuio familiare, ut magiſtratus alicuius, aut legis, aut rei, non anno illo, quo de ea actum eſt, uerum multos poſt annos mentionem inferat. Quæ res ſæpe angit Glareanum, ut in lege Oppia abroganda, quam nunquam ante latam eſſe ſcripſerat.

lib.

lib.xxxiiii. Poſthvmivs Milioniam oppugnare adortus. § Vet. lib. Miloniam. Item Ste-
phanus *μιλωνίαν* urbem eſſe Samnitium clariſsimam ſcribit.

Ab hora quarta uſque ad octauam ferme horam. § Vet. lib. Ab hora quarta diei ad octauam. 120
Hostem in caſtra uenturum, niſi illi extra exiſſent. § Vet. lib. Niſi ipſi. Armatis ac
dimicantibus dubiam uictoriam eſſe. § Turpe mendum ſenſum attendentes tollimus. ita. haud du-
biam uictoriam eſſe. ſiquidem altera, quæ ſequitur pars *ἀντιθέσεως* id oſtendit. Qui nudus atque iner-
mis hoſtem maneat, ei aut mortem, aut ſeruitutem patiendam. Tvnc enim uero conſul indi-
gnum facinus eſſe uociferari. § Vet. lib. Tum uero. Procedvnt aduerſus hoſtem nec
ſpe nec animo certiorem. § Vet. lib. Fortiorem. Egregie. Nam de Romanis dixit, Mœſti, ac pro-
pe uicti. Procvrrerant Samnites. § Vet. lib. Procurrerunt. Nvmervs fuit ſeptem
millia ccc. § Vet. lib. Septem millium, ac ducentorum. Nvmervs relatus ſeptem millia tre-
centi. § Vet. lib. Septem millium & ducentorum. L. Horativm, M. Valerium conſules. §
M. Horatium, L. Valerium. fuerunt enim anno ccciii ab urbe condita. Liuius, Dionyſ. Caſsiod.

Nova lege, ut qui iuniorum non conueniſſet ad imperatorium edictum, quique iniuſſu abiſſe, 121
caput Ioui ſacratum erat. § Vet. lib. Sacratum eſſet. Iai ex libro uetere linteo lecto ſacrifica
tum ſacerdote Ouio Paccio quodam. § Sunt, qui ambigant, Lecto, ad librum ne, an ad ſacerdo-
tem referendum ſit. Mihi non eſt dubium, quin ad librum referatur. hic enim eſt ſenſus. In eo lin-
teis contecto loco ex ueteris libri lintei lectione ſacrificatum eſt, Ouio Paccio quodam ſacerdote rem
diuinam faciente. Tvm in loco circa omni contecto aræ in medio. § Paulo ante hunc locum
linteis contectum dixit. In hoc ergo loco tam undique clauſo erant aræ in medio, uel, ut Feſtus ait,
ara. Eis dictum. ut uir uirum legeret. § Vet. lib. Eis edictum. ſic ſupra lib. ix. Etruſci lege
ſacrata coacto exercitu, cum uir uirum legiſſet. & Virgil. xi. Legitq; uirum uir. Ea legio lin
teata ab integumento conſepti, quo ſacrata nobilitas erat, appellata. §. Vt Septum, ſic Conſeptum
dicitur, qua uoce uſus eſt & Varro, & Columella. Vocat autem conſeptum, locum undique ſeptum
cratibus, qui quod linteis erat contectus, linteatæ legioni dedit nomen, quæ ibi cõſcripta eſt. Qua-
re Feſtus ait. Legio Samnitium lintenta appellata eſt, quod Samnites intrantes ſinguli ad aram uelis
linteis circundatam, non ceſſurus ſe Romano militi iurauerunt. Papirivs nouo exercitu (ita
decretum fuerat) ſcripto. § Vet. lib. Ita enim decretum fuerat. Avream olim, atque argen-
team Samnitium aciem à parente ſuo occidione occiſam. § De hac re lib. ix. Duo exercitus erant. Scu
ta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Datvm hoc nomini. § Vet. lib. Datum hoc for-
ſan nomini. Exevnti iam in aciem. § Vet. lib. Iam forte in aciem. C. Cedicivm, &
Trebonium. § Vet. lib. C. Cædicium, & C. Trebonium. Promovent & Samnites ſigna, inſe-
quitur acies ornata, armataq;. § Ornatam uocat Linteatam legionem, cui dixit arma fuiſſe inſignia
data, ut inter cæteros eminerent, ea fuit xvi millium. Armatam alteram uocat xx millium, quam
poſt linteatam conſcriptam eſſe dixit.

Vt parvo admodum plures caperentur. § Vet. lib. Paruo admodum numero plures. 122
Neqve obſidio, neque bellum ex æquo erat. Papirius, inquit, ad Sepinum difficilius bellum
geſsit. Etenim ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe circa ipſam urbem aduerſus eruptiones hoſtium pu-
gnauit. Neque uero aut obſidendi, aut dimicandi facilis, & expedita ratio erat, quod Samnites non
minus acriter armis mœnia ſua defenderent, quàm ipſi ſe muris tutarentur. Quod autem ait, In agmi
ne, in itinere faciendo intelligit. Hæc dixi, quia Glareanus uitium ſubeſſe ſuſpicatur ſine cauſa.

Transirre, ac tranſuecti. § Vet. lib. Tranſuecti ſunt. Aeris grauis tranſuecta uicies cen
tum millia, & quingenta triginta millia. § Vet. lib. Aeris grauis magna uis tranſuecta, uicies centies
millies, & quingenta triginta millia. Sic etiam lib. xxvi. Et auri, argentiq; relata ad Imperatorem
magna uis. Minva duo millia capti. § Vet. lib. Capta. In Etruria Troilium. § Troſſulum.
Plin. lib. 33. Cap. 2.

Servilio Tullo. § Ser. Tullio. Plutarchus in libro de Fortuna Romanorum, cum mul- 123
tarum ædium Fortunæ à Ser. Tullio dedicatarum meminerit, Fortis tamen Fortunæ ab eo dicatæ
non meminit. De ea tamen ſcriptum eſt apud Varronem lib. v. de lingua latina. Censa capi-
tum millia ducenta ſexaginta duo. § Et Liuiani, & epitomarum manuſcripti libri, ſeptuaginta, ha-
bent. Censores uiceſimi ſexti à primis cenſoribus, luſtrum undeuiceſimum fuit. § In Capi-
tolinis fragmentis hoc luſtrum triceſimum eſſe ſcriptum eſt. Varietatis cauſa eſt, quod Liuius decem
luſtra ante cenſores creatos acta præterire uidetur. Numerus etiam hic cenſorum negligentiam eius ar
guit in tradendis ante cenſoribus. neque enim qui ab eo ſupra editi ſunt hanc ſummã cõficere poſſunt.

IN EPITOMEN LIBRI XI.

Eoqve inſulam Tiberis egreſſo, eodem loco ſedes Aeſculapij conſtituta eſt. § Caſtiga ex
fide Vet. lib. Aedes Aeſculapio conſecrata eſt. Nam Feſtus etiam lib. ix. inquit. In inſula Aeſcula-
pio facta ædes fuit, quod ægroti à medicis aqua maxime ſuſtententur. & Valerius libro primo. At in

ripſm Tiberis egreſsis legatis, in inſulam, nbi templum dicatum eſt, tranſnauit. PLEBS propter æs alienum, & graues & longas ſeditiones ad ultimum ſeceſsit in Ianiculum. } Vet. lib. Poſt graues, & longas ſeditiones. Nam Auguſtinus etiam lib. III. cap. XVII de ciuitate Dei ita loquitur. Poſt graues & longas Romanas ſeditiones ad ultimum plebs in Ianiculum boſtili diremptione ſeceſsit.

VNDE à Q. Hortenſio Dictatore deducta eſt. } De hoc Dictatore ſic Plinius lib. XVI. cap. X. Q. Hortenſius Dictator, cum plebes ſeceſsiſſet in Ianiculum, legem in Eſculeto tulit, nt quod ea tuliſſet, omnes Quirites teneret. Idem ſcribit Gellius lib. XV. cap. XXVII. Idem eſt libro primo Inſtitutionum Iuſtiniani. Hæc de re ſupra dixi in librum octauum. COLONIAE deductæ ſunt Caſtrum, Sena, Adria. } De Sena per hos annos in agro Gallorum deducta. Polybius lib. II.

VOLSINIENSES. } Vulſinienſes. lapides Capitolini.

IN EPITOMEN LIBRI XII.

L. CAECILIVS prætor. } Hunc Cæcilium prætorem Oroſius, & Auguſtinus lib. III. cap. XVII, nocant. Polybius lib. II. λεύκιον στρατηγὸν nominat. in eiusque occiſi locum ſuffectum eſſe M. Curium. DVCE, qui præerat claſsi occiſo. } Vet. lib. Duumuiro, qui præerat claſsi. Duumuiri autem nauales creari primum cœpti ſunt anno ab urbe condita CDXLIII. BRVTIOS. } BRVTII duobus II in Capitolinis lapidibus ſcribuntur. itemq; in nummis argenteis, quos perantiquos pater habet tuus, cum his literis BPETTION. præterea Euſtathius in Dionyſium docet, omnino Βρεττίους διὰ δύο τ eſſe ſcribendos. CVM IN præſidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio Iubellio miſſa eſſet. } Polybius lib. I. hunc δίκιον καμπανὸν uocat.

IN EPITOMEN LIBRI XIII.

VALERIVS Leuinus. } Læuinus, ex Capitolinis lapidibus à Læuo, ut Craſsinus à Craſſo, Albinus ab Albo. Plutarchus in Pyrrho mendoſe ἀλβῖνος habet, pro λαιβῖνος. C. FABRICIVS miſſus ad eum, ut. } Vet. lib. Miſſus ad eum à ſenatu, ut. CYNEAS legatus. } Cineas. ſic enim Plutarchus in Pyrrho. ſic Suidas, κινέας. IANO IV à conſilijs publicis abſtinuerat. } Vet. lib. Conſilijs publicis ſe abſtinuerat. P. DOMITIVS cenſor primus ex plebe luſtrum condidit. } Vet. lib. Cn. Domitius. Quod placet. eſt enim Cn. Domitius, qui per hæc tempora cum P. Dolabella conſul fuit. præterea Publij prænomen nuſquam alias in Domitia gente reperi. ut autem C. Marcius Rutilus primus è plebe cenſor fuit, auctore Liuio, ſic Cn. Domitius primus è plebe cenſor luſtrum condidit.

124 CVM Carthaginienſibus quarto fœdus renouatum eſt. } Huius fœderis meminit Polybius libro tertio. τελευταίας ποιοῦνται συνθήκας ῥωμαῖοι κατὰ τὴν πύῤῥου διάβασιν πρὸ τοῦ συστήσασθαι τὸν καρχηδονίων τὸν περὶ σικελίας πόλεμον. IS, QVI ad eum à Pyrrho tranſfugerat. } Hunc alij Timocharem, alij Niciam appellarunt. auctor Gellius lib. tertio, cap. octauo.

IN EPITOMEN LIBRI XIIII.

CVRIVS Dentatus, cum delectum haberet, eius, qui citatus non reſponderat, bona uendidit. } Vet. lib. Bona primus uendidit. Hac de re ſic Varro, ut eſt apud Marcellum. Manius Curius conſul in Capitolio cum delectum haberet, nec citatus in tribu ciuis reſpondiſſet, uendidit tenebrionem. Valerius & bona, & ipſum, qui citatus erat uenijſſe à Curio ſcribit lib. VI. cap. III. PIRRHVM iterum ex Sicilia in Italiam reuerſum uicit. } Vet. lib. Iterum Pyrrhum. præclare. eſt enim aliud iterum reuerſum, & iterum uicit. Eſt autem, iterum uicit, intelligendum. CENSA ſunt capita ciuium CCLXXI. millia. } Placet legi CCLXXXI millia. ut ſingulis luſtris numerus ciuium augeatur. Nam tertio ante luſtro cenſa ſunt CCLXXII millia, altero uero CCLXXVIII, hoc CCLXXXI, proximo inſequenti CXCII. COLONIAE deductæ ſunt Poſidonia, & Conſa. } Coſſa legendum eſt. Velleius lib. primo. Coſſam, & Pæſtum colonias deductas ait Fabio Dorſone, Claudio Canina conſulibus. & Plin. lib. III. cap. V. Coſſam Vulcientium coloniam deductam ait. Ita etiam lib. Vet.

CARTAGINIENSIVM claſsis auxilio Mamertinis uenit, quo facto ab ijs fœdus uiolatum eſt. } Primum intelligendum eſt placere antiquis grammaticis, Carthaginienſium dici, quod à caſu dandi eiuſmodi nomina edantur additis ſyllabis ENSIS, idque præceptum uerſu Ennij confirmari. Hoſtem qui feriet mihi erit Carthaginienſis. deinde uero uocem, Mamertinis, mendum continere. neque enim de Mamertinis adhuc dicendi locus eſt, uerum initio belli Punici. & Mamertinis quidem etiam tum non Pœni, ſed Romani uenerunt auxilio. Tarentinis autem reponendum eſt, non ſolum quia ita habent manuſcripti libri, ſed etiam, quia Anno Carthaginenſis apud Liuium lib. XXI. id factum eſſe ſignificat, cum ait. ſed ut Tarento tum, & Italia non obſtinueramus ex fœdere, ſic nunc Sagunto non abſtinemus. ſic Oroſius, ut ibi dicam. PYRRHI mortem. } Vet. li. Pyrrhi regis mortem.

IN EPITOMEN LIBRI XV.

Salentini.} Sallentini duobus ll ſcribi debent ex fide Capitolinorum triumphorum, & Græcis ſcriptoribus. ſic enim Stephanus σαλλεντία πόλις μεσσαπίων, τὸ ἐθνικὸν σαλλεντινός. Tvnc primum populus Romanus argento uti cœpit.} Plin. lib. xxxiii. cap. iii. Q. Fabio conſule argenium ſignatum eſt annia quinque ante primum Punicum bellum cœptum. Qvaestorvm numerus ampliatus eſt.} In Vet. lib. eſt, Quæſtorum numerus ampliatus eſt, ut eſſent. Deſideratur autem numerus. ſic enim in Epitoma lib. ti. Numerus tribuum ampliatus eſt, ut eſſent xxi, & libri decimi. Collegium augurum ampliatum eſt, ut eſſent nouem. & libri xx. Prætorum numerus ampliatus eſt, ut eſſent quatuor. Puto legendum hic eſſe. ut eſſent octo. Quæſtores enim primum duos creatos eſſe anno primo poſt reges exactos ſcribit Plutarchus in Poplicola. Duos deinde his additos eſſe, ut eſſent quatuor, duos qui urbanas, duos, qui militares res curarent anuo ab urbe condita cccxxxiii tradit Liuiua. lib. iiii. & lib. vi. & Tacitus lib. xi. cum autem Tacitus ſubſequatur his uerbia, Mox duplicatus quæſtorum numerus ſtipendiaria iam Italia, & accedentibus prouinciarum uectigalibus, eos profecto octonos factos eſſe hoc tempore ſignificare uidetur.

IN EPITOMEN LIBRI XVI.

Origo Carthaginienſium, & primordia urbis referuntur.} Vet. lib. Vrbis eorum referuntur. Censa ſunt ciuium capita ccclxxii millia.} Melius Eutropius, qui ccxcii millia edit. Etenim tertio aute luſtro cenſa ſunt cclxxviii millia, neque interea clades ulla accepta eſt, ut tantopere ciuium munerus imminutus ſit. Edidit primus.} Vet. lib. Primus edidit. Esernia.} Vet. lib. & Græcl, Aeſernia. Res præterea contra Pœnos, & Volſcos proſpere geſtas continet.} Dij boni quid hoc tempore rei Romanis cum Volſcis erat toties uictis? certe nihil. Ergo non Volſcos, ſed Vulſinios ſcribe, nt eſt in Vet. lib. Cum quibus hoc tempore bellatum eſſe docent hiſtorici, & maxime Capitolinus M. Fuluij Flacci conſulis triumphus de Vulſinienſibus primo anno primi belli Punici actus.

IN EPITOMEN LIBRI XVII.

Cn. dvilivs cos.} C. Duillius. Vet. lib. lapid. Cap. & reliqui. Ob qvam cauſam ei perpetuus honos habitus eſt, ut reuertenti à cœna tibicines canerent, & funale præferretur.} Vet. lib. Perpetuus quoque honos habitus eſt, ut reuertenti à cœna tibicine canente funale præferretur. ſic Valerius lib. iii. cap. vi. Ad funalem cereum præunte tibicine, & fidicine à cœna domum reuerti ſolitus eſt. M. Calpvrnii tribuni militum uirtute.} Hunc lib. xxi. Calpurnium Flammam nominat Liuius. eundem Q. Cædicium Cato, alii Laberium appellarunt. auctor Gellius lib. iii. cap. vii.

IN EPITOMEN LIBRI XVIII.

Attilivs Regulns in Africa.} Vet. lib. Atilius Regulus conſul in Africa. Serpentem portentoſæ magnitudinis. Hanc hiſtoriam à T. Liuio curioſe pariter, ac facunde relatam ſcribit Valerius libro primo. Quam eandem recitat etiam ex Aelio Tuberone Gellins lib. vi. Cvm aliquot prœliis aduerſum Carthaginenſes pugnaſſet.} Vet. lib. Cum aliquot prœlijs bene aduerſus Carthaginienſes pugnaſſet. Inter cauſas petendi ſucceſſoris erat, quod agellus eius à mercenariis deuaſtaretur.} Vet. lib. A mercenariis deſertus eſſet. Sic Valer. lib. quarto, cap. iiii. Conſulibus ſcripſit uillicum in agello, quem ſeptem iugerum in Pupinia habebat, mortuum eſſe, occaſionemq; nactum mercenarium amoto inde ruſtico inſtrumento, diſceſsiſſe. ideoq; petere, ut ſibi ſucceſſor mitteretur, ne deſerto agro non eſſet, unde uxor, & liberi ſui alerentur. T. corvncanvs.} Ti. Coruncanius. Vet. lib. Triumphi Capitolini. Polybius, Pomponius de origiue iuris.} M. sempronivs Sophus, Valerius Maximus cenſores.} P. Sempronins Sophus, M. Valerius Maximus cenſores. ex Capit. lap. Censa ſunt ciuium capita cccxvii millia ccxvii.} Vet. lib. ccxcvii millia dccxcvii. recte. Nam priore luſtro ex Eutropii ſententia cenſa ſunt ccxcii millia.

Et si eam minime impetraret.} Vet. lib. Et ſi eam non poſſet impetrare. Ivreivrando adſtrictus eſt rediturum.} Vet. lib. Iureiurando aſtrictus rediturum.

IN EPITOMEN LIBRI XIX.

C. glavciam dixit.} Et hic & apud Suetonium in Tiberio legendum eſt, Claudium Gliciam. ex Capitolina huius Dictatura, apud Suetonium enim eſt Iliciam. Coloniae deductæ ſunt Fregellæ.} Vet. lib. Fregenæ. optime. Fregellæ enim Colonis deductæ ſunt anno ccccxxvii in agro Volſcorum, auctore Liuio lib. viii. Idem etiam Fregenarum meminit maritimæ coloniæ

ſcribit tribus annis, & quatuor menſibus hoc bellum eſſe confectum. τρία μὲν ἔτη, καὶ τέσσαρας τοῦ μῆνας ἐπολέμησαν οἱ μισθοφόροι πρὸς τοὺς καρχηδονίους. VT APPARERET, maius eum, quàm quod gereret. § Vet. lib. ut appareret omnibus, maius eum. FLORE ætatis, uti ferunt, primo Amilcari conciliatus. § Hæc de re Polybius nihil. Paulo tamen poſt, Anno, florem ætatis, inquit, Aſdrubal quem ipſe patri Amilcari fruendum dedit. GENER inde ob altam indolem profectus animi adſcitus. § Vet. lib. ob altam indolem animi profecto aſcitus. In quibuſdam etiam lib. profecto, uacat. IN IMPERIO poſitus. § Vet. lib. Imperio potitus. CVM hoc Aſdrubale &c. fœdus renouauerat populus Romanus, ut finis utriuſque imperij eſſet amnis Iberus. § Hoc ſextum fuit fœdus cum Pœnis ictum Aſdrubale duce. Itaque recte Cato libro quarto Originum dixit. Carthaginienſes ſextum de fœdere deceſſere. Tertii fœderis meminit Liuius libro nono P. Cornelio Aruina, Q. Marcio Tremulo conſulibus. Quarti in epitome lib. XIII. dum cum Tarentinis, & Pyrrho bellabatur. Quinti Polybius libro tertio confecto primo punico bello. Sexti cum Aſdrubale icti & Polybius lib. tertio & hoc libro ſæpius Liuius. ANNIBAL intra prætorium delatus. § Vet. lib. in prætorium. PRAEROGATIVAM militarem. § Polybius τὴν τῶν στρατοπέδων αἵρεσιν. Hunc uix dum puberem Aſdrubal literis ad ſe accerſierat. § Vix dum puberem appellat iuuenem natum annos ad XXII. Id ita eſſe apparet ex eo, quod Probus tradit, imperium Annibali mortuo Aſdrubale eſſe delatum, cum eſſet minus XXV annis natus. per triennium autem ante ſub imperatore Aſdrubale militaſſe ſcribit hoc loco Liuius. Atque hoc idem alia etiam confirmari ratione poteſt. Annibal enim anno ætatis nono cum patre Amilcare in Hiſpaniam uenit, qui per annos IX in ea prouincia fuit. his annis, qui XVII eſſe concipiuntur ſi VIII, quibus ſucceſſor Amilcaris Aſdrubal in Hiſpania rem geſſit, adiunxeris, annorum XXV ſummam effeceris, ex quibus triennio detracto, relinquuntur anni XXII, quos natus Annibal Carthagine in Hiſpaniam ad Aſdrubalem miles uenit. Hæc ex Liuii, & Polybii uerbis omnia collecta ſunt.

DEINDE breui effecit, ut patri in ſe minimum momentum ad fauorem conciliandum eſſet. § Vet. lib. ut pater in ſe. VESTITVS nihil inter æquales excellens, arma, atque equi conſpiciebantur. § Conſpiciebantur, conſpicua erant, intellexit. ueſtitu non differebat à cæteris, armis, & equis differebat. ſic alio loco. conſpectum eſſe, pro excellere dixit. Hoc non intelligens Glareanus, interpretatur. ſi quando arma, & equi conſpiciebantur, equitum, peditumq; idem primus erat. quo nihil abſurdius.

HAS tantas uiri uirtutes ingentia uitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plusquam punica, nihil ueri, nihil ſancti, nullus deum metus. § Sæpe, ut dixi, ſententiam pro nomine ponit, ut Salluſtius de Catilina. Animus audax, ſubdolus, uarius, cuiuslibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus, ſatis eloquentię, ſapientiæ parum. VLTIMVS conſerto prælio excedebat. § Vet. lib. confecto. § QVIBVS oppugnandis, haud dubie Romana arma mouebantur, in Olcadum fines prius induxit exercitum. § Vox una deeſt, quæ maxime ſententiam ſuſtinet. ea ex uet. lib. reuocanda eſt. Quibus oppugnandis, quia haud dubie Romana arma mouebantur. de Olcadibus Polybius, & Stephanus. VT NON petiſſe Saguntinos, ſed rerum ſerie finitimis domitis gentibus, iungendoq; tractus ad id bellum uideri poſſet. § Vet. lib. Iungendiſq;. Sic paulo ante. Solicitandis gentibus, imperioq; iungendis ſuo. CARTEIAM urbem caput gentis eius. § Carteiam Olcadum caput eſſe ait, cum ſit urbs Baſtulorum ad Calpen montem auctore Ptolemæo, Plinio, & præter cæteros ipſomet lib. XXVIII. Ad Carteiam claſſe acceſſit. Vrbs ea in ora Oceani eſt. Quare ſequutus Polybium lego Altheiam. in eo enim eſt ἀλθίαν. eſt autem Olcadum urbs teſte Stephano. ἀλθαία πόλις ὀλκάδων, οἱ δὲ ὀλκάδες ἔθνος ἰβηρίας πλησιόχωρον καρχηδόνος, ὃν καλοῦσιν καὶ καινὴν πόλιν τὸ ἐθνικὸν ἀλθαῖος. CVNCTIS ciuium ſuorum, ſociorumq; animis in ſe firmatis. § Vox, ſuorum, abeſt à uet. li.

HERMANDICA. § Polybius, ἐλμάντικα. Stephanus. ἐλμαντικὴ πόλις ἰβηρίας ἐντὸς ἴβηρος ποταμοῦ. πολύβιος γ. Itaque Helmandica lego. ARBACALA. § Vet. lib. Arbocala. Polybius ἀρβύκαλα.

CARTEIORVM urbs ui captæ. Vet. lib. Carthorum. Polybius Vacceorum. Itaque eandem uocem repono. dixit enim in Vaccæos promotum bellum. CONCITANT Carpetanos. § Hos ubique καρπησίους uocat Polybius. IN RIPA elephantos ante quadraginta diſpoſuit. § Non uereor ne uox, Ante, mendoſe ſit, pro, Ad; ſiquidem Polybius ait. καὶ τοῖς θηρίοις, οἷς εἶχε περὶ τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν. i. & Elephantis, quos ad quadraginta habuit. Sic alibi docebo ex At, Ante factum eſſe.

OLCADVM, Vacceorumque centum millia fuere. § Polyb. item. πλείους ἢ δέκα μυριάδας ἀθροίσαντ.

VEL INERMI equite equo temere acto peruerti poſſet. § Vet. lib. Vel ab inermi equite.

POSTREMI, quibus ingreſſus in ſuam ripam tutior fuit. § Vet. lib. poſtremis, quibus regreſſus 126
in ſuam ripam tutior fuit. Egregie. ut ſit. poſtremis Annibal fugam ex ripa fecit. QVOS cum adiſſet idem, qui litis erat ſator, nec certamen iuris, ſed uim quæri appareret. § Vet. lib. Quibus cum adeſſet idem, qui litis erat ſator. ſenſus eſt. Annibalem, qui litem inter Turdetanos, & Saguntinos ſerebat, Turdetanis affuiſſe contra Saguntinos. LEGATI à Saguntinis Romam miſſi auxilium ad bellum iam haud dubie imminens orantes. Conſules tunc erant. P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. § Diſſentit Liuius à Polybio, quem maxime tamen in hoc bello tradendo ſequitur, de rebus ab Annibale in Hiſpania geſtis, de anno, quo Saguntus oppugnata eſt, & quo legati ad Annibalem miſſi ſunt. Quia uero multo ueriſimilius & planius hæc omnia Polybius

explicat, ea quemadmodum apud ipſum diſpoſita ſint, prius demonſtrabo, tum demum, quæ Liuius tradiderit, ſubiungam. Sic igitur Polybius. P. Cornelio. M. Minucio conſulibus.

Annibal mortuo Aſdrubale Imperator in Hiſpania declaratus in Olesdum fines trãſgreſſus Altheiam capit. & Carthaginem in hyberna recedit. L. Veturio. C. Lutatio conſulibus. Annibal uere primo in Vaccæos ducit, Arbocalam, & Helmandicam eorum urbes capit. Carpetanos in deditionem accipit. Quo terrore finitimi Saguntini compulſi Romam legatos res has nunciatum mittunt. Legati Romani in Hiſpaniam uenientes ab Annibale Carthagine Noua, dum in hybernis eſſet, auditi ſunt. Bellum Annibali indictum, niſi Sagunto abſtineret. ab iiſdem idem Carthagine factum.

M. Liuio. L. Aemilio conſulibus. Annibal Carthagine noua profectus Saguntum oppugnat, & intra octo menſes capit. & in hyberna reuerſus omnes milites domum ad ſuos reuiſendos miſit. Legati alteri Carthaginem miſsi ad depoſcendum Annibalem rupti fœderis auctorem, & niſi traderetur, ad bellum aperte indicendum, indictum eſt. P. Cornelio Scipione. Ti. Sempronio Longo conſulibus. Annibal motis Carthagine Noua caſtris traiecto Ibero Ilergetes, Barguſios, Auſetanos, & cæteros Hiſpaniæ populos uſque ad Pyrenæos montes ſubigit. iiſque ſuperatis per Galliam ad Alpes uenit. & in Italiam quinto menſe, quàm Carthagine mouerat, tranſgreſſus P. Cornelium conſulem ad Ticinum, Ti. Sempronium conſulem ad Trebiam fundit. Hæc Polybius, cui aſſentiri uidetur Probus, qui per triennium res in Hiſpania ab Annibale geſtas ſcribit. Liuius autem ita.

L. Veturio. C. Catulo conſulibus. Annibal Altheiam Olcadum capit, & in hyberna Carthaginem Nouam reuertitur. M. Liuio. L. Aemilio conſulibus. Arbocala, & Helmandica Vaccæorum, & Carpetani ſubacti, Saguntus oppugnari cœpta. P. Scipione. Ti. Longo conſulibus. Legati Saguntini, qui antequam Saguntus oppugnaretur profecti erant, his conſulibus Romam perueniunt. Legati Romani P. Valerius Flaccus. Q. Bæbius Tamphilus in Hiſpaniam ad Annibalem Saguntum oppugnantem cum ueniſſent, & ab eo non admiſsi, Carthaginem profecti. Saguntum octauo menſe, quàm cœptum erat oppugnari, captum. inde in hyberna Annibal receſſit. quinto deinde menſe, quàm ex hibernis profectus eſt, in Italiam uenit. Quæ ſi ita ſunt, inquit, fieri non potuit, ut P. Cornelius, & Ti. Sempronius conſules fuerint, ad quos, & in principio oppugnationis legati Saguntini miſsi ſint, & qui in ſuo magiſtratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto poſt ad Trebiam pugnauerint; aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius, & Ti. Sempronius conſules fuerunt, non cœptum oppugnari eſt, ſed captum. Hæc Liuius. Nun intelligit autem ſi capto Sagunto Annibal in hiberna conceſsit, & primo uere in Italiam ſuperatis Alpibus uenit, Saguntum ne initio quidem conſulatus Scipionis, & Longi potuiſſe capi. ſiquidem inierunt Idibus Martijs, quo tempore illum ex hibernis mouentem tranſitum in Italiam paraſſe uériſimile eſt; ſed captum eſſe Liuio, Aemilioq; conſulibus. Quod ſi ita eſt, ne legati quidem Saguntini, qui aut antequam Saguntum oppugnaretur, aut initio oppugnationis profecti ſunt, Scipione, & Longo conſulibus Romam peruenire potuerunt. præſertim uero cum legati Romani, quos ſerius miſerunt, Annibalem Saguntum etiam oppugnantem inuenerint. Habet igitur incommoda multa hæc Liuiana tractatio, in quæ miror illum incidiſſe, Polybio præſertim hæc omnia diligentiſsime explicante. T. SEMPRONIVS Longus. } Polybius τιβέριον σεμπρώνιον nominat. Eutropius Tiberium, itemq; Probus, & plerique uetuſti libri. Filius etiam huius in Capitolinis tabulis Ti. F. Ti. N. Longus ſcribitur. LEGATOS ad res ſociorum inſpiciendas. } Sic Polyb. πρεσβευτὰς ἐξαπέστελλαν τοὺς ἐπισκεψομένους ὑπὲρ τῶν προσπιπτόντων. Q. BAEBIVS Pamphilus. } Vet. aliquot lib. Q. Bæbius Tamphilus. ita Capitolini ubique lapides. nummi argentei, Bæbius Tampilus.

MILLE ferme paſſus à mari. } Sic Polybius. ὡς ἑπτὰ σταδία. ET IVVENTVS delectu ubi plurimum periculi, ac laboris oſtendebatur, ibi ui maiore obſiſtebant. } Vet. lib. obſiſtebat. AD CENTVM enim quinquaginta. } Vet. lib. ad centum enim & quinquaginta. FALARICA erat Saguntinis miſsile telum. } Feſtus: Falarica genus teli miſsile, quo utuntur ex falis, ideſt locis extructis, uel, ut ait Nonius, ex turribus ligneis dimicantes. NEC TVTO eos adituros inter tot effrenatarum gentium arma. } Vet. lib. efferatarum. probo. porro autem Polybius hanc legationem admiſſam eſſe ab Annibale ait. AEGATES inſulas, Erycemq; ante oculos proponite. } Vet. lib. inſulam. Sic Polybius τὴν αἴγουσαν & τὰς αἴγας appellat. Ad Aegates autem inſulam priore bello nauali prælio uictus eſt Amilcar, idemq; in fœderibus iungendis Eryce, quem tenebat in Sicilia, præſidia deducere iuſſus eſt. auctor Polybius. SED TARENTO tum in Italia non abſtinueramus ex fœdere. } Vet. lib. Sed tunc Tarento, & Italia. Cæterum hic eſt locus, quem Glareanus male habere credidit, quia Tarentinis Pœnos auxilio ueniſſe nunquam accepit. At ſupra in epit. lib. XIIII. Carthaginienſium claſsis auxilio Tarẽtinis uenit, quo facto ab iis fœdus uiolatum eſt. Item Oroſius. Tarẽtini Pyrrhi morte cõperta noua arma ſollicitant aduerſus Romanos, Carthaginienſiũ auxilia poſcũt, atq; accipiũt.

127 ALCON inconſeijs Saguntinis. } Vet. lib. Alconſcijs Saguntinis. NE ignoretis. } Vet. lib. Ne ignoraretis. OCTAVO menſe, quàm cœptum oppugnari, captum Saguntum. } Polybius. εἷλεν ἐν ὀκτὼ μησὶ κατὰ κράτος εἷλε τὴν πόλιν. QVINTO deinde menſe, quàm à Carthagine profectus ſit in Italiã perueniſſe. } Polybius item. τὴν μὲν πᾶσαν πορείαν ἐκ καινῆς πόλεως ἐν πέντε μησὶ ποιησάμενος.

TREPIDARENT

Trepidarent magis, quàm conſulerent. Vet. lib. Conſultarent. Histros, atque Illyricos. § Iſtros, atque Illyrios. Capit. Triumphi. Nominat bella inter primum, & ſecundum punicum bellum geſta cum Sardis, Corſis, Iſtris, Illyrijs, & Gallis. De quibus triumphi aliquot acti ſunt.

Fernvm hoſtem ueteranum trium & uiginti annorum militia duriſsima inter Hiſpanas gentes ſemper uictorem primum Amilcare, deinde Aſdrubale, nunc Annibale duce acerrimo aſſuetum. § Lege, xviii annorum, non xxiii. Amilcar enim nouem imperauit annos, Aſdrubal octo, unum Annibal auctore Liuio. ſi quidem intelligendum eſt octauum annum Aſdrubalis primum eſſe Annibalis. error ex notis natus v enim in x mutatum eſt.

L. Manlivs prætor. § Meminit huius prætoris etiam Polybius. cæterum hoc anno L. Manlius, C. Terentius Varro, M. Aemilius, C. Atilius Serranus prætores à Liuio memorantur. L. Manlius Galliam, C. Atilius Ligures, M. Aemilius Siciliam. C. Terentius urbanam iuriſdictionem obtinuiſſe uidetur. 128 Avt ea parte belli dimicaturum hoſtem credebant. § Aliquot libri uet. non habent uocem, Belli; nec neceſſaria ea eſt. M. Livivm. § Hic M. Liuius. is qui poſtea Salinator dictus eſt, eſſe non poteſt, quod conſul eſſet, tum cum hæc legatio miſſa eſt, aut ſi poſteriore anno miſſa eſt, uel reus, uel damnatus. ut lib. xxix apparet. Lvctatio cõſule. § Lutatio ſcribe. ſic enim lapid. Capit. ſic Græci. ſic pleriq; ueteres libri. Nisi ex auctoritate, aut iuſſu ueſtro icta. § Vet. lib. Niſi aut ex auctoritate, aut iuſſu ueſtro icta. Hęc aũt de fœdere diſceptatio apud Polybiũ eſt multis uerbis.

Et qvod diu parturit animus ueſter, aliquando pariat. § Hoc à Cicerone ſumptum, qui dixit in Antonium. Vtinam aliquando dolor populi R. pariat, quod iandiu parturit. Tvm Romanus ſinu ex toga facto. Hic, inquit, uobis bellum, & pacem portamus. § Sic Polybius. ὁ δὲ πρεσβύτατος αὐτῶν δείξας τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ τὸν κόλπον, ἐντεῦθεν καὶ τὸν πόλεμον αὐτοῖς ἔφη, καὶ τὴν εἰρήνην φέρειν. Itaqve aliud deintegro fœdus publico conſilio ictum eſt. § Senatus Ro. non ſtetit conditionibus ijs pacis, de quibus inter Lutatium Imperatorem, & Amilcarem conuenerat, ueium x legatos in Siciliam miſit, ex quorum ſententia, auctoritateque aliud ictum fœdus, ac confirmatum eſt. auctor Polybius.

Ita nequicquam peragrata Hiſpania in Galliam tranſeunt. In his noua terribilisq́, ſpecies uiſa eſt, quod armati (ita mos gentis erat) in concilium uenerunt. § Excidit hoc loco nomen eius populi, quem primum in Gallia legati Romani adierunt. ut enim in Hiſpania Barguſios, & Volcianos aditos dixit, ſic in Gallia præcipuos quoſdam nominabat populos. præſertim uero cum dicat. In his noua terribilisq́, ſpecies uiſa, quod armati (ita mos gentis erat) in concilium uenerunt. non enim totius Galliæ hic erat mos, ſed præcipue eorum, quos primum adierunt. & poſt ſubiungat. Eadem ferme in cæteris Galliæ concilijs dicta, auditaque. Qui uero populi fuerint, ne diuinare quidem poſſum. Ita tamen legendum exiſtimo. Ita nequicquam peragrata Hiſpania in Galliam ad . . . . . . tranſeunt. In his noua, &c. Idem ſentit etiam Glareanus. Si caetera proſpera eueniſſent. Vet. libr. Proſpere. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites. § Sic Polybius. πεζοὶ μύριοι τρισχίλιοι ὀκτακόσιοι πεντήκοντα. ἱππεῖς δὲ χίλιοι διακόσιοι. Firmat'qve cum Africis maxime præſidijs peditum Afrorum xi millibus, octingentis quinquaginta Liguribus, trecentis Balearibus. ad hæc peditum auxilia. § Harum copiarum ſumma ad uerbum ſumpta eſt à Polybio, qui ita ait. πεζοὺς λιβύων μυρίους χιλίους ὀκτακοσίους πεντήκοντα, λιγυστίνους τριακοσίους, βαλιαρεῖς πεντακοσίους. Ex cuius uerbis perſpicue apparet in Liuianis libris deeſſe uocem, quingentis, ut ſit Balearibus quingentis, atque ita hunc locum eſſe legendum, & diſtinguendum. Peditum Afrorum xi millibus DCCCL, Liguribus CCC, Balearibus D. Ad hæc. Nota numeri. D. creauit errorem, præſertim uero cum ſequeretur, AD. eaq; excidit. Elephanti xiiii. § Vereor ut legendum ſit. xxi. Nam Polybius edit. ἐλέφαντας εἴκοσι καὶ ἕνα.

Aptae inſtructæque remigio. § Hoc ait Polybius πληρώματα ἐχούσας. Cæterum in numero na- 129
uium non diſcrepant. Praeter Etouiſſam urbem. § Ptolemæus nominat ὀτοβῆσαν. ſtatuitque inter ἰδετανὺς. Nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. § Sic Polybius. πεζῶν μὲν ἔχων εἰς ἐννέα μυριάδας, ἱππεῖς δὲ περὶ μυρίους, καὶ δισχιλίους, καὶ διαβὰς τὸν ἴβηρα ποταμόν.

Ilergetes inde, Barguſiosq;, & Auſetanos, & Aquitaniam. § Sic Polybius. τὸ τῶν ἰλυργητῶν ἔθνος, καὶ βαργυσίων, ἔτι δὲ τοὺς αἰρηνοσίους, καὶ τοὺς ἀνδοσίνους. Quos uocat Liuius Auſetanos, eos Ptolemæus αὐσητανοὺς nominat. Aqvitaniam, quæ ſubiecta Pyrenęis montibus eſt. § Aquitania pars eſt Galliæ citra Pyrenæos montes. Hiſpaniæ autem oram Liuius nominat, neque enim adhuc Annibal in Galliam traiecerat. Vox autem corrupta eſt. Hanc oram Ptolemæus uocat λαιητανίαν, Plutarchus λακητανίαν, Strabo ἰακκητανίαν. Sic enim inquit. συνοικεῖται δὲ ὑπὸ πλειόνων ἐθνῶν ἡ χώρα, γνωριμωτάτου δὲ τοῦ τῶν ἰακκητανῶν λεγομένου. τοῦτο δὲ ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς παρωρείας τῆς κατὰ τὴν πυρήνην εἰς τὰ πεδία πλατύνεται. i. Hęc ora compluribus incolitur gentibus è quibus nobiliſsima Iacetana dicitur. Hæc à Pyrenes radicibus inchoans in campos latius extenditur. & poſt Liu. Cn. Scipio cum Pyrenæos montes circumuectus Emporijs appuliſſet claſſem orſus à Lacetanis omnem oram uſque ad Iberum flumen Romanæ ditionis fecit. & Salluſtius in epiſtola Pompeij. Recepi Galliam, Pyrenæum, Lacetaniam. Pyrenaevm tranſgreditur. & ad oppidum Illiberim caſtra locat. § Ilybirrim uocat Strabo lib. iiii. ἐκ μὲν τῆς πυρήνης ῥεόντων καὶ ὁ ἰλυβιῤῥις πόλιν ἔχων ὁμώνυμον ἑκάτερος αὐτῶν. De Ruſcinone paulo poſt Liu.

Nvper circa Padum Placentiam, Cremonamque colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. § Hæ coloniæ deductæ ſunt hoc anno P. Cornelio, Ti. Sempronio coſ. prid. K. Ian. auctore Pædiano in Piſonianam. nec diſſentit Polybius. Hae de re etiam in epitome lib. xx. C. Lvtativs, C. Seruilius, T. Annius. Lutatij nomen haud dubium eſt. pro C. Seruilio, & T. Annio Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales. alij. P. Cornelium Aſinam, & C. Papirium Maſonem. § De his ita Pædianus. Deduxerunt triumuiri P. Cornelius Aſina, C. Papirius Maſo, Cn. Pompeius, ſiue Cn. Cornelius Scipio. Porro autem in uulgatis Liuianis libris erat. A. Seruilius. Scripſi tamen C. Seruilius, quia hic pater eſt C. Seruilij conſulis anno dlvii. auctore Liuio, qui in conſulatu Capitolino C. F. ſcribitur. Polybius C. Lutatium conſularem, & duos prætorios nominat. Sylvae tunc circa uiam erant, pleriſque incultis. § Vet. lib. Pleriſque locis incultis, Polybius, τοὺς ὑλώδεις τόπους uocat. Nec dvm per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hoſtis. § Senſus docet legendum eſſe. Nec dum per patentia loca ducebatur agmen, apparuit hoſtis, urbi rurſus ſiluæ intratæ, tum poſtremos adorti. ut ſit. hoſtes non apparuiſſe interea dum exercitus Romanus patentibus campis iter faceret, ubi ſiluas intrauerit, extremum agmen eſſe adortas. poteſt etiam uulgata lectio retineri, hoc ſenſu. neque adhuc per ſatis patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hoſtis, ubi ſiluæ intratæ ſunt, uehementius ſe intulit. Finis, & Gallis territandi. § Vet. lib. Finis inde & Gallis territandi. Cannetvm uicum. § Vet. lib. Tanetum. Polyb. lib. iii. τὴν Τανῆτος καλουμένην κώμην. Ptolemæus Τάνητον Liuius lib. xxx. ubi de eadem hac re loquitur, Tanetum edit. C. Atilivm prætorem. § nomen prætoris, non affert Polybius, cætera ab eo ſumpta ſunt. Transcripta legione noua. § Polybius. ἄλλα δὲ στρατόπεδα συνάγειν, καὶ καταγράφειν. Sexaginta longis nauibus. § Polyb. ἑξήκοντα ναυσὶν tantum dixit. Mox peruenit Maſsiliam. § Hoc quid ſit exponit Polybius. πεμπταῖος. i. quinto die. Ad proximum oſtium Rhodani. § Polybius. πρὸς τὸ πρῶτον στόμα τοῦ Ῥοδανοῦ, τὸ Μασσαλιωτικὸν προσαγορευόμενον. Metv, aut pretio pacatis. § Polyb. τοὺς μὲν χρήμασι πείσας, τοὺς δὲ βιασάμενος. Et diffiſi citeriore agro. § Vet. lib. Sed diffiſi. Caeteros accolas fluminis Annibal, & eos ipſos, qui ipſas ſedes tenuerunt, ſimul perlicit donis. § Vet. lib. Et eos ipſos, quorum ſedes tenuerat. Polyb. φιλοποιησάμενος τοὺς παροικοῦντας τὸν ποταμόν. Recte autem. Quorum ſedes tenuerat. quia ſubdit. Simul & ipſi traijci exercitum leuarique quamprimum regionem ſuam tanta urgente hominum multitudine cupiebant. Itaqve ingens coacta uis nauium eſt, lintriumque temere ad uicinalem uſum paratarum. § Vicinalem dixiſſe uidetur Liuius, pro, uicinitatis. Hoc ſic expreſsit Polybius. ἐξηγόρασε παρ' αὐτῶν τά τε μονόξυλα πλοῖα πάντα, καὶ τοὺς λέμβους ὄντας ἱκανοὺς τῷ πλήθει διὰ τὸ τοὺς ἐκ τῆς θαλάττης ἐμπορίαις πολλοὺς χρῆσθαι τῶν παροικούντων τὸν Ῥοδανόν. Vſum uiciniæ expreſsit in mercibus ultro citroque deuehendis. Novasqve alias primum Galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus. § His uerbis uocem expreſsit Polybij μονόξυλα. Millia quinque & uiginti ferme. § Polib. ἐπὶ διακόσια στάδια. Svpra paruæ inſulæ circumfuſum amnem. § Polyb. πρός τινα τόπον, ἐν ᾧ συμβαίνει περὶ τὸ χωρίον νησίζον περισχίζεσθαι. Hispani ſine ulla mole in utres ueſtimentis coniectis, ipſi cetris ſuperpoſitis incubantes flumen tranſnatauere. § Vet. lib. habent Soppoſitis. Quam uocem ſententia quoque deſiderat. Eqves fere propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduerſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittens tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat. § Equites, habent Vet. lib. Hinc ego legendum ſuſpicor. Equites fere præter equos nantes. Eſt enim hic ſenſus. Nauium agmen ad excipiendum aduerſi fluminis impetum equites præter equos nantes ſuperiore fluminis parte tranſmittens tranquillitatem lintribus, quibus pedites inferiore parte traijciebantur, præbebat. Inquit autem, præter equos nantes. nam non omnes equi in naues impoſiti fuerant, uerum magna pars loris à puppibus trahebantur. Sic prope etiam Polybius. Imposvervnt in naues. § Vet. lib. Impoſuerant. Cvm uarijs ululatibus, cantuque. § Polyb. τῶν βαρβάρων παιανιζόντων.

130 Certe uarista memoria eſt. § Vet. lib. Certe uaria memoria eſt. Tradvnt ferociſsimum ex ijs irritatum à rectore ſuo, cum refugientem in aquam natantem ſequeretur, § Vet. lib. Cum refugientem eum in aquam. Rectorem autem intelligit. Vt qvenqve timentem altitudinem deſtituerat uadum, impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente. § Senſus, quem elicere Glareanus non potuit, hic eſt. Elephantem à rectore ſuo irritatum, cum eundem refugientem in aquam ſequeretur, traxiſſe gregem impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente, prout quiſque eorum altitudinem aquæ timens à uado deſtituebatur. Nec Scipionis ſtare ſententia poterat, niſi ut. § Lego Scipioni. Hoc enim latina locutio poſtulat. ſic paulo poſt. Annibal, poſtquam ipſi ſententia ſtetit pergere ire. & lib. xxx. Proinde ſeu ipſi ſtaret iam ſententia, ſeu conſulendus Aſdrubal eſſet. & lib. xliiii. Interim conſuli ſententia ſtetit eo ſaltu ducere. Regvli Matali aduentus. § Magili. ex Polybio. τοὺς βασιλίσκους περὶ τὸν Μάγιλον. Ab occasv ſolis ad exortus. § Vet. lib. Ad ortum. Alpes quidem habitari, coli, gignere, atque alere animantes, peruias paucis eſſe, exercitibus inuias. § Malim. peruias paucis, eſſe exercitibus inuias, ideſt quas pauci legati Gallorum ſuperauerint, eas hic exercitus non traijcier. Has Alpes ingentibus ſæpe agminibus. § quoties Galli alpes ſuperauerint ante hoc tempus, tradidit ſupra lib. vi. & Polyb. lib. ii. Nec maiores quidem eorum. § Vet. lib. Ne

maiores

maiores quidem eorum. Tvto tranſmiſiſſe.} Vet. lib. Tuto tranſiſſe. Cepisse quondam Gallos ea.} Romam intelligit. Ad insvlam peruenit. ibi Arar, Rhodanusque amnis diuerſis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in unum.} Polyb. ἧκε πρὸς τὴν καλουμένην νῆσον, ἔχουσαν δὲ τὴν προσηγορίαν ἀπὸ τοῦ συμπτώματος, τῇ μὲν γὰρ ὁ Ῥοδανὸς τῇ δὲ σκώρας προσαγορευόμενος ῥέοντες παρ᾽ ἑκατέραν τὴν πλευρὰν συμπίπτουσιν. mendum tamen puto eſſe in uoce σκώρας pro ὁ Ἄραρ. Ad laevam in Tricaſtinos flexit, inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios, haud uſquam impedita uia, priuſquam ad Druentiam flumen peruenit.} Hoc de itinere nihil Polybius. at Ammianus lib. xv. Annibal Taurinis ducentibus accolis per Tricaſtinos, & oram Vocontiorum extremam ad ſaltus Tricorios uenit. indeque exorſus aliud iter ante hac inſuperabile fecit. exciſaque rupe in immenſum elata per Druentiam flumen gurgitibus uagis in totum regiones occupanit Etruſcas.

Saxa glareoſa uoluens.} Vet. lib. glomeroſa. recte. Subdit enim, nihil ſtabilis, nec tuti ingredientibus præbet. Genvam repetit.} Antea, Placentiam, at Genuam habent & ueteres libri, & Ammianus loco citato. Supra autem dixit eum præter oram Ligurum perueniſſe Maſsiliam. Galeisqve ad uiſenda loca præmiſsis.} Legatos Boiorum intelligit qui ſe huius itineris duces futuros eſſe profeſsi fuerant. Cvm repente conſpiciunt alios arce occupata ſua ſuper capita imminentes.} Vet. lib. ſua ſupra capita.

Qvosdam & armatos. inde ruinæ maximæ. modo iumenta cum oneribus deuoluebantur.} 131
Vet. lib. Quidam & armati in ruinas maximas, modo iumenta cum oneribus deuoluebantur.

Castellvm inde, quod caput eius regionis erat, uicosque circumiectos capit.} Hanc πόλιν uocat Polybius, id eſt urbem eam, ea qua Allobrogum incurſiones in exercitum Annibalis fiebant.

Freqventem cultoribus alium, ut inter montana, populum.} Populum dixit, æque ac græci δῆμον uſurpant. Qui & populum ſignificat, & caſtellum. Occvrsantes per obliqua montani erupto medio agmine uiam inſedere.} Vet. lib. perrupto medio agmine. Recte. Nono die in iugum alpium peruentum eſt.} Polyb. ἐνναταῖος δὲ διανύσας εἰς τὰς ὑπερβολὰς αὐτοῦ κατεστρατοπέδευσε, καὶ δύο ἡμέρας ἔμεινε. Occidente iam ſidere Vergiliarum.} Polyb. διὰ τὸ συνάπτειν τὴν τῆς πλειάδος δύσιν. Circvmpadanos campos.} Polyb. τὰ περὶ τὸν Πάδον πεδία. Natvra locus iam ante præceps recenti terræ lapſu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat.} Ita emendauit olim Valla, cum ante legeretur. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapſu impeditus, tum ille admodum altitudinem abruptus erat. Vtranque autem lectionem mendoſam eſſe ſenſus ipſe docet. Deſcribit enim Liuius locum anguſtum, & abruptum. Nam paulo ante dixit. Ventum eſt ad multo anguſtiorem rupem, atque ita rectis ſaxis, ut &c. Ex emendatione autem Vallenſi nihil elicide anguſtia poteſt. Quamobrem ex ueterum lib. aliquot fide ita legendum eſt. Natura locus iam ante præceps recenti terræ lapſu impeditus, in miram admodum altitudinem abruptus erat. Duo enim ſignificat incommoda naturalibus incommodis acceſsiſſe. quod cum natura locus iam ante præceps eſſet, nunc deiectu terræ impeditus erat, & in magnam admodum altitudinem abruptus. Quo fit, ut expreſſerit cauſam, cur dixerit, Multo anguſtiorem rupem, atque ita rectis ſaxis. Ita etiam Polybius. ὅτι τοῖς ὑποζυγίοις δυνατὸν ἦν παρελθεῖν διὰ τὴν στενότητα χεδὸν ἐπὶ τρία ἡμιστάδια τῆς γῆς ἀπερρωγυίας. καὶ πρότερον μὲν οὔσης. τότε δὲ καὶ μᾶλλον, ὅτι προσφάτως ἀπερρωγυίας ἐνταῦθα πάλιν ἀθυμήσας, καὶ διατραπέντος συνέβη τὸ πλῆθος. & paulo ante dixerat. οὔσης γὰρ στενῆς, καὶ κατωφεροῦς τῆς καταβάσεως. Havd dubia res uiſa. quin per inuia circa, nec trita antea, quamuis longo ambitu circumduceret agmen.} Senſus eſt. Digreſſus ad rupem inuiſendam Annibal ſenſit, ſe per inuia loca, nec trita antea agmen ducere, neque ea re quicquam profeciſſe, quod longo ambitu exercitum circunduxiſſet, quo facilius, & expeditius iter haberet. Polybius ait, Annibalem inſpecta rupe conatum eſſe eam ſuperare, uerum noua accedente niue deterritum eſſe, atque ad ſaxum illud cædendum ſe conuertiſſe. in quo nihil ab eo diſsidet Liuius. Itaqve in leui tantum glacie, tabidaque niue uolutabantur iumenta, ſecabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem & prolapſa iactandis grauius in continendo ungulis, penitus perfringebant, ut pleraque uelut pedica capta hærerent indurata & alta concreta glacie.} Primum dicam, quæ in his uerbis emendanda arbitror, deinde qui ſit eorum ſenſus. Nam eum Glareanus homo ingenuus plane ſe ignorare profitetur. In uet. lib. eſt, pro, Itaq;, Ita. pro infirmam, infimam, pro ſecabantur, necabantur, pro interdum etiam tum, Interdum etiam dum. pro alta concreta, alte concreta. Ea uero omnia probe habere ſenſus ipſe demonſtrat qui eſt eiuſmodi. In ſuperanda rupe duplex labor ſuſceptus eſt, unus propter recentem modicam, alter propter ueterem intactam niuem. Nam cum ſuperior illa hominum iumentorumque inceſſu dilapſa eſſet, & per nudam infra glaciem, fluentemque labem liqueſcentis niuis ingrederentur, tetra ibi luctatio erat, ut à lubrica glacie non recipiente ueſtigium, & in prono citius pede ſe fallente. Et ſeu manibus in aſſurgendo, ſeu genu ſe adiuuiſſent, ipſis adminiculis prolapſi, ſi iterum corruiſſent, nec ſtirpes circa, radicesue, ad quas pede, aut manu quiſquam eniti poſſet, erant. Atque hunc, inquit, in modum in leui glacie, tabidaque niue iumenta uolutabantur. addit deinde, Necabantur interdum etiam, dum infimam ingredientia niuem, & prolapſa iactandis grauius ut ſe continerent, ungulis, perfringebant, ut pleraque uelut pedica capta hærerent indurata, & alte concreta glacie. Quam poſteriorem ſententiam ſic expreſsit Polybius. τὰ δὲ ὑποζύγια διέκοπτε, ὅτε πέσοι, τὴν κάτω χιό-

να κατὰ τὴν ἐξανάστασιν, διακόψαντα δὲ ἔμενεν μετὰ τῶν φορτίων. i. iumenta uero perfringebant, ubi prolapſa erant, infimam niuem in aſſurgendo, qua fracta hærebant una cum oneribus. QVINTO decimo die Alpibus ſuperatis. § Polybius. τὴν τῶν ἄλπεων ὑπερβολὴν ἡμέραις πεντεκαίδεκα κατῆρε τολμηρῶς.

INFERIORA uallis. § Vet. lib. Inferiores ualles. L. CINCIVS Alimentius, qui captum ſe ab Annibale ſcribit, maxime auctor moueret me. § Vet. lib. Alimentus, non hic ſolum, ſed etiam in epiſtolis ad Atticum. Quod probo. Cognomen enim eſt Cinciorum. ut Rutilus Marciorum, non, ut uulgo, Rutilius. In iiſdem libris eſt, Maximus auctor. & hoc quoque placet. Maximum enim auctorem uocat locupletiſsimum, quippe qui rebus ipſis gerendis interfuerit. POSTQVAM Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia hominum. Polyb. XXXVIII millia edit. πεζὸς εἰς ὀκτακισχιλίους καὶ τρισμυρίους. eorum uero dimidiam partem in Alpibus ſuperandis amiſiſſe. INGENTEMQVE numerum equorum, & aliorum iumentorum amiſiſſe in Taurinis, quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digreſſo. § Ne in id incommodum incidamus, ut dicendum ſit Annibalem in Taurinis. i. in Italia ea amiſiſſe, quæ in alpibus traijciendis amiſerat, legendum eſt, in Taurinos. Itemque Degreſſo, non digreſſo. Eſt autem uerbum Liuio familiare, ubi de deſcenſu loquitur, idque ſæpiſsime uitiatum, ut infra oſtendam. ſenſus autem erit, ſe audiſſe, ipſo in Taurinos, quæ Gallis proxima gens erat in Italia, degreſſo, triginta ſex millia poſtquam Rhodanum tranſierit amiſiſſe. Taurinos ſcribit Polybius ad radices alpium fuiſſe. OTIVM etenim ex labore. § Vet. lib. Otium enim ex labore.

132 EA P. Cornelio conſuli cauſa fuit, cum Piſas nauibus ueniſſet, exercitu à Manlio, Atilioque accepto tirone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum feſtinandi. § Sic Polybius. πόπλιος δὲ κατέπλευσεν εἰς πίσας. ποιησάμενος δὲ τὴν πορείαν διὰ τυρρηνίας, καὶ παραλαβὼν τὰ παρὰ τῶν ἐξαπελέκων στρατόπεδα τὰ προπολεμοῦντα τοῖς βοίοις ἧκε πρὸς τὰ περὶ πάδον πεδία. Intelligendum autem eſt, Genua Piſas ueniſſe. Liuius porro nomine Piſarum prouinciam Liguriam, ut Arimini citeriorem Galliam ſignificare ſolet. L. Manlius Galliam, C. Atilius (opinor) Ligures prouinciam obtinebat. ut ante dixi. TAVRINORVMQVE urbem unam caput gentis eius, quia uolens in amicitiam non ueniebat, ui expugnarat. § οὐχ ὑπακουόντων δὲ περιστρατοπεδεύσας τὴν βαρυτάτην πόλιν ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐξεπολιόρκησε. CONFESSIONEM ſedentis, ac detrectantis certamen. § Vet. lib. Cedentis. QVASSATA, fractaque arma. § Vet. lib. Confractaque. AC NIHIL magis uereor, ne antequam uos. § Vet. lib. Quam, ne antequam uos.

133 LICVIT in Hiſpaniam prouinciam meam ire. § Vet. lib. Licuit mihi in Hiſpaniam. PEDITVM agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia aſſequi terra non poteram, neque regreſſus ad naues erat, quanta maxima celeritate potui, tanto maris, terrarumque circuitu in radicibus Alpium obuius fui. § Hoc loco illud admirationem mouere facile poteſt, qui factum ſit, ut ſi regreſſus ad naues non erat, tanto maris, terrarumque circuitu obuius fuerit. Hoc enim dicere uult, ſe quia hoſtem aſſequi terra non poterat, naues conſcendiſſe. Quod cum ita ſit, ergo recte legitur in ueteribus libris. Quis aſſequi terra non potui, regreſſus ad naues, quanta maxima celeritate &c. ANNIBAL hic ſi æmulus itinerum Herculis. § Herculem fama erat unum ante Annibalem cum exercitu alpes tranſmiſiſſe, cum à Gerionis bello recederet. Probus in Annibale, Ammianus lib. XV. Hinc Graiæ alpes ab illo dictæ. RESPICERET profecto, ſi non patriam uictam, domum certe, pacemque & fœdera Amilcaris ſcripta manu. § Vet. lib. Domum certe, patremque. probo. PACEM cum uictis fecimus. tutelæ noſtræ deinde duximus, cum Africo bello urgerentur. § Commemorat beneficia populi R. erga Pœnos. maxime, quod eos auxilio iuuit bello Africo. De qua re ſic Polybius lib. I. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ῥωμαῖοι τηροῦντες τὰ κατὰ τὰς συνθήκας δίκαια προθυμίας οὐδὲν ἀπέλειπον. Itaque ſuſpicor hoc loco legendum eſſe. tutelæ noſtræ deinde addiximus. aut quid tale. VNVSQVISQVE ſe non corpus ſuũ, ſed coniugem, ac liberos. § Vet. lib. Non corpus ſuum ſolum, ſed. &c. Porro autem ſumma huius orationis eſt apud Polybium. ut etiam eius, quæ ſequitur Annibalis. VT VIGINTI annorum militiam ueſtram. § Elatorie XX annorum militiam uocat Annibal, quam ſupra XVIII. Liuius uerius appellarat. at ſeruit cauſæ Annibal.

134 CAESO, uicto, circumſeſſo à Gallis. § Vet. lib. Circumſeſſoque. TVM laudaſtis me milites. § Vet. lib. Collaudaſtis me milites. TRADVCTVS Romanus exercitus in agrum Inſubrium, quinque millia paſſuum à uico tumulis conſedit. § Probo Glareani ſuſpicionem, Vici nomen deſiderari: Probus hanc pugnam pugnatam ad Claſtidium ait. cuius uici poſt meminit Liuius. MVTATAM ſecum fortunam. § Vet. lib. Immutatam. SERVIS quoque dominos proſecutis libertatem proponit. § Vet. lib. Promittit. SCIPIO iaculatores, & Gallos equites in fronte locat, Romanos, ſociorumque quod roboris fuit in ſubſidijs. § Polybius, ὁ μὲν οὖν πόπλιος προθέμενος τοὺς ἀκοντιστὰς καὶ τοὺς ἅμα τούτοις γαλατικοὺς ἱππεῖς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐν μετώπῳ καταστήσας. ANNIBAL frænatos equites in medium accipit, cornua Numidis firmat. § Polybius. ὁ δὲ ἀννίβας τὴν μὲν κεχαλινωμένην ἵππον, καὶ πᾶν τὸ στάσιμον αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τάξας, τοὺς δὲ νομαδικοὺς ἱππεῖς ἀφ' ἑκατέρου κέρατος ἡτοίμαζε πρὸς κύκλωσιν.

TRANSIRE non potuit pontem, ut extrema reſoluta erant. § Vet. lib. Quod extrema. CIRCA flumen interceptos. § Vet. lib. Citra flumen. AD CLASTIDIVM uicum. § Polybius πόλιν κλαστίδιον uocat. mentio Claſtidij eſt in triumpho Marcelli Capitolino.

HAEC SICVT audita erant, rex Meſſanæ Aemilio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, perſcri-

bit. } Lege ex ueteribus libris. Hæc, ſicut nunciata erant Meſſanæ, rex Aemilio prætori. Hiero enim
Syracuſarum rex fuit, non Meſſanæ. niſi intelligas. Rex Meſſana, ubi tum ſorte erat, perſcribit. Aemi-
lius hic eſt tertius huius anni prætor. NEQVID moram conſcendendi facerent. } Vet. lib. Ne
quia moram conſcendendi faceret. Malim tamen. Ne quid. EXTEMPLO & circa prætorem ad
ciuitates miſſi legati. } Circa prætorem, dixit, pro, à prætore. ego malim: circa à prætore.
SVBLATIS ornamentis ueniebant. } Sublatis, intelligit in altum elatis, ut procul conſpici poſſent.
Itaque ſubſequitur oppoſitum. Demendis armamentis eo tempore conſumpto. NAM ut ſocijs
naualibus affatim inſtructam claſſem, ita inopem milite habebat. } Socios nauales hoc loco remiges
uocat, eoſque demum, qui nautica miniſteria aliqua in naui obeunt. ut lib. VI. De remigum ſupple-
mento agi cœptum eſt. in quam rem, cum neque hominum ſatis, nec ex quo pararentur, ſtipendiumq;
acciperent, pecuniæ quicquam ea tempeſtate in publico eſſet, edixerunt conſules, ut priuati ex cenſu,
ordinibuſque, ſicut antea, remiges darent. Nam, unde cum pecunia in ærario non eſſet, paraturos ſo-
cios nauales. paulo poſt ait. Milites, nautaſque. Item. legiones ſocioſque nauales. Item. claſſicos mi-
lites, naualeſque ſocios. FVGAM. cæteræ ceperunt. } Vet. lib. Cæteræ fugam ceperunt.
ET FRETVM intranti. } Vet. lib. Ei fretum intranti. QVIBVSDAM uolentibus res nouas. }
Vet. lib. Et quibuſdam. CONSVL alter equeſtri prælio uno, & uulnere ſuo minutus. } Quid ſi le
gas: una. DVO millia peditum, & mille equites, Numidas pleroſque, miſtos quoſdam & Gal-
los. } Polyb. ἐξαποστείλας πεζοὺς μὲν δισχιλίους, ἱππεῖς δὲ κελτοὺς καὶ νομάδας εἰς χιλίους. VLTRA differri, ac
teri tempus. } Vet. lib. aut teri. FAMA prius, deinde recognitum. } Lege, re cognitum.
PRAEDARE omnes iuberent. } Polyb. πᾶσιν ἀριστοποιεῖσθαι παρήγγειλε. ANNIBAL prima lu 135
ce. } Polyb. ἅμα τῷ φωτί. ERAT forte brumæ tempus, & niualis dies. } Polyb. οὔσης δὲ τῆς ὥρας πε-
ρὶ χειμερινὰς τροπάς, καὶ τῆς ἡμέρας νιφετώδους καὶ ψυχρᾶς. PECTORIBVS tenus. } ἕως τῶν μαστῶν. Poly-
bius. BALEARES locat ante ſigna, leuem armaturam. } Vet. lib. Leuemque armaturam. Sic lib.
XXII. Baleares, cæteramque leuem armaturam poſt montes circunducit. & Polyb. τοὺς λογχοφόρους καὶ
βαλιαρεῖς ὄντας εἰς ὀκτακισχιλίους. DVODEVIGINTI millia Romanorum erant, ſocium, nominiſque
latini XX. } Polyb. Romanorum XVI millia tradit. τοὺς μὲν ῥωμαίους ἑξακισχιλίους, τοὺς δὲ συμμάχους εἰς δισμυρίους.
NAM cum uis per ſe reſiſterent X millibus equitum quatuor millia, & feſſi Romani pleriſque inte-
gris Pœnis. } Voces Romani, & Pœnis, abſunt à Vet. lib. & gloſſema ſunt alicuius, qui uerba illa (ut
fit) interpretatus eſt. VESTIGIA cedentis ſequentes agminis. } Vet. lib. Veſtigia ſequentes ce-
dentis agminis. ELEPHANTES prope omnes abſumpſit. } Polyb. ὥστε τὰ μὲν θηρία διαφθαρῆναι,
πλὴν ἑνός. abſumpſit. repoſui ex Vet. lib. Cum ante, conſumpſit, legeretur. EMPORIVM prope
Placentiam fuit, & opere ualido & magno munitum præſidio. } Vet. lib. Et opere magno munitum,
& ualido firmatum præſidio. ualde probo. ſic paulo poſt. ad firmandum præſidio ſaltum. CAE-
TERVM ne hiberna quidem Romanis quieta erant, uagantibus paſſim Numidis equitibus, & quæ his
impeditiora erant, Celtiberis, Luſitaniſque. } Glareanus Celtiberos, & Luſitanos impeditiores, quàm
Numidas fuiſſe intelligit. in quo uehementer (ut opinor) errat. Senſus enim eſt. Hiberna & Romanis
inquieta erant uagantibus paſſim Numidis equitibus, & eadem his equitibus erant impeditiora, quàm
Celtiberi, Luſitanique in Hiſpania fuerant. Nam paulo ante dicebat Annibal ad milites. Satis adhuc
in uaſtis Luſitaniæ, Celtiberiæque montibus pecora conſectando nullum emolumentum tot laborum
uidiſtis. Cauſam deinde ſubdit, quòd omnes undique clauſi commeatus erant. In Vet. lib. eſt. Aequeq;
his impeditiora erant. Suſpicor inde. Omnes enim undique, legendum. QVO magis ratam fore
eam bis pacem, ſocietatemque crederet, traduntur. } Senſus eſt. Venienti in Ligures Annibali quæ-
ſtores, tribunique Ro. intercepti à Liguribus traduntur, quo ipſe ratam magis ſocietatem cum Ligu-
ribus crederet contra Romanos, quos tanta iniuria affeciſſent. TRANSEVNTEM Appenninum. }
Vet. lib. Tranſeuntem autem Appeninum.
SED perculſos hoſtes in caſtra perſequerentur. } Vet. lib. Pulſos hoſtes. ET SICVT æqua 136
ta ferme pugna erat, ita clade diſceſſum eſt. } Vet. lib. Ita pari clade diſceſſum eſt. EMPORIIS
appuliſſet claſſem. } Emporium uocat Polyb. τοὺς κατὰ τὸ καλούμενον ἐμπόριον τόπους. item Strabo libro ter
tio. ORSVS à Lacetanis uſque ad Iberum flumen. } Vet. lib. Orſus à Lacetanis omnem oram uſ-
que ad Iberum flumen &c. ANNO non inſcius erat, cum reliquerat Annibal ad regionis eius præ-
ſidium. } Nemo eſt, qui non ſit quæſiturus nomen huius regionis, in qua Anno erat. Quod ipſum li-
brariorum uitio prætermiſſum eſt. Illud eſt in Vet. lib. Anno non inſcius in Iberi prouincia erat. Idque
hiſtoriæ ueritas quærit. ET STISSVM, propinquum caſtris oppidum expugnatur. } Ciſſam uo
cat Polybius. ἀντιστρατοπεδευσάντων αὐτοῦ περὶ πόλιν προσαγορευομένην κίσσαν. Vet. lib. Habent, Sciſſum.
CIRCA Pyreneum relictis. } Vet. lib. Citra. SCIPIO raptim ad famam nouorum hoſtium ag-
mine acto. } Vet. lib. Accito, acciuit autem agmen Scipio claſſicorum militum, & naualium ſocio-
rum, quos uagos, palanteſque per agros Aſdrubal oppreſſerat, ut in paucos præfectos animaduerteret.
EXCITO deinde Scipione hibernis, hoſtis cis Iberum Tarraconem uerſus cedit. Agros Scipio reli-
ctos ab auctore defectionis, & Ilergetum gentem cum infeſto exercitu inuaſiſſet. } Hunc locum, ut
uitioſum notat Glareanus, probatque, ut ita legatur. Hoſtis cis Tarraconem Iberum rurſus cedit. ne-
que Li-

que Liuij ſententiam aſſequitur, quæ uetuſta in lectione continetur, ita. Excito deinde Scipione hibernis, toto cis Iberum rurſus cedit agro. Scipio relictam ab auctore defectionis Ilergetum gentem cum inſeſto exercitu inuaſiſſet, &c. Quod enim ait. Toto cis Iberum rurſus cedit agro. recte ait. quia paulo ante idem Aſdrubal trans Iberum ſe receperat. poſt autem digreſſo ab Tarracone Scipione reuerſus eſt. Tum excito hibernis Scipioue toto rurſus ceſsit agro. Quia uero trans Iberum Aſdrubal ſe receperat, propterea ait. Ilergetum gentem, quam ad defectionem ſolicitauerat, ab auctore defectionis Aſdrubale relictam fuiſſe. Nam Ilergetes cis Iberum ſunt. HOMINVM ſpecies procul candida ueſte uiſas, uec tamen illis congreſſos. § Vet. lib. alij. nec tamen cum illis congreſſos. alij. nec tamen cum ullo cougreſſos. SVBINDE alijs procurandis prope ciuitas operata fuit. § Vet. lib. Prope tota ciuitas. VT IS exercitus Idibus Martijs Arimini eſſet in caſtris. § Vet. lib. Adeſſet. MEMORI ueterum certaminum cum patribus, quæ tribunus plebis, & quæ poſtea conſul, prius de conſulatu, qui abrogabatur, deinde triumpho habuerat. § De C. Flaminij tribunatu ſic Cicero in Catone. Q. Fabius Max. cos. iterum Sp. Caruilio collega quieſceute, quod potuit C. Flaminio tribuno pl. reſtitit agrum picenum, & gallicum uiritim contra ſenatus auctoritatem diuidenti. & Valerius lib. v. Cum C. Flaminius tribunus pl. legem de Gallico agro uiritim diuideudo promulgaſſet inuito ſenatu, precibus, minisque eius reſiſtens, ac ne exercitu quidem aduerſus ſe couſcripto, ſi in eadem ſententia perſeueraret, abſterritus, poſtquam pro roſtris ei legem iam ferenti pater manum iniecit, priuato fractus imperio, deſcendit è roſtris. Idem Polyb. libro. II. Cicero de Inuent. De conſulatu, & triumpho C. Flaminij ſcribit Plutarchus in Marcello. Cum augures uitio creatos eſſe conſules Flaminium, Furiumque dixiſſent, ſenatum eos extemplo ab exercitu literis emiſsis reuocaſſe. receptas autem literas Flaminium uon ante aperuiſſe, quàm hoſtes fuderit. Itaque ei redeunti triumphum uix conceſſum eſſe. ipſum priuatum triumphaſſe, atque conſulatu ſe abdicare coactum eſſe. Triumphauit de Gallis.

OB HOC ratus auſpicijs ementiendis, Latinarumque feriarum mora. § Olim Emendis, inde ementiendis, factum eſt. In quo uerbo ſeuſus eſt ille quidem, uerum uou germanus. Quis enim erat, cuius intereſſet ementiendis conſulto auſpicijs C. Flaminium conſulem retinere, ne aduerſus ferociſsimum hoſtem exiret? Malim ego petendis, aut repetendis, ut eſt iu Vet. aliquot libris .i. cum ſecunda non apparueruut iterum, atque iterum uſque ad perlitationem petendis. Quam rem ſæpiſsime conſules ne extemplo iu prouincias ire poſſent, moratam eſſe alibi tradit, ut lib. XLI. Cn. Cornelio, & Q. Petillio conſulibus. CONSVLEM ante inauſpicato factum, reuocantibus ex ipſa acie dijs, atque hominibus non paruiſſe, & nunc comitia prætorum, & Capitolium, & ſolennem uotorum nuncupationem fugiſſe. § C. Flaminium, ut dixi, uitio conſulem factum à ſenatu à bello, quod cum Gallis gerebat reuocatum non paruiſſe, tradit Plutarchus. Quod cum ita ſit, ſane intelligi poteſt, cum in uet. lib. Conſciensias prætorum inueniatur, couſcientia præteritorum, eſſe emendandum. Nam quo modo uulgo legitur, Comitia prætorum, nihil ad rem pertinet. neque enim initio conſulatus habebantur comitia prætoribus ereandis, ſed eodem fere tempore, quo conſulibus. Hanc autem lectionem excogitauit Paulus Manutius, qui in eiuſmodi ueterum auctorum mendis, & dignoſcendis, & emendandis maxima cum ingenij, & doctrinæ laude iam per multos annos uerſatur. NE SENATVM inuiſus ipſe, & ſibi uni inuiſum. § Vet. lib. Iuuiſus ipſi.

IN EPITOMEN LIBRI XXII.

137 CVM IN iniquo loco conflixiſſet. § Vet. lib. Cum iniquo. IDEM'QVE milites facere commilitonibus iuſsit. § Vet. libri nou habent uocem, commilitonibus. EFFECIT'QVE, ut omnes minime relictum iri à ſe Italiam. § Vet. lib. Vt omnes non relictum iri.

IN LIBRVM XXII.

IAM VER appetebat. § Polyb. ἐνισταμένης δὲ τῆς ἐαρινῆς ὥρας. CVM Annibal ex hibernis mouit. § Annibalem iu Gallia hibernaſſe tradit Polybius. itaque tacite intelligendum eſt apud Liuium, eundem ex Liguribus, in quos profectum eſſe ante dixit, in Galliam in hiberna ſe recepiſſe.

VIDERANT hibernis. § Vet. lib. Hibernis uiderent. DVOS ſe conſules creaſſe, unum habere, quod enim illi iuſtum imperium, quod auſpicium eſſet magiſtratus, id à domo, publicis, priuatisq; penatibus, Latinis ferijs actis, ſacrificio in monte perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupatis, ſecum ferre, nec priuatum auſpicia ſequi, nec ſine auſpicijs profectum iu externo ea ſolo noua, atque integra concipere poſſe. § Nihil erat cauſæ, cur hoc loco uerbum facerem, niſi Glareanus admoneret nos, ut uideremus, quemadmodum Liuius paucis uerbis pugnantia diceret. Nam paulo aute dixiſſe, Flaminium Capitolium, & ſolennem uotorum nuncupationem fugiſſe, ne Latinas indicere, ne Ioui Latiali ſolenne ſacrum in monte Albano faceret, nunc autem dicere. Eundem ferijs Latinis actis, ſacrificio in monte perfecto, uotis in Capitolio rite nuncupatis ab domo iuſtum imperium, atque auſpicium ferre. Quamobrem cogor ego quoque te, cæterosque admonere, ut uideant, ne temere Glareano aſſentiatur.

tiantur. neque enim ipſum (ut alias) Liuianam ſententiam percepiſſe. Hoc enim ait Liuius. Queſtum eſſe ſenatum, duos ſe conſules creaſſe, unum habere. conſulem enim eum demum eſſe, qui iuſtum imperium, & auſpicium habeat. Iuſtum autem imperium, & auſpicium à domo, & à priuatis, publicisque penatibus ſecum in prouinciam ferri Latinis ferijs actis, ſacrificio in monte Albano perfecto, uotis in Capitolio nuncupatis. Quæ quia non fecit Flaminius, propterea conſulem non eſſe habendum, ſed priuatum. Auſpicia enim non ſequi priuatum, qui autem ſine auſpicijs ſit profectus, ut Flaminius, ea in externo ſolo noua, atque integra ipſum non poſſe concipere. SCVTA duo ſanguinem ſudaſſe. } Hæc eadem prodigia tradit Plutar. in Fabio. θυρεούς τε ἐφ' αὑτῶν αἵματι γενέσθαι διαβρόχους. & quod ait. Ardentes lapides cœlo cecidiſſe. ille uertit. καὶ λίθους ἐκ τοῦ ἀέρος διαπύρους, καὶ φλεγομένους φέρεσθαι. & quod ait. Antij metentibus cruentas in corbem ſpicas cecidiſſe. ille uertit. καὶ θέρει σταχύων περὶ ἄντιον κείρεσθαι. in Vet. autem libris eſt. Et in Autij agro metentibus. FALERIIS cœlum ſindi uiſum, uelut magno hiatu; quaque patuerit ingens lumen effulſiſſe: ſortes ſuas ſponte attenuatas, unamque excidiſſe ita ſcriptam: Mauors telum ſuum concutit. } ſic lib. XXI. Cæræ ſua ſponte ſortes extenuatas. Prænestinæ autem quædam ſortes inter cæteras fuerunt, quæ perfracto quodam ſaxo erupiſſe dicuntur. ideſt in robore inſculptæ priſcarum literarum notæ. auctor Cicero lib. II. de Diuin. Plutarchus autem ubi hoc prodigium tradit, tabulas quaſdam cœlo decidiſſe ait, quarum una has literas haberet. ſic enim ait. τῷ δὲ ὑπὲρ φαλερίων οὐρανῷ ῥαγῆναι δόξαντος, ἐκπεσεῖν, καὶ διασπείρεσθαι πολλὰ γραμματεῖα. ἐν δὲ τούτῳ ἑνὶ γεγραμμένον φανῆναι κατὰ λέξιν. ἄρης τὰ ἑαυτοῦ ὅπλα σαλεύει. LVNAE'QVE inter imbrem cadentis. } Lego. candentis, ideſt, ſplendentis. præceſsit enim ſpeciem cœli ardentis. DECEMVIRI Ardeæ in foro maioribus hoſtijs ſacrificarunt. } Mirum Glareano uidetur, Decemuiros Ardeæ ſacrificaſſe, cum ibi prodigium nullum extitiſſet. neque uidet idem cum alias factum, tum lib. XLII. Nam cum columna roſtrata Romæ fulmine diſcuſſa eſſet, Decemuiri luſtrandum oppidum, ſupplicationem, obſecrationemque habendam, uictimis maioribus ſacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruæ promontorium renunciarunt. DECEMBRI iam menſe ad ædem Saturni Romæ immolatum eſt &c. ac per urbem Saturnalia die, ac nocte clamatum, populusque eum diem feſtum habere, ac ſeruare in perpetuum iuſſus. } Hic dies A. D. XIIII K. Ian. fuit. auctore Macrobio libro primo. MAXIMA Callos, ſi tædio labori, longæque uiæ, (ut eſt mollis ad talia gens) dilaberentur, cohibentem. } Succenſere ſolet Liuio Glareanus, ut falſam Gallis molliciem aſcribenti. idque immerito. Hæc enim ille ab alijs ſumpſit, ut à Polybio. Καὶ μάλιστα τῆς τῶν κελτῶν μαλακίας καὶ φυγοπονίας, ἂν ἐὰν κακοπαθοῦντες τρέπωνται πάλιν εἰς τοὐπίσω, κωλύῃ. & paulo poſt. Galli neque ſuſtinere ſe prolapſi, neque aſſurgere ex uoraginibus poterant. &c. Polibius. οἱ δὲ κελτοὶ δυσχερῶς μὲν εἰς τοὔμπροσθεν προὔβαινον διατεταραγμένοι, καὶ διαπεπτωκότες εἰς βάθος τῶν ἑλῶν, ἐπιπόνως δὲ καὶ ταλαιπώρως ὑπέμενον τὴν κακοπάθειαν. MAXIME'QVE omnium uigiliæ conficiebant, per quatriduum iam & tres noctes toleratæ. } Polybius. πάντες μὲν οὖν ἐκακοπάθουν καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀγρυπνίαν, ὡς ἂν ἑξῆς ἡμέρας τέτταρας, καὶ τρεῖς νύκτας συνεχῶς δι' ὕδατος ποιούμενοι τὴν πορείαν. IVMENTORVM itinere toto proſtratorum paſsim aceruí, tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietem parui temporis neceſſarium cubile dabant. } Hoc ita polyb. τῶν δὲ ὑποζυγίων αὐτοῦ τὰ πλεῖστα πίπτοντα διὰ τοὺς πηλοὺς ἀπώλλυτο μίαν παρεχόμενα χρείαν ἐν τῷ πεσεῖν τοῖς ἀνθρώποις, καθεζόμενοι γὰρ ἐπ' αὐτῶν, καὶ τῶν σκευῶν σωρηδὸν ὑπὲρ τὸ ὑγρὸν ὑπερεῖχον, καὶ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ βραχὺ μέρος τῆς νυκτὸς ἀπεκοιμῶντο.

IPSE Annibal æger oculis &c. elephanto, qui unus ſuperfuerat, quod altius ex aqua extaret uectus. } Vet. lib. Ab aqua. Cæterum hoc ſic Polybius. ἀννίβας δὲ μόλις ἐπὶ τοῦ περιλειφθέντος θηρίου διεσώθη μετὰ πολλῆς ταλαιπωρίας περιαλγὴς ὢν διὰ τὴν βαρύτητα τῆς ἐπενεχθείσης ὀφθαλμίας αὐτῷ, δι' ἣν καὶ τέλος ἐστερήθη τῆς μιᾶς ὄψεως.

FESVLAS. } Polybius & cæteri. φαίσολας uocant. Quare non eſt omittenda diphtongus. 138

SICVT, olim Camillum ab Veijs. } Hac de re lib. VI. CONSVLEM ſuper caput, lapſum effudit. } Plutarchus in Fabio. φλαμίνιος ἐξέπεσε κατενεχθεὶς εἰς κεφαλήν. ANNIBAL quod agri eſt inter Cortonam urbem, Thraſymenumque lacum. } Polybius. κυρτώνιον uocat, quam Polybius Cortonam. neque eſſe in Polybio menda poteſt. cum Stephanus ſcribat. κυρτώνιος πόλις ἰταλίας. τὸ ἐθνικὸν κυρτωνῖνος, ὡς σατερνῖνος. Πολύβ. γ. & alio loco ſcribat κροτώνα urbem eſſe Etruriæ. Thraſymenum, græci ταρσιμένην λίμνην appellant. BALEARES, cæteramque leuem armaturam. } Polybius, ut ante. τοὺς δὲ βαλιαρεῖς, καὶ λογχοφόρους. VT CVM terræmotum, qui multarum urbium Italiæ magnas partes proſtrauit. } Hæc uerba uertit Plutarchus in Fabio, ubi huius terræmotus meminit. NON illa ordinata per principes, haſtatosque, ac triarios. } De hoc loco dicam in XXX librum. CIRCA conſulem tamen acrior, infeſtiorque pugna eſt. } Vet. lib. Pugna erat. DONEC Inſuber equum (Ducario nomen erat) faciemque noſcitans. } Probo magis antiquam lectionem, quam alij reſpuerunt. Donec Inſuber eques (Ducario nomen erat) faciem noſcitans. Cur probem hæc cauſa eſt. quod ni, Eques, dicturus Liuius fuiſſet, Inſuber quidam, dixiſſet. præterea, faciem equumque, potius dixiſſet; ſi modo uerisimile eſt, Flaminium, ex quo cum Gallis Inſubribus bellauit per annos VII, eodem ſemper equo eſſe uſum. Polybius à quibuſdam Gallis eum interfectum tantummodo ſcribit. Equitem certe eum fuiſſe, apparet ex eo, quod ſubdit. Subditisque calcaribus equo, per confertiſsimam hoſtium turbam impetum facit. CVM IN tumulo quodam conſtitiſſent. } Polybius. ἀπεχώρησαν εἰς τινὰ κώμην τυῤῥηνίδα.

ſorſit a. NEQVE perſpicere præ caligine poterant. § Vet. lib. Proſpicere, TRIARII obiectis clypeis arcuere. § Vet. lib. Scutis. Recte eſt enim ſcutum Triariorum. lib. VIII. Triarij ſub uexillis conſidebant, ſcuta innixa humeris tenentes. CVM caleſcente ſole depulſa nebula aperuiſſet diem. § Vet. lib. Diſpulſa. QVINDECIM millia Romanorum in acie cæſa ſunt. § Polyb. ἔπεσον τῶν ῥωμαίων εἰς μυρίους, καὶ πεντακισχιλίους. M. POMPONIVS prætor, Pugna, inquit, magna uicti ſumus. § Polybius. διόπερ ἅμα τῷ τὸν στρατηγὸν εἰπεῖν τοῖς ὄχλοις ἀπὸ τῶν ἐμβόλων, ὅτι λειπόμεθα μάχῃ μεγάλῃ. Plutarchus autem ſic. ὡς πρῶτον ἤκουσεν ὁ στρατηγὸς πομπώνιος, προσελθὼν, νενικήμεθα ὦ ἄνδρες ῥωμαῖοι μεγάλῃ μάχῃ.

139 CVM C. Centronio proprætore. § Vet. lib. quidam, Centonio. Polybius. γάϊον κεντήνιον uocat, & C. Centenium Probus. paulo poſt C. Centenij Peuulæ etiam meminit. ut dubitandum non ſit, quin C. Centenio ſit legendum. ACTVM pro penatibus, pro urbe dimicandum eſſe quando Italiam tueri nequiuiſſent. § Reſtituenda eſt priſca lectio. Cum Pœnis pro urbe dimicandum eſſe. Vrbis enim tantum mentio facienda eſt, quia dixit. Negotium ab ſenatu datum, ut muros, turresque urbis firmarent. Si penatum autem mentionem facturus fuiſſet, pro urbe, pro penatibus, dixiſſet. ut oratio rhetorice creſceret. PER Vmbriam uſque ad Spoletum uenit, inde &c. in agrum Picenum auertit iter. § Vmbriæ tantum, & Piceni meminit Polyb. διανύσας δὲ τὴν τῶν ὄμβρων καλουμένην χώραν, καὶ τὴν τῶν πικέντων ἧκε δεκαταῖος πρὸς τοὺς κατὰ τὸν ἀδρίαν τόπους. PRAETVLIANVM, Adrianumque agrum: Marſos inde, Marrucinosque & Pelignos deuaſtat, circaque Arpos, & Luceriam proximam Apuliæ regionem. § Polybius ita. διελθών τε, καὶ καταφθείρας τήν τε πρετεττιανὴν, καὶ τὴν ἀδριανὴν, ἔτι δὲ τὴν μαρρουκίνην, καὶ φρεντανὴν χώραν ὥρμησε ποιούμενος τὴν πορείαν ὡς ἐπὶ τὴν ἰαπυγίαν. ἀρξάμενος δὲ ταύτης ἀπὸ λουκαρίας οὔσης ἀποικίας ῥωμαίων ἐπόρθει τὴν χώραν. μετὰ δὲ ταῦτα στρατοπεδεύσας περὶ τὸ καλούμενον ἰβώνιον, ἐπέτρεχε τὴν ἀργυριππανὴν, καὶ πᾶσαν ἀδεῶς ἐλεηλάτει τὴν δαυνίαν. Q. FABIVS Maximus Dictator, quo die magiſtratum inijt. § In quibuſdam Vet. lib. inueni, Dictator iterum. Quam uocem credo conſulto ab iſtis emendatoribus eſſe omiſſam. quod neſcirent Fabium ante altera dictatura eſſe functum. itaque extare inſcriptionem quandam in libro Epigrammatum Antiq. urbis, eiuſmodi. Q. FABIVS MAXIMVS DICTATOR BIS COS. V. CENSOR INTERREX II. AED. CVR. &c. Fuit autem Dictator paulo ante hoc bellum cum C. Flaminio magiſtro equitum. ut ait Valerius libro primo, capite primo. Occentus ſoricis auditus, Fabio Maximo Dictaturam, C. Flaminio magiſterium equitum deponendi cauſam præbuit.

PLVS negligentia cærimoniarum, auſpiciorumque temeritate, quàm inſcitia peccatum. § Corrige ex Vet. lib. Plus negligentia cærimoniarum, auſpiciorumque, quàm temeritate, atque inſcitia peccatum. Negligentia dixit, ideſt deſpicientia, atque neglectu. Plutarchus ὀλιγωρίᾳ καὶ περιφρονήσει τοῦ στρατηγοῦ πρὸς τὸ δαιμόνιον. Et Liuius infra. Clades per temeritatem, atque inſcitiam ducum acceptas.

VER ſacrum uouendum. § Feſtus. Ver ſacrum uouendi mos fuit Italis. magnis enim periculis adducti uouebant, quæcunque proximo uere nata eſſent apud ſe animalia, immolaturos. Sed cum crudele uideretur, pueros, ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem uelabant, atque ita extra fines ſuos exigebant. & Siſenna hiſt. lib. IIII. ait. Quondam Sabini feruntur uouiſſe, ſi res communis melioribus locis conſtitiſſet, ſe uer ſacrum facturos. ex Nonio. Plutarchus uotas eſſe capras, ſues, oues, boues, quot quot uere proximo orirentur ait. itemque Liuius. Itaque quoniam in Vet. lib. legitur. Suillo, ouillo, caprino, ouillo grege, ſuſpicor legendum, ſuillo, ouillo, caprino, bouillo grege. nam Plutarchus uertit. αἰγῶν, συῶν, προβάτων, βοῶν. Extremam enim uocem, ouillo, quia temere iteratam eſſe emendatores duxerunt, omnino repudiandam eſſe duxerunt. M. AEMILIVM prætorem, ex collegij pontificum ſententia, omnia ea, ut mature fiant, curare iubet. § Hoc loco uer ſacrum iuſſu pontificum uotum eſſe ait à M. Aemilio prætore. at lib. XXXIII. ubi de hoc tempore, & de hac re loquitur à Mammula, ut aut uitium ſit librarij, aut auctoris. Ver, inquit, ſacrum ex pontificum iuſſu fecere, quod A Cornelius Mammula prætor uouerat. fuiſſe autem hoc anno Mammulam prætorem hinc intelligi poteſt, quod anno inſequenti Sardiniam proprætore obtinuiſſe traditur. L. CORNELIVS Pont. Max. § Hic eſt L. Cornelius Lentulus Caudinus, qui conſul cum Q. Fuluio Flacco fuit inter primum, & ſecundum bellum punicum. ante hunc fuerat L. Cęcilius Metellus, is qui palladium ex incendio rapuit. ante Metellum Ti. Coruncanius, qui primus è plebe factus eſt. DATVM donum duit populus Ro. § Quid ſi, uotum donum duit? EIVSDEM rei cauſa ludi Magni uoti. § Vet. lib. Et eiuſdem rei cauſa. AERIS CCCXXXIII millibus, triente. § Hoc ſic uertit Plutarchus. ἀπὸ σηστερτίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν, καὶ δηναρίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν, ἔτι τριτημορίου προσόντος.

TVM ædes uota Veneri Erycinæ. ædem Q. Fabius Maximus Dictator uouit. § Caſtiga ad fidem optimi cuiuſque libri, Tum ædes uotæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Maximus Dictator uouit. Nam ſequitur. Menti ædem Atilius prætor uouit. MENTI ædem Atilius prætor uouit. § Satis conſtat T. Otacilium Craſſum prætorem hoc anno fuiſſe. Itaque anno ſequenti Liuius T. Otacilium proprætorem uocat. Eundem etiam T. Otacilium Craſſum Mentis ædem dedicaſſe idem tradit lib. XXIII. Quare dubium non eſt, quin & hic, & infra alibi mendoſe ſit Atilius, pro T. Otacilius.

TVM de bello, reque publica. § Vet. lib. deque rep. VIATOREM miſit, qui conſuli nunciaret, ut ſine lictoribus ad dictatorem ueniret. § Idem tradit Plutarchus in Fabio. VETVSTATE iam prope oblitos eius imperij. § Paucis ante annis idem Fabius Dictator primum fuerat, &

ante

ante eum, L. Cæcilius Metellus, ante Metellum C. Duilius, ante Duilium Ti. Coruncanius, ante Coruncaoium A. Atilius Calatious, qui aote aonos XXXIII, fuit. Itaque miror eum, ciues, ſociosque uetuſtate oblitos fuiſſe Dictatorij imperij, ſcribere. niſi forte intelligendum eſt, oblitos fuiſſe Dictatoris rei gerendæ cauſa creati. Nam poſt A. Atilium Calatinum omnes comitiorum habendorum cauſa uſque ad Q. Fabium Maximum Dictatorem iterum creati ſunt. ex Capitol. tabulis.

ANNIBAL ex Arpis in Samnium tranſit.] Vet. lib. ex Arpinis. Sunt autem Arpini Arporum 140
populi. TELESIAM urbem capit.] Polyb. τελεσίαν. Ego tamen nihil mutandum puto. VT ſe in agrum Caſinatem ducat.] Sic Plutarchus. ἡγεῖσθαι πρὸς τὸ κασίνατον. PER æſtiuos ſaltus deuiosque colles.] Vet. lib. Calles. ſic paulo poſt. prope inuijs callibus ad Dictatorem profugerunt.

DICTATOR unicus in rebus afflictis quæſitus.] Vet. lib. Affectis. MODO conſuli Luctatio quæ res alia, quàm celeritas uictoriam dedit.] Lutatio. ex Græcis, & Capitolinis tabulis. Malim etiam ita legi, Modo C. Lutatio. Sic enim paulo ante dixit. L. Papirius Curſor, abſque nomine magiſtratus. quem magiſtratum ſi nominaſſet, Lutatio conſuli, potius dixiſſet, ut ſemper alias. Sic alibi oſtendam proconſul Scipio, pro P. Scipio eſſe mendoſe. neque uero in hac re cunſulatus nomen momentum aliquod ad augendum habet. C. Lutatium Catulum intelligit, qui bello punico primo confecto triumphauit. SVCCESSIT tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad laceſſendum hoſtem raptim, & procurſando recipiendoque ſeſe pugnauere.] Vet. lib. Cum expeditis equitibus ad laceſſendum hoſtem carptim. ut ſit ſenſus. Pœnus cum equitibus ad laceſſendum carptim hoſtem paratis ſucceſſit. itaque procurſando, recipiendoque ſeſe pugnarunt. LINTERNI.] Vet. lib. & Græci. Literni.

MAXIME, ſi poſſet, ſuper ſaltus ab hoſte ioſeſſos.] Vet. lib. Super ſaltu ab hoſte inſeſſo. Recte. 141
nam paulo ante dixit. Minucius ſe coniunxerat Fabio ad firmandum præſidio ſaltum. item. Qui ad tranſitus ſaltus inſidendos locati erant. Saltum uocat Polybius. τὰ στενά. i. anguſtias. GERIONEM peruenit.] Polybius γερούνιον uocat. Stephanus. γερουνίον πόλις ἰταλίας. κοδράτος δὲ γερουνίαν ταύτην καλεῖ. τὸ ἐθνικὸν γερουνῖνος. In Vet. lib. Sæpe eſt Gerionum. EXTRACTA prope æſtate per ludificationem hoſtis.] Vet. lib. exacta. ſic paulo poſt. Per uariam fortunam diei maiore parte exacta.

SACRORVM cauſa Romam reuocatus.] Plutarchus. τῶν ἱερῶν καλούντων αὐτὸν εἰς ῥώμην ἐπί τινας θυσίας. IN Hiſpania terra marique cœptum bellum eſt.] Vet. lib. Pugnari cœptum. QVADRAGINTA nauium claſſem Himilconi tradidit.] Polybius. ἀσδρούβας ἀνήχθη τετταράκοντα ναυσὶ καταφράκτοις ἐκ καινῆς πόλεως προχειρισάμενος ἀμίλκαν τῷ στόλῳ ναύαρχον. Ex his uerbis Amilcarem prælectum eſſe, non Imilconem apparet. niſi uitium ſit apud Polybium. DEINDE minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere auſus.] Vet. lib. occurrere. Vere. Sic enim Polybius τὰ μὲν κατὰ γῆν ἀναστὰν ἀπεδοκίμαζε. QVINQVE & triginta nauium claſſe.] Polyb. συμπληρώσας δὲ πέντε καὶ τριάκοντα ναῦς. ALTERO ab Tarracone die ad ſtationem XX millia paſſuum diſtantem ab oſtio Iberi amnis peruenit.] Legendum, X millia. ex Vet. lib. & ex Polybio, qui LXXX ſtadia ait. καὶ κατῆρε δευτεραῖος ἐκ ταράκωνος εἰς τοὺς περὶ τὸν ἴβηρα ποταμὸν τόπους. καθορμισθεὶς δὲ τῶν πολεμίων ἐν ἀποστήματι περὶ τοὺς ὀγδοήκοντα σταδίους. CVM alij reſoluunt oras, aut anchoram uellunt, alij ne quid, &c.] Vet. lib. Cum alij reſolutis loris anchoram uellunt, &c. DVAE tamen primo concurſu captæ erant. Vet. lib. primo occurſu. PRORAS litore illiſas.] Vet. lib. Litori. AD V & XX naues ex XXX cepere.] Puto legendum. ex XXXX. tot nauium claſsis Aſdrubalis fuit, ut ante ſcripſit. XXV captas item tradit Polybius. TECTA quoque coniuncta muro.] Vet. lib. Iuncta. FVISSET'QVE per Pœnum hoſtem.] Vet. lib. Fuiſſetque propter per Pœnum hoſtem. MAGNO'QVE commeatu adiecto.] Vet. lib. Aduecto.

ACEDVX erat Sagunti nobilis Hiſpanus.] Hic à Polybio dicitur ἀβίλυξ, conſtantiſsima libri fi- 142
de. ut Abilux uocandus eſſe uideatur. ARGENTI pondo bina, & ſelibras.] Plutarchus uertit. δραχμὰς πεντήκοντα καὶ διακοσίας. CCXLVII. CVM plures Romanos, quàm Pœnos recepiſſet.] Vet. lib. CCLIII. Plutarchus, ducentos quadragiuta uertit. Vereor ne ſcriptum fuerit. CCXLII. ut in uetere lectione V pro X temere ſcriptum ſit. ARGENTVM'QVE pro eis debitum, &c. tardius rogaretur.] Rogaretur. pro erogaretur, dictum uidetur. CVIVS urbis captæ, atque incenſæ ab ſe uſum horreorum pauca reliquerat tecta.] Vet. lib. In uſum horreorum. Polybius. βουλόμενος στρατοπεδείαις χρῆσθαι πρὸς τὴν παραχειμασίαν. DVO ferme à Gerione millia.] Polybius. ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκκαίδεκα σταδίους. NVMERI Decimi Samnitis deinde aduentu prælium reſtitutum.] In Vet. lib. eſt. interuentu. Porro autem Decimij, legendum eſt. Nam Numerius prænomen eſt. Decimiorum autem ſæpe mentio fit. CVM læta ciuitate dictator unus, nihil nec famæ, nec literis crederet, ut ſi uera omnia eſſent, ſecunda ſe magis, quàm aduerſa timere diceret.] Vet. lib. Et, ut uera omnia eſſent. M. METELLVS tribunus plebis.] Hic à Plutarcho μετίλιος dicitur. Fuit autem etiam gens Metilia, è qua tribuni pl. multi. atque ita puto legendum. Nam M. Cæcilius Metellus dixiſſet, ut infra L. Cæcilium Metellum deſerendæ Italiæ auctorem nominauit. Huius M. Metilij legati cum C. Lætorio meminit etiam libro XXV. ID VNVM enimuero ferendum eſſe negat.] Vnum, abeſt à Vet. lib.

Dvos prætores Sicilia, atque Sardinia occupatos.] T. Otacilius Craſſus Siciliam, A Cornelius

lius Mammula Sardiniam obtinuiſſe uidetur. Cornelius quidem ſequenti anno io ea pro prætore fuit. & Craſſus claſſem hoc anno obtinuit. Reliqui duo prætores fuerunt, M. Aemilius, qui urbanam, M. Pomponius Matho qui peregrinam prouinciam obtinuit. SED Campanum, Calenumq́;. §: Vet. lib. Et Campanum, Calenumq́;. EXERCITVM cupientem pugnare. § Vet. lib. Verum etiam exercitum cupientem pugnare. SE SAEVO tempore, & ſine ignominia ſeruaſſe exercitum. § Vet. lib. Se in tempore, & ſine ignominia. eſt autem. In tempore, idoneo tempore, ubi tempus tulit, ac poſtulauit. Quod qui ignorarunt, ſæuo, addiderunt. CONSVLE creato M. Atilio Regulo. § Polybius μάρκον ῥηγῦλον uocat. Iterum creatum eſſe poſt ſcribit Liuius. Fuerat enim ante conſul cum P. Valerio Flacco.

143 C. TERENTIVS Varro, qui priore anno prætor fuerat. § Huius prætoris priore anno non meminit. Vrbanus autem prætor fuit. QVOD nulla memoria habeat annalium. § Sic Plutarchus. πρᾶγμα μὴ πρότερον ἐν ῥώμῃ γεγονός. i. ut magiſter equitum æquo eſſet cum Dictatore imperio. Item Polybius. ὃ πρότερον οὐδέποτε συνεβεβήκει κατὰ ῥωμαίους. SIBI communicatum cum illo, ſed non ademptum imperium eſſe. § Sed, uacat. ex Vet. lib. TVMVLVS erat inter caſtra Minucij, Pœnorumq́;. eum, qui occupaſſet, haud dubie iniquiorem erat hoſti locum facturus. § Vet. lib. Minucij, & Pœnorum, quem qui occupaſſet. Plutarchus ad uerbum ita. ἦν δὲ λόφος κατὰ μέσον, καταληφθεὶς μὲν οὐ χαλεπῶς &c. PRIMA, & quarta Minucio, ſecunda & tertia Fabio euenerunt. § Plutarchus, primam & quartam legionem Fabio, ſecundam & tertiam Minucio eueniſſe tradit. PRINCIPIO leuem armaturam dimittit, deinde conſerto agmine mittit equites. § Plutarchus ſic uertit. πρῶτον μὲν ἀπέστειλε τὴν κούφην στρατιὰν, ἔπειτα τοὺς ἱππεῖς, τέλος δ' ὁρῶν τὸν ἀννίβαν παραβοηθοῦντα τοῖς ἐπὶ λόφῳ πάσῃ δυνάμει, κατέβαινε συντεταγμένος. ITA eſt, inquit, non celerius, quàm timui deprehendit fortuna temeritatem. § Sic Plutarchus. ὦ ἡράκλεις, ὡς τάχιον μὲν ἢ ἐγὼ προσεδόκων, βράδιον δ' ἢ αὐτὸς ἔσπευδε μινούκιος ἑαυτὸν ἀπολώλεκε. SAEPE ego, inquit, audiui milites, eum primum eſſe uirum, qui ipſe conſulat, quid in rem ſit, ſecundum eum, qui bene monenti obediat, qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit, eum extremi eſſe ingenij. § Hanc ſententiam expreſsit ex Heſiodo, qui ait.

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσει
Φρασσάμενος τάχ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω,
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δὲ μήτ' αὐτὸς νοῇ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

Hanc eandem ſententiam ſic uertit Cicero pro Cluentio. Sapientiſsimum eſſe dicunt eum, cui quod opus ſit ipſi ueniat in mentem, proxime accedere illum, qui alterius bene inuentis obtemperat. In ſtultitia contra eſt. Minus enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem uenit, quàm ille, qui quod ſtulte alteri uenit in mentem comprobat. Eandem ita adumbrauit Plutarchus. τὸ μὲν ἁμαρτεῖν μηδὲν ἐν πράγμασι μεγάλοις, μεῖζον ἢ κατ' ἄνθρωπον ἐστί. τὸν δ' ἁμαρτόντα χρήσασθαι τοῖς πταίσμασι διδάγμασι πρὸς τὸ λοιπὸν, ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, καὶ νοῦν ἔχοντος. TANDEM eam nubem, quæ ſederet in iugis montium ſolicitatam procella imbrem dediſſe. § Plutarchus. τὴν ἐπὶ τῶν ἄκρων ταύτην καθημένην νεφέλην ὅτι μετὰ ζάλης ποτὲ, καὶ καταιγίδων ὄμβρον ἐκρήξῃ. MENINGE inſula uaſtata, & ab incolentibus circa eam ne & ipſorum ureretur, diriperetúrq́; ager, decem talentis argenti acceptis. § Hanc inſulam Cercinam uocat Polybius. μετὰ δὲ ταῦτα καταπλεύσας τῆς λιβύης ὡς ἐπὶ τὴν κερκινιτῶν νῆσον, καὶ λαβὼν παρ' αὐτῶν χρήματα, τοῦ μὴ πορθῆσαι τὴν χώραν, ἀπηλλάγη. In uet. lib. Menia inſula eſt. duæ hæ finitimæ inſulæ ſunt ad Syrtim. CVM à ſequentibus palantes. § Malim, ut ante, frequentibus. quia præceſsit, Inſulas cultorum egenteis, & poſt. Litoribus hoſtium plenis.

144 SEMPRONIO Bleſo. § Blæſo. ex Capit. lap. & græcis libris. TRAIECITAQVE Lilybæi tota Atilio prætori. § Iam oſtendi hoc anno Atilium nullum prætorem fuiſſe, T. Otacilium fuiſſe. Ea res me admonuit, ut turpe mendum delerem, & pro, tota Atilio, T. Otacilio ſcriberem.

LITERISQVE Fabij accitus. § Lege Literis Q. Fabij. perſpicue. AD DEPOSCENDVM Demetrium Pharium. Hic rex Illyriorum fuit paulo ante hoc bellum à Romanis bello ſuperatus. auctor Polybius lib. III. qui item eundem ad Philippum ex acie confugiſſe ait. BIENNIO ante L. Manlius prætor in Gallia uouiſſet. § Miror dixiſſe, Biennio ante, de eo, qui anno ante prætor in Gallia fuerit, ut lib. XXI tradidit. CAESO Quintius Flamininus. § Lege K. Quinctius Flamininus. Sic enim & antiqua prænominis nota, & nominis, cognominiſque huius uera ſcriptura cuſtodietur. ut enim Augurinus Minuciorum, Cenſorinus Marciorum cognomen eſt, ſic Flamininus Quinctiorum. lapidibus Capitolinis, & quibuſdam etiam uet. lib. teſtibus. M. POMPONIVM Mathonem. § Scribe M. Pomponium Mathonem, ob cauſam, quam poſt dicam. CN. CLAVDIVS Appij filius Cento. § Scribe, C. Claudius Ap. F. Centho, ex Capitolinis conſulibus. BAEBIVS Herennius tribunus plebis. § Herennius hic loco cognominis eſt, ut lib. IX. prænominis, in Herennio Pontio C. Pontij patre, alio loco pro nomine eſt, ut in M. Herennio conſule. Vereor tamen ne & in prænomine, & in cognomine ultij aliquid ſit. Hoc autem loco ſuſpicor, ne Vibus Terentius ſit legendum. eſt enim Vibus cognomen, ut in Vibo Sextio, & Vibo Virio. Hic autem cognatus fuiſ-

ſe

ſe C. Terentij à Liuio dicitur. In italiam abductum.§ Vet. lib. adductum. Volsone.§ Vulſone. ex conſul. Cap. & uet. ſæpe libris. L. aemilium Paulum, qui cum M. Lælio conſul fuerat. Vet. lib. M. Liuio. Recte. Sic enim eſt apud Caſsiodorum, & apud Plin. lib. xxxix. conſules autem fuerunt biennio ante. Damnatione collegæ.§ De M. Liuio Salinatore agit, qui conſularis damnatus eſt à populo, quod prædam non æqualiter diuiſerat militibus. Auctor Frontinus lib. iiii. cap. ii. Inter ciues, & inter peregrinos.§ Vet. lib. Inter ciues, & peregrinos. ſic alia ubique. Qvia in tali tempore nullus nouis magiſtratus uidebatur mandandus.§ Nouum hominem hic intelligit, non ut paulo ante C. Terentium appellauit.i.eum qui primus ex familia ſua magiſtratum curulem cepiſſet, ſed eum qui non antea magiſtratum eundem geſsiſſet, quique nouus ad munus illud tractandum ueniret.i.qui tum primum præturam caperet.

Is proximo comitiali die.§ Vet. lib. Ita is proximo. Parqve magis in aduerſando.§ Vet. lib. Par magis. Alii nouas quatuor legiones quinque legionibus additas, ut nouem legionibus rem gererent.§ Veteres legiones quatuor fuiſſe, non quinque apparet, ex eo, quod Fabio prima & quarta, Minucio ſecunda, & tertia euenerunt. Polybius quidem hoc loco octo legionibus rem geſtam ait, non nouem. προέθεντο δὲ στρατοπέδοις ὀκτὼ διακινδυνεύειν, ὃ πρότερον οὐδέποτε ἐγεγόνει παρὰ Ῥωμαίοις. Hæc autem ſumit à Polybio Liuius. Nvmero quoque peditum, equitumq; legiones auctas, millibus peditum & centenis equitibus in ſingulas adiectis, ut quina millia peditum, treceni equites eſſent.§ Romulus primus legiones conſtituit ex tribus millibus peditum ſingulas, ut unaquæque tribus, tum cum tres erant, tria millia daret. Poſt quatuor millium facta eſt, unde quadrata dicta, equitum ducentorum. Hoc autem primum tempore, quinque millium peditum reddita eſt, & trecentorum equitum, Liuio, & Polybio auctoribus. Poſtremo C. Marius ſex millium ut eſſet, inſtituit. ut ait Feſtus. Itaque alius alijs temporibus fuit militum legionis numerus. Septem, & octoginta millia armatorum, & ducentos.§ Plutarchus ſummam confecit, octo, & octoginta. Sic enim ait. μυριάδες ἐννέα δισχιλίων ἀνδρῶν δέουσαι. at Polybius πεζῶν μὲν εἰς ὀκτὼ μυριάδας, ἱππεῖς δὲ μικρῷ πλείους τῶν ἑξακισχιλίων. Ab hierone claſsis Hoſtiam cum magno commeatu acceſsit. Vet. lib. Cum magno apparatu. Quod placet, ut non commeatum ſolum, ſed etiam ſagittarios, & funditores ab Hierone miſſos intelligat. Legati in ſenatum introducti.§ Vet. lib. Legati Syracuſani in ſenatum. Caedem C. Flaminij conſulis, exercitusque allatam adeo ægre tuliſſe regem.§ Vet. lib. Adeo effeciſſe regem. Quod probo, quia rectior oratio eſt. & quia ſequitur. ut nulla ſui propria, regniq; ſui clade moueri magis potuerit.

Qvantvm præterea opus eſſet, quo iuſsiſſent, ſubuecturum.§ Vet. lib. & quo iuſsiſſent. 145

Nam ad eam diem nihil præter ſacramentum fuerat, & ubi ad decuriatum, aut centuriatum conueniſſent, ſua uoluntate ipſi inter ſe equites decuriati, centuriati pedites coniurabant.§ Quod hoc loco ait intereſſe Liuius inter ſacramentum & iuſiurandum, id tradit Seruius in viii Aeneid. intereſſe inter coniurationem, & ſacramentum. Nam cum ipſi qui conuenerant, ſimul iurabant, coniuratio, cum ſinguli iureiurando adigebantur, ſacramentum erat auctore Seruio. Coniurationem autem & ſacramentum idem eſſe apparet ex eo, quod Liuius in ſacramento explicando coniurandi uerbum adhibuit. Sacramentum ergo uoluntarium, luſiurandum neceſſarium, & legitimum ait fuiſſe. Pro Gerionis caſtelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mænibus.§ Vet. lib. Gerioni, ut uere ita legendum eſſe uideatur. quia Polybius γερωνίον edit. Cn. servilivs, atque Atilius.§ Vet. lib. Atque M. Atilius. A veritate laborare nimis ius ſæpe aiunt, extingui nunquam.§ Vox, ius, non eſt in Vet. lib. hoc ſenſu. tritum illud prouerbium eſt, Hominem ueritatis cauſa nimis ſæpe laborare, nunquam uero extingui. Hæc autem uox, ius, ea ingenio a Valla allata eſt.

Nec ego, ut nihil agatur, ſed ut agentem te ratio ducat, non fortuna.§ Vox una, Moneo, ex Vet. lib. Repetenda eſt, ita. Nec ego, ut nihil agatur, moneo, ſed ut agentem. Qvid conſilij aduerſus collegam ſeditioſum, ac temerarium uirum, atque auctoritatis fore?§ Vet. lib. Non, uirum, habent, ſed, uirium. ut ſit. conſilij, uirium, atque auctoritatis. Clavdiiqve conſulis primo punico bello memorata naualis clades.§ P. Claudium Pulchrum intelligit, qui pullos paſcere nolentes, in mare proijci iuſsit, ut biberent. auctor Cicero de Diuinatione. Valerius de contempta religione. Si matvritas temporum expectata foret.§ Vet. lib. Temporis.

Cvm utriuſque conſulis eadem, quæ ſemper ante fuiſſet ſententia.§ Vet. lib. Cum utriuſque conſulis eadem eſſet, quæ ſemper ante fuiſſet ſententia. Nvmidas ad inuadendos ex minoribus caſtris.§ Polybius. τοὺς δὲ νομάδας ἐπαφῆκε τοῖς ὑδρευομένοις ἀπὸ τῆς ἐλάττονος παρεμβολῆς. Nihil conſulto collega ſignum propoſuit.§ Vet. lib. Signum pugnæ propoſuit. Signum autem eſt, ut ait Plutarchus, χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος. Cn. servilio media pugna tuenda data.§ Polybius, Seruilio M. etiam Atilium priore anno Seruilij collegam addit, quem tamen ætatem excuſantem Romam a conſulibus miſſum fuiſſe ante Liuius ſcripſit. Balearibvs, leuiq; alia armatura præmiſſa.§ Polybius, ante, ait. τοὺς μὲν βαλιαρεῖς καὶ λογχοφόρους Dextrvm cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata.§ Vet. lib. Media acies. Galli ſuper umbilicum erant nudi. Hiſpani linteis prætextis purpura tunicis.§ Polybius. τῶν μὲν κελτῶν γυ-

cio,& lectionẽ & ſententiam; Præcedant, Annibal inquit, nuncij letales. eſt uia maior, quàm ut eam ſtatim capere nunc poſsint. reſpondet enim ad id, quod Maharbal dixerat, ſequere cum equite, ut prius te ueniſſe, quàm uenturum ſciant, uiam maiorem eſſe, quàm ut ſtatim capere nunc equites prælio defeſsi poſsint. VINCERE ſcis Annibal, uictoria uti neſcis. § Plutarch. οὐ νικᾶν οἶδας, νίκῃ δὲ χρῆσθαι οὐκ οἶδας. ET OMNIVM primum brachio fluminis obiecto, eos excludit. § Malim. brachio. flumini obiecto. ſenſus eſt enim, Annibalem brachio obiecto Romanis uſum fluminis, & aquationis eripuiſſe. ſic enim captiui ipſi poſt aiunt. cum circumſeſsi ab exercitu uictore, aqua arceremur. lib. IIII. Muro Ardeæ brachium immiſerat. Item. Et mœnibus hoſtium uallum obiecere. INTRA caſtra hoſtes acceperunt. § Vet. lib. Receperunt.

Eos, QVI Canuſium perfugerant, mulier Paula nomine Buſa genere clara, ac diuitijs mœnibus tantum, tectisq; à Canuſinis receptos, frumento, ueſte, uiatico etiam iuuit. § Nemo eſt, qui non quærat, quid ſit, mulier Paula, nomine Buſa, genere clara. menda enim eſt in uoce Paula. Nam de Buſæ nomine ſatis conſtat. Ipſe enim poſt ait. ſed Canuſij grauius onus Buſæ multitudo faciebat. & Valerius libro quarto de liberalitate. Buſa nomine, regionis Apuliæ ditiſsima. ſuſpicor igitur legendum eſſe. Muliercula Buſa nomine. ut mulierculam appellet, eam comparans cum Canuſinis. Id enim fecit muliercula, inquit, quod cuncta ciuitas non fecit, ut ueſte, frumento, & uiatico Romanos iuuaret. Qua de cauſa Valerius eandem etiam, Fœminam appellauit, & poſt Liuius. Ne a muliere Canuſina populus Venuſinus beneficijs uinceretur. Eſt autem hic mos Liuij, ut primum appellationis nomen afferat, deinde proprium. ut lib. XXIII. Cum præfecto nomine Iſalca. item lib. hoc. Eques, Ducario nomen erat. 148

L. PVBLICIVS. § L. Poblicius. ex Capitolinis lapidibus, & nummis argenteis. CVSTODIENDOS'QVE ſemetipſos contra Annibalem Scipioni tradunt. § Vet. lib. Annibalem contra. Sic ſæpe alias præpoſitio poſt ponitur. APPIVS'QVE, & Scipio. § Vet. lib. Appius, & Scipio.

OCCIDIONE occiſum cum duobus exercitibus conſulem, deletasq; omnes copias, allatum fuerat. § Suſpicor legi oportere. ociſos cum duobus exercitibus conſules. ſubdit enim. Conſule exercituque ad Traſymenum priore anno amiſſo, non uulnus ſuper uulnus, ſed multiplex clades, cum duobus conſulibus conſulares exercitus amiſsi nunciabantur, nec ulla iam caſtra Romana, nec ducem, nec militem eſſe. Non enim inquit, conſul cum exercitu amiſſus, quod uulnus ſuper uulnus fuiſſet, ſed duo conſules cum duobus exercitibus perijſſe; ideo multiplex clades accepta nunciabatur. AMISSI annunciabantur. §. Vet. lib. Nunciabantur. P. FVRIVS Philus, & M. Pomponius prætores. § Horum alter urbanam, alter peregrinam iuriſdictionem habebat. PERCONTARENTVR aliquos profectos ex fuga, paſsim diſsipatos, ſorte referant. § Vet. lib. Si forte referant. CANVSII'QVE ſe eſſe. § Que uacat in aliquot uet. lib. SED Annibalem nunc ſedere. § Sed, uacat in aliquot uet. lib. SENATVS conſulto diebus XXX luctus eſt finitus. § Sic Plutarchus. πένθος δὲ καὶ τούτοις καὶ χρόνον ὥρισε, κατ' οἰκίαν ἀποθρηνεῖν κελεύσας ἐφ' ἡμέρας τριάκοντα τὸν βουλόμενον. T. OCTACILIO. § Otacilio. ex græcis & Capitolinis monumentis. M. CLAVDIVM, qui claſsi ad Oſtiam ſtanti præeſſet, Canuſium ad exercitum mittendum. § Subaudienda ſunt uerba, cenſuerunt partes, uel decreuerunt. Sic enim Plutarchus in Marcello. δόγμα τῆς βουλῆς δεξάμενος εἰς Κανύσιον παρῆλθεν, καὶ τοὺς ἐκεῖ συνηθροισμένους παραλαβὼν, ἐξήγαγε τῶν ἐρυμάτων. SCITATVM quibus precibus, ſupplicationibusq; deos poſſent placare. § Vet. lib. Quibus precibus ſupplices deos poſſent placare. IPSE legione claſsis, (ea tertia legio erat) cum tribuno militum Teano Sidicino præmiſſa. Vet. lib. Cum tribunis militum Teanum Sidicinum: recte. Hanc enim legionem ex claſſe Canuſium adducturus, Teanum præmiſit.

T. SEMPRONIVS magiſter equitum. § Hic eſt, qui poſt ab Annibale ociſus eſt in Lucania, quem Valerius lib. v. cap. I. Tiberium Gracchum uocat. Quare, Ti. Sempronius ſcribendum eſt. eſt autem Tiberij prænomen Sempronijs familiariſsimum. AD milites ex formula accipiendos. § De hac formula ſcribit lib. VIII. ubi de fœdere cum latinis icto agit.

TRECENOS pediti, ſeruo centum. § Vet. lib. Centenos. AD Heracleam cum Pyrrho. § 149
Plutarchus in Pyrrho. SI tam duri oris eſſe uelitis. § Vet. lib. Si duriores eſſe uelitis. VIX exiſtimari poteſt. § Vet. lib. æſtimari. PRIORE punico bello Calpurnius Flamma. § Liuius lib. XVII. ut eſt ſcriptum in epitoma. DIMINVTI capite. § hoc eſt, amiſſa ciuitate, & libertate. Sic enim poſt ait. abalienati iure ciuium, ſerui Carthaginienſium facti. NEQVE ijs quadraginta millia hoſtium obſtitere. § Supra. Quinquaginta millia edidit. In Vet. autem libris eſt hoc loco. Sexcenta millia. ut uideantur opponi, ſexcentis armatis, ita. Ex millibus ſeptem armatorum ſexcenti extiterunt, qui erumpere auderent, neque ijs ſexcenta millia hoſtium obſtitere. Eſt autem hic numerus uſitatus etiam Ciceroni pro magno quodam, & immenſo numero.

VNVS ex ijs domum abiit, quod fallaci reditu in caſtra, iureiurando ſe exoluiſſet. § Hæc Polybii ſententia fuit, ut ait Cicero lib. III. de Off. Polybius bonus auctor in primis ſcribit ex decem nobiliſsimis, qui tunc erant miſsi, nouem reuertiſſe, a ſenatu re non impetrata, unum ex decem, qui paulo poſt quàm egreſſus erat è caſtris, rediſſet, quaſi aliquid eſſet oblitus remãſiſſe. Polybii liber ille, ubi hoc tradebat intercidit. Eadem hiſtoria eſt apud Gellium lib. VII. cap. VIII. EST & alia de captiuis fama. decem primos ueniſſe, &c. § Acilii hæc opinio fuit eodem Cicerone teſte. Acilius autem ille, 150

qui græce ſcripſit hiſtoriam plures ait fuiſſe, qui in caſtra reuertiſſent eadem fraude, ut iureiurando liberarentur. A b cognato Scribonij tribuni plebis de redimendis captiuis relatum eſſe. } Legendum tribuno plebis, i. ab Scribonio tribuno pl. L. Scribonij captiui legati cognato relatum eſſe.

Omnivm notis, ignominijsq; confectos eſſe. } Vet. lib. Affectos. Cicero li. III. de Off. eoſdem à cenſoribus omnibus ignominijs notatos eſſe ſcribit. & Gell. lib. VII. cap. VIII. de iiſdem. omnium notarum eos damnis, & ignominijs affecerunt. Apvlorvm pars } Ἀργυριπανὰς defeciſſe ex Apulis ſcribit Polybius. Samnites præter Petellinos. } Nec Petellini inter Samnites ſunt, ſed inter Bruttios, neque ijdem hoc tempore ab Annibale defecerunt, cum ſequenti libro uni in Bruttijs in amicitia Romana manſiſſe dicantur. Quid ergo? obloquimur ſæpe bonis auctoribus, eoſque aut inconſtantiæ, aut imprudentiæ, aut negligentiæ arguimus, ſed ſine cauſa. ut hoc loco Glareanus Liuio, quẽ iccirco temerariæ confuſionis arguit. Quam iuſte ipſe uiderit. non enim hoc loco Petellinos, legendum eſt, ſed Pentros, quod ille didiciſſet, ſi accuratius manuſcriptos libros, quos ne adiſſe quidem uidetur, legiſſet. Pentrorum Samnitium meminit in lib. IX. Inde uictor exercitus Bouianum ductus. Caput hoc erat Pentrorum, Samnitium longe ditiſſimum. Poſsis etiam legere. præter Petellinos Bruttij omnes.

Et græcorum omnis ferme ora, Tarentini, Metapontini. } Polybius ita. καρχηδόνιοι παραχρῆμα τῆς μὲν λοιπῆς παλαιᾶς σχεδὸν πάσης, καὶ μεγάλης καλουμένης ἑλλάδος ἦσαν ἐγκρατεῖς. ταραντῖνοί τε γὰρ εὐθέως ἐνεχείριζον αὑτούς. Polybius ſtatim hos populos, defeciſſe ait, quod tamen non ita eſſe, infra apparebit, niſi, Statim, intelligamus, Vt primum potuerunt. Cæterum quatuor hi populi Græci uocabantur, quod Græcorum coloniæ eſſent. Crotonenses. } Croto Crotonienſes edit, at Cortona Cortonenſes, Priſcianus. Accedit quod Croto Crotoniatas quoque edit. ut omnino Crotonienſes uideatur eſſe legendum. Neqve ante conſulis Romani aduentum, nec poſtquam is redijt. } Ex ueteribus lib. Neque ante conſulis aduentum Romam. In ijs enim eſt. ante conſulis aduentũ Romani. Obviam itum frequenter ab omnibus ordinibus ſit. } Plutarchus in Fabio. ἀπήντησεν αὐτῷ περὶ τὰς πύλας ἥ τε βουλὴ, καὶ τὸ πλῆθος ἅπαν ἀσπαζόμενοι.

IN LIBRVM XXIII.

Annibal poſt Cannenſem pugnam, caſtra capta, ac direpta confeſtim ex Apulia in Samnium mouerat. } Glareanus putat legendum, Caſtris captis, ac direptis. neque enim, inquit, Annibal Romanorum caſtra capta, ac direpta mouit, neque ſua cepit, ac diripuit, uerum contra. Errat autem. non enim ea eſt mens ſcriptoris, ſed hæc. Annibal poſt Cannenſem pugnam confectam, & poſt Romanorum caſtra capta, ac direpta in Samnium mouerat. ita ut uerbum, mouerat, abſolute accipiamus, ut ſæpe aliàs, non ad caſtra referamus. Accitas in Hirpinos. } Irpini Samnitium ſunt auctore Strabone lib. v. dicti ἀπὸ τοῦ ἵρπου i. lupo, qui dux eis in deducenda colonia fuit. græce autem ſine aſpiratione ſcribuntur. Pollicentes ſe Coſſam traditurum. } Vet. lib. Compſam, & Complanus. Plinius lib. III. cap. XI. Compſam in Irpinis ſtatuit. de qua nunc Liuius. Qvacvnqve arte poterat, diſpoſuit. } Vet. lib. Potuit. Pacvvivs Calauius. } Calauium gentis Campanæ nomen eſſe conſtat. Ergo Pacuuius hoc in loco prænomen eſt. Vereor tamen ne Pacullus ſit legendum. Nam Silius Italicus hunc Pactulonem uocat. & Liuius lib. XXXIX. Pacullæ Miniæ Campanæ ſacerdotis meminit. & in hoc libro haud ita multo poſt, Minios Celeres Stenium, Pacuuiumq; nominat. In ueteribus etiam libris eſt Pacinus. Filiam'qve Romam nuptum Liuio dediſſet. } Vet. lib. Romæ.

151 Video quæ ſententia de hoc ſit data. } Quid ſi legamus, lata. ſenſus enim eſt. Video hunc à uobis condemnatum eſſe. Hoc multo magis in ſecundo, ac tertio ſenatore eſt factum. } Vet. lib. Ac tertio citato ſenatore. Si plebis ibi eſſet concilium. } Vet. lib. Adeſſet. Ad Satriculam. } Saticulam ut libro ſeptimo dixi, & ſæpius alias. Coeptvm'qve propter uos cum Samnitibus bellum, per centum prope annos uariante fortuna euentum, tuletimus. } Elatorie dixit Terentius, per centum prope annos. uerius autem legatus Romanus in concilio Aetolorum lib. XXXI, qui per annos ſeptuaginta bellatum eſſe cum Samnitibus ait. Etenim cœptum eſt anno ab urbe cond. CDXII M. Valerio, A. Cornelio coſ. finitum an. CDLXXIX. C. Fabricio, C. Claudio coſ. De ijs enim C. Claudius coſ. triumphauit, ut extat in Capitolinis Triumphorum fragmentis. Qvod fœdus æquum dedimus, quod leges noſtras. } Hoc factum M. Foslio, L. Plautio conſulibus. ut ait lib. IX. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis. Poenvs ne Africæ quidem indigena ab ultimis terrarum oris freto Oceani Herculisq; columnis, expertem omnis iuris, & conditionis, & linguæ prope humanæ militem trahit. } Vet. lib. habent, Indigenam, quam lectionem probo, ut non Annibalem, ſed militem eius Africæ indigenam eſſe neget, quippe quem ex ultimis terrarum oris extraxiſſet. Etenim lib. XXVIII. ſic ait, cum de exercitu Romano loquatur. Romana arma, & exercitum alienigenam. Vesci humanis corporibus docendo. } De Annibalis crudelitate loquitur, qui adeo efferauerat animos militum, ut eos etiam ueſci carnibus humanis docuerit. Hoc autem falſum eſſe tradit Porphyrius lib. II. περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων. Svbivs Virius. } Vet. lib. Vibius Virius, puto legendum, Vibus Virius. Eſt enim Vibus, prænomen. ut in P. Seſtio Q. F. Vibi. N. Capitolino conſule. Latinorvm quondam poſtulationis. } De qua ſupra lib.

VIII. BALNEIS includi iuſsit,ubi feruore,atque æſtu anima interclusa.} Vet.lib. Fetore,atq; æſtu. DECIVS Magius.} Magios item gentem Campanam eſſe, & hic Liuius, & contra Rullum Cicero oſtendit, cum inquit. Magios, Bloſios mihi uidebar illos uidere, ac Iubellios. Quare Decius;quod alias nomen eſt gentis,in hoc uiro prænomen eſt,mendoſe,ut ſolet, pro Decimus.

MARIVM Bloſsium.} Bloſios pariter gentem eſſe Campanam idem Ciceronis locus docet. unde C. Bloſius genus traxit,is,qui cum Ti. Graccho tribuno pl. fuit. De quo Cicero in Lælio, & contra Rullum. Quod ſi ita eſt,ergo corrupte Marius pro Marco, uel Manio. Sit enim prænomen neceſſe eſt.

MVNIOS Celeres.} Vet.lib. Minios.recte.nam Pacullæ Miniæ Campanæ lib.XXXIX.meminit, 152

CONVIVIVM non ex more punico,aut militari diſciplina eſſe, ſed ut in ciuitate atque etiam domo diu ad uarias omnium uoluptatum illecebras inſtructum.} Malim pro diu,diuite.ut in ciuitate,& domo diuite. Nam Calauios,quorum domi erat Annibal inclytos nobilitate,ac diuitijs paulo ante nominauit. In Vet.lib.eſt iacetdiu.luxatis fortaſſe ſyllabis. Hoc certe ſententia poſtulat,ut recta ſit ἀντίθεσις.

ANNIBALEM patet filio meo potui placare.} Vet. lib. Annibalem modo. SED ſi nihil ſancti,non fides,non religio,non pietas, audeantur infanda, ſi non perniciem nobis cum ſcelere afferunt. unus es aggreſſurus Annibalem.} Longe aliter hæc oratio,& legitur & interpungitur in Vet.lib.& procul dubio melius. Sed ſi nihil ſancti,non fides,non religio, non pietas audiantur, infanda ſi non perniciem nobis cum ſcelere afferunt,unus es aggreſſurus Annibalem. Duo enim argumenta ſunt,quibus deterret filium pater ab impetu in Annibalem faciendo,unum ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ, alterum ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου.

QVID tot dextræ? torpeſcent ne in amentia illa? uultum ipſius Annibalis, quem armati exercitus tremunt,horret populus Ro. tu ſuſtinebis?} Et hic etiam locus caſtigatior, ac ſyncerior eſt in manuſcriptis exemplaribus.ſic. Quid tot dextræ? torpeſcent ne? in amentia illa uultum ipſius Annibalis,&c. quaſi uero uelit intelligi. alijs temporibus eum poſſe,in amentia illa fore,ut non poſsit. O PATRIA, ferrum,&c. recipe.} Vet. lib. Accipe. SENATVS frequens datur Annibali.} Vet.lib.Datus.

IVRAQVE inde cum cæteris populis Romanum etiam petiturum.} Vet. lib. Cum cæteris populum Ro. etiam petiturum. HAVD paruo initio minui uidebatur ius libertatis.} Vet.lib.Iudicio.Iudicium enim intelligitur,quod parabatur in Magium ex s.c. ATQVE ante pedes deſtitutum cauſam dicere iuſsit.} Videtur legendum.ante pedes ſtatutum. quod librarius bis per errorem ſcripſerit ſyllabam,des,ſic Cicero ad Att. Alter qui nos ſibi quondam ad pedes ſtratos ne ſubleuauit quidem.

EXTEMPLOQVE impoſitus in nauim, & Carthaginem miſſus.} Malim. eſt Carthaginem miſſus. HABETIS libertatem Campani.} Vet.li. Habetis en libertatem Campani. TRANSFVGAE magis, quàm hoſpitis fore domicilium.} Vet.lib.domicilium fore. VESTRAE res meliores, faciliores q; erunt. Vet. lib. Feliciores q;. Q. FABIVS Pictor legatus à Delphis Romam rediit.} Eiuſdem legati meminit Plutarchus in Fabio. Hunc eundem illum eſſe,qui res Romanas ſcripſit tradit Appianus in Annibalis hiſtoria,quam manuſcriptam ſæpius apud eum,quem ante etiam nominaui,omni & literarum,& humanitatis,genere ornatiſsimum Ludouicum Beccatellum, legi, cuius hiſtorici,ut horum temporum æqualis,ſæpe & in hoc bello.& in aliis meminit Liuius. CVM SEX imperatoribus eum.} Præteritus eſt Ti. Sempronius,quem Annibal ad Trebiam uicit,non librarii uitio,ſed auctoris. Quod ex uerbis ipſis intelligi,perſpicue poteſt. Nam Dictatorem & magiſtrum equitum nominat,Q. Fabium,& M. Minucium,& duos conſules occiſos,C. Flaminium,& C. Paullum,& duos,quorum alter ſaucius fuerit,P. Cornelius Scipio, alter uix cum L. hominibus euaſerit,C. Terentius Varro.

PRO his tantis totq; uictoriis uerum ſacrum diis immortalibus agi.} Vet.lib. Non habent uocem, uerum.& pro,tantis totq;,habent,tot,tantisq;. Quidam libri olim habebant,terum non,uetum. Itaque in ſuſpicionem uenio,ne quoniam huic ſententiæ ſubaudiendum eſt uerbum, petere, ne pro RERVM uoce perſpicue deprauata,petere,ſic ſubſtituendum. Quod tamen non affirmo. DIMIDIVM ſuper treis modios expleſſe.} Hinc Plinius lib.XXXIII.cap.I. Annulorum aureorum promiſcuus uſus fuit ſecundo bello Punico.neque enim aliter potuiſſent trimodia illa annulorum Carthaginem ab Annibale mitti. ETIAM nunc pœnitet belli ſucepti.} Vet.lib. Etiam nunc te pœnitet.

NVNC interroganti ſenatori &c. ſi reticeam.} Videtur legendum, interrogante ſenatore. 153

RESPONDEAM, inquit, Himilconi.} Vet. lib. Reſpondeam igitur Imilconi, & recte. Cur enim uox,inquit,in media oratione inculcetur,quæ initio ſolet collocari? apta autem eſt huic loco particula,igitur,qua concludit,ſibi potius reſpondendum eſſe,quàm reticendum. QVAM nunc uicimus dat nemo.} Legendum perſpicue. Quam nunc cum uicimus. DICTATOR'QVE cum Magone in Hiſpaniam &c.} Miratur Glareanus Liuium Dictatoris Carthaginienſis meminiſſe. Iam nunc mirari deſinat. Nam Gellius lib.x.cap.XXIIII. hæc uerba profert ex Catonis origine. Dictatorem Carthaginienſium magiſter equitum monuit,mitte mecum Romam equitatum, diequinti in Capitolio tibi cœna cocta erit. Dictatorem autem Cato uocat imperatorem Annibalem. LATO'QVE (ut ſolet) ad populum,ut equum aſcendere liceret.} De hoc more,de quo ambigit apud Liuium Glareanus agit etiam Plutarchus in Fabio.i.cur Dictator peteret,ut ſibi equum aſcendere liceret. πρῶτον μὲν ᾐτήσατο τὴν σύγκλητον,ὅπως χρῆσθαι παρὰ τὰς στρατείας. οὐ γὰρ ἐξῆν,ἀλλ' ἀπηγόρευτο κατὰ δή τινα νόμον παλαιόν. εἴτε τῆς ἀλκῆς τὸ πλεῖστον ἐν τῷ πεζῷ τιθεμένων,καὶ διὰ τοῦτο τὸν στρατηγὸν οἰομένων δεῖν παραμένειν τῇ φάλαγγι, καὶ

μὴ φυλάττειν οὐδ᾽ ὅτι τυραννικὸν εἰς ἅπαντα τ᾽ ἄλλα, καὶ μέγα τὸ τῆς ἀρχῆς κράτος ἐστίν, ἔργῳ τούτῳ βιαζομένων τὸν δικτάτωρα τοῦ δήμου φαίνεσθαι δεόμενον. ET SEX millia hominum Gallicis ſpolijs. ℥ Vet. lib. Ea ſex millia hominum. Eos enim intelligit, quos ſe noxa, pecuniaq́; exoluturum Dictator promiſerat.

ITAQVE cum XV millibus armatorum ab urbe proficiſcitur. ℥ Vet. lib. Ita cum. LEGATOS propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Canuſij cũ exercitu erat, mittunt. ℥ Vet. lib. habent Caſilini, quam lectionem probat Glareanus. ego contra probo magis, Canuſii, quod & primo libro Marcellum magnis itineribus Canuſium contendiſſe dixerit, & quòd Plutarchus in Marcello, Canuſio item Marcellum ad tutandos ſocios eſſe profectum, tradiderit. *ἔπειτα δόγμα τῆς βουλῆς δεξάμενος εἰς κανύσιον παρῆλθεν, καὶ τοὺς ἐκεῖ συνειλεγμένους παραλαβὼν ἐξήγαγε τῶν ἐρυμάτων, ὡς οὐ προησόμενος τὴν χώραν.* PER'QVE agrum Satriculanum. ℥ Vet. lib. Saticulanum. recte, ut ante dixi. L. BANTIVS. ℥ Hunc *λεύκιον βάνδιον* uocat Plutarchus in Marcello. SEMINECEM eum ad Cannas in aceruo cæſorum corporum inuentum. ℥ Eadem ad uerbum ſcribit Plutarchus in Marcello. EQVVM eximium dono dat, bigatosq́; quingentos quæſtorem numerare iubet. ℥ Plutarchus ita. *ἵππον τε δωρεῖται πολεμιστὴν αὐτῷ, καὶ δραχμὰς ἀργυρίου πεντακοσίας.*

154 IN HAC comitiaria duorum exercituum ſtatione. ℥ Vet. lib. In hac continua duorum.

PRIVSQVAM aliquis motus in muris oriretur. ℥ Vet. lib. Intus oriretur. VIX equidem auſim affirmare, quod quidam auctores ſunt, duo millia, & CCC hoſtium cæſos, non plus uno Romanos amiſiſſe. ℥ Supra quinque millia hoſtium cæſa, haud plures, quàm quingentos Romanos cecidiſſe tradit Plutarchus, hoc tamen à Liuio reprobari ait. *λέγονται ὑπὲρ πεντακισχιλίους ἀποθανεῖν, ἀποκτεῖναι δὲ ῥωμαίων οὐ πλείους, ἢ πεντακοσίους. ὁ δὲ λίβιος οὕτω μὲν οὐ διαβεβαιοῦται γενέσθαι μεγάλην ἧτταν, ὅτι πεσεῖν νεκροὺς τοσούτους τῶν πολεμίων.* INGENS eo die res, ac neſcio an maxima illo bello geſta ſit. ℥ Hinc Cicero in Bruto, ait. Poſt Canuenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus R. ſe erexit.

CVM à Caſilino dictatorem Romanum, legionesq́; nuncii accipi nunciaſſent. ℥ Vet. lib. Legionesq́; minus accipi nunciatum eſſet. Pro his repoſitum eſt, nuncij accipi nunciaſſent. recte, quod ad ſententiam pertinet, quod autem ad uerba, malim legi, auctore Valla. Legionesq́; nouas accipi nunciatum eſſet. Nam de his legionibus paulo ante ſcripſit. CASILINVM quingenti Præneſtini habebant. ℥ In uet. lib. Nullus numerus eſt Præneſtinorum. paulo poſt Liuius eos quingentos ſeptuaginta fuiſſe ſcribit, at Strabo lib. V. quingentos quadraginta. *ἐν τῷ κασιλίνῳ πολιορκούμενοι παρεκαρτέρησαν ἄνδρες μ καὶ φ πρὸς ἀκμάζοντα ἀννίβαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀντέσχον.* &c. Vt ergo de Peruſinis ait, CCCC & LX, ſic de Præneſtinis, D & LXX. ſcribendum, uidetur. CVM dies aliquot ſuſpecti Campanis &c. traduxiſſent, iamque de Capuę defectione agi, accipiq́; Annibalem ſatis pro certo habuere. ℥ Tempus, habuere, non eſt ſententiæ huic aptum. Haberent, ſenſus poſtulat. in uet. certe libris eſt, habere. reliquæ duæ literæ nt, ex principio inſequentis uocis, interfectis, ſunt repetendæ. T. SEMPRONIVS præerat. ℥ Ti. Sempronius. ut ante. magiſtrum enim equitum intelligit. QVIA prædictum erat dictatoris. ℥ Vet. lib. Quia edictum erat dictatoris.

156 NVCES inde fuſæ ab Romanis. ℥ Hinc Feſtus Præneſtinos Nuculas dictos eſſe ait, quod incluſi à Pœnis Caſilini famem nucibus ſuſtentarint. ET CVM hoſtes obaraſſent, quicquid herbidi terreni extra murum erat, raporum ſemen iniecerunt. ℥ Glareanus credit eam hoc loco fuiſſe Liuii ſententiam, ut iidem Pœni, qui herbidum terrenum extra muros obaraſſent, raporum ſemen iniecerint, cum rapos non Pœni, ſed Caſilinates iniecerint, ac fructum ex Pœnorum obaratione illa ſe capturos eſſe indicauerint, neque uero aliter Liuius tradit, atque Strabo lib. V. *ὁ δὲ ἀννίβας ἰδὼν αὐτοὺς πλησίον τοῦ τείχους σπείροντας γογγύλην ἐθαύμαζεν.* Quod autem ait Strabo *πλησίον τοῦ τείχους* i. prope muros, Glareanus intra muros interpretatur, quaſi uero Pœni ad terrenum obarandum Caſilinum accepti ſint. EO NE uſque dum ea naſcantur ad Caſilinum ſeſſurus ſum. ℥ Vet. lib. Seſſuri ſumus. CVM obſiſtere malis nequirent Petellini. ℥ Vet. lib. Quibus cum reſiſtere malis nequirent Petellini. CONSVLTI'QVE iterum à M. Aemilio prætore patres. ℥ Hoc anno M. Pomponius prætor urbanam, P. Furius peregrinam ſortem, M. Marcellus Siciliam, L. Poſtumius Galliam ſortiti ſunt. Quod cum ita ſit, certe mendoſe legitur hoc in loco. M. Aemilio, pro M. Pomponio. Quod u[illegible]e etiam intelligi poteſt, cum ait. Conſulti iterum. tum enim conſulti ſunt primum, cum C. Furius, & M. Pomponius prætores ſenatum in curiam Hoſtiliam uocauerunt. Germanam autem lectionem, & qu[illegible] deprauando nomini cauſam dederit, fuit (puto,) quod ſcriptum erat, conſultiq́; iterum à Manio prætore. Nam Pomponium hoc prænomen tuliſſe ſupra oſtendi. Quam uocem qui deprauatam eſſe duxerunt Mamilio fortaſſe, atque inde, M. Aemilio fecerunt. RELAXATA poſtero die per minorem trepidationem retinuerunt optimates. ℥ Vet. lib. Relaxata poſtero die per minorem trepidationem re tenuerunt optimates.

L. FVRIVM prætorem cum claſſe. ℥ Lege, P. Furium. ſic enim alias ubique hunc Liuius uocat.

L. AEMILIVS qui cõſul cenſorq́; fuerat. ℥ L. Aemilium Papũ conſulẽ cum C. Atilio Regulo, cenſorem cum C. Flaminio intelligit. Glareanus inſcite L. Aemilium Paullum, qui ad Cannas ceciderat interpretatur. M. ATILIVS Regulus, qui bis conſul fuerat. ℥ M. hic Atilius Regulus conſul primum fuit cum P. Valerio Flacco, iterum ſuffectus in locum C. Flaminij ad Traſimenum occiſi cum Cn. Seruilio Gemino. QVI ceciderant pugna Cannenſi. ℥ Vet. lib. In pugna Cannenſi. L. AEMILIVM,

C.Flaminium cenſores. } De his cenſoribus dixi in epitoma libri XX. CVM DE eare M. Aemilius prætor. } Lego. Manius prætor, ut ante dixi, ut ſit M. Pomponius. VT EX ſingulis populis Latinorum binis ſenatoribus, ſi patres Romani cenſuiſſent, ciuitas daretur. } Vet. lib. quos patres Romani cenſuiſſent. M. FABIVM Buteonem ex S.C. ſine magiſtro equitum dictatorem. } N. Fabium ſcribi oportere exiſtimo, quia inquit, hunc uetuſtiſsimum ex cenſorijs, qui uiuerent, fuiſſe. Cenſor autem, ut opinor, fuit anno DXII cum C. Aurelio Cotta, cum conſul fuiſſet anno DVI, ut eſt in Capitolinis tabulis. NEQVE dictatorem ſe ſine magiſtro equitum. } Vet. lib. Neque dictatorem ſine magiſtro equitum. probe. res enim eum non perſona offendebat. NEQVE duos dictatores tempore uno. } Horum dictatorum M. Iunii, & Fabij Buteonis, quorum alter rei gerendæ cauſa creatus aberat, alter ſenatus legendi cauſa dictus erat, meminit quoque Plutarchus in Fabio. ITA in demortuorum locum ſublecturum, ut ordo ordini, non homo homini prælatus uideretur. } Senſus eſt. Dictator ne in legendo ſenatu ignominia quenquam afficeret, ex ueteribus cenſorijs tabulis ſenatores eo ordine quo in illas relati erant, recitauit. in demortuorum autem locum alios ita ſublegit, ut ſi quem alteri præferret, is eum, ordinis, non hominis dignitate adductua, prætuliſſe uideri poſſet. Nam primum legit eos, qui curulem magiſtratum, deinde qui tribunatum ædilitatemq; plebis, & quæſturam geſsiſſent, tum ex ijs, qui magiſtratum non cepiſſent, qui ſpolia ex Romano hoſte fixa domi haberent, aut coronam ciuicam accepiſſent. In legendis autem ijs, qui magiſtratus geſſerant, quo quiſque eorum ordine magiſtratum ceperant, eos ita legebat, ac recitabat. IN demortuorum locum legit, qui poſt L. Aemilium, C. Flaminium cenſores curulem magiſtratum cepiſſent, nec dum in ſenatum lecti eſſent, ut quiſque eorum ſenator primus creatus erat. } Vox, ſenator, redundat. Hic enim ſenſus eſt. Qui poſt priores cenſores curulem magiſtratum ceperant, quo quiſq; illum ordine ceperat, lectum in ſenatum eſſe. TVM legit, qui ædiles tribuni, prætores, quæſtoresq; fuerant. } Paulus Manutius uir (ut ſupra dixi) ſummo iudicio præditus legendũ exiſtimat, ædiles tribuni plebis, quæſtoresque & recte. nam prætura inter curules magiſtratus erat, quos ſuperiore uerſu complexus eſt. Errorem attulit (ut ſolet.) cõpendioſa ſcriptura. Trib. pr. & Trib. pl. TVM ex iis, qui ſpolia ex Romano hoſte fixa domi haberent. } In manuſcriptis omnibus, & pleriſq; etiam impreſsis legitur. Tum ex ijs, qui magiſtratus cepiſſent, qui ſpolia ex Romano &c. Quod cum emendatores neſcio qui non intelligerẽt, omnino tollendum putarunt. Eſt autem ita legendum. Tum ex ijs, qui magiſtratus non cepiſſent, qui ſpolia &c. Nam ex ijs qui magiſtratus ceperãt, legit primum, qui curulem, deinde, qui plebeium ceperant magiſtratum. Ex iis autem, qui omnino nullum ceperant magiſtratum, legit, qui ſpolia ex Romano hoſte haberent.

TEMPVS hoc ſedulo terens. } Vet. lib. hic, ideſt, in foro. Sic etiam reddit Plutarchus in Fabio, ubi eandem rem his uerbis perſequitur. ὥσπερ ἰδιώτης ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀνεστρέφετο. CONSVLTVS à M. Pomponio prætore ſenatus. } Ita lib. uet. Ex hoc loco conuincitur etiam ſupra bis mendoſe eſſe M. Aemilio prætore. QVO ſtatu reſpublicæ eſſent. } Vet. lib. reſp. eſſet. COMITIA'QVE edixit, quibus L. Poſtumius III abſens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat, & Ti. Sẽpronius Gracchus, qui tum magiſter equitum eo accurrerat, conſules crearentur. Vet. lib. qui tum magiſter equitum, & ea accurrerat. Suſpicor legendum, ad ea, ut comitia intelligamus. opponit enim hunc Poſtumio. ille enim abſens in Gallia, hic cum ad comitia accurriſſet, conſul eſt creatus. ſic paulo ante. Qui tum Galliam prouinciam obtinebat. L. autem Poſtumius Albinus primum cum Sp. Caruilio Maximo, iterum cũ Cn. Fuluio Centumalo cõſul fuerat. ALIA ſupra alia cumulante in eũ annũ fortuna. } Vet. li. Super aliã. NOVA clades nunciata. } Huius Poſtumianæ cladis auctor eſt etiã Polyb. li. III. extremo.

LITANAM Galli uocant. } Huius ſiluæ, & harum inſidiarũ meminit etiã Frontinus lib. I. ca. VI. 156

POCVLVM'QVE idem ſacerdotis eſſe, ac templi antiſtitibus. } Vet. lib. Sacerdoti. MOESTITIAE ſpeciem publicæ. } Vet. lib. Mœſtitiæ publicæ ſpeciem. DVO ne conſulares exercitus ſatis firmati tanto bello ſufficerent. } Vet. li. Ne ſecundo cõſulares exercitus ſatis firmi ad tantũ bellũ efficerẽtur, imbatur ratio. Quod cũ ita ſit. aptior eſt certe ad ſententiã emẽdatio Vallæ, qui pro, ne ſecundo, legit, nec quomodo. Sequitur enim. Itaque Galliam omitti eo anno placuit. P. ET CN. SCIPIONES inter ſe partiti copias, ut Cn. terra, P. mari, nauibusq; rem gereret. } In Vet. lib. eſt. partiti copias. ut legendum eſſe uideatur, partiti ſunt copias. Ita enim lib. XXIIII. Ita inter ſe munera belli partiti ſunt, ut Epicides præeſſet cuſtodiæ urbis, Hippocrates aduerſus conſulẽ Ro. bellũ gereret. Niſi malis, Partitis copijs. & ſentẽtię aliquid deeſſet. ut li. XXV. optimũ rati diuiſis bifariã copijs, totius ſimul Hiſpaniæ amplecti bellũ, ita inter ſe diuiſerũt, ut P. Cornelius duas partes exercitus aduerſus Magonẽ duceret, Cn. Cornelius cũ Aſdrubale bellũ gereret. FECERANT ii transfugæ motũ in Carpeſiorũ gẽte. } Glareanus, nuſquam ſe legiſſe Carpeſios populos ait, itaq; Tarteſios mauult à Tarteſo oppido ad Calpen ſito. Carpeſiorũ tamen ad Iberũ meminit Polybius lib. III. & Stephanus ita. καρπήσιοι ἔθνος ἰβηρικὸν τῶν ἐντὸς ἴβηρος ποταμοῦ. VRBEM Aſenam. } Vet. lib. Aſcuã. DIGRESSVS colle. } degreſſus; ut alias.

ITAQVE duo diuerſa prælia erant. } Vet. lib. Ita duo. RECEPTA Petelia Pœnus ad Conſen 157
tiam copias traducit. } Si Conſentia in Bruttiis pro Romanis ſtabat, profecto non Petelini uni inter Bruttios in fide Romanorum poſt Cannenſem cladem manſiſſe uidentur, quod ante dixit. præſertim uero cum Coſentia Bruttiorum metropolis ſit, auctore Strabone lib. VI. ITAQVE urbe defen-

ſoribus uaſtata facile potiti ſunt hoſtes. § Magna menda eſt in uoce, uaſtata, quæ ex priſca lectione deletur, quæ eſt defenſoribus uacua; ſiquidem opulentiſsimam olim urbem eò redactam, ut omnis ætatis minus uiginti millia ciuium ſupereſſent, ſcribit. Sic libro quadrageſimo ſecundo, Vacua defenſoribus mœnia. SANATVS decreuit, ut Ti. Sempronius conſul deſignatus, cum primum magiſtratum iniſſet, ad populum ferret. § Videndum etiam, atque etiam, quid ſit, quod in omnibus uet. lib. legitur, Vt Ti. Sempronius cos. des. cum in bono iniſſet. Nam qui emendarunt, cum primum magiſtratum iniſſet, mentem potius attendiſſe uidentur auctoris, quàm uerba. Valla olim legendum putauit. Cum bono omine ad populum ferret. Quod non probo, quia nullam habet rationem uocis Iniſſet. Ego malim, cum magiſtratum iniſſet. ſic enim Cicero prima Philip. Vti C. Panſa, A. Hirtius conſules deſignati, cum magiſtratum inierint. & Cœlius ad Ciceronem. D. E. R. I. C. uti C. Paullus, C. Marcellus, cum magiſtratum iniſſent. VT FABIVM duumuirum eſſe iuberent ædia dedicandæ cauſa. § Miror hoc loco neglectam eſſe Vallæ correctionem, quæ ueterum librorum auctoritate confirmatur. Vt duumuiros eſſe iuberent. miror item ſpretam eſſe alteram Glareani, ædium dedicandarum cauſa. duæ enim erant ædes dedicandæ, quarum cauſa duumuiri creandi erant. Quare paulo poſt ita loquitur. Interea duumuiri creati ſunt, Q. Fabius Maximus, & T. Otacilius Craſſus ædibus dedicandis, Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinæ. M. AEMILIO Lepido, qui bis conſul augurq́ue fuerat. § M. Aemilium Lepidum, & M. Valerium Læuinum bis conſules nominat Liuius, quos tamen neque in Capitolinis tabulis, neque apud Caſsiodorum inuenias niſi ſemel fuiſſe. Hinc ego ſuſpicor, ne ſuffecti fuerint L. Veturio, & C. Lutatio conſulib. Lepidus II. Læuinus primum. Quoniam autem ea pars in Capitolinis conſularibus deſideratur, & Caſsiodorus eorum tantum conſulum, qui primum facti ſunt, qui ordinarij nominantur, meminit, in neutro horum monumentorum hæc nomina inueniri. Sed de hac re accuratius in Faſtorum conſularium commentarijs. me enim mouet, quod duo patricij conſules comparantur. C. LECTORIVS, & T. Sempronius. § C. Lætorius, & Ti. Sempronius. ut ſæpe dixi. PRAETORES'QVE Fuluius Flaccus. § Caſtiga. Prætores. Q. Fuluius Flaccus. perſpicue. Cæterum conſul hic fuerat cum L. Cornelio Lentulo, cenſor cum T. Manlio Torquato.

SEX legiones in caſtra Claudiana ſupra Sueſſulam deducerentur. § Hinc paulo ante dixit. Claudius à Canuſio Calatiam petit, atque inde Vulturno amne traiecto, perq; agrum Saticulanum, Trebianumq; ſuper Sueſſulam per montes Nolam peruenit. & paulo poſt. M. Claudius ad eum exercitum, qui ſupra Sueſſulam Nolæ præſideret, miſſus. DALATVM ad populum, ut ciues Romani eſſent. § Emendo. Dein latum ad populum. Hæc eſt enim uſitata in hac re loquendi forma. & ipſe ſubdit. Maxime, ut hoc ferretur, mouerat. CVI ineunti conſulatum cum tonuiſſet, uocati augures uitio creatum uideri reſponderunt. § Plutarchus idem in Marcello. ἐπιβροντήσαντος δὲ τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν ἱερέων οὐκ αἴσιον τιθεμένων τὸ σημεῖον, ἐμφανῶς δὲ κωλύειν ὀκνούντων καὶ δεδιότων τὸν δῆμον αὐτὸς ἐξωμόσατο τὴν ἀρχήν. FABIVS Maximus tertium. § Primum fuit cum M. Pomponio Mathone. iterum cum Sp. Caruilio Maximo.

158 TI. SEMPRONIVS militibus Sinueſſam diem ad conueniendum edixit. § Idem Sempronius paulo ante diem duabus legionibus urbanis Cales ad conueniendum edixerat, ad quas accipiendas deinde M. Marcellus eſt miſſus. nunc Sinueſſam ad conueniendum diem edicit uolonibus, & ſociorum XXV millibus, quæ ſibi ſorte euenerant. ANTE calendas Iulias primas. § Vet. lib. Iunias. Quod placet. quia de hoc tempore locutus, Quintiles dixiſſet. TERENTIANVM mitti cum aliquo legatorũ. § Senſus eſt. Terentianum exercitum in Siciliam mitti, legiones ex Sicilia reuocatas M. Valerio cum claſſe ad tutandam oram maritimam dari. AD M. Valerium prætorem circa Nuceriam caſtra habentem. § De legatis Philippi loquitur per Apuliam uenientibus. Ex quo, Luceriam, uidetur eſſe legendum. Nam paulo poſt ait. Ti. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxiſſet, M. Valerium inde prætorem Brunduſium cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu miſit. ITINERA'QVE cum cura demonſtrent. § Que, abeſt à uet. lib. Q. FVLVIVS Flaccus Corcyræos ad perſequendum. § Caſtiga ex uet. lib. P. Valerius Flaccus. Etenim Q. Fuluius Flaccus prætor urbanus, cui ſuburbana litora cuſtodienda tradita erant, adhuc ab urbe non mouerat. P. autem Valerius Flaccus, de quo poſt meminit etiam Liuius, M. Valerij Læuini prætoris, cui ora inter Brunduſium, & Tarentum tutanda decreta fuerat, legatus erat. T. MANLIVS Torquatus, qui bis conſul, cenſorq́ue fuerat. § Conſul fuit cum C. Atilio Bulbo, quo in magiſtratu de Sardis triumphauit. iterum cum Q. Fuluio Flacco, quem eundem etiam in cenſura collegam habuit. auctoribus Capitolinis ſcriptoribus.

LINTARNVM. § Vet. lib. Liternum. HOMINVM eo tumultu nocturno cæſa plus duo millia. § Vox, nocturno, redundat. nam ex priore uerſu ſatis intelligitur rem nocte actã eſſe. abeſt certe à uet. lib.

159 EXERCITVS'QVE Cumas reductus. § Miror, quod Cumas M. Valerius exercitum reduxerit, cum ipſe Luceriæ in Apulia præſideret. Cumis autem Ti. Sempronius in præſidio eſſet. præſertim uero cum ex Irpinis reduxiſſe dicatur. AD NAVES XXV, quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat. Legendum, ut ante dixi, P. Valerius Flaccus. & paulo poſt. Iuſſusque Q. Fuluius. iuſſusq́ue Valerius. ſic enim ueteres libri. M. MARCELLVM proprætore. § Vet. lib. Pro conſule. ſic etiam paulo poſt. ſic Plutarchus ad Nolam ἀνθύπατον uocat. i. pro conſule. CALARES. § Carales. græci & latini libri ueteres auctores.

T. OTACILIVS prætor quinquaginta nauium ab Lylibeo claſſe in Africam tranſuectus.§ Vet.lib. 160
Quinquaginta nauium claſſe ab Lyliben in Africam tranſuectus. PYRRHO regi nos adiunximus.§
Samnites loquuntur. Eſt autem illud bellum Pyrrhi, Tarentinorum, Samnitum, Lucanorum, & Brut-
tiorum copijs, exercituque geſtum. Quod ex triumphis illorum annorum intelligi poteſt. M. quidem
Curius non tam de Pyrrho rege, quàm de Samnitibus triumphaſſe traditur. A' QVO relicti, pa-
cem neceſſariam accepimus, fuimusque in ea per annos prope quinquaginta ad id tempus, quo tu in
Italiam ueniſti. § Pax data Samniribus eſt anno ab urbe condita CDLXXIX, quo anno C. Claudius Ca
nina conſul de ijs triumphauit, eum per annos LXX geſtum bellum eſſet, ut ait Liuius lib. XXXI in ora
tione legati R. in concilio Actolorum. Quod ita eſſe inde facile intelligi poteſt, quod cœptum erat
bellum M. Valerio, A. Cornelio conſulibus anno CDXII. ſi igitur anno CDLXXIX uictis Samnitibus
pax data eſt, in pace autem fuerunt uſque ad aduentum Annibalis in Italiam P. Scipione, & Ti. Longo
conſulibus anno DXXXII, i. annis LIII, poſtquam pacem Samnites acceperant, ergo hoc loco legen-
dum uidetur, In ea fuimus per annos prope LX. Nam uox illa, prope, maiori numero non expleto adij
citur. In hac autem oratione omnia oratorie in maius ornantur. ut cum ait. per centum prope annos
cum populo R. bellum geſſimus, nullo externo adiuti, nec duce, nec exercitu. NON ego ſecun-
dis noſtris rebus gloriabor. § Vet. lib Non ergo ſecundis noſtris rebus gloriabimur. recte. loquuntur
enim legati Samnitum, Irpinorum, Caudinorumque. Sequitur autem. Quæ aſpera, aduerſaque tunc
acciderunt, minore indignatione referre poſſumus. NVMIDARVM paucorum illi quidem præda
erunt, præſidiumque miſſum nobis erit, & Nolæ ademeris. § Senſum aptum nullum elicere poſſum ex
his uerbis, & Nolæ ademeris. Suſpicor autem, quia in ueteribus libris legitur, præſidiumque miſſum
nobis & Nolæ ademeris, ne ſit legendum. præſidiumque miſſum nobis & Nolam ademerit. Suadent
enim Samnites, ut Annibal præſidium Numidarum ad ſe ab impetu militum Romanorum, qui Nolæ
erant, defendendos, mittat, quod idem præſidium & ſe defenſurum ſit, & Nolam, cui maxime immine
bat Annibal, Romanis adempturum ſit. HERIVM Petrium.§ Vet. lib. Henum. LEGATVM
ne R.& legionis unius,atq; alæ magno certamine uix toleratis pugnam? § Vet.lib. Legati ne Romani.
MARCELLVS tirone milite, ac Nolanis ſubſidijs fultus nos iam iterum laceſsit. § Ver. lib. Pro 161
fultus, inultus, habent.i. impunitus. innuit cladem à Marcello ante acceptam ad Nolam, quam adhuc
Annibal non erat ultus. iccirco ait. Inultus iterum nos iam laceſsit? FERRVM nunc hebet, an dex-
træ torpent? § Vet. lib. Ferrum ne hebet, an dextræ torpent? Forte ita legendum. Ferrum ne nunc
hebet? NVNC. paucis plures uix reſtatis. § Vet. lib. Reſiſtitis. HOSTIVM plus mille cæſi
eo die, capti mille DC, & ſigna militaria unde uiginti.& duo elephanti, quatuor in acie occiſi. § Vet.
lib. Hoſtium plus uel cæſi, uel eo die uiui capti V millia. Suſpicor autem legendum, Hoſtium plus uel
cæſi eo die, uel uiui capti quinque millia. ſi quidem Plutarchus hunc numerum edit in Marcello, ubi
hunc totum locum ita uertit. νεκροὶ μὲν γενομένων πεντακισχιλίους, καὶ τῶν ἐλεφάντων τέσσαρας μὲν πεσόντας, δύο
δὲ ζῶντας ἁλόντας. TERTIO poſt die mille CCLXXII equites miſti Numidæ, Hiſpanique ad Mar-
cellum transfugerunt. § Hoc ſic uertit Plutarchus. ἡμέρᾳ τρίτῃ μετὰ τὴν μάχην ἱππεῖς ἰβήρων καὶ νομάδων
μιγάδες αὐτομολοῦσιν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους. diſcrepat autem in numero. niſi forte legendum ſit. ὑπὲρ τοὺς χιλίους
τριακοσίους. DARET'QVE opima ſpolia uictus. § Opima proprie dici ſpolia nó potueruut, ſiquidem ea
opima ſunt, quæ dux duci detraxerit, Dux autem ſit, cuius aſpicijs bellum geratur. ut ſupra traditum
eſt. Neuter enim eorum equitum dux erat. NISI fide ſtaret reſp. opibus non ſtaturam. § Ita Sal-
luſtius in epiſtola Pompeij, uoce, Fide, utitur. Ego non rem familiarem modo, ſed etiam fidem con-
ſumpſi. ſenſus eſt, Niſi reſp. pecunia mutuo ſumpta ſubleuetur, præſenti ærarij pecunia ſe ſuſtinere non
poſſe. CONDVCERET'QVE ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hiſpanienſem opus eſſent. §
Nihil deſideratur, contra quàm cenſet Glareanus. Lex enim quam requirit, hæc eſt. ut conducerent
ea lege, ut cum primum pecunia in ærario eſſet, ijs primis ſolueretur. Hinc ego malim legi. conduce-
rentque ea lege. HAEC prætor in concione edixit. § Malim. Hinc prætor. ſenſus eſt. Hinc, i. ex
S. C. prætor in concione edixit, qua die quæ exercitui Hiſpanienſi præbenda eſſent, eſſet locaturus.
VT quæ in naues impoſuiſſent, ab hoſtium, tempeſtatisque publico periculo eſſent. § Suſpicor ne
uox deſit, legendumque ſit. ab hoſtium, tempeſtatisque ui publico periculo tuta eſſent. poſtulant enim
ut populus Romanus ſibi damnum præſtet, quod à tempeſtate, & hoſtibus afferri poſsit. HI MO-
RES, eaque caritas patriæ per omnes ordines uelut tenore uno pertinebat. § Vitiatum eſſe ſuſpicatur
hunc locum Glareanus, ob uerbi, Pertinebat, uſum. neque intelligit eodem modo locutum etiam Ci-
ceronem eſſe de natura deorum. Ratio quædam pertinens per omnem rerum naturam. ILLITVR
GI obſidione liberato ad Incibili oppugnandum Punici exercitus traducti. § Glareanus legit, Ab In-
dibili, putatque uiri nomen eſſe, eius de quo poſt ſæpius Liuius. uerum errat. Nam ſiue Incibili, ſiue
Indibili legas, oppidi nomen eſt. ſic enim Frontin. lib. I. cap. III. Cn. Scipio in Hiſpania aduerſus
Annonem ad oppidum Indibili cum animaduertiſſet Punicam aciem directam. De huiuſmodi nomini-
bus ſic Priſcianus. lib. VI. Inueniuntur & barbara in, I. Liuius uigeſimo tertio ab urbe condita. Illitur-
gi oppidum oppugnabatur.

IN EPITOMEN LIBRI XXIIII.

SYPHAX rex Numidarum in amicitiam aſcitus contra Maſſaniſam regem Maſæſulorum pro Carthaginienſibus pugnans uictus.} Syncera lectio, & ſententia huius loci eruitur partim ex ipſo Liuio, partim ex ueteribus epitomæ libris, in quibus ita eſt. & à Maſſaniſa rege Maſyliorum pro Carthaginienſibus pugnante uictus.

IN LIBRVM XXIIII.

162 VT ex Campania in Bruttios reditum eſt, Anno adiutoribus.} Sic libro priore fere extremo. Annibal ab Nola remiſſo in Bruttios Annone cũ quibus uenerat copijs. DVCIBVS Bruttijs Græcas urbes tentauit.} Polybius libro tertio omnem fere Magnam Græciam ad Annibalem poſt Cannenſem cladem defeciſſe ait. Sunt autem Græcæ urbes Rhegium, Locri, & Croto, quas à Bruttijs ſeparare uidetur & hoc loco, & ſupra, cum unos ex Bruttijs Petellinos in fide Romana manſiſſe dixit. alioquin & Rhegini, & Locrenſes, & Crotoniatæ etiam permanſerunt. INTERIM Locrenſes frumentum.} Hoc loco Locrenſes à Pœnis oppugnantur. cum tamen priore libro antequam Anno in Bruttios rediret, eos & ad Pœnos deſciuiſſe ſcripſerit, & Romanis portas clauſiſſe. neque uero occurri poteſt, eos poſtquam ſe à Pœnis ad Romanos contuliſſent, à Pœnis inuadi. neque enim de ijs ita hoc loco dixiſſet. Pauci magis taciti probarent conſtantem fidem, quàm probatam tueri auderent. Quid ergo eſt? an priore libro rem ſtrictim ἐν παρέργῳ demonſtrauit, hic autem pluribus uerbis ac conſulto expoſuit? Idem de Crotone iudicandum eſt, quod oppidum & priore libro captum eſſe à Bruttijs excepta arce dixit, & hoc loco repetit. uerum ibi breuiter, hic uero plurimis uerbis. Ita eſt profecto, ut etiam in principio lib. XXV. oſtendam. AB Annone nihil certi allatum. Vet. lib. Ablatum.

VT plebes ab optimatibus diſſentirent.} Vet. lib. diſſentiret. FIDEM erga populum R. quinquaginta annos ab ſe cultam.} De Hierone Rege loquitur, qui ſecundo anno primi belli Punici in ſocietatem uenit Romanam M'. Valerio Maximo. M'. Otacilio Craſſo conſulibus, ut ſcribit Polybius, à quo anno ad hunc numerantur anni XLIX.

163 LEGATI'QVE ad Annibalem miſsi, ac remiſsi ab eo cum Annibale nobili adoleſcentulo Hippocrates, & Epicides nati Carthagine, ſed oriundi ab Syracuſis.} Duos legatos ubique nominat Liuius ad Annibalem ab Syracuſanis miſſos de fœdere contra Romanos iungendo Hippocratẽ & Epicidem, quia nati Carthagine erant, oriundi ab Syracuſis, Annibalis adoleſcentuli tertij legati nuſquam meminit niſi hoc loco. Quamobrem probo opinionem Henrici Glareani, qui legendum putat, Ac remiſsi ab eodem Annibale nobiles adoleſcentuli Hippocrates, Epicides; ita ut mentio tollatur tertij legati Annibalis, & omnia ad imperatorem Annibalem referantur. TAM'QVE laxaret elatum pedem abſtricto nodo.} Lego, ab ſtricto, ita poſtulante ſenſu. MORAM ullam offerret.} Vet. lib. Afferret. VT tempora poſtulabunt belli.} Vet. lib. Vt belli tempora poſtulabunt. STANTIBVS nobis in aciem armatis.} Vet. lib. In acie. LACVS Thraſymenus, & Cannæ triſte ad recordationem exemplar, at ad præcauendum ſimile utiles documento ſunt. Vet. lib. Vtilia documenta ſunt. Quod magis placet. Sic enim inter ſe hæc reſpondebunt. Triſte exemplar ad recordationem, utilia documenta ad ſimile præcauendum.

164 CVM ſecuribus tibi faſces præferri.} Minatur ſe in eum animaduerſurum, quod ſecures ſibi præferantur, quas niſi extrà urbem conſul non præferebat. PRAETOR unus refectus Q. Fuluius Flaccus nonum. alij creati T. Otacilius Craſſus iterum, Q. Fabius conſulis filius.} Fœdam labem in his uerbis inſidentem nemo adhuc non ſolum non exemit, ſed ne animaduertit quidem. Quid eſt enim, Refectus nonum? non ne qui nouies iam prætor factus eſt? certe. at hic honos nemini unquam habitus eſt. ne ipſi quidem. Sequamur igitur auctoritatem manuſcripti libri, in quo eſt. Prætor unus refectus Q. Fuluius Flaccus, noui alij creati T. Otacilius. Intereſt autem an aliquis reficiatur, an nouus fiat. Nam qui reficitur, continuat magiſtratum in annum ſequentem. Qui nouus fit, is aut tum primum, aut certe interpoſito anno honorem illum rurſus capit. MAXIMVM Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum.} Hi conſules fuerunt anno CDLVII. Q. Fabius Maximus Rullianus V. P. Decius Mus. IIII. Liuius lib. X. SIC poſtea Papirium, & Caruilium aduerſus Samnites, Bruttioſque & Lucanum cum Tarentino populum.} L. Papirius Curſor II. Sp. Caruilius Maximus II. conſules fuerunt anno CDLXIX, atque ambo in magiſtratu de his populis triumpharunt. ut extat in Fragmentis Capitolinis. CVM ſummo imperatore opus eſſe reip. ſciret, ſeque eum haud dubie eſſe. Vet. lib. Quod cum ſummo imperatore opus eſſet reip. ſciretque eum haud dubie eſſe. EX prætoribus prioris anni pro prætor. Q. Mucius obtineret Sardiniam.} Vet. lib. Pro prætore. HADRIAM aram.} Vet. & græci libri. Adriæ.

165 FORTISSIMVS quiſque pugnator eſſe deſierat.} Adde hæc uerba ex uet. lib. fide, incuria librariorum omiſſa. Segnibus, ac timidis tradita pugna erat. EA demum uox ita animos accendit, atque renouato clamore uelut alij repente facti tanta ui ſe in hoſtem intulerunt.} Vet. lib. Ita animos accendit, ut renouato clamore, uelut alij repente facti tanta ui ſe in hoſtem intulerint.

Gracchvm'qve orabăt,ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permiſit: in publico epularentur omnes.} Malim legi, ſi in publico epularentur omnes, ut repetenda ſit ultima ſyllaba uocis præcedentis, permiſit, quanquam eodem genere hoc libro uſus eſt. Permiſſum ipſi erat, faceret quod e rep. duceret eſſe. Pomponio pro prætore cum eo exercitu, qui ſuper Sueſſulam in caſtris erat accito.} M. Pomponium pro prætore in agro Gallico manere iuſſum paulo ante tradidit. Cvm coortum prælium uideret.} Vet. lib. Cum cœptum prælio uideret. Graviter eſt ab conſule increpatus.} Vet. lib. Increpitus.

Praeerat Statius Metius.} Vet. lib. Statius Minius. probo, ne duo prænomina coeant, Minij autem gens Campana eſt, ut ſupra oſtendi. Hic autem Campanus fuit. Havd multo minorem, quàm à Beneuento acceperat reddidit hoſti cladem.} Vet. lib. Ad Beneuentum. Telesia, Coſſa.} Vet. lib. Compſa. Ita uero nominari Irpinorum urbem, quam nunc ſignificat, ante etiam docui. Statieaqve ad Ardoneas communita.} Ptolemæus Erdoneæ in Apulis meminit. Ardonearum nemo. Strabo lib. vi. κερδόνιαν appellat, ut puto mendoſe. Non id modeſtia militum, aut ducis, niſi ad conciliandos Tarentinorum animos fieri. Vet. lib. Sed ad conciliandos. Quod genus dicendi planius eſt. P. valerivs legatos miſſus.} P. Valerium Flaccum, quem ſupra Q. Fuluium Flaccum bis per mendum uocauit, ſignificat. hoc autem loco uulgo T. Valerius legebatur In Vet. lib. hoc nomen omiſſum eſt. Suſpicor autem ne M. Liuius potius reponendum ſit, præſertim quod eo præfecto Tarentum amiſſum ſit Polyb. Liu. & Plutarcho auctoribus. quanquam apud hunc mendoſe eſt μάρκος λίβιος, pro μάρκος λίβιος. Spe labefactandæ fidei haud abſiſtens Salapiam tendit.} Vet. lib. haud aſsiſtẽs. hoc ſenſu. Annibal ubi ſe à proditoribus Tarenti non excipi uidit, haud diu ad Tarentum aſsiſtens Salapiam tendit, quòd celeritate diſceſſus ſperaret, ſe fidem hominum eſſe labefactaturum, ſe Tarenti capiendi cauſa cum ueniſſet, eluſum eſſe. ſi legas, haud abſiſtens ſpe, id erit æque ac ſi dicas. Haud ſpe deſtitutus. Et inſulam, & arcem, & alia, quæ poterat, quæque opportuna erant, præſidijs firmarat.} Inſulam, Syracuſarum quartam partem intelligit, non totam Siciliam. ut poſt dicam. Transvecti per Thicam.} Vet. lib. Ticam. legendum eſt autem Tycham, uel Tychen. pars una & hæc Syracuſarum fuit, quod ibi templum Fortunæ eſſet, ita appellata. auctor Cicero In Verrem. In Acradinam.} Vet. lib. Achradinam. Sic Stephanus. ἀχραδίνη νῆσος ἔχουσα πόλιν, ἣν ὑπολιόρκησε μάρκελλος. καὶ ἀχραδίνη μοῖρα συρακουσῶν. Hanc etiam partem Syracuſarum fuiſſe ſcribit eodem in loco Cicero.

Vtrvm quod ſatis libertatis foret, contenti nece tyranni eſſent.} Vet. lib. libertati, id eſt, quod ad libertatem recipiendam ſatis ualeret. 167
Pericvlvm'qva ingens manet, niſi communi concordiæ conſulitis, ne libera efferatur res. Poſt hanc orationem.} Nihil eſt obſcurius his uerbis. Ne libera efferatur res. Qua de re nos etiam admonuit Glareanus. Dicam ipſe quid ſentiam. puto legendum eſſe. Ne libera efferatur reſp. Fecit enim litera prima ſequentis uocis, Poſt, ut librarius literam, P, inconſulto prætteriret. Verba autem ſunt ad tyrannicidas, quorum hic eſt ſenſus. Quæ egiſtis magna ſunt, ſed inchoata ueſtra gloria nondum perfecta eſt. nam niſi ciuitatis concordiæ conſulitis, timendum eſt, ne reſp. liberata intereat. quaſi dicat. non eſt ſatis ciuitatem tyrannide liberare, niſi inteſtina ſeditione liberetur. alioquin fiet, ut quodammodo libera ſeruiat. Quod autem dixit, Efferatur, uerbo uſus eſt tranſlato. Efferri enim dicuntur cadauera. Sic lib. xxviii. Meo unius funere elata populi R. eſſet Reſp. Sopatrvm, ac Deomenem.} Vet. lib. Dionem. Deın factio. & pauci auctores.} Vet. lib. Ac perpauci auctores. Themistio.} Vet. lib. Themiſto. & ſic ubique. Sicvt tum extemplo prætores rogationem promulgarunt.} Vet. lib. Sic tum extemplo. Vt omnis regia ſtirps interficeretur.} Vet. lib. Vt omnes regiæ ſtirpis interficerentur. Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filiam.} Vet. lib. Damarata. Item, filias. Stirps autem Hieronis regis hæc fuit.

Hiero Rex

Damarata uxor Andronodori.	Gelo ante patem mort.	uxor Zoili.	Heraclea uxor Soſippi.
Hieronymus Rex annorum xv poſt Hieronem.	Harmonia uxor Themiſti.		

Classem nauium centum Romanus habebat.} De Ap. Claudio loquitur. de quo ita Polybius lib. viii. ἄππιος μὲν ἱκανὰς πεντηρικὰς ἐπάγων, μάρκος δὲ κλαύδιος πεζικὰς ἔχων δυνάμεις ἐφήδρευε τοῖς κατὰ τὴν ... Vtra ſocietas ſit utilior longe minoris adeo rem momenti conſultatione eſſe. Vet. lib. Conſultationem. Hinc ego, ad conſultationem, lego. Sic enin paulo poſt. Eſſe etiam momenti aliquid ad conſilium. & Cicero de Fin. Ne minimi quidem momenti ad ſummum bonum adipiſcendum 168

Sed

Sed tamen Hieronis potius.} Si recte attendas, nihil huic ſententiæ deeſſe reperias, contra quàm ſtatuit Glareanus, qui ſubaudit uerbum oſtendere. Vt Leontinos irent.} Vet. lib. Vt in Leontinos irent. Dvcvnt Megaram.} Vrbs Siciliæ Megara, quæ ante Hybla dicebatur auctore Stephano. Hanc etiam Megaras uocat Liuius. & Plutarchus in Marcello μεγαρέας πόλιν, forte pro μέγαρας.

169 Ad olympium (Iouis id templum eſt.} Thucydides ὀλυμπιεῖον. uocat lib. VII. Huius templi Iouis Olympij Syraculis meminit lib. XVI Diodorus, ita, κατέσχε δὲ καὶ τὴν κατ' ἐνιαυτὸν ἐντιμοτάτην ἀρχὴν ἣν ἀμφιπολίαν διὸς ὀλυμπίου οἱ συρακούσιοι καλοῦσι. Ivnctae aliæ binæ ad quinqueremes &c. turres contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabant.} Hoc ſic Plutarch. in Marcello. ὑπὲρ δὲ μεγάλου ζεύγματος νεῶν ὀκτὼ πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένων μηχανὴν ἄρας ἐπέπλει πρὸς τὸ τεῖχος. Vterque horum à Polybio ſumpſit, qui lib. VIII ita ſcribit. ἅμα δὲ τούτοις ὀκτὼ πεντήρεσι παραλελυμέναις τοὺς ταρσοὺς, ταῖς μὲν δεξιοὺς, ταῖς δὲ τοὺς εὐωνύμους, καὶ συνεζευγμέναις πρὸς ἀλλήλας σὺν δύο κατὰ τοὺς ἐψιλωμένους τοίχους προσῆγε πρὸς τὸ τεῖχος διὰ τῆς τῶν ἐκτὸς τοίχων εἰρεσίας τὰς λεγομένας σαμβύκας. Quas Polyb. σαμβύκας dixit, turres contabulatas uertit Liuius. Porro autem cum uterque græcorum horum auctorum octo quinqueremes nominet, quæ binæ coniunctæ fuerint exemptis remis interioribus, ſuſpicor ne quid uitij ſit apud Liuium, præſertim uero cum Polybij locum hunc ad uerbum uerterit, ſitque legendum. Iunctæ aliæ binæ ad octo quinqueremes. Mvrvm ab imo ad ſummum crebris cubitalibus fere cauis aperuit &c.} Polybius ſic. γενομένων δ' αὐτῶν ἐντὸς βέλους πρὸς τῇ γῇ πάλιν ἑτέραν ὁ πρεσβύτης παρεσκεύασε πρὸς τοὺς ἀπομαχομένους ἀπὸ τῶν πλοίων. ὡς ἀνδρομήκης ὕψει κατετρύπησε τρήμασι τὸ τεῖχος ὡς παλαιστιαίοις τὸ μέγεθος κατὰ τὴν ἐκτὸς ἐπιφάνειαν. οἷς τοξότας καὶ σκορπίδια παραστήσας ἐντὸς τοῦ τείχους, καὶ βάλλων διὰ τούτων ἀχρήστους ἐποίει τοὺς ἐπιβάτας.

Qvae propius quidem ſubibant naues quo interiores ictibus tormentorum eſſent, in eas tollendas deſuper murum eminentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ eſſet, grauique libramento recelleret ad ſolum ſuſpenſa prora nauim in puppim ſtatuebat. Pulcherrimus locus ita deformatus eſt, ut nulla neque ſententiæ, neq; latinitatis adſit integritas. Deſcribit autem machinamenti rationem, quo Archimedes naualem belli apparatum, & oppugnationem Syracuſarū eluſit. Vitium uero eſt in his uocibus. In eas tullendas deſuper murum eminentem. Quæ quid ad rem pertineant, non ſatis apparet. Ego autem ueſtigia germanæ lectionis ſequutus, quæ ſunt in uet. lib. hoc modo. In eas tollendo eſuper murum eminente ferrea manu. Corrigendum puto. In eas tollenone ſuper murum eminente ferrea manu. Eſt autem tolleno machina, quæ ferrea manu ſibi illigata naues in altum ſuſpendebat. De qua ſic Feſtus. Tolleno dicitur machinæ genus, quo trahitur aqua in alteram partem prægrauante pondere. & Vitruuius lib. IIII. Cap. XXI. Tolleno dicitur quoties una trabs in terram præl ta defigitur, cui in ſummo uertice alia tranſuerſa trabs longior dimenſa medietate connectitur eo libramento, ut ſi unum caput depreſſeris, aliud erigatur. Eſt autem uſus hac uoce Liuius lib. etiam XXXVIII. In arietes tollenonibus libramēta plumbi, aut ſaxorum, ſtipites ve robuſtos incutiebant. Eſt autem hic horum uerborum ordo. Tollenone ſuper murum emiſſo Archimedes prora nauis ſuſpenſa à ferrea manu firme catenæ illigata, cum eadem manus iniecta proræ eſſet, & graui libramento ad ſolum recelleret, ſtatuebat nauim ipſam in puppim. Hoc autem ſic Polyb. lib. VIII. ἅμα δὲ καθίει χεῖρα σιδηρᾶν ἐξ ἁλύσεως δεδεμένην, ᾗ δραξάμενος ὁ τὴν κεραίαν οἰακίζων, ὅθεν ἐπελάβετο τῆς πρώρας, κατά γε τὴν πτέρναν τῆς μηχανῆς ἐντὸς τοῦ τείχους, ὅτε δὲ κουφίζων τὴν πρώραν ὀρθὸν ποιήσειε τὸ σκάφος ἐπὶ πρύμναν, τὰς μὲν πτέρνας τῶν ὀργάνων εἰς ἀκίνητον καθῆπτε, τὴν δὲ χεῖρα, καὶ τὴν ἅλυσιν ἐκ τῆς μηχανῆς ἐξέρραινε διά τινος χαστηρίας. οὗ γινομένου τινὰ μὲν τῶν πλοίων πλάγια κατέπιπτε, τινὰ δὲ κατεστρέφετο, τὰ δὲ πλεῖστα τῆς πρώρας ἀφ' ὕψους ῥιφθείσης βαπτιζόμενα πλήρη θαλάττης ἐγίγνετο, καὶ ταραχῆς. & Plutarchus ita in Marcello. τὰς δὲ ναῦς ἀπὸ τῶν τειχῶν ἄφνω ὑπεραιωρούμεναι κεραῖαι, τὰς μὲν ὑπὸ βρίθους στηρίζοντες ἄνωθεν ὠθοῦσαι κατέδυον εἰς βυθὸν, τὰς δὲ χερσὶ σιδηραῖς, ἢ στόμασιν εἰκασμένοις γεράνων ἀνασπῶσαι πρώραθεν ὀρθὰς ἐπὶ πρύμναν ἐβάπτιζον. Hic ſenſus atque hæc lectio cum & Polybij, unde Liuius, & Plutarchi, qui à Liuio ſumpſit uerbis confirmetur, ſatis magnam apud quenq;, (ut reor) habebit auctoritatem. Dein remiſſa ſubito, uelut ex muro cadente nauim cum ingenti trepidatione nautarum, ita undæ affligebant, ut etiam ſi recta recideret aliquantum aquæ reciperet.} Legendum puto, affligebat, ut uox Vndæ, ſit caſus dandi, non nominandi. hoc ſenſu. Archimedes qui ſuſpenſa prora nauim in puppim ſtatuebat, eadem remiſſa eandem undæ affligebat. Eſt autem dictum. Affligere undæ, ut libro XLIIII. uaſa parietibus affligunt. & apud Ciceronem pro Rabirio. Nec tuas unquam rationes ad eos ſcopulos appuliſſes, ad quos Sex. Titij afflictam nauim uideres. Hoc autem dixit Plutatchus. τοῖς ὑπὸ τὸ τεῖχος ἐκπεφυκόσι κρημνοῖς, καὶ σκοπέλοις προσέρρασσον. Ad Heracleam, quam uocant Minoam.} Vrbs Siciliæ, de qua Stephanus in utraque uoce. & Suidas. Hieronis impenſis, Archimedis unica arte.} Polybius. ὡς ἱέρωνος μὲν χορηγοῦ γεγονότος, ἀρχιτέκτονος δὲ καὶ δημιουργοῦ τῶν ἐπινοημάτων ἀρχιμήδους. Profectvs Carthaginem, accitusque ibi, & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui ueniſſe tempus aiebat.} Qui, Aceitus ibi, ſcribit, uere portenta ſcribit. Vet. lib. habent, Aditusque ibi. Quid eſt, literis Annibalis aditus? nihil aliud niſi linguæ latinæ monſtrum. Legendum ergo. alterisque. ut intelligamus, Imilconem ab legatis Hippocratis, & alteris Annibalis Carthagine eſſe aditum. nam in ueteribus libris eſt. & literisque. præterea. Qui ueniſſe tempus aiebant, non aiebat, ut ad utrunque referatur. Circa Acillas urbem.} Vet. lib. Acrillas. atque ita puto legendum. Nam Stephanus poſt ἀκραίφνιαν urbem ſic ait. ἄκριλλα πόλις σικελίας τῇ πόλει συρακουσῶν. τὸ ἐθνικὸν ἀκριλλαῖος.

ἀκριλλαίων. Idem mendum eſt apud Plutarchum in Marcello, qui inquit. εἷλε δὲ τὸ ἱπποκράτους πρὸς ἀκρίλλαις
στρατόπεδον. Acras perfugit.} ἄκρα τῶν συρακουσίων κτίσμα. Stephanus.

Adeo uterque populus in Siciliam intentus fuiſſe uideri poterat.} Quid ſi legas optarat. i. 170
adeo Romanus Pœnusq; optarunt uideri in Siciliam intentos eſſe, ut ab Italia in Siciliam uerterint bel
lum. Mvrgantiam primum.} Strabo μοργάντιον urbem in Sicilia nominat, Stephanus etiam
μοργάντιαν dici ſcribit. Aenna in excelſo loco.} Vet. lib. Enna. item græci ἔννα. Praesidio
decedere apud Romanos capitale eſſe, & nec liberorum etiam ſuorum cauſa parentes ſanxiſſe.} Vet.
lib. Eam ſanxiſſe. ut uideatur eſſe legendum. & nece liberorum etiam ſuorum eam parentes ſanxiſſe. ut
cum ait, Eam, legem intelligamus, qua capitale factum erat, præſidio decedere. ita ut ad rem referatur,
non ad uerbum, placet autem, ut de Torquato, qui in filium animaduertit, intelligatur, ut Valla docuit.
Cavete ne quiſquam e s iis ſuperſit.} Vet. lib. Cauete, quiſquam ex iis ſuperſit. Si uitandę,
non ferendæ cauſa.} Vet. lib. Inferendæ. Fvga'qve & cædes omnia tenet.} Vet. lib. Tenent.
Cessere inde Romani propius pacata loca.} Vet. lib. Per prius pacata loca. Sagvntvm 171
oppidum, quod cauſa belli eſſet, octauum iam annum ſub hoſtium poteſtate eſſe.} Si primo huius bel
li anno captum Saguntum eſt, hic autem annus eiuſdem belli eſt quintus, ut Liuius auctor eſt, profecto
pro octauo quintum annum eſt reponendum Cn. Fuluius Centimalus.} Vet. lib. & lapid. Ca-
pitol. Centumalus. Qvod in Coſſano agro eſt.} Vet. lib. Compſano. Eſt autem Coſſa Etruſco-
rum, Compſa Samnitium. Pater filio legatus ad Sueſſulam in caſtra uenit.} Valerius eandem
hiſtoriam recitat lib. II. cap. I. ubi eſt Sueſſam, pro Sueſſulam. Et is, ut deſcenderet ex equo,
inclamauit.} Vet. lib. Et ut is deſcenderet. Classivs Altinus Arpinas.} Vet. lib. Claſsius Al-
tinus Arpinus. recte. ab Arpis enim erat, unde Arpini, non ab Arpino, unde Arpinates dicti.
Si sibi præmio foret.} Vet. lib. præmium. Cvm eam tunc rem ad conſilium retuliſſet Fa
bius, aliis pro transfuga uerberandus, necandusq; uideri.} Vet. lib. pro, aliis, Altinus habent. perſpicue
uerum. Vt proditio pro ſeptemuirali iudicio eſſet.} Vet. lib. Proditis pelli ſeptemuirali iudi-
cio eſt. Locus deprauatus eſt. Ad Faleriorum, Pyrrhive proditorem. Faleriis ludi magiſter prin
cipum liberos Camillo tradidit, Nicias, uel Timochares ſe ueneno ſublaturum eſſe Pyrrhum Fabricio
pollicitus eſt. in utrunque animaduerſum eſt. Liuius libro quinto, Gellius libro tertio, capite octauo.
Et non nocitent, documentum autem ducat.} Vet. lib. Et non nocitiuum documentum. & hic
locus inſanabilis eſt. niſi quis de ſuo addens diuinare uelit.

Ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum espugnatum.} Tuditano 172
Ariminum prouincia obtigerat. Itaque pro Cliterno, repono Aternum. quæ uox eſt in ueteribus libris,
& Strabo lib. V. Aternum oppidum eſſe ait cum flumine eiuſdem nominis Piceno uicinum. Cliternum
collocat Ptolemæus in Sabinis. Syphax erat rex Numidarum.} Hunc eundem Maſæſulorum
regem fuiſſe ſcribit lib. XXVIII. his uerbis, Syphacem primum regem ſtatuit tentare. Maſæſulorum is
rex erat. & lib. XXIX. Maſæſulorumq; fines (id Syphacis regnum erat.) Egregie. erant enim Maſæſuli,
& Maſſyli Numidiæ populi. ut eſt apud Dionyſium de ſitu orbis.

Τοῖς δ' ἐπὶ δὴ νομάδων περιπέπταται ἄσπετα φῦλα.
Ἔνθα μασαισυλιοί τε, καὶ ἀγρόνομοι μασυλῆες
Βόσκονται. Et Appianus in Libyco. Νομάδων δὲ τῶν ἐν λιβύῃ δυνάσται μὲν ἦσαν κατὰ μέρη
πολλοί. σύφαξ δὲ ὑπὲρ ἅπαντας καὶ τιμὴν εἶχε πρὸς τῶν ἄλλων ἐπιφανῆ. Quod autem Maſſaniſam Maſæſulorum
item regem uocat, mendoſe, pro Maſſylorum, uocat. ſi quidem in hoc libro haud ita multo poſt ait. Ga
lam Maſſaniſæ patrem in altera parte Numidiæ (Maſſylia ea gens uocatur) regnaſſe. & Appianus in
Libyco ait. μασυλίων δ' αὖ γένους ἀλκύμων παῖς ὢν τοῦ βασιλέως μασανάσσης. De Maſæſulis autem ſic Stephanus.
μασαισυλία χώρα λιβύης προσεχὴς τῇ τῶν μαυρουσίων. τὸ ἐθνικὸν μασαισυλιοί, καὶ μασαισυλεῖς, καὶ μασαισυλῖται.
De Maſſylis autem ſic. μάσυλοι λιβυκὸν γένος. πολύβιος ἐν ἑβδόμῃ μασυλεῖς αὐτούς φησί. Et Euſthatius in Dio
nyſium. μασυλιέας δὲ πολύβιος μασυλεῖς γράφει. Hoc autem ita eſſe tum demum credidi, cum ueteribus li-
bris Liuianis, & epitomarum diligenter inſpectis Maſæſulos Syphaci, Maſſylios Maſſaniſæ aperte at-
tribui uidi. Cuius rei nodum implicuit magis, quàm ſoluit Glareanus. Cvm duobus Romanis re
lata Numida, legatosq; Hiſpaniam miſit.} Vet. lib. Relata, Numidasq; legatos. ut præter Romanos
legatos, quos remiſit, Numidas & ipſum miſiſſe intelligamus. Ad capiendam fidem ab im-
peratoribus Romanis.} Vet. lib. Ad accipiendam. Massyla ea gens uocatur.} Vet. lib. Maſſy
lia. Masanissam.} Maſſaniſam, græci enim μασανάσσης, Vet. lib. Maſſaniſa. Syphax cum
paucis equitibus in Mauruſios ex acie Numidas (extremi prope oceanum aduerſus Gades colunt.) re-
fugit.} Legendum puto, Numidis. quaſi cum paucis equitibus Numidis refugerit. Hoc facio, ne
Maruſios in Numidia reponamus. Quo nihil eſſe poteſt ineptius.

IN EPITOMEN LIBRI XXV.

Annibal urbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui ſe noctu uenatum ire 173
ſimulauerãt, cepit.} In Vet. li. eſt. Præter arcem, ĩ quã præſidiũ Romanorũ fugerat, per Tarẽtinos &c.

In insidias ductus. Vet.lib. Deductus. Conflixit acie cum Annibale,qui cum exercitu eum cecidit.} Vet.lib.Conflixit cum Annibale,& cum exercitu cæſus eſt. Ad triginta ſeptem millia cæſa ex mille octingentis. præda ingens capta.} Emenda ex uet.lib.Et ipſo met Liuio. Ad mille octingentos triginta capti.præda ingens parta.

IN LIBRVM XXV.

Salentinorvm.} Sallentinorum,ut ante dixi. Eodem tempore in Bruttijs ex XII populis,qui anno priore ad Pœnos deſciuerant, Conſentini, & Thurini in fidem populi R. redierunt.} De Bruttiorum defectione ſæpius agit Liuius. Omnes locos nominabo,ut ſiquid in hac re difficultatis inſideat, leuemus. Anno DXXXIIII. Varrone & Paullo conſulibus poſt Cannenſem cladem ita loquitur. Defecere ad Pœnos Bruttij omnes,Lucani,præter hos Surrentini,& Græcorum omnis ferme ora Tarentini,Metapontini,Crotonienſes,Locriq;. Lib. XXII. Eodem anno.lib.XXIII. ita. Petillia in Bruttijs à Pœnis capta,poſt Conſentia.Tum Croto urbs Græca à Bruttijs occupata. Poſtremo Locrenſes deſciuere ad Bruttios,Pœnosq;. Rhegini tantummodo regionis eius in fide erga Romanos ad ultimum manſerunt. Anno DXXXV Ti. Sempronio conſule, & lib. XXIIII ſcribit Rhegium à Pœnis fruſtra tentatum.Locros ab eis captos. Cruto à Bruttijs occupata,omnis Locros multitudo translata. Anno DXXVII. Q. Fabio, Ti.Sempronio conſulibus,lib.XXV.ita.In Bruttijs ex XII populis,qui anno priore deſciuerant, Conſentini,& Thurini in fidem populi R. redierunt. Hoc loco, priorem annum uidetur intelligere, annum DXXXV. & reditum ad Romanos factum eſſe anno DXXVI, quanquam de eo ſcribat in anno DXXVII. illo anno omnium Bruttiorum populorum,quos hoc loco XII fuiſſe ait,defectionem factam eſſe accipere debemus. ita ut ter de hac re locutus ſit, primum breuiſsime,poſt aliquanto latius,idque non ſuo anno, ſed anno DXXXIIII ad Cannenſis cladis damna ingentia demonſtranda, qua conſternati tot populi defecerint. poſtremo latiſsime anno ſuo DXXXV,quanquam ibi nihil de Petelia,& Conſentia dixit,de quibus obiter ante dixerat. Hæc mihi pluribus uerbis exponenda fuerunt, ut quoquo modo poſſem Liuium à Glareani obtrectatione mea interpretatione defenderem,paulo poſt oſtendam,uideri hoc loco legendum eſſe, Dertnazi,non Thurini. Praefectvs ſocium.} Egregie. tales enim fuiſſe præfectos ſcribit Polybius lib. VI. παραλέγονται δώδεκα ἄρχοντες περιβεβλημένοι ὑπὸ τῶν ὑπάτων, οἱ τοὺς ὑπάτους τοὺς ἐπιτηδειοτάτους πρὸς τὴν ἀληθινὴν χρείαν ἐκ τῶν παραγεγονότων συμμάχων ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς ἐξέλεγον τοὺς ἐπιλεγομένους ἐκτραορδιναρίους, ὃ μεθερμηνευόμενον, ἐπιλέκτους. Mvlta prælia parua,haud ullum dignum memoratu fecit.} Vet.lib.Haud ulla digna memoria fecit. Sacrificvli, ac uates ceperant hominum mentes.} Eandem rem expreſsit ſic libro quarto.Animos multiplex religio,& pleraque externa inuaſit,nouos ritus ſacrificandi uaticinando inferentibus in domos,quibus quæſtui ſunt capti ſuperſtitione animi. Cvm emoueri eam multitudinem.} Vet.lib. Emouere. M. aemilio prætori urbis negotium datum eſt.} Emendandum eſt.M.Atilio prætori urbano. Nam hoc anno M.Atilius prætor fuit urbanus,M. Aemilius peregrinus. Sic enim ſupra Liuius.M.Aemilius prætor,cuius peregrina ſors erat,iuriſdictionem Atilio collegæ prætori urbano mandarat,ut Luceriam prouinciam haberet.Item hoc libro infra. Prætorum Fuluij Flacci,quæ Luceriæ ſub Aemilio prætore eſſent. in libris porro uet.eſt pro urbis,urbano,quomodo ſcribendum eſſe uidetur. Edixit,ut quicunque libros uaticinios,precationesve, aut artem conſcriptam ſacrificandi haberet,eos libros omnes &c.} Hinc lib. XXXIX.Quoties hoc patrum maiorumq; ætate negotium eſt magiſtratibus datum,ut ſacra externa fieri uetarent? ſacrificulos, uatesq; foro,circo,urbe prohiberent? uaticinios libros conquirerent,comburerentq; omnem diſciplinam ſacrificandi præterquam more Romano abolerent. C. papyrivs C. F. Maſſo.} C. Papirius C. F. Maſo,ex conſulatu eius Capitolino, in quo primus in Monte Albano de Corſeis triumphauit. Cn. servilivs Cepio.} Cæpio. ex Capit. lap. nummis argenteis,græcis monumentis,in quibus eſt καιπίων,& per mendum,καπίων. L. Qvintivs Flaminius.} L. Quinctius Flamininus, ex lap.Capitol. Centonem.} Centhonem.lap.Capit. C.Claudius hic Centho Dictator conſul ante fuerat cum M.Sempronio Tuditano. Primo comitiali die. Varro lib.V.Comitiales dies dicti,quod tum iret populus ad ſuffragia ferenda,niſi ſi,quæ feriæ conceptæ eſſent, propter quas non liceret,ut Compitalia,& Latinæ. Cn. fvlvivs Flaccus.Claudius Nero.} Vet.lib.C.Claudius Nero. Eodem poſt etiam prænomine in conſulatu afficitur. M. ivnivs Syllanus.} Silanus, ex Capitol. lap.& græcis libris σιλανὸς,P.Cornelius Sylla.} Lap.Cap.Sulla.Cæterum P.hic Cornelius Rufinus dicebatur,in hoc autem magiſtratu Sullæ cognomen inuenit,ut poſt dicam. Aedilis Curulis fuit eo anno cum M.Cornelio Cethego P.Cornelius Scipio,cui poſt Africanus fuit cognomen.} Placuit hoc loco adſcribere. Polybiũ lib. X.auctorẽ eſſe P.Scipionẽ cum L. Scipione fratre ædilẽ fuiſſe. Quod innuit etiã Velleius libro ſecundo cũ ait.Nam cenſura Metellorum,patrueliũ,non germanorũ fratrum fuit,quod ſolis contigerat Scipionibus. Commemorat enim fratres collegas in aliquo magiſtratu.

Aedilicia largitio hæc fuit.} De largitionibus ædilium Cicero libro ſecundo de officijs.

M. fvndanivs.} Vet.lib. M.Fũdanius Fũdulus.Recte eſt enim Fũdulus Fundaniorũ cognomen,

Quod

Quod ex conſulatu Capitolino C. Fundanij Funduli anno DX. intelligi poteſt. CLAVDIVS Nero Sueſſulam.} Vet. lib. C. Claudius, ut ante. M. IVNIVS Syllanus inter conſules.} Aſſentior Vallæ, & Glareano, quatenus uoces illas, inter conſules, mendoſe eſſe dixerunt. diſſentio ab iiſdem, quatenus pro ijs, Etruriam, eſſe reſtituendum putarunt. Neque uero nego, quin M. Iunius prætor Etruriam ſit ſortitus, ſiquidem in anno ſequenti ita ait. Prætoribus prioris anni. M. Iunio in Etruria, P. Sempronio in Gallia prorogatum imperium eſt, ſed illud dico, non Etruriam, ſed Tuſcos, eſſe reponendũ non ſolum hoc in loco, ſed etiam infra, ubi ait. M. Iunio inter conſules legiones urbanæ prioris anni datæ, ubi, In Tuſcos, legendum eſſe dico. Me autem, ut ita ſentiam, adducit primum Liuius, qui ita loqui ſolitus eſt, ut in anno DLX. Prætores prouincias ſortiti L. Auruncuelius urbanam, Cn. Fuluius peregrinam, L. Aemilius Regillus claſſem, P. Iunius Tuſcos. & paulo poſt. P. Iunius in Tuſcos exercitum ſcribere iuſſus: deinde erroris uериſimilitudo. Nam pro, Tuſcos, uel, in Tuſcos, factum eſt à librarijs intus cos. & inter cos. Quæ qui explicare omnibus literis uoluerunt, inter conſules, & intus conſuli, & creatus conſul (hæc enim omnia in ueteribus libris alijs, atque alijs inueniuntur.) ſcripſerunt. HISPANIAE P. Cn. Cornelijs.} Vet. lib. P. & Cn. Cornelijs. POPVLANTEM temere agros in Lucanis.} De eo ita huius libri initio. Proſperis aliquot populationibus in agro Bruttio iuſti ducis ſpeciem nactus. QVIA publicum periculum erat à ui tempeſtatis in ijs, quæ portarentur ad exercitus.} Hac de re ſic lib. XXIIII extremo. Alterum poſtulatum publicanorum fuit, ut quæ in naues impoſuiſſent, ab hoſtium tempeſtatisque ui publico periculo eſſent. EA FRAVS indicata M. Aemilio prætori priore anno fuerat.} Superiore anno (ut oſtendi) M. Atilius in urbe manſit, quippe qui prætor eſſet urbanus, reliqui prætores in prouincias profecti ſunt. Ergo, M. Atilio, ut ante corrigendum. QVIA patres ordinem publicanorum in tali tempore offenſum nolebant. populus ſeuerior uindex fraudis erat.} Miratur Glareanus quid ſit, quod cum populum fraudis uindicem uocet Liuius, paulo poſt, plebis concilium habitum eſſe hac de re dicat. neque intelligit, cum de tributis comitijs agitur, ut hoc loco, populum pro plebe accipi, præſertim uero cum ab his comitijs patres eſſent exempti. Quod Liuius tradidit lib. II. Inſignẽ annum maxime tributa comitia efficiunt res maior uictoria ſuſcepti certaminis, quàm uſu. plus enim dignitatis comitijs ipſis detractum eſt patribus ex conſilio ſummouendis, quàm uirium, aut plebi additum, aut demptum patribus. & eodem libro. Conſules, nobilitasque ad impediendam legem in concione conſiſtunt. ſummoueri Lætorius iubet, præterquam qui ſuffragium ineant. Item Gellius lib. XV. Cap. XXVII. Is, qui non uniuerſum populum, ſed partem aliquã adeſſe iubet, non comitia, ſed concilium edicere debet. Tribuni autem neque aduocant patricios, neque ad eos referre de re ulla poſſunt. Ita ne leges quidem proprie, ſed plebis ſcita appellantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta ſunt. Sæpe autem populi uoce Patres etiam continentur, ut eodem in loco ſignificat Liuius. Conſul Appius negare ius eſſe tribuno in quenquam niſi plebeium. non enim populi, ſed plebis eum magiſtratum eſſe. TRIBVNI plebis &c. ducentum millium æris multam M. Poſtumio dixerunt, cuius certandæ cum dies aduenisſet.} Magiſtratus multare quenquam non poterat, ſed multam pronunciare, quã deinde populus aut iuberet, aut remitteret. Illud erat multam dicere, hoc multam certare. Sic li. III. de Legibus Cicero. Magiſtratus nec obedientem, & nocuum ciuem multa, uinculis, uerberibus'ue coercento, ni par, maior'ue poteſtas prohibesſit, ad quos prouocatio eſto. Cum magiſtratus iudicasſit, irrogasſit'ue, per populum multæ, pœnæ certatio eſto. & Philip. XI. Craſſus conſul Pont. Max. Flacco collegæ Flamini Martiali multam dixit, ſi à ſacris diſceſsiſſet, quam multam populus R. remiſit. Sic Liuius paulo poſt. Tribuni pl. omiſſa multæ certatione rei capitalis diem Poſtumio dixerunt. TESTVLIS datis, tribuni populum ſummouerunt, ciſtellaque allata eſt, ut ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent.} Vet. lib. habent omnes, Veſtibus datis. Quæ lectio neglecta eſt ſine cauſa. In eiuſmodi enim re ſic loquitur Cicero in prætura urbana. Accuſabo; reſpondebis. teſtibus editis ita mittam in conſilium, ut etiam ſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare, & lib. XXVI. Liuius. Bis eſt accuſatus, pecuniæque anquiſitum, tertio teſtibus datis, cum iurati permulti dicerent, fugæ initium à prætore ortum, tanta ira accenſa eſt, ut capite anquirendum concio ſucclamaret. Sic hoc loco, Tribuni, qui diem dixerant, datis teſtibus ſummouent populum, ut tribus ad ſuffragandum introuocent. Quod eſt æque, atque iudices in conſilium mittere. Præterea pro, Ciſtella allata eſt. Vet. lib. habent. Si te illaque. lata eſt. ut ſitella, magis probem. Sic Cicero lib. I. de Nat. Deorum. Vt igitur Ti. Gracchum cum uideor concionantem in Capitolio uidere de M. Octauio deferentem ſitellam. Idem tamen eſt, ciſtula, ut ad Heren. libro primo. Ille nihilominus ciſtulam detulit. & paulo poſt. pontes diſturbat, ciſtas deijcit. Has uocat *ὑδρίας* Plutarchus in Tiberio. *καὶ τὸν δῆμον αὐτοῦ καλοῦντος ἐπὶ τὴν ψῆφον, ἡρπάσθησαν ὑπὸ τῶν πλουσίων αἱ ὑδρίαι.* Sitellam autem tulerunt tribuni, ut ea ſorte tribus educerentur, in quibus Latini ciues Romani facti ſuffragium ferrent. quaſi uero in alijs tribubus cenſerentur, in alijs ſuffragarentur. CONSILIO diem eximeret.} Nota forma dicendi aliorum interpretatione facta eſt. Cicero de leg. III. Diem tollere dixit. idemque ſæpius. Eximere. Quod eſt, ne quid eo die conficiatur in populo, uel in ſenatu de re aliqua, uel dicendo, uel alia ratione impedire. Vos in ordinem coactos eſſe. Idem eſt in ordinem redactus. Quo de genere dicendi ſic Priſcianus lib. XVIII. In ordinem redactus eſt, id eſt inter uiles & abie-

ctos

ctos connumeratus eſt. Liuius lib. xxx. ab urbe cond. Tribuni plebis in ordinem redacti pro contemptiſsimis habiti ſunt. Hinc etiam extra ordinem redacti, pro egregijs dicuntur. Attici ἐγχειρητικώτερος ἀρετῆς. ξενοφῶν ἑλληνικῶν δ, ἦν δὲ οὗτος ὁ ἀνὴρ δι' χαρίς τε, μᾶλλον δὲ συντεταγμένος, καὶ ἐγχειρητικώτερος ἀρετῆς.

174 M. FVRIVM Camillum. } Hac de re lib. v. DECEMVIROS ante eum. } lib. III. TRIBVNI pl. uocauerunt plebem, quæ ita ſciuit. Si M. Poſtumius. } Hanc lectionem nobis olim reſtituit Valla, cum legeretur. Tribuni plebis uocarunt, plebesq; ſciuit. & ita. Tribuni plebem uocarunt. Nos autem germanam lectionem eſſe cenſemus. Tribuni plebis plebem rogarunt. plebesque ſciuit. Sic enim lib. III. M. Duilius tribunus plebis plebem rogauit. plebesque ſciuit. & lib. XXVI. Vt M. Antiſtius tribunus plebis rogationem ferret, ſciretque plebs. & lib. XXVII. Ex auctoritate patrum ad plebem latum, plebemque ſciuiſſe. & lib. XXXI. Tribuni ad plebem tulerunt, plebesque ſciuit. & Cicero Philip. I. Hoc accepimus à maioribus ius rogandi. Conſules populum iure rogauerunt. populusque iure ſciuit. NOVVS Pontifex M. Cornelius Cethegus. } L. Lentulus duobus ſacerdotijs præditus fuit, Pontificatu, & Pontificatu maximo. In eius mortui locum M. Cornelius Cethegus Pontifex factus eſt, P. uero Craſſus Pont. Max. ET Licinius Craſſus. } Vet. lib Et P. Licinius Craſſus. quo eodem prænomine poſtea in conſulatu afficitur. ANTE hunc intra centum annos, & uiginti nemo præter P. Cornelium Caluſſam Pont. Max. creatus fuerat, qui ſella curuli non ſediſſet. } Nuſquam alibi Caluſſam cognomen reperi. puto autem legendum eſſe, Scapulam, ut P. Cornelius Scapula intelligatur, qui annos ante prope uiginti conſul fuit. VT qui minores ſeptem, & decem annis ſacramento dixiſſent, ijs perinde ſtipendia procederent, ac ſi ſeptem, & uiginti annorum, aut maiores milites facti eſſent. } Vet. lib. ac ſi ſeptem & decem annorum. Hæc eſt enim ætas militaris legibus conſtituta. Qui cum P. Lentulo militabant. } Hic anno DXXXVI Siciliam prouinciam in prætura habuit, eandemque biennio poſt prorogato imperio obtinuit. CONSVLEM te M. Marcello. } Vet. lib. Conſulem, inquit, te M. Marcelle. QVI capti à Pyrrho ad Heracleam erant. } Hæc pugna pugnata eſt P. Valerio Læuino conſule duce. De qua Plutarchus in Pyrrho, Florus, Oroſius. Qui ſcripſit de Viris Illuſtribus. IMPERATORE eo, cui. } C. Terentio Varrone. lib. XXII. AD Aliam prope omnis exercitus fugit. } lib. v. AD Furcas Caudinas. } lib. IX. VT ulla ignominia ijs exercitibus inureretur. } Valla, reſtituit, Inureretur, cum in Vet. lib. legeretur, Quæreretur, ut hodie quoque legitur. Mihi uero uetuſta lectio placet. ut quemadmodum Cicero dixit, Quærere alicui honores, ſic Ignominiam quærere dicamus. Quod uerbum eò huic loco accommodatius eſt, quod genus ignominiæ, qua notati ſunt Cannenſes iſti milites, nouum, & nunquam antea uſurpatum eſt. Cicero Philip. IX. Vellem dij immortales feciſſent, ut uiuo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus. APVD patres noſtros captiui. } Bello Pyrrhi. EX Cannenſi acie. } Vet. lib. Pugna. DVM ne quis eorum munere uacaret. } id eſt, dum ne quis excuſatus uacationem haberet militiæ. Sic enim lib. XXVI. Quibus ſenatus miſsionem, reditumque in patriam negauerat ante finem belli. REFICIENDIS ædibus Fortunæ, & matris Matutæ. } Vet. lib. Fortunæ, & Martis. ut ſuſpicandum ſit, ne uox, Matutæ, aſſiuta ſit ab ijs, qui Matris pro Martis legerunt.

175 EX ijs tredecim ferè nobiles Tarentini coniurauerunt. } Vet. lib. nobiles iuuenes Tarentini. egregie. nam paulo poſt ſubiungit. Conſpecta ea præda iuuenum eſt. Ex ijs autem quod ait, ob ea, intelligendum eſt. id eſt, ob ſupplicium de obſidibus Tarentinis ſumptum. NICO, & Philomenes. Vet. lib. Philomenus. Polyb. lib. VIII. νίκων καὶ φιλήμενος. NOCTE per ſpeciem uenandi urbe egreſſi ad eum proficiſcuntur. } Ea hoc loco incipit fragmētum huius Hiſtoriæ apud Polybium libro VIII. unde hæc ad uerbum ſumpſit Liuius. τὸν μὲν οὖν πρῶτον ὡς ἐπ' ἐξοδίαν ὁρμήσαντες ἐκ τῆς πόλεως, καὶ συνεγγίσαντες τῇ παρεμβολῇ τῶν καρχηδονίων νυκτός, ἄλλοι μὲν συγκαθέντες εἴς τινα τόπον ὑλώδη παρὰ τὴν ὁδὸν ἔμειναν. ὁ δὲ φιλήμενος, καὶ νίκων προσῆλθον πρὸς τὴν παρεμβολὴν, &c. FIDE ſanxerunt, liberos Tarentinos leges, ſuaque omnia habituros. } Sic Polybius. αὐτοί τε τοῖς περὶ τὸν ἀννίβαν ἔδοσαν πίστεις, καὶ παρ' ἐκείνων ἔλαβον ἐπὶ τούτοις, ἐφ' ᾧ ταραντίνους ἐλευθερώσειν, καὶ μήτε φόρους πράξασθαι κατὰ μηδένα τρόπον. &c. DONABAT aut præfecto, aut cuſtodibus portarum. } Polyb. διὸ τούτῳ μὲν ἐπέταξαν ἐξιδιάζεσθαι διὰ τῶν ἁλισκομένων θηρίων πρῶτον μὲν τὸν ἐπὶ τῆς πόλεως τεταγμένον γάϊον λίβιον. δεύτερον δὲ τοὺς μὲν φυλάττοντας τὸν πυλῶνα. Quo in loco C. Liuium præfectum appellat, quem poſtea Liuius M. Liuium Macatum, Cicero in Catone M. Liuium Salinatorem. AEGRVM ſimulabat. } Polyb. ὁ δὲ πάλαι ὑπεκρίνετο σκῆψιν, ὡς ἀρρωστῶν.

TRIDVI uia aberat. } Sic Polyb. ἀπεῖχε τῷ στρατοπέδῳ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν τοῦ τάραντος. DECEM millibus peditum, atque equitum, quos in expeditione uelocitate corporum, ac leuitate armorum aptiſſimos eſſe ratus eſt, electis. } Polybius. παρασκευάσας ἔκ τε τῶν ἱππέων, καὶ τῶν πεζῶν τοὺς διαφέροντας δι' εὐκινησίᾳ καὶ τόλμῃ περὶ μυρίους τὸν ἀριθμόν. QVARTA uigilia noctis. } Polyb. ὑπὸ τὴν ἑωθινήν. PRAEMISSIS'QVE octuaginta fere Numidis equitibus, &c. } Polyb. τῶν δὲ νομαδικῶν ἱππέων εἰς ὀγδοήκοντα προχειρισάμενος, ἐκέλευσε προπορεύεσθαι &c. IPSE raptim agmine facto, quindecim ferme millium ſpatio caſtra ab Tarento poſuit. } Malim, agmine acto. quod eſt, moto. Quod Liuius quindecim millia, Polybius. ὡς ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους. ET NE ibi quidem nunciato, quo pergerent, tantum conuocato milites monuit, uia omnes irent, &c. } Malim, quo pergerent. de Annibale enim loquitur. de quo ſic Polybius. καὶ συναθροίσας τοὺς ἡγεμόνας, κυρίως μὲν οὖν διεσάφει τὴν ἐπιβολὴν, ἁπλῶς δὲ παρεκάλει συνέ-

χειν

ἔχων ἕκαστον τὰ περὶ τὰς ἐφ' αὑτὸν τασσομένους &c. quo in loco legendum eſt ex Liuio. κυρίους μὲν ὁ διετάξατο. Illud etiam intereſt, quod Liuius milites, Polybius duces conuocatos ſcribit. Nev quid niſi ducum iuſſu facerent. } Polyb. καὶ μηδὲν ἰδιοπραγεῖν παρὲξ τῶν προσταττομένων. Sic enim legendum. non autem. καὶ μηδενὶ διαπραγεῖν. ut legitur uulgo. Interea adeo nihil obedienter curatum eſt, ut contra pro argumento fuerit illa procurſatio Numidarum, Annibalem exercitumque caſtria non mouiſſe. } Breuius Polybius. τῆς γε μὲν ὅλης πράξεως διὰ ταῦτα καὶ μᾶλλον ἀνύποπτος ἦν ὁ Λίβιος. ideſt, Ex his minus ſuſpecta tota actio Liuio Præfecto erat. Quod autem ait Liuius. Nihil obedienter curatum eſt, ab equitibus intellige, quos ad arcendas populationes Numidarum præfectus emiſerat. Annibal concubia nocte mouit. Dux Philomenus erat cum ſolito captæ uenationis onere. } Polyb. ἐκίνει τὴν στρατοπεδείαν κνέφαλος ἄρτι γενομένου συνάψαι τῷ τείχει περὶ μέσας νύκτας, καθηγεμόνα τὸν φιλήμενον. ἔχων, ἢ παρεσκευακὼς σὺν ἄγριον αὐτῷ πρὸς τὴν διατεταγμένην χρείαν. Parte alia portam Temenitidam adiret Annibal. Ea mediterranea regione Orientem ſpectabat. aliquantum intra mænia includitur. } Vet. lib. Temenida. Sic etiam Polyb. κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς μεσογαίου πρὸς ἕω δὲ κειμένην πλευρὰν ὡς ἐπὶ τὰς τημενίδας προσαγορευομένας πύλας. Quod ait. aliquantum intra mænia includitur. intelligendum eſt nihil einſmodi de porta à Polybio afferri, ſed de ſepulchris quibuſdam, ad quæ Nico, & ſocij eius uenerunt, unde ignem excitarunt, ut & Polybius, & Liuius ait. Editus ex compoſito ignis ab Annibale refulſit. Idem redditum ab Nicone ſignum. Hæc autem ſepulchra intra mænia, atque intra portas fuiſſe ſcribit Polybius. ἧκον ἐπὶ τοὺς τάφους. τὸ γὰρ πρὸς ἕω μέρος τῆς τῶν ταραντίνων πόλεως μνημάτων ἐστὶ πλῆρες, διὰ τὸ τοὺς τελευτήσαντας θάπτεσθαι ἔτι καὶ νῦν ἐντός. & poſt διὰ ταῦτα θάπτειν ἔτι καὶ νῦν τοὺς μεταλλάξαντας ἐντὸς τῶν πυλῶν. In Vet. lib. eſt. Aliquantum intra mænia includuntur, ut omnino locus hic totus uideatur ita eſſe ſupplendus. Conuenerat autem ut Philomenus portula aſſueta uenationem inferens armatos induceret, parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione Orientem ſpectabat. Nico cum ſocijs ad monumenta eſſet. Ea aliquantum intra mœnia includuntur. Nam niſi ita ſuppleas, nanum erit quod ſequitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex compoſito ignis ab Annibale refulſit. idem redditum ab Nicone ſignum. Neque enim quid cum Nicone Annibali conueniſſet præceſsit.

Editvs ex compoſito ignis ab Annibale eſt, refulſitque. } Vet. lib Ab Annibale refulſit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites ſubſiſtere iubet, ut quo res poſtulet, occurrere libero campo poſſent. } Polybius apertius. ait enim Annibalem in forum ueniſſe. equites intra mœnia ſubſiſtere iuſsiſſe. quare paulo poſt Liuius. Cum ſilentio in forum ducti Annibali ſe iunxerunt. Portvlae parte alia. } Vertit ex Polybio μονοπύλην, & πυλίδα portulam. Vix ſuſtinere grandis beſtiæ onus. } Polyb. εἰπόντος ὅτι βαρυνόντας, φέρειν γὰρ ἦν ἄγριον. Seqvvtvs ipſe cum expedito uenatore. } Polyb. καὶ σὺν αὐτῷ νομαδικὴν ἔχων διασκευὴν ἕτερος. Ingressi deinde triginta fere armati. } Polybius Afros triginta fuiſſe ait. Tvm duo millia Gallorum Pœnus in très diuiſa partes per urbem dimittit, Tarentinos, & Afros quam maxime frequentia occupare iubet. } Sæpe fit, ut qui locum ſe emendare exiſtimet, is non ſolum non emendet, ſed magis etiam deprauet, ac cuiuſdam ſenſus ſpecie cæteris facultatem cognoſcendæ labis omnem eripiat. ut hoc loco Valla. qui cum legatur in ueteribus libris, Tarentinos & infra. putauit emendatum eſſe locum, ſi pro, infra, Afros, repoſuiſſet. Cæterum Polybius docet non ita legendum, multo uero minus ita interpretandum hunc locum eſſe. neque enim aut Tarentini, aut Afri ab Annibale ad occupanda frequentia miſsi ſunt, ſed Galli ducibus iuuenibus Tarentinis, quod etiam addit Liuius. quanquam quid eſt, Frequentia? quis ſic latine locutus eſt unquam? occupare frequentia. Polybius Gallis mandatum eſſe ab Annibale ait, ut aptiſsimas quaſque in forum ferentes uias occuparent. Hinc ego uoces, Tarentinos, & fœdiſsime deprauatas eſſe exiſtimo, pro, & ferentes uias. uocem autem, infra, in fora, legendam eſſe, ut ita ſit. Tum duo millia Gallorum Pœnus in tres diuiſa partes per urbem dimittit, & ferentes uias in fora quàm maxime frequentia occupare iubet. Atque ſenſum hunc eſſe exploratum habeo. Polybius. ἀπομερίσας δὲ τῶν κελτῶν εἰς δισχιλίους, καὶ διελὼν εἰς τρία μέρη τούτους συνέστησε τῶν νεανίσκων δύο πρὸς ἕκαστον μέρος τῶν τὴν χειρίζοντων πρᾶξιν. προστάξας διαλαβεῖν τῶν εἰς τὴν ἀγορὰν φερουσῶν ὁδῶν τὰς εὐκαιροτάτας. & paulo poſt. παραγενόμενοι δὲ ταῖς πλατείαις ἀτάκτως. id eſt cum Tarentini in fora concurrerent. Liuius paulo poſt. Viam ferentem in agros, & lib. x x v i. Via quæ Sueſſulam fert. Praefectvs primo excitatus tumultu. } Polybius, C. Liuium præfectum ad portam, atque inde in arcem perueniſſe, item ſcribit. Liuius nomen præfecti omittit, ne notam familiæ ſuæ nomini aliquam inureret, ſiquidem C. Liuii præfecti culpa, quem ebrium etiam tum fuiſſe ait Polybius, Tarentum amiſſum eſſe conſtat. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat à proditoribus ad hoc ipſum præparata, & inſcienter à Græco inflata quis, aut quibus ſignum daret incertum efficiebat. } Vet. lib. Scienter. idque recte. ſic enim Polybius. οἱ περὶ τὸν φιλήμενον ἡτοιμασμένοι σάλπιγγας ῥωμαϊκὰς, καὶ τινῶν αὐταῖς χρῆσθαι δυναμένων διὰ τὴν συνήθειαν, στάντες περὶ τὸ θέατρον ἐσήμαινον. Postqvam lux certior erat &c. tum Annibal Tarentinos ſine armis conuocare iubet. } Polyb. ὄντος δὲ φωτὸς εἰλικρινοῦς, ὁ μὲν ἀννίβας ἐκήρυττε τοὺς ταραντίνους ἄνευ τῶν ὅπλων ἀθροίζεσθαι πάντας εἰς τὴν ἀγοράν. Persecvti fuerant. } Vet. lib. Profecuti. eſt enim officii uerbum, quod huic loco conuenit. Polib. ἀπεχώρουν εἰς τὴν ἄκραν. Recipere ſe in domos ſuas quenque iuſsit, & foribus nomen ſuuum inſcribere. } Polybius. συντάξας ἕκαστον εἰς τὴν

ἰδίαν οἰκίαν ἐπανελθόντας μετὰ σπουδῆς ἐπὶ τὴν θύραν ἐπιγράψαι, ταραντῖνον. Inde τῷ δὲ ἐπὶ τὴν ῥωμαϊκὴν κατάλυσιν ἐπιγράψαντι ταυτὸ τοῦτο, θάνατον ὥρισε τὴν ζημίαν. Liuius. Si quis in hoſpitio ciuis Romani nomen inſcripſiſſet, eum ſe pro hoſte habiturum. Idem affert rationem, quæ non eſt apud Polybium. Vacuas autem cernebat domos. QVAM cum & mari, quo in peninſulæ modum pars maiot circumluitur, & præaltis rupibus, & ab ipſa urbe muro, & foſſa ingenti ſeptam uideret. } Et præaltis rupibus. Et uacat. ex uet. lib. & ſenſu ipſo. Intelligit enim arcem à mari præaltis rupibus ſeptam fuiſſe, ab urbe muro, & foſſa. Itaque quod Glareanus huoc locum ſequenti repugnare ait. Et eſt non altitudine, nt cætera, tuta, ſed loco plano poſita, non procedit. hic enim de altitudine, quæ mare ſpectat, poſt de ea, quæ terram, loquitut, ſiquidem in plano poſitam eſſe ait. VALLO urbem ab arce interſepire ſtatuit. } Polib. ἔκρινε διατειχίσαι τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἄκρας. ET ſi ferocius prneurriſſent. } Priſcianus Liuium ait hoc loco ſcripſiſſe procucurriſſent, ut Cato dixit. Concucutriſſe. Polib. θρασέως τῶν ῥωμαίων, καὶ τετολμηκότως ἐπιχειρούντων τοῖς ὑπεναντίοις. LOCI anguſtiæ eos, impedimentaq; alia opere iam cæpto alia apparatu operis morabantut. } Placet uetus lectio. Impeditaq; alia, ut ſit alia loca impedita opere iam cœpto, alia impedita apparatu nperis. VT SIMVL interfaciendo muro adiuuaret. } Vet. lib. in faciendo. AD GALESVM flumen (quinque millia ab urbe abeſt) poſuit caſtra. } Polib. κατεστρατοπέδευσε περὶ τετταράκοντα σταδίους ἀπέχων τῆς πόλεως παρὰ τὸν ποταμὸν παρὰ μέν τισι γαλαῖον, παρὰ δὲ τοῖς πλείστοις προσαγορευόμενον εὐρώταν. MISSVM à Metaponto præſidium Romanis fecit animum. } Polybius. παραπεσούσης ἐκ μεταποντίου βοηθείας εἰς τὴν ἄκραν κατὰ θάλατταν, βραχύ τι ταῖς ψυχαῖς ἀναθαῤῥήσαντες οἱ ῥωμαῖοι νυκτὸς ἐπέθεντο τοῖς ἔργοις. ANNIBAL, conuocatis principibus Tarentinis, omnes præſentes difficultates expoſuit. } Polybius. ἀθροίσας τοὺς ταραντίνους ἀπεδείκνυε, διότι κυριώτατόν ἐστι πρὸς τοὺς ἐνεστῶτας καιροὺς τὸ τῆς θαλάττης ἀντιλαμβάνεσθαι. & paulo poſt. ἐδίδαξε τοὺς ταραντίνους ὡς ἐὰν ἀποκλεισθῶσι τῆς κατὰ θάλατταν ἐλπίδος οἱ τὴν ἄκραν τηροῦντες, παρὰ πόδας αὐτοὶ δι' αὑτῶν εἴξαντες, λείψουσι ταύτην, καὶ παραδώσουσι τὸν τόπον.

QVO ſi naues ſint. } Vet. lib. Quod ſi naues ſint.

176 ASSENTIEBANTVR Tarentini &c. } Polyb. ὧν ἀκούσαντες οἱ ταραντῖνοι τοῖς μὲν λεγομένοις συγκατετίθεντο &c. PVNICAS enim naues ex Sicilia accitas id poſſe facere. } Polybius addit, fieri hoc per ea tempora nnn potuiſſe. EVADENT, inquit, Annibal. } Ficta à Liuio uerba, quæ non ſunt apud Polybium. VIA, quæ in portum per mediam urbem ad mare tranſmiſſa eſt, tranſueham naues. } Polybius. ὁ δὲ συνθεωρήσας τὴν πλατεῖαν διακόσμητον οὖσαν, τὴν ὑπάρχουσαν μὲν ἐντὸς τοῦ διατειχίσματος, φέρουσαν δὲ παρὰ τὸ διατείχισμα ἐκ τοῦ λιμένος εἰς τὴν ἔξω θάλατταν, ταύτῃ διενοεῖτο τὰς ναῦς ἐκ τοῦ λιμένος εἰς τὴν νότιον ὑπερβιβάζειν πλευράν. Ex his apparet legendum eſſe apud Liuium, ex portu, non, in portum. Vet. quidem libri, in portu, habent. Tranſtulit enim plauſtris naues è portu per urbem ad mare, quod ad meridiem ſpectat. CONTRACTA extemplo undique plauſtra. } Latius rationem exponit Liuius, qua tranſuectæ naues ſint, quàm Polybius, qui breuiſsime eam eſt complexus. HVNC ſtatum rerum Annibal Tarenti reliquit, regreſſus ipſe in hiberna. } Polyb. ἀπολιπὼν δὲ φυλακὴν ἀποχρῶσαν τῆς πόλεως, ἀνέζευξε μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ παρεγένετο τριταῖος ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς χάρακα. καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ χειμῶνος ἐνταῦθα διατρίβων ἔμενε κατὰ χώραν. IN M. Aemilij prætoris urbis. } Iam bis admonui priore anno A. Atilium prætorem urbanum fuiſſe. non M. Aemilium, qui ad Luceriam cum exercitu fuit. Quare & hic M. Atilij prætoris urbani, legendum. EX huius Marcii duobus carminibus alterius poſtea aucta declarata auctoritas euentu, alteri quoque, cuius nondum tempus uenerat, afferebat fidem. } Valla ſic legit. alterius poſt rem actam editi cum tatn auctoritas euentu. at ex fide antiqui exemplaris ita legendum. alterius poſt ea acta editi certo auctoritas euentu. quanquam malim. poſt acta. Duo enim Marcii uatis carmina erãt, inquit, quorum priore Cannenſis clades iam accepta prædicta erat, poſteriore Pœnorum fugatio ex ludis Apollini deo uouendis. Factum eſt autem, ut auctoritas prioris uerſus, qui poſt acta editos fuerat ex certo rei euentu comparata fidem quoque alteri, qui ante rem editus erat, attulerit. IIS fiat eſca caro tua. } Vet. lib. Fluat. ego, fuat. Feſtus. Fuam ſim, uel fiam. Vergil. Tros, Rutulusve fuat. uerbum antiquum eſt. hæc autem carmina redolent antiquitatem. DIOMEDIS Argiui campos. } Strabo. lib. VI. λέγεται δὲ ἀμφότερα Διομήδους κτίσματα. καὶ τὸ πεδίον. καὶ ἄλλα πολλὰ δείκνυται τοῦ Διομήδους ἐν τούτοις τοῖς τόποις δυναστείας σημεῖα. HOSTES Romani ſi expellere uultis. } Hic totus locus tractatur iiſdem uerbis à Macrobio libro primo Satur. quo in loco legitur. Hoſtem Romani ſi ea agro pellere uultis.

QVI quotannis comitet Apollini fiant. } Vet. lib. & Macrob. commoniter. quod eſt ſumptibus populi, & priuatorum, ut ſe expouens ſubdit. PRIVATI uti conferant pro ſe ſuisq;. } Malim, Pro ſe quiſque. IIS ludis faciendis. } Vet. lib. & Macrob. His ludis. NAM is dius extinguet. } Vet. lib. & Macrob. is diuus. PERDVELLES ueſtros, qui ueſtros campos paſcit placide. Vet. lib. & Macrob. Paſcunt. AD ID carmen explanandum unum diem ſumpſerunt. } Facit Macrobius, ut putem mendum eſſe in uoce, Eſplanandum inquit enim, Ex hoc carmine cũ procurandi gratia dies unus rebus diuinis eſſet impenſus. puto autem apud Liuium legendum eſſe, Expiandum. Eſt enim idẽ Expiare, quod Procurare. Eadẽ macula multos etiã Ciceronis locos fœdauit, à nemine, quod ſciã, adhuc notatos. Nam in oratione de reſponſis. Religionis explanatio uel ab uno Pontifice perito recte fieri poteſt. ubi legendum eſt, Expiatio. Nam in eadẽ ait. Expiabo religionẽ ædium mearũ. & in Philippica prima. Vt inexpiabiles religiones in Rempublicam inducerentur. Item in eadem de reſponſis, cum ait. Porten

torum

torum explanationes Etruſcorum diſciplina contineri uoluerunt, Expiationes, reſtituendum. Etenim Valerius, qui ijſdem fere uerbis eundem locum libro primo, capite primo tractat, ait. Portentorum depulſas Etruſca diſciplina explicari uoluerunt. Ac uereor etiam, ne cum Cicero ait de Diuin. lib. II. Si ea dij nobis obijciunt, quorum neque ſcientiam, neque explanationem habeamus: legendum ſit, expiationem. SACRA græco ritu facerent, ijſque hoſtijs. } Ex Macrob. legendum. hiſce hoſtijs. LVDOS prætor in Circo Maximo cum facturus eſſet, edixit. } Prætor erat urbanus P. Cornelius Sullla, idemq; ludos Apollinares hos ludos, qui deinde ſolennes prætorum urbanorum fuerunt, primus fecit. Eundem Decemuirum uocat Macrob. ſic. Bello Punico ſecundo ludi Apollinares ex libris Sibyllinis primum ſunt inſtituti ſuadente Cornelio Rufo decemuiro, qui propterea Sybilla cognominatus eſt, & poſtea corrupto nomine primus Sylla cœpit uocitari. Hinc etiam Velleius lib. II. L. Cornelium Sullam (ſic enim eſt in lap. Cap. non Syllam) Dictatorem, ſextum eſſe à P. Cornelio Rufino, qui Pyrrhi bello floruit, ait. Quod ita eſſe cum diuturna Romanarum familiarum obſeruatione compererim, placuit etiam hoc loco ſubtexere.

P. Cornelius Rufinus Dictator. 421.

I P. Cornelius Rufinus. cos. 462. 475. Dict. 476. bello Pyrrhi floruit.

II P. Cornelius Rufinus. de quo nihil comperi.

III P. Cornelius Rufus. præt. 538. Sibylla, poſt Sulla dictus. Macrob.

IIII P. Cornelius Sulla. præt. 564. — Ser. Cornelius Sulla legatus in Maced. 583.

V L. Cornelius Sulla. de quo nihil.

VI L. Cornelius L. F. P. N. Sulla. cos. 662. 671. Dict. 668. Sextus à Cornelio Rufino. Vell. lapid. Capitol. — Ser. Cornelius Sulla.

L. Cornelius Sulla. Fauſtus. Pæd. — Fauſta Cornelia. — P. Cornel. Sulla. cos. abdic. 585. pro quo Cicero. — Ser. Cornelius Sulla.

Hi Seruij Sullæ Dictatoris fratris filij dicuntur à Salluſtio in coniuratione Piſonis.

ID PRO cætera ſecordia, negligentiaque à Campanis actum. Nam paulo plus CCCC uehicula miſſa, & pauca præterea iumenta. } Vet. lib. quadraginta, habent, non quadringenta. quod ad ſecordiam Campanorum demonſtrandam magis ualet. de qua caſtigati ab Annone ſunt. atque ita profecto legendum. ALTA prædicta dies. Vet. lib. Prodita. Feſtus Referri diem proditam. COLLEGAM quoque, & exercitum eius ſe acciturum, totumque eò uerſuros bellum. } Vet. lib. uerſurum.

MANIPVLARES ſui primum tranſcendentem foſſam, dein legio tota ſequuta eſt. } Vet. lib. Primum tranſcenderunt foſſam. CAPTA itaque momento temporis, uelut in plano ſita, nec permunita caſtra. } Paulo ante negauit Pœnorum caſtra in plano eſſe, cum dixit. Tantum pauoris iniecerunt, ut ſi in plano caſtra poſita eſſent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & monumenta defenderunt. Nunc ait, Ea caſtra momento capta, æque atque ſi in plano ſita, nec permunita fuiſſent. Itaque non ſibi repugnat.

ITAQVE Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati, ad Annibale defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. } Anno DXXIIII. poſt Cannenſem cladem acceptam, ad Pœnos Græcorum omnem ferme oram, Tarentinos, Metapontinos, Crotonienſes, Locroſque defeciſſe ſcripſit lib. XXII. Quod dixi ita intelligendum eſſe, ut non ſtatim eos defeciſſe accipiamus, ſed ſequentibus deinceps annis, ut cuique populo facultas oblata eſt. Nam Locrenſes, Crotonienſeſque defecerunt anno DXXXV. Nunc demum uero anno DXXXVII Tarentini, & Metapontini. Thurini, & Conſentini priore anno à Pœnis ad Romanos redierant, ut initio huius libri dixit. ergo Thurini iterum hoc anno deficiunt ad Pœnos Itaque quoniam mirabile uideri poteſt, eoſdem quotannis deficere, neque ſuſpectam eorum, à quibus ſemel defecerint, fidem haberi; in altero horum locorum mendum 177

eſſe ſuſpicor, duoſque populos eſſe Terinæos, & Thurinos, ſupra autem, Terinæi, & Conſentini, hoc loco, Metapontini & Thurini legendum. Nam & Strabo, & Plinius Conſentiæ Terinam, Ptolemæus Thurio Metapontum adnectunt. De Terina quidem Bruttiorum urbe ab Annibale hoc bello euerſa, quod ſe eam tueri poſſe deſperaret, Strabo libro ſexto. M. ATINIVS Thurinis enim modico præſidio præerat.} Vet. lib. Thurija. Recte. Thuriæ enim etiam dicuntur. ATINIVS tamen cum paucis receptus.} Vet. lib. Cum paucis ſe recepit. malim tamen. Receptus. à Thurinis enim primum receptum, poſt ad naues deductum Atinium ait. QVOD urbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio eſſet.} Capua defecit anno DXXXIIII. Ex quo apparet, eum, tertium annum, dixit, integros annos medios intelligere, extremos imperfectos non numerare. Alioquin, Quintum, erat ſcribendum. AD EXTA, ſacrificiu perpetrato, angues duo.} De eodem prodigio Valerius cap. de prodigijs. INTENTIVS exta reſerata ſeruarentur.} Vet. lib. Reſeruata ſeruarentur.

FIDEQVE ab eo accepta, ſi Romanum is imperatorem tradidiſſet, liberos cum ſuis legibus uenturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum in locum pacis Gracchum adducturus.} Puto legendum eſſe, ſi manum ſibi imperatorem. in uet. enim lib. ſæpe eſt ſi pro ſibi, quod imperiti eius ſcripturæ fecerunt, is. Cæterum uerba illa. Deducit Pœnum in locum pacis, deprauata ſunt ualde. Vet. lib. Dedit Pœnus. Hinc hanc ego lectionem elicio. Fideque ab eo accepta, ſi Romanum ſibi imperatorem tradidiſſet, liberos cum ſuis legibus uenturos in amicitiam Lucanos, dein edit, quem ſit in locum cum paucis Gracchum adducturus. Valerius libro primo, Gracchus hoſpitis inſidijs in eum locum deductus, in quo Pœnorum dux Mago cum armata manu delituerat. Hunc tamen locum, quouſque melior lectio inueniatur, ſignandum eſſe aſteriſco puto. AD CN. CORNELIVM quæſtorem.} Ipſius Gracchi imperatoris.

178 TVM Badius progreſſus ante ſtationes. Hanc totam rem alijs tamen uerbis expreſsit Valerius cap. de humanitate. ITAQVE equeſtre prælium erat.} Vet. lib. Ita equeſtre prælium erat.

PVGNATVM tamen ſit in nulla pari re duas amplius horas, concitata etiam donec dux ſtetiſſet Romana acie.} Huius lectionis auctor fuit Laurentius Valla, cum antea legeretur. Pugnatum tamen ut in nulla parte duabus amplius horis concitata donec dux ſtetiſſet Romanam aciem. Ex quibus uerbis melior, & ſententiæ aptior lectio mihi uidetur elici poſſe, quàm quæ a Valla collecta eſt, hoc modo. pugnatum tamen duabus amplius horis ui in nullam partem concitata, donec dux ſtetit, Romana acie. Sic loquitur etiam lib. XXVII. pugnatum amplius duabus horis eſt, cedere inde cæpere, & lib. XLII. pugnatum eſt amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret ſpes. Senſus eſt. Quanquam pugnæ haud dubius euentus erat, quod & imperator, & exercitus apud Romanos deterior multo erat, pugnatum eſt tamen per duas amplius horas ita egregie, ut in nullam partem Romana acies inclinari poſſet, donec dux eorum ſtetit, poſtquam autem cecidit, fuſa eſt extemplo Romana acies. CASILINVM frumentum conuectum, ad Vulturni oſtium, ubi nunc urbs eſt, caſtellum communitum (ante Fabius Maximus munierat) præſidium impoſitum.} Quod dicat, Vbi nunc urbs eſt, non eſt, quod deſiderari quicquam putet Glareanus. Vulturnum enim oppidum intelligit, quod ad ipſius Vulturni fluminis oſtium fuit: ut Strabo lib. V. tradit. duo autem maritima caſtella hoc loco nominat. Vulturnum, quod in ore fluminis, & Caſilinum, quod ad flumen ipſum Vulturnum fuit. Quod autem inquit, Vulturnum ante à Fabio Maximo communitum fuiſſe, κατὰ συνώνυμον intelligendum eſt. non enim ſupra Vulturnum, ſed Puteolos communitos eſſe à Fabio ſcripſit libro quarto. Tria autem fuiſſe caſtella hoc bello communita, Vulturnum, Caſilinum, Puteolos, ipſe paulo poſt tradit. ita. Ap. Claudius conſul D. Iunio ad oſtium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præpoſito, ipſe Capuam regreſſus Q. Fuluium collegam inuenit Caſilino omnia comportantem, molientemque ad oppugnandam Capuam.

QVODQVE Mutius prætor ex Etruria coemerat.} Vet. lib. Alij Minutius, alij Mutinius habent. Ego. M. Iunius. Eſt enim M. Iunius Silanus is, cui Tuſci (ut ſupra diximus) euenerunt. neque enim Minucius ullus per hæc tempora prætor fuit, & Q. Mucius triennio ante in Sardinia, non in Etruria fuit, & nunc in eadem prouincia prorogato imperio erat. Error natus eſt ex M. Iunius, Miunius, Minucius, Mucius. CIRCA Herdoneam Romanæ legiones, & prætor Fuluius erant;} Supra, Ardoneas, dixit, ut puto, per mendum. dum de Q. Fabio prætore Apuliæ loqueretur, in qua nunc eſt Cn. Fuluius. ANNIBAL quidem haudquaquam ſimili exercitu, neque ita inſtructo aderat.} Liber Vallæ habuit ita. Haud quaquam ſimili ſua, neque ſimili exercitu. Ex quo ille correxit. Haudquaquam ſimili ui. Ego uero reperi in uet. lib. Haudquaquam ſimili ſentẽtia, neque ſimili exercitu. Idque probo. C. LECTORIVM.} C. Lætorium, lap. Cap. nummi argentei. P. CORNELIO.} Sullæ prætr. urbano. DE EXERCITV uolonum.} Feſtus. Volones dicti ſunt milites, qui poſt Cannenſem cladem uſque ad octo millia cum eſſent ſerui, uoluntarie ſe ad militiam obtulere. NE PER metum, & deſperationem hoſti ſe dederent.} Vet. lib. Ne qui per metum.

179 AB SVESSVLA ex Claudianis caſtris.} Claudiana caſtra ſupra Sueſſulam a M. Claudio Marcello communita intelligit. de quibus ſupra. LIBEROS eos, ac ſuis legibus uicturos.} Supra. liberos cum ſuis legibus. græci uno uerbo αὐτονόμους uocant. DEINDE in piſcatoria quidam naui.} In, abeſt à uet. lib. CIRCVMVECTIQVE ita ad caſtra Romana.} Ita, abeſt à uet. lib.

DAMASIPPVS

Damaſippvs quidam Lacædemonius.} Vet. lib. Damippus. Plutarchus etiam in Marcello. Δαμιππόν τινα σπαρτιάτην uocat. Medivs maxime, atque utriſque opportunus locus ad portum Trogilorum &c. uiſus.} Malim. medius maxime utriſque opportunus locus uiſua. Vacat enim uox. Atque. Ad portvm Trogilorum.} De hoc loco ſic Thucydides libro ſexto. οἱ δὲ λίθους καὶ ξύλα ξυμφοροῦντες παρέβαλον ἐπὶ τὸν τρωγίλον καλούμενον ᾗπερ βραχύτατον ἐγίγνετο αὐτοῖς ἐκ τοῦ μεγάλου λιμένος ἐπὶ τὴν ἑτέραν θάλασσαν τὸ ἐπιτείχισμα. Tvrrim, quam uocant Galeagram.} Plutarchus in Marcello, πύργον τινα uocat. omiſſo Turris nomine. Qvi ob id ipſum intentius cuſtodiebatur.} Plutarchus uertit, negligentius. cum ait. φυλαττόμενον μὲν ἀμελῶς. Festvm Dianæ.} Eandem rem Plutarchus.

Prope Hexapilon eſt portula, ea magna ui refringi cæpta.} Plutarchus. καὶ τὰ ἑξάπυλα διακόψας.

Epipolas frequentem cuſtodijs locum.} Stephanus. ἐπιπολαὶ χωρίον ἀπόκρημνον προσεχὲς συρακούσαις. θουκυδίδης ἕκτῃ. Thucydides autem libro ſexto. καὶ ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν συρακοσίων διὰ τὸ ἐπιπολῆς τοῦ ἄλλου εἶναι, ἐπιπολαί. Partivm ſenſu non ſatis pertinente in omnia.} Sic Vet. lib. At Valla mauult, pertingente, Glareanus, pertendente. quaſi uero Cicero non ita dixerit de natura deorum. Venæ in omnes corporis partes pertinentes. In insvla, quam ipſi Naſon uocant.} Partem Syracuſarum eo nomine intelligit. Illacrymasse dicitur.} Plutarchus idem tradit. Atheniensivm claſſes demerſæ.} Hanc hiſtoriam breuiter tangit Iuſtinus libro quarto. Plutarchus in Alcibiade. Thucydides. Tot bella cum Carthaginienſibus.} His de rebus lib. xix. & lib. xx. Diodorus agit.

Ad evryalvm ſigna referri iuſsit.} Stephanus. Εὐρύηλος ἡ μακρόπολις τῶν ἐπιπολῶν. πολίχνιον δὲ τοῦτο συρακουσῶν ἀπόκρημνον. Inter Neapolim, & Thicam (nomina partium urbis, & inſtar urbium ſunt.} Sic Plutarchus. πρὸς τὴν ἔξω πόλιν, ἧς τὸ μὲν νέαν, τὸ δὲ τύχην ὀνομάζουσιν. Cicero etiam in Verr. vi. Vnam Syracuſarum partem, Inſulam, alteram Achradinam, tertiam, quod ibi fanum fortunæ eſſet, Tychen, quartam, quod poſtremo ædificata ſit, Neapolim nominatam eſſe tradit. ergo, Tychen, hoc etiam loco ſcibendum. Precantes, ut à cædibus, & ab incendijs parceretur.}. Vet. lib. Vt cædibus, & incendijs parceretur. Ne qvia liberum corpus uiolaret.} Plutarchus. τῶν δ᾽ ἐλευθέρων σωμάτων ἀπεῖπεν ἅψασθαι. Portis regione platearum patentibus.} Portæ, inquit, caſtrorum patentes partem & regionem eam, quæ in plateas ferebat, ſpectabant, ſic paulo poſt. Exponitque milites regione portæ, quæ prope fontem Arethuſani eſt. Forte dictum pro, E regione. ut Cæſar. Cum uterque utrique eſſet exercitui in conſpectu, fereque e regione caſtris caſtra poneret..

Vt non modo non lacrymis.} Vet. lib. Vt non modo lacrymis. Hoc modo ſæpius Ciceronem 180
eſſe locutum, alij collectis multis exemplis docuerunt. Et ut ferro potius morerentur, quidam inuadebant ſoli hoſtium ſtationes.} Vet. lib. ferro quidam inuadebant, ut uoa, Ferro, iteretur. Mvlto tamen maior uis peſtis Pœnorum caſtra, quàm Romana, diu circunſedendo Syracuſas, cæde, aquisq; affecerat magis.} Vet. lib. Cæde, aquisque afferatur magis etiam hoſtium exercitu. Corruptiſsimus locus ſine aut meliorum exemplarium, aut Polybij, apud quem hæc hiſtoria intercidit, ope ſanari non poteſt. Itaque ſignandus eſt aſteriſco. Havd in magna oppida, cæterum, & ſitu, & munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracuſis, alterum quindecim ab oſtio.} Suſpectas habeo uoces, ab oſtio. neque enim oſtij ſupra ulla mentio. uereor ne corrupta uoa ſit, pro, diſtantia. quod oppida illa, alterum tria, alterum quindecim millia ab Syracuſis abfuerint. Misai'qve nuncijs Heracleam.} Siciliæ Heracleam intelligit. Prope iterum Romanis traditam.} Ideſt, ut primo bello Punico primum tradiderant. Mvltitvdine ad concionem conuocata.} Vet. lib. Vocata. Nobilissimae, pulcherrimæque urbis Græcarum.} Verba ſunt Ciceronis de Syracuſis, in vi Verrina. Archias autem eam coloniam (ut Strabo ait lib. viii) deduait ea Corintho profectus. Famae ne credi malis.} .i. Rogamus te, ne malis poſteros fama accipere, quàm aſpectu, quanta urbs Syracuſæ fuerint, nec glorioſiorem tibi putes Syracuſarum euerſionem, quàm incolumitatem. Incolvmes'qve Syracuſas.} Aut nihil, aut aliquid eiuſmodi deſideratur. Sed ſaluas, incolumesque Syracuſas, Glareanus, alijque undique uitioſam eſſe ſuſpicati ſunt, credo ob dicendi genus, ſubauditur enim Oramus, ut alibi ſic etiam Liuius. ut lib. xxix. Quibua per uos, fidemque ueſtram p. c. priuſquam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam geſſeritis. De Siculis autem Marcellorum clientibus Pædianus in Diuinationem.

Navem onerariam cũ armatis remulco quadriremis trahi ad Achradinã iuſsit.} Onerarias naues 181
non conſueuiſſe remis agi indicat hic idem auctor lib. xxvii. Onerarias quoque non eas ſolum, quæ remis agerentur. Remis autem agi, non ſcapharum (ut Glareanus cenſet) ſed aliarum nauium ſolitas fuiſſe intelligi poteſt ex primo Polybij ἐπὶ δὲ τούτοις ἐπίσπασαι τὰς ἱππηγοὺς, ῥύματα δόντες ἐξ αὐτῶν ταῖς τῶν πεντηρικαῖς ναυσί. & lib. xx. Diodori. ἐπεκαλοῦντο δὲ τὰς στρατιωτικὰς, καὶ τὰς ἱππηγοὺς ῥυμουλκουμένας ὑπὸ τῶν εἰρεσίας χρωμένων. Ergo recte Liuius, Remulco quadriremis trahi onerariam dixit, i. impetu quadriremis. quæ remis agebatur. Sic etiam lib. xxxvii. Contemplatus Eudemua hoſtes claudaa, mutilatasque naues, apertis nauibus remulco trahentes. Qvi inter præſidia Romana fuerant.} Vet. lib. Intra.

Se quidem tertium annum circumſedere Syracuſas, non ne populus reſeruatam ciuitatem haberet, ſed ne tráſfugarum duces, captam & oppreſſam tenerent.} Emenda ad fidẽ Vet. lib. Non ne populus R. ſeruam ciuitatem haberet. Erroris cauſa nota eſt. Cvm multa iræ, multa inuidiæ, auaritiæq; fœ-

da exempla ederentur. § Vox, inuidiæ, uacat. neque eam ueteres habent libri. neque ſenſus poſtulat. ſic ergo lege. cum multa iræ, multa auaritiæ fœda exempla. ARCHIMEDEM memoria proditum eſt. § Multas huius caſus recitat ſententias Plutarchus, quarum una contentus fuit Liuius.

ET quocunque occurriſſent loco. § occurriſſet. ex Vet. lib. de Indibili enim loquitur.

CVM obuijs hoſtibus manus conſeruit. § Vet. lib. Manum.

182 DVCES Pœni. § Aſdrubal Giſgonis, & Mago, contra quos P. Scipio inerat. NISI defuncto ſuo fratre bello. § Vet. lib. Niſi defuncto fratre ſuo bello. Vox certe, ſuo, cum bello iungenda eſt, non cum fratre. NVNC ab tergo, nunc in latera concurſantes. § Vet. lib. Incurſantes. ſic paulo poſt. Impetus incurſantium Numidarum. CIRCVNSPECTARE, atque agitare dux cœpit. § Vet. lib. Ac cogitare. NEC moliri onera obiecta, nec cædere ſtipatas elitellas. § Moliri dictum pro amoliri. ut poſt. Amoliri obiecta onera. & poſt. Fores nulla moliri potuerunt ui. IN propinquam caſtris turrim. § Appianus in Hiſpanica, Cn. Scipionem cum ſocijs in turri incluſum crematum fuiſſe ſcribit. ANNO ſeptimo poſtquam in Hiſpaniam uenerat Cn. Scipio. § Venit in Hiſpaniam Cn. Scipio Ti. Longo P. Scipione conſulibus, ut ait Liuius lib. XXI. Ne nuda auxilijs Romanis Hiſpania eſſet, quam prouinciam ſortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduerſus Aſdrubalem miſit. Ab illo autem anno ad hunc ſex anni numerantur, non octo, ut eſt in Vet. lib. nec ſeptem, ut emendauit Glareanus. Nam in hoc loquendi genere primus annus non numeratur, ut poſt ſæpe dicam. ſic paulo poſt. Inuictos per octo annos milites ſuos. lego, ſeptem, tot enim ſunt, ſi primus numeretur. PRIMVS dederat. § Paulo anre, prior. Eſt autem accipiendum Priorem ad fratrem referri, Primum ad omnes. Primus enim omnium Romanorum in Hiſpaniam uenit Cn. Scipio. CVM deletus exercitus, amiſſæq; Hiſpaniæ uiderentur, uir unus res perditas reſtituit. § Vet. lib. Vir unus has reſtituit. ut ad Hiſpanias referatur. L. MARTIVS Septimij filius. § Hic alio loco L. Martius Septimius dicitur. Ex quo puto legendum, L. Marcius Septimi filius. partim quia ita quidam lib. uet. habent, partim ut cognomen familiæ ſit. Quomodo dictum eſt, Q. Fabius Maximi filius. IPSO minitante, & increpante Marcio. § Vet. lib. Ipſo mulcente, & increpante Marcio. ut duobus contrarijs remedijs mœrorem militum ſuſtuliſſe Marcium intelligamus, modo conſolando, modo increpando. Sic etiam lib. XXVI. Militum animos nunc conſolando, nunc caſtigando ſedauit.

183 AD hæc tot iam nec opinata. § Lege, tot, tam nec opinata. Vtuntur enim latini, Nec opinatus, pro inopinato. Liuius autem omnium maxime. Cicero pro Plancio. Tu me ignaro, nec opinante, inſcio. Res non eget exemplis. paulo poſt. ad nec opinatum tumultum. NE tamen ſubita res, & nocturnus error etiamnum ſuæ fortunæ conſilium perturbaret. § Vet. lib. Nocturnus terror.

SED in rebus aſperis, & tenuibus fortiſsima quæque conſilia tutiſsima ſunt. § Voces, & tenuibus, uacant. Ex Vet. lib. & ex ſenſu. AD id, quod ne timeatur, fortuna facit, minime tuti ſunt homines. § Vet. lib. Minime cauti ſunt homines, ideſt, non cauent homines ea pericula, quæ fortunæ beneficio non uidentur eſſe timenda. NEQVICQVAM mox omiſſam queraris. § Vet. lib. Qæras.

HIC terror in fugam auertit omnes. § Vet. lib. Vertit. ITA nocte, & die. § Vet. lib. Atque ita nocte, & die. AVCTOR eſt Claudius, qui Annales Acilianos ex græco in latinum ſermonem uertit. § Vet. lib. Ex græco ſermone uertit. C. Acilij græci ſcriptoris meminit Plutarchus in Romulo, Dionyſius lib. III. Cicero de Officiis lib. III. Claudium eum eſſe puto, qui Clodius Licinus à Liuio dicitur lib. XXIX. Alius Q. Claudius Quadrigarius fuit, cuius & ipſe ſæpe meminit.

SEPTEM millia cæſa hoſtium. § Vet. lib. ſeptem millia ferme cæſa hoſtium. FLAMMAM ei concionanti fuſam è capite. § De eadem flamma Valerius capite de prodigiis. QVAE poſtremo in Romanos deos. § Signa, tabulaſq;, & ſpolia Siculorum intelligit. LIBIPHOENICVM generis Hipponiates (Mutinem populares uocabant. § Hipponiates non eſt proprium uiri nomen, ſed patriæ, ideſt ab Hippone urbe Libyæ. ut enim à Crotone, Crotoniates, ſic ab Hippone Hipponiates. Viri autem nomen eſſe cenſet Glareanus. Cæterum Pædianus in Piſon. ex Varrone tradit, huic Mntini, quod in Sicilia cum equitatu ſuo tranſierat ad Romanos ciuitatem datam, ædeſq; & pecuniam ex ærario. HERACLEAM Minoam. § Minoeæ urbis Siculæ meminit Stephanus.

184 DEGENEREM Afrum. § quia Libyphænicum generis erat. NE ab ſuo ipſi equiti oppugnarentur. § Vet. lib. Ne ab ſuo & ipſi. CENTIMALVM Centumalum. ex lap. Capitol.

L. CORNELIVS Lentulus, Cornelius Cethegus. § Vet. lib. M. Cornelius Cethegus. Sic enim poſt Liuius. Sic tabulæ Capitolinæ in conſulatu eius. SVLPICIO Gallia, Cethego Apulia. § Emendo. Sulpicio Apulia, Cethego Sicilia. Hic eſt enim M. Cornelius Cethegus, de quo poſt ait. Id enim M. Cornelio mandatum, ut ubi ei uideretur, urbem eis, agrumq; in Sicilia aſsignaret. & poſt. Inter has difficultates M. Cornelius prætor. Item. Ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præeſſet, ubi conſul in prouinciam ueniſſet, dimitti iuſſus. Quibus ex locis ſatis probatur Siciliam Cornelio Cethego, non Apuliam obtigiſſe. Neque uero procedit, quod Glareanus affert, hunc eſſe P. Cornelium Lentulum, qui proprætore in Sicilia eſſet. Nam Sicilia per hæc tempora duplex prouincia erat. una qua uetus prouincia erat, quam P. Cornelius in prætura ſortitus fuerat, altera, qua regnum Hieronis patebat,

bat, quam poſt M. Marcellum M. hic Cornelius Cethegus obtinuit. Itaque lib. ſeq. de Sulpicio ubi loquitur, ita emendo. C. Sulpicio, cui Apulia euenerat.

IN LIB. XXVI.

VT proconſul in Sicilia reliquias belli perficeret.} Vet. lib. pro conſule. C. SVLPICIO, cui Sicilia euenerat.} Lego Apulia, cum ob eas rationes, quas priore libro attuli, tum quia Liuius ſubdit hoc loco. Huic ſupplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæſus, fugatusq; erat, decretum. PROPRAETOR ſenatui ſcripſerat.} Vet. lib. pro prætore. SOLENNE auſpicatorum comitiorum.} Ideſt, ſolenne inſtitutum, quo comitia auſpicato habebantur. eſt enim ſubſtantiuum, ut alias. BLESVS.} Blæſus. lapid. Capitol. & græci. OB exercitum in Apulia amiſſum.} Priore anno. lib. XXV. QVID interfuiſſe inter Ti. Sempronium.} Ideſt, inter Cn. Fuluium, & Ti. Sempronium ἐλλειπτικῶς notanda. CVM ad Beneuentum eos,} Hæc de ſeruis etiam à Ti. Sempronio ſeruatis, ait ſupra. C. FLAMINIVM, &c.} Flaminius ad Traſimenum, Paulus ad Cannas, Poſtumius in Gallia, Scipiones in Hiſpania ceciderunt.

PECVNIAQVE anquiſitum. & paulo poſt. cum tribunus plebis bis pecunia anquiſiſſet, tertio capitis ſe anquirere diceret.} Anquirere pecunia, & anquirere capite, eſt id quod ſupra de Poſtumio Pyrgenſi dixit. Multam dicere, & diem rei capitalis dicere, ideſt, ad populum ferre de multa, uel de capite alterius, ut ea populus uel accipiat, uel antiquet. In Vet. lib. eſt. Capi ſe anquirere diceret. Quod tam capite, quàm capitis legi poteſt, Qui capitis uoluerunt à ſyllaba, ſe, proxima decepti ſunt. 185

PERDVELLIONIS.} genus iudicij capitalis, quod continetur iudicio de maieſtate. Minuit enim maieſtatem populi R. qui exercitum eius hoſtibus ſua culpa cædendum præbuit, & qui turpi fuga ſibi ſalutem peperit. ut poſt Q. Cœpio contra Cimbros. Cicero lib. II. de Oratore. QVOAD uel capitis, uel pecuniæ iudicaſſet priuato.} Iudicare capitis uel pecuniæ, eſt diem rei capitalis, & multam dicere, uel capitis, & pecuniæ anquirere. QVIDAM Numida.} Vet. lib. Numida quidam.

EQVESTRIA prælia ferme proſpera faciebant.} De Campanis intelligendum eſt, qui prælio equeſtri ſuperiores erant. INITA tandem ratio eſt, ut quod uiribus deerat, arte æquaretur.} De Romanis accipiendum, qui quomodo equeſtri prælio uictores eſſe poſſent, rationem inierunt. concludit enim inde equitatu quoque ſuperior Romana acies fuit. Frontinus lib. IIII. cap. VII. Cum Romani Campanis equitibus nullo modo pares eſſent, &c. Q. NAVIVM.} Q. Nævium Frontinus nocat loco citato. RES nec explorata.} Eodem modo dictum eſt, quo Nec opinata, pro Inopinata, & Inexplorata. CLAVDIVS Nero.} Vet. lib. C. Nero. CAMPANOS facile in uallo Appius arcebat.} Vet. lib. à uallo. LEGATVS primi principis.} Vet. lib. primi pili, ut L. Marcius centurio primi pili apud Ciceronem pro Balbo. L. PORTIVS Licinius.} L. Porcius Licinus. ex Vet. lib. & Capit. cóſulibus. CONVERTERE agmen peditū.} Vet. lib. cóuertere agmē retro peditū.

CAETERVM Annibal, ut nec hoſtes elici amplius ad pugnam uidit, nec per caſtra eorum perrumpi ad Capuam poſſe &c.} Polybius lib. IX. ſic. ἀνίᾳ δὲ δυσαρεστούμενος τοῖς ὅλοις, διὰ τὸ μήτε παρασεῖσαι τὴν πόλιν δύνασθαι τοὺς ῥωμαίους, ἐβουλεύετο περὶ τῶν ἐνεστώτων τί χρὴ ποιεῖν. & poſt aliquod uerſus. ὑπέλαβε εἰ λαθραίαν ποιησάμενος τὴν πορείαν αἰφνιδίως ἐπιφανείη τοῖς κατὰ τὴν ῥώμην τόποις, ἴσως μὲν ἂν καὶ περὶ τὴν πόλιν ἀνύσασθαί τι καὶ τῶν χρησίμων, ἐκπλήξας τῷ παραδόξῳ τοὺς ἐνοικοῦντας, εἰ δὲ μὴ τοῦτο, τούς γε περὶ τὸν ἄππιον ἀναγκάσειν ἢ λύειν τὴν πολιορκίαν σπεύδοντας τῇ πατρίδι βοηθεῖν, ἢ διαιροῦντας τὴν δύναμιν, δι' εὐκαταγωνίστους ὑπάρξειν καὶ τοὺς βοηθοῦντας, καὶ τοὺς ἀπολειπομένους αὐτῶν. SI ROMA in diſcrimine eſſet.} Vet. lib. Eo ſi Roma in diſcrimine eſſet. VNA ea cura angebat, ne ubi abſceſſiſſet, extemplo dederentur Campani.} Polybius. πάνυ ἠγωνία μὴ θεωρήσαντες αὐτὸν ἀπαλλαττόμενον οἱ καπυανοί, πάντα διαφθαρέντες, ὡς ἀπηλπισμένοι παραδῶσι τοῖς ῥωμαίοις ἑαυτούς. NVMIDAM donis perlicit, ut literis acceptis ſpecie tranſfugæ caſtra Romana ingreſſus, altera parte Capuam clam peruadat.} Polyb. γραμματοφόρον εἰς τὴν καπύην ἔπεμψε, πείσας τινὰ τῶν λιβύων αὐτομολῆσαι πρὸς τοὺς ῥωμαίους, κἀκεῖθεν εἰς τὴν πόλιν, προνοηθεὶς περὶ τῆς τῶν γραμμάτων ἀσφαλείας. NAVES in flumine Vulturno comprehenſas duci Caſilinum, quod iam ante præſidij cauſa fecerat caſtellum iuſsit.} In Vet. lib. omnibus eſt, duci Gladio, quod. pro qua uoce alij Caſilinum, alij Galatiam reponendum cenſent. Caſilinum, quod ad Vulturnum flumen ſit, Galatiam, quod paulo ante de eodem Annibale Liuius dixerit. Aduenienſ cum caſtellum Galatiam præſidio inde ui pulſo cepiſſet, in circumſedentes Capuam ſe uertit. Verum neutra lectio procedit. Caſilinum, quod Romanorum caſtellum ſemper fuerit, non Annibalis, Galatiam, quod ad Vulturnum non fuerit. itaque in incerta loci lectione, probo magis Vallæ opinionem, qui legendum putarit. Duci ad id, quod. ut caſtellum notet occultato nomine eius. P. CORNELIVS, cui Aſinæ cognomen erat.} Conſul hic fuerat an. DXXIX. P. VALERII Flacci.} Conſul fuerat an. DXXIIII. SETIAM, Soram, Lauinium præmiſit.} Hæc oppida nunc Municipia dicuntur, at ſupra Coloniæ nominatæ ſunt. Sic Cicero in Piſonem, Placentiam coloniam uocat Municipium. PER Sueſſulam, Aliſanumque, & Caſinatem agrum uia Latina ducit.} Polybius per Samnitium agrum profectum eſſe Annibalem ait. Aliſæ autem, & Caſinum Samnitium ſunt, at Sueſſula Campaniæ, ut ſupra diximus. porro autem

legendum puto. per Sueſſulanum, Aliſanumque, & Caſinatem agrum. INTERAMNAM, Nequinumque.} Aquinumque ex uet. lib. MATRONAE in publicum effuſæ circa deum delubra diſcurrunt, crinibus paſsis aras uerrentes.} Hunc eſſe mulierum Romanarum morem ſcribit Polybius. αἱ δὲ γυναῖκες περιπορευόμεναι τοὺς ναοὺς, ἱκέτευον τοὺς θεοὺς πλύνουσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. τοῦτο γὰρ ἔθος αὐταῖς ἐστι ποιεῖν, ὅταν τις ὁλοσχερὴς τὴν πατρίδα καταλαμβάνῃ κίνδυνος. CVI ne minueretur imperium, ſi in urbem ueniſſet.} In urbe enim proconſule nemo habebat imperium, ſed ad urbem. INDE in Pupiniam exercitu demiſſo.} Meminit huius agri Varro de lingua latina. Valerius Maximus libro quarto, capite quatto, cum ait. M. Atilium regulum agellum in Pupinia habuiſſe. & Liu. lib. IX. In agro Pupinienſi ad famam hoſtium conſedit. Eſt autem nomen tribus, per quam tum uenit Annibal. ut lib. XXIII. Conſul per tribum Sappiniam in Boios uenit. Hoc adſcripſi, quia Glareanus huius agri mentionem à nemine fieri ait. Qua de re ante dictum eſt. ANNIBAL ad Anienem fluuium tria millia paſſuum ab urbe caſtra admouit.} Polyb. διαβὰς τὸν ἀνίωνα ποταμὸν, καὶ συνεγγίσας, ὥστε μὴ πλεῖον τετταράκοντα σταδίων ἀπέχειν τῆς ῥώμης. AD portam Cullinam uſque ad Herculis templum eſt progreſſus.} Vet. lib. à porta Collina uſque ad. ALIAE paruæ, magnæq; res.} Vet. lib. Aliæ magnæ, paruæq; res. HIS motus ad Turiam fluuium caſtra retulit ſex millia paſſuum ab urbe.} Quid ſit Turia fluuius ſex millia paſſuum ab urbe diſtans, merito mihi quærere Glareanus uidetur. neq; enim eiuſmodi nominis flumen apud quenquam extat. In Vet. libris legitur Tutiam, & recte. meminit enim eius Silius ubi de hoc Annibalis itinere loquitur.

187 AD lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempeſtate inclytum diuitijs.} De oppido Feronia, deq; Feroniæ deæ templo ſic Strabo. lib. V. ὑπὸ δὲ τῷ σωράκτῳ ὄρει φερωνία πόλις ἐστὶ ὁμώνυμος ἐπιχωρίᾳ τινὶ δαίμονι τιμωμένῃ σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, ἧς τέμενος ἐστὶν ἐν τῷ τόπῳ θαυμαστὴν ἱεροποιΐαν ἔχον, &c. CAPENATES aliqui accolæ eius erant.} Sic lib. XXVII. In agro Capenate ad lucum Feroniæ. COELIVS Romam euntem ab Ereto diuertiſſe eo Annibalem tradit, iterq; eius ab Reate, Cutilijsq;, & ab Amiterno orditur, &c. hinc Amiternum. Foruloſq; uicum ueniſſe.} Miratur Glareanus, quomodo Cœlius ordiatur iter Annibalis ab Amiterno, cum eundem addat, Amiternum tandem, Foruloſq; uicum ueniſſe. Magna quidem quæſtio, atque difficilis hæc uideatur, niſi Liuiana uerba attente legantur. Eſt enim hæc ſententia. Cœlius orditur Annibalis iter à Reate, Cutilis, & Amiterno. Si quis autem quærat, quanam à Capua Amiternum idem uenerit. reſpondet, altius iter eius repetendo. Ex Campania in Samniū, inde in Pelignos, poſt in Marrucinos, poſtremo in Marſos, atque inde Amiternum, Foruloſq; ueniſſe. Strabo autem lib. V. Sabinos uſque ad Veſtinos pertendit. urbesq; eorum nominat νόμεντον, ἀμίτερνον, ἰντεροκρίας ῥεάτιον κωτισκωλίας, φορουλὸς, κύριν, ἠρητόν. Ex quo apparet nullam eſſe in uerbis auctoris, quam ille arguit, inconſtantiam. NANQVE ex Lucanis in Bruttium agrum, ad fretum uero, ac Rhegium eo curſu contendit, ut prope repentino aduentu cautos oppreſſerit.} Polyb. ποιησάμενος δὲ τὴν πορείαν διὰ τῆς δαυνίας, καὶ τῆς βρεττίας ἧκεν τοῖς κατὰ τὸ ῥήγιον τόποις ἀνυπόπτως, ὥστε παρ' ὀλίγον μὲν καὶ τῆς πόλεως κυριεῦσαι. FAMESQVE, quæ tam diu Capuæ erat.} Malim, Iamdiu. VIBIVS Virius.} Vibius Virius. ut ante. QVORVM ploratus hic quoque prope exaudiebantur.} Vet. lib. hinc quoq;. NE ſtirpis, ne memoria originum ſuarum extaret.} Vet. lib. ne ſtirps.

188 QVO cum ueniſſent.} Vet. lib. ueniſſet. præceſsit autem. ſenatus. LITERAS'QVE à C. Calpurnio, populoq; R. Fuluio cum reddidiſſet.} VOCES, populoq; R. mendoſiſsimæ ſunt. neque enim literas à populo R. accepit Fuluius, ſed à ſenatu potius, immo uero à ſenatu quidem, ſed à C. Calpurnio prætore, qui ſenatuſconſultum miſit. Itaque haud dubie legendum eſt, C. Calpurnio prætore. Erroris cauſam attulit, quod iiſdem literis prætor & populus R. ſcribuntur ita. P R. P. R. ſic paulo poſt ait. Referente Calpurnio prætore ſenatus decreuit. ET cum mirabundus, quidnam ſeſe uellet, reſediſſet Flaccus.} Vet. lib. Et eum mirabundus, quidnam ſeſe uellet, inquireret, reſidens Flaccus. PRAEFECTVM ad iura reddenda ab Roma quotannis miſſurus.} De Capuæ loquitur præfectura. Fuiſſe autem Italica oppida alia colonias, alia municipia, alia præfecturas ſatis conſtat. De Præfecturis autem ſic Feſtus. Præfecturæ eæ appellantur in Italia, in quibus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum reſp. neque tamen magiſtratus ſuos habebant, in quas legibus præfecti mittebantur quotannis qui ius dicerent, quarum duo fuerunt genera, alterum, in quas ſolebant ire præfecti quatuor VI VIR. qui populi ſuffragio creati erant, in hæc oppida Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam, Calatiam. alterum, quos prætor urbanus quotannis in quæque loca mittebat legibus, ut Fundos, Formias, Cære, Venaſrum, Aliſas, Priuernum, Anagniam, Fruſinonem, Reate, Saturniam, Nutſiam, Arpinum, aliaq; complura. CLAVDIO Neroni.} Vet. lib. C. Neroni. ut ante. INTER oppida Illiturgim, & Mentiſſam.} Scribe, Illiturgi. Numerat enim Priſcianus Illiturgi inter nomina neutra, quæ deſinunt in, i, & ſunt aptota.

189 IVSSI deinde inire ſuffragium.} Vet. lib. Inire confiſum ſuffragium, quod quid ſit, quærendum eſt. Quod ait. omnes centuriæ. mallem, Curiæ. quia curiatis comitijs imperium mandabatur, non centuriatis. P. SCIPIONI imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt.} Egregie. non enim magiſtratus mandatus eſt Scipioni, cum pro conſule miſſus eſt, ſed imperium. ut poſt etiam dicam. VT iam reſiderant impetus.} Vet. lib. reſederat. ARDOREM eum, qui reſiderat,} Vet. lib. reſiderat.

Nvllo die prius nullam publicam,priuatamq; rem egit,quàm. § Vet. lib. Vllam publicam.

Qvam in Capitolium iret. § Idem eſt apud eum,qui ſcripſit de Vir.Illuſtr. Emporis, Græca urbe. § Vet.Emporijs. Liuius Emporias uocat. Strabo lib.III. Emporium. Sic enim ait. ἐμπόριον μασσαλιωτῶν ἐστὶ κτίσμα, ὅσον τετρακισχιλίους διέχον τῆς πυρήνης σταδίους. Asdrvbal Giſgonis uſque ad Oceanum,& Gadeis,Mago in mediterranea maxime ſupra Caſtulonenſem ſaltum, Aſdrubal Amilcaſis filius proximus Ibero circa Saguntum hibernauit. § Polybius lib.x. μάγωνα μὲν ἐπιπαυθέντο διατρίβειν ἐντὸς ἡρακλείων στηλῶν ἐν τοῖς κονίοις προσαγορευομένοις, ἀσδρούβαν τὸν γέσκωνος περὶ τὸ τοῦ ποταμοῦ στόμα κατὰ τὴν λουσιτανίαν. τὸν δ' ἕτερον ἀσδρούβαν πολιορκεῖν τινὰ πόλιν ἐν τοῖς καρπητανοῖς. οὐδένα τῶν προειρημένων ἔλαττον δέχ' ἡμερῶν ὁδὸν ἀπέχειν τῆς καινῆς πόλεως. Ad populum tulerunt, ut Marco Marcello, quo die urbem ouans iniret,imperium eſſet. § Miratur Glareanus quaſi inconſtantiam Liuij,qui ſcribat. Negatum eſſe Marcello triumphum,permiſſum eſſe,ut ouans iniret. deinde per tribunos pl.ad populum ex ſenatus auctoritate latum,ut Marcello,quo die ouans iniret, imperium eſſet,poſtremo in monte Albano triumphaſſe.uerum nihil eſt inconſtantiæ.Nam Marcellus ex s.c.ouans inijt,ex ſui ſententia ſine s.c. (quod fieri poſt C.Papirium Maſonem, qui primus id fecit, ceptum erat) triumphauit.quoniam uero ſine imperio triumphare non poterat,nec imperium niſi extra urbem pro conſule erat, propterea latum eſt ad populum,ut ei quo die ouans urbem iniret,imperium eſſet. Idem autem de L. Aemilio Paullo ſcribit lib.XLV. In monte Albano triumphauit. § Plutarchus in Marcello. ἐπεὶ φθόνον εἶχεν ὁ τρίτος θρίαμβος συνεχώρησεν αὐτοῖς, τὸν μὲν ἐντελῆ καὶ μέγαν εἰς τὸ ἀλβανὸν ὄρος ἐξελάσαι, τὸν δὲ ἐλάττω καταγαγεῖν εἰς τὴν πόλιν, ὃν εὔαν ῥωμαῖοι καλοῦσιν. Io M. Cornelio mandatum. § M. Cornelius Cethegus,ut ſupra dixi, prætor erat Siciliæ. Glareanus P.Cornelio legit & P.Cornelium Lentulum intelligit,qui prætor ante fuerat. Praerogativa centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum. § Vt hoc loco in uet. lib. eſt pro Centuria, Veturia. ſic infra. Redire in ſuffragium Veturiam iuniorum. Item. Veturiam ſeniorum citaret. Item. citatis Veturiæ ſenioribus. idque,ut ego cenſeo,recte. Eſt enim Veturia centuriæ nomen,ut Galeria,cuius meminit lib.XXVII. his uerbis. Galeria iuniorum,quæ ſorte prærogatiua erat. Q. Fuluium,& Q. Fabium conſules dixerat. Quod qui non intellexerunt, Centuria ibi quoque repoſuerunt.

Datvm ſecreto in ouili cum his colloquendi tempus. § Ouile, locus in campo Martio, quod etiam ſepta dicitur. Lucanus. Et miſeræ maculauit ouilia Romæ. M. Clavdivm Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium abſentes conſules dixerunt. § Sic lib. uet. Abſentes,i. non petentes,intelligit. alioquin M.Claudius,qui paulo ante triumphauerat, in urbe erat, ſed non in campo. Qvam docte fingunt magis,quam norunt. § Platonem intelligit in libris de republica. 190

P. Manlivs Volſo. § Vulſo.ex lap.Cap. L. Cincivs Alimentius. § Alimentus.ut ſupra.

C. Lectorivs. § Lætorius. ut ſupra. Lvdi Apollinares & priore anno fuerant,& eo anno ut fierent repente Calpurnio prætore ſenatus decreuit. § Placet Paulo Manutio, legi, Referente Calpurnio.& recte,Calpurnius enim prætor urbanus,cuius ea cura erat,ad ſenatum de ludis retulit.

Ad victorias,quæ in ante fixæ erant. § Antes quadraturæ,& quadræ columnæ. Marcellus.

In locvm M.Aemlij Numidæ Decemuiri ſacrorum. § Emendo M. Aemilij. Nam inuenio in tabulis Capitolinis,ubi de tertijs ludis ſæcularibus fit mentio,huius Xuiri (ut reor) fieri mentioné,ſic.

Lvdi saecvlares tert.

M. Aemilio M. F. ... mag. xvir.

M. Livio M. F. M. N. Salinatores.

Plevratvs,& Scerdiletus. § Vet.lib.Scerdilendus. Polybius. σκερδιλαΐδας. Olympiae, Aetolis,in Capitolio ab Romanis. § Vet.lib.Olympiæ ab Aetolis.Recte. Et Oleniada, Naxumq; Acarnanum,Item paulo poſt.Iam mœnia Oleniadon,Naxumq;. § Vet.lib.Echoloniadas.Item. Meniadas. Quæ lectio etſi ex omni parte recta non eſt,habet tamen ueſtigia aliqua germanæ integritatis.eſt enim legendum. Et Oeniadas.Item,Iam Oeniadas. Eſt enim urbs Acarnanum hoc nomine.de qua ita Stephanus.οἰνιάδαι πόλις ἀκαρνανίας πρὸς τῷ ἀχελώῳ, ἣ καὶ ἐρυσίχη καλουμένη.& Polybius lib.x.in oratione Lycisci.ὧν παρῄρηνται μὲν ἀκαρνάνων οἰνιάδας, καὶ νᾶσον.ubi de his ademptis loquitur. Per Pelagoniam,& Nymphæum,& Boleam in Theſſaliam deſcendit. § Vet.lib.Bœotiam.quæ uox aperte mendoſa eſt. Probo igitur coniecturam Glareani,qui legendum putat Berœam. De hac enim urbe & Plinius,& Strabo,& Stephanus ea tradunt, quæ ſuſpicioné Glareani corroborare maxime poſſe uideãtur.

Relicto ad fauces Theſſaliæ Perſeo. § Philippi regis filius Perſeus fuit. In Thraciam exercitum,ac Medos eduxit. § Mædos ſcribe ex XI lib.Polyb.μαίδους. & Stephanus.μαῖδοι ἔθνος θρᾴκης πλησίον μακεδονίας. Alij ſunt Medi Aſiani. Incvrrere ea gens Macedoniam. § Vet.lib.In Macedoniam. Vrbem Iampharniam. § Vet.lib.Iamphorinam. Arcem'qve Medicæ. § Mædicæ.ut ſupra. Et iam mænia Oleniadon. § Et iam Oeniadas.ut dixi. Mortem occubuerunt. § Vet. lib. Oppetierunt. Castra in extremis finibus ſuis obuiam hoſti poſuerunt. § Vet. lib. Obuia. Praeda ex pacto Romani ceſſit. § De Anticyra capta loquitur eadem Lyciſcus Acarnanum legatus apud Polybium lib.IX.

Comprehensae Latumiæ. § Feſtus. Latumias ex græco, & maxime à Syracuſanis, qui Latomias, 191

mias,& appellant,& habent ad inſtar carceris,ex quibus locis exciſi ſunt lapides ad extruendam urbem.

PREDIE Quinquatrus.} Quinquatrus accuſatiuus caſus eſt,ut pridie Kalen. Cuius rectus eſt. Quinquatrus. Cicero ad Cœlium, Moleſtæ quinquatrus. Cariſius ſic. Quinquatrus, non quinquatria, non enim dictæ ſunt quinque dica atri, ſed quod Quinquatus antiqui dicebant, ſiue à quinquando, ideſt luſtrando, quod eo die arma ancilia luſtrari ſint ſolita. QVOAD eo animo in populum Romanum eſſe ſciret.} Vet. lib. Quoad alieno animo à populo R. eſſe ſciret. HAC circunfuſus multitudine ſimul Siculis obuiam egreſsis poteſtatem Romam adeundi fecit,clariſsimarum urbium excidio celeberrimis uiris uictos bello accuſatores in urbem adducens.} Hic locus Vallæ tempore in manuſcriptis libris ita legebatur. Hac circunfuſus multitudine ſimul Siculis obuiam egreſsis Romam præbuit, clariſsimarum &c. atque ita nunc etiam legitur. Valla autem multa hic uerba deſiderari ſuſpicatus, ita ex ingenio legit. Hac circunfuſus multitudine ſimul Siculis obuiam egreſsis poteſtatem Romam adeundi fecit, & nonnullis uel æmulis querimoniam præbuit, clariſsimarum &c. Quam lectionem nemo iure probare poteſt, quia nimis multa de ſuo infercit, haud ſatis auctoris ſententiæ congruentia. Ego igitur ueterem lectionem tueor, uno paululum immutato uerbo, & pro, præbuit, peruenit, reſtituo. ſic. Hac circunfuſus multitudine, ſimul Siculis obuiam egreſsis Romam peruenit, clariſsimarum &c. hoc ſenſu. Læuinus Campanorum multitudine, & Siculis obuiam egreſsis circunfuſus Romam peruenit, accuſatores bello uictos Campanos, & Siculos in urbem adducens Fuluio, & Marcello uiris celeberrimis excidio clariſsimarum urbium Capuæ, & Syracuſarum. Hinc Suidas. Βεχρήσαντο δὲ καὶ κατηγοροῦ τῶ φιλάκκῳ, καὶ οἱ συρακούσιοι τοῦ μαρκέλλου κατηγορῶσι. ſic paulo poſt. Vt uictos armis accuſatores habeamus.

ACARNANES, Locrique.} In Acarnania Oeniadæ, Naſus captæ, in Locride Anticyra fuerat.

VRBANAE duæ ſuperioris anni.} Aliæ hæ legiones ſunt à quatuor ijs, quas ante nominauit.

OBRVI ab Aetnæ ignibus.} Vet. lib. Obrui Aetnæ ignibus. HAE Siculorum querelæ domos primum nobilium circumlatæ.} Vet. lib. Per domos. ALIAM forſitan futuram fuiſſe ſententiam ſuam dicere.} Suam, de quo ambigit Glareanus, procul dubio ad Marcellum referendum eſt.

DEPRECARI ſenatus præiudicium.} Senſus precari ne permutatio prouinciæ à ſenatu permiſſa ſibi in contumeliam uertat. RAPIENTE fato Marcellum ad Annibalem.} Hoc ait, quia poſt v conſulatu Marcellus ab Annibale interfectus eſt. EXCEDERE templo.} Curiam intelligit. nam ſenatus non niſi ſacrato haberi loco poterat. Inde paulo poſt. Reductis in curiam legatis. SI AB inferijs exiſtas.}. Vet. lib. Si ab inferis.

192 IN FIDEM, & clientelam, ſe, urbemq; Syracuſas acciperet. Vet. lib. Reciperet. POST hæc conſul clementer appellatos eos dimiſit.} Plutarchus qui totam hanc eandem hiſtoriam narrat, hoc ſic exprimit. ἐπιεικῶς δὲ ὁ μάρκελλος τότε τε διηλλάγη, καὶ τοῖς ἄλλοις συρακουσίοις ἀεί τι πράττων ἀγαθὸν διετέλει:

QVI omnibus gerendis rebus affuerant.} Vet. lib. Interfuerant. MORTVVS enim poſt captam Claudius conſul erat. Legendum, proconſule, quod eo anno, quo Capua capta eſt, P. Sulpicius, & Cn. Fuluius conſules fuerint. Q. autem Fuluius, & Ap. Claudius ad Capuam cum proconſulari imperio. Itaque paulo poſt ait. Fuluio proconſuli. Niſi ſi accipias, conſul, pro eo qui conſulare gerat imperium. ut paulo poſt. In conſilio arbitror me fuiſſe conſulibus Capua capta. IDQVE & apud maiores noſtros factum eſt in Sutrianis, cum defeciſſent.} Vet. lib. In Satricanis. & recte. Satricanos enim ad Samnites defeciſſe anno ab V. C. CDXXXIIII tradit Liuius lib. IX. De Sutrinis autem (ſic enim legendum eſſet) nihil eſt traditum. QVOD ſenatus maxima pars iubeat, qui aſsidens, id uolumus, iubemusque.} Solennia hæc uerba eſſe uidentur, quibus plebs in ſenatus conſulto comprobando utebatur. Vet. lib. Qui aſsidetis. EXTRA filias, quæ nupſiſſent priuſquam in populi R. poteſtatem ueniſſent.} Vet. lib. Enupſiſſent. egregie. quaſi quæ è paterna domo in mariti tranſiſſent. ut enim Innubere eſt in mariti domum tranſire, ſic Enubere è patris domo exire. liuius lib. I. Ea cum innupſiſſet, & lib. X. Virginiam quod è patribus enupſiſſet, ſacris arcuerant.

193 TANTVS fremitus hominum, tanta indignatio fuit.} Vet. lib. Tantaque indignatio fuit.

TECTA Hoſteis incendiſſe ſeruos agricultores rempublicam adduxiſſe, nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperando.} Integra lectio (ſiquidem ex hac nullus ſenſus percipitur) eſt in uet. lib. ſeruos agricultores populi Romani abduxiſſe. Quanquam ſuſpicor etiam, ne pro, populi R. legendum ſit, prætores. Eſt enim lapſus (ut dixi) quotidianus. Querela autem plebis hæc eſt, quæ ſuas calamitates aperit, & ait tecta ab hoſtibus incenſa, ſeruos, qui agros colebant à prætoribus abductos partim ad militiam paruo ære emendo, partim remiges imperando. Intelligit autem eos, qui poſt Cannenſem pugnam à Ti. Graccho pro cons. armati fuerant. Itaque lib. XXXIIII ait L. Valerius loquens de hac re & tempore, ita. Seruí, quibus arma darentur, ita ut precium pro ijs bello perfecto dominis ſolueretur emebantur. Glareanus hoc loco hæret. SPATIVM deinde his tribuere ſe, dareq; ad cogitandum dixerunt,} Nemo hunc locum mendoſe eſſe animaduertiſſet, niſi ueteres libri id docuiſſent, in quibus eſt. Spatium deinde tridui ſe dare ad cogitandum dixerunt. Eſt enim ueriſimile certum dierum ſpatium eſſe datum. AVRVM, argentum, æs ſignatum.} Quia fœde uitiatus hic locus multis in partibus eſt, ipſum; quomodo legendum eſſe cenſeo, recitabo, deinde, cur ita legam exponam. Loquitur ita Læuinus conſul de ratione auri, argentique in publicum conferendi. Aurum, argentum,

gentum, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus, ita ut annulos ſibi quiſque & coniugi, & liberis, & filio bullam, & quibus uxor filiæve ſunt uncias pondo relinquat auri, argenti; qui curuli ſella ſederunt equi ornamenta, & libras pondo, ut ſalinum, patellamque deorum cauſa habere poſsint. Cæteri ſenatores libram argenti tantum, æris ſignati quina millia in ſingulos patres familiæ reliquamus. Ex eiuſmodi uerborum interpunctione, & lectione ſatis commode ſenſum colligi puto, qui ex uulgata lectione nullus eliciebatur. Quod autem antea legebatur. Singulas uncias auri pondo relinquant. argenti, qui ſella. Inueni in uet. lib. legi. Singulas uncias pondo relinquat auri, argenti. ita ut aliud deinceps ſequatur membrum. Qui ſella curuli ſederunt, ij ſibi relinquant equi ornamenta, & libras pondo auri, argenti, ita ut ſalinum, patellamque habere poſsint. Cæteri ſenatores nihil auri ſibi relinquant, ac libram argenti tantum. Porro autem, æris ſignati quinque millia in ſingulos patres familiæ relinquamus. Quod autem ait. Vncias pondo auri. &, libras pondo. recte ait. ſic enim loquebantur antiqui, cum libram ponderalem, non menſuralem ſignificabant, ut Plautus in Pſeudulo. Eo laſerpicij libram pondo diluunt, & in Rudente. Neque piſcium libram unam iam hodie pondo cepi. & Liuius hoc libro paulo poſt. Pateræ aureæ fuerunt CCLXXVII librales ferme omnes pondo. & libro quarto. Coronam auream libræ pondo. Itaque lib. XXXIIII de hoc decreto ſic ſcriptum eſt. Cautum erat, quo ne plus auri, & argenti facti, quo ne plus ſignati argenti, & æris domi haberemus. Hic locus torſit Vallam, & Glareanum. CAETERVM omne aurum argentum.} Cæterum nomen eſt, non aduerbium. intelligit enim reliquum aurum, argentumque in publicum conferendum, præter id, quod ſibi quiſque ex ſenatus auctoritate reliquerit. Itaque accentus tollendus eſt. PVBLICA prodendo tua nequicquam ſerues.} Vet. lib. Perdendo. uere. DASIVS, & Blactius.} Vet. lib. Blatius. Valerius Max. libro tertio, cap. quarto. Blaſium, ubi de eadem re agit, nocat. Quæ eadem ſcriptura eſt in uetuſtiſsimo, quem apud ingenioſiſsimum, humaniſsimumque Io. Baptiſtam Pignam legi, libro eſt. BLASIVS de proditione Daſium appellabat.} Hoc item exponit Valerius. BLASIVS uultu diſsimulante, ac uoce ſummiſſa monere Daſium cœpit, ut Romanorum potius, quàm Carthaginienſium partes foueret. VT PRAESIDIVM Punicum (hi autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello.} Solet in eiuſmodi re Liuius numerum eorum, qui ſunt in præſidio nominare. Quare non dubito quin uox, HI, mendoſe ſit, pro, D, nam quingentos fuiſſe Numidas, qui traditi Marcello à Blaſio ſunt eodem loco Valerius ſcribit, qui cætera a Liuio mutuatus eſt. Hoc autem tanto uerius puto, quod ſubdit. Nec plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium uiui uenerunt. PRAEFECTVSQVE præſidij, atque arcis M. Liuius.} Supra nomen (ut dixi) huius præfecti reticuit, quem C. Liuium Polybius nominauit. A VELIA & Peſto.} Vet. lib. & à Pæſto. VT AD componenda armamenta, expediendumque remigem, ac militem ad imminens certamen ſatis temporis eſſet.} Adde uocem ex uet. lib. Vix ſatis temporis eſſet. TARENTINI, ut recuperata urbe ab Romanis, poſt centeſimum prope annum arcem etiam liberarent.} LXXX anni numerantur a L. Papirio, Sp. Caruilio cos. quibus de Tarentinis debellatis triumphatum eſt anno. V. C. CDLXXX, ad hunc annum, qui eſt DXL.

NEMO ante me nouus imperator.} Capita huius orationis Scipionis ſumpta ſunt à Polybio, qui ita ſcribit lib. X. ὁ μὴν ἀλλὰ τότε συναθροισμένων τῶν δυνάμεων παρεκάλει μὴ καταπεπλῆχθαι τὴν προγεγονυῖαν περιπέτειαν, οὐ γὰρ ἀρεταῖς ἡττῆσθαι ῥωμαίους ὑπὸ καρχηδονίων οὐδέποτε. &c. PER nocturnos etiam uiſus omnia læta, ac proſpera portendunt.} Polybius eum ſe à Neptuno in quiete monitum, ut urbem eam inuaderet, dixiſſe ait. SED VT ultro tranſeamus.} Vet. lib. Sed ut ultro tranſeamus. 194

IAM quid hoc bello memorem.} Vet. lib. Iam quid hoc de bello memorem. ITALIAE, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ.} Maioris partis Siciliæ, intelligendum. NIHIL iam maius precatur deos.} Vet. lib. Nihil iam magis. NAM & deſeruntur ab ſocijs, & diduxere exercitus.} Polybius. χωρὶς γὰρ ἀπ' ἀλλήλων διεσπασμένους στρατοπεδεύειν, τοῖς τε συμμάχοις ὑβριστικῶς χρωμένους ἅπαντας ἀπηλλοτριωκέναι.

HAC oratione accenſis militum animis relicto ad præſidium regionis eius M. Silano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, &c.} Polybius. ταῦτα εἰπὼν, τρισχιλίους μὲν ἔχοντα πεζοὺς, καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς μάρκον ἀπέλιπε τὸν συνάρχοντα περὶ τὴν διάβασιν, ἐφεδρεύοντα τοῖς ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ συμμάχοις. αὐτὸς δὲ τὴν ἄλλην ἐπεραίου δύναμιν. Polybius quingentos equites pro trecentis affert. Numerus copiarum Scipionis idem eſt apud Polybium. QVONIAM in treis tam diuerſas regiones diſceſsiſſent Punici exercitus.} Aſdrubal Giſgonis ad Gades. Mago ſupra Caſtulonenſem ſaltum. Aſdrubal Amilcaris proximus Ibero circa Saguntum. Liuius ſupra. SITAM præterea cum opportune ad traijciendum in Africam, tum ſuper portum ſatis amplum quantæ uis claſsi, & neſcio an unum in Hiſpaniæ ora, qua noſtro adiacet mari.} Verba Polybij. ἀκούων δὲ πρῶτον μὲν ὅτι λιμένας ἔχει στόλῳ καὶ ναυτικαῖς δυνάμεσι, μόνη σχεδὸν τῶν κατὰ τὴν ἰβηρίαν, ἅμα δὲ καὶ διότι πρὸς τὸν ἀπὸ λιβύης πλοῦν, καὶ πελάγιον δίαρμα λίαν εὐφυῶς κεῖται τοῖς καρχηδονίοις. Ex quo apparet legendum eſſe. & neſcio an unam. quia dixit μόνη Polybius. & ad Carthaginem, non ad portum referendum eſſe, ut ante legebatur, quàm Rhenanus, Vnum, emendaret. 195

NEMO omnium, quo iretur ſciebat, præter C. Lælium. Is claſſe circummiſſus ita moderari curſum nauium iuſſus erat. &c. Polybius. πλὴν τότε τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ στόλου γαΐῳ λαιλίῳ δὲ ἀπορρήτως ἐντειλάμενος παρήγ-

γειλε

γειλε πλεῖν ἐπὶ τὴν προειρημένην πόλιν. μόνος γὰρ οὗτος αὐτῷ συνῄδει τὴν ἐπιβολήν. αὐτὸς δὲ τὰς πεζικὰς δυνάμεις ἀναλαβὼν ἐποιεῖτο τὴν πορείαν μετὰ σπουδῆς. SEPTIMO die ab Ibero Carthaginem uentum eſt. ſimul terra, marique caſtra ab regione urbis, qua in ſeptentrionem uerſa eſt, poſita. his ab tergo (nam frons natura tuta erat.) uallum abiectum.} Veteres libri, Nullum uallum obiectum. Polybius duplum uallum exteriori caſtrorum parti obiectum ait. ἀφικόμενος δὲ ἑβδομαῖος κατεστρατοπέδευσε κατὰ τὸ πρὸς ἄρκτον μέρος τῆς πόλεως, καὶ περιεβάλλετο κατὰ μὲν τὴν ἐκτὸς ἐπιφάνειαν τῆς στρατοπεδείας τάφρον καὶ χάρακα διπλοῦν ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν. κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὴν πόλιν ἁπλῶς οὐδέν. αὐτὴ γὰρ ἡ τοῦ τόπου φύσις ἱκανὴν ἀσφάλειαν αὐτῷ παρεσκεύαζε. Quod tergum uocat Liuius caſtrorum, id exteriorem partem nominat Polybius, quam frontem Liuius eam ad urbem uerſam Polybius. ETENIM ſita Carthago ſic eſt.} Vet. lib. Cæterum ſita Carthago ſic eſt. Polyb. κεῖται μὲν οὖν. SINVS eſt maris media fere Hiſpaniæ maxime Africo uento oppoſitus, & quingentos paſſus introrſus retractus, paululo plus paſſum in latitudinem patens.} Ex Polybio legendum eſt, Ad duo millia, & quingentos paſſus. ipſe enim ad uiginti ſtadia, habet. κεῖται μὲν οὖν τῆς Ἰβηρίας κατὰ μέσην τὴν παραλίαν ἐν κόλπῳ νεύοντι πρὸς ἄνεμον λίβα. οὗ τὸ μὲν βάθος ἐστὶν ὡς εἴκοσι σταδίων, τὸ δὲ πλάτος ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὡς δέκα. HVIVS in oſtio ſinus parua inſula obiecta ab alto portum ab omnibus uentis, præterquam Africo, tutum facit.} Polybius. νῆσος ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτοῦ κεῖται βραχὺν ἐξ ἑκατέρου τοῦ μέρους εἴσπλουν εἰς αὐτὸν ἀπολείπουσα. ταύτης ἀποδεχομένης τὸ πελάγιον κῦμα συμβαίνει τὸν κόλπον ὅλον εὐδίαν ἔχειν, πλὴν ἐφ᾽ ὅσον οἱ λίβες καθ᾽ ἑκάτερον τὸν εἴσπλουν παρεμπίπτοντες, κλύδωνας ἀποτελοῦσι, τῶν γε μὴν ἄλλων πνευμάτων ἀκλυδώνιστος ὢν τυγχάνει διὰ τὴν περιέχουσαν αὐτὸν ἤπειρον. AB INTIMO ſinu peninſula excurrit, tumulus is ipſe, in quo condita urbs eſt, ab ortu ſolis, & à meridie cincta mari, ab occaſu ſtagnum claudit, paulum etiam ad ſeptentrionem fuſum, incertæ altitudinis utcunque exæſtuat, aut deficit mare, continenti urbem iugum ducentos fere, & quinquaginta paſſus patens coniungit.} Polybius. ἐν δὲ τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου πρόκειται χερρονησίζον ὄρος, ἐφ᾽ οὗ κεῖσθαι συμβαίνει τὴν πόλιν περιεχομένην θαλάττῃ μὲν ἀπ᾽ ἀνατολῶν, καὶ μεσημβρίας, ἀπὸ δὲ τῶν δύσεων λίμνῃ προσεπιλαμβανούσῃ καὶ τοῦ πρὸς ἄρκτον μέρους, ὥστε τὸν λοιπὸν τόπον μέχρι τῆς ἐπὶ θάτερα θαλάττης, ὃς καὶ συνάπτει τὴν πόλιν πρὸς τὴν ἤπειρον, μὴ πλέον ὑπάρχειν ἢ δυεῖν σταδίων. Seruius Vergilium in primo hunc portum deſcripſiſſe ait, cum inquit.

> Eſt in ſeceſſu longo locus. Inſula portum
> Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
> Frangitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.

Nam quod ſequitur, de ſcopulis, prætermiſſum eſt à Liuio, cum tamen apud Polybium ſit. ἡ δὲ πόλις αὐτὴ μεσόκοιλός ἐστι, κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ μεσημβρίας πλευρὰν ἐπίπεδον ἔχει τὴν ἀπὸ θαλάττης πρόσοδον, τὰ δὲ λοιπὰ περιέχεται λόφοις, δυεῖν μὲν ὀρεινοῖς καὶ τραχέσιν, ἄλλοις δὲ τρισὶν πολὺ μὲν χθαμαλωτέροις, σπιλώδεσι δὲ καὶ δυσβάτοις. & Vergilius.

> Hinc atque hinc uaſtæ rupes, geminique minantur
> In cœlum ſcopuli, quorum ſub uertice late
> Aequora tuta ſilent.

VNDE cum tam parui operis munitio eſſet, non obiecit uallum imperator Romanus.} Polybius. τὸ δὲ μεταξὺ τούτων διάστημα τὸ συνάπτον τὴν πόλιν πρὸς τὴν ἤπειρον, ἀχαράκωτον εἴασε κατὰ μέσον ὑπάρχον τῆς αὐτοῦ στρατοπεδείας. SIVE fiduciam hoſti ſuperbe oſtentans, ſiue ut ſubeunti ſæpe ad mœnia urbis receptus pateret.} Polybius. εἴτε καὶ καταπλήξεως χάριν, εἴτε καὶ πρὸς τὴν ἐπιβολὴν ἁρμοζόμενος, ὅπως ἀνεμποδίστους ἔχῃ καὶ τὰς ἐξαγωγάς, καὶ τὰς ἀναχωρήσεις εἰς τὴν παρεμβολήν. AD urbem unam oppugnandum.} Vet. lib. Oppugnandam. Summa huius orationis eſt etiam apud Polybium. quanquam Liuius non omnia illa expreſſit. TERRA, mari inſtrui.} Vet. lib. Terra, marique inſtrui. OPPIDANORVM duo millia ab ea parte, qua caſtra Romana erant, opponit, quingentis militibus arcem inſedit, quingentos tumulo urbis in orientem uerſo imponit, multitudinem aliam, quo clamor, quo ſubita uis aduocaſſet, reſiſtentem ad omnia, occurrere iubet.} Polybius. ὁ δὲ Μάγων ὁ τεταγμένος ἐπὶ τῆς πόλεως, τὸ μὲν τῶν χιλίων σύνταγμα διελὼν τοὺς μὲν ἡμίσεις ἐπὶ τῆς ἄκρας ἀπέλιπε, τοὺς δὲ ἄλλους ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς λόφου παρενέβαλε, τῶν δὲ λοιπῶν τοὺς εὐρωστοτάτους περὶ δισχιλίους κατασκευάσας τοῖς ὑπάρχουσι κατὰ τὴν πόλιν ὅπλοις ἐπέστησε κατὰ τὴν πύλην τὴν φέρουσαν ἐπὶ τὸν ἰσθμὸν ἐπὶ τὴν τῶν πολεμίων στρατοπεδείαν. τοῖς δὲ λοιποῖς παρήγγειλε βοηθεῖν κατὰ δύναμιν πρὸς πάντα τὰ μέρη τοῦ τείχους. Quod ἰσθμὸν uocat Polybius, uertit Iugum Liuius. ET PRIMO haud impari ſtetere acie, ſubſidia deinde identidem ſummiſſa è caſtris non auerterunt ſolum in fugam hoſtes &c.} Omnia è Polybio uerſa ſunt ὁ μὲν ἀλλ᾽ ἕως μὲν τινος ἐφάμιλλον συνέβαινε γίγνεσθαι τὴν μάχην. τέλος δὲ ἐξωθούμενοι τῷ βάρει &c. IPSE trium præ ſe iuuenum ualidorum ſcutis oppoſitis.} Polybius. ὁ δὲ Πόπλιος ἐδίδου μὲν αὑτὸν εἰς τὸν κίνδυνον, ἐποίει δὲ τοῦτο κατὰ δύναμιν ἀσφαλῶς. εἶχε γὰρ μεθ᾽ ἑαυτοῦ τρεῖς ἄνδρας θυρεοφοροῦντας, οἳ παρατιθέντες τοὺς θυρεούς, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ τείχους ἐπιφάνειαν σκεπάζοντες, ἀσφάλειαν αὐτῷ παρεσκεύαζον. QVIDAM ſtantibus ſcalis cum altitudo caliginem oculis offudiſſet, ad terram delati ſunt.} Polyb. ἐφ᾽ αἷς δὲ οἱ πρῶτοι προσβαίνοντες ἐσκοτοῦντο διὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάγασιν, καὶ βραχείας προσδεόμενοι τῆς ἐκ τῶν ἀμυνομένων ἀντιπράξεως, ἐρρίπτουν σφᾶς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν κλιμάκων. SED quod euntes.} Subaudiendum, Pœni. ut ſit. Pœni Romanos ſubeuntes ad ancipites utrinque ictus ſubiectos habebant. Ancipites utrinque ictus, à lateribus intelligit. ut poſt. Ancipitem utrinque hoſtem, à fronte & à tergo intelligit. CONFRACTIS, ne iter impediretur, foribus.} Vet. lib. Confractis, ac diſtractis ne iter impediretur, foribus.

Tvmvlvs primo impetu eſt captus.} Polybius. τὸν δὲ λόφον οἱ διὰ τῆς πύλης εἰς ὁρμώμενοι κατελάμβανον τὸν πρὸς τὰς ἀνατολὰς τρεψάμενοι τοὺς φυλάττοντας. Mago conatus arcem defendere, cum omnia hoſtium plena uideret, neque ſpem ullam eſſe, ſe arcemque & præſidium dedidit.} Polybius. ὁ Μάγων δὲ περὶ χιλίους ἔχων ὡρμησε πρὸς τὴν ἄκραν. ἐγγίσαντος δὲ αὐτῷ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεβάλλετο μάγων ἀμύνεσθαι. μετὰ δὲ ταῦτα συννοήσας βεβαίως ἤδη κατειλημμένην τὴν πόλιν, διεπέμψατο περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ, καὶ παρέδωκε τὴν ἄκραν. 196

Eos publicos fore populo R. edixit.} Vet. lib. populi R. Ita Polyb. τοὺς δὲ χειροτέχνας κατὰ τὸ παρὸν εἶπε δημοσίους ὑπάρχειν τῆς ῥώμης εἶναι. Ceteram multitudinē incolarum iuuenum, ac ualidorum ſeruorum in claſſem ad ſupplementum remigum dedit.} Polyb. ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων ἐκλέξας τοὺς εὐρωστοτάτους, καὶ ταῖς εἴδεσι, καὶ ταῖς ἡλικίαις ἀκμαιοτάτους προσέμιξε τοῖς αὐτοῦ πληρώμασι. Et auxerat nauibus octo captiuis claſſem.} Polyb. καὶ ποιήσας ἡμιολίους τοὺς πάντας ναύτας, ᾗ πρόσθεν συνεπλήρωσε καὶ τὰς αἰχμαλώτους νῆας, ὥστε τοὺς ἄνδρας ἑκάστῳ σκάφει βραχύ τι λείπειν τοῦ διπλασίους εἶναι τοὺς ὑπάρχοντας τῶν προσγεγονότων. αἱ μὲν γὰρ αἰχμάλωτοι νῆες ἅμα ὀκτωκαίδεκα τὸν ἀριθμὸν, αἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς πέντε καὶ τριάκοντα. Ex his uerbis apparet legendum eſſe apud Liuium. Nauibus decem & octo captiuis. Quanquam poſt ait Liuius. Non de numero captarum nauium conuenit. Catapvltae maximæ formæ centum uiginti, minores cclxxxi.} Vet. lib. Catapultæ maximæ ferme centum uiginti. xl millia modiorum.} Vet. lib. Modium. Inter tantas opes belli captas.} Vet. lib. Inter tantas opes bellicas. Et capienda urbe tantum laboris, periculique adiſſent.} Vet. lib. Et in capienda. Sex. Digitius ſocius naualis.} Socium naualem appellat, quicunque naualem operam nauat hoc loco. P. Cornelivm Caudiuum.} Caudinus cognomen Corneliorum Lentulorum fuit, ut ſupra diximus.

Qvippe cum ibi ccc ferme.} Polybius. πλείους ὄντας τῶν τριακοσίων ὁμήρους. ait. E media turba obſidum mulier magno natu, Maudonij uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit, obteſtarique cœpit, ut curam, cultumque fœminarum impenſius cuſtodibus commendaret.} Polybius. ἐκ δὲ τῶν αἰχμαλωτίδων τῆς μανδονίου γυναικὸς, ὃς ἦν ἀδελφὸς ἀνδοβάλου τοῦ τῶν ἰλεργετῶν βασιλέως προσπεσούσης αὐτῷ καὶ δεομένης μετὰ δακρύων ἐπιστροφὴν ποιήσασθαι τῆς αὐτῶν εὐσχημοσύνης ἀξιόλογον καταχθονίων. Cvm Scipio nihil profecto defuturum ijs diceret, tum rurſus mulier, haud magni iſta facimus, inquit; quid enim huic fortunæ non ſatis eſt?} Polybius. συμπαθὴς γενόμενος ἤρετο τί λείπει τῶν ἐπιτηδείων αὐταῖς, καὶ γὰρ ὄντι ἡ γυνὴ πρεσβυτέρα, καὶ τινὰ προστασίαν ἀξιωματικὴν ἐπιφαίνουσα. ὁ δὲ πόπλιος θαρρεῖν ἐκέλευε τὰς γυναῖκας, αὐτὸς γὰρ ἑτέρως ἐπιστήσειν φροντίζοντας, διὰ μηδὲν αὐτὰς ἐλλείπειν τῶν ἐπιτηδείων. ἡ δὲ ἐπισχοῦσα μικρὸν, οὐκ ὀρθῶς, ἔφη, στρατηγὲ τὸν ἡμέτερον ἐκδέχῃ λόγον, εἰ νομίζεις ἡμᾶς ὑπὲρ τοῦ γαστρὸς δεῖσθαι σοῦ νῦν. Quibus ex uerbis intelligi poteſt nihil huic Liuianæ ſententiæ deſiderari, contra quàm cenſet Glareanus. Scipio uictui ſe conſulturum fœminarum reſpondit, mulier pudicitiæ eum ut conſulat, rogat.

Alia me angit cura ætatem harum intuentem, nam ipſa iam extra periculum muliebris iniuriæ ſum (ſimul ætate, & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant.} Vet. lib. non habent uocem, Angit, & pro, ſimul, habent, ſtimulat. Quam lectionem probo. Polybius. καὶ τότε λαβὼν ὁ πόπλιος ἐν νῷ τὸ ῥῆμα τῆς γυναικὸς, καὶ θεωρῶν ὑπὸ τὴν ὄψιν τὴν ἀκμὴν τῶν ἀνδοβάλου θυγατέρων, καὶ πλειόνων ἄλλων δυναστῶν, ἠναγκάσθη δακρῦσαι τῆς γυναικὸς ἐν ὀλίγῳ τὴν τῆς περιστάσεως ἔμφασιν ὑποδεικνυούσης. Ne quid quod ſanctum uſquam eſſet.} Virginum deditarum pudicitia. Qvae nec in malis quidem.} Vet. lib. Ne in malis quidem. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta uirgo, &c.} Polybius. κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον νεανίσκοι τινὲς τῶν ῥωμαίων ἐπιτυχόντες παρθένῳ κατὰ τὴν ἀκμὴν, καὶ κατὰ τὸ κάλλος διαφερούσῃ τῶν ἄλλων γυναικῶν, καὶ συνειδότες φιλογύνην ὄντα τὸν πόπλιον, ἧκον αὐτὴν ἄγοντες &c. Qvia ipſe, ſi frui liceret ludo ætatis, præſertim recto, & legitimo amore, & non reſpublica animum noſtrum occupaſſet, ueniam mihi dari ſponſam impenſius amanti uellem. Vet. lib. Præſertim ille cto recto legitimo amore. ut ſit, ſi mihi liceret frui ludo ætatis, præſertim ille cto recto, & legitimo amore.

Qvindecim fere ſenatoribus, qui cum eo capti erant.} Polyb. δύο μὲν γὰρ ἦσαν κατειλημμένοι τῶν ἐκ τῆς γερουσίας, πέντε δὲ καὶ δέκα τῶν ἐκ τῆς συγκλήτου. In naui impoſitis.} Vet. lib. In nauem. 197

Ipse paucos dies, quibus morari Carthagine ſtatuerat, exercendis naualibus pedeſtribusque copijs abſumpſit.} Polybius. αὐτὸς δὲ χρόνον μέν τινα ἐν τῇ καρχηδόνι τάς τε ναυτικὰς δυνάμεις ἐγύμναζε συνεχῶς καὶ τοῖς χιλιάρχοις ὑπέδειξε τοιοῦτόν τινα τρόπον τῶν τῶν πεζικῶν στρατοπέδων γυμνασίας. Primo die legiones in armis quatuor millium ſpatio decurrerunt. πρώτην μὲν ἡμέραν ἐκέλευσε τροχάζειν ἐπὶ τριάκοντα σταδίους ἐν τοῖς ὅπλοις. Secundo die arma curare, & tergere ante tentoria iuſsit. τὴν δὲ δευτέραν πάντας ἐκτρίβειν, καὶ θεραπεύειν, καὶ κατασκοπεῖν ἐν τῷ φανερῷ τὰς πανοπλίας. Tertio die ſudibus inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrerunt, præpilatisque miſsilibus iaculati ſunt, quarto die quies data. Polybius hæc præpoſtere narrat. τῇ δὲ ἑξῆς ἀναπαύεσθαι καὶ ῥᾳθυμεῖν. τῇ δὲ μετὰ ταύτην, τοὺς μὲν μαχαιροφορεῖν ξυλίναις ἐσκυτωμέναις μετ' ἐπισφαιρῶν μαχαίραις, ἐπὶ δὲ τούτοις ἐσφαιρωμένοις γρόσφοις ἀκοντίζειν. Quinto iterum in armis decurſum eſt. τῇ δὲ πέμπτῃ πάλιν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς δρόμους κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπανάγειν. Refectisqve, quæ quaſſata erant muri.} Vet. lib. Refectisque, quos quaſſauerant muris. Dispositisqve præſidijs ad cuſtodiam urbis Tarraconem eſt profectus.} Polybius. μετὰ ταῦτα ταῖς τε φυλακαῖς, καὶ ταῖς τῶν τειχῶν κατασκευαῖς ἀσφαλισάμενος τὰ κατὰ τὴν πόλιν, ἀνέζευξε καὶ τῇ πεζικῇ καὶ ναυτικῇ δυνάμει, καὶ προῆγε ποιούμενος τὴν πορείαν ὡς ἐπὶ ταρράκωνος ἔχων μεθ' αὑτοῦ καὶ τοὺς ὁμήρους.

IN EPITOMEN LIB. XXVII.

Cn. fulvius pro coſ. cum exercitu ab Annibale cæſus eſt. Vet. lib. Cæſus ad Herdoneam eſt. recte. ita enim quoque Liuius. Subinde cædentem preſsit, donec effugeret. § Vet. lib. donec confugeret. Fabius Maximus pater conſulis. § Emenda, pater conſul. ut infra. Maximus filius. Tarentinos per deditionem accepit. § Vet. lib. per proditionem recepit. egregie. ut enim amiſſum fuerat, ſic receptum proditione Tarentum eſt. Plutarch. in Fabio. τὴν δὲ ταραντίνων πόλιν ἔσχεν ἐκ προδοσίας. Ita ut inimicum falleret, electa manu profectus. § Vet. lib. Ita ut hoſtem falleret, cum electa manu profectus.

IN LIBRVM XXVII.

In Italia conſul Marcellus. § Vet. lib. In Italia autem conſul Marcellus. quæ lectio neſcio cur à Rhenano reijciatur. Salapia per proditionem recepta. § Vet. lib. per deditionem. Maroneam & Meles de Samnitibus ui cepit. § Nomina horum oppidorum reticet Plutarchus in Marcello cum ait. τὰς σαμνιτικὰς πόλεις μεγάλας ἀποστάσας ἑλών. Item quod ait Liuius. Ad tria millia militum, Annibalis, Plutarch. inquit. Ἀννίβα στρατιώτας τρισχιλίους ὄντας. Praedae aliquantum eius militi fuit conceſſum. § Placet coniectura Beati Rhenani, quam miror ab alijs eſſe repudiatam. Prædæ aliquantum, uſui militum conceſſa. Nam lib. xxv. ait. Ad diripienda hoſpitia Romana paſſim diſcurſum eſt. & fuit prædæ aliquantum. Cn. Fuluius proconſul. § Cn. Fuluius Centumalus. Nam Cn. Fuluium Flaccum prætorem biennio ante in iiſdem locis deuicerat. Ita ut famam prope præueniret. § Vet. lib. Famam quoque. Qvinta legio, & ſexta alacriter pugnam inierunt. § Vet. lib. Quinta legio, & ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt. recte. Nam paulo poſt ait. Prima legio, & dextera ala. Item. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ ſiniſtra ſubit. Item multo poſt. peditum prima legio, & dextera ala prælium inibant. Mvlti cecidiſſent Romanorum. § Vet. lib. Romanorum cecidiſſent. Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. § Vet. lib. habent. cum undecim. quod placet. Nam Plutarchus in Marcello ſic ait. ἔπειτα τὸν ἀννίβαν φύλβιον γναῖον ἀνθύπατον ἐν ἀπουλίᾳ κατακτείναντος μὲν αὐτὸν σὺν ἕνδεκα χιλιάρχοις. Marcellvs nihil admodum tanta clade territus literas Romam ad ſenatum de duce, & exercitu ad Herdoneam amiſſo ſcribit. Cæterum eundem, &c. ire aduerſus eum, breuem illi lætitiam, qua exultet facturum. § Hæc uerba uertit Plutarchus in Marcello. & Liuium auctorē profitetur. ita. κατακόψαντος δὲ τῆς στρατιᾶς τὸ πλεῖστον, ἔπεμψεν εἰς ῥώμην γράμματα τοὺς πολίτας παρακαλῶν θαῤῥεῖν αὐτὸς γὰρ ἤδη βαδίζειν ὡς ἀφέλοιτο τὴν χαρὰν ἀννίβα. καὶ ταῦτα μὲν ὁ λίβιος φησιν ἀναγνωσθέντα τὰ γράμματα μὴ λύπας ἀφελεῖν ἀλλὰ τῷ φόβῳ προσθεῖναι τὸν ῥωμαίων μείζω ἡγουμένων τοῦ γεγονότος τὸ κινδυνευόμενον, ὅσῳ φυλβίου κρείττων ἦν μάρκελλος. ὁ δὲ ὥσπερ ἔγραψεν εὐθὺς ἀννίβαν διώκων, εἰς τὴν λευκανίαν ἐνέβαλεν, καὶ περὶ πόλιν νομίστρωνα καθήμενος &c. A hora tertia cum ad noctem pugnam extendiſſent, &c. § Plutarchus. ἀπὸ γὰρ ὥρας τρίτης συμπεσόντες ὀψὲ σκότους μόλις διελύθησαν.

198 Postero die ab ſole orto in multum diem ſtetere in acie. § Plutarchus. ἡμέρᾳ προαγαγὼν αὖθις τὸ στράτευμα παρέταξε διὰ τῶν νεκρῶν &c. Valerivm potius conſulem ex Sicilia reuocari. § Plutarchus. διὸ καὶ ἀρχαιρεσιῶν ἐπειγόντων ἔδοξε τῇ βουλῇ μᾶλλον ἐκ σικελίας τὸν ἕτερον ὕπατον, ἢ μάρκελλον συμπεπλεγμένον ἀννίβᾳ κινεῖν. L. fvrio Purpurione. § Purpureone. ex Capitol. tabulis. L. manlio prætore urbis. § Vrbano. Vet. lib. Legate ab rege Syphace Romam uenerunt, quæ is proſpera prælia rex cum Carthaginienſibus feciſſet, memorantes. § Vox Rex, abeſt à uet. lib. neque certe eſt neceſſaria. M. atilivs, & M. Acilius. § Scribe M'. Acilius. eſt enim M'. Acilius Glabrio, de quo infra magna fit mentio. Mvlta æſtate, qua hæc facta ſunt. § Vet. lib. Ea æſtate, qua. Lascivientivm piſcium more exultaſſe. § Vet. lib. Piſcium modo exultaſſe. Prope annos LX in Sicilia. § ab Ap. Claudio conſule, qui primus bellum in Siciliam tranſtulit ad hunc numerantur anni LV.

Improviso in agro Vticenſi excurſionem fecit. § Vet. lib. In agrum Vticenſem. Q. fvlvivs dictator dictus. Plutarchus in Marcello. ἐλθόντα δὲ ἐκέλευσεν εἰπεῖν δικτάτορα κόϊντον φούλβιον. ἐπεὶ δὲ ἐλθὼν ἀπὸ τῆς σικελίας ὁ τοῦ μαρκέλλου συνάρχων ἕτερον ἐβούλετο λαβεῖν δικτάτορα, καὶ βιασθεὶς παρὰ γνώμην μὴ βουλόμενος ἐξέπλευσε νυκτὸς εἰς σικελίαν, &c. Galeria iuniorum, quæ ſorte prærogatiua erat. § Vet. lib. Quæ ſorte. Quanquam, ſorte. probatur, ut lib. XXIII. Eo die cum ſors prærogatiuæ ante iuniorum exiſſet. & Cicero Phili. II. Sortitio prærogatiuæ. Galeria autem nomen eſt, centuriæ, ut Veturia, de qua ſupra.

Eodemqve iure uocatæ reliquæ inclinaſſent. § Vox, reliquæ, uacat, ut ueteres indicant libri. opponit autem, iure uocatas cēturias prærogatiuis. iudicium autem inquit prærogatiuæ ſequutæ eſſent eæ quæ iure uocatæ dicuntur. de quibus nos ſupra. Magistratvm continuari. § Ex dictatore conſulem fieri. Cvm Flaminius alter conſul. § Vet. li. Cū C. Flaminius. L. posthvmii Megilli. § L. Poſtumij Megelli. ex capit. conſulibus & Vetuſtis libris. Consvl cum Cn. Iunio Bubulco. § Lege, cum C. Iunio. ex Caſsiodoro & tabulis Capit. conſules fuerunt anno V. C. CDLXI. Praetores creati. § Vet. lib. Prætores inde creati. P. manlivs Volſo. § Vulſo. ex Cap. tabulis.

T. semproni t. f. Longi T. Sempronius C. F. Longus. § Lege Ti. Sempronij Ti. F. Longi

Ti. Sem-

T. Sempronius. Eſt enim Tiberius Semproniorum cognomen. M. AEMILIVS Pappus.} Papus. ex Capitolinis tabulis.

L. PORCIVS Licinius.} Licinus. ex Capitolinis tabulis. C. CALPVRNIVS eidem præeſſet prouinciæ, exercituique, quem Q. Fuluius habuiſſet. Capuam exercitumque T. Quintius obtineret.} Ex uet. lib. Legit Rhenanus. Capuam, exercitumque, quem Q. Fuluius habuiſſet, T. Quintius obtineret. & recte. nam paulo poſt ait. Conſulum alter T. Quintius Criſpinus ad exercitum, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, profectus. C. MANILII Attelij, qui unus ex plebe petebat.} Hunc eundem lib. XLI, ubi de morte eius agit. C. Attelium Aemylium nominat. Eſt autem utrobique legendum C. Mamilius Vitulus. Nam alibi etiam pro Mamilio, Aemilius. & Manilius eſt uitioſe. Mamilij autem plebeij ſunt, ex quibus Q. Mamilius Vitulus conſul fuit anno CDXCI in tabulis Capitolinis. Vet. lib. hoc habent uarietatis, quod Attellus habent. C. LECTORIVS.} Lætorius. ut ante. 199

CVM L. Licinius prætor inde eduxiſſet.} Nemo hoc anno Licinius prætor fuit, at ſequenti duo Publij Licinij Varus, & Craſſus, ille urbanus, hic peregrinus, urbanum autem intelligit. Itaque P. eſt ſcribendum non L. TRIGINTA tum coloniæ populi Ro. erant.} Hic locus eſt, quo colonias populi Ro. enumeremus, quas hoc tempore triginta fuiſſe ſcribit Liuius, quarum duodecim negaſſe opem Romanis, duodeuiginti benigne præſtitiſſe. Nomina XII Liuius edit hæc. Ardeam, Nepet, Sutrium, Circeios, Albam, Carſeolos, Sueſſam, Soram, Setiam, Cales, Narniam, Interamnam. XVIII autem, hæc. Signiam, Norbam, Saticulam, Brundusium, Fregellas, Luceriam, Venuſiam, Adriam, Firmum, Ariminum, Pontiam, Pæſtum, Coſſam, Beneuentum, Aeſerniam, Spoletum, Placentiam, & Cremonam. Placet autem omnes colonias, quæ hucuſque Liuio auctore deductæ ſunt, & quo quæque anno deducta ſit exponere, ut multo plures, quàm triginta deductas fuiſſe probemus.

I Medullia à Romulo rege deducta. Dionyſ.
II Cameria à Romulo Rege. Dionyſius.
III Fidenas à Romulo deductas ſcribit Dionyſius eidem colonos additos eſſe anno CCCXVI. ſcribit Liuius.
IIII Antemnæ à Romulo Rege.
V Cruſtomeria à Romulo Rege.
VI Oſtia ab Anco rege. Plin. lib. iiii. cap. v. Huius poſt meminit Liuius anno DXLIII. & anno DLIX.
VII Signia à Superbo Rege.
VIII Circeij à Superbo Rege.
IX Cora } Harum meminit anno CCLI
X Pomeria } Liuius, quo autem anno deductæ ſint non exponit.
XI Velitræ deductæ anno CCLX.
XII Norba, ut in Pomptino arx eſſet. anno CCLXII.
XIII Antium in Volſcis. anno CCLXXXV. Eodẽ noua colonia miſſa. an. CCCCXIII. Huius poſt meminit Liuius anno DXLIII. & an. DLIX.
XIIII Ardea. anno CCCXII.
XV Lauici. anno CCCXXXVII.
XVI Vitella. Huius meminit anno CCCLXII. quo anno deducta ſit non ait.
XVII Sutrium. Liuius nuſquam coloniæ huius meminit niſi hoc loco, & lib. XXIX, ubi XII harum etiam coloniarum nomina profert. at meminit Sutrij coloniæ Diodorus anno poſtquam Roma capta eſt. Velleius ſeptem poſt R. Captam annos deductam tradit.
XVIII Nepet. anno CCCLXXIII.
XIX Satricum. Huius meminit Liuius anno CCCLXXIIII, quo anno expugnatam à Prꝙneſtinis ait. item poſt etiam anno CCCCXXXV. quo tamen anno deducta ſit, non exprimit. Velleius annos ſeptem poſt Romam captam deductam ſcribit. quanquam ibi uulgo Sutrium, non Satricum ſcribitur.
XX Setia Norbæ finitima ãno CCCLXXVII.
XXI Cales. anno CCCCXXI.
XXII Anxur. anno CCCCXXVI. eadem Tarracina dicitur anno CCCCLVIII. & DLIX.
XXIII Fregellæ. anno CCCC XXVII.
XXIIII Luceria. anno CCCCXL.
XXV Sueſſa Aurunсorum. anno CCCCXLI.
XXVI Pontia. anno CCCCXLI.
XXVII Saticula. hanc eodem anno cõditam quo Sueſſam ſcribit Velleius. cuius rei nihil meminit Liuius, Saticulanos tamen inter XVIII fidos colonos hoc loco numerat.
XXVIII Caſinum. anno CCCCXLII.
XXIX Interamna. anno CCCCXLII.
XXX Sora Volſcorum. anno CCCCL. deductæ. Soræ tamen coloniæ meminit ante in anno CCCCXXXIX.
XXXI Alba Aequorum. anno CCCCL.
XXXII Carſeoli. anno CCCCLI.
XXXIII Nequinum, ſiue Narnia in Vmbria. anno CCCCLIII.
XXXIIII Minturnæ. anno CCCCLVI.
XXXV Sinneſſa. anno CCCCLVI.
XXXVI Venuſia. Hanc deductam eſſe ſcribit Velleius quadriẽnio poſt Sinueſſam, ideſt anno CCCCLX. cuius ne uerbum quidem Liuius, quia perijt ille annus. Nominat tamen hoc loco Venuſinos inter fidos colonos.
XXXVII Caſtrum } Hꝙc coloniꝙ deductꝙ ſunt
XXXVIII Sena } poſt annum CCCCLXII,
XXXIX Adria } quantum diuinari ex epitoma

tomā libri XI. poſſum. Velleius Caſtrum deductam ait initio belli punici, ideſt anno CCCCLXXXVI. Caſtri noui coloniæ maritimæ meminit Liuius anno DLIX. Senæ meminit Polybius lib. ſecundo.

XL Coſſa. XLI Pęſtum } Has deductas eſſe ſcribit Velleius Fabio, & Canina cos. ideſt, anno CCCCLXXIX. In epi. lib. XIIII. Poſidonia, & Coſſa.

XLII Ariminum, XLIII Beneuentū } deductæ, ut ait Velleius Sempronio Sopho, & Ap. Claudio cos. i. an. CCCCLXXXIII. item epit. lib. XV. Huius meminit Polybius lib. II.

XLIIII Firmum initio belli punici cum Caſtro deductā ait Velleius. i. CCCCLXXXVI. & Firmani inter fidos colonos nunc à Liuio referuntur.

XLV Aeſernia poſt annum, quàm Firmum deducta. ut ait Velleius. item eſt in epitoma lib. XVI. ideſt, CCCCLXXXVII.

XLVI Aeſulum. XLVII Alſium } deductæ poſt annū XVII. quàm Aeſernia, ut ait Vell. apud quem eſt XXII. mendoſe pro XVII. i. an. DIII.

XLVIII Fregenæ. poſt biennium quàm Aeſulū, ut ait Velleius. ideſt, anno DV. Fregenæ coloniæ maritimæ meminit Liuius anno DLIX.

XLIX Brunduſium proximo anno, quàm Fregenæ Torquato, & Sempronio cos. ut ſcribit Velleius. ideſt, anno DVI.

L Spoletum triennio poſt Brunduſium. ex Velleio. & epit. lib. XX. ideſt, anno DIX.

LI Valentia poſt biennium quàm Spoletum. Velleius. i. anno DXI.

LII Cremona LIIV Plácentia } Sub aduentū Annibalis. ut ait Velleius. & epit. li. XX. Pæd. in Piſonem Scipione, & Lōgo cos. deductas ſcribit primo anno II belli punici. ideſt, an. DXXXII. Placentiam autem uocat coloniam à populo Rom. deductam LIII.

NEPETE.} Nepet. ut ſupra ſæpius. CVM alternis hæc conſules diu iactaſſent.} Vet. lib. Conſules demonſtraſſent. VBI tantus pauor animis hominum eſt iniectus.} Vet. lib. Omnium. VT magna pars actum de imperio diceret.} Vet. lib. Dicerent.

200 SATRICVLANI'QVE.} Supra oſtendi ex Velleio, Stephanoq; legendum eſſe Saticulam, addo etiam ex Veterum librorum auctoritate. ESSERNINI.} Aſernini. ut ſupra etiam oſtendi.

SPOLETINI.} Vet. lib. Spoletani, itemq; Priſc. lib. II. docet eſſe loquendum. ut Spoletum Spoletanus. ut Beneuentum Beneuentanus. VT C. Hoſtilius Pr. ludos Apollinis, ſicut his annis uoti, factiq; erant, uoueret, faceretq;.} Vet. lib. Apollini. & recte. CREATI cenſores, ambo, qui nondum conſules fuerant M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. duo cenſores, ut agrum Campanum fruendum locarent latum ad plebem eſt.} Vox, duo, ni fallor, habet mendum. Cur enim duo, quando ſic locutus eſt Liuius? uereor ne, hi, legendum ſit. idque erroris cauſam librario tribuerit, quod hi pro, i, i. duorum nota acceperit. T. MANLIVS Torquatus erat.} Is anno DXIX cenſor fuerat. Cap. lapid. EX iis, qui principio eius belli ſexdecim annos nati fuerant, neque militauerant, ærarios fecerunt.} Vet. lib. Decem & ſeptem annos. recte. Sic enim & ipſe ait lib. XXV. Tribuni pl. ad populum ferrent, ut qui minores ſeptem, & decem annis ſacramento dixiſſent, ijs perinde ſtipendia procederent, ac ſi ſeptem & decem annorum, aut maiores milites facti fuiſſent. ET AVDACIA, & audendi omnia neceſſitatibus pares.} Vet. lib. Et audacia, & ad audendum omnia. MARCELLVS & conſulis literis excitatus.} Vet. lib. Excitus. PAVCOS poſt dies conſecutus Fabius, qui & collegam corant obteſtatus, & per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipſe Tarentum oppugnaret. & poſt. Marcellus literis conſulis excitus, ad Canuſium Annibali occurrit.} Hæc ita uertit Plutarchus in Marcello. συνθέμενος δὲ πρὸς φάβιον μάξιμον, ὅπως ἐκεῖνος μὲν ἐπιχειρῇ ταραντίνοις, αὐτὸς δὲ συμπλεκόμενος, καὶ περιέλκων ἀννίβαν ἐμποδὼν ᾖ τῷ βοηθεῖν πρὸς ἐκεῖνον, ἐπέβαλε περὶ κανύσιον.

NOCTE prægreſſum aſſequitur.} Vet. lib. Nocte prægreſſum eum aſſequitur. CEDERE inde Romanis dextra ala, & extraordinarij cœpere.} Plutarchus. τῷ δεξιῷ πονοῦντες. Qui ſint extraordinarij, docet Polybius lib. VI. πραιφέκτοι δώδεκα ἄρχοντες προβεβλημένοι ὑπὸ τῶν ὑπάτων, οἱ τοῖς ὑπάτοις τοὺς ἐπιτηδειοτάτους πρὸς τὴν ἀληθινὴν χρείαν ἐκ τῶν παραγεγονότων συμμάχων ἱππεῖς τε, καὶ πεζοὺς ἐξέλεγον τοὺς ἐπικαλουμένους ἐκτραορδιναρίους, ὃ μεθερμηνευόμενον, ἐπίλεκτοι. CECIDERE'QVE in pugna ad duo millia & ſeptingenti.} Plutarchus. ἑπτακοσίοις ἐπὶ δισχιλίοις ῥωμαίων πεσόντων. QVOS leuibus prælijs fugaſtis.} Vet. lib. Fatigaſtis. CORPORA tantum, atque arma eadem ſunt.} Plut. ὁρᾶν, ἔφη, ῥωμαίων ὅπλα πολλὰ, καὶ σώματα, ῥωμαῖον δὲ μηδένα ὁρᾶν. NE prius heſternæ fugæ, quàm hodiernæ uictoriæ fama Romam perueniat.} Plut. ὅπως οἱ πολῖται τὴν νίκην πρότερον, ἢ τὴν φυγὴν ἀκούσωσιν.

201 COHORTIBVS, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari iuſsit. Plutarch. προσέταξε ταῖς ἐκκλιθείσαις σπείραις ἀντὶ πυρῶν κριθὰς μετρῆσαι. CVM eo nimirum, inquit, hoſte res eſt, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam poteſt. &c.} Plutarchus. ὦ ἡράκλεις, εἶπε, τί χρήσεταί τις ἀνθρώπῳ; μήτε τὴν χείρονα τύχην, μήτε τὴν βελτίονα φέρειν εἰδότι. μόνος γὰρ οὗτος οὔτε νικῶν δίδωσιν ἀνάπαυσιν, οὔτε λαμβάνει νικώμενος.

ANNIBAL elephantos in primam aciem induci iuſsit.} Plutarchus. ἐκέλευσεν ἀντίβας τὰ θηρία καταστήσαντας

γένοντας εἰς πρώτην τάξιν ἐνέχειν τοῖς ὅπλοις τῶν ῥωμαίων. Ni C. Decimius Flauus tribunus militum ſigno arrepto primi haſtati. ȝ Plutarchus. ὡς τῶν χιλιάρχων ὄνομα φλάβιος ἀναρπάσας σημαίαν, ὑπαντιάζει.

Vt eſt genus anceps. ȝ Quod elephanti tam in ſuos, quàm in hoſtes ruant. Carsa ad octo millia hominum. ȝ Plutarchus. λέγονται γὰρ ὑπὲρ ὀκτακισχιλίους ἀποθανεῖν. Quod autem de Romanis ait mille ferme & ſeptingentos interfectos, Plutarchus ait aliter. ῥωμαίων δὲ νεκροὶ μὲν ἐγένοντο τρισχίλιοι.

Oppidvm in Salentinis Manduriam. ȝ Stephanus Mandurium uocat. μανδύριον πόλις ἰαπυγίας, ὁ πολίτης μανδυρῖνος. Praesidii præfectus deperibat amore mulierculæ. ȝ Plutarchus & hanc opinionem, & alteram de muliere à præfecto amata recitat. quã quidam Fabij pallacam fuiſſe tradiderunt.

Proditionis conciliator nunciauerat. ȝ Vet. lib. pronunciauerat. Ad proditionis famam extinguendam. ȝ Plut. ὡς μὴ προδοσίᾳ τὴν πόλιν ἔχων φανερὸς γένοιτο. Brvttii quoque multi interfecti. ȝ Vet. lib. paſsim interfecti. Qvi interroganti ſcribæ, quid fieri de ſignis uellet, deos iratos Tarentinis relinqui iuſsit. ȝ Plututarchus. λέγεται τὸν γραμματέα πυθέσθαι τοῦ φαβίου περὶ τῶν θεῶν τί κελεύει, τὰς γραφὰς οὕτω προσαγορεύοντα, καὶ τοὺς ἀνδριάντας, τὸν δὲ φάβιον εἰπεῖν, ἀπολείπωμεν τοὺς θεοὺς ταραντίνοις κεχολωμένους. Iis qui Cauloniam obſidebant. ȝ Obſeſſæ Cauloniæ meminit etiam Plutarchus in Fabio. καὶ καυλωνίαν ἐξελεῖν κατακράτος. Et Romani, inquit, ſuum Annibalem habent. ȝ Plutarchus. καὶ φανερῶς μὲν εἰπεῖν, ὡς ἄρα καὶ ῥωμαίοις ἀννίβας τις ἕτερος. ἀπεβάλομεν γὰρ τὴν τῶν ταραντίνων πόλιν, ὥσπερ ἐλάβομεν.

Qvinqve millia ferme ab urbe. ȝ Plutarch. τεσσαράκοντα σταδίους. Inde duos Metapontinos 202
cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit. ȝ Plutarch. συνθεὶς ἐπιστολὰς παρὰ τῶν ἐν μεταποντίῳ δυνατῶν ἔπεμψε πρὸς τὸν φάβιον &c. P. scipio in Hiſpania. ȝ Hinc etiam Polybius perſequitur res geſtas P. Scipionis in Hiſpania lib. x. κατὰ δὲ τὴν ἰβηρίαν ὁ πόπλιος ὁ τῶν ῥωμαίων στρατηγὸς ποιούμενος τὴν παραχειμασίαν ἐν ταρακῶνι. Edesco ad eum clarus inter duces Hiſpanos uenit. ȝ Polybius. Edeco. λαβὼν συναγωνιστὴν ἐδεκῶνα τὸν δυνατὸν δυνάστην. Eadem cauſa Indibili, Mandonioq́; fuit. ȝ Polybius. ἀνδοβάλης δὲ καὶ μανδόνιος μέγιστοι μὲν ὄντες δυνάσται τῶν τότε κατ' ἰβηρίαν &c. Navales ſocios terreſtribus copijs addidit. ȝ Polyb. συνέζευξε ταῖς ναυτικαῖς δυνάμεσι τὰς πεζικὰς δυνάμεις. Et iam Lælius redierat ab Roma. ȝ Polybius. πόπλιος δὲ προσδεξάμενος γάϊον λαίλιον, καὶ διακούσας τῶν παρηγγελμένων ὑπὸ τῆς συγκλήτου προῆγε τὰς δυνάμεις ἀναλαβὼν ἐκ τῆς παραχειμασίας. Prope urbem Bætulam. ȝ Polybius Bæcula nominat. ἐγγίσας δὲ τῷ κατασκηνώσει, καὶ τοῖς περὶ βαίκυλα τόποις. & Liuius paulo poſt. Paucis poſt prælium factum ad Bætulam diebus, cum Scipio rediens Taraconem ſaltu Caſtulonenſi iam exceſsiſſet. Stephanus item. βαίκυλα πόλις ἰβηρίας. τὸ ἐθνικὸν βαικυλεύς. Item Ptolemæus. Ipse expeditos ad leuem armaturam infimo ſtantem ſupercilio ducit. ȝ Polybius. τοὺς δὲ γροσφομάχους, καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἐπιλέκτους ἐξαγαγὼν, ἐκέλευε προσβάλλειν πρὸς τὴν ὀφρὺν, καὶ καταπειράζειν τῆς τῶν πολεμίων ἐφεδρείας.

Et aſſuetudine ſuccedendi. ȝ Vet. lib. Aſſuetudine tamen ſuccedendi. Ipse ab læua, circuitu haud magno, in tranſuerſos hoſtes incurrit. ȝ Polybius. τοὺς δὲ λοιποὺς ἑτοίμους ἔχων αὐτὸς περιελθὼν τὴν ὀφρὺν κατὰ τὸ λαιὸν τῶν ὑπεναντίων προσέβαλλε τοῖς καρχηδονίοις. Asdrvbal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisq́; præmiſsis, quamplurimos poterat de fuga excipiens præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. ȝ Polybius. ἀσδρούβας δὲ κατὰ τοὺς ἐξ ἀρχῆς διαλογισμοὺς θεωρῶν κλινούσας, καὶ διατετραμμένας τὰς αὐτοῦ δυνάμεις, τὸ μὲν ψυχομαχεῖν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἐλπίδος ἀπεδοκίμασε, λαβὼν δὲ τά τε χρήματα, καὶ τὰ θηρία, καὶ τῶν φευγόντων ὅσους ἐδύνατο πλείστους ἐπισπασάμενος ἐποιεῖτο τὴν ἀναχώρησιν παρὰ τὸν τάγον ποταμὸν ὡς ἐπὶ τὰς πυρήνης ὑπερβολάς. In recenſendis captiuis decem millia peditum, duo millia equitum uenit. ȝ Polybius. συναθροίσας τὸ τῶν αἰχμαλώτων πλῆθος, ὧν ἦσαν πεζοὶ μὲν εἰς μυρίους, ἱππεῖς δὲ καὶ πλείους δισχιλίων.

Regem cum ingenti conſenſu appellauit. ȝ Polybius. κατὰ δὲ τὰς ἐντεύξεις βασιλέα προσφωνούντων τὸν πόπλιον. & poſt. μετὰ δὲ μάχην ἁπάντων βασιλέα προσφωνησάντων. Sibi maximum nomen imperatoris eſſe dixit. ȝ Polyb. παρήγγειλε στρατηγὸν αὐτὸν προσφωνεῖν. Tacite iudicarent. ȝ Vet. lib. Taciti iudicarent.

Nvmidam ſe eſſe ait. ȝ Vet. lib. Numidam ſe lacrymans eſſe ait.

Praesidio tantum ad inſidendum Pyrenæum miſſo. ȝ Polybius. ἐπὶ δὲ τὰς ὑπερβολὰς τῶν πυρηναίων ὀρῶν ἐξαπέστειλε τοὺς τηρήσοντας τὸν ἀσδρούβαν. Cvm Scipio rediens iam Taraconem ſaltu Caſtulonenſi exceſsiſſet. ȝ Vet. lib. Cum Scipio rediens Taraconem ſaltu Caſtulonenſi iam exceſsiſſet. Polybius. ἀνεχώρησε μετὰ τῆς δυνάμεως εἰς ταρακῶνα ἐν τούτοις τοῖς τόποις ποιησόμενος τὴν παραχειμασίαν. Media æſtate Venuſiam in tecta milites abduxiſſet. ȝ Plutarchus Sinueſſam edit pro Venuſia. ἀλλὰ κατὰ χολὴν εἰς καμπανίαν ἀνέζευξεν, καὶ τὸ θέρος ἐν σινοέσσῃ διῆγεν, ἀναλαμβάνων τοὺς στρατιώτας. Inimicvs erat ei C. Publicius Bibulus tribunus pl. ȝ Plutarchus. οἱ δὲ ἐχθροὶ πουβλίκιον βίβλον ἕνα τῶν δημάρχων ἀνέστησαν ἐπὶ τὴν κατηγορίαν αὐτοῦ. Lapides Capitolini, Poblicius. Cvm tamen neceſſarij Claudij obtinuerunt. ȝ Vet. lib. Tum tamen. Nec ab imperio eius abrogando. ȝ Vet. lib. Nec de imperio eius. Malim tamen, Ei. Nam Abrogare alteri imperium dicitur, & magiſtratum. Actvm de imperio Marcelli in circo Flaminio eſt. ȝ Plutarchus. τοῦ δήμου συνελθόντος εἰς τὸν φλαμίνιον ἱππόδρομον. ȝ Q. clavdivs Flamen. ȝ Vet. lib. Q. Claudius Flaminius. Suſpicor, Flamininus legendum. eumq́; eſſe, de quo priore libro dixit. C. Claudius Flamen dialis, quod exta perperam dederat, Flaminio abijt atque inde cognomen inueniſſe, quod Quintij etiam tulerunt. Mvres in æde Iouis aurum roſiſſe. ȝ Plutarchus in Marcello. καὶ

lo. καὶ μύσας τὸν ἐν διὸς χρυσὸν καταχεάντες. SINGVLOS dies inſtaurati.§ Vet. lib. In ſingulos dies. recte.ſic enim ſemper alibi loquitur. non eſt opus exemplis. Ex Campania nunciata erant.§ Vet. lib. Et ex Campania nunciata erant. PESTILENTIA grauis incidit per urbem, agroſq;.§ Redde ſuam uocem, incidit in urbem. ſic enim ueteres, quos legi, habent libri. FECITQVE ad III Nonas Quintiles.§ Scribe ex omnium librorum ueterum auctoritate, ante diem tertium Nonas Quintiles, cuius locutionis uim non intelligens Rhenanus, mutauit, & deprauauit. Eſt autem ante diem tertium Nonas, idem atque III. Nonas, ideſt tertio die ante Nonas. integrum hanc fuiſſe Latinam dicendi formam indicat etiam Plutarchus in Numa, qui ſcribit Romam cõditam πρὸ ἕνδεκα μίας καλανδῶν μαΐων. i. ante diem undecimum Kalendas Maias. & in Poplicola pugnatum cum Tarquinijs eſſe πρὸ μίας καλανδῶν μαρτίων. i. ante unum Kalendas Martij, i. pridie K. Mart. & Dionyſius libro ſexto creatos ait tribunos plebis τετάρτῃ πρὸ τῶν εἰδῶν δεκεμβρίων. quod poſt Liuius lib. XXXIIII ait, ante diem quartum Idus Decembres. Itaq; cum dicimus Ad. III. ad IIII. puto mendoſe dici, diuidendaſq; literas eſſe, ita. A.D. i. ante diem.

VARRO imperio miſſus.§ Caſtiga, cum imperio.

204 IN SENTENTIAM M. Acilij.§ M'. Acilij. ut ſupra de eodem admonui. ALIIS ſententijs notantibus præfectum, quod eius ſocordia Tarentum proditum hoſti eſſet, alijs præmia decernentibus, quòd. &c.§ Vox, ſententijs, ſine dubio mendoſa eſt. Rhenanus, quia libros ueteres, ſocijs, pro ſententiis habere legit, in eam opinionem uenit, ut, ocii, putarit eſſe legendum. quam lectionem adeo probauit, ut eius etiam in Taciti caſtigationibus meminerit. Nos autem quia ſæpe mendoſe, ſociis, pro. S. C. i. ſenatuſconſulto eſſe inuenimus, & quia librum etiam unum, ſenatuſconſulto, aperte habere comperimus, ſenatuſconſulto, reponimus. nam & ſenſus eſt optimus, & locutio Liuio uſitata. ut lib. XXV. Ac per eum delata ad ſenatum, nec ullo ſenatuſconſulto notata. ADIECIT tamen fateri ſe, opera Liuii Tarentum receptum.§ Cicero idem ſcribit in Catone, praue tamen M. Liuium Salinatorem hunc uocat. Idẽ Plutarchus in Fabio. QVOD cum bello Gallico ad Claſtidium ædem Honori, & Virtuti uouiſſet, dedicatio eius à pontificibus impediebatur.§ De bello Gallico, & prœlio à Marcello ad Claſtidium in primo eius conſulatu commiſſo ſcribit Polybius lib. I. & Plutarchus in Marcello. de ædibus autem his idẽ Plutarchus, ſic. ἔπειτα ναὸν ἐκ τῶν σικελικῶν λαφύρων ᾠκοδομημένον ὑπ' αὐτοῦ, δόξης, καὶ ἀρετῆς καθιερῶσαι βουλόμενος, καὶ κωλυθεὶς ὑπὸ τῶν ἱερέων, οὐκ ἀξιούντων ἑνὶ ναῷ δύο θεοὺς περιέχεσθαι πάλιν προσοικοδομεῖν ἕτερον.

VNI deo recte dedicari.§ Vet. lib. Rite. INTER Venuſiam, Brutiamq;.§ Vet. lib. Bauriamq;. Ego, Bantiam. ſic enim Plutarchus. μεταξὺ βαντίας πόλεως, καὶ βενουσίας. & Stephanus. βαντία πόλις ἰταλίας, τὸ ἐθνικὸν βαντιανός. PARTEM exercitus, quæ in præſidio erat.§ Vet. lib. Qui in. SVB tumulo Petelliæ.§ Vet. lib. Peteliæ, Stephanus. πετηλία πόλις ἰταλική, τὸ ἐθνικὸν πετηλῖνος. Plutarchus. τὸν περὶ πετηλίαν λόφον ait, pro πετηλίας. AD DVO milia armatorum cæſa.§ Plutarchus. ὑφεὶς ἐνέδρας πεντακοσίους καὶ τριακοσίους ἀπέκτεινε. TVMVLVS erat ſylueſtris inter Punica, & Romana caſtra.§ Plutarc. ἦν δὲ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων λόφος ἐπιεικῶς μὲν ἐρυμνὸς, ὕλης δὲ παντοδαπῆς ἀνάπλεως. FREMEBANT uulgo in caſtris Romanis, occupandum eum tumulum eſſe.§ Plutarchus. ἦν πολὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν ῥωμαίων λόγος ὡς χρὴ τὸ χωρίον καταλαμβάνειν. PRIMA hoſtia cæſa iecur ſine capite inuentum.§ Plutarchus. καὶ τοῦ πρώτου πεσόντος ἱερείου δείκνυσιν αὐτῷ τὸ ἧπαρ οὐκ ἔχον κεφαλὴν, ὁ μάντις. AVCTVM etiam uiſum in capite.§ Plutarchus. ἔτι κεφαλὴ μέγεθος ὑπερφυὲς ἀνέσχεν. De eadem re Valerius lib. I. de prodigiis. NEC id ſane aruſpici placuiſſe, quod ſecundum trunca, & turpia exta, nimis læta apparuiſſent.§ Plutarchus. οἱ δὲ μάντεις ταῦτα μᾶλλον ἔφασαν δεδιέναι, καὶ ταράττεσθαι. λαμπροτάτων γὰρ ἐπ' αἰσχίστοις, καὶ σκυθρωποτάτοις ἱεροῖς γενομένων ὕποπτον εἶναι τῆς μεταβολῆς τὴν ἀτοπίαν. MARCELLVM tanta cupiditas tenebat dimicandi, ut nunquam ſatis caſtra caſtris collata diceret.§ Vet. li. Pro, cupiditas, habent, cupido, &, pro diceret, duceret. DESERTI ab Etruſcis Fregellani.§ Ducentos & uiginti equites ſecum eduxerat Marcellus, quorũ nemo Romanus, ſed aut Etruſci erant omnes, aut Fregellani. ut ait Plutarchus. λέγεται δὲ τότε συνάρχοντα κρισπῖνον παραλαβὼν, καὶ τὸν υἱὸν χιλιαρχοῦντα, τοὺς σύμπαντας ἱππεῖς εἴκοσι, καὶ διακοσίους. ὧν ῥωμαῖος οὐδεὶς ἦν ἀλλ' οἱ μὲν ἄλλοι τυῤῥηνοὶ, τεσσαράκοντα δὲ φρεγελλανοὶ, πεῖραν ἀρετῆς καὶ πίστεως ἀεὶ τῷ μαρκέλλῳ δεδωκότες.

MARCELLVM etiam transfixum lancea.§ Plutarchus. μάρκελλον δέ τις λόγχῃ πλατείᾳ διὰ τῶν πλευρῶν διήλασεν, ἣν λαγκίαν καλοῦσιν. INTERFACTVS A. Manlius.§ Ita uet. lib. Mouet quoſdam, quod legerint, Interfecti, ſuſpicanturque deeſſe nomen alterum, ſine cauſa. LICTORES conſulum quinque uiui in poteſtatem hoſtium uenerunt.§ Plutarchus. αἰχμάλωτοι δὲ καὶ τῶν μὲν ῥαβδούχων πέντε. Equites duodeuiginti uiui capti. τῶν δὲ ἱππέων εἴκοσι δυεῖν δέοντες. L. COELIVS triplicem geſtæ rei ordine edit.§ Vet. lib. Alii C. Lælius, alii Lœlius Cœlius. Aut igitur L. Cælius Antipater eſt cuius ſæpe meminit, aut C. Lælius, quem hiſtorias ſcripſiſſe tradere uidetur Polybius lib. X. IBI inuentum Marcelli corpus ſepelit.§ Hac in re citat auctorem Liuium Plutarchus. λίβιος δὲ καὶ [illegible] σεβαστὸν, κομισθῆναι τὴν ὑδρίαν πρὸς τὸν υἱὸν εἴρηκεν, καὶ ταφῆναι λαμπρῶς. PAVLO ante hic nuncius conſulis Salapiam uenerat, cum literæ. Vet. lib. Quam literæ.

205 QVAM Cincius.§ Vet. lib. Quam L. Cincius. M. MARCELLVM trib. militum.§ M. Marcelli conſulis interfecti filium. Plutarchus. Q. FABIVM filium.§ Virum conſularem, de quo ante dictum eſt. L. CINCIVS Alimentius.§ Alimentus. ut ante, idem, de quo pauloante.

PHALERAM.§

PHALERAM.} Vet.lib.Phalaram.ſic Stephanus.φάλαρα πόλις θετταλίας, πλησίον λαμίας. τὸ ἐθνικὸν φαλαρεύς. RHIVM profectus eſt.} Stephanus.ῥίον πόλις μεσσήνης ἢ ἀχαΐας. καὶ ἄλλη αἰτωλίας. Achaicum oppidum intelligit, ubi concilium agebatur Achæorum. QVAESTI ſunt quædam.} Vet. lib. Parua quædam. SATIONIS reſtitueretur Athamanis.} Suſpectum habeo locum, ut Glareanus. IPSE ab eo concilio Argos regreſſus.} Vet.lib.Ipſe habito concilio. IVSSIS ſubſequi peditibus.} Vet.lib.Iuſsis ſe ſubſequi. QVI Eleum agrum ab Dymeo dirimit.} Polyb. & Stephanus δυμαῖοι ſcribunt. Itaque Dymæo,ſcribe. TRIBALLOS (Illiriorum id eſt genus.} Vet. lib. Trallos. Recte. Tralli enim ſunt populi Illyrij auctore Stephano. de quibus Liuius etiam lib.XXXVII.

LYCHNIDVM.} Græci λύχνιδος.ergo Lychnidum. DASSARETIORVM.} Daſſaritiorum ex Stephano.δασσαρῆται ἔθνος ἰλλυρίας. λέγεται καὶ δασσαρίτιοι. DARDANOS in Macedoniam effuſos Oreſtidem iam tenere, ac deſcendiſſe in Argeſtæum campum.} Suſpicor Aegeſtæum campum eſſe Theſprotium, qui affinis eſt Oreſtidi. Nam Stephanus. αἰγεσταῖοι οἱ θεσπρωτοὶ ἀπὸ τινὸς αἰγέστου στρατηγοῦ. Nam qui ſit Argeſtæus campus quærit merito Glareanus. T. QVINTIVS conſul.} Vet.lib.T. Quinctius Criſpinus conſul. DICTO L. MANLIO Torquato.} T. Manlio.eſt enim is,cuius ſæpius ante meminit. C. SERVILIVM (tum ædilis curulis erat) dixit.} Vet. lib. C. Seruilium,qui tum ædilis curulis erat,dixit. M. AEMILIVS præt.urban. C.Flaminio.} M.Aemilium Regillum,qui poſt fuit flamen Quirinalis, fuiſſe puto. Ex conſulatu populi iudicio damnatus.} Quod prædam Illyricam maligne diuiſiſſet. ut ante dixi. IN ſenatum uenire.} Non legerant eum in ſenatum, ſed auctores ei fuerant,ut in ſenatum ueniret,non tanquam ſenator, ſed tanquam pedarius. nam ſequitur.Sed tum quoque aut uerbo aſſentiebatur,aut pedibus in ſententiam ibat. Ex ijs enim erat,quibus ius erat in ſenatu ſententiam dicere,non tamen ſenatores erant. Gellius. QVIA duos patricios creari non liceret.} Per hæc tempora nunquam duo patricij conſules comparati, duo uero plebeij in collegio Gracchi,& Marcelli comparati ſunt. M. FVRIVM.} Camillum.de quo lib.v. L. PORTIVS Licinius.} L. Porcius Licinus ex Cap.lap. C. MANLIVS.} C. Mamilius. Sic enim uet.lib.pleriſque.Caius certe non eſt prænomen Manliorum.Hunc puto eſſe C.Mamilium Vitulum de quo ſupra.

ET PRAESCISCERE.} Vet. lib. Et præſcire. INIMICITIAE autem nobiles inter eos erant.} Vet.lib. Inimicitiæ ante nobiles inter eos.De his inimicitijs,& de reditu in gratiam etiam Valerius.

QVEM Alpibus appropinquare fama erat.} Vet.lib.Quem iam Alpibus. L. AQVILIVS Pætus augur creatus.} Vet.lib.Præfectus Aquilius Pætus.mendoſe certe,ſed ita ut ex obſeruatione diuturna eiuſmodi mendorum ueſtigia ueritatis elicias.ſæpe enim eſt,præfectus, pro Publio,in manuſcriptis. Itaque legendum puto.P.Aelius Pætus. Primum enim cognomen Pæti,nó erat Aquilliorum,ſed Aeliorum,deinde hic eſt P. Aelius Pætus,qui nunc fit augur, & anno DLXXIX augur apud eundem Liuium moritur,lib.XLII. AB Q. MANLIO, & M.Cæcilio.} Lege ab Q.Mamilio,ut infra probabitur. C. MANLIO Sicilia.} C.Mamilio,ut ante.

ITA per prouincias diuiſa,binæ conſulum eſſent.} Vet.lib.Vt binæ. CLIVVM Publicium. 207
Vet.lib.Cliuum publicum. ut lib.XXX. Annus inſignis incendio ingenti,quo cliuus publicus ad ſolum exuſtus eſt. & lib. XXVI. Quos cum ex arce, Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidiſſent. VT SINVESSAE biennio ante.} Supra hoc eodem libro. AB LIVIO poeta.} Liuius Andronicus, Liuius à Liuio Saliuatore, ut ait, Euſebius, appellatus. SONVM uocis pulſu pedum modulantes.} ἐν λόγῳ καὶ ῥυθμῷ. ut ait Ariſtoteles in Poetica. ANXVRAS.} Taracinas.

A SVPERO mari Senentis.} Senenſis à Sena colonia urbe ad Adriam eſt,non à Senis Etruriæ.

EARVM coloniarum iuniores iureiurando adacti ſupra dies triginta non pernoctaturos extra mænia coloniæ ſuæ.} Vet.lib.Non habent uocem,dies,& pro,triginta,habent, quadraginta, ſenſu multo præſtantiore. Iuniores cuiuſque coloniæ ultra quadraginta non pernoctaturos extra mænia coloniæ ſuæ.eadem ſententia eſt lib.XXVI. Ne'ue uno tempore quinque ſenatores ab urbe Roma,abeſſent.

NE EMERGERET ex Bruttijs. atq; obuiam fratri ire poſſet.} Vet.lib.Emergere. DVO millia de legionibus militum.} Vet.lib. Ad duo millia. PRAECIPITASSET Romana Reſp.} Vet. lib.Præcipitaſſet reſp. SECVNDA in Italia. Vet.lib.Multa ſecunda in Italia.

T. CLAVDIVM Aſellum.} Vet.lib.Ti. Claudium Aſellum. MARRVCINVM, Ferentinum.} 208
Vet.lib.Ferentanum. Supra oſtendi legendum eſſe,Frentanum. FLEXIT in Picenum.} i.ut in Picenum tenderet. Q. TATIO legatoq;} Vet.lib.Q.Catio.quod probo.ſupra enim Q. Catium quoque ædilem curulem nominauit. BIENNIO ante, cum caſtra punica obiecta Romanis mænibus, portisq; fuerant.} Quadriennio, legendum eſſet,niſi extremos annos omiſſos eſſe intelligeremus. id enim factum eſt anno DXXXIX. SINE imperio,ſine auſpicio.} quia imperium,auſpiciumq; conſulis erat,qui diſceſſerat. GEMINA uictoria inſignem.} P. & Cn. Cornelijs interfectis in Hiſpanis. CONCITATIS ad arma Gallicis.} Vet. lib. Et concitatis ad arma. HAVD cum ignoto duce C. Nerone.} Hac de re ſcripſit lib. priore.

FLAGITARE precibus, ut, quæ.} Vet. lib. Fatigare precibus. quod placet. eſt enim genus 209
dicendi Liuio familiare. NOCTE clam ingredi uiſum eſt.} Vet. lib. Melius uiſum eſt.

TESSERA per caſtra ab Liuio conſule data erat,ut tribunum tribunus,centurio centurionem,eques

equitem,pedes peditem acciperet.} Sic lib.VII.Vigilijs deinde diſpoſitis cæteris omnibus teſſeram dari iubet, ubi ſecundæ uigiliæ buccina datum ſignum eſſet, armati cum ſilentio ad ſe conuenirent. Polybius item de teſſera, quam ξυλήφιον, & σύνθημα uocat, lib. VI. agit, ideſt, de ſigno nocturnis excubijs dando. Nam Liuius his locis pro quocunque ſigno accipere teſſeram uidetur. AD Senam.} Coloniam. de qua ſupra. Vnde in bruto, Salinatorem ait Cicero Senenſi prælio ludos nouiſſe. STRIGOSIORES equos.} Sic Front. lib I. cap. II.

210 VT adire nuncius non poſſet, præ cunctantibus, uociferantibusque.} Vet. lib. Quos legi omnes, ut adire nuncius non poſſet, traheretúrque à percunctantibus. INDE traducti in concionem legati.} Vet. lib. Introducti in concionem. Hinc ego. Inde producti. Eſt enim hæc conſuetudo latini ſermonis, ut cum non omnibus pateret aditus uel in ſenatum, uel in concionem, á magiſtratibus tamen, quorum id ius erat, in curiam quidam introduci, ad populum uero (ſic enim loquebantur) produci poſſent. Sic lib. VII. Legati introducti in ſenatum maxime in hanc ſententiam locuti ſunt. & lib. XXVIII. Tum Saguntinorum legatos in ſenatum introduxit. & paulo poſt, Legationes deinde cæteræ in ſenatum introductæ. & hoc libro. Mandat conſulibus, ut eos quoque ad populum producerent. Itẽ Productus in concionem Lælius eadem diſſeruit. & lib. XLI. Eum cum in ſenatu fatigaſſent interrogationibus, in concionem quoque produxerunt. Cicero poſt reditum ad Quirites. Deinde omnes, qui ueſtris maxime beneficijs, honoribusque ſunt ornati, producti ad uos ab eodem. & ad Att. lib. I. Q. Fufius in concionem produxit Pompeium. L. VETVRIVS literis recitatis omnia, quæ acta erant expoſuit.} Vet. lib. Planius omnia. egregie. EAM ſupplicationem C. Hoſtilius prætor pro concione edixit, celebratáque à uiris,fœminiſque. omniaque templa per totum triduum æqualem turbam habuere.} Vet. lib. Celebrata a uiris, fœminiſque eſt. omnia templa, &c. MVTVVM dando, argentum creditum ſoluendo.} Vet. lib. Mutuum dando argentum, creditumque ſoluendo. CASTRIS'QVE inde motis, ut omnia.} Vet. lib. non habent, ut. & pro uoce, Contraheret. habent, Contrahit. Quod placet.

IN EPITOMEN LIB. XXVIII.

ET IN HOC habitu plus gloriæ, reuerentiæque habuit.} Vet. lib. Et in hoc actu. CARTHAGINI Nouæ.} Carthagine Noua, legendum. OCCIDERVNT, ſe inſuper præcipitauerunt.} Vet. lib. Et ſe inſuper. ET amicitia facta eſt cum Maſſaniſſa.} Tolle uocem, Eſt, ut uno ambitu orationis hæc tota ſententia comprehendatur. Sic Vet. lib. SI ex rep. eſſe cognoſceret.} Vet. lib. Si è rep.

IN LIBRVM XXVIII.

CVM tranſitu Aſdrubalis quantum in Italiam inundauerat belli, tantum leuatæ Hiſpaniæ uidarentur.} Rhenanus leuiſsima unius libri coniectura motus legit, Inundauerat, pro Inclinauerat. à quo ipſe diſſentio, non ſolum, quia contra librorum omnium auctoritatem facit, ſed etiam, quia pulcherrimam ſententiam deprauat, quæ ex uocibus, Inclinauerat, & Leuatæ, elicitur, quæ tranſlatione à lance ſumpta nituntur. Nam quo grauiori pondere lanx altera premitur, eo magis contraria leuari uidetur. Quod idem de Italia quoque, & Hiſpania intelligendum eſt. SVBSIDVNT Hiſpani aduerſus emiſſa tela ab hoſte, inde ad emittenda ipſi conſurgunt.} Vet. lib. Ad remittenda. probe.

211 QVOD ad fugam impedimento hoſtibus erat, & ad cædem eos.} Vet. lib. Id ad cædem eos. DVO haud amplius millia peditum.} Vet lib. Haud amplius tria millia peditum. SCIPIO ſpem debellandi, ſi nihil iam etiam ipſe cunctando moratus eſſet, auctus. Ver. lib. Si nihil eam ipſe cunctando. BETICA} græce βαῖτις, & βαιτική. ergo Bætica. CAETERVM, quod aciem renuiſſet, exercitum omnem paſsim in ciuitates dimiſit.} Lectionem exagitatam à Rhenano reponendam cenſeo. Eſt enim in omnib. uet. quos legi libris. ſic. Cæterum quoad continuiſſet exercitum, propoſitum bello ſe fore ratus, antequam freto Gadeis traijceret, exercitum omnem paſsim in ciuitates dimiſit. Senſus eſt. Aſdrubalem timuiſſe ſibi magis, ſi exercitum continuiſſet, quàm ſi dimiſiſſet. Eſt autem ſententia illa, quæ eſt in Epiſtola Cœlij lib. VIII. Nam de uita, ſi paratior ab exercitu eſſes, timuiſſem. nunc hæc exiguitans copiarum receſſum, non dimicationem mihi tuam præſagiebat. AD OPPVGNANDAM opulentiſsimam in ijs locis urbem, quam Oringin barbari appellabant, mittit.} Vet. lib. urbem (Origin barbari appellabant) mittit. Huius meminit Plinius libro tertio, capite primo.

ARX FVIT Aſdrubalis ad excurſiones circa iu mediterraneos populos faciendas.} Veter. lib. Aſdrubali. quod magis probo. ETIAM eo ſuperare hoſtem.} Vet. lib. Etiam. EODEM anno claſsis Romana cum M. Valerio Læuino pro conſule ex Sicilia in Africam tranſmiſſa.} Tolle particulam, Cum, ex uet. lib. SVSTVLERVNT enim animos Aetoli cum ob Romanam ſocietatem, tum poſt Attali aduentum.} Vet. lib. Ab Romana ſocietate. nota dicendi forma eſt. Polybius autem hoc ſic expreſsit. οἱ μὲν Αἰτωλοὶ προσφάτως ἐπηρμένοι ταῖς ἐλπίσιν ἐπὶ τῇ Ῥωμαίων, καὶ τῇ τοῦ βασιλέως Ἀττάλου παρουσίᾳ. ET Thracum maxime Medos.} Mædos. Polybius ἔτι δὲ τοὺς προσορίζοντας τῇ Μακεδονίᾳ Θρᾷκας, καὶ μάλιστα τοὺς Μαιδούς. BOETI quidem, &c.} Vet. lib. Bœoti quidem ipſi, &c.

Tvm præſidium urbi mittit, unde allatum erat. ỿ Deeſt hic non urbis nomen, ſed inſulæ, in qua urbs erat. Fuit autem Peparethus, ut ex Polybio unde hæc ad uerbũ tranſlata ſunt, intelligi poteſt. cuius hæc uerba ſunt. καὶ προσορμίσαντας τῇ πεπαρήθῳ, καὶ κατασχόντας τὴν χώραν, τούτοις μὲν ἐξαπέστειλε τοὺς παραφυλάξαντας τὴν πόλιν. Itaque legendum apud Liuium puto. Tum Peparethum prẹſidium urbi mittit. Vox enim, Prẹſidium, affinis quodammodo uoci, Peparetum, illam è loco ſuo eiecit. Eſt autem urbs in inſula eodem nomine, ut ait Stephanus. πεπάρηθος νῆσος μία τῶν κυκλάδων ὁμώνυμον ἔχουσα πόλιν. Additi quingenti Aenianum. ỿ Si Polybium ſequamur, quem neſcio cur non maxime ſequamur, Agrianum, pro Aenianum, eſt reſtituendum. Is enim hac de re ita. εἰς δὲ χαλκίδα καὶ τὴν ἄλλην εὔβοιαν μισθοφόρους ἔχοντα πελταστὰς χιλίους, ἀγριάνας πεντακοσίους. de quibus Stephanus. Ἀγρίαι ἀρσενικῶς ἔθνος παιονίας μεταξὺ αἵμου καὶ ῥοδόπης. λέγονται καὶ Ἀγραῖοι, καὶ ἀγριεῖς, καὶ ἀγριᾶνες. Agrianum horum meminit poſt etiam ſæpe Liuius lib. XLIIII. Segetibvs tamen, quæ iam prope maturitatem erant, maxime in ſinu Aeniano euaſtatis, Scotuſam copias reducit. ỿ Qui ſit ſinus Aenianus, ut multa alia, quærit Glareanus. is eſt autem, de quo Polyb. lib. XI. his uerbis. τὸν δὲ σῖτον φθείρας, καὶ παρελόμενος τῶν περὶ τὸν αἰνιάνα κόλπον κατοικούντων ἐπανῆλθε. & Stephanus. αἰνία πόλις περραιβῶν, καὶ αἰνιᾶδες οἱ οἰκοῦντες. καὶ τὸ ἀττικὸν αἰνιακὸς κόλπος.

Ipse in Ciſſeo (mons eſt in altitudinem ingentis cacuminis editi. ỿ Quod Glareanus quærit Ciſſeum montem, imperite facit. etenim nullus eſt. Tiſæum autem inuenio apud Polybium lib. XI. ubi de hac re loquitur. καὶ παρήγγειλε διασαφεῖν αὐτῷ πάντα τὰ γιγνόμενα διὰ τῶν πυρσῶν ἐπὶ τὸ τίσαιον. τοῦτο δ᾽ ἐστὶ τῆς θετταλίας ὄρος. Veteres etiam Liuiani libri habent. Thiſeo, non Ciſſeo. Nicæam. ỿ Nicæam: græci enim νικαίας edunt.

212 Demetrivm Phtiotidis. ỿ Sic ueteres libri. & recte. nam duo fuerunt oppida hoc nomine, ut Stephanus. Δημήτριον τόπος θεσσαλίας κείμενος περὶ τὸν ἀμφρυσόν. ἔστι καὶ πόλις αἰολίδος. Fretvm ipſum Euripi non ſepties die, ſicut fama fert, temporibus ſtatis reciprocat. ỿ Vet. lib. Septies in die.

Ad Cynum Locridis (emporium eſt Opuntiorum. ỿ Sic Stephanus. κῦνος ἐπίνειον ὀπούντιος. ὡς φίλων καὶ παυσανίας, ἑκαταῖος δὲ πόλιν αὐτὴν φησίν. Philippvm & ignes ab Oreo editi mouerant. ỿ placet magis, ut eſt in Vet. lib. monuerunt. ut ſit. ignes ab urbe Oreo editi, monuerunt Philippum obſideri Oreum. Phocidis Elatiam. ỿ recte addit, Phocidis. Nam ait Stephanus. Ἐλάτεια πόλις φωκίδος, καὶ θετταλίας, καὶ θεσπρωτίας. Moltentibvs ab terra naues Philippus aduenit. ỿ Vet. lib. Superuenit.

Compositis circa Opuntem rebus Toronem eſt profectus. ỿ Torone ad ſinum Toronæum eſt procul ab Opunte. Thronium pariter eſt Locrorum, atque opus, non procul à Thebis Phtiotidos. Itaq; uerisſimilius eſt Philippum ab Opunte Thronium, quàm Toronem ueniſſe, præſertim uero cum à Thronio in Doridem finitimam regionem ueniſſe ſubdat. Itaque his de cauſis Thronium puto legendum, de quo & Stephanus, & Strabo, & cæteri. Idem placet etiam Glareano. Tritonon, & Drymas Doridis parua, atque ignobilia oppida. ỿ De his ſic Stephanus τρίτωνος πολίχνιον μακεδονίας. Δρυμία πόλις φωκίδος. Veteres etiam libri edunt Drumias. ex quo apparet ita eſſe legendum. Desertae priore quidem Philippi bello. ỿ Vet. lib. Priore eiuſdem Philippi. Cvm Eream ueniſſet. ỿ Vet. lib. Hæream & recte. inquit & Stephanus. ἡραία ἐστὶ καὶ πόλις ἀρκαδίας, κεῖται δὲ κατὰ μεσαίτατον πελοπόννησον. Triphiliam. Alipheram. ỿ Stephanus. τριφυλία ἡ ἦλις. ἀλίφειρα πόλις ἀρκαδίας. Eo qvanta maxima poſſet celeritate tenderet. ỿ Vet. lib. Contenderet. Sed vix rationem inire poſſe. ỿ Vet. lib. Quod ſuorum ius eſſe finium ſatis probabant. Ad erythras Aetolorum, quæ prope Eupalium ſunt. ỿ Stephanus. Ἐρυθραὶ πόλις ἰώνων, καὶ λιβύης, καὶ λοκρίδος, καὶ βοιωτίας, καὶ κύπρου. Εὐπάλια πόλις λοκρίδος, ἣν δ᾽ ἐπάλιον ἀρτεμίδωρος φησί. Postdaniae. Stephanus, ποτιδανία πόλις αἰτωλίας. τρίτη ἰταλίας. Ipse à Cenchreis. ỿ Stephanus. κεγχρεαὶ πόλις τρῳάδος. δευτέρα, πόλις καὶ ἐπίνειον κορίνθου. Hoc loco Cenchreas, quæ ad Corinthum ſunt intelligit: ut ſuperuacanea ſit huius loci emendatio, quæ à Glareano affertur, qui contra fidem ueterum librorum legendum putat, ab Oenoa. Oreanorvm, atque Opuntiorum. ỿ Vet. lib. Oritanorum, & recte. Nam Stephanus. ὠρεὸς πόλις εὐβοίας. τὸ ἐθνικὸν, ὠρείτης.

Ab Chalcide Oreum nauigat, principumque ijs. ỿ Cuſtodiam Orei concedit Philippus principibus urbis, quod ab Attalo, & Romanis paulo ante expugnatum, relictum deinde fuiſſe Philippi in Euboeam aduentu intelligendum eſt. Q. Fabivs Maximus prætor legatus ab M. Liuio conſule Romam ad ſenatum miſſus. ỿ Duo Quinti Fabij Maximi per hoc tempus celebres fuerunt, pater, & filius, uterque conſularis. Quorum neuter hoc anno præturam geſsit. Itaque quoniam uox, prætor, non habet locum, pater legendum eſt. ſic enim ipſi inter ſe diſtinguuntur, ut alter pater, alter filius nominetur. in Epitoma prioris libri. Fabius Maximus pater, conſul Tarentinos per proditionem recepit. Liuius libro priore. Q. Fabium filium ad exercitum Venuſianum miſerunt. Errandi cauſa profecta eſt, à breui ſcripturæ genere. PR. & $\overline{\text{pr}}$. quarum altera prætorem, altera patrem ſignificamus. Sic apud Pæd. in Diuinatione. Hic eſt igitur Lentuli Suræ pater in carcere ſtrangulati propter coniurationem. puto enim legendum. Hic eſt auus Lentuli Suræ prætoris in carcere. etenim P. Lentulus uere Suræ non pater, ſed auus fuit auctore Cicerone, & Sura in coniuratione iterum prætor erat teſte Dione. Vno animo rẽp. geſsiſſent. ỿ Vet. lib. Rem geſsiſſent ſic infra. quoniã in prouincia M. Liuij res geſta eſſet. Hac de loquendi forma etiam dictum eſt ſupra. Non ſalutabant modo uniuerſi, ſed. ỿ Vet. lib. Non ſalutabant modo uniuerſi circunfuſi, ſed. Et ſupplicatione amborum nomine, & triumpho utriq; decreto. ỿ 215

Vet. lib. Et ſupplicationem amborum nomine, & triumphum utrique decreuerunt quod ualde probo.

213 T. CLAVDIVS Aſellus. Q. Manlius Thurinus. } Lege Ti. Claudius Aſellus. Q. Mamilius Turinus. ex uet. lib. & lap. Capitol. atque ita in his ubique. BRVTII ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Vet. lib. Brutij ambobus, & ut cum Annibale. SICVT P. Manlius tenuerat. } Hic eſt ille, quem lib. XXVII C. Mamilium nominauimus ex ueteribus libris, cum C. Manlius uulgo legeretur. In ijſdem libris hoc in loco eſt. P. Mamilius. in quo ineſt ueſtigium ueritatis. SVPLICATIONEM unum diem habere. } Vet. lib. In unum diem. CAESA flagro eſt Veſtalis. } Vet. lib. Flagris. A BRVTIIS, iaculatoribusque diſturbati. } Rhenanus reſtituit, A Brutijs iaculatoribus diſturbati. IN columes legiones in loca culta euaſere. } Vet. lib. In loca tuta euaſere. PRIMA Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis ſint. } Hoc ait propter Sardiniam, & Siciliam, quæ primæ prouinciæ fuerunt, Velleio auctore, & cæteris, ſed non ſunt in continente. PEDITVM LXX millia quidam adducta ad Silpiam urbem ſcribunt. Ibi ſuper campos patentes duo Pœni duces &c. Intelligit Polybium qui ſic ait lib. XI. οἱ δὲ περὶ τὸν ἀσδρούβαν κατεστρατοπέδευσαν οὐ μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως προσαγορευομένης ἰλίγγας, βαλλόμενοι τὸν χάρακα, καὶ πρὸς ταῖς ὑπωρείαις, καὶ προθέμενοι πεδία πρὸς ἀγῶνα καὶ πρὸς μάχην εὐφυῆ. πλῆθος δὲ πεζῶν μὲν εἶχον εἰς ἑπτὰ μυριάδας, ἱππεῖς δὲ τετρακισχιλίους.

TANTAE ſe parem multitudini ratus. } Vet. lib. Parem fore multitudini. PRAEMISSO Silano ad Colcam, duodetriginta oppidis regnantem. } Polybius. πόπλιος δὲ μάρκον μὲν ἰούνιον ἐξαπέστειλε πρὸς κολίχαντα παραληψόμενον τὰς ἑτοιμασθείσας αὐτῷ παρὰ τούτου δυνάμεις. Item. Eò adducta ab Silano auxilia tria millia peditum, & quingenti equites. αὗται δὲ οἱ πεζοὶ μὲν τρισχίλιοι, ἱππεῖς δὲ πεντακόσιοι.

INDE ad Betulam urbem proceſſum cum omni exercitu. } Polybius. ἐγγίσας δὲ κασταλῶνι, καὶ τοῖς περὶ βαίκυλα τόποις, καὶ συμμίξας ἐνθάδε τῷ μάρκῳ καὶ ταῖς παρὰ τοῦ κολίχαντος δυνάμεσιν. &c. Item. Peditum, equitumque V & XL millibus. εἶχον πεζοὺς μὲν εἰς τετρακισμυρίους πεντακισχιλίους, ἱππεῖς δὲ περὶ τρισχιλίους. i. peditum V, & XL millibus, equitum tribus millibus. ut uere hanc ſummam non reddidiſſe Liuius uideatur. niſi quid uitij ſubſit.

214 CASTRA ponentis eos Mago, & Maſſaniſſa cum omni equitatu aggreſſi ſunt. } Polybius. μάγων ἀναλαβὼν τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἰδίων ἱππέων, καὶ μασσανίσσης μετὰ τῶν νομάδων ἤλαυνε πρὸς τὴν παρεμβολήν.

NI abditi poſt tumulum, opportune ad id poſiti à Scipione equites. } Polybius. ὁ δὲ πάλαι προορώμενος τὸ μέλλον ὑπό τινα βουνὸν ὑπεστάλκει τοὺς ἱππεῖς ἴσους τῶν καρχηδονίων. ET primo turmatim abibant, nihil propter pauorem, feſtinationemve confuſis ordinibus, deinde poſtquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque ſuſtineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores. } Polybius. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐν τάξει τὴν ἀναχώρησιν ἐποιοῦντο, τῶν δὲ ῥωμαίων ἐγκειμένων αὐτοῖς λύσαντες τὰς ἴλας κατέφυγον ὑπὸ τὴν αὐτῶν παρεμβολήν. ET quanquam eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hoſtibus animi erant, tamen per aliquot inſequentes dies nunquam ab excurſionibus equitum, leuiſque armaturæ ceſſatum eſt. } Polybius. οἱ μὲν οὖν ῥωμαῖοι τούτου γενομένου θαρσαλεώτερον διέκειντο πρὸς τὸν κίνδυνον, οἱ δὲ καρχηδόνιοι τοὐναντίον. οὐ μὴν ἀλλὰ ταῖς ἑξῆς ἐπί τινας ἡμέρας τάς τε δυνάμεις ἐκτάξαντες ἐν τῷ μεταξὺ πεδίῳ διὰ τῶν ἱππέων, καὶ τῶν εὐζώνων ἀκροβολισμοὺς ποιησάμενοι, καὶ καταπειράσαντες ἀλλήλων, ὥρμησαν ἐπὶ τὸ κρίνειν τὰ ὅλα.

MEDIAM aciem hinc Romani, illinc Carthaginienſes miſti Afris. ante Punicam aciem elephanti. } Polybius. μέσους λίβυας, τὰ δὲ θηρία προτιθέμενος ἑκατέρων τῶν κεράτων. TESSERAM veſperi per caſtra dedit, ut ante lucem uiri equique pranſi eſſent. } Polybius. ἅμα γὰρ ὡς φωτὶ διαπεμψάμενος τοὺς ὑπηρέτας παρήγγειλε πᾶσι τοῖς χιλιάρχοις, καὶ τοῖς στρατιώταις ἀριστοποιησαμένους, καὶ καθοπλισαμένους ἐξάγειν πρὸ τοῦ χάρακος.

ASDRVBAL equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipſe cum peditum agmine caſtris egreditur. } Polybius. οἱ περὶ τὸν ἀσδρούβαν ἠναγκάσθησαν ἀπαρασκεύως ἐκ τοῦ καιροῦ τοὺς μὲν ἱππεῖς, καὶ τοὺς εὐζώνους ἐπαφιέναι τοῖς ἱππεῦσι τῶν ἐναντίων εἰς τὰ πεδία, τὰς δὲ πεζικὰς δυνάμεις παρατάττειν οὐ πολὺ τῆς παρωρείας.

PATEFACTIS'QVE ordinibus, equitatum omnem, leuemque armaturam in medium acceptam, diuiſamque in partes duas in ſubſidijs poſt cornua locat. } Polyb. διὰ τῶν διαστημάτων ἐν ταῖς σημαίαις εἴσω τοὺς ἀκροβολιζομένους, καὶ μερίσας ἐφ' ἑκάτερον κέρας ὄπισθεν τῶν παρατεταγμένων, πρῶτον μὲν τοὺς γροσφομάχους, ἐπὶ δὲ τούτοις τοὺς ἱππεῖς, &c. AD Silanum, & Martium. } Polyb. λεύκιος μάρκιος, καὶ μάρκος ἰούνιος.

CVM ternis peditum cohortibus, terniſque equitum turmis. } Polybius ſic. τρεῖς ἴλας ἱππέων, καὶ τρεῖς σπείρας. τοῦτο δὲ καλεῖται τὸ σύνταγμα τῶν πεζῶν παρὰ ῥωμαίοις κοόρτις. PROCEDENTE iam die. } Vet. lib. Et procedente iam die. NAM ſuper cætera elephanti etiam tumultuoſo genere pugnæ equitum, uelitumque, & leuis armaturæ conſternati. } Polyb. ἐκ δὲ τῆς τούτων συμπλοκῆς τὰ μὲν θηρία διὰ τῶν γροσφομάχων, καὶ τῶν ἱππέων ἀκοντιζόμενα, καὶ διαταραττόμενα πανταχόθεν ἔπασχε μὲν κακῶς, ἔβλαπτε δὲ οὐδὲν ἧττον τοὺς φίλους, ἢ τοὺς πολεμίους. CEPISSET'QVE tanto impetu caſtra, ni ex uehementi ſole, qualis inter graues imbre nubes effulget, tantæ uis aquæ deiecta eſſet. Vt uix in caſtra ſua receperit ſe uictor. } Scribe. Ni ſe ex uehementi ſole &c. tantæ uis aquæ deieciſſet. ſic enim ueteres libri. at Polybius. εἰ μὲν οὖν μὴ θεὸς αὐτοῖς τις συνεπελάβετο τῆς σωτηρίας, παραχρῆμα ἂν ἐξέπεσον ἐκ τῆς παρεμβολῆς. ἐπιγενομένης δὲ κατὰ τὸν ἀέρα συστροφῆς ἐξαισίου, καὶ καταρραγέντος ὄμβρου λάβρου, καὶ συνεχοῦς, μόλις εἰς τὴν αὐτῶν στρατοπεδείαν ἀνεκομίσθησαν οἱ ῥωμαῖοι. reliqua deſiderantur apud Polybium, quæ ad hanc rem pertinent. QVOSDAM etiam religio ceperat. } Vet. lib. Ceperit. Quod laudo, congruit enim cum priore uerbo, Receperit.

215 TERTIO decimo anno poſt bellum initum, quinto poſtquam P. Scipio prouinciam, & exercitum

citum accepit. } In ueteribus libris eſt quarto decimo, non tertio decimo ut emendauit Glareanus. Legendum eſt tamen, duodecimo. Forma autem eſt loquendi, qua primus annus non comprehenditur, ut cum ait, quinto anno poſtquam Scipio imperium accepit. Etenim reuera hic eſt punici belli annus decimus & tertius, & imperij Scipionis ſextus, at cum dicit poſt initum bellum, poſt acceptam prouinciam, annum primum excipit. Qua de ratione loquendi in libro trigeſimo extremo agemus.

QVONIAM fors eos ſub eodem tecto eſſe, atque ad eoſdem penates uoluiſſet. } Non eſt mihi dubium, quin Liuius ſcripſerit. atque in eodem penate uoluiſſet. Quod eſt in ueteribus libris. De qua uoce ſic Feſtus. Penatis Labeo Antiſtius ſingulariter poſſe dici putat, quia pluraliter penates dicãtur, cum patiatur proportio etiam penas dici, ut optimas, primas, Antias. Hunc loquendi morem cum ignorarent qui ante me Liuium emendarunt, ueteres libros temere deprauarunt. AD Illiturgim. } Scribe ad Illiturgi. eſt enim ἄκλιτον. ut ſupra dixi. HINC & hortari milites Scipio orſus eſt. } Vet. lib. Hinc exhortari. ADMONEBANT alios. } Vet. lib. Admonebant alij alios. TERRORQVE inde, ac deſperatio inuaſerat. } Vet. lib. Inuaſerat omnes.

GLADIATORIVM ſpectaculum fuit. Item. Munuſque gladiatorium. } Veteres libri, gladiatorum, quo pacto loquitur paulo poſt. Huic gladiatorum ſpectaculo ludi funebres additi. & Suet. in Cæſare. Edidit ſpectacula uarij generis, munus gladiatorum, ludos etiam regionatim urbe tota. 216

BOETE amni, quem incolæ Circium appellant. } Vet. lib. habent. Circem appellant. Corrupte autem Stephanus, apud quem ita legitur. Βαῖτις ποταμὸς κατὰ Ἰβηρίαν. ὃς πέρκης λέγεται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων. Suſpicor autem eſſe legendum ἄστερ κίρκης. fecerunt enim errorem librario ſyllabæ illæ finitimæ περ & κιρ. Itaque ſine dubio, Circen non Circium legendum arbitror. Euſtathius in Dionyſium ταρτησὸν uocatum eſſe tradit. TVRBAM fœminarum, puerorumque, imbellem. inermen. } Vet. lib. Imbellem, inermemque, CVM ſeptem triremibus quinqueremi una eſt miſſus. } Vet. lib. Et quinqueremi una. IVVENTVTE Celtiberorum excitata. } Vet. lib. Excita. AGRVM Sueſſitanum. } Sueſſetanum, ut ſupra. LICENTIA ex diutino ocio (ut fit) collecta. } Huic licentiæ maxime occurrendum eſſe prudenti imperatori ait Polybius lib. XI, ubi hac de re agit.

ET P. Scipionem deum benignitate, & remp. eſſe gratiæ referendæ. } Malim pro Remp. Populum R. noto errore, ſenſus. Quia milites dixerant ſuis recte factis gratiam qui referant, non eſſe: reſpondent tribuni, ſe lætari, & P. Scipionem deum benignitate uiuere, cuius mortis fama percrebuerat, & populum Romanum eſſe, ita ut gratiam militibus referre poſsint. MISSIS circa ſtipendiarias ciuitates exactoribus, ſtipendij ſpem propinquam facere. } Polybius. χάριν δὲ τοῦ πιστεύεσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, τὰς ἐπιτεταγμένας εἰσφορὰς ταῖς πόλεσιν πρότερον εἰς τὴν τοῦ παντὸς στρατοπέδου χορηγίαν ταῦτα τοῦ ἀθροίζειν. 217

ERANT autem hi numero haud plus, quàm quinque, & triginta. } Polyb. ἦσαν δὲ οὗτοι εἰς πέντε καὶ τριάκοντα τὸν ἀριθμόν. EXPEDITIO aduerſus Mandonium, Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur. } Polybius. τῷ δὲ μεθ᾽ ἑαυτοῦ στρατοπέδῳ παρήγγειλε πρὸ ἡμερῶν τριῶν ἐφόδια παρασκευάζεσθαι εἰς πλείω χρόνον ἐπὶ τὸν Ἀνδοβάλην. TRIAVNIS ſeptem, qui & ante Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant, obuiam exercitui miſsis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt &c. } Polybius. τοῖς μὲν χιλιάρχοις τοῖς προσβεβληκόσι συνέταξε δι᾽ ἀπορρήτων ὁ πόπλιος ἑκάστῳ τῶν τοῖς ἀποστάταις. καὶ διαλαβόντας πέντε τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως ἰδίους κατὰ τὴν ἀπάντησιν φιλανθρωπεῖν, καὶ καλεῖν ἐφ᾽ αὑτοὺς, μάλιστα μὲν πρὸς καταλύσεις, εἰ δ᾽ ἄρα μὴ δύναιντο τοῦτο, πρός γε δεῖπνον, καὶ τοιαύτην συνουσίαν.

REDVCTI armati à portis inermi ſe concioni ab tergo circumfuderunt. } Polyb. πρὸς μὲν τοὺς ἐπὶ τῶν πυλῶν χιλιάρχους ὁ πόπλιος διεπέμψατο κελεύων αὐτοὺς ἄγειν τοὺς στρατιώτας ἐν τοῖς ὅπλοις, καὶ περιστῆναι τὴν ἐκκλησίαν.

NIHIL æque eos terruit, quàm præter ſpem robur, & color imperatoris, quem affectum uiſuros crediderant. } Polybius. κάλλιστα παρὰ τὴν προσδοκίαν αἰφνιδίως ἐρρωμένον θεασάμενοι κατὰ τὴν ἐπίφασιν, κατεπλάγησαν. NVNQVAM mihi defuturam orationem. } Summa huius orationis expreſſa etiam à Polybio eſt. NEC quo nomine quidem. } Vet. lib. Ne quo. VMBRVM Attium, & Calenum Albinum. } Albium, ut ſupra. NVLLVM locum tota prouincia. } Vet. lib. In tota.

SEDERVNT in tribunali proconſulis Scipionis. } Malim, in tribunali P. Scipionis. Nam in ueteribus libris paſsim eſt hæc menda. SED multitudo omnis, ſicut natura maris, per ſe immobilis eſt, ut uenti & auræ cient, aut tranquilli, aut procelloſi. } Polybius planius hanc comparationem expreſsit. ταῦτα δ᾽ ἐστὶ, διότι πᾶς ὄχλος εὐπαράλογιστος ὑπάρχει, καὶ πρὸς πᾶν εὐάγωγος. ὅθεν αἰεὶ τὸ παραπλήσιον πάθος συμβαίνει περί τε τοὺς ὄχλους καὶ τὴν θάλατταν. καθάπερ γὰρ κἀκείνης ἡ μὲν ἰδία φύσις ἐστὶν ἀβλαβὴς τοῖς χρωμένοις, καὶ στάσιμος, ὅταν δὲ εἰς αὐτὴν ἐμπέσῃ τὰ πνεύματα βίᾳ, τοιαύτη φαίνεται τοῖς χρωμένοις, οἷοί τινες ἂν ὦσιν οἱ κυκλοῦντες αὐτὴν ἄνεμοι. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ πλῆθος ἀεὶ καὶ φαίνεται γίγνεσθαι πρὸς τοὺς χρωμένους, οἵους ἂν ἔχῃ προστάτας, καὶ συμβούλους.

FASCES, & ſecures prælatæ ſunt. } Vet. lib. Faſces cum ſecuribus prælati ſunt. RHEGIVM quondam. } Hac de re dictum in epitomen lib. XII. NEC cum Pyrrho, nec Samnitibus. } Vet. lib. Nec cum Samnitibus. Vos cum Mandonio, & Indibili conſilia communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis. } Vet. lib. Vos cum Mandonio, atque Indibili & conſilia. CAPVAM Tuſcis ueteribus ademptam. } Vet. lib. Veteribus cultoribus ademptam. Hac de re ſupra etiam diximus.

QVATVOR imperatores. } Aſdrubales duos, Amilcaris, & Giſgonis filios, Magonem Amilcaris, & Annonem, qui Aſdrubali in Italiam profecto ſuffectus erat.

218 Poſtvmio Albino, M. Marcello, T. Quintio Criſpino. § Vet. lib. T. Criſpino. Quod probo ut & hic duobus nominibus afficiatur. Septimivm Martium. § Septimum Marcium. ut ſupra. Coriolanvm quondam. § lib. II. Qvibvs omnibus ſi ſuperiores eſſetis, arma contra patriam, contra ciues ueſtros ferretis. § Vet. lib. Arma tamen Pœnis contra patriam. Quod probo. Avferat omnia irrita obliuio, ſi poteſt. § Vet. lib. Obliuio iſta, ſi poteſt. De nullis enim quàm de nobis infeſtius aut inimicius conſuluerunt. § Vet. lib. Iniquius conſuluerunt. Exercitvs, qui concionem circundederat, gladijs ad ſcuta concrepuit. § Polybius. καὶ κύκλῳ μὲν οἱ στρατιῶται περιεστῶτες ἐν τοῖς ὅπλοις ἀπὸ παραγγέλματος συνεψόφησαν ταῖς μαχαίραις τοὺς θυρεούς. Deligati ad palum, uirgisque cæſi, & ſecuri percuſſi adeo torpentibus metu qui aderant, ut non modo ferocior uox aduerſus atrocitatem pœnæ, ſed ne gemitus quidem exaudiretur. § Polybius. ἅμα δὲ τούτους δεδεμένους γυμνοὺς οἱ τῆς στάσεως αἴτιοι γεγονότες εἰσήγοντο. τῷ δὲ πλήθει τοιοῦτον ὑπέστη δέος ὑπό τε τοῦ περὶ ἑξ φόβου, καὶ τῶν κατὰ πρόσωπον δεινῶν, ὥστε τῶν μὲν μαστιγουμένων, τῶν δὲ πελεκιζομένων μήτε τὴν ὄψιν ἀλλοιῶσαι, μήτε φωνὴν προέσθαι μηδένα, μένειν δὲ πάντας ἀχανεῖς ἐκπεπληγμένους πρὸς τὸ συμβαῖνον. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in uerba P. Scipionis iurarunt. § Polyb. οἱ μὲν οὖν ἀρχηγοὶ τῶν κακῶν αἰκισθέντες εἵλκοντο διὰ μέσου, ἀπηλλαγμένοι τοῦ ζῆν. οἱ δὲ λοιποὶ παρὰ μὲν τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων κατὰ κοινὸν ἔλαβον τὰς πίστεις, ἐφ' ᾧ μηδένα μηδενὶ μνησικακήσειν, αὐτοὶ δὲ καθ' ἕνα προσιόντες ὤμνυον τοῖς χιλιάρχοις, ἦ μὴν πειθαρχήσειν τοῖς παραγγελλομένοις ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ μηδὲν ὑπεναντίον φρονήσειν τῇ Ῥώμῃ. poſt deſunt quædam apud Polyb. Gadeis ſine certamine proditione recipiendi. § Vet. lib. per proditionem.

In fines ingreſsi. § Vet. lib. Regreſsi. Privsqvam caſtra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis uerbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus. § Polyb. ὁ δὲ Πόπλιος συναθροίσας δ' αὖθις ἐν αὐτῇ τῇ Καρχηδόνι τὰς δυνάμεις εἰς ἐκκλησίαν ἔλεγε περί τε Ἀνδοβάλου τόλμης, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀθεσίας. Triginta hominum capitibus. § Vet. lib. Quinque & triginta. Recte. Sic enim etiam ante Polyb. Et huius orationis capita apud Polybium ſunt. Profectvsqve decimis caſtris peruenit ad Iberum flumen, inde ſuperato amni die quarto in conſpectu hoſtium poſuit caſtra. § Polybius. καὶ παραγενηθεὶς ἐπὶ τὸν Ἴβηρα ποταμὸν δεκαταῖος, καὶ περαιωθεὶς τῇ τετάρτῃ μετὰ ταύτην προσεστρατοπέδευσε τοῖς ὑπεναντίοις.

219 In eam uallem Scipio cum pecora rapta, &c. § τῇ δ' ἑξῆς εἰς τὸν προειρημένον αὐλῶνα προβαλὼν τινὰ θρέμματα τῶν παρεπομένων τῷ στρατοπέδῳ, συντάξας ἑτοίμους ἔχειν τοὺς ἱππεῖς τῷ Γαΐῳ, τοὺς γροσφομάχους ἐπέταξε τῶν χιλιάρχων τινὶ παρασκευάζειν.

Missis leuibus telis. § Redde uocem ueterem, Emiſsis, quo dicendi genere utitur in hac re ſemper Liuius. Hanc enim mutauit temere Rhenanus. idem fecit paulo ante. Libertatem enim agi parum latine dici exiſtimauit, lædi, autem reponendum cenſuit. Cum tamen Cicero pro lege Manilia dixerit. Hoc bello agitur populi. Ro. gloria, agitur ſalus ſociorum, aguntur certiſsima populi Romani uectigalia, aguntur bona multorum ciuium. Neqve ex aduerſo tantum obuios obtrinere. § Vet. lib. Neque ex aduerſo tantum illati obuios obtriuere. Sed uirilis uere, ac militaris. § Vet. lib. Sed uirilis, ac uere militaris. Trahvnt ſcalas, oraſque. & anchoras ne in moliendo mora eſſet, præcidunt. § Vet. lib. Trahunt ſcalas, pôteſque, & anchoras. ſuſpicor ne utraque uox retinenda ſit hoc modo. Trahunt ſcalas. ponteſque; oraſque & anchoras præcidunt. De funibus enim aptius dicitur, præcidi, quàm trahi, ut Virg. Tacitique incidere funem. Incerto præ tenebris, quid aut peterent, aut uitarent. § Vet. lib. Incerti. Ad dvo millia armatorum inuenta. § Armorum habent libri, quos ipſe legi, & quos ſe legiſſe Rhenanus profitetur. Pvrgantibvs concurſu multitudinis factum. § Vet. lib. Purgantibus ijs.

220 Viris armis haud æque ualidam. § Vet. lib. Viris, armiſque. Ob has res geſtas magis eſt tentata triumphi ſpes, quàm petita pertinaciter, quia neminem ad eum diem triumphaſſe, qui ſine magiſtratu res geſsiſſet, conſtabat. § Obtemperandum hoc loco Glareano uidetur, ut & hunc, & alios locos, quibus Liuius proconſulatum magiſtrátum eſſe negat, attente conſideremus. Quod eo libentius faciemus, quod id non ſine ſummo eorum, qui Romanæ antiquitatis ſtudio tenêtur, fructu faciemus. Eſt igitur intelligendũ magiſtratus omnes cũ poteſtate fuiſſe, cũ imperio uero non niſi eos, quibus nominatim mandatũ eſſet imperiũ. auctore enim Feſto, cũ poteſtate eſſe dicebatur ille, qui alicui negotio præfectus eſſet, cũ imperio, cui nominatim delatum imperiũ eſſet. Mandabatur aũt imperiũ his dũtaxat magiſtratibus, cum uſus Reip. poſtulabat; dictatori, conſuli, prætori. Erat autem imperium rei militaris adminiſtrandæ facultas. Quare Cicero dixit in Philip. v. Demus imperiũ C. Cæſari, ſine quo res militaris adminiſtrari non poteſt. Neque uero eodẽ tempore mandabatur magiſtratus, & imperiũ, neque iiſdem comitijs. nã magiſtratus primũ, deinde prouincia cum imperio deferebatur, & magiſtratus quidem ut conſulatus, ac prætura centuriatis comitijs, imperium uero curiatis. Sic enim Liu. lib. v. Comitia curiata, quæ rem militarẽ continent, centuriata quibus cõſules, tribunoſq; militès creatis. & lib. IX. Ei legem curiatã de imperio ferenti triſte omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principiũ duabus inſignis cladibus. & Cic. ad Appium. Appius dixit, ſeſe, ſi licitum eſſet, legem curiatam ferre, ſortiturum eſſe cum collega prouinciam, ſi lex curiata non eſſet, ſe comparaturum cum collega, ſibique ſucceſſurum, legem curiatam conſuli ferre opus eſſe, neceſſe non eſſe, ſe quoniam ex s. c. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbẽ introijſſet. lib. tamen XXVI. ait Liu. Iuſsi deinde inire ſuffragium

ſragium ad unum omnes non centuriæ modo, ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt. Atque hæc quidem ita. Inſtitutum eſt etiam, ut conſulibus, & prætoribus poſtquam magiſtratu abijſſent prorogaretur, ſi tempora reip. poſcerent, imperium. ijque pro conſulibus, & pro prætoribus rem gererent. Qui primus pro cos. rem geſſerit prorogato ex conſulatu imperio Q. Publilius Philo fuit, qui idem etiam primus pro cos. triumphauit. ut Liuius lib. VIII. eſt auctor. Q. autem Valerium Faltonem pro pr. primum ea Sicilia triumphaſſe inuenio in Triumphis Capitolinis. eundem uero prætorem etiam rem in Sicilia geſsiſſe ſcribit Valerius de iure triumphandi. Fieri etiam poterat ut ex prætura pro conſule mitteretur. i. cum imperio conſulari & cum XII faſcibus, ut cos. non VI. ut præt. ut L. Aemilius. ex Plut. & L. Gellius, primo de leg. Cicero. Adde quod imperium etiam priuatis extra ordinem mandatum eſt, quibus autem mandatum erat, ij pariter pro cos. & pro pr. rem geſſerunt. Primus, cui mandatum eſt hoc modo, T. Quintius fuit, de quo Liuius lib. III. ſcribit. Viſum eſt pro conſule T. Quintium ſubſidio caſtris cum ſociali exercitu mitti. Pariter P. Scipio in Hiſpaniam priuatus cum imperio miſſus eſt, atque alij quidam poſt eum, donec eo prætores cum imperio mitti cœpti ſunt. Item Octauius de quo XI. Philipp. Cicero. Imperium Cæſari extraordinarium mea ſententia dedi. nam propr. ut eſſet, decreuerat. Ea his intelligi poteſt, proconſules, aut proprætores, uel ſi cum prorogato ex magiſtratu, uel ſi cum extraordinario eſſent imperio, ſine magiſtratu fuiſſe. quod item ex Cicerone lib. II. de Diu. confirmatur. Bellicam rem adminiſtrari maiores noſtri niſi auſpicato noluerunt. quam multi anni ſunt, cum bella à proprætoribus & proconſulibus adminiſtrantur, qui auſpicia non habent? Neque enim niſi magiſtratus habebant auſpicia uel maiora, ſi maiores, uel minora, ſi minores eſſent. Quia uero hactenus triumphus non erat decretus ijs, qui priuati extra ordinem rem geſsiſſent, propterea P. Scipioni ex Hiſpania non eſt decretus. Primus L. Lentulus ex his, ut ouans urbem iniret, obtinuit. poſt Pompeius etiam de Mithridate triumphauit. De L. autem Lentulo ſic Liuius lib. XXXI. Res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus, ſed exemplum à maioribus non accepiſſe, ut qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſsiſſet, triumpharet: pro conſule illum Hiſpaniam, non conſulem, aut prætorem obtinuiſſe. decurrebatur tamen eò, ut ouans urbem iniret. intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more maiorum, aut ullo exemplo futurum dicebat, poſtremo uictus conſenſu patrum tribunus ceſſit. & ex S. C. L. Lentulus ouans urbem ingreſſus eſt. Eadem ratione quæſtori aliquando imperium datum eſt. ut ait Salluſt. in Catil. Poſtea Piſo in citeriorem Hiſpaniam quæſtor pro prætore miſſus eſt adnitente Craſſo. Poſtremo inſtitutum eſt etiam, ut quotannis conſulares, & prætoriæ prouinciæ decernerentur, in quas conſules, aut prætores poſt magiſtratum accepto imperio mitterentur, (quemadmodum ex oratione de pro. conſul. intelligi poteſt.) ijdemque pariter pro conſules, & pro prætores dicerentur. Factum eſt autem, ut aut proxime poſtquam magiſtratu abijſſent, aut aliquot annis interpoſitis, in prouincias irent. Si autem ſubito ibant, ut P. Lentulus in Ciliciam, tum ordinario imperio utebantur, ſi ſpatio annorum interpoſito, ut in eandem Cicero, extraordinario. Itaque ipſe de ſemetipſo ait ad Att. lib. IX. Faciam, ut ſumma modeſtia, & ſumma abſtinentia munus hoc extraordinarium traducamus. Idem de proprætoribus etiam iudicandum eſt; Quod Cœlius ad Ciceronem docet, his uerbis. Senatui placere in Ciliciam prouinciam, inque reliquas octo prouincias, quas prætorij pro præt. obtinuerunt, eos, qui prætores fuerunt, neque in prouincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C. cum imperio in prouincias mitti oporteret, eos ſortito in prouincias mitti oportere. Ne autem mendum eſſe librorum quis putet, animaduertere oportet, prætorē ſæpe pro pro prætore poni. ut C. Verres Siciliæ prætor, i. cū prætorio imperio, poſtquam prætor urbanus fuerat. item prætorem pro proconſule. ut C. Cæſar Galliæ prætor, P. Rupilius Siciliæ, in quas prouincias ex conſulatu miſsi ſunt. Item conſulem pro proconſule. ut cum ait Liuius. P. Scipionem conſulem in Africa bellum geſsiſſe, & alia eiuſmodi; cum tamen Scipio in Africam poſt conſulatum uenerit prorogato conſulari imperio. Hæc etſi magna exemplorum confirmare copia poteram, ſuperſedendum ijs mihi tamen eſſe duxi, ut de ijs ſuo cuiuſque loco agerem, & dubitanti Glareano reſponderem. ut cum paulo poſt ait. Conſules cum exercitu in Hiſpaniam miſiſtis. P. & Cn. Scipiones intelligens, quorum neuter conſul in Hiſpaniam profectus eſt, ſed tamen cum conſulari imperio. L. AEMYLIVS Pappus.} L. Aemilius Papus. ex Capit. tabulis. CVM in Italia tam atrox bellum, & Annibalem hoſtem haberetis, conſules cum exercitu in Hiſpaniam, uelut ad colligendas reliquias naufragij noſtri miſiſtis.} Quoniam capto Sagunto nemo conſul in Hiſpaniam miſſus eſt. Qui autem miſsi ſunt pro conſulibus miſsi ſunt. propterea uidendum eſt, an conſules accipiat, pro ijs, qui cum conſulari imperio ſint. Ex captiuorum numero excerptos Saguntinos.} Vet. lib. Excretos. TERRARVM ultimus finis Oceanus.} Vet. lib. Vltima finis. ut Vergil. Hæc finis Priami.

SI NOS permitteretis.} Vet. lib. Si uos permitteretis. DVARVM rerum ſubeundam opinationem eſſe. Vet. lib. Opinionem. INSITAE ingenio meo cunctationis.} Vnde Ennius. Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem. Inde ipſe Cunctatoris cognomen tulit. DICTATVRA cum quinque conſulatibus.} Alteram Dictaturam forte omittit, quod ea ſe abdicarat uitio creatus.

AVCTORE æque impigro, ac nobili iuuene.} Alcibiadem intelligit. CVM uero Annibal 221
hoſtis incolumi exercitu quartumdecimum annum Italiam obſideat.} Vet. lib. poſsideat. præclare,

ſequitur enim. Tu conſul Italia expuleris. Dvx militari ſuffragio ad tempus electus.} Vet. lib.
Ad tempus lectus. ut alibi. Lectus à plebe conſul. Ostende Romana arma.} Vet. lib. Oſtende
illis Ro. arma. Adversa caſibus incertia belli, & fortunæ legare. Vet. lib. allegare. Pluresque
conſilium ſenis, quàm animum adoleſcentia ferocem laudarent.} Vet. lib. Animum adoleſcentis fe-
rocem. Cvi va rei non tam ipſe auſim tantum uirum inſimulare, quam ea ſuſpicio uitio orationis,
an rei, haud ſane purgata eſt.} Vitium orationis huius ſenſit Glareanus, non correxit tamen. Emenda
tur autem ex uet. lib. in quibus eſt. quam quod ea ſuſpicio. Sic ſenem ſe perfunctum.} Reſti-
tuenda uox eſt ex ueterum librorum fide. Se perfunctum honoribus. Nam dixit Fabius. Si me neque ui
ta acta, & mores mei, neque dictatura cum quinq; conſulatibus, tantumque gloriæ belli, domique par
tæ uindicat.

Xantippvm.} Quo duce Regulus primo punico bello captus eſt. Accidere animo
222 certum habeo.} Vet. lib. Certum animo habeo. Cvm reſpondiſſet Scipio, ſe quod é rep. eſſet,
factutum.} Vet. lib. ſe quod è repub. credidiſſet, factutum. Alteri Brutij, & bellum cum
Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius, & Q. Cæcilius ſortirentur inter ſe, compararentve,
uter in Brutijs duobus legionibus, quas conſul reliquiſſet, rem gereret, imperiumque in annum ei pro
rogaretur: cui ea prouincia eueniſſet. Hoc loco laborat Glareanus & iure. nam non mendoſus eſt ſo-
lum, ſed etiam mancus. Quis enim ſenſus colligi ex illis uerbis poteſt. cum eo exercitu, quem L. Ve-
turius, & Q. Cæcilius ſortirentur inter ſe &c. Demus igitur operam, ut quoad poſsimus germanam
ſententiam, & ſynceram lectionem reſtituamus. Veteres libri ita habent. cum eo exercitu, quem L. Ve
turius, aut Q. Cæcilius habuit. optime hæc quidem, uerum ad ſanandum locum non ſatis. Repete igi
tur duo illa nomina, quæ librario parum diligenti cauſam dederunt errandi. ſic. & ut L. Veturius, &
Q. Cæcilius ſortirentur, Iam nihil perfectius ſingi poteſt. ſenſus eſt. Conſulibus decretæ prouinciæ,
Scipioni Sicilia cum nauibus roſtratis, Craſſo Bruttij cum exercitu aut Veturij, aut Cæcilij. decretumq;
eſt, ut Veturius, & Cæcilius ſortirentur, aut inter ſe compararent, uter eum Craſſo in Bruttijs bellum
gereret cum legionibus duabus, quas Craſſus conſul reliquiſſet. Itaque paulo poſt ait. Q. Cæcilio ſor-
te euenit, ut cum conſule in Bruttijs aduerſus Annibalem bellum gereret. & poſt. P. Licinius in Brut-
tio ad duos exercitus conſulares uenit, ex eis eum ſibi ſumpſit, quem L. Veturius conſul habuerat. Me
tello, ut quibus præfuiſſet legionibus, ijs præeſſet, facilius cum aſſuetis imperio rem geſturum ratus,
permiſit. Sortirentvr inter ſe, compararentve.} Emenda ex uet. lib. Sortitentur, interſeve
compararent, cum poſsim ſexcentis Liuij locis hoc dicendi genus confirmare, paucis tamen ero con-
tentus. lib. xxx. Decreuerunt patres, ut conſules inter ſe compararent, ſortirenturve, & lib. xxix.
Vt compararent inter ſe, aut ſorte legerent, qui duo cum prætore, ac legatis ireque. & lib. xxxii. De-
creuerunt patres, ut prouincijs Macedoniam, atque Italiam conſules compararent inter ſe, ſortiren-
turve. & lib. xxxvii. Cum ſenatus aut ſortiri, aut comparare inter ſe prouincias conſules iuſsiſſet. ſic
ubique. Quare apud Ciceronem ad Lentulum ita procul dubio legendum eſt. Appius in ſermonibus
antea dictitabat, poſtea dixit etiam in ſenatu palam, ſeſe, ſi licitum eſſet legem curiatam ferre, ſortitu-
rum eſſe cum collega prouinciam, ſi curiata lex non eſſet, comparaturum cum collega, tibique ſucceſ-
ſurum. Vulgo enim legitur. ſeparaturum cum collega. Senatus enim prouincias decernebat, conſules
eas aut ſortiebantur, aut inter ſe comparabant. Raro iudicio ſenatus res permiſſa eſt. ut tradit Liuius
lib. xxxvii. primo. Et cæteris prætoribus, conſulibusque qui exercitibus, prouincijsque præfuturi
erant, prorogata imperia.} Et hic æque, atque ſuperior deprauatus locus eſt. Non ſolum autem quia
in ueteri libro ita eſt, ſed etiam quia ita ſententia fert. hoc modo legendum eſt. Et cæteris præter con-
ſules, prætoresque, qui exercitibus, prouincijsque præfuturi erant, prorogata imperia ſunt. ſenſus eſt.
paulo ante locutus eſt de prouincijs, exercitibusque tam prætoribus, quàm conſulibus huius anni de-
cretis. nunc ait. præter conſules, & prætores eos, qui prouincijs præfuturi erant, cæteris quoque pro-
rogata imperia. Dedit autem cauſam labendi librario uox, præter, quam in prætoribus temere commu-
tauit. M. Pomponivs Matho, Q. Catulus.} Vet. lib. Q. Catius. Quod probo. Nam ſupra Q.
Catij magna mentio; Q. Catuli nulla. Et quia impenſæ negauerat Reip. futuram claſſem, ut
quæ à ſocijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Etruriæ primum populi, &c.} In uet.
lib. eſt. Niſi quæ à ſocijs. ex quo intelligo legendum eſſe, ſi quæ à ſocijs. & cum ait. Et quia impenſæ,
nouæ ſententiæ principium eſt faciendum, cui altera pars iungitur, Etruriæ primum populi. Tri-
tici centum & xx millia modium, & in uiaticum.} Inducenda eſt uox, Et, ex meis, & ex Rhe-
nani libris.
223 Ab C. Octaulo.} Vet. lib. Ab Cn. Octauio. itemque ita ſupra ubique. Caelivs.} Cœ-
lius ſcribendum ex numis argenteis, & græcis libris.

IN EPITOMEN LIBRI XXIX.

Conqverentis, quod non exercitum in Africam traieciſſet.} Vet. lib. Quod nondum exer-
citum. Qvi in Galliam, & Liguriam ierat.} Vet. lib. Qui in Gallia, & Liguribus erat.

Pesinvnte.}

Paſſinunte. } Peſsinunte. ex græcis. Masanissa rex Maſæſulorum. } Vet.lib.Maſsyliorum.
ut ſupra dixi. nam Maſæſulorum rex erat Syphax. Dum pro Carthagine in Hiſpania militat. }
Vet.lib.Dum pro Carthaginienſibus. Censa ſunt ciuium capita CCXV millia. } Vet.lib. CCLXV
millia. Minime bona fide. } Vet.lib.Non bona fide.

IN LIBRVM XXIX.

Ex iis trecentos iuuenes. } Ex ijs,accipiendum eſt pro, Præter eos,quos centuriatos habebat,
trecentos iuuenes non centuriatos habebat. ſic lib. VI. Alia ex eis edita etiam in uulgus, Ex eis.i. præter
regias leges,& æneas tabulas. Vtroque in loco laborat Glareanus ſine cauſa. Eo'que enixius bel-
lum adiuuerunt. Vet.lib. Ad bellum.

Itaque omiſſa pugna equeſtri ad pedeſtrem Hiſpani equites deſcenderunt. } Vet. lib. Ad pe- 224
des Hiſpani deſcenderunt. Videtur autem uacare uox, Equites, nam priore uerſu poſita eſt,& poſterio-
re repetita. Equitibus ad pedes degreſsis. Ni regulus ipſe Indibilis cum equitibus. } Vet. lib.
Ni regulus Indibilis ipſe cum equitibus. Item quod ait. Equitibus ad pedes digreſsis. degreſsis, legen-
dum, ut alibi. Pulsi caſtris Hiſpani, aut qui ex prælio effugerant, ſparſi primo per urbes, deinde
in ſuas quiſque ciuitates redierunt. } Vet. lib. At qui ex prælio. Item. Sparſi primo per agros.

Conquesti'que ibi clades ſuas. } Vet.lib. conteſtatiq; ibi clades ſuas. Si se Mago ex Li-
guribus propius urbem moueat. } Vet. lib. Si Mago e.L.p.u. moueat. Eſt autem genus dicendi ſimile
ei. Is quam proxime poteſt ad urbem ducit. abſolute enim ducit. abſolute enim utrunque dicitur.

Quod latrocinijs magis, quàm iuſto bello in Brutijs gerebantur res. } Vet.lib. Quod latrocinij 225
magis more, quàm iuſto bello in Bruttijs gerebatur res. Placet. Subdit enim Promptis in eum morem.
& lib. XXXVIII. ait. Latrocinij magis, quàm prælij modo. Rheguum. Rhegium ex uet. lib. &
græcis ῥήγιον. Scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas. } Vet. lib. Ad edictam.

Clamor ab ijs, qui extra arcem erant ſublatus, incertum unde accidiſſet. } Vet. lib. Incertus unde
accidiſſet. Scipioni ut nunciatum eſt, in maiore diſcrimine Locris rem uerti &c. & ipſe à Meſ-
ſana. } Vet. lib. Scipio, ut nunciatum eſt. Placet autem magis, ſi à recto incipiat periodus, quàm ſi ab
obliquo caſu. Naves mari ſecundo miſit. } Merito nos de hoc dicendi genere Glareanus admo
net, ut nouo. nam deprauate legitur, miſit, pro tranſmiſit, aut commiſit. Vtraque enim lectio in ueteribus
libris reperitur. Quam aſportauerant. } Vet.lib. Quam aſportabant. Cum à P. Licino li-
teræ Romam allatæ ſunt. } Lege, à P. Licinio conſule. ex ueteribus libris.

Aesculapium quoque ex Græcia quondam. } Lib. X. & epitom. XI. Itaque quo ma- 226
turius fauſtis ominibus, oraculisq; portanda Romam dea eſſet, nullas dum in Aſia ciuitates habebat po-
pulus Romanus. Rhenanus, qui uetere exploſa lectione hanc nouam intulit, non mihi ſatis fecit, conſi-
lijq; ſui cauſam probauit. neque enim uni libro magis eſt habenda fides, quàm plurimis, ijſque inter ſe
egregie conſentientibus. in quibus ita eſt. Itaque quo maturius, fatis omnibus, oraculisq; portendentis
ſe uictoriæ compotes fierent, cogitare, quæ ratio traſportandæ Romam deæ eſſet. Nullas dum in Aſia.

M. Caecilium Metellum prætorium. Sulpitium Galbam ædilitium. } Lege ex ueter. lib. Ser. Sul
picium Galbam ædilicium. M. Valerium Falconem. } Faltonem. ex lapid. Capitol.

Pesinuntem. } Peſsinuntem. ex uet. libris. & græcis. T. Claudius Nero. } Ti. Clau-
dius. ex Capitolinis conſulatu. T. Claudius Aſellus. } Ti. Claudius. ut ſupra dixi.

M. Iunius Pœnus. } Pennus ex Capitol. conſul. Mille equitibus, trigintaquinq; roſtratis naui
bus. Vet.lib. Et triginta quinque. Lectorio legato. } Lætorio, græci, & Capitolini ſcriptores.

Phoenice urbs eſt Epiri. } Polybius lib. II. πολὺ γὰρ ἡ φοινίκη διήνεγκε τῶν κατὰ τὴν ἤπειρον πόλεων.

Cum Eropo, & Darda. } Vet. lib. habent. Derda. Vt Parthini & Dimallum. } Glareanus ne
gat ſe uſquam legiſſe hanc uocem Dimallum. Id autem oppidum eſt in Illyrio teſte Polybio lib. III.
δημήτριος εἰς τὴν δίμαλον ἀξιόχρεων φρουρὰν εἰσέπεμψεν. Atintanas miſsis Romam legatis ab ſena-
tu impetraſſe, ut Macedoni accederent. } Hunc locum olim quidam aſteriſco notarunt, quod uerba
deeſſe aliquot putarent. Itaque Glareanus uidendum monet, quid ſibi uelit uox, Atintanas. Huic ego
quæſtioni reſpondeo, Atintanas Macedoniæ populos eſſe illos quidem, præſertim auctore Stephano.
ἀτιντανία μοῖρα μακεδονίας, οἱ οἰκήτορες καὶ ἀτιντᾶνες, καὶ ἀτιντάνιοι. putare tamen hanc uocem adulterinam
eſſe, neque huic loco conuenire. Nam ſi ita legatur, non expleta omni ex parte ſententia uidetur. P. Sem
pronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Burgulum, & Eugenium Romanorum eſ-
ſent. Atintanas miſsis Romam legatis ab ſenatu impetraſſe, ut Macedoni accederent. At uero ſi legas,
ut eſt in ueteribus libris, ſenſum elicies optimum, & perfectiſsimum; P. Sempronius conditiones pacis
dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum eſſent, adito quod miſsis Ro-
mam legatis ab ſenatu impetraſſent, ut Macedoni accederent. Dixit autem, Addito quod, pro eo,
quod quidam dicunt, Dato quod. & pro, Quanuis. Occultantibus id credo patribus, ne præ-
ſciſcerent Carthaginienſes. } Vet.lib. Ne præſcirent. Ea plura uulgabantur. } Vet.lib. Eo plura.

Sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum ſcriptoribus. } Vet. lib. à proximis tem-
porum.

porum. Obviam ire deæ iuſſua,iſque eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronia. § Vet.lib.Accipere,&,tradere habent,ut,ire.

227 Clavdiae Quintiæ. § Claudiæ Quintæ legendum eſt ex oratione Ciceronis de aruſpicum reſponſis. eſt autem Quinta prænomen. ut in lapide perantiquo eſt apud Horatium Malegutium in agro Regienſi.

Septimiva
ɔ. L. Nicepor•
Septimia
Sp. F. Qvinta.

Megaleata appellata. § Cicero de Aruſp.[Megalenſium ludorum tanta religio eſt, ut ex ultimis terris accerſita in hac urbe conſederit. Qui uni ludi ne uerbo quidem appellantur latino,ut uocabulo ipſo,& appetita religio externa,& matris Magnæ nomine ſuſcepta declaretur. Nepete. § Nepet.ut ſupra. Altera itidem res. § Vet.lib.Item. Se, ac M. Claudio conſule. § Vet. lib.Conſulibus. Beatia, ac bellua immanis,quale fretum quondam. § Scyllam,de qua eſt in fabulis, intelligit.

228 Qviavs per uos, fidemq; ueſtram, &c. neque in Italia, neque in Africa quicquam geſſeritis. § Monent,ne militibus ſacrilegis utantur in bello,priuſquam ſcelere expiati ſint. Nihil autem uitij hic locua continet,contra quàm quidam exiſtimaut. Dein uerberatos, ſeruilibusq; omnibus ſupplicija cruciando occidit. § Vet.lib. cruciatos. ut pro lege Manilia. Vinculis,ac uerberibus,atque omni ſupplicio excruciatum necauit. Qvalia Sucrone. § lib.xxviii. Annibalem ex Italia retracturum. § Detracturum, reſtitue, quod immutauit Rhenanus. Ita uero loquitur paulo poſt. Quod ad Annibalem detrahendum ex Italia ſe tranſire uulgauerat. & Cicero de prouincijs. At hi non modo illum inimicum ex Gallia ſententijs ſuis non detrahebant Vt in exercitu Scipio maneret. § Veter.lib.Ad exercitum,genus uſitatum dicendi eſt,cum de imperatore loquimur, illud, cum de militibus. M. cincivs Alimentius. § Alimentus. ut ſupra. Comprehendere tribuni iuberent. Vet.lib. Prehendere. Quæ uox propria huius facti, & ſolennis eſt. Capitonis uerba hæc ſunt.Cum moribua maiorum tribuni pl. prehenſionem haberent,uocationem non haberent.poſſe igitur eos uenire,& prehendi ſe iubere.Item Varro.Prehenſionem tribuni plebis habent. Hæc ex Gellij lib.xiii.cap.xii. Alii ab ipſo Scipione legatum cum triginta nobiliſsimis equitum miſſum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo ſeditionis principes conijcerent. § Vet. lib. miſſum, Q. Pleminium in catenas, & cum eo ſeditionis principes coniectos. Primam, ſicuti mandatum erat,religionis curam habuere. § Vet.lib.primum. probo.ſequitur enim. Tum uocatos in concionem. Rhegivm ſequeretur. § Vet.lib.Rhegium ſe ſequeretur.ut lib.xlii.Chalcidem ſe ſequi iuſſerunt. Tot, tam nefanda. § Vet.lib.Tot,tamq; nefanda.

229 Comperta oculia perferrent Romam. § Vet.lib. Referrent. Specvlis per promontoria omnia poſitia. § Vet. lib. Per omnia promontoria. Et ſunt ante omnes barbaroa Numidæ effuſi in uenerem. § Vet. lib. ut ſunt.ſic lib.xxx. ut eſt genua Numidarum in uenerem præceps.

Ipsvm ad Lælium ueniſſe. § Vet.lib.ad C.Lælium. Alibi xv millia peditum,mille & quingentos equites. § Vet.lib.habent xvi millia. Quod probo,quia Appiauus in Libyco hunc numerum edit. πεζοὺς μὲν ἑξακισχιλίους ἐπὶ μυρίοις, ἱππέας δὲ χιλίους καὶ ἑξακοσίους. Itaque auctore eodem Appiano malim legere apud Liuium ſexcentos, quàm quingentos. Navibvs ante conſcendere coactos continuit. § Vetus lectio melior.in naues ante conſcendere. Qvaestor tum iterat. § Vet.lib. Quæſtor is tum erat.

230 Praeter xl longas naues, quadringentis ferme onerarijs exercitum tranſuexit. § Vet. lib. Præter l. longaa naues. probo. nam Appianua ita. καὶ ἐς Λιβύην ἀνήγετο ἐπὶ νεῶν μακρῶν μὲν δύο καὶ πεντήκοντα, φορτίδων δὲ τετρακοσίων. & ipſe lib. xxx. Scipio L. longas naues haberet, quas habuiſſet.

Dii, deæque,inquit. § Vet.lib. Diui,diuæque. Quod placet,quia olet magis antiquitatem, cui in hac precatione ſtuduit Liuius. Quanquam Virgilius lib.v.ait.Dij,quibus imperium eſt pelagi, in eiuſmodi precatione, metri cauſa. Bene uertant, eaque uos omnia bene iuuetia. § Quo pertineat tertia hæc perſona Vertant,cum ad ſecundam oratio conuerſa ſit,uos precor,intelligi nõ poteſt. Hinc fit,ut placeat priſca lectio,bene uertundo,& ut,pro Eaque,putem reponendum eſſe, æque. hoc ſenſu. Vos precor,quæ in meo imperio geſta ſunt,geruntur,poſtq; gerentur, ea mihi populo, plebique Romanæ,ſocijs,nominiq; latino,qui populi Romani,quique meam ſectam,imperium auſpiciumq;, terra, mari,amnibusq; ſequuntur bene uertendo,æque omnia bene iuuetis. Neque impedit,quod Rhenanus in quodam libro ait ſe legiſſe, bene uerruncent. Qvaeqve populus Carthaginienſis in ciuitatem noſtram facere molitus eſt, ea ut mihi, populoq; Romano in ciuitatem Carthaginienſium exempla edendi facultatem detis. § Vetus lectio breuior. Ea ut mihi,populoq, Romano in ciuitatem Carthaginienſium detis.ſubauditur autem. Facere,ex priore membro orationis. Cuius lectionis uenuſtatem,qui non intellexerunt,de ſuo hæc uerba addiderunt. Exempla edendi facultatem. Quas uoces puto temere ab aliquo iniectas,tum quia ab ijs,quos legi libris abſunt,tum quia neceſſariæ non ſunt.Scio tamen Li-

uium

uium lib. XXXVIII. uti hac forma dicendi. Omnia exempla belli edita in ſe cædibus, incendijs, minis direptione urbis. VICTORES ſpolijs decoratos, præda onuſtos, triumphanteſq; . § Vet. lib. Quos legi, æque atque ij, quos ſe legiſſe Rhenanus profitetur, uacant his uocibus. præda onuſtos. ut legatur. Spolijs decoratos, triumphanteſq. Quod ſequitur Domos reduces ſiſtaris. § Malim & ipſe cum Rhenano, Domo. CRVDA exta cæſa uictima (ut mos eſt) in mare proiecit. § Sacrificale uerbum antiquum temere amouit Rhenanus. Quod feciſſe etiam quoſdam olim apud Vergilium tradit Macrobius libro quinto, ubi ait. Extaque ſalſos Porriciam in fluctus. non proiiciam. Sic hoc loco porricit, non proiecit. CELERITER conſpectu terræ ablati ſunt. § Vet. lib. E conſpectu. ut Verg. Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum uela dabant. ITA VT uix concurſus nauium inter ſe uitarent. § Vet. lib. occurſus. ET VENTVS premente nebula cecidit. § Immo lege. Et uento premente nebula cecidit. non enim uentus cecidit, ſed nebula premente uento. Nam ſubdit. Ventus idem coortus nebula diſiecta aperuit omnia. CVM Pulchri promontorium id uocari audiſſet. § Polybius huius promontorij meminit lib. III. in fœderibus Romanorum & Pœnorum. & τὸ καλὸν ἀκρωτήριον uocat. QVIBVS exſcenſiones in agros maritimos factæ erant. § Vet. lib. Excurſiones. quod probo.

VRBEM etiam proximam Afrorum ſatis opulentam cepit. § Hanc urbem Appianus in Libyco uocat Ἀνδρίαν. LAETISSIMVS tamen Romanis. § Vet. lib. Lætiſsimus tum Romanis. PATER eius moritur. Vet. lib. Pater ei moritur. MEZETVLLVS. § Mezetulus. ſic enim Vet. lib. & App. μεζέτουλον uocat. NON alienus ſanguine regibus, familiæ ſemper inimicæ. § Vet. lib. Non alienus à ſanguine, Regibus familiæ ſemper inimicæ. GENS Maſæſylorum omnis. § Maſſyliorum lege. Nam loquitur de populis, qui Maſſaniſæ poſt paruerunt. Maſæſuli enim Syphaci obediebant. Qui autem ante me hos libros emendárunt, quod quid inter has gentes intereſſet, neſcirent, omnia pertubarunt, & ubique Maſæſulos ſcripſerunt. ut ſupra ex ueteribus etiam libris admonui. AD Tapſum. § Thapſum. nam græce θάψον. IN Carthaginienſium agrum perfugit. § Vet. lib. Refugit.

VTRVM, penes Lacumacem, an Maſſaniſſam regnum Maſæſylorum eſſet. § Maſſyliorum. ex uet. 231
lib. Porro autem familiæ Maſſaniſæ ſtemma, cuius hic Liuius, in Iugurta Salluſtius meminit, hoc eſt.

Gala rex Maſſyliorum. — Deſalces rex poſt Galam fratrem.

Galæ filia. — Maſſaniſa rex poſt Lacumacen à ſe uictum acie cum Mezetulo tutore. — Capuſa rex poſt Deſalcem patrem. — Lacumaces rex poſt mortem Capuſæ fratris. auctore Mezetulo tutore.

Maſsiua. cuius Gala maternus auus fuit.

Maſgaba. de quo lib. XLV. — Micipſa, rex poſt Maſſaniſſam. — Miſagenes. de quo lib. XLII. — Guluſſa. — Manaſtabal. — Stemba quatuor ann. relictus à patre Suid.

Adherbal, rex poſt Micipſam. — Hiempſal. — Maſsiua. — Iugurtha ex concubina poſt Adherbalem rex uictus à Romanis. — Gauda ex uxore.

VT exercitum ad fines Maſæſylorum admoueat. § Cur Syphax exercitum aduoueat finibus Maſæſulorum, qui in ſuo imperio erant? Maſyliorum, ergo lege. & ita ubique. ſunt enim eodem errore plurimi deprauati loci. INFENSVMQVE & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant. § Vet. lib. Intentumq; & ipſum. MASAESYLORVMQVE fines, (id Syphacis regnum erat. § Recte legitur hic. Maſæſulorum, non Maſſyliorum. SYPHAX tum interdiu. § Vet. lib. Syphax autem interdiu. ITAQVE ceteri pedites equiteſq; cæſi. § Vet. lib. Cæſi, aut capti. SALERAM nomine urbem occupauit. § Hanc urbem captam à Syphace tradit Appianus, non ab Annone, ubi de Syphace loquens ait. πόλιν τε ἐν μεσογείῳ θολοῦντα [illegible] παρεσκεύαζεν, καὶ σῖτον πολὺν ἔχοντας ἐκ προδοσίας εἷλε. EOQVE minus ſibi ceſſandum ratus. § Vet. lib. Eo minus igitur ceſſandum ratus. SE in tempore pugnæ uenturum. § Vet. lib. Obuenturum. CVM timore ſimulato audaciam hoſti faceret. § Vet. lib. Cum timoris ſimulatio.

FVGIENTES per triginta millia paſſuum. § Vet. lib. Per tria millia. DVOS eodem nomine 232
Carthaginienſium duces duobus equeſtribus prælijs interfectos, non omnes auctores ſunt. § Hinc factum eſt, ut Appianus alterum horum Annonem, alterum Magonem uocet. CAPTVM Hannonem

nem tradunt. Vet. lib. Captum etiam Annonem. M. CORNELIVS coſ. altera parte Italiæ. § Vet. lib. In altera parte. CENSVM receperunt. § Vet. lib. Acceperunt. Sic lib. XLIII. in cenſu accipiendo populi. Caſtigatio inconſtantiæ populi cenſoria grauitate temporum illorum digna. § Vet. lib. Et grauitate. PETILIA. § Petelia, ut ſupra. CONSVLES Cn. Seruilium Cepionem, & Cn. Seruilium Geminum. § Veteres plerique libri, itemque Capitolinæ tabulæ edunt, Cn. Seruilium Cæpionem, & C. Seruilium, ſine cognomine, Gemini. Quod placet. Nam Seruilij Gemini patricij fuerunt. Hic autem auctore Liuio ædilis, & tribunus plebis fuit. & cognomine caruit. præterea plebeij conſulis locum obtinet, ſiquidem cum Cæpione patricio comparatus eſt. CREATI P. Cornelius Lentulus. § Hic prætor fit hoc anno, biennio autem poſt conſul, quo in magiſtratu Cneus uocatur. Quare & hic etiam Cn. Cornelius ſcribendum. T. Veturius Philo. § In quodam uetere lib. eſt. Ti. Veturius. Quod placet. Nam quendam Capitolinum conſulem inuenio ita deſcribi. M. Veturius Ti. F. Ex quo intelligi poteſt, Tiberium Veturiæ gentis prænomen fuiſſe.

IN EPITOMEN LIBRI XXX.

233 SYPHACEM per C. Lælium cepit. § Vet. lib. Per C. Lælium, & Maſſaniſſam cepit. atque ita Liuius. VENENVM ei tranſmiſit, quo quidem hauſto. § Vet. lib. Venenum ei miſit, quo hauſto. MAGO bello, quo in agro Inſubrium cum Romanis conflixerat. § Vet. lib. Mago, qui bello in agro. Ex uulnere mortuus eſt. § Veteres libri pleniores. Ex uulnere mortuus eſt. Maſſaniſſæ regnum reſtitutum eſt.

IN LIBRVM XXX.

CN. SERVILIVS Cepio, & Cn. Seruilius Geminus conſules. § Ob eas cauſas, quas dixi, lego, Cn. Seruilius Cæpio, & C. Seruilius conſules. EXERCITVM à P. Sempronio acciperet. § Vet. lib. A P. Sempronio conſule. SERVILIO Gemino Etruria. § Vet. lib. Seruilio Etruria. recte, ut dixi. SARDINIAM P. Lentulus. § Cn. Lentulus. ut dixi. CONSVLIBVS imperatum, ut priuſquam. § Vt, abeſt à ueteribus libris, uenuſte. ET nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia. § Vet. lib. Et nouas excitabant in animis hominum curas prodigia. SI FORTE iam ſatias amoris in uxore ex multa copia eum cepiſſet. § Vet. lib. In uxorem. Polybius lib. XIIII. ἤ γὰρ ἀπεγίνωσκε καὶ τῆς παιδίσκης αὐτὸν ἤδη κόρον ἔχειν.

234 SEPTEM millia itineris erant. § Vertit a Polybio, unde hic totus locus ſumptus eſt. περὶ γὰρ ἑξήκοντα σταδίους ἀπεῖχον οἱ πολέμιοι. Quod ait. Ad primam ferme uigiliam, Polybius, ἄρτι ληγούσης τῆς πρώτης φυλακῆς. Quod autem inquit. Media nocte, Polybius. περὶ τὴν τρίτην φυλακὴν λήγουσαν. VT quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant, curaq;. § Ex Polybio ad uerbum. σαφῶς εἰδότας, ὅτι καθ' ὅσον ἐμποδίζει καὶ κωλύει τὰ τῆς ὁράσεως τὸ σκότος, κατὰ τοσοῦτον δεῖ συναναπληροῦν τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ τόλμῃ τὰς νυκτερινὰς ἐπιβολάς. MVLTI in præcipiti fuga ruentes ſuper alios alij. § Vet. li. Multi præcipiti fuga ruentes. IGNIBVSQVE in proxima tecta coniectis. § Tecta Aſdrubalis intelligendum, quæ ſibi incendenda Scipio ſumpſerat, non ante tamen, quàm ignem in caſtris Syphacis conſpexiſſet. Hoc iiſdem prope uerbis Polybius. ὁ δὲ Σκιπίων ἐπιστὰς τοῖς ἐξελαύνουσι, τοὺς μὲν ἐφόνευε, τοὺς δὲ κατεδίωκε, ἅμα τὸ πῦρ ἐνέβαλε ταῖς σκηναῖς· οὗ γενομένου παραπλήσια συνέβαινε πάσχειν τοὺς φοίνικας ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῖς ἄρτι ῥηθεῖσι περὶ νομάδων.

BINAQVE caſtra clade una deleta. § Vet. lib. Die una deleta. Quod probo, quia Appianus ita. Ῥωμαῖοι διὰ τόλμης μιᾶς ἐν ὀλίγῳ μέρει νυκτὸς δύο στρατοπέδων ἐκράτησαν ὁμοῦ. ASDRVBAL ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat. § Polybius item nomen urbis non apponit, quod eſt tamen apud Appianum. Ἀσδρούβας δὲ ὁ στρατηγὸς Καρχηδονίων ἐν μὲν τῇ νυκτομαχίᾳ μεθ' ἱππέων πεντακοσίων τετρωμένος ἐς Ἄνδαν κατέφυγεν. DVAE ſubinde urbes captæ, direptæq;. § Item Polybius. δύο τε τὰς παρακειμένας πόλεις ἀφῆκε τοῖς στρατιώταις διαρπάζειν. VT omiſſa Vtica Carthaginē crederent exemplo Scipionem oppreſſurum. § Vet. lib. Obſeſſurum. belle autem reſpondet. Nam Vtica obſidebatur. Item quod paulo poſt in maiore urbis periculo ait. Carthaginem repente aggreſſurum credebant. SVFFETES, quod uelut conſulare imperium apud eos erat. § Sufetes, legitur in ueteribus lib. & apud Feſtum, qui ita ſcribit. Sufes conſul lingua Pœnorum. Claudius. Senatus cenſuit referentibus Sufetis.

QVATVOR millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ iuuentutis ſibi occurriſſe. § Olbam quærit fruſtra in Africa Glareanus. Polybius enim Abbam edit, ita ſcribēs. τῶν δὲ Κελτιβήρων αὐτοῖς ἀπηντηκότων περὶ τὴν Ἄββαν, οἵ τινες ἐτύγχανον ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐξενολογημένοι πλείους ὄντες τῶν τετρακισχιλίων. Vt autem Aſdrubal Andam, ſic Syphax Abbā poſt nocturnam cladem ſe contulerant Appiano, & Polybio auctoribus. Circa autem Abbam occurrerunt, non circa eam conducta ſunt, ut interpretatur Glareanus. PRIMO in tumulo quatuor ferme millia diſtante ab caſtris regiis conſedit, poſtero die cum equitatu in Magnos (ita uocant) campos ſubie-
235 ctos ei tumulo degreſſus &c. § Sic Polybius. ἀφικόμενος δὲ πεμπταῖος ἐπὶ τὰ μεγάλα πεδία, καὶ συνεγγίσας τοῖς πολεμίοις, τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ἐπί τινος λόφου κατεστρατοπέδευσε περὶ τριάκοντα σταδίους ἀποσχὼν τῶν πολεμίων, τῇ δ' ἑξῆς καταβὰς εἰς τὰ πεδία, καὶ προθέμενος ἑπτὰ σταδίους τοὺς ἱππέας, παρενέβαλε. Hinc cum alia multa

eliciuntur,

eliciuntur, tum illud, Magnos campos appellaſſe, quos μεγάλα πεδία uocet Polyb. ROMANVS poſt principes haſtatorum prima ſigna in ſubſidiis triarios conſtituit. § Magnum mendum leui labore deleri poteſt, ſi legas. Romanus principes poſt haſtatorum prima ſigna. Hic enim erat inſtruendæ aciei mos Romanus, ut haſtatis principes ſuccederent, ut ait lib. VIII. Prima acies haſtati erant, manipuli quindecim. Robuſtior inde ætas totidem manipulorum, quibus Principibus eſt nomen. Quem morem hoc tempore ſeruatum eſſe à Scipione ait Polyb. hoc modo. ὁ μὲν οὖν πόπλιος ἔταξε τὴν δύναμιν κατὰ τὸ παρ᾽ αὐτοῖς ἔθος ὧδε· πρῶτον μὲν τὰς τῶν ἀστάτων σημαίας, ἐπὶ δὲ ταύταις τῶν πριγκίπων, τελευταίας δ᾽ ἐπέστησε καλοῦσι τὰς τῶν τριαρίων. Idem Liuius paulo poſt ubi de acie contra Annibalem inſtructa à Scipione ait. Inſtruit deinde primos haſtatos, poſt eos Principes, Triarijs poſtremam aciem clauſit. Quibus uerbis græce ſic reſpondet Polyb. πρῶτον μὲν τοὺς ἀστάτους καὶ τὰς τούτων σημαίας ἐν διαστήμασιν, ἐπὶ τούτοις τοὺς πρίγκιπας τιθεὶς &c. Item Liuius lib. XXXVII. Haſtatorum prima ſigna, deinde Principum erant. Triarii poſtremos claudebant. Item Suid. ἄστατοι πρότεροι τῶν πριγκίπων, εἶτα τριάριοι. libro tamen XXII. ait. Noua pugna exorta eſt, non illa ordinata per principes, haſtatosq́; ac triarios. CELTIBEROS in mediam aciem in aduerſa ſigna legionum accepere. § Sic Polyb. τοὺς μὲν κελτίβηρας μέσους ἔταξεν ἀντίους ταῖς τῶν ῥωμαίων σπείραις.

MASSANISSAM recenti ſupra cætera uictoria terribilem. § Vet. lib. Super cætera. probo. ſic enim paulo ante. Super hæc bellicæ quoque laudis conſulatus compotem fecerat. OCCVPAT relictum fuga cuſtodum Tunem (abeſt à Carthagine XII millia ferme paſſuum) locum cum operibus tum ſua natura tutum, & qui à Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum cum ad urbem, tum ad circunfuſum urbi mare poſſet. § Vet. lib. Locus tutus. dempta parentheſi. quo pacto etiam Polybius. ὁ δὲ τύνης ἀπέχει μὲν τῆς καρχηδόνος εἰς ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους. ἔστι δὲ σύνοπτος σχεδὸν ἐξ ὅλης τῆς πόλεως. διαφέρει δὲ ὀχυρότητι, καὶ φυσικῇ, καὶ χειροποιήτῳ. Præterea quoniam centum uiginti ſtadia abeſſe Carthagine Tunetem ait, propterea legendum apud Liuium, non XII, ſed XV millia, ex V enim duo II facta ſunt per mendũ.

CONTRA atque in nauali certamine ſolet, roſtratis, quæ præſidio aliis eſſe poterant, in poſtremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduerſus hoſtem oppoſuit. Rhenanus is fuit, qui contra auctoritatem ueterum librorum hanc lectionem inuexit. Contra atque in nauali. cum Vet. lib. habeant. Vt in nauali. hoc ſenſu. Scipionem roſtratas, ut nauali certamine ſolet in poſtremam aciem recepiſſe, quæ præſidio aliis eſſe poſſent. ipſe autem intellexit, eundem contra, atque in nauali prælio ſolet onerarias inter ſe copulaſſe. Porro autem quid ſit, Quadruplicem ordinem: ex Polybio facilius intelligi poteſt. qui ita ait. συναρμόσας δὲ τὰς καταφράκτους νῆας περιέστησε ταύταις τὰς φορτηγοὺς ἐπὶ τρεῖς, καὶ τέτταρας τὸ βάθος. Tres enim aut quatuor ordines factos eſſe iunctarum inter ſe onerariarum ſignificat. Quare poſt ait Liuius. Et uix tranſiliendi in ſecundum ordinem nauium ſpacium propugnatoribus datum eſt. Cæterum quas Polybius καταφράκτους νῆας uocat, Liuius roſtratas uertit. MASAESYLI regnum paternum Maſſaniſæ. § Satis oſtendi, Maſſylii, hic eſſe legendum. Quod autem ait. Syphas uetere ſe continebat regno Maſæſulorum intelligit. IGITVR omnibus, qui bello capti erant in unum coactis equos, arma, tela diuidit. PLACET antiqua lectio. qui bello apti erant. Nam præceſſit. Viris, equisque abundabat. Deinde ſi ſuis abundabat, cur quos bello ceperat armaſſet? ITA tum à paucis prælio accenſo omnes utrinque poſtremo equitum certaminis ſtudium effudit. § Probo magis, ut legatur, omnem utrinque poſtremo exercitum certaminis ſtudium effudit. Sic enim in uet. lib. AD LAELIVM attrahitur. § Vet. lib. Pertrahitur. CIRTHA. § Græci Cirtam ſine aſpiratione edunt. QVAM uictorem recuperatorum tanto poſt interuallo inuiſere receptum patrium regnum. § Vet. lib. Quam uictorem tanto interuallo inuiſere. Egregie, uacat enim uox Recuperatum, cum ſubdatur, Receptum, quæ idem ualet. CVM modo dextram amplectens. § Vet. lib. Cum diu dextram. NVPTIAS in eum ipſum diem repente parare iubet. § Vet. lib. Parari.

NEQVE prudentiorem, neque conſtantiorem Maſſaniſſam, quàm Syphacem eſſe, etiam ab iuuenta in cautiorem, certe ſtultius illum, atque intemperantius eam, quam ſe duxiſſe. § Quos legi libros ueteres, & quos ſe legiſſe Gelenius profitetur, his uocibus carent. Neque prudentiorem. Illum atque intemperantius. ſine quibus ſententia optime ſtat. NON hoſtili modo odio, ſed à nouis etiam ſtimulis. § Vet. lib. Amoris etiam ſtimulis. egregie. oppoſuit enim hoſtili odio amoris ſtimulos. quam ζηλοτυπίαν græci uocant. Itaque ſic uertit hunc locum Appianus. ταῦτα ὁ μὲν ἔλεγεν εἴτε ἀληθεύων, εἴτε ζηλοτυπούμενος, καὶ μασσανάσσην ἐς τὰ μέγιστα βλάπτων. QVI eas ſua temperantia frenauit, ac domuit, multo maius decus, maioremque uictoriam ſibi peperit. § Vet. lib. Vt multo maius decus. Quam uocem Gelenius in, NAE, ego in, IS, uerti poſſe arbitror. quaſi ex Is, It, poſtremo VT factum ſit incuria. 236

AEGER animo ferox iuuenis. § Vet. lib. Aeger animi. Sic libro primo. Conſolantur ægram animi.

SELLA curuli, & ſcipione eburneo. § Vet. Aliquot libri. Sella curuli eburnea, & ſcipione eburneo. ut quemadmodum dixit. aurea corona, aurea patera, ſic bis dicat, eburnea. Sic etiam Appianus, quem credo multa à Liuio ſumpſiſſe, ut Liuius à Polybio. στεφανόν τε ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ σφραγῖδα χρυσῆν ἐπέμπον, καὶ ἐλεφαντίνον δίφρον. NVLLO auctore belli ultro audito. § Vet. lib. Vltra audito. MORE adorantium procubuerunt. § Vet. lib. Adulantium. Quod diſplicet. Nam Polybius principio lib. XV. de his legatis ita ait. οὐ μόνον τοὺς θεοὺς ἐποίησαντο, καὶ τὴν γῆν προσεκυνήσαντο, καθάπερ ἐστὶν ἔθος τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις,

ντος, ἀλλὰ καὶ πεσόντες ἐπὶ τὴν γῆν ἀγεννῶς τοὺς πόδας καταφιλοῦσιν ἐν τῷ συνεδρίῳ. NAVES longas præter uiginti omnes tradant. § Puto legendum præter XXX. μηδὲ ναῦς ἔχειν μακρὰς πλείους τριάκοντα. Facilis eſt autem menda apud Liuium ex XXX reddi XX. ut ſæpe alias. P. AEMILIVS prætor ſenatu miſſo. § Lib. uet. P. Aelius prætor. quo nomine ſupra etiam à Liuio affectus eſt.

237 AD HOC ædes, libera loca, lautia legatis decreta. § Vet. lib. Aedes liberæ, loca, lautia. Sic lib. XXVIII. Locus inde lautiaque legatis præberi iuſſa. & lib. XLIII. Senatus in formulam ſociorum eum referri iuſsit, locum, lautia præberi. & lib. XLV. Conſulti patres ſtantibus in comitio legatis an locum, lautia, ſenatumque darent. & lib. XXXIII. Macedones deducti extra urbem in uillam publicam, ibique locus, & lautia præbita. & lib. XLII. Vt ex inſtituto loca lautia acciperent. & lib. XXXV. Attalo ædes liberæ, locus, lautia decreta. & lib. XLIS. Aedes liberæ hoſpitio datæ. Aedes autem liberæ, uacuæ dicuntur. VANVM equeſtre prælium fecerunt. § Vet. lib. Equeſtre auxilium. optime. nam cum lentior eſſet peditum pugna ad mouendos hoſtes, equites in aciem erant inducti. quorum tamen auxilium ab elephantorum ſtridore, & odore uanum factum eſſe ait. FOEMINE transfixo cadentem. § Vet. lib. Femore. ut lib. XXIIII. Scipionis femur tragula confixum erat. AD MILLIA hoſtium eo die cæſa. § Vet. lib. Ad quinque millia hoſtium. CONSVL Cn. Seruilius nulla memorabili. § C. Seruilius. ut dixi. PATRE Cn. Seruilio. § C. Seruilio. Nam in Capitolino conſulatu dicitur. C. Seruilius C. F. Capitolinis autem lapidibus fauent etiam manuſcripti libri. lib. XXI. pro A. Seruilio C. Seruilium reſtituimus ex hoc loco. C. LVCTATIO. § Lutatio. ex græcis & Capitolinis auctoribus. IN AGRO Crotonenſi. § Crotonienſi ſcribendum. A Crotone enim factum eſt. Vt autem Carthago Carthaginis Carthaginienſem, ſic Croto Crotonis Crotonienſem edit. Crotona autem Crotonenſem, ut Cremona Cremonenſem Priſcianus.

238 M. LIVIVS Cn. Seruilium conſulem. § C. Seruilium. ut dixi. APOLLINIS promontorium. § ἀπόλλωνος ἄκραν. Appianus. LEGATOS Carthaginem L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo miſit. § Vet. lib. M. Bæbium. L. Sergium, L. Fabium. Polybius corrupte λεύκιον σέρκιον, λεύκιον σέττιον, λεύκιον φάβιον. CVM ad Bagradam flumen perueniſſent. § Polybij codex habet τὸν μάκραν ποταμόν. Quod autem Polybius ad Macram flumen, Appianus ad promontorium Appollinis ueniſſe ſcribit. Idem Polybius lib. primo huius fluminis meminit. EX EA tres quadriremes. § Quas Polybius τρεῖς uocat τριήρεις Liuius uertit tres quadriremes. QVINQVEREMEM Romanam ſuperantem promontorium. § Quia quærit Glareanus de promontorio hoc, & de quinquereme, propterea intelligendum eſt, Appollinis promontorium auctore Appiano fuiſſe, quod Polybius item non expreſſo nomine commemorauit, ſic. ἀποπλεῖν ἐν τῷ ὅρμῳ τοὺς πρεσβευτάς. Ne autem de quinquereme diutius ipſe laboret, qua reuerſos legatos eſſe Liuius ait, cum qua ratione uenerint non dixerit, is ſciat uerba hæc omnia eſſe Polybij. καὶ παραλαβόντες τὴν ῥωμαϊκὴν πεντήρη. T. CLAVDIVS Nero. § Vet. lib. Et Cap. tab. Ti. Claudius. C. TERENTIVS Varro, Cn. Manlius. § Vet. lib. C. Mamilius.

M. VALERIVS Falco. § Capitol. tabulæ. Falto. M. SEXTIO Sabino. § Vet. lib. M. Sextio Sabino. AN QVIA res in Etruria tenuerint. § Vet. lib. Tenuerit. VTRVM Cn. Seruilius conſul habuerit. § C. Seruilius. Vet. lib. Vt dixi. QVAESTIONES ex ſocijs de coniurationibus principum habentem. § Neminem futurum eſſe arbitror, qui non in interpretanda uoce illa ſocijs laboret. & merito. eſt. u. mendoſiſsima. ego autem pro certo habeo, ex S. C. i. ex ſenatuſconſulto, eſſe reſtituendum. me in hanc ſententiam ducit ſimilis erroris, cuius ſupra memini, obſeruatio. Alijs ſocijs præfectum notantibus. pro alijs S. C. præfectum notantibus. Compendioſa enim ſcriptura huius uocis S. C. dici non poteſt quæ portenta ſæpe pepererit. De ſenſu autem huius lectionis nemo eſt, qui dubitare poſsit. M. SERVILIVS, T. Claudius. § Vet. lib. M. Seruilius, & Ti Claudius.

239 CVM Syphace inconditæ barbariæ rege, qui ſtatarios ſemilixas ducere exercitus ſolitus ſit. Vet. lib Qui ſtatarius ſemilixa ducere exercitum ſolitus ſit. Ego qui ſtatarium ſemilixam ducere exercitum. Nam ſtatarius, & ſemilixa militibus magis congruunt, quàm imperatori, & regi. Itaque ubi de Annibale loquitur, hæc opponit. Ducere exercitum æqualem ſtipendijs ſuis i. qui tot ſtipendia confecerit, quot imperator, quem puerum militem factum eſſe dixit. Hæc quærenti Glareano. IAM Adrumentum peruenerat Annibal. § Vet. lib. Adrumentum. recte. Appianus enim Ἀδρύμηττον, Polybius, & Stephanus Ἀδρύμητα edunt. ZAMA quinque dierum iter ab Carthagine abeſt. § Sic Polybius. μετὰ δέ τινας ἡμέρας ἀναζεύξας ἐκ τῶν περὶ τὸν ἀδρύμητα τόπων, προῆλθε, καὶ κατεστρατοπέδευσε περὶ ζάμαν, αὕτη δ' ἐστὶ πόλις ἀπέχουσα καρχηδόνος ὡς πρὸς τὰς δύσεις ὁδὸν ἡμερῶν πέντε. TRADITOS eos tribunis militum. § Vet. lib. Tribuno militum. nihil præſtantius. ſic enim Polyb. συστήσας αὐτοὺς χιλιάρχῳ ἐπέταξε πάντα καθαρῶς ὑποδεῖξαι τὰ κατὰ τὴν παρεμβολήν. Ex compoſito duces caſtra protulerunt. § Vet. lib. Ambo ex compoſito duces. SCIPIO haud procul Nadagara urbe. § Vet. lib. Nargara Polybius πρὸς τὴν πόλιν μάργαρον. Hanc urbem Ptolomæus nominat Ναργαρά. SI HOC ita datum fuerat. § Huius orationis magna pars eſt apud Polybium. Incipit autem apud eum Annibal ab ea ſententia. Optimum fuerat eam patribus noſtris mentem datam ab dijs eſſe. HOC QVOQVE ludibrium fortunæ caſus ediderit. § Nihil huic ſententiæ deeſt, contra quàm putat Glareanus. Dictum eſt autem, ut illud. Tibi non in ultimis laudum hoc fuerit.

Propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petij. } Vet. lib. Peto. Tergiverſantem in Africam traduxerim. Vet.lib.Attraxerim. Frustra uerba pacata reuunciant.} Si ita legas, nullum ſenſum, aut certe non commodum elicias. In uet. lib. aliquot eſt. Fruſtra uetba tentata renunciant. Hinc ego ita. Fruſtra uerbis tentatam rem nunciant.i. de pace uerbis fruſtra agitatum referunt. Annibal enim colloquium petierat Scipionis, quaſi fretus eloquentia ſua rem peracturus. Hanc lectionem tanto magis probo, quòd ſubiungit ἀντίθετον. armis decernendum eſſe. Ad hoc colloquium Annibalis in ſecreto habitum, ac liberum fingenti qua uelit flecti, ominatur, quibus quondam auſpicijs patres eorum pugnauerint ad Aegates inſulas, ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe deos, adeſſe finem belli, ac laboris. } Loci huius obſcuritas, quæ magna eſt, ſola uerborum interpunctione non leuatur ſolum, ſed etiam tollitur. Quo modo autem ſit interpungendus, intelligetur, ſi ſenſus ante fuerit patefactus. Scipio, inquit, ſuis militibus referebat Hiſpanias uictas, & recentia in Africa prælia, & confeſſionem hoſtium, pacem petentium, ad hoc colloquium Annibalis in ſecreto habitum. ac, quoniam liberum eſt fingenti quocunque uelit oratione deduci, ominatur finem huius belli adeſſe, quod quibus auſpicijs priore bello patres eorum pugnauerint ad Aegates inſulam ea illis hoc tempore in aciem exeuntibus portenderint. Ex quo intelligi poteſt, uerba illa, liberum fingenti qua uelit flecti, item hæc: quibus quondam auſpicijs, uſque ad, portendiſſe deos, duplici parentheſi eſſe includenda. Continent enim cauſam, & cur ominaretur, & cur uictoriam ominaretur. Glareanus adeo à uero ſenſu abhorruit, ut uox illa, fingenti, ad Scipionem ne, an ad Annibalem referretur dubitarit.

Tubae, cornuaque ab Romanis eccinerunt. } Polybius utrinque increpuiſſe ait. ἅμα τῷ πανταχόθεν τὰς σάλπιγγας καὶ τὰς βυκάνας ἀναβοῆσαι. & Appianus. Ἀννίβας μὲν σάλπιγγι κατάρξας, σκιπίων δὲ ἀντηχεῖν κελεύσας. Vt elephanti in ſuos ſiniſtro maxime cornu uerterent, Mauros, ac Numidas.} Aut ex uet. lib. Verterentur eſt legendum, aut, uerterent, pro uerterentur, accipiendum. Sic enim Polybius. τινὰ μὲν διαταραχθέντα τῶν θηρίων ὥρμησε παλίσσυτα κατὰ τῶν βεβοηθηκότων ἐκ καρχηδονίων νομάδων.

241 Sed numero ſuperior Romanus erat, & animo. } Vet. lib. Sed & numero. Victoras ad decem millia eccidere. } Suſpicor legendum, ad duo millia. Hanc enim edit ſummam Polybius, quem in reliquis etiam ſequitur. ἔπεσον δὲ τῶν μὲν ῥωμαίων ὑπὲρ τοὺς χιλίους πεντακοσίους. Idem autem prope eſt. Supra mille quingentos, &, ad duo millia. Ita etiam Appianus. Simul primum ardorem hoſtium excipientes fatigarent. } Vet. lib. Primum ardorem, atque impetum hoſtium. Misso Lælio Romam cum uictoriæ nuncio. } Appianus. καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν αἰχμαλώτων ἔπεμπε, καὶ λαίλιον ἐξαγγέλλοντα περὶ νίκης ἐπὶ νεῶν. Glareanus Liuium hoc loco ſui oblitum putat, quod Lælium Romam miſerit uictoriam nunciaturum, cum paulo poſt tres legati mittantur. Turmalibus primis in agmine aggreſſa Numidas leui certamine fudit. } Vet. lib. Turmalibus primum agmen aggreſſa, Numidas. Et naves roſtratas præter decem triremes traderent. } Polybius τὰ μακρὰ πλοῖα παραδοῦναι πάντα πλὴν δέκα τριηρῶν. Vertit hoc loco Liuius Naues longas, Roſtratas, ut paulo poſt ait Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt. Obsides centum arbitratu Scipionis darent. } Mallem, centum quinquaginta, ut ait Appianus. δοῦναι ἡμῖν αὐτίκα ὅμηρα πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν παῖδας, οὓς ἂν αὐτὸς ἐπιλέξωμαι. Cur malim hæc cauſa eſt, quia libro XXXII, ita ſcribit. Petentibus Carthaginienſibus, ut ſi iam uideretur ſenatui, obſides ſibi redderentur, centum redditi obſides. de cæteris ſi in fide permanerent, ſpes facta. Quibus uerbis ſatis oſtenditur plures quàm centum eſſe traditos. Quanquàm hoc loco Polybius centum tantum & ipſe edit. ὁμήρους δοῦναι πίστεως χάριν ἑκατόν, οὓς ἂν προγράψῃ τῶν νέων ὁ στρατηγὸς τῶν ῥωμαίων μὴ νεωτέρους τεσσάρων καὶ δέκα ἐτῶν, μηδὲ πρεσβυτέρους τριάκοντα. Domum ferre iuſſi. } Vet. lib. Referre. Inter portus Coſſanum, Loretanumq;. } Coſſani meminit etiam lib. XXII.

242 Dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino. } C. Seruilio ſcribe abſque Gemino. ex uet. lib. et dictatura eius Capitolina. Itaque cum præter idus Martias ueteres magiſtratus abijſſent. } Procul dubio, pridie idus, legendum. Nam Idus Martiæ ſolennes erant ineundis magiſtratibus, prid. Idus abeundis. Compendioſa ſcriptura fefellit librarium, pr. Idus. Ludi Romani tertio inſtaurati. } Vet. lib. aliquot. ter toti inſtaurati. optime. Sic enim loqui ſulitus eſt Liuius. ut libro XXVIII. Ludi Romani ter toti inſtaurati ab ædilibus curulibus. Item. Ludi plebeij ſemel toti inſtaurati ab ædilibus plebis. Item hoc libro. Ludi Romani diem unum, plebeij ter toti inſtaurati ab ædilibus. Et lib. XXXI. extremo. & lib. XXXIII primo. Totique ter inſtaurati. Cerealia ludos. } Vet. lib. Cereales ludos non muto tamen uulgatam lectionem, nam in nummis aliquot argenteis, qui apud patrem tuum ſunt, ita legi. C. Memmius C.F. Quirinus Memmius æd. cerealia preimus fecit. Adiicit Verminam etiam Syphacis filium. } i. præter id, quod de uictis bello Carthaginienſibus Lælius nunciauerat, adiecit etiam Verminam uictum eſſe. Hoc ut dicerẽ, cauſam Glareanus dedit. Quae parua bene geſtæ rei acceſſio erat. } Vet.lib. Quæ nõ parua bene geſtæ rei acceſſio fuerat. M. Iunius Pœnus. } Pennus. ex Capit. tab. M. Acilius Glabrio. } Hic poſt fit cõſul. & in cõſulatu Capitolino M'. Acilius uocatur. P. Scipioni id imperium decreuiſſe. } Vet.li. Decreſſe. Legionas à Seſtio prætore acciperet. } Vet.li. à M. Sextio prætore. Consuli cũ ſuis duabus item legionibus in Hetruria prorogatum imperium eſt. } Vet.lib. In Etruriam. Vt ii conſules. } Vet.lib. Vt hi conſules. Asdrubal erat,

(Hædum cognomine populares uocabat.} Recte Hædum. Nam Appianus etiã ἡμφὸν appellatũ ſcribit.
243 DE PACE uti rogatæ omnes tribus erant, iuſſerunt.} Vet. lib. Vti rogaſſent. Ego uti rogas, ut ante docui. ITA dimiſsi ab Roma.} Vet. lib. Ita dimiſsi Roma. INTER quos Q. Terentius Culleo ſenator fuit.} Plutarchus in Apophtegmatis non ante legatos de pace ſe auditurum eſſe Scipionem dixiſſe ait, quàm Q. Terentium captiuum dimiſiſſent. Dimiſſo eo pacis conditiones Scipionem dixiſſe, Terentium porro ſequutum currum Scipionis pileatum eſſe. FINITVM eſt decimo octauo anno Cn. Cornelio, P. Aelio Pæto conſulibus.} Antea legebatur, decimo ſeptimo, atque ita eſt in omnibus ueteribus libris. Quod quia corruptum eſſe credidit, correxit Glareanus, & decimo octauo fecit. Eſt tamen ſciendum decimo ſeptimo recte habere. Nam cum inquit Liuius, bellum finitum eſt XVII annos poſtquam cœptum eſt, decimo octauo intelligit, uerum annum primum non numerat. ſic autem etiam alibi. Annis ante XL pax cum Carthaginienſibus facta eſt. Item. Tres & ſexaginta anni ſunt à primo punico ad ſecundum bellum finitum. neque enim alter extremorum annorum in hoc loquendi genere comprehenditur. At cum inquit in hoc eodem libro Patre, & patruo ex ſeruitute poſt ſextum decimum annum receptis. & paulo poſt. Annibalem poſt ſextum decimum annum ex Italia deceſsiſſe, ambos extremos annos numerat. Pater enim Seruilij captus eſt anno DXXXII, receptus anno DXLVII. Annibal uenit in Italiam anno DXXXII, diſceſsit anno DXLVII. HVNC regem in triumpho ductum Polybius haudquaquam ſpernendus auctor tradit.} Verba quibus hoc tradit Polybius ſunt in lib. XVI. eiuſmodi. ὁ δὲ σύφαξ ὁ τῶν μασαισυλίων βασιλεὺς ἤχθη τότε διὰ τῆς πόλεως ἐν τῷ θριάμβῳ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων. ὃς καὶ μετά τινα χρόνον ἐν τῇ φυλακῇ τὸν βίον μετήλλαξε.

IN EPITOMEN LIB. XXXI.

CAVSAE feruntur hæ.} Vet. lib. Referuntur. IN ſacrarium Cereris cum alijs pluribus ſuis intrauerunt.} cum alijs popularibus ſuis, legendum eſt. AD uindicandum illos.} Vet. lib. Ad uindicandos illos. QVINGENTESIMO quadrageſimo anno ab urbe condita.} Reſtituendum eſt, ut poſt oſtendam. Quingenteſimo, & quinquageſimo.

IN LIBRVM XXXI.

QVAM occuparint quadringenti LXXXVIII. anni à condita urbe ad Ap. Claudium conſulem.} In ueteribus libris eſt, LXXVIII. anni. mendoſe illud quidem, ſed ita tamen, ut ueræ lectionis ueſtigia appareant. eſt enim v in x uertendum, & duo II in, V. ita ut legas LXXXVI. ſiquidem Ap. Claudius anno ab ur. cond. CCCCLXXXVI conſul fuit. quemadmodum ex Liuij ſententia in Chronologia oſtendemus. quem numerũ deprauauit (ut ſolet) Glareanus. CLARITATE regum antiquorum.) Vet. lib. Sed claritate. QVO multa quondam Europæ, maiorem partem Aſiæ obtinuerant.} Vet. lib. Maioremq;.
244 C. APPIVM præfectum.} Vet. lib. Cn. A. Popium. Ego C. Oppium. Oppius enim gentis nomen eſt. Appius prænomen. IPSE eodem aperto itinere per montes duxit.} Vet. lib. Per medios montes. QVI ductu atque auſpicio proconſulis Scipionis.} In ueteribus libris eſt fere, Proconſulis Scipionis, pro P. Scipionis, idque non hoc loco ſolum, ſed paſsim. Itaque P. Scipionis reſtitue.

P. AELIO conſulum comitia habente.} Vet. lib. Conſularia comitia. placet tamen, ut legatur, P. Aelio conſule comitia habente conſules facti. Sic.n.alias. AEDILIBVS Curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio.} Reſtituto L. Quintio Flaminino. Lucio, quia T. Quintius nunquam ædilitatem cepiſſe poſt à Liuio, & à Plutarcho traditur. Flaminino. ex Capitolinis tabulis. & ex ratione cognominum. ut enim à Cenſore Cenſorinus, ab Augure Augurinus, ſic à Flamine Flamininus orta cognomina ſunt. QVOD ex Africa proconſul Scipio miſerat.} P. Scipio. ut dixi. alioquin Scipio proconſul dixiſſet. ANNO quingenteſimo quadrageſimo quarto ab urbe condita.} Vet. lib. Anno quingenteſimo quadrageſimo. Placuit autem Glareano, ut legeretur, quingenteſimo quinquageſimo quarto. Quòd pro quadrageſimo, reſtituat, quinquageſimo, laudo, quod addat, quarto, non poſſum non improbare. Curita ſentiam, cauſa extabit in Chronolgiæ Scholijs. Porro autem non quingenteſimo quinquageſimo, ſed quingeſimo quinquageſimo, legendum arbitror. Hac in re ducem ſequor Priſcianum, qui libro de Numeris quingeſimum, pro quingenteſimo dictum eſſe ſcribit à Liuio lib. ab urbe condita XXXI. NISI quid in Romanis auxilij foret.} Vet. lib. Niſi quid Romani auxilij foret. PRECATIONI annuiſſe deos aruſpices reſpondere.} Vet. lib. Precationem admiſiſſe deos. Quod probo. Etenim in eodem genere lib. IIII. ſic. Vt ab auguribus, ſimul aues rite admiſiſſent, ex compoſito tolleretur ſignum. PRAETORES exinde ſortiti ſunt, Cn. Sergius Plancus urbanam.} Vet. lib. Prouincias prætores exinde ſortiti ſunt. L. FVRIVS Purpurio}. Purpureo. ex Capitolino eius conſulatu. Q. BEBIVS.} Bæbius. Capitolini, & græci ſcriptores. nummique argentei. SICVT expugnando Sagunto Annibalem paſsi ſimus.} Vet. lib. Sumus. VTI rogarat, bellum iuſſerunt.} Vti rogas. ut iam ſæpe.

245 PROCONSVL Scipio ex Africa deportaſſet.} P. Scipio. ut dixi. M. VALERIO Falconi.} Faltoni. Capitol. tabulæ. IN SARDINIAM traijceret, quoque de exercitu.} Vet. lib. Atque de exercitu.

exercitu. Excitis, Sallyis, Iluatibusque, & cæteris Liguſticis populis.} Liguſtiois, habent
lib. net. & græci λιγυςίνες eduui. Iluates Ligures etiam alibi nominat, ut lib. xxxii. Inde io Liguſtioos
Iluates legiones ductæ. non ſunt antem Iluates qui Iluam inſulam colunt, nt putat Glareaous. Quod ex
his uerbis Liuii cognoſcitur. lib. xxxii. Et iam omnia cis padum præter Gallorum Boios, Ilnates Li-
gurum, ſub ditione erant. Nuncios'que mitterent ad populum Ro. L. Furius Purpureo ium
prouinciæ præerat.} Satis conſtat, legendum eſſe, ad prætorem Ro. quo de mendi genere ſupra etiam
dictum eſt. prætorem autem intelligit, L. Furium Purpureonem. Augeri hoſtium animos.}
Vet. lib. Augere. Quod placet. quia dixit. obiicere.

Trientius, Tabuliusq; is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat appellatus.} Veter. 246
lib. Trientius, Tribntumq;. Ex quo conieci legendum eſſe, Trientius, Tributusq;. Alioqnin oulla cauſa
extat, cur Tabulius is ager uocatus ſit. at quia pro tertia parte pecuniæ tributus erat Trientius, Tribu-
tusq; eſt dictus. C. Clavdivs Cento.} Centho. ex Capit. lapid. Commemoratio erat
beneficiorum primum in ciuitatem ſuam.} Vet. lib. Ciuitatem ſociam. Recte. loquitur enim Attalus.
atque Athenas ciuitatem ſociam appellat. Adhortatio, capeſſendū bellum.} Vet. lib. Adhor-
tatio capeſcendi belli. Rhodii Ceam ab Aegioa.} Vet. lib. Rhodii cum iam ab Aegina. Item.
Rhodii etiam ab Aegina. Hioc ego. Rhodii Ciam ab Aegina. Inſula autem eſt Cia oppoſita Eubœæ,
Ptolemæo auctore. Classe tradita Heraclidi.} De Heraclide hoc Philippi præfecto pluribus
uerbis ſcribit Polyb. lib. xiii. Elevnta.} Elæunta ſcribendum eſt. Eſt autem Elæus cum pro
ximis oppidis ad Helleſpootum io Cherſooeſo. Alopeconeſus autem inſula eſt. Plinio auctore.

Legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miſerunt.} Legatorum oomina prætermi-
ſit, quæ ſuot apud Polybium lib. xvi. πέμψαντες πρεσβευτὰς ἱερεῖς καὶ παντάπασιν ἐκδιδόντες παραλαμβάνειν
τὸν φίλιππον τὴν πόλιν. Principes, quibus atrocior pars faciooris delegata erat.} Nomina eo-
rum edit Polybius Glaucidem, & Theognetum. Eſt enim in tota hac Abydi expugnatione explicaoda
aliquanto, quàm Linius, uberior. Ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam miſsi erant, M. Ae-
milius duorum conſenſu, minimus natu.} Suſpicor legendum eſſe. Ex tribus legatis. primum quia
tres antea nominauit huius libri ioitio. Interim ad Ptolomæum Aegypti regem legati tres miſsi. C.
Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus. deinde, quia, ait, Duorum cooſeo
ſu, & Minimus natu. poſtremo, quia nihil tam facile eſt, quàm ex tii, i. tribus facere, tts. Sic enim
apud Velleium ex vii, factum eſt vti. Verba eius ſunt libro ſecundo. Notetur domitiæ familiæ pecu
liaris quædam, & ut clariſſima, ita arctata numero felicitas, vsi ante huoc nobiliſsimæ ſimplicitatis
iuuenem Cn. Domitium fuere ſingulis omnino parentibus geniti, ſed omnes ad conſulatum, ſacerdo-
tiaque, ad triumphi autem omnes pene peruenerunt inſignia. Vulgo enim legitur. vti ante hunc. Ita
autem reſtituendum eſſe, docet Suet. in principio Neronis, ubi de Domitiis agit. Nvm Abydeni
quoque, inquit, ultro tibi iotulerunt arma.} Vberius reſpondet apud Polybium Aemilius. nam ultra
Abydenos Athenienſes quoque, & Cianos nominat à Philippo uexatos. inquit autem ita. μεταλαβόντας
ὁ Μάρκος ἤρετο· τίς δ' Ἀθηναῖοι, τίς δὲ Κιανοί, τίς δὲ νῦν Ἀβυδηνοί, καὶ τούτων τις, ἔφη, σοὶ πρότερος ἐπέβαλε τὰς χεῖρας.

Aetas, inquit, & forma, & ſuper omoia Romanum nomen te ferociorem facit. ego autem primum
uelim uos fœderum memores ſeruare mecum pacem, ſi bello laceſſitis, mihi quoque io animo eſt face-
re, ut regnum Macedooum, nomenque, haud minns, quàm Romaoum oobile bello ſentiatis.} Pla-
cet quemadmodum hæc græce dixerit Polybius demonſtrare, ut libertas in uertendo Linii pateſiat.
ὁ δὲ βασιλεὺς διαπορήσας κατὰ τρεῖς τρόπους ἔφησεν αὐτῷ συγγνώμην ἔχειν ὑπερηφάνως ὁμιλοῦντι. πρῶτον μὲν ὅτι νέος
ἐστί, καὶ πραγμάτων ἄπειρος, δεύτερον ὅτι κάλλιστος ὑπάρχει τῶν καθ' αὑτὸν (καὶ γὰρ ἦν τοῦτο κατὰ τὴν ἀλήθειαν) μάλιστα
μὲν ἀξιῶ Ῥωμαίους, ἔφη, μὴ παραβαίνειν τὰς συνθήκας, μηδὲ πολεμεῖν ἡμῖν, ἐὰν δὲ μὴ τοῦτο ποιῶσιν, ἀμυνούμεθα γενναίως
παρακαλέσαντες τοὺς θεούς. Intelligēdum eſt autem apud Polybium tertiam cauſam deſiderari, quæ eſt apud
Liuium. Super omoia Romanum oomen. Quod autē ait. Si bello laceſſitis. Veteres libri habent, Laceſ-
ſeritis. quod placet. Polybius enim, ἐὰν δὲ μὴ τοῦτο ποιῶσιν, ait. Pvgnantes mortem occubuiſſent.}
Vet. lib. Morte. Sk'qve ipſi per omnes uias lethi ioterficerent.} Vet. lib. habent, Læti. Quod ta
men oon probo. Intelligeodum eſt enim Abydenos quacunque ratione ſibi mortem conſciuiſſe. Quod
declarat Polybius cum alios ſe ferro, alios laqueo uita ſpoliaſſe ait, itemque alios ſe in igoem conieciſſe,
alios ſe è tectis, alios in puteos præcipites dediſſe.

Inde in Numidiam ad res profecti legati.} Vet. lib. Ad Regem. Maſſaniſam autem intelligit. 247
Proconsvlem illum Hiſpaniam prouiociam noo conſulem, aut prætorem obtiouiſſe.} Vet. lib.
pro conſule. Quem autem appellet Pro conſule, expoſuit, cum dixit. Exemplum à maioribus non
accepiſſe, ut qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſsiſſet, triumpharet. Quod de Scipio-
oe dixit lib. xxviii, ſioe magiſtratu. inquit enim, Quia oeminem ad eam diem triumphaſſe, qui ſine
magiſtratu res geſsiſſet, conſtabat. Ex quo intelligi poteſt, eum, qui pro conſule eſt eſſe quidem cum
imperio, ſed ſine magiſtratu. Nunc autem pro conſule accipiamus, non qualis P. Scipio, aut T. Quin-
tius, qui prorogato ultra cooſulatus annum imperio bellum Africanum, & Macedonicum pro conſule
confecerunt, & pro conſule triumpharunt, ſed qualis multis poſt annis aduerſus Mithridatem Cn. Pom
peius extra ordinem miſſus eſt, cum oeque prætor, oeque conſul eam prouinciam contra exempla maio

rum adeptus eſſet. T. Sempronio Longo. } Ti. Sempronio. ex conſulatu huius Capitolino. Nam poſt cum Africano conſul fuit. Cn. Lectorium. } Lætorium. ut ſupra ſæpius admonuimus.

Aedem'qve deo Ioui nouit, ſi eo die hoſtes fudiſſet. } Vox, Deo, mendoſa eſt. Quis enim de Ione, quin deus ſit, dubitare poteſt? ſiquid Ioui addi ſolet, Epithetum aliquod additur. ut Statori, Victori, Tonanti. & quæ eiuſmodi multa ei affiſta ſunt. Ego igitur ita legendum puto. Aedesque duas Ioui uouit. Loquitur de L. Furio prætore cum Boijs Gallis pugnante, à quo prætore ædes duas Ioui bello Gallico, tertiam ab eodem conſule uotas eſſe poſt ait. De una ſcribit libro xxxv, anno dlvi. In Inſula, Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. uota erat ſex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore. De duabus alteris poſt libro eodem anno dlviii. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ ſunt. Vouerat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram, conſul. dedicauit Q. Marcius Ralla duumuir.

248 Cynosarges (templum Herculis, gymnaſiumque, & lucus erat circumiectus. } De hoc templo ſic Suidas. Κυνόσαργες τόπος τὶς ἐςὶ παρ' ἀθηναίοις, καὶ ἱερὸν ἡρακλέους κατ' αἰτίαν τοιαύτην. Διδύμος ἀθηναῖος ἔθυεν ἐν τῇ ἑςίᾳ. εἶτα κύων λευκὸς παρὸν ἥρπασε τὸ ἱερεῖον. καὶ ἀπελθὼν εἴς τινα τόπον ἀπέθετο. ὁ δὲ περιδεὴς ἦν, ἔχρησε δὲ αὐτῷ ὁ θεὸς, ὅτι εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον, οὗ τὸ ἱερεῖον ἀπέθετο ἡρακλέους βωμὸν ὀφείλει ἱδρύσασθαι, ὅθεν ἐκλήθη κυνόσαργες. Ex his uerbis apparet cur & Cynoſarges hic locus dictus ſit, & cur Herculi potiſsimum conſecratus ſit. At Stephanus. Κυνόσαργες γυμνάσιον ἐν τῇ ἀττικῇ, καὶ δῆμος. Consvl Sulpicius eo tempore inter Apolloniam, & Dyrrhachium ad Apſum flumen habebat caſtra. } Hoc ſic Plutarchus in Quintio. καὶ τὸν πόπλιον εὑρὼν μετὰ τῆς δυνάμεως ἀντιςρατοπεδεύοντα τῷ φιλίππῳ τὰς περὶ τὸν ἄψον ποταμὸν ἐμβολὰς, καὶ τὰ ςενὰ φυλάττοντι. T. Apvstivm legatum. } L. Apuſtium. reponendum. Sic enim alibi ſæpe eum uocat Liuius. Ilion (nomen propter alteram in Aſia urbem, quàm oppidum notius. } Huius nominis quinque oppida fuiſſe tradit Stephanus. Quorum tertium in Macedonia fuerit. Angvstias, quæ ad Pelagoniam ſunt. } Pelagonia pars eſt Macedoniæ non longe à regione Daſſaritiorum.

Sciathvm, & Peparethum haud ignobiles urbes. } Inſulæ ſunt in Aegeo pelago.

249 Eodem Eleuſinæ Cereris templum, eodem Piræi Iouem. } Eleuſine ſcribendum, ut ſit auferendi caſus. ſequitur enim Piræi. Eadem Chios, Abydenos, Aeneos. } Nominat gentes à Philippo paulo ante bello uexatas, inter quas Chii non fuerunt, uerum, ut ſupra dixi, Ciani. Itaque legatus Romanus obiicit Philippo Athenienſes, Cianos, & Abidenos. Atque Liuius lib. xxxiii. ait. De Cianorum libertate Quintius Pruſiæ Bithyniorum regi ſcriberet, quid ſenatui, & decem legatis placuiſſet. Quare hoc etiam loco pro Chios, Cianos, eſt reponendum. An bello perſecuti. } Vet. lib. An non bello perſecuti. Qvo indignius eſſet. } Vet. lib. Quod indignius eſſet. Praefecit Heraclidam. } Vet. lib. Heraclidem. Dassaretiorvm. } Daſſaritiorum. ex Stephano, & Euſthatio. Ad Lingum ſtatiua poſuit prope flumen Beuum, inde frumentatum circa horrea Daſſaretiorum mittebat. } Pro Lingo reponendum cenſet Glareanus Lychnidum, pro Beuo, Haliacmona, ſcilicet quia nuſquam hæc nomina legerit, at illa in Daſſaritijs legerit. Ego contra, pro Lingo, Lycum repono, pro Haliacmone, Beum defendo. Lycum habent libri ueteres, & Plutarchus in Quintio, ubi huiuus rei meminit. ὅπου μὲν ἂν οἱ τὸν σῖτον ἄγειν κύκλῳ διὰ τῆς δασσαρήτιδος κατὰ λύκον ἄπορον ὁδὸν καὶ ῥαδίαν ἐπιχειροῦντες. de Beuo fluuio ſic Stephanus. βεύη πόλις μακεδονίας, καὶ πρὸς αὐτῇ βεῦος ποταμός.

250 Triballos (Illyriorum id, ſicut alio loco diximus, eſt genus) & Cretenſes trecentos. } Vet. libri habent Trallas, quam uocem qui ignorarunt, Triballos fecerunt. Sunt autem Tralles Illyrici, ut ait Stephanus, populi. his uerbis. τραλλία μοῖρα τῆς ἰλλυρίας. λέγονται καὶ τράλλοι, καὶ τράλλες παρὰ θεοπόμπῳ. Itaque libro xxxvii in auxilijs Antiochi numerandis coniungit etiam Liuius Trallas, & Cretenſes, ut hoc loco. cum ait. Tum leuis armatura trium millium pari ferme numero, pars Cretenſes, pars Tralles.

251 Stvberam deinde petit. } Suſpectum nomen hoc habet Glareanus. ut cætera nomina, quæ ſequuntur. eſſe autem oppidum Illyriorum. apparet ex uerbis Liuij lib. xliii. cum ait. Perſeus ratus ſi domuiſſet proximos Illyriorum Gentium quoque regem in ſocietatem perlici poſſe cum decem millibus peditum Stuberam uenit. Meminit eius etiam Strabo lib. vii. ad Erigonem flumen. & Suidas. & σιούβαρ uocant. Inde ad Pluinam eſt progreſſus. } Pluinæ nemo meminit. Pellinæ omnes. Itaque Pellinam reſtituo, auctore maxime Arriano, qui libro primo ita ſcribit. ἄγων δὲ παρὰ τὴν ἐορδαίαν τε καὶ τὴν ἐλιμιῶτιν, καὶ παρὰ τὰ τῆς συμφαίας, καὶ παρυαίας ἄκρα, ἑβδομαῖος ἀφικνεῖται ἐς πελλίνην τῆς θετταλίας. Pelinnam item ſtatuit Stephanus in Phtiotide in Theſſalia. Ad Bruannam ſtatiua habuiſſet. } Strabo lib. vii. ut Stuberæ, ſic Bryanij meminit oppidorum ad Erigonem flumen. Quanquam Stephanus ait Βρυάνιον eſſe oppidum Theſprotiæ. Erigonvm incolæ uocant. } Ex Strabonis lib. vii. & Arriani primo, Erigonem legendum. Quanquam Ptolemæus Ερίγωνον uocat. Erdvaeam petituros. } Polybius lib. xvii. ſatis indicat Heordæam eſſe legendum, ubi uerba T. Quintij, quibus ad Cynoſcephalas pugnaturus milites accendit, exponit. Ea ſunt hæc. οὐχ οὗτοι μακεδόνες εἰσὶν, οὓς ὑμεῖς προκατέχοντας ἐν μακεδονίᾳ τὰς εἰς τὴν ἐορδαίαν ὑπερβολὰς ἐκ τοῦ προφανοῦς μετὰ σουλπικίου βιασάμενοι πρὸς τόπους ὑπερδεξίους ἐξεβάλετε πολλοὺς αὐτῶν ἀποκτείναντες; & Stephanus. Εορδαῖαι δύο χῶραι μυγδονίας. & Plinius in Macedonia Heordenſium. & Arrianus lib. primo meminit ἐορδαίας. In Elimeam ſe recepit. Stephanus hanc urbem Ελίμειαν. Ptolemæus ἐλίμαν uocant. Arrianus lib. primo agrum eius

ἐλιμιῶτιν

ἰλυμιῶτιν nominat. AB Celetro in Daſſaretios proceſsit, urbemque Pelium ui cepit.} Pelium duplex tradit Stephanus, unum in Theſſalia, alterum in Illyrio. Nunc de Pelio Illyrico intelligendum eſt. Nam Daſſaritios inter Illyrios nominat Appianus in Illyrico. BOEBEN paludem.} Stephanus. βοίβη λίμνη ἐν μακεδονίᾳ. PERROEBIAM.} Perræbiam ſcribendum. ita enim græci. pars Theſſaliæ eſt. Steph. CYRETIAS.} χυρετίας ſtatuit Ptolemæus inter Eſtiotas Tbeſſaliæ populos.

GOMPHOS petendi.} Oppidum eſt Theſſaliæ. Stephanus. ATHAMANIA.} Alij Illyrij, alij Theſſaliæ partem eſſe Athamaniam tradunt. Stephanus. MALEA ſuperata circa Scyllæum agri Hermionici.} Malea, & Scyllæum promontoria, Hermione oppidum eſt, omnia Peloponneſi. Stephanus, Strabo, Plinius, alij.

DELIVM Bœotiæ.} Steph. Δήλιον πολίχνιον βοιωτίας ἐν ταναγραίᾳ, καὶ ἱερὸν ἀπόλλωνος. AB Andro 252
Cythnum traiecerunt. Has inſulas ſupra Philippi teneri præſidio dixit, propterea nunc à Romanis nexantur. AD Praſias (continentis Atticæ is locus eſt.} Iccirco ita ait, quia (ut ait Stephanus) alterum huius nominis oppidulum eſt in Peloponneſo. πρασίαι δῆμος ἀθήνησι πανδιονίδος φυλῆς. ἔστι καὶ λακωνικὸν πολίχνιον. Glareanus temere Phalaſsiam emendat. ISSEORVM lembi. Iſſa una eſt oppidum in Leſbo inſula, altera ipſa eſt inſula ad Illyrinm. de qua Polybius lib. II. & Steph. De qua nunc Liuius.

ICVM peruenere.} Icus Inſula una ex Cycladibus Eubœæ adhærens. Stephanus. INDE Caſandream petentes primo ad Mendim maritimum eius ciuitatis uicum.} Stephanus. κασάνδρεια πόλις μακεδονίας πρὸς τῇ θρᾴκῃ. Item. μένδη πόλις θρᾴκης. ἀπολλόδωρος μένδην αὐτὴν φησίν. CANASTRVM Pallenes traicere. inde ſuperato Toronæ promontorio.} Canaſtrum promontorium, reliqua oppida Thraciæ ſunt. itemque qui ſequitur, Acanthus. Stephanus. SINVM Maliacum.} μαλιακὸν κόλπον græci appellant. HERACLEAM uenit.} Innumeræ ſunt huius nominis urbes. Hæc in Theſſalia ad ſinum Maliacum eſt. LARISSAM'QVE non illam in Theſſalia nobilem urbem, ſed alteram quam Cremaſten uocant.} Ptolemæus, & Stephanus κρεμαστὴν λάρισαν hanc Pelaſgiorum eſſe tradunt.

QVOS conſul in Africa uouerat.} Conſul hic accipiendum eſt pro eo, qui cum conſulari proro 253
gato imperio eſſet. ſiquidem nunquam conſul in Africam uenit Scipio. C. TERENTIVS Varro, T. Quintius Flaminius, P. Cornelius Cn. F. Scipio ij colonos Venuſiam aſcripſerunt.} Flamininus, ut dixi, ſcribendum eſt. Item uet. lib. habent. Hi colonos. pro Venuſia Plutarchus edit in Quintio. Narniam, & Coſſam. διὸ καὶ πεμπομένων ἀποίκων εἰς δύο πόλεις ναρνίαν καὶ κόσσαν ὁ τίτος ἄρχων ᾑρέθη, καὶ οἰκιστής. De quibus poſt Liuius. NON id, quod animis præceperat, queſtus eſt.} Vet. lib. Præceperant, i. Romani. VT VIRTVTES rerum geſtarum eius, cui tantus honos haberetur, publice uiderentur.} Vet. lib. uideret. Cæterum uox, uirtutes, ineptum continet ſenſum. Itaque, pro certo habeo, Veritas, eſſe reponendum, & pro uideret, uideretur eſſe legendum. Inſtituiſſe enim maiores ſuos ait, ut legati, tribuni militum, centuriones, milites denique triumpho adeſſent, ut ueritas rerum geſtarum eius, cui tantus honos haberetur, publice uideretur. Itaque ſubdit. Neminem huic triumpho affuiſſe, quem percunctari ſenatus potuerit, quid ueri prætor, uanique referret. & lib. XXXV. Niſi quod aut prætores ex prouinciis ſcriberent, aut legati renunciarent, nihil ratum haberi debere. C. BEBIVS Pamphilus.} Cn. Bœbius Tamphilus.} ex conſulatu eius Capitolino. M. ACILIVS Glabrio.} M'. Acilius ex conſulatu eius Capitolino. COMITIIS ædiles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim accipere magiſtratum non poſſent.} Occipere legendum eſt, quod eſt idem, atque inire. Sic enim lib. XLI. Collegam, qui extemplo magiſtratum occiperet, creauit. & lib. XXIII. Creatur Marcellus, qui extemplo magiſtratum occiperet. NAM C. Cornelius abſens creatus erat, cum Hiſpaniam prouinciam obtineret.} Multa affert hoc loco Glareanus, ut probet, aut huic libro partem deeſſe, aut Liuium parum in ſcribendo uigilantem fuiſſe, quæ quia tota re diligenter inſpecta uana eſſe animaduertimus, ne quis in errorem ab eo impellatur, operæpretium me facturum eſſe duxi, ſi qui per hæc tempora in Hiſpania cum imperio deinceps fuerint ex Liuij ſententia expoſuero.

Anno DXXXII.

P. Cornelius Scipio cos. Hiſpaniam ſortitus eſt. ut ait Liuius lib. XXI. Cornelio Hiſpania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit.

Eodē anno Cn. Cornelius Scipio Publii frater in Hiſpaniā uenit. ait. n. Ne tamē nuda auxilijs Romanis Hiſpania eſſet, quam prouinciam ſortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduerſus Aſdrubalem miſit.

Anno DXXXIII.

P. Scipio in Hiſpaniam uenit prorogato poſt conſulatum imperio.

Anno DXXXVIII.

Ambo fratres interfecti ſunt. ut Liuius lib. XXV. Anno ſexto poſtquam in Hiſpaniam uenerat Cn. Scipio unde trigeſimo die poſt fratris mortem eſt interfectus.

Anno DXXXIX.

P. Scipio P. F. qui poſt Africanus dictus eſt cum imperio extra ordinem pro conſule miſſus eſt in Hiſpaniam, M. Iunius Silanus propr. ei ad res gerendas adiutor datus.

Anno DXLIIII.

P. Scipio L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita Romam redit,& quia ſine magiſtratu res geſſerat triumphum non impetrat. Liu. lib. XXVIII.

Anno DL.

L. Lentulus proconſul rediens ex Hiſpania ob res bene per multos annos geſtas, quia ſine magiſtratu eas geſſerat triumphare non poteſt, permiſſum eſt, ut ouans urbem inirent. Hæc cum ſcripſerit Liuius libro XXXI dum anni DL. res geſtas exponit, tamen in eodem libro poſt ſubdit, ita. Eodem anno P. Cornelius Cethegus, qui proconſul Hiſpaniam obtinebat magnum hoſtium exercitum in agro Sedetano fudit. & paulo poſt ita. Comitijs ædiles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim occipere magiſtratum non poſſent. Nam P. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, cum Hiſpaniam obtineret prouinciam. Et paulo poſt. Et de altero ædile plebiſcitum eſt factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, ut P. Cornelius ædilis curulis ad magiſtratum gerendum ueniret, & L. Manlius Acidinus de prouincia decederet multos poſt annos. Plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconſulibus imperiũ eſſe in Hiſpania iuſsit. Ex his uèrbis intelligi poteſt, L. Cornelio Lentulo, qui ouans ingreſſus eſt, P. Cornelium Cethegum, C. autem Cethego Cn. Cornelium Lẽtulum in citeriore Hiſpania ſucceſsiſſe, L. autẽ Manlio Acidino poſt multos annos L. Stertinium in ulteriore.

Anno DLIII.

Sex prætores creati ſunt. i. cum quatuor ante crearentur, bini additi ſunt quorum alter citeriorem, alter ulteriorem Hiſpaniam ſortiretur. M. Heluius L. Stertinio, Cn. Sempronius Tuditanus Cn. Lentulo ſuffectus eſt. atque ita deinde prætores quotannis in Hiſpaniam miſsi ſunt, niſi cum prouincia grauiore forte uexata bello conſulare imperium deſiderauit.

Anno DLIIII.

Cn. Cornelius Lentulus, qui pro conſule obtinuit Hiſpaniam ante Cn. Sempronium Tuditanum ouans urbem inijt. L. Stertinius ne triumphi quidem ſpem tentauit. lib. XXXIII.

IN LIBRVM XXXII.

C. BEBIO Ariminum. § Cn. Bæbio. ut dixi. SVCCEDERET in Gallia. § Vet. lib. in Galliam.

CONCESSVM ut Signiam, & Ferentinum tranſirent. Hoc anno, qui eſt ab urbe cond. DLI, conceſſum eſſe ait, ut obſides Carthaginienſium Signiam transferrentur Norba. at ſequenti anno hoc eodem in libro ait. Carthaginenſium obſides Setiæ cuſtodiebantur. Puto ergo hoc loco Setiam pro Signia reponendum. nam de Setia propter ſeditionem in eo oppido propter obſides excitatam, dubitari non poteſt. De Signia non ita certa hiſtoria eſt. L. MARTIO Septimio. § Vet. lib. L. Marcio Septimo. ut ante dixi. QVOD Narnienſibus datum erat, ut colonorum numerus augeretur, id Coſſani petentes non impetrauerunt. Plutarchus utranque deductam coloniam à T. Quintio tradit. ut ante dixi. De Coſſanis ſequenti anno perfectum ſcribit Liuius, uerum non à Quinctio.

254 THAVMACOS. § Thaumacia oppidum ad Sinum Maliacum. Stepha. & cæteri. FAVCIBVS imminentes, quam Coelen uocant. § Vet. lib. Quas Cœlen. SIMVL qui redderent Achæis Orchomenon, & Heream, & Triphyliam, Eleis Alipheran contendentibus, nunquam eam urbem fuiſſe ex Triphylia, ſed ſibi debere reſtitui, quia una eſſet &c. § Achæi Philippi, Elei Romanorum fœderi erant aſcripti, ut libro XXIX tradidit. Itaque abſurdum eſt dictu, Eleos à Philippo Alipheram contendiſſe. Hac ego ratione ductus pro, Eleis, reſtituendum puto, Illis, ut item Achæos intelligamus, hoc ſenſu. cum fidem ſociorum ſuorum ſuſpectam haberet Philippus miſit in Achaiam legatos, qui iuſiurandum exigerent, & Achæis Orchomenon, & Heream, & Triphyliam redderent. Illis Alipheram poſtulantibus, reſpondi iuſsit, nunquam eam urbem ad Triphyliam attinuiſſe. proptereaque non Achæis ſed ſibi ipſi reſtituendam eſſe, quod una eſſet ex ijs, quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Rem autem ita eſſe oſtendit, cum addit. Et cum Achæis quidem per hæc ſocietatem firmabat. Hanc eandem ſententiam edidit etiam libro XXVIII. Reddidit (inquit) Achæis Heræam, & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod ſuorum ius eſſe finium ſatis probabant, reſtituit. Vt mirer, cum ſatis aperte rem eo loco expreſſerit, cur eandem hoc etiam in loco iterauerit.

PER Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniam fauces ſunt (Sthena uocant græci. § Antigoniam omnes in Epiro tradũt. Stena, aũt ſcribendũ eſt. Plutar. in Quintio. καὶ τὰ στενὰ φυλάττοντι πολλῷ ἤδη χρόνῳ.

PER Charopum Epirotem. § Plutarchus in Quint. τὸν Χάροπα uocat. itemque is qui de uiris illuſtribus ſcripſit, ueteres lib. habent etiã. Charopem. VERE primo in continentẽ trabeatus ad hoſtẽ ducere pergit. § Vox Trabeatus prodigij ſimilis eſt. Vet. lib. Tralatus. Quod placet, ut ſit è Corcyra in continentẽ. i. in Epirũ cũ tranſtuliſſet ſeſe. paulo poſt. Corcyram tranſnectus. SENATVM ſine ullius nota legebant. § Vet. lib. Legerunt. recte. Sequitur enim locarunt. PORTORIA uenalicium. § Vet. lib. Venalium. M. PORCIO Lecca. § Læca. ex uetuſtis argenteis nummis. C. BEBIVS Pamphilus. Cn. Bæbius Tãphilus. ut ſupra. M. FVLVIVM, & M. Curiũ tribunos plebis. § M'. Curiũ. lego, ex Plutarcho. in Quintio. τῶν δὲ περὶ φύλβιον καὶ μάνιον δημάρχων ἐνισταμένων. quanquam uulgo mendoſe legitur μάλλιον, pro μάνιον. ut ſæpe alias. Manius certe prænomen Curiis familiariſsimum eſt.

Iam ædilitatem, præturamq́ue faſtidiri. ʒ Plutarchus Quintium ad conſulatum, perueniſſe ait non ædilitate ſolum, & prætura, ſed etiam tribunatu plebis omiſſis. neq; intelligit Quintium quia patricius erat, tribunatum plebis ne petere quidem per leges potuiſſe. propterea de eo nihil Liuius. ille autem ita. τὰς διὰ μέσου καὶ συνήθεις τοῖς νέοις ἀρχὰς ὑπερβάντα δημαρχίαν, καὶ στρατηγίαν, καὶ ἀγορανομίαν. Idem in Apophteg. Ser. Svlpitivs, & L. Galba pontifices. ʒ Lege. Ser. & C. Sulpicij Galbæ pontifices. Seruius creatus pontifex fuerat an. CCCCLVII. Caius uero CCCCLVIII.

Forvm, & ædes Iouis Lanuuij. ʒ Vet. lib. Lauinij. Per Daſſaretios potius, Lingumq;. ʒ 255
Per Daſſaritios potius, Lyceumque. ut ſupra oſtendi ex Plutarcho, & uet. lib. Qvae ciuitates liberandæ eſſent, Theſalos primos omnium nominauit conſul. ʒ Vet. lib. Theſſalonicam primam omnium. Pro his ordo, & militaris diſciplina, & genus armorum erat aptum urgendis regijs. ʒ In uet. lib. aliquot. aptum prœlium inogendis, in alijs, prœlium gerendum. ego. aptum prœlium gerentibus. Nam duas illas uoces, urgendis regiis, quas intulit Gelenius, ne ipſe quidem certas habet. uerum aſteriſco notandum locum cenſet. Qvatvor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. ʒ Hoc ſic Plutar. in Quintio. ἐκπέμπει χιλιαρχὸν ἕνα πεζοὺς ἔχοντα τετρακισχιλίους, καὶ ἱππεῖς τριακοσίους. Non plus duobus millibus hominum omiſsis. ʒ Plutarchus ſic. ἔπεσον δὲ δισχιλίων οὐ πλείους. Rex primo die ad caſtra Pyrrhi peruenit. locus, quem ita uocant, eſt in Triphylia terræ Melotidos. inde poſtero die ingenti itinere agminis (& metus urgebat) in montem Lingó perrexit. Ipſi montes Epiri ſunt interiecti Macedoniæ Theſſaliæque. ʒ Pyrrhi caſtra locum eſſe celeberrimum non longe à Lacedæmone conſtat inter omnes. Nam & ipſe lib. XXXV. ita ait. Et Nabis recepto Gytheo cum expedito exercitu inde profectus, cũ præter Lacedæmonem raptim duxiſſet, Pyrrhi (quæ uocant) caſtra occupauit, & Polybius lib. V. ubi de alio Philippi bello ait ita. ὁ δὲ φίλιππος τῇ μὲν πρώτῃ κατεστρατοπέδευσε περὶ τὰς Ἀμύκλας. αἱ δ' Ἀμύκλαι καλούμεναι τόπος ἐστὶ τῆς λακωνικῆς χώρας. ἀπέχει δὲ τῆς λακεδαίμονος εἴκοσι στάδια. τῇ δ' ἑξῆς τῇ πεδιὰς ἅμα τὴν χώραν εἰς τὸν πύρρου καλούμενον κατέβη χάρακα. Quæ cum ita ſint, merito dubitari poterit, cur, cum de prœlio ad fauces Epiri facto Liuius ſcribat, primo die fugatum regem ad caſtra Pyrrhi in Triphyliam perueniſſe (eſt autem Peloponneſi regio Triphylia) poſtero autem in montes Epiri Macedoniæ, Theſſaliæque interiectos, dicat. Neque enim hac oratione quicquam eſſe poteſt abſurdius. Difficilis, & magna hæc quæſtio eſt, nec niſi hæc uerba tollantur, explicari poteſt. Locus, quem ita uocant eſt in Triphylia terræ Melotidos. Cur autem inducenda cenſeam, eſt, quod ea ex albo libri (ut ſæpe fit) in hiſtoriam coniecta ab inſcio librario puto. Qui autem ea in albo libri notarat, id interpretandi loci cauſa fecerat. Loci autem, qui in Peloponneſo eſt, ſplendor illum ipſum Liuiana uerba non ſatis attendentem, decepit. Neque enim dubitandum eſt, quin eius nominis locus alter in Epiro fuerit, in quo Pyrrhus regnauit, de quo hoc loco intelligendum ſit. Nam de eo, qui eſt ad Lacedæmonem intelligi nullo modo poteſt. Accedit, quod ſi hæc uerba Liuij eſſent, libro XXXV. ubi iterum Pyrrhi caſtra nominat, non dixiſſet, Quæ uocant, cum ſatis hic locum eſſe huius nominis docuiſſet. puto præterea legendum in montem Lyncon. Nam λύγκος oppidum eſt Epiri auctore Stephano. quo nomine mons etiam forte præditus eſt. Vet. habent Lyricon. Flvctvatvs animo eſt, utrum protinus in regnum ſe reciperet, an reuerti in Theſſaliam poſſet. ʒ Vox, poſſet, ineptam affert ſententiam. Mallem, præſtaret. Nam cum eſſet ſcriptum. præſtet, factum eſt ab inſcio, poſſet. Præſtaret autem, pro præſtantius eſſet. Circa Sperchias. ʒ Ad ſinum Maliacum urbs eſt, quæ σύγχα dicitur à Ptolemæo, & Stephano.

Xyniae ſimili metu à cultoribus deſertæ ſunt. Xynia, inquit Stephanus, urbs Theſſaliæ. Oppi- 256
dvm protinus nomine Phecam, ſitum inter Gomphos. ʒ Hoc oppidum libro priore Phecadum nominauit. In monte Cercetio. ʒ Plin. montium Cercetorum meminit in Theſſalia. Ptolemæus montis Cercete ſij. Cerceticum tamen eſſe legendum docet Stephanus. qui ait. Πιαλία πόλις θετταλικὴ ὑπὲρ τὸν κερκετικὸν ὄρος. τὸ ἐθνικὸν πιαλιδεύς. Primam urbium Theſſaliæ Phaleriam. ʒ Veter. lib. Phaleram. ex Coſmographis, Phalaram ſcribendum eſt. ut ſupra etiam admonui. A metropoli, & à Piera. ʒ Metropolis una eſt in Theſſalia. Porro autem Pialia, legendum, quæ, ut ait Stephanus, eſt in Theſſalia, ut dixi paulo ante; non Pieria, quæ in Bœotia eſt. Inde Aeginium petit. ʒ Hoc in Illyrio ſtatuit Stephanus. Cvm ad Zamnam inſulam aſſequutus eſt. ʒ L. Quintium ſcribit Corcyra profectum claſſem ad Zamnam inſulam eſſe aſſequutum. Queſtio exiſtit, quæ ſit hæc inſula, quæ à Corcyra ad Maleam nauigantibus occurrat. Glareanus mendoſe eſſe, pro Zacyntho ait, ego pro Same, in ueteribus enim libris eſt, Zamam. non Zamnam. De hac inſula Pomponius. In Ionio Prote, Hyria, Cephalenia, Neritos, Same, Zacynthos, Dulichium, Ithaca. & Plin. lib. IIII. cap. XII. Cephalenia, Zacynthus, Ithaca, Dulichium, Same. Cephalenia quondam Melæna dicta. Same diruta à Romanis, adhuc tamen oppida tria habet. & Virgilius lib. III. Dulichiumq;, Sameque, & Neritos ardua ſaxis. Alij Samem urbem Cephaleniæ eſſe ſcripſerunt. Cenchreas Corinthiorum emporium. ʒ Stephanus oppidum, & nauale Corinthiorum eſſe ſcribit, itemque cæteri.

Phocidis primo impetu Panopeam. ʒ Phanoteam legendum eſſe, quemadmodum eſt in uete- 257
ribus libris, oſtendit Stephanus. φανοτεὺς inquit, πόλις φωκίδος. λέγεται καὶ φανότη, καὶ φανότεια. Glareano tamen placet Panopea. Aristhenvs, qui Romanis. ʒ Polyb. Ariſtænum ſcribit. ἀρισταίνετ.

Achei portus, & dant fiduciam poſtulantibns, & demunt.} Obſcuriſsimi loci ſenſum Glareano ut profitetur, ignotum libet paucis exponere. Quod Romani, inquit, qui ſocij nobis non ſunt, plus petant à nobis, quàm ſocius ipſe Philippus, id neque impudentia fit eorum, neque modeſtia huius. Achæi, inquit, portus fiduciam Romanis dant ad poſtulandum, qui claſſem habent uictricem, Philippo neto demunt, cuius nihil præter legatum uidemus. Ergo portus dant fiduciam claſſem habenti, demunt non habenti. Qvae Elæuntij, Abydenique, qui procul à nobis abſunt, paſsi ſunt.} Antea legebatnr Clunij, Abydeniqoe. Sabellicus, cuius in hac re ingenium admiratur Glareaous, reſtituendnm pntauit, Elæuntij, Abydenique. Quorum ſententiam ego uia ſatis probare poſſum. Nam cum commemoret eos Ariſtænus, qui bello crudelia à Philippo paſsi ſunt, inter quos Athenienſes, & Abydeni fuerunt, neſcio cur potiſsimum Elæuntios nominare poſsit, quos ipſe per, deditionem receperit. Etenim libro priore ita Liuius ait. Inde progreſſus ad Cherſoneſum Elæunta & Alopeconneſum tradentibus ipſis recipit. Qoamobrem ego reponendum puto pro Clunij Ciani, primum quia grauiſsime omnium uexati à Philippo ſunt auctore Polybio, quoruio eacidij ſæpe etiam meminit per hos libros Liuius, ut paulo poſt. Cium ſuæ ditionis urbem funditua deleſſe. Deinde quia uicinior eſt uox Clunij Cianis, quàm Elæuntijs. Nam ſi l in i, & o in a uerteris confecta uox erit. Ciaoos etiam cum Abydenis coniungit Polybius, ut ſupra oſtendi. Ciparissiae Garitenem.} κυπαρισσίεις oppidum Meſſenæ Steph.

258 Post pactam cum Romanis ſocietatem.} Miratur Glareaous Liuium ſcribere Arginos cum Romanis ſocietatem pactos eſſe, quod eoſdem ante, ſcripſerunt decreto non interfuiſſe. neque intelligit eum diaiſſe, quoſdam Argiuorum, non oinnes. Lartssam eam arcem uocant.} Argorum arcem Lariſſam fuiſſe tradit etiam Stephanus. καὶ ἀκρόπολις ἄργους λάρισσα.

259 C. helivm prætorem præfecit.} Io comitijs prætorijs eaponendis C. Heluinm nominauit, eique Galliam obtigiſſe dixit. idem fecit in eius ædilitate explicanda. Quamobrem hoc quoque loco pro C. Aelio C. Heluium reponendum. Ad L. Cornelium Lentulum prætorem nrbanum.} In comitijs prætorijs explicandis L. Cornelium Merulam prætorem nrbanum ſcripſit. quo pacto legendum eſſe oſtendit conſnlatus eius, qui ſequitur, in quo Merulæ, non Lentuli cognomine afficitur non ſolum apud Liuium, ſed etiam in tabulis conſulum Capitolinis. Coss. Cn. Cornelium Cethegum.} C. Cornelium, legendum eſt ex Cap. conſulatn. L. manliva Volſo.} Vulſo. Vet. lib. Cap. tab. & Appianus in Syrio μάνλιον etiam βέλσωνα edit. M. aergivs Silus.} M. Sergius, argeotei nummi. T. sempronivs Longus.} Ti. Sempronius. ex conſulatu Capitolino, qui ſequitur. Cn. aempronivs Toditanus.} ſequenti libro hic idem dicitur T. Sempronius. Ego C. Sempronius lego. Nam Tuditanorum hoc frequentiſsimum prænomen eſt, neutrum eorum contra. patrem, aut auum hunc eſſe reor C. Sempronij C. F. C. N. Tuditani, qui triumphauit de Iapudibus An. DCXXIV. ea lap. Capit. Oppida Claſtidium, & Litubium utraque Ligurum.} Hoc loco, ubi Claſtidium deditur, Ligurum eſſe dicitur. paulo poſt, ubi incenditur, Gallorum eſt. Aut igitur duo Claſtidia ſunt, aut certe in Claſtidio Ligurum eſt aliquid uitij. Nam de Gallico Claſtidio ad Ticinum dubitari non poteſt. De quo Polybius lib. II. & cæteri qui de bello Inſnbrium ſcripſerunt, quo confecto Marcellus tertia opima ſpolia rettulit Virdumaro rege ad Claſtidium interfecto. quemadmodum etiam in triumpho Marcelli Capitolioo ſcriptum eſt. apud Plutarchum tamen in Marcello eſt uitioſe κλαστίδιον, pro κλαστίδιον. Vereor autem, ne Cariſtum pro Claſtidio ſit reponendum. quod eſt oppidum Ligurum in agro Statellati. Liuio auctore lib. XLII.

260 Licvsticoa Iluates.} Liguſtioos. ut ante dixi. Eo rea ab Demetriade cum quinque lembis, & naue una roſtrata uenit.} Sic Polybius lib. XVII. παρῆν ὁ μὲν φίλιππος ἐκ δημητριάδος ἀναχθεὶς εἰς τὸν μηλιέα κόλπον πέντε λέμβους ἔχων καὶ μίαν πρίστιν. Achaeorvm exul uir inſignis Cycliadas.} Polyb. ἀχαιὸς δὲ κυκλιάδας ἐκπεπτωκὼς ἐκ πελοποννήσου. Dionysodorva Attali legatns.} Polyb. καὶ παρ' ἀττάλου διονυσόδωρος. Agesimarotvs præfectus Rhodiæ claſsis.} παρὰ δὲ ῥοδίων ἀκεσίμβροτος ὁ ναύαρχος. ex Polyb. Phaneas princeps Aetolorum.} Polybius. παρὰ δὲ αἰτωλῶν φαινέας ὁ στρατηγός.

Romanva ad extremum litus progreſſus, cum rex in proram nauis in anchoris ſtantis proceſsiſſet.} οἱ μὲν περὶ τὸν τίτον ἐπέστησαν παρ' αὐτὸν αἰγιαλὸν, ὁ δὲ φίλιππος ἐγγίσας τῇ γῇ μετέωρος ἔμενε. Ex propinquo dicamus inuicem, audiamusque. Vet. lib. Dicemus iouicem, audiemusque. Qvem tandem, inquit Quintius. times? Ad hoc ille ſuperbo, & regio animo. Nemioem equidem timeo præter deos immortales.} Polybius. τὸ δὲ πάλιν ἐρομένου, τίνα φοβεῖται; φοβεῖσθαι μὲν ἔφησεν ὁ φίλιππος οὐδένα πλὴν τοὺς θεούς. Aliter hanc hiſtoriam ſcribit Plutarchus io Apophtegmatibus. Dedvcenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præſidia eſſe.} Has etiam pacis conditiones omnes quibus uerbis explicuerit Polybius placet oſteudere, ut Liuij ſtudium in illo uertendo auctore facilius omnes intelligant. ὁ δὲ τῶν ῥωμαίων στρατηγὸς αὐτῷ μὲν ἁπλῶν τινα λόγον ἔφη καθήκειν καὶ φανερόν. κελεύειν δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς ἑλλάδος ἁπάσης ἐκχωρεῖν ἀποδόντα τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ τοὺς αὐτομόλους ἑκάστοις, οὓς ἔχει. τοὺς δὲ κατὰ τὴν ἰλλυρίδα τόπους παραδοῦναι ῥωμαίοις, ὧν γέγονε κύριος μετὰ τὰς ἐν ἠπείρῳ διαλύσεις. ὁμοίως δὲ καὶ πτολεμαίῳ τὰς πόλεις ἀποκαταστῆσαι πάσας, ἃς παρῄρηται μετὰ τὸν τοῦ φιλοπάτορος θάνατον. Attali regia legatus naues, captiuoſque, quæ ad Chiom nauali prælio capta eſſent, & Nicephorium, Veneriſque templum, quæ ſpoliaſſet, euaſtaſſetque pro incorruptis reſtitui.} Sic Polybius. πρῶτος δὲ διονυσόδωρος ὁ παρ' ἀττάλου μεταλαβὼν τὸν λόγον, τάς τε ναῦς ἔφη δεῖν αὐτὸν ἀποδοῦναι τὰς

τοῦ βασιλέως τὰς γενομένας αἰχμαλώτους ἐν τῇ περὶ χῖον ναυμαχίᾳ, καὶ τοὺς ἅμα ταύταις ἄνδρας. ἀποκαταστῆσαι δὲ καὶ τὸ τῆς ἀφροδίτης ἱερὸν ἀκέραιον, καὶ τὸ νικηφόριον, ἃ κατέφθειρε. Rhodii Peræam (regio eſt continentis aduerſus inſulam uetuſtæ eorum ditionis repetebant, poſtulabantq́; præſidia deduci ab Iaſſo, & Bargylijs, & Euromenſium urbe, & in Helleſponto Seſto, atque Abydo, & Panopolim Byzantijs in antiqui formulam iuris reſtitui, & liberari omnia Aſiæ emporia, portuſque. § Peræam ſe nuſquam legiſſe, ſuſpectumq́ue habere nomen, Itemq́ue pro, Panopolim, Peneropolim reponendam eſſe ait Glareanus. Hoc loco, ſi ut inſtitui uerba Polybij recitauero, quę uertiſſe ſtudioſe uidetur Liuius, & Peræam recte legi, & pro, Panopolim, Perinthum reſtituendum, præterea uero, Iaſo, & Bargylijs, ut in uet. eſt lib. ſcribendum eſſe facile omnibus apparebit. Ea ſunt hæc. μετὰ δὲ τοῦτον ὁ τῶν ῥοδίων ναύαρχος ἀκεσίμβροτος τῆς μὲν περαίας ἐκέλευεν ἐκχωρεῖν τὸν φίλιππον, ἣν αὐτὸν παρῄρηται. τὰς δὲ φρουρὰς ἐξάγειν ἐξ ἰασοῦ, καὶ βαργυλίων, καὶ τῆς εὐρωμέων πόλεως, ἀποκαταστῆσαι δὲ καὶ περινθίους εἰς τὴν βυζαντίων συμπολιτείαν. παραχωρεῖν δὲ καὶ σηστοῦ καὶ ἀβύδου, καὶ τῶν ἐμπορίων, καὶ λιμένων τῶν κατὰ τὴν ἀσίαν ἁπάντων. In ueteribus certe libris eſt pro, Perinthum, Penolum, ut de ea lectione dubitare nemo debeat. præſertim uero cum libro ſequenti in alijs pacis cõditionibus ſcribendis ita ſit. Quæ earum ſub ditione Philippi fuiſſent, præſidia ex his Philippus deduceret, his, quæ in Aſia eſſent Euromo: Pedaſisque & Bargylijs, & Iaſo, & Myrina, & Abydo, & Thaſſo, & Perintho.

Princeps Aetolorum Alexander uir (ut inter Aetolos) facundus. § Vet. lib. Vir inter cæteros facundus. atque ita ſcripſiſſe Liuium puto, quia Polybius ita ait. ἀλέξανδρος ὁ προσαγορευόμενος ἴσιος, ἀνὴρ δοκῶν πραγματικὸς εἶναι, καὶ λέγειν ἱκανός. Inter cæteros autem legatos, qui in hoc concilio uerba fecerant, intelligit. Nam de quorum poſſeſsione dimicetur tollentem, nihil ſibi præter bellum relinquere, quod concilium eſſe. § Hoc loco Glareanus ita ſcribit. Pro, Tollentem, ego, Volentem, legendum puto. alioquin non uideo quid ſenſus elicias. Hæc ille. Quam autem ſit ſtandum coniectura eius Polybius ipſe, cuius hæc uerba ſunt, docet. τὸ δὲ ἀναιροῦντα περὶ ὧν ὁ πόλεμος ἐστὶ τὸν πόλεμον αὐτὸν καταλιπεῖν, μανίας ἔργον εἶναι. i. tollentem autem ea, de quibus bellum eſt, bellum ſibi relinquere ſtultitiæ opus eſſe. Fortaſſe enim apud Polybium legit Liuius πόλεμον αὐτῷ non αὐτόν. reprehendit enim Philippum, qui in captas urbes ſæuiebat, excindens eas, quæ belli eſſe præmia poſſent, idque ſtulti, & amentis eſſe hominis ait.

Lysimachiam pulſo prætore, & præſidio Aetolorum occupaſſe eum. § Lyſimachiam intelligit, quæ in Cherſoneſo eſt, non quæ in Aetolia. Quod apertius oſtendit hoc loco Polybius. ἤρετο γὰρ τὸν φίλιππον, διατί λυσιμάχειαν μετ᾽ αἰτωλῶν ταττομένην, καὶ στρατηγὸν ἔχουσαν παρ᾽ αὐτῶν, ἐκβαλὼν τοῦτον κατάσχοι φρουρᾷ τὴν πόλιν. Chium item ſuæ ditionis urbem funditus euertiſſe. § Cium legendum, non Chium, & ſuæ ditionis, Aetolorum non Philippi intelligẽdum eſſe ſatis oſtendit Polybius, cuius hæc uerba ſubſequuntur. διατί δὲ κιανοὺς παραπλησίως μετ᾽ αἰτωλῶν συμπολιτευομένους ἐξανδραποδίσαιτο φίλος ὑπάρχων αἰτωλοῖς. Factum eſt autem ut quemadmodum Philippus Cianorum mænia quondam, ſic inſcij librarij corũ memoriam euertere hoc tempore, atque delere conati ſint. De Cio ſic Suidas. Κίος ἐμπόριόν τι πόλεως μυσίας ἀπὸ κίου τοῦ ἡγησαμένου τῆς ἀποικίας τῶν μιλησίων. τὸ ἐθνικὸν κιανός. Item. Κιανοὶ οἱ τῆς κίου, ἧς προυσίας παραπονοῦσι ἄλλως.

Eadem fraude habere eum Thebas Phtias, Echinum, Lariſſam, & Pharſalum. § Polyb. τί δὲ λέγων κατέχει νῦν ἐχῖνον καὶ θήβας τὰς φθίας, καὶ φάρσαλον, καὶ λάρισσαν. Apparet id quidem etiam cæco. § Apud Polyb. τοῦτο μὲν ἐστιν ὡς φασὶ καὶ τυφλῷ δῆλον. Indignari inde cœpit Aetolos, tanquam Romanos decedi Græcia iubere, qui, quibus finibus Græcia ſit, dicere non poſsint, ipſius enim Aetoliæ Agræos, Apodeotaſque, & Amphilochos, quæ permagna eorum pars ſit, Græciam non eſſe. § Agræos, quos nuſquam ſe legiſſe ait Glareanus, Apodotos non Apodeotas, legendum eſſe, Polibij uerba hæc ſatis docent. τὸ δὲ δὴ πάντων δεινότατον, οἱ ποιοῦντες ἑαυτοὺς ὁμαλῶς ῥωμαίοις, καὶ κελεύοντες ἐκχωρεῖν μακεδόνας ἁπάσης τῆς ἑλλάδος. τοῦτο γὰρ ἀναποδείξασθαι καὶ καθόλου μὲν ἐστὶν ὑπερήφανον, οὐ μὴν ἀλλὰ ῥωμαίων μὲν λεγόντων ἀνεκτὸν, αἰτωλῶν δὲ οὐκ ἀνεκτόν. ποίας δὲ κελεύετέ με φησὶν ἐκχωρεῖν ἑλλάδος; καὶ πῶς ἀφορίζετε ταύτην; αὐτῶν γὰρ αἰτωλῶν οὐκ εἰσὶν ἕλληνες οἱ πλείους. τὸ γὰρ τῶν ἀγραίων ἔθνος, καὶ τὸ τῶν ἀποδοτῶν, ἔτι δὲ τῶν ἀμφιλόχων οὐκ ἔστιν ἑλλάς; ἢ τούτων μὲν παραχωρεῖτέ μοι. Porro autem Agræos uicinos eſſe Acarnanibus populos ait Stephanus. Neque ego Chium expugnaui, ſed Pruſiam ſocium, & amicum oppugnantem adiuui. § Cium, reſtitue, non Chium. Sic enim Polybius. κιανοῖς δὲ ἐγὼ μὲν οὐκ ἐπολέμησα, προυσίᾳ δὲ πολεμοῦντι βοηθῶν ἐκείνῳ συνεξεῖλον αὐτοὺς ὑμῶν αἰτίων γενομένων. Itaque lib. ſequenti ait Liuius. De Cianorum libertate Quintius Pruſiæ Bithyniorum regi ſcriberet, quid ſenatui, & decem legatis placuiſſet. Item Suidas, ut dixi. Lysimachiam ab Thracibus uindicaui, ſed quia me neceſsitas ad hoc bellum à cuſtodis eius auertit, Thraces habent. § Polybius ita. ἐρωτᾷς με φησὶν ἀλέξανδρε διατί λυσιμάχειαν προσέβαλον; ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑμετέραν ὀλιγωρίαν ἀνάστατος γένηται ὑπὸ θρακῶν, καθάπερ νῦν γέγονεν ἡμῶν ἀπαγαγόντων τοὺς στρατιώτας διὰ τοῦτον πόλεμον. Attalo autem Rhodijſque nihil iure debeo, non enim à me, ſed ab illis principium belli ortum eſt. Romanorum autem honoris cauſa Pæream Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, reſtituam. Nam quod ad Nicephorium, Venerisque templi reſtitutionem attinet, quid ea reſtitui poſtulantibus reſpondeam? niſi quo uno modo luci, ſyluæque cæſæ reſtitui poſſunt, curam, impenſamq́ue ſationis me præſtaturum. § Hæc Polybius in hunc modum. πρὸς δὲ ῥοδίους, καὶ πρὸς ἄτταλον ἐν μὲν ἴσῳ κριτῇ δικαιότερον ἂν νομισθείη, τούτους ἡμῖν ἀποδιδόναι τὰς αἰχμαλώτους ναῦς, καὶ τοὺς ἄνδρας ὑπὲρ ὑμᾶς τούτους. οὐ γὰρ ἡμεῖς ἀττάλῳ πρότεροι καὶ ῥοδίοις τὰς χεῖρας ἐπεβάλομεν. ὅμως δὲ ἡμῶν ὁμολογουμένως, οὐ μὴν ἀλλὰ σοῦ κελεύοντος, ῥοδίοις μὲν ἀποδιδόναι τὴν περαίαν. ἀττάλῳ δὲ τὰς ναῦς καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς διασωζομένους.

τῶν

τὴν δὲ τοῦ Νικηφορίου καταφθοράν, καὶ τὸ τῆς ἀφροδίτης τεμένους ἄλλως μὲν οὐκ εἶναι δυνατὸς ἀποκαταστῆσαι, φυτὰ δὲ καὶ κηπουρος πέμψειν τοὺς φροντιοῦντας θεραπείας τοῦ τόπου, καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν ἐκκοπέντων δένδρων.

EXTREMA eius oratio aduerſus Achæos fuit, in qua ortus ab Antigoni primum, ſuis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum iuſsit, omnes diuinos; humanosque honores complexa, atque ad ea adiecit recens de exercitu, quod ab ſe deſciuiſſet; inuectusque grauiter in perſidiam eorum, Argos tamen ſe redditurum eis dixit, de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum eſſe, quæſiturumque ſimul ab eo, utrum ijs ne urbibus decedere ſe æquum cenſeat, quas à ſe ipſo captas iure belli habeat, an ijs etiam, quas à maioribus ſuis accepiſſet. § Polybij primum uerba, quæ his reſpondent, recitabo, deinde quod hoc in loco Glareanis uidetur eſſe obſcuritatis tollam. Polybius ita. μεταβὰς ὁ φίλιππος ἐπὶ τοὺς ἀχαιοὺς πρῶτον μὲν τὰς εὐεργεσίας ἐξηριθμήσατο τὰς ἐξ ἀντιγόνου γεγενημένας εἰς αὐτούς, εἶτα τὰς ἰδίας. ἑξῆς δὲ τούτοις προηνέγκατο τὸ μέγεθος τῶν τιμῶν τῶν ἀπηντημένων αὐτοῖς παρὰ τῶν ἀχαιῶν. τελευταῖον δὲ ἀνέγνω τὸ περὶ τῆς ἀποστάσεως ψήφισμα, καὶ τῆς πρὸς ῥωμαίους μεταθέσεως. ᾧ χρησάμενος ἀφορμῇ πολλὰ κατὰ τῶν ἀχαιῶν εἰς ἀθεσίαν εἶπε, καὶ ἀχαριστίαν. ὅμως δὲ ἔφη τὸ μὲν ἄργος ἀποδώσειν, περὶ τοῦ κορίνθου βουλεύσεσθαι μετὰ τοῦ τίτου. ταῦτα δὲ διαλεχθεὶς πρὸς τοὺς ἄλλους, ἤρετο τὸν τίτον φήσας πρὸς ἐκεῖνον αὐτῷ λόγον εἶναι, καὶ πρὸς ῥωμαίους, πότερον οἴεται δεῖν ἐκχωρεῖν, ὧν ἐπικτᾶται πόλεων καὶ τόπων ἐν τοῖς ἕλλησιν, ἢ καὶ τούτων, ὅσα παρὰ τῶν γονέων εἴληφε. Hæc Polybius. Quærit autem apud Liuium Glareanus, Quid ſit, Recens decretum de exercitu; quod ab ſe deſciuiſſet. Huic ego quæſtioni reſpondeo primum in ueteribus libris legi. De exercitu, quo ab ſe deſciuiſſent. deinde decretum illud intelligi, quo ſe Achæi relicto Philippo Romanorum ſocietati adiunxerunt, de quo paulo ante Liuius. In præſentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corynthum admoueri, captis Cenchreis, iam urbem ipſam Quintio oppugnante. QVINTIVS poſtero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad conſtitutum tempus uenit. Philippi nullus. & quæ ſequuntur. § Apponam hoc etiam loco uerba Polybij cum loci illuſtrandi cauſa, tum Liuianæ induſtriæ declarandæ. Καὶ τότε μὲν ἅπαντες ἐχωρίσθησαν ταξάμενοι κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν εἰς νίκαιαν πάλιν ἀπαντήσειν. τῇ δὲ αὔριον οἱ μὲν περὶ τὸν τίτον ἧκον ἐπὶ τὸν ταχθέντα τόπον, ἐν ὥρᾳ πάντες ὄντες. ὁ δὲ φίλιππος οὐ παρεγίγνετο. τῆς δὲ ἡμέρας ἤδη προαγούσης ἐπὶ πολύ, καὶ σχεδὸν ἀπεγνωκότων τῶν περὶ τὸν τίτον παρῆν ὁ φίλιππος δείλης ὀψίας, ἐπιφαινόμενος μεθ' ὧν καὶ πρότερον κατατετριφὼς τὴν ἡμέραν, ὡς μὲν αὐτὸς ἔφη διὰ τὴν ἀπορίαν καὶ δυσχρηστίαν τῶν ἐπιταττομένων. ὡς δὲ τοῖς ἄλλοις ἐδόκει βουλόμενος ἐκκλεῖσαι τῷ καιρῷ τήν τε τῶν ἀχαιῶν καὶ τὴν τῶν αἰτωλῶν κατηγορίαν. ἑώρα γὰρ τῇ πρόσθεν ἀπαλλαττομένους ἀμφοτέρους τούτους ἑτοίμους ὄντας πρὸς τὸ συμπλέκεσθαι, καὶ μεμψιμοιρεῖν αὐτῷ. διὸ καὶ τότε συνεγγίσας ἠξίου τὸν τῶν ῥωμαίων στρατηγὸν ἰδίᾳ πρὸς αὐτὸν διαλεχθῆναι περὶ τῶν ἐνεστώτων, ἵνα μὴ λόγοι λέγωνται μόνον ἐξ ἀμφοτέρων ἀμφισβητούντων, ἀλλὰ καὶ τέλος τι τοῖς ἀμφισβητουμένοις ἐπιτεθῇ. πλεονάκις δὲ αὐτοῦ παρακαλοῦντος ἤρετο τοὺς συμπαρόντας ὁ τίτος, τί δέον εἴη ποιεῖν; τῶν δὲ κελευόντων συνελθεῖν, καὶ διακοῦσαι τῶν λεγομένων, παραλαβὼν ὁ τίτος ἄππιον κλαύδιον χιλίαρχον ὄντα τότε, τοῖς μὲν ἄλλοις μικρὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀναχωρήσασιν, εἶπεν αὐτόθι μένειν, αὐτὸν δὲ τὸν φίλιππον ἐκέλευσεν ἐκβαίνειν. ὁ δὲ βασιλεὺς παραλαβὼν ἀπολλόδωρον, καὶ δημοσθένην, ἀπέβη. συμμίξας δὲ τίτῳ διελέγετο καὶ πλείω χρόνον. τίνα μὲν οὖν τὰ τότε ῥηθέντα παρ' ἑκατέρου, δυσχερὲς εἰπεῖν. ἔφη δὲ οὖν τίτος μετὰ τὸ χωρισθῆναι τὸν φίλιππον διασαφῶν τοῖς ἄλλοις τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως, αἰτωλοῖς μὲν ἀποδοῦναι φάρσαλον, καὶ λάρισαν, θήβας δὲ οὐκ ἀποδοῦναι. ῥοδίοις δὲ τῆς μὲν περαίας παραχωρεῖν, ἰασοῦ δὲ καὶ βαργυλιῶν οὐκ ἐκχωρεῖν. ἀχαιοῖς δὲ παραδιδόναι τὴν κόρινθον, καὶ τὴν τῶν ἀργείων πόλιν. ῥωμαίοις δὲ τά κατὰ τὴν ἰλλυρίδα φάναι παραδώσειν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους πάντας. ἀττάλῳ δὲ τάς τε ναῦς ἀποκαταστήσειν, καὶ τῶν ἀνδρῶν ἐν ταῖς ναυμαχίαις ἁλόντων, ὅσοι πάρεισι. πάντων δὲ τῶν παρόντων δυσαρεστούντων τῇ διαλύσει, καὶ φασκόντων δεῖν τὸ κοινὸν ἐπίταγμα πρῶτον ποιεῖν, τοῦτο δὲ ἦν ἁπάσης ἐκχωρεῖν τῆς ἑλλάδος, εἰ δὲ μή, διότι τὰ κατὰ μέρος μάταια γίγνεται, καὶ πρὸς οὐδέν; θεωρῶν ὁ φίλιππος τὴν ἐν αὐτοῖς ἀμφισβήτησιν, καὶ δεδιὼς ἅμα τὰς κατηγορίας ἠξίου τὸν τίτον ὑπερθέσθαι τὴν σύνοδον εἰς τὴν αὔριον διὰ τὸ καὶ τὴν ὥραν εἰς ὀψὲ συγκλείειν, ἢ γὰρ πείσειν, ἢ πεισθήσεσθαι τοῖς παρακαλουμένοις. τοῦ δὲ συγχωρήσαντος ταξάμενοι συμπορεύεσθαι πρὸς τὸν κατὰ θρόνιον αἰγιαλόν, τότε μὲν ἐχωρίσθησαν. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ πάντες ἧκον ἐπὶ τὸν ταχθέντα τόπον ἐν ὥρᾳ, καὶ βραχέα διαλεχθεὶς ὁ φίλιππος ἠξίου πάντας, μάλιστα δὲ τὸν τίτον μὴ διακόψαι τὴν διάλυσιν. τοῦ γε δὲ πλείστου εἰς συμβατικὴν διάθεσιν ἐγημένου, ἀλλ' εἰ μὲν ἐνδέχεται δι' αὐτῶν συμφώνους γενέσθαι περὶ τῶν ἀντιλεγομένων, εἰ δὲ μή, πρεσβεύειν ἔφη πρὸς τὴν σύγκλητον, κἀκείνην πείσειν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων, ἢ ποιήσειν ὅτι ποτὲ ἂν ἐπιτάττῃ. ταῦτα δὲ αὐτοῦ προτείνοντος, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ᾤοντο δεῖν πράττειν τὰ τοῦ πολέμου, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς ἀξιουμένοις. ὁ δὲ τῶν ῥωμαίων στρατηγός, οὐκ ἀγνοεῖν μὲν οὐδ' αὐτὸς ἔφη, διότι τὸν φίλιππον οὐκ εἰκὸς ἐστὶ ποιῆσαι τῶν παρακαλουμένων οὐδέν. τὸ δὲ ἁπλῶς μηδὲν ἐμποδίζειν τὰς σφετέρας πράξεις, τὴν αἰτουμένην χάριν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκεῖνον ἔφη χαρίζεσθαι. κυρωθῆναι μὲν γὰρ οὐδ' ὡς εἶναι δυνατὸν οὐδὲν τῶν νῦν λεγομένων ἄνευ τῆς συγκλήτου. πρὸς δὲ λαβεῖν πεῖραν τῆς ἐκείνων γνώμης εὐφυῶς ἔχειν τὸν ἐπιφερόμενον καιρόν. τῶν γὰρ στρατοπέδων οὐδ' ὡς δυναμένων οὐδὲν πράττειν διὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον ἀναθέσθαι τὸν χρόνον εἰς τὸ προσανενεγκεῖν τῇ συγκλήτῳ περὶ τῶν προσπιπτόντων, οὐκ ἄλογον, ἀλλ' οἰκεῖον εἶναι πᾶσι. ταχὺ δὲ συγκατατιθεμένων ἁπάντων διὰ τὸ θεωρεῖν τὸν τίτον οὐκ ἀλλοτρίως ὄντα τῆς ἐπὶ τὴν σύγκλητον ἀναφορᾶς, ἔδοξε συγχωρεῖν τῷ φιλίππῳ πρεσβεύειν εἰς τὴν ῥώμην. ὁμοίως δὲ καὶ παρ' αὐτῶν πέμπειν ἑκάστους πρεσβευτὰς τοὺς διαλεχθησομένους τῇ συγκλήτῳ, καὶ κατηγορήσοντας τοῦ φιλίππου. τοῦ δὲ πράγματος τῷ τίτῳ τοῦ κατὰ τὸν σύλλογον κατὰ νοῦν καὶ κατὰ τοὺς ἐξ ἀρχῆς διαλογισμοὺς προκεχωρηκότος παραυτίκα τὸ συνεχὲς τῆς ἐπιβολῆς ἐξύφαινε. τάτε κατ' αὐτὸν ἀσφαλιζόμενος ἐπιμελῶς, καὶ πρόλημμα τῷ φιλίππῳ ποιῶν οὐδέν. δοὺς γὰρ ἀνοχὰς διμήνους αὐτῷ, τὴν μὲν πρεσβείαν τὴν εἰς τὴν ῥώμην ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ συντελεῖν ἐπέταξε, τὰς δὲ φρουρὰς ἐξάγειν παραχρῆμα τὰς ἐκ τῆς φωκίδος, καὶ λοκρίδος ἐκέλευσε. Ex hac uerborum collatione cum ſingulare Liuij in uer-

tendo

tendo Polybio ſtudium cognoſcitur, tum uero alia multa, quæ Liuianam patefacere ſententiam poſſunt. Quorum exempli cauſa unum illud eſt. Quintius poſtero die ad Nicæam uenit, quo loco ſubaudiendum eſt, iterum, ut recte Glareanus intellexit. habet enim Polybius πάλιν. Alterum, quod cum ait. Rex cum duobus. quos pridie adhibuerat, Appollodorum, & Demoſthenem, intelligit, de quibus laborat Glareanus. Tertium, quod cum ait, litus ad Thronium, recte habet. Nam etiam κατὰ Θρόνιον αἰγιαλὸν edit Polybius. quanquam in ueteribus libris eſt Athonium. Reliqua eiuſmodi ſunt, quæ ſi diligentius comparentur cum uoluptatem, tum utilitatem afferre ei, qui id fecerit, incredibilem poſſint.

Et ipse Quintius cum ſociorum legatis Aminandrum Athamanum regem, utque ſpeciem legationis adijceret Q. Fabium (uxoris Quintij ſororis filius erat) & Q. Fuluium, & P. Claudium miſit.§ Vet. libri habent. Ap. Claudium. Polybius Ap. Claudium Neronem. Verba eius ſunt. Καὶ τὸν μὲν Ἀμύνανδρον εἰς τὴν ῥώμην ἐξέπεμπε παραχρῆμα, γιγνώσκων αὐτὸν εὐάγωγον μένοντα, καὶ ῥᾳδίως ἐξακολουθήσοντα τοῖς ἐκεῖ φίλοις ἐφ' ὁπότερα ἂν ἄγωσιν αὐτὸν, φαντασίαν δὲ ποιήσοντα καὶ προσδοκίαν διὰ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα. μετὰ δὲ τοῦτον ἐξέπεμπε τοὺς παρ' αὐτοῦ πρέσβεις, κοΐντόν τε τὸν φάβιον, ὃς ἦν αὐτῷ τῆς γυναικὸς ἀδελφιδοῦς, καὶ κοΐντον φόλουιον. σὺν δὲ τούτοις ἄππιον κλαύδιον ἐπικαλούμενον νέρωνα. Eiuſdem Ap. Claudij Neronis meminit etiam poſt lib. XXXIIII Liuius. Vt ventum Romam eſt, prius ſociorum legati, quàm regis auditi ſunt. cætera eorum oratio conuicijs regis conſumpta eſt. mouerunt eo maxime ſenatum demoſtrando maris, terrarumque regionis eius ſitum, ut omnibus appareret, ſi Demetriadem in Theſſalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret, non poſſe liberam Græciam eſſe, & ipſum Philippum non contumelioſius, quàm uerius compedes eas Græciæ appellare.§ Hæc à Polybio quoque ſumpta ſunt. cuius hæc uerba ſunt. εἰσελθόντες εἰς τὴν σύγκλητον πάντες κατηγόρουν ἀποτόμως τοῦ φιλίππου. τὰ μὲν οὖν ἄλλα παραπλήσια τοῖς καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα πρότερον εἰρημένοις ἦν. τοῦτο δ' ἐπιμελῶς ἐντίκτειν ἐπειρῶντο τῇ συγκλήτῳ πάντες, διότι τῆς χαλκίδος, καὶ τοῦ κορίνθου, καὶ τῆς δημητριάδος ὑπὸ τῷ μακεδόνι ταττομένων οὐχ οἷόν τε ἕλληνας λαβεῖν ἐλευθερίας. ὃ γὰρ αὐτὸς φίλιππος εἶπε τοῦτο, καὶ λίαν ἀληθὲς ἔφασαν ὑπάρχειν, ὅς ἔφη τοὺς προειρημένους τόπους εἶναι πέδας ἑλληνικάς. Idem fere de compedibus Græciæ, quas πέδας Græci uocant Plutarchus in quintio. Legati deinde regis intromiſſi, quibus longiorem orationem exorſis breuis interrogatio, ceſſurus ne ijs tribus urbibus eſſet, ſermonem incidit, cum mandatum ſibi de his nominatim negarent quicquam. ſic infecta pace regij dimiſſi. Quintio liberum arbitrium pacis, ac belli permiſſum.§ Polybius ſic. οἱ δὲ παρὰ τοῦ φιλίππου παρεσκευάζοντο ὡς ἐπὶ πλεῖον ποιησόμενοι τοὺς λόγους, ἐν ἀρχαῖς δὲ διεκωλύθησαν. ἐρωτηθέντες γὰρ εἰ παραχωροῦσι τῆς χαλκίδος, καὶ κορίνθου, καὶ δημητριάδος ἀπεῖπαν μηδεμίαν ἔχειν περὶ τούτων ἐντολήν. οὗτοι μὲν οὖν ἐπιτιμηθέντες, οὕτω κατέπαυσαν τὸν λόγον. ἡ δὲ σύγκλητος τοὺς μὲν ὑπάτους ἀμφοτέρους εἰς γαλατίαν ἐξαπέστειλε. τὸν δὲ πρὸς φίλιππον πόλεμον ἐψηφίσατο κατὰ νόμον εἶναι δοῦσα τῷ τίτῳ τὴν ἐπιτροπὴν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν. Portae'que clauſæ.§ Veteres libri, Portæ clauſæ. Posteaquam in poteſtate Argiuorum ciuitas erat.§ Veteres libri, Poſteaquam in poteſtate Nabidis Argiuorum ciuitas erat.

IN EPITOMEN LIBRI XXXIII.

Attalus à Thebis ob ſubitam ualetudinem tranſlatus deceſſit.§ Vet. lib. Pergamum tranſlatus. Recte. Liuius enim ita. Attalus æger Thebis Pergamum aduectus moritur. L. Furius, & Claudius Marcellus.§ Vet. lib. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus.

IN LIBRVM XXXIII.

In hoc libro emendando ueterum manuſcriptorum librorum ope caruimus, iudicio tantummodo, ſi quid inſidere alicubi nobis uitij uiſum eſt, uſi ſumus. Deeſt autem huic libro expoſitio prælij, quo Philippus ad Cynoſcephalas eſt fugatus, ac uictus à T. Quintio, itemque magna pars eius, quo L. Quintius frater eius Leucadem expugnauit. Quod ex epitome libri intelligi poteſt, in qua hæc prima uerba ſunt. T. Quintius Flamininus proconſul cum Philippo ad Cynoſcephalas in Theſſalia acie uicto debellauit. L. Quintius Flamininus frater proconſulis Acarnanes Leucade urbe, quæ caput eſt Acarnaniæ expugnata, in deditionem accepit. Itaque ait Liuius. Et poſt dies paucos audito prælio, quod a Cynoſcephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem uenerunt. Legatum autem L. Flamininum intelligit. Et paulo poſt. Hæc in Theſſalia, hæc in Achaia, hæc in Aſia per eoſdem dies ferme geſta. Intelligit autem, quæ T. Quintius ad Cynoſcephalas, Quæ Lucius in Acarnania, Quæ Rhodij in Peræa geſſerunt, quæq; ab ijs geſta paulo ante ipſe expoſuerat. Prœlium ad Cynoſcephalas pugnatum extat adhuc apud Polybium diligentiſſime deſcriptum, reliqua apud eum interciderunt.

Laevo Agrianos.§ Agrianas pro legendum ex Stephano, qui cum multis modis hanc uocem 262
editam doceat, Agrianos tamen nunquam, Agrianas certe dictos affirmat. Fœdius apud Ciceronem in Piſonem legitur Aggrinarum, & Dolopum, pro Agrianum. Bargylas petentes.§ Bargylia, aut Bargylias legendum eſt. Quanquam Stephanus non niſi Bargylia neutro genere, & Bargyliam muliebri dici ait. Moritur altero, & ſeptuageſimo, cum quatuor, & quadraginta annos regnaſſet.§ Suidas in uoce Ἄτταλος hunc locum uertit, ac duos & ſeptuaginta annos uixiſſe hunc ait. Quod autem ſequitur.

ſequitur. Vxorem ac liberos duos ſuperſtites habuit, legendum eſt, quatuor, Eumenem, Attalum, Athenæum, & Philetærum, quorum meminit Liuius lib. XLII. & App. in Syrio. CVM Culca decem & ſeptem oppida.} Lib. XXVIII. Colcam appellat duo de triginta oppidis regnantem. Idem à Polybio κολιχᾶς dicitur. Suſpicor autem ne hoc etiam loco XXVII. pro XVII oppidis ea ſuperiore loco ſit reponendum. Verum libri deſunt, quos inſpiciamus. HIS literis à M. Sergio, cuius iuriſdictio inter ciues, & peregrinos erat, recitatis.} Opinor hæc uerba inducenda eſſe. Cuius iuriſdictio inter ciues, & peregrinos erat. Cur ita opiner, hæ cauſæ ſunt. primum quod M. hic Sergius prætor urbanus erat, hæc autem uerba, peregrinum deſcribunt. Deinde quia prætoris urbani negotium erat literas recitare, non peregrini. Tertio loco, quia paulo ante lib. ſuperiore idem M. Sergius pr. urb. hoc officium præſtitiſſe dicitur ab eodem Liuio cum ait. M. Sergius prætor urb. in ſenatu eas recitauit. Quarto, quia non ſolet Liuius, ubi ſemel prætorem urbanum nominauit quenquam, ſi ſit iterum idem nominandus, niſi prætorem addere. ut paulo poſt. Hæ literæ prius in ſenatu à Sergio prætore recitatæ. prætermiſit autem, urbano. puto autem ea uerba eſſe ex albo libri deſumpta, ubi illuſtrandi loci cauſa ab inſcio aliquo fuerant ſcripta. Significari autem prætorem peregrinum, cum ait, Inter ciues, & peregrinos, inferiora, quæ recitabo teſtimonia demonſtrabunt. Eſt autem primum intelligendum prætores duos creari conſueuiſſe, qui Romæ ius dicerent, alterum qui ciuibus, alterum, qui peregrinis. ut Liuius libro quadrageſimo ſecundo. His prætoribus prouinciæ decretæ duæ iure Romæ dicundo. & libro XLIII. Deſignatis prætoribus præter duas urbanas, quatuor prouinciæ ſunt decretæ. Itaque plerunque ſolet unam urbanam, alteram peregrinam prouinciam nominare. alias uero unam urbanam iuriſdictionem, alteram uel inter peregrinos, uel inter ciues, & peregrinos. ut lib. XL. Iuriſdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euenit. & lib. XLI. Prætores L. Papirius Maſo urbanam, M. Aburius inter peregrinos ſortiti ſunt. lib. XLII. Prætores deinde prouincias ſortiti ſunt. A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues, & peregrinos. lib. XXXIII. Prætores deinde prouincias ſortiti L. Apuſtius Fullo urbanam iuriſdictionem, M. Acilius Glabrio inter ciues, & peregrinos. Et lib. XLII. Romæ iuris dicundi urbana ſors Pomponio, inter ciues Romanos, & peregrinos P. Furio Philo euenit. Hoc autem anno Q. Minucio peregrinam prouinciam obtigiſſe tradit idem Liuius in comitijs prætorijs exponendis.

263 DVBIOS ſententia patres fecerat.} Vet. lib. Sententiæ. OMNES quinque, & triginta tribus Vti rogatæ iuſſerunt.} Vti rogas. ut ſupra ſæpe admonui. T. QVINTIVS Flamininus cum duabus legionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iuſſus, imperium ei prorogatum.} Vetus unum quod extat, exemplar huius libri, ut aiunt, habet. Imperium ei prorogatum ſatis iam ante diuidere. Quæ uerba Gelenius profitetur ſe, ut ad rei ſententiam non pertinentia ſuſtuliſſe. Fecit autem iniuſte. nam ſententia optima eſt, ſi quod in iis uitium eſt, tollas. Ita, Imperium ei prorogatum ſatis iam ante uideri. Cauſam enim affert, cur Quintio non prorogarint imperium, quia, inquit, priore decreto ſatis prorogatum iudicabant. Hoc autem decretum ſcriptum eſt anno ſuperiore, de quo ſic Liuius. T. Quintio prorogarunt imperium, donec ſucceſſor ei ueniſſet. M. ACILIVS Glabrio.} M. Acilius. ex conſulatu Capitol. & Plutarcho. T. SEMPRONIVS Longus.} Ti. Sempronius. ex conſulatu Capitolino. BELLVM in Hiſpania quinto poſt anno, quam ſecundum bellum Punicum, finitum eſt.} In ueteri illo uno exemplari, teſte Gelenio, ita eſt. Bellum in Hiſpania quinto poſt anno exortum eſt, quam ſimul cum Punico bello fuerat finitum. Quæ uerba ſic legenda eſſe cenſet Glareanus. Bellum in Hiſpania quinto ante anno, quàm ſecundum bellum Punicum, finitum eſt. Ego autem ita. Bellum in Hiſpania quinto poſt anno exortum eſt, quam ſecundum bellum fuerat finitum. Hanc lectionem ſi confirmauero, nihil erit, quod quiſquam duas illas ſequatur. Bellum nouum in Hiſpania excitatum eſſe ſignificat annos quinque poſtquam cũ Pœnis debellatum erat. Finitũ eſt enim anno DXLIX. Hoc declarat Liuius, cum ait paulo ante. Ingens in Hiſpania ulteriore coortum eſt bellum. & hoc loco exponit cauſam, cur nouum hoc bellum appellet, quia tum primum ſuo nomine nullo Punico exercitu, aut duce ad arma ierant. Neque uero bellum aliquando in Hiſpania finitum poteſt intelligere, quemadmodum duabus illis lectionibus ſignificatur, cum & ante, & poſt confectum Punicum bellum à proconſulibus in ea prouincia bellatum ſit. ut ſupra oſtendi. TVSCO uico, atque inde Melio per portam Capenam.} Quid ſit Romæ Melium nemo ſcit, Aequimælium, omnes. Itaque legendum puto. ac Aequimælio. Nam ante legebatur. Atque Intemælio. lib. XXXVIII. Subſtructionem ſuper Aequimelium in Capitolio, & uiam ſilice ſternẽdam à porta Capena ad Martis locauerunt. IISDEM diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hiſpaniam obtinuerat, cum ex S. C. urbem eſſet ingreſſus, tulit præ ſe auri mille, & quingenta pondo.} Hic eſt ille Cn. Lentulus, de quo ſupra lib. XXXI. extremo. Plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconſulibus imperium eſſe in Hiſpania iuſſit. Probo autem ualde coniecturam Glareani, qui ſuſpicatur, legendum eſſe. Ex S. C. ouans, urbem eſſet ingreſſus. uel ex S. C. triumphans urbem eſſet ingreſſus. Coniecturam autem ſuam ille recte inde ducit, quod de Stertinio collega ſubdit ita. L. Stertinius ex ulteriore Hiſpania ne tentata quidem triumphi quinquaginta millia põdo argenti in ærarium tulit. Egregie. Cur enim neceſſe erat dicere. Ne tentata quidem triumphi ſpe: niſi collegam eius Lentulum triumphaſſe dixiſſet?

Puto

Poto tamen ouantem eum ingreſſum eſſe, non triumphantem. Primum, quia uſitatior dicendi forma eſt, ut in Ouatione dicatur, ingreſſus eſt, aut iniit Ouans urbem. Deinde quia ei, qui ſine magiſtratu res geſſerat adhuc niſi, ut Ouans inıret permiſſum fuerat. ut de L. Lentulo ſupra lib. XXXI. Decurre runt eo, ut ouans urbem iniret. PERINDE atque id ipſi à Quintio, & Romanis datum eſſet. § Ante legebatur. Perinde atque ab ipſo id ea non à Quintio. Quam lectionem probo in primis. hæc enim à ſenſu aliena eſt. BARCILLAM quendam. § Hunc in aliis libris nominat Liuius Brachillam, ut eſt in manuſcriptis. Polybius βραχύλλην. itemque Plut.

C. CLAVDIO Acræphiam ire iuſſo. § Ap. Claudio. ut ante ex Polybio. BARGYLLIS, & 264
Iaſſo. § Bargyliis, & Iaſo, ut ante. EAS quoque enim placere liberas eſſe Decianorum libertate. Quintius Pruſiæ Bithyniorum regi ſcriberet, quid ſenatui, & decem legatis placuiſſet. § Merito hæſitauit hoc loco Glareanus. Non eſt autem mentem auctoris, & ueritatem lectionis aſſequutus, cum pro, Decianorum, decem legatorum ſupplendum eſſe cenſuit. Sunt enim duæ uoces, de Cianorum, quæ ſequenti ſententiæ annectendæ ſunt, hoc modo. De Cianorũ libertate Quintius Pruſiæ Bithyniorũ regi ſcriberet. De Cianis, & eorum clade ſupra ſæpius dictũ eſt. Sic enim Philippus lib. priore. Neque ego Cium expugnaui, ſed Pruſiam ſocium, & amicũ oppugnantẽ adiuui. & Poly. li. XV. φίλον γὰρ ὑπάρχοντα καὶ σύμμαχον αἰτωλῶν, λυσιμαχέων, χαλκηδονίων, καὶ κιανῶν, πρῶτον μὲν προσηγάγετο τὴν λυσιμαχέων πόλιν ἀποσπάσας ἀπὸ τῆς τῶν αἰτωλῶν συμμαχίας, δευτέραν δὲ τὴν χαλκηδονίων, τρίτην δὲ τὴν κιανῶν ἐξηνδραποδίσατο στρατηγοῦ παρ' αἰτωλῶν ἐν αὐτῇ διατρίβοντος, καὶ προεστῶτος τῶν κοινῶν. προυσίας δὲ καθὸ μὲν ἡ πρόθεσις αὐτῷ συντετελείας ἐτύγχανε, περιχαρὴς ἦν, καθὸ δὲ τὰ μὲν ἆθλα τῆς ἐπιβολῆς ἕτερος ἀπέφερεν, αὐτὸς δὲ πόλεως οἰκόπεδον ἔρημον ἐκληρονόμει, δυσχερῶς διέκειτο. & Suidas. κιανοὶ οἱ τῆς κίου, οὓς προυσίας παρασπονδήσας ἠθέλησε διά τινας αἰτίας.

SI AETOLORVM linguas retunderet. § Retundere, perſpicue legendum eſt. ut ſit, ſi Aetolorum linguas retundere uellet. SENATVS Romanus, & T. Quintius imperator Philippo rege, Macedonibusque deuictis liberos, immunes, ſuis legibus eſſe iubet Corinthios, Phocenſes, Locrenſesque omnes, & inſulam Eubœam, & Magnetas, Theſſalos, Pertæbios, Achæos, Phthiotas. Percenſuerat omnes gentes, quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. § Glareanum non laudo, qui arbitratur hoc loco nomina aliquot populorum intercidiſſe. cur non laudem, Plutarchus in cauſa eſt, qui totidem pene uerbis hanc rem in Flaminino exponit. προσελθὼν εἰς μέσον ὁ κῆρυξ ἀνεῖπεν, ὅτι ῥωμαίων ἡ σύγκλητος καὶ τίτος κοΐντιος στρατηγὸς ὕπατος καταπολεμήσαντες βασιλέα φίλιππον, καὶ μακεδόνας ἀφιᾶσιν ἀφρουρήτους καὶ ἐλευθέρους, καὶ ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις κορινθίους, λοκρούς, φωκεῖς, εὐβοέας, ἀχαιούς, φθιώτας, μάγνητας, θετταλούς, περραιβούς. Cum igitur totidem apud Plutarchum ſint nomina populorum, quot apud Liuium, à quo hæc ſumpſit Plutarchus, profecto nihil hoc loco deſiderari iudicandum eſt. Quod autem uocibus illis mouetur Glareanus, percenſuerat omnes gentes, quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. intelligendum eſt eas uitioſe legi. placet autem ut legatur. percenſuit inde omnes gentes. i. poſt Græcos, Macedoniæ etiam populos nominauit, ut Dolophas, Oreſtas, Lycum, Parthinos; utraque enim gens cum ſit Illyriorum ſub ditione Philippi fuerat. Error ortus eſt ex compendioſa ſcriptura. ex percenſuit in, factum eſt, percenſuerat. porro autem apparet ex Plutarcho legendum eſſe Perræbi, non Perrœbii.

Hoc ſpe concipi, audacis animi fuiſſe, ad effectum adducere uirtutis, & fortunæ gentis. § Apertior erit locus, ſi ita legas. Hoc ſpe concipere, audacis animi fuiſſe, ad effectum adducere, uirtutis & fortunæ ingentis.

HEREA. § Heræa. ut ſupra. LINGVS, & Partheni. § Lycus, & Parthini, Lycus in Daſſaritiis, ut ait Plutarchus in Quintio, quos eoſdem cum Parthinis Illyriorum populos facit Appianus in principio Illyrici. Parthinos etiam Capitolini lapides habent. P. LENTVLVS Bargyllas, L. Stertinius Hephæſtiam, & Thaſſum, & Thratiæ urbes. P. Villius, & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. § Hæc ſic Plutarchus. ἅμα καὶ ἐξέπεμψεν ὁ τίτος λέντλον μὲν εἰς ἀσίαν βαργυλιήτας ἐλευθερώσαντα, τιτίλλιον δὲ εἰς θρᾴκην, τὰς αὐτόθι πόλεις, καὶ νήσους ἀπαλλάξοντα τῶν φιλίππου φρουρῶν, πόπλιος δὲ οὐίλλιος ἔπλει διαλεξόμενος ἀντιόχῳ περὶ τῆς τῶν ὑπ' αὐτῷ ἑλλήνων ἐλευθερίας. Ex his apparet pro Stertinio Titillium eſſe reſtituendum. ſiquidem ante etiam legebatur. L. Thermus. ADVERSVS ea reſpondere, ne altercationem excederet res, cum ſuperſediſſet Romanus. § Perſpicue legendum eſt. Ne in altercationem excederet res. ut lib. XXXIIII. Quæ ſtudiis in magnum certamen exceſſerit.

T. SEMPRONIVS Gracchus. M. Iunius Syllanus. § Ti. Sempronius Gracchus. M. Iunius Silanus. ex Capitolinis lapidibus. MARCELLVS Pado confeſtim traiecto in agrum Comenſem, ubi Inſubres Comenſibus ad arma excitis, caſtra habebant, ducit. legiones in ipſo itinere prælium committunt. & primo adeo acriter inuaſerunt, ut anteſignanos impulerint. § Vox, ducit, à Glareano addita eſt, quæ ante nulla erat. Recte, quod loci uitium ſenſit, non ſat recte, quod multas alias uoces deſiderari non ſenſit. Nam ſi dicamus legiones Romanorum in ipſo itinere prælium commiſiſſe, eaſdem etiam intelligendum eſt adeo acriter inuaſiſſe, ut anteſignanos impulerint. Quod tamen de Gallis accipiendum eſt. Videntur autem hæc omnia deſiderari. Marcellus Pado confeſtim traiecto in agrum Comenſem, ubi Inſubres Comenſibus ad arma excitis caſtra habebant, legiones induxit. Cuius aduentu audito Galli confeſtim occurrunt, atque in ipſo itinere prælium committunt. & primo adeo acriter inuaſerunt, ut anteſignanos impulerint. Quod ubi conſul animaduertit, ueritus. &c. Itaque aſteriſco ut ante hunc lo

cum

cum ſignandum cenſeo. ſic Legiones * in ipſo. Levos, Libuosque. § Læuos Lebuosque legendum puto, ut lib. v. Hos uocat lib. II. Polybius λαοὺς, & λιβουίους. Terestres copias ab Abydo traijcit Cherſoneſi urbem. § Ante legebatur ad Abydum. Quia uero Abidus non eſt in Cherſoneſo, ſed in Helleſponto, placet Glareano legi, Madytum, cuius urbis etiam ſupra in Cherſoneſo meminit Liuius. Quod probo. Et decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius, & L. Terentius à Thaſſo Lyſimachiam petierunt, eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia poſt paucos dies Antiochus conuenerunt. § Hæc à Polybio uerſa ſunt, qui ſic ait. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἧκον μὲν τῶν δέκα πόπλιος λέντλος ἐκ βαργυλίων, λεύκιος δὲ τερέντιος, καὶ πόπλιος οὐίλιος ἐκ θάσου. ταχὺ δὲ τῷ βασιλεῖ διασαφηθείσης τῆς τούτων παρουσίας πάντες ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἠθροίσθησαν εἰς τὴν λυσιμαχίαν. Primvs congreſſus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna, & hoſpitalis fuit, ut de mandatis, ſtatuque præſenti Aſiæ agi cœptum eſt, animi exaſperati ſunt. § Polybius ita. αἱ μὲν οὖν κατ᾽ ἰδίαν ἐντεύξεις τοῦ τε βασιλέως, καὶ τῶν ῥωμαίων τελέως ἦσαν ἀφελεῖς, καὶ φιλάνθρωποι. μετὰ δὲ ταῦτα γενομένης συνεδρείας κοινῆς ὑπὲρ τῶν ὅλων, ἀλλοιοτέραν ἔλαβε τὰ πράγματα διάθεσιν. Romani omnia acta eius ex quo tempore è Syria claſſe ſoluiſſet, diſplicere ſenatui non diſſimulabant, reſtituique Ptolemæo ciuitates omnes. quæ ditionis eius fuiſſent, æquum cenſebant. Nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo poſſeſſas Antiochus per occaſionem uerſo Philippo in Romanum bellum, intercepiſſet: id uero ferendum non eſſe, Romanos per tot annos terra marique tanta pericula, ac labores exhauſiſſe, Antiochum belli præmia habere. § Polybius ita. ὁ γὰρ λεύκιος ὁ κορνήλιος ἠξίου μὲν καὶ τῶν ὑπὸ πτολεμαῖον ταττομένων πόλεων, ὅσας νῦν εἴληφε κατὰ τὴν ἀσίαν παραχωρεῖν τὸν ἀντίοχον. τῶν δὲ ὑπὸ φίλιππον διεμαρτύρετο φιλοτίμως ἐξίστασθαι. γελοῖον γὰρ εἶναι ῥωμαίων ἆθλα τοῦ γεγονότος αὐτοῖς πολέμου πρὸς φίλιππον ἀντίοχον ἐπελθόντα παραλαμβάνειν.

266 Sed ut in Aſiam aduentus eius diſſimulati ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit, quod iam etiam in Europam omnibus naualibus, terreſtribusque copijs tranſierit, quantum à bello aperto Romanis abeſſe? § Hæc Polybius multo apertius. καθόλου δὲ ἔφη θαυμάζειν τοῦ λόγου τοσαύταις μὲν πεζικαῖς, τοσαύταις δὲ ναυτικαῖς δυνάμεσι πεποιῆσθαι τὴν εἰς εὐρώπην διάβασιν. πλὴν γὰρ τοῦ προτίθεσθαι ῥωμαίοις ἐγχειρεῖν αὐτόν, οὐδ᾽ ἔννοιαν ἑτέραν καταλείπεσθαι παρὰ τοῖς ὀρθῶς λογιζομένοις. Ad ea rex. ſatis iam ante uidere ſe, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendum, at quouſque terra, marique progrediendum fuerit ipſis, non cogitare. Aſiam nihil ad populum Romanum pertinere, nec magis illis inquirendum eſſe, quid Antiochus in Aſia, quàm Antiocho quid in Italia populus R. faciat. § Polyb. Ita. ὁ δὲ βασιλεὺς πρῶτον μὲν διαπορεῖν ἔφη κατὰ τίνα λόγον ἀμφισβητοῦσι πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἐπὶ τῆς ἀσίας πόλεων. πᾶσι γὰρ μᾶλλον ἐπιβάλλειν τοῦτο ποιεῖν, ἢ ῥωμαίοις. δεύτερον δ᾽ ἠξίου μηδὲν αὐτοὺς πολυπραγμονεῖν καθόλου τῶν κατὰ τὴν ἀσίαν. οὐδὲ γὰρ αὐτὸς περιεργάζεται τῶν κατὰ τὴν ἰταλίαν ἁπλῶς οὐδέν. Nac ex Philippi quidem aduerſa fortuna ſpolia ulla ſe petiſſe, aut aduerſus Romanos in Europam traiecisse * fuerit, quo uicto omnia quæ illius fuiſſent, iure belli Seleuci facta ſint, exiſtimare ſuæ ditionis eſſe. § Polybins ita. εἰς δὲ τὴν εὐρώπην ἔφη διαβεβηκέναι μετὰ τῶν δυνάμεων ἀνακτησόμενος τὰ κατὰ τὴν χερρόνησον, καὶ τὰς ἐπὶ θρᾴκης πόλεις. τὴν γὰρ τῶν τόπων τούτων ἀρχὴν μάλιστα πάντων αὐτῷ καθήκειν. εἶναι μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὴν δυναστείαν ταύτην λυσιμάχου, σελεύκου δὲ πολεμήσαντος πρὸς αὐτὸν καὶ κρατήσαντος τῷ πολέμῳ πάσαν τὴν λυσιμάχου βασιλείαν δορίκτητον γενέσθαι σελεύκου. Ex his uerbis intelligi poteſt uerſum unum, aut alterum apud Liuium intercidiſſe. Eum autem ad Liuianam ſententiam ita reſtitui poſſe. Nec ex Philippi quidem aduerſa fortuna ſpolia ulla ſe petiſſe, aut aduerſus Romanos in Europam traiecisse, ſed ut Cherſoneſi, urbes Thraciæque recuperaret. Eorum enim locorum imperium in primis ad ſe pertinere. quippe quod ab initio *Lyſimachi* regnum fuerit, quo uicto omnia, quæ illius fuiſſent, quod iure belli Seleuci facta ſint, exiſtimare ſuæ ditionis eſſe. Hanc autem hiſtoriam libro XXXIIII. Liuius ita exponit. Enimuero id auditu etiam dicere indignum eſſe Hegeſianax, Thraciæ, & Cherſoneſi urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius Lyſimacho rege bello uicto, & in acie cæſo per ſummum decus parta liquerit. Idem etiam tradit Appianus initio libri, quo bellum Antiochinum expoſuit. Occvpatis maioribus ſuis rerum aliarum alia cum primo quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippum uſurpando aliena poſſediſſe. ſicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitate Lyſimachi fuerint. ad ea facienda in antiquum ueniſſe, & Lyſimachiam deletam Thracum impetu, deintegro condere, ut Seleucus filius eam ſedem regni habeat. § Polybius ita. κατὰ δὲ τοὺς τῶν αὐτοῦ προγόνων περισπασμοὺς ἐν τοῖς ἑξῆς χρόνοις πρῶτον μὲν πτολεμαῖον παρασπασάμενον σφετερίσασθαι τοὺς τόπους τούτους, δεύτερον δὲ φίλιππον. αὐτὸς δὲ νῦν οὐ κτᾶσθαι τοῖς φιλίππου καιροῖς συνεπιτιθέμενος, ἀλλ᾽ ἀνακτᾶσθαι τοῖς ἰδίοις καιροῖς συγχρώμενος. λυσιμαχεῖς δὲ παραλόγως ἀναστάτους γεγονότας ὑπὸ θρᾳκῶν, οὐκ ἀδικεῖν ῥωμαίους κατάγων, καὶ συνοικίζων. ποιεῖν γὰρ τοῦτ᾽ ἔφη βουλόμενος οὐ ῥωμαίοις τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν, σελεύκῳ δὲ οἰκητήριον ἑτοιμάζειν.

Qvod ad Ptolemæum attinet, cui ademptas ciuitates querantur, ſibi cum Ptolemæo & amicitiam eſſe, & id agere ſe, ut breui etiam affinitas iungatur. § Polybius ita. τὰ δὲ πρὸς πτολεμαῖον αὐτὸς ἔφη διεξάγειν εὐδοκουμένως ἐκείνῳ. κρίνειν γὰρ οὐ φιλίαν μόνον, ἀλλὰ μετὰ τῆς φιλίας ἀναγκαιότητα συντίθεσθαι πρὸς αὐτόν.

Inde profectvm cum ad capita (quæ uocant) Sari fluminis fœda tempeſtas oborta prope cum omni claſſe demerſit. § Hoc ſic Apianus in Syrio. χειμῶνος δ᾽ ἀμφὶ τὸν σάρον ποταμὸν συμπεσόντος, καὶ πολλὰς τῶν νεῶν ἀποβαλών. &c. Romae eo primum anno triumuiri epulones facti C. Licinius Lucullus, T. Romuleius, qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Lecca. § Pro T. Romuleius, reponendum puto, P. Manlius. primum, quia una etiam paulo poſt fiunt prætores, P. Manlius, & P. Porcius

Læca,

Læca, quorum P. Manlius Hiſpaniam citeriorem, P. Porcius Piſas ſortitur. deinde quia lib. XL. anno CCCCLXX. ait Q. Fuluium triumuirum epulonem in locum P. Manlij qui ex Hiſpania redierat eſſe factum. neminem autem factum eſſe poſt hos præter Q. Fuluium memoriæ tradidit, ut omnino ijdem eſſe uideantur. P. autem hic Manlius ex gente Manlia plebeia fuit. Itaque cognomine patriciorum ubique caret. fuiſſe autem duplicem Manliam gentem oſtendit Cicero in prima Philippica. Vt propter unius M. Manlij ſcelus decreto gentis Manliæ neminem patricium M. Manlium uocari licet. Adde quod Romulius non Romuleius eſſet ſcribendum. ut ex P. Manlius, Romulius factum ſit. P. PORCIVS Lecca. } Læca. ex nummis argenteis. C. MANLIVS Volſo. Cn. Manlius Vulſo. ex conſulatu Capitolino. T. SEMPRONII Tuditani, qui prætor in Hiſpania deceſſerat. } Superiore libro Cn. dicitur. Dixi autem uideri, C. Semptonium appellandum. L. VALERIVS in locum M. Cornelij Cethegi. } Flaccum intelligit. nam anno DLXX ait. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus eſt.

CN. DOMITIVS Aenobarbus. } Lapides Capitolini, & nummi argentei, & greci annales ſatis oſtendunt Ahenobarbum eſſe ſcribendum. in græcis enim ἀηνόβαρβος eſt. AEDEM in inſula Fauni fecerunt. } Sic lib. XXXV. In inſula Iouis ædem dedicauit. De hac Fauni æde dedicata eodem in libro. Inſulam autem Tiberis intelligit. VER ſacrum ex pontificum iuſſu fecere, quod C. Cornelius Mammula prætor uouerat. } Hunc prætorem M. Aemilium lib. XXII uocauit, cum inquit. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura eſſet, M. Aemilium prætorem ex collegij pontificum ſententia omnia ea, ut mature fiant curare iubet. Fuiſſe autem eodem anno prætorem A. Cornelium Mammulam apparet ex eo, quod idem ab eo lib. XXIII, ſequenti anno proprætore obtinuiſſe Sardiniam prouinciam traditur. Quare ſiue M. Aemilius, aut A. Cornelius Mammula hoc loco legendum eſt. nam anno etiam DLIX alter A. Cornelius Mammula prætor, atque alio tempore alij nominantur. Niſi autem emendatorum uitium ſit, lapſus ſit memoriæ Liuianæ neceſſe eſt.

QVIA parum ex dignitate ſua ducebat ſubſcribere odijs, accuſationibusque Annibalis. } Ante 267
legebatur, Quia parum expugnantes ſe ducebat. Emendatum eſt deinde. Ex dignitate ſua. Quam emendationem non probat Paulus Manutius. Verum ita legendum eſſe aſſerit. Quia parũ ex P. R. dignitate eſſe ducebat. Qua lectione nihil poteſt eſſe præſtantius. Ita lib. XXX. Non uideri ſibi ſatis ex dignitare populi R. eſſe. INTER Acyllam, & Thapſum. } Ptolemæus, Strabo, Stephanus maximo inter ſe conſenſu hoc oppidũ Ἀχόλλαν uocant. Quare & ipſe Achollam legendum cenſeo. AD ſuam turrim peruenit. } Iuſtinus ſuburbanũ uocat li. XXXI. Appropinquante ueſpere equũ conſcendit, & ſuburbanũ, quod prope litus habebat, ignaris ſeruis, iuſsiſque ad portã diuertentẽ opperiri, cõtẽdit. NE his debere impune eſſe. } Nihil huic loco deeſt. his, intellige, Annibali, & nũcijs ab eo ad Antiochũ profectis. eiuſmodi autẽ dicendi genere uſus eſt li. XLIII. Neque enim ne his eũctationẽ aperuerat ſuã. pro ne his quidẽ.

IN EPITOMEN LIB. XXXIIII.

DE ſtringendis cultibus matronarum. } Vet. lib. De fingendis cultibus. L. CORNELIVS Cethegus cenſores. } C. Cornelius. ex Capit. cenſura. } COLONIAE pleræque deductæ ſunt. } Vet. lib. Coloniæ plures. RES præterea aduerſus Boios, & Inſubres. } Vet. lib. Res præterea in Hiſpania, & aduerſus Boios, & inſubres. TENTAVERAT autem per Ariſtonem Tyrium. } Vet. lib. Tentauerat autem Annibal per Ariſtonem.

IN LIBRVM XXXIIII.

Q. FABIO. T. Sempronio cos. } Ti. Sempronio. ut ſupra. NAM etiam ex oppidis, conciliabuliſque conueniebant. } Vet. lib. Conuenerant. QVI pro lege, quæ abrogabatur, ita diſſeruit. } Vet. lib. Pro lege ne abrogaretur. Quod placet. Citat enim Priſcianus hanc orationem cum hoc indice. Cato in oratione, Ne lex oppia abrogetur. Item alibi. Cato Nepos de actionibus ad populum. Ne lex ſua abrogaretur. Item alibi. Aemilius Porcina in oratione, Vti lex Aemilia abrogetur. Feſtus. Cato in diſſuaſione, Ne lex Bæbia derogaretur. MVLIEBRE à ſtirpe. } Vet. lib. Ab ſtirpe.

AB nullo genere non ſummum periculum eſt. } Vet. lib. Non æque ſummum. ET foro prope, & concionibus, & comitijs immiſceri. } Vet. lib. Et foro quoque, & concionibus. PER quæque 268
ſubiecerint uiris. } Hinc Cicero lib. IIII. de rep. Nec uero mulieribus præfectus reponatur, qui apud græcos creari ſolet, ſed ſit cenſor qui uiros doceat moderari uxoribus. VT Carpentis profeſtis quoque diebus uelut triumphantes de lege uicta. } Vet. lib. Vt Carpentis feſtis, profeſtiſque diebus. Quod uenuſtius, & grauius eſt. ET ante fixa fictilia deorum Romanorum ridentes. } Antefixa, ſcribendum eſt, ut una uox ſit tantum. Sic enim Feſtus. Antefixa, quæ ex opere figlino tectis affiguntur ſub ſtillicidio. TAMEN nulla accepit. } Hanc ſententiam ſic expreſsit Varro de uita populi Ro. II. auctore Nonio. Qua abſtinentia uiri mulieresque Ro. fuerint, apparet, quod à rege munera eorum noluerit nemo accipere. IN quos iecit magis conſul uerbo tenus, quàm ut re inſimularet. } Vet. lib. In quos iecit magis hæc conſul. LEGEM Liciniam de quingentis iugeribus. } Stolonis legem. lib. VI. & VII.

QVID,

269 QVID, uetus regia lex ſimul cum ipſa urbe nata? aut (quod ſecundum eſt.} Vet. lib. An uetus regia lex ſimul cum ipſa urbe nata, an (quod &c. TALI tempore.} Vet. lib. Tali eo tempore.

CVI non apparet; inopiam, & miſeriam ciuitatis, q.o.p.p.i.u.p, u.c. iſtam legem ſcripſiſſe.} Vet. lib. Ob inopiam, & miſeriam, &c. iſtam legem ſcriptam. A LVNA proficiſcens.} Vet. lib. Ab luna ptoficiſcens. PRAETERVECTI Liguſtinos montes ſinumque Gallicum.} Cato in oratione de conſulatu ſuo teſte Cariſio ita hanc rem expreſsit. Poſtquam Maſsiliam præterimus, inde omnem claſſem uentus auſter lenis fert, mare uelis florere uideres ultra angulum gallicum. inde noctu aura profecti ſumus. MILLIVM paſſuum in citcuitu murus erat.} Vet. lib. Trium millium.

270 CVM prouincia Q. Minucio ſucceſſori tradita.} Q. Minucius ſucceſsiſſe dicitur M. Heluio, cum tamen Heluius ulteriorem Hiſpaniam Minucius citeriorem ſit ſortitus, quia Heluius ex ſua prouincia decedens, in aliena rem bene geſsit, ideſt in citeriore. Quia uero Minucius citeriorem obtinuit, iccirco ſucceſſor eius appellatur. Quare nihil mutandum eſt, contra atque cenſet Glareanus. SOCIIS ſpem pro te oſtendendam cenſet.} Vet. lib. Oſtentandam. Sic paulo poſt. Conſul ubi ſatis, quod in ſpeciem fuit, oſtentatum eſt. Huius conſilii Catonis meminit Frontinus lib. IIII. IVGVM, quo exuit.} Vet. lib. Iugum, quo ſe exuit. NVMERVM non ſcribit.} Vet. lib. Non adſcribit.

271 IN Turdetaniam proficiſcitur.} Loquitur de Catone cos. in Turdetaniam mouente. Qua de re ſic Cato in oratione de conſulatu ſuo auctore Cariſio. Inde pergo porro ire Turtam. Item. Itaque porto in Turtam proficiſcor ſeruatum illos. Dixit enim Turtam, pro Turdetaniam, ſiquidem Turdetani, Turduli, & Turti etiam appellati ſunt, auctore Stephano, qui ita ſcribit. τυρδητανία χώρα τῆς ἰβηρίας. οἱ οἰκοῦντες τυρδητανοί, καὶ τυρδύλοι. ἀρτεμίδωρος δὲ τυρτυτανίας αὐτὴν καλεῖ, καὶ τύρτους τοὺς οἰκήτορας, καὶ τυρτανούς.

X. MILLIA Celtiberũ mercede Turduli conducunt.} Vet. lib. Turdetani conducunt. ut paulo poſt. Difficilius bellum in Turdetania prætori L. Manlio Celtiberi mercede exciti ab hoſtibus faciebant.

NON noſtra magis, inquit, quàm ueſtra refert, uos non tebellare.} Vet. lib. Non bellare. optime quia ait poſt. Si affectum erit, ne poſsitis rebellare. COMMEATVS tamen haud ſecus, quàm in pace ex agris caſtelliſq; hoſtium Romani portabant, dein ſæpe munimenta eorum uelut communi pacto commercio ptiuatis induciis ingredientes.} Glareanus ſuſpenſæ huic orationi deeſſe aliquid arbitratur. immerito. non enim uitium eſt in participio, Ingredientes, ut ſuſpicatut, ſed in uoce Dein, quæ uitioſa eſt pro, Perinde. hoc ſenſu. Romani portabant commeatus ex agris hoſtium haud ſecus, quàm in pace, perinde ſæpe munimenta eorum ingredientes. ideſt, æque ſæpe. Vitium ex compendioſa ſcriptura natum eſt. Perinde. Quod, Dein, factum eſt. IN caſtris prætorianis. Vet. lib. prætoriis. LACETANOS deuiam & ſyluestrem gentem.} Plutar. in Catone. κατεστρέψατο μὲν τὸ λακετανῶν ἔθνος. PRINCEPS Vergiſtanus.} Vergitanus lego. Nam ut ab Emporiis Emporitanus, ab Oreo Oritanus, ſic à Vergio Vergitanus, non Vergiſtanus oritur. DIE altero ad Sellaſiam ſuper Oenunta fluuium peruenit, quo in loco Antigonus Macedonum rex cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno ſignis collatis dimicaſſe dicebatur.} Hæc hiſtoria eſt apud Polybium lib. II. αὐτὸς δὲ κατὰ τὴν σελασίαν καλουμένην μετὰ τῆς δυνάμεως ἐστρατοπέδευε. & paulo poſt. τῆς δὲ ὁδοῦ μεταξὺ τούτων παρὰ τὸν οἰνοῦντα ποταμὸν φερούσης εἰς σπάρτην. Glareanus autem negat Polybium Oenuntis fluminis meminiſſe. Legit enim interpretem, qui profluẽs flumen imperire uettit. Eodem errore alij quidam ex noſtris ducti Q. Metellum Scipionem Pium, ex ſententia Dionis Aſiatici filium eſſe ſcripſerunt, cum Dio Naſicæ ſctibat. Aſiatici uero interpres, idque imperite. PROPE flumen præter urbem ſub ipſas Mænali montis radices.} Vrbem Lacedæmonem, flumen Eurotam intelligit. Itaque quia Mænalus non in Laconica eſt, ſed in Arcadia, Glareanus peritiſsimus emendator, Taygetum, ſubſtituendum putat. Ego autem nec Mænalum, nec Taygetum ptobo, ſed Menelaium legendum eſſe affirmu. Huius lectionis auctor eſt Polyb. qui libro quinto Eurotam flumen ad collis Menelaij radicem fluere ſcribit. his uerbis. τοῦ δὲ ποταμοῦ παραῤῥέοντος ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς μερῶν, ὃς καλεῖται μὲν εὐρώτας, συμβαίνει τοὺς βουνοὺς, ἐφ᾽ ὧν τὸ μενελάϊον ἐστὶ πέραν μὲν εἶναι τοῦ ποταμοῦ, κεῖσθαι δὲ τῆς πόλεως κατὰ χειμερινὰς ἀνατολὰς ὄντας τραχεῖς, καὶ δυσβάτους, καὶ διαφερόντως ὑψηλούς, ἐπικεῖσθαι δὲ τῷ πρὸς τὴν πόλιν τοῦ ποταμοῦ διαστήματι κυρίως, δι᾽ οὗ φέρεται μὲν ὁ προειρημένος ποταμὸς παρὰ αὐτὴν τὴν τοῦ λόφου ῥίζαν. Meminit autem ſæpius eius nominis. ita ut Stephanus etiam ita ſcriptum reliquerit. ἔστι καὶ χωρίον σπάρτης μενελάϊον.

272 IASSO, & Bargyllis.} Iaſo, & Bargyliis, ut ſupra. PRAEFECERVNTQVE ludis ipſum imperatotem.} Plutarchus item. ἀγωνοθέτης δὲ νεμείων ἀποδειχθεὶς ἐν ἄργει, τὴν πανήγυριν ἄριστα διέθηκεν.

SVNT qui non ex oppido ptoficiſcentem bellum geſsiſſe tyrannum tradant. Sed caſtris aduerſus Romana caſtra poſitis.} Agam (ut ſoleo) paucis nihil uitij hic locus continere uidetur, contra atque tradit Glareanus. duas enim contrarias opiniones de ratione belli à tyranno geſti expoſiturus eſt, unam, quam ipſe tueri uidetut, alteram, quam alij tradiderunt. quid ſentit ipſe? tyrannum ex oppido Lacedæmone exeuntem pugnaſſe, ac in oppido ipſo caſtra habuiſſe. quid alij? eundem non ex oppido exeunrem pugnaſſe, ſed ex caſtris, quæ ante Romana caſtra poſuerit. Glareanus autem ſine cauſa de uoce, proficiſcentem, laborauit.

273 T. SEMPRONIVM Longum.} Ti. Sempronium. ex conſulatu eius capit. AENOBARBVS.} Ahenubarbus. ut ſupra. T. IVVENTIVS Talua.} Vet. lib. Alna legendum eſt. Thalna. ex Capitolinis

pitolinis tabulis. Novvm ius in eo anno à Ferentinatibus tentatum. } Vet.li. Nouum ius eo anno
Vt loca ſenatoria ſecernerentur à populo. } Idem Pædianus in or. pro Cornelio cum ait. Id au-
tem confeciſſe iuſſu cenſorum Sex. Aelij Pæti, C. Cornelij Cethegi. Beaivs Pamphilus. } Bæ-
bius Tamphilus. ut ſupra. Tempsam L. Cornelius Merula & C. Salonius deduxerunt. } Deſi-
deratur nomen tertij Triumuiri.
Q. victorivs. } Vet. lib. Q. Fictorius. Mille enim ducentos ea ratione Achaia ha- 276
buit. } Sic Plut. in Quintio. ἐν δὲ τῇ ἑλλάδι χίλιοι καὶ διακόσιοι τὸ πλῆθος ἦσαν.
xvi. Per Epirum in Oricum unde erat traiecturus, uenit. } Vet. lib. Per Epirum Oricum, ut paulo 277
ante. per Theſſaliam, atque Epirum ducere Oricum iubet. Secvndo die aurum. } Vet. lib. Se-
cundo aurum, recte. præceſsit enim paulo ante. die primo. Arma, tela. } Plutarchus accuratius.
ἑλληνικὰ κράνη καὶ πέλτας μακεδονικὰς καὶ σάρισσας. Infecti argenti fuit decem, & octo millia pon-
do &c. } ἀργύρου δὲ τετρακισμυρίας τρισχιλίας διακοσίας ἑβδομήκοντα λίτρας. Avri pondo tria millia &c. }
Plutarchus. χρυσίου συγκεχωνευμένου λίτρας τρισχιλίας ἐπλακοσίας δέκα τρεῖς. Philipei nummi aurei qua-
tuordecim millia, quingenti xiiii. } Plutarchus. φιλιππείους δὲ χρυσοῦς μυρίους τετρακισχιλίους πεντακοσίους
δεκατέσσαρας. Praeaverunt ſpeciem triumpho. } Non eſt audiendus Glareanus, qui ſpecimen
legit. Speciem enim uertit Plutarchus. cum ait. παρεῖχεν ὄψιν. A. manlivs, P. Aelius, L. Apuſtius. }
Hos triumuiros in eadem colonia deducenda ſequenti anno uocat Cn. Manlium Vulſonem, P. Aelium
Tuberonem, L. Apuſtium Fulonem. Cum autem P. Aelius ſit is, ut ait, cuius lege deducebatur colonia,
profecto Q. Aelius legendum eſt. is enim tribunus pl. legem tulit. Vna Iunonis matutæ in foro
olitorio uota, locataque quadriennio ante à C. Cornelio conſule. } Duæ cauſæ ſunt, cur legendum ſit
Iunonis Soſpitæ. Vna, quod nuſquã alibi Iuno Matuta dicta eſt, ſed Mater Matuta, quæ græce λευκοθέα
eſt. altera, quod quadriennio ante C. Cornelius Iunoni Soſpitæ, non Matutæ uouiſſe ædem traditur.
uerba ſunt Liuij lib. xxxii. Conſul principio pugnæ ædem uouit Soſpitæ Iunoni, ſi eo die hoſtes fuſi,
fugatiq; eſſent. Idem etiam probe Glareano uidetur. Voverat eam decem annis ante Punico
bello P. Sempronius Sophus. Locauerat idem cenſor. } Hic P. Sempronius & in conſulatu & in cenſu-
ra Tuditanus, non Sophus dicitur à Liuio. Quare cognomen Sophus ex hoc loco delendum uidetur. pu
to tamen non eſſe reponendum, Tuditanus, ut cenſet Glareanus, ſed conſul. ut ita legatur. uouerat eam
P. Sempronius conſul, locauerat idem cenſor. Sic enim lib. xxix, ubi de P. Sempronio uouente ait.
conſul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ uouit. Errandi cauſam dedit compendioſa ſcriben
di ratio. Cos. Sopᵒ. Ita autem locutus eſt paulo ante. Vota, locataque quadriennio ante à C. Cornelio
conſule Gallico bello, cenſor idem dedicauit. L. porcivs Licinius. } Licinus. ex Capitolinis
tabulis. Megalesia, ludos ſcenicos C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules pri
mi fecerunt. } Eoſdem ædiles in ijſdem ludis faciendis edit etiam Pædianus in Cornelianam.
Concordiae, & libertati æque uiniuendæ eſſe. } Vet. lib. Libertatis. Ita autem legendum eſſe
alio loco, ubi de eiuſmodi dicendi genere docui, oſtendi. Ad d quinquageſimum octauum an-
num. } Quinquageſimum ſextum legendum eſſe alio loco doceo, in chronologia. in uet. li. eſt. dviii.
Menda ex notis eſt nata, cum debeat ſcribi dlvi. l. enim in v uerſum eſt, & v in duo ii. ut alias.
Tribvnos plebeios adiſſent. } Vet. lib. Tribunos plebis. Ligvrvm decem millia. } Vet. lib.
xv. millia. Ob eas res tumultum eſſe. Decreuit ſenatus tribunos plebei non placere cauſas milita-
res cognoſcere. } Pulcherrimum ſenſum inepta uerborum interpunctio deprauauit. Sic autem inter-
pungendum cẽſeo. ob eas res tumultum eſſe decreuit ſenatus. tum infer. tribunos plebis &c. loquitur de
tumultu Gallico, de quo ſic Cicero in vii philippica. Poteſt eſſe bellum ſine tumultu, tumultus eſſe
ſine bello non poteſt. quid enim aliud eſt tumultus, niſi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? unde
etiam nomen ductum eſt tumultus. Itaque maiores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus. tu
multum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. grauius autem
eſſe tumultum, quàm bellum hinc intelligi licet, quod bello Gallico uacationes ualent, tumultu non
ualent. & Philip. v. Tumultum decerni iuſtitiam indici, ſaga ſumi dixi oportere. Sic hoc loco ſenatus de
creuit, ut tumultus eſſet, quia Boij ad rebellionem ſpectabant. Triavnos plebeij. } Plebis. ex
Vet. lib. Et ut L. Cornelius conſul. } Veter. lib. Et uti L. Cornelius conſul. Menippvs, &
Hegeſianax principes regiæ legationis erant. } Appianus meminit huius legationis in Syrio, additque
Lyſiam, his uerbis. καὶ πρέσβεις ἐς ῥώμην ἔπεμπε λυσίαν τε καὶ ἡγησιάνακτα, καὶ μένιππον. Esse autem tria
genera fœderum, quibus integre paciſcerentur amicitias ciuitates. regesque. } Ver. lib. Inter ſe paciſce-
rentur. non integre, optime. ſic paulo poſt. amicitiam ſociali fœdere inter ſe iungendam.
Ita ab Antiocho. } Vet. lib. Ita & ab Antiocho. Aristonem quendam Tyrium. } Mer 278
catorem fuiſſe ait Appianus in Syrio. Ἀρίστωνα δ' ἔμπορον τύριον ἐπὶ προφάσει τῆς ἐμπορίας ἔπεμπε πρὸς τοὺς φίλους.
Suffetes. } Sufetes. ut ſupra. Ipse de tertia uigilia nauem conſcendit. } Vet. lib. Ipſe deinde ter
tia uigilia. Praeter iudicium eiuſdem Ariſtonis. } Vet. li. Indicium. Emporia uocant eam
regionem. ora eſt minoris Syrtis. } Horum Emporiorum meminit non ſolum Liuius lib. xxix, ſed
etiam Polyb. lib. i. ἅμα δὲ τούτοις καὶ τὰς παρακομιζομένας ἀγορὰς ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς καλουμένων ἐμπορίων. ἐφ' αἷς εἶχον
τὰς μεγίστας ἐλπίδας. & li. iii. μήτε τοὺς κατὰ τὴν μακρὰν σύρτιν τόπους, ἃ καλοῦσιν ἐμπόρια διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας.

IN LIBRVM XXXV.

279 P. CORNELIVS Cn. F. Scipio. } Is qui uir optimus à ſenatu iudicatus fuerat. IDEM proprætor Luſitanos. Vet. lib. Idem pro prætore Luſitanos. quod eſt prorogato ultra præturam prætorio imperio. IN HOC diſcrimine ludos Ioui ſi ui fudiſſet, cecidiſſetque hoſtes, proprætor uouit. } Vet. lib. Si fudiſſet, cecidiſſetque hoſtes prætor uouit. prætorem autem uidetur uocare eum, qui cum prætorio erat imperio. alioquin proprætore legendum eſt. PVGNATVM inde haud procul Ilipa urbe eſt. } Vox, Inde, ſuperuacanea eſt, & à ueteribus, quos legi, libris abeſt. T. SEMPRONIVS prioris anni conſul. } Ti. Sempronius. ut ſupra.

280 HOSTIVM exercitum, cuius delendi oblata fortuna fuerat, non deletum. } Vet. lib. pro, Non deletum, habent, Elapſum. Sequitur. n. Hoſtes è manibus emiſſos. ITA libero fœnore obruebant debitores. Cuius coercendi cum ratio quæreretur. } Vet. lib. Cernendi, pro, coercendi, Quod placet. Sic. n. lib. VI. Quia nolint conſpici ſummam æris alieni. Item. deinde inſpecto ære alieno, initaq; ratione minuẽdi eius. Sic hoc loco, quærunt rationem cernendi fœnoris, proptereaque profiteri cogunt eos, qui pecunias crediderint. Itaque ait. Poſtquam detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti.

FERALIA quæ proxime fuiſſent, diem finiri placuit. } Ante legebatur Fœneralia. Gelenius, Feralia immutauit. Mihi placet magis prior lectio. Proxima enim Fœneralia uocat, diem, quo proxime de fœnore conſtringendo actum erat. Iuſſerunt ergo, ut omnes ſocij profiterentur pecunias, quas credidiſſent Romanis ab illo die, quo cautum erat, ne ciuis ciuem fœnore opprimere poſſet. Cui legi fraus facta fuerat nomina in ſocios tranſcribendo. SEX. Aelius Pætus, & Cn. Cornelius Cethegus. } C. Cornelius. ea cenſura Capitolina. EODEM anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumuiri deduxerunt Cn. Manlius Vulſo, L. Apuſtius Fullo, P. Aelius Tubero. cuius lege deducebantur tria millia peditum fere, CCC equites. numerus exiguus pro copia agri. } Vet. lib. habent, pro deducebantur, deducebatur. Quæ lectio me admonuit locum hunc ita mendoſe legi, ut ſententiæ Liuianæ ſanitas non extaret. Extabit autem certe, ſi non ſolum, deducebatur, ſed pro fere, iere, legerimus. Ita. Aelius Tubero cuius lege deducebatur. i. colonia. Tria millia peditum iere, CCC equites. Sic paulo poſt in alius coloniæ deductione. Tria millia & ſeptingenti pedites ierunt, trecenti equites. Quod autem ſcriptum eſt in agrum Ferentinum. legendum eſt in agrum Thurinum. primum quia Vet. lib. habent Trentinum, Tum autem quia ſuperiore anno dixit. Exitu huius anni Q. Aelius Tubero tribunus pl. ex s. c. tulit ad plebem, plebesque ſciuit, ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in agrum Thurinum deduceretur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium eſſet, in Bruttios Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Craſsipes. in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Aelius, L. Apuſtius. Porro autem legendum eſt. Q. Aelius Tubero. quia ait. Cuius lege deducebatur. at Q. Tubero legem tulit, non P. EO propior inuidiæ. } Vet. lib. Inuidiam. PRO legato, & participe adminiſtrandi belli. } Vet. lib. Adminiſtrati. Recte. nam dixit: L. Quintius qui claſſi in Græcia præfuerat. VT præferetur candidato, quem Africanus frater ducebat. } Vet. lib. Quẽ Africanus, fraterque ducebant. Significat autem Cn. Scipionem à P. & L. Scipionibus Africano, & eo, qui poſt Aſiaticus dictus eſt, eſſe deductum. AENOBARBVS. } Ahenobarbus. ut ſupra. FVLVIVS Centimalus. } Centumalus. ut ſupra. ATTILIVS Seranus. } Atilius Serranus. ut ſupra.

BEBIVS Pamphilus. } Bæbius Tãphilus. ut ſupra. RAPHIAE in Phœnice. } Steph. ῥαφία πόλις συρίας.

281 AD Piſidas, qui circa Selgam incolunt. } Steph. Σέλγη πόλις πισιδίας. VILLIVS cum Piſidiæ bello occupatum eſſe regem audiſſet, Epheſum profectus. } Hoc de P. Scipione ait Appianus. ῥωμαίων δὲ πρέσβεις ἦσαν οἵ τε ... καὶ ὁ σκιπίων ἐπὶ τὸν βασιλέα ἄρτι οἰχόμενον ἐς Πισίδας ἐν ἐφέσῳ περιμένων. RESPONDISSET Alexandrum. } Vet. lib. Reſpondiſſe: ita paulo poſt: Dixiſſe. ſic Appianus. τοῦ σκιπίωνος ἐρομένου τίς δοκεῖ οἱ στρατηγὸς ἄριστος γενέσθαι, τὸν ἀννίβαν εἰπεῖν, ὁ μακεδὼν ἀλέξανδρος. TVM riſum obortum Scipioni, Scipionem ſubieciſſe. Sic Appianus. ὡς δὲ αὐτὸν ὁ σκιπίων εἶδεν ἀπομηκύνοντα τὴν σεμνολογίαν ἔφη γελάσαι. ANTIOCHO, quam ſimilem daret ſedem, ut procul ab ſe honorem eum quoque ablegaret, non habuiſſet. } Perſpicue legendum eſt, Per honorem.

282 ANNIBAL non adhibitus eſt in conſilium propter colloquia cum Villio ſuſpectus regi, & in nullo poſtea honore habitus. Primo eam contumeliam tacitus tulit, deinde. } Ex ueteribus libris. Verbum EST. tolli debet, ut omnia ad uerbum TVLIT referantur. PROFICISCI ambo in prouincias placuit. } Vet. lib. Ambos.

283 AEDES liberæ Attalo, ac lautia decreta. } Vet. lib. Aedes liberæ. locus, lautia decreta. ut lib. XXX. Aedes liberæ, loca, lautia legatis decreta. NAVIS erat quadriremis uetus capta annis octoginta ante. } Quadraginta, legendum ex Plutarcho. qui meminit huius nauis in Philopœmene. his uerbis. ἀλλὰ καὶ ναῦν τινὰ παλαιὰν μὲν, ἔνδοξον δὲ δι᾽ ἐτῶν τεσσαράκοντα κατασπάσας ἐπλήρωσεν. PVTREM eam admodum. } Vet. lib. Putrem iam admodum. AC TVM prætoria naue præcedente claſſem. } Ex uet. lib. Legendum eſt. Hac tum. Veterem enim nauem pro prætoria uſurpatam à Philopœmene ait.

IPSE Philopœmen in leui ſpeculatoria naue fuit, nec ante fugæ finem, quàm Patras uentum ſit, fecit. } Lege, in leui piſcatoria naue fugit. Ita enim maius periculum Philopœmenis oſtenditur.

TERTIA

Tertia parte copiarum ab obſidione Gythei abducta ad Pleias poſuit caſtra. Imminet is locus & Leucis,& Acris. } Legendum eſt.ad Eliam,non ad Pleias,quas merito queritur Glareanus ſe in Laconica non reperire.item Acrijs,non Acris, id docet locus unus Polybij, qui eſt lib.v.ubi horum oppidorum omnium meminit. Eius uerba ſunt. μεταλαβόμενος δ' αὖθις ἐποιεῖτο τὴν πορείαν παρὰ τὸν ναύσταθμον τῶν λακεδαιμονίων, ὃ καλεῖται μὲν γύθιον. ἔχει δὲ ἀσφαλῆ λιμένα. τῆς δὲ πόλεως ἀπέχει τριάκοντα στάδια. τοῦτο δὲ ἀπολιπὼν κατὰ πορείαν δεξιὸν κατεστρατοπέδευσε περὶ τὴν ἑλίαν, ὅ τις ἐστὶν ὡς πρὸς μέρος θεωρουμένη, πλείστη, καὶ καλλίστη χώρα τῆς λακωνικῆς. ὅθεν ἀφεὶς τὰς προνομὰς, αὐτόν τε τὸν τόπον τοῦτον κατεπυρπόλει, καὶ διέφθειρε τοὺς ἐν αὐτῷ καρπούς. ἐφικνεῖτο δὲ ταῖς προνομαῖς, καὶ πρὸς ἀκρίας, καὶ λεύκας.

Vnum de auxiliaribus. } Vet.lib.Ex auxiliaribus. Captiqve in ea fuga ſunt. } Vet.lib. 284
Captique in fuga ſunt. Dvarvm portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barboſthenem ferunt. } Pheras in agro Laconico non reperies, ſed Pharim teſte Stephano, qui inquit. φάρις πόλις τῆς λακωνικῆς. οἱ πολῖται φαρῖται, ὡς παυσανίας. ὅμηρος. φᾶριν τε σπάρτην τε. Pauſanias in Laconicis. ἀμύκλας, καὶ φᾶριν coniungit.

Magnae cum ob eleganter actam uitam auctoritatis, tum. } Vet. lib. Magnæ tum cum ob.i. 285
magnæ eo tempore auctoritatis. alij. Magnetum,per uitium. Eoqve ipſo tempore Thoas princeps gentis,quem miſerant ad Antiochum,redierat. } Videndum eſt etiam,atque etiam,quid ſit,quod paulo ante dixit hoc eodem libro. Thoas prætor Aetolorum legatos cenſuit circa reges mittendos. Democritus ad Nabin,Nicander ad Philippum, Dicearchus frater prætoris ad Antiochum eſt miſſus, nunc uero ab Antiocho Thoantem rediiſſe ait. Appianus quidem Thoantem legatorum, qui miſſi ad Antiochum ſunt principem facit.cum ait in Syrio. Ἀντιόχῳ δὲ ἧκον αἱ τῶν αἰτωλῶν πρέσβεις, ὧν θόας ἦρχεν. Qui locus me admonet ut hoc loco legam. Princeps legationis,quam miſerant ad Antiochum. Nvnc quoque inquit.Si modo uos quæ inchoaſtis. } Qui ita interpungunt hæc uerba,orationis initium à uoce,ſi,ducunt,cum ſit ducendum à uoce, Nunc. Sunt autem ita diſtinguenda uerba,ut à uoce, ſi modo uſque ad uocem,exitum,parentheſi concludantur. Qvam ſenatum Romanum cum Antiocho laniſtis Aetolis nō ſine motu magno generis humani,& pernicie Græciæ dimicare. } Antea legebatur cum Antiocho admiſtis Aetolis, quo pacto legitur in ueteribus libris. Quamobrem non uideo cur diſplicuerit hæc lectio Gelenio, & cur hoc loco metaphoram à gladiatoribus, & laniſtis ductā tantopere adamarit.

Omnia nouare uelle. } Vet.lib.Nouari. Pro ſe quiſque reuocare iubebant. } Vet.lib.Reuocari.

Evm totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. } Vet.lib.Eum potius,hoc ſenſu.Qui tyrannum interfeciſſet Lacedæmoniorum, tantum abfuturum, ut rem ingratam Lacedæmonijs faceret, ut gratiam potius ab illis iniret. Peditvm, equitumque, ac nauium. } Vet.lib. Peditum,equitū, nauiumque. Svvm. conſilium meo interponet. } Vet. lib. in eo.i.in ea re aggredienda & agenda.

Ponere haſtas equites Alexamenus iubet,& ſe intueri. } Miratur Glareanus Alexamenum iuſſiſſe,ut equites ponerent haſtas,cum tamen duobus poſt uerſibus dicat. Iacentem equites confodiunt. 286
Eſt autem accipiendum ponere non pro,abiicere, ſed pro,reclinare. Intellexit enim Alexamenus,erectas haſtas conſpectum ſui equitibus eſſe interſepturas,quos ſe intueri iubebat, tanquam quid ipſe facturus eſſet ignaros. Sic libro primo. Tulius Hoſtilius ſuos erigere haſtas iuſsit,ne ſocios Albanos fugientes uiderent. Non ergo eos iuſsit haſtas abiicere,ſed inuadendi cauſa eas pectori apponētes ad ſe imitandum præſto eſſe. Nec mouiſſet ſe quiſquam,ſi extemplo poſitis armis uocata in concionem multitudo fuiſſet,& oratio habita tempori conueniens. Frequentes inde retenti in armis Aetoli ſine iniuria cuiuſquam. } Ne hæc quidem inter ſe repugnant, Poſitis armis, & Retenti in armis,ut uidetur. Hoc enim uult Liuius. Nec ſe quiſquam Lacedæmoniorum mouiſſet, ſi Alexamenus interfecto eorum tyranno arma poſuiſſet, & uocata multitudine in concionem orationem tempori conuenientem habuiſſet. Retinuit ergo Aetolos in armis, ſed tamen ſine iniuria cuiuſquam. Itaque omnia in maturandam perniciem Alexameni, & ſociorum ſunt acta. Occvpata erat. } fuerat. ex Vet. lib.

Micthon. } Mictio. ex Vet. lib. Hic ab Appiano dicitur. μικθίων. Cvm Romanus ut integros increparet Magnetas. } procul dubio. Ingratos legendum eſt. Hoc elicitur ea ſuperioribus uerbis his. Quintius quidem adeo exarſit ira,ut manus ad cœlum tendens,deos teſtes ingrati, ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Divtivs alter, ſed ſegnior. } Vet. lib. Diutior. Sortes duæ urbanaque,& inter ciues,ac peregrinos. } Vet. lib. Vrbana peregrinaque & inter ciues,ac peregrinos. ego, urbana. peregrinaque. reliqua enim gloſſema ſunt.

Minvs quempiam ei claſsi. } Vet. lib.quenquam. Impetvs relangueſcat regis. } Vet. 287
lib.elangueſcat. Sic paulo poſt. Non eſſe elangueſcendum. Neqve uindice libertatis ullo indigere. } Vet. lib. Egere. Iam inde a Barcillæ morte, & quæ ſecutæ eam fuerant. Vet. lib. Iam inde à Bracchillæ morte, & quæ ſecuta eam fuerant. Maria, terras inani ſonitu uerborum. } Vet. lib. Terrasque. Aminander uxorem Apamiam Alexandri cuiuſdam Megalopolitani habebat. } Iiſdem prope uerbis hanc rem perſequitur Appianus in Syrio. Vxorem autem Ἀπάμαν uocat.

Elymaeos, & Caddusios. } Caddusios, ſcribe. ſic enim Polybius lib. v. ἐλυμαίους, καὶ καδδουσίους. 288
Ex legatorum ſermone potuiſſet apparere. } Vet. lib. potuiſſe. Est autem res ſimillima cænæ Chalcidenſis hoſpitis mei. } Idem Plutarchus in Flaminino. & in Apophtegmatis.

Templvm eſt Apollinis Delium. } Appianus in Syrio. Δήλιον ἐστὶ ἱερὸν τὸ χώριον Ἀπόλλωνος.

Sed expertæ potius,ſpectatæque Romanorum fidei credere. } Vet. lib. Sed expertæ toties,ſpectatæque. Nihil immo tam alienum rebus ueſtris eſt. } Vet. lib. Nihil tam uanum, imo tam alienum rebus ueſtris eſt.

IN LIBRVM XXXVI.

M. Acilivm Glabrionem conſules. } Plutarchus in Quinctio μάνιον ἀκίλιον, Appianus in Syriaca ἀκίλιον μάνιον γλαβρίωνα, Capitolini auctores M'. Acilium Glabrionem uocant.

289 L. Valerivm, ſi ita uideretur, proprætorem in prouincia retinere. } Vet. lib. pro prætore.

Dvas decimas frumenti. } Vet. lib. decumas. Recte. Hinc enim decumani dicti, qui decumas redimunt. Pædianus. Qvi ſenatores eſſent, quibusque ſententiam in ſenatu dicere liceret. } Sic locutus eſt lib. XXXIII. conſules, inquit, edixerunt, quoties ſenatum uocaſſent, uti ſenatores, quibusque in ſenatu ſententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuenirent. Quid autem interfuerit inter eos, quibus licebat in ſenatu ſententiam dicere, & ſenatores, docet Feſtus his uerbis. Qui poſt luſtrum conditum ex iunioribus magiſtratum cæpere in ſenatu ſententiam dicunt, non tamen ſenatores uocantur, antequam in ſenioribus ſint cenſi. & Gellius his. Qui nondum à cenſoribus in ſenatum lecti erant, ſenatores non erant, ſed quia honoribus populi uſi erant, in ſenatū ueniebant, & ſententiæ ius habebant. Nam & curulibus magiſtratibus functi, qui nondū à cenſoribus in ſenatū lecti erant, ſenatores nō erant, & quia in poſtremis ſcripti erant, nō rogabantur ſententias, ſed quas principes dixerant, in eas deſcendebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoque conſules, cum ſenatores in curiam uocant, ſeruandæ conſuetudinis cauſa tranſlatio utuntur. Senatores, quibusq; in ſenatu ſententiam dicere licet. Carthaginienses tritici modium mille, hordei quigenta millia. } Summa tritici mendoſe uidetur eſſe. nam lib. XLIII. ijdem carthaginienſes tritici decies centum millia, hordei quingenta pollicentur. Idem ex ſumma etiam oblata à Maſſaniſa & hoc tempore & illo poteſt intelligi. Barcillae. } Brachillæ. ut ante dixi. Per multa iam ſecula. } Sæcula, cum diphtongo. In Capitolinis lapidibus, LVDI SAECVLARES. Labente egregia quondam diſciplina gentis, & multorum eo ſtatu, qui diuturnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet. } Ex hoc loco, quem deprauatum eſſe cenſet Glareanus, hunc ipſe elicio ſenſum. Bœotiam cauſas in ſpeciem iræ aduerſus Romanos habuiſſe, Brachillæ necem, & illatum Coroneæ à Quinctio bellum, reuera autem, quod per multa iam ſæcula publice, priuatimque egregia quondam diſciplina gentis laberetur, atque is reip. ſtatus qui in multorum poteſtate eſt, qui diu conſeruari non poteſt, niſi nouarum ſæpe rerum mutationes exiſtant.

290 Ipse cum omnibus terreſtribus copijs in Byllinum agrum procedes, inde Græciæ præſidebis, & ſpeciem Romanis traiecturum te præbens, &, ſi res popoſcerit, traiecturus. } Glareanus Byllionium legit. puto tamen Byllinum ferri poſſe. Byllidis enim agrum intelligit, quæ urbs in Illyrio maritima eſt, auctore Stephano. βύλλις πόλις ἰλλυρίδος παραθαλασσία. Hæc autem uerba græce ſic expreſsit Appianus in Syriaca. αὐτὸν δὲ σὺν τῷ πεζῷ παντὶ προκαθήμενον τῆς ἑλλάδος ἀγχοῦ τῆς ἰταλίας δόξαν ἐμποιεῖν ἐσβαλεῖν, καὶ εἰ δύναιο ποτὲ, καὶ ἐσβαλεῖν. & Plutarchus in Bruto. τοὺς περὶ τὴν βυλλίδα τόπους. Idem Stephanus Bullinos populos eſſe ad Illyricum ait. Nisi quod ad claſſem, copiasque accerſendas ex Aſia Polyxenidam miſit. } Hoc ſic Appianus. πλὴν ὅτι πολυξενίδας ἐπὶ τὴν στρατιὰν ἐς τὴν ἀσίαν ἐπέμφθη; Itaqve qui ad tempus fortunam eſſet in conſilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem miſit. } Hanc ſententiā ſic etiam uertit Appianus. ὧν πυθόμενος ὁ φίλιππος ἐνδοιάζων ἔτι, καὶ περισκοπῶν ὁποτέροις προσθοῖτο, αὐτοῖς εἵλετο τὰ ῥωμαίων, Βαιβίον τε στρατηγὸν αὐτῶν ἄρχοντα τινὸς πλησίον στρατοῦ καλέσας ἐλθεῖν ἐς τὸ χωρίον, &c. Occvpat Pellinæum. } Strabo lib. IX. πελλιναῖον item uocat. at Sthephanus πελλίναν. Inquit enim. πελλίνα πόλις θετταλίας ἐν τῇ φθιώτιδι.

291 M. Baebivs interim cum Philippo in Daſſaritijs congreſſus Ap. Claudium ex communi conſilio ad præſidium Lariſſæ miſit, qui per Macedoniam magnis itineribus &c. } Appianus hæc ita. καὶ ὁ βαίβιος θαρρήσας αὐτίκα ἔπεμπε διὰ τῆς μακεδονίας ἄππιον κλαύδιον μετὰ δισχιλίων πεζῶν εἰς θετταλίαν.

Rex Chalcidem à Demetriade profectus amore captus uirginis Chalcidenſis Cleoptolemi filiæ, cum patrem primo adlegando, deinde coram orando fatigaſſet, inuitum ſe grauioris fortunæ conditioni illigantem, tandem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat, & reliquum hyemis oblitus, quantas ſimul duas res ſuſcepiſſet, bellum Romanum, & Græciam liberandam, omiſſa omnium rerum cura in conuiuijs, & uinum ſequentibus uoluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis, quam ſatietate earum in ſomno traduxit. } Hæc ex Polybij lib. XX ſumpta ſunt, ſi Athenæo credimus, qui libro X ita ſcribit. Ἀντίοχος δὲ ὁ μέγας ἐπικαλούμενος, ὃν ῥωμαῖοι καθεῖλον, ὥς ἱστορεῖ πολύβιος ἐν τῇ εἰκοστῇ, παρελθὼν εἰς χαλκίδα τῆς εὐβοίας συνετέλει γάμους πεντήκοντα μὲν ἔτη γεγονὼς, καὶ δύο μέγιστα τῶν ἔργων ἀνειληφὼς τήν τε τῶν ἑλλήνων ἐλευθέρωσιν, ὡς αὐτὸς ἐπηγγέλλετο, καὶ τὸν πρὸς ῥωμαίους πόλεμον. ἐρασθεὶς γοῦν παρθένου χαλκιδικῆς, κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν ἐφιλοτιμήσατο γῆμαι, οἰνοπότης ὢν, καὶ μέθαις χαίρων. ἦν δὲ αὕτη κλεοπτολέμου μὲν θυγάτηρ ἑνὸς τῶν ἐπιφανῶν, κάλλει δὲ πάσας ὑπερβάλλουσα, καὶ τοὺς γάμους συντελῶν ἐν τῇ χαλκίδι αὐτόθι διέτριψε τὸν χειμῶνα τῶν ἐνεστώτων οὐδ' ἥν τινα ποιούμενος φροντίδα, ἔθετο δὲ καὶ τῇ παιδὶ ὄνομα εὔβοιαν. Eadem ſcribit Plutarchus in Flaminino. Porro autem, quod ait Liuius, Adlegando fatigat, id eſt, per legatos ſolicitat.

Itaqve principio ueris cum per Phocidem Cheroneam, quo conuenire omnem undique exercitum iuſſerat, ueniſſet, facile animaduertit nihilo ſeuetiore diſciplina, quàm ducem hybernaſſe. ξ Quærit Glareanus quo modo ex Chalcide per Phocidem Chæroneam Antiochus uenerit. quam autem quæſtionem ponit non recte explicat. Chalcidem enim accipit Aetoliæ, non Eubœæ, parum ſcite. Eſſe autẽ legendum, Per Phocidem in Acarnaniam cum Liuius, tum Appianus oſtendunt. Liuius paulo poſt ita. Rex præſidio Medione impoſito, & in quibuſdam alijs Acarnaniæ oppidis Thyrium diſceſsit, & per Aetoliæ, ac Phocidis urbes Chalcidem redijt. Appianus etiam apertius ſic. ἀρχομένου δ' ἔαρος ἐμβαλὼν ἐς ἀκαρνανίαν ᾔδετο μὲν τὴν ἀργίαν τοῦ στρατοῦ δυσέργως πρὸς ἅπαντα ὄντος. Item. ὑπαγαγόμενος δὲ ὅμως τινὰ τῆς ἀκαρνανίας, καὶ τὰ λοιπὰ πολιορκῶν. ἐπεὶ τάχιστα ῥωμαίους ἐπύθετο περᾶν τὸν ἰόνιον ἐς χαλκίδα ἀνεζεύγνυ. Stratvm Aetoliæ. ξ Stephanus Stratum Acarnaniæ eſſe ait. Romanae claſsis, quæ cum Attalo. ξ Lege. Attilio. Eſt enim A. Attilius claſsis Ro. præfectus. Medronem, & Tyrreum. ξ Medionem habent lib. uet, & recte, eſt enim Medion oppidum ad Aetoliam auctore Stephano. μεδίων πόλις πρὸς τῇ αἰτωλίᾳ. Item Thyrium ſcribendum eſt, quod eſt Acarnaniæ oppidum teſte eodem. ἐστὶ καὶ θύριον ἀκαρνανίας, διὰ τοῦ ιστὸ ἐθνικὸν θυριεύς. Peterent'qve ab eo, ut Medeonis ſuper tanta re conſultare in concilio Acarnanum pateretur. ξ Vet. lib. Medios, habent. Aperte tamen legendum eſt, Medionios. inquit enim Stephanus ciues Medionis oppidi eſſe μεδιωνίους. In eam legationem Mneſilochus, & qui eius factionis erant, collecti, ξ Vet. lib. Coniecti. egregie. Sic eſt locutus lib. xlv. Tribum ſortirentur, in quam omnes, qui ſeruitutem ſeruiſſent, conijcerent. Eodem modo legendum eſt apud Ciceronem in v. Philippica Totum denique comeſſationis Antonianæ chorum in tertiam decuriam iudicum ſcitote eſſe coniectum, non collectum, ut uulgo legitur. Thyrenses. ξ Thyrienſes. à Thyrio. Nam Stephanus ait gentem θυριεῖς appellari. In Daſſaretis congreſsi. ξ Daſſaritis. quippe qui auctore Stephano aut δασσαρῆται, aut δασσαρῖται uocantur. Brebivs Phacium eſt aggreſſus. ξ Ante Philacium legebatur, eſt autem in uet. lib. Phacium, quod nõ probat Glareanus, quia nomen ſit æque, ac prius obſcurum. Stephanum enim non legit, apud quem eſt ita. φάκιον πόλισμα θετταλίας. θουκυδίδης δ. τὸ ἐθνικὸν, φακιεύς. Phestvm eadem celeritate capit. ξ φαιστὸς apud Ptolemeum. Itaque diphtongus apponenda eſt, Chyretias hinc, & Eritium occupat. ξ Eritium, inquit Glareanus, ubi reperias, uix equidem ſcio. optime. non enim Eritium, ſed Fricium eſt legendum, quod eſt ſupra Thermopylas auctore Stephano. φρίκιον ὄρος ὑπὲρ θερμοπύλων λοκρικὸν, ἀφ' οὗ φρικάνες καὶ φρικανεῖς οἱ αὐτόθι οἰκήσαντες. Per eos forte dies M. Acilius conſul cum decem millibus peditum, duob. millibus equitum, xv elephantis mari traiecto, pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militum tribunos iuſsit. ξ Hæc ſic uertit græce Appianus. ῥωμαῖοι δὲ ὑπὸ ἀκιλίῳ τῷ τότε ὑπάτῳ ἱππεῦσι δισχιλίοις καὶ πεζοῖς δισμυρίοις, ἐλέφασί τισιν ἡγεμὼν τοῦ αἰκιλίου γλαβρίωνος ἐς ἀπολλωνίαν ἐκ βρεντεσίου διαβάλλοντες ἐπὶ θετταλίας ἐβάδιζον, καὶ τὰς πόλεις ἐξῄλαυνον τῶν πολεμίων. Non eſt autem menda apud Liuium, qui non xx millia peditum, ut Appianus, ſed x millia, ſcribat. Etenim & ante, & poſt etiam duas tantum legiones primam, & tertiam adduxiſſe Acilium ait.

Et Philippus Megalopolitanus, ξ Sic Appianus. καὶ τὸν μεγαλοπολίτην φίλιππον αἰχμάλωτον ἔλαβον.

Caetera multitudo Athamanum, aut militũ Antiochi regis, quę in præſidijs deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi eſt. fuere autem ad tria millia hominum. ξ Appianus ita. ἦσαν δὲ καὶ τῶν ἀντιοχείων ἐς τρισχιλίους. In itinere ab Pieria, & Metropoli. ξ Supra oſtendi. ab Pialia, & Metropoli eſſe legendum, auctore Stephano. urbem enim in Theſſalia quærimus Metropoli finitimam. Ita Athamania omnis in ius ditionemque Philippi conceſsit. ξ Appianus ita. Καὶ ὁ φίλιππος ἐς ἀθαμανίαν ἐμβαλὼν πᾶσαν αὐτὴν ὑπήκοον ἔλαβε ἀμυνάνδρου φεύγοντος ἐς ἀμβρακίαν. Proernam inde recepit. ξ Quia Strabo lib. ix. Πρόερναν edit, nihil muto. quanquàm Stephanus Proærna neutro genere ſcribendum eſſe docet. Πρόαρνα πόλις μαλιέων, ἢ δ ετέρως. οἱ οἰκήτορες προάρνιοι.

Iam et ipſe eo decem millia fere peditum ex ijs, qui poſtea uenerant ex Aſia expleta, & equites 292
quingentos duxit. ξ. Appianus ita. γενομένων δὲ τούτων, τῶν μὲν οἰκείων πεζῶν μυρίων, καὶ ἱππέων πεντακοσίων, ἐπὶ δὲ τούτοις διὰ τινῶν συμμάχων θερμοπύλας κατέλαβε. Ab Leucade. ξ Vet. lib. Ab Leucate. Sic Vergil. Feruere Leucaten. Item. Leucatæ nimboſa cacumina montis. Sic alibi Liuius. Ante ſaltum Thermopylarum ſeptentrionem uerſus Epirus & Perræbia. ξ Epirum ante ſaltum Thermopylarum: ad ſeptentrionem eſſe, recte dictum eſſe, & ſine librorum menda, contra quàm tradidit Glareanus, inde intelligi poteſt, quod Atticam à tergo ad meridiem, & Eubœam inſulam collocat. Reliqua deſcriptio Thermopylarum, quatenus aut Occidentem ſpectant, aut Orientem ex Polymnia Herodoti ſumpta eſt. Thermopylarum enim, inquit, quæ pars montis Occidentem ſpectat, inuia, atque dirupta eſt uſque ad Oetam. Quæ autem Orientem, ea à mari excipitur. Ibi aquæ calidæ ſunt, quas Ollas indigenæ uocant, & ſupra ara Herculi extructa eſt. & murus, ſupra quem olim πύλαι, ideſt portæ erant. perſequitur deinde Leonidæ, & comitum Lacedæmoniorum mortẽ. qua locus ille nobilitatus eſt, ut paulo poſt ait. Liuius.

M. porcivm Catonem, & L. Valerium Flaccum conſulares legatos. ξ Appianus, Plutarchus, & Cicero in Catone tribunos militum appellant. Appianus ita. καὶ δύο τῶν χιλιάρχων μάρκον κάτωνα καὶ λεύκιον βαλέριον. Plutarchus de Catone. μαρίῳ δὲ ἀκιλίῳ χιλιαρχῶν. Cato apud Ciceronem. Quadriennio poſtquam conſul fui, tribunus militum depugnaui, apud Thermopylas M. Acilio Glabrioni conſuli.

INSTRVIT aciem conſul arcta fronte ad naturam,& anguſtias loci. § Appianus ſic. ἤδη δὲ καὶ μάλιστα ἐπῆγε τὸν στρατὸν ἀντιόχῳ κατὰ μέτωπον ἐς λόχον ὄρθιον διῃρημένον. LEVIS armaturæ partem ante uallum in primo locauit. § Eodem modo inſtructam aciem fuiſſe ab Antiocho tradit Appianus, prætorquam quod in dextro cornu iaculatores,in ſiniſtro elephantes collocatos fuiſſe ait, contra quàm ſcribit hoc loco Liuius.de Macedonibus autem pro Antiocho militantibus,non eſt, quod Glareanus dubitet.idem enim prodit Appianus his uerbis. Καὶ ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ψιλοὺς, καὶ πελταστὰς προμάχεσθαι τῆς φάλαγγος ἐκέλευσε, αὐτὴν δ' ἔστησε πρὸ τοῦ στρατοπέδου ἐπὶ δεξιᾷ δ' αὐτῶν τοὺς σφενδονήτας, καὶ τοξότας ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν. τοὺς δ' ἐλέφαντας ἐν ἀριστερᾷ καὶ τὸ στῖφος ὃ μετ' αὐτῶν ἀεὶ συνετάσσετο παρὰ τὴν θάλασσαν. item. ἐπεὶ δὲ αὐτοὺς ψιλοτέρους δεχόμενός τε καὶ διαχωρῶν, ἀμύνειν ἐνεῖν ἐπεδέξατο τοὺς μὲν ψιλοὺς ἡ φάλαγξ ἡ τῶν μακεδόνων διαστᾶσα ἐς αὐτὴν ἐδέξατο, &c.

VALLVM haſtis præ ſe obiectis fecerunt.§ Sariſſas Macedonicas intelligit. Sic.n. Appianus. καὶ τὰς σαρίσσας ἐν τάξει πυκνὰς προβάλλοντο. RHODONTIAM.§ Vet.lib. Rhoduntiã.græci item. ῥοδουντία. LILAEVM tamen eo die perſequuti ſunt hoſtem.§ In Vet.lib. legitur Carpeiam. Glareanus autem repoſuit, Lilęum, quod,ut ipſe ait,in eo itinere oppidum ſit, Carpeia nuſquam, Inſcite autem ipſum feciſſe, Appianus oſtendit, qui pro Carpeiam, Scarphiã edit his uerbis. μάλιστα μὲν ἐπὶ σκάρφειαν διώκων αὐτούς Eſt aũt Scarphia oppidũ prope Thermopylas, ubi pugnatũ erat, auctore Stephano. Σκάρφεια πόλις λοκρίδος τῶν Θερμοπυλῶν ἐγγυτάτω

293 NEC præter quingentos,qui circa regem fuerunt ex toto exercitu quiſquam effugit, etiam ex X millibus militum, quos Polybio auctore traieciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus. § Eadem ſumma eſt etiam apud Appianum. Ἀντιόχῳ δὲ σὺν τοῖς ἀνῃρημένοις ἀμφὶ τοὺς μυρίους. αὐτὸς δ' ὁ βασιλεὺς ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης τροπῆς μετὰ πεντακοσίων ἱππέων εἰς ἐλάτειαν διέδραμεν. ROMANORVM centum L interfecti. § Appianus item ait, prope ducentos. ῥωμαίων δ' ἀμφὶ τοὺς διακοσίους. CENEVM Eubœæ. § græci κήναιον. Itaque diphtongus apponenda eſt. QVAE nouiſsima agminis erant. § Vet.lib. Nouiſsimi. perſpicue uerum. ATQVE ad Hydruntum Italiæ traiecit. § Plutarchus, Brundusium,& Tarentum ait tranſmiſiſſe in Catone. καὶ διεπλεύσεν μὲν ἐν βρεντεσίῳ διατυχῶν, μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ ἐκεῖθεν εἰς τάραντα, καὶ τεσσάρας ἄλλας ὁδεύσας πεμπταῖος εἰς ῥώμην ἀπὸ θαλάσσης ἀφίκετο. Strabo autem lib. VI. tranſmiſsiones in Italiam è Græcia tres fuiſſe tradit, Tarentum, Brundusium,& Rhegium. Plinius uero lib. III. ab Hydrunte in Græciam tranſitum breuiorem ait eſſe,à Brundusio uero longiorem illum quidem, ſed certiorem.

A FLVMINE Aſoro. § Ex Strabone; Herodoto, Sequeſtre; Aſopo, legendum eſt. LAQVEIS, ut ſolet, exceptos declinabant ictus. § Vitruuius lib. IIII. Cap. XXIII. Alij laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipſis teſtodinibus euertunt.

ASSIDVO labore urente. § Vet.li. Vrgente. TRADITVS inter cæteros principes Aetolorũ,& Democritus, qui principio belli decretũ Aetolorũ, quo accerſendũ Antiochũ cenſuerant, T. Quintio poſcenti reſponderat, In Italia daturum, cũ caſtra ibi Aetoli poſuiſſent. § Idẽ Appianus ita. δημόκριτόν τε τὸν στρατηγὸν τῶν αἰτωλῶν ἐνταῦθα ὁ μάλιστα ἔλαβε κρυπτόμενον. ὃς φλεγμαίνων παρὰ τίτῳ ποτε ἐν ἰταλίᾳ στρατοπεδεύσειν

294 ET quia Lamia compoſita in tumulo eſt, tum regionem ea maxime deſpectat oppidum, qua breue interuallum uidetur. § Vet.lib. Poſita eſt. Cæterum ſenſus, quem ex his uerbis elicere Glareanus nõ poteſt, hic eſt. Et quia Lamia poſita eſt in tumulo, & oppidum deſpectat regionem maxime ea parte, qua breue interuallum eſt ad eam oppugnandam,& omnia ab illa parte in conſpectu ſunt, iccirco cum Romani Heracleam, Philippus Lamiam oppugnaret, non pari labore afficiebantur. Romani enim ſupra terram opera agebant. Macedones ſubtus cuniculis oppugnabant. ITA receſſum ab Lamia eſt,& propinquæ cladi urbis ipſi ne quid ſimile paterentur, effugerunt. § Lamia à Philippo oppugnata iuſſu conſulis liberatur, ut ipſa paulo poſt à conſule,& ab exercitu Romano capiatur, & præda Romanorum ſit, non Macedonum. Quem ſenſum non percepiſſe Glareanum ualde miror. PHANEAS legationis princeps. § Græci φαινέας. PROPE dicentem interfatus Romanum, Non in ſeruitutem, inquit. § Vet. libri ſatis docent, nocem huic orationi deeſſe, ſine qua uix ipſa conſiſtere poteſt. Ibi enim ita eſt. Prope dicentem interfatus Romanum Phæneas, Non in ſeruitutem, inquit. VT ad Coracem uentum (mons eſt altiſsimus inter Callipolin,& Naupactum) Callipolin in hoc tractu ſe legiſſe non meminit Glareanus. Itaque aut Callidromum, aut Chalcidem pro ea reponendam putat. Quam autem recte putet, oſtendit Appianus, qui ita inquit. ὁ μὲν δὴ μάλιστα ἐπὶ καλλιπόλεως διώδευε τὸ ὄρος, ὃ καλοῦσι κόρακα.

AVDITIS legatis extemplo profectus Quintius à Megalopoli ad Diaphanem prætorem Achæorum miſit. § Merito uidendum eſſe admonet Glareanus, quid ſit, quod eodem uerſu Liuius Quintium Chalcide fuiſſe, & à Megalopoli ad prætorem miſiſſe dicat. Eſt enim intelligendum Chalcidem hanc non Eubocæ, aut Aetoliæ, ſed Corinthi oppidum fuiſſe. Quintium autem Megalopolim profectum ad prætorem Achæorum Meſſenem oppugnantem miſiſſe. Itaque, Megalopolim, legendum eſt, non, à Megalopoli. Siquidem ſubdit Liuius. Prætor circa Andaniam paruum oppidum inter Megalopolim, Meſſenemque poſitum Quintio occurrit. De Chalcide Corinthia ſcribit Stephanus. itaque paulo poſt ait, Quintius Corinthum ad ſe uenirent.

295 DIAPHANEM Pr. Achæorum. § Diophanem. Plut. in Quintio. Διοφάνη στρατηγοῦντα τῶν ἀχαιῶν.

PECVNIA pactus inſulam Achæis tradidit. § Vet. lib. Pecuniam pactus. perſpicue uerum.

CAETERVM ſicut teſtudinẽ. § Apologus hic narratur itẽ à Plutarcho,& in Quint.& in Apoph-

tegmatis

tegmatia Quintij. Dolopiam, Aperantiam, & Perræbiæ quaſdam ciuitates.} Aperantia quæ regio ſit, ſe ignorare fatetur ingenue Glareanus, ſuſpicari autem corruptum nomen eſſe. Videtur autem non legiſſe Stephanum ſcribentem ita. Ἀπεράντια χώρα Θετταλίας. πολύβιος εἰκοστῷ. neque Plutarchum in Quintio, ubi huius facti meminit ita. ἀγομένων δὲ καὶ φερομένων ὑπὸ τοῦ μακεδόνος τοῦτο μὲν δολόπων καὶ μαγνήτων, τοῦτο δὲ ἀθαμάνων καὶ ἀπεράντων. Ita paulo poſt Liuius. Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam, Dolopiam. Eadem regio memoratur apud Thucididem etiam, & Strabonem, & alios. Manv tamen annuit, quid in ſe opis eſſet?} Vet. lib. Abnuit, ideſt, manu negauit, quicquam in ſe opis eſſe. Plutarchus. τότε μὲν οὐδὲν εἰπὼν, ἀλλὰ στραφεὶς, καὶ δακρύσας ἀπῆλθεν. Ad ludos, quos proprætor in Hiſpania inter ipſum diſcrimen pugnæ uouiſſet.} Sic ſupra lib. xxxv. P. Scipio proprætor Luſitanos aggreſſus eſt. In diſcrimine pugnæ ludos Ioui, ſi fudiſſet, cecidiſſetque hoſtes, proprætor uouit. Ivventvtis ædem in circo Maximo.} Iuuentatis lego. Sic enim Cicero in Bruto. Ludis Iuuentatis, quos Salinator Senenſi prælio uouerat. Deæ etiam Iuuentatis meminit in primo libro Liuius. M. Cornelio. T. Sempronio cos.} P. Sempronio lege. ex ipſo met Liuio, & Capitolino Conſulatu.

Cherroneſvm petit, ut ea loca ſi forte terra uenirent Romani, præſidijs firmaret.} Appianus ita. ἐς τε χερρόνησον διαπλεύσας πάλιν αὐτὴν ὠχύρου, καὶ σηστὸν καὶ ἄβυδον ἐκρατύνετο, δι᾽ ὧν ἔδει τὴν φάλαγγα τὴν ῥωμαίων ἐς τὴν ἀσίαν ἐλθεῖν τε, καὶ περάσαι. Samvm, Zacynthumque, quia partis Aetolorum maluerant eſſe, depopulatus.} Vet. lib. Tamen, Zacynthumque. Ego, Samen. De Same inſula ſupra copioſe dictum eſt. Sic enim Vergilius etiam ex Homero. Sameque & Nemoroſa Zacynthos. Liuius autem præfectus claſsis Zacynthum populatus eſt, forte, quod neſciret, eam ab Achæis Romano populo Quintio ipſo agente conceſſam. Quod paulo ante factum eſſe ſcripſit. A Piræeo A. Atilius traditis ſucceſſori quinque & xx nauibus tectis Romam eſt profectus Liuius una & lxxx roſtratis nauibus.} Hæc ſic Appianus. λίβιος δὲ ὁ φύλαξ τῆς ἰταλίας ἐπὶ τὴν ναυαρχίαν αἱρεθεὶς ἀτιλίῳ διάδοχος αὐτίκα ταῖς τε ἰδίαις ναυσὶν, αἷς τὴν ἰταλίαν περιέπλει, καὶ παρὰ καρχηδονίων αὐτῷ τισὶ δοθείσαις, καὶ συμμαχίσιν ἄλλαις ἐς πειραιᾶ κατήχθη, καὶ τὸν ὑπ᾽ ἀτιλίῳ στόλον παραλαβὼν ἔπλει καταφράκτοις ὀγδοήκοντα, καὶ μιᾷ, ὑπομένοντος μὲν δι᾽ μόνου πεντήκοντα ἰδίαις. καὶ αἱ κατάφρακτοι καὶ τὸν δὲ τὸ ἥμισυ. Tertio die c nauibus, quarum lxx.} Vereor ne ſit legendum, cc nauibus, quia ſcribit Appianus. ἀντενήγετο δὲ αὐτοῖς ὁ ναύαρχος τοῦ ἀντιόχου πολυξενίδας διακοσίαις ναυσὶ κουφοτέραις παρὰ πολύ.

Phanas portum Chiorum.} Promontorium ait eſſe Stephanus. φάναι ἀκρωτήριον τῆς χίου. 297
Obviae fuere ijs v & xx tectæ Rhodiæ naues cum Pauſiſtrato præfecto claſsis.} Appianus vii & xx fuiſſe ait. ἔνθα αὐτοῖς ῥοδίων νῆες συμμαχίδες ἦλθον ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν. Idem Pauſiſtratū, uocat ναυσίμαχον.
Ad Canas claſsis uenit. Stephanus. αἱ γάνται αἰολίδος ἄκρα ὡς στράβων, ὁ οἰκήτωρ κανίτης, καναῖ λέγεται.
Postero ptr. creati.} Vet. lib. Poſtero die prætores creati.

IN EPITOMEN LIBRI XXXVII.

Evmene rege Attali Pergameni filio. Vet. lib. Eumene rege Pergami Attali filio.
Qvi cum Antiocho bellauerat.} Vet. lib. Debellauerat. recte. Cognomine fratri coæquatus.} Libri ueteres. exæquatus.

IN LIBRVM XXXVII.

Qvod Laurentibus carnis, quæ dari deberet, data non fuerat.} Dubitat Glareanus, ne quid uitij ſit in uoce, Carnis, neque enim legit Priſcianum, qui libro ſexto citatis his Liuij uerbis libro hiſtoriarum ab urbe condita xxxvii, oſtendit, Carnis in recto caſu etiam recte dici. præterea idem habet. Quę dari debet, non, deberet. quæ lectio eſt etiam uetuſtorum librorum. Medio ferme diei.} Vet. lib. Medio ferme die. Iam in ſinum Maliacum uenerat.} Si L. Scipio expoſito Apolloniæ exercitu per Epirum, atque Theſſaliam in Aetoliam uenit, ut & ſuperiore uerſu ait Liuius, & paulo poſt, cū inquit. Ab Amphiſſa Theſſaliam repetit, uidendum eſt, quemadmodum in Maliacum ſinum uenerit, atque ante in ſinum uenerit, quàm Hypatam. neque enim mari ueniſſe in ſinum ex uerbis Liuij intelligi poteſt, neque item ex Appiano, qui ita ait. πέπλιος δὲ σκιπίων ἀφικόμενος ἐς αἰτωλίαν μετὰ τοῦ ὑπάτου, καὶ τὸν μανίου στρατὸν παραλαβὼν, τὰς μὲν ἐν αἰτωλίᾳ πολιορκίας ὑπερεῖδε. Ex his autem locis, quæ hoc loco nominata ſunt, Sinus Maliacus eſt ſupra Eubœam inſulam. Hypata eſt oppidum Theſſaliæ, ſiquidem eſt in Perræbis Theſſaliæ regione. Amphiſſa Locrorum Ozolorum non longe à Naupacto. Cum ergo Scipio per Epirum & Theſſaliam in Aetoliam ueniret nuncios Hypatam, ut ſe dederet, præmiſit, & re infecta ducit Amphiſſam Aetolorum, inde ab eius obſidione, inquit, Theſſaliam repetit, ut per Macedoniam, & Thraciam duceret exercitum in Aſiam. Hæc cum ita ſint, apparet non in ſinum Maliacum, qui ſupra Eubœam eſt, Scipionem ueniſſe. ſed in finem Maliacum. Eſt autem Malœa oppidum in Perræbia Theſſaliæ Liuio ipſo auctore. itaque lib. xlii. ait. Per Theſſaliam, & Malienſem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos iſti. Stephanus illos μαλιεῖς, hos μαλιεῖς uocat. ſic enim ſcribit. μαλιεῖς τινὲς ὁμώνυμοι τοῖς μαλιεῦσι. ὁ πολίτης μαλιεύς. ἔστι καὶ μαλιακὸς κόλπος. λέγεται καὶ μαλιάτης. poſt autem. μῆλος νῆσος μία τῶν κυκλάδων. τὸ ἐθνικὸν οἱ μήλιοι, οἱ δὲ ἐν θετταλίᾳ μηλιεῖς. καὶ διὰ τοῦ ἄλφα δωρικῶς μαλιεῖς. λέγεται καὶ ἀπὸ

τῦ μάλιος μηλιεῦς, καὶ μηλιακὸς, καὶ μάλιεϊ ἡ χώρα. Vt autem hic dixit Finem Maliacum, pro, Fines, ſic lib. XXXIIII. Finem Piſanum. Fecit autem illuſtris fama ſinus Maliaci, ut rudes librarij, ſinum Maliacum, pro Finem ſcripſerint. CVM tribus millibus peditum, & quingentis equitibus conſul ueniebat. } In priore numero uitium eſt. Dixit enim paulo ante conſuli in ſupplementum data eſſe ciuium Romanorum peditum tria millia, equites centum, ſocium nominis latini quinque millia, equites ducentos. Et poſt. Ad quinque millia uoluntariorum ex Romanis ſocijsque, qui emerita ſtipendia ſub imperatore P. Africano habebant, præſto fuere exeunti conſuli, & nomina dederunt. Quo fit, ut non tria ſed tredecim millia ſecum duxerit. Equitum etiam numerus auctus eſt, quod edixit, ut milites, qui in Brutijs cum A. Cornelio propr. eſſent, adeſſent. XII etiam millia ſecum adduxiſſe M. Acilium, qui ante ſe rem geſſerat, ſcripſit.

299 ITAQVE & Annibalem in Syriam miſerat ad Phœnicum accerſendas copias. } Appianus ita. Ἀντίοχος δὲ περὶ τῆς δὲ τῆς ναυμαχίας πυθόμενος, ἀννίβαν ἔστελλεν ἐπὶ συρίας εἰς νεῶν ἄλλων ἔκ τε φοινίκης, καὶ κιλικίας παρασκευήν. IN portum, quem nocant Achæorum. } Sic Appianus. καὶ σηστὸς μὲν αὐτῷ, καὶ ῥοίτιον, καὶ ὁ ἀχαιῶν λιμὴν, καὶ τινὰ ἄλλα προσέθετο. ELEVNTE. } Elæunte. ſic enim græci. PYGELA portum tenuit. } Stephanus. πύγελα πόλις ἰωνίας. QVINQVE tantum naues cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis uia ſibi inter confertas naues facta. } Septem, non, quinque, edit Appianus. καὶ τῶν νεῶν ἑπτὰ μὲν, αἱ τὸ πῦρ ἔφερον, οὐδενὸς αὐτῶν διὰ τὴν φλόγα προσιόντος, ἔφυγον. CYMAE, aliæque ciuſdem oræ urbes. } Vet. lib. Cyma. Item Appianus. κύμη. καὶ ἐπὶ τῇ δὲ τῇ νίκῃ φώκαια αὐτῷ, καὶ σάμος, καὶ κύμη πρὸς ἀντίοχον μετετίθετο. EVMENES Elæam uenit. } Appianus. ὅθεν εὐμενὴς ἐς ἐλαίαν τὸ τῆς ἀρχῆς ἐπίνειον διέπλει.

300 INDE ad Macrin, (quam uocant) inſulam traiecit. } Macrin Eubœam dictam eſſe auctores ſunt Strabo, Stephanus, Dionyſius τῆς περιηγήσεως. Eſſe præterea alteram inſulam Macrin inter Cycladas tradit Euſtathius in Dionyſium his uerbis. ἐλέγετο δὲ μάκρις καὶ χαλκίδων μία, ἡ ἴκαρος, ἀφ' ἧς νομίζουσί τινες εἰρῆσθαι καὶ τὸ ἰκάριον πέλαγος. CLAVSVM'QVE iam mare comeatibus Italicis erat. } Vet. lib. Id mare.

OBVIAM à Liuio. } Vet. lib. Ab Liuio. SIVE enim abſcendant. } Vet. lib. Si enim. probo. Nam ſequitur. Sin autem. IN Telmeſsicum profecti ſinum. } Vet. lib. Telmiſsicum. & græci, τελμισσὸν oppidum uocant. IN Bargylletico ſinu. } In uet. lib. eſt. in Bargilyam, & Ieoſon. mendoſe, illud quidem, uerum ita tamen, ut appareat Bargyliaco eſſe legendum. Græci enim βαργυλία, & βαργυλιακὸν κόλπον uocant. ARCEM'QVE regni Pergamum ducit oppugnandum. } Vet. lib. Oppugnandam.

301 AGRVM opulentum, quem uocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. } Homerus Iliados β. λυρνησσὸν διαπορθήσας. καὶ τείχεα θήβης. & α. ᾠχόμεθ' ἐς θήβην ἱερὴν πόλιν ἠετίωνος. Multos alios uerſus afferre poſſum, quibus Thebes Homerus ita meminit, ut uere Liuius nobilitatam ab eo fuiſſe dixerit. PER eoſdem dies forte Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus Diophanes omnibus his copijs præpoſito, acceſſerunt. } Appianus ita. ἦκον δὲ καὶ παρὰ τῶν ἀχαιῶν εὐμενεῖ σύμμαχοι χίλιοι πεζοὶ, καὶ ἱππεῖς ἑκατὸν ἐπίλεκτοι, ὧν διοφάνης ὁ στρατηγός. PRAESIDIVM mille armatorum. } Vet. lib. Trium millium.

302 PHILIPPVM, & Nabin hoſtes & bello ſuperatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos. } Perſpicue apparet legendum eſſe, Vt bello. Vt autem pro, Quamuis accipiendum, cum ſequatur, Tamen. VEL uictam ſemel claſſem uincere iterum. } Vet. lib. Iterum uincere. A SVA parte belli. } Ab ſua. & item, ab Samo. ex uet. lib. MYONESVS promontorium eſt inter Teium, Samumque. } Teum legendum eſt ex uet. lib. & græcis. Stephanus ita. μυόννησος πόλις μεταξὺ τέω, καὶ λεβέδου. Item. τέως πόλις ἰωνίας. οἱ πολῖται τήϊοι.

303 EVDAMVS Rhodius. } Eudorum hunc uocat Appianus. APTIVS uiſum eſſet Romanis, in eum portum, qui ante urbem eſt, claſſem tranſire. } Vet. lib. Claſſe. AB Romanis LXXX naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & XX erant. Hoſtium claſsis undenonaginta nauium fuit. } Appianus. ἐς ναυμαχίαν συνῄεσαν πολυξενίδας μὲν ναυσὶν ἐνενήκοντα καταφράκτοις, λιβίος δὲ ὁ ῥωμαίων ναύαρχος ὀγδοήκοντα καὶ τρισὶ, καὶ τούτων ἦσαν ἐκ ῥόδου πέντε, καὶ εἴκοσιν. Quibus ex uerbis appatet apud Liuium, quinque & uiginti, legendum. Qui ettot ex nota numeti emanauit, V, & II. QVADRAGINTA duabus nauibus in ea pugna amiſsi, quarum tredecim captæ in poteſtatem hoſtium uenerunt. cæteræ incenſæ aut demerſæ. Romanorum duæ naues fractæ ſunt. uulneratæ aliquot Rhodia una capta memorabili caſu. } Hæc ſic Appianus. Καὶ διεφθάρησαν ἀντιόχου νῆες μιᾶς δέουσαι τριάκοντα, ὧν τρισκαίδεκα αὐτοῖς ἀνδράσιν ἑάλωσαν. ῥωμαίων δὲ ἀπώλοντο μόναι δύο. καὶ ὁ πολυξενίδας τὴν ῥοδίαν ναῦν ἐπαγόμενος ἐς τὴν ἔφεσον κατήχθη. RHODIA una capta memorabili caſu. Nam cum roſtro percuſsiſſet Sidoniam nauem, anchora ictu ipſo excuſſa è naue ſua, unco dente, uelut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram. inde tumultu iniecto, cum diuellere ſe ab hoſte cupientes inhiberent Rhodij, tractum anchorale, & implicitum remis latus alterum deterſit. debilitatam ea ipſa, quæ icta cohæſerat, nauim cepit. } Qui loci huius ſententiam aſſequuti non ſunt, quæ lectione netere continebatur, ij dum emendare conati ſunt, penitus deformarunt. alij autem. Tractum Anchorale. alij tracta Anchora, & implicita remis, ex ingenio repoſuerunt. Cum ſit in uet. libris omnibus. Tractu anchorali, & implicitum remis latus. hoc ſenſu. Rhodia nauis, inquit,

una capta memorabili caſu. Nam cum ipſa roſtro percuſsiſſet Sidoniam nauem; anchora ictu ipſo è naue ſua Sidonia excuſſa, unco dente, uelut manu ferrea alligauit Rhodiæ proram, &, cum inde diuellere ſe tumultu iniecto cupientes Rhodij inhiberent, tractu anchorali latus alterum Rhodiæ nauis remis implicitum deterſit. Ita debilitatam Rhodiam nauem Sidonia, quæ ante à Rhodia percuſſa cohæſerat, cepit. Eſt igitur hæc tota oratio referenda ad rectum illum caſum, Anchora, quæ & alligauit proram Rhodiæ nauis, & tractu anchorali latus eius alterum remis implicitum deterſit. Duo enim ſignificat incommoda ab illa anchora eſſe illata, alterum ab unco dente, quo alligata Rhodiæ prora eſt, alterum à loris, quibus anchora tenetur, à quibus remi alterius lateris eiuſdem nauis deterſi, atque reciſi ſunt. Hunc etiam ſenſum expreſsit Appianus ita. μέχρι ῥοδίας νεὼς ἐς σιδονίαν ἐμβαλούσης, καὶ τῆς πληγῆς διὰ τόνου γενομένης ἐς τὴν ῥοδίαν ἐπάγοντο καὶ συνέδησεν ἄμφω πρὸς ἀλλήλας. ARIARATEN.} Ariarathen. greci enim ἀριαράθην. DIREPTIS ante portum nauibus, cum confeſsionem conceſsi maris ultimam hoſti expreſsiſſet.} Lege, directis. ea enim & ueterum librorum lectio. & is fuit mos, ut uictores in conſpectu eorum, qui uicti eſſent, inſtruerentur, & ea re confeſsionem uictoriæ ab hoſte elicerent. Itaque lib. priore ait. Iis adiunctis Epheſum hoſtem perſecuti, ante oſtium portus acie inſtructa ſteterunt. Poſtea quam confeſsionem uictis ſatis expreſſerunt &c. RHODIAS parte prædæ, & ſpolijs decoratas.} Vet. lib. Rhodios. &, Decoratos.

A CHALCIDE Oreum petentem.} Appianus, à Chalcide Demetriadem, habet. ἐς δημητριάδα 304
ἐκ χαλκίδος διαπλέοντα. ALEXANDRIAM Troadem.} Appianus τὴν ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐπὶ τρωάδι uocat. NON ſolum frenis, ſed etiam iugo accepto.} Plutarchus aliter in apophtegmatis. Non ſolum freno, ſed etiam inſeſſore. alluſit autem ad apologum equi, de quo Ariſtoteles lib. II. Rhethoric. Plutarchus autem ſic. ἴδον πρότερον, εἶπεν, ἀλλὰ μὴ νῦν. ὁ πότε καὶ τὸν χαλινὸν, καὶ τὸν ἀναβάτην προσδέδεξαι. RECEPIT ſe tranſgreſſus Phrygium amnem, circaque Magneſiam, quæ ad Sipylum eſt, poſuit caſtra.} Appianus ita. μετεστρατοπέδευσεν ἀμφὶ τὸ ὄρος τὸ σίπυλον, τεῖχός τε καρτερὸν τῷ στρατοπέδῳ περιετείχιζε, καὶ τὸν φρύγιον ποταμὸν ἐν προβολῇ τοῖς πολεμίοις ἐτίθετο. CN. DOMITIVS ad explorandum iter.} γάϊον δομίτιον hunc appellat Plutarchus in Apophtegmatis. Sic enim inquit γάϊος δομίτιος, ὃν σκιπίων ὁ μέγας ἀνθ᾽ ἑαυτοῦ τῷ ἀδελφῷ λευκίῳ παρακατέστησεν ἐν τῷ πρὸς ἀντίοχον πολέμῳ. CONSVL Achæorum cetratis imn iſtos auxiliares Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte inſtruxit. Glareanus hunc locum, ut obſcurum notauit. idemque Achæos auxiliares, & cetratos Pergamenos interpretatur. quo ſenſu nullus fœdior eſſe poteſt. cum cetratos Achæos, Pergamenos Eumenis auxiliares accipere debeamus. interprete Appiano. ἐπὶ δὲ τοῖς ἰταλοῖς, ὁ εὐμενοῦς στρατὸς ἐτάσσετο, καὶ ἀχαιῶν πελτασταὶ περὶ τρισχιλίους.

TRIBALLOS, & Cretenſes.} Vet. libri habent. Tralles, & Cretenſes. Appianus κρῆτας, καὶ τραλ- 305
λεῖς. Glareanus tamen & hoc libro, & libro XXVII, pro Trallos, & Trales, utrobique Triballos reponit. ſcilicet, quia ignorat Stephanum ita ſcribere. τραλλία μοῖρα τῆς ἰλλυρίας. λέγονται καὶ τράλλοι, καὶ τράλλεις παρὰ θεοπόμπῳ. Puto autem apud Appianum eſſe mendoſe τραλλιανοὺς, pro τράλλεις. Si quidem Tralliani ſunt è Trallibus oppido Lydiæ, eodem Stephano auctore. Ergo & hic & paulo poſt uetus lectio retinenda eſt, & Tralles legendum inuito Glareano. SEXDECIM elephantos poſt triarios in ſubſidio locauerunt.} Vet. lib. XV. Appianus certum numerum non apponit, paucos tamen fuiſſe ait. τῶν δ᾽ ἐλεφάντων οὐ σίχον ἐν λιβύῃ ἐδίνα νομίζων ἔσεσθαι χρήσιμον ὀλιγοτέρων τε ὄντων καὶ βραχυτέρων, οἷα λιβύων, ἔστησεν ὄπισθεν ἅπαντας. X ET SEX millia peditum more Macedonum armati fuere, qui Phalangitæ appellabantur. Hæc media acies fuit in fronte, in decem partes diuiſa.} Appianus. ἀντιόχῳ δ᾽ ἦν ὁ στρατὸς ἅπας ἑπτακισμύριοι, καὶ τούτων τὸ κράτιστον ἦν ἡ φάλαγξ ἡ μακεδόνων ἄνδρες ἑξακισχίλιοι, καὶ μύριοι. ἔστη δ᾽ αὐτοὺς ἐν μέσῳ διελὼν ἀνὰ χιλίους, καὶ ἑξακοσίους ἐς δέκα μέρη. AD latus dexterum Phalangitarum mille, & quingentos pedites Gallogræcorum oppoſuit, his tria millia peditum loricatorum (cataphractos ipſi appellant) adiunxit. addita his ala mille ferme equitum. agema eam uocabant.} Satis conſtat, ſi ſententiam ſequi auctoris uolumus, quingentos equites, & tria millia equitum, eſſe legendum. Quin etiam, equitibus ab utraque parte Gallogræcis phalangem clauſam, atque munitam fuiſſe tradit Appianus his uerbis. τοιοῦτον μὲν ἦν τὸ πεζὸν ἀντιόχῳ. ἱππεῖς δὲ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ παρατετάχατο, γαλάται τε κατάφρακτοι, καὶ τὸ λεγόμενον ἄγημα τῶν μακεδόνων. εἰσὶ δὲ καὶ οἵδε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι. καὶ παρ᾽ αὐτὸ ἄγημα λέγεται. τὰ μὲν ἐξ ἴσου τῆς φάλαγγος ἦν ἑκατέρωθεν. Quæ eadem uerba, & quid ſit Agema, docent, & nihil huic loco deeſſe, contra quàm cenſet Glareanus probant. AGEMA eam uocant. Medi erant lecti uiri.} De Agemate Arrianus, & Curtius, qui de rebus Alexandri ſcripſerunt. item Suidas ita. Ἄγημα τὸ ἀρχαῖον τοῦ βασιλέως τάγμα ἐλεφάντων, καὶ ἵππων, καὶ πεζῶν. οἱ δὲ τὸ ἄριστον τῆς μακεδονικῆς συντάξεως κρατεῖον ὅπλοις καὶ σωμάτων δ᾽ ἀξίᾳ. Liuius lib. XLII. Delecta & uiribus, & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipſi legionem uocabant. ARGYRASPIDES à genere armorum appellabantur.} Appianus item. ἱππεῖς ἀργυράσπιδες. Diodorus tamen in Alexandro non equites, ut Appianus, ſed pedites nominat. τὸ τῶν ἀργυρασπίδων τάγμα διαφέρον τῇ τε τῶν ὅπλων λαμπρότητι, καὶ τῇ τῶν ἀνδρῶν ἀρετῇ. DAHAE deinde equites ſagittarij.} Veteres libri, Dacæ. Appianus item. ἱπποτοξόται τε ἐπὶ τούτοις ἕτεροι δάαι. DVO millia, & ſeptingenti Myſi ſagittatij adiuncti erant.} Vet. lib. Sagittarij, recte. Appianus enim Myſos ſagittarios uocat, æque atque Dacas. ἱπποτοξόται τε ἐπὶ τούτοις ἕτεροι δάαι, καὶ μυσοὶ, καὶ ἐλυμαῖοι. At Elymæos etiam ſagittarios uocat Liuius. AB læuo cornu phalangitis adiuncti erant pedites.}

Equites

Equites legendum. ut ſupra. Et ſimiliter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe miſſa rege. § Appianus καὶ Καππαδόκαι τινὲς οὓς ἔπεμψεν Ἀριαράθης. Inde auxiliares miſti omnium generum. § Appianus. καὶ μιγάδες ἄλλοι ξένοι. Et tria millia cataphractorum equitum. § Appianus κατάφρακτοί τε ἵπποι ἐπὶ τοῖσδε ἕτεροι. Et mille alij equites regia ala leuioribus tegumentis ſuis, equorumque. § Regiam alam. ἑταιρικὴν. i. amicorum, & ſodalium uocat Appianus. inquit enim καὶ ἦν ἰλάλην ἑταιρικὴν ὡπλισμένην κούφως. Arrianus. libro primo uocat. τῶν ἑταίρων τὴν βασιλικὴν ἴλην. Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ. § Quærit Glareanus, quem equitatum intelligat Liuius hoc loco. Huic ego reſpondeo, equites omnes intelligi, quos paulo ante in læuo cornu rex collocauit, Gallogræcos, Cappadoces, Miſtos, Cataphractos, Regiam alam, hincque etiam perſpici, Gallogræcos equites, non, Pedites, eſſe legendum. Cameli, quos appellabant dromadas. § Appianus. Ἄραβες οἱ καμήλους ὀξυτάτας ἐπικαθήμενοι τοξόται. Gladios habentes tenues, longos quaterna cubita. § Appianus. καὶ μαχαίρας ὅτε πλησιάζοιεν ἐπιμήκεις, καὶ στενὰς ἔχοντες. Inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares, & Cilices. § Appianus. Κρητῶν τε Τραλλιανῶν, καὶ Κιλίκων ἐς τὸν Κρητῶν τρόπον ἐσκευασμένων.

Primi Tarentini. § Sic lib. xxxv. Et tum omnium primum agmen conſtituit, dein Cretenſes auxiliares, & quos Tarentinos uocabant, equites binos ſecum trahentes equos, ad prima ſigna miſit. De ijsdem Tarentinis equitibus meminit etiam Aelianus de inſtruendis aciebus. Rex ipſe in dextro cornu erat, Seleucum filium, & Antipatrum fratris filium in læuo præpoſuit, media acies tribus permiſſa Minioni, & Zeuſidi, & Philippo magiſtro elephantorum. § Appianus ἐστρατήγει δὲ τοῖς μὲν δεξιοῖς ἱππεῦσιν Ἀντίοχος αὐτός. τοῖς δὲ ἐν θατέρῳ κέρᾳ Σέλευκος ὁ υἱὸς Ἀντιόχου. τῇ δὲ φάλαγγι Φίλιππος ὁ ἐλεφαντάρχης. καὶ τοῖς προμάχοις Μένδις τε, καὶ Ζεῦξις. Hinc ego Mendi, Zeuxidi lego. Et humor toto fere graui armatu. § Hanc rem ſic expreſsit Frontinus, lib. IIII. Stratag. L. Scipio in Lydia cum die, ac nocte imbre continuo uexatum exercitum Antiochi uideret, nec homines tantum, aut equos deficere, uerum arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos, exhortatus eſt ſuos, ut poſtero quamuis religioſo die, committeretur prælium, quam ſententiam ſecuta uictoria eſt. Auxilia enim ſubſidiaria, quæ proxima. § Vet. lib. auxilia enim, ſubſidiaque; quæ proxima. Et pila inter turbatos coniecere. Vet. lib. Et pila in perturbatos. Recte, dixit enim paulo ante. Ibi ſimul perturbati ordines. Cum ſolutis ordinibus uelut cæci ſuper alios alij ruerent, & incurſu belluarum obtererentur. § Veter. lib. Super alios alij ruentes incurſu belluarum obtererentur.

306 Ad quinquaginta millia peditum. § Appianus. περὶ πεντακισμυρίους. Romanorum aliquot uulnerati ſunt. ceciderunt non plus CCC pedites, quatuor, & uiginti equites. & de Eumenis exercitu quinque & uiginti. § Quinque & decem edit Appianus. ἐφάνησαν δὲ νεκροὶ Ῥωμαίων μὲν τῶν ἐξ ἄστεως ἱππεῖς εἴκοσι καὶ τέσσαρες, καὶ πεζοὶ τριακόσιοι μάλιστα, ὧν ὁ Ἀντίοχος ἔκτεινεν. Εὐμενοῦς δὲ ἱππεῖς πεντεκαίδεκα μόνοι. Ab Thyatira. §. Stephanus neutro genere efferri hanc uocem ait. eodemque modo Appianus, & cæteri uſurparunt. Itaque ab Thyatiris legendum eſſe uideretur, niſi Stephanus muliebri genere proferri poſſe ſubſignificaret. Cum S P Q R pacem comprobauerint. § Vet. lib. Comprobauerit. Adversa pugna in Vacetanis. § Vet. lib. In Vaſtetanis. Strabo lib. III. meminit etiam in Hiſpania τῆς Βαστητανίας. L. Aemilii propiætoris. § Cum in omnibus libris legatur. proconſulis, emendauit tamen Glareanus, proprætoris, ut alias ſæpe, ſine cauſa. ſiquidem ait Plutarchus in uita eius, hunc cum imperio conſulari in Hiſpaniam profectum eſſe, neque tanquam prętorem ſex faſces, ſed duodecim, ut conſulem attuliſſe. ἐπὶ τοῦτον τὸν πόλεμον ὁ αἰμίλιος ἐξεπέμφθη στρατηγὸς, οὐχ ἓξ ἔχων πελέκεις. ὅσους ἔχουσιν οἱ στρατηγοῦντες ἀλλὰ προσλαβὼν ἑτέρους τοσούτους, ὥστε τῆς ἀρχῆς ὑπατικὸν γενέσθαι τὸ ἀξίωμα. Ita Cic. lib. primo de Leg. L. Gellius ex prætura pro cos. in Galliam miſſus eſt. C. Valerius C. F. Tappo. § Tappus. ex lapid. Capit. Cum cæteri centurias non expleſſent. § Non explere centurias eſt, (quod ſe ignorare Glareanus fatetur) centuriarum legitima ſuffragia non conficere. Et in eum ſupplementum. § Vet. lib. Et in eius ſupplementum. Et ut ſupplementum ſcriberet. § Vet. lib. Et ut in ſupplementum ſcriberet. Sic ubique Liuius. L. Plautius Hypſeus. § Hypſæus ex nummis argenteis, & græcis libris.

307 L. Baebius Diues Hiſpaniam ulteriorem. § Vet. lib. L. Bæbius Diues ulteriorem. recte. præceſſit. n. Hiſpania citeriorem.

308 Spem magnam in poſterum amplificandi regni faciebat. § Vet. lib. Ampliandi. L. AruncuLeium, L. Aemilium Paulum. § Hic non eſt L. Aemilius Paullus L. F. in Hiſpania proconſul, ſed L. Aemilius Paullus M. F. de quo meminit in anno DXLIX. Certare pio certamine cuiuslibet bonæ artis, ac uirtutis auſi ſumus cum parentibus quæque ciuitas, & conditoribus ſuis. § Obſcurum hunc locum, & fere uitiatum eſſe non ſcripſiſſet Glareanus, ſi Priſcianum legiſſet, uirtutem huius loci oſtendentem lib. XVII. Vbi de diuerſis perſonis agit. ut Vergil. Diuellimur inde Iphitus, & Pelias mecum. Extra eundem Telmiſſum, & agrum. § Vet. lib. Extra eundem Telmiſſum, & caſtra Telmiſsium, & agrum.

309 Id cum ægre paterentur tot nobiles, nouum ſibi hominem tantum præferri, P. Sempronius Gracchus. § Vet. lib. Nouum ſibi hominem præferri, tantum P. Sempronius. hoc ſenſu. cum tot nobiles ægre ferrent honorem noui hominis, nemo tamen niſi tribuni pl. duo diem ei dixerunt. C. Sem-

PRONTVS Rutilius. } Rutilus. ex ratione cognominum. CENSORES T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. } Hunc Marcellum Marcelli quinquies conſulis filium fuiſſe tradit Plutarchus in cenſura Quintij. QVOD L. Aemilius in Hiſpania proſpere remp. geſsiſſet. } Vet. lib. Quod L. Aemilius Paullus in Hiſpania proſpere rem geſsiſſet. MARE pacatum erat deuicto Antiocho: cogitantique Fabio cui rei potiſsimum inſiſteret, ne otioſam prouinciam habuiſſe uideri poſſet, optimum uiſum eſt in inſulam Cretam traijcere. } Senſus poſtulat, ut legas. Cogitanti itaque Fabio. Cuius erroris cauſa perſpicua ſatis eſt. Sic ſæpe alias.

IN EPITOMEN LIB. XXXVIII.

TECTOSAGOS. } Tectoſagas. ut poſt dicam. ET cum eo loca, quæ tenent, occupauerantque referuntur. } Vet. lib. Et quando loca, quæ tenent occupauerint, referuntur. ACTA per ſe cauſa. } Vet. lib. pro ſe. A PETILIO Acteo tribuno pl. } Vet. lib. à Q. Petillio tribuno pl. QVOD præda cum Antiocho capta ærarium fraudaſſet. } Vet. lib. Præda ex Antiocho. POSTQVAM is dies uenit, euocatus in roſtra. Vet. lib. Poſtquam dies uenit, is euocatus in roſtra. QVI antea Scipionibus inimicus erat. } Vet. lib. Fuerat. CVM populus quæſtores in bona eius publice poſsidenda miſiſſet. } Lege, Cum prætor quæſtore. ſic enim Liuius. In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publice quæſtores prætor miſit. SED nequaquam tantum in ærarium redactum, quantæ ſummæ erat damnatus. } Voces illæ. In ærarium, delendæ ſunt, neque enim in ueteribus libris reperiuntur, neque apud Liuium cuius hæc uerba ſunt libro hoc extremo. QVAE neceſsitati ei erat ad cultum retenta. } Lege ex ueteribus libris, & ex ipſomet Liuio, cuius hæc uerba ſunt. Quæ neceſſaria ei erant ad cultum, redempta.

IN LIBRVM XXXVIII.

PARS una Heracleam. Acarnaniæ Heracleam intelligit, cuius meminit Stephanus. Trachin dicta Λακεδαιμονίων ἄποικος. Strabo. NIHIL ne bellum haberent, priuſquam pene in conſpectu hoſtis erat, præmeditati. } Vitioſa ſententia eſt hæc ſine dubio. Quid enim ſibi uult? Priuſquam pene in conſpectu erat. Ego mentem ſcriptoris ſequutus legendum cenſeo. Nihil ne bellum haberent prius (nam pene in conſpectu hoſtis erat) præmeditati. hoc ſenſu. Miſerunt legatos ad tentandam pacem Romã; nihil præmeditati, ne bellum haberent prius. i. priuſquam pax tentaretur. Quod ipſum imminebat. Nam hoſtis in conſpectu pene erat, quod M. Fuluius in Epirum exercitum traiecerat. IN arietes tollenonibus libramenta plumbi, aut ſaxorum, ſtipiteſque robuſtos incutiebant. } Quo pacto tollenonibus libramenta plumbi, aut ſaxorum, aut ſtipitum iecerint in arietes uix ſe intelligere ait Glareanus. Non dubito uero, quin planiſsime intellecturus ſit, ſi quemadmodum aduerſum arietes proſint culcitræ, laquei, lupi, & columnæ grauiores, à Vitruuio didiciſſet. & Liuius lib. XLII. Arietem admotum libramento plumbi grauatum ad terram urgebant. CVMVLVS repente terræ eminens. Vet. lib. Tumulus repente terra eminens. QVAM diu rem traherent. } Vet. lib. Quòd diu rem traherent. TYRRHEON. } Vet. lib. Tyrrheum. 310

SVCCEDENS murum. } Vet. lib. Muris. IMPERIVM, maieſtatemque populi Ro. gens Aetolorum conſeruato ſine dolo malo. } Clauſula eſt hæc fœderum, de qua ſic Cicero pro Cornelio Balbo. Adiunctum illud etiam eſt, quod non eſt in omnibus fœderibus: Maieſtatem populi Ro. comiter conſeruent. id habet hanc uim, ut ſit ille in fœdere inferior. Nam cum alterius populi maieſtas conſeruari iubetur, de altero ſiletur, certe ille populus in ſuperiori conditione cauſaque ponitur, cuius maieſtas fœderis ſanctione defenditur. OBSIDES XL arbitratu conſulis Romani dato. } Vet. lib. Romanis. quod placet, quia præceſsit. Corcyræorum magiſtratibus ſine dolo malo tradantur. 311

T. QVINTIO Cn. Domitio cos. } L. Quintio, lege ex ipſomet Liuio, & Capitolinis conſulibus. AENIADAE. } Oeniadæ. ex Thucydide, Stephano. ut ſupra. ATTALVM igitur fratrem acceſsit. } Vet. lib. fratrem eius. i. Eumenis. HIERAM comen. } Stephanus. ἱερὰ κώμη, Νίμος κώμας. HVIVS amnis fontes Celenis oriuntur. Celenæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. } Celænas, addita diphtongo, ſcribendas eſſe, græcorum ſcriptura oſtendit. Loquitur autem de fontibus Mæandri fluminis de quo eadem Solinus Cap. XLIII. Ex arce Celænarum Mæander amnis caput tollit, qui recurrentibus ripis flexuoſus inter Cariam, & Ioniam præcipitat in ſinum, qui Mileſum diuidit, & Prienem. ET Marſyas haud procul à Mæandri fontibus oriens in Mæandrum cadit. } De hoc flumine, quod ad hunc locum pertinet, egregie Q. Curtius lib. III. Media illa tempeſtate Celænarum mœnia interfluebat Marſyas amnis fabuloſis græcorum carminibus inclytus. Fons eius ex ſummo montis cacumine excurrens in ſubiectam petram magno ſtrepitu aquarum cadit. Cæterum quandiu intra muros fluit, nomen ſuum retinet. at cum extra munimenta ſe euoluit, maiore ui, ac mole agentem undas Lycum appellant. Eadem Strabo lib. XII. de Marſya. AD Gordiutichos. } Stephanus. γορδίου τεῖχος πόλις μίδου κτισθεῖσα ἀπὸ τοῦ παιδὸς γορδίου. i. Gordiutichos urbs Midæ condita à filio Gordio. 312

dio. nam pater Gordius Gordium urbem condidit. Quod cum ita ſit, ergo ineptiſsime Glareanus, qui Gordiutichos populos eſſe arbitratus eſt, & Orcaoreos emendandum eſſe cenſuit. AD TABAS tertija caſtris peruenium.} In finibus Piſidarum poſita eſt urbs, in ea parte, quæ uergit Pamphylium mare.} De Tabis ſic Stephanus. τάβαι πόλις λυδίας. οἱ δὲ φασὶ τὸν κιβύραν καὶ μάρσυαν ἀδελφούς, τὸν μὲν κτίσαι κιβύραν πόλιν, τὸν δὲ τάβας. TUM quoque equites in agmen Romanum eruptione facta haud modice primo impetu turbauere.} Equites rectus eſt caſus. Tabenſium autem equites intelligit. Sic paulo poſt. apparuere cum magno tumultu hoſtium equites, nec turbarunt tantum ſtationes Romanas re pente inuecti. Hoc dixi, quia hac de re laborare ualde Glareanus uidetur. HAUD procul Cibyra erant, nec legatio ulla à Moagete tyranno ciuitatis eius.} Moagetem tyrannum Cibyræ extremum fuiſſe ſcribit Strabo lib. XIII. ἡ κιβύρα ἐτυραννεῖτο ἀεί. ἐπὶ μοαγέτου δὲ ἡ τυραννὶς τέλος ἔσχε. PRAETER Cibyram Syleum.} Steph. σύλειον πόλις φρυγίας ἔστι δὲ παμφυλίας. A CIBYRA per agros Sidenſium.} Sida maritimum eſt Pamphyliæ oppidum, Sinda Piſidiæ mediterraneum, neque à Cibyra ualde remotum auctore Strabone lib. XII, & XIII. Itaque Sindenſium, non Sidenſium legendum.

PRAETER Catalitin paludem.} Huius paludis meminit Strabo lib. duodecimo non longe ab Iconio, quod eſt in Lyaconia, de qua tamen ſe nihil legiſſe ait Glareanus. AD Mandrupyum manſerunt.} Vet. lib. Mandropum. Vereor ne Mandropolis ſit de qua Stephanus. μανδρόπολις φρυγίας πόλις.

AD Lyci fluminis fontem.} Cum antea legeretur, Lyſis, atque ita in omnibus manoſcriptis libris legatur, Glareanus tamen emendauit, Lyci. quàm recte ipſe uiderit. Ego potius ueterem ſcripturam retinendam cenſeo. TERMESENSES eo tempore.} Antea legebatur Thermenſes, a Termeſo autem Termeſenſes correxit Glareanus. Ego autem ueterem hoc etiam loco ſcripturam tueor. id autem ut faciam peruetuſtum quoddam decretum, quod Romæ uiſitur, me impellit, in quo ita eſt. QUEI THERMENSES MAIORES PEISIDAE FUERUNT, QUEIQUE EORUM LEGIBUS. THERMENSIUM MAIORUM PISEIDARUM ANTE K. APRIL. QUAE FUERUNT L. GELLIO, CN. LENTULO COS. THERMENSES MAIORES PISEIDAE FACTI SUNT. &c. Eſt autem Termeſus urbs Piſidiæ, Strabone, Stephano, Euſtathio auctoribus. IN agrum Salagaſſenum. &c. colunt Piſidæ.} Stephanus item σαγάλασσος πόλις πισιδίας. Contra Ptolemæus in Lycia ſtatuit. pro Liuio eſt Arrianus lib. primo. ἦν δὲ σαγάλασσος οὐ μικρὰ πόλις. πισίδαι δὲ καὶ ταύτην ᾤκουν. AD Beundos, quod uetus appellant. Beudos legendum. Ptolemæus enim βαδ δεσπαλαμὸν uocat. AD Mæandri fontes.} Vet. lib. Ad Alexandri. Glareanus ad Mæandri reſtituit. Ego ad Alandri. non enim uidit Glareanus, ſi ad Meandri fontes conſul iret, eum regreſſurum, non progreſſurum fuiſſe. Iam autem finibus Toliſtoboiorũ uicinus erat, inter quos paulo poſt meminit Liuius fluminis Alandri. AD XX millia ſeceſsione facta à Brẽno in Thraciam iter auerterunt.} Suidas eandem hiſtoriam recitat in uoce. γαλάται οἱ δὲ ἐπὶ θρᾴκην, καὶ τὴν ἄλλην ἐτράποντο ἀμφὶ τὰς δύο, καὶ μάλιστά τε καὶ αὐτοὶ μυριάδας ὄντες, καὶ κρατήσαντες τῷ πολέμῳ πάντων μικροῦ τῶν ἐπὶ τάδε τοῦ ταύρου, ἀσιανῶν γενῶν τοὺς μὲν ἄλλους ὑποτελεῖς ἐποιήσαντο φόρου, αὐτοὶ δὲ τὰ περὶ τὸν ἅλυν ποταμὸν χωρία κατασχόντες ἐνέμοντο τὰ μεταξὺ βιθυνῶν τε καὶ καππαδοκῶν κείμενα. TOLISTOBOGIORUM.} Vet lib. Toliſtoboiorum. Recte ſic. Stephanus, τολιστόβιοι ἔθνος γαλατῶν ἑσπερίων μετοικησάντων ἐκ τῆς κελτογαλατίας εἰς βιθυνίας. Item Appianus in Syriaca. γαλατῶν τε ἔθνη τεκτοσάγαι, καὶ τρόκμοι, καὶ τολιστόβιοι. Iidem tamen Toliſtobogij etiam dicti ſunt. CUM Lomnorio, ac Lutario regulis.} Vet lib. Lonorio. Strabo, Leonorio. quo pacto legendum eſſe puto. Eius hæc uerba ſunt, ubi de Aſiaticis Gallis loquitur lib. XII. ἀρχηγοὺς δὲ μάλιστα δοκεῖ τῆς περαιώσεως τοῖς εἰς τὴν ἀσίαν γενέσθαι λεονόριος.

313 TECTOSAGI.} Apud Græcos hi populi modo Tectoſagæ, modo Tectoſages uocantur, ut Appianum, & Strabonem. Item Stephanus ait. τεκτόσαξ ἔθνος γαλατικόν. εἴρηται τεκτοσάγης διὰ, καὶ τεκτοσάγαι. In uet. lib. etiam non Tectoſagi legitur, ſed Tectoſages. SEMEL primo congreſſu ad Albam eos olim fuderunt. maiores noſtri ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum conſternatos cædunt, fugantque.} Loquitur de Alienſi clade. Itaque lege, ut eſt in uet. lib. Semel primo congreſſu ad Aliam olim fuderunt maiores noſtros, ex eo tempore &c. In priore autem membro, ſubaudiuntur Galli, in poſteriore, Maiores noſtri. MAGIS uereor, ne.} Vet. lib. Magis id uereor, ne. AD ALYATTOS caſtra poſita.} Stephanus. ἀλυάττα χωρίον βιθυνίας. EO miſsi ad Epoſſognatum redierunt, & legati compulſi reguli orantes.} Vox, Compulſi, non eſt in uet. lib, ut ſit, legati miſsi ad Epoſſognatum, & legati reguli Epoſſognati eo redierunt. ET ipſum in eam gentem iturum, & Epoſſognatum.} Vet. lib. Et ipſum in eam gentem iturum Epoſſognatum.

TYMBRETI fluuio.} Vet. lib. Thymbri. Græci etiam ut Strabo, ut Stephanus θύμβριον ποταμὸν nominant. IN Propontidem ſe effundit.} Loquitur de Sangario flumine. Itaque malim legi in Pontum, quàm in Propontidem. Sic enim Arrianus lib. I. τοῦ δὲ σαγγαρίου αἱ μὲν πηγαὶ ἐκ φρυγίας εἰσίν. αὐτὸς δὲ διὰ τῆς τῶν θρᾳκῶν τῶν βιθυνῶν χώρας ἐξίησιν εἰς τὸν εὔξεινον πόντον. Ita Euſtathius in Dionyſium. TRANSGRESSIS ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli matris magnæ à Peſsinunte occurrere cum inſignibus ſuis, uaticinantes, &c.} Hanc hiſtoriam ſic expreſsit Græce Suidas. γναῖος ὁ ὕπατος ῥωμαίων διερχόμενος ἐγεφύρωσε τὸν σαγγάριον ποταμὸν τελέως κοῖλον ὄντα, καὶ δύσβατον, καὶ παρ' αὐτὸν τὸν ποταμὸν στρατοπεδευσαμένου παραγίνονται γάλλοι παρ' ἄττιδος καὶ βαττάκου τῶν ἐκ πεσσινοῦντος ἱερέων τῆς μητρὸς τῶν θεῶν ἔχοντες προστήθια καὶ τύπους, φάσκοντες προσαγγέλλειν τὴν θεὰν νίκην καὶ κράτος. οὓς ὁ γναῖος φιλανθρώπως ὑπεδέξατο.

Tria maria pari ferme diſtantia interuallo habet: Helleſpontum ad Sinopen, & alterius oræ lito-
ra, qua Cilices maritimi colunt. De Gordio urbe loquitur, de qua ſic Curtius lib. III. Gordium San-
garius amnis interfluit pari interuallo Pontico, & Cilicio mari diſtans. Tectosagos.} Tecto-
ſagas. ut ſupra. Orgiago, & Colombolomanus.} Legendum Ortiagon. ex Vet. lib. Floro,
eo, qui ſcripſit de uiris illuſtribus. & Suida. inquit enim ὀρτιάγων γαλάτης, &c. Olympum mon-
tem petere.} Hoc in bello crebra eſt mentio Olympi montis, ad quem uicti Toliſtobogij ſunt. pro
quo Didymum reſtituendum eſſe cenſet Glareanus. Quam uere autem ita cenſeat, oſtendit Appianus
in Syriaca, ubi huius belli meminit ita. μάνλιος τῶν γαλατῶν τοὺς τολιστοβίους ἀναφυγόντας ἐς τὸν μύσιον ὄλυμπον
ἐπιμόχθως τῷ ὄρει ἐπιβὰς, ἐπρήψατο φεύγοντας, ἕως ἀπέκτεινε.
Et Triballi Thraces.} Vet. lib. Et Tralli, & Thraces. recte, neque enim aſſentiendum eſt Gla- 314
reano, qui pro Trallis Triballos inuexit, quos Illyriorum eſſe populos ſupra docuimus. Nunc
cæci per uias, per inuia.} Perſpicua menda eſt in uoce, Nunc, pro qua libri ueteres habent, ruunt.
Ancyram nobilem in illis locis urbem.} Sic Suidas in uoce. γαλάται. ἐπὶ γαλάτας ἐστρατεύσαντο ῥω-
μαῖοι κοινωνήσαντας ἀντιόχῳ τοῖς ἐπὶ τῷ σιπύλῳ μάχης, καὶ συμπεσόντες αὐτοῖς περὶ πόλιν ἄγκυραν μαλλίῳ σφῶν ἡγε-
μόνι μυρίους μὲν τῆς μαχίμου ἡλικίας καταβάλλουσιν, &c.
Acte ſunt pacis conditiones. In uet. lib. alijs Ictæ, alijs, iactæ. Ego, dictæ. quia ſubingit. Finis 315
rei, quia abſentibus ducibus imponi non poterat. Sic paulo poſt. Eo & ab Antiocho legati, & ab ipſis
Gallis, ut pacis leges dicerentur. Tectosagi, & Trocmi.} Vet. lib. Tectoſagæ. Ariara
this Cappadoces, & Morzi auxiliares.} Morzis, uidetur eſſe legendum, fuit autem Morzes rex Paphla
goniæ, & Ariarathes Cappadociæ. Quamobrem auxiliares Morzis Paphlagones intelligit. Sic lib. xxx-
VII auxiliares Eumenis Pergamenos intellexit, ideſt, auxilia, quæ ſecum ad bellum Romanum, aut
Eumenes adduxit, aut Morzes; Hoc dico, quia utroque in loco hæret Glareanus, hoc autem etiam tur
pius, quod Morzi an populi ſint ambigit. cum tamen Strabo lib. XII Paphlagonum fuiſſe regem, & eius
regiam fuiſſe Gangra, cui Deiotarus ſucceſſerit, tradat his uerbis. ὕστατος δὲ τῆς παφλαγονίας ἦρξε δηιόταρος
κάστορος υἱὸς ὁ προσαγορευθεὶς φιλάδελφος τὸ μορζέως βασίλειον ἔχων τὰ γάγγρα. Quatuor ſoli præteri-
ti ſunt uemo curuli uſus honore.} Hæc uerba uertit ſic Plutarchus in Quintio. ἐξέβαλον δὲ τῆς βουλῆς τῶν
ὀλίγων ἐπιφανῶν τέσσαρες. In Cephaleniam.} dupplicandam eſſe in hac uoce literam ll docet Euſtra
thius in Dionyſium his uerbis. τοὺς δὲ κεφαλλῆνας καὶ τὴν κεφαλληνίαν ἐν δυσὶ λλ ἡ παλαιὰ χρῆσις ἅπασα ἔχει.
Obsides inde imperatos pro uiribus inopes populi uicenos Neſiotæ, Cranonij, Palenſes, & Sa-
mæi dederunt.} Cum in omnibus ante libris legeretur. Vicenos autem Cranonij, emendatum eſt, Vi-
cenos Neſiotæ, Cranonij, ut quatuor qui fuiſſe dicuntur Cephalleniæ populi redderentur. Quorum
tres omnium conſenſu fuerunt Cranij, Pallenſes, Samæi. quartum Thucydides lib. II. κρανίους, uocat,
Strabo lib. X κρόνιον nominat, pro quibus Neſiotæ reſtituti ſunt. Cranij certe à Cranio, ut ait Stepha
nus, non Crannonij à Crannone, legendum eſt. Sed triplex ſeutale crebris ſuturis duratum.}
Hunc locum citat Priſcianus lib. VI. ex libro T. Liuij ab urbe cond. XXXVIII. iiſdem uerbis ut de
hac lectione, de qua alij laborarunt, laborandum eſſe non uideatur.
Porticus ex ea pecunia Megalopoli permiſſu Achæorum refecta eſt, quam Lacedæmonij dirue 316
rant.} Vet. lib. Porta, habent. Ager Belbinatis.} Belbinitis ſcribendum auctore Stephano, qui
ita ſcribit. βέλβινα πόλις λακωνική, τὸ ἐθνικὸν βελβινίτης, ὡς αἰγινίτης. Disciplina Lycurgi, cui per
octingentos annos aſſueuerant.} Admonuit Glareanus uideri legendum eſſe ex chronicis Euſebi, per
ſeptingentos annos. quam lectionem repperi quoque in uet. lib.
C. Catinius.} C. Atinius. ex alijs Liuij locis. ut ſupra in tribunatu plebis eiuſdem. In 317
prouinciam ad exercitum redire.} Vet. lib. Et ad exercitum. Eo anno in ædem Herculis ſignum
Dei ipſius ex decemuirorum reſponſo, & ſeiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio poſiti. conſulem
dediſſe inſcriptum eſt.} Hoc totum dubium eſſe ait Glareanus, quia nec conſulis nomen expreſſum
eſt, nec annus. cum tamen utrunque factum ſit, ſi, quod omnino faciendum eſſe uidetur, à P. Cornelio,
legeris. ut intelligamus P. Cornelium Naſicam, qui biennio ante cos. de Boijs triumphauit hoc de-
mum anno ſeiuges dedicaſſe. curaſſe tamen inſcribendum, Eos à P. Cornelio conſule eſſe datos, ideſt,
dum conſul eſſet, non poſtquam conſulatu abierat. Cognomen autem reticuit, quia eius conſulis re-
cens memoria erat. Quod de alijs Cornelijs conſulibus multis ante annis non ita procederet. errandi
etiam cauſa perſpicua eſt. à P. ab. inde duplicata litera c, ut prænominis nota exiſteret. Hispa-
nis legiones ſingulæ.} Lege Hiſpanijs, quia ſubdit. Quæ tum in ijs prouincijs erant. C. Vale-
rius Tappo.} Tappus, ut iam ſæpe dixi. ex Capit. lapid. Ex Valerij plebiſcito.} Vet. lib. Va
lerio. quod placet. ut enim lex Valeria, ſic Valerium plebiſcitum. Ita apud Gellium, Atinium plebiſ-
citum. A Perga L. Manlio fratre cum IIII millibus militum Oroanda & miſſo. & poſt, Qui
tum forte ab Oroandis redijt.} Oenoanda urbs eſt Pamphyliæ auctore Stephano. Strabo mendum ha
bet lib. XIII extremo. προσγενομένων δὲ τριῶν πόλεων ὁμόρων βουβῶνος, βαλβούρων οἰνανδῶν τε. cum ſit legen-
dum. οἰνοανδῶν τε. Appianus lib. IIII. οἰνανδεῖς nominat, cum autem hic Pamphyliæ alia, Lyciæque op-
pida nominentur, profecto Oenoanda legendum, non Oroanda, quæ inter Gallogræcos eſſe ſupra tra
ditum eſt. Neve nauigato citra Calycandrum, neue Sarpedonem promontoria.} Calycadnum
legendum

legendum eſt. ea Strabone. & Appiano in Syriaca, cuius in boc fœdere narrando hæc uerba ſunt. ὅρμ μὴν ἀντιόχῳ τῆς ἀρχῆς εἶναι δύο ἄκρας Καλυκαδνόντε καὶ σαρπηδόνιον. καὶ τάσδε μὴ παραπλεῖν ἀντίοχον ἐπὶ πολέμῳ. De Sarpedone item Strabo. De Annibale Pœno, & Aetolo Thoante, & Mnaſimacho Acarnane, & Chalcidenſibus Eubulo, & Philone dedendis.} Vet. lib. Eubulida. Egregie. ſic enim lib. priore. Thoantem quoque Aetolum dedetis, & cum eo Mnaſimachum Acarnana, & Calcidenſes Philonem, & Eubulidam. Quo in nomine laborauit Glareanus.

318 Circa templum Bendidium.} Vet. lib. Mendidium. At Strabo meminit ſacrorum Bendidiorum apud Thracas lib. x. ἀθηναῖοι πολλὰ τῶν ξενικῶν ἱερῶν παρεδέξαντο. καὶ δὴ καὶ τὰ θράκια, καὶ τὰ φρύγια. τῶν μὲν γὰρ βενδιδίων πλάτων μέμνηται, τῶν δὲ φρυγίων δημοσθένης. Glareano tamen Mendidium placet.

Thrausi gens & ipſa Thracum.} Θραύσους uocat Stephanus eoſdem, quos ἀγαθύρσους. Et ſupra cætera Aemilius.} Vet. lib. Super, ideſt, ultra. Parietes, poſteſque nudatos, quos adorent, ad quos precentur, & ſupplicent Ambracienſibus ſupereſſe.} Vet. lib. Quos adorent, ad quos precentur, & ſupplicent Ambracienſes, non ſupereſſe. Quæ lectio probatur, quia ſententiam Ciceronis reddit, quæ eſt in Diuinatione. ſeſe iam ne deos quidem in ſuis urbibus, ad quos confugerent, babere, quod eorum ſimulachra ſanctiſsima C. Verres ex delubris religioſiſsimis ſuſtuliſſet.

319 Ne consule inimico Romam ueniret.} Vet. lib. Rediret. De omnibus his conſultum ſenatum, populumque iuſsiſſe.} Particula Que, uacat, ex uet. lib. Senſus eſt. Bella ſuperiora omnia auctoritate patrum iuſſu populi eſſe ſuſcepta. neque ea ante à populo iuſſa eſſe, quàm patres auctores ſint facti. Velut auium examina ad crepitum primum miſsilium auolauere.} Vet. lib. Velut apium examina, ut lib. IIII. Fumo'ne uicti, uelut examen apum inermi cædetis hoſti. Oblivio deorum capiat pectora ueſtra.} Vet. lib. Noſtra. Sed cauſam apud uos P C accuſantibus meis ipſe legatis dico.} Vet. lib. Accuſantibus me bis legatis. Quod probo. neque enim legatos decem ad conſtituendam prouinciam miſſos à ſenatu, imperator ſuos legatos appellauerit. Ea de illis quoque, qui Aſiam incolunt exiſtimetis Gallis. remota uniuerſæ gentis infamia.} Vet. lib. Ea de illis quoque, qui Aſiam incolunt exiſtimetis. Gallos remota uniuerſæ gentis infamia, atque inuidia per ſeipſos æſtimate.

320 P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor eſt) duo Quinti Petilij diem dixerunt.} Appianus item in Syriaca, duos tribunos plebis tradit. καὶ δύο δήμαρχοι δωροδοκίας αὐτὸν ἐγράψαντο, καὶ προδοσίας. & Plutarchus in Catone Petillios. ὡς ἐπὶ σκιπίωνα τοὺς περὶ πετίλλιον. & in lib. apophteg. πετιλλίων δὲ καὶ κοίντου πολλὰ πρὸς τὸν δῆμον αὐτοῦ κατηγορησάντων. ea quibus locis intelligi poteſt Petilios duob. LL. eſſe ſcribendum, ut eſt etiam in Capitolinis lapid. alter enim eorum Q. Petilius Spurinus nono abhinc anno eſt prætor, & paulo poſt in conſulatu moritur. Locris Pleminianum tumultum.} De quo lib. XXIX.

321 Huic rogationi primo Q. & L. Nummii intercedebant.} Primo, abeſt à uet. lib. Porro autem, Mummij, lego. quæ gens notiſsima eſt. L. quidem Mummius decem abhinc annis prætor eſt.

Omnes tribus, uti rogaſſet, iuſſerunt.} Vti rogas. ut iam ſæpe admonui. Caeterum ad hunc nimis æquum, aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio. Fieri reum ad prætorem, pro apud prætorem dictum eſt. Suet. in Tiberio. Fannium Cœpionem reum maieſtatis ad iuuenes fecit, & condemnauit. Sic lib. XL. Perſeum ad patrem accuſauit. Et ad portam Capenam mulſum proſequutis funus dediſſe.} Mulſum οἰνόμελι uocat Plutarchus cum hanc eandem rem tradit in lib. Apophteg. ἀποθανόντος δὲ τοῖς ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν παραγενομένοις ἐνέχει πίνειν οἰνόμελι. Ab eadem fiducia animi, cum quæſtores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent, popoſciſſe claues, & ſe ærarium aperturum dixiſſe, qui ut clauderetur effeciſſet.} Plutarchus ſic hoc in Apophteg. χρήματα δὲ τῆς συγκλήτου λαβεῖν αὐτὸν ἐκ τοῦ ταμιείου ψηφισαμένης, τῶν δὲ ταμιῶν οὐ βουλομένων ἀνοῖξαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην, αὐτὸς ἀνοίξειν ἔφη, καὶ γὰρ κλείεσθαι δι' αὐτὸν πλήσαντα χρημάτων τοσούτων τὸ ταμιεῖον. Cum L. Scipio, & accuſatus damnatus ſit.} Vet. lib. Et accuſatus, & damnatus ſit. Cum à porta recte ad forum ſe contuliſſet.} Recta. ea uet. lib. Haec enim ipſe Gracchus queritur.} Vet. lib. Ipſe Gracchus.

Haec de tanto uiro, quanquam & opinionibus, & monumentis literarum uariarent, proponenda erant.} Vet. lib. Quam & opinionibus, i. dicendum fuit, quemadmodum de tanti uiri rebus his ſcriptores inter ſe diſcordarent. Mirabile enim uideri uult, auctores in tam illuſtris uiri rebus prodendis non idem ſcripſiſſe. Vt in carcere inter fures nocturnos, & latrones uir clariſsimus includatur.} Vet. lib. In carcerem.

322 Et in robore, ac tenebris expiret.} Valerius lib. VI. Cap. III. Quinetiam familiares Gracchorum, ne quis reip. inimicis amicus eſſe uellet, de robore præcipitati ſunt. Feſtus. Robur quoq; dictus eſt in carcere is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robuſteis includebatur.

322 Non paſſurum inter hoſtes populi. Ro. L. Scipionem in carcere, & in uinculis eſſe.} Voces illæ L. Scipionem, uidentur uacare, initio enim huius periodi poſitæ ſunt. L. Scipionem, qui regem opulentiſsimum orbis terrarum deuicerit, qui plurimos duces hoſtium in triumpho ductos carcere incluſerit, non paſſurum inter hoſtes populi R. in carcere, & in uinculis eſſe.

IN EPITOMEN LIBRI XXXIX.

A CENSORIBVS L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone uir & belli, & pacis artibus maximus motus eſt ſenatu L. Quintius. } Lege. M. Porcio Catone, uiro & belli, & pacis artibus maximo. in has enim eius laudes digreditur hoc libro Liuius, ubi de cenſura eius loquitur. quæ laudes L. Quintio nec tribuuntur, nec tribui iure poſſunt. QVOD cum Galliam prouinciam conſul obtinuerat rogatus à Philippo Pœno. } Vet. lib. Rogatus in conuiuio à Philippo Pœno. POLLENTIA, & Piſaurum, } Potentia. ut poſt dicam. CVIVS origo inde uenit. } Vet. lib. Inde fluxit.

IN LIBRVM XXXIX.

CIRCVMSESSI & expugnati ſunt. } Et, uacat, ex uet. lib. QVI in agrum Piſanum, Bono- 323
nienſemque ita incurſauerant, ut coli non poſſent. } poſſet. Vet. lib. SVBACTIS cis Apenninum
omnibus, tum tranſmontanos adortus, in his & Friſinates Ligures erant, quos non adierat C. Flami-
nius. } Veteres libri Friniates habent, non Friſinates. Legi tamen non poteſt, Friniates, quod ij & cis
Apenninum fuerint, & à Flaminio ſubacti ſint, ut paulo ante ait Liuius. Quare puto legendum eſſe Bri
niates: ſunt enim tranſmontani teſte Liuio lib. XLI. ubi de Liguribus populis uerba facit, ita. Cis
Apenninum Garuli, Lapicini, & Hercates. trans Apenninum Briniates fuerant. Sunt autem hæc Ligu
rum populorum nomina apud Liuium. Apuani, Briniates, Celelates, Cerdiciates, Epanterij, Friniates,
Garuli, Hercates, Iluates, Ingauni, Intemelij, Lapicini, Statellates. Item. Montani, Alpini, Traſmon
tani, Cis Apenninum, Trans Apenninum. De Apuanis & Montanis ita Cato in Fragmentis, quæ di-
cuntur eſſe Originum. Ad Macræ fontes eſt Apua oppidum, Apuanos Ligures uocant. Montanos ue-
ro omnes Ligures, qui à Macra in Nicæam effunduntur. Apuani ab Arno ad Macram. & C. Sempro-
nius ita. Pars Apennini à Nicæa ad fontes Macræ Ligures montanos alit, à fontibus uero Macræ ad fon
tes Tiberis Apenninum colunt Ligures Apuani. & paulo poſt. Ab Nicæa ad Macram tenent Ligures
Montani, à Macra ad Arnum & portum Ligurnum Ligures Apuani. quos ſequuntur Ligures Etruſci.
Populonij, a quo ad Tiberim ſunt Etruſci Ligures Tyrrheni, & Liuius lib. XL. Adortus à Piſis Apua-
nos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionem accepit. Item Montanorum
Ligurum uineæ cæſæ. De Ingaunis & Epanterijs lib. XXVIII extremo ſic ait Liuius. Inde ad oram Li
gurum Alpinorum claſſem admouit, Ingauni, (Ligurum ea gens eſt) bellum ea tempeſtate gerebant
cum Epanterijs montanis. De Illuatibus autem lib. XXXII. De Ingaunis, & Intemelijs lib. XL. De Ce
lelatibus, & Cerdiciatibus. lib. XXXII. De Statellatibus lib. XLII. Poſtremo Sempronius omnem
oram maritimam uſque ad Tiberim Liguriam dictam eſſe tradit. VIAM à Bononia perduxit Arre-
tium. } Loquitur de conſulibus C. Flaminio, M. Aemilio, quorum illum uiam à Bononia Arretium,
hunc à Placentia Ariminum ait perduxiſſe. Cuius loci memini, quia aliter Strabo prodidit lib. V. Fla-
minium a Roma per Etruriam Ariminum, Lepidum ab Arimino Bononiam, atque inde in Aquile-
iam: uerba eius ſunt hæc. ἄλλη δ' ἐστὶ Αἰμιλία διαδεχομένη τὴν φλαμινίαν. συνυπάτευσαν γὰρ ἀλλήλοις μάρκος λέ-
πιδος, καὶ γάϊος φλαμίνιος. καθελόντες δὲ λιγύας, ὁ μὲν τὴν φλαμινίαν ἔστρωσεν ἐκ ῥώμης διὰ τυῤῥηνῶν, καὶ τῆς ὀμβρι-
κῆς μέχρι τῶν περὶ ἀρίμινον τόπων. ὁ δὲ τὴν ἑξῆς μέχρι βονωνίας κἀκεῖθεν εἰς ἀκυληΐαν. DONIS militaribus
donauit. } Gellius lib. V. Cap. VI. M. Cato obiecit, inquit, M. Fuluio Nobiliori, quod milites per
ambitionem coronis leuiſsimis de cauſis donaſſet. Coronis autem donauerat, quia uallum curauerant,
aut quia puteum ſtrenue foderant. II PRIMVM lectos æratos, ueſtem ſtragulam pretioſam, pla-
gulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ ſuppellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam
aduexerunt. } Monet Glareanus, ut uideamus, quemadmodum, Lectos æratos, Liuius acceperit. pu-
tatque intellexiſſe Liuium lectos, in quibus dormirent, cum accipiendum ſit de ijs, in quibus accumbe
rent. Antiquos enim tribus ſtratis lectis epulari ſolitos, unde Triclinia dicta ſunt, ſcribit Seruius. Vnde
Virgil. Inde toro pater Aeneas ſic orſus ab alto, & Heliogabalum tradit Lampridius ſolido argento le
ctos triclinares habuiſſe. Id autem ita eſſe docet Plinius, qui lib. XXXIIII. Cap. III. hunc locum tra-
ctans ait, Triclinia ærata abacoſque. & monopodia Cn. Manlium Aſia deuicta primum inuexiſſe trium
pho ſuo. & Macrobius lib. III. ex Indice Metelli. Triclinia lectis eburneis ſtrata fuerunt. EPV-
LAE quoque ipſæ et cura, & ſumptu maiore apparari cœptæ, tum coquus uiliſsimum antiquis manci-
pium, & æſtimatione, & uſu in pretio eſſe. } Hoc ſic Athenæus lib. VI. extremo. Νῦν δ' ὡς θεόπομπος
φησὶ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν φιλιππικῶν, οὐδείς ἐστι καὶ τῶν μετρίως διῳκημένων, ὅς τις οὐ πολυτελῆ τράπεζαν παρατίθεται,
μαγείρους δὲ καὶ θεραπείαν ἄλλην πολλὴν κέκτηται.
C. CATINII, & L. Manlii. } C. Atinii. Vet. lib. Vt ſupra. M. FVRIO Luſco. } Furiorum 324
cognomen eſt Fuſus, ut eſt in Cap. tabulis, non Luſcus, aut Fuſcus, ut eſt in uulgatis, & manuſcriptis
libris. QVI aperta religione propalam & quæſtum, & diſciplinam profitendo animos errore im
bueret. } Vet. lib. Horrore. i. metu religionis. ſequitur autem. Sed occultorum antiſtes ſacrorum. lib.
X. Qui perfundere religione animum poſſet. FALSA ſigna, teſtimoniaque, & iudicia ex eadem
officina exibant. } Indicia, lego. ut ſit. Falſi indices. Index autem eſt, qui facinoris, cuius ipſe eſt con-
ſcius,

ſcius, latebras indicat impunitatē propoſita. Pædian. Hæc autem indicia falſis aliorum teſtimoniis con firmabantur. P. EBVTIVS. } Aebutius. ut ſupra. BACCHIS eum ſe initiaturam. } Quia primo id ſacrarium fœminarum fuit, nec uir quiſquam eo admitti ſolitus fuit, propterea quaſi Baccharum ſacrum eſſet, Bacchis initiari, dixerunt, qui ſe ſacro illi committeret. NE vox quiritantis, cum per uim ſtuprum inferatur, exaudiri poſsit. } Vet. lib. Cui per uim.

325 HANC ſummam inter eos religionem eſſe. } Vet. lib. Religionis. ADIVTORES triumuiris quinqueuiri, uti cis Tiberim ſuæ quiſque regionis ædificijs præeſſent. } Non extat uerbum, ad quod referatur uox illa, Adiutores. neque enim à ſuperiore, mandatum eſt, regi poteſt. Suſpicor igitur legendum ita. Adiutores triumuiris quinque uiri dati, uti cis Tiberim. Creauit autem errorem librario uox, uti, quæ ſequutura erat poſt Dati, atque earum alterum ob ſimilitudinem (ut fit) prætermiſit, ſic lib. XL. Poſtulantibus tamen ijs, quinqueuiri ab ſenatu dati. MAIORES ueſtri ne uos quidem niſi cum aut uexillo in arce poſito comitiorum cauſa exercitus eductus eſſet, aut plebi concilium tribuni edixiſſent, aut aliquis ex magiſtratibus ad concionem uocaſſet, forte temere coire uoluerunt. } His uerbis centuriata comitia deſcribit, & tributa, & concionem. Hæc omnia aliorum auctoritate ſcriptorum comprobabo. Gell. lib. XV. Cap. XXVII. Centuriata comitia intra pomærium fieri nefas, quia exercitum extra urbem imperari oporteat, intra urbem imperari ius non ſit. propterea centuriata in campo haberi, exercitumque imperari præſidij cauſa ſolitum, quoniã populus eſſet in ſuffragiis ferẽdis occupatus. De uexillo in arce Ianiculi poſito, & Ianiculo ipſo dũ centuriata haberentur comitia cuſtodito ſcribit Dio lib. XLVII. in conſulatu Ciceronis, ita. πολλῶν τὸ ἀρχαῖον πολεμίων τῇ πόλει προσοικούντων, φοβούμενοι μή ποτε ἐκκλησιαζόντων σφῶν κατὰ τοὺς λόχους ἐπιθῶνταί τινες τῇ πόλει τὸ ἰανίκυλον καταλαβόντες, ἐνόμισαν μὴ πάντας ἅμα ψηφίσασθαι, ἀλλὰ τινὰς ἀεὶ ἐνόπλους τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἐκ διαδοχῆς φυλάττειν. καὶ αὐτὸ ἕως μὲν ἡ ἐκκλησία ἦν, ἐφρούρουν. ὁπότε δὲ διαλυθήσεσθαι ἔμελλε, τό τε σημεῖον καθῃρεῖτο, καὶ οἱ φύλακες ἀπηλλάττοντο. οὐ γὰρ ἐξῆν μὴ φρουρουμένου τοῦ χωρίου ἐκείνου οὐδὲν ἔτι χρηματισθῆναι. τοῦτο δὲ ἐν μόναις ταῖς κατὰ τοὺς λόχους ἀθροιζομέναις ἐκκλησίαις ἐγίγνετο, ὅτι τε ἔξω τοῦ τείχους, καὶ ὅτι πάντες οἱ τὰ ὅπλα ἔχοντες ἀνάγκην εἶχον ἐς αὐτὰς συνιέναι. De Tributis comitijs, quod uerius, plebis concilium dicitur, ſic Gellius eodem loco. Qui non uniuerſum populum, ſed partem aliquam adeſſe iubet, non comitia, ſed coſilium edicere debet. Tribuni autem neque aduocant patricios, neque ad eos referre de re ulla poſſunt. De concione ita lib. XIII. Cap. XV. Aliud eſt cum populo agere. aliud concionem habere. Nam cum populo agere eſt rogare quid populum, quod ſuffragiis ſuis aut iubeat, aut uetet. Concionem habere, eſt uerba facere ad populum ſine ulla rogatione. & Feſtus lib. III. Concio conuentus, qui a magiſtratu, uel ſacerdote aliquo per præconem conuocatur. QVOTIES hoc patrum, auorumque ætate. } Hac de re ſcribit lib. IIII. & lib. XXV. M. ET L. CATINIOS de plebe Romana. } Vet. lib. M. & Catinium Hinc ego. M. & C. Atinios ut ſupra. Plebeius homo dicitur qui è gente plebeia eſt, i. non patricia. de plebe autem is, qui non eſt e ſenatorio ordine.

326 SOCIVM, ac Latini nominis. } Vet. lib. Socium Latini nominis. Vtraque forma dicendi uſitata. NEC prius ſequendi Ligures finem, quàm Romani fugæ fecerunt. } Nec, abeſt a uet. lib. optimo ſenſu. i. ante deſiiſſe inſequi Ligures, quàm Romanos fugere. ut infra. Nec inſtitere perculſis hoſtes. Neque enim ueriſimile eſt, Romanos, qui plerique arma abiecerant, prælium inſtauraſſe. nec Ligures compreſſa fuga Romanorum eſſe regreſſos. uerum tantam fuiſſe Romanorum fugam ſignificat, ut ante Ligures defatigati ſint in ſequendo, quàm Romani in fugiendo. LVDI Taurilia per biduum facti religionis cauſa, apparatos deinde ludos M. Fuluius, quos uouerat Aetolico bello fecit. } Vet. lib. habent. Decem apparatos deinde ludos. Ex quo ſuſpicor ſcripſiſſe Liuium. Per dies decem apparatos. ut ſit. per dies decem fecit ludos. Nam de Taurilibus, dixerat, per biduum. Sic autem de ludis eiuſmodi loquitur ubique. ut paulo poſt. L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi uouiſſe ſeſe dicebat ex collata ad id pecunia ab regibus, ciuitatibusque per dies decem fecit. & lib. XLII. Ludos per dies decem Ioui Opti. Max. primo quoque die faciendos. & lib. XL. ludi uotiui Q. Fuluii cos. per dies decem magno apparatu facti. IN VENETIA. } Ambigit de hac uoce Glareanus, quæ tamen eſt apud Patereulum lib. II. Florum de bello Cimbrico, Euſtathium in Dionyſium, & Liui. lib. LI.

INCHOATA initia à Philippo ſunt. } Vet. lib. ab ipſo Philippo ſunt. VNA ea res, cum uicto leges imponerentur, maxime angebat. } Vet. lib. Vna enim res. PERRAEBI Connocondylum. } Nuſquam legiſſe ſe hoc oppidum ait Glareanus. ego, Gonnocondylum, legendum puto, uocem iunctam ex duobus oppidorum nominibus, quorum meminit Liuius lib. XLIIII. Hic locus tam ſuapte natura infeſtus per quatuor diſtantia loca præſidiis regiis fuit inſeſſus. unum in primo aditu ad Gonnum erat, aliterum Condylon caſtello inexpugnabili. De Gonnis, uel Gonno oppido Perrebiæ ſupra etiam meminit Liuius.

327 PETRAM in Pieria ab iiſdem Theſſalis, Perræbiſque captam. } Petram oppidum negat uſpiam reperiri Glareanus. at Plutarchus in Paullo ait. διὰ περραιβίας παρὰ τὸ πύθιον, καὶ τὴν πέτραν.

XYNIAS quidem haud dubie Aetolicum oppidum. } Xyniæ quid ſint ſe neſcire ait Glareanus. at Stephanus ait tamen. Ξυνία θετταλίας πόλις. πολίχνιον ὑπάτω. τὸ ἐθνικὸν ξυνιεύς. ET Paracheloida, quæ ſub Athamania eſſet. } Ne Paracheloida quidem nouit Glareanus, cum Paracheloitas ſtatuat Strabo, & inter Theſſalos, & inter Aetolos. Sic enim lib. IX. ἀφόρητον ὁμώνυμον τῇ δ᾽ ἀιτικῇ. παραχελῶ-

τας καὶ τέτε ὁμωνύμως τοῖς αἰτωλικοῖς, καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἐστὶ ἀχελῶος ποταμὸς πλησίον λαμίας, παρ' ὃν οἰκοῦσιν οἱ παραχελῶται. De Theſſalica hic loquitur. Tricca, Phaloria, & Eurymenæ. } Tria Theſſaliæ oppida ſunt, auctore Stephano. De Phaloria autem ita ait. φαλώρη πόλις θετταλίας. τοῦτον φασὶν φαλωρίαν καλεῖ. Altarvm deridiculum eſſe. } Vet. lib. Alterum ridiculum eſſe. Viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroreiam ſubeat. } Quid ſit Paroreia, ſibi non conſtare ſcribit Glareanus. Duas tamen Paroreias prodit Stephanus, unam Arcadiæ, Alteram Macedoniæ. Quæ cauſa effecit, ut Liuius diceret, Paroreiam Thraciæ, ut eam ab Arcadica diſtingueret.

Qvo in numero me eſſe ueliitis, refert. } Vet. lib. Referte. quod placet, quia ſequitur. pergite, 328
ut cœpiſtis facere. L. ivventivm Taluam. } Thalnam. ex conſulibus Capitolinis. L. porcivs Licinius. } Licinus. ea conſul. Cap.

Et cogitatio quam uoa non ex æquo diſceptatio futura eſſet. } Noa, uacat. ſic paulo poſt. Et 329
quam non ea æquo diſceptatum apud Cæcilium foret. ea uet. lib. Cæterum Arei huius & Alcibiadis hiſtoriam multis uerbis apud Pauſaniam inuenies in Achaicis expoſitam.

Cn. manlivs Volſco. } Vulſo. ex tab. Cap. L. fvrivs Purpurio. } Purpureo. ex tab. 330
Cap. T. et m. sempronii Longus, & Tuditanus. Ti. & M. ex tab. Cap.

Consenserant'qve præter L. Flaccum, qui collega in conſulatu fuerat, candidati omnes ad 331
deijciendum honore. } Vet. lib. habent. Coierantque, & ad deijciendum honore eum. Miror autem Gelenium pro, coierant, conſenſerant, repoſuiſſe; cum coire in hac re proprium uerbum ſit, unde coitiones appellatæ. Sic Pædianus in toga cad. Coierunt ambo, ut Ciceronem conſulatu deijcerent. Quo de dicendi genere ſupra etiam diximus. Coire, συμφρονεῖν uocat Plutarchus in Catone. Si igitur præter L. Flaccum candidati reliqui coierant, profecto recte Plutarchus, qui competitores ſeptem Catonis fuiſſe ait. Quod Glareanus non uidit, qui, apud competitorem L. Flaccum, legit. Nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit iudicium. } Seruium, lege: quod eſt prænomen Sulpiciorum Galbarum. ſic Plutachus. σερβίον γάλβαν κατηγόρησεν ἐνενήκοντα γεγονὼς ἔτη. Cicero tamen ab utroque diſſentit. quippe ex cuius uerbis eliciatur ex lib. de Senectute Catonem non amplius, quàm lxxxiiii annos uixiſſe. ſi quidem natus eſt anno poſtquam Q. Fabius Maximus primum conſul fuit, mortuus Manilio, & Cenſorino conſulib. Malim ego librarii erratum, quàm Liuij. ſiquidem apud eum, qui ſcripſit de uiris illuſtribus eſt. Galbam octogenarius accuſauit. ut octogeſimo hic etiam ſit legendum. neque enim uitium eſt apud Ciceronem, ut cenſet Glareanus. Septem mouerunt ſenatu, ex quibus unum inſignem, & nobilitate & honoribus L. Quintium Flamininum conſularem. } Plutarchus ſic uertit. ἐξέβαλε τῆς βουλῆς ἄλλους τε συχνοὺς καὶ λεύκιον κοίντιον ὕπατον μὲν ἑπτὰ πρότερον ἐνιαυτοῖς. Spectacvlvm gladiatorium. } Vet. lib. Gladiatorum. Nobilem Boium cum liberis transfugam ueniſſe. } Citat hæc uerba ex Liuio Plutarchus. ὁ δὲ λίβιος αὐτόμολον εἶναι φησὶν γαλάτην τὸν ἀναιρεθέντα. τὸν δὲ λεύκιον οὐ δι' ὑπηρέτου κτεῖναι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸν ἰδίᾳ χειρί. καὶ ταῦτα ἐν τῷ λόγῳ γεγράφθαι κάτωνος. Idem ſcribit in Flaminino. Fabvlae ſine auctore editæ crediidiſſet. } Huius tamen hiſtoriæ auctor eſt Cicero in lib. de Senectute. Quod etiam notauit Plutarchus. Ad ſpectaculum ſcorti procacis in ſinu conſulis recubantis. } Recubabat in ſinu, quia, (ut ſupra dixit,) infra conſulem accumbebat. quo modo de ſcorto Cytheride ait ad Papirium Cicero. Infra Eutrapelum Cytheris accubuit. Lecto enim accubuiſſe eodem (ut mos erat in triclinijs) ſignificat. In cenſum referre uiatores iuſſi. } Iuſſit, eſt in ueteribus libris. & id ſequens etiam membrum deſiderat. Item mancipia minora annis xx, quæ poſt proximum luſtrum x millibus æris, aut eo pluris ueniſſent, uti ea quoque decem, tanto pluris, quàm quanti eſſent æſtimarentur. } Vet. libri habent, x millibus æris, aut pluris eo ueniſſent. Porro autem quod ait Gelenius ſubaudiendum eſſe, Millibus, ut ſit. Vti ea quoque decem millibus, tanto pluris, quàm quanti eſſent: non procedit. Eſt enim intelligendum, & coniungendum, decem tanto pluris, ideſt, ut ait in hac re exponenda Plutarchus, decuplo pluris, uel decies tanto pluris. ὑποτιμᾶσθαι τὴν ἀξίαν εἰς τὸ δεκαπλάσιον. Sic lib. primo dixit, Alterum tantum. & Plautus in Bacch. Sexcenta tanta, & in Trinummo. Tribus tantis. & Liuius lib. xl. Arma uel tribus tantis exercitibus in armamentaria congeſsiſſe. Niſi quis legere malit, decies tanto pluris. quomodo dixit in Verrem Cicero. Quinquies tanto amplius. ut nota numeri x errorem attulerit. Et his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. } Dubium habet hunc locum Glareanus, quem tamen nihil uitii continere ex Plutarcho, qui totam hanc Catonis cenſuram græce ex Liuio uertit, peſpicue intelligi poteſt. ſic enim ait. ἠνάγκαζεν ἐσθῆτος, ὀχήματος, κόσμου γυναικείου, σκευῶν τῶν περὶ δίαιταν, ὧν ἑκάστου τὸ τίμημα δραχμὰς χιλίας καὶ πεντακοσίας ὑπερέβαλλεν, ὑποτιμᾶσθαι τὴν ἀξίαν εἰς τὸ δεκαπλάσιον, βουλόμενος ἀπὸ μειζόνων τιμημάτων αὐτοῖς μείζονας καὶ τὰς εἰσφορὰς εἶναι, καὶ προσετίμησε τρεῖς χαλκοῦς πρὸς τοῖς χιλίοις. i. coegit ueſtimenta, uehicula, mundum muliebrem, & familiarem ſuppellectilem, ſi pluris quàm mille, & quingentas drachmas æſtimata eſſent, decuplo pluris æſtimari, quod uellet eos, quorum res pluris æſtimatæ eſſent, maiora etiam tributa conferre. Itaque ſingulis millibus ternos æneos attribuit. Sic ſupra locutus eſt in triumpho Vulſonis. s. c. factum eſt, ut ex pecunia, quæ in triumpho tranſlata eſſet, ſtipendium collatum à populo in publicum, quod eius ſolutum antea non eſſet, ſolueretur. uicenos quinos, & ſemiſſes in millia æris quæſtores urbani ſoluerunt.

Et uectigalia ſummis pretijs, ultro tributa infimis locauerunt.} De integritate huius lectionis cur dubitet Glareanus neſcio. quid enim huic ſententiæ deeſt? cum ſcieris aliud eſſe uectigalia, aliud ultro tributa. ſic enim libro XLIII. Qui publica uectigalia, aut ultro tributa conduxiſſent. Plutarchus autem ita. τὰ δὲ τέλη ταῖς πράσεσιν ἐπὶ τὰς ἐσχάτας ἐλαύνων τιμάς. Coloniae duæ Pollentia in picenū.} Vet. lib. Potentia. Item Velleius ubi de colonijs uerba facit. item Plinius, item Mela Potentiæ in Piceno meminerunt. Dedvxervnt ijdem triumuiri Q. Fabius Labeo.} Triumuiri, inquit. qui Piſaurum, ijdem etiam Potentiam coloniam deduxerunt. Hoc ut dicerem, Glareanus effecit, qui mendum ſubeſſe putat. P. Clavdivs, & M. Porcius.} L. Porcius. ſic enim ante Liuius, & tabulæ Capit. Pontifex Maximus eſt creatus C. Seruilius Geminus.} Hic in conſulatu, & decemuiratu ſacrorum caret cognomine Gemini. & recte. Cur autem ita ſit, ſupra expoſui. Quare ex hoc etiam loco, Geminus, eradendum eſt.

332 Ad præoccupandam Coronen, quam hoſtes petebant.} Colonem edit Plutarchus in Philopœmene. Vtraque autem in Meſſeniaco agro eſt. τὴν δὲ μεσσήνην ἀπέστησεν τῶν ἀχαιῶν, καὶ κώμην τὴν καλουμένην κολωνίδα προσταγῆναι μέλλων καταλαμβάνειν. Admonent deinde quidam eſſe theſaurum publicum ſub terra ſaxo quadrato ſeptum. eò uinctus demittitur, & ſaxum ingens, quo operitur, machina ſuperimpoſitum eſt.} Hæc Plutarchus ita uertit in Philopœmene, & quaſi interpretatur. ὁ μὲν ἀλλὰ κομίσαντες αὐτὸν εἰς τὸν καλούμενον θησαυρὸν, οἴκημα κατάγειον, οὔτε πνεῦμα λαμβάνον, οὔτε φῶς ἔξωθεν, οὔτε θύρας ἔχον, ἀλλὰ μεγάλῳ λίθῳ περιαγομένῳ κατακλειόμενον ἐνταῦθα κατέθεντο, καὶ τὸν λίθον ἐπιῤῥάξαντες, ἄνδρας ἐνόπλους κύκλῳ περιέστησαν. Pocvlo impauide exhauſto.} Vet. lib. Hauſto. Venenvm, quod multo ante præparatum ad tales habebat caſus, popoſcit. Liberemus, inquit.} Lege, Et liberemus, inquit. Verba hæc eadem uertit Plutarchus. Horvm patres Pyrrho regi.} Hanc hiſtoriam ſcribit Plutarchus in Pyrrho, Epiſtola etiam conſulum ad Pyrrhum miſſa extat apud Gellium. Cvm ſuperioribus duobus luſtris Africanus fuiſſet.} Perſpicue legendum eſt, Tribus. ter enim princeps ſenatus fuit Africanus. Nam ſupra lib. XXXIIII ſcriptum eſt. Cenſores Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus P. Scipionem conſulem, quem & priores cenſores legerant, legerunt. & lib. XXXVIII. Cenſores T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus ſenatum perlegerunt. princeps in ſenatu tertium lectus P. Scipio Africanus.

333 Init tribunatum Ap. Claudio, M. Sempronio conſulibus ad quartum Idus Decembres.} Lege, A. D. quartum. i. ante diem quartum. ſic enim & Dionyſius Alicarnaſſeus, ubi ait primos tribunos pl. inſſe τετάρτῃ πρὸ τῶν εἰδῶν δεκεμβρίων. Quibus ea locis intelligi poteſt hunc diem ineundo tribunatui fuiſſe ſolennem, quemadmodum ad ſuam uſque ætatem factum eſſe ſcribit Dionyſius. Plutarchus etiam auctor eſt in libro τῶν κεφαλαίων tribunos plebis contra atque alij magiſtratus ante anni principium inijſſe. Itaque Q. Metellus Nepos qui Silano, & Muræna conſulibus tribunatum geſſit, Ciceronem conſulatu abeuntem prid. K. Ian. iam inito magiſtratu concione prohibuit. Qua de re ſe ambigere Glareanus ait. Dentheletas.} Strabo lib. VII. Dantheletas, & cæteri græci uocant Δανθηλήτας.

Opidvm in Dertiopo condere inſtituit.} Deuriopo legendum eſt ex Strabonis lib. VII. πρὸς δὲ τούτοις λυγκισταί τε, καὶ ἡ δευρίοπος καὶ ἡ τριπολῖτις πελαγονία. & paulo poſt ubi de Erigone quoque (ut Liuius hic) fluuio loquitur. ὁ δ' ἐριγὼν πολλὰ δεξάμενος ῥεύματα ἐκ τῶν ἰλλυρικῶν ὀρῶν, καὶ λυγκηστῶν, καὶ βρυγῶν, καὶ δευριόπων εἰς τὸν ἄξιον ἐκδίδωσι. Item. ἐπὶ τῷ ἐριγῶνι πᾶσαι αἱ τῶν δευριόπων πόλεις ᾤκηντο. Orare ſe pro S. P. Q. R.} Lege, Orare ſe ſenatum, populumque R. Alpes prope inexuperabilem finem in medio eſſe. non utique ijs melius fore, qui eas primi peruias feciſſent.} Loquitur de Gallis, qui proxime alpibus ſuperatis in Italiam deſcendiſſent. Sententia autem manca expleri uidetur poſſe una addita particula, Quam. ut ſit. non utique ijs melius fore, quàm qui eas primi peruias feciſſent. Oratio eſt terroris, & minarum plena, qua ſe Gallos eos, qui alpes, quæ in medio ſunt, in poſterum tranſcenderint non aliter caſtigaturos eſſe, denunciando, quàm aut Senones, aut Annibalem, qui primi eas peruias fecerunt, caſtigauerint. M. Valerivs Leuinus, L. Manlius iterum.} Hic prætor fuit primum anno DLV. Quo loco dicitur P. Manlius. Glareanus autem inſcite hunc L. Manlium Acidinum eſſe putauit. Vet. lib. P. Manlium & hoc loco, & in ſequenti libro edunt. L. Caecilivs Dentrix.} Vet. lib. Denter. Liuiorum etiam fuit cognomen Denter. ex Liuio, & Capitolinis tabulis. Liu. lib. XLII. M. Cæcilius Denter. Sangvinem per biduum pluiſſe.} Vet. lib. Sanguine.

IN EPITOMEN LIBRI XL.

L. Petilii.} L. Petillij. ut ſupra. Falsis alterius filij.} Vet. lib. Falſis Perſei alterius filij. Regnvm Perſeus accepit.} Vet. lib. Excepit.

IN LIBRVM XL.

334 P. Manlio ulterior.} Hic eſt, qui extremo priore libro L. Manlius à Glareano ſine ratione dictus eſt. L. Caecilio Dentrici.} Dentri, legendum, à recto caſu Denter. ut dixi. Et à

Formijs

Formijs ædem Apollinis, ac Caietæ de cœlo tactam. } Ae, uacat ex Vet. lib. & libro Obſequentis de prodigijs, quem lib. ex ipſis Liuij uerbis contexuit. in eo ita eſt. Aedes Appollinis Caietæ de cœlo icta.

INGENTAM ea res fremitum in tota Macedonia fecit. } Vet. lib. non habent particulam, In.

POSTREMO negare propalam cœpit, ſatis tutum ſibi quicquam eſſe, niſi liberos eorum, quos interfeciſſet, comprehenſos in cuſtodia haberet, & tempore alium alio tolleret. } Huius ſententiæ meminit Euripides in Andromacha. καὶ γὰρ ἄνοια μεγάλη λιπεῖν υἱοὺς ἐχθρῶν ἐξὸν κτείνειν, καὶ φόβον οἴκων ἀφελέσθαι. & Ariſt. in ſecundo Rhetoric. καὶ ἐπὶ τὸ ἀναιρεῖν τῶν ἐχθρῶν τὰ τέκνα, καὶ μηδὲν ἀδικοῦντα. Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει. PRINCIPI gentis Aenianum. & poſt. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Aeniam ad ſtatum ſacrificium, quod conditori Aeneæ cum magna cærimonia quotannis faciunt. } Legendum eſt Aeneatum, & Aeneam. Vrbs enim in Thracia ab Aenea condita hoc nomine eſt. De qua ait Stephanus. αἴνεια πόλις θρᾴκης ἀπὸ αἰνείου. Θέων αἰνειάδας ταύτην καλεῖ. αἰνείας δὲ μετὰ τὴν ἰλίου πόρθησιν εἰς θρᾴκην παραγένετο, καὶ ἔκτισε πόλιν αἰνειάδας, ὅτε τὸν πατέρα ἔθαψε. τὸ ἐθνικὸν αἰνεῖς. ἐστὶ καὶ αἰνεάτης. Hinc Aeneas apud Vergilium in III. ait. Aeneadasque meo nomen de nomine fingo. EX compoſito ſermones ad ſpem Romanorum trahebant. } Spem, habent etiam uet. lib. pro qua uoce malim, ſpeciem, ut ſit, ex compoſito quidam de dignitate Romanorum ſermonem inferebant, ut alij redarguendi eius ſermonis gratia præſente Demetrio eos eluderent, atq; ut à Demetrio defenſionem Romanorum, qua ſuſpectior fieret, elicerent. Vox certe, Spem, Glareano non probatur.

DE ludicro tibi, inquit, uiuere me ſcio. } Obſcura ſententia, & (ut puto) uitiata. Interrogauerat Perſeum pater, cum eum perturbato uultu tacitum procul conſpexiſſet, ſatin ſalue. & quæ nam ea mœſtitia eſſet. Reſpondet filius. De ludicro tibi uiuere me ſcio, iam non occultis petimur inſidijs. Hoc autem quid ſit, uix intelligi poteſt. In ueteribus libris nihil uarietatis eſt, niſi quod legitur. De ludicro ter inquit. Ex quo ſuſpicor eſſe legendum. De lucro pater, inquit, uiuere me ſciro. Eſt autem de lucro uiuere, uitam ipſam in lucro ponere, quod ij facere ſolent, qui ſummo è periculo euaſerunt, ex quo ſeruatum ſe eſſe Perſeus patri narraturus eſt. Sic loquitur Cicero ad Papirium. De lucro prope iam quadriennium uiuimus, ſi aut hoc lucrum eſt, aut hæc uita, ſuperſtitem reip. uiuere. & Horatius Carminum primo. Quid ſit futurum cras, fuge quærere. & quem ſors dierum cunque dabit lucro Appone. aptiſſima ergo ſententia hæc eſt, quæ expoſitioni factarum ſibi inſidiarum præponitur cum ſe lucrum ait putare, quod uiuat. 335

NOXIVM huic eſſe caput. } Aut hæc uerba uacant. aut aliquid deſideratur, quemadmodum etiã cenſet Glareanus. locum non mutaui aſteriſco tantum ſignaui. 336

ID enim uitijs meis non cedendo cui ius, fasque eſt, non modeſtia conſequar. } Hunc locum negat ſe intelligere Glareanus. Eſt autem ſenſus: Quemadmodum regnum ſperare, quia minor ſum, quia me maiori cedere uis, non debeo, ſic ne efficere quidem debeo, ut indignus te patre uidear. Regnum enim uitijs meis, ideſt, non cedendo maiori fratri conſequar, ut autem te dignus uidear, modeſtia. Quod cum ita ſit, ergo legendum eſt. Id enim uitijs meis, non cedendo, cui ius, fasque eſt, hoc modeſtia conſequar. TVM quoque non placere ſibi, ſi per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi. atque eos ad conſulem mitti ſenatum æquum cenſere. } Senſus huius lectionis uix intelligi poteſt, ut ait Glareanus. Quare tueamur ueterum librorum lectionem, quæ eſt. Tum quoque non placere ſibi, per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. Inde uerba. Atque eos ad conſulem, legamus. Itaque eos ad conſules. repetita litera ex uoce præcedente. Adimi, atque. Adimi. Itaque. Inde elicietur hic ſenſus. Senatus reſcribi iuſſit, æquius fuiſſe, Marcellum conſules, quorum prouincia Ligures erat, de Liguribus qui ſe dedebant, quàm ſe conſulere. Tum quoq; id ſibi non placere, ut per deditionem Ligures reciperentur, & receptis arma adimerentur. Quamobrem eos ad conſules mitti ſenatum æquum cenſere. Sic lib. XXXIX. Neque ſenatui placere deditos ſpoliari. Itaque ſe cum ijs Legatos ad cos. miſſuros. Quod autem ait ſenatus, non placere ſibi, ut receptis arma adimantur, id habet hanc uim, non uideri ſibi eos, qui ſponte ſe dedunt armis ſuis eſſe ſpoliandos, perinde atque, qui ſubacti armis ſe dediſſent. ut ſupra ſæpe dixit. lib. XXXIX. C. Flaminius cos. Ligures in deditionem accepit, & arma ademit. Item. in deditionem Ligures conceſſerunt, tum conquiſita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Item. Ligures ſubegit Aemilius, armaque ademit. Quod autem paulo ante, uerius eſſe, dixit, pro, æquius eſſe, accipiendum eſt. Sic lib. XXXIX. multo uerius eſſe, quæ ſub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem, quàm Philippum habere. P. MANLIVS in ulteriorem Hiſpaniam, quam & priore prætura prouinciam habuerat. } Hunc P. Manlium in comitijs prætorijs exponendis, prætorem iterum nominauit. fuit autem primum anno DLV. Mouet autem, quod ait priore prætura ulteriorem Hiſpaniam prouinciam obtinuiſſe, cum ſcripſerit eo loco in citeriorem eſſe conſuli M. Catoni adiutorem miſſum. neque uero de alio prætore intelligi poteſt. Quod unuſquiſque probabit, qui prætores omnes, qui ante hunc annum Hiſpanias ſortiti fuerint, ſigillatim inſpexerit. Aequum præterea eſt uidere an hic forte Manlius ille ſit, quem ſenatu motum eſſe à Catone cenſore ait Plutarchus, & quem opinio erat conſulatum eſſe adepturum. βουλῆς τε ἐξέβαλεν ὑπατεύσειν ἐπίδοξον ὄντα μανίλιον. Me, ut ita ſuſpicer, impellit ſecunda poſtquam ſenatu motus eſt, eius prætura, quam ut locum ſenatorium recuperaret, petiſſe uidetur, quod feciſſe P. Lentulum tradit Dio. lib. XXX-

VIII. qui cum poſt præturam, & conſulatum à cenſoribus Gellio, & Lentulo ſenatu eſſet motus, alteram conſule Cicerone repetendæ ſenatoriæ dignitatis cauſa geſsit. Sic enim Dio. λεντοῦλος ὁ πόπλιος ὁ μετὰ τὴν ὑπατείαν ἐκ τῆς γερουσίας ἐκπεσών. ἐστρατήγει γὰρ ὅπως τὴν βουλείαν ἀναλάβῃ. CREATI P. Cornelius Lentulus. M. Bæbius Pamphilus. } Conſulares tabulæ, quæ in Capitolio ſunt, quibus tantum tribuo, quantum non deprauatis alteris Romanorum monumentis eſt tribuendum, conſules edunt P. Cornelium Cethegum, M. Bæbium Tamphilum. Item Plinius lib. XIII. cap. XIII. ex Caſsij Heminæ annalibus. Ita uero legendum eſſe etiam apud Liuium apparet ex eo, quod P. Cornelius Cethegus biennio ante prætor fuit, Lentulus nullus prætor editus eſt. Nemo autem per hæc tempora ad conſulatum fere niſi prætorius perueniebat. T. CLAVDIVS Nero. } Ti. Claudius. ut ſæpe. Q. PETILIVS Spurinus. } Petillius. ut lib. XXXIIX. in huius tribunatu dixi. BELLVM'QVE ab Ilienſibus concitatum in Sardinia. } Non recte Iolenſibus, aut Iluenſibus reponendum cenſet Glareanus, cum Ilienſes Sardiniæ populi a Plinio, & Solino commemorentur. L. DVRONIO prætori, cui Apulia prouincia euenerat, adiecta de bacchanalibus quæſtio eſt, cuius reſidua quædam uelut ſemina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant, ſed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorem erant quàm ad exitum ullum perductæ. } Prætoribus, qui Apuliam ſortiebantur, quæſtionem de Bacchanalibus adiectam fuiſſe ſignificat. Sic enim de L. Poſtumio, qui triennio ante prætor fuerat. Et L. Poſtumius prætor, cui Tarentum prouincia euenerat, reliquias bacchanalium quæſtionis cum omni executus eſt cura. Hoc etiam loco L. Puppium priori anno, & L. Duronium ſequenti prætores cum Apulia quæſtionem eandem obtinuiſſe ait. Hoc dixi ne quis L. poſtumium, pro L. Puppio hoc loco reponendum eſſe cenſeret, ut quidam fecerunt. ARIARATIS. } Ariarathis. ut ſupra.

338 IN Medicam. } Mædicam. græci enim μαιδικήν. ut ante. DENTHELETAS. } Dantheletas, ut ſupra. TERTIO die iter eſt ingreſſus. } Poſtero die legendum. Ea notis numerorum manauit error. II. & III. Ita legendum eſſe, uerba Liuij indicant. qui ait. ſeptimis demum caſtris ad radices montis peruenit. Ibi unum moratus diem, tertio die iter eſt ingreſſus. poſt autem. Tertio demum die ad uerticem peruentum. Quis eſt qui non intelligat, ita accipiendum eſſe. ad radices montis unum diem Regem eſſe moratum, poſtero die iter eſſe ingreſſum, tertio demum in uerticem perueniſſe.

DVABVS aris ibi Ioui, & Soli ſacratis cum immolaſſet (quatriduo aſcenderat) biduo digreſſus eſt. } Quomodo, quatriduo aſcenderat, ſi tertio demum die in uerticem peruenerit. Hæc parit menda lectorum, atque librariorum incuria. pro certo habeo tollendam eſſe parentheſim, & legendum. cum immolaſſet, qui triduo aſcenderat, biduo digreſſus eſt. Quanquam ne, digreſſus, quidem probo, non enim Aſcendere, & Digredi contraria ſunt, ſed Degredi, quo uerbo uſus eſt alibi Liuius. ut lib. XXIX. Cum quingentis peditibus degreſſum iugis Maſſaniſam perſequutus. & lib. XXV. Cum equitibus ad pedes degreſsis. Deſcenſum enim ex alto hoc uerbum ſignificat. DEMETRIVM iterum ad patrem accuſauit Perſeus. Fuga per Pœoniam præparata arguebatur, & corrupti quidam, ut comites itineris eſſent. } In Vet. lib. Arguebant, & corrupti quidam. Hinc ego ſenſum auctorem ſequutus legendum, & diſtinguendum puto. Demetrium iterum ad patrem accuſauit Perſeus de præparata per Pœoniam fuga. arguebant eum corrupti quidam. Iccirco autem ait, Iterum. quod primum de inſidijs ſibi factis accuſauerat, nunc de fuga. cuius indicia, & comites, & literas falſas T. Quinctij afferebat. AD Aſtræum Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida Perſeum ad Philippopolim ad obſides Thracum accipiendos. } Præpoſitio AD nominibus harum urbium iuncta tollenda. Nam & Vet. lib. habent tantum. Aſtræum Pæoniæ. & Priſcianus lib. VII. ex lib. XL. T. Liuij Hiſt. ab Vrb. Cond. citat hæc duo uerba. Perſeum Amphipolim. non ad Philippopolim. Eſt autem Amphipolis oppidum item Thraciæ, quod in errorem inſcios librarios, aut imperitos, uel potius audaces emendatores impulit, ut ad Philippopolim, ſcripſerint, pro Amphipolim. Aſterium porro legendum eſt, non Aſtræum ex Vet. lib. Straboue, & Stephano. ἀστέριον πόλις παιονίας. THYRSIS quidam Stubareus. } Vet. lib. Stubereus. Recte Stuberæ enim & ante, & poſt meminit Liuius. & græci. στυβέρας. Quam tamen uocem ſuſpectam habet Glareanus. Stuberæus tamen ſcribendum. omnia enim nomina oppidorum in Ra deſinentia eum edunt gentilis nominis finem, auctore Stephano in αἴθυρα. BERREVS Alexander. } Berœæus ſcribendum ab opppido Berœa. Sic Stephanus. βέροια πόλις μακεδονίας. τὸ ἐθνικὸν βεροιαῖος. mendoſius eſt in Piſoniana, Borea, pro Berœa. AD M. Bæbium conſulem cum literia Piſas mittit. } Legendum. ad Cn. Bæbium proconſulem. Sic enim ſupra. M. Pinarius prætor, quod deerat militum ſumere à Cn. Bæbio proconſule, qui Piſis hybernabat iuſſus. Item hoc loco. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. Errorem intulit M. Bæbius, qui hoc anno conſul eſt. De quo haud ita multo poſt ait. Conſules niſi confecto delectu negare ſe ituros, nec ſuam ſegnitiam, ſed uim morbi in cauſa eſſe, quo ſerius perficeretur.

339 ET à Matieno duumuiro. } Vet. lib. Et à C. Matieno duumuiro. QVAE titulum ſepulti regia habuerat, inanis inuenta ſine ullo ueſtigio corporis humani, ut ullius per tabem tot annorum omnibus abſumptis. } Suſpicor legendum eſſe. oſsibus abſumptis. ſic enim fere Plutarchus in Numa. ἡ μὲν ἑτέρα αὐτὴ παντάπασιν ὤφθη, καὶ μέρος οὐδὲν οὐδὲ λείψανον ἔχουσα τοῦ σώματος. PLERAQVE diſſoluendarum religionum eſſe. } Hoc genus dicendi, de quo ſupra admonuimus, quam uim habeat, ex Valerio, qui hęc

eadem fere uerba in primum ſuum librum tranſtulit, perſpici poteſt. cum ait. Quia aliqua ex parte ad ſoluendam religionem pertiuere uidebantur. Eandem hiſtoriam attigit Lactantius libro primo cap. XXII.

In Carpetaniam duxit, & caſtra locauit ad oppidum Eburam.} Aeburam ſcribo ex Stephano. αἴβυρα πόλις ἰβηρίας. ὡς ςράβων. ὁ πολίτης αἰβυραῖος. δύναται καὶ αἰβυράνος. Per Carpetaniam ad Contreblam ductæ legiones.} Quid in mentem Glareano uenerit negare, Contrebiæ oppidi nomen alibi extare, neſcio, cum & Velleius lib. II. & Valerius lib. II. & VII. & Florus, & qui ſcripſit de uiris illuſtribus, ubi de rebus Q. Metelli Macedonici in Hiſpania geſtis agunt, eius meminerint. apud Valerium tamen eſt mendoſe Trebia, pro Contrebia. At Glareanus Contributam reponendum putat. C. Flaminius L. Manlius Acidinus.} Hi triumuiri ſunt. Hæret autem hoc loco Glareanus, quia L. Manlium Acidinum eundem eſſe cum eo putauit, quem nos P. Manlium prætorem ſcripſimus. nec quid ſequatur certi quicquam habet. Altera in foro Olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir, ſtatuamque auratam, quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt, patris Glabrionis poſuit.} Valerius lib. II. ita. Statuam auratam nec in urbe, nec in ulla parte Italiæ quiſquam prius aſpexit, quàm à M. Acilio Glabrione equeſtris patri poneretur in æde Pietatis. Ex quibus uerbis animaduerti licet, Patri Glabrioni, apud Liuium, non patris Glabrionis eſſe legendum. quæ lectio in manuſcriptis etiam reperitur. T. Minutius Melliculus.} Vet. lib. Ti. Minucius Molliculus. Supra oſtendimus Tiberij prænomen fuiſſe etiam Minuciorum. Et mille præterea peditum Romanorum, quinquaginta equites.} Vet. lib. Peditum ciuium Romanorum. Recte. Sic enim ſupra. Quatuor millia peditum ciuium Romanorum, & ducenti equites.

Prorogatum in Gallia imperium.} Vet. lib. In Galliam. Vtraque locutio Liuio uſitata. 341

Q. Fulvius Flaccus in locum uitrici conſul eſt declaratus.} Veriſimile nó uidetur Glareano duos Q. Fuluios Flaccos conſules fuiſſe alterum hoc anno C. Calpurnio ſubrogatum, alterum cum L. Manlio inſequenti anno. & ne idem utroque anno conſul ſit ueretur. cum tamen duos eſſe, eosque patrueles appareat ex tabulis Capitolinis, in quibus ita eſt.

A. POSTVMIVS. A. F. A. N. ALBINVS. C. CALPVRNIVS. C. F. CN. N. PISO IN M. M. E. IN. E. L. F.
Q. FVLVIVS CN. F. M. N. FLACCVS.
L. MANLIVS. L. F. L. N. ACIDINVS FVLVIAN. Q. FVLVIVS Q. F. M. N. FLACCVS.

Ager publicus populi Ro. erat in Samnitibus, qui Taurasinorum fuerat, cum traducere Ligures Apuanos uellent.} Huius extremi XL libri niſi unum (ut reor) manuſcriptum exemplar extat, quod in Germania eſt. unde ad cæteros hæc pars tranſlata eſt. Cum igitur Germani primum impreſſiſſent. Qui Taurasinorum traducere Ligures, deinde ab alijs emendatum eſt. Qui Taurasinorum fuerat, cum traducere. Recte (ut mihi uidetur) uerum ad explendum hunc ſenſum, nimis præciſe. Plene autem ſic legetur. Qui Taurasinorum fuerat. In eum cum traducere. Sic paulo poſt ait. In Samnium traducti, agerq́; his inter populares datus. Taurasini porro qui ſint in Italia nemo prodit, Tauraninos edit Steph.

Edixerunt Ligures ab Anido montibus deſcendere.} Neque hic locus perfectus eſt. deeſt enim alterius montis nomen. quanquam ne Anidi quidem mentio eſt. aſteriſcum icirco apponendum cenſeo. Postraquam nihil impetrabant, neque uires ad rebellandum erant.} In primo exemplari Germanico fuit. ad bellandum. Quod magis huic loco conuenit. Ad ſeptem millia hominum in naues impoſitos.} In primo exemp. german. erat. impoſita. quod magis probo.

Priusquam hi conſules ad exercitum uenirent, qui Piſas inductus erat, præerant A. Poſtumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nobilior. Legendum cenſeo, Indictus erat. Nam inducere exercitium eſt in hoſtem adducere. at Piſæ pro Romanis ſtabant. Itaque paulo ante dixit. Adortus à Piſis Apuanos Ligures. Indictus ergo reſtituendum. Nam Edicere, & Indicere exercitum aliquo ad conueniendum eſt uſitatum. ut paulo ante. Stobos Pœoniæ exercitu indicto. Porro autem A. Poſtumius hic alius erat, quàm conſul, qui & ipſe A. Poſtumius dicebatur. Is menſibus ſuis dimiſit legionem.} Nihil uitij inſidere in hoc loco puto, contra atque cenſet Glareanus. ſenſus eſt. Ante aduentum conſulum præfuiſſe exercitui, qui Piſas erat indictus, A. Poſtumium, & M. Fuluium Nobiliorem fratrem Q. Fuluij Flacci conſulis. ita ut menſes, quibus ſinguli præeſſent inter ſe diuiſerint, æque ac conſules faſces, & Fabius, ac Minucius Dictatores quondam imperium. M. autem Fuluius menſibus ſuis dimiſit legionem ſecundam, cuius ipſe erat tribunus militum. Hac de re Valerius lib. II. cap. II. Frontin. lib. IIII. ſic. Q. Fuluius Flaccus cenſor Fuluium fratrem ſuum, quia legionem in qua tribunus militum erat iniuſſu conſulis dimiſerat à ſenatu mouit. Hinc Velleius lib. I. ait Aſpera cenſura Fuluij Flacci, & Poſtumij Albini. quippe Fuluij Cenſoris frater, & quidem conſors Cn. Fuluius ſenatu motus eſt ab ijs cenſoribus. & Liu. lib. XLI. Creati cenſores Q. Fuluius Flaccus, A. Poſtumius Albinus legerunt ſenatum. Inſignis nota F. Fuluij, qui frater germanus, & (ut Valerius Antias tradit) conſors etiã cenſoris erat. Qui autem cenſor Fuluius Fuluium notauit, is non hoc anno, ſed ſequenti eſt conſul. Hic enim Cn. F. ille Q. F. eſt. ex tabulis Cap. Neque Fuluius tribunus militum frater eſt germanus huius conſulis, ſed illius cenſoris. Credo autem hunc tribunum Fuluium recte, & M. & Cn. dici. at L. mendoſe. Quod ex ſequenti Fuluiorum ſtemmate intelligetur.

M. Fuluius Q. F. M. N. Flaccus. cos. an. 486.

C. Fuluius Flaccus frater Quinti. legatus an. 539.	Q. Fuluius M. F. Q. N. Flaccus. cos. 513. 526. 538. 541. Cenſor. Dictator. Capuam cepit.	Cn. Fuluius Flaccus. frater Quinti, qui Capuam cepit. prætor an. 538.

Q. Fuluius Q. F. M. N. Flaccus præt. Hiſpan. an. 568. conſul 571. cēſor. 576. filius Quīti, qui Capuam cepit. Velleius.	M. Fuluius Flaccus frater Quinti. eo Liu. in anno 570. cum fratre eſt in Hiſpania. — M. Fuluius M. F. Q. N. Flaccus cos. an. 625. interfectus cum C. Graccho.	Cn. Fuluius Flaccus frater germanus Quinti Cenſoris notatus ab eo quia legionem dimiſerit Q. Fuluij conſulis an. 570. Idem adoptatus à M. Fuluio nobiliore M. Fuluius nobilior dictus.	L. Manlius L. F. L. N. Acidiuus Fuluianus cos. 571. cum fratre ſuo germano Q. Fuluio. Velleius.	Q. Fuluius Cn. F. M. N. Flaccus. præt. Sardin. an. 568. cos. an. 570. cuius conſulis legionem M. Fuluius Nobilior frater patruelis dimiſit.

Hoc ubi Placentiam (Nam eo forte profectus erat) Fuluio uunciatum eſt, cum expeditis equitibus ſequutus dimiſſos, quos eorum potuit aſſequi, deduxit caſtigatos Piſas. de cæteris couſulem certiorem fecit. eo referentes s. c. factum eſt. } Duorum Fuluiorum hic fit mentio, Q. Fuluii conſulis, & M. Fuluii tribuni militum. cum autem M. Fuluius, antequam conſul ueniret ad exercitum, iniuſſu eius dimiſiſſet legionem, mirum uidetur, cur ſubdat Liuius. Hoc ubi uunciatum Placentiam Fuluio eſt. nam eo forte profectus erat. Nam ſi Fuluius couſul ad exercitum noudum uenerat, quomodo forte Placentiam quaſi ab exercitu erat profectus? deinde cum ait, Certiorem conſulem facit. Quem conſulem? collegam dicet aliquis. at collegam erat dicendum, perſpicuum eſt igitur, cum dicat, antequam conſules ad exercitum uenirent, præfuiſſe ei A. Poſthumium, & M. Fuluium. cumque addat, dimiſſam à M. Fuluio legionem, Fuluium, qui forte Placentiam profectus erat, perſequutum eſſe, deque ea re conſulem certiorem feciſſe, & conſule refereute s. c. factum eſſe, nou Fuluium conſulem legionem perſequutum eſſe, qui adhuc Romæ erat, ſed A. Poſtumium, qui item exercitui cum præeſſet, Placentiam tum forte couceſſerat. ab ipſoque Aulo Fuluium conſulem certiorem factum eſſe, & Fuluio ipſo conſule s. c. factum eſſe. Quare pro Fuluio, reponendum eſt, Aulo, immutatis paululum literis. ut de A. Poſtumio intelligamus. Glareanus plures hic uerſus mendoſe eſſe cenſuit, nos uno nomine reſtituto omnia patefecimus. Et ſunt tamen qui diligentem hanc nominum Romanorum emendationem, ut minime neceſſariam improbent. quaſi uero & hoc loco, & aliis uihil interſit, quo quiſque nomine affectus fuerit, certo ſcire. Cavsa ignominiæ, uti ſemeſtre ſtipendium in eum annum eſſet ei legioni decretum. } Hic mos exponitur apud Nonium. Aere diruti, inquit, appellabantur milites, quibus propter ignominiam ſtipendium id eſt merces menſtrualis, aut annua, quæ eſſet in uumis æris ſubtrahebatur. Varro de uita populi Ro. lib. II. Stipeudium appellabatur, quod æs militi ſemeſtre, aut annum dabatur cui datum uon ſit propter ignominiam ære dirutus eſſet. & Feſtus. Dirutum ære militem dicebant autiqui, cui ſtipendium ignominiæ cauſa non erat datum, quod æs diruebatur in fiſcum, nou in militis ſacculum. De rege ſacrificio ſufficiendo in locum C. Cornelii Dolabellæ. } Hic anno DLXII, quo rex creatur dicitur Cn. Cornelius. Itaque hoc etiam loco, Cn. Cornelii, lego. Quod prænomen tulerunt Dolabellæ, cum Caium nou item. Vltimvm de cœlo, quod comitia turbaret interuenit. } Vltimum, mendoſe eſt, Glareanus, portentum, reſtituit. in quo portenta loquitur. Ego. Vitium. Vnde uitio creati, & uitioſi magiſtratus dicuutur, qui contra auſpicia creati ſunt. Cicero de Diuinatione. Comitiorum ſolum uitium eſt fulmen, quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus. C. servilivs Geminus Pont. Max. deceſsit. } Paucis ante uerſibus. C. Seruilium Pont. Max. dixit, ſine cognomine Gemini. ita uero ſcribendum eſſe iam bis ſupra oſtendi. In Pontificem Maximum Aemilius Lepidus. } In primo exemplari German. erat. Ante Pontificem Maximum Aemilius. inde emendatores fecerunt. In Pontificem Maximum Aemilius. Ego uero. At Pont. Max. M. Aemilius. ut fit Poutifex in locum eius à collegio cooptatus eſt Q. Fuluius Flaccus. at Pont. Max. M. Aemilius Lepidus. Me enim mouet hæc noua dicendi forma. In Pontificem cooptari. deinde agnoſco erroris cauſam. librarius enim M. prænominis Aemilii notam, cum uoce præcedenti præciſa, Max. coniunxit. & Maximum fecit. Vnde coacti alii poſtea ſunt pro at, ante reponere. M. Aemilii Pont. Max. poſt in aliis libris magna eſt mentio. Lenates. } Lænates. ut ante. P. scipionem filium Africani augures cooptarunt. } Duo Africani filii fuiſſe traduntur. P. & Cn. Scipiones. Publius hic eſt, qui Augur nunc cooptatur, quique Cicerone auctore in Bruto, & in Catone Ae-

milianum adoptauit, à quo ille P. Scipio dictus eſt, imbecilla ualetudine ille quidem, ſed ſummo tamen ingenio præditus. Eundem ædilem Curulem fuiſſe arbitror L. Anicio, M. Cornelio conſulibus. Eſt enim in indice Adelphorum Terentij ita ſcriptum. Acta ludis Q. Fabio Maximo, P. Cornelio Africano ædilibus curulibus L. Anicio. M. Cornelio cos. nec de alio poteſt intelligi. Cneus is eſt, qui captus ab Antiocho rege in prælio fuit, quique ſordidam præturam geſſit, & à patris gloria degenerauit Valerio auctore lib. III. Cap. V. & lib. IIII. Cap. V. AVT eam ſibi defendendam, aut prouinciam dimittendam. § Si ſententiam explicuero, neminem puto futurum, cui non probem, Deferendam, pro Defendendam, eſſe reponendum. C. Mænio, inquit, cum Sardinia prouincia eueniſſet, additum erat, ut quæreret de ueneficijs longius ab urbe X millibus paſſuum. Ab hoc igitur allatæ literæ, ſe iam tria millia hominum damnaſſe, & creſcere quæſtionem indicijs. propterea ſe cogi, ut aut ueneficiorum quæſtionem inchoatam deſerat, aut prouinciam Sardiniam dimittat. Ergo ne hic quidem recte Glareanus, qui de prouinciæ nomine dubitat, an Quæſtio, an Sardinia intelligi debeat. Q. FVLVIVS Flaccus es Hiſpania redijt Romam &c. Conſul eſt creatus cum L. Manlio Acidino. § Hos conſules Q. Fuluium, & L. Manlium fratres germanos fuiſſe ſcriptum eſt in tabulis Capitolinis, ſic.

L. MANLIVS L. F. L. N. ACIDINVS. FVLVIAN. Q. FVLVIVS Q. F. M. N. FLACCVS.

HEI FRATRES GERMANI FVERVNT.

Idem ſcribit Velleius lib. I. Non minus clarum exemplum, & adhuc unicum Fuluij Flacci eius, qui Capuam ceperat filiorum, ſed alterius in adoptionem dati, in collegio conſulum fuit adoptiuus in Acidini Manlij familiam datus. Hoc adſcripſi ut & Capitolinorum auctorum diligentiam, & Velleij ſententiam, quæ uulgo corrupta eſt, indicarem. Eo anno rogatio primum lata eſt ab L. Iulio tribuno pl. quot annos nati quenque magiſtratum, peterent, caperentque. § Miror hoc anno primum latam hanc rogationem ſcribi. cum lib. XXV ita de Scipione tradiderit. Huic petenti ædilitatem cum obſiſterent tribuni pl. negantes rationem eius habendam eſſe, quod nondum ad petendum legitima ætas eſſet. poſt autem lib. XXXII, in conſulatu mandando T. Quintio Flaminino, quem nondum annos XXX natum fuiſſe Plutarchus prodit, huius legis ne uerbum quidem fecerit. imo uero ita ſcripſerit. Patres cenſuerunt, qui honorem, quem ſibi per leges capere liceret, peteret, in eo populo creandi quem uelit poteſtatem fieri æquum eſſe. Nam quæ lex Flamininum à conſulatu deijciebat, ea erat, quod à quæſtura ad conſulatum tranſcendendo ædilitatem, & præturam tranſibat. Legitimam autem petendo conſulatui ætatem fuiſſe annum XLIII. ex Ciceronis Philippica V. colligitur. Puto præterea, L. Villio Annali, ſcribendum. nam in lib. epiſtolarum Cœlij VIII. pro L. Iulio Annali, in manuſcriptis eſt L. Villio. & apud Valerium lib. IX L. Tullius Annalis, pro L. Villius. Sic ante, L. Villius Tappulus conſul, L. Iulius euaſerat, neque Villiæ gentis ulla in libris impreſsis mentio relicta erat. C. CORNELLIVS Scipio. § Cn. Cornelius. ex conſulatu, quem biennio poſt geret. Tab. Capitolinæ.

L. VALERIVS Leuinus. § C. Valerius Læuinus. ex conſulatu, quem biennio poſt geret. Tabul. Capitolinæ, & ipſemet Liuius. Q. ET M. MVCII Scæuolæ. § in primo exemplari german. Q. & P. Mucij P. Filij Scæuolæ. Optime. ſi Q. Filij legas. ex Capitolinis eorum conſulatibus. Vterque enim Q. F. P. N. proditur. ut germani fratres collegæ in prætura ſint. HYEMS eo anno niue ſæua, & omni tempeſtatum genere fuit. arbores, quæ obnoxiæ frigoribus ſunt, decuſsit cunctas. § In primo exemplari German. deuſsit. & recte. Sic enim Vergil. penetrabile frigus adurit. & libro XXI. Liuius peruſtos artus dixit frigore. & lib. ſuperiore M. Aemilius cos. agros Ligurum deuſsit.

T. SEMPRONII ædilis. § Ti. Sempronij. ex conſulatu Cap. AEDEM albam Capuæ. § Albam Liu. lib. XXXII. de cœlo tacta Capuæ ædes, quæ Alba dicitur. DE quibus cauſis hoc timeamus, multa ſuccurrunt quæ dicerentur: niſi forte implacabiles uoſtræ iræ implicauerint animos ueſtros. § In Germanico exemplari erat. Niſi forte implacabiles fueritis implicauerint. Glareanus autem pro fueritis, reſtituit, iræ ueſtræ. Ego deſiderari alias uoces puto. itaque aſteriſcum appoſui. VT EA res mihi, collegæque meo bene, & feliciter eueniat. § Precatio ſolennis cenſorum hæc eſt. de qua ſic Varro lib. V. de lingua latina. Vbi noctu in templo cenſor auſpicauerit, atque de cœlo nunciatum erit, praeconi ſic imperat, ut uiros uocet. Quod bonum, fortunatum, felixque, ſalutareque ſibi & populo Ro. Quiritium, reique publicæ populi Ro. Quiritium, mihique collegæque meo, fidei, magiſtratuique noſtro: omnes quirites, pedites, armatos, priuatosque curatores omnium tribuum, ſi quis pro ſe, ſiue pro altero dari rationem uolet, uocat inlicium. BIS à L. Fuluio ſe certo conſulatu deiectum. § M. Fuluio. perſpicue.

IN Hiſpania L. Poſtumius. & Ti. Sempronius proprætor comparauerunt. § Scribe, proprætores. 343
quia ſupra dixit. In Hiſpaniis duabus Ti. Sempronio, & L. Poſtumio cum ijſdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium eſt. ERGAVIA inde nobilis. § Ergauica. ex Ptolemæo. & primo exemplari Germ. in quo eſt paulo poſt. Erbicæ. pro Ergauicæ. NEC aliud magnopere uictores fuiſſe Romanos. § In primo exemplari German. eſt. Nec aliud magnopere Erbicæ. quam uocem, qui non intellexerunt, induxerunt. ego, Ergauicæ, cuius quatuor ante uerſibus deditæ meminit, puto legendum. præterea quòd in eodem exemplari eſt, Nec aliud magnopere Erbicæ crederes fuiſſe. puto legendū. Nec aliud magnopere Ergauicæ credere ſe feciſſe Romanos. Etenim aliorū narrat opinionem, de re

bus à Romanis ad Erganicā geſtis,& prælijs cū Celtiberis cōmiſsis. NISI quod poſtero die manētes intra uallū prælio laceſsierint,ſpolia ꝑ totum diē legiſſe. tertio die prælio maiore iterū pugnatum.} Has uoces. POSTERO DIE, transſerendas ad initium ſequentis membri puto. ut ſit. poſtero die ſpolia per totum diem legiſſe. primo enim die à prima luce ad ſextam horam diei Sempronium pugnaſſe, multos utrinque cecidiſſe, poſtero ſpolia per totum diem legiſſe. tertio die maiore iterum prælio pugnatum eſſe. Reliqua parentheſi includenda eſſe exiſtimo, ideſt. Nec aliud magnopere Erganicæ credere ſe feciſſe Romanos,niſi quod manentes intra uallum prælio laceſsierint. hoc modo. Erganica nobilis ciuitas aliorum circa populorum cladibus territa portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam quidam auctorea ſunt. è qua regione abduxiſſet legiones, extemplo inde rebellatum,magnoque poſtea prælio eum ad montem Caunum cum Celtiberis à prima luce ad ſextam horam diei ſignis collatis pugnaſſe: multos utrinque cecidiſſe (nec aliud magnopere Ergauicæ credere ſe feciſſe Romanus, niſi quod manentes. intra uallum prælio laceſsierint) poſtero die ſpolia per totum diem legiſſe. tertio diè prælio maiore iterum pugnatum,& tum demum haud dubie uictos Celtiberos, caſtraque eorum capta,& direpta eſſe. INDE debellatum,ueramque pacem non fluxa(ut ante) fide Celtiberos fuiſſe.} Senſus,& latina ratio poſtulat,ut legamus, Feciſſe, ut etiam paulo ante. feciſſe Romanos. TRIGEMINAM.} Tergeminam. Priſcianus De Numeris. HABUERE & in promiſcuo prætores pecuniam.} Loquitur de cenſoribus. Itaque uox, Prætores, perſpicue mendoſa eſt,& ſine ullo ſenſu. ſuſpicor legendum. præterea. Sic enim ait. Cenſoribus poſtulantibus ut pecuniæ ſumma ſibi,qua in opera publica uterentur,attribueretur,uectigal annuum decretum eſt. Item. Opera ex pecunia attributa,diuiſaque inter ſe,hæc confecerunt. Poſtremu. Habuere. & in promiſcuo præterea pecuniam. ex ea communiter locarunt aquam adducendam, ideſt, præter eam,quam inter ſe diuiſerant,habuerunt aliam promiſcuam. IDEM dedicauit ædem Larium per marinum in campo. nouerat eam annis duodecim ante L. Aemilius Regillus nauali prælio aduerſus præfectos Antiochi.} Meminit huius ædis Macrob. lib. I. XI Kal. Ianuar. inquit, feriæ ſunt Laribus dedicatæ,quibus ædem bello Antiochi L. Aemilius Regillus prætor in campo Martio curandam uouit. Quod autem ſcriptum eſt, annis duodecim, intelligendum eſt,eſſe legendum, Vndecim. Cum enim ante legeretur. Quadraginta, Glareanus uitio agnito, Duodecim reſtituit. Error enim ex notis natus eſt, XL. & XI. Docui autem in eiuſmodi loquendi genere,anni extremi,quo res geritur, rationem non haberi. ſic paulo ante dixit. annis ante octo. cum tamen, Nouem,niſi hanc formulā tueretur,fuiſſet ei dicendū. Quod item ait. PRAEFECTOS regis, ſupra, Præfectum dixit lib. XXXVII. L. Aemilio Regillo,qui claſſe præfectum Antiochi regis deuicerat. Polyxenidam autem intelligit. affuiſſe autem etiam Annibalem tradit Florus de bello Syriaco. de quo in ea pugna nihil Liuius. DUELLO magno regibus dirimendo caput ſubigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Aemilio M. Aemilij filio auſpicio imperio,felicitate,ductuq; eius inter Epheſum,Camuchumque inſpectante cos. ipſo Antiocho,exercitu omni,equitatu, elephantiſque claſsis regis Antiochi antea ſit uicta,fuſa,contuſa, fugataque eſt,ibique eo die naues longæ cum omnibus ſocijs captæ quadraginta duæ. ea pugna pugnata rex Antiochus regnumque eius rei ergo ædem Laribus permarinis uouit.} Miror hunc locum non deprauatum ſolum,ſed ex omni parte diuulſum, ac laceratum ne aſteriſco quidem in optimis Gallorum exemplaribus eſſe notatum. Quo de loco quid ſentiam dicam, nam omnino illum reſtituere non poſſum, præſertim uero cum ueterum exemplarium auxilio deſtitutus ſim. Primum igitur dico ad explendum horum uerborum ſenſum (Duello magno regibus dirimendo caput ſubigendis patrandæ pacis)Multa deſiderari. neque enim hæc aut inter ſe,aut cum inſequentibus ullo modo conſentiunt. Reges autem uidetur intelligere Antiochum,& Eumenem. Etenim cum Eumenes à Seleuco Antiochi filio obſideretur, L. Regillum aduocauit teſte Liuio, & Appiano. Itaque hunc titulum pugnæ ſuæ prætuliſſe uidetur Regillus, ut prælium regum dirimeret, & pacem componeret. Deinde ne hæc quidem (Hæc pugna exeunti L. Aemilio M. Aemilij Filio) congruunt cum ijs quæ ſequuntur. (auſpicio,imperio) deſideratur enim uerbum,cui uox Pugna,iungatur: præterquam quod & magiſtratus, & cognomen L. Aemilij intercidit, quæ in eiuſmodi re affingi accuratiſsime ſolent. ut in tabula Gracchi lib. XLI. Ti. Sempronij Gracchi conſulis auſpicio,imperioque, &c. Præterea hæc inter ſe conueniunt(auſpicio,imperio,felicitate, ductuque eius inter Epheſum,Camuchumque.) niſi quod pro, Camuchumque. Samum, Chiumque, legendum eſt ex uerbis Liuij, ubi hanc pugnam deſcripſit. At uero hæc(inſpectante cos. ipſo Antiocho,exercitu omni equitatu,elephantiſque) luxata uerba ſunt, & ex alio loco temere neſcio quo pacto in hunc translata. neque enim pugnatum eſt præſente,aut conſule,aut Antiocho. neque equitatus,neque elephanti ad pugnam naualem pertinent. ergo ſine controuerſia è medio tollenda. atque ita oratio connectenda. Auſpicio,imperio,felicitate,ductuq; eius claſsis regis Antiochi,&c. Quod autem ſcriptum eſt.(claſsis regis Antiochi antea ſit uicta,fuſa,contuſa)uitioſe eſt. Legendum eſt enim. claſsis regis Antiochi ante D. XI. K. Ian. uicta. Etenim Macrobius hoc die in prælio uotam eſſe ædem à L. Regillo ait. & in notis facilis lapſus eſt. ante. D. XI. K. antea ſic. & in tabula hac diei factam eſſe mentionem,quo pugnatum eſt,apparet ex uerbis,quæ ſequuntur. Ibiq; eo die naues longæ. Hoc autem ita eſſe ex eo perſpici etiam poteſt, quod L. Aemilius eodem anno K. Febr. triumphaſſe ob hanc uictoriam à Liuio ipſo traditus ſit. Poſtremo ne hæc quidem uerba (ea pu-

gna

gna pugnata rex Antiochus, regnumque)expletam continent ſententiam . Suſpicor autem librarium, cum ſcripſiſſet . (Regnumq; eius) oculis in ſequentia uerba coniectis (eius rei ergo) uerſum quo ſententia perficiebatur,per incuriam tranſcendiſſe. Nam uox(Eius)bis ſcribenda eſt.ut &,regnum eius,dicamus,&,eius rei ergò. Nam in extrema etiam Gracchi tabula;hæc uerba ſunt. Cuius rei ergò hanc tabulam donum Ioui dedit . Quamobrem ſic hunc locum deſcribendum cenſeo. Duello magno regibus dirimēdo * caput * ſubigendis * patrādæ pacis * *. hæc pugna exeūti L.Aemilio M.F.Regillo prætori * * *, auſpicio,imperio,felicitate,ductuque eius inter Epheſum, Samum, Chiumq; claſsis regis Antiochi ante D.XI. K.Ian.uicta,fuſa, contuſa,fugataq; eſt . ibiq; eo die naues longæ cum omnibus ſocijs captæ XLII.Ea pugnata rex Antiochus regnumq; eius * * *. eius rei ergò ædem Laribus permarinis uouit. Permarinos autem Lares uocauit L.Aemilius,quia mari ſibi affuerant.Nam Curius aram dicauerat K.Maijs Laribus Præſtitibus,quod præfuiſſent mœnibus urbis.auctore Ouidio lib.v.Faſtorum.

REGIS uir maieſtatis . } Malim.regiæ uir maieſtatis.Rex enim fuerat.Ita ante legebatur.

NOBILI etiam pugna aduerſus Cleomenem Lacedæmonium clarus.Tutorem eum græci,ut co- 344
gnomine à cæteris regibus diſtinguerent,appellarunt . } Hunc græci Euergetem, & Sotera nocarunt, auctore Suida.ἀντίγονος ὁ εὐεργέτης νικήσας μάχῃ κλεομένην τὸν τῶν λακεδαιμονίων βασιλέα,ἐγκρατὴς ἐγένετο καὶ τῆς σπάρτης . καὶ οὐ μόνον ἐκρίθη παρ' αὐτὸν καιρὸν εὐεργέτης,ἀλλὰ καὶ μεταλλάξας σωτήρ . Tutor autem Philippi pueri fuerat,ut Plutarchus quoque tradit in Paullo,qui hunc eundem Δώσωνα uocatum ſcribit.& Pauſanias in Achaicis.

FORTE uocatum,perductumque in regiam uocari iuberet . } Locum aſteriſco notaui, quia ſententia expleta non eſt.Quæ quidem hæc uidetur fuiſſe.Hortatur inde,ut eum forte uocatū,&c. Hic autem Xychus ſcriba legatorum uidetur fuiſſe,quia ſubdit . ordinemque omnem facinoris legatorum,miniſterijque ſui expoſuit.

CVRIS'QVE & uigilijs,cum identidem ſpecies,& umbræ inſontis interempti filij eum diris agitarent extinctum eſſe cum execrationibus alterius . } Ante legebatur.cum identidem ſpecies , & umbræ inſontis interempti filij eum diris agitarent extinctum eſſe execrationibus alterius. Qui poſtea emendarunt,fecerunt recte . Eum diris . non ita autem recte,quod,Extinctum eſſe cum execrationibus,ſcripſerunt . Quantum autem ipſe intelligere poſſum,ij germanum huius loci ſenſum aſſequuti non ſunt . qui ex hac uerborum diſpoſitione nullus percipi poteſt . Incredibile eſt enim, quam luxata fuerint uerba huius extremi libri XL in illo exemplari Germanico . Itaque niſi ſæpe ea in ordinem ſuum redigas , uix ſenſum inuenias . Quod qui ante me hunc librum emendarunt,& ſenſerunt etiam & fecerunt.Hæc igitur uerba in hunc modum mihi uidentur eſſe ordinanda.Curiſque,& uigilijs, cum identidem ſpecies , & umbræ inſontis interempti filij eum diris execrationibus alterius agitarent, extinctum eſſe . Sic locutus eſt lib. XXVI. Diram execrationem in populares, obteſtationemque quam ſanctiſsimam potuerunt aduerſus hoſpites compoſuerunt . & lib.X. Dira execratio, & furiale carmen. Item lib.XXVIII.& Plin.lib.XXVIII.cap. II. Diras deprecationes dixit. Senſus per ſe ex uerbis ipſis perſpicuus eſt.

SI haud ſtatim palam facta eſſet mors regis . } Glareanus ſic. Videtur altera parte defecta oratio,&,Aut legendum,pro,Haud . Nam alioqui ſenſus nullus eſt . Neque enim haud ſtatim palam facta eſt mors regis . } Quod laudo.

DE EA re Antigonus ſæpe inuitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus . } Ante legebatur . Ea res Antigonus. Quidam fecerunt, De ea re. Ego malim, Erat Antigonus. Cur enim dicat, De ea re cum addat. Ad concitandos Baſtarnas. Malim ergo. Erat Antigonus perinuitus cum ipſo Cottone legatus. Nam cum ſupra dicturus fuerit. Admoneri tamē potuiſſet Antigonus,ſi aut ſtatim palam facta eſſet mors regis,aut tum apud regem fuiſſet. Ne ſtatim patefieret mors regis,Calligenes medicus cauſam attulit. Ne tum adeſſet Antigonus,incidit, quod perinuitus erat legatus cum Cottone ad Baſtarnas concitandos miſſus.Reddit ergo rationem cur uterque & Cotto,& Antigonus ad Baſtarnarum aduentum nunciandum regi,prægreſſus erat,alter quia Baſtarna erat,alter perinuitus . Quod autem ſupra ait etiam , Nobilis erat Baſtarna . malim. Nobilis in erat Baſtarna. ſic enim fere loqui ſolet Liuius. & lapſus facilis eſt & uſitatus, ut libro XLI. Caſtra ad lacum Timaui poſuit . Imminet mari is lacus . & XLII.Prætor nouus Iſmenias. Is erat uir nobilis,ac potens.Item. Leonides Lacedæmonius,Regij is generis ferebatur .

INDE in omnem euentum conſilia commodabantur. } Malim accomodabantur.A,litera ex præcedenti uoce,Conſilia,repetita.ſic Cicero. Id ſi ſciſſem, ad id meas literas accommodauiſſem,& alibi. Vt ijdem uerſus alias in aliam rem accommodari poſſe uiderentur. & Liuius lib.XLI.Ad hæc quæ palam ſunt conſilis noſtra accommodare oportet.

QVALI tempeſtate Gallos ſpoliantes Delphos fama eſt peremptos eſſe . } Hanc hiſtoriam planiſsime ſcribit Pauſanias in Atticis.

A. MANLIVS Volſn. } Vulſo. ut ante.

CLONDICO duce profecti erant. } Ex epitome libri XLIII legendum eſt,Elnnico.

CEPIONE. } Cæpione . ut ante.

CENTONE. } Centhone. ut ante.

LANA'QVE cum integumentis,quæ Ioui oppoſita fuit,decidit. } Appoſita, legendum ex Obſequente in lib.de prodigijs. Lana cum integumentis,quæ Ioui appoſita erant,decidit.

IN EPITOMEN LIBRI XLI.

MONIMENTVM'QVE operum ſuorum Gracchurim oppidum in Hiſpania conſtituit . } Recte. ſic enim Feſtus lib.VII. Gracchuris urbs Hiberiæ regionis , dicta à Graccho Sempronio,quæ antea Illurcis

lurcis

Iurcis nominabatur. A POSTVMIO Albino. } Vet. lib. Et à Poſtumio Albino. DE utriſque triumphauit. } Vet. lib. Vrerque triumphauit. Recte.i.Gracchus, & Albinus. ille de Celtiberis, hic de Luſitanis, Ita,enim Liuius. Q. VOLVMNIVS Saxa. } Emendo Q. Voconius. ſic enim Cicero in Catone,ubi legis Voconiæ meminit. ſic in oratione pro Cornelio. ſic Auguſtinus de ciuitate Dei.ſic cæteri.eſt enim hæc lex Voconia celebris. TEMPLA magnifica multis locis erexit, Athenis,Iouis Olympij,& Antiochiæ. } Scribe. & Antiochiæ Capitolini,ſic enim Liuius hoc libro. Alioquin imperfecta,& oratio,& hiſtoria erit.

IN LIBRVM XLI.

A PATRE in pace habitam. } Reliquos quinque libros, quos nemo adhuc commentarijs editis emendandos ſuſcepit,quanquam manuſcriptorum librorum ope deſtituri. dabimus operam,ut ex ingenio aut corrigamus, aut ubi correctionis indigeant, demonſtremus. Atque hoc quidem loco multa deeſſe intelligendum eſt.ut ſortitionem prouinciarum & conſularium,&,prætoriarum. Conſulibus A. Manlio Gallia,M.Iunio Ligures. Prætoribus M.Titinio Hiſpania citerior, T.Fontelo ulterior, Neroni Etruria, T.Achurio Sardinia obtigerunt.præterea quæ de igne Veſtæ extincto,de rebus à Ti.Graccho, & L.Albino in Celtiberia,& Luſitania geſtis, de Anriocho, de luſtro à cenſoribus condito,de lege Q. Voconij in epitoma traduntur,poſtremo res à M.Iunio conſule in Liguribus geſtæ deſiderantur. Hoc aurem principium eſt earum, quas A. Manlius conſul ex prouincia ſua Gallia in Iſtriam tranſgreſſus cum Iſtris geſsit. HISTRIAE fines. } Iſtriæ. ſic enim græci. TVNC demum nuncius ad tertiam legionem reuocandam,& Gallorum præſidium. Et ſimul ex omnibus locis ad caſtra recipienda,demendamque ignominiam rediri cœptum eſt. } Duæ uoces,aut paulo plures huic ſententiæ deeſſe uidentur,hæ. opprimendum uenit.ut ſit. Tum demum nuncius ad tertiam legionem reuocandam,& Gallorum præſidium opprimendum uenit. Sic enim ait paulo poſt. Egregiam gloriam tertiæ legionis fore, ſi caſtra metu ſecundanorum amiſſa ſua uirtute recipiant. & recipi facile eſſe,ſi in præda occupati barbari ſubito opprimantur.

346 TRIBVNI pl. Licinius Nerua,& C.Papirius Turdus. } Omiſſum eſt à librarijs prænomen Licinij. A. Licinius Nerua. ſic enim poſt in prætura uocatur. neq; par eſt omiſiſſe id in Licinio Liuium,at non in Papirio. De Papirijs Turdis Cicero ad Papirium Pætum. ILIENSES adiunctis Balarorum auxilijs. } Balaros Sardiniæ populos,æque atque Ilienſes commemorat etiam Strabo. SED ſingulos iuſtum pati ſeruitium. iuſtos,coniuges,liberoſque uexari. } Iuſtos,mendoſe eſt. Suſpicor,iuxta ſe,reponendum. Eſt autem Iuxta,æque,ac pariter. ſic lib. XXIX. Omnia ſcelera Pleminius in nos,liberoſque noſtros,coniugeſque edidit,& lib. XLII. Domos ſuas plenas turba nautica eſſe,uerſari inter ſe, coniuges,liberoſque ſuos. MOTVS is ſenatus. } Lege. Motus his ſenatus. C. NVMISIVS, C.Mummius. } Hic poſt L.Mummius dicitur,Idem anno DLXIII tribunus pl.fuit.quo loco L.Nummius dicebatur. ET quibus ſtirps deeſſet quam relinquerent, ut ciues Romani fiebant. } Malim.ii ciues Romani fiebant. ET ſi quis ita ciuis R.factus eſſet.Hæc impetrata ab ſenatu. } Librarius tres uoces tranſcendiſſe uidetur.Nam hæc futura erat oratio.Et ſi quis ita ciuis R.factus eſſet, ciuis non eſſet. Vox,Eſſet,decepit librarium,ut ſæpe. S.C.adiectum eſt,ut dictator,conſul,Interrex,cenſor,prætor,qui nunc eſſet apud forum,quem manumitteretur,in libertatem uindicaretur, iuſiurandum daret &. } Ne hæc quidem ſententia præfecta eſt,cum futura fuerit eiuſmodi. Vt dictator,conſul,interrex,cenſor,prætor,qui tunc eſſet apud forum,darent operam,ut qui manumitteretur, in libertatem uindicaretur, iuſiurandum daret,qui cum manumitteret,ciuitatis mutandæ cauſa manu non mittere.

347 Q. PETILSVS Spurinus. } Petillius. ex conſulatu Capitolino. L. AQVILIVS Gallus. } Aquillius. ex tabulis Capitolinis,& græcis. QVIA non recte factæ latinæ eſſent. } Malim. Rite. ut ſemper alias. COMITIA in diem III. Non. Sext. Latinas ad diem III. Idus Sext. edixit. } Lego utrobique. In A.D. ideſt in ante diem. ſic enim lib. XLII. In ante dies VIII,& VII Kal. Octob. dicta dies.& lib. XLV. Latinæ edictæ à conſule ſunt in ante IIII, III. & prid. Idus Nouemb. Sic igitur & hic.in A.D. III. Nonas edicta erant.

348 CREAVIT M. Valerium Leuinum. } C. Valerium Læuinum. ex conſulatu eius Capitol. & ipſomet Liuio infra. IMMEMOREM ambiguitaris uerbi ominatum ferunt, ſe eo die Letum capturum eſſe. } Valerius lib. primo ita. Petillius conſul in Liguria bellum gerens,cum montem,cui Leto cognomen erat,oppugnaret,interque adhortationem militum dixiſſet, hodie ego Letum utique capiam. inconſideratius præliando fortuitum iactum uocis letho ſuo confirmauit. C. VALERIVS audita. } Hoc loco hæc deſiderantur. Expoſitis rebus ab altero conſule Q. Petillio in Liguribus geſtis, & morte eius,iam ordiebatur narrationem earum,quas collega eius C.Valerius geſsiſſet,his uerbis.C. Valerius audita morte collegæ. Quæ rés & ipſæ interciderunt. & comitia conſulum P. Mucii Scæuolæ,& M. Aemilii Lepidi. itemque prætorum,una cum ſortitione prouinciarum. præterea expoſitio rerum, quas in Gallia,Liguribuſque conſules geſſerunt. Nam ait. Ob eas res in Gallia Liguribuſque geſtas duorum conſulum ductu,auſpicioque ſenatus in triduum ſupplicationes decreuit. Quod autem ad comitia

conſulum

conſulum pertinet, repperi ſententiam perbellam iacere apud Priſcianum lib. XVII. quam ſuo loco interijtiendam eſſe duxi. Ea eſt hæc. Liuius ab urbe condita lib. XLI. Periti religionum, iuriſque publici, quando duo ordinarij conſules eius anni alter morbo, alter ferro perijſſet, ſuffectum conſulem negabant comitia habere poſſe. Ordinarios autem appellat conſules, qui primis comitijs ſint creati, neque in demortuorum locum ſuffecti. Fuerant autem Cn. Cornelius Scipio Hiſpalus, & Q. Petillius Spurinus. quorum ille morbo, hic ferro abſumptus fuerat. ut & Liuius, & Valerius tradunt. Suffectus autem in Scipionis locum C. Valerius Læuinus. quem religionum, inquit, periti negabant comitia rogandis conſulibus habere poſſe. Hac autem de re ſic ſcriptum eſt in tabulis Capitolinis.

CN. CORNELIVS L. F. L. N. SCIPIO HISPALVS. Q. PETILLIVS C. F. Q. N. SPVRINVS. IN.
IN. MAG. MORTVVS EST. IN EIVS L. F. E. MAG. POSTEAQVAM SIBI CONLEG.
C. VALERIVS M. F. P. N. LAEVINVS. SVFFOG. OCCISVS EST.

Q. MVCIVS cum ijs.} Scribe. P. Mucius. ex conſulatu Cap. & Caſsiodoro. collegam enim M. Lepidi quærimus. MORE ſella eburnea.} Deſiderantur pauca, quibus mores Perſei regis deſcribebat, de quo dicere cœperat. Itaque ſubſequitur. Perſeus regio more ſella eburnea poſita ius dicebat.

SVO pio inter peregrinos.} Hoc loco interciderunt comitia conſularia, quibus conſules creati ſunt Sp. Poſtumius Albinus, Q. Mucius Scæuola. Comitia item prætoria. De ſortitione autem prouinciarum prætorum ſubſequitur hoc modo. Iam prætores ſortiti prouincias erant, C. Caſsius Longinus urbanam, L. Cornelius Scipio inter peregrinos.

QVOD peſtilentia, quæ priore anno in boues ingruerat, eo uerteret in hominum morbos, qui in- 349
ciderant, haud facile ſeptimum diem ſuperabant.} Suſpicor ſic legendum, eo uerterat in homines. In morbos qui inciderant, haud facile ſeptimum diem ſuperabant. quanquam uſus eſt etiam eiuſmodi genere dicendi lib. XXV. Vt neglecti, qui incidiſſent, morerentur. & Cic. in Piſon. Neque ſe recreare quiſquam poſſet, qui ſemel incidiſſet. TIB. Sempronius T. F. Longus.} Lege Ti. Sempronius. C. F. Longus Nam anno DXLI ait. Decemuir ſacris faciundis in locum Ti. Sempronij Ti. F. Longi. Ti. Sempronius C. F. Longus ſuffectus. Qui ergo creatur eo anno, hoc moritur. ibi autem ideirco prænomina appoſuit, ut internoſcerentur. C. ATTILIVS Aemilius curio maximus.} Vt dixi ſupra in eo anno, quo hic creatur curio, legendum eſt, C. Mamilius Vitulus curio maximus.

C. SVLPICIVS Galba in locum Tuditani. Augures ſuffecti ſunt.} Excidit nomen pontificis ſuffecti in locum Cn. Seruilii Cæpionis demortui. Ait enim Pontifices ſuffecti ſunt C. Sulpicius Galba in locum Tuditani, ... in locum Cæpionis. Neque enim ſi de Galba ſolum dixiſſet, Pontifices ſuffecti, ſed Pontifex ſuffectus dixiſſet. CVRIO maximus C. Scribonius curio.} Altera uox Curio cognomen eſt Scriboniorum. Itaque maiore litera notanda eſt, ut diſtinguatur à priore uoce, quæ ſacerdotium ſignificat. FACES eadem nocte plures per cœlum lapſæ ſunt in Lanuuino, Cæriteſq; anguem in oppido ſuo iubatum aureis maculis ſparſum apparuiſſe affirmabant.} Priſcianus lib. IIII. citat hunc locum ſic. Liuius hiſtor. ab urbe cond. lib. XLI. Lanuuini, Cæriteſque anguem iubatum nunciarunt. Itaque legendum eſt ita. Lapſæ ſunt. Lanuuini. Cæriteſque. LEGATI Nonis Iulij.} Vt dixi alio loco, ſi Iulias Nonas intelligeret, Quinctiles dixiſſet, quo modo ante Cæſarem Dictatorem loquebantur. Itaque Iunias repono, ut alibi ex ueterum librorum auctoritate feci. Plutarchus ſæpe. καλάνδας κυιντιλίας, ἃς νῦν ἰουλίας καλοῦμεν. NEC earum tantum ciuitatum, per quas iturus erat ſatis habuit animos ſibi conciliare, aut legatos, aut literas dimiſit.} Legendum eſt. Sed aut legatos, aut literas dimiſit. ID cum Perſeus animaduertiſſet comprenſis omnibus literas. Cæterum ne ſimilis.} poſt uocem literas exciderunt uerba aliquot, quæ hunc ſenſum explerent. Comprenſis omnibus literas ad Achæos miſit, quibus ſe ſeruos eorum, qui ad ſe transfugerant benigne remittere illis ſcripſit. cæterum ne ſimilis fuga ſeruorum poſtea fieret, cogitandum & illis eſſe. Hæc ſententia elicitur ex ſequentibus Callicratis uerbis. Inde literas ad nos cum muneris ſpecie miſit, & cogitare iubet, quo modo in reliquum hoc munere non egeamus. NAM qui regibus, Macedonibusq; ipſis finibus interdixiſſemus, manereq; in decretum, ſcilicet, ne legatos, ne nuncios admitteremus regum.} Præciſa ſententia, immo manca ſic expleri poſsit. Manereque id decretum uoluimus, ſcilicet ne. ſic paulo poſt. Vt decretum, quo arcentur Peloponneſo Macedones tollamus. NEC prouinciis de controuerſis ad diſceptationem P R audiuit.} Excidit uox una ad ſenſum complendum neceſſaria. ea eſt. Reuocantem. ſic enim ait. Dolopiam armis ſubegit, nec prouinciis de controuerſis ad diſceptationem populi Rom. reuocantem audiuit. Hoc probatur ex eo quod paulo ante dixit. Et de quibus ambigebatur rebus ab rege ad Romanos reuocabant. IMMISCEMVR Macedonibus armantibus ſe aduerſus Romanos.} procul dubio. Immiſceamur, legendum eſt, pendetque & hoc membrum à ſuperioribus. Hoc eſt, ut decretum tollamus, ut legatos regios exercitus Macedonum, & mox ipſum à Delphis traiicientem in Peloponneſum uideamus, immiſceamur Macedonibus armantibus ſe aduerſus Romanos. QVANQVAM & illud dicere poterā tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuiſſe, ut Philippi unius iniurias, ſi quæ forte fuerunt, utique poſt mortem.} Senſus docet deeſſe uerbum, Obliuiſceremur. ut ſit. Si quæ forte fuerunt, obliuiſceremur utique poſt mortem. CVM claſsis Ro. Cenchris ſtaret conſul cum exercitu Velatiæ eſſet.} Cenchreis, & Elatiæ ſcribendum ſine dubio. ex lib. XXXI.

350 Exvltbvs Hypateis.} Hypatæis. ex Stephano. ὑπατα ὑπαταῖος. L. fvlvis, qui frater germanus, & (ut Valerius Antias tradit.} conſors etiam Cenſoris erat.} Hunc Velleius Cn. Fuluium uocat. & recte, ut libro priore docui. Aſpera, inquit, cenſura Fuluii Flacci, & Poſtumii Albini fuit. quippe Fuluii cenſoris frater, & quidem conſors Cn. Fuluius ſenatu motus eſt ab iis cenſoribus.

Ex iis M. Aemilio ſenatus negotium dedit.} Hoc nomen conſulis eſt mendoſe. non enim hoc anno, ſed priore M. Aemilius conſulatum geſsit. qui autem proxime ante. L. Poſtumium Albinum, & M. Popillium Lænatem, qui ſubſequuntur, conſules fuerunt, ii Sp. Poſtumius Albinus, & Q. Mucius fuerunt. Neque uero de M. Aemilio intelligi poteſt, quia ille ſortitus Galliam eſt, hic autem Iſtros, nihil memorabile geſsit. P. Mucii res in liguribus geſtæ apud Liuium omnino interciderunt. Illud enim tantum extat. ob eas res in Gallia Liguribusque geſtas duorum conſulum ductu auſpicioque ſenatus in triduum ſupplicationes decreuit, & xl hoſtiis ſacrificari iuſsit. Ferreis in monte Albano conſulibus.} Feriis, puto legendum, ut de Latinis intelligatur, quæ agebantur in monte Albano. Cæterum hic locus ſanari ne coniectura quidem poteſt. Et alter ex iis Fuluius Flaccus (nam Poſtumius nihil niſi ſenatus Romani, populi've iuſſu ſe locaturum eſſe ipſorum pecunia) Iouis ædem Piſauri.} Malim. Nam Poſtumius nihil niſi ſenatus conſulto, populi've iuſſu ſe locaturum ipſorum pecunia dicebat. Sic enim loqui ſolet. ut ſenatus conſultum, uel auctoritatem iuſſui populi opponat. Et Pollentiæ.} Potentiæ. ut ſupra. In his & clo um circuoducend & forum.} Puto legendum. cloacam in fluuium circunducēdam, & forum. Sic lib. primo, cloacis è faſtigio in Tiberim ductis.

M. popilivs Lænates.} M. Popillius Lænas. ex Capit. lap. Cn. fabivs Buteo.} Alio loco oſtendi N. Fabios, Cn. Fabios mendoſe ſcribi. Eſt profecto N. Fabius Buteo conſul anno dv in tabulis Cap. Neminem autem Cn. Fabium repperi niſi mendoſe. In ædem Matris Matutæ poſita.} Lege. in æde. Sic lib. xl. Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio ſupra ualuas fixa eſt. Atqve liberatis uectigalibus reſtitutis.} Deeſſe mihi uox aliqua uidetur. ut, Atque liberatis uectigalibus, & reip. reſtitutis. T. flamini.} Flaminini. ut ſupra. eſt enim filius T. Quinctii Flaminini, qui de Philippo triumphauit.

IN LIBRVM XLII.

351 Cn. fabivs Maſsiliæ.} N. Fabius. ut dixi. Senatvs decreuit, ut P. Furius, Cn. Seruilius, quibus ſuccedebatur, inter ſe ſortirentur, uter citeriorem Hiſpaniam prorogato imperio obtineret.} Locus ſine dubio mancus. Quod ex diuturna obſeruatione Liuianæ orationis intelligi poteſt. Poſſum ſexcenios proferre locos, quibus Liuius ita locutus ſit. Compararent inter ſe, aut ſortirentur, uerum paucis quibuſdam ero contentus, quæ ſunt in extremis his libris. Lib. xli. s. c. factum eſt, ut conſules inter ſe compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret & hoc libro. s. c. inde factum eſt, ut conſules inter ſe prouincias compararent, ſortirentur've. & lib. xliii. primo quoque tempore, aut comparare eos inter ſe Italiam, & Macedoniam, aut ſortiri placuit. & lib. xlv. primo quoque tempore prouincias aut compararent inter ſe, aut ſortirentur. Cum igitur & ex his locis, & ex iis, quæ ſupra à me collecta ſunt, ſatis conſtet, non conſueuiſſe dicere Liuium, ſortiri inter ſe, ſed comparare, non eſt dubium, quin legendum ſit, Inter ſe compararent, aut ſortirentur. præſertim uero cum ſubſequatur. Sors opportuna fuit. quaſi dicat. Ex duabus propoſitis rationibus, una opportuna fuit. Cn. lvtativs Cerco.} Puto legendum. C. Lutatius. neque enim Cnæum prænomen eſſe Lutatiorum repperi. Supra in Capitolinis conſulibus eſt. Q. Lutatius. C. F. C. N. Cerco. Voverat in ea pugna ædem Iunonis Monetæ.} Caſus dandi requiritur. Sic enim ſemper loquitur. Res exemplis non eget. Iunoni, ergo ſcribe.

352 Arma quoque tempore fieri.} Corrige. arma primo quoque tempore fieri. Nam de conſule paulo ante dixit. At ille arma omnibus ademit. Quæ ergo arma à conſule Liguribus adempta fuerant, ea primo quoque tempore fieri cenſuit ſenatus, & factum conſulis improbauit. Nota dicendi forma eſt.

Qvas ob res placere ſenatui, M. Popillium conſulem Ligures pretio emptoribus reddito, ipſos reſtituere in libertatem.} Suſpicor legendum. Quam ob res s. c. factum eſt, placere ſenatui, &c. Dixit enim. Atrox res uiſa ſenatui eſt, Statellates Ligures deditos in fidem populi Ro. armis, & libertate ſpoliatos eſſe. Quare s. c. factum eſt, placere ſenatui M. Popillium conſulem Ligures in libertatem reſtituere, &c. De hoc s. c. ita paulo poſt. Poſtulare à patribus, ut s. c. in ſe factum tolli iuberent. Hæc autem uerba, ob eas res placere ſenatui, ut &c. ſolennia eſſe ſenatus conſultorum, apparet ex s. conſultis Philippicarum apud Ciceronem. Infestvs prætoribus Romam rediit.} Lege. Prætori. A. enim Atilium intelligit. Itaque addit. Inuectus eſt in prætorem, qui aduerſus ſe pro hoſtibus ſenatuſconſultum feciſſet. M. svnivs Pœnus.} Penous. ut ante. Censores erant Q. Fuluius Flaccus, & L. Poſtumius Albinus.} A. Poſtumius. ex cenſura Capitolina, & Liuio. ſupra. Neqve ab altero notatum probauit.} Corrigo. neque ab altero notatum alter probauit. ſic lib. xlv. Neque ullius, quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Hac de ratione cenſoria ſic Cicero pro Cluentio. Atque ipſi inter ſe cenſores ſua iudicia tanti eſſe arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modo repre-

hendat,ſed etiam reſcindat. ut alter de ſenatu monere uelit,alter retineat,alter in ærarios referri,aut tri
bu moueri iubeat, alter uetet. INCOEPTO perſtabant. } Diuidendæ uoces ſunt. In cœpto. & lib.
XLV. In bene cœpto perſeuerare ait. ALTARO ad Sidenum auguſtiſsimo, & celeberrimo in tem-
plo,tertio Delphis. } Videtur legendum ad Delum, ex Suida, qui de Perſeo ait. Καὶ τοῦτον ἐξετίθει προ-
γραφὰς εἴς τε Δῆλον, καὶ Δελφούς.

ARMIS: uel tribus tantum exercitibus in armamentaria congeſsiſſe. } Corrigo.uel tribus tantis. 353
quo de dicendi genere libro priore dictum eſt. TAMEN in primo congreſſu non temperauit, quin
uxoris petendæ præmaturam feſtinationem fratri obiiceret. } Sic Plutarchus in apophteg. ὁ δὲ Περσεὺς
φιλοφρόνως ἀναστάμενος αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸ οὖς εἰπὼν μὴ πολλὰ γῆμαι, πρὶν τελευτήσαντα ἴδῃς.

CLASSEM appellere tuto, & copias per commoda exponere poſſet. } Percommode. reſpondet 354
enim uoci, Tuto. COLVMNA roſtrata in Capitolio bello Punico conſule, cui collega Ser. Ful-
uius fuit,tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. } Et hic locus mancus ita ſanari fortaſſe poſsit. Columna
roſtrata in Capitolio bello Punico priore poſita à M.Aemilio conſule,cui collega Ser.Fuluius fuit. Hi
autem conſules fuerunt anno V. C. CDXCV. de quibus Caſsiodorus. & Capitolini auctores.

DECEMVIRI luſtrandum oppidum. } Sic. lib. XXII. prodigiis aliis ex alio loco nunciatis, tamen
Ardeæ ſacrificatum ait. Decemuiri in foro Ardeæ maioribus hoſtiis ſacrificarunt. QVI re præ-
ſenti cognoſcerent. } In re præſenti, legendum. Liu.lib.XXXIII. Miſſuros ſe in Africam, qui inter
Carthaginienſes, & regem in re præſenti diſceptarent. Legi etiam exemplum tabulæ cuiuſdam æneæ
perantiquæ in agro Genuate repertę.ubi ita eſt.De controuerſiis inter Genuateis,& Veiturios in re prę
ſente cognouerunt, & coram inter eos controuerſias compoſuerunt.

STRATI'QVE humi non ſibi magis miſericordiam, quàm regi. Interrogari Guluſſam placuit. } 355
Expleueris ſenſum ſi ita leges. Non ſibi magis miſericordiam,quàm regi inuidiam concitarunt. Dein-
de interrogari Guluſſam placuit. MITTENDI ſe Romam, qui deprecarentur. } Depreca-
retur, perſpicue.

RENVNCIANDAM'QVE amicitiam regis miſsi. } Regi. legendum eſt. Sic enim lib. XXXVIII. 356
Decreuerunt renunciare ſocietatem Achæis, & lib. XXXV. Badium Campanum T. Quintio Criſpino
Romano renunciare hoſpitium. Suet. in Caligula. Ac ne tum quidem ultra progreſſus eſt, quam ut
amicitiam ei more maiorum renunciaret. L. PORCIVS Licinius. } Licinus. ut ante.
L. IVNIVS Annalis. } L. Villius. ut ante. NIHIL recuſare tamen quo minus operam P.R.
dent. } Inuerſæ literæ ſunt. & R. P. ſcribendum eſt. ut ſit, Reip. non populo Romano. Hæc enim uſi-
tata locutio. QVOD bellum ſenatus Perſeo inſsiſſet. } Malim, cum Perſeo.

A. M. COELIO mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſsignatus. } Lege. à M'. Acilio. 357
Glabrionem enim intelligit aperte eum, qui cum Aetolis bellauit, & cum Antiocho. LIGVRVM
mille millia. } Scribe. Ligurum MM.i.duo millia. C. DECIVM, A. Licinium Neruam. } Emen
do C. Decimium. uterq; enim horum poſt prætor fit. Decios præterea hoc prænomine uſos non com
peri. ABRVPOLIM ſocium, atque amicum populi Ro. regno expuliſti. } Huius rei hiſtoria exci
dit apud Liuium. Priore autem libro, quo in loco de origine Perſici Belli agebat, ut puto eam tradi-
dit. præſertim uero cum in Epitome eius libri hæc uerba ſint. Initia belli Macedonici continet. miſe-
rat ad Carthaginienſes legationem, & ab iis nocte audita erat. Sed & alias Græciæ ciuitates ſollicita-
bat, qui præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iouis
Olympij, & Antiochiæ Capitolini, uiliſsimum regem egit. Narrat autem Pauſanias in Achaicis, cum
Perſeus fœdus, quod ſibi cum Romanis erat, uiolandum eſſe decreuiſſet, Abrupolim Sapenſium Re-
gem aggreſſum eſſe, & populi Ro. ſocios uexaſſe. Verba ſunt hæc. Περσεῖ γὰρ τῷ φιλίππου πρὸς ῥωμαίους ἄ-
γοντι τὴν εἰρήνην κατὰ συνθήκας, ἃς ὁ πατὴρ οἱ φίλιππος ἐποιήσατο, ἐπῆλθεν ὑπερβῆναι τοὺς ὅρκους, καὶ ἐπί τε σαπαίων
τὸν βασιλέα ἀβρούπολιν στράτευμα ἀγαγὼν ἐποίησεν ἀναστάτους ῥωμαίων συμμάχους ὄντας. PRO paterno no-
ſtro hoſpitio fauco orationi tuæ. } Rationi. lego .i. cauſæ. etenim ſic ſequitur. & opto ut aliquam
mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud ſenatum cauſæ. Videtur autem litera, o, ex ſine uocis, fa-
ueo, repetita.

EX quo regnum adeptus es unam rem te, quæ facienda fuerit, ſenatus feciſſe cenſet, quod lega- 358
tos Romam ad renouandum iudicat potius quàm cum renouatum eſſet,uiolandum. } Hoc modo perfi
ci hæc ſententia uidetur poſſe, Quòd legatos Romam ad renouandum fœdus miſeris. quod ipſum ta-
men tibi non fuiſſe renouandum iudicat potius, quàm cum renouatum eſſet, uiolandum. Fecit enim
iteratio huius uocis,renouandũ,ut librarius à priore ad poſteriorem tranſierit,uerbis medijs præteritis.

LEGATI Romani in Bœotiam comparati ſunt. } Comparare legatos dixit,ut comparare conſu 359
les, & cenſores.i.ut alibi dixit. legere, & in legationem conijcere. EADEM fide indicatum Pyr-
rho regi medicum uitæ eius inſidiantem, eadem Faliſcis uinctum traditum proditorem liberorum re-
gis. } Alios ſequi uidetur auctores, quàm quos ſequutus eſt libro VI. ubi de magiſtro proditore lo-
quitur.non enim liberos eos fuiſſe regis ſignificat, ſed principum Faleriorum. Idem tradit Plutarchus.

CVIVS imperio, conſilioque ſummam P R tuendam permiſerunt. } Inuerſæ literæ ſunt. Reip. 360
legendum eſt, non populi Ro. ALIQVAM diuerſis ſententijs certatum eſt. } Aliquandiu diuerſis.

DVM

Dvm integræ res ſint apud animum ſuum Perſea debere, utrum ſingula concedendo. ℥ Imperfe-ctum ſenſum ita expleueris. Dum integræ res ſint, cogitare apud animum ſuum Perſea debere.

Hippias Bereus. ℥ Berœæus ut ante. Antiphilvs Ediſſæus. ℥ Edeſſæus. ab Edeſſa. Stephanus. Ex Paroria. ℥ Parorea. Græce παρώρεια. ſic ante. Sextvs & uiceſimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat. ℥ Lege, tertius, & uiceſimus. Tot enim numerantur à P. Cornelio. Ti. Sempronio coſ. Error ex notis manauit. III & VI. ex duobus enim II. V. factum eſt.

Qvae tricenos equites habeant. ℥ Corrigo Trecenos. quod eſt æque, ac trecentenos. ſic paulo poſt. Non plus quàm CCC equites erant in caſtris Romanis. ſic libro priore. Quina millia, & duceni pedites, & trecenti equites.

361 Incognitvm famæ aperuerint armis orbem terrarum. ℥ Fama. perſpicue. Tantvm iuſsis ad iter parere. ℥ Parari. perſpicue. Pythovm, & Dolichen. ℥ πύθιον uocant Plutarchus in Paullo, & Stephanus. Quare lego. Pythium. Cyretias oppugnare coactus. ℥ Conatus. perſpicue. Velatias, & Conuum. ℥ Elatiam, & Gonnum. De utriſque dictum eſt ante. ex Stephano.

362 Philetero fratre relicto Pergami. ℥ Philetæro. de quo Appianus in Syriaca. Persevs ferme dici quarta. ℥ Lego. Perſeus hora ferme diei quarta. neque enim in eiuſmodi ἄλλοθι adhuc apud Liuium incidi. paulo poſt. ante horam quartam. Midon Bereus. ℥ Milo Berœus. Plutarchus enim in Paullo μίλωνα nominat. Consvli intra uallum. ℥ Lege, conſul. perſpicue.

Vt uſu belli, & ingenio impauida gens turbaretur. gladiis haſtas petere pedites. nunc ſuccidere crura equis, nunc illa ſuffodere. ℥ Suſpicor coniungenda eſſe uerba. gladiis haſtas petere pedites, nunc ſuccidere. nam hæc omnia peditum ſunt in equites opera. ut alii haſtas eorum gladiis peterent, alii crura equis ſuccidere nt, alii ilia ſuffoderent. Cvm ordinatis, & certo incidentibus gradu. ℥ Lego, incedentibus. ut lib. XXII. Cum ſignis prima luce motis ſegniter agmen incederet. & Ouidius II. Metamorphoſ. Incedere paſſu, dixit. Ne audaci cœpto deeſſet. ℥ Deeſſent. refertur enim ad Hippiam, & Leonatum, non ad Phalangem.

363 Concidere eo die ab Romanis CC equites &c. ℥ Summam colligit omnium Plutarchus in Apophtegm. duo millia octingentos, qui aut cæſi, aut capti ſint. Ad Mopſelum caſtra poſuit. ℥ Mopſium lego. ex Stephano. μόψιον πόλις τῆς πελασγιώτιδος χώρας θετταλίας. στράβων ἐννάτῃ. Agris locisque quibus Philippus ceſsiſſet, ceſſurum primum. ℥ Pro, primum, repono, Perſeum, euidente ſenſu. nam dixit etiam. Vectigal, quantum Philippus pactus eſſet daturum Perſea Romanis pollicentes.

Ita pacem dari, ſi de ſumma rerum, liberum ſenatui permittat rex de ſe, deque uniuerſa Macedonia ſtatuendi ius. ℥ Eadem ſententia eſt apud Plutarchum in apophteg. P. Licinii conſulis.

Atqve ita media nocte profectus, ut prima luce aggreſſus falleret, nequicquam primæ ſtationes oppreſſo tumultu, ac terrore ſuo cæteros exciuerunt. ℥ Duas puto uoces deeſſe huic ſententiæ. Quod apparebit, ſi ita legeris. Atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggreſſus falleret, nequicquam tentauit. nam primæ ſtationes oppreſſæ, tumultu ac terrore ſuo cæteros exciuerunt, ſignumque datum eſt arma extemplo capiendi. Aliter ſi legas. nullum elicies ſenſum.

364 Phalannevm agrum. ℥ Phalannæum. Steph. φαλάννα φαλανναῖος.

IN EPITOMEN LIB. XLIII.

Praetores nonnulli. ℥ Vet. lib. Prætores aliquot. Captivi, qui ab eo uenierant. ℥ Vet. lib. Qui ab eo ſub corona uenierant. ℥ Res præterea à Perſeo rege in Thracia proſpere geſtas continet, & uictis Dardanis, & Illyrico cuius rex erat Gentius, motus, qui in Hiſpania ab Olonico factus erat ipſo interempto conſedit. ℥ Vet. lib. habent. ab Elonico. lib. XL. extremo. Clondicus dicitur. ut dixi mendoſe. dux enim Baſtarnarum fuit, qui in Dardaniam uenerant, atque ibi manſerant, à Philippo rege excitati. Quare pro Hiſpania, Pæonia, lego. Eſt enim Pæonia Dardaniæ continens, ut ait Liu. lib. XLV. in ea igitur cum bellum excitaret, interfectus à Perſeo rege ſignificatur.

A praefectis claſsium. ℥ Vet. lib. Item à præfectis claſsium.

IN LIB. XLIII.

Legatvs in Illyricum à conſule miſſus. ℥ Puto deeſſe huius legati nomen. niſi intelligamus Q. Mucium. de quo paulo ante dixit lib. XLII. extremo. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam miſit. Quem tamen eodem libro tribunum militum appellauerat. Duo conſulares, inquit, tribuni militum cum eo miſsi C. Claudius, Q. Mucius. Ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles eſſet, quam prius intactam urbem reliquerat, diripuit. ℥ Corrigo. Quas prius intactas urbes. Nam dixit. Opulenta duo oppida ui, atque armis coegit in deditionem, omniaque iis ſua conceſsit. Item. ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles eſſet.

Legati ii profecti M. Cornelius Cethegus. M. Fuluius. P. Marcius Rex. ℥ Corrigo. Legati III profecti,

profecti,ideſt,legati tres profecti. Sic lib. XLI. In Macedoniam quoque mittendos legatos ſenatus cen‑ ſuit. Tres miſsi ſunt. C. Lælius. M. Valerius Meſſalla. Sex. Digitius.

Tantvm pauperem ingreſsi.} Hoc loco deſiderantur comitia conſularia, quibus A. Hoſtilius 365 Mancinus, & A. Atilius Serranus conſules facti ſunt. Hoſtilio Macedonia euenit, Atilio Italia. item comitia prætoria cum ſortione prouinciarum. Ad hæc uero deſunt res à P. Licinio pro conſule in Macedonia geſtæ. Qua de re ſic in Epitoma. P. Licinius Craſſus proconſul complures in Græcia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit. Quanquam ex Liuio uidetur legendum, conſul, non proconſul. quia ait. paulo poſt. Quo crudelius auariuſque in Græcia bellarum, & ab conſule Licinio, & ab Lucretio prætore erat. Accedit, quod prorogatio imperij in P. Licinio non fuit neceſſaria, cum A. Hoſtilius conſul hoc anno cum imperio in Macedoniam uenerit. atque ibi hoc tempore eſſet. Loquitur hic de quodam prætore, qui hoſtes ſine ſanguine domuit. Deinde qui à P. Licinio Conſule in ſeruitutem adducti erant, reſtitutos in libertatem exponit. Qua de re ſic in Epitoma. ob id captiui, qui ab eo ſub corona uenierant, poſtea reſtituti ſunt. Poſt autem, quæ à L. Hortenſio prætore auare & crudeliter in ſocios facta ſunt, exponit. De quibus ſic in Epitoma. Item à præfectis claſsium Romanarum multa impotenter in ſocios facta. Si qua alia hoc loco deſiderentur, paulo poſt indicabo. Histrorvm & Iapidum.} græci ἰάποδες. Tabulæ Capitolinæ Iapudes edunt. Tritici decies centum millia, & hordei quinquaginta.} quingenta. corrige. ſic enim locutus eſt de iiſdem Carthaginienſibus lib. XXXVI. hordei quingenta millia. Miccion princeps eorum.} Mictio. ex Plutarcho in Paullo, ut ante.

Qui excluſiſſent, Emathlam, Amphipolim, Maroneã, Aenum incolumes eſſe.} Malim. Quæ. Sunt 366 enim hæc urbium nomina. Qvibvs nihil dicere, neque penſi, neque facere.} Malim. neque penſi ſit. ut lib. XLII. Id illi cui nihil penſi ſit, facile eſſe. M. Ivventivs Talua.} M. Iuuentius Thalna. ex conſulatu Capitolino. Qvem non poſſe exiſtimare.} Niſi cum interrogatione legas, nullus erit ſenſus. Milites duarum legionum intra dies LX, quàm in prouinciam uenit, diuiſit.} Dimiſit, lego. Nam præcedit. Satis explorata pace eius anni. De conſule A. Atilio loquitur.

Ad Lycnidum.} Lychnidum græci enim. λύχνιδον. M. Svlpicivs Gallus.} C. Sulpicius. ex prætura & conſulatu eius. Q. Marcivs Philippus iterum, Q. Seruilius Cœpio.} Cn. Seruilius. ex conſulatu Cap. & Caſsiodoro. Sacerdotes intra eum annum mortui L. Flaminius. duo pontifices deceſſerunt.} Deeſt nomen ſacerdotii, quo præditus erat L. Flamininus. erat autem augur factus in locum P. Furij. Phili anno DXXXVIII. Quare L. Flamininus augur, legendum.

Tribvnos iis non permiſſum, ut conſules facerent, populus creauit.} Corrigo. Tribunos mil. non permiſſum.

P. Mvcivs Scæuola, C. Iunius Brutus.} Scribe. M. Iunius Brutus. Qui enim cenſuram petebant 367 hoc tempore conſulares erant. Conſul autem fuit M. Iunius Brutus, non Caius. ex conſulatu eius Capitolino., & Caſsiodoro. In prætoribus magna patrum non ſine ſugillatione conſulum mandatum eſt.} Deeſt huic ſententiæ uox una. ut. magna patrum conſenſione. Qvotiescvnqve delectus erit, quem hic cenſores magiſtratum habebunt, ſi miles factus non eris, in delectu prodibis.} Voces, Quem hic, mendoſe ſunt. Mihi reponendum pro iis uidetur. Quicunque. Errauit librarius, quia ſcriptum legit. Quic. & in Quem hic, mutauit. Reſpondent autem hæc inter ſe. Quotieſcunque, & Quicunque. Porro autem. In delectum, lego. ut paulo ante, ad delectum prodito. Qvod ſine dolo malo facere poteris.} nota interrogationis addenda eſt. Tribvnvm pleb. Rutilium.} Ego. Tribunum pl. P. Rutilium. Sic enim etiam lib. ſequenti uocatur. Pericvlvm Graccho non eſſe conceptis uerbis iurauit.} Diſtinguenda uerba ita, ut intelligamus, plebe acclamante periculum Graccho non eſſe, Gracchum conceptis uerbis iuraſſe. Ita enim factum eſſe tradunt etiam cæteri. Eo anno poſtulantibus Aquileienſium legatis, ut numerum colonorum augeret, M & D familiæ ex S. C. ſcriptæ.} Perſpicue. legendum eſt. poſtulantibus à ſenatu Aquileienſium legatis. Nam ſequitur. Augeret. & ex S. C. ſcriptæ. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt.} Lege, Thyrii. Stephanus. θύριον πόλις ἀκαρνανίας. Cvm à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Romanis præſtaret.} De Cotye rege Thraciæ, & ut ipſe ait, Odryſarum, alii multi. De Cephalo Acarnaniæ duce. ſic Strabo lib. X. φασὶ τοὺς ταφίους, καὶ τοὺς τηλεβόας λεγομένους οἰκεῖν τὴν ἀκαρνανίαν πρότερον, καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν κέφαλον. Fuere autem hæc multorum regulorum nomina, non unius duntaxat. An Vſcana.} Infra ſemper Vſcanam edit.

Dardanos recens domuiſſet bello.} Pars ea, qua Perſeum domuiſſe Thracas, & Dardanos 368 tradebat Liuius deſideratur in ſuperiore huius libri fragmento. Nam in epitoma etiam eſt. Res præterea à Perſeo rege in Thracia proſpere geſtas continet. & uictis Dardanis & Illyrico, cuius rex erat Gentius. Reliqua igitur omnia de Thracia, & Dardanis ibi tractabantur. nunc res illyricas exorditur. cum ait. Solum infeſtum eſſe Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipſis quietis Illyriis, & aditum præbentibus Romanis, ſi domuiſſet proximos Illyriorum, Gentium quoque regem iandiu dubium in ſocietatem perlici poſſe. Ex his autem, & quæ ſupra dixi, intelligi poteſt, multas paginas eo loco intercidiſſe. Phanotem Epiri caſtellum.} Hoc oppidum φανότεια, φανότη, & φανοτεύς dictum eſt, auctore Stephano. quibus modis uariauit etiam Liuius. Nec tamen impetrare ab animo poſſet,

ſet, ut impenſam in rem maximi ad omnia momenti faceret. } Corrigo. Nec tamen impetrare ab homine poſſet. Loquitur enim de Gentio rege; à quo ſocietatem impetrare non poſſet Perſeus. Cæterum quæ de Elonico traduntur in Epitoma à Perſeo facta eſſe, hic deſiderantur. Itaque finis libri eſt aſteriſco ſignandus.

IN EPITOMEN LIBRI XLIIII.

369 PER ſaltus penetrauit. } Vet. lib. Per inuios ſaltus penetrauit. PAVLLVS in concione precatus eſt, ut quicquid diri populo immineret, ſupra domum ſuam conuerteretur, & in Macedoniam profectus Perſeum uicit. } Qui epitomam hanc ſcripſit parum accurate uidetur Liuiana uerba legiſſe. neque enim in concione, quam Paullus habet, antequam in prouinciam eaeat, quicquam tale inuenitur. immo Paullus ait, ſe tali uſum eſſe precatione, poſtquam Perſeum uicerat. Verba eius ſunt in oratione ad Quirites poſt triumphum lib. XLV. Poſtquàm omnia ſecundo nauium curſu in Italiam peruenerant, neque erat, quod ultra precarer, illud optaui, ut cum ex ſummo retro uolui fortuna conſueſſet, mutationem eius domus mea potius, quàm Reſp. ſentiret. Item Valerius lib. V. cap X. Paullus, inquit, in oratione, quam de rebus à ſe geſtis ad populum habuit. Cum in maximo prouentu felicitatis ueſtræ Quirites timerem, nequid mali fortuna moliretur Iouem opt. Max. Iunonemque Reginam, & Mineruam precatus ſum, ut ſi aduerſi quid populo Ro. immineret, totum in meam domum conuerteretur. Ergo neque antequam in Macedoniam iret, neque in concione ita precatus eſt. ANTEQVAM confligeret, dixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura eſſet. } Hæc non Paullum dixiſſe, ſed C. Sulpicium Gallum tribunum militum tradit Liuius, & Valerius lib. VIII. cap. XI. Itaque legendum eſt. Antequam confligeret, C. Sulpicius Gallus tribunus mil. dixit. In ueteribus autem libris eſt. prędixit exercitui, ne miraretur, quod luna defectura erat. QVERENTES de Antiocho rege, quod is bellum inferret. } Vet. lib. His. i. Cleopatræ, & Ptolemæo.

IN LIB. XLIIII.

ET primus eorum congreſſus ex dignitate eorum ipſorum, ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis. Proconſul enim ad exercitum paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. } Nonnulla hic deeſſe unuſquiſque ſentire poteſt. quorum hæc uidetur fuiſſe ſententia. Primus eorum congreſſus ex dignitate eorum ipſorum, ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis ſumme utilis Philippo conſuli fuit. Proconſul enim ad exercitum conuerſus eum ad rem fortiter gerendam hortatus eſt, eoque conſuli tradito Romam reuerſus eſt. Paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. Locutum hic eſſe de traditione exercitus apparet. cum ſubdit. Profectus decimo die poſtquam exercitum acceperat, caſtra mouit. SVMMOTIS ijs quam potiſſimum peteret, retulit ad concilium. } Legendum eſt. Quâ. ut. Quà quiſque ducturus eſſet. niſi uiam addere malimus. ut paulo poſt. quod iter petiturus eſſet, ignarus. INTERIM conſuli ſententia ſtetit eo ſaltu ducere, ubi propter Octolophum diximus regis caſtra. Præmitti tamen. } Locus mancus ita reſtitui poteſt. ubi propter Octolophum diximus regis caſtra Philippi fuiſſe. Præmitti tamen. Librarius enim oculos à Philippi tranſtulit ad Præmitti, ob quandam ſimilitudinem literarum. rem autem ita habuiſſe, intelligi poteſt ex lib. XXXI. ubi de rege Philippo cum Quintio dimicante agitur. TERTIO inde die per æque inuia. } Quarto, legendum. priore enim uerſu dixit Tertio die coniunctis copijs eunt. & ſupra. poſteri diei meminerat. QVOD nec hoſtis unquam apparebat. } Vſquam. perſpicue.

370 DIGRESSI in campos. } Degreſsi. nam de deſcenſu loquitur, non diſceſſu. ut ſupra. ET quæ temeritas conſulis uideri potuiſſet, quòd eò proceſsiſſet, unde inuito hoſte regredi nequiret, eam non conſultam audaciam fecit. } Legendum. Non inconſultam audaciam. Nam contrarium temeritati quærimus. præterea ſupra eandem ſententiam protulit. Nec aliud reſtabat, quàm audacter commiſſum pertinaci audaciæ, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrigere. Quam ergo ibi prudentem audaciam, hic non inconſultam uocauit. PERSEVS tandem pauore, eo quo attonitus fuerat, recepto animo, mallet imperijs ſuis non obtemperatum eſſe. } Malim. à pauore recepto animo. alibi. collecto à pauore animo. &. Collectis ex nec opinato pauore animis. Corrigo etiam. Malle, pro mallet, iuxta notam figuram dicendi. CANASTRAVM. } Canaſtræum. nam græce κανασραῖον.

371 ET M millia Peneſtarum. } M M. ſcribe. i. duo millia. PER Cydantem Cretenſem. } Cydas Cydam edit. Itaque Cydam Cretenſem dixit Cicero Philip. V. ET pene uictoriæ utique de Antiocho rege maiore parte à ſe uindicata. } Corrige. ad ſe uindicata.

372 LITERASQVE extemplo ad utranque gentem ſcirent indicatum mitti. } Scribo. ut ſcirent indicatum. Cauſam enim affert, cur ſenatus iuſſerit extemplo literas ad Caras, & Lycios de libertate mitti, ut Rhodij, inquit, legati, qui id ægre laturi erant, ſcirent ſcriptum eſſe. IAI & ex aliis locis commeatus rempublicam proſpectos in hyemem habere. } Vox Remp. uitioſe eſt. Sæpe autem admonui, quàm facile, & Quàm ſæpe lapſi ſint librarii in his uocibus P. R. & R. P. & PR. i. populus R. Reſp. Prætor, inuerſis, aut diſiunctis, aut coniunctis, contra quàm opus erat, literis. Hoc ergo loco idem ui

rij eſt:pro Rempublicam reſtituendum eſt.à prætore.prætorem autem intelligit C.Marcium Figulum
claſsis præfectum,cui commeatus cura erat tradita. Itaque paulo ante dixerat.conſuli poſtquam ea alto
conſpecta claſsis ſpem fecit cum commeatu naueis uenire. Is pacis ſemper auctor regis fuerat'. §
Scribe,Regi.Sic enim latina locutio poſtulat. Qvi tribunus pl.eos uehementer accuſaret.§ Ac-
cuſarat. perſpicue. S. c. Sulpicius Pr. ad conſulem paucos poſt dies recitauit.quibus ante diem in
urbem uenturum.& conſul maturauit. § Fœde corruptus locus eſt,& aſteriſco notandus.ſententia eſt.
prætorem conſuli s. c. recitaſſe.conſulem ſe in urbem ad certam diem uenturum, & comitia habiturũ
edixiſſe. paucisque poſt diebus & ipſum maturaſſe, & comitia eo die, qui dictus erat, eſſe perfecta. Sic
lib. ix.profectique ad Fabium conſulem,legati,cum s. c. tradidiſſent. Consvles creati L.Aemi
lius Paullus iterum ſeptimo decimo anno, poſtquam primo conſul fuerat. § Quarto decimo, ſcriben-
dum. tot enim anni numerantur à priore conſulatu Paulli ad poſteriorem. Error ex notis numerorum
emanauit.xiiii.& xvii.duo enim ii, in v mutata ſunt. Præterea primum, non primo, in hoc genere
dicendum eſt. ſic enim ubique alias. Cn. baebivs Pamphilus. § Tamphilus.ut ſupra.
M. aebvtivs Helua.§ M.Aebutius Elua. ut ſupra. Et comperta referenda, quid aut terre-
ſtribus, aut nanalibus copijs opus eſt. § Opus eſſet. aperte legendum. Cn. domitivs Aeno-
barbus.§ Ahenobarbus. ut ſupra. Et ne quid profectionem ſuam teneret,pridie Idus Aprilis
Latinis eſſe conſtitutam diem. § Paulo poſt antem ait,Latinas fuiſſe prid. Kal. Aprilis ſic enim inquit.
Ab hac concione Latinis,quæ pridie Kal.Aprilis fuerunt in monte ſacrificio rite perpetrato. Aut ergo
mendum eſt. aut diem Latinis prætulit. Sacrificio rite perſectoprimi Alexandrini legati.§
Sacrificium hic non Latinarum intelligit,ſed ſolenne ſacrum. quod conſules ſuſcipiebant ineuntes,an-
tequam de rep.referrent, aut agerent. at paulo ante cum dixit. Sacrificio rite perfecto, ſe, & Cn.Octa-
uium,ſimul ſenatus cenſuiſſet,eaituros eſſe,ſolenne Latinarum intelligit. C. popilivm Læna
tem, & C.Decimium, C. Hoſtilium.§ Scribe Lænatem, C. Decimium,& C.Hoſtilium.Sic enim lo-
quitur paulo poſt in ijſdem legatis nominandis.

In otio militem ali,nec plus quam vi frumentum habere.§ Suſpicor legendũ eſſe.nec plus,quàm 373
ſex dierum frumentum habere. ſiquidem iam hyems exacta erat,in quam cõmeatus parati fuerant à præ
tore.Iam.n.conſulatum inierat Paullus Idibus Martijs,omnia autem imminuunt legati. Rvmores
credulitate ueſtra ne alaris.§ Hanc ſententiam pariter expreſsit Plutarchus in concione Paulli. οἱ δὲ πα-
ρόντεν αὐτῷ, μὴ παραστρατηγεῖν, μηδὲ λογοποιεῖν, ἀλλ' ὑπουργεῖν σιωπῇ τὰ δέοντα πρὸς πόλεμον. Primvm à pru
dentibus.& proprie rei militaris peritis,& uſu doctis monendi imperatores ſunt, deinde ab ijs, qui in-
terſunt gerendis loco,qui hoſtem,qui temporum opportunitatem uident.§ Suſpectam habeo hanc le-
ctionem.Qui interſunt gerendis loco,qui hoſtem. Malim ita,qui interſunt gerendis rebus,qui loca,qui
hoſtem. Medeons Labeatidis terræ.§ Medione,ut ante dixi,ex Stephano. Quanquam Polybius li-
bro primo,Μυδιωνεῖς uocat, non μεδωνεῖς. Vervm occultiora quædam agebantur,quæ in preſentia in
uiſum quidem, & ſuſpectum Romanis Eumenem falſis grauioribus.Proditor.n.§ Manca ſententia eſt.
Duas has uoces,aut his ſimiles intercidiſſe puto. Falſis grauioribus criminibus onerarunt.Quæ hæc cri
mina grauiora ſint exponit. Proditor enim,ac prope hoſtis habitus. Neqve bello eum inuadere ani-
mo habuit.§ Lege.in animo habuit.ſic.n.paulo ante.Eatrahere eius tempus æſtatis in animo habebat.

Nam modo ne iuuaret bello Romanos, modo pacis pattandæ cum Romanis paciſcebatur mer- 374
cedem, ne bello intereſſet. m. & d. in utroque non fidem modo ſe,ſed obſides quoque dare paratum
eſſe oſtendebat. § Inſcite interpuncta uerba deprauant omnem hanc ſententiam. Eſt antem ita diſtin-
guendum. Paciſcebatur mercedem ne bello intereſſet mille,& quinquaginta talenta. Inde. In utroque
non fidem modo ſe. Vtrunque autem intelligit, nec Romanos bello iuuaturum, & pacem cum Roma-
nis ei comparaturum. Sic paulo poſt ccc.talenta Gentio ob belli ſocietatem à Perſeo promiſſa ait.

Circa Deſudabam in Medica exercitus Gallorum conſederat, mercedem pactam opperiens.§
Mædica.ut ante ex græcis.Hac de Plutarchus item in Paullo ubi ait. ὡς δὲ περὶ τὴν μαιδικὴν καταστρατοπε-
δεύσαντες ἐμέλλοντο τοῦ παρὰ τοῦ βασιλέως.&c. Aa Actio flumine.§ ab Aaio.Sic paulo ante.notum
flumen eſt. Clonoicvs regulus eorum,abi renuncia ergo,inquit.§ Baſtarnæ,quos Philippus rex
exciuerat, Clondico duce uenerant, ut lib.xl.traditum eſt. Quem interfectum fuiſſe à Perſeo ſcriptum
eſt in Epitoma lib.xliii.Iterum nunc Clondico duce Baſtarnæ à Perſeo accerſiti ueniunt.Ea quo in-
telligi poteſt,hoc nomẽ apud eos eſſe celebre. Quoniã autẽ ante diximus,Elonicũ uideri in eo eſſe legẽ
dum,idẽ de hoc etiã affirmamus. Ipsis quoq; Romanis de ſe cogitandũ fuiſſet.quãdo neq; mane
re amiſſa Theſſalia,unde exercitus alebatur,potuiſſent, neq; progredi, cũ ex aduerſo caſtra Macedonũ,
qui ea pependerant ſpe,haud mediocriter debilitauit.§ Nemo eſt,qui nõ ſentiat ſenſum hunc nõ exple
tum undique eſſe,quod uerba quædã interciderint.nunc quemadmodũ expleri poſsit,accipiant. Perſei
regis auaritiã coarguit, qui innumerabiles copias Baſtarnarũ, quibus facile Romanum exercitũ oppri-
mere potuiſſet,ne ſumptũ faceret,dimiſit. Quod ni feciſſet,inquit,cogitãdum ipſis Romanis de ſe fuiſ-
ſet,quando neq; manere amiſſa Theſſalia potuiſſent,unde alebatur exercitus eorum,neq; progredi,cum
ex aduerſo caſtra Macedonum eſſent. Quo facto Perſeus (inquit) Romanorum animos cõfirmauit,&
Macedonũ,qui ea pependerãt ſpe haud mediocriter debilitauit.Eadẽ ſententia iteratur etiã paulo poſt.

M Quæ

Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus, regiq́ue eorum haud mediocrem attulit terrorem. Librarius in errorem inductus eſt à duabus illis uocibus Macedonum, ab una enim ad alteram, medijs uerbis præteritis tranſiit. Cvm aſsidue Pantauco ad laceſſendos hoſtili facto Romanos ſtimularetur. § Legendum eſt, à Pantauco. M. perpennam, & L. Petilium legatos, qui tum forte ad eum uenerant, in cuſtodiam coniecit. § Perpernam, & Petillium. Ex Capitolinis & græcis monumentis eſt ſcribendum. De his legatis ſic Plutarchus in Paullo. πρέσβεις ἐλθόντας ῥωμαίων πρὸς αὐτὸν συνέλαβε, καὶ κατέδησεν. Appianus in Illyrica hoc factum à Gentio ait, qui diceret, eos non legatos, ſed exploratores ad ſe ueniſſe. Ad Sigium. § Sigeum. græce enim σίγειον.

375 In cavnijs Durnium oppidum. § Burnium. Ptolemæus enim meminit oppidi Illyrici nomine βούρνον. & Plin. lib. III. populorum Burniſtarum in Illyrico. Bvllianorvm, & Apolloniatium. § Lego Bulinorum. qui ſunt auctore Stephano populi ad Illyriũ. βουλῖνοι inquit ἔθνος περὶ ἰλλυρίαν.

Ad ea, quæ habebat auxilia Parthinorum iuuentutis duobus millibus peditum, & equitibus CC. § Suſpicor addendam uocem ita. Aſſumptis Parthinorum iuuentutis duobus millibus. ſic enim paulo ante, Aſſumptis ad eum exercitum, quem habebat, Bulinorum auxilijs. Tvm claſsis. § De rebus ab Anicio prætore geſtis aduerſus Gentium regem Illyriorum dicere cœperat. Eas igitur hoc loco perſequebatur, maxime uero eas quas mari geſſerat. quas ita ordiebatur. Tum claſsis. Deſideratur etiam initium rerum earum, quas terra geſsit. nam deditione urbium loquitur, cum ait. Die toto ei tradiderũt ſe.

Etlevam uxorem. § paulo ante uxorem Gentij regis Etutam uocauit. Videndum an unam hanc habuerit. Scerdilio, Pleuratoque. § Scerdiletum libris ſuperioribus dixit. eſt enim nomen regulis Illyricis familiare. Pythoi, & Petræ. § Pythij. utriuſque meminit Plut. in Paullo.

Theogenes, & Midon. § Milo. ut ante ex Plutarcho. Ballo Illyrico intra XXX. dies perfecto. § Diebus XX perfectum ſcribit Appianus. Miles iuſſus ex propinquis ſyluis. § Orſus erat dicere, quæ Perſeus rex ad famam aduentus conſulis Paulli paraſſet, cuius narrationis pars extrema intercidit, una cum initio expoſitionis eius, qua quæ Paullus moliri cœpit, ubi in Macedoniam peruenit, prodit. primis autem his uerbis. Poſtremo ſequi ſe utrarios ad mare. Quemadmodum inopiam aquarum leuauerit in Olympo monte tradit. Quæ res etiam ex Plutarcho in Paullo peti poteſt. Militem hæc tria curare debere, corpus, ut quam ualidiſsimum, & perniciſiſsimum habeat arma apta, cibum paratum ad ſubita imperia. § Vox, cibum, aperte, mendoſa eſt. Ego, Animum, reponendum puto. Hunc locum ſic græce uertit Plutarc. παρήγγειλε μηδὲν πολυπραγμονεῖν, μηδὲ φροντίζειν, ἀλλ' ἢ τὸ ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πανοπλίαν ἕκαστον, ὅπως ἐνεργὸν παρέξει, καὶ χρήσεται ῥωμαϊκῶς τῇ μαχαίρᾳ τὸν καιρὸν παραδόντος τοῦ στρατηγοῦ.

376 Norvm eſſe. Quæ res Romanis auxit animos. § Hic narrabantur ea, quæ Perſeus poſt Paulli aduentum aduerſus eum ſe comparans egit, de quibus ſcribere erat ingreſſus. Horum autem uerborum hæc erat ſententia. Nunciatum eſt Gentium regem ſuperatum, ipſumq́ue cum regno in poteſtate Romanorum eſſe. Quæ res Romanis auxit animos; Macedonibus, regiq́ue eorum haud mediocriter attulit terrorem. Et primo ſupprimere in occulto famam eius rei eſt conatus &c. Itaqve cum alij præcipites ſine reſponſo agendos caſtris, pronunciauit poſt diem quintum decimum, ſe reſponſum daturum. § Perfecta hæc ſententia non eſt. Dicturus enim fuit, neſcio quid eiuſmodi. Cum alij præcipites ſine reſponſo agendos caſtris, alij conuenienti cum reſponſo dimittendos dicerent, pronunciauit &c.

P. scipionem. Naſicam, Q. Fabium Maximum filium ſuum cum quinque delectis millibus Heracleam mittit. § Horum meminit etiam Plutarc. in Paullo, ὁ νασικᾶς ὁ ἐπικαλούμενος σκιπίων γαμβρὸς ἀφρικανοῦ σκιπίωνος. καὶ φάβιος μάξιμος ὁ πρεσβύτατος τῶν αἰμιλίου παίδων ἔτι μειράκιον ὤν. Meminit etiam Heracleæ, quam τὸ ἡράκλειον uocat. Summam etiam eorum, quos ſecum Naſica duxerit ſubtilius tradit.

Perseva quod in oculis erat. § Iam aggreſſurus erat dicere, quemadmodum Perſeus Naſicæ, & Fabio, qui cum magna manu Perſeũ ab alia parte ut adorirentur miſsi erant, obſtiterit. Et hæc igitur deſiderantur, & quemadmodum Paullus poſt Naſicam ſit conſequutus. De eodem Paullo loquitur, cum ait. Anni poſt circumactum ſolſtitium erat. Narrat autem quemadmodum feſſos itinere, & æſtu milites à pugna, cuius facultatem dabat Perſeus cohibuerit. Hæc autem horum uerborum futura fuit ſententia. Quoniam autem incommodum maxime (Nam tempus anni poſt circumactũ ſolſtitium erat, hora diei iam ad meridiem uergebat.) iter multo puluere, & incaleſcente ſole factum erat, laſsitudo & ſitis iam ſentiebatur, & meridie inſtante magis acceſſurum utrunque apparebat; ſtatuit ſic affectos recenti, atque integro hoſti non obijcere. Sic Plutarchus parentheſi temporis horam deſcripſit. θέρος γὰρ ἦν ὥρα φθίνοντος. Hac de re ſic paulo poſt agit Paullus Nihil'ne intereſt, utrum ne militem, quem neque uiæ labor hodie, neq; operis fatigauerit, requietũ, integrum in tentorio ſuo arma capere iubeas, atque in aciem plenum uirium, uigentem, & corpore, & animo educas, an longo itinere fatigatum, & onere feſſum, madentem ſudore, ardentibus ſiti faucibus, ore atque oculis repletis puluere, torrentem meridiano ſole, hoſti obijcias recenti, quieto, qui nulla re ante conſumptas uires afferat? Nasica unus ex omnibus auſus eſt monere cõſulẽ. § Plutarchus inflatũ re bene ad Olympũ cõtra Perſeũ geſta, hoc aggreſſum eſſe ſcribit.

Mvltis belli caſibus didici. § Sic Plutarchus. αἱ δὲ πολλαὶ μὲν νῖκαι διδάσκουσι τὰ τῶν ἡττημένων ἁμαρτήματα. &c. Ad concilium uocauit. § Cum deſint, quos uocauerit, malim, concilium aduocauit. ſic paulo poſt. cõcilio aduocato literas cum recitaſſet. Item. Aduerſus aduocatos in cõſiliũ cõſidere iuſsit.

Consvl

CONSVL ad id quod pridie prætermiſiſſe pugnandi occaſionem uidebatur. } Ad id quòd. dictum eſt
pro præterquam quod.
ATQVE in acie plenum uirium uigentem, & corpore,& animo educas. } Legendum aperte. in 377
aciem. AC ne illo ipſo quidem die aut conſule,aut rege,quod nec feſſos,ut pridie ex uia,&c. } Si
plenam hanc ſententiam explicuero,tum quorum uerborum iactura facta ſit,intelligetur. Sic igitur mi-
hi legendum uidetur. Ac,ne illo ipſo quidem die,aut cõſule,aut rege optante pugnatum eſt. rege,quod
nec feſſos, ut pridie ex uia, neque trepidantes in acie inſtruenda, & uix dum compoſitos aggreſſurus
erat,conſule,quòd in nouis caſtris non ligna,non pabulum conuectum,erat,ad quæ petenda ex propin-
quis agris magna pars militum è caſtris exierat. Hanc eſſe ſententiam huius loci,atque ſimilia uerba in-
tercidiſſe,apparet ex eo,quod ait. Neutro imperatorum uolente. Librarium in errorem impulit uox re-
ge,quæ iteratur. in qua ſcribenda à priore ad poſteriorem cum media uerba tranſcendiſſet,delapſus eſt.
M. SERGIVS Sylus. } M'. Sergius Silus. ex nummis argenteis. ut ante. ESSERNINA. } Aeſer
nina. ſic enim græci αἰσέρνια. THRACES duo id iumentum ex medio alueo in ſuam ripam trahen-
tes altero eorum occiſo, receptoque eo iumento ad ſtatinnem ſuorum ſe recipiebant. } Satis conſtat,
ne hunc quidem locum integrum eſſe. Quæ ſententia futura ſit,non eſt difficile intelligere,quibus uer-
bis expreſſa fuerit,nemo unquam diuinauerit. Ego tamen, ut ſententia elucescat, ita lego. Cum otium
ad flumen eſſet, neutris laceſſentibus, hora circiter quarta iumentum è manibus curantium elapſum, in
ulteriorem ripam effugit. Quod cum per aquam ferme genus tenus altam tres milites ſequerẽtur, Thra
ces duo id iumentum ex medio alueo in ſuam ripam trahentes cum tribus Romanis militibus manum
conſeruerunt. Jamque Romani altero eorum occiſo,receptoque eo iumento ad ſtationem ſuorum ſe
recipiebant. Octingentorum Thracum præſidium in hoſtium ripa erat. ex his pauci primo ægre paſsi
popularem in ſuo conſpectu cæſum ad perſequendos interfectores fluuium tranſgreſsi ſunt. Eandem
ſententiam edit Plutarchus. qui tamen conſilium Paulli hoc fuiſſe ſcribit. ET cum præſidio. } Per-
ſequuturus erat,ut utrinq; exercitus ad prælium concurriſſent,initio pugnæ in flumine orto. Ergo cum
commiſſum prælium eſſet,atque acriter ab utraque parte pugnaretur Paullus legionem, inquit, in præ-
lium ducit. Sic autem etiam Plutarchus. ὁ μὲν ἦν αἰμίλιος ἐκ τῶν στρατῶν προῆλθε, καὶ τὰ τάγματα τῶν ὁπλιτῶν
ἐπιὼν,παρεβάλλετο. NAM ſicut pleraque noua commenta mortalium in uerbis nim habent explen-
do,cum agi. } Pro Explendo,repono, Extemplo. ut ſit. extemplo,cum agi,non quemadmodum agan-
tur,ediſſeri oportet,ſine ullo effectu euaneſcunt. ITA tum elephanti in acie nomen tantum ſine uſu
fuerant. } Fuerunt. legendum. QVOD. ſi maturius pugnatum eſſet,ut ſatis diei uictoribus ad perſe
quendum ſupereſſet. } Recte. Plutarchus enim ait commiſſum eſſe prælium περὶ δείλην. EVANDER
Cretẽſis, Neon Bœotius, & Archidamus Aetolus. } Sic Plut. εὐάνδρου τε τοῦ κρητὸς καὶ ἀρχιδάμου τοῦ αἰτωλοῦ,
καὶ τοῦ βοιωτοῦ νέωνος. Hinc ego. Neo Bœotius. Gẽtile. n. nomẽ terræ Bœotiæ eſt tã Bœotius, quàm Bœotus.
GALEPSVM eu dic. } Galepſum lego. Nam Stephanus, & Plutarchus in Paullo γαληψὸν nomi- 378
nant. NON bono,ac iuſto rege ob ea. } Quædam pauca deſunt,de gratulatione Amphipolitanorum,
Amphipolim. n. Paullus uenerat.

IN LIBRVM XLV.

EVANVIT quidem tanquam certæ rei gaudium. } Scribe. Incertæ. id enim ſenſus poſtulat cum
dicat. tamen omen lætum inſidebat animis. C. LICINIO conſuli ad quadrigas mittendas exſcen
denti,tabellarius, qui ſe ex Macedonia uenire diceret,laureatas literas dicitur. } Perſpicue uox una deſi
deratur. ut ſit, reddidiſſe laureatas literas dicitur.
DE militibus, ſocijsque naualibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Aemilio conſule, à 379
quibus præmiſſus tabellarius eſſet. AD. VI. K. Octob. hora fere ſecunda legati urbẽ ingreſsi ſunt. }
Et hic uox una deeſt ad integritatem ſententiæ. A quibus præmiſſus tabellarius eſſet, ueniſſent. A. D.
VI. K. Octob. &c. INGENTI'QVE turba non uirorum modo, ſed etiam fœminarum conferta
tota urbe deorum immortalium templa, ſenatus reuocatus. } Et hic intercidit uox una. Deorum im-
mortalium templa adierunt. EX ante ad v. Idus Octob. } Lege ex ante diem v. Idus Octob. ut
ſupra. SENATVS in tridnum ſupplicationes decreuit,ut latinæ edictæ ſunt in ante IIII & III. &
prid. Id. Nouemb. } Senſus eſt. Supplicationes edictæ ſunt in certos dies,perinde atque Latinæ indici
ſolent. non. n. hic de Latinis indicendis loquitur,quippe quæ in quatriduum hoc tempore indicerentur,
non in triduum. præterea lego. in ante d. IIII. AD Siras terræ Odomanticæ. } Stephanus.
Σίρις ἔθνος θρᾴκης. οἱ ὅμορροι ἔθνος θρᾴκης. RELIQVIQVID eſſet,niſi ut fortiter moriatur. } Hæc cum
interrogatione legenda ſunt,hoc modo. Reliqui quid eſſe,niſi ut fortiter moriatur. DEMETRIVM
eſt portus. } Huius etiam portus meminit Plutarchus in Paullo. ION. Theſſalonicenſis. } Io,
ſcribendum. edit enim Ionis. Plutarcho auctore in Paullo. τὰ δὲ παιδία συλλαβὼν αὐτὸς ἴωνι ἐνεχείρισεν.
PVLLO amictus illo Perſeus ingreſſus eſt caſtra. } Vide ne ſit legendum. Pullo amictu ille ingreſ- 380
ſus. & Perſeus tamquã gloſſema delendum ſit. PER Europæ plerunque, atque Aſiam omnem. }
Plerunque Europæ dixit,ut Salluſtius in Iugurtha, plerunque noctis. Sed ubi plerunq; noctis proceſsit.
VICESIMVM ab Carano, qui primus regnauit, Perſea numerabant. } Iuſtinus lib. XXXIII.

Macedonia,inqnit,ab Carano,qui primus in ea regnauit uſque ad Perſeum triginta reges habuit. Euſebius autem quadraginta reges Macedoniæ uſque ad Perſeum nominat. ut dubitandum non ſit,quin ex notis numerorum,& apud Liuium,& apud Iuſtinũ menda manauerit,& utrobique XXXX legendũ ſit.

QVAE omnia ſi tamen populo foret, in capita noxiorum uerſura. § Suſpicor ita legendum. Quæ omnia,ſi poteſtas populo foret. Nam poteſtas, & tam decepiſſe librarium imperitum uidentur. Hanc certe uocem ſententia poſtulat. NEC eo ſegnius iudicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur,quàm perſeuerantiam in exequenda re Decimii lenitas. Cum hæc agerentur. § Si ſenſum diligenter attendas, profecto hanc uocem excidiſſe intellexeris. Decimii lenitas afferebat. CIRCA Rhinocolura. § Ptolemæus, & Stephanus. ῥινοκόρουρα edunt. at Strabo. ῥινοκόλουρα. NAVIGANTIBVS oſtio Nili ad Peluſinm per deſerta Arabiæ ad Memphim incolebant,& ab cæteris Aegyptiis partim uoluntate,partim metu, &c. § Loci manci & deprauati hæc futura fuit ſententia. Loquitur de Antiocho ad ſubigendam Aegyptum reuertente. Nauigantibus, inquit, oſtio Nili, quod eſt ad Peluſium per deſerta Arabiæ populi ſeſe dediderunt. Deinde receptus ab iis,qui ad Memphim incolebant,& ab cæteris Aegyptiis partim uoluntate,partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus deſcendit. Locum autem aſteriſco notaui.

381 AD quam ope, ſiquid imperatum foret, ad futurum regem fuiſſe. § Legendum puto. ad quam ſumma ope. Sic enim lib. I. Rem ſumma ope taceri iubent. Item. Cum bellum utrinque ſumma ope pararetur. & lib. XXVI. ad impediendam rem actam,quæ ſumma ope approperata erat. & Salluſt. in Iugurta. Summa ope niti decet,ne uitam ſilentio tranſeant. Item. Summa ope eniſum eſt,ne tale decretum fieret. & lib. XXVII. Summa ope orare. Sic alias ſæpe uterque. Nunquam uero,ope,tantum. PETENTI Maſgabæ,ut Anno Amilcaris filius hoſpes in locum exigeret. § Deſiderantur uerba nonnulla, & pro hoſpes,obſes lego. Petenti inquit Maſgabæ,ut Anno Amilcaris filius obſes in locum(cuiuſdam alius obſidis Carthaginienſis,cuius nomen interiit)Romam à Pœnis mitteretur, reſpõdit ſenatus, haud æquum uideri,ut obſides à Carthaginienſibus arbitrio Maſſaniſæ exigeret. Hęc forte ſententia futura fuit,quam quam uerba nemo diuinare poteſt,aſteriſco ergo notetur locus. ut uulnus acceptũ indicetur omnibus.

IN quatuor urbanas tribus. § Hoc loco deſiderantur comitia cõſularia, quibus conſules creati ſunt Q. Aelius Pætus, & M. Iunius Pennus. & prætoria,quibus prætores Q. Caſsius, M. Iuuentius Thalna, Ti. Claudius Nero. Cn. Fuluius. C. Licinius Nerua. A. Manlius. Præterea initium expoſitionis rerum à cenſoribus Ti. Sempronio,& C. Clandio geſtarum. De quibus loquitur,cum ait. In quatuor tribus urbanas. Eſt autem intelligendum libertinos in quatuor tribus urbanas iam inde uſque à Ser. Tullio rege fuiſſe coniectos,auctore Dionyſio,poſt autem cum per omnes tribus diſperſi eſſent, in eaſdem quatuor eſſe redactos à C. Flaminio,& L. Aemilio cenſoribus,ut eſt ſcriptum in epitoma lib. XX. Nunc uero à Ti. Sempronio Graccho cenſore in unam Eſquilinam urbanam referri. auctore Liuio. Neque enim audiendus eſt ille,qui de Viris Illuſtribus ſcripſit,qui ita in Graccho tradit. Cenſor libertinos,qui ruſticas tribus occuparant,in quatuor urbanas diuiſit. PLVRES quam à ſuperioribus, & ſenatu emoti ſunt, & equos uendere iuſsi. § De notis horum cenſorum ſcripſit etiam lib. XLIII. Septem è ſenatu eiecti. In equitibus recenſendis triſtis admodum, atque aſpera cenſura fuit. multis equos ademerunt. Vt mirer ad modum ipſum quaſi ſui oblitum eadem hoc etiam libro, quod facere haud ſolitus eſt, iteraſſe.

C. CICEREIVS ædem in monte Albano dedicauit,quinquennio poſtquam uouit. § Sic lib. XLII. C. Cicereius prætor i Corſica ſignis collatis pugnauit. Vouerat i ea pugna prætor ædẽ Iunoni Monetæ.

382 VT & in libertate gentes,quæ eſſent,tutam eam ſibi perpetuamque ſub tutela eſſe. § Videtur legendum. Sub tutela populi Romani eſſe. ſicut dixit. arma populi Ro. &. Reſpectu populi Rom.

COMMVNE CONSILIVM gentis eſſe. § Legendum eſt. Commune concilium gentis nullum eſſe. Senſus eſt. Commune conſilium gentis nullum eſſe, ſed in quatuor regiones deſcribi Macedoniam,ut ſuum quæque concilium haberet,placuit. ALTERA querimonia Gallici tumultus, Aduertæque gladiis regnum in dubium adductum eſſe. § Aduertam Gallorum regulum uidetur uocare. quem tamen paulo poſt Solonettium nominat. Eſt autẽ ueriſimile ſupra hoc de bello Gallico,deque hoc rege apertius ſcripſiſſe,uerum ut multa alia excidiſſe. neque enim tam paucis uerbis cauſam hanc aduentus Attali eſſet complexus. De hac re paulo poſt. Et Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, expoſuit. M. IVVENTIVS Thalna prætor. § M. Iuuentius Thalna, ex conſul. Cap. ET tribuni plebis: cum ita traditum eſſet,ne quis intercederet legi. § Pauca uerba deſiderantur in hanc ſententiam. Et tribuni plebis,quod antequam priuati de lege dicerent,legi ipſi intercederent;cum ita traditum eſſet. &c. Tota enim ſententia hæc eſt. Et prætor nouo exemplo rem ingreſſus erat, quod ante non conſulto ſenatu de ſua unius ſententia rogationem ferret, cum antea ſemper ſenatus prius de bello conſultus eſſet,poſt ad populum latum,& tribuni plebis (ſ. nouo exemplo agebant,) quod antequam priuati dicerent,intercederent. cum ita traditum eſſet,ne quis intercederet prius legi,quam priuatis ſuadendi diſſuadendiq; legẽ poteſtas facta eſſet. Hanc autem deeſſe ſententiã ex eo etiam apparet, quod ſequitur. Tribuni feſtinationẽ prætoris ante tempus intercedendo. TRIBVNI feſtinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduentum im. § Exciderunt pauca,quæ ad rem Rhodiorum de quibus loquitur,pertinebant. Exciderunt etiã prima uerba orationis Rhodiorũ,quam pro ſe dixerunt in ſenatu.

Huius autem orationis capita una cum ſententijs quibuſdam orationis eius, quam dixit Cato pro Rho-
dijs, extant apud Gellium lib. VII. Catonianæ autem orationis poſt etiam meminit Liuius. DONA
ferentes.} Si quis recte attendat, legendum intelliget. Dona ferentes ueniebamus. nam ſequitur ἀντιδό-
σεις. Nunc uix mercede recepti uenimus in curiam Ro. Rhodij.
ET ſeceſsiſſe à uobis plebem, nec in poteſtate ueſtra rempublicam fuiſſe.} Malim, populum R. 383
quam remp. Nam ſi plebes ſeceſsit. certe in poteſtate patrum non fuit. quominus autem reſp. in eorum
poteſtate eſſet, nullo impedimento fuit. Intelligi autem Rhodij uolunt, ne multitudinem quidem Rho-
diam in Poteſtate principum fuiſſe. Sic ſæpe alias Liuius, Tribuni plebis in poteſtate patrum fuerunt.
Ex uulgata tamen lectione etiam ſenſus elicitur. PARTEM cum Aſtymede Romæ ſubſiſtere, quæ
agerentur ſciret, certioresque ſuos faceret.} Videtur legendum. quæ, quæ agerentur ſciret. atque alte-
ram, Quæ, eſſe incuria prætermiſſam. MYLASSENSAS Alabandenosque.} Μυλάσεις uno σ tantum
cum ſcribantur à græcis Mylaſenſes ſcribendum eſt. Porro autem Alabandæos uidetur ſcribendum. Ci-
cero enim dixit in Bruto Hierocles Alabandæus. & alibi Apollonius Alabandenſis. Stephanus autem.
ἀλαβάνδα πόλις καρίας, τὸ ἐθνικὸν ἀλαβανδεύς. IN Moloſsidem.} Moloſidem uno. s. ſcribendum au-
ctore Stephano. μολοσία, inquit, χώρα τῆς ἠπείρου. ὁ οἰκήτωρ μολοσσὸς καὶ μολοττὸς διὰ τοῦ τ. TEGMONEM.}
Tecmonem ex Stephano, qui ait. Τέκμων πόλις θεσπρωτῶν, ὁ πολίτης τεκμώνιος.
DASSARITIORUM Tiruſtas.} Hos Ptolemæus Πειρούσας. Strabo lib. VII. Πειρούστας uocat. Quare 384
Piruſtas lego. DAORSAIS quoque.} Ptolemæus Δαουρσίους uocat. alii, puto, δαορίζοι. Strabo lib.
VII. ubi de Illyrijs agit. εἶθ' ὁ νάρων ποταμὸς, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν δαόριζοι. DIMIDIUM eius, quod regi pen
diſſent.} Pependiſſent, ut bis hoc libro dixit. TEMPLUM Iouis Trophonis.} Trophonij. ex
Suida. MUROS Pyreum urbi iungentes.} Piræeum, ſcribendum. cæterum muros intelligit, quæ
μακρὰ τείχη uocabantur. APOLLONIAM ad eos pergit. Quo cum Perſeus obuiam Amphipoli ni-
mis ſoluta cuſtodia proceſsiſſet (id diei iter eſt.)} Apolloniam Macedonicam intelligit. Si quidem
ab Amphipoli ad eam iter unius diei eſt, de qua Stephanus, non eam, quæ eſt in Epiro. Et à ſe ipſa quæ-
que contempta pars eſſet.} In libris Emendationum oſtendi, legendum eſſe, ut ſe ipſa quæque con-
tenta pars eſſet.
PORTUM receptum non commeatibus iuuiſſent.} Lege. portu receptum commeatibus iuuiſ- 385
ſent. ſic enim in primo exemplari legebatur, & hic eſt ſenſus. UTILITAS annonæ.} Vilitas.
CENTUM quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur.} Sic Plut. ὥστε ἀρχμὰ πεντεκαί
δεκα ἀνθρώπων ἐξανδραποδισθῆναι μυριάδας· ἑβδομήκοντα δὲ πόλεις πορθῆναι. PAULUS ad mare Oricum
deſcendit.} Sic Plut. αἰμίλιος ταῦτα πράξας εἰς ὠρικὸν κατέβη. REGIA naue ingentis magnitudinis,
quam XV uerſus remorum agebant.} Sic Plutarchus. ἀνέπλει τὸν θύβριν ποταμὸν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς ἑκκαιδε-
κήρους κατεσκευασμένης ὅπλοις αἰχμαλώτοις, καὶ φοινικίσι καὶ πορφύραις. Huius eiuſdem nauis meminit Suidas in
Perſeo. ET priuatis lege dicendi locus eſſet ad ſuadendum, ut in re minime dubia, ſi quiſquam
procederet.} Mallem, & priuatis lege dicendi locus eſſet, nec ad ſuadendum, ut in re minime dubia
quiſquam procederet. Idem ſentit Manutius. PECUNIAM illum dare non potuiſſe, militem dare
poſſe.} Dare non poſſe, uidetur legendum. ſiquidem ſubdit. ne ſperaret ibi fructum gratiæ, ubi non
meruiſſet. INTROVOCATAE primæ tribus cum antiquarent.} Sic Plut. ὅτι πρώτη φυλὴ τὸν θρίαμ-
βον ἀπεψηφίζετο.
QUANTUS imperator L. Aemilius fuerit Quirites, ſi ex alia re nulla æſtimari poſsit, uel hoc ſatis 386
erat.}. Hoc principium orationis ſic græce uertit Plutarchus. αἰμίλιον μὲν ἴσον πάντων ἡλίκος αὐτοκράτωρ
γέγονε, τὸ νῦν μάλιστα γεγνώσκειν, ὁρῶν ὅσης ἀπειθείας γέμοντι, καὶ κακίας στρατεύματι χρώμενος οὕτω καλὰς κατώρθω-
σε, καὶ μεγάλας πράξεις. SED poſtero die, quàm triumphatum eſt, priuatum cum uiſurus eſſet, no-
men deferret.} Legendum. priuatum cum uiſurus eſſet. Porro autem ego malim legere, deferre, inter-
rogare, dicere, accuſare, ut hæc omnia ad uocem debuit referantur. CUI crimen nullum probrum
dicere poterat.} Legendum. Cui nullum crimen, nullum probrum dicere poterat. QUAM il-
lis * qui triumphauerunt.} Nihil huic ſententiæ deerit, ſi legas; quàm illis, qui poſt eos triumphaue-
runt. intelligit autem, qui poſt Lutatium, & Cornelium triumpharunt, ut de Philippo, & de Antiocho.
aut ita legendum eſt. Quam Macedonici, & Aſiatici illis, qui triumphauerunt. M. CURIUS.} M'.
Curius. ut ante. MILITUM quidem propria eſt cauſa, qui & ipſi laureati, & quiſque donis, quibus
donati ſunt, inſignes triumphum nomine cient.} Hoc eſt id, quod Varro ſcribit libro de lingua lati-
na V. Quod milites cum imperatore redeuntes per urbem in Capitolium euntes, clamitauerint, Io
Triumphe. Itaque Horat. lib. IIII. Non ſemel dicemus, Io Triumphe ciuitas omnis.
REVOCATE ſi uidetur tribuni ad ſuffragium tribus, ego ad uos milites.} Intercidit finis oratio- 387
nis, qua uſus eſt M. Seruilius pro triũpho Paulli. Qui tamẽ finis eſt apud Plutarchũ, his uerbis. ἀλλ' ἄγε μᾶλ-
λον αὖ τοὺς ἐπὶ τὴν ψῆφον, ἐγὼ δὲ καταβὰς παρακολουθῶν πᾶσι, καὶ γνώσομαι τοὺς κακοὺς, καὶ ἀχαρίστους, καὶ δημαγωγεῖσθαι
μᾶλλον ἐν τοῖς πολέμοις, ἢ στρατηγεῖσθαι βουλομένους. i. Reuoca ipſos ad ſuffragium. ego uero illos omnes ſubſe-
quar. & malos, ac ingratos ciues cognoſcã, quiq; ĩ bellis à tribunis, quàm ab imperatore regi malũt. Ex-
cidit præterea initium expoſitionis triũphi Paulli, quẽ per triduũ egit IIII. & III. prid. K. Decemb. ut eſt
ſcriptũ in triumphis Capitolinis, de quo triũpho in ſequẽtibus proximis uerbis traditur. FILII duo

Maximus,& P. Scipio. } Q.Maximus,& P. Scipio. Neque enim alter prænomine ſpoliandus eſt,alter ornandus. MINOR ferme XII annos natus quinque diebus ante triumphum,maior XIIII annorum triduo poſt triumphum deceſsit. } Contra ſcribit Plutarchus, maiorem ante triumphum, minorem poſt triumphum deceſsiſſe, in Paullo,& in Apophtegmatis. INDE quinto die Delphis Apollini pro me exercitibus & claſsibus luſtra ſacrificaui. } Primum hoc dicam,Sacrificare luſtra , me nuſquam legiſſe. deinde de luſtratione exercitus intelligi non poſſe. non enim adhuc acceperat exercitum. ergo ne luſtrare quidem poterat.His rationibus adductus lego,pro me exercitibusque, & claſsibus ueſtris ſacrificaui.Hoc ita eſſe oſtendit Plutarchus,qui ita hunc locum uertit. πεμπταῖος δ' ἐκεῖθεν ἐν δελφοῖς τῷ θεῷ θύσας ἑτέρας αὖθις πέντε τὴν δύναμιν ἐν μακεδονίᾳ παρέλαβον, καὶ τὸν εἰωθότα συντελέσας καθαρμὸν αὐτῆς. Quibus ex uerbis apparet,luſtrationem non Delphis,ſed in caſtris ab eo eſſe ſuſceptam,ubi accepit exercitum, Delphis autem Apollini ab eo eſſe ſacrificatum. QVOD bellum per quadriennium quatuor ante me conſules ita geſſerunt. } Per triennium tres ante me conſules,lege. tres enim tantum fuerunt, P. Licinius Craſſus, A. Hoſtilius Mancinus, Q. Marcius Philippus. Labes hæc quanto facilius elui poteſt, tanto fœdior eſt, cum præſertim tot ante annos à nemine agnita hunc locum deprauarit.

EGO QVI de illo triumphaui ab alterius funere filij currum ex Capitolio prope iam expirantem ueni. } Loquitur de filiis ſuis Paullus, quorum alter ante triumphum, alter poſt triumphum, ut diximus,deceſsit. Fœdata autem mirum in modum uerba omne huius ſententiæ lumen aut ſuſtulerunt, aut certe obſcurarunt. Sic igitur legendum cenſeo. Ab alterius funere filij curru ex Capitolio ad alterum prope iam expirantem ueni. ſatis iam perſpicua menda eſt. NON PECVNIA Macedonicæ. } Lego. non pecunia pecuniæ. Nam reddidit eodem modo cætera. Non Gentius Perſeo,non Illyrij Macedonibus,non ſpolia ſpolijs,non dona donis. Errorem hunc gloſſa aliqua peperit,uoci Pecuniæ,ſuperimpoſita. quam deinde librarius uera lectione repudiata in librum intruſerit. AB COTYE rege Thracum. } Sic græci κότυν. apud Ciceronem tamen in Piſonem de rege eiuſmodi eſt, Regi Cotto, credo per mendum, pro Coti.

388 FLAMEN Quirinalis mortuus M.Fabius Pictor. } Q.Fabius legendum.ex lib. XXXVII.ubi hic fit flamen. Prætores,inquit,exinde duo facti duo Q. Fabij Labeo, & Pictor. Flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat. MVNERA ei ex ſeſtertiis iuſſa dari. } Deeſt ſumma ſeſtertium. Sic ſupra. Munera ex S. C. emere regulo quæſtor iuſſus ex C pondo argenti. POLYBIVS eum regem indignum maieſtate nominis tanti tradit, pileatum capite raſo obuiam ire legatis ſolitum, libertumque ſe populi R. ferre,& ideo inſignia ordinis eius gerere. Hæc ex Polybio fortaſſe ſumpta ſic edit Appianus in Mithridatico. Προυσίας δὲ ἐλθόντας ἀπήντησε τοῖς ῥωμαίων στρατηγοῖς, εἷμά τε ῥωμαϊκὸν ἀμπεχόμενος, ὃ καλοῦσιν τήβεννον, καὶ ὑποδήματα ἔχων ἰταλικά, τὴν κεφαλὴν ἐξυρημένος, καὶ πῖλον ἐπικείμενος, ᾧ τρόπῳ τινὲς ἀφιᾶσι τῶν ἐν ταῖς διαθήκαις ἐλευθερουμένων, αἰσχρὸς ὤν, καὶ τ' ἄλλα ὀφθῆναι. ἐντυχὼν δὲ αὐτοῖς ἔφη ῥωμαϊστὶ τῷ ῥήματι· ῥωμαίων εἰμὶ λιβερτός, ὅπερ ἐστὶν ἀπελεύθερος.

IN EPITOMEN LIBRI XLVI.

NE aut inimicus iudicatus uideretur. } Vet.lib.Ne aut hoſtis. LEX in comitio lata eſt,ne cuiquam regi Romam uenire liceret. } Vox,comitio,inepto legitur ſenſu. Melior antiqua lectio. Lex in commune lata eſt,ne cui regi. C. SVLPICIVS Gallus Ligures ſubegit. } Vet.lib.Gallus conſul. CENIA eo ſunt. } Vet. lib. Cenſa ſunt. CVM Lyſia tutore Demetrius. } Tutore eius,ex ueteribus libris, & Appiano in Syrio. QVIA minime dimittebatur. } Vet. lib. Quia non dimittebatur.

IN EPITOMEN LIBRI XLVII.

SACRORVM quoque magiſtratuum. } Vet.lib. Sacrorumque magiſtratuum. ILLYRICOS. } Illyrios.ex græcis,& lapid. Cap. QVIDAM prætores. } Vet.lib.Aliquot prætores. ACCVSATI, & damnati ſunt. } Vet. lib. Accuſati, damnati ſunt.

IN EPITOMEN LIBRI XLVIII.

VT LEGATIS, quominus uiolarentur,fugam explicuerit. } Emenda ad fidem antiqui libri. Ve legatos,quominus uiolarentur, fuga explicuerit. QVI princeps ſenatus ſextis iam cenſoribus erat lectus. Lege,ab ſextis. ſic Liuius lib.XLIII. M.Aemilius Lepidus princeps ſenatus ab tertijs iam cenſoribus lectus. PVBLILIA. } Vet. lib. Poblicia. ET excepturum militiæ genus. } Vet. lib. & excepturum ſe. L. LVCVLLVS conſul,cui M. Claudius ſucceſſerat, pacaſſe omnes Celtiberiæ populos cum uideretur, Vacceos, &c. } Quemadmodum ſcriptum eſt apud Appianum in Iberico, non Lucullo Marcellus,ſed Marcello Lucullus ſucceſsit,quippe qui poſt Marcellum conſul fuerit.Itaque ex Appiani hiſtoria ſic legendum. L.Lucullus conſul,cum Claudius Marcellus,cui ſucceſſerat,pacaſſe omnes Celtiberiæ populos uideretur, Vacceos, &c. CANTABROS, & alias regiones, & iterum alias

incognitas

Incognitas nationes in Hiſpania ſubegit. § Vet. lib. longe melius. Cantabros,& alias adhuc incognitas nationes. Et in expugnatione captæ urbis maius multo etiam periculum adijt. § Vet. lib. Et in expugnatione interceptæ urbis maius etiam. Vnde ego lego: Intercatiæ teſtibus hiſtoricis omnibus.

Dicerent'que & exercitum. § Vet. lib. Dicerentque ſe, & exercitum. Prorogari ſententiam placuit. § Emendo, admonente ita ſenſu. Perrogari ſententias placuit. Sic libro trigeſimo ſecundo. Decretum recitari, perrogarique ſententias prohibuerunt. & li. xxix. Perrogari eo die ſententiæ accenſis ſtudijs non potuere. Deinde cætera ſic lege, & interpunge. Catone, & alijs principibus ſenatus ſuadente, ut in Africam confeſtim tranſportaretur exercitus, quod Cornelius Naſica dicebat, nondum ſibi iuſtam cauſam bellandi uideri, placuit, ut bello abſtinerent. Carthaginenses tum aduerſum fœdus bellum Maſaniſſæ intulerunt. uicti ab eo. § Et hæc oratio uno concluſa circuitu in ueteribus libris ſic legitur. Carthaginienſes cum aduerſum fœdus bellum Maſſaniſæ intuliſſent, uicti ab eo. &c. Et guſtare cibum tantummodo ſolito. § Vet. lib. guſtare panem.

IN EPITOMEN LIBRI XLIX.

Tertii Punici belli initium altero, & ſexcenteſimo anno ab urbe condita, intra quintum annum, quàm erat cœptum, conſummatum omnino eſt. § Belli initium conſummatum eſſe, quid ſibi uelit, profecto difficile dictu eſt. neque iniuria. eſt enim uitioſa locutio. Legitur autem in codice antiquo. Intra quintum annum, quàm erat cœptum, conſummati. ut ad uocem, Belli referas, & ſit ſenſus. Tertij Punici belli initium intra quintum annum conſummati, refertur. Sic ſupra. Origo Carthaginienſium, & primordia urbis eius referuntur. & infra. Antequam Cimbricum bellum conſummaretur. Item. Cauſæ ciuilium armorum, & initia referuntur. Quorum alterum ſapientiſsimum uirum in ciuitate habebant, alter uir optimus à ſenatu iudicatus erat. § Vet. lib. Quorum alter ſapientiſsimus uir in ciuitate habebatur, alter optimus uir etiam à ſenatu iudicatus erat. Et ut omnino deleretur Carthago. § Vet. lib. Et ut tolleretur, deleretúrque Carthago. Placuit nihilominus. § Vet. lib. Placuit tamen. In oppidum minime recepiſſent. § Vet. lib. Non recepiſſent. Diti patri ludi ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti. § Lege, ad Terentum, qui locus erat in Campo Martio ex Feſto, & Valerio lib. II. cap. I. itemque lege apud Cenſorinum. Cum libros Sybillinos Decemuiri adiſſent, renunciarunt, uti Diti patri, & Proſerpinæ ludi Terentini in campo Martio fierent. Seruius in VIII. Aeneidos Partem Tiberis Terentum à terendo dictam ait. Qui anno primo Punici belli, quingenteſimo, & altero anno ab urbe condita facti erant. § Fœdiſsime ſe habet hic locus, quem nos auctore uetere libro ſic reſtituimus. Qui anno centeſimo, primo Punico bello, quingenteſimo, & altero anno ab urbe condita facti fuerant. Senſus eſt. Ludos ſæculares ad Terentum, qui centeſimum ante annum, dum Punicum primum bellum gerebatur, anno ab urbe cond. DI. facti fuerant. hoc anno eſſe relatos. Id autem ita eſſe ratione quoque poſſumus confirmare. Nam ſi anno ab V.C. DI illi facti ſunt, profecto P. Claudio Pulchro, L. Iunio Pullo conſulibus facti ſunt. Nam in eos conſules hic numerus incidit ad ſummam annorum Liuianam. Cenſorinus autem de his ludis loquens ait. Tertij ludi fuerunt Antiate, Liuioque auctoribus P. Claudio Pulchro, L. Iunio Pullo conſulibus. Præterea ſi poſt centum annos, quàm illi facti erant, relati ſunt, profecto anno DCI hi facti ſint neceſſe eſt, qui annus conſules habuit L. Marcium Cenſorinum, & M'. Manilium. Itaque Cenſorinus idem ait. De quartorum ludorum anno triplex opinio eſt. Antias enim & Varro, & Liuius relatos eſſe prodiderunt L. Marcio Cenſorino, M'. Manilio conſulibus poſt Romam conditam anno DCV. Sequitur autem in numerandis urbis conditæ annis alios auctores, quàm Liuium, eoſdem prope, quos Ciceronē, & Pliniū ſequutos eſſe animaduertimus. Vt in alio loco procul à mari X millia paſſuum, nec minus remoto. § Vet. lib. Vt in aliū locum, dum procul à mari X millia paſſuum, nec minus remotum. L. Martio, L. Manlio conſulibus. § Lege, L. Marcio, M'. Manilio, M. etiam Manilius dicitur in Bruto à Cicerone, & à Valerio, & à multis alijs. ipſum tamen prænomen Manij tuliſſe, indicat Capitolinus eius conſulatus. Itaq; locutus in principio Somnij Scipionis ita legendus. Cum in Africam ueniſſem Manio Manilio conſuli ad quartam legionem tribunus (ut ſcitis) militum. mendoſé enim legitur. Auitio Manilio conſulibus. Quidā Marcio, & Manilio emendarunt, non recte. non enim ambobus conſulibus Scipio uenit tribunus, ſed uni Manlio, ut Appianus, & Valerius tradiderunt. Castris'que, quæ Carthaginienſes omnibus copijs pariter ab urbe egreſsi oppugnabant, liberatis, is præcipue gloriam tulit. § Vet. lib. Caſtrorumq;, quæ &c. liberatorum & ipſe præcipuam gloriam tulit. Cato uir promptioris multo ad uituperandum linguæ. § ex Vet. lib. Tollenda eſt uox. Multo. Qui in Africa militarent, umbris militare, Scipionē uigore. § Antiqua lectio, pro Vmbris, habet, umbras, pro uigore, uigere. Quod probo, Nam (ut ait Appianus) eſt uerſus Homericus à Catone uſurpatus, eiuſmodi οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι. id eſt ſolus ſapit, reliqui umbræ ruunt. Per ætatem minime liceret. § Vet. lib. non liceret. Vt Luſitani, qui ex fœdere populo Ro. dediti à Sergio Galba in Galliam ueniſſent, in libertatem reſtituerentur. § Vet. lib. qui in fidem populi Ro. dediti à Ser. Galba. Porro autem in Gallia, non in Galliam, ſententia ita poſtulante lego. Veniſſent enim pro ueñundati eſſent, accipiendū eſt. Nā inquit Valerius li. IX. cap. VI.

M 4 Galba

Galba trium Luſitaniæ ciuitatum conuocato populo tanquam de commodis eius acturus nouem millia electa, & armis cauta partim trucidauit, partim uendidit. Etiam ab eo. } Vet. lib. Et ſæpe ab eo. Propter ſeſe caſtra habentes. } Vet. lib. Prope ſe. Eqvo, atque homine ſuo immolatis. } Vet. lib. Equo, atque homine ſuo ritu immolatis. Mvltis ad falſam eius famam, uelut ad ueram euntibus. Vet. lib. Multis ad falſam eius fabulam, uelut ad ueram coeuntibus. & recte. Nam paulo poſt infert. Fabulam autem eiuſmodi finxerat. Ex pellice ſe Perſeo rege ortum. } Vet. lib. Ex pellice ſe, & Perſeo rege. Tradıtvm educandum Cyrtheſæ cuidam eſſe. } Vet. lectio melior. traditum educandum Cretæ ſe cuidam eſſe. In belli caſus, quod ille cum Romanis ageret. } Vet. lib. gereret. Patrem eſſe credentem, à quo educaretur. } Vet. lib. Patrem eum eſſe credentem, à quo. Cvm prope finem ultimum eſſet. } Vet. lib. Cum prope ad ultimum finem uitæ eſſet. Detectam tandem originem ſuam. } Vet. lib. Detectam ſibi tandem. Pvbescente libellum tradidit. } Repone, traditum, ut orationis conſequutio conſeruetur, item ex Vet. lib.

IN EPITOMEN LIBRI L.

Prvsias rex Bithyniæ omninm humillimorum fautor, atque uitiorum. } Vet. lib. Omninmque humillimorum uitiorum. ut regem etiam uitiorum intelligamus. Humilitas eius, & imbecillitas animi cognita eſt, cum raſo capite cum pileo Legatis Romanis obuius ſe populi Romani libertum eſſe dixit.

Habebat alium filium. } Vet. lib. Alterum filium. Capvt multis cicatricibus ſparſum. } Vet. li. Farſum. i. repletū. Huius rei meminit Plutarchus in priore Catone, & Appianus in Mithridatico.

Genverit unum filium. } Vet. lib. Et latina oratio ferunt, ut legatur. filium genuerit.

Inter tres liberos. } Vet. lib. Inter tres liberos eius. Arbitrio Scipionis. } Vet. lib. Arbitro Scipinne. Svasit cum equitatu ſuo ad Romanos tranſire. } Vet. lib. Perſuaſit, ut cum equitatu ſuo ad Romanos tranſiret. Egregie. Tranſiſſe enim eum ſcribit Appianus. Phaneae. } Phamæ legendum. φαμαίαν enim uocat Appianus in Libyco. Item. Vet. lib. Suidas. φάμεαν.

Qvoniam per x annos conſulem fieri minime licebat. } Vet. lib. Quoniam per annos conſulem fieri non licebat. Recte, Lex enim de decem annis erat, ne quis intra decem annos conſul reficeretur, de qua ſupra in Fabio Rulliano diximus. Hic autem legem annalem intelligit a L. Villio Annali latam, qua cauebatur, nequis niſi anno ætatis XLIII capere conſulatum poſſet. ut ſupra diximus. Scipio uero anno, quo factus eſt primum conſul annum agebat XXXVII. Repvgnantibvs aliquantulum patribus. } Vet. lib. Aliquandiu. M. aemylivs nonnullas urbes circumpoſitas Carthagini expugnauit. } Nullum M. Aemilium Carthaginem miſſum belli gerendi cauſa accepimus. Itaque non dubitamus, quin hic ſit, M. Manilius, qui conſul primum, poſt autem prorogato imperio pro conſule id bellum geſſit per biennium, cui deinde Scipio conſul anno tertio ſucceſſit. Valerius quidem M. Manilium Africam pro conſule obtinuiſſe ſcribit. Oroſius Teragam urbem expugnatā, & direptam à Manilio ait.

Victvs, captusque relicta Macedonia. } Vet. lib. Recepta Macedonia. Recte. Nam quæ bello Perſico parta erat, eadem hoc bello amiſſa fuerat.

IN EPITOMEN LIB. LI.

Carthago uiginti tria millia quidem paſſuum in circuitu labore maximo obſeſſa. Quanto rectior eſt priſca lectio? Carthago in circuitu mille XXIIII paſſus patens, magno labore obſeſſa.

Cvi extra ſortem prouincia Africa data eſt. Vet. lib. Data erat. Contracta exiguo tempore ampla claſſe. } Vet. lib. Contracta clam exiguo tempore. optime. Id enim Appianus, & Strabo, & reliqui factum eſſe tradiderunt. Ad Neſentum oppidum. } Quis unquam alias ante audiuit in Africa non longe à Carthagine eſſe oppidum nomine Neſentem? Nepherim quidem eſſe & Strabo, & Appianus produnt, ubi uterque de hoc bello loquitur, atque hoc etiam nomen eſt in uetuſtis epitomarum libris. Vt omnino, Nepherim, ſit legendum. Minime impetrare potuerat. } Vet. lib. Impetrare non potuerat. Lvdos fecit, transfugas. } Vet. lib. Transfugasque.

IN EPITOMEN LIB. LII.

Boeotios. } Vet. lib. Bœotos. Sic græci. βοιωτὸς. & βοιωτία. In cuius locum Dracus. } Vet. lib. Diacus. legendum Diæus. Sic enim Pauſan. in Achaicis. Δίαιος ὁ στρατηγὸς διάδοχος Legati Romanorum. } Vet. lib. Romani. Ipse L. Mummius. } Vet. lib. Ipſe Mummius. P. Cornelivs Africanus Scipio Aemylianus. } P. Cornelius Scipio Africanus Aemilianus. A Diodoro quodam. } Vet. lib. à Diodoto.

IN EPITOMEN LIB. IIII.

Censa ſunt ciuium capita CCCCXXVIII millia. } Vet. lib. habet CCCXXVIII. Recte. Neque

Neque enim par eſt, cum priore luſtro cenſa ſint CCCXXIII millia, & inſequenti CCCXXIII, hoc anno CCCCXXVIII eſſe cenſa. De Iunio Syllano.] Vet. lib. De D. Iunio Silano. Ab exercitu eius multum imploratus, ac nobiliſsime tumulatus.] Vet. lib. Comploratus. Quod uerbum eſt in mortuo proprium. inquit enim Liuius de Tarquinio mortuo. Ex comploratione in regia orta. & lib. XXV. ut non modo lacrymis, iuſtoque comploratu proſequerentur mortuos, ſed ne efferrent quidem, aut ſepellirent. Per quatuordecim.] Vet. lib. Et per quatuordecim.

IN EPITOMEN LIB. LV.

Cui cognomen Serapion fuit.] Serapio, ut Cato, Cicero, Dio. Nam Priſcianus ait, quæ nomina apud græcos in ων terminentur, ea à latinis finiri in o. Adde tanto certius fieri, quoties caſum gignendi edunt in Onis, non in Ontis. ut Serapio Serapionis. Curiatio.] Curatio. ex græcis. ut ante. Quia non impetrarunt.]. Vet. lib. Impetrarent. In carcerem mitti.] Vet. lib. Duci. Oppidumque.] Vet. lib. Et oppidum. Irritam cenſuerat.] Vet. lib. Irritam fieri cenſuerat. Fusum, fugatusque.] Vet. lib. Fugatusque eſt. Pulli ex cauea euolauerunt.] Vet. lib. Auolauerunt. Conscendenti deinde in nauim.] Vet. lib. Deinde nauim.

Mancino auſpicia triſtia fuiſſe probatum eſt.] Vet. lib. Quæ auſpicia triſtia fuiſſe euentu probatum eſt. Et ſic ut tranſgrederentur perſuaſit.] Vet. lib. Tranſgrederentur milites perſuaſit.

Diodoro.]. Vet. lib. Diodoto. item Tripho, non Triphon. Corruptis quidem medicis.] Quidem, abeſt à uet. lib.

IN EPITOMEN LIB. LVI.

M. Carsonis.] Vet. lib. M. Coſconius. Quem cum ille capere ob legem, quæ uetabat quenquam intra decem annos iterum conſulem fieri licere, minime uellet. Hic multa fœda ſunt, quæ tamen ope antiquorum librorum purgantur, in quibus eſt ita. Quem cum illi capere ob legem, quæ uetabat, quenquam iterum conſulem fieri, non liceret, ſicuti priore, &c. Noſtri enim patres ignari omnis Romanæ antiquitatis, quia nullam aliam legem nouerant. niſi quæ eſt de X annis, eam ubique inculcarunt. Sicut etiam ante dixi de priore huius conſulatu. Quæ lex ne in hoc quidèm conſulatu locum habere potuit. Nam inter priorem, & poſteriorem Aemiliani conſulatum anni interiecti ſunt XII. Quæ res eruditos multos uiros, ut de Glareano ante admonui ualde hoc tempore perturbauit. Eſt igitur hæc lex lata paulo ante hæc tempora Catone uiuente, cuius ſuaſor ipſe fuit Cato, Ne quis iterum conſul fieret. Priſcianus enim lib. III. profert exemplum ex oratione Catonis, quæ inſcribebatur. Ne quis iterum conſul fiat. idemque Feſtus in uoce Pauimenta. Sunt enim multæ leges de conſulatu capiendo latæ. Vna, nequis intra X annos conſul reficiatur. quæ, ut ſupra diximus, tenuit Fabium. Altera, ne ædilitas, & prætura præteratur, qua ſolutus eſt. T. Flamininus. Tertia, quæ annos ætatis conſtituebat, qua ſolutus eſt Aemilianus in priore conſulatu. Quarta. Nequis iterum conſul fiat, qua impediebatur Aemilianus, ne ſecundum caperet conſulatum. Quinta, ne quis abſens conſul fieret, qua poſt Marius ſolutus eſt. Quartam tamen legem poſt tacito conſenſu ciuitatis abrogatam eſſe arbitror. Ex his legibus prima, & ſecunda à Sulla Dictatore relatæ ſunt. auctore Appiano. Cuius belli.] Vet. lib. Huius belli. Cleon quoque.] Cleo. ut ante. Saepenumero geſſerunt.] Sæpe. ex uet. lib.

IN EPITOMEN LIB. LVII.

Generosissimam militiæ diſciplinam. Vet. lib. Seueriſsimam. A castris reiecit.] Vet. lib. Eiecit. Militem omni die in opere habuit. Vet. lib Militem quotidie. Frumentum ad ſeptenos uallos ferre.] Ac ſeptenos. ex Vet. lib. Cum gladio recte uallare ſcieris.] Vet. lib. Cum gladio te uallare. Alit nimirum parum habiliter ſcutum amplius iuſto ferre iuſsit, quoniam melius ſcuto, quàm gladio uteretur.] Omnis dicti huius uenuſtas perit, ſi ita legamus. Mihi autem uidetur ita eſſe legendum. Alij nimis habiliter paruum ſcutum tenēti. Senſus autem eſt perſpicuus. Cum paruum quidam ſcutum cum ſumma agilitate ferret, ampliſsimum eum ferre ſcutum Scipio iuſsit, ne ſcuto agilius, quàm gladio uteretur. Scutum enim tegendi ſui, gladius lædendi alterum cauſa paratus eſt. noceri autem hoſtibus Scipio cupiebat. Quoniam melius.] Vet. lib. Quando. id eſt. quandoquidem. Si extraneus, uirgis cecidit.] Vet. lib. fuſtibus. Quod placet. Cicero enim in Philippicis ait. Fuſtuarium meruerunt legiones, quæ conſulem reliquerunt. Vt fuſte aliquis cæderetur docet eleganter Polybius lib. VI. Iumenta quidem omnia, ne exonerarent militem. Multotiens contra hoſtium eruptiones feliciter pugnauit.] Vet. lib. ſæpe aduerſus irruptiones hoſtium. Et oppreſſos fame uideret urgeri, hoſtes qui pabulatum exierant uetuit interimi.] Diſpunge ita, oppreſſos fame uideret urgeri hoſtes, inde, Qui pabulatum. Si plures quidem fuiſſent,] Dele, quidem. ex uet. lib.

IN

IN EPITOMEN LIBRI LVIII.

Na quis ex agro publico plus quam decem iugera poſsideret.} Plutarchus in Graccho, & Appianus lib. I quingenta iugera produnt. qui numerus probabilior eſt. Error inde forte manauit, quod qui deſcripſit hunc locum is D, decem, non, ut faciendum erat, Quingenta, interpretatus eſt. Et fratrem Gracchum.} Vet. lib. Et fratrem Caium. Vt ijdem omnino triumuiri.} Omnino, non eſt in uet. lib. Ostendit ob id, ut ijs.} Vet. lib. Oſtendit, ut ijs. Ante omnes C. Antonius conſul.} Lege uel repugnantibus omnibus libris, P. Mucius conſul. De quo ſic Cicero pro domo. P. Scipionis factum ſtatim P. Mucius conſul, qui in gerenda Rep. putabatur fuiſſe ſegnior multis ſenatus conſultis non modo defendit, ſed etiam ornauit. & pro Plancio. P. Mucius arma, quæ priuatus P. Scipio ſumpſerat, ea Ti. Graccho interempto iure ſumpta eſſe defendit. Et qui de uiris illuſtr. ſcri-
332 pſit. Segniterque ceſſante Mucio conſule Scipio Naſica ſequi ſe iuſsit. Item Valerius. Cum Gracchus Remp. perturbaret, in ædem Fidei patres conſcripti publice conuocati à conſule Mucio Scæuola, quidnam in tali re faciendum eſſet, deliberabant. A primatibus occiſus eſt.} Vet. lib. Ab optimatibus.

IN EPITOMEN LIBRI LIX.

Nvmantini fame maxime coacti, ipſi ſe per uices trucidauerunt.} Vet. lib. Numantini fame coacti ipſi ſe per uicem tradentes, trucidauerunt. P. Attilius conſul in Sicilia cum fugitiuis debellauit.} Hic conſul ab alijs Atilius, ab alijs Rutilius, ab alijs Sulpicius mendoſe nominatur. At Cicero in Epiſt. ad Att. lib. XIII. & in Verr. VI. Rupilium nominat. Atque ita uocandum eſſe Capitolinus eius conſulatus oſtendit. Quare pro P. Atilius, P. Rupilius repone. M. Perpenna.} Perperna. ex Capit. tabulis. & græcis. ut ante. Censa ſunt capita CCCXIII millia.} Veter. lib. CCCXVIII. puto tamen legendum CCCLXVIII. nam ſequenti luſtro CCCXC cenſa ſunt. Vt ducere omnes omnino cogerentur liberorum creandorum cauſa.} Vet. lib. Vt omnes cogerentur ducere uxores liberorum procreandorum cauſa. Velut eo tempore ſcriptam.} Vet. lib. Velut in hæc tempora ſcriptam. Recte. habet enim rationem perſonæ Liuij, qui fuit æqualis Auguſti. Huius oratio-
333 nis ſententiæ aliquot adhuc extant apud Gellium. Auxilio quam maxime fuerunt.} Vet. lib. Auxilio fuerunt. Ob nimiam ſuam crudelitatem ſuis inuiſus.} Suam abeſt à uet. lib. Eius uirgine filia.} Vet. lib. Filia eius uirgine. De agro diuidendo creatis. Tolle uocem, De, non enim Triumuiri de agro diuidendo, ſed agro ut dicatur, latina locutio poſtulat, ut Triumuiri coloniæ deducendæ. Qvo defuncto.} Vet. lib. Eo defuncto. Iapidas.} Cap. triumphi, Iapudas, græci *ἰάποδας* edunt.

IN EPITOMEN LIBRI LX.

Avrelius conſul.} Vet. lib. L. Aurelius conſul. Adversvs Falanios Gallos, qui populabantur fines Maſsilienſium.} Lege Saluios Gallos. ex uet. lib. Sunt autem Saluij. ijdem, atque Salyes. A maxima multitudine locuſtarum.} Vet. lib. Ab ingenti multitudine. Tertiam, qua equeſtrem ordinem cum ſenatu conſentientem corruperat. (trecenti ſenatores erant, ſexcenti equites) ut trecentis ſenatoribus admiſcerentur.} Clarior eſt huius loci ſententia in manuſcriptis libris, hoc modo. Tertiam, qua equeſtrem ordinem tum cum ſenatu conſentientem corrumperet, ut ſexcenti ex equitibus in curiam ſublegerentur, & quia illis temporibus CCC tantum ſenatores erant, ſexcenti equites trecentis ſenatoribus admiſcerentur. Hanc legem Iudiciariam uocat Plutarchus in Graccho, cuius uerba his fere ſimilia ſunt. *ὁ δὲ δικαστικὸς, ᾧ τὸ πλεῖστον ἀπέκοψε τῆς τῶν συγκλητικῶν δυνάμεως. μόνοι γὰρ ἔκρινον τὰς δίκας. καὶ διὰ τοῦτο φοβεροὶ τῷ δήμῳ καὶ τοῖς ἱππεῦσιν ἦσαν. ὁ δὲ τριακοσίους τῶν ἱππέων προσκατέλεξεν αὐτοῖς οὖσι τριακοσίοις, καὶ τὰς κρίσεις κοινὰς τῶν ἑξακοσίων ἐποίησε.* Hæc Plutarch. qui equites non ſexcentos, ſed trecentos ſenatoribus trecentis ait eſſe adſcriptos, atque inter utroſque communicata iudicia eſſe, quæ antea ſenatorum tantum propria fuerant. Si tamen Appiani lib. primo, & Pædiani in Diuinationem uerba attendamus, Gracchus à ſenatoribus ad ſolos equites iudicia tranſtulit, non inter utrunque ordinem communicauit. Et Varro lib. IIII. de uita pop. Ro. In ſpem adducebat non plus ſoluturos, quam uellent, iniquus equeſtri ordini iudicia tradidit, ac bicipitem ciuitatem fecit, diſcordiarum ciuilium fontem. Hæc enim uerba ad C. Gracchum pertinere uidentur. Locus eſt apud Marcellum in uoce Biceps. Mvltvm indignata.} Multum abeſt à uet. lib.

IN EPITOMEN LIB. LXI.

Mvltvm feliciter pugnauit.} Multum abeſt à uet. lib. Aventinvm armata quoque multitudine.} Vet. lib. Auentinum quoque armata multitudine. Flaccvs ſocius eiuſdem.} Vet.
334 lib. Flaccus conſularis ſocius eiuſdem furoris. Liberatvs eſt.} Vet. lib. Abſolutus eſt.

IN EPITOMEN LIB. LXII.

Cn. Martivs cos. Sarnios gentem Alpinam expugnauit. } Vet. lib. Q. Marcius conſul Stonos, De Stonis autem Alpinis populis & Strabo, & Plinius prodiderunt. De hac autem uictoria. Oroſius. Qvem in filium adoptauerat. } Vet. lib. Quem adoptauerat. Metellvs Dalmatas obſedit. } Vet. lib. Subegit. probo. Nam de ijs etiam triumphauit, & Dalmatici nomen retulit. Aenobarbvs. } Ahenobarbus. ut ante. Senatv amouerunt. } Vet. lib. Mouerunt.

IN EPITOMEN LIB. LXIII.

Cato Porcius conſul. } Vet. lib. C. Porcius. Recte utrunque. dictus eſt enim C. Porcius Cato. Deprehensvm, & indicatum ſit. Vet. lib. Vindicatum ſit.

IN EPITOMEN LIBRI LXIIII.

Idqve etiam Calpurnius. } Vet. lib. Idque Calpurnius. Ad indicandum conſiliorum auctores. } Vet. lib. Ad indicandos auctores conſiliorum ſuorum. Et propter cædem admiſſam in regulum quendam nomine Maſsiuam, qui regnum eius populo Ro. inuiſi appetebat, interfectum. Romæ cum periclitaretur. } Ita legendum eſt, ut omnia uno periodo contineantur, uſque ad uerbum, illud, clam profugit. præterea legendum, Romæ interfectum; cum periclitaretur. ex uet. lib. & ex Salluſtio. Discedens urbe. } Vet. lib. Cedens. A postvmivs legatus infeliciter prælio aduerſus Iugurtham geſto conflixit, pacemque etiam multum ignominioſam adiecit, quam quidem minime eſſe ſeruandam ſenatus cenſuit. Germanam ſic demum reſtitue lectionem. A. Poſtumius legatus infeliciter prælio aduerſus Iugurtham geſto, pacem quoque adiecit ignominioſam, quam non eſſe ſeruandam ſenatus cenſuit. Extitit enim neſcio quis malus auctor latinæ orationis formandæ, qui in his Epitomis deſcribendis de ſuo inculcauit particulas, Minime, Quidem, Multum, Omnino, quæ non ſunt in uet. lib. niſi raro, & apte poſitæ.

IN EPITOMEN LIB. LXV.

Et vniversam Numidiam uaſtauit. Vet. lib. Totamque Numidiam. Feliciter quidem pugnauit. } Vet. lib. Proſpere pugnauit.

IN EPITOMEN LIB. LXVII.

Avrelivs Scaurus legatus. } Vet. lib. M. Aurelius. Vinci minime poſſe. Vet. lib. Non poſſe. Ab ijsdem hoſtibus C. Manlius, & Q. Cæpio proconſules uicti prælio, caſtriſque binis exuti ſunt. } Reſtitue ita. Cn. Mallius conſul, & Q. Cæpio proconſul uicti prælio caſtris quoque binis exuti ſunt. In Manlio uariant ſcriptorum libri. Alij enim C. alij Cn. Manlium, alii M. Manilium uocant, quemadmodum in pleriſque manuſcriptis eſt, & in impreſsis Eutropii, Taciti, & Salluſtii. Itaque Cn. Mallius reponendum teſtibus lapidibus antiquis. In uetere Epitomarum exemplari, eſt. Manilius conſul, & Q. Cæpio proconſul. egregie. Nam Q. Cæpio, & conſul ante Mallium, & prorogato imperio cum conſule Mallio proconſul cum Cimbris rem geſsit, ut ait Oroſius. Caepionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata ſunt, primoque poſt regem Tarquinium imperium ei abrogatum. Primum illud dico, Imperium regi Tarquinio non eſſe abrogatum, ſed exilio multatum, ne in urbe eſſet. deinde uero addo alios ante Cæpionem imperio ſpoliatos fuiſſe, ut Tarquinium Collatinum, & L. Minucium Augurinum, & M. Claudium Gliciam, quorum illi coacti ſunt abdicare ſe conſulatu, hic Dictatura. Quare non eſt dubium, quin legendum ſit, ut eſt in uetere libro. Damnati bona publicata ſunt primi poſt regem Tarquinium. imperiumque ei abrogatum eſt.

In carcere necatus. } Veteres libri, Necatus eſt. Continvatvs per complures annos magiſtratus eſt. } Vet. lib. Conſulatus eſt. Eſt enim factus II. III conſul cum abeſſet. Hæc eſt autem Quinta lex. Ne quis abſens capere conſulatum poſsit, qua ſu' :tus eſt Marius. Itaque Cæſar poſt omiſit triumphum ex Hiſpania ulteriore, ut præſens peteret conſulatum. Circa Rhodanum, & Pyrenæum. } Vet. lib. Inter Rhodanum, & Pyrenæum. Bellicosis quidem ſe Theutonis. } Vet. lib. Bellicoſis ſe Theotonis.

IN EPITOMEN LIB. XVIII.

Antonivs prætor in Sicilia maritimos prædones perſecutus eſt. } Emenda ad fidem uet. lib. M. Antonius prætor in Ciliciam. eadem menda eſt apud Obſequentem, ubi ſcriptum eſt. Piratas à Romanis

manis in Sicilia deletos eſſe, cum ſit legendum. Cilicis. Nam ut ſcribit Plutarchus in Pompeio, Cilicia ata fuit hoc tempore piratarum. ob eam que cauſam poſt in Cilicia bellum geſsit P. Seruilius, qui Iſau ricus inde appellatus eſt. Adde quod M. Antonius apud Ciceronem libro primo de Oratore pro conſule ſe in Ciliciam ueniſſe ait. Antonium porro cum piratis rem geſsiſſe tradit Plutarchus in Pompeio.

Donec Cimbros uinceret. ¦ Vet. lib. Donec & Cimbros uinceret. Vai uirtute ſua explicita fugientem proconſulem, exercitumque proſequuti. ¦ Vet. lib. Cum uitute ſua explicata. Quanquam ſenſu admonente. Eapliciti, lego. Quod eſt, obſidione quaſi Catuli liberati. In qvo cæia traduntur hominum centum quadraginta millia. ¦ Vet. lib. Hoſtium. Idem autem numerus traditur fere ab Oroſio, & Plutarcho, & Floro, quanquam Flori locus mendoſe legitur ſic. In patentiſsimo, quem Caudium uocant campo, procurrete. millia deinde ad XL ceciderunt. Hinc campus tertio per omnem diem conciditur barbaris. In ueteribus autem libris recte ſic. In patentiſsimo quem Caudium uocant campo, concurrete. millia inde centum quadraginta ceciderunt, hinc tertio minus. per totum diem conciditur barbarus. Totivs ciuitatis conſenſu receptus. ¦ Vet. lib. Exceptus.

Qvi aliquantulum &c. inuiderant. ¦ Vet. lib. Aliquandiu. P. Mallsolvs. ¦ Vet. lib. Publicius Malleolus. Recte. ita enim & Oroſius. & certe Malleolum Publiciæ gentis cognomen fuiſſe Capitolini conſules oſten dunt. Bella præterea inter Syriæ reges continet. ¦ Vet. lib. Inter Syriæ reges geſta continet.

IN EPITOMEN LIBRI LXIX.

Cn. Apvletvs. ¦ L. Apuleius. & uet lib. & omnes ſcriptores. Nvmidico, eò quod in eam minime iuraſſet. ¦ Vet. lib. Quod in eam non iurauerat. Sextvm quidem conſulatum. ¦ Quidem, uacat. uet. lib. Candidatvm conſulatus petitorem. ¦ Vet. lib. Candidatum conſulatus. ſic lib. CIII. Eoque conſulatus candidato conſpiratio facta eſt. & lib. CVII. T. Annio Milone candidato conſulatus. A. Nvmio competitore. ¦ Hunc νόνιον Plutarchus, αὖλον νόνιον Appianus uocant ille in Mario, hic lib. I. At Valerius lib. IX. cap. VII Oroſius lib. Nommium, præſertim in manuſcriptis libris. nam uulgati habent Mummium. Itaque nihil auſus ſum mutare. Bello quodam interfectus eſt. ¦ Loquitur de Saturnino, quem, ut omnes tradunt, Rabirius interfecit. Itaque, à Rabirio quodam, legendum eſt. Sic enim & is, qui de uiris illuſtribus ſcripſit. Caput eius Rabirius quidam ſenator per conuiuia in ludibrium circumtulit. M. Aqviletvs conſul in Sicilia. ¦ M'. Aquillius proconſul. ſcribendum. Hunc enim uocat Plutarchus in Mario, μάνιον ἀκύλλιον. itemque in Mithridatico Appianus. Filium hunc eſſe arbitror M'. Aquillij M'. F. M'. N. qui de Aſia triumphauit, ut eſt in Capitolinis triumphis, quem Appianus lib. I. μάνιον quoque nominat.

IN EPITOMEN LIBRI LXX.

Cvm M. Aquillius. ¦ M'. Aquillius. ut diai. Didivs proconſul. ¦ Vet. lib. T. Didius. P. Rvtilivs, qui legatus C. Marij proconſulis à publicanorum iniuriis Aſiam defenderat. ¦ Lege, Q. Mucij proconſulis. neque enim C. Marius obtinuit Aſiam, ſed Q. Mucius Scæuola. ut Pædianus in Diuinationem. Q. Mucii Scæuolæ quæſtor Rutilius condemnatus, quod cum prætore conſenſerit ſuo, ne publicani aliquid agerent in prouincia ſua. Cvi cognomentum Apionis fuit. ¦ Cui cognomen Apioni fuit. uet. lib.

IN EPITOMEN LIB. LXXII.

Initio belli à Picentibus moto. ¦ Vet. lib. Orto. Esernia. ¦ Aeſernia. græci. Avxilta demum. ¦ Vet. lib. Auxilia deinde.

IN EPITOMEN LIB. LXXIII.

L. Caesar conſul. ¦ Vet. lib. L. Iulius Cæſar conſul. Qvi interemptus eſt. ¦ Vet. lib. Qui ab iis interemptus eſt. Meliore quidem euentu. ¦ Quidem redundat. ex uet. lib. Pelignos fudit. ¦ Vet. lib. Pelignos prælio fudit. Hirnio Aſinio. ¦ Vet. lib. Hirno Aſinio.

IN EPITOMEN LIB. LXXXIII.

Alia'qve magiſtratuum ornamenta inſignia ſumpta ſunt. ¦ Vet. lib. Aliaque magiſtratuum inſignia ſumpta ſunt. Avrelivs Plotius legatus. ¦ Vet. lib. A. Plotius. A. Sempronivs Aſellus. ¦ Scribe, Aſellio. ſic enim Appianus lib. primo. Valerius lib. IX. cap. VII. Fuit autem Aſellio Semproniorum cognomen. Quod Hiſtoricus ille æqualis Scipionis Aemiliani tulit. Qui apud Ciceronem primo de legibus, Aſilo, mendoſe dicitur, ubi Latinos Hiſtoricos numerat.

IN EPITOMEN LIB. LXXV.

A POSTVMIVS legatus in obſidione caſtrorum hoſtilium cecidit. Sulpicius legatus cum claſs præeſſet infamis crimine proditionis ab exercitu ſuo interfectus eſt.} In his uerbis eſt inſigne mendum. Inculcata enim multa uerba ſunt ex epitome ſequentis libri, eaque à Gabinio ad Poſtumium tranſlata, quæ autem ad Poſtumium pertinebant, ea Sulpicio ſine cauſa tributa ſunt. ſic igitur lege ex ueterum librorum fide. A. Poſtumius Albinus legatus, cum claſsi præeſſet, infamis crimine proditionis ab exercitu ſuo interfectus eſt. Reliqua autem dele. Hæc ipſa A. Poſtumio eueniſſe tradit etiam Oroſius lib. v. Poſtumius Albinus uir conſularis tunc L. Sullæ legatus intolerabili ſuperbia omnium in ſe militum odia cum ſuſcitaſſet, lapidibus occiſus eſt. & Valerius lib. IX. cap. VIII. A. Albinus nobilitate, moribus, honorum omnium conſummatione ciuis eximius propter falſas, & innanes ſuſpiciones in caſtris ab exercitu lapidibus obrutus eſt. QVISQVAM ante.} Vet. lib. Quiſquam alius ante.

IN EPITOMEN LIBRI LXXVI.

CAESIS à Mamerco Aemilio legatis Italicis.} Vet. lib. Cæſis & à Mamerco Aemilio legato Italicis. INCVRSSONES Thracum in Macedoniam continet.} Vet. lib. Incurſiones Thracum in Macedoniam populationeſque continet.

IN EPITOMEN LIBRI LXXVII.

OCCISO'QVE Pompeij conſulis filio.} Senſus docet legendum eſſe. Occiſo Q. Pompeio conſulis filio. Paulo ante enim patris conſulis meminit. EX quo duodecim.} Ex qua, legendum. ad uocem enim Factionem, pertinet. VT præmium promiſsi indicij haberet. Vet. lib. Præmium promiſſum. AD capiendum à Cn. Pompeio proconſule exercitum.} Vet. lib. Ad accipiendum.

IN EPITOMEN LIBRI LXXIX.

CORNELIVS Cinna.} Vet. lib. L. Cornelius Cinna. CVM pernicioſas leges per uim ferret.} Vet. lib. Per uim, atque arma ferret. PVLSVS urbe à Cn. Octauio collega cum Sextio tribuno plebis.} Melior lectio eſt manuſcriptorum librorum. cum VI. tribunis plebis, id eſt. Cum ſex tribunis plebis. Hoc probatur, quia ſcribit Appianus maiorem tribunorum partem Octauio aduerſatos eſſe. ὅτι δὲ ἐκταθεῖν κατὰ τὴν οἰκίαν τὸ μέλλον περιφερόμενον ἐξαγγέλλεται τοὺς πλέονας δημάρχους κωλύειν τὰ γιγνόμενα. IMPERIO'QVE ei abrogato.} Vet. lib. Imperioque abrogato. Sic epitome CXI. abrogato magiſtratu pulſus urbe. MORTVVM ſpoliaret.} Vet. lib. Spoliaret occiſum.

IN EPITOMEN LIB. LXXX.

QVI ſoli arma recipiebant.} Vet. lib. Retinebant. PLANCIVS.} Vet. lib. Plautius. IANICVLVM occupauerunt.} Vet. lib. Oppugnauerunt. Occupaſſe tamen ait Appianus. Itaque nihil muto. ANTIVM quidem. Item. Nulla omnino ſpes.} Tolle quidem, & omnino. ueterib. lib. auctoribus. M. ANTONIO eloquentiſsimo uiro, & C. Cæſare.} Vet. lib. L. & C. Cæſare. Recte. fratres enim hi fuerunt, ambo in reditu Marij interfecti. Auctor Appianus, & reliqui. IN roſtris poſita.} Vet. lib. In roſtris poſita ſunt. ET citra ulla comitia conſules in ſequentem annum ſe ipſos renunciauerunt, eodem die, quo magiſtratum inierant: Marius. Sex. Licinium.} Sic interpunge, & lege. Eodemque die, quo magiſtratum inierant, Marius, &c. POSTREMO armis euertit.} Vet. lib. Armis hoſtiliter euertit.

IN EPITOMEN LIB. LXXXI.

PRAETEREA à Thracibus in Macedonia geſta continet.} Vet. lib. Præterea tranſitus Thracum in Macedoniam continet.

IN EPITOMEN LIB. LXXXIII.

FVSIS aliquot copijs.} Vet. lib. Fuſis prælio aliquot copijs. ITA ut his cederet prouincijs.} Vet. lib. Ita ut is cederet, Is, autem Mithridates intelligitur. IMPETRAVIT'QVE à ſeruo præbens ceruicem, ut eum omnino interficeret.} Vet. lib. Impetrauitque de ſeruo ſuo præbens ceruicem, ut ſe interficeret.

IN EPITOMEN LIBRI LXXXIIII.

CVM ab omnibus oppidis Italiæ obſides exigere uellet.} Cum ab Italiæ oppidis omnibus, colonijsque

nijsque obſides. ex Vet. lib. CONSENSV ſenatus prohibitus.} Vet. lib. Prohibitus eſt. NOVIS ciuibus S. C. ſuffragium datum eſt.} Italis data lex erat lege Iulia, uerum oon in XXXV tribus diſtributi. Eos ot diſtribuerentur cum P. Sulpicius legem tuliſſet, eaque Sylla reuerſo abrogata eſſet, Cinna de ijs cum Octauio cootendit. Itaque data erat illis ciuitas illa quidem, ſed ſine ſuffragio, nunc uero S. C. etiam ſuffragium adepti ſunt. App. lib. I. BELLI apparatum contra Syllam, quod plurimum excitabatur.} Vet. lib. Belli apparatum, quod contra Sullam excitabatur.

IN EPITOMEN LIBRI LXXXV.

A' CONSVLE Co. Carbone, & C. Norbano.} Emenda. à conſule C. Norbano. Erat enim hoc anno conſul C. Norbanus cum L. Scipione. Itaque ſequenti uerſu ait. Cum L. Scipionis alterius conſulis exercitu. alioquin ſi Carbo conſul eſſet, tertij coosulis fuiſſet dicendum.

IN EPITOMEN LIBRI LXXXVIII.

LITIGATORES à quibus adhibebantur uadimonia, Romam deferre iuſsit.} Lege ex Vet. lib. auctoritate. Litigatores, à quibus adhibebantur, uadimonium Romam deferre iuſsit.

IN EPITOMEN LIBRI LXXXVIII.

OCTO millia deditorum in uia publica trucidauit.} Lege io uilla publica, qui locus fuit io campo Martio. Sic enim Auguſtin. de Cioit. lib. III. cap. XXVIII. Sulla uictor urbem Intrauit, qui in uilla publica non iam bello, ſed ipſa pace ſæuiens VII millia peditum uodecunque inermia oon pugnando, ſed iubendo proſtrauit. & Valerius lib. IX. cap. II. Quatuor legiooes contrariæ partis fidem ſuã ſecutas, in uilla publica, quæ in campo Martio erat nequicquam fallacis dextræ miſericordiam implorantes obtruncari iuſsit. LVCRETIO Aſella.} Vet. lib. Offella. Plut. in Sulla. ὀφέλλα itemque Appianus lib. I. SAVCIVS à ſeruo.} Ipſe ſaucius à ſeruo. Vet. lib. INARMES interimi iuſsit.} Vet. lib. Coocidi iuſsit. Appianus libro primo. κατακόπτεσθαι ἅπαντας,

IN EPITOMEN LIBRI LXXXIX.

L. BRVTVS.} Vet. lib. M. Brutus. REVS'QVE noois.} In Vet. lib. Inducta particula. Quæ alius fit principium orationis. LVCRATIVM Aſellam.} Offellam. ut ante. HIERAM regem Numidarum.} Hunc regem Eutropius Iarbam nominat, item is, qui de uir. illuſtrib. ſcripſit. Plutarchus uterque In Pompeio. εἷλε δὲ τῶν βασιλέων ἰάρβαν τὸν συμμαχήσαντα δομετίῳ, τὴν δὲ βασιλείαν ἰάμψᾳ παρέδωκε. Hiarbæ igitur regis filius fuit Hiempſal, qui regnauit conſule Cicerone, ut ipſe ait contra Rullum. Hiempſalis filius fuit Iuba, uictus à Cæſare, ut ait Dio, ubi de bello Cæſaris Africo de quo loquitur Cicero contra Rullum, cum ait, Iuba Regis filius. ſic enim legendum, non Iubæ regis filius. Hiempſalis enim regis filium intelligit. Iubæ autem filius fuit Iuba alter, cui Auguſtus regnum coocesſit hiſtoriarum auctor. ut ſcribit Strabo lib. XVII. CABAONE, qui Corcyram, appulerat.} Appiaous lib. primo κόσσυραν hanc inſulam uocat. κάρβωνα δὲ ἐκ λιβύης ἐς σικελίαν καὶ ἀπ᾽ αὐτῆς ἐς κοσσύραν σὺν ὑποφεύγοντα πέμψας τινὰς ὁ πομπήϊος ἔλαβε. Et Oroſius. Pompeius Carbonem à Coſſura inſula in Aegyptum fugere conantem in Siciliam ad ſe retractum occidit. Eſt autem Coſſura inſula Africæ. auctor Strabo. & Capitol. triumphi. REDACTVM eſt ſeſtertium ter millies, quingentiesque. Lucretium Aſellam.} Emeodo. ter millies quingenties. Q. Luceretium offellam, Etenim Appianus. κόϊντον λουκρήτιον ὀφέλλαν oominat. Erroris cauſa uulgata eſt. QVOD quidem nemini contigerat.} Vet. lib. Quod nulli contigerat. CN. Norbanus conſularis.} C. Norbanus. cap. tabulæ, itemque reliqui omnes. SE ipſe interemit.} Vet. lib. Ipſe ſe interemit. METELLVS ex proſcriptis unus.} Vet. lib. Mutilus. quod eſt Papiorum cognomen. AD poſticum ædis.} Vet. lib. ad poſticias ædes. SANGVINE ſuo fores reſperſi.} Vet. lib. Vxoris fores.

IN EPITOMEN LIBRI XC.

L. MANLIVS proconſul.} Hunc ſubſidio Metelli ex Gallia, cui ipſe præerat, in Hiſpaniam ueniſſe ſcribit Oroſius. & L. Manilium oominat. quo pacto legendum eſſe apud Plutarchum in Sertorio puto. ὥστε μὲν μάλλιον ἐκ τῆς περὶ ναρβῶνα γαλατίας ἐλθεῖν αὐτῷ βοηθὸν. eſt enim legendum, ὥστε μανίλιον.

M. ANTONIVS legatus ab Herculeio quæſtore uicti.} Vet. lib. habent M. Domitius. & recte. Nam Aotooius cuius poſt mentio fit in hoc bello cum Sertorio erat. Domitius autem cum Metello. Domitium autem ab Herculegio Sertorij duce eum exercitu oppreſſum ſcribit Oroſius, Eutropius, & Plutarchus. Et Salluſtius hiſtoriarum lib. I. in quo Sertorianum bellum narrabat; Domitium proconſulem

ſulem ex citeriore Hiſpania cum omnibus copijs, quas parauerat à Metello accerſitum ſcribit. ut ait Priſcianus lib. x. Porro autem L. Domitius uocandus. Sic enim & Eutropius, & Plutarchus.

Ab Hirtulcio quæſtore. } Vet. lib. Herculeio. item Eutropius. Item Salluſtius Hiſtoriarum lib. II. Occurrere duci, & prælium accendere, adeo uti Metello in ſagum, Herculeio in bracchium tela uenirent. ex Marcello in uoce Sagum. Hunc, ut opinor, ἐρέννιον nominat Plutarchus in Pompeio.

IN EPITOMEN LIBRI XCI.

Cn. Pompeius cum adhuc quæſtor eſſet, cũ imperio conſulari aduerſus Sertorium miſſus eſt. } Vox, quæſtor, mendoſe eſt. aut enim equeſter, ut in quibuſdam ueteribus libris eſt. aut, eques Ro. eſt legendum. Nam ſex poſt libris ſcriptum eſt, Cn. Pompeium conſulem factum eſſe antequam quæſturam gereret ex equite Romano. ſic autem locutus eſt in epitoma lib. LXXXIX. Cn. Pompeius adhuc eques Romanus ex Africa triumphauit. ut etiam Cicero pro lege Manilia. Quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Rom. ex S. C. triumpharet. triumphauit autem iterum ex Hiſpania. & Dio in quadam concione lib. XXXVI. habita de Pompeio. καὶ ᾧ ἱππεῖ ἔτι ὄντι τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐνεχειρίσατε. & Plutarchus. μέτα δὲ μετέχοντι βουλῆς ἐψηφίσαντο δύο θριάμβους.

IN EPITOMEN LIBRI XCII.

Q. Sertorius Metellum, & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit. } Legendum. Q. Metellus Sertorium, & Perpennam. neque enim Sertorius Perpennam, qui à ſe ſtabat, fundere potuit. Partem eius cupiens auferre. } Vet. lib. Ferre. Damna obſidentibus tulit. } Vet. lib. Intulit. Plurimos amicorum, & ſecum proſcriptorum. } Vet. lib. Plurimos ex amicis, & ſecum proſcriptis.

IN EPITOMEN LIBRI XCIII.

Rex'que à Pompeio, & Metello uictus, & ut contra Sertorium egerunt. } Vitioſus ſine dubio locus ex ueſtigijs ueterum librorum à me ita emendatur. Resque à Pompeio, & Metello contra Sertorium geſtas continet, qui omnibus belli. Sic enim in ueteribus libris eſt, præterquam quod duæ illæ uoces, Geſtas continet, interciderunt. ſic epitoma ſequenti. Res a Cn. Pompeio in Hiſpania contra Sertorium proſpere geſtas continet. Cogit diuerſas regiones petere Metellum ulteriorem Hiſpaniam Pompeium Galliam. } Contra Plutarchus in Sertorio. ὥστε ἀναγκασθῆναι οἱ στρατηγοὶ διαλυθέντες ὃ μὲν εἰς γαλατίαν ἀπελθεῖν, μέτελλος δὲ περὶ βαικαίους διαχειμάσαι.

IN EPITOMEN LIBRI XCIIII.

Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectus Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. } Vel aduerſantibus ueteribus libris lego, præfectos Mithridatis. Nam Deiotarus ſtetit pro Romanis, non pro Mithridate. Id autem aperte Appianus in Mithridatico. τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ φρυγίαν εὔμαχος μιθριδάτου στρατηγὸς ἐπιτρέχων ἔκτεινε ῥωμαίων πολλοὺς μετὰ παίδων, καὶ γυναικῶν πισίδας τε καὶ ἰσαύρους ὑπήγετο, καὶ κιλικίαν. μέχρι τῶν τις γαλατικῶν τετραρχῶν δηιόταρος ἐπιπλάζοντα αὐτὸν συνήλασε, καὶ πολλοὺς διέφθειρε.

IN EPITOMEN LIB. XCV.

P. Vorenum prætorem prælio uicerunt. } Hunc prætorem Plutarchus in Craſſo uocat πόπλιον βαρῖνον. Varinium Frontinus lib. I. cap. V. Appianus autem libro primo βαρίνιον γλάβρον. ut appareat hunc P. Varinium Glabrum appellatum fuiſſe. meminit etiam P. Varini prætoris Cicero pro Flacco. ubi forte, Varinij, legendum eſt, ut gentis nomen, non familiæ ſit. C. Curio proconſul Dardanos in Thracia domuit. } Hinc Salluſtius hiſtor. lib. II. Nonio auctore. Eodem anno in Macedonia C. Curio principio ueris cum exercitu profectus in Dardaniam, quibus potuit, pecunias coegit.

IN EPITOMEN LIBRI XCVI.

C. Lentulus conſul. } Cn. Lentulus. perſpicue. omnes auctores. L. Gellius, & Q. Arius prætor. Vet. lib. L. Gellius conſul, & Q. Item Plutarchus, & Appianus. Cæterum hic eſt Q. Arrius prætor, qui cum ſucceſſurus eſſet. C. Verri in Sicilia, non ſucceſsit. Pædianus. Sertorius à M. Antonio, & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus eſt. &c. Imperium partium ad Marium translatum eſt. } Locus obſcurus. Nam cum dicat ab Antonio, & Perperna interfectum eſſe Sertorium, addit, Imperium partium tranſlatum eſſe ad Marium. nos autem ab alijs accepimus ad Perpernam perueniſſe, Tolletur igitur omnis obſcuritas, ſi ita legatur. Sertorius à Manio Antonio, &

Marco

Marco Perperna. Item. Imperium partium ad Marcum tranſlatum eſt. Plutarchus enim in Sertorio μάρκον ἀντώνιον uitioſe uocat, pro μάνιον. In ueteribus autem libris eſt. ad Marcum, non ad Marium. Eiuſdem porro conuiuij meminit his uerbis Salluſtius hiſtoriarum lib. III. Sertorius in imo, inter Tarquinium, & dominum Perperna. ex Nonio. Vt frequentius uictor. } Vet. lib. Vel frequentius.

IN EPITOMEN LIB. XCVII.

Caesis inimicorum. } Vet. lib. hoſtium. M. Crassvs, & Cn. Pompeius conſules facti ſunt * ſicut Pompeius, antequam quæſturam gereret ex equite Romano tribuniciam poteſtatem reſtituerunt. } Locus mutilatus, merito aſteriſco notatus. Vetuſti libri nihil uarietatis habent, niſi quod. Facti ſic, ibi eſt. Ex quo colligo ita eſſe legendum. M. Craſſus, & Cn. Pompeius conſules facti, ut Craſſus ex prætura, ſic Pompeius antequam quæſturam gereret, ex equite Romano, tribuniciam poteſtatem reſtituerunt. Eandem enim rem, ut memorabilem edit etiam Appianus lib. primo. hoc modo. ἐς δὲ ὑπατείαν ἄμφω παρήγγελλον. ὁ μὲν ἐστρατηγηκὼς κατὰ τὸν νόμον σύλλα, ὁ δὲ πομπήιος οὔτε στρατηγήσας, οὔτε ταμιεύσας, ἔτος τε ἔχων τέταρτον ἐπὶ τοῖς τριάκοντα. i. Cóſulatum autem ambo ſe petituros eſſe profeſsi ſunt, is quidem, cum prætor ex lege Sullæ fuiſſet, Pompeius autem neque prætura, neque quæſtura perfunctus anno ætatis quarto, & triceſimo. puto tamen legendum ſexto, & triceſimo. Quod quiſque intelliget, qui aut ortum, aut obitum Pompeij cum primo conſulatu eius conferet, Duabus ergo legibus ſolutus eſt, una, quod præturam non geſſerat, altera quod ante annos ętatis legitimos factus eſt. Quare merito pro Pompeio ait Cicero. Quid tam ſingulare, quàm ut ex S. C. legibus ſolutus conſul ante fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? Ivdicia per M. Aurelium Cottam prætorem. } Lege, L. Aurelium. Pædianus enim pro Cornelio. Fuerunt tres fratres C. M. & L. Aurelius Cotta, is qui lege ſua iudicia inter tres ordines communicauit, adeptique ſunt omnes conſulatum.

IN EPITOMEN LIBRI XCVIII.

Lachares filius Mithridatis. } Vet. lib. Machares. Dio. μαχάρης. C. Lentvlvs. } Cn. Lentulus. ut ante. A' qvibvs luſtrum conditum eſt. cenſa ſunt. } Vet. lib. A' quibus luſtro condito cenſa ſunt. L. Metellvs prætor in Cilicia aduerſus piratas proſpere rem geſsit. } Scribe, Sicilia. Hic eſt enim Metellus, qui Verri in Sicilia ſucceſsit. Pædianus. Qvod incendio conſumptum erat, refectum à Q. Catulo dedicatum eſt. } Vet. lib. Quod incendio conſumptum, ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum eſt. Mvltis certaminibus fudit. } Vet. lib. Pluribus prælijs.

Seditio militum tenuit, qui ſequi nolebant, quia legiones Valeriæ impleta à ſe ſtipendia dicentes. Vet. lib. ideſt legiones Valerianæ, quæ impleta à ſe ſtipendia dicentes.

IN EPITOMEN LIBRI XCIX.

Pompeivs Romæ rationem reddit. } Romæ, ſuperuacaneum, præſertim cum dicat per epiſtolas rem eſſe actam. abeſt certe a ueteribus libris.

IN EPITOMEN LIBRI C.

C. Manlivs tribunus pl. } C. Manilius. Cicero pro lege Manilia. Domitis Cretenſib. } Vet. lib. Perdomitis Cretenſibus. Liberas in id tempus inſulæ leges tulit. } Vet. lib. Dedit. Quo uerbo & Cicero, & alij in hoc genere utuntur. Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium. } Vet. lib. Tigraneum Armeniorum, ac deinde inter filium.

IN EPITOMEN LIB. CI.

Phoenicia. } Phœnice. uet. lib. Iberos, Albanos, qui tranſitum minime dabant. } Vet. lib. Albanoſque, qui tranſitum non dabant.

IN EPITOMEN LIB. CII.

A' milite Gallo nomine Bithoco. } Bitœto repono ex Appiano in Mithridatico. βίτοιτον οὖν τινὰ ἰδὼν ἡγεμόνα κελτῶν, πολλὰ μὲν ἐκ τῆς σῆς ἔφη δεξιᾶς ἐς πολεμίους ὠνάμην, ὀνήσομαι δὲ μέγιστον, εἰ νῦν με κατεργάσαιο. Qui ſcripſit de uiris illuſtribus Sithocum nominat. A' qvo, ut iuuaretur, petierat. } Vet. lib. A quo ut adiuuaret ſe petierat. Cethego, & pluribus. } Vet. lib. & pluribus alijs. Incendiis urbis, opprimenda rep. } Vet. lib. Et opprimenda.

IN EPITOMEN LIB. CIII.

CVM exercitu cæſus. } Vet.lib. Cæſus eſt. SACRARIVM, in quod uirum intrare nefas eſt, intraſſet. } Vet. lib. In ſacrarium. CVM'QVE uxorem Metelli pontificis ſtupraviſſet. } Cicero, Plutarchus, Suetonius, omnes denique Cæſaris pontificis Maximi uxorem fuiſſe ſcribunt, non Mettelli. Itaque non eſt credendum in tam nota hiſtoria lapſum eſſe auctorem, uerum, ut multos alios, ſic hunc locum à librarijs eſſe uitiatum. Ego uero ſine dubio legendum eſſe duco, Maximi pontificis. Errandi cauſa orta eſt ex compendioſa ſcriptura. Nam cum paucis literis ſcriptum eſſet. M. pont. imperitus ille, qui deſcripſit interpretatus eſt Metelli, cum Maximi ea uox ſignificaret. CN. Potitius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. } Hic prætor fuit conſule Cicerone, ab eoque, & Salluſtio, C. Pontinus, à Dione γάϊος πομπτῖνος, & πομπτίνιος dicitur. Idem etiam poſt triumphauit ex Gallia. Ego C. Pontinium ſcribo. POMPEIVS de liberis Mithridatis, Tigrane, & Tigranis filio triumphauit, Magnusque à tota concione conſalutatus eſt. } Hæc uerba non puto ſuo loco ſita eſſe. Vt ita ſentiam me impellit, quod Cicero libro I. ad Atticum. Plinius lib. VII. cap. XXVI. & lib. XXXVIII. cap. II. Capitolinorum triumphorum ſcriptores, & reliqua omnia Romanæ hiſtoriæ monumenta loquuntur, Cn. Pompeium de Mithridate, & Aſia triumphaſſe Piſone, & Meſſalla conſulibus. In hac autem epitoma triumphus poſt Gabinij, & Piſonis conſulatum, quo anno Cæſar ſe ſcribit in Galliam ueniſſe, & cum Heluetijs pugnaſſe, id eſt poſt tertium annum collocatur, cum tamen in eadem ante triumphum Pompeii mentio fiat conſpirationis factæ inter Pompeium, & Craſſum, & Cæſarem, quæ Pompeio præſente Romæ ante conſulatum Cæſaris facta eſt. Librarii tamen & hunc errorem fuiſſe pro certo habeo. Nam qui, CN. POMPEIVS &c. erat ſcripturus per incuriam oculis ad Pontinium coniectis, Cn. Pontinius ſcripſit, & quæ ſequuntur. Poſt autem cum intelligeret ſe Pompeij triumphum temere prætermiſiſſe, eundem ipſum in fine Epitome collocaſſe. Eſt autem triumphus Pompeii rebus a Pontinio geſtis anteponendus.

IN EPITOMEN LIB. CIIII.

GALLIA omni expulit. } Vet. lib. Gallia expulit. POMPEIO inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno plebis ingenti gaudio ſenatus, ac uniuerſæ Italiæ ab exilio reductus eſt. } Suſpicor legendum & T. Annio Milone trib. pl. agente. neque enim hoc placet, ne Milonem qui in magiſtratu erat, & legem rogare poterat, oraſſe dicamus, ſed egiſſe, oraſſe autem Pompeium, qui erat priuatus. Excidiſſe autem hanc uocem, propter eam quæ ſimilis ſequitur, INGENTI, puto. QVORVM quidem maxima multitudo. } Vet. lib. Non habent, Quidem. ADMINISTRATIO eiuſdem rei. } Vet. lib. Eius rei. PTOLEMAEVS Aegypti rex ob iniurias, quas patiebantur, à ſuis regno pulſus, Romam uenit. } Vet. lib. Ob iniurias, quas patiebatur à ſuis, regno pulſus Romam uenit.

IN EPITOMEN LIBRI CV.

M. CATONIS tribuni pl. } Lege C. Catonis. ex epiſtolis Ciceronis ad Lentulum. Etenim Lentulo in re Alexandrina maxime aduerſatus eſt. Item ex lib. XXII. Annalium Feneſtellæ intelligitur teſte Nonio. Quod ut magiſtratum tribuni inierunt, C. Cato turbulentus adoleſcens nec imparatus ad dicendum concionibus aſsiduis inuidiam & Ptolemæo ſimul, qui iam profectus ex urbe erat, & P. Lentulo conſuli paranti iam iter concitare ſecundo quidem populi rumore cœpit. QVA prouinciæ conſulares in quinquennium Pompeio Hiſpaniæ, Craſſo Syria. } Lege conſulibus, pro conſulares, ut Pompeium, Craſſumque conſules iterum intelligamus. REIECTO Archelao. } Vet. lib. Eiecto Archelao. IN regnum reduxit Aegypti. } Vet. lib. Reduxit in regnum Aegypti. PROXIMAM partem. } Vet. lib. Et proximam. IN Britanniam parum proſpere tempeſtatibus aduerſis traiecit, iterumque parum felicius. } Lege ex Vet. lib. In Britanniam primum parum proſpere &c. iterum parum felicius. RELIQVAM partem inſulæ in poteſtatem redigit. Vet. lib. aliquam partem. Egregie. Nam ſcribit in Agricola Tacitus, Cæſarem, qui primum in Britanniam legiones Romanas duxit, proſpera pugna terruiſſe incolas, & litoris tantum potitum eſſe.

IN EPITOMEN LIBRI CVI.

GALLORVM multi populi. } Vet. lib. Aliquot populi. COTTA, & T. Aurunculeius legati Cæſaris. } Vet. lib. Cotta & T. Veturius. Apparet tamen legendum, Cotta & Titurius. ſic enim Cæſar lib. III. Q. Titurius, & L. Cotta legati. Deceptus eſt librarius, quod Cottæ nomen Aurunculeius fuit, eodem auctore Cæſare. Item Appianus κόττας, καὶ τιτύριος. EVOCATVS in colloquium ab hoſtibus, ut de pace acturus. } Acturis, & Vet lib. habent, & hiſtoriæ fides poſtulat.

IN EPITOMEN LIB. CVII.

Qvod nemini unquam contigit. } Vet. lib. Quod nulli alij unquam. ſine uoce, contigit. Lex dicta, ut ratio abſentis Cæſaris. } Vet. lib. Lex data. Hinc ego. Lex lata.

IN EPITOMEN LIBRI CIX.

Cvm ſe dimiſſurum exercitum negaret, niſi à Pompeio dimitteretur. Veteres lib. Exercitus. & Dimitterentur. C. cvrionis tribuni plebis primum aduerſus Cæſarem actiones continet. } Vet. lib. Primum aduerſum Cæſarem de populo Romano Cæſare actiones continet. Hinc ego obſeruatione hiſtoriæ ductus. Primum aduerſus Cæſarem, deinde pro Cæſare actiones continet. Id enim omnes tradunt. & maxime Cœlius ad Ciceronem. Quod tibi ſupra ſcripſi, Curionem frigere, iam calet. nam feruentiſsime concerpitur, belliſsime enim quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum,& pro Cæſare loqui cœpit. Ad hanc etiam hiſtoriam pertinere puto uerba quædam Varronis ex lib. IIII. de uita populi Ro. quæ ſunt apud Marcellum. Curio cum id feciſſet, dicebat amicis, ut illi renunciaretur, ſe obſtrigillaturum, ne triumphus decerneretur, aut ne iterum fieret conſul. eſt autem obſtrigillare, obſtare. C. caesar bello inimicos perſequutus cum exercitu in Italiam uenit. } Et ſenſus, & uetuſtæ lectionis auctoritas probant legendum eſſe, perſequuturus. Vniversos'qve eius partium Italia omnino expulit. } Vet. lib. Cæteroſque partium eius Italia expulit.

IN EPITOMEN LIBRI CX.

Relictis in obſidione C. Trebonio. } Vet. lib. Relictis in obſidione urbis eius legatis C. Trebonio. In poteſtatem Cæſaris ſe permiſerunt. } Vet. lib. Poteſtati Cæſaris ſe. Male contra Pompeianos in Illyrico captus eſt. In poteſtatem inimicorum. } Vet. lib. Hoſtium.

C. cvrio legatus Cæſaris cum aduerſus Pompeianatum partium ducem Varronem pugnaſſet. } Vet. lib. Cum proſpere aduerſus. Porro autem Varum, non Varronem legendum. Hic eſt enim Atius Varus, qui in Africa ſtetit contra Cæſarem. Eadem labes eſt in bello Cæſaris apud Florum. Pulſo, inquit, fugatoque Varrone, Varum autem habent Cæſar, Dio, Plutarchus, reliqui. Sic in oratione. Antequam iret in exilium legitur, Q. Varroni trib. pl. pro Q. Vario. Sic in oratione pro P. Sulla. Nemo T. Coruncano, nemo Curioni, nemo huic ipſi C. Mario, cum ei multi inuiderent, obiecit. Ti. Comucanio, & C. Curio, legendum. nominat enim nouos homines Coruncanium, & Curium æquales. ut al'as facit.

IN EPITOMEN LIB. CXI.

C. caecilivs Rufus cum ſeditiones in urbe quam maxime concitaret, nouarum tabularum ſpe ſolicitata plebe. } Lege, M. Cœlius Rufus. Eſt enim is, de quo Cæſar lib. III. belli ciuilis ait. Iiſdem temporibus Romæ M. Cœlius Rufus prætor cauſa debitorum ſuſcepta initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonij prætoris urbani ſellam collocauit. & Velleius. M. Cœlius in pretura nouarum tabularum auctor extitit. Item idem Cœlius in epiſtola ad Ciceronem. Tolle, Quam maxime, ex uet. lib. Cn. Pompeius ad Brunduſium obſeſſus à Cæſare. } Quid eſt tam nouum, quàm Pompeium obſeſſum à Cæſare ad Brunduſium. In uet. lib. eſt ad Dyrrhachium. atque idem tradunt omnes hiſtoriæ. Q. Catuli prætoris. } Lege Q. Caſsij. ut in Emendationum libris correximus ex Dione.

IN EPITOMEN LIB. CXII.

Actore Theodoro. } Vet. lib. Theodoto. Plutarchus. Dio, & cæteri Θεόδοτον. Bellvm à Cn. Domitio contra Phraatem Parthum proſpere geſtum continet. } Domitius hic legatus Cæſaris cum Pharnace Ponti rege male rem geſsit. Ex quo apparet, legendum eſſe, contra Pharnacem parum proſpere. Ita enim Appianus lib. II. φαρνάκης δομιτίῳ καίσαρος στρατηγῷ συνενεχθεὶς ἐς μάχην, ἐνενίκει πάνυ λαμπρῶς, & Dio lib. XLII. καίσαρ γναῖον δομίτιον καλβῖνον ἔπεμψε, τήν τε ἀσίαν οἱ, καὶ τὰ ἐκείνῃ στρατόπεδα προστάξας λαβεῖν. καὶ ὃς τὸν δηϊόταρον καὶ τὸν ἀριοβαρζάνην προσλαβὼν ἤλασεν εὐθὺς ἐπὶ τὸν φαρνάκην, καὶ συμβαλὼν ἡττήθη.

IN EPITOMEN LIB. CXIII.

Catone, cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. } Imperium, uacat. ſubauditur enim ex priore membro. Vet. lib. Pompeii. Magni filius. } Vet. lib. Inde Pompeius Magni filius.

IN EPITOMEN LIBRI CXIIII.

Et relicto à legione. } Et, uacat Vet. lib. Occiso'qve eo Cæſar Scipionem. } Nouum

principium

principium orationis à uoce, Cæſar faciendum eſt. REBELLANTES uicit.} Vet. lib. Rebellantes prælio uicit.

IN EPITOMEN LIB. CXV.

SPECTACVLA edidit.} Vet. lib. Dedit. FRVI minime potuit.} Vet. lib. Non potuit. P. MAGIO Chilone.} Cn. Magio. Ex epiſtols Seruij ad Ciceronem. CENSA ſunt ciuium capita centum quinquaginta millia.} Numerus hic quanquam ualde imminutus eſt, tamen bene habet. Scribit enim Dio pro duabus, & triginta myriadibus ciuium; quæ ante bellum ciuile cenſæ ſunt quindecim tantum cenſas hoc tempore, reliquis bello ciuili abſumptis. & Appianus ait uix dimidiam partem ciuium, quæ ante ciuile bellum cenſebatur eſſe cenſam. PROFECTVS in Hiſpaniam contra Sex. Pompeium:} Vet. lib. Profectusque in Hiſpaniam aduerſus Cn. Pompeium. Recte. erat enim maior natu Cneus, quàm Sextus. POMPEIVS Sex. effugit.} Vet. lib. Sex. Pompeius effugit.

IN EPITOMEN LIBRI CXVI.

MVLTI, quam maximique honores.} Vet. lib. Plurimi, maximique. MINVCIAE aſſurrexit.} Vet. lib. Non aſſurrexit. M. BRVTVS, & C. Trebonius, & C. Caſsius, & ex Cæſaris partibus D. Brutus.} Vet. lib. M. Brutus, & C. Caſsius, & ex Cæſaris partibus D. Brutus, & C. Trebonius. Idem cæteri. C. OCTAVIVS ex ſorore nepos.} Quanquam Plutarchus in Antonio & Dio idem ſcribunt (ſcribunt autem ὀκτάβιον τῆς ἀτίας τῆς τοῦ καίσαρος ἀδελφῆς υἱὸν, i. Atiæ ſororis Cæſaris Octauium filium fuiſſe,) tamen portentum dicit, qui ita dicit. Qui enim fieri poteſt, ut Octauius nepos ſit Cæſaris ex ſorore, qui Atiæ, quæ fuit Iuliæ ſororis Cæſaris filia, natus ſit? quanquam apud eos mendum eſſe ſuſpicor. ἀδελφῆς, pro ἀδελφιδῆς. neque enim Atia ſoror Cæſaris, ſed ſororis filia fuit. Itaque in Bruto ait Plutarchus. ὄντος μὲν ἐκ τῆς ἀδελφιδῆς καίσαρος. Ergo ſororia nepos legendum, ut uet. lib. habent, atque ut Velleius, Suetonius & alij tradiderunt. Appianus τῆς ἀδελφῆς θυγατριδοῦν uocant. i. ſororis nepotem ex filia. IN campum Martium ferretur.} Vet. lib. Deferretur. CHAMACES humilimæ ſortis homo.} Appianus hunc ἀμάτιον uocat. Sic enim ait ἀμάτιος ὁ ψευδομάριος· μαρίῳ γὰρ ὑπεκρίνετο υἱωνὸς εἶναι. Ex eo apparet legendum hoc loco. C. Amatius. Mouet tamen, quod Valerius lib. IX. hunc Erophilum Equarium medicum nominat.

IN EPITOMEN LIBRI CXVII.

OMNIBVSQVE proſperis exceptus.} Vet. lib. Ominibusque. Ea uero omina quæ fuerint, Obſequens, & Dio. lib. XLV. & Velleius tradunt. Cum enim urbem intraret ſolis orbis ſuper caput eius curuatus, rotundatusque in colorem arcus uelut coronam tanti mox uiri capiti imponens, conſpectus eſt. IN confuſione rerum, ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit.} Ne hoc quidem quenquam alias legiſſe opinor, Lepidum pontificem maximum ab Octauio, ubi primum Apollonia redijt, interemptum; immo uero ne id quidem Epitomarum ſcriptor ſcripſit. Nam infra ait. M. Lepidum ab Octauio abrogato triumuiratus honore uitam impetraſſe. Eſt ergo locus mirum in modum uitiatus. Vetus liber ueſtigia aliqua continet, quibus ad germanam lectionem peruenire ualeamus. ſic, In confuſione rerum, ac tumultuum Lepidum pontificem tum Maximum interfecit. Hinc ego. In confuſione rerum, ac tumultu M. Lepidus pontificatum Maximum intercepit. Confirmat autem hanc lectionem Velleius, qui lib. II. ait. Lepidus in locum C. Cæſaris mortui pontifex Maximus furto creatus. TVLISSET per uim. Vet. lib. Per uim tuliſſet. AVVNCVLI percuſſores.} Auunculi magni dicendum erat. Ita tamen etiam Suetonius, Nihil conuenientius quàm necẽ auunculi uindicare. MAGNIS iniurijs affecit. Cæſar ut ſibi, & reip.} Melius concluditur hæc tota oratio in uet. lib. ita. magnis iniurijs affeciſſet, Cæſar & ſibi, & reip. DEINDE plures.} Vet. lib. Deinde & complures. ET ad Cæſarem.} Dele, &, ex uet. lib.

IN EPITOMEN LIBRI CXVIII.

C. CAESARI, qui primus reip. arma ſumpſerat pro populo Rom. imperium a ſenatu datum eſt cum conſularibus ornamentis.} Hic locus mire deprauatus eſt, cum tamen non uideatur. Me ut uitiatum eſſe, atque ita legendum eſſe crederem Cicero admonuit. qui pro rep. arma ſumpſerat, proprætoria imperium à ſenatu datum eſt. Nam Cicero in ſenatu, V. in Antonium, ita ait de Octauio. demus igitur imperium Cæſari, ſine quo res militaris adminiſtrari, teneri exercitus, bellum geri non poteſt, ſit pro prætore eo iure, quo qui optimo. &c. Vox, prætoris, in, populo Romano, mutata eſt ob eam cauſam, quam ſæpe alias. Eadem macula fœdauit quoque Velleium lib. II. cum ait Eum ſenatus honoratum equeſtri ſtatua pro P. R. una cum conſulibus des. Hirtio & Panſa bellum cum Antonio gerere iuſsit. ubi legendum eſt proprætore. Quod autem ſcriptum eſt. Conſularibus ornamentis, mallem præ

torijs. Nam & græci Plutarchus, Appian. Dio στρατηγικὰ κόσμια decreta tradunt. & Cicero decernit, ſenatorem eum eſſe, ſententiamque loco prætorio dicere.

IN EPITOMEN LIBRI CXIX.

A. HIRCIVS. } Hirtius. Cap. conſules. & græci. ἵρτιος. QVI poſt uictoriam ſuam in inimicorum caſtris ceciderat. } Vet. lib. qui poſt uictoriam in hoſtium caſtris ceciderat. CVM annos XVIII haberet, conſul creatus eſt. } Vet. lib annos XIX. recte. eſt enim natus Octauius conſule Cicerone IX. Kal. Octob. auctore Suetonio. Conſul factus eſt Panſa, & Hirtio conſulibus interfectis X. Cal. Octob. Quæ ſumma annorum eſt uiginti, uno die minus. Quare qui XIX. annos ſcribunt, integros accipiunt, qui uiginti, imperfectos. Optime autem omnium Velleius, qui ait Conſulatum iniit Cæſar pridie, quam XX annos impleret, X. cal. Octob. cum collega Q. Pedio.

IN EPITOMEN LIBRI CXX.

CVI ſenatus, ut perſequeretur Antonium mandauit. } Vet. lib. Mandauerat. D. CAESAR pacem cum Antonio, & Lepido fecit, ita ut treſuiri reip. conſtituendæ quidem per quinquennium præeſſent, ipſe Lepidus, & Antonius ſtatuerunt. ut ſuos quiſque inimicos proſcriberent, } Nihil purius poteſt eſſe uetere huius loci lectione. Ita ut III. uiri reip. conſtituendæ per quinquennium eſſent ipſe, & Lepidus, & Antonius, & ut ſuos quiſque. Sic enim pacis conditiones fuerunt duæ, Triumuiratus & inimicorum proſcriptio. NOMINA fuerant. } fuerunt Vet. lib. L. CAESARIS Antonij auunculi, M. Ciceronis. } Vet. lib. & M. Ciceronis. item Huius occiſi. non cuius occiſi. CAPVT quoque eum manu. } Vet. lib. Caput cum manu. At Liuius tamen inter duas manus poſitum ſcripſit. Verba eius ſunt apud Senecam lib. primo declamationum, ita. Ita relatum caput ad Antonium iuſſuque eius inter duas manus in roſtris poſitum. in iiſdem uerbis nulla Popillij mentio eſt.

IN EPITOMEN LIBRI CXXII.

M. MESSALLAE Publicolam fratrem iunctum communi conſilio condemnauerunt. } Vet. lib. Victum communi concilio condonauerunt. & recte, Idem enim Dio. lib. XLVII. Βρούτῳ τε γέλλιος ὁ ποπλικόλας ἐπεβούλευσε. ὁ δὲ δὴ γέλλιος ἐφωράθη· ἔπαθε δὲ οὐδέν· ὁ γὰρ βροῦτος ἐκεῖνόν τε ἐν τοῖς φιλτάτοις ἀεὶ νομίσας εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μάρκον μεσσάλαν πάνυ τῷ καίσαρι προσκείμενον εἰδώς, ἀφῆκεν αὐτόν.

IN EPITOMEN LIBRI CXXIII.

OCCISOQVE à Pompeio A. Bithynico prætore. } Vet. lib. Occiſoque A. Pompeio Bithynico prætore. Sic autem ipſe uocabatur, ut omnia Ro. monumenta loquuntur. SALVIDIENVM legatum. } Vet. lib. Q. Saluidienum legatum. Suetonius in Auguſto. Saluidienium Rufum. Quare Q. Saluidienium lego.

IN EPITOMEN LIBRI CXXVIII.

ALTERO deinde prælio uictus M. Brutus, & ipſe uitam finiuit, exorato Stratone fugæ comite, ut ſibi gladium addiceret, annorum erat ætatis XL. Inter quos Q. Hortenſius occiſus eſt. } Locum hunc mancum eſſe ſemper ſuſpicatus ſum: nec me feſellit opinio, ubi & ueteres libros & huius hiſtoriæ ſcriptores conferre cœpi. In Vet. lib. Ita eſt. adijceret. annorum circiter XL. ita ut duæ uoces abſint. Erat, & Aetatis. Hinc ego. Idemque fecerunt principum Romanorum circiter XL. Inter quos. Q. Hortenſius occiſus eſt. Qui enim cum Bruto mortem oppetierunt, tradit, quorum alios ſibi met, ut Brutus fecerat, necem conſciuiſſe ait, alios autem ut Hortenſium ab inimicis eſſe interfectos. Hanc rem ſic Velleius lib. II. Non aliud Bellum cruentius cæde clariſſimorum uirorum fuit. Tum Catonis filius cecidit. Eadem Lucullum, Hortenſiumque eminentiſſimorum ciuium filios fortuna abſtulit. Nam Varro ad ludibrium moriturus Antonij digna illo, ac uera de exercitu eius magna cum libertate ominatus eſt. Druſus Liuius Iuliæ auguſtæ pater, & Varus Quintilius ne tentata quidem hoſtis miſericordia, alter ſeſe ipſe in tabernaculo interemit, Varus autem liberti, quem id facere coegerat, manu iugulatus eſt. Item Dio multo apertius. lib. XLVII. τῶν δ' ἀνδρῶν τῶν πρώτων τῶν ἀρχάς τινας ἐχόντων, ἢ καὶ ἐκ τῶν σφαγέων, τῶν τε ἐπικεκηρυγμένων ἔτι ὄντων, οἱ μὲν πλείους ἑαυτοὺς παραχρῆμα ἀπέκτειναν, ἢ ἁλόντες, ὥσπερ καὶ ὁ φαβώνιος ἐσφάγησαν. Ex principibus autem uiris, quique magiſtratus aliquos geſſerant, aut etiam ex interfectoribus, & ijs, qui adhuc proſcripti erant, pleríque ſibimet ipſis ſtatim mortem conſciuerunt, aut capti, ut Fauonius, interfecti ſunt.

IN EPITOMEN LIBRI CXXV.

Cvm grandi periculo. ʒ Vet. lib. Graui. M. Lepido, qui cuſtodiæ urbis cum exercitu præerat, ſeſſo. ʒ Vet. lib. Fuſo.

IN EPITOMEN LIB. CXXVIII.

Didio Saxa M. Antonij legato. ʒ Vet. lib. Decidio Saxa. item Cicero XIII Philip. Decidium Saxam Antonij Satelligem commemorat. Annonae commeatum impediret. ʒ Vet. lib. Annonæ commercium. Bella geſta continet. ʒ Vet. lib. Bella ibi geſta.

IN EPITOMEN LIBRI CXXIX.

P. Ventidius legatus. ʒ Vet. lib. P. Ventidius. ita cæteri. Parthos in Syria uicit. ʒ Vet. lib. Prælio uicit. Ivdaeorvm quoque legati ab Antonio interempti ſunt. ʒ Vet. lib. Iudæi quoque à legatis Antonij ſubacti ſunt.

IN EPITOMEN LIB. LVI.

Ita ut duarum claſsium, Cæſaris altera, cui Agrippa præerat, uinceret. ʒ Vet lib. Vt ex duabus Cæſaris claſsibus, altera, cui Agrippa præerat. Expositi in terram in quam maximo periculo eſſent. ʒ Vet. lib. Expoſiti in terram milites in maximo periculo eſſent. M. Lepidvs ex Africa, velut ad ſocietatem belli contra Sex. Pompeium à Cæſare gerendi traiecerat, ei bellum quoque cum Cæſar inferret, relictus ab exercitu, abrógato triumuiratus honore uitam impetrauit. ʒ Hæc uerba ſententiam continent, & à ueterum librorum, & ab hiſtoriæ huius fide alienam. Sic igitur corrige ex uet. lib. & Dione lib. XLIX. & alijs. M. Lepidus, qui ex Africa uelut ad ſocietatem belli contra Sex. Pompeium à Cæſare gerendi traiecerat, cum bellum Cæſari quoque inferret, relictus &c. Nemine ante eum habitus eſt. ʒ Vet. lib. Erat.

IN EPITOMEN LIBRI CXXXI.

A' legatis eius oppreſſus eſt. ʒ Vet. lib. Oppreſſus à legatis eius occiſus eſt.

IN EPITOMEN LIBRI CXXXIII.

Caesaris Alexandria in poteſtatem redacta. Cleopatra ne in arbitrium uictoris ueniret, uoluntaria morte occubuit. In urbem reuerſus tres triumphos egit. ʒ Hæc uerba male interpuncta ex auctoritate manuſcripti libri ita debent diſpungi, & legi. Cæſar Alexandria in poteſtatem redacta, Cleopatra ne in arbitrium uictoris ueniret, defuncta in urbem reuerſus &c. ſunt enim hæc omnia una periodo connectenda. Tertivm ex Cleopatra. ʒ Scribe de Cleopatra. Dicimus enim triumphare ex prouincia, non autem, ex Rege, ſed de Rege. Imposito fine bellis ciuilibus altero, & trigeſimo anno. ʒ Lege, altero, & uigeſimo. non ſolum quia ita eſt in ueteribus libris, ſed etiam quia hiſtoriæ ueritas id poſtulat. Nam à Lentulo, & Marcello conſulibus, quibus ciuilia arma primum ſumpta ſunt, uſque ad Cæſarem V, & Sex Apuleium conſules, quibus poſita ſunt, tot anni numerantur. Velleius lib. II. Viceſimo anno finita bella ciuilia.

IN EPITOMEN LIB. CXXXIIII.

Cvm ille conuentum Narbone egit. ʒ Vet. lib. Narbone ageret.. Bellvm contra Baſtarnas, & Mæſos, & alias gentes à M. Craſſo refertur. ʒ Vet. lib. A' M. Craſſo geſtum refertur.

IN EPITOMEN LIBRI CXXXV.

Ante hunc librum inuenio in libro manuſcripto album interuallum eſſe relictum, cum his uerbis. Generaliter, & communiter hic eſt defectus quorundam librorum. Duos autem libros deeſſe puto eos, qui numerum expleant librorum centum quadraginta duorum, quos Petrarca à Liuio ſcriptos eſſe ait. Itaque hunc librum CXXXVIII appello. atque ita deinceps reliquos. Deſideratur ergo epitome lib. CXXXVI, & CXXXVII. Quod ex his rationibus colligitur. Cenſorinus ait Liuiũ lib. CXXXVI ludos quintos ſæculares tradidiſſe. quos fecit Auguſtus, qui facti ſunt Cenſorino ipſo, & Dione, & alijs auctoribus, C. Furnio, & C. Iunio Silano conſulibus. Eſt autem uериſimile eum, qui ſcripſit epitomas,

quamuis exiliter eas, ac tenuiter ſcripſerit, uerbum etiam eorum ludorum, ut rei maxime memorabilis fuiſſe facturum, quemadmodum ante quartorum ludorum fecerit. In libro autem CXXXVI uulgato, nulla eorum mentio fit. Nam de Rhetia uicta à Tiberio, & Druſo agitur, quod bellum geſtum eſt Druſo, & Piſone conſulibus, ut ait Dio, i. biennio poſtquam ludi ſæculares editi fuerant. Accedit quod Hiſpani, & Salaſsi in libro CXXXV Cæſare VIII, & Silano conſulibus, auctore Dione, ſubacti traduntur, ideſt anno DCCXXV ab urbe condita. Si igitur in libro CXXXV res explicantur geſtæ anno DCCXXV, in eo autem, qui ſequitur de Rhetia agitur, quæ uicta fuit anno DCCXXXV, ſane apparet prætermitti res geſtas nouem annorum, qui interiecti ſunt, multasque nobiles, ac memorabiles actiones præteriri. ubi enim de templo Iani ab Auguſto clauſo? ubi de tribunicia poteſtate auguſto data. Ergo duos libros medios intercidiſſe credendum eſt.

IN EPITOMEN LIBRI CXXXIX.

ARA Cæſari. } Vet. lib. Ara D. Cæſari. DEDICATA, ſacerdoteque creato. } Vet. lib. Dedicatur, ſacerdote creato.

IN EPITOMEN LIBRI CXL.

THRACES domiti à Scipione. } Lego, à L. Piſone. is enim cum Pamphyliæ præeſſet hoc bellum geſsit. Dio lib. LIIII. Florus etiam & Velleius Thraecas à L. Piſone perdomitos ſcribunt. CAVCI. } Cauci, & Chatti in Germania ſunt. Dio tamen Chattos ait uictos eſſe à Druſo, itemque Florus. Velleius & Caucos, & Chattos à Tiberio ſubactos tradit.

IN EPITOMEN LIBRI CXLI.

THEATRVM & porticus eius nomini dicata. } Vet. lib. Nomine. i. æque atque ſi ille dicaſſet, Marcelli theatrum, & porticus appellata.

IN EPITOMEN LIBRI CXLII.

NVNCIO ualetudinis euocatus. } Vet. lib. Valetudinis eius. RAPTIM occurrerat. } Vet. lib. Accucurrerat. ROMAM reuectum. } Corpus Druſi Romam peruectum à Nerone fratre dicitur in manuſcripto. Dio etiam. καὶ ἀποθανόντα ἐς ῥώμην ἐκόμισε. Tiberius autem non eò Roma uenit, ſed ex Pannonia auctore Dione. Quare peruectum placet. LAVDATVS à Cæſare. } Vet. lib. Laudatus eſt à Cæſare. IN C. Iulij tumulo conditum. } Auguſti eſt intelligendum. Nam inquit Dio. ἐς τὸ τοῦ αὐγούστου μνημεῖον κατετέθη.

FINIS.

CAROLI SIGONII CHRONOLOGIA, IN T. LIVII HISTORIAS AB VRBE CONDITA.

REGES.

Romulus regnat annos XXXVIII.
Interreges regnat annum I.
Numa Pompilius. annos XLIII.
Tullus Hoſtilius. annos XXXII.
Ancus Marcius. annos XXIIII.
L. Tarquinius Priſcus. annos XXXVIII.
Ser. Tullius. annos XLIIII.
L. Tarquinius Superbus. annos XXV.

CONSVLES.

245	L. Iunius Brutus.	L. Tarquinius Collatinus.
	Sp. Lucretius Tricipitinus.	P. Valerius Poplicola.
	M. Horatius Puluillus.	
246	P. Valerius II.	T. Lucretius.
247	P. Lucretius.	P. Valerius Poplicola III.
248	Sp. Lartius.	T. Herminius.
249	M. Valerius.	P. Puſtumius.
250	P. Valerius IIII.	T. Lucretius.
251	Agrippa Menenius.	P. Poſtumius.
252	Opiter Virginius.	Sp. Caſsius.
253	Poſtumus Cominius.	T. Lartius.
254	Ser. Sulpicius.	M. Tullius.
255	C. Vetuſius.	T. Aebutius.
256	Q. Clœlius.	T. Lartius.
257	A. Sempronius.	M. Minucius.
258	A. Poſtumius.	T. Virginius.
259	Ap. Claudius.	P. Seruilius.
260	A. Virginius.	T. Vetuſius.
261	Sp. Caſsius.	Poſtumus Cominius.
262	T. Geganius.	P. Minucius.
263	M. Minucius.	A. Sempronius.
264	Sp. Nautius.	Sex. Furius.
265	T. Sicinius.	C. Aquillius.
266	Sp. Caſsius.	Proculus Virginius.
267	Ser. Cornelius.	Q. Fabius.
268	L. Aemilius.	K. Furius.
269	M. Fabius.	L. Valerius.
270	Q. Fabius.	C. Iulius.
271	K. Fabius.	Sp. Furius.
272	M. Fabius.	Cn. Manlius.
273	K. Fabius.	T. Virginius.
274	L. Aemilius.	C. Seruilius.
275	C. Horatius.	T. Menenius.
276	A. Virginius.	Sp. Seruilius.
277	C. Nautius.	P. Valerius.
278	L. Furius.	A. Manlius.
279	L. Aemilius.	Opiter Virginius. uel Vopiſcus Iulius.
280	L. Pinarius.	P. Furius.
281	Ap. Claudius Ap. F.	T. Quintius.
282	L. Valerius.	Ti. Aemilius.
283	T. Numicius Priſcus.	A. Virginius.

284	T. Quintius.	P. Seruilius.
285	Ti. Aemilius.	Q. Fabius.
286	Q. Seruilius.	Sp. Poſtumius.
287	Q. Fabius.	T. Quintius.
288	A. Poſtumius Albus.	Sp. Furius Fuſus.
289	L. Aebutius.	P. Seruilius.
290	L. Lucretius Tricipitinus.	T. Veturius Geminus.
291	P. Volumnius.	Ser. Sulpicius.
292	C. Claudius Ap. F.	P. Valerius Poplicola.
293	Q. Fabius Vibulanus III.	L. Cornelius Maluginenſis.
294	L. Minucius.	C. Nautius.
295	Q. Minucius.	C. Horatius Puluillus.
296	M. Valerius.	Sp. Virginius.
297	T. Romilius.	Sp. Veturius.
298	Sp. Tarpeius.	A. Aterius.
299	P. Curatius.	Sex. Quinctilius.
300	T. Menenius.	P. Seſtius Capitolinus.
301	Ap. Claudius.	T. Genucius.

DECEMVIRI CONSVLARES.

	Ap. Claudius.	Sp. Poſtumius Albus.
	T. Genucius.	Ser. Sulpicius.
	P. Seſtius.	T. Romilius.
	Sp. Veturius.	P. Curatius.
	C. Iulius.	A. Manlius.
	Ap. Claudius II.	Q. Fabius.
	M. Cornelius.	M. Rabuleius.
302	L. Minucius.	Q. Pœtelius.
	T. Antonius.	K. Duilius.
	M. Sergius.	Sp. Oppius.
303	Iidem Decemuiri per uim in hunc annum continuarunt.	
304	L. Valerius.	M. Horatius.
305	Iidem conſules continuaſſe uidentur in hunc annum.	
306	Lar Herminius.	T. Virginius Cœlimontanus.
307	M. Geganius Macerinus.	C. Iulius.
308	T. Quintius Capitolinus IIII.	Agrippa Furius.
309	M. Genucius.	C. Curtius.
	A. Sempronius Atratinus.	Trib. mil. cons. pot. abdicarunt. In Eorum L. F. ſunt cos.
310	T. Clœlius.	
	L. Atilius.	
	L. Papirius Mugillanus.	L. Sempronius Atratinus.
311	M. Geganius Macerinus. II.	T. Quintius Capitolinus V.
312	M. Fabius Vibulanus.	Poſtumus Aebutius Cornicen.
313	C. Furius Pacilus.	M. Papirius Craſſus.
314	Proculus Geganius Macerin.	L. Menenius Lanatus.
315	T. Quintius Capitolin. VI.	Agrippa Menenius Lanatus.
	Mam. Aemilius.	
316	L. Quintius Cincinnati F.	Tribuni mil. cons. poteſt.
	L. Iulius.	
317	M. Geganius Macerinus III.	L. Sergius Fidenas.
318	M. Cornelius Maluginenſis.	L. Papirius Craſſus.
319	C. Iulius II.	L. Virginius.
320	C. Iulius III. uel M. Manlius.	L. Virginius II. uel Q. Sulpicius.
	M. Fabius Vibulanus.	
321	L. Sergius Fidenas.	Tib. mil. cons. pot.
	M. Foslius.	

		L. Pinarius Mamercus.	
	322	L. Furius Medullinus. Sp. Poſtumius Albus.	Trib. mil. cons. pot.
	323	T. Quintius. L. F. Cincinnat. Pennus.	C. Julius mento.
	324	L. Papirius Craſſus.	L. Iulius.
	325	L. Sergius Fidenas II.	Hoſtus Lucretius Tricipitinus.
	326	A. Cornelius coſſus.	T. Q. Pennus II.
	327	C. Seruilius Ahala.	L. Papirius Mugillanus.
	328	T. Quinctius Pennus. M. Poſtumius.	C. Furius. A. Cornelius Coſſus.
	329	A. Sempronius Atratinus. L. Quinctius Cincinnatus.	L. Furius Medullinus. L. Horatius Barbatus.
	330	Ap. Claudius Craſs. xuiri F. Sp. Nautius Rutilus.	L. Sergius Fidenas. Sex. Iulius Iulus.
	331	C. Sempronius Atratinus.	Q. Fabius Vibulanus.
	332	L. Manlius Capitolinus. Q. Antonius Merenda.	L. Papirius Mugillanus. L. Seruilius Structus.
	333	T. Quinctius Capitolinus. Capit. F.	N. Fabius Vibulanus.
	334	Interreges uno anno regnarunt.	
Tr. mil.	335	L. Quinctius Cincinnatus III. M. Manlius.	L. Furius Medullinus II. A. Sempronius Atratinus.
Tr. mil.	336	Agrippa Menenius Lanatus. Sp. Nautius.	P. Lucretius Tricipitinus. C. Seruilius.
Tr. mil.	337	L. Sergius Fidenas. M. Papirius Mugillanus. C. Seruilius Prisci F.	Trib. mil. cons. pot.
Tr. mil.	338	Agrippa Menenius Lanatus. P. Lucretius Tricipitinus.	L. Seruilius Structus II. Sp. Veturius Craſſus.
Tr. mil.	339	A. Sempronius Atratinus III. M. Papirius Mugillanus II.	Sp. Nautius Rutilus II. Q. Fabius Vibulanus.
Tr. mil.	340	P. Cornelius Coſſus. C. Valerius Potitus.	*. Quintius Cincinnatus. N. Fabius Vibulanus.
Tr. mil.	341	Cn. Cornelius Coſſus. Q. Fabius Vibulanus II.	L. Valerius Potitus. P. Poſtumius Regillenſis.
	342	A. Cornelius Coſſus.	L. Furius Medullinus.
	343	Q. Fabius Ambuſtus.	C. Furius Pacilus.
	344	M. Papirius.	C. Nautius Rutilus.
	345	Mr. Aemilius.	C. Valerius.
	346	Cn. Cornelius Coſſus.	L. Furius Medellinus II.
	347	C. Iulius Iulus. P. Cornelius Coſſus. C. Seruilius Ahala.	Trib. mil. Coſ. pot.
Tr. mil.	348	L. Furius Medullinus II. N. Fabius Vibulanus II.	C. Valerius Potitus II. C. Seruilius Ahala II.
Tr. mil.	349	P. Cornelius Coſſus. Cn. Cornelius Coſſus.	N. Fabius Ambuſtus. L. Valerius Potitus.
Tr. mil.	350	T. Quinctius Capitolinus. Q. Quinctius Cincinnatus. C. Iulius Iulus. II. C. Valerius Potius III.	A. Manlius. L. Furius Medullinus III. M. Aemilius Mamercinus. Cn. Cornelius Coſſus.

Tr. mil.	351	M'. Sergius Fidenas. P. Cornelius Maluginenſis.	K. Fabius Ambuſtus. Sp. Nautius Rutilus II.
Tr. mil.	352	M'. Aemilius Mamercinus II. L. Valerius Potitus III. Ap. Claudius Craſſus. M. Furius Camillus.	M'. Quinctilius Varus. L. Iulius Iulus. M. Poſtumius. M. Poſtumius Albinus.
Tr. mil.	353	C. Seruilius Ahala III. Q. Seruilius. L. Virginius.	Q. Sulpicius. A. Manlius II. M'. Sergius II.
Tr. mil.	354	L. Valerius Potitus IIII. M. Furius Camillus. M. Aemilius Mamercinus III.	Cn. Cornelius Coſſus. K. Fabius Ambuſtus. L. Iulius Iulus.
Tr. mil.	355	P. Licinius Caluus. L. Titinius. L. Furius Medullinus.	P. Mænius. P. Mælius. L. Publilius Vulſcus.
Tr. mil.	356	M. Veturius. C. Duilius. Cn. Genucius.	M. Pomponius. Volero Publilius. L. Atilius.
Tr. mil.	357	L. Valerius Potitus V. M. Valerius Maximus. M. Furius Camillus III.	L. Furius Medullinus III. Q. Seruilius Fidenas II. Q. Sulpicius Camerinus. II.
Tr. mil.	358	L. Iulius Iulus. L. Furius Medullinus IIII. L. Sergius Fidenas.	A. Poſtumius Regillenſis. P. Cornelius Maluginenſis. A. Manlius.
Tr. mil.	359	P. Licinius P. F. Caluus. P. Mænius II. Cn. Genucius II.	L. Titinius II. P. Mælius II. L. Atilius II.
Tr. mil.	360	P. Cornelius Coſſus. K. Fabius Ambuſtus III. M. Valerius Maximus II.	P. Cornelius Scipio. L. Furius Medullinus V. Q. Seruilius III.
Tr. mil.	361	L. Furius Medullinus VI. C. Aemilius. L. Valerius Poplicola.	Sp. Poſtumius. P. Cornelius II. M. Furius Camillus.
	362	L. Lucretius Flauus.	Ser. Sulpicius Camerinus.
	363	L. Valerius Potitus.	M. Manlius Capitolinus.
Tr. mil.	364	L. Lucretius. Ser. Sulpicius. M. Aemilius.	L. Furius Medullinus VII. Agrippa Furius. C. Aemilius II.
Tr. mil.	365	Q. Fabius Ambuſtus. Duo fratres Q. Fabij. Ambuſti.	Q. Sulpicius Longus. Q. Seruilius IIII. Ser. Cornelius Maluginenſis.
	366	M. Furius Camillus Dictaturam continuauit in hunc annum.	
Tr. mil.	367	L. Valerius Poplicola II. L. Virginius. P. Cornelius.	A. Manlius. L. Aemilius. L. Poſtumius.
Tr. mil.	368	T. Quinctius Cincinnatus. Q. Seruilius Fidenas V. L. Iulius Iulus.	L. Aquillius Coruus. L. Lucretius Tricipitinus. Ser. Sulpicius Rufus.
Tr. mil.	369	L. Papirius. L. Aemilius II. L. Menenius.	C. Sergius. C. Cornelius. L. Valerius Poplicola III.

		M. Furius Camillus.	L. Horatius Puluillus.	
Tr. mil.	370	Ser. Cornelius Maluginenſis.	L. Quinctius Cincinnatus.	
		Q. Seruilius Fidenas VI.	P. Valerius.	
		A. Manlius.	L. Quinctius Capitolinus.	
Tr. mil.	371	P. Cornelius.	L. Papirius Curſor II.	
		T. Quinctius Capitolinus.	C. Sergius II.	
		Ser. Cornelius Malugin. III.	P. Valerius Potitus II.	
Tr. mil.	372	M. Furius Camillus V.	Ser. Sulpicius Rufus II.	
		C. Papirius Craſſus.	T. Quinctius Cincinnatus II.	
		L. Valerius IIII.	L. Lucretius.	
Tr. mil.	373	A. Manlius III.	L. Aemilius.	
		Ser. Sulpicius III.	M. Trebonius.	
		Sp. Papirius.	Q. Seruilius.	
Tr. mil.	374	L. Papirius.	C. Sulpicius.	
		Ser. Cornelius IIII.	L. Aemilius IIII.	
		M. Furius Camillus VI.	L. Furius.	
Tr. mil.	375	A. Poſtumius Regillenſis.	L. Lucretius.	
		L. Poſtumius Regillenſis.	M. Fabius Ambuſtus.	
		L. Valerius V.	L. Menenius II.	
Tr. mil.	376	P. Valerius III.	P. Papirius.	
		C. Sergius III.	Ser. Cornelius Maluginenſis.	
		P. Manlius.	C. Sextilius.	
Tr. mil.	377	C. Manlius.	M. Albinius.	
		L. Iulius.	L. Antiſtius.	
		Sp. Furius.	P. Clœlius.	
Tr. mil.	378	Q. Seruilius II.	M. Horatius.	
		C. Licinius.	L. Geganius.	
		L. Aemilius.	Ser. Sulpicius.	
Tr. mil.	379	P. Valerius IIII.	L. Quinctius Cincinnatus.	
		C. Veturius.	C. Quinctius Cincinnatus.	
380.381.382.		C. Licinius Stolo.	Tribuni plebis per annos V.	
383.384.		L. Sextius.		
		L. Furius.	Ser. Cornelius.	
Tr. mil.	385	A. Manlius.	P. Valerius.	
		Ser. Sulpicius.	C. Valerius.	
		Q. Seruilius.	M. Cornelius.	
Tr. mil.	386	C. Veturius II.	Q. Quinctius.	
		A. Cornelius.	M. Fabius.	
		L. Quinctius.	Ser. Cornelius.	
Tr. mil.	387	Ser. Sulpicius.	Sp. Seruilius.	
		L. Papirius.	L. Veturius.	
		A. Cornelius II.	M. Cornelius II.	
Tr. mil.	388	L. Veturius.	M. Geganius.	
		P. Manlius.	P. Valerius VI.	
	389	L. Sextius.	L. Aemilius.	
	390	L. Genucius.	Q. Seruilius.	
	391	C. Sulpicius Petitus.	C. Licinius Stolo.	
	392	L. Aemilius Mamercus II.	Cn. Genucius.	
	393	Q. Seruilius Ahala.	L. Genucius II.	
	394	C. Sulpicius.	C. Licinius Caluus.	
	395	C. Pœtelius Libo.	M. Fabius Ambuſtus.	
	396	M. Popillius Lænas.	Cn. Manlius.	
				C. Fabius.

397	C. Fabius.	C. Plautius.
398	C. Marcius.	Cn. Manlius.
399	M. Fabius Ambuſtus II.	M. Popillius Lænas II.
400	C. Sulpicius Petitus III.	M. Valerius Poplicola.
401	M. Fabius Ambuſtus III.	T. Quinctius, uel M. Popillius.
402	C. Sulpicius Peticus IIII.	M. Valerius Poplicola III.
403	P. Valerius Poplicola.	C. Marcius Rutilus.
404	C. Sulpicius Peticus.	T. uel. K. uel. C. Quinctius Pennus.
405	M. Popillius Lænas.	L. Cornelius Scipio.
406	L. Furius Camillus.	P. Claudius Craſſus.
407	M. Valerius Coruus.	M. Popillius Lænas IIII.
408	T. Manlius Torquatus.	C. Plautius.
409	M. Valerius Coruus II.	C. Pœtelius.
410	M. Fabius Dorſo.	Ser. Sulpicius Camerinus.
411	C. Marcius Rutilus III.	T. Manlius Torquatus II.
412	M. Valerius Coruus III.	A. Cornelius Coſſus.
413	C. Marcius Rutilus IIII.	Q. Seruilius.
414	C. Plautius II.	L. Aemilius Mamercinus.
415	T. Manlius Torquatus III.	P. Decius Mus.
416	Ti. Aemilius Mamercinus.	Q. Publilius Philo.
417	L. Furius Camillus.	C. Mænius.
418	C. Sulpicius Longus.	P. Aelius Pætus.
419	L. Papirius Craſſus.	K. Duilius.
420	M. Valerius Coruus IIII.	M. Atilius Regulus.
421	T. Veturius,	Sp. Poſtumius.
422	Interreges anno I.	
423	A. Cornelius II.	Cn. Domitius.
424	M. Claudius Marcellus.	C. Valerius Flaccus.
425	L. Papirius Craſſus II.	L. Plautius Venno.
426	L. Aemilius Mamercinus.	C. Plautius.
427	P. Plautius Proculus.	P. Cornelius Scapula.
428	L. Cornelius Lentulus.	Q. Publilius Philo. II.
429	L. Papirius Mugillanus, alias Curſor.	C. Pœtelius.
430	L. Furius Camillus II.	Iunius Brutus Scæus.
431	C. Sulpicius Longus II.	Q. Aemilius. uel Aulius Cerretanus.
432	Q. Fabius.	L. Fuluius.
433	T. Veturius Caluinus.	Sp. Poſtumius.
434	L. Papirius Curſor II.	Q. Publilius Philo.
435	L. Papirius Curſor, uel Mugillanus.	Q. Aulius Cerretanus II.
436	M. Foslius Flaccinator.	L. Plautius Venno.
437	C. Iunius Bubulcus.	Q. Aemilius Barbula.
438	Sp. Nautius.	M. Popillius.
439	L. Papirius Curſor III.	Q. Publilius Philo. IIII.
440	M. Pœtelius.	C. Sulpicius.
441	L. Papirius Curſor V.	C. Iunius Bubulcus. II.
442	M. Valerius.	P. Decius.
443	C. Iunius Bubulcus. III.	Q. Aemilius Barbula. II.
444	C. Marcius Rutilus.	Q. Fabius.
445	Q. Fabius. II	P. Decius.
446	Ap. Claudius.	L. Volumnius.
447	Q. Marcius Tremulus.	P. Cornelius Aruina.
448	L. Poſtumius.	Ti. Minucius.
449	P. Sempronius Sophus.	P. Sulpicius Sauerrio.
450	L. Genucius.	Ser. Cornelius.
451	M. Liuius Denter.	M. Aemilius.
452	M. Valerius.	Q. Appuleius Panſa.
453	M. Fuluius Pætus.	T. Manlius Torquatus.
454	L. Cornelius Scipio.	Cn. Fuluius.
455	Q. Fabius Maximus IIII.	P. Decius Mus. III.
456	L. Volumnius.	Ap. Claudius.

Q. Fabius

457	Q. Fabius v.	P. Decius IIII.
458	L. Poſtumius Megellus.	M. Atilius Regulus.
459	L. Papirius Curſor.	Sp. Caruilius.
460	Q. Fabius Gurges, Maximi F.	D. Iunius Brutus Scæua.
461	L. Poſtumius.	C. Iunius.
462	P. Cornelius Rufinus.	M'. Curius Dentatus.
463	M. Valerius.	Q. Cædicius.
464	Q. Marcius,	P. Cornelius.
465	M. Marcellus.	Sp. Nautius.
466	M. Valerius.	C. Aelius.
467	C. Claudius.	M. Aemilius.
468	C. Seruilius.	L. Cæcilius.
469	P. Cornelius Dolabella.	Cn. Domitius.
470	C. Fabricius.	Q. Aemilius.
471	L. Aemilius.	Q. Marcius.
472	P. Valerius.	Ti. Coruncanius.
473	P. Sulpicius.	P. Decius.
474	C. Fabricius.	Q. Aemilius.
475	P. Cornelius.	C. Iunius.
476	Q. Fabius.	C. Genucius.
477	M'. Curius.	L. Lentulus.
478	Ser. Cornelius.	M'. Curius.
479	C. Fabricius.	C. Claudius.
480	L. Papirius Curſor.	Sp. Caruilius.
481	C. Quintius.	L. Genucius.
482	C. Genucius	Cn. Cornelius.
483	P. Sempronius.	Ap. Claudius.
484	M. Atilius.	L. Iulius Libo.
485	D. Iunius.	N. Fabius.
486	Ap. Claudius.	M. Fuluius.
487	M'. Valerius.	M'. Otacilius.
488	L. Poſtumius.	Q. Mamilius.
489	L. Valerius.	T. Otacilius.
490	Cn. Cornelius.	C. Duilius.
491	C. Aquillius.	L. Cornelius.
492	A. Atilius Calatinus.	Q. Sulpicius.
493	Cn. Cornelius.	C. Atilius.
494	Q. Cædicius.	L. Manlius.
495	M. Aemilius Paullus.	Ser. Fuluius Nobilior.
496	Cn. Cornelius.	A. Atilius.
497	Cn. Seruilius.	C. Sempronius.
498	C. Aurelius Cotta.	P. Seruilius.
499	L. Cæcilius Metellus.	C. Furius.
500	C. Atilius Regulus.	L. Manlius.
501	P. Claudius.	L. Iunius.
502	P. Seruilius.	C. Aurelius.
503	L. Cæcilius.	N. Fabius.
504	M. Fabius.	M'. Otacilius.
505	M. Fabius.	C. Atilius.
506	A. Manlius.	C. Sempronius.
507	C. Fundanius.	C. Sulpicius.
508	C. Lutatius Catulus.	A. Poſtumius.
509	Q. Lutatius Cerco.	A. Manlius.
510	C. Claudius Centho.	M. Sempronius.
511	C. Mamilius.	Q. Valerius.
512	Ti. Sempronius.	P. Valerius.
513	L. Cornelius.	Q. Fuluius.
514	C. Licinius.	P. Cornelius.
515	T. Manlius Torquatus.	C. Atilius.
516	L. Poſtumius.	Sp. Caruilius.

517	Q. Fabius.	M. Pomponius.
518	M. Lepidus.	M. Poblicius.
519	C. Papirius.	M. Pomponius.
520	M. Aemilius.	M. Iunius.
521	L. Poſtumius.	Cn. Fuluius.
522	Q. Fabius II.	Sp. Caruilius.
523	P. Valerius.	M. Atilius.
524	L. Apuſtius.	M. Valerius.
525	C. Atilius.	L. Aemilius.
526	T. Manlius.	Q. Fuluius. II.
527	C. Flaminius.	P. Furius Philus.
528	M. Marcellus.	Cn. Cornelius.
529	P. Cornelius.	M. Minucius.
530	L. Veturius.	C. Lutatius.
531	M. Liuius.	L. Aemilius.
532	P. Cornelius Scipio.	Ti. Sempronius Longus.
533	Cn. Seruilius Geminus.	C. Flaminius.
534	C. Terentius Varro.	L. Aemilius Paullus.
535	L. Poſtumius Albinus. III. M. Claudius Marcellus. II. Q. Fabius Maximus. III.	Ti. Sempronius Gracchus.
536	Q. Fabius Maximus. IIII.	M. Claudius Marcellus. III.
537	Q. Fabius Maximus Verrucoſi F.	Ti. Sempronius Gracchus. II.
538	Ap. Claudius Pulcher.	Q. Fuluius Flaccus. III.
539	P. Sulpicius Galba.	Cn. Fuluius Centumalus.
540	M. Valerius Læuinus. II.	M. Claudius Marcellus. IIII.
541	Q. Fabius Maximus V.	Q. Fuluius Flaccus IIII.
542	M. Claudius Marcellus V.	T. Quinctius Criſpinus.
543	C. Claudius Nero.	M. Liuius Salinator II.
544	Q. Cæcilius Metellus.	L. Veturius Philo.
545	P. Cornelius Scipio.	P. Licinius Craſſus.
546	M. Cornelius Cethegus.	P. Sempronius Tuditanus.
547	Cn. Seruilius Cæpio.	C. Seruilius.
548	Ti. Claudius Nero.	M. Seruilius Geminus.
549	Cn. Cornelius Lentulus.	P. Aelius Pætus.
550	P. Sulpicius Galba.	C. Aurelius Cotta.
551	L. Cornelius Lentulus.	P. Villius Tappulus.
552	T. Quinctius Flamininus.	Sex. Aelius Pætus.
553	C. Cornelius Cethegus.	Q. Minucius Rufus.
554	L. Furius Purpureo.	M. Claudius Marcellus.
555	M. Porcius Cato.	L. Valerius Flaccus.
556	P. Cornelius Scipio Africanus II.	Ti. Sempronius Longus.
557	L. Cornelius Merula.	Q. Minucius Thermus.
558	L. Quinctius Flamininus.	Cn. Domitius Ahenobarbus.
559	M. Acilius Glabrio.	P. Cornelius Scipio Naſica.
560	L. Cornelius Scipio.	C. Lælius.
561	Cn. Manlius Vulſo.	M. Fuluius Nobilior.
562	C. Liuius Salinator.	M. Valerius Meſſala.
563	M. Aemilius Lepidus.	C. Flaminius.
564	Sp. Poſtumius Albinus.	Q. Marcius Philippus.
565	Ap. Claudius Pulcher.	M. Sempronius Tuditanus.
566	P. Claudius Pulcher.	L. Porcius Licinus.
567	Q. Fabius Labeo.	M. Claudius Marcellus.
568	L. Aemilius Paullus.	Cn. Bæbius Tamphilus.
569	P. Cornelius Cethegus.	M. Bæbius Tamphilus.
570	A. Poſtumius Albinus.	C. Calpurnius Piſo. Q. Fuluius Flaccus.
571	L. Manlius Acidinus.	Q. Fuluius Flaccus.
572	M. Iunius Brutus.	A. Manlius Vulſo.

573	C. Claudius Pulcher.	Ti. Sempronius Gracchus.
574	Cn. Cornelius Scipio Hiſpalus. C. Valerius Læuinus.	Q. Petilius Spurinus.
575	P. Mucius Scæuula.	M. Aemilius Lepidus II.
576	Sp. Poſtumius Albinus.	Q. Mucius Scæuula.
577	L. Poſtumius Albinus.	M. Popillius Lænas.
578	C. Popillius Lænas.	P. Aelius Ligus.
579	P. Licinius Craſſus.	C. Caſsius Longinus.
580	A. Hoſtilius Mancinus.	A. Atilius Serranus.
581	Q. Marcius Philippus II.	Cn. Seruilius Cæpio.
582	L. Aemilius Paullus II.	C. Licinius Craſſus.
583	Q. Aelius Pætus.	M. Iunius.
584	M. Marcellus.	C. Sulpicius.
585	Cn. Octauius.	T. Manlius.
586	A. Manlius.	Q. Caſsius.
587	Ti. Sempronius.	M. Iuuentius.
588	P. Cornelius Scipio Naſica.	C. Marcius.
589	M. Meſſalla.	C. Fannius.
590	L. Anicius.	M. Cornelius Cethegus.
591	Cn. Cornelius Dolabella.	M. Fuluius.
592	M. Aemilius.	C. Popillius.
593	Sex. Iulius.	L. Aurelius.
594	L. Lentulus.	C. Marcius.
595	P. Scipio Naſica.	M. Claudius.
596	L. Poſtumius.	Q. Opimius.
597	Q. Fuluius.	T. Annius.
598	M. Marcellus.	L. Valerius.
599	L. Licinius Lucullus.	A. Poſtumius Albinus.
600	T. Quinctius.	M. Acilius.
601	L. Marcius.	M. Manilius.
602	Sp. Poſtumius.	L. Piſo.
603	P. Africanus.	C. Liuius.
604	Cn. Cornelius.	L. Mummius.
605	Q. Fabius Maximus.	L. Hoſtilius.
606	Ser. Galba.	L. Aurelius.
607	Ap. Claudius.	Q. Metellus.
608	L. Metellus.	Q. Maximus.
609	Cn. Cæpio.	Q. Pompeius.
610	Q. Cæpio.	C. Lælius.
611	Cn. Piſo.	M. Popillius.
612	P. Scipio.	D. Brutus.
613	M. Aemilius.	C. Hoſtilius Mancinus.
614	P. Furius.	Sex. Atilius Serranus.
615	Ser. Fuluius.	C. Calpurnius.
616	P. Africanus.	C. Fuluius Flaccus.
617	P. Mucius.	L. Calpurnius.
618	P. Popillius.	P. Rupilius.
619	P. Craſſus.	L. Valerius.
620	C. Claudius.	M. Perperna.
621	C. Sempronius.	M. Aquillius.
622	Cn. Octauius.	T. Annius.
623	L. Caſsius.	L. Cinna.
624	M. Aemilius.	L. Aurelius.
625	M. Plautius.	M. Fuluius.
626	C. Caſsius Longinus.	C. Sextius.
627	Q. Cæcilius.	T. Quinctius.
628	Cn. Domitius.	C. Fannius.
629	L. Opimius.	Q. Maximus.
630	P. Manlius.	C. Papirius.
631	L. Cæcilius.	L. Aurelius.

632	M. Cato.	Q. Marcius.
633	L. Cæcilius.	Q. Mucius.
634	C. Licinius Geta.	Q. Maximus.
635	M. Metellus.	M. Scaurus.
636	M'. Acilius Balbus.	C. Cato.
637	C. Cæcilius.	Cn. Papirius.
638	M. Liuius Druſus.	L. Piſo.
639	P. Scipio.	L. Calpurnius Beſtia.
640	Sp. Poſtumius.	M. Minucius.
641	Q. Metellus.	M. Silanus.
642	Ser. Galba.	M. Scaurus.
643	L. Caſsius.	C. Marius.
644	Q. Seruilius Cæpio.	C. Atilius.
645	P. Rutilius Rufus.	Cn. Mallius.
646	C. Marius II.	C. Flauius Fimbria.
647	C. Marius III.	L. Aurelius Oreſtes.
648	C. Marius IIII.	Q. Lutatius.
649	C. Marius V.	M'. Aquillius.
650	C. Marius VI.	L. Valerius Flaccus.
651	M. Antonius.	A. Poſtumius.
652	Q. Metellus.	T. Didius.
653	Cn. Lentulus.	P. Craſſus.
654	Cn. Domitius.	C. Caſsius.
655	L. Craſſus.	Q. Scæuola.
656	C. Cœlius.	L. Domitius.
657	C. Valerius Flaccus.	M. Herennius.
658	C. Claudius Pulcher.	M. Perperna.
659	L. Marcius.	Sex. Iulius.
660	L. Iulius Cæſar.	P. Rutilius Lupus.
661	L. Porcius.	Cn. Pompeius.
662	L. Sulla.	Q. Pompeius.
663	L. Cornelius Cinna.	Cn. Octauius.
664	L. Cinna II.	C. Marius VII.
665	L. Cinna III.	Cn. Papirius.
666	L. Cinna IIII.	Cn. Papirius II.
667	L. Scipio.	C. Norbanus.
668	C. Marius.	Cn. Carbo. III.
669	M. Tullius.	Cn. Dolabella.
670	L. Sulla II.	Q. Metellus.
671	P. Seruilius.	Ap. Claudius.
672	M. Lepidus.	Q. Catulus.
673	M. Aemilius.	D. Brutus.
674	Cn. Octauius.	C. Curio.
675	L. Octauius.	C. Cotta.
676	L. Licinius Lucullus.	M. Cotta.
677	M. Lucullus.	C. Caſsius.
678	L. Gellius	Cn. Lentulus.
679	Cn. Aufidius.	P. Lentulus.
680	M. Craſſus.	Cn. Pompeius.
681	Q. Metellus.	Q. Hortenſius.
682	L. Metellus.	Q. Marcius.
683	C. Piſo.	M'. Glabrio.
684	M'. Lepidus.	L. Volcatius.
685	L. Cotta.	L. Torquatus.
686	L. Cæſar.	C. Figulus.
687	M. Cicero.	C. Antonius.
688	D. Silanus.	L. Murena.
689	M. Pupius.	M. Valerius.
690	Q. Metellus.	Q. Afranius.
691	C. Cæſar.	M. Bibulus.

692	L. Piſo.	A. Gabinius.
693	P. Lentulus.	Q. Metellus.
694	Cn. Lentulus.	L. Philippus.
695	Cn. Pompeius.	M. Craſſus.
696	Ap. Claudius.	L. Domitius.
697	Cn. Domitius.	M. Meſſalla.
698	Cn. Pompeius.	Q. Metellus.
699	M. Marcellus.	Ser. Sulpicius.
700	L. Paullus.	C. Marcellus.
701	L. Lentulus.	C. Marcellus.
702	C. Cæſar.	P. Seruilius.
703	Q. Fufius Calenus.	P. Vatinius.
704	C. Cæſar.	M. Lepidus.
705	C. Cæſar.	Q. Maximus.
706	C. Cæſar.	M. Antonius.
707	C. Panſa.	A. Hirtius.
708	M. Lepidus.	L. Plancus.
709	P. Seruilius II.	L. Antonius.
710	Cn. Domitius.	C. Aſinius.
711	L. Cenſorinus.	C. Caluiſius.
712	Ap. Claudius.	C. Norbanus.
713	M. Agrippa.	L. Caninius.
714	L. Gellius.	M. Cocceius.
715	Sex. Pompeius.	L. Cornificius.
716	M. Antonius.	L. Scribonius Libo.
717	C. Cæſar.	L. Volcatius.
718	Cn. Domitius.	C. Soſius.
719	C. Cæſar II.	M. Meſſalla.
720	C. Cæſar III.	M. Craſſus.
721	C. Cæſar IIII.	Sex. Appuleius.
722	C. Cæſar V.	M. Agrippa II.
723	C. Cæſar VI.	M. Agrippa III.
724	C. Auguſtus Cæſar VII.	T. Statilius.
725	C. Cæſar Auguſtus VIII.	M. Silanus.
726	C. Cæſar Auguſtus IX.	C. Norbanus.
727	C. Cæſar Auguſtus X.	Cn. Piſo.
728	M. Marcellus.	L. Arruntius.
729	M. Lollius.	Q. Lepidus.
730	M. Appuleius.	P. Silius.
731	C. Sentius.	Q. Lucretius.
732	Cn. Lentulus.	P. Lentulus.
733	C. Furnius.	C. Silanus.
734	L. Domitius.	P. Scipio.
735	M. Druſus.	L. Piſo.
736	Cn. Lentulus.	M. Craſſus.
737	Ti. Nero.	P. Quinctilius.
738	M. Meſſalla.	P. Sulpicius.
739	Paullus Fabius.	Q. Aelius.
740	Iulus Antonius.	Q. Fabius.
741	Druſus Nero.	T. Quinctius.

CAROLI SIGONII IN CHRONOLOGIAM SCHOLIA.

IN ANNVM CXLV.

ANNVM, quo primi conſules inierunt Brutus, & Tarquinius, ducenteſimum quadrageſimum quintum noco ab Vrbe condita, quòd Liuius regnatum eſſe Romæ dicat per annos ducentos quadraginta quatuor. Quæ eadem ſumma ex uniuſcuiuſque regni ſpatio colligitur. Idem facit etiam Dionyſ.

IN ANNVM CCXLVIII.

In hunc annum conſules edimus Sp. Lartium, & T. Herminium, qui in codice Liuiano uulgato deſiderantur. Etenim prætermiſſos eos non à Liuio, ſed à feſtinantibus librarijs credimus. Cur autem ita credamus, dicendum eſt paucis. Primum, quia Caſsiodorus, qui tabulas ſuas conſulares ad Liuianorum annalium regulam (ut paulo poſt apertius apparebit) direxiſſe uidetur, eoſdem hoc anno conſules edit. neque uero ſolum Caſsiodorus, ſed etiam Dionyſius. Deinde quia niſi hunc annum numeremus, annus ille, quo decemuiri conſulares primum inierunt, non poterit à Liuio trecenteſimus alter uocari, uerum trecenteſimus dicatur neceſſe eſt. Accedit, quod ne Eutropius quidem recte dixerit, nono poſt reges exactos anno Dictatorem primum eſſe creatum Poſtumo Cominio, & T. Lartio conſulibus, nerum octauo erit ſcribendum. Præterea uero ne ſcite quidem Pædianus pro Cornelio, A. Virginio, & T. Veturio conſulibus, annum poſt reges exactos XVI tribunos plebis primum creatos ex Liuij auctoritate tradiderit, uerum XV fuerit ſcribendum. Poſtremo ne Cicero quidem recte M. Tullium, Ser. Sulpicium anno poſt reges exactos X conſules fuiſſe dixerit in Bruto, neque Plinius Ap. Claudium, & P. Seruilium conſulatum anno ab Vrbe cond. CCLIX. geſsiſſe prudenter ſcripſerit. Dicet aliquis, quomodo nomina conſulum intercidere ſine rerum de quibus agebatur hiſtoria potuerunt? Dico exilem annum nihil præter nomina conſulum habuiſſe. quomodo etiam paulo poſt inquit Liuius. Conſules Q. Clœlius, & T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minucius, deceptum autem librarium ſimilitudine nominum inconſulto duos conſules tranſcendiſſe.

IN ANNVM CCLXIIII.

Ante hunc annum Dionyſius numerat duos annos cum conſulibus, Q. Sulpicio, Sp. Lartio, & C. Iulio, L. Pinario. Eumque ſequutus eſt Glareanus in ea Chronologia digerenda, quam ſe Liuianæ hiſtoriæ cauſa ait confeciſſe, quod ſe credere dicat, conſules illos non Liuij, ſed librariorum temeritate omiſſos. Nos autē lōge ſecus opinamur. & a Liuio conſulto eos eſſe prætermiſſos, & propterea ei, qui Chronologiam Liuianam ſcribere uelit, eſſe negligendos. Nam ni ita ſit. quo modo Liuius Q. Minucio, & C. Horatio conſulibus X tribunos plebis factos eſſe ait anno triceſimo poſt primos tribunos plebis, qui A. Virginio, & T. Vetuſio conſulibus facti ſunt? aut quomodo Ap. Claudio, & T. Genucio conſulibus decemuiros factos eſſe inquit anno trecenteſimo altero ab Vrbe condita? duobus præſertim utrobique annis ad ſummam deficientibus. Adde, quod Caſsiodorus qui (ut dixi) aperte ſequutus eſt Liuium, ne hos quidem conſules ſuggerit. Poſtremo ne deeſſe quidem apud Liuium duos annos illud certiſsimo argumento ſit, quod hiſtoriæ expoſitio non mutila ſit. Nam quæ à Dionyſio geſta quatuor annis traduntur, ea, in duos à Liuio tranſlata ſunt, ita ut nemo quicquam deſiderare poſsit. Neque uero mirum uideri debet binos cōſules ab uno poni, ab altero prætermitti. Id enim feciſſe quoque Piſonem, teſtatur libro IX Liuius his uerbis. Hos conſules Piſo Q. Fabio, & P. Decio ſuggerit biennio exempto, quo Claudium, Volumniumque & Cornelium cum Marcio conſules factos tradidimus; memoriane fugerit in annalibus digerendis, an conſulto binos conſules falſos ratus tranſcenderit, incertum eſt.

IN ANNVM CCXCV.

Q. Minucio, C. Horatio conſulibus ſcribit Liuius tribunos pl. decem factos eſſe anno XXXVI poſt primos, qui facti ſunt A Virginio, & T. Veturio conſulibus anno ab Vrbe condita CCLX. Ex quo intelligi poteſt recte hunc annum a nobis CCXCV. nominari.

IN ANNVM CCCI.

Liuius, itemque eum ſequutus Eutropius decemuiros Ap. Claudio, & T. Genucio conſulibus anno

trecenteſimo

trecenteſimo altero primum factos tradunt. Quem numerum Glareanus, qui omnes auctores eodem modo digeſsiſſe Romana tempora putat, corrumpere cogitur, & tricenteſimum tertium ſcribit.

IN ANNVM CCCV.

Nullus eſt locus apud Liuium, in quo minus quid ſequar, aut ſentiam poſsim dicere, quàm in hunc, quem nunc tracto. Eſt enim neceſſe annum interponere, ut numerorum Liuianorum ſummma conſtet. Etenim annum primum decemuirorum uocat trecenteſimum alterum. octauo autem anno poſt, tribunos militares ait iniſſe anno trecenteſimo decimo, cum tamen ſi diligenter numeres trecenteſimus nonus is ſit uocandus. Neque uero dici poteſt, numerum poſteriorem eſſe mendoſe, nam in omnibus uetuſtis libris ita eſt. & ſi eum numerum mutes, qui deinceps ab eo nominantur, omnes erunt mutandi, & mira numerorum orietur confuſio. Miror autem Liuium in tam paucis annis rectam ſupputationem tenere non potuiſſe, præſertim uero cum ijdem conſules, quos ab decemuiris ad tribunos militares numerat, ſint etiam apud Dionyſium, & Caſsiodorum. Cauſa forte erroris inde nata eſt, quod tribunos plebis ait de continuando conſulatu in alterum annum M. Horatio, L. Valerio conſulibus laturos fuiſſe ſcribit. tuliſſe tamen eos ex uerbis eius non apparet. An uero legem pro lata ipſe habuerit, quæ ne promulgata quidem fuerat, cum hos numeros poſuit, in incerto eſt.

IN ANNVM CCCX.

Liuius (ut dixi) annum quo tribuni militares conſulari poteſtate primum facti ſunt, trecenteſimum decimum uocat. Quem numerũ negligit Glareanus, & ad arbitrium numeros cõmutandos eſſe cẽſet.

IN ANNVM CCCXXXIIII.

Hoc anno Interreges ponimus, ſine conſulibus, aut tribunis militum, ex uerbis Liuij. lib. IIII. Cum pars maior inſequentis anni per nouos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta eſſet. Adhæc uero ſi omittamus hunc annum, ſequentes numeri, quos ponit Liuius, non quadrabunt. Hunc tamen etiam contempſit Glareanus.

IN ANNVM CCCLXII.

L. Lucretium Flauum, & Ser. Sulpicium Camerinum conſules ait Liuius factos eſſe poſt quintum decimum annum. Quod ita intelligendum eſt, poſt conſules ſuperiores, per quindecim annos tribunos militares eſſe creatos. poſt autem annum quintum decimum rurſus conſules eſſe creatos.

IN ANNVM CCCLXV.

Liuius lib. v. in oratione Camilli Romam captam ſignificat Tribus Fabijs tribunis militum anno ab v.c. CCCLXV. Qui numerus ad noſtram rationem præclare quadrat. non poterat autem quadrare ad ſupputationem Glareani, niſi annum illum tranſcenderet, quem nos CCC XXXIIII nominauimus.

IN ANNNVM CCCLXVI.

Hoc anno nos Camillum Dictaturam continuaſſe ſcribimus. Quod dicitur ex Liuio, qui ait Romanos non eſſe paſſos eum Dictatura niſi anno circumacto abdicare. Quod idem & ex Plutarcho, & ex Capitolina ſupputatione colligitur. Id quia turbabat neſcio quos numeros, prætermiſit Glareanus. non poſſe autem omitti, ſequentes numeri indicant.

IN ANNVM CCCLXXXVIII.

Glareanus ante hunc annum contra Liuij auctoritatem interſeruit annum cum duobus tribunis militum. Videbat enim ad numerum anni quadringenteſimi, qui à Liuio nominatur, ſe non poſſe peruenire, niſi interponeret annum. Multo autem erat melius dictaturam Camilli ex uerbis ipſius Liuij (ut nos fecimus) quàm tribunos militares duos contra fidem hiſtoriæ numerare. Tribunos autem nominat C. Licinium Stolonem, & P. Valerium $\overline{\text{v}}$. Qui quo anno ſint reponendi à nobis ſupra ſuo loco monſtratum eſt. De C. Licinio uero, & L. Sextio tribunis plebis, quos $\overline{\text{x}}$ tribunos uocet Liuius, qui niſi $\overline{\text{ix}}$ eſſe poſsint, niſi annus ille interponatur, dico decimum refici poſſe ſine anno illo. Nam qui anno CCCLXX tribuni plebis primum facti ſunt, non uideo cur ijdem anno CCCLXXXVII decimum refecti recte dici non poſsint.

IN ANNVM CCCXC.

Hunc annnm, quo L. Genucius, Q. Sernilius conſules fuere Linius nocat XXV. poſt Romam captam, captam autem fuiſſe dixerat, anno CCCLXV. qui numerus præclare quadrat.

IN ANNVM CD.

Hunc annum quo C. Sulpicius, M. Valerius conſules fuerunt, quadringenteſimum ab. V.C. nominat Liuius. Vndecimum autem poſt primum plebeium conſulem. Quæ omnia conueniunt.

IN ANNVM CDI.

Hic annus qno M. Fabius T. Quinctius conſules fuerunt, dicitur à Linio XXXV. poſt Romam captam. qui numerus quadrat, & oſtendit recte à nobis dictaturam Camilli pro anno uno eſſe numeratã.

IN ANNVM CDXXII.

Annum hic ſine conſulibus interſerimus neceſſario. neque enim aliter ſequentes numeri conuenire ad ſummam annorum ibi traditam poſſunt. Quod facimus in hac Chronologia fecimus etiam neceſſario in Faſtis conſulnm Capitolinorum. neque enim eorum annorum ratio ſine hoc anno probe poterat cuſtodiri. Quin etiam Haloander, qui primus hac ætate Chronologias conſulares ſcripſit, idem fecit. Glareanns autẽ quia id negligit, hand ita multo poſt, uerbis (ut ſolet) Liuij parum intellectis aliũ & ipſe annũ interponit, de quo ibi dicã. Accedit quod Liuius id ipſum, quod facimus etſi non aperte, at obſcure tamen ſubſignificare uidetur, cũ ait lib. VIII. Dictator ex auctoritate ſenatus dictus P. Cornelius Rufinus, Magiſter equitũ M. Aotonius. Religio deinde inceſsit uitio eos creatos, magiſtratuq; ſe abdicauerũt; & quia peſtilẽtia inſecuta eſt, uelut omnibus eo uitio cõtactis auſpicijs res ad interregnũ redijt.

IN ANNVM CDXXIX.

Glareanus quia interregum annum, quem nos anno CDXXII numerauimns, prætermiſit, propterea hic annum interſerere cogitur contra fidem hiſtoriæ. oſtitur autem uerbis Liuij libro nono. Anno circumacto bellum deinceps ab Dictatore Q. Fabio geſtum, conſules noui ſicut ſuperiores Romæ manſerunt. Hæc uerba ita interpretatur, ut priore anno dictatorem Fabium, poſteriore nouos conſules collocet, L. Papirium, & Q. Publilinm. Qua in re uehementer errat. eſt enim intelligendum eodem anno, quo Q. Fabius dictator bellnm geſsit, oouos conſules L. Papirium, & Q. Publilium magiſtratum geſſiſſe. Id autem ita eſſe probant monumenta Capitolina, quæ L. Papirio Curſori IIII, & Q. Publilio Philoni IIII conſulibus Q. Fabium Maximum Dictatorem eum Q. Aulio mag. eq. & in locum Q. Aulij occiſi C. Fabium ſubijciuot, ut etiam Liuius. item Diodorus. ut ante dixi.

IN ANNVM CDXXXI.

Proxime ante hunc annum Glareanus interijcit annnm L. Papirij Curſoris Dictatoris ſine conſulibus, cum his nerbis. Alios ſequuti hos poſuimus, cum tamen Linius ne uerbo quidem meminerit eius anni, ſed præcedente anno eorum facit mentionem. Si Linins ergo non meminit ne uerbo quidem, neque ad rationem annorum Liuianam hic annus pertinet, imo uero eandem, ut ex ſequentibus numeris apparebit, ualde perturbat, cur in Chronologia Liuiana interſeritur. Neque uero diſputo recte fecerit Liuius oec ne. nam hunc dictatorem nideo io Capitolinis moonmentis probari. Sed id dico Glareanum in ea Chronologia aut Liuij auctoritatem ubique debuiſſe complecti, aut ubique contemnere. neque enim ad unam normam omnes ſcriptores ſupputatiooes annorum Romanorum direxerunt.

IN ANNVM CDLVII.

Hnnc annum, quo conſules fuerunt Q. Fabius V. P. Decius IIII. uocat Liuins quadrageſimum ſextum belli Samnitici, quod bellum cœptum eſſe ſcribit M. Valerio, A. Cornelio conſulibus, i. anno ab. V.C. CDXII. Qui numerus ad noſtram rationem præclare cadit. ad Glareani non item. uerum quadrageſimus ſeptimus erit legendũ, idq; quia Dictaturam L. Papirij Curſoris diſcedens à Liuio nnmerauit.

IN ANNVM CDLXI.

Hic interciderunt X libri Liuij. Itaqne conſules qui eius libris continebantur ex Caſsiodoro ſubiecimus.

eimus. Cuius ſummam, quia cum numeris Liuianis, qui ſequuutur, maxime conuenire comperimus, in eam opinionem uenimus, tabulas Caſsiodori ab ipſo Caſsiodoro ex Liuiana eſſe hiſtoria concinnatas. Idem etiam in reliquis libris, qui amiſsi ſunt, faciemus.

IN ANNVM CDLXXXVI.

Annum, quo Ap. Claudius conſul bellum Pœnis intulit uocat Liuius ab V.C. CDLXXXVI. quanquam Glareanus CDXXXVIII corrigit. ut eo loco dictum eſt.

IN ANNVM CDLXXXIII.

Ante hunc annum, quo conſules edidimus P. Sempronium, Ap. Claudium ex Caſsiodoro, Glareanus interijcit annum alterum cum conſulibus Q. Fabio Pictore, L. Quintio Gulone. Quos conſules nō habet Caſsiodorus. Et quanquam ſcio, Glareanū id ipſum optimis fretū auctoribus feciſſe, quos ipſe etiā in Capitolinis conſulibus reſtituendis ſequutus ſum, dico tamen eos ad Liuianam ſummam nō conuenire. recte autem à Caſsiodoro ex Liuij auctoritate omiſſos eſſe. Quod ipſum ſequētes numeri indicabūt.

IN ANNVM CDLXXXVI.

Glareanus item ante hunc annum alium interſerit annum cum conſulibus M. Valerio Maximo Q. Manilio Vitulo, quos non habet Caſsiodorus. Deeſt autem forte hic annus ad aliorum ſcriptorum ſupputationem, ut ad Capitolinam, at ad Liuianam nullo modo. Quod ex ſequentibus numeris apparebit. Eſt autem intelligendum, quanquam Capitolinæ tabulæ annum hunc deſiderant, reſpuere tamen nomina conſulum eorum, quos edit Glareanus. Ac tres quidem adhuc anni in Chronologia Liuiana contra Liuij auctoritatem à Glareano ſunt interiecti.

IN ANNVM DI.

Annum quo P. Claudius L. Iunius conſules fuerunt, quingenteſimum primum ab Vrbe condita uocat Liuius, ut in anno DCL demonſtrabo. qui numerus oſtendit recte à nobis, & à Caſsiodoro annos eos tres, quos de ſuo addidit Glareanus eſſe omiſſos. ſi quidem hunc annum uocat DIIII.

IN ANNVM DXIX.

Ante hunc annum, qui conſules habuit auctore Caſsiodoro M. Pomponium, & C. Papirium, Glareanus quartum annum temere interſerit cum conſulibus, quorum nomina ait ſe reperire non potuiſſe, idque ſe facere ait Cicerone, Plinioque auctoribus. Eſt autem intelligendum hunc annum reſpui primum à Liuio, cui ipſe in ea Chronologia ſeruit, quod ſequentes numeri confirmant. deinde à Caſsiodoro, & à Capitolinis auctoribus, qui ambo Lepido, & Poblicio conſulibus Pomponium & Papirium conſules ſuggerunt, nullo anno, ut nos fecimus, interiecto. Gellius lib. XVII. diuortium primum Romę factum ait anno V.C. DXIX. ideſt M. Pomponio. C. Papirio coſ. ut ait Dionyſius lib. II.

IN ANNVM DXXIII.

Annum quo P. Valerius, M. Atilius conſules fuerunt uocat Gellius lib. t t I t. cap. t I I. ab urbe cond. quingenteſimum uigeſimum tertium, ut nos fecimus. Quod eſt argumento, aut Liuium aut aliū auctorem hanc rationem annorum, quam nos ex Liuio collegimus, eſſe ſequutum. Quem annum Glareanus uocat, quingenteſimum uigeſimum ſeptimum.

IN ANNVM DXXXII.

Liuius libro XXX. bellum Punicum ſecundum, quod cœptum eſt P. Scipione Ti. Sempronio conſulibus, cœptum eſſe ait annos XXIII poſt pacem Pœnis primum uictis datam Q. Lutatio A. Manlio conſulibus. Qui numerus egregie quadrat, neque annum quenquam à Glareano interſeri patitur.

IN ANNVM DXLIX.

Bellum ſecundum Punicum, quod Lentulo, & Pæto conſulibus finitum eſt, annos L X I I I à primo Punico confectum eſt, quod Ap. Claudio conſule, cœptum eſt. quadraginta uero poſt pacem Pœnis datam Q. Lutatio, A. Manlio conſulibus, itemque decimo ſeptimo anno quam cœptum erat. Hoc Liuius lib. XXX. & XXXI. qui numeri Glareanum omnino redarguunt.

IN ANNVM DL.

Annum quo conſules fuerunt P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Liuius lib. XXXI ſexageſimum tertium nominat ab Ap. Claudio conſule, qui primus bellum Pœnis intulit. anno CDXXCVI. & quadrageſimum tertium poſt A Manlium. Q. Lutatium conſules, quibus pax Pœnis data eſt anno DIX. Idem hunc eundem annum uocat quingeſimum quadrageſimum ab V.C. quanquam quinquageſimum, ut ait etiam Glareanus pro quadrageſimo, reponendum eſt. Qui numeri dici non poteſt, quam ad noſtram rationem conueniant. à qua quia ſine cauſa diſceſsit Glareanus, in eam neceſsitatem compulſus eſt, ut omnes tamen tanquam deprauatos emendare cogatur.

IN ANVM DLVI.

Liuius lib. XXXIISS annum quo P. Scipio Africanus II conſul fuit uocat DVISI, aperte per mendum, pro DLVI, nam V in L, IS in V uertenda ſunt. quæ ratio non quadrat ad Glareani inſtitutum, qui DLVIIS corrigit. Cum DLVI ex ſuperioribus, & inferioribus numeris ſit legendum.

IN ANNVM DXCVIII.

Magnam habet quæſtionem, quid uelint uerba quædam, quæ ſunt in Epitoma libri XLVII. & apud Caſsiodorum in conſulibus. De quorum interpretatione prope deſperaſſe Glareanus uidetur. Ea ſunt. Conſules anno quingenteſimo nonageſimo octauo ab urbe condita magiſtratum peractis comitijs, inſequentisque anni conſulibus creatis inire cœperunt. Mutaudi comitia cauſa fuit, quod Hiſpani rebellabant. apud Caſsiodorum uero.

Q. Fuluius. T. Annius.

Hi primi conſules K. Ian. magiſtratum inierunt propter ſubitum Celtiberiæ motum.

M. Marcellus. L. Valerius.

Magnam quidem inquam hæc uerba habent quæſtionem, uerum eam ego, quia ad rem, quam ſuſcepi maxime pertinet, quoad potero explicabo. Eſt igitur intelligendum, non Q. Fuluium, & T Annium conſules primos K. Ian. iniſſe anno ab V.C. ſexcenteſimo nonageſimo ſeptimo, ſed M. Marcellum, & L. Valerium ſexcenteſimo nonageſimo octauo. Nam cum Celtiberi Q. Fuluio conſule, qui prælio ab ijs uictus fuerat, ut ait Appianus in Iberico, in ſpem uictoriæ erecti, ſubito omnes rebellaſſent, placitum eſt, ut conſulum ſtatim comitia haberentur, ac conſules deſignati ex templo magiſtratum occiperent, neque idibus Martiis, ut ante ſed K. Ian. ut nunquam ante alias, inirent. Quod ipſum etiam ex Obſequente probatur, qui ait Marcello conſule omnes Magiſtratus abdicaſſe. Caſsiodori autem uerba ita accipienda ſunt, ut Q. Fuluio & T. Annio conſulibus mutatum eſſe ineundi diem dicamus, non ipſos iniſſe. atque ex ſequentibus conſulibus id ipſum eueniſſe interpretemur. Quod ſi ita eſt, & hic etiam numerus optime a Liuio traditus eſt.

IN ANNVM DCI.

Annum, quo conſules fuerunt M'. Manilius, & L. Marcius, ab urbe. cond. DCI. nominauimus. præclare ijs enim conſulibus (ut omnes tradunt) tertium bellum Punicum cœptum eſt. Quod anno DCI initum eſſe ſcriptum eſt in epitoma libri LXIX his uerbis. Tertij punici belli initium altero & ſexcenteſimo anno ab urbe condita intra quintum annum, quam erat cœptum conſummati. Adde quod ludi ſæculares quarti, qui Cenſorino auctore ex Liuii ſententia facti ſunt M'. Manilio, & L. Marcio conſulibus, in eadem epitoma editi eſſe dicuntur anno ab V.C. ſexcenteſimo primo. Ludi Diti patri ad Terentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti, qui anno centeſimo, primo punico bello, quingenteſimo, & altero anno ab V.C. facti fuerant. Hæc ille. Hi ex uerbis non ſolum illud intelligi poteſt M'. Manilium, L. Marcium conſules in annum DCI incidiſſe, ſed etiam P. Claudium, & L. Iunium, qui conſules centeſimo ante anno fuerunt, & quibus conſulibus ludos tertios ſæculares ex Liuii ſententia factos fuiſſe, ſcribit Cenſorinus, anno DI ab V.C. magiſtratum, ut nos ſcripſimus, geſsiſſe. Hunc tamen annum corrector Liuii Glareanus uocat DCV.

IN ANNVM DCCCCI.

In Epitoma libri CXXXIII ſcriptum eſt, Auguſtum triumphos tres in urbem inuexiſſe, & finem bellis ciuilibus impoſuiſſe annno altero, & uigeſimo. qui numerus quadrat. nam bella ciuilia cœpta ſunt, Lentulo, & Marcello conſulibus.

IN ANNVM DCCXLI.

Si Hiſtoria Liuiana morte Druſi in Germania, & funere eius (ut apparet) finita eſt, profecto uſque ad annum DCCXLI peruenit. eſt enim mortuus ſe, & T. Quinctio conſulibus, ut ait Dio lib. LV. quem annum uocat Glareanus DCCXLV. exponit autem conſules uſque ad annum DCCLXXII, quia inquit uſque eo Liuianam hiſtoriam peruenire, præter unum, aut alterum annum cum in ſeptimo & decimo ante ante anno finiatur.

F I N I S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VoF.

Digitized by Google

RESTAURO DEL LIB[RO]
LELLI GIUSEPPE
25 OTT. 1974

Digitized by Google